THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

DATA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DILIGENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PENSENTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SCITU CENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATEM VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSUM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM GRÆCO-LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUE MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CLVIII.

MICHAEL GLYCA. JOANNES ARGYROPULUS. ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1866

Digitized by Google

BR
60
.M38
t. 158

Digitized by Google

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XV. ANNI 1448-1453.

ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΓΛΥΚΑ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

MICHAELIS GLYCÆ

OPERA OMNIA,

POST PHILIPPI LABBEI, JOANNIS LAMI, FRANCISCI FONTANI, JOANNIS LEUNCLAVII, C. FR. MATTHÆII, LEONIS ALLATII, ANGELI MAII CURAS

IN UNUM CORPUS NUNC PRIMUM COLLECTA.

ACCEDUNT

JOSEPHI CPOLITANI PATRIARCHÆ, JOANNIS DIACONI ADRIANOPOLITANI, ESAIÆ CYPRII, HILARIONIS MONACHI, JOANNIS ARGYROPULI, THEODORI AGALLIANI, JOB MONACHI, BARTHOLOMÆI DE JANO, NICOLAI BARBARI, ANONYMI

EPISTOLÆ, OPUSCULA HISTORICA, FRAGMENTA.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 10 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1866

Digitized by Google

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XV, ANNI 1448-1453.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CLVIII CONTINENTUR.

MICHAEL GLYCA (*a*).

Notitia ex Bibliotheca Joan. Alb. Fabricii.

Joannis Lamii De Michaele Glyca ejusque scriptis Dissertatio prior, ex Deliciis Eruditorum, tom. I. vii

— *Dissertatio posterior, ex ejusdem operis tom. VI.* xix

Casim. Oudini Dissertatio de ætate et scriptis Michaelis Glycæ. xxiii

Michaelis Glycæ Epistolarum recensio, ex cod. 193 bibl. Reg. Taurin., ap. Pasini Codd. Regg. mss. Taurin. xxxix

Michaelis Glycæ Annales a mundi exordio usque ad obitum Alexii Comneni imp. 1

Phil. Labbei Epistola nuncupatoria ad card. Mazarinum. *ibid.*

Ejusdem ad Lectorem Præfatio. 3

Joan. Leunclavii Præfatio. 5

Michaelis Glycæ Tabula, ex cod. ms. Fontebraldensi, a celsissima principe Joanna Baptistide Borbonia liberalissime communicato. 9

Michaelis Glycæ Annalium pars I, totius universitatis rerum a Deo conditarum historiam continens. 27

— Annalium pars II, ab Adamo usque ad Cæsaris imperium. 251

— Annalium pars III, ab imperio Cæsaris usque ad Constantinum Magnum. 285

— Annalium pars IV. De Cpolitanis impp. qui deinceps regnarunt. 465

Glycanorum Annalium continuatio, a Joanne Comneno usque ad imperii Byzantini eversionem, auctore Joanne Leunclavio. 625

Michaelis Glycæ Epistolæ, ex editione Joannis Lamii, Franc. Fontani, C. Fr. Matthæi, Angeli Maii, Leonis Allatii. 647

JOANNES DIACONUS ADRIANOPOLITANUS.

Carmen in laudem Joannis Palæologi ex edit. Ang. Mar. Bandinii. — Præcedit operis Argumentum, in quo de auctore inquiritur. 967

ESAIAS CYPRIUS.

Epistola ad Nicolaum Slengam de processione Spiritus sancti. 971

HILARIO MONACHUS.

Dissertatio dialectica de pane Græcorum mystico et azymo Latinorum, contra Græcos. 975

JOANNES ARGYROPULUS.

Notitia ex Boerneri De doctis hominibus Græcis, Græcarum litterarum in Italia instauratoribus. 983

Joan. Argyropuli libellus de processione Spiritus sancti, in quo habetur explanatio Decreti facti in synodo Florentina. 961

— Epistola ad Dominicum Roboreum, cardinalem, ex cod. ms. Taurin, 433. 1007

Theodori Agalliani dicæophylacis Refutatio libri Joannis Argyropuli, ex Dosithei ΤΟΜΩ ΑΓΑΠΗΣ. 1011

JOSEPHUS CPOLITANUS PATRIARCHA.

Confessio fidei dicta in conc. Florent, sess. 25, cum in extremis esset. 1051

Ejus Epitaphium. 1053

JOB MONACHUS.

Prooemium commentarii in Psalmos, ex cod. Taurin. 178

BARTHOLOMÆUS DE JANO, ORD. MINORUM.

Epistola contra Turcas, ad Albertum de Sarthiano; ex cod. ms. 1130 biblioth. S. Michaelis Venetæ. 1035

NICOLAUS BARBARUS, PATRICIUS VENETUS.

Ephemerides de Cpoli anno 1453 obsessa atque expugnata, ea quæ inde a 5 Aprilis usque ad 29 Maii evenerunt complectentes. 1067

ANONYMUS.

Narratio de vita Mahammetis, ex D. W. Gass. Append. ad Gennad. und Pletho. 1077

(*a*) De Michaelis Glycæ ætate inter doctos controversitur. Alii circa annum 1118, quo ejus Annales desinunt, eum floruisse existimant; aliorum sententia Michaelis epistolis nititur quas dedit ad Esaiam monachum et alios quos constat sæculo decimo quinto floruisse. Priori sententiæ potius putat acquiescendum Harlesius, et cum eo Walchius et Morellus; posteriorem tuentur Leo Allatius, quem exscribit et sequitur Casim. Oudinus; Joannes Lamius in duplici dissertatione epistolis Glycæ præmissa, et Labbeus in notis ad Glycæ Chronicon, card. Ang. Maius, qui anecdotam Glycæ epistolam, Esaiæ monacho inscriptam, publici juris fecit, ad dogma tantum respicit, nihil de auctoris ætate statuens. Adhuc ergo sub judice lis est; judex ipse sit lector, cui, ut has partes implere possit, ob oculos ponimus in Prolegomenis quid quid afferunt utriusque sententiæ patroni.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Digitized by Google

NOTITIA.

(Fabric. *Bibliotheca Græca* ed. Harles, tom. XI, p. 199.)

Michaelem Glycam, non Siculum patria, sed Byzantinum et circa a. 1150 (*a*) vixisse observat Joannes Boivinus, qui pro Στιχελιώτου docet legendum Στιχυδιώτου sive Στιχυδίτου, hoc enim illius nomen apud Nicetam : nomen autem Glycæ assumpsisse videri tunc demum cum habitum monasticum induit. Vide Mich. le Quien, tom. I, ad Damascen. p. 633 ; Allatium, *De consensu utriusque Ecclesiæ*, pag. 702, et Theophilum Raynaudum, tom. VI Opp., pag. 119 seq.

(*a*) Leidæ in bibl. publ. inter codd. Vossianos est Mich. Glycæ Chronici fragmentum. V. Cat. *bibl. publ.* Leid. p. 391, n. 9. — Ibid. in bibl. publ. p. 334, n. 2, Chronicon, ex veteri cod. descriptum, quasi paratum ad editionem. — *Annales* Augustæ Vindel. in bibl. publ. plut. 5, n. 26. V. Reiseri indic. mss. bibl. August. p. 68. — *Chronicon* Monac. in cod. Bavar. 152, quomodo præmissi versus et ipse titulus differat ab edito a Labbeo in notis ad Glycæ *Chronicon*, docet cl. Hardt in *Aretini Beyträgen*, etc., ann. 1804, part. x, p. 48. — Veronæ in bibl. Saibantis, teste Scip. Maffeio in *Verona illustrata*. — Taurini in bibl. Reg. cod. 93, cujus lectiones sæpius discrepare ab edit. Veneta 1729, et in eo illas lacunas, in ista edit. occurrentes, eo modo, ut Labbeus ex suis codd. fecerat, esse suppletas, animadvertit confector Cat. codd. Gr. Taurin. p. 184. — De Mich. Glyca, a quo quidem in *Annalibus* leges, historico præscriptas, non observatas esse, multa tamen notatu digna narrata, judicant eruditi, universim tamen mactant eum laude celebris historici, philosophi ac theologi, conf. G. J. Vossium *De histor. Græc.* lib. II, cap. 27, ad sæculum duodecimum ; Cave in *Hist. lit. SS. eccl.* II, pag. 206 seq., qui eum claruisse scripsit ann. 1120 ; — Antonin. Mongitor. in Bibliotheca Sicula, tom. II, p. 75 seq., qui a p. 69 multorum Michaelum Siculorum vitam scriptaque persecutus, nostrum quoque perperam in numerum Siculorum scriptorum, incertæ tamen patriæ, recepit, ejus autem ætatem ad annum 1118 retulit, aliorum vero sententias subjunxit, multosque, qui de illo egerunt, laudavit ; — Jo. Fabricium, in *Historia bibl. Fabric.* tom. V, p. 262 seqq., qui præterea Olearium in *B.bl. eccles.* part. I, 487, aliosque appellat ; — Casim. Oudin. in *Comment. de SS. eccl.* tom. III, qui p. 2522 sqq., longam dissertat. de ætate et scriptis Mich. Glycæ contexuit, et in cap. primo subscripsit sententiæ Leon. Allatii, qui lib. II, *De perpetuo consensu Ecclesiæ Occid. et Orient.*, cap. 18, § 17, fol. 870, ex Glycæ epistolis effecisse sibi persuasit, Glycam floruisse circ. ann. 1430 et deinceps, atque Oudinus longum ex Allatii libro locum, cui intexta est epistola Glycæ (1), antea inedita *Gr.* cum versione Lat. repetiit, graviterque invectus est in Caveum. — In eadem hæresi versabatur Jo. Lamius, qui tomo *Deliciarum eruditorum*, Florent. 1736, 8, edito longam de Michaele Glyca ejusque scriptis, præsertim epistolis, præfixit dissertationem cujus ab initio statim scribit, Michaelem cognominatum esse Glycam quod, pronti versus, qui in variis codd. ejus *Annalium* occurrunt, manifeste ipsi videntur indicare, ex Glycetarum esset familia : refellitque Fabricium nostrum, nullo antiquitatis monumento, nulla historiæ fide arbitratum, cognomen illud ab eo ascitum, cum monasticum habitum induisset. Tum, eum Siculum natione (quam tamen opinionem postea in alio tomo mutavit, Joannem Boivinum secutus), grammaticumque professione fuisse, ex inscriptione epistolæ primæ in cod. Riccardiano docuit et pluribus exposuit. Posthæc multis, forsan nimiis, laudibus ejus ingenium, litterarum copiam et scribendi genus extulit, existimans, illum in codd. jure appellatum esse λογιώτατον καὶ σοφώτατον. Dein inquirit in ætatem Glycæ, accedit Allatii atque Oudini judiciis, atque potissimum Glycæ epistolis, ab ipso editis, 35, 36 et 41, ad Constantinum Palæologum, qui ab anno 1445, vel 1448, usque ad ann. 1453, imperavit, aliisque, quæ uberius explicuit, argumentis ductus Glycæ ætatem demum illis annis alligat. Hujus rationibus subscripsit Hamberger. in *Zuverläss. Nachricht.*, part. IV, p. 729, et Glycam post ann. 1445 vixisse adnotavit. At secus sensit Walch, theologus quondam Gottingensis, qui in singulari recitatione de Glycæ annis in comment. societ. Gott. vol. V, p. 18 seq., censet, ex epistolis illis, ad quas provocavit Lamius, haud posse tuta sumi argumenta, et probabilius ex iis epistolis, quæ consensum quemdam cum Glycæ Annalibus prodant, hujus ætatem ad sæculum XII referendam, definiri : qua de re quia in *Introduct.*, tom. II, part. I, p. 554 sqq. et in Supplem. ad illam, tom. II, p. 68, fusius disserui, nolo ea quæ ibi dixi, h. l. recoquere. Atque non solum Saxius in *Onom. litt.* II, pag. 241, ad ann. 1150 retulit Glycæ ætatem, sed quoque cl. Morell. in *Bibl. mss. Gr. et Lat.* tom. I, p. 266 sq. ex cod. Veneto bibl. Marc. 402, ad sæculum XIII referendo, qui continet Glycæ *Annales* et habet adnotationem, ann. 6798 (ær. vulg. 1290) ; comprobat Walchii sententiam, et censet docetque, illas tres epistolas Glycæ, si quidem auctor is est, ascriptas, aliisque Jo. Zonaræ et fortasse etiam aliorum immistas in codd. Parisienis., Vindobon., Mosquensi, Taurinensi et Naniano, ad alium quemdam Constantinum Palæologum, antiquiorem, fuisse scriptas : in qua sententia mihi potius acquiescendum videtur. (Harl.)

(1) Imo Isaiæ Cyprii. Edit.

SCRIPTA.

Anno Christi 1118 desinunt ab orbe condito deducti *Annales* Michaelis Glycæ (*a*), quorum partem [n. librum tertium a pag. 204 edit. Regiæ] a Julio Cæsare ad Constantinum M. ex codice Andreæ Schotti sub falso Theodori Metochitæ nomine Græce cum versione et notis edidit Jo. Meursius Lugd. Bat. 1618, 4 [et in Meursii Opp. tom VII, Florent. 1746, fol. pag. 757 sqq.]. Integros ex Jo. Sambuci codice vertit vulgavitque Latine Jo. Leun-

Digitized by Google

clavius, et ad captam usque a Turcis CPolin continuavit, Basil., 1572, 8. Inde Philippus Labbeus pluribus codd. mss. usus, Claromontano, Fontisebraldensi, et variis lectionibus ex codice Bavarico, Vallicellano atque Augustano Glycam Græce primus edidit, versionem Leunclavii recensuit notasque suas, perinde ut Meursii quoque, et Leunclavii continuationem adjunxit, Paris., 1660, fol. Laudat hic Glycas, pag. 82, Pyronem sive Pyrrhonem χρονογράφον, ex eoque refert, Adamum quadragesimo demum, cum conditus esset, die paradisum esse ingressum. (Fabr.) — Rec. in Corpore Byzantino, ed. Venet., 1729, Lambec. in Comm. de bibl. Cæsar., tom. II, pag. 247, emendat Ηλακίδη pro Ηλεκτίδα (uti legitur in Glycæ Ann. pag. 256, ed. Paris.) ex Socratis *H. E.* IV, cap. 26, et ex cod. Glycæ Annal. Cæsareo 41, inter codd. Gr. histor., atque Nessel in Cat. bibl. Vindob. part. v, pag. 55, 141 et 144, laudat tres codd. n. 28 (ex quo Nessel. scribit, non contemnendo spicilegio editionem Paris. Glycæ augeri posse ac suppleri), 79 et 86, in quibus est Glycæ *Chronicon*. Sed Kollarius in Supplem. ad Lambecii Comment. copiosius curatiusque recenset illos codd. Glycæ Annalium Cæsareos, v. pag. 657 sq., cod. 141 (in quo fol. 15 occurrunt quoque XXII, sive epistolarum sive disputationum Glycæ argumenta; Kollarius vero animadvertit, Labbei edit. multum distare a perfectionis laude, cum ille unius potissimum Claromontani, frequentibus lacunis interrupti, codicis auctoritatem in textu secutus, ex Fontisebraldensi codice, qui multo integrior, et Cæsarei Vindob. persimilis esset, lacunas sui cod. separatis in notis tantum explevisset); — pag. 665 cod. 112, ex quo Leunclavius versionem suam confecit; et p. 667, cod. 113, in cujus inscriptione dicitur χρονικὴ σύντομος ἐπὶ σύναξιν, ἥτις συνετέθη παρὰ γραμματικοῦ Κύρου τοῦ Συκηλιώτου, — a Syceliota grammatico; cujus inscriptione deceptus et in eum errorem inductus esse Kollario videtur Leunclavius, ut primus omnium Glycam compellaret Siculi cognomine. — Glycæ *Annal.* in cod. Veneto D. Marci 402 — et in cod. Coisl. 312; de quo v. Montfauc. *Biblioth. Coislin.* pag. 426. — Item inter codd. Vossianos secundum cat. codd. Angliæ etc., II, pag. 57. — Leidæ, in bibl. publ. Chronicon ex veteri codice descriptum, quasi paratum ad editionem (catal. bibl. Leidens. pag. 234, n. 2). — Paris. in bibl. publ. in cod. 1079, et fragmentum, res a Leone M. ad Monomachum usque gestas complectens, cum animadverss. viri docti margin. in cod. 1769. — Teste Montfaucon in Bibl. bibliothecar. mss. Glycæ chronicon in bibl. Veronensi (tom. I, p. 490, E) (Harl.)

Epistolæ 92 hujus Michaelis Glycæ mss. in bibl. Regia Paris. Ex his nonnulla afferuntur ab Allatio *De consensu*, ut ad Esaiam monachum p. 1280, ad Gregorium Acropolitam, pag. 1359; ad Alypium enclistum monachum, p. 1137, 1179, 1344, 1350; ad Nilum monachum, p. 1194, etc. In bibl. Cæsarea præter capita quædam philosophica mss. exstant etiam *Epistolæ quinquaginta* varii argumenti theologici εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς, de quibus Lambecius IV, pag. 152 seq. (*b*), argumenta sin-

(*b*) Sive p. 343 sqq. ed. Kollar. de cod. 159. Præterea exstant ibidem in codd. 160 epistolæ *quinquaginta sex*, atque sex posteriorum epp. quæ desunt in antecedenti codice, inscriptiones atque initia refert Lambec. in mem. vol. IV, p. 353 sqq. — In cod. Cæsar. 252, Glycæ Epistolæ theologicæ quinquaginta quinque, atque Lambec. V, p. 139 seq. affert inscriptiones epistolar. 54 ac 55, quæ in superioribus desunt codd. — In cod. 253, in quo epistolas tam numero, quam ordine differre a memoratis, monet Lambec. V, p. 143 seq., denique in cod. Cæsar. 111, n. 2. Glycæ Epistolæ seu Disputatt. undeviginti. V. Kollar. Supplem. ad Lambecii comm. part. I, p. 661 sqq. Ibid. in codd. 333 Epist. ad Alypium. V. Lambec. V, p. 619, n. 2. — Per hanc occasionem codd. epistolarum quæ interdum uberius pertractant capita theologica variasque quæstiones theologicas, et peculiares habent inscriptiones, in aliis bibliothecis asservatorum, dabo notitiam. — Augustæ Vindel. in cod. bibl. publ. *Explicatio quæstionum dubiarum e Litteris sacris*, teste Reisero in indice mss. bibl. August. pag. 25, n. 15. — Paris. in bibl. publ. cod. 160, *De dubiis S. Scripturæ*, libri duo, et in cod. 2746, n. 2, opus, capitibus viginti duobus constans, ubi de rebus ad theologiam pertinentibus disseritur. — In sex codd. *Epistolæ*, et quidem in codd. 228, epp. 88, a n. 14-102, quarum singularum argumenta indicantur in cat. codd. mss. Regg. Paris. vol. II, p. 35 sqq. — In cod. 1383, n. 7, dicitur inesse epistola Glycæ inedita, ad Isaiam monachum, *An certis quibusdam diebus carnes apponi nefas sit.* — In cod. 1389, n. 6, epistola ad Isaiam monachum. — In cod. 3015, Joannis quidem Zonaræ triginta epistolæ de rebus ad theologiam pertinentibus ascribuntur, sed confector catal. cit. p. 601, e nominum, quæ apposuit, similitudine bene colligit, genuinum illarum auctorem esse Michael. Glycam. In cod. quoque 1218, undecim epp. similes, quarum auctor in aliis codd. nominatur Glycas, tribuuntur Jo. Zonaræ. — Denique in cod. 3100, n. 5, epistola ad Andronicum Palæologum, cujus nomen in controversia de Glycæ ætate est notandum. — Taurini in cod. Regio 57, fol. 238, Epistola ad Alypium. — In cod. 111, epp. triginta sex. — In cod. 195, epp. 92. V. Cat. codd. gr. Taurin. pag. 158, 216, in primis p. 286 sqq., ubi inscriptiones atque initia singularum, in ultimo codice exstantium, epistolarum copiose recensentur. Add. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 1398. *B.* — In cod. Escorial. Collectio variorum doctorum et interpretatio historiæ divinæ Scripturæ, teste Plüero, in *Itinerar. per Hispan.* p. 182. — Romæ in cod. Ottobon. *Quæstiones*. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 185 *E.* — Ibid in cod. Vaticano bibl. reginæ Suec. *Orati. ecclesiast.* item ejusd. Glycæ, uti videtur, *Epp. de diversis rebus ecclesiasticis*. V. Montfauc. l. c. p. 53 *E.* — Basileæ, in cod. bibl. publ. *Capita quæ de Adamo et triplici hominis statu ante et post lapsum et post resurrectionem*. Ibid. pag. 61? *B.* — *Sermones varii*, h. e. epistolæ quædam, in bibl. Bodlei. in cod. Laudi 77, sive n. 719. Cat. codd. Angliæ etc. vol. I. — In eadem bibl. cod. Laud. 91, s. num. 735, cit. Cat. opus, quod dividitur in varia capita. — *Sermones* quoque sunt in cod. quondam Gudiano. V. Marquardi Gudii *Biblioth* etc. Kilon. 1706, 4, p. 537. — Mosquæ in cod. 22 typograph. synodal. epistolæ 90. V. Mat-

Digitized by Google

gularum et initia græce exponens. Nomina eorum, ad quos Glycas scribit, hæc sunt:

[Alexius Contostephanus, in cod. Paris. 228.]

[Andronicus Palæologus, in cod. Paris. et Taurin.]

Andropulus Palæologus, τῷ μεγαλοδοξάτῳ κυρῷ Ἀνδροπούλῳ τῷ Παλαιολόγῳ.

Alypius ἐγκλειστος sive inclusus, 20, 38, 44.

[Barlaam, monachus, in cod. Par. 228.]

[Chariton, 53, in cod. 160 Vind. et in cod. Paris. 228, ac Taur.]

Constantinus Palæologus. Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ 33, 36, 41.

Isaias monachus, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 46, 50. Monachus et domesticus, 18, 19, 22.

Gregorius Acropolites, 11, 12.

De dicto Gregorii Naz. qui diem τῶν Φώτων dixit λαμπροτέραν festo Nativitatis Christi, quod Chrysostomo est cæterorum festorum metropolis, 43.

Joannes Aspiota, monachus, 5, 6, 7. [Plures in cod. Taurin.]

Joannes dux. Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ μεγάλῳ ἑταιράρχῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ δουκί, 21 [et 52, in cod. 160].

Joannes Sinaita, monachus Stylita, 1 [quatuor in cod. Paris.]

[Joannicius monachus in cod. Taur.]

[Jo. Tricha in cod. Taur.]

[Leo ὁ ἐγκλειστος, 51, in cod. Vind. 160 et cod. Taur.]

[Leontius, monachus, in cod. Paris. 228.]

De Manuelis Comneni imp. edicto circa astrologiam et divinationem, 39, 40.

Maximus Smeniota (al. Asmeniota), 2, 3, 4, 27, 28.

Meletius Critopulus, 45.

[Nectarius, monach. in cod. Paris. 228 et Taurin.]

Nicephorus Sinaita. Τῷ οἰκειοτάτῳ ἀνθρώπῳ τοῦ κρατιστοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυρῷ Νικηφόρῳ τῷ Σιναΐτῃ, 24, 25, 26.

[Nicolaus, monach. in cod. Taur.]

Nilus monachus, 47, 48, 49.

Onufrius monachus, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 42.

Stephanus monachus, 37.

De tropario Theodori Studitæ. 34. Πῶς ἐκληπτέον τὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τροπάριον τὸ οὕτωσὶ λέγον· Βάθει τῶν κριμάτων σου, Χριστέ, πανσόφως προώρισας ἑκάστου τέλους ζωῆς τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον, etc. [Nomina eorum, quibus editæ litteræ sunt missæ, in indice illarum notavi. HARL.]

Ex his epistolis prima et secunda est, quas nec integras tamen, Latine tantum edidit Jacobus Pontanus S. J. ad calcem Dioptræ Philippi Solitarii, Ingolstad. 1604, 4, unde in Bibliothecis Patrum [ex. gr. Paris. tom. XV, p. 794 sqq.] (c) recusæ sunt, disputationes duas: 1, ad Joannem Sinaitam monachum et stylitam, *Utrum in peccatum lapsis condescendendum, an prout ratio postulat, increpandi sint*; 2, ad Joannem (lege *Maximum*) Smeniotam, *Utrum audiendi sint docentes hominem a principio caducum corpus habuisse, et passionibus sive incommodis naturalibus etiam ante transgressionem obnoxium fuisse, cibumque sensibilem in paradiso adhibuisse, et lignum scientiæ, ficum exstitisse.* (FABR.) Joannes Lamius ed turus Epistolarum Glycæ Collectionem, primum specimen illarum ex cod. Riccardiano, tres epistolas, n. 10, 13 et 32, Gr. ac Lat. dedit in Appendice ad commentar. s. libros VI, de recta Christianorum in eo, quod mysterium divinæ Trinitatis attinet, sententia (Florentiæ, 1734, 4, de quo opere v. nova acta erudit. 1739, m. Jul., n. 3, p. 400 sqq.). Idem in Diss. de Mich. Glyca, p. 13 seq. observat, Bon. Vulcanium ex cod. quem Georg. Dousa CPoli attulit, tres epistolas Gr. ac Lat. publicasse in Notis ad Cyrillum contra Anthropomorphitas. Postea ex cod. Riccard. quatuordecim epp. interdum longiores de rebus theologicis, Gr. ac Lat. cum uberioribus adnotatt. evulgavit in *Deliciis eruditorum*, et quidem in tomo, qui prodiit Florent. 1736, 8, cui præfixa est laudata dissertat. additusque p. 28 sqq. Index auctorum et librorum, tam editorum quam ἀνεκδότων, ex quibus Glycas sua collegit, 1, ad Joann. Sinaitam, monachum, cum interpretat. Jac. Pontani; 2, ad Maximum Smeniotam (sive uti legitur in codd. Vindobon. Asmeniotam), longa disput. s. λόγος, *sermo*, uti reliquæ inscribuntur; eod. interprete, qui tamen eum falso appellavit Joannem: 3, 4, ad eumdem, Lamio interprete; 5, ad Joannem Aspiotem, cum Lamii versione; est perlongus sermo theologicus. Tum in tom. VII, ann. 1739, secundam epistolarum s. dissertationum Glycæ partem sive alias quinque epistolas pari ratione in lucem edidit, et ab initio comm. de Glyca continuavit; n. 6, 7, ad Jo. Aspio-

thæi Notit. codd. Gr. Mosquens. p. 273 sqq., ubi et ordinem et inscriptiones atque initia singularum epp. diligenter enotavit. — Eædem ibid. in cod. 48, n. 9, atque Matthæi l. c. p. 326, eum cod. cum superiore comparando, diversum adnotavit ordinem. — Ibid. p. 300, n. 2, de cod. 4, qui continet aliquot Glycæ epistolas, quas tamen alibi Jo. Zonaræ tribui adnotat Matthæi. — Florent. in cod. Riccardianæ bibl. epistolæ quatuordecim, ex illo quasdam edidit Lamius, ut postea videbimus. Atque is in Præfat. ad *Delicias eruditi* ann. 1736, p. 18 sqq. copiose enumerat quosdam codd. in quibus Zonaræ adjudicantur epistolæ, et nonnullorum virorum doct. sententias de hac quæstione, ac pro Glyca discernit item; denique p. 23 seq. cod. Riccardian. curatius recenset. Add. ejusd. Præfat. ad *Delicias*, etc. ann. 1739, pag. XIV seq., ubi quoque de patria Glycæ it quidem in Bolvini sententiam, addit tamen, non repugnare Glycam nostrum origine CPolitanum fuisse, incolatu vero Siculum, præcipue si monachus erat. (HARL.)

(c) Et ante Annales Glycæ in edit. Labbei, Paris. 1660, fol.

Digitized by Google

tam, quibus Lamius subjunxit longam *de carnis resurrectione* disputationem; 8 et 9, ad Isaiam monachum; 10, epist. ex Gregorio Nysseno, Cyrillo Alexandrino et Jo. Damasceno conflata, cum versione Bon. Vulcanii. Illis Franciscus Fontani in *Novis eruditorum Deliciis*, Florent. 1785, 8, addidit Gr. et Lat. quatuor Glycæ Grammatici disputatt. εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς, *in divinæ Scripturæ dubia*, s. epistolas, quarum tamen duas lucem jam vidisse, observat Fontani; nempe alteram ope Lamii, in tomo VIII Operum Meursii, p. 261; alteram vero opera Dominici Becuccii, qui eam cum *orthodoxis dogmatibus, quæ SS. apostoli exposuerunt*, Florent. 1768, vulgavit, quibus vero Fontani notas adjecit. Sunt vero: 1, disputatio XIII, ad Gregorium Acropolitam, cum versione Lamii; 2, disput. XIV, qua de causa Deus die quarto luminaria (τοὺς φωστῆρας) condiderit; 3, disp. XV, ad Isaiam monachum interprete Dominico Becuccio; 4, disput. XVI, ad eumdem. — Add. Oudin. l. c. p. 2527 sqq. ubi in cap. 2 copiose affert atque examinat quid scribat Car. du Fresne in Præf. ad Historiam Jo. Zonaræ, Paris. 1686, fol. de epistolis mss. nomine Jo. Zonaræ et Michaelis Glycæ inscriptis; in cap. tertio de epp. editis et earum codd. ubi præcipue Lambecii judicium locaque repetit; et in cap. quarto de ejusdem epistolis et Glycæ mss. homiliis s. sermonibus, cum Lambecii atque Allatii narrationibus ac judiciis. Denique cel. C. F. Matthæi in edit. Isocratis, Demetrii Cydon. et Michael Glycæ aliquot epistolarum, etc., Mosquæ 1776, m. 8, p. 47 sqq. ex cod. Mosquensi edidit Græco Mich. Grammatici Glycæ tres epistolas: 1, ad Joan. Tricham; 2, ad Charitonem monachum; 3, ad Nectarium monachum. Add. not. pag. 168. (HARL.)

JOANNIS LAMII

DE MICHAELE GLYCA

EJUSQUE SCRIPTIS

DISSERTATIO.

(*Deliciæ Eruditorum*, tom. I, Florentiæ 1736.)

Michael cognominatus est Glycas, quod ex Glycetarum familia esset, ut versus, qui in variis codicibus ejus *Annalium* mss. occurrunt, manifeste indicant: in iis enim habetur:

Ὃς ἐκ γένους ἔσχηκε Γλυκετῶν λάχος
Ὁ συγγεγραφὼς Μιχαὴλ τὸ βιβλίον.

Qui ex genere habuit Glycetarum sortem
Is, qui conscripsit, Michael, hunc libellum.

Quare fallitur Jo. Alb. Fabricius, qui cognomen illud ab eo aseitum, cum monasticum habitum induisset, nullo antiquitatis monumento, nulla historiæ fide, arbitratur.

Siculus autem natione fuit, (1) quod ex codicibus mss. elucet: eum enim Σικελιώτην constanter appellant, ut eruditissimus Phil. Labbeus in *Annalium* Glycæ Præfatione testatur. Nec abluderet τοῦ Γλυκᾶ cognomen, si qua is vixit ætate, Siculos Dorica adhuc dialecto usos fuisse constaret; quod tamen cur non credamus nulla causa subest: *In Calabria enim et in aliis Neapolitani regni regionibus, atque in Sicilia, ad proxima usque sæcula Græca lingua obtinuit, ut non plebeio solum usu, sed etiam ecclesiastico, in officiis suis Græca lingua frequentatum, donec Sixti IV jussu ac decreto, omnibus ut Latine persolverent officia provisum est*; quæ sunt verba doctissimi Montisfalconii *Diar. Ital.* capite 15. Simile tamen cognomentum etiam Byzantii fuit; nam Joannes Glycys Byzantinus, hujus urbis patriarcha, claruit anno 1316, de quo videndus Rob. Gerius *Append. ad Hist. litter. script. eccles.* Gul. Cavei: quanquam Joannes Glycas Dufresnio dicitur.

Privatus an in magistratu, laudatus Labbeus inquit, *aut dignitate aliqua publica, militari, aulica forensive ornatus; conjugatus, an cælebs vixerit, plane nescio: nec aspersa singulis fere paginis* υἱοῦ, τέκνου καὶ ἀγαπητοῦ *vocabula, patrem potius, quam seniorem ac magistrum, discipuli aut amici juvenis gratia opus illud elucubrantem, designant.* Grammaticum tamen professione fuisse argumento est inscriptio epistolæ primæ, ut in codice Riccardiano quo usi sumus, habetur; quæ quidem ea est quæ sequitur: Γραμματικοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Στυλίτῃ κ. τ. λ. *Michaelis Glycæ grammatici, ad maxime venerandum monachum et Stylitam Joan-*

(1) Hanc opinionem retractavit postea Lamius. *Vide* infra col. XIX.

Digitized by Google

nem *Sinaitam*, etc. Quod quidem Grammatici nomen professionis esse non est cur dubitemus, et quod, etiam postquam monasticam vitam amplexus esset, retinere potuit, si quidem eam unquam amplexus est: nam, ut dixi, omni historiæ auctoritate destitutus id, una cum Fabricio, quis crederet? Et quidem monachi passim, aliique in eminenti dignitate constituti, super theologicis gravissimisque controversiis eum consulebant, ut ex Epistolis, seu dissertationibus, quas edimus, certum exploratumque est. Quis autem facile opinetur, hominem sacris et castioris alicujus sectæ institutis minime addictum, sed e medio populo, cum tot episcopi ecclesiasticique præceptores vulgo suppeterent, ab eis in religionis dogmatumque Christianorum negotio consultum adeo frequenter fuisse? Non me quidem latet, mere etiam laicos aliquando in Ecclesia docuisse, et habuisse conciones, ut ex Eusebio de Origene adhuc juvene liquet; et Prosper Aquitanus multa, quæ ipsis ecclesiastici ordinis magistris ardua et salebrosa videri poterant, in re theologica docte et præclariter pertractavit; attamen isthuc ipsum in re tam obscura et ambigua nescio quid suspicionis inducere dissimulandum haudquaquam existimo. Confirmari id etiam posset animadvertendo in codice Cæsareo κυρὸν Glycam appellari; quo vocabulo contracto monachi præsertim, sequioribus sæculis, indigitantur: non secus quidem atque nos *domnos* monachos honoris causa nuncupamus, quod latius ac dilucidius in scholiis ad dissertationem primam expedimus, et classicorum scriptorum testimoniis in medium adductis comprobamus. Quid quod codex ms. *Annalium* Glycæ Vallicellanus hujusmodi titulum præfert? Τοῦ λογιωτάτου καὶ μακαριωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ Χρονικὸν, κ. τ. λ. *Eloquentissimi et beatissimi domni Michaelis Glycæ Chronicon*, etc., qui forte non tam morum probitatem et sanctitudinem, quam monasticam professionem designare posse videatur. Codex quoque monasterii Fontisebraldensis paucis mutatis sic incipit: Τοῦ σοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου, etc., *Sapientissimi et beatissimi*, etc.

Quidquid autem sit, illud exploratæ fidei est, virum hunc litterarum studiis maxime deditum, φιλόπονον καὶ φιλομαθῆ, fuisse cunctisque adeo ferę disciplinis eruditum: passim enim in suis operibus theologum simul, sacrarum Litterarum interpretem, medicum naturalisque scientiæ indagatorem solertissimum, peritissimumque se prodit historicum. Nec eloquentiæ quidem laude caret, et facili quadam ac plana dicendi ratione lectorem oblectat ac detinet, ita ut eloquentia cum ingenii facilitate certare videatur. Itaque ob ejus doctrinæ præstantiam merito λογιώτατος καὶ σοφώτατος appellatus est, ut ex ejus Epistolarum generali inscriptione in codice Cæsareo apud P. Lambecium, cod. theolog. 159, intelligitur; est enim ea, quæ sequitur: Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ, κ. τ. λ. *Sapientissimi et eloquentissimi Michaelis Glycæ*, etc.; et ex inscriptionibus codicum *Annalium* Vallicellani et Fontisebraldensis, quas paulo superius attulimus. Et quidem in magna ob doctrinam existimatione fuisse indicant etiam luculenter ejus epistolæ, quæ monachis passim aliisque, qui eum de quæstionibus difficillimis consulebant, mittuntur, ut per ea tempora omnes fere ad eum doctrinæ causa, seu accessu, seu litteris, confluxisse videantur.

Qua ætate Glycas noster vixerit, post novam eruditissimi Leon. Allatii opinionem, quam Casimir. Oudinus suo calculo comprobat, in sententiis est. Plerique tamen omnes sæculi XII scriptorem eum existimant, Jo. Zonaræ, Georgii Cedreni, Const. Manassis σύγχρονον, aliorumque similium. Et quidem suam Historiam, quam ab orbe condito exorditur, usque ad obitum Alexii Comneni, et annum Christi 1118, deducit. Hinc a G. Jo. Vossio, lib. II *De histor. Græc.*, cap. 27, ad annum 1120 refertur; quemadmodum et a Guliel. Caveo, in *Hist. litter. script. eccles.* Ph. Labbeo verisimile est, eum circa annum 1150 floruisse: cui epochæ alii quoque astipulantur, si Allatium et Oudinum laudatos exceperis. Ille enim Glycam sæculi XV scriptorem esse, et anno 1430 ac deinceps claruisse, pertendit, ratioque, qua innititur, est, quod ex Glycæ epistolis plures ad Maximum Smeniotem, et Isaiam Cyprium monachum, qui tunc temporis vivebant, scriptæ sunt. Oudinus addit Glycæ syntagma historicum olere Græciam recentissimam, quod ille vel morte vel negotiis occupatus ultra annum 1118 non extenderit. Itaque juxta memoratos scriptores Glycas σύγχρονος fuisset Macarii Ancyrani metropolitæ, Nicolai Sclengiæ, Jo. Ducæ, aliorumque hujus ætatis virorum, qui lucubrationibus editis nomen suum posteritati commendaverunt. Verum id, quod litem omnem dirimit, sunt Epistolæ Glycæ 35, 36 et 41, quæ ad imperatorem Constantinum Palæologum scriptæ sunt; constat autem ex veterioribus chronologis Constantinum Palæologum non ante annum 1445, vel juxta alios 1448, imperium suscepisse Orientis, quod anno 1453, in Constantinopolitana clade exstinctus, amisit, cum annis 8, vel juxta alios 5 etsi non integris imperasset. Jam memoratarum Epistolarum inscriptiones in alio volumine una cum aliarum titulis afferemus, et ex iis veritas illa quam astruimus evidenter elucebit. Carol. quidem Dufresnius, vir doctissimus, in præfatione, quam operibus Jo. Zonaræ præmisit, cum in eam sententiam discessisset, quæ vult hasce Epistolas esse Jo. Zonaræ fetum, ut evincat eas, vel earum saltem aliquas, esse scriptas ea ætate, qua ille vivebat, clarum perspectumque esse ait, nonnullarum auctorem, si non omnium, vixisse sub Manuele Comneno; nam epistolam 38 in indice Lambeciano Manuelis Comneni imperatoris esse arbitratur, quare et subsequens *Antapologeticum*, quod quidem statim subditur in e-

Digitized by Google

sensi, eodem tempore scriptum esse infert. Eam ætatem etiam arguit ex viris primariis aulæ Constantinopolitanæ, quibus aliquot epistolæ inscribuntur : atque in iis Joanne Duca magno hetæriarcha et sebasto, cujus præ cæteris mentio occurrit apud Nicetam in Alexio Manuelis fil., et Manuele Comneno sebastocratore, qui non alius est ab eo, cujus pariter Cinnamus meminit lib. v. Sed recte observat Cas. Oudinus falsum esse Dufresnium, dum censuit epistolam 38 ad Alypium monachum esse Manuelis Comneni, cum vere Glycæ sit monachum illum ab astrologiæ studio dehortantis : concedit tantum *Antapologeticum* esse Manuelis Comneni, cujus quidem nomen præfert, et numero 39. collocatur. Cum enim Alypius in astrologiæ studium toto pondere ferretur, nec Glycæ consiliis et hortationibus acquiesceret, ut studium suum defenderet, nihil ipse regessit, sed aliena scriptione usus est, mittens pro responsione *Antapologeticum* Manuelis Comneni ab annis circiter 500 in gratiam astrologiæ, qua delectabatur, conscriptum; vel alium Manuelem Comnenum fuisse suspicatur. Ad ea vero quæ Dufresnius de primariis aulæ Constantinopolitanæ viris adducit, ita laudatus Oudinus respondet : *Non his nominibus veteres hi intelliguntur, sed recentiores ejusdem nominis et dignitatis, qui anno circiter 1450 in imperio Orientali sub Constantino Palæologo, ultimo Græcorum imperatore, dignitatibus his fungebantur : ut constat ex Joanne Duca, cujus historiam in manibus habemus : qui Michaelis Glycæ σύγχρονοι cum fuerint, ad illos epistolas dedisse nihil mirum videbitur.* Atque ita quidem ille. Et, ut videtur, Joannes Ducas, ille idem est, qui scripsit Historiam Constantinopolitanam, quando Constantinopolis a Mahumete II Turcarum imperatore expugnata est, eaque illis imperii esse sedes cœpit, quod fuit anno Hegiræ 857, Christi autem 1453, quo vivebat ille Ducis ex inclyta Ducarum familia oriundus. Hic de gestis Turcarum adversus Græcos, et Constantinopoli subacta, commentarios exstat ms. Græce in Bibliotheca Christianissimi Francorum regis, quem una cum interpretatione sua Latina Ism. Bullialdus in corpore Byzantinæ historiæ edendum curavit, et de quo Ger. Jo. Vossius, lib. IV *De Histor. Græc.*, cap. 19. Exstant inter Epistolas Michaelis Glycæ epistolæ duæ ad hunc Joannem Ducam, nempe 21 et 52. De Joanne autem Duca plura videnda apud Cas. Oudinum ad annum 1460, et in Jo. Zonaram.

Opera, quæ Glycas scripsit, sunt in primis *Annales*, patriarcharum, regum atque imperatorum res gestas, historiamque omnem Judaicam, Romanam ac Constantinopolitanam, ita complectentes, ut eodem contextu controversas inter theologos philosophosque quæstiones agitaverit, ac de rebus omnibus, quæ in cœlo, aere, terra ac mari fiunt, de avibus, piscibus, animalibus, homine, atque angelis, disseruerit, secutus veterum Patrum Eustathii, Basilii, Nysseni, Chrysostomi, Sinaitæ, Pisidæ, aliorumque vestigia ac pene verba : qui quidem omnes opus sex dierum, quod Græca voce Hexaemeron dicere solemus, singulari diligentia concinnarunt. Sed quia notatur a Th. Dempstero, lib. I *Paralip. ad Rosinum*, cap. 1, quasi leges historico præscriptas non servaverit, hic tempestive describenda videntur verba Leunclavii proœmio in Glycæ *Annales : Quod si quis arbitratur*, inquit, *hisce de rebus minime disserendum vel in historia, vel in adnotatione temporum, is sciat, primum hæc junioribus esse perscripta, quorum animos rectis sententiis (ut paulo ante significabamus) imbui permagni refert. Deinde velim Glycæ nostro vel illam ob causam sit æquior, quod pleraque non ita prolixe, nec confuse, tradiderit, ut Cedrenum et alios factitasse videmus : qui compendia quædam promittentes, volumina prorsus ingentia, quæque sine tædio perlegi nequeunt, posteris reliquere.* Hujus operis titulus in codicibus Vallicellano et Fontisebraldensi ita habet : Τοῦ λογιωτάτου καὶ μακαριωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ χρονικὸν ἀπὸ κτίσεως κόσμου συνοπτικόν, διεξιὸν κατ' ἐπιτομὴν περί τε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, περί τε τοῦ φωτὸς τοῦ αὐτοῦ, καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντων ἐν ἡμέραις ς' περί τε τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδάμ, καὶ τῶν λοιπῶν καθεξῆς. *Eloquentissimi et beatissimi domni Michaelis Glycæ Chronicon compendiarium ab orbe condito, breviter percurrens ea, quæ attinent cœlum et terram, lucemque ejus, et omnia, ut uno verbo dicam, a Deo sex diebus fabrefacta, Adamique fictionem, et cætera, quæ deinceps contigerunt.*

Præter *Annales* scripsit Glycas Epistolas plurimas, interrogatus a diversis super variis quæstionibus theologicis, dubiisque ad cœlestium Scripturarum enarrationem resolvendis; quas solita dicendi facilitate et multijugis eruditionis illecebra et amœnitate conscripsit. Quæ quidem earum exstant, quod sciam, 56 numerum explent. Lambecius tamen in codice theolog. 233, lib. v Comm., observat in hoc codice aliter Epistolas Glycæ disponi, tam numero, quam ordine, adeo ut ea, quæ in aliis codicibus est 35, in hoc codice sit 64 et ultima. Hæ omnes enim quinque codicibus mss. Bibliothecæ Cæsareæ continentur, ut apud Pet. Lambecium codicib. Theolog. 159, 160, 232, 233 et 333 videre est. Glycæ quidem Epistolæ magno in pretio habitæ sunt a viris doctis, et plerique etiam publici juris facere conati sunt; sed vel integris codicibus destituti, vel morte præventi, vel alia de causa impediti, id præstare non potuerunt. Earum quidem codicem Georg. Dousa Constantinopoli attulerat, sed recenti et parum fida manu, ut ipse testatur, exscriptum, imo et mutilum interdum, ut ex epistola 15, quam ex eo codice Bon. Vulcanius edidit, patet. Nam Bon. Vulcanius, cum Dousæ codicem nactus esset, tres ex illis epistolis edidit una cum sua Latina interpretatione in Notis ad S. Cyrillum, *Contra Anthropomorphitas*, cum interim omnium harum Epistolarum editionem meditaretur,

Digitized by Google

ut in laudatis notis affirmat. Tres autem Epistolæ, A quas typis mandavit Vulcanius, ordine sunt 10, 13, 32. Jac. quoque Pontanus duas ex hisce litteris, quas ab Andrea Schotto habuerat, Latine a se conversas excudendas curavit, quæ hodie in *Maxima Patrum Bibliotheca*, et in *Annalium Glycæ* editione Parisiensi a Philippo Labbeo adornata habentur: sed nec textum Græcum apposuit, et alterius vix dimidia pars est, quam edidit, adeo mancum et detruncatum fuisse oportet codicem, quo usus est. Tandem Leo Allatius *De Consensu utriusque Ecclesiæ, contra Creigthonem; De libris ecclesiasticis Græcor.; lib. de Purgator.* et *lib. adversus Hottingerum*, hasce epistolas sæpe laudat, et fragmenta plurima, nec contemnenda quidem, earum adducit; imo in quibusdam locis nonnullas etiam integras describit. B

Nos igitur horum virorum præstantissimorum propositum laudabile secuti, nonnullas Glycæ Epistolas in lucem edere animum induximus, nostræque ἀνεκδότων collectionis velut in ipsa fronte constituere; cum ob argumentum nobile et excellens, utpote theologicum, tum in memoratorum scriptorum laudis et venerationis argumentum. Cum enim in ms. bibliothecæ Riccardianæ, cui præsum, codicem quinto decimo quidem, ut videtur, sæculo, sed egregie exacteque descriptum incidissem, quo harum Epistolarum quatuordecim continentur, has saltem publico non invidere mecum ipse deliberavi, adeoque exscripsi mea manu diligenter, et in Latinam linguam sedulo pro virili C accurateque converti. Hujus autem meæ editionis specimen dederam in Appendice illorum Commentariorum, quibus *De recta Christianorum in eo, quod mysterium divinæ Trinitatis attinet, sententia*, titulum feci, memoratarum Epistolarum tertia Græce ac Latine publici juris facta: ibique jam me olim cæteras quoque, quas habuissem, editurum receperam: quare nunc fidem libero. Inter has quidem non eas tantum proferam, quæ ἀνέκδοτοι sunt, sed ut opus perfectum et absolutum, quoad fieri potest, exsistat, iis suo loco et illas, quæ ab aliis editæ fuerunt, interseram: fragmenta etiam, undecunque corradere licuerit, adjiciam: et ubi plus præstare non dabitur, saltem reliquarum nudos titulos (1), ut eos Lambecius recenset et exhi- D bet, in medium adducam. Quanquam et eas, quæ alias editæ fuere, ἀνεκδότους, et nunc primum in publicum prodire visum iri prudentioribus spero; nam vel exactiores et emendatiores, vel integriores, vel primigenia sua lingua, qua exaratæ fuerunt, emittentur. Ecce enim Pontanus Latine tantum, alteramque mutilam excudit: ipse Græcum contextum apponam, et quæcunque desunt ex codice Riccardiano supplebo. Bonavent. Vulcanius Græce quidem ac Latine suas vulgavit, sed mendoso codice usus, unam etiam ἀκέφαλον edere coactus est: in hac editione et emendatæ omnes, et integræ perlegentur. Denique fragmentis earum et titulis illud novi saltem accedet, quod cum Latina interpretatione prodibunt. Adde quod opportuna scholia identidem ascripsimus, et perpetuum prope commentarium attexuimus. Id quod novum saltem erit in iis quas Leo Allatius edidit; nam eas et Græce et Latine, et castigatissimas, quæ fuit viri diligentia et eruditio, evulgavit. Non quod nostri propositi pars sit, adeo frequentia et prolixiora etiam scholia ad ea opera, quæ in collectione nostra publici juris facturi sumus, commentari, sed in editione harum Epistolarum id necessarium esse arbitratus sum. Cum enim Glycas noster sequioribus sæculis vixerit, et quando Græci homines sine nugis et ineptiis vix quidquam scribere aggressi sunt, ejus opinionum licentiam et τὸ παράδοξον compescere interdum oportuit, ac certis frenis coercere, theologorum melius sapientiusque opinantium consulta e regione, ut ita dicam, statuendo, tanquam adversus eum aciem instructissimam, atque ita legentium rectæ sententiæ et securitati consulere. Non enim semper optimas ratasque sententias, et antiquorum Patrum placita, seligere et amplexari videtur; sed de regia opinionum via ita quædam ad divortia deflectere aliquando, ut facile possit a delicatioribus quibusdam novitatis et αὐτομολίας insimulari. Ad hoc igitur saltem meæ observationes inservient, ut recta Glycæ sententia apertius dilucidiusque percipiatur, et non facile cujuscunque criminationibus in his, in quibus minime meretur, obnoxius evadat. In quibusdam excusari aut defendi non potest, utpote Græci schismatis homo, et erraticarum illius gentis opinionum aliquando propugnator, ut ostendetur inferius. Non tamen ideo spernendus auctor hic videatur; nam et ex his sequioris ævi scriptoribus Græcis magnam catholicæ Ecclesiæ utilitatem provenire cognoscitur, sive ut historia ecclesiastica locupletior exactiorque habeatur, sive ut Græci schismatis errores facilius refellantur, sive ut nostrorum temporum sectarii falsarum opinionum certorumque deliramentorum rei manifeste revincantur: id quod aperte elucet ex Jo. Morini, Leon. Allatii, Petri Arcudii, Fr. Combefisii, aliorumque doctissimorum hominum lucubrationibus, quos inter memorandus præcipue Nicol. Comnenus Papadopolus, qui anno 1697 librum typis mandavit Patavii, ita inscriptum: *Prænotiones mystagogicæ ex jure canonico, sive Responsa sex, in quibus una proponitur Ecclesiæ utriusque, Græcæ et Latinæ, suffragium de iis, quæ omnino præmittenda sunt ordinibus sacris, atque obiter et Græcia adversus calumniatores defenditur, et præcipuæ Photianorum ineptiæ refelluntur.* Ibi innumeri scriptores Græci, proximioris præsertim ætatis, in medium afferuntur, qui maxima pars ignoti nobis erant, ut scribit præstantissimus Monsfalconius *Diar. Ital.* cap. 28.

(1) Et hoc etiam non præstitit, quod ejus loco fecimus. EDIT.

Digitized by Google

Cæterum nunc monendum est, in quibusdam codicibus hasce Epistolas non Michaeli Glycæ, sed Jo. Zonaræ tribui, ut in codice Regio, cujus meminit Dufresnius, quanquam recentiori manu scripto, anno scilicet mundi juxta Græcos 6996 (Christi 1488), indict. 6. Hunc enim titulum præfert : Ἐπιστολαὶ κυροῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ καὶ πρωτοασηκρῆτις καὶ δρουγγαρίου τῆς Βίγλης. *Epistolæ domni Joannis Zonaræ, et protoasecretis, et præfecti Vigilum.* Zonaræ quoque has Epistolas ascribebat codex, quem Georg. Douza Constantinopoli attulerat, exstatque modo in Bibliotheca Lugduno-Batava ; quare et illæ, quas ex eo edidit Bonav. Vulcanius, eidem Zonaræ tribuuntur. Zonaræ pariter vindicat Index Græcorum librorum ex codice ms. Regio 2813. Philippus quoque Labbeus, tom. I *De Scriptor. Eccles.*, in Georg. Cedreno, hasce Epistolas Zonaræ potius esse existimat, quas exstare tantum numero 46 affirmat, et suspicatur eis additas aliquot fuisse alicujus scriptoris Glyca recentioris epistolas. *Qui enim fieri potuit,* inquit, *ut de Cedreno ne verbum quidem fecerit in Annalibus suis Glycas, qui Joannem Scylitzen, Joannemque Zonaram tam sæpe appellat?* Quæ quidem ratio mihi languidula videtur ac futilis. Labbeus usus videtur codice ms. Claromontani collegii Parisiensis societatis Jesu, qui epistolas 46 continet Zonaræ tributas. Hinc factum est, ut promiscue hasce Epistolas sub nomine Zonaræ, aut Glycæ, laudet Allatius ; quanquam contra Creigthonum scribens in eam concedere sententiam videtur, ut Glycæ potius quam Zonaræ illas attribuat : ibi enim ita scribit : *Hæc et alia Michael Glycas, epistola satis prolixa ad Joannicium monachum*, etc. Et idem quoque facit passim in opere *De perpetuo consensu utriusque Ecclesiæ*, etc., et in dissertationibus *De libris ecclesiasticis Græcorum* quoque ut plurimum Glycæ eas vindicat. Et recte quidem, ut arbitror, ita sentit vir ille doctissimus. Quomodo enim Jo. Zonaræ adseri possunt illæ Epistolæ, quas Constantini Porphyrogeniti ætate scriptas fuisse exploratæ fidei est, ut superius ostendimus? Zonaras enim non sub hoc principe, neque sæculo xv, sed sub Alexio Comneno, XII videlicet sæculo, ab anno 1110 ad 1120 floruit, ac paucis post annis Joanne Alexii filio imperante naturæ concessit. Insuper duo Cæsarei codices, quos lib. IV Commentariorum laudat Lambecius, quorum prior epistolas 50, alter 56 continet, Michaelem Glycam auctorem præferunt, hoc lemmate : Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς. *Sapientissimi et eloquentissimi domni Michaelis Glycæ in divinæ Scripturæ dubitationes.* Et ad calcem codicis posterioris hæc scribuntur : Τοῦτο βιβλίον ὑπάρχει Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. *Hic libellus est Michaelis Glycæ.* Sed et Codex Riccardianus, quo utimur, ita inscribitur : Γραμματικοῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. *Grammatici Michaelis Glycæ.* Laudantur etiam a Gesnero sub nomine Glycæ, ut et ab Hœschelio ex bibliotheca Augustana eodem titulo, cod. 65, et a Jac. Pontano, qui priores duas Latine convertit atque edidit. Sed et has sub Glycæ nomine citant Casaubonus *Exercit. in Baron.* 16, n. 49 ; Antonius Possevinus, tom. II *Apparatus sacri*, et Jo. Baptista Cotelerius in Notis ad Opera SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt, ubi inquit : *Quæ etiam citat Michael Glycas in libro posteriore operis* εἰς τὰ ἄπορα τῆς Γραφῆς, cap. 32. *Exstat id opus ms. in bibliotheca Thuana, compositumque est ex orthodoxa fide S. Joannis Damasceni, adjectis nonnullis aliorum Patrum.* Sed et Gul. Caveus in Joanne Zonara eas Glycæ potius adjudicandas existimat. Ex his, quæ hactenus disseruimus, constitit, arbitror, non tantum has Epistolas genuinum esse Michaelis Glycæ fetum, verum etiam, quem eæ in diversis codicibus titulum præferant. Quibus addi potest inscriptio codicis Augustani 57, quæ ita habet : *Michaelis Glycæ explicationes obscurorum locorum sacræ Scripturæ.*

Cæterum aliquot alios tractatus hactenus ineditos recenset Leo Allatius, *De consensu utriusque Ecclesiæ*, lib. II, cap. 18, nempe, librum ad Maximum Smeniotem *De processione Spiritus sancti*, cujus fragmentum habet ibidem lib. III, cap. 2. Ad eumdem, *an Christus azymo in suprema cœna usus sit.* Ad Isaiam monachum *De animabus a corpore separatis.* Verum hi omnes tractatus nihil aliud mihi cum Oudino esse videntur, quam Epistolæ Michaelis Glycæ, in quibus Scripturæ loca quædam obscura, vel controversa, ille explicat.

Sed quia ad calcem codicis Regii describuntur eorum nomina quorum auctoritate usus est Epistolarum scriptor, eam hic describere operæ pretium esse existimavi : Συγγράφοντες καὶ συμμάρτυρες τῆς βίβλου αὐτοὶ, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάννης ὁ χρυσορρήμων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Κύριλλος, ὁ μέγας Ἐπιφάνιος, Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Ἀνδρέας Κρήτης, Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ ἀπόστολοι, Νικηφόρος πατριάρχης · σὺν τούτοις καὶ Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, καὶ τις ὁ φωτίζων τούτους, καὶ μάρτυς ἀψευδὴς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. *Qui simul scripserunt, simulque testes hujus libri fuere, sunt hi : Gregorius Theologus, Magnus Basilius, Gregorius Nyssenus, Joannes Auriffluus, magnus Athanasius, Cyrillus, magnus Epiphanius, Anastasius Sinaites, Joannes Damascenus, Gregorius Dialogus, Andreas Cretensis, Petrus et Paulus apostoli, Nicephorus patriarcha, cumque his Moses et David, et, qui hosce illuminat testisque est mentiri nescius, Spiritus sanctus.*

Verum antequam de Glycæ Epistolis agere desinamus, de codice Riccardiano lectorem edocere fert animus. Codex hic chartaceus est, notatus numero 19, Pluteo K, ordine I, inter Græca manuscripta. Continet primum Epistolas Glycæ nonnullas, deinde Christoduli monachi, seu Joannis Cantacuzeni, dialogos 8 adversus Judæos manu diversa

Digitized by Google

exaratos. Primi autem titulus ita habet : Χριστοδούλου μοναχοῦ κατὰ Ἰουδαίων λόγος α'. *Christoduli monachi adversus Judæos sermo 1.* Incipit vero : Οὐκ οἶδ' ὁπότερον κάλλιον φαῖεν ἄν τινες, ἐπιγράψας τῷ τοιούτῳ συντάγματι κατὰ Ἰουδαίων ἄρα, ἢ μᾶλλον ὑπὲρ αὐτῶν, κ. τ. λ. Est in fine et aliud perbreve opusculum, alia quoque manu, ut videtur, exscriptum, cui præfigitur : Δόγματα ὀρθόδοξα, ἅπερ ἐξέθεντο οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι Πατέρες, καὶ οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι. *Dogmata orthodoxa quæ exposuerunt sancti apostoli, et omnes sancti Patres, et œcumenici doctores.* Initium autem ejus est : Πιστεύομεν, καθὼς ἐβαπτίσθημεν, εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν ἕνα Θεὸν, κ. τ. λ. Omnia tamen hæc opera sæculo xv descripta esse videntur, etsi nullibi anni, vel temporis, quo scripta fuerunt, adnotatio pareat. Glycæ autem Epistolæ omnes, quæ hoc codice habentur, quatuordecim tantum sunt, quarum prima ad Joannem Sinaitam scripta est, prout in Indice Lambeciano, et cæteræ etiam eodem ordine ac serie, qua in memorato indice progrediuntur. Unum tantum singulare habet hic codex, quod numeri adnotatio indicat, eam epistolam non esse Glycæ primam, sed tertiam ; ita ut quarta decima decima sexta, numero ascripto, significetur. Cæterum est admodum correctus et emendatus, integer quoque et eleganter exaratus, ut plurimi faciendus esse videatur.

Sed jam in alia Glycæ opera inquiramus, deque iis loquentem audiamus Cas. Oudinum in Glyca : *Inter mss. codices*, inquit, *Bodleianæ Oxonii in Anglia bibliothecæ cod.* 720, *in mss. codicibus Guillelmi Laudi litt. c. cod.* 77, *Græce exstant Michaelis Glycæ sermones varii : et ibidem cod.* 723 *in manuscriptis codicibus ejusdem ibidem cod.* 91, *n.* 2, *exstat Michaelis Glycæ tractatus, qui in varia capita dividitur etc., qui liber anno æræ Græcanicæ* 6978 *scriptus esse dicitur, hoc est, anno Christi nati* 1470. *Denique in catalogo bibliothecæ Marquardi Gudii, qui regiæ majestatis Daniæ consiliarius fuit in supremo tribunali ducatus Sleswicensis, anno* 1706 *Kilonii edito in* 4, *apud Bartholdum Reutherum, pag.* 533, *inter mss. codices Græcos in* 4, *cod.* 50, *Michaelis Glycæ sermones, chartaceo codice bonæ notæ, quem titulus* σοφώτατον καὶ λογιώτατον *laudat, ubi argumenta sermonum recensentur summatim, singulis per ordinem operi præmissis.* Hæc quidem ille. Sed hæc fore omnia nil aliud mihi esse videntur, quam ipsæ Glycæ Epistolæ, quæ Λόγοι, *Sermones* interdum inscribuntur, ut quidem aliquando fit in codice Riccardiano. Guil. quidem Caveus in sua *Litteraria scriptorum ecclesiasticorum Historia* scriptum reliquit, codice philosophico 103 bibliothecæ Cæsareæ, nonnulla Glycæ capita philosophica asservari : sed ejus inimicus et insectator acerrimus, Cas. Oudinus, id falsi arguit affirmatque, cum consuluisset, nihil se tale reperisse

Jam tempus, cum de Glycæ scriptis late egerimus, perscrutati, quibus ille Christianæ religionis dogmatis censendus sit, quod quidem ex ipsius scriptis eruendum videtur. Glycam quidem orthodoxum Phil. Labbeus arbitratur, sed evidentia ipsa contrarium demonstravit. Antiquum enim schisma et ipse fovens, quædam contra Latinos composuit. Nam scripsit primum ad Maximum Smeniotem, Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄζυμον ἐν τῇ ἐσπέρᾳ τῆς μεγάλης Πέμπτης· ὡς τῶν τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηνικαῦτα δῆθεν τοῖς οἰκείοις τὸ Πάσχα ἐτέλεσεν· *An dicentibus attendendum sit Christum vespere magnæ feriæ* v, *cum Pascha celebraretur, accepisse azymum, et sic suis tum Pascha tradidisse.* Principium autem est : Ὁ περὶ τῶν ἀζύμων λόγος, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ πολλοῖς ἔφθασε. Scripsit deinde Περί τινων χρήσεων, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι οὐ ταυτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις· *De nonnullis Patrum testimoniis, quibus probatur, ex solo Patre, non autem et ex Filio, Spiritum sanctum procedere : et non esse idem missionem et processionem.* Principium, Τὶ δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Verum tamen est eum pro Latinis quoque contra suos Græcos scripsisse ad Isaiam monachum, Περὶ τοῦ ὁποῖον ἅπαντες τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις τοῦ σώματος, καὶ ὅπου αὐταὶ ἀπέρχονται. *Quid sit de animabus, postquam fuerint a corpore separatæ, et quo illæ abeant ?* Principium, Καὶ περὶ τῶν μὲν δικαίων, τί χρὴ καὶ λέγειν. Inibi probat luculentissime in cœlum eas deferri, ideoque præsentes Deum manifeste intueri, atque ita summa beatitate gaudere : ut hinc arguas omnes Græcorum errores, ipsis etiam Græcis, qui schisma foverunt, non eodem loco fuisse. Hic postremus sermo decimæ octavæ epistolæ locum obtinet in Indice Lambeciano, a qua non multum dissimilis argumenti videtur esse ea, quæ sequitur, undevicesima, eidem monacho scripta. Alii autem duo tractatus adversus Latinos sunt vicesima septima, et duodetricesima, epistolæ in Indice memorato, quem post epistolas ad operis calcem, ut jam diximus, cum aliis fragmentis, tempestive exhibebimus.

Jam vero quid de Glycæ eruditione, judicio, diligentia et opinionibus dicendum et sentiendum sit, alibi, licet perfunctorie et obiter, enuntiavimus, quare hæc in præsentia pluribus diducere pro inutili ac supervacaneo haberi posset. Hic tantum ascribere e re fore arbitror catalogum auctorum, qui in Glycæ operibus, cum Epistolis, tum Annalibus, citantur, et ex quibus omnia sua collegisse compilans ille videtur,

Floriferis ut apes in saltibus omnia libant.

Hunc quidem præter brevem illum auctorum, qui in Epistolis laudantur, quem paulo superius descripsimus, alii quoque concinnarunt ; sed, quem ipse contexui, copiosiorem absolutioremque esse inficiabitur nemo.

Digitized by Google

Auctores et libri, tam editi quam ἀνέκδοτοι, ex quibus Michael Glycas *sua collegit.*

Acacius Cæsariensis.
Ælianus.
Alexander Monachus.
Ambrosius Mediolanensis.
Amphilochius Iconiensis.
Anabatianus. *S. Pauli Anabaticon.*
Anastasius Sinaites.
Anastasius Sinaites alter.
Anaxagoras.
Anaximander.
Anaximenes.
Andreas Cretensis.
Andromachus medicus.
Antonius Augustus.
Apollinarius Laodicensis.
Apollonius Tyaneus.
Aquila.
Arcadii Responsum.
Aristoteles.
Athanasius.
Athenodorus philosophus.
Auctor quæstionum ad Antiochum.
Augustinus.
Barlaamus.
Barsanuphius.
Basilius Magnus.
Basilius medicus.
Cæsarius, Nazianzeni frater.
Cains historicus.
Clemens Alexandrinus.
Concilium Carthaginiense.
Cosmas Hierosolymitanus Majumæ episc.
Cyrillus Alexandrinus.
Cyrillus Hierosolymitanus.
Damasus papa.
Daniel propheta.
David propheta.
Democritus.
Diodorus Tarsensis.
Diogenes Cynicus.
Dionysius Areopagita.
Dionysius Corinthius.
Dioscorides.
Empedocles.
Ephræmus.
Epiphanius episcopus.
Epiphanius, presbyter.
Eusebius Cæsariensis.
Eustathius Antiochenus.
Eutyches hæreticus.
Eutychius patriarcha.
Galenus.
Gennadius, patriarcha CP.
Georgius Cedrenus chronographus.
Georgius Syncellus.
Germanus, patriarcha CP.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyssenus.
Gregorius Magnus, papa.
Gregorius II, papa.
Hadrianus imperator.
Heracleæ episcopus.
Heraclitus.
Hermes Trismegistus.
Herodotus.
Hieronymus.
Hippocrates.
Hippolytus martyr.
Hippolytus Thebanus.
Homerus.
Innocentius I, papa.
Isidorus Pelusiota.
Jamblichus.
Joannes Chrysostomus.
Joannes Climax.
Joannes Damascenus.
Joannes Scythizeo.
Joannes Xiphilinus.
A Joannes Zonaras.
Josephi precatio.
Josephus Flavius.
Julianus Halicarnasseus, hæreticus.
Julius Cæsar.
Justinus Martyr.
Justinianus Augustus.
Juvenalis, Hierosolymorum antistes.
Leo I, papa.
Leo, archiepiscopus Thessalonicensis.
Leo Sapiens, Augustus.
Liber de Basilii miraculis, qui ab Amphilochio scriptus putatur.
Libanius Sophista.
Macarius Ægyptius.
Manes.
Marcus monachus.
Maximus monachus.
B Methodius patriarcha CP.
Michael Cerularius.
Michael Parapinacius imperator.
Michael Psellus.
Nectarius, patriarcha CP.
Nestorius, patriarcha CP.
Nemesius Emesenus.
Nicander Colophonius.
Nicephorus, patriarcha CP.
Origenes.
Papias, historicus.
Parva Genesis.
Patricius Prusensis.
Paulus Samosatensis.
Petrus ad Faustum.
Philo Judæus.
Philo philosophus, historicus ecclesiasticus.
Philolaus.
Photius.
Pionius.
Plato.
Plotinus.
Plutarchus.
Porphyrius.
Proclus.
Procopius Cæsariensis.
Προσευχὴ τοῦ Ἰωσήφ.
Psellus. *Vide* Michael.
Ptolemæus Alexandrinus.
Pyrrhon Chronographus.
Pythagoras.
Rufus scriptor medicus.
Sabellius hæreticus.
Serapio mathematicus.
Severianus Gabalorum episcopus.
Severus.
Simeon Metaphrastes.
Sophocles.
Symmachus.
Tertullianus.
Theodoretus.
Theodorus Mopsuestenus.
Theodorus Studita.
Theophanes Confessor, chronographus.
Theophilus Alexandrinus.
Theophylactus.
Thucydides.
Timotheus, patr. Alexandrinus.
Valens astronomus.
Valentinus hæresiarcha.
Xenophanes philosophus.
Zoroastres.

CANDIDO LECTORI

J. LAMIUS S. D.

(Ex Præfatione ad tomum VI *Deliciarum*, Florentiæ anno 1759 editum.)

En alias quinque Michaelis Glycæ Epistolas, seu Dissertationes, in vulgus prodimus, nunc primum omnes, decima excepta, quam quidem Bonav. Vulcanius in Scholiis ad Cyrillum Alexandrinum contra Anthropomorphitas, Latina sua interpretatione addita, olim publici juris fecit, licet initio et medio mutilam, quæ nos ei ex codice Riccardiano restituimus. In præfatione quidem, quam primæ harum Epistolarum a me editarum parti præfixi, asserui Michaelem Glycam Siculum fuisse, codicum, quos doctissimus Phil. Labbeus consuluerat, fidem secutus; sed cum modo videam eruditissimum virum Jo. Boivinum docere pro Σικελιώτου legendum Σικυδιώτου, sive Σικυδίτου, quod hoc illius nomen apud Nicetam occurrat, adeoque Glycam nostrum Byzantinum fuisse affirmare; hic id monendum censui, sed ut et monerem Boivinum probabiliter falli, dum credit Glycam nostrum a Niceta Choniate, qui anno 1204 florebat, memorari potuisse; cum exploratæ prope fidei sit, contra quam Vossius, et Labbeus, et Caveus, et Fabricius, senserint. Michaelem Glycam medio circiter quinto decimo sæculo C claruisse; quod et in alia præfatione observavimus. Quis enim communi sensu præditus dicere queat Michaelem Glycam, si sæculo XII, ut illi putant, vixisset, epistolas 35, 36 et 41, τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ, *augustissimo imperatori domino Constantino Palæologo*, qui demum anno 1448 regnare cœpit, scribere potuisse? Quin ea, quæ habet Nicetas libro II et IV, de Michaele Sicydite mago et facinoroso homine, miror quomodo Boivinus de Michaele Glyca intelligere potuerit, cum, vel Glycæ Annales evolvas, vel ejus Epistolas perlegas, nihil aliud ex iis exstet nisi quædam pietas, et sacrarum Litterarum studium, divinorumque Patrum ampla cognitio; et multo magis miror in ejus sententiam tam facile D ivisse doctissimum Jo. Alb. Fabricium tom. X *Biblioth. Græc.*, pag. 228 et 545. Non ignoro a quibusdam objectum iri nos certo non scire, an illæ omnes Epistolæ Michaelis nostri sint. At certe Zonaræ, cui quidam codices tribuunt, esse non possunt illæ quæ Constantino Palæologo scribuntur. Zonaræ enim ætas repugnat. Sed quædam alterius

Digitized by Google

alicujus esse non poterunt? Argumenta ut id evincatur afferre necesse est. Pro Glyca stat codicum mss. inscriptio; stat quod illarum Epistolarum plures ejus quoque Annalibus totidem verbis insertæ sunt; stat idem stylus, eadem scriptionis materies, eadem dispositionis et ratiocinationis methodus. Quæ quidem omnia simul collecta et expensa prævalere videntur jejunæ illi dubitationi : Quid si Epistolæ miscellæ sunt? Quod si Glycæ dictio elegans et florida est, non ideo sæculo XV minus congruit, quo exploratum habemus, Plethones, Bessariones, Trapezuntios, Gazas, Argyropylos, Lascares, Chalcocondylas, Musuros, et Græcos alios sexcentos disertissimos, omnes eloquentiæ ornatus, et dictionis phaleras, copiamque uberem, in suis instructissimis commentariis et epistolis exhibuisse. Qui l autem habent alii de Glycæ ætate aliter sentientes, quo suam opinionem fulciant? Illud unum nimis incertum et fallax, *Glycam* suos Annales ad sæculum XII tantum deduxisse. Multa in causa esse potuere, cur ulterius Annales *Glycas* non produceret, ut alibi observavimus; et lectorem exemplis obruere possem, nisi brevitati consulerem, eorum, qui licet serius vixerint, susceptas tamen historias ad suam usque ætatem non deduxerunt. Et hæc quidem, conjecturis probabilioribus indulgens; cum tamen plurimi faciam de Glycæ ætate dubitationem, qua vir doctissimus æque ac amicissimus se in ea traducit ambiguum. Non tamen a Boivini sententia longe recesserim in eo quod *Glycam* Byzantinum putet; a me enim jam animadversum fuit Glycetarum familiam etiam Constantinopoli fuisse, et Joannem Glycyn, seu Glycan, ut Dufresnius appellat, patriarcham CP. claruisse anno 1316. Item; Daniel Glycys unus est ex iis, ad quos Georgius, seu Gregorius Cyprius patriarcha CP., qui anno 1283 florebat, scribit, ut apud L. Allatium *De Georgiis* videre est, et ex eadem forte familia ac Joannes fuit. At non repugnat *Glycam* nostrum origine Constantinopolitanum fuisse, incolatu vero Siculum, præcipue si monachus erat, ut Fabricius arbitratur. Patet enim Siciliam et Calabriam Græcis Basilianorum monachorum cœnobiis refertas fuisse, et in iis non Itali tantum, sed et Græci ipsi (quanquam Sicilia olim et Calabria, quæ Magna Græcia quoque dicta est, Græcissantes provinciæ erant) philosophiam Christianam profitebantur. Rochus Pyrrhus in suæ *Siciliæ Sacræ* libro IV triginta Basilianorum cœnobia in Sicilia exsistentia recenset atque describit, quorum plurima sub Constantino Copronymo excitata fuisse videntur, cum scilicet ille impius imperator edicto promulgato vetuerat esse monachos in Oriente. Tunc enim ingens monachorum orientalium multitudo sese in urbem et Italiam infudit, quorum cum Græca lingua esset peculiaris, eosdem in monasteriis collocatos voluit Paulus I papa ea præstare, quæ consuevissent in monasteriis Orientis, et psalmorum cantus, aliaque officia ecclesiastica sua ipsorum lingua absolvere, ut scribit Baronius, Annalium parens eminentissimus. Quod quidem succedentibus temporibus usque ad suam ætatem, hoc est, usque ad annum 1640 et quod excurrit, servatum esse testatur Rochus Pyrrhus, Netini cœnobii Basiliani abbas, laudatus notit. 1 libri IV, cum quo nescio quomodo conciliare præstantissimum Montemfalconium, qui cap. 15 *Diarii Italici* scribit, in Calabria, et aliis Neapolitani regni regionibus, atque in Sicilia, linguæ Græcæ in ecclesiasticis officiis usum fuisse, donec Sixtus IV vetuit, ne quis nisi Latine divina officia persolveret; nisi dicamus Sixti IV edictum ad monachos etiam Basilianos extensum non fuisse, sed tantum clericos sæculares, aliosque aliorum ordinum monachos respexisse. Et quidem Jo. Mabillonius *Itinere Italico* tradit monachos cœnobii Cryptæ Ferratæ, duodecimo ab urbe lapide distantis, missam Græce celebrare, sed Romano ritui prorsus accommodatam. Jam vero cum hæc ita se habeant, quis non videat facilem et non ingratum Græcis ad hæc Sicula cœnobia transitum fuisse, multosque illorum in ea insula austeriorem vitam sumpto sacro schemate profiteri potuisse; eorumque unum Michaelem Glycam forte fuisse? Quis enim ignorat laudatum Baronium tradere sub Leone quoque Armenio imperatore, sacrarum imaginum hoste, orthodoxos monachos Constantinopoli, et ex aliis Orientis partibus exactos et extorres in Italiam et Romam confugisse? Sed exemplis etiam id confirmare proclive est, ex ea circiter ætate, ac deinceps petitis, qua *Glycam* vixisse veroquamsimillime credimus. Ecce Bessarion cardinalis, patria Trapezuntius, anno 1446 ac deinceps, archimandrita erat monasterii Sancti Salvatoris Linguæ Phari Messanæ, et monasterii SS. Petri et Pauli de Agro, et Sancti Philippi Majoris, et Sancti Angeli de Brolo, cum insuper esset protector universi ordinis Basiliani, ut Pyrrhus citatus memoriæ prodidit. Anno 1551 Anatolius Constantinopolitanus monachus, una cum monacho pariter Græco Basiliano Davide, et presbytero quodam societatis Jesu, in Sicilia diploma Rogerii regis anno 1145 concessum, quo rex confirmat Athanasium hieromonachum, secundum abbatem cœnobii S. Philippi Majoris, describit, quod in libros regiæ cancellariæ transfertur. Imo non dubitandum linguæ Græcæ præceptores aliquos in memoratis monasteriis per ea tempora esse, præsertim cum in Sicilia et Calabria Italica lingua passim invaluisset, et major monachorum numerus tunc temporis Italus fuisset; ut Græcis litteris animo comprehensis monachi Græca lingua de more ecclesiastica officia perficerent. Ex his esse potuit Michael Glycas, qui in codice Riccardiano ideo forte *Grammaticus* dicitur. Et certe hujusmodi præceptores necessarios fuisse evincit etiam id, quod deinde consecutum est, anno videlicet 1461 senatum Messanensem a Pio II pont. max. petiisse, et obtinuisse, ut gymnasia Græca

Digitized by Google

Messanæ pro monachis Græcis, seu Calogeris, constituta præceptori annua mercede aureorum 80 de camera solvenda a monasteriis Basilianis, erigerentur; quod executioni mandandum Bessarion Ordinis protector litteris Romæ anno insequenti datis edixit, Athanasio episcopo Hieracensi et quibusdam abbatibus scribens. Hinc Constantinus Lascaris CP. ex litteris protectoris Ordinis datis Romæ pridie Idus Decembris 1467, cum mercede annua scutatorum 80, quæ solvere tenerentur monasteria Græca Siciliæ, docendæ linguæ Græcæ præficitur. Anno 1478 Constantinus Lascaris adhuc in Sicilia docebat, et hoc anno, jussu Ægidii Romani abbatis monasterii SS. Petri et Pauli de Agro, e Græco in Latinum convertit primævum diploma fundationis et dotationis illius cœnobii datum anno mundi 6625, indictione 9. Anno pariter 1499 idem Lascaris Latine reddidit Græcum Diploma Rogerii comitis, quo is testatur parta de Saracenis victoria templum et cœnobium Sanctæ Mariæ de Mili ædificasse, et ei Michaelem abbatem præfecisse, datum anno mundi 6600, die 10 Decembris, indictione 14, Christi 1092. Sed vix dubitare possum, quin hic ipse Lascaris et ante hæc tempora in Sicilia et Calabria versatus sit, cum videam eum librum *De Calabris et Siculis scriptoribus exarasse*, et Alphonso Neapoleos regi, qui anno 1458 naturæ concessit, nuncupavisse; qui liber habetur apud Fabricium, tom. XIV *Bibliothecæ Græcæ*. Atque hæc quoad Glycæ ætatem et patriam dicta sint. Nunc, aliam præfationem etiam in hoc suppleturi, memorabimus Michaelis Glycæ *De Pœnitentia Salomonis* tractatum, unum illorum opusculorum fuisse, quæ Allatius libro IV suorum *Symmicton* inserere meditabatur, ut apud Fabricium laudatum citato tomo videre est; qui forte nil aliud est, quam una ex Glycæ Epistolis. Insuper monemus Græcum Annalium Glycæ codicem ms. in Bibliotheca Saibantis Veronæ asservari, ut prodit in sua *Verona illustrata* vir doctrinæ et eruditionis immensæ Scipio Maffeius marchio.

Glycæ Epistolæ juxta Fabricium numerum 50 explent, quot ille credit a Lambecio recenseri; sed multo plures ille memorat, et ad numerum 64 ascendere affirmat, ut jam in prima præfatione animadverti. Quin ipse Fabricius observat Parisiis in bibliotheca Regia epistolas 92 Michaelis Glycæ mss. asservari; ipse vero addiderim Glycæ Epistolarum codicem, manu exaratum, qui in Augustana Bibliotheca exstat, et cujus alibi mentionem fecimus, mihi missum et commodatum iri, si velim, ut omnes describam, spem fecisse vir clarissimus Jac. Brukerus Augustanus, Caufbyrensis minister et scholarcha doctrina juxta ac humanitate præcellens; quem quidem nondum senatum illum amplissimum petii, quod omnes illæ his *Deliciarum* mearum angustiis comprehendi non possint, ut materiarum varietas in iis promissa servetur. Memorabile et insigne exemplum, quod multos patriæ ingratos, litteris exitiales, sibique et suæ famæ inimicos homuncliones, qui ad inutiles sibi suas bibliothecas viris doctis aditum præcludere sustinent, merito pudore suffundat. Epistolæ 5 Glycæ, quas hoc volumine publici juris facio, partim Joanni Aspiotæ monacho, partim Isaiæ pariter monacho scribuntur. Quis sit Joannes ille Aspiotas ignoro prorsus. Idem proferrem de monacho Isaia, nisi Cas. Oudinus opinari videretur esse eumdem ac Isaiam illum, cujus Epistolam contra Nicolaum Sclengiam *De processione Spiritus sancti*, producit Allatius tom. I *Græciæ orthodoxæ*; et qui anno 1430 probabiliter florebat, ut observant Wartonus et Fabricius. Hic Isaias appellatur etiam monachus et domesticus, ut jam innuimus.

DISSERTATIO

DE ÆTATE ET SCRIPTIS MICHAELIS GLYCÆ.

(Cas. Oudin. *De script. eccles.*, tom. III, col. 2521.)

PROLOGUS.

Michael Glycas, natione Siculus, non sub Alexio et Joanne Comnenis imperatoribus Constantinopolitanis vivens, ut vulgo creditur, sed sub Constantino Palæologo ultimo illo imperatore ad annum 1450 clarus, scripsit anno incomperto *Annales quadripartitos*, opus non modo theologicum, sed et physicum et historicum. Prima parte agit de opere sex dierum. Altera de rebus gestis ab orbe condito usque ad Christum natum. Tertia res gestas a Christo usque ad Constantinum Magnum prosequitur. Quarta res tractat Byzantinorum imperatorum usque ad obitum Alexii Comneni, qui anno 1118 moriens, Joannem Comnenum successorem habuit. Exinde usque ad captam a Latinis Constantinopolim perstringit res Byzantinas Joannes Leunclavius, qui et primus Glycæ interpretationem nobis dedit, Basileæ, anno 1572, in 8, typis Episcopii editam. Habetur autem eadem Historia Græce et Latine in folio inter Historicos Byzantinos Parisiis ex typographia Regia, cum interpretatione et notis Philippi Labbei, de quo tam sæpe loquimur.

Digitized by Google

Exstat autem illa Græce ms. in bibliotheca Vallicellana Romæ, Regia Gallica, Claramontana Parisiensi, imperatoria Viennensi, et Augustana Vindelicorum Cod. 80.

CAPUT PRIMUM.

Quid sentiat Leo Allatius de ætate Michaelis Glycæ.

Ætatem quidem Michaelis Glycæ omnes fere scriptores ad annum 1120 assignant, ut Gerardus Joannes Vossius, lib. II *De historicis Græcis*, cap. 27, pag. mihi 304; Guillelmus Cavus in *Historia rei litterariæ* ad annum 1120, pag. 654. Sed longe aliter Leo Allatius libro IV *De perpetuo consensu Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis*, cap. 10, § 17, fol. 870, cujus tamen maxime intererat, ut Glycam antiquiorem faceret, quem vult contra Græcos stetisse a partibus Romanis. In causæ ergo suæ præjudicium Michaelem Glycam vult floruisse anno circiter 1430, trecentis post vulgarem sententiam annis, fuisseque synchronum Macario Ancyrano metropolitæ, Nicolao Selengiæ atque Isaiæ Cyprio monacho, hujus ætatis scriptoribus. Novam quamvis sententiam, non absurdam, imo veram putem, hucusque Glycæ Syntagma historicum olere Græciam recentissimam, quod ille vel morte, vel negotiis occupatus, ultra annum 1120 non extendit, etsi tribus post hanc epocham sæculis vixerit. Igitur hic a me relinquitur, etsi in scriptoribus ecclesiasticis nimium innovare videar, hanc tamen Allatii sententiam non dissimulare aut tacere, mearum fuit partium. Id potissimum colligit ex Glycæ Epistolis, quarum plures ad Maximum Smeniotem et Isaiam monachum, qui tunc temporis vivebant. Ne vero fidem quis mihi detrectet, ipsum Allatium verbotenus produco. « Michael quoque Glycas hoc eodem ævo floruisse videtur, qui inter alia pie doctequo scripta, quædam etiam contra Latinos composuit : 1. Ad Maximum Smeniotem, Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄζυμον ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τῆς μεγάλης Πέμπτης, ὡς καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηνικαῦτα δῆθεν τοῖς οἰκείοις τὸ Πάσχα ἐτέλεσεν· *Si dicentibus attendendum est, Christum vespere magnæ Feriæ V, cum Pascha celebraretur, accepisse azymum, et sic suis tunc Pascha tradidisse.* Principium, Ὁ περὶ τῶν ἀζύμων λόγος, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ πολλοῖς ἔφθασε. 2. Eidem : Περί τινων χρήσεων, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι οὐ ταυτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις· *De nonnullis Patrum testimoniis, quibus probatur, ex solo Patre, non autem et ex Filio Spiritum sanctum procedere : et non esse idem missionem et processionem.* Principium, Τί δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. Scripsit pro Latinis contra Græcos ad Isaiam monachum, Περὶ τοῦ ὁποῖον ἅπαντα τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις τοῦ σώματος, καὶ ὅπου περ αὖται ἀπέρχονται· *Quid sit de animis, postquam fuerint a corpore separatæ, et quo illæ abeant?* Principium, Καὶ περὶ μὲν τῶν δικαίων τί χρὴ καὶ λέγειν ; Probat luculentissime in cœlum eas deferri, ibique Deo præsentes visione beatifica frui : ut hinc arguas omnes Græcorum errores, ipsis etiam Græcis, qui schisma foverunt, non eodem loco fuisse, ut alibi dicemus. » Atque ut rectius hæc intelligantur, adjungenda, quæ habet paragrapho 16, præcedenti col. 866 : « Nullam apud alios ipsius (*Macarii Ancyrani metropolitæ*) memoriam reperi, quemadmodum nec de Nicolao Selengia, qui iisdem fere temporibus contra Latinos, varias hinc inde collectas auctoritates Patrum, male consutas, pejusque intellectas publicavit. Illæ cum in manus pervenissent Isaiæ Cyprii, examinatæ discussæque, tantum abfuit, ut mentem Selengiæ et Græcorum opinionem comprobarent, ut collectorem summæ ignorantiæ nulliusque judicii hominem arguerent. Quare Epistola ad Nicolaum scripta, idemmet Isaias futilitatis et nugacitatis reprehendit(1). »

Agit de Michaele Glyca Guillelmus Cavus in *Historia litteraria*, tomo I, seu parte I, ad annum 1120, pag. 654; et parte II, pag. 383, editionis Londinensis; et in editione Genevensi ad eumdem annum 1120, parte I, pag. 456, et parte II, pag. 223, ubique cum erroré, sed scriptoribus omnibus communi, qui illum anno 1120 assignarunt. At præter errorem hunc, quem Cavo condonare debemus, licet, si accurate Leonem Allatium *De consensu utriusque Ecclesiæ* legisset, quem tam frequenter citat, corrigere illum potuerat ac debuerat : vel etiam ex Lambecio in mss. codicibus Græcis Epistolarum Glycæ, quos non semel recenset, emendare eumdem poterat. Sed his non contentus, quod Cavo nostro turpius est, aspersit falsas citationes omnes codicum manuscriptorum bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis, parte II, pag. 383, his verbis, dum loquitur : « Michael Glycas, natione Siculus, claruit anno 1120. Epistolæ LVI maximam partem theologicæ de variis sacræ Scripturæ controversiis, Græce mss. in bibliotheca Vindobonensi aliquoties habentur, nempe codice theologico 67, codice 83, num. 2, fol. 29; codice 155, codice philosophico 103, ubi etiam nonnulla ejus *Capita philosophica* asservantur. Speciatim harum Epistolarum recensionem exhibet Lambecius *Commentariorum* libro IV, pag. 152, etc. Epistola ad Alypium monachum *de Assumptione* beatæ Virginis Deiparæ, exstat separatim codice theologico 265, num. 11, fol. 5. » Ita quidem Cavus. Verum hæc omnia mendacia et falsæ citationes, ad Guillelmi Cavi confusionem et dedecus : exstant enim in mss. codicibus quatuor istis, codice ms. theologico Græco 149, num. 2, 160, de quibus libro IV Commentariorum hujus bibliothecæ pag.

(1) Hanc epistolam habes apud nos in Isaia Cyprio, ad ann. 1130.

Digitized by Google

152 et 157. Item codice theologico ms. Græco 232, ut habet Lambecius lib. v Commentariorum, pag. 64, et codice sequenti 233, ut idem habet ibidem, pag. 66. Epistola autem ad Alypium monachum *De assumptione B. Virginis Deiparæ* separatim non exstat, ut falso Cavus inquit, sed codice citato 233 cum aliis ejusdem Glycæ epistolis pluribus. Est etiam falsum, quod Cavus addit, *Codice philosophico* 103 ejusdem bibliothecæ *nonnulla etiam ejusdem capita philosophica asservari*, ut mihi conferenti patuit.

CAPUT SECUNDUM.

Quid scribat Carolus Dufrenius de epistolis mss. nomine Joannis Zonaræ et Michaelis Glycæ inscriptis.

Nemo accuratius de *Epistolis* istis diffusius doctiusque disserit Carolo du Fresne, domino du Cange, in Præfatione, quam præmisit *Historiæ Joannis Zonaræ*, quam anno 1686 Græce et Latine edendam Parisiis curavit 2 tomis in folio, typis Regiis ornatissimis, ubi inquit : « Enimvero supra laudata Joannis Zonaræ opera circumferuntur passim in bibliothecis *Epistolæ dogmaticæ*, continentes obscuriorum sacræ Scripturæ locorum explanationem, numero sex et quinquaginta, quarum seriem et argumenta describit Petrus Lambecius libro IV *De bibliotheca Cæsarea*, quas quidem Joanni Zonaræ quidam codices, alii Michaeli Glycæ ascribunt, adeo ut hactenus incertum maneat, utrius sint : tametsi in eam concedere sententiam videtur Leo Allatius contra Creigthonum pag. 544, ut Glycæ potius illas tribuat, quam Zonaræ, ubi ita scribit : *Hæc et alia Michael Glycas, Epistola satis prolixa ad Joannicium monachum* etc. Hujus etiam Epistolam de hac eadem re se legisse scribit Casaubonus *Exercit.* in Baronium 16, num. 49, sed sub nomine Zonaræ editam, quam Glycæ esse codices antiqui repræsentant. Cujusnam vero sint illæ Epistolæ, quæ sub nomine Glycæ et Zonaræ in mss. prostant, alius erit disserendi locus. Utinam viri doctissimi et in re veterum libraria peritissimi exstaret super hac difficultate dissertatio, quæ nos ab hac inquisitione levasset. Certe Zonaræ has ascribit codex Regius, sed recentior manu scriptus, anno scilicet mundi juxta Græcos 6996 (Christi 1488), indict. VI, hoc titulo : Ἐπιστολαὶ κυροῦ Ἰωάννου Ζωναρᾶ, καὶ πρωτοσυγκρίτης, καὶ δρουγγαρίου τῆς βίγλης. Continet porro hic codex XLV duntaxat epistolas, quarum prima Joanni Sinaitæ inscribitur, penultima vero, quæ est 38 in indice Lambeciano, videtur esse Manuelis Comneni imperatoris, scripta videlicet ut profert inscriptio, Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρίῳ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ, Εἰ χρὴ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην ἀποτρόπαιον ἡγεῖσθαι παντάπασιν. Initium vero illius est, Τὰ τῆς μαθηματικῆς etc. Atque in hæcce verba desinit : Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ἱερὰ κεφαλή, ὡς εἱμαρμένη καὶ γέννησις παντάπασιν ἀπαγορεύεται. Καὶ γὰρ τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασθέντα λογικὸν αὐτεξούσιον ἄνθρωπον οὐ φυσικαῖς ἀνάγκαις ὑποκεῖσθαι καταδεξόμεθα, προγνωστικὴν δέ τινα τοῖς ἀνθρώποις ἐνδεδοξάσθαι δύναμιν, καθὰ καὶ φθάσας ὁ λόγος ὑπέδειξεν· οὐ τοσοῦτον ἀπέοικε δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, εἰ καὶ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐνασχολεῖσθαι τούτοις οὐ συγχωρούμεθα, ὅτι μὴ δεκάλογον ὀρθὸν αὐτοῖς ἀπεχρώμεθα. Istius epistolæ Antapologeticum sequitur in codice Regio, et in Indice Lambeciano, qui hanc Manueli omnino ascribunt hoc titulo : Ἀνταπολογητικὸν ἐκ μέρους πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ γραφὴν τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὴν ἀπολυθεῖσαν πρός τινα μοναχὸν, ἐπιμεμψάμενον οὐ μικρῶς αὐτοῦ διά γε τὸ τῆς ἀστρολογίας μάθημα, καὶ φιλονεικοῦσαν τὸ τοιοῦτον συστῆσαι μάθημα φυσικαῖς καὶ γραφικαῖς ἀποδείξεσι. Tum vero illius initium hisce verbis concipitur : Τολμῶν ὑπομιμνήσκω τὸ προγεγονὸς γράμμα τῆς βασιλείας σου καὶ εἰς ἡμῶν ἤδη χεῖρας ἐλήλυθεν. Καὶ ἐν πρώτοις μὲν ἀνάγνους, καὶ περιεπτυξάμην αὐτῷ, καὶ θερμῶς κατεφίλησα. Τίνος; ἕνεκεν; Ὅτι παναγίᾳ τῷ ὄντι, καὶ ἠρεμαίᾳ φωνῇ, κατὰ μίμησιν αὐτοῦ τοῦ εἰπόντος Χριστοῦ· « Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρᾶός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, » πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ἐποιήσατο τὴν ἀπόκρισιν τοῦ ἀπερισκέπτως οὕτω τοῦ θεοστεφοῦς κατα-βοώμενον κράτους σου. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸ τοιοῦτον γράμμα ἐθαύμασα κατά γε τὸ πρόσον αὐτῷ τῶν λέξεων στρυφνὸν καὶ εὔρυθμον, καὶ τὸ τῶν νοημάτων βαθὺ καὶ πυκνὸν, οἷς δὴ νοήμασι, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως, περιπεσὼν, χειροδεθῆναι πρὸ τοῦ καταπνιγῆναι τὸ τέλεον, etc. Alia ex eadem epistola exscribimus in Notis ad nostrum Zonaram, ubi de Vectio Valente astronomo, qui imperante Constantino Magno vixit, agimus, sub finem vero hæc subduntur : Πείθομαι οὖν καὶ τοῦτο, κράτιστε βασιλεῦ, ὡς οὐκ ἂν ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος παύσαιτό ποτε κατηγορῶν τοῦ μαθήματος, εἴπερ εὐπαράγραπτοί εἰσιν ἐπὶ τοσοῦτον οἱ κατ' αὐτοῦ προσφερόμενοι μάρτυρες. Ad calcem denique codicis Regii describuntur eorum nomina, quorum auctoritatibus usus est Epistolarum scriptor. »

« Συγγράφοντες καὶ συμμάρτυρες τῆς βίβλου αὐτοί, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Νύσσης, Ἰωάννης ὁ Χρυσορρήμων, ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Κύριλλος, ὁ μέγας Ἐπιφάνιος, Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς, Γρηγόριος ὁ Διάλογος, Ἀνδρέας Κρήτης, Πέτρος καὶ Παῦλος οἱ ἀπόστολοι, Νικηφόρος πατριάρχης· ἐν τούτοις καὶ Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, καί τις ὁ φωτίζων τούτους, καὶ μάρτυς ἀψευδὴς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ex hisce Epistolis aliquot edidit Bonaventura Vulcanius in Notis ad S. Cyrillum contra Anthropomorphitas, ex codice quem Georgius Douza attulerat Constantinopoli, recenti et parum fida manu, ut ipse testatur exscripto, qui Joannis Zonaræ nomen præferebat. Zonaræ ascribuntur præterea istæ epistolæ in Indice librorum Græcorum ex codice ms. Regio 2813. Verum duo Cæsarei, quos

Digitized by Google

lib. v Commentariorum fol. 30 laudat Lambecius, quorum prior Epistolas L, alter LVI continet, Michaelem Glycam auctorem præferunt, hoc lemmate : Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ εἰς τὰς ἀπορίας τῆς Θείας Γραφῆς. Laudantur etiam a Gesnero sub nomine Glycæ, ut et ab Hœschelio ex bibliotheca Augustana eodem titulo, et a Jacobo Pontano, qui priores duas Latine reddidit. Sed et ad calcem codicis posterioris Cæsarei hæc scribuntur : Τοῦτο βιβλίον ὑπάρχει Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. Promiscue vero hasce Epistolas sub nomine *Zonaræ* sive *Glycæ* semper laudat Allatius lib. II *De consensu utriusque Ecclesiæ*, cap. 18, num. 17; lib. III, cap. 15, num. 8, cap. 16, num. 24, cap. 18, num. 8, et contra Creigthonem pag. 541 et 544. In quibus quidem locis quasdam ex iis integras descripsit, ita ut cum scribebat, cujus essent non omnino ipsi pro indubitato haberetur. Id duntaxat constat, nonnullarum auctorem, si non omnium, vixisse sub Manuele Comneno, tum ex Antapologetico, cujus meminimus, tum ex viris primariis aulæ Constantinopolitanæ, quibus aliquot inscribuntur : atque in iis, Joanne Duca magno hetæriarcha et sebasto, cujus præ cæteris, ut alios omittam, mentio occurrit apud Nicetam in *Alexio Manuelis filio* num. 7 et 9, et Manuele Comneno sebastocratore, qui non alius est ab eo, cujus pariter Cinnamus meminit libro v, num. 14 et 15.

Falsum porro est, quod scribit Dufrenius allatus, epistolam nempe 38 hujus collectionis esse Manuelis Comneni imperatoris ad Alypium monachum, quem a studio astrologiæ avertere omnimode nititur : nihilque in hoc Collectaneo, quod spectet ad imperatorem hunc, quam *Antapologeticus*, qui nomen ejus præfert, et loco 39 collocatur. Porro cum Alypius astrologia mirum in modum afficeretur, nec studium ejus hortante Michaele Glyca, licet monacho minus conveniens relinquere vellet : Epistolæ Michaelis Glycæ, ne illum exasperaret, respondere nolens, pro responsione misit, ad sui justificationem, *Antapologeticum Manuelis Comneni imperatoris*, quem inter codices suos habebat, ab annis circiter 300 conscriptum in gratiam astrologiæ, qua delectabatur. Atque hoc modo studium suum commendavit instantius, quam si ipse responsionem propriam Michaeli Glycæ adornasset. Nam hoc modo astrologiam multo magis commendabat, quam imperator Græcus ante trecentos annos defenderat adversus vituperatores et monachum quemdam illi insultantem. *Antapologeticum* igitur esse Manuelis Comneni agnoscimus, at epistolam 38 præcedentem Alypio monacho scriptam fuisse a Michaele Glyca *Adversus astrologiæ studium* constat. Nihil igitur occurrit in his epistolis, quo probetur illas ad Joannem Zonaram pertinere, qui maxime sub Alexio Comneno, qui anno 1118 mortuus legitur, floruit, ac paucis post annis Joanne Alexii filio imperante satis cessit.

Nec juvatur etiam in conjectura sua in Zonaræ gratiam facta : *Ex viris primariis aulæ Constantinopolitanæ, quibus aliquot inscribuntur : Joanne Duca magno hetæriarcha et sebasto, cujus præ cæteris, ut alios omittat, mentio occurrit apud Nicetam* in Alexio Manuelis filio num. 7 et 9, *et Manuele Comneno sebastocratore, qui non alius est ab eo, cujus pariter Cinnamus meminit libro* v *num.* 14 *et* 15. Non enim his nominibus veteres hi intelliguntur, sed recentiores ejusdem nominis et dignitatis, qui anno circiter 1450 in imperio Orientali sub Constantino Palæologo, ultimo Græcorum imperatore, dignitatibus his fungebantur : ut constat ex Joanne Duca, cujus historiam in manibus habemus : qui Michaeli Glycæ synchroni cum fuerint, ad illos epistolas dedisse nihil mirum videbitur. Hæc adversus conjecturas Dufrenii pro Zonara factas. Contra autem illorum plurimæ Michaelis Glycæ nomen expressum habent, inscriptæ nonnullæ diserte *Constantino Palæologo imperatori*, qui ab anno 1444 ad 1453 imperium tenuit, aliæ aliis ejusdem temporis viris illustribus.

CAPUT TERTIUM.

Quid de his epistolis editum fuerit, qui codices mss. illarum in diversis bibliothecis, ac de illis quid Petrus Lambecius scribat et sentiat libris IV *et* V *Commentariorum bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis.*

Ejusdem *Michaelis Glycæ disputatiunculæ duæ* Latine factæ per Jacobum Pontanum soc. Jesu, Ingolstadii, anno 1604, in 4, cum Dioptra Philippi Solitarii, quæ Græce quoque mss. exstant in bibliotheca Cæsarea Viennensi et in Augustana cod. 57 : *Michaelis Glycæ explicationes obscurorum locorum sacræ Scripturæ :* vel ut in imperatoria, ejusdem *Quæstiones et dubitationes in Scripturam*, quæ nondum, quod sciam, impressæ sunt : de quibus loquitur Antonius Possevinus tomo II *Apparatus sacri*, pag. 112. Joannes Baptista Cotelerius in notis ad Opera SS. Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt, col. 77, lit. E inquit : *Quæ etiam citat Michael Glycas in libro posteriore operis* Εἰς τὰ ἄπορα τῆς Γραφῆς, cap. 32. *Exstat id opus ms. in bibliotheca Thuana, compositumque est ex orthodoxa fide S. Joannis Damasceni, adjectis nonnullis aliorum Patrum.* Aliquot etiam tractatus hactenus ineditos recenset Leo Allatius *De consensu utriusque Ecclesiæ*, lib. II, cap. 18, paragr. 17, nempe *Librum ad Maximum Syncellum de processione Spiritus sancti*, cujus fragmentum habet ibidem lib. III, cap. 2, § 3. *Ad eumdem, an Christus ἀζύμῳ in suprema cœna usus sit. Ad Isaiam monachum de animabus a corpore separatis.* Verum hi omnes tractatus nil aliud mihi esse videntur, quam epistolæ Michaelis Glycæ, in quibus Scripturæ loca quidem obscura vel controversa explicat. Scripsit enim epistolas plures, ex quibus plurima fragmenta, nec contemnenda quidem, non uno in loco adducit Leo Allatius, in opere *De consensu utriusque Ecclesiæ Occidentalis*

Digitized by Google

lis et Orientalis, lib. III, cap. 15, § 1; cap. 14, § 15, cap. 16, § 24; cap. 18, § 8; libro *De purgatorio*, pag. 28, 49, 789; libro *Adversus Ottingerum*, cap. 18, pag. 320; *De libris ecclesiasticis Græcorum*, pag. 118, 127, 254, 324, ubi notandum est, aliquot ex his epistolis passim sub nomine Zonaræ vel Glycæ ab eo citari.

Exstant autem istarum Michaelis Glycæ Epistolarum manuscripti codices quatuor in Bibliotheca Cæsarea Vindobonensi, ac primum codice ms. theologico Græco 159, num. 2, etc., ut habet Petrus Lambecius, lib. IV Commentariorum hujus Bibliothecæ, pag. 152, his verbis : « Secundo et quidem a fol. 29, pag. 1, usque ad fol. 327, sive ultimum *Michaelis Glycæ Epistolæ theologicæ quinquaginta de variis sacræ Scripturæ controversiis*, quarum titulus generalis ibi talis est : Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς. Speciatim autem et peculiariter inscribitur *Prima* illarum Epistolarum, atque incipit hoc modo : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναΐτῃ. Εἰ χρὴ συγκαταβαίνειν τοῖς πταίουσι, καὶ μὴ κατὰ λόγον αὐτοῖς ἐπιτιμᾷν τὸν προσήκοντα, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή etc. *Secunda* : Τῷ τιμιωτάτῳ κυρῷ Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι φυσικοῖς ὑπέκειτο καὶ πρὸ τῆς καταβάσεως πάθεσι, καὶ βρῶσιν αἰσθητὴν ἐν παραδείσῳ ἤσθιε, καὶ ὅτι συχὴ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως ἦν, ὡς ἐκεῖνοί φασι. Ὁ μὲν γὰρ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος θανάτου καὶ φθορᾶς ὑπέρτερος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, etc. *Tertia* : Τῷ αὐτῷ καὶ περὶ τοῦ ὁποῖος ἦν ὁ Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς κατά γε δόξαν ὁμοῦ καὶ λαμπρότητα. Εἰ δὲ καὶ τοῦτο μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ὁσιώτατε ἄνερ, ὁποίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δόξης, etc. *Quarta* : Τῷ αὐτῷ, τίνος ἕνεκεν ὁ διάβολος διὰ τοῦ ὄφεως, καὶ οὐ δι' ἑτέρου τῶν ζώων προσέβαλε τῷ Ἀδάμ, τῆς Γραφῆς ὁπουδήποτε μὴ σοφῶς οὕτω λεγούσης, καὶ εἰ ἀληθῶς, τίνος ἕνεκεν ἡ Γραφὴ τοῦτο τέλεον ἐκρυψεν. Ἐπειδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσατε λέγοντος, « Ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου οἰκειακοὶ αὐτοῦ, » etc. *Quinta* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιώτῃ, περὶ τοῦ ὁποῖα τῇ φύσει τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσονται, καὶ εἰ βρῶσιν αἰσθητὴν ἐσθίειν ἐκεῖσε μέλλουσιν, ὡς τινες ἐπιφέρουσιν. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ σάρκα φορέσας δι' ἄφατον ἔλεος, etc. *Sexta* : Τῷ αὐτῷ ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγερθήσονται σώματα. Ἐφ' οἷς ἠπόρηκας, ὦ ὁσιώτατε ἄνερ, πῶς ἐκ νεκρῶν ἀναστήσονται. *Septima* : Τῷ αὐτῷ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι οὐ γνωρίσουσιν ἀλλήλους οἱ ἀναστησόμενοι τότε ἄνθρωποι. Εἰ δὲ γνωρίσουσι, δικαίους μὲν ἁμαρτωλοὶ γνωρίσουσιν, οὐ μὴν καὶ ἁμαρτωλοὺς οἱ δίκαιοι. Εἰ δέ τις καὶ περὶ τοῦ γενησομένου τότε κοινοῦ ἀναγνωρισμοῦ μαθεῖν βούλεται. *Octava* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ περὶ τοῦ εἴτε προκόπτειν οἱ δίκαιοι μέλλουσι κατά γε γνῶσιν καὶ δόξαν, εἴτε καὶ μή, μετὰ τὴν ἐκεῖσε ἀποκατάστασιν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις ἀναγκαῖον εἰπεῖν, etc. Hic Isaias partes Latinorum sectatus videtur, de quo agit Henricus Wharton in *Supplemento Historiæ litterariæ* Guilelmi Cavi ad annum 1430, pag. 105, ubi illum oppugnasse Nicolaum Sclengiam dicit. *Nona* : Τῷ αὐτῷ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι φθαρτός ἐστιν ὁ παράδεισος, καὶ ὅτι μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτίκα οὐκ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ λῃστής. Εἰ καὶ περὶ αὐτοῦ βούλει τοῦ παραδείσου μαθεῖν, etc. *Decima* : Τῷ αὐτῷ, τίνος ἕνεκεν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐσαρκώθη ὁ Κύριος, καὶ διὰ τί μὴ πολλῷ πρότερον εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε. Καὶ γὰρ εἰ προλαβὼν ἐποίησε τοῦτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀγνοίας ὁ ἀπειρόκακος πληθὺς ἐκεῖνος λαὸς ἐν ἀσεβείᾳ κατέλυσε τὴν ζωήν. Καὶ τοῦτο τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ἐπαποροῦντος οὕτω καὶ λέγοντος etc. *Undecima* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ περὶ τοῦ εἴτε σφαιροειδής ἐστι καὶ ἀκίνητος ὁ οὐρανός, εἴτε καὶ μὴ κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον. Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης etc. *Duodecima* : Τῷ αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρεισήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεός, τίνος ἕνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημιούργησεν. Ὁ μὲν οὖν χρυσορρήμων καὶ θεῖος Ἰωάννης etc. *Decima tertia* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. Εἰ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἔκτισται νοῦς, πῶς ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν τῷ δὲ ἀσύνετος· καὶ τίνος ἕνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διενηνόχασιν ἅπαντες; Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἔκτισται νοῦς, etc. *Decima quarta* : Τῷ αὐτῷ περὶ τοῦ πῶς δεῖ πρὸς Ἰουδαίους ἁπάντων, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐκεῖ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπιχειροῦσι διαστρέφειν μυστήριον. Τοιοῦτόν τι πάσχειν ἔοικας, ὁσιώτατε ἄνερ, ὁποῖον ἡ μέλισσα, etc. *Decima quinta* : Τῷ αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐπιστρέψει πρὸς Κύριον· ἔτι δὲ καὶ προσελεύσεται ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ τῷ Χριστῷ. *Decima sexta* : Τῷ αὐτῷ. Ἐπεξήγησις τῶν ἐν τῷ θείῳ λουτρῷ τελουμένων. Εἰ καὶ τὰ κατὰ τὸ θεῖον λουτρὸν ἐπεξεργάσασθαι βούλει etc. *Decima septima* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι τὸ μοναχικὸν ἀμφιεννύμενος καὶ ἅγιον σχῆμα, τηνικαῦτα τῶν πλημμελειῶν αὐτῷ τέλεον ἀπαλλάττεται, κἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοιοῦτον φθάσῃ λαβεῖν. Ὅτι μὲν οὖν διορατικός τις καὶ θεῖος ἀνὴρ διεβεβαιοῦτο. *Decima octava* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ περὶ τοῦ ὁποῖον ἁπαντᾷ τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις τοῦ σώματος, καὶ ὅπουπερ αὗται ἀπέρχονται. Καὶ περὶ μὲν τῶν δικαίων τί χρὴ καὶ λέγειν, etc. *Decima nona* : Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ

Digitized by Google

κατά τινα τόπον ἀναπανόμεναι, οὐ δέονται αὐτοπροσώπως ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Χριστῷ παριστάμεναι, οὔτε τοῖς ἐνταῦθα ὅλως ἐφίστανται, καὶ περὶ ψυχῆς. Οἱ ἀπελθόντες ἅγιοι, καθὼς ἐδιδάχθημεν (1) etc. *Vicesima :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ περὶ τοῦ πῶς ἡ μετάστασις τῆς Ἀειπαρθένου γέγονε, καὶ εἰ ἀληθῶς ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἔγερσιν. Περὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων τῇ Ἀειπαρθένῳ τοῦ Κυρίου Μητρὶ κατά γε τὴν αὐτῆς κοίμησιν etc. *Vicesima prima :* Τῷ μεγαλοξοτάτῳ μεγάλῳ ἑταιριάρχῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δουκί. Εἰ ὁ Χριστὸς τὴν ἐπὶ δώδεκα θρόνων καθέδραν ὑπέσχετο δοῦναι τοῖς μαθηταῖς, συμπαρόντος αὐτοῖς καὶ τοῦ προδότου Ἰούδα; Μήποτε τὸ μέλλον ἠγνοησε; Κάν τούτῳ διαπορουμένῃ τῇ εὐγενείᾳ σου etc. *Vicesima secunda :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. Εἰ κατὰ τὸ ὡρισμένον, ὡς γέγραπται, πρὸς τὸ πάθος ἑκὼν ἐλήλυθεν ὁ Χριστὸς διὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, τίνος ἕνεκεν ἀγανακτεῖ κατὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν, καὶ διὰ τί τοῦ Πατρὸς δέεται, λέγων· « Ἀνάστησόν με, καὶ ἀνταποδώσω αὐτοῖς. » Ὅτι μὲν οὖν δι' ἡμᾶς ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος γέγονε etc. *Vicesima tertia :* Τῷ τιμιωτάτῳ κυρῷ μοναχῷ Ὀνουφρίῳ περὶ τοῦ τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τῶν ἀπίστων μὲν ὄντων, πορευομένων δὲ ὅμως κατ' ἐντολήν. Ὁ θεῖος Ἀναστάσιος περὶ τούτου καὶ τάδε φησὶν etc. *Vicesima quarta :* Τῷ οἰκειοτάτῳ ἀνθρώπῳ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ὑμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, κυρῷ Νικηφόρῳ τῷ Σιναΐτῃ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι τὸ διδόναι τῶν λοιπῶν εὐποιιῶν καὶ προσφορῶν κρεῖττον, καὶ ὅτι τοὺς ἐλεημοσύνην ποιοῦντας οὐ χρὴ κατά τι παρατηρεῖσθαι, ὡς ἐκεῖνοί φασι. Εἰ δὲ καὶ, Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου etc. *Vicesima quinta :* Τῷ αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τὰ μετὰ τὴν δωδεκαετίαν αὐτίκα παρ' ἡμῶν πλημμελούμενα εἰς κρίσιν ἀχθήσονται. Ὅτι μὲν οὖν ὁ ἡμέτερος νοῦς μετὰ τὴν δωδεκαετίαν etc. *Vicesima sexta :* Τῷ αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται περὶ τῶν γιγάντων ἐκείνων, εἴτε μόνον εὐσθενεῖς ὑπῆρχον, εἴτε ὑπερμεγέθη σώματα ἔφερον. Ὁ μὲν οὖν θειότατος Κύριλλος, καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς τῶν γιγάντων ἐκείνων ἀναγράφων γένεσιν, etc. *Vicesima septima :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄζυμον ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τῆς μεγάλης Πέμπτης ἕως τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηνικαῦτα δῆθεν τοῖς οἰκείοις Πάσχα ἐτέλεσεν. Ὁ περὶ τῶν ἀζύμων λόγος, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή etc. *Vicesima octava :* Τῷ αὐτῷ. Περὶ χρήσεών τινων, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι οὐ ταυτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις. Εἰ δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. *Vicesima nona :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ὀνουφρίῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἐπὶ πάσι, καὶ διὰ πάντων ὁ διάβολός ἐστι πρωταίτιος ἐν ἡμῖν τῶν κακῶν. Ὅτι μὲν οὖν, ἡγιασμένε μοι Πάτερ, σπορεὺς τῆς κακίας etc. *Tricesima :* Τῷ αὐτῷ, τίνος ἕνεκεν ὁ Χριστὸς, καὶ διὰ τί παρὰ τῇ Γραφῇ λίθος καλεῖται καὶ μάργαρος. Καὶ λίθος μὲν ἁπλῶς οὕτω καλεῖται etc. *Tricesima prima :* Τῷ αὐτῷ. Τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀδάμαντα, πῶς ἐκληπτέον. Ἔστι καὶ λίθος ἀδάμας οὕτω καλούμενος etc. *Tricesima secunda :* Τῷ αὐτῷ. Τί δ' ἂν τις εἴπῃ καὶ περὶ τῆς μαγνήτιδος; Ὅρα καὶ ἕτερόν τι παράδοξον etc. *Tricesima tertia :* Τῷ αὐτῷ. Τί χρὴ λέγειν τὴν τοῦ Κυρίου γενέσθαι σύλληψιν. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι σε χρὴ, θεοείκελε ἄνερ, etc. *Tricesima quarta :* Τῷ αὐτῷ. Πῶς δὲ ἐκληπτέον καὶ τὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τροπάριον, τὸ οὕτωσι λέγων· Βάθει τῶν κριμάτων σου, Χριστὲ, πανσόφως προώρισας ἑκάστου τέλους ζωῆς τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον· διὸ οὓς ἐκάλυψε τάφος ἐν πάσῃ χώρᾳ, ἐν τῇ κρίσει σῶσον, πανοικτίρμων. Πρὸς τὸ εὐσεβέστερον δῆθεν τινὲς ἀποκλίνοντες etc. *Tricesima quinta :* Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι προωρισμένα εἰσὶ τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα, αἱ ἀρεταὶ, αἱ εὐπραγίαι, οἱ περασμοὶ καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. Εἰ δὲ καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ ἀμυήτους τινὰς etc. Ex hac sane Epistola 35 et sequenti 36 et 41 ad imperatorem Constantinum Palæologum, quarum ultimam refert Leo Allatius Græce et Latine lib. I *De consensu utriusque Ecclesiæ Orientalis et Occidentalis*, cap. 4, § 4, col. 42, clarius luce meridiana constat, quo tempore floruerit Michael Glycas, anno nimirum 1450 et sequentibus, non anno 1120, ut ab omnibus hucusque scriptum est. Atque si Guillelmus Cavus qui sexcentis locis Leonem Allatium citat in libris *De consensu Ecclesiæ utriusque*, tantilla attentione legisset, nullo negotio suum errorem cognovisset. Illud quoque agnoscere potuit ex eodem Allatio in Diatriba *de Simeonum scriptis*, pag. 36, ubi citat Michaelem Glycam post Nicephorum Callistum, quem ejus continuator Warthon anno 1333 assignavit. Illum enim huic dubio procul Callisto citato prætulisset, si anno 1120 scribentem vel florentem credidisset. Idem colligitur in Epistola ejusdem ad Joannem cognomento Ducam, quæ 52 est in Epistolis; annis enim ille 1450 et 1460 floruit. *Tricesima sexta :* Τῷ αὐτῷ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι ὁρῳ ὑπόκειται ἡ ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωή. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εὐσεβὲς εἶναι δοκεῖ etc. *Tricesima septima :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Στεφάνῳ διαπορουμένῳ, πῶς ἐξ ἀντιφράξεως τοῦ οὐρανίου σώματος τὸν ἐναπολῃφθέντα ἐντὸς ἀέρα σκότος βαθὺ διεδέξατο. Ὅτι μὲν οὖν, ὁσιώτατε ἄνερ, ἀπορίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡμῖν ἐνῆκεν ὁ μέγας Βασίλειος etc. *Tricesima octava :* Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ. Εἰ χρὴ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην ἀποτρό-

(1) Hanc edidit card. Mai ex schedis Allatianis

Digitized by Google

πρεπον ἡγεῖσθαι παντάπασιν. Τὰ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης εἰς δύο ταῦτα etc. *Tricesima nona* : Ἀνταπολογητικὸν ἐκ μέρους πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτοῦ γραφὴν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, τὴν ἀπολυθεῖσαν πρός τινα μοναχὸν ἐπιμεμψάμενον οὐ μικρῶς αὐτοῦ διά γε τὸ τῆς ἀστρολογίας μάθημα, καὶ φιλονεικοῦσαν τὸ τοιοῦτον συστήσασθαι μάθημα φυσικαῖς καὶ γραφικαῖς ἀποδείξεσι. Τολμῶν ὑπομιμνήσκω, τὸ προγεγονὸς γράμμα τῆς βασιλείας σου καὶ εἰς ἐμὰς ἤδη χεῖρας ἐλήλυθεν etc. *Quadragesima* : Τῷ αὐτῷ. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἶγε καὶ προαγορεύειν δεῖ, εἴτε καὶ μή. Τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαυὶδ πρὸς αὐτὸν οὕτω λέγοντος τὸν Θεὸν, ὅτι etc. *Quadragesima prima* : Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι καὶ ὁ μέγας ὁ Παῦλος εἷς ἐστι τῶν δώδεκα τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρηκας etc. Constat autem ex serioribus Chronologis, Constantinum Palæologum, non ante annum 1445, vel juxta alios 1448 imperium suscepisse Orientis, quod anno 1453 in Constantinopolitana clade exstinctus amisit, cum annis 8 vel juxta alios non integris imperasset : unde Michaelis Glycæ ætatem agnoscat. *Quadragesima secunda* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ὀνουφρίῳ. Περὶ τῆς τετραμόρφου ὀπτασίας, ἣν ὁ προφήτης εἶδεν Ἰεζεκιήλ, καὶ ὅπως αὐτὴν εἰς τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς ἐξελάβοντο. Ἔδει μὲν ἡμᾶς, ἀδελφὲ Ὀνούφριε, οἷς καὶ μᾶλλον γωνία καὶ σκότος τὸ ἐπιτίμιον etc. *Quadragesima tertia* : Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ κυρῷ Ἀνδρονίκῳ τῷ Παλαιολόγῳ. Περὶ τοῦ πῶς ὁ Θεολόγος λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἐκάλεσε τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἣν ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης τῶν λοιπῶν ἑορτῶν ὀνομάζει μητρόπολιν. Εἰ δὲ καὶ σὺ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατε ἄνερ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως λέγοντος etc. *Quadragesima quarta* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ. Περὶ τοῦ τίς τε καὶ πόθεν ἡ κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν Τεσσαρακοστὴ, καὶ διὰ τί σὺν τῷ τρίτῳ γάμῳ μὴ καὶ τέταρτος συγκεχώρηται. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, etc. *Quadragesima quinta* : Τῷ τιμιωτάτῳ κυρῷ μοναχῷ Μελετίῳ τῷ Κριτοπούλῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐπάναγκες ἡμῖν τὸ ἐν Τετραδοπαρασκευαῖς νηστεύειν, τοῦ Κυρίου λέγοντος, ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Διατί οἱ μαθηταί σου etc. *Quadragesima sexta* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. Εἰ χρὴ κρέας ἐσθίειν ἐν ἡμέρᾳ Τετράδι τυχὸν, ἢ Παρασκευῇ δεσποτικῶν ἐμπιπτουσῶν ἑορτῶν, καὶ εἰ ἐπάναγκες ἡμῖν τοῦτο, καθὰ τινὲς οἴονται. Καὶ σήμερον ἐρωτηθέντες παρὰ τῆς σῆς ὁσιότητος etc. *Quadragesima septima* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νείλῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι μετὰ τὸ ἐξεικονισθῆναι τὸ ἔμβρυον τὴν νοερὰν δέχεται ψυχήν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἔξωθεν τί χρὴ καὶ λέγειν etc. *Quadragesima octava* : Τῷ αὐτῷ περὶ τοῦ τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν ἐν Κυρίῳ τελευτώντων, καὶ ὅπως αὐτοὶ τῶν ὧδε ἀπέρρουσι, καὶ ὅτι τοῦ ἁμαρτάνειν ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι, οὐ μὴν ἡ φύσις αὐτή. Οἱ ἅγιοι διὰ τὴν ἀνάγκην ἐκείνην etc. *Quadragesima nona* : Τῷ αὐτῷ. Τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις τῶν ἀπελθόντων ἕνεκεν, καὶ εἰ παντελῶς ἀπαλλάττειν αὗται ἰσχύουσι τῶν ἁμαρτημάτων. Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις etc. *Quinquagesima denique* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ περὶ τοῦ πῶς δεῖ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο καὶ θεῖον ῥητὸν ἐκλαμβάνειν, τὸ λέγον, «Οὗτος ἥμαρτεν, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ ; » Εἰ δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠπόρηκας, etc.

CAPUT QUARTUM.

De iisdem Epistolis et ejusdem Glycæ manuscriptis homiliis seu sermonibus.

Codice etiam ms. theologico Græco 160 qui chartaceus antiquus in folio, constatque foliis 273, ut habet Lambecius lib. IV Commentariorum hujus Bibliothecæ pag. 157, continentur *Michaelis Glycæ Epistolæ theologicæ quinquaginta sex*, quarum quinquaginta priores eædem prorsus sunt, quæ in præcedenti codice ms. 159. « Titulus generalis hujus codicis 160 hic est, Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. Sex autem posteriores Epistolæ inscribuntur atque hoc modo incipiunt, nempe *Quinquagesima prima* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Λέοντι τῷ ἐγκλείστῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι μετανοίᾳ περὶ τὸ τέλος ὁ Σολομὼν ἐχρήσατο. Εἰ δέ τις καὶ περὶ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος μαθεῖν βούλεται, οἵας τε λήξεως ἔτυχε etc. *Quinquagesima secunda* · Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ μεγάλῳ ἑταιριάρχῃ καὶ σεβαστῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ Κυρίου Μήτηρ ἐγκυμονοῦσα τὸ τοῦ ἐλεγμοῦ ὕδωρ ἔπιεν. Ὅτι μὲν οὖν, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ πολλοὶ πολλὰ δογματίζουσι etc. *Quinquagesima tertia* : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Χαρίτωνι. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἱερεὺς ὁ Χριστὸς παρὰ Ἰουδαίοις κεχειροτόνηται. Ὅτι μὲν οὖν εὕρηται χάρτης, ὦ τιμία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, πέλαι συγγραφῆναι φαινόμενος καὶ τὰ κατὰ Χριστὸν πάντα λεπτομερῶς δῆθεν διαλαμβάνων, ὅτι παρὰ Ἰουδαίοις ἱερεὺς χειροτονεῖται, καὶ ὅπως ὑπὸ μαιῶν ἡ Μήτηρ αὐτοῦ ψηλαφᾶται, οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἀρνησαίμην. Ἰουδαῖός γάρ τις, τὸ ὄνομα Θεοδόσιος, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ πρὸς ἀργυροπράτην τινὰ Φίλιππον τοὔνομα τὴν τοιαύτην ὡς ἐν μυστηρίῳ ποιεῖται διήγησιν, ἀφ' οὗ τοῖς ἐφ' ἑξῆς διαδέδοται καὶ πάσαις ἀκοαῖς ἐγκατέσπαρται. Πλὴν ὡς ὁ λόγος μικρὸν ὕστερον ἀποδείξει σοι, ἐκ πολλῶν ἔχειν δοκεῖ τὸ ἀνίσχυρον. Εἰ γὰρ καὶ μέχρι τοῦ νῦν etc. *Quinquagesima quarta* inscriptione ca-

Digitized by Google

rens : Ὅτι μὲν οὖν τὰ τῶν ἀποστόλων συγγραψάμενος ὑπομνήματα, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν μάρτυσι μέγας Ἱππόλυτος, εὐαγγελικῶν ὡς ἔοικε ῥημάτων ἀκούσας τῶν οὕτω λεγόντων, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε ; Σὺ ἀκολούθει μοι, ἐν τοῖς ζῶσι λέγει εἶναι τὸν Εὐαγγελιστὴν καὶ θεῖον Ἰωάννην, τῷ Ἑνὼχ τε καὶ Ἠλίᾳ συναγελάζεσθαι οὐδὲ ἡμῖν πάντως ἠγνόηται. Εἰ γὰρ etc. *Quinquagesima quinta* inscriptione carens : Τὸν μὲν οὖν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν, μέγα τὸν Ἰούδαν ἀσεβείᾳ ὑπόδειγμα περιπατῆσαι τῷ κόσμῳ λέγοντα ὕστερον, ἅτε τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς βίβλου λαβόντα τῶν Πράξεων, αὐτὰ δὴ τὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου σαφῶς ἀπελέγχει ψευδόμενον. Ὁ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος etc. *Quinquagesima sexta* inscriptione carens : Εἰ καὶ δεδιέναι προσήκει τὸ τοῦ θανάτου αἰφνίδιον, καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀποχινώσκειν etc. Idem libro v *Commentariorum* ejusdem Bibliothecæ Cæsareæ. Item codice ms. Theologico Græco 232, ut habet Lambecius lib. v Commentariorum hujus Bibliothecæ, pag. 64, primo quidem a fol. 1, pag. 1, usque ad fol. 132, pag. 1, *Michaelis Glycæ Epistolæ Theologicæ quinquaginta quinque*, quarum prima incipit, Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων etc. Quinquagesima autem quinta, Τὸν μὲν οὖν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν, etc. Plura de hisce Epistolis vide libro iv horum Commentariorum a pag. 152 usque ad pag. 159, in recensione Codicum mss. theologicorum Græcorum 159 et 160. Inscriptiones autem *Epistolæ quinquagesimæ quartæ* et *quinquagesimæ quintæ*, quæ ibi desunt, exstant in hoc codice 232, et tales sunt. *Quinquagesima quarta :* Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ Εὐαγγελιστοῦ, πότερον νόμῳ φύσεως κατὰ θανάτῳ κεκοίμηται, ἢ οὔ, etc. *Quinquagesima quinta* : Τοῦ αὐτοῦ. Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ ἁγίου Ἰούδα τοῦ προδότου, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀπήγξατο, γέγονε, καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ μετὰ ταῦτα καιρῷ, ὡς τινες οὐκ ἀκριβῶς ὑπετόπασαν. »

Denique codice ms. theologico Græco 233, ut habet Lambecius ibidem p. 66, « continentur Michaelis Glycæ Epistolæ theologicæ sexaginta quatuor, de quibus in examine præcedentis proximæ codicis 232 jam actum est. Differunt autem illæ in hoc codice ab iis quæ exstant in aliis supra memoratis codicibus, tam numero quam ordine : adeo videlicet ut ea quæ in aliis codicibus est *tricesima quinta*, et incipit, Εἰ δὲ καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ ἀμυήτους τινὰς etc., in hoc codice sit *sexagesima quarta et ultima*. Continet igitur hic codex Epistolas theologicas sexaginta et quatuor. In Explicatione codicis ms. 160, pag. 158, hæc habet Lambecius. Titulus generalis totius hujus codicis 160 est hic, Τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχει Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ. Operæ pretium autem fuerit eum diligenter conferri cum proxime præcedenti codice 159, ut et cum codice ms. inter codices mss. historicos Græcos, olim *quadragesimo primo*. Nam et in illo exstant supra memoratarum 56 Epistolarum *priores novemdecim*, tanquam Appendix Annalium ejusdem Michaelis Glycæ, inscribiturque ibi *prima* earum hoc titulo : Τοῦ σοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ Ἐπιστολὴ Α'. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναΐτῃ, εἰ χρὴ συγκαταβαίνειν τοῖς πταίουσι etc. Fuit etiam olim quartus earumdem Michaelis Glycæ Epistolarum codex in Augustissima Cæsarea bibliotheca, et quidem inter codices mss. theologicos Græcos 294 ; sed quo ille devenerit, et ubi nunc latitet, omnino mihi est incognitum. »

Ex his Epistolis sunt tria opuscula de quibus loquitur Leo Allatius, libro II *De consensu utriusque Ecclesiæ*, cap. 18, § 17, col. 869, his verbis : « Michael quoque Glycas hoc eodem ævo floruisse videtur, qui inter alia pie docteque scripta quædam etiam contra Latinos composuit : 1. Ad Maximum Smeniotem, Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄζυμον ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τῆς μεγάλης Πέμπτης, ὡς καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηνικαῦτα δῆθεν τοῖς οἰκείοις τὸ Πάσχα ἐτέλεσεν· *Si dicentibus attendendum est, Christum vesperi magnæ Feriæ V cum Pascha celebraretur, accepisse azymum et sic suis tum Pascha tradidisse.* Principium Ὁ περὶ τῶν ἀζύμων λόγος, ὦ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ πολλοῖς ἔφθασε. 2. Eidem περί τινων χρήσεων ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι οὐ ταυτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις· *De nonnullis Patrum testimoniis, quibus probatur, ex solo Patre, non vero et ex Filio, Spiritum sanctum procedere ; id non esse idem, missio et processio,* Principium Τί δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως. 3. Scripsit pro Latinis contra Græcos ad Isaiam monachum, περὶ τοῦ ὁποῖον ἀπαντᾷ τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις τοῦ σώματος. »

Ejusdem Michaelis Glycæ Epistola ad Algypium monachum inclusum, De assumptione B. Mariæ Virginis, exstat quoque ms. codice theologico Græco 333, num. 2, ut habet Lambecius tomo v Commentariorum ejusdem, pag. 294, his verbis : « Secundo et quidem a fol. 5, pag. 1, usque ad fol. 8, p. 2, *Michaelis Glycæ Epistola ad Algypium monachum inclusum de Assumptione B. Mariæ Virginis Deiparæ*, cujus titulus et principium : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ, περὶ τοῦ πῶς ἡ μετάστασις τῆς Ἀειπαρθένου γέγονε, καὶ εἰ ἀληθῶς ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἔγερσιν. Περὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων τῇ Ἀειπαρθένῳ τοῦ Κυρίου Μητρὶ κατά γε τὴν αὐτῆς κοίμησιν, etc. » Plura de hac Michaelis Glycæ Epistola vide supra pag. 64 [*col.* xxxiii], ubi ea est inter Epistolas ipsius theologicas vicesima.

Digitized by Google

MICHAELIS GLYCÆ EPISTOLARUM

RECENSIO JUXTA CODICEM CXCIII BIBLIOTHECÆ REGIÆ TAURINENSIS.

(Pasini, Bibl. Reg. Taurin. Codd. mss. p. 286.)

Codex CXCIII *b*. III 4, bombycinus, foliis constans 281, sæculi XIV. Est uberrima epistolarum Michaelis Glycæ collectio ad numerum ferme XCII. Præmittitur omnium elenchus, qui fere deletus vix e litterarum vestigiis distingui potest. Periit etiam prima et secunda epistola, et tertiæ desideratur initium.

Cum magnum interim illæ pretium habeant apud viros eruditos, neque lucem adhuc aspexerint, si numero paucas excipias, quas doctissimus Lamius publici juris fecit in *Deliciis eruditorum*, nostri numeris esse arbitramur, omnium quæ integræ supersunt titulos et initia hic subjicere.

Primum igitur nobis recensenda occurrit numero IV. Fol. 3, pag. 2. Cui titulus : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα καὶ κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι φυσικοῖς ὑπέκειτο καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως πάθεσι, καὶ ὅτι βρῶσιν αἰσθητὴν ἐν παραδείσῳ ἤσθιε, καὶ ὅτι συκῆ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως ἦν, ὡς ἐκεῖνοι φασίν. *Ad venerabilem monachum dominum Maximum Smeniotam : Utrum audiendi sint dicentes hominem ab initio corpus mortale habuisse, atque naturalibus affectionibus etiam ante lapsum obnoxium fuisse, et cibum sensibilem in paradiso adhibuisse, ac demum ficum fuisse lignum scientiæ, ut ipsi dicunt.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος θανάτου καὶ φθορᾶς ὑπέρτερος; ἦν ἀπ' ἀρχῆς, etc.

V. Fol. 17. Τῷ αὐτῷ καὶ περὶ τοῦ ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ κατά γε δόξαν ὁμοῦ καὶ λαμπρότητα. *Ad eumdem : Quali a principio gloria, atque splendore fulserit Adam.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ὁσιώτατε ἀνερ, ὁποίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δόξης, etc.

VI. Fol. 18, pag. 2. Τῷ αὐτῷ τίνος ἕνεκεν ὁ διάβολος διὰ τοῦ ὄφεως καὶ οὐ δι' ἑτέρου τινὸς τῶν ζώων προσέβαλε τῷ Ἀδὰμ, καὶ τέως πόθεν δῆλον, ὅτι διὰ τοῦ ὄφεως προσέβαλε τῷ Ἀδὰμ τῆς Γραφῆς ὁπουδήποτε μὴ σαφῶς οὕτω λεγούσης, καὶ εἰ ἀληθῶς, τίνος ἕνεκεν ἡ Γραφὴ τοῦτο τέλεον ἐκρυψεν. *Ad eumdem : Qua de causa diabolus serpentis formam, non vero alterius cujuspiam animantis acceperit ad Adamum accedens, et unde constet ipsum sub serpentis forma ad Adamum venisse, cum Scriptura manifeste id non dicat; et num aliquam ob causam istud in Scriptura omnino prætermissum sit.* Incipit : Ἐπειδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσατε λέγοντος, « Ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου οἰκειακοὶ αὐτοῦ, » etc.

VII. Fol. 19, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιέτῃ περὶ τοῦ ὁποῖα τῇ φύσει τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσονται, καὶ εἰ βρῶσιν αἰσθητὴν ἐσθίειν ἐκεῖσε μέλλουσιν, ὥς τινες ἐπιφέρουσιν. *Ad venerabilem monachum dominum Joannem Aspietam : Quali natura hominum corpora ex mortuis resurgent, et num sensibilem cibum tunc manducabunt, ut nonnulli perhibent.* Incipit : Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, ὁ σάρκα φορήσας δι' ἄφατον ἔλεος, etc.

VIII. Fol. 25. Τῷ αὐτῷ ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγείρονται σώματα. *Ad eumdem, quæritur itidem, an cum maris, et feminæ discrimine resurgent hominum corpora.* Incipit : Ἐφ' οἷς ἠπόρησας, ὁσιώτατε ἀνερ, πῶς ἐκ νεκρῶν ἀναστήσονται τὰ τῶν ἀνθρώπων, λέγων, σώματα, etc.

IX. Fol. 33, pag. 2. Τῷ αὐτῷ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐ γνωρίσουσιν ἀλλήλους οἱ ἀναστησόμενοι τότε ἄνθρωποι. Εἰ δὲ καὶ γνωρίσουσι, δικαίους μὲν ἁμαρτωλοὶ γνωριοῦσιν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς οἱ δίκαιοι. *Ad eumdem : Num oporteat attendere eos qui dicunt, homines post resurrectionem se invicem non cognituros : si autem cognoscent, num justi a peccatoribus cognoscentur, non vero peccatores a justis.* Incipit : Εἰ δέ τις περὶ τοῦ γενησομένου τότε κοινοῦ ἀναγνωρισμοῦ μαθεῖν βούλεται εἴγε τέως γενήσεται, etc.

X. Fol. 37. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, περὶ τοῦ εἴτε προκόπτειν οἱ δίκαιοι μέλλουσι κατά γε γνῶσιν καὶ δόξαν, εἴτε καὶ μὴ μετὰ τὴν ἐκεῖσε ἀποκατάστασιν. *Ad venerabilem monachum dominum Isaiam : Utrum justi proficient adhuc scientia, et gloria, an non, post factam ibidem restitutionem.* Incipit : Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις ἀναγκαῖον εἰπεῖν, θεοείκτιλε ἀνερ, ὁποία τίς ἐστιν ἐκεῖσε, etc.

XI. Τῷ αὐτῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι φθαρτός ἐστιν ὁ παράδεισος, καὶ ὅτι μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτίκα οὐκ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ λῃστής. *Ad eumdem : Utrum auscultare oporteat eos qui dicunt corruptioni obnoxium esse paradisum, et post crucem in illum statim non ingressum latronem.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ βούλει τοῦ παραδείσου μαθεῖν ὁποῖός τε τὴν φύσιν ἐστὶ, etc.

XII. Fol. 43. Τίνος ἕνεκεν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐσαρκώθη ὁ Κύριος, καὶ διὰ τί μὴ πολλῷ πρότερον εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε; Καὶ γὰρ εἰ προλαβὼν ἐποίησε τοῦτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀγνοίας ὁ ἀπειροπληθὴς ἐκεῖνος λαὸς ἐν ἀσεβείᾳ κατέλυσε τὴν ζωήν. *Ad eumdem : Cur postremis temporibus carnem assumpsit Dominus, non autem antea in mundum venit : nam si prius id fecisset, non utique ex ignorantia imperitus*

Digitized by Google

ille populus in impietate versans e vita accessisset. Incipit : Καὶ τούτῳ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ἐπαπορουῦντος οὕτω καὶ λέγοντος, etc.

XIII. Fol. 44, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ, περὶ τοῦ εἴτε σφαιροειδής ἐστι καὶ ἀεικίνητος ὁ οὐρανὸς, εἴτε καὶ μὴ μετὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον· *Ad venerabilem monachum dominum Georgium Acropolitam : Num sphæræ simile sit, ac perpetuo moveatur cælum, an non, secundum divinum Chrysostomum.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης τὰς ἀφορμὰς δῆθεν λαβὼν, etc.

XIV. Fol. 48. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεὸς, τίνος ἕνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημιούργησεν. *Ad eumdem, ubi et hoc quæritur : Cum prima die lucem protulisset Deus, quam ob causam quarta die luminaria creavit.* Incipit : Ὁ μὲν οὖν χρυσορρήμων καὶ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τέμπτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ, etc.

XV. Fol. 49, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, εἰ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἕκτισται νοῦς, πῶς ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν δὲ τῷ ἀσύνετος, καὶ τίνος ἕνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διενηνόχασιν ἅπαντες. *Ad venerabilem monachum dominum Isaiam : Si ad imaginem Dei mens nostra creata fuit, cur in aliquibus quidem negotiis prudens est, in aliis vero imprudens, et cur forma, statura, et reliquis invicem differunt omnes.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἕκτισται νοῦς, καὶ ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἐμφύσημα, etc.

XVI. Fol. 51. Τῷ αὐτῷ, πῶς δεῖ πρὸς Ἰουδαίους ἅπαντᾶν, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐκεῖνοι τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπιχειροῦσι διαστρέφειν μυστήριον. *Ad eumdem : Quomodo Judæis occurrendum sit, cum ipsi Christianæ religionis mysterium pervertere aggrediuntur.* Incipit : Τοιοῦτόν τι πάσχειν ἔοικας, ὁσιώτατε ἀνερ, ὁποῖον ἡ μέλισσα. Λέγεται γὰρ ὅτι τὰς ἀρχὰς αὕτη ζητοῦσα τοῦ μέλιτος, etc.

XVII. Fol. 64. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐπιστρέψει πρὸς Κύριον. *Adhuc et hoc quæritur : Num Hebræa gens ultimis temporibus ad Dominum se convertet.* Incipit : Ὅτι δὲ καὶ προελεύσεται ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ τῷ Χριστῷ κατά γε τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, etc.

XVIII. Fol. 65. Ἐπεξήγησις τῶν ἐν τῷ θείῳ τελουμένων λουτρῷ. *Enarratio eorum quæ in divino baptismate servantur.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸ θεῖον λουτρὸν ἐπεξεργάσασθαι βούλει τινὰ, etc.

XIX. Fol. 66. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι τὸ μοναχικὸν ἀμφιεννύμενος καὶ ἅγιον σχῆμα τηνικαῦτα τῶν πλημμελειῶν αὐτοῦ τέλεον ἀπαλλάττεται, κἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοιοῦτον φθάσῃ λαβεῖν. *Ad venerabilem monachum dominum Isaiam : Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, quod monachico sanctoque habitu indutus peccatorum suorum tunc omnimodum veniam accipit, etsi in exitu vitæ illum sumat.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν διεωρᾶτό τις καὶ θεῖος ἀνὴρ διεβεβαιοῦτο λέγων ὅτι Τὴν δύναμιν ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, etc.

XX. Fol. 71. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, περὶ τοῦ ὁποῖον ἅπαντι τέλος ταῖς ψυχαῖς χωριζομέναις τοῦ σώματος καὶ ὅπουπερ αὗται ἀπέρχονται. *Ad venerabilem monachum et domesticum dominum Isaiam : Qualem exitum sortiantur animæ a corpore sejunctæ, et quo ipsæ abeant.* Incipit : Καὶ περὶ μὲν τῶν δικαίων τί χρὴ καὶ λέγειν ; Εἰ γὰρ καὶ τινὰ τῶν ἔξωθεν ᾧ Πίνδαρος ὄνομα, etc.

XXI. Fol. 73, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ κατά τινα τόπον ἀναπαυόμεναι, οὔτε θέονται αὐτοπροσώπως ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Χριστῷ παριστάμεναι, οὔτε τοῖς ἐνταῦθα ὅλως ἐφίστανται· καὶ περὶ ψυχῆς. *Ad eumdem : Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, abeuntes sanctorum animas quodam loco recreari, neque per se preces nostras Christo offerre, neque per eos, qui illic sunt, omnino instare : item de anima.* Incipit : Οἱ ἀπελθόντες ἅγιοι, καθὼς ἐδιδάχθημεν, οὕπω μὲν ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἡμᾶς πάντως, etc.

XXII. Fol. 77. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ, περὶ τοῦ πῶς ἡ μετάστασις τῆς Ἀειπαρθένου γέγονε, καὶ εἰ ἀληθῶς ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἔγερσιν. *Ad venerabilem monachum dominum Alypium inclusum : Quomodo facta fuerit assumptio Virginis, et num vere ex sepulcro excitata sit eo modo quo Dominus ac Servator noster a mortuis resurrexit.* Incipit : Περὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων τῇ Ἀειπαρθένῳ τοῦ Κυρίου μητρὶ κατά γε τὴν αὐτῆς κοίμησιν τί χρὴ καὶ λέγειν, etc.

XXIII. Fol. 80. Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ μεγάλῳ ἑταιρειάρχῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ, περὶ τοῦ πῶς ὑπέσχετο δοῦναι τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς τὴν ἐπὶ δώδεκα θρόνων καθέδραν καὶ τοῦ προδότου Ἰούδα συμπαρόντος αὐτοῖς. *Ad gloriosissimum virum magnum hetæriarcham dominum Joannem Ducam : Quomodo potuit Christus discipulis suis dicere, Sedebitis et vos super sedes duodecim, cum præsens esset etiam proditor Judas.* Incipit : Κἀν τούτῳ διαπορουμένης τῆς εὐγενείας σου πῶς ὑπέσχετο δοῦναι τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς, etc.

XXIV. Fol. 81, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, εἰ κατὰ τὸ ὡρισμένον, ὡς γέγραπται, πρὸς τὸ πάθος ἑκὼν ἐλήλυθεν ὁ Χριστὸς, διὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, τίνος ἕνεκεν ἀγανακτεῖ κατὰ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν, καὶ διὰ τί τοῦ Πατρὸς δέεται, λέγων, Ἀνάστησόν με, καὶ ἀντα ὁδώσω αὐτοῖς. *Ad venerabilem monachum et domesticum dominum Isaiam : Si secundum ea, quæ præfinita erant, ut habetur in Scripturis, ad passionem sponte venit Christus propter totius mundi salutem, cur indignatur crucifigentibus ipsum, atque Patrem deprecatur, dicens : Excita me, et retribuam ipsis.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν δι' ἡμᾶς ὁ Θεὸς Λόγος ἄνθρωπος γέγονε, καὶ ὅτι διὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, etc.

XXV. Fol. 83. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ

Digitized by Google

Ὀνουφρίῳ, περὶ τοῦ τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τῶν ἀπίστων μὲν ὄντων, πορευομένων δὲ ὅμως κατ' ἐντολήν. *Ad venerabilem monachum dominum Onuphrium : Quid dicendum sit de iis qui, cum infideles sint, præcepta tamen servant.* Incipit : Ὁ θεῖος Ἀναστάσιος περὶ τούτου καὶ τάδε φησίν· Ὁ Ἑβραῖος καὶ εἴ τις ἄλλος ἀσεβὴς ὑπὸ τῆς ἀγαθουργίας αὐτοῦ, etc.

XXVI. Fol. 84. Τῷ οἰκειοτάτῳ ἀνθρώπῳ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυρῷ Νικηφόρῳ τῷ Σιναΐτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι τὸ διδόναι τῶν λοιπῶν εὐποιιῶν καὶ προσφορῶν κρεῖττόν ἐστι, καὶ ὅτι τοὺς ἐλεημοσύνην ποιοῦντας οὐ χρὴ κατά τι παρατηρεῖσθαι, ὡς ἐκεῖνοί φασιν. *Ad familiarem potentis sanctique imperatoris virum dominum Nicephorum Sinaitam : Num attendere oporteat eos qui dicunt, quod dare præstantius est cæteris operibus bonis, atque oblationibus, quodque ii qui eleemosynas largiuntur, non debeant tam diligenti observatione notari, ut illi dicunt.* Incipit : Εἰ δὲ καί, « Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου, » τῆς ἁγίας Γραφῆς λεγούσης ἠκούσαμεν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πᾶσιν ὁμοίως, etc.

XXVII. Fol. 85, pag. 2. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τὰ μετὰ τὴν δωδεκαετίαν αὐτίκα παρ' ἡμῶν πλημμελούμενα εἰς κρίσιν ὀχθήσονται. *Deinde et hoc quæritur : Num quæ statim post duodecimum annum committuntur a nobis peccata, judicio subsint.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ ἡμέτερος νοῦς μετὰ τὴν ὠδεκαετίαν δοκεῖ πως ἐπὶ τὸ πάγιον ἕρχεσθαι, etc.

XXVIII. Fol. 86, pag. 2. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται περὶ τῶν γιγάντων ἐκείνων, εἴτε μόνον εὐσθενεῖς ὑπῆρχον, εἴτε καὶ ὑπερμεγέθη σώματα ἔφερον. *Postea hoc quæritur de gigantibus illis : Num tantum viribus præstarent, an etiam prægrandia corpora haberent.* Incipit : Ὁ μὲν οὖν θειότατος Κύριλλος καὶ τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς τῶν γιγάντων ἐκείνων ἀναγράφων γένεσιν, etc.

XXIX. Fol. 87. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄζυμον ἐν τῇ ἑσπέρᾳ τῆς μεγάλης Πέμπτης ἕως καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, τηνικαῦτα δῆθεν ἑστηκὼς τὸ οἰκεῖον Πάσχα ἐτέλεσεν. *Ad venerabilem monachum dominum Maximum Smeniotam : Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, quod accipiens Christus azymum vespera feriæ quintæ usque ad diem festum Paschatis, tunc videlicet stans, proprium Pascha celebravit.* Incipit : Ὁ περὶ τῶν ἀζύμων λόγος, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ πολλοῖς ἐξετασθῆναι, etc.

XXX. Fol. 106. Τῷ αὐτῷ, περὶ χρήσεων τινῶν, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐ μὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται, καὶ ὅτι οὐ ταυτὸν ἀποστολὴ καὶ ἐκπόρευσις. *Ad eumdem de oraculis quibusdam, quod ex solo Patre, non autem ex Filio procedat Spiritus sanctus, et quod ad illum non spectet missio, atque processio.* Incipit : Τί δέ σοι καὶ περὶ τῆς ἀῤῥήτου τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀποκριθείην ἐγὼ, etc.

XXXI. Fol. 115. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ Ὀνουφρίῳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι ἐπὶ πᾶσι καὶ διὰ πάντων ὁ διάβολός ἐστι πρωταίτιος ἐν ἡμῖν τῶν κακῶν. *Ad venerabilem monachum Onuphrium : Num attendere oporteat eos qui dicunt, diabolum in omnibus, et omnino primam nobis malorum causam esse.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ἡγιασμένε μοι Πάτερ, σπορεὺς τῆς κακίας καὶ τῶν παθῶν εὑρετὴς ἀρχῆθεν ὁ διάβολος, etc.

XXXII. Fol. 117. Τίνος ἕνεκεν ὁ Χριστὸς καὶ διὰ τί παρὰ τῇ Γραφῇ λίθος καλεῖται καὶ μάργαρος. *Cujus gratia, et cur Christus in Scripturis lapis vocetur, et margarita.* Incipit : Καὶ λίθος μὲν ἁπλῶς οὕτω καλεῖται κατὰ τὸν θειότατον Κύριλλον, etc.

XXXIII. Ibidem Pag. 2. Τὰ δὲ κατὰ τὸν ἀδάμαντα πῶς ἐκληπτέον. *Quæ de adamante, quomodo accipienda.* Incipit : Ἔστι καὶ λίθος ἀδάμας οὕτω καλούμενος. Οὔτε γὰρ σιδήρῳ τέμνεται, οὔτε γλυφῇ μαλθακίζεται, etc.

XXXIV. Fol. 118, pag. 2. Πότε χρὴ καὶ λέγειν τὴν τοῦ Κυρίου σύλληψιν γενέσθαι. *Quando factam fuisse Domini conceptionem, dicendum sit* Incipit : Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι σε χρὴ, θεοείκελε ἄνερ, etc.

XXXV. Fol. 119, pag. 2. Πῶς δὲ ἐκληπτέον καὶ τὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου Τροπάριον τὸ οὕτω λέγον· Βάθει τῶν κριμάτων σου, Χριστὲ, πανσόφως προώρισας ἑκάστου τέλους ζωῆς τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον· διὸ οὓς ἐκάλυψε τάφος ἐν πάσῃ χώρᾳ, ἐν τῇ κρίσει σῶσον, πανοικτίρμον. *Quomodo autem accipi debet sancti Patris nostri Theodori Studitæ troparium sic habens: Altissimis judiciis tuis, Christe, sapienter omnino præfinitus est uniuscujusque vitæ finis, locus, et modus : idcirco quos tegit sepulcrum in omni regione, salva, summe misericors, in judicio.* Incipit : Πρὸς τὸ εὐσεβέστερον δῆθέν τινες ἀποκρίνοντες καὶ οἷα μὴ θέλοντες αἰτίαν προσάπτειν Θεῷ, etc.

XXXVI. Fol. 120. Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ, εἰ χρὴ προσίχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι προωρισμένα εἰσὶ τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα, αἱ ἀρεταὶ, αἱ εὐπραγίαι, οἱ πειρασμοὶ, καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. *Ad augustissimum dominum Constantinum Palæologum : Quomodo auscultare oporteat eos qui dicunt omnia nobis præfinita esse, virtutes, bona opera, tentationes, ipsam denique mortem.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ ἀμυήτους τινὰς οἱ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς εἱμαρμένης λόγοι, etc.

XXXVII. Fol. 133. Τῷ αὐτῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι ὅρῳ ὑπόκειται ἡ ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωή. *Ad eumdem, num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, termino quodam circumscribi uniuscujusque hominis vitam.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν οὐκ εὐσεβὲς εἶναι δοκεῖ τὸ λέγειν ὅτι πήξει καὶ ὅρῳ τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπόκειται, τοῦτο ἡμῖν ὡμολόγηται, etc.

XXXVIII. Fol. 149, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Στεφάνῳ διαπορουμένῳ πῶς ἐξ ἀντιῤῥήσεως τοῦ οὐρανίου σώματος τὸν ἐναπολειφθέντα ἐντὸς ἀέρα σκότος βαθὺ διεδέξατο. *Ad venerabilem*

Digitized by Google

monachum dominum Stephanum circa dubium, quomodo et cœlestis corporis oppositione remanentem intus aerem densior caligo ostendit. Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ὁσιώτατε ἀνερ, ἀπορίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡμῖν ἐνῆκεν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ αὐτοῦ, etc.

XXXIX. Fol. 151. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ, εἰ χρὴ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην ἀποτρόπαιον ἡγεῖσθαι παντάπασι. *Ad venerabilem monachum dominum Alypium inclusum : Num oporteat mathematicam scientiam injucundam omnino existimare.* Incipit : Τὰ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης εἰς δύο ταῦτα, θεοείκελε ἀνερ, ἀστρονομίαν τε καὶ ἀστρολογίαν, διῄρηται, etc.

XL. Fol. 154. Ἀνταπολογητικὸν ἐκ μέρους πρὸς τὴν ἐγχειρισθεῖσαν αὐτῷ γραφὴν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Κομνηνοῦ τὴν ἀπολυθεῖσαν πρός τινα μοναχὸν ἐπιμεμψάμενον οὐ μικρῶς αὐτῷ διά γε τὸ τῆς ἀστρολογίας μάθημα καὶ φιλονεικοῦσαν τὸ τοιοῦτον συστήσασθαι μάθημα φυσικαῖς καὶ γραφικαῖς ἀποδείξεσι. *Antapologeticon ex parte ad traditam in ejus manus epistolam potentis sanctique imperatoris domini Comneni missam ad quemdam monachum acriter ipsum incusantem propter astrologiæ disciplinam, atque contendentem hanc disciplinam confirmare physicis ac evidentibus demonstrationibus.* Incipit : Τολμῶν ὑπομιμνήσκω, τὸ προγεγονὸς γράμμα τῆς βασιλείας σου καὶ εἰς ἐμὰς ἦδη χεῖρας ἐλήλυθε, etc.

XLI. Deficit initium, sicut et finis præcedentis, deperdito aliquo folio.

XLII. Fol. 161, pag. 2. Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι καὶ ὁ μέγας Παῦλος εἷς ἐστι τῶν ιβ' τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν. *Ad augustissimum dominum Constantinum Palæologum, num auscultare oporteat eos qui dicunt, magnum quoque Paulum unum esse ex duodecim Christi discipulis.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρησας, εὐγενέστατε ἀνερ, εἴ γε τῷ χορῷ συγκατείλεκται, etc.

XLIII. Fol. 162, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ὀνουφρίῳ, περὶ τῆς τετραμόρφου ὀπτασίας ἣν ὁ προφήτης εἶδεν Ἰεζεκιήλ, καὶ ὅπως αὐτὴν εἰς τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς ἐξελάβοντο. *Ad venerabilem monachum dominum Onuphrium : De quadriformi visione, quam vidit Ezechiel, et quomodo eadem quatuor evangelistis aptata sit.* Incipit : Ἔδει μὲν ἡμᾶς, ἀδελφὲ Ὀνούφριε, οἷς καὶ μᾶλλον γωνία καὶ σκότος τὸ ἐπιτίμιον ἐγγωνιάζειν ἀεὶ καθ' ἑαυτούς, etc.

XLIV. Fol. 163, pag. 2. Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ κυρῷ Ἀνδρονίκῳ τῷ Παλαιολόγῳ, περὶ τοῦ πῶς ὁ Θεολόγος λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων ἐκάλεσε τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, ἣν ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης τῶν λοιπῶν ἑορτὴν ὀνομάζει μητρόπολιν. *Ad gloriosissimum dominum Andronicum Palæologum, quomodo Theologus præclaram diem Luminum vocavit Christi Nativitatem, quam Joannes Chrysostomus cæterorum festorum metropolim appellat.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ σὺ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατε ἀνερ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν, etc.

XLV. Fol. 164. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ τῷ ἐγκλείστῳ, περὶ τοῦ τίς τε καὶ πόθεν ἡ κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν Τεσσαρακοστή, καὶ διὰ τί σὺν τῷ τρίτῳ γάμῳ μὴ καὶ τέταρτος συγκεχώρηται. *Ad venerabilem monachum dominum Alypium inclusum : Quæ, et unde post sanctam Christi nativitatem quadragesima ; et cur ultra tertias nuptias quartæ non concedantur.* Incipit : Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, etc.

XLVI. Fol. 167. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Μελετίῳ τῷ Κριτοπούλῳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐκ ἐπάναγκες ἡμῖν τὸ ἐν Τετραδοπαρασκευαῖς νηστεύειν, τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα. *Ad venerabilem monachum dominum Meletium Critopulum, num attendere oporteat eos qui dicunt, haud necesse nobis quarta feria jejunare, dicente Domino, non quod intrat, coinquinat hominem, sed quod exit.* Incipit : Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔνιξα πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Διὰ τί οἱ μαθηταί σου χερσὶν, etc.

XLVII. Fol. 169. Τῷ τιμιωτάτῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ τῷ μοναχῷ, εἰ χρὴ κρέας ἐσθίειν ἐν ἡμέρᾳ Τετράδι τυχὸν ἢ Παρασκευῇ Δεσποτικῶν ἐμπιπτουσῶν ἑορτῶν, καὶ εἰ ἐπάναγκες ἡμῖν τοῦτο, καθά τινες οἴονται. *Ad venerabilem dominum Isaiam monachum : Num oporteat carnibus vesci, si in quartam feriam, aut Parasceven Dominica aliqua incidat solemnitas, et num hoc a nobis fieri necessum sit, ut quidam existimant.* Incipit : Καὶ σήμερον ἐρωτηθέντες παρὰ τῆς σῆς ὁσιότητος, εἰ καταλύειν ἐν κρέατι συγχωρούμεθα, etc.

XLVIII. Fol. 172. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νείλῳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι μετὰ τὸ ἐξεικονισθῆναι τὸ ἔμβρυον τὴν νοερὰν ψυχὴν δέχεσθαι εἴωθε. *Ad venerabilem monachum dominum Nilum : Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, quod postquam formatus est infans in utero, solet intelligentem animam recipere.* Incipit : Καὶ περὶ μὲν τῶν ἔξωθεν τί χρὴ καὶ λέγειν ; Ἐπειδὴ γὰρ τὸν δημιουργὸν ἡμῶν Θεὸν καὶ πλάστην ἠγνόησαν, etc.

XLIX. Fol. 173, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, περὶ τοῦ τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν ἐν Κυρίῳ τελευτώντων, καὶ ὅπως αὐτοὶ τῶν ὧδε ἀπαίρουσι, καὶ ὅτι τοῦ ἁμαρτάνειν ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι, οὐ μὴν ἡ φύσις αὐτή. *Ad eumdem : De exitu eorum qui in Domino moriuntur, et quomodo illi hinc discedunt : item quod peccati causa a nobis, non vero ab ipsa natura petenda est.* Incipit : Οἱ ἅγιοι διὰ τὴν ἀνάγκην ἐκείνην ἣν ὑφίστανται ψυχορραγῶν ὁ ἄνθρωπος ὀπτασίας ἁγίων, etc.

L. Fol. 74, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις τῶν ἀπελθόντων, καὶ εἰ παντελῶς ἀπαλλάττειν αὗται ἰσχύουσι τῶν ἁμαρτημάτων. *Ad eumdem : Quid dicendum sit de bonis*

Digitized by Google

operibus morientium, et num ipsa possint omnino delere peccata. Incipit : Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις παρά τινων χάριν εὐποιήσεως, etc.

LI. Fol. 176. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ, περὶ τοῦ πῶς δεῖ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεῖον ἐκλαμβάνειν ῥητὸν τὸ λέγον, « Οὗτος ἥμαρτεν ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ ; » *Ad venerabilem monachum dominum Isaiam : Quomodo intelligendum sit evangelicum dictum hisce verbis contentum, « Hic peccavit, an parentes ejus, ut cæcus fieret ? »* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠπόρηκας, ὦ ἱερὰ κεφαλή, πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, etc.

LII. Fol. 178. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Λέοντι τῷ ἐγκλείστῳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι μετανοίᾳ περὶ τὸ τέλος ὁ Σολομὼν ἐχρήσατο. *Ad venerabilem monachum dominum Leonem inclusum : Num attendere oporteat eos qui dicunt, Salomonem, cum fini proximus esset, pœnituisse.* Incipit : Εἰ δέ τις καὶ περὶ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος μαθεῖν βούλεται οἵας τε λήξεως ἔτυχε, etc.

LIII. Fol. 180, pag. 2. Τῷ μεγαλοδοξοτάτῳ μεγάλῳ ἑταιρειάρχῃ καὶ σεβαστῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι καὶ ἡ τοῦ Κυρίου μήτηρ ἐγκυμονοῦσα τὸ τοῦ ἐλεγμοῦ ὕδωρ ἔπιεν. *Ad gloriosissimum magnum hetæriarcham et sebastum dominum Joannem Ducam : Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, quod et Domini mater prægnans aquam probationis bibit.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, καὶ περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ πολλοὶ πολλὰ δογματίζουσι, etc.

LIV. Fol. 185. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Χαριτωνι, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι ἱερεὺς ὁ Χριστὸς παρὰ Ἰουδαίοις κεχειροτόνηται. *Ad venerabilem monachum dominum Charitonem, num auscultare oporteat eos qui dicunt, Christum a Judæis sacerdotem ordinatum fuisse.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν εὕρηται χάρτης, ὦ τιμία καὶ ἱερὰ κεφαλή, πάλαι συγγραφὴν φαινόμενος, etc.

LV. Fol. 189, pag. 2. Τῷ αὐτῷ περὶ τοῦ εἴτε τὸ διὰ θανάτου τέλος ἐδέξατο ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, εἴτε καὶ μή. *Ad eumdem : Num morte communi obierit evangelista Joannes, an non.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὰ τῶν ἀποστόλων συγγραψάμενος ὑπομνήματα καὶ αὐτὸς ὁ ἐν μάρτυσι μέγας Ἱππόλυτος, etc.

LVI. Fol. 191. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νεκταρίῳ, περὶ τοῦ Ἰούδα εἴτε τῇ ἀγχόνῃ ἐναπέψυξε κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, εἴτε μετὰ ταῦτα ἐπιζήσας, ὥς φασί τινες, ὑστέρῳ περιέπεσε, καὶ οὕτω τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο. *Ad venerabilem monachum dominum Nectarium, de Juda : num vere laqueo suspensus obierit, uti narrat Evangelium, an post hæc supervivens ventre ceciderit, et sic vitam finierit.* Incipit : Τὸν μὲν οὖν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παπίαν μέγαν τὸν Ἰούδα ἀσεβείας ὑπόδειγμα περιπατῆσαι, etc.

LVII. Fol. 192, pag. 2. Τῇ περιποθήτῳ ἀνεψιᾷ τοῦ κραταιοῦ καὶ κυροῦ ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Θεοδώρου ἀθυμούσῃ σφόδρα καὶ τὴν ἑαυτῆς ἀπογινωσκούσῃ σωτηρίαν δι' ὃν ἐτόλμησε φόνον ἐπί τινι γυναικὶ ζηλοτυπίας ἕνεκεν. *Ad honorabilem consobrinam potentissimi imperatoris nostri Theodori, animam valde atque de sua salute desperantem, propterea quod invidiæ causa mulieri cuidam mortem inferre ausa fuisset.* Incipit : Ναὶ καὶ δεδιέναι προσῆκε τὸ τοῦ θανάτου αἰφνίδιον καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀπογινώσκειν, εἴγε μὴ θερμοῖς κεχρήμεθα δάκρυσιν, etc.

LVIII. Fol. 195. pag. 2. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι ἀποφάσει μόνῃ καὶ οὐκ ἀληθῶς εἰσῆλθεν ὁ λῃστὴς εἰς τὸν παράδεισον. *Num animum advertere oporteat ad eos qui dicunt, quod ex pronuntiatione duntaxat, non autem vere paradisum ingressus est latro.* Incipit : Τοῦ μεγάλου Παύλου τινὲς ἀκούσαντες περί τινων ἐν ἀρετῇ διαλαμψάντων διεξιόντος οὕτω καὶ λέγοντος, « Οὗτοι δὲ διὰ πίστεως μαρτυρηθέντες οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, » etc.

LIX. Fol. 197. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται εἴτε φθαρτή ἐστιν ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ μετάληψις, εἴτε καὶ ἄφθαρτος. *Deinde et illud quæritur, num corrupta, an sancta sit Christi conceptio, an incorrupta.* Incipit : Οἶδα μὲν οὖν, ἀγαπητέ, ὅτι τῷ ἰδίῳ παρασυρόμενοί τινες λογισμῷ καὶ περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, etc.

LX. Fol. 198, titulo penitus deleto incipit : Τὸ περὶ τοιούτων ἐξετάζειν καὶ λίαν ἐστὶ τολμηρὸν, ὦ ἱερὰ κεφαλή· τὸ δὲ καὶ οἰκοθεν ἐπὶ τούτοις ἀποφάσεις ποιεῖν πολλῷ τολμηρότερον, etc.

LXI. Fol. eodem pag. 2, titulo pariter deleto, incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητεῖς, ἀγαπητέ, μαθεῖν, εἴγε δυνατόν ἐστι τὸν παρὰ τοῦδε τοῦ ἱερέως ὑποβληθέντα δεσμῷ ἑτέρῳ προσελθεῖν ἱερεῖ καὶ τοῦ δεσμοῦ λύσιν εὑρεῖν, etc.

LXII. Fol. 203, pag. 2. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τελείαν ἄφεσιν εὑρίσκει τῶν ἁμαρτημάτων ὁ προσέρχομενος τῷ Κυρίῳ. *Rursus et hoc quæritur, num perfectam remissionem peccatorum inveniat accedens ad Deum.* Incipit : Δέον εἰδέναι σε, ἀγαπητὲ, ὅτι κατὰ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, ἣν ἔχομεν πρὸς τὸν Κύριον, etc.

LXIII. Fol. 204, pag. 2. Τῷ ἀνεψιῷ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ..... *Εἰ οὐκ ἔξεστι τοῖς ἐν ἁμαρτίᾳ ζῶσιν εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ εἰσέρχεσθαι, καὶ ὅτι τὸν προσαγόμενον τῷ Θεῷ παρ' αὐτῶν οὐκ εὐπαραδέχεται. Ad consobrinum potentis et sancti imperatoris nostri Alexii..... An vetitum sit in peccato versantibus ingredi Ecclesiam Dei, tum quod ab ipsis Deo oblata, neutiquam accepta sint.* Incipit : Ἔδει μὲν οὖν, εὐγενέστατε ἀνερ, μὴ βαρυθυμεῖν ὅλως ἡμᾶς, εἴπερ ἠκούσαμεν τὸ, « Οἱ ἐπιμένοντες τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ ταύτης ἀποσπασθῆναι μὴ θέλοντες εἰς Ἐκκλησίαν, » etc.

LXIV. Fol. 209. Καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠπόρηται εἰ κατὰ πάντα καιρὸν συναφείας κεχρῆσθαι τοῖς ὁμοζύγοις οὐκ ἔξεστι. *Et hoc præ cæteris quæritur, num quolibet tempore conjuges proprio jure uti possint.* Incipit : Εἰ καὶ τίμιος ὁ γάμος, κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, etc.

LXV. Fol. 210, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ κυρῷ

Digitized by Google

Ἡσαΐᾳ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐ συμφέρει τῶν θείων Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις. *Ad venerabilem monachum dominum Isaiam, num animum adverti oporteat ad eos qui dicunt, haud prodesse Scripturarum lectionem.* Incipit : Τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Εὐαγγελίοις οὕτω λέγοντος, « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· αὗται γάρ μαρτυροῦσι, » etc.

LXVI. Fol. 216, pag. 2. Τί δὲ χρὴ καὶ ἐπὶ τῷ τιμίῳ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ φρονεῖν τε καὶ λέγειν. *Quid oporteat de venerabili Christi cruce cogitare ac dicere.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ ὁ σταυρὸς αὐτὸς εἰς οὐρανοὺς μὲν ἀναληφθῆναι δοκεῖ, κάτω δὲ τὸ ὑποπόδιον, etc.

LXVII. Fol. 217, pag. 2. Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ τὴν Εὔαν ἀφυπνισθεὶς ὁ Ἀδὰμ ἐγνώρισε, προφητικῷ δὴ θείῳ χαρίσματι, πῶς ἠγνόησε τὴν ἐπισυμβησομένην αὐτῷ βλάβην ἐκ τῆς βρώσεως τοῦ φυτοῦ. Διὰ τί δὲ καὶ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ γνώσεως ἡ ἁγία κατονομάζει Γραφή. *Ubi et hoc quæritur : Cum a somno excitatus Adam Evam cognoverit, prophetico utique divino spiritu, quomodo non agnovit afferentem ipsi damnum ex comestione ligni : cur item lignum illud scientiæ boni et mali vocatur in sacris Scripturis.* Incipit : Ἐπειδὴ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠπόρηται, τέκνον μοι φίλτατον, πῶς ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος ἐξυπνος γεγονὼς, etc.

LXVIII. Fol. 219, pag. 2, deleto titulo incipit : Οἶδα μὲν οὖν, ὁσιώτατε ἀνερ, καὶ οὐκ ἀγνοῶ τὸν ἀποστολικὸν ἑξηκοστὸν ἔννατον κανόνα τὸν οὕτω διοριζόμενον· « Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν ἁγίαν Τεσσαρακοστὴν οὐ νηστεύει, » etc.

LXIX. Fol. 222. Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀδελφῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχᾷ περὶ τοῦ τί τὸ εἶδος τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ποταπὸν ἐκεῖνο τὸ πῦρ, τί τε τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ κατὰ φύσιν ὁποῖός ἐστιν ὁ σκώληξ ὁ ἀκοίμητος. *Ad honorabilem, atque fratrem nostrum in Domino dominum Joannem Tricham : Quænam forma sit regni cœlorum, et qualis ignis ille, quid et tenebræ exteriores, et cujus naturæ est vermis ille non dormiens.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς ἐκείνου καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀξιοῖς, ἀγαπητὲ, μαθεῖν, etc.

LXX. Fol. 227. Τῷ αὐτῷ, εἰ χρὴ καὶ τοῖς τυχοῦσι Πατράσι τὴν ἐξαγόρευσιν γίνεσθαι, καὶ εἰ ὠφέλιμος αὕτη. *Ad eumdem : Num oporteat quibuslibet Patribus confessionem facere, et num utilis illa sit.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ἀγαπητὲ, μέγα καὶ ὠφέλιμόν ἐστι τὸ πνευματικοῖς ἐξαγορεύειν ἀνδράσι τὰ πλημμελήματα, etc.

LXXI. Fol. 229, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, περὶ τοῦ ὅτι μέγα τὸ καρτερεῖν ἐν πειρασμοῖς..... *Ad eumdem, quod præclarum sit tolerare in tentationibus.....* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ἀδελφὲ, Ἰωάννης μέγα εἶναι δοκεῖ καὶ τῷ ὄντι, etc.

LXXII. Fol. 230, pag. 2. Τῷ αὐτῷ διαπορουμένῳ εἰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα κέκτηνται σύνεσιν. *Ad eumdem dubitantem, num et animantia ratione carentia prudentiam quamdam habeant.* Incipit : Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι σε ἄξιον, ὅτι καὶ πάντα τὰ ἄλογα ζῶα γνῶσιν ἐσχήκασι θαυμαστὴν ἐκ Θεοῦ, etc.

LXXIII. Fol. 232. Τῷ αὐτῷ διαπορουμένῳ περὶ τοῦ ῥητοῦ ἐκείνου τοῦ λέγοντος, « Δὸς μερίδα τοῖς ἑπτὰ καὶ γε τοῖς ὀκτώ. » *Ad eumdem dubitantem de dicto illo, quod ita habet : « Da partem septem, et octo. »* Incipit : Εἰ δὲ καὶ σκοτεινή τίς ἐστι καὶ δυσθεώρητος ἡ ῥῆσις ἐκείνη τοῦ Σολομῶντος ἡ λέγουσα « Δὸς μερίδα » etc.

LXXIV. Fol. 234. Τῷ αὐτῷ εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι μείζων ὁ Παῦλος Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. *Ad eumdem : Num animum advertere ad eos oporteat, qui dicunt, Paulum majorem habendum Joanne Baptista.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἔν τινι τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἀπεδείξατο, etc.

LXXV. Fol. 235. Τῷ αὐτῷ, πῶς νοητέον τὸ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Θεολόγου εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου εὑρισκόμενον ῥητὸν τὸ λέγον, « Εἶδον οὐρανὸν καινὸν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. » *Ad eumdem, quomodo intelligendum est in Apocalypsi theologi evangelistæ Joannis dictum : « Vidi cœlum novum, et mare non est amplius. »* Incipit : Ἰστέον ὅτι ἐν ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Εὐαγγελιστοῦ καὶ θείου Ἰωάννου, etc.

LXXVI. Fol. 236. Τῷ πανσεβάστῳ σεβαστῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ τῷ Παλαιολόγῳ. Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι κατὰ περιόδους ἀστέρων ἀπ' ἀρχῆς ἐκεῖνοι καὶ πρῶτοι ἄνδρες πολυετεῖς ἐνεφάνισαν. *Ad augustissimum sebastum dominum Constantinum Palæologum, num auscultare oporteat eos qui dicunt, quod propter astrorum circuitionem primi homines ad multos annos vitam produxerint.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τῇ τῶν οὐρανίων κινήσει διοικεῖσθαί τε καὶ συμφέρεσθαι, etc.

LXXVII. Fol. 238. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Νικολάῳ διαπορουμένῳ καὶ μᾶλλον εἴγε κατὰ κανόνας ἐστὶ τὸ εἰρημένον, Κακώθητι καὶ ἀπόθανε, καὶ εἴγε πρὸς ἀνάγκης ἔχουσι κακοῦσθαι καὶ τελευτᾷν οἱ μονάζοντες. *Ad venerabilem monachum et domesticum dominum Nicolaum, dubitantem, num canonibus adversetur dictum illud, Cruciator, et morere : et num necessarium sit monachos affligi ad mortem usque.* Incipit : Οἶδα μὲν οὖν, ὁσιώτατε ἀνερ, ὅτι καὶ ἀμφιβάλλεις τῷδε τῷ λέγοντι ῥητῷ, Κακώθητι, καὶ ἀπόθανε, etc.

LXXVII. Fol. 240. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωαννικίῳ τῷ Γραμματικῷ, περὶ τοῦ πῶς ὀνομάζει πνευματικὸν ὁ Ἀπόστολος τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστησόμενον. *Ad venerabilem monachum dominum Joannicium grammaticum : Quemodo Apostolus spirituale vocat corpus ex mortuis resurgens.* Incipit : Ἄκουε, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος ὅτι σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, καὶ ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, μὴ θαύμαζε, etc.

LXXIX. Fol. 240, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναΐτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν τὴν οὕτω λέγουσαν, « Ὁ Πατήρ μὲν μείζων μού ἐστιν, » οὐ δέον ἐκλαμβάνεσθαι καὶ κατ' αὐτὸ τοῦ Χριστοῦ τὸ ἀνθρώπινον μιᾶς οὔσης τῆς ὑποστάσεως. *Ad eume-*

Digitized by Google

rabilem monachum atque stylitam dominum Joannem Sinaitam : Num animum ad eos advertere oporteat qui dicunt, evangelicam sententiam, quæ habet, « *Pater major me est,* » *non ita accipiendam, ut Christi humanitas unam habeat hypostasim.* Incipit : Καὶ δι' ἄλλα μὲν ἅπερ οὐδ' αὐτὸς ἀγνοεῖς, ὁσιώτατε ἀνερ, μείζονα λέγεται τὸν αὐτοῦ Πατέρα καλεῖν ὁ Κύριος, etc.

LXXX. Fol. 251, pag. 2. Τῷ πανευτιμίῳ καὶ ἐν Κυρίῳ πνευματικῷ ἡμῶν ἀδελφῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχᾷ. περὶ τοῦ ὅτι νοῦς καὶ ψυχὴ ταύτην ἐστὶ κατὰ φύσιν, εἰ καὶ τοῖς ὀνόμασι διαλλάττουσι. *Ad honorabilem in Christo fratrem nostrum dominum Joannem Tricham, quod mens et anima ejusdem naturæ sunt etsi nominibus dividantur.* Incipit : Οἶδα μὲν οὖν, ἀδελφὲ, ὡς ὅτι καὶ τοὺς περὶ ψυχῆς καὶ νοῦ λόγους μαθεῖν ἀξιοῖς · οὐκ ὀλίγα γὰρ ἀμφιβάλλει, etc.

LXXXI. Fol. 253, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωαννικίῳ Γραμματικῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐκ ἔξεστι καταλύειν ἔν τε Τετράδι καὶ Παρασκευῇ τὰ τῆς νηστείας, εἰ καὶ τύχῃ συμπεσεῖν αὐταῖς ρίαν δή τινα δεσποτικῶν ἑορτῶν. *Ad venerabilem monachum dominum Joannicium Grammaticum, num advertere oporteat ad eos qui dicunt non licere in quarta feria atque Parasceve dirertere jejunium, etsi occurrat in iis aliqua Dominica solemnitas.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν, ὁσιώτατε ἀνερ, ἐν νηστείᾳ διάγειν ὁ πιστὸς ὀφείλει λαὸς ἔν γε Τετράδι καὶ Παρασκευῇ, σύμφημι τοῦτο κἀγὼ, etc.

LXXXII. Fol. 260. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἀλυπίῳ ἐγκλείστῳ, περὶ τοῦ εἰ ἔστι τις διαφορὰ παρά τε τοῖς μάρτυσι, παρά τε τοῖς ἀσκηταῖς. *Ad venerabilem monachum dominum Alypium inclusum : Num sit discrimen aliquod inter martyres et ascetas.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο βούλει μαθεῖν, ὁσιώτατε ἀνερ, εἴγε διαφορά τις ἔστιν, etc.

LXXXIII. Fol. 261. Τῷ αὐτῷ, περὶ διαφορᾶς πρώτου καὶ δευτέρου γάμου. *Ad eumdem, de differentia primarum atque secundarum nuptiarum.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ περὶ διαφορᾶς πρώτου τε καὶ β' γάμου βούλει μαθεῖν, ὁ Θεολόγος σε διδάξει Γρηγόριος λέγων, etc.

LXXXIV. Fol. eadem pag. 2. Ἔτι καὶ τοῦτο ἀπορηται, εἰ μετὰ θάνατον αὐτίκα ἡ ψυχὴ σωματικῷ πυρὶ παραδίδοται. *Insuper et illud inquiritur, num post mortem statim anima igni materiali atque sensibili tradatur.* Incipit : Ὁ Διάλογος θεῖος Γρηγόριος καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ διακόνου ἐκείνου, etc.

LXXXV. Fol. 262, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, περὶ τοῦ πῶς οἱ προφῆται προεφήτευον, καὶ ὅπως ἠξιοῦντο θείων ὀπτασίων. *Ad eumdem, quomodo prophetæ vaticinarentur, et quomodo divinas visiones meruerint.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο βούλει μαθεῖν, ὁσιώτατε ἀνερ, ὅπως οἱ διὰ πράξεως καθαρθέντες, etc.

LXXXVI. Fol. 264. Τῷ αὐτῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι πρός γε τοὺς ἄλλους καὶ τὴν θείαν οὐσίαν ἐπιγνώσονται τότε μετὰ ἀκριβείας οἱ ἄνθρωποι. *Ad eumdem, quid de iis qui dicunt præ aliis divinam naturam ab hominibus perfecta cognitione comprehendi posse.* Incipit : Τοῦ μεγάλου Παῦλου τινὲς ἀκούσαντες οὕτω λέγοντος, « Ἐκ μέρους ἄρτι γινώσκομεν, ἐκ μέρους ἄρτι προφητεύομεν · ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, » etc.

LXXXVII. Fol. 265, pag. 2. Τῷ αὐτῷ, περὶ τοῦ ὅτι κατ' οὐδὲν οἱ προλαβόντες ὠφελοῦσι κόποι τοὺς ὅπως δήποτε τὸ τέλος διαφθείραντας, καὶ ὅτι τὸ καταλαλῆσαί τινα τοῦ προεστῶτος αὐτοῦ καὶ λίαν ἐστὶ βλαβερόν. *Ad eumdem : Quod nihil proficiant labores præcedentes iis qui finem demum corrumpant, et quod propriis præpositis obloqui valde noxium sit.* Incipit : Ἀναγκαῖον εἰδέναι σε καὶ τοῦτο, τιμιώτατε ἀνερ, ὅτι ὁ μοναχὸς ἐκεῖνος πολλὰ μὲν ἐπί τινι διακονίᾳ κοπιάσας, etc.

LXXXVIII. Fol. 268, pag. 2. Πῶς δὲ καὶ τὸ Χρυσοστομικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν ἐκλαμβάνεσθαι χρὴ τὸ λέγον, Ἐπόρνευσέ τις μετὰ τὸ φώτισμα, οὐδὲ παραμυθία λείπεται τῷ ἁμαρτήματι λοιπόν. *Quomodo accipi debet illud Chrysostomi dictum : Si quis fornicatus fuerit, postquam illuminatus est, non amplius solutium relinquitur peccato.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ πῶς ἄλλοις ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης φορτίον ἔδοξε λέγων ὅτι οὐδὲ παραμυθία λείπεται τῷ ἁμαρτήματι, etc.

LXXXIX. Fol. 269. Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ λογιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωαννικίῳ τῷ Γραμματικῷ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι ὁ ἐν Κορίνθῳ τῇ μητρυιᾷ αὐτοῦ συμφθαρεὶς οὐ δαίμονι παρεδόθη ἀκαθάρτῳ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, ἀλλὰ ἀφορισμὸν ἐκεῖνος ἐδέξατο τὸ ἐπιτίμιον. *Ad venerabilem et disertissimum monachum dominum Joannicium Grammaticum : Num animum ad eos advertere oporteat qui dicunt, Corinthium, qui cum noverca turpiter se commiscuerat, traditum non fuisse dæmoni impuro in interitum carnis, sed ut pœnam lueret, segregatum fuisse.* Incipit : Ὁ μακάριος Παῦλος ἔφθασε διὰ τὸν ἐν Κορίνθῳ ἐπὶ τῇ μητρυιᾷ αὐτοῦ ἀτιμωρήσαντα τοιαῖσδε χρήσασθαι λέξεσι, etc.

XC. Fol. 270, pag. 2. Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Μύρωνι τῷ παναγιωτάτῳ, περὶ τοῦ πότε καὶ πόθεν καὶ ὅπως ἐν τῇ μήτρᾳ τὸ ἔμβρυον τὴν νοερὰν ψυχὴν εἴωθεν ἐκδέχεσθαι. *Ad venerabilem monachum dominum Myronem sanctissimum : Quando, et unde, et quomodo infans utero inclusus intelligentem animam recipere soleat.* Incipit : Εἰ δὲ καὶ τοῦτο, θεοείκελε ἀνερ, ἡ σὴ ὁσιότης ἀξιοῖ μαθεῖν, εἴ γε μετὰ τὴν σύλληψιν αὐτίκα καὶ ἡ νοερὰ ψυχὴ, etc.

XCI. Fol. 273. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι παχὺ τὸ σῶμα ἡμῶν ἔσται καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. *Adversus eos qui asserunt, corpus etiam post resurrectionem densum fore.* Incipit : Ἐπειδὴ καὶ περὶ φύσεως τῶν ἐκ νεκρῶν ἐγερθησομένων σωμάτων πρωϊότητός τε καὶ κράσεως οὐ μικρῶς ἀμφιβάλλουσί τινες, etc.

XCII. Fol. 279. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι τὰ κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ γινόμενα παρ' ἡμῶν καὶ προωρισμένα παρ' αὐτοῦ τυγχάνουσι, καθὼς φησιν ὁ μέγας Μάξιμος. *Adversus eos qui dicunt, ea, quæ Deo permittente a nobis fiunt, etiam præfinita ab ipso esse, ut inquit magnus Maximus.* Incipit : Ὅτι μὲν οὖν ὁ μέγας εἴρηται Μάξιμος, προωρισμένα λέγων εἶ αι, etc.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΓΛΥΚΑ

ΣΙΚΕΛΙΩΤΟΥ

ΒΙΒΛΟΣ ΧΡΟΝΙΚΗ.

MICHAELIS GLYCÆ

SICULI

ANNALES

A MUNDI EXORDIO USQUE AD OBITUM ALEXII COMNENI IMP.

IN QUATUOR PARTES TRIBUTI.

Philippus Labbe, Bituricus, Soc. Jesu Theologus, Græcum textum, ex pluribus mss. codicibus primus in lucem edidit : Joannis Leunklavii Amelburni interpretationem recensuit atque emendavit : Indicem ex ms. Fontisebraldensi præmisit Latineque reddidit : Adnotationes subjecit, in quibus, præter variantes Lectiones et Supplementa, Interpretis atque aliorum plurimos errores correxit, tum præsertim Joannis Meursii, qui partem libri III *Annalium* Glycæ, Theodoro Metochitæ falso attribuit, et *Historiam Romanam* inscripsit, quæ hic integra repræsentatur, cum Notis atque Indicibus necessariis.

(Parisiis, ex Typographia Regia MDCLX.)

LABBEI NUNCUPATORIA EPISTOLA

EMINENTISSIMO PRINCIPI JULIO CARDINALI MAZARINO.

Cum redditam Europæ pacem, Teque auctore tandem et actore uno perfectam, ordines omnes summis gratissimi animi significationibus prosequuntur, princeps eminentissime; tum litterarum est doctrinarumque omnium, proprium hoc sibi beneficium immortaliter prædicare. Et auctos tamen hoc munere labores intelligunt suos : meritoque dubitant, qui respondere jam meritis tuis possint, quæ ne inter bella quidem, ornando tibi pares erant. Sed recreantur tamen hoc solatio, quod novarum sibi virium accessio facta est : neque jam in Gallia tantum, sed etiam apud gentes cæteras, quidquid ubique litterarum et linguarum est, tuis præconiis resonabit. Cum enim belli tempore optime de Gallia, secus de his quos hostes temporum iniquitas fecerat, meritus esses : nunc populos omnes concessæ pacis munere devinxisti. Admirabilis tot vocum, tot studiorum, tot nationum concentus exsistet, gloriæ tuæ suæque felicitati gratulantium : in quo primas eruditi tenebunt, quorum artes veluti alumnas perpetuis compleeti beneficiis, ac fovere non cessas. Patere, princeps eminentissime, meam quoque in illo concentu, aut potius societatis nostræ vocem per me resonantem, audiri : neque jam communia illa et in omnes sparsa populos beneficia, sed immortalia in nos merita celebrantem : qui et multis jam pridem tibi sumus nominibus

Digitized by Google

obstricti, et recens illud quanquam omnium commune pacis beneficium, nobis proprie collatum agnoscimus. Cum enim instituti nostri sit, et optimarum artium disciplinas profiteri, quarum studiis nihil est armorum strepitu infestius, et excolendis hominum moribus studere, profligandæque impietati, quæ impunius inter bella grassatur : Tu constituta pace, et languentes ac prope semianimes litteras excitasti, et neglectis ac veluti profugis virtutibus Europam omnem quasi templum aliquod aperuisti, in quo quiete deinceps ac placide colerentur. Et habebit tamen in illa tranquillitate hostes suos religio, minus quidem furentes audacter, sed non minus idcirco metuendos : habebit et suos societas nostra, cui non indecorum est, eosdem, a quibus Ecclesia vexatur, adversarios; eumdem, a quo defensa est religio, vindicem Te ac patronum experiri. Perge, princeps eminentissime, de utraque bene mereri : sic tibi vicissim utraque, quod summum habet, gratissimo animo rependat; altera dignitatem orbis terrarum supremam, altera plenam religionis amorisque reverentiam. Hi sunt, princeps eminentissime, societatis nostræ sensus, quos profiteri per me voluit. Inter hæc ejus vota et terrarum omnium gratulationes, patere hoc tibi quamvis tenue donarium, dum majora exsolvamus, appendi. Laudabunt alii, scio, in quadripertitis nostri dicam, an potius tui, e Sicilia oriundi, Michaelis Glycæ Annalibus, Historiæ sacræ ac profanæ mirabili dexteritate insertam Theologiam, divinarum Litterarum interpretationem et assiduum sanctorum Patrum usum cum medicinæ scientia ac rerum naturalium cognitione conjunctum, principum Romæ et Constantinopoli imperantium sibique invicem ordine succedentium, a Julio Cæsare ad Alexii Comneni obitum, res præclare gestas ingeniose connexas, certantem cum eloquentia ingenii felicitatem, cum rerum varietate incredibili non inconcinnam brevitatem, digressiones denique ad levandum lectoris tædium suis apte locis collocatas. Ego vero neque in hoc, neque in aliis, quæ tibi a nobis offerri possent, muneribus, quidquam magnum, teque dignum, æstimare statui, nisi cui tu laudator et approbator accesseris. Vale, et in multos annos felix vive.

Dabam Lutetiæ Parisiorum Kal. Decemb. anni MDCLIX.

Eminentiæ tuæ

Addictissimus Philippus LABBE,
Soc. Jesu presbyter.

AD OPTIMUM ET ERUDITUM LECTOREM

PRÆFATIO.

Michaelis Glycæ *Annales*, nunc primum utraque lingua orbi cognitos, cum tibi regiis typis repræsento, optime lector, nolim existimes unius duntaxat Historiæ aut Chronici scriptorem, quales eodem fere tempore uberrimo proventu extulit Græcia, Joannem Zonaram, Georgium Cedrenum, Constantinum Manassem, similesque, sed theologum simul, sacrarum Litterarum interpretem, medicum, naturalisque scientiæ indagatorem solertissimum exhiberi. Ita enim ab orbe condito, quod et alii facere aggressi sunt, usque ad obitum Alexii Comneni et annum Christi MCXVIII patriarcharum, regum, atque imperatorum res gestas, historiamque omnem Judaicam, Romanam, ac Constantinopolitanam pertexuit, ut eodem contextu controversas inter theologos philosophosque quæstiones agitaverit, ac de rebus omnibus, quæ in cœlo, aere, terra, ac mari fiunt, de avibus, piscibus, animalibus, homine, atque angelis disseruerit; secutus veterum Patrum Eustathii, Basilii, Nysseni, Chrysostomi, Sinaitæ, Pisidæ, aliorumque vestigia ac pene verba, qui opus sex dierum, quod Græca voce *Hexaemeron* dicere solemus, singulari diligentia concinnarunt.

Patriam docent mss. codices, qui Σικελιώτην constanter appellant : nec abluderet additum τοῦ Γλυκᾶ cognomen, si labente duodecimo Christi sæculo, quo vixisse circa annum MCL videtur, Siculos Dorica adhuc dialecto usos fuisse constaret. Privatus, an in magistratu, aut dignitate aliqua publica, militari, aulica, forensive ornatus; conjugatus, an cælebs vixerit, plane nescio : nec aspersa singulis fere paginis υἱοῦ, τέκνου καὶ ἀγαπητοῦ vocabula patrem

Digitized by Google

potius, quam seniorem ac magistrum, discipuli aut amici juvenis gratia opus illud elucubrantem designant. Præter *Annales* scripsisse *Dissertationes theologicas* ex specimine Pontani nostri opera edito didici; Epistolas quoque V. C. Leo Allatius adjungit, quas nondum vidi. Cætera de eo mihi ignota profiteor. Hoc certe exploratum studiis a puero deditum fuisse, φιλόπονον καὶ φιλομαθῆ, qui tot tamque varios, sacros profanosque scriptores evolverit, ex eorum operibus illustria quæque excerpserit, miroque artificio in unius orationis seriem contulerit.

Ad Græcum *Annalium* textum quod spectat, illum ex duobus Claromontani nostri collegii exemplaribus describendum curavi, eorumque lacunas librariorum fraude aut incuria frequentes, partim ex Fontisebraldensi codice a celsissima principe sacri illius parthenonis antistita generali, Joanna Baptistide Borbonia, mihi humanissime communicato, partim ex submissis Roma Vallicellani, ac Monachio Bavaricorum codicum subsidiis à VV. CC. Luca Holstenio et Simone Wagnerechio S. J. P. subsidiis supplevi, variantes lectiones ascripsi, Leunclavii interpretationem in plerisque emendavi, aliaque insuper adjeci, quæ ex Adnotationibus commodius repetentur.

Unum tamen hic omittere nequeo, Joannem Meursium, delibatum ex Parte III *Annalium* nostri Glycæ τευμάχιον, a Julio Cæsare ad Constantinum Magnum, Græce ac Latine Lugduni Batavorum edidisse, et Theodoro Metochitæ falso tribuisse, additis brevibus Notis et Nicephori Gregoræ nænia : quæ suis locis inserere non dubitavi, ut nihil necesse sit iterum prælo subjicere Romanam illam, ut appellat, Historiam. Tantum te morabor, erudite lector. Vale, et quod facis, studiis nostris favere perge.

JO. LEUNCLAVII

AD GENEROSUM ET ILLUST. VIRUM, JOANNEM BARONEM KITLICIANUM, CRAINI AC DRENCAVIÆ DOMINUM, IN ANNALES GLYCÆ LATINOS PROŒMIUM.

Est in familia Cæsaris nostri, Domine, vir præstans ingenio, cognitionis varietate, rerum usu, et virtute propemodum singulari, Sambucus ille meus : cujus ego frequenter apud amicos, et jucunde quidem, recordari soleo. Nam iis dotibus, supra complures hujus ætatis ex doctrina claros homines, divinitus est exornatus, ut inter nos jam ab annis aliquot amicitiam non vulgarem civisse, non ex animo gaudeam solum, verum etiam in aliqua felicitatis parte ponam. Cur enim illum hominem non maximi faciam, qui publicatis egregiis ingenii monumentis, emblematis solerter excogitatis, et per arguta quædam idyllia declaratis, Dioscoride purgato et illustrato, varietatum libris non illis quidem adhuc editis, sed suo tamen tempore proferendis, omnes in admirationem sui rapit? Ne dicam, quantum in eo laudis mereatur pervestigandæ antiquitatis indefessum sane studium, quo non sine magnis impensis tot rarissima priscorum numismata conquisivit, tot eximios in omni disciplinarum genere libros ab interitu vindicavit : quos ipsos aliorum quorumdam invidorum more non intra carceres et septa privata coercet, sed animo libente (quæ viri perhumana benignitas et memoranda liberalitas est) cum universis communicat. Imo non ipse tantum iis expoliendis et ad editionis maturitatem perducendis incumbit, ut publicam ad utilitatem in medium prodeant : sed etiam aliis pleraque velut extrudenda mittit, ne quod nostrum scilicet commodum remoretur, dum ipse gravioribus curis et occupationibus impeditus, bonorum desiderio, thesauris longe pulcherrimis ex caligine quarumdam quasi latebrarum eruendis, satisfacere nequit. Atque hujus sane tam sancti, tam laudabilis instituti fructus amplissimos percipit, dum et a litteratis ubique gentium se coli atque observari videt, et in magnorum illustriumque virorum gratia suaviter acquiescit. Cæsar quidem, ceu Philadelphus alter, alterum quemdam Demetrium Phalereum bibliothecæ præfecit, ac historici munus ei mandavit : quas ad res quem alium magis idoneum reperiret, equidem non video. Nec est, cur ejus viri consilia, qui universitatis historiam, cum variarum disciplinarum scientia, tam feliciter complexus sit animo, maximis in momentis rerum ab augusto sapientissimoque principe et requiri libenter, et magnopere probari dubitem. Ut autem id exponam, quod hic locus et instituta oratio postulat : misit ad me quoque Sambucus superioribus his annis proximis duos annalium scriptores Græcos, Michaelum Glycam, cognomento Siculum, et Constantinum Manassem : quorum utrumque Latinum in sermonem converterem, ac publici juris facerem. Solet enim putare, nostras (ut cum poeta loquar) esse aliquid nugas : hoc est, eam nos linguæ Græcæ cognitionem consecutos esse,

Digitized by Google

quæ transcribendis in Latinam veterum scriptis utcunque par sit; in quo ut amici plenum insignis erga me benevolentiæ judicium satis agnosco, ita meas vires ac in utraque lingua facultatem nemo me rectius metiri vel potest, vel debet. Quoniam vero non prorsus rejecturos homines eruditos sperabam, quod auctore tali viro præstandum reciperem, præsertim ostendente per litteras, se auctoritatem consilii sui nunquam defugiturum : feci sane, quod ille jubebat, et utrumque Romana civitate donavi, non ut imperator quispiam, sed velut unus ex multis, qui ejus rei curandæ mandatum ab imperatore haberet. Cumque prior hoc tempore Glycas in publicum exeat, Constantino mox subsecuturo : libet hoc loco spectatoribus hominis Græci, et omnino hactenus incogniti, quid jus civitatis adeptus, vicissim reipublicæ fructus ex se promittat, quam brevissime poterit, indicare. Nimirum agnoscit, in civitatem admitti se non debere nudum ac inopem : ne lustro appetente, censoribus pervulgatum illud, ex animi sententia, præfantibus, egestatem mox ipse suam fateri cogatur, et loco motus vel ærariorum in numerum ordinemque redigi, vel capite censeri, vel prorsus jure civitatis excidere, quod quidem amittere turpius, quam ab initio non impetrasse. Quamobrem diviso in triunces facultatum hujus asse, deque iis æstimatione facta videamus, an in censum redigi possit. Universa Glycæ commentatio quatuor in partes est distributa. Earum prima rerum primis sex diebus ab ortu mundi conditarum enumerationem præclaram continet, immistis passim arcanis naturæ, cum admirabili expositionis varietate, quæ religiosum et amantem opificii providentiæque divinæ lectorem non potest non singulari voluptate quadam afficere. Secunda temporum seriem ab initio mundi usque ad Christum ex Ecclesiæ doctrina præcipue tradit, et ejus causa, cui librum elaboravit (appellat autem hunc filium), plurima de sacris intertexit. Quippe primorum imperiorum tam initia, quam progressus ex iis tanquam certis testibus, petere maluit : cum de Nabuchodonosore, de liberis ejus, totoque Assyriorum imperio (ut omittam antiquiora) perpauca, vel nulla potius memoratu digna in extrariorum, quos gentiles dicimus, scriptorum monumentis reperiantur. Sic autem hæc tractat, ut obiter de quæstionibus minime vulgaribus disserat, citatis auctorum gravissimorum testimoniis : quorum cum non pauci nobis plane sint incogniti, pretium nos operæ facturos existimabamus, si antiquitatis studiosorum in gratiam, illorum nomina statim huic Proœmio subjiceremus. Et judicat profecto Glycas noster de maximis rebus haud absurde, quibus in rebus recte conformata esse, ac præsertim illorum judicia, quorum animi per ætatem adhuc nonnihil cæcutiunt, nec verum pervidere possunt, plurimum interest; verbi gratia, de prædictionibus astrologicis; de vi siderum, an ea mentes hominum regant : de monstrosis fetibus; de divinationibus; de fato; de bonis et malis geniis; de animo; de prævisione divina, num illa peccati causa sit; de obdurationibus impiorum; de magicorum et verorum prodigiorum discrimine, quo loco de Antichristi etiam miraculis ac præstigiis agit; de variis tam philosophorum, quam hæreticorum opinionibus. Quod si quis arbitratur, hisce de rebus minime disserendum vel in historia, vel in adnotatione temporum, is sciat, primum hæc junioribus esse perscripta, quorum animos rectis sententiis (ut paulo ante significabamus) imbui, permagni refert. Deinde velim Glycæ nostro vel illam ob causam sit æquior, quod pleraque non ita prolixe, nec confuse tradiderit, ut Cedrenum et alios factitasse videmus, qui compendia quædam promittentes, volumina prorsus ingentia, quæque sine tædio perlegi nequeunt, posteris reliquere. Post Christum natum, parte scilicet operis tertia, cum imperio Romano historiam Ecclesiæ conjungit. Est autem hic accuratus admodum in brevissimis annorum notationibus, quibus imperatores singuli rerum potiti fuerunt. Non omnia quidem illorum vel dicta, vel facta recenset (nec enim hoc vel instituerat, vel etiam facere debebat, Annales mundi breves scripturus), memoria tamen, indicationeque digna minime præterit. Et quia tandem imperium Romanum Byzantium sive Constantinopolim Græcos ad homines translatum fuit, ejus ipsius regni seriem, ac res ab regibus gestas, diligenter extrema in parte prosequitur; quod existimaret, ibi principis atque maximi per orbem terrarum imperii sedem esse, cum quo res occidentis, hoc est nostras, minime conserendas statueret. Hanc ipsam ob causam nostra silentio præterit, quorum ex aliis notitia peti non difficulter potest. Vicissim nostri fere nihil de Orientalibus istis principibus, post factam Caroli Magni temporibus imperii divisionem, memoriæ prodiderunt; conantibus utrisque suæ nationis hominibus opera sua servire. Possum autem vere polliceri lectoribus, in hac extrema parte multa notatu apprime digna reperiri, quorum ne verbo quidem prolixarum historiarum scriptores meminerunt. Atque harum in rerum expositione pervenit ad ea tempora, quæ nostram hanc ætatem annis paulo amplius cccc præcesserunt : hoc est, ad Joannem Alexii Comnenum, cui Pulchri cognomen datum fuit. Arbitror ex his abunde jam liquere, Glycam nostrum quosvis apud censores facile dignum se probaturum, qui Romanam in civitatem admittatur. Cæterum ut partim non essent, qui forte res ab sequentibus Joannem principibus gestas desiderarent, partim ut ipse Glycas eo confidentius in hominum oculis hac etiam commendatione fretus appareret : adjicere quoddam velut ἐπίμετρον de nostro voluimus, quo census ejus nonnihil augeretur. De certissimis enim scriptoribus, in quibus locum facile principem obtinent, Choniatas Acuminatus, Nicephorus Gregoras, Laonicus Atheniensis, Byzantinam historiam, filum ipsius Glycæ secuti, ad ejus regni per Turcos eversi finem contexuimus; ut quod sparsim hactenus, et ex variis petendum erat, uno jam libro commode lectores comprehensum invenirent. Apud te vero, Domine, novum hunc civem Romanum ab initio

Digitized by Google

sistere volui, quod futurum plane mihi persuaderem, ut si tibi, censori polito et incorrupto, probaretur, eo facilius aliorum sibi gratiam atque benevolentiam conciliaret. Præterea jure quodam tuo tibi se offert, quod hominis opera, degentis in tua familia, vestem Romanam induerit. Denique Sambucum, qui princeps in eum beneficium hoc lucis liberioris contulit, in os laudare præ verecundia non ausus, apud te virum præclare de litteris meritum, et adhuc quotidie merentem prædicare voluit, quem sciret eruditorum studiis, ad reipublicæ commoda spectantibus, quam honestissime cupere. Dixi.

—

GLYCAS SAMBUCO.

Non proditurum me Sambuce sperabas
Solum, toga recens amictum Romana,
Qui palliatus more antehac eram Graio.
Comitarier me nimirum imperatorum
Themis meorum et dulcis ille debebat,
Mecum Manasses, qui delituit invitus.
Sed surripuit illam ungulæ leoninæ
Nequiterque clamque clepsit et fugiens secum
Quidam abstulit, Phrygia de gente cui nomen,
Nunquam hoc aperto pol Gradivo facturus,
Imbellis ille comes Berecynthiæ matris.
Et sunt, vereri qui solent, ne tam longo
Dum tempore exspectamus hunc Phrygem, demum
Cum risu anus Phrygia prosultet in scenam.
Hunc alterum ante me gnarum Ausonum linguæ
Premens acerba sors et invidum fatum,
Exire non sinunt foras, seculorum
Tamen brevi, sub ipsam scilicet brumam.
Sic dum latet Themis, nos ambo prodimus.
Usu venit, jactari quod solet vulgo :
Primi ultimi fiunt, et ultimi primi.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΓΑΥΚΑ

ΠΙΝΑΞ

—

SAPIENTISSIMI

MICHAELIS GLYCÆ

TABULA.

Ex codice manuscripto Fontisebraldensis abbatiæ, exscriptore et interprete Philippo Labbe, Soc. Jesu.

—

ΗΜΕΡΑ Α'.

Τὸ Προοίμιον.
Περὶ τῆς ἑξαημέρου κτίσεως.
Περὶ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας.
Ὅτι οὐ προηγεῖται ἡ νὺξ τῆς ἡμέρας.
Ὅτι οὐκ εἶπεν ἡμέραν πρώτην, ἀλλὰ μίαν.
Περὶ τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ.
Περὶ τῆς γῆς, ὅτι μέσον τοῦ παντὸς ἀπῴρηται.
Περὶ ἀνέμων καὶ σεισμῶν.
Περὶ ἀνέμου, καὶ τί ἐστιν ὁ ἄνεμος, καὶ πόθεν ἔχει τὴν σύστασιν.
Περὶ τοῦ τυφῶνος.
Περὶ τοῦ ἐκνεφίου ἀνέμου.

DIES I.

Præfatio.
De opere sex dierum.
De prima die creationis mundi.
Quod nox diem non præcesserit.
Quod non dixerit primam diem, sed unam.
De essentia cœli.
Quod terra in medio universi pendeat.
De ventis et terræ motibus.
Quid ventus, et unde exsurgat.

De typhone.
De vento ecnephia dicto.

ΗΜΕΡΑ Β'.

Περὶ τῆς δευτέρας ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας.
Ὅτι ἐπάνω τοῦ στερεώματος ὕδατα, καὶ ὑποκάτω, καὶ τίνι λόγῳ.
Ὅτι ἐκ τῶν ὑδάτων παράγει ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα.
Περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ στερεώματος.
Περὶ τῶν συνισταμένων ἐκ τῶν τῆς γῆς ἀναθυμιάσεων.
Πῶς κατὰ καιρὸν τοῦ θέρους ὁ Νεῖλος ἐπικλύζει τὴν Αἴγυπτον.
Περὶ τῆς φύσεως τῶν ἀτμῶν τῶν ἐξ ὑδάτων· κατὰ ἀναγωγὴν τῆς ἱστορίας ἐκ τοῦ Ἀναστασίου

DIES II.

De die secunda creationis mundi.
Aquas esse supra firmamentum, et infra, et quotandem modo.
Firmamentum ex aquis a Deo factum.
De cœlo et firmamento.
De iis quæ ex halitibus e terra erumpentibus generantur.
Quomodo æstivo tempore Nilus Ægyptum irriget.

Quæ sit natura vaporum qui ex aquis oriuntur, secundum sensum anagogicum ex Anastasio.

Digitized by Google

DIES III.

De die tertia creationis mundi.
De plantis, arboribus et herbis, quæ simul e terra prodierunt.
De differentiis herbarum, et quorsum quædam Deus noxia creavit, quædam utilia.
De differentiis arborum.
De grossis ficus, et qua virtute sint præditi.
Quomodo ficus calidum, acrem ac incidentem halitum emittat.
De succino.
De plantis semper virentibus.
De AUante.
De congregatione aquarum.
Qua ratione in unum congregatæ sint aquæ.
Quomodo salsum mare.
De Nilo.
De calidis aquis.
De fontibus calidis.
De pluviis, aquis, et quomodo corrumpantur.

DIES IV.

De quarta die creationis mundi.
De duobus luminaribus sole et luna.
De primigenia luce luminarium.
De nocte.
Unde dies vocetur.
Inanes veterum opiniones de sole et luna.

De sole et astris, de lumine et magnitudine.
De magnis luminaribus.
Quomodo luna conferat ad animalia et plantas, et quædam alia,
De defectu solis et lunæ.
De luna, nec non potestate et accidentibus ejus, quodque solis non dicatur defectus, sed obscuratio, seu obtenebratio.
De anno.
Cur nubibus obducatur, seu tristetur cœlum.
De signis lunæ.
De fato.
De signis stellarum.
De cometis, et unde fiant.
De trajectione seu de astris cadentibus.
Observationes quædam de nubibus, de fulgure, tonitru, ac prestere, et quomodo fiant.

De iride.
De fulguribus.
De prestere.
De fulmine.
Quod sol sub terram feratur.
De primigenia luce.

DIES V.

De quinta die creationis mundi.
Quod a Propontide pisces veniant in Pontum Euxinum.
De echino.
De sepia.
De polypo.
De cancro.
De cetis.
De ceto qui prion dicitur.
De remora.
De magnete, seu Herculeo lapide.
De palma.
De polypo.
De loliginibus et sepiis.
De cicada.
De testa molli præditis.
De sepiis, loliginibus et polypis.
Qui pisces branchias habeant, qui iis careant.

De piscibus quod non inter se consuescant.
De serpentis et murænæ coitu.
De volucribus seu volatilibus.
De ape.

ΗΜΕΡΑ Γ'.

Περὶ τῆς τρίτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας.
Περὶ τῶν φυτῶν καὶ δένδρων καὶ βοτανῶν, τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀνακυηθέντων ὁμοῦ.
Περὶ διαφορᾶς τῶν βοτανῶν, καὶ τί τὰ δηλητηριώδη καὶ τί τὰ ὠφέλιμα.
Περὶ διαφορᾶς τῶν δένδρων.
Περὶ ὀλύνθου καὶ τίνα δύναμιν ἔχει.
Πῶς ἡ συκῆ θερμὸν καὶ δριμὺ καὶ τμητικὸν πνεῦμα ἀφίησι.
Περὶ ἠλέκτρου.
Περὶ τῶν ἀειθαλῶν φυτῶν.
Περὶ τοῦ Ἄτλαντος.
Περὶ συναγωγῆς τοῦ ὕδατος.
Περὶ τῆς συνάξεως τοῦ ὕδατος εἰς συναγωγήν.
Πῶς ἡ θάλασσα ἁλμυρά.
Περὶ τοῦ Νείλου.
Περὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων.
Περὶ πηγῶν θερμῶν.
Περὶ τῶν ὁμβριμαίων ὑδάτων, καὶ πῶς σήπονται.

ΗΜΕΡΑ Δ'.

Περὶ τῆς τετάρτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας.
Περὶ τῶν δύο φωστήρων ἡλίου καὶ σελήνης.
Περὶ τοῦ πρωτογόνου φωτὸς τῶν φωστήρων.
Περὶ τῆς νυκτός.
Πῶς καλεῖται ἡμέρα.
Τὰ ματαιοπονηθέντα παρὰ τῶν παλαιῶν περί τε ἡλίου καὶ σελήνης.
Περὶ ἡλίου, καὶ ἀστέρων, καὶ φωτὸς, καὶ μεγέθους.
Περὶ τῶν μεγάλων φωστήρων.
Πῶς συντελεῖ ἡ σελήνη εἰς ζῶα, καὶ φυτὰ, καὶ ἄλλα τινά.
Περὶ τῆς ἐκλείψεως ἡλίου καὶ σελήνης.
Περὶ τῆς σελήνης, τῆς τε δυνάμεως, καὶ τῶν συμπτωμάτων αὐτῆς, καὶ πῶς οὐκ ἔκλειψιν λέγει ἡλίου, ἀλλ' ἐπισκότωσιν.
Περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ.
Περὶ τοῦ στυγνάζει ὁ οὐρανός.
Περὶ τῶν σημείων τῆς σελήνης.
Περὶ τῆς εἱμαρμένης.
Περὶ τῶν σημείων τῶν ἀστέρων.
Περὶ τῶν κομητῶν, καὶ ὅθεν συνίστανται.
Περὶ τοῦ διάττοντος.
Περὶ νεφῶν σημειώσεις τινὲς, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀστραπῶν, καὶ βροντῶν, καὶ πρηστήρων, καὶ πῶς συνίστανται.
Περὶ τῆς ἴριδος.
Περὶ ἀστραπῶν.
Περὶ πρηστῆρος.
Περὶ κεραυνοῦ.
Ὅτι ὁ ἥλιος ὑπὸ τῆς γῆς τρέχει.
Περὶ τοῦ πρωτογόνου φωτός.

ΗΜΕΡΑ Ε'.

Περὶ τῆς πέμπτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιίας.
Ὅτι ἀπὸ τῆς Προποντίδος ἔρχονται οἱ ἰχθύες πρὸς τὸν Εὔξεινον.
Περὶ ἐχίνου.
Περὶ τευθίδος.
Περὶ πολύποδος.
Περὶ τοῦ καρκίνου.
Περὶ κητῶν.
Περὶ προίνος.
Περὶ τῆς ἐχενηίδος ἢ ἐχεννῆος.
Περὶ μαγνήτου ἢ μαγνήτιδος λίθου.
Περὶ τοῦ φοίνικος.
Περὶ πολύποδος.
Περὶ τευθίδων καὶ σηπυῶν.
Περὶ τέττιγος.
Περὶ μαλακοστράκων.
Περὶ σηπυῶν, τευθίδων, καὶ πολυπόδων.
Τίνες τῶν ἰχθύων βράγχια ἔχουσι, καὶ τίνες οὐκ ἔχουσι.
Περὶ τῶν ἰχθύων ὅτι οὐ συγγίνονται.
Πῶς συγγίνεται ὁ ὄφις τῇ μυραίνῃ.
Περὶ τῶν πτηνῶν, ἢ πετεινῶν.
Περὶ μελίσσης.

Digitized by Google

Περὶ γεράνων καὶ μελισσῶν.	De gruibus et apibus.
Περὶ πελαργῶν.	De ciconiis.
Περὶ χελιδόνος.	De hirundine
Περὶ ἀλκυόνος.	De halcyone.
Περὶ τρυγόνος.	De turture.
Περὶ ἀετοῦ.	De aquila.
Περὶ φήνης.	De ossifraga.
Περὶ κορώνης.	De cornice.
Περὶ γυπῶν.	De vulturibus.
Περὶ κόρακος,	De corvo.
Περὶ τεττίγων.	De cicadis.
Περὶ τῶν ἀετοῦ πτερῶν.	De aquilæ pennis.
Περὶ χαραδριοῦ.	De charadrio.
Περὶ ἀηδόνος.	De luscinia.
Περὶ νυκτερίδος.	De vespertilione.
Περὶ χηνῶν.	De anseribus.
Περὶ γυπῶν.	De vulturibus.
Περὶ μυῶν, βατράχων καὶ ἐγχελύων.	De muribus, ranis et anguil
Περὶ τοῦ ἐρωδιοῦ.	De ardeola seu erodio.
Περὶ πελεκάνου.	De pelecano.
Περὶ κοράκων.	De corvis.
Περὶ μελίσσης καὶ κηφήνων.	De ape et fucis.
Περὶ ἴβεως.	De ibi.
Περὶ κέρκωπος.	De cercope simio.
Περὶ γαλῆς.	De mustela seu fele.
Περὶ λίθου καλουμένου λίχνου.	De lapide qui dicitur lychnus.
Περὶ φάσκης.	De phascusa.
Περὶ φοίνικος.	De phœnice.
Περὶ στρουθοῦ Λιβυκοῦ.	De passere Libyco, seu struthiocamelo.
Περὶ κόκκυγος.	De cuculo.
Περὶ μέροπος.	De merope.
Περὶ ἀλεκτρυόνος.	De gallo gallinaceo.
Περὶ μυῶν, μελισσῶν καὶ μυρμήκων	De muscis, apibus et formicis.

ΗΜΕΡΑ Ϛ'. — DIES VI.

Περὶ τῆς ἕκτης ἡμέρας τῆς κοσμοποιΐας, ὅτι τετράπουα ἐκ γῆς ἐξήγαγε.	De sexta die creationis mundi, cum e terra quadrupedes prodierunt.
Τίνος ἕνεκεν τοὺς μὲν ἰχθύας εὐλογήσας, τοῖς δὲ χερσαίοις οὐκ ἐποίησε.	Cur benedictionem non impertiit terrestribus animalibus, ut piscibus.
Περὶ τοῦ ὄνου.	De asino.
Περὶ τῆς καμήλου.	De camelo.
Περὶ τοῦ ἐλέφαντος.	De elephante.
Περὶ παρδάλεως.	De pardali.
Περὶ τοῦ λέοντος.	De leone.
Περὶ τῶν θεραπευομένων βοτανῶν.	De herbis medicinalibus.
Περὶ τῆς ἄρκτου.	De ursa.
Περὶ χελώνης.	De testudine.
Περὶ τοῦ ἐλέφαντος.	De elephante.
Περὶ τοῦ χερσαίου ἐχίνου.	De echino terrestri seu erinaceo.
Περὶ τοῦ μυρμηκολέοντος.	De myrmecoleone.
Περὶ λαγωῶν.	De leporibus.
Περὶ τῆς ἐλάφου.	De cerva.
Περὶ μόσχου.	De vitulo.
Περὶ τοῦ κάστορος.	De castore seu fibro.
Ὅτι αἴλουροι καὶ νυκτερίδες ἐν τῇ νυκτὶ ὁρῶσι.	Quod feles et vespertiliones de nocte videant.
Περὶ σκύμνου λέοντος.	De catulo leonis.
Περὶ λύκου.	De lupo.
Περὶ καμηλοπαρδάλεως.	De camelopardali.
Περὶ μονοκέρωτος.	De monocerote.
Περὶ μύρμηκος.	De formica.
Περὶ τοῦ χαμαιλέοντος.	De chamæleonte.
Περὶ τοῦ ὑός.	De sue seu apro.
Πῶς ἵππος καὶ χοῖρος ἀφρὸν ἀποτελοῦσι.	Quomodo equus et aper spumam perficiant.
Περὶ κυνῶν, καὶ ὅτι κατὰ θέρος λυττῶσι.	De canibus, et quod æstate ferantur in rabiem.
Περὶ τῆς ἄρκτου.	De ursa.
Περὶ ὀνάγρων.	De onagris.
Περὶ ἀλωπέκων.	De vulpibus.
Περὶ αἰγάγρου.	De capra silvestri.

Φυσιολογία τοῦ Ἀδάμ. — *Naturæ Adami explicatio.*

Περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας πλάσεως, καὶ περὶ τοῦ παραδείσου.	De formatione Adami et Evæ, et de paradiso.
Περὶ τῆς ψυχῆς.	De anima.
Περὶ τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς.	De virtute animæ.
Περὶ τῆς ἀμφιπάρκτου ψυχῆς καὶ σώματος συνδρομῆς.	De concursu animæ et corporis utrinque exsistentium.
Περὶ ἐνεργειῶν.	De potentiis.

Digitized by Google

De formatione hominis.
De nomine Adami.
De fluviis paradisi.
De angelis; quod Moses eorum creationis non meminerit.
Quod novem angelorum ordines.
De cognominibus angelorum.
Quid significent alæ angelorum.
Quomodo angeli constituti sunt præsides nationum.
Cur a Deo ordinati angeli ut cum hominibus versentur.
Rursus de virtutibus intelligentia præditis, et quando astiterunt.
De eo : *Ad imaginem et similitudinem*, etc.
Cur Eva ex latere Adami, et non ex terra.

Quando concessum sit vesci carnibus.
De arbore quæ in medio paradisi.
Quod immortalis creatus sit Adamus.
De veste pellicea.
De corruptibili et incorruptibili : quodque arbores paradisi corruptioni non obnoxiæ.
De arbore ligni.
De esca cujus usus in paradiso.
Quod Adamus non indigeret esca.
Dubitationes et solutiones mirabiles in illud : Cur, si Deus cognovit casum Adami, eum creare voluit.

De ligno cognitionis.
Negatio propter transgressionem.
De transgressione et exsilio Adami et Evæ.
De serpente.
De diabolo.
De eo, qui prius Lucifer, et de dæmonibus ejus sociis.
Iterum de cibo hominis in paradiso.
De pelliceis vestibus.
De Adamo et Eva.
De tribus animæ partibus seu facultatibus.
De temperantia.
De natura.
De physiologia hominis.

INITIUM CHRONOGRAPHIÆ.

De liberis Adami.
De duobus sacrificiis Abelis et Caini.
Cædes Caini.
Maledictio Caini.
De Setho.
De loco ubi sepultus Adamus.
De diversitate temporum ac dissensione inter Græcos et Hebræos.
De Adami successoribus.
De Enocho.
De Lamecho.
De Noe.
De gigantibus.
De diluvio.
Item de diluvio.
De exstructione turris, et idiomatum confusione.

De Chanaane, et cur Chananitis dicta Promissionis terra.
De columnis.
De regno Saturni.
De regno Nini.
De magia et incantatione.
De Sarucho qui primus simulacra fecit.
De admirando Abrahamo.
De abductione Sarræ.
De Sodomorum incolis.
Quid significet Abrahami nomen.
De Melchisedecho.
Quo pacto dicitur sine patre, sine matre.
De Isaaco.
De scala Jacobi, et ascendentibus ac descendentibus angelis.

Περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.
Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀδάμ.
Περὶ τῶν ἐν παραδείσῳ ποταμῶν.
Περὶ τῶν ἀγγέλων· ὅτι οὐκ ἐμνήσθη ὁ Μωϋσῆς τῆς τῶν ἀγγέλων δημιουργίας.
Ὅτι ἐννέα τὰ τῶν ἀγγέλων τάγματα συγχάνουσιν.
Περὶ τῆς τῶν ἀγγέλων ἐπωνυμίας.
Τί δηλοῦσιν αἱ πτέρυγες τῶν ἀγγέλων.
Πῶς οἱ ἄγγελοι ἐτάχθησαν ἐπιστάται τῶν ἐθνῶν.
Διατί ἐτάχθησαν παρὰ Θεοῦ ἄγγελοι συνεῖναι τοῖς ἀνθρώποις.
Πάλιν περὶ τῶν νοερῶν δυνάμεων καὶ πότε παρήχθησαν.
Περὶ τοῦ *κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*.
Διατί Εὔα ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἐκ τῆς γῆς οὐχί.
Πότε ἡ ἀπόλαυσις συνεχωρήθη τῶν κρεῶν.
Περὶ τοῦ φυτοῦ τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ.
Ὅτι ἄφθαρτος ἐπλάσθη ὁ Ἀδάμ.
Περὶ τοῦ δερματίνου χιτῶνος.
Περὶ φθαρτοῦ καὶ ἀφθάρτου, καὶ ὅτι ἄφθαρτα τὰ ἐν παραδείσῳ φυτά.
Περὶ τοῦ φυτοῦ τοῦ ξύλου.
Περὶ τῆς βρώσεως τοῦ παραδείσου.
Ὅτι οὐκ ἦν ὁ Ἀδὰμ ἐνδεὴς βρώσεως.
Ἀπορίαι καὶ λύσεις θαυμασταί, εἰς τὸ, Εἰ ἔγνω ὁ Θεὸς τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀδάμ, διατί ἐδημιούργησεν αὐτόν.
Περὶ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως.
Ἀπόφασις τῆς παραβάσεως ἕνεκα.
Περὶ τῆς παραβάσεως καὶ ἐξορίας αὐτῶν.
Περὶ τοῦ ὄφεως.
Περὶ τοῦ διαβόλου.
Περὶ τοῦ ποτὲ Ἑωσφόρου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ δαιμόνων.
Περὶ τῆς βρώσεως τοῦ παραδείσου πάλιν.
Περὶ τῶν δερματίνων χιτώνων.
Περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τῆς Εὔας.
Περὶ τοῦ τριμέρους τῆς ψυχῆς.
Περὶ σωφροσύνης.
Περὶ φύσεως.
Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φυσιολογίας.

ἈΡΧΗ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ.

Περὶ τῶν παίδων τοῦ Ἀδάμ.
Περὶ τῶν δύο θυσιῶν Ἄβελ καὶ Κάϊν.
Φόνος Κάϊν.
Ἀρὰ τοῦ Κάϊν.
Περὶ τοῦ Σήθ.
Περὶ τοῦ Ἀδὰμ ποῦ τέθαπται.
Περὶ τῆς διαφορᾶς καὶ διαφωνίας τῶν χρόνων ἣν ἔχομεν πρὸς Ἰουδαίους.
Περὶ τῶν κατερχομένων διαδόχων ἀπὸ Ἀδάμ.
Περὶ τοῦ Ἐνώχ.
Περὶ τοῦ Λάμεχ.
Περὶ τοῦ Νῶε.
Περὶ τῶν γιγάντων.
Περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ.
Πάλιν περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ.
Περὶ τῆς πυργοποιίας, καὶ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν.
Περὶ τοῦ Χαναὰν, καὶ πῶς προσηγορεύθη ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας Χαναάν.
Περὶ τῶν στηλῶν.
Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου.
Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νίνου.
Περὶ μαγείας καὶ γοητείας.
Περὶ τοῦ Σαροὺχ τοῦ πρώτου ἀγαλματοποιοῦ.
Περὶ τοῦ θεσπεσίου Ἀβραάμ.
Περὶ τῆς ἁρπαγῆς Σάρρας.
Περὶ τῶν Σοδομιτῶν.
Τί σημαίνει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ.
Περὶ τοῦ Μελχισεδέκ.
Πῶς ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ λέγεται.
Περὶ τοῦ Ἰσαάκ.
Περὶ τῆς κλίμακος τοῦ Ἰακὼβ, καὶ τῶν ἀνερχομένων ἀγγέλων καὶ κατερχομένων.

Digitized by Google

Περὶ τῆς πάλης τοῦ Ἰακὼβ μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πῶς μετωνομάσθη Ἰσραήλ.	De lucta Jacobi cum Deo, et quomodo appellatus est Israel.
Περὶ τοῦ νεύρου τοῦ μηροῦ.	De nervo femoris.
Περὶ τοῦ Λαβὰν καὶ Ἰακώβ.	De Labane et Jacobo.
Περὶ τῆς βασιλείας Σαρδαναπάλου.	De regno Sardanapali.
Περὶ τῆς βασιλείας Περσέως.	De regno Persei.
Εὕρεσις τῆς κογχύλης.	Inventio conchylii seu purpuræ.
Περὶ Κροίσου καὶ Κύρου.	De Crœso et Cyro.
Περὶ τῆς βασιλείας Δαρείου καὶ Ἀρταξέρξου.	De regno David et Artaxerxis.
Περὶ Ῥώμου καὶ Ῥωμύλου τῶν κτισάντων τὴν Ῥώμην.	De Remo et Romulo conditoribus Romæ.
Περὶ τοῦ Νεκτεναβοῦ.	De Nectenabo.
Περὶ τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου.	De rege Alexandro.
Περὶ τῶν μακροβίων, καὶ τῆς μεγίστης νήσου τῶν Βραχμάνων.	De longævis, et maxima insula Brachmanum.
Νόμος Χαλδαίων.	Lex Chaldæorum.
Περὶ τῶν Ἀμαζόνων.	De Amazonibus.
Περὶ τῶν Βρεττανῶν.	De Britannis.
Περὶ τοῦ Ἰακὼβ καὶ Ἰωσήφ.	De Jacobo et Josepho.
Ὅρασις Ἰωσήφ.	Visio Josephi.
Λύσις ὀνειράτων τοῦ τε ἀρτοποιοῦ καὶ τοῦ οἰνοχόου.	Solutio somniorum pistoris et pincernæ.
Περὶ τῶν ὁράσεων τοῦ Φαραώ.	De visionibus Pharaonis.
Περὶ τοῦ Ἰακὼβ ἀπελθόντος εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν Ἰωσήφ.	De Jacobo descendente in Ægyptum ad Josephum.
Περὶ τῶν δώδεκα φυλῶν.	De duodecim tribubus.
Περὶ τοῦ Ἰὼβ, καὶ τῶν ὀνομαστῶν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.	De Jobo, et nominatis ejus filiabus.
Ἀναλογισμὸς τῶν τοῦ Ἰὼβ ἐτῶν.	Jobi annorum consideratio.
Περὶ τῆς Ἀμαλθείας.	De Amalthea.
Περὶ τῆς τοῦ Μωϋσέως γενέσεως, ἀνατροφῆς καὶ ὀνομασίας.	De Mosis genere, educatione ac nomine.
Ὅτι Μωϋσῆς κατ' Αἰθιόπων ἐστράτευσε.	Quod Moses adversus Æthiopas exercitum duxit.
Περὶ τοῦ Ῥαγουήλ.	De Raguele.
Περὶ τῆς ῥάβδου.	De virga.
Περὶ τῶν δέκα πληγῶν.	De decem plagis.
Ὅτι τὸ αἷμα ὕδωρ ἐποίησε.	Quod aquam verterit in sanguinem.
Περὶ τῶν βατράχων.	De ranis.
Περὶ τῶν σκνιπῶν.	De culicibus.
Περὶ τῆς κυνομυίας.	De cynomyia.
Περὶ φθορᾶς τῶν τετραπόδων.	De lue quadrupedum.
Περὶ τῶν φλυκτίδων.	De pustulis.
Περὶ τῆς χαλάζης.	De grandine.
Περὶ τῶν ἀκρίδων.	De locustis.
Περὶ τοῦ ψηλαφητοῦ σκότους.	De tenebris tactilibus.
Περὶ τοῦ τῶν πρωτοτόκων θανάτου.	De cæde primogenitorum.
Περὶ τῆς θυσίας τοῦ προβάτου.	De sacrificio agni.
Περὶ τῶν φαρμάκων Φαραώ.	De incantatoribus Pharaonis.
Περὶ τοῦ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς.	De Janne et Jambre.
Ὅτι ὁ Μωϋσῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος.	Quod Moses in montem ascenderit.
Διατί οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχοντες Φαραὼ ὠνομάσθησαν.	Quam ob causam Ægypti reges dicti Pharaones.
Πότε ἔλαβεν ἀρχὴν ἡ χειροτονία.	Quando cœperit ordinatio per manus impositionem.
Διατί τεσσαράκοντα χρόνους ἐπλανᾶτο ἀνὰ τὴν ἔρημον ὁ λαός.	Cur populus in deserto vagatus est per annos quadraginta.
Περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.	De Jesu filio Nave.
Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Μωϋσέως.	De morte Mosis.
Περὶ τοῦ μάννα.	De manna.
Περὶ τῆς Ἱεριχώ.	De Jerichunte.
Περὶ Ἀχαν.	De Achane.
Περὶ τῶν πέντε βασιλέων.	De quinque regibus.
Περὶ τῶν Κριτῶν.	De Judicibus.
Περὶ κριτοῦ Ἰούδα.	De judice Juda.
Περὶ Βαρὰκ καὶ Δεββόρας.	De Baraco et Debora.
Περὶ Γεδεών.	De Gedeone.
Περὶ τοῦ Μανωέ.	De Manua.
Περὶ τοῦ Σαμψών.	De Samsone.
Περὶ τῆς σιαγόνος.	De maxilla.
Περὶ τῆς Δαλιδᾶς.	De Dalila.
Τίνος χάριν ὁ Σαμψὼν ἐνάρετος καὶ ἰσχυρὸς ἐκ κοιλίας.	Cur Samson fortis ac robustus ex utero.
Περὶ τοῦ Ἰεφθαέ.	De Jephte.
Περὶ Λευίτου τινός.	De quodam Levita.
Περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ Σαμψών.	De quæstione Samsonis.
Πῶς ἐξ ἀκαθάρτου κόρακος ἤσθιεν Ἠλίας.	Quomodo Elias ab impuro corvo pastus.
Περὶ τοῦ Ὀλοφέρνου.	De Holopherne.
Περὶ τῆς Ῥούθ.	De Rutha.
Περὶ τῆς Ἐσθῆρος.	De Esthera.

Digitized by Google

De Tobia.
Quod arca Dei in captivitatem ducta.

Initium regni Judæorum.

De Saule et propheta Samuele.
De regno Saulis.
Quod Palæstini in Judæos expeditionem duxerint.
De invidia Saulis in Davidem.
Quod David unctus sit in regem.
De ventriloqua muliere.
De morte Saulis.
De regno Davidis prophetæ.
De adulterio Davidis.
Quod Absalon rebellavit adversus patrem.
Quod David in Palæstinos exercitum duxerit.
De regno Salomonis.
De exstructione templi.
De Sancto sanctorum.
De libris Salomonis.
De collectione et delectu librorum veteris Scripturæ.
De sapientissima Sibylla.
Quod Salomon lapsus sit in cultum idolorum.
De regno Roboami filii Salomonis.
De propheta, seu homine Dei.
De Asa.
De Elia propheta.
De Josaphato.
Quod Achabo Elias astiterit.
De Achabo et Michæa propheta.
Quod Michæas ab Achabo ad iram accensus.
Mors Achabi.
De regno Ochosiæ.
Quod Elias pluviam continuerit.
De muliere Sareptana.
De regno Joasi.
De Ozia.
De regno Amasiæ.
De Ezechia.
De Sennacheribo.
De tribus pueris.
De rege Manasse.
De regno Ammonis.
De Josia.
De ædificatione templi.
De Zorobabele.
Visiones Nabuchodonosoris.
De Balthazare.
De Dario.
De Cyro.
De regno Cambysis.
De Smerdi.
De Artaxerxe.
De Alexandri ducibus.
De Antiocho rege.
De captivitate.
De Antiocho Eupatore.
De Julio Cæsare.
De Octavio Augusto.
De hebdomadibus completis.
De Hyrcano.
Quomodo Cæsar a libidine coercitus.
De nativitate et educatione Deiparæ, ejusque in templum ingressu.
De Annuntiatione.
De Josepho sponso.
De conceptione.
De Nativitate Domini nostri Jesu Christi.
De adoratione Magorum.
De stella.
De diebus puerperæ et purgatione.
Quando omnibus innotuerit Christus.
De aqua redargutionis.
De vocatione duodecim discipulorum.
De beato Paulo.
De doctrina Christi.
De ramis Palmarum.
De adultera.

Περὶ Τωβήτ.
Ὅτι ἡ κιβωτὸς ἠχμαλωτίσθη.

Ἀρχὴ τῆς βασιλείας τῶν Ἰουδαίων.

Περὶ τοῦ Σαοὺλ καὶ τοῦ προφήτου Σαμουήλ.
Περὶ τῆς βασιλείας Σαούλ.
Ὅτι οἱ Παλαιστινοὶ κατὰ Ἰουδαίων ἐστρατεύουσι.
Περὶ τοῦ φθόνου ὃν εἶχε Σαοὺλ πρὸς τὸν Δαβίδ.
Ὅτι ὁ Δαβὶδ ἐχρίσθη εἰς βασιλέα.
Περὶ τῆς ἐγγαστριμύθου.
Περὶ τελευτῆς τοῦ Σαούλ.
Περὶ τῆς βασιλείας Δαβὶδ τοῦ προφήτου.
Περὶ τῆς μοιχείας Δαβίδ.
Ὅτι ὁ Ἀβεσαλὼμ ἀντέστη τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.
Ὅτι ὁ Δαβὶδ κατὰ Παλαιστινῶν ἐστράτευσε.
Περὶ τῆς βασιλείας Σολομῶντος.
Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ.
Περὶ τοῦ ἱεροῦ.
Περὶ τῶν βίβλων Σολομῶντος.
Περὶ ἐκλογῆς τῶν βίβλων τῆς παλαιᾶς Γραφῆς.
Περὶ τῆς σοφωτάτης Σιβύλλης.
Ὅτι ἐξώκειλε Σολομὼν εἰς θεοὺς τῶν εἰδώλων.
Περὶ τῆς βασιλείας Ῥοβοὰμ υἱοῦ τοῦ Σολομῶντος.
Περὶ τοῦ προφήτου ἢ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ.
Περὶ τοῦ Ἀσά.
Περὶ Ἠλίου τοῦ προφήτου.
Περὶ τοῦ Ἰωσαφάτ.
Ὅτι Ἠλίας πρὸς τὸν Ἀχαὰβ παρεγένετο.
Περὶ τοῦ Ἀχαὰβ καὶ τοῦ προφήτου Μιχαίου.
Ὅτι παρὰ τοῦ Ἀχαὰβ ὁ Μιχαίας ὠργίσθη.
Θάνατος Ἀχαάβ.
Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀχοζίου.
Ὅτι ὁ Ἠλίας ἐκράτησε τὸν ὑετόν.
Περὶ τῆς Σαραφθίδος.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰωᾶς.
Περὶ τοῦ Ὀζίου.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀμασία.
Περὶ τοῦ Ἐζεχίου.
Περὶ τοῦ Σεναχηρείμ.
Περὶ τῶν τριῶν παίδων.
Περὶ τοῦ Μανασσῆ βασιλέως.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀμμών.
Περὶ Ἰωσίου.
Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ.
Περὶ Ζοροβάβελ.
Ὁράσεις Ναβουχοδονόσορ.
Περὶ τοῦ Βαλτάσαρ.
Περὶ τοῦ Δαρείου.
Περὶ τοῦ Κύρου.
Περὶ τῆς βασιλείας Καμβύσου.
Περὶ Σμέρδου.
Περὶ Ἀρταξέρξου.
Περὶ τῶν Ἀλεξάνδρου παίδων.
Περὶ Ἀντιόχου βασιλέως.
Περὶ τῆς ἁλώσεως.
Περὶ Ἀντιόχου τοῦ Εὐπάτορος.
Περὶ Ἰουλίου Καίσαρος.
Περὶ Ὀκταβίου Αὐγούστου.
Περὶ τῆς τῶν ἑβδομάδων συμπληρώσεως.
Περὶ Ὑρκανοῦ.
Ὡσπερ ἐσωφρονίσθη ὁ Καῖσαρ ὁ πολὺς εἰς γυναῖκας.
Περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, καὶ ἐν τῷ ναῷ εἰσόδου.
Περὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.
Περὶ τοῦ Ἰωσὴφ μνήστορος.
Περὶ τῆς συλλήψεως.
Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
Περὶ τῆς τῶν Μάγων προσκυνήσεως.
Περὶ τοῦ ἀστέρος.
Περὶ τῶν ἡμερῶν τῆς λεχοῦς, καὶ τῆς καθάρσεως.
Πότε τοῖς πᾶσιν ὁ Χριστὸς φανερὸς ἐγένετο.
Περὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐλεγμοῦ.
Περὶ τῆς συλλογῆς τῶν δώδεκα μαθητῶν.
Περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου.
Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδαχῆς.
Περὶ τῶν Βαΐων.
Περὶ τῆς πόρνης.

Digitized by Google

Περὶ τῆς ἑτοιμήσεως μυστικοῦ δείπνου.	De præparatione mysticæ cœnæ.
Περὶ τῆς μεταμορφώσεως.	De Transfiguratione
Περὶ τοῦ νομικοῦ Πάσχα.	De Pascha legali.
Περὶ τοῦ κυριακοῦ Πάσχα.	De Dominico Pascha.
Περὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου.	De mystica cœna.
Περὶ τοῦ Ἰούδα.	De Juda.
Περὶ τῆς παραδόσεως.	De traditione.
Περὶ τῆς ἀλεκτοροφωνίας.	De galli cantu.
Περὶ τοῦ φραγγελισμοῦ, καὶ περὶ τοῦ Πιλάτου καὶ τῆς κρίσεως.	De flagellatione, de Pilato et judicio.
Περὶ τῆς Παρασκευῆς, ἤτοι διατί ἡ ἕκτη τῆς ἑβδομάδος Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα λέγεται.	De Parasceve, sive cur sexta feria hebdomadis dicatur Præparatio Paschæ.
Περὶ τοῦ ἀμνοῦ τῶν ἀζύμων.	De agno azymorum.
Περὶ τῆς σταυρώσεως τοῦ Κυρίου.	De crucifixione Christi.
Περὶ τῆς γεγονυίας ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου ἐν τῷ σταυρῷ.	De eclipsi solis, quæ contigit Christo in crucem sublato.
Περὶ τοῦ γεγονότος σκότους.	De obortis tenebris.
Περὶ τῶν ἐγερθέντων σωμάτων ἐκ τῶν μνημάτων.	De corporibus quæ ex monumentis prodierunt.
Περὶ τῆς εἰς ᾅδου καταβάσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ διατί κατῆλθεν εἰς ᾅδην.	De Christi ad inferos descensu, et quamobrem ad inferos accesserit.
Περὶ τῆς ταφῆς, καὶ πῶς τριήμερος.	De sepultura, et quomodo per triduum.
Περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.	De resurrectione Christi.
Διατί ἡμερῶν μ' ὁ Κύριος ἀνελήφθη, καὶ διατί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κάτεισι διελθουσῶν ἡμερῶν δέκα.	Cur Dominus die quadragesima ascenderit, curve Spiritus sanctus post decem dies descenderit.
Διατί ἡ Πεντηκοστή	Unde dicta Pentecoste.
Περὶ τῶν γλωσσῶν.	De linguis.
Διατί πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν ἐδέχοντο.	Cur ante baptismum virtutem Spiritus sancti exceperint.
Περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου, πότε ἐκλήθη παρὰ Κυρίου.	De beato Paulo : quando a Domino vocatus sit.
Τί σημαίνει τὸ Σαοὺλ, Σαούλ.	Quid significet, Saule, Saule ?
Πόσα ἔτη ἐκήρυξε, καὶ πόσους βασιλεῖς διῆλθε.	Quot annis prædicaverit, et ad quot reges accesserit.
Περὶ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα.	De Jacobo fratre Dei, et quæ ab eo gesta sunt.
Ὅτι οὐκ ἦν ἐναρίθμιος τῇ δωδεκάδι τῶν μαθητῶν.	Quod non fuerit nominatus inter duodecim discipulos.
Περὶ τῆς καθίσεως τῶν μαθητῶν ἐπὶ θρόνου.	De consessu discipulorum super thronum.
Τίνι τρόπῳ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, καὶ οὐ πλείους ἢ ἐλάσσους εἰσὶ, καὶ τίνες ὑπερέχουσιν οἱ προφῆται ἢ οἱ ἀπόστολοι.	Quo pacto apostoli Christi decem numero, et nec plures nec pauciores : et utri excellant, prophetæ an apostoli.
Αἱ κατὰ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις.	Excitationes multorum e mortuis.
Περὶ τῶν ἀνισταμένων σωμάτων ἐν τῇ σταυρώσει.	De corporibus quæ in Christi morte surrexerunt.
Περὶ τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου.	De dormitione sanctissimæ Deiparæ.
Πῶς οἱ ἀπόστολοι σεσιγήκασι τὴν κοίμησιν αὐτῆς.	Quomodo apostoli de ipsius morte tacuerint.
Ὅτι οὐ μόνον οἱ δώδεκα ἀπόστολοι ἀπῆρχον ἐν τῇ κοιμήσει αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἑβδομήκοντα.	Quod non solum duodecim apostoli, sed etiam septuaginta discipuli morti ejus interfuerint.
Περὶ τῆς ἀνοίξεως τοῦ τάφου, καὶ περὶ τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ.	De sepulcro aperto, et de apostolo Thoma.
Περὶ Τιβερίου Καίσαρος.	De Tiberio Cæsare.
Περὶ Γαΐου.	De Caio.
Περὶ Κλαυδίου.	De Claudio.
Περὶ Νέρωνος.	De Nerone.
Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου, καὶ Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων· καὶ περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν.	De Simone Mago, et apostolis Petro et Paulo, eorumque cæde.
Περὶ Λουκᾶ τοῦ ἀποστόλου.	De Luca apostolo.
Πῶς οὐκ ἐμνήσθη ὅλως ὁ Λουκᾶς περὶ τῆς τοῦ μακαριστοῦ Παύλου τοῦ ἀποστόλου τελευτῆς ἐν ταῖς Πράξεσιν.	Quomodo in Actis Lucas omnino non meminit mortis beatissimi Pauli.
Περὶ τῶν αἰχμαλωσιῶν.	De captivitatibus Judæorum.
Περὶ διαφόρων βασιλέων Γάλβα, Ὄθωνος, Βιτελλίου.	De imperatoribus Galba, Othone et Vitellio.
Περὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου.	De Vespasiano et Tito.
Περὶ Δομετιανοῦ.	De Domitiano.
Περὶ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου.	De Joanne Theologo.
Περὶ Νερουᾶ.	De Nerva.
Περὶ Τραϊανοῦ βασιλέως.	De imperatore Trajano.
Ὅτι ἔλαβεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ ὁ Τραϊανός.	Quod Trajanus veniam peccatorum suorum sit consecutus.
Περὶ Ἀδριανοῦ, Ἀντωνίνου, Σευήρου, Κομόδου.	De Hadriano, Antonino, Severo et Commodo.
Περὶ τῆς βασιλείας Περτίνακος.	De imperatore Pertinace.
Περὶ Ὠριγένους καὶ Ἀμβροσίου.	De Origene et Ambrosio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀντωνίνου τοῦ Καρακάλλου.	De imperio Antonini Caracallæ.
Περὶ Μακρίνου.	De Macrino.
Περὶ Ἀντωνίνου τοῦ Ἡλιογαβάλου.	De Antonino Heliogabalo.
Περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαμαίας.	De Alexandro Mamææ filio.
Περὶ Μαξιμίνου.	De Maximino.
Περὶ Μαξίμου καὶ Βαλβίνου.	De Maximo et Balbino.
Περὶ τῆς βασιλείας Γορδιανοῦ.	De imperio Gordiani.

Digitized by Google

De baptismo Judæi, et quod liceat laico orthodoxo in necessitate baptizare.
De magno Athanasio.
De Decio.
De Gallo et Volusiano.
De Valeriano.
De Claudio.
De Quintilio.
De Aureliano.
De Theodoro Mopsuesteno hæretico, de Nestorio, et quibusdam aliis hæreticis.
De Probo et Floriano.
De Caro et Carino.
De imperio Diocletiani et Maximiani impiissimorum principum.
De regno Constantii patris Magni Constantini.

Notitia quorumdam Historiæ scriptorum.
Conspectus imperatorum velut in tabula.
Initium imperii Romani.
De imperio magni Constantini.
De ejus lepra, et quo pacto baptizatus.
De Silvestro papa.
De exstructa Constantinopoli, et quomodo Heracleæ antistes ordinet Constantinopolitanum patriarcham.
De Licinio et prima synodo.
Quod Constantius Arianismum professus rectam fidem concusserit.
De Ario.
De morte magni Constantini : quomodo et ubi sepultus.
De imperio Constantii.
De imperio Juliani desertoris, et de ejusdem nece.

De Joviani imperio.
De Valentiniani imperio.
De imperio Gratiani.
De imperio magni Theodosii.
De sancto Arsenio.
Quod Mediolanensis archiepiscopus Ambrosius Theodosium imp. ecclesia ejecerit.
De imperio Arcadii.
De S. Joanne Chrysostomo.
De imperio Theodosii Junioris.
De pomo.
De Monacho.
De Marciano.
De imperio Leonis Magni.
De imperio Leonis ejus ex filia nepotis.
De imperio Zenonis.
De imperio Anastasii Dyrracheni.
De imperio Justini Thracis.
De Justiniani Magni imperio.
De templo Magnæ Sophiæ.
Quando Occursus festum cœperit celebrari.
De bombyce seu serico.
De septem synodis.
De prima synodo.
De secunda synodo.
De tertia synodo.
De quarta synodo.
De quinta synodo.
De sexta synodo.
De septima synodo.
De columna, cui insidet statua Justiniani Magni.

De imperio Justini Minoris.
De ruina Trulli templi sanctæ Sophiæ.
De Tiberio Thrace.
De Mauricii imperio.
De crocodilo.
De Phocæ Cappadocis imperio.
De imperio Heraclii.
De milite qui vim intulit uxori agricolæ.

De imperio Constantini Heraclii nepotis.

Περὶ τοῦ βαπτίσματος Ἑβραίου, καὶ ὅτι ἔξεστι βαπτίζειν, καὶ λαϊκὸς ὢν ὀρθόδοξος ἐν περιστάσει.
Περὶ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου.
Περὶ Δεκίου.
Περὶ Γάλλου καὶ Βουλουσιανοῦ.
Περὶ Οὐαλεριανοῦ
Περὶ Κλαυδίου.
Περὶ Κιντίλλου.
Περὶ Αὐρηλιανοῦ.
Περὶ Θευδώρου τῆς Μοψουεστίας, αἱρετικοῦ, καὶ Νεστορίου, καὶ ἄλλων τινῶν αἱρετικῶν.
Περὶ Πρόβου καὶ Φλωριανοῦ
Περὶ Κάρου καὶ Καρίνου.
Περὶ τῆς βασιλείας Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τῶν ἀσεβεστάτων βασιλέων.
Περὶ τῆς βασιλείας Κώνσταντος πατρὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.
Εἴδησις περί τινων ἱστοριογράφων.
Σύνοψις ὡς ἐν πίνακι τῶν βασιλέων.
Ἀρχὴ τῆς βασιλείας Ῥωμαίων.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου.
Περὶ τῆς λέπρας, καὶ ὅπως ἐβαπτίσθη.
Περὶ Σιλβέστρου.
Περὶ τῆς κτίσεως Κωνσταντινουπόλεως, καὶ πῶς χειροτονεῖ ὁ Ἡρακλείας τὸν Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην.
Περὶ Λικινίου καὶ τῆς πρώτης συνόδου.
Ὅτι Κωνστάντιος ἀρειανίσας τὴν ὀρθὴν πίστιν ἐσάλευε.
Περὶ Ἀρείου.
Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ πῶς καὶ ποῦ ἐτάφη.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίου.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουλιανοῦ τοῦ παραβάτου, καὶ περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουβιανοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Οὐαλεντινιανοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Γρατιανοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.
Περὶ ἁγίου Ἀρσενίου.
Ὅτι τῆς ἐκκλησίας ἐδίωξε τὸν βασιλέα Θεοδόσιον ὁ Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀρκαδίου.
Περὶ τοῦ Χρυσορρήμονος Ἰωάννου.
Περὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ.
Περὶ τοῦ μήλου.
Περὶ τοῦ Μοναχοῦ.
Περὶ τοῦ Μαρκιανοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ μεγάλου.
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος ἐκγόνου αὐτοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Ζήνωνος.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀναστασίου τοῦ Δυρραχινοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουστίνου τοῦ Θρᾳκός.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου.
Περὶ τοῦ ναοῦ τῆς μεγάλης Σοφίας.
Πότε ἤρξατο ἑορτάζεσθαι ἡ Ὑπαπαντή.
Περὶ τῆς μετάξης.
Περὶ τῶν ἑπτὰ συνόδων.
Περὶ τῆς πρώτης συνόδου.
Περὶ τῆς δευτέρας συνόδου.
Περὶ τῆς τρίτης συνόδου.
Περὶ τῆς τετάρτης συνόδου.
Περὶ τῆς πέμπτης συνόδου.
Περὶ τῆς ἕκτης συνόδου.
Περὶ τῆς ἑβδόμης συνόδου.
Περὶ τοῦ κίονος εἰς ὃν ἐπίκειται ἡ σκήλη τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουστίνου.
Περὶ τοῦ πεσόντος τρούλλου τῆς ἁγίας Σωφίας.
Περὶ Τιβερίου τοῦ Θρᾳκός.
Περὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου.
Περὶ κροκοδείλου.
Περὶ τῆς βασιλείας Φωκᾶ τοῦ Καππαδόκος.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου.
Περὶ τοῦ στρατιώτου τοῦ πορνεύσαντος τοῦ γεωργοῦ τὴν γυναῖκα.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου ἐκγόνου Ἡρακλείου.

Digitized by Google

Περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου Μωάμεθ.	De Mahomethe pseudoprophetа.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου.	De imperio Constantini Pogonati.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ Ῥινοτμήτου.	De imperio Justiniani Rhinotmeti.
Περὶ τῆς βασιλείας Λεοντίου.	De Leontii imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Τιβερίου τοῦ Ἀψιμάρου.	De Tiberii Apsimari imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου.	De imperio Theodosii.
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου.	De imperio Leonis Isauri.
Περὶ τοῦ φιλοπόρνου καὶ ἐλεήμονος.	De scortatore et misericorde.
Περὶ τῆς φθορείσης παρθένου παρὰ βασιλέως Ζήνωνος.	De virgine ab imperatore Zenone vitiata.
Περὶ τοῦ ἀφορισθέντος μοναχοῦ.	De monacho excommunicato.
Περὶ τοῦ ἀφορισθέντος πρεσβυτέρου.	De presbytero excommunicato.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου.	De imperio Constantini Copronymi
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος.	De Leonis Chazari imperio.
Περὶ τοῦ κυνός.	De cane.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου.	De imperio Constantini Irenes fil.
Περὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου.	De imperio Nicephori.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγγαβέ.	De Michaelis Rangabe imperio.
Περὶ τοῦ Βαρδάνη.	De Bardane.
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμηνίου.	De imperio Leonis Armenii.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ.	De imperio Michaelis Baibi.
Περὶ τῆς βασιλείας Θεοφίλου τοῦ Εἰκονομάχου.	De Theophili Iconomachi imperio.
Περὶ Μεθοδίου πατριάρχου.	De Methodio patriarcha.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Μεθυστοῦ.	De imperio Michaelis Potoris.
Περὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος.	De Basilii Macedonis imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.	De Leonis Sapientis imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου.	De imperio Alexandri.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου.	De imperio Constantini.
Περὶ τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ.	De imperio Romani Lacapeni.
Περὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ.	De Nicephori Phocæ imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Τζιμισχῆ.	De Joannis Tzimischæ imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου τοῦ Πορφυρογεννήτου.	De imperio Basilii Porphyrogennetæ.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου.	De Constantini imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπούλου.	De Romani Argyropuli imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνος.	De imperio Michaelis Paphlagonis.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Καλαφάτου.	De imperio Michaelis Calaphatæ.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου.	De imperio Constantini Monomachi.
Περὶ τῆς Θεοδώρας.	De Theodora Augusta.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Στρατιωτικοῦ.	De Michaelis Stratiotici imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ.	De Isaaci Comneni imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου προέδρου τοῦ Δουκός.	De Constantini præsidis Ducæ imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ῥωμανοῦ.	De Romani Diogenis imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Παραπινάκου.	De imperio Michaelis Parapinacii.
Περὶ τῆς βασιλείας Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου.	De Nicephori Botaniatæ imperio.
Περὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὃς διάδοχον κατέλιπεν Ἰωάννην τὸν ἑαυτοῦ υἱόν.	De imperio Alexii Comneni, qui successorem reliquit Joannem suum filium.

FINIS TABULÆ

ANNALIUM MICHAELIS GLYCÆ, SICULI,

PRÆFIXÆ CODICI MS. BIBLIOTHECÆ ARCHIMONASTERII ORD. FONTISEBRALDENSIS, A CELSISSIMA PRINCIPE,

JOANNA BAPTISTIDE BORBONIA,

TOTIUS ORDINIS GENERALI ANTISTITA, LIBERALISSIME COMMUNICATO.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΓΛΥΚΑ

ΣΙΚΕΛΙΩΤΟΥ

ΒΙΒΛΟΣ ΧΡΟΝΙΚΗ*.

—

MICHAELIS GLYCÆ

SICULI

ANNALES,

A MUNDI EXORDIO USQUE AD OBITUM ALEXII COMNENI.

—

PRIMA PARS TOTIUS UNIVERSITATIS RERUM A DEO CONDITARUM HISTORIAM CONTINET, ILLUSTRI EXPOSITIONIS VARIETATE ADMIRANDAM.

(Interprete Joanne Leunclavio.)

—

1 Hunc etiam brevem commentarium tibi, charissime fili, conficere libuit. Quanquam enim scriptores Annalium in eo nimiopere laborare video ut ambitioso quodam orationis genere cogitationes suas exponant, ego tamen meum secutus institutum, quæ ab iis essent tradita, paucis comprehendere malui, quod cognitum habeam prolixis ora-

A Βραχυσύλλαβον ἐγχαρέττω σοι τοῦτο τὸ γράμμα, τέκνον μου φίλτατον. Εἰ γὰρ καὶ μυρίοις ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασι πόνοις οἱ τὰ χρονικὰ συλλεξάμενοι διηγήματα ὥστε φιλοτίμως ἐκθέσθαι τὰ οἰκεῖα συντάγματα, ἀλλ' ἐν ὀλίγοις ἐγὼ τὰ τοιαῦτα συμπεριλαβὼν (οἶδα γὰρ ὅτι καὶ πάνυ καταβαρύνει τὰς ἀκοὰς, εἴπερ ὁ λόγος εἰς μῆκος ἐπεκταθείη) βρα-

*Antequam provehar ulterius, monendum censeo lectorem, ante aliquot annos me editionem Græci textus ex duobus Bibliothecæ nostræ mss. codicibus mutilis atque imperfectis maturare coactum fuisse, eumdemque postea contulisse, ac supplevisse, partim ex mss. codice chartaceo optimæ notæ, a celsissima principe Joanne Baptistide Borbonia, generali ordinis Fontisebraldensis antistita, ex locupletissima archimonasterii sui bibliotheca deprompto, atque humanissime submiustrato, partim ex variis excerptis ad me transmissis, cum Roma a V. C. Luca Holstenio eruditione omni atque humanitate perpolito, ex codice Vallicellano RR. PP. Congregationis Oratorii, tum Augusta Vindelicorum a R. P. Simone Wangnereckio, societatis nostræ theologo, τῷ μακαρίτῃ, ex Bibliothecis Bavariæ, atque ejusdem celeberrimæ reipublicæ Augustanæ (a).

F, itaque deinceps codicem Fontisebraldensis monasterii, C, Claromontanum nostrum. V, Vallicellanum, B. Bavaricum. A, denique Augustanum designabunt. IM. Meursianam tertiæ partis, de qua postea pluribus dicendum erit, a Julio Cæsare ad Constantinum Magnum editionem Lugduno Batavam.

Titulus codicis V. sic habet, Τοῦ λογιωτάτου καὶ μακαριωτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ χρονικὸν ἀπὸ κτίσεως κόσμου συνοπτικὸν διεξιὸν, κατ' ἐπιτομὴν περί τε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. περί τε τοῦ φωτὸς αὐτοῦ, καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντων ἐν ἡμέραις ς' περί τε τῆς πλάσεως τοῦ Ἀδὰμ, καὶ τῶν λοιπῶν καθεξῆς. F. vero paucis mutatis sic incipit: Τοῦ σοφωτάτου καὶ μακαριωτάτου, etc. Sequuntur aliquot versus cum titulo: Στίχοι

B ἰαμβοι εἰς τὴν παροῦσαν βίβλον·

Βίβλος χρονικὴ σύνθεσις τεχνουργίας
. . . . . λόγου χάριν
Λόγος· . . . . κλῆσις ἡ συγγραφέως.
Ἦν ἐκ γένους ἔσχηκε Γλυκεπωνύμου
Γλυκᾶς ὁ γράψας Μιχαὴλ τὸ βιβλίον
Θεοῦ λόγων νοῦς καὶ κανὼν τῶν δογμάτων.

Integre vero atque emendate leguntur in C. et quibusdam aliis.

Βίβλος χρονικὴ σύνθεσις τεχνουργίας
Εἰς τὸ γλυκὺ σύνταγμα σχεδιασθεῖσα
Ἔργοις παρέσθω κλῆσις ἡ γεγραφότος,
Ὃς ἐκ γένους ἔσχηκε Γλυκετῶν λάχος
Ὁ συγγεγραφὼς Μιχαὴλ τὸ βιβλίον
Θείων λόγων ἔννοιαν περιλαμβάνον.

(a) Quidquid Labbeus vel emendationis vel supplementi in notis congesserat, suo loco in hac præsenti editione repositum est; notis ergo quæ ad contextus emendationem respiciebant jam exinanitis, id tantum nobis præstandum superest ut quod ad historiam spectat, si quid est, expiscemur. Edit.

Digitized by Google

χεῖαν ἰδού σοι καὶ ταύτην τὴν βίβλον συντίθημι. A tionibus aures hominum obrutas tædio quodam affici.

Πρὸ πάντων οὖν εἰδέναι σε ἄξιον ὅτι ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησε τοῦτον τὸν κόσμον ὁ Θεὸς, ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἐποίησεν. Ἠδύνατο οὖν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τὰ πάντα παραγαγεῖν, οὐρανὸν δηλονότι, γῆν καὶ θάλατταν, ἰχθύας, τά τε πετεινὰ καὶ τὰ τετράποδα καὶ πρὸς τούτοις τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀφορμῆς ἐπιδράξονται οἱ ἐξ αὐτομάτου τὰ πάντα παραχθῆναι λέγοντες, ἡμερῶν ἐδεήθη ἓξ ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τοῦδε τοῦ κόσμου ὁ Δημιουργὸς ἡμῶν καὶ Θεὸς, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Εἰ γὰρ καὶ οὕτω τῶν ποιημάτων ἀπαρτισθέντων αὐτόματα ταῦτά τινες ἐφαντάσθησαν, πολλῷ μᾶλλον εἴπερ ὁμοῦ καὶ κατὰ ταῦτα εἰς τὸ εἶναι παρήχθησαν. Ἓν ἓξ δὲ καὶ B μόναις ἡμέραις, καὶ οὐ πλέοσιν ἢ ἐλάττοσι, τουτονὶ παραχθῆναι τὸν κόσμον ηὐδόκησεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς διδαχθῶμεν ἐντεῦθεν ἓξ ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος ἐργάζεσθαι, τῇ δὲ ἑβδόμῃ κεχρῆσθαι πρὸς μόνην δοξολογίαν Θεοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Δημιουργὸς ἐν τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων ὧν ἤρξατο ποιεῖν. Εἰ δὲ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις εὕρηται λέγων, « Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι, » μὴ θαύμαζε. Τότε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι, κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων ὧν ἔργων, τουτέστιν ἔστη τοῦ δημιουργεῖν· μετὰ γὰρ τὴν ἕκτην οὐδὲν ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ δημιουργηθέντα συνέχων ἕκτοτε καὶ συντηρῶν οὐ C διέλειπεν (εἰ γὰρ μὴ οὕτω ποιῶν ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσούτοις αἰῶσι τὰ τοιαῦτα διήρκεσε), καὶ λίαν εὐλόγως καὶ τήμερον ἐργάζεσθαι λέγεται.

Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὐρανὸν ἐκεῖνον τὸν πρῶτον, τὸν περικαλλῆ τε καὶ ἄναστρον, περὶ οὗ καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ περὶ τῆς μετὰ ταῦτα καταστάσεως διεξιών, οὕτω φησὶν, « Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. »

« Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Πρόσεχε, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τοῦτο ἐνταῦθα ἠπόρηται, πῶς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν πρότερον, εἶτα τὴν γῆν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ θεμέλια καταβάλλονται πρότερον, εἶθ' οὕτως ὁ ὄροφος, ἔδει πάντως παραχθῆναι τὴν γῆν καὶ τότε τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Ἐπειδὴ γὰρ πάντα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ καὶ τέχνης ἀκολουθίαν, καινὸν πάντως οὐδὲν, εἴγε καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου τούτου παραγωγῆς τὸν οὐρανὸν ἐποίησε πρότερον, εἶτα τὴν γῆν. Καὶ οὕτω μὲν ὁ θειότατος Ἰωάννης· ἕτεροι δέ φασιν ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης Θεὸς τὸν οὐρανὸν πρότερον παραγαγὼν, εἶτα τὴν γῆν, ἀπόῤῥητον αὐτοῦ σοφίαν καὶ τέχνην παρέστησεν. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Γρηγόριος ὁ Νύσσης φησὶν ὅτι διὰ τῆς ὀξείας κινήσεως τοῦ οὐρανίου σώματος ἑῤῥάζεται κατὰ χώρας ἡ γῆ καὶ συσφίγγεται,

Ante omnia vero scire debes Deum sex dierum spatio mundum hunc condidisse, ac die septima rerum creationi fine imposito quievisse. 2 Poterat quidem uno die res universas in ortum producere, nimirum cœlum, terram, mare, pisces, volucres, quadrupedes bestias, et in his hominem ipsum: sed ne occasionem erroris hinc sui arriperent qui fortuito casu orta perhibent omnia, diebus sex mundum hunc absolvere voluit, quemadmodum aureus orator ille Joannes tradit. Nam si hoc etiam modo creatis absolutisque rebus, ausi quidam sunt imaginari casu quodam ortas, multo magis id fecissent, si pariter eodemque tempore conditæ fuissent. Placuit itidem Deo sex tantum diebus, non pluribus nec paucioribus opificium mundi hujus absolvere, ut sciremus nobis quoque sex enjusdem septimanæ diebus laborandum, septimumque diem soli celebrationi divinæ impendendum. Nam ea de causa Opifex quoque noster ab omnibus operibus suis septimo die quievit. Nec est quod Dominum in Evangelio dicere mireris: « Pater meus operatur hactenus, et ipse operor [1]. » Nam tum quidem temporis, ut Chrysostomus ait, ab operibus universis quievit, hoc est creare desiit: quippe post sextum diem haudquaquam in ortum de nihilo quidquam produxit. Quia vero secundum id creata conservare non cessavit, absque quo foret, in hodiernum illa diem non durassent, ideirco etiam modo non abs re operari dicitur.

Enimvero primo die cœlum ac terram condidit, cœlum, inquam, illud princeps, purpulchrum, sideribus carens, de cujus imagine Ioannes evangelicæ auctor historiæ, de secutura secundum hanc rerum instauratione loquens in Revelatione sua, sic ait. « Videbam cœlum novum terramque novam, et mare prius nusquam erat [2]. »

« Deus, » ait sacræ historiæ scriptor, « in initio cœlum et terram creavit [3]. » Animadverte, fili, dubium hoc loco quiddam incidere, qui cœlum prius condiderit, ac deinde terram. Cum enim D priore loco fundamenta jaciantur, atque ita deinde tectum imponatur ædificiis, omnino terra prius in ortum producenda erat, ac tum demum cœlum quoque creandum. Verum aliter egisse Deum nequaquam tibi mirum videatur. Nam cum opera ipsius omnia naturæ leges excedant et omnem artis seriem, nihil novum, si etiam in mundi creatione cœlum priore loco, terram secundo condidit. Hoc modo divinus ille Joannes hanc dubitationem explicavit. Alii vero dicunt Deum summum artificem primum cœlo condito deinde terram creasse, ut hoc ipso ineffabilem sapientiam artemque suam declararet. Nam cum de sententia Gregorii Nys-

[1] Joan. v, 17. [2] Apoc. xxi, 1. [3] Gen. i, 1.

Digitized by Google

sensis, 3 hominis rerum divinarum peritissimi, per cœlestis corporis motum celerrimum suo in loco terra stabilitur et quasi constringatur, omnino conveniebat id prius creari quod alterum contineret quam quod contineretur. Quodsi jam quis amplius dubitet, qui factum sit ut terra de fundamento suo non fuerit emota, quo tempore cœlum non agitabatur motuve suo ferebatur (hanc enim quæstionem eximius ille Maximus in iis quæ ad Thalassium scripsit movet) Jesu Nave filio dicente : « Sol apud Gabaonem subsistat et luna ad vallem Ælonem [1] ; » ei respondebimus, ubi Deus velit, ordinem naturæ vinci. Nam si ejus in manu sunt terræ limites, si terræ columnas ipse stabilivit, ut Davides loquitur, si terræ fundamenta certa firmaque jecit, ut perpetuum ea loco non moveantur, desine mirari quod aliquando cœli motu quiescente de fundamento suo terra non exciderit. Quanquam enim omnia ratione naturæ consentanea fiant hodie, tamen si quidem ita naturæ Dominus ille velit, etiam supra naturæ leges accidere non pauca videmus.

Creavit igitur initio cœlum et terram, et quia, sicut eximius ille Basilius ait, ex obstructione corporis cœlestis ner caliginem altam induerat (erant enim, inquit Moses, offusæ abysso tenebræ), lucem hanc sensilem produxit Deus, ut in terris ea lucaret. Quippe non conveniebat ut rivus quasi quidam et particula lucis illius intellectilis, quæ expertibus crassæ materiei potestatibus adest, in hoc crasso et aspectabili mundo relinqueretur, cum harum utraque nihil inter se commune habeat. Nam lucis ipsius ratione mundus intellectilis et sensilis inter se diversi sunt, et utriusque lux suos intra limites consistit, quemadmodum Gregorius Theologus clarissime scripsit. Animum igitur iis quæ dicturi sumus adverte. Cum mandato divino cœlum circa res inclusas subito velut extensum fuisset, corpore continuo penditum, quod facile interiora separaret ab extrariis postet, necessario factum est ut inclusas intra cœlum locus expers lucis maneret, secreta nimirum ab eo luce illa extraria. Nam si quæ exstiterunt ante mundi hujus sensilis et interitui obnoxii ortum, haud dubie in luce versabantur, ut magnus ille noster Basilius inquit, nec vel angeli vel cæteræ cœlestes copiæ in caligine degebant, sed in luce ac omni lætitia spirituali. Quamobrem sequitur has in mundo primum condito tenebras ex corporis cœlestis umbra fuisse prætectas. Hoc tamen loco diligenter a nobis considerari quidpiam, operæ pretium fuerit. Non diem nox præcessit, ut imperitis quibusdam videtur. Nam illæ tenebræ quæ ante lucis hujus aspectabilis creationem exstiterunt, nec essentia quædam erant (etenim ex obstructione quadam ortæ sunt, ut prius est indicatum), nec sacris in Litteris nox appellantur, ut inde concludi possit diei noctem esse præponendam. Quanquam enim dicere Mosem audias Deum, postquam lucem a tenebris distin-

A ἔπρεπε πάντως τὸν συνοχέα παραχθῆναι πρότερον, εἶτα τὸν συνεχόμενον. Εἰ δὲ καὶ πλέον ἐπαπορήσειέ τις ἐνταῦθα, πῶς ἡ γῆ, λέγων, οὐκ ἐξέστη τῆς οἰκείας βάσεως ἀκινήτου τοῦ οὐρανοῦ γεγονότος, ὡς ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ὁ μέγας Μάξιμος, ἡνίκα ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς ἔλεγε, « Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαών, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αἰλών, » τότε πρὸς αὐτὸν ἐροῦμεν ὅτι ὅπου βούλεται ὁ Θεὸς, νικᾶται φύσεως τάξις. Εἰ γὰρ ἐν σῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς, εἰ καὶ τοὺς στύλους τῆς γῆς αὐτὸς ἐστερέωσε, καθά φησιν ὁ Δαβίδ, εἰ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς ὥστε μὴ κλιθῆναι εἰς τὸν αἰῶνα, μὴ θαύμαζε εἰγε καὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐπινήτου ποτὲ μείναντος τῆς οἰκείας ἡ γῆ βάσεως οὐκ ἐξέπεσεν. Εἰ γὰρ καὶ φυσικῷ λόγῳ τὰ πάντα γίB νονται σήμερον, ἀλλ' ἐπειδὴν ὁ τῆς φύσεως βουληθείη δεσπότης, τότε καὶ ὑπὲρ φύσιν ὁρῶμεν οὐκ ὀλίγα τῶν πραγμάτων γινόμενα.

« Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Καὶ ἐπειδὴ, καθώς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ἐξ ἀντιφράξεως τοῦ οὐρανίου σώματος βαθὺ σκότος ὁ ἀὴρ ἐνεδύσατο (καὶ σκότος γὰρ, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου), παρήγαγε τὸ αἰσθητὸν τοῦτο φῶς ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐδὲ γὰρ ἀποῤῥῶγά τινα τοῦ νοητοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ τοῖς ἄβλοις προσόντος δυνάμεσιν ἀναπεληφθῆναι ἔπρεπε τῷ ὑλικῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ ὁρατῷ, ὅτι μηδὲ κοινωνία C τοῖς ἐν ἀμφοτέροις νοητοῖς. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ διεστηκέναι μὲν ἀπ' ἀλλήλων τόν τε νοητὸν κόσμον καὶ τὸν αἰσθητὸν, ἐσπηκέναι δὲ τῶν ἰδίων ὅρων ἐντὸς ἡ θεολόγος γλῶσσα τρανότατα ἔφησε. Πρόσεχε οὖν. Ἐπειδὴ γὰρ προστάγματι θείῳ περιετάθη ἀθρόον ὁ οὐρανὸς σῶμα ἔχων συνεχὲς, ἱκανὸς τῶν ἔξω διαστῆσαι τὰ ἔνδον, ἀναγκαίως τὸν ἀναπεληφθέντα μέσῳ τόπον ἀφεγγῆ κατέστησε, τὴν ἔξωθεν αὐγὴν διακόψας. Εἴ τι γὰρ ἦν πρὸ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ τοῦδε κόσμου συστάσεως, ἐν φωτὶ διῆγεν ὁμολογουμένως, ὡς ὁ θειότατός φησι Βασίλειος. Οὐδὲ γὰρ αἱ τῶν ἀγγέλων ἀξίαι καὶ πᾶσαι αἱ ἐπουράνιαι στρατιαὶ ἐν σκότει διῆγεν, ἀλλ' ἐν φωτὶ καὶ πάσῃ εὐφροσύνῃ πνευματικῇ. Τὸ τοίνυν ἐγκόσμιον D σκότος τῇ τοῦ οὐρανίου σώματος παρυπέστη σκιᾷ. Ἀλλ' ἐνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Οὐδὲ γὰρ προηγεῖται τῆς ἡμέρας ἡ νὺξ, ὡς ἔδοξέ τισιν ἀμαθέσι. Τὸ γὰρ σκότος ἐκεῖνο τὸ πρὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὁρατοῦ τοῦδε φωτὸς οὔτε οὐσία τίς ἐστιν (ἐξ ἀντιφράξεως γὰρ ὑφέστηκεν, ὡς προείρηται), οὔτε νὺξ ὠνομάσθη παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὡς ἐντεῦθεν τῆς ἡμέρας τὴν νύκτα προτάττεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ Μωσέως ἤκουσας λέγοντος ὅτι μετὰ τὸ διαχωρίσαι τὸν Θεὸν ἀναμέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀναμέσον τοῦ σκότους τὸ μὲν φῶς ἡμέραν ἐκάλεσε, τὸ δὲ σκότος ἐκάλεσε νύκτα, μὴ θαύμαζε. Οὐδὲ γὰρ τὸ σκότος ἐκεῖνο τὸ πρότερον, ὡς Ἰώσηπος ἐν τῇ καθ' αὐτὸν ἀρχαιολογίᾳ φαίνεται λέγειν, ἀλλὰ τὸ μετὰ τὴν

[1] Josue x, 12.

Digitized by Google

συστολὴν τοῦ φωτὸς χώραν αὐτίκα λαβὸν, ἐκεῖνο νύκτα ἐκάλεσε. « Καὶ ἐγένετο » γάρ φησιν « ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. » Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ λέγοντι ὅτι ἡ πρὸ τῆς γενέσεως τοῦ φωτὸς ἐν τῷ κόσμῳ κατάστασις οὐχὶ νὺξ ἦν, ἀλλὰ σκότος. Τὸ μέντοι διασταλὲν πρὸς τὴν ἡμέραν, τοῦτο νὺξ ὠνομάσθη, ὅπερ νεωτέρας προσηγορίας μετὰ τὴν ἡμέραν τετύχηκεν. Οὐκοῦν ἡ ἡμέρα προηγεῖται τῆς νυκτός. Τὸ γὰρ φῶς ἐκεῖνο διακεχυμένον ὃν ἀπανταχοῦ συνεστέλλετο κελεύσει τοῦ παραγαγόντος αὐτὸ Θεοῦ, συστελλόμενον δὲ πάροδον ἐδίδου τῇ νυκτὶ, καθά φησιν Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος ὁ καὶ μάρτυς Χριστοῦ, καὶ μετ' ἐκεῖνον ὁ μέγας Βασίλειος. Ἔνθεν τοι καὶ τὸ μῆκος ἀμφοτέρων ἐπισυνάπτων ὁ Μωσῆς καὶ μίαν ἡμέραν ἀποκαλῶν, οὕτω τὴν ἐκμέτρησιν τῶν χρόνων ποιεῖ, « Καὶ ἐγένετο » λέγων « ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. » Ἐπίγνωθι οὖν, ἀγαπητὲ, ὡς εἴγε τὸ σκότος ἐκεῖνο προηγεῖτο τῆς ἡμέρας, ἐκεῖθεν ἂν ὁ Μωσῆς καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν ἐποιεῖτο ἐκμέτρησιν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ αὐτὸς ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς. Ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τρίτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ φησὶν ὅτι εἰπὼν ὁ Μωσῆς, « Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία, » ἔδειξε σαφῶς ὅτι τὸ τέλος τῆς νυκτὸς πλήρωμα τῆς ἡμέρας ἐστίν· ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ ἀμφοτέρων τὸ μῆκος ἡμέραν μίαν εἰκότως ἐκάλεσεν. Οὕτω μὲν οὖν ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τοῦ Μωσέως φησὶν, ἵνα τὰ πρεσβεῖα τῆς γενέσεως ἀποδῷ τῇ ἡμέρᾳ, πρότερον εἶπε τὸ πέρας τῆς ἡμέρας, εἶτα τῆς νυκτὸς, ὡς ἐφεπομένης τῇ νυκτὸς τῇ ἡμέρᾳ. Ἄφες λοιπὸν τὰ τοῦ Ἰωσήπου· σκότους γὰρ ἐκεῖνος ὡς Ἰουδαῖος ὑπάρχων μεστὸς ἀναβλέψαι πρὸς τὸ φῶς οὐκ ἠθέλησεν. Ἔνθεν τοι καὶ τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας προέταξε.

A xisset, lucem quidem appellasse diem, tenebras vero noctem, mirum id tamen nequaquam tibi videatur. Quippe non caliginem illam priorem, quemadmodum in libris Originum suis sentire Josephus videtur, sed eam quæ post collectionem lucis suum mox locum accepit, noctem vocavit. Sunt enim hæc verba Mosis : « Facto vespere ac mane dies unus exstitit. » Idcirco potius magno Basilio fidem habe, qui ait eum statum rerum, qui ante lucis ortum in mundo exstiterit, non noctem, sed tenebras fuisse, cum id quod diei deinde oppositum fuerit, noctis nomen acceperit, appellationem scilicet diei voce recentiorem. Quapropter noctem dies præcedit. Nam lux illa hinc inde diffusa colligebatur mandato Dei, qui eam condiderat ; collecta vero, ut Justini philosophi Christique testis ac eumdem secuti Basilii verbis utar, nocti velut aditum quemdam patefaciebat. Quo fit ut spatium utriusque conjungens Moses, idque diem appellans unum, temporis mensuram quamdam instituat, cum ait, « Facto vespere ac mane dies unus exstitit. » Quamobrem animadvertito, dilecte fili, quod si caligo ea diem præcessisset, omnino Moses dierum inde mensuram facturus fuerit. Confirmat hæc etiam aureus orator ille noster. Sunt enim hæc ipsius verba oratione De sex dierum operibus tertia : « Cum dicit Moses : Facto vespere ac mane dies unus exstitit, perspicue demonstrat, finem noctis integrum diem absolvere. Nam eam ob causam utriusque spatium recte diem unum appellavit. » Eodem modo magnus etiam Basilius inquit Mosem, ut priores ortus partes diei tribueret, primum diei finem expressisse, deinde noctis, tanquam nocte diem sequente. [Quin (1) etiam Damascenus ille Joannes, capite Decretorum suorum 20, sic de hac quæstione disserit : « Prior exstitit dies, ac nox posterior. Itaque nox diem sequitur, et ab initio diei noctisque numeratur. »] Quamobrem in hac parte missum mihi Josephum facito, qui cum, ut natione Judæus, caliginis plenus fuerit, ad lucem suspicere noluit, eaque de causa noctem ante diem numeravit.

B

C

Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. Τίνος ἕνεκεν ἐνταῦθα εἶπεν ἡμέρα μία, καὶ οὐκ εἶπεν, ἡμέρα πρώτη ; Καίτοι γε τοῦτο ἦν ἀκολουθότερον, εἴγε μετὰ ταῦτα ἔμελλε λέγειν, « Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα δευτέρα· » τῆς γὰρ δευτέρας καὶ τῆς τρίτης ἐξ ἀνάγκης πρώτη κατάρχει τε καὶ προηγεῖται. Εἶπεν οὖν ἡμέρα μία τὸ μέτρον ἡμέρας καὶ νυκτὸς περιορίζων, καὶ συνάπτων τοῦ ἡμερονυκτίου τὸν χρόνον, ὡς τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν μιᾶς ἐκπληρουσῶν ἡμέρας διάστημα, συνυπακουομένης τῇ ἡμέρᾳ δηλονότι καὶ τῆς νυκτός· καὶ γὰρ ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται.

Verum cur unum diem Moses, non primum dixit, cum ait : « Facto vespere ac mane dies unus exstitit ? » 5 Cur, inquam, non potius dixit, dies primus exstitit ? Etenim hoc rationi magis consentaneum fuisset, quando secundum hæc dicturus erat, « Factoque vespere ac mane dies alter exstitit. » Quin etiam secundum et tertium diem primus necessario præcedit. Nimirum diem unum dixit, mensuram diei noctisque definiens, et spatii diurni nocturnique cursum conjungens, tanquam explentibus intervallum ac tempus diei (nocte interim sub diei vocabulo comprehensa) viginti et quatuor horis. Nam cœli ab uno eodemque puncto moti ad idem reversio diei unius spatio fieri consuevit.

D

Καὶ περὶ μὲν τῆς οὐσίας τοῦ οὐρανοῦ πλέον οὐ

De cœli autem essentia naturaque curiose quid-

(1) *Quin etiam Damascenus ille Joannes*, etc. Deest locus ille Damasceni in utroque nostro codice Claromontano in F. et V. cum tamen, ut ex versione colligitur, non abfuerit a codice Leunclavii ; sic enim variant exemplaria nostri chronologi Glycæ.

Digitized by Google

piam inquiri amplius haud oportet quam quod vates Isaias dixit [a], cœlum a Deo tanquam fumum quemdam stabilitum esse; quibus verbis ejus natura declaratur esse admodum tenuis. Plato cœli essentiam constare tradit ex parte quatuor elementorum sive principiorum lucidiore, atque illa ipsa re cæteris a corporibus secundis differre; nam ea de parte crassiore orta esse. Secutus est autem has opiniones Plato propterea quod materiem corporis expertem præexsistere putaret, de qua oriri volebat elementa illa quatuor, ex quibus mundus hic universus constaret. Verum enimvero valeant illi, ut insignis viri Maximi verbis utar, qui de nihilo quidquam ortum negant. Nos enim profitemur itidem, ut majestas et amplitudo Creatoris nullis sit inclusa descriptaque terminis, ita nec sapientiam ejus nec potestatem percipi posse. Aristoteles autem alterius cujusdam essentiæ cœlum esse putat et quintum corpus appellat. Addit esse cœlum alterius essentiæ, nimirum ab essentia quatuor elementorum diversæ, propter illam causam, quod amborum motus diversi sint. Nam elementa quatuor partim ut levia sursum feruntur, partim ut gravia sic a natura comparata sunt, ut deorsum motu suo vergant, cum interim cœlum in orbem feratur. De quo sequi necesse sit ut diversum a quatuor elementis esse quiddam statuatur. Hæc sunt horum opiniones. Nos autem facta illis potestate seipsos evertendi ac lapidandi, Mosi fidem habeamus, ut qui rebus ipsis ab se perspectis dixerit: « Initio Deus cœlum ac terram creavit. » Adeoque deinceps ex ipsarum rerum sub aspectum cadentium pulchritudine pulcherrimum illum rerum auctorum animo complectamur, perinde ac de magnitudine creatorum eorumdem conditorem ipsorum percipimus. Et quid multis verbis opus est? De quatuor quidem elementis omnia producta sunt, verum non ex illa materie corporis experte naturam essentiamque suam elementa acceperunt, quæ extrariorum est sententia: sic tamen hæc intelligantur, ut omnia rerum ab opifice profecta fateamur. 6 Nam die primo, quo cœlum ac terram de nihilo in ortum produxit, ipsa simul elementa condidit, ut inde porro cætera provenirent. Atque hactenus et hujusmodi de cœlo dicta sunto.

A δεῖ πολυπραγμονεῖν, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὡσεὶ καπνὸν αὐτὸν στερεωθῆναί φησιν ὑπὸ Θεοῦ, τὴν φύσιν ἐντεῦθεν αὐτοῦ παριστῶν, ὅτι λεπτή λίαν ἐστίν. Ὁ δὲ Πλάτων οὐσιωθῆναι λέγει τὸν οὐρανὸν ἐκ τῆς αὐτοειδεστέρας μοίρας τῶν τεσσάρων στοιχείων, κἀν τούτῳ διαφέρειν τῶν λοιπῶν σωμάτων αὐτόν· ταῦτα γὰρ ἐκ τῆς πάχυτέρας μερίδος τὴν γένεσιν ἔσχηκεν. Ταῦτα δὲ πάντως ὁ Πλάτων ἐδόξαζεν, ἐπειδὴ προϋπάρχειν ᾤετο τὴν ἀσώματον ὕλην, ἀφ' ἧς ἄρα τὰ τέσσαρα στοιχεῖα. Ἀλλ' ἐῤῥέτωσαν, ὡς μέγας φησὶ Μάξιμος, οἱ λέγοντες ὅτι οὐδὲν ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο· ἡμεῖς γάρ φαμεν, ὥσπερ τῆς μεγαλοσύνης τοῦ ποιήσαντος οὐκ ἔστι πέρας, οὕτως οὐδὲ τῆς σοφίας αὐτοῦ καὶ δυνάμεως κατάληψις. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἑτερούσιον B τὸν οὐρανὸν καὶ πέμπτον σῶμα καλεῖ. Καλεῖ δὲ αὐτὸν ἑτερούσιον καὶ ἄλλο τι παρὰ τὰ τέσσαρα, ὅτι καὶ ἡ κίνησις ἀμφοτέρων ἄλλη καὶ ἄλλη. Τὰ μὲν γὰρ ἄνω φέρονται ὡς κοῦφα, τὰ δὲ πάλιν ὡς βαρέα ὄντα κάτω κέκτηται τὴν φοράν· ὁ δὲ οὐρανὸς κυκλικὴν ἔχει τὴν κίνησιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλο τι παρὰ τὰ τέσσαρα δοξάζει αὐτόν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως. Ἡμεῖς δὲ καταβάλλεσθαι ὑπ' ἀλλήλων ἀφέντες αὐτοὺς, τῷ θεόπτῃ (2) πεισθῶμεν Μωσεῖ λέγοντι· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Κἀντεῦθεν ἐκ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων τὸν ὑπέρκαλον ἐννοώμεθα, ὡσαύτως ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτῶν ἀναλογιζώμεθα τὸν ὑπερμεγέθη καὶ ἄπειρον· κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν Σολομῶντα ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. C Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἐκ τεσσάρων μὲν οὖν στοιχείων τὰ κτίσματα συνέστησαν, πλὴν οὐκ ἐκ τῆς ἀσωμάτου ὕλης τὰ στοιχεῖα τὸ εἶναι εἰλήφασι κατὰ τοὺς ἔξωθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ πάντων δημιουργοῦ καὶ Θεοῦ· ἐν τῇ πρώτῃ γὰρ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐξ οὐκ ὄντων παρήγαγε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ὁ Θεὸς, τηνικαῦτα καὶ αὐτὰ συμπαρήγαγε τὰ στοιχεῖα, ὡς ἐντεῦθεν πάντα πρὸς τὸ εἶναι παράγεσθαι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ οὐρανοῦ τοιαῦτα.

Terram scire debes in universitatis rerum medio quasi suspensam esse; quod ipsum licet de siderum motu cognoscas. Nam ea nobis esse magnitudinis ejusdem videntur omnia, sive oriantur sive medio sint in cœlo sive occidant. Atque hoc D illud est quod magnus noster Basilius in oratione sexta de luminaribus ait, neminem soli proximum esse nec a sole longissime distare, sed eum intervallo pari ad quasvis terræ partes inhabitantes accedere. Quamobrem hæc velim tecum ipsius ante consideres. Nam si medium hujus universi locum terra non obtineret, sequi necesse foret ut ad quamcunque partem forte propius accederent sidera, istic majora viderentur, a quibus autem lon-

Περὶ δὲ τῆς γῆς εἰδέναι ὀφείλεις ὅτι μέσον αὐτὴ τοῦ παντὸς ἀπηώρηται. Καὶ τοῦτο γνοίης ἂν ἐκ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως. Ἰσομεγέθη καὶ γὰρ σύμπαντα φαίνεται ἡμῖν ἀνατέλλοντα καὶ μεσουρανοῦντα καὶ δύνοντα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ περὶ φωστήρων ἕκτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ φησί, « Τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδεὶς ἐστιν ἐγγυτάτω καὶ οὐδεὶς πορρωτάτω, ἀλλ' ἐξ ἴσου τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς κατῳκισμένοις προσβάλλει. » Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ παρήλλαξεν ἡ γῆ τὴν μεσότητα, ἐχρῆν ὁποτέρῳ μὲν προσκεχωρήκει τῶν περιξ μερῶν, ἐκεῖσε τὰ ἄστρα γινόμενα ὁρᾶν μείζονα, ἀφ' ὧν δὲ διέστηκεν αὐτη, ἐν τούτοις ἐλάσσονα ταῦτα ἀθρεῖν. Νῦν δὲ ἀπανταχόθεν ἴσα

[a] Isa. xl., 22.

(2) Αὐτόπτῃ legit Leunclavius pro Θεόπτῃ, *qui Deum vidit.*

Digitized by Google

ὁρώμενα δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν ὅτι μέσον ἡ γῆ A τοῦ παντὸς ἀπῃώρηται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ καθάπερ εἴπομεν, ἀπῃωρημένη αὕτη παρήγετο κατ' ἀρχάς, οὐκ ἂν αἱ κατὰ τόπους κινήσεις αὐτῆς ὑπ' ἀνέμων ἐγίνοντο. Αἴτιος μὲν γὰρ τοῦ σεισμοῦ ὁ Θεὸς κατὰ τὸν εἰπόντα προφήτην « Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν, » τὸ δὲ συνεχὲς τούτου γίνεται καὶ παρὰ τὴν τῶν ὑπογείων ἀνέμων κίνησιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπιόντων μεγάλων σεισμῶν ἄνεμοι τῷ τότε οὐκ εἰσίν, ὡς ἐγκλειομένων αὐτῶν ὑποκάτω κατὰ τόπους καὶ μᾶλλον ὑπάντρους.

Quodsi etiam cognoscere vis, quid sit ventus et unde oriatur, scito nonnullos tradere quod aer B motus ventorum nobis auras præbeat. Alii vero de fumea quasi quadam evaporatione ventum gigni dicunt, quibus habere te fidem volo. Nam aeris motio quietior est ac mollior, venti vero vehementior, majore vi atque impetu ruentis. Potest hoc ipsis ex motibus terræ cognosci : nihil enim aliud est terræmotus quam ventus subterreaneus. Cum autem quatuor sint (ut ita loquar) universales venti, subsolanus quidem ac favonius non admodum vehementes sunt, aquilo vero et auster impetu ac vi maxima ruunt. Nam cum locis aquilonali australique polo subjectis, unde tam aquilo quam auster oriuntur, solis desit præsentia, necesse est ea minus incalescere, semperque tum frigoris copia tum humoris abundare. Quo fit ut propter C frigiditatem exortis frequenter imbribus irrigataque plurimum terra copiosi fumeique vapores istic ascendant, de quibus aquilo et auster, venti longe vehementissimi gignuntur. E diverso cum in locis orientalibus 7 et occidentalibus perpetuo sol moveatur, magnum istic frigus oriri non patitur. Qua de causa nec frequentes ibi pluviæ sunt, nec evaporationes istæ fumo consimiles excitantur, cum ipsa etiam terra non admodum sit irrigua. Unde sequi animadvertis non acres impetuososve ventos inde provenire. Præterea venti quidam anniversarii, quos etesias appellant, iique boreales, diebus ab æstiva solis conversione viginti, sub canini sideris ortum exsistere solent. Nam cum id temporis nives colliquescant, auræ quædam frigidæ ac borcales D efficiuntur. Quæ causa est ut tum venti, quos indicavimus, flare singulis annis incipiant. Atque hæc de his dicta sunto. Cæterum ventum illum quem thyellam Homerus appellat, Typhonem vocat Aristoteles (Latini turbinem), propterea quod flatus ipse crassus sit, quasique sono suo verberet id in quod incidit. Ejus venti causa est vapor quidam crassus, sursum e nubibus delatus, sive hoc terra fiat sive mari, qui quidem vapor in corpus aliquod solidum et obsistens illisus retro torquetur. Et quia per vim retro actus hic vapor cedere nequit, obsistente illico quod a tergo sequitur atque imminet, idcirco veluti fractus in transversum agitur. Ubi consimili modo exceptus a corpore quopiam solido rursum

Εἰ δὲ καὶ τί ἐστιν ὁ ἄνεμος ἐπιζητεῖς, καὶ πόθεν ἔχει τὴν γένεσιν, εἰδέναι ὀφείλεις ὅτι τινὲς μὲν τὸν ἀέρα φασὶ κινούμενον τὰς τῶν ἀνέμων αὔρας παρέχειν ἡμῖν, ἕτεροι δὲ πάλιν ἐκ τῆς καπνώδους ἀναθυμιάσεως γεννᾶσθαι τὸν ἄνεμον φάσκουσιν. Οἷς δὴ καὶ προσέχειν σε πλέον βούλομαι. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ ἀέρος κίνησις ἔκλυτος ὑπάρχει καὶ χαλαρά, ἡ δὲ τοῦ ἀνέμου βιαιοτέρα τε καὶ τυραννική. Καὶ δῆλον ἐξ αὐτῶν τῶν σεισμῶν· οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ὁ σεισμὸς εἰ μὴ ὑπόγειος ἄνεμος. Τεσσάρων δὲ ὄντων ὡς εἰπεῖν καθολικῶν ἀνέμων, ἀπηλιώτης μὲν καὶ ζέφυρος οὐκ εἰσὶ σφοδρότατοι, βορρᾶς δὲ καὶ νότος τυραννικώτατοι, διότι ἐν μὲν τῷ βορείῳ καὶ νοτίῳ πόλῳ, ὅθεν ὁ βορρᾶς καὶ ὁ νότος πνεῖ, μὴ γινόμενος ὁ ἥλιος οὐ θερμαίνει τὰ ἐκεῖσε χωρία, ἀλλὰ μένει ψυχρὰ, ψυχρὰ δὲ ὄντα ἀεὶ ἐνικμά εἰσιν, ὥστε ὄμβρων πολλῶν γενομένων διὰ τὴν ψῦξιν, εἶτα τῆς γῆς διαβρόχου γενομένης, πολλὴ καπνώδης ἀναθυμίασις ἀναδίδοται, καὶ διὰ τοῦτο σφοδροὶ ἄνεμοι γίνονται, ὅ τε βορρᾶς καὶ ὁ νότος. Ἐν δὲ τοῖς ἀνατολικοῖς καὶ δυτικοῖς χωρίοις κινούμενος ὁ ἥλιος οὐκ ἐᾷ ψῦξιν γενέσθαι πολλὴν, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε πολὺς ὑετὸς γίνεται οὔτε πολλὴ ἡ καπνώδης ἀναθυμίασις, ἅτε τῆς γῆς μὴ διαβρεχομένης. Ἔνθεν τοι καὶ οὐ σφοδροὶ γίνονται ἄνεμοι. Ἀλλὰ καὶ ἐτήσιοι βόρειοι ἄνεμοι γίνονται μεθ' ἡμέρας εἴκοσι τῆς θερινῆς τροπῆς, μετὰ τὴν τοῦ κυνάστρου ἐπιτολήν. Τηνικαῦτα γὰρ τῆς χιόνος λυομένης αὖραι γίνονται ψυχραὶ βόρειοι. Καὶ τούτου χάριν οἱ διαληφθέντες ἄνεμοι τῷ καιρῷ τούτῳ καθ' ἕκαστον ἔτος ἀπάρχονται πνεῖν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Ἄνεμον δὲ παρ' Ὁμήρῳ καλούμενον θύελλαν ὁ Ἀριστοτέλης τυφῶνα καλεῖ, διὰ τὸ παχὺ εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ οἱονεὶ τύπτειν τῇ φωνῇ τὸ παρατυχόν. Αἰτία δὲ τοῦ τοιούτου ἀνέμου ἀτμὶς παχεῖα ἄνωθεν ἀπὸ τῶν νεφῶν φερομένη, εἴτε κατὰ γῆς εἴτε κατὰ θαλάσσης, ἥτις προσπταίουσά τινι ἀντιτύπῳ σώματι ἀναπάλλεται εἰς τοὐπίσω, ἐπεὶ δὲ τὸ ἀναπαλλόμενον κωλύεται εἰς τοὐπίσω χωρεῖν ὑπὸ τοῦ ὄπισθεν ἐπακολουθοῦντος, ἐπὶ τὰ πλάγια διακλᾶται, εἶτα κἀκεῖσε ἀντιτύπῳ συναντήσασα πάλιν διασκορπίζεται, καὶ γίνεται ἐλιξίτης συστροφὴ τοῦ ἀνέμου, μετεωρίζουσα καὶ ἀπὸ γῆς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὰ παρατυχόντα σώματα. Ἔνθεν τοι καὶ σίφωνα τὸν τοιοῦτον ἄνεμον καλοῦσι· κατὰ κύκλον τε γὰρ εἰλεῖται περὶ τὴν γῆν, καὶ πρὸς τὴν οἰκείαν αὖθις ἐπανακάμπτει ἀσχήν, ὅθεν καὶ λίθους ἐφέλκε-

Digitized by Google

dissipatur; fitque venti quædam inflexio et turbo, sustollens in altum quidquid vel terra vel mari corripuit. Hinc fit ut ventum hunc etiam siphonem appellent. Nam in orbem circa terram agitatur et suum ad initium reflectit; quæ causa est quamobrem ingenti vi lapides attrahat, et terrenum pulverem rapiat et naviculas evertat. Eæ deinceps in alia loca distractæ admirationem quamdam et stuporem in spectatoribus excitant. Ventus autem is quem Ecnephiam vocant, propemodum huic typhoni similis est, nisi quod typhonem etiam cernimus propter crassiorem ejus essentiam e nube detrahi ac protrudi, quam ne pluvia quidem dissipare potest, solo borea excepto. Hæc tua causa, dilecte fili, breviter exponere libuit, quando rerum hujusmodi cognitionem expeti abs te mirifice scio.

τται καὶ χοῦν ἐπισύρεται καὶ λέμβους ἀναστᾷ, ἃ δὴ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις καταῤῥηγνύμενα θαῦμα τοῖς θεωμένοις ἐμποιοῦσι καὶ ἔκπληξιν. Ὁ δὲ ἐκνεφίας ἄνεμος ὁμοίως σχεδὸν τῷ τυφῶνι· πλὴν ὁ τυφὼν ὁρᾶται διὰ τὸ παχυμερεστέραν οὐσίαν ἐκ τοῦ νέφους ἐφέλκεσθαι. Καὶ οὐδὲ ὑετὸς παύει αὐτὸν, εἰ μὴ μόνος ὁ βορρᾶς. Καὶ ταῦτα μὲν, ἀγαπητὲ, κατ' ἐπιτομὴν ἐσχεδίασται διὰ σὲ πολλὰ τῶν τοιούτων ἐφιέμενον.

DIES SECUNDA.

Altera die Deus ex aquis firmamentum condidit, quod interstingueret aquas, præsertim secretis iis quæ supra firmamentum exsistunt. Et quanam, obsecro, de causa Deus supra firmamentum aquam collocavit? Propter ardentissimum solis motum atque calorem. Nam nisi aqua istic esset reposita, æstus, instar vasis testacei media in flamma stantis et ab aqua destituti, omnia disperderet. Et infra firmamentum itidem aquæ variæ, flumina, stagna, maria sunt, ut ne partes hæ terrestres propter caloris immensitatem exurantur. Norat enim Deus, quemadmodum Basilius ait, quantum mundo temporis ad durationem ejus destinasset, et quantum fomenti reponendum igni foret. Propterea præclare dictum est a Davide: «Qui terram in aquis fundavit[a].» Nam cum aquæ terram humectare non desinant, et eam ut immunis sit ab ignis exustione conservent, recte dici aquæ fundamentum illius firmissimum possunt. Quæ quidem ita se habere ac fundamenti cujusdam instar aquas terram sustinere, Joannes Chrysostomus in libro De statuis illustrius etiam ostendit, his verbis utens: «Terram a fontibus suis desertam et ab humore, qui a mari ac fluminibus ei velut inspergitur, necesse prorsus est exarescere.» Et erit aliquando tempus, cum ab igne cuncta exurentur, quemadmodum vates noster Isaias inquit, cum universitatis hujusce Deo quasi colloquens, «Qui ad abyssum ait, Deserta esto, cunctique fluvii tui exarescant[b].»

Itaque Deus ex aquis firmamentum condidit, et ipsi quoque cœli nomen dedit; sed proprie cœlum vocatur illud quod prius est conditum, et quidem ex nihilo. Secunda vero significatione cœlum sacræ Litteræ vocant etiam fundamentum hoc ex aquis, ut dictum est, ortum. De quo jam intelligis tradere Litteras sacras duos cœlos, tametsi cœlum unicum esse statuant ethnici, prorsus scilicet historiæ Mosaicæ rudes et imperiti. Quin magnus etiam Basilius ille scripsit, tantum abesse ut secundum hoc cœlum negemus, ut tertium præterea inquiramus, cujus inspectio beato Paulo contigit. Quippe ipsum aera quoque Litteræ sacræ cœlum appellare consueverunt, verbi gratia cum aiunt, « Volucres

[a] Psal. xxiii, 2. [b] Isa. xix, 5.

ΗΜΕΡΑ ΔΕΥΤΕΡΑ.

Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ παρήγαγεν ἐκ τῶν ὑδάτων αὐτὸ τὸ στερέωμα, ὥστε διαχωρίζειν ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Ὕδωρ ὁ Θεὸς ἐναπέθετο διὰ τὴν τοῦ ἡλίου θερμοτάτην φοράν τε καὶ ἔκκαυσιν· καὶ εἰ μὴ κεῖτο ὕδωρ ἐπινοτίζον, συνετρίβη ἂν ὑπὸ θέρμης ὡς ἄγγος ὀστράκινον μέσον φλογὸς ἱστάμενον καὶ ὕδωρ μὴ ἔχον. Καὶ κάτωθεν διὰ τοῦτο ὕδατα πολλὰ, ποταμοί τε καὶ λίμναι καὶ θάλασσαι, ὥστε μὴ καταφλεχθῆναι τουτὶ περίγειον τῇ ὑπερβολῇ τοῦ θερμοῦ. Ἤδει γὰρ ὁ Θεὸς, ὡς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ὅσον ἀφώρισε τῷ κόσμῳ χρόνον εἰς διαμονὴν, καὶ πόσην χρὴ τῷ πυρὶ προαποθέσθαι δαπάνην. Καλῶς οὖν ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ « Ὁ θεμελιώσας τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὕδατα τὴν γῆν ἐπινοτίζοντα φυλάττουσιν αὐτὴν ὥστε μὴ καταφρυγῆναι τῷ πυρὶ, ἀληθῶς ἂν εἴη ταῦτα τῇ γῇ θεμέλιον ὀχυρώτατον. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὰ ὕδατα καθάπερ τι θεμέλιον ὑπανέχουσι τὴν γῆν, ὁ χρυσορῥήμων Ἰωάννης ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀνδριάντων ἀρ.δηλότερον ἔδειξε, κατὰ ῥῆμα διαξιὼν οὑτωσί· « Ἡ γῆ, ἐὰν ἐπιλίπωσιν αὐτὴν αἱ πηγαὶ καὶ ἡ παρὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ποταμῶν ἐνσπειρομένη νοτὶς, καταφρυγεῖσα τελείως ἀπόλλυται. » Ἔσται μέντοι ὅτε καὶ πάντα καταφρυγήσεται τῷ πυρὶ, ὡς ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησὶν ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν διαλέγεται » Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ. »

Παράγει οὖν ἐξ ὑδάτων τὸ στερέωμα ὁ Θεὸς, καλέσας αὐτὸ καταχρηστικῶς οὐρανόν. Κυρίως μὲν γὰρ οὐρανὸς ἐκεῖνος ὁ πρῶτος λαβὼν ἐξ οὐκ ὄντων τὴν σύστασιν· κατὰ δεύτερον δὲ λόγον καλεῖ οὐρανὸν ἡ Γραφὴ καὶ αὐτὸ τὸ στερέωμα τὸ ἐξ ὑδάτων, ὡς εἴπομεν, γεγονός. Ἐπίγνωθι οὖν ἐντεῦθεν ὅτι δύο παρέδωκεν οὐρανοὺς ἡ Γραφή. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἕνα διισχυρίζονται εἶναι οὐρανὸν, ἅτε τῆς Μωσαϊκῆς ἱστορίας παντάπασιν ὄντες ἀμύητοι· ὁ δὲ μέγας Βασίλειός φησιν ὅτι τοσοῦτον ἀπέχομεν τῷ δευτέρῳ ἀπιστεῖν ὡς καὶ τρίτον ἐπιζητεῖν, οὗ τῆς θέας ὁ μακάριος Παῦλος ἠξίωτο. Καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν ἀέρα καλεῖν εἴωθεν οὐρανὸν ἡ Γραφή· « Τὰ πετεινὰ » γάρ φησι « τοῦ οὐρανοῦ, » καὶ « Δώσει Κύριος ἀπὸ τῆς

Digitized by Google

δρόσου του οὐρανοῦ. » Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης (3) ἐν τῷ εἰκοστῷ αὐτοῦ κεφαλαίῳ παρίστησι, τρεῖς εἶναι λέγων οὐρανούς, αὐτίκα τὸν ἐξ οὐκ ὄντων ἐξ ἀρχῆς παραχθέντα, τὸν ἐξ ὑδάτων τε λαβόντα τὴν σύστασιν καὶ αὐτὸν τὸν ἀέρα. Καὶ δηλοῖ τοῦτο ἡ Γραφὴ λέγουσα « τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. » Πρόσεχε οὖν. Ὁ πρῶτος μὲν γὰρ οὐρανός, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῖν ὑφηπλωμένος ἀήρ, δεύτερος αὐτὸ τὸ στερέωμα, καὶ τρίτος ὁ ἐξ οὐκ ὄντων κατ' ἀρχὰς γεγονώς, εἰς ὃν δὴ καὶ ὁ πάμμεγας ἡρπάγη Παῦλος. Εἰ δὲ καὶ πλείους οὐρανοὺς ὁ Δαβὶδ ὑπεμφαίνει λέγων « Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, » μὴ θαύμαζε· ἡ γὰρ Ἑβραὶς γλῶττα πληθυντικῶς ἐνφέρειν εἴωθε τὰ ἑνικά, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησίν. Οὕτω μὲν οὖν νοήσεις καὶ ἔνθα λέγει « Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις· » μία γὰρ ἐκεῖσε διαίρεσις γέγονε, καὶ οὐ πολλαί. Καλεῖ δὲ τὸν δεύτερον οὐρανὸν στερέωμα ἡ Γραφὴ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ προτέρου οὐρανοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕδατος· εἰκὸς γὰρ τὸν ἐκεῖνον λεπτομερέστερον σῶμα τυγχάνειν καὶ εἰλικρινέστερον. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Ἡσαΐας φησὶν « Ὁ στερεώσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καπνόν. » Ὡσαύτως καὶ τὸ ὕδωρ αὐτὸ ὁραιόν τε καὶ μαλακὸν πρὸς αὐτὸ συγκρινόμενον τὸ στερέωμα.

cœli [6]"; » item, « Largiatur tibi Dominus rorem cœli [7]. » Tradit hoc ipsum et Joannes Damascenus cap. 20, quod est *de cœlo*; quo quidem in capite cœlos esse tres ait, nimirum illud primo cœlum, quod rerum initio de nihilo conditum fuerit; deinde alterum ex aquis factum; tertio loco ipsum aera, de quo intelligendum sacras Litteras loqui, cum cœli volucrum mentionem faciunt. 9 Itaque velim animadvertas cœlum primum esse hunc aera supra caput nostrum explicatum, secundum ab illo ipsum firmamentum, tertium id quod de nihilo principio conditum fuit, in quod etiam magnus ille Paulus est abreptus. Neque mirum tibi videatur Davidem videri plures etiam cœlos statuere, cum inquit : « Ipsi cœlorum cœli, Dominum celebrate [8]. » Nam Hebraica lingua voces etiam singulares numero multitudinis efferre consuevit, ut Chrysostomus ait. Sic et illud accipies quod Davides idem dixit : Qui Rubrum mare divisit in sectiones [9]. » Nam sectio tantum una fuit, non plures. Et vocant firmamentum Litteræ sacræ cœlum secundum ad prioris cœli distinctionem, et ipsius etiam aquæ. Vero enim consentaneum est cœlum illud prius esse subtilius quoddam corpus ac purius. Patere videtur id de verbis Isaiæ dicentis : « Qui cœlum fumo consimile stabilivit [10]. » Sic et aquam ipsam raram mollemque cum condidisset Deus, ad firmamentum collatam, gelu ei circumdedit, ac humidam atque pluviam reddidit, ut terræ usibus aptam efficeret, quæ de rore plurimum utilitatis capit.

Ὁ μὲν οὖν Ἰώσηπος ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἀρχαιολογίᾳ φησὶν ὅτι τὸ στερέωμα παραγαγὼν ὁ Θεὸς κρύσταλλον αὐτῷ περιέπηξε, νότιόν τι καὶ ὑετῶδες πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν δρόσων ὠφέλειαν ἀρμοδίως αὐτὸ τῇ γῇ ἐμηχανήσατο. Οὐκ ἔχει δὲ καὶ τὰ τῆς ἀληθείας, ὡς οἶμαι, κατὰ τὸν ἐκείνου σκοπόν. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι δρόσοι καὶ ὑετοὶ πάχναι τε καὶ χάλαζαι καὶ χιόνες ἐξ ἀναθυμιάσεως λέγονται τῶν περὶ γῆν ὑδάτων συνίστασθαι. Καὶ πρόσεχε τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ περὶ τούτων οὕτως ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ αὐτοῦ διεξιόντι· « Καλὴ μὲν οὖν ἡ θάλασσά ἐστι, καὶ ὅτι τοῖς ἀερίοις ὕδασιν ἀρχή τίς ἐστι καὶ πηγή, θαλπομένη μὲν τῇ ἀκτῖνι τοῦ ἡλίου, ἀποτιθεμένη δὲ τὸ λεπτὸν τοῦ ὕδατος διὰ τῶν ἀτμῶν· ὅπερ ἑλκυσθὲν εἰς τὸν ἄνω τόπον, εἶτα καταψυχθὲν διὰ τὸ ὑψηλότερον γενέσθαι τῆς ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἀνακλάσεως τῶν ἀκτίνων, καὶ ὁμοῦ τῆς ἐκ τοῦ νέφους σκιᾶς τὴν ψῦξιν ἐπιτεινούσης, ὑετὸς γίνεται καὶ πιαίνει τὴν γῆν. » Καὶ μάρτυς τῶν λεγομένων ὁ προφήτης Ἀμὼς λέγων· « Κύριος ὁ ποιῶν πάντα καὶ μετασκευάζων, ὁ ἀνάγων τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὅτι δὲ τὸ λεπτότερόν τε καὶ ποτιμώτερον ἐκ τῆς θαλάττης ἀνάγεται τῇ τοῦ ἡλίου θερμότητι, οὐδεὶς ὃν ἀπιστήσειεν τοὺς ὑποκαιομένους λέβητας ἐννοήσας, οἱ πλήρεις ὄντες ὑγροῦ πολλάκις κενοὶ κατελείφθησαν, εἰς ἀτμὸν πάντως τοῦ ἑψομένου διακριθέντος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς θαλάττης ὕδωρ ἴδοι τις

An non hæc ita se revera habent? rores certe ac imbres, pruinæ, grandines, nives de aquarum terrestrium exhalatione oriri traduntur. Atque hic mihi magni Basilii verbis attendito, qui de his hoc modo disserit eo libro quem de sex primorum ab ortu mundi dierum operibus composuit. Pulchrum, ait, quiddam est mare vel ea de causa, quod principium et fons est aeriarum aquarum. Quippe cum a radiis solis incalescit, per exhalationes aquam suam tenuissimam amittit; quæ superiora in loca delata frigoreque constricta, propterea quod in sublime attracta longius tum a terra tum solarium radiorum fractione absit, ipsa etiam nubis umbra frigus intendente fit pluvia, terramque fecundiorem reddit. Hoc vates Amosus verum esse testatur, cum inquit : « Dominus est qui et facit et immutat vicissim omnia; qui aquam marinam sursum attollit, et eam in terræ superficiem effundit [11]. » Jam partem illam maris subtiliorem magisque veluti potabilem per calorem solis ferri sursum incredibile nemini videri debet, qui lebetibus ignem subjici viderit. Etenim illi prius aqua repleti deinceps humore dilapso sæpe vacui relinquuntur, aqua cocta prorsus exhalante. Videmus et ipsam aquam marinam ab iis coqui qui tempestatibus jactantur; indeque fieri ut eorum usui paulo sit accommodatior : nam spongiis vapores ebullientes

[6] Psal. VIII, 9. [7] Gen. XXVII, 39. [8] Psal. CXLVIII, 4. [9] Psal. CXXXV, 13. [10] Isa. LI, 13. [11] Amos V, 8.

(3) *Αὐτὸ τοῦτο. . . . τοῦ οὐρανοῦ.* Suppletum ex codice Vallicellano.

Digitized by Google

excipiunt, quibus in aquæ potabilis penuria sitim restinguunt. Quapropter recte dictum est a vate nostro : « Qui aquam marinam **10** sursum tollit et eam in terræ superficiem effundit. » Etenim per exhalationes ortas de locis inferioribus densatus aer guttas quasdam demittit, iisque terram fecundat ac pinguefacit. Itidem et sol, cum partibus australibus absolutis ad boreales se confert ac æstatem efficit, non solum aquas haurit et aridiora corpora nostra reddit, sed nonnunquam fluvios etiam minores exsiccat. Eadem ratione fit quod Nilum exundare tradunt non consueto fluminibus cæteris tempore, sed æstate media Ægyptum cooperire, quo tempore sol cœlestis cinguli partem aquilonalem permeat, et cæteris quidem fluviis calore suo molestus est, ab hoc autem longissime abest. Ipsa vaporum natura nihil est aliud quam attenuata scilicet aqua. Hi ergo cum attractione solis, ut dictum est, in sublime tolluntur et aer inde densatur, pluviæ, nives, grandines aliaque talia, de humoribus nimirum orta, delabuntur. Ac de his quidem in hunc modum hactenus.

Non dubito autem, dilecte fili, te posteaquam nunc a Mose conscripta tum de cœlo primo tum de altero, nimirum de firmamento et comprehensis inter hosce duos cœlos aquis, percurreris, omnino, quæ tua sedulitas est discendique studium, qui sublimius quiddam ex his elici possit indagaturum. Ea de causa tibi divinum hominem, Anastasium illum Sinaiten profero, qui cum ex Paulo [11] accepisset omnes res tam cœlestes quam terrestres sic factas esse ut Christi figuras et imagines quasdam repræsentent, pleraque prisco in fœdere perscripta sensu allegorico est interpretatus. Quamobrem audi quid de cœlis hisce duobus tradat. Superioris, inquit, cœli natura nobis incomprehensilis continere mihi figuram quamdam inaspectabilis illius et incomprehensilis divinitatis videtur, quemadmodum firmamentum inferius humanæ in Christo naturæ similitudinem habet, quam ille de locis inferis assumpsit ; cum interim aqua illa duorum cœlorum in medio comprehensa nobis animam ejus omnis plane labis expertem repræsentet, qua medium quasi quiddam est inter divinitatem et carnis crassitiem. Ecce enim, cœlum illud superius principio cœlum appellatum est, et quidem naturaliter, quemadmodum etiam Deus ille sermo ab initio Deus est. At firmamentum illud inferius et materiale non ab initio, sed post copulationem cum illo superiore cœli nomen accepit, quando et sacrosanctum illud Christi corpus propter deificationem et unionem Deus esse dicitur, non a natura propria. Testatur hoc et magnus ille Paulus, **11** cum sanctam Christi carnem velamentum appellat, quæ caro inferius assumpta est de Virginis sanguine, quemadmodum firmamentum factum est ex aquis inferis. Habes quod hac in parte tibi sentiendum est.

[11] I Cor. x, 6.

ἂν ὑπὸ τῶν ναυτιλλομένων ἐψόμενον κἀντεῦθεν τὴν χρείαν μετρίως παραμυθούμενον· τηνικαῦτα γὰρ σπόγγοις ὑποδεχόμενοι τοὺς ἀναγομένους ἐκεῖθεν ἁτμοὺς ἅλμα δίψης ἐν ταῖς ἀνάγκαις εὑρίσκουσι. Καλῶς οὖν ὁ προφήτης ἔλεγεν « Ὁ ἀνάγων τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέων αὐτὸ ἐπὶ πρόσωπον τῆς γῆς· » ὁ γὰρ ἀὴρ ταῖς κάτωθεν ἀναθυμιάσεσι καταπυκνούμενος σταγόνας ἀφίησι καὶ καταπιαίνει τὴν γῆν. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος ἡνίκα τὰ νότια παρεάσας ἐπὶ τὰ βόρεια μέρη τρέχει καὶ τὸ θέρος ἐργάζεται, ἀναλίσκει τὰ ὕδατα καὶ τὰ ἡμέτερα ξηραίνει σώματα. Καὶ μέντοι καὶ τοὺς ποταμοὺς μικροτέρους ἔστιν ἰδεῖν. Τούτῳ μέντοι τῷ λόγῳ καὶ τὸν Νεῖλον αὐτὸν οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῖς ἄλλοις φασὶ πλημμυρεῖν καιρὸν, ἀλλὰ μεσοῦντος τοῦ θέρους ἐπικλύζειν τὴν Αἴγυπτον, ὡς τοῦ γε ἡλίου τὴν βορειοτέραν τηνικαῦτα διαθέοντος ζώνην, καὶ τοῖς ἄλλοις μὲν ποταμοῖς ἐνοχλοῦντος, τούτου δὲ πλεῖστον ἀπέχοντος. Ἡ μέντοι τῶν ἀτμῶν φύσις; οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ λελεπτυσμένον ὕδωρ. Ἀναγομένων οὖν, ὡς εἴρηται, αὐτῶν τῇ τοῦ ἡλίου ὁλκῇ, κἀντεῦθεν πυκνουμένου τοῦ ἀέρος, ὑετοὶ καταῤῥήγνυνται χιόνες τε καὶ χάλαζαι, καὶ ὅσα τῆς ὑργᾶς ὑπάρχει φύσεως ἔγγονα. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καθ' ἱστορίαν ἐπελθοῦσα ἡ σὴ φιλομάθεια τὰ παρὰ Μωσέως γραφέντα περί τε τοῦ πρώτου οὐρανοῦ περί τε τοῦ δευτέρου, στερεώματος δηλαδὴ, καὶ περὶ τῶν ἐναπειλημμένων ὑδάτων μέσον τῶν δύο τούτων οὐρανῶν, ἐκλαβέσθαι τὰ τοιαῦτα καὶ κατὰ ἀναγωγὴν ἐπιζητεῖ. Ταύτῃ τοι καὶ τὸν Σιναΐτην ἰδοὺ παράγω σοι θεῖον Ἀναστάσιον· ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἀκούσας τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος ὅτι πάντα εἰς Χριστὸν προτετύπωται, τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τούτου χάριν ἀλληγορικῶς τὰ πλείω τῆς Παλαιᾶς ἐξελάβετο. Καὶ ἄκουε τί φησι περὶ τῶν οὐρανῶν τέως αὐτῶν· « Ἡ τοῦ ἀνωτέρου οὐρανοῦ ἀκατάληπτος φύσις ἐμοὶ δοκεῖ τύπον ἐπέχειν τῆς ἀοράτου καὶ ἀκαταλήπτου λόγου θεότητος, τὸ δὲ στερέωμα τὸ κάτωθεν ἀνελθὸν τύπον ἐπέχειν τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀνθρωπότητος ἣν ἔλαβε κάτωθεν. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ μέσων τῶν δύο ἐμπεριληφθὲν εἰκόνα διαγράφει τῆς ἀχράντου αὐτοῦ ψυχῆς μεσιτευούσης θεότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι. Ὅρα γὰρ ὅτι ὁ μὲν ἀνώτερος οὐρανὸς φύσει ἀπ' ἀρχῆς οὐρανὸς ἐκλήθη, καθὰ καὶ ὁ Θεὸς λόγος ἀπ' ἀρχῆς Θεὸς ἐστὶ, τὸ δὲ στερέωμα τὸ κάτωθεν καὶ ὑλικὸν οὐκ ἀπ' ἀρχῆς, μετὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν ἀνώτερον ἕνωσιν οὐρανὸς ἐκλήθη, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἅγιον τοῦ Χριστοῦ σῶμα τῇ θεώσει καὶ τῇ ἑνώσει λέγεται Θεὸς οὐ μὴν τῇ οἰκείᾳ φύσει. » Συμμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο ὁ πάμμεγας Παῦλος, καταπέτασμα λέγων τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ σάρκα, ἥτις κάτωθεν καὶ ἐξ αἱμάτων συνεπάγη, καθὰ δὴ καὶ αὐτὸ τὸ στερέωμα ἐκ τῶν κάτω νοτίδων. Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

Digitized by Google

ΗΜΕΡΑ ΤΡΙΤΗ.

Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ τὰ ὕδατα πάντα εἰς τὰς ἑαυτῶν συναγωγὰς συνήχθησαν κατὰ θείαν κέλευσιν, καὶ οὕτως ἐφάνη ἡ ξηρά. Τότε δὴ καὶ παντοίοις αὕτη φυτοῖς τε καὶ δένδρεσι παραδόξως ἐκαλλωπίζετο. Τῷ γὰρ θείῳ δυναμωθεῖσα βουλήματι, ὡς ὁ Νύσσης φησὶν, ἀθρόον ἀπεκύησεν ἅπαντα, οὐ χρόνου δεηθεῖσα πρὸς αὔξησιν τῶν ἐξ αὐτῆς ἀναδιδομένων, ἀλλ' ὁμοῦ τοῖς ἄνθεσι καὶ τοὺς καρποὺς ἐκβλαστήσασα θεαμά τι τερψίθυμον ἦν. Εἰ γὰρ ἀηδές τι πρᾶγμα καὶ παρεκτικὸν ὀδύνης ἡ ἄκανθα, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς· ἡ γῆ καὶ ταύτην ἀνέδωκεν, ἀλλ' ἡνίκα μετὰ τὴν παράβασιν ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι. » Ἵνα γὰρ τῷ τερπνῷ τὴν λύπην παρακειμένην ἔχωμεν, κἀκ τούτου τὴν ἁμαρτίαν μνημονεύωμεν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, διὰ τοῦτο προσεφύη τῷ ῥόδῳ ἡ ἄκανθα. Πρόσεχε δοῦν. Εἰ μὴ γὰρ ἤκουσεν ὁ Ἀδὰμ « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου, » τάχα ἂν ἡ γῆ καὶ αὖθις φυτὰ παρεῖχέ σοι ἔγκαρπα μὴ δεόμενα χρόνου πρὸς αὔξησιν. Τότε μὲν γὰρ, πρὸ τῆς παραβάσεως δηλονότι, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ἐν ἀκαριαίᾳ χρόνου ῥοπῇ ἀπὸ τῆς βλαστήσεως ἀρξαμένη ἡ γῆ, ἵνα φυλάξῃ τοὺς νόμους τοῦ κτίσαντος, πᾶσαν ἰδέαν αὐξήσεως διεξελθοῦσα, εὐθὺς πρὸς τὸ τέλειον ἤγαγε τὰ βλαστήματα. Καὶ λειμῶνες μὲν γὰρ ἦσαν βαθεῖς τῇ ἀφθονίᾳ τοῦ χόρτου, τῶν δὲ πεδίων τὰ εὔκαρπα βρίθοντα τοῖς ληΐοις εἰκόνα πελάγους κυμαίνοντος ἐν τῇ κινήσει τῶν ἀσταχύων ἀπέσωζε. Καὶ ταῦτα μὲν, ἡνίκα ἔλεγεν ὁ Θεὸς « Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου· » ὁπηνίκα δὲ προσετίθει « Καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, ἐπὶ τῆς γῆς, » τότε δὴ, τότε πᾶσαι μὲν λόχμαι κατεπυκνοῦντο, πάντα δὲ ἀνέτρεχε δένδρα, ἐλάται καὶ κέδροι, πεῦκαί τε καὶ κυπάρισσοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, αἵ τε ῥοδωνιαὶ καὶ μυρσίναι καὶ δάφναι, πάντα ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ, οὐκ ὄντα πρότερον, εἰς τὸ εἶναι παρήχθη μετὰ τῆς οἰκείας ἑκάστου ἰδιότητος.

Μὴ θαύμαζε δὲ εἴπερ αἱ βοτάναι πᾶσαι οὐκ ἐδώδιμοι. Τὰ γὰρ μὴ χρησιμεύοντα τῷ ἀνθρώπῳ χρήσιμά ἐστι τοῖς δι' αὐτὸν γεγενημένοις ζῴοις. Εἰ δὲ καὶ δηλητήρια πρόσεισιν αὐταῖς, οὐδὲ τοῦτο ξενίζεσθαι χρή. Πολλάκις γὰρ καὶ ταῦτα παθῶν ἰατήρια γίνονται· κεραννύμενα γὰρ ἑτέραις βοτάναις ἀλεξίκακα γίνεται καὶ ὑγείας παρεκτικά. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Βασίλειός φησιν ὅτι τῶν δηλητηρίων οὐδὲν ἀργῶς οὐδὲ ἀχρήστως γεγενημένον ἐστὶν, εἰ καὶ τοὺς ἀχαρίστους ἡμᾶς κατὰ τοῦ πεποιηκότος παρασκευάζει φρονεῖν. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἡ τροφὴν παρέχει τινὶ τῶν ἀλόγων, ἢ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς παρὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης εἰς παραμυθίαν τινῶν ἀῤῥωστημάτων ἐξεύρηται. Τὸ μὲν γὰρ κώνειον οἱ ψᾶρες βόσκονται, διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος τὴν ἐκ τοῦ δηλητηρίου βλάβην ἀπο-

DIES TERTIA.

Die tertia coactæ sunt aquæ omnes vi mandati divini suas ad collectiones, eoque modo siccum apparuit; quod quidem mox admirabiliter omnis generis plantis et arboribus exornabatur. Quippe terra divinæ voluntatis efficacia corroborata, quemadmodum Nyssensis antistes scripsit, hæc omnia subito quasi peperit, non temporis egens intervallo ad incrementum eorum quæ de ipsa exorirentur : sed una cum floribus etiam fructus proferens, jucundum quoddam spectaculum præbebat. Quodsi quis dicat spinam esse rem minime pulchram atque etiam molestam, is sciat eam rerum initio e terra non provenisse, sed post mandati primum divini violationem, cum hæc Adamus audiret : « Infelicem tui labores terram experiantur, sentes atque carduos tibi procreet [13]. » Nimirum ut voluptati dolorem adjunctum habeamus, eaque re peccati nostri nobis subeat recordatio, sicut Basilius ait, idcirco spinæ rosis additæ sunt. Itaque velim mihi animadvertas, quod nisi Adamus audisset, « Infelicem tui labores terram experiantur, » fortasse deinceps quoque frugiferas nobis plantas produxisset, ad incrementum sui nullo temporis spatio indigentes. Nam ante lapsum, ut idem Basilius inquit, momento temporis a germinatione tellus, ut legibus opificis pareret, quavis augescendi specie absoluta, mox fructus maturos proferebat. Itaque prata copioso altoque gramine abundabant, et campi frugiferi segetibus onerati motis earum culmis imaginem fluctuantis pelagi referebant. Et hæc quidem orta sunt, cum diceret Deus : « Edat humus gramineas herbas [14]. » Verum posteaquam adjecit : « Et arbores fructiferas, quæ suo quæque in genere semen suum in terris habeant, » tum vero luci densabantur et quævis arbores oriebantur, abietes, cedri, pinus, cupressi, cæteræ. Præterea rosarum myrtorumque frutices, ac lauri uno temporis momento productæ sunt, suis quælibet cum proprietatibus, cum antea non exsisterent.

Nec mirum tibi videri debet non omnes herbas esculentas esse. Nam si quæ homini maxime non sunt usui, nihilominus aliis animantibus conducunt, quæ propter hominem condita sunt. **12** Ne id quidem novum existimabis, esse illarum in numero quasdam venenatas. Etenim illa quoque sæpenumero certis morbis medentur; nam aliis cum herbis mistæ valetudinem nostram tuentur In hanc sententiam Basilius scribit nullam herbam venenatam sine fructu quodam esse factam, utut nos ingrati eas intuentes impie de rerum opifice sentiamus. Partim namque brutis aliquibus alimentum præbent, partim nobis ipsis per artem medicam ad certorum morborum depulsionem atque remedium serviunt. Etenim cicuta propter peculiarem quamdam sui corporis constitutionem

[13] Gen. III, 17. [14] Gen. I, 11.

Digitized by Google

sturni vescuntur, nec quidquam ab ejus herbæ veneno læduntur: quippe cum meatus cordi vicini perquam in eis arti sint, citius haustam eam concoquunt quam ejus frigiditas cæteroqui lethalis nocere possit. Itidem elleborus coturnicum cibus est, nihil ex eo detrimenti capientium propter peculiare ipsis temperamentum (4). Interdum usuvenit ut eædem herbæ nobis quoque sint usui; nam per mandragoram somnum medici conciliant, per succum e papaveris scapo inciso expressum dolores acres vehementesque sopiunt. Cicuta nonnullos insanas etiam appetitiones exstinxisse accepimus, et elleboro multos diuturnos morbos abegisse. Quo fit ut quod reprehendendum in creatore putabas, magis te cohortetur quo erga ipsum gratus sis.

Inter cæteras autem arbores quarum mentionem fecimus, etiam vitæ prudentiæque tum ortam esse arborem Josephus ait, per quam quid bonum, quid malum esset, dignosceretur. Verum mali bonique cognitionem aliter Chrysostomus noster accipit, uti paulo post intelliges.

Jam de proprietatibus ac discrimine arborum quam longa institui oratio possit? quo pacto quædam ab sole percoquantur, quædam intra cortices abditæ adolescant. Quarum tener fructus est, eæ foliorum tegmen quoddam crassum habent, ut ficus: quarum contra fructus solidior, iis leviora sunt folia, quod in nucibus est videre. Nimirum illi propter debilitatem suam subsidio majori egebant; his densius crassiusque tegumentum propter umbram noxium quoque fuisset. Folium vitis etiam sectum est, ut aeris injuriis obsistere racemus possit et per rimas illas solis radios largiter recipere.

Præterea merentur admirationem arbores non solum propter diversi, verum etiam ejusdem generis fructuum discrimina. Etenim alias in masculis, alias in feminis fructuum notas agnoscunt ii qui arborum serendarum periti sunt. In palmis certe alias mares, alias feminas esse tradunt. Et quod inauditum quiddam ac novum est, **13** amor in eis naturalis exsistit. Quippe submittit se mari femina, veluti libidine quadam incitata et complexum expetens: deinde quasi sentiens evenisse sibi fruitionem ejus quod expetebat, rursum ramos erigit ac priorem ad formam redit. Solent et curatores arborum ficos silvestres hortensibus adjungere, quo fructus earum inde dulcior reddatur: nam si quid in hortensibus est acerbitatis, id obscura quadam ratione ad silvestres velut ablegatur. Itidem ficos immaturos sive grossos alligantes frugiferis et hortensibus medentur, quo minus earum fructus delabantur atque pereant. Atque hæc fieri opifex hoc modo voluit, abhorrente quadam ratione ab hominum opinione, ut et nos aliquando nostris ab adversariis ad virtutis cultum excitemur. Nam videre est non paucos ex legis

(4) Lucretius:
Præterea nobis veratrum est acre venenum;
At cavris adipes et coturnicibus suavi

διδράσκοντες· λεπτοὺς γὰρ ἔχοντες τοὺς περὶ τὴν καρδίαν πόρους, φθάνουσιν ἐκπέψαι τὸ καταποθὲν πρὶν τὴν ἀπ' αὐτοῦ ψῦξιν τῶν καιρίων καθάψασθαι. Ἑλλέβορος δὲ ὀρτύγων ἐστὶ τροφὴ, ἰδιότητι κράσεως τὴν βλάβην ἀποφευγόντων. Ἔστι δὲ καὶ αὐτὰ ταῦτα ἐν καιρῷ ποτὲ καὶ ἡμῖν χρήσιμα· διὰ μὲν γὰρ τοῦ μανδραγόρου ὕπνον οἱ ἰατροὶ καταπάτσουσιν, ὀπίῳ δὲ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας κατακοιμίζουσιν. Ἤδη δέ τινες τῷ κωνείῳ καὶ τὸ λυσσῶδες τῶν ὀρέξεων κατεμάραναν, καὶ τῷ ἑλλεβόρῳ πολλὰ τῶν χρονίων παθῶν ἐξεμόχλευσαν, ὥστε ὃ ἐνόμιζες ἔχειν κατὰ τοῦ κτίσαντος ἔγκλημα, τοῦτο εἰς προσθήκην εὐχαριστίας περιελήλυθεν.

Ἐπὶ μέντοι τοῖς προειρημένοις φυτοῖς καὶ τὸ τῆς ζωῆς ὁ Ἰώσηπος καὶ τὸ τῆς φρονήσεως ἔφησεν ἀναδοθῆναι φυτὸν, ᾧ διαγιγνώσκειν τί τε τὸ ἀγαθὸν εἴη καὶ τί τὸ κακὸν, εἰ καὶ καθ' ἕτερον ἐκλαμβάνει σκοπὸν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς τὸ γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ, καθὰ δὴ μαθήσῃ μετὰ βραχύ (5).

Περὶ δὲ τῆς ἰδιότητος καὶ διαφορᾶς τῶν δένδρων, τί ἂν τις εἴποι πῶς τινὰ μὲν πίπτεται τῷ ἡλίῳ, τινὰ δὲ ἐν ἐλύτροις κεκαλυμμένα πληροῦται; Καὶ ὧν μὲν ἁπαλὸς ὁ καρπὸς, παχὺ τοῦ φύλλου τὸ σκεπαστήριον, ὡς ἐπὶ τῆς συκῆς, ὧν δὲ οἱ καρποὶ στεγανώτεροι, ἐλαφρὰ τῶν φύλλων ἡ προβολὴ, ὡς ἐπὶ τῆς καρύας, ὅτι ἐκεῖνα μὲν διὰ τὸ ἀσθενὲς πλείονος ἐδεῖτο τῆς βοηθείας, τούτοις δ' ἂν πρὸς βλάβην ἐγένετο παχυτέρα ἡ περιβολὴ ἐκ τῆς ἀπ' αὐτῶν σκιᾶς. Πῶς κατέσχισται τῆς ἀμπέλου τὸ φύλλον; Ἵνα καὶ πρὸς τὰς ἐκ τοῦ ἀέρος βλάβας ὁ βότρυς ἀντέχῃ καὶ τὴν ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀραιότητος ἁψιλῶς ὑποδέχηται.

Θαυμαστὰ δὲ δένδρα καὶ οὐ μόνον δι' ἣν ἔχουσι πρὸς τὰ ἑτερογενῆ τῶν καρπῶν διαφορὰν, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰ δηλαδὴ τὰ ὁμογενῆ. Καὶ γὰρ ἄλλος μὲν χαρακτὴρ τοῦ καρποῦ τῶν ἀῤῥένων, ἄλλος δὲ τῶν θηλειῶν παρὰ τοῖς φυτουργοῖς διακέκριται. Καὶ αὐτοὺς γὰρ τοὺς φοίνικας εἰς ἄῤῥενας καὶ θηλείας διιστῶσι· καὶ τὸ παράδοξον, ἔρως φυσικὸς παρ' αὐτοῖς. Ὑποκύπτει γὰρ ἡ θήλεια τῷ ἄῤῥενι ὀργῶσα τρόπον τινὰ καὶ τῆς συμπλοκῆς ἐφιεμένη, καὶ οὕτως οἷον ἐν αἰσθήσει τῆς ἀπολαύσεως γεγονυῖα καὶ ἀνορθοῦται πάλιν τοὺς κλάδους καὶ πρὸς τὸ πρότερον ἀποκαθίσταται σχῆμα. Ἀλλ' οἱ τῶν τοιούτων θεραπευταὶ καὶ συκᾶς ἀγρίας ταῖς ἡμέροις παραφυτεύουσιν, ὡς ἐντεῦθεν τὸν καρπὸν αὐτῶν γλυκύτερον γίνεσθαι· εἴ τε καὶ γὰρ τοῖς ἡμέροις δριμύτερον πρόσεστι, πρὸς τὰς ἀγρίας ἀδήλως ἐκπέμπεται. Καὶ τοὺς ὀλύνθους δὲ προσδήσαντες τῶν εὐκάρπων καὶ ἡμέρων συκῶν τὴν ἀτονίαν ἰῶνται, ῥέοντα ἤδη καὶ σκεδαννύμενον τὸν καρπὸν τοῖς ὀλύνθοις ἐπέχοντες. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ ποιητὴς αὐτῶν οὕτω παραδόξως γίνεσθαι συγκεχώρηκεν, ὡς καὶ ἡμᾶς πολλάκις ἐκ τῶν ἀντικειμένων ἡμῖν εὐτονίαν λαμβάνειν πρὸς αὐτήν γε τῶν ἀρετῶν τὴν

(5) *Ἐπὶ μέντοι . . . . μετὰ βραχύ.* Ex V. Deerant in aliis.

Digitized by Google

ἐπίδειξιν· οὐκ ὀλίγοι γὰρ αὐτῶν ἐννόμως αἱροῦνται ζῆν, κἂν ἐν δόγμασι σφάλλωνται. Ἀλλὰ καὶ φοῖνιξ καρπὸν μὲν ἀποφέρων γλυκὺν, ἐν ἁλμυροῖς δὲ τόποις ὡς τὸ πολλὰ εὑρισκόμενος, αὐτὸ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ δυνάμεθα τὰ κατὰ γνώμην μὴ διαφθείρειν, κἂν ἐν τοῖς ἐναντίοις τισὶ συνδιάγωμεν.

quidem præscripto vitam agere, qui tamen in doctrina suos quosdam errores habeant. Quin et illa de qua diximus palma, cum dulcem fructum ferat ac nihilominus in amaro plerumque solo reperiatur, significare videtur posse nos animis incorruptos manere, quamvis inter eos deganus qui moribus a nobis dissideant.

Ὅρα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τὰ εὐώδη πάντα, ὅταν σκόροδα καὶ κρόμμυα τούτοις παραφυτεύηται, εὐωδέστερα γίνεται, διότι πᾶν εἴ τι δριμὺ καὶ δύσοσμον ἐν τούτοις ἐστὶν, ἐν τοῖς δριμυτέροις τῶν σπερμάτων φυσικῶς ἀπορρεῖ, καὶ γίνεται τὸ καταλειφθὲν εὐωδέστατον. Ἀλλὰ καὶ τὸ πήγανον ὑπὸ τῇ συκῇ φυτευόμενον δριμύτερον ἑαυτοῦ γίνεται· μετατίθεται γὰρ εἰς αὐτὸ τὸ ἐν τῇ συκῇ βαρύοσμον, κἀντεῦθεν βελτίω τὰ σῦκα γίνεται. Ἀλλὰ καὶ κρέη τινὰ παρὰ τῇ συκῇ κρεμαννύμενα εὔθρυπτα γίνεται. Τὸ γὰρ φυτὸν, ὡς εἴρηται, ἡ συκῆ ἁπάντων ἐστὶν ὀπωδέστατον. Θερμὸν πνεῦμα καὶ δριμὺ καὶ τμητικὸν ἀφίησι, καὶ τοῦτο θρύπτει καὶ πεπαίνει τὴν σάρκα τοῦ ὄρνιθος. Ὅθεν καὶ τῶν ταύρων ὁ χαλεπώτατος συκῇ προσδεθεὶς ἡσυχίαν ἄγει καὶ ψαύσεως ἀνέχεται, καὶ ὅλως ἀφίησι τὸν θυμὸν ὥσπερ ἀπομαραινόμενος. Τοῦτο γοῦν τὸ πνεῦμα καὶ τοῖς κρέασι προσπίπτον διαιρεῖ τὴν σάρκα καὶ περιθρύπτει. Διὰ ταῦτα καὶ πρὸ τῆς γλυκείας συκῆς ἕτερα σῦκα λεγόμενα ὄλυνθοι τὴν ἄχρηστον ὑγρότητα τοῦ φυτοῦ ἐν ἑαυτοῖς ἕλκοντα χρηστοτέραν ἀφίησι. Διὰ τοῦτό φησι καὶ ἡ Γραφὴ « Ἡ συκῆ ἐξήνεγκε τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, » τουτέστιν, ἡ ψυχὴ διὰ καθάρσεως τὸ ἄχρηστον ἅπαν ὥσπερ ὄλυνθον ἐξήνεγκε καὶ ἀπωχέτευσεν.

Præterea disce, fili dilecte, quasvis res fragrantes, si ad eas in propinquo allium et cepæ serantur, magis etiam odoratas reddi. Nam quidquid in fragrantibus nimis acris aut gravis odoris est, naturali ratione quadam ad semina illa acriora quasi defluit, quodque reliquum est, fragrantissimum ac suavissimum efficitur. Etiam ruta sub ficu si seratur, seipsa fit acrior; nam quod gravis est odoris in ficu, ad ipsam transfertur, qua ipsa causa fici meliores efficiuntur. Neque tantum hoc accidit in ruta, sed etiam certæ carnes ad ficum appensæ molliores delicatioresque redduntur. Nam ficus arbor, uti diximus, inter omnes alias succi plenissima est. Quamobrem halitum ex se calidum, acrem, secandi penetrandique vim habentem emittit; qui quidem avium quarumdam carnes mollit ac nonnihil coquit. Eadem ex causa fit quod etiam ferocissimi tauri ad ficum allegati quiescunt et tangi se patiuntur omnique prorsus iracundia remissa tantum non marcescunt. Igitur idem halitus iste in carnes incidens eas quasi dividit ac teneriores facit. Itidem ante fructus arboris hujus dulces ortæ ficus immaturæ, quas grossos dicimus, inutilem ejus humorem attrahunt, relicto succo qui melior est. Propterea sacris in Litteris dicitur : « Ficus grossos suos extrusit [18], » hoc est, animus per purgationem sui quidquid est inutile tanquam grossum extrusit et extra se emisit.

Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό σε παραδραμεῖν ἄξιον· λόγος γάρ τις ἐστὶ καὶ τὸ ἤλεκτρον ὀπὸν εἶναι φυτῶν εἰς λίθου φύσιν ἀποπηγνύμενον. Ἀλλὰ καὶ τὰ μὲν τῶν φυτῶν ἀειθαλῆ γέγονε, τὰ δὲ γυμνούμενα, καὶ τῶν ἀειθαλῶν τὰ μὲν φυλλοβόλα, τὰ δὲ ἀείφυλλα. Καὶ φυλλοβόλα μὲν ἐλαία καὶ πίτυς (λεληθότως γὰρ ὑπαλλάσσει τὰ φύλλα, ὡς μηδέποτε δοκεῖν τῆς κόμης ἀπογυμνοῦσθαι), ἀείφυλλον δὲ ὁ φοῖνιξ, τὸ αὐτὸ φύλλον ἐκ τῆς πρώτης βλαστήσεως συμπαραμένον ἔχει εἰς τέλος. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ne id quidem omitti a nobis debet. Aiunt electrum nihil aliud esse quam succum arborum in lapideam **14** quasi quamdam naturam duratum. Præterea nonnullæ sic conditæ sunt arbores ut semper floreant, nonnullæ foliis nudentur. Itidem ex iis quæ semper florent, quædam abjiciunt folia, quædam ea perpetuo retinent. Abjiciunt verbi gratia olea et pinus : nam tacite quasi ac latenter folia pro aliis alia sic consequuntur, ut nunquam comis suis denudari videantur. Palma vero perpetuis ornata foliis est, et quæ semel accepit, ad finem usque retinet. Ac de his quidem hactenus.

Μὴ θαύμαζε δὲ, ἀγαπητὲ, εἴπερ ἡ ἁγία Γραφὴ φησιν εἰς μίαν συναγωγὴν συναχθῆναι τὸ ὕδωρ, ποῦ δὲ εἰς συναγωγάς· καὶ τοῦτο γὰρ κἀκεῖνο γέγονε, καὶ οὐκ ἐναντιοῦται πρὸς ἄλληλα. Ὁ μὲν οὖν Θεοδώρητός φησιν ὅτι καλῶς εἶπε καὶ συναγωγὴν καὶ συναγωγὰς ἐπὶ τῶν ὑδάτων· τὰ γὰρ πελάγη κατὰ τὴν ἔξω ἐπιφάνειαν διῃρημένα δοκοῦσιν (ἄλλο γὰρ τὸ Ἰνδικὸν πέλαγος καὶ ἄλλο τὸ Ὑρκανικὸν), κάτωθεν δὲ συνήρμοσται διά τινων ὑπογείων πόρων. Ἔξωθεν δὲ τὸ μέγα πέλαγος ἐπίκειται, τουτέστιν ὁ Ὠκεανὸς, τὸ καὶ Ἀτλαντικὸν καλούμενον. Καλεῖται δὲ οὕτως διὰ τὸ ἐκεῖσε ὄρος τὸν Ἄτλαντα. Τοσοῦτον δὲ ὁ Ἄτλας οὗτος ὑψηλός ἐστιν

Nec vero mirum tibi videatur Litteras sacras nunc in unam collectionem aquam esse coactam dicere, nunc in collectiones; nam cum utrumque factum sit, nihil hæc inter se pugnant. Ac Theodoritus quidem ait recte aquarum et collectionem et collectiones dici; nam maria quod exteriorem superficiem attinet, a se invicem esse divisa videntur. Quippe aliud est Indicum mare, aliud Hyrcanicum, quæ tamen inferius per subterraneos quosdam meatus inter se conjunguntur. Extra hæc autem magnum illud mare situm est, quod Oceanum dicimus et Atlanticum pelagus; quod nomen est ei ab Atlante inditum, qui mons tantæ

[18] Cant. II, 13.

Digitized by Google

sublimitatis est ut apud poetas cœli columna vocetur. Nemo verticem ejus vidit propterea quod illa nive tecta sit. Hæc Theodoriti est sententia. Magnus autem Basilius noster inquit recte dictum in collectionem unam. Nam ut aqua confluens ea loca non demergeret a quibus recipitur, nec semper quasi progrediendo aliaque post alia loca replendo tandem continuo tractu continentem universam inundaret, idcirco dixit Deus : « Coeant aquæ unam in collectionem [16], » hoc est, ab hac aqua nulla se segreget, sed quod modo colligitur in hac prima collectione persistat. Sic et Salomonicus ille concionator inquit : « Omnes torrentes in mare pergunt, neque tamen ideirco mare completur [17]. » Nam ipsam quoque fluxionem suam aquæ hoc ex mandato Dei consecutæ sunt, cum diceret : « Coeant aquæ. » Ab eadem lege principe profectum est quod intra limites suos mare circumscriptum manet. Adverte animum, mi fili : « Coactæ sunt, ait Moses, unam in collectionem aquæ, ac siccum apparuit [18]. » Quia enim terra cerni non poterat, et rudis ac informis erat, dum in ejus superficie fluitaret aqua, propterea suas in collectiones aqua coacta cerni tandem cœpit terra prius inaspectabilis. Quo quidem tempore mandato divino exornata est omnigenis stirpibus, uti supra indicabamus.

Quodsi etiam quæris, quamobrem ita particulatim terra suum ornamentum consecuta sit, non statim ab initio prorsus ab omnibus rebus instructa **15** prodierit, equidem ejus tibi rei causam explicabo, vel potius non ego, sed Joannes Chrysostomus. Nam cum terra sit parens et altrix hominum, quando ex ea cuncti sunt orti et in eam redeunt, et quando ea quamvis fructum nobis largitur, ne illi omnia tribuerentur, eaque de causa cultus quidam accederet tanquam vi facultateque sua tot bona nobis proferenti, idcirco Deus illam primum aqua tegit et inornatam rudemque condit ; deinde aquam in collectionem unam cogit, atque hoc tandem modo terram instruit.

Hoc etiam a nobis inquiri pretium operæ fuerit, ubinam aqua collecta fuerit, ut siccum deinceps conspiceretur, si quidem universa terræ superficies quemadmodum sacræ Litteræ tradunt, ab aquis occultabatur. De hoc Justinus ille philosophus ac testis Christi, magnusque Basilius dicunt mandato divino tum concavitates quasdam esse factas. Cujus rei testes sint insulæ, nullis certis descriptæ locis, quæ passim reperiuntur. Eæ concavitates intra se demissam aquam receperunt. Quod nisi factum fuisset, non dixisset Moses adapertum siccum apparuisse. Quin etiam (o insignem Dei curam de nobis ac providentiam !) hujusmodi concavitatibus insulas adjunxit. Cur id, quæso ? Ut tempestatibus jactati homines istic requiescerent, quoties longioribus itineribus sese dederunt.

[16] Gen. I, 9. [17] Eccle. I, 7. [18] Gen. I, 2.

ὡς καὶ κίονα τοῦ οὐρανοῦ παρὰ τοῖς ποιηταῖς λέγεσθαι · οὗ τὴν κεφαλὴν οὐδεὶς ἑώρακε διὰ τὸ χιόνι καλύπτεσθαι. Καὶ οὕτω μὲν ὁ διαληφθεὶς Θεόδωρητος, ὁ δὲ μέγας Βασίλειός φησιν ὅτι καλῶς εἶπεν εἰς μίαν συναγωγήν. Ἵνα γὰρ μὴ τὸ ἐπιῤῥέον ὕδωρ τῶν δεχομένων αὐτὸ χωρίων ὑπερχεόμενον μετεχβαίνοι ἄν, καὶ ἄλλα ἐξ ἄλλων πληροῦν πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπικλύσῃ τὴν ἤπειρον, « Συναχθήτω τὰ ὕδατα » εἶπεν « εἰς συναγωγὴν μίαν, » τουτέστιν ἄλλη ἀπὸ ταύτης μὴ ἀπογευηθήτω, ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ συλλογῇ ἀπομεινάτω τὸ συναγόμενον. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἐκκλησιαστὴς φησιν ὅτι πάντες οἱ χείμαῤῥοι πορεύονται εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιπλαμένη, ἐπειδὴ καὶ τὸ ῥεῖν τοῖς ὕδασι διὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα· « Συναχθήτω » γάρ φησι « τὰ ὕδατα. » Καὶ τὸ εἴσω δὲ τῶν ὅρων περιγεγράφθαι τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῆς πρώτης νομοθεσίας ἐστί. Πρόσεχε, ἀγαπητέ. Συνήχθη τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀόρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκεύαστος ἅτε τοῦ ὕδατος ἐπιπολάζοντος αὐτῇ, διὰ τοῦτο τὸ ὕδωρ συνήχθη εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτοῦ, καὶ οὕτως ὁρατὴ γέγονεν ἡ ἀόρατος οὖσα τὸ πρότερον. Τότε δή, τότε καὶ φυτοῖς παντοίοις ἐκαλλωπίζετο θείῳ προστάγματι, ὡς ἄνωθεν εἴρηται.

Εἰ δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν ἐπιζητεῖς οὕτω κατὰ μέρος ἡ γῆ τὸν οἰκεῖον ἐδέχετο κόσμον καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ἀπηρτισμένη παρῆγετο, ἐγώ σοι ἐρῶ, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ γῆ μήτηρ ἡμῶν ἐστι καὶ τροφός, ἐπειδὴ πάντες ἐξ αὐτῆς γεγένηνται καὶ εἰς αὐτὴν αὖθις ἐπιστρέφουσιν, ἐπειδὴ πᾶσαν ἀπολαύειν ἡμῖν αὕτη χαρίζεται, ἵνα μὴ τὸ πᾶν αὐτῇ λογισθῇ κἀντεῦθεν σέβας αὐτῇ προσαχθῇ, δυνάμει δῆθεν οἰκείᾳ τοσούτων ἀγαθῶν ἡμῖν αἰτίᾳ γεγενημένῃ, διὰ τοῦτο πρῶτα μὲν ἐπικαλύπτει ταύτην τῷ ὕδατι καὶ ἀκατάσκευον ποιεῖ, μετὰ δὲ ταῦτα τὸ ὕδωρ εἰς μίαν ἐπισυνάγει συναγωγὴν, καὶ οὕτως ὀφθῆναι παρασκευάζει αὐτήν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ζητῆσαι ἄξιον, ποῦ συνήχθη τὸ ὕδωρ, ὡς ἐντεῦθεν ὀφθῆναι τὴν ξηράν, εἴγε τὸ πρόσωπον ἅπαν τῆς γῆς, ὡς φησιν ἡ Γραφή, τοῖς ὕδασιν ἐκαλύπτετο. Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Χριστοῦ ὁ μέγας τε Βασίλειός φασιν ὅτι κοιλότητες ἐγένοντο τηνικαῦτα κατὰ θείαν κέλευσιν (καὶ τοῦ λόγου μάρτυρες ἀπαράτρεπτοι αἱ κατὰ τόπους εὑρισκόμεναι νῆσοι), καὶ οὕτως αὗται τὸ ὕδωρ ὑποχαλασθὲν ἐδέξαντο. Εἰ μὴ γὰρ συνήχθη τὸ ὕδωρ ἐν ταῖς τοιαύταις κοιλότησιν, οὐκ ἂν ἀποκαλυφθῆναι ἔφθασεν ἡ ξηρά. Ἀλλά, κηδεμονίας Θεοῦ ! καὶ νήσους γὰρ ταῖς κοιλότησι προσεῖναι παρεσκεύασε. Τίνος ἕνεκεν ; Ὥστε τοὺς ναυτιλλομένους ἐκεῖσε διαναπαύεσθαι, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ὁδοιπορίαις μακραῖς ἑαυτοὺς ἐκδιδόασι.

Digitized by Google

Μὴ θαύμαζε δὲ εἴγε ποτίμων ὄντων τῶν εἰς τὴν θάλασσαν εἰσρεόντων ὑδάτων ἁλμυρὰ μόνη αὕτη καὶ ἄποτος δείκνυται. Διὰ γὰρ τὴν καπνώδη ἀναθυμίασιν παρακειμένην αὐτῇ καὶ οἱονεὶ παρακαίουσάν τε καὶ παραφρύγουσαν, καὶ τὴν ἁλμυρὰν αὐτῇ ἐμποιοῦσαν ποιότητα, ὥσπερ τι περίττωμα τὸ ἁλμυρὸν ὕδωρ ὑφίσταται. Ἔδει μὲν οὖν καὶ τὸ τῶν ποταμῶν ὕδωρ ἐξατμιζόμενον καὶ παραφλεγόμενον ἁλμυρὸν δείκνυσθαι· ἀλλ' ἡ διηνεκὴς κίνησις τοῦτο οὐ συγχωρεῖ. Ἐκείνη δὲ ἐν τόπῳ κοίλῳ περιλιμνάζουσα καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἑστῶσα, ἑτοιμοπαθής ἐστι τοῖς αἰτίοις τῆς ἁλμυρότητος. Τοῦτον μέντοι τὸν λόγον ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης λέγων· « Ὁ μὲν οὖν Ὠκεανὸς πότιμος ὢν καὶ γλυκύτατος ἐπιχορηγεῖ τὸ ὕδωρ τῇ θαλάσσῃ· χρονίζων δὲ ὅμως καὶ ἑστὼς ἀκίνητος πικρὸς γίνεται, τοῦ ἡλίου ἀεὶ τὸ λεπτότερον ἀνιμωμένου καίπερ ἐκ τῶν σιφώνων, ὅθεν καὶ τὰ νέφη συνίστανται καὶ οἱ ὄμβροι γίνονται διὰ τῆς διηθήσεως γλυκαινομένου τοῦ ὕδατος. » Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ αὐτοῦ διέξεισι λέγων· « Ἡ δὲ θάλασσα γλυκεῖα ἦν κατ' ἀρχὰς καὶ νᾶμα πότιμον ἔχουσα· ὕστερον δὲ τῷ χρόνῳ καὶ τοῖς στοιχείοις τὴν ἀλλοίωσιν ταύτην ἐδέξατο. » Ὁ γὰρ ἥλιος, ὡς εἴρηται, τῇ οἰκείᾳ θερμότητι ἐξατμίζων τὴν θάλασσαν, καὶ τὸ γλυκύτερον ἕλκων καὶ κουφίζων πρὸς τὸν ἀέρα, κάτω τὸ ἁλμυρώτερον ἐᾷ καὶ βαρύτερον. Ὅτι δὲ παχύτερόν ἐστι τὸ θαλάττιον ὕδωρ τῶν ποταμίων ὑδάτων, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα παρίστησιν· ἐν μὲν γὰρ τοῖς ποταμοῖς οὐ δύνανται πλοῖα βαρὺν ἔχοντα φόρτον πλεῖν, ἐν δὲ τῇ θαλάσσῃ ἐλαφρῶς ταῦτα βαστάζονται διὰ τὴν ὑποκειμένην παχύτητα.

Nec est quod mireris aquas quidem in mare fluentes dulces ac potabiles esse, ipsum autem mare tantum amarum nec ulli ad potum usui. Nam propter exhalationem illam fumosam, quæ in eo fit, quæque veluti spumeum efficit et accendit mare ac qualitatem ei amaram indit, tandem aqua salsa reliquiarum quasi quarumdam instar relinquitur. Et fluvialis quidem aqua nihilo secius salsa redderetur, cum et ipsa sentiat exhalationes ac uratur; verum id motus ipsius perpetuus haud concedit. At mare concavo in loco restagnans, et seorsum manens et insistens, facile salsuginis causas admittit. Hanc rationem nostram Joannes Damascenus confirmat, cum inquit: Oceanus cæteroqui potabilis ac dulcis mari aquam suppeditat. Verum cum ea diu jam uno insistat loco nec moveatur, amarescit, sole scilicet perpetuo quod subtilius est exhauriente, itemque siphonibus quasi quibusdam, unde nubes exsistunt et pluviæ gignuntur, aqua veluti percolatione quadam edulcata. » Eodem modo et Sinaites Anastasius in commentario suo de sex primorum dierum **16** operibus hanc rem explicat. « Mare, inquit, erat initio dulce, liquoremque potabilem continebat; sed deinceps a temporibus diuturnitate ac elementis ipsis eam mutationem accepit, quam modo experimur. » Nam sol calore suo maris exhalationes quasdam efficiens, ac partem ejus dulciorem attrahens et in aera tollens, quod gravissimum est atque salsius, inferne relinquit, et crassiorem maris aquam esse quam sint aquæ fluviatiles, ipsa res docet. Nam in fluminibus admodum onerata navigia vehi nequeunt, cum ea mare leviter admodum gestet ob crassitiem videlicet suam.

Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦτο δέον εἰδέναι σε, ὅτι πάντα τὰ ὕδατα τά τε πηγαῖα καὶ φρεατιαῖα ἐκ τῆς θαλάττης ἔχουσι τὰς ἀρχάς. Ἡ γὰρ γειτνιοῦσα τῇ θαλάσσῃ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὑπόνομος, ὥσπερ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὧν ἐκ τῆς θαλάσσης δεχομένη τὰ ὕδατα τὰς πηγὰς ἀναβίδωσι. Πρὸς οὖν τὴν ποιότητα τῆς γῆς καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ ἄνεισι. Κατὰ τοῦτο καὶ ὕδατα ὀξώδη ἢ ἐλαιώδη, τεφρώδη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ πάντα γὰρ τῆς ποιότητος ἐκεῖθέν μετέχουσιν ἀφ' ἧς γῆς διέρχονταί τε καὶ ἀνέρχονται. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὰ θερμὰ ὕδατα διὰ πυρώδους γῆς διερχόμενα, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ἢ στενοχωρούμενα καὶ βίᾳ ῥηγνύμενα, τὴν ζέσιν ἐκεῖθεν ἐφέλκονται. Αἱ μέντοι μεγάλαι πηγαὶ διὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον ἐν ὄρεσι γίνονται, ὅτι μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ ὄρους γίνεται κορυφῆς ἡ ἀπὸ τοῦ βάθους ὁλκὴ καὶ ἀναθυμίασις, καὶ μᾶλλον εἰ σομφώδες τύχῃ τὸ ὄρος εἶναι καὶ πρὸς τὴν ὁλκὴν ἐπιτήδειον. Εἶτα καταῤῥέον ἔνθεν κἀκεῖθεν τὸ ὕδωρ, καὶ ἔν τινι τόπῳ συῤῥεῦσαν, τὴν γῆν ἐκεῖσε ῥήγνυσι καὶ οὕτω μετὰ βίας ἐξέρχεται. Ἀέναος δὲ ἡ πηγή, ὅτι καὶ διηνεκὴς ἡ ἀπὸ τοῦ βάθους πρὸς τοῦ ἡλίου ὁλκή. Καὶ μαρτυροῦσι τῷ λόγῳ τὰ μέγιστα τῶν ὀρῶν, ὅ τε Καύκασος, ὁ Παρνασσός, ἡ Πυρήνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· μέγιστοι

Præter hæc illud etiam tibi sciendum est, omnes aquas, sive fontanas sive puteales, e mari suam originem habere. Nam vicina mari terra foraminosa est, multisque cuniculis abundat, qui sunt ei venarum instar, per quas e mari receptis aquis fontium scaturigines emittit. Quare pro qualitate soli etiam fontium aqua comparata est. Quo fit ut aquæ quædam aceti, quædam olei, quædam cinereum saporem aliosque tales referant. Nam ejus soli qualitatem accipiunt quod permeant et de quo ebulliunt. Sic aquæ calidæ, quemadmodum Basilius ille magnus ait, vel igneum quoddam solum penetrantes; vel in artum pressæ vique collisæ, fervorem illum accipiunt. Eadem de causa magni fontes plerumque in montibus oriuntur, quod ad ipsius etiam montis verticem attractio quædam et exhalatio de partibus imis fiat præsertim, si mons cavernosus forte sit et ad hanc attractionem idoneus. Deinde hac et illac demanans aqua, et quodam in loco confluens, terram istic perrumpit ac vi exit. Et perennes sunt hi fontes, quia perpetuo fit ab imo solis attractio. Verum hoc esse montes longe maximi testantur, nimirum Caucasus, Parnassus, Pyrene, cæteri; nam ex eis amnes amplissimi promanant, de magnis orti fontibus. Et quid

Digitized by Google

hac de re prolixius disseri opus est? Omnis amnium fluxionis, omnis reciprocationis, aliarumque rerum in fluviis quæ motus et causas naturales habent, sol auctor est, a Deo efficacitatem hanc omnigenam consecutus. Ille naturali quadam vi facultateque sua et caloris abundantia humores imos commovere potest. Quo fit ut verno æstivoque tempore propius ad nos accedens succum in arboribus sursum trahat, easque frugiferas reddat. Ejus est æstas, autumnus, hiems.

Nili incrementa per æstatem fiunt. Quippe tum nubes omnes a ventis ad torridam usque zonam abiguntur, ubi vehemente copiosaque pluvia delapsa turgescit Nilus, nec se pro flumine haberi vult amplius. Nam ripas suas egreditur, et Ægyptum exundatione quasi marina quadam operit. Et dulcis ille quidem est, tanquam a pluviis ortus, **17** sed tepidus, uti cujus ab æstu sit principium. Eadem de causa reliquorum amnium de more nullas auras præbet. Nam cum nubes, ut antea diximus, a ventis anniversariis abigantur, vapor omnis residuus ab eorum locorum æstu consumitur; quæ ratio est quamobrem auræ a Nilo nullæ proveniant. Quodsi de quorumdam opinione liquescentibus a nivibus augesceret, haud dubie largas eæ regiones auras ex Nilo haberent. Atque hoc Nili prodigium a nobis commemoratum, sicut Anastasius ille noster ait, fieri vult Deus, ut priscæ mundi hujus creationi fides habeatur. Quis enim Nilum cernens Ægyptum inundantem ac rursus intra pristinas ripas suas redeuntem, non etiam de illo die certus sit, quo coacta in collectionem unam aqua siccum apparuit?

Quin etiam in finitimis Ægypto locis, nimirum aquis inaccessis, quæ sunt in Pentapoli barbarica, lapidum natura sursum tendens ac natans illos coarguit homines, qui non credunt Deum terram hanc ingenti pondere gravem super aquarum naturam veluti suspendisse. Itidem in montibus qui Lycii dicuntur, aqua et ignis simul conjuncta non dividendam in Christo duarum naturarum unionem, divinæ, inquam, et humanæ, nobis ostendunt. Quo pacto quis opificem ob hæc ex dignitate celebrare possit? Nam cum varii sint morbi qui nobis accidunt, etiam multiplices aquæ calidæ de terra scaturiunt, quæ iisdem medentur. Quippe nonnullæ ipsarum nervos laxant, nonnullæ constringunt et laxatos vicissim tendunt; aliæ vim pituitæ, aliæ bili nigræ contrariam habent; aliæ denique præstant usum alium, idque de mandato ipsius earum auctoris, utut erga eum optime de nobis merentem ingrati nos simus.

Et quo quidem pacto aquæ calidæ de locis subterraneis scaturiant, superius est indicatum. Fuerit autem operæ pretium hoc loco narrationis nostræ verba quædam inseri, quæ Patricius Prusensis

(6) Ms. Fontebr. ἐπειδὴ γὰρ πολυειδῆ τυγχάνει τὰ ἐμπίπτοντα ἡμῖν νοσήματα, πολυειδῆ καὶ τὰ ἐκ

γὰρ ἐκεῖθεν ῥέουσι ποταμοὶ τὰς ἀρχὰς ἔχοντες ἀπὸ τῶν μεγάλων πηγῶν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Πάσης ποταμῶν ῥύσεως καὶ ἀμπώτιδος, καὶ τῶν ὅσα φυσικὰς ἔχει τὰς κινήσεις καὶ τὰς ἀρχάς, πάντων αἴτιος ὁ ἥλιός ἐστι, παρὰ Θεοῦ τὴν παντοδαπὴ ταύτην λαβὼν ἐνέργειαν. Ὅρα γὰρ ὅτι φυσικῇ δυνάμει καὶ περιουσίᾳ θερμότητος ἑλκτικός ἐστι τῆς ἐν τῷ βάθει ὑγρότητος. Ὅθεν ἔαρος καὶ θέρους πλησιάζων ἡμῖν ἀνέλκει τὴν ἐν τοῖς δένδροις ἰκμάδα καὶ ἔγκαρπα ταῦτα ποιεῖ. Αὐτοῦ τὸ θέρος, αὐτοῦ τὸ μετόπωρον ὅ τε χειμὼν καὶ τὰ λοιπά.

Ὁ μέντοι Νεῖλος, ἀγαπητὲ, κατὰ τὴν θερινὴν ὥραν αὔξεται· παντὸς γὰρ νέφους ὑπ' ἀνέμων ἐλαυνομένου μέχρι τῆς κεκαυμένης ζώνης, κἀντεῦθεν ὑετοῦ λάβρου ῥηγνυμένου, ὀργᾶται Νεῖλος καὶ ποταμὸς εἶναι οὐκ ἀνέχεται· τῆς γὰρ οἰκείας ὄχθης ἐξέρχεται καὶ καταθλαττίζει τὴν Αἴγυπτον. Καὶ γλυκὺς μὲν ὁ Νεῖλος (ἐξ ὄμβρων γὰρ), χλιαρὸς δὲ ὡς ἐκ θερμότητος ἀρξάμενος. Κατὰ τοῦτο καὶ αὔρας οὐκ ἀναδίδωσιν, ὡς οἱ λοιποὶ ποταμοί· τῶν γὰρ νεφῶν ἐλαυνομένων, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τῶν ἐτησίων ἀνέμων, ἡ ἐμπεριεχομένη τούτοις ἀτμὶς ὑπὸ τοῦ κατὰ τόπους πυρώδους ἅπασα ἐξικμάζεται, καὶ τούτου χάριν ὁ Νεῖλος αὔρας οὐκ ἀναδίδωσιν. Εἰ δὲ, καθάπερ τινὲς ᾠήθησαν, ἀπὸ χιόνος τηκομένης αὐξόμενος ἦν, αὖραι ἂν ἐκεῖθεν δαψιλεῖς ἀνεπέμποντο. Τὸ μέντοι κατὰ τὸν Νεῖλον, ἀγαπητὲ, θαῦμα, καθάφησιν ὁ θεῖος Ἀναστάσιος, πρὸς πίστωσιν τῆς ἀρχαίας κοσμοποιίας γίνεσθαι συνεχώρησεν ὁ Θεός· τίς καὶ γὰρ ὁρῶν τὸν Νεῖλον καταθλαττίζοντα τὴν Αἴγυπτον καὶ αὖθις ἀποκαθιστάμενον, οὐκ ἂν καὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πίστιν λάβῃ καθ' ἣν εἰς μίαν συναγωγὴν τοῦ ὕδατος ἐπισυναχθέντος ἐφάνη ἡ ξηρά.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς πλησιοχώροις αὐτοῖς τῆς ἐν Πενταπόλει τῇ βαρβαρικῇ ἀδύτοις ὕδασιν ἡ τῶν λίθων φύσις ἀνωφερὴς ἐπιφερομένη αὐτοὺς ἐκεῖθεν ἐλέγχει τοὺς μὴ πιστεύοντας ὅτι ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὑπὲρ φύσιν ὁ Θεὸς τὴν βαρεῖαν ταύτην γῆν ἀπηώρησεν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς λεγομένοις Λυκίοις ὄρεσι τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ ὁμοῦ συνιόντα τὴν ἀδιαίρετον ἐπὶ Χριστοῦ τῶν δύο φύσεων ἕνωσιν, τῆς θεότητός φημι καὶ ἀνθρωπότητος, ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσιν. Ἀλλὰ πῶς ἐπὶ τούτοις τὸν ποιητὴν εἰκότως ἂν τις ὑμνήσειεν; Ἐπειδὴ γὰρ πολυειδῆ τυγχάνει τὰ ἐμπίπτοντα ἡμῖν νοσήματα, πολυειδῆ καὶ τὰ ἐκ τῆς γῆς ἀναδιδόμενα θερμὰ ὕδατα. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν χαυνοῖ τὰ τεταμένα τῶν νεύρων, τὰ δὲ σφίγγει καὶ τονοῖ τὰ λελυμένα· καὶ τὰ μὲν φλέγματι πολέμια, τὰ δὲ μελαίνῃ χολῇ· καὶ ἄλλα πάλιν ἄλλην χρείαν παρέχουσι τῇ κελεύσει τοῦ παραγαγόντος αὐτὰ, κἂν ἡμεῖς ἀχάριστοι περὶ τὸν εὐεργέτην φαινώμεθα.

Καὶ ὅπως μὲν, ἀγαπητὲ, καὶ ποίῳ τρόπῳ θερμὰ κάτωθεν ἀνέρχονται ὕδατα, εἴρηται ἄνωθεν, ἀναγκαῖον δὲ συμπαρειλῆφθαι τῷ λόγῳ ὅπερ Πατρίκιός τις ἐπίσκοπος Προύσης (6) εὕρηται λέγων περὶ τῶν

τῆς γῆς· Προύσης ἀπὸ λόγου τοῦ ἁγίου Διονύσου περὶ τῶν θερμῶν ὑδάτων διέξεισι. Quis vero fuerit

θερμῶν ὑδάτων· πῦρ γὰρ καὶ ὕδωρ ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι λέγει, ὡσαύτως καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς πῦρ καὶ ὕδωρ, ἀφ' ὧν ὥσπερ σίφωνες ἀναπέμπονται πρὸς ἡμετέραν ζωὴν αἱ πηγαί. Ὁ μέντοι Δαμασκηνὸς Ἰωάννης περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ φησιν ὅτι τὴν γῆν ἅπασαν οἷά τις κυκλοῖ ποταμός· περὶ οὗ εἰρηκέναι μοι δοκεῖ ἡ Γραφή, ὅτι ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ παραδείσου, πότιμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων. Οὗτος εἰς τέσσαρας ἀρχὰς, τουτέστιν εἰς τέσσαρας ποταμοὺς διαιρεῖται. Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν ἐπιζητεῖς δι' ἣν τὰ προσγενόμενα ἡμῖν ὄμβριμαῖα ὕδατα κατὰ τοσοῦτον σήπεται, καὶ ταῦτα τοῦ ἡλίου διηθοῦντος τὸ λεπτότατον καὶ ἀνάγοντος, ἰδοὺ καὶ ταύτην σοι προστίθεμεν. Πολυμιγεστάτη τῶν ὑδάτων τούτων ἡ φύσις ἐστίν· ἐκ πάντων γὰρ τῶν ὑγρῶν ἀνάγει ὁ ἥλιος. Ἡ τοίνυν ἀνωμαλία εὐκίνητος, καὶ πρός τινα φθορὰν θᾶττον ὁρᾷ. Ἔτι γε μὴν τὸ βαρύτατον τοῦ ἀναχθέντος αὖθις κατάγεται, ἐπεὶ τὸ βαρὺ πρὸς τὸ κάτωντες εἰῶθε φέρεσθαι· τὸ δὲ λεπτότατον τῆς ἀναθυμιάσεως πνεύματος φύσις ἐγένετο. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

A antistes (ex oratione sancti viri Pionii sumpta) de calidis aquis recenset. Ait is ignem et aquam in cœlo esse. Consimiliter et sub terra tam ignem quam aquam abditam esse, de quibus fontes quasi siphones quidam ad usum vitæ nostræ scaturiant. Joannes vero Damascenus Oceanum innuit fluminis cujusdam instar terram universam circumdare; de quo mihi etiam Litteræ sacræ loqui videntur[19], cum amnem de paradiso exire tradunt, qui aquam dulcem ac potabilem habeat, eumque deinde quatuor in principia, hoc est quatuor fluvios dividi. Quodsi etiam scire cupis quam ob causam aquæ pluviæ, postcaquam ad nos delapsæ sunt, tantopere corrumpantur ac putrescant, sole quod in ea subtilissimum est percolante ac sursum attrahente, B libenter eam quoque tibi subjiciemus. Est harum natura inter aquas cæteras maxime mista. Quippe sol ex quibusvis rebus humidis aliquid sursum attrahit. Hæc igitur inæqualitas mobilis admodum est et ad corruptionem celeriter spectat. Præterea subvectorum a sole in aera humorum pars gravissima crassissimaque rursus deorsum fertur, cum ita comparatæ sint res graves ut deorsum ferri soleant: **18** interim pars exhalationum tenuissima ventorum in naturam convertitur. Ac de his quidem hactenus dictum esto.

ΗΜΕΡΑ ΤΕΤΑΡΤΗ.

Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοὺς φωστῆρας ποιήσας ἐν αὐτῷ τῷ στερεώματι ἔθετο. Φωστῆρας δὲ ἀκούων μηδὲν ἕτερον ἢ φωτοδόχα τούτους ἀγγεῖα εἶναι νόμιζε. Τὸ γὰρ φῶς ἐκεῖνο τὸ κατά γε τὴν πρώτην ἡμέραν παραχθὲν λαβὼν ὁ Θεὸς, καὶ διανείμας αὐτὸ τοῖς φωστῆρσι πᾶσιν, εἰ καὶ τῷ χρυσορρήμονι Ἰωάννῃ τὰ περὶ τούτων οὐχ οὕτω δοκεῖ, καθάπερ C λύχνοις ἐνέθηκεν ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πέμπτῳ λόγῳ αὐτοῦ τοιαῖσδε περὶ τούτου κέχρηται συλλαβαῖς· « Εἶδες σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ. Εἶπε μόνον, καὶ παρήχθη τὸ στοιχεῖον τοῦτο τὸ θαυμαστὸν, ὁ ἥλιος λέγω. Τοῦτον γὰρ καλεῖ φωστῆρα μέγαν, καὶ φησὶν αὐτὸν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας γεγενῆσθαι· οὗτος γὰρ φαιδροτέραν τὴν ἡμέραν ἀπεργάζεται. Διὰ τοῦτο καὶ τῇ τετάρτῃ αὐτὸν ἐδημιούργησεν, ἵνα μὴ νομίσῃς τοῦτον συνιστᾶν τὴν ἡμέραν. Ἐγένοντο μὲν γὰρ τρεῖς ἡμέραι, αἱ πρὸ τῆς τούτου δημιουργίας, ἐβουλήθη δὲ ὁ Δεσπότης καὶ διὰ τούτου φαιδρότερον τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἐργάσασθαι. » Πρόσεχε, ἀγαπητέ. Δοκεῖ γὰρ ἐνταῦθα ὁ θειότατος Ἰωάννης ἄλλο λέγειν εἶναι φῶς τὸ κατὰ τὴν πρώτην D ἡμέραν παραχθὲν, καὶ ἕτερον τὸ κατὰ τὴν τετάρτην, πολλῷ τοῦ προτέρου λαμπρότερον. Ἀλλ' ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ φωστήρων ἕκτῳ λόγῳ αὐτοῦ, ἵνα μὴ λέγω τοὺς ἄλλους ὁσίους Πατέρας, σαφέστερον τὸν περὶ τούτου λόγον ποιεῖ, καὶ φησιν· « Εἰ καὶ προελήφθη τοῦ φωτὸς ἡ γένεσις, πῶς ὁ ἥλιος πάλιν εἰς φαῦσιν λέγεται γεγονέναι; Τότε μὲν οὖν αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν

DIES QUARTA.

Die quarta Deus luminaria creata firmamento inseruit. Cum autem appellari audis luminaria, nihil aliud cogitabis quam esse illa quasi vasa quædam et receptacula lucis. Etenim sumpto Deus illo lumine quod die primo condiderat, et in omnia luminaria distributo, quanquam aliud hac in parte Chrysostomo placet, quasi quasdam in lucernas id collocavit, ut terram sua luce collustrarent Chrysostomus autem, vir haud dubie divinus, in oratione de sex dierum operibus quinta, sic ad verbum hac de re disserit: Vides sapientiam Opificis; saltem verbum elocutus est, et admirandum hoc elementum, videlicet sol, in ortum productus fuit. Nam illum Moses luminare magnum appellat, et ad diei moderationem factum ait. Quippe diem is pulchriorem et jucundiorem nobis efficit. Quæ ipsa causa est quamobrem Deus eum die quarto condiderit, ne scilicet existimares solem diei auctorem esse. Toti nimirum dies tres creationem solis antecesserunt. Ideo putabis voluisse Deum per hoc elementum diei lucem aliquanto jucundiorem nobis reddere. Quibus in verbis animadvertere te volo videri Joannem hunc nostrum aliam dicere lucem, quæ die primo fuerit condita, et aliam quæ die quarto, longe priori splendidiorem. Basilius autem magnus, in oratione sexta de luminaribus, ne reliquos sanctissimos Patres commemorem, dilucidius hac de re verbis hisce disserit: Si jam ante lucis ortus præcesserat, quo pacto fit ut sol rursum dicatur ad lucendum factus esse? Nimirum

[19] Gen. II, 10.

quave ætate floruerit Patricius ille Prusaensis episcopus, S. Pionii celeberrimi martyris encomiastes, nemo me hactenus docuit.

Digitized by Google

primo quidem die lucis ipsa natura fuit condita, nunc vero solare corpus instruitur, ut illius primigeniæ lucis vehiculum sit. Quemadmodum enim aliud quiddam est ignis et aliud lucerna, quorum ille quidem lucendi vim habet, hæc vero facta est ut lucem nobis adhibeat, si forte quid agendum sit, sic jam (quarto scilicet die) luminaria parantur, quæ ignis illius purissimi et ab omni crassa materie secreti vehiculum sint. Idem Basilius non multo post in hanc sententiam loquitur : «Imperium, ait Moses, diei penes solem esto.[19]» **19** Et quonam pacto imperium diei sol habet? Quia lucem in seipso circumferens, quamprimum finitorem circulum transiit, diem nobis præbet dissipatis tenebris. Neque magnopere aberravit qui esse diem definiet a sole collustratum aera. Quibus in verbis eximius hic vir sat clare ostendit vasa quædam quasique receptacula lucis, non lucem die quarto esse conditam. Et condita sunt omnino illa, quo lucem illam primam reciperent ac in terra luceret. Hoc autem ita fecit Deus, quemadmodum Theodoretus tradit, ut lux illa primigenia divisa in exigua pariter ac magna luminaria splendorem animantum oculis respondentem emitteret. Nam absque hoc fuisset, animalia oculis prædita ferre splendorem lucis immoderatum non potuissent. Idem magnus etiam Basilius his verbis confirmat : Pulchrum sane quiddam est ipse sol, hoc est discus ille corporis solaris, in quo veluti lucerna quadam primigenia lux est collocata : verum non minus pulchritudinis atque bonitatis in eo situm est, quod usque adeo sit moderatus atque conveniens. Nam neque propter subtilitatem omnia penetrat et exurit ipsus ignis, neque propter densitatem ad nos minus efficacem transmittit vim suam.

Cæterum ante diem quartum, hoc est priusquam ipsi siderum disci crearentur, quemadmodum Justinus ille philosophus et Christi testis ait, consentiente cum hoc reliquorum Patrum cœtu, lux universa passim per aera diffusa nec motu quodam æquabili ferebatur nec diei metas definiebat : sed quamprimum collecta fuisset, succedendi sibi potestatem nocti faciebat. Sic enim Litteræ sacræ loquuntur : «Facto vespere ac mane dies unus exstitit[20].» Deinde vero cum disco solari compacta cursum diei destinatum accurate per ipsum solis corpus absolvit. Itaque jam sol oriens diem efficit, sub terram vero semet abdens fit causa noctis. Etenim aliud nihil est nox quam umbra terræ, nimirum sole sub terram occultato iterque suum urgente. Et caligo istæc appellationem noctis accepit ex eo quod hominem dormientem pungat (νὺξ enim est a νύττειν), tantumque non his ad ipsum verbis utatur : «Scire debes, homo, te mortalem somno servire.» Ac hujusmodi quamdam stimulationem esse noctem, ipse Davides etiam verbis his indicavit : «Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris pungimini[21].» Sic et lucem, tanquam rem lætam atque gratam, ἡμέραν dicimus a

A τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ ἐκείνῳ φωτὶ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παρεμφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀΰλῳ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. » Ἀλλὰ καὶ παρακατιὼν οὕτω κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Καὶ ἔστω ὁ ἥλιος εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας. Πῶς οὖν ἔχει, » φησὶν, « τὴν ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας ὁ ἥλιος; Ὅτι τὸ φῶς ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ἐπειδάν

B ποτε τὸν ὁρίζοντα ὑπεράρῃ, ἡμέραν παρέχει διαλύσας τὸ σκότος, ὥστε οὐκ ἄν τις ἁμάρτῃ ἡμέραν ὁρισάμενος εἶναι τὸν ὑπὸ τοῦ ἡλίου πεφωτισμένον ἀέρα. » Σαφῶς μὲν οὖν ἐνταῦθα ὁ μέγας ἔδειξεν ὅτι φωτοδόχα μόνον ἀγγεῖα, μὴ μέντοι γε δὴ καὶ φῶς κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν. Παρῆχθησαν δὲ πάντως ἐπὶ τὸ δέξασθαι τὸ φῶς ἐκεῖνο τὸ πρῶτον, καὶ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Τοῦτο δὲ πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ἵνα καταμερισθὲν, ὡς φησι Θεοδώρητος, εἰς δέ γε καὶ τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς αἰγλην ἐκπέμπῃ ταῖς τῶν ζώων

C ὄψεσι σύμμετρον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τὰ ζῶα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φωτὸς ἤνεγκεν. Ἐπιβεβαιοῖ ταῦτα καὶ ὁ μέγας Βασίλειος λέγων· « Καλὸς μὲν ὁ ἥλιος, τουτέστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, ἐν ᾧ ὥσπερ λύχνῳ τινὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο ἐναπετέθη φῶς, καλὸς δὲ καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν αὐτοῦ· οὔτε γὰρ διὰ τὴν ἐκείνου λεπτότητα τὸ πῦρ παρεξέρχεται καὶ καταφλέγει πάντα, οὔτε διὰ τὴν αὐτοῦ παχύτητα πρὸς ἡμᾶς ἀμβλυτέραν τὴν αὐτοῦ παραπέμπει ἐνέργειαν. »

Πρὸ μέντοι τῆς τετάρτης ἡμέρας, ἤγουν πρὸ τοῦ δημιουργηθῆναι τοὺς δίσκους, καθά φησιν Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Χριστοῦ, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν Πατέρων κατάλογος, ὅλον διόλου τῷ ἀέρι περικεχυμένον οὔτε κίνησιν ὁμαλὴν διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διώριζεν, ἀλλὰ συστελλόμενον πάροδον ἐδίδου τῇ νυκτί. « Καὶ ἐγένετο, » γάρ φησιν, « ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωῒ ἡμέρα μία. » Τῷ δίσκῳ δὲ τῷ ἡλιακῷ συναιρεθὲν ὕστερον ἀμέμπτως τὸν δρόμον τῆς ἡμέρας ὡρῶν διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελεῖ, κἀντεῦθεν ἀνατέλλων ὁ ἥλιος ἡμέραν ποιεῖ, δύνων δὲ ὑπὸ γῆν νυκτὸς αἴτιος γίνεται. Ἡ γὰρ

D νὺξ αὕτη οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα γῆς τοῦ ἡλίου τὴν γῆν ὑποτρέχοντος. Ὠνομάσθη δὲ νὺξ τοῦτο τὸ σκότος, ἐπειδὴ καθεύδοντα νύττει τὸν ἄνθρωπον καὶ οὕτω λέγει μονονουχὶ πρὸς αὐτὸν « Μάθε, ὦ ἄνθρωπε, ὅτι θνητὸς ὢν ὕπνῳ δουλεύεις. » Ὅτι δὲ κατανυγή ἐστιν ἡ νὺξ, καὶ ὁ προφήτης ἐδήλωσε Δαβὶδ οὕτως εἰπών « Ἃ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε. » Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ φῶς ἡδύ τι καὶ ἱλαρὸν ὂν ἡμέραν ἐκάλεσεν, διὰ τὸ ἡμεροῦν τὰ πάντα, ὡσπερεῦν καὶ τὰ χειροήθη τῶν ζώων ἥμερα διὰ τοῦτο καλοῦνται.

[19] Gen. I, 16. [20] Ibid. 5. [21] Psal. IV, 5.

Digitized by Google

jucunditate, quemadmodum eadem de causa cicures bestias ἥμερα ζῶα, quasi animalia grata et amabilia vocamus.

Οὕτω μὲν οὖν ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου καὶ δύνοντος, τὸ φῶς ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ σκότος παρέπεται, ἐναντία μὲν ἀλλήλοις, ἀναγκαῖα δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἀμφότερα· τὸ μὲν γὰρ πρὸς ἐργασίαν συντελεῖ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὑποδείκνυσι τὰ ὁρώμενα, τὸ δὲ διαναπαύει αὐτοὺς καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐργασίας διαλύει πόνον. Ἡ μέντοι νὺξ καὶ κατὰ τοῦτο χρήσιμος τοῖς ἀνθρώποις εὑρίσκεται· μέση γὰρ καὶ αὕτη κειμένη τῶν ἡμερῶν μετρεῖσθαι τὸν χρόνον ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἀδιάδοχον ἐμεμενήκει τὸ φῶς, οὐκ ἂν ἐνιαυτῶν ἐμεμαθήκειμεν κύκλους, μία δὲ ἔδοξεν ἂν ἡμέρα πάντως εἶναι τοῦ παρόντος αἰῶνος τὸ μέτρον. Ὅπερ ἔξειν τὸν προσδοκώμενον αἰῶνα πιστεύομεν· τοῖς γὰρ ἀθανάτοις ἰσουμένοις καὶ ἀδιαδόχοις τοιοῦτος καὶ ὁ αἰὼν ἁρμόττει. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος καὶ μάλιστα ἔδει τὰ μέτρα τοῦ χρόνου γινώσκειν, ἵνα παραθέοντα τοῦτον ὁρῶντες ἡμεῖς αὐτῶν ἡμῶν ἐπιμελώμεθα καὶ πρὸς ἀποδημίαν ἑτοιμαζώμεθα· ὅθεν καὶ μεσολαβεῖν τὴν νύκτα πανσόφως ὁ Θεὸς διετάξατο.

Hoc igitur pacto sole tum oriente tum occidente vel lucem vel tenebras est sequi necesse; **20** quæ quidem res duæ sibimet invicem adversantur, at ambæ sunt hominibus utiles. Lux enim ad opus faciundum homini usum non exiguum præstat, eidemque res sub aspectum cadentes commonstrat: tenebræ vero mortales per requietem vicissim fovent, conceptamque de labore molestiam omnem dissipant. Etiam alia in parte noctem hominibus utilem esse deprehendimus. Nam cum diebus interjecta sit, temporis mensuram efficit. Quippe si lux continua citra successionem ullam foret, annorum orbes atque conversiones non animadvertissemus, sed totius ævi duratio dies omnino unus esse visus fuisset, id quod futurum in ævo deinceps secuturo credimus. Nam cum in eo futuri simus immortales et vicissitudinum expertes, ævum quoque tale nobis conveniet. At in hoc ævo maximopere cognitas nobis esse temporis mensuras oportebat, ut celeriter illud præterlabi cernentes solliciti de nobis essemus ac nosmet ad migrandum pararemus. Atque hac de causa per profecto sapienter Deum noctes diebus interjecisse videmus.

Καὶ οὕτω μὲν οἱ ὑποφῆται τοῦ Πνεύματος περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς τῶν ἀστέρων παραγωγῆς καὶ συστάσεως καὶ φρονοῦσι καὶ λέγουσιν· οἱ δὲ ἐπὶ κενοῖς ἀεὶ μεταιάζοντες, οἱ σοφοὶ μὲν εἶναι φάσκοντες, μωρανθέντες δὲ κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, μυρίαις ἐπὶ τούτοις δόξαις ἑαυτοὺς ἐκδεδώκασιν. Αὐτίκα γὰρ ὁ Ἀναξαγόρας τοιάδε περὶ τῆς τῶν ἀστέρων ἐκνενόηκε φύσεως· ἀπὸ γὰρ τῆς τοῦ παντὸς περιδινήσεως πέτρας εἶπεν ἀνασπασθῆναι, καὶ τούτους ἐκπυρωθέντας καὶ ἄνω παγέντας ἀστέρας ὀνομασθῆναι. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ Δημοκρίτῳ περὶ τούτου δοκεῖ. Ὁ δὲ Διογένης κισσηροειδεῖς ἔφησε τούτους εἶναι, διαπνοάς τινας ἔχοντας. Ἀλλὰ καὶ ἐμπίπτειν εἰς τὴν γῆν τινας ἐξ αὐτῶν ἀπομάχεται, καὶ σβεννυμένους ἐλέγχεσθαι ὅτι λίθων ἔχουσι φύσιν. Καὶ μάρτυρι χρῆται τῷ ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς πυροειδῶς κατενεχθέντι ποτέ. Ὁ δὲ Ἀναξίμανδρος συστήματά τινα τοῦ ἀέρος πυρὸς ἔμπλεα, τροχοειδῶς πεπιλημένα, ἀπό τινων στομίων ἀφιέντα τὰς φλόγας. Ὁ δέ γε Ξενοφάνης τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην πεπυρωμένα νέφη ἔφησεν εἶναι, ἄλλοι δὲ μύδρον ἢ πέτρον διάπυρον ἔλεγον εἶναι. Φιλόλαος δὲ ὑλοειδῆ τοῦτον ἐφιλοσόφει, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ταῦτα μὲν οἱ σοφοὶ τὰ μάταια περὶ τῆς τῶν ἀστέρων ἐφρόνησαν φύσεως· τὸν γὰρ ποιητὴν αὐτῶν ἠγνοηκότες Θεὸν αἰτίαν ἔμφρονα τῆς τῶν ὅλων γενέσεως προεστάναι οὐ συνεχώρησαν. Ἔνθεν τοι καὶ ἀποκλαιόμενος αὐτοὺς ὁ μέγας Βασίλειος κατακριθῆναι λέγει καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως (7), ὅτι οὕτως ὀξὺ πρὸς τὰ μάταια βλέ-

Hoc modo sancti Spiritus discipuli de siderum creatione atque ortu sentiunt et loquuntur. At vero vanorum dogmatum sectatores, qui sapientes se quidem prædicant, sed de Pauli [21] sententia facti sunt desipientes, tantum non infinitis hac in parte dissident opinionibus. Etenim Anaxagoras de natura siderum hoc modo, per profecto stolide, disseruit. Per circumagitationem universitatis rerum saxa quædam sursum rapi dixit, eaque deinceps inflammata sursumque fixa vocari sidera. Idem et Democrito visum. At Diogenes pumici consimilia tradidit esse et quasdam perspirationes habere. Contendit et nonnulla ex eis in terram delabi, quorum flammis exstinctis animadvertatur esse naturam siderum lapideam. Hanc ad rem confirmandam testimonio delapsi quondam ad Capræ flumina (loci nomen hoc est) lapidis candentis utitur. Secundum hos Anaximander sidera voluit esse compages quasdam aereas, igne refertas, quæ rotæ in morem compactæ ex osculis quibusdam flammas evomant. Xenophanes vero solem ac lunam esse nubes ignitas dixit, aliis volentibus esse globum ferreum candentem vel saxum quoddam ignitum. Philolaus solem existimabat esse vitro consimilem, quod splendorem ignis mundani ad se delatum recipiat et quasi percolatum ad nos transmittat. Hæ sapientum illorum, vanæ profecto, de natura siderum sententiæ fuerunt. Nam cum auctorem ipsorum Deum ignorarent, minime concedebant causam quamdam rationis et prudentiæ participem ortui rerum esse præficiendam. Quo fit ut Basilius

[21] Rom. I, 22.

(7) Ὁ δὲ Ἀναξίμανδρος ..... κρίσεως. Ex V. et F.

Digitized by Google

ille magnus eos deplorans futurum ut magis in die judicii condemnentur quam alii dicat, **21** quod tam acutum ad vana cernentes sponte sua veritatis in pervestigatione cæcutiverint.

Jam vero quam multa iidem de magnitudine tam solis quam lunæ commentati sint, quid attinet commemorare? Anaximander et Anaximenes solem terra vicies ac septies majorem esse dixerunt; Anaxagoras majorem Peloponneso : alii cum pedis unius ipsi longitudinem haberent, tantum etiam solem esse volucrunt. Eadem de luna quoque tradita reperiuntur. Fuerunt enim nonnulli qui eam terra majorem facerent, cum alii parem utriusque magnitudinem statuerent, alii terra minorem, alii palmarem solum esse confirmarent; adeoque non veritum est eos profunditatem maris ignorantes, quæ tamen dejecta nautica linea explorari potest, intervallum quod est inter lunam et terram ac vicissim inter solem ac lunam cognitum esse sibi singulari cum ambitione profiteri.

Et hactenus quidem de ortu magnitudineque horum siderum, quæ fuerint illorum quos diximus opiniones, indicavimus. Cæterum peritissimus ille rerum sacrarum eximiusque vir Basilius ad demonstrationem magnitudinis eorum hoc etiam adjecit : Quanquam infinita prope numero sint in cœlo sidera, tamen omnis illorum lux in unum quasi collecta non satis est efficax ad tristitiam noctis dissipandam, cum sol unicus supra circulum illum finitorem conspectus congelatum quasique spissatum ante id aera terræ vicinum liquare possit ac diffundere. Hinc fit ut ventos matutinos habeamus, et sereno cœlo rores terram perfundant. Tantæ vero magnitudinis terram quo pacto sol universam uno temporis momento collustrare posset, si non ab ingenti quodam orbe splendor ipsius promanaret?

Idem in luna quoque videre est. Nam magnum illius corpus est, ac secundum solem splendidissimum. Etenim ad hanc quoque referri debet, quod in sacris Litteris dicitur : «Creavit Deus luminaria magna **22**.» Quibus in verbis magna dicuntur non eorum ad sidera minora comparatione instituta, sed quia tanta sunt amplitudine, ut profectus ab iis splendor cœlum ipsum collustrare possit et aera, simulque semet ad terram ac mare totum porrigere. Quapropter cave ne persuasionem de hoc sidere falsam sequaris, nec magnitudinem ejus esse cubitalem existimes. Etenim aspectus noster in aere velut absumptus ac deminutus ad comprehensionem illorum, quæ supra nos conspicimus, haudquaquam sufficit. Itaque Litteræ sacræ solem magnum appellant ex admiratione quadam ac stupore, non comparationis alicujus ratione. Nam et cetos sive balænas eædem magnas vocant, non quod vel squilla vel halece majores sint, sed quod montibus etiam maximis sint consimiles. **22** cum in

ποντες, ἑκόντες πρὸς τὴν σύνθεσιν τῆς ἀληθείας ἀπετυφλώθησαν.

Ὅσα δὲ καὶ περὶ μεγέθους ἐφιλοσόφησαν τοῦ τε ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἀναξίμανδρος μὲν γὰρ καὶ Ἀναξιμένης ἑπτακαιεικοσιπλασίονα τῆς γῆς τὸν ἥλιον ἔφησαν εἶναι, Ἀνξαγόρας δὲ Πελοποννήσου μείζονα. Καὶ ἕτεροι πάλιν ποδιαῖον τὸν τοιοῦτον ἐφρόνησαν ἥλιον. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ σελήνης διεξιόντες εὑρίσκονται. Οἱ μὲν γὰρ μείζονα τῆς γῆς, οἱ δὲ πάλιν ἰσόμετρον, ἄλλοι δὲ ἐλάσσονα· καὶ ἕτεροι σπιθαμιαίαν εἶναι τὴν σελήνην διισχυρίζονται, καὶ οὐκ αἰσχύνονται τῆς μὲν θαλάττης τὸ βάθος ἀγνοοῦντες, ἥνθα καὶ ὁρμιὰν καθεῖναι δύνανται, τὸ δὲ ἀπὸ γῆς ἄχρι σελήνης, κἀκεῖθεν ἄχρις ἡλίου διάστημα εἰδέναι φιλοτιμούμενοι.

Καὶ οἱ μὲν διαληφθέντες ἄνωθεν ἄνδρες περὶ παραγωγῆς ὁμοῦ καὶ μεγέθους τῶν δύο φωστήρων οὕτωσὶ διειλήφασιν· ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς καὶ μέγας Βασίλειος εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μεγέθους αὐτῶν καὶ τάδε προστίθησιν· Ἀπείρων ὄντων τῷ πλήθει τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, τὸ παρ' αὐτῶν συνερανιζόμενον φῶς οὐκ ἐξαρκεῖ διαλῦσαι τῆς νυκτὸς τὴν κατήφειαν. Μόνος δὲ ὁ ἥλιος ὑπερφανεὶς τοῦ ὁρίζοντος, μᾶλλον δὲ ἔτι καὶ προεκδοκώμενος, ἠφάνισε μὲν τὸ σκότος, ὑπερηύγασε δὲ τοὺς ἀστέρας, καὶ πεπηγότα τέως καὶ συμπεπιλημένον τὸν περὶ γῆν ἀέρα κατέτηξέ τε καὶ διέχεεν, ὅθεν καὶ ἄνεμοι ἐωθινοὶ καὶ δρόσοι ἐν αἰθρίᾳ τὴν γῆν περιῤῥέουσι. Τοσαύτην δὲ οὖσαν τὴν γῆν πῶς ἂν ἠδυνήθη ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ τὴν πᾶσαν καταφωτίζειν, εἰ μὴ ἀπὸ μεγάλου τοῦ κύκλου κατέπεμπε τὴν αὐγήν;

Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τῆς σελήνης ἔστιν ἰδεῖν. Μέγα γὰρ καὶ τὸ σῶμα τὸ τῆς σελήνης, καὶ φανότατόν γε μετὰ τὸν ἥλιον. Ἐπὶ γὰρ τούτων καὶ ἡ ἁγία ἔφη Γραφή· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους. » Μεγάλους δὲ εἶπεν αὐτοὺς οὐκ ἐπειδὴ μείζους τῶν μικροτέρων ἀστέρων εἰσὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ τοσοῦτοι τὴν περιγραφήν, ὥστε ἐξαρκεῖν τὴν ἀπ' αὐτῶν χεομένην αὐγὴν καὶ οὐρανὸν περικάμπτειν καὶ τὸν ἀέρα, καὶ ὁμοῦ τε τῇ γῇ πάσῃ καὶ τῇ θαλάσσῃ συμπαρεκτείνεσθαι. Μὴ οὖν ἀπατάτω σε τοῦτο φαινόμενον, μηδὲ πηχυαῖον αὐτὸν εἶναι νόμιζε· ἡ γὰρ ὄψις ἡμῶν ἐνδαπανηθεῖσα τῷ ἀέρι κἀντεῦθεν ἐξίτηλος γεγονυῖα πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν τῶν ὁρωμένων οὐκ ἐξαρκεῖ. Κατ' ἔκπληξιν λοιπὸν καὶ κατὰ σύγκρισιν μέγαν ἐκάλεσε τὸν ἥλιον ἡ Γραφή. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τὰ κήτη τὰ μεγάλα μεγάλα εἶπεν ἡ Γραφὴ οὐχ ὅτι καρίδος καὶ μαινίδος μείζονά εἰσιν, ἀλλ' ὅτι μεγίστοις ἐοίκασιν ὄρεσι τῆς θαλάττης πολλάκις ὑπερνηχόμενα. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους. Καὶ πῶς γὰρ

[22] Gen. I. 16.

Digitized by Google

οὐ μέγας ὁ ἥλιος, εἴγε καὶ τῆς γῆς αὐτῆς πολλαπλασίων ἐστί; καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἐτύγχανεν, οὐκ ἂν ὑπερφανὲς τοῦ ὁρίζοντος τῇ οἰκείᾳ τηνικαῦτα δυνάμει συμπεριείληφε ξύμπαντα.

superficie maris n tant. Creavit ergo Deus luminaria magna. Et quo pacto sol non magnus sit, si quidem cum multis terra partibus esse majorem constat? nam absque illo foret, non supra circulum finitorem conspectus vi sua cuncta complecteretur.

Μέγα μὲν, ὡς προείρηται, καὶ τὸ τῆς σελήνης σῶμα, καὶ φανότατόν γε μετὰ τὸν ἥλιον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ὅλου τὸ φῶς αὐτῆς ἀμετακίνητον μένει, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὀρρήτου σοφίας τοῦ δημιουργοῦ πάντων, ὥστε τῷ κατὰ τὴν σελήνην θεάματι παιδεύεσθαι ἡμᾶς τὰ ἡμέτερα δὲ καὶ τῆς ταχείας τῶν ἀνθρωπίνων περιτροπῆς ἐντεῦθεν εἰς ἔννοιαν ἔρχεσθαι. Οἶμαι δὲ καὶ τῇ τῶν ζώων κατασκευῇ καὶ τοῖς λοιποῖς τοῖς ἀπὸ γῆς φυομένοις μὴ μικρὰν ὑπάρχειν ἐκ τῆς κατὰ τὴν σελήνην μεταβολῆς τὴν B συντέλειαν· ἄλλως γὰρ διατίθεται μειουμένης αὐτῆς καὶ ἄλλως αὐξομένης τὰ σώματα, νῦν μὲν ληγούσης ἀραιὰ γινόμενα καὶ κενά, νῦν δὲ αὐξομένης καὶ πρὸς τὸ πλῆρες ἐπαγομένης καὶ αὐτὰ πάλιν ἀναπληρούμενα, διότι ὑγρότητά τινα θερμότητι κεκραμένην ἐπὶ τὸ βάθος φθάνουσα λεληθότως ἐνίησι. Δηλοῦσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ καθεύδοντες τῆς ὑπὸ σελήνης ὑγρότητος περισσῆς τὰς τῆς κεφαλῆς εὐρυχωρίας πληρούμενοι, ἔτι δὲ τὰ νεοσφαγῆ τῶν κρεῶν τῇ προσβολῇ τῆς σελήνης ταχέως τρεπόμενα. Κατὰ τοῦτο καὶ ἐφ' ἅρματος αὐτὴν καὶ δύο ταύρων καθίζουσιν ὡς κυκλοῦσαν τὸν κόσμον καὶ ἀροτριῶσαν καὶ σπείρουσαν, ὑγραίνουσάν τε καὶ θερμαίνουσαν. Ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἂν ἐξήρκεσε τῇ ἑαυτῆς ἀλλοιώσει συμμεθιστᾶν, εἰ μή γε κατὰ τὴν τῆς Γραφῆς C μαρτυρίαν ὑπερφυής τις ἐτύγχανε τῇ δυνάμει τε ὑπερέχουσα. Οὕτω μὲν οὖν ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης καὶ τὰ κατὰ τὸν ἀέρα πάθη συνίστανται, ὡς μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ κατὰ τὴν νουμηνίαν πολλάκις ἀπὸ γαλήνης καὶ νηνεμίας αἰφνίδιοι ταραχαὶ τῶν νεφῶν κλονουμένων καὶ συμπιπτόντων ἀλλήλοις, αἱ περὶ τοὺς εὐρίπους τε παλίρροιαι, καὶ ἡ περὶ τὸν λεγόμενον Ὠκεανὸν ἄμπωτις, ἣν ταῖς περιόδοις τῆς σελήνης τεταγμένως ἑπομένην ἐξεῦρον οἱ προσοικοῦντες. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας διαλαμβάνει Βασίλειος, ἀποδείξαι θέλων τῶν φωστήρων τούτων τὸ μέγεθος.

Itidem ut modo indicabamus, lunæ quoque corpus ingens est ac secundum solem lucidissimum. Nam quod lux ejus non prorsus immobilis est, id vero ad sapientiam illam rerum opificis ineffabilem referri debet. Adeoque lunam inspectantes de rerum nostrarum statu et conditione nos erudiri sciamus, ut hinc moniti de celeri rerum humanarum eversione cogitemus. Quanquam præterea non parum prodesse mutationem illam lunæ tam ipsis animantibus quam cæteris e terra nascentibus rebus B equidem arbitror. Nam aliter adfecta sunt corpora luna deminuta quam esse soleant eadem augescente. Quippe cum deficit ac imminuitur, laxa sunt atque vacua : cum augescit et ad plenitudinem suam properat, corpora quoque rursum repleri videmus; idque propterea quod humorem quemdam cum calore temperatum et ad ima usque pertinentem quasi tacite corporibus immittat. Animadverti hoc de iis quoque potest, qui ad lunam dormientes superfluo humore capitis capacitatem omnem repleri sentiunt. Itidem carnes recens mactatorum animalium ad lunam expositæ et ab ejus radiis attactæ cito mutantur ac putrescunt. Ea de causa lunam in curru, duobus tauris adjunctis, collocant, tanquam mundum hunc ambientem, arantem, sementem in eo facientem, humectantem atque calefacientem. Hæc omnia vero per immutationem illam corporis sui perficere nequaquam posset, si non eximiæ cujusdam magnitudinis singulari cum vi et efficacitate conjunctæ, quemadmodum et Litteræ sacræ testantur, esset. Atque hac sane de causa videmus et aeris affectiones certas exsistere, quemadmodum declarant exortæ sæpenumero novilunii tempore de summa tranquillitate, ventorum omnium experte, perturbationes aeris repentinæ, nubibus inter se collisis quasique confligentibus, declarant et fluxus ac reC fluxus aquarum in euripis, illaque ipsa quæ fit in Oceano (quem vocant) maris reciprocatio, quam quidem homines littoribus marinis finitimi per statas vices lunæ circuitus **23** sequi deprehenderunt. Hactenus quæ de his magnus ille Basilius complexus est, dum horum luminarium magnitudinem demonstrare nititur.

Σὺ δέ, ἀγαπητὲ, πρὸς τοῖς εἰρημένοις τοῦτο γίνωσκε ὅτι πάντες μὲν οἱ λοιποὶ ἀστέρες ἴδιον ἔχουσι φῶς, ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ πρώτως καταμερισθὲν καὶ δοθὲν αὐτοῖς, μόνη δὲ ἡ σελήνη φῶς οὐ κέκτηται ἴδιον. Εἰ γὰρ καὶ λέγουσί τινες ἀμυδρὸν καὶ ταύτην κεκτῆσθαι φῶς, ἀλλ' αἱ αὐξομειώσεις πάντως αὐτῆς, ἐν αἷς μηνοειδὴς ὁρᾶται καὶ πλησιφαὴς καὶ ἀμφίκυρτος, ἐξ ἡλίου ταύτῃ προσγίνονται κατὰ τὴν περιὰν αὐτῶν συμπλοκὴν καὶ διάστασιν. Μάνθανε οὖν ὅτι φῶς ἀλλότριον ἡ σελήνη ἐνδύεται, καὶ ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο παρ' ἡλίου φωτίζεται ὃ πρὸς αὐτὸν νένευκε, δηλονότι τὸν ἥλιον. Καὶ ὅῆλον ἐκ τῆς ἐμ-

D Debes autem, dilecte fili, præter jam indicata illud etiam animadvertere, cætera quidem universa sidera suum ac peculiare quoddam habere lumen, ab initio scilicet eis distributum atque datum, lunam vero lumine proprio destitui. Quanquam enim nonnulli tradant ipsam quoque lumen obscurum habere, tamen exsistimandum est omnino lucis incrementa, quibus fit ut vel in cornua falcata vel pleno resplendens lumine vel dimidiata major conspiciatur, in ea per solem effici, prout inter se congrediuntur aut disjunguntur. Lunam igitur lucem alienam velut induere scias, eamque partem

Digitized by Google

ipsius a sole collustrari quæ soli obversa est. Potest hoc ex ipsis ad nos delabentibus radiis solis animadverti. Nam aliter atque aliter pro diverso tam situ quam motu solis ab eis nos quoque collustramur. Quodsi maxime in horum siderum coitu nobis obversa corporis lunaris pars omnino lucis expers conspicitur, nihilominus ejusdem pars superior solemque spectans hoc ipso tempore lumen illius recipit, qua soli scilicet est obversa. Licet hoc et in pleniluniis deprehendere; quippe lunam id temporis toto corpore suo lucentem conspicimus, uti quæ ex adverso collocati solis radios excipit; qua de causa pars globi ejus reliqua, sub adspectum nostrum haud cadens, nimirum posterior, esse lucis expers intelligitur.

A πιπτούσης ἡμῖν ἡλιακῆς ἀκτῖνος. Ἐνίοτε γὰρ ἑτέρως καὶ ἄλλοτε ἄλλως ὑπ' αὐτῆς αὐγαζόμεθα, κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου πάντως θέσιν καὶ κίνησιν. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸν τῆς συνόδου καιρὸν τὸ πρὸς ἡμᾶς τοῦ σεληναίου σώματος μέρος πάντη καθορᾶται ἀφώτιστον, ἀλλὰ τὸ ἀνώτερον ἐκεῖνο καὶ νεῦον πρὸς ἥλιον ἐν τῷ τῆς συνόδου καιρῷ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος δέχεται καὶ τὸ φῶς καθ' ὃ πρὸς ἥλιον ἀφορᾷ. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐν ταῖς πανσελήνοις ἔστιν ἰδεῖν· ὁλολαμπῆ γὰρ τὴν σελήνην τηνικαῦτα ὁρῶμεν ἅτε τὰς ἡλιακὰς ἐκ διαμέτρου δεχομένην αὐγάς, ὡς ἐντεῦθεν τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ δίσκου, τὸ ἀφανὲς δηλονότι καὶ ὄπισθεν, κατανοεῖσθαι ἀφώτιστον.

Hæc ita se habere, lunamque adeo lucem a sole quasi commodato capere, de ipsis lunæ defectibus animadvertere quis potest. Id autem qui fiat, accipe. Sunt id temporis hæc luminaria sibi ex adverso rectam ad lineam opposita, terræque corpus inter ea medio quasi loco pendet. Itaque radii solares pro more suo penetrare quidem illi conantur lunæque globo splendorem impertiri: verum minime ad illum pertingere possunt propter interjectum, ceu diximus, terræ corpus, quod iter ipsis obstruit. Nec objicere nobis hoc loco debes, quamobrem non fiat, siquidem ita res comparata sit, lunæ defectus in qualibet ad rectam lineam oppositione. Nam hoc loco non satis idonee responderi ad id potest, quod ipsum æqui bonique facies. Etenim homines in hisce disciplinis exercitati tradunt nodos quosdam ecliptícos (sic enim appellant) in congressibus, qui pleniluni tempore fiunt, nonnunquam permisceri, eoque modo solis ac lunæ defectus necessario accidere. Nec enim solum corpus sive solis sive lunæ oppositionem hanc efficere potest, si non ibidem quoque nodus 24 quidam ecliptícus reperiatur, uti jam indicavimus.

B Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι ἐξ ἡλίου τὸ φῶς ἡ σελήνη δανείζεται, σαφῶς ἄρα τοῦτο μάθῃ τις ἂν ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς σελήνης ἐκλείψεων. Καὶ πῶς, ἄκουε. Κατὰ διάμετρον οἱ φωστῆρες ἑστήκασι, μεταξὺ δὲ τούτων αὐτὸ τὸ σῶμα τῆς γῆς ἀπῄωρηται. Αἱ ἡλιακαὶ τοίνυν ἀκτῖνες ὁρμῶσι μὲν ὡς ἔθος διαβιβασθῆναι καὶ τῷ σεληναίῳ δίσκῳ χορηγῆσαι τὴν ἔλλαμψιν, οὐ φθάνουσι δὲ ὅμως ἐκεῖσε καταλαβεῖν ἅτε δὴ μεσολαβοῦντός πως καὶ ἀντιφράττοντος τοῦ τῆς γῆς, ὡς εἴπομεν, σώματος. Καὶ μή μοι λέγε ὡς εἶγε ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα τί μὴ καθ' ἕκαστον διάμετρον ἡ τῆς σελήνης ἔκλειψις γίνεται; οὐδὲ γὰρ ἐπιτηδείως ἔχω περὶ τούτου κατὰ τὸ παρὸν ἀποκρίνεσθαί σοι· καὶ τούτου ἕνεκεν σύγγνωθι. C Οἱ γὰρ περὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολημένοι συνδέσμους τινὰς ἐκλειπτικοὺς οὕτω καλουμένους ἐν ταῖς συνοδοπανσελήνοις ἐξ ἀνάγκης προσγίνεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τὸ σῶμα μόνον εἴτε τῆς σελήνης, ὡς ἐπὶ τοῦ ἡλίου, εἴτε τῆς γῆς, ὡς ἐπὶ τῆς σελήνης, ἀντίφραξιν ποιῆσαι δύναται, εἰ μή που καὶ σύνδεσμός τις ἐκλειπτικὸς ἐκεῖσε εὑρεθείη, ὡς ἄγονται.

Et proprie luna deficere dicitur: qua enim luce solari vestita est, ea de causa commemorata rursus exuitur atque spoliatur. In sole non defectum, sed obscurationem appellare didicimus. Nec enim lux solaris unquam deficit; sed quia coitus horum siderum tempore lunare corpus, quod terræ vicinius est, medio se interjicit loco radiisque solaribus officit, aer ille supra nos caligine quadam involvitur, non demissis ad nos uliis radiis, qui terræ proxima luce sua collustrarent.

Καὶ κυρίως ἔκλειψις ἐπ' αὐτῆς ἂν λέγοιτο τῆς σελήνης· ὅτι γὰρ φῶς ἡλιακὸν ἀμφιέννυται, τοῦτο πάλιν δι' ἣν αἰτίαν εἴπομεν, ἀπεκδύεται. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἡλίου οὐκ ἔκλειψιν, ἀλλ' ἐπισκότωσιν λέγειν ἐμάθομεν. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἡλιακὸν ἐκλείπει ποτὲ φῶς· D ἀλλ' ὑποτρέχοντος ἐν τῷ τῆς συνόδου καιρῷ τοῦ σώματος τοῦ σεληναίου οἷα περιγειοτέρου τυγχάνοντος, καὶ οὕτω ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσιν ἐπιπροσθοῦντος, ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν ἀὴρ ζόφῳ τηνικαῦτα καθυποβάλλεται, ἅτε δὴ μὴ βαλλομένων αὐτῶν κάτωθεν καὶ φωτιζουσῶν τὸ περίγειον.

Quodsi etiam cognoscere cupis inter alia, qui fiat ut luna sola primo in rerum exordio lucem nullam propriam consecuta commodato eam a sole capiat, scire debes non hoc propterea novo quasi quodam more factum divinitus, quod opifex et creator ille universitatis hujus aliam lucem nullam haberet, sed tum uti concinnitas et ordo quidam creatis inderetur, quemadmodum Damascenus ille Joannes ait, qui ordo inter superiorem et inferio-

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητεῖς μετὰ τῶν ἄλλων μαθεῖν, πῶς ἡ σελήνη μόνη καὶ τίνι τρόπῳ μὴ σχοῦσα φῶς ἀρχῆθεν ἴδιον ἐξ ἡλίου τοῦτο δανείζεται, εἰδέναι ὀφείλεις ὡς οὐκ ἀπορῶν ἑτέρου φωτὸς ὁ δημιουργὸς καὶ κτίστης πάντων Θεὸς τὴν καινοτομίαν ταύτην εἰσήνεγκεν, ἀλλ' ἵνα ῥυθμὸς καὶ τάξις ἐντεθῇ τῇ κτίσει, κατά γε τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην, ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καὶ ἵνα παιδευθῶμεν ἐκ τούτου καὶ ἡμεῖς κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ μεταδιδόναι, ἀνα-

Digitized by Google

κρίνειν τε τῶν γινομένων μηδὲν, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι καλῶς ὑποτάσσεσθαι.

rem consisteret, tum uti nos etiam erudiremur debere nos invicem alios cum aliis nostra communicare, nec quidquam eorum quæ fiunt scrupulose perquirere, sed in omnibus præclare nosmet summittere.

Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἕτερον ἡμῖν ὑπεμφαίνει παράδοξον ἡ σελήνη ἐκλείπουσα, ὡς ὁ θειότατός φησιν Ἀναστάσιος. Καθάπερ γὰρ αὕτη ζόφῳ καθυποκίπτει μεσολαβούσης τῆς γῆς κἀντεῦθεν τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ἀποστρεφούσης, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία μεσολαβούσης τῆς ἁμαρτίας σκότους ἐμπίπλαται κατ' ἀποστροφὴν πάντως τοῦ νοητοῦ ἡλίου. Καλῶς οὖν ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, «Πάντα εἰς Χριστὸν προτετύπωται. » Ὅτι δὲ ἡ σελήνη αὕτη τῆς Ἐκκλησίας εἰκόνα φέρει, ὡσαύτως ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος τοῦ νοητοῦ ἡλίου, αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ προφήτου Ἀβακοὺμ ἄκουε λέγοντος, » Ἐπήρθη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἔστη ἐν τῇ τάξει αὐτῆς. » Κατὰ γὰρ τὸν τὰ τοιαῦτα ἐξηγούμενον μέγαν Κύριλλον ἡ Ἐκκλησία πρότερον ἐν ἀταξίᾳ ἐτύγχανεν, ἅτε τοῖς δαιμονίοις λατρεύουσα, ὕστερον δὲ τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἐπαρθέντος ἐν τῷ σταυρῷ ἐν εὐταξίᾳ γέγονε πρὸς αὐτὸν ἐπιστραφεῖσα τὸν Κύριον. Καὶ τοῦτο δεδήλωκεν αὐτὸς ὁ Χριστὸς οὕτως εἰπών, «Ὅταν ὑψωθῶ, τότε πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. »

Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ διὰ ταῦτα μὲν ἐκλείπειν ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη συγκεχώρηται, οὐ τοσοῦτον δὲ ὅσον τὴν τῶν προσκυνούντων αὐτὰ διελέγχεσθαι ἄνοιαν, κἀντεῦθεν παιδεύεσθαι ὅτι τρεπτὰ ταῦτα καὶ ἀλλοιωτά. Πλὴν δὲ τρεπτὸν οὐ Θεός.

Prætera quiddam aliud quoque novum nobis luna deficiens indicat, quemadmodum vir divinus Anastasius tradit. Quemadmodum enim a tenebris illa occupatur ob interjectam terram, quæ ab ea radios solares avertit, sic etiam Ecclesia peccato interveniente tenebris involvitur propter aversionem solis illius intellectilis. Idcirco præclare dictum a Paulo[23], Christi figuras omnia repræsentare. Lunam quidem Ecclesiæ referre imaginem, et consimiliter solem hunc sensilem solis illius intellectilis qui Christus est, de vatis Habacumi verbis intelligas licet, qui ait: « Sol elevatus est, et luna stetit in ordine locoque suo[24]. » Nam Ecclesia, quemadmodum interpres horum verborum magnus ille Cyrillus inquit, prius erat in confusione, cum malos genios coleret. Verum ubi deinceps intellectilis ille sol in crucem elevatus est, suum in ordinem rediit, ad Dominum conversa. Significare voluit hoc ipse Christus, cum diceret: « Cum sublatus fuero, tunc omnes ad me traham[25]. »

Et animadvertito, dilecte fili, non tam propter ea quæ diximus, permittere Deum ut sol atque luna deficiant, quam ut hæc sidera religiose colentium amentiam coarguat, et nos erudiat ut esse omnia mutationibus obnoxia sciamus. Quidquid autem mutationibus obnoxium est, Numen esse nequit.

Καὶ τοιαῦτα μὲν οἱ ἀστέρες ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς συμπιπτόντων διδάσκουσι τοὺς λόγου μετέχοντας. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ θεόπτης ἔλεγε Μωσῆς, «Καὶ ἔθετο ταῦτα εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ ἡμέρας καὶ εἰς ἐνιαυτούς. » Διὰ γὰρ αὐτῶν τοιῶνδε ἢ τοιῶνδε τοῖς χρώμασιν ἀνατελλόντων τήν τε χειμερινὴν τοῦ ἀέρος κατάστασιν καὶ τὴν εὐδιεινὴν σημειούμεθα. Δι' αὐτῶν αἱ τροπαὶ, δι' αὐτῶν οἱ καιροὶ, ἔαρ δηλαδὴ, θέρος, μετόπωρον καὶ χειμών· ὁ γὰρ ἥλιος τὸν ζωδιακὸν ἠρέμα διοδεύων κύκλον, καὶ ποτὲ μὲν τῷ Καρκίνῳ παραγενόμενος ποτὲ δὲ τῷ Ζυγῷ, καὶ ἄλλοτε πάλιν ἐν τῷ Αἰγοκέρωτι, τὰς διαληφθείσας τέσσαρας εἰσφέρει τροπάς. Δι' αὐτῶν αἱ ἡμέραι, δι' αὐτῶν οἱ ἐνιαυτοί. Τῷ γὰρ οὐρανῷ συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος ποιεῖ τὸ νυχθήμερον, ἰδίᾳ δὲ τὴν ἑαυτοῦ ποιούμενος δίοδον καὶ ἀπὸ ζῳδίου μεταβαίνων εἰς ζῴδιον τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῖ· ἐνιαυτὸς γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνὸς σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις. Ταῦτα δὲ πάντως οὐκ ἄξιον ἀγνοεῖν τοὺς πιστούς. Ἐντεῦθεν γὰρ ἡ ἄῤῥητος τοῦ Θεοῦ σοφία καταλαμβάνεται καὶ δύναμις· τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, καθά φησι Παῦλος, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Ταύτῃ τοι καὶ κατακρίτους ἐκείνους ὁ μέγας φησὶ Μάξιμος, ὅσοι διὰ τῆς τῶν ὄντων αἰτίας οὐ χειραγωγεῖν ἐθέλουσι καὶ ἑαυτούς.

25 Hujusmodi quædam per ea quæ sideribus accidunt, homines rationis compotes docentur. Idcirco spectator ille Dei Moses inquit: « Constituit ea in signa tempora, dies, annos[26]. » Prout enim vel hoc vel illo modo colorata oriuntur, aut turbidam aut serenam aeris constitutionem fore notamus. Per ea conversiones anni temporum ipsaque tempora efficiuntur, nimirum ver, æstas, autumnus, hiems. Etenim sol circulum illum quem zodiacum vocant sensim percurrens, dum modo in Cancro fertur modo in Libra modo in Capricorno, vices illas anni temporum quatuor indicatas efficit. Per eadem et dies efficiuntur et anni. Nam una cum cœlo sol circumvectus nocturnum diurnumque spatium absolvit. Idem itinere suo peculiariter absoluto, deque signo ad signum commeans, anni spatium perficit: annus enim aliud nihil est quam ab uno eodemque signo ad illud ipsum solis reversio. Hæc omnino religiosis hominibus ignota esse non debent. Nam de his sapientia potestasque Dei, quæ oratione nemini exponi potest, percipitur. Etenim quæ sunt ejus inadspectabilia, quemadmodum Paulus[27] ait, ea de mundi creatione, dum considerantur per opera, perspiciuntur. Propterea damnabiles illos ait esse Maximus, quicunque per cognitionem universitatis rerum ad causam ipsius universitatis sese quasi manuducere nolunt.

[23] I Cor. x, 11. [24] Habac. III, 11. [25] Joan. XII, 32. [26] Gen. I, 14. [27] Rom. I, 10.

Digitized by Google

Cum autem dici audis : « Constituit eà in signa et tempora, » simul adverte quid a Basilio tradatur. Nam in concione de sex dierum operibus numero sexta hujusmodi quædam de siderum observatione profert. Observationes luminarium ad vitam humanam sunt necessariæ, nisi quis ultra modum et curiosius quam par sit eorum signa perquirat. Nam multa de tempestatibus pluviis hinc cognoscere licet, multa de siccitatum ventorumque concitatione, vel particularium vel universalium, vel vehementium vel lenium. Nimirum ex iis quæ sol ostendere consuevit, unum ab ipso Domino traditur, cum ait : « Tempestas erit, quia triste rubet cœlum [28]. » Cum enim exhalationes quadam cum caligine sursum tendunt, obscurantur radii solis, ac sol ipse carbonis instar rutilans sanguinique consimilis apparet, speciem hanc in oculis efficiente aeris crassitie. Sic quoties luna caliginosis ab humoribus circumdatur, vel aquæ pluviæ copiam in aere vel austri commotionem vehementem minatur. Solem cum areæ (quas vocant) ambiunt, accidentium quorundam aeris signa exsistunt. 26 Itidem virgæ quæ Iridis colorem imitantes in nubibus rectæ conspiciuntur, imbres ac tempestates immensas vel omnino mutationem aeris diuturnum portendunt. Multa præter hæc in augescente vel decrescente luna observarunt harum rerum studiosi, de quibus colligi quædam indicia possunt, quod cum ejus sideris formis aer quoque terræ vicinus commutetur. Nam si tenuis puraque sit die tertio, serenitatem durabilem pollicetur : sin versus extremitates crassa et subrubescens, vel aquam e nubibus copiosam vel austri concitatiorem flatum minatur. Ignorat autem nemo quantum harum rerum indicatio vitæ humanæ utilitatis afferat. Nam et ii qui navigant, ad sidera respicientes rectum iter instituunt, eorumque situs rationem habentes navigium dirigunt. Cum enim sic comparata sit aquarum natura, nulla restent ut in eis vestigia quibus animadversis itinera mari facientes citra dubitationem progrediantur, propterea Deus illis qui ampla trajiciunt maria situm astrorum concessit tanquam marinarum semitarum vestigia. Ac de his quidem hæc sanctorum Patrum est sententia.

Verum alii quidam dictum illud Mosaicum, quod indicatum a nobis est, enarrantes per siderum commissionem atque distantiam universas res humanas administrari regique tradunt, prosperitatem et adversam fortunam indidem deducentes, adeoque simpliciter omnia quæcunque singulos in dies vitæ mortalium accidunt. At noli tu committere, dilecte fili, ut hujusmodi cogitationibus fidem habeas, nisi velis ob eam causam iniqua deprehendi sidera, siquidem alios scortatores efficiunt, alios adulteros, alios homicidas et prædones. Quin etiam ante ipsa sidera Deus eorum opifex iniquus reperiretur, qui gehennam ignis et tenebras extremas peccatoribus

Ἔθετο ταῦτα εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιρούς. Τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ κάνταῦθα προσέχειν σε ἄξιον. Ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἕκτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ περὶ τῆς τῶν ἀστέρων παρατηρήσεως καὶ τάδε φησίν. Ἀναγκαία πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀπὸ τῶν φωστήρων παρασημείωσις, ἐὰν μή τις πέρα τοῦ μέτρου ἐξ αὐτῶν σημεῖα περιεργάζηται. Πολλὰ μὲν γὰρ περὶ ἐπομβρίας ἔστι μαθεῖν, πολλὰ δὲ περὶ αὐχμῶν καὶ πνευμάτων κινήσεως ἢ ἐμπικῶν ἢ καθόλου, βιαίων ἀνειμένων. Ἕν γάρ τι τῶν ἀπὸ τοῦ ἡλίου παραδεικνυμένων καὶ ὁ Κύριος παρέδωκεν ἡμῶν, εἰπὼν ὅτι χειμὼν ἔσται· στυγνάζει γὰρ πυρράζων ὁ οὐρανός. Ἐπειδὰν γὰρ δι' ἀχλύος ἡ ἀναφορὰ γένηται, ἀμαυροῦνται μὲν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἀνθρακώδης δὲ καὶ ὕφαιμος τὴν χρόαν ὁρᾶται, παχύτητος τοῦ ἀέρος ταύτην ἐμποιούσης τὴν φαντασίαν ταῖς ὄψεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐπειδὰν ἡ σελήνη περιλιμνάζηται, ἢ ὕδατος ἀερίου πλῆθος ἢ νότου βιαίαν κίνησιν ἐπαγγέλλεται. Καὶ τῷ ἡλίῳ δὲ ὅταν αἱ λεγόμεναι ἅλω περιγραφῶσιν, ἢ καὶ οὓς ὀνομάζουσιν ἀνθηλίους, ὅταν συμπεριτρέχωσι τῇ τοῦ ἡλίου φορᾷ, συμπτωμάτων τινῶν καίρια σημεῖα γίνεται, ὥσπερ οὖν καὶ αἱ ῥάβδοι αἱ κατὰ τὴν χρόαν τῆς ἴριδος εἰς ὀρθὸν τοῖς νέφεσιν ἐμφαινόμεναι ὄμβρους καὶ χειμῶνας ἐξαισίους ἢ ὅλως τὴν ἐπὶ πλεῖστον μεταβολὴν τοῦ ἀέρος ἐνδείκνυται. Πολλὰ δὲ καὶ περὶ σελήνην αὐξανομένην ἢ λήγουσαν οἱ τούτοις ἐσχολακότες τετηρήκασι σημειώδη, ὡς τοῦ περὶ γῆν ἀέρος ἀναγκαίως τοῖς σχήμασιν αὐτῆς συμμεταβαλλομένου· λεπτὴ μὲν γὰρ οὖσα περὶ τὴν τρίτην ἡμέραν καὶ καθαρὰ σταθηρὰν εὐδίαν κατεπαγγέλλεται, παχεῖα δὲ ταῖς κεραίαις καὶ ὑπέρυθρος φαινομένη ἢ ὕδωρ λάβρον ἀπὸ νεφῶν ἢ νότου βιαίαν κίνησιν ἀπειλεῖ. Τὴν δὲ ἐκ τούτων σημείωσιν ὅσον τῷ βίῳ παρέχεται τὸ ὠφέλιμον οὐδεὶς ἀγνοεῖ. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ οἱ ναυτιλλόμενοι πρός γε τοὺς ἀστέρας ὁρῶντες τὴν ἀκριβῆ τρίβον ὁδεύουσι καὶ τῇ τούτων θέσει προσέχοντες τὸ σκάφος ἰθύνουσιν· ἐπειδὴ γὰρ οὐ δέχεται τῶν ὑδάτων ἡ φύσις ἴχνη, οἷς οἱ ὁδῖται προσέχοντες ἀναμφίβολον τὴν πορείαν ποιοῦνται, δέδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς μακρὰ διαπερῶσι πελάγη οἷον ἴχνη τῶν θαλαττίων τρίβων, τῶν ἀστέρων τὴν θέσιν. Καὶ οὕτω μὲν περὶ τούτων τοῖς ἁγίοις Πατράσι δοκεῖ.

Ἕτεροι δὲ τὸ διαληφθὲν παρερμηνεύοντες Μωσαϊκὸν ῥητὸν, ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων συγκράσεώς τε καὶ διαστάσεως λέγουσι τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα διοικεῖσθαι καὶ διεξάγεσθαι, εὐπραγίαν τε καὶ δυσπραγίαν ἐκεῖθεν κατάγουσι, καὶ ἁπλῶς ὅσα τῷ βίῳ καθ' ἑκάστην ἀπροσδοκήτως συμπίπτουσιν. Ἀλλὰ μή σύ γε, τέκνον ἠγαπημένον, τοιούτοις ὅλως ἀνάσχῃ πείθεσθαι λογισμοῖς, εἰ μὴ βούλει τοὺς ἀστέρας ἐντεῦθεν ἀδίκους εὑρίσκεσθαι, εἴ γε τοὺς μὲν ποιοῦσι πόρνους, τοὺς δὲ μοιχοὺς, καὶ ἄλλους πάλιν φονέας καὶ ἁρπαγάς. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἀστέρων αὐτὸς ἂν ὁ ποιητὴς αὐτῶν Θεὸς ἄδικος εὑρεθείη, γέενναν πυρὸς τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἀπειλῶν καὶ σκότος ἐξώτερον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι

[28] Matth. xvi, 3.

Digitized by Google

τοῦτο, οὐκ ἔστιν· αὐτεξούσιος γὰρ ὢν ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένος ἄνθρωπος εἱμαρμένῃ καὶ ἄστρασιν οὐχ ὑπόκειται. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῖς μὴ κατὰ γνώμην ἁμαρτάνουσι πῦρ ὁ Θεὸς καὶ σκότος ἠπείλησεν. Ὅτι δὲ βλασφημία ἐστὶν εἰ, Θεὸν τὸ νομίζειν ἐξ ἀστέρων γίνεσθαι τοὺς μὲν τῶν ἀνθρώπων φονέας, τοὺς δὲ πάλιν ἁρπαγας, ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἀριδήλως τοῦτο διδάξει σε πρὸς Φαῦστον. Καὶ γὰρ περὶ γενέσεως διαλεγόμενος καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν· « Ἐγὼ μὲν ἀστρολογίας ἔμπειρος οὐκ εἰμὶ, ὥστε τὴν γένεσιν ἀπ' αὐτῆς τῆς κατὰ γένεσιν ἐπιστήμης ἀνασκευάζειν. Ἄλλῳ δὲ τρόπῳ δύναμαι ἀποδεικνύειν ὅτι κατὰ πρόνοιαν διοικεῖται τὰ πράγματα· ἕκαστος γὰρ πρὸς ἃ πράττει τιμῆς καὶ κολάσεως τεύξεται. » Ἁμαρτάνουσιν οὖν οἱ γένεσιν εἰσάγοντες, αὐτὸν τὰ πάντα δημιουργήσαντα Θεὸν βλασφημοῦντες. Ἐπὶ τούτοις γὰρ τοῦ γέροντος εἰπόντος ὅτι βλασφημεῖν ἐστι τὸ λέγειν ὅτι τὰ πάντα γενέσει ὑπόκειται, καὶ πάνυ ὁ Πέτρος ἔλεγεν. Εἰ γὰρ πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαι ἐξ ἀστέρων γίνονται, οἱ δὲ ἀστέρες ὑπὸ Θεοῦ ταῦτα ποιεῖν ἐτάχθησαν, ἵνα πάντων χαλεπῶν ἀποτελεσματικοὶ γένωνται, ἁπάντων λοιπὸν αἱ ἁμαρτίαι εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται τὸν τὴν γένεσιν ἐνδόντα τοῖς ἄστρασι. Καὶ τὰ μὲν τοῦ κορυφαίου τοιαῦτα· ὅρα δὲ καὶ τί φησιν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ περὶ φωστήρων ἕκτῳ λόγῳ αὐτοῦ. Τὴν γὰρ ἀστρολογικὴν τέχνην ἐπὶ μέσου παράγων, καὶ ὅπως ἔχει μεθόδου κατεξετάζων, οὕτω κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Ἐν δὴ τούτοις τοῖς λογισμοῖς πολὺ μὲν τὸ ἀνόητον, πολλαπλάσιον δὲ τὸ ἀσεβές. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι οἱ κακοποιοὶ τῶν ἀστέρων τῆς αὐτῶν πονηρίας ἐπὶ τὸν ποιήσαντα αὐτοὺς τὴν αἰτίαν μετατιθέασιν. Ἔπειτα εἰ καὶ τῶν περὶ κακίαν καὶ ἀρετὴν ἐνεργημάτων οὐκ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἰσιν αἱ ἀρχαὶ, ἀλλ' ἐκ τῆς γενέσεως αἱ ἀνάγκαι, περιττοὶ μὲν οἱ νομοθέται τὰ πρακτέα ἡμῖν καὶ τὰ φευκτέα διορίζοντες, περιττοὶ δὲ οἱ δικασταὶ ἀρετὴν τιμῶντες καὶ πονηρίαν κολάζοντες· οὐ μὲν γὰρ τοῦ κλέπτου τὸ ἀδίκημα, οὐδὲ τοῦ φονέως, ᾧ γε οὐδὲ βουλομένῳ δυνατὸν ἦν κρατεῖν τῆς χειρός. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· αὐτεξούσιος γὰρ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι καὶ κατ' εἰκόνα παρῆχθη Θεοῦ, ἐφ' ᾧ γενέσει καὶ ἄστρασιν οὐχ ὑπόκειται. » Τοῖς μέντοι προσπταίουσιν ὁπωσδήποτε καθ' εἱμαρμένην, ὡς εἴρηται, καὶ συγγινώσκειν ἄξιον ἦν, οὐ μὴν ἐπιφέρειν μάστιγας, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐξέθετο λόγοις περὶ εἱμαρμένης καὶ τάδε διέξεισι. Τοῖς μὲν οὖν ἀνάγκῃ κατεχομένοις συγγινώσκειν οἴδαμεν. Κἂν γὰρ ὑπὸ δαίμονός τις ἐνοχλούμενος ἢ τὸν χιτῶνα διαῤῥήξῃ τὸν ἡμέτερον ἢ πληγὰς ἐπενέγκῃ, οὐ μόνον οὐ κολάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἐλεοῦμεν καὶ συγγινώσκομεν. Τί δήποτε; Ὅτι οὐχ ἡ προαιρέσεως, ἀλλ' ἡ τοῦ δαίμονος βία ταῦτα εἰργάσατο. Ὥστε εἰ καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς κατὰ τὴν εἱμαρμένην ἐγίνοντο, συνέγνωμεν ἄν· ἐπειδὴ ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνάγκη, διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγινώσκομεν. Εἰ γὰρ ἀνάγκῃ τὰ ἡμέτερα ἐδέδετο, τίνος ἕνεκεν τὸν οἰκέτην κεκλεφότα μαστίζεις; διὰ τί τὴν γυναῖκα μοιχευθεῖσαν εἰς κριτήριον ἕλκεις; ἵνα τί δὲ καὶ

A minatur. Non est autem hoc verum, non est. Quippe ad imaginem Dei conditus homo, cum suimet ipsius sit compos, nec fato nec sideribus esse subjectus potest; quod si locum haberet, non Deus præter animi sententiam peccantibus ignem atque tenebras minatus fuisset. Et fieri sane convicium Deo, cum quis existimat per sidera quosdam homicidas effici, quosdam raptores, summus ille Petrus ad Faustum scribens te docebit. Nam de natalitio sidere disserens hæc inter alia profert: «Equidem astrologiæ non sum peritus, ut nativitatem ex ipsa de natalitio sidere scientia refellere possim: verum 27 alio quodam modo possum demonstrare res humanas a Providentia gubernari. Nam quisque pro eorum quæ agit ratione vel honorem vel

B pœnam consequetur. Quamobrem errant qui natalitium sidus introducunt, ipsum opificem rerum omnium Deum convicio quodam incessentes. » Quibus in verbis quod hic senex ait, convicium in Deum esse dicere cuncta natalitio sideri esse subjecta, perquam egregie dicitur. Nam si omnia mortalium peccata ab astris oriuntur, astra vero divinitus ordinata sunt ut ea efficient, et omnium malorum ab ipsis origo proficiscatur, restat omnium peccata ad Deum referri debere, qui natalitiam illam vim sideribus indiderit. Hujusmodi sunt

C quæ summus ille vir protulit. Præter hæc vide quid magnus ille Basilius in oratione sexta, quæ est de luminaribus, dicat. Nam artem astrologicam in medium proferens, et quæ sit ejus methodus explorans, ad verbum hoc modo loquitur. In hisce ratiocinationibus magna inest stultitia et major etiam impietas. Quamobrem? Quod maleficæ noxiaque sidera pravitatis suæ causam in auctorem suum transferant. Deinde si tam virtuti quam vitiis consentaneorum actionum principia non sunt in nostra potestate, sed a necessitatibus siderum natalitiorum pendent, supervacanei sunt legum latores, qui agenda fugiendaque nobis definiunt. Nullum est enim vel furis delictum vel homicidæ, si ne volens quidem continere manum poterat. Sed non est hoc verum, non est. Quippe suæ spontis est homo, cum ad imaginem Dei sit factus; quo fit ut neque nativitati certæ neque sideribus subjectus

D sit. Quin etiam quoquo modo delinquentibus fato quodam, ut diximus, æquum esset ignoscere, non adhibere verbera, quemadmodum Chrysostomus ait. Nam in orationibus quas habuit de Fato hujusmodi quædam tradit: Iis qui necessitate coguntur, ignoscere solemus. Etenim si quis a malo genio vexatus vel tunicam nostram laceraverit vel nos verberibus affecerit, non modo non punimus eum, sed etiam miseramur veniamque largimur. Quamobrem istuc? Quia non electionis, sed mali genii vis ea designavit. Quo fit ut si quidem alia quoque delicta de necessitate fati provenirent, ignoscendum eis omnino foret. Nam si necessitas res nostras constrictas tenet, quamobrem servum tuum aliquid suffuratum verberas? quamobrem adul-

Digitized by Google

terii ream uxorem in jus rapis? quamobrem turpia designans pudore afficeris? De his perspici **28** facile potest neque fatum neque fortunam neque nativitatem neque cursum siderum res nostras gubernare. Nam si hoc largiamur, quid porro necesse fuerit adhibere labores atque sudores, ut a vitiis immunes simus? Siquidem fato decretum est fore aliquem malum, etiamsi molestias infinitas suscipiat, malus erit. Vel potius dici malus nequaquam debet, qui a necessitate ad hoc impellitur. Quodsi etiam bona valetudo atque morbi a fato pendent, supervacaneæ sunt opum impensæ, supervacanea medicorum accessio, supervacanea denique victus ratio, quam morbo aliquo laborantes accurate servant. At cum hæc supervacanea non sint (quo enim pacto id dici possit? cum magnam ex his utilitatem percipi conspiciamus), jacet hæc de fato fabula, jacet omnis de natalitio sidere oratio. Non enim homines ulli necessitati subjecti sumus, sed potius electionis libertate ac voluntatis arbitrio divinitus ornati. Nam si non est suæ spontis atque juris homo, restat eum ne ad Dei quidem imaginem creatum esse. Quo enim pacto simulacrum naturæ illius imperatricis esse possit, si hac in parte discrepet ab exemplari principe? Quippe conveniebat atque par erat, ut id quod per omnia conformatum ad similitudinem Numinis esset, quemadmodum Nyssenus antistes ait, in natura sua potestatem agendi arbitratu suo haberet imperioque neminis pareret. Itaque multis probatum minime nos alicujus natalitii sideris, quæ complurium est opinio, necessitate ligari. Nam cæteroqui nulla re nos ratione ornati a brutis animalibus differremus, quorum est arbitratu alieno, quo visum alteri fuerit, duci, cum rationis atque mentis particeps natura, si libertatem voluntatis amittat, etiam beneficio facultatis intelligentis spolietur. Quis enim mentis usus ei fuerit, si a fati necessitate ducatur, et ab ea quasi protrudatur et impellatur ad actiones? Ac de his quidem hactenus.

A πονηρὰ πράττων αἰσχύνῃ; Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι οὔτε εἱμαρμένη οὔτε τύχη οὔτε γένεσις οὔτε δρόμοι ἀστέρων τὰ καθ' ἡμᾶς διοικεῖ. Εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, τίς χρεία λοιπὸν πόνων καὶ ἱδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν ἀρετὴν ἔσται; Εἱμαρταί τινι γενέσθαι καλός· καὶ καθεύδων ὁ τοιοῦτος καὶ ῥέγχων ἔσται καλός. Μᾶλλον δὲ οὐ καλὸν τὸν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν τὸν ἐξ ἀνάγκης εἰς τοιοῦτο γινόμενον. Τίς χρεία πόνων (8) πρὸς τὸ κακίαν φυγεῖν; εἰ Εἱμαρταί τινι γε νέσθαι κακὸς, κἂν μυρία ταλαιπωρῇ, κακὸς ἔσται. Μᾶλλον δὲ οὐ κακὸν τὸν τοῦτον ἔστιν εἰπεῖν τὸν ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τοῦτο ὠθούμενον. Εἴπερ ὑγεία καὶ νόσος τῆς εἱμαρμένης ἤρτηται, περιττὰ τῶν χρημάτων τὰ ἀναλώματα, περιττὴ τῶν ἰατρῶν ἡ εἴσοδος, περιττὴ δὲ καὶ ἡ τῶν νοσούντων δ:αίτης ἀκρίβεια.

B Ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ περιττὰ ταῦτα (πῶς γὰρ, εἴγε καὶ πολλὴν ὁρῶμεν τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν), οἴχεται μὲν ὁ τῆς εἱμαρμένης μῦθος, οἴχεται δὲ καὶ ὁ τῆς γενέσεως λόγος. Οὐδεμιᾷ γὰρ ἀνάγκῃ τὰ καθ' ἡμᾶς ὑπόκειται, τετίμηται δὲ μᾶλλον προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ καὶ αὐτεξουσιότητι. Εἰ γὰρ μὴ αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ παρῆχθη λοιπόν· πῶς καὶ γὰρ εἰκὼν ἂν εἴη τῆς βασιλευούσης φύσεως, κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἀνισότητα φέρων πρὸς τὸ ἀρχέτυπον; Ἔπρεπε γὰρ τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ Θεῖον ὁμοιωμένον, ὡς ὁ Νύσσης φησὶν, ἐν τῇ φύσει κεκτῆσθαι τὸ αὐτοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον. Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι γενέσεως ἀνάγκῃ κατὰ τὴν τῶν πλειόνων ὑπόληψιν οὐ δεδέμεθα· οὐ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ κατὰ

C γνώμην ἡμῖν τὰ πραττόμενα πράττεται; κατ' οὐδὲν ἂν ἡμεῖς οἱ λόγῳ τετιμημένοι τῶν ἀλόγων ζώων διενηνόχαμεν· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶ τὸ ἀλλοτρίῳ βουλήματι πρὸς τὸ δοκοῦν περιάγεσθαι. Ἡ δὲ λογική τε καὶ νοερὰ φύσις, ἂν τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀπόθηται, καὶ τὴν χάριν τοῦ νοεροῦ συναπώλεσεν· εἰς τί καὶ γὰρ χρήσεται τῇ διανοίᾳ, τῇ τῆς εἱμαρμένης ἀνάγκῃ περιαγομένη κἀκεῖθεν ἐπὶ τὰ πρακτέα παρωθουμένη; Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ἐς τοσοῦτον.

Tu vero, dilecte fili, si quando videris infantem vitiatum ex alvo matris egredi qui vel biceps vel quadrupes sit, quemadmodum Mauricio imperante accidit, noli existimare non bonis siderum adspectibus ejusmodi conformari, quemadmodum existimavit olim Hermes ille, qui magno est apud Græcos in honore. Potius magno Athanasio et Joanni Chrysostomo cæterisque Patribus fidem habe, qui de homine a nativitate cæco et altero a nativitate claudo disserentes, causam harum rerum ad effectricem vitæ naturam ipsam referunt, non contrarios quosdam siderum situs. Et esse naturam horum causam perspicuum est maxime. Nam omnia sua quadam ratione facere consuevit, quemadmodum magnus ille Basilius **29** ait; et apud nos ovis incubantes domesticæ gallinæ hoc ipsum

Σὺ δὲ, ἀγαπητὲ, εἴ που καὶ βρέφος ὄψει ποτὲ σεσινωμένον ἐκπίπτον τῆς μήτρας, εἴ τύχῃ δικέφαλον ἢ τετράπουν, ὡς ἐπὶ Μαυρικίου βασιλέως, μὴ σχήμασιν ἀστέρων οὐκ ἀγαθοῖς τὰ τοιαῦτα διαπλάττεσθαι νόμιζε, καθάπερ ἔδοξέ ποτε καὶ τῷ παρ' Ἕλλησι τιμωμένῳ Ἑρμῇ. Πείθου δὲ μᾶλλον τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ τῷ τε χρυσορρήμονι Ἰωάννῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἁγίοις Πατράσι· περὶ γὰρ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ καὶ τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ τὸν λόγον ποιούμενοι τὴν

D διαπλάττουσαν τὸ ζῶον ἠτιάσαντο φύσιν, οὐ μὴν ἐναντίων ἀστέρων σχηματισμούς. Ὅτι δὲ ἡ φύσις τῶν τοιούτων αἰτία σινωμάτων ἐστὶ (καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἀκολουθίαν εἴωθε (9) τὰ πάντα ποιεῖν, ὡς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος), καὶ αἱ παρ' ἡμῖν ἐπωάζουσαι κατοικίδιοι ὄρνιθες μαρτυροῦσι τοῦτῳ σαφέστατα. Ὁρῶμεν γὰρ ἔστιν ὅτε ἐκ τῶν ᾠῶν ἐκ-

(8) *Ἱδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν τίς χρεία πόνων*; Hæc quæ subnim strat nobis codex Fontisebaldensis cœnobii aberant quoque a codice Leunclavii.

(9) *Τὴν διαπλάττουσαν. . . . . ἑαυτῆς ἀκολουθίαν εἴωθε . . . .* Ex. F.

Digitized by Google

πίπτοντα τετραπτέρυγα νεόττια καὶ τετράποδα. Καὶ τοῖς μὲν ἀγνοοῦσι τὴν αἰτίαν ἔκπληξιν ἐμποιεῖ τὰ τοιαῦτα πολλήν, οὐκουν δὲ καὶ τοῖς λόγου μετέχουσι. Τούτῳ μέντοι τῷ τρόπῳ καὶ δικέφαλον ὄφιν ἴδοι τις ἄν, καὶ ὅσα τοιαῦτα πλήρη τυγχάνοντα θαύματος. Ἀλλὰ μὴ σύ γε διαταράττου τούτων ἕνεκα, μηδὲ κακοποιῶν ἀστέρων ἀκτινοβολίας ἐπὶ τούτοις παρείσαγε. Ἄφες ἐπὶ ματαίοις ματαιάζειν αὐτούς. Ἐπὶ πᾶσι γὰρ τούτοις ἡ αἰτία σαφής. Εἰ μὲν οὐκ ἐτίκτοντο βρέφη δίδυμά τε καὶ τρίδυμα, εἶχες ἄν τι καὶ λέγειν· ἐπεὶ δὲ καθ' ἑκάστην τοιαῦτα ὁρᾷς, καινὸν πάντως οὐδὲν εἶγε συγκεκολλημένα τὰ δίδυμα καὶ οὐ διῃρημένα πολλάκις τῆς μήτρας ἐκπίπτουσι.

clare testantur. Videmus enim nonnunquam ex ovis provenire pullos cum alis quatuor, itemque pullos quadrupedes. Ejus rei causam quotquot ignorant, admiratione maxima percelluntur; idemque non raro etiam viris a ratione non destitutis usuvenit. Hoc modo videre nonnunquam est serpentem bicipitem, aliaque talia plena sane admirationis; quorum tu causa perturbari nolito. neque noxiorum siderum radios hic excogites. Sine, vanis illi opinionibus desipiant. Nam horum omnium perspicua causa est. Quodsi neque gemelli neque trini fetus uno partu simul ederentur, dici aliquid abs te posset. At cum modo non quotidie videas id fieri, nihil omnino novum est, si gemelli conglutinati ac non sejuncti nonnunquam ex alvo materno prodeunt.

Προγινώσκειν μὲν οὖν καὶ ἀμυδρῶς τοῦ μέλλοντος ἔκ τινων σημείων καταστοχάζεσθαι, ἄνευ ἀντιλογίας καὶ ἡμεῖς τοῦτο κατατιθέμεθα. Οὐδὲν γὰρ ἐπὶ προδήλοις οὕτω πράγμασιν ἀντιπίπτειν ἐπὶ πλέον ἰσχύομεν. Εἰ γὰρ καὶ ἥμαρτεν ἐν παραδείσῳ ὁ ἄνθρωπος, εἰ καὶ τὸ δοθὲν αὐτῷ προφητικὸν χάρισμα πάμπαν ἀπώλεσεν, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πανοικτίρμων Θεὸς τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι τέλεον παραβάλλεσθαι. Ἐφ' ᾧ καὶ σημεῖά τινα δίδωσι τοῦ προορᾶν ἕνεκεν ἐστιν ὅτε τὰ μέλλοντα κάντεῦθεν ἑαυτῷ περιποιεῖσθαι ἀσφάλειαν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Οἱ ἐν τῷ ἀέρι φαινόμενοι κομῆται λόγῳ μὲν φυσικῷ συνίστανται, θανάτους δὲ ὅμως βασιλέων ἢ καὶ προσώπων ἐπιφανῶν καταγγέλλουσιν, ὡς ὁ μέγας ἔφη καὶ οὐρανοφάντωρ Βασίλειος. Ἀλλὰ καὶ αὐχμῶν ἐστιν ὅτε ἀνέμων οἱ τοιοῦτοι δηλωτικοί, εἴ καὶ δοκοῦσι μὲν εἶναι ἀστέρες, οὐκ εἰσὶ δέ. Πῶς καὶ γάρ; εἶγε συνίστανται μὲν, οὐ παραμένουσι δέ· τῆς γὰρ ὕλης τῷ πυρὶ δαπανηθείσης, δι' ἧς ὁ κομήτης συνέστηκεν, ἐξ ἀνάγκης καὶ οὗτος σβεννύμενος διαλύεται.

Cæterum aliquid prævidere, deque signis quibusdam id quod futurum sit obscuriuscule conjectari non posse, citra contradictionem omnem fatemur. Nam in rebus adeo manifestis resistere diu sane nequeamus. Quanquam enim homo in paradiso peccavit, quanquam concessum sibi vaticinandi munus atque beneficium amisit, non tamen Deus ille misericors eum prorsus similem evadere brutis jumentis permisit. Quo fit ut signa quædam ei suppeditet, de quibus interdum futura prospiciat, eoque pacto securitati suæ consulat. Quid multis verbis opus est? Qui conspiciuntur in aere cometæ, naturali quidem illi ratione modoque oriuntur, sed interim vel regum vel aliarum illustrium personarum interitus denuntiant, quemadmodum magnus ille cœlestiumque rerum interpres Basilius inquit. Interdum vel æstus vel ventos subsecuturos indicant. Et videntur quidem esse sidera, verum non sunt. Qui enim esse sidera possint? cum oriantur quidem, sed non durabiliter maneant. Nam materia, de qua cometes exstitit, per ignem absumpta, necessario et ipse exstinctus dissipatur.

Ἀλλ' ὅρα καὶ τὴν γένεσιν ὁποία τίς ἐστι καὶ πόθεν ἔσχηκε τὴν ἀρχήν. Ἐκ τῆς καπνώδους καὶ ξηρᾶς ἀναθυμιάσεως ἕως αὐτῆς τῆς σελήνης ἀνάγεται διὰ κουφότητα καπνὸς μὲν οὖσα κατὰ τὴν οὐσίαν, φλὸξ δὲ κατὰ τὴν δύναμιν. Ἐφ' ᾧ καὶ ὑπέκκαυμα ταύτην ὁ Ἀριστοτέλης ἐκάλεσε, τουτέστιν ὑφειμένον πῦρ· ὁ γὰρ καπνὸς θερμὸς μέν ἐστι, μὴ μέντοι γε πῦρ αὐτενέργητον. Ἐξάπτεται τῇ τοῦ παντὸς περιφορᾷ συγκινούμενον. Ἀλλ' ἡμέρας μὲν οὐ φαίνεται διὰ τὴν τοῦ ἡλίου μαρμαρυγὴν, νυκτὸς δὲ τὰ τοιαῦτα διάδηλα γίνεται. Ἐπειδὰν οὖν τὸ μέρος τοῦ ὑπεκκαύματος διὰ τὴν κίνησιν ἐξαφθῇ, εἰ μὲν οὐκ ἐντύχῃ ἑτέραις οὐσίαις ἐπιτηδείαις εἰς ἔξαψιν, θᾶττον ἀναπνεύσεσθέννυται, ἐπειδὰν δὲ κινηθὲν παχείᾳ ὕλῃ ἐγκύρσῃ τινὶ, ἐκεῖσε ἐνίσχεται· ὅθεν ἡ τοιαύτη ὕλη κατὰ πᾶν ἐξαπτομένη αἴξ τε καὶ κομήτης λέγεται. Ἀποσπινθηρίζουσα γὰρ δοκεῖ τινα κόμην ἔχειν καθειμένην καὶ οἷά τισι μαλλοῖς κατὰ τὰς αἴγας βρίθεσθαι· ταύτῃ τοι καὶ κομήτης τὸ τοιοῦτον φάσμα ὠνόμασται. Οὗτος μὲν ὁ κομήτης ἐνίοτε καὶ πολυήμερός ἐστιν, ἀρκούσης τῆς ὑποκειμένης

Animadverte autem ortum ipsorum, cujusmodi sit et unde principium habeat. Exsistunt cometæ de fumosa et sicca exhalatione, quæ exhalatio propter levitatem suam ad lunam usque subvehitur, et natura quidem essentiaque sua fumus est, verum vim flammæ continet. Quo fit ut Aristoteles eam fomitem vocet, hoc est ignem remissum. Quippe fumus est calidus quidem ille, non tamen ignis vi sua et efficaciter agens. Accidit autem deinceps ut agitata cum hoc universo accendatur. Et interdiu qui ob splendorem solis haud conspicitur, noctu vero apparet. Posteaquam fomitis illius pars aliqua propter motum 30 accensa deflagraverit, si alias essentias ad inflammationem idoneas non consequatur, citius exstinguitur: sin ipso in motu ad crassam quamdam materiem feratur, magis invalescit et augetur. Unde fit ut hujusmodi materies accensa penitus capra cometesque vocetur. Quippe dum scintillat, comam quasi quamdam habere prolixam videtur, velutique lanis caprarum in morem onusta esse; quæ ipsa

Digitized by Google

ratio est quamobrem cometes, hoc est crinitum sidus appelletur. Et durat interdum diebus compluribus, nimirum materie subjecta diuturnam ad inflammationem sufficiente. De causa eadem et ignis oritur ille qui noctibus serenis e cœlo labi videtur, et quem nonnulli rudiores esse cœleste sidus existimant, cum homines in hisce disciplinis exercitati speciem ejusmodi trajectionem nuncupent. Cum enim illud quod ex motu est accensum, in materies igni concipiendo idoneas inciderit, et deinde flamma de una ad aliam materiem lata longius sese diderit ignis ad hastæ formam extensus, fit hoc quod trajectionem vocant. Consuevimus enim visis ejusmodi pro ratione formarum, quibus conspiciuntur, appellationes indere.

A αὐτῷ ὕλης εἰς χρονίαν ἐξαψιν. Ἐντεῦθεν οὖν ἔσχει τὴν γένεσιν καὶ τὸ δοκοῦν ἐξ οὐρανοῦ ῥίπτεσθαι πῦρ αἰθρίας οὔσης τῆς νυκτὸς, ὃ δὴ καί τινες τῶν ἀγροικοτέρων ἄστρον οὐράνιον ἡγηνται. Ἀλλ' οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἠσχολημένοι τὸ τοιοῦτον φάσμα διάττοντα κατονομάζουσιν. Ἐπειδὰν γὰρ τὸ διὰ τὴν κίνησιν ἐξαφθὲν ὕλαις ἐπιτηδείαις εἰς ἔξαψιν ἐντύχῃ, κἀντεῦθεν ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην φερομένης τῆς φλογὸς διαδόσιμον γένηται τὸ πῦρ, κατὰ σχῆμα τοῦ δόρατος ἀπομηκυνθῇ, τὸ τοιοῦτον διάττων ὠνόμασται κατὰ τὰ φαινόμενα σχήματα, καὶ τὰς ἐπωνυμίας ἀποπληροῦσι τοῖς φάσμασιν.

Quapropter hæc, uti diximus, in cœlo collocavit Deus, ut signa nobis essent de quibus haud vulgares muniendi nostri rationes colligeremus. Nam aspice mihi nubes, quæ cum interdum lanarum velleribus consimiles cernuntur, plerumque tempestates pluvias denuntiant. Atque etiam iris, arcus nimirum ille quem in cœlo conspicimus, non simpliciter neque fortuito nostris semet oculis offert, sed pluvia tempestate conspecta serenitatem fert secum, serena, pluviam designat. Hæc enim Deus in signa constituit.

B Ἔθετο μὲν οὖν εἰς σημεῖα, καθάπερ εἴρηται, ὁ Θεὸς ταῦτα δὴ τὰ κατ' οὐρανὸν, ὡς ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀσφάλειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν προσγίνεσθαι. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τὰ νέφη πόκοις ἐρίων φανέντα ποτὲ παραπλήσια χειμῶνας ἐνίοτε προσημαίνουσιν. Ἀλλὰ καὶ ἶρις αὐτὴ, τὸ κατ' οὐρανὸν δηλαδὴ φαινόμενον τόξον, ὡς οὐχ ἁπλῶς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν καὶ ὡς ἔτυχε πρόκειται· χειμῶνος μὲν γὰρ αὕτη φανεῖσα εὐδιεινὴν ἐπιφέρει κατάστασιν, εὐδίας δὲ οὔσης εἶγε φανείη, χειμῶνα τοὐναντίον ἐμήνυσε. Καὶ ἔθετο γὰρ, φησὶ, ταῦτα εἰς σημεῖα.

Et caret iris essentia peculiari sua, solumque species quædam est imaginaria cernentis aspectus, orta de sole in nubes partium diversarum incidente. Itidem lumen ambiens area specie tenus exsistit, cum reapse nihil sit deque aspectus refractione oriatur. At vero fulguris ignis essentia peculiari non caret, tametsi vim urendi non habeat. Etenim ejus natura partium est subtilium, et corpora celeriter præterit. Quo fit ut ea nec urat nec denigret. Quanquam enim hujusmodi fulmen ignis est, et a natura vi præditum est urendi, tamen ejus subtilitas et præterea celeritas, non diu corporibus inhærens, illæsa relinquit. Prester vero, sicut ipsum etiam nomen indicat, adurit ea corpora quæ attigerit. Et adurit propterea quod secum trahat e nube materiem quamdam crassiorem, eamque inflammet. Præterem ipsum ventus præcedit. Patet hoc inde, quod ea quæ conflagratura sunt, prius a vento 31 convellantur. Quippe flatus ille presteris, cum sulfureus sit, verberandi ac perrumpendi vim habet.

'Ἀλλ' ἡ μὲν ἶρις ἀνυπόστατός ἐστι, φαντασία δὲ μόνον τῆς ὁρώσης ὄψεως, ἐξ ἡλίου συνισταμένη νέφεσιν ἀνομοιομερέσιν ἐμπίπτοντος. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ σελήνην ἅλως ἔμφασις ὡσαύτως ἐστὶν, οὐ μὴν ὑπόστασις, ἐξ ἀνακλάσεως τῆς ὄψεως. Τὸ δὲ ἀστραπαῖον πῦρ ἀνυπόστατον μέν ἐστιν, οὐκ ἔχει δὲ τὸ φλέγαν· λεπτομερὴς γὰρ ἡ οὐσία αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ σώματα ταχέως παρέρχεται, ὅθεν οὔτε καίει οὔτε μελαίνει αὐτά. Εἰ γὰρ καὶ πῦρ ὁ τοιοῦτός ἐστι κεραυνὸς καὶ φύσει ἔχει τὸ καίειν, ἀλλ' ἡ λεπτότης αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ ἡ ταχύτης μὴ ἐγχρονίζουσα τοῖς σώμασιν, ἄκαυστα ταῦτα ἐᾷ. Ὁ δὲ πρηστὴρ, ὡς καὶ αὐτὸ δηλοῖ τοὔνομα, τὰ παρατυχόντα καταφλέγει σώματα. Καταφλέγει δὲ διὰ τὸ συνεπισπᾶσθαι μεθ' ἑαυτοῦ παχυμερεστέραν ὕλην ἐκ τοῦ νέφους, καὶ ταύτην ἐκπληροῦν. Τούτου δὲ τοῦ πρηστῆρος καὶ προηγεῖται πνεῦμα. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τὰ μέλλοντα ἐμπίπρασθαι πρῶτον ὑπὸ πνεύματος ῥήγνυσθαι· τὸ γὰρ πνεῦμα τοῦ πρηστῆρος θειῶδες ὂν πλήττει καὶ ῥήγνυσι. Ταύτῃ τοι καὶ τὰ κεραυνωθέντα μένει διεστῶτα ἐπὶ χρόνον τινά.

Itaque fulmen, fili, hoc est ignem illum fulguris, vel per nubium collisionem fieri putato vel per expressionem, cum nimirum essentia quædam ignea in nubes incidit, ac per vim inde rursus excernitur, quasique ab ipsa nube protruditur et impellitur. Nam ecpyrenismus est quædam quasi ejaculatio per compressionem facta, quemadmodum nos quoque olivarum ossicula digitis comprimentes sursum vel deorsum ejaculamur. Tale quiddam est fulmen, quod per ecpyrenismum fit, cum præsertim inferior nubis crassities de loco superiore condensata irruentem in se substantiam penetrare suumque ad locum tendere non sinit. Tunc enim

Τὸν μέντοι κεραυνὸν, ἀγαπητὲ, τοῦτ' ἔστιν αὐτὸ τὸ ἀστραπαῖον πῦρ, ἢ κατὰ σύγκρουσιν τῶν νεφῶν γίνεσθαι νόμιζε ἢ κατὰ ἐκπυρηνισμὸν, ἡνίκα δηλαδὴ πυρώδης οὐσία τοῖς νέφεσιν ἐμπεφοῦσα κατὰ βίαν ἐκεῖθεν ἐκραγῇ, ῥιπτομένη καὶ οἷον εἰπεῖν ὠθουμένη παρὰ τοῦ νέφους αὐτοῦ. Ἐκπυρηνισμὸς γάρ ἐστιν ὁ κατὰ συμπίεσιν· ἀκοντισμὸς γάρ ἐστιν, ὡς ὅταν καὶ ἡμεῖς τὰ τῶν ἐλαιῶν ὀστᾶ ταῖς δακτύλοις συμπιέζοντες ἢ ἄνω ἢ κάτω ταῦτα ἐξακοντίζωμεν. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ κατὰ ἐκπυρηνισμὸν κεραυνὸς, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἡ τοῦ νέφους παχύτης ἄνωθεν πυκνωθεῖσα τὴν ἐμπεσοῦσαν ἐκεῖσε οὐσίαν οὐκ ἐᾷ τε διελθεῖν καὶ ἐπὶ τὸν χῶρον αὐτῆς ἀνελθεῖν·

Digitized by Google

τηνικαῦτα γὰρ ὑπὸ τοῦ νέφους, ὡς εἴπομεν, συμπιεζομένη τε καὶ ὠθουμένη κάτω ῥιπτεῖσθαι πάλιν βιάζεται. Ὁ δὲ ἕτερος ἀποτίκτεται κεραυνὸς τῶν νεφῶν συντριβομένων. Ἡ μὲν γὰρ ῥῆξις τὸν κεραυνὸν ἀπεγέννησε, τοῦ νέφους βίᾳ σπασθέντος· τηνικαῦτα δὲ θυλάκου ὥσπερ διαῤῥαγέντος ὑετὸς κατενήνεκται. Ὁ δέ γε τῆς ῥήξεως ἦχος τὴν βροντὴν ἀπεγέννησεν. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν δεῖ πρῶτον ῥαγῆναι τὸ νέφος καὶ οὕτω φανῆναι τὴν ἀστραπήν· ἡμεῖς δὲ τοῦ πυρὸς ἐπιλαμβανόμεθα πρότερον. Τούτου δὲ αἴτιον ἡ τῶν ὠτίων καὶ τῶν ὀφθαλμῶν διοργάνωσις· οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἀμέσως ὁμιλοῦντες τῷ ἀέρι τοῦ ὁρατοῦ θᾶττον ἀντιλαμβάνονται, ὁ δέ γε τοῖς ὠτίοις προσεβλημένος κοχλοειδὴς πόρος βραδέως εἰσάγει τὸν ψόφον. Κοχλοειδῆ δὲ τὸν τοιοῦτον κατεσκεύασε πόρον ὁ δημιουργὸς ἡμῶν Θεός, ἵνα μὴ ἐκ τῶν παραπιπτόντων ἡμῖν ἀθρόων, εἴτε ψόφου εἴτε ἀέρος ψυχροῦ, ὁ ἐγκέφαλος ἡμῶν οὐ μικρῶς καταβλάπτηται. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ ξηροτάτου νέφους ὁ κεραυνὸς ἐκραγῇ, φοινικοῦς τε τὴν χροιὰν ὁ τοιοῦτός ἐστι, καὶ τὴν οὐσίαν φλογώδης, εἰ δὲ ἀφ' ὑγροτέρου νέφους, λευκόν τε ἔχει τὸ χρῶμα καὶ καυσώδης ἥκιστα.

A a nube, quemadmodum indicavimus, compressa et impulsa deorsum vergere per vim cogitur. Alterum vero fulmen gignitur collisis inter se nubibus eaque de causa perruptis. Nam ea perruptio fulmen efficit nube per vim convulsa: simul utre quasi quodam rupto, pluvia delabitur. Strepitus ipse perruptionis tonitru efficit. Et nubem quidem perrumpi necesse est, ut ita fulgur conspiciatur: nos vero prius ignem percipimus. Ejus rei causa est aurium et oculorum structura. Nam oculi nostri citra medium ullum cum aere juncti citius rem visilem prehendunt. At meatus ille tortuosus cochleæque consimilis, quo septæ sunt aures, tarde sonum admittit. Et opifex noster Deus hunc ipsum instar cochleæ tortuosum condidit ne per B illabentes subito sive strepitus sive frigidum aera cerebrum nostrum graviter læderetur. Jam si fulmen e nube siccissima erumpat, punicei coloris est et natura vehementer urens: sin ex humidiori nube, colorem album habet ac minus urit.

Οὕτω μὲν οὖν, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, καὶ τοὺς ἀστέρας τοὺς ἀπλανεῖς τε καὶ πλανωμένους εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς ὁ ποιητὴς πάντων καὶ κύριος ἔθετο. Κυρίους δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀρετῆς τε καὶ κακίας παρεκτικοὺς οὐκ ἄν ποτε εἴπῃ τις λογισμοῦ κύριος ὤν, εἴ γε καὶ μᾶλλον ἤκουσε τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος· « Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » Ἐὰν θέλητε γὰρ εἰπὼν ἔδειξε προφανῶς ὡς ἐλεύθερός τις ὁ καθ' ἕνα ἡμῶν, καὶ ὅτι τῶν αὐτοῦ πράξεων ἕκαστος C ὁμολογουμένως πέφυκε κύριος.

Sic ergo, quemadmodum exposuimus hactenus, sidera non tam errantia quam erratica rerum opifex atque dominus in signa temporaque constituit. Ea vero potestatem absolutam in actiones nostras habere, virtutemque nobis aut vitium indere, nemo unquam rationis compos dixerit, siquidem Deum per vatem loqui audierit: « Si volueritis et obtemperaveritis mihi, bonis terræ vescemini [99]. » Cum enim ait: « Si volueritis, » manifesto declarat unumquemque nostrum liberum esse, simulque singulos esse sic a natura comparatos, suarum ut actionum ipsi sint domini.

Εἰδέναι γὰρ τοῦτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἄνωθεν ὀφείλεις, ἀγαπητέ, ὅτι οἱ τὸν ἥλιον λέγοντες μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχειν κάτωθεν μετὰ τὴν αὐτοῦ δύσιν, ἀλλ' ἐκ πλαγίου τὴν αὐτοῦ ποιούμενον δίοδον πρὸς ἀνατολὰς ἀπέρχεσθαι κἀκεῖθεν αὖθις ἀπέρχεσθαι τοῦ φωτίζειν τὴν γῆν, οὐκ εὐπαράδεκτα λέγειν, ὡς οἶμαι, τοῖς εὖ φρονοῦσιν κριθήσονται, εἰ μή που κατὰ λόγον οἰκονομίας τοιαῦτα λέγειν προάγονται. Εἰ γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἡ νὺξ ἀλλ' ἢ σκίασμα γῆς, τοῦ ἡλίου τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησί, πῶς λοιπὸν βαθεῖα τὴν ἡμέραν διαδέξεται νὺξ, τοῦ ἡλίου κατ' ἐκείνους D ἐγγύτατα καὶ μικροῦ πρὸς ἡμᾶς στρεφομένου, κἀντεῦθεν ἀκτίνων ἡμῖν ἐμπιπτουσῶν καὶ φωτιζουσῶν τὸ περίγειον; Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, αὐτοῖς τοῖς πράγμασι πείσθητι. Ἐν Βρετανίᾳ τῇ νήσῳ ὀκτωκαιδεκάωρος μὲν ἡ ἡμέρα ἐστὶν, ἐξάωρος δὲ ἡ νύξ. Καὶ οὐ μόνον ἐξάωρος, ἀλλὰ καὶ τὸ σκότος αὐτῆς οὐ πάνυ βαθὺ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν ὁποῖόν ἐστι τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον. Ἐμπίπτουσι γὰρ αὐτοῖς αἱ αὐγαὶ τοῦ ἡλίου. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κἀν ταῖς νυξὶν αὐταῖς ὁ ἥλιος ἐγγιστα περιστρέφεται διὰ τὸ βραχύτατον αὐτοῦ

32 Præter indicata vero, dilecte fili, hoc etiam scire debes, eos qui solem dicant non inferius terram post occasum suum subtercurrere, sed obliquo itinere ad ortum pervenire indeque rursum pergere ad collustrandam terram, mea quidem sententia viris prudentibus parum probabilia tradere judicandos esse, nisi forte certo quodam consilio talia proferant. Nam si nihil aliud est nox quam umbra terræ, quæ exsistit sole terram subtercurrente, quemadmodum Joannes ille Damascenus inquit, quo fieri pacto poterit ut alta nox diem excipiat sole (de ipsorum quidem sententia) quamproxime a nobis sese convertente, quocum esse conjunctum oportet ut ad nos radii pertingant terræque vicinas partes collustrent? Quodsi huic orationi fidem non habes, rebus ipsis persuaderi te patitor. In insula Britanniæ dies horarum XVIII spatium continet, cum nox plures quam VI horas non habeat. Neque tantum sex horarum est, sed etiam caligo ejus non admodum est profunda, nimirum ejusmodi quale quiddam nos crepusculum dicimus. Nam pertingunt ad eos radii solis. Quamobrem? Quia per ipsas etiam noctes sol ab eis quam

[99] Isa. I, 19.

Digitized by Google

proxime circumagitur, propterea quod exigua pars ejus sub terram demergatur. Britannorum quidem ii quotquot oculorum acumine valent, per noctem accurate cernunt ac tantum non omnia suis oculis comprehendunt. De quo velim discas quod si sol in climate nostro non sub terra cursum suum perficeret, sed itidem ut istic quamproxime apud nos circumvolveretur, nox reapse non nox foret, nec ejus tenebræ admodum profundæ, sed ejusmodi quales jam ante significavimus, nimirum terra non officiente radiis solaribus nec eos obstruente. Nox enim aliud nihil est, quemadmodum et magnus ille Basilius ait, quam terræ obumbratio. Quapropter si sol terram non subtercurreret, sed proxime alicubi circumagitaretur, sicuti superius aiebamus, fieri nequaquam posset ut noctem profundam haberemus. Et vero quid opus est multa commemorare singulaque recensere? Cum globosa sit terra et in universi medio quasi suspensa hæreat, apud alios aliter sol oritur et occidit. Eadem de causa nonnullis æqualia dierum atque noctium efficit spatia, nonnullis inæqualia. Neque mirum tibi sit apud Britannos noctem sex horarum esse, quando apud alios, quibus eam ad sublimitatem vel australis vel aquilonalis polus est elevatus ut alterum omnino supra verticem habeant, apud hos ergo propter solis in circulum conversionem tota regio tenebras perpetuas habet, noctemque sic dividitur, ut diem quidem sex mensium totidemque mensium noctem habeant. Ac de his quidem hoc modo dictum esto.

Non ignoro autem, dilecte fili, te de hoc etiam præter alia sollicite perquisiturum. Quamobrem, inquies, toto triduo quidem diffusa lux erat illa primigenia, quarto autem die divisa est in luminaria, nimirum solem, lunam, reliqua sidera? Nolim equidem nimis te curiose sacrarum Litterarum verba examinare, quando hac in parte studio discendi tuo prorsus satisfacere non possumus. Scito tamen condidisse quidem initio Deum lucem illam puram et expertem materiei crassæ, verum non ipsum discum, ut inde discamus quorum operum ipse sit effector, eoque percepto præstantissimum illum artificem tanto magis admiremur: nam a magnitudine pulcritudineque creatorum tum sapientia tum potestas opificis perspicitur [30]. Ejusmodi vero lucem deinceps in discos collocat, ut promanantes inde radios per discum nonnihil velut obscuratos usui nostro idoneos atque convenientes redderet. Nam de Theodoreti sententia, cum oculis prædita sint animalia, lucem illam alteram ferre non potuissent. Habes expositionem de ipsa petitam historia.

Quodsi verba Mosaica sublimius etiam intelligere vis, ut discas quamobrem lux illa triduo diffusa fuerit ubique ac deinceps in luminaria quasi recondita, divinum illum Anastasium habes, qui per allegorias hæc in hunc modum declarat. Lux illa præcedentium trium dierum, de qua Litteræ sacræ

[30] Sap. XIII, 5.

μέρος ὑπὸ γῆν καταδύεσθαι. Καὶ οἵ γε τῶν Βρεταν- A
νῶν ὀξυδερκέστατοι σαφῶς ὁρῶσι κατὰ τὴν νύκτα
καὶ μικροῦ πάντως τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαμβάνουσι.
Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν ὡς εἴ γε καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς
κλίματι οὐχ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος διοδεύων ἦν, ἀλλ' ἐγ-
γιστά που κάνταῦθα περιεστρέφετο, ἡ νὺξ ἀληθῶς
οὐχὶ νὺξ, οὐδὲ πάνυ βαθὺ τὸ σκότος αὐτῆς, ἀλλὰ
τοιοῦτον ὁποῖον ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισεν, ἅτε
οὐμενοῦν ἀντιφραττούσης ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσι παν-
τάπασιν. Ἡ γὰρ νὺξ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα
γῆς, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Τοῦ γοῦν ἡλίου
μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ἀλλ' ἐγγιστα περιστρε-
φομένου, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, βαθεῖαν γίνεσθαι
νύκτα πάντως ἀμήχανον. Καὶ τί χρεία πολλὰ λέγειν
καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Σφαιρικῆς οὔσης
τῆς γῆς καὶ ἐν μέσῳ τοῦ παντὸς ἀπηωρημένης, B
παρ' ἄλλοις ἄλλως ἀνατέλλει τε καὶ δύνει ὁ ἥλιος,
κἀντεῦθεν τοῖς μὲν ἴσα τελεῖ τὰ νυχθήμερα, τοῖς δὲ
πάλιν ἄνισα. Μὴ θαύμαζε εἴγε παρὰ Βρετανοῖς
ἐξάωρός ἐστιν ἡ νὺξ, ὅπου γε παρ' ἑτέροις, οἷς το-
σοῦτον ὁ πόλος ἐξῆρται ὁ βόρειος ἢ ὁ νότιος ὥστε
κατὰ κορυφὴν ἔχειν τὸν ἕτερόν γε πάντως αὐτῶν,
τούτοις διὰ τὴν πέριξ τοῦ ἡλίου περιδρομὴν τὸ
οἰκούμενον ἅπαν ἐσκίασται, ὅ τε ἐνιαύσιος αὐτοῖς
κύκλος ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτὶ ὡσαύτως μεμέρισται,
ὡς εἶναι τούτοις λοιπὸν τὴν ἡμέραν ἐξάμηνον καὶ
τὴν νύκτα ἰσάριθμον. Καὶ τούτων οὕτως.

33 et anniversarius orbis ille consimiliter in diem

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις
περιεργάζῃ, Τί δή ποτε, λέγων, ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις C
ἀνακεχύμενον ἦν ἐκεῖνο τὸ πρωτόγονον φῶς, ἐν δὲ
τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τοῖς φωστῆρσι κατεμερίσθη, τῷ
τε ἡλίῳ δηλαδὴ, τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄστρα-
σιν; Ἀλλὰ μὴ ἐπὶ πλέον τὰ θεῖα πολυπραγμόνει
ῥητὰ, ὅτι μηδὲ θεραπεύειν ἐπὶ τούτοις ἰσχύομεν
τὴν σὴν φιλομάθειαν. Ἴσθι τοιγαροῦν ὅτι παράγει
μὲν ὁ Θεὸς τὸ καθαρὸν ἐκεῖνο καὶ ἄϋλον φῶς, οὐχὶ
δὲ καὶ τὸν δίσκον αὐτὸν, ἵνα μάθωμεν ἐντεῦθεν
ὁποίων ἔργων ἐστὶν αὐτουργὸς, καὶ ἵνα μαθόντες
τὸν ἀριστοτέχνην Θεὸν ἐπὶ πλέον θαυμάζωμεν· ἐκ
μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἡ τοῦ δη-
μιουργοῦ καθορᾶται σοφία καὶ δύναμις. Δίσκῳ δὲ
τὸ τοιοῦτον ἐναποτίθησι μετὰ ταῦτα φῶς, ἵνα τὴν
ἐκπηδῶσαν ἐκεῖθεν ἀκτῖνα διὰ τοῦ δίσκου συσκια- D
ζομένην ἐργάσηται σύμμετρον· ὀφθαλμοὺς γὰρ
ἔχοντα ζῶα οὐκ ἂν ἤνεγκεν, ὥς πού φησι Θεοδώ-
ρητος. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ λόγος καθ' ἱστορίαν
ἐπῆλθέ σοι.

Εἰ βούλει δὲ καὶ ὑψηλότερον ἐκλαβέσθαι τὰ
Μωσαϊκὰ καὶ θεῖα ῥητὰ, ὥστε μαθεῖν ἐκ τούτων
τίνος ἕνεκεν ἀνακεχυμένον ἦν ἐπὶ τρισὶν ἡμέραις
ἐκεῖνο τὸ φῶς ἁπανταχοῦ, μετὰ δὲ ταῦτα τοῖς
φωστῆρσιν ἐναπετίθετο, τὸν θειότατον ἔχεις Ἀνα-
στάσιον ἀλληγοροῦντα τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν οὖν τῶν

Digitized by Google

προλαβουσῶν τριῶν ἡμερῶν φῶς, περὶ οὗ ἡ Γραφὴ λέγει, « Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, » ὑφηπλωμένον δν ἐφ' ὅλον τὸ σύμπαν, τὸ τῆς ἀκτίστου Τριάδος παριστᾷ φῶς πανταχοῦ φθάνον ὡς ἀπερίγραπτον· ὅτε δὲ τῷ ζοφερῷ μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ φωτεινῷ διὰ τὴν ἕνωσιν δίσκῳ ἐναπετίθετο, τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν προέγραφε· σκοτεινοὺς καὶ γὰρ ὄντας ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ τῇ καθ' ὑπόστασιν ἑνώσει ἐλάμπρυνε, καὶ πρὶν διὰ μοναδικοῦ φωτὸς τὸ σύμπαν ἐφώτιζε. Κατὰ δὲ τὴν τετάρτην ἡμέραν τριαδικῷ φωτὶ τὰ πάντα κατηύγασεν, ὅτε δηλαδὴ ὁ ἥλιος Χριστὸς ἀνέτειλε. Τὸ μὲν γὰρ μοναδικὸν ἐκεῖνο φῶς τύπος ἦν τῆς μοναρχικῆς θεότητος, τὸ δὲ τριαδικὸν τοῦτο φῶς τῶν τριῶν πάλιν ὑποστάσεων τύπος ἦν. Οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἥλιος περὶ οὗ Σολομὼν λέγει, « Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος (τοῦτ' ἔστι Χριστὸς) « ἐπὶ γῆς, καὶ δύνει ὁ ἥλιος (τουτέστι πρὸς τάφον χωρεῖ), καὶ πάλιν πρὸς τὸν τόπον αὐτοῦ ἄνεισιν. » Ἐκ τοῦ ἡλίου δὲ χορηγεῖται τῇ σελήνῃ τὸ φῶς, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Χριστοῦ τοῦ νοητοῦ ἡλίου καταλάμπεται ἡ Ἐκκλησία καὶ πάντες οἱ ἅγιοι· « Ἐκ τοῦ πληρώματος » γάρ φησιν « αὐτοῦ πάντες ἐλάβομεν. »

A his verbis loquuntur : « Dixit Deus, Exsistat lux, et exstitit lux [31], » hæc igitur per omnem rerum universitatem explicata Trinitatis illius increatæ lucem nobis repræsentat, nusquam non locorum penetrantem, uti quæ nullis sit finibus circumscripta. Posteaquam vero caliginoso quidem prius, at deinceps propter unionem lucido imponebatur disco, Christi administrationem in carne nobis quasi delineabat : nam ille nos ob peccatum caliginosos per unionem illam personalem collustravit. Ac prius quidem per unicam lucem universum hoc illuminabatur, verum die quarto trina luce cuncta perfundebantur, nimirum postquam sol ille noster Christus exortus est. Nam lumen illud unicum divinitatis uno cuncta comprehendentis imperio simulacrum erat, et hæc trina lux itidem trium personarum erat figura. Sol autem iste intelligitur, de quo Salomo dicit : « Exoritur sol (hoc est Christus) supra terram, et occidit sol (hoc est in sepulcrum sese confert), rursumque suum ad locum redit [32], » nimirum ad Patrem. **34** Ab eodem sole lux lunæ suppeditatur, quia per Christum, solem illum intellectilem, tam Ecclesia quam omnes homines sancti collustrantur : quippe de ipsius plenitudine, sicut ille ait [33], omnes sumpsimus.

B

Ἔχεις ἰδοὺ καὶ τὰ τῆς τετάρτης ἡμέρας, εἰ καὶ μὴ κατὰ σὴν ἔφεσιν δι' ἡμετέραν πάντως ἀσθένειαν.

En habes et quarti diei opera, quanquam non pro voto desiderioque tuo propter imbecillitatem videlicet nostram.

ΗΜΕΡΑ ΠΕΜΠΤΗ.

Τῇ δὲ πέμπτῃ ἡμέρᾳ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης ἐξάγει καὶ αὐτὰ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπὶ τούτοις ἄξιον ζητῆσαι διὰ τί τοῦ ὕδατος οἱ ἰχθύες χωριζόμενοι διαφθείρονται. Διότι οὐκ ἔχουσιν ἀναπνοὴν ὥστε ἕλκειν τὸν ἀέρα τοῦτον, ἀλλ' ὅπερ τοῖς χερσαίοις ἐστὶν ὁ ἀὴρ, τοῦτο τῶν πλωτῶν γένει τὸ ὕδωρ. Καὶ ἡ αἰτία δῆλη, ὅτι ἡμῖν μὲν ὁ πνεύμων ἔγκειται ἀραιὸν καὶ πολύπορον σπλάγχνον, ὃ διὰ τῆς τοῦ θώρακος διαστολῆς τὸν ἀέρα δεχόμενον τὸ ἔνδον ἡμῶν θερμὸν ἀναῤῥιπίζει καὶ ἀναψύχει, ἐκείνοις δὲ ἡ τῶν βραγχίων διαστολὴ καὶ ἐπίπτυξις δεχομένων τὸ ὕδωρ καὶ διιέντων τὸν τῆς ἀναπνοῆς λόγον ἀποτελεῖ.

C

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν παρὰ τοῖς ἰχθύσιν ἐξ ἡμισείας ὥπλισται τοῖς ὀδοῦσιν, ὡς βοῦς παρ' ἡμῖν καὶ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ μηρυκίζει τι παρ' αὐτοῖς, εἰ μὴ τὸν σκάρον ἱστοροῦσί τινες. Πάντα δὲ ὀξυτάταις ἀκμαῖς ὀδόντων καταπεπύκνωται, ἵνα μὴ τῇ χρονίᾳ μασήσει ἡ τροφὴ διαῤῥέῃ· ἔμελλε γὰρ, εἰ μὴ ὀξέως κατατεμνομένη τῇ γαστρὶ παρεπέμπετο, ἐν τῇ λεπτοποιήσει διαφορεῖσθαι παρὰ τοῦ ὕδατος.

D

Εἰ δὲ ζητεῖς καὶ τίνος ἕνεκεν οἱ ἰχθύες διὰ τῆς Προποντίδος ἐπὶ τὸν Εὔξεινον ὥσπερ τι ῥεῦμα φέρονται, αὐτοὶ μονονουχὶ βοῶσιν ὅτι εἰς διαμονὴν τοῦ γένους τὴν μακρὰν ταύτην ἀποδημίαν στελλόμεθα. Οὐκ ἔχουσιν ἴδιον λόγον, ἔχουσι δὲ τὸν τῆς φύσεως νόμον ἰσχυρῶς ἐνιδρυμένον καὶ τὸ πρακτέον

DIES QUINTA.

Die quinta Deus pisces marinos et aerias aves in ortum producit. Hic primum operæ fuerit pretium inquiri quamobrem pisces ab aqua destituti pereant. Propterea quod respirationem nullam habent, qua hunc aera possint attrahere. Nimirum quod terrestribus est aer, hoc natatilibus est aqua. Causa ipsa perspicua est. In nobis exsistit pulmo, viscus rarum multisque meatibus pervium, quod per diductionem thoracis aera recipit, internumque calorem in nobis hoc modo tum excitat tum refrigerat. In ipsis branchiarum diductio complicatioque, tam recipientium quam emittentium aquam, vicem respirationis explet.

Hoc etiam discito, piscem nullum esse qui ex semisse dentibus sit munitus, instar bovis et ovium. Nihil enim apud ipsos reperitur quod ruminet, excepto scaro, sicuti quidam memoriæ prodiderunt. Nimirum omnes accutissimos dentes eosque densos admodum habent, ne propter masticationem diuturnam alimentum ipsis diffluere atque periret : nisi enim celeriter comminutum in ventrem demitteretur, in ipsa comminutione per aquam dilaberetur.

Quodsi etiam rogas quamobrem pisces per Propontidem in Euxinum fluxus cujusdam instar ferantur, tantum non ipsimet clamant magnum hoc iter se perpetuandi generis sui causa suscipere. A ratione quidem destituuntur, sed habent legem naturalem, firmiter insitam agendaque commonu-

[31] Gen. 1, 3. [32] Eccle. 1, 5. [33] Joan. 1, 16.

Digitized by Google

strantem. Abibimus, aiunt, ad mare illud aquilonare, cujus aqua reliquo mari dulcior est. Quippe sol exiguum ad tempus in eo commorans omnem aquam potabilem non exhaurit. Et delectantur etiam marina dulcibus, quo fit ut sæpenumero fluvios natando conscendant longoque a mari spatio provehantur. Ideoque Pontus ipsis est gratior quasi quidam sinus ad proferendos educandosque fetus in primis idoneus.

Hoc etiam inter alia magnus ille Basilius tradit. Ex quodam, inquit, homine maritimo cognovi echinum aquatilem, perexiguum ac nullius omnino momenti 35 animal, sæpenumero navigantes de tranquillitate vel tempestate secutura monere. Nam cum procellam a vento imminere prospicit, lapillum subit et cum eo tanquam ancora quadam firma fluctuat, subnixus ejus pondere, ne facile a fluctibus abripiatur. Hoc signo conspecto nautæ exspectandum sciunt vehementem ventorum impetum.

Itidem si loligo sive teuthis appareat, tempestatis est indicium. Etenim piscis est exiguus habens lævem carnis superficiem, qua de causa malacium quoque a mollitie nuncupatur. Cumque nudus omnino sit et a re nulla tegatur, non testa nec cute, tempestatem eo citius præsentiscit, quo facilius afficitur. Itaque subsultat, eoque pacto frigus et maris in imo perturbationem vitat. Quapropter nautæ pisciculum hunc innatantem mari conspicientes tempestatem portendi animadvertunt. Itidem si polypum videant saxo adhærescere, de ventorum motu præsagium colligunt. Nam Deus facultates quasdam futura prospiciendi animalibus ad vitæ ipsorum conservationem insevit. Sunt etiam inter marinas bestias quædam metuendæ, præsertim pastinacæ marinæ stimulus, etiam mortuæ, sicut et lepus marinus celerem homini et inevitabilem interitum adfert.

Præterea piscibus salacitatem tribui scire debes; Nam cephalus femina littori alligata facit, ut mares æstuantes eo coeant feminæque velut adsultent. Canis autem marinus si strepitum quemdam sentiat, catellos suos in sinu occultat proprio, ac deinceps eos vicissim educit. Aspice autem mihi, quæso, pusilli ac debilis animalis sapientiam atque versutiam. Cancer ostrei carnem appetit, sed ipsa præda potiri propter indumentum testæ difficulter potest; nam teneram carnem quodam quasi septo natura non facile frangendo muniit; ideoque solemus hoc animal ostracodermum, quasi testacea cute præditum, appellare. Cumque duæ concavitates accurate sibi invicem junctæ ostreum ipsum complectantur, necessario chelæ cancri nihil efficere possunt. Quid ergo molitur? Cum ostreum in locis vento non expositis cum voluptate percalescere suasque plicas ad radios solis aperire videt, tum vero clanculum injecto calculo, quominus eas rursum claudat, impedit; quodque viribus nequit,

A ὑποδεικνύντα. Βαδίσωμεν, φασὶν, ἐπὶ τὸ βόρειον πέλαγος· γλυκύτερον γὰρ τῆς λοιπῆς θαλάσσης ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ, διότι ἐπ' ὀλίγον αὐτῇ προσδιατρίβων ὁ ἥλιος οὐκ ἐξάγει αὐτῆς ὅλον διὰ τῆς ἀκτῖνος τὸ πότιμον. Χαίρει δὲ τοῖς γλυκέσι καὶ τὰ θαλάττια. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τοὺς ποταμοὺς ἀνανήχεται πολλάκις καὶ πόρρω θαλάσσης φέρεται. Ἐκ τούτου προτιμότερος αὐτοῖς ὁ Πόντος τῶν λοιπῶν ἐστι κόλπων, ὡς ἐπιτήδειος ἐναποκυῆσαι καὶ ἐκθρέψαι τὰ ἔκγονα.

Καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Ἤκουσα ἐγώ τινος τῶν παραλίων ὅτι ὁ θαλάσσιος ἐχῖνος, τὸ μικρὸν παντελῶς καὶ εὐκαταφρόνητον ζῶον, διδάσκαλος πολλάκις γαλήνης καὶ κλύδωνος τοῖς πλέουσι γίνεται· ὃς ὅταν προΐδῃ τα- B ραχὴν ἐξ ἀνέμων, ψηφῖδά τινα ὑπελθὼν γενναίαν ἐπ' αὐτῆς ὥσπερ ἐπ' ἀγκύρας βεβαίως σαλεύει, κατεχόμενος τῷ βάρει πρὸς τὸ μὴ ῥᾳδίως τοῖς κύμασιν ἀποσύρεσθαι. Τοῦτο οὖν ὅταν ἴδωσιν οἱ ναυτιλλόμενοι τὸ σημεῖον, ἴσασι τὴν προσδοκωμένην βιαίαν κίνησιν τῶν ἀνέμων.

Ἀλλὰ καὶ ἡ τευθὶς φαινομένη σημεῖον χειμῶνός ἐστιν. Ἡ γὰρ τευθὶς ἰχθύδιόν ἐστι λεῖον τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σαρκὸς, ὅθεν καὶ μαλάκιον ὀνομάζεται. Γυμνὸν οὖν πάντη καὶ ἀσκεπὲς ὂν (οὐδὲ γὰρ ὀστράκῳ ἢ δέρματι περιέχεται) προαισθάνεται δι' εὐπάθειαν τοῦ χειμῶνος, ὅθεν ἐξάλλεται φεύγουσα τὸ ψῦχος καὶ τὴν ἐν βάθει ταραχὴν τῆς θαλάσσης. Ὅταν οὖν ἴδωσι τὸ ἰχθύδιον τοῦτο ἐπινηχόμενον C τῇ θαλάσσῃ, χειμῶνα τεκμαίρονται, ὥσπερ ὅταν ἴδωσι τὸν πολύποδα τῆς πέτρας περιεχόμενον, ἀνέμων σημειοῦνται φοράν. Ἐγκατέσπειρε γὰρ τοῖς ζώοις ὁ Θεὸς δυνάμεις προγνωστικὰς πρὸς τὴν τῆς ζωῆς αὐτῶν σύστασιν. Καὶ ἄλλα μὲν τὰ τῆς θαλάττης τινὰ τυγχάνει φοβερά. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ τρυγόνος κέντρον τῆς θαλαττίας, καὶ ταύτης νεκρᾶς, καὶ ὁ λαγωὸς ὁ θαλάσσιος ταχεῖαν καὶ ἀπαραίτητον τὴν φθορὰν ἐπιφέρονται.

Γίνωσκε δὲ ὅτι παρὰ τοῖς ἰχθύσιν λαγνεία ἐστίν. Κέφαλος γὰρ θῆλυς παρὰ τῷ αἰγιαλῷ προσδεθεὶς ποιεῖ τοὺς ἄῤῥενας πελαγίζοντας πλησιάζειν ἐκεῖσε καὶ οἷον τῇ θηλείᾳ περισκαίρειν. Ὁ κύων ἰχθὺς ἡνίκα ψόφου τινὸς αἴσθηται, τὰ σκυλάκια αὐτοῦ D παρὰ τῷ οἰκείῳ κρύπτει κόλπῳ καὶ αὖθις ἐξάγει. Ὅρα δὲ σοφίαν καὶ πονηρίαν μικροῦ ζώου καὶ ἀσθενοῦς. Ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμεῖ τοῦ ὀστρέου. Ἀλλὰ καὶ δυσάλωτος ἡ ἄγρα αὐτῷ διὰ τὴν περιβολὴν τοῦ ὀστράκου γίνεται· ἀῤῥαγεῖ γὰρ ἐρκίῳ τὸ ἁπαλὸν τῆς σαρκὸς ἡ φύσις κατησφαλίσατο, διὸ καὶ ὀστρακόδερμον τὸ ζῶον προσαγορεύεται. Καὶ ἐπειδὴ δύο κοιλότητες ἀκριβῶς ἀλλήλαις προσηρμοσμέναι τὸ ὄστρεον περιπτύσσονται, ἀναγκαίως ἄπρακτοί εἰσιν αἱ χηλαὶ τοῦ καρκίνου. Τί οὖν ποιεῖ; Ὅταν ἴδῃ ἐν ἀπηνέμοις μεθ' ἡδονῆς διαθαλπόμενον καὶ πρὸς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου τὰς πτύχας αὐτοῦ διαπλώσαντα, τότε δὴ λάθρα ψηφῖδας παρεμβαλὼν διακωλύει τὴν σύμπτυξιν, καὶ εὑρίσκεται τὸ ἐλλεῖπον μέρος τῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἐπινοίας περιεχόμενος. Αὕτη

Digitized by Google

ἡ κακία τῶν μήτε λόγου μήτε φωνῆς μετεχόντων.

Οἶδε τὰ κήτη τὴν ἀφωρισμένην αὐτοῖς παρὰ τῆς φύσεως δίαιταν. Τὴν ἔξω τῶν οἰκουμένων χωρίων κατεῖληφε θάλασσαν, τὴν ἔξω νήσων, ἧ μηδεμία πρὸς τῇ ἀντίπερα καθέστηκεν ἤπειρος. Διόπερ ἁπλοῦς ἐστὶν, οὔτε ἱστορίας οὔτε τινὸς χρείας κατατολμᾷν αὐτῆς τοὺς πλωτῆρας ἀναπειθούσης. Ἐκεῖνα καταλαβόντα τὰ κήτη τοῖς μεγίστοις τῶν ὀρῶν κατὰ τὸ μέγεθος ἰσοκότα, ὡς οἱ τεθεαμένοι φασὶ, μένει ἐν τοῖς οἰκείοις ὅροις, μήτε ταῖς νήσοις μήτε ταῖς παραλίαις πόλεσι λυμαινόμενα. Οὕτω μὲν οὖν ἕκαστον γένος ὥσπερ πόλεσιν ἡ πατρίσιν ἀρχαίαις τοῖς ἀποτεταγμένοις αὐτοῖς τῆς θαλάσσης μέρεσιν ἐναυλίζεται. Ἔστι μὲν οὖν καὶ κῆτος πρίων οὕτω καλούμενος· τοῦτο ἐὰν ἴδῃ πλοῖον ἁρμενίζον, συναρμενίζει καὶ αὐτὸ τῷ πλοίῳ. Καὶ κῆτος ἕτερον ἀσπιδοχελώνη· τοῦτο ἐὰν πεινάσῃ, ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ, κἀκεῖθεν εὐωδίας ἐξερχομένης εἰσέρχονται τὰ μικρὰ ἰχθύδια, καὶ οὕτως κορέννυται. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου καὶ ἀνθρώπων ἔστιν ἰδεῖν· οὐδέποτε γὰρ διαλείπει τούτοις ἐπακολουθῶν καὶ παντοίως ἀποπλανῶν αὐτοὺς, καὶ μάλιστα τοὺς φρονήματι μικροτέρους· καταπίνει γὰρ αὐτοὺς τοῖς τοῦ βίου τερπνοῖς δελεάζων, εἰ καὶ μηδέποτε κορέννυται.

Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ ἕτερα γένη κητῶν, φῶκαι καὶ φάλαιναι, δελφῖνες (10) καὶ ζύγαιναι καὶ ὅσα τοιαῦτα· εἰσὶ δὲ καὶ ἕτερα περὶ ὧν ἡ Γραφὴ φησι· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, » ἃ δὴ καὶ ἰδιάζουσαν ἔσχε δίαιταν ἐν ἀφωρισμένοις χωρίοις, ὥστε μὴ καταβλάπτεσθαι τοὺς αὐτοῖς ἐντυγχάνοντας.

Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα. Οὐκ ἐπειδὴ καρίδος καὶ μαινίδος μείζονα, διὰ τοῦτο μεγάλα εἴρηται, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς μεγίστοις ὄρεσι τῷ ὄγκῳ τοῦ σώματος παρεικάζεται· ἃ δὴ καθ' νήσων πολλάκις φαντασίαν παρέχονται, ἐπειδάν ποτε ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος ἀνανήξηται. Ταῦτα μέντοι τηλικαῦτα ὄντα οὐ περὶ ἀκτὰς οὐδὲ περὶ αἰγιαλοὺς διατρίβει, ἀλλὰ τὸ Ἀτλαντικὸν λεγόμενον πέλαγος ἐνοικεῖ. Τοιαῦτά ἐστι τὰ πρὸς φόβον καὶ ἔκπληξιν ἡμετέραν δημιουργηθέντα ζῶα. Ἐὰν δὲ ἀκούσῃς ὅτι τὰ μέγιστα τῶν πλοίων ἡπλωμένοις ἱστίοις ἐξ οὐρίας φερόμενα τὸ μικρότατον ἰχθύδιον ἡ ἐχενηΐς οὕτω ῥᾳδίως ἵστησιν ὥστε ἀκίνητον ἐπὶ πλεῖστον φυλάσσει τὴν ναῦν ὥσπερ καταῤῥιζωθὲν ἐν αὐτῷ τῷ πελάγει, ἆρ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ τὴν τοῦ δημιουργοῦ καταλαμβάνεις ἰσχύν; Ἐκ πάντων οὖν μεγάλων τε καὶ μικρῶν τῆς τοῦ κτίσαντος δυνάμεως ἀπόδειξιν λάμβανε.

Τί δήποτε οἱ θαλαττουργοῦντες τῷ χείρε πάσολερτία quadam perficere deprehenditur. Ea versutia est animalium, quæ neque rationis neque vocis usum habent.

Norunt ceti præscriptum a natura sibi locum, in quo degant. Nam mare quod extra loca mortalibus inhabitata sese protendit extraque insulas situm est, occupant; ubi nulla restat ulterius terra continens, 36 quæ fluitationi eorum sit impedimento. Nec ulla vel historia vel usus navigantes impellit ut aliquid adversus ea moliantur. Hoc igitur mare consecuti ceti, magnitudine sua vel maximis montibus consimiles, ut aiunt, qui eos viderunt, suos intra limites manent, neque mariti mas ad urbes accedunt, sed in priscis illis attributi sibi maris partibus hærent. Inter cæteros autem cetos est is qui prion appellatur: hic si navim cernat vela pandere, hoc ipsum imitatur. Alius item cetus est cui nomen Aspidochelone, qui si esuriat, os pandit, de quo cum fragrans quidam odor exeat, pisciculi minores ingrediuntur, eoque pacta bestia satiatur. Ejusmodi quiddam in hominibus etiam maloque genio videmus usuvenire. Nam hic nos nunquam non consectatur, variisque modis in errorem abductos circumscribit, illos præsertim qui animis nonnihil pusilli sunt: devorat enim hos per vitæ delicias atque voluptates inescatos, quanquam devorando nunquam satietur.

Sunt et plura cetorum genera, phocæ, balænæ, delphines, zygænæ sive libellæ, aliaque talia, de quibus hoc a sacris Litteris dictum accipiendum est: « Creavit Deus ingentes cetos [36], » seorsum præscriptis in locis degentes, ut ne quis in eos incidens læderetur.

Creavit, inquam, Deus ingentes cetos. Quibus in verbis non idcirco putabis ingentes dici, quia squilla et halece majores sint, sed quia propter molem corporum maximis montibus comparari possint. Quin etiam sæpenumero speciem insularum exhibent, quoties in aquæ summa superficie natant. Tales cum sint, non secundum littora hærent, sed in Atlantico mari degunt. Atque hæc animalia nobis ad metum terroremque condita sunt. Jam vero cum audis magna navigia, quæ velis expansis vento secundo ferantur, a minuto pisciculo echeneide tam facili momento sisti, magnum ad temporis spatium ut immotam detineant navim velut ipso in mari radicibus actis defixam, non etiam in animali exiguo potentiam opificis deprehendis? nimirum ex omnibus, tam magnis quam pusillis, argumenta de creatoris potestate tibi sumenda sunt.

Quidnam, obsecro, manibus eorum accidit qui e

[36] Gen. I, 21.

(10) Pro δελφῖνες, quos reddit *delphines* Leunclavius, etsi vix reperias qui inter grandia cete delphinos numeret cum phocis, balænis et zygænis, F. codex habet οὐλφῖνες. Quæ dictio fortasse nihil, aut corrupta, certe mihi hactenus ignota atque a lexicographis prætermissa.

Digitized by Google

mari piscando victum quærunt, si quando funiculis vas piscatorium attrahunt quo torpedo contineatur? Eam sortitus est aer naturam peculiariter, uti quam facillime afficiatur. Nam et sonis pervius est et pellucidus, et odoratu penetratur, nulla re intermedia quidquam impedimenti objiciente. Quo fit ut multarum tam affectionum quam effectionum causa sit. An non enim oculorum **37** morbo laborantes plerumque se intuentes morbi participes reddunt? Quapropter et torpedo per aera, quem intra se continet, afficere potest accedentes propius, licet eam non attrectent. Nec mirum hoc videri debet; nam Magnes, quem lapidem Herculeum vocant, etiamsi quodam intervallo absit a ferro, tamen videmus efficacitatem lapidis per ipsum intermedium aera sese porrigere. Quin etiam amatoria palmæ arboris affectio, quod nimirum femina spatio quodam loci disjuncta nihilominus ramos suos mari summittat, deindeque rursum rectam ad formam redeat quasi potita fructu conjunctionis, cujus aures admiratione non replet? Non igitur absurdum etiam torpedinem piscatores ledere.

Qui præterea fit ut alii quidem pisces in Ponto degere consueverint aliquandiu, polypus autem sinum illum aquilonalem refugiat? Quod pisces nonnulli refrigeratione indigeant, quotquot scilicet potabiles aquas petunt, nonnulli calorem expetant et ad mare confugiant. Hoc enim cæteris aquis est calidius. Itaque polypus mari Pontico infensus est. Quippe frigidius est mare istud aquilonare, reliquisque multo dulcius, uti quod a multis atque magnis amnibus irruentibus diluatur. Frigus autem ac dulcedo aquæ polypo sunt ingrata. Quod uti probem, argumento idoneo satis utar. Ubi saxum aliquod complexus est polypus, sic illi adhæret ut avelli nequeat. Idcirco piscatores periti dulcem aquam affundunt saxo, quo facto quod expetebant consequuntur, et polypus vel invitus naturam suam relinquit. Idem polypus esuriens capillos suos devorat, quorum loco alii nascuntur.

Hoc etiam scire debes, loligines atque polypos atramentum habere, verum, ut Aristoteles ait, in naso, cum ad ventrem sepia majorem ejus copiam habeat. Nec enim quidquam opis alterius habet, ut polypus mutationem coloris. Nam is una cum saxo, ad quod capillos applicat, colorem quoque mutat suum, excepto colore albo. Sunt enim hæc animalia sanguinis expertia, qua de causa sequitur esse frigida formidinisque plena. Nam uti nonnullis metu perculsis alvus turbari solet, nonnullis vesicæ excrementum effluit, sic et his accidit necessario propter metum ut atramentum emittant. Qua quidem in re natura excremento simul et ad salutem animalis et ad opem utitur. Sunt autem omnia sanguinis expertia perquam exiguo nutrimento contenta, non tam quia parva sunt quam quia frigida. Nam calor et concoquit facile nutri-

A σχουσιν, εἴ ποτε κύρτον ἐντὸς νάρκην ἔχουσαν τοῖς καλωδίοις ἐφέλκουσιν; Εὐπαθεστάτην ὁ ἀὴρ τὴν φύσιν κληρωτικῶς ἀπενείματο· διηχὴς γὰρ καὶ διαφανὴς ἔφυ καὶ δίοσμος, μεταιχμίου μηδέ τινος ἐπιπροσθοῦντος αὐτῷ. Πολλῶν τοίνυν παθῶν καὶ ἐνεργειῶν αἴτιος· πῶς γὰρ οἱ τὰς ὄψεις νοσοῦντες τοὺς ὁρῶντας σφᾶς πολλάκις τοῦ πάθους κοινωνοὺς ἐποιήσαντο; Οὐκοῦν διὰ τοῦ ἐνόντος ἀέρος καὶ νάρκη ποιεῖν τι πάθος ἐπίσταται τοῖς αὐτῇ πλησιάζουσιν, εἰ καὶ μὴ ταύτης ἐφάψοιντο. Καὶ θαυμάζειν οὐ χρή· ἡ Μαγνῆτις γὰρ, ἣν καὶ Ἡρακλείαν λίθον φασὶ, τοῦ σιδήρου διέστηκε, καὶ ὅμως ὁρῶμεν διὰ μέσου τοῦ ἀέρος τὴν ἐνέργειαν προσβαλλομένην τῇ λίθῳ. Τὸ δὲ καὶ περὶ τὸν φοίνικα τὸ φυτὸν ἐρωτικὸν γενόμενον πάθος, καὶ ὅπως ἡ θήλεια, κἂν B καὶ διίστανται, τοὺς κλάδους αὐτῆς ὑποκλίνει τῷ ἄρρενι, καὶ ὅπως πάλιν πρὸς ὀρθιον ἔρχεται σχῆμα τῆς συναφείας οἷον ἐναπολαύσασα, ποίαν ἀκοὴν οὐκ ἐμπλήσει θαύματος; Ἄτοπον τοίνυν οὐδὲν καὶ τὸ τὴν νάρκην ποιεῖν τοῖς θηρεύουσι πάθος.

Καὶ διὰ τί οἱ μὲν ἄλλοι ἰχθύες περὶ τὸν Πόντον ἐνδημοῦσιν, ὁ δὲ πολύπους τὸν βόρειον ἀποστρέφεται κόλπον; Διότι τὰ μὲν τῶν ἰχθύων ψύξεως δεῖται, ὅσα που καὶ τὰ πότιμα ἐπιδιώκουσι νάματα, τὰ δὲ θερμότητος· ἐρᾷ καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν ἀναστρέφεται· θερμοτέρα γὰρ αὕτη τῶν ἄλλων ὑδάτων καθέστηκεν. Ὁ γοῦν πολύπους τῇ Ποντικῇ θαλάσσῃ C ἀπεχθάνεται· ψυχρότερον γὰρ τὸ βόρειον πέφυκε πέλαγος. Ἀλλὰ καὶ τῆς λοιπῆς θαλάσσης γλυκύτερον· ὑπὸ πολλῶν γὰρ καὶ μεγάλων ποταμῶν ἐπιῤῥεῖται. Ἐναντία δὲ τῷ πολύποδι τό τε ψυχρὸν καὶ τὸ γλυκύ. Ἱκανὸν δὲ ἐρῶ σοι τί πρὸς ἀπόδειξιν. Πέτρᾳ συμπλακεὶς ὁ πολύπους δυσαποσπάστως ἔχεται· διὸ γλυκὺ ὕδωρ ἐπιχέουσι τῇ πέτρᾳ οἱ πρὸς ἄγραν δεινοὶ, καὶ οἱ μὲν ἔχουσι τὸ ζητούμενον θήρευμα, ὁ δὲ τῆς ἑαυτοῦ καὶ ἄκων ἐξανίσταται φύσεως. Ὁ πολύπους οὗτος λέγεται μὲν ἡνίκα πεινάσει, πλόκαμον ἑαυτοῦ ἐσθίειν, ἕτερον δὲ ἀναφύειν.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τευθίδες μὲν καὶ πολύποδες ἔχουσι θόλωσιν, ἀλλὰ καθ' ἃ φησιν Ἀριστοτέλης ἐπὶ τῇ μύτιδι, σηπία δὲ κατὰ τὴν κοιλίαν, ἀλλὰ καὶ πλείονα. Οὐδὲ γὰρ ἄλλην τινὰ D βοήθειαν ἔχει, καθάπερ ὁ πολύπους τὴν τοῦ χρώματος μεταβολήν· πρὸς γὰρ τὴν πέτραν ᾗ προσαράσσει τοὺς ἑαυτοῦ πλοκάμους ἀμείβει καὶ τὴν χροιὰν, ἄνευ μέντοι τοῦ λευκοῦ χρώματος. Ἄναιμα γὰρ ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο κατεψυγμένα καὶ φοβητικά. Ὥσπερ ἐνίοις φοβηθεῖσιν ἡ κοιλία ταράττεται, ἑτέροις δὲ περίττωσις ἡ ἀπὸ τῆς κύστεως ῥεῖ, οὕτω καὶ τούτοις συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης ἀφιέναι τὸν θόλον διὰ δειλίας. Ἡ δὲ φύσις ἅμα τῷ περιττώματι παρακαταχρῆται καὶ πρὸς σωτηρίαν καὶ βοήθειαν αὐτῷ. Πάντα δὲ τὰ ἄναιμα τῶν ζώων ὀλιγότροφά εἰσιν, οὐχ οὕτω διὰ μικρότητα ὡς διὰ ψυχρότητα· τὸ γὰρ θερμὸν καταπέπτει ῥᾳδίως

Digitized by Google

τὴν τροφὴν καὶ δεῖται καὶ τροφῆς ταχέως, τὸ δὲ ψυχρὸν ἄτροφον. Μᾶλλον δὲ τὸ τῶν τεττίγων γένος ἄτροφόν ἐστι, διότι καὶ τῶν ἄλλων ζώων ψυχρότερον· ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ θέρους ὥρᾳ ζωογονούμενον ὥσπερ τῆς ὑδῆς ἀπάρχεται. Ἱκανὴ δὲ τροφὴ τῷ τέττιγι ἡ ἐκ τοῦ σώματος ὑπομένουσα ὑγρότης, ἣν ἐκ τῆς γενέσεως ἔχει, καθὰ δὴ καὶ τὰ ἐφήμερα ζῶα τὰ περὶ τὸν Πόντον γινόμενα· πλὴν ἐκεῖνα μὲν ἡμέρας μιᾶς χρόνον ζῇ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφήμερα λέγονται, ταῦτα δὲ ζῶσι καὶ πλέον.

A mentum et cito alterius eget, cum frigiditas parum alimenti requirat. Ideirco cicadæ parum pastus expetunt, uti quæ cæteris animalibus natura sint frigidiores; eaque de causa æstivo tempore quasi vivificatæ cantum suum occipiunt. Et satis eis alimenti suppetit ipsa corporis humiditas, quam a natura habent; sicut et animalculis illis ephemeris accidit, quæ in Ponto nascuntur, uno excepto, quod hæc unius diei tempus vivendo expleant ideoque nomen istud consecuta sint, illæ diuturniori vita fruantur. **38**

Μαλακόστρακα λέγονται καρκῖνοι, κάραβοι, ἀστακοὶ καὶ καρίδες. Ταῦτα δὲ ἄνευ τῶν καρίδων χηλὰς ἔχουσιν, οὐ χάριν τοῦ περιπατεῖν, τοῦ συλλαμβάνειν δέ τι. Ὅθεν καὶ μείζονες αἱ δεξιαί· τοῖς γὰρ δεξιοῖς πέφυκε τὰ ζῶα δρᾶν μᾶλλον. Περὶ τούτων ὁ προφήτης Δαυΐδ, « τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν. » Σηπίαι δὲ, τευθίδες καὶ πολύποδες ἑνὰ πόδας ὀκτὼ ἔχουσιν, μείζονας δὲ μέρος ὁ πολύπους.

Testa molli munita dicuntur, cancri, carabi, astaci sive gammari, carides sive squillæ. Eadem, si squillam excipias, chelis prædita sunt, non ambulationis causa, sed prehensionis. Qua de causa chelas dextras majores habent; nam dextris partibus uti animalia magis consueverunt. De his vates ille Davides ait: « Semitas marium permeant [35]. » Sepiæ, lolligines, polypi pedes singuli octonos habent, et maximos horum polypus.

Διαφορὰν οἱ ἰχθύες καὶ περὶ τὸ στόμα ἔχουσι· τὰ μὲν γὰρ καταντικρὺ ἔχει τὸ στόμα καὶ εἰς τὸ ἔμπροσθεν, τὰ δ' ἐν ὑπτίοις, οἷον οἱ δελφῖνες καὶ τὰ κήτη, διὸ καὶ ὕπτια στρεφόμενα λαμβάνει τὴν τροφήν. Ὄρχεις δὲ οὐδεὶς ἔχει ἰχθύς, οὔτε ἐντὸς οὔτε ἐκτὸς, οὔτε ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀπόδων, διὸ οὐδὲ οἱ ὄφεις. Οἱ δὲ δελφῖνες καὶ αἱ φάλαιναι καὶ πάντα τὰ κητώδη βράγχια μὲν οὐκ ἔχουσιν, αὐλὸν δὲ διὰ τὸ ἔχειν πνεύμονα. Τὰ μὲν γὰρ βράγχια χρήσιμα ἐπὶ τοῖς μὴ ἀναπνέουσιν, ἀδύνατον δὲ τὸ αὐτὰ ἔχειν καὶ ἀναπνεῖν. Ἔστι δὲ ταῦτα τρόπον τινὰ πεζὰ καὶ ἔνυδρα, καὶ πεζὰ μὲν ὡς ἀέρα δεχόμενα, ἔνυδρα δὲ ὡς ἄποδα καὶ τὴν τροφὴν ἐκ τοῦ ὑγροῦ δεχόμενα. Τὰ μέντοι μαλάκια, οἷον τευθίδες, σηπίαι καὶ ὅσα τοιαῦτα, ὅλα σαρκώδη καὶ μαλακά· οὐδὲ γὰρ ὀστοῦδες ἔχειν ἔτυχεν οὐδὲ γεηρὸν ἀποκεκρυμμένον. Πρὸς δὲ τὸ μὴ εὔφθαρτον εἶναι τὸ σῶμα αὐτῶν, καθὰ δὴ καὶ τὰ σαρκώδη, μεταξὺ σαρκὸς καὶ νεύρου τὴν φύσιν ἔχει· μαλακὸν μὲν γάρ ἐστιν ὥσπερ σάρξ, ἔχει δὲ τάσιν ὥσπερ νεῦρον.

Etiam ora diversa pisces habent. Nam aliis os adversum est et anteriori a parte, cum aliis sit supinum, cujus generis delphini sunt et cartilaginatæ. Propterea supini nutrimentum capiunt. Testes piscium nullus habet, nec intus nec foris, ut eisdem animalia cætera quoque carent, quæcunque a pedibus destituuntur, et inter alia serpentes. Delphini, balænæ, et omnia quæ cetacei sunt generis, branchias nullas habent, sed ejus loco tibiam quasi quamdam, uti pulmone prædita. Quippe non respirantibus utiles sunt branchiæ, quas ut piscis aliquis habeat simulque respiratione utatur, fieri nullo modo potest. Et sunt sane cetacei pisces modo quodam et terrestres et aquatiles bestiæ terrestres, quod aera recipiant, aquatiles, quod pedibus careant et alimentum suum ex humido sumant. Qui cute molles sunt, verbi gratia lolligines, sepiæ et alii tales, toti sunt carnei atque molles: nihil enim osseum ac terrenum alicubi abditum habent. Ut autem corpus eorum non facile sit obnoxium intercidi, quod carneis usuvenire solet, mistam cum carne naturam nerveam habent. Sunt enim molles instar carnis, et tendi nihilominus instar nervi possunt.

Χρὴ δέ σε καὶ τοῦτο περὶ τῶν ἰχθύων εἰδέναι. Τὸ μὲν γὰρ ἄρρεν καὶ θῆλυ ἰδίως νήχονται, οὐ συγγίνονται δὲ, ἀλλ' ἀσπόρως ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος τοῦ ἀνέμου τίκτονται, τὴν πνευματικὴν ἡμῶν ἐντεῦθεν καὶ ἄσπορον ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος προσημαίνοντα γέννησιν, ὡς ὁ θειότατός φησιν Ἀναστάσιος.

Hoc etiam de piscibus tibi cognoscendum est, quod mas et femina seorsum natent, nec inter se consuescunt, sed absque coitu de aqua flatuque venti gignuntur. Qua quidem re spiritualis illa nostra et coitus expers generatio de aqua et spiritu exprimitur, quemadmodum Anastasius inquit.

Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό σε παραδραμεῖν ἄξιον. Ὁ χερσαῖος ὄφις τῷ αἰγιαλῷ προσιὼν συρίττει, καὶ συρίττων προσκαλεῖται τὴν μύραιναν εἰς συνάφειαν. Ὁ γοῦν θαλάσσιος ὄφις εἴτ' οὖν ἡ μύραινα τῷ συριγμῷ ἀκούσασα εὐθὺς ἐπανάγεται. Καὶ συμπλακέντες ἀλλήλοις, πρότερον τοῦ χερσαίου τὸν ἰὸν ἐξεμέσαντος, πρὸς τὰ ἴδια ὁ καθ' ἕνα χωρεῖ.

Ne hoc quidem obiter præterire debes. Serpens terrestris ad litus accedens sibilum edit, quo murænam invitat. Hoc audito muræna mox accedit, ac serpente terrestri **39** venenum prius exspuente mutuos in complexus veniunt, secundum quos uterque ad sua se conferunt. De quo exemplo perspicue potest intelligi etiam serpentem illum

[35] Psal. VIII, 9.

Digitized by Google

intellectilem sibilo quodam et inescatione, probæque indolis et boni consilii simulatione mortales afficere, proque arbitratu et libidine sua cum eis consuescere, prius opera data ut aquam et spiritum relinquant; nam aliter semen suum in eos transfundere nequit, nisi omni lune moto ab his duobus ipsos avellat. Quid autem multis verbis opus est? Cur singula commemorare velimus? Sunt in aquis reptilia, quod ita nimirum progrediantur, nec tamen sub numerum cadunt, ne scilicet paulatim absumpta deficerent. Nam nisi numero pisces infiniti essent, non possent ad usum ullo modo sufficere, cum pariter et a se invicem et ab hominibus absumantur. Quippe tametsi viribus superiores devorandis imbecillioribus sese pascant, non tamen omnino consumuntur, quando majus eorum est incrementum quam ut absumi possint.

Et considera hoc mihi loco Dei vocem, vel potius non vocem Dei, sed voluntatem solam, quæ omnis generis piscium species ex aquis produxit. Nam hoc ipsum Dei velle naturam suam aquis tribuit, quæ ipso a principio vitalem quamdam vim sunt consecutæ. Absque quo foret, non in eis Dei spiritus latus fuisset, qua motatione vim illam vitalem aquis impertiebatur, quemadmodum Chrysostomus loquitur, ut non multo post ex eis animalia provenirent. Tradit enim Chrysostomus hisce verbis vitalem quamdam efficacitatem significari. Basilius autem latius de eis in hæc verba disserit. Sive de aeris diffusione Moses loquitur, intelligito nostrum hunc scriptorem historiæ mundi partes enumerare, condidisse videlicet Deum cœlum, terram, aquam, aera, qui quidem jam tum diffunderetur atque flueret. Sive quod verius est et ab iis qui ante nos fuere traditum, de Spiritu Dei sancto hæc dici putato. Nam sacris in Litteris nullus alius Dei spiritus appellatur extra Spiritum illum sanctum, qui divinam beatamque Trinitatem absolvit et complet. Quam sententiam si amplecti volueris, majorem ex ea fructum percipies. Nam ferebatur in eis spiritus hic, uti Syrus quidam, admirabilis doctrinæ vir, dicere solebat, hoc est fovebat ac fetificandi vim largiebatur aquarum naturæ, instar gallinæ cujusdam ovis incubantis ac fotis ab se vim quamdam vitalem indentis. Quo ipso etiam perspicue commonstratur Spiritum sanctum ne a rerum quidem condendarum facultate destitui.

Et tantum quidem de piscibus. Nunc rerum ordo poscit ut de volucribus etiam pauca commemoremus, quæ et ipse suum ortum ex aquis habuerunt. Quamobrem et cognatione quadam natatilium tenentur. Quippe quemadmodum pisces in aquis degentes pennarum agitatione progrediuntur, et diversis caudæ motibus tum inflexiones tum directos cursus moderantur, sic et volucres videre est consimili quodam modo suis alis aera pervolare. Et gaudent aquis volucres propterea quod ex aquis ortæ sint. Hoc solo differunt a pis-

Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ὁ νοητὸς ὄφις συριγμῷ καὶ δελεάσματι καὶ ὑποκρίσει ἤθους χρηστοῦ καὶ συμβουλῆς ἀγαθῆς τοὺς ἀνθρώπους ἐφέλκεται καὶ κατὰ τὸ βουλητὸν αὐτῷ τούτοις συγγίνεται, τοῦ ὕδατος καὶ πνεύματος πρότερον αὐτοὺς ἐξιστῶν· οὐ γὰρ ἂν ἄλλως μεταδοῦναι τούτοις τοῦ οἰκείου δύνατο σπόρου, εἰ μὴ πάντα κάλων κινήσας ἐκεῖθεν αὐτοὺς ἀποσπάσειε. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον, ἐπεὶ ἑρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός; Καὶ ἑρπετὰ μὲν, ὅτι ἕρπει τῷ ὕδατι καὶ οὕτω τὴν ἑαυτῶν πορείαν ποιοῦνται, ἀριθμῷ δὲ οὐχ ὑποπίπτουσιν ὥστε μὴ ἐκλείψαι κατὰ μικρὸν δαπανώμενα. Βόσκονται γὰρ οἱ δυνατώτεροι τοὺς καταδεεστέρους, καὶ οὐκ ἠνάλωσαν· νικᾷ γὰρ τὴν δαπάνην ἡ πρόσοδος.

Ἀλλ' ὅρα φωνὴν Θεοῦ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ φωνὴν Θεοῦ, ἀλλὰ θέλησιν μόνον, ἥτις τὰ παντοδαπὰ γένη τῶν ἰχθύων ἐκ τῶν ὑδάτων παρήγαγεν. Ἡ γὰρ θέλησις αὕτη φύσις ἐγεγόνει τοῖς ὕδασι. Ταῦτα μὲν τὰ ὕδατα καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ζωτικὴν ἐδέχοντο δύναμιν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτοῖς πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο. Φερόμενον δὲ ζωτικὴν ἐδίδου τοῖς ὕδασι τὴν δύναμιν, ὡς ὁ χρυσόστομος Ἰωάννης φησὶ, καὶ ὅτι μετὰ μικρὸν ζῶα ἐξ αὐτῶν παραχθήσονται. Καὶ ὁ μὲν χρυσορρήμων, καθάπερ εἴρηται, ζωτικὴν ἐντεῦθεν ἐνέργειαν κατασημαίνεσθαι λέγει· ὁ δὲ μέγας Βασίλειος καὶ πλατύτερον τὰ περὶ τούτων διέξεισι, καὶ οὕτω φησίν. « Εἴτε τοῦτο λέγει τὸ πνεῦμα τὴν τοῦ ἀέρος χύσιν, δέξαι τὸν συγγραφέα τὰ μέρη τοῦ κόσμου καταριθμοῦντά σοι, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, καὶ τοῦτον χεόμενον ἤδη καὶ ῥέοντα. Εἴτε, ὃ καὶ μᾶλλον ἀληθέστερόν ἐστι καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἐκκριθὲν, πνεῦμα Θεοῦ τὸ ἅγιον εἴρηται, (οὐδὲ γὰρ ἄλλο παρὰ τῇ Γραφῇ Πνεῦμα Θεοῦ ὀνομάζεται ἢ τὸ ἅγιον τὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας Τριάδος συμπληρωτικὸν), καὶ ταύτην προσδεξάμενος τὴν διάνοιαν μείζονα τὴν ἀπ' αὐτῆς ὠφέλειαν εὑρήσεις. Ἐπεφέρετο γὰρ τὸ πνεῦμα, καθάπερ Σύρος τις ἔλεγε, θαυμαστὸς ἀνὴρ, ἀντὶ τοῦ, ἐπέθαλπε καὶ ἐζωογόνει τὴν τῶν ὑδάτων φύσιν κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπωαζούσης ὄρνιθος καὶ ζωτικήν τινα δύναμιν ἐνιούσης τοῖς ὑποθαλπομένοις, ὡς ἐντεῦθεν σαφῶς ἀποδείκνυσθαι ὅτι οὐδὲ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπολέλειπται. »

Καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τῶν ἰχθύων. Ἀκόλουθον δ' ἂν εἴη καὶ περὶ τῶν πετεινῶν ὀλίγα διεξελθεῖν, ὅτι καὶ ταῦτα ἐξ ὑδάτων τὴν γένεσιν ἔσχηκε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ συγγένειά τις πρόσεστι τούτοις πρὸς τὰ νηκτά. Καὶ γὰρ ὥσπερ οἱ ἰχθύες τὸ ὕδωρ τέμνουσι, τῇ μὲν κινήσει τῶν πτερύγων εἰς τὸ πρόσω χωροῦντες, τῇ δὲ τοῦ οὐραίου μεταβολῇ τά; τε περιστροφὰς καὶ τὰς εὐθείας ὁρμὰς ἑαυτοῖς οἰακίζοντες, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν ἔστιν ἰδεῖν διανηχομένων τὸν ἀέρα τοῖς; πτεροῖς κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον. Ὅτι δὲ ἐξ ὑδάτων τοῖς πετεινοῖς ἡ γένεσις, διὰ

Digitized by Google

τοῦτο καὶ ταῦτα πάντα τοῖς ὕδασι χαίρουσι· πλήν γε ὅτι οὐδὲν τῶν πτηνῶν ἄπουν διὰ τὸ πᾶσι τὴν δίαιταν ἀπὸ τῆς γῆς ὑπάρχειν. Καὶ πάντα ἀναγκαίως· τοῖς μὲν γὰρ ἁρπακτικοῖς πρὸς τὴν ἄγραν αἱ τῶν ὀνύχων ἀκμαί, τοῖς δὲ λοιποῖς [ἀναγκαίως] πρὸς τὴν τοῦ βίου διεξαγωγὴν ἡ τῶν ποδῶν ὑπηρεσία δεδώρηται. Ὀλίγοι δὲ τῶν ὀρνίθων κακόποδές εἰσιν, οὔτε βαδίζειν οὔτε ἀγρεύειν τοῖς ποσὶν ἐπιτήδειοι, ὡς αἱ χελιδόνες καὶ αἱ δρεπανίδες λεγόμεναι, οἷς ἡ τροφὴ ἀπὸ τῶν ἐν τῷ ἀέρι ἐμφερομένων ἐπινενόηται.

Πρόσεχε λοιπόν. Ἄλλη καὶ γὰρ κατασκευὴ τοῖς σπερμολόγοις ὄρνεσι, καὶ ἄλλη τοῖς σαρκοβόροις, τῷ τρόπῳ τῆς διαίτης αὐτῶν πρέπουσα, ὀνύχων ἀκμαὶ καὶ χεῖλος ἀγκύλον καὶ πτερὸν ὀξύ, ὥστε καὶ συλληφθῆναι ῥᾳδίως τὸ θήραμα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σκληρότεροι τῶν ζώων οἱ ὄνυχες ἢ τοῦ ἀνθρώπου· μαλθακώτεροι καὶ γὰρ οὗτοι τῷ ἀνθρώπῳ κατεσκευάσθησαν, ὅτι τε καὶ τὸ δέρμα τούτου μαλθακώτερον, ἀφ' οὗ καὶ οἱ ὄνυχες τὴν γένεσιν ἔχουσι, καὶ ὅτι πρὸς τὴν χρῆσιν ἑκάστῳ τῶν ζώων ἥ τε σκληρότης τῶν ὀνύχων καὶ ἡ μαλθακότης δεδώρηται. Ἀλλὰ καὶ τῶν πτηνῶν τὰ μὲν ἄναρχά εἰσι καὶ οἷον αὐτόνομα, τὰ δὲ ὑφ' ἡγεμόνι τετάχθαι καταδεχόμενα, ὡς οἱ γέρανοι. Ἀλλὰ καὶ αἱ μέλισσαι ὑπὸ βασιλεῖ καὶ ταξιάρχῳ τινὶ τῶν ἔργων ἅπτονται, οὐ πρότερον ἐπὶ τοὺς λειμῶνας ἐλθεῖν καταδεχόμεναι, πρὶν ἂν ἴδωσι τὸν βασιλέα κατάρξαντα τῆς πτήσεως. Οὐ χειροτονητὸς δὲ οὗτος, ἀλλ' ἐκ φύσεως ἔχων τὸ κατὰ πάντων πρωτεῖον, καὶ μεγέθει διαφέρων καὶ σχήματι καὶ τῇ τοῦ ἤθους πραότητι. Ἔστι μὲν γὰρ κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἄμυναν. Νόμοι τινὲς εἰσιν οὗτοι τῆς φύσεως ἄγραφοι, ἀργοὺς εἶναι πρὸς τιμωρίαν τοὺς τῶν μεγίστων δυναστειῶν ἐπιβαίνοντας. Οὕτω μὲν αἱ τῷ τοῦ βασιλέως ὑποδείγματι μὴ ἀκολουθοῦσαι τῇ τοῦ κέντρου πληγῇ ἐναποθνήσκουσιν, ἄξια τῆς ἑαυτῶν ὠμότητος εὑρίσκουσαι τὰ ἐπίχειρα.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο θαυμάζειν ἄξιον, πῶς αἱ γέρανοι τὰς ἐν τῇ νυκτὶ προφυλακὰς ἐκ περιτομῆς ὑποδέχονται, καὶ αἱ μὲν καθεύδουσιν, αἱ δὲ κύκλῳ περιοῦσαι πᾶσαν αὐταῖς ἐν τῷ ὕπνῳ παρέχουσι τὴν ἀσφάλειαν. Εἶτα τοῦ καιροῦ τῆς φυλακῆς πληρουμένου, ἡ μὲν βοήσασα πρὸς ὕπνον ἐτράπη, ἡ δὲ τὴν διαδοχὴν δεξαμένη, ἧς ἔτυχεν ἀσφαλείας, καὶ ἀντέδωκε ταῖς λοιπαῖς. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὸ τῶν πελαργῶν εἰς ἔκπληξιν ἄγει πάντας τῶν διαληφθέντων οὐκ ἔλαττον. Ἐκεῖνοι γὰρ τὸν πατέρα ὑπὸ τοῦ γήρους πτεροῤῥυήσαντα περιστάντες ἐν κύκλῳ τοῖς οἰκείοις πτεροῖς διαθάλπουσι, καὶ τὰς τροφὰς ἀφθόνως παρασκευάζοντες, βοήθειαν αὐτῷ κατά γε τὴν πτῆσιν παρέχουσιν, ἠρέμα τῷ πτερῷ κουφίζοντες ἑκατέρωθεν. Καὶ οὕτως πᾶσι τοῦτο διαβεβόηται, ὡς ἐντεῦθεν καί τινας τὴν τῶν εὐεργετημάτων ἀντίδοσιν ὀνομάζειν ἀντιπελάργωσιν. Μηδεὶς οὖν διὰ πενίαν τὴν αὑτοῦ ἀπογινωσκέτω ζωήν.

Τὸ δὲ τῆς χελιδόνος εὐμήχανον πῶς οὐκ ἄν τις

scibus, quod nulla pedibus careat, quando de terra victum petere coguntur, et omnes necessario pedum adminiculis indigent. Nam rapacibus ad capiendam prædam ungues accommodati sunt, cæteris ad sustinendam cæteroqui vitam pedum usus est concessus. Perpaucis pedes male sunt affecti atque debiles, ita ut nec incedere nec venari quidquam pedibus possint, in quo genere sunt hirundines et quæ falculæ sive ripariæ dicuntur, quæ pro alimento vescuntur insectis per aera volantibus.

Animadverte porro structuram aliam illarum avium esse, quæ semina legunt, aliam carnivorarum, victui scilicet earum accommodatam. Habent enim peracutos ungues, rostrum aduncum, celeres alas, ut prædam corripere celeriter possint. Qua quidem ipsa de causa duriores animalibus ungues sunt quam homini, cui sunt omnino molliores. Et constat certe cutem ejusdem consimiliter esse molliorem, de qua ungues oriuntur, itemque tam duritiem quam mollitiem unguium animalibus ex ipsorum usu datam. Præterea volucrum aliæ nullo teneantur imperio, libertateque veluti quadam fruuntur; aliæ ducis imperio subjectæ sunt, ut grues. Apes etiam sub rege, ac præfecto quodam, operas suas absolvunt, nec prius ad prata convolare solent quam regem initium avolandi fecisse conspexerint. Neque regem hunc suffragiis quasi delectum habent, sed a natura in omnibus principem, excellentem cæteros magnitudine, forma, et indolis atque morum mansuetudine. Nam stimulo quidem rex præditus est, verum ad vindictam eo non utitur. Sunt hæ leges quædam non scriptæ, sed ab ipsa profectæ natura, ut qui maximis imperiis potiuntur, ad puniendum tardi sint. Et quidem si quæ apes exemplum regis sui non imitantur, delinxo stimulo simul emoriuntur dignaque crudelitate sua præmia consequuntur.

Hoc etiam nos admirari par est, quo pacto grues nocturnas excubias per vices obeant, dum aliæ quidem dormiunt, aliæ circumeundo præstant, ut omnes ab omni periculo per quietem tutæ sint. 41 Ubi deinde tempus excubiis unius destinatum præteriit, clamore illa sublato se quieti dat: ibi tum altera succedens in ejus locum, quam illius beneficio consecuta est, quietem vicissim reliquis tutam præstat. Consimili modo ciconiarum quoque natio cunctos in admirationem rapit, jam indicatis haud cedens. Nam patrem, qui præ senio pennas amisit, undique circumstantes alis propriis fovent, alimentum illi abunde suppeditant, atque etiam in volatu juvant, leniter eum ab utraque parte sublevantes. Quod quidem usque adeo passim apud omnes pervulgatum est, ut hac de causa nonnulli compensationem beneficiorum appellare mutuam ciconiarum pietatem consueverint. Quo exemplo moneri nos convenit ne quis ob paupertatem de vita desperet.

Et quis non hirundinis solertiam maximopere

Digitized by Google

admiretur? Ea cum nidum conficit, festucas quidem collectas ore profert : sed cum tollere lutum pedibus nequeat, quos ad quasvis operas prorsus ineptos habet, extremis alarum partibus in aquam tinctis, ac deinde minutissimum in pulverem provoluta, rationem usurpandi luti excogitat. Nam paulatim festucis luto tanquam glutino quodam colligatis nidum exstruit, et pullos in eo suos educat. Quorum si quis oculos amittat, opem a natura medicam habet, qua eos fetui suo restituit.

Marina quædam avicula est halcedo. Ea brumæ tempore propter littora fetificare consuevit, ovis in arena collocatis, cum multis ac vehementibus a ventis mare ad terram alliditur. Verum mox omnes venti sopiuntur et fluctus marini conquiescunt. Tum halcedo totos septem dies ovis suis incubat, cumque temporis aliquid ad educationem quoque sit necessarium, dies alios septem, quibus pulli nonnihil crescant, divina largitas ei concedit. Quæ res nauticæ rei peritis nota est, qui dies illos Halcedonia vocant.

Traduntet turturem a compari sejunctam ob conjugis prioris memoriam nullius alterius societatem admittere. Dictum hoc mulieribus esto, vitæ nimirum viduæ puritatem ab ipsis etiam brutis animantibus indecoræ plurium nuptiarum appetitioni præferri.

Longe injustissima est in educatione suæ sobolis aquila. Nam cum pullos duos produxit, alterum in terram dejicit alarum verberibus protrusum, ob educationis scilicet ærumnas atque molestias fetum ab se procreatum removens. Sed abjectum phene, quam ossifragam dicunt, perire non sinit : nam sublatum suis cum pullis educat. Quem autem pullum ipsa 42 alit aquila, secum deinde sumit, et inter volandum cum eo, si quidem audacter aera secantem videat ac solis splendorem acutis contuentem oculis, ut suum retinet atque servat, sin autem, ceu spurium abjicit.

E contrario corvicis amor in sobolem prædicari meretur, quæ pullos jam volantes nihilominus eos consectatur, pascit, et longum satis ad tempus educat. De his magnus ille Basilius hæc etiam in oratione sua De providentia tradit. « Res, inquit, est mira, cum ciconiis cornices discedere, quasique satellites earum et itineris comites esse. Quin etiam, mea quidem sententia, ferunt eis adversus aves quasdam hostiles auxilium. Quod esse verum primum eo signo colligitur, quod eo tempore nusquam ulla cornix conspiciatur, deinde quod cum vulneribus revertentes præstitæ societatis evidentes notas secum ferant. »

Jam quod rebus cæteris magis etiam ab opinione nominum abhorret, vultures aiunt absque maris et feminæ conjunctione gignere, senecta etiam in extrema : nam ad centesimum annum vivendo perveniunt. Quamobrem istuc? nimirum ne qui mysterium

A ὑπεραγάσαιτο ; Ἐκείνη γὰρ τὴν καλιὰν πηγνυμένη τὰ μὲν κάρφη τῷ στόματι διακομίζει, πηλὸν δὲ τοῖς ποσὶν ἆραι μὴ δυναμένη (ἀνεπιτήδειοι γὰρ οὗτοι πρὸς πᾶσαν ὑπηρεσίαν), τὰ ἄκρα τῶν πτερῶν ὕδατι καταβρέξασα, εἶτα τῇ λεπτοτάτῃ κόνει ἐνειληθεῖσα, οὕτως ἐπινοεῖ τοῦ πηλοῦ τὴν χρείαν, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλοις τὰ κάρφη οἷον κόλλῃ τινὶ τῷ πηλῷ συνδήσασα ἐν αὐτῇ τοὺς νεοττοὺς ἐκτρέφει. Ὧν ἐάν τις ἐκκεντήσῃ τὰ ὄμματα, ἔχει τινὰ παρὰ τῆς φύσεως βοήθειαν ἰατρικήν, δι' ἧς πρὸς ὑγείαν ἐπανάγει τῶν ἐγγόνων τὰς ὄψεις.

Ἡ δὲ ἀλκυὼν θαλάττιόν ἐστιν ὄρνεον. Αὕτη παρ' αὐτοὺς τοὺς αἰγιαλοὺς νοσσεύειν πέφυκεν ἐν καιρῷ χειμῶνος, ἐπ' αὐτῆς τὰ ὠὰ θεμένη τῆς ψάμμου, ὅτε πολλοῖς καὶ βιαίοις ἀνέμοις ἡ θάλασσα τῇ γῇ προσαράσσεται. Ἀλλ' ὅμως κοιμίζονται πάντες οἱ ἄνεμοι, ἡσυχάζει δὲ κῦμα θαλάσσιον, ὅτε ἀλκυὼν ἐπωάζει, τὰς ἑπτὰ δηλονότι ἡμέρας. Ἐπεὶ δὲ καὶ τροφῆς αὐτοῖς χρεία, ἄλλας ἑπτὰ ἡμέρας πρὸς τὴν τῶν νεοττῶν αὔξησιν ὁ μεγαλόδωρος αὐτῇ παρέσχε Θεός. Ὥστε καὶ ναυτικοὶ πάντες ἴσασι τοῦτο, καὶ ἀλκυονίτιδας τὰς ἡμέρας ἐκείνας προσαγορεύουσιν.

Ἀλλὰ καὶ τὴν τρυγόνα φασὶ διαζευχθεῖσάν ποτε τοῦ ὁμόζυγος μηκέτι πρὸς ἕτερον καταδέχεσθαι κοινωνίαν, μνήμῃ τοῦ ποτὲ συζευχθέντος. Ἀκουέτωσαν αἱ γυναῖκες ὅπως τὸ σεμνὸν τῆς χηρείας καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις τοῦ ἐν ταῖς πολυγαμίαις ἀπρεποῦς προτιμότερον.

Ἀδικώτατος περὶ τὴν τῶν ἐγγόνων τροφὴν ὁ ἀετός. Δύο γὰρ ἐξαγαγὼν νεοσσοὺς, τὸν ἕτερον αὐτῶν εἰς γῆν καταῤῥήγνυσι ταῖς πληγαῖς τῶν πτερῶν ἀπωθούμενος, διὰ τὸ τῆς τροφῆς ἐπίπονον δν ἐγέννησεν ἀποποιούμενος. Ἀλλ' οὐκ ἐᾷ τοῦτον ἡ φήνη διαφθαρῆναι, ἀλλ' ὑπολαβοῦσα αὐτὸν τοῖς οἰκείοις αὐτὴ νεοσσοῖς συνεκτρέφει. Ὃν δὲ κρατήσας ἐκθρέψειν νεοττὸν ὁ ἀετὸς, λαμβάνει καὶ συνίπταται αὐτῷ, καὶ ἐὰν ἴδῃ αὐτὸν εὐτόλμως μὲν τὸν ἀέρα νηχόμενον, ὀξυωποῦντα δὲ πρὸς τὴν τοῦ ἡλίου λαμπρότητα, ὡς οἰκεῖον περιποιεῖται, εἰ δὲ μή γε, ὡς νόθον ἀποβάλλει.

Ἀλλ' ἐπαινετὸν τὸ τῆς κορώνης φιλότεκνον, ἣ καὶ πετομένοις ἤδη τοῖς νεοττοῖς παρέπεται σιτίζουσα αὐτοὺς καὶ ἐκτρέφουσα μέχρι πολλοῦ. Περὶ μέντοι τῶν κορωνῶν καὶ τάδε φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ Περὶ προνοίας λόγῳ αὐτοῦ· « Θαῦμα μέγα πῶς αἱ κορῶναι τοῖς πελαργοῖς συναπαίρουσαι δορυφοροῦσιν αὐτοῖς καὶ παραπέμπουσιν, ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ συμμαχίαν αὐτοῖς τινα παρέχουσι πρὸς ὀρνιθας πολεμίους. Σημεῖον δὲ πρῶτον μὲν μὴ φαίνεσθαι ὑπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον κορώνην παντάπασιν· ἔπειτα μετὰ τραυμάτων ἐπανερχόμεναι τῆς συμμαχίας ἐναργῆ σημεῖα κομίζουσι. »

Τὸ δέ γε πλέον τῶν ἄλλων παραδοξότερον, τοὺς γῦπάς φασιν ἀσυνδυάστως τίκτειν, καὶ ταῦτα μακροβιωτάτους ὄντας, καὶ μέχρις ἑκατὸν ἐτῶν τὴν ζωὴν αὐτῶν παρεκτείνεσθαι. Διὰ τί δὲ τοῦτο, καὶ τίνος ἕνεκεν; ἵνα γὰρ μή τινες ἐπιγελῶσι τῷ μυστηρίῳ

Digitized by Google

ἡμῶν, ὡς ἀδύνατον παρθένον τεκεῖν καὶ αὖθις μεῖ- A
και παρθένον, μυρίας ἐκ τῆς φύσεως ἀφορμὰς
πρὸς τὴν πίστιν τῶν παραδόξων προλαβὼν κατεβά-
λετο. Καὶ οὕτω μὲν περὶ τούτων ὁ μέγας Βασί-
λειος· οἱ δέ γε τὰς φύσεις τῶν ζώων διασκεψάμενοι
τριετῆ χρόνον τοὺς γῦπας ἐγκυμονεῖν τερατεύονται.
Καὶ πῶς ἄκουε. Οὐκ ἔστιν ἄῤῥενα γῦπα θεάσασθαι·
ἀσυνδυάστως γὰρ αὐτοὺς τίκτειν νόμοι φύσεως
παρακελεύονται, ὅθεν καὶ πᾶν τὸ γένος αὐτῶν ἡ
τοῦ θήλεος φύσις ἠνέγκατο. Ὅπερ ἐπιστάμενοι
γῦπες καὶ τὴν ἐρημίαν δεδιότες τῶν τέκνων, εἰς
ἐπιγονὴν ἅπαν τὸ γένος στρατεύεται, καὶ ὄρνεόν τι
σόφισμα ἄριστον. Τῷ νότῳ καὶ γὰρ ἀντίπρῳροι
πέτανται. Εἰ δὲ μὴ νότος εἴη, τῷ συγγενεῖ εὔρῳ
ἁπλοῦσι τὰς πτέρυγας, εἶτα κεχήνασι καὶ τοῦ
πνεύματος ἐμφοροῦνται εἰσρέοντος, καὶ τίκτουσι B
ζῶα, μὴ μέντοι γε ὠὰ ὑπηνέμια. Διὸ πλείστου χρό-
νου δεῖται ἡ φύσις πρὸς ζώου τελεσιουργίαν· χαλε-
πὸν γὰρ καὶ λίαν ἐργώδες τῇ φύσει οὐσιῶσαι τὸ
πνεῦμα καὶ πρὸς ζῶον πλαστουργεῖν τὸ λεπτότα-
τον. Ἐπειδὰν τοίνυν ἀκούεις καὶ σὺ συναφείας
ἄνευ ἐγκυμονῆσαι τὴν Πάναγνον, πρότερον αὐτῇ
Πνεύματος ἁγίου ἐπισκιάσαντος καὶ τοῦ Κυρίου
κατὰ τὸν προφήτην ἀπὸ Θαιμὰν ἥξαντος, μηδ'
ὅλως ἀπίστει τῷ πράγματι, κἂν μέγα τῷ ὄντι ᾖ σχεῖ
καὶ παράδοξον· ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ ἡ παρὰ φύσιν
τῶν γυπῶν κυοφορία θαυμασίως οὕτω τῷ Θεῷ προη-
τοίμασται. Λέγεται γὰρ ὅτι γενόμενος ἔγκυος ὁ
γὺψ πορεύεται εἰς τὴν Ἰνδικήν, καὶ λαβὼν λίθον τὸ
καλούμενον εὐτόκιον ἐπάνω αὐτοῦ κάθηται συνεχό-
μενος ὠδῖσι, καὶ οὕτως ἀποτίκτει. Ὁ μέντοι λίθος C
περιφερὴς ὡς κάρυον, καὶ κινούμενος ἦχον ἐκπέμ-
πει ὡς κώδων, ἔνδοθεν ἑτέρου λίθου κινουμένου.
Φασὶ δὲ καὶ τοῦτο περὶ γυπὸς, ὅτι μύρῳ ῥοδίνῳ
χρισθεὶς ἀποθνήσκει.

nostrum irriderent, quasi fieri nequeat ut parial
virgo et nihilominus virgo maneat, ex ipsa natura
Deus nobis tantum non infinitas suppeditavit occa-
siones faciundi fidem rebus cæteroquin absurdis
et nostræ opinioni non respondentibus. Hoc modo
de his Basilius disserit. Cæteri vero, qui naturas
animalium perspectas habent, vultures toto trien-
nio gestare uterum prodigiose tradunt. Quinam
istuc? Audi. Vultur mas nullus conspicitur. Nam
absque duum conjunctione gignere de præscripto
naturæ solent. Quo fit ut eorum universa natio
consistat in feminis. Hoc cum non ignorent vultu-
res, orbitatis metu simul universi ad fetificandum
quamdam velut expeditionem suscipiunt. Hic si
nullus eis sese Auster offerat, ad cognatum Eurum
alas expandunt. Inde per oris hiatum vento in-
fluente replentur, et animalia, non ova subventa-
nea gignunt. Quæ causa est quamobrem maximo
temporis spatio natura hujus ad animalis absolu-
tionem indigeat. Nam difficile et operosum est na-
turæ de vento quamdam essentiam efficere deque
re longe subtilissima et exili prorsus animal fin-
gere. Cum igitur audies Virginem illam purissi-
mam absque ullo viri commercio gravidam fuisse
factam, cum prius eam sanctus ille Spiritus inum-
brasset ac Dominus, uti vates loquitur, de Thæ-
manc venisset, nequaquam huic rei fidem derogato, tametsi reapse magna videatur et 43 ab
opinione hominum abhorrens. Nam ea de causa
vulturum quoque conceptio tam admirabiliter a
Deo est instituta. Traditur autem monumentis lit-
terarum vulturem, posteaquam conceperit, in In-
diam sese conferre, noctumque lapidem, quem a
facilitate partus quem adjuvat Eutocium vocant,
in eo se parturigine vexatum collocare, atque illo
modo parere. Lapis ipse rotundus est, avellanæ nucis instar, et succussus in morem tintinnabuli
sonum edit, moto intus alio lapide. Perhibetur hoc etiam de vulture, quod unguento rosaceo perunctus moriatur.

Θαυμάσειε δ' ἄν τις καὶ τὸ τῶν κοράκων τῶν
διαληφθέντων οὐκ ἔλασσον. Πεπόνθασί τι πάθος
ὥρᾳ θέρους οἱ κόρακες, τὸ δὲ πάθος ἐστὶ ῥύσις γα-
στρός. Ἐντεῦθεν ποταμοὶ καὶ πηγαὶ καὶ λίμναι
οὐδέν τι χρῆμα κατά γε τὸ θέρος τοῖς κόραξιν, ἵνα
μὴ τῷ ὑγρῷ ἡ τῆς γαστρὸς ῥύσις σχοίη ἐπίτασιν.
Ἴσασι τοίνυν καὶ διαίτης τέχνην οἱ κόρακες, οὐ τὰ D
Ἱπποκράτους παιδευθέντες, οὐ τὰ Χείρωνος, οὐ τὰ
Μαχάονος φάρμακα, κἀντεῦθεν μὲν ὁρῶσι ποτα-
μοὺς, ἀλλ' ὅμως πίνειν ἐκείνοις οὐκ ἔνεστιν, ἀλλ'
εἶα Τάνταλοι κολαζόμενοι δριμυτέραν δίκην ταῦτα
εἰσπράττονται.

De corvis quoque non abs re quis miretur, quod
hactenus indicatis non est inferius. Æstivo tem-
pore corvi quodam morbo laborant. Is morbus
ventris est profluvium. Quamobrem fluvii, fontes,
stagna per æstatem nulli sunt corvis usui, ne per
humorem ventris illa fluxio magis etiam adauge-
tur. De quo scilicet intelligitur etiam diætæ ratio-
nem sibi convenientem corvos non ignorare, quam-
quam nec Hippocratis nec Chironis nec Machao-
nis remedia discendo percepta teneant. Idcirco
fluvios quidem intuentur, sed haurire de iis ne-
queunt, gravemque hanc adeo pœnam luunt, quasi
Tantali quidam multati.

Θαυμάζειν σε ἄξιον καὶ διὰ τί τῆς ᾠδῆς οἱ τέττι-
γες ἐν μέσῳ θέρει ἀπάρχονται. Ψυχροί τινες τὴν
φύσιν οἱ τέττιγες, διὸ καὶ μετὰ θερινὰς τροπὰς
ἐπάρχονται τῆς ᾠδῆς, καὶ ἡλίου ἀπαρχομένου τὸν
ἑαυτῶν μετίασι κέλαδον. Ἐφ' ᾧ καὶ μεσημβρίας
εἰσὶν ᾠδικώτεροι. Ἡ μέντοι θήλεια τέττιξ πολὺ
ψυχροτέρα τοῦ ἄῤῥενος οὖσα σιωπῶσα ἐφιζάνει τοῖς
ξένδρεσι, τὰ Πυθαγόρου ὥσπερ διδαχθεῖσα διδάγ-

Meretur et hoc admirationem, quamobrem ci-
cadæ cantum suum æstate media primum incipiant.
Nimirum natura frigidæ sunt, qua de causa post
æstivum solstitium canendi faciunt initium; nec
nisi exorto sole strepunt, ipsoque meridie maxime
sunt canoræ. Et quidem femella cum longe sit
mare frigidior, arboribus taciturna insidet, quasi
si Pythagoræ disciplinis esset imbuta. Qui fit ut

Digitized by Google

aquilarum pennæ cum aliarum avium pennis commistæ illas ipsas absumant? nam celeriter admodum pereunt. Quamobrem charadrius, si quando quem morbo regio laborantem conspicit, oculos claudit? Non id profecto propterea, quemadmodum aliqui volunt, quod ægroto invideat, livoreque præpediatur quominus eum rectæ valetudini restituat. Non enim bruta laborant invidia, nec Prometheus apud ipsa punitur, quod ignem bonum cum mortalibus communicaverit. Sed oculos idcirco claudit, quod morbus hic de uno ad alterum transeat; adeoque mox aviculam hanc morbus occupat.

Nec illud admiratione caret, quod luscinia vigilans, cum ovis incubat, noctem integram canere non desinat. Qui vespertilio pariter et quadrupes est et volucris? qui avium hæc sola dentes habet? 44 Ac fetificat quidem instar quadrupedum, aera vero leviter permeat, non alis sed pellicula quadam sublata. Qui fit ut anseres pervigiles sint et ad sentiendum obscura latentiaque longe acerrimi? qui quidem olim etiam urbem orbis principem conservarunt, cum hostes quosdam occultos, qui per ignotos abditosque cuniculos arcem Romanam occupaturi erant, indicio suo prodidissent.

Quis hominum cædem vulturibus denuntiat, cum expeditiones adversus se invicem suscipiunt? Videas enim tantum non infinita vulturum agmina castra sequi, de armorum apparatu eventus indicia colligentium, quod ipsum a ratiocinationibus humanis parum abest.

Iiis etiam de causis in admirationem quædam veniunt, si quis animum advertat. Quædam enim volucres de prius exsistentium propagatione veniunt, quædam hodieque de terra oriuntur. Non enim cicadæ tantum e pluviis proveniunt, aliaque plurima quæ in aere volant, pleraque nominibus propriis ob eorum exiguitatem carentia: sed etiam mures atque ranæ de eadem prodeunt, quando apud Thebas Ægyptias, si vehementes in æstu pluviæ cadant, mox terrenis muribus universa regio completur. Nec anguillas aliunde cernimus oriri quam de limo. Quippe nec ovis nec alio quopiam modo propagantur, sed ortum e terra tantum habent.

Erodium mihi, quæso, considera. Species avis est supra quosvis passeres nidificantis, altissimis nimirum in arboribus, præsertim abietibus. Unde Aquila Psalmi dictum vertens: «Erodio, inquit, domicilium sunt abietes[36].» Supra omnes alias certe volucres nidificat. Idcirco Davides ait «Erodii domicilium superat eos.» Hunc erodium tanta præditum esse castimonia tradunt, ut cum ad Venerem accessurus est, dies quadraginta continuos lugeat, et post conjunctionem alios totidem dies. Ægre enim fert, si quando necessitate sic exigente

ματα. Πῶς δὲ καὶ φθαρτικὰ πτερῶν ἑτέρων ἀετῶν τυγχάνει πτερά; σηπεδονώδους ταῦτα μετειλήφασι φύσεως. Οὐκ ἂν σωθείη ἕτερα τὰ πτερὰ τούτοι; συναναμιγνύμενα· θᾶττον γὰρ ἐντεῦθεν ἀπόλλυνται. Διὰ τί δὲ καὶ ὁ χαραδριὸς εἴ ποτε ἀντιβλέψει τῷ ἰκτεριῶντι, μύει τοὺς ὀφθαλμούς; οὐχ ὥς τινές φασι, τῷ νοσοῦντι βασκαίνων καὶ τὸ φρόνημα πρὸς ὑγείας μετάδοσιν ἔχων ἐπίφθονον· οὐ γὰρ τοῖς ἀλόγοις βασκανία τις μέτεστιν, οὐδὲ Προμηθεὺς παρ' ἐκείνοις κολάζεται, ἀγαθοῦ τινος τοῦ πυρὸς μεταδοὺς τοῖς ἀνθρώποις. Ὀφθαλμὸν δὲ μύει χαραδριός, ἐπεὶ τὸ πάθος ἀμείβεται καὶ τὴν ὄρνιν εὐθὺς ἡ νόσος μετέρχεται.

Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔξωθεν θαύματος, ὡς; ἄγρυπνος ἡ ἀηδὼν ὅταν ἐπωάζει, διὰ πάσης νυκτὸς τῆς μελῳδίας μὴ ἀπολήγουσα. Πῶς τετράπουν τὸ αὐτὸ καὶ πτηνὸν ἡ νυκτερίς; πῶς μόνη τῶν ὀρνίθων ὀδοῦσι κέχρηται; Ζωογονεῖ μὲν ὡς τετράποδα, ἐπιπολάζει δὲ τῷ ἀέρι, οὐχὶ πτερῷ κουφιζομένη, ἀλλ' ὑμένι τινὶ δερματίνῳ. Πῶς δὲ καὶ τῶν χηνῶν γένος ἄγρυπνον καὶ πρὸς τὴν τῶν λανθανόντων αἴσθησιν ὀξύτατον; οἵγε ποτὲ καὶ τὴν βασιλίδα πόλιν περιεσώσαντο, πολεμίους τινὰς ἀφανεῖς δι' ὑπονόμων ἀφανῶν δὴ μέλλοντας τὴν ἄκραν τῆς Ῥώμης καταλαμβάνειν μηνύσαντες.

Τίς ὁ τοῖς γυψὶ προαγγέλλων τῶν ἀνθρώπων τὸν θάνατον, ὅταν κατ' ἀλλήλων ἐπιστρατεύσωσιν; Ἴδοις γὰρ ἂν μυρίας ἀγέλας γυπῶν τοῖς στρατοπέδοις παρεπομένας, ἐκ τῆς τῶν ὅπλων παρασκευῆς τεκμαιρομένας τὴν ἔκβασιν, ὅπερ οὐ μακρὰν ἐστι λογισμῶν ἀνθρωπίνων.

Καὶ ἄλλας δὲ θαυμάζειν ἔπεισι τῷ προσέχοντι. Τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς διαδοχῆς τῶν προῦπαρχόντων παράγεται, τὰ δὲ ἔτι καὶ νῦν ἐξ αὐτῆς τῆς γῆς ζωογονούμενα δείκνυται. Οὐ γὰρ μόνον τέττιγες ἐν ἐπομβρίαις ἀνίασιν, οὐδὲ ἄλλα μυρία γένη τῶν ἐμφερομένων τῷ ἀέρι πτηνῶν, ὧν ἀκατονόμαστά ἐστι τὰ πλεῖστα διὰ λεπτότητα· ἀλλ' ἤδη καὶ μῦς καὶ βατράχους ἐξ αὐτοῦ ἀναδίδοσθαι, ὅπου γε περὶ Θήβας τὰς Αἰγυπτίας, ἐπειδὰν ὕσῃ λάβρως ἐν καύμασιν, εὐθὺς ἀρουραίων μυῶν ἡ χώρα καταπληροῦται (11). Τὰς δὲ ἐγχέλυς οὐκ ἄλλως ὁρῶμεν ἢ ἐκ τῆς ἰλύος συνισταμένας, ὧν οὔτε ὠὸν οὔτε τις ἄλλος τρόπος τὴν διαδοχὴν συνίστησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς αὐτῆς ἐστιν ἡ γένεσις.

Ὅρα δὲ καὶ τὸν ἐρωδιόν. Ὁ ἐρωδιὸς εἶδος ὀρνέου ἐστὶ πηγνύντος τὴν καλιὰν αὐτοῦ πάντων ἄνωθεν τῶν στρουθῶν, ἤγουν ἐν τοῖς ὑψηλοτάτοις τῶν δένδρων, καὶ μάλιστα ταῖς ἐλάταις. Καὶ ὁ Ἀκύλας «Ἐρωδιῷ ἐλάται οἶκῳ αὐτοῦ.» Πάντων οὖν ἄνωθεν τῶν στρουθῶν πήγνυσι τὴν καλιάν. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ φησι· «Τοῦ ἐρωδιοῦ ἡ κατοικία ἡγεῖται αὐτῶν.» Τοσαύτῃ δὲ σωφροσύνῃ συζῇν τὸν ἐρωδιὸν ὥστε ἡνίκα πρὸς συνουσίαν ἔρχεσθαι μέλλει, ἡμέρας πενθεῖ τεσσαράκοντα, καὶ μετὰ τὴν συνουσίαν ἑτέρας τεσσαράκοντα· δυσανασχετεῖ καὶ γὰρ τουτὶ

[36] Psal. CIII, 17.

(11) Ὅπου γε . . . . . κατοπλῆ οὖται. Supplenda ex V. et F.

Digitized by Google

τὸ ὄρνεον εἴ ποτε φύσεως ἀνάγκῃ πρὸς ἄλληλα συνδυάζεσθαι καθέλκοιτο, ἅτε δὴ τὴν ἐντεῦθεν ἀηδίαν παριστῶν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί ποιήσομεν ἡμεῖς; οἱ λόγῳ μὲν τετιμημένοι, ταῖς δὲ τοῦ βίου κατὰ τοσοῦτον ἡδοναῖς ἐμπεδούμενοι.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πελεκάνου, οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ μέμνηται λέγων· « Ὡμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῷ, » τί χρὴ καὶ λέγειν; Τοῦτο τὸ πτηνὸν ἐν ἄκραις πέτραις πήγνυσι τὴν καλιάν, τοὺς ἐπιβούλους ἐκφεύγειν διὰ φροντίδος ποιούμενον. Ἀλλ' ὁ ἐπίβουλος ὄφις ἡνίκα τὸν πατέρα μικρόν τι τῶν τέκνων ἀποπτάντα θεάσηται, τῆς ἐπιβουλῆς παραχρῆμα ἐφάπτεται. Καὶ ἐπειδὴ μὴ προσεγγίζειν τῇ καλιᾷ δύναται, τὸν ἰὸν αὐτοῖς ἐπιχέει καὶ πόρρωθεν· περισκοπήσας γὰρ πρότερον ὅθεν εἰσπνέει ὁ ἄνεμος, κἀκεῖθεν ἐμφυσήσας αὐτοῖς τὸν ἰὸν, ἐπάγει τὸν ὄλεθρον. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐπιπτὰς αὖθις αὐτοῖς καὶ φυσικοῖς τισι λόγοις τὴν ἐπιβουλὴν συνιὼν οἶδεν αὖθις ὅθεν ἀναβιώσαιντο· κατὰ κορυφῆς γὰρ αὐτῶν ἠρέμα πτερύσσεται, καὶ τὰς πλευρὰς ἑκατέρωθεν ἐπιπλήσσων ταῖς πτέρυξιν αἵματος αὐτοῖς ῥανίδας ἀφίησι, κἀντεῦθεν οἱ τεθνεῶτες νεοττοὶ παραδόξως ἀναβιώσκουσιν.

Ἐπίγνωθι οὖν, ἀγαπητὲ, τίνος ἕνεκεν ἡ παράδοξος αὕτη περὶ τὰ ἔγγονα τῷ πελεκᾶνι συμπάθεια. Σκιαγραφῆσαι γὰρ ὁ Κύριος τὰ καθ' ἡμᾶς πάντα κἂν τῷ πτηνῷ τούτῳ θέλων ἀνέκαθεν, ὅτι τε παράδεισος ἔκτισται καὶ ὅτιπερ ἐν αὐτῷ οἱ πρωτόπλαστοι τέθεινται, ὅτι ὁ νοητὸς ὄφις τὸν ψυχικὸν αὐτοῖς προὐξένησε θάνατον, καὶ ὅτι φιλόστοργος οἷα πατὴρ ἐπὶ τεθνεῶσι παισὶν ὁ ποιητὴς πάντων Θεὸς ἐπ' αὐτοῖς ἐπικάμπτεται, χρηματίζει τε τὰ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος καὶ πάντα τὰ λοιπὰ καταδέχεται, ἐπὶ σταυροῦ τελευταῖον ὑψοῦται, καὶ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ζωήρρυτον αἷμα ἐκχέει εἰς ἀνάπλασιν τῶν πρωτοπλάστων ἐκείνων τῶν τῷ ἰῷ τεθνηκάτων τοῦ ὄφεως, τοιαύτην τῷ πελεκᾶνι συμπόθειαν περὶ τὰ ἔγγονα κατ' ἀρχὰς ἐνεφύτευσε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Δαβὶδ προλαβὼν ἔλεγεν· « Ὡμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῷ. » Πελεκὰν γὰρ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καλιὰ ὁ παράδεισος, νεοττοὶ οἱ πρωτόπλαστοι, ἐπίβουλος ὄφις αὐτὸς ὁ διάβολος, ἰὸς ὄφεως ἡ ἐκ τοῦ διαβόλου πάντως ἀπάτη, θάνατος ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, συμπάθεια πατρικὴ ἡ τοῦ Θεοῦ Λόγου δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησις. Ἡ δὲ τῶν νεοττῶν ὕπερθεν ἐπιπτέρυξις ἡ ἐπὶ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ τῶν πρωτοπλάστων ἄνωθεν ἀπαιώρησις, πλευρῶν ἐπίπληξις ἡ τῆς θείας νύξεως πλευρᾶς, καὶ τελευταῖον τοῖς τεθνεῶσιν ἐπιστάζον αἷμα ζωήρρυτον· εἰ μὴ γὰρ ζωήρρυτον ἦν, οὐκ ἂν τοῖς κάτω κειμένοις ἐχαρίσατο τὴν ἀνάστασιν. Καλῶς οὖν ἔλεγε διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος· « Ὡμοιώθην πελεκᾶνι ἐρημικῷ. »

Λέγει δὲ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον περὶ τῶν κοράκων ὅτι οὐ σπείρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, ὁ δὲ Θεὸς τρέφει αὐτά. Τίνος ἕνεκεν ἐνταῦθα τῶν κοράκων ἐξ ὀνόματος μέμνηται; Λέγεται οὖν ὅτι μισο-

A mutuam ad conjunctionem pertrahitur, quasi quiddam inde sibi ingratæ rei accidere significaret. Quæ si vera sunt, quid nos, quæso, facturi sumus? qui beneficio rationis ornati nihilominus vitæ voluptatibus plus æquo sumus addicti.

Quid de pelecano dicemus? cujus in Psalmis suis Davides etiam meminit: «Factus sum, ait, pelecano solitario similis[37].» Avis hæc summis in scopulis nidum exstruit, sollicite incumbens in id ut insidiatores vitet. Verum serpens insidiator etiam magno ex intervallo virus suum in pullos ejus evomit. Posteaquam enim circumspexit unde ventus spiret, ab ea parte veneno afflato interitum eis affert. 45 Tum vero pater supra ipsos volans, et naturali quodam instinctu factas insidias deprehendens, quo pacto recuperare vitam possint cognitum habet. Nam leniter supra illorum verticem alas expandens, et feriens utrinque latera, guttas in eos sanguinis demittit. Quo facto nova et inopinata quadam ratione pulli vitæ restituuntur.

Hoc exemplum, dilecte fili, velim mihi consideres. Quamobrem indita est pelecano admirabilis hæc erga sobolem affectio? Cum multo ante Dominus hac in ave vellet exprimere cuncta quæ nobis acciderunt, quod nimirum paradisus conditus sit, quod in eo collocati homines illi primi, quod intellectilis ille serpens animi mortem eis conciliaverit, quod opifex omnium Deus paterna benevolentia velut erga filios motus, homo factus, omnia perpessus, tandem in crucem sublatus sit, quod de latere suo sanguinem effuderit, verum vitæ rivum, ad primorum hominum instaurationem, qui veneno serpentis exstincti fuerant, ipso rerum initio talem erga sobolem suam affectionem pelecano insevit. Nam propterea per Davidem multo ante verbis his usus est: «Factus sum pelecano solitario similis.» Etenim pelecanus est ipse Christus, nidus paradisus, pulli primum conditi homines, serpens insidiator ipse diabolus, virus serpentis fraus diaboli, mors a Deo diremptus atque separatio, paterna affectio Dei sermonis facta nostri causa naturæ humanæ assumptio, alarum supra pullos expansio Christi supra conditos illos primum homines in crucem sublatio, laterum pulsatio divini lateris punctio, quam secuta est sanguinis vitæ fontem continentis destillatio. Nisi enim vivificus esset, prostratis resurrectionem impartiri non posset. Itaque per vatem Dominus præclare dixit: « Factus sum pelecano solitario similis.»

Perscriptum est in Evangelio Lucæ[38]: « Considerate corvos, qui neque serunt neque metunt, et Deus nihilominus eos alit. » Quamobrem hoc loco nominatim corvorum fit mentio? perhibentur

[37] Psal. ci, 8. [38] Luc. xii, 24.

Digitized by Google

corvi sobolem suam odisse, ac propterea pullorum splendorum curam abjicere. Verum ii Dei providentia victitare quibusdam feruntur animalculis ex aere propter ipsos nascentibus et in ora illorum delabentibus. Hoc ipsum, quæso, quantam admirationem meretur?

A τέκνους ὄντας αὐτοῦ; μὴ τρέφειν τὰ οἰκεῖα νεόττια, τρέφεσθαι δὲ προνοίᾳ Θεοῦ ἀπὸ τῶν παραφυομένων τῷ ἀέρι ζωῴων τῷ στόματι αὐτῶν ἐμπιπτόντων. Πόσου δὲ καὶ τοῦτο θαύματος ἄξιον;

Cum semel fucos deprehenderunt apes, parce ac leniter in eos irruunt et captos a contubernio suo ablegant. Sin rursus eos intercipiant, morte afficiunt. **46** Eædem partim regem veluti satellites stipant, partim nocturnas excubias agunt, quod eo tempore quiescant aliæ laboribus fatigatæ, partim hoc muneris habent ut mortuas exportent.

Αἱ μέλισσαι τοὺς κηφῆνας ἐφάπαξ καταλαβοῦσαι πεφεισμένως τύπτουσι καὶ ἀπολύουσιν· εἰ δὲ καὶ αὖθις αὐτοὺς κατάσχωσι νεκροὺς ἐργάζονται. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν τῷ βασιλεῖ δορυφοροῦσιν, αἱ δὲ νυκτὸς ἐπαγρυπνοῦσι φυλακῆς χάριν διὰ τὸ τὰς κοπιώσας τότε ἀναπαύεσθαι, τῶν δὲ ἔργον ἐστὶ τὸ τὰς νεκρὰς ἀποκομίζειν ἔξωθεν.

Mirum videri non debet una cum incrementis ac deminutionibus lunæ aera quoque mutari, quando nonnullis in animalibus idem usuvenire B videmus. Nam tradunt ibim cœlo luna carente nihil cernere, sed oculos habere clausos, nec cibis ullis uti. Et quidem in simio, quem cercopem vocant, effectiones hac in parte sunt illustriores: nam cum augescit luna, oculorum orbis ei dilatatur, cum deminuitur, et ipse contrahitur. Quin etiam mustela deficiente lunæ lumine jecur imminui sentit; eademque rursum crescente, membrum idem vicissim augetur. Perhibent etiam in Hydaspe fluvio lapidem quemdam nasci quem lichnen vocant: is augescente luna sonum dulcis cantus edere fertur. In flumine quodam Celtico piscem exsistere tradunt, qui ab incolis clopias appelletur: is luna crescente albescit, deminuta nigricat. Atque hæc quidem etiam libro suo de sex primorum ab ortu mundi dierum opificiis magnus Anastasius ille complexus est.

Οὐ χρὴ θαυμάζειν εἴγε ταῖς τῆς σελήνης αὐξομειώσεσι μεταβάλλεται ὁ ἀὴρ, ὅπου γε καὶ ἐν ζώοις τισὶν ἔστι τοῦτο ἰδεῖν. Φασὶ γὰρ τὴν ἶβιν μηδαμοῦ ὁρᾶν ὅτε ἀσέληνος ὁ οὐρανὸς, μύειν δὲ καὶ ἄσιτον μένειν. Ὁ δὲ κέρκωψ προδηλοτέρας ἔχει τὰς ἐνεργείας· ὅτε γὰρ αὔξει ἡ σελήνη, ὁ τῶν ὀφθαλμῶν κύκλος τούτῳ εὐρύνεται, ὅτε δὲ μειοῦται, συστέλλεται. Ἀλλὰ καὶ ἡ γαλῆ λειψοφωτούσης τῆς σελήνης ἧπατος λείπεται· αὐξιφωτούσης δὲ πάλιν αὐτῆς τὸ τοιοῦτον αὐτῆς προσεπαύξεται μόριον. Φασὶ δὲ καὶ ἐν ποταμῷ τῷ Ὑδάσπῃ γεννᾶσθαι λίθον λίχνην καλούμενον, ὃς σελήνης αὐξομένης ἦχον μελῳδίας ἀποτελεῖ. Καὶ ἐν ποταμῷ δὲ Κελτικῷ διαιτᾶσθαι ἰχθὺν κλωπίαν ἐγχωρίως καλούμενον, ὃς αὐξομένης τῆς σελήνης λευκαίνεται, μειουμένης δὲ μελαίνεται. Ταῦτα δὲ τῇ ἑξαημέρῳ αὐτοῦ συμπεριείληφεν ὁ μέγας Ἀναστάσιος.

Cæterum præter illos quoque qui resurrectionem C futuram non credunt vel potius eam irridenti, ut eximius ille noster Epiphanius ait, admirabilia quædam et nova Deus uti fierent consilio singulari instituit. Phascusa dies XL mortua reviviscit. Myops sive tabanus VI totos menses mortuus vitam recuperat. Phœnix avis est Arabica, quæ et unigena et comparis expers fertur in creatione rerum exstitisse. Huic in singulos annos D ejusmodi quiddam usuvenire traditur, quod lætam illam resurrectionem egregie nobis ob oculos ponit. Nam Græci commemorant eum finem suum prospicientem in Ægyptum sese conferre ac soli obvertere. Deinde in pulverem exuritur, de quo pulvere vermis nascitur, qui rursus in volucrem commutatur quem phœnicem dicimus. Atque hoc, ut indicavimus, post singulos quingentos annos fieri consuevit. Passer autem Libycus avis quidem est (alas enim habet), verum non volat propterea quod pennas habeat ad volatum non satis idoneas, utique pilis consimiles sint. Idem bipes est avium more, sed ungulas divisas habet ut quadrupes. Unicum modo fetum avis nulla gignit præter cocygem. Quod quidem fit ob ejus naturæ frigiditatem, quæ de formidine colligitur: nam nisi timidus esset, aves ipsum universæ non persequerentur. Quo ipso fit ut nidis alienis utatur. Est autem frigiditas ubique formidinis causa.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀπιστοῦντας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἐπιγελῶντας τῇ ἀναστάσει, καθά φησιν ὁ μέγας Ἐπιφάνιος, παράδοξά τινα προῴκονόμησαν γίνεσθαι. Ἡ φάσκα θνήσκει ἡμέρας τεσσαράκοντα, καὶ πάλιν ἀνίσταται. Ὁ μύωψ θνήσκει μῆνας ἕξ, καὶ πάλιν ἀνίσταται. Ὁ φοῖνιξ ὁ Ἀραβικὸς ὄρνις λέγεται εἶναι μονογενὴς, ἄζυγος ἐν τῇ δημιουργίᾳ, κατὰ ἔτη πεντακόσια τοῦτο πάσχει ὃ καὶ φαιδρὰν προίστᾳ τὴν ἀνάστασιν. Αὐτοὶ γὰρ οἱ Ἕλληνες περὶ αὐτοῦ διηγοῦνται ὅτι προγονὺς τὸ τέλος αὐτοῦ ἔρχεται περὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀντικρὺ τοῦ ἡλίου ἵσταται, εἶτα τεφροῦται, καὶ ἀπὸ τοῦ χοὸς αὐτοῦ σκώληξ γεννᾶται, καὶ αὐτὸς αὖθις εἰς πτηνὸν μεταβάλλεται. Τὸν φοίνικα δὲ τοῦτον, ὡς εἴπομεν, μετὰ ἔτη πεντακόσια εἰωθε γίνεσθαι. Ὁ δὲ στρουθὸς ὁ Λιβυκὸς ὄρνις μὲν ἐστι, πτερωτὸς δὲ, οὐ πέταται δὲ διὰ τὸ τὰ πτερὰ αὐτοῦ μὴ χρησιμεύειν εἰς πτῆσιν· τριχοειδῆ γάρ. Καὶ δίπους μὲν ἐστιν ὡς ὄρνις, διχηλεῖ δὲ ὡς τετράπους. Ἀλλὰ καὶ μονοτόκον οὐδὲν τῶν ὀρνίθων ἐστὶν, εἰ μὴ μόνος ὁ κόκκυξ διὰ τὸ ψυχρὸν τῆς αὐτοῦ φύσεως. Ὅτι δὲ ψυχρὸς, δῆλον ἐκ τῆς δειλίας αὐτοῦ· καὶ γὰρ εἰ μὴ ἦν δειλὸς, οὐκ ἂν ὑπὸ πάντων ἐδιώκετο τῶν ὀρνέων, κἀντεῦθεν ἐν ἀλλοτρίαις ἔτικτε νεοττιαῖς. Πανταχοῦ δὲ ἡ ψυχρότης αἰτία δειλίας.

Digitized by Google

Ἀλλ' οὐδὲ ταῦτό σε παραδραμεῖν, ἀγαπητέ, βούλομαι, παραδοξότερον καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ὄν, ὃ περὶ ὄρνιθος τοῦ καλουμένου μέροπος ὁ Αἰλιανὸς ἱστορεῖ, «Μέροψ» λέγων «τὸ ὄρνεον εἰς τοὐπίσω πέταται.» Καὶ ἔπεισί μοι θαυμάζειν τὴν ἐπίσημον ἀναφορὰν ἣν ἐκεῖνο ἄγει τὸ ζῶον.

Τὸ δὲ τὸν ἀλεκτρυόνα νυκτὸς ᾄδειν ἐν ὡρισμένοις καιροῖς οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς τινὲς μὲν ἐφυσιολόγησαν οὕτως, ὅτι θερμότατον ὂν τὸ ζῶον καὶ λίχνον περὶ τὰς τῶν τροφῶν ὀρέξεις τῇ μὲν ἐμφύτῳ θερμότητι ταχύτερον πέπτει τὴν διδομένην τροφήν, τῇ δὲ λιχνείᾳ τῆς φύσεως προανεφωνεῖ τὴν περὶ ταῦτα ὄρεξιν, οἱονεὶ προσκαλούμενος τὸν σιτίζοντα. Ἕτεροι δέ φασιν ὅτι καὶ ἕκαστον τῶν ἐνταῦθα ὄντων καὶ γινομένων ἑκάστῳ τῶν φωστήρων ἀνάκειται, ὥσπερ ὁ λωτὸς τὸ φυτὸν ἡλιακόν ἐστιν, ὅθεν ἀνατέλλοντι μὲν τῷ φωστῆρι ἐξαπλοῖ τὰ φύλλα, δύνοντι δὲ συστέλλει. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ ἀλεκτρυὼν ὑπὸ τὴν ἡλιακὴν τάξιν ἐστί. Ταύτῃ τοι καὶ πρὸς ἀνατολὴν ἐπανιόντι τῷ ἰδίῳ ἀρχηγέτῃ ἀπορρήτως καὶ φυσικῶς ἐπιγάννυται, καὶ ὥσπερ ᾠδὴν αὐτῷ ποιούμενος ἀπολαμπρύνει τε τὴν φωνὴν καὶ μέγα βοᾷ. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· σὺ δέ, ἀγαπητέ, τὰς τοιαύτας φωνὰς μετὰ τῶν μύθων ἀριθμεῖν μὴ δέδιθι. Τὸν γὰρ ἀλεκτρυόνα νυκτὸς ἔταξεν ᾄδειν ὁ κηδεμὼν πάντων Θεός, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἄκοντας τῆς κλίνης ἐγείρεσθαι καὶ μὴ τὴν νύκτα κατανάλισκειν ὅλην ἐπὶ κενοῖς, ἀλλὰ τοὺς μὲν εἰς ἐργασίαν ἐκτρέπεσθαι, τοὺς δὲ πρὸς θείαν ὁ ξολογίαν ἀνίστασθαι· τοιαῦτα γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ λόγων καὶ διὰ ζώων οὐκ ἀναινομένου παιδεύειν. Καὶ πρόσσχες τῷ Σολομῶντι λέγοντι· «Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ἀκνηρέ.»

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τὴν μυῖαν Ἀττικῷ μέλιτι μὴ ἐπικαθῆσθαί φασι. Θύμοις καὶ γὰρ τὴν Ἀττικὴν κομῶσαν ἔστι θεάσασθαι, οἷς ἐφιζάνουσιν Ἀττικαὶ συχνότερον μέλισσαι. Ἐντεῦθεν καὶ δριμυτέραν ἔχει τὴν ὀσφρησιν. Διὸ καθάπερ ἱερῷ τινι Ἀττικῷ μυῖα οὐκ ἐπικάθηται μέλιτι.

Γίνωσκε δὲ πρὸς τούτοις ὅτι μυῖαι καὶ μέλισσαι καὶ μύρμηκες ὑπὸ ἐλαίου ἀπόλλυνται, διότι τὰ ἀναπνευστικὰ στενὰ ἔχει, τὸ δὲ ἔλαιον γλίσχρον ἐμφράττει αὐτά. Πάσχουσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ ὄφεις ὑπὸ τῶν βαρυόδμων· τὸ γὰρ παρ' αὐτοῖς στενόπορον τῶν ἀναπνευστικῶν ἐμφράττεται ὑπὸ τῆς τῶν θυμιωμένων παχύτητος. Ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ τὸ τῆς ἐλάφου κέρας θυμιώμενον φεύγει καὶ μᾶλλον ὁ ὄφις· λειποθυμεῖν γὰρ αὐτὸν ἀναγκάζει.

Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τοῖς ὀρνέοις οὐρηδόχον κύστιν καὶ νεφροὺς ἡ φύσις οὐκ ἔδωκεν, ὅτι πολλῆς ὑγρότητος ἔδει πρὸς γένεσιν τῶν πτερῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ γυμνάζεσθαι κατὰ τὴν πτῆσιν ἐξαναλίσκει ταύτην. Ἔχουσι δὲ καὶ τὴν κόπρον ἐξιοῦσαν σὺν ὑγρότητι οὐ μετρίως. Καὶ τούτου χάριν οὐρη-

A **47** Ne hoc quidem silentio præterire possum, multis aliis rebus admirabilius, quod de ave quam meropem vocant Ælianus memoriæ prodidit. Merops, inquit, avis retrorsum volat, quem quidem motum volatumque hujus animalis notabilem ac insuetatum haud abs re mirari subit.

Jam quod gallus gallinaceus noctu certis horis cantet, non multum ante solis ortum, ejus rei causam in hunc modum nonnulli explicarunt. Aiunt enim animal hoc a natura calidissimum et in primis in appetendo nutrimento avidum ob calorem quidem insitum citius acceptum alimentum concoquere, ob aviditatem vero naturæ appetitum suum significare, quasi pascentem se invitet et excitet. Alii volunt rem quamlibet alicui certo sideri dicatam esse, sicuti lotus herba solaris est. Quo fit ut huic luminari exorienti folia sua pandat, cum eadem eodem occidente contrahat. Sic et gallus gallinaceus de horum opinione sub solem refertur. Quamobrem ad ortum redeunte duce suo ratione quadam occulta et naturali gaudet. Simul quasi carmen ei quoddam concinere velit, clarius vocem attollit et altum clamat. Atque illorum quidem hæc est sententia. Tu vero, mi fili, voces hujusmodi referre inter fabulas ne verearis. Nam gallum gallinaceum noctu canere Deus jussit, qui omnia providentia sua complectitur, ut hoc modo vel inviti de lectulo surgamus nec sine fructu noctem integram consumamus, sed partim ad operas nos convertamus, partim ad Dei celebrationem excitemur. Sic enim consuevit Deus tam per doctrinam quam ipsa etiam animalia nos erudire. Quid Solomo dicat, audi: « Ad formicam, ignave, te confer [39]. »

Hoc etiam animadverte, quod muscam Attico melli negant insidere. Nam thymo Atticam abundare videmus, cui herbæ ut plurimum apes Atticæ insident. Quo fit ut mel Atticum etiam odorem habeat acriorem. Idcirco melli Attico, tanquam sacro, muscæ non insident: sed ut maxime cum strepitu circumvolent, ab direptione tamen laborum apis Atticæ arcentur.

Præter hæc scire debes, muscas et apes et formicas oleo exstingui. Nam vasa quibus respiratio fit sunt eis angusta, quæ ab oleo natura lento viscosoque facile obstruuntur. Idem serpentibus accidit offerentibus se rebus quarum gravis est odor. Etenim angustia meatuum in eis respirationi destinatorum per suffitum crassitiem obstruitur. Qua ipsa de causa fit ut cornu cervinum serpens magis etiam fugiat quam res illas odoratas: quippe serpentem id prorsus exanimat.

Supra **48** omnia nobis in hoc etiam, fili, est inquirendum. Vesicam illam qua urina excipitur, itemque renes avibus idcirco natura non dedit, quod ad producendas pennas multo humore opus erat. Atque etiam ipsa volandi exercitatio facile humorem in eis absumit. Præterea cum stercus

[39] Prov. VI, 6.

Digitized by Google

excernunt, non parum humoris simul exit. Quamobrem urinæ receptaculum in avibus natura non condidit.

En habes et quintæ diei opera.

INCIPIT DIES SEXTA.

Sexta die Deus e terra bestias quadrupedes producit. Inquit enim historiæ scriptor : « Dixit Deus, Edat tellus animam vivam [40]. » Prosiliunt hic contra nos Manichæi, qui terræ animam indunt. Verum manifesto desipiunt. Non enim propterea quod dixit Deus : « Edat animam, » id edidit quod erat in ea quasi reconditum : sed mandatum hoc vias atque facultatem edendi terræ largiebatur. Quippe cum audiit terra : « Pariat herbas gramineas, et arbores fructiferas, quæ fructum edant [41], » non idcirco gramen intus abditum protulit, nec palmam vel quercum vel cupressum intra sinus suos occultatam in superficiem eduxit : sed ipsa Dei oratio rerum quæ exsistunt ipsa natura est. Itaque terra non quod continebat edit, sed quod hodie possidet, largiente nimirum Deo vim efficacitatis. Quamvis enim ratione naturali oriuntur hodie omnia, tamen inde profecta sunt in ipso rerum exordio secundum seriem suam, idque per mandatum divinum, quod in creatione pronuntiatum ubique fuit.

Itaque sexta die, ceu diximus, bestias quadrupedes e terra producit.

Hic vero inquiri operæ pretium est, quamobrem Deus imprecatione fausta pisces quidem dignatus fuerit, cum hisce verbis uteretur : « Fetificate ac multiplicamini, » verum in terrestribus idem non fecerit. Respondemus autem factum id esse propter exsecrationem serpentis, quæ non multo post subsecuta est. Nam quia futurum prospiciebat Deus ut homo per serpentem deciperetur, eaque de causa serpens exsecrationi subjiceretur, idcirco terrestres bestias imprecatione fausta noluit prius dignari, ne deprehenderetur eadem et imprecatione fausta et exsecratione prosequi, sicut ait vir divinus Anastasius. Videtur autem natura piscium tenui quadam et vili omnino vita frui propterea quod in aquæ crassitie degant. Nam et gravis ac difficilis est apud ipsos auditio, et obtusum cernunt. Nec recordatio **49** est apud ipsos ulla nec imaginatio nec rei consuetæ agnitio. At vero de terrestribus quid opus est multa commemorare? Sunt his acres sensus et rerum præteritarum recordationes. Novit vocem consuetam sibi ac familiarem asinus. Novit viam quam sæpius trivit, ac nonnunquam etiam viæ dux est homini, qui aberravit. Auditus autem acrimonia tanta in hoc est animali quanta esse in alio nullo terrestrium perhibetur. In camelo quæ injuriarum sit memoria, quæ iracundia, quæ in ira perseveratio, quo pacto quis explicet? si vel olim verberatus sit, ira diuturno tempore

[40] Gen. I, 24. [41] ibid. 10.

A δύχον κύστιν ἡ φύσις τοῖς ὀρνέοις οὐκ ἔδωκεν.

Ἔχεις ἰδοὺ καὶ τὰ τῆς πέμπτης ἡμέρας.

ΑΡΧΗ ΤΗΣ Ϛ' ΗΜΕΡΑΣ.

Ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ ἐκ τῆς γῆς ἐξάγει τὰ τετράποδα· «Καὶ εἶπε» γάρ φησιν « ὁ Θεὸς, Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. » Ἀλλ' ἐπιπηδῶσιν οἱ Μανιχαῖοι κἀνταῦθα, ψυχὴν ἐντιθέντες τῇ γῇ. Ματαιάζουσι δὲ προφανῶς· οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ εἶπεν « Ἐξαγαγέτω ψυχὴν, » τὸ ἐναποκείμενον αὐτῇ προσήνεγκεν, ἀλλ' ὁ δοὺς τὸ πρόσταγμα καὶ τὴν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτῇ δύναμιν ἐχαρίσατο. Οὔτε γὰρ ὅτε ἤκουσεν ἡ γῆ, « Βλαστησάτω βοτάνην χόρτου καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, » κεκρυμμένον B ἔχουσα τὸν χόρτον ἐξήνεγκεν, οὐδὲ τὸν φοίνικα ἢ τὴν δρῦν ἢ τὴν κυπάρισσον κάτω που κεκρυμμένην ἐν ταῖς ἑαυτῆς λαγόσιν ἀνῆκε πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ὁ θεῖος λόγος φύσις τῶν γινομένων ἐστίν. Ἐξάγει λοιπὸν ἡ γῆ οὐχ ὅπερ ἔχει, ἀλλ' ὅπερ σήμερον κτᾶται, Θεοῦ δωρουμένου τῆς ἐνεργείας τὴν δύναμιν. Εἰ γὰρ καὶ φυσικῷ λογῷ τὰ πάντα γίνεται σήμερον, ἀλλ' ἐκεῖθεν ἐσχήκασι κατ' ἀρχὰς τὴν ὁρμήν. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βασίλειος λέγει ὅτι ποιεῖ μὲν ἡ φύσις ἅπαντα κατὰ τὴν ἀκολουθίαν, θείῳ δὲ προστάγματι διὰ πάσης ἀρχῆθεν λαληθέντι τῆς κτίσεως.

Ἐξάγει μὲν οὖν κατα τὴν ἕκτην ἀπὸ τῆς γῆς τὰ τετράποδα.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ζητῆσαι ἄξιον, ἀγαπητὲ, τίνος ἕνεκεν τοὺς μὲν ἰχθύας εὐλογίας ἠξίωσεν ὁ Θεὸς, αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι εἰπὼν, ἐπὶ δὲ τοῖς χερσαίοις τοῦτο οὐκ ἐποίησε. Καὶ λέγομεν ὅτι διὰ τὴν ἐπὶ τῷ ὄφει μετ' οὐ πολὺ γενησομένην κατάραν. C Ἐπειδὴ γὰρ προεῖδεν ὁ Θεὸς ὅτι διὰ τοῦ ὄφεως ἀπατηθήσεται ὁ ἄνθρωπος, κἀντεῦθεν αὐτὸς ὁ ὄφις ἀρᾷ ὑποπεσεῖται, τούτου χάριν εὐλογίας ἀξιῶσαι τὰ χερσαῖα οὐκ ἔφθασεν, ἵνα μὴ εὑρεθείη τὰ αὐτὰ εὐλογῶν καὶ καταρώμενος, ὡς θειότατός φησιν Ἀναστάσιος. Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν ἰχθύων φύσις εὐτελεστέρας δοκεῖ μετέχειν ζωῆς διὰ τὸ ἐν τῇ παχύτητι τοῦ ὕδατος διαιτᾶσθαι· καὶ γὰρ ἀκοὴ παρ' ἐκείνοις βαρεῖα, καὶ ὁρῶσιν ἀμβλὺ, καὶ οὔτε τις μνήμη παρ' ἐκείνοις οὔτε φαντασία οὔτε συνήθους ἐπίγνωσις. D Ἐπὶ δέ γε τοῖς χερσαίοις τί χρὴ καὶ λέγειν; Αἵ τε γὰρ αἰσθήσεις τετράνωνται, καὶ ἀκριβεῖς μνῆμαι τῶν παρελθόντων ἐν αὐτοῖς. Οἶδε τὴν συνήθη φωνὴν ὁ ὄνος, οἶδεν ὁδὸν ἣν πολλάκις ἐβάδισε, καὶ που καὶ ὁδηγὸς ἐνίοτε ἀποσφαλέντι τῷ ἀνθρώπῳ γίνεται· τὸ δὲ ὀξυήκοον τοῦ ζώου οὐδὲν ἄλλο τι λέγεται τῶν χερσαίων ἔχειν. Τὸ δὲ τῶν καμήλων μνησίκακον καὶ βαρύμηνι διαρκὲς πρὸς ὀργὴν πῶς ἂν τις εἴπῃ; Πάλαι ποτὲ πληγεῖσα κάμηλος, μακρῷ χρόνῳ ταμιευσαμένη τὴν μῆνιν, ἐπειδὰν εὐκαιρίας λάβηται, τὸ κακὸν ἀντιδίδωσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ἐλέφαντος ἱστορούμενον εὕρομεν. Ποτὲ γὰρ εἰς ἱπποδρομίαν ἐλέφας ἀπαγόμενος καταλλάκτην τινὰ καθήμενον

Digitized by Google

ἐν τῷ μιλίῳ φόνου πεποίηκε παρανάλωμα διὰ τῶν ὀδόντων αὐτοῦ, ἀναιδῶς πως καὶ ἀτάκτως ὁρμήσας κατ' αὐτοῦ. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι πρὸ δέκα ἐνιαυτῶν ὁ τοιοῦτος καταλλάκτης σιδήρῳ ἔπληξεν αὐτὸν ἀπαγόμενον καὶ τότε εἰς ἱπποδρομίαν διὰ τοῦ αὐτοῦ τόπου. Καὶ τὰ μὲν τοῦ ἐλέφαντος τοιαῦτα· αἱ δὲ παρδάλεις φυσικήν τινα ἔχουσι πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὀργήν, καὶ πεφύκασι μᾶλλον τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐφάλλεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ἐν χάρτῃ ἰδοῦσαι τυπωθέντα ἄνθρωπον, ὡς ποῦ φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, τὸν χάρτην σπαράττουσιν.

A veluti penu quodam recondita, quamprimum se opportunitas obtulerit, vicem refert. De elephanto hujusmodi quiddam memoriæ proditum reperimus. Cum in hippodromum deduceretur elephas, quemdam magistrum ferarum et cicuratorem in miliario sedentem interfecit, immaniter adversus illum cum dentibus suis irruens. Ejus rei causa erat, quod is ante totos decem annos elephantum ferro pereusserat, cum id temporis per eumdem locum ad hippodromum deduceretur. Pardales naturalem quamdam adversus homines iram fovent, ac plerumque consueverunt in oculos hominum insilire. Quin pictos etiam in chartis lacerant, ut alicubi sanctus dicit Basilius.

Ἱκανῶς δὲ θαυμάσειεν ἄν τις καὶ τὰ τοῦ λέοντος, τὸ μοναστικὸν αὐτοῦ τῆς ζωῆς, τὸ ἀκοινώνητον πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Οἷον γάρ τις τύρσννος τῶν ἀλόγων διὰ τὴν ἐκ φύσεως ὑπεροψίαν τὴν πρὸς τοὺς πολλοὺς ὁμοτιμίαν οὐ καταδέχεται, ὥστε οὐδὲ χθεσινὴν τροφὴν προσίεται. Ὃ καὶ τηλικαῦτα ὄργανα ἡ φύσις ἐνέθηκεν ὥστε πολλὰ τῶν ζώων ὑπερβάλλοντα τῇ ταχύτητι μόνῳ πολλάκις ἁλίσκεται τῷ βρυχήματι. Καὶ τοῦτο Δαβὶδ ὁ προφήτης ὑπεμφαίνειν λέγων· « Ὁ λέων ἐνεδρεύει ἐν ἀποκρύφῳ. » Αἴφνης γὰρ ἐκπηδήσας ἐκεῖθεν καὶ μέγα βοήσας τὰ παροδεύοντα τῶν ζώων ἱστασθαι ποιεῖ, καὶ οὕτως ἐσθίει καταλαμβάνων αὐτά. Καλῶς οὖν ὁ Προφήτης Ἔλεγε· « Σκύμνοι ὠρυόμενοι, » καὶ τὰ λοιπά.

B Leonis quoque mores et indolem non abs re quis admiretur, nimirum vitam ejus solitariam et abhorrentem a sui generis animalium societate naturam. Nam cum sit quasi quidem brutorum tyrannus et rex, pari esse cum cæteris honore dignitateque recusat propter quamdam inditam ipsi a natura superbiam. Consimiliter cibum hesternum non sumit. Eidem instrumenta vocis tanta natura dedit, ut cum animalia pleraque velocitate superet, solo sæpenumero semet rugitu suo prodat. Indicare hoc ipsum vates etiam Davides voluit hisce verbis : « Tanquam leo abditis in locis insidiatur [42]. » Nam ex iis repente prosiliens, magno clamore sublato, animalia prætereuntia sistit et hoc modo capta devorat. Itaque præclare Vates ait : « Catuli leonini rugientes, ut prædam faciant [43]. »

Οὐ τοσοῦτόν δὲ ἡμεῖς οἱ λόγῳ τετιμημένοι, ὅσον αὐτὰ δήπου τὰ ἄλογα ζῶα τὴν οἰκείαν οἶδασι σωτηρίαν, καὶ ὅθεν αὐτοῖς παθαινομένοις ἡ ὑγεία προσγίνεται. Ἄρκτος γὰρ πολλάκις βαρυτάταις κατατρωθεῖσα πληγαῖς ἑαυτὴν ἰατρεύει, τῷ φλόμῳ τούτῳ ξηρὰν τὴν φύσιν ἔχοντι τὰς ὠτειλὰς παραβύουσα. Ἴδοις δ' ἂν καὶ ἀλώπεκα τῷ δακρύῳ τῆς πίτυος ἑαυτὴν ἰατρεύουσαν. Χελώνη δὲ σαρκῶν ἐχίδνης ἐμφορηθεῖσα διὰ τῆς ὀριγάνου ἀντιπαθείας φεύγει τὴν βλάβην τοῦ ἰοβόλου. Καὶ ὄφις τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βλάβην ἐξιᾶται βοσκηθεὶς μάλαθρα. Οἶδε δὲ καὶ ὁ ἔλαφος, καθά φησιν Αἰλιανὸς, θεραπεύειν ἑαυτὸν ἄνθει τινί, ἐάν ποτε ὑπὸ τοῦ βέλους τρωθῇ. Οἶδε δὲ καὶ κάμηλος κεκαυμένους χυμοὺς ἐξεμεῖν, εἰ φύλλων ὑγρῶν ἐφάψοιτο δρυός. Ἀλλὰ καὶ κύων οὐκ ἀγνοεῖ χολῆς μελαίνης χλωρὰν ἄγρωστιν εἶναι καθάρσιον. Ἀλλὰ καὶ τράγοι τὴν ἀσκαμωνίαν τῆς ἀπεψίας ἀλεξητήριον οἶδασι. Καὶ πάρδαλις λύθρον αἰγὸς ἀγρίου σωτήριον οἴεται. Καὶ πτηνὸς ἱέραξ τὸν ὀπὸν τῶν πικροφύλλων θριδακίων ὀπτικὸν ἀχλύος ἐπίσταται φάρμακον. Καὶ κύκνοι δὲ βατράχους ἐσθίοντες τοῦ λυποῦντος ἀπαλλαγὴν εὑρίσκουσι. Φεύγουσι καὶ γῦπες καὶ κάνθαροι τὴν τῶν ῥόδων ὀσμήν. Ἀλλὰ καὶ ὄφις ὁ Λιβυκὸς ἀποστρέφεται πήγανον· ψυχρὰν γὰρ καὶ ξηρὰν καὶ νευρώδη τὴν φύσιν κληρωσάμενος, ὑπὸ τοῦ ξηροτάτου ὄντος λειποψυχεῖν ἀναγκάζεται, ὥσπερ ὑπὸ κραιπάλης τινὸς καὶ σκοτοδινίας ταῖς ὑπερβολαῖς

C Neque vero nos homines, quanquam rationis beneficio simus ornati, tam egregie nobis consulere possumus quam ipsa bruta animalia rationes se conservandi norunt, et unde male affectis sanitas reparetur..... Ursus enim sæpenumero gravissimis vulneribus affectus sibi ipse medicinam facit, dum verbasco naturalem siccitatem habente vulnera obstruit. Etiam vulpem lacryma pinus se ipsam curantem videre est. Testudo vipere carnibus satiata per contrariam origani vim, quominus a re 50 venenosa lædatur, efficit. Serpens oculos læsos sanitati restituit, malathris pastus. Novit et cervus, quemadmodum Ælianus tradit, seipsum flore quodam curare, si quando telo læsus est. Camelus humores perustos evomere novit, contactis humidis quercus foliis. Nec canis ignorat viride gramen D nigræ bilis expurgandæ vim habere. Hirci scammoniam cruditatis remedium esse sciunt. Pardalis cruorem capræ silvestris sibi salutarem existimat. Accipiter volucris succum lactucarum, quarum folia sunt amara, caligantium oculorum scit esse remedium. Cygni ranas devorantes, affectione quadam sibi molesta sese liberant. Vultures et scarabæi rosarum odorem fugiunt. Serpens Libycus rutam aversatur : nam cum natura frigidus, siccus, nervosus sit : per hanc herbam, quæ siccandi vim habet maximam, necessario velut exanimatur: tanquam si per crapulam quamdam et vertiginem

[42] Psal. x, 9. [43] Psal. ciii, 21.

Digitized by Google

ob siccitatis vim nimiam exstingueretur. Hac de causa serpens sic rutam fugit ac vitat, sicut et hiemem, propter nimium scilicet frigus.

Sic igitur animalia cuncta quid salutare sit ipsis, quid exitiale, cognitum habent. Jam quæ sunt apud ea rerum futurarum præsagia, verbi gratia, de aeris mutatione (quam obsecro prudentiam rationalem quoque non obscurant? ovis adventante hieme parce nutrimento vescitur, quasi quamdam sibi commeatus copiam pro secutura inopia comparans). Quin etiam homines industrii terrestrem echinum sive erinaceum respirationes sibi geminas excogitare suis in ipstris observarunt. Quod si spiraturus est aquilo, partem aquilonalem obstruit: quod si vento mutato flat auster, ad foramen obversum aquiloni se confert.

Etiam sentiendi organorum in animalibus excellentiam quamdam cernere licet: absque quo foret, agnus inter oves innumeras caulis inclusas exsiliens, colorem vocemque matris haud agnosceret, nec ad eam se studiose conferret, præsertim cum ubera multa valde distenta gravataque prætereat. Nimirum est in eis sensus acrior, quam nos existimemus: quo ipso quælibet ab alienis sua dignoscunt. Necdum catulus dentes habet, ac nihilominus se lædentem ore vicissim ulciscitur. Necdum cornua vitulus habet, ac nihilominus quo loco ipsi arma sint proditura novit. Quamobrem præclare dixit Hippocrates: « Animalium natura nihil habet a doctrina, velut ascititium.

Canis autem in reminiscendo quemvis hominem erga bene de se meritos ingratum pudore non afficit? quando 51 canes non paucos una cum heris suis in solitudine cæsis occubuisse, litterarum monumentis proditur. Quin etiam aliqui recenti adhuc facinore quærentibus homicidas se duces itineris præbuerunt, utque facinorosi homines et improbi ad supplicia pertraherentur, effecerunt. Accidit enim aliquando, ut canis in diversorio quodam eo conspecto, qui herum ipsius interemerat, adversus ipsum perpetuo latrans, suspicionem de homine sinistram moveret. Quamobrem is ad tribunal deductus, habita quæstione ceu reus facinoris morte multatus est.

Aspice vero mihi Dei sapientiam. Carnivoris animalibus dentes acutos dedit, quod talibus eis opus esset, pro nutrimenti ratione, quo alerentur. Quæ vero dimidia ex parte dentibus armata et instructa sunt, iis multas atque varias nutrimentorum velut apothecas et conditoria paravit. Nam cum ab initio nutrimentum non satis comminuatur, hoc eis dedit, ut quod deglutiverunt, rursum agerent sursum quo per ruminationem mollificatum, in usum nutriendi animalis cedat.

Etiam armis ipsis inter se differunt animalia. Nam pro indole ac moribus animorum, quemadmodum et Aristoteles scripsit, corporibus quoque tum figuras, tum operationes Deus concedit. Ejus rei

A τῆς ξηρότητος ἀπογεκρούμενος. Φεύγει τοίνυν ὁ ὄφις τὸ πήγανον ἐντεῦθεν, καθὰ δήπου καὶ τὸν χειμῶνα διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ψυχρότητος.

Οὕτω μὲν οὖν τὰ ζῶα πάντα φυσικῶς οἶδε τό τε σωτήριον τό τε ὀλέθριον. Αἱ δὲ παρ' αὐτοῖς προγνώσεις τῆς περὶ τὸν ἀέρα μεταβολῆς ποίαν οὐχὶ σύνεσιν λογικὴν ἀποκρύπτουσιν; ὅπου γε τὸ μὲν πρόβατον χειμῶνος προϊόντος λάθρως ἐπεμβάλλεται τῇ τροφῇ ὥσπερ ἐπισιτιζόμενον πρὸς τὴν μέλλουσαν ἔνδειαν. Ἤδη δέ τις τῶν φιλοπόνων (12) καὶ τὸν χερσαῖον ἐχῖνον ἐτήρησε διπλᾶς ἀναπνοὰς τῇ ἑαυτοῦ καταδύσει μηχανησάμενον, καὶ μέλλοντος βορέου πνεῖν ἀποφράσσοντα τὴν ἀρκτῴαν, νότου δὲ πάλιν μεταβάλλοντος εἰς τὴν πρασάρκτιον μεταβαίνοντα.

B

Ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν αἰσθητηρίων περιουσίαν μεγάλην παρὰ τοῖς ζώοις ἴδοι τις ἄν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἀρνειὸς ἐν μυρίοις προβάτοις τῶν σηκῶν ἐξαλλόμενος τήν τε χροιὰν καὶ φωνὴν τὴν τῆς μητρὸς ἐπέγνω καὶ πρὸς ἐκείνην ἠπείγετο, καὶ ταῦτα πολλὰ παραδραμὼν οὔθατα βαρυνόμενα. Ἔστι καὶ γὰρ παρ' αὐτοῖς αἴσθησις τῆς ἡμετέρας καταληψεως ὀξυτέρα, καθ' ἣν ἑκάστῳ πάρεστι τοῦ οἰκείου διάγνωσις. Οὔπω οἱ ὀδόντες τῷ σκύλακι, καὶ ὅμως διὰ τοῦ στόματος ἀμύνεται τὸν λυπήσαντα. Οὔπω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ, καὶ οἶδε ποῦ τὰ ὅπλα αὐτῷ ἐκφυήσεται. Καλῶς οὖν ὁ Ἱπποκράτης ἔλεγε· « Φύσεις ζώων ἀδίδακτοι. »

C

Τὸ δὲ τοῦ κυνὸς μνημονευτικὸν τίνα τῶν πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἀχαρίστων οὐ καταισχύνει; ὅπου γε καὶ φονευθεῖσι δεσπόταις κατ' ἐρημίαν πολλοὶ τῶν κυνῶν ἐπαποθανόντες μνημονεύονται. Ἤδη δέ τινες ἐπὶ θερμῷ τῷ πάθει καὶ ὁδηγοὶ τοῖς ἐκζητοῦσι τοὺς φονέας ἐγένοντο, καὶ ὑπὸ δίκην ἀχθῆναι τοὺς κακούργους ἐποίησαν. Κύων γάρ τις ἐν πανδοχείῳ τὸν φονέα ἰδὼν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, κἀντεῦθεν ἀκρατεῖ κατ' αὐτοῦ χρησάμενος ὀλαγῇ, οὐκ ἀγαθὴν ὑποψίαν ἔδωκε τοῖς περὶ αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ εἰς κρίσιν αὐτὸν ἀχθέντα ὡς κακοῦργον ἐκόλασαν.

D

Ἀλλ' ὅρα σοφίαν Θεοῦ, πῶς τοῖς σαρκοφάγοις ζώοις ὀξεῖς τοὺς ὀδόντας ἐνήρμοσε· τοιούτων γὰρ χρεία ἦν αὐτοῖς πρὸς τὸ τῆς τροφῆς εἶδος. Ἃ δὲ ἐξ ἡμισείας ὥπλισται τοῖς ὀδοῦσι, πολλαῖς καὶ ποικίλαις ἀποθήκαις τῶν τροφῶν παρεσκεύασε· διὰ γὰρ τὸ παρὰ τὴν πρώτην μὴ ἀρκούντως καταλεπτύνεσθαι τὴν τροφὴν, ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ καταποθὲν πάλιν ἀναπεμπάζεσθαι, ὥστε καταλεανθὲν τῷ μηρυκισμῷ προσοικεῖσθαι τῷ τρεφομένῳ.

Ἀλλὰ καὶ τοῖς ὅπλοις αὐτοῖς τὰ ζῶα πρὸς ἄλληλα διενήνοχε. Κατὰ τὰ ἤθη γὰρ τῶν ψυχῶν, καθὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης φησὶ, δίδωσιν ὁ Θεὸς καὶ τὰς τοῦ σώματος διαπλάσεις τε καὶ ἐνεργείας. Οἷον τί λέγω; τῷ

(12) *Πολλ' οὐχὶ . . . . φιλοπόνων.* Restituta ex V. et F.

Digitized by Google

λαγωῷ καὶ τῷ ἐλάφῳ δειλοῖς οὖσι κατὰ ψυχὴν δρόμον ἔδωκεν, ἵνα τὰς τῶν κυνηγούντων χεῖρας ἐκφεύγωσι. Τῷ χοίρῳ θυμώδει καὶ πολεμιστῇ ὄντι τοὺς χαυλιόδοντας, τῷ ταύρῳ κέρας χαρίζεται, καὶ τῷ λέοντι ὀδόντας καὶ ὄνυχας. Καὶ οὕτω μὲν τὰ πάντα προσφόρως καθώπλισε, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν εἰς τὸν βίον παραγαγὼν τῇ περιουσίᾳ τοῦ λόγου παρεμυθήσατο· ἐν γὰρ τῷ λόγῳ τὸ πάντων ἄρχειν αὐτῷ πρόσεστι. Διὰ λόγου τὰ πτηνὰ ἐξ ἀέρος κατάγει, τοὺς ἰχθύας ἐξ ὑδάτων ἀνέλκει. Διὰ λόγου τὰ πάντα ποιεῖ ὅσα πρὸς σύστασιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, οἰκίας, ἄμφια, περιβολήν, ὅπλον, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο καὶ χεῖρας αὐτῷ δέδωκεν ὁ Θεὸς, ὡς ἐντεῦθεν ἀκωλύτως τὸν προσόντα λόγον αὐτῷ πάντα πράττειν ὅσα καὶ βούλεται. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνείᾳ περὶ τούτων οὕτω φησί· « Τοῖς μὲν ἀλόγοις εὐκόλον δέδωκε τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμήν, τροφὰς αὐτομάτους, καὶ σκέπην αὐτοφυᾶ, καὶ τὰ τῶν τριχῶν καὶ πτερῶν ἐνδύματα ἡ πάντα οἰκονομοῦσα δύναμις ἐχαρίσατο· τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνὸν παραγαγοῦσα λόγον ἔδωκεν ἀντὶ πάντων αὐτῷ, δι' οὗ αἱ ποριστικαὶ συνεστήσαντο τέχναι, οἰκοδομητικὴ, ὑφαντικὴ καὶ αἱ λοιπαὶ, τὸ τοῖς σώμασι δέον ἀναπληρούσης τῆς ψυχῆς τῇ περιουσίᾳ τοῦ λόγου. » Εἶχε μὲν οὖν συνυπογεννηθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ τὰ πάντα μετὰ καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ κατὰ πλείονα φιλοτιμίαν. Ἀλλ' οὐμενοῦν ἡ τοῦ λόγου χάρις ἐντεῦθεν ἐδείκνυτο. Ἀνάγκης γὰρ μὴ οὔσης τίνι ἂν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια διάδηλος γέγονε; Κατὰ τοῦτο δὲ περὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις καὶ αἰσθήσεις, ἅτε λόγου μὴ ὄντος, τετράνωνται· τὸ γὰρ ἐλλεῖπον τοῦ λόγου τῇ περιουσίᾳ τῶν αἰσθήσεων πανσόφως ὁ τῶν ἁπάντων παρεμυθήσατο πρύτανις.

Ἀλλ' ὅρα κἀν τούτοις τὴν κηδεμονίαν τοῦ Θεοῦ. Μακρὸς ὁ τράχηλος τῇ καμήλου τίνος ἕνεκεν; Ἵνα τοῖς ποσὶν ἐξισάζηται, καὶ ἐφικνῆται τῆς βοτάνης ἐξ ἧς ἀποζῇ. Ὅσα δὲ τῶν ζώων οὐκ ἀπὸ τῆς πέας τὴν ζωὴν ἔχει, οὐδὲ πρὸς γῆν κυπτάζειν καταναγκάζεται ἅτε δὴ σαρκοβόρα ὄντα, βραχὺν καὶ τοῖς ὤμοις ἐνδεδυκότα ἔσχε τὸν τράχηλον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ προνομαία δεδώρηται τῷ ἐλέφαντι, τὴν βρῶσιν καὶ πόσιν ἀντὶ τοῦ τραχήλου κομίζουσα. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἔκπληξιν τῶν ὁρώντων τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ πάνυ μέγα ἐσκεύαστο, δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀδιάρθρωτοι αὐτοῦ οἱ πόδες καθάπερ τινὲς κίονες τὸ βάρος ὑποστηρίζοντες· εἰ γὰρ χαῦνα αὐτῷ καὶ δίυγρα ὑπετέθη τὰ κῶλα, συνεχεῖς ἂν ἐγένοντο τῶν ἄρθρων αἱ ἐκτροπαί. Ἀλλὰ καὶ τριακόσια ἔτη ἱστοροῦσί τινες βιοῦν τὸν ἐλέφαντα. Οὐ μᾶλλον δὲ, φησὶν, ἄγαμαι τὸν ἐλέφαντα τοῦ μεγέθους ἕνεκεν, καὶ τὸν μῦν, ὅτι φοβερός ἐστι τῷ ἐλέφαντι, ὥσπερ δὴ καὶ τὸ λεπτότατον ἄγαμαι τοῦ σκορπίου κέντρον πῶς ἐκοίλανεν ὥσπερ αὐλὸν ὁ τεχνίτης, ὥστε δι' αὐτοῦ τὸν ἰὸν τοῖς τρωθεῖσιν ἐνιέσθαι. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἐλέφαντα μὴ πρότερον πίνειν λέγουσιν, ἐὰν μὴ θολώσῃ τῇ προνομαίᾳ τὰ νάματα. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι μορμολύττεται σκιὰν ἐλέφας ἐν ὕδατι τὴν ἑαυτοῦ θεώμενος. Διὸ καὶ τοὺς Ἰνδοὺς ἐπιτηρεῖν ἀσέληνον νύκτα φασὶν, ὁπηνίκα διαστορθ-

A hæc exempla sunto. Lepori et cervo, qui animo formidolosi sunt, currendi facultatem dedit, ut venatorum manus effugiant. Apro, qui et animosus et admodum pugnax est, dentes exsertos ac prominentes dedit. Cornua tauro, leoni dentes et ungues largitur. Omnia denique armis idoneis instruxit. Solum hominem nudum in vitam productum rationis excellentia consolatur. Nam cum ratione conjunctum est in res universas imperium. Per rationem homo volucres ex aere deducit, pisces ex aquis extrahit; per rationem reliqua perficit omnia, quæcunque sunt ad vitæ conservationem ipsi necessaria, vestes, armaturam, aliaque talia. Propterea manus etiam dedit ei Deus, ut earum operatio quidquid vellet absque ullo impedimento B efficeret. Disserit de his Basilius in enarratione sua variis Isaiæ verbis hujusmodi: « Brutis Deus vivendi rationem facilem dedit, alimenta ultro oblata, tectum nativum, pilorum atque pennarum indumenta eisdem potestas illa, quæ cunctorum est gubernatrix, largitur. Homini, quem nudum creavit, omnium loco rationem tribuit, a qua rerum parandarum artes sunt profectæ, ut ea quæ exstruit ædes, ut textura, ut cæteræ, supplente nimirum animo per rationis excellentiam 52 quod corporibus deest. » Potuisset quidem homini nascenti etiam præter alia tribuere omnia, verum hoc modo rationis gratia beneficiumque non eluxisset. Nam si nihil ei necessarium foret, quanam re vis ejus declarata fuisset? Eadem de causa brutis animalibus C dati sunt sensus acriores, uti quæ ratione carerent. Sapienter enim gubernator ille universitatis hujus defectum et inopiam rationis sensuum acrimonia præstantiaque compensavit.

Hic etiam in rebus curam providentiamque Dei considerato. Longum camelus collum habet. Quamobrem? ut pedes æquaret, atque pertingere posset ad herbas quibus victitat. Quæcunque vero animalia victum e terra non habent, nec ad terram caput demittere coguntur uti quæ carnibus vescuntur, breve collum et intra humeros velut abditum habent. Propterea proboscis elephanto data est, quæ colli loco cibum atque potum ei subministrat. Quia vero corpus ejus comparatum ad spectatorum admirationem et ingens admodum est, idcirco D pedes etiam ipsius carent articulis, quasi pondus quoddam sustinentes: nam si mollibus et humidis membris inniteretur, nunquam non articuli laxarentur. Tradunt etiam nonnulli, ccc totos annos elephantum vivere. Neque vero magis, inquit idem Basilius, elephantum ob ejus magnitudinem admiror quam murem ex eo, quod terrori sit elephanto? quemadmodum et minutissimum scorpii stimulum mirari soleo, quo scilicet pacto rerum artifex eum exenteraverit instar cujusdam tibiæ, ut per ipsum vulneratis virus immittatur. Perhibent item non prius elephantum bibere quam aquas proboscide turbaverit. Quamobrem istuc? quia suam ipsius umbram in aqua conspiciens expave-

Digitized by Google

scit. Propterea ferunt Indos observare noctem expertem lunæ, quoties animal hoc aquas trajicere volunt. Hæc aquæ turbationis est causa. Præterea meretur hoc etiam in elephantis admirationem. Quoties Indorum amnem trajicere volunt, non simpliciter ac fortuito transeunt : sed minimus omnium trajectionem primus inchoat : deinde sequitur alius hoc major, hinc rursum alius utroque major; et sic deinceps eodem utentes ordine per fluvium citra impedimentum aliquod transeunt. Nam si grandiores in transeundo primi forent, fortasse pedum gravitate foveas in limo efficientes, quominus transire minores possent, impedirent, adeoque cogerentur hi fluminis in cœno suffocari. Nec ad Venerem elephantus accedit, quemadmodum harum rerum periti tradunt, nisi mandragoram degustet. Nam prius quam hoc fiat, nullam coitus libidinem experitur. Quapropter femina sumptam 53 mandragoram comedit eamdemque mari porrigit, et hoc pacto ad consuetudinem veneream accedunt. Hoc autem manifesto referri ad homines illos primum conditos debet; nam et illi ante ligni vetiti degustationem libidinibus superiores erant. Verum post eam cum Eva rem Adamus habuit, eaque Cainum peperit.

Quid de myrmecoleonte sive formicario leone dicemus? In Jobi libro perscriptum est : « Myrmecoleon periit, quod escam non haberet. » Est myrmecoleon animal quoddam, quod e formica leoneque gignitur, sed mox vivendi finem facit propterea quod cibum sibi convenientem non inveniat : nam ut leo, carnes expetit, ut formica, frumentum; idcirco facili momento exstinguitur. Hæc autem transferri omnino ad diabolum possunt, qui ab exigua re primum exorsus ad magna progreditur. Ideo quidam ex Patribus dixit : « Exigua delicta novit extenuare diabolus : nam cæteroquin ad majora perducere te non posset. » Itaque perit et ipse, ac myrmecoleontis instar emoritur, cum apud nos alimenti nihil, nihil requietis invenit.

Quodsi cadat elephantus, surgere propterea non potest quod pedes ipsius nullas juncturas habeant. Et fetum hæc animalia tantum unicum edunt ob maximi corporis molem. Debebant quidem hac ipsa de causa, quod magna sint, potius complures fetus simul edere (loquor autem de elephanto, equo, camelo) : verum quia nutrimentum ad corporis amplificationem absumitur, fetus in utero multos alere nequeunt. Ac de his quidem hoc modo dictum esto. Cæterum lepores aiunt fetus alios in lucem edere, alios paulo prius edidisse, alios necdum absolutos utero gestare. Ejus rei causa est, quod leporum natura longe sit fecundissima. Ecce enim lac leporinum mulieri non fecundæ impositum celeriter conceptionem adjuvat, et feminæ sterili donat infantem, quem uberibus lactet. Non

μεύουσι τουτὶ δι' ὑδάτων τὸ ζῶον. Καὶ τούτου χάριν ὑποθολοῦσι τῇ προνομαίᾳ τὰ νάματα πίνοντες (13). Ἔτι καὶ τοῦτο πρόσεστι θαυμαστὸν τοῖς ἐλέφασι. Τὸν γὰρ Ἰνδὸν ποταμὸν ἔστιν ὅτε διαπεραιούμενοι οὐχ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὴν ἐκεῖσε ποιοῦνται διάβασιν, ἀλλ' ὁ μικρότατος πάντων τῆς περαιώσεως πρῶτος ἀπάρχεται, μετὰ τοῦτον ὁ μείζων αὐτοῦ, ἔπειτα καὶ ὁ ἀμφοτέρων ἐπέκεινα. Καὶ καθεξῆς ὡσαύτως τῇ τοιαύτῃ τάξει χρώμενοι τὸν ποταμὸν ἀκωλύτως διέρχονται. Ἐὰν γὰρ οἱ μείζους τῆς πορείας ἀπήρχοντο, τάχα ἂν τῇ βαθύτητι τῶν ποδῶν βόθρους ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰλύος ἐργαζόμενοι προοδεύειν οὐκέτι συνεχώρουν τοὺς τὸ σῶμα σμικρότατον φέροντας, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τῷ τοῦ ποταμοῦ τέλματι κατηνάγκαζον τοὺς τοιούτους ἀποπνίγεσθαι. Τὸ δὲ τὸν ἐλέφαντα μὴ ἄλλως πως εἰς συνδυασμὸν ἔρχεσθαι, καθά φασιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί, εἰ μὴ τοῦ μανδραγόρου γεύσαιτο (οὐδὲ γὰρ ἐπιθυμα μίξεως πρότερον κεῖται', ἐφ' ᾧ ἡ θήλεια λαβοῦσα μανδραγόραν καὶ φαγοῦσα δίδωσι καὶ τῷ ἄρρενι, καὶ οὕτω πρὸς μίξιν ἔρχονται) φανερῶς εἰς τοὺς πρωτοπλάστους ἀνάγεται· κἀκεῖνοι γὰρ πρὸ μὲν τῆς τοῦ φυτοῦ γεύσεως ἰσάγγελον βίον εἶχον, μετὰ δὲ τὴν τοῦ ξύλου γεῦσιν καὶ τῆς παρακοῆς εἰσαχθείσης ἔγνω Ἀδὰμ Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔτεκε τὸν Κάϊν.

Περὶ δὲ τοῦ μυρμηκολέοντος τί χρὴ καὶ λέγειν; γέγραπται γὰρ ἐν τῷ Ἰὼβ, «Μυρμηκολέων ἀπώλετο διὰ τὸ μὴ ἔχειν βοράν. » Ὁ μυρμηκολέων ζῶόν τί ἐστιν ἐκ μύρμηκος μὲν καὶ λέοντος τικτόμενον, εὐθέως δὲ τελευτῶν διὰ τὸ μὴ εὑρίσκειν τροφὴν κατάλληλον· ὡς μὲν γὰρ λέων κρέατα ἐπιζητεῖ, ὡς δὲ μύρμηξ πάλιν σῖτον, καὶ διὰ τοῦτο εὐχερῶς ἀπόλλυται. Ταῦτα δὲ πάντως εἰς αὐτὸν ἀνάγεται τὸν διάβολον, ὅστις ἀπὸ μικροῦ μὲν ἄρχεται, εἰς μεγάλα δὲ καταντᾷ. Ἐφ' ᾧ καί τις τῶν Πατέρων ἔλεγε· « Τὰ μικρὰ τῶν ἁμαρτημάτων εὐτελίζειν οἶδεν ὁ διάβολος· ἄλλως γὰρ ἐπὶ μεῖζον κακὸν ἀγαγεῖν σε οὐ δύναται. » Ὅθεν ἀπόλλυται καὶ οὗτος, καὶ οἷον εἰπεῖν θνήσκει κατὰ τὸν μυρμηκολέοντα, μὴ τροφὴν εὑρίσκων παρ' ἡμῶν καὶ ἀνάπαυσιν.

Ὁ μέντοι ἐλέφας πίπτων ἐγερθῆναι οὐ δύναται διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἁρμογὰς εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ μονοτόκα ταῦτα δὴ τὰ σώματα τὰ μέγιστα φέροντα. Ἔδει μὲν δι' αὐτὸ τοῦτο πολύτοκα μᾶλλον εἶναι, ἐλέφαντα λέγω καὶ ἵππον καὶ κάμηλον· ἀλλὰ δαπανωμένης τῆς τροφῆς εἰς τὴν τοῦ σώματος αὔξησιν πλῆθος ἐμβρύων θρέψαι οὐ δύνανται. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Τοὺς δὲ λαγωοὺς φασι τὰ μὲν τῶν ἐγγόνων ὠδίναι, τὰ δὲ τετοκέναι, ἕνια δὲ ἡμιτελῆ φέρεσθαι τῇ γαστρί. Τὸ δὲ αἴτιον ὅτι γονιμωτάτη τῶν λαγωῶν ἡ φύσις καθέστηκεν· ὅρα γὰρ ὅτι λαγωοῦ πιτύα γυναικὶ ἐντεθειμένη ἄπαιδι ἐγκύμονα ταύτην θᾶττον ἐποίησε, καὶ παῖδα ὑπομάζιον στείρᾳ χαρίζεται. Ἡ τοίνυν σύλληψις οὐκ ἔστιν ἐν λαγωοῖς ὡρισμένη, ἀλλ' ἔτι κυοφορουμένων τῶν ἐγγόνων ἐπισύλληψις αὐτοῖς ἐγγίνεται. Οὐκοῦν ἃ μὲν τέτοκεν ὁ

(13) *Εἰ γὰρ χαῦρα. . . . . πίνοντες.* Ex Fontebraldensi ; et mox συνεχώρουν . . . . ἐλέφαντα ex eodem.

Digitized by Google

λαγωὸς τῶν ἐγγόνων, ἃ δὲ ὠδίνει, ἃ δὲ ἡμιτελῆ ἐπιφέρει τῇ γαστρί· ταῦτα γὰρ ἡ ἐπισύλληψις ἐξ ἀνάγκης ποιεῖ. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ δασύπους ὁ λαγωὸς, καθά φησιν ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς πλήρης περιττωμάτων ὤν· ἡ γὰρ δασύτης σημεῖον πλήθους περιττώματος. Ὅθεν καὶ ἐπικυΐσκεται τοῦτο τὸ ζῶον. Διὸ καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ δασεῖς ἀφροδισιαστικοὶ καὶ πολύσπερμοι μᾶλλόν εἰσι τῶν λείων. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ Αἰλιανὸς παράδοξόν τι καὶ λίαν διέξεισι περὶ τοῦ λαγωοῦ· τὸ γὰρ ἐκ τούτου γεννώμενον ἔμβρυον ἐντὸς ἐπιφέρει ἕτερον ἔμβρυον. Ὡσαύτως λέγουσι τόν τε λαγὼν καὶ τὴν ὕαιναν ἀῤῥενόθηλυν γίνεσθαι. Ἀλλὰ καὶ δειλὸς ὁ λαγωός. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι μεγίστην ἔχει καρδίαν, ὥσπερ δὴ ἔλαφος, μῦς, ὕαινα, ὄνος, πάρδαλις, γαλῆ, καὶ ἁπλῶς πάνθ' ὅσα φανερῶς εἰσι δειλὰ ἢ διὰ φόβον κακοῦργα. Μεγίστων γὰρ ἐν αὐτοῖς τῶν καρδιῶν οὐσῶν διαχέεται τὸ πῦρ καὶ οὐ συνῆκται. Ἐφ' ᾧ καὶ τυγχάνει δειλά. Τὰ μέντοι μικρὰν ἔχοντα τὴν καρδίαν συνηγμένον ἐξ ἀνάγκης τὸ ἔμφυτον ἔχοντα πῦρ· ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς μάχην ὑπάρχει τὰ τοιαῦτα ὀξύῤῥοπα.

A est igitur in leporibus conceptio certo definita tempore, sed dum adhuc uterum gerunt, altera fit rursum conceptio. Qua de causa lepus, ut dictum est, alios quidem fetus jam edidit, alios parturiendo profert, alios utero gestat semiperfectos, Nam id necessario conceptionem, quæ alia fit mox post aliam, sequitur. Idcirco lepus etiam pedes hirsutos habet, quemadmodum Aristoteles ait, ut qui superflui sit humoris plenus : nam hirsuties istæc ingentis superfluitatis est argumentum. Hinc animalis hujus superfetatio. Eadem de causa 54 fit ut homines hirsuti cæteros læviores tum venere tum seminis copia superent. Et hæc quidem ab his tradita sunt. Cæterum Ælianus valde novum et inusitatum quiddam de lepore commemorat : B nam qui ex eo nascitur fetus, eum dicit intra se fetum alium gerere. Itidem aiunt leporem et hyænam alternis vicibus tam marem quam feminam esse. Formidolosus etiam lepus est. Quamobrem? Quia cor maximum habet, sicut et cervus et mus et hyænæ et asinus et pardalis et mustela, et simpliciter omnia quæcunque palam timida sunt vel ob metum noxia. Nam cum corda sint in eis perampla, calor diffunditur, non colligitur; ideoque formidolosa sunt. Quæ vero cor exiguum habent, in eis etiam necessario collectus est ignis ille nativus et insitus; ideoque sunt ad pugnandum prona. Debes hoc etiam scire, totum biennium elephantos uterum gerere. Qua de causa? quia feturæ majores tempore longiori ad perfectionem egent.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι διετὴς ὁ τῶν ἐλεφάντων τόκος. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι τὰ μείζονα κυήματα πλείονος χρόνου δεῖται πρὸς τελείωσιν· τὰ μὲν γὰρ δεκάμηνα, τὰ δὲ ἐνιαύσια καθάπερ ἐπὶ ἵππου. Κατὰ τοῦτο τοίνυν πολυχρόνιός ἐστι καὶ ὁ τῶν ἐλεφάντων τόκος. Διετὴς γὰρ ἡ κύησις αὐτῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μεγέθους, ὡς Ἀριστοτέλης φησίν.

Aliæ decem mensibus absolvuntur, aliæ toto demum anno, ut in equo videmus usuvenire. Sic igitur etiam elephantorum partus diuturnior est, uterum biennio gestantium ob magnitudinem fetus nimiam, sicut Aristoteles loquitur.

Ἡ ἔλαφος ἀποβαλοῦσα τὰ κέρατα κρύπτεται, αἰδουμένη ὥσπερ διὰ τὴν ἐκείνων γύμνωσιν. Ἐπὰν δὲ ταῦτα εἰς αὔξησιν ἔλθῃ, παῤῥησιάζεται πάλιν καθὰ καὶ πρότερον, Οὕτω καὶ ὁ δίκαιος ἐκτραπεὶς ὁπωσδήποτε τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἀρετῶν γυμνωθεὶς κρύπτεται ἀπὸ Θεοῦ, καθάπερ ποτὲ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ πέπονθεν, ἡνίκα γυμνὸν ἑαυτὸν ἐώρα διὰ τὴν παράβασιν. Ἐπὰν δὲ ἀγωνισάμενος διορθώσηται καὶ τὰς ἀρετὰς ἐπαυξηθείσας θεάσηται, τότε δὴ πρὸς Θεὸν ἐπανάγεται καὶ παῤῥησίας τῆς πρὶν μέτοχος δείκνυται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Δαβὶδ ἔλεγε· « Τότε οὐ μὴ αἰσχυνθῶ ἐν τῷ με ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς σου. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως, ἕτεροι δέ φασιν ὡς οὐ τὴν ἀποβολὴν αἱ ἔλαφοι τῶν κεράτων αἰσχυνόμεναι τὰς συνήθεις δραπετεύουσι διατριβὰς, ἀλλ' ἑαυτῶν μάλιστα προνοούμεναι. Ἔστι γὰρ αἴσθησις καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις, καθ' ἣν τῆς οἰκείας σωτηρίας ἀπειλήφασι τὴν διάγνωσιν. Οἶδεν ἡ σηπία τῆς ἀχλύος τὸ σόφισμα, καί που θηρατὰς ἀορασίαν ἄγρας πολλάκις ἐνέθηκεν. Οἶδε τὰ γαμψώνυχα τὴν διὰ τῶν ὀνύχων ἀκήν. Οἶδεν ὁ λαγωὸς διὰ τοῦ δρόμου καὶ τῆς τῶν ποδῶν ὀξύτητος κυνηγετῶν ἐπιβουλὰς ἀποπέμπεσθαι. Οἶδεν· ἡ ἔλαφος ἀποκειραμένη τὰ κέρατα ἀσθενεστέραν τὴν φύσιν

C Cæterum ubi cornua cervus abjecit, semet occulit pudore quasi quodam affectus, quod iis sit denudatus. Cum autem illa rursum augescere cœperunt, vicissim liberius pristino more prodit. Hoc justi hominis est simulacrum. Nam cum is ab officio quocunque tandem modo deflexit et virtutibus nudatus est, a Deo semet abscondit Adami exemplo, cui quid ejusmodi accidit in paradiso, cum ob transgressionem se nudum esse conspiceret. Verum ubi deinde susceptis certaminibus rectius sese gerit ac virtutes crevisse videt, tum scilicet ad Deum revertitur et pristinæ se libertatis participem declarat. Hoc Davides indicare volens ait: «Tunc non pudefiam, cuncta tua præcepta intuens [48]. » Hæc a quibusdam tradita sunt. Cæterum alii dicunt D cervos non propter abjectionem cornuum pudore affectos de locis consuetis aufugere, sed hoc ipso maxima providentia sibi prospicere. Nam inest etiam brutis animantibus sensus quidam, de quo suæ salutis cognitionem hauriunt. Novit sepia semet obscurandi artificium, ac sæpe sic piscatoribus imponit ut amplius captam ab se prædam conspicere nequeant. Norunt ea quibus aduncæ sunt ungues, ad quid eorum ungues prodesse possint. Novit

[48] Psal. CXVIII, 6.

Digitized by Google

lepus cursu pedumque celeritate venatorum insidias vitare. Sic etiam cerva novit amissis cornibus naturam debiliorem tueri se contra lædentes **55** haud posse; quapropter abdit se, instar militis cujusdam inermis, qui hosti se objicere non audet. Cæterum solus cervus utilitatis suæ causa deponit cornua, quemadmodum Aristoteles inquit. Nam onere gravi necessario se levat, quando cornua cervorum prorsus vacua non sunt. Cæterorum quidem animalium cornua sunt aliquousque cava, cum extremæ partes exsistant solidæ, quibus scilicet ictus excipiunt.

A ἀμύνεσθαι τοὺς λυπήσοντας· οὐκοῦν ἀποκρυπτεται οἷά τις τῶν στρατιωτῶν ἄνοπλος δεδιὼς παρατάττεσθαι. Μόνη δὲ ἡ ἔλαφος ἀποβάλλεται τὰ κέρατα χάριν ὠφελείας, ὡς Ἀριστοτέλης φησί· βάρος γὰρ ἐξ ἀνάγκης κουφίζεται, διότι καὶ νασταὶ ταῦτα δι' ὅλου τυγχάνει. Τῶν δ' ἄλλων τὰ κέρατα μέχρι τινὸς κοῖλα, τὰ δ' ἄκρα στερεὰ διὰ τὸ ταῖς πληγαῖς χρησιμεύειν.

Hoc quoque cognoscito, ejus aromatis quod muscum dicimus, auctores esse cervos illos qui montem Indiæ quemdam incolunt. Nam celeberrimum hoc aroma nihil est aliud quam cervorum sanguis, qui de umbilico rupto profluxit. Hunc illi extremis in partibus montis rejiciunt quasi quoddam excrementum. Cumque colligitur, nulla pars ejus odorem gratum habet. Verum ubi post temporis aliquod spatium inquiritur et alias ad terras delatum est, tum deinde fragrantiam illam spirat. Aiunt item cervam, dum tibiarum sono et tintinabulis delectatur, astantem prope sagittarium non cernere sagittisque configi. Sic nos quoque, dum voluptatibus hujus mundi quasi modulis quibusdam tibiarum oblectamur, adversarium nostrum plane nusquam cernimus, inaspectabilibus contra nos telis uteutem. Præterea tradunt cervam assiduo fetus suos cursu exercere. Voluit hoc omnino sic fieri Deus, ut parentibus ignavis pudorem incuteret.

Γίνωσκε δὲ τοῦτο, ὅτι γεννήτορες τοῦ ἀρώματος μόσχου οἱ ἐν Ἰνδίᾳ νεμόμενοι ἔλαφοι. Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ πολυθρύλλητον τοῦτο ἄρωμα ἢ αἷμα ἐλάφου ἐσπαργανωμένον ἐν τῷ ὀμφαλῷ· περὶ μέντοι τὰ τέλη τοῦ ἔαρος ῥίπτεται ὥσπερ τι περίττωμα. Εὐῶδες οὐδέν τι μέρος αὐτοῦ συλλεγόμενον· ἀλλ' ἐπειδὰν χρόνῳ ταμιευθῇ καὶ εἰς ἑτέραν ἤπειρον μετακομισθῇ, τηνικαῦτα τὸ εὐῶδες πνεῦμα ἀφίησι. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ ἔλαφος θελγομένη ἤχῳ αὐλῶν καὶ κροτάλοις τὸν ἐγγὺς τοξότην οὐχ ὁρᾷ καὶ τοξεύεται. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν καταυλούμενοι οὐδαμοῦ συνορῶμεν τὸν καθ' ἡμᾶς ἀοράτοις βέλεσι χρώμενον. Ἀλλὰ καὶ συνεχῶς ἐπὶ δρόμῳ τὴν ἔλαφον τὰ τέκνα γυμνάζειν αὐτῆς λέγουσι. Τοῦτο δὲ ᾠκονόμησε πάντως ὁ Θεὸς τοὺς νωθροτέρους ἐντρέπειν γονεῖς.

B

Hic quoque Dei providentiam curamque mihi considerato. Cum animal hoc timidum sit ac propterea nunquam non utatur cursu, talem cervæ structuram Deus effecit, ut fetus suos in utero citra periculum ullum gestet ac retineat. Patet hoc de illis etiam quæ Jobi libri continentur. Nam ad virum illum beatum, cum disceptare cum Deo vellet, inter alia Deus hoc quoque profert: «Tun observasti partus cervarum, mensesve numerasti quibus uterum ferunt[a]?» Mira certe res est, qui fiat ut cerva fugiens ac tantopere saliens non abortiat.

C

Ἀλλ' ὅρα κἀνταῦθα κηδεμονίαν Θεοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τουτὶ τὸ ζῶον, ἡ ἔλαφος δηλονότι, δειλόν ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο φυγαῖς ἀεί ποτε κέχρηται, προκατεσκεύασεν αὐτὴν ὁ Θεὸς ὥστε παρακατέχειν ἀσφαλῶς ἐν τῇ μήτρᾳ τὰ ἔγγονα αὐτῆς. Καὶ δῆλον ἐν τοῖς τῶν περιεχομένων τῷ Ἰὼβ τῷ μακαρίῳ ἐκείνῳ ἀνδρί. Τηνικαῦτα κριθῆναι μετὰ Θεοῦ ἐζήτει, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν ὁ Θεός· « Ἐφύλαξας ὠδῖνας ἐλάφων, ἠρίθμησας δὲ μῆνας αὐτῶν πλήρεις τοκετοῦ; » Θαῦμα καὶ γὰρ πῶς ἡ ἔλαφος φεύγουσα καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πηδῶσα οὐκ ἀμβλώσκει.

Hoc etiam præter jam indicata de cervo commemoratur, quod narium spiritu serpentes e latebris suis extrahat atque devoret. Veneni autem metu cancris vescitur, eaque ratione detrimenti nihil accipit.

Πρός γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τοῦτο περὶ ἐλάφου λέγουσιν, ὅτι τῶν ῥινῶν πνεύματι ἀναφέρει τοὺς ὄφεις ἀπὸ τοῦ φωλεοῦ καὶ κατεσθίει, τῷ φόβῳ δὲ τοῦ ἰοῦ καρκίνου; ἐσθίει καὶ οὐ βλάπτεται.

D

Fiber cum a venatoribus urgetur persequentibus ipsum genitalium membrorum causa, seque non evasurum animadvertit, præcidit ea, venatorique objicit. Quodsi secundum hoc alius quidam venator eumdem persequatur, supinum semet abjicit; de quo venator animadverso necessariis eum membris destitui, missum facit.

Ὅ δέ γε κάστωρ ὅταν ὑπὸ κυνηγετῶν διώκηται διὰ τὰ γεννητικὰ αὐτοῦ μόρια, καὶ γνῷ ὅτι καταλαμβάνεται, κόπτει ταῦτα καὶ ῥίπτει τῷ κυνηγῷ. Εἰ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα παρ' ἑτέρου διώκεται κυνηγοῦ, ῥίπτει ἑαυτὸν ὕπτιον· καὶ νοήσας ἐντεῦθεν ὁ κυνηγὸς ὅτι ἀναγκαῖα οὐκ ἔχει, ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτοῦ.

56 Quæri et hoc solet, quamobrem in quadrupedibus ac reliquis animalibus simpliciter ac plerumque fetus parentum similitudinem referant magis quam in hominibus? Quoniam homo varie consuevit affectus esse animo, etiam ipso venereæ

Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ζητεῖς, ἀγαπητέ, τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τῶν τετραπόδων καὶ τῶν λοιπῶν ζώων ἁπλῶς τὰ ἔγγονα τοῖς γονεῦσιν ὁμοιότητα φέρουσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων οὐ τοσοῦτον; Διότι ὁ μὲν ἄνθρωπος πολλαχῶς διατίθεται τὴν ψυχὴν ἐν αὐτῷ τῷ τῆς συν-

[a] Job xxxix, 1.

Digitized by Google

αφείας καιρῷ· καθὼς οὖν ὁ τε πατὴρ καὶ ἡ μήτηρ διατεθῶσιν, οὕτω ποικίλλεται καὶ τὰ τικτόμενα. Τὰ δὲ λοιπὰ ζῶα καθότι οὐδὲν ἕτερον διανοοῦνται κατά γε τὸν τῆς συναφείας καιρὸν, κατὰ τοῦτο καὶ τὰ ἔγγονα παντάπασιν ὅμοια τίκτουσιν. Μὴ θαύμαζε δὲ εἴγε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αὐτοῖς ὁμοιώσεις τε καὶ ἀνομοιώσεις πρὸς τοὺς γεννήτορας τὰ τικτόμενα φέρουσιν. Οἷον μὲν γὰρ τῶν σπερμάτων ἐν τῇ ἀναφύρσει καὶ ἀναμίξει ἐπικρατέστερον γένηται, πρὸς ἐκεῖνο καὶ τὸ τοῦ πλαττομένου εἶδος φέρει τὴν ὁμοιότητα. Εἰ δὲ τὰ σπέρματα συγκραθέντα ἐπ' ἴσης ἔχει πρὸς ἄλληλα, τότε τὸ γενόμενον ἴσην ἔχει πρός τε τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄῤῥεν τὴν ὁμοιότητα, τουτέστι πατρομητρόμοια τὰ γεννώμενα τίκτεται. Πολλάκις δὲ καὶ τῆς γυναικὸς φαντασίαν ἐν ταῖς ὁμιλίαις λαβούσης τοῦδε ἢ τῆσδε πρὸς τὸ φαντασθὲν ἀπεικάζεται τὸ γινόμενον. Ὅ δὴ καὶ ἄῤῥητόν τινα καὶ θαυμαστὸν ἔχει τὸν λόγον. Καὶ ἄκουε τί φησι Διοσκουρίδης περί τινος Στρατονίκου τῆς Σικελίας ἀρχηγοῦ χρηματίσαντος. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ ἡ αὐτοῦ σύζυγος δυσειδεῖς μὲν ὄντες, ἐφιέμενοί δὲ παιδίων εὐειδῶν χρηματίσαι γεννήτορες, τοιοῦτόν τι ἐμηχανῶντο· Ἑώρων τὰ εἴδωλα, ἤγουν αὐτὰ τὰ ἀγάλματα, καὶ οὕτω μιγνυμένων αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν ἀγαλμάτων ὁμοίωσιν τὸ βρέφος αὐτοῖς διεπλάττετο. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ κυνῶν ἔστιν ἰδεῖν· τῆς γὰρ ὀχείας αὐτοῖς γινομένης πρὸς ὃ τοὺς ὤπας ἀπερείσει τὸ θῆλυ, πρὸς ἐκεῖνο καὶ ἡ ὁμοίωσις γίνεται. Ἀλλὰ γὰρ τὸν σοφώτατον Γαληνὸν εὑρίσκομεν τῷ κεφαλαίῳ τῷδε συνομολογοῦντα, καὶ οὕτω κατὰ ῥῆμα λέγοντα· « Ἐμοὶ δὲ καὶ λόγος τις ἀρχαῖος ἐμήνυσεν ὅτι τῶν ἀμόρφων τις δυναστῶν εὔμορφον γεννῆσαι θέλων παιδίον ἐποίησε γράψαι ἐν πλατεῖ ξύλῳ εὐειδὲς ἄλλο παιδίον, καὶ ἔλεγε τῇ γυναικὶ αὐτοῦ συμπλεκόμενος πρὸς ἐκεῖνον τὸν τόπον τῆς γραφῆς ὁρᾶν. Ἡ δὲ ἀτενὲς βλέπουσα, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν ὅλον τὸν νοῦν ἐκεῖσε προσεπιφέρουσα, οὐχὶ τῷ γεννήσαντι ἀλλὰ τῷ γεγραμμένῳ ὅμοιον ἀπέτεκε τὸ παιδίον κατὰ τὴν ὄψιν.»

Εἰ δὲ καὶ περὶ φύσεως ὄφεων βούλει μαθεῖν τινων, ὁ Νίκανδρος πρὸ τῶν ἄλλων διδάξει σε. Αὐτίκα γὰρ ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τῶν ἐχιδνῶν ἱστορεῖ. Ἡ θήλεια ἔχις διὰ τοῦ στόματος αὐτῆς δεχομένη τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄῤῥενος, καὶ οὕτω συνευναζομένη ἀναιρεῖ αὐτόν. Εἰς ἐκδίκησιν οὖν, ὡς ἔοικε, τοῦ πατρὸς ἀναιροῦσι τὴν μητέρα τὰ ἔγγονα· ἐν γὰρ τῷ τοῦ τοκετοῦ καιρῷ τὴν μητρίφαν διαῤῥήσσουσι νηδὺν καὶ οὕτως ἐξέρχονται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τοῦ Κυρίου Πρόδρομος γεννήματα ἐχιδνῶν τοὺς Ἰουδαίους ἐκάλει, ἅτε δὴ τοὺς προφήτας καὶ πατέρας αὐτῶν ἀποκτείναντας. Εἰ δὲ περὶ τοὺς ὄφεις οὕτως ἔχει, πῶς νοητέον τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν τὸ λέγον· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραί; » πονηρὸς μὲν οὖν ὁ ὄφις καὶ κάκιστος ἀληθῶς, ἀλλὰ καί τινα κέκτηται εἰς ἃ βλέπειν ἐγκελευόμεθα καὶ ταῦτα μιμεῖσθαι, ἐπεὶ καὶ ἡ μέλιττα θανατηφόρῳ ἰφιζάνουσα, ὁ μὲν χρήσιμον ἐκεῖθεν ἐκλέγεται, ὁ δὲ χείριστον ἐκεῖσε

A consuetudinis tempore. Igitur prout tam pater quam mater affecti fuerint, etiam quæ gignuntur varia sunt ac diversa. Cætera vero animalia quatenus tempore coitionis aliud nihil cogitant, eatenus etiam fetus omnino sibi consimiles procreant. Est et alia causa, quamobrem mirum tibi videri non debeat hominum sobolem partim referre partim non referre parentum similitudinem. Nam quæ pars seminis in commistione fit efficacior, ad eam forma quoque illius quod fingitur adsimilari solet. Quodsi semina temperata mistaque parem in utramque partem vim habeant, tum id quod procreatur ex æquo tam maris quam feminæ similitudinem refert, hoc est, gignitur soboles patri matrique pariter similis. Sæpenumero si sola femina vel B hujus vel illius imaginationem in actu venereo concipiat, soboles ei fit similis cujus imaginem apud animum informabat. Quæ res inexplicabilem quamdam miramque rationem habet. Audi quid Dioscorides de quodam Stratonico Siciliæ duce tradat. Is cum deformis esset itidemque uxor ipsius, ac nihilominus gignere liberos formosos cuperent, hujusmodi quiddam moliebantur. Inspectabant imagines et picta simulacra, cumque deinde liberis operam dedissent, infans ad imaginum similitudinem conformatus fuit. Hoc et caniculæ videre est usuvenire: cum enim cocunt canes, tum quod defixis oculis canicula contuetur, ejus similitudinem fetus refert. Consentit hac in parte no- C biscum doctissimus ille Galenus, cujus hæc ipsa verba sunt: «Etiam de narratione prisca intellexi virum quemdam principem, qui vultu deformis esset, cum filium procreare formosum vellet, uxori mandasse, medios inter amplexus, eleganter ut expressam pictura formam pueri diligenter intueretur; quod cum illa defixis in hanc oculis faceret, mentemque totam, ut sic loquar, eo converteret, non patri sed imagini pictæ consimilem vultu filium in lucem ab ipsa editum esse.»

Quodsi de serpentum quorumdam natura cupis aliquid cognoscere, Nicander supra cæteros te docebit. Tradit is in suis poematibus primum hæc de viperis. Femella maris caput insertum ori suo recipiens, eoque pacto re cum ipso habita, marem necat. Itaque vindicandi, quemadmodum sane videtur, patris causa fetus deinde matrem 57 vicissim occidunt; nam tempore partus alvum maternam perrumpunt atque ita in lucem prodeunt. Ea de causa Præcursor ille Domini Judæos viperinam sobolem appellabat [68], ut qui vates patresque suos occidissent. Quodsi res sic comparata est, quoniam pacto verbum illud evangelicum est accipiendum quo dicitur: «Sitis astuti ut serpentes, et sinceri ut columbæ [69]?» improbus quidem ac nequissimus est revera serpens: sed tamen quædam habet in quæ jubemur intueri eaque imitari. Nam et apis si frutici cuidam insideat letaliter noxio, quod utile

[68] Luc. III, 7. [69] Matth. X, 16.

Digitized by Google

est inde seligit, quod malum missum facit. Igitur animum mihi velim advertas. Serpens cum cæditur, corpus quidem reliquum plagis exponit, at solum caput tegit, quasi sciret eo vitam suam contineri. Sic etiam nos tempore persecutionis facere debemus: relinquemus scilicet omnia, modo caput retineamus atque servemus, quod Christus est et ipsa fides. Idem serpens ubi consenuit et oculorum hebetudine laborare cœpit, primum temperanter victitat et jejunus aliquandiu manet, deinde per artum quemdam meatum in terram penetrans, et modo quodam insuitato cutem totam exuens, juvenis inde discedit. Sic nos quoque, cum ex peccatis consenuimus, per artam viam incedere debemus, ut hoc pacto innovati ad statum conditionemque pristinam revertamur. Quodsi aliquando sitiat inque puteo contacturus est aquam, primo virus suum evomit, ac deinde ad fontem accedit. Sic etiam nos, cum ad divinum illud poculum accessuri sumus, et urentia nos peccata sanemus, omnem prius vitiositatem debemus abjicere, atque ita nos ad sacrosancta mysteria conferre. Quamobrem a Domino præclare dictum vel de commemoratis intelligimus: «Sitis astuti ut serpentes.» Ac de his quidem hactenus.

Debes autem præterea scire serpentum esse varia diversaque genera. Nam alii celerrime perimunt, alii tardius. Item alii morsu perniciem afferunt, alii quodam alio modo. Serpens is quem basiliscum vocant, cujus etiam sapiens ille Galenus meminit ad Pisonem de theriaca disserens, solo intuitu necat eum qui ipsum aspexit. Quo fit ut Literæ sacræ nihil oculum invidum ab ejusmodi serpente differre tradant. Quemadmodum enim ab hac bestia quiddam exitiale promanat quod hominem perimere potest, sic etiam de invidi oculis consimile quiddam exit. Et mirum hoc in primis, quod suis nonnunquam perniciem afferant. Neque tamen hoc novum cuiquam videatur: faciunt enim id **58** ad quod a natura sunt comparati, non quod volunt. Quodsi Eutelidas, ut est apud Plutarchum, suos ipsius oculos in aqua conspectos fascinavit, cum formæ venustatem suam fuisset admiratus, multo magis invidus oculus alii perniciem feret, quasi telum quoddam venenatum corporibus iis quæ contuetur immittens. Et hæc quidem tum experientia tum superiora tempora docuerunt. Nam oculi partim agunt partim patiuntur, nunc aliquid emittentes nunc recipientes, quemadmodum amantibus et amatis usuvenire videmus. Magnus ille Basilius inscriptionem Psalmi XXXIII enarrans: «Equidem, ait, id quod fertur, oculos telum quoddam venenatum ejaculari, tanquam vulgare ac a vetulis excogitatum in mulierum conclavibus rejicio. Dico autem malos genios, qui odio boni flagrant, si quas reperiant consentaneas ipsis et addictas voluntates, iis omnino pro libitu et arbitratu suo abuti. Quo fit ut etiam fascinatorum oculis ad suæ voluntatis ministerium utantur.»

Basiliscus quidem, de quo nunc loquimur, non hoc tantum modo, verum etiam sibilo lædit aures

ἀφῆσι. Πρόσεχε οὖν. Ὁ ὄφις τυπτόμενος τὸ μὲν ἄπαν αὐτοῦ σῶμα προδίδωσι, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ κρύπτει, ἐπειδὴ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν εἰδὼς ἑαυτῷ περιέχεσθαι. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καιρῷ διωγμοῦ ὀφείλομεν ποιεῖν, πάντα μὲν προΐέναι, τὴν κεφαλὴν δὲ φυλάσσειν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. Ὄφις γηράσας ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἀμβλυωπίαν νοσήσας, πρῶτον μὲν ἐγκρατεύεται καὶ νῆστις διαμένει, εἶθ' οὕτως διὰ στενωποῦ τινος καταδυόμενος καὶ δέρμα παραδόξως ἅπαν ἀπεκδυόμενος νέος αὖθις γίνεται. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ ἁμαρτίᾳ καταγηράσαντες διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ βαδίζειν, καὶ οὕτως ἀνανεούμενοι εἰς τὴν ἀρχαίαν πάλιν ἀποκατάστασιν ἔρχεσθαι. Ὄφις διψήσας ποτὲ καὶ ἐν φρέατι μέλλων ὕδατος ἅψασθαι, πρῶτα μὲν ἐξεμεῖ τὸν ἰὸν, εἶθ' οὕτως τῇ πηγῇ προσέρχεται. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῷ θείῳ μέλλοντες προσελθεῖν ποτηρίῳ, ἅτε δὴ τὴν ἐκκαίουσαν ἡμᾶς ἁμαρτίαν λάσασθαι, πᾶσαν κακίαν πρότερον ἀπορρίπτειν ὀφείλομεν, καὶ οὕτω τοῖς μυστηρίοις προσέρχεσθαι. Καλῶς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Κύριος ἔλεγε· « Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις. » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητὲ, ὅτι διάφορά εἰσι καὶ ποικίλα γένη τῶν ὄφεων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν θᾶττον ἀναιροῦσιν, οἱ δὲ βραδὺ, καὶ ἄλλοι μὲν δήγμασι τὸν ὄλεθρον φέρουσιν, ἕτεροι δὲ καθ' ἕτερον τρόπον. Αὐτίκα ὁ ὄφις καλούμενος βασιλίσκος, οὗ καὶ ὁ σοφὸς μέμνηται Γαληνὸς περὶ θηριακῆς πρὸς Πίσωνα τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ ἀπὸ μόνης ὄψεως ἀναιρεῖ τοὺς ἐωρακότας αὐτόν. Ἔνθεν τοι τὸν βάσκανον ὀφθαλμὸν τοῦ τοιούτου ὄφεως διενηνοχέναι φησὶν ἡ Γραφή· καθάπερ γὰρ ἀπὸ τοῦδε τοῦ θηρὸς ὀλέθριόν τι ῥεῦμα ἐκφέρεται παραχρῆμα διαφθείρειν δυνάμενον, οὕτω καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ βασκάνου ὀφθαλμῶν. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ αὐτοῖς ἐνίοτε τοῖς οἰκείοις καὶ συνήθεσι τὸν ὄλεθρον φέρουσι. Καὶ καινὸν ἐπὶ τούτοις οὐδέν· ὃ γὰρ πεφύκασιν, οὐχ ὃ βούλονται ποιοῦσι. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν· εἰ γὰρ ἑαυτῷ, καθά φησι Πλούταρχος, ὁ Εὐτελίδας ἐβάσκηνε τὴν ὄψιν αὐτοῦ κατιδὼν ἐν ὕδατι καὶ τῆς ὥρας ἐκπλαγείς, πολλῷ μᾶλλον ἑτέροις ἐπάξει τὸν ὄλεθρον ὁ βάσκανος ὀφθαλμὸς, βέλος ὥσπερ ἰῶδες τοῖς ὁρωμένοις τοῦτο ἐνιείς. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ πεῖρα καὶ ὁ χρόνος ἀνέκαθεν ἔδειξεν· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ καὶ δρῶσι καὶ πάσχουσι, ποτὲ μὲν πέμποντες, ποτὲ δὲ δεχόμενοι, ὡς ἐπὶ τῶν ἐρωμένων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐνοῖς ἐπεξηγεῖται τὴν τοῦ τριακοστοῦ τρίτου ψαλμοῦ ἐπιγραφὴν, καὶ τάδε φησίν· « Ἀλλ' ἐγὼ τοῦτο μέντοι, τὸ βέλος ἰῶδες ἐκπέμπειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀποπέμπομαι ὡς δημῶδες καὶ τῇ γυναικωνίτιδι παρεισαχθὲν ὑπὸ γραϊδῶν· ἐκεῖνο δέ φημι, ὅτι οἱ μισόκαλοι δαίμονες, ἐπειδὰν οἰκείας ἑαυτοῖς εὕρωσι προαιρέσεις, παντοίως ὥστε καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν βασκάνων. »

Διαληφθεὶς οὖν ὁ ὄφις, τουτέστιν ὁ βασιλίσκος, οὐ μόνον τῷ βλέμματι τοὺς ἐνορῶντας αὐτὸν κατα-

Digitized by Google

βλάπτει, ἀλλὰ καὶ συριγμῷ τοὺς ἀκούοντας. Ὑπόξανθος δὲ ὁ τοιοῦτος ὄφις ἐστὶν, ὥσπερ φησὶ Γαληνὸς, ἔχων ἐν τῇ κεφαλῇ ἐπαναστήματα τρία. Σὺν τῷ τοιούτῳ δὲ καὶ ἑτέρων ὄφεων μέμνηται λέγων, « Ἡ δρύϊνος ὄφις πάνυ κακίστη, ἡ καὶ ἐν δρυσὶ τὸν βίον ποιουμένη. Ταύτης εἴ ποτέ τι καὶ ἐπιβαίη, τοὺς πόδας εὐθὺς ἐκδέρεται καὶ ὀγκοῦται. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεραπεῦσαι τούτους θελήσας ὁμοίως πάσχει τὰς χεῖρας. Ὁ δέ γε αἱμόῤῥους καὶ ἡ αἱμορῥοῒς τοῖς ἑαυτῶν ὀνόμασιν ὁμοίαν ποιοῦνται τὴν τῶν ἀνθρώπων διαφθοράν· αἱμορῥοοῦντες γὰρ διά τε μυκτήρων καὶ στόματος καὶ παντὸς ἁπλῶς τοῦ σώματος οὕτως ἀπόλλυνται, ὥσπερ καὶ ὑπὸ τῆς διψάδος δηχθέντες ὑπὸ τοῦ καύσου διαφθειρόμενοι κακῶς· καὶ γὰρ οὗτοι διψῶντες πάνυ καὶ διακαιόμενοι, ἔτι καὶ διαῤῥηγνύμενοι, τελευτῶσιν. Ὁ δὲ ἀκοντίας ἐκτείνας ἑαυτὸν πάνυ, καὶ ὥσπερ τι ἀκόντιον ἐφαλλόμενος τοῖς σώμασιν, οὕτως ἀναιρεῖ. Καὶ τῶν ἀσπίδων ἡ λεγομένη πτυὰς ἀναστείλασα τὸν τράχηλον καὶ συμμετρησαμένη τοῦ διαστήματος τὸ μῆκος, ὥσπερ καὶ τότε λογικὸν γενόμενον τὸ θηρίον, εὐστόχως ἐμπτύει τοῖς σώμασιν ἰόν. Τριπλοῦν δὲ λέγουσιν εἶναι τὸ εἶδος τῶν ἀσπίδων, ἡ λεγομένη τε χερσαία, ἡ χελιδοναία, καὶ αὕτη ἡ πτυάς. Τούτων ἑνὶ τῶν τριῶν τὴν βασιλίδα Κλεοπάτραν ἀναιρεθῆναί φασι, λαθεῖν βουληθεῖσαν τοὺς φυλάσσοντας, ταχέως τε καὶ ἀνυπόπτως ἀποθανεῖν. Ὁ γὰρ Αὔγουστος Καῖσαρ νενίκηκε ταύτην, καὶ βουληθεὶς Ἀντωνίῳ παραδοῦναι αὐτῇ, πρὸς δὲ καὶ θριαμβευθῆναι, οὐ καλὸν αὐτῇ προὐξένησε μόρον. Συνεῖσα γὰρ ἐκείνη τὸ δρᾶμα, κάντεῦθεν ἐξ ἀνθρώπων γενέσθαι δίκαιον κρίνασα, διά τινων δύο γυναικῶν αὐτῆς, Ναείρας καὶ Χαρμιόνης, τὸν ἑαυτῆς θάνατον μελετᾷ. Διὰ γοῦν καλαθίσκου τινὸς σῦκα καὶ σταφυλὰς ἔχοντος, χάριν τοῦ λαθεῖν τοὺς αὐτὴν φυλάσσοντας, εἰσάγεται τὸ θηρίον· καὶ πρῶτα μὲν αὐτὸ ταῖς γυναιξὶ δοκιμάζει, εἶτα γνοῦσα ὡς ὀξὺ τὸ θηρίον εἰς ἀναίρεσιν, θέλουσα δὲ καὶ εὐγενῶς ἀποθανεῖν, τὴν βασιλικὴν ἐνδύεται στολὴν, καὶ οὕτως τὸ θηρίον προσβαλοῦσα τῷ ἀριστερῷ μαζῷ (ᾔδει γὰρ ἐκεῖσε νεύειν τὴν καρδίαν), βασιλικῶς ἀποθνήσκει· καὶ γὰρ λέγουσιν αὐτῆς εὑρεθῆναι τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπικειμένην τῇ κεφαλῇ καὶ τὸ διάδημα κρατοῦσαν, ἵνα μέχρι τότε τοῖς ὁρῶσι βασιλὶς οὖσα βλέπηται. Τούτων μέντοι τῶν θηρίων ἐμνημόνευσεν ὁ Γαληνὸς, τὴν ἐξ ὅλου τοῦ σώματος αὐτῶν διδάσκων διαφθοράν, καὶ ὡς οὐ χρὴ τῷ φαρμάκῳ, τῇ θηριακῇ δηλονότι, τοιαῦτα παραμίγνυσθαι. Ἐφ' ᾧ τὰς ἐχίδνας παραλαμβάνομεν, σὺν τῷ οὐραίῳ τὰς κεφαλὰς ἀποτέμνοντες, ἐν οἷς ὁ κακίων χυμὸς, τουτέστιν αὐτὸς ὁ ἰός. Τὰς μέσας οὖν σάρκας ἐκβάλλοντες ἰσχυρότερον ποιοῦμεν τὸ φάρμακον.

audientium. Et est colore subflavus, ut tradit Galenus, inque capite tres habet cristas. Præter hunc meminit idem aliorum quoque serpentum. Serpens, ait, quercinus maxime noxius est, et intra quercus degit. Quodsi quis hunc calcat, mox cutem pedum amittit et intumescit; idque consimiliter accidit illius manibus qui medicinam his vult facere. Hæmorrhus et hæmorrhois ita vocant homines ut vocabulis ipsis significatur: nam læsi ab his sanguinem per nares, os totumque adeo corpus emittendo moriuntur. Quemadmodum qui a dipsade morsi sunt, ab æstu misere pereunt: quippe vehementer sitientes ac perusti, nonnunquam etiam dissilientes exstinguuntur. Acontias autem sive jaculator, semet admodum extendens quasique jaculum quoddam in adversa insiliens, corpora sic ea perimit. Itidem inter aspides ea quæ ptyas apellatur ab exspuendo, collo extenso et intervalli magnitudinem velut emensa, quasi eo ipso tempore fieret bestia rationis particeps, virus suum accurate citraque aberrationem in corpora exspuit. Tradunt autem aspidum genus esse triplex, quarum aliæ dicantur terrestres, aliæ chelidonææ, quasi dicas hirundineas, aliæ ptyades, de quibus dictum. Ex his tribus una reginæ Cleopatræ mortem attulit, cum fallere custodes adhibitos sibi vellet ac celeriter citraque suspicionem omnem mori. Vicerat enim hanc Augustus Cæsar, cumque vellet eam sese cum Antonio dedere, quo de ipsa triumpharet, ad genus hoc mortis 59 excogitandum mulierem adegit. Nam ubi quid moliretur Augustus intellexisset, ideoque recte se facturam statuisset, si quamprimum vitam abrumperet, duarum quarumdam mulierecularum opera, nimirum Nairæ ac Charmiones, ad mortem sibi conciliandam utitur. Itaque fallendi custodes causa in quasillo, quo fici et uvæ continebantur, ad eam aspis infertur. Ejus vim primum in mulierculis ipsis explorat. Deinde cognito bestiolam ad necandum efficacissimam esse, simul exstingui generose nobiliterque volens, regio se ornatu induit. Atque hoc modo sinistrum ad latus, quo tendere cor propius sciret, adhibita bestiola regia quadam cum dignitate moritur. Aiunt enim repertam manum ipsius dextram impositam capiti, qua diadema teneret, ut tum quoque spectantibus reginam se ostenderet. Harum igitur bestiarum Galenus mentionem fecit, quo pacto perniciosæ sint, ex toto corpore declarans, simulque significans non debere pharmaco id est theriacæ quædam misceri. Quo fit ut cum ad usum earum viperas sumimus, una cum cauda caput præcidamus, quibus in partibus humor ille deterior, nimirum virus ipsum, exsistit. Ideoque carnes medii corporis exsecantes pharmacum præsentius efficimus.

Εἰ δὲ καὶ ὅθεν ἐπενοήθη τῶν ἐχιδνείων σαρκῶν ἡ ἐπίμιξις ἐθέλεις μαθεῖν, ὁ παρὰ πᾶσι σχεδὸν φερόμενος λόγος καὶ τοῦτο ἤδη διδάξει σέ. Λέγεται γὰρ ὅτι κατὰ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην ὥρᾳ θέρους ἀν-

Quodsi etiam scire cupis unde primum sit ortum, quod theriacæ viperarum carnes miscentur, hoc ipsum ex nota vulgo narratione facile cognosces. Proditum est enim memoriæ quosdam juxta Roman

Digitized by Google

veterem, cum æstivo tempore spicas vellerent, siti fuisse correptos. Itaque vasculum ad quoddam vino plenum cucurrisse, quod eo se sitim exstincturos sperarent. Verum ea spe excidisse; nam vipera subito inde prosiliens homines ab instituto revocabat. Quid secundum hæc evenit? Sumunt vinum, idque cuidam homini misere affecto porrigunt, ut hoc epoto citius tantis doloribus liberaretur, nec usque adeo tristem amplius vitam ageret. Accipit oblatum ille vinum, et cum voluptate exhaurit. Mox sese morbo liberari animadvertit. Quamobrem ab illo tempore carnes viperinæ huic pharmaco misceri consueverunt, cui theriacæ nomen datum est a feris atque bestiis, quibus ad eam conficiendam utimur. Et conducit in primis ad sanandos serpentum morsus. Auctor inventi princeps fuisse fertur Andromachus quidam, ut Galenus scripsit, qui Neronis ætate vixit.

Cæterum præter hactenus indicata scire debes convolutos serpentes coire, quemadmodum erinacei coeuntes ob spinas recti stare solent. Quodsi causam libet cognoscere, quamobrem serpentes hieme terram subeant, æstate rursum ad loca superiora prodeant, perspicuum est illam hujusmodi quamdam esse. **60** Natura serpens frigidus est, siccus, nervosus, exigui sanguinis, quo fit ut necessario loca semper calida quærat. Cumque per hiemem calor ad ima tendere soleat, per æstatem sursum in superficie terræ quasi dispergatur, propterea serpens etiam regiones locaque sua pro aeris constitutione mutare consuevit. Nam et aquæ puteales per æstatem frigidæ sunt, per hiemem calidæ. Tunc enim frigore partes puteorum supremas occupante calor ad ima tendit. Quæ causa est, cur ejusmodi aquæ per hiemem caleant. Quippe natura nequaquam instituit ut frigus atque calor eodem in loco eodemque tempore simul exsistant.

Volo te hoc quoque præter exposita scire, consuesse sacras Litteras serpentes maximos appellare dracones, præsertim cum de Mosis virga loquuntur, fuisse quidem illam prius in serpentem commutatam, verum deinceps in draconem, ac secundum hæc virgas præstigiatorum Pharaonis devorasse, quæ et ipsæ in serpentes erant commutatæ. Itidem vates ille Davides de cetaceo genere loquens, «Draco, inquit, iste quem condidisti, ut in mari luderet.» Cæterum genus ejusmodi draconum, quale quoddam exsistere vulgo perhibetur, hactenus descriptum sane nusquam deprehendimus. Nec propterea fulgureus ignis deorsum fertur ut hujusmodi dracones exurat. Ipsa draconum natura sicca est et substantia quadam ignea constat. Quippe de ipsorum oculis etiam ignis emicat, et venenum quod evomunt fumosum est, corporaque contacta dissilire facit. Inde fit ut ad inflammationem dispositus sit draco, siccitatis suæ causa. Quamobrem sibi a fulmine metuit, et nonnunquam exsiliens per aerem fertur. Quærit item humida

A δρες τινὲς στάχυας ἔτιλλον. Καὶ τοῦτο ποιοῦντες; δίψει γίνονται κάτοχοι. Ταύτῃ τοι καὶ πρὸς ἀγγεῖον ἔτρεχον οἴνου μεστὸν, ἐλπίζοντες ἐκεῖθεν ἀπαλλαγὴν τῆς δίψης εὑρεῖν. Ἀλλ' ἐσφάλησαν τοῦ σκοποῦ· ἔχις γὰρ ἐκεῖθεν αἰφνηδὸν ἐκπηδήσασα τῆς ὁρμῆς αὐτοὺς ἀνεκαίτισε. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Λαμβάνουσι τὸν οἶνον καὶ ἀνθρώπῳ τινὶ λελωβημένῳ διδόασιν, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὸν θᾶττον ἐκστῆναι τῶν ὧδε καὶ μὴ τὸ ζῆν οὕτως ἔχειν ἐπώδυνον. Δέχεται τὸν οἶνον ἐκεῖνος, μεθ' ἡδονῆς ἐκροφᾷ, καὶ παραχρῆμα τῆς νόσου λύτρωσιν εὕρατο. Ἔκτοτε οὖν αἱ τῆς ἐχίδνης σάρκες ἐμβάλλονται τῷ φαρμάκῳ. Ἀλλὰ καὶ θηριακὴν τὸ τοιοῦτον διὰ τὰς τῶν θηρίων σάρκας ἐπονομάζουσι, καὶ ὅτι τοῖς ἀπὸ τῶν ὄφεων δήγμασι· καὶ μάλα τὸ τοιοῦτον ἁρμόττει. Τῆς δὲ B τοιαύτης ἐπινοήσεως Ἀνδρόμαχός τις γέγονεν αἴτιος, καθά φησι Γαληνὸς, συναχμάσας τῷ Νέρωνι.

Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις, ἐλιττομένους ἀλλήλοις γίνωσκε τοὺς ὄφεις ὀχεύεσθαι, καθὰ δὴ καὶ τοὺς ἐχίνους ὀρθίους; ἱσταμένους διὰ τὴν ἄκανθαν. Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν βούλει μαθεῖν δι' ἣν οἱ ὄφεις χειμῶνος μὲν τῇ γῇ καταδύονται, θέρους δὲ τοὺς ἄνω τόπους ἐπιζητοῦσι, σαφὴς ὅτι καὶ αὕτη ἐστί. Ψυχρὸς ὁ ὄφις ἐστὶ καὶ ξηρὸς καὶ νευρώδης καὶ ὀλιγόαιμος, ἐφ' ᾧ καὶ τοὺς θερμοὺς ἀεὶ τόπους ἐξ ἀνάγκης ἐπιζητεῖ· καὶ ἐπειδὴ χειμῶνος μὲν ἡ θερμότης κάτω χωρεῖν εἴωθε, θέρους δὲ ἄνωθεν ἐπιπολάζει, διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἑαυτοῦ νομὰς πρός γε τὴν τοῦ ἀέρος κατάστασιν ὑπαλλάττει ὁ ὄφις. Ὅρα C γὰρ ὅτι καὶ τὰ φρεατιαῖα ὕδατα θέρους μὲν τυγχάνει ψυχρὰ, χειμῶνος δὲ θερμά. Τηνικαῦτα καὶ γὰρ τῆς ψυχρότητος ἄνωθεν ἐπιπολαζούσης εἰς τὸ βάθος ἡ θερμότης χωρεῖ, ὅθεν καὶ θερμὰ τυγχάνει κατά γε τὸν χειμῶνα τὰ ὕδατα. Τήν τε γὰρ ψυχρότητα καὶ θερμότητα κατά γε τὸν αὐτὸν τόπον καὶ χρόνον ἅμα μένειν ἡ φύσις οὐκ ἐνομοθέτησεν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰδέναι σε βούλομαι. Τοὺς μεγίστους ὄφεις δράκοντας εἴωθε καλεῖν ἡ Γραφὴ, καὶ μᾶλλον ἡνίκα περὶ τῆς ῥάβδου λέγει τοῦ Μωσέως, μεταβληθῆναι μὲν εἰς ὄφιν τὸ πρότερον, εἶθ' οὕτως εἰς δράκοντα, κἀντεῦθεν τὰς ῥάβδους τῶν ἐπαοιδῶν τοῦ Φαραὼ καταπιεῖν, καὶ αὐ- D τὰς δῆθεν εἰς ὄφεις μεταβληθείσας. Ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ τὸ κητεῖον ὑπεμφαίνων γένος οὕτω φησί· « Δράκων οὗτος ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῇ. » Τοιοῦτον δὲ γένος ὁποῖον ἄρα φημίζουσιν οἱ πολλοὶ, μέχρι καὶ τήμερον γεγραμμένον οὐχ εὕρομεν· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ τὸ ἀστραπαῖον ἄνωθεν καταῤῥήγνυται πῦρ, ἐπὶ τῷ τοὺς τοιούτους δράκοντας ἐμπιπρᾶν. Τὸ μὲν οὖν δρακόντειον γένος ξηρόν τε τὴν φύσιν ἐστὶ καὶ [τὴν φύσιν] διάπυρον· πῦρ γὰρ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἀποβλέπουσι. Καὶ ὃν δὲ ἐξεμοῦσιν ἰὸν, καπνώδης ἐστὶ, καὶ διαιρεῖ τὰ σώματα ψαύσας αὐτῶν. Ἔνθεν τοι καὶ εὐπρηστός ἐστιν ὁ δράκων, δι' ἣν ἔχει ξηρότητα, καὶ πρὸς κατάφλεξιν ἐπιτήδειος. Πεφόβηται οὖν διὰ ταῦτα τὸν κεραυνὸν, καὶ ἁλλόμενός ἐστιν ὅτε δι' ἀέρος φέρεται, τόπου; τε καθύ-

Digitized by Google

γρους ἐπιζητεῖ καὶ ἐπὶ λίμνας καταφεύγει· οἶδε γὰρ ὅτι διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ ξηρότητα καὶ ἀπὸ διαστήματος τῷ κεραυνίῳ πυρὶ καταφλέγεται. Ἔνθα που τύχοι λοιπὸν ὁ δράκων συριττων καὶ διιών, ἐπειδὰν ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐλαύνεται, τότε δὴ τὰ παρακείμενα μέρη συγκαταφλέγεται. Πολλάκις γὰρ καὶ δράκοντος ἄτερ ἠχοί τινες ἐξακούονται ἄσημοι, τοῦ πυρὸς ἄνωθεν καταῤῥηγνυμένου καὶ σώμασι τοιοῖσδε ἢ τοιοῖσδε προσπίπτοντος. Ὅσοι δέ φασι τῶν ἐντετυχηκότων ταῖς τοιαύταις καύσεσιν ὅτι τεθέανται χοῖρον γρυλλίζοντα ἢ μηκάζον αἰπόλιον ἢ βοῦν μυκώμενον, ἑαυτῶν τε καὶ τῶν ἀκροατῶν καταψεύδονται· οὐδὲν γὰρ τεθέανται, ἀλλ' ὁ φόβος αὐτοῖς τὰς τοιάσδε μορφώσεις εἰδωλοποίησεν. Εἰ δ' ἴσως καὶ βάσκανος δαίμων τὸ σῶμα τοῦ δράκοντος ἐνδυσάμενος εἰς ἐκεῖνα τῶν μερῶν ἄγει τὸν θῆρα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ὥσπερ διωκόμενον, οἷς δὴ βασκαίνειν ἐξ ἀρχῆς εἴωθεν, οὐδ' οὗτος ὁ λόγος ἀπόβλητος. Ἀρχαῖον γὰρ αὐτῷ ἐνδιαίτημα τὸ τοιοῦτον γένος, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἡμᾶς ἐξορίστους δι' αὐτοῦ τοῦ παραδείσου πεποίηκεν, ὅθεν καινὸν οὐδὲν, εἴγε καὶ τῆς γῆς ταύτης ἀπώσασθαι φιλονεικεῖ διὰ φθόνον ἡμᾶς.

Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Εἰ δὲ τὴν αἰτίαν ἐπιζητεῖς δι' ἣν αἴλουροι καὶ νυκτερίδες νύκτα καὶ μόνην ἀκριβῶς ὁρῶσιν, αὕτη ἐστί. Τὸ ὀπτικὸν πνεῦμα πάντως λεπτότατον ἔχουσιν. Ἐν τῇ νυκτὶ οὖν μετρίως παχυνόμενον τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν τῶν ὁρατῶν ἀντίληψιν ἐπιτήδειον γίνεται· κατὰ γὰρ τὴν ἡμέραν ὡς λεπτότατον διαφορεῖταί τε καὶ σκεδάννυται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς λέουσιν. Ἔνθεν τοι καὶ τὰς ἡλιακὰς μαρμαρυγὰς οἱ λέοντες φεύγοντες δι' ὅλης ἡμέρας καὶ ἄκοντες κρύπτονται· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν ἀκωλύτως ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦντες οὐ μικρῶς ἔβλαπτον τοὺς αὐτοῖς ἐντυγχάνοντας.

Γίνωσκε καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ λέων διωκόμενος συστέλλει τὰ ἴχνη αὐτοῦ (14). Οὕτω ὁ Κύριος κατερχόμενος ἐπὶ τῆς γῆς τὸν τῆς παρουσίας καιρὸν πάντη συνέστειλε διὰ τὸν διάβολον πάλαι τὰς παρθένους ἐπιτηροῦντα. Ὁ τοῦ λέοντος σκύμνος νεκρὸς μὲν γεννᾶται, ἐμφυσώμενος δὲ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ζωογονεῖται. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πρῶτα μὲν ἐπὶ τῷ Ἀδὰμ ἐποίησεν, ὕστερον δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ τῷ Υἱῷ αὐτοῦ δι' ἡμᾶς νεκρωθέντι ποιεῖ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἰακὼβ ἔλεγεν· « Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων καὶ ὡσεὶ σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Εἰ δὲ καὶ λέων καὶ σκύμνος ὁ αὐτὸς λέγεται, οὐ καινόν· ἦν γὰρ καὶ βασιλεὺς ὁ Χριστὸς καὶ βασιλέως υἱός.

Ὁ λύκος φοβεῖται τὸ φυτὸν τὴν σκίλλαν. Τοῦτο εἰδυῖα ἡ ἀλώπηξ παρὰ τῷ τοιούτῳ ὑπνώττει φυτῷ, εἴ ποτε τοῦ φωλεοῦ αὐτῆς ἔξω τύχῃ διατρίβουσα, ἵνα μὴ ὑπὸ λύκων βρωθῇ. Εἰ δὲ ἡ ἀλώπηξ οὕτω

loca et ad stagna confugit. Novit enim se propter insitam sibi siccitatem etiam ex intervallo quodam remotum ab igne fulminis exuri. Sæpenumero quidem soni exaudiuntur obscuri, tanquam draconis, cum fulgur deorsum fertur ac vel in hæc vel illa corpora irruit. Qui autem perhibent (de iis loquor quibus ejusmodi se obtulerunt inflammationes), se porcum grunnientem conspexisse, ut gregem caprarum balantem vel mugientem bovem, tam seipsos quam alios hæc audientes mendacio decipiunt. Nihil enim ejusmodi viderunt, sed imaginationes earum rerum a metu proficiscuntur. Quodsi fortasse dæmon ille præstigiator et invidus, serpentis indutus corpore, feram hanc, velut igne ipsam urgente, in animalia mansueta irruere facit, cum inde usque ab initio invidia quadam prosequatur, non 61 hoc ità proferri putabitur, ut omnino sit rejiciendum; nam genus hoc ferarum sibi pro domicilio jam olim usurpavit, cum per id nos paradisi finibus ejecit; itaque nihil novum, si motus invidia cupit hæc etiam terra nos expellere.

Ac de his quidem hactenus. Quodsi causam vis cognoscere, quamobrem feles et vespertiliones tantum noctu acutum videant, hanc illam esse scito. Sunt hæc animalia spiritu, quo cernendi vis continetur, sane pertenui prædita. Quapropter is noctu mediocriter ob solis absentiam condensatur et ad perceptionem rerum aspectabilium fit idoneus : quippe interdiu tanquam subtilissimus dissipatur ac dispergitur. Idem et in aliis est videre, præsertim ipsis in leonibus. Quo fit ut splendorem radiorum solarium fugientes etiam inviti toto die latitent. Nam si absque hoc esset, libere utique per diem oberrantes haud exiguam hominibus occurrentibus noxam afferrent.

Hoc etiam disce, leonem vestigia sua contrahere, quoties ipsum aliqui persequuntur. Sic Dominus quoque noster in terram descendens adventus sui tempus contraxit diaboli causa, qui jamdudum virgines observabat. Catulus leoninus in lucem mortuus quidem editur, verum afflatu patris vitam accipit. Idem Deus initio fecit in Adamo, ac deinceps ipso etiam in Filio suo mortem nostri causa perpesso. Quamobrem Jacobus dixit : « Corruens sopitus est ut leo, quasique catulus leoninus : quis excitabit eum [67]? » Nec quidquam absurdi eumdem tum leonem tum catulum leoninum appellari : nam Christus et rex et regis filius erat.

Lupus scyllam, plantæ speciem, vitat. Id cum vulpecula norit, apud hanc plantam dormiens cubat, si forte suas extra latebras degit, ne a lupis devoretur. Quodsi hoc vulpecula facit, multo magis nos

[67] Gen. XLIX, 9.

(14) Leunclavius minus apposite συστέλλειν τὰ ἴχνη de leone fugiente interpretari videtur *contrahere vestigia*, cum delere, abolere, abscondere, celare aut confundere rectius dici potuisset. Neque enim contraxit Christus adventus sui sive ἐνανθωπήσεως tempus, sed abscondit celavitque ne diabolo notus esset. Quædam quoque ab eodem interprete minus commode reddita videbis in versione suo nitori restituta, quæ non est opus putidius venitare.

Digitized by Google

adesse debemus iis quibus intellectilis ille lupus abigitur. Quænam illa? Preces et jejunium : « Nam genus istud, inquit Christus, non nisi precibus et jejunio ejicitur [48]. »

Cameloparalis in Libya conspici traditur. Ejus duorum animalium mistionis causa est ejus regionis siccitas et aquæ penuria ; quippe animalia diversa variarumque specierum ad aquas congregantur, quæ in Libya raræ sunt. Ita fit ut ipsis inter se coeuntibus feræ quædam multiformes procreentur.

Et animadvertito, dilecte fili, ejusmodi animalia composita, cujus generis sunt etiam muli, non esse vel ad conceptionem vel procreationem idonea. Quamobrem istuc? Quod ex diversis generibus constent, ac propterea vis gignendi in eis vitiata sit, consentanea id quidem ratione. Quippe nec terra initio rerum ea produxit ut animalia cætera (nam deinceps humana sollertia quadam et artificio 62 asinorum et equorum excogitata est conjunctio), nec vocem illam divinam audiverunt qua dictum est aliis : « Augescite ac multiplicamini [49]. » Quo fit ut procreandi vis in ipsis vitiata sit.

Unicornu animal est valde ferum, quod neque per venatores neque modo ullo alio capi potest. Nihilominus fera tam immanis ad feminam virginem, quæ splendidis induta sit vestibus et ornatu vario exculta, non tantum accedit, sed etiam ipsius ad genua procumbens quiescit. Idem tum in divinitate illa inaspectabili et incomprehensili tum vera solaque Virgine videre est; nisi enim templum hoc repertum esset purissimum, Deus in terris non conspectus nec cum hominibus versatus fuisset.

Formica spicam conscendens olfacere consuevit, ac siquidem hordeum reperit, fugit inde seque ad tritici spicam confert. Hoc si formica facit, multo magis nos abhorrentem a veritate doctrinam cavere debemus, et ad triticum, doctrinam videlicet rectissimam, accedere. Quæ lupo sunt adversus oves inimicitiæ, possunt hinc etiam perspici. Si chorda lupina in cithara reperiatur, reliquæ de ovibus confectæ chordæ silent ac sonum nullum edunt. Idem videre est in tympanis. Quamobrem Deus rem adeo novam et inusitatam initio rerum instituit? Ut inde clarius perspicerentur inimicitiæ, quas intellectilis ille lupus adversus oves Christi gerit ac exercet.

Tradit Ælianus chamæleontem variis formis conspici, ut qui oculos se intuentium elidat, ad exemplum Satanæ, qui se in lucis angelum transformat. Verum Aristoteles ait maxime macrum et exilem esse chamæleontem inter animalia, quæ ova pariunt et terrestria sunt; idque propterea quod sanguinis perparum habeat. Hanc ipsam vult esse causam indolis animæ in hoc animali. Varias nimirum formas accipit formidinis causa : metus enim ex inopia caloris existit.

[48] Matth. xvii. 20. [49] Gen. i. 22.

A ποιεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς ἐκείνοις ὀφείλομεν συνεῖναι δι' ὧν ὁ νοητὸς λύκος διώκεται. Τίνα δὲ ταῦτα ; Προσευχὴ καὶ νηστεία · τὸ γένος γάρ, φησὶ, τοῦτο οὐκ ἐκβάλλεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ.

Ἡ δέ γε καμηλοπάρδαλις ἐν Λιβύῃ καθορᾶσθαι ἱστόρηται. Αἰτία δὲ τῆς τοιαύτης ἐπιμιξίας ἡ τῆς χώρας ἀνυδρία · περὶ γὰρ τὰ ἐκεῖσε ὕδατα ὀλιγοστὰ ὄντα ἀθροίζεται πολυειδῆ ζῶα, κἀντεῦθεν ἀλλήλοις ἐπιμιγνυμένων αὐτῶν θηρία πολύμορφα τίκτεται.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι τὰ τοιαῦτα σύνθετα ζῶα, καθὰ δὴ καὶ οἱ ἡμίονοι, οὐκ εὔθετά εἰσι πρὸς σύλληψίν τε καὶ γέννησιν. Τίνος; Ἕνεκεν; Ὅτι ἐξ B ἀλλοτρίων συνεστηκότα ταῦτα γενῶν διεφθαρμένην τὴν πρὸς τὸ τίκτειν ἀπειλήχασι δύναμιν. Καὶ εἰκότως · οὔτε γὰρ ἡ γῆ κατ' ἀρχὰς ἐξήγαγε ταῦτα, καθὰ δὴ καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα (καὶ γὰρ ἐξ ἐπινοίας ὕστερον ἀνθρωπίνης ἡ τῶν ὄνων τε καὶ ἵππων ἐπενοήθη σύζευξις), οὔτε τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς ἤκουσαν τῆς οὕτω λεγούσης, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. » Ἔνθεν τοι καὶ τὴν πρὸς τὸ τίκτειν δύναμιν διεφθαρμένην ἐσχήκασιν.

Ὁ μονόκερως ζῶόν ἐστι καὶ πάνυ ἄγριον, μήτε θηραταῖς μήτε ἄλλως πως ἀγρευόμενον. Παρθένῳ δὲ γυναικὶ, καὶ ταῦτα λαμπρειμονούσῃ καὶ ποικίλως ἐστολισμένῃ, καὶ περιέρχεται τὸ δυσθήρατον ζῶον καὶ παρὰ τοῖς γόνασιν αὐτῆς ἀναπαύεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀοράτου καὶ ἀθηράτου θεότητος καὶ C τῆς ὄντως καὶ μόνης Παρθένου ἔστιν ἰδεῖν · εἰ μὴ γὰρ ὁ καθαρώτατος οὗτος εὑρέθη ναὸς, οὐκ ἂν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη.

Ὁ μύρμηξ ἐπὶ τὸν στάχυν ἀνερχόμενος ὀσφραίνεται, καὶ ἐὰν κριθῇ, φεύγει ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ σίτου στάχυν ἔρχεται. Εἰ δὲ ὁ μύρμηξ οὕτω ποιεῖ, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς τὴν ἑτεροδοξοῦσαν διδασκαλίαν φεύγειν ὀφείλομεν, ἐπὶ δὲ τὸν σῖτον ἔρχεσθαι, τὸν ὀρθότατον δηλαδὴ λόγον. Εἰ γὰρ ἦν ὁ λύκος ἔχθραν πρὸς τὰ πρόβατα κεκτῆται, κἀντεῦθεν ἔστιν ἰδεῖν · εὑρισκομένης γὰρ τῆς χορδῆς αὐτοῦ ἐν κιθάρᾳ, αἱ λοιπαὶ τῶν προβάτων χορδαὶ σιγῶσι καὶ οὐ φθέγγονται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τυμπάνων ἔστιν D ἰδεῖν. Τίνος δὲ χάριν τὸ παράδοξον τοῦτο γίνεσθαι κατ' ἀρχὰς συγκεχώρηται ; Ὡς ἐντεῦθεν ἀριδηλότερον φαίνεσθαι τὴν ἔχθραν ἣν ὁ νοητὸς λύκος πρὸς τὰ τοῦ Χριστοῦ θρέμματα κέκτηται.

Ὁ μὲν οὖν Αἰλιανὸς λέγει τὸν χαμαιλέοντα ποικίλον φαίνεσθαι τῇ μορφῇ ἅτε τὰ τῶν ὁρώντων ὄψεις ἐκκρουόμενον, κατὰ μίμησιν τοῦ εἰ; ἄγγελον φωτὸς μετασχηματιζομένου Σατάν. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης φησὶν ὅτι ἰσχνότατος ὁ χαμαιλέων τῶν ὠοτόκων καὶ πεζῶν, διότι ὀλιγαιμότατός ἐστι. Τοῦτο δὲ αἴτιον καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἤθους τοῦ ζώου · πολύμορφον γὰρ γίνεται διὰ τὸν φόβον · ὁ γὰρ φόβος δι' ἔνδειαν θερμότητος.

Digitized by Google

Ὁ ἄρρην ὗς χαυλιόδοντας ἔχει ὡς ὀξύτερος εἰς τὸ πλήσσειν, τὸ δὲ θῆλυ οὐκ ἔχει, ἐφ' ᾧ καὶ ἀμυνόμενον δάκνει. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τῶν ἐλάφων· ὁ μὲν γὰρ ἄρρην φέρει κέρατα, ἡ δὲ θήλεια οὐκέτι. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκτεμνόμενοι ὗες χαυλιόδοντας οὐκ ἔχουσι, διότι τὴν φύσιν πρὸς τὸ θηλυπρεπὲς μεταμείβουσι· καὶ γὰρ αἱ θήλειαι τούτων ἐστέρηνται.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι αἱ ἄγριαι ὗες ἁπλῇ τροφῇ χρώμεναι (15) ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τίκτουσιν, αἱ δὲ ἥμεραι δὶς διὰ τὴν παχεῖαν δίαιταν. Αἱ πιανθεῖσαι ὗες λειποτριχοῦσι· πιαινόμεναι γὰρ σαρκοῦνται, μᾶλλον δὲ τοιαῦται αἱ πέπτουσαι, πέπτουσαι δὲ λείπονται τοῦ περιττώματος, αἱ δὲ τρίχες ἐκ τῶν περιττωμάτων.

Ἡ δὲ αἰτία δι' ἣν ὁ ὗς τε καὶ ὁ ἵππος ἀφρὸν παρὰ τῷ στόματι φέρουσιν, αὕτη. Ἡ θερμότης ὡσαύτως καὶ ἡ κίνησις λευκαίνειν εἴωθε τὰ ὑγρά (16). Καὶ ὅρα τὴν θάλασσαν· κινουμένη γὰρ ὑπ' ἀνέμων λευκαίνεται. Ὅρα τοὺς ὑποκειμένους λέβητας. Ὅρα τὴν ἐν τῷ ἀέρι ὑγρότητα· χειμῶνος γὰρ ὑπ' ἀνέμων κινουμένη λευκαίνεται, λευκαινομένη δὲ διὰ τὴν τηνικαῦτα ψῦξιν πήγνυται, καὶ οὕτως ἡ χιὼν καταφέρεται· ἡ γὰρ χιὼν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὕδωρ ἡμιπαγές. Οὕτω μὲν οὖν καὶ παρὰ τῷ σῒ καὶ ἵππῳ ὑγρὰ λεπτυνόμενα εἰς πομφόλυγας διὰ θερμότητα καὶ κίνησιν εἰς ἀφρὸν μεταβάλλονται.

Εἰ δὲ καὶ τὸν λόγον ἐθέλεις μαθεῖν οὗ χάριν οἱ κύνες μόνοι λυττῶσι κατά γε τὸ θέρος, σαφῆς ἰδοὺ καὶ οὗτός σοι πρόκειται. Λυττῶσιν οἱ κύνες διὰ τὴν πρόληψιν τῆς ξηρᾶς κράσεως. Φύσει δέ εἰσι ξηροί, καὶ πλέον τοῖς καύμασι. Θερμαινόμενα οὖν καὶ καταξηραινόμενα ἐκπυροῦται τὰ ἐν αὐτοῖς ὑγρά, κἀντεῦθεν διὰ τὴν ἄγαν ξηρότητα μαίνονται, καθάπερ οἱ φρενητιῶντες. Ὅθεν καὶ τὸ σίελον αὐτοῖς ἰῶδες γίνεται καὶ ξηρότερον. Ὅτι δὲ ἐκπυροῦνται, δῆλον ἐκ τοῦ ἀσθμαίνειν πυκνῶς καὶ πυρώδη τὰ ὄμματα ἔχειν καὶ ἠνεῳγμένον τὸ στόμα πρὸς ἐμψυξιν ἀέρος. Λυττῶσι δὲ οὐ πάντες οἱ κύνες, ἀλλ' ὅσοιπερ ἐν τούτοις ξηρότεροι. Τινὲς δέ φασι καὶ τὸν Κύνα τὸ ἄστρον συμβάλλεσθαι κατά τινα ἀπόῤῥοιαν τούτοις πρὸς τὴν λύσσαν. Λυττήσαντες, καθά φησι Παῦλος ὁ Σινώπτης (17), καὶ βρῶσιν καὶ πόσιν ἀποστρέφονται, σίελον δὲ καὶ δαψιλὲς καὶ ἀφρῶδες ἀφιᾶσι, καὶ ἄφωνοι τοὐπίπαν εἰσίν, πρὸς δὲ καὶ ἄφρονες, ὡς μηδὲ τοὺς οἰκείους γνωρίζειν. Ἐφορμῶσι δὲ κατὰ παντὸς χωρὶς ὑλακῆς καὶ δάκνουσι, καὶ δάκνοντες οὐδὲν ὀχληρὸν παραχρῆμα φέρουσι, πλὴν ὅσον ὀδύνην τὴν ἐκ τοῦ τραύματος. Ὕστερον δὲ πάθος ἐμποιοῦσι τὸ καλούμενον ὑδροφόβιον· φεύγουσι γὰρ τὸ ὕδωρ οἱ λυσσόδηκτοι καὶ ὁρῶντες αὐτὸ καὶ προσφερόμενοι. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν καὶ ὥσπερ

Aper dentes exsertos ac prominentes habet, ideoque acrius vulnerat; eos dentes femella desiderat, et propterea quoties se tuetur mordere consuevit. Itidem in cervis marem cornua gestare videmus, quæ in femina nulla sunt. Etiam apri castrati dentes exsertos non habent, quod ipsorum natura de virili in femineam degeneraverit, quæ ab iisdem, ceu dictum est, destituitur.

Præterea scito sues silvestres, quæ alimento simplici utuntur, semel in anno parere, cum cicures ob nutrimentum pinguius largiusque bis pariant. Eædem ubi pingues factæ sunt, setas ac pilos amittunt. Quippe cum pinguescunt, et jam magis carnosæ redduntur; carnosæ rectius etiam digerunt; quæ digerunt commode, parum 63 excrementi habent; de excrementis autem setæ ac pili exsistunt.

Cur aper et equus spumam circa os gerant, hæc causa est. Calor et motus ex æquo res humidas efficiunt albas. Vide quid mari accidat: cum a ventis commovetur, albescit. Inspice ollas, quibus ignis subjicitur. Intuere humorem, qui est in aere: agitatus a ventis hiberno tempore colorem album accipit; postquam albuit, ob frigus, quod est in aere, congelatur. Ita nix delabitur; nam ea nihil est aliud quam aqua semicongelata. Sic igitur et in apro ac equo humores minutas in bullas redacti per calorem et motum in spumam convertuntur.

Quodsi rationem ejus quoque rei nosse desideras, quamobrem canes soli æstivo tempore sint rabiosi, luculente id ipsum hic tibi declarabo. Rabies infestat canes propter siccæ temperaturæ incrementum. Sunt enim a natura sicci, eaque siccitas per æstus augetur. Itaque humores in eis incalescentes et paulatim exsiccati velut inflammantur. Illinc fit, ut nimiæ siccitatis causa in rabiem agantur, perinde atque illi qui exivere de potestate. Quo fit ut et salivam sicciorem et venenatam habeant. Et inflammari eos vel inde patet, quod frequentius anhelant, oculos habent flammeos et os apertum propter aeris refrigerationem. Nec rabies hæc canes omnes vexat, sed eos qui sicciores sunt. Nonnulli volunt sidus illud, quod Canem dicimus, nonnihil quasi defluxu quodam ad horum insaniam conferre. Cæterum postquam hac rabie correpti sunt, quemadmodum Paulus Sinopensis ait, tam cibum quam potum aversantur. Simul largam spumeamque salivam emittunt, et in universum muti sunt, ac tantopere desipiunt ut ne familiares quidem agnoscant, sed in quosvis absque latratu irruant et quosvis mordeant. Hic morsus non continuo quidquam secum affert ægritudinis aut molestiæ, præter eum qui ex ipsa re sentitur dolorem. Verum deinceps

(15) Ἀλλὰ καὶ . . . . χρώμεναι. Ex F.
(16) Ὡσαύτως . . . . τὰ ὑγρά. Ex eodem.
(17) In V. Παῦλος ὁ Σινώπτης, sicque videtur in suo legisse Leunclavius: at in Clarom. et Fontisebr. Σινόπτης. Quid si Συνόπτης, aut quid ejusmodi? Nondum enim mihi de scriptore illo plane constat, qua ætate floruerit. Suspicabar alias eumdem esse cum Paulo Silentiario, cujus exstant ἡμιτάμβεια de Thermis Pythiis, et quædam epigrammata in Florilegio Maximi Planudis opera concinnato; verum donec uberior lux aliunde affulserit, satius est ἐπέχειν.

Digitized by Google

morbus accedit, quem hydrophobium, ab aquæ metu, vocant. Nam qui a canibus rabiosis morsi sunt, aquam reformidant, sive illam intueantur sive propius accedant. Nonnulli etiam canum more latrant et alios aggressi mordent, quo morsu malum ipsum propagant. Cæterum quæ reliquorum symptomatum causa sit patet. Nam cum venenum omnia membra et ipsum adeo cerebrum occupavit, hujusmodi symptomata secum adfert. At ejus rei, quod aquam metuant, causam aliqui nimiam ad siccitatem referunt, quasi prorsus ab humore sint abalienati. Rufus autem perhibet speciem melancholiæ quamdam eis accidere, nimirum veneno humorem illum imitante ob quem alii alia metuunt. **64** Et quid multis hic verbis opus est? Quemadmodum enim in melancholicis usuvenire videmus ut alii quidem animalia bruta sibi videantur esse ac propterea voces eorum imitentur, alii se vasa esse testacea credant et idcirco vehementer metuant ne confringantur, alii supra se delabi Atlantem existiment ideoque mirum in modum clament, ita consimile quidpiam cernere licet etiam iis accidere quos canes rabiosi momorderunt. Quippe venenum canis, ceu noxius humor, eorum occupato cerebro facit ut aquam metuant; in quo metu canis, a quo morsi sunt, imaginatio subit; eoque pacto ringuntur et tandem cum morte vitam commutant. Perhibetur quidem aliquando philosophus quispiam, qui esset admorsus a cane rabioso, balneum ingressus, conspecto in pelvi cane, nihil exterritus dixisse : « Quid cani commune cum balneo? » Sed de his satis.

A κύνες ὑλακτοῦσι καὶ δάκνουσιν ἐπιόντες, καὶ δάκνοντες αἴτιοι τοῦ αὐτοῦ πάθους κατέστησαν. Ἡ δὲ τῶν συμπτωμάτων αἰτία τῶν μὲν ἄλλων εὔδηλος· κατειληφὼς γὰρ ὁς τὰ μόρια πάντα καὶ αὐτὸν τὸν ἐγκέφαλον τοιαῦτα φέρει συμπτώματα. Τοῦ δὲ φοβεῖσθαι τὸ ὕδωρ τινὲς μὲν ἔφησαν διὰ τὴν ἄμετρον γίνεσθαι ξηρότητα, οἷα παντελῶς ἠλλοτριωμένης τῆς ὑγρᾶς οὐσίας· ὁ δέ γε Ῥοῦφος μελαγχολίας αὐτοῖς εἶδος τὸ τοιοῦτον ἀπεφήνατο γίνεσθαι, τοῦ ἰοῦ τὸν χυμὸν ἐκεῖνον μιμησαμένου καθ' ὃν ἄλλα πεφόβηνται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὃν γὰρ τρόπον ἐπὶ τῶν μελαγχολικῶν οἱ μὲν ἄλογα ζῶα δοκοῦσιν εἶναι κἀντεῦθεν τὰς ἐκείνων μιμοῦνται φωνάς, οἱ δὲ σκεύη δοκοῦσιν εἶναι ὀστράκινα κἀκ τούτου κατεαγῆναι καὶ πάνυ δειλαίνονται, ἕτεροι B τὸν Ἄτλαντα νομίζουσιν ἐπάνω πίπτειν αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο μέγα βοᾷν ἀναγκάζονται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λυσσοδήκτων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ γὰρ τοῦ κυνὸς ἰὸς, καθάπερ τις χυμὸς μοχθηρὸς, τὸν ἐγκέφαλον αὐτῶν κατασχὼν φοβεῖσθαι ποιεῖ τὸ ὕδωρ αὐτοὺς, φοβουμένους δὲ τὸν δακόντα κύνα φαντάζεσθαι, καὶ οὕτω σπᾶσθαι καὶ τελευτᾷν. Ταύτῃ τοι καὶ σοφόν τινα λυσσόδηκτον εἰσελθεῖν ἐν βαλανείῳ λέγουσι, καὶ ἰδόντα τὸν κύνα ἐν τῇ λεκάνῃ καὶ μὴ καταπτοηθέντα εἰπεῖν. « Τί κυνὶ κοινόν ἐστι καὶ βαλανείῳ; » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ursus carnem gignit, quæ neque figuram neque formam habet. Verum deinceps ore lambens articulos in ea efficit. Ejusdem catuli non lactantur uberibus, sed sugendo pedes suos augescunt. Et parit ante tempus ursa, quo cum mare congrediatur. Ipso in partu periculo non caret, ideoque noctu parturiens ursæ sidus inspectando observat, eoque pacto difficultatem partus mitigat. Vorax est admodum, eumque per hiemem in lustro suo sedet ac esurit, pedem lambendo se nutrit; quod quidem ei soli peculiare est inter animalia terrestria, sicut inter marina polypo.

C Ἡ δέ γε ἄρκτος σάρκα τίκτει μήτε τύπον μήτε μορφὴν ἔχουσαν, τῷ δὲ στόματι λείχουσα ἄρθρα ἀποτελεῖ. Ἀλλὰ καὶ οἱ σκύμνοι αὐτῆς οὐ θηλάζουσι, μυζῶντες δὲ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐντεῦθεν αὐξάνουσι. Τίκτει δὲ πρὸ τοῦ καιροῦ, ἵνα τῷ ἄῤῥενι συνέρχηται. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ τίκτειν κινδυνεύει ἡ ἄρκτος. Ἐν δὲ νυκτὶ ὠδίνουσα προσέχει τῷ τῆς ἄρκτου ἄστρῳ, καὶ οὕτω τίκτει εὐχερῶς. Πολυφάγος μὲν ἄρκτος ἐστὶν, ἐν δὲ χειμῶνι παρακαθημένη τῷ φωλεῷ καὶ πεινῶσα λείχει τὸν πόδα καὶ τρέφεται. Μόνη δὲ αὕτη ἐν γῇ πάσχει τοῦτο, καὶ ἐν θαλάσσῃ ὁ πολύπους.

Cum onagri mares gignunt, exsecant eorum virilia, ne procreent. Et animal hoc siccissimum est, ideoque sitibundum. Qua de causa Davides de aquis disserens, ait : « Sument eas onagri sitis suæ restinguendæ causa [80]. »

D Ἀλλὰ καὶ τῶν ὀνάγρων αἱ νομάδες ἐπειδὰν τέκωσιν ἄῤῥενα, τέμνουσι τὰ αἰδοῖα αὐτῶν, ἵνα μὴ σπερματίζωσι. Κατάξηρον δὲ ζῶον ὁ ὄναγρος, ἐφ' ᾧ καὶ δίψαλέον· κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ ὑδάτων διεξιὼν οὕτω φησί· « Προσδέξονται ὄναγροι εἰς δίψαν αὐτῶν. »

Vulpeculam nutrimenti laborantem inopia supinam jacere tradunt, quasi si foret mortua, simulque anhelitum retinere. Quamobrem hac ipsa de causa distentam conspicatæ volucres, in eam se demittunt velutique mortuam attingunt. Tum illa subito exsiliens, quæ mortua credebatur, aves comprehendit atque devorat.

Λέγεται δὲ καὶ τὴν ἀλώπεκα βρωμάτων ἀπορουμένην ὑπτίαν πίπτειν ὡσεὶ νεκρὰν καὶ φυσᾶσθαι, κἀντεῦθεν διογκουμένην αὐτὴν ὁρῶντα τὰ πετεινὰ ἐπιβαίνουσιν αὐτῆς καὶ ὡσεὶ νεκρᾶς ἅπτονται. Ἐκπηδήσασα οὖν αἴφνης ἡ νεκρὰ συλλαμβάνει καὶ κατεσθίει αὐτά.

Capra silvestris velocissimum animal est et in rupibus degit. Quodsi quis hanc venatorum persequatur, in cornua desilit nec detrimenti quidquam accipit.

Ἀλλὰ αἴγαγρος ταχύτατόν ἐστι ζῶον καὶ παρὰ τοῖς κρημνοῖς διάγον, διωκόμενον δὲ ἅλλεται κατὰ κεράτων, καὶ οὐ διαθλᾶται.

[80] Psal. CIII, 11.

Digitized by Google

Γίνωσκε δὲ ὅτι ἑκάστῳ τῶν ζώων, καθὰ δὴ καὶ ὁ Νεμέσιός φησι, φυσικὴν οὐ λογικὴν ἐνέθηκε σύνεσιν ὁ Θεός. Τισὶ δὲ καὶ πανουργίας ἐνέβαλεν ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλὰς ἐκκλίνειν· καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι. Ὅτι δὲ φυσικῶς τὰ τοιαῦτα καὶ οὐ λογικῶς ἐνεργοῦσι τὰ ζῶα, δῆλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως ταῦτα ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι· πᾶς γὰρ λαγωὸς ὁμοίως τεχνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως· πανουργεῖ, καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται. Ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπων· μυρίαι γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων αἱ ὁδοί. Ἐλεύθερον γάρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικὸν, ὅθεν οὐχ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν ἔργον ἀνθρώποις, ὡς ἑκάστῳ εἶδει τῶν ἀλόγων ζώων. Φύσει γὰρ μόνῃ ταῦτα κινεῖται, τὰ δὲ φύσει κινούμενα ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἐστίν· αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσι. Τὸ μέντοι πρόβατον διὰ τοῦτο λέγεται καὶ παρὰ τῇ Γραφῇ ἄκακον, ὅτι σύνεσιν ἰδίαν οὐκ ἔχει ὥστε νομὰς εὑρίσκειν καὶ ποτὸν, ἂν μή τις ὁ ποιμαίνων αὐτά. Πολλὰ δὲ τῶν ζώων καὶ συνέσεως ἀνθρωπίνης ἐγγύς ἐστι. Καὶ ὅρα τὸν χερσαῖον ἐχῖνον δύο κατασκευάζοντα ἐπὶ τοῦ φωλεοῦ ἀναπνοὰς, πρός τε τὸν νότον ἀντιφραττούσας καὶ τὸν βορρᾶν, εἰ καὶ φυσικῷ λόγῳ πρὸς τὰ τοιαῦτα τῶν ἀλόγων γένη κεκίνηται. Οὐδὲ γὰρ αὐτεξούσια τὰ ζῶα, καθὰ δὴ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶν, ὅτι μηδὲ λογικά. Λογικῇ γὰρ πάσῃ φύσει καὶ τὸ αὐτεξούσιον πάντως ἐμπέφυκε θέλημα· εἰς τί γὰρ ἕξει τὸ λογικὸν, μὴ αὐτεξουσίως λογιζομένη; Τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὄρεξιν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὁ Δημιουργὸς ἐνέσπειρε, πρὸς σύστασιν τῆς οἰκείας φύσεως ἄγουσαν ἠναγκασμένως αὐτά. Λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα οὐ δύνανται ἄγειν, ἀλλ' ἄγονται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως, ὅτε ἅμα ἡ ὄρεξις γένηται, εὐθέως καὶ ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὁρμή. Οὐ γὰρ λόγῳ ἢ βουλῇ ἢ σκέψει ἢ κρίσει κέχρηνται. Ὅθεν οὔτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινοῦνται καὶ μακαρίζονται, οὔτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζονται. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὄρεξιν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ λόγου ἀγομένην τε καὶ ῥυθμιζομένην. Τοῦ γὰρ λόγου τὸ προτέρημα ἡ αὐτεξούσιός ἐστι θέλησις, ἣν δὴ φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φαμὲν κίνησιν. Διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιοῦσα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται, καὶ ὡς κακίαν μετιοῦσα κολάζεται.

A Scias autem singulis animalibus, quemadmodum et Nemesius scripsit, indidisse Deum prudentiam quamdam naturalem, non discendo parabilem. Nonnullis versutias etiam dedit, quibus et præsentes insidias declinare et præcavere futuras possint. Quarum rerum effectiones in brutis a natura, non ratione proficisci, vel inde patet, quod specierum quarumvis animalia consimiliter hæc faciant, nec in tanta eorum **65** multitudine operationum sit diversitas. Eodem modo nimirum et instituto species universa movetur. Solertia lepores omnes consimili utuntur, itemque lupi consimili vafritie, consimili denique modo quilibet simius imitari solet; id quod in hominibus locum non habet. Sunt enim humanarum actionum rationes atque viæ propemodum infinitæ. Quippe rationis particeps natura libera suique juris et spontis est. Quo fit ut homines universi eodem opere non occupentur nec idem agant, quemadmodum in singulis brutorum speciebus usuvenire videmus. Nimirum hæc a sola natura moventur : quæ autem a natura moventur, consimilia sunt apud omnes. E diverso quæ a ratione proficiscuntur actiones, aliæ sunt apud alios, neque necessario apud omnes eædem. Ovis idcirco sacris etiam in Litteris pecus simplex minimeque subdolum dicitur, quod prudentiam quamdam peculiarem non habeat, cujus adminiculo reperire pastum potumque possit, si nullum habeat qui eam saginet. Rursus alia quædam animalia non pauca prope etiam humana absunt a prudentia. Quo in genere mihi terrestrem echinum, quem erinaceum dicimus, fenestras hauriendi aeris causa suis in latebris geminas molientem aspice, quarum altera boreæ, austri altera flatus obstruat, tametsi ad ejusmodi machinationes, ut cætera quoque animalia bruta, solo naturæ ductu feratur. Nec enim bruta suo quodam arbitratu agunt, sicut et Joannes Damascenus tradit, cum a ratione destituantur, cujus participes naturæ voluntatem habent liberam naturaliter. Nam cur, obsecro, vi rationis præditæ forent, si pro voluntatis arbitrio ratione non uterentur? Quippe naturalem appetitum Opifex rerum etiam brutis animalibus indidit, qui ad naturæ suæ conservationem ea necessario ducat. Quæ enim expertia sunt rationis ducere non possunt, sed ab naturali appetitione ducuntur. Quo fit ut cum appetitus exsistit, mox et impetus ad agendum cum eo conjunctus sit. Nec enim vel ratione vel consilio vel consideratione vel judicio utuntur. Qua ipsa de causa nec ut virtutem colentia laudantur et felicia prædicantur, nec ut obnoxia vitiis puniuntur. At natura particeps rationis, habet illa quidem appetitum naturalem, quo impellitur, sed qui a ratione ducitur apteque dirigitur. Nihil enim ratio præstantius habet quam quod voluntate libera sit prædita, quam in natura rationis participe motionem naturalem dicimus. Idcirco virtutem colens laudatur ac pro beata ducitur, et consimiliter obnoxia vitiis punitur.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητεῖς, τίνος ἕνεκεν αὐτά τε τὰ ζῶα καὶ ὁ ἄνθρωπος πόδας ἀρτίους ἔχουσι, γίνωσκε ὅτι διὰ τὸ μὴ ἀτάκτως ἄλλεσθαι. Οὕτω καὶ γὰρ διὰ μὲν τοῦ ἑνὸς ἱστάμενος ὁ ἄνθρωπος, ὥσπερ πάλιν

66 Quodsi etiam scire cupis quamobrem tam animalia quam homo pari numero pedes habeant, id propterea factum cognoscito, ne inordinate confuseque exsilirent. Nam hoc modo fit, ut dum

Digitized by Google

homo uni, animalia reliqua duobus pedibus insistunt, interim per alios paulatim progressio fiat. In nonnullis animalibus, dilecte fili, consuetudo fit reapse natura.

Nam animalia mihi, quæso, Libyca intuere, quæ per æstatem, cum maxime sitiunt, a potu abstinent, per hiemem, cum sitiunt minus, bibunt. In eam ob causam omnino accidit, quod Libya per æstatem aquæ laboret inopia. Quapropter hiberno tempore aquam hauriunt, cum ejus copiam habent. Cumque sic iis in locis assueverint, etiam ad alias regiones delata morem suum retinent. Ac de his quidem hactenus.

Cæterum post animalium terrestrium creationem Deus hominem fingit ac in paradiso collocat. Quo jam in loco velim animum mihi, dilecte fili, advertas. Quamvis enim volunt aliqui Deum post septimum diem paradisum condidisse, profitentes se Mosaicæ historiæ vestigiis inhærere, manifesto tamen errant, ut qui transitorie, non adhibita pervestigatione conveniente Litteras sacras perlegant. Ac vide mihi quid spectator ille Dei Moses dicat : « Absolvit Deus, inquit, die sexto cuncta quæ fecerat; ac die septimo ab omnibus operibus, quæ efficere cœperat, quievit [81]. » Itaque si post diem septimum nihil omnino, quod antea non exstitisset, in ortum produxit, qui post diem septimum paradisum condidit? Videntur quidem Litteræ sacræ hoc modo loqui, ac si post diem septimum paradisus conditus fuerit : verum alius scopus est earum, de plurium quidem sententia. Joannes Chrysostomus audiendus est tibi, qui in oratione de sex dierum operibus XII dicit Mosem eorum quæ antea commemorasset, summam brevibus deinde complectentem, simplicioribus occasionem præbuisse ut hujusmodi opinionem arriperent atque proferrent. Nam cæteroqui, si post diem septimum, ut ipsi volunt, paradisus est conditus, omnino dicamus necesse est etiam Adami de pulvere formationem, itemque structuram Evæ de Adami costa, post eumdem septimum diem primum factam. Quamobrem istuc? Quia Moses hanc quoque posterius, id est post diem septimum, narrat. Proinde reliquum est paradisum ante Adamum esse conditum. Et audi obsecro, quid Joannes Damascenus in capite quod De paradiso inscripsit dicat. « Quia Deus, inquit, hominem ex 67 natura partim inaspectabili partim aspectabili creaturus ad imaginem similitudinemque suam erat, quasi quemdam regem atque principem totius terræ ac eorum quæ terra continentur, paradisum ei veluti regiam quamdam præstruit, ut in eo beatam ac felicissimam vitam ageret. » Itaque licet animadvertere, quod cum ante formationem Adami paradisum exstruxerit, manifesto sequatur eum die sexto consitum a Deo fuisse, præsertim cum multo magis a septimo die, quemadmodum idem orator aureus tradit, creare desierit.

[81] Gen. II, 2.

A τὰ ζῶα διὰ δύο ποδῶν, ἠρέμα διὰ τῶν ἑτέρων ποιοῦνται τὴν βάδισιν.

Οὕτως, ἀγαπητέ, τὸ ἔθος φύσις ἐπίτισι γίνεται. Ὅρα γὰρ ὅτι τὰ Λιβυκὰ θηρία τοῦ μὲν θέρους οὐ πίνει, ὅτε μάλιστα δίψα γίνεται, χειμῶνος δὲ πίνουσιν, ὅταν ἧττον διψῶσι. Τοῦτο δὲ γίνεται πάντως διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι ὕδατα θέρους ἐν τῇ Λιβύῃ. Τοῦ δὲ χειμῶνος διὰ τὸ γίνεσθαι πίνει. Ὃ γοῦν ἐκεῖσε εἴθισται, τοῦτο καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τὰ ζῶα ταῦτα παραγενόμενα σώζει τὸ ἔθος. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Μετὰ δὲ ταῦτα, ἦγουν μετὰ τὴν τῶν χερσαίων παραγωγήν, πλάττει τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, καὶ B τίθησιν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἀλλὰ κἀνταῦθα πρόσσχες, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ καὶ λέγουσί τινες ὅτι μετὰ τὴν ἑβδόμην ἔκτισε τὸν παράδεισον ὁ Θεὸς, τῇ Μωσαϊκῇ δῆθεν ἱστορίᾳ ἑπόμενοι, ἀλλὰ πεπλάνηνται προφανῶς ἅτε δὴ παροδευτικῶς ἐπερχόμενοι καὶ οὐκ ἐρευνητικῶς τὴν Γραφήν. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ θεόπτης Μωσῆς. « Καὶ συνετέλεσεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ · ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξατο ποιεῖν. » Θὑκοῦν εἰ μετὰ τὴν ἑβδόμην οὐδὲν ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε, πῶς λοιπὸν ἔκτισε μετὰ τὴν ἑβδόμην τὸν παράδεισον; Ἔοικε μὲν ἡ Γραφὴ λέγειν ὅτι μετὰ τὴν ἑβδόμην ἔκτισται ὁ παράδεισος · ἀλλ' οὐκ ἔχει καὶ τὰ τοῦ σκοποῦ, καθὼς ὑποπτεύουσι πολλοί. C Καὶ πείθου τῷ χρυσορρήμονι Ἰωάννῃ ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον δωδεκάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ λέγοντι, « ὅτι τῶν κατὰ συντομίαν ἱστορηθέντων ἔμπροσθεν ἀνακεφαλαίωσιν ποιεῖ ὁ Μωσῆς ὕστερον, τοιαῦτα καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν τοὺς ἁπλουστέρους ἐποίησεν. » Ἄλλως τε εἰ μετὰ τὴν ἑβδόμην, ὡς φασιν, ἔκτισται ὁ παράδεισος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χοὸς πλάσιν τοῦ Ἀδὰμ, ὥσπερ δὴ καὶ τὴν ἀπὸ πλευρᾶς τῆς Εὔας οἰκοδομὴν, μετὰ τὴν ἑβδόμην εἰπεῖν γεγενῆσθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι καὶ ταύτην ὕστερον ὁ Μωσῆς, ἦγουν μετὰ τὴν ἑβδόμην, διηγούμενος εὕρηται. Πρὸ τοῦ Ἀδὰμ λοιπὸν ὁ παράδεισος. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ αὐτοῦ. « Ἐπεὶ δὲ ἔμελλεν ὁ D Θεὸς ἐξ ὁρατοῦ τε καὶ ὁρατῆς φύσεως πλαστουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, ὥσπερ τινὰ βασιλέα ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, προκαθίστησιν αὐτῷ οἷόν τι βασίλειον τὸν παράδεισον, ὡς ἐνταῦθεν αὐτὸν μακαρίαν καὶ πανολβίαν ἔχειν ζωήν. » Πρόσεχε οὖν · ἐπειδὴ γάρ, ὡς εἴρηται, πρὸ τοῦ πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ καθίστησιν αὐτῷ τὸν παράδεισον, εὔδηλον πάντως ὅτι ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ καὶ τοῦτον ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς, εἶγε καὶ μᾶλλον ἔστη μετὰ τὴν ἑβδόμην τοῦ δημιουργεῖν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι.

Digitized by Google

Φυτεύει τοίνυν ἔν τε τῇ ἕκτῃ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ τὸν A Θεῖον παράδεισον κατὰ ἀνατολὰς ἐν Ἐδέμ. Ἐξ ἁπάσης γὰρ τῆς γῆς, ὥσπερ φησὶ Θεοδώρητος ὁ μέγας τε Βασίλειος καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, τόπον τινὰ κατὰ ἀνατολὰς ἐκλεξάμενος, ὀνομαζόμενον μὲν Ἔδεμ, ἐν περιόπτῳ δὲ κείμενον καὶ πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερον, φυτεύει ἐν αὐτῷ τὸν παράδεισον, ὡς ἐντεῦθεν τρυφερὸν οἷον αὐτὸν εἶναι καὶ θαλερὸν εἰσαεί, καθά φησι Σεβηριανός· τρυφὴ γὰρ ἡ Ἔδεμ ἑρμηνεύεται. Ἐν ᾧ δὴ τιμῆσαι βουληθεὶς γεγονότα τὸν ἄνθρωπον ἔταξεν οἰκεῖν ὁ Θεός· « καὶ ἔθετο » γάρ, φησὶν, « αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ἀλλ' ἐντεῦθεν, ἀγαπητὲ, καὶ τοῦτο μανθάνομεν, ὅτι ἐξ ἑτέρας μὲν ἔπλασε γῆς τὸν Ἀδὰμ, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν τῷ παραδείσῳ ἔθετο. Καὶ ἄκουε τί φησιν ἡ B Γραφὴ· « Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθη. Διὰ τί δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν ἔξω τοῦ παραδείσου πλάττει τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, εἶθ' οὕτως εἰσάγει αὐτὸν ἐν αὐτῷ; Ὥστε μαθεῖν ἐντεῦθεν αὐτὸν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶν, ὅσης ἠξίωτο παρὰ Θεοῦ τῆς τιμῆς, καὶ ὅση παρ' αὐτοῦ ἡ ἀπόλαυσις αὐτῷ ἐχαρίζετο. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ οἱ ἐξ ἐλαχίστης τάξεως ἐπὶ τὴν ἄνω τε καὶ πρώτην ἀναβιβαζόμενοι οἴδασιν ἐξ ἀνάγκης τίνες πρότερον ἦσαν καὶ ὅπου κατήντησαν ὕστερον, ὃ δὴ καὶ οὐ μικρᾶς ἀγαλλιάσεως γίνεται πρόξενον.

Πλάττει μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, ταῖς ἰδίαις χερσὶ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός. « Καὶ ἔλαβε, » γὰρ, φησὶ, « χοῦν C ἀπὸ τῆς γῆς ὁ Θεὸς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς· καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Εὐλόγως οὖν τὰ μὲν χερσαῖα πάντα θνητὰ τυγχάνει· ἐξῆλθε γὰρ, φησὶν, ἀπὸ τῆς γῆς σὺν αὐτῇ τῇ ψυχῇ· « Ἐξαγαγέτω, » γάρ φησιν, « ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν. » Ὁ δὲ ἄνθρωπος μόνος ἀθανασίας μετέσχηκεν, ὅτι διὰ τοῦ θείου ἐμφυσήματος καὶ οὐκ ἀπὸ γῆς ἔλαβε τὴν ψυχήν· « Ἐνεφύσησε, » γάρ φησιν, « εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, » αὐτὴν τὴν νοερὰν δηλονότι ψυχήν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ γῆς αὕτη. Καὶ πείθου τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως· οὕτως κατὰ ῥῆμα διεξιόντι. « Καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς, ὃ δὴ νοερὰν ψυχὴν Θεοῦ D εἶδεν ὁ λόγος, παράγει τὸν ἄνθρωπον. » Πρόσεχε οὖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ νοερὰ ψυχὴ δι' ἐμφυσήματος τῷ ἀνθρώπῳ ἐντέθειται παρὰ Θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἀθάνατός ἐστιν. Ἡ δὲ τῶν ἀλόγων ζώων ψυχὴ ἀπὸ γῆς ἐξελθοῦσα κατὰ τὴν θείαν φωνὴν γεώδης ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ θνητή. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ἀναγκαῖον δὲ εἰδέναι σε, ἀγαπητὲ, καὶ τί φησιν ἐπὶ τούτοις ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς. « Καὶ τὰ μὲν τετράποδα ποιῶν ὁ Θεὸς ὁμοῦ μετὰ τῶν σωμάτων

Conserit ergo Deus tempore formationem Adami præcedente divinum illum paradisum in Edem, versus orientem solem. Nam de universa terra, quemadmodum et Theodoritus et Basilius ille magnus et Joannes Damascenus aiunt, selecto quodam versus orientem loco, qui Edem appellabatur et conspicuus erat universaque reliqua terra sublimior, in eo ipso paradisum conserit, uti nimirum delicatus esset ac perpetuo floridus, quemadmodum Severianus scripsit : nam vocabulum Edem si velis interpretari, delicias significat. Hic hominem conditum Deus habitare voluit. Etenim in paradiso, quemadmodum perscriptum sacris est in Litteris, eum collocavit. Hinc autem, dilecte fili, hoc etiam discimus, Deum ex alia terra conditum Adamum in paradisum collocasse. Qua de re quid sacris exstet in Litteris, audi : « Abegit, inquiunt, Deus Adamum ex paradiso deliciarum, ut terram, unde sumptus erat, coleret. » Quamobrem vero extra paradisum format hominem, eumque deinceps in illum introducit? Ut hinc disceret, de Chrysostomi sententia, quanto ipsum honore Deus dignatus esset, quantæ voluptatis fruitionem concessisset. Nam qui de ordine, locoque infimo ad superiorem principemque transferuntur, norunt necessario qui prius fuerint et quo deinceps pervenerint. Quæ res non exiguam nobis lætitiam parere consuevit.

Fingit ergo Deus hominem propriis manibus, ut sacræ Litteræ loquuntur : « Sumpto de terra pulvere Deus hominem formavit, et in ejus faciem spiritum vitalem inspiravit, ex quo animans effectus est [88]. » Ideoque non abs re animalia cuncta terrestria morti sunt obnoxia. Quippe de terra orta sunt ipsa cum anima, quemadmodum sacris in Litteris est dixisse Deum : « Edat terra vitalem animam. » Solus autem homo factus est immortalitatis ex eo particeps, quod animam per afflatum et inspirationem divinam, non e terra accepit. Nam in faciem ejus spiritum vitalem inspiravit, nimirum ipsam animam intelligendi facultate præditam. Nec enim dici potest hanc de terra exstitisse. Persuadebit hoc tibi facile Gregorius ille theologus, qui de hominis formatione sic ad verbum disserit : « Cum de materie crassa, quæ jam exsistebat, corpus sumpsisset, eique spiritum ex semetipso indidisset, cujus appellatione nobis anima intelligentiæ vi prædita et imago Dei venit, hominem in ortum producit. » Idcirco velim animadvertas, quod cum anima intelligentiæ vi ornata per inspirationem homini a Deo fuerit insita, illa ipsa etiam de causa immortalis sit. At brutorum anima jussu divino exorta de humo terrestris est ideoque morti obnoxia. Et de his quidem hoc modo dictum esto.

Scire autem debes quid hac in parte Chrysostomus quoque tradat. » Cum bestias, ait, quadrupedes conderet Deus, una cum ipsis corporibus animas

[88] Gen. II, 7.

Digitized by Google

etiam proferebat : hominem vero formans, primum corpus ut instrumentum fabricat, deinde illi animam conditam indit. Nec enim creatura perficit animam, ne Dei se adjutricem gloriari possit. » Igitur animum adverte. Inspiravit, inquit, hoc est, corpus illud e pulvere factum hoc amplius assecutum est, ut vim quamdam vitalem haberet, quæ vis huic animali facta est in animam vivam, hoc est efficaciter agentem ac per membrorum motum artem suam demonstrantem. Atque hæc verba proferuntur a Deo nostrum ad captum se demittente, sicut et illa : « Faciamus hominem. » Non enim ulla vel deliberatione vel consideratione Deus indiget : sed hac illorum verborum forma nobis indicare vult immensum honorem, quo dignatur illum quem formabat. Itaque creat hominem, respectu imaginis mortuæ, quemadmodum Chrysostomus loquitur ; corpus enim jacebat quasi mortuum, egens motore. Deinde ait : « Spiritum vitalem in faciem ejus inspiravit. » Hæc a divino viro perquam recte ordineque dicuntur, refutante quosdam qui eum Origenicas opiniones sectari dicerent. Nam verbis indicatis quasi radicitus peculiarem illam animarum exsistentiam evertere videtur, quam delirus Origenes tradebat.

Cæterum in hisce verbis : « Spiritum vitalem in faciem ejus inspiravit, » quidam audita inspirationis voce, nec vocabulorum expensa crassitie, quodque aliis alia Litteræ sacræ significare consueverint, animam esse divinæ participem essentiæ putarunt. Sed plurimum a scopo aberrant. Nam id si largiamur, Deus ignea semetipsum gehenna punire deprehendetur, cum de sententia sacrarum Litterarum animam una cum corpore perpetuis istic suppliciis multandam tradat. Sic enim ait : « Ne formidaveritis eos qui corpus interficiunt, cum animam **69** vestram interficere nequeant : sed eum potius formidate, qui et animam et corpus in gehenna perdere potest [83]. » Itaque spiraculum illud in animam non commutatum creavit animam, sicut et manus litteras scribit, cum nihilominus manus maneat manus, et litteræ sint litteræ.

Ac prudenter hic mihi, quæ dicantur, respice. Positum est enim hoc in loco verbum inspirandi, ut cum Patre ac Filio Spiritus etiam sanctus hominis opifex esse demonstraretur. Sic enim perscriptum est : « Dixit Deus, faciamus hominem ; sumptoque de terra pulvere Deus hominem formavit. » Quis est ille qui dixit ? Pater. Et quis pulverem sumpsit ? Filius. Itaque ne Spiritus sanctus ab hominis creatione removeretur et excluderetur, verbo inspirandi præclare usus est, per illud ipsum, uti diximus, Spiritum sanctum commonstrans atque denotans, quodque gratiæ Spiritus sancti particeps homo tum conderetur, quemadmodum Cyrillus loquitur, tametsi deinceps mandati divini transgres-

[83] Matth. x, 28.

καὶ τὰς ψυχὰς παρήγαγε, τὸν δὲ ἄνθρωπον πλάττων πρῶτον κατασκευάζει τὸ σῶμα ὡς ὄργανον, καὶ τότε τὴν ψυχὴν δημιουργήσας ἔθηκεν· οὐ γὰρ θέλει τὴν ψυχὴν παρεῖναι τῇ δημιουργίᾳ, ἵνα μὴ καυχήσηται ὡς συνεργὸς τοῦ Θεοῦ. » Πρόσεχε οὖν. Ἐνεφύσησε γάρ φησι· τουτέστι τὸ σῶμα τοῦτο τὸ ἀπὸ τοῦ χοὸς ἠβουλήθη καὶ προσέταξε ζωτικὴν ἔχειν δύναμιν, ἥτις ἐγένετο τὸ ζῶον εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ἥγουν ἐνεργοῦσαν καὶ τὴν αὐτὴν τέχνην δεικνύουσαν διὰ τῆς τῶν μελῶν κινήσεως. Οὐκοῦν, ἀγαπητὲ, συγκαταβάσεως ταῦτα τὰ ῥήματα, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ « ποιήσωμεν ἄνθρωπον. » Μὴ γὰρ βουληθεὶς ὁ Θεὸς δεῖται καὶ σκέψεως, ἀλλὰ τῷ προσχήματι τοῦ ῥήματος ἐνδείξασθαι βούλεται ἡμῖν τὴν ὑπερβάλλουσαν τιμὴν, ἧς ἀξιοῦται παρ' αὐτοῦ ὁ πλαστουργούμενος. Ποιεῖ τοίνυν τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν νεκρὰν εἰκόνα, ὡς ὁ χρυσορρήμων φησίν. Ἔκειτο γὰρ τὸ σῶμα τηνικαῦτα νεκρὸν, τοῦ κινοῦντος αὐτὸ δεόμενον. Ἔπειτά φησι, « Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. » Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θειότατος Ἰωάννης ἔλεγε καὶ λίαν εὐμεθόδως, ἐντρέπων τοὺς λέγοντας αὐτὸν ὅτι τὰ Ὠριγένους φρονεῖ. Ἀπὸ γὰρ τῶν διαληφθέντων ῥημάτων ἀνασπᾶν ἔοικε πρόῤῥιζον τὴν προϋπαρξιν τῶν ψυχῶν, ἣν ὁ ματαιόφρων Ὠριγένης ἐδόξαζε.

Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ ἐνεφύσησέ τινες ἀκούσαντες, καὶ μὴ λογισάμενοι τὴν τῶν λέξεων παχύτητα καὶ ὅτι δι' ἑτέρων ἕτερα παρίστησιν ἡ Γραφὴ, ἐνόμισαν τὴν ψυχὴν οὐσίας μετέχειν τῆς αὐτῆς τῷ Θεῷ. Ἀλλ' ἐσφάλησαν τοῦ σκοποῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο δώσωμεν, εὑρεθείη ἂν ὁ Θεὸς αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν τῇ γεέννῃ κολάζων τοῦ πυρὸς, εἴ γε κατὰ τὸ ἱερὸν Γράμμα σὺν τῷ σώματι τὴν ψυχὴν ἐκεῖσε παραδίδωσιν αἰωνίως κολάζεσθαι· « Μὴ φοβηθῆτε » γὰρ, φησὶν, « ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν ὑμῶν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι, ἀλλὰ φοβήθητε τὸν δυνάμενον καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐν γεέννῃ ἀπολέσαι. » Τὸ μὲν οὖν ἐμφύσημα μὴ μεταβληθὲν εἰς ψυχὴν ἐδημιούργησε ψυχὴν, ὥσπερ οὖν καὶ ἡ χεὶρ γράφει μὲν γράμμα, οὐ μεταβάλλεται δὲ ὅμως εἰς γράμματα, ἀλλ' ἡ μὲν χεὶρ μένει χεὶρ, τὰ δὲ γράμματα γράμματα.

Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς. Τὸ γὰρ ἐνεφύσησεν ἐνταῦθα εἶπεν, ἵνα σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ δημιουργὸν ἀποδείξῃ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φησὶ γὰρ, « Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσωμεν ἄνθρωπον. » Καὶ λαβὼν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Τίς ὁ εἰπών ; Ὁ Πατήρ. Καὶ τίς ὁ λαβών ; Ὁ Υἱός. Ἵνα γοῦν μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀλλότριον φαίνηται τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας, τὴν ἐνεφύσησε λέξιν καὶ πάνυ θαυμασίως παρείληφε, δι' αὐτῆς ὑπεμφαίνων, ὡς εἴρηται, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὅτι τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος, ὡς ὁ θειότατος φησὶ Κύριλλος, μέτοχος ὁ ἄνθρωπος τηνικαῦτα παρήγετο, κἂν ἡ παράβασις ὕστερον τὴν τοιαύτην ἡμαύρωσε δωρεὰν

Digitized by Google

καὶ συνέχεεν. Ταύτῃ τοι καὶ ἀναστὰς ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν ἐνεφύσησε τοῖς μαθηταῖς καὶ εἶπε· « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. » Οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο καὶ αὖθις ἡμᾶς ἀποδεῖξαι τοῦ παναγίου μετέχοντας Πνεύματος. Ὅ δὴ καὶ τήμερον ἐμφυσᾷ τῷ βαπτιζομένῳ ὁ ἱερεύς, ζωογονῶν ὥσπερ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν νενεκρωμένην ἤδη τῷ τοῦ Ἀδὰμ παραπτώματι.

Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου καὶ αὖθις ἐπανιτέον. Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Ἡ μὲν οὖν ἡμετέρα καὶ ἀληθεστέρα δόξα περὶ τῆς εἰς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἑνώσεως ἁπλῆ τίς ἐστι καὶ σαφής. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα ἐκ χοὸς, ἡ δὲ ψυχὴ ἀμέσως ἐκ Θεοῦ παράγεται. Κἀντεῦθεν καὶ ἀλλήλων συναπτομένων ζῴων ἓν σύνθετον γίνεται, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, ἡ ἀμφόπαρκτος τῶν ἑτερουσιῶν κατ' αὐτὸν συνδρομή. Ὅ δὴ καὶ θαυμάζων ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἔλεγε, « Πῶς ἐν μήτρᾳ ὁ ἄνθρωπος διαπλάττεται; καὶ πῶς ἀθρόον ἡ θεοείκελος ψυχὴ τῷ σώματι συμπαρυφίσταται; » Οἱ δέ γε σοφίᾳ τῇ ἔξωθεν ἐγκαυχώμενοι, ἐπειδὴ τὸν τοῦ ἀνθρώπου πλάστην ἠγνόησαν, καὶ περὶ τὴν πλάσιν αὐτὴν ἐξ ἀνάγκης ἐσφάλησαν. Ἀπὸ γῆς μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, ὁ χοῦς, ἐκ Θεοῦ δὲ ἡ ψυχή. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ φησιν ἡ Γραφή, « Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Πρόσεχε οὖν. Κῦδηλον γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι μία τίς ἐστιν ἡ ψυχὴ δυνάμεις ἔχουσα διαφόρους. Ὅθεν καὶ διὰ παντὸς μὲν ἡ δίκη τοῦ σώματος, ἑκάστου δὲ μορίου καταλλήλως ἐφάπτεται. Αὐτίκα γὰρ τὸ μὲν θυμικὸν αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ λέγουσι ποιεῖσθαι τὴν οἴκησιν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν ὁμοίως ἐν τῷ ἥπατι. Ἡ δὲ λογικὴ αὐτῆς δύναμις αὐτοῦ καθαπτομένη τοῦ ἐγκεφάλου δι' αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐπιλάμπει καὶ δείκνυται. Καί τινες μὲν, ὧν εἷς ἐστι καὶ Ἀπολλινάριος ὁ τῆς Λαοδικείας ἐπίσκοπος, δύο δοξάζουσιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ψυχάς. Καθ' ἑαυτὴν γὰρ εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν, αὐτὸ δηλαδὴ τὸ ἀλογώτερον μέρος τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ὡς ἄλογον ψυχὴν οὖσαν καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς, πρῶτον μὲν ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις εὑρίσκεται, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τελεία τίς ἐστι καὶ οὐ μέρος ἄλλης, εἶθ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶ τῆς λογικῆς ψυχῆς μέρος εἶναι τὸ ἄλογον. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οὕτως δύο δοξάζουσιν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὰς, ἐλέγχονται δὲ τῇ λεγούσῃ θείᾳ Γραφῇ· « Καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· » οὐδὲ γὰρ εἶπεν εἰς ψυχὰς, ἀλλ' εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἀλλὰ καὶ Πλωτῖνος ὁ σοφὸς, ᾧ δὴ καὶ Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικεὺς ἠκολούθησεν, ἐκ τριῶν λέγει συνεστηκέναι τὸν ἄνθρωπον, ἔκ τε νοὸς καὶ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἀλλὰ κἀνταῦθα πεπλάνηται· ὁ γὰρ νοῦς, καθά φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ταυτοφυής ἐστι τῇ ψυχῇ, καὶ καθάπερ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ. Τὸ γὰρ καθαριώτερον καὶ κυριώτερον μέρος αὐτῆς νοῦς ἐπονομάζεται· καθὸ δὴ καὶ νοερὰ λέγεται ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ, τῇ μεθέξει πάντως αὐτοῦ τοῦ νοός.

sio donum hoc obscuravit atque confudit. Hanc ob causam Dominus cum ex mortuis resurrexisset, rursum discipulos afflavit, et dixit : « Accipite Spiritum sanctum. » Nec enim ferre poterat ut non de integro sancti Spiritus participes esse declararemur, quem etiam hodie sacerdos ei qui baptizatur afflat, quasi vitæ restituens ejus animam ex Adami transgressione mortuam.

Verum enimvero ad seriem orationis institutam revertamur. Nostra, inquam, eaque verior opinio de corporis cum anima conjunctione simplex est atque perspicua. Corpus enim ex pulvere, anima autem citra medium ullum a Deo producitur. Idcoque dicimus his inter se copulatis, animal unum idemque compositum exstitisse ; quæ quidem est illa personalis unitio, nimirum exsistens utrinque naturarum diversarum in unum concursus. Quam rem Chrysostomus admirans, « Quonam, inquit, pacto in alvo materna formatur homo, qui subito anima divinam similitudinem referens exsistit una cum corpore ? » Qui extraria semet efferunt sapientia, cum formatorem hominis ignoraverint, etiam necessario in ipsa ejus formatione aberrarunt. Est igitur e terra pulvis, cum anima sit a Deo profecta. Quod quidem indicare verbis his Litteræ sacræ volunt : « Spiritum vitalem in faciem ejus inspiravit, ex quo animans effectus est. » Quibus ex verbis, si animum advertas, perspicue colligitur unam esse animam, diversis facultatibus præditam. Quo fit ut per universum se corpus didat, et ratione modoque consentaneo membris singulis applicetur. Ac pars quidem ejus illa quæ vim irascendi continet, sedem suam in corde fertur obtinere, altera vero qua concupiscimus, in jecinore, 70 tertia, quæ rationis facultas est, in cerebro sita per id omnibus sese declarat. Sunt etiam nonnulli, quorum est in numero Apollinarius antistes Laodiceæ, qui animas in homine duas esse tradunt. Volunt enim peculiariter et seorsum esse partem vitæ nostræ brutam ac rationis expertem, velut animam quamdam minime rationalem, quæque ne pars quidem sit rationalis animæ. Id primum ex eo statuunt, quod hæc peculiariter ac seorsum in brutis etiam reperiatur. De quo consequi volunt esse ipsam perfectam, non partem alterius. Deinde propterea quod maxime sit absurdum animæ rationalis partem esse id quod rationis expers sit atque brutum. Sic hi duas in homine animas sua quidem opinione constituunt. Verum per Litteras sacras refutantur, quarum hæc verba sunt : « Homo factus est in animam vivam. » Non enim aiunt : In animas, sed, « in animam vivam. » Doctissimus etiam Plotinus ille, quem Laodicensis Apollinarius secutus est, hominem de tribus hisce tradit exsistere, nimirum mente, anima, corpore. Qua ipsa in opinione consimiliter fallitur. Mens enim, ut magnus ille Basilius inquit, ejusdem est cum anima naturæ ; quodque corpori oculus est, hoc mens est animæ.

Digitized by Google

Nam quæ pars animæ purior est ac principalior, ea mens appellatur, sicut hominis anima mentis vi prædita dicitur, haud dubie propterea quod mentis sit particeps. Hinc exorsus divinus ille Basilius noster hæc porro de anima commemorat : « Duplicem ego facultatem animæ statuo, cum ipsa sit una et eadem. Harum altera corporis est, nimirum vitalis, altera contemplatrix rerum, quam et intelligentem vocamus. Vitaiem, quandiu conjuncta corpori est anima, propter ipsam temperaturam horum naturaliter, non ex electione suppeditat. Contemplatrix facultas in electione consilioque positum motum habet. » Hæc divinus etiam Maximus ille declarans, illam animæ partem, quæ purior est, affectionum expertem ac indivisibilem esse dicit, resque mentis intelligentia tantum comprehensiles modo menti consentaneo percipere, cum altera pars animæ, affectionibus obnoxia et divisibilis, quæ nimirum in sensus dividitur, corpori dolenti condoleat, et eodem voluptatem capiente voluptatis ejusdem particeps fiat. Etenim anima, sicut et Nyssenus antistes scripsit, per sensus corporeos cum iis quæ in hominum vita jucunda sunt quasi coalescit et conjungitur. Rerum exterarum et crassarum elegantia per oculos oblectatur, per aures in auditu jucunda propendet, itidemque in reliquis sensu quilibet afficitur. **71** Hac de causa Joannes etiam Damascenus partem animæ rationis expertem maximeque brutam affectionibus esse tradit obnoxiam et concupiscendi vim habere. Sunt ejusdem hæc quoque verba : « Cum afficitur anima in sectione corporis, ipsa quidem non secatur uti corpus, sed nihilominus ei condolet ac cum patiente patitur. » Inde fit ut communes sint animæ corporique voluptates, quæ de complexibus et ciborum fruitione percipiuntur, sicut idem inquit : at quæ de disciplinis liberalibus oblectationes provenient, animæ soli peculiares sunt, cum voluptates corpori soli peculiares nullæ reperiantur. Esse autem in anima partem quamdam, quæ affici patique possit, et per quam corpori patienti sic compatiatur, ut et angatur et mœreat et reliquas afflictiones experiatur, quibus obnoxia post lapsum esse cœpit, de ipsius Domini verbis intelligi potest : « Anima mea modo perturbata est [84]. » Nam sanctæ ipsius animæ, sicut et corpori, concessum hoc erat, ut nonnunquam ea perpeteretur, quæ utrique propria sunt. Adeoque modum inanitionis ubique servavit, quemadmodum vir divinissimus Cyrillus loquitur. Nec tamen affectiones istæ ab initio cum hominum natura conditæ sunt, sed posterius, ut Maximus loquitur, irrepserunt, ac propter amissionem perfectionis illi naturæ parti adhæserunt quæ bruta est ac rationis expers. Tradit his consentanea Basilius quoque, cum ait : « Considera mihi quæ mutua sit affectio de carne ad animam penetrans, qui corpus ab anima vitam accipiat, et vicissim anima

Καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Ἐντεῦθεν οὖν ὁρμώμενος ὁ διαληφθεὶς θεῖος ἀνὴρ περὶ ψυχῆς καὶ τάδε διέξεισι· « Διττὴν ἔγωγε οἶμαι τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς εἶναι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπαρχούσης, τὴν μὲν τοῦ σώματος ζωτικὴν, τὴν δὲ ἑτέραν τῶν ὄντων θεωρητικὴν, ἣν δὴ καὶ νοερὰν ὀνομάζομεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν ζωτικὴν δύναμιν, ἐπεὶ συγκέκραται τῷ σώματι, ἡ ψυχὴ φυσικῶς διὰ τὴν σύγκρασιν οὐκ ἐκ προαιρέσεως χορηγεῖ· ἡ δὲ θεωρητικὴ δύναμις ἐν προαιρέσει τὴν κίνησιν ἔχει. » Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ θειότατος ἐπεξηγούμενος Μάξιμος τὸ μὲν τῆς ψυχῆς, ὃ δὴ καὶ καθαρώτερον, ἀπαθές φησι καὶ ἀμέριστον, νοητῶς τὰ νοητὰ διανοούμενον, τὸ δὲ τῆς ψυχῆς παθητὸν καὶ μεριστόν· ὃ δὴ καὶ ταῖς αἰσθήσεσι μεριζόμενον συναλγεῖ μὲν ἀλγυνομένῳ τῷ σώματι, ἡδυνομένῳ δ' οὐ συνηδύνεται· συμφύεται γὰρ, ὡς εἴρηται, ἡ ψυχὴ, καθὰ δὴ καὶ ὁ Νύσσης φησὶ, διὰ τῶν σωματικῶν αἰσθήσεων πρὸς τὰ ἡδέα τοῦ βίου. Τῇ γὰρ εὐχροίᾳ τῆς ὕλης διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιτέρπεται, καὶ τῇ ἀκοῇ πρὸς τὰ ἡδέα τῶν ἀκουσμάτων τὴν ῥοπὴν ἔχει, κἀν τοῖς λοιπαῖς ὁμοίως ἑκάστῃ τῶν αἰσθήσεων συνδιατίθεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἔλεγε τὸ ἀλογώτερον μέρος τῆς ψυχῆς παθητὸν εἶναι καὶ ὀρεκτικόν. Καὶ αὖθις ἡ ψυχὴ παθητὴ οὖσα τοῦ σώματος τεμνομένου αὐτὴ μὲν οὐ τέμνεται, καθὰ δὴ καὶ τὸ σῶμα, συναλγεῖ δὲ ὅμως καὶ συμπάσχει τῷ πάσχοντι. Ἔνθεν τοι καὶ κοιναὶ μὲν ἡδοναὶ ψυχῆς καὶ σώματος αἱ ἀπὸ τῶν συναφειῶν καὶ τῶν ἐδωδίμων γινόμεναι, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνήρ· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἰδίᾳ μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς, μόνου δὲ σώματος ἡδονὰς οὐκ ἂν τις εὕροι ποτέ. Ὅτι δὲ καὶ παθητὸν μέρος κέκτηται ἡ ψυχὴ, δι' οὗ συμπάσχει τῷ σώματι πάσχοντι, κἀντεῦθεν ἀδημονεῖται καὶ λυπεῖται καὶ τὰ λοιπὰ πάθη δέχεται οἷς μετὰ τὴν ἁμαρτίαν περιέπεσε, δῆλον ἐξ ὧν ὁ Κύριος ἔλεγε· « Νῦν ἡ ψυχή μου τετάραχται. » Συγχεχώρηται γὰρ τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ψυχῇ, καθὰ δὴ καὶ τῷ σώματι, πάσχειν ἔστιν ὅτε τὰ ἴδια, καὶ τῆς κενώσεως μέτρον τετήρηκεν ἁπανταχοῦ, ὡς ὁ θειότατος ἔφησε Κύριλλος. Τὰ πάθη καὶ γὰρ ταῦτα, ἤγουν ἡδονὴ καὶ λύπη καὶ θυμία προηγουμένως, οὐμενοῦν τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει κατ' ἀρχὰς συνεκτίσθησαν, ἀλλ' ὡς ὁ θειότατός φησι Μάξιμος, ὕστερον ἐπεισήχθη ταῦτα διὰ τὴν τελειότητος ἔκπτωσιν, τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει προσφυέντα τῆς φύσεως. Τούτοις μὲν οὖν ἀκολούθως καὶ ὁ μέγας διέξεισι Βασίλειος, λέγων· « Σκόπει τίς ἡ ἀπὸ σαρκὸς πρὸς ψυχὴν ἐπανιοῦσα συμπάθεια, πῶς δέχεται μὲν τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, δέχεται δὲ ἀλγηδόνας ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχή. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς ἐρειδόμενος ἐν αὐτῇ διισχυρίζεται τῇ καρδίᾳ τὸν ἡγεμόνα νοῦν ποιεῖσθαι τὴν οἴκησιν, ὡς ἐντεῦθεν τὴν προαιρετικὴν αὐτοῦ δύναμιν εὐπετῶς ἐφ' ἅπαν τὸ σῶμα διαμερίζεσθαι. Ἕτεροι δ' αὖ ὥσπερ ἀκρόπολίν τινα τὴν κεφαλὴν δεδομῆσθαι

[84] Joan. XII, 17.

Digitized by Google

περὶ τῆς φύσεως λέγουσιν, ὡς ἐν αὐτῇ τὸν ἡγεμόνα νοῦν ἐνδιαιτᾶσθαι, καθάπερ τινὰ βασιλέα τοῦ παντὸς ὑπερκαθήμενον σώματος. Οἱ δέ γε τὸ τῆς Ἐκκλησίας πρεσβεύοντες ὀρθόδοξον φρόνημα τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθεῖσαν νοερὰν ἡμῶν ψυχὴν ἔν τινι τόπῳ τοῦ σώματος, ἀσώματον οὖσαν, τοπικῶς περιορίζειν οὐκ ἴσασιν· ὅλη καὶ γὰρ δι' ὅλου διήκει τοῦ σώματος, ὅλον αὐτὸ ψυχοῦσα καὶ ὅλον ὅλη καταφωτίζουσα. Καὶ καθάπερ ὁ Θεὸς οὗ καὶ κατ' εἰκόνα δεδημιούργηται αὐτῇ, οὐ μέρος ἐν μέρει, ἀλλ' ὅλος ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατ' οὐσίαν περίεστιν, οὕτω καὶ ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκὼν ἀμερὴς οὖσα καὶ ἀδιάστατος ἀμερῶς καὶ ἀδιαστάτως ὅλη ὅλῳ τῷ σώματι πρόσεστι. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε· ἵστασαι μὲν γὰρ αὕτη ἐφ' ἑαυτῆς καθάπερ ἡλιακή τις σφαῖρα οὐκ ἔξω τοῦ σώματος, ἀλλ' ὑπερφυῶς ἐν αὐτῷ, συμπλέκεται δὲ τούτῳ ταῖς ἀφ' ἑαυτῆς προϊούσαις αὐγαῖς, αἵτινες καὶ τεμνομένου τοῦ σώματος ἀπαθεῖς καὶ ἀδιάτμητοι μένουσιν, ὥσπερ δὴ καὶ τοῦ ἀέρος ταῖς τῶν ἀγέμων πνοαῖς κινουμένου καὶ μεταπίπτοντος τὸ ἡλιακὸν φῶς ἅπαξ αὐτῷ συμπλακὲν οὔτε τομὴν οὔτε ῥεῦσιν οὔτε μετάστασιν ὑφίσταται.

A dolorum corporis particeps fiat. » Et hæc quidem ab his tradita sunt. Aristoteles autem rationibus humanis innixus mentem, quæ in homine principatum obtinet, sedem in corde suam habere confirmat, unde vis ejus ab electione consilioque pendens universum in corpus facile distribuatur. Alii caput instar cujusdam arcis a natura dicunt exstructum, ut princeps in homine mens degat in eo quasique rex sedem supra corpus universum positam habeat. Verum qui Ecclesiæ sententiam sequuntur, animam nostram intelligentiæ vi præditam, quæ ad imaginem Dei condita est et corporis est expers, in certo quodam corporis loco circumscribere localiter nolunt. Nam tota per totum corpus sese didit, et ipsum animat, totumque tota
B collustrat. Et quemadmodum Deus, cujus ad imaginem condita est non pars in parte, sed totus totum mundum complectitur essentia sua, sic etiam principis illius exemplaris simulacrum, cum partium sit expers et dimensione careat, citra divisionem ac dimensionem 72 ullam totum toti corpori adest. Quam quidem rem admirari desine. Consistit enim peculiariter anima quasi globus quidam solaris non extra corpus, sed in ipso, idque modo quodam ultra naturali. Simul corpori connexa est per derivatos ex ipsa radios, qui si corpus sectione lædatur, tamen haud afficiuntur et sectionem nullam experiuntur. Prorsus ut aere per flatus ventorum moto et agitato lux solaris ei semel connexa neque sectionem neque fluxum neque mutationem patitur.

Καὶ ὁ μὲν νοῦς ἀσώματός ἐστιν ἀληθῶς καὶ ἀόρατος, ἀλλ' ὅμως ὡς ἐν ὀργάνῳ τῷ σώματι τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν δείκνυσι. Καὶ εἴωθε μὲν ὁ νοῦς
C ἐνεργεῖν ἐν οἷς ὑγιῶς τὸ σῶμα διάκειται, ἐπὶ δὲ τῶν ἀσθενῶς ἐχόντων τὴν τεχνικὴν αὐτοῦ δύναμιν δέξασθαι ἄπρακτος πάντη καὶ ἀνενέργητος φαίνεται. Πλὴν οὐ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς παραβλάπτεται, καθάπερ τισὶ τῶν ἔξωθεν ἔδοξεν· οὐδὲ γὰρ ἁρμονίας ὀργάνου τινὸς ὁπωσδήποτε διεφθορυίας ἀνάγκη πᾶσαν καὶ αὐτὴν τοῦ τεχνίτου τὴν τέχνην συνδιαφθείρεσθαι. Καὶ ὅτι μὲν τῷ σώματι σύνεστιν ἡ ψυχή, οἶδα, τὸ δὲ πῶς ἐν σώματι τὸ ἀσώματον οὐκ οἶδα· οὐδὲ γὰρ αἰδεσθήσομαι τὴν ἄγνοιαν ἐπὶ τούτοις ὁμολογῶν. Εἰ γὰρ ἐξηπλῶσθαι ταύτην εἴπῃ τις ὅλῳ
D τῷ ὄγκῳ τοῦ σώματος, καθάπερ δὴ καὶ ὁ χρυσορρήμων φησὶ, καὶ οὐκ ἔχει λόγον τὸ λεγόμενον· τοῦτο καὶ γὰρ ἴδιον τῶν σωμάτων ἐστίν. Ἄλλως τε εἰ ἐξηπλοῦτο τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ, καὶ συνετέμνετο ἂν, τῶν χειρῶν πολλάκις καὶ τῶν ποδῶν ἐκκοπέντων. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, ἔν τινι δὲ μέρει αὐτοῦ συνείλεκται. Οὐκοῦν ἀνάγκη νεκρὰ τὰ λοιπὰ γίνεσθαι μέρη· τὸ γὰρ ἄψυχον πάντως νεκρόν. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν τῷ σώματί ἐστιν ἡμῶν, οἴδαμεν, τὸ δὲ πῶς οὐκ οἴδαμεν. Καὶ ὅτι μὲν ἄῦλός ἐστι καὶ ἀσώματος ἡ ψυχὴ, εἶδα (ἤκουσα γὰρ), τί δὲ τὸ εἶδος αὐτῆς καὶ ποτακὴ τὴν οὐσίαν, οὐκ οἶδα, ὅτι καὶ ἀνερμήνευτον τοῦτο μεμένηκε. Πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰδείη τις τὴν κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν τοῦ ἀπερινοήτου καὶ ἀκαταλήπτου Θεοῦ; Ἐὰν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κατελαμβάνετο, κατελαμβάνετο ἂν καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰκόνος πρωτότυπον· εἰ δὲ τὸ πρωτότυπον ἀκατάληπτον,

Estque mens reapse quidem expers corporis et inaspectabilis, verum nihilominus in corpore tanquam instrumento suam efficacitatem declarat. Eadem in iis quorum sana rectaque affecta sunt: corpora efficaciter agit, cum in aliis, qui facultatis ejus artificiosæ non sunt capaces, otiosa sit ac nihil omnino perficiat. Non tamen ipsa respectu sui læditur, quemadmodum extrariis quibusdam philosophis visum fuit.-Nam si maxime cujusdam instrumenti harmonia quoquo modo corrumpatur, non tamen omnino sequi necesse est ut ars ipsius etiam artificis propterea periisse statuatur. Adesse quidem in corpore animam novi : at qui res corporis expers in corpore sit, ignoro. Non enim imperitiam hac in parte meam fateri me pudet. Quippe si quis eam dicat expansam esse per totam corporis molem, sicut Chrysostomus ait, id ipsum ratione caret.
D Nam tale quiddam corporibus est proprium; ac præsertim si extendi cum mole corporis dicatur, etiam sequeretur eam una resecari, quoties manus atque pedes amputantur. At enim statuamus eam per corpus universum non esse sparsam, sed una quadam ipsius in parte collectam. Ita vero sequi necesse est ut membra reliqua sint mortua. Nam quod expers est animæ, prorsus mortuum est; id quod hic dici nequit. Quamobrem esse quidem illam in corpore nostro, scimus, at quo pacto sit ignoramus. Itidem animam expertem esse materiei crassæ ac incorpoream scio, quando ita se rem habere accepi : verum quæ sit ejus species sive forma vel qualis essentia, scire nequeo. Quippe non potest hoc oratione cujusquam explicari. Nam qui

Digitized by Google

cernere quis eam possit, quæ condita est ad imaginem Dei, quem nec intelligentiæ vi nec ulla perceptione comprehendere possumus? Quippe si animæ comprehendi posset essentia, posset itidem imaginis quoque princeps exemplar comprehendi. At si nequit exemplar illud princeps comprehendi, etiam necessario sequetur imaginem ejus consimiliter comprehendi non posse. Qua de causa fit ut tametsi multa multi de ea commentati sint, nemo tamen essentiam ipsius unquam 73 percipere potuerit, conditam, ut dictum est, ad imaginem Dei neminis cogitatione ac intelligentia comprehensibilis. Deus quidem certe nos castigans et erudiens, ut animo demisso simus nec imaginationibus nostris omnia quæ in nobis sunt complecti velimus, hujusmodi quamdam obscuritatem perceptionis animæ indidit.

A ἀκατάληπτος ἐξ ἀνάγκης καὶ ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκών. Ἔνθεν τοι καὶ πολλὰ μὲν ἐφιλοσοφήθη περὶ αὐτῆς, οὐδεὶς δὲ τὴν ταύτης οὐσίαν ἠδυνήθη καταλαβέσθαι ποτὲ, κατ' εἰκόνα, ὡς εἴρηται, κτισθεῖσαν τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἀπερινοήτου Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ παιδεύων ἡμᾶς ὁ Θεὸς ὥστε ταπεινὸν ἔχειν φρόνημα καὶ μὴ τὰ περὶ ἡμᾶς ὅλως φαντάζεσθαι, τοιαύτην ἀκαταληψίαν ἐνέθηκε τῇ ψυχῇ.

Hic autem animum mihi, dilecte fili, advertito. Dictum est supra in alvo materna subito animam, B quæ Dei refert imaginem, una cum corpore exsistere, atque hoc pacto animal unum idque compositum absolvi, quem hominem dicimus. Esse item hanc unitionem personalem, nimirum exsistentem utrinque naturarum diversarum in unum concursionem. Igitur quo pacto corpus et anima subito in alvo materna concurrunt, eodem quoque rursus a se invicem subito mortis tempore dirimuntur. Quare si quis existimat animam e corpore paulatim tempore mortis excedere propterea, quod membrorum extremæ partes in iis qui subito non emoriuntur plane frigeant ac sensum amittant, tanquam si a corporis extremitatibus inciperet sese contrahere paulatimque veluti convolvere, ut posteaquam ad cor tota collecta fuerit, subito inde effletur, omnino is opinione sua fallitur. Quippe res eo se pacto non habet, sed quemadmodum citra temporis intervallum elucet anima in corpore, solis instar aera subito collustrantis, eodem modo etiam inde avolat. Quamobrem nec extenditur, ut superius indicabamus, nec dimensionem admittit: sed tota totum corpus animans nihilominus peculiariter ex se consistit. Quid est autem quod extenditur simul cum corpore et ipsum animat? Natura et vita rationis expers. Neque decebat in crasso versari corpore animam, absque medio quodam extremis cognato. Ipsa quidem ante exspirationem postremam una cum extremitatibus exstinguitur, non inde migrat: foret enim immortalis, si ad se ipsam colligeretur. At hoc intermedio vinculo dissoluto, D tanquam in spatio temporis impartibili vel oculi momento, sicut Apostolus loquitur, anima e corpore discedit. Et hactenus quidem de anima dictum esto.

Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ. Φθάσας μὲν γὰρ ὁ λόγος ἔδειξεν ὅτι ἀθρόον ἐν τῇ μήτρᾳ ἡ θεοείκελος τῷ σώματι συμπαρυφίστατο ψυχὴ, κἀντεῦθεν ἓν ζῶον σύνθετον ἀποτελεῖται ὁ ἄνθρωπος. Καὶ τοῦτ' ἔστιν ἡ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσις, τοῦτ' ἔστιν ἡ ἀμφύπαρκτος τῶν ἑτερουσίων κατ' αὐτὸν συνδρομή. Καθ' ὃν τοίνυν τρόπον ἀθρόον ἀλλήλοις ἐν τῇ μήτρᾳ σύντρέχουσι τό τε σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, κατὰ τὸν αὐτὸν αὖθις ἀθρόον ἀλλήλων διίστανται κατά γε τὸν τοῦ θανάτου καιρόν. Ὁ τοίνυν οἰόμενος τὴν ψυχὴν κατὰ βραχὺ τοῦ σώματος ὑπαναχωρεῖν ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ διὰ τὸ κατεψῦχθαί τε καὶ παντάπασιν ἀναισθητεῖν τὰ ἄκρα τῶν μὴ ἐξάπινα τελευτώντων, ὥσπερ ἀπὸ τῶν περάτων τοῦ σώματος ἀρχομένης αὐτῆς συστέλλεσθαι καὶ κατὰ μέρος ἑλίττεσθαι, ἵνα ἐπειδὰν ὅλη πρὸς τὴν καρδίαν συσπειρηθῇ, ὁ τοιοῦτος ἠπάτηται· οὐ γὰρ οὕτως ἔχει, ἀλλ' ὥσπερ ἀχρόνως ἐπιλάμπει τῷ σώματι δίκην ἡλίου ἐξάπινα τὸν ἀέρα καταφωτίζοντος, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἐκεῖθεν ἀφίπταται. Οὔκουν ἐκτείνεται τοῦτο, καθὰ ἄνωθεν εἴπομεν, οὐδὲ διίσταται, ἀλλὰ καὶ ὅλον δι' ὅλου ψυχοῦσα οὐδὲν ἧττον ἐφ' ἑαυτῆς ἕστηκε. Τί δέ ἐστι τὸ συνεκτεταμένον τῷ σώματι καὶ ζωοῦν αὐτό; Ἡ φύσις καὶ ἡ ἄλογος ζωή. Οὐδὲ γὰρ ἦν εὐπρεπὲς τῷ παχεῖ προσομιλῆσαι σώματι τὴν ψυχὴν ἄνευ τινὸς προσφυοῦς τοῖς ἄκροις μεσότητος. Καὶ αὕτη μὲν πρὸ τῆς παντελοῦς ἀποπνεύσεως τοῖς ἀκρωτηρίοις συναποσβέννυται, οὐ μὴν ἐκεῖθεν ὑποχωρεῖ. Ἦν γὰρ ἂν ἀθάνατος ἐπανερχομένη πρὸς ἑαυτήν. Ἡ δέ γε ψυχὴ τοῦ μέσου τούτου δεσμοῦ διαλυθέντος, ὥσπερ ἐν ἀτόμῳ ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ὅ φησιν Ἀπόστολος, τοῦ σώματος ἐξεισι. Καὶ τοσαῦτα μὲν ὁ λόγος ἤδη διείληφε περὶ αὐτῆς τῆς ψυχῆς.

Fuerit autem pretium operæ nonnihil nos iis etiam immorari quæ de corpore quidam olim disseruerunt; idque de causa potissimum ea, quod pro dispositione corporis et affectione anima quoque consueverit agere. Nam quemadmodum sol pro aeris sive crassitie sive subtilitate radios etiam ad nos diversos emittit, sic et anima vi prædita intelligentiæ pro instrumenti affectione suam efficacitatem declarat. Hinc quosdam esse fatuos videmus, quosdam non item; hinc alios somnolen-

Ἀναγκαῖον δὲ προσδιατρῖψαι μικρὸν καὶ τοῖς ἐκπαλαι περὶ αὐτοῦ φυσιολογηθεῖσι τοῦ σώματος. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κατὰ τὴν αὐτοῦ διάθεσιν εἴωθεν ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖν. Καθάπερ γὰρ ὁ λαμπρὸς οὗτος ἥλιος κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος εἴτε παχύτητα εἴτε λεπτότητα πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀκτῖνας ἀφίησιν, οὕτω καὶ νοερὰ ψυχὴ κατὰ τὴν ὀργάνου διάθεσιν τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν δείκνυσιν. Ἐντεῦθεν καὶ μωρὸν ἔστιν ἰδεῖν καὶ μὴ τοιοῦτον, ὀπνηλὸν καὶ γρήγορον, θυμώδη καὶ πρᾶον, ἀνδρεῖον καὶ δειλὸν, καὶ ὅσα

Digitized by Google

τοιαῦτα. Καὶ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα· ἔχεις γὰρ τὸν Σιναΐτην θεῖον Ἀναστάσιον λέγοντα μὴ τὸν Θεὸν εἶναι τῶν τοιούτων αἴτιον, αὐτὴν δὲ μᾶλλον τὴν φύσιν καὶ τὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων συνδρομὴν καὶ συνέλευσιν. Ἂν γὰρ εὑρεθῇ πλημμύρα τοῦ θερμοῦ στοιχείου ἐν τῇ ὥρᾳ τῆς τοῦ βρέφους συλλήψεως, θερμῆς κράσεως τὸ τικτόμενον γίνεται· ἐὰν δὲ τὸ ψυχρὸν καθυπερτερήσῃ στοιχεῖον, ψυχροτέρας ἕξεως εὑρίσκεται τὸ τικτόμενον. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ὅ τε θυμώδης καὶ ὁ πρᾶος, ὁ ἀνδρεῖος καὶ δειλός. Καὶ ὅρα τὸν σὺν καὶ τὸν ἔλαφον, τὸν μὲν πρὸς πόλεμον ἕτοιμον διὰ θερμότητα, τὸν δὲ τὴν μάχην φεύγοντα διὰ τὴν ἐκ ψυχρότητος αὐτῷ προσοῦσαν δειλίαν. Ἐὰν δὲ τὸ ξηρὸν ὑπερτερήσῃ στοιχεῖον, νηφάλιόν τινα καὶ γρήγορον ἀποτίκτει ἄνθρωπον. Ἐφ' ᾧ καί τις σοφὸς, ᾧ ὄνομα Ἡράκλειτος, ἔλεγε, « ψυχὴ ξηροτέρη σοφωτέρη, » ψυχὴν ἐνταῦθα τὴν τοῦ ἐγκεφάλου καλέσας οὐσίαν. Ἐὰν δὲ τὸ ὑγρὸν πλεονάσῃ στοιχεῖον, νωθρόν τινα ποιεῖ καὶ δυσκίνητον. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἐκ φύσεως πραότης φρόνησίς τε καὶ σωφροσύνη οὐκ ἀρεταὶ τοῖς θείοις Πατράσι κρίνονται, φυσικὰ δὲ πλεονεκτήματα. Καὶ πρόσσχες αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ λέγοντι· « Πολλοὺς ἔγνων φύσει μισοῦντας τὸ μίγνυσθαι γυναικί. Ἆρ' οὖν σώφρονας αὐτοὺς ὀνομάσομεν; Οὐδαμῶς· σωφροσύνη γάρ ἐστιν αὐτὴ ἡ ἐγκράτεια καὶ τὸ μαχόμενον περιγενέσθαι τῶν ἡδονῶν. » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A tos, alios vigilantes; alios iracundos, alios mites; alios fortes, alios timidos: quibus 74 adde quæ sunt ejus generis alia. Nec pro fabulis hæc tibi ducenda sunt. Quippe vir eximius, Anastasius Sinaïtes, ait Deum non esse talium auctorem, sed ipsam potius naturam et elementorum quatuor concursum. Nam si elementi calidi abundantia tempore conceptionis inveniatur, temperamentum quoque calidum consequitur id quod tum gignitur. Sin elementi frigidi vis major fuerit, fetus etiam frigidus procreatur. Eadem de causa vel iracundi vel mites, vel fortes vel formidolosi homines gignuntur. Aprum hic mihi cum cervo intuere, quorum ille paratus est ad pugnam ob calorem, hic pugnam reformidat et fugit ob eam quam habet ex frigore timiditatem. B Quodsi abundaverit sicci vis elementi, homo sobrius atque vigil procreatur. De quo priscus quidam philosophus Heraclitus dixit, animam, quo siccior sit, eo sapientiorem; quibus in verbis animam vocat essentiam cerebri. Si denique copia frigidi elementi superaverit, gignitur ignavus quidam homo, quique difficulter ad agendum impellitur. Quo fit ut naturalem mansuetudinem, prudentiam, temperantiam non virtutum loco divini Patres habeant, sed esse naturalia quædam beneficia, quibus excellant alios alii, statuant. Basilius quid dicat, advertito: «Multos novi qui a natura complexus venereos odere. Num eos temperantes vocabimus? Nequaquam; nam temperantia est continentia quædam, qua voluptates nobiscum pugnantes vincimus.» Ac C de his quidem hoc modo dictum esto.

Περὶ τοῦ· « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον. »

Διὰ τί δὲ πλάττων ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἔλαβε βῶλον, ἀλλὰ χοῦν τὸ λεπτότατον; ὁμοῦ μὲν ἐκ τούτου καὶ τὸ φύσημα καταστέλλων ἡμῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ διδοὺς ἐντεῦθεν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Ἐπειδὴ προῄδει ὅτι μέλλει τελευτᾷν τὸ ζῶον καὶ εἰς χοῦν καταντᾷν, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δίδωσι. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃς ἐν τάφῳ χοῦν, γνῷς ὅτι ὁ ἐκείνου πλάσας καὶ τοῦτον ἀνίστησιν. Ἀλλὰ καὶ τίνος ἕνεκεν, ἐπιζητεῖς, διπλοῦν πλάττει τὸν ἄνθρωπον ἔκ τε ψυχῆς νοερᾶς καὶ σώματος; Ὥστε σύνδεσμον εἶναι τοῦ τε νοητοῦ κόσμου καὶ τοῦ αἰσθητοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ δύο κόσμοι οὗτοι τῇ οὐσίᾳ διεστήκασιν, ἵνα μὴ διαφόρους εἰσαγάγῃ δημιουργοὺς, διπλοῦν ζῶον ἐν τῷ D κόσμῳ τὸν ἄνθρωπον τέθεικεν, ὡς ἐντεῦθεν ἕνα δημιουργὸν τῶν ἄνω τε καὶ τῶν κάτω κηρύττεσθαι.

In illud, «Faciamus hominem[88].»

Cur autem Deus hominem creans non glebam, sed pulverem, qui est admodum tenue quiddam, sumpsit? Nimirum hoc modo voluit simul tum inflationem nostram comprimere, tum resurrectionis spem facere. Nam quia norat animal hoc emoriturum et in pulverem reversurum, ipsa in creatione velut antevertens spem nobis de resurrectione facere voluit. Itaque pulverem de terra sumit, ut cum pulverem in sepulcro conspicis, scias eum qui hominem formarit ipsum etiam recuscitaturum. Fortassis etiam quæres quamobrem crearit hominem duplicem, anima nimirum intelligentiæ mentisque participe præditum et corpore. Nimirum quo nexus quidam foret intellectilis ac sensilis mundi. Nam cum hi duo mundi essentia sua separati sint, ne diversi etiam opifices existimarentur, hominem animal duplex in mundo constituit, ut hinc unus esse tam superarum ac cœlestium quam inferarum rerum creator intelligeretur.

« Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. » Διὰ τί τὸ ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συντεθὲν ζῶον ἄνθρωπον ὠνόμασεν ἡ Γραφή; Ὁ ἄνθρωπος τῇ Ἑβραΐδι διαλέκτῳ πῦρ λέγεται. Καὶ ἐπειδὴ προῄδει ὁ Θεὸς ὅτι ἀπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου ἀνθρωπίνων σωμάτων πληροῦται τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, εἷς λύχνος ἐξάπτει τοσαύτας λαμπάδας, διὰ τοῦτο τὸ τοιοῦτον ζῶον ἐκάλεσεν ἄνθρωπον, τουτέστι πῦρ. Τῶν γὰρ ἄλλων

«Faciamus, inquit Deus, hominem ad imaginem nostram.» Cur ex anima corporeque 75 compositum animal Litteræ sacræ hominem appellant? Vocabulum quod hominem significat, ignem in Hebræa lingua denotat. Et quando norat jam ante Deus unum hominem corporibus humanis omnes orbis fines repleturum unamque lucernam toi lampadas accensuram, idcirco animal hoc appellavit

[88] Gen. I, 26.

Digitized by Google

hominem, id est ignem. Nam elementa cætera sic manent ut exsistunt. Si aquam mensura quadam capias, manet eadem aqua nec incrementum sumit. Si utrem aere compleas, non potes ex eo utrem alium replere. Verum ignis ita non manet ut exsistit, sed quo materiei plus acquisiverit, eo fit major. Itidem si una lucerna multas alias accenderis, idcirco ipsa non exhaurietur. Quapropter recte homini nomen hoc inditum est, sicut eadem ex causa eumdem Adamum Deus appellavit. Nam quia terræ quatuor climata completurus erat, non abs re nomen hoc consecutus est. Ejus mihi quæso litteras considera, quæ quatuor illa climata denotant. A significat anatolen, hoc est ortum; D dysin, hoc est occidentem; A rursus arctum, hoc est ursam ac septentrionem; M denique meridiem. Cæterum sacris in Litteris hæc verba sequuntur: «Consevit Deus paradisum in Edem versus orientem [56].» Cur non versus aliud clima paradisum consevit potius quam ad orientem? Unde initium cursus luminarium, ibi et domicilium esse hominum voluit. Ac præterea quod futurum erat significans, versus orientem in paradiso collocat hominem; ut ostenderet itidem atque luminaria exoriuntur et versus occidentem cursu delata occidunt, sic hominem quoque de vita perventurum ad mortem ac luminarium more occasurum aliumque rursus ortum habiturum, videlicet mortuorum resurrectionem. Adamus ad occasum cursu delatus est, et in sepulcrum præcipitatus occidit. Venit Christus, et eum qui occiderat rursus exoriri fecit. Idcirco de ipso vates inquit: « En homo, cui nomen ortus [57]. »

Hoc quoque sciendum est tibi, fluvium qui de paradiso promanat, quatuor in principia, id est fontes, dividi, de quibus flumina quatuor oriuntur. Quodsi quatuor hi amnes de uno fonte principium habent, cur non et aqua ipsorum una est? cur non una qualitas? Nimirum terræ locorumque qualitatis, per quæ fluunt, participes redduntur; quo fit ut tam gustu quam qualitate sint diversi. Aquam ipsam mihi intuere. Habet hæc naturam eamdem et eamdem qualitatem. Verum si absinthium in eam conjicias, alia qualitas in ea efficitur, item alia, si anethum, alia si rutam. Cæterum hos amnes Deus labi per 76 subterraneos quosdam meatus certo consilio voluit, et aliis e principiis rursum oriri atque conspici, ne qui ripas horum sequentes paradisum occupare conentur.

Inter alia vero, dilecte fili, te hoc quoque scio quæsiturum, quamobrem de cœlo, terra, reliquis omnibus ordine disserens Moses, nusquam angelorum creationis mentionem fecisse videatur. Hic animadvertas eos, quibus hæc præscribebat Moses, parum confirmatos fuisse. Absque quo fuisset, non tot prodigiis conspectis imaginem vituli Deum auncupassent. Jam qui tanta facilitate jumentorum

A στοιχείων ἕκαστον ὡς ἔστι μένει. Οἷον ἐὰν λάβῃς βῶλον τῆς γῆς, ὡς ἔστι μένει. Ὕδωρ ἐὰν λάβῃς μέτρῳ τινί, τὸ αὐτὸ μένει ὕδωρ καὶ προσθήκην οὐ λαμβάνει. Ἀέρος ἐὰν πληρώσῃς ἀσκὸν, ἄλλον ἀσκὸν ἐξ ἐκείνου πληρῶσαι οὐ δύνασαι. Τὸ δὲ πῦρ, ὡς ἔστιν, οὐ μένει, ἀλλ' ὅσην ἐὰν λάβῃς ὕλην, πλεονάζει τὸ πῦρ. Καὶ λύχνους δὲ πολλοὺς ἐὰν ἐξ ἑνὸς λύχνου ἅψῃς, οὐ καινοτομήσεις αὐτόν. Προσφόρως οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν ἄνθρωπον. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ τῷ τοῦ Ἀδὰμ ὀνόματι προσηγόρευσεν αὐτόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν τὰ τέσσαρα κλίματα ἐξ αὐτοῦ πληροῦσθαι, τὸ τοιοῦτον αὐτῷ προσεπιτίθησιν ὄνομα. Καὶ ὅρα τὰ τοῦ τοιούτου ὀνόματος γράμματα. Τὰ τέσσαρα γὰρ ὑπεμφαίνουσι κλίματα· ἄλφα ἀνατολὴ, δέλτα δύσις, ἄλφα ἄρκτος, μῦ μεσημβρία. Καλῶς οὖν τὸ B τοιοῦτον ζῶον καὶ Ἀδὰμ καὶ ἄνθρωπον προσηγόρευσεν· ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ὡς προείρηται, τὰ τέσσαρα πεπλήρωται κλίματα. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· « Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. » Διὰ τί δὲ μὴ εἰς ἄλλο κλίμα τὸν παράδεισον ἐφύτευσεν, ἀλλὰ κατ' ἀνατολάς; Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου τῶν φωστήρων, ἐκεῖθεν καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν ἀνθρώπων. Προμηνύει ὁ Θεὸς τὸ μέλλον. Κατὰ ἀνατολὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τίθησι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δείξῃ ὅτι ὥσπερ οὗτοι οἱ φωστῆρες ἀνατέλλουσι καὶ τρέχουσιν εἰς δύσιν καὶ δύνουσιν, οὕτως καὶ τοῦτον δεῖ ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς θάνατον δραμεῖν καὶ δῦσαι κατὰ τὸν τύπον τῶν φωστήρων, καὶ ἄλλην ἀνατολὴν πάλιν λαβεῖν ἐξανάστασιν ἐκ νεκρῶν. Ἔδραμεν ὁ Ἀδὰμ εἰς δύσιν, ἔδυσεν εἰς τάφον. Ἦλθεν ὁ Χρι- C στὸς, καὶ ἐποίησεν ἀνατεῖλαι τὸν δύσαντα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης· « Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτῷ. »

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐξερχόμενος ἐκ τοῦ παραδείσου ποταμὸς εἰς τέσσαρας ἀρχὰς μερίζεται, τουτέστι πηγάς, ἀφ' ὧν οἱ τέσσαρες ποταμοί. Καὶ ἐὰν οἱ τέσσαρες οὗτοι ποταμοὶ ἐξ ἑνὸς ἔχωσι ποταμοῦ τὴν ἀρχὴν, διὰ τί μὴ καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῶν ἓν; διὰ τί μὴ καὶ ἡ ποιότης αὐτοῖς μία; Μεταλαμβάνουσι τῆς γῆς καὶ τῆς ποιότητος τῶν τόπων δι' ὧν παρέρχονται, καὶ διὰ τοῦτο παρηλλαγμένην ἔχουσι τήν τε γεῦσιν αὐτῶν καὶ ποιότητα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ μίαν μὲν ἔχει τὴν φύσιν καὶ τὴν ποιότητα, ἀλλ' ἐὰν ἐμβληθῇ αὐτῷ ἀψίνθιον, ἄλλην ποιότητα ποιεῖ, ἐὰν ἄνηθον, ἄλλην, καὶ ἑτέραν σῦ- D θις, ἐὰν πήγανον. Διέρχεσθαι δὲ τοὺς ποταμοὺς διά τινων ὑπονόμων τόπων ᾠκονόμησεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐξ ἑτέρων ἀρχῶν αὐτοὺς ἀναφαίνεσθαι, ἵνα μὴ ταῖς ὄχθαις αὐτῶν ἀκολουθοῦντές τινες αὐτὸν ἐπιχειρῶσι καταλαβεῖν τὸν παράδεισον.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ζητεῖς, τί δή ποτε περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων ἐφεξῆς διεξιὼν Μωσῆς τῆς τῶν ἀγγέλων δημιουργίας οὐδαμοῦ μεμνημένος φαίνεται. Γίνωσκε οὖν ὅτι οὐδὲν στερεὸν οὐδὲ βέβαιον εἶχον οἱ νομοθετούμενοι. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖνοι καὶ τοσαῦτα θεασάμενοι θαύματα τὴν εἰκόνα τοῦ μόσχου Θεὸν ἀνηγόρευσαν. Οἳ δὲ ῥᾳδίως οὕτω τὰ τῶν κτη-

[56] Gen. II, 8. [57] Zachar. VI, 12.

Digitized by Google

ων ἐνδάλματα θεοποιήσαντες τί οὐκ ἂν ἔδρασαν, εἰ τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν γνῶσιν ἐδέξαντο; Τοῦ Μωσέως λοιπὸν τὰ περὶ τούτων πάντη σιωπήσαντος ὁ προφήτης Δαβὶδ μετὰ χρόνους ὕστερον ἱκανοὺς μνήμην ποιεῖται τῆς δημιουργίας αὐτῶν, εἰ καὶ παροδευτικῶς διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων ἀσθένειαν, καί φησιν· « Αὐτὸς εἶπεν, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. » Ὁ δέ γε θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος πλατύτερον περὶ τῶν ἀοράτων διέξεισι φύσεων, ἅτε πρὸς αὐτοὺς ἐκείνους τὴν διδασκαλίαν ποιούμενος τοὺς τοιαῦτα δεδυνημένους χωρεῖν. Τήν τε γὰρ στάσιν αὐτῶν, τὴν τάξιν, τὴν γνῶσιν, τὸν φωτισμόν, τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν καὶ τὴν ἑκάστῃ προσοῦσαν ἐνέργειαν θαυμασίως διεξῆλθεν, ὃ τοὺς ἀγνοοῦντας ἐδίδαξεν.

A simulacra pro diis habere non dubitarunt, quid non fecissent, si naturarum inaspectabilium cognitionem habuissent? Itaque Mose prorsus de his tacente, post magnum deinceps temporis intervallum vates Davides eorum creationis meminit, quamquam perfunctorie, propter auditorum imbecillitatem. Sic enim ait : « Ipse dixit, et facti sunt ; ipse mandavit, et creati sunt[88]. » Interpres autem rerum divinarum, eximius ille Dionysius, de hisce naturis inaspectabilibus latius disserit, ut qui eos erudiat qui hujusmodi capere possent. Idcirco statum ordinem cognitionem collustrationem earum, itemque discrimen inter ipsas cum operatione singularum, admirabili complexus est oratione, nosque prorsus hæc ignorantes docuit.

B

Περὶ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων.

Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰδέναι σε βούλομαι, ὅτι τὰ τῶν ἄνω διακοσμήσεων τάγματα ἐννέα τυγχάνει τὸν ἀριθμόν, ἃ καὶ εἰσι ταῦτα, Χερουβίμ, Σεραφίμ, Θρόνοι, Κυριότητες, Δυνάμεις, Ἐξουσίαι, Ἀρχαί, Ἀρχάγγελοι, Ἄγγελοι. Εἰ δὲ καὶ ἕτερα τάγματα ἐν οὐρανοῖς ἐστιν, περὶ ὧν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι καὶ ἀκοῦσαι καὶ μαθεῖν μέλλομεν, ὁ μακάριος οἶδε Παῦλος οὕτως εἰπών· « Ἐκάθισεν ὁ Χριστὸς ἐπάνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου μὴ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. » Τὰ μέντοι διαληφθέντα ἐννέα τάγματα εἰς τρεῖς ἀφορίζει διακοσμήσεις ὁ θεῖος Διονύσιος, καὶ πρώτην μὲν εἶναί φησι τὰ Σεραφίμ, τὰ Χερουβίμ καὶ τοὺς Θρόνους, ἀμέσως καὶ προσεχῶς παριστάμενα τῷ Θεῷ, δευτέραν δὲ τὴν τῶν Κυριοτήτων καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν, τρίτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν τῶν Ἀρχῶν καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ Ἀγγέλων. Τὸ μέντοι ἐν αὐτοῖς ὕστατον τάγμα, ὡς προείρηται, ἰδίως ἄγγελοι καλεῖται ὡς τὰς θείας ἐκφαντορίας ἀγγέλλον τε καὶ διαβιβάζον πρὸς ἡμᾶς. Τῆς τοιαύτης δὲ ἀγγελικῆς ἐπωνυμίας καὶ πᾶσαι αἱ νοεραὶ φύσεις ἠξίωνται διὰ τὸ πρώτως αὐτοῖς ἐγγίνεσθαι τὴν θεαρχικὴν ἔλλαμψιν, καὶ οὕτω δι' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς διαπορθμεύεσθαι τὰς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκφαντορίας· καὶ ὁ νόμος γὰρ αὐτὸς δι' ἀγγέλων ἡμῖν ἐδωρήθη, καὶ τοὺς κλεινοὺς καὶ πρὸ νόμου καὶ μετὰ νόμον Πατέρας ἄγγελοι πρὸς τὸ θεῖον ἀνῆγον· καὶ γὰρ διὰ τῶν πρώτων τὰ δεύτερα πρὸς τὸ θεῖον ἀνάγονται. Οὐ μόνον δὲ αἱ περὶ ἡμᾶς νοεραὶ φύσεις εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ὁμοταγέσιν ἱεραρχίαις πρῶται καὶ μέσαι καὶ τελευταῖαι τάξεις εἰσὶ, καὶ τῶν ἥττονων οἱ θειότεροι χειραγωγοὶ ἐπὶ τὴν θείαν προσαγωγὴν καὶ ἔλλαμψιν γίνονται. Καὶ τὰ μὲν ἀγιώτατα τῶν ὑπερτάτων οὐσιῶν τάγματα καὶ ἀγγέλους καλοῦσιν οἱ θεολόγοι, ὡς εἴρηται (καὶ γὰρ εἰσιν ἐκφαντορικὰ καὶ αὐτὰ τῆς θεαρχικῆς ἐλλάμψεως)· τὴν δὲ τελευταίαν τάξιν τῶν οὐρανίων νοῶν, τουτέστι τοὺς ἀγγέλους, οὐκ ἔχει λόγον Χερουβὶμ ἢ Σεραφὶμ ἢ Θρόνους ὀνομάζειν· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἐν μετουσίᾳ τῶν ὑπερτάτων δυνάμεων. Πρὸς ἐπὶ τού-

De angelorum ordinibus.

Debes autem scire cœlestium descriptionum graduum novem esse ordines, nimirum Cherubos, Seraphos, Thronos, Dominatus, Potestates, Imperia, Principatus, Archangelos, Angelos. Num vero alii præter hos sint in cœlis ordines, quos in altera vita cognituri simus, beatus ille Paulus novit, qui ait : « Consedit Christus supra omnem principatum, imperium, potestatem, omneque nomen quod verbis exprimitur, non solum in hoc ævo, sed etiam futuro. » Cæterum indicatos hosce novem ordines Dionysius in tres descriptiones gradusque distribuit, quorum primo contineantur Seraphi, Cherubi, Throni, qui quidem citra medium ullum et continuo assistant Deo ; secundo, Dominatus, Potestates, Imperia ; tertio et ultimo, Principatus, Archangeli, Angeli. Horum ultimus ordo, quemadmodum et prius dictum est, peculiare nomen angelorum habet, ut qui rerum divinarum interpretationes nobis exponant et ad nos perferant. Quanquam hæc eadem angelorum appellatio cunctis etiam naturis intellectilibus tribuitur, quod ipsæ primo loco divinitus collustrentur, atque ita deinceps per ipsas ad nos quoque rerum divinarum arcana perveniant. Quippe lex ipsa per angelos nobis data est ; itemque Patres illos illustres tam ante quam post legem promulgatam angeli divinum ad numen subvehebant. Nam per prima sursum ducuntur ea quæ ordine secunda sunt. Neque tantum supra nos sunt intellectiles illæ naturæ, sed etiam in ipsis illis cæteroquin eodem ordine comprehensis sacris principatibus primi quidam gradus sunt et medii et ultimi. Simul inferiorum duces sunt alii diviniores, ad percipiendum rerum divinarum splendorem. Et quamvis sanctissimos illos supremarum essentiarum ordines generali vocabulo angelos appellant rerum divinarum periti, sicut indicatum est modo (nam et ipsi splendoris a Deo profecti sunt interpretes), tamen ordinem ultimum ex cœlestibus illis mentibus, nimirum angelos, absurdum fuerit vocare Cherubos aut Seraphos aut Thronos. Nec enim ex æquo participant cum po-

C

D

[88] Psal. CXLVIII, 5.

Digitized by Google

testatibus illis supremis. Præterea naturas has intellectiles in universum vocari videmus potestates, ut quæ sint ab affectionibus corporeis immunes et propterea perficere sibi mandata possint. «Præstant, inquit Davides, robore, ac imperium ejus exsequuntur[89-90].» Præterhæc in singulis hisce sacris gradibus ordines superiores habent inferiorum collustrationes atque potestates, cum posteriores superiorum præstantiæ non sint participes.

Hoc quoque necessario sciendum est tibi, omnem mentium illarum cœlestium appellationem in Hebræa lingua significationem habere divinæ cujusdam singularum proprietatis, id quod etiam Joannes Chrysostomus indicat in oratione sua tertia de Incomprehensili. Quo fit ut partim Cherubi, partim Seraphi vocentur; nam ejusmodi nomina declarant earum effectiones. Ac quemadmodum angelus inde nomen accepit, quod arcana illa rerum divinarum nobis nuntiet, itemque archangelus, quod angelis cum imperio præsit, sic et appellationes istæ sapientiam ipsarum puritatemque nobis indicant. Sicut etiam alæ sublimitatem in eis naturæ significant (nam volare Gabrielus non idcirco perhibetur, quod angelus iste pennas habeat : sed uti discas eum de locis supremis ad homines venire), ita comparata res est in Cherubis quoque ac Seraphis ; nihil enim ipsorum alæ denotant aliud quam naturæ sublimitatem, perinde ut oculi perspicacitatem declarant, celebratio perpetua vigilantiam summam. Hoc modo appellationes eorum partim sapientiæ, partim puritatis indicationes habent. Nam quid aliud sonat Cheruborum nomen **78** quam cognitio multiplicata? Quid Seraphorum quam ora ignea? Thronorum vox nihil significat aliud quam eorum excellentiam secretam ab omnibus rebus humilibus, itemque promptitudinem ad obeunda divina ministeria. Et primus quidem hic gradus ab ipso naturarum omnium auctore principeque Deo citra medium ullum instituitur. Dominatuum appellatio denotat minime servilem quamdam planeque ingenuam subvectionem, quæ indesinenter dominio vere principi parere cupiat. Vox potestatum significat virilem quamdam efficacitatem, eamque firmam, in omnibus divinis actionibus; imperiorum convenientem ac confusionis expertem in officiis divinis ordinem. Et hæc media cœlestium illarum mentium est descriptio, quæ perficitur et illuminatur per ordinem primum, ipsaque vicissim suas illustrationes cum sequente communicat. In hac principatuum vox indicat esse ipsos Deo similes ac principatum obtinere, quodque ad principatum illum principem pro viribus conformentur; archangelorum, eos summa consectari, ut qui communicent tam cum principatibus quam cum angelis, cum principatibus, quod ad ultranaturalem illum principatum sese convertant, cum angelis, quod

[89-90] Psal. CII, 20.

A τοις καὶ δυνάμεις καλοῦσι τὰς νοερὰς πάσας φύσεις ὡς τῶν σωματικῶν παθῶν ἐλευθέρας κἀντεῦθεν πληροῦν τὰ κελευόμενα δυναμένας· « Δυνατοὶ, » γάρ φησιν, « ἰσχύϊ, ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. » Ἀλλὰ καὶ κατὰ πᾶσαν ἱερὰν διακόσμησιν αἱ μὲν ὑπερβεβηκυῖαι τάξεις ἔχουσι καὶ τὰς τῶν ὑφειμένων διακοσμήσεων ἐλλάμψεις καὶ δυνάμεις, ἀμέθεκτοι δὲ τῶν αὐτὰς ὑπερκειμένων αἱ τελευταῖαί εἰσιν.

Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο εἰδέναι σε, ὅτι πᾶσα ἡ τῶν ἐπουρανίων νοῶν ἐπωνυμία δήλωσιν ἔχει τῆς ἑκάστου θεοειδοῦς ἰδιότητος Ἑβραϊκῇ φωνῇ, καθὰ δὴ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶν ἐν τῷ περὶ ἀκαταλήπτου τρίτῳ λόγῳ αὐτοῦ. Τὸ μὲν
B αὐτῶν Χερουβὶμ, τὸ δὲ Σεραφὶμ καλούμενα. Τὰ τοιαῦτα καὶ γὰρ ὀνόματα τὰς ἐνεργείας αὐτῶν ὑπεμφαίνουσι, καὶ καθάπερ ἄγγελος λέγεται διότι τὰς θείας ἐκφαντορίας ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ ἀρχάγγελος ἐπειδὴ τῶν ἀγγέλων ἄρχει, οὕτως αἱ τοιαῦται προσηγορίαι τὴν σοφίαν αὐτῶν καὶ καθαρότητα δηλοῦσιν ἡμῖν. Καὶ ὥσπερ αἱ πτέρυγες τὸ ὕψος δηλοῦσι τῆς φύσεως (καὶ γὰρ ὁ Γαβριὴλ πετόμενος φαίνεται οὐκ ἐπειδὴ πτερὰ περὶ τὸν ἄγγελον, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτάτων χωρίων ἐπὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀφῖκται φύσιν), οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφὶμ οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ τὰ πτερὰ ἢ τὸ ὕψος τῆς φύσεως, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τὸ διορατικὸν αὐτῶν. Ὡσαύτως τὸ διὰ παντὸς ἀνυμνεῖν τὸ ἄγρυ-
C πνον αὐτῶν ὑπεμφαίνει καὶ γρήγορον. Οὕτω δὴ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μὲν τὴν σοφίαν αὐτῶν δηλοῖ, τῶν δὲ τὴν καθαρότητα. Τί γάρ ἐστι Χερουβὶμ ἢ πεπληθυσμένη γνῶσις; τί δὲ Σεραφὶμ ἢ ἔμπυρα στόματα; Ἡ δὲ τῶν θρόνων κλῆσις οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ ἀπὸ πάντων τῶν περιπεζίων ἐξῃρημένον αὐτῶν ὑπερφαίνει, καὶ τὸ περὶ τὰς θείας ὑποδοχὰς ἀναπεπταμένον καὶ ἕτοιμον. Οὗτος μὲν οὖν ὁ πρῶτος διάκοσμος παρ' αὐτῆς τῆς οὐσιοποιοῦ θεαρχίας ἀμέσως μυούμενος· ἡ δὲ τῶν κυριοτήτων ἐπωνυμία δηλοῖ ἀδυλώτον τινα καὶ πάντῃ ἐλευθέραν ἀναγωγὴν τῆς ὄντως κυριαρχίας ἀκαταλήκτως ἐφιεμένην. Ἡ δὲ τῶν δυνάμεων ἀρρενωπόν τινα καὶ ἀκατάσειστον πρὸς πάσας τὰς θεοειδεῖς ἐνεργείας παρίστησιν, ἡ δὲ τῶν ἐξουσιῶν εὔκοσμόν τινα καὶ ἀσύμφυρτον περὶ τὰς θείας
D ὑποδοχὰς εὐταξίαν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ μέση τῶν οὐρανίων νοῶν διακόσμησις τελεσιουργεῖται μὲν καὶ φωτίζεται διὰ τῆς πρώτης ἱεραρχικῆς διακοσμήσεως, διαπορθμεύει δὲ τῇ μετ' αὐτὴν τὰς ἐλλάμψεις. Ἡ δέ γε τῶν ἀρχῶν ἐπωνυμία τὸ θεοειδὲς αὐτῶν ἐμφαίνει καὶ ἡγεμονικὸν καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀρχοποιὸν ἀρχὴν ὡς δυνατὸν ἀποτυποῦσθαι. Ἡ δὲ τῶν ἀρχαγγέλων ἐπωνυμία τῶν ἄκρων ἀντιλαμβάνεσθαι δηλοῖ· ταῖς γὰρ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἀγγέλοις κοινωνεῖ, ταῖς μὲν ὅτι πρὸς τὴν ὑπερούσιον ἀρχὴν ἀρχικῶς ἐπέστραπται, τοῖς δὲ ὅτι καὶ τῆς ὑποφητικῆς ἐστι τάξεως τὰς θεαρχικὰς ἐλλάμψεις διὰ τῶν πρώτων ὑποφαινομένη δυνάμεων καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτὰς

Digitized by Google

ἀπαγγέλλουσα. Ἡ δὲ τῶν ἀγγέλων ἐπωνυμία τὴν ἐκφαντορικὴν αὐτῶν λειτουργίαν παρίστησιν.

A nihilominus ordine discipulorum quoque continentur, uti qui divinas illustrationes a primis illis potestatibus accipiant et vicissim angelis exponant. Angelorum denique vocabulum significationem ministerii continet, quo res divinas enuntiant.

Ἔδειξεν οὖν ὁ λόγος ὡς αἱ πρῶται μὲν τάξεις ἀμέσως ἐκ Θεοῦ τὰς ἐλλάμψεις δέχονται, παρὰ δὲ τῶν πρώτων αἱ δεύτεραι, καὶ καθεξῆς αἱ λοιπαί, τουτέστι παρὰ τῶν δευτέρων αἱ τρίται. Ὅτι δὲ διαφορά τίς ἐστι παρὰ ταῖς ἄνω δυνάμεσι, καὶ ὅτι κατά γε τὴν στάσιν καὶ τάξιν αὐτῶν καὶ τὴν γνῶσιν ἔχουσι, καὶ ὁ θειότατος ὑπέδειξε Κύριλλος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Θησαυρῶν οὕτως εἰπών· « Παντὶ λογικῷ συμμεμέτρηται ἡ γνῶσις, ὡς ἑτέραν μὲν εἶναι πιστεύειν ἐν ἀγγέλοις, μείζονα δὲ ἐν ἀρχαγγέλοις, καὶ ἔτι ταύτας ὑπερέχουσαν ἐν ταῖς ἀνωτέρω δυνάμεσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης περὶ τούτων οὕτως φησί· « Διαφέρονται δὲ ἀλλήλων αἱ ἄνω δυνάμεις τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὸν φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες, εἴτε πρὸς τὴν στάσιν τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες, καὶ ἀλλήλους φωτίζοντες διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς τάξεως ἢ φύσεως. » Δῆλον δὲ, ὡς καὶ ἄνωθεν εἴρηται, ὅτι οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποδεδηκόσι μεταδιδόασι τοῦ τε φωτισμοῦ καὶ γνώσεως.

De hac indicatione nostra perspicuum est primos ordines citra medium quoddam a Deo suas illustrationes consequi, deinde a primis secundos, a secundis tertios. Cæterum esse quædam apud cœlestes illas potestates discrimina, quodque illa ipsa maxime consistant in ipsorum statu ordine et cognitione, divinus etiam vir Cyrillus in libro *Thesaurorum* suo docet, ac hisce quidem verbis : «Omnis natura particeps rationis, etiam cognitionis modum mensuramque certam habet, ita ut credi par sit aliam in angelis esse aliamque majorem in archangelis, quam ipsam quoque superet ea quæ sublimioribus in potestatibus exsistit.» Eadem de re Joannes Damascenus ita disserit : « Potestates illæ supernæ tam illuminatione quam ordine statuque differunt, sive adeo pro illuminationis ratione status ipsarum comparatus est, sive pro ratione status illuminationis participes fiunt, et alii alios illuminant propter excellentiam vel ordinis vel naturæ. » Id quidem perspicuum est, quod superius etiam est indicatum, excellentiores cum inferioribus tam illuminationem quam cognitionem suam communicare.

B

Πρὸς τοῖς εἰρημένοις δὲ καὶ τοῦτό φησιν, ὅτι καὶ φυλάττουσι μέρη τῆς γῆς αἱ ἄνω δυνάμεις, καὶ ἐθνῶν καὶ τόπων προΐστανται, καθὼς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐτάχθησαν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὁ ἐν πατριάρχαις ἀγιώτατος Γερμανὸς ἀριδηλότερον τοῦτο παρίστησιν. Ἐν γὰρ τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεομήτορος λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου φησίν· « Ἅμα τῷ συστῆναι τὰ τῶν ἀνθρώπων γένη, ἄγγελοι τῆς τούτων ζωῆς ἐπιτροπεύειν ἐτάχθησαν. Ἕστησε γάρ, φησίν, ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. Ἡνίκα δὲ εἰς εἰδωλολατρείαν οἱ ἄνθρωποι ἐξέκλιναν, διέστησαν ἀπ' αὐτῶν καὶ οἱ ἄγγελοι. Καθ' ὃν δὲ λοιπὸν ἔτικτε καιρὸν ἡ πανάμωμος, ἠνώθησαν τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐπὶ γῆς, καὶ σύμφωνον πολίτευμα γέγονεν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, καὶ μία δοξολογία. » Τοιοῦτον δέ τι καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης περὶ τῶν ἀγγέλων διέξεισι. Φησὶ γὰρ ὅτι ὁ προφήτης Δανιὴλ μέγα τι χρῆμα λέγει τοὺς ἀγγέλους εἶναι, προστάγματι δὲ Θεοῦ πᾶσαν τὴν κτίσιν διαλαχεῖν καὶ τῶν ἐθνῶν ἐπιστατεῖν, καὶ τούτων τὸν μὲν τοὺς Πέρσας ἐφορᾷν, τὸν δὲ ἀρχάγγελον Μιχαὴλ τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν φρουρεῖν. Συστῆναι δὲ τοῖς ἐφόροις ἄμφω διαπληκτισμόν, οὐ κατὰ πάθος ὀργῆς (18), ἀλλὰ κατὰ θεῖόν τινα καὶ ἀπόῤῥητον λόγον, τοῦ μὲν δουλεύειν Ἰουδαίους Πέρσαις ἀναγκάζοντος ὡς τοῦ Θεοῦ δῆθεν καταφρονητάς, τοῦ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀνθέλκοντος καὶ λέγοντος· « Παῦσαι, Περσῶν προστάτα· ὁ γὰρ Θεὸς

Præter hæc tradit idem **79** potestates hasce cœlestes attributas sibi terræ partes custodire, certisque singulas tum nationibus tum locis cum imperio potestateque sic præsesse, quemadmodum ipsis ab opifice rerum præscriptum sit. Quæ quidem ita se habere sanctissimus ille patriarcha Germanus illustrius declarat. Etenim in oratione de obdormitione Dei Genitricis hæc verba ipsius exstant : «Cum genus humanum conditum esset, angeli divinitus constituti sunt, qui vitæ ipsorum tutores essent atque præsides. Sic enim perscriptum sacris in Litteris legimus «nationum limites pro angelorum Dei numero statuit.» Item : «Angelus Domini circum timentes eum castra munit [61].» Inde hominibus ad deastrorum cultus exorbitantibus angeli quoque ab eis recesserunt. Verum quo deinceps tempore virgo purissima peperit, cœlestia rursum cum terrenis unita sunt, angelique cum hominibus versari ac Deum celebrare consentientibus animis cœperunt. Consimile de angelis quiddam Chrysostomus quoque commemorat. Vates, inquit, Danielus angelos eximium quiddam esse tradit, Deique jussu creaturam universam in eos distributam, qui nationum quoque sint præsides. Alium in Persas defixos oculos habere, Michaelum archangelum pro populo circumciso excubias agere. Quin etiam inter utriusque nationis præsides hosce contentionem ex iracundia quamdam oboriri, modo scilicet ratione neque divina et ineffabili, dum ille quidem Judæos

C

D

[61] Psal. xxxviii, 8.

(18) In F. codice negatio οὐ κατὰ πάθος ὀργῆς expressa reperitur, quæ haud dubie huic loco prorsus necessaria est, quanquam in Vallicellano erasa fuerit, nec in suo repererit Leunclavius, qui et aliorsum vertit particulam adversativam ἀλλὰ *modo scilicet rationeque divina et ineffabili*.

Digitized by Google

Persis servire cogit ut Dei contemptores, hic vero ex alia parte in libertatem vindicat, ac hisce verbis utitur : « Desine, Persarum præses ; nam peccantes quidem hos multavit afflixitque Deus, verum ad se conversos non aversatur. »

Ἔπληξε μὲν ἁμαρτάνοντας, ἐπιστρεφομένους δὲ οὐκ ἀποστρέφεται. »

Jam singulis etiam fidelium adesse custodiæ causa divinum angelum, magnus ille Basilius inter alios tradidit. Quemadmodum, inquit, apes abigit fumus, et columbas depellit fœtor, sic et vitæ nostræ custodem angelum multis deplorandum lacrymis fœtensque peccatum a nobis sejungit. Idem et Theodoretus indicat. Nam in Therapeutica sua verbis hisce utitur : « Elatus superbia diabolus lapsus esse fertur, ac deinceps adversus homines exornatos imagine divina furore quodam exarsisse, bellumque adversus ipsos suscepisse. Hac de causa rerum opificem per angelorum inspectionem atque tutelam genus humanum custodire, ne per vim ac tyrannidem inadspectabiliter eos aggressus, quos odit ex invidia, citra cujusquam metum ac libere perdat. » Quæ quidem ita esse, ac fideles singulos habere custodem angelum, etiam in Evangelio Matthæi verbis his exponitur : « Videte ne vel unum ex parvis hisce contemnatis : nam angeli eorum semper faciem Patris mei, qui **80** in cœlis est, aspiciunt[61]. » Ac de his quidem hæc indicata sunto.

Ὅτι δὲ θεῖος ἄγγελος ἑνὶ ἑκάστῳ προσεδρεύει τῶν πιστῶν φυλακῆς ἕνεκεν, διείληπται μὲν καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ λέγοντι· « Ὡς τὰς μελίσσας φυγαδεύει καπνὸς καὶ τὰς περιστερὰς ἐξελαύνει δυσωδία, οὕτω καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἄγγελον ἡ πολύδακρυς καὶ δυσώδης ἀφ' ἡμῶν διίστησιν ἁμαρτία. » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ αὐτῷ τῷ Θεοδωρήτῳ δεδήλωται. Ἐν γὰρ τῇ Θεραπευτικῇ αὐτοῦ τάδε φησίν· « Ἐπαρθεὶς ὁ διάβολος λέγεται πεπτωκέναι, εἶτα κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς εἰκόνι θείᾳ τετιμημένων λυττῆσαι, καὶ τὸν κατὰ τούτων ἀναδέξασθαι πόλεμον. Ἔνθεν τοι καὶ τὸν ποιητὴν τῇ τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίᾳ τὸ τῶν ἀνθρώπων φρουρῆσαι γένος, ὅπως μὴ βίᾳ καὶ τυραννικῶς χρώμενος, ἀοράτως ἐπεὶν, οὓς διὰ φθόνον ἐμίσησεν, ἀδεῶς διαφθείρῃ. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τῶν πιστῶν ἕκαστος ἄγγελον φύλακα κέκτηται, καὶ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ διείληπται. Λέγει γάρ· « Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν διηνεκῶς ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Præterea quæsitum a nonnullis est num hæ potestates intellectiles ante cœli terræque creationem conditæ fuerint, an postquam illa jam facta erant. Ac Theodoretus quidem cum Gennadio mundum hunc sub oculos cadentem productum esse in ortum ante naturas illas inaspectabiles asserit. Nam quia certis circumscripti limitibus sunt angeli, conveniebat cuinino ut locus aliquis exsisteret quo continerentur. Verum reliqui Patres hoc nequaquam admittere videntur. Quid magnus ille Basilius, in libro suo *De primorum sex dierum operibus*, dicat, audi : « Erat antiquior mundi ortu conditio quædam et status, ultramundanis illis potestatibus conveniens. In eo rerum opifex quædam condidit, nimirum lucem illam intellectilem, beatitati angelorum Dominum diligentium convenientem. » Audi etiam quid Gregorius ille cognomento Theologus dicat : « Primum Deus angelicas divinasque potestates mente concipit. Ea cogitatio mox opus ipsum erat, sermone completum ac spiritu perfectum. Secundo mundum e materie crassa constantem et aspectabilem cogitat. » Huic consimilia tradit et frater ejus Cæsarius : « Omnes, inquit, carnis expertes illi cœtus angelorum prius etiam, quam mundus hic oriretur, in luce degebant. » Itidem Anastasius Sinaites, vir plane divinus, de his disserit : « Deus ille noster, ait, qui semper exsistit, ante omnia creata cogitat et condit angelicas cœlestesque potestates, quemadmodum ipse solus novit. » Præter hos et Severus et Diodorus et magnus ille Amphilochius inaspectabilium naturarum crea-

Ἔτι δὲ καὶ τοῦτο παρά τισιν ἠπόρηται, εἴτε πρὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἴτε μετὰ τὴν δημιουργίαν αὐτῶν αἱ νοεραὶ δυνάμεις παρήχθησαν. Ὁ μὲν οὖν Θεοδώρητος, ναὶ μὴν καὶ ὁ Γεννάδιος πρὸ τῶν ἀοράτων φύσεων διισχυρίζονται τὸν ἐρατὸν τουτονὶ κόσμον παραχθῆναι· ἐπειδὴ γὰρ περίγραπτοί εἰσιν οἱ ἄγγελοι, ἔπρεπε πάντως καὶ τόπον εἶναί τινα, ὡς ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐν αὐτῷ περιγράφεσθαι. Ἀλλ' ὁ λοιπὸς τῶν Πατέρων κατάλογος οὐδενοῦν αὐτὸ καταδεχόμενος φαίνεται. Καὶ τηνικαῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τῇ Ἑξαημέρῳ αὐτοῦ λέγοντος ἄκουε· « Ἦν τις πρεσβυτέρα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις, ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσι πρέπουσα. Δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὁ τῶν ὅλων Δημιουργὸς ἀπετέλεσε φῶς νοητὸν, πρέπον τῇ μακαριότητι τῶν φιλούντων ἀγγέλων τὸν Κύριον. » Ἀλλὰ καὶ τοῦ θεολόγου Γρηγορίου λέγοντος οὕτως ἄκουε· « Καὶ πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς οὐρανίους δυνάμεις, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν, λόγῳ συμπληρούμενον καὶ πνεύματι τελειούμενον· δεύτερον δὲ ἐννοεῖ κόσμον ὑλικὸν καὶ ὁρώμενον. » Ὅμοια δὲ τούτῳ διέξεισι καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Καισάριος, « Πᾶσαι, » λέγων, « ἐν φωτὶ διῆγον αἱ ἄσαρκοι τῶν ἀγγέλων χορεῖαι καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν κόσμον. » Καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης περὶ τούτων οὕτω φησί· « Θεὸς ἡμῶν ὁ ἀεὶ ὢν πρὸ πάσης κτίσεως ἐννοεῖ καὶ ποιεῖ τὰς ἀγγελικὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις, ὡς μόνος αὐτὸς οἶδεν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ Σεβῆρος, ναὶ μὴν καὶ ὁ Διόδωρος αὐτός τε ὁ μέγας Ἀμφιλόχιος πρεσβυτέραν ἀποδείκνυσι τοῦ ὁρωμένου τούτου κόσμου καὶ αἰσθητοῦ τὴν τῶν ἀοράτων φύ-

[61] Matth. XVIII, 10.

Digitized by Google

σεων δημιουργίαν. Ὁ δὲ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης περὶ τούτου καὶ τάδε φησίν· « Ἕτεροι μὲν οὖν μετὰ τὸν πρῶτον οὐρανὸν τὰς ἀοράτους φασὶ παραχθῆναι δυνάμεις, ἐγὼ δὲ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ συντίθεμαι· ἔπρεπε γὰρ πρῶτον τὴν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι, καὶ τότε τὴν αἰσθητὴν, καὶ οὕτως ἐξ ἀμφοτέρων τὸν ἄνθρωπον. » Παράγει μὲν ὁ Θεὸς τὰς ἄνω δυνάμεις, ὡς εἴρηται πρότερον, ἔπειτα δὲ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Τέλος πάντων ταῖς οἰκείαις χερσὶ πλάττει τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐμφυσήσας αὐτῷ, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται.

A tionem mundum hunc sub oculos cadentem atque sensilem præcessisse tradunt. Joannis Damasceni hæc verba sunt : «Alii quidem post cœlum illud primum inaspectabiles potestates conditas esse dicunt : verum ego Gregorio, cui Theologi cognomentum est inditum, assentior. Etenim conveniebat atque par erat primo intellectilem essentiam creari ac deinde sensilem, deque his ambobus hominem. Itaque supernas illas potestates initio Deus in ortum producit. Hinc cœlum, terram, mare, cuncta his comprehensa condit. Ad extremum manibus suis hominem format, cum pulverem de terra sumpsisset ac faciem ejus affiasset, quemadmodum supra commemoravimus.

«Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν,» καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς γῆς. Διὰ τί πρῶτον ἐνταῦθα τῶν ἰχθύων ἐμνημόνευσε, « Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς » εἰπών; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας· πρῶτον γὰρ οἱ ἰχθύες ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο, εἶτα τὰ πετεινὰ, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ τῆς γῆς τὰ τετράποδα.

B «Faciamus, inquit, hominem ad imaginem similitudinemque nostram,» qui marinis piscibus, volucribus aereis, bestiis terræ dominetur. Enimvero cur his in verbis primo piscium facta est mentio? «Dominetur, ait, marinis piscibus.» Nimirum hoc ordini creationis est consentaneum. Nam primo pisces e mari sunt orti, deinde 81 volucres, ac secundum has bestiæ de terra quadrupedes.

Καὶ τοῦτο δὲ ζητοῦσιν, ἀγαπητὲ, τίνος ἕνεκεν ἤγαγε τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός. Ἔφθασεν εἰπὼν ὅτι « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτω τῶν ἰχθύων. » Ἵνα γοῦν ὅπερ εἶπε δῆλον ἔργοις αὐτοῖς γένηται, διὰ τοῦτο τὰ ζῶα ἤγαγε πρὸς τὸν Ἀδὰμ ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν ἐπιγνωσθῆναι (καὶ γὰρ ὡς δοῦλα παρίσταντο ἅπαντα), καὶ τὴν δοθεῖσαν ὑπὸ Θεοῦ σοφίαν τῷ Ἀδὰμ δῆλην γενέσθαι παντί· ἐφ' ἑκάστῳ γὰρ τῶν ζώων ὄνομα ἔθετο τῇ αὐτοῦ φύσει κατάλληλον.

Sunt etiam, dilecte fili, qui scire velint quamobrem animalia condita Deus ad Adamum deduxerit. Antea scilicet dixerat : «Faciamus hominem ad imaginem nostram, qui piscibus aliisque dominetur.» Ut ergo reipsa, quod dixerat, eveniret, ad Adamum animalia deduxit, ut hinc eorum obedientia cognoscetur : quippe circumstabant ipsum omnia C tanquam ejus mancipia.

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, τουτέστι δώσωμεν αὐτῷ λόγου περιουσίαν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. « Καὶ τὸ μὲν κατ' εἰκόνα ἐκ Θεοῦ ἔλαβον, ἤγουν τὸ λογικὸν εἶναι, τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν ἐμοὶ κατέλιπεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖθεν καὶ τοῦτο ἔλαβον, ποία χάρις ἐμοί; Ἔχω τοίνυν τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἡνίκα χρηστὸς ἀφ' ἑαυτοῦ γίνομαι. » Τούτοις οὖν ἀκολούθως καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶν ὅτι καθ' ὁμοίωσιν ἐποίησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὥστε ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ· ἡ ἀρετὴ γὰρ ἐκ Θεοῦ μὲν ἐδόθη τῇ φύσει ἡμῶν, ἐφ' ἡμῖν δέ ἐστιν ἢ ἐμμεῖναι αὐτῇ καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ Θεῷ, ἢ ἀποστῆναι αὐτῆς καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ διαβόλῳ. Ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον κα' ὁμιλίᾳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· « Ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν, τουτέστιν ἀπὸ πάντων δέδωκε τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ. Ὥσπερ γὰρ ὁ Θεὸς τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἔχει, τῶν τε ὁρατῶν τῶν τε ἀοράτων, δημιουργὸς ἁπάντων τυγχάνων, οὕτω καὶ τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν δημιουργήσας ἐβουλήθη πάντων τῶν ὁρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν. Διὸ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουληθεὶς αὐτὸν καὶ ἀθάνατον εἶναι εἰς τὸ διηνεκές. Ἀλλὰ καὶ παραβάντα τὴν ἐντολὴν οὐκ ἀπεστράφη τέλεον, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας ἐπὶ τῆς

Præterea debebat hoc pacto sapientia divinitus Adamo concessa innotescere. Nam singulis animalibus tum nomen cujusque naturæ consentaneum indidit : «Faciamus hominem ad imaginem similitudinemque nostram.» Hoc est, largiamur ei rationis abundantiam, ut magnus ille Basilius his verbis declarat. Ex his quod imaginem attinet, eam accepi a Deo, nimirum quod rationis [sum particeps; quod similitudinem mihi reliquit. Nam si hoc quoque indidem accepi, quænam mihi concessa est gratia? Quapropter Dei similitudinem refero, D cum ex meipso bonus fio.» His consentanea Joannes etiam Damascenus tradit, Deum nos ad similitudinem condidisse, ut pro viribus humanis ei similes evadamus. Quippe virtus a Deo quidem concessa est naturæ nostræ, verum in potestate nostra situm est ut vel in ea perseveremus et obsequamur Deo, vel ab ea recedamus et obsequamur diabolo. Joannes Chrysostomus, in oratione 21 de sex dierum operibus hæc verba profert : « Quo die Deus Adamum condidit, ad imaginem Dei condidit eum, hoc est, omnium potestatem ei concessit. Nam sicut imperium Deus habet in omnia tam aspectabilia quam inaspectabilia, tanquam universorum opifex, ita cum animal hoc rationis particeps condidisset, habere ipsum voluit imperium in res uni-

Digitized by Google

versas, quæcunque sub aspectum cadunt. Ideirco et essentiam animæ ipsi largitus est, uti quem immortalem prorsus esse vellet. Quin etiam mandatum ipsius transgressum non omnino aversatur, sed immortalitate spoliatum et ad mortem condemnatum prope in eodem imperio relinquit. Nam homo per rationem, qua præditus est, etiam hodie cuncta in potestate sua retinet. Quanquam enim feras agrestes nonnunquam pro libitu suo videmus in hominem irruere, tamen id tantopere mirari non debemus, quando consilio divino accidit, ut hoc modo vel inviti de peccato admoneamur, cujus causa nobis hoc contigit supplicii, ut subjectos imperio nostro metuamus. Rerum quidem omnium quæ sunt in terris, principem constitutum esse hominem a Deo, vel ipsa de forma intelligi perspicue potest. Nam recta homini forma, ceu vides, data est, qua tendit ad cœlum sursumque spectat. **82** Hæc autem omnia, sicut ait antistes ille Nyssenus, imperio convenire videntur et regiam quamdam majestatem indicare. Nam quod solus inter res universas homo talis est, cum aliis omnibus deorsum corpora propendeant, id vero palam dignitatis discrimen indicat.»

A αὐτῆς ἀρχῆς ἀφῆκεν εἶναι. Διὰ γὰρ τοῦ προσόντος αὐτῷ λόγου καὶ τήμερον πάντων κρατεῖ. Εἰ γὰρ καὶ θῆρας ἀγρίους ὁρᾷς αὐθαδείᾳ χρωμένους, ἴστι ὅτε καὶ ὁρμῶντας ἀναιδῶς κατ' αὐτοῦ, μὴ θαύμαζε, ὅτι καὶ τοῦτο κατὰ θείαν πάντως οἰκονομίαν, ὡς ἐντεῦθεν τῆς ἁμαρτίας ἡμᾶς ἐπιμεμνῆσθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἣν δεδοικέναι καὶ τρέμειν ὡς ὑπὸ χεῖρα κατεδικάσθημεν. Ὅτι δὲ ἄρχων ὑπὸ Θεοῦ πάντων ἐχειροτονήθη τῶν ἐπὶ γῆς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σχήματος δῆλον· ὄρθιον γάρ, ὡς ὁρᾷς, τῷ ἀνθρώπῳ τὸ σχῆμα καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνατείνεται καὶ ἄνω βλέπει. Ταῦτα δὲ πάντως, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, καὶ ἀρχικὰ δοκεῖ εἶναι καὶ τὴν βασιλικὴν ἄξιαν ὑποσημαίνοντα· τὸ γὰρ μόνον ἐν τοῖς οὖσι τοιοῦτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασι πρὸς τὸ κάτω B νενευκέναι τὰ σώματα, σαφῶς δείκνυσι τὴν τῆς ἀξίας διαφοράν.

Atque hic animum mihi, dilecte fili, advertito. Cum afficere vellet hominem Deus honore peculiari, paradisum prius conserit, atque ita deinde ipsum in eo collocat, tametsi Pyron scriptor Annalium post XI primum dies Adamum paradisum ingressum esse tradat. Ego vero non video ubi Adamus antea versatus fuerit, cum XL dies extra paradisum degeret. Refutat hanc opinionem Chrysostomus, cum ait: «Licebat Adamo etiam extra paradisum degere. Verum ea loca non erant hominis domicilio præscripta destinataque, sed tam jumentis quam cæteris terræ bestiis, cum homini paradisus tanquam voluptaria quædam domus esset datus.» Eam ipsam ob causam animalia Deus ad Adamum adduxit, velut ab eo cæteroqui separata. Quæ cum ita sint, non Pyroni, sed huic oratori nostro aureo velim aures præbeas, qui reapse Spiritus sancti discipulus fuit.

Πρόσεχε, ἀγαπητέ. Βουλόμενος ὁ Θεὸς τιμῆσαι τὸν ἄνθρωπον, φυτεύει παράδεισον πρότερον, καὶ οὕτω τίθησιν αὐτὸν ἐν αὐτῷ, εἰ καὶ Πύῤῥων ὁ χρονογράφος (19) μεθ' ἡμέρας τεσσαράκοντα τὸν Ἀδὰμ εἰσελθεῖν ἐν τῷ παραδείσῳ φησίν. Ἀλλ' οὐκ οἶδα ποῦ διέτριβε πρότερον ὁ Ἀδάμ, ἔξω τοῦ παραδείσου τεσσαράκοντα διάγων ἡμέρας. Ὁ μὲν οὖν χρυσορῥήμων Ἰωάννης καὶ ταύτην ἐκ μέσου τὴν ὑπόνοιαν ποιεῖ, λέγων· « Ἐξὸν ἦν τῷ Ἀδὰμ καὶ ἔξω τοῦ παραδείσου C διάγειν. Ἀλλ' οὐ τῇ οἰκήσει τοῦ ἀνθρώπου ἀφώριστο, ἀλλὰ τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Ἦν δὲ αὐτοῖς βασιλικὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἤγαγε τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδὰμ ὡς κεχωρισμένα αὐτοῦ. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μὴ τῷ Πύῤῥωνι, ἀλλὰ τῷ χρυσορῥήμονι πάρασχε τὰς σὰς ἀκοάς, ὅτι καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος ὑποφήτης ὁ τοιοῦτος ὄντως ἐστί.

Sequuntur hæc historiæ divinæ verba: « Faciamus Adamo adjutricem secundum ipsum[68].» hoc est, tam ipsi quam toti ejus naturæ consimilem, non reliquis animalibus: nam ea naturam eamdem cum homine communem non habent. Hic autem Manes Deum mendacem esse dixit, et consimiliter Aquila. Nam vocem hanc in versione Græca, κατ' αὐτόν, contra ipsum interpretabantur propterea quod Adamum hæc non multo post ad mandati divini violationem impulerit, ideoque facta sit insidiatrix, quæ adjutrix appelletur. Hæc illorum est opinio. Verum de sententia divini hominis Cyrilli atque etiam Damasceni, adjutrix hæc Adami dicta est ad humani generis propagationem. Itaque somnum Adamo gravissimum Deus immittit, unaque ex costis detracta mulierem ex ea construit. Hac Adamus

Μετὰ ταῦτά φησι « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν, » τουτέστιν αὐτῷ τε κατὰ πάντα ἐμφερῆ καὶ τῇ φύσει αὐτοῦ. Μὴ μέντοι γε καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, ὅτι μηδὲ τῆς αὐτῆς αὐτῷ τυγχάνουσι ταῦτα μέτοχα φύσεως. Ἀλλ' ἐνταῦθα Μάνης ψεύστην τὸν Θεὸν εἶπεν, ὁμοίως καὶ Ἀκύλας· τὸ γὰρ κατ' αὐτὸν ἐναντίως αὐτῷ ἐξέδοτο, ἐπεὶ τάχα τὸν Ἀδὰμ αὖτη παραβῆναι πεποίηκε, κἀντεῦθεν ὁ βοηθὸς ἐπίβουλος γέγονε. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· κατὰ δὲ τὸν θειότατον Κύριλλον τὸν Δαμασκηνόν τε Ἰωάννην βοηθὸς αὕτη τῷ Ἀδὰμ εἰς τὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κεχρημάτικε σύστασιν. Ἔκστασιν οὖν ἐπιβάλλει τῷ Ἀδὰμ, καὶ μίαν τῶν αὐτοῦ πλευρῶν ἐξελὼν οἰκοδομεῖ τὴν γυναῖκα. Ἦν καὶ θεασάμενος ὕστερον ὁ Ἀδὰμ « Τοῦτο νῦν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου » προφητικώτατα ἔφησεν. Οὐδὲ γὰρ ἡ γυνὴ καὶ εἰσέτι τὸν αὐτὸν

[68] Gen. II, 18.

(19) Quis sit Pyron ille chronologus Christianus, vel, ut ms. habet, Πύῤῥων, jampridem, sed frustra, inquiro; nullum enim apud veteres, quod hactenus subodoratus sim, illius Annalium vestigium.

Digitized by Google

τρόπον ἐξ ἀνδρὸς μόνου γενήσεται, ἀλλ' ἐκ συναφείας ἀμφοτέρου καὶ νόμου γαμικοῦ.

A deinde conspecta verissime vaticinans dixit : « Hoc nunc demum os ex ossibus meis est [61]. » Nam mulier minime deinceps eodem modo exsistet e viro solo, sed per amborum conjunctionem et conjugii legem procreabitur.

Οὐκοῦν ἐπιβάλλει ὁ Θεὸς ἔκστασιν τῷ Ἀδάμ, καὶ μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ λαβὼν τὴν Εὔαν οἰκοδομεῖ. Ἀναγκαῖον γὰρ ἦν μὴ καὶ τὴν Εὔαν ἀπὸ γῆς προελθεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδάμ, ὡς ἐντεῦθεν φίλτρον ἐντεθῆναι τοῖς ὁμοζύγοις. Ἐπιβάλλει οὖν ἔκστασιν, ἤτοι κάρον ἐντίθησι τῷ Ἀδάμ, ὡς μὴ λαβεῖν ὀδύνης αἴσθησιν ἐν τῇ ἀφαιρέσει τῆς πλευρᾶς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησι, κἀντεῦθεν ἐχθρωδῶς διακεῖσθαι πρὸς τὴν ὁμόζυγον. Ἀφαιρεῖται γοῦν μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ οἰκοδομεῖ τὴν γυναῖκα, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἀνεπλήρωσεν ; Ἵνα μὴ ἔχῃ μετὰ τὴν τοῦ ὕπνου ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ λείποντος αἰσθάνεσθαι τοῦ γεγονότος· εἰ γὰρ ἐν τῷ τῆς ἀφαιρέσεως καιρῷ ἠγνόησεν, ἀλλ' ὅμως ἔμελλε μετὰ ταῦτα ἐπιγινώσκειν τὸ γεγονός· ἐφ' ᾧ διὰ σαρκὸς τὴν τῆς πλευρᾶς ἀνεπλήρωσεν ἔλλειψιν.

B

Hoc pacto consopivit Adamum Deus, sumptaque costa ipsius una Evam construxit. Nam necessarium erat Evam non itidem, ut in Adamo factum erat, e terra provenire, sed ex ipsa potius Adami essentia, quo hac ratione mutuus amor conjugibus inderetur. Et somnum ei gravem immittit, ne sensum aliquem doloris in ademptione costæ perciperet, quemadmodum Chrysostomus ait, **83** eaque de causa conjugem hostili quodam odio prosequeretur. Itidem costam unam sumit, de qua mulierem construit, ejusque locum carne complet. At quamobrem complet? Ne somno excitatus, per id quod aberat, sentire quod acciderat posset. Quanquam enim hoc ademptionis tempore ignorasset, tamen deinceps animadversurus erat. Quapropter carne Deus costæ defectum supplevit.

« Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. » Τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ προσεκτέον κἀνταῦθα. Φησὶ γὰρ ὅτι διπλῆ ἡ αὔξησις, ἡ μὲν σώματος, ἡ δὲ ψυχῆς· ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ σώματος αὔξησις ἡ ἀπὸ τοῦ μικροῦ εἰς τὸ καθῆκον μέγεθος ἀποκατάστασις, ἡ δὲ τῆς ψυχῆς αὔξησις διὰ τῶν μαθημάτων προσεπιγίνεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης περὶ ψυχῆς οὕτω φησὶν, ὅτι ἅπαξ λαβοῦσα τὸ εἶναι παρὰ Θεοῦ πρὸς αὔξησιν οὐκέτι καθ' ὅ τι καὶ τὸ σῶμα χωρεῖ· πῶς καὶ γὰρ ἄποσος αὕτη καὶ ἀσχημάτιστος οὖσα, ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ; Τελεία μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ἡ νοερὰ ἔκτισται ψυχὴ, εἰ καὶ κατὰ μικρὸν δοκεῖ συναύξειν τῷ σώματι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Νύσσης φησί· « Τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ὑποκειμένου ὀργάνου φαίνεται. Ἡ γὰρ πρὸς τὴν ἐμπαθῆ καὶ ζωώδη γένεσιν κοινωνία οὐκ εὐθὺς ἐκλάμπειν τῷ πλάσματι τὴν θείαν εἰκόνα ἐποίησεν, ἀλλ' ὁδῷ τινι ἀκολουθίᾳ ἐπὶ τὸ τέλειον ἄγει τὸν ἄνθρωπον, οὐκ ἄλλῃ τῷ νηπίῳ καὶ ἑτέρᾳ τῷ τελείῳ ἐγγινομένης ψυχῆς, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ μὲν τὸ ἀτελὲς, ἐν τούτῳ δὲ δεικνυούσης τὸ τέλειον. » Τελεία μὲν οὖν ἡ ψυχὴ καὶ ἐν βρεφικῇ ἡλικίᾳ, ἀδυνατεῖ δὲ τὴν ὅλην αὐτῆς δεικνύειν ἐνέργειαν. Καθάπερ γὰρ μουσικὸς ἄριστος ἐν μὲν μικροῖς αὐλοῖς στενόν τι καὶ ἔκτροπον μέλος ἀπήχησεν, ἡνίκα δὲ εὐρυπόρους εὗρε αὐλοὺς, τότε τὴν αὐτοῦ τέχνην ὅλην ὑπέδειξεν, οὕτω καὶ ψυχὴ, ὡς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τοῖς ἐμμέτροις αὐτοῦ διέξεισιν ἔπεσι· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ ὀργάνου διάθεσιν οὕτω κἀκείνη τὴν ἐνέργειαν δείκνυσιν.

C

D

« Dixit Deus : Augescite, multiplicamini, replete terram. » Hoc in loco Basilii verbis animum advertito. Tradit enim duplex incrementum esse, quorum aliud sit corporis aliud animæ. Corporis incrementum est de statura parva convenientem ad magnitudinem pervenire. At incrementum animæ per disciplinas consequimur. Etiam Chrysostomus de anima inquit, eam cum semel a Deo suam naturam et exsistentiam nacta est, more corporis ad incrementum aliquod aliud nequaquam tendere. Nam qui fieri posset hoc in anima, quæ tanquam imago Dei tam quantitatis expers est quam figuræ? Quamobrem anima intelligentiæ vi prædita sic est a Deo condita, ut statim ab initio perfecta sit, etiamsi paulatim una cum corpore videatur incrementum aliquod sumere. Perspicuum hoc est ex hisce Nysseni Gregorii verbis : « Animæ forma pro instrumenti subjecti ratione conspicitur. Cum enim particeps natura nostra sit ejus ortus, qui et viliis obnoxius et animalium rationis expertium ortui affinis est, fieri nequit ut hominis in figmento statim divina imago eluceat, sed via quadam ac serie hominem ad perfectionem pervenire necesse est; non quod alia infanti, alia matura ætate viro indatur anima, sed una eademque anima in illo quidem imperfectionem suam, in hoc perfectionem demonstrante. » De quo jam colligi potest animam in ipsa etiam infantili ætate perfectam esse, verum facultatem suam et efficacitatem omnem declarare necdum posse. Quemadmodum enim musicus præstantissimus minutis in tibiis exile atque absonum carmen canit, at cum tibias adeptus est amplas, tum scilicet artem suam totam demonstrat, sic et anima : « Debilibus cum membris debilis ipsa, de validis elucet, et omnem denique mentem ostentat, » quemadmodum Gregorius cognomento Theologus in commentationibus suis, quas versibus est complexus (1), inquit. Nam prout instrumentum affectum fuerit, ipsa quoque vim et efficacitatem suam declarat.

[61] Gen. II, 23.

(1) Greg. *De anima.*

Digitized by Google

«Augescite, inquit Deus, multiplicamini, replete terram,» non eam quidem inhabitatione, sed imperio vestro, quemadmodum hæc verba magnus ille Basilius interpretatur. Nec enim homines necesse habent 84 vel perustam illam a sole terram vel cultus omnis expertem vel frigore nimio inutilem vel inaccessam replere : sed hac voce Deus nobis jus replendæ terræ concessit. Nosque adeo replemus eam ex rationis arbitrio. Posteaquam enim perspeximus quantum spatium terra perusta et inhabitabilis occupet, quantum aquilonale clima, quod nimii frigoris causa nequit excoli et est inutile, annon terram reliquam complevimus? Annon delecta ejus utili parte, quidquid habitationi hominum est inutile, relinquimus?

A « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν.» Πλὴν οὐ τῇ οἰκήσει, ἀλλὰ τῇ ἐξουσίᾳ, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Οὐ γὰρ δήπου καὶ τὴν διακεκαυμένην καὶ ἀγεώργητον καὶ τὴν κατεψυγμένην καὶ ἄβατον κατ' ἀνάγκην οἱ ἄνθρωποι πληροῦσιν· ἀλλὰ κυρίους ἡμᾶς ἐποίησε πληροῦν. Καὶ πληροῦμεν αὐτὴν τῷ λογισμῷ. Ὅταν γὰρ ἴδωμεν πόσον μέτρον τῆς διακεκαυμένης καὶ ἀοικήτου, ὅταν ἴδωμεν πόσον τὸ κλίμα τὸ βόρειον, ὃ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ψύξιν ἀγεώργητόν ἐστι καὶ ἄχρηστον, οὐκ ἐπληρώσαμεν τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸ χρήσιμον ἐκλεξάμενοι, τὸ ὅσον ἄχρηστον εἰς δαιμονὴν ἀνθρώποις ἀπεπεμψάμεθα.'

«Dixit item Deus : En ego concessi vobis omnes frugiferas arbores, quibus ad alimoniam et vos utamini et omnes bestiæ terrestres [83]. Hic animum advertito. Deus quidem piscium et animalium reliquorum dominum fecit hominem, verum ut iis vesceretur non permisit. Nimirum hæc prima lex tantum homini fructuum usum concedebat, cum adhuc paradiso dignus esset. Itaque tam homines quam aereæ volucres et terestres bestiæ fructibus arborum, herbis, gramine vescebantur. Et quanquam hodie leo, pardalis, aliæ feræ cruentis mactationibus cibisque delectentur, tamen id temporis hæc etiam animalia legi naturæ subdita fructibus tantum alebantur. Ac posteaquam Deus hominem jam factum intemperantiorem vidit, altera lege post diluvium potestatem ei facit omnibus vescendi. Cuncta vobis, ait, perinde fruenda concedo ut herbarum olera. Propter hanc concessionem reliqua etiam animalia quibuslibet vesci cœperunt. Itaque leo carnivorus ab eo tempore fuit, et morticina vultures observant. Nec enim id temporis quo primum oriebantur animalia, terram vultures circumspectabant, ut ad pastum cadavera consequerentur, sed in pratis alimoniam quærebant. Videmus et hodie canes medicamenti causa gramine sæpenumero pasci, non quod hoc nutrimento velut idoneo vescantur, sed quia doctrina quadam naturæ, discendo non percepta, tendunt ad ea rationis expertes bestiæ quæ ipsis utilia sunt. Ejusmodi fuisse tunc animalia carnivora cogitabis, quæ gramine scilicet vesci consueverint, non sibi invicem insidiari. Facta est igitur fruitionis horum concessio post diluvium, sicut indicatum est hactenus. Enimvero sunt hodieque nonnulli, qui vitam suam ad imitationem vitæ paradisi, quantum ejus fieri potest, instituentes a nimium crassa illa ciborum fruitione abhorrent, ac tum fructibus tum seminibus et omnibus iis quæ de arboribus proveniunt utuntur. Quæcunque scilicet præter hæc supervanea sunt, tanquam non necessaria recusamus. Etenim nec expetenda magnopere propter carnis luxum et ad abominabilia putari debent propter creatorem, nec delicias propensionem.

B « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πᾶν ξύλον ὃ ἔχει καρπὸν ἐν ἑαυτῷ. Ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. » Πρόσεχε οὖν· ἄρχοντα μὲν γὰρ τῶν ἰχθύων καὶ τῶν λοιπῶν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, οὐ μὴν δὲ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῶν αὐτῷ συγκεχώρηκεν. Ὥστε ἡ μὲν πρώτη νομοθεσία καρπῶν ἀπολαύειν ἐνδέδωκεν. Ἔτι γὰρ ἐνομιζόμεθα ἄξιοι τοῦ παραδείσου εἶναι· καρπὸς λοιπὸν καὶ χλόη καὶ χόρτος ἡμῖν εἰς βρῶσιν, τοῖς πετεινοῖς τε τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Εἰ γὰρ καὶ νῦν αἵμασι χαίρουσιν ὅ τε λέων καὶ ἡ πάρδαλις, ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα τῷ νόμῳ τῆς φύσεως ὑποτεταγμένα καρποῖς διετρέφετο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς ἐκδεδιητημένον εἶδε τὸν ἄνθρωπον, δευτέρῳ νόμῳ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν πάντων αὐτῷ C συγχωρεῖ τὴν ἀπόλαυσιν, « Ταῦτα πάντα ὡς λάχανα χόρτου φάγεσθε » εἰπών. Ταύτῃ μὲν οὖν τῇ συγχωρήσει καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα τοῦ ἐσθίειν ἔλαβον ἄδειαν. Ἐξ ἐκείνου δὲ λοιπὸν αἱμοβόρος ὁ λέων, ἐξ ἐκείνου καὶ γῦπες ἀναμένουσι θνησιμαῖα. Οὐ δήπου γὰρ καὶ γῦπες ἅμα τῷ γεννηθῆναι ζῶα περιεσκόπουν τὴν γῆν, ὡς ἐκεῖθεν οὗτοι τραφῶσιν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα τοὺς λειμῶνας περιήρχοντο. Καὶ νῦν γὰρ κύνας ὁρῶμεν θεραπείας ἕνεκεν πολλάκις ἄγρωστιν ἐπινεμομένους, οὐκ ἐπειδὴ συμφυής ἐστιν ἡ τροφὴ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδιδάκτῳ τινὶ φύσεως διδασκαλίᾳ ἐπὶ τὸ συμφέρον ἔρχεται τὰ ἄλογα. Τοιαῦτα λόγισαι εἶναι καὶ τότε τὰ αἱμοβόρα τῶν ζώων, χόρτον ἑαυτοῖς εἰς τροφὴν ἐπινοεῖν, οὐ μὴν ἀλλήλοις ἐπιβουλεύοντα. Συγκε- D χώρηται οὖν, ὡς εἴρηται, μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἡ ἀπόλαυσις, πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἑαυτοῖς ἄγειν βουλόμενοι, φεύγοντες ταύτην τὴν πολύυλον ἀπόλαυσιν τῶν βρωμάτων, ἐπ' ἐκεῖνον τὸν βίον, καθὼς οἷόν τέ ἐστιν, ἑαυτοὺς ἀγόμεναι, καρποῖς καὶ σπέρμασι καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἀκροδρύων εἰς διαγωγὴν χρώμενοι· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἀποστρεφόμεθα· οὐ γὰρ βδελυκτὰ διὰ τὸν κτίσαντα, οὐδὲ αἱρετὰ διὰ τὴν τῆς σαρκὸς εὐπάθειαν.

De carnium visceratione.

85 Novi te, dilecte fili, hac etiam in parte non

Περὶ κρεωδαισίας.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ ἐπὶ τούτῳ ἠπόρηκας

[83] Gen. I, 29.

Digitized by Google

οὐ μικρῶς, λέγων « Εἰ κρεωδαισία; οὐκ ἦν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ καιρὸς, τίνος ἕνεκεν ὁ Ἄβελ ποιμὴν προβάτων ἐγένετο; » Ἀλλ' εἰδέναι κἀνταῦθά σοι ὀφείλεις ὅτι περιβολαίων ἕνεκεν ἡ τῶν θρεμμάτων ἐπενοήθη φρονὶς, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἐννάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ φησί. Πειθέτω δέ σε πρὸς τούτοις ἡ ἁγία Γραφὴ περὶ τῶν πρωτοπλάστων οὕτω λέγουσα, « Καὶ χιτῶνας δερματίνους ἐνέδυσεν αὐτούς. » Ἔκτοτε γὰρ ἔδειξεν ὁ Θεὸς τό τε χρήσιμον ὁμοῦ τῆς περιβολῆς καὶ ἀπέριττον. ὨΙκονόμησε γὰρ ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἐρίων τῶν προβάτων τὰ ἐνδύματα τοῖς ἀνθρώποις κατασκευάζεσθαι, οὐδενὸς ἑτέρου ἕνεκεν ἢ ὥστε σκέπην γενέσθαι, καὶ μὴ τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον κατὰ τὸ αὐτὸ τοῖς ἀλόγοις ἐν γυμνότητι καὶ ἀσχημοσύνῃ διάγειν. Ἡ τοίνυν τῶν ἱματίων περιβολὴ ὑπόμνησις ἡμῖν γινέσθω διηνεκὴς τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐκπτώσεως, καὶ τῆς τιμωρίας διδάσκαλος· ἣν διὰ τὴν παρακοὴν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐδέξατο. Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεός· « Ἀπὸ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγῃ, ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. »

A parum hæsitare. Si carnium, dices, ante diluvium non erat usus, cur tandem Abelus erat opilio? Verum scire debes pecudum curam inventam fuisse vestimentorum causa, quemadmodum in oratione de sex dierum operibus 9 Chrysostomus inquit. Ejusdem fidem tibi Litteræ sacræ facient, de primum formatis hominibus ita loquentes : «Et pelliceis tunicis eos Deus induit [66].» Nam hoc ipso Deus et utilitatem hujus amictus ostendit et simplicitatem inelaboratam. Voluit enim certo consilio de lanis ovium vestes hominibus fieri, alia certe nulla de causa quam ut tegumentum haberent, neu rationis hoc particeps animal, brutorum more, quadam cum deformitate ac inverecundia nudum incederet. Et quidem hic vestimentorum amictus perpetua nobis sit commonefactio lapsus ejus quo tantis bonis excidimus, deque pœna nos erudiat qua genus humanum propter inobedientiam afficitur. Cæterum hæc quoque Deus ad Adamum protulit : «Omnibus paradisi arboribus vesceris, præter arborem scientiæ boni atque mali. Nam ea quocunque die vescemini, morte multabimini. »

Περὶ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα προσοχῆς, ἀγαπητὲ, χρεία πολλῆς. Διαφωνία καὶ γὰρ οὐ μικρὰ παρὰ πᾶσι σχεδὸν περί τε τῆς φύσεως τοῦ φυτοῦ ἐκείνου καὶ τῆς βρώσεως αὐτοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ βρώσεως ἐμφορεῖσθαι λέγουσι τὸν Ἀδὰμ αἰσθητῆς, ποιεῖν τε καὶ πάσχειν ὅσα μετὰ τὴν βρῶσιν ἐξ ἀνάγκης τῇ θνητῇ φύσει παρέπεται. Ὅθεν ἀναγκαῖον περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ τοῦ Ἀδὰμ διαλαβεῖν πρότερον. Οὕτω γὰρ ἐπιγνωστόμεθα κατά γε τὸ ἐγχωροῦν τίς τε ἡ βρῶσις ἦν αὐτὸς ἐν τῷ παραδείσῳ ἤσθιεν ὁ Ἀδὰμ, καὶ τὸ φυτὸν ὡσαύτως τῆς γνώσεως ὁποῖον ἄρα τὴν φύσιν ἐτύγχανεν. Πρόσεχε οὖν. Τὸν Ἀδὰμ ἄλλοι μὲν θνητὸν ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναί φασιν, ἕτεροι δὲ μέσην αὐτὸν ἔχειν διισχυρίζονται τάξιν, τουτέστιν ἀθανασίας εἶναι μέσον αὐτὸν καὶ θνητότητος· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, ὡς ἐκεῖνοί φασιν, οὐκ ἂν ὑπέπεσε θανάτῳ μετὰ τὴν παράβασιν. Ἀλλ' ἄφες αὐτούς, εἶγε καὶ μᾶλλον ὁ σοφὸς Σολομὼν ἐν τῇ Σοφίᾳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτως εὕρηται λέγων· « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ. Φθόνῳ δὲ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν. » Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, πῶς εἴπωμεν αὐτὸν ὑποκεῖσθαι φθορᾷ καὶ θνητότητι, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ θάνατον, ὡς εἴρηται, μὴ ποιήσαντος ἀπ' ἀρχῆς; Εἰ γὰρ εἴπωμεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐκεῖνο καὶ φθορᾷ κατά τινα τρόπον ὑπέκειτο, οὐδέν τι παριστῶμεν ἕτερον ἢ ὅτι παρὰ Θεοῦ τὸ κατάρχειν ἡμῶν ἔσχεν ἥ τε φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν, ὅτι μηδὲ θανάτου, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, ποιητὴς ὁ Θεός. Ἀμφιβάλλειν οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἄξιον. Εἰ μὲν γὰρ ὅτε παρήγαγε τὸν ἄνθρωπον ὁ

De arbore cognitionis.

Accurate hic, dilecte fili, quid dicatur advertito. Nam dissensio non exigua propemodum inter omnes est tum de arboris hujus natura tum fruitione. Neque de hoc tantum, sed etiam nonnulli volunt Adamum cibo sensili fuisse satiatum, eaque tum fecisse tum passum esse quæ a pastu necessario naturæ mortali consueverunt accidere. Quapropter ipsa requirit necessitas ut de ipsius Adami natura prius quædam exponamus. Nam ea ratione cognoscemus, quantum quidem ejus fieri poterit, quis cibus ille fuerit quo in paradiso vescebatur Adamus, et quæ arboris scientiæ natura exstiterit. Adamum alii quidem a Deo conditum fuisse mortalem dicunt, alii vero medio quodam loco constituunt, nimirum inter immortalitatem et mortalitatem. Etenim absque hoc foret, ut ipsi quidem inquiunt, non post transgressionem morti fuisset factus obnoxius. Enimvero tu hos missos facito, quando sapiens ille Solomon in Sapientia sua tradit [67] Deum mortem non condidisse, imo in statu interitus experte creavit hominem 86 ad imaginem æternitatis suæ. Verum deinceps invidia diaboli mors in mundum venit. Quare si Deus in statu interitus experte ad imaginem æternitatis suæ condidit hominem, quo pacto dici a nobis potest Adamum interitui mortalitatique ulla ex parte obnoxium fuisse? præsertim cum mortem, ceu dictum est, ab initio minime Deus condiderit. Nam si dicamus Adami corpus illud interitui quodam modo subjectum fuisse, nihil aliud significabimus nisi auctore Deo ab initio statim interitum ac mortem in nos imperium habuisse. Nequit autem hoc verum esse, nequit, cum mors a Deo, sicuti diximus, profecta

[66] Gen. III, 21. [67] Sap. I, 13 ; II, 23.

Digitized by Google

non fuerit. Quapropter omnis hic dubitatio tollatur. Nam si statim, cum hominem conderet Deus, ad eum dixisset : « Quacunque die vescemini de hac arbore, morte multabimini, » habuissent sane quod objicerent, qui Adamum inter immortalitatem ac mortalitatem medium quasi faciunt. At cum post creationem ipsius non exiguo interjecto spatio lex hæc promulgata fuerit, per quam mors occasionem adversus nos arripuit, prorsus hic hæsitare non debebant, qui Litteras sacras et attente nec sine convenienti pervestigatione se legere profitentur. Igitur ab initio rerum Deus hominem in statu interitus experte condidit, hoc est immortalem in ortum produxit ad imaginem æternitatis suæ.

Nihil hic difficultatis objici tibi patitor. Habes Anastasium Sinaitem, virum divinum, qui in oratione sua de Resurrectione sic inquit : « Condidit hominem Deus, et quidem Dei ad imaginem eum condidit. Hæc prima fuit creatio, simplex, nullum conjugii vinculum habens, interitus expers » Quodsi prima creatio fuerit expers interitus, quemadmodum sanctus hic vir ait, quid de homine primo dicemus? nimirum Deus eum statim ab initio expertem interitus condidit et dono immortalitatis ornavit. Quæ quidem verba nequaquam mea sunt, sed vir eximius Andreas antistes Cretensis in oratione sua De iis qui obdormierunt in hunc modum loquitur : « Cum hominem creasset Deus, hoc ei dignitatis largitus est ut esset particeps rationis, intelligendi facultate præditus, immortalis, interitus expers. » Quodsi dignitatem hanc immortalitatis homini Deus concessit, qui fieri potest, ut eumdem pariter et mortalem et immortalem dicamus, vel obnoxium interitui pariter et interitus expertem? nequit hoc prorsus mea quidem opinione fieri. Nam morti vel interitui subjecta conditio tribui.

87 Enimvero scire quidem nequeo quibus hi causis permoti non modo non miscenda misceant, cum Adami corpus medio inter immortalitatem ac mortalitatem loco constituunt, sed etiam naturales affectiones atque morbos ei tribuere non vereantur, qui ante peccatum tam illarum affectionum quam interitus expers erat, et quidem hoc ipsum citra demonstrationem aliquam e sacris petitam Litteris faciant. Quapropter nihil hic tibi verendum est. Nam hominem ad imaginem Dei conditum tali ab initio natura præditum fuisse, nimirum immortali et interitus experte, ac præterea corpus illud Adami nullo modo ulli passioni obnoxium fuisse, supra interitum scilicet omnem positum, Joannes ille noster Chrysostomus et prolixius et clarius te docebit. Etenim fuere nonnulli tam in hoc corpore interitui obnoxio carpendo et elevando acerbi, ut etiam indignum dicerent quod a Deo conditum existimetur. Si figmentum, aiebant, manuum Dei foret, non tot miseriis et ærumnis esset obnoxium. Adversus hos ille in hunc modum disserit : « Nemo mihi hominem hunc objiciat, qui offendit, qui condemnatus est, qui affectus ignomi-

Θεὸς, τότε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, » εἶχον ἄν τι καὶ λέγειν οἱ μέσον αὐτὸν ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος λέγοντες. Ἐπεὶ δὲ πολλῷ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ὕστερον ἐδίδοτο τὰ τῆς ἐντολῆς, ἀφ' ἧς ἄρα καὶ χώραν ὁ θάνατος ἐλάμβανε καθ' ἡμῶν (« Ἐὰν γὰρ φάγητε, » φησὶ, « θανάτῳ ἀποθανεῖσθε »), ἀμφιβάλλειν ὅλως οὐκ ἔπρεπε τοὺς ἐπερχομένους τέως ἐρευνητικῶς τὴν Γραφήν. Ἔκτισε μὲν οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἀπ' ἀρχῆς, τουτέστιν ἄφθαρτον αὐτίκα παρήγαγε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ.

Ἀλλὰ μὴ δυσχέραινε τούτου ἕνεκεν. Ἔχεις τὸν Σιναΐτην θεῖον Ἀναστάσιον ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· « Καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Πρώτη ποίησις αὕτη ἁπλῆ, ἄζυγος, ἄφθαρτος. » Εἴπερ οὖν ἡ πρώτη ποίησις ἄφθαρτος ἦν, ὡς ὁ διαληφθεὶς οὗτος ἔφη θεῖος ἀνὴρ, περὶ τοῦ πρώτου ἐκείνου τί χρὴ καὶ λέγειν ἀνθρώπου; Ἄφθαρτον μὲν γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς αὐτίκα παρήγαγεν, ὡς ἤδη προείρηται, καὶ ἀθανασίᾳ τετίμηκε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα. Ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης ἐν τῷ εἰς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτως εὕρηται λέγων· « Πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀξίωμα δέδωκεν αὐτῷ τὸ λογικόν τε καὶ νοερὸν καὶ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον. » Εἴπερ οὖν ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀθάνατον ὁ Θεὸς, πῶς λοιπὸν αὐτὸν θνητὸν καὶ ἀθάνατον εἴπωμεν, ἢ φθαρτὸν ὁμοίως καὶ ἄφθαρτον; Ἀνένδεκτον, ὡς οἶμαι, τοῦτο καὶ λίαν ἐστὶν, ὅτι μηδὲ προσήκει τῷ ἀθανάτῳ καὶ ἀνωλέθρῳ προσάπτειν ὅλως τὸ θνητὸν καὶ ἄφθαρτον immortali et interitus experti nequaquam potest vel

Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πόθεν ἐκεῖνοι λαβόντες τὰς ἀφορμὰς οὐ τὰ ἄμικτα μιγνύουσι μόνον, ἡνίκα δηλαδὴ τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐκεῖνο μέσον ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ πάθη φυσικὰ τῷ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀπαθεῖ καὶ ἀφθάρτῳ προσάπτειν οὐ παραιτοῦνται, καὶ ταῦτα χωρὶς ἀποδείξεως γραφικῆς. Ἀλλὰ μὴ δίδιθι τούτου ἕνεκεν. Ὅτι μὲν γὰρ ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ τοιαύτης ὑπῆρχε φύσεως ἀπ' ἀρχῆς, ἀφθάρτου δηλαδὴ καὶ ἀθανάτου, καὶ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐκεῖνο καθ' οἷον δή τινα τρόπον οὐκ ἔπασχε, φθορᾶς ἁπάσης ὑπέρτερον ὄν, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐπὶ πλέον διδάξει σε σαφέστερον ἅτε δὴ τὸν περὶ τούτου λόγον ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀνδριάντων ποιούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο φθαρτὸν διασύραντες ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτόν τινες, ὥστε καὶ ἀνάξιον αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἀποκαλεῖν (ἔλεγον γὰρ ὡς εἴγε πλάσμα τῶν θείων ὑπῆρχε χειρῶν, οὐκ ἂν οὕτω μυρίοις ὑπέκειτο πάθεσι), τοιοῖσδε πρὸς αὐτοὺς λόγοις ἐχρήσατο· « Μή μοι τὸν ἄνθρωπον τουτονὶ λεγέτω τις τὸν προπηκροκότα, τὸν καταδικασθέντα, τὸν ἠτιμωμένον, ἀλλ' εἰ βούλεσθε μαθεῖν, ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ἔπλασε τὸ σῶμα ἡμῶν ὁ Θεὸς, ἐπὶ τὸν παράδεισον ἔλθωμεν

Digitized by Google

καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἄνθρωπον ἴδωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως τὸ σῶμα ἐκεῖνο φθαρτὸν καὶ ἐπίκηρον ἦν, ἀλλὰ καθάπερ τις χρυσοῦς ἀνδριὰς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν ἄρτι καὶ λαμπρῶς ἀποστίλβων, οὕτως πίση, φθορᾶς τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπήλλακτο, καὶ οὔτε πόνος ἠνώχλει, οὔτε ἱδρὼς ἐλυμαίνετο, οὐ φροντίδες ἐπεβούλευον, οὐκ ἀθυμίαι ἐπολιόρκουν, οὐ ῥύπος, οὐ δάκρυον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐλύπει παθῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸν εὐεργέτην ἐξύβρισε, Θεός τε γενέσθαι ἤλπισε, καὶ μείζω τῆς οἰκείας ἀξίας ἔλαβεν ἔννοιαν, τότε δή, τότε σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεὸς φθαρτὸν αὐτὸν ἐποίησε καὶ θνητὸν, καὶ ταῖς πολλαῖς ταύταις ἀνάγκαις κατέδησε. » Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θειότατος Ἰωάννης. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄφθαρτον ἐκεῖνο τὸ σῶμα δικαίως ὁ λόγος ἐκάλεσε· τὸ γὰρ οἱῳ δή τινι φθορᾷ μὴ ὑποκείμενον ἄφθαρτον ὁμολογουμένως ἐστίν.

nia : sed siquidem scire vultis qualenam ab initio corpus nobis Deus formaverit, ad paradisum nosmet conferamus et hominum illum principem intueamur. Nec enim corpus ipsius interitui obnoxium et caducum erat, sed instar aureæ statuæ recens eductæ de fornace mirificeque splendentis ab omni corpus illud interitu erat immune. Non illi molestus erat labor ullus, non a sudore lædebatur, non insidiabantur ei curæ, non mœrores ipsum oppugnabant, non sordes, non lacrymæ, non aliud quidquam ejusmodi affectionum vexabat. Verum posteaquam adversus beneficum erga se Deum petulanter gessit, et Deum se evasurum speravit, et majora quam ipsius dignitas ferret animo concepit, tum vero castigans eum Deus interitui mortique reddidit obnoxium, ac variis hisce necessitatibus adstrinxit.» Hæc hominis illius divini verba sunt, quorum auctoritate si corpus Adami dicamus interitus expers fuisse, recte id quidem facturi sumus: nam quod nulli subjectum est interitui, haud dubie fatendum est interitus expers esse.

Εἰ δὲ ἄφθαρτον, πῶς ἄρα καὶ τίνα τρόπον ἔπασχε, τοῦτο μαθεῖν ἀξιοῦμεν. Ἡμεῖς γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοῆσαι, πῶς ὑπέπιπτε πάθεσι σῶμα πάσης ἀπηλλαγμένον φθορᾶς, οὐκ ἐσμὲν ἱκανοὶ, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν μαθεῖν. Ὅτι δὲ ἄφθαρτον ἐκεῖνο τὸ σῶμα καὶ ἀθάνατον ἦν, ὁ μακάριος ἔδειξε Κύριλλος ἐν τῷ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ αὐτοῦ, κατὰ λέξιν οὕτως εἰπών· « Ἐπεποίητο μὲν ἀπὸ γῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ, ἄμεινον δὲ θανάτου καὶ φθορᾶς ἦν· ἐνεφύτευσε γὰρ αὐτῷ τὴν ζωὴν ὁ τῆς ζωῆς χορηγός. » Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος αὐτὸ τοῦτο παριστῶν ἔλεγε· « Πλάσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς αἰωνίου ζωῆς ἀπόλαυσιν αὐτῷ ἐχαρίσατο. » Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ θειότατος Βαρλαὰμ οὕτω πρὸς Ἰωάσαφ εὑρηται λέγων· « Τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἄνθρωπον ὁ Θεὸς αὐτεξουσιότητι καὶ ἀθανασίᾳ τιμήσας βασιλέα πάντων τῶν ἐπιγείων κατέστησεν. » Ἀλλ' ὅρα, καὶ μὴ παρέργως ἐπέρχου τὰ τοιαῦτα θεῖα ῥητά. Ἅμα μὲν γὰρ ὁ κατ' εἰκόνα παρήγετο, καὶ ἅμα τῆς αὐτεξουσιότητος ἠξίωτο καὶ τῆς ἀθανασίας ὑπὸ Θεοῦ. Καὶ πῶς λοιπὸν αὐτὸν εἴπωμεν ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος μέτοχον; Ἀσυλλόγιστον, ὡς οἶμαι, καὶ τοῦτο λίαν ἐστίν. Εἰ γὰρ ἐννοῆσαι εἴχομεν ὅτι βασιλέα κατέστησε τῶν ἐπιγείων αὐτὸν, ἀθανασίᾳ τιμήσας αὐτὸν πρότερον, οὐκ ἂν ἐκεῖσε καὶ θνητότητα παρεμιγνύομεν, οὐκ ἂν ἀσυλλόγιστα τὰ τοιαῦτα διενοούμεθα περὶ τοῦ γεγενημένου κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης αὐτὸ τοῦτο παρίστησι, διεξιὼν οὕτωσι κατὰ λέξιν ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον κα' ὁμιλίᾳ αὐτοῦ· « Δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ἠβουλήθη πάντων τῶν ὁρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν. Διὸ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουληθεὶς εἶναι αὐτὸν καὶ ἀθάνατον εἰς τὸ διηνεκές. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ ῥᾳθυμίαν ὤλισθε καὶ παρέδη τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν, οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τέλεον αὐτὸν, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀφῆκε σχεδὸν εἶναι ἀρχῆς. »

Quodsi expers interitus fuit, quo pacto tandem aliquid pati potuerit scire cupimus. Etenim cogitare per nos ipsos, qui corpus ab omni liberum ac immune interitu sub affectiones cadere potuerit, non satis possumus; ideoque per alios hoc ipsum expetimus cognoscere. Corpus quidem **88** illud expers interitus et immortale fuisse, beatus etiam Cyrillus ostendit, in oratione sua de hominis creatione sic ad verbum disserens: «De terra quidem factum erat Adami corpus, sed idem supra mortem et interitum omnem positum erat: quippe vitam ei vitæ suppeditator et auctor inseverat.» Idem et a Basilio magno verbis his significatur: «Cum formasset hominem Deus, æternæ vitæ fruitionem ei largitus est.» Præter hos divinus ille Barlaamus ad Joasaphum in hanc sententiam scripsit: Hominem illum principem Deus voluntate libera præditum et ornatum immortalitate universarum rerum terrestrium regem constituit. Ipsa denique sacrarum Litterarum verba mihi aspice, nec obiter perlege. Simul enim homo ad imaginem Dei condebatur, et tam arbitrio voluntatis libero quam immortalitate divinitus donabatur. Quo igitur pacto dicemus eum pariter immortalitatis ac mortalitatis participem? Abhorret hoc scilicet ab omni ratione. Quippe si nobiscum recte possemus expendere quod hominem Deus terrestrium regem constituerit, ornatum ab se prius immortalitate, non hic mortalitatis quidquam immisceremus, non de condito ad imaginem Dei quidquam absurdi cogitaremus. Facit huc Joannis Chrysostomi locus, qui in oratione 21 de sex dierum operibus exstat: «Cum hominem, inquit, creasset Deus voluit eum in res universas aspectabiles imperium habere. Idcirco etiam ei naturam et essentiam animæ largitus est, quod cum perpetuo vellet immortalem esse. Ac tametsi per secordiam lapsus sit mandatumque sibi præscriptum transgressus, non tamen ipsum prorsus aversatus est, sed immortalitate spoliatum ac morte damnatum propemodum in eodem imperio reliquit.»

Digitized by Google

Hic autem notandum quod non solum Deus ipsum constituere voluerit aspectabilium regem, sed etiam hoc imperium ei concessum absolute fuisse rebus ipsis declararit. Quippe ad ipsum animalia cuncta deduxit, tametsi quid secuturum esset non ignoraret. Quo factum ut omnia servilem in modum ipsi astantia suas per ipsum appellationes acceperint. Ita per mentem intelligentiæ vi præditam Deus hominem etiam immortalitate ornavit. Quanquam enim futuram non multo post exorbitationem non nesciret, tamen cum ob solum cogitationis institutum damnare non vellet, consentanea Deo ratione consilium suum perficit; adeoque mentis participem, ut diximus, animam ei largitur, ut omnino immortalis esset. Enimvero cur hominem statim ab initio regem terrestrium et immortalem condidit? Ut hinc discamus etiam opificem illum nostri Deum cunctis illis supernis **89** potestatibus cum imperio præesse, necnon eumdem esse immortalem omnisque expertem interitus. Na n ea de causa pulvere sumpto inquit : « Faciamus hominem ad imaginem nostram. » Quod cum Salomo non ignoraret, « Deus, ait, mortem non condidit, sed in statu interitus experte ad imaginem æternitatis suæ hominem creavit [88]. » Ac tametsi deinceps eum ad mortem damnavit, non tamen diu consolationis egere permisit. Nam transfert Enochum, eaque re naturam nostram condocefacit ut immortalitatem illam exspectet, qua propter inobedientiam excidit. Audi quid hac in parte magnus ille Athanasius in oratione sua de Assumptione tradat : « Mors quidem intravit per inobedientiam, verum nihilominus suæ comminationis vigorem laxans Deus statim humano generi spem immortalitatis oriri facit, dum Enochum e medio rapit, eoque pacto nos docet metas immortalitatis exspectandas nobis esse. » Confirmant hæc et Christi discipuli, cum dicunt ea quæ Enocho et Eliæ acciderint, repræsentare nobis insigniter liberationem nostri ab interitu et vitam illam perpetuam. Ac de his quidem in hunc modum illi disseruerunt. Joannes autem Chrysostomus exposuit etiam illustrius hominem primum hac ab interitu immunitate præditum fuisse, idque per hæc ipsa verba : « Placuit Enochus Deo, propterea transfertur. Hic mihi Domini bonitatem intuere. Cum enim reperisset hominem egregia virtute præditum, non ea dignitate spoliat ipsum quam ante mandati violationem homini primum formato largitus fuerat. » Quodsi ita est, quid verbis est opus? Nam si primus homo immunitatem illam ab interitu habuit, quam ut homines exspectent Enochus translatus docuit, omnino perspicuum est quod a Deo talis conditus ab initio fuerit, qualem ex mortuis resurrecturum oracula divina tradunt. His tu fidem derogare noli. Nam et Anastasius ille Sinaites, in oratione sua de resurrectione, verbis his eadem apertissime tra-

[88] Sap. I, 13.

Ἀλλ' ἐνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Οὐδὲ γὰρ ἠβουλήθη μόνον ὁ Θεὸς βασιλέα καταστῆσαι τῶν ὁρωμένων αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀπηρτισμένην ἔδειξε τὴν ἀρχήν. Ἤγαγε γὰρ τὰ ζῶα πάντα τηνικαῦτα πρὸς αὐτὸν, καίτοι γε τὸ μέλλον οὐκ ἀγνοῶν. Καὶ οὕτω τὰ πάντα δουλικῷ παριστάμενα σχήματι παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπωνυμίας ἐδέχοντο. Οὕτω μὲν οὖν ἔφθασε διά γε τῆς νοερᾶς ψυχῆς καὶ ἀθανασίᾳ τιμήσας αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ τὴν γενησομένην αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ παρεκτροπὴν οὐκ ἦν ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ καταδικάζειν ἐκ μόνης οὐ θέλει προαιρέσεως, τὴν ἑαυτοῦ βουλὴν ἐπ' αὐτῷ θεοπρεπῶς ἐκπληροῖ, καὶ ψυχῆς αὐτῷ, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μεταδίδωσι νοερᾶς, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον εἰς τὸ διηνεκές. Ἀλλὰ γάρ τίνος ἕνεκεν ἄρχοντα τῶν ἐπιγείων ἐποίησε καὶ ἀθάνατον αὐτίκα τὸν ἄνθρωπον; Ἵνα μάθωμεν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς πασῶν ἄρχει τῶν ἄνω δυνάμεων, καὶ ὅτι ἀθάνατός ἐστι καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀνώλεθρος. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ προλαβὼν χοῦν ἔλεγε· « Κατ' οἰκείαν εἰκόνα ποιήσωμεν τὸν ἄνθρωπον. » Ὁ δὴ καὶ ὁ Σολομὼν εἰδὼς, « Ὁ Θεὸς, ἔλεγε, θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ. » Πλὴν εἰ καὶ θανάτῳ κατεδίκασε μετὰ ταῦτα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ἀπαραμύθητον εἶναι μέχρι πολλοῦ. Μετατίθησι γὰρ τὸν Ἐνὼχ, καὶ τηνικαῦτα τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ἡμῶν ἀθανασίαν ἐκείνην ἐκδέχεσθαι ἧς ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν. Καὶ ἄκουε τί περὶ τούτων φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ· « Θάνατος μὲν εἰσῆλθε διὰ τὴν παρακοὴν, λύων δὲ ὅμως τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς ἐλπίδα εὐθὺς ἀθανασίας ἀνέτειλε τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσου ἁρπάζει, κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ὅρους ἀθανασίας ἅμα ἐκδέχεσθαι. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῦσι καὶ οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ λέγοντες ὅτι τὴν ἀπαφθάρτισιν ἡμῶν καὶ πολυζωΐαν τὰ κατὰ τὸν Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν ἐναργῶς παριστᾷ. Πρόσεχε οὖν· τὴν γὰρ ἀπαφθάρτισιν ἡμῶν καὶ ἀπαθανάτισιν ἀπὸ Θεοῦ λαβὼν ὁ Ἐνὼχ διὰ τῆς μεταθέσεως τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ἡμῶν, ὡς ἤδη προείρηται, ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ χρυσόῤῥήμων Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξεν ὅτι τὴν ἀπαφθάρτισιν ταύτην ὁ πρῶτος ἐκεῖνος εἶχεν ἄνθρωπος, οὕτω κατὰ λέξιν εἰπών· « Εὑρέστησεν Ἐνὼχ τῷ Θεῷ, καὶ μετατίθεται. Καὶ ὅρα Δεσπότου ἀγαθότητα. Εὑρὼν γὰρ ἄνδρα τὴν ἀρετὴν κατωρθωκότα οὐκ ἀπεστέρισεν αὐτὸν τῆς ἀξίας ἣν τῷ πρωτοπλάστῳ ἐχαρίσατο πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς. » Εἰ δὲ τοῦτο οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν; Εἰ γὰρ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος τὴν ἀπαφθάρτισιν εἶχε ταύτην, ἣν ἐκδέχεσθαι τὴν θνητὴν φύσιν ἐδίδασκε μετατεθεὶς ὁ Ἐνὼχ, φαίνεται πάντως ὅτι τοιοῦτος ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ὁποῖον αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆναι τὰ θεῖα φάσκουσι λόγια. Μὴ οὖν ἀπίστει τοῖς λεγομένοις. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Σιναΐτης θεῖος; Ἀναστάσιος

Digitized by Google

ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ αὐτοῦ τὸν περὶ τούτου λόγον ἀριδηλότερον ποιεῖται, καὶ οὕτω φησί· « Τοιοῦτον ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται τὸ σῶμα τὸ πεσὸν, ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀποβαλόμενον ἅπαν ὅπερ ἔφθασε διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπισυμβῆναι αὐτῷ. » Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἐγήγερται ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δὲ ἐγειρόμενον ἐκεῖνο σῶμα τότε θανάτου καὶ φθορᾶς ἔμεινον ἐγερθῆναι ὡμολόγηται, καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ὁ πάμμεγας Παῦλος οὕτω λέγων· « Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, » εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἐκεῖνο, λέγω δὴ τὸ πρώτως ὑπὸ Θεοῦ ποιηθὲν, ἀθάνατον ἀληθῶς ὑπῆρχε καὶ ἄφθαρτον, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν. Αὐτὸ τοῦτο παρίστησι καὶ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, ἡνίκα καὶ μᾶλλον εὕρηται τὸ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ ῥητὸν ἐπεξηγούμενος τὸ διαλαμβάνον οὕτως· ἐν λέξεσι· « Τί τὸ γεγονός; αὐτὸ τὸ γενησόμενον. Καὶ τί τὸ πεποιημένον; αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον. » Λέγει γὰρ ὅτι χειρὶ Θεοῦ πεποιημένος ἄνθρωπος οὐχ ὃ νῦν ἐστι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἦγουν τρεπτὸς καὶ φθαρτὸς, τοῦτο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὃ ποιηθήσεται ὕστερον, ἄτρεπτος δηλονότι καὶ ἄφθαρτος. Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε, κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ, καθά φησι Σολομών· εἴπερ οὖν ἔδειξε τὸ οἰκεῖον φιλότιμον μεταδοὺς αὐτῷ ψυχῆς νοερᾶς ὡς εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκὲς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησιν· εἴπερ οὖν ζωῆς αἰωνίου ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος· εἴπερ οὖν ἡ πρώτη ποίησις τοῦ Ἀδὰμ ἄφθαρτος ἦν, ὡς ὁ Σιναΐτης φησὶ θεῖος Ἀναστάσιος· εἴπερ οὖν ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς τὸ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς ὁ θεῖος Ἀνδρέας εὕρηται λέγων· εἴπερ αὐτεξουσιότητι καὶ ἀθανασίᾳ τιμήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς βασιλέα πάντων τῶν ἐπιγείων κατέστησε, καθάπερ ὁ μακάριός φησι Βαρλαὰμ, πῶς λοιπὸν θνητὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἀθάνατον ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι εἴπωμεν; ἀνένδεκτον, ὡς οἶμαι, τοῦτο καὶ λίαν ἐστί. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἀνένδεκτον, εἴγε καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐκ ἐᾷ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοιαῦτα φαντάζεσθαι; Παντὸς γὰρ ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος ἀνενδεὲς τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐκεῖνον εἰκὼν εἶναι, ἔδειξε προφανῶς ὅτι στολὴν ἀθανασίας ἠμφιεσμένος ἦν ὁ πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις ἀντιλέγειν οὐ θεμιτόν. Ἦ γὰρ ὑπέκειτο τὸ σῶμα ἐκεῖνο πάθεσι φυσικοῖς καὶ φθαρτὸν ὁμολογουμένως ἦν, ἢ παθῶν παντοίων ὑπέρτερον ἦν, ὡς ὁ λόγος ἤδη διείληφε. Καὶ περὶ ἀφθαρσίας ἀμφιβάλλειν οὐ χρή· φαίνεται γὰρ ὅτι φθορᾷ οἱαδήποτε μὴ ὑποκείμενον ἀληθῶς ἄφθαρτον ἦν.

Οὕτω μὲν οὖν, ἀγαπητὲ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ φθαρτὸν ὡμολόγηται πρὸ τοῦ πάθους, ἐπειδὴ πάθεσι φυσικοῖς ὑπέκειτο, καὶ ἄφθαρτον αὖθις μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν·

A ctat. Tale suscitatum est ex mortuis corpus, dudum collapsum, quale ab initio erat, rejectis atque depositis omnibus quæ prius ei per peccatum accidere. Velim his mihi verbis animum advertas. Si tali suscitatum est quale ab initio erat, etsi corpus illud, quod excitatur, sic suscitari constat ut supra mortem interitumque positum sit, quod ipsum magnus ille Paulus confirmat hisce verbis : « Oportet hoc corruptibile incorruptibili natura, et hoc mortale immortalitate indui [69], » plane perspicuum est etiam corpus illud, quod est omnium primo factum a Deo, revera immortale ac interitus expers fuisse (20), sicuti jam sæpe diximus. Idem et Nyssensis ille Gregorius [20] tradit, ubi dictum illud Ecclesiastæ declarat, cujus hæc verba sunt : « Quid est B quod fuit? idem illud quod erit. Quid factum? idem illud quod fiet [70]. » Inquit enim hoc loco manu Dei factum hominem, non quod nunc propter peccatum est, nimirum mutationi et interitui obnoxius, ab initio fuisse, sed quod deinceps efficietur, expers scilicet mutationis et interitus. Quapropter si Deus in statu interitus experte condidit hominem ad imaginem æternitatis suæ, quemadmodum Salomo loquitur ; si honorem ei proprium detulit, communicata cum ipso anima intelligentiæ vi prædita, quo perpetuo immortalis esset, quemadmodum Chrysostomus ait ; si æternæ vitæ fruitionem largitus est homini ab initio Deus, ut magnus ille Basilius loquitur ; si Adami prima creatio interitus erat expers, ut Anastasius ille Sinaites inquit ; si C dignitatem hanc ab initio Deus homini dedit ut immortalis et incorruptibilis esset, ut vir divinus Andreas dixisse reperitur ; si hominem Deus libertate voluntatis donatum et exornatum immortalitate regem omnium terrestrium constituit, quemadmodum vir beatus Barlaamus prædicat, quo tandem ore pariter eum mortalem ac immortalem a Deo conditum dicemus? nequit hoc ullo pacto fieri, quando peritissimus ille rerum divinarum Gregorius ejusmodi nos de homine illo principe imaginari non sinit. Cum enim illum nullo vel tegumento vel vestitu indiguisse tradit, clare demonstrat ornatu immortalitatis amictum fuisse. Enimvero his contradicere velle iniquum fuerit. Nam vel corpus D illud affectionibus hisce naturalibus subjectum erat, et pro confesso statuetur obnoxium corruptioni fuisse : vel supra omnes affectiones erat positum, quemadmodum oratione superiori est declaratum. Itaque de incorruptibilitate ipsius minime dubitandum est, cum manifesto pateat interitui nullo reapse subjectum fuisse.

Eodem modo, dilecte fili, corpus etiam Domini nostri Jesu Christi corruptibile fuisse fatemur ante passionem, cum affectionibus naturalibus subjectum fuerit, ac rursum post passionem et resurrectionem

[69] I Cor. xv, 53. [70] Eccle. i, 9.

(20) Hic et infra in multa disputat Glycas de immortalitate primi hominis Adami, quæ a veritate longius aberrant, ut pluribus theologi edisserunt ac sacræ Scripturæ interpretes, quos consule.

Digitized by Google

incorruptibile. Nam affectiones ejusmodi prorsus deposuit ex mortuis suscitatum. Qua ipsa de causa nudum e sepulcro exsiliit, relictis in eo cunctis sepulcralibus exuviis : quippe jam factum incorruptibile, ceu diximus, non tegumenti ullius egebat.

Quid multis verbis opus est? Si primus ille Adamus pariter mortalis erat et immortalis, si naturalibus affectionibus obnoxius erat, ut multi opinantur, omnino necessarium est statuamus **91** nostra quoque corpora deinceps conditionis ejusdem futura, si quidem ad statum primi illius Adami revertentur. Id vero dici nefas fuerit, quando etiam oratione deficiente fidem facere nobis ipsæ res abunde possunt. Quippe si homo hic obnoxius interitui, posteaquam defossus in terram fuerit et computruerit, incorruptibilis et immortalis ex mortuis suscitatur, beato Paulo hoc ipsum verbis hisce comprobante : « Seritur in mortalitate, suscitatur in immortalitate [71], » clarissime patet etiam Adamum ante peccatum talem ab initio fuisse, nimirum incorruptibilem et immortalem. Neque mirum hoc tibi videatur, quando etiam conjectum in terram semen tale consuevit oriri quale prius erat. Nam sive tritici granum appelles sive hordei sive aliud quodvis semen, illud ipsum e terra prodit quod in eam conjectum fuerat.

Hæc fabulosa tibi nequaquam videantur. Etenim magnus etiam Athanasius ille probare volens, nos ex incorruptibili natura corruptibiles factos esse ac vicissim ex corruptibili resurrecturos incorruptibiles, grani similitudine quam aptissime usus est, in hunc modum ad Antiochum disserens : « Quemadmodum grano spicam ab initio Deus adjunxit, et contrita spica granum consitum rursus spicam producit, sic homo divinitus incorruptibilis factus est, deinde per inobedientiam attritus interiit. Verum ubi per mortem seritur et terra defoditur, repullulat et incorruptibilis fit, qualis ab initio erat. » Noli hoc loco mihi objicere : si erat antea immortalis, quo pacto deinceps interitui mortalitatique factus est obnoxius? Hanc tu mihi vocem, quo pacto, missam facito. Nam Deus erat, qui dixerat, « Quocunque die vescemini hac arbore, morte multabimini [72]. » Et audes tu mihi objicere, quo pacto mortalis factus sit qui immortalis erat? Desine, quo pacto, interrogare. Joannes ille Chrysostomus in oratione sua de Adami exsilio dubitationem hanc tibi solvet. Transgressus est, inquit, mandatum Adamus ; comedit a quo jussus erat abstinere : propterea qui imortalis erat, mortalis factus est. Quonam id pacto percunctari desine, ne forte de hoc mortali corpore magis etiam hæsites, et quonam pacto resurrecturum sit ex mortuis immortale quæras, cum mortale sit et corruptibile. Nam qui de eo dubitat, quo pacto qui im-

[71] I Cor. xv, 42. [72] Gen. II, 19.

A καὶ τοιαῦτα γὰρ ἀπέθετο πάθη παντάπασιν ἐκ νεκρῶν ἐγερθέν. Ἔνθεν τοι καὶ γυμνὸν ἐκ τάφου ἐξέθορεν, ἐκεῖσε παντάπασι καταλιπὼν τὰ ἐνταφια· καὶ γὰρ ἄφθαρτον, ὡς εἴρηται, γεγονὸς ἐπικαλύμματος οἱουδήτινος οὐκ ἦν ἐνδεές.

Ἀλλὰ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἴπερ οὖν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδὰμ θνητὸς ὁμοῦ καὶ ἀθάνατος ἦν, εἴπερ οὖν φυσικοῖς ὑπέκειτο πάθεσι κατά γε τὴν τῶν πλειόνων ὑπόληψιν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ ἡμέτερα μετὰ ταῦτα τοιαύτης ἐπιτεύξεσθαι λήξεως, εἴγε πρὸς ἐκεῖνον ἔχουσι τὸν πρῶτον Ἀδὰμ δηλαδὴ τὴν ἐπάνοδον. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τούτοις τοιοῦτόν τι λέγειν οὐ δίκαιον, εἴγε καὶ πρὸ τοῦ λόγου πείθειν ἡμᾶς ἱκανὰ καὶ λίαν αὐτὰ τυγχάνει τὰ πράγματα. Εἰ γὰρ B ὁ φθορᾷ ὑποκείμενος οὗτος ἄνθρωπος χωννύμενος τῇ γῇ καὶ σηπόμενος ἄφθαρτος ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται καὶ ἀθάνατος, καὶ πιστοῖ τὸν λόγον ὁ μακάριος Παῦλος, οὕτω περὶ τούτου λέγων· « Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ, » εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ ὁ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἐκεῖνος Ἀδὰμ τοιοῦτος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἄφθαρτος δηλαδὴ καὶ ἀθάνατος. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, εἴγε καὶ σπέρμα τῇ γῇ καταβαλλόμενον τοιοῦτον ἀναδίδοσθαι εἴωθεν, ὁποῖον ἄρα καὶ πρότερον ἐτύγχανεν εἶναι. Εἴτε γὰρ σίτου κόκκον εἴποις εἴτε κρίθους, εἴ ἕτερον σπέρμα οἱουδήποτε, ἐκεῖσε πάντως ἐπανέρχεσθαι πέφυκεν ὅθεν δηλονότι ἐκπέπτωκεν.

Ἀλλὰ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀποδεῖξαι θέλων ὅτι ἐξ C ἀφθάρτου φθαρτοὶ γεγόναμεν, καὶ ὅτι ἀπὸ φθαρτοῦ πάλιν ἄφθαρτοι ἀνιστάμεθα, τῷ τοῦ κόκκου ὑποδείγματι καὶ μάλα προσφυῶς ἐχρήσατο, πρὸς Ἀντίοχον οὕτως εἰπών· « Ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κόκκου στάχυν ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, τοῦ δὲ στάχυος συντριβέντος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν ὁ κόκκος σπειρόμενος ἀναβλαστάνει στάχυν, οὕτως ὑπὸ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος γέγονεν ἄφθαρτος, εἶτα δὲ διὰ τῆς παρακοῆς συνετρίβη καὶ φθορᾷ περιέπεσε, σπειρόμενος δὲ διὰ τοῦ θανάτου καὶ τῇ γῇ καταχωννύμενος ἀναβλαστάνει, καὶ γίνεται ὥσπερ ἦν ἄφθαρτος ἀπ' ἀρχῆς. » Καὶ μή μοι λέγε ὡς εἴγε τέως ἀθάνατος ἦν, πῶς ὑπέπεσε μετὰ ταῦτα φθορᾷ καὶ θνητότητι; ἄφες τὸ πῶς. Θεὸς ἦν ὁ εἰπών· « Ἢ δ' ἂν ἡμέρᾳ D φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. » Καὶ σὺ λέγεις ὅτι πῶς ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός; ἄφες τὸ πῶς· ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῷ εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Ἀδὰμ λόγῳ αὐτοῦ τὴν ἀπορίαν ἐπιλύσει σοι ταύτην, οὕτω λέγων· « Παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, ἔφαγεν ἀφ' οὗ παρηγγέλθη μὴ φαγεῖν, καὶ τούτου χάριν ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός. » Ἄφες τὸ πῶς, ἵνα μὴ καὶ ἐπὶ τῷδε τῷ θνητῷ σώματι πλείονι συσχεθῇς ἀπορίᾳ, πῶς ἀναστήσεται, λέγων, ἀθάνατον ἐκ νεκρῶν, εἴγε θνητόν ἐστι καὶ φθαρτόν; Ὁ γὰρ ἀμφιβάλλων ἐπ' ἐκείνῳ, πῶς ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητὸς, ἐξ ἀνάγκης ἂν ἀπορήσειε καὶ ἐπὶ τούτῳ. Οὐκοῦν ἄφες τὸ πῶς. Ὁ Θεὸς ὅπου, ἐκεῖσε χώραν οὐκ ἔχει

Digitized by Google

τὸ πῶς;. Ἔπλασε μὲν γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ἄρχοντα τῶν ἐπιγείων πάντων κατέστησε, διηνεκῆ δέδωκε τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ, καθάπερ ἄνω διείληπται· καὶ εἶχε μὲν εἰς αἰῶνας οὕτω κατ' αὐτὸν, ὅτι καὶ ἀμεταμέλητα τὰ θεῖα χαρίσματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἁμαρτίαν αὐτὸν ἑώρα κατολισθαίνοντα, κἀντεῦθεν ἐκπίπτοντα τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης καὶ ἰσαγγέλου διαγωγῆς, παραχωρεῖ διὰ τοῦτο καὶ λαμβάνει κατ' αὐτοῦ χώραν ὁ θάνατος, ὅτι μηδὲ συνέφερεν ἔκτοτε διηνεκῆ προσεῖναι τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ γέγονέ τι τοιοῦτον, εἰ μὴ συγχώρησις ἐκεῖθεν ἐδίδοτο φιλανθρωπίας ἕνεκεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακὸν, οὐκ ἂν ἐκείνῳ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ, τῷ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντι κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ, προσήγγισε θάνατος· οὐκ ἂν ὑπέπεσε φθορᾷ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ φθορᾶς καὶ θανάτου ἄμεινον ὑπάρχον τὸ πρότερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ἀθάνατον αὐτὸν ὁμοῦ καὶ θνητὸν ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι εἴπωμεν; Εἰ γὰρ καὶ θανάτῳ ὑπέπεσε μὴ φυλάξας τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν, ἀλλ' ὕστατον τῆς οἰκονομίας, ὡς ἤδη προείρηται, τοῦτο πάντες εὑρήσομεν, εἴγε τῇ ἀκολουθίᾳ προσέχειν αἱρούμεθα τῆς ἁγίας Γραφῆς. Οὐδὲ γὰρ ὅτε παρῆγε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ὡς ἄνω διείληπται, τότε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· « Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, » ἀλλὰ πολλῷ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ὕστερον. Μετὰ γὰρ τὸ καθίσαι βασιλέα, μετὰ τὸ ἀναχθῆναι τὰ ζῶα πρὸς αὐτὸν, μετὰ τὸ πέρας ἐπ' αὐτῷ δέξασθαι τὰ τῆς θείας βουλῆς, τότε πρὸς αὐτὸν ἡ τοιαύτη γέγονε θεία φωνὴ, τότε δὴ, τότε καὶ χώραν ὁ θάνατος ἐλάμβανε κατ' αὐτοῦ. Διὰ τί δὲ ταῦτα, καὶ τίνος ἕνεκεν; Ἵνα μὴ ἀθανάτου μείναντος αὐτοῦ μετὰ τὴν παράβασιν μείνῃ σὺν αὐτῷ καὶ τὸ κακὸν ἐξ ἀνάγκης ἀθάνατον.

A mortalis erat mortalis factus sit, necessario de hoc etiam dubitaverit, nec resuscitationem ipsius ex mortuis facile admittendam existimaverit. Quamobrem illud tuum, quo pacto, missum facito. Ubi Deus, ibi quo pacto locum non habet. Condidit enim Deus hominem ad statum interitus expertem, omnium terrestrium principem constituit, perpetuam ei largitus **92** est immortalitatem, uti supra declaratum est, ipsum denique quod attinet, habiturus hanc erat homo sæculis æternis, cum munera Dei sint irrevocabilia; sed quia videbat eum ad peccatum delabi ac propterea sublimi illo vitæ genere, quod angelorum vitæ par erat, excidere, ipso concedente mors adversus eum occasionem arripit. Quippe ne expediebat quidem hominem ex eo tempore immortalem esse. Nam nisi tale quiddam accidisset, nisi condonatio deinceps facta fuisset ex benevolentia, ne malum perpetuum foret, nequaquam permisisset Deus ut mors ad hominem primum in statu experte interitus conditum ad imaginem æternitatis Dei accederet; nec corpus illud supra mortem et interitum omnem prius positum corruptioni factum fuisset obnoxium. Quæ cum ita sint, quo tandem pacto dicemus eum mortalem pariter et immortalem esse conditum a Deo? Quanquam enim non servato mandato sibi præscripto in mortem incidit, tamen hoc ipsum referri debere ad posteriorem illam administrationem, uti superius indicatum est, reperiemus, si quidem seriei sacrarum Litterarum advertere animum volemus. Non enim tum cum conderet hominem Deus, ut antea dicebamus, his ad ipsum verbis usus est: «Quacunque die vescemini hac arbore, morte multabimini [73], » sed aliquanto post ejus creationem interjecto tempore. Posteaquam enim regem ipsum constituerat, posteaquam animalia cuncta deduxerat ad eum, posteaquam divinum de ipso consilium ad exitum perductum erat, tum demum hac eum voce compellat. Simul adversus ipsum id temporis mors locum invenit. Quamobrem hoc? Ne si mansisset immortalis post transgressionem, necessario peccatum quoque cum ipso sine fine maneret.

B

C

Ὅτι δὲ ἀθάνατος ἔμελλε μεῖναι μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ γέγονέ τις οἰκονομία θεία ὥστε μὴ καὶ ἡμᾶς ἀθάνατα πάσχειν κατὰ τοὺς ἐκπεσόντας ἀγγέλους, ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος τοῖς ἀμαθέσι δίδωσι τέως ἡμῖν ἐννοεῖν. « Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις, » φησὶ, « γεγόνασιν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἀπεγυμνώθησαν, χιτῶνας δερματίνους, ἤγουν τὴν ἀπὸ τῶν ζώων νεκρότητα, οἰκονομικῶς ἐνέθηκε τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον ᾖ. » Καλῶς δὲ εἶπεν οἰκονομικῶς ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ· κηδόμενος γὰρ ἡμῶν ὁ Θεὸς, ὥστε μὴ ἁμαρτάνειν ἀθάνατα καὶ ὥστε μὴ συμπαραμένειν εἰς αἰῶνας τῇ ἐπωδύνῳ ταύτῃ καὶ μοχθηρᾷ βιοτῇ, καθὰ δὴ καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι, παραχωρεῖ τῷ θανάτῳ κατὰ τοῦ ἀθανάτου χωρῆσαι, καὶ γίνεται τούτῳ τῷ τρόπῳ θνητὸς ὁ ἀθάνατος καὶ φθαρτὸς ὁμοίως ὁ ἄφθαρτος. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς ἐπὶ πλέον ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω περὶ τούτου λέγων·

D

Et vero immortalem futurum fuisse hominem etiam post peccatum, nisi dispensatio divina quædam accessisset, ne ipsi quoque perpetuis pœnis subjiceremur, ut angelis lapsis accidit, divinus ille vir, Gregorius antistes Nyssenus ostendit. Postea quam, ait, homines illi principes vetita commiserunt ac beatitate sua nudati sunt, pelliceis tunicis, hoc est animalium mortalitate, certo quodam consilio et dispensatione Deus naturam ad immortalitatem conditam induit, ne malum perpetuo duraret. Quibus in verbis præclare dictum fecisse Deum hoc certo quodam consilio et dispensatione. Nam sollicitus de nobis, ne forte perpetuo peccaremus neu tristis hæc et ærumnosa vita duraret æternum, uti Joannes etiam Chrysostomus inquit, morti potestatem facit immortalem invadendi, atque hoc modo mortalis fit qui immortalis erat, et corruptibilis qui nulli erat interitui obnoxius. **93** Idem nobis etiam Basilius persuadeat, cujus hæc verba

[73] Gen. II, 17.

Digitized by Google

sunt: «Mortem Deus non prohibuit, ne infirmitas, ac morbus ille noster æternum duraret. Quo fit ut in lucro mors poni debeat, et hæc pœna beneficii loco haberi, quemadmodum Gregorius ille cognomento Theologus scripsit; adeoque nos idcirco mœrere non convenit. Quamvis enim in terram, unde sumpti sumus, revertimur juxta imprecationem illam Dei: «Terra es, et in terram redibis[74],» tamen indidem, uti Chrysostomus scripsit, suscitamur ac meliorem ad conditionem transformamur, ita ut tales rursum evadamus quales eramus prius, hoc est interitus expertes et immortales.

Nihil igitur hic hæsitandum, quando Patres illi divini resurrectionem ex mortuis nihil aliud nobis polliceri tradunt quam lapsorum in integrum et conditionem pristinam restitutionem. Vide, si placet, quid præ cæteris divinus ille vir Anastasius in hac parte dicat: «Fecit, inquit, hominem Deus, et quidem eum ad imaginem Dei fecit. Hæc prima hominis creatio fuit, simplex, expers conjugii, expers interitus; ad quam creationem corporum resurrectio respicit, uti quæ sit lapsorum ad pristina reversio. Quid multa proferri opus est? exposita in Evangeliis[75] de ove aberrante similitudo, itidemque altera de drachma perdita, prorsus ipsam hominis tam deerrationem atque lapsum quam ad pristinum statum reversionem declarant. Nam illam ob causam relictis cœlis Deus in terram descendit et homo factus est, ut nos, qui lapsi eramus, ad pristinum adeoque primum illum honorem reduceret. Cæteroqui reversus filius ille prodigus non audisset: «Induite ipsum priore stola[76].»

Quodsi qui dicunt Adamum quidem a Deo conditum fuisse immortalem, verum nihilominus talem exstitisse qui mortalis esse posset, hoc est qui mortalitati posset obnoxius fieri, siquidem mandatum sibi præscriptum non observaret, hanc nos quidem ipsorum orationem admittimus, atque admitti posse videatur, præsertim iis qui altius sacrorum Patrum scripta pervestigare nolunt; non tamen eum quidquam fuisse passum, id est ulli affectioni naturali ante transgressionem subjectum fuisse, concedimus. Quo enim id pacto concederemus? cum tale quiddam de Adamo traditum ab ullo sanctorum Patrum nusquam reperiamus. Quin potius aiunt eum affectionum expertem fuisse, supraque cunctas necessitates corporales positum. Primum divinus vir, Joannes ille Damascenus, hominem ante lapsum dicit ab affectionibus universis immunitate summa præditum fuisse. Nam fames, sitis, fatigatio, somnus et sudor, quemadmodum tradit idem capite LXIV, 94 post transgressionem primum vitam humanam invaserunt. Præter hunc Anastasius Sinaites, in oratione sua de resurrectione has expertes vitii, quæque vituperari non merentur affectiones, una cum peccato exortas in nobis una

A «Οὐκ ἐκώλυσε δὲ τὸν θάνατον ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἡμῖν τὴν ἀῤῥωστίαν τηρήσῃ.» Ἐπὶ κέρδει λοιπὸν ὁ θάνατος, καὶ ἐπ' εὐεργεσίαν ἡ τιμωρία δίδοται κατὰ τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον. Ἐφ' ᾧ καὶ σκυθρωπάζειν ἐπὶ τούτοις οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ καὶ εἰς γῆν ὅθεν ἐλήφθημεν ἀποστρεφόμεθα κατὰ τὴν ἀρὰν ἐκείνην τὴν οὕτω λέγουσαν «Γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ,» ἀλλ' ἐκεῖθεν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὖθις ἀναλαμβανόμεθα, κἀντεῦθεν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταστοιχειούμεθα, καὶ τοιοῦτοι γινόμεθα πάλιν ὁποῖοι καὶ πρότερον ἦμεν, τουτέστιν ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι.

B Ἀμφιβάλλειν οὖν ἐπὶ τούτοις οὐ δίκαιον, εἴγε καὶ μᾶλλον οἱ θεῖοι Πατέρες οὐδὲν ἡμῖν ἕτερον ἐπαγγέλλεσθαι λέγουσι τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἢ τὴν πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, πρὸ τῶν ἄλλων τῷ θειοτάτῳ Ἀναστασίῳ περὶ τούτων οὕτως λέγοντι· «Καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Πρώτη ποίησις αὕτη, ἁπλῆ, ἄζυγος, ἄφθαρτος· πρὸς ἣν δὴ ποίησιν ἀφορᾷ καὶ ἡ τῶν σωμάτων ἀνάστασις.» Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἡ ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ πλανωμένου προβάτου παραβολὴ καὶ ἡ τῆς ἀπολυμένης ὡσαύτως δραχμῆς αὐτὴν ὑπεμφαίνουσι πάντως τὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλάνην καὶ ἔκπτωσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ πάλιν ἐπιστροφὴν καὶ ἀνάκλησιν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ κλίνας οὐρανοὺς ὁ Θεὸς κατεβέβηκε καὶ ἄνθρωπος γέγονεν, ἵνα τοὺς ἐκπεσόντας ἡμᾶς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ πρώτην ἐπαναγάγῃ τιμήν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν C ἐπιστρέψας ὁ ἄσωτος ἤκουσεν· «Ἐνδύσατε αὐτὸν τὴν πρώτην στολήν.»

Εἰ δὲ καὶ λέγουσί τινες πλασθῆναι μὲν ἀθάνατον ὑπὸ Θεοῦ τὸν Ἀδὰμ, δυνάμει δὲ θνητὸν εἶναι, τουτέστι δύνασθαι θνητότητι περιπεσεῖν, εἴγε μὴ φύλαξ ἐσεῖται τῆς δοθείσης αὐτῷ ἐντολῆς, δεχόμεθα μὲν τὸν λόγον αὐτῶν (εὐπαράδεκτος γὰρ εἶναι δοκεῖ, καὶ μάλιστα τοῖς μὴ θέλουσι ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἐμβαθύνειν γραφαῖς), πάσχειν δὲ ὅλως αὐτὸν, τουτέστιν οἱῳδήτινι φυσικῷ πάθει πρὸ τῆς παραβάσεως ὑποκεῖσθαι, οὐδαμοῦ τοῦτο καταδεχόμεθα. Πῶς γὰρ, εἴ γέ τινα τῶν ἁγίων Πατέρων τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διεξιόντα οὐχ εὕρομεν; Μᾶλλον μὲν οὖν ἀπαθῆ λέγουσι τὸν τοιοῦτον D εἶναι, καὶ σωματικῶν πασῶν ὑπέρτερον ἀναγκῶν. Αὐτίκα γὰρ ὁ θειότατος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἄκραν ἔχειν ἀπάθειαν τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως ἄνθρωπον ἔλεγε· πεῖνα γὰρ καὶ δίψα, κόπος καὶ ὕπνος καὶ ἱδρὼς, ὡς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ λέγων εὕρηται, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σιναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῷ περὶ Ἀναστάσεως λόγῳ αὐτοῦ τὰ ἀδιάβλητα ταῦτα πάθη τῇ τῆς κακίας εἰσόδῳ συνεπακολουθῆσαι ἡμῖν ἔλεγεν ἐν τῇ τοῦ δερματίνου χιτῶνος περιβολῇ. Οὐδὲ γὰρ συμπεφυκὼς οὗτος τῇ λογικῇ φύσει καθὰ τοῖς

[74] Gen. III, 19. [75] Luc. XV, 8. [76] ibid. 22.

Digitized by Google

ἀλόγοις ἐγένετο, ἀλλ' ὕστερον ἐπετίθει, κολάζων ἐκεῖνον τὸν ἐν τιμῇ μὲν ὄντα μὴ συνιέντα δὲ, κάντεῦθεν εἰς ὑπόμνησιν ἄγων ὧν ἐξέπεσεν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης τὸ τοῦ πρώτου παριστῶν ἀπαθὲς ἔλεγεν « Ἐννόησόν μοι μακαριότητος ὑπερβολὴν, πῶς; ἀνώτεροι πάντων τῶν σωματικῶν οἱ πρωτόπλαστοι ἦσαν, πῶς καθάπερ τὸν οὐρανὸν οὕτω τὴν γῆν ᾤκουν, καὶ ἐν σώματι τυγχάνοντες τὰ τῶν σωμάτων οὐχ ὑπέμειναν. » Οὔτε γὰρ στέγης οὔτε ὀρόφου οὔτε ἱματίων οὔτε ἄλλου οὐδενὸς τῶν τοιούτων ἐδέοντο. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος μὴ δέεσθαι λέγων τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἄνθρωπον, τὰ αὐτὰ τῷ Χρυσορρήμονι πάντως ἐνέφηνε. Σῶμα γὰρ μήτε κρυμοῖς ὑποπίπτον μήτε θάλψεσιν. Εἰ γὰρ ἐλύπει τοιοῦτόν τι πάθος αὐτὸ, καὶ σκεπάσματος ἂν ἐξ ἀνάγκης καὶ προβλήματος ἐπιδεὲς ἦν. Οὐκ ἂν αὐτὸν πάσχειν φήθη κατά τι ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ, εἴγε καὶ μᾶλλον τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν, ἀφ' ἧς ἄρα καὶ τὸ πάσχειν ἡμῖν, ἐν τῇ τοῦ δερματίνου χιτῶνος περιβολῇ τὸν Ἀδὰμ ἐνδύσασθαι ἔλεγεν. Ἔδειξε γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς τοιαύτης περιβολῆς ἀπαθὴς ὁ ἄνθρωπος ἦν ἅτε δὴ σάρκα λεπτοτέραν ἐνδεδυμένος, ἀθάνατόν τε καὶ ἄφθαρτον. Ἀλλ' ἐπὶ ταύταις ταῖς λέξεσι χαλεπαίνειν οὐ χρή. Κατὰ γὰρ τὸν Χρυσορρήμονα Ἰωάννην πάσης ἀπήλλακτο τὸ σῶμα ἐκεῖνο φθορᾶς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄφθαρτον αὐτὸ δικαίως ὁ λόγος ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ ἄφθαρτον, εὔδηλον ὅτι καὶ ἀθάνατον ἦν. Εἰ γὰρ ἐπάγεσθαι εἰώθασι καὶ νόσοι καὶ θάνατοι ἔκ τε πλεονεξίας καὶ ἐλλείψεως τῶν τεσσάρων χυμῶν, καθὰ δὴ τῷ Χρυσορρήμονι δοκεῖ, τὸ δέ γε σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐν ἀπαθείᾳ διῆγε καὶ ὡσαύτως εἶχεν ἀεὶ (οὐδὲ γὰρ ἀλλοίωσιν ἐδέχετό τινα παραπλησίως ἡμῖν, ἅτε δὴ παθῶν παντοίων ὑπέρτερον ὄν), φαίνεται πάντως ὅτι καὶ ἀθανασίας ὑπῆρχε μέτοχον, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν. Ὅτι δὲ φυσικῶν παθῶν ἀνώτερος ὁ ἄνθρωπος ἦν ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, καὶ ὁ μέγας ἔδειξε Βασίλειος ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς αὐτοῦ κατὰ ῥῆμα ὧδε λέγων οὕτωσί· « Ὥσπερ εἰ ἦμεν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐκ ἂν ἐπινοίας καὶ μόχθου γεωργικοῦ προσεδεήθημεν, οὕτως εἰ ἦμεν ἐν ἀπαθείᾳ κατά γε τὸ πρὸ τοῦ παραπτώματος ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα, οὐδενὸς ἂν τῶν ἐξ ἰατρικῆς πρὸς παραμυθίαν ἐχρῄζομεν. » Εἴπερ οὖν ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα εἶχε πρὸ τοῦ παραπτώματος ἀπαθείας ὁ ἄνθρωπος, πῶς εἴπωμεν οἵῳ δή τινι φυσικῷ πάθει περιπίπτειν αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ἀπαθείας καιρῷ; Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Μάξιμος τὰ πάθη ταῦτα, λύπην ἡδονὴν ἐπιθυμίαν καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ἃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πρόσεστι τήμερον, ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων ἔλεγε μοίρας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εἰσδραμεῖν· ἐπειδὴ γὰρ ὁμοιωθῆναι κατεδικάσθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι κατὰ γένεσιν, ἐκεῖθεν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ πάθη ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο. Οὐδὲ γὰρ προηγουμένως συνεκτίσθη ταῦτα τῷ ἀνθρώπῳ, καθὼς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ἔλεγεν, διὰ δὲ τὴν τῆς τελειότητος ἔκπτωσιν ὑπεισῆλθε τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει πρασφυέντα τῆς φύσεως. Εἰ

cum pelliceæ tuniçæ amictu dicit. Etenim illa naturæ rationis participi, tanquam brutis animalibus, naturaliter non adhærebat, sed deinceps accessit, ut ei pœnæ loco foret, qui cum esset in honore, animum tamen non advertit; quo per ipsam scilicet admoneretur quibus bonis excidisset. Joannes item Chrysostomus ostendens hominem primum expertem affectionum fuisse, verbis hisce utitur: «Considera mihi beatitatis abundantiam, quo pacto supra res corporeas omnes positi fuerint homines illi principe loco formati a Deo; quo pacto terram sic incoluerint ac si cœlum incolerent, quo pacto in corporibus exsistentes, quæ propria corporum sunt non pertulerint. Nec enim vel tecto vel laqueari vel indumentis vel alia quapiam tali re indigebant.» Consimiliter Gregorius ille theologus hominem primum nec tegumento nec vestitu indiguisse dicit. Habebat enim corpus, quod neque frigori nec æstui foret obnoxium. Quippe si ejusmodi quæpiam affectio læsisset ipsum, etiam necessario tam tegumento quam vestitu indigûisset. De quo colligitur divinum hunc virum existimasse nihil omnino tale ullo pacto corpus illud hominis primi perpessum esse. Imo tradit idem Adamum carnem hanc crassiorem et morti obnoxiam, a qua ipsa proficiscuntur hujusmodi affectiones, una cum amictu pelliceæ tunicæ induisse. Quo indicare voluit ante amictum ejusmodi fuisse hominem affectionum expertem, ut qui carne subtiliore immortali et incorruptibili prius indutus esset. Quæ voces exhibere sibi molestiæ nihil debent. Nam de Chrysostomi sententia corpus illud ab interitu erat immune; quam ob causam merito incorruptibile dicitur. Quodsi erat incorruptibile, planum est etiam immortale fuisse. Nam cum morbi atque mortes tam ex abundantia quam defectu quatuor humorum oriri consueverint, assentiente nobis in hoc ipso etiam Chrysostomo, et vero corpus Adami expers affectionum fuerit, eodem modo scilicet affectum perpetuo (non enim mutationem ullam admittebat, quod in nobis usuvenire cernimus, tanquam supra omnes affectiones positum), perspicuum prorsus est etiam particeps immortalitatis fuisse, quemadmodum jam multoties est indicatum; et fuisse hominem id temporis supra omnes affectiones positum, magnus ille Basilius in *Asceticis* suis ostendit ubi ad verbum hæc exstant: «Quemadmodum 95 si essemus in paradiso deliciarum, non vel consideratione vel labore agricultionis indigeremus, ita si essemus in statu affectionum experte, secundum illam gratiam quæ nobis erat ante lapsum in creatione concessa, nihil arte medica nostrum ad usum egeremus.» Quodsi ergo gratiam hanc ante lapsum in creatione habuit homo, quo tandem ore dicemus eum ulli affectioni naturali obnoxium id temporis fuisse, cum prorsus expers affectionum foret? quin etiam magnus ille Maximus affectiones hasce, mœstitiam, voluptatem, appetitum aliasque tales,

Digitized by Google

quæ hodie insunt humanæ naturæ, de sorte brutorum in hominem translatas esse dicit. Posteaquam enim condemnatus est, ut ortu brutis juventis consimilis sit, necessario quoque tales affectiones inde nactus est. Non enim illæ prius erant in homine conditæ, quemadmodum divinus hic vir in iis quæ ad Thalassium scripsit inquit, sed propter amissionem perfectionis furtim velut ingressæ sunt, parti naturæ nostræ magis aliquanto brutæ adhærescentes. Quæ cum ita sint, qui dicemus in ipsa perfectione primum illum hominem hujusmodi quidquam perpessum esse?

A δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς εἴπωμεν ἐν αὐτῇ τῇ τελειότητι πάσχειν ὅλως τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον;

Quapropter multis jam demonstratum est ante transgressionem nulli prorsus affectioni naturali hominem obnoxium fuisse, ut qui concessæ per gratiam immortalitatis minime fuerit expers. Quo posito qui pati vel affici potuit? Nam si passus est, etiam necessario naturam mortalem ac interitui obnoxiam habebat. Enimvero ne hac in parte sic sentiamus, non modo sanctorum hominum a nobis indicatorum cœtus vetat, sed etiam synodus illa quæ Carthagine convenit. Ejus enim hæc verba sunt, canone 109: « Si quis dicit Adamum a Deo conditum esse mortalem ac non post peccatum prolapsum esse in interitum, exsecrabilis esto. » Quo fit ut minime mihi vel convenire vel pium esse videatur ad convellendam hanc sententiam Gregorii theologi verba producere. Quanquam enim is dicere videtur hominem illum principem fuisse terrenum corpore, cœlestem animo, caducum pari et immortalem, aspectabilem et intellectilem, medium inter magnitudinem et humilitatem, eumdem tam spiritum quam carnem, spiritum propter gratiam, carnem ob superbiam, illud quidem ut maneat suumque benefactorem celebret, hoc vero ut patiatur ac patiens commoneſiat propterque magnitudinem arroganter sibi placens castigetur ac eruditur, non tamen ita nos statuendum esse censemus, quando divina istæc verba nequaquam debere primum ad hominem referri existimamus. Qui enim hoc faciamus? cum theologum ipsum alibi audiamus ad verbum ita loquentem: **96** « Quandoquidem ob invidiam diaboli mors ingressa est mundum hominemque dolo circumscripsit, idcirco Deus homo factus passione nostra vexatur et afficitur. » Quæ sane verba considerari attente cupio. Nam si mors, uti noster hic Theologus loquitur, hominem dolo circumscripsit atque surripuit, omnino patet existimasse divinum hunc virum ante fraudem illam corporis etiam ratione hominem immortalem fuisse. Quodsi demus, quo tandem pacto dixit: « Ut patiatur, et patiens commoneſiat, propterque magnitudinem arroganter sibi placens castigetur ac eruditur? » Quippe quod est immortale, nequaquam sic comparatum est ut ullo modo pati possit. Quid multis verbis opus est? si passionibus homo fuit ante peccatum obnoxius, etiam necessario sequitur eum fuisse fluxum et caducum; si fluxus erat, perspicue patet mortalem quoque fuisse; si erat mortalis ab initio, restat interitum atque mortem ex inobedientia non esse ortam. Id vero, mea quidem opinione, nemo ra-

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι πρὸ τῆς παραβάσεως οἱῳδή τινι φυσικῷ οὐχ ὑπέκειτο πάθει ὁ ἄνθρωπος, ἅτε δὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιρῶν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔπασχεν; εἰ γὰρ ἔπασχεν, καὶ θνητῆς ἂν ἐξ ἀνάγκης φύσεως ἦν καὶ φθαρτῆς. Ἀλλ' ἡμᾶς οὕτω φρονεῖν ἐπὶ τούτοις κωλύει μὲν καὶ ὁ τῶν διαληφθέντων ἁγίων χορὸς, κωλύει δὲ πλέον καὶ ἡ ἐν Καρθαγένῃ συστᾶσα σύνοδος ἐν ἑκατοστῷ ἐννάτῳ κανόνι αὐτῆς οὕτω λέγουσα· « Εἴ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆναι παρὰ Θεοῦ καὶ μὴ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν εἰς φθοράν, ἤτω ἀνάθεμα. » Ταύτῃ τοι καὶ παράγειν ἐνταῦθα τὸν θεολόγον Γρηγόριον οὐκ εὐπρεπὲς ἡμῖν οὐδὲ ὅσιον ἡγηται. Εἰ γὰρ καὶ λέγειν ἔοικε τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἄνθρωπον ἐπίγειον εἶναι τὸ σῶμα καὶ οὐράνιον τὴν ψυχὴν, πρόσκαιρον ὁμοίως καὶ ἀθάνατον, ὁρατὸν καὶ νοούμενον, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, πνεῦμα καὶ σάρκα τὸν αὐτὸν, τὸ μὲν ἵνα μένῃ καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην, τὸ δὲ ἵνα πάσχῃ καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκηται καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενος, ἀλλ' οὐχ οὕτω δοκεῖ περὶ τούτου καὶ ἡμῖν, ὅτι μηδὲ τὰ θεῖα ταῦτα ῥητὰ τοῦ πρώτου χάριν ἀνθρώπου λελέχθαι νομίζομεν. Πῶς γὰρ, εἴγε καὶ μᾶλλον αὐτοῦ τοῦ θεολόγου λέγοντος ἀλλαχοῦ κατὰ λέξιν οὕτως ἠκούσαμεν· « Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε καὶ ὁφεῖλε διὰ τῆς ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο τῷ ἡμετέρῳ πάθει Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος. » Ἀλλὰ προσέχειν ἐνταῦθα παρακαλῶ. Εἰ γὰρ ὑφεῖλε τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ, διὰ τῆς ἀπάτης ὁ θάνατος, φαίνεται πάντως ὅτι πρὸ τῆς ἀπάτης ἀθάνατον εἶχε κατὰ τὸ σῶμα τὸν ἄνθρωπον ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔλεγεν· « Ἵνα πάσχῃ καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκηται καὶ παιδεύηται; » Τὸ γὰρ ἀθάνατον οἱῳ'δή τινι τρόπῳ πάσχειν οὐ πέφυκε. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἴγε καὶ πάθεσιν ὑπέκυπτε πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ ῥευστὸς ἐξ ἀνάγκης ἦν· εἰ δὲ ῥευστὸς ἐκεῖνος, εὔδηλον ὅτι καὶ θνητός. Εἰ δὲ θνητὸς ἀπ' ἀρχῆς ἦν, οὐ διὰ παρακοῆς λοιπὸν ἡ τε φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Ἀλλ' οὐκ ἄν, ὡς οἶμαι, τοῦτο εἴποι τις λογισμοῦ κύριος ὤν. Πῶς γάρ, εἴγε καὶ ἀναθέματι τοὺς οὕτω φρονοῦντας ἡ διαληφθεῖσα καθυποβάλλει ἁγία σύνοδος; Ἄλλως τε εἰ πρόσκαιρον εἶναι πρὸ τῆς παραβάσεως ᾠετο τὸν Ἀδὰμ, πῶς αὐτὸν ἐπὶ κέρδει λαβεῖν ἔλεγε τὸν θάνατον ὕστερον; ἵνα γὰρ μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον ᾖ, διὰ τοῦτό φησι θανάτῳ τὸν Ἀδὰμ συγχωρηθῆναι πεσεῖν. Ἀλλὰ κἀνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Φαίνεται γὰρ ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος ἀθάνατος ἦν, ἐπεὶ πῶς ἀθάνατον ἔμελλε μεῖναι

Digitized by Google

τὸ κακὸν, εἰ μή γε καὶ μετὰ τὴν ἀπάτην ὁ ἄνθρωπος ἀθανασίᾳ συζῆν ἔμελλε, καθὰ δὴ καὶ τὸ πρότερον; Συγχεχώρηται λοιπὸν ὁ ἀθάνατος, ὡς ἤδη προείρηται, θανάτῳ περιπεσεῖν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν· ὃ δὴ καὶ κέρδος ὁ Θεολόγος ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ μὴ δυσχέραινε τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ θνητὸς ὁ Ἀδὰμ καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ἦν, θνητὸς δὲ καὶ μετὰ τὴν παράβασιν, πότε λοιπὸν ἐδέξατο τοῦ θανάτου τὸ ἐπιτίμιον; πότε δὲ καὶ τοὺς δερματίνους ἠμφιάσατο χιτῶνας; Εὔδηλον οὖν ὅτι περὶ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως τὸν λόγον ποιούμενος τῷ σώματι μὲν ἔλεγε πρόσκαιρον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ἀθάνατον δὲ τῇ ψυχῇ. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ πάσχειν αὐτὸν ἔλεγε χάριν ὑπομνήσεως καὶ παιδεύσεως, ἐπεὶ πῶς ἂν ὑπέπιπτε πάθεσι τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ μὴ δεόμενον ἐπικαλύμματος κἀντεῦθεν ἀπαθὲς γνωριζόμενον; Ἀντιλέγειν οὖν ἐπὶ πλέον οὐκ εὔλογον· εἰ γὰρ πρόσκαιρος ἦν ὁ Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς, εἰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὑπῆρχε θνητὸς, οὐκ ἂν ὁ μέγας Παῦλος ἔλεγεν· « Ὀψώνιον τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος. » Ἔδειξε γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίᾳ; ὁ ἄνθρωπος ἀθάνατος ἦν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ πασῶν λοιπὸν σωματικῶν ἀναγκῶν ὁ τοιοῦτος ὑπέρτερος.

A tionis compos dixerit, quando sic sentientes indicata synodus exsecrationi subjicit. Quodsi Gregorius Adamum ante transgressionem putabat caducum fuisse, qui fit ut ei deinceps mortem lucri cujusdam instar accessisse dicat? Sic enim loquitur: ne malum perpetuum foret, Adamo Deus concessit ut per mortem exstingueretur. Quæ ipsa quoque verba considerari attentius merentur. Nam ex eis apparet fuisse hominem ante peccatum immortalem. Qui enim malum perpetuum futurum erat, si homo post deceptionem non eodem modo quo prius victurus erat in immortalitate? Itaque permittitur immortali, ceu jam ante diximus, ut per mortem interiret, ne malum perpetuum foret; quod ipsum Gregorius etiam lucrum appellavit. B Nolim vero te hac disputatione perturbari. Nam si Adamus tam ante transgressionem quam post eam mortalis erat, quando tandem supplicio mortis est affectus? Quando pelliceas illas tunicas induit? Quapropter intelligi non obscure potest Gregorium de communi hominum natura disserentem dixisse hominem corpore caducum, animo immortalem esse. Nam eo respiciens ait ipsum pati commonefactionis castigationisque causa. Cæteroqui vero qui passionibus obnoxium esse corpus illud potuisset, quod tegumento vestituque nullo indigebat? Hoc ipso nobis argumentum suppeditante, quod passionum expers fuerit. Itaque non convenit hac in parte quemquam nobis diutius adversari. Si enim caducus fuisset ab initio, si ante peccatum mortalis, non eximius ille Paulus mortem esse peccati stipendium dixisset [17]; quibus verbis significavit hominem ante peccatum fuisse immortalem. Quod 97 si verum esse concedimus, sequitur eumdem omnibus corporeis necessitatibus superiorem exstitisse.

Ὡς εἶναι δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι καὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἄγευστος ἦν ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν ἐσθίειν ἐπέτρεψε τῷ Ἀδὰμ ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐμενοῦν ἐκεῖσε καὶ βρῶσις ἦν αἰσθητὴ καὶ ῥευστή. Καὶ τοῦτο προϊὼν ὁ λόγος ἀριδηλότερον δείξει σοι. Ἦ γὰρ, ὡς ὁ μέγας φησὶ πρὸς Ἀντίοχον Ἀθανάσιος, ἄφθαρτά εἰσι τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ φυτὰ, καὶ πῶς ὀδοῦσιν ἐτίμων τοὺς; πῶς ἐβιβρώσκοντο; τὸ γὰρ ἄφθαρτον οὔτε τίμιον εἶναι πέφυκεν οὔτε βιβρώσκεσθαι. Ἦ φθαρτὰ ἦν τῷ παραδείσῳ, καθά τινες ὑποπτεύουσι, καὶ πῶς αὐτὰ προῆν ὁ Ἀδὰμ ἐποιεῖτο; δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Ἦ γὰρ τὸ προσὸν αὐτῷ τηνικαῦτα σῶμα διακεκόμενον ἦν ἅτε φθορᾷ καὶ ῥύσει ὑποκείμενον, καὶ πεινῶν ἐξ ἀνάγκης ἦν· ἢ ἀδιάπνευστον ἔμενεν ὡς ἄρευστον ὑπάρχον καὶ ἄφθαρτον, καὶ τί τὸ καταναγκάζον αὐτὸ αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως; Ἀλλ' οὐκ ἔχουεν ἄν τι καὶ λέγειν, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀνώτερος ἦν ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησί· πεῖνα γὰρ καὶ δίψα καὶ κόπος καὶ ὕπνος καὶ ὀδύνη καὶ φθορὰ, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν (21). Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς, καὶ μὴ τοῖς ἔνθεν κἀκεῖθεν εὑρισκομένοις καὶ ἄλλα τε διηγουμένοις ἀπερισκέπτως ὑπάνοιγε τὰς ἀκοὰς, ἀποστρέφου

C De quo porro colligitur hominem ab initio cibum sensilem non degustasse. Quanquam enim Deus Adamo potestatem in paradisi quaslibet arbores largitus est, non tamen inde sequitur esum istic sensilem ac fluxum fuisse, quemadmodum ubi clarius indicabitur ubi nonnihil progressa fuerit oratio. Nam uti magnus ille Athanasius ad Antiochum disserit, vel interitus expertes putari debent arborum paradisi fructus: et quo pacto dentibus secabantur? qui comedebantur? cum res interitui expers neque dividi neque comedi possit: vel interitui obnoxii, quemadmodum nonnulli existimant: et qui Adamus eos pro nutrimento usurpabat? Ad hæc nobis respondeant. Quippe corpus illud quod tunc habebat, vel erat perspirabile tanquam D interitui ac fluxioni subjectum, ideoque necessario esuriebat; vel non perspirabile manebat tanquam fluxionis et interitus expers. Quo concesso quænam urgebat ipsum necessitas ut cibum sensilem sumeret? Enimvero nihil hic habituri sunt quod dicant. Potius existimandum hominem ad imaginem Dei conditum supra corporeas necessitates omnes positum fuisse, quemadmodum Chrysostomus loquitur. Nam fames sitis fatigatio somnus dolor interitus, sicut et antea monuimus, post transgres-

[17] Rom. VI, 23.

(21) *Εἰ γε..... εἰσήλθοσαν.* Ex V. et G

sionem hominum vitam occuparunt. Quamobrem hæc tibi prudenter consideranda sunt, nec hinc inde congestis et quævis exponentibus aures citra judicium adhibendæ : sed potius ea velut aspernanda proque nihilo ducenda rejicies, quemadmodum et nos paulo ante fecimus. Nam hujusmodi complura reperta lectaque a nobis inter fabulas retulimus. Quamobrem istuc? quod a recta doctrinæ Patrum sententia procul ea recedere judicaremus. Quare noli cibum in paradiso fluxum existimare, nec scriptis adeo jejunis animum adverte, quando Litteræ sacræ sæpius alia per alia declarant atque docent. Ejus generis sunt hæ voces : « Formavit hominem Deus sumpto de terra pulvere [78]. » Item illa : « Afflavit in faciem ejus spiritum vitalem [79]. » Et hæc : « Inambulabat a meridie Deus in paradiso. » Nam istæc prorsus deo corporis experti non conveniunt, quæ tamen ita litteræ sacræ, imbecillitati nostræ semet accommodantes, protulerunt. Nisi enim hoc demus, absurda multa consequentur. Nimirum os deo tribuemus et manus et pedes aliaque talia. Nam si manibus carebat, qui fingebat hominem? si ore carebat, qui afflabat in faciem ejus? si pedibus carebat, cur aiunt litteræ sacræ **98** in paradiso eum a meridie inambulasse? At enim hæc omnino locum non habent. Nam sacrorum ille Patrum cœtus supervenit, qui hujusmodi dicta enarraret, nosque doceret quo illa pacto sint accipienda, ne pro arbitro lubitique nostro oberrantes per præcipitia collaberemur ac procul a via recta deflecteremus.

Sic ergo de arbore cognitionis existimare te par est; licet opinionum diversitas quædam incidat. Divinus quidem ille vir, Isidorus Pelusiensis, ita de hac re disserit. Christus ficum exsecratur; ut Judæis ostenderet se etiam afficere supplicio posse. Subest autem huic rei quædam arcana ratio, quam a senibus sapientissimis accepimus, nimirum illud transgressionis lignum fuisse, cujus foliis transgressores pro tegumento utebantur. Hoc lignum benigna quadam ex affectione Christus exsecrabatur, ne videlicet amplius fructum, qui foret delicti causa, ferret. Joannes autem Damascenus, rerum ille divinarum peritissimus, cibum paradisi vocat agnitionem divinam. Largitur enim Deus quidem Adamo potestatem in omnes paradisi arbores, verum non cibi causa, sed uti hoc modo ad ipsum opificem deduceretur. Quippe de magnitudine ac venustate creatorum, ut Sapiens ait [80], opifex eorum agnosci consuevit. Ac vide mihi, obsecro, qui divinus hic Joannes dicta de paradiso accipiat, et quid de iis tradat. Aiunt sacræ litteræ : « Omnibus paradisi arboribus vesceris. » Per omnia creata scilicet ad me opificem conscendes, unumque de omnibus fructum percipies, nimirum me, qui reapse vita sum. Omnia tibi vitæ fructum proferant, adeoque quod exsistis nihil esse putabis aliud quam mei fruitionem. Atque hæc illi tradide-

δὲ μᾶλλον αὐτὰ καὶ οὐδὲν ἡγοῦ καὶ ἀπόῤῥιπτε, καθὰ δὴ πρὸ ὀλίγου καὶ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ εὕρομεν καὶ ἀνέγνωμεν, καὶ μετὰ τῶν μύθων ἐτάξαμεν, ὅτι τοῦ ὀρθοδόξου τῶν πατέρων φρονήματος πόῤῥω που πίπτοντα ταῦτα διέγνωμεν. Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ βρῶσιν εἶναι ῥευστὴν ὑπελάμβανε, μηδὲ ξηραῖς οὕτω ταῖς γραφικαῖς πρόσεχε λέξεσιν (22), εἴγε καὶ μᾶλλον ἑτέρα δι' ἑτέρων ἡ ἁγία πολλάκις διδάσκει Γραφή. Ὁποῖον δὴ καὶ τὸ « Ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, » καὶ τὸ « ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, » καὶ τὸ « περιεπάτει ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ κατὰ τὸ δειλινόν. » Ταῦτα μὲν γὰρ ἀνοίκεια τῷ ἀσωμάτῳ πάντως Θεῷ· λέγει δὲ ὅμως ἡ ἁγία ταῦτα Γραφὴ ταῖς ἡμῶν ἀσθενείαις συγκαταβαίνουσα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο δώσομεν, πολλὰ ἡμῖν ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα. Στόμα γὰρ αὐτῷ περιθήσομεν χεῖράς τε καὶ πόδας, καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ γὰρ εἰ μὴ χεῖρας εἶχε, πῶς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον; εἰ μὴ στόμα εἶχε, πῶς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ; εἰ μὴ πόδας εἶχε, πῶς ἡ Γραφὴ λέγει περιπατεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ κατὰ τὸ δειλινόν; ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· ἔφθασε γὰρ ὁ τῶν ἁγίων Πατέρων χορὸς ἐπελθεῖν τὰ τοιαῦτα θεῖα ῥητὰ, καὶ διδάξαι ἡμᾶς ὅπως ἐκλαμβάνειν αὐτὰ χρὴ, καὶ μὴ τῷ οἰκείῳ θελήματι παρασυρομένους ἄλλεσθαί τε κατὰ κρημνῶν καὶ τῆς εὐθείας πόῤῥω που φέρεσθαι.

Οὕτω μὲν οὖν καὶ περὶ τοῦ φυτοῦ ἐκείνου, τοῦ ξύλου δηλονότι τῆς γνώσεως, διανοεῖσθαί σε ἄξιον, εἴγε καὶ διαφωνίαν ἐπὶ τούτοις τινὰ παρεμπίπτουσαν ἔχομεν. Αὐτίκα γὰρ ὁ θειότατος Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης οὕτως εὑρηται περὶ τούτου διεξιών. « Καταράται μὲν τὴν συκῆν ὁ Χριστὸς, ἵνα δείξῃ τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι καὶ κολάζειν δύναται. Ἀμά δέ τι τούτῳ καὶ ἀπόῤῥητος συμπέπλεκται λόγος, παρὰ γερόντων σοφῶν εἰς ἡμᾶς διαφοιτήσας, ὅτι τὸ ξύλον τῆς παραβάσεως τοῦτο ἦν, οὗ καὶ τοῖς φύλλοις οἱ παραβάντες εἰς σκέπην ἐχρήσαντο. Καὶ κατηρᾶθη παρὰ Χριστοῦ φιλανθρώπως μηκέτι ἐνεγκεῖν αἴτιον ἁμαρτίας. » Ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς βρῶσιν ἐπὶ παραδείσου τὴν θείαν εἶπεν ἐπίγνωσιν. Δίδωσι γὰρ ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν, πλὴν οὐ βρώσεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτὸν ἐντεῦθεν τὸν δημιουργὸν ἐπανάγηται· ἀπὸ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ὥς πού φησι Σολομὼν, ὁ δημιουργὸς αὐτῶν ἐπιγινώσκεσθαι εἴωθεν. Καὶ ὅρα πῶς· ἐκλαμβάνει περὶ παραδείσου ὁ θεῖος οὗτος Ἰωάννης, καὶ τί φησιν ἐπ' αὐτοῖς. « Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγῃς. Διὰ πάντων, λέγω, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, καὶ ἵνα καρπὸν ἐκ πάντων κάρπωσαι, ἐμὲ τὴν ὄντως ζωήν. Πάντα σοι ζωὴν καρποφορείτω, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν ποιοῦ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως σύστασιν. » Καὶ

[78] Gen. II, 7. [79] Gen. III, 8. [80] Sap. XIII, 5.

(22) Ὅτι τοῦ ὀρθοδόξου . . . . . λέξεσιν. Ex F.

Digitized by Google

οὕτοι μὲν οὕτως, ὁ δὲ θειότατος Γρηγόριος ὁ Νύσσης οὕτω κατὰ ῥῆμα διέξεισιν, ὅτι τὸ ἀπηγορευμένον ἐκεῖνο τῇ βρώσει ξύλον οὔτε συκῆν, ὡς τινές φασιν, οὔτε τι τῶν ἀκροδρύων ἕτερον εἶναι πεπείσμεθα. Εἰ γὰρ καὶ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἐντοῦθα δοκεῖ λέγειν ὁ θεόπτης Μωσῆς, ἀλλ' ἐγὼ, φησὶ, τῆς ἁγίας ἀκούων Γραφῆς οὐ μόνον σωματικήν ἐπίσταμαι βρῶσιν, ἀλλά τινα καὶ ἑτέραν οἶδα τροφήν, ἧς ἡ ἀπόλαυσις ἐπὶ μόνην τὴν ψυχὴν διαβαίνει. Φάγετε καὶ γὰρ τὸν ἐμὸν ἄρτον, ἡ σοφία τοῖς πεινῶσι παρακελεύεται, καὶ πίετε οἶνον ὃν κεκέρακα ὑμῖν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος τὴν Σαμαρειτῶν ὑπεμφαίνων σωτηρίαν ἔλεγε « Βρῶσιν ἔχω φαγεῖν ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, » καὶ ἀλλαχοῦ « Ὁ διψῶν ἐρχέσθω πρός με καὶ πινέτω. » Οὐκοῦν τῆς φυτείας τῆς ἐν Ἐδὲμ (τρυφὴ δὲ ἡ Ἐδὲμ ἑρμηνεύεται) ἄξιόν τινα καρπὸν ἐννοῆσαι προσήκει, καὶ τρέφεσθαι διὰ τούτου μὴ ἀμφιβάλλειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ πάντως τὴν παροδικὴν καὶ ἐπέρρυτον ταύτην τροφὴν ἐπὶ τῆς τοῦ παραδείσου διαγωγῆς ἐννοεῖν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος νοερὰν εἶναι βούλεται τὴν βρῶσιν ἐκείνην, οὐ μὴν αἰσθητήν τε καὶ σαρκικήν. Εἰ γὰρ τοιαύτην ἐσήμανε βρῶσιν τὰ θεῖα ῥητὰ, καὶ σαρκικῶς ἀπέθνησκον οἱ ταύτης ἀπογευόμενοι· νοερῶς δ' οὖν ἡμαρτηκότες τὸν τῆς ψυχῆς αὐτίκα δέχονται θάνατον. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος τὸ φυτὸν ἐκεῖνο, τὸ ξύλον δηλονότι τῆς γνώσεως, θεωρίαν εἶναι ἔφησεν, τουτέστι γνῶσιν τελεωτέραν τινὰ, ἧς ἐπιβαίνειν οὐκ ἀσφαλὲς τοῖς γε λιχνοτέροις τὴν ἔφεσιν. Πρόσεχε οὖν. Δέδεικται γὰρ ἐκ πολλῶν ὅτι βρώσεως αἰσθητῆς ἐν τῷ παραδείσῳ οὐκ ἦν ἐνδεὴς ὁ Ἀδάμ· ἀθάνατος γὰρ ὑπὸ Θεοῦ παραχθεὶς οὐκ ἦν οὐδενὸς ἐνδεής. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἰ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγγέλων ἐν τῇ ἀναστάσει ζήσεται ὁ ἄνθρωπος (« καὶ ἔσονται » γάρ φησι « πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ »), ἡ δὲ τῆς ἀναστάσεως χάρις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν κατά γε τοὺς θείους Πατέρας ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις, εὔδηλον πάντως ὅτι πρὸ τῆς παραδάσεως ἰσάγγελον εἶχε τὴν ζωὴν ὁ Ἀδάμ, μήτε βρώσει μήτε πόσει, καθάπερ εἴρηται, χρώμενος, ὅτι μηδὲ παρὰ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῖς τοιοῦτόν τι τεθεώρηται. Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ τὸν ἄνθρωπον αἰσθητῆς ἐμφορεῖσθαι νόμιζε βρώσεως, ὅτι μηδὲ χρείαν εἶχε ταύτης ἐκεῖσε διά γε τὴν αὐτῷ τηνικαῦτα προσοῦσαν ἀπάθειαν. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις ἀμφιβάλλειν οὐκ ἔπρεπεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ φυσικὰ ταῦτα πάθη, πεῖνα λέγω καὶ δίψα κόπος ὕπνος ὀδύνη λύπη καὶ τὰ λοιπὰ, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσῆλθοσαν, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισεν, φαίνεται πάντως ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος οὐκ εἶχε τὸ καταναγκάζον αὐτὸν αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἴ γε τροφῆς ἦν ἐνδεὴς ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς, ὡς τινες ὑπειλήφασι, καὶ πεινῶν ἂν ἐξ ἀνάγκης ἦν καὶ ῥιγῶν καὶ κοιμώμενος. Εἰ δὲ τοιοῦτος ἐκεῖνος ἦν, εὔδηλον πάντως ὅτι θνητὸς ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ φθαρτός· ἀδύνατον γὰρ ἄφθαρτον διαμένειν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, τὸν αἰ-

A runt. Nysseni autem Gregorii leguntur hæc ipsa verba. Lignum illud de quo ne vescerentur interdictum erat, nec ficum fuisse, quod quidam volunt, nec aliam fructiferam arborem persuasi sumus. Quamquam enim spectator ille Dei Moses de sensili cibo hic loqui videtur, ego tamen dum sacras Litteras audio, non tantum corpoream quamdam escam agnosco, sed etiam nutrimentum aliud esse scio, cujus fruitio solam ad animam pertinet. Hortatur enim hisce verbis esurientes Sapientia : « Vescimini mec pane, vinumque bibite, quod vobis miscui [81]. » Quin etiam dominus Samaritanorum salutem indicans : « Cibum, inquit, habeo quo vescar, vobis haud cognitum [82]. » Item alibi : « Qui sitit, ad me veniat ac bibat [83]. » Quamobrem consitioni Edenis (quæ vox delicias denotat) B conveniens quidam fructus accommodandus est, quo pasci 99 hominem non dubitemus : nequaquam vero cogitandum in paradisi vita fuisse nutrimentum aliquod transitorium, quodque per vices ingereretur. Eodem modo divinus vir Anastasius cibum illum vult intellectilem fuisse, non sensilem atque carnalem. Nam si cibum ejusmodi Litteræ sacræ designarent, etiam carnaliter primi homines illo degustato mortem obiissent. At vero mentis ratione cum deliquerint, idcirco mox animæ mortem oppetunt. Eodem modo Gregorius etiam theologus arborem illam, scientiæ videlicet lignum, contemplationem ait esse, hoc est perfectiorem quamdam cognitionem, ad quam contendere velle C non tutum est iis, quorum cupiditas plus æquo est avida. Igitur animadvertas esse probatum complurium auctoritate, non egusse Adamum in paradiso cibo quodam sensili. Quippe cum immortalis a Deo conditus esset, rei nullius indigebat. Et quid hæc ego prolixius tracto? Si ad angelorum similitudinem in resurrectione victurus est homo, quemadmodum perscriptum legimus : « Erunt omnes tanquam angeli Dei [83a], » et vero si resurrectionis beneficium de sententia divinorum Patrum nihil est aliud quam lapsorum ad conditionem pristinam restitutio, intelligi perspicue potest Adamum ante transgressionem vitam angelicæ parem egisse, nec cibo nec potu, ceu diximus, D usum, quando quid ejusmodi nec in angelis locum habet. Quapropter existimare noli hominem in paradiso sensili nutrimento se satiasse, quandoquidem istic eo non indigebat propterea quod omnis tum affectionis esset expers. Enimvero neminem hac in parte ambigere conveniebat. Nam cum affectiones illæ naturales, fames, inquam, et sitis et fatigatio et somnus et dolor et mœror, et cæteræ, post trangressionem primum vitam humanam invaserint, ut superiori oratione docuimus, patet omnino ante peccatum hominem causæ nihil habuisse, quæ ipsum ad sumendum sensilem quemdam cibum cogeret. Quid prolixa indicatione opus

[81] Prov. ix, 5. [82] Joan. iv, 32. [83] Joan. vii, 37. [83a] Matth. xxii, 30.

Digitized by Google

est? Si homo ab initio nutrimenti egebat de quorumdam opinione, nimirum necessario sequitur etiam ipsum esuriisse, frigus pertulisse, dormiisse. Si talis erat, manifestum est etiam ab initio fuisse mortalem et interitui obnoxium; nequit enim fieri, quemadmodum Joannes Damascenus ait, ut expers interitus maneat qui cibo sensili fruitur. Missos igitur illos facies, quando superius indicata synodus ita nos de homine sentire non patitur, cujus hæc expressa verba sunt: « Si quis dicit Adamum a Deo conditum esse mortalem, ac non post peccatum prolapsum esse in interitum, exsecrabilis esto. » Ac de his quidem in hunc modum disputatum esto.

A σθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον. Ἀλλ' ἄφες αὐτούς· ἡ γὰρ ἀναγεγραμμένη ἁγία σύνοδος οὕτω περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου φρονεῖν σύδαμοῦ συγχωρεῖ. Διέξεισι γὰρ οὕτω κατὰ λέξιν. « εἴ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆναι παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν εἰς φθορὰν, ἤτω ἀνάθεμα. » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

100 Cæterum nihilominus sevit ejusmodi arborem Deus in paradiso, de qua vesci Adamum vetuit. Quamobrem istuc? ut hinc tantorum bonorum suppeditatorem agnoseceret, seque Domino subjectum sciret (libet enim cum Chrysostomo loqui), neu quid ei tale accideret cujusmodi ipso Lucifero usuvenit, qui concessam sibi gloriam ac splendorem ferre non potuit. At enim quid secundum hæc factum? mandatum transgreditur Adamus, ex arbore decerpit, illico nudus efficitur, interitui fit obnoxius, paradiso ejicitur, cum Eva cubat, tres filios gignit, Cainum, Abelum, Sethum.

B Φυτεύεται δὲ ὅμως ἐν παραδείσῳ καὶ τοιοῦτον φυτὸν, ἀφ' οὗ κεκώλυται μὴ φαγεῖν ὁ Ἀδάμ. Τίνος ἕνεκεν; Ὡς ἐντεῦθεν ἐπιγινώσκειν τὸν τοσούτων ἀγαθῶν παροχέα, καὶ ὡς ὑπὸ Δεσπότην αὐτός ἐστι, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, καὶ μὴ τοιοῦτον παθεῖν ἐξ ἀπονοίας ὁποῖον ἔπαθεν ὁ πεσὼν Ἑωσφόρος, τὴν δεδεῖσαν αὐτῷ λαμπρότητα μὴ δυνηθεὶς ἐνεγκεῖν. Ἀλλὰ γὰρ τίνα τὰ μετὰ ταῦτα; Παραβαίνει τὴν ἐντολὴν, ἅπτεται τοῦ φυτοῦ, γυμνοῦται τηνικαῦτα, φθορᾷ περιπίπτει, τοῦ παραδείσου ἐκβάλλεται, γινώσκει τὴν Εὔαν, γεννᾷ τρεῖς υἱοὺς, τὸν Κάϊν τὸν Ἄβελ καὶ τὸν Σήθ.

Atque hic mihi prudenter animum advertito, dilecte fili, neve transversum agi te ab iis patitor qui hujusmodi proferunt: Si norat Deus Adamum mandato non pariturum ideoque paradiso ejiciendum, quamobrem ipsum condidit? Etenim vel eum condere non debebat, vel prohibere ne conditus cibum illum vetitum attingeret. Has opiniones qui sequuntur, missos facito, ac Gregorio potius Nyssæ præsuli fidem adhibeto, cujus hæc verba sunt. Deus ille qui omnia novit, haud ignorabat e bono exorbitaturum hominem; neque tamen hoc impedivit. Quemadmodum enim exorbitationem prospiciebat, sic et revocationem ejus ad bonum cognitam habebat. Quid ergo? præstabatne prorsus naturam nostram in ortum non producere, quando porat hominem Deus a bono aberraturum: an conditum et in morbum prolapsum rursus ad primam gratiam per pœnitentiam revocare? Præferendum omnino hoc alterum, præsertim cum constet Deum voluisse suæ bonitatis causa genus humanum in ortum producere, quamvis in confesso sit eum deflexionem quoque hominis a cursu recto prævidisse. Quodsi hanc ob causam hominem condidit, sequitur de Joannis Damasceni sententia bonitatem divinam a pravitate nostra victam esse. Quippe Deus omnia, quæ facit, bona facit, cum nostrum quilibet arbitratu et electione propria vel ad bonum vel ad malum deflectat. Quanquam enim Dominus dicat: « Præstabat illi homini non esse natum [84], » non tamen hoc ita profert, quasi proprium opificium vituperet, sed indicare vult eam vitiositatem, quæ opificio divino deinceps ipsiusmet voluntate accessit. Quippe in hoc homine propriæ voluntatis nequitia fecerat ut ei beneficium opifi-

C Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητὲ, καὶ μὴ συναρπάζου τοῖς οὕτω λέγουσιν· « Εἴπερ ᾔδει ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ τὴν ἐντολήν τε παραβαίνοντα καὶ τοῦ παραδείσου τηνικαῦτα ἐκπίπτοντα, τί δήποτε παρήγαγεν αὐτόν; Ἢ γὰρ ἔδει μὴ παραγαγεῖν αὐτὸν, ἢ παραχθέντα κωλῦσαι τῆς ἀπηγορευμένης ἐκείνης βρώσεως. » Ἄφες αὐτοὺς, εἴγε τὰ τοιαῦτα φρονοῦσι, πείθου δὲ μᾶλλον τῷ θειοτάτῳ Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης οὕτω λέγοντι « ὅτι μὲν ἐκτραπήσεται τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἠγνόησεν ὁ τὰ πάντα εἰδὼς Θεός. Οὐκ ἐκώλυσε δέ· ὥσπερ γὰρ τὴν παρατροπὴν ἐθεάσατο, οὕτω τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ πάλιν τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατενόησε. Τί οὖν; Ἄμεινον ἦν καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς γένεσιν, ἐπειδὴ τοῦ καλοῦ διαμαρτόντα προέγνω τὸν ἄνθρωπον, ἢ παραχθέντα καὶ νενοσηκότα πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν διὰ μετανοίας ἐπανακαλέσασθαι; Πάντως τὸ δεύτερον. Ἄλλως τε διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα παραγαγεῖν ὁ Θεὸς ἠθέλησε τὸ ἀνθρώπινον, ὁμολογουμένως δὲ προεῖδε καὶ τὴν γενησομένην αὐτοῦ παρεκτροπήν. Εἴπερ οὖν οὐ παρήγαγε διὰ τοῦτο τὸν ἄνθρωπον, ἐνίκα δὲ λοιπὸν ἡ κακία ἡμῶν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς D Ἰωάννης φησὶ, τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Πάντα μὲν οὖν καλὰ ποιεῖ ὁ Θεὸς, ὅσα δὴ καὶ ποιεῖ, ἕκαστος δὲ ἡμῶν ἐξ ἰδίας προαιρέσεως ἐκκλίνει πρός γε τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν. Εἰ γὰρ καὶ « συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ εἰ οὐκ ἐγεννήθη » φησὶν ὁ Κύριος, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν δημιουργίαν κακίζων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως ἐπιγενομένην τῷ κτίσματι αὐτοῦ κακίαν. Ἡ γὰρ τῆς οἰκείας γνώμης ῥᾳθυμία ἄχρηστον αὐτῷ τὴν τοῦ δημιουργοῦ εὐεργεσίαν ἐποίησε, ὥσπερ οὖν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ πρόσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις. Εὐεργετῆσαι θέλων ὁ βασιλεὺς τῶν ὑπὸ χεῖρά τινα

[84] Matth. xxvi. 24.

Digitized by Google

μείζονα αὐτῷ ἐγχειρίζει ἀρχήν. Καὶ ὃς αὐτίκα πρὸς τὸ ὄψος ἀπιδὼν τῆς ἀρχῆς, καὶ μὴ δυνάμενος ἐνεγκεῖν, ἐπαίρεται καθ' ἑαυτὸν, ἡσυχῇ καθῆσθαι οὐκ ἀνέχεται, φαντάζεται τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, τυραννίδι κέχρηται καὶ εἰς ἀποστασίαν χωρεῖ. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Ἄχθεται ὁ βασιλεὺς οὐ μικρῶς ἐπὶ τῷ πράγματι, δυσχεραίνει. Τί τοῦτο; Λέγει· πῶς ὁ ἀχάριστος τὴν ἐπελθοῦσαν αὐτῷ δόξαν εἰς ἀδοξίαν μετέστραψε; Καὶ θέλει μὲν μὴ κεχθελεῖν τὸν ἀγνώμονα, καταφρονῆσαι δὲ ὅμως τῆς τυραννίδος οὐ δύναται. Χειροῦται τὸν ἀποστάτην λοιπὸν, τῆς ἀξίας ἀπογυμνοῖ καὶ ὁριμείαις ὑποβάλλει ποιναῖς, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς παρούσης ὑπεξάγει ζωῆς. Συνέφερε λοιπὸν αὐτῷ μὴ δέξασθαι παρὰ βασιλέως ἀρχὴν, εἴπερ ἀπονοίας αὐτοῦ τοιαῦτα παθεῖν ἐκινδύνευσε. Πρόσεχε οὖν, ἀγαπητὲ, καὶ μὴ συναρπάζου τοῖς ἐπιχειροῦσι τὰς θείας οἰκονομίας πολυπραγμονεῖν. Οὐ γὰρ ἡ εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ πρόξενος ἡμῖν γίνεται τῶν δεινῶν, ἀλλ' ἡ ῥᾳθυμία πάντως ἡμῶν καὶ ἡ κατὰ γνώμην ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁρμή.

cis non prodesset Licet id etiam in nostris rebus conspicere, ac siquidem libebit, animum exemplo, quod indicabimus, advertito. Fac esse regem quemdam, qui aliquem e subditis beneficentia singulari cohonestare volens **101** magistratum ei maximum tradat. Ille mox ad præfecturæ suæ sublimitatem respiciendo, cum ejus molem sustinere nequeat, apud semetipsum animo efferri, quiete vivere non posse, majora se cogitatione concipere, tyrannidem usurpare, ad defectionem progredi. Quid secundum hæc? rex indignari, rem non parum molestе ferre, secum ipse dicere: quid hoc? itane homo ingratus gloriam, quam a nobis est consecutus, cum infamia commutavit? Simul eo præditus est animo ut immemorem beneficii perdere nolit; neque tamen usurpationem tyrannidis omnino negligere possit. Quapropter desertorem suam in potestatem redigit, dignitate spoliat, pœnis gravibus subjicit, nonnunquam et vitam ei adimit. Ejusmodi homini expediat magistratum potius a rege non accepisse, quam insania propria talibus se malis et periculis exponere. Fac igitur considerate agas, dilecte fili, nec abripi te cum illis patere qui consilia divina curiose perscrutari conantur. Nam Dei beneficentia nequaquam mala nobis conciliat, sed omnino secordia nostra spontaneaque ad vitium inclinatio.

Ἀλλ' οὐδὲ κωλῦσαι τὸν ἄνθρωπον ἔπρεπεν, ἡνίκα τὸ φυτὸν ἐπεχείρει φαγεῖν. Πῶς γὰρ, εἴπερ αὐτεξούσιος ἦν; Εἰ γὰρ ἀναστέλλειν ἔμελλε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ἡνίκα τοῦτον ἐώρα τῆς εὐθείας ὁδοῦ πόῤῥω φερόμενον, ποῦ λοιπὸν ἐθεωρεῖτο τὸ προσὸν αὐτῷ λογικόν; Ποῦ δὲ τὸ αὐτεξούσιον, εἴ γε τῆς ἀλόγου φύσεώς ἐστι τὸ ἀβουλήτως ὧδε κἀκεῖσε περιάγεσθαί τε καὶ μεταφέρεσθαι; Εἴπερ ἐκωλύετο μὴ ἁμαρτάνειν ὁ ἄνθρωπος, ποῦ λοιπὸν ἡ ἀρετή; Ποῦ δὲ καὶ οἱ διὰ ταύτην διδόμενοι στέφανοι; Κατὰ τί δὲ καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἔπαθλον αὐτῷ πρόκειται, εἴγε μὴ σπουδῇ καὶ βίᾳ καὶ ἀγαθῇ προαιρέσει τοῦ ἀγαθοῦ γένοιτο μέτοχος; Οὐκ ἔδει κωλύειν αὐτὸν, ἵνα μὴ τοῖς ἀλόγοις ὁ λογικὸς ἐναρίθμιος γένηται, ἅτε δὴ μὴ κεκτημένος τὴν χάριν τῆς αὐτεξουσιότητος. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω φησίν· « Ὁ λέγων, ἵνα τί μὴ κατεσκεύασεν ἀναμαρτήτους ἡμᾶς ὁ Θεὸς, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἄλογον φύσιν τῆς λογικῆς προτιμᾷ καὶ τὴν ἀκίνητον καὶ ἀνόρμητον τῆς προαιρετικῆς καὶ ἐμπράκτου. »

Nec conveniebat Deum hominem impedire, cum vesci de arbore conabatur. Cur enim id faceret, qui hominem libertate voluntatis præditum creaverat? quippe si retrahere decreverat hominem, quamprimum cerneret eum de via recta deflectere, quanam re vis rationis inditæ homini declarare se potuisset? Qua item libera voluntatis facultas? præsertim cum naturæ brutæ sit ac rationе carentis, præter animi voluntatem huc et illuc circumduci et transferri. Consimiliter si homo fuisset impeditus quominus delinqueret, quis virtuti locus fuisset reliquus? Quis coronis quæ propter hanc conceduntur? Cur regnum cœleste homini ceu præmium propositum sit, siquidem necesse non habet ut ejus studio suo, vi, præclaro animi proposito particeps fiat? Impediendus scilicet homo non erat, ne qui rationis erat compos, brutorum in numerum referretur, cum libertatis in agendo beneficium possideret. Eamdem sententiam magnus Basilius verbis hisce disserit: « Quicunque rogat cur nos Deus non ita condiderit ut peccare non possemus, is nihil facit aliud quam quod naturam brutam rationis participi et ex præscripto virtutis agenti præfert. »

Παραχωρεῖται λοιπὸν ὁ Ἀδὰμ, ἅπτεται τοῦ φυτοῦ, γυμνοῦται, παραχρῆμα παραδείσου ἐξόριστος γίνεται. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Οἱ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ διανοίγονται ὀφθαλμοὶ, κάντεῦθεν ὁρᾷ καθαρῶς οἷον ἀγαθόν ἐστιν ἡ τῆν ἐντολῆς φυλακὴ καὶ ὅσον αὖθις κακὸν ἡ ταύτης παράβασις. Οὐδὲ γὰρ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο, καθά φησιν Ἰώσηπος καὶ Νεμέσιος ὁ Ἐμέσης ἐπίσκοπος, τοιαύτην εἶχε φύσιν ὥστε τοῖς ἁπτομένοις αὐτοῦ φρόνησιν ἐνιέναι τοῦ τὸ καλὸν εἰδέναι καὶ πονηρόν. Εἰ γὰρ ξύλον αὐτὸ γνώσεως ἡ ἁγία κατονομάζει Γραφὴ, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ τοιαύτην

Quamobrem Adamus arbitrio suo relinquitur, arborem attingit, continuo nudus efficitur, deque paradiso expellitur. Quid inde sequitur? aperiuntur animi ejus oculi, quo facto quantum bonum esset observatio mandati perspicit, quantumque contra **102** malum ejusdem violatio. Nec enim arbor illa, quemadmodum Josephus et Nemesius antistes Emesenus declarant, ejusmodi naturam habebat ut ex se decerpentibus inderet prudentiam, qua bonum ac malum agnoscerent. Tametsi nimirum Litteræ sacræ illam scientiæ lignum nun-

Digitized by Google

cupant, non idcirco dicendum nobis est talem ei vim affuisse : sed quia mandati transgressio in eo facta est, de quo consecuta porro est peccati agnitio atque pudor, idcirco nomen hoc meruit. Consueverunt enim Litteræ sacræ de rerum eventis nomina etiam indere. Audi quid hac in parte Chrysostomus dicat. Unus quidam in solitudine fons adversationis aqua est nuncupata [88], non quod ejusmodi naturam haberet ut ex se haurientes in mutuas adversationes excitaret ; nam si res ita comparata fuisset, etiam ipse Moses hausta fontis hujus aqua Deo contradixisset. Quemadmodum ergo fons ille non sua natura, sed propter diffidentiam populi, quam erga Deum declaravérat, adversationis aqua nuncupatus est, sic et arbor illa cognitionis mali atque boni vocatur, non quod ipsa scientiam habuerit, sed quia quicunque peccat, cognitionem assequitur intelligendi, quod obtemperare Deo bonum sit, delinquere malum. Hinc appellationem hanc habuit, ab eventu nimirum posteriore.

Cæterum posteaquam Adamus post transgressionem jam interitui ac mortalitati factus erat obnoxius, ait Deus : « En factus est Adamus quasi unus de nobis. » Hic animum, dilecte fili, advertito. Nonnulli tradunt Deum hæc per ironiam protulisse : quippe divinitatis desiderio flagrans Adamus etiam iis bonis quorum erat particeps, miscre exciderat, et immortalis antea mortalis jam factus erat. Alii dictum intelligi volunt per præceptionem temporis, quæ sacris Litteris est familiaris. En factus est Adamus quasi unus de nobis, hoc est, tandem aliquando de nobis unus homo fiet, Adamo similis. Consueverunt enim Litteræ sacræ peculiari quodam modo ea quæ futura sunt sic efferre, quasi si præsentia forent aut jam accidissent. Consimile quiddam proferri de matre hominum illa primæva videmus : nam cum ipsa necdum creata foret, hæc nihilominus dicuntur : « Fecit hominem deus, et quidem marem ac feminam eos fecit. » Divinus autem vir Anastasius dictum hoc alio quoque sensu cepit. Nam in oratione de Resurrectione verba ipsius hæc reperiuntur : « Duplex est naturæ nostræ structura, prior ad Numinis similitudinem conformata, et altera sexuum discrimine distincta, quæ quidem opificio nostro postremum accessit. » **103** Neque tantum hæc Anastasius profert, sed etiam litteras sacras allegat, quo doctrinam hanc clariorem efficiat. Sic enim ait : Fecit hominem Deus, et quidem eum ad imaginem Dei fecit. Hæc prima nostri est creatio, simplex, uniformis, expers societatis, discrimen nullum habens ; quippe ad imaginem Dei fecit eum. Succedit altera formatio : Marem ac feminam fecit eos. Quæ quidem ita se omnino habere de verbis ipsis est perspicuum : nam istic ait numero unitatis : « Ad imaginem Dei fecit eum, »

[88] Num. xx, 13.

A αὐτὸ κεκτῆσθαι δύναμιν εἴπωμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ γέγονε τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις, καὶ ἐξ ἐκείνου λοιπὸν ἐπεισῆλθε τῆς ἁμαρτίας ἡ γνῶσις καὶ αἰσχύνη, διὰ τοῦτο τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἐδέξατο. Ἔθος γὰρ τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἐκ τῶν συμβαινόντων πραγμάτων ἐπιτιθέναι καὶ τὰ ὀνόματα. Καὶ ἄκουε τί φησιν ἐπὶ τούτοις ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης. « Ἐν ἐρήμῳ μία πηγὴ ὕδωρ ἀντιλογίας ἐκλήθη, οὐχ ὅτι τοιαύτην εἶχε φύσιν, ὥστε τοὺς ἐξ αὐτῆς ἀρυομένους εἰς ἀντιλογίας αὐθὶς μετατρέπεσθαι· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, καὶ αὐτὸς Μωσῆς ἐξ ἐκείνης πιὼν ἀντεῖπεν ἂν τῷ Θεῷ. Καθάπερ οὖν ἡ πηγὴ ἐκείνη οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, παρὰ δὲ τὴν ἐπ' αὐτῇ γενομένην ἀπείθειαν τοῦ λαοῦ ὕδωρ ἀντιλογίας ἐκλήθη, οὕτω καὶ τὸ φυτὸν ἐκεῖνο τὸ B γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ οὐ γνῶσιν εἶχεν, ἀλλ' ὅτι πᾶς ἁμαρτάνων εἰς γνῶσιν ἔρχεται τοῦ εἰδέναι ὅτι καλὸν μὲν τὸ ὑπακούειν, κακὸν δὲ τὸ παραβαίνειν ἐστίν. Ὅθεν καὶ τοιαύτην ἐπωνυμίαν, ὡς ἔφημεν, ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ συμβεβηκότων ἔσχηκεν ὕστερον.

Τοῦ Ἀδὰμ δὲ φθορᾷ καὶ θνητότητι περιπεσόντος μετὰ τὴν παράβασιν, εἶπεν ὁ Θεὸς « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν. » Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ. Ἄλλοι μὲν εἰρωνικῶς ἔφασαν τοῦτονὶ τὸν λόγον εἰπεῖν τὸν Θεόν· θεώσεως γὰρ ἔρωτα σχὼν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ὧν ἀγαθῶν μέτοχος ἦν ἀθλίως ἐξέπεσε καὶ θνητὸς ὁ ἀθάνατος γέγονεν. Ἕτεροι δὲ προληπτικῶς τὸ τοιοῦτον ῥητὸν κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς ἐξέλαβον, λέγοντες « Ἰδοὺ γέγονεν Ἀδὰμ ὡς εἷς ἐξ C ἡμῶν, » τουτέστιν ὀψέ ποτε γενήσεται εἷς ἐξ ἡμῶν ἄνθρωπος ὅμοιος τῷ Ἀδάμ. Τοῦτο προληπτικῶς, ὡς ἔφημεν, εἴρηται κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Γραφῆς, ἥτις εἴωθε τὰ μέλλοντα γενέσθαι ὡς ἤδη παρόντα ἢ καὶ γεγονότα διαγορεύειν, καθὰ καὶ ἐπὶ τῆς προμήτορος εἰρημένον εὑρίσκομεν. Μήπω καὶ γὰρ αὐτῆς παραχθείσης λέγει ὅτι ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον· ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, εἰ καὶ καθ' ἕτερον νοῦν ὁ θειότατος Ἀναστάσιος τὸ τοιοῦτον ἐνόησε θεῖον ῥητόν. Ἐν γὰρ τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτων λέγων εὕρηται· « Διπλῆ τίς ἐστιν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευή, ἥ τε πρὸς τὸ θεῖον ὡμοιωμένη καὶ ἡ πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν σχημάτων διῃρημένη τελευταῖον D κατασκευασθεῖσα. » Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν ἐπιφέρει Γραφὴν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ, ὥστε τὸ δόγμα τοῦτο γενέσθαι σαφέστερον. Λέγει γὰρ « καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Πρώτη ποίησις αὕτη, ἁπλῆ, μονότροπος, ἄζυγος, μὴ ἐχουσά τινα διαφοράν. Καὶ κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Δευτέρα δὲ ποίησις, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτῶν. Ἐκεῖ μὲν εἶπεν αὐτὸν, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ εἶπεν αὐτούς, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Πρόσεχε δέ. Ἐπειδὴ ἡ ἁγία Γραφὴ προλαβοῦσα εἶπε « κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν

Digitized by Google

αὐτὸν, » εἶτα, μετὰ τὴν αὐτοῦ δηλαδὴ ποίησιν, ἐπήγαγεν « Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς, » ἔδειξε προφανῶς ὅτι ἄλλη ποίησις ἐκείνη καὶ ἑτέρα ποίησις αὕτη, ἡ μὲν τὸ τοῦ Δημιουργοῦ παριστῶσα φιλότιμον (κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐποίησεν αὐτὸν), ἡ δὲ τὴν τῶν σχημάτων ὑπεμφαίνουσα διαφορὰν (ἄρσεν γὰρ καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς). Δοκεῖ μὲν οὖν ὁ λόγος οὐτοσὶ φορτικὸς, ἀλλὰ τοῖς ἑπομένοις τῷ ἰδίῳ λογισμῷ. Τοῖς γὰρ ἐκζητοῦσι τὰς ἱερὰς τῶν Πατέρων γραφὰς καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι καὶ σαφὴς ὁ τοιοῦτός ἐστι. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἀναστάσιος. Τοῖς γὰρ προειρημένοις καὶ τάδε προσέθετο, σαφηνίσαι θέλων ἐκ πολλῶν τὸ λεγόμενον. « Δευτέρα κτίσις ἐστὶ τοῦ τε ἄῤῥενος καὶ τοῦ θήλεος πρυσκατασκευασθεῖσα τῷ πλάσματι, τῷ κατὰ τὴν πρώτην δηλονότι γεγενημένῳ κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἐν ᾧ διαφορὰ σχημάτων οὐκ ἦν, ὅτι μηδὲ ἐν τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ εἰκόνι τοιοῦτόν τι ἐπινενόηται. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, λέγειν οὖν εὔλογον ὅτι ἐκ προγνώσεως ὁ Θεὸς τοιαύτην ἀπ' ἀρχῆς κατασκευὴν δέδωκε τῷ Ἀδάμ, εἴ γε τῆς δευτέρας ἐστὶ κτίσεως ἡ τοιαύτη τῶν σχημάτων διαφορὰ, ἣν δὴ καὶ ἀναγκαίως ἐπήγαγε μετὰ τὴν πρώτην, ὡς εἴρηται, ποίησιν· οὐδὲ γὰρ ἠγνόει τὸ συμβησόμενον. Καὶ πρόσχες, εἰ βούλει, τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου λέγοντι « Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται καὶ ὅτι φθορᾷ ὑποπεσεῖται, διὰ τοῦτο παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ. » Ὥστε εἰ μὴ τῆς ἀγγελικῆς ἐξέπιπτε βιοτῆς, οὐκ ἂν ἡ τῶν σχημάτων αὕτη προσκατεσκεύαστο διαφορὰ, ὅτι μηδὲ χρείαν εἶχε ταύτης ὁ κατ' εἰκόνα γεγενημένος Θεοῦ πρός γε τὴν ἐκ διαδοχῆς τοῦ γένους σύστασιν, ἅτε κατὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἄνω διείληπται, μέλλων πληθύνεσθαι. Ἀλλ' ἐπαναληπτέον κἂν αὖθις τὸν λόγον.

hic vero numerus multitudinis usurpatur. Consideres igitur quod cum Litteræ sacræ prius dixissent : « Ad imaginem Dei fecit eum, » deinde subjecerit, post hominis nimirum formationem : « Marem ac feminam fecit eos. » Quibus verbis clarissime ostendit aliam esse formationem illam priorem, aliam hanc posteriorem. Nam illa dignitatem Opificis repræsentat, de qua scilicet dicitur : « Ad imaginem Dei fecit eum; » hæc sexuum discrimen denotat, hisce verbis comprehensum : « Marem ac feminam fecit eos. » Videtur autem hæc oratio parum tolerabilis, sed iis qui rationem propriam sequuntur. Nam cæteris, sacra Patrum scripta pervestigantibus, omnino digna existimatur quæ recipi debeat, præsertim cum aperta sit atque plana. Quid idem Anastasius dicat audi. Nam hactenus expositis hæc etiam adjecit, pluribus id quod protulerat declarare volens. Secunda creatio est maris ac feminæ formatio, quæ figmento Dei accessit, quod ratione creationis primæ ad imaginem Dei factum erat, nec sexuum discrimen habebat, quando nec in divina illa beataque imagine quid ejusmodi exsistit. Quæ cum ita sint, a ratione non abhorret, dicere Deum ex præscientia talem ab initio structuram Adamo concessisse, cum hoc sexus discrimen a secunda creatione profectum fuerit, quam necessario priori, ceu dictum est, adjecit. Nec enim quid futurum esset ignorabat. Et animum, si libet, adverte Joannis Damasceni de homine primo verbis. Quia Deus futurorum præscius norat hominem mandato non pariturum ac interitui futurum obnoxium, idcirco feminam ex eo producit. Adeoque si homo vita angelica non excidisset, sexuum discrimen nullum factum fuisset, quippe cujus haud eguisset ad generis propagationem is qui ad imaginem Dei factus erat. Nam more angelorum, ut indicatum est supra, semet amplificaturus fuerat. Sed enim ad institutam orationem redeundum est.

Περὶ τοῦ ὄφεως.

Θεία μετὰ τὴν παράβασιν πρὸς τὸν ὄφιν ἀπόφασις « ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. » Ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας καὶ κοιλίαν ἔπεισας ἅψασθαι βρωμάτων, ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Οὐδὲ γὰρ ὡς πόδας κεκτημένου τὸ πρότερον, καθὰ Ἰώσηπός τέ φησι καὶ ἡ λεγομένη Λεπτὴ Γένεσις, νῦν ἀποφαίνεται τὸν ἐπὶ τῇ κοιλίᾳ περίπατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην ἀπὸ τοῦ ὀρθίου σχήματος τοιαύτην ἄδειαν ἔσχεν ὥστε πρὸς τὸ οὗς τῇ Εὔᾳ πλησιάσαι καὶ περὶ τοιούτων διαλεχθῆναι, τῇ γῇ καὶ πάνυ δικαίως ἐπισύρεσθαι κατεδικάσθη. Εἰ γὰρ καὶ ἄπους ἐξ ἀρχῆς διεπέπλαστο, ἀλλὰ κύκλοις τινῶν κάτωθεν ἑλιγμῶν ἐνορθούμενος τεταμένοις τοῖς στήθεσιν ἵπτευσε. Διὸ καὶ νῦν ὁ ὄφις πολλάκις θυμούμενος ἀνίστησιν ἑαυτὸν καὶ κυκλικῶς ἑλισσόμενος τρέχει. Προβὰς δὲ ὅσον δεῖξαι τοῦ παλαιοῦ βαδίσματος τὴν μνήμην, πάλιν τῷ τῆς ἀποφάσεως καταβάλλεται νόμῳ, Ὅρα δὲ νουνεχῶς ὅτι τοσοῦτόν ἐστι βαρὺ τό τινα καθ' ἑαυ-

De serpente.

Hæc est illa Dei ad serpentem post hominis lapsum oratio : **104** « In pectus ac ventrem ambulabis [84]. » Hoc est quandoquidem cor decepisti, et ventri persuasisti ut cibum illum decerperet, idcirco in pectus ac ventrem ambulabis. Non enim propterea Deus inambulaturum ventri serpentem pronuntiat, quasi prius ille pedes habuisset, ut Josephus et parvus ille de rerum ortu liber aiunt : sed quia de sententia Chrysostomi prius facultatem habens erecto corpore conveniendi Evam et cum ea colloquendi, nunc damnatus fuerit, ac merito quidem, ut humi serperet. Nam tametsi ab initio serpens ita conditus erat a Deo, pedibus uti careret, tamen orbibus quibusdam factarum inferius convolutionum erectus iis ipsis extenso pectore velut inequitabat. Idcirco videmus et hodie serpentem iratum semet erigere ac in orbes convolutum progredi. Quo facto, quasi veteris incessus memoria nobis in mentem revocata, rursum juxta

[84] Gen. III, 14.

Digitized by Google

divini pronuntiati legem semet demittit. Cæterum prudenter observabis æque grave esse quempiam alios ad peccandum impellere, ac si delinquat ipse. Propterea gravior serpentis pœna fuit quam Evæ, rursumque gravior Evæ quam Adami, quod Adamum Eva decepisset, Evam serpens.

Existimarunt autem Manichæi, hac narratione moti, bruta quoque prædita esse anima mentis ac intelligentiæ vi participe. Nam absque illo sit, inquiunt, Deus supplicio serpentem non affecisset. At enim hoc minime verum esse, de verbis hisce Davidicis perspicue patet « Nolite consimiles equis et mulis fieri, quæ intelligentia carent [87]. » Alioqui si propterea putant brutas bestias animæ intelligentiæ vi præditæ participes esse, quia supplicio serpens affectus fuerit, nihil est omnino quod impediat quominus eadem in arboribus quoque valeat opinio, quando ficum exsecrationi Christus subjecit, cum esuriens fructum in ea nullum reperiret. Dejicit ergo serpentem in terram Deus, ut tametsi quis haud cernat quid diabolo acciderit, nihilominus serpentem, qui de sententia Chrysostomi olim erectus stabat, humi repentem intuens secum ad animum revocet, quod cum facinoris hujus administer multetur, multo magis existimandum sit principem mali auctorem puniri. Cæterum supplicio serpentem afficiens Deus, ejusmodi quid facit quale liberum amans pater. Non tantum enim is **105** de interfectore filii sui supplicium sumit, sed ipsum etiam cædis instrumentum confringit ac multas in partes lacerat. Secundum hæc Deus ait : « Observabit ille caput tuum [88]. » Non jam amplius, inquit, audebis tu serpens hominibus insidias struere, quod hactenus fecisti, sed tantus erit metus tantaque formido tua ut ambulantibus illis temet in latebras tuas sis abditurus.

Tradit enim suis in epistolis magnus ille Macarius de diabolo, futurum fuisse ut statim a lapsu gehennæ traderetur, sed ei concessisse Deum ut humanum genus oppugnaret, quo Christi milites sese probarent ac declararent. Eamdem ob causam magis etiam damnabilis supplicio graviori multabitur. Basilius in Isaiæ vatis enarratione hujusmodi quædam de diabolo protulit. Fortassis ante creationem hominis diabolo quoque pœnitentiæ locus relictus fuisset, ac potuisset superbus ille, quanquam malum inveteratum foret, per pœnitentiam adhibito sibi remedio pristinam ad conditionem seipsum restituere. Verum posteaquam secuta est mundi creatio itemque paradisi, ac homo in paradiso exsistere cœpit, et mandatum et invidia diaboli accessit et hominis ornati a Deo cædes, ex eo scilicet tempore modus ei pœnitentiæ nullus est relictus. Quippe si Esaus pœnitentiæ locum non invenit, cum primigeniorum jura vendidisset, quis ei relictus sit pœnitentiæ locus, qui

[87] Psal. xxxi, 8. [88] Gen. III, 16.

τὸν ἁμαρτάνειν, ὅσον ἄρα τὸ καὶ ἑτέρους ἐνάγειν εἰς ἁμαρτίαν. Κατὰ τοῦτο καὶ βαρυτέραν ὑπέστη τῆς Εὔας τὴν κόλασιν. Ἡ Εὔα πάλιν τοῦ Ἀδάμ, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἠπάτησεν ἡ Εὔα, καὶ τὴν Εὔαν ὁ ὄφις.

Ἀλλ' ἐκ τούτου νοερᾶς μετέχειν ψυχῆς καὶ τὰ ἄλογα οἱ Μανιχαῖοι ἐνόμισαν· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, ὡς ἐκεῖνοί φασιν, οὐκ ἂν ἐτιμώρησε τὸν ὄφιν ὁ Θεός, οὐκ ἂν ἀρᾷ καθυπέβαλεν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ προφήτης λέγει Δαβίδ « Μὴ γίνεσθε ὡς ἵππος καὶ ἡμίονος, οἷς οὐκ ἔστι σύνεσις. » Ἄλλως τε εἰ διὰ τὸ τιμωρηθῆναι τὸν ὄφιν δοκοῦσι καὶ τὰ ἄλογα νοερᾶς μετέχειν ψυχῆς, τὸ κωλύον πάντως οὐδὲν μὴ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν φυτῶν τὸ τοιοῦτον δόγμα κρατεῖν, εἴ γε τὴν συκῆν ἀρᾷ καθυπέβαλεν ὁ Χριστὸς, ἡνίκα πεινάσας οὐχ εὗρεν καρπὸν ἐν αὐτῇ. Ὑποβάλλει τοίνυν ὁ Θεὸς τὸν ὄφιν κατάρᾳ, ἵνα κἂν τὸν διάβολον οὐ βλέπῃ τις τί ἔπαθε, τὸν ὄφιν ἀεὶ βλέπων συρόμενον τόν ποτε διανεστηκότα, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησὶν, ὑπόμνησιν λάβῃ ὅτι εἰ ὁ ὑπουργὸς τῆς κακίας ἐπὶ τοσοῦτον κολάζεται, περὶ οὗ πρωταιτίου τί χρὴ καὶ λέγειν. Τιμωρεῖται τὸν ὄφιν ὁ Θεὸς τοιοῦτόν τι ποιῶν ὁποῖον δὴ καὶ φιλόστοργος πατήρ. Οὐ μόνον γὰρ τὸν φονέα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τιμωρεῖται, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ φόνου ὄργανον συνθλάττει τε καὶ εἰς πολλὰ κατατέμνει. « Αὐτός σου τηρήσει τὴν κεφαλήν. » Θὐκέτι, φησὶ, πρὸς ἐπιβουλὰς, ὦ ὄφι, ἀνθρώπων παῤῥησιάσῃ καθὰ δὴ καὶ τὸ πρότερον, ἀλλὰ σὺ μὲν τοσοῦτον ἔξεις τῶν ἀνθρώπων τὸν φόβον ὥστε περιπατούντων καὶ ἐκείνων ἀκούων φωλεοῖς ἐγκατακρύπτειν ἑαυτόν.

Ὁ μὲν οὖν μέγας Μακάριος ἐν ἐπιστολαῖς αὐτοῦ (23) περὶ τοῦ διαβόλου φησὶν ὅτι ἅμα τῷ ἐκπεσεῖν τῇ γεέννῃ παραδοθῆναι ἔμελλεν, ἀλλ' εἰάθη πολεμεῖν, ἵνα φανῶσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται· ἀντιδίκου γὰρ μὴ προκειμένου οἱ γνήσιοι στρατιῶται τοῦ βασιλέως οὐ φανεροῦνται. Ὅθεν ὡς καταδικώτερος σφοδροτέραν εὑρήσει τὴν κόλασιν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνείᾳ καὶ τάδε περὶ τοῦ διαβόλου διέξεισι. « Τάχα γὰρ πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον τόπος τῆς μετανοίας καὶ τῷ διαβόλῳ ὑπελείπετο, καὶ ἠδύνατο ὁ τῦφος, εἰ καὶ ἀρχαιότερον νόσημα ἦν, ὅμως διὰ τῆς μετανοίας ἑαυτὸν ἐξιασάμενος ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς. Ἀφ' οὗ δὲ τοῦ κόσμου ἡ κατασκευὴ καὶ τοῦ παραδείσου, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ, καὶ ἐντολὴ καὶ φθόνος τοῦ διαβόλου καὶ φόνος τοῦ τετιμημένου, ἀποκέκλεισται αὐτῷ καὶ ὁ τόπος τῆς μετανοίας. Εἰ γὰρ ὁ Ἡσαῦ μετανοίας τόπον οὐχ εὗρε τὰ πρωτοτόκια ἀποδόμενος, τίς τόπος ὑπολέλειπται μετανοίας τῷ τὸν πρω-

(23) Quod de Macarii Magni epistolis habet interpres in codice Fontisebr. referuntur ad apostolum gentilium S. Paulum his verbis : Ὁ μὲν οὖν μέγας μακάριος Παῦλος ἐν ἐπιστολαῖς.

Digitized by Google

τόκλαστον ἀποκτείναντι Ἀδὰμ καὶ ἐκείνου τὸν θάνατον εἰσενεγκόντι; » Ἀλλὰ καὶ ὁ Σιναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος εἰς ἐπιστροφήν, ὡς ἔοικεν, ἕλκων καὶ τοὺς λίαν ἀπεγνωσμένους, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα φησίν· « Εἰ Μανασσῆν ὁ Θεὸς διὰ μετανοίας ἐδέξατο, τάχα τολμῶ εἰπεῖν ὅτι καὶ τὸν διάβολον μετανοοῦντα ὁλοψύχως δέξεται. » Καλῶς δὲ εἶπεν ὅτι τολμῶ εἰπεῖν· ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὐ δίδωσι τῷ διαβόλῳ μετάνοιαν. Λέγει καὶ γὰρ ὅτι ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἡ ἔκπτωσις· μετὰ γὰρ τὴν ἔκπτωσιν οὐκ ἔστιν αὐτοῖς μετάνοια, ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ θάνατον. Οὐκ ἐνεδόθη δὲ καὶ τοῖς ἐκπεσοῦσιν ἀγγέλοις μετάνοια, ὡς ὁ Νεμέσιός φησιν, ὅτι καὶ ἀσώματος ἡ φύσις αὐτῶν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν τῆς μετανοίας ἔτυχεν. Ἀλλ' ἔμοιγε τέως ὁ λόγος οὗτος ὃς ἐπὶ τῷ Ἀδὰμ οὐκ ἔστιν ἀποδοχῆς ἄξιος. Οὐδὲ γὰρ ὑπὸ σωματικῶν ἐπιθυμιῶν ἡττηθεὶς ὁ Ἀδὰμ εὑρέθη παραβάτης τῆς ἐντολῆς (ἄπαγε τῆς Ὠριγένους φρενοβλαβείας) ὅτι μηδὲ χώραν εἶχον αὗται πρὸ τῆς παραβάσεως ἐν αὐτῷ. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Αὐτὸς ὁ Ἀδὰμ ἐκβληθεὶς τοῦ παραδείσου καὶ ἀπέναντι καθίσας αὐτοῦ παρ' ὅλην ἐθρήνει τὴν ζωὴν αὐτοῦ. Ἐφ' ᾧ κάμπτεται ὁ Θεός, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πάσχει δι' αὐτόν. Ὁ δὲ διάβολος ἐκπεσὼν οὐ μόνον οὐκ ἐθρήνησεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ πλάσματος ἐλύττησε Θεοῦ, καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν διέβαλε πρὸς τὸν Ἀδάμ. Λοιπὸν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν οὕτω διατεθέντα μετανοίας ἐπιτυχεῖν πάντως ἀμήχανον.

A Adamum illum principem humani generis interfecit ejusque morti causam præbuit? Divinus autem vir, Anastasius ille Sinaites, quo vehementer desperatos homines, uti quidem videtur, ad conversionem invitet, hæc ad verbum profert : « Si Manassem Deus per pœnitentiam recepit, ausim dicere quod etiam diabolum toto pectore atque animo resipiscentem in gratiam recepturus fuerit. » Quibus verbis recte illud inserit, « Audeam dicere. » Nam et Damascenus ille Joannes diabolo pœnitentiam nullam tribuit, cujus hæc verba sunt : « Quod mors est hominibus, hoc angelis est lapsus : quippe post lapsum nulla restat eis pœnitentia, quemadmodum nec post mortem hominibus. » Et quidem pœnitentia lapsis angelis propterea non est concessa, sicut Nemesius ait, quia corporis expers est eorum natura. Homo enim propter imbecillitatem corporis pœnitentiam consecutus est. Quæ tamen extrema verba, quod Adamum attinet, equidem admittenda non puto. Nec enim ille corporeis a cupiditatibus victus mandati violator factus est. Apagesis cum istac Origenica insania. Quippe nullum illis locum habebant in ipso ante transgressionem. Quid multis hæc verbis indicemus? Adamus paradiso ejectus et ejus ex adverso collocatus 106 omnem vitam plorando exigit. Quapropter Deus flectitur, ejusque causa nihil non facit ac patitur. Diabolus autem lapsus non modo non casum suum deploravit, verum etiam Dei figmentum furenter aggressus, Deum ipsum adversus Adamum criminatus est. Quo quidem pacto cum affectus a delicto fuerit, nequit omnino accidere particeps ut pœnitentiæ fiat.

B

Ἄκουε δὲ καὶ τί φησιν ὁ Θεοδώρητος ἐν τῇ Θεραπευτικῇ αὐτοῦ περὶ τούτου. Ἐπαρθεὶς ὁ διάβολος λέγεται πεπτωκέναι, εἶτα κατὰ τῶν ἀνθρώπων ὡς εἰκόνι Θεοῦ τετιμημένων λυττῆσαι, καὶ τὸν κατὰ τούτων ἀναδέξασθαι πόλεμον, τὸν δὲ ποιητὴν τῇ τῶν ἀγγέλων ἐπιστασίᾳ φρουρῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅπως μὴ βίᾳ καὶ τυραννίδι χρώμενος, ἀοράτως ἐπιὼν, ἀδεῶς διαφθείρῃ οὓς διὰ φθόνον ἐμίσησεν. Οὐκοῦν ὁ φθόνος οὗτος, μάλιστα δὲ ἡ ἔπαρσις αὐτοῦ καὶ ἀπόνοια (καὶ νῦν γὰρ ὑπ' αὐτὸν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ), πρὸς τούτοις δὲ ἡ ἀπόγνωσις (εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγον ὅτι πρὸ καιροῦ ἦλθες βασανίσαι ἡμᾶς) μετανοεῖν τὸν ἀποστάτην οὐκ ἐᾷ.

C

Audi quid de hoc in sua Therapeutice Theodoritus dicat. Cum fastu, inquit, elatus fuisset diabolus, lapsus esse dicitur, contraque homines exornatos imagine Dei furore quodam percitus bellum in eos suscepit. Verum opifex ille rerum angelis hominibus præesse jussis mortale genus custodit, ne vi ac sævitia usus diabolus, inaspectabiliter eos aggressus, quos odit ex invidia perdat. Quapropter illa invidia, præsertimque fastus elationis et dementatio (nam hodieque sunt inter eos imperia et potestates, quemadmodum Paulus [99] ait) et præterea desperatio (absque qua foret, nequaquam dixissent : « Quamobrem ante tempus ad excruciandum nos venisti [100] ? ») desertorem illum Dei pœnitentia uti non sinunt.

Περὶ τοῦ ἀποστάτου.

D

De apostata sive diabolo.

Πρὸς τοῖς εἰρημένοις εἰδέναι σε καὶ τοῦτο βούλομαι, ὅτι ὁ ἀποστάτης οὗτος διάβολος ἐν ταῖς ἀγγελικαῖς δυνάμεσι πρωτοστάτης ἦν, ἀγαθὸς παρὰ Θεοῦ γενόμενος καὶ μηδὲν ἔχων κακίας ἢ πονηρίας ἐν ἑαυτῷ φέρων. Πάντα γὰρ ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς καλὰ, καὶ καλὰ λίαν. Κακὸν δὲ οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεός. Τὸ γὰρ κακὸν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τοῦ καλοῦ ἀναχώρησις, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ σκότος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ φωτὸς στέρησις. Καλῶς οὖν εἶπεν ὁ λόγος

Volo autem præter indicata te hoc etiam scire, desertorem hunc diabolum primum inter angelicas potestates locum habuisse, cum bonus a Deo factus esset, nec ullum vitiositatis aut improbitatis in se vestigium contineret. Nam omnia quæ fecit Deus bona erant, et quidem valde bona, cum malum nullum condiderit. Etenim malum nihil est aliud quam a bono secessio, quemadmodum caligo nihil aliud est quam lucis ademptio. Quapropter præ-

[99] Ephes. VI, 12. [100] Matth. VIII, 29.

Digitized by Google

clare dicitur Deum non esse mali auctorem. Quippe rerum per se subsistentium conditor est Deus, non earum quæ non exsistunt. Quodsi bona dicuntur in ortum a Deo producta, putandum est eorum appellatione venire res omnes quæ exsistunt. At malum cum a Deo conditum non fuerit, non etiam in numero rerum est exsistentium. De quo consequitur Deum non esse mali auctorem, quando is nequaquam rerum non exsistentium opifex est, ut jam ante monuimus. Dicitur autem malum non esse aliquid propterea quod substantiam nullam habet nec per se subsistit.

A ὅτι τοῦ κακοῦ ποιητὴς οὐκ ἔστιν ὁ Θεός. Οὐχὶ δὲ τῶν μὴ ὄντων. Εἰ γὰρ τὰ καλὰ παραχθῆναι λέγεται παρὰ Θεοῦ, ταῦτα καὶ ὄντα πάντως εἰσί. Τὸ δὲ κακὸν ἐπειδὴ οὐ παρήχθη παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ ὄν ἐστι. Τοῦ κακοῦ λοιπὸν οὐκ ἔστι ποιητὴς ὁ Θεὸς, εἴγε τῶν μὴ ὄντων, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι ποιητὴς, λέγεται δὲ μὴ εἶναί τι τὸ κακὸν; ἐπειδὴ ἀνυπόστατον καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ ὑφέστηκε.

Talis ergo, nimirum bonus, a Deo conditus diabolus, terrestris ordinis et ipsius adeo terræ custodiam a Deo sibi mandatam accepit. Cum autem ferre non posset illustrationem et honorem, quem Deus ei largitus fuerat, de naturali statu **107** in B alienum a natura sua exorbitavit, adversusque suum opificem fastu quodam elatus est: « Collocabo, inquit, solium meum in nubibus, et supremo parebo [91]. Quam quidem ob causam etiam fulguris instar de cœlo in terram cecidit, uti Dominus ipse loquitur [92]; » estque avulsa cum eo, simulque lapsa multitudo quædam angelorum ipsi subjectorum infinita. Significavit hoc vates Isaias hisce verbis: « Qui delapsus est Lucifer ille, qui pridem oriebatur, terræque allisus est? » Luciferum appellans ob splendorem divinitus ei concessum. Consimilia Gregorius ille theologus tradidit, eum Luciferum vocari ait splendoris sui causa, qui caligo deinceps propter elationem factus sit et appelletur. Secundum hæc impuri genii bellum adC versum nos susceperunt. Nequeunt enim æquo animo pati ut homines eo studiose contendentes videant, unde ipsi pessimo consilio deciderunt, quemadmodum magnus ille Basilius ait. Quippe cum omnis improbitatis receptacula sint, etiam invidiæ morbo sunt infecti. Nec sic creatus a Deo putari debet diabolus, ut hostis noster esset; sed ex æmulatione quadam nos oppugnat. Cum enim se cerneret angelorum ordine locoque motum, ferre non poterat ut hominem terrestrem ad angelorum dignitatem profectu suo subvectum aspiceret. Est et angelis malisque geniis una quædam essentia sive natura, verum non eadem electio; quemadmodum et in hominibus tum bonis tum improbis D est videre naturam quidem unam et eamdem, sententiam vero voluntatemque diversam.

Τοιοῦτος οὖν ἦγουν ἀγαθὸς ὑπὸ Θεοῦ παραχθεὶς ὁ διάβολος τῆς περιγείου τάξεως καὶ τῆς γῆς ἐνεχειρίσθη τὴν φυλακὴν παρ' αὐτοῦ. Μὴ ἐνέγκας δὲ τόν τε φωτισμὸν καὶ τὴν τιμὴν ἣν ὁ Θεὸς αὐτῷ ἐχαρίσατο, ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐτράπη, καὶ ἐπήρθη κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ· « Θήσω » καὶ γὰρ εἶπε « τὸν θρόνον μου ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ. » Ἔνθεν τοι καὶ ὡς ἀστραπὴ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γῆς ἔπεσε. Συναπεσπάσθη δὲ αὐτῷ καὶ συνέπεσε πλῆθος ἄπειρον τῶν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένων ἀγγέλων. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἔδειξεν οὕτως εἰπών· « Πῶς ἐξέπεσεν ὁ Ἑωσφόρος ὁ τὸ πρωῒ ἀνατέλλων, καὶ συνετρίβη εἰς τὴν γῆν; » Ἑωσφόρον δὲ αὐτὸν ἐκάλεσεν δι' ἣν ἀπὸ Θεοῦ ἔσχε λαμπρότητα. Τούτοις οὖν ἀκολούθως καὶ τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ διείληπται. Ἑωσφόρον γὰρ αὐτὸν εἶπε διὰ τὴν λαμπρότητα, σκότος δὲ διὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ γενόμενον καὶ λεγόμενον. Ἔκτοτε δὲ οἱ ἀκάθαρτοι δαίμονες τὸν καθ' ἡμῶν ἀνεδέξαντο πόλεμον. Οὐδὲ γὰρ ἀνέχονται τοὺς ἀνθρώπους ὁρᾷν ἐκεῖσε σπεύδοντας ἀνελθεῖν ὅθεν κακοβούλως ἐξέπεσον, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Δοχεῖα καὶ γὰρ πάσης ὄντες κακίας καὶ τὴν τοῦ φθόνου νόσον ἐδέξαντο. Οὐδὲ γὰρ ἐχθρὸς ἡμῖν ὁ διάβολος ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ ζηλοτυπίας ἡμᾶς πολεμεῖ. Ὁρῶν γὰρ ἑαυτὸν ἐκ τῶν ἀγγέλων καταρριφέντα, οὐκ ἔφερε βλέπειν τὸν γήϊνον ἐπὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἀγγέλων διὰ προκοπῆς ἀνυψούμενον. Καὶ μία μὲν παρά γε τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς δαίμοσιν ἡ οὐσία, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ προαίρεσις, καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ ἀγαθῶν ἀνθρώπων καὶ πονηρῶν ἔστιν ἰδεῖν· μία μὲν καὶ παρ' αὐτοῖς ἡ φύσις ἐστὶν, οὐ μὴν δὲ καὶ γνώμη καὶ θέλησις ἡ αὐτή.

Hæc de malis geniis eorum est sententia qui reciam Ecclesiæ fidem amplectuntur. At Græcorum illi sapientes, Porphyrius et Jamblichus, genios essentia naturaque differre a se invicem tradunt, eorumque volunt aliquos rationis expertes et crassiore materia præditos esse. Addunt irruere ipsos in nos non ut infestos, sed tanquam castigatores, a quibus puniamur. Eosdem aiunt futura prospicere atque nosse, non tamen universos: nam superiora loca nactos genios omnino vera prædicere perhibent, cum alii Tartaro conclusi mendaces sint;

Καὶ τὸ μὲν ὀρθόδοξον τῆς Ἐκκλησίας φρόνημα τοιοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων σοφοὶ, Πορφύριος καὶ Ἰάμβλιχος, διαφέρειν τοὺς δαίμονας κατὰ τὴν οὐσίαν λέγουσι, καὶ ἀλόγους τινὰς αὐτῶν καὶ ὑλαίους εἶναι, ἐμπίπτειν δὲ αὐτοὺς ἡμῖν οὐχ ὡς δυσμενεῖς ἀλλ' ὡς ἡμῶν κολαστάς. Ἀλλὰ καὶ προγινώσκειν αὐτοὺς καὶ τὸ μέλλον εἰδέναι λέγουσι, πλὴν οὐχὶ πάντας· τοὺς μὲν γὰρ τὰ ἄνω λαχόντας δαίμονας ἀληθεύειν παντάπασι, τοὺς δὲ ταρταρωθέντας ψευδεῖς εἶναί φασι, τοὺς δὲ περιγειοτέρους καὶ μέσους λοξοὺς εἶναι καὶ ἀμφιβόλους λέγουσιν. Ἀλλ'

[91] Isa. xiv, 14 [92] Ibid.

Digitized by Google

ἡμῖν οὐχ οὕτω δοκεῖ. Ἐὰν γὰρ οἱ φωτεινοὶ ἄγγελοι τὸ τῆς προγνώσεως οἰκοθεν οὐκ ἔχωσι χάρισμα (καὶ γὰρ ἐκεῖνα προλέγουσι, καθὰ δὴ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶν, ὅσα ἂν αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι παρὰ Θεοῦ φθάσωσι), πολλῷ μᾶλλον οἱ ἀκάθαρτοι δαίμονες προλέγειν οὐ δύνανται. Προγνώστης γὰρ καὶ καρδιογνώστης μόνος ὁ Θεός. Καὶ πείθου τῷ θείῳ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν οὕτω λέγοντι· « Σὺ γινώσκεις τὰς καρδίας μονώτατος. »

A medios autem terræque nonnihil vicinos adserunt ancipites ac ambiguos esse. Qua in sententia nos minime sumus. Nam si etiam luci consimiles angeli non ex se donum futura prospiciendi habent, ut qui prædicunt ea tes e Joanne Damasceno quæcunque divinitus ipsis revelata fuerint, multo magis impuri genii nihil quod prædicant habent. Quippe futurorum notitia cum agnitione cordium soli Deo peculiaris est. Cujus quidem rei fidem tibi **108** Davidis hæc verba faciant: « Tu solus omnino corda nosti [90]. »

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητὲ, κατ' ἐπιτομὴν ὁ λόγος διῆλθέ σοι. Καὶ μὴ δυσχέραινε τούτου ἕνεκεν ὅτε φιλομαθὴς ὤν· ἀλλαχοῦ γὰρ, οἶδας, ἐσχεδιάσθη σοι τὰ περὶ τούτων πλατύτερον.

Hæc compendio quodam explicare tibi, dilecte fili, voluimus; neque brevitas esse tibi molesta debet, homini discendi perstudioso, cum noris hæc a nobis alibi prolixius exposita.

Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· « Καὶ εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν, καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὡραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι, καὶ λαβοῦσα τοῦ καρποῦ αὐτοῦ ἔφαγε. » Πρόσεχε, ἀγαπητὲ, τῷ μεγάλῳ κανταῦθα Βασιλείῳ. Φησὶ γὰρ διά τί δὲ καὶ ἦν ἐν παραδείσῳ τὸ ξύλον τῆς βρώσεως; εἰ μὴ γὰρ ἦν αὐτὸ, οὐκ ἂν ἡμᾶς ὁ διάβολος ἀπατήσας εἰς θάνατον κατήγαγεν. Ἔδει εἶναι ἐντολήν τὴν δοκιμάζουσαν ἡμῶν τὸ ὑπήκοον. Διὰ τοῦτο ἦν φυτὸν ὡραίων καρπῶν εὔφορον, ἵνα ἐν τῇ ἀποχῇ τοῦ ἡδέος τὸ τῆς ἐγκρατείας καλὸν ἐπιδειξάμενοι τῶν τῆς ὑπομονῆς στεφάνων δικαίως ἀξιωθῶμεν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

B Cæterum sacris in Litteris hæc verba legimus: « Ut vidit mulier arborem esse ad vescendum accommodam et oculorum aspectui gratam, et ad discendum pulchram, sumpsit de fructu ejus et comedit [91]. » Hic attente mihi, quid magnus ille Basilius dicat, advertito. Quamobrem, inquit, erat in paradiso lignum de quo vesci quis posset? Nam absque illo fuisset, nequaquam diabolus nos deceptos in mortem præcipites egisset. Nimirum oportebat esse mandatum quoddam in quo nostra obedientia exploraretur. Idcirco arbor istæc erat elegans et fructuum ferax, ut per abstinentiam a re suavi temperantiæ bono declarato digni censeremur quibus tolerantiæ serta merito tribuerentur.

Ὁ δέ γε Νύσσης ὑψηλότερον ἐκλαμβάνει τὰ περὶ τούτου, καὶ οὕτω φησί· Προδείκνυσιν ὁ ὄφις τὸν πονηρὸν τῆς ἁμαρτίας καρπὸν, οὐχ ὡς ἔχει φύσεως (οὐ γὰρ ἠπατήθη ὁ ἄνθρωπος τῷ προδήλῳ κακῷ), ἀλλὰ διά τινος ὥρας τὸ φαινόμενον ἀγλαΐσας, καί τινα κατὰ τὴν αἴσθησιν ἡδονὴν ἐγγενητεύσας τῇ γεύσει, πεπαικὼς ἐφάνη τῇ γυναικί. Τούτῳ τῷ τρόπῳ τὸν ἄνθρωπον ὁ διάβολος εἰωθεν ἀπατᾷν. Καὶ εἰ μὴ διάλου νήφων ὁρᾶται, οὐκ ἂν ἐκφύγοι τὰς αὐτοῦ μηχανὰς, οὐκ ἂν εὐρεθείη τῶν παγίδων ἀνώτερος. Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

C Sic ille de his disserit. Nyssenus autem antistes sublimius hæc verbis hujusmodi exponit. Malum illum peccati fructum serpens commonstrat, non illum quidem eo pacto quo comparatus erat a natura (non enim aperto malo circumscriptus homo fuisset), sed externa ejus specie per venustatem quamdam exornata, et in ipso sensu dulcedine gustui præstigiis quibusdam indita, visus est mulieri fidem omnino mereri. Eo pacto fallere diabolus hominem consuevit, qui nisi plane prudens atque sobrius sit, molitiones ejus vitare laqueosque superare nequit. Atque hæc in hunc modum comparata sunt.

Ἡ δὲ Λεπτὴ Γένεσις λέγει τὸν Ἀδὰμ ἀπροόπτως ἀπὸ τοῦ ξύλου λαβεῖν καὶ φαγεῖν, καὶ μὴ προσσχεῖν ἕως τῷ λόγῳ τῆς Εὔας, ὅτι λειποθυμῶν ἦν ἀπό τε μόχθου καὶ πείνης. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητὲ, σιωπᾷν ἄμεινον, ὅτι καὶ σιωπῆς, ὡς προείρηται, τυγχάνουσιν ἄξια. Εἰ μὴ βούλει καὶ σὺ λέγειν ὅτι γυναῖκα ἔλαβεν ὁ Ἀδὰμ, ἵνα μὴ ἐφ' ἕτερα τῶν ζώων τραπήσεται. Ὁ ὄφις ἀπὸ κτήνους ἑρπετὸν ἐγένετο, χεῖράς τε καὶ πόδας ἐκέκτητο. Ἀφῃρέθη δὲ ταῦτα διὰ τὸ τολμηρῶς εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθεῖν, καὶ διὰ τὸ πρῶτος ἀπὸ τοῦ ξύλου λαβεῖν καὶ φαγεῖν. Ὁ Ἀδὰμ ἀπεσόβει τὰ πετεινὰ καὶ ἑρπετὰ, συνῆγε τὸν καρπὸν ἐν παραδείσῳ, καὶ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ ἤσθιεν αὐτόν. Ταῦτα μὲν οὖν, ἵνα μὴ λέγω, καὶ ἔτι πολλῷ πλείονα τούτων, ἡ Λεπτὴ διέξεισι Γένεσις.

D Cæterum parvus ille de ortu rerum liber Adamum citra circumspectionem sumpsisse de ligno et comedisse, prorsus Evæ verbis haud impulsum, tradit. Sensisse nimirum molestiam animi quamdam ex fatigatione ac fame. Verum hæc silentio tegi præstat, cum perpetuum silentium mereantur, nisi tu quoque velis dicere mulierem Adamo concessam, ne alia se ad animalia converteret; serpentem ex jumento factum bestiam reptibilem, cum manus ac pedes prius haberet, quibus spoliatus propterea fuerit quod paulo audacius paradisum fuisset ingressus ac primus de ligno sumpsisset et comedisset; Adamum volucres et reptiles bestias abegisse, ac fructibus paradisi congestis una cum uxore victitasse; quæ quidem, ne multo his plura

[90] II Paral. VI, 36. [91] Gen. III, 6.

Digitized by Google

commemorem, parvus ille de rerum ortu liber narrat, omnino tibi rejiciendus, uti quæ pro ludo jocoque ducant quotquot aliquo saltem modo Litteras sacras inspectarunt.

A Ἀλλ' ἄφες αὐτά. Τοῖς γὰρ ὁπωσοῦν ἐγκύπτουσι τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ γέλως ἀντικρυς δοκοῦσι καὶ παίγνια.

De tunicis pelliceis.

109 Tunicis, inquiunt Litteræ sacræ, pelliceis induit eos. Tradit hic Gregorius antistes Nyssenus Dominum pelliceis quidem tunicis homines illos principe loco formatos amicivisse, non autem pellibus. Etenim quibus, obsecro, mactatis animalibus pelles detraxit, ut hominibus amictum reperiret? Restat igitur Deum certo consilio de natura brutorum petitam mortalitatem indidisse naturæ hujus ad immortalitatem conditæ, ne malum perpetuum foret. Joannes autem Chrysostomus hasce tunicas intelligens, ut verba sonant, inquit: « Si quis est hominum in alios sensus scripta sacra torquentium, qui ambitiose roget unde pelles istæ repertæ fuerint, cum animalia nulla mactata forent, is sciat me quoque audientem de Ægypti sanguine scire cupere quo pacto Deus Nilum in sanguinem converterit, qualianam mactarit animalia? Nimirum in sanguinem commutatus est amnis, cum animal nullum mactatum esset. Itidem pelles exstitere duæ, atque illi quærunt de quibus animalibus sumptæ fuerint? ut ibi scilicet absque animali sanguis erat, ita hic absque animali pellis.»

Περὶ χιτώνων δερματίνων.

« Καὶ χιτῶνας δερματίνους ἐνέδυσεν αὐτούς. » Ὁ μὲν οὖν θεῖος Γρηγόριος ὁ Νύσσης φησὶν ὅτι χιτῶνας δερματίνους ἐπιβάλλει τοῖς πρωτοπλάστοις ὁ Κύριος, οὐ δέρματα δέ. Ποίων γὰρ ἀποσφαγέντων ζώων καὶ δαρέντων ἐπινοεῖται αὐτοῖς ἡ περιβολή; Ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων λοιπὸν φύσεως νεκρότητα ἐντέθεικεν οἰκονομικῶς τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν. Ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης κατὰ τὸ γράμμα τοὺς τοιούτους ἐκλαμβάνων χιτῶνας καὶ τάδε φησίν· « Εἰ πόθεν εὑρέθησαν τὰ δέρματα μὴ σφαγέντων τῶν ζώων, φιλοτιμούμενοι λέγουσιν οἱ ἀλληγορηταί, οὐκοῦν ἀκούω κἀγὼ αἷμα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζητῶ πόθεν μετέβαλε τὸν Νεῖλον εἰς αἷμα, ποῖα ἔθυσεν ζῶα; καὶ ὁ ποταμὸς γέγονεν εἰς αἷμα, καὶ οὐδὲν αἷμα ἐτύθη ζώων. Δέρματα δύο γέγονε, καὶ ζητοῦσιν ἀπὸ ποίων ζώων ἐγένετο. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖ ἐκτὸς ζώου αἷμα, οὕτως ἐνταῦθα ἐκτὸς ζώου δέρμα. »

B

Hoc quoque scire debes, non tantopere patrem de liberorum educatione sollicitum esse atque mater est, quippe quæ id temporis sibi dici audiverit: «Cum dolore natos paries [98].» Secundum hæc Deus ait: «Exsecratione quadam infelix erit humus propter ea quæ designasti.» Nimirum me peccante solum sterilitate flagellatur, adeoque infelix humus est facinorum nostrorum causa: hoc est, quæ ex ea nascantur, non jam amplius sponte proveniunt, uti prius consueverant. Et folia ficulna consuerunt, immortalitatem exuerunt, amictus ille gloriosus eis ademptus est, corpusque nudatum et in lutum redactum. Ea scilicet de causa sibi ficulnea folia consuerunt. Artem ipsam consuendi unde repererit homo, noli quærere: nam si erga imago Dei, de scientia ipsius ambigendum non est.

Γίνωσκε δὲ ὅτι οὐ τοσοῦτον ὁ πατὴρ ἐπὶ τῇ τῶν παίδων ἀνατροφῇ μεριμνᾷ ὡς ἡ μήτηρ, ὅτι καὶ αὐτὴ τότε ἤκουσεν· « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα· ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. » Ἐγὼ ἁμαρτάνω, καὶ ἡ γῆ ταῖς ἀφορίαις μαστίζεται. Ἐπικατάρατος ἡ γῆ διὰ τὰ ἔργα ὑμῶν, τουτέστιν οὐχ ἕτοιμα εὑρίσκονται ἀπὸ γῆς τὰ ἐκεῖθεν ἀναδιδόμενα ὥσπερ δὴ καὶ τὸ πρότερον. Καὶ ἔῤῥαψαν φύλλα συκῆς, ἀπεδύσαντο τὴν ἀθανασίαν, ἡ στολὴ περιῤῥάθη τῆς δόξης, ἐγυμνώθη τὸ σῶμα καὶ ἦν λοιπὸν σηπεδών. Ὅθεν καὶ φύλλα συκῆς ῥάπτουσιν. Ὅθεν δὲ τὴν ῥαπτικὴν εὗρε, μὴ ζήτει· εἰ γὰρ ἦν θεῷ εἰκὼν, μὴ ἀμφιβάλλῃς περὶ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ.

C

D

Atque hoc loco Chrysostomus eos irridet qui paradisum in cœlo collocant et spiritualem esse volunt. Quippe si superioribus istis in locis erat, dicere debebant Litteræ sacræ flumina ejus deorsum ferri, non exire. Quæ ratio Origenem illum exsecrabilem quasi suffocatum manifesto perimit, simulque vanam ipsius orationem, qua corporis expertem Adamum fecit. Nam si corporis fuisset expers, non sumpsisset unam ex eo costam Deus mulieremque de illa formasset. Itaque perspicuum est, quod cum ex eo costam sumpserit, quæ in expertibus corporis nulla est, statui debeat **110** hominem primo formatum corporis expertem non fuisse. Cæterum posteaquam Adamus ejectus paradiso fuisset, Evam uxorem suam cognovit et Cainum procreavit. Quonam autem pacto cognovit? non citra corporis affectiones. Quippe cum homo ange-

Ἐνταῦθα μὲν οὖν ὁ Χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐμπαίζει καὶ τοῖς ἐν οὐρανῷ λέγουσι τὸν παράδεισον εἶναι καὶ πνευματικόν. Εἰ γὰρ ἄνω ἦν, κατέρχεσθαι ἂν ἐλέγοντο οἱ ποταμοὶ, οὐ μὴν ἐξέρχεσθαι. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ κατάρατος Ὠριγένης ἀποπνιγόμενος φαίνεται, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ἐκενολόγησεν ἀσώματον τὸν Ἀδάμ. Εἰ γὰρ ἀσώματος ἦν, οὐκ ἂν ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ ᾠκοδόμησε τὴν γυναῖκα· πρόδηλον οὖν ὡς ἐπειδὴ πλευρὰν ἔλαβεν ἐξ Ἀδάμ, πλευρὰ δὲ τοῖς ἀσωμάτοις οὐ πρόσεστιν, οὐκ ἦν ἄρα κατ' ἐκεῖνον ἀσώματος ὁ πρωτόπλαστος. Μετὰ μέντοι τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου ὁ Ἀδὰμ ἔγνω Εὔαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ γεννᾷ τὸν Κάϊν. Ἔγνω δὲ πῶς; ἐμπαθῶς, τὴν ἀγγελικὴν ἐκπεσὼν ὁ ἄνθρωπος διαγωγὴν, ἐπειδὴ παραβάτης ὤφθη τῆς ἐντολῆς, τῷ κτηνώδει τούτῳ τρόπῳ καὶ ἐμπαθεῖ περιέπεσε. Ταύτῃ τοι καὶ ὀδυρόμενος ὁ Δαβὶδ ἔλε-

[98] Gen. III, 16.

Digitized by Google

γεν· « Οἴμοι ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Μάξιμος ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ἔλεγεν ὅτι τὰ πάθη ταῦτα, ἡγοῦν ἡδονὴ λύπη ἐπιθυμία καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων προηγουμένως οὐ συνεκτίσθησαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς τελειότητος ἔκπτωσιν ἐπεισῆλθε ταῦτα τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει προσφυέντα τῆς φύσεως, δι' ὧν ἀντὶ τῆς θείας καὶ μακαρίας εἰκόνος εὐθὺς ἅμα τῇ παραβάσει διαφανὴς καὶ ἐπίδηλος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γέγονεν ἡ τῶν ἀλόγων ζώων ὁμοίωσις. Ἔδει γὰρ τῆς ἀξίας τοῦ λόγου καλυφθείσης ὕφ' ὧν γνωμικῶς ἐπεσπάσατο τῶν ἀλόγων γνωρισμάτων, ἐνδίκως τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων κολάζεσθαι, σοφῶς εἰς συναίσθησιν τῆς λογικῆς μεγαλονοίας ἐλθεῖν οἰκονομοῦντος τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον. Πλὴν οὐκ ἀναγκαίως τῷ ὄντι κατέδησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς μετὰ τὴν παράβασιν ταῖς ἐπιθυμίαις ταύταις, ὑφ' ὧν ἐπί τε βρώσεις καὶ πόσεις καὶ ἐπὶ ἀφροδίσια καταφερόμεθα. Ἐντεῦθεν γὰρ τοῖς γεννητοῖς ἡμῶν σώμασι τὸ γεννᾶσθαί τε καὶ τρέφεσθαι καὶ διαμένειν ἕως πλείστου, καθ' ὅσον ἂν ἑκάστῳ τοῦ σώματος ἡ σύστασις ἐπιδέχηται. Καὶ γὰρ ἐκ τεσσάρων αὐτὸ στοιχείων συγκείμενον ἐπακολουθοῦσαν ἐξ ἀνάγκης κέκτηται τὴν διάλυσιν. Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως, ὡς ὁ θεολόγος φησὶ Γρηγόριος. Λύεται οὖν ἐπὶ τισὶ μὲν τάχιον, ἐπὶ τισὶ δὲ βράδιον. Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Κυρίλλῳ λέγοντι· « Εἴασε δὲ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἕκαστον ὁ Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐκπληροῦν ὡς ἂν ἔτυχε κράσεως. » Ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ τὰ συστατικὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν, καρδίαν δηλονότι ἐγκέφαλον ἧπαρ καὶ ὅσα τοιαῦτα, στερροῖς ἁπανταχόθεν ὀστέοις ἡ φύσις ἐφρούρησεν, ὥστε μὴ καὶ ταῖς τυχούσαις προφάσεσι καταβλαπτομένων αὐτῶν ἑτοίμως οὕτω τὸν θάνατον ἕπεσθαι. Ταύταις μέντοι ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ἡδονὴν ὥσπερ τι δέλεαρ ἐγκατέμιξεν, ὡς ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἑτοίμως καθέλκεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ βρώσεις καὶ πόσεις ἐτρέχομεν, οὐκ ἂν ἀφροδισίοις ὁλοσχερῶς προσεκείμεθα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, τάχα ἂν ἐξ ἀνάγκης τὸ γένος ἀπόλωλε τὸ ἀνθρώπινον. Κατὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἡ γονή, περίττωμα οἷον οὖσα, κατεπείγει καὶ ἀνιᾷ καὶ ἀναγκάζει τὸ ζῶον ὁρμᾷν ἐπὶ τὴν ἀπόκρισιν αὐτῆς, εὐμεθόδως καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ συγχωρήσαντος ἕνεκα τῆς τοῦ γένους διαμονῆς. Ταῦτα δὲ Μάνης καὶ Οὐαλεντῖνος; ἠγνοηκότες, ὡς ἔοικε, κτίσμα τοῦ διαβόλου ἔλεγον εἶναι, ὑπ' αὐτοῦ τε πυροῦσθαι καὶ πρὸς ἀτιμίας ἀποκυλίεσθαι. Πλὴν οὐκ ἀφῆκε πρὸς συναφείας ἡμᾶς ὁ Θεὸς εἶναι πάντη κατωφερεῖς, οὐδὲ ζῇν ἀνεπαισθήτως εἴασεν ὡς τὰ ἄλογα. Τῇ γὰρ ἡδονῇ καὶ ἀηδίαν συνέζευξεν καὶ σύμμικτον ταύτην ἐποίησεν, ὡς ἐκεῖθεν μὲν ἐπὶ τὴν τοῦ γένους αὔξησιν ἕλκεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ ταλανίζειν ἑαυτοὺς, τῶν προτέρων ἐπιμεμνῆσθαι, καὶ τῆς ἁμαρτίας μέγα καταβοᾶν, δι' ἣν τοῖς ἀνοήτοις παρασυνεβλήθημεν κτήνεσι.

A lica vita excidisset, ex quo mandati violator exstitit, in statum vitæ brutorum consimilem et affectionibus obnoxium lapsus est. Idcirco Davides plorans inquit: «Hei mihi, cum homo dignitate floreret, animum non advertit; idcirco brutis jumentis est comparatus, eisque factus similis[96].» Idem eximius etiam ille maximus in iis ad Thalassium quæ perscripsit exposuit, affectiones nimirum hasce, voluptatem dolorem appetitum, cæteras, initio cum hominum natura non fuisse conditas, sed propter amissionem perfectionis irrepsisse, ac parti naturæ paulo longius a ratione recedenti adhæsisse, per quas statim una cum transgressione pro divina beataque imagine brutorum animalium similitudo in homine manifesta et conspicua exstitit. Erat enim necesse ut cooperta rationis dignitate natura mortalium æquissimo jure per ea puniretur brutorum naturæ indicia et argumenta, quæ ipsa sibi sponte sua arcessivit, sapienter efficiente Deo ut hoc pacto intelligentiæ rationalis amplitudinem homo secum expenderet. Enimvero post transgressionem reapse nos Deus cupiditatibus illis alligavit et constrinxit, per quas ad cibum, potum res Venereas impellimur. Hinc est in corporibus nostris per procreationem in lucem editis, quod et gignantur et alantur, et tam diu maxime durent quandiu cujusque corporis constitutio vitæ capax est. Cum enim corpus ex elementis quatuor constet, ita necessario comparatum est ut ejus dissolutio tandem sequatur. Quippe compositio nostri ortus initium est, quemadmodum Gregorius ille theologus inquit. Idcirco corpus in quibusdam celerius dissolvitur, in aliis tardius. Persuadeat hoc etiam magnus ille tibi Cyrillus, qui ait: «Post lapsum Deus unicuique vitam suam expiere pro ratione temperamenti sinit.» Nam illam ob causam partes eas corporis nostri quæ vitam nostram continent, cujus generis sunt cor, cerebrum, jecur aliaque talia, firmis ossibus undique natura munivit; ut ne per quasvis occasiones fortuitas iis læsis extemplo mors consequeretur. Atque his de quibus antea locuti sumus, cupiditatibus voluptatem quoque velut escæ condimentum quoddam miscuit, ut ea nos commode delenitos flecteret. Nam cæteroquin ad cibum potumque nos haud conferremus, et **111** a rebus Venereis prorsus abstineremus. Quibus rebus omissis ac neglectis necessario genus humanum interiret. Hinc fit ut semen, quod superfluitas quædam est, nos urgeat, et molestia quadam afficiendo cogat ut ejus ad excretionem progrediamur, optima id ratione permittente Deo propter generis nostri durationem. Quæ cum Manes atque Valentinus ignorarent, uti quidem videtur, carnem esse diaboli opificium dixerunt et accendi ab eo, quo turpes in libidines proruat. Enimvero non concessit nobis Deus ut nimiopere simus ad complexus Venereos proclives, nec brutorum in morem absque sensu vivendi potestatem fecit. Nam voluptati quamdam insuavitatem adjunxit atque miscuit,

[96] Psal. XLVIII, 13.

Digitized by Google

ut hinc quidem ad generis propagationem excitaremur, inde vero miseriæ nostras deploraremus, prioris status memoriam refricaremus, peccatum denique graviter incusaremus, cujus causa paradisi vita spoliati summis brutisque jumentis similes facti.

De tribus animæ partibus.

Præter hæc etiam illud scire te volo, partem eam animi quæ appetendi facultatem continet in jecinore sedem suam obtinere, alteram qua irascendi vis continetur in corde, rationis denique domicilium in cerebro esse. Atque hanc ipsam rationis facultatem gubernator ille rerum universitatis propterea tibi donavit, ut ab irascibili facultate adjutus fortiter adversari brutæ pecuinæque concupiscentiæ possis. Norat enim dominus ille naturæ quantus esset ejus impetus. Et hanc appetendi vim sedem in jecinore suam habere Galenus etiam Tityi commemorata fabula probat, in libro quidem eo cui Diagnostices titulum fecit, jecur ejus ab aquila comedi, in altero autem libro singulari qui est de animi moribus, a vulturibus devorari tradens. Etenim Tityus hic, ut exteræ disciplinæ fabulis continentur, Latonam adamasse perhibetur, eamque ob causam ab illius liberis Apolline ac Diana supplicio affectus, Galeno quidem narrante hominem vel ab aquila vel a vulturibus absumi, aliis vero tradentibus sagittis eum fuisse confixum, quæ quidem adhuc jecinori ejus inhæreant. De quo intelligi non obscure potest appetentem animæ vim esse in jecinore sitam.

Atque hoc loco quid sim dicturus considerato. Cum rationis facultas imperium obtinet eique vis irascibilis paret, appetente debilitate summisseque se gerente, tum vero **112** nec intemperanter homines vivunt, nec prædonum aut tyrannorum in morem, sed honesta plane justaque vita degitur. Hac de re dubitari non debet. Nam si res ita comparata non foret, et si corporis in eadem structura non hic affectionibus foret obnoxius, ille se superiorem iis declararet, nequaquam magnus ille Basilius Isaiam vatem enarrans quosdam a natura præcellere diceret aliis, et ipsius etiam carnis comparatione multis præstare, sive in scientiæ alicujus perceptione sive in cultu virtutis. Hinc videre est varios homines, temperantes et intemperantes, iracundos et mites, prudentes et stolidos, ut supra quoque monuimus. Atque hæc de conditione deteriore in melius commutari possunt, ac vicissim a bono in pejus licet deflectere, quemadmodum ex hisce Gregorii Theologi verbis perspicue intelligimus: «Satis est, inquit, corpori sua vitiositas. Cur flammæ materies amplior suppeditetur? cur huic belluæ nutrimentum largius? ut intractabilis scilicet fiat ac rationem violentia sua superet.» Animum igitur advertito. Quantam sibi vim afferant homines ii qui frugi quidem esse cupiunt vitamque angelicam imitari, verum facultatem appetentem in se validam sentiunt (etenim natura requirit ea quæ sua sunt; cujus voluntati atque motibus adversatur quisquis vitam agere castam instituit), quamque adeo grave sit repugnare naturæ velle, cui re-

Περὶ τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς.

Πρὸς τούτοις εἰδέναι καὶ τοῦτό σε βούλομαι, ὅτι τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τῷ ἥπατι ἐγκαθίδρυται, τὸ δὲ θυμικὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ποιεῖται τὴν οἴκησιν, τὸ δὲ λογικὸν ἐν αὐτῷ τῷ ἐγκεφάλῳ. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ λογικὸν ἐχαρίσατό σοι ὁ τῶν ὅλων πρύτανις, ἵνα συμμάχῳ καὶ τῷ θυμικῷ χρώμενος γενναίως ἀνθίστασαι κατὰ τῆς ἀλόγου καὶ βοσκηματώδους ψυχῆς, τῆς ἐπιθυμητικῆς δηλαδή· οἶδε γάρ ὁ τῆς φύσεως δεσπότης ὅση περ ἐκείνης ἐστὶν ἡ ὁρμή. Ὅτι δὲ τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμητικὸν αὐτῷ τῷ ἥπατι ἐγκαθίδρυται, καὶ τὸν Τιτυὸν παράγει ὁ Γαληνὸς εἰς σύστασιν τούτου τοῦ λόγου, ἐν μὲν τῇ διαγνωστικῇ αὐτοῦ ὑπὸ ἀετοῦ λέγων αὐτοῦ κατεσθίεσθαι τὸ ἧπαρ, ἐν δὲ τῷ περὶ ἠθῶν ψυχῆς μονοβίβλῳ ὑπὸ γυπῶν. Ὁ γὰρ Τιτυὸς οὗτος κατὰ τὴν ἔξω μυθολογίαν ἐρασθῆναι λέγεται τῆς Λητοῦς, ἐφ' ᾧ καὶ παρὰ τῶν παίδων αὐτῆς Ἀπόλλωνός τε καὶ Ἀρτέμιδος κολάσεως καθυποβληθῆναι, καὶ κατὰ μὲν τὸν Γαληνὸν ὑπὸ ἀετοῦ εἴτε καὶ γυπῶν τὸ ἧπαρ ἐσθίεσθαι, κατά δέ τινας ἄλλους τοξευθῆναι αὐτὸν κάντεῦθεν ἔχειν τὰ βέλη ἐμπεπαρμένα τῷ ἥπατι. Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν τῷ ἥπατι τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιθυμητικόν ἐστι.

Πρόσεχε λοιπόν. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ λογιστικὸν ἄρχῃ, πειθόμενον μὲν ἑαυτῷ τὸ θυμοειδὲς ἔχον, ἀσθενὲς δὲ καὶ ταπεινὸν τὸ ἐπιθυμητικόν, οὔτε ἀκόλαστος ὁ τοιοῦτος βίος οὔτε οἷον οἱ λῃσταὶ βιοῦσι καὶ τύραννοι, ἀλλὰ σεμνὸς πάντῃ καὶ δίκαιος. Καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐ χρή. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ ἐξ αὐτῆς τῆς σώματος κατασκευῆς οὗτος μὲν ὑπὸ παθῶν ἡττητο, ἐκεῖνος δὲ πάλιν ἐγκρατὴς αὐτῶν κατεφαίνετο, οὐκ ἂν ὁ μέγας Βασίλειος τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐξηγούμενος εἰσῄγέ τινας ἐκ φύσεως ἔχοντάς τινα προτερήματα καὶ κατά γε τὴν σύγκρισιν τῆς σαρκὸς πολλῶν διαφέροντας εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης ἢ ἄσκησιν ἀρετῆς. Ἐντεῦθεν οὖν καὶ σώφρονα ἴδοι τις ἂν καὶ ἀκόλαστον, θυμώδη καὶ πρᾶον, ἐχέφρονα καὶ μὴ τοιοῦτον, ὥσπερ δὴ καὶ τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται. Ταῦτα μὲν οὖν δύναιτ' ἄν τις ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταφέρειν ἀπὸ τοῦ χείρονος, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὖ μετατρέπειν ἀπὸ τοῦ κρείττονος. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἔλεγεν· « Ἀρκετὸν τῷ σώματι ἡ κακία αὐτου. Τί δὲ δεῖ τῇ φλογὶ πλείονος ὕλης, τῷ θηρίῳ δαψιλεστέρας τροφῆς; ἵνα δυσκάθεκτον γένηται καὶ τοῦ λογισμοῦ βιαιότερον. » Πρόσεχε οὖν ὅσα βιάζουσιν ἑαυτοὺς οἱ θέλοντες μὲν σωφρονεῖν, ἔχοντες δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἰσχυρόν· ἡ μὲν γὰρ φύσις τὰ ἑαυτῆς ἐξ ἀνάγκης ἐπιζητεῖ, ὁ δὲ ἀγνεύειν αἱρούμενος τοῖς θελήμασι τῆς σαρκὸς ἀντιπίπτει καὶ βίον ἀγγελικὸν μιμεῖσθαι φιλονεικεῖ. Ὅσον δὲ βαρὺ τὸ πρὸς φύσιν μάχεσθαι, καὶ οἷον ἐντεῦθεν τὸ ἔπαθλον, ὁ τῆς Κλίμακος Ἰωάννης ὁ ἀγιώτατος ἐδήλωσεν οὕτως εἰπών· « Ὁ σῶμα νικήσας φύσιν ἐνίκησεν· ὁ δὲ φύσιν

Digitized by Google

νικήσας ὑπὲρ φύσιν ἐγένετο· ὁ δὲ τοῦτο γενόμενος A βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλάττωται, ἵνα μὴ λέγω μηδέν. » Πρόσεχε δὲ ὅτι καὶ σφόδρα βαρυαλγοῦσι καὶ ἄχθονται οἱ θέλοντες μὲν σωφρονεῖν, ἔχοντες δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἰσχυρὸν πολυπλῃθῆ τε τὴν γονὴν, πρὸς ἔξοδον ἀεὶ ἐπειγομένου τοῦ ἐνοχλοῦντος αὐτοῖς· καὶ μὴ κατά τι ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ ὁ Διογένης ἐκεῖνος ὁ Κυνικὸς, τὸ τῆς φύσεως βάρος οὐκ ἐνεγκὼν, καὶ ταῦτα τοσοῦτον ἀσκητικώτατος ὢν, γυναῖκα ζητῆσαι λέγεται ὥστε τὸ βαρῦνον ἀποθέσθαι καὶ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα κουφίσαι, τί χρὴ καὶ λέγειν ὅσον ὑπομένουσι κάματον οἱ σφοδρὸν μὲν, ὡς εἴρηται, λαχόντες τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἐν ἁγνείᾳ δὲ φυλάσσειν ἑαυτοὺς προθυμούμενοι; Ἐντεῦθεν, ἀγαπητὲ, τῶν ὁσίων τινὲς, ἵνα τὴν φυσικὴν ἀποσβέσωσι πύρωσιν, καὶ γυμνοὶ τὸ σῶμα μέσον ὑδάτων διημερεύοντες ὤφθησαν. Μηδεὶς λοιπὸν ἐπὶ μέσου προσφερέτω τὴν γένεσιν, μηδεὶς οὐκ ἀγαθοὺς ἀστέρων προφασιζέσθω σχηματισμούς. Ἀστέρων μὲν γὰρ κινήσεις, ἀνατολὰς καὶ δύσεις αὐτῶν, τοῖς προσήκουσι γίνεσθαι καιροῖς ᾠκονόμησεν ὁ σοφῶς τὰ πάντα διευθετῶν, ὡς ἐντεῦθεν ἀέρος μετατρεπομένου καὶ ὄμβρων καταῤῥηγνυμένων εὐκαίρως αὔξεσθαι τὰ φυτά. Καὶ γὰρ τῶν τροφῶν ὡς ἐν κύκλῳ διηνεκῶς χορηγουμένων ἀνελλιπὴς καὶ ἡ τῶν προσφερομένων τοὺς καρποὺς διαμένει φύσις, ὡς εὐρίσκεσθαι μὲν ἐκεῖνα διὰ τοὺς καρποὺς, τοὺς δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον. Οὐ γνώμας λοιπὸν οἱ ἀστέρες μετατρέπουσιν, οὐδὲ καθάπερ τι ἀνδράποδον τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ περιάγουσιν ἄνθρωπον. Οὐδὲ γὰρ εἰς τοσοῦτον ἂν εὑρεθεῖεν ἄδικοι, τοὺς μὲν μοιχοὺς ποιοῦντες, τοὺς δὲ φονέας καὶ ἁρπαγας. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἀστέρων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν τὴν αἰτίαν ἀποφέρεται, εἴπερ τοιαῦτα κατεσκεύασεν ἃ τὴν ἐπιφορὰν ἡμῖν ἐξ ἀνάγκης τῶν κακῶν ἐπιτίθησι, καθὰ δὴ καὶ πρὸς Φαῦστον ὁ κορυφαῖος ἔλεγε Πέτρος, γενέσει καὶ εἱμαρμένῃ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντα. spondet ipsius etiam præmii magnitudo, sanctus ille vir Joannes auctor scalæ hisce verbis declarat: «Qui corpus vicit, naturam vicit; qui naturam vicit, supra naturam semet extulit; hoc qui consecutus est, paulum angelis est inferior, ne nihil ab iis differre dicam.» Nimirum scito gravibus eos molestiis premi qui casti esse desiderant, cum appetitum in se fortem experiantur et genitu æ magnam copiam, quæ negotii plurimum eis facessit ac nunquam non, ut emittatur, urget. Nihil de hoc ambigendum. Quippe si Diogenes ille Cynicus, cum onus illud naturæ nequiret amplius ferre, homo perpetuis et maximis exercitationibus ad abstinentiam condocefactus, mulierem aliquando quæsisse perhibetur, quo rem molestam sibi depo- B neret et corpus onere velut excusso levaret, quantum illos sustinere laboris atque molestiarum existimandum est, in quibus a natura vehemens est appetitus impetus, cum nihilominus servare seipsos in continentia velint? Atque hanc ob causam, dilecte fili, quidam viri religiosi nudis corporibus totos dies in medias aquas semet abjecisse traduntur, quo inflammationem et æstum illum **113** naturalem restinguerent. Itaque nemo posthac nativitatem suam in medium proferat, nemo inauspicatos siderum positus et inter se conformationes causetur. Nam sapiens ille Moderator universorum præclaro consilio instituit, ut suis temporibus certi siderum motus, ortus, occasus eveniant, quo commutato per has causas aere pluviisque delabentibus C plantæ incrementum commode sumant. Cum enim alimenta quodam velut ambitu perpetuo suppeditata non desiderantur, etiam illorum natura, qui fructus ipsos percipiunt, vel egere vel deficere nequit. De quo intelligimus sidera quidem cum motibus suis fructuum, fructus autem animalium et hominis esse causa factos. Quapropter animorum voluntates atque sententias sidera non mutant, nec hominem ad imaginem Dei factum mancipii cujusdam vilis instar hac illac ducunt. Non tam enim ipsa deprehenderentur injusta esse, quosdam adulteros efficientia, quosdam homicidas ac prædones, quam eorum opifex, qui præcipuam in hac parte culpam mereretur, ob res ejusmodi conditas quæ necessario nos ad mala proclives redderent. Idcirco non abs re scripsit eximius ille Petrus ad Faustum, quosdam falso universum hoc natalitiis sideribus et fato committere.

Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς, καὶ μὴ ἐπὶ πλέον τοῖς λόγοις αὐτῶν θορυβοῦ. Εἰ γὰρ καὶ λέγουσιν ὅτι ἡ ὥρα καθ' ἣν ἡ σύλληψις τοῦ συλλαμβανομένου γίνεται, ἐκείνη καὶ τὸ πλαστουργούμενον, εἴτε ἄῤῥεν εἴτε θῆλυ, διαπλάττειν ἄριστα εἴωθεν, ἀλλ' εὐθέως ἀνθυποφέρειν ἔχεις καὶ σὺ, καὶ οὕτω λέγειν αὐτοῖς, ὡς εἴπερ ἐν μιᾷ ὥρᾳ καὶ τῇ αὐτῇ καταβολῇ τῶν διδύμων ἡ σύλληψις γίνεται, ἔπρεπε πάντως μὴ τὸ μὲν αὐτῶν ἄῤῥεν, τὸ δὲ θῆλυ, ἀλλ' ἄῤῥενα καὶ ἄμφω κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ὥραν ἢ θήλεα ταυτὶ διαπλάττεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν ἔδει μὴ τὸ μὲν αὐτῶν τάχιον τελευτᾷν, τὸ δὲ βράδιον, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἄμφω τῶν ὧδε μεθίστασθαι· κατὰ γὰρ ἐκείνους εἰπεῖν, ὁ αὐτὸς ἀστὴρ κἀκείνῳ καὶ τούτῳ τὴν ζωὴν ἐχαρίσατο. Ἀλλὰ καὶ ἐπί τισι παθήμασι καὶ σινώμασιν ὑφ' ὧν ἁλίσκονται πολλάκις τὰ κατὰ μήτραν πηγνύμενα (τά τε γὰρ θήλεα σχῆμα πολλάκις ἀνδρῶν Prudenter igitur hæc considerato, nec horum verbis plus æquo perturbari te sinito. Cum enim D dicunt eam horam qua fetus conceptio fiat, fetum ipsum, tam marem quam femineum, optime formare, mox eis objicere vicissim potes quod si quidem una et eadem hora, una et eadem seminis dejectione gemeliorum conceptio fiat, omnino necesse sit alterum eorum non esse marem, alterum feminam, sed vel ambos mares vel feminas formari. Consimiliter eadem ratione sequeretur alterum eorum non debere citius exstingui, tardius alterum, sed utrumque rebus humanis pariter eximi. Nam, ut ipsi loquuntur, idem sidus tam huic quam illi vitam præbuit. Quin etiam eo progrediuntur, ut morbos quosdam et formas quæ fetibus in ipsa matrice nonnunquam accidunt (solent enim interdum femellæ verendis in partibus virilem habere

Digitized by Google

speciem, ac vice versa mares femineam) astris auctoribus tribuant. Vocant ejusmodi fetus, de quibus modo loquebamur, hermaphroditos. Nam perbelle fingunt Mercurium (qui Græcis Hermes est) et Venerem (quæ Aphrodite) in iisdem centris conjunctos, Saturno etiam accedente certaque conformatione aeris, fetus quosdam præter naturam affectos producere. Sed enim hoc minime verum est. Nam ipsa fetus formatrix **114** natura nonnunquam ejusmodi efficit, quemadmodum est supra demonstratum. Hermes quidem ille philosophus, quem Græci tanto habent in honore, scriptis ad sapientem Ammonem litteris, morborum in iis causas qui furore corripiuntur et mente sunt alienati, ad sidera refert. Cum enim, inquit, sidus illud in cujus potestate cerebrum est, fetum bono quodam aspectu intuetur, ejusque cerebrum in ipsa formatione radiis ejusmodi collustrat, omnino fit ut facultates animi principes in tali fetu præclare comparatæ sint. At si quomodocunque sidus ipsum male afficiatur, etiam diversa erit et contraria priori ejus effectio. Hunc in modum spectatores illi sublimium sentiunt atque loquuntur. Eorum tu opinionem rejicito, ac pravis quibusdam humoribus cerebrum ejus repletum esse credito, quem animo alienatum conspexeris. Nam cerebrum mentis est instrumentum, ideoque pro ipsius instrumenti affectione mens etiam, velut artifex, agere consuevit. Propterea Deus herbas quasdam condidit quibus variis doloribus atque morbis medeamur, et hominibus medicam sapientiam abunde largitus est. Hinc et cerebrum purgari videmus, et morbos alios, qui curationem requirunt, convenientium medicamentorum adhibitione sanari. Non igitur eorum verbis decipi te patitor. Ac ne fato quidem, ceu dictum est, hi morbi hominibus accidunt. Quid enim aliud sibi fati vult vocabulum, de ipsorum sententia, quam quod sit eventus quidam inevitabilis, ortus ex serie perpetua motus cœlestium corporum? Quod ipsum totus ille sanctorum virorum cœtus longissime rejicit. Quamobrem istuc? Quia multum amentiæ stoliditatisque continet, plus impietatis, ut magnus ille Basilius loquitur.

Naturaliter quidem, ceu diximus, gubernari regique corpus nostrum ipse rerum Dominus voluit; absque quo foret, nec aere puro nec acquis pellucidis nec loco salubri nec sumptis per vices esculentis ac poculentis vita nostra indigeret. Enimvero, chare fili, fac divinam mihi sapientiam intueare, siquidem nonnihil de rerum natura nobis est commentandum. Etenim ne maxime principales necessariæque corporis nostri partes quibusvis de causis læderentur, caput nostrum, uti quod cerebrum continet quo vita nostra tota nititur, tum capillis tum ossibus præter illos solidis durisque munivit. Cerebrum ipsum natura tenerum fecit, quandoquidem

περὶ που τὰ γεννητικὰ φέρουσι μόρια, καὶ τοὐναντίον αὖθις τὰ ἄρρενα), τοὺς ἀστέρας αἰτίους ἡγηνται. Ταύτῃ τοι καὶ ἑρμαφροδίτους τοὺς τοιούτους ἐπωνομάζουσι. Κομψεύονται γάρ, ἐπειδὰν ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἀφροδίτη εὑρεθεῖεν ὁμόκεντροι, συνόντος αὐτοῖς τοῦ Κρόνου, πρὸς δὲ καὶ σχηματιζομένου τοῦ Ἄρεος, αἴτιοι τηνικαῦτα καὶ τῶν παρὰ φύσιν παθῶν τοῖς τικτομένοις καθίστανται. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· ἡ γὰρ διαπλάττουσα τὸ ἔμβρυον φύσις αἰτία πολλάκις τῶν τοιούτων εὑρίσκεται, καθὼς ἄνωθεν εἴρηται. Ἀλλὰ καὶ ὁ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι τιμώμενος Ἑρμῆς Ἄμμωνι τῷ σοφῷ ἐπιστέλλων αὐτοὺς αἰτιᾶται τοὺς ἀστέρας ἐπί τε τοῖς μαινομένοις καὶ τὸ φρόνημα κεκτημένοις παράφορον ὡς αἰτίους δῆθεν τοιούτων παθῶν. Φησὶ καὶ γάρ ὡς ἐπειδὰν ἐξ ἀγαθοῦ σχήματος ὁ τοῦ ἐγκεφάλου κυριεύων ἀστὴρ κατοπτεύσῃ τὸ πλαστουργούμενον, κἀκεῖθεν ἀκτῖνα βάλλει τῷ ἐγκεφάλῳ τοῦ πηγνυμένου, καλῶς ἕξουσιν αἱ ἡγεμονικαὶ δυνάμεις τῷ πλαττομένῳ τηνικαῦτα ἐμβρύῳ· εἰ δὲ κακούμενος ὁπωσδήποτε τύχῃ ὁ τοιοῦτος ἀστὴρ, τῶν ἐναντίων ἔσται πάντως ποιητικός. Καὶ οὕτω μὲν οἱ τοῖς μετεώροις προσέχοντες καὶ φρονοῦσι περὶ τούτων καὶ λέγουσιν (24). Σὺ δέ, ἀγαπητέ, μὴ οὕτως, ἀλλὰ μοχθηροῖς τισι χυμοῖς κατακρατεῖσθαι τὸν ἐγκέφαλον πίστευε, ἡνίκα δὲ θεάσῃ τινὰ παρακοπῇ φρενῶν συνεχόμενον· ὁ γὰρ ἐγκέφαλος ὄργανόν ἐστι τοῦ νοός· ταύτῃ τοι καὶ κατὰ τὴν ὀργάνου διάθεσιν καὶ ὁ τεχνίτης εἴωθε νοῦς ἐνεργεῖν. Ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ βοτάνας ἀκεσωδύνους παρήγαγεν ὁ Θεὸς, καὶ σοφίας ἰατρικῆς τοὺς ἀνθρώπους ἐνέπλησεν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ κεφαλὴν καθαιρομένην ἴδῃ τις, καὶ πάθη ἄλλα τινὰ θεραπείας ἀξιούμενα φαρμάκων καταλλήλων ἐπαγωγαῖς. Μὴ οὖν συναρπάζου τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὅτι μηδὲ καθ' εἱμαρμένην, ὡς εἴρηται, τὰ πάθη τοῖς ἀνθρώποις ἐμπίπτουσιν. Τί δὲ τὸ τῆς εἱμαρμένης ἐστὶ σημαινόμενον; Ὦ; ἐκεῖνοι φασὶν, ἡ ἀπὸ τῆς καθ' εἱρμὸν τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεως ἀπαράβατος ἔκβασις, ἣν δὴ καὶ πάντων ὁ τῶν ἁγίων χορὸς πόρρω που ῥίπτει καὶ ἀποπέμπεται. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι πολὺ μὲν τὸ ἀνόητον κέκτηται, πολλαπλάσιον δὲ τὸ ἀσεβὲς, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος.

Φυσικῶς μὲν οὖν, ὡς προεῖρηται, καὶ διοικεῖσθαι τὸ ἡμέτερον σῶμα καὶ διεξάγεσθαι συγκεχώρηται πάντως παρ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότου τῆς φύσεως. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ τῆς ζωῆς ἡμῶν σύστασις; καὶ ἀέρος ἐχρῆζε καθαροῦ καὶ ὑδάτων διειδῶν τόπου τε ὑγιεινοῦ καὶ καταλλήλων ὡσαύτως βρωτῶν καὶ ποτῶν. Ἀλλ' ὅρα τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀγαπητὲ, εἴ γε καὶ φυσιολογίας μικρὸν ἅψασθαι. Ἵνα γὰρ μὴ τὰ καιριώτατα τοῦ σώματος ἡμῶν μόρια καὶ ταῖς τυχούσαις προφάσεσι καταβλάπτωνται, πολυτρόπως, ὡς προείπομεν, καὶ πολυειδῶς ἠσφαλίσατο. Αὐτίκα γὰρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ὅτε δὴ τὸν ἐγκέφαλον αὐτὸν περιέχουσαν ἐν ᾧ τὰ

(24) Ἐπί τε . . . . . λέγουσιν. Ex V. et F.

τῆς ζωῆς ἡμῶν περιείληπται, καὶ θριξὶ κατώχυρωσε καὶ ὀστέοις πρὸ τούτων στερροῖς. Ἀπαλὸν δὲ ἡ φύσις τοῦτον ἐποίησεν, ἐπειδὴ ταῖς αἰσθήσεσι πάσαις αὐτὸς χορηγεῖ τὰς πηγάς. Ἵνα δὲ μὴ τῇ στερρότητι τῶν ὀστῶν συντριβόμενος περὶ τὴν οἰκείαν βλάπτηται φύσιν, ἁπαλὸς καὶ γὰρ, δυσὶ μήνιγξιν αὐτὸν περιέλαβε, καὶ ταύταις οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἁπαλῇ μὲν οὔσῃ τῇ ἔσωθεν διά γε τὴν τοῦ ἐγκεφάλου ἀνάπαυσιν, στερροτέρᾳ δὲ πάλιν τῇ ἔξωθεν, ὡς ἐντεῦθεν ἄμφω φυλάττεσθαι· οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τῆς καρδίας ἐποίησε, καθὰ δὴ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶν, ὀστέοις μὲν περικυκλώσας, παραθεὶς δὲ αὐτῇ καθάπερ ἁπαλὸν στρῶμα τὸν πνεύμονα, ἵνα μὴ τῇ ἀεικινησίᾳ καὶ αὐτὴ τοῖς ὀστέοις συντρίβηται. Ἀλλὰ πολλαχόθεν ἔχειν ῥαφὰς πολλῆς ἀσφαλείας ὑπόθεσις· ἐξατμίζεται γὰρ ἐκεῖθεν αὐτὸς, ὥστε μὴ συμπνίγεσθαι ὑπὸ τῶν ἀναφερομένων ἀτμῶν. Πληγή τε εἴ τις ἐπενεχθείη ποτὲ, οὐχ ὁλοσχερῶς ἡ βλάβη γίνεται· εἰ μὲν γὰρ ἓν καὶ συνεχὲς ἦν τὸ ὀστοῦν, καὶ μία κατενεχθεῖσα πληγὴ τὸ πᾶν ἐλυμήνατο, εἰς πολλὰ δὲ νυνὶ διαιρουμένου γενέσθαι τοῦτο πάντως ἀμήχανον. Εἰ γὰρ καὶ συμβαίη τρωθῆναι μέρος ἕν, ἀνάγκη πᾶσα τὸ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος κείμενον ὀστοῦν παραβλάπτεσθαι, ἀσινῆ δὲ τὰ λοιπὰ πάντα διαφυλάττεσθαι, τοῦ συνεχοῦς τῆς πληγῆς διακοπτομένου τῇ τῶν ὀστῶν διαιρέσει. Περὶ δὲ τῶν τῆς κεφαλῆς περιττωμάτων τί χρὴ καὶ λέγειν, εἴ γε τὰς ἐκκρίσεις αὐτῶν, ὡς ὁρᾷς, ἡ ὄσφρησις πεπίστευται; Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς κάτωθεν ἀναπεμπομένους ἀτμοὺς ὡς ὑπερκειμένη αὐτὴ τοῦ σώματος ὑποδέχεσθαι εἴωθεν, ἡ δὲ τούτων πλημμύρα πολλὴν ἂν εἰργάσατο τῷ ἐγκεφάλῳ τὴν λώβην, οὐδὲ τούτου κατημέλησεν ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς, ἀλλὰ πόρους τινὰς ἐν τοῖς ὀστέοις ἐργασάμενος τὰ ὑγρὰ καὶ παχέα τῶν περιττωμάτων ἐπὶ τὴν ὑπερῴαν καὶ τοὺς μυκτῆρας ὠδήγησε, καὶ δύο τούτοις ἐκκρίσεων ἀπένειμε μόρια, ἵνα συντόμως τὸ βλαβερὸν ἐκφορῆται. Τὸ δέ γε ἀτμῶδες περίττωμα διὰ τῶν τοῦ κρανίου ῥαφῶν ἄνωθεν ἐξωθεῖται. Μὴ θαύμαζε εἴ γε ψυχρός ἐστιν ὁ ἐγκέφαλος φύσει, καὶ ὅτι μείζονα τοῦτον ὁ ἄνθρωπος ἢ τὰ λοιπὰ ζῶα κέκτηται. Τὴν γὰρ ἐν τῇ καρδίᾳ θερμότητά τε καὶ ζέσιν χωρεῖν ἐπὶ τὸ εὔκρατον ἐντεῦθεν ὁ Ἀριστοτέλης φησὶν, αὐτὸν δὲ αὖ τὸν ἐγκέφαλον μὴ ὑπερθερμαίνεσθαι τῇ ἀναφερομένῃ θερμότητι. Ὅρα δὲ νουνεχῶς· ἐπειδὴ γὰρ ἡ τοιαύτη θερμότης μείζων ἐστὶ, μείζων ἄρα καὶ ἡ ἐξ ἐγκεφάλου ψυχρότης τε ὁμοῦ καὶ ὑγρότης ἀντίκειται, ἧς ὑγρότητος ἕνεκα καὶ ὀψιαίτατα πήγνυται τὸ περὶ τὴν κεφαλὴν ὀστοῦν, ὃ δὴ καὶ βρέγμα καλοῦσί τινες. Ἀλλὰ καὶ ῥαφὰς πλείους ὁ ἄνθρωπος κέκτηται, καὶ μᾶλλον ὁ ἀνήρ. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι καὶ πλείων ὁ ἐγκέφαλος αὐτῷ πρόσεστιν· ἵνα γοῦν ἔμπνους ὁ τόπος ᾖ, πλειόνων ὁ ἀνὴρ ἐδεήθη ῥαφῶν. Καὶ ξηρὸς μὲν ὁ τοιοῦτος καὶ ἀπέριττος ὢν συνετόν τινα ποιεῖ καὶ νηφάλιον, κάθυγρος δὲ ὢν τἀναντία ποιεῖ, νωθρὸν δηλονότι καὶ ὑπνώδη καὶ ῥᾴθυμον. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τῷ σοφῷ Ἡρακλείτῳ· ξηροτέρη ψυχὴ

A cunctis sensibus suos quasi fontes suppeditat. Rursum ne tam tenera substantia propter ossium duritiem collisa velut attereretur ac detrimentum caperet, duabus eam membranis **115** est complexa, iisque non unius generis, sed interiore quidem molli ob cerebri quietem, exteriore vero solidiori, quo per illam utriusque saluti consuleretur. Idem in corde factum, Joanne Chrysostomo teste, quod ossibus quidem cinxit Deus; sed nihilominus eidem, quasi teneram quamdam vestem stragulam, pulmonem adjunxit, ne et ipsum ad ossa propter perpetuitatem motus allideretur. Quin illud etiam, quod non continuum et unum sit os quo cerebrum tegitur, sed omni ex parte suturas habeat, quam præclare consultum sanitati nostræ B sit, argumento est. Nam per eas vapores suos emittit, ne per halitus sursum contendentes suffocetur; et eadem ratione consequimur ut illata forte cerebro plaga non totum lædat. Quippe si os continuum et unum foret, ab uno vulnere totum læderetur. Nunc cum in ossa plura divisum sit, fieri hoc omnino nequit. Nam si maxime pars una vulneretur, necesse est illud os lædi quod illa est in parte situm, cum illæsa cætera maneant, vulneris continuitate per ossium divisionem interrupta. Quid de capitis excrementis dicam? quorum egestioni nares sunt, uti vides, destinatæ. Cum enim caput tanquam supremum in corpore locum consecutum vapores deorsum ascendentes excipere soleat, quorum redundantia cerebro plurimum detrimenti C allatura erat, ne id quidem opifex ille rerum negligere voluit, sed quibusdam meatibus effectis in ipsis ossibus excrementa humida et crassa in palatum ac nares deduxit, quas ipsas quoque duas in partes divisit, quibus excretio fiat, ut compendiaria quasi via breviterque noxia egerantur et excrementa sursum exhalantia per cranii suturas sursum expellantur. Neque cerebri naturam esse frigidam miraberis, nec quod in homine cerebrum sit amplius quam in animalibus cæteris. Nam hinc trādit Aristoteles calorem ebullitionemque cordis temperatiorem effici, et ipsum cerebrum propter calorem sursum tendentem non nimium effervescere. Quod sane si fieret, non parum effectiones ejus impedirentur. D Atque hoc loco mentem mihi velim adhibeas. Quia magnus est cordis calor, idcirco etiam major illi frigiditas cerebri et humiditas opponitur; cujus humiditatis causa perquam sero capitis os consolidatur, quod bregma nonnulli vocant. Et suturas capitis, ceu diximus, homo plures habet, præsertimque vir. Quamobrem istuc? Quia cerebrum in eo quoque majus est. Ut igitur hic os locus fetoris expers esset maxime, vir pluribus suturis egebat pro ipsius nimirum cerebri amplitudine. **116** Quodsi cerebrum quis siccum minimeque gravatum ab excrementis habeat, prudens atque sobrius evadit, cum ejusdem humiditas contrarium quiddam efficiat, hominem videlicet desidem, somnolentum, ignavum. Licet hoc de sapientis Heraclitī

Digitized by Google

verbis intelligas, qui animam sicciorem dixit esse sapientiorem. Nam in cerebris humidis spiritus animalis veluti submersus, ut et in feminis est videre, præclarissime suas effectiones absolvere nequit. Idcirco divinus ille Cyrillus sexum femineum dimidia parte virorum indoli cedere dixit. Atque hæc de statu conditioneque cerebri naturali dicta sunto. Cum autem plus æquo siccescit, necesse est hominem lædi et affligi. Nam vehementes quædam temperamenti justi perturbationes partium ipsarum effectiones quasi retundere consueverunt. Itaque fieri plerumque solet, ut vel jejunia vel vigiliæ naturalem cerebri siccitatem plus æquo augentes hujusmodi morbos gignant. Estque propterea necessarium ut homines in hunc modum affecti victus ratione aliquanto humidiore utantur; nam orti de siccitate morbi per humiditatem curantur. Rursum si ex morbo quodam plus æquo sit humidum cerebrum, subsequi rerum oblivio et infatuatio quædam solet, eaque tanta ut sæpenumero tam artium quam litterarum suique adeo nominis homo prorsus obliviscatur. Tribus nimirum membranis cerebrum distinguitur, ac ventriculus quidem ejus anterior facultatis informantis et imaginantis est instrumentum, medius vero cogitantis, posticus denique recordantis. Etenim primo rem hanc aut illam informatione quadam concipimus; deinde de informato rationamur, quid et quotuplex a natura sit, atque ita in memoriam tandem recondimus. Et hæc quidem accipienda de iis sunt qui recte affecti sunt atque sani. Quodsi vel unum aliquid horum morbo quodam quocunque pacto afficiatur, tunc ejus partis ratione anima pure nequit efficax esse. Hæc tibi, dilecte fili, monendo subjicio, ne siderum inter se conformationes et aspectus causeris, cum naturalibus hujusmodi quædam rationibus evenire consueverint.

A σοφωτέρη. Ἐπὶ γὰρ τῶν ὑγρῶν κατακλυζόμενον οἷονεὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν ἔστιν ἰδεῖν, ἐνεργεῖν ἀρίστως οὐ δύναται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ τῆς τῶν ἀνδρῶν εὐφυΐας καὶ ἐξ ἡμισείας ἀπολείπεσθαι τὸ θῆλύ φησιν ὁ θειότατος Κύριλλος. Καὶ οὕτω μὲν ὁ λόγος περὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων διέξεισιν. Ἡνίκα δὲ ξηρότερος ἑαυτοῦ καὶ πλέον τοῦ δέοντος ὁ ἐγκέφαλος γένηται, παραπαίειν ἐξ ἀνάγκης ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. Αἱ μεγάλαι γὰρ δυσκρασίαι τὰς ἐνεργείας τῶν μορίων ἀμβλύνειν εἰώθασιν. Ὅθεν ἡ ἀσιτία πολλάκις, ναὶ μὴν καὶ ἡ ἀγρυπνία, τὴν κατὰ φύσιν ἐπεκτείνουσα τοῦ ἐγκεφάλου ξηρότητα, ποιεῖν εἴωθε τοιαῦτα συμπτώματα. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὑγροτέρᾳ διαίτῃ κεχρῆσθαι τοὺς οὕτω διατεθέντας ἐπάναγκες· τὰ γὰρ διὰ B ξηρότητα πάθη τῇ ὑγρότητι θεραπεύονται (25). Ψυχρότερος δὲ πάλιν ἑαυτοῦ διά τινα νόσον γεγονὼς ὁ ἐγκέφαλος καὶ λήθην ἐπάγει καὶ μώρωσιν, κατὰ τοσοῦτον δὲ ὥστε καὶ τεχνῶν καὶ γραμμάτων καὶ τοῦ ὀνόματος πολλάκις αὐτοῦ μετὰ τὴν ὑγείαν ἐπιλελῆσθαι τὸν ἄνθρωπον. Τρισὶ γὰρ ὑμέσι διῄρηται ὁ ἐγκέφαλος. Καὶ ἡ μὲν ἡ ἐμπρόσθιος αὐτοῦ κοιλία ὄργανόν ἐστι τοῦ φανταστικοῦ, ἡ δὲ μέση κοιλία ὄργανόν ἐστι τοῦ διανοητικοῦ, καὶ ἡ ἑτέρα πάλιν τοῦ μνημονευτικοῦ. Πρότερον μὲν γὰρ φανταζόμεθα τόδε τὸ πρᾶγμα· μετὰ ταῦτα διαλογιζόμεθα τὸ φαντασθέν, τί τε καὶ ποταπὸν αὐτὸ τὴν φύσιν ἐστίν· εἶθ' οὕτως τῇ μνήμῃ τὸ τοιοῦτον ἐναποτίθεμεν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν ἐχόντων καλῶς τε καὶ ὑγιῶς· ἀλλ' ἐπειδὰν ἓν ἐξ αὐτῶν πάθει τινὶ ὁπωσδή C ποτε περιπέσῃ, τότε κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἡ ψυχὴ καθαρῶς ἐνεργεῖν οὐ δύναται. Ταῦτα δὲ, τέκνον, ὑποτίθημί σοι, ὅπως μὴ τοὺς τῶν ἀστέρων σχηματισμοὺς αἰτιάσει καθυποβάλλης, εἴ γε φυσικοῖς τισι λόγοις τὰ τοιαῦτα γίνεσθαι εἴωθε.

(25) *Καὶ οὕτω μὲν..... θεραπεύονται.* Ex V et F.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ*.

PARS II.

AB ADAMO USQUE AD CÆSARIS IMPERIUM.

Ac sumus quidem hactenus longioribus in expositione hac digressionibus usi, verum id omne studio discendi tuo, quo sane singulari flagras, tributum est. Quippe dum cupiditati, ceu vides, tuæ gratificamur, magno hæc labore atque industria collegimus et in hunc commentarium studiose digessimus.

D Ταῦτα μὲν οὖν εἰ καὶ παρεκβατικώτερον εἴρηται, ἀλλὰ φιλομαθείας ἕνεκα πάντως τῆς σῆς. Ἐφέσει γὰρ, ὡς ὁρᾷς, τῇ σῇ χαριζόμενος, καὶ φιλοπόνως ταῦτα συνέλεξα καὶ φιλοτίμως τῷδε διείληφα τῷ συντάγματι.

* In ms. F. titulus apparet augustior ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΑΣ, deinde alter minor, *Περὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρώπου.*

Digitized by Google

Γεννᾷ τοίνυν ὁ Ἀδὰμ τὸν Κάϊν, τὸν Ἄβελ, τὸν Σήθ, θυγατέρας δὲ δύο, καθά φησι Γεώργιος, τὴν Ἀζούραν, ἣν ὁ Κάϊν ἔλαβεν εἰς γυναῖκα, καὶ τὴν Ἀσουάμ, ἣν ἔλαβεν ὁ Σήθ· ὁ γὰρ Ἄβελ φονευθεὶς παρὰ τοῦ Κάϊν διὰ φθόνον ἀπῆλθε παρθένος. Ἐφθόνει δὲ τῷ Ἄβελ ὁ Κάϊν, ὅτι προσέσχε ταῖς αὐτοῦ θυσίαις ὁ Θεὸς μᾶλλον ἢ ταῖς τοῦ Κάϊν. Ἀπεστρέφετο δὲ παρὰ τοῦ Κάϊν τὰ προσαγόμενα οὐχ ὅτι καρποὶ ἦσαν ἀπὸ τῆς γῆς, καθά φησιν ὁ παράφρων Ἰουλιανὸς, τὴν ζωοθυσίαν εὐμεθόδως εἰσάγων, ἀλλ' ὅτι ἄχρηστα ἦσαν. Προσέσχε λοιπὸν τοῖς τοῦ Ἄβελ· ἀπὸ τῶν πρωτοτοκίων καὶ γὰρ ταῦτα, τουτέστι τῶν ἐξαιρέτων, ὡς ὁ χρυσορρήμων φησί. Τὴν προαίρεσιν λοιπὸν καὶ ἀποδέχεται καὶ αὖ ἀποστρέφεται, οὐμενοῦν αὐτὰ τὰ προσαγόμενα.

A **117** Secundum hæc Adamus Cainum, Abelum Sethumque genuit, et filias duas, uti Georgius memoriæ prodidit, Azuram videlicet, quæ cum Caino nupta fuit, et Asuam, quam Sethus uxorem accepit : etenim Abelus per invidiam a Caino necatus exsors conjugii ac virgo decessit. Causa, quamobrem Abelo Cainus invideret, hæc erat, quod sacrificiis ejus magis Deus esset propitius quam Cainicis, quæ omnino aversabatur, non quia terræ fructus ille offerret, quemadmodum vesanus ille Julianus scripsit, animalium mactationes hoc argumento comprobare volens, sed quod inutilia prorsus essent. Itaque Deus Abeli sacrificia respiciebat, quæ ille de pecorum suorum, et quidem eximiorum, primigenis offerebat : hoc est, ut Chrysostomi verbis utar, institutum animi vel probat vel improbat, non res ipsas quæ offerantur.

Ἀλλὰ πόθεν ὁ Κάϊν εἰς τοιαύτην ἦλθεν ἔννοιαν, ὥστε θυσίαν προσενεγκεῖν τῷ Θεῷ; ἢ πάντως ἐκ τῆς ἐν τῷ συνειδότι αὐτοῦ γνώσεως, ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησί. Καὶ πόθεν ὁ Κάϊν ἐπέγνω ὅτι οὐ προσέσχε τοῖς αὐτοῦ δώροις ὁ Θεός; Ἀπὸ τοῦ μὴ κατελθεῖν ἄνωθεν πῦρ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ, καθάπερ ἐπὶ ταῖς τοῦ Ἄβελ γέγονεν· ἐπὶ γὰρ ταύταις κατῆλθε πῦρ καὶ ἠνάλωσεν αὐτὰς, τὴν ἀποδοχὴν ἐντεῦθεν τοῦ Θεοῦ παριστῶν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ζητοῦσιν ἐνταῦθα, διὰ τί κατ' ἀρχὰς πῦρ μὲν ἐξ οὐρανοῦ κατήρχετο καὶ τὰς προσαγομένας τῷ Θεῷ θυσίας ἐπεδόσκετο, νυνὶ δὲ τοῦτο οὐ γίνεται. Μὴ ταῖς τῶν ζώων θυσίαις ὁ Θεὸς ἔχαιρεν; Οὐχί· κατὰ γὰρ τὸν θειότατον Κύριλλον τύπος ἦν ἐκεῖνο τὸ πῦρ καὶ προεικόνισμά τοῦ παναγίου Πνεύματος τοῦ κατιόντος μὲν ἀοράτως καὶ τὰς πνευματικὰς ἡμῶν θυσίας προσδεχομένου, καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ τὸν Χριστὸν αὐτὸν κατῆλθεν ἐν Ἰορδάνῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς δεόμενον Πνεύματος, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν ὅτι καὶ ἐπὶ παντὶ βαπτιζομένῳ ἀοράτως τὸ Πνεῦμα κάτεισι καὶ ἁγιάζει αὐτόν. Εἰ δὲ καὶ νῦν, ἀγαπητὲ, σημεῖα τοιαῦτα οὐχ ὁρᾷς, μὴ ἀπίστει· εἰ γὰρ καὶ ὄψεις ἐγένοντο κατ' ἀρχὰς αἰσθηταὶ διά γε τοὺς ἀνοητοτέρως ἐπικειμένους, ὡ, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ μηδεμίαν ἔννοιαν ἀσωμάτου φύσεως δυναμένους λαβεῖν, ἀλλ' ἡμῖν αἰσθητῶν ὄψεων οὐκ ἔστι χρεία λοιπὸν, ἀντὶ πάντων ἀρκούσης τῆς πίστεως· τὰ γὰρ σημεῖα, φησὶ, τοῖς ἀπίστοις, οὐ μὴν αὐτοῖς τοῖς πιστεύουσι.

B **118** Sed enim unde Caino ad animum accidit ut Deo sacrificium offerendum esse statueret? num ex conscientiæ notitia quadam, ut Chrysostomus ait? Et unde tandem Cainus idem intellexit Deum munera sua non respicere? Nimirum ex eo quod in ejus hostias ignis e cœlo non delaberetur, quemadmodum in Abeli sacrificiis fieri consueverat. Nam ejus hostias ignis superne delatus absumebat, quo ipso declarabatur Deum eas acceptas et gratas habere. Solet illud etiam hoc loco quæri, quamobrem initio de cœlo delapsus ignis oblatas hostias Deo depascebatur, cum id modo non fiat? Num victimis animalium Deus oblectabatur? Nequaquam, sed uti Cyrillus inquit, ignis ille typus et imago sancti Spiritus erat, qui descendit inaspectabiliter et spirituales victimas nostras acceptat; C quemadmodum in ipsum quoque Christum in Jordane descendebat, non quod ille Spiritus egeret, sed uti nos disceremus Spiritum in quemvis hominem, qui baptizatur, inaspectabiliter descendere ac eum sanctificare. Cæterum nequaquam tibi nunc abjicienda est fides propterea, quod talia prodigia modo nulla videas. Quamvis enim spectacula quædam sensilia tunc oculis exhibebantur eorum causa qui paulo rudiores animis erant, ut Chrysostomi verbis utar, nec incorpoream naturam cogitatione complecti poterant, non tamen idcirco necesse est nobis offerri spectanda consimilia, cum illorum omnium loco fides nobis sufficiat. Nam prodigia, ut ille ait [97], infidelibus serviunt, non fidem habentibus. D

Καὶ ὁ μὲν Κάϊν, ἀγαπητὲ, μεῖζον ἥμαρτεν ἢ ὁ Ἀδάμ. Καὶ δῆλον ἐκ τῆς γεγονυίας πρὸς αὐτοὺς κατάρας τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ, « Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· » ἐπὶ δὲ τοῦ Κάϊν, ὀλεθρίου ὄντος τοῦ πλημμελήματος, αὐτὸς ὁ Κάϊν τὴν κατάραν ἐδέξατο. Καὶ τούτου χάριν οὐδὲ ταχέως ἐπάγεται τούτῳ ὁ θάνατος, ἵνα καὶ τοῖς λοιποῖς διδάσκαλος γένηται

Nec ignores, dilecte fili, gravius Cainum deliquisse quam Adamum; id quod ex utriusque potest intelligi exsecratione, cui divinitus subjecti sunt. Nam de Adamo dicitur : « Exsecratione infelix erit humus propter ea quæ designasti; » at vero quia Caini delictum erat exitiale, propterea Cainus ipsemet exsecrationem commeruit. Eamdem ob causam nec celeriter moritur, quo nimirum et alios exemplo suo commonefaceret ac erudiret.

[97] I Cor. XIV,

Digitized by Google

« Quisquis me repererit, occidet, » inquit de semetipso Cainus, et quidem ad membrorum suorum luxationem respiciens. Verum Deus e diverso, « Ne tibi formidaveris, » ait : « nam qui te necaverit, septupli vindictam sustinebit [88], » hoc est septem pœnis seipsum obnoxium faciet. In hunc modum hæc perscripta legimus. Georgius autem memoriæ prodit Caintum miserabili morte per ignorationem fuisse peremptum, uti quem Lamechus ab oculis destitutus occiderit; quod sane fidem **119** mereri nequit. Nam quis, obsecro, scire potest num Cainus adhuc Lamechi temporibus superstes fuerit? Certi nihil statui de hoc potest, cum annos posterorum Caini Moses ita memoriæ non prodiderit, ut oriundorum a Setho : ne dicam Deum Caino quamdam apposuisse notam, ne a quoquam necaretur. Per hanc vero notam vel ipsa Dei de Caino sententia debet intelligi vel membrorum ejus trepidatio. Quonam igitur pacto dici potest esse interemptus?

A « Πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με. » Τοῦτο δὲ ἔλεγεν εἰς αὐτὴν ἀφορῶν τὴν πάρεσιν τῶν μελῶν. Ἀλλὰ μὴ δέδιθι, ἔφη ὁ Κύριος· ὁ γὰρ ἀποκτείνας σε ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει, τουτέστιν ἑπτὰ τιμωρίαις ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσει. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· ὁ δὲ Γεώργιος οἰκτρῷ θανάτῳ τελευτῆσαι τὸν Κάϊν φησίν. Ὁ δὲ ἱερὸς Μεθόδιος Πατάρων φησίν, ὅτι ὁ Λάμεχ φονεύσας τὸν Κάϊν κατ' ἄγνοιαν (τυφλὸς γὰρ ἦν) θανάτῳ παρέδωκεν. Ὅπερ ἀπίθανον· τίς γὰρ εἶδεν ὅτι ὁ Κάϊν διετέλεσε ζῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λάμεχ; Ἄδηλον τοῦτο ἦν, ὅτι τῶν ἀπὸ τοῦ Κάϊν οὐκ ἀναγράφει Μωσῆς ὥσπερ δὴ τῶν ἀπὸ τοῦ Σήθ. Ἄλλως τε καὶ σημεῖον τοῦ Θεοῦ δόντος τῷ Κάϊν τοῦ μὴ ἀναιρεθῆναι (σημεῖον δὲ νοητέον ἢ τὸν ὅρον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ἢ τὸν τῶν μελῶν αὐτοῦ κλόνον), πῶς ἀνῃρέθη λοιπόν;

Jam si quæras quamobrem Moses Caini posterorum annos non recensuerit, magnus ille tibi Cyrillus in Glaphyris sive varietatibus suis respondebit. Non hoc factum est, inquit, ex ignoratione quadam Dei, sed quia peccatorum annos totamque adeo vitam libro viventium contineri nolit. Idem Cyrillus refert Cainum et Abelum fuisse figuram primigeni populi Judaici et Christi Christoque fidentium. Quemadmodum enim Cainus invidia flagrans profuso fratris sanguine non solum a Dei conspectu profugit, verum etiam in ejusmodi exsecrationem incidit ut vagabundus in terris gemeret atque tremeret, sic etiam Judaica natio propter invidiam qua flagravit, et profusum ipsius Christi sanguinem, e Dei conspectu excessit, jamque adeo tremens et gemens obvagatur.

Εἰ δὲ ζητεῖς, πῶς τὰ ἔτη τῶν ἀπὸ τοῦ Κάϊν οὐκ ἀναγράφει Μωσῆς, ὁ μέγας Κύριλλος ἐν τοῖς Γλαφυροῖς αὐτοῦ διδάξει σε λέγων ὅτι οὐ κατ' ἄγνοιαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι τῶν ἁμαρτωλῶν τὰ ἔτη καὶ ἁπλῶς καὶ τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐν βίβλῳ ζώντων γεγραμμένην ἔχειν οὐ θέλει. Καθὰ δὲ τῷ διαληφθέντι Πατρὶ τύπος ἦν ὁ Κάϊν καὶ ὁ Ἄβελ τοῦ πρωτοτόκου λαοῦ τοῦ Χριστοῦ τε καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων. Ὥσπερ γὰρ ὁ Κάϊν διὰ φθόνον καὶ τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αἷμα ἐξέβη ἀπὸ προσώπου Θεοῦ, ναὶ μὴν καὶ κατηράθη στένειν καὶ τρέμειν ἐπὶ τῆς γῆς περιπατῶν, οὕτω; ἄρα καὶ ὁ Ἰουδαϊκὸς διὰ φθόνον καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ αἷμα ἐξέβη ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ περιπατεῖ στένων καὶ τρέμων.

Hoc modo notam Caino Deus apposuit, ne ab aliquo perimeretur, id quod futurum existimarat. Etenim ipse dixerat : « Accidet ut qui me cunque repererit occidat. » Josephus tradit Cainum obsecrasse Deum, ne in obvagatione sua forte in belluas incideret; eoque pacto periisse hominem refert. Quodsi etiam scire desideras, unde Cainus modum occidendi fratris acceperit, qui neminem sciret adhuc a quoquam interfectum, licet hoc de magno illo Athanasio cognoscas, qui diabolum ait Caino per quietem necandi fratris rationem ostendisse.

Σημεῖον οὖν δέδωκε τῷ Κάϊν ὁ Θεὸς, ὥστε μὴ φονευθῆ παρά τινος, ὡς ἐκεῖνος ὑπώπτευε· καὶ, « Ἔσται, » γάρ φησι, « πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με. » Ὁ δὲ Ἰώσηπός φησιν ὅτι τὸν Θεὸν ὁ Κάϊν ἐκέτευε, μήποτε θηρίοις ἁλώμενος περιπέσῃ καὶ τουτονὶ τὸν τρόπον ἀπόληται. Εἰ δὲ ζητεῖς πόθεν ἔγνωκε τρόπον ὁ Κάϊν δι' οὗ τῆς ζωῆς ταύτης ὑπεξαγάγῃ τὸν Ἄβελ, ἐπείπερ οὐκ εἶδεν ἕτερόν τινα παρά τινος ἀναιρούμενον, ὁ μέγας Ἀθανάσιος διδάξει σε λέγων, ὅτι κατ' ὄναρ ὑπέδειξεν ὁ διάβολος αὐτῷ τὸν τρόπον τῆς ἀναιρέσεως.

Invidia quidem certe, ceu diximus, in Caini corde quodam quasi domicilio constituto, Abeli cædem peperit. Nam ejusmodi affectionibus mortalium animi facti sunt obnoxii, posteaquam e statu perturbationum experte ipsaque adeo perfectione exciderunt. Nihilominus animi quidam affectiones hasce superant, cum e diverso alii nolentes iis semet opponere quibuslibet occasionibus, etiam levissimis, quasi prostrati succumbant; cujusmodi quiddam in ipsis etiam corporibus est videre. Nam

Φθόνος μὲν οὖν, ὡς εἴρηται, τῇ τοῦ Κάϊν ἐγκαθιδρύσας ψυχῇ τὸν τοῦ Ἄβελ φόνον ἀπέτεκεν. Τοιούτοις γὰρ πάθεσιν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ γεγόνασι κάτοχοι μετὰ τὴν τῆς ἀπαθείας ἐκείνην καὶ τελειότητος ἔκπτωσιν. Ἀλλ' ἔνιαι μὲν τῶν ψυχῶν κρείττους εὑρίσκονται τῶν τοιούτων παθῶν, ἔνιαι δὲ πάλιν ἀντιβαίνειν μὴ θέλουσαι καὶ ταῖς τυχούσαις ἀφορμαῖς καταβέβληνται. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἔστιν ἰδεῖν (ἔνια μὲν γὰρ αὐτῶν εὐεξία; δι' ὅλου μετέχουσιν, ἐν οὐδενὶ τῶν ἐμπιπτόντων ἔξωθεν

[88] Gen. iv, 14.

Digitized by Google

περιτρεπόμενα, ἕνια δὲ τοσοῦτόν εἰσιν ἀῤῥωστηματικὰ ταῖς ἐκ γενετῆς κατασκευαῖς ὥστε μὴ πρὸς οὐδὲν ἀντιπράττειν τῶν ἔξωθεν αἰτίων, ἀλλὰ κἂν θαλφθῇ βραχὺ, κἂν ψυχθῇ, κἂν ἀγρυπνήσῃ, κἂν κοιμηθῇ πλέον τοῦ δέοντος, εὐθέως νοσεῖ), οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν διανοεῖσθαί σε ἄξιον. A quædam eorum optime prorsus affecta sunt, nec a rebus extrinsecus accidentibus ullo modo læduntur, cum alia tantopere debilitati ac morbis obnoxia sint ex constitutione quadam naturali, ut causis extrinsecus accidentibus resistere vel tantillum nequeant. Nimirum si paulo plus æquo vel incalescant, vel frigeant, vel vigilent, vel dormiant, continuo morbus subsequitur. Idem in animis etiam usuvenire cogitabis.

Μετὰ δὲ ταῦτα παραμυθούμενος τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς τῇ ἀπὸ τοῦ παραδείσου τε ἀδημονοῦντα ἐκπτώσει καὶ τῷ τοῦ Ἄβελ θανάτῳ, ἔδωκεν αὐτῷ τὸν ἐνάρετον Σήθ. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ Εὔα ἔλεγεν· « Ἐξανέστησέ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ τοῦ Ἄβελ ὃν ἀπέκτεινε Κάϊν. »

120 Secundum hæc ut Adamum Deus consolaretur, qui tum propter amissionem paradisi tum Abeli cædem magnopere afflictaretur, præstantem ei virtute filium Sethum dedit. Quamobrem his Eva verbis est usa : « Deus mihi sobolem alteram in locum Abeli a Caino perempti reposuit [99]. »

Γίνωσκε δὲ ὅτι πρὸς ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσι καὶ τὴν λεγομένην τῶν Καϊανιτῶν αἵρεσιν ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἔγραφεν. Οὗτοι μὲν οὖν Κάϊν ἐτίμων ὡς δύναμίν τινα, ἔλεγον δὲ ὅτι τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν μὴ κατὰ γνώμην εἶναι ἀνθρώποις, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. Τιμῶσι δὲ καὶ τὸν Ἰούδαν· διὰ γὰρ τοῦ προδοῦναι τὸν Κύριον ἔργον καλὸν, ἦγουν τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο. Καὶ βιβλίον δὲ παρ' αὐτοῖς Ἀναβατιανὸν λεγόμενον, περιέχον ἃ εἶδε, ὁ Παῦλος καθ' ὃν ἀνέβη καιρὸν εἰς τρίτον οὐρανόν. Βιβλίον δὲ τὸ τοιοῦτόν ἐστι παρ' αὐτοῖς, ὅτι οὐ προσέσχουν τῷ μεγάλῳ Παύλῳ, ῥήματα μὲν ἀκοῦσαι λέγοντι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, μὴ ἐξεῖναι δὲ ταυτα γλώσσαις ἀνθρώπων λαλῆσαι. Ὅτι δὲ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα οὔτε ἐλαλήθησαν οὔτε τινὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐγνώσθησαν, καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ θεολογίας λόγῳ αὐτοῦ δείκνυσιν οὕτως εἰπών· « Εἰ μὲν οὖν ἔκφορα γέγονεν ἃ τῷ Παύλῳ παρέσχεν ὁ τρίτος οὐρανὸς καὶ ἡ μέχρι ἐκείνου πρόοδος, τάχα ἂν περὶ Θεοῦ πλέον ἐγνωμεν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσορῥήμων Ἰωάννης ἐν ταῖς εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ ὁμιλίαις οὕτω φησίν· « Εἰ ὁ μέγας Παῦλος ὁ τῶν ἀῤῥήτων ἐκείνων ῥημάτων ἀκοῦσαι καταξιωθείς, ὧν μέχρι τῆς σήμερον οὐδεὶς ἄλλος ἤκουσε, γράφων ἔλεγεν, Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς ; » Καὶ περὶ τούτων οὕτως. B Cæteras Caianitarum quoque sectam commemorare. Colebant illi Cainum ceu quamdam potestatem, aiebantque bonum et malum in hominibus a voluntate non pendere ac proficisci, sed a natura. Iidem et Judam honore prosequuntur, ut qui Servatorem prodendo præclari operis, nostræ nimirum salutis, auctor exstiterit. Circumfertur apud eosdem liber quem Anabatianum (ab ascensu) vocant. Continentur hoc eâ quæ Paulus id temporis conspexerit quo in cœlum tertium ascendit. Retinent hunc illi librum, non animadvertentes Paulum profiteri se tum verba quædam audisse quæ linguis humanis efferri sit nefas. Atque illa certe verba nec prolata fuisse unquam, nec a mortalium quoquam cognita, Gregorius etiam Theologus in oratione quæ est de recta disserendi de Deo ratione, verbis hisce demonstrat : « Quodsi Paulo licuisset effari ea quorum ipsi cognitionem cœlum tertium et usque ad illud progressio suppeditavit, fortasse de Deo nobis aliquid amplius constaret. » Consimiliter Joannes ille Chrysostomus in orationibus illis quibus opera sex dierum enarravit, his verbis utitur : « Si magnus ille Paulus, quem eo dignatus est honore Deus ut audiret ineffabilia verba nulli ad hunc usque diem alii mortalium audita, subigere, quid nos tandem de nobis dicere par C

dicere non dubitavit[1] se corpus suum contundere ac est? » Ac de his quidem hactenus.

Ὁ δὲ Ἀδὰμ μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου (τηνικαῦτα γὰρ ἄρχεται ἡ χρονογραφία), ζήσας ἐννακόσια ἔτη πρὸς τοῖς τριάκοντα τελευτᾷ ἐν Ἰουδαίᾳ, κἀκεῖ τέθαπται. Καὶ πῶς ἄκουε. Ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἐν τοῖς *Πανάριοις*, ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἑρμηνείᾳ λέγει ἄγραφον παράδοσιν περισώζεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ περὶ τοῦ Ἀδὰμ, ὡς εὐθὺς μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐλθεῖν χάριν παρηγορίας ὧν ἀπώλεσεν· αὕτη καὶ γὰρ γῆ πίων καλεῖται. Ἐκεῖσε λοιπὸν ἐνδιατρίβει, ἐκεῖσε καὶ τέθαπται. Θαῦμα μὲν οὖν ἐδόκει τοῖς ὁρῶσιν ἡ ἐκείνου κεφαλὴ τῆς σαρκὸς διαῤῥυείσης, ὅτι καὶ πρῶτον ἐκεῖνον Ἰουδαία νεκρὸν ἐδέξατο. Ἐν τόπῳ λοιπόν τινι καταθέμενοι τὸ τοιοῦτον κρανίον, τόπον

Adamus autem ejectus e paradiso (hinc enim temporum adnotatio inchoatur), cum annos 930 vivendo explesset, in Judæa mortuus est, ibidemque sepultus. Unde id constet, audi. Epiphanius in *Panariis* et Basilius in Isaiæ vatis enarratione tradunt traditionem quamdam non scriptam in Ecclesia retineri, Adamum de paradiso ejectum mox in Judæam pervenisse, quo damni facti solatium aliquod haberet. Nam ejus terræ solum pingue sacris in Litteris appellatur, in qua deinceps cum vixisset ibidem sepultus fuit. Et videbatur ejus caput, ubi jam carnes defluxissent, mirum quoddam intuentibus esse spectaculum, præsertim cum **121** Judæa primum omnium cadaver ipsius excepisset. Itaque loco quodam hac ipsius calvaria con- D

[99] Gen. IV, 25. [1] I Cor. IX, 27.

Digitized by Google

dita, locum ipsum Calvariæ locum dixere; quo loco deinceps in crucem Dominus agitur, ut in ligno eum restitueret vitæ, qui per lignum mortalitati factus fuerat obnoxius. Qua de causa nugas agere Tatianos est necesse, cum Adamum salutem consecutum negant. Eumdem, ceu diximus, in Judæam delatum ibidem terræ mandatum esse, Josephus etiam, de Hebraica perceptum historia, memoriæ prodidit.

Cæterum in adnotatione temporum scriptores hoc loco dissentiunt. Nam ex Septuaginta interpretum auctoritate reperiuntur in decem ab Adamo ad Noam ætatibus anni 2242. Judæorum Hebraica lectio tradit in iisdem ætatibus annos 1656. Libri Samaritanorum Hebraici annos 1307 habent. Perhibetur etiam divinum angelum Urielum, cujus est inter astra statio, descendisse ad Sethum et Enochum, eosque de temporum, anni, mensium, conversionum, ipsorumque annorum adeo discriminibus erudiisse. Georgius tradit Sethum primum invenisse litteras Hebraicas, signa cœlestia, conversiones annorum, menses, septimanas; eumdem sideribus et stellis septem erraticis indidisse nomina, de quibus agnoscerentur.

Hic Sethus cum annos 912 vixisset, fato functus est, tum propter virtutem pro deo habitus, tum quod Hebraicas litteras et appellationes siderum primus invenisset. Procreavit autem Enosum, qui et ipse pro deo virtutis nomine haberi meruit. Cum annos vixisset 905, rebus humanis exemptus est. Filium habuit Cainam, qui cum annos ætatis 910 explesset, obiit relicto filio Maleleelo, qui annis vitæ 895 exactis mortuus est. Filium is habuit Jaredum, qui post annum vitæ 962 terras reliquit. Genuit autem Enochum, ex quo Mathusalas natus est; cumque vixisset Enochus annos 365, sublatus a Deo nusquam exstitit.

Bis autem Litteræ sacræ tradunt Enochum Mathusalam procreasse. Propterea Chrysostomus hæc ita declarans inquit: « Conjugium illis qui grati et accepti esse Deo volunt, nihil impedimenti affert. Nam ea de causa semel atque iterum indicant Litteræ sacræ Enochum Deo fuisse gratum, postquam Mathusalam genuisset, » ideoque sublatum e medio fuisse. Atque hic mihi bonitatem Heri nostri adspice. Nam homine reperto qui summa virtute præditus esset, noluit eum illius dignitatis expertem esse, qua principe loco formatum hominem ante violationem edicti ornaverat. Et vero propterea de medio sublatum Enochum fuisse **122** divinitus, ut homines mortalitati propter peccatum factos obnoxios Deus consolaretur, magnus ille Athanasius in oratione sua de Assumptione verbis his aperte significat: « Propter inobedientiam quidem ingressa mors est, verum nihilominus extremam illam comminationis suæ severitatem mitigans Deus humano generi spem immortalitatis illustrem ostentat, Enocho de medio mortalium sublato. Quo ipso facto nos docuit naturam mortalem fines im-

A χρανίου τὸν τόπον ἐκεῖνον ὠνόμασαν. Ἐκεῖσε οὖν σταυροῦται ὁ Κύριος, ἵνα διὰ ξύλου ζωώσῃ τὸν διὰ ξύλου σχόντα τὴν νέκρωσιν. Φλυαροῦσι λοιπὸν οἱ Τατιανοὶ μὴ σωθῆναι τὸν Ἀδὰμ λέγοντες. Περὶ μέντοι τοῦ ἐλθεῖν τὸν Ἀδὰμ ἐν γῇ τῇ Ἰουδαίᾳ κἀκεῖσε ταφῆναι διαλαμβάνει ὁ Ἰώσηπος ἀπὸ Ἑβραϊκῆς ἱστορίας τοῦτο μαθών.

Διαφωνοῦσι δὲ κατὰ τοὺς χρόνους οἱ τὰ τοιαῦτα συγγραφόμενοι. Κατὰ γὰρ τοὺς ἑβδομήκοντα εὑρηνται ἐν ταῖς ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Νῶε δέκα γενεαῖς ἔτη ,βσμβ', κατὰ δὲ τὸ παρὰ Ἰουδαίοις Ἑβραϊκὸν ἐπὶ ταύταις ταῖς ι' γενεαῖς ἔτη ,αχνς', κατὰ δὲ τὸ παρὰ Σαμαρείταις ἔτη ,ατζ'.
B Λέγεται δὲ ὅτι ὁ ἐν τοῖς ἄστρασι τεταγμένος ἄγγελος, ὁ θειότατος δηλαδὴ Οὐριὴλ, πρός γε τὸν Σὴθ καὶ τὸν Ἐνὼχ κατιών, ἐδίδαξεν αὐτοὺς ὡρῶν, μηνῶν, τροπῶν καὶ ἐνιαυτῶν διαφοράς. Κατὰ δὲ τὸν Γεώργιον πρῶτος ἐξεῦρεν ὁ Σὴθ γράμματα Ἑβραϊκὰ, καὶ τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰς τροπὰς τῶν ἐνιαυτῶν, καὶ τοὺς μῆνας, καὶ τὰς ἑβδομάδας, καὶ τοῖς ἄστροις καὶ τοῖς πέντε πλανήταις ἐπέθηκεν ὀνόματα ὥστε γνωρίζεσθαι.

Ὁ μέντοι Σὴθ ἔτη ζήσας ἐννακόσια δώδεκα τελευτᾷ, θεὸς εἶναι διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ νομιζόμενος καὶ διὰ τὸ πρῶτος εὑρηκέναι τὰ Ἑβραϊκὰ γράμματα καὶ τὰς τῶν ἀστέρων ὀνομασίας. Οὗτος ὁ Σὴθ γεννᾷ τὸν Ἐνὼς, θεὸν καὶ αὐτὸν διὰ τὴν
C ἀρετὴν αὐτοῦ νομιζόμενον. Οὗτος ζήσας ἔτη ἐννακόσια πέντε τελευτᾷ. Ἐγέννησε δὲ τὸν Καϊνᾶν. Οὗτος ἔτη ζήσας ἐννακόσια δέκα τελευτᾷ. Ἐγέννησε δὲ τὸν Μαλελεήλ. Οὗτος ζήσας ωϛε' τελευτᾷ. Ἐγέννησε δὲ τὸν Ἰάρεδ. Οὗτος ἔτη ζήσας ἐννακόσια ἑξήκοντα δύο τελευτᾷ. Ἐγέννησε δὲ τὸν Ἐνώχ. Οὗτος γεννᾷ τὸν Μαθουσάλα. Ζήσας δὲ ἔτη τξε' οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός.

D Δὶς δέ φησιν ἡ Γραφὴ ὅτι ἐγέννησεν Ἐνὼχ τὸν Μαθουσάλα. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐπὶ τούτοις οὕτω διέξεισιν· « Οὐκ ἔστι γάμος ἐμποδὼν τοῖς σὺν αρεστεῖν ἐθέλουσι τῷ Θεῷ· διὰ γὰρ τοῦτο ἅπαξ καὶ δὶς ἡ θεία λέγει Γραφὴ ὅτι μετὰ τὸ γεννῆσαι τὸν Μαθουσάλα εὐηρέστησεν Ἐνὼχ τῷ Θεῷ, » ἐφ' ᾧ καὶ μετατίθεται. Καὶ ὅρα Δεσπότου ἀγαθότητα· εὑρὼν γὰρ ἄνδρα κατωρθωκότα τὴν ἀρετὴν, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτὸν τῆς ἀξίας ἣν τῷ πρωτοπλάστῳ ἐχαρίσατο πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς. Ὅτι δὲ τοὺς θνητότητι διὰ τὴν ἁμαρτίαν πεσόντας παραμυθούμενος ὁ Θεὸς τὸν Ἐνὼχ μετέθηκεν, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ σαφῶς οὕτω διείληφε· « Θάνατος μὲν εἰσῆλθε διὰ τὴν παρακοήν. Λύων δὲ ὅμως τὴν τῆς ἀπειλῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπίδα εὐθὺς ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσου ἁρπάζει. Κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν φύσιν ἐδίδαξεν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι, καὶ ἡ τοῦ δικαίου κατάστασις θανάτου στάσις ἐγένετο. » Ὁ δὲ Γεώργιός φησιν ὅτι τοῦ Λάμεχ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοῦ Ἐνὼχ δηλαδὴ, φονεύσαντος καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν λαβόν-

Digitized by Google

τος προσηύξατο μετατεθῆναι ὁ δίκαιος, ὡς μηκέτι τοιοῦτόν τι θεάσηται.

A mortalitatis excipere. Adeoque justi hominis hæc conditio nihil erat aliud quam mortis velut insistere jussæ inhibitio. Georgius scribit interfectis Enochi fratribus a Lamecho, qui deinde conjuges eorum sibi matrimonio junxerit, justum hunc virum precatum esse ne quid ejusmodi amplius spectaret.

Ἐγὼ δὲ Κάϊν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἐνώς. Τούτῳ τῷ Ἐνὼς γεννᾶται Γαϊδᾶν, Γαϊδᾶν δὲ γεννᾷ τὸν Μαλελεήλ, Μαλελεὴλ δὲ γεννᾷ τὸν Μαθουσάλα, καὶ Μαθουσάλα ἐγέννησε τὸν Λάμεχ. Ἔλαβε δὲ ἑαυτῷ ὁ Λάμεχ δύο γυναῖκας, Ἀδὰ καὶ Σελᾶ, καὶ ἔφη πρὸς αὐτάς· « Ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου, γυναῖκες Λάμεχ, ἐνωτίσασθέ μου τοὺς λόγους, ὅτι ἄνδρα ἀπέκτεινα εἰς τραῦμα ἐμοὶ καὶ νεανίσκον εἰς μώλωπα ἐμοί, ὅτι ἑπτάκις ἐκδεδίκηται ἐκ Κάϊν, ἐκ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. » Καὶ ζητοῦσιν ἐνταῦθα διὰ τί ἐκ μὲν Κάϊν ἑπτάκις ἐκδεδίκηται, καὶ ταῦτα τὸν οἰκεῖον ἀδελφὸν ἔργον φόνου ποιήσαντος, ἐκ δὲ Λαμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. Καὶ λέγομεν ὅτι ὁ μὲν Κάϊν οὔπω ἔγνω ὑπολὸν ἐστιν ὁ φόνος κακὸν, οὔπω εἶδε φονέα τιμωρούμενον, οὔπω εἶδε τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτῷ ἀγανακτοῦντα· ἐφ' ᾧ καὶ τιμωρίας οὐ τοσοῦτον βαρείας μετέσχηκεν. Ὁ δὲ Λάμεχ βαρύνεται τῇ κολάσει, ὅτι φονεὺς ἦν μετὰ τὸν νόμον καὶ τὸ κατάκριμα, ὅτι τοῦ Κάϊν ἑαυτὸν οὐκ ἐσωφρόνισεν ὑποδείγματι· ὅθεν καὶ βαρυτέραν ἐκείνου τὴν κόλασιν δέχεται. Ἀλλ' ὁ μὲν Κάϊν ἐπὶ τῷ φόνῳ συγγνώμης οὐκ ἔτυχεν, ὅτι καὶ πρὸ Θεοῦ ἐλεγχόμενος κρύπτειν ἔσπευδε τὸ ἁμάρτημα· ὁ δὲ Λάμεχ τῆς μιαιφονίας ἀπαλλάσσεται, ὅτι τὴν καθ' ἑαυτοῦ ψῆφον καὶ μόνος ἐξήνεγκεν, ὅτι μείζονος ἑαυτὸν ἔδειξε κολάσεως ἄξιον, οὕτως εἰπών· « Ἐκ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. »

Cainus etiam cum uxore cum liberis operam dedisset, concepto illa fetu Henosum enixa est, Henosus Gaidanem procreavit, Gaidan Malelcelum, Malelcelus Mathusalam, Mathusalas Lamechum. Is duabus uxoribus Ada Selaque ductis, sic eas est allocutus: « Audite meam orationem, uxores Lamechi, et quæ dicam attendite. Occidi hominem cum vulnere meo, juvenem non sine plagis meis. In Caino septupli pœna fuit, in Lamecho septuagecupli septupli erit[2]. » Quæri solet hoc loco quamobrem in Caino quidem septupli pœna statuatur, cum is proprium fratrem occiderit, in Lamecho autem septuagecupli septupli? Respondemus Cainum necdum scivisse cujusmodi malum cædes foret; necdum quemquam homicidam punitum novisse; necdum indignationem Dei compertam habuisse: quamobrem pœna non usque adeo gravi fuisse affectum. Lamechi vero supplicium eo fuisse gravius, quod homicidium post legem latam et condemnationem promulgatam commisisset, nec Caini exemplo monitus frugi factus fuisset. Idcirco gravius punitur. Rursum Cainus veniam cædis non est consecutus, idque propterea quod Deo ipsum redarguente delictum occultare conatus fuerit. At eodem a piaculo Lamechus absolvitur, quod ipse suo se calculo damnaverit, seque majori supplicio dignum verbis hisce pronuntiaverit: « In Caino septupli pœna fuit, in Lamecho septuagecupli septupli erit. »

Εἰ δὲ κἀκεῖνο πολυπραγμονεῖς, ἀγαπητὲ, ὅπερ πρὸς Κάϊν εἶπεν ὁ Θεὸς, ὅτι πᾶς ὁ ἀποκτείνας Κάϊν ἑπτὰ ἐκδικούμενα παραλύσει, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῷ κατ' Ἰουδαίων ἕκτῳ λόγῳ διδάξει σε κατὰ βῆμα διεξιών οὑτωσί· « Μὴ φοβοῦ, φησί· βιώσῃ βίον μακρόν· κἂν ἀνέλῃ σέ τις, πολλαῖς ἔσται τιμωρίαις ὑπεύθυνος. Ὁ γὰρ ἑπτὰ ἀριθμὸς παρὰ τῇ Γραφῇ ἀδιορίστου πλήθους ἐστὶ σημαντικός. Ὁ ἀνελών σε, φησὶ, καὶ τῶν ἐπικειμένων σοι ἀπαλλάξει κολάσεων, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτὸν ἐπισπάσεται τὴν τιμωρίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι βραχὺ τὸ λεγόμενον, πολλῆς δὲ ὅμως κηδεμονίας ἐστί. Καὶ γὰρ τοὺς μετὰ ταῦτα σωφρονίσαι βουλόμενος, τοιοῦτον ἐπενόησε κολάσεως τρόπον, ὃς ἀπαλλάξαι κἀκεῖνον τῆς τιμωρίας ἠδύνατο. Εἰ μὲν γὰρ εὐθέως αὐτὸν ἀνεῖλεν, ἀπῆλθεν ἂν ἔχων τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα οὐκ ἂν ἐγένετο γνώριμος. Νυνὶ ἀφεθεὶς πολὺν χρόνον ζῆσαι ἐν ἐκείνῳ τῷ τρόμῳ, διδάσκαλος τοῖς ἁπαντῶσι καθίστατο πᾶσι διὰ τῆς ὄψεως. Ἀλλὰ τί δή ποτε τὴν ἁμαρτίαν ὁμολογήσας, καὶ εἰπὼν μείζονα συγγνώμης ἡμαρτηκέναι, οὐκ ἂν ἴσχυσεν ἀποψασθαι τὸ ἁμάρτημα; Καίτοι γε ὁ Προφήτης φησὶ, « Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιω-

Quodsi, dilecte fili, curiose tibi libet etiam de hoc inquirere quod ad Cainum a Deo profertur: « Quicunque Cainum necaverit, septupli vindictam sustinebit, » licet ex Joannis Chrysostomi oratione in Judæos septima discas, ubi hæc verba ipsius exstant: « Dicere voluit Deus, Ne metuas tibi, Caine; vitam longævam exiges. Quodsi quis te necaverit, multarum pœnarum se reum faciet. Septenarius enim **123** numerus sacris in Litteris indefinitæ multitudinis significationem habere solet. Qui ergo te interfecerit, iisque pœnis exemerit quæ te nunc premunt, is supplicium in semetipsum transferet. Quod quidem dictum perquam esse grave videtur, verum a providentia singulari proficiscitur. Cum enim Deus posteriores efficere frugi vellet, hujusmodi pœnæ modum reperit, qui et ipsum liberare supplicio posset. Nam si mox eum sustulisset, suo cum delicto periisset nec posteris innotuisset. Nunc cum facta fuerit ei potestas in illa trepidatione diu vivendi, vel ipso intuitu sibi occurrentes eruditabat. Enimvero qui factum est ut cum delictum suum fassus ipse verbis his esset: « Major est mea culpa quam ut remittatur[3], » peccatum abluere

[2] Gen. iv, 23. [3] ibid. 13.

Digitized by Google

nequiverit? Atqui vates ait: « Iniquitates tuas Domino prior exponito, ut justificeris. » Nimirum propterea damnatus est, quod sic delictum suum fassus non fuerit quemadmodum vates præcipit. Hoc enim requiritur non ut simpliciter profiteare, sed ut prior hoc facias, nec coarguentem exspectes. At vero Cainus prior non exposuit, sed tantisper exspectavit, donec a Deo coargueretur; quo facto delictum suum exposuit, id quod esse confessio nequit. Nam priorem esse in fatendo, id vere justificat »

A θῇς » Ἀλλὰ διὰ τοῦτο κατεκρίθη, ὅτι οὐκ εἶπεν ὡς ὁ Προφήτης ἐκέλευσε. Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτό ἐστιν, οὐ τὸ εἰπεῖν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὸ πρῶτος εἰπεῖν, τὸ μὴ ἀναμεῖναι τὸν ἐλέγχοντα. Οὗτος δὲ οὐκ εἶπε πρῶτος, ἀλλ' ἀνέμεινεν ἐλεγχθῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτως εἶπε τὴν ἁμαρτίαν. Ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐξομολόγησις. Τὸ γὰρ πρῶτος εἰπεῖν, ἐκεῖνο πάντως καὶ δικαιοῖ. »

Hujusmodi Chrysostomus verbis his indicavit; « Cæterum Mathusalas Enochum est subsecutus, Mathusalam Lamechus, a quo Noa procreatus fuit, cui tres fuere filii, Semus, Chamus, Japhetus. Accidit autem ut jam hominum multitudo per orbem crescere inciperet, quibus cum filiæ nascerentur, filii Dei animadverso filias hominum venustas esse, de omni numero eligebant quas uxores ducerent. Tum Dominus dixit: « Non permanebit Spiritus meus in hisce mortalibus, cum caro sint. Itaque reliquos eis faciam 120 annos[b]. » Erant ea tempestate in terris gigantes, qua quidem et diluvium Deus immisit, cujus nota est admodum causa. » Quid præter alios Josephus tradiderit, audi. « Septem ætatibus in eo statu perstitere mortales, ut Deum pro rerum Domino agnoscerent solamque virtutem in omnibus respicerent. Ab eo deinceps tempore mutati sunt in pejus. Nam complures ex Dei filiis cum mulieribus consuescentes, liberos ex iis contumaces et omnis honesti contemptores propter potentiæ fiduciam progenuere. Quapropter visum est Deo cum iis universam nationem mortalium exscindere, genusque purum ab omni flagitio facere, resectis ipsis etiam annis vitæ longævæ quam prius degebant. » Consimiliter et eximius ille Cyrillus disserit. **124** Filii Dei, ait, hoc est a Setho prognati (nam illum virtutis causa sui deum appellavere), animadverso filias hominum, id est ortas ex posteritate Caini, forma venustas esse, matrimonio sibi eas junxerunt, natique sunt ex eis gigantes, homines informes omnemque pravitatem referentes, indente turpem eis hanc speciem Deo propter nefandam et exsecrabilem generis utriusque commistionem. Easdem ob causas diluvio sunt exstincti. Significavit idem magnus etiam Petrus, in Epistolarum suarum catholicarum altera verbis hisce disserens: « Impiorum generi diluvium invexit[a]. » Cur hic vocat impios, qui unum Deum religiose colendo venerabantur? Quia tantopere in libidinem exarserunt ut viginti viri una cum femina consuescerent. Hoc enim pacto Dei quoque filii, nimirum a Setho prognati, ad concubitus vagos invitati sunt; qui quidem virtutis etiam nomine Dei sunt appellati filii, quemadmodum Israelus vocatur filius primogenitus[c]. Tradit hæc divinus ille vir Ephraemus. Et Chrysostomus affirmat alia nulla de causa quam ob hanc utriusque generis commistionem cœli meatus reclusos fuisse. Itidem non impietatis Deum negantis

Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοιαῦτα· « Μετὰ τὸν Ἐνὼχ ὁ Μαθουσάλα, μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Λάμεχ, ἐκ δὲ τούτου ὁ Νῶε. Οὗτος γεννᾷ τρεῖς υἱοὺς, Σήμ, Χάμ, Ἰάφεθ. Καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι πολλοὶ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς, θυγατέρες ἐγεννήθησαν αὐτοῖς. Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο. Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας. Ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη. » Οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Τηνικαῦτα καὶ τὸν κατακλυσμὸν ἐπάγει ὁ Θεός. » Ἡ δὲ αἰτία καὶ πάνυ σαφής. Καὶ ἄκουε πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήπου λέγοντος· « Ἑπτὰ γενεαῖς οἱ ἄνθρωποι διέμειναν Θεὸν ἡγούμενοι Δεσπότην καὶ πάντα πρὸς ἀρετὴν βλέποντες. Μετὰ δὲ ταῦτα μεταβάλλονται πρὸς τὸ χεῖρον. Πολλοὶ γὰρ ἄγγελοι Θεοῦ γυναιξὶ συμμιγέντες ὑβριστὰς ἐγέννησαν παῖδας καὶ παντὸς ὑπερόπτας; καλοῦ διὰ τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει πεποίθησιν. Ὅθεν διανοεῖται ὁ Θεὸς καὶ πᾶν ὅσον ἦν ἀνθρώπινον διαφθεῖραι σὺν αὐτοῖς, καὶ ποιῆσαι γένος ἕτερον πονηρίας καθαρὸν, ἐπιτεμνόμενος καὶ αὐτὰ τὰ ἔτη ἅπερ πρότερον ἔζων. » Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Κύριλλος λέγει ὅτι ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν οἱ ἀπὸ τοῦ Σὴθ καταγόμενοι (ἐκεῖνον γὰρ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ θεὸν ἔλεγον), τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ἤγουν τὰς ἀπὸ τοῦ Κάϊν, ὅτι καλαὶ τῷ εἴδει εἰσὶν, ἔλαβον αὐτὰς εἰς γυναῖκας. Ὅθεν καὶ ἐγεννῶντο οἱ γίγαντες, ἄνδρες δυσειδεῖς καὶ πᾶν εἴ τι κάκιστον ὄντες, τοῦ Θεοῦ παραχαράξαντος αὐτοὺς διὰ τὴν μυσαρὰν αὐτῶν μῖξιν. Ὅθεν καὶ κατακλύζει αὐτοὺς, καθὼς καὶ ὁ κορυφαῖος ἐνέφηνε Πέτρος ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ δευτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτως εἰπών· « Κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. » Διά τί δὲ τοὺς ἕνα Θεὸν προσκυνοῦντας ἀσεβεῖς ἐκάλεσε; Διότι τοσοῦτον ἐξεμάνησαν εἰς συνουσίας ὡς ἐπὶ εἴκοσι ἀνδράσι τὴν γυναῖκα περιφέρεσθαι. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἐκ Θεοῦ Σὴθ δηλαδὴ, πρὸς μῖξιν εἵλκυσαν. Υἱοὶ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγονται καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν ὥσπερ υἱὸς πρωτότοκος ὁ Ἰσραὴλ, καθὼς ὁ Θεῖος Ἔφη Ἐφραΐμ. Καὶ ὁ χρυσοῦς δὲ τὴν γλῶτταν οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκα, τῆς δὲ τῶν γενῶν ἐπιμιξίας ἀποιχθῆναι λέγει τοὺς καταράκτας τοῦ οὐρανοῦ. Ὅτι δὲ διὰ φιληδονίαν καὶ τὴν μυσαρὰν ἐκείνην μῖξιν, ὧν ἕνεκεν ἀσεβεῖ; ἐκάλει τοὺς γίγαντας ὁ κορυ-

[b] Gen. vi, 3. [a] II Petr. ii, 5. [c] Exod. iv, 22.

Digitized by Google

φαῖος Πέτρος, ἐπήγαγε τὸν κατακλυσμὸν ὁ Θεὸς, καὶ οὐ δι' ἀθεΐαν ἢ ἄλλην κακίαν τινὰ, ὁ θειότατος Κύριλλος ἐν τῇ κατὰ Ἰουλιανοῦ βίβλῳ παρίστησι τοῦτο σαφέστατα λέγων· « Οἱ ἐξ Ἀδὰμ καὶ μέχρι τοῦ Νῶε γεγονότες ἄνθρωποι Θεὸν ἕνα τὸν ἀληθινὸν τετιμήκασι, μετὰ δὲ τὴν τοῦ πύργου κατασκευὴν καὶ τὴν τῶν γλωσσῶν διαφορὰν, ἀσύμβατον καὶ αὐτὴν ἐσχήκασι τὴν περὶ Θεοῦ δόξαν· πανταχοῦ γὰρ διασκεδασθέντες καὶ τὴν πολύθεον πλάνην ἐσχήκασιν. » Ὅτι δὲ δι' ἀσωτίαν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὁ παγκόσμιος ἐκεῖνος γέγονε κατακλυσμὸς, αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐδήλωσεν οὕτως εἰπών· « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, » ἤγουν διὰ τὸ ζῆν αὐτοὺς ἐμπαθῶς τε καὶ σαρκικῶς. Οὕτω μὲν οὖν ὁ μέγας Παῦλος τοὺς ἐγκρατῶς ζῶντας ἀσάρκους καλεῖ, λέγων· « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί. » Σάρκας μὲν οὖν, ὥσπερ δὴ καὶ ἀσεβεῖς, εἰώθασι καλεῖν ἡ Γραφὴ τοὺς βίον ἔχοντας ἄσωτον· ἀσέβεια γὰρ οὐ μόνον ἡ τῶν εἰδώλων προσκύνησις, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀσελγὴς βίος καὶ ἄσωτος. Καὶ τοῦτο δηλοῖ ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγων· « Ἐγὼ εἶπα, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. » Μὴ γὰρ ἀλλόπιστος ἦν ὁ Δαβίδ; Μὴ τὸν Θεὸν ἐξωμόσατο πάντως; Οὐχὶ, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἥτις ἔτεκε τὴν μοιχείαν, ἀσέβειαν ἐκεῖνος ἐκάλεσε. Παγκόσμιον δὲ τὸν κατακλυσμὸν ἐκεῖνον ἐπήνεγκεν ὁ Θεὸς, ὅτι καὶ πάντες ἐκεῖνοι καθάρσεως ἔχρηζον. Καὶ τοῦτο παρίστησιν ἡ Γραφὴ λέγουσα· « Καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη, ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς. »

vel alia quapiam causa diluvium fuisse invectum, extra solam hanc voluptariæ vitæ libidinem et commistionem exsecrandam, quo nomine gigantes impios summus ille Petrus appellavit, præclarissimus ille Cyrillus in scripto adversus Julianum libro perspicue verbis hisce demonstrat: « Homines ab Adamo ad Noam usque prognati Deum unum et verum coluere. Post exstructionem vero turris illius linguarumque divisionem cœperunt etiam opinionibus de Deo dissidere mortales. Nam in omnes dispersi partes deûm quoque multitudinis errorem imbuerunt. » Denique propter utriusque partis luxuriam diluvium illud orbem universum invasisse Deus ipse denotat, cum ait: « Non permanebit Spiritus meus in hisce mortalibus, cum caro sint, » hoc est pro affectionum et carnis libidine vivant. Sic enim et Paulus homines temperanter viventes carnis expertes in his verbis vocat: « Vos in carne non estis [7]. » Nimirum Litteræ sacræ carnem et impios appellare consueverunt eos quorum vita luxuriæ dedita est. Nam impietas non deastrorum modo cultus est, sed significat etiam lasciviæ luxuriæque vitam obnoxiam. Patet hoc ex beati viri Davidis hac oratione: « Dixi apud me, Improbitatem meam adversus me ipsum Domino fatebor; et tu mei cordis impietatem mihi condonasti [8]. » Quæso te, num fidem quamdam extraneam Davides sectabatur? Num Deum abjuraverat? Nequaquam certe. Nimirum impietatis vocabulo **125** cupiditatem illam, quæ adulterium pepererat, innuit. Et universale diluvium invexit propterea Deus, quod omnes illi homines repurgationis egerent. Significatur hoc sacris in Litteris per hæc verba: « Vidit Deus orbem terrarum esse corruptissimum et omnium mortalium mores depravatos [9]. »

Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ οὐκ ἐφείσατο τότε τινὸς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ πάντας ἅρδην κατέκλυσε, μηδὲν ὠφεληθέντας ἐκ τοῦ λόγῳ μόνῳ σέβεσθαι τὸν Θεὸν, εὔδηλον πάντως ὡς οὐδὲ ἡμῶν ἐν ἐκείνῃ φείσεται τῇ ἡμέρᾳ, εἰ καὶ τὸ τῶν Χριστιανῶν ἐπιφερόμεθα ὄνομα. Ἐρεῖ γὰρ ἀληθῶς ὁ Δεσπότης πάντων Χριστὸς καὶ ἡμῖν, ὅπερ εἶπε τοῖς Ἰουδαίοις, ἡνίκα καυχώμενοι ἔλεγον· « Ἡμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν τοῦ Ἀβραὰμ ἐσμεν. » Καθάπερ γὰρ ἐκείνοις ἔλεγεν· « Εἰ ἐκ τοῦ Ἀβραὰμ ἦτε, τὰ ἔργα ἂν ἐποιεῖτε τοῦ Ἀβραὰμ, » οὕτως ἐρεῖ καὶ ἡμῖν· « Εἰ Χριστιανοὺς ἑαυτοὺς εἴχετε, τὰ ἔργα ἂν ἐποιεῖτε τὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἁρμόζοντα. » Μὴ οὖν ἐπὶ τούτοις ἀμφίβαλλε· διὰ γὰρ τοῦ παγκοσμίου ἐκείνου κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ ἐν Σοδόμοις ἐμπρησμοῦ σαφῶς ἔδειξεν ὁ Θεὸς, ὁποῖον ἅπαντα τέλος τοῖς ἐν ἀσωτίᾳ τὸν βίον καταλύουσιν.

Hic animum mihi, dilecte fili, advertito. Nam si Deus id temporis nemini pepercit, sed diluvio funditus omnes obruit, nihil adjutos ex eo quod verbis Deum religiose venerarentur, intelligi perspicue potest futurum, ut ne nobis quidem in illo die parcat, tametsi nomen Christianorum habeamus. Revera enim Christus ille Dominus omnium verbo nos illo compellabit, quo Judæos affatus est, cum jactabundi dicerent: « Nos ex Abrahamo patre nostro sumus orti [10]. » Nimirum ut illis respondit: « Si Abrahami nati essetis, Abrahamo digna faceretis; » ita nobis etiam dicturus est: « Si pro Christianis vos gerere volebatis, ea præstare conveniebat quæ Christianos omnino decerent. » Atque hac in parte minime tibi est ambigendum. Nam per orbis universi diluvium et Sodomorum incendium Deus manifesto declaravit, qualis immineat iis exitus qui vitam in luxuria prodigunt.

Ὁ μέντοι Νῶε πεντακοσίων ἐτῶν γεγονὼς γεννᾷ τὸν Σὴμ, τὸν Χὰμ, τὸν Ἰάφεθ. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄξιος θαυμασμῶν ὁ ἀνὴρ, ὅτι τοσοῦτος παρίππευσε χρόνος, καὶ μίξεσι νομίμοις ὑποκύπτειν οὐκ ἤθελε. Καὶ ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησὶν, εἰ μὴ θεία τις ἦν οἰκονομία,

Cum Noe quingentos esset annos natus, Semum genuit, indeque Chamum et Japhetum [11]. Meretur in illo viro magnam hoc admirationem, quod cum tot annos vivendo explesset, ne legitimos quidem amplexus desideraverit. Chrysostomus certe ait, ni

[7] Rom. VIII, 9. [8] Psal. XXXI, 5. [9] Gen. VI, 12. [10] Joan. VIII, 33. [11] Gen. V, 31.

Digitized by Google

divino decretum fuisset consilio per ipsum genus humanum instaurandum esse, nunquam omnino carnalibus eum cupiditatibus se submissurum fuisse. Propter hanc causam Deus eum vocat hominem ætatis suæ integrum, quæ plane perversa erat. Hic Dei tolerantiam mihi considerato. Diluvium subito non invehit, sed totis centum annis arca construitur. Interim homines stolidi Noam voluntati divinæ obsequentem irridebant. Imo tametsi cernerent universas belluas coire, quemadmodum divinus ille vir Ephraemus ait, elephantos ab India Persideque advenire, leones ac pardalides inter oves atque capras promiscue accedere, reptiles bestias cum avibus eodem se persequente nemine conferre ac circum arcam commorari, nihilo tamen magis pœnitentiæ stimulos sentiebant. Idem ne nobis incidat, nunquam non vigilemus.

A ὥστε δι' αὐτὸν αὖθις τὸ τῶν ἀνθρώπων συστῆσαι γένος, οὐκ ἂν οὐδ' ὅλως σαρκικαῖς ἐπιθυμίαις ὑπέκυψε· κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ τέλειον αὐτὸν ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ καλεῖ ὁ Θεὸς, τῇ διεστραμμένῃ δηλαδή. Ἀλλ' ὅρα μακροθυμίαν τοῦ Θεοῦ. Οὐκ εὐθέως ἐπάγει τὸν κατακλυσμὸν, ἀλλ' ἔτη μὲν ἑκατὸν ἑτοιμάζει τὴν κιβωτὸν, κἂν οἱ ἄφρονες τὸν Νῶε θελήματι θείῳ ὑπηρετούμενον ἐξεμυκτήριζον. Ἀλλὰ καὶ συναγόμενα ὁρῶντες τὰ θηρία πάντα, καθά φησιν ὁ θεῖος Ἐφραΐμ, ἐλέφαντας μὲν ἀπὸ Ἰνδικῆς καὶ Περσίδος ἐρχόμενα, λέοντας καὶ παρδάλεις μετὰ προβάτων καὶ αἰγῶν μιγάδας, ἑρπετά καὶ πετεινὰ ἄνευ τινὸς διώκοντος ἐρχόμενα καὶ κύκλῳ τῆς κιβωτοῦ αὐλιζόμενα, οὐδαμῶς κατενύγησαν. Ἀλλὰ μὴ καὶ ἡμεῖς τοῦτο πάθοιμεν, γρηγοροῦντες ἀεί.

B

126 Sed enim unde Noe didicerat quæ animalia munda, quæ immunda essent, cum nondum id temporis ea Moses segregasset? Hanc enim quæstionem Chrysostomus movet. Num proficiscebatur hoc a naturali quadam cognitione, quam habebat, an a sapientia divinitus ei concessa? Præclara profecto res virtus est. Hæc Enochum transtulit, hæc Noam conservavit. Nam vide mihi, quæso, quid fiat. Omnes id temporis homines Deus exitio destinans solum ad Noam inquit: « Ingredere tu una cum omni familia tua in arcam, quoniam quidem te animadverti esse omnium hujus perversi pravique sæculi meo in conspectu facile justissimum [12]. » Simul tempus cæteris definitum ad resipiscendum tribuens inquit: « Reliquos eis faciam annos 120. » Quanquam ne hos quidem universos vixerunt propter insignem perversitatem. Nam qui prius durante 100 annorum intervallo non resipuerant, intra viginti annos pœnitentiam acturi non erant. Atque hoc loco mihi observa Deum nonnunquam nobis resipiscentibus eam vitam præcidere quam prius pollicebatur, ut hic fieri videmus, nonnunquam minatum se perditurum reapse minas non exsequi, nobis resipiscentibus; id quod Ninevitis videmus usuvenisse.

Πόθεν δὲ οἶδεν ὁ Νῶε τὰ καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, μήπω τῆς αὐτῶν διαιρέσεως παρὰ Μωσέως γεγονυίας, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησίν; Ἐκ τῆς ἐναποκειμένης αὐτῷ φυσικῆς γνώσεως, ἢ ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ παρὰ Θεοῦ σοφίας. Ὡς καλὸν ἡ ἀρετή! Αὕτη τὸν Ἐνὼχ μετέθηκεν, αὕτη τὸν Νῶε διεσώσατο. Ὅρα γὰρ ὅτι πάντας ἐκείνους ἀπωλείᾳ παραδιδοὺς ὁ Θεὸς πρὸς τὸν Νῶε ἔλεγεν· « Εἴσελθε σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου εἰς τὴν κιβωτὸν, ὅτι σε εἶδον δίκαιον ἐναντίον ἐμοῦ ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ καὶ διεστραμμένῃ. » Ἀλλὰ καιρὸν δίδους αὐτοῖς ἐμπρόθεσμον εἰς μετάνοιαν, φησίν· « Ἔσονται δὲ αἱ ἡμέραι αὐτῶν ἔτη ρκ', » εἰ καὶ ταῦτα πάντα οὐκ ἔζησαν διὰ τὴν κακίαν αὐτῶν· οἱ γὰρ μὴ φθάσαντες διὰ μέσου τῶν ἑκατὸν μετανοῆσαι, οὐδὲ ἐν τοῖς εἴκοσι μετενόησαν ἄν. Πρόσεχε δὲ ὅτι ποτὲ μὲν ἦν ὑπισχνεῖται δοῦναι ζωὴν ὑποτέμνει, ὡς ἐνταῦθα, ἐὰν μὴ μετανοήσωμεν, ποτὲ δὲ ἀπειλῶν ἀπολέσαι τοῦτο οὐ ποιεῖ μετανοησάντων ἡμῶν, ὡς ἐπὶ τῶν Νινευϊτῶν ἔστιν ἰδεῖν.

C

Cæterum aqua supra ipsos montes excrevit ad 15 usque cubitos, ut eveniret quod futurum Deus minatus fuerat: « Quidquid ortum est delebo, non homines solum, sed etiam pecora et reptilia, et volucres, quæ sub cœlo sunt [13]. » Quippe si tantam ad altitudinem non excrevisset, volucres haudquaquam periissent. Et quidem aquam hujusce diluvii montes etiam sublimissimos operuisse, vel hinc colligere licet. Quidam cum e Libani cacuminibus ad structuras ædificiorum saxa congererent, asseruerunt se intra Libani concavitates reperisse pisces induratos in ligno defixos, uti Josephus etiam memoriæ prodidit.

Τὸ δὲ ὕδωρ ὑψώθη ἐπάνω τῶν ὀρέων ἐπὶ πήχεσι πεντεκαίδεκα, ἵνα τὰ τῆς θείας πληρωθῇ ἀποφάσεως. « Ἐξαλείψω, γάρ φησι, πᾶσαν τὴν ἐξανάστασιν ἣν ἐποίησα, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, καὶ ἀπὸ ἑρπετῶν ἕως πετεινῶν ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ. » Εἰ μὴ γὰρ ὑψώθη τοσοῦτον, οὐκ ἂν τὸ τῶν πετεινῶν ἀπώλετο γένος. Ὅτι δὲ ὑπεράνω τῶν ὑψηλοτέρων ὀρέων ἐπήρθη τὸ ὕδωρ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, κἀντεῦθεν πιστοῦται. Λίθους γάρ τινες ἐκ τῶν τοῦ Λιβάνου ἀκρωρειῶν εἰς οἰκοδομὰς μετακομίζοντες, διεβεβαιοῦντο ὡς εὗρον ἐν τοῖς κοιλώμασι τοῦ Λιβάνου ἰχθύας τεταριχευμένους καὶ τῇ ὕλῃ πεπηγότας, καθά φησι καὶ Ἰώσηπος.

D

Cum diluvium desisset, Noe Deo sacrificium obtulit. Quamobrem istuc? Ut iis qui aliquando futuri essent infirmiores, Deum benignum ac propitium redderet, sicut eximius ille Cyrillus ait, ne

Μετὰ δὲ τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ παῦλαν θυσίαν ὁ Νῶε τῷ Θεῷ ἀνήνεγκε. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα τοῖς ἐσομένοις ἐν ἀσθενείᾳ συγγνώμονά τε καὶ γαληνὸν προσαπεργάσηται τὸν Θεὸν, ὡς ὁ μέγας διέξεισι

[12] Gen. vii, 1. [13] Gen. vi, 7.

Digitized by Google

Κύριλλος, ἵνα μὴ πάλιν μία κατὰ πάντων ἐλεύσεται ψῆφος, δευτέρῳ κατακλυσμῷ τὸ ἀνθρώπινον ὑποτιθεῖσα γένος. Ἐφ' ᾧ καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· « Διανοηθεὶς οὐκέτι προσθήσω τοῦ καταράσασθαι τὴν γῆν διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ πονηρὰ ἐκ νεότητος. » Τούτου χάριν, ὡς εἴρηται, θυσίαν ἀνήνεγκε τῷ Θεῷ. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἑπτὰ ἑπτὰ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν καθαρῶν εἰσαχθῆναι ἐν τῇ κιβωτῷ, δύο δύο δὲ ἀπὸ τῶν ἀκαθάρτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλε συγχωρεῖν τοῖς ἀνθρώποις μεταλαβεῖν κρεῶν, ἔμελλον δὲ καὶ θυσίας προσφέρειν αὐτῷ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, πλείονα τὰ καθαρὰ φυλαχθῆναι προσέταξε, τὰς μὲν τρεῖς συζυγίας εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ γένους, τὸ δὲ περιττὸν ἓν εἰς θυσίαν. Ὃ δὴ καὶ πεποίηκε μετὰ τὸν κατακλυσμόν, ἀπὸ πάντων τῶν καθαρῶν προσαγαγὼν τῷ Θεῷ, ὡς εἶναι δῆλον ὅτι γε τούτου χάριν ἀνὰ ἑπτὰ προσέταξεν ἐξ ἑκάστου γένους τῶν καθαρῶν ἐν τῇ κιβωτῷ εἰσαχθῆναι, ἵνα τὸ ἓν ζῴων ἐξ ἑκάστου γένους ὁ Νῶε προσφέρων μὴ διαφθείρῃ τὰς συζυγίας. Τοσοῦτον δὲ τὴν τοῦ Νῶε προαίρεσιν ἐπὶ τῇ προσαγωγῇ τῆς θυσίας ἀπεδέξατο ὁ Θεός, ὡς καὶ τὴν Γραφὴν οὕτως εἰπεῖν· « Καὶ ὠσφράνθη Κύριος ὀσμὴν εὐωδίας. » Μετὰ γνώμης λοιπὸν ὑγιοῦς καὶ ἡμᾶς τὸ πᾶν ἐργάζεσθαι χρή. Εἰ δὲ μή, κἂν ὁτιοῦν προσάξωμεν, ἀποστραφήσεται αὐτὸ ὁ Θεός. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ τὸν καπνὸν καὶ τὴν κνίσσαν ὀσμὴν εὐωδίας εἰργάσατο. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων ἡ τῶν προσαγόντων πονηρία τὸ θυμίαμα τὸ εὐῶδες βδέλυγμα ὀφθῆναι παρεσκεύασεν.

Ὁ μὲν οὖν Ἰώσηπος καὶ κατ' αὐτὸν τὸν κόρακα τὸν ἀπολυθέντα παρὰ τοῦ Νῶε τοῦ ἰδεῖν εἰ τὸ ὕδωρ ἐκόπασεν, ἐναντιούμενος φαίνεται τῇ τοῦ Μωσέως ἱστορίᾳ. Ὑποστρέψαι γὰρ πρὸς τὴν κιβωτὸν λέγει τὸν κόρακα, ὡς ἐπὶ πάσῃ τῇ γῇ τοῦ ὕδατος ἔτι λειμνάζοντος. Ὁ δὲ Μωσῆς περὶ τούτων οὕτω φησίν· « Καὶ οὐχ ὑπέστρεψεν ὁ κόραξ ἕως οὗ ἐξηράνθη ἡ γῆ. » Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ περιστερὰν ἀπέστειλεν ὕστερον, ἅτε δὴ παλινοστῆσαι τοῦ κόρακος πρὸς αὐτὸν μὴ θελήσαντος. Ἀλλὰ καὶ ἱστορικοὺς εἰσάγει τινὰς ὁ Ἰώσηπος, περί τι λέγοντας ὄρος τῆς Ἀρμενίας ὑψηλότατον ἐν τῷ τοῦ κατακλυσμοῦ πεφευγέναι καιρῷ τῶν ἀνθρώπων τινάς, κἀκεῖσε σωτηρίας διὰ τὸ ὕψος τυχεῖν. Ἀλλ' ἔξω βάλλουσιν ἐκεῖνοι τοῦ σκοποῦ, καὶ τῆς εὐθείας πόρρω που φέρονται. Εἰ γὰρ ὑψώθη τότε τὸ ὕδωρ ἐπάνω τῶν ὑψηλοτάτων ὀρέων ἐπὶ πήχεσι πεντεκαίδεκα, καθὰ Μωσῆς ἱστορεῖ, οὐκ ἂν ὁτιοῦν ὑπελείφθη τηνικαῦτα ὄρος, ὡς οἶμαι, τοὺς ἐν αὐτῷ πεφευγότας ἰσχύον ἀβλαβεῖς διασώσασθαι.

Ἡ μέντοι κιβωτὸς τριακοσίων μὲν πηχέων τὸ μῆκος ἦν, πεντήκοντα δὲ τὸ πλάτος, τὸ ὕψος τριάκοντα. Πῆχυν δὲ ἀκούων μὴ τοιαύτην εἶναι νόμιζε ὁποία τίς ἐστι παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ γεωμετρικήν. Ὁ γὰρ Μωσῆς, γεωμέτρης ἐξ Αἰγύπτου ὤν, τοιαύτην

A rursum aliquando unus adversus omnes ferretur calculus, quo genus mortalium alteri diluvio subjiceretur. Idcirco Deus his cum verbis compellat : « Statui cum animo meo nunquam deinceps terram tanta diritate prosequi propter hominum facinora, quorum cogitationes et studia inde usque a pueris ad prava quæque proclivia sunt [16]. » Hanc igitur ob causam sacrificium illud obtulit, cujus etiam respectu mandaverat Deus ut ex mundis animalibus in arcam septena, ex immundis bina reciperentur. Nam qui a carnibus vescendi potestatem mortalibus facturus erat, atque etiam litaturos sibi religiosos **127** homines sciebat, idcirco mundorum animalium major numerus servatus est, quorum tria paria B generis incremento, reliquum sacrificio destinatum esset ; id quod a diluvio Noe non neglexit, de omni mundorum pecorum genere Deo victimas offerens. Ex quo perspicue licet intelligere propterea fuisse præceptum, ut septena in arcam animalia sumerentur, ne Noe unum animal ex quovis genere Deo mactans ipsa paria distraheret atque corrumperet. Cæterum usque adeo Deus in oblatione hujus sacrificii Noæ studium ac voluntatem probavit, ut his uti verbis Litteræ sacræ non dubitaverint : « Delectatus est Deus odoris illius suavitate [17]. » Quapropter nos quoque nihil non animo sano et puro faciamus, absque quo fuerit, omnino Deus aversabitur quodcunque tandem a nobis offeratur. Nam vides hic virtutem justi hominis de ipso fumo ac nidore C suavissimum odorem effecisse, cum apud Judæos pravitas offerentium faceret ut suffitus etiam fragrantissimus a Deo piaculi loco duceretur.

Cæterum in narratione de corvo, qui a Noa dimissus fuit ut exploraret an aqua defecisset, Josephus historiæ Mosis aperte refragatur. Commemorat enim corvum illum ad arcam revertisse, quasi aqua per omnem terrarum orbem adhuc restagnaret. At Moses hæc in hunc modum narrat : « Non revertit corvus, donec ab aquis exsiccata terra foret. » Nam illa ipsa de causa columbam deinceps emisit, quod corvus redire noluisset. Idem Josephus probat auctoritate quorumdam historicorum, quos citat, diluvii tempore quosdam homines in altissimum Armeniæ montem confugisse, atque ibi saluti D suæ per ipsius montis sublimitatem consuluisse. Verum hi a scopo, quod dicitur, aberrarunt et a semita recta longe deflexerunt. Nam si aqua id temporis supra montes quosque sublimissimos ad 15 usque cubitos excrevit, quemadmodum Moses memoriæ prodidit, nullus mea quidem sententia mons reliquus esse potuit, qui a periculo servaret immunes quotquot in eum confugissent.

Arcæ ipsius longitudo 300 cubitos habebat, latitudo 50, altitudo 30. Cum autem cubiti vocabulum audis, non talem intelligi putato, qualis apud nos est in usu, sed geometricum. Moses enim, qui apud Ægyptios artem geometriæ didicisset, in hac de

[16] Gen. VIII, 21. [17] Ibid.

Digitized by Google

arca narratione cubitum ejusmodi intelligit qui maximam ulnam efficeret. Nam Ægyptii primi, referente Cyrillo, geometriam propter amplitudinem terræ suæ ejusque divisionem repererunt, cum motus siderum consideratio sit a Græcis perfecta, quorum observationes **128** primæ apud Babylonios exstiterant. Itidem doctrina numerorum a Phœnicum mercatoribus est profecta. De his hactenus.

Post annos a diluvio 536 turris est ædificata, hominibus in ea perficienda totis 40 annis incassum laborantibus. Cohortabantur enim, ceu Moses narrat [16], invicem ut lateres facerent coquerentque, quibus urbem turrimque sibi exstruerent, quæ fastigio cœlum attingeret. Quamobrem? Ut si alterum diluvium ingrueret, ad ejus se verticem conferrent coque pacto imminens ab aquis exitium effugerent. Vanum hunc laborem et conatum eorum Deus per confusionem linguarum inhibuit. Verba quidem sacris in Litteris hæc leguntur : « En una est mortalium natio, qui cuncti eodem sermone utuntur. Age descendamus, et ibi eorum sermonem ita confundamus, ut alii aliorum orationem non intelligant. Itaque illinc eos per omnes terras Dominus, qui Deus est, dissipavit [17]. » Et appellari cœperunt homines ab eo tempore Meropes a sermonis linguarum terræque divisione. Furiosus ille Julianus hoc etiam inter alia scripsit, Deum conspicientem homines in altum ope turris sublatos, eaque de causa non mediocriter perturbatum, commoda quadam ratione ac via, linguis inter se confusis ulteriorem ascensum prohibuisse.

Cæterum turris ipsa 72 præfectorum opera fuit exstructa, quorum ad numerum linguæ quoque divisæ sunt, cum antea sermone linguaque una, ceu dictum est, omnes uterentur. Solus Heberus reliquorum stulto conatui non assensus linguam suam retinuit ; de quo colligitur ab initio mortales usos Hebraica lingua fuisse. Adami certe posteros hac esse locutos, inde quoque colligitur, quod et Abrahami familia eamdem usurparit et Adamus ille secundus, qui Christus est, Deus ille noster. Idem animadvertitur ex inscriptione crucis, et hisce Christi verbis cum ait *Ephatha*, hoc est *Aperitor* [18]. Item quod alibi ait : « Talita cumi, » hoc est : « Puella, surge [19]. » Eadem de re magnus Epiphanius ille sic disserit : « Post diluvium ædificata turris est. Vixit id temporis Heberus, auctor et propagator Hebraicæ gentis, quem perhibent propterea quod cum turrim exstruentibus commercii nihil habuisset, linguam suam retinuisse. Fuit ejus ex posteris Abrahamus, et Hebræa lingua nomen ab eodem **129** accepit. » Assentitur huic et Josephus. Theodoretus vero posteros Adami lingua Syriaca vult usos fuisse.

Sciri autem debet Chanaanem Chami filium animadverso terram Libano vicinam fertilem esse sua-

A ξρη πῆχυν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ, ἥτις ὀργυιὰν μεγίστην ποιεῖ. Πρῶτοι γὰρ Αἰγύπτιοι, καθά φησι Κύριλλος, τὴν γεωμετρίαν εὗρον ἐκ τοῦ ἁπλέτου τῆς γῆς καὶ τῆς διαιρέσεως. Ἡ δὲ τῶν φαινομένων θεωρία παρ' Ἕλλησιν ἐτελειώθη, τῶν πρώτων τηρήσεων ἐν Βαβυλῶνι γενομένων. Τὸ δὲ περὶ τοὺς ἀριθμούς ἀπὸ τῶν ἐμπόρων Φοινίκων ἤρξατο. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Μετὰ δὲ πεντακόσια τριάκοντα καὶ ἓξ ἔτη τοῦ κατακλυσμοῦ ἡ τοῦ πύργου γέγονεν οἰκοδόμησις, ματαιοπονησάντων ἐπὶ ταύτῃ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ἐν ἔτεσι τεσσαράκοντα. « Καὶ εἶπε, γάρ φησιν, ἄνθρωπος τῷ πλησίον αὐτοῦ, Δεῦτε καὶ πλινθεύσωμεν πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ. » Διὰ τί δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν τοῦτο; Ἵνα κατακλυσμὸς εἰ γένηται δεύτερος, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κορυφὴν ἀναδράμωσι, κἀντεῦθεν τὸν ἐξ ὕδατος ὄλεθρον φεύξωνται. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν ματαιοπονίαν αὐτῶν ἐκώλυσεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν. Καὶ ἄκουε τῆς Γραφῆς οὕτω λεγούσης· « Καὶ εἶπε Κύριος, « Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων. Δεῦτε καὶ καταβάντες συγχέωμεν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τῆς φωνῆς τοῦ πλησίον. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεὸς ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς. » Τηνικαῦτα καὶ Μέροπες καλοῦνται ἀπὸ τοῦ μερισμοῦ τῆς φωνῆς καὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ παράφρων Ἰουλιανὸς καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν, ὅτι θεωρῶν αὐτοὺς ὑψουμένους διὰ τοῦ πύργου, καὶ οὐ μικρῶς ἐπὶ τούτῳ πτοηθείς, εὐμεθόδως αὐτοῖς κωλύει τὴν ἄνοδον διὰ τῆς συγχύσεως τῶν γλωσσῶν.

Ὁ μέντοι πύργος ἐκτίζετο ὀ καὶ β' τοῦ κτίσματος ἀρχηγῶν ὄντων. Κατὰ τούτους λοιπὸν καὶ ἡ διαίρεσις τῶν γλωσσῶν γέγονε, χείλους ὄντος ἑνὸς καὶ φωνῆς ἐπὶ πᾶσι μιᾶς, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Μόνος δὲ ὁ Ἔβερ μὴ συγκατατεθεὶς τῇ ματαιοπονίᾳ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ ἔμεινεν. Ἀρχῆθεν λοιπὸν ἡ Ἑβραῖς φωνή. Ὅτι δὲ τῇ Ἑβραίων γλώσσῃ ἐχρῶντο οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, δῆλον μὲν καὶ ἀπὸ τοῦ καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀβραὰμ τῇ τοιαύτῃ χρᾶσθαι διαλέκτῳ. δῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ τὸν δεύτερον Ἀδὰμ Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν τῇ Ἑβραίων χρᾶσθαι φωνῇ. Καὶ δηλοῦσι μὲν τοῦτο καὶ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ, οὐχ ἧττον δὲ κἀκεῖνα ἐν οἷς ἔλεγεν Ἐφαθά, » τουτέστι *Διανοίχθητι*, καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· « Ταλιθὰ κοῦμι, » τουτέστι, « Σοὶ λέγω τῷ κοράσιῳ. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος περὶ τούτων οὕτω φησί· « Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὁ πύργος, εἶτα ὁ Ἔβερ ὁ τῶν Ἑβραίων πρόγονος, ὃν λέγουσι μὴ βουληθέντα κοινωνῆσαι τοῖς τὸν πύργον οἰκοδομοῦσι, μεῖναι ἐν τῇ ἰδίᾳ γλώττῃ. Τούτου ἔκγονος ὁ Ἀβραάμ, ὅθεν καὶ ἡ Ἑβραία γλῶττα. » Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις καὶ Ἰώσηπός φησι. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ Θεοδώρητος τῇ Σύρᾳ γλώττῃ τοὺς ἐξ Ἀδὰμ χρᾶσθαί φησιν.

Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ τοῦ Χὰμ υἱὸς Χαναὰν ἰδὼν τὴν πρὸς τὸν Λίβανον γῆν ὅτι ἀγαθή ἐστι, μετὰ τὴν

[16] Gen. xi, 3. [17] ibid. 6. [18] Marc. vii, 34. [19] Marc. v, 41.

Digitized by Google

πρὸς αὐτοὺς κληροδοσίαν, καὶ κρείττων τῆς ἑαυτοῦ γῆς, τυραννικῶς καθήρπαξεν αὐτὴν, καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Σὴμ κληρονόμους ἐκεῖθεν ἐξήλασε. Καὶ οὕτω πᾶσα ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Χαναὰν προσηγορεύθη. Καὶ Ἰώσηπος δέ φησιν ὅτι Χαναὰν τέταρτος ὢν τοῦ Χὰμ παῖς, τὴν Ἰουδαίαν καλουμένην οἰκήσας Χαναὰν ἀφ' ἑαυτοῦ προσηγόρευσεν.

Ὁ δὲ Σὴμ γεννᾷ τὸν Ἀρφαξᾶ, Ἀρφαξᾶ δὲ τὸν Καϊνᾶν. Οὗτος δὲ ὁ Καϊνᾶς, ὡς φησι Γεώργιος, συνεγράψατο τὴν ἀστρονομίαν, εὑρηκὼς τὴν παρὰ τοῦ Σὴθ καὶ τῶν αὐτοῦ τέκνων ἐκτεθεῖσαν ὀνομασίαν τῶν ἀστέρων ἐν πλακὶ λιθίνῃ γεγραμμένην. Οἱ γὰρ τοῦ Σὴθ ἔγγονοι προμυηθέντες ἄνωθεν τὴν μέλλουσαν γενέσθαι φθορὰν τῶν ἀνθρώπων διά τε πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ποιήσαντες δύο στήλας, μίαν μὲν λιθίνην, ἑτέραν δὲ πλινθίνην, ἔγραψαν τὰ ἐκ τοῦ πάππου αὐτῶν Σὴθ ἐκτεθέντα οὐράνια πάντα, λογισάμενοι ὅτι εἰ μὲν δι' ὕδατος ὁ κόσμος φθαρῇ, ἡ λιθίνη στήλη μενεῖ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα (ἥτις στήλη μετὰ τὸν κατακλυσμὸν εἰς τὸ Σίδιρον ὄρος ἔμεινε, καὶ ἔστιν ἕως ἄρτι, ὡς φησιν Ἰώσηπος), εἰ δὲ διὰ πυρὸς γένηται ἡ φθορὰ, μενεῖ ἂν ἡ πλινθίνη.

Ἀνεφάνη δὲ ἐκ τῆς τοῦ Σὴμ φυλῆς ἕτερος γιγαντογενὴς τοὔνομα Κρόνος. Οὗτος πάνυ γενόμενος δυνατὸς καὶ πολλοὺς ὑποτάξας, πρῶτος κατέδειξε τὸ βασιλεύειν καὶ τῶν ἄλλων κρατεῖν, καὶ βασιλεύσας πρῶτος Ἀσσυρίων ἔτη νϛ' ὑπέταξε πᾶσαν τὴν γῆν Περσίδος. Μετὰ δὲ Κρόνον ἐβασίλευσε Νῖνος ἔτη νβ', ὃς γε τὴν οἰκείαν μητέρα Σεμίραμιν λαβὼν εἰς γυναῖκα, νόμος ἐγένετο Πέρσαις λαμβάνειν τὰς ἑαυτῶν μητέρας καὶ ἀδελφάς. Ἐξ οὗ γένους ἐγένετο καὶ Ζωρόαστρος ὁ περιβόητος Περσῶν ἀστρονόμος, ὃς εἶπε τοῖς Πέρσαις, « Ἐὰν καύσῃ με τὸ οὐράνιον πῦρ, » (τοῦτο γὰρ καὶ ἠθέλετο) « λάβετε ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ φυλάσσετε εἰς σύστασιν τῆς βασιλείας ὑμῶν. » Ὁ δὴ καὶ γέγονεν. Ἐν δὲ ταῖς ἱστορίαις αἷς ἐχρήσατο κατὰ Ἰουλιανοῦ ὁ θεολόγος μέγας Γρηγόριος καὶ τάδε φησί· Τὴν ἀστρονομίαν λέγονται πρῶτον εὑρηκέναι Βαβυλώνιοι διὰ Ζωροάστρου, δεύτερον δὲ ἐδέξαντο οἱ Αἰγύπτιοι. Τὴν δὲ μαγείαν εὗρον Μῆδοι, εἶτα Πέρσαι. Διαφέρει δὲ μαγεία γοητείας. Καὶ ἡ μὲν μαγεία ἐπίκλησίς ἐστιν, ὡς φασι, δαιμόνων ἀγαθοποιῶν πρὸς ἀγαθοῦ τινος σύστασιν· γοητεία δέ ἐστι δαιμόνων κακοποιῶν περὶ τοὺς τάφους εἱλουμένων ἐπὶ κακοῦ τινος σύστασις. Γοητεία δὲ ἤκουσεν ἀπὸ τῶν γοῶν καὶ τῶν θρήνων τῶν ἐν τοῖς τάφοις γινομένων, μαγεία δὲ ἀπὸ Μαγουσαίων ἤτοι Περσῶν, ὅθεν ἔσχε καὶ τὴν ἀρχήν· Μαγῶς ἐγχωρίως οἱ Πέρσαι λέγονται. Ὁ μέντοι μέγας Κύριλλος ἐν τοῖς κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ τάδε γράφων εὕρηται, ὅτι μετὰ ἐννακόσια ἔτη τοῦ κατακλυσμοῦ τῶν Ἀσσυρίων ἐβασίλευσεν Ἄρβυλος πρῶτος ἐν ἀνθρώποις. Οὗτος ἔσχε πρῶτος εἰς ἑαυτὸν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ Νῖνος ὁ ἐκείνου παῖς πρῶτος Ἀσσυρίων ἐπιφανῶς βασιλεῦσαι λέγεται, οὗ ἐπώνυμος ἡ Νινευή, ἣς τὰ τείχη Σεμίραμις μεγαλοφυῶς ἐσκευάσατο.

Semus autem Arphaxam procreavit, Arphaxas Cainanem, qui auctore Georgio libris astronomiam complexus est, cum appellationes siderum a Setho ejusque posteris indicatas et lapidea in tabula perscriptas reperisset. Nam cum ii multo ante fuissent edocti futurum ut homines tam per ignem quam aquam interirent, erectis duabus columnis, quarum una lapidea foret, altera latericia, cœlestium rerum descriptiones ab avo expositas iis ipsis insculpserant, cum secum rationes has inivissent, siquidem usuveniret ut per aquam mundus interiret, lapideam columnam cum inscriptis litteris superfuturam, quæ sane post diluvium in monte Sidiro salva reperta est hodieque restat, Josepho teste ; sin per ignem mundus corrumperetur, omnino superaturam columnam latericiam.

Cæterum ex stirpe Semi quidam exstitit, gigantum origine satus, cui nomen esset Cronus. Hic cum magnam ad potentiam esset evectus imperioque suo multos mortales subjecisset, primus regnandi modum et alios sub jugum mittendi ostendit ; cumque princeps Assyriorum regno totos 56 annos potiretur, universam sibi Persidem dicto audientem reddidit. Post Cronum 52 annos Ninus regnavit, qui cum matrem germanam Semiramidem matrimonio sibi junxisset, lex apud Persas inolevit, qua fas esset matres ac sorores in uxores ducere. Prodiit ex hac familia et Zoroaster, insignis ac celeberrimus ille Persarum astronomus ; qui Persis præcepit ut si ab igne cœlesti exureretur, id quod votis expetebat ut fieret, ossium suorum reliquias sumerent, easque ad regni excitationem conservarent ; cui prædictioni eventus deinde respondit. In historiis illis quibus adversus Julianum Gregorius ille Theologus usus est, hæc etiam verba reperiuntur : Astronomiam primi Babylonii per Zoroastrum invenisse perhibentur, a quibus eam deinceps Ægyptii acceperint. Magia Medorum inventum est, a quibus ad Persas manavit. Differt hæc a goetia, quod magia sit imploratio, sicut aiunt, beneficorum geniorum ad boni alicujus effectionem, goetia vero maleficorum compellatio geniorum, qui circum sepulcra volutantur, **130** ad mali alicujus effectionem. Et goetiæ nomen factum est a ploratibus et lamentis, quæ consueverunt in sepulcris exsistere, cum magia dicatur a Magusæis, hoc est Persis, ejusdem auctoribus. Nam Persas Magos appellari lingua ipsis vernacula constat. Cyrillus autem, in libris adversus Julianum scriptis, refert post annos a diluvio nongentos Arbylum regem Assyriis imperitasse, qui primus hominum sibi divinitatis appellationem arrogarit. Ejusdem filius Ninus primus apud Assyrios regnum

Digitized by Google

illustri ratione administrasse perhibetur, a quo nomen inditum urbi Ninevæ, quam Semiramis magnifice mœnibus cinxit.

Post turris ædificationem, de qua locuti sumus, homines hinc inde dispersi ad facta quædam absurda exorbitarunt, ac tandem miseri deastrorum cultus errorem amplexi sunt, a malis geniis hoc quodam modo decepti. Octavus a Noe Seruchus simulacrorum formandorum rationem invenit. Fertur enim homines qui præclarum aliquod facinus edidissent, statuarum et columnarum honoribus ornasse. Verum posteri cum majorum mentem et consilium ignorarent, neque scirent statuas illas memoriæ causa collocatas esse, paulatim principis omnium malorum auctoris impulsu sic colere consimiliter secum affectos et interitui obnoxios homines cœperunt, ac si dii forent immortales; adeoque sacra quædam eis excogitarunt, ipsis malis geniis intra statuas domicilium collocantibus. Hinc factum ut deinceps genus humanum aliis atque aliis diis religiose serviret. Ac Ægyptii quidem supra cæteros ad impietatem maximam prolapsi sunt: nam feles, simios, hircos, boves, crocodilos coluerunt; atque in primis bovem illum variis coloribus præditum, quem Apim vocabant. Cum enim bos apud ipsos nascebatur, qui in lingua et cauda notas quasdam referret, et in fronte similitudinem lunæ dimidiatæ imitaretur, perhilariter choreas ductitabant et conventus publicos celebrabant, quasi novus quispiam deus ad ipsos se contulisset. Ac de his quidem hactenus.

Μετὰ δὲ τὴν πυργοποιΐαν, ὡς εἴρηται, διασκεδασθέντες ἔνθεν κἀκεῖθεν οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀτόπους πράξεις ἐξεκυλίσθησαν, καὶ τελευταῖον πρὸς εἰδωλομανίαν ἀπεπλανήθησαν, ὑπὸ τῶν δαιμόνων αὐτῶν ἀπατηθέντες τουτονὶ τὸν τρόπον οἱ δείλαιοι. Ὁ γὰρ ἀπὸ τοῦ Νῶε ὄγδοος Σερούχ τὰ τῶν ἀγαλμάτων ἀρχῆθεν εὗρατο· λέγεται γὰρ οὗτος τοὺς ἔργον οἷον δήποτε λαμπρὸν ἐπιδειξαμένους ἀνδριᾶσι καὶ στήλαις τιμῆσαι. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα τὴν τῶν προγόνων ἀγνοήσαντες γνώμην, καὶ ὅτι μνήμης ἕνεκα τοὺς ἀνδριάντας ἔστησαν, κατὰ μικρὸν πλανώμενοι τῇ τοῦ ἀρχεκάκου συνεργείᾳ, ὡς ἀθανάτοις θεοῖς τοῖς ὁμοιοπαθέσι καὶ φθαρτοῖς ἀνθρώποις, προσετέθησαν καὶ θυσίας αὐτοῖς ἐπενόησαν, τῶν δαιμόνων τοῖς ξοάνοις ἐνοικησάντων. Ἐντεῦθεν ἄλλοις καὶ ἄλλοις θεοῖς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλάτρευσεν. Αἰγύπτιοι δὲ μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς ἀθεΐαν ἐξώκειλαν· αἰλούρους γὰρ καὶ πιθήκους ἐσεβάσθησαν, τράγους τε ὁμοίως καὶ βόας καὶ κροκοδείλους. Πλέον δὲ τῶν ἄλλων τὸν Ἄπιν ἐσεβάζοντο, βοῦν ὄντα πολύχρουν αὐτόν. Ἡνίκα γὰρ ἐγεννήθη τοιοῦτος βοῦς παρ' αὐτοῖς παρὰ τῇ γλώττῃ φέρων καὶ τῇ κέρκῳ σήμαντρα, ὡσαύτως παρὰ τῷ μετώπῳ σελήνης ὥσπερ διχότομον μίμημα, ἐχόρευον φαιδρῶς καὶ ἐπανηγύριζον ἅτε θεοῦ καινοπρεποῦς αὐτοῖς ἐνδημήσαντος. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Recte autem octavus a Noe Seruchus fuisse dicitur. Quippe Cainanis filius fuit Sala, qui Heberum procreavit, Heberus Phalecum, Phalecus Ragauum, Ragauus Seruchum, Seruchus Nachorem, Nachor Tharam, Thara divinum hominem Abrahamum, Abrahamus Isaacum, Isaacus Jacobum, Jacobus duodecim familiarum principes, Rubenem, Simeonem, Levium, Judam, cæteros, a quibus ortæ sunt duodecim tribus Israelicæ. De Abrahamo Josephus memoriæ prodidit eum in Ægyptum itinere suscepto numerorum sidereorumque motuum doctrinam cum Ægyptiis communicasse, qui ante Abrahami adventum nihil horum **131** cognitum habuerint, ab Ægyptiis deinceps ad Græcos manasse. Georgius autem hæc de Abrahamo tradit, natum scilicet annos 14 agnoscere Deum cœpisse, ac primum omnium clara voce Deum rerum opificem prædicasse. Cum enim cœlum modo serenum modo nubilum cerneret, secum ipse ratiocinabatur, etiamsi ab aliis pro deo coleretur, esse tamen deum haudquaquam posse. Idem de sole, de luna, de sideribus reliqui a statuebat, ut qui esset insignis astronomus; cumque talis foret, a Deo vocabatur. Addit enim Abimelecho imperante famis causa in Ægyptum descendisse, ac sapientes Ægyptios, qui opiniones de natalitio sidere ac fato amplecterentur, pudore affectos vicisse: nam posteaquam ad agnitionem Dei pervenerat, non jam astris amplius

Ὄγδοος δὲ ἀπὸ τοῦ Νῶε λέγεται εἶναι ὁ Σερούχ· ὁ γὰρ Καϊνᾶν γεννᾷ τὸν Σαλᾶ, ὁ Σαλᾶ τὸν Ἔβερ, ὁ Ἔβερ τὸν Φαλὲκ, ὁ Φαλὲκ τὸν Ῥαγαῦ, ὁ Ῥαγαῦ τὸν Σερούχ. Οὗτος δὲ ὁ Σερούχ γεννᾷ τὸν Ναχὼρ, ὁ Ναχὼρ τὸν Θάρα, καὶ ὁ Θάρα τὸν θεσπέσιον Ἀβραάμ. Ὁ Ἀβραὰμ γεννᾷ τὸν Ἰσαάκ, ὁ Ἰσαὰκ τὸν Ἰακὼβ, καὶ ὁ Ἰακὼβ τοὺς δώδεκα πατριάρχας, Ῥουβεὶμ, Συμεὼν, Λευΐ, Ἰούδαν καὶ τοὺς λοιποὺς, ἀφ' ὧν αἱ δώδεκα φυλαὶ τοῦ Ἰσραήλ. Καὶ τηνικαῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἀβραὰμ οὕτως φησὶν Ἰώσηπος, ὅτι κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον ἀριθμητικὴν αὐτοῖς ἐχαρίσατο καὶ τὰ περὶ ἀστρονομίας αὐτοῖς παρέδωκε· πρὸ γὰρ τοῦ Ἀβραὰμ τῆς ἐκεῖσε παρουσίας τῶν τοιούτων ἀμαθῶς εἶχον Αἰγύπτιοι. Ἀπὸ Χαλδαίων οὖν ταῦτα καταπεφοίτηκεν εἰς Αἴγυπτον, κἀκεῖθεν εἰς Ἕλληνας. Ὁ δὲ Γεώργιος περὶ τούτου καὶ τάδε. Ὁ Ἀβραὰμ ἐτῶν ιδ' ὢν θεογνωσίας ἤρξατο, καὶ πρῶτος τὸν Θεὸν δημιουργὸν ἀνεκήρυξεν. Ὁρῶν γὰρ οὐρανὸν ποτὲ μὲν λαμπρὸν ποτὲ δὲ ζοφώδη, καθ' ἑαυτὸν ἔλεγεν· « Εἰ καὶ τιμῶσιν αὐτὸν ἕτεροι, ἀλλ' οὐκ ἔστι θεός. » Ὁμοίως ἔλεγε τοῦτο κἀπὶ τῷ ἡλίῳ, τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄστρασι· καὶ γὰρ ἀστρονόμος ἄκρος ἦν. Ἐφ' ᾧ τοιοῦτον ἰδὼν ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Ἀβιμέλεχ φησὶ κατελθεῖν αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον διὰ τὸν λιμὸν, καὶ τοὺς ἐκεῖσε τότε κατισχύναι σοφοὺς καὶ εἱμαρμένην δοξάζοντας. Μετὰ γὰρ τὴν θεογνωσίαν οὐκέτι προσέχειν ἀστράσιν ἤθελε, καὶ ἦν ἰδεῖν ἐπ' αὐτῷ πεπληρωμένον τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν τὸ λέγον· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως

Digitized by Google

κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. » Τὸν γὰρ ποιητὴν Θεὸν ἐκ τῶν ποιημάτων ὁ θειότατος κατέλαβεν Ἀβραάμ. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Πλούταρχος ἔλεγεν· « Ἔλαβον δὲ ἔννοιαν Θεοῦ· ἀεί τε γὰρ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἄστρων τὴν ὑπόγειον ἐνεχθέντα ὅμοια μὲν ἀνατέλλει τοῖς χρώμασιν ἴσα δὲ τοῖς μεγέθεσι, καὶ κατὰ τόπους τοὺς αὐτούς. »

Μέγας ὄντως ὁ Ἀβραάμ. Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἀκούσας λέγοντος· « Ἔξελθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς γῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἂν δείξω σοι » εὐθέως ἠκολούθει, τῶν ἐν μέσῳ δυσχερῶν καταφρονῶν, καὶ μηδὲ εἰδὼς ὅπου πορεύεται. Ἡμεῖς δὲ καλοῦντος καθ' ἑκάστην ἀκούοντες τοῦ Κυρίου οὔτε τῶν γηΐνων ἐκστῆναι θέλομεν, οὔτε πρὸς τὴν γῆν ἐκείνην τὴν ἐπηγγελμένην ἔρχεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τὴν ταπείνωσιν θαυμάζων ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης καὶ τάδε φησίν· « Ἀληθὴς ταπείνωσις, ὅτε τις ἑτέρῳ παραχωρεῖ τῶν πρωτείων, καθὰ δὴ καὶ Ἀβραὰμ ποιεῖ, ἵνα δὲ μὴ διαδικάζηται μετὰ τοῦ Λὼτ καὶ τῶν ποιμένων αὐτοῦ· ἐφ' ᾧ καὶ ὁ μὲν Λὼτ τὴν κρείττονα γῆν ἔλαβε, τὰ Σόδομα δηλαδή, ὁ δὲ Ἀβραὰμ κατῴκησε παρὰ τὴν δρῦν τὴν Μαμβρῆν. Ὅρα δὲ καὶ τὰς θείας ἀμοιβάς. Εἶπε γὰρ πρὸς Ἀβραὰμ ὁ Θεὸς ὅτι Πᾶσαν τὴν γῆν ἣν σὺ ὁρᾷς ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου, σοὶ δώσω αὐτὴν καὶ τῷ σπέρματί σου ἕως αἰῶνος. Ἡ δὲ κρείττων ἐκείνη γῆ ἣν ἔλαβε Λὼτ, ἡ παραδείσου μηδὲν διαφέρουσα, οὐκ εἰς καλὸν ἀπέβη τῷ λαβόντι αὐτήν· αἰχμάλωτος γὰρ μετὰ μικρὸν ἀπήγετο ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ στρατευσάντων πέντε βασιλέων. Ἀλλ' ὁ θεῖος αὐτὸν ῥύεται Ἀβραὰμ μετὰ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκογενῶν αὐτοῦ ἐπελθὼν καὶ κατακόψας αὐτούς. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι ὑποστρέφοντα τὸν Ἀβραὰμ ἐκ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων ἄρτῳ καὶ οἴνῳ δεξιοῦται ὁ Μελχισεδέκ, κἀκεῖνος ἀφ' ὧν ἐπεφέρετο λαφύρων δέδωκε δεκάτας αὐτῷ. Πρόσεχε λοιπόν. Καὶ ἡμᾶς γὰρ ὑποστρέφοντας ἀπὸ τοῦ νοητοῦ πολέμου ἄρτῳ καὶ οἴνῳ δεξιοῦται ὁ Μελχισεδὲκ ὄντως, τῷ σώματι καὶ αἵματι δηλονότι αὐτοῦ. Εἰ δὲ τοῦτο, κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πάντως ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς τὰς δέκα ἡμῶν αἰσθήσεις ἀντὶ δεκατῶν προσάγειν αὐτῷ, τῆς ψυχῆς δηλαδὴ καὶ τοῦ σώματος.

Ὁ μὲν οὖν Ἀβραὰμ καθήμενος παρὰ τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ πάντας ἐφιλοξένει τοὺς παροδεύοντας, πιστοὺς ὁμοῦ καὶ ἀπίστους, κατὰ μηδὲν ἐπὶ τούτοις διακρινόμενος· καὶ τοσοῦτον ἁπλῶς φιλόξενος ἦν ὡς καὶ αὐτὴν τὴν ἁγίαν Τριάδα κατελθεῖν ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ καὶ τῶν παρατεθέντων αὐτῇ περιχαρῶς ἐμφορτωθῆναι. Οὐ χρὴ θαυμάζειν. Ἀγγέλους ἐσθίοντας ἀκούεις παρὰ τῇ Γραφῇ· ἐνεργείᾳ καὶ γὰρ ὁρατῷ κατηνάλωσαν τὰ παρακείμενα, προσποιήσει τοῦ φαγεῖν. Ἀλλὰ καὶ Θεοδώρητος οὕτω φησίν· « Οὔτε τῇ φύσει ἄνδρες ἦσαν, ἀλλ' ἐδόκουν εἶναι,

A intentus erat. Nimirum habebat in eo locum illud Apostoli verbum : « Quæ Dei sunt inaspectabilia, ea ex mundi creatione, dum considerantur per opera, perspiciuntur [20]. » Ex ipsis operibus Deum auctorem vir hic divinus percepit. In eamdem sententiam et Plutarchus inquit : « Dei notionem quamdam sum consecutus. Nam semper sol et luna reliquaque sidera sub terram delata consimilibus vicissim coloribus prædita exoriuntur, et magnitudines easdem eademque loca retinent. »

Magnus reapse vir fuit Abrahamus. Cum enim Deum dicentem audivisset : « Emigrato ex tua terra tuaque cognatione, ac illam in terram proficiscitor quam tibi monstravero [21], » mox obtemperabat, difficultatibus omnibus quæ interjicere se poterant neglectis, cum ne sciret quidem quonam abeundum foret. Nos autem Deum quotidie vocantem audientes nec terrena deserere volumus, nec ad terram illam promissam contendere. Quin etiam ipsius humilitatem Chrysostomus admirans his verbis utitur : « Vera istæc est humilitas, cum quis alteri partes priores cedit, quemadmodum fecit Abrahamus, ne cum Loto ejusque pastoribus litigaret. Quo factum ut Lotus fertiliori terra Sodomorum potiretur, cum Abrahamus ad quercum Mambræ migraret. » Atque hic vide quas ei vices Deus referat. Quamcunque, ait, terram ex hoc loco conspicis, omnem tibi ego dabo et tuo semini in sempiternum. E diverso fertilior illa terra quam Lotus accepit, paradiso non cedentem, parum ei profuit. Nam haud longo post intervallo a quinque regibus, qui expeditionem in hæc loca susceperant, captivus abducitur. Quanquam divinus vir Abrahamus cum 318 domi suæ natis hostes adortus iisdem cæsis Lotum liberat. **132** Atque hoc illud est, quod Paulus ait, Abrahamum revertentem a cæde regum pane ac vino excep um a Melchisedeco fuisse, cui spoliorum sycum allatorum decumas vicissim obtulerit [22]. Hæc mihi verba diligenter considerato. Etenim nos etiam revertentes ab intellectili bello verus ille Melchisedecus pane ac vino excipit, nimirum corpore sanguineque suo. Quod cum ita sit, omnino Abrahami nos etiam exemplo decem nostros sensus, animi nimirum et corporis loco decumarum offerre debemus.

Idem Abrahamus ad quercum Mambræ considens hospitio cunctos iter istac facientes, fideles pariter ac infideles, citra discrimen excipere solebat ; et usque adeo erat hospitalis, ut ipsa etiam sacrosancta Trinitas ejus tabernaculum sit ingressa hilariterque cibis appositis satiata. Quod quidem minime tibi mirum videri debet. Nam et angelos sacris in Litteris comedisse audis. Etenim vi quadam inaspectabili apposita sub eo prætextu absumebant, quasi eis vescerentur. Et Theodoretus ait hos neque natura fuisse homines, sed hanc præ se tu-

[20] Rom. I, 20. [21] Gen. XII, 1. [22] Hebr. VII, 10.

Digitized by Google

lisse speciem; nec ut homines comedisse, quippe qui oculis intuentium comedere viderentur, cum interim divina quadam vi appositos cibos absumerent. Nam quod ita Litteræ sacræ loquantur quasi apposita comederint, nihil est novum. Nam par est credere vocari manducationem ipsam ciborum absumptionem. Tres quoque viri conspecti sunt in tabernaculo, ut Chrysostomi verbis utamur, cum duo tantum Sodoma venerint. Nam istic quidem conspecti sunt et angeli simul et eorum Dominus; hic vero illi tanquam ministri ablegantur, manente apud Abrahamum Domino, et tantum non in morem amici cum amico, viro justissimo, de iis quæ facturus erat disserente: « Egone, inquit, ut Abrahamum famulum meum celem de iis quæ sum facturus[33]? » Aliter hac de re Cyrillus loquitur: Tres, B ait, apud quercum Mambræ Abrahamum convenerunt, cum Sodoma duo tantum pervenerint. « Pater enim non judicat quemquam, » ceu Dominus ipse loquitur[34], « sed omne judicium Filio concessit, » cui Spiritus etiam sanctus naturaliter adest. Et Filium cum Spiritu Sodoma se recepisse, satis intelligi de hospitali exceptione Abrahami posse magnus etiam Athanasius ille tradit. Nam nisi Filius atque Spiritus fuissent, Deo non assedissent. Consedisse autem cum Deo perspicuum ex hisce verbis est, « Tum illi consurrexerunt et ad Sodomam se converterunt. » **133** Quodsi una consurrexerunt, etiam una sederunt; et si Filius a dextris sedet, restat omnino Spiritum a sinistris considere. Quod quidem valet, si loco Pater circumscribatur. Nam cæteroqui apud ipsum nec dextra est nec sinistra. Igitur assidente Filio Spiritus etiam una sedet, cum in Filio maneat. Hæc autem hospitalitas Abrahamo tantum boni peperit, ceu diximus, ut ipsa etiam sacrosancta Trinitas eum inviserit et in senecta sobolem ei sit largita. Sarra quidem ætate tam provecta erat, ut hanc promitti audiens rideret.

Secundum hæc Abrahamus ob causam famis solum vertit ac Gerara proficiscitur. Hinc denuo se in Ægyptum confert, ubi Sarram ei conjugem Abimelechus adimit. Cupiebat enim illam forma venustissima præditam sibi matrimonio jungere, præsertim quod esse soror Abrahami perhiberetur. Quanquam enim Josephus asserit Sarram fuisse D consobrinam Abrahami, sciendum tamen est ex narratione Mosaica fuisse tum conjugem ipsius tum sororem, ut quæ matre quidem eadem, diverso vero patre nata esset. Itaque occultato uno, ne tanquam vir mulieris e medio tolleretur, alterum fatetur, sororem videlicet suam esse. Magno certe præditus animo fuit Abrahamus. Nam ob famem bis in Ægyptum profectus, uxore bis spoliatus, semel a Pharaone, iterum ab Abimelecho, generoso nihilominus animo hanc ademptionem pertulit. Quippe cum semel obtemperandum esse Deo decrevisset, in consiliis administrationis ejus ineffabilibus perquirendis curiosus esse noluit. Propterea vicissim suis eum beneficiis Deus ornavit.

οὔτε ἔφαγον ὡς ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐδόκουν ἐσθίειν τῇ ὄψει τῶν ὁρώντων, ἀναλισκομένων τῶν προτιθεμένων κατὰ θείαν ἐνέργειαν. » Εἰ δὲ καὶ λέγει ἡ Γραφὴ ὅτι παρέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον, καινὸν οὐδέν· ἔωθε γὰρ τὸ ἀνηλῶσθαι αὐτοὺς φαγεῖν εἶπεν ἡ Γραφή. Καὶ τρεῖς μὲν ἐν τῇ σκηνῇ φαίνονται ἄνδρες, καθάπερ ὁ Χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησί, δύο δὲ ἐπὶ Σόδομα παραγίνονται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι καὶ ὁ τούτων δεσπότης κατὰ ταυτὸν ὤφθησαν. Ἀλλ' οἱ μὲν ὡς ὑπηρέται ἀπεστέλλοντο, ὁ δὲ ἔμεινε καθάπερ φίλος φίλῳ μονονουχὶ κοινολογούμενος τῷ δικαίῳ ἅπερ ἔμελλε ποιεῖν· « Οὐ μὴ » γάρ φησι « κρύψω ἀπὸ Ἀβραὰμ τοῦ παιδός μου ἃ μέλλω ποιῆσαι. » Κύριλλος δὲ ὁ μέγας περὶ τούτων οὕτω· « Καὶ τρεῖς μὲν ἐν ἀρχῇ τῷ Ἀβραὰμ προσέβαλον ἐν τῇ δρυῒ τῇ Μαμβρῇ, δύο δὲ τοῖς Σοδόμοις ἐπεφοίτησαν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρινεῖ οὐδένα, πᾶσαν δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, συνόντος φυσικῶς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐπὶ Σόδομα ἐπορεύοντο, καὶ ἡ τοῦ Ἀβραὰμ ξενία σαφῶς παριστᾷ, καθάπερ ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἦσαν, οὐκ ἂν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ συνεκάθηντο. Ὅτι δὲ συνεκάθηντο, δῆλον ἐκ τοῦ περὶ τούτων οὕτω λέγειν· « Οἱ ἐξανέστησαν ἐπιβλέψαντες ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων. » Εἰ οὖν ἐξανέστησαν, πάντως καὶ συνεκάθηντο. Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐκ δεξιῶν κάθηται, λείπεται πάντως ἐξ εὐωνύμων τὸ Πνεῦμα καθῆσθαι. Ναί, εἴγε περιγραπτὸς ἦν ὁ Πατήρ· ἄλλως γὰρ παρ' αὐτῷ οὐκ ἔστιν ἀριστερὰ καὶ δεξιά. Τοῦ Υἱοῦ τοίνυν συγκαθημένου συγκάθηται καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐπεὶ ἐν αὐτῷ μένει, τῷ Υἱῷ δηλαδή. Τοιούτου δὲ κατηξίωσεν ἀγαθοῦ τῷ Ἀβραὰμ ἡ φιλοξενία, ὡς καὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα κατελθεῖν ἐπ' αὐτὸν καὶ καρπὸν αὐτῷ κοιλίας χαρίσασθαι κατά γε τὸν τοῦ γήρους καιρόν· τοσοῦτον γὰρ ἦν ἡ Σάῤῥα προβεβηκυῖα ὥστε καὶ γελάσαι αὐτὴν περὶ τούτου ἀκούσασαν.

Μετὰ δὲ ταῦτα προφάσει τῆ τοῦ λιμοῦ μετανάστης ὁ Ἀβραὰμ γίνεται, κἀκεῖθεν ἐν Γεράροις ἔρχεται, πρὸς Αἴγυπτον ἀφικνεῖται, καὶ αὖθις ἁφαιρεῖται τὴν Σάῤῥαν καὶ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ· ἤθελε γὰρ αὐτὴν εὐπρεπεστάτην οὖσαν πρὸς γάμου κοινωνίαν λαβεῖν, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀδελφὴ τοῦ Ἀβραὰμ ἐλέγετο εἶναι. Εἰ γὰρ ἀνεψιάν φησι τὴν Σάῤῥαν ὁ Ἰώσηπος τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν ἱστορίαν ἐκ μητρὸς μὲν τῆς αὐτῆς, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἄλλου πατρὸς. Κρύπτων οὖν τὸ ἕν, ἵνα μὴ φονευθῇ δῆθεν ὡς ἀνὴρ αὐτῆς, τὸ ἕτερον ἔλεγεν, ὅτι Ἀδελφή μού ἐστιν. Μεγαλόψυχος ὄντως ὁ Ἀβραάμ. Δὶς γὰρ εἰς Αἴγυπτον προφάσει τοῦ λιμοῦ κατελθὼν καὶ δὶς τὴν Σάῤῥαν ἀφαιρεθείς, παρά τε τοῦ Φαραὼ καὶ παρ' αὐτοῦ ὕστερον τοῦ Ἀβιμέλεχ, γενναίως ἔφερε τὴν ἀφαίρεσιν· ἀκολουθεῖν γὰρ καθάπαξ κρίνας Θεῷ, πολυπραγμονεῖν οὐκ ἤθελε τὰς ἀῤῥήτους οἰκονομίας αὐτοῦ. Ἐφ' ᾧ καὶ κατόπιν αἱ θεῖαι ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀμοιβαί.

[33] Gen. xviii, 17. [34] Joan. v, 22.

Digitized by Google

Τοὺς μέντοι Σοδομίτας ἡ κακίστη ἐκείνη συνήθεια ἐν ἀγγέλοις αὐτοῖς ἔπεισε τὴν ἀσέλγειαν ἐπιδείξασθαι, ὅθεν καὶ ἀσβέστου πυρὸς ἔργον γεγόνασι. Τὰ γὰρ Σόδομα ἐκεῖνα περικαλλῆ μὲν ἐστῶτα, τέφρα δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὄντα (καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ ἀὴρ σὺν τοῖς ὕδασιν ἐκπυροῦται) τεκμήριον ὅτι σαφῶς τοῦ διαιωνίζειν ἐκεῖσε τὴν κόλασιν. Ταῦτα δὲ περὶ Παλαιστίνης, Ἀσκάλωνος καὶ Γάζης ἄνωθεν, περὶ τὸ τοῦ Ἰορδάνου τέλος, οὐδὲν ἀπεοικότα τότε τοῦ παραδείσου. Ὁ γοῦν ἀπιστῶν τῇ γεέννῃ ἀναλογιζέσθω τὰ Σόδομα, καὶ οὕτω τὴν ἀδδηφαγίαν φευγέτω· τοιαῦτα γὰρ εἴωθεν αὕτη πάθη γεννᾶν. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Μωσῆς ἔλεγεν τῷ Ἰσραήλ· « Φαγὼν καὶ πιὼν πρόσεχε σεαυτῷ, μήποτε ἐπιλήσῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. » Ἀλλὰ καὶ ὁ τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἄριστος Γαληνὸς τῶν τοιούτων παθῶν αἰτίαν αὐτὴν δείκνυσι τὴν τρυφήν, Κατὰ τὴν ἡμετέραν, λέγων, Μυσίαν τὴν ὅμορον Περγάμου σπανίως ἄν τις εὕρῃ γυναῖκα μοιχευομένην, ἔτι δὲ ἄνδρας ἀσελγεῖς ἀπορρήτοις ἀφροδισίοις ὑκειωμένους, ἀλλ' ἐν Ῥώμῃ διὰ τὴν ἐπιπολάζουσάν τε καὶ συνήθη τρυφὴν καὶ ῥᾴδια ταῦτα. Εἰ δὲ, καθά φησι Πτολεμαῖος ὅτι διὰ τὸ οἰκειοῦσθαί τινας πρὸς τὸ τοῦ ζωδιακοῦ πρῶτον τρίγωνον, τὸν κριὸν δηλαδὴ, τὸν λέοντα καὶ τὸν τοξότην, διὰ τοῦτο ἄθεσμά τινα πράττουσι, καὶ νομίζουσι μηδέν τι ποιεῖν ἀποτρόπαιον ἅτε ὑπὸ ζώδια ὄντες τὰ μὲν ἔμπροσθεν ἀῤῥενούμενα, τὰ δὲ ὄπισθεν θηλυνόμενα, ἆρα μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ διὰ πυρὸς ἐκτεφρώσας τὰ Σόδομα; Ἀλλ' οὐκ ἄν ποτε ὁ δίκαιος ἄδικος. Ἐν πλησμονῇ γὰρ ἄρτων οἱ τοιοῦτοι κατὰ τὴν Γραφὴν σπαταλῶντες, οὐ μὴν ὑπὸ τρίγωνον τοιοῦτον ὄντες, κἀντεῦθεν εἰς ἀθέσμους κοίτας ἐγκυλισθέντες, πυρὸς εἰκότως γεγόνασι παρανάλωμα. Οὐκοῦν ἐντεῦθεν μανθάνομεν ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἱ δίκαιοι, καθάπερ ἐνταῦθα Νῶέ τε καὶ Λὼτ, τῶν βασάνων ἀνώτεροι εὑρεθήσονται, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ, κἂν ἅπας εἶεν ὁ κόσμος, σχεδὸν αἰωνίοις ὑποπεσοῦνται κολάσεσι, καθάπερ ἐνταῦθα κατακλυσμῷ καὶ πυρὶ παρεδόθησαν ἅπαντες οἱ τὰ χείριστα πράττοντες.

A Cæternum Sodomitis consuetudo vivendi flagitiosissima persuasit, ut etiam in angelos ipsos exercere proterviam suam vellent; quamobrem inexstincto igne sunt puniti. Nam Sodoma illa quondam pulcherrima, cum adhuc starent, nunc reapse nihil sunt aliud quam cinis. Aer enim ipse cum aquis inflammatur, argumentum illustre de perpetuis eorum suppliciis. Sita sunt autem in Palæstina, haud procul a Gaza et Ascalone, ad amnis Jordanis ostia. Tum quidem temporis ab ipso paradiso non differebant. Quodsi quis gehennæ parum adhibet fidei, secum ipse de Sodomis cogitet, atque hoc modo luxum omnem fugiat; nam is hujusmodi flagitia gignere consuevit. Idcirco Moses Israelitis præcipit : « Ubi comederis ac biberis, caveto ne forte Domini Dei tui obliviscaris[25]. » Etiam præstantissimus ille medicorum Galenus voluptatem ac delicias ostendit esse hujusmodi scelerum causam, cum ait : In Mysia nostra, quæ Pergamo finitima est, raro quis feminam adulterii facinore se obstringentem reperiat, et rarius etiam protervos 134 homines, qui dediti sint iis amoribus, quorum ne nomen quidem aperiendum est. At Romæ propter abundantiam deliciarum, quæ istic minime sunt insolentes, proclive est hujusmodi patrare. Quodsi de sententia Ptolemæi quidam propterea, quod eorum natura primo Zodiaci trigono cognata sit, quo aries, leo, sagittarius continentur, nefanda quædam committunt, et abominabile tamen omnino nihil designare se putant, ut qui signis subjecti sint ab antica parte masculis, a postica femineis, injustus est Deus, qui Sodoma per ignem in cineres redegit. At fieri nequit unquam ut justus ille sit injustus. Nimirum ejusmodi homines in saturitate panum, quemadmodum Litteræ sacræ loquuntur, salaciter luxuriando, non quod tali vel trigono subjecti essent, ad concubitus nefandos devoluti et ab igne sunt absumpti. Atque hinc discimus etiam in illa judicii die futurum ut justi pœnas et tormenta effugiant, Noe ac Loti exemplo, cum peccatores, etiamsi totus propemodum mundus ejusmodi fuerit, æternis suppliciis sint mancipandi, quemadmodum hic omnes facinorosi diluvio et igni puniti sunt.

B

C

Ὁ μέντοι Ἀβραὰμ Ἀβρὰμ ἐκαλεῖτο τὸ πρότερον, ὃ λέγεται περάτης· θείᾳ γὰρ, ὡς ἔοικεν, ἡ μήτηρ αὐτοῦ προμηθείᾳ οὕτως αὐτὸν ἐπωνόμασεν, ἐπεὶ περᾶσαι τὸν Εὐφράτην ἔμελλε καὶ εἰς Παλαιστίνην οἰκῆσαι. Ἐτῶν δὲ ἦν ἑβδομήκοντα πέντε ὁ Ἀβραὰμ, ὅτε τὰς ἐπαγγελίας ἐδέχετο. Γεννᾷ δὲ τὸν Ἰσμαὴλ ἐτῶν ὢν πς'. Ἡνίκα δὲ γέγονεν ἐτῶν ϛθ', ὤφθη αὐτῷ ὁ Θεὸς λέγων· « Ἐγώ εἰμι ὁ Θεός. » Τότε λοιπὸν περιτέμνεται καὶ ὁ δίκαιος, κανὼν ὥσπερ τοῖς πᾶσι προκείμενος. Ὅτι δὲ ἡ τῶν κατὰ πόλιν δικαίων παῤῥησία τῆς τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας πρόξενος ἡμῖν ἐστιν, ἐξ αὐτῆς μάνθανε τῆς περὶ τὰ Σόδομα ἱστορίας· « Ἐὰν δέκα », γάρ φησι, « δικαίους εὕρω, οὐ μὴ ἀπολέσω τὰς πόλεις. » Πολλάκις δὲ καὶ διὰ τὴν τῶν τετελευτηκότων ἀρετὴν ἢ καὶ αὐτὴν τὴν οἰ-

D Cæterum Abrahamus initio nomen Abrami habebat, ut sacris est in Litteris, inditum sibi matris quadam præsagitione, ceu credi par est, quod Euphratem trajecturus ac in Palæstinam migraturus esset. Cum acciperet divina promissa, natus erat annos 75. Ismaelum anno ætatis 86 procreavit. Cum annum 99 ageret, apparuit ei Deus, et his verbis usus est : « Ego sum Deus ille tuus[26]. » Quo facto justus hic vir et omnibus instar regulæ cujusdam propositus circumciditur. Ac justorum quidem hominum, qui alicubi sunt per urbes, libertatem nobis Dei prolixam mansuetudinem parere, licet ex hac ipsa de Sodomis historia cognoscas. « Si decem, inquit Deus, justos homines reperero, hæc oppida non evertam[27]. » Sæpenumero etiam propter illorum

[25] Deut. vi, 13. [26] Gen. xvii, 1. [27] Gen. xviii, 32.

Digitized by Google

virtutem, qui jam vita functi sunt, vel ex mera sua tolerantia vivos cura sua complectitur, ut cum ait : « Propugnabo hanc urbem propter me ac propter ministrum meum Davidem [28]. »

Quo autem pacto fidelis appellatur Abrahamus, qui tamen Deo dixit : « Unde cognoscam futurum ut terram hanc possideam ? » Nimirum Palæstinam. Vox istæc *unde* non diffidentis est, sed modum quo possessionem aditurus esset cognoscere gestientis. Nam id temporis vel sexcentæ nationes Palæstinam inhabitabant. Propterea post sacrificium Deus inquit : « Omnino scito posteros tuos futuros esse peregrinos in terra extraneorum, qui annis 400 graviter afflicturi **135** sint. Quarto autem sæculo huc redibunt : nondum enim ad summum pervenit Amorrhæorum improbitas. » Nondum, inquit, extremum interitum flagitiis suis promeruerunt, et erant præterea quidam inter ipsos religiosi, quemadmodum colligi de Melchisedeci et Abimelechi exemplis potest. Ac de his quidem in hunc modum dictum esto.

Melchisedecus autem, licet in sacris Litteris patre matreque carere dicatur, generis tamen ortum habuit a Sido Ægypti filio qui Sidonem condidit; cumque oppidum in monte Sione Salemam exstruxisset ac 13 ibidem annis regnum tenuisset, et justus et virgo decessit. Salema vero est celebris

[28] IV Reg. xx, 6.

κείαν μακροθυμίαν κήδεται τῶν ζώντων, καὶ βοᾷ λέγων· « Ὑπερασπιῶ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. »

Πῶς δὲ πιστὸς ὀνομάζεται ὁ Ἀβραὰμ εἰρηκὼς τῷ Θεῷ· « Κατὰ τί γνώσομαι τοῦτο, ὅτι κληρονομήσω αὐτήν ; » τὴν Παλαιστίνην δηλαδή. Τὸ *κατὰ τί* οὐκ ἀπιστοῦντός ἐστιν, ἀλλὰ μαθεῖν ποθοῦντος τῆς κληρονομίας τὸν τρόπον. Ἔθνη γὰρ μυρία τῷ τότε τὴν Παλαιστίνην κατῴκουν. Καὶ τούτου χάριν ἔφη ὁ Θεὸς μετὰ τὴν θυσίαν· « Γινώσκων γνῶσῃ ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα σου ἐν γῇ οὐκ ἰδίᾳ, καὶ κακώσουσιν αὐτοὺς ἔτη υ', τετάρτῃ δὲ γενεᾷ ἀποστραφήσονται ὧδε· οὔπω γὰρ ἀναπεπλήρωνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων ἕως τοῦ νῦν. » Οὐδέπω, φησίν, ἄξια πανωλεθρίας δεδράκασιν. Ἄλλως τε καὶ τινες ἦσαν ἐκεῖσε εὐσεβεῖς· καὶ δῆλον ἔκ τε τοῦ Μελχισεδὲκ καὶ τοῦ Ἀβιμέλεχ. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως (26).

Ὁ δὲ Μελχισεδὲκ εἰ καὶ ἀπάτωρ παρὰ τῇ Γραφῇ καὶ ἀμήτωρ λέγεται, ἀλλὰ κατάγει τὸ γένος ἀπὸ Σίδου υἱοῦ Αἰγύπτου τοῦ καὶ τὴν Σιδῶνα κτίσαντος. Ἐν τῷ ὄρει δὲ Σιὼν πόλιν ἐκεῖνος κτίσας Σαλήμ, καὶ βασιλεύσας ἐν αὐτῇ ἔτη ιγ', τελευτᾷ δίκαιος καὶ παρθένος. Αὕτη δέ ἐστι μετὰ τῆς ἱεροῦ προσθήκης

(26) Post καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως, in codice Claromontano multa de Loto inseruntur, quæ in aliis desiderantur, et in versione Leunclavii; hæc autem sunt ejusmodi : Ὁ δὲ Ἀβραὰμ μετὰ τῆς Σάρρας ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ μετὰ τῆς Ἄγαρ τὸν Ἰσμαήλ, ὁ δὲ Ἰσαὰκ μετὰ τῆς Ῥεβέκας τὸν Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακώβ, ὃς διὰ τοῦ Ἡσαῦ τὴν ἀπειλὴν μετῴκισε πρὸς τὸν Λάβαν τὸν πρὸς μητρὸς αὐτοῦ θεῖον, οὗ καὶ τὰς θυγατέρας τὴν Λείαν καὶ τὴν Ῥαχὴλ ἔλαβεν εἰς γυναῖκας. Οὗτος οὖν ὁ Ἰακὼβ ἐγέννησε τοὺς δώδεκα πατριάρχας, ἤτοι τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ.

Ἰστέον ὅτι μετὰ τὸ ξενισθῆναι τοὺς τρεῖς ἄνδρας παρὰ τοῦ Ἀβραὰμ κατέλαβον οἱ δύο εἰς τὴν τῶν Σοδόμων κατάπρησιν, οἳ καὶ πρὸς τὴν τοῦ Λὼτ κατοικίαν κατήντησαν. Ὅπερ οἱ ἀσελγεῖς Σοδομῖται μαθόντες ἐκεῖσε κατέλαβον ἐκζητοῦντες τοὺς ξένους πρὸς τὸ τὴν ἀθεμιτοπραξίαν πληρῶσαι αὐτῶν. Ὁ δὲ Λὼτ τούτοις εἰς ἄκρον ἀπήντα· βιαζόμενος δὲ πολλὰ παρ' αὐτῶν ἐξέδοτο τὴν θυγατέρα αὐτοῦ πρὸς τὴν μιαρὰν ἐκείνην παράχρησιν, μόνον μὴ εἰς τοὺς ξένους τοιοῦτον αἰσχρόν τι γενήσεται. Οἱ δὲ ἀσελγεῖς οὐκ ἐπείθοντο, ζητοῦντες δὲ τοὺς ξένους ἅραι βιαίως μετὰ τοῦ Λὼτ κατεμάχοντο. Οἱ δὲ ξένοι τὰς θύρας τοῦ πυλῶνος ἀνοίξαντες καὶ φανέντες τούτοις μόνον πυρὶ τοὺς πάντας ἐνέπρησαν. Ἐκπλαγεὶς δὲ ὁ Λὼτ ἐπὶ τὸ γεγονός, καὶ πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, παρεκάλει αὐτοὺς μαθεῖν τίνες εἰσίν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· « Ἔπαρον τοὺς μετὰ σὲ ἅπαντας, καὶ ἔξελθε ἐκ τοῦ τόπου τούτου· αὐριον γὰρ οἱ πάντες καταχαυθήσονται, καὶ ὁ τόπος ἐκλικμισθήσεται καὶ ἀφανισθήσεται διὰ τὰς τῶν κατοίκων μιαράς ἀσελγείας. » Ὁ καὶ ταχέως ποιήσας ὁ Λὼτ πρὸς τὸ Σιγὼρ ὄρος ἐξέφυγε. Κατοπισθεν δὲ βρέξας τὸ πῦρ ὁ Κύριος, κατεκαύθησαν ἅπαντες κατὰ τὴν τῶν ἀγγέλων πρόρρησιν. Ἡ δὲ γυνὴ τοῦ Λὼτ, οἷα γυνὴ οὖσα καὶ πρὸς τὴν πρόσταξιν τῶν ἀγγέλων μὴ δειλιάσασα, καὶ στραφεῖσα τὸ γενονὸς ἰδεῖν, εὐθὺς ἀπελιθώθη καὶ ὡς στήλη ἐγεγόνει ἁλός. Αἱ δὲ θυγατέρες τοῦ Λὼτ νομίσασαι ὅτι ὁ κόσμος ἅπας ἤδη ἀπώλετο καὶ σπέρμα ταύταις οὐκέτι γενήσεται, ἐμέθυσαν τὸν πατέρα αὐτῶν οἴνῳ, καὶ συνουσιάσθη αὐταῖς, μὴ εἰδὼς ἐκ τῆς μέθης τὸ γεγονὸς παρ' αὐτοῦ. Τοῦτο γοῦν γνωρίσας ἐξ αὐτοῦ ὁ θεῖος αὐτοῦ Ἀβραὰμ καὶ λυπηθεὶς ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὰ μέρη τοῦ ποταμοῦ Νείλου, ἐπαίρειν ἐξ αὐτοῦ ὡς δῆθεν ἁλοὺς τρεῖς, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἵνα θηριόβρωτος γένηται, καὶ ἐξιλεώσας τὸ ἁμάρτημα. Ὁ δὲ Λὼτ ταχυδρομήσας οἰκονομίᾳ Θεοῦ προσήνεγκε τῷ Ἀβραὰμ ἁλοὺς τρεῖς, ἤγουν ἐκ κυπαρίσσου, ἐκ πεύκης καὶ ἐκ κέδρου. Καὶ θαυμάσας ὁ Ἀβραὰμ ὅτι διεσώθη ἐκ τῶν θηρίων ἀλώβητος, ἐδόξασε τὸν Θεόν. Ἀνελθόντες δὲ ἀμφότεροι μετὰ τῶν ἁλῶν εἰς τὸ ὄρος, ἔπηξεν αὐτοὺς ἐπὶ πέτραν ὁ Ἀβραὰμ χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων, πλησίον δέ, ὡς φέροντας σχῆμα τριγώνου. Προσέταξε δὲ τῷ Λὼτ ἀπέρχεσθαι, καὶ ἀντλεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ποτίζειν αὐτὰ καθ' ἡμέραν· ὃ δὴ καὶ ἐποίει. Ἀπεῖχε δὲ τὸ ὄρος ἐκ τοῦ Ἰορδάνου ὡσεὶ μίλια κδ'. Ἐντὸς δὲ μηνῶν τριῶν ἐβλάστησαν οἱ ἅλοι. Καὶ κατελθὼν ὁ Λὼτ ἐξεῖπε τοῦτο τῷ Ἀβραάμ. Καὶ ἀνελθόντες ἰδεῖν τὸ γεγονὸς, εὗρον ὅτι ἠνώθησαν οἱ τρεῖς ἅλοι καὶ εἰς ἓν ἐγεγόνεισαν, αἱ ῥίζαι δὲ μόνον ἐναπελείφθησαν, ὡς καὶ ἐφυτεύθησαν, κεχωρισμέναι. Ἰδὼν δὲ Ἀβραὰμ τὸ γεγονὸς ἐν τοῖς ξηροῖς ξύλοις, πεσὼν προσεκύνησε τῷ Κυρίῳ, καὶ εἶπε· « Τοῦτο τὸ ξύλον ἔσται ἁμαρτίας ἀπόφασις. » Τὸ δὲ ξύλον εἰς μέγα δένδρον ἐγένετο, διαρκέσαν αὐτὸ μέχρι καὶ τῆς βασιλείας Σολομῶντος. Ἔλαβε δὲ πληροφορίαν ὁ Ἀβραὰμ περὶ τῆς ἀφέσεως τῆς ἁμαρτίας τοῦ Λώτ. Ὅτε δὲ ὁ ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων ἐκτίζετο, μετὰ τῶν ἄλλων ἐξεκόπη καὶ αὐτὸ τὸ δένδρον, καὶ πελεκηθὲν ἐκειτο ἀργὸν ἐν τῷ ἱερῷ, οἰκονομίᾳ καὶ τοῦτο Θεοῦ. Ὅτε δὲ ἐμελλε παθεῖν τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου σωτήριον πάθος ὁ Χριστὸς καὶ Θεός ἡμῶν, ἐσταυρώθη ἐν αὐτῷ παρὰ τῶν Ἰουδαίων.

Digitized by Google

ἡ περίφημος Ἱερουσαλήμ. Ἐκ γένους δὲ τοιούτου μιαροῦ καταγόμενον ἀφῆκεν ἡ Γραφὴ ἀγενεαλόγητον, εἰ καί τινες Θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν ὡς ἄναρχον τάχα καὶ ἀτελεύτητον, τοῦ ῥητοῦ καὶ μᾶλλον τοῦ ἀποστολικοῦ δραξάμενοι τοῦ λέγοντος· « Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων μήτε τέλος ζωῆς. » Κατὰ τοῦτο καὶ ἀφομοίωμα λέγεται τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἀμήτορος μὲν τὸ πρότερον ἀπάτορος δὲ τὸ δεύτερον, καὶ ὅτε τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἣν αὐτὸς ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς παραδέδωκεν, αὐτὸς ἀνέκαθεν προεικόνιζε. Καὶ ἄκουσον τί περὶ τούτου φησὶν ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς. « Προμηνύων ὁ Θεὸς τὴν κατάλυσιν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης εἴρηκε διὰ τοῦ Δαβίδ· « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν « Μελχισεδέκ, » ὃς οὐ θυσίας νομικὰς ἱέρευεν ἀλλ' εὐχὰς καὶ ἄρτους καὶ οἶνον, ὡς ἱστορία διδάσκει. » Κατὰ τοῦτο καὶ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου παρὰ τῇ Γραφῇ λέγεται, ἱερεὺς αὐτοχειροτόνητος, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησί· τοιοῦτοι καὶ γὰρ τῷ τότε οἱ ἱερεῖς. Ἡ καθὸ θύων ἦν ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε καὶ οἱ λοιποί.

illa Jerusalema, quadam adjectione litterarum facta. Et quia Melchisedecus ex familia tam impura natus erat, idcirco Litteræ sacræ generis ipsius seriem non recensuerunt. Fuere tamen nonnulli qui Deum fuisse censuerunt tanquam principii ac finis expertem, plus æquo verbis his apostolicis inhærentes : « Sine patre, sine matre, sine majoribus, nec ævi principium nec vitæ finem habens[30]. » Quo etiam nomine imago et similitudo Christi dicitur, ut qui prius quidem erat absque matre, deinceps vero absque patre. Idem et incruentum illud sacrificium, quod Christus ipse discipulis tradidit, longe ante repræsentavit. Audi quid hac in parte Chrysostomus tradat. « Cum vellet, inquit, Deus multo ante sacerdotii legalis abolitionem ostendere, per Davidem inquit : « Tu sacerdos es in æternum, secundum ordinem Melchisedeci[31]. » Qui videlicet non legales hostias sacrificavit, sed vota, panem, vinum obtulit, quemadmodum ipsa docet historia. » Idcirco sacris in Litteris supremi Dei sacerdos appellatur, sacerdos ab semetipso constitutus, ut Chrysostomus loquitur; erant enim sacerdotes id temporis tales. Vel quatenus sacrificium offerebat, ut Abelus, Noe, cæteri. »

Εἰ δὲ καὶ ἄνθρωπος ἦν ὁ Μελχισεδέκ, πῶς λέγεται μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος ἔχειν ; Καὶ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι τοὺς ἀπὸ Σὴθ καταγομένους γενεαλογοῦσα ἡ Γραφὴ οὕτως ποιεῖ. Ὁ Ἀδὰμ τόσων γενόμενος ἐνιαυτῶν γεννᾷ τὸν Σὴθ, ὁ δὲ Σὴθ πάλιν τόσων χρόνων γενόμενος τῶν ὧδε ἀφίσταται. Δῆλη οὖν ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἡμερῶν τοῦ Σὴθ καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Μελχισεδὲκ μηδὲν τοιοῦτον ποιήσασα παρέπεισέ τινας ἄναρχον αὐτὸν λέγειν καὶ ἀτελεύτητον, κἀντεῦθεν δύναμιν μεγάλην αὐτὸν οἴεσθαι τοῦ Θεοῦ.

At vero si Melchisedecus erat homo, quonam pacto dicitur eum nec principium nec finem habuisse? Respondendum Litteras sacras seriem generis posterorum Sethi recensentes hac forma orationis uti : Adamus cum tot ac tot natus esset annos, Sethum genuit ; Sethus rursum cum tot ac tot annos vivendo explesset, e terris sublatus est. Hinc et principium vitæ Sethi et finis cognosci potest ; cum autem in Melchisedeco nihil tale factum sit, in eam persuasionem nonnulli venerunt, ut Melchisedecum principii ac finis expertem statuerent, eumdemque magnam esse Dei potestatem putarent.

Βασιλεὺς μὲν οὖν καὶ ἱερεὺς ὁ Μελχισεδὲκ, ὡς ἔνωθεν εἴρηται, ὅτι καὶ τύπος ἦν καὶ ἀφομοίωμα τοῦ Χριστοῦ. Ὅθεν εἰ θέλεις, ἀγαπητὲ, μαθεῖν ὅση τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης ἡ ὑπεροχὴ, τῷ Χρυσορρήμονι πρόσσχες Ἰωάννῃ. Ἐν γὰρ τῷ κατὰ Ἰουδαίων πέμπτῳ λόγῳ φησὶν ὅτι καὶ ἐν τοῖς τύποις ἡ καθ' ἡμᾶς ὑπεροχὴ τῆς ἱερωσύνης δείκνυται. Ὁ γὰρ Ἀβραὰμ τοῦ Ἰσαὰκ πατὴρ ἦν καὶ τοῦ Ἰακὼβ πάππος καὶ τοῦ Λευῒ πρόγονος· τοῦ γὰρ Ἰακὼβ υἱὸς ὁ Λευῒ, ἀπὸ δὲ τοῦ Λευῒ ἡ ἱερωσύνη παρὰ Ἰουδαίοις τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν. Ἀλλ' οὗτος ὁ Ἀβραὰμ ὁ πρόγονος τῶν Λευιτῶν, τῶν Ἰουδαϊκῶν δηλαδὴ ἱερέων, ἐπὶ τοῦ Μελχισεδὲκ, ὃς ἦν τύπος τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης, λαϊκοῦ τάξιν ἐπεῖχε. Καὶ τοῦτο δι' ἀμφοτέρων ἐδήλωσε, καὶ διὰ τοῦ δοῦναι δεκάτας, καὶ ὅτι ηὐλογήθη παρ' αὐτοῦ· οἱ γὰρ λαϊκοὶ καὶ δεκάτας διδόασι τοῖς ἱερεῦσι καὶ παρ' αὐτῶν εὐλογοῦνται. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Μελχισεδὲκ ἐλάσσων ὁ Ἀβραὰμ ὁ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενος. Καὶ πῶς ; ὅτι τὸ ἔλασσον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἀλλὰ καὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων Λευῒ δεδεκάτωται, ὡς ὁ

Rex quidem ille, ceu supra diximus, et sacerdos erat, figura et similitudo Christi. Quamobrem si cognoscere vules, dilecte fili, quanta sit nostri sacerdotii præstantia, **136** Joannis Chrysostomi verbis animum advertito, qui in oratione adversus Judæos quinta inquit, etiam in ipsis figuris ostendi quantum a nostro sacerdotium illud vetus superetur. Abrahamus enim pater Isaaci et Jacobi avus erat, Levii proavus, ut qui Jacobi filius exsisteret. At enim sacerdotium illud Judaicum in Levio principium habuit. Nihilominus Abrahamus generis Levitarum auctor, hoc est Judaicorum sacerdotum, sub Melchisedeco, qui nostri sacerdotii figuram repræsentabat, pro laico sese gerebat. Atque hoc ipsum duabus rebus significabat, tum quod decumas daret, tum quod ominationem ab eo faustam acciperet. Nam laici decumas sacerdotibus pendunt, et eorumdem precibus felicitantur. Quin etiam Abrahamus, quanquam promissis divinis beatus esset, nihilominus Melchisedeco minor erat. Quinam istuc? Quia minori major benedicit. Præterea

[30] Hebr. vii, 1. [31] Psal. cix, 4. [32] Gen. xiv, 18.

Digitized by Google

Levius ipse, cui decumarum jus concessum est, hic decumatus fuit, quemadmodum Paulus loquitur [32]. Nam et ipse Melchisedeco per Abrahamum patrem decumas solvit, tametsi necdum editus in lucem foret : quippe adhuc in Abrahami lumbis erat, cum Melchisedeco is occurreret. De quo licet intelligas hasce Judaicas res non nisi umbram et figuram quamdam fuisse. Nam si per Judaicum sacerdotium perfectionem licuisset assequi, ecquid causæ foret, quamobrem constitui sacerdos alius secundum ordinem Melchisedeci, non Aaronis, diceretur? Cum ergo sacerdotium aliud subsecuturum esset, omnino necessarium erat alium quoque rerum statum subsequi. Quod quidem Paulus indicare volens ait : « Translato sacerdotio necessario quoque legis fit translatio [33]. » Hæc ita sunt a Chrysostomo tradita.

A Παῦλός φησι· « Δεκατας γὰρ ἔδωκέ καὶ αὐτὸς τῷ Μελχισεδὲκ δι' Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ μήπω γεννηθείς· » ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ Ἀβραὰμ ἦν, ὅτε συνήντησεν ὁ Μελχισεδέκ. Πρόσεχε οὖν ὅτι σκιὰ καὶ τύπος ἦσαν τὰ Ἰουδαϊκά. Εἰ γὰρ διὰ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἱστορίας καὶ ἱερωσύνης τελείωσις ἦν, τίς ἔτι χρεία κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀνίστασθαι ἕτερον ἱερέα καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν λέγεσθαι; Ἐπεὶ οὖν ἑτέρα ἱερωσύνη ἐλθεῖν ἔμελλεν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ πολιτείαν ἑτέραν συνεισελθεῖν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν ὅτι τῆς ἱερωσύνης μετατιθεμένης ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετάθεσις γίνεται. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς.

Cæterum cum precamur nec continuo exaudimur, haudquaquam despondere animum debemus. Nam et Isaacus ob suam conjugisque sterilitatem Deum totos 20 annos precibus urgebat. Sunt enim hæc sacrarum Litterarum verba : « Obsecrabat Deum Rebeccæ uxoris nomine, quæ sterilis erat [34]. » Postea cum Rebeccæ, quæ Esaum et Jacobum utero gestabat, ægre esset, quod fetus in utero non mediocriter subsultarent, indicantes, uti quidem credi par est, dissidium illud quod deinceps inter ipsos exstiturum erat, his verbis Deus utitur : « Duæ gentes ex utero tuo dividentur, quarum altera plus altera poterit, majorque minori serviet [35]. » Quibus in verbis animadverte Deum perspicue rationem populi Judaici et gentilis indicasse.

B Προσευχομένους δὲ ἡμᾶς καὶ μὴ εὐθέως εἰσακουομένους οὐ δέον ἐκκακεῖν· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰσαὰκ ἔτη εἴκοσι τοῦ Θεοῦ ἐδέετο διὰ τὴν ἀπαιδίαν αὐτῶν. Ἐδέετο γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ περὶ Ῥεβέκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν. Δυσχεραινούσῃ δὲ τῇ Ῥεβέκᾳ ἡνίκα ἐγκυμονοῦσα ἦν τόν τε Ἡσαῦ καὶ τὸν Ἰακὼβ (οὐ μικρῶς γὰρ ἐσκίρτων ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς, μηνύοντε, ὡς ἔοικε, τὴν ἐσομένην ὕστερον μέσον αὐτῶν διαμάχην) ἔφη ὁ Κύριος· « Δύο λαοὶ ἐκ τῆς κοιλίας σου διασταλήσονται, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. » Πρόσεχε οὖν· σαφῶς γὰρ ἐδήλωσεν ὁ Θεὸς τὰ κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν λαῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν.

Hujus Isaaci tempore fames alia fuit, cujus causa Isaacus se Gerara contulit, quominus in Ægyptum proficisceretur, ab ipso **137** Deo prohibitus. Quanquam enim is Abrahamo concesserat ut eo se conferret, tamen id alia nulla de causa factum fuit quam ut istis etiam hominibus virtus ipsius innotesceret. Isaacus autem hordei sementem fecit, quod inaudito quodam modo fructum centuplum edidit. Quodsi dejectum illud semen in se terra ratione centupla reddidit, quonam fieri pacto potest ut qui benignitatem in egentes ex commiseratione animi exercet ac munus ipsum in manus Dei deponit, unum hic fructum fert centuplum, multo magis et

C Λιμὸς δεύτερος ἐπὶ τοῦ Ἰσαὰκ γίνεται, ἐφ' ᾧ ἐν Γεράροις κατέρχεται· εἰς Αἴγυπτον μέντοι ἀπελθεῖν οὐ συγχωρεῖται παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ συνεχωρήθη κατελθεῖν ὁ Ἀβραὰμ, ἀλλὰ χάριν καὶ τοῦ γνωσθῆναι καὶ τοῖς ἐκεῖσε τὴν αὐτοῦ ἀρετήν. Σπείρει δὲ κριθὴν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ παραδόξως ἐκατοστεύει. Εἰ δὲ τὸ καταβληθὲν εἰς ἑκατὸν παρέδωκεν ἡ γῆ, πῶς ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ χερσὶ παρατιθεὶς τὸ διδόμενον ἑκατονταπλασίονα τὸν μισθὸν οὐ λήψεται; εἰ γὰρ ἐνταῦθα τὸ ἓν ἑκατοστεύει, πολλῷ μᾶλλον ἐκεῖσε.

Cæterum cum Isaacus Jacobo felicissima quæque precaretur, annos 100 plus minus natus erat, ob quam ipsam ætatis provectionem ejus oculi caligaverant. Rebecca post laudabilem hanc felicitationis interversionem id consilii Jacobo dedit, ut flagrantis adhuc Esai furoris gratia semet ad Labanem reciperet. Quamobrem Jacobus arrepta fuga, vitandi Esai causa, sopitus in itinere somnium vidit. Nam scala quædam terræ innixa erat, cujus vertex cœlum attingeret, ac divini angeli per eam ascendebant ac vicissim descendebant. Eidem imminens Deus sic loquebatur : « Ego tecum sum : non est quod formides [36]. » Atque hi tam ascendentes

D Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ὅτε τὸν Ἰακὼβ ηὐλόγησεν, ὡσεὶ ἑκατὸν χρόνων ἦν· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπεπήρωτο. Ἡ μέντοι Ῥεβέκα μετὰ τὴν ἐπαινετὴν τῆς εὐλογίας κλοπὴν συνεβούλευσε τῷ Ἰακὼβ πρὸς Λάβαν ἀπελθεῖν, ὅπως τὸ ἀκμαῖον τῆς τοῦ Ἡσαῦ ἐκφύγῃ μανίας. Ἀποδιδράσκων οὖν τὸν Ἡσαῦ ὁ Ἰακὼβ ἐκοιμήθη καθ' ὁδὸν καὶ ἐνυπνιάσθη. Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῇ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτὴν, ὁ δὲ Κύριος ἐπεστήρικτο αὐτῆς, καὶ εἶπεν· « Ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ μὴ φοβοῦ. » Οἱ δὲ ἀνιόντες καὶ κατιόντες τὴν κλίμακα, καθὰ καὶ ὁ μέγας φησὶ Κύριλλος, τὴν

[32] Hebr. vii, 9. [33] ibid. 12. [34] Gen. xxv, 21. [35] ibid. 23. [36] Gen. xxviii, 13.

Digitized by Google

θείαν ἐδήλουν διακονίαν· περὶ τούτων γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἔφη· « Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν ; » Ἔδειξεν οὖν διὰ τούτων σαφῶς ὅτι δυνάμεσιν ἀγγελικαῖς τὰ πάντα οἰκονομεῖ καὶ ὡς οὐδὲν ἀπρονόητον τῶν τῇδε καὶ ὡς ἔτυχε φέρεται. Καὶ μή μοι λέγε, τίνος ἕνεκεν ἡ ἁγία Γραφὴ πρῶτον ἀνέρχεσθαι τοὺς ἀγγέλους εἶπεν, εἶθ' οὕτως κατέρχεσθαι ; ἔχεις γὰρ αὐτὴν τὴν ἁγίαν Γραφὴν καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον διευκρινοῦσάν σοι. Τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος φύλακα τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς θεῖον ἄγγελον κέκτηται, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ὁρμὴν τῶν δαιμόνων ἀναχαιτίζεσθαι (« Παρεμβαλεῖ », γάρ φησιν, « ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν ») καὶ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν ἀνάγεσθαι πρὸς τὸν Θεὸν δι' αὐτῶν. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις λέγων· « Ὁρᾶτε μὴ καταφρονήσητε ἑνὸς τῶν μικρῶν τούτων· οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν διηνεκῶς ὁρῶσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, » οὐδὲν ἄλλο ποιοῦντες, ὡς ὁ ἐν πατριάρχαις ἀοίδιμός φησι Νικηφόρος, ἢ τὰς αἰτήσεις ἡμῶν εἰσάγοντες εἰς τὰ ὦτα τοῦ Κυρίου Σαβαώθ. Ἐπιβεβαιοῖ ταῦτα καὶ ὁ θειότατος Ῥαφαὴλ πρὸς τὸν Τωβὴτ οὕτως εἰπών· « Ὅτε προσηύξω σὺ καὶ ἡ νύμφη σου, ἐγὼ προσήγαγον τὸ μνημόσυνον τῆς προσευχῆς σου ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Θεοῦ, καὶ νῦν ἀπέστειλέ με ἰάσασθαί σε καὶ τὴν νύμφην σου Σάῤῥαν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ καταπεμφθεὶς ἐπὶ Κορνήλιον τὸν ἑκατοντάρχην θεῖος ἄγγελος οὕτως πρὸς αὐτὸν ἔλεγε· « Κορνήλιε, αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Κάλεσαι ἐξ Ἰόππης τὸν Πέτρον. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ, καθὼς ἀποδέδεικται, τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος ἄγγελον κέκτηται τὰς αἰτήσεις ἡμῶν εἰσάγοντα εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ, ἀνάγκη πᾶσα τοὺς ἀγγέλους πρωτον ἀνέρχεσθαι, καὶ δι' αὐτῶν τὰς αἰτήσεις ἡμῶν, εἶθ' οὕτως τὰς θεία; ἄνωθεν δωρεὰς κατέρχεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ ἀγγέλους εἶδεν ἀνερχομένους καὶ κατερχομένους ὁ μακάριος Ἰακώβ· διὰ γὰρ τούτων, ὡς εἴρηται, λειτουργικῶν ὄντων πνευμάτων, καὶ οἰκονομοῦνται τὰ τῇδε πάντα καὶ διεξάγονται. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

quam descendentes angeli, quemadmodum et magnus ille Cyrillus ait, ministerium divinum significabant. Nam de angelis et Paulus inquit : « Nonne sunt omnes administri spiritus, qui ad ministerium ablegantur propter eos qui salutem adepturi sunt[37] ? » Quamobrem Deus per hæc nobis clare ostendit omnia se per potestates angelicas gubernare, nec quidquam in rebus humanis absque providentia fortuito geri. Neque hic objeceris mihi, quamobrem Litteræ sacræ narrent angelos primum ascendisse ac deinceps descendisse. Nam ipsæ tibi hujus rei rationem aperiunt. Quilibet homo vitæ suæ præsidem angelum habet, ut hoc pacto malorum geniorum in nos impetus frangatur : jungit enim, ut ille ait[38], angelus Domini castra castris in circuitu timentium eum. Nostras etiam preces ipsorum opera perferri ad Deum Dominus ipse nobis persuadeat, qui sacris in Evangeliis inquit : « Cavete ne unum ex hisce pusillis despiciatis : nam angeli eorum perpetuo faciem Patris mei cœlestis intuentur[39]. » nihil scilicet aliud agentes, quemadmodum clarissimus ille patriarcha Nicephorus loquitur, quam quod preces nostras ad aures Dei Sabaoth deferunt. Idem angelus ille divinus Raphaelus confirmat, cum hisce verbis Tobæum alloquitur : « Quo tempore tu nurusque tua precabimini, ego precationis tuæ monumentum coram sancto illo Deo subvehebam, **138** qui me nunc misit ad te nurumque tuam Sarram sanandos[40]. » Consimiliter angelus ille divinus, qui ad Cornelium centurionem missus fuit, eum compellat : « Corneli, tuæ preces ac benigna facta ad Deum, ceu tui monumentum quoddam, ascenderunt. Itaque Joppem mittens Petrum arcessito[41]. » Quæ cum ita sint, et cum quilibet homo, ceu demonstravimus, angelum habeat preces suas ad aures Dei Sabaoth deferentem, omnino necesse est angelos primum ascendere, atque una cum ipsis preces quoque nostras, deinde vero divina munera cœlitus ad nos pervenire. Nam idcirco beatus ille Jacobus angelos ascendentes et vicissim descendentes vidit, per quos tanquam spiritus administros, ceu diximus, res terrenæ gubernantur. Hoc modo de his responsum esto.

Ἀνερχόμενον δὲ τὸν Ἰακὼβ ἀπὸ τοῦ Λάβαν, καὶ τὸν Ἡσαῦ δεδιότα, παραθαῤῥύνει καὶ αὖθις ὁ Θεὸς παλαίων μετ' αὐτοῦ ἕως πρωΐ· καὶ πείθων ἐντεῦθεν μὴ φοβεῖσθαι· εἰ γὰρ μετὰ Θεοῦ δυνατὸς, πολλῷ μᾶλλον μετὰ ἀνθρώπων. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἰακὼβ ἐδήλωσεν εἰπών· « Εἶδον τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή, » τουτέστιν ἡ τεθνηκυῖα ὥσπερ ὑπὸ δίους θάρσους ἐνεπλήσθη. Τηνικαῦτα καὶ Ἰσραὴλ μετονομάζεται ὡς ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενόμενος. Ὁ μέντοι Ἰακὼβ διυπνισθεὶς χωλεύων ἦν, ὡς ἡ ἱστορία δηλοῖ. Ἵνα δὲ μὴ μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ δικαίου σβεσθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν τοῦ Θεοῦ κηδεμονία, σοφίζεται τὴν περὶ τούτου μνήμην διη-

Cæterum revertentem a Labane Jacobum, qui Esaum fratrem magnopere formidabat, rursum Deus consolatur, lucta cum ipso ad matutinum usque diluculum congressus ; quo quidem facto persuadere Jacobo voluit ne quid sibi metueret. Nam si adversus Deum sese robustum præstare poterat, multo magis robur adversus homines habebat. Significare voluit hoc ipse Jacobus, cum ait : « Præsens præsentem Deum conspexi, et incolumitatem anima mea consecuta est[42], » hoc est, quæ tantum non præ formidine mortua erat, fiducia repleta est. Tunc et nomine mutato Israeli appellationem accepit, ut qui Dei quamdam informatio-

[37] Hebr. I, 14. [38] Psal. XXXIII, 8. [39] Matth. XVIII, 10. [40] Tob. XII, 12. [41] Act. X, 4. [42] Gen. XXXII, 30.

Digitized by Google

nem consecutus esset. Id quidem ex historia constat, Jacobum cum evigilasset, altero crure claudicasse. Ac ne post justi hujus viri mortem memoria curæ providentiæque Dei de ipso exstingueretur idcirco rationem invenit Deus qua factum hoc perpetuaretur. Inquit enim : Nepotes Israelici nervo femoris, qui emarcuit, non vescentur. Atque hinc animadvertere licet hujusmodi priscarum observationum magna ex parte causam illam fuisse, ne tam Dei quam beneficiorum ejus, tanquam ingrati, obliviscerentur. Idem Jacobus a Labane discedens, et jamjam Esau fratri occursurus, angelorum castra conspicit, ut ex hac re fiduciam conciperet nec advenientes cum Esau formidaret.

A νεκῆ ὁ Θεὸς, καί φησιν· « Οὐ μὴ φάγωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ νεῦρον τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ὃ ἐνάρκησε. » Καὶ ἔστιν ἐνταῦθα μαθεῖν ὅτι ἡ αἰτία τῶν πλειόνων παρατηρήσεων τοῦτό ἐστι τὸ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ ἅτε δὴ ὄντας ἀγνώμονας. Ἀλλὰ καὶ χωριζόμενος τοῦ Λάβαν ὁ Ἰακὼβ, καὶ μέλλων συναντᾶν τῷ Ἡσαῦ, παρεμβολὴν ἀγγέλων ὁρᾷ ὡς ἐντεῦθεν θαρρεῖν καὶ μὴ τοὺς συνόντας τῷ Ἡσαῦ δεδιέναι.

De Labane accepimus eum 20 annis exactis Jacobo pollicitum, se hominem data mercede dimissurum ; deinde quorumdam calumniis immutatum in dies rem extraxisse. Quapropter et Liam Rachelemque Jacobus in hunc modum allocutus est : « Video ego non esse eumdem vestri patris in me vultum, qui erat heri ac nudiustertius : at enim hactenus patrium mihi Deum præsentem habui [45]. » Quod sane deinceps clarius animadvertere poterant. Nam Labanem Deus Jacobum persequentem noctu per somnium aggressus : « Cave, inquit, cum Jacobo durius agas [46]. » Magnum certe **139** quiddam est præsentem alicubi virum justum habere, quemadmodum ex Jacobi ad Labanem verbis hisce perspicue intelligi potest : « Deus te me præsente beavit. » Uxorum nomine ad Labanem hac uti purgatione poterat : non ego, sed insitus nuptis erga maritum amor eis persuasit ut terram patriam relinquerent. Georgius memoriæ prodit Jacobo a Labane redeunti rursum Bethele visum quoldam oblatum fuisse ; cumque decumas omnium bonorum suorum exhiberet Deo, tandem et liberos stitisse. Hos vero numerantem, a Benjamine facto vice versa initio delatumque ad Levium, quod illum invenisset decimum, Deo recta eum obtulisse, persolutis hoc modo decumis omnium quæ antehac consecutus erat. Atque hoc sane Jacobum vult ex voto id temporis concepto fecisse, cum fugam arriperet, ac verbis hisce Deum compellaret : « De cunctis rebus, quas mihi dederis, decumas tibi persolvam [47]. » Hoc modo cum Levium sacerdotali veste induisset, ejus opera Bethele Deo rem sacram fecit. Hinc ortum ut sacerdotes illi prisci fœderis Levitæ vocarentur, cum novi clericos appellemus, illo sacrarum Litterarum verbo permoti : « Non habebunt Levitæ clerum, id est sortem, inter Israelicos : nam Dominus pars et sors eorum est [48]. »

B Ὁ Λάβαν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν εἴκοσι ἐνιαυτῶν, ὑποσχεθεὶς ἀποστεῖλαι τὸν Ἰακὼβ μετὰ μισθοῦ, ἀνεβάλλετο, ὑπό τινων μεταβληθείς· ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς Λείαν καὶ Ῥαχὴλ ἔφη ὁ Ἰακώβ· « Ὁρῶ ἐγὼ τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὑμῶν ὅτι οὐκ ἔστι πρός με ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρός μου ἦν μετ' ἐμοῦ. » Καὶ ἰδὴλον ὅτι τῷ Λάβαν καταδιώκοντι τὸν Ἰακὼβ ἐπέστη ὄναρ λέγων· « Φύλαξον σεαυτὸν μήποτε λαλῆσαι μετὰ τοῦ Ἰακὼβ πονηρά. » Μέγα ὄφελος ἡ δικαίου τινὸς παρουσία. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Ἰακὼβ πρὸς Λάβαν ἔλεγεν· « Εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς ἐπὶ τῷ ποδί μου. » Ἀλλὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ ἕνεκα τοιαύτην ἐποίει πρὸς αὐτὸν ἀπολογίαν· Οὐκ ἐγὼ, τὸ δὲ προτὸν φίλτρον ταῖς γαμεταῖς γυναιξὶ παρέπεισεν αὐτὰς ἐκ τῆς αὐτῶν ἀπᾶραι γῆς. Κατὰ μέντοι τὸν Γεώργιον ὁ Ἰακὼβ ἀνερχόμενος ἀπὸ τοῦ Λάβαν εἶδε πάλιν ὁρασιν ἐν Βεθὴλ, καὶ πάντα ἀποδεκατώσας ἅπερ ἐκέκτητο, τελευταίους ὑποβάλλει τοὺς παῖδας. Καὶ ἀριθμήσας αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Βενιαμὶν ἀρξάμενος ἀνάπαλιν, καὶ ἐπὶ τὸν Λευῖ ἐλθὼν, ἐπεὶ δέκατον εὗρεν αὐτὸν, τῷ Θεῷ τοῦτον προσήγαγεν, ἀποδεκατώσας· καὶ πάντα ὅσα φθάσας ἐκτήσατο, καθὰ δὴ καὶ προϋποσχόμενος εἶπε τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν· « Πάντα ὅσα ἂν μοι δῷς, δεκάτῃ ἀποδεκατώσω αὐτά σοι. » Καὶ εὐθὺς ἐνδύσας τὸν Λευῖ στολὴν ἱερατικὴν, δι' αὐτοῦ θυσίας τῷ Θεῷ προσήνεγκεν ἐν Βεθήλ. Κἀντεῦθεν οἱ μὲν τῆς παλαιᾶς Λευῖται λέγονται, οἱ δὲ τῆς νέας κληρικοὶ διὰ τὸ γεγράφθαι « Οὐκ ἔσται τοῖς Λευίταις κλῆρος ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ· ὁ γὰρ Κύριος μερὶς αὐτῶν καὶ κλῆρος. »

C

Cæterum in historia Mosaica reperimus Esaum et Jacobum inter se reconciliatos esse. Josephus autem huic narrationi tale quiddam adjecit. Isaacus, inquit, vivendi finem facturus de reconcilianda gratia inter Esaum et Jacobum egit. Cum autem rebus humanis exemptus esset, Esaus Jacobum nihilo secius persequebatur ; qui urbem quamdam ingressus et sublimi de loco prospectans paternas admonitiones homini ad animum revocabat. Iis cum nihil apud ipsum proficeret, contento arcu fratrem Esaum in pectore ad mamillam ferit. Tunc Isaaci

Καὶ κατὰ μὲν τὴν τοῦ Μωσέως ἱστορίαν ὅ τε Ἡσαῦ καὶ Ἰακὼβ πρὸς ἀλλήλους ἐσπείσαντο· ὁ δὲ Ἰώσηπος τῇ περὶ τούτων ἱστορίᾳ καὶ τάδε προστίθησιν. Ὁ Ἰσαὰκ τελευτῶν περὶ ὁμονοίας τῷ Ἰακὼβ καὶ τῷ Ἡσαῦ ὡμίλησε. Τούτου δὲ τελευτήσαντος ὁ Ἡσαῦ ἐδίωκε τὸν Ἰακώβ. Εἰσελθὼν δὲ ἐν τινι πόλει οὗτος, καὶ παρακύψας ἄνωθεν, ἀνεμίμνησκεν αὐτὸν τῶν πατρικῶν παραγγελιῶν. Ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο. Καὶ τείνας τόξον ἔβαλλε τὸν Ἡσαῦ κατὰ τοῦ μαζοῦ. Τότε οὖν ἐπληρώθη ἡ τοῦ Ἰσαὰκ προφητεία· « Ἥκει ἂν καθέλῃς τὸν ζυγὸν τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐκ

[45] Gen. xxxi, 5. [46] ibid. 24. [47] Gen. xxviii, 22. [48] Deut. x, 9.

Digitized by Google

τοῦ τραχήλου σου, πλημμέλειαν πλημμελήσεις θανάτου. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰωσήπου τοιαῦτα, προσέχειν δὲ τούτοις ὡς ἀληθέσιν οὐκ ὄξιον. Τὸ γάρ· « Πλημμμέλειαν πλημμελήσει; θανάτου, » προσθήκη ἐστὶ τοῦ Ἰωσήπου· ἐν γὰρ τῇ προφητείᾳ τοιοῦτον ῥητὸν γεγραμμένον οὐχ εὕρηται. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A vaticinium illud impletum est : « Cum jugum fratris tui de cervice tua excutes, peccatum morte multandum committes. » In hunc modum hæc Josephus commemorat, quæ tamen pro veris recipienda non sunt. Nam istæc verba : « Peccatum morte multandum committes, » ab Josepho auctoritate propria Mosaicis adjecta sunt, cum nullum hujusmodi verbum in ipso vaticinio reperiatur. De his hactenus.

Κρατεῖ δὲ μετὰ ταῦτα τῶν Ἀσσυρίων καὶ Σαρδανάπαλος, διάγων χαύνως πάντη καὶ τρυφηλῶς, εὐνούχοις ἔσω συγκεκλεισμένος καὶ γυναιξί, μή τινι τῶν ὑπ' αὐτὸν θεωρούμενος, χρώμασί τε καὶ βάμμασι καὶ τῇ τῶν γενείων ἐκκοπῇ θηλυδρίαν ποιῶν ἑαυτὸν, ὡς ἐντεῦθεν μισητὸν τοῖς πᾶσι γενέσθαι. Καί τις δὲ τῶν ὑπὸ χεῖρα θέλων ἰδεῖν αὐτὸν οὐκ ἐδύνατο. Ποτὲ οὖν ἐπιτυχὼν τοῦ ποθουμένου ξίφος ὠθεῖ κατ' αὐτοῦ, καὶ τῆς ζωῆς αὐτὸν ἀθλίως ἀποστερεῖ. Μετὰ δὲ Σαρδανάπαλον κρατεῖ τῶν Ἀσσυρίων ὁ υἱὸς Πίκου τοῦ καὶ Διὸς Περσεὺς (27), ὃς νικήσας τοὺς Λυκάονας καὶ πόλιν κτίσας ἐκεῖ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ στήλην στήσας, Ἰκόνιον αὐτὴν ἐκάλεσεν ἐκ τοῦ ἰδίου ἀπεικονίσματος. Εἶτα πρὸς Ἰσαυρίαν καὶ Κιλικίαν ἐλθών, καὶ ἀπὸ τοῦ ἵππου κατελθὼν καὶ πήξας τὸν ταρσὸν τοῦ ποδὸς ἐν τῇ γῇ καὶ πόλιν ἐκεῖ κτίσας, ἐπωνόμασεν αὐτὴν Ταρσόν. Ἐπ' ὀνόματι μὲν οὖν αὐτοῦ καὶ τοὺς Ἀσσυρίους Πέρσας ἐκάλεσεν. Ἐφ' οὗ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κτίσας ἐπ' αὐτῷ ναὸν πυρσολατρεῖν ἐδίδαξεν. Οὐκοῦν πρώτη μὲν βασιλεία ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἤτοι Βαβυλωνίων, δευτέρα δὲ ἡ τῶν Περσῶν ὁμωνύμως καὶ αὐτῶν Βαβυλωνίων κληθέντων.

Secundum hæc et Sardanapalus Assyriis imperavit. Molliter is vivebat ac voluptarie, inter eunuchos et feminas occlusus; nec cuiquam subditorum hominis intuendi facultas erat. Præterea coloribus, tincturis, genarum rasura seipsum effeminabat. Quibus rebus factum est ut in se eunctorum odia concitaret. Inter alios imperio subjectos quidam erat qui omnino eum videre **140** cuperet, sed incassum. Tandem vero voti compos aliquando factus gladio tyrannum trucidat et vita spoliat. Post Sardanapalum Perseus Pici, cognomento Jovis filius, regnum apud Assyrios obtinuit. Is cum Lycaonas vicisset ac urbem in iis finibus exstruxisset, columnam erexit et ab simulacro imagineque sua urbi nomen Iconii dedit. Deinde versus Isauriam Ciliciamque profectus et delapsus ab equo, cum terræ calcem pedis allisisset, urbem id loci conditam ab hoc eventu Tarsum appellavit. Idem a nomine suo nuncupavit Assyrios Persas; cumque regnante ipso accideret ut ignis de cœlo laberetur, templo condito auctor fuit ut ignem sui religiose colerent. Primum ergo regnum fuit penes Assyrios sive Babylonios, alterum penes Persas, qui communi appellatione ipsi quoque Babyloniorum nomen habebant.

Γίνωσκε δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς τοῦ Φοίνικος βασιλείας ἤκμαζεν Ἡρακλῆς ὁ Τύριος καὶ φιλόσοφος, ὁ τῆς κογχύλης εὑρετής. Τὸ γὰρ ἔριον τὸ ἀπὸ τοῦ ποιμενικοῦ κυνὸς ἀπομαχθὲν ἰδών, καὶ νοήσας ὡς οὐκ ἔστιν αἷμα, ἀλλὰ βάμματος ὑπόθεσις (ἔτυχε γὰρ ὁ κύων οὗτος παρ' αἰγιαλῷ κογχύλην εὑρὼν καὶ φαγών), προσῆνεγκεν ὡς δῶρον τῷ βασιλεῖ. Πρῶτος οὖν ὁ Φοῖνιξ τὴν ἁλουργίδα ἐφόρεσε, κελεύσας μηδένα ἕτερον τὴν τοιαύτην χροιὰν φορεῖν, καὶ οὕτως ἐκ τῆς ἁλουργίδος τὸν βασιλέα γνωρίζεσθαι· πρὸ δὲ τούτου κοινὸς ὁ βασιλεὺς ἐδόκει. Ἐν δὲ Τύρῳ αὕτη εὑρέθη.

Scire autem debes regnante Phœnice fuisse quemdam Herculem Tyrium philosophum, qui purpuram invenit. Cum enim canis ovilarii pilos hoc colore respersos videret, ac simul animadverteret non hunc sanguinem esse sed coloris ad tingendum apti materiam (nam canis ille forte fortuna purpuræ conchæ repertam in littore devoraverat), muneris cujusdam instar eam regi obtulit, qui sane primus per hanc occasionem purpuram gestavit, publicato edicto ne quis alius hoc colore vestium uteretur; quo de purpura scilicet rex agnosceretur, qui ante id temporis vestitu cum cæteris communi utebatur. Atque hæc Tyri est inventa.

Ὅτε ὁ Κροῖσος χρησμὸν λαβὼν τὸν Ἅλυν διεπέρασεν, εἰς φυγὴν ὁ Κῦρος ὥρμησεν, ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ συνεκράτησεν αὐτὸν λέγουσα τὸν αἰχμάλωτον Δανιὴλ ἀγαγεῖν καὶ δι' αὐτοῦ μαθεῖν τὸ πᾶν. Ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Καὶ οὕτω θάρσος ἐκεῖνος ἔλαβε. Μεταπαλεσάμενος δὲ τὸν Δανιὴλ μετὰ πάσης δορυφορίας, εἶπεν αὐτῷ· « Τάδε λέγει Κύριος περὶ τῷ χρηστῷ Κύρῳ· καὶ τὸν Κροῖσον νικήσεις. » Ὃ καὶ γέγονε·

Cæterum post illa tempora cum Crœsus oraculo accepto amnem Halym transjiceret, Cyrus in fugam se proripuisse perhibetur. Verum uxor eum ab hoc instituto retraxit, cum Danielum carceribus mancipatum adduci deque re tota consuli juberet. Id cum factum esset, resumpto Cyrus animo camelos in acie prima collocavit. Hoc modo equis oppositis in fugam versis, Crœsus in hostium potesta-

(27) Quam imperitus fuerit veteris historiæ Glycas, ex Perseo, quem post Sardanapali atque Arbacis tempora Assyriis imperasse somniat, facile quivis intelliget. Cætera non persequor hujus similiumque. Græculorum in chronologicis rebus, pectata dixeris, an portenta.

Digitized by Google

tem venit, cæsis quadringentis hominum millibus, cum amnem, qui supra modum exundaverat, rursum transjicere non possent.

Cyro Darius filius successit, Dario Artaxerxes; quo regnante quidam in Italia Palas exstitit. Is domum exstructam ab se Palatium nuncupavit: unde mos inolevit ut ædes regiæ palatium dicantur. Hæc est Georgii sententia. Zonaras vero memoriæ prodidit domum imperatoriam palatium vocari propterea quod in monte Palatino, quem olim inhabitavit Faustulus is qui Romulum educavit, Cæsar domum habuerit. Qua de causa factum sit ut tametsi aliis etiam in locis imperator **141** divertit, nihilominus hospitium ejus palatium dicatur. Secundum hæc vixere Romus, qui Romam condidit, et frater ejus Remus. Hi cum Jovi templum exstruxissent, ei nomen Capitolii Romæ dederunt, hoc est totius urbis capitis sive verticis. Inde Romus interfecto Remo, cum populum seditionem concitare cerneret, primus ludos equestres in honorem Solis et quatuor elementorum instituit. Cum ne hac quidem ratione motus urbani sedari possent, percunctatus est oraculum quænam horum tumultuum causa foret. Responsum, ni fratrem secum eodem solio locaret, urbem minime conquieturam, Quapropter aureo fratris simulacro facto, id ipsum solio suo, quoties pro tribunali sederet, recepit.

Quo tempore filius Artaxerxis Ochus Ægyptum occupavit, rex Ægyptius Nectenabo veste commutata, in Macedoniam aufugit, cum antea per vaticinationem, quæ pelvi solet fieri, futurum cognovisset ut Ægyptus in hostium potestatem veniret; cumque per quasdam præstigias Philippo regi et Olympiadi conjugi ejus innotuisset, occultis machinationibus furtivam cum ea consuetudinem habuit et Alexandrum procreavit. Philippus Macedonum regno potitus, Thessalia imperio adjecta, urbem in ea condidit, quam Thessalonicam appellavit. Ei successit Alexander, qui cum adversus Persas atque Medos expeditionem suscepisset, a Judæis petiit ut sibi copias auxiliares mitterent. Re non impetrata, quod illi dicerent se Dario fœdere conjunctos esse, quo contineretur ne bellum adversus ipsum gererent, recta in eos cum exercitu contendit. Tum vero pontifex maximus terroris causa vestem illam admirandam indutus occurrit Alexandro; qui formidine perculsus et ex equo delapsus ad pedes pontificis accidit. Ad hanc rem cum homines extranei magnopere obstupescerent, respondit Alexander non se congenulando sacerdotem venerari,

καμήλους γὰρ ἔμπροσθεν τῆς παρατάξεως (28) προτείναντος, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἵππων εἰς φυγὴν τραπέντων, κρατεῖται μὲν ὁ Κροῖσος, ἀπώλοντο δὲ χιλιάδες υ'· οὐδὲ γὰρ ἴσχυον ἀντιπεραῦσαι τὸν ποταμὸν πλημμυροῦντα.

Μετὰ δὲ Κῦρον Δαρεῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, εἶτα Ἀρταξέρξης, ἐφ' οὗ ἦν τις ἐν Ἰταλίᾳ ὀνόματι Πάλας. Οὗτος κτίσας οἶκον Παλάτιον ὠνόμασεν, ὅθεν τὸ βασιλικὸν κατοικητήριον παλάτιον λέγεται. Καὶ ὁ μὲν Γεώργιος οὕτως, ὁ δὲ Ζωναρᾶς περὶ τούτου καὶ τάδε· « Ἡ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων κατοικία παλάτιον ὠνομάσθη, ὅτι ἐν ὄρει τῷ καλουμένῳ Παλατίᾳ, ἐν ᾧ Φαυστοῦλος διῆγεν ὁ τὸν Ῥωμύλον θρεψάμενος, ὁ Καῖσαρ ᾤκει, καὶ διὰ τοῦτο, κἂν ἀλλαχοῦ που καταλύῃ, τὴν τοῦ παλατίου κλῆσιν ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ ἔχει. » Μετὰ δὲ ταῦτα Ῥῶμος ὁ κτίσας τὴν Ῥώμην καὶ Ῥῆμος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Οὗτοι κτίσαντες ναὸν τῷ Διὶ Καπετώλιον Ῥώμης ὠνόμασαν, τουτέστι κεφαλὴν τῆς πόλεως. Ὁ μέντοι Ῥῶμος τὸν Ῥῆμον φονεύσας, καὶ τὸν δῆμον ὁρῶν στασιάζοντα, πρῶτος ἱππικὸν ἀπετέλεσεν εἰς τιμὴν τοῦ ἡλίου καὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ πόλις ἐταράσσετο. Ἐρωτήσας οὖν εἰς τὸ μαντεῖον διὰ τί ἐς τοσοῦτον ἡ πόλις σείεται, ἤκουσεν· « Εἰ μὴ συγκαθίσει ὁ ἀδελφός σου μετὰ σοῦ, οὐκ ἂν ἡ πόλις ἠρεμήσει. » Ἐντύπωμα ποιήσας τοῦ ἀδελφοῦ χρυσοῦν συνεκάθιζε μετ' αὐτοῦ καὶ συνέκρινεν.

Ὅτε ὁ τοῦ Ἀρταξέρξου υἱὸς Ὦχος τὴν Αἴγυπτον κατέσχεν, ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Νεκτεναβὼ ἀλλάξας τὴν ἐσθῆτα ἔφυγεν εἰς Μακεδονίαν, διὰ λεκανομαντείας προγνοὺς τὴν Αἰγύπτου κατάσχεσιν, καὶ διὰ τὰς αὐτοῦ μαγγανείας γνώριμος γίνεται Φιλίππῳ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ Ὀλυμπιάδι, ᾗ καὶ μιγνύμενος διὰ μηχανῶν ἔτεκε τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ μέντοι Φίλιππος Μακεδονίας βασιλεύσας καὶ Θεσσαλίαν ὑποτάξας πόλιν ἐν αὐτῇ κτίζει καὶ Θεσσαλονίκην καλεῖ. Μετὰ τοῦτον Ἀλέξανδρος. Ὅτε τοίνυν οὗτος κατὰ Περσῶν καὶ Μήδων ὥρμησε, συμμαχίαν τοὺς Ἰουδαίους ἐζήτησε. Καὶ μὴ λαβὼν (συνθήκας γὰρ εἶχον πρὸς Δαρεῖον μὴ πολεμεῖν αὐτὸν) ἐπῆει κατ' αὐτῶν. Ὁ γοῦν ἀρχιερεὺς πρὸς ἔκπληξιν τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην στολὴν ἐνδυσάμενος τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπήντησε. Καὶ ὃς ἐκπλαγείς, κἀντεῦθεν τοῦ ἵππου καταβάς, τῷ ἀρχιερεῖ προσέπεσε. Τῶν γοῦν ἀλλοφύλων ἐκπλαγέντων ἔφη· « Οὐ τὸν ἱερέα προσκυνῶ, ἀλλὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ τιμώμενον Θεόν· τοιούτῳ γὰρ σχήματι καὶ τὸν Θεὸν εἶδον κατὰ Περσῶν θαῤῥύνοντά με. » Ἐφ' ᾧ καὶ θυσίαν ἐκεῖσε τῷ Θεῷ προσήνεγκεν.

(28) In F. ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Καὶ οὕτω θάρσος ἐκεῖνος ἔλαβεν. Ὅθεν καὶ καμήλους ἔμπροσθεν τῆς παρατάξεως et quæ sequuntur, omissis iis quæ ex nostro codice a quoptam ex longiori aliqua narratione decerpta cum aliis excudenda curavimus. Verum omnis hæc de Cyro et Daniele narratio fabulam olet, cum Babylone tum apud Darium Me tum in pretio viveret Daniel, cum a Cyro devictus est Crœsus. Quis vero ferat ἀνιστορησίαν Siculi nostri, qui Cyro filium Darium ac successorem, Dario vero Artaxerxem subjiciat: eoque regnante in Italia vixisse Palantem, a quo dictum sit Palatium: cum ducentis ac quinquaginta ante Darium et Artaxerxem annis Romulus vixerit, et Pallas Evandri filius ad Æneæ tempora referendus sit, aliquot ante Romulum sæculis.

Digitized by Google

sed cultum ab eo Deum, quem ejusmodi habitu conspexerit se contra Persas instigantem et animantem. Hanc ob causam Deo quoque rem sacram Hierosolymis fecit.

Οὕτος μὲν οὖν καὶ πάνυ σοφῶς καὶ εὐμηχάνως ἐχειροῦτο τὰ πάντα· μετενδυόμενος γὰρ εἰσήρχετο πανταχοῦ, καὶ κατασκοπεύων οὕτως ἐνίκα. Τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ τῇ χήρᾳ Κανδάκῃ. Ἀλλ' ἐάλω· ἐκείνῃ γὰρ τὰ συστήματα αὐτοῦ μαθοῦσα (ἦν γὰρ τὸν μὲν τῶν ὀφθαλμῶν γλαυκὸς, τὸν δὲ μέλας) ἅμα τῷ ἰδεῖν αὐτὸν εἶπα· « Βασιλεῦ Ἀλέξανδρε, τὸν κόσμον ἔλαβες, καὶ γυνή σε παρέλαβεν. » Ἦν καὶ λαβὼν εἰς γυναῖκα, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀπελθὼν, καὶ τὴν μεγάλην Ἀλεξάνδρειαν κτίσας, καὶ ὑποστρέψας εἰς Βαβυλῶνα, τελευτᾷ ἐτῶν λβ', δώδεκα καὶ μόνα κρατήσας ἔτη, φρονιμώτατος πάντων καὶ ἀνδρειότατος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ πτηνὴν αὐτὸν πάρδαλιν ὁ προφήτης προεῖδε, τὸ ῥαγδαῖον αὐτοῦ καὶ ὀξὺ παριστῶσα καὶ τὸ ἄφνω διαπτῆναι μετὰ τροπαίων τὴν οἰκουμένην. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ φιλοσόφου τινὸς ἤκουσεν εἰπόντος ἀπείρους εἶναι κόσμους, καὶ μέγα στενάξας ἔφη· « Ἀπείρων ὄντων μηδενὸς ἐγὼ κεκράτηκα. » Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ σωφροσύνῃ ἐθαυμάζετο· τὰς γὰρ Δαρείου θυγατέρας αἰχμαλώτους κρατήσας οὐδὲ ἰδεῖν ἠνέσχετο, ἁπρεπὲς εἶναι εἰπὼν τὸν ἄνδρας κρατήσαντα ὑπὸ γυναικῶν κρατηθῆναι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ καὶ ἀγχινοίᾳ· τῷ γὰρ Ἀριστοτέλει παρηκολούθησε. Πολεμικώτατος δὲ καὶ τολμηρότατος ὤν, καὶ ἰδὼν ὁμώνυμον αὐτῷ νεανίσκον τινὰ δειλῶς μαχόμενον, εἶπεν· « Ἢ τὸν τρόπον ἄλλαξον ἢ τὴν κλῆσιν. »

Itaque deinceps prudenter admodum ac solerter occupavit omnia; nam veste mutata se quævis ad loca conferebat, et cunctis exploratis victoria facili potiebatur. Eadem arte Candacen viduam agressurus interceptus est; nam cum ea notas ipsius indiciaque naturalia percepisset, quod alter scilicet oculus ei cæruleus alter niger esset, simul ac eum intuita est, dixit: « Mundum tu quidem, rex Alexander, occupasti, at te mulier cepit. » Igitur hac uxore ducta, in Ægyptum profectus magnam illam Alexandriam condidit. Inde Babylonem reversus, annos jam 32 natus, rebus humanis excedit, cum duodecim tantum **142** annos imperasset, vir haud dubie sapientissimus ac fortissimus omnium. Idcirco vates eum se conspexisse tradit in voluceris pardalidis specie, volens hoc pacto impetum et celeritatem ipsius ostendere, quodque subito victoriis suis orbem terrarum pervolaverit. Perhibent aliquando eum inaudivisse de philosopho quodam, qui mundos infinitos esse diceret. Tum vero gemitu ingenti edito: « Itane, ait, infiniti sunt, cum ego ne unum quidem adhuc devicerim? » Etiam pudicitiæ castitatisque nomine magnam laudem meruit. Cum enim captivas Darii filias sua in potestate haberet, ne intueri quidem eas voluit, quod nequaquam decere diceret eum qui viros devicisset, a mulieribus vinci. Non minus ex philosophia et acumine ingenii laudes adeptus est, ut qui Aristotelem audivisset; cumque in præliis concitatissimus et audacissimus esset, forte conspicatus aliquando quemdam adolescentem sibi cognominem, qui trepide pugnaret: « Vel indolem, » inquit, « et animum hunc mutato, vel nomen. »

Οὕτος μὲν οὖν Ἀλέξανδρος καὶ μέχρι τῶν ἐνδοτάτων Ἰνδῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ὠκεανοῦ καὶ τῆς μεγίστης νήσου τῶν Βραχμάνων φθάσας, ὧν καὶ τὸν θαυμάσιον βίον θαυμάσας καὶ τὴν εἰς Θεὸν εὐσέβειάν τε καὶ λατρείαν ἐξεπλάγη, ἐν ᾧ τόπῳ καὶ στήλην στήσας ὑπέγραψεν· « Ἐγὼ μέχρις Ἀλέξανδρος βασιλεὺς ἔφθασα μέχρι τούτου. » Ἐν ἐκείνῃ τῇ νήσῳ κατοικοῦσιν οἱ λεγόμενοι Μακρόβιοι· ζῶσι γὰρ αὐτῶν οἱ πλείους περὶ τὰ ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη διὰ τὴν τοῦ ἀέρος εὐκρασίαν καὶ τὰ ἀνεξερεύνητα τοῦ Θεοῦ κρίματα. Ἐκεῖσε ὁπώρα τὸν ἅπαντα χρόνον οὐ λείπει. Ἐκεῖ τὰ μέγιστα κάρυα καὶ τὰ δυσπόριστα ἀρώματα καὶ ἡ Μαγνῆτις λίθος· παρ' οἷς οὐκ ἔστι τετράποδον, οὐκ οἶνος, οὐκ ἄρτος, οὐχ ἱμάτιον. Μικρᾷς δὲ ὁπώρας καὶ ὕδατος ἀπολαύουσι τὸν ποταμὸν παροικοῦντες καὶ τῷ Θεῷ γνησίως λατρεύοντες. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες εἰς ποταμὸν παροικοῦσιν, αἱ δὲ γυναῖκες αὐτῶν ἐντεῦθέν εἰσι τοῦ ποταμοῦ Γάγγου τοῦ παραῤῥέοντος εἰς τὸν ὠκεανὸν ἐπὶ τὸ μέρος τῆς Ἰνδίας. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες περῶσι πρὸς τὰς γυναῖκας Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, παρ' οἷς ὑπάρχουσι ψυχρότεροι, τοῦ ἡλίου πρὸς ἡμᾶς ὑψωθέντος. Τηνικαῦτα γὰρ εὔκρατοι γενόμενοι πρὸς οἶστρον κινεῖσθαι λέγονται. Καὶ ποιήσαντες μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἡμέρας τεσσαράκοντα πάλιν ἀντιπερῶσι. Μεθ' ὃ δὲ τέκῃ ἡ γυνὴ δύο παῖδας, οὐκέτι μίγνυνται. Ἐὰν δέ τις εὑρεθῇ στείρα μέχρι πεντε-

Cum ad Indos extremos ipsumque Oceanum et maximam Brachmanum insulam pervenisset, eorum erga Deum pietatem cultumque miratus columnam statuit cum inscriptione hujusmodi: « Alexander rex hucusque penetravi. » Fa in insula qui Macrobii vocantur a diuturna vita, degunt. Nam majori ex parte vivunt istic homines ad annos 150 propter aeris idoneum maxime temperamentum et imperscrutabilia Dei judicia. Nullo anni tempore fructus maturi desunt. Abundant et maximis nucibus et aromatis, quæ tanti nos redimimus, et lapide magnete. Quadrupedes bestias nullas habent, nec vinum nec panem nec vestes. Ad flumen habitantes exiguis fructibus et aqua contenti sunt, Deoque pura et integra religione serviunt. Viri ad fluminis ripas accolunt, feminæ ex altera Gangis fluvii parte degunt Indiam versus, qui quidem fluvius in Oceanum semet exonerat. Julio et Augusto mensibus ad uxores viri transjiciunt, quod iis frigidiores sint, sole nostrum ad finitorem sublimius assurgente. Tunc nimirum consecuti temperamentum corporis optimum œstro quodam concitari feruntur. Exactis autem apud uxores 40 diebus amnem vicissim transjiciunt. Feminæ posteaquam liberos duos in lucem edidere, rem cum viris amplius nullam habent. Quodsi qua totos quinque annos sterilis reperiatur, religione quadam a coitu

Digitized by Google

arcetur. Amnis ipse non citra periculum ac difficultatem Odontotyranni causa transjicitur. Animal hoc quoddam est in terra perinde **143** ac aqua degens, idque maximum, uti quod elephantum quoque deglutiat, quanquam viris hisce trajicientibus haudquaquam noceat. In locis desertioribus sunt dracones 70 cubitos longi, scorpii cubitales, formicæ palmares. Propterea istæc loca nullos incolas habent. Gregatim ibidem elephanti pastum quærunt. In partibus adhuc penitioribus homines reperiuntur qui a carnibus humanis non abstinent. Apud Chaldæos lege concessum est ut matrem quis sibi matrimonio jungat, et tam sorores quam filias ineat. Apud Agilæos feminæ sua viros in potestate habent, proque libitu venerem exercent citra ullam maritorum æmulationem. Eædem agros colunt, æ es exstruunt, omnes operas viriles obeunt. In Britannia viri complures una cum muliere cubant, et contra multæ mulieres cum uno viro. Amazones viros nullos habent, sed brutorum in morem appetente verno tempore cum vicinis rem habent, quasique mercatu magno celebrato tandem domum mares tollunt, femellas educatas servant.

Hæ consuetudines apud varias locisque separatas nationes quasi per manus a majoribus acceptæ paulatim in leges abierunt, quemadmodum magnus ille Cæsarius scripsit. Post obitum Alexandri regnum ejus complures in dominatus et imperia divisum fuit. Principes ipsi non destitere seipsos alter alterum invadere, donec imperium Romanum particulares istos dominatus omnes e medio sustulit. Ac de his quidem hactenus.

Cæterum Jacobus patres illos familiarum principes 12 genuit, Rubenum, Symeonem, Levium, Judam et reliquos ordine subsequentes. Amabat autem plus cæteris Josephum, tum quod esset natu minimus, tum virtutis causa, qua singulari præditus erat. Itaque illi cæteri fratres invidebant, et quidem non has ob causas modo, verum etiam propter insomnia, quæ ei se noctu offerebant. Nam videre videbatur aliquando stellas undecim cum ipso sole ac luna se congenulando venerantes. Ac stellæ quidem ipsæ fratres significabant, sol patrem, luna matrem. Quodsi quis roget quo pacto dicatur mater cum venerata esse, quæ multo ante diem in terris supremum obierat, is quid dicturi simus audiat. Cum Jacobus in Ægyptum profectus Josephum submisse veneratus est, eumdem ei venerationis honorem et uxor exhibuisse dicitur, uti quæ corpus unum cum ipso exsisteret. Atque hanc ob causam fratres eum invidia persequebantur, qua quidem impulsi eo quoque progrediuntur ut insidias ei manifestas struerent; cumque morte multaturi hominem essent, periculosam in voraginem abjiciunt. Sed **144** unius cujusdam e fratribus consilio, qui Rubenus erat, vir propenso ac benevolo in Josephum animo, de voragine rursus eum extrahunt, ac viginti minis (sic enim Josephus in historia sua memoriæ prodidit) quibusdam mercatoribus ven-

τίας, ἔκτοτε ἀμιγής ἐστι δι' εὐλάβειαν. Ὁ μέντοι ποταμὸς ὢν δυσπέρατος διὰ τὸ ὀδοντοτύραννον ζῶον· καὶ γὰρ οὗτος ἀμφίβιον μέγιστον, ὥστε καὶ ἐλέφαντας καταπίνειν, εἰ καὶ τοὺς ἄνδρας τούτους οὐ βλάπτει διαπεραιουμένους. Ἐν δὲ τοῖς ἐρημοτέροις τόποις δράκοντές εἰσιν ὡσεὶ πηχέων ἑβδομήκοντα, σκορπίοι δὲ πηχυαῖοι, μύρμηκες παλαιστιαῖοι· ἐφ' ᾧ καὶ ἀοίκητοι μένουσιν οἱ τόποι ἐκεῖνοι. Ἀλλὰ καὶ ἐλέφαντες ἐκεῖσε ἀγεληδὸν βόσκονται. Ἐνδότερον δέ εἰσιν ἄνθρωποι ἀνθρώπους ἐσθίοντες. Χαλδαίοις νόμος μητρογαμεῖν καὶ ἀδελφοτεκνοφθορεῖν. Παρ' Ἀγιλαίοις αἱ γυναῖκες αὐθεντοῦσι τῶν ἀνδρῶν καὶ πορνεύουσιν ὡς βούλονται, μὴ ζηλοτυπούμεναι παρὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, γεωργίαν δὲ καὶ οἰκοδομίαν καὶ πάντα τὰ ἀνδρῶα πράττουσιν. Ἐν δὲ Βρεττανίᾳ πλεῖστοι ἄνδρες μιᾷ συγκαθεύδουσι γυναικὶ, καὶ πολλαὶ γυναῖκες ἑνὶ ἀνδρί. Ἀμαζόνες δὲ ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς τὰ ἄλογα κατὰ τὸ ἔαρ τοῖς γειτνιῶσι μίγνυνται, καὶ μέγα πανηγυρίζουσαι οἴκαδε ἀποστρέφουσι, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κυήσεως τὸ μὲν ἄῤῥεν ἀναιροῦσι, τὸ δὲ θῆλυ ζωογονοῦσι.

Ταῦτα μὲν οὖν πάντα νόμος τοῖς κατὰ τόπους ἔθνεσιν ἐκ διαδοχῆς κατὰ τὸν μέγαν Καισάριον γέγονε. Μετὰ μέντοι τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν εἰς πολλὰς ἀρχὰς ἡ βασιλεία αὐτοῦ διῃρέθη, καὶ οὐ διέλειπον ἀεὶ κατ' ἀλλήλων ἐπανιστάμενοι, ἕως οὗ ἡ Ῥωμαίων ἀρχὴ τὰς τοπαρχίας πάσας κατέλυσε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Ὁ δὲ Ἰακὼβ γεννᾷ τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Ῥουβὶμ, τὸν Συμεών, τὸν Λευΐ, τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς λοιποὺς καθεξῆς. Ἠγάπα δὲ τὸν Ἰωσὴφ πλέον τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὸ νεώτατον αὐτὸν εἶναι καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ἀρετήν. Ἐφ' ᾧ καὶ φθονοῦσιν αὐτῷ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Οὐ διὰ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ὁράσεις ὧν ἐκεῖνος γέγονε θεωρός. Εἶδε γὰρ ἀστέρας ἕνδεκα, σὺν αὐτοῖς τε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, προσκυνουντας αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν ἀστέρες ἐδήλουν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὁ ἥλιος τὸν πατέρα, ἡ δὲ σελήνη τὴν μητέρα. Εἰ δὲ λέγει τις, πῶς ἡ μήτηρ λέγεται προσκυνῆσαι, ἐπεὶ προαποθανεῖν ἔφθασεν, ἀκουέτω ὅτι τοῦ Ἰακὼβ κατελθόντος ἐν Αἰγύπτῳ καὶ προσκυνήσαντος συμπροσκυνῆσαι λέγεται καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, ὅτι καὶ σῶμα ἓν ἀμφότεροι οὗτοι. Οὐκοῦν ἐφθόνουν αὐτῷ διὰ τοῦτο οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Καὶ φθονοῦντες εἰς ἐπιβουλὴν προδήλως χωροῦσι, καὶ θανατῶσαι θέλοντες αὐτὸν ἐμβάλλουσι λάκκῳ δεινῷ. Ἑνὸς δέ τινος ὑποθήκας, δηλαδὴ τοῦ Ῥουβὶμ ἅτε πρὸς αὐτὸν φιλίως διακειμένου, τοῦ λάκκου τε αὐτὸν ἐξάγουσι, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἰωσὴπου ἱστορίαν εἴκοσι μνῶν τοῖς ἐμπόροις ἀποδιδόασι. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸν πατέρα ἐπιστρέψαντες τὸν μὲν Ἰωσὴφ ἔλεγον μὴ ἰδεῖν, χιτῶνα δὲ τούτου εὑρεῖν ᾑμαγμένον καὶ λελακισμένον, ὡς ἐντεῦθεν ὑπόνοιαν τάχα διδόναι παρὰ θηρίων αὐτὸν ἀπολέσθαι. Κατάγεται οὖν παρὰ τῶν ἐμπόρων εἰς Αἴγυπτον, καὶ ὡς δοῦλος

Digitized by Google

ἐκεῖσε πιπράσκεται. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ εἰς ἔρωτας ἀσέμνους παρὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ ἐφέλκεται. Ὁ δὲ οὐκ ἐπείθετο· εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα δοῦλος, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐλεύθερος. Ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς ὀργὴν αὐτὴν κινεῖ. Μελετᾷ κατ' αὐτοῦ, κατηγορεῖ, πείθει εἰς φυλακὴν αὐτὸν ἐμβαλεῖν. Γίνεται ταῦτα, καὶ τρισκαίδεκα ἔτεσιν κατάκλειστος ἦν· τῇ δὲ τοιαύτῃ φυλακῇ καὶ ἕτεροι δύο συνῆσαν, οἰνοχόος τε καὶ ἀρτοποιός· οἷς δὴ παραδόξως καὶ τὰ ἐσόμενα προηγόρευσε. Καὶ τῷ μὲν οἰνοχόῳ ἐλευθερίαν προέλεγε διὰ τριῶν ἐμμένειν ἡμερῶν· ἐώρα γὰρ ἐκ τριῶν κλημάτων ἀποθλιβομένους βότρυας δι' αὐτοῦ εἰς φιάλην, καὶ τὸν βασιλέα χαριέντως ἐξ αὐτοῦ ταύτην λαμβάνοντα. Ὅθεν καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγε· « Μὴ ὑπερίδῃς ἡμᾶς διὰ ταῦτα ἀπερχόμενος· οὐδὲν γὰρ ἁμαρτόντες ἐν δεσμοῖς γεγόναμεν, ἀλλὰ σωφροσύνης ἕνεκα τὸ τῶν κακούργων ὑπομένειν κατεκρίθημεν. » Τῷ δὲ ἀρτοποιῷ λέγοντι τρία κανᾶ φέρειν ὑπὲρ κεφαλῆς ἑαυτοῦ, καὶ δύο μὲν ἄρτων πλέα, τὸ δὲ τρίτον ὄψων τε καὶ ποικίλων βρωμάτων, καταπταμένους δὲ οἰωνοὺς ἅπαντα δαπανᾷν, κἀντεῦθεν προσδοκῶντι ὁμοίαν τῷ οἰνοχόῳ τὴν πρόρρησιν ἔσεσθαι, δύο τὰς πάσας ἔτι τοῦ ζῆν ἔλεγεν ἔχειν ἡμέρας· τὰ γὰρ κανᾶ τοῦτο σημαίνειν, τῇ τρίτῃ δὲ αὐτὸν σταυρωθέντα βορὰν ἔσεσθαι πετεινοῖς. Γενέθλιον ἐπιτελεῖ ὁ βασιλεύς, καὶ τηνικαῦτα τὰ τῆς προρρήσεως γίνεται. Ἐπιλανθάνεται τούτου ὁ οἰνοχόος. Ἐνιαυτοὶ δύο παρέρχονται. Ὁρᾷ κατὰ νύκτα ὁράσεις δύο ὁ Φαραώ. Ἀμηχανοῦσιν ἐπὶ τούτοις οἱ τῶν Αἰγυπτίων σοφοί. Καλεῖται ὁ Ἰωσὴφ, τοῦ οἰνοχόου τοῦτο προτρέψαντος. Ἡ δὲ ὅρασις βόες εὐτραφεῖς ἑπτὰ ἀπὸ τοῦ νάματος ἐπὶ τὸ ἕλος ἐρχόμεναι· ἄλλαι ἰσάριθμοι ἐκ τοῦ ἕλους ὑπαντῶσαι, λίαν κατισχνωμέναι, καὶ κατεσθίουσαι τὰς εὐτραφεῖς καὶ μεγάλας, κἂν οὐδὲν ἐκ τοῦ φαγεῖν ὠφελοῦντο. Ἡ δὲ δευτέρα ὅρασις στάχυες εὐτραφεῖς ἑπτὰ ἀπὸ μιᾶς ῥίζης, ὑφ' ἑτέρων ἑπτὰ διεφθαρμένων καὶ ἀσθενῶν δαπανώμενοι. Ἔτος δὲ τριακοστὸν ὁ Ἰωσὴφ τηνικαῦτα ἦνυεν. Ἑρμηνεύει τὰς ὁράσεις, τιμᾶται παρὰ τοῦ Φαραὼ, ἄρχων Αἰγύπτου καθίσταται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ Ψοθομφάνιχον αὐτὸν ὁ Φαραὼ προσαγορεύει, τουτέστιν ἐφευρετὴν τῶν κρυπτῶν. Τὸν δὲ λιμὸν ἐκεῖνον ἱστορεῖ γενέσθαι διὰ τὸ μήτε τὸν Νεῖλον τότε ἀνελθεῖν μήτε ὄμβρον ἄνωθεν κατελθεῖν. Γεννᾷ δὲ Ἰωσὴφ καὶ δύο υἱοὺς, Μανασσῆν καὶ Ἐφραΐμ. Καὶ τὸ μὲν Μανασσῆς σημαίνει ἐπίληθον· εὐδαιμονήσας γὰρ λήθην τῶν ἀτυχημάτων ἔλαβε. Τὸ δὲ Ἐφραΐμ ἀποσιδούς· αὐτὸς γὰρ τοῖς προγόνοις τὴν ἐλευθερίαν ἀπέδωκε. Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

A dunt. Hinc ad parentem reversi Josephum quidem se nusquam vidisse narrant, tunicam vero ipsius reperisse cruentatam ac discerptam, ut hoc modo pater in suspicionem veniret fortasse filium a feris interemptum esse. Interim ipse a mercatoribus in Ægyptum abducitur, atque illic in morem mancipii venditur. Non longo tempore interjecto ab hera sua fœdos et turpes ad amores pellicitur, a qua tamen eo minime perpellitur: quamvis enim corpore servus esset, nihilo tamen minus animo erat ingenuus. Hanc ob causam illa excandescit, aliquid in Josephum mali molitur, accusat, marito persuadet, hominem in vincula conjiciat. Succedit quod instituerat, adeoque totos 13 annos Josephus in vinculis detinetur. Erant in eodem carcere conclusi et B alii duo, quorum unus a poculis regi fuerat, alter pistor. His ille nova et inaudita quadam ratione futura prædixit, atque illi quidem, a poculis qui fuerat, libertatem intra triduum restituendam vaticinatus est. Nam somniaverat se de tribus palmitibus uvas in phialam Pharaonis exprimere, ac deinde regem ex ea non illibenter hausisse. Monuit autem hunc ut carcere liberatus sui per contemptum non obliviscereтur: Nam nullo, inquit[47], facinore designato in hosce carceres compacti sumus, sed propter castitatem ad hæc flagitiosorum hominum supplicia toleranda sumus condemnati. Pistori vero, qui diceret se visum sibi gestare tria canistra in capite, quorum duo panibus essent C plena, tertium obsonio variisque cibis, sed aves advolasse ac omnia surrepta devorasse, quique futurum adeo exspectaret ut ipsi quoque Josephus consimile priori vaticinium promeret, respondit duos in universum vitæ dies ei superesse, qui per bina canistra denotarentur, tertio in crucem actum corpore suo pasturum alites. Secundum hæc Pharao diem suum natalitium celebrat, quo eventus omnia comprobat quæ prædicta fuerant. Josephi tamen obliviscitur is qui regi a cyathis erat. Anni duo prætereunt. Insomnia duo Pharaoni per quietem offeruntur. Ægyptiorum sapientes ea nulla ratione possunt interpretari: hortatu ejus qui regi a poculis erat, Josephus arcessitur. Somnium unum fuerat hujusmodi: rex videre sibi visus erat septem D vaccas corpore 145 pingui ac bene curato, quæ emersæ de flumine in carectum se conferrent; atque his alias numero pares occurrere, macie confectas admodum, quæ tametsi opimas illas atque magnas devorarent, nihilo tamen inde pinguiores fieri viderentur. Alterum erat tale: septem opimæ spicæ, de radice una enatæ, ab aliis septem spicis tenuibus atque corruptis absumebantur. Compleverat id temporis Josephus annum ætatis tricesimum, cum hæc somnia interpretaretur. Quo facto magnis a Pharaone honoribus afficitur et princeps atque præfectus Ægypti constituitur, indente ipsi novam appellationem Pharaone, qua Psomtophanichus deinceps vocaretur, quæ vox *occultorum repertorem* significat. Cæterum charitatem illam annonæ profectam ex ea causa perhibent, quod iis annis neque Nilus extra suas se ripas effuderit neque ros ex aere fuerit delapsus. Duos autem Josephus filios genuit, Manassem et Ephræmum. Manassis appellatio significat priorum oblitum; post-

[47] Gen. xl, 14.

Digitized by Google

equam enim ad eam felicitatem pervenisset, calamitatum pristinarum oblivionem consecutus erat. Ephræmus tantundem sonat ac si dicas, qui restituit eum; nam libertatem majoribus restituit. Et hæc quidem in hunc modum evenere.

Jacobi autem filii cum accepissent quid Sichemus Emoris filius cum sorore sua Dina perpetrasset, puncti sunt, hoc est dolore affecti, ut qui facinus hoc turpissimum ducerent. Itaque cunctos loci ejus incolas ferro trucidarunt. Quamobrem concessit Deus ut satis longo tempore in Ægypto afflictarentur. Nam hæc causa fuit quamobrem diuturnam et primam illam captivitatem experirentur. Cæterum Jacobus, adventum ipsius flagitante Josepho, quo tempore fratres ad ipsum urgente annonæ charitate se contulerant, in Ægyptum 75 cum capitibus est profectus. Atque hunc numerum quoque Litteræ sacræ penitus exprimunt, ut quanta hominum multitudo procreata de tot capitibus fuerit sciremus. Jacobus ipse, quemadmodum in historia sua Josephus meminit, præ necopinato gaudio parum abfuit quin exspiraret, ni videlicet Josephus eum recreasset, qui tametsi et ipse voluptatis magnitudine superaretur, non tamen eodem modo quo Jacobus afficiebatur. Atque hic cum Pharao Jacobum jam canum intueretur, quot natus esset annos interrogat. Respondet is hanc in sententiam: « Anni vitæ meæ, quos peregrinatus sum, omnino sunt centum et triginta, quos ipsos sane paucos et malos expertus sum [46]. » Quæ quidem verba propter eas afflictiones et ærumnas protulit quas perpessus fuerat. Vixit autem ab hoc tempore quindecim adhuc annos, quibus nonnihil scilicet a calamitatibus, **146** quas antehac pertulerat, recrearetur. Et vivebant sane longam ætatem homines illi prisci, quo genus humanum in majoribus illis vitæ spatiis eo felicius propagaretur et amplificaretur. Eadem causa fuit cur pluribus simul uxoribus juncti essent. Post diluvium quidem certe multos adhuc annos vivendo explebant. At ubi paulatim orbem terrarum complessent, annorum etiam vitæ numerus imminui cœpit. Quodsi credere Cyrillo debemus, viro divinissimo, illa quoque de causa hominum annis aliquid decessit, quod ipsa natura paulatim debilior fiat et ad plures annos se conservare nequeat.

Genuit autem, ceu jam ante monuimus, patriarchas Jacobus duodecim, a quibus duodecim Israelicæ tribus ortæ sunt. Etenim hanc ipsam ob causam in Litteris sacris appellari patriarchæ consueverunt, quasi patrion archontes, id est tribuum sive familiarum principes. Epiphanius scripsit, tribus exstitisse tredecim. Quanquam enim ex Josepho nulla tribus est denominata, duæ tamen illæ tribus, quæ a filiis ejus Manasse ac Ephraimo profectæ sunt, Josepho accensentur et tribuuntur. Sed enim Levia tribu detracta, uti quæ nihil inter reliquas tribus haberet fructus, rursum tribus duodecim efficiuntur. Erat inter cæteros Jacobi filios Levius, qui Caathum procreavit; ex Caatho natus est Amramus; sextus ab Abrahamo fuit Moses.

Ab eodem Abrahamo si Jobi generis seriem repetas, deprehendes eum ab illo fuisse quintum,

A Οἱ δέ γε τοῦ Ἰακὼβ υἱοὶ ἀκούσαντες τὰ παρὰ Συχὲμ τοῦ υἱοῦ Ἐμὼρ γεγενημένα ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ αὐτῶν Δινᾷ κατενύγησαν, ἤγουν ἐλυπήθησαν, ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα ἐλογίσαντο. Ἐφ' ᾧ καὶ τοὺς ἐκεῖσε παροικοῦντας ἔργον φόνου πεποιήκασιν. Ὅθεν καὶ συγχωρεῖ αὐτοὺς ὁ Θεὸς καιρὸν ἱκανὸν κακωθῆναι κατ' Αἴγυπτον. Αὕτη οὖν ἡ αἰτία τῆς πολυετοῦς καὶ πρώτης αἰχμαλωσίας αὐτῶν. Ὁ μέντοι Ἰακὼβ ζητηθεὶς παρὰ τοῦ Ἰωσὴφ, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἀπῆλθον οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ, κατῆλθεν εἰς Αἴγυπτον ἐν ο' καὶ ε' ψυχαῖς. Τίθησι δὲ τὸν ἀριθμὸν ἡ Γραφή, ἵνα μάθωμεν ἐκ πόσων πόσοι γεγόνασιν. Ὁ δέ γε Ἰακὼβ μικροῦ δεῖν ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ἀπροσδοκήτου χαρᾶς, ὡς φησιν Ἰώσηπος, εἰ μὴ ὁ Ἰωσὴφ αὐτὸν ἀνεζωπύρησεν· εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς B ὑφ' ἡδονῆς ἦττων τοῦ πάθους γέγονεν, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ Ἰακώβ. Ὁ μέντοι Φαραὼ πολιὸν ἰδὼν τὸν Ἰακὼβ ἐρωτᾷ περὶ τῶν ἐτῶν αὐτοῦ. Καὶ ὃς ἀπεκρίνατο λέγων· « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου ἃς παροικῶ, ρλ' ἔτη, μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασι. » Ταῦτα δὲ ἔλεγε δι' οὓς ὑπέστη πειρασμούς. Ἐπέζησε δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη ιε' εἰς παράκλησιν ὧν ἔπαθε δεινῶν τὰ πρὸ τοῦ. Καὶ οἱ μὲν παλαιοὶ πολὺν χρόνον ἔζων, ὥστε αὐξηθῆναι τὸ γένος ἐν τῷ πλείονι χρόνῳ. Διὰ τοῦτο καὶ πολλαῖς συνήπτοντο γυναιξίν. Αὐτίκα γοῦν καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν μακρόβιοι ἦσαν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσαν, ἠλαττώθη λοιπὸν ὁ τῶν ἐτῶν ἀριθμός. Κατὰ δὲ τὸν θειότατον Κύριλλον, ἠλαττώθη τὰ ἔτη διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ἀδρανεστέραν τῷ χρόνῳ γενέσθαι καὶ μὴ ἐπὶ πλείοσιν C ἰσχύειν ἔτεσι παρεκτείνεσθαι. Καὶ πολυετεῖς μὲν ἦσαν οἱ παλαιοὶ δι' ἣν αἰτίαν ἔφθασεν ὁ λόγος εἰπεῖν· ὁ δὲ Ἰώσηπος τῇ παρευρισκομένῃ τότε τροφῇ μακροβίους γενέσθαι τοὺς ἀνθρώπους ἔλεγε.

Καὶ γεννᾷ μὲν, ὡς εἴρηται, τοὺς δώδεκα πατριάρχας ὁ Ἰακὼβ, ἀφ' ὧν αἱ δώδεκα φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ πατριάρχας ἐκεῖνος ὁ λόγος ἐκάλεσεν ὡς τῶν πατριῶν ἤτοι τῶν φυλῶν ἄρχοντας. Κατὰ δὲ τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον δέκα καὶ τρεῖς αἱ φυλαί. Εἰ γὰρ καὶ φυλή τις οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ Ἰωσὴφ, ἀλλ' αἱ ἀπὸ τῶν παίδων αὐτοῦ, τοῦ τε Μανασσῆ καὶ τοῦ Ἐφραΐμ, δύο φυλαὶ τοῦ Ἰωσὴφ γνωρίζονται. Ὅμως μέντοι τῆς Λευΐ φυλῆς ὑπεξαιρουμένης ὡς μηδὲν ἐργαζομένης, δώδεκα πάλιναι φυλαί. D Καὶ Ἰακὼβ μὲν γεννᾷ τὸν Λευΐ, Λευΐ δὲ τὸν Κααθ, Κααθ δὲ τὸν Ἀμράμ, Ἀμράμ δὲ τὸν Μωσέα καὶ τὸν Ἀαρών. Καὶ Μωσῆς μὲν ἕκτος ἀπὸ Ἀβραάμ. Amramus Mosem et Aaronem progenuit. Hoc modo

Ἐκεῖθεν γενεαλογούμενος ὁ Ἰὼβ πέμπτος εὑρίσκεται. Οὗτος ὁ Ἰὼβ κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου Κυρίλλου

[46] Gen. IV, 9.

Digitized by Google

ἐξήγησιν ἐτῶν ο' καὶ η' ἦν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ πει- A
ρασμοῦ, ἐν δὲ τῇ πληγῇ διατελέσας ἔτη ἑπτὰ γέγο-
νεν ἐτῶν πε'. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; ἐκ τῶν μετὰ
τὴν πληγὴν δοθέντων αὐτῷ ρο' ἐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ
εἰς τὸ διπλάσιον δέδωκε πάντα τῷ Ἰὼβ ὕστερον ὁ
Θεὸς, ἐξ ἀνάγκης διπλᾶ καὶ τὰ ἔτη αὐτῷ ἐχαρίσατο.
Οὐκοῦν τῶν ρο' τὰ ἡμίση π' καὶ ε' τυγχάνουσιν. Ἐν-
τεῦθεν οὖν εὑρίσκονται τὰ πάντα ἔτη τοῦ Ἰὼβ σνε'.
Εἰ δέ γε τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ σμη'
ἔτη λέγει ἡ Γραφὴ, μὴ ξενισθῇς· τὰ γὰρ ἑπτὰ ἔτη
τῇ ζωῇ τῆς πληγῆς αὐτοῦ οὐ συνῆψεν ὁ συγγρα-
φεὺς, ἐπεὶ μὴ ζωῆς χρόνον τὸν τῆς πληγῆς καιρὸν
ἐλογίσατο διὰ τὴν ἐκ τοῦ πάθους νέκρωσιν. Οὐκοῦν
ἔοικεν ὁ μακάριος Ἰὼβ εἰς ἔνδειξιν τῶν θεόθεν αὐτῷ
δοθέντων ἀγαθῶν ὕστερον ταῖς θυγατράσι τεθεικέ-
ναι τὰς προσηγορίας· τοῖς πράγμασι γὰρ ἀκολού- B
θως ἐπήνεγκεν αὐταῖς καὶ τὰ ὀνόματα, καὶ τὴν μὲν
πρώτην Ἡμέραν ἐκάλεσεν ὡς ἀπό τινος βαθείας νυ-
κτὸς τῶν περιστοιχισάντων αὐτὸν χαλεπῶν ἡμέρας
αὐτῷ φωτεινῆς ἐπιλαμψάσης, τὴν δὲ δευτέραν Κα-
σίαν ὠνόμασεν ὡς ἤδη λοιπὸν ἐν εὐωδίᾳ τινὶ καὶ ἀ-
πολαύσει τῶν ἀγαθῶν γενόμενος, τὴν δὲ τρίτην
Ἀμαλθείας κέρας προσηγόρευσεν ὡς ἅπασι λοιπὸν
τοῖς ἀγαθοῖς περιῤῥεόμενος. Ἀμαλθείας γὰρ κέρας
οἱ παλαιοὶ τὴν ἀφθονίαν ἐκάλουν· λέγεται γὰρ ὅτι
ἦν αἰπόλῳ τινὶ αἴξ Ἀμάλθεια καλουμένη, ἥτις ὀρύ-
ξασα τῷ κέρατι θησαυρὸν ἀνέδειξε τῷ δεσπότῃ. Καὶ
οὐχ εὑρέθησαν γὰρ, φησὶ, κατὰ τὰς θυγατέρας
Ἰὼβ βελτίους αὐτῶν ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν. Διὰ τί δὲ
τοῦτο; ἵνα τῇ θέᾳ τούτων ἡ τοῦ πάθους ἀπαλειφθῇ C
μνήμη παντάπασι. Καὶ δέκα μὲν ἔλαβε παῖδας μετὰ
τὴν πληγὴν ὁ Ἰὼβ, ὅτι καὶ δέκα τούτους ὄντας ἀπώ-
λεσεν. Εἰ δὲ διπλᾶ λέγει τὰ πάντα λαβεῖν τὸν Ἰὼβ
ἡ Γραφὴ, μὴ θαύμαζε. Τὰ γὰρ λοιπὰ πάντα κα-
μήλους, ἡμιόνους, προβάτων ἀγέλας, καὶ ὅσα τοι-
αῦτα, διπλᾶ κατὰ τὴν Γραφὴν ἔλαβε· θνητὰ γὰρ
ταῦτα πάντα, καὶ οὐκ ἀναστήσονται τότε. Οἱ δὲ παῖ-
δες ὁμολογουμένως ἀναστήσονται τότε. Ἐφ' ᾧ δέκα
καὶ μόνους ἐνταῦθα λαμβάνει μετὰ τὴν πληγήν.
Οἳ δὲ κἀκείνους οὐ; ἀπώλεσε λήψεται, ὡς ἐντεῦ-
θεν δὶς δέκα παῖδας ἔχειν αὐτὸν, τουτέστιν εἴκοσι.
Καλῶς οὖν ἡ Γραφὴ διπλᾶ λαβεῖν ἔλεγε τὰ πάντα
μετὰ τὴν πληγὴν τὸν Ἰώβ.

hoc est Abrahami adnepotem. Atque hic Jobus, quemadmodum a magno illo Cyrillo perscriptum legimus, initio suæ tentationis annos natus erat 78, cumque totos annos septem in istac ærumna exegisset, pervenit scilicet ad ætatis annum 85. Unde vero potest hoc colligi? De annis illis 170, quorum post plagam in historia fit mentio. Nam quia deinceps duplum omnium Deus Jobo concessit, necessario statuendum est quod ei duplum etiam annorum vitæ largitus fuerit. Jam si de 170 annis dimidium sumas, 85 habebis; atque hinc deprehenditur annos vitæ Jobi fuisse in universum 255. Quod autem Litteræ sacræ tradunt totum vitæ Jobi tempus habuisse 248 annos, id vero tibi novum et insolens haud videatur. Nam septem illos annos quibus misere divexatus afflictusque fuit, historiæ scriptor ipsius vitæ non adnumeravit, quod tempus illud ærumnosum, quo tantum non præ magnitudine doloris emortuus erat, nequaquam pro vita duceret. Videtur autem beatus ille Jobus ad commonstrandum ea bona, **147** quæ deinceps ei concessa divinitus fuerunt, nomina filiabus suis dedisse. Nam ejusmodi sane appellationes eis indidit, quæ rebus ipsis accurate convenirent. Ac primæ quidem cognomentum diei dedit, quasi jam ex profunda quadam nocte rerum adversarum, quibus undique fuisset circumdatus, dies ipsi clarissima illuxisset. Alteram Cassiam vocavit, quasi jam deinceps in fragrantia quadam et fruitione bonorum degeret. Tertiam appellavit cornu Amaltheæ, quasi posthac futurum esset ut bonis omnibus affluaret. Nam homines illi prisci cornu Amaltheæ vocabant rerum omnium copiosam abundantiam. Perhibent enim caprarium quemdam pastorem habuisse capram cui Amalthea nomen esset. Ea cum terram cornu fodiendo aperuisset, hero suo thesaurum ostendit. Legimus autem hac in historia verba quædam hujusmodi: « Nec Jobi filiabus pulchritudine pares ullæ sub cœlo exstabant [a]. » Quamobrem Deus istud ita voluit? Ut liarum videlicet intuitu paterni doloris memoria prorsus aboleretur. Idem a calamitate liberos decem procreavit tantum, cum antea quoque liberis decem orbatus fuisset. Hic mirari desine quamobrem Litteræ sacræ dicant omnia divinitus Jobo condupli-cata fuisse. Nam cætera quidem omnia, camelos, mulos, ovium greges aliaque talia conduplicata, ceu Litteræ sacræ loquuntur, recepit. Quippe morti cuncta illa sunt obnoxia, nec in extremo die resurgent. At vero de liberis dubitari nullo modo potest quin resurrecturi sint. Propterea decem a calamitate tantum recipit, nimirum et alios illos pridem amissos tandem aliquando recuperaturus. Quo de colligitur eum habuisse bis decem liberos, hoc est viginti. Atque hoc modo patet Litteras sacras recte locutas esse, cum Jobum aiunt a calamitate omnia conduplicata recepisse.

Καὶ γεννᾷ Ἀμρὰμ, ὡς εἴρηται, τὸν Μωσέα, καὶ D
πορευθεὶς εἰς ποταμὸν ῥίπτουσιν αὐτὸν, ἐν θίβῃ τινὶ
πρότερον βαλόντες, διά γε τὸν φόβον τοῦ Φαραώ· τὰ
γὰρ ἄῤῥενα τῶν Ἑβραίων παιδία θανατοῦσθαι ἐκέ-
λευσε χάριν τοῦ μὴ καταδυναστεῦσαι διὰ τὸ πλῆθος
αὐτούς. Ἡ δὲ τοῦ Φαραὼ θυγάτηρ περιπατοῦσα κατ'
αἰγιαλὸν, καὶ ἰδοῦσα τὴν θίβην, ἐκβληθῆναι τοῦ πο-

Cæterum Mosem, ceu diximus, Amramus ex se genitum, mox Pharaonis metu quadam in theca depositum in flumen abjecit. Nam Pharao masculos Hebræorum fetus, ut primum in lucem editi forent, necari jusserat eam ob causam, ne propter multitudinem Ægyptios imperio suo subjicerent. At vero filia Pharaonis in littore deambulans, ubi cistam

[a] Job XLII. 15.

Digitized by Google

illam junceam conspexisset, ut e flumine ad terram ejiceretur imperat. Deinde cognito unde puer eo pervenisset et quo pacto fuisset in flumen abjectus, ad se illum recipit et alendum tradit. Posteaquam Moses virilem ætatem attigisset, forte quemdam Hebræum ab Ægyptio vexari conspiciens haud tulit injuriam, sed Ægyptium illum interficit, et arena interfectum obruit. **143** Hinc duos Hebræos videt inter se rixando confligentes, quos cum reconciliare conaretur: « Et quis, aiunt illi, te nobis principem constituit? an et nos interficere cogitas, quemadmodum heri necasti Ægyptium [80]? » His auditis Moses terrore perculsus, ne forte res palam fieret, e finibus Ægyptiis excedit et in solitudinem fuga se confert. Secundum id temporis Deum conspicit, et ad Pharaonem educendi ex Ægypto populi causa actam commemorat.

A ταμοῦ κελεύει αὐτήν. Ἔνθεν τοι καὶ μαθοῦσα ὅθεν τὸ παιδίον καὶ ὅπως εἰς τὸν ποταμὸν ἐρρίφη, παρ' αὐτοῦ λαμβάνει αὐτὸ καὶ ἀνατρέφεσθαι δίδωσιν. Εἶθ' οὕτως εἰς ἄνδρας ἔρχεται. Ὁρᾷ Ἰουδαῖον ὑπὸ Αἰγυπτίου θλιβόμενον, οὐκ ἀνέχεται, κτείνει τὸν Αἰγύπτιον, παρὰ τῇ ἄμμῳ κρύπτει αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δύο Ἑβραίους ὁρᾷ πρὸς ἀλλήλους διαπληκτιζομένους, καὶ καταλλάσσειν ἐπεχείρει αὐτούς. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· « Τίς σε κατέστησεν ἐφ' ἡμῖν ἄρχοντα; μὴ βούλει καὶ ἡμᾶς ἀνελεῖν, ὡς χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; » Ταῦτ' οὖν ὁ Μωσῆς ἀκούσας, καὶ πτοηθεὶς μήποτε κατάδηλος γένηται, ἀπαίρει τῶν ὁρίων Αἰγύπτου καὶ δραπετεύει πρὸς ἔρημον. Εἶτα Θεὸν ὁρᾷ, κἀκεῖθεν πρὸς Φαραὼ στέλλεται τοῦ ἐξαγαγεῖν τὸν λαόν. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ Μωσαϊκὴ διέξεισιν ἱστορία.

Josephus autem hæc quoque refert, quemdam nimirum ex iis qui Litteras sacras callerent (in primis autem homines illi periti erant in conjectanda rerum futurarum veritate) regi nuntiasse, gignendum id temporis hominem, qui Israelitis educatus omnes virtute superaturus esset et gloriam nulla sæculorum delendam oblivione sibi comparaturus. Hic regem metu correptum, de illius consilio sententiaque mandasse ut omnes Hebræis nati mares in fluvium abjicerentur et necarentur. Simul edixisse ut obstetrices Ægyptiæ mulierum Hebræarum partus observarent; quas quidem solas Hebræis obstetricari vellet. Astutum hoc consilium eo spectasse ut ab eis infantes nati perimerentur. Itaque puerum hunc natum esse, quemadmodum prædictum fuerat, idque clam custodibus propter dolorum in partu lenitatem. Eum parentes clanculum apud se aliquantulum educasse. Cumque deinceps Amramus formidaret ne factum palam fieret, fiscellam quamdam papyraceam confecisse, ac in ea bitumine oblita munitaque puerum deposuisse, atque ita in flumen abjecisse. Tum regis filiam Thermutim propter ripam fluminis lasitantem, re conspecta, quosdam urinatores immisisse qui cistellam afferrent. Intuitam vero puerum magnopere gavisam fuisse, tum ob ejus magnitudinem tum elegantiam. Itaque mox secum ipsam fuisse sollicitam quo eum pacto educaret. Infantem ipsum feminam Ægyptiam fuisse aversatum. Ea de causa factum ut Maria præsens diceret puerum lacte cognato ali velle; cumque propterea reginam moneret de arcessenda quadam Hebræa muliere, commodissime successisse ut ipsa pueri mater advoca ctur. Nomen ei fuisse datum ab eo quod acciderat; nam Ægyptios aquam *mo* dicere, *hyses* autem illos qui ex aqua sint extracti liberatique. Puerum ipsum ab Abrahamo fuisse septimum. Ubi tertium attigisset annum, Deum ei concessisse ut supra modum ætatis cæteros antecelleret. Venustate tanta fuisse ut nemo tam illepidus

B C D

Ὁ δὲ Ἰώσηπος περὶ τούτου καὶ τάδε. Τῶν ἱερογραμματέων τις (καὶ γάρ εἰσι δεινοὶ περὶ τῶν μελλόντων τὴν ἀλήθειαν) ἀγγέλλει τῷ βασιλεῖ τεχθήσεσθαί τινα κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τοῖς Ἰσραηλίταις, ὃς ταπεινώσει μὲν τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἡγεμονίαν, αὐξήσει δὲ τοὺς Ἰσραηλίτας τραφείς, ἀρετὴ πάντας ὑπερβαλεῖ καὶ δόξαν ἀείμνηστον κτήσεται. Δείσας δὲ ὁ βασιλεὺς κατὰ γνώμην τὴν ἐκείνου κελεύει πᾶν τὸ γεννηθὲν ἄρσεν παρ' Ἑβραίοις εἰς τὸν ποταμὸν ῥιπτοῦντας διαφθείρειν, παραφυλάσσειν τὰς ὠδῖνας τῶν Ἑβραίων γυναικῶν τὰς Αἰγυπτίας μαίας· ὑπὸ γὰρ κούτων αὐτὰς ἐκέλευσε μαιοῦσθαι. Ἡ ἐπίνοια δὲ αὕτη πρὸς τὸ διαφθείρεσθαι ὑπ' αὐτῶν τὰ τικτόμενα. Γεννᾶται οὖν κατὰ τὴν πρόῤῥησιν ὁ παῖς ἐκεῖνος, λαθὼν τοὺς φύλακας διὰ τὴν τῶν ὀδυνῶν ἐπιείκειαν καὶ διὰ τὸ μὴ βιαίας ἐν τοκετῷ περιπεσεῖν τῇ τικτούσῃ τὰς ἀλγηδόνας. Καὶ τρεῖς μὲν μῆνας παρ' ἑαυτοῖς τρέφουσι λανθάνοντες· εἶτα δείσας Ἀμρὰμ μὴ κατάφωρος γένηται, πλέγμα τι βύβλινον ποιήσας καὶ ἀσφαλτώσας αὐτῷ τὸ παιδίον ἐντίθησι καὶ κατὰ ποταμοῦ βάλλει αὐτό. Εἶτα Θερμουθὶς ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ παρὰ τῷ ποταμῷ παίζουσα καὶ τὸ πλέγμα θεασαμένη κολυμβητὰς ἐπιπέμπει, καὶ ἄγουσιν αὐτό. Καὶ ἰδοῦσα ὑπερηγάπησεν αὐτὸ τὸ παιδίον μεγέθους τε ἕνεκεν καὶ κάλλους, καὶ φροντίζει ὅπως αὐτὸ τρέφηται. Τὸ δὲ οὐ προσίεται γυναῖκα Αἰγυπτίαν. Ὅθεν καὶ παρατυχοῦσα ἡ Μαριὰμ, καὶ εἰποῦσα ὅτι τὸ συγγενὲς ἐπιζητεῖ, προτρέπεται γυναῖκα Ἑβραίαν ἀγαγεῖν. Ὅθεν καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ εὐμεθόδως μεταλαμβάνεται. Τὴν δὲ ἐπίκλησιν αὐτῷ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς ἔθετο· τὸ γὰρ ὕδωρ *μῶ* καλοῦσιν Αἰγύπτιοι, *ὑσεῖς* δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος σωθέντας. Ἦν δὲ οὗτος ἕβδομος ἀπὸ Ἀβραάμ. Καὶ τριετῆ μὲν αὐτὸν γεγενημένον, θαυμαστὸν ὁ Θεὸς τὸ τῆς ἡλικίας ἐξῆρεν ἀνάστημα. Ἥρως δὲ κάλλος οὐδεὶς ἀφιλότιμος ἦν οὕτως ὡς Μωσῆν θεασάμενος μὴ ἐκπλαγῆναι τῆς εὐμορφίας. Ὅθεν ἡ Θερμουθὶς ἄγονος οὖσα ἰδιοποιεῖται αὐτόν. Ἐφ' ᾧ καὶ προσάγει τῷ βασιλεῖ, πάντα τε ἀναγγέλλει, καὶ ὅτι Διάδοχός σου γενήσεται, παιδὸς οἰκείου μὴ εὐπο-

[80] Exod. II, 14.

Digitized by Google

ροῦντος. Καὶ ταῦτα λέγουσα ταῖς τοῦ Πατρὸς χερσὶν ἐνέθηκε τὸ βρέφος. Ὁ δ' ἐπιτίθησιν αὐτῷ τὸ διάδημα. Ὁ δὲ Μωσῆς καταφέρει τε αὐτὸ καὶ τοῖς ποεπιβαίνει, κατὰ νηπιότητα δῆθεν. Ταῦτ' οὖν ἰδὼν ὁ ἱερογραμματεὺς ἐκεῖνος ὥρμησεν ἀποκτεῖναι αὐτὸν, παροτρύνων εἰς αὐτὸ τοῦτο καὶ τὸν Φαραώ. Φθάνει δ' αὐτὸν ἡ Θερμουθὶς ἐξαρπάσασα. Ἔκτοτε οὖν καλῶς ἀνετρέφετο. Εἶτα δήλη καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ γίνεται. Αἰθίοπες ἐκστρατεύουσι κατ' αὐτῶν. Ἀντιστρατεύονται καὶ οὗτοι, ἑκατέρωθεν δὲ οὐκ ὀλίγοι πίπτουσιν. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς θεόθεν ὁδηγηθεὶς πείθει τὴν θυγατέρα τὸν Μωσέα παρασχεῖν στρατηγόν. Δέχεται τὸ ἔργον, κατ' Αἰθιόπων ὁρμᾷ. Καὶ διὰ γῆς μέλλων διελθεῖν ἐρήμου, ἔνθα ἑρπετὰ δεινὰ ἐτρέφοντο, τί μηχανᾶται; Πλέγματά τινα ἐμφερῆ κιβωτοῖς ἐκ βίβλου κατασκευάζει, καὶ πληρώσας ἴβεων ἐκόμιζε. Πολεμιώτατον δέ ἐστι τοῖς ὄφεσι τοῦτο τὸ ζῷον· φεύγουσί τε γὰρ ἐπερχομένας, καὶ ἀνθιστάμενοι καθάπερ ὑπ' ἐλάφων ἁρπαζόμενοι καταπίνονται. Χειροήθεις δέ εἰσιν αἱ ἴβεις, καὶ πρὸς μόνον τὸ τῶν ὄφεων γένος ἄγριοι. Παρέρχεται οὖν διὰ τούτων τὴν θηροτρόφον γῆν. Συμβάλλει τοῖς Αἰθίοψι, κατά τινα νῆσον διάγουσι δυσπόρθητον οὖσαν διὰ τὸ ποταμοῖς περιρρέεσθαι. Θάρβις δὲ ἡ τοῦ βασιλέως θυγάτηρ δεξιῶς ἀπομαχόμενον ὁρῶσα τὸν Μωσέα εἰς ἔρωτα δεινὸν ὤλισθεν αὐτοῦ. Καὶ περιόντος τοῦ πάθους πέμπει πρὸς αὐτὸν τῶν οἰκετῶν τοὺς πιστοτάτους, διαλεγομένη περὶ γάμων καὶ τὴν πόλιν προδιδοῦσα. Γίνεται ταῦτα, τελεῖται τὰ τοῦ γάμου. Τοὺς Αἰθίοπας ἀναιρεῖ, καὶ τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀπάγει γῆν. Ἔκτοτε οὖν φθόνος κατὰ Μωσέως· ἐπτοοῦντο γὰρ μήποτε κατ' Αἰγυπτίων νεωτερίσῃ. Μανθάνει ταῦτα, καὶ λαθὼν ἔξεισιν ἐκεῖθεν, καὶ τῶν ὁδῶν φυλασσομένων διὰ τῆς ἐρήμου ποιεῖται τὸν δρασμόν. Ἐφίσταται τῷ φρέατι ἔνθα τοῦ Ῥαγουὴλ αἱ θυγατέρες τὰ θρέμματα ἐπότιζον. Ἀνήνεκται τῷ Ῥαγουὴλ τὰ περὶ τοῦ Μωσέως, τίς τε ἦν καὶ ὅπως ταῖς αὐτοῦ θυγατράσιν ἐπαμῦναι οὐκ ὤκνησεν· ἐφ' ᾧ καὶ γαμβρὸν τὸν Μωσέα ποιεῖ. Ὁ μέντοι Μωσῆς τοιούτων τυχὼν τῶν παρὰ τοῦ Ἰοθόρου (τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίκλημα τῷ Ῥαγουήλῳ) διῆγεν αὐτόθι ποιμαίνων τὰ βοσκήματα. Τηνικαῦτα καὶ κατ' αὐτὸ τὸ Σίναιον περιάγει αὐτὰ, ἔνθα καὶ τὸν Θεὸν ὁρᾷ ἐκ τῆς βάτου καλοῦντα αὐτόν: Ὁ Θεὸς ἀποστέλλων πρὸς Φαραὼ τὸν Μωσέα, καὶ ὑπισχνούμενος συμπαρεῖναι αὐτῷ, πρὸς πίστιν τοῦ λόγου εἰς δράκοντα μεταβάλλει τὴν ῥάβδον αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Μωσῆς παῤῥησιασάμενος πρὸς Φαραὼ, τὴν ῥάβδον αὐτοῦ κατὰ γῆς τε ῥίπτει καὶ εἰς ὄφιν μεταβάλλει. Οὐκοῦν περιοῦσα τὰς τῶν Αἰγυπτίων ῥάβδους, αἱ δράκοντες ἐδόκουν, κατήσθιε. Καὶ οὕτω μὲν ὁ Ἰώσηπος, ὁ δὲ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριός φησιν ὅτι διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τῆς βάτου καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς τὴν ῥάβδον εἰς ὄφιν μεταβάλλει, ἐπὶ δὲ τοῦ Φαραὼ εἰς δράκοντα, ἵνα τῷ μεγέθει καταπλήξῃ αὐτούς. Δῆλον δὲ ὅτι ἀληθὲς τοῦτο τὸ σημεῖον ἦν, τὸ δὲ τῶν μάγων φαντασία· διὸ καὶ κατεπόθη ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἡ φαντασία. Ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν ὁ Φαραὼ πείθεται, μαίνεται

esset, qui Mosem intuitus **149** propter insignem elegantiam formæ non obstupesceret. Hinc factum ut Thermutis per se sterilis eum sibi adoptaret, ad regem adduceret, omnem regi exponeret animi sui sententiam, nimirum regi hunc successorem fore, qui filium ex se natum omnino nullum haberet. Atque his dictis infantem in manus patris deposuisse, qui mox eum fascia regali ornaverit. Tum Mosem puerili quadam simplicitate de capite illam detraxisse ac proculcasse pedibus. Ea re conspecta hominem illum sacrarum Litterarum peritissimum ad infantem necandum accurrisse, idque ut omnino fieret Pharaonem exhortatum esse. Verum Thermutim hunc antevertisse Mosemque surripuisse. Ab eo tempore fuisse præclare admodum educatum, et ipsis adeo Ægyptiis virtutem ejus innotuisse, qui cum aliquando adversus se viderent Æthiopes expeditionem suscipere, ipsi quoque castra castris hostilibus opposuerint. Hic cum utrinque non pauci caderent, regi divino quodam instinctu filiam persuasisse ut Mosem suis ducem imperatoremque concederet. Id muneris Mosem imponi sibi passum fuisse, in hostes Æthiopes copias eduxisse; quodque solum quoddam desertum peragraturus esset, in quo magna reptilium noxiorum copia foret, insigne quiddam molitum fuisse. Nimirum corbes quosdam rotundos fieri curasse; in eos conjectas ibes secum deportasse; ibes enim serpentibus infestissimæ sunt, qui quidem eas accedentes fugiunt, ac si restitent, perinde atque a cervis deglutiuntur. Et sunt ibes omnino cicures ac mansuetæ, inque serpentum genus solum immaniter sæviunt. Harum igitur ope Mosem inaccessam alioquin terram peragrasse; manum cum Æthiopibus conseruisse, qui quamdam insulam incolerent aditu perdifficilem propterea quod amnibus undique circumfluentibus clauderetur. Tum Tharbidem regis Æthiopum filiam, quæ Mosem naviter admodum præliantem cerneret, vehementi ejus amore captam esse, famulosque sibi fidissimos ad ipsum indicandæ animi sui affectionis causa misisse; simul conjugii mentione facta urbis proditionem esse pollicitam. Illis ejus postulatis Mosem adnuisse; nuptias fuisse celebratas, Æthiopes interfectos, Ægyptios in solum patrium reductos. Ab eo tempore fuisse Mosem expositum invidiæ, formidantibus Ægyptiis ne aliquando etiam adversus se novas res moliretur. Iis animadversis subtraxisse se Mosem, et cognito vias itineraque passim obsideri a custodibus, per solitudinem instituta fuga saluti suæ consuluisse. Hinc ad puteum pervenisse, ubi filiæ Ragueli paternum pecus adaquabant. Mox relata Raguelo fuisse quæ Moses fecisset, quis esset, quo pacto filiabus ipsius sine cunctatione succurrisset. **150** His illum rebus permotum Mosem sibi generum ascivisse. Talibus affectum Mosem beneficiis ab Jothoro (id enim Ragnelo cognomentum fuisse) cum eo victitasse ac soceri pecus pavisse. Cumque illud juxta Sinæum montem circumduceret, Deum ab eo

Digitized by Google

conspectum fuisse, qui eum ex medio rubo arcessaret. Secundum hæc Mosem ablegatum ad Pharaonem a Deo, qui ei polliceretur se semper ipsi adfuturum; utque promisso fides fieret, baculum ejus in draconem commutatum fuisse. Tum Mosem intrepide semet apud Pharaonem gerentem virgam suam humi projecisse ac in serpentem convertisse. Illam vero virgas Ægyptiorum, quæ esse dracones viderentur, obeuntem devorasse. Hujusmodi sane Josephi de his rebus gestis exstat narratio. Cæterum divinus ille vir Gregorius Nyssensis ait propterea Deum in rubo quidem conspectum virgam in serpentem mutasse, coram Pharaone vero in draconem, ut ipsa magnitudine formidinem hominibus incuteret. Est autem perspicuum prodigium istuc reapse factum esse, cum magorum prodigia nil nisi meræ forent præstigiæ, quæ oculos præstringerent. Idcirco imaginaria isthæc species a veritate in nihilum redigebatur. Neque tamen hoc modo parere Pharao voluit, sed magis etiam furens Hebræos gravius urget. Quapropter subsecuta flagella pœnæque Dei sunt, et inter alias quibus est affectus, etiam hujusmodi quamdam exstitisse Josephus tradit. Infinita pediculorum multitudo apud Ægyptios proveniebat, ex interioribus eorum partibus scaturiens, a quibus excarnificati misere peribant, nec vel lavacris vel pharmacorum inunctionibus pediculos perdere poterant. Hoc modo rem Josephus narrat.

A δὲ μᾶλλον, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπὶ πλέον ἐπιτίθεται. Ὅθεν καὶ μαστίζει αὐτὸν ὁ Θεός. Ταῖς δὲ ἐπενεχθείσαις κατ' αὐτοῦ μάστιξι καὶ τοιαύτην λέγει προσεῖναι μάστιγα· φθειρῶν γὰρ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐξήνθησεν ἄπειρόν τι πλῆθος ἔνδοθεν ἀναδιδομένων, ὑφ' ὧν ἐκεῖνοι κακῶς ἀπώλοντο, μήτε λουτροῖς μήτε χρίσεσι φαρμάκων διαφθεῖραι τὸ γένος αὐτῶν δυνάμενοι. Καὶ οὕτω μὲν ὁ Ἰώσηπος.

De decem plagis.

151 Te autem, dilecte fili, scire volo plagas illas, quibus Pharaonem afflixit Deus, persuaderi sibi non ferentem ut populum Israelicum dimitteret, numero decem fuisse, quemadmodum in libro qui est de Israelitarum ex Ægypto profectione perscriptum legimus. Nimirum decem plagæ propter hujusce numeri perfectionem, eos divexarunt qui perfecte deliquerant. Princeps omnium erat aquarum in sanguinem per Ægyptum universam commutatio. Quamobrem istuc factum? Cur per aquas Deus eos primo loco punit? Quod aquam eximie colerent, quam esse principium ortus rerum universarum existimabant. Propterea tum magna hominum multitudo perlit. Quippe totos septem dies hæc omnium aquarum in sanguinem commutatio duravit, Aarone per baculum suum, ut præceptum ei divinitus fuerat, hoc prodigium efficiente. Neque vero specie tenus aquas tum rubuisse, sed gustum quoque illarum prorsus immutatum esse, aquis ipsis in rem aliam conversis, colligi vel inde perspicue potest, quod pisces exstinguebantur. Sic enim perscriptum sacris in Litteris legimus: « Et emortuis fluminis piscibus tantus exstitit fœtor fluminis, ut Ægyptii de ejus aqua bibere non possent, totaque adeo Ægyptus hoc ipso sanguine redundabat [81]. »

B

Περὶ τῶν δέκα πληγῶν.

Αἱ πληγαὶ δέ, ἀγαπητέ, ἃς ὁ Θεὸς ἐπήνεγκε τῷ Φαραὼ μὴ πειθομένῳ τὸν λαὸν ἀπολῦσαι, δέκα τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ γεγραμμένον εἰσί· δέκα καὶ γὰρ κολάζει πληγαῖς διά γε τὸν τέλειον ἀριθμὸν τοὺς ἡμαρτηκότας τὰ τέλεια. Καὶ πρώτη μὲν ἡ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ πάντων ὑδάτων εἰς αἷμα μεταβολή. Διὰ τί δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν ἐξ ὑδάτων αὐτοὺς τὰ πρῶτα κολάζει ὁ Θεός; Διότι τὸ ὕδωρ διαφερόντως ἐτίμων, ἀρχὴν τοῦτο τῆς τῶν ὅλων γενέσεως εἶναι οἰόμενοι. Ἔνθεν τοι καὶ πολλοὶ τηνικαῦτα τῶν ἀνθρώπων ἐφθάρησαν· ἐπὶ γὰρ ἑπτὰ ἡμέρας ἡ πάντων τῶν ὑδάτων ἐξαιμάτωσις ἐπεκράτησε, τοῦ Ἀαρὼν διὰ τῆς βακτηρίας, καθὼς ἐλάλησε Κύριος, τὸ τέρας τοῦτο τελέσαντος. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐρυθρὰ τὰ ὕδατα γέγονεν, ἀλλὰ καὶ ἡ γεῦσις αὐτῶν μετεβλήθη καὶ ἄλλη ἐξ ἄλλης ἐγένετο, ἡ τῶν ἰχθύων τελευτὴ τοῦτο δεδήλωκε· « Καὶ οἱ ἰχθύες » γάρ φησιν « οἱ ἐν τῷ ποταμῷ ἐτελεύτησαν, καὶ ἐπώζεσεν ὁ ποταμός, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι πιεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἦν τὸ αἷμα ἐν πάσῃ γῇ Αἰγύπτου. »

C

Altera plaga fuit ranarum ex aquis scaturientium illuvies. Sic enim est sacris in Litteris: « Aaro manum suam protendit in aquas Ægypti, quo facto tot exstitere ranæ ut eis Ægypti solum coopertum sit. Simul Ægyptiorum domos illæ ingrediebantur [82]. » Idem veneficiis suis imitati sunt exeantores Ægyptiorum, quemadmodum et antea fecerant, aquam in sanguinem mutando. Sed tamen necesse habuit Pharao, supplex ut Mosem oraret, quo ranarum a se depellendarum causa Deum deprecaretur. Quantam enim mali esse putas aquis effusas ranas ac passim per terram sparsas? nihil profecto venenosis a reptilibus differunt. Im-

Δευτέρα πληγὴ ἡ ἐξ ὑδάτων τῶν βατράχων ἀνάδοσις. « Καὶ ἐξέτεινε, » γάρ φησιν, « ὁ Ἀαρὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὰ ὕδατα Αἰγύπτου, καὶ ἀνήγαγε τοὺς βατράχους, καὶ ἐκάλυψε τὴν γῆν Αἰγύπτου, καὶ εἰσήρχοντο εἰς τοὺς οἴκους αὐτῶν καὶ εἰς τὰ ταμεῖα αὐτῶν. » Ὡσαύτως καὶ οἱ ἐπαοιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐποίησαν ταῖς φαρμακείαις αὐτῶν, καθὰ δὴ καὶ ἐπὶ τῇ ἐξαιματώσει τοῦ ὕδατος. Ἀλλ' ἱκέτευε Φαραὼ τὸν Μωσέα δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ δοῦναι αὐτῷ τῶν βατράχων ἀπαλλαγήν· οἷον γὰρ κακὸν οἱ βάτραχοι τῶν ὑδάτων ἀποξενωθέντες καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀποχερσωθέντες, ἑρπετῶν ἰοβόλων κατ' οὐδὲν διαφέρουσι. Γίνεται ταῦτα, δέεται τοῦ

D

[81] Exod. VII, 21. [82] Exod. VIII, 6.

Digitized by Google

Θεοῦ ὁ Μωϋσῆς, καὶ τελευτῶσιν αὐτίκα οἱ βάτραχοι, Α κἂν ὁ Φαραὼ θεασάμενος ὅτι γέγονεν ἀνάψυξις, ἀπειθείᾳ τῇ προτέρᾳ ἐνέμεινε.

petrat postulata Pharao; Deum obsecrante Mose continuo ranæ exspirant. Nihilominus Pharao, cum tanto e malo se respirasse cerneret, in obfirmatione animi pristina perstitit.

Τρίτη πληγὴ ἡ ἀπὸ τοῦ χοὸς τῶν σκνιπῶν ἀνάδοσις. « Ἐξέτεινε » γάρ φησιν « Ἀαρὼν τῇ χειρὶ τὴν ῥάβδον, καθὼς ἐλάλησε Κύριος, καὶ ἐπάταξε τὸ χῶμα τῆς γῆς, καὶ ἐγένοντο οἱ σκνῖπες ἔν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς τετράποσι. » Γίνωσκε δὲ ὅτι τὸ ζῶον οἱ σκνῖπες, εἰ καὶ βραχύτατόν ἐστιν, ἀλλ' ὅμως ἀργαλεώτατον· οὐ μόνον γὰρ λυμαίνεται τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματος τοῖς ἀφανέσι δήγμασι κνησμοὺς ἐμποιοῦν ἀηδεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐντὸς βιάζεται διά γε μυκτήρων καὶ ὤτων. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ κόρας βλάπτει ὀφθαλμῶν εἰσπετόμενον. Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἐπαοιδοὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐποίησαν τοῦ ἐξαγαγεῖν τὸν σκνῖπα, καὶ οὐκ ἠδύναντο. Εἶπον οὖν τῷ Φαραὼ ὅτι δάκτυλος Θεοῦ ἐστι τοῦτο. Β

Tertia plaga fuit culicum e pulvere natorum productio. Sic enim perscriptum legimus: « Aaro manu virgam suam de mandato Domini protendit, ac terræ pulverem percussit, qua percussione culices tum in hominibus tum quadrupedibus exstiterunt [83]. » Atque hic discito animalculum illud, quod culices appellamus, tametsi vel minimum sit, nihilo tamen minus longe nobis esse molestissimum. Non enim tantum cutis superficiem stringit atque lædit, obscuris morsibus graves molestosque pruritus efficiens: verum etiam per nares et aures ad interiora vi penetrare nititur, ac præterea pupulis oculorum, **152** in eos involando, detrimentum affert. Deinde hic etiam Ægyptiorum excantores consimile quiddam moliri nitebantur, ut culices producerent, sed irrito conatu. Quamobrem Pharaoni confessi sunt hæc Dei digito effecta esse.

Τετάρτη πληγὴ ἡ διὰ τῆς κυνομυίας. « Καθὼς » γάρ φησιν « ἐποίησε Κύριος, παρεγένετο ἡ κυνόμυια πλῆθος εἰς τοὺς οἴκους Φαραὼ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν Αἰγύπτου. Καὶ ἐξωλοθρεύθη ἡ γῆ ἀπὸ τῆς κυνομυίας ὀδυνηρῶς. » Καὶ γὰρ ἐμφύεται διὰ τοῦ δήγματος τουτὶ τὸ ζῶον τοῖς σώμασι. Κυνόμυιαν δὲ ἀκούων τὸ αὐθαδες νόει τοῦ ζώου· καθάπερ γὰρ βέλος εἰσπετομένη, τῶν Αἰγυπτίων καὶ μόνων κατεπεμβαίνουσα ἦν. Καὶ τοῦτο δηλοῦσα ἡ Γραφὴ κατὰ λέξιν οὕτω φησί· « Καὶ παραδοξάσομαι τὴν γῆν Γεσὲμ, C ἐφ' ἧς ὁ λαός μου ἐπ' αὐτῆς, ἐφ' ᾗ οὐκ ἔστιν ἐκεῖ ἡ κυνόμυια, ἵνα ἴδῃς ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου πάσης τῆς γῆς. Καὶ διαστελῶ ἀναμέσον τοῦ ἐμοῦ λαοῦ καὶ ἀναμέσον τοῦ σοῦ λαοῦ. » Δέεται οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Μωσῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ περιεῖλε τὴν κυνόμυιαν ἀπὸ τοῦ Φαραὼ, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐξαποστεῖλαι αὐτούς.

Quarta plaga Deus Ægyptios per muscas, quas caninas appellant, vexavit. Nam, ut sacris est in Litteris, efficiente Deo tanta muscarum vis atque multitudo in Pharaonis ædes et totam Ægyptum est immissa, ut ab eis universa regio devastaretur. Nimirum non sine dolore animal hoc in corpora morsu penetrat; cumque caninas appellari muscas audis, hoc ipsum ad impudentiam et ferocitatem animalis referto, quod involans in morem teli solos in Ægyptios irruebat. Hoc indicare Litteræ sacræ volentes his ipsis verbis usæ sunt: « Gesemam vero, qua in terra populus meus degit, præter opinionem hominum immunem faciam, ut in ea nullæ sint muscæ; quo scilicet intelligas me Dominum Deum esse in terris, qui discrimen inter meum tuumque populum ponam [84]. » Secundum hæc iterum Moses Deum deprecatur, qui muscas illas caninas a Pharaone populoque ipsius abegit ita ut ne una quidem reliqua foret; sed Pharao tum quoque suum pertinaciter obduravit animum, nec populum dimittere voluit.

Πέμπτη πληγὴ ἡ τῶν τετραπόδων φθορά. « Ἰδοὺ » γάρ φησι πρὸς Φαραὼ ὁ Μωσῆς, « ὅτι χεὶρ Κυρίου ἔσται ἐν πᾶσι τοῖς κτήνεσί σου, καὶ θάνατος μέγας σφόδρα. Καὶ ἐποίησε Κύριος τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἐτελεύτησαν πάντα τὰ κτήνη τῶν Αἰγυπτίων, ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐτελεύτησεν οὐδὲ ἕν. » Ἐβαρύνθη οὖν ἡ καρδία Φαραὼ, καὶ οὐκ ἀπέστειλε τὸν λαόν. D

Itaque secuta est plaga quinta, videlicet jumentorum et pecorum omnium lues. Sic enim sacræ Litteræ narrant: « Dixit Pharaoni Moses, En manum suam Dominus in omnia tua jumenta sic immittet, ut ingens subsecutura sit lues. Fecitque Dominus, quod minatus erat, et omnis generis Ægyptiorum pecoribus mortuis, ne unum quidem jumentum ex iis quæ Israelici possidebant interiit [85]. » Nihilominus obfirmatus est Pharaonis animus, nec abeundi potestatem populo fecit.

Ἕκτη πληγὴ ἡ τῶν φλυκτίδων ἐπίθεσις, καθά φησιν· « Ἐλάλησε Κύριος καὶ ἔλαβε Μωσῆς τὴν αἰθάλην τῆς καμίνου ἐναντίον Φαραὼ, καὶ ἔπασεν αὐτὴν εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐγένετο ἕλκη, φλυκτίδες ἀναζέουσαι ἔν τε τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐν τοῖς τετράποσι, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ φαρμακοὶ στῆναι ἐναντίον Μωσεῖ διὰ τὰ ἕλκη. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωσῆν· Ὄρθρισον τὸ πρωΐ, καὶ εἰπὲ πρὸς Φαραώ· Εἰ μὴ

Quamobrem plagam Deus sextam immisit, quæ pustularum erat exulceratio, sicut auctor historiæ sacræ narrat. « Quemadmodum, inquit [86], Dominus præceperat, sumpsit Moses favillam de calçaria, spectante Pharaone, atque illam in aera sparsit. Tum ulcera pustulæque ferventes exstitere tam in hominibus quam cæteris quadrupedibus, adeo ut ipsi etiam venefici amplius propter ulcera consistere

[83] Exod. VIII, 10. [84] ibid. 12. [85] Exod. IX, 3. [86] ibid. 11.

Digitized by Google

coram Mose non possent. Secundum hæc Deus hoc modo Mosem compellavit: Cras summo mane sic Pharaonem alloquere: Ni populum meum dimiseris, exserta manu mea te percutiam populumque tuum morte multabo. Scitoque adeo te illa de causa incolumem relinqui, ut potestatem in te meam declarem meumque nomen per universum terrarum orbem celebretur. »

Septima plaga fuit immissio grandinis et **153** ignis. Nam grandine prius per universum Ægypti solum delapsa etiam ignis undique discurrit. Grando ipsa nihil non eorum prostravit quæ in terra erant, tum homines tum jumenta. Non tamen in Gesemæ solo, quod incolebant Israelici, grando quidquam detrimenti dedit. Rursum vero Moses obsecrante Pharaone Deum exorat, quo facto tonitrua et grandines cessarunt. Atque hic notato non solum grandinis et ignis inusitatam ex aere delationem Ægyptiis terrori fuisse, sed etiam ipsius insolentiam rei. Nam hiemem Ægyptus nullam experitur, idque propterea quod a zona quam torridam vocant prope absit. Nimirum ardore illinc occulte promanante, vicinæ in orbem regiones universæ leniori cœlo fruuntur.

Octava deinceps plaga vexavit Ægyptios, quæ locustarum erat immissio [87]. Nam Mose baculum in aera protendente, Dominus australem ventum adduxit die toto totaque nocte, qui locustas sublatas in universum Ægyptiorum solum dispersit. Quo factum ut Pharao se in Deum deliquisse fateretur. Itaque Moses iterum deprecatur ad Deum, ac ventum educit e mari, cunctasque locustas in mare Rubrum abjectas demersit. De hisce locustis Davides in hæc verba meminit: « Ipso jubente locustæ venerunt et bruchi exstiterunt innumerabiles [88]. » Vocamus autem bruches recens natas et alarum adhuc expertes locustas.

Nonam plagam Deus per tenebras tactiles inflixit. Quippe manum suam Mose cœlum versus porrigente mox tenebræ, caligo tempestasque tanta per Ægyptum universam exstitit, ac toto quidem triduo, ut neque fratrem suum quisquam illo triduo cerneret neque de lecto sue surgeret. Interim omnes Israelici lucem suis in sedibus habebant. Quia enim Ægyptii rerum opifice relicto creatis religiose serviebant, idcirco Deus ipsos æquissimo jure per ipsa creata castigavit. Nam propter eam ipsam causam cæteris mundi partibus luce fruentibus Ægyptus sola tactilibus erat involuta contectaque tenebris, et quidem tantis ut cum Ægyptius aliquis rei necessariæ curandæ causa exire conabatur, multum palpando januam reperire non posset.

Subsecuta demum est plaga decima, nimirum primigenorum cædes, postrema quidem omnium calamitas, quod temporis attinet seriem, verum declaratæ in ea potestatis divinæ miserique respectu, quemadmodum et Davides ait [89], facile princeps omnium ipsæque veluti primitiæ. Nam nocte

[87] Exod. x, 12. [88] Psal. civ, 34. [89] ibid. 36.

A ἐξαποστείλῃς τὸν λαόν μου, ἀποστείλας τὴν χεῖρά μου πατάξω σε καὶ τὸν λαόν σου θανατώσω. Καὶ ἕνεκεν τούτου διετηρήθης, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελθῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. »

Ἑβδόμη πληγὴ ἡ διὰ χαλάζης καὶ πυρός. « Ἔβρεξε γὰρ ὁ Κύριος χάλαζαν ἐπὶ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου, καὶ διέτρεχε τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπάταξε δὲ ἡ χάλαζα πάντα ὅσα ἦν ἐν τῷ πεδίῳ, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους. Πλὴν ἐν γῇ Γεσὲμ, οὗ ἦσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἐγένετο ἡ χάλαζα. » Δέεται οὖν καὶ αὖθις ὁ Μωσῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν λόγον Φαραὼ, καὶ ἐπαύσαντο αἱ φωναὶ καὶ ἡ χάλαζα. Γίνωσκε δὲ ὅτι τοὺς Αἰγυπτίους οὐ μόνον ἡ ἐξαίσιος φορὰ χαλάζης τε B ἅμα καὶ πυρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ πράγματος κατέπληττεν ὄηθες· οὐδὲ γὰρ τὴν χειμερίνην ὥραν ἡ Αἴγυπτος παραδέχεται διά γε τὸ μὴ πόρρω τῆς κεκαυμένης εἶναι ζώνης· τοῦ γὰρ πυρώδους ἐκεῖθεν ῥέοντος ἀφανῶς τὰ κύκλῳ πάντα λελαίνεσθαι πέφυκεν.

Ὀγδόη πληγὴ ἡ διὰ τῶν ἀκρίδων. Ἐπῆρε γὰρ ὁ Μωσῆς τὴν ῥάβδον εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ Κύριος ἐπήγαγεν ἄνεμον νότον ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀκρίδα, καὶ ἀνήγαγεν αὐτὴν ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν Αἰγύπτου. Ἐφ' ᾧ καὶ, Ἡμάρτηκα, ἔλεγε τῷ Θεῷ ὁ Φαραώ. Δέεται οὖν αὖθις ὁ Μωσῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξάγει ἄνεμον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ πᾶσαν τὴν ἀκρίδα εἰς τὴν Ἐρυθρὰν ἐνέβαλε C θάλασσαν. Περὶ δὲ αὐτῆς καὶ Δαβὶδ οὕτω φησίν· « Εἶπε, καὶ ἦλθεν ἀκρὶς καὶ βροῦχος οὗ οὐκ ἦν ἀριθμός. » Βροῦχος δέ ἐστιν ἡ νεογενὴς καὶ ἄπτερος ἀκρὶ

Ἐννάτη πληγὴ ἡ διὰ τοῦ ψηλαφητοῦ σκότους. « Ἐξέτεινε γὰρ Μωσῆς τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐγένετο σκότος καὶ γνόφος καὶ θύελλα ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν Αἰγύπτου τρεῖς ἡμέρας. Οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐξανέστη οὐδεὶς ἐκ τῆς κοίτης αὐτοῦ τρεῖς ἡμέρας· πᾶσι δὲ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἦν φῶς ἐν πᾶσιν οἷς κατεγίνοντο. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀφέντες τὸν κτίστην τοῖς κτίσμασιν ἐλάτρευον, διὰ τῶν κτισμάτων αὐτοὺς καὶ μάλα δικαίως ἐπαίδευε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τῶν ἄλλων D μερῶν καταλαμπομένων ἡ Αἴγυπτος μόνη τῷ ψηλαφητῷ περιεστοιχίζετο σκότει. Καὶ γὰρ πρὸς ἀναγκαίαν ἔξοδον Αἰγύπτιος ἐδιάζετο, τὴν θύραν, καὶ πολλὰ ψηλαφῶν, εὑρεῖν οὐκ ἐδύνατο.

Δεκάτη πληγὴ ὁ τῶν πρωτοτόκων θάνατος. Τελευταία μὲν ἡ τοιαύτη πληγὴ, τῇ δυνάμει δὲ καὶ τῷ πόνῳ, καθά φησι καὶ Δαβὶδ, ἀπαρχὴ καὶ πρώτη πασῶν. Περὶ γὰρ μέσας νύκτας καὶ ἄνευ νόσου ἀνῃροῦντο τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἐγειρόμενοι δὲ τὸ πρωΐ, καὶ τὰ φίλτατα νεκρὰ ὁρῶντες, καὶ μηκέτι κατέχε-

Digitized by Google

σθαι δυνάμενοι, τῷ Φαραὼ καταδόων, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν λαὸν ἄχων ἀπέλυσε.

Πλὴν ἐπὶ τούτοις, ἀγαπητὲ, μὴ ἀνθίστασο, μηδὲ λέγε ὅτι Εἰ ὁ Θεὸς σκληρύνει τὴν καρδίαν Φαραὼ, τίνος ἕνεκεν ἐπιμέμφεται αὐτῷ σκληρυνομένῳ; Γίνωσκε γὰρ ὅτι ἡ ἀνοχὴ τῶν μαστίγων αἰτία τῆς πωρώσεως αὐτῷ γέγονεν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Οὐδὲ γὰρ εἶκουσαν τὴν ἐκείνου καρδίαν λαβὼν καὶ πειθομένην αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι, πρὸς τὸ σκληρὸν καὶ ἀπειθὲς μετεπλάσατο. Τῇ μακροθυμίᾳ λοιπὸν ἐπὶ πλέον ἐποίει ταύτην σκληρύνεσθαι. Ὅρα γὰρ ὡς ἐπειδὰν ἐπῆγεν ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς, ἀπολύειν τὸν λαὸν ἐπηγγέλλετο, ἡνίκα δὲ ἦφιει τῶν βασάνων αὐτὸν, ἐσκληρύνετο. Ὁ δὴ καὶ ἡ Γραφὴ σημαίνουσα ἔλεγεν· « Ἰδὼν δὲ Φαραὼ ὅτι Γέγονεν ἀνάψυξις, ἐβάρυνε τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ λέγοντος ἄκουσον τοῦ Θεοῦ ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελθῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Μὴ λέγε διαπορούμενος, Ἵνα γνωρίζῃς τὴν δύναμίν σου, κολάζεις ἄνθρωπον; Ἄφες αὐτὰ, καὶ πρόσχες τῷδε τῷ ὑποδείγματι. Ἡ ἰατρικὴ τέχνη ὠφέλιμόν τι ποιῆσαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει σπουδάζουσα ζῶντας ἀνθρώπους ἀνέτεμεν. Ἀλλ' ἦν μὲν καὶ τοῦτο ἄδικον, τὸ διὰ τὴν ἑτέρων σωτηρίαν ζῶντας ἄλλους θύεσθαι. Τί οὖν ἐποίουν οἱ ἀρχαῖοι; Τὸν κατακριθέντα θανάτῳ ὑποπεσεῖν διὰ λῃστείαν ἢ φαρμακείαν, τοῦτον λαμβάνοντες ἀνέτεμνον ζῶντα, οὔτε ἀδικοῦντες τὸν κολαζόμενον καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει βοήθειαν ἐφευρίσκοντες. Ἀνέτεμνον οὖν ἐκεῖνον ζῶντα, ἵνα ἔτι σπαιρόντων τῶν σπλάγχνων καταμάθωσι τὴν ἐνέργειαν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ ἀριστοτέχνης Θεὸς διὰ τοῦ ἀνιάτως ἡμαρτηκότος Φαραὼ σημεῖα μεγάλα δείκνυσι, τὸν μὲν ἄξιον τιμωρίας κολάζων, τοὺς δὲ μετὰ ταῦτα γενομένους ἄριστα θεραπεύων, σωτηρίας ὑπόθεσιν τὴν ἐκείνου τιμωρίαν αὐτοῖς παρεχόμενος. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Cæterum nolo te, dilecte fili, hac in narratione mihi refragrando adversari, nec hujusmodi quiddam objicere: Si Deus animum Pharaonis obstinatum reddidit, quamobrem pertinaciter et obfirmato animo sibi reluctanti irascitur? Nimirum scire debes afflictionum tolerantiam fuisse causam unicam, sicuti magnus ille Basilius loquitur, quamobrem Pharao tantopere suum animum obduraret. Deus enim, qui animum ejus haud cedentem suisque mandatis obtemperantem accepisset, nequaquam illum ad duritiem pertinaciamque finxit. De quo consequi necesse est Dei tolerantia factum fuisse ut magis animus ipsius obfirmaretur. Nam vide mihi, obsecro, quo pacto res gesta fuerit. Quoties hominem calamitatibus et plagis afficeret, dimissurum ille se populum pollicebatur. At ubi e diverso finem affligendi faciebat, obstinatior evadebat. Hoc indicare volentes Litteræ sacræ verbis hujusmodi sunt usæ: « Cum Pharao se tanto e malo respirasse cerneret, in obfirmatione animi pristina perstitit, nec Aaroni Mosique paruit. » Quin etiam cum Deum ipsum dicentem audis: « Excitavi te illam ipsam ob causam, ut potestatem in te meam declarem per universum orbem terrarum, » noli animo ancipiti ac dubitante dicere: Itane propterea punis hominem, ut potestatem tuam testatam facias? Omitte istæc verba, et huic exemplo animum adverte. Ars medica nonnihil hominum naturæ utilitatis afferre magno studio volens vivos homines secare instituit. Verum enimvero periniquum et inhumanum erat aliorum salutis causa vivos alios mactari. Quid igitur homines illi prisci tandem fecerunt? Nimirum sumptis iis qui vel alios deprædati fuissent vel venena sustulissent, ac propterea condemnati ad mortem essent, vivos secabant. Hoc modo fiebat ut neque puniendo homini facerent injuriam et naturæ mortalium aliquid adjumenti reperirent. Itaque vivum aliquem talem secabant, ut visceribus adhuc motum suum retinentibus eorum effectiones cognoscerent. Eodem pacto Deus artifex ille præstantissimus in Pharaone insanabiliter delinquente prodigia quædam ingentia edit, tum ut ipsum pœnas commeritum puniret, tum ut posteris optime consuleret, quibus Pharaonis supplicium origo salutis exsisteret. Et hæc quidem in hunc modum explicata sunto.

Μετὰ δὲ τὴν δεκάτην πληγὴν θύουσι τὸ πρόβατον οἱ Ἑβραῖοι καὶ οὕτω τῆς Αἰγύπτου ἐξίασι κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τῆς σελήνης. Ἐφ' ᾧ καὶ νῦν ἔτι κατὰ τὸ ἔθος οὕτω θύουσι, τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα καλοῦντες· σημαίνει δὲ *ὑπερβασίαν*. Ἀλλ' ὡς Ἰώσηπός φησι, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ὁ Θεὸς αὐτῶν ὑπερβὰς Αἰγυπτίοις ἐναπέσκηψε τὴν νόσον. Φεύγοντες δ' οὖν οἱ Ἑβραῖοι, καὶ μηδενὸς τῶν ἀπὸ τῆς γῆς εὐπορούντες διὰ τὴν ἐρημίαν πεφυραμένοις τοῖς ἀλεύροις καὶ πεπηγόσι μόνον ὑπὸ βραχείας θερμότητος τοῖς ἀπ' αὐτῶν ἄρτοις διετρέφοντο. Καὶ τούτοις ἐπὶ τριάκοντα ἡμέραις ἐχρήσαντο· πρὸς πλείονα γὰρ οὐκ ἐξήρκεσαν χρόνον αὐ-

Post decimam hanc calamitatem Ægyptiorum Israelici agnum mactant, atque ita demum excedunt Ægypto, die mensis illius decimo quarto. Unde mos inolevit ut etiam nunc agnum ita mactent, ac festum illud Pascha nuncupant, quæ vox *transitum* significat, quod nimirum, Josepho teste, Deus illo vespere transiens Israelicos cædem in Ægyptios immiserit. Hinc fugam arripientes Hebræi, cum terræ fructuum copiam nullam haberent, quod essent illa loca deserta, saltem panibus victitabant, qui de farina leviter subacta et exiguo calore percocta facti essent. Iis ad tricesimum usque diem sunt usi, non sufficientibus ad longius tem-

Digitized by Google

poris spatium farinis quas ex Ægypto secum attulerant. Hæc a Josepho sic memoriæ prodita sunt.

Magnus autem Basilius noster hujusmodi quædam de Mose adjecit. Hic ille fuit quem Deus ipse scitum ac elegantem esse prædicavit, etiam tum cum adhuc mammam sugeret; quem filia Pharaonis adoptavit, quem regio more educavit, præfectis ei sapientibus Ægyptiorum magistris, a quibus erudiretur; qui tyrannidis regnique fastum aspernatus et ad humilitatem suæ nationis hominum reversus una cum Dei populo ærumnis vexari maluit; qui ab iis ejectus in exsilium de quibus bene merebatur, in Æthiopiam pervenit, ibique a cunctis rebus aliis otiosus ac liber totis annis quadraginta contemplationi universi hujus intentus vacavit; qui annum jam octogesimum agens Deum conspexit, quatenus homini Deum intueri fas est, vel potius eo pacto quo neminì hominum videre Deum contigit, ipsius etiam Dei testimonio, qui dixit: « Si quis erit vestrum Domini vates, illi ego per visa notus fiam et in somnis cum eo loquar. At cum Mose meo non item, cui totius meæ domus fides habetur: quin eum præsens præsentem affabor, coramque me ille cernet, non per ænigmata [46]. » Secundum hæc idem Moses ad Pharaonem ablegatur, ut ex Ægypto populum educeret. In Ægyptum igitur ubi venisset, eodem uxorem quoque cum liberis transtulit. Ob hanc causam ei se angelus offert terrorem incutiens. Non enim illuc propterea mittebatur, ut istic habitaret, sed ut populum educeret. Qua re secum animadversa uxorem dimittit. Hoc omnino factum esse vel inde patet, quod Jotorum cum uxore obvium habuit, cum ex Ægypto egrederetur. Idem Pharaonem restituere Deo populum suum recusantem intolerabilibus plagis afficit.

Cur autem permisit, obsecro, Deus ut excantores eadem perficerent quæ Moses præstiterat? Nimirum ut'n endacii veritatisque discrimen patefieret. Nam et ipsi quidem virgas in serpentes convertebant, verum virga Mosis ipsorum virgas deglutiebat. Mutabant et ipsi aquam in sanguinem, **156** sed immutatam semel naturæ priori restituere non poterant. Educebant et ipsi ranas, sed ab iisdem ædes Ægyptiorum repurgare non poterant. Iisdem facultas erat Ægyptios vexandi, sed sedandi supplicii potestatem nullam habebant. Quin etiam ipsorum corpora pustulis Deus magis afflixit quam reliquorum, ut hinc manifestum fieret non solum ipsos pœnas divinitus irrogatas inhibere non potuisse, sed etiam cum cæteris eadem supplicia pertulisse. Quo factum est ut istæc prodigia magi divino digito perfici faterentur. Idcirco nemini mirum videri debebit Antichristum quoque, ubi scilicet advenerit, prodigia multa portentaque editurum; nam et hi magi, Zambres atque Jannes, virgas in serpentes commutarunt. Quin etiam Simon ille magus effecit ut statuæ ambularent. Idem in ignem prosiliens non tamen urebatur; in aera sub-

[46] Num. XII, 6.

A τοῖς ὅσα ἐκ τῆς Αἰγύπτου ἐπεφέροντο. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰωσήπου τοιαῦτα.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος καὶ τάδε περὶ τοῦ Μωσέως φησὶν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ μαρτυρηθεὶς ἀστεῖος εἶναι παρὰ Θεῷ ἔτι ὑπομάζιος ὤν· ὃν εἰσεποιήσατο μὲν ἡ θυγάτηρ Φαραώ, ἐξέθρεψε δὲ βασιλικῶς, τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων διδασκάλους αὐτῷ τῆς παιδεύσεως ἐπιστήσασα· ὃς τὸν ὄγκον τῆς τυραννίδος μισήσας, καὶ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῶν ὁμοφύλων ἀναδραμὼν, εἵλετο συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· ὁ φυγαδευθεὶς παρὰ τῶν εὐεργετηθέντων, κἀντεῦθεν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν καταλαβὼν, κἀκεῖ πᾶσαν σχολὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἄγων καὶ ἐν τεσσαράκοντα ὅλοις ἔτεσι τῇ θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀποσχολάσας· ὃς ὀγδοηκοστὸν ἤδη γεγονὼς ἔτος εἶδε τὸν Θεὸν ὡς ἀνθρώπῳ ἰδεῖν B δυνατὸν, μᾶλλον δὲ ὡς οὐδεὶς τῶν ἄλλων ὑπῆρξε κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι « Ἐὰν γένηται προφήτης ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, ἐν ὁράματι αὐτῷ γνωσθήσομαι καὶ ἐν ὕπνῳ λαλήσω αὐτῷ, οὐχ οὕτως ὡς ὁ θεράπων μου Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ μου πιστός ἐστι, στόμα κατὰ στόμα λαλήσω αὐτῷ, ἐν εἴδει καὶ δι' αἰνιγμάτων. » Καὶ μετὰ ταῦτα πρὸς Φαραὼ ἀποστέλλεται χάριν τοῦ ἐκεῖθεν ἐξαγαγεῖν τὸν λαόν. Παραγενόμενος οὖν εἰς Αἴγυπτον ἔλαβε τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδία αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθε. Διὸ καὶ ἄγγελος φαίνεται φοβῶν αὐτόν· οὐ γὰρ οἰκῆσαι ἐκεῖ ἐπέμπετο, ἀλλ' ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραήλ. Ὅπερ καὶ αὐτὸς συνιδὼν ἀφίησι τὴν γυναῖκα. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ Ἰοθὸρ μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ὑπαντῆσαι αὐτῷ ἐξερχο- C μένῳ. Τὸν μέντοι Φαραὼ μὴ πειθόμενον ἀποδοῦναι τὸν λαὸν ἀφορήτοις ὑποβάλλει μάστιξιν.

Καὶ τί δή ποτε συνεχώρησεν ὁ Θεὸς τοῖς φαρμακοῖς τὰ αὐτὰ δρᾶσαι τῷ Μωσεῖ; Ἵνα δειχθῇ τὸ διάφορον τοῦ τε ψεύδους καὶ τῆς ἀληθείας. Μετέβαλλον γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰς ῥάβδους εἰς ὄφεις, ἀλλ' ἡ Μωσέως ῥάβδος τὰς ἐκείνων κατέπιε. Μετέβαλλον κἀκεῖνοι τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα, ἀλλ' εἰς τὴν προτέραν φύσιν ἐπαναγαγεῖν τὸ ὕδωρ οὐκ ἴσχυσαν. Καὶ τοὺς βατράχους ἐξήγαγον, οὐ μὴν καὶ ἀπαλλάξαι αὐτῶν τὰς τῶν Αἰγυπτίων ἠδυνήθησαν οἰκίας. Καὶ εἰς μὲν τὸ παιδεύειν τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοῖς φαρμακοῖς ἐνεδί- D δοτο, εἰς τὸ παύειν τὴν τιμωρίαν οὐκέτι. Μᾶλλον δὲ τὰς φλυκτίδας καὶ τοῖς ἐκείνων ἐπήνεγκε σώμασιν, ὡς ἐντεῦθεν δῆλον ὡς οὐ μόνον ἐπέχειν οὐ δύνανται τὰς θεηλάτους ὀργὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ συντιμωροῦνται τοῖς ἄλλοις. Ὅθεν καὶ δακτύλῳ Θεοῦ τὰ σημεῖα οἱ μάγοι ἔλεγον γίνεσθαι. Μηδεὶς οὖν θαυμαζέτω, εἴπερ ἐλθὼν ὁ Ἀντίχριστος σημεῖα ποιήσει καὶ τέρατα· καὶ γὰρ οἱ μάγοι οὗτοι, ὅ τε Ζαμβρῆς καὶ Ἰαννῆς, τὰς ῥάβδους εἰς ὄφεις μετέβαλλον. Ἀλλὰ καὶ Σίμων ὁ μάγος ἀνδριάντας ἐποίει περιπατεῖν, καὶ εἰς πῦρ κυλιόμενος οὐκ ἐκαίετο, καὶ εἰς ἀέρα ἵπτατο, καὶ ἐκ λίθων ἄρτους ἐποίει, μετεμορφοῦτο, δι-πρόσωπος ἐγίνετο, εἰς χρυσὸν μετεβάλλετο, θύρας;

Digitized by Google

κεκλεισμένας αὐτομάτως ἐποίει ἀνοίγεσθαι, τὰ ἐν οἰκίᾳ σκεύη ὡς αὐτομάτως φερόμενα πρὸς ὑπηρεσίαν ἐποίει ὁρᾶσθαι, σκιὰς πολλὰς προηγεῖσθαι αὐτοῦ ἐποίει, ἅσπερ ψυχὰς τῶν τεθνεώτων εἶναι ἔφασκε. Ζητούμενός ποτε ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ φοβηθεὶς ἀπέδρα, τὴν ἑαυτοῦ μορφὴν ἑτέρῳ περιθεὶς. Εἰ δὲ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα οὗτος ἐποίει τῇ συνεργίᾳ τοῦ Σατανᾶ, καινὸν πάντως οὐδὲν εἴγε κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν ὄργανον καὶ αὐτοῦ τοῦ Σίμωνος ἐπιτηδειότερον εὑρών, αὐτὸν δηλαδὴ τὸν Ἀντίχριστον, καὶ μείζονα δι' αὐτοῦ ποιήσει σημεῖα καὶ τέρατα. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου διέξεισι, λέγων· « Οὗ ἡ παρουσία γενήσεται κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, δυνάμει πολλῇ καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους. » [41]

A volabat; ex lapidibus panes faciebat; alias atque alias in formas migrabat; facies aliquando binas habebat; in columnam convertebatur; efficiebat ut januæ clausæ sua sponte aperirentur, vasa domestica sua sponte moveri ad usus humanos viderentur, umbræ ipsum multæ præcederent, quas mortuorum esse animas aiebat. Cum aliquando a Cæsare perquireretur, terrore perculsus alteri forma sua relicta fugit. Quodsi talia tantaque hic ope Satanæ perfecit, omnino nihil novum erit etiam mundi consummationis tempore Satanam organo reperto, quod ipso quoque Simone magis sit idoneum et aptum, nimirum Antichristo, majora per ipsum prodigia portentaque perficere. Nam hoc ipsum et Apostolus de Antichristo prædicit, his verbis utens: « Adventus ejus erit eum efficacitate Satanæ conjunctus, magnamque potestatem, prodigia portentaque falsa designabit [41]. »

Ὁ μὲν οὖν Φαραὼ δέκα πληγαῖς ὑποβάλλεται. Τίνος οὖν ἕνεκα; Ὅτι τέλειος ὁ δέκατος ἀριθμός. Ὁ γοῦν τελείως ἁμαρτήσας καὶ τελείως δικαίως μαστίζεται. Μετὰ γὰρ τὸν θάνατον Ἰωσὴφ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῶν Αἰγυπτίων Φαραὼ ἕτερος ἄρχων ἀνίσταται τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ λίαν πικρὸς, Φαραὼ καὶ οὗτος καλούμενος. Καὶ γὰρ καθάπερ οἱ τῶν Ῥωμαίων βασιλεῖς Καίσαρας ἑαυτοὺς ἐπονομάζειν ἤθελον ἅτε τὴν τοῦ μεμοναρχηκότος Ἰουλίου Καίσαρος εὐκλειαν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι, οὕτω καὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἄρχοντες ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐκείνου Φαραὼ Φαραὼ καὶ οὗτοι κατονομάζεσθαι ἤθελον.

B Hunc igitur in morem Pharao decem plagis vexatur. Quamobrem istuc? Quia numerus denarius perfectus est; ideoque par erat ut qui perfecte deliquerat, etiam perfecto calamitatum numero multaretur. Quippe post Josephi mortem et Pharaonis illius qui vivo Josepho rerum potiebatur, Ægyptii principem alium nacti erant, et valde quidem acerbum, qui et ipse Pharaonis nomen usurpabat. Nam ut Romanorum imperatores sive reges sibi Cæsarum nomen arrogarunt, tanquam Julii Cæsaris, qui primus dominatum ad se unum transtulit, gloriam sibi vindicantes, sic et Ægyptiorum principes a Pharaone primo denominari Pharaones voluerunt.

(29) Ὁ μέντοι Μωσῆς μετὰ τὸ περᾶσαι τὴν Ἐρυ-

Moses autem ubi mare Rubrum trajecisset, oc-

[41] II Thess. II, 9.

(29) Ms. noster codex hæc de Decalogo repræsentat.

C

Περὶ τοῦ Δεκαλόγου πρὸς Μωσέα.

α'. Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, ὁ ἐξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας. Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σαυτῷ εἴδωλον οὔτε πᾶν ὁμοίωμα ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω. Οὐ προσκυνήσεις αὐτῷ, οὐδ' οὐ μὴ λατρεύσεις. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

β'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται παρ' αὐτῶν. Καὶ παρακάλει κληρονομῆσαι εὐχὴν πατρός σου καὶ μητρός σου, καὶ μακροχρόνιος γένῃ ἐπὶ γήρους.

γ'. Οὐ μοιχεύσεις, οὐ πορνεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐ ποιήσεις συκοφαντίαν κατὰ τοῦ πλησίον σου.

δ'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὔτε τὴν παῖδα αὐτοῦ, οὔτε τὴν παιδίσκην αὐτοῦ, οὔτε τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ, οὔτε τοὺς βόας αὐτοῦ, οὔτε τὸ ὑποζύγιον αὐτοῦ, οὐδὲ πᾶν κτῖσμα αὐτοῦ, οὐδὲ ὅσα εἰσὶ τῷ πλησίον σου.

ε'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην τοῦ Σαββάτου ἁγιάζειν αὐτήν. Ἓξ ἡμέρας ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου. Τὴν δὲ ἡμέραν τοῦ Σαββάτου οὐ ποιήσεις οὐδὲν, οὔτε σὺ, οὔτε ὁ υἱός σου, οὔτε ἡ θυγάτηρ σου, οὔτε ἡ παιδίσκη σου, οὔτε τὸ ὑποζύγιόν σου, οὔτε ὁ βοῦς σου, οὔτε ὁ προσήλυτος ὁ οἰκῶν ἐν τῷ οἴκῳ σου, οὔτε ἀργυρώνητός σου· ἀλλὰ ἀναπαύσονται πάντες ἐν τῷ οἴκῳ σου· σὺ δὲ ἀπελεύσῃ εἰς τὸ ἅγιον, καὶ μαθήσῃ τὸν νόμον καὶ τὰς ἐντολάς· καὶ εὐλογηθήσῃ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ λύτρωσιν λάβοις ἁμαρτημάτων ἐξ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος σου· καὶ ἔσῃ εὐλογημένος.

ς'. Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἄνθρωπος ὃς καταράσεται Θεὸν αὐτοῦ, ἁμαρτίαν μεγάλην λήψεται. Ὁ ἀρά μενος ἀρὰν τὸ ὄνομα Κυρίου, θανάτῳ θανατοῦται, ἢ λίθῳ λιθοβολήσει αὐτὸν πᾶσα συναγωγὴ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἐάν τε προσήλυτος, εἴτε πτωχὸς ᾖ.

ζ'. Ἀπὸ προσώπου πολιοῦ ἀναστήσῃ, καὶ τιμήσεις πρόσωπον πρεσβυτέρου, καὶ φοβηθήσῃ Κύριον τὸν Θεόν σου.

η'. Ἐὰν ἄνθρωπος πατάξῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα, θανάτῳ θανατούσθω. Οὐ γὰρ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὸ τῶν τέκνων, καὶ υἱοὶ ὑπὲρ πατέρων. Ἕκαστος τῇ οἰκείᾳ ἁμαρτίᾳ ἀποθανεῖται. Καὶ ὅστις τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα ὑβρίσει, θανατούσθω· φονεὺς γάρ ἐστιν.

θ'. Οὐ παραλήψῃ ἀκοὴν ματαίαν. Οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ ἀνόμου γενέσθαι μάρτυς δίκαιος. Οὐκ ἔσῃ μετὰ πλειόνων ἐν τῇ κακίᾳ.

ι'. Οὐκ ἐλεήσεις πένητα ἐν κρίσει. Οὐ διαστρέψεις κρίσιν πένητος ἐν κρίσει αὐτοῦ. Ἀπὸ παντὸς κρίματος ἀδίκου ἀποστήσῃ. Ἀθῷον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς, καὶ οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων. Τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοῦσιν ὀφθαλμοὺς βλεπόντων, καὶ λυμαίνεται δίκαια. Οὐ ποιήσεις ἀδικίαν ἐν κρίσει· οὐ λήψῃ πρόσωπον πτωχοῦ, οὐδ' οὐ μὴ θαυμάσεις πρόσωπον δυνάστου. Ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖς τὸν πλησίον σου. Οὐ πορεύσῃ σὺν δόλῳ ἐν τῷ ἔθνει σου, καὶ γῇ σεισθήσεται ἀφ' αἵματος τοῦ πλησίον σου.

D

Digitized by Google

cupabatur in promulganda populo lege. Quapropter Sinæum in montem ascendit. Ibi dies totos, quemadmodum Georgius memoriæ prodidit, octoginta **157** cibis abstinet. Nam bis in montem ascendit, altera scilicet vice tum cum tabulas fregisset divinitus acceptas, justa in suos iracundia doloreque percitus, qui vitulum sibi fecerant. Etenim id temporis de monte degressus, confractis tabulis, quod populum se improbe gessisse cerneret, quonam pacto cibum sumere potuit? Nimirum mox in montem rursus ascendit et Deum placavit. De quo consequi necesse est eum 80 dies a cibis abstinuisse, ut qui secunda vice montem fractis prioribus tabulis conscenderit, quod iis populum impium sceleratumque prorsus indignum judicaret. In hunc modum Georgius ratiocinatur. Ego vero nescio num res ita se habeat, quemadmodum ipse putavit. Nam si locum ipsius haberet narratio, Moses in Deuteronomio non dixisset se quadraginta diebus panem non comedisse nec aquam bibisse [62]. Bis quidem ascendit in montem et bis jejunavit: sed diei us internediis comedisse panem et aquam bibisse videtur. Quod nisi verum esset, in Deuteronomio dixisset se 80 dies jejunasse, non 40, qui numerus istic exprimitur. Atque hanc nostram sententiam Chrysostomus quoque confirmat. Nam in oratione quam in exordio et ingressu sanctæ Quadragesimæ pronuntiavit, hujusmodi quædam profert: « Ut non existimaretur Dominum opinione ac specie tenus carnem assumpsisse, quadraginta dies itidem ut Moses ac Elias jejunavit. » Quodsi de Georgii sententia Moses ad 80 dies jejunando processisset, nullo cibo diebus interjectis degustato, haudquaquam Joannes hic noster, orator vere aureus, Dominum totidem dies quot Mosem jejunasse dixisset.

Præter hæc scire debes, etiamsi quis utilitatis alicujus causa peccato se polluat, non tamen eum idcirco reum non esse. Nam et Aaro, qui vitulum populo conflavit ut eum in officio contineret, veniam simpliciter non meruit, sed Dei benignitatem expertus est, ut pœnam effugeret. Hoc ipsum indicare Moses volens inquit: « Deprecatus sum Dominum pro Aarone fratre meo, ne morte multaretur. »

Atque hic ipse Moses, qui facie sua, ceu Basilius loquitur, Deum perinde meruit intueri quemadmo-

A θρὰν φροντίζει τοῦ δοθῆναι νόμον τῷ λαῷ. Ὅθεν καὶ περὶ τὸ Σίναιον ἄνεισιν. Ὁ δὲ Γεώργιος λέγει ὅτι ὁ Μωϋσῆς ὀγδοήκοντα ἡμέρας νῆστις ἦν ἐν τῷ ὄρει. Δὶς καὶ γὰρ εἰς τὸ ὄρος ἀνέβη, ἅς πλάκας συντρίψας ἃς ἔλαβε πρότερον ἐκ Θεοῦ, ἐνδίκως κατ' ἐκείνων ὡς μοσχοποιησάντων θυμωθείς. Κατελθὼν γὰρ ἀπὸ τοῦ ὄρους, καὶ τὰς πλάκας συντρίψας διὰ τὸ τὸν λαὸν ἰδεῖν ἀνομήσαντα, πῶς ἔμελλε βρώσεως μετασχεῖν, εἰ μὴ καὶ πάλιν ἀνῆλθεν εὐθὺς καὶ τὸν Θεὸν ἐξιλεώσατο; ἐφ' ᾧ καὶ π' ἡμέρας ἐξ ἀνάγκης νηστεύει· δὶς γὰρ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, ἐπειδὴ τὰς πρώτας συνέτριψε πλάκας, ἀνάξιον κρίνας ἐκεῖνον τὸν ἀσεβῆ λαὸν καὶ παράνομον. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Γεωργίου τοιαῦτα, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τὰ τοῦ πράγματος οὕτως ἔχει καθὼς B ἐκεῖνος ὑπέλαβεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἔλεγεν ὁ Μωσῆς ὅτι Τεσσαράκοντα ἡμέρας ἄρτον οὐκ ἔφαγον καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιον. Δὶς μὲν οὖν ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, δὶς δὲ καὶ ἐνήστευσεν. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων τῶν ἡμερῶν καὶ φαγεῖν ἔοικεν ἄρτον καὶ ὕδωρ πιεῖν· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, ὀγδοήκοντα ἂν ἡμέρας ἐν τῷ Δευτερονομίῳ νηστεῦσαι ἔλεγεν, οὐ μὴν, ὡς εἴρηται, τεσσαράκοντα. Τοῦτο μὲν οὖν ἐπιδεδαιοῖ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς· ἐν γὰρ τῷ εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· « Ἵνα γὰρ μὴ νομισθῇ ὁ Κύριος ἀνειληφέναι δοκήσει τὴν σάρκα, τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπ' ἴσης τῷ Μωσῇ καὶ τῷ Ἠλίᾳ, καὶ οὐ πλέον, ἐνήστευσεν. » Εἰ γὰρ ἡμέρας π' ἔφθασε νηστεῦσαι ὁ Μωσῆς, καθά φησιν ὁ Γεώργιος, μηδ' ὁπωσοῦν τῶν τοιούτων ἡμερῶν ἀψάμενος βρώσεως, οὐκ ἂν ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐπ' ἴσης τῷ C Μωσῇ νηστεῦσαι τὸν Κύριον ἔλεγεν (30).

Ἐπὶ τούτοις εἰδέναι σε χρὴ ὡς εἰ καὶ χάριν τίνος δῆθεν συμφέροντος χρήσεταί τις τῇ ἁμαρτίᾳ, οὐδὲ οὕτως ἀνεύθυνος. Καὶ γὰρ Ἀαρὼν γλύψας τὸν μόσχον τῷ λαῷ ἐπὶ τῷ κατασχεῖν αὐτὸν, οὐ παντάπασι συγγνώμης ἄξιος ἦν· ἐφ' ᾧ καὶ θείας ἐδεήθη φιλανθρωπίας ὥστε τὴν τιμωρίαν ἐκφυγεῖν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Μωσῆς ἔλεγεν· « Ἐδεήθην τοῦ Κυρίου περὶ Ἀαρὼν τοῦ ἀδελφοῦ μου, καὶ οὐκ ἀπέθανεν. »

D

Οὗτος μὲν οὖν ὁ τῆς αὐτοπροσώπου θέας τοῦ Θεοῦ ἐξ ἴσου τοῖς ἀγγέλοις ἀξιωθείς, καθά φησιν ὁ μέγας

[62] Deut. IX, 9.

Ταῦτα καὶ ἕτερα πλείονα ἐνομοθέτησεν ὁ Θεὸς τῷ Μωσεῖ. Καὶ ἦν Μωσῆς ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ τεσσαράκοντα νυχθήμερα. Ὁ δὲ λαὸς συναχθέντες ἐθυσίασαν τὸν μόσχον, ὄνπερ τῇ χωνείᾳ ὁ χρυσὸς ἐποίησεν.

(30) Hæc reperiuntur in nostro ms. *Περὶ τοῦ Ἀμαλήκ*. Μετὰ δὲ τὰ τοιαῦτα ἦλθεν ὁ Ἀμαλὴκ ἐν χιλιάσι καὶ μυριάσι συνάψαι πόλεμον μετὰ τῶν Ἑβραίων ἀόπλων ὄντων. Ἀνῆλθε Μωσῆς ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐξέτεινε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς προσευχήν. Καὶ ὅτε ὕψου τὰς χεῖρας ὁ Μωυσῆς ἐν τῷ ὄρει, ἐτροποῦτο τὸν Ἀμαλήκ. Ὅτε δὲ ἐνάρκει καὶ ἐταπείνωσεν αὐτὰς, ἔτρεπεν ὁ Ἀμαλὴκ τοὺς Ἰουδαίους· τοῦτο οὖν προσέξαντες ὅ τε Ἀαρὼν καὶ Ὢρ, εἰσῆλθον εἰς ἐκ δεξιῶν, καὶ ἕτερος ἐξ εὐωνύμων· καὶ ἐστήριζον τὰς χεῖρας τοῦ Μωσέως εἰς ὕψος, καὶ οὕτως εἰς τέλος ὁ Ἀμαλὴκ ἀπώλετο. Καὶ ἐπληρώθη τὸ τοῦ Δαβὶδ· Ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός.

Ὅτε δὲ ἔφθασαν Ἰουδαῖοι εἰς τὴν ἔρημον Κάδδην, κατήσθιον αὐτοὺς οἱ ὄφεις, καὶ ἀπέθνησκον. Τότε καὶ τὸν χαλκοῦν ὄφιν ἐγκαρσίως εἰς ὕψος ἤλωσε· ὁ Μωσῆς, ἔστησαν οἱ δάκνοντες ὄφεις· ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐδάκνοντο ὑπὸ τῶν ὄφεων, ἀτενίζοντες εἰς τὸν χαλκοῦν ὄφιν, ἐῤῥύοντο τοῦ θανάτου.

Digitized by Google

Βασίλειος, κελεύεται διὰ τὴν ἐν τῷ ὕδατι ἀντιλογίαν ἐλθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρίμ, ὃ καὶ Ναβαῦ ἐλέγετο, καὶ ἰδεῖν τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ οὕτως ἐκεῖ τελευτῆσαι. Οὐδὲ γὰρ συγχωρεῖ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ὁ Θεὸς γενέσθαι κατάδηλον, ἵνα μὴ τὰ ὀστᾶ ἐκείνου λαβόντες οἱ τὸν μόσχον προσκυνήσαντες θεοποιήσωσιν αὐτά. Τοῦτον μέντοι τὸν θειότατον δηλαδὴ Μωσέα καὶ παρὰ θείων ἀγγέλων ἐνταφιασθῆναι ὁ μέγας φησὶν Ἐπιφάνιος. Εἰ γὰρ καὶ ἐπίστη τηνικαῦτα ὁ διάβολος, καθά φησιν Ἰούδας ἐν τῇ καθολικῇ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ζητῶν τε αὐτὸν ὡς φονέα καὶ ὡς ἀντιλογίᾳ θανόντα, ἀλλ' ἀνθίσταται ὁ ἀρχιστράτηγος Μιχαὴλ, καὶ « Ἐπιτιμήσαι σοι ὁ Κύριος, » λέγει πρὸς αὐτόν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τοῦ θήσομεν τὰ τοῦ Ἰωσήπου, ἢ πῶς αὐτὰ πιραδεξόμεθα; Ὅμως μέντοι προσθετέον τοῖς ἄνω καὶ ταῦτα δι' εἰδησιν. Παράγει γὰρ τὸν Μωσέα κατὰ τὸν τοῦ θανάτου αὐτοῦ καιρὸν καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα πρὸς τὸν λαὸν λέγοντα· « Ἄνδρες συστρατιῶται, ἐπεὶ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἤδη καὶ τῷ γήρᾳ, χρόνων ρκ' καὶ ε' ἠνυσμένων, δεῖ με τοῦ ζῆν ἀπελθεῖν, ὑποτίθημι καὶ νῦν τὰ δέοντα πρὸς ὑμᾶς, ἄπειμι δ' αὐτὸς χαίρων ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις ἀγαθοῖς. » Πορευομένῳ δὲ αὐτῷ οὗ ἔμελλεν ἀφανισθῆναι, πάντες εἵποντο δεδακρυμένοι. Ἀσπαζομένου δὲ αὐτοῦ καὶ τὸν Ἐλεάζαρον καὶ Ἰησοῦν καὶ προσομιλοῦντος αὐτοῖς, ἔτι δὲ ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ Ἀβαρίμ, νέφους αἰφνίδιον ὑπὲρ αὐτοῦ στάντος ἀφανίζεται κατά τινος φάραγγος. Καὶ ὁ μὲν Ἰώσηπος ἔστιν ὅτε μυθολογῶν οὕτω φαίνεται.

dum ab angelis spectatur, propter adversationem illam quæ ad aquam acciderat, in montem Abarim, qui et Nabo dicitur, ascendere jubetur, atque istic promissam terram intuitus fato fungi. Non enim mortem ipsius palam fieri Deus voluit, ne qui vitulum submisse venerati fuerant, sumpta ipsius ossa pro divinis docerent. Eumdem virum **158** profecto divinissimum Epiphanius tradit ab angelis sepultum esse. Quanquam enim tum advolavit diabolus, ut in Epistola sua catholica Judas inquit, ipsum homicidam tanquam sibi vindicans, et qui in adversatione deliquisset, tamen princeps ille dux Michaelus ei restitit, ac verbis hujusmodi compellavit: « Increpet te Dominus [62]. » Quæ si vera statuemus esse, quo loco Josephi narrationem habebimus, vel quonam pacto illam admittemus? Libet autem et ipsa prius indicatis adjicere, quo saltem nota sint. Tradit enim Mosem sub ipsum mortis tempus hujusmodi oratione populum compellasse: « Quando, commilitones, sic Deo visum est ac senectuti, exactis jam annis ætatis centum viginti quinque, ut hac vita nunc excedam, etiam modo vos de iis admonebo quæ faciunda erunt. Ipse quidem lætus ob vestra bona migro. » Cum hæc prolocutus ad eum locum pergeret, quo loco futurum erat ut ex ipsorum conspectu abriperetur, cum lacrymis omnes sequebantur. Interea vero, dum Eleazarum et Jesum amplecteretur, ac sermones cum eis conferret in monte Abari, mox nube subito se supra ipsum demittente videri desiit, in vallem quamdam abreptus. Sic rem gestam Josephus recenset, qui sane nonnunquam fabulis consentanea litteris mandasse videtur.

Ὁ δέ γε Μωσῆς τελευτῶν ἐπιτίθησι τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ υἱὸν, καίτοι γε προμαρτυρηθέντα Πνεῦμα ἅγιον ἔχειν. Ἀφ' οὗ δὴ καὶ νόμος κεκράτηκεν ὥστε τοὺς ἀρχιερεῖς χεῖρας ἐπιτιθέναι τοῖς χειροτονουμένοις, καὶ οὕτω θείας χάριτος μεταλαμβάνειν αὐτούς· « Καὶ θήσεις, γάρ φησι, τὰς χεῖράς σου ἐπ' αὐτόν. » Τούτου δὲ τοῦ Ἰησοῦ συμμαχοῦντος τοῖς Γαβαωνίταις (ἐστράτευσαν γάρ τινες κατ' αὐτῶν ὡς δῆθεν αὐτομολησάντων τῷ Ἰησοῦ) θαῦμα περὶ τὸν ἥλιον γέγονεν ἐν τῷ μεσουρανήματι· καὶ γὰρ ἔστη τῆς πρόσω φορᾶς ἡμέρας ὁλοκλήρου διάστημα.

Cæterum Moses vivendi finem facturus Jesu Navæ filio imposuit, quanquam ei testimonium jam antea quoque tributum esset, quod Spiritum sanctum haberet. Hinc mos inolevit et obtinuit ut muneri alicui præficiendis sacerdotes manus imponant, quo facto divinæ gratiæ participes fiunt. « Impones, inquit Deus, manum tuam ipsi, et gloriam tuam in eum transferes [63]. » Cum hic Jesus opem Gabaonitis ferret, quos invaserant propterea nonnulli quod sponte sua Jesu partes secuti fuissent, miraculum in sole contigit: nam cum is medium cœli attigisset, ulterius progredi per totius diei spatium desiit.

Εἰ δὲ καὶ σὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἀπορία κατέχει διὰ τί τεσσαράκοντα ἔτη τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἐξιὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀνὰ τὴν ἔρημον ἐπλανᾶτο, ἄκουε· ἐν γὰρ τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν σαφὴς ἡ αἰτία σοι πρόκειται. Τῶν παρὰ Μωσέως ἀποσταλέντων εἰς κατασκοπὴν τῆς τῶν Χαναναίων γῆς ὑποστρεψάντων, καὶ τὸν λαὸν ἐκφοβησάντων ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ πολλὰ κατὰ Θεοῦ γογγύσαι, ἄνευ τοῦ Χάλεβ καὶ τοῦ Ἰησοῦ, εἶπεν ὁ Θεός· « Οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν γῆν ἐφ' ἣν ἐξέτεινα τὴν χεῖρά μου ἀλλ' ἢ Χάλεβ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ καὶ τὰ παιδία ἃ εἴπατε εἰς διαρπαγὴν ἔσεσθαι. Ὑμῶν δὲ τὰ κῶλα πεσεῖται ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ. Οἱ δὲ υἱοὶ ὑμῶν ἔσονται νεμόμε-

Quodsi autem scire nequis quamobrem Hebræorum natio, postquam ex Ægypto migrasset, totos annos quadraginta in solitudine oberraverit, quid dicturi simus audias. Nam in libro Numerorum causa perspicue indicata est. Quippe cum ii qui ablegati erant a Mose terram Chananæam exploratum, revertissent, ac populum tanto metu perculissent ut non parum adversus Dominum murmuraret, Chalebo et Jesu exceptis, tum ergo Deus hisce minis est usus: « Nemo ex omni vestrum numero in terram perveniet, supra quam manum meam extendi, præter Chalebum et Jesum Navæ filium, et pueros vestros, quos prædæ futuros di-

[62] Jud. 9. [63] Num. xxvii, 18.

Digitized by Google

xistis. Vestra quidem 159 membra in ista soli- A tudine cadent. Nati autem vestri degent in hac solitudine annos quadraginta, et tandiu vestrum hoc iter conficient, donec membra vestra in desertis absumantur. Quot diebus terram explorastis, qui omnino quadraginta fuerunt, per totidem annos ad totidem dies relatos culpas vestras luetis, et quid ira mea sit experiemini [66]. » Nimirum illi exploratores inter alia hoc etiam pervertendi populi causa protulerant, se familiam Enaquinorum in iis locis vidisse, qui essent homines supra modum proceri et gigantes, cum quibus ipsi collati locustæ sibi esse visi fuissent. Attulerunt id temporis secum tantæ botrum magnitudinis, ut vectibus et palis gestari eum necesse foret. Cæterum Israelicos, ob B iram divinam castigatos, tantum in solitudine temporis exegisse Cyrillus etiam verbis hisce testatur, in eo libro exstantibus quem *De spirituali cultu* inscripsit: Quia fremitu suo Deum offenderunt Israelici, quadraginta per solitudinem annis sunt obvagati. Deus enim jurejurando futurum confirmavit se in terram promissam ipsos haudquaquam introducturum. Atque hoc jusjurandum Dei Davides his verbis exposuit: « Iratus juravi non esse meam in requietem perventuros [66]. » Hujus iræ terminus tot annis definitus erat quot superius expositi sunt; atque illis elapsis omnino exstincta est. Tum deinde nati eorum Jordanem transierunt et terram promissam ingressi sunt, divina illa iracundia quadragesimum annum non excedente. Fuit hujus rei quondam illa quoque figura, quod plagas 40 acciperent qui deliquerant. Post illum enim numerum tempus liberationis succedit, quod mysticam Jordanis transitionem secum affert: nam et ipsi post annum quadragesimum Jordanem trajecerunt.

νοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, καὶ ἀνύσουσι τὴν πορείαν ὑμῶν, ἕως ἂν ἀναλωθῶσι τὰ κῶλα ὑμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν ὅσας κατεσκέψασθε τὴν γῆν, τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ γνώσεσθε τὸν θυμόν μου. » Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο εἶπον εἰς διαστροφὴν τοῦ λαοῦ· « Ἐκεῖ εἴδομεν τὴν γενεὰν τοῦ Ἐναὰκ, ἄνδρας ὑπερμήκεις, γίγαντας, ὧν ἐνώπιον ἦμεν ὡσεὶ ἀκρίδες. » Ἔφερον δὲ καὶ βότρυν ἐκεῖθεν ὑπερμήκη τοσοῦτον ὡς ἐπ' ἀναφορεῦσιν αὐτὸν βαστάζεσθαι. Ὅτι δὲ παιδευόμενος ὁ Ἰσραὴλ κατὰ θείαν ὀργὴν τοσοῦτον ἐν ἐρήμῳ διεβίβασε καιρὸν, καὶ τοῦ μεγάλου Κυρίλλου λέγοντος ἄκουε. Ἐν γὰρ τῇ *Περὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας* βίβλῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησὶν, ὅτι προσκρούσας ὁ Ἰσραὴλ τεσσαρακοστὸν ἔτος ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ἔρημον· ὅρκῳ γὰρ ὤμοσεν ὁ Θεὸς μὴ εἰσάξειν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Δαβὶδ ἔδειξεν εἰπών, ὡς Ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου. Καὶ ἦν ὄρος αὐτοῖς τῆς ὀργῆς, καθὼς ἄνωθεν εἴρηται. Παρῳχηκότος δὲ τοῦ καιροῦ λέλυται μὲν ἡ ὀργὴ, διέβησαν δὲ τὸν Ἰορδάνην οἱ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰσέβησαν εἰς τὴν γῆν, οὐχ ὑπερδραμούσης τῆς ἀγανακτήσεως τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος. Τύπος ἄρα καὶ τοῦδε σαφὴς τὸ μέχρι πληγῶν τεσσαράκοντα καταπαίεσθαί τινας· ἀφέσεως γὰρ ὁ μετὰ τοῦτο καιρὸς, διάβασιν ἡμῖν εἰσφέρων Ἰορδάνου τὴν μυστικήν. Μετὰ γὰρ τεσσαράκοντα ἔτη κἀκεῖνοι τὸν Ἰορδάνην διέβησαν.

Jesus autem hic Navæ filius Auses prius appella- C batur: verum posteaquam ab exploratione reversus fuisset, a Mose nomen ejus est immutatum. Eumdem post annos 40, quos in solitudine populus exegit, Deus in hunc modum allocutus est: «Circumcide populum cultris saxeis, atque ita Jordanem trajicito [67].» Nam Mosi potestas Jordanem transeundi facta non est, quanquam crebris ille precibus hoc exposceret. Quippe cum carminis verba populo recitasset, his verbis eum Deus compellavit: «Ascende in montem Abarim, qui Nabo mons est, e regione Hierichuntis, atque istic terram Chananæam intuitus morere, quemadmodum et Aaro frater tuus in Oro monte mortuus est. Non enim verbis meis ad aquam adversationis et rixæ fidem habuistis [68]. » Jam quod obsecrarit Deum D ut Jordanem trajiceret, ipse significavit, cum diceret: «Equidem annc 160 trajecto præclaram illam regionem, trans Jordanem sitam, intuiturus eram: verum Deus me vestra causa est aspernatus, nec preces meas exaudiit. Respondit enim in hæc verba mihi: Satis hoc esto tibi, noli tale quiddam amplius a me petere. Saltem in montem hunc ascendito, et terram oculis tuis intuere; nam Jordanem hunc non trajicies [69].» Quidnam vero cau-

Οὗτος μὲν οὖν ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς Αὐσῆς πρότερον ἐκαλεῖτο, ὑποστρέψας δὲ ἀπὸ τῆς κατασκοπῆς παρὰ τοῦ Μωσέως μετονομάζεται. Τούτῳ δὴ τῷ Ἰησοῦ μετά γε τεσσαράκοντα ἔτη ἃ διεβίβασεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, λέγει ὁ Θεός· « Καθίσας περίτεμε τὸν λαὸν μαχαίραις πετρίναις, καὶ οὕτω τὸν Ἰορδάνην διάβηθι. » Ὁ γὰρ Μωσῆς περᾶσαι οὐ συνεχωρήθη, καίτοι πολλὰ περὶ τούτου τοῦ Θεοῦ δεηθείς. Μετὰ γὰρ τὸ λαλῆσαι τὰ τῆς ᾠδῆς τῷ λαῷ, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· « Ἀνάβηθι εἰς τὸ ὄρος Ἀραβίμ. Τοῦτο ὄρος Ναβαῦ κατὰ πρόσωπον Ἰεριχώ. Καὶ ἴδε τὴν γῆν Χαναὰν, καὶ τελεύτα, ὃν τρόπον ἀπέθανεν Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ἐν Ὤρ τῷ ὄρει, διότι ἠπειθήσατε τῷ ῥήματί μου ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας. » Ὅτι δὲ ἐδέετο τοῦ Θεοῦ περᾶσαι τὸν Ἰορδάνην, « Καὶ ὑπερεῖδε Κύριος ἐμὲ ἕνεκεν ὑμῶν, καὶ οὐκ εἰσήκουσέ μου. Καὶ εἶπε Κύριος πρός με, Ἱκανούσθω σοι, μὴ προσθῇς ἔτι λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦτον. Ἀνάβαινε γὰρ εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἴδε τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅτι οὐ διαβήσῃ τὸν Ἰορδάνην τοῦτον. » Καὶ τί δήποτε διὰ μικρὰν πλημμέλειαν πόρρωθεν ἰδεῖν ὁ Μωσῆς προσετάχθη τὴν γῆν, τὸν δὲ λαὸν εἰσαγαγεῖν ἐκωλύθη; Διδάσκει ἡμᾶς ὁ Δεσπότης διὰ τούτων ὡς τοὺς ἐν ἀρετῇ τελείους τὴν ἄκραν ἀκρίβειαν ἀπαιτεῖ· « Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος, φησὶ σοφία Σολομῶν-

[66] Num. xiv, 30. [66] Psal. xciv, 11. [67] Josue v, 2. [68] Deut. xxxii, 49, 50. [69] Deut. xxxi, 2.

Digitized by Google

τος, συγγνωστός ἐστιν ἐλέους, δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται. » Ὅτι δὲ μέγα ἔδοξε τὸ τοῦ Μωσέως ἁμάρτημα, δεδήλωκεν αὐτὸς ὁ Θεὸς οὕτως εἰπών· « Ἀνάβαινε, καὶ τελεύτα, διότι ἠπειθήσατε τῷ ῥήματί μου ἐπὶ τοῦ ὕδατος τῆς ἀντιλογίας. » Πάντα ταῦτα πεποίηκεν ἡ θλῖψις. Ἐπιτιθέντες γὰρ Ἰουδαῖοι τῷ θείῳ Μωσεῖ, ὅτε ἀθυμῶν ἦν διὰ τὴν τῆς Μαριὰμ τελευτὴν, καὶ βιαζόμενοι χάριν ὕδατος, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν γέγραπται, ἠνάγκασαν τὴν ἀμφίβολον ἐκείνην προϊέναι φωνήν. Ἄφες λοιπὸν τὰ τοῦ Ἰωσήπου, ὅτι καὶ κατὰ πάντα ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς ἐναντιούμενα φαίνονται· καὶ γὰρ διὰ θείαν ὀργὴν ἐτελεύτησεν, οὐ μὴν διὰ γῆρας, ὡς ἐκεῖνός φησιν. Ὅτι δὲ τοῦ Θεοῦ ὀργισθέντος ἐπὶ τοῖς κατασκόποις ἔτη τεσσαράκοντα διέτριψεν ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ τοῦτο σαφῶς δεδήλωται. Ἡνίκα γὰρ ὁ Μωσῆς τὰ τελευταῖα τῷ λαῷ διελέγετο, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν· « Ἤλθομεν καὶ πρὶν εἰς τὸ περᾶσαι καὶ κατακληρονομῆσαι τὴν Χανανίτιδα γῆν. » Ἀλλ' οἱ διάστροφοι ἐκεῖνοι κατάσκοποι καὶ ὁ τοῦ λαοῦ γογγυσμὸς ἔτη μ' περιπλανᾶσθαι αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ πεποίηκε. Ταῦτα δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔλεγεν ἐν τῇ δευτέρᾳ ὑποστροφῇ, τῶν μὲ ἐτῶν δηλαδὴ συμπληρώσει. Πρόσεχε λοιπόν· φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι εἰ μὴ θεία ἦν ὀργὴ τῆς τῶν κατασκόπων διαστροφῆς ἕνεκεν, ἐν βραχεῖ διῆλθον τὴν ἔρημον καὶ τὸν Ἰορδάνην ἐπέρασαν ἄν.

sæ fuit quamobrem ob delictum exiguum Moses longo quidem ex intervallo terram intueri jussus est, sed eidem denegatum ne populum in eam introduceret? Nimirum per hæc docere nos Dominus voluit se ab iis qui virtute perfecti sint, extremam accurationem requirere. « Nam qui perpusillus est, inquit Sapientia Salomonis[10], ob misericordiam quodammodo veniam meretur; at valentes valide explorabuntur. » Et vero delictum Mosis ingens sibi visum fuisse Deus ipse verbis his declaravit: « Ascende ac morere, propterea quod verbis meis ad aquam jurgii fidem non habueritis. » Atque hæc omnia de quadam afflictione profecta erant. Nam cum Hebræi ad Mosem convolarent, ipso propter Mariæ sororis obitum tristi, et violenter eum urgerent ob aquæ defectum, sicut in Numerorum libro perscriptum legimus, hanc ei vocem dubitationis plenam extorserunt. Quapropter missam fac Josephi narrationem, quæ prorsus Litteris sacris adversari videtur. Moses enim propter iram divinam hoc modo mortuus est, non ob senectutis molem, quemadmodum ille tradit. Quod autem Deo propter exploratores irato populus annis quadraginta in solitudine commoratus sit, etiam in Deuteronomio perspicue indicatur. Cum enim Moses extrema oratione populum alloqueretur, inter alia verbis hujusmodi usus est: «Accessimus etiam antea trajecturi flumen, et terram Chananitidem occupaturi: sed exploratores illi perversi populique fremitus effecerunt ut annis quadraginta per solitudinem obvagaremur.» Quæ quidem verba protulit in altera reversione ad Jordanem, cum anni scilicet quadraginta jam completi essent. Atque hic, quæso, mihi animum advertito. Videtur enim futurum fuisse ut nisi divina istæc ira intercessisset ob exploratorum perversitatem orta, brevi admodum temporis spatio solitudinem peragrarent, ac Jordanem trajicerent.

Οὐκοῦν ἔτη μ' περιπατοῦντες κατὰ τὴν ἔρημον τὸ μάννα ἤσθιον, τροφὴν ἄσπαρτον καὶ ἀνήροτον. Καθ' ἑκάστην γὰρ ἔβρεχεν ἡμέραν αὐτὸ ὁ Θεὸς, ἄνευ μέντοι τοῦ Σαββάτου, διδάσκων κἀντεῦθεν αὐτοὺς μηδὲν ἐν Σαββάτῳ ποιεῖν. Ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἐν Παρασκευῇ κατερχόμενον μάννα διπλάσιον ἦν, ὡς ἔχειν αὐτοὺς καὶ τὴν ἐν Σαββάτῳ τροφήν. Εἰ δὲ ἐν δευτέρᾳ τυχὸν ἡμέρᾳ ἢ τρίτῃ λαβὼν ἐκ τοῦ μάννα ἐφύλαξέ τις, εἰς τὴν ὑστεραίαν διεφθαρμένον ἦν ἐξ ἀνάγκης τὸ τοιοῦτον ἰδεῖν. Τίνος ἕνεκεν; Ἐπειδὴ νόμου παράβασις ἦν. Διδάσκων γὰρ αὐτοὺς τῶν φροντίδων ἐλεύθερον βιοῦν, ὑπέσχετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρέχειν τὴν ἀναγκαίαν αὐτοῖς τροφήν. Ἐκεῖνοι δὲ ἀπιστήσαντες μέρος τι τοῦ συλλεγέντος εἰς τὴν ὑστεραίαν ἐφύλαξαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπώζεσεν. Ὅτι γὰρ οὐ τῆς τοῦ μάννα φύσεως ἦν τὸ πάθος, μαρτυρεῖ τὸ Σάββατον, ἐν ᾧ ἀλώβητον διετηρεῖτο τὸ χάριν αὐτοῦ κατὰ τὴν Παρασκευὴν συλλεγόμενόν τε καὶ φυλασσόμενον. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ κιβωτῷ ἐπὶ πολλαῖς διαφυλαχθὲν γενεαῖς. Τοῦτο δὲ τὸ μάννα κατά γε τὸ πρῶτ καὶ μόνον συνήγετο· ἡλίου γὰρ ἀνατείλαντος ἐτήκετο. Τοῦτο μέντοι τὸ μάννα, καθά φησιν ὁ θειότατος Νύσσης, ἐκ τῆς σοφίας Σολομῶντος τὰς ἀφορμὰς λαβὼν, μονοειδὴς ἦν, ἡ δὲ ποιότης

Cæterum dum annis 40 per solitudinem hinc inde oberrabant, manna vescebantur, cibo non sato nec per arat onem comparato. Nam in dies singulos divinitus instar pluviæ de cœlo labebatur, unico Sabbato excepto: quo ipso docebat eos nihil esse Sabbato faciundum operis. Eademque de causa quod die Sabbatum præcedente, quem **161** a præparatione Parasceven nuncupabant, manna delabebatur, duplum erat aliorum dierum respectu, quo videlicet abunde ipsis etiam Sabbato durante alimenti sufficeret. Quodsi quis autem die secundo septimanæ vel tertio acceptum manna servasset in diem alterum, non poterat deinceps aliter quam putrefactum intueri. Quamobrem istuc? Quia legis erat hæc violatio. Quippe Deus volens eos docere quid esset vita curis soluta et libera, se præbiturum eis pollicebatur in dies singulos tantum victus quantum ipsis alendis sufficeret. Huic pollicitationi cum fidem quidam non haberent nec mandato parerent, forte collecti mannæ partem aliquam in diem posterum servarunt, quæ continuo fœtuit. Et hanc nequaquam profecto mannæ naturam fuisse, colligi tum de Sabbato potest, quo quidquid ejus causa præparatorio die coactum erat incorruptum

[10] Sap. VI, 7.

Digitized by Google

manebat, tum de illo manna quod in arca multis sæculis est conservatum. Colligebatur autem matutino tempore tantum : quippe quamprimum sol ortus fuisset, liquescebat. Idem manna, quemadmodum Nyssenus antistes ille divinissimus ait, sapientiam Solomonis secutus, unius quidem erat ejusdemque formæ, qualitatem vero multiplicem habebat, uti quod cuique pro ratione cupiditatis saperet. Eodem modo panis ille qui de cœlo descendit, manna scilicet intellectile, pro affectione animi quorumlibet et ipse affectus esse solet. Idem manna quamdam esse coriandri speciem aiunt, cujus naturam in universum semini respondere perhibent, ita ut si dissecetur, nulla sit particula quæ vim suam amittat. Sic et divinum illud ac spirituale manna ubique locorum dispersum et quasi concisum minutas in partes nihilominus totum integre in integris reperitur. Quid multa proferemus? Quemadmodum illo manna cœlitus demisso Hebræorum natio admirabunda dicebat, Quid hoc est? sic et intellectili manna, pane scilicet vitæ, unigena Dei Filio, cœlitus delapso et in terris conspecto, cuncti obstupescentes aiebant: Quid hoc est? quonam pacto Dei Filius in terram descendit? qui carnem gestat? qui homo factus est? Ac de his quidem hoc modo dictum esto.

A αὐτοῦ τὸ ποικίλον εἶχεν, ἑκάστῳ προσφόρως κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐπιθυμίας ἐγγινομένη. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ ἄρτος ὁ καταβὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ νοητὸν δηλονότι μάννα, πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς ἑκάστου ψυχῆς διατίθεσθαι εἰωθε. Τοῦτο δὴ τὸ μάννα εἶδος εἶχε κορίου, οὗ τὴν φύσιν ὅλην διόλου λόγον ἔχειν σπέρματος λέγουσιν, ὥστε μηδὲ ἐν τῷ κατακόπτεσθαι ἐξαφανίζεσθαι τὴν πρὸς τὸ σπείρεσθαι δύναμιν αὐτοῦ. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὸ θεῖον μάννα καὶ πνευματικὸν πανταχοῦ σκεδαννύμενόν τε καὶ κατακερματιζόμενον ὅλον διόλου ἐν ὅλοις εὑρίσκεται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ μάννα ἐκείνου κατερχομένου ἄνωθεν τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ὑπερεκπληττόμενον ἔλεγε, Τί τοῦτό ἐστιν; οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ νοητοῦ μάννα τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, αὐτοῦ δηλαδὴ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ B καὶ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος, ὑπερεκπληττόμενοι ἔλεγον ἅπαντες, Τί τοῦτό ἐστι; πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν; πῶς σάρκα ἐφόρεσε; πῶς ἄνθρωπος γέγονε; Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Cæterum post mortem Mosis Deus Jesum allocutus est in hunc modum: «Quandoquidem meus servus Moses mortuus est, age tu, trajice Jordanem istum una cum omni hoc populo[71].» Cumque reges Amorrhæorum, qui ultra Jordanem erant, inaudivisent Dominum, qui Deus est, Jordanem fluvium exsiccasse, mentes et animi eorum contabuerunt, nec præ metu Israelicorum **162** prudenter rebus C suis consulere ullo modo poterant. Consimile quiddam scilicet eis accidit illi, quod Jacobus expertus est præ gaudio, cum profectus in Ægyptum Josephum filium aspiceret. Nimirum de lætitia quædam oritur sanguinis diffusio, de formidine vero facultatis vitalis contractio in nobis exsistit. Utroque modo fieri nonnunquam solet ut mors hoc pacto affectos necessario comitetur. Postquam Israelici flumen trajecissent, mox absque armis Jerichunte potiuntur; quo nomine factum ut eam pro anathemate ducerent, hoc est Deo consecrarent. Secundum hæc Achar ille Charmæ filius ex iis quæ Deo consecrata erant, veste quadam cum auri massa clanculum surrepta, Deum ad iram provocavit. D Quapropter Jesus Deum precatus, iræque causa cognita, lapidibus hominem universa cum domo obruit. In hac Jerichuntis obsidione primum omnium violari Sabbatum cœpit; dies enim septem oppidum cum tubis cinxerunt atque circumierunt, quo dierum numero Sabbatum quoque necessario comprehenditur. Eodem Jesu, quemadmodum et supra meminimus, contra quinque reges prælianle, sol in medio cœlo restitit nec ad occasum progressus est unius integri diei spatio. Et ceperunt Israelici bello cunctas Chananæorum ditiones et opes, Domino ipsis suppetias ferente. Chalebus quoque

Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Μωσέως τελευτὴν εἶπε πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ Θεός· « Μωσῆς ὁ θεράπων μου τετελεύτηκεν· νῦν οὖν ἀναστὰς διάβηθι τὸν Ἰορδάνην σὺ καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὗτος. » Καὶ ὡς ἤκουσαν οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων, οἳ ἦσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ὅτι ἀπεξήρανε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν, κατεστάκησαν αὐτῶν αἱ διάνοιαι, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς φρόνησις οὐδεμία ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Καὶ τοιοῦτόν τι ἐπεπόνθασιν ὁποῖον ἀπὸ χαρᾶς ὁ Ἰακὼβ, ἡνίκα κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον τὸν Ἰωσὴφ ἐθεάσατο· ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς χαρᾶς διάχυσις, ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου σύννευσις τῆς ζωογονούσης ἡμᾶς δυνάμεως γίνεται, καὶ οὕτως ἡ ἐκείνως ἔστιν ὅτε ὁ θάνατος ἐξ ἀνάγκης ἕπεται. Μετὰ δὲ τὸ περᾶσαι τηνικαῦτα χωρὶς ὅπλων τὴν Ἰεριχὼ κεκρατήκασιν· ἐφ' ᾧ καὶ ἀναθεμάτισαν αὐτὴν, τουτέστι τῷ Θεῷ ἀφιέρωσαν. Ἄχαρ λοιπὸν ὁ τοῦ Χαρμῆ ἀπὸ τῶν ἀναθεματισθέντων τῷ Κυρίῳ στολήν τινα καὶ μᾶζαν χρυσῆν ἀποσυλήσας τὸν Θεὸν εἰς ὀργὴν ἤγειρε· δεηθεὶς οὖν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Θεοῦ, καὶ μαθὼν τὸν τῆς ὀργῆς αἴτιον, λίθοις αὐτὸν πανοικὶ κατέχωσαν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ κατὰ τῆς Ἰεριχὼ πολέμῳ ἀρχὴν ἔλαβε καταλύεσθαι τὸ Σάββατον· ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας αὐτὴν μετὰ σαλπίγγων περιεκύκλωσαν, ἐν αἷς καὶ τὸ Σάββατον ἐξ ἀνάγκης συμπεριείληπται. Ἀλλὰ καὶ μετὰ πέντε βασιλέων, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, τοῦ Ἰησοῦ μαχομένου ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ· οὐ προεπορεύετο εἰς δυσμὰς ἕως εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς. Καὶ πάντα δὲ τὰ τῶν Χαναναίων ἔλαβεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν πολέμῳ, ὅτι διὰ Κυρίου ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ Χάλεβ υἱὸς Ἐφωνῆ ἐξωλόθρευσε τοὺς τρεῖς υἱοὺς Ἐνὰκ, τὸν Σουσῆ, τὸν Θολμὶ καὶ τὸν Σχιμᾶν. Γίγαντες δὲ καὶ οὗτοι εὐμήκεις ἦσαν· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν υἱοὺς τοῦ Ἐνὰκ ἐκείνους ὠνόμασαν.

[71] Josue I, 2.

Digitized by Google

Ephonæ filius tres Enaaci filios prorsus exstirpavit, nimirum Susem, Tholmeum et Schimam; qui gigantes erant supra modum proceris corporibus, qua de causa Enaaci filii sacris in Litteris appellati sunt.

Ἰστέον ὅτι πρῶτος νόμος παρ' Ἑβραίοις ἐν ἐξόδῳ γέγραπται οὗτος· Οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω. Οὐκ ἔστιν ἐνταῦθα ταυτολογία τό τε εἴδωλον καὶ τὸ ὁμοίωμα· τὸ γὰρ ὁμοίωμά τινός ἐστιν ὁμοίωμα εἴτε χερσαίου ζώου εἴτε θαλαττίου εἴτε πτηνοῦ· τὸ δὲ εἴδωλον, κατὰ τὴν Ὠριγένους ἐξήγησιν, ἀνάπλασμα διανοίας ἀνυπόστατόν ἐστιν, ὡς ὁ παρ' Αἰγυπτίοις τιμώμενος κυνοκέφαλος καὶ ὁ παρ' Ἕλλησιν Ἱπποκένταυρος (31).

A Atque hoc loco illud etiam scire debes, legem primam apud Hebræos in eo libro perscriptam esse qui est de Israelicorum ex Ægypto profectione; suntque legis hæc prima verba: « Deos alios, præter me, nullos habeto. Simulacrum tibi ne facito, nec imaginem cujusquam rei quæ exstet aut supra in cœlo aut infra in terra. » Non est hic ejusdem rei inepta iteratio: neque enim idem sonant simulacrum et imago, cum imago sit sive terrestris animalis sive marini sive volatilis, simulacrum autem de Origenis sententia et enarratione conceptum mente figmentum, quod tamen reapse non exsistat, quale quiddam erat Cynocephalus ille religiose cultus apud Ægyptios, vel Græcorum Hippocentaurus.

Μετὰ μέντοι τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν ὑπὸ κριτῶν ὁ λαὸς ἐκρίνετο. Ὧν πρῶτος Ἰούδας ὁ τὸν Ἀδωνιβεζὲκ χειρωσάμενος καὶ ἀκρωτηριάσας αὐτοῦ χεῖράς τε καὶ πόδας, βασιλέα τῶν ἀλλοφύλων ὄντα. Οἱ γὰρ Χαναναῖοι μετὰ θάνατον τοῦ Ἰησοῦ κρατῆσαι τῶν Ἰουδαίων θαρρήσαντες τῷ Ἀδωνιβεζὲκ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτρέπουσι, καὶ κατ' ἐκείνων χωροῦσιν. Ἀλλ' ἐσφάλησαν τοῦ σκοποῦ· κτείνονται γὰρ ἐξ αὐτῶν οὐκ ὀλίγοι, κρατεῖται δὲ καὶ ὁ Ἀδωνιβεζὲκ, καὶ χεῖρας καὶ πόδας ἀκρωτηριασθεὶς ἔλεγεν· Οἱ βασιλεῖς τὰ ἄκρα τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτῶν ἀποκεκομμένοι ἦσαν συλλέγοντες τὰ ὑποκάτω τῆς τραπέζης μου. Καθὼς οὖν ἐποίησα, οὕτω καὶ ἀνταπέδωκέ μοι ὁ Θεός. »

B Post Jesum Navæ filium populus a Judicibus gubernabatur, quorum primus fuit Judas, qui Adonibezecum in potestatem redegit, regem extranearum nationum, eique manuum ac pedum extremas partes amputavit. Quippe Chananæi post Jesu mortem de Judæis subigendis fiducia concepta principatum Adonibezeco detulerunt, eoque duce copiis in illos ductis sine ac instituto 163 suo exciderunt. Nam haud paucis interfectis Adonibezecus vivus captus est, extremisque pedum ac manuum partibus mutilatus, « Septuaginta, inquit, reges extremis pedum manuumque partibus truncati mea sub mensa micas collegerunt. Quemadmodum in illos ego me gessi, ita mihi divinitus est repensum [73]. »

Ἀλλὰ καὶ Βαρὰχ σὺν Δεβώρᾳ τῇ προφήτιδι διέκρινε τὸν Ἰσραὴλ ἔτη μ'. Προφῆτις δὲ ἦν ἡ Δεβώρα. Αὕτη τοὺς Ἰουδαίους ἀναχωρεῖν βουλομένους διὰ τὸ πλῆθος τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιστρατευομένων Χαναναίων καὶ κατέχει καὶ πείθει τοῖς πολεμίοις συμβαλεῖν· ὅθεν καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπέκτειναν. Χειμὼν γὰρ βαρὺς γεγονὼς τοὺς μὲν Χαναναίους τὰ μέγιστα ἔβλαπτε, τοὺς δὲ Ἰουδαίους οὐδαμοῦ. Τότε καὶ ὁ Σισάρας ἰδὼν τὴν γενομένην τροπὴν ἐκπηδᾷ τοῦ ἅρματος, καὶ πρὸς γυναῖκά τινα καταφεύγει λεγομένην Ἰαὴλ τοῦ σωθῆναι παρ' αὐτῆς. Τούτῳ δὲ τῷ Σισάρᾳ καὶ ποτὸν αἰτήσαντι γάλα δίδωσιν ἤδη διεφθορός. Καὶ ὁ πλέον τοῦ μέτρου πιὼν εἰς ὕπνον ἐτράπη βαθύν. Τότε γοῦν Ἰαὴλ φονεύει αὐτὸν, τὸν πάσσαλον τοῖς κροτάφοις ἐμπερονήσασα. Καὶ οὕτως αὐτοῖς ἡ νίκη περίεστι κατὰ τὴν τῆς Δεβώρας προφητείαν. Καλῶς οὖν ἡ Γραφὴ τὸν Σουσὴ, τὸν Θολμὲ καὶ τὸν Σχιμὲν υἱοὺς ἐκάλεσε τοῦ Ἐναὰκ, γιγαν-

C Barachus quoque cum Debora, muliere vate, judicis apud Israelicos officio functus est annos quadraginta. Mulier ea vaticinandi perita erat, cumque Judæos cerneret ob hostium Chananæorum multitudinem pedem referre velle, non solum eos in officio continuit, sed etiam persuasit ut manum cum hoste consererent; quo facto magnæ illorum copiæ sunt occisæ. Nam tempestas ingens exorta Chananæos quidem gravissime lædebat, Judæis vero nihil damni dabat. Itaque tum Sisaras suos in fugam versos conspiciens de curru exsilit, et ad feminam quamdam se fugiens confert, cui nomen esset Jaele, ut apud ipsam vitæ suæ consuleret. Tum illa Sisaræ, qui potum sibi dari postulasset, lac jam corruptum præbet; quo ille immodice D hausto gravi somno corripitur. Ibi Jaela clavo tempora ei transadigit hominemque interficit. Hoc modo victoria potiti sunt, quemadmodum Debora

[73] Judic. I, 7.

(31) Ἰστέον. . . . . Ἱπποκένταυρος. Ex V et F supplevimus. Quia vero Calvinianus interpres Leunclavius ex suæ sectæ placitis sensum auctoris nostri invertit, placet hic loci hujus interpretationem retexere atque integritati suæ juxta Glycæ orthodoxi mentem restituere: *Illud præterea scire debes legem primam Hebræis in Exodo scriptam esse in hunc modum: Non habebis Deos alios præter me. Non facies tibi idolum neque similitudinem rerum quæcunque sunt, sive in cœlo supra, sive infra in terra. » Non est hic ejusdem vocis inepta iteratio, neque enim idem sonant τό τε εἴδωλον, καὶ τὸ ὁμοίωμα: similitudo enim est cujuscunque similitudo, sive terrestris animalis, sive marini, sive volatilis. Simulacrum vero, sive idolum* (quod vulgatus interpres vertit *sculptile*), *de Origenis sententia, conceptum est menti figmentum reapse non subsistens: quemadmodum apud Ægyptios cultus olim Cynocephalus, et apud Græcos jactatus Hippocentaurus.*

Digitized by Google

vaticinata fuerat. Cæterum Litteræ sacræ Susem, Tholmeum et Schimam non abs re, ceu diximus, Enaací filios appellarunt, uti quorum corpora gigantum corporibus magnitudine paria fuerint. Nam et Josephus commemorat apud Chananæos tum reliquam gigantum fuisse nationem, qui propter corporum molem atque formam, quæ reliquorum hominum formæ non responderet, inusitatum mortalibus spectaculum erant et famam de se terribilem concitabant. Eorum nunc quoque monstrantur adhuc ossa fidem plane superantia.

A τιαῖα φέροντας σώματα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Ἰώσηπος ὑπολελεῖφθαι λέγει τοῖς Χαναναίοις τὸ τῶν γιγάντων γένος, οἳ διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις παραπλησίας ἀνθρώποις παράδοξον ἦσαν θέαμα καὶ δεινὸν ἄκουσμα. Δείκνυται δὲ καὶ νῦν ἔτι τούτων ὀστᾶ μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα.

Horum ætate, videlicet Barachi atque Deboræ, sapientissimi apud Græcos viri Prometheus et Orpheus oriundus e Thracia celebres fuerunt, itemque medicus Æsculapius, et Lycurgus legum apud Lacedæmonios lator. Æsculapium aiunt artem medicam tam accurate cognitam habuisse, ut etiam mortuum quemdam vitæ restituerit; quo B facto Jupiter iratus hominem fulmine tactum rebus humanis exemerit.

Ἐπὶ μὲν Βαράχ καὶ Δεβώρας Προμηθεὺς καὶ Ὀρφεὺς Θρᾷξ ἐγνωρίζοντο οἱ παρ' Ἕλλησι σοφώτατοι, καὶ Ἀσκληπιὸς ὁ ἰατρὸς καὶ Λυκοῦργος ὁ νομοθέτης (32). Τοσοῦτον δὲ λέγουσι τὸν Ἀσκληπιὸν ἠκριβωκέναι τὴν ἰατρικὴν τέχνην ὡς καὶ νεκροὺς ἀναστᾶν, ἐφ' ᾧ χαλεπήναντα τὸν Δία κεραυνῷ βαλεῖν αὐτὸν, καὶ οὕτω τῶν τῇδε ἐκστῆσαι.

Secundum hæc indicare Deus volens omnia per ipsius potestatem fieri, non per hominum ingentes copias, Gedeoni Madianæos invadere conanti auctor fuit ut ipsa in meridie, cum æstus maximus foret, exercitum ad flumen duceret. Ibi vero quicunque genua procumberent atque ita biberent, **164** eos ut pro magnanimis haberet monet : quotquot autem festinanter et cum tumultu quodam biberent, eos existimaret hoc præ formidine facere. Cum Gedeo Dei monitis parens hoc ipsum fecisset, 300 homines reperti sunt qui cum trepidatione manibus aquam haustam ori admoverent, quemadmodum Josephus memoriæ prodidit. Quapropter ei præcepit Deus ut cum illis hostem adoriretur. Noctu ergo Madianæos invadunt, cum tubas manibus itemque faces accensas intra vasa quædam gestarent.

Δείξαι δὲ θέλων ὁ Θεὸς ὅτι τῇ δυνάμει αὐτοῦ τὰ πάντα γίνονται καὶ οὐ πλήθει λαοῦ, συμβουλεύει τῷ Γεδεὼν, ἡνίκα κατὰ Μαδιηναίων ὁρμᾷν ἤθελε, περὶ μεσοῦσαν ἡμέραν ἐν ἀκμῇ τοῦ καύματος ὄντος, ἄγειν τὴν στρατιὰν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τοὺς μὲν κατακλιθέντας καὶ οὕτω πίνοντας εὐψύχους ὑπολαμβάνειν, ὅσοι δ' ἂν ἐσπουδασμένως καὶ μετὰ θορύβου πίνοντες τύχοιεν, τούτους δὴ νομίζειν ὑπὸ δειλίας τοῦτο πάσχειν. Τοῦ μέντοι Γεδεὼν κατὰ τὰς ὑποθήκας τοῦ Θεοῦ ποιήσαντος τριακόσιοι ἄνδρες εὑρέθησαν ταῖς χερσὶ μετὰ τρόμου προσενεγκάμενοι τὸ ὕδωρ, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ. Ὅθεν καὶ διὰ τῶν τοιούτων ἔφη ὁ Θεὸς τοῖς πολεμίοις ἐμβαλεῖν. Νυκτὸς οὖν αὐτοῖς ἐπεμβαίνουσι, σάλπιγγας ταῖν χεροῖν φέροντες καὶ λαμπάδας ἀπτομένας ἐντὸς ἀγγείων τινῶν.

Post hæc Gedeo senectute confectus vita fungitur, relictis filiis legitimo toro natis septuaginta, quos ex pluribus uxoribus susceperat, et uno spurio e concubina nato. Hinc Manoas accepto divinitus promisso filium giguit, cui Samsonis nomen est inditum, quod ex interpretatione Josephi *robustum* significat. Eodem cum hoc tempore Hercules quoque vixit. Erat autem Samsoni tam virilis animus, ut cum Gazam ingressus ad meretriculam quamdam divertisset atque ab incolis oppidi universis custodiretur, manibus suis portas cum repagulis evulserit atque ita oppido sit egressus. Quin etiam priusquam hoc accideret, suscepto adversus Palæstinos bello, quiddam hujusmodi fecit. Erat tempus æstivum, jamque fructus ita maturuerant ut messis appeteret, cum Samso trecentis vulpibus captis earum caudis faces ardentes alligat, atque ita in Palæstinorum agros eas immittit. Hoc pacto segetes eorum exustæ fuerunt. Illi segetibus succensis bellum Israelitis faciunt, simulque Samsonem

Καὶ ὁ μὲν Γεδεὼν γηραιὸς τελευτᾷ, παῖδες δὲ ἦσαν αὐτῷ γνήσιοι μὲν ο' (πολλὰς γὰρ ἔγημε γυναῖκας), νόθος δὲ εἷς ἐκ παλλακῆς. Ἐξ ἐπαγγελίας τίκτει ὁ Μανωὲ, τὸ δὲ γεννηθὲν παιδίον Σαμψῶνα καλοῦσιν· *ἰσχυρὸν* δὲ κατὰ τὸν Ἰώσηπον σημαίνει τὸ ὄνομα. Τηνικαῦτα καὶ Ἡρακλῆς ἤκμαζε. Τοσοῦτον δὴ ἦν ἀνδρεῖος ὁ Σαμψὼν ὅτι καὶ ἐπὶ Γάζαν εἰσελθὼν καὶ παρά πόρνῃ τινὶ καταχθείς, ἐπειδὴ παρετηρεῖτο παρὰ τῶν ἐκεῖσε, ἀνεμόχλευσε διὰ χειρῶν τὰς πύλας καὶ ἐξῆλθεν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου κατὰ Παλαιστινῶν ἔχων ὁ Σαμψὼν τί ποιεῖ; Θέρους ὄντος καὶ πρὸς ἀμητὸν ἤδη τῶν καρπῶν ἀκμαζόντων συλλαβὼν τὰς ἀλώπεκας, καὶ τῶν οὐρῶν αὐτῶν ἐξάψας λαμπάδας ἡμμένας, ἀφίησιν εἰς τὰς ἀρούρας τῶν Παλαιστινῶν, καὶ οὕτω τοὺς καρποὺς αὐτῶν διέφθειρεν. Οἱ οὖν ἀλλόφυλοι μετὰ τὸ ἐμπρησθῆναι τὰς ἀρούρας αὐτῶν πόλεμον πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας συνάπτουσι, τὸν Σαμψὼν αἰτούμενοι ἔκδοτον. Τί οὖν οἱ Ἰσραηλῖται ; Τὴν τῶν πολεμίων δεδιότες ἔφοδον δέσμιον αὐτοῖς τὸν Σαμψὼν ἐκδι-

(32) Prometheum, Orpheum, Æsculapium medicum, ac legislatorem Lycurgum, tanquam coætaneos ad tempora Baraci et Deboræ refert, cum tamen variis distinctisque vixerint temporibus : sed Glycæ ἀνιστορησίας καὶ παραχρονισμοὺς, ut jam monui, emendare aut refellere non est mei instituti ; nec idem sincere refert, quæ de trecentis Gedeonis ad pugnam paratis commilitonibus referunt sacræ paginæ.

Digitized by Google

δίδασι. Καὶ ὃς ἰδὼν ἐκείνους ὁρμήσαντας κατ' αὐτοῦ τὰ μὲν δεσμὰ διέρρηξε, σιαγόνα δὲ ὄνου λαβὼν χιλίους ἄνδρας τῶν ἀλλοφύλων ἀπέκτεινεν. Ὅθεν ἐπὶ τοσοῦτον ἀγωνιζόμενος ὑπὸ δίψους ἐφλέγετο. Δέεται οὖν τοῦ Θεοῦ, καὶ τηνικαῦτα παραμυθεῖται αὐτόν· ἡ γὰρ σιαγὼν παρ' αὐτοῦ ἐκθλιβεῖσα ὕδωρ ἔβλυσεν ἄφθονον. Ὅθεν ἡ τοιαύτη πηγὴ μέχρι καὶ τήμερον ἐν τοῖς προαστείοις Ἐλευθεροπόλεως φαίνεται, σιαγόνος ἐπονομαζομένη πηγή. Ὁ μὲν οὖν Ἰώσηπός φησιν ὅτι τῇ οἰκείᾳ δυνάμει, καὶ οὐ τῷ Θεῷ τὴν νίκην ἐπιγραψάμενος διῦῆσαι, κατὰ πολὺ συγκεχώρηται. Πλὴν ὁ τοσοῦτος τὴν ἰσχὺν ὑπὸ γυναικὸς κατέστη παίγνιον ὕστερον. Μετὰ ταῦτα γὰρ ἠγάπησε τὴν ἐκ Παλαιστινῶν Δαλιλὰν, ἥτις παρὰ τῶν ἀλλοφύλων δωροφορηθεῖσα ἠξίου αὐτὸν ἐξειπεῖν αὐτῇ ἐν τίνι τυγχάνει ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. Καὶ ὃς παρελογίζετο μὲν αὐτὴν τὰ πρῶτα, λέγων· « Ἐὰν δήσωσί με ἐν ἑπτὰ κληματίσιν ὑγραῖς, ἥγουν νευραῖς, ἀτονήσω, καὶ ἔσομαι ὡς εἷς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ δὴ λαβοῦσα νευρὰς ἔδησεν αὐτὸν, εἶθ' οὕτως ἐβόησεν· « Ἀλλόφυλοι ἐπὶ σὲ, Σαμψών. » Καὶ ὃς ἀναστὰς διέρρηξεν αὐτάς. Παραλογισθεῖσα οὖν ἐνέκειτο, καὶ αὖθις ἠξίου μαθεῖν ὅθεν ἡ ἰσχὺς αὐτῷ. Καὶ ὃς ἀπατῶν αὐτὴν ἔλεγεν· « Ἐὰν δήσωσί με ἐν ἑπτὰ καλωδίοις ἀθίκτοις, ἐκλείψει ἡ ἰσχύς μου. » Ποιησάσης οὖν καὶ τοῦτο, καὶ βοησάσης· « Ἀλλόφυλοι ἐπὶ σὲ, Σαμψών, » διέρρηξεν αὐτὰ παραχρῆμα ἐκ τῶν βραχίονων αὐτοῦ. Πάλιν οὖν ἀξιούσης αὐτῆς ἔλεγεν· « Ἐὰν τοὺς ἑπτὰ βοστρύχους τῆς κεφαλῆς μου διεστῶτας ἀπ' ἀλλήλων ἐπὶ πασσάλων ἐκδήσῃς καὶ ἐπὶ τοῦ τοίχου προσπήξῃς, ἀσθενήσω καὶ ἔσομαι ὡς οἱ λοιποὶ κἀγώ. » Ἀποτυχοῦσα οὖν κἀν τούτῳ ἐξελιπάρει αὐτὸν αὖθις· ὅθεν ἀνακαλύπτει τὸ ἀπόῤῥητον, καὶ οὕτω φησὶ πρὸς αὐτήν· « Ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου οὐκ ἀνέβη, ὅτι Ναζαραῖος Θεοῦ εἰμι ἐγὼ ἐκ κοιλίας μητρός μου. Καὶ εἰ ξυρήσωμαι, ἀσθενήσω, καὶ ἀποστήσεται ἀπ' ἐμοῦ ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἔσομαι ὡς εἷς τῶν ἀνθρώπων. » Κατακοιμίσασα οὖν αὐτὸν ἡ Δαλιλὰ ἐξύρησε, καὶ τοῦτο ποιήσασα ἐβόησεν· « Ἀλλόφυλοι ἐπὶ σὲ, Σαμψών. » Καὶ ὃς ἀναστὰς οὐκέτι ἐνεργεῖν ἴσχυεν, ὡς καὶ πρότερον. Οὐκοῦν ἐμπίπτουσιν αὐτῷ οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ κρατήσαντες ἐκπηροῦσιν αὐτόν. Ἀλλὰ τί τὸ μετὰ ταῦτα; Ἔκλαυσε Σαμψὼν πρὸς Κύριον, καὶ εἶπεν· « Ἀδωναῖ Κύριε τῶν δυνάμεων, μνήσθητί μου νῦν, καὶ ἰσχυσόν με ἔτι ἅπαξ τοῦτο, Θεὲ, καὶ ἀνταποδώσω ἀνταπόδοσιν μίαν περὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν μου τοῖς ἀλλοφύλοις. » Ἐφ' ᾧ καὶ οὐ παρεῖδεν αὐτὸν ἐπικερτομούμενον ὁ Θεός· καὶ παιδαρίοις γὰρ εἰς γέλωτα μετὰ τὸ τυφλωθῆναι προὔκειτο. Παραδόξως οὖν ἐνισχύει αὐτόν. Ἐφ' ᾧ καὶ καθημένων ἐκείνων καὶ μεθυόντων (ἐπινικίων γὰρ ἕνεκεν τοῖς εἰδώλοις ἐπανηγύριζον) ἐπιδράσσεται τῶν τοῦ οἴκου δύο κιόνων ἐν ᾧ ἦσαν καθήμενοι, καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι αὐτοὺς εἶπεν· « Ἀποθανέτω ἡ ψυχή μου μετὰ τῶν ἀλλοφύλων. » Ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀφ' οὗ καὶ δείκνυσιν ὁ Θεὸς ὡς οὐ

A sibi dedi jubent. Quid hic factum ab Israelitis? Nimirum illi hostiles incursus veriti vinctum Samsonem eis dedunt. Ille cum ille Palæstinos ad se contendentes cerneret, ruptis vinculis quibus astrictus erat, asini maxillam nactus mille hostes interficit. Cum autem tanta virium contentione præliaretur in hostem, accidit ut sitis ardens eum graviter affligeret. Quapropter Deum obsecrat, qui mox opem suppeditans hominem consolatur. Quippe de maxilla, quam abjecerat, ingens aquæ copia promanavit. Atque hic fons in hodiernum usque diem in Eleutheropolis suburbio conspicitur et Fons maxillæ nuncupatur. Atque hoc loco Josephus ait, quod suis viribus, non Deo victoriam acceptam tulisset, tanta siti esse vexatum. Sed

B enim tanto vir præstans robore deinceps unius mulierculæ opera cunctis se deridendum præbuit. Nam haud multo post amore Dalilæ Palæstinæ captus est, quæ ab alienigenis muneribus corrupta petebat ab eo ut sibi fateretur, quonam in membro situm robur illud haberet. Tum ille mullerem initio fallens : « Si me **165** tui constrinxerint, ait, septem nervis humidis, vires me destituent, similisque cæteris mortalibus ero. » Illa vero sumptis nervis hominem constrinxit, ac deinde clamorem verbis hisce sustulit : « Alienigenæ te invadunt, Samso [73].» Quibus auditis surrexit et nervos laceravit. Quapropter illa decepta rursus hominem precibus urgere, scireque cupere quænam esset illius

C roboris causa. Samso contra feminam fallere, ac vicissim dicere, si se funibus septem recentibus et nullum ad usum adhibitis colligarent, vires suas omnino defecturas. Cum hoc etiam illa fecisset et inclamasset : « Alienigenæ te invadunt, Samso, » mox funes discerpsit, quibus erant ejus colligata brachia. Cum rursus igitur idem ex eo quæreret, respondit, si capitis sui cincinnos divisos clavis alligaret ac parieti affigeret, debilem se futurum reliquisque mortalibus consimilem. Verum ne tum quidem voti compos facta de integro blanditiis hominem exorare nititur, quamobrem ille tandem arcanum ei patefacit : « Capiti, ait, meo novacula nunquam est admota; nam inde usque a ventre matris Dei sum Nazaræus. Quodsi tondebor, abi-

D turæ sunt a me vires, et infirmus cæterorumque omnium similis ero. Quapropter ubi hominem Dalila consopivisset, totondit; quo facto, exclamat : « Invadunt alienigenæ te, Samso [74]. » Tum ille consurgens non amplius eo corporis uti robore poterat quo dudum. Quapropter in eum alienigenæ irruunt, hominemque suam in potestatem redactum oculis spoliant. Quid vero secundum hæc factum? Plorans Samso Dominum his verbis invocat : « Domine, Deus exercituum, memento nunc, quæso, mei, meque hoc saltem postremum corrobora, Deus, dum pro ambobus oculis meis alienigenas semel ulciscor [75]. » Quapropter illusum ab hostibus

[73] Judic. xvi, 9. [74] ibid. 17. [75] ibid. 38.

Digitized by Google

non neglexit nec aversatus est Deus: nam ex quo amiserat oculos, etiam ludibrio pueris erat. Novo igitur et inusitato quodam modo Deus ei vires adauget. Quo facto sedentibus illis ac vino se ingurgitantibus, ut qui celebritatem quamdam simulacris instituissent victoriæ, quam de hoste suo consecuti fuissent, causa, domus illius, qua in domo sedebant, columnas duas prehendit easque complexus, « Volo, inquit, ex vita cum alienigenis discedere. » Quod quidem mox ita factum est. Atque hoc exemplo declaravit Deus se affectos injuriis non negligere. Tantum enim roboris hoc tempore Samsoni largitus est, ut non solum columnas confractas dirueret, quibus fanum illud simulacrorum fultum innitebatur, sed etiam eadem vi tectum dejiceret, ac virorum quidem tria millia, mulierum vero parem numerum ea ruina opprimeret.

A παραβλέπει τοὺς ἀδικουμένους δεομένους αὐτοῦ· τοσαύτην γὰρ ἰσχὺν ἐχαρίσατο τῷ Σαμψὼν ὡς κλονῆσαι μὲν τοὺς φέροντας κίονας τὸν τῶν εἰδώλων σηκὸν, συγκατενεγκεῖν δὲ τούτοις τὸν δροφον, καὶ γ ἄνδρας συγχῶσαι, καὶ γυναικῶν ὡσαύτως παραπλήσιον ἀριθμόν.

166 Hoc loco divinus ille vir Anastasius Sinaites non parum Dei tum administrationem tum benignitatem obstupescens demiratur, expendens ipse secum quod Samsonem dignatus sit eorum in numerum recipere qui salutem consequuntur, cum tamen hoc etiam ille præter alia commiserit, ut eos ulciscendi causa quorum injuriis læsus fuerat, semetipsum morti dederet. Nec omittenda hic nobis est indicatio causæ, quam ob causam a ventre matris Samso tantum roboris habuerit. Quia enim Israelitæ, qui jam totos annos quadraginta servitutem alienigenis servierant, Dei prorsus erant obliti nec ullum apud se justum hominem habebant, idcirco Samsonem Deus ipsis tribuit, virum a primis incunabulis justum ac magno robore præditum, ut per ipsius virtutem ac fortitudinem plane admirandam servari se liberarique animadvertentes vitam suam emendarent et Deum illum cujus universi quærerent. Verum enimvero magis illi Deum oblivioni tradebant, ac virum præclare de se meritum in manus hostiles traditum scelerate rejiciebant. Quamobrem Deus etiam æquissimo jure curam ipsorum habere desiit; nam post Samsonem nullus apud Hebræos judex amplius exstitit.

B Οὐ μικρῶς δὲ τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν καὶ φιλανθρωπίαν ἐπὶ τούτοις ἐκπλήττεται ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης, ἐννοῶν ὅπως τῆς τῶν σεσωσμένων μοίρας ἠξίωσε τὸν Σαμψὼν, καὶ ταῦτα πρὸς φόνον ἑαυτὸν ἐκδεδωκότα τῶν ἀδικησάντων αὐτὸν ἕνεκεν. Ἀλλὰ καὶ τίνος χάριν τοσαύτην ἰσχὺν ἐκ κοιλίας μήτρὸς ἐκτήσατο ὁ Σαμψὼν, οὐ παρελθεῖν ἄξιον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰσραηλῖται τεσσαρακονταετῆ χρόνον, τοῖς ἀλλοφύλοις δουλεύσαντες τοῦ Θεοῦ τέλεον ἐπελάθοντο, δικαίου μηδενὸς ὄντος παρ' αὐτοῖς, τούτου χάριν ἐκ σπαργάνων αὐτὸν ὁ Θεὸς δίκαιον ἄνδρα καὶ ἰσχυρὸν παρέσχεν αὐτοῖς, ὅπως διὰ τῆς ἐναρέτου πολιτείας καὶ παραδόξου ἀνδρείας παρεχομένην αὐτοῖς ὁρῶντες τὴν σωτηρίαν ἑαυτούς τε διορθώσωνται καὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἐκζητήσωσιν. C Ἀλλ' ἐκεῖνοι μᾶλλον καὶ τοῦ Θεοῦ λήθην ἐλάμβανον, καὶ τὸν εὐεργέτην αὐτῶν εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων φέροντες ἔῤῥιπτον. Ὅθεν εὐλόγως ἡ τοῦ Θεοῦ ἐξέλιπεν αὐτοὺς ἐπισκοπή· μετὰ γὰρ τὸν Σαμψὼν οὐκέτι παρ' Ἑβραίοις κριτής.

Quodsi etiam intelligere de nobis aves, dilecte fili, quamobrem Deus Jephthae filiam mactari et jugulari permiserit (fuit autem is quoque judex apud Hebræos), quid dicturi simus audito. Promissum hoc votumque Jephthae perquam stultum erat. Nam expendere secum ipse prius debuerat, fieri fortassis posse ut vel canis vel asinus vel aliquod aliud immundum ex indicatione legis animal ipsi primum occurreret. Quapropter ejus exemplo, qui voto concepto promiserat se immolaturum Deo quidquid ex domo sua primum obvium habuisset, alios monere volens Deus ut non absque consideratione vota conciperent, jugulationem hanc non impedivit. Filia quidem ipsa longe Jephtham patrem virtute superavit. Nam cum eum cerneret vestimenta sua lacerantem atque plorantem: « Si quidem, ait, de me aliquid pollicitus es, facito mihi ut tua fert promissio, postquam tibi Dominus tuos hostes Ammonitas ultus est[76]. »

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο ζητεῖς, ἀγαπητὲ, τίνος ἕνεκεν ὁ Θεὸς τὴν τοῦ Ἰεφθάε θυγατέρα σφαγῆναι συνεχώρησε (κριτὴς δὲ καὶ οὗτος παρ' Ἑβραίοις ἦν), ἄκουε. Ἀνόητος ἄγαν ἡ τοῦ Ἰεφθάε ὑπόσχεσις· ἔδει γὰρ αὐτὸν συνιδεῖν, ὡς εἰκὸς, κύνα πρῶτον ἢ ὄνον συναντῆσαι, τὰ κατὰ νόμον ἀκάθαρτα. Παιδεύων οὖν ὁ Θεὸς δι' ἐκείνου τοὺς ἄλλους ὥστε μετὰ σκοποῦ ποιεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις (ὑπεσχέθη γὰρ D ἐκεῖνος τὸ συναντῆσαν αὐτῷ ἐκ τῆς οἰκίας θῦσαι τῷ Θεῷ) οὐκ ἐκώλυσε τὴν σφαγήν. Ἡ δὲ θυγάτηρ πολλῷ κρείττων τοῦ Ἰεφθάε· ἰδοῦσα γὰρ αὐτὸν τὴν ἐσθῆτα ῥηγνύντα καὶ ὀλοφυρόμενον εἶπεν· « Εἰ ἐν ἐμοὶ ἠνοιξας τὸ στόμα σου, ποίει μοι ὃν τρόπον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ στόματός σου, ὑπὲρ ὧν ἐποίησέ σοι ὁ Κύριος ἐκδίκησιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν σου ἐκ τῶν υἱῶν Ἀμμών. »

Præter hactenus autem indicata scire debes post Samsonis e vita migrationem Benjamineam tribum voluptati se Sodomitarum abhorrenti a natura tradidisse, ac furiose in homines peregrinos irruisse.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ὅτι μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Σαμψὼν ἡ φυλὴ τοῦ Βενιαμὶν τὴν παρὰ φύσιν τῶν Σοδομιτῶν ἐνενόησεν ἡδονὴν καὶ τοῖς ἐπιξενουμένοις ἐπεμαίνοντο. Λευΐτης

[76] Judic. xi, 36.

Digitized by Google

δέ τις ἐν Ἱερουδὶμ κατοικῶν γυναῖκα ἐκ Βηθλεὲμ ἄγεται παλλακίδα, ἤτις δι' ὀλιγοψυχίαν τινὰ πρὸς τοὺς πατέρας ὑπέστρεψε. Παραγίνεται οὖν ἐκεῖσε καὶ ὁ Λευΐτης, καὶ φιλοτίμως δεξιωθεὶς παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ λαμβάνει τὴν γυναῖκα, καὶ παραγίνεται εἰς Γαβαὰ πόλιν τῆς φυλῆς Βενιαμὶν, καὶ κατάγεται παρὰ πρεσβύτῃ κατοικοῦντι τὴν πόλιν. Γνόντες οὖν οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες Βενιαμὶν τοῦ πρεσβύτου τὸν οἶκον περιστοιχίζουσι καὶ τὰς θύρας συντρίβουσιν, ἐμπαροινῆσαι τῷ ξένῳ ζητοῦντες. Ὁ δὲ τὴν θυγατέρα ἔτι ἄγαμον οὖσαν καὶ τοῦ ξένου τὴν παλλακὴν εἰς παράχρησιν ἐδίδου αὐτοῖς, φείσασθαι τοῦ ξένου ἀξιῶν. Οἱ δ' οὐκ ἠνέσχοντο. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λευΐτης παρελθὼν τὴν παλλακὴν αὐτοῦ ἐκδίδωσι, κἀκεῖνοι δι' ὅλης νυκτὸς αὐτῇ παραχρησάμενοι ἐξαπέστειλαν. Ἐγγίσασα οὖν αὕτη τῇ θύρᾳ ἔνθα κατήγετο, εὐθέως ἐξέπνευσεν. Ὁ γοῦν ἀνὴρ αὐτῆς νεκρὰν ἰδὼν αὐτὴν ἐπέθετο τῷ ὑποζυγίῳ αὐτοῦ καὶ οἴκαδε ἀπεκόμισε, καὶ διελὼν αὐτὴν εἰς ιβ' τμήματα ἑκάστῃ φυλῇ πρὸς ἓν τεμάχιον ἐξαπέστειλε, τὴν παρανομίαν τῆς τοῦ Βενιαμὶν κηρύττων φυλῆς. Σχετλιάζει οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Ἰσραὴλ, δέονται τοῦ Θεοῦ. Ἐφ' ᾧ καὶ κατ' αὐτῶν ὁρμήσαντες, ἐπεὶ τοὺς ὑπαιτίους δοῦναι πρὸς τιμωρίαν οὐκ ἤθελον, αὐτοὺς μὲν κατασφάττουσι, τὴν δὲ πόλιν ἔργον ποιοῦσι πυρός.

Forte quidam Levita, qui habitaret Jerudimæ, uxorem duxerat concubinam a Bethlehema, a quæ ex animi quadam infirmitate suos ad parentes est reversa. Quapropter eodem et Levita proficiscitur, et exceptus a socero perhonorifice uxorem **167** suam recipit. Inde Gabaam discedit, oppidum Benjamineæ tribus, ibique ad senem quemdam agricolam, inquilinum ejus loci, divertit. Ea re cognita Benjaminei, qui cives ejus oppidi erant, senis illius domum undique cinctam obsident et impulsis foribus hospitem per scelus violare conantur. Ibi senex ille filiam suam necdum nuptam et hospitis concubinam eis offert, quibus ad libidinem abuterentur, saltem petens ut hospiti parcerent. Quod cum illi facturos se negarent, egressus e domo Levita concubinam suam eis exhibet. Illi tota nocte ad libidinem illa abusi, tandem dimittunt. Quapropter ad hospitii fores progressa continuo vitam cum morte commutat. Tum maritus ejus mortuam videns jumento suo imponit, ac domum deportatam in partes duodecim dissecat; quarum partium singulas quamlibet ad tribum mittit, simulque Benjamineæ tribus scelus demonstrat. Quo facto rem Israelici perquam moleste ferunt, ipsumque Deum precantur. Deinceps Benjamineos cum copiis invadunt. Qui cum Israelici eos interficiunt et oppidum igne injecto auctores facinoris ad noxam se dedituros negarent, cremant.

Τὸ μέντοι πρόβλημα ὅπερ ὁ Σαμψὼν προὐβάλλετο, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκὺ βρωτόν; Ἡδὺ τὸ μέλι καλεῖ, βιβρώσκοντα δὲ ἰσχυρὸν τὸν λέοντα, ἐν ᾧ νεκρῷ ὄντι μέλι ἐξύφαναν μέλισσαι, ἀφ' οὗ λαβὼν ἔφαγεν ὁ Σαμψών. Ἀλλ' ἐντεῦθεν, ἀγαπητὲ, συνορᾷν ἄξιον ὅτι μάτην οἱ Ἰουδαῖοι ἀκαθάρτους καλοῦσιν ἡμᾶς. Εἰ γὰρ ἀκάθαρτοι ἦμεν ἡμεῖς ἅτε δὴ τὸν λαγῶν, τὸν χοῖρον, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὴ κατὰ νόμον ταῦτα ἐσθίοντες, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸν ἐν προφήταις μέγιστον Ἠλίαν τοῖς αὐτοῖς ἐγκλήμασι καθυποβάλλεσθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τὸν ἄρτον ἐξ ἀκαθάρτου ζώου τοῦ κόρακος δεχόμενος ἤσθιε. Διὰ τί δὲ ταῦτα συνέβαινε, καὶ τίνος ἕνεκεν; Ἵνα μάθωμεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς χάριτος ἡ Παλαιὰ τὰ τοῦ νόμου ἀνέτρεπεν. Εἰ γὰρ ἀκάθαρτος ἦν ὁ κόραξ, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὴν βρῶσιν ὁ τοσοῦτος Ἠλίας ἐδέξατο; πῶς δὲ καὶ ὁ Σαμψὼν Ναζαραῖος ὢν καὶ ὑπὸ νόμου τελῶν τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος ἔφαγεν, ὅπερ ἐν νεκρῷ λέοντι ἐξύφαναν μέλισσαι; πῶς δὲ καὶ διψήσαντα διὰ τῆς ἀκαθάρτου καὶ μιαιφόνου σιαγόνος παρεμυθήσατο ὁ Θεὸς, ἐὰν ὁ κόραξ, ὁ νεκρὸς λέων καὶ ἡ σιαγὼν τοῦ ὄνου ἀκάθαρτα; πῶς διὰ τῶν τοιούτων ὁ Θεὸς τοὺς ἑαυτοῦ θεράποντας ἐθεράπευε; πῶς δὲ καὶ ἀκάθαρτα ὄντα κοινὴν ἀρχῆθεν τὴν εὐφημίαν ἐδέξαντο; « Εἶδε, » γάρ φησιν, « ὁ Θεὸς αὐτὰ, καὶ εἶπεν ὅτι καλά. » Εἰ οὖν ὁ χοῖρος καλὸς ὡς κτίσμα Θεοῦ, πῶς ὁ αὐτὸς ἀκάθαρτος ὕστερον; Εὔδηλον οὖν ὅτι τὸ τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς κα-

Cæterum problema quod Palæstinis Samso proposuit, erat hujusmodi [17]: Ex comedente cibus, ex robusto exiit dulcedo. Per dulcedinem mel intelligit, per comedentem autem robustum leonem, in cujus cadavere mel apes finxerant, quod inde sumptum Samso comederat. Est autem operæ pretium, dilecte fili, te hinc animadvertere nos nulla de causa justa immundos a Judæis appellari. Nam si propterea sumus immundi, quod leporibus, porcis aliisque talibus contra legis interdictum vescamur, omnino sequi necesse est ut maximus ille vatum Elias eodem nobiscum crimine teneatur. Quamobrem istuc? Quia panem ab immundo animali, nimirum corvo, acceptum comedit. Qua vero de causa hæc ita facta sunt? Ut sciremus etiam ante patefactam Dei gratiam, durante adhuc veteri fœdere, legis quædam præcepta violata fuisse. Nam quamvis animal immundum sit corvus, nihilo tamen minus eximius ille vates Elias allatum ab eo cibum accepit. Quo item pacto factum ut Samso, qui Nazaræus esset ac legi subjectus, favo mellis vesceretur quod apes in cadavere leonino finxissent? Qui hominem siti vexatum per immundam pollutamque maxillam Deus recreat? Si corvus, si leoninum cadaver, si asini mortui maxilla res immundæ sunt, cur per ea Deus ministorum suorum vitæ consuluit et opem tulit? Præterea qui factum est ut si quidem immunda sunt quædam, initio tamen rerum communem

[17] Judic. XIV, 14.

Digitized by Google

168 illam cum cæteris benedictionem acceperint? Sic enim sacris in Litteris perscriptum legimus : « Vidit Deus omnia quæ fecerat, eaque bona esse pronuntiavit [78]. » Si ergo porcus tanquam res a Deo creata bonus erat, qui deinceps factus est immundus? De quibus omnibus perspicue potest intelligi Deum corrigere volentem Israëlicorum ad vitia propensionem hujusmodi leges tulisse atque hujusmodi remediis usum fuisse. Eadem ratione Noæ quoque temporibus animalium discrimen instituit. Nam quia futurum prospiciebat ut homines ad inanem deastrorum cultum deflecterent, optimo sane consilio sic distinguit animalia, quo alia pro mundis, alia pro immundis haberentur. Quanam illud, obsecro, de causa? Nimirum ut partim iis victitantes tanquam mundis, partim aversantes velut immunda, neutra pro diis venerarentur. Nam cæteroquin ea non dixisset immunda, quæ cum aliis communem a Deo benedictionem initio rerum acceperant. Et vero factam id temporis animalium distinctionem profectam esse de consilio Dei se nostra causa demittentis, etiam Paulus hisce verbis ostendit : « Nulla Dei creatura rejici debet, modo cum gratiarum actione sumatur [79]. » Idem magis quoque confirmat illa Dei vox, qua summum illum apostolum Petrum compellavit, quo tempore demissum e cœlo linteum conspexit : « Surge, Petre, macta et vescere. » Item : « Quæ Deus purgavit, tu ne polluta dicito [80]. » Neque vero mirum tibi videatur etiam modo quædam pro immundis haberi, verbi gratia lupum, leonem, pardalim. Quippe magnus ille Basilius hæc in *Asceticis* suis, qui libri rationes exercitiorum pietatis continent, in hunc modum explicavit et illustravit. Quemadmodum in oleribus quod noxium est, ab eo secernimus quod naturæ nostræ convenit, sic etiam in carnibus ab utilibus quæcunque noxiæ sunt secernimus. Nam et cicuta perinde olerum appellatione venit, ut et vulturum carnes pro carnibus ducuntur. Nemo tamen mentis compos hyoscyamum comederit nec carnem caninam gustaverit, nisi forte magna quædam necessitas urgeat; quod quidem si usueniat, nihil hoc modo vescens delinquit. Quapropter scire debes nos opera data res noxias aversari, et iis quidem animalibus vesci quæcunque succi boni sunt utileque nutrimentum præbent, ab aliis autem abhorrere, quæ forte valetudinem incommodam vel aliquid aliud ingratæ rei nobis sint conciliatura, si comedantur. Prisci quidem illi Patres certas nobis hac in parte leges præscripserunt, ut lasciviæ voluptatique nostræ modum statuerent. Ac de his sane dictum hactenus esto.

Quia vero studium in discendo tuum mihi perspectum est, **169** operæ pretium acturus sum, si quarumdam ex Judithæ libro narrationum meminero. Nabuchodonosor propterea quod nationes cæteræ sibi adversus Arphaxam bellum gerenti opem non tulissent, copiarum suarum imperatorem Olophernem adversus quosvis ablegavit, seque totius terrarum orbis magnum regem ac dominum appellavit. Hoc mandato accepto adversus Judæos Olophernes copias movet. Eum Achior Ammanites in hanc sententiam monere : si quod esset delictum ejus nationis quo Deum offendissent, recte se facturos, si regionem illam invaderent, quippe

A κἰαν ὀξύῤῥοπον διορθούμενος ὁ Θεὸς τοιούτους ἔθετο νόμους καὶ τοιαῖσδε θεραπείαις ἐχρήσατο. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε διαίρεσιν τεχνᾶται τῶν ζώων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρα τοὺς ἀνθρώπους εἰς εἰδωλομανίαν ἐκκλίνοντας, εὐμεθόδως, ὡς ἔφημεν, εἰς καθαρὰ τοῦτα διιστᾷ καὶ ἀκάθαρτα. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα τὰ μὲν αὐτῶν ἐσθίοντες ὡς καθαρὰ, τὰ δὲ πάλιν ὡς ἀκάθαρτα φεύγοντες μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὡς Θεὸν προσκυνήσωσιν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκάλει ἀκάθαρτα τὰ κοινῶς ἀρχῆθεν παρ' αὐτοῦ τὴν εὐφημίαν δεξάμενα. Ὅτι δὲ συγκαταβάσεως ἦν ἡ γεγονυῖα τότε τῶν ζώων διαίρεσις, καὶ ὁ μακάριος ἔδειξε Παῦλος οὕτως εἰπών· « Οὐδὲν κτίσμα Θεοῦ ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. » Ἐπι

B βεβαιοῖ ταῦτα καὶ μᾶλλον ἡ γεγονυῖα θεία φωνὴ πρὸς τὸν κορυφαῖον Πέτρον, ἡνίκα τὴν ἐξ οὐρανοῦ κατενεχθεῖσαν ὀθόνην ἐώρακεν· « Ἀναστὰς, » γάρ φησι, « Πέτρε, θῦσον καὶ φάγε, καὶ ἃ ὁ Θεὸς ἐκάθηρε, σὺ μὴ κοίνου. » Εἰ δὲ καὶ νῦν ἀκάθαρτά τινα παρ' ἡμῖν, ὡς ὁ λύκος, ὁ λέων καὶ ἡ πάρδαλις, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Ἔχεις γὰρ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τοῖς *Ἀσκητικοῖς* αὐτοῦ τὰ περὶ τούτων οὕτω διευκρινοῦντά σοι· « Ὡς ἐν λαχάνοις τὸ βλαβερὸν τοῦ καταλλήλου χωρίζομεν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς κρέασι τοῦ χρησίμου τὸ βλαβερὸν διακρίνομεν, ἐπεὶ λάχανόν ἐστι καὶ τὸ κώνειον, ὥσπερ κρέας ἐστὶ καὶ τὸ γύπειον· ἀλλ' ὅμως οὔτε ὑοσκύαμον φάγοι ἂν τις νοῦν ἔχων, οὔτε κυνὸς ἅψαιτο μὴ μεγάλης ἀνάγκης κατεπειγούσης, ὡς ὅ γε φαγὼν οὐκ

C ἠνόμησε. » Μάνθανε οὖν ὅτι τὸ βλαβερὸν ἐκφεύγοντες τὰ μὲν τῶν ζώων ἐσθίομεν, ὅσα καὶ μᾶλλον εὔχυμά τε καὶ τρόφιμα, τὰ δὲ μυσαττόμεθα, καχεξίας καὶ ἴσως καὶ ἀηδίας ὄντα παρεκτικά. Ταύτῃ τοι καὶ ὅρους οἱ Πατέρες ἐπὶ τούτοις τεθείκασι, τὸ λίχνον κἀντεῦθεν ἡμῶν ἀναστέλλοντες. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

Ἄξιον δὲ καί τινων ἱστοριῶν ἐπιμνησθῆναι φιλομαθείας χάριν τῆς σῆς ἐκ τῆς Ἰουδήθ. Ὁ Ναβουχοδονόσορ διὰ τὸ μὴ ἐπικουρῆσαι αὐτῷ πάντας ὅτε

D ἐπολέμει μετὰ τοῦ Ἀρφαξᾶ, ἐπέστειλε τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Ὀλοφέρνην κατὰ πάσης τῆς γῆς, εἰπὼν πρὸς αὐτόν· « Τάδε λέγει βασιλεὺς ὁ μέγας, ὁ κύριος πάσης τῆς γῆς. » Ἐφ' ᾧ καὶ κατὰ ταύτην τὴν κέλευσιν ἀπαίροντι τῷ Ὀλοφέρνῃ κατὰ Ἰουδαίων, ἔφη καὶ τάδε ὁ Ἀμμανίτης Ἀχιὼρ, « Εἰ μὲν ἔστιν ἀγνόημα ἐν τῷ λαῷ τούτῳ καὶ ἁμαρτάνουσιν εἰς τὸν Θεὸν αὐτῶν, ἀναβησώμεθα καὶ ἐκπολεμήσωμεν αὐτούς· εἰ δὲ μή γε, παρελθέτω ὁ κύριός μου. » Καὶ ὁ Ὀλοφέρνης πρὸς Ἀχιὼρ, « Καὶ τίς ὁ Θεὸς,

[78] Gen. I, 31. [79] I Tim. IV, 34. [80] Act. X, 13-15.

Digitized by Google

εἰ μὴ Ναβουχοδονόσορ ; Οὗτος ἀποστελεῖ τὸ κράτος αὐτοῦ, καὶ ἐξολεθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » Ἐφ' ᾧ καὶ ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ σοφῶς τῷ ὄντι καὶ εὐμεθόδως παρὰ γυναικὸς τῆς Ἰουδηθ, πάντα τε τὰ ἐκείνου παρὰ Ἰουδαίων ἐσκυλεύθησαν. Τότε δὴ τότε καὶ Ἀχιὼρ πιστεύσας τῷ Θεῷ καὶ περιτέμνεται (33).

A quam bello haud dubie capturi essent : sin autem, consulere se Olopherni tanquam domino suo, illam ut nationem missam faceret. His auditis Achiorem vicissim Olophernes interrogare, putaretne Deum quempiam esse præter Nabuchodonosorem : illum scilicet ablegaturum copias suas, et nationem illam funditus exstirpaturum. Hoc modo factum ut bello moto caput ei Judithæ mulieris consilio plane callido et feliciter succedente præcideretur, omnesque ipsius opes a Judæis diriperentur, Achiore divinam fidem cum circumcisione amplexo.

Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν κριτῶν λιμοῦ γεγονότος ὑπῆρεν ἐκ Βηθλεὲμ ἡ Νοεμὶν σὺν τοῖς παισὶν αὐτῆς ἐν ἀγρῷ Μωάβ· κἀκεῖσε νύμφας ἔλαβον Ὀρφανὴν καὶ Ῥούθ. Μετὰ δέκα δὲ ἔτη τῶν ἀνδρῶν θανόντων ὑπέστρεψεν ἡ Νοεμίν. Ἠκολούθουν αὐτῇ καὶ αἱ δύο νύμφαι. Καὶ ἡ μὲν Ὀρφανὴ πεισθεῖσα τοῖς λόγοις Νοεμὶν ὑπέστρεψεν, ἡ δὲ θαυμασία Ῥοὺθ οὐκ ἐπείσθη, λέγουσα· « Ὁ λαός σου λαός μου, καὶ ὁ Θεός σου Θεός μου. » Καὶ συνελθοῦσα ἐμίγη τῷ Βοὼς, καὶ τέτοκε τὸν Ὠβὴδ τὸν πατέρα Ἰεσσαὶ, ἀφ' οὗ Δαβίδ.

Cæterum quo tempore judices Israelicorum nationi præerant, oborta fame Noema cum filiis suis Bethlehemam reliquit et Moabitarum in terram profecta est. Ibi cum uxores filii duxissent, Orphanam scilicet ac Rutham, annisque decem exactis mortui essent, Noema nuribus suis se comitantibus in patriam suam reversa est [81]. Nolebat enim ei roganti ut istic manerent Orphana parere, quod se diceret gentem ejus agnituram pro sua, Deumque ipsius pro suo Deo habituram. Hoc modo profecta cum socru Booso nupta est, ac Obedum Iessæ patrem, Davidis avum peperit.

Ἀπὸ Ναβουχοδονόσορ αἰχμάλωτοι Μαρδοχαῖος, γυνὴ Ἐσθὴρ, καὶ λοιποὶ, οἳ ἦσαν ἐπὶ Ἀρταξέρξου. Οὗτος ὁ Μαρδοχαῖος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως ἀκούσας δύο εὐνούχων μελετώντων κατὰ τοῦ βασιλέως ἀνέφερε περὶ τούτων αὐτῷ· οἳ καὶ ἀπώλοντο. Τούτων οὖν ἕνεκεν ὁ παρὰ τῷ βασιλεῖ μέγιστος Ἀμμὰν λυπηθεὶς ἔπεισε τὸν βασιλέα κατὰ Ἰουδαίων ἐπεξελθεῖν, καὶ γράμματα στεῖλαι τοῖς τῶν ἑκατὸν εἴκοσι καὶ ἑπτὰ χωρῶν ἄρχουσιν, ἀπὸ Ἰνδικῆς ἕως Αἰθιοπίας, τοὺς ὁπουδήποτε παρευρισκομένους Ἰουδαίους τελείως κατασφάττειν κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ δωδεκάτου μηνός. Μανθάνει ταῦτα ἡ βασιλὶς Ἐσθὴρ, καὶ νηστεύσασα τρεῖς ἡμέρας δέεται πρῶτον τοῦ Θεοῦ (34), εἶτα καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀρταξέρξου, λέγουσα, « Εἶδόν σε, κύριε, ὡς ἄγγελον Θεοῦ, καὶ ἐταράχθη ἡ καρδία μου ἀπὸ φόβου τῆς δόξης σου, » καὶ ἔπεσεν ἐκλυθεῖσα. Ὁ δὲ προῦτρεπεν αὐτῆσαι ὃ θέλει. Ὁ δὲ Ἀμμὰν ἰδὼν τὸν Μαρδοχαῖον ἐπὶ τῆς αὐλῆς παρασκευάζει κρεμασθῆναι αὐτὸν ἐπὶ

Inter alios quos Nabuchodósor captivos abduxerat, fuerunt Mardochæus et Esthera mulier. Hi cum regnante Artaxerxe superstites adhuc forent, forte accidit ut cum Mardochæus in aula regia duorum eunuchorum consilia deprehendisset adversus regem inita, rem omnem regi renuntiaret, qua patefacta illi morte multabantur. Hinc offensus Ammanus, qui plurimum apud regem poterat, auctor regi fuit ut Judæos adoriretur, missisque litteris ad centum viginti septem regionum præsides, quæ regiones inter Indiam et Æthiopiam sitæ sunt, imperaret ut quotquot ubique gentium Judæi reperirentur, omnino morte adficerentur a. d. XIV mensis XII. Hanc rem ubi Esthera regina cognovisset, completo trium dierum jejunio, Deum initio precatur, inde regem Artaxerxem hujusmodi verbis **170** alloquitur : « Cum te, rex, intuerer angelo divino consimilem, cor meum formidine majestatis tuæ perculsum plane se demisit et con-

[81] Ruth. I, 16.

(33) Ἄξιον δὲ. . . . . *περιτέμνεται.* Suppleta ex V et F.

(34) Non videtur assecutus Leunclavius mentem Glycæ, neque consuluisse sacrum Estheræ textum: verba enim illa κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τοῦ δωδεκάτου μηνὸς, quæ ad verbum κατασφάττειν pertinent (dies enim Judæorum cædi destinatus erat 14 Adar duodecimi mensis), conjunxit cum sequentibus μανθάνει ταῦτα ἡ βασιλὶς Ἐσθὴρ, reddiditque in hunc modum : *Hanc rem ubi Esthera regina cognovisset ad 14 mensis* 12, *completo* (*a*), etc. Idem quoque quæ supra narrantur de Noemi, ejusque nuribus, non satis commode expressit, et quæ ad Rutham pertinent, non tolerando errore, seu potius ἀβλεψίᾳ atque inconsiderantia singulari, tribuit Orphanæ, quam scimus in patriam remeasse, sola Ruthа Noemam socrum suam Bethleemum usque comitante, nuptiasque cum Booso contrahente. Seq. vers. paginæ initio idem aberravit in sententiæ illius interpretatione : Ἀκηδιῶν γὰρ νυκτὸς, εἰς ἀνάγνωσιν ἦλθεν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐμνήσθη ὧν ἐποίησεν εἰς αὐτὸν ὁ Μαρδοχαῖος. Respexit enim Glycas ad illa verba capitis sexti : Καὶ εἶπε τῷ διακόνῳ αὐτοῦ εἰσφέρειν γράμματα μνημόσυνα τῶν ἡμερῶν ἀναγινώσκειν αὐτῷ. Εὗρε δὲ τὰ γράμματα τὰ γραφέντα περὶ Μαρδοχαίου, κ. τ. λ, quæ vulgatus interpres sic reddidit : *Noctem illam duxit rex insomnem, jussitque sibi afferri Historias et Annales priorum temporum. Quæ cum illo præsente legerentur, ventum est ad illum locum, ubi scriptum erat, quomodo nuntiasset Mardochæus insidias Bagathan et Thares eunuchorum regem Assuerum jugulare cupientium*, etc.

(*a*) Hæc ad mentem Adnotatoris mutavimus.

Digitized by Google

tabuit[87]. » Tum rex eam hortari ut quod vellet ab se peteret. Iterim Ammanus Mardochæo in regia conspecto totus in hoc incumbere, ut hominem in crucem ageret. Verum Deus adempto regi somno, quominus Ammani consilium succederet, impedivit. Cum enim rex noctu præ quadam animi ægritudine non dormiret, forte secum ipse Mardochæi meritum recognoscens expendit. Quapropter invito Ammano Mardochæus honoribus amplissimis ornatur; et Ammanus e contrario suæ perversitatis pœnas luens, Esthera regina obsecrante, ac rem perficiente, cruci adfigitur. Simul diversam in sententiam perscriptæ litteræ mittuntur, quibus non Judæorum modo saluti consulebatur, verum etiam mandabatur ut adversarios suos necarent. Itaque factum est ut illi supra quingentos homines interficerent, decem Ammani filiis in crucem actis. Hanc ob causam institutum legimus ut 13 et 14 Adaris mensis dies Judæis perpetuo festi sint.

A ξύλου. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦτον ἐκώλυσεν, τὸν τοῦ βασιλέως ἀφελόμενος ὕπνον· ἀκηδιῶν γὰρ νυκτὸς εἰς ἀνάγνωσιν ἦλθεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐμνήσθη ὧν ἐποίησεν εἰς αὐτὸν ὁ Μαρδοχαῖος. Ὅθεν καὶ μὴ βουλομένου τοῦ Ἀμμὰν ἐτιμήθη τὰ μέγιστα. Ὁ δὲ Ἀμμὰν καθ' ἑαυτοῦ τὴν κακίαν ἔφερεν· ἐκρεμάσθη γὰρ ἐπὶ ξύλου τῇ δεήσει καὶ κατασκευῇ τῆς Ἐσθήρ. Καὶ γράμματα δὲ ἕτερα ἐστάλησαν οὐ μόνον εἰς σωτηρίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἀντικειμένους ἀμύνωνται· καὶ γὰρ ἄνδρας φ' ἀπέκτειναν, καὶ ἑτέρους πλείονας. Ἐκρεμάσθησαν δὲ καὶ οἱ δέκα υἱοὶ τοῦ Ἀμμάν. Κατὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή φησιν· « Ἔσονται δὲ ἡ ιγ' καὶ ἡ ιδ' τοῦ Ἀδὰρ ἡμέρα ἑορτὸς εἰς γενεὰς αὐτῶν. »

Tobæus imperante Enemesaro Assyriorum rege in captivitatem abductus est. Is per omnem vitam veritatis et justitiæ studiosissimus fuit, cumque captivus Nineven una cum uxore Sarra et Tobia filio perductus esset, cognatis cæteris pane gentium vescentibus ab eo prorsus abstinuit. Deinde necatos a rege Senacherimo, quo tempore is revertebatur e Judæa profugiens, furtim sepeliebat; qui sane ab irato rege non pauci sunt interfecti. Quin etiam noctu multos ob regis metum terræ mandabat. Quapropter aliquando accidit ut vultu aperto juxta parietem consopitus cubaret, ignorans istic passeres in pariete nidificasse. Illi vero calidum stercus in oculos ejus excernunt, ex quo lumata ipsius oculis est albugo. Consimiliter cum uxor die quodam ipsi hœdum afferret datum sibi mercedis nomine, nolebat eo vesci propterea quod furtivum existimaret, eaque de causa probris ab uxore incessebatur ut qui fructum ex virtute nullum caperet. Tum ille plorare, ac Domino dicere satius sibi fore, si moriatur, quando falsis probris afficiatur. Eodem hoc tempore Sarra quoque Ragueli filia verbis contumeliæ plenis est exagitata, quasi viros septem, quibuscum nupta fuerat, suffocasset, quos tamen Asmodæus ille nequam genius interfecerat prius quam cum ea consuescerent; quam illa rem tam ægro tulit animo ut ipsa sibi manus afferre cogitaret. Verum Deus neque Tobæi neque Sarræ probra neglexit. Nam cum Tobæus **171** filium suum Tobiam ablegasset ad repetendum argentum quod alibi deposuerat, angelus Dei Raphaelus eum comitatus est. In eo itinere puer conspecto ad fluminis ripam pisce vehementer est exterritus; quem angelus hortatur ut piscem prehendat, ejusque partes cæteras remedat, solum cor et jecur sibi reservet; quorum alterum, videlicet hepar, serviret ab abigendum suffitu Asmodeum, cor autem ad inungendum paternos oculos. Secundum hæc juvenem Ragueli domum deducit, qui Sarram filiam ejus uxorem accipit et

B Ὁ Τωβὴτ ᾐχμαλωτίσθη ἐν ἡμέραις Ἐνεμεσάρου βασιλέως Ἀσσυρίων. « Ἐγὼ Τωβὴτ ὁδοῖς ἀληθείας ἐπορευόμην καὶ δικαιοσύνης πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου. Καὶ ὅτε μετὰ Σάρρας καὶ Τωβίου ᾐχμαλωτίσθην εἰς Νινευΐ, πάντες οἱ ἐκ τοῦ γένους μου ἤσθιον ἄρτους τῶν ἐθνῶν, ἐγὼ δὲ οὔ. Καὶ εἴ τινας ἀπέκτεινε Σεναχηρεὶμ ὁ βασιλεὺς, ὅτε ἦλθε φεύγων ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ἔθαψα αὐτοὺς κλέπτων· πολλοὺς γὰρ ἀπέκτεινεν ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ. Καὶ νυκτὸς διὰ φόβου πολλοὺς ἔθαπτον. Ὅθεν καὶ ἐκοιμήθην παρὰ τὸ τεῖχος τῆς αὐλῆς ἀκαλύπτῳ προσώπῳ· καὶ οὐκ ᾔδειν ὅτι στρουθία ἐν τῷ τοίχῳ ἐστί. Καὶ ἀφοδεύσαντα θερμὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μου, ἐγενήθη λευκώματα ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ γυνή μου

C προσήγαγέ μοι ἔριφον, ὃν εἰς μισθὸν τοῦ κόπου ἔλαβεν. Ἐγὼ δὲ δοκῶν κλεψίμαιον εἶναι οὐκ ἔφαγον, καὶ ὠνειδίσθην παρ' αὐτῆς ὡς δῆθεν μηδὲν ὠφελούμενος ἐξ ἀρετῆς. Καὶ ἐκλαυσα πρὸς Κύριον, « Λυσιτελεῖ μοι ἀποθανεῖν ἢ ζῆν, ὅτι ὀνειδισμοὺς ψευδεῖς ἤκουσα. » Τότε δὲ καὶ Σάρρα ἡ τοῦ Ῥαγουὴλ ὠνειδίσθη ὡς δῆθεν ἀποπνίξασα οὗ; ἔλαβεν ἄνδρας ἑπτά· τούτους δὲ Ἀσμοδαῖος τὸ πονηρὸν δαιμόνιον ἀπέκτεινε πρὶν ἢ γενέσθαι μετ' αὐτῆς, ὡς καὶ βουληθῆναι αὐτὴν ἐντεῦθεν ἀπάγξασθαι. Ἀλλ' ὁ Θεὸς οὔτε Τωβὴτ οὔτε Σάρρας παρεῖδε τὸν ὀνειδισμόν. Ἀποστελλομένου γὰρ τοῦ Τωβίου ἐπὶ τῷ τὰ εἰς παρακαταθήκην κείμενα πατρῷα ἀργύρια λαβεῖν, ὁ τοῦ Κυρίου ἄγγελος Ῥαφαὴλ συνηκολούθησε. Καὶ καθ' ὁδὸν ἰχθύος φανέντος παρὰ ποταμὸν ἐπτοήθη

B ὁ παῖς. Ὁ δὲ ἄγγελος ἐπέτρεψε λαβεῖν αὐτὸν καὶ φαγεῖν, τὴν δὲ καρδίαν καὶ τὸ ἧπαρ φυλάσσειν, τὸ μὲν ἧπαρ εἰς θυμίασιν τοῦ Ἀσμοδαίου, τὴν δὲ καρδίαν εἰς χρίσιν τῶν πατρικῶν ὀφθαλμῶν. Ἀπήγαγε δὲ αὐτὸν εἰς τὸν Ῥαγουὴλ οἶκον, ὅθεν καὶ λαμβάνει μὲν εἰς γυναῖκα τὴν Σάρραν, τὸν δὲ φιλοῦντα αὐτὴν Ἀσμοδαῖον ἐκεῖθεν διώκει. Ἀναλαβόμενος δὲ τὸ ἀργύριον καὶ τὴν Σάρραν ὑπέστρεψε. Ταύτῃ τοι καὶ τῶν τοῦ Τωβὴτ ὀφθαλμῶν χρισθέντων θαῦμα ἐγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τάδε πρὸς αὐτοὺς ὁ ἅγιος ἄγγελος ἔλεγεν· « Ἐλεημοσύνη ἐκ

[87] Esther. v, 2.

Digitized by Google

θανάτου ῥύεται, καὶ αὐτὴ ἀποκαθαριεῖ πᾶσαν ἁμαρ- A
τίαν. Καὶ νῦν ὅτε προσηύξω σὺ καὶ ἡ νύμφη σου
Σάῤῥα, ἐγὼ προσήγαγον τὸ μνημόσυνον τῆς προ-
σευχῆς ὑμῶν ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Θεοῦ. Καὶ ὅτε
ἔθαπτες τοὺς νεκροὺς, συμπαρήμην σοι. Καὶ ὅτε
οὐκ ὤκνησας ἀναστῆναι καὶ καταλιπεῖν τὸ ἄριστόν
σου, ὅπως ἀπελθὼν περιστείλῃς τὸν νεκρὸν, οὐκ
ἔλαθές με ἀγαθοποιῶν, ἀλλὰ σὺν σοὶ ἤμην. Καὶ νῦν
ἀπέστειλέ με ὁ Θεὸς ἰάσασθαί σε καὶ τὴν νύμφην
σου Σάῤῥαν. Ἐγώ εἰμι Ῥαφαὴλ εἷς τῶν ἑπτὰ ἀγ-
γέλων, οἳ προσαναφέρουσι τὰς εὐχὰς τῶν ἁγίων. »
Καὶ ταῦτα παραινέσας ἀνέβη πρὸς τὸν ἀποστεί-
λαντα. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ Ῥαφαὴλ ὄνομα ἔμαθες
ἤδη ἐκ τοῦ Τωβήτ· τὸ δὲ Οὐριὴλ, καθά φησι ὁ σοφὸς
τῷ ὄντι Ψελλὸς, οὔτε τὰ τῆς Παλαιᾶς οὔτε τὰ τῆς
Νέας ἡμῖν ἐγνώρισεν. Ἔστι δέ τι βιβλίον Ἑβραϊ- B
κὸν ἄγνωστον τοῖς πολλοῖς, προσευχὴ δὲ Ἰωσὴφ
ἐπιγεγραμμένον, ἔνθα δὴ ὁ ἐκείνου πατὴρ Ἰακὼβ
εἰσῆκται τούτῳ δὴ τῷ ἀγγέλῳ Ῥαφαὴλ διαλεγόμε-
νος, εἰ καὶ ἄρτι τοῖς Ἑβραίοις, ὡς καὶ τὰ ἄλλα τῶν
ἐποκρύφων, ἀπῶσταί τε καὶ ἠθέτηται. Ὁ μέντοι
Τωβὴτ ρν' ἔτη ἔζησεν, ὁ δὲ Τωβίας ρκζ'. Μετὰ δὲ
τὸ θάψαι τοὺς γονεῖς αὐτοῦ ἀπῆλθεν πρὸς Ῥα-
γουὴλ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, καὶ ἤκουσε πρὸ τοῦ
ἀποθανεῖν τὴν ἀπώλειαν Νινευΐ, ἣν ἠχμαλώ-
τευσε Ναβουχοδονόσορ κατὰ τὴν Τωβὴτ πρόῤῥησιν.

Sarræ amatorem Asmodæum abigit. Hinc sumpto secum argento et conjuge Sarra domum revertitur. Cumque peruncti forent ab eo Tobæi patris oculi, pro ligium fit ingens visu ei restituto. Quibus in hunc modum gestis angelus ipsos verbis talibus alloquitur : « Beneficentia profecta de commiseratione cordis hominem a morte vindicat et omne peccatum expiat. Quo quidem tempore tu nurusque tua Sarra Deum precalamini, ego precationis vestræ monumentum coram sancto illo Deo subvehebam. Cum tu mortuos sepeliebas, aderam tibi. Cum minime cunctabaris quin surgeres relictoque prandio tuo discederes obvelatum mortui hominis cadaver, hæc tua præclara facta me non latebant semper tibi scilicet præsentem. Meque nunc adeo misit Deus ad te nurumque tuam Sarram sanandos. Sum enim genius ille Raphaelus, unus de septem angelis, qui ad Deum sanctorum preces deferunt[83]. His pronunciatis ad eum ascendit a quo fuerat ablegatus. Hoc ipsum autem Raphaeli nomen ex hac de Tobæo narratione cognitum scilicet habes. Verum appellatio Urieli, quemadmodum vir reapse sapiens Psellus scripsit, nec prisci fœderis libris nec novi continetur, sed exstat in libro quodam Hebraico, qui vulgo non est notus, habens inscriptionem precationis Josephi; quo in libro Josephi pater Jacobus hoc cum angelo colloquens introducitur. Liber ipse apud Hebræos, ut alii quoque apocryphi, pro rejectitio ducitur et nihil auctoritatis habet. Cæterum Tobæus annos 150 vivendo explevit, Tobias filius 127, cumque parentes suos humo tradidisset, ad Raguelum socerum suum profectus est, et ante mortem suam de Nineves interitu cognovit, quam Nabuchodonosor cepit, uti futurum Tobæus prædixerat.

Μετὰ μέντοι τὸν Σαμψὼν ἕως Ἠλεὶ τοῦ ἱερέως C
ἀναρχία ἦν παρ' αὐτοῖς ἔτη μ', καὶ ἀλλήλοις ἐπανι-
στάμενοι συνωλοθρεύοντο. Ὅσον μὲν οὖν κακόν ἐστι
τὸ περιορᾶν τοὺς ὑπὸ χεῖρα ἁμαρτάνοντας καὶ μὴ
σφοδρῶς ἐπιστύφειν αὐτοὺς, ἔδειξε τὰ κατὰ τὸν
Ἠλεὶ, τὴν κιβωτὸν καὶ τὸν λαὸν συμβάντα. Τηνι-
καῦτα γὰρ ὁ μὲν Ἠλεὶ θανάτῳ οἰκτρῷ περιπίπτει,
ἡ κιβωτὸς αἰχμαλωτίζεται, καὶ ὁ λαὸς ἀναιρεῖται
μαχαίρᾳ. Παλαιστινοὶ καὶ γὰρ κατὰ Ἰουδαίων ὁρ-
μῶσι, συμπλέκονται ἀλλήλοις, καὶ πίπτουσιν
Ἑβραῖοι ὡσεὶ τετρακισχίλιοι. Εἶτα τὴν κιβωτὸν
ἁράμενοι σὺν αὐτῇ κατὰ τῶν πολεμίων ὁρμῶσι,
νικᾶσαι συνήθως θαῤῥήσαντες. Συμβάλλουσιν ἀλ-
λήλοις, καὶ πίπτουσι μὲν ἐκ τῶν Ἑβραίων οὐκ ὀλί-
γοι, αἰχμαλωτίζεται δὲ καὶ αὐτὴ ἡ κιβωτός. Οὐκ D
ἀγαθὴ λοιπὸν ἀγγελία καταλαμβάνει τὸν Ἠλεί· καὶ
τὴν μὲν τῶν αὐτοῦ παίδων ἀπώλειαν φέρει γεν-
ναίως, καὶ ὅτι καὶ σφάλματα προσῆσαν αὐτοῖς,
πορνεία καὶ γαστριμαργία (γάμους γὰρ ἀλλοτρίους
ἐξώρυττον, καὶ τὰ κρέα πρὸ τοῦ ἁγιασθῆναι ἤσθιον),
τὴν δὲ τῆς κιβωτοῦ αἰχμαλωσίαν οὐκ ἐνεγκὼν κα-
ταπίπτει τοῦ θρόνου καὶ τελευτᾷ· ἔτυχε γὰρ τότε
κατά γε τὰς πύλας τοῦ ἱεροῦ καθήμενος ἐπὶ δίφρου,
ὀκτὼ καὶ ϟ' βιώσας ἔτη.

Ad Samsonem ut redeamus, post obitum ejus ad Elium usque pontificem totis annis 40 Israelici nullius imperio parebant. Quapropter se invicem alii alios adorti, communis interitus et excidii sibimet auctores erant. Quantum quidem in eo mali sit, cum nobis subjecti animadvertente nemine delinquunt, **172** nec acriter coercentur, Elii demonstrat historia cum iis quæ arcæ populoque Israelico acciderunt. Nam et Elius miserabili fine vitam claudit, et hostium in potestatem arca venit, et gladio populus occiditur. Quippe Judæos Palæstini bello invadunt, prælio inter se utrique congrediuntur, Hebræorum ad quatuor millia cadunt. Hinc arca Israelici advecta, cum ea in hostes irruunt, quod omnino futurum confiderent ut ea præsente superiores ipsi pro more discederent. Conseruntur ergo manus, Hebræorum plurimi cadunt, arca ipsa ab hostibus intercipitur. Quamobrem infeliciter gestæ rei tristem nuntium Elius accipit, ac suorum quidem filiorum interitum generoso fert animo, quod ii vitiis suis non caruissent, scortationi ac luxuriæ dediti (consueverant enim toros alienos polluere, oblatisque Deo carnibus ante vesci quam consecratæ forent) : verum ob arcæ captivitatem gravissime perculsus solio suo delabitur, moxque vivendi finem facit. Nam forte tum pro templi foribus in sella versatili consederat annos jam nonaginta et octo natus.

[83] Tob. XII, 9.

Digitized by Google

Arcam Palæstini ab se captam in oppidum Azotum avehunt. Neque multo post Dagon loco suo motus est, allisusque terræ venerabundi speciem coram arca prostratus exhibuit. Voluit autem Deus ostendere non ex imbecillitate quadam sua fuisse captam arcam : nam cæteroqui Deus adversariorum Dagon arca præsente non fuisset attritus. De quo colligere licet præsentem in ea quidem fuisse divinam gratiam, sed ob Judæorum sceleratam vitam Deum permisisse ut hostium in potestatem veniret. Eodem tempore morbo intestinorum adfecti moriebantur quotquot arcam ceperant, visceraque corrupta excernebant. Præterea murium ingens enata copia fines eorum infestabat. Quapropter Azotii vix tandem intellecto se malis hujusmodi ob arcam vexari, Ascalonitas orant ut eam ad se reciperent. Hoc illi cum fecissent, consimiles calamitates experiuntur. Ad alios igitur eam Ascalonitæ ablegant, iique vicissim ad alios, omnibus eadem mala perpessis. Hanc ob causam congressi optimates illarum quinque urbium, quæ hisce suppliciis multatæ fuerant, nimirum Accaronis, Gazæ, Azoti et reliquarum, de tota re deliberant, statuuntque duas vaccas fœtas currui alligandas esse, cui arca imponatur. Hoc facto vaccas in trivio relinquunt, eisque potestatem faciunt eundi quo velint. Quodsi pergerent in Hebræorum fines, omnino existimandum aiunt arcam ipsis ejusmodi malorum causam fuisse, sin **173** alio deflecterent, persequendam, uti quæ potestatem ejusmodi nullam haberet. Huic arcæ vim ac potestatem deprehenderunt.

In hoc statu cum res Hebræorum essent, regem dari sibi postulant et Saulum accipiunt, quanquam Deus hujusmodi petitionem eorum perquam graviter tulit, ac propterea verbis hisce Samuelem allocutus est : « Non te flocciferunt, sed me ipsum, ne regnum scilicet in eos obtineam. » Saulus hic oriundus Benjamitide tribu, Cisi filius, forma præditus longe præstantissima corporeque procero et amplo, forte patris asinas amiserat, et earum indagandarum causa vatem Samuelem convenerat. Ibi vates sumptum oleum sacrum in caput juvenis effundit, eumque peramanter complexus, « Esto, inquit, rex gentis nostræ divinitus approbatus. » Simul ei significat omnia quæ ipsi essent in itinere illo eventura, futurum scilicet ut in vates incideret, et divino correptum Spiritu cum eis vaticinaturum. Deinde rursus eum inspectante populo inungit. Atque hoc modo Hebræorum res publica in regni formam est commutata. Samuelus quidem Israelicos aiebat petendo regem gravem in se concitasse indignationem Dei. Licebat ejus rei conjecturam vel ex eo sumere, quod cum nemo æstate media tempestatem ejusmodi vidisset, illa tamen jd temporis conspecta sit. Quippe cum vates hanc orationem ad populum habuisset, fulgura cum tonitruis et grandine exstiterunt; quo facto profiteri populus se in Deum deliquisse.

Secundum hæc Saulus cum copiis Palæstinos invasurus pontifici mandat ut sumpta pontificia

A Τὴν μέντοι κιβωτὸν οἱ Παλαιστινοὶ λαβόντες εἰς πόλιν Ἄζωτον αἰχμάλωτον ἤγαγον. Τότε καὶ Δαγὼν συνετρίβη τῆς οἰκείας ἑκστὰς ἕδρας καὶ ὡς ἐν σχήματι προσκυνοῦντος πεσών. Ἔδειξε γὰρ ὁ Θεὸς ἐνταῦθα ὅτι οὐχ ὡς ἀσθενὴς ᾐχμαλωτίσθη ἡ κιβωτὸς (εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τῇ παρουσίᾳ αὐτῆς ὁ Θεὸς αὐτῶν Δαγὼν συνετρίβη, [ὥστε] εἰ μὴ θεία χάρις προσῆν αὐτῇ), αἰχμαλωτισθῆναι δὲ συνεχωρήθη διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων κακίαν. Τότε δὴ τότε καὶ ὑπὸ δυσεντερίας ἀπέθνησκον οἱ αἰχμαλωτίσαντες αὐτήν, τὰ ἐντὸς ἐξεμοῦντες διεφθαρμένα. Ἀλλὰ καὶ μυῶν πλῆθος ἀνελθὸν τὰ τῆς χώρας κατέβλαπτε. Μόλις οὖν οἱ Ἀζώτιοι συνῆκαν ὡς ἐκ τῆς κιβωτοῦ τὰ τοιαῦτα προσγίνονται αὐτοῖς· ἀξιοῦσι λοιπὸν τοὺς Ἀσκαλωνίτας. Καὶ ταύτην προσδεξάB μενοι ἐν τοῖς ὁμοίοις γίνονται κακοῖς. Οἱ δὲ Ἀσκαλωνῖται πρὸς ἑτέρους πέμπουσι, κἀκεῖνοι πρὸς ἄλλους. Καὶ πάντες τὰ αὐτὰ πάσχουσι. Συνέρχονται οὖν οἱ τῶν παθουσῶν πέντε πόλεων ἄρχοντες, Ἀκκαρών, Γάζης, Ἀζώτου καὶ τῶν λοιπῶν, καὶ περὶ τούτου σκοποῦσιν. Ὅθεν καὶ βόας ὑποζεύξαντες ἀρτιτόκους, καὶ τὴν κιβωτὸν αὐτοῖς ἐπιτιθέασι, καὶ ἐπὶ τριόδου καταλιπόντες ἐπιτρέπουσιν αὐτοῖς ἣν βούλονται ὁδὸν ἀπελθεῖν· κἂν μὲν τὴν Ἑβραίων ἀπίωσιν, ὑπολαμβάνειν τὴν κιβωτὸν αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων κακῶν, ἂν δὲ ἄλλην τράπωνται, Κατεδιώξωμεν αὐτήν, ἔφασαν, ἅτε μὴ τοιαύτην ἔχουσαν δύναμιν. Γίνεται ταῦτα, καὶ θείαν τῇ κιβωτῷ προσεῖναι διέγνωσαν δύναμιν.

consilio cum paruissent, adesse divinam quamdam

C Οἱ μὲν οὖν Ἑβραῖοι τοιαῦτα πάσχοντες ζητοῦσι βασιλέα, καὶ λαμβάνουσι τὸν Σαοὺλ, εἰ καὶ μὴ πράως ἤνεγκεν ὁ Θεὸς τοῦ τοιούτου χάριν ζητήματος, ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἔλεγεν· « Οὐ σὲ ἐξουθενήκασιν, ἀλλ' ἐμὲ, τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐν αὐτοῖς. » Οὗτος μὲν οὖν ὁ Σαοὺλ ἐκ τῆς Βενιαμίτιδος ὑπῆρχε φυλῆς, υἱὸς τοῦ Κὶς, ὁ καὶ τὴν μορφὴν ἄριστος καὶ τὸ σῶμα μέγας. Τὰς ὄνους τοῦ πατρὸς ἀπώλεσε, καὶ πρὸς τὸν προφήτην Σαμουὴλ ἔρχεται περὶ ἐκείνων ἐρωτήσων. Ὁ δὲ προφήτης λαβὼν τὸ ἅγιον ἔλαιον τῆς τοῦ νεανίσκου καταχεῖ κεφαλῆς, καὶ κατασπασάμενος αὐτὸν, « Ἴσθι », φησὶ, « βασιλεὺς· ὑπὸ Θεοῦ κεχειροτόνησαί σήμερον. » Ἀλλὰ καὶ τὰ συμβησόμενα καθ' ὁδὸν αὐτῷ ἔλεγεν, ἐντυχεῖν τε D προφήταις, καὶ σὺν αὐτοῖς προφητεῦσαι γενόμενον ἔνθεον. Χρίει δὲ αὐτὸν καὶ τοῦ πλήθους ὁρῶντος. Καὶ οὕτως ἡ τῶν Ἑβραίων πολιτεία εἰς βασιλείαν μετέπεσεν. Ἔλεγε δὲ πρὸς αὐτοὺς ὅτι Πολλὰ παρωργίσατε τὸν Θεὸν, βασιλέα αἰτησάμενοι. Καὶ δῆλον ἐντεῦθεν· ὃ γὰρ οὐδέποτέ τις εἶδεν, ἐν θέρους ἀκμῇ χειμῶνα, τοῦτο γεγενημένον θεάσασθε. Καὶ ταῦτα εἰπόντος τοῦ προφήτου ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ χάλαζαι καταφέρονται, ὡς ἐντεῦθεν τὸν λαὸν ἁμαρτεῖν εἰς Θεὸν ἔλεγεν.

'Ο μέντοι Σαοὺλ μέλλων κατὰ Παλαιστινῶν ὁρμῆσαι, κελεύει τὸν ἀρχιερέα λαβόντα τὴν ὀρχιερα-

Digitized by Google

τικὴν στολὴν προφητεύειν αὐτῷ περὶ τῶν μελλόντων. Τοῦ δὲ προτρέψαντος ἐξέρχεται κατὰ Παλαιστινῶν. Ὁ μέντοι Σαοὺλ τῇ νίκῃ ἐπαρθεὶς ἐπαρᾶται τοῖς Ἑβραίοις· ἦν τις ἀποσχόμενος τοῦ φονεύειν τοὺς ἐχθροὺς φάγῃ, καὶ μὴ μέχρις οὗ νὺξ ἐπελθοῦσα τῆς ἀναιρέσεως αὐτοὺς ἀποπαύσῃ τῶν πολεμίων, ἐπικατάρατος εἴη. Οὕτω τοίνυν τοῦ Σαοὺλ φήσαντος, ἐπεὶ κατά τινα δρυμὸν ἐγένοντο μελισσῶν γέμοντα, ὁ τοῦ Σαοὺλ παῖς οὐκ ἀκηκοὼς τῆς τοῦ πατρὸς ἀρᾶς ἀποθλίψας τι κηρίον τοῦ μέλιτος ἤσθιεν. Εἶτα γνοὺς τὸ γεγονὸς οὐκ ὀρθῶς ἔφη τὸν πατέρα τοιαύτην ἀρὰν θεῖναι· εὐψυχότατα γὰρ κατατρέχει τῆς τῶν ἐναντίων, εἴ γε τροφῆς ἐν τῷ μέσῳ φθάσει μεταλαβεῖν. Ὁ δὲ Σαοὺλ μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ θῦσαι τῷ Θεῷ κελεύει τὸν ἀρχιερέα καὶ αὖθις γνῶναι εἰ δίδωσιν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν καὶ διαφθεῖραι αὐτούς. Εἰπόντος δὲ τοῦ ἀρχιερέως μὴ ἀποκρίνεσθαι τὸν Θεὸν, ὁ Σαοὺλ ἔφη μὴ ἄνευ αἰτίας τοῦτο γίνεσθαι· ἀλλ' ἔστι τι λανθάνον ἐξ ἡμῶν ἁμάρτημα τῆς τοῦ Θεοῦ σιωπῆς αἴτιον, καὶ ὀμνυμι, κἂν ὁ παῖς ὁ ἐμὸς Ἰωνάθαν εἴη ὁ τὸ ἁμάρτημα τοῦτο ποιήσας, ἀποκτείνειν αὐτὸν καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἱλεώσασθαι. Πίπτει οὖν ὁ κλῆρος ἐπὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ τοῦ πατρὸς ἐρωτῶντος αὐτὸν τί τε πεποίηκε καὶ ὅπως εἰς Θεὸν ἐξήμαρτε, μηδὲν ἕτερον ἔλεγεν συνιδεῖν ἢ μέλιτος χθὲς ἀπογεύσασθαι, τὴν ἀρὰν ἀγνοῶν. Διομνύεται οὖν ὁ Σαοὺλ ἀποκτείναι αὐτόν. Οὐκ ἀνθίσταται ὁ παῖς, τὰ τοῦ ὅρκου βιάζει προβῆναι. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἀλγεῖ, καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἐξαιρεῖ τῆς χειρὸς Σαοὺλ, καὶ ἱκετεύει τὸν Θεὸν, Ἵλεον ἐπὶ τούτῳ ποιεῖ. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A veste sibi vaticinaretur, quinam ejus belli futurus esset exitus. Illo regem ad bellum excitante, copias Saulus adversum Palæstinos educit; cumque victoria potitus esset, insolentior factus hujusmodi quadam exsecratione sibi Hebræos devincit [84], si quis hostibus parcens cibum sumeret, nec in eis occidendis tandiu perseveraret dum nox superveniens cædendi finem faceret, is ut exsecrabilis foret ac diris devoveretur. Hæc Saulus cum prolocutus fuisset, forte accidit ut militibus silvam quamdam ingressis, quæ referta esset apibus, Sauli filius exsecratione paterna non audita favum mellis avulsum comederet. Cumque deinceps rem uti gesta fuisset intellexisset, male factum a patre dicebat, qui hac devotione milites obstrinxisset: B sic enim comparatum esse ut animo quis fortissimo invadat adversarium, ubi cibum nactus sumet aliquantulum recrearit. Saulus victoria **174** potitus, cum rem sacram Deo fecisset, iterum pontifici mandat ut Deum consuleret, num feliciter hostium castra invasuri essent et cladem eis illaturi. Respondente pontifice divinum oraculum silere, « Non hoc, ait Saulus, absque certa causa fit, sed necesse est aliquod occultum esse delictum nostrum, cujus gratia nobis Deus haud respondeat. Equidem sacramento confirmo me, si vel Jonathan filius meus hujus peccati sit auctor, omnino eum interfecturum, atque hac ratione Deum placaturum. » Hoc modo factum ut sors ducta in Jonathanem C caderet; cumque filium pater interrogaret quid facinoris designasset quave re in Deum deliquisset, nullius ille se conscium sibi esse facti respondet quam quod hesterno die mel degustasset, ignarus ejus exsecrationis qua populum pater obstrinxisset. Hoc audito Saulus cum se necaturum jurat, cumque nihil adversante filio prorsus juramento satisfacturus esset, misertus Jonathanis populus eum de Sauli manu liberat Deumque supplicando placat. Et hæc quidem in hunc modum narrata sunto.

Εἰπεῖν δὲ τὸν Θεὸν ἔλεγεν ὁ Σαμουὴλ ὡς ἐπεὶ πολλὰ κακὰ τοὺς Ἑβραίους οἱ Ἀμαληκῖται κατά γε τὴν ἔρημον διέθηκαν, ἡνίκα τῆς Αἰγύπτου ἐξεπορεύοντο, κελεύειν πολέμῳ τιμωρήσασθαι αὐτοὺς τὸν Σαοὺλ καὶ μηδενὸς αὐτῶν φείσασθαι. Νικᾷ τοίνυν αὐτοὺς κατὰ κράτος, λαμβάνει δὲ τὸν αὐτῶν βασιλέα Ἀγὰγ αἰχμάλωτον, οὗ θαυμάσας τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος, ὡς Ἰώσηπός φησι, σωτηρίας ἄξιον ἔκρινε. Καὶ θυσίας ἀπὸ τῶν λαφύρων ἐκείνων ἀνήνεγκε τῷ Θεῷ. Ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἔφη ὁ Θεός· « Μεταμεμέλημαι ὅτι ἔχρισα τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα, κἀγὼ ἐξουδένωκα αὐτὸν τοῦ μὴ βασιλεύειν ἐν Ἰσραήλ. » Ὅθεν καὶ πρὸς τὸν Σαοὺλ οὕτως ἔλεγεν ὁ Σαμουὴλ, ἡνίκα τὸν Ἀγὰγ ἐζωογόνησε τῶν Ἀμαληκιτῶν βασιλέα, « Μεματαίωσαι σὺ, ὅτι οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολὴν ἣν ἐνετείλατό σοι ὁ Κύριος. Ὅθεν καὶ οὐ στήσεταί σοι ἡ βασιλεία, καὶ ζητήσει Κύριος ἄνθρωπον κατὰ καρδίαν αὐτοῦ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τάδε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν, ἡνίκα

Cum autem Saulus præcepisse sibi Deum diceret ut quando Amalecitæ in deserto Israelicos misere tractassent, ex Ægypto id temporis migrantes, ipse bello sceleratos homines puniret ac omnino eorum nemini parceret, obtemperans mandato divino vincit eos acie, regemque Agagum captivum abducit. Verum pulchritudinem ejus proceritatemque corporis admiratus, quemadmodum et Josephus memoriæ prodidit, hominem dignum judicat D cujus saluti vitæque parcatur. Simul de spoliis Amalecitarum Deo victimas offert. Tum vero Deus his verbis Samuelum compellare: « Pœnitet me Sauli regis Israelitarum creati: quapropter hominem indignum esse statui qui cum imperio Israelitis præsit [85]. » Ea de causa vicissim Samuelus ita Saulum alloqui: « Quandoquidem Agagum conservasti, gessisti te dementer, non præstando edicto quo te Dominus obstrinxit. Idcirco regnum penes te non manebit, sed hominem deliget Deus animo suo gratum, qui populo suo cum potestate

[84] I Reg. xiv, 24. [85] I Reg. xv, 11.

Digitized by Google

præsit. » Addit et alia verba, cum Saulus sacrificium suum offerret : « Deo non tam placent hostiæ ac sacrificia quam si quis ejus mandato sit obtemperans. Certe Dominus abrupit a te hodie regnum Israelitarum, idque alteri te meliori tradet [86]. » Hinc etiam factum ut cum magnopere Sauli causa vates hic sollicitus esset, Dominus diceret : « Desine lugere Saulum, acceptoque oleo sacro Bethlehemam ad Jessæum proficiscere, deque filiis ejus unum 175 in regnum ungito [87]. » Quapropter eo Samuelus se confert ; omnibusque cæteris Jessæi filiis rejectis, ut in quibus oleum sacrum non emanaret, tandem natu minimus omnium Davides ungitur. Ea de causa deinceps ille Spiritum apud se sanctum habebat, cum e diverso malus spiritus Saulum invaderet. Quoties autem ille Saulum corriperet, aiebant medici, quemadmodum Josephus narrat, fieri aliter non posse ut malum istud consopiretur, quam alicujus opera qui fidibus caneret. Itaque facta pervestigatione ecquis alicubi peritus ejus artis esset, Davides adducitur, quem Saulus armigerum suum creat et honorato loco penes se retinet. Sic Josephus rem gestam commemorat. Ac verum quidem est malum istum genium, qui Saulum vexabat, Davidis cithara sedatum fuisse : sed ita factum hoc statuatur, quod ea nimirum a Spiritu sancto pulsata fuerit. Illo namque carmen accinente malus genius vel invite conquiescebat.

Secundum hæc Palæstini expeditionem adversus Judæos suscipiunt, deque castris illorum vir quidam prodit nomine Goliathus, ingentis magnitudinis (erat enim sex cubitorum et unius spithamæ), indutus ærea loricam quinque millia siclorum pendentem, cujus magnitudini et ponderi arma quoque cætera respondebant. Hic ergo vocem immanem tollit, deque castris Israelicorum aliquem ad singulare certamen provocat. Omnibus autem perterritis Davides ad Saulum introducitur, qui regem consolatus, eoque vix persuaso, quod parum in Davide, si respiceretur ipsius ætas, fiduciæ ponendum existimaret, Goliathum aggreditur hominemque fundæ jactu interficit. Cum autem ex eo tempore mulieres in carmine quodam canerent Saulum quidem mille Palæstinos fudisse, Davidem vero decem millia, regno suo metuere Saulus incipit, et ab eo die suspectum Davidem habens non parum invidiæ adversus eum alit. Quapropter ad expeditiones hominem ablegat, ut aliquo pacto in prœliis necaretur. Ille vero, qui Deum scilicet præsentem haberet, ubique rem præclare gerit ; quo factum est ut ipsa quoque Sauli filia virgo singulari eum amore complecteretur. Qua re Saulo patefacta oblatam ad struendum insidias occasionem minime negligit, uti Josephus commemorat, significari jubens ipsi se filiam suam ei collocaturum in matrimonium, si mille hostium capita regi referret. Atque hæc ita facta sunt : Micholem uxorem accipit. Verum indigne ferens Saulus quod accidisset, majori æstuat invidia, quasi jam regno suo me-

A τὴν θυσίαν ἔφερεν, « Οὐ θέλει Κύριος ὁλοκαυτώσεις καὶ θυσίας ὡς τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, » καὶ αὖθις · « Διέρρηξε Κύριος τὴν βασιλείαν Ἰσραὴλ ἐκ χειρός σου σήμερον, καὶ δώσει αὐτὴν τῷ πλησίον σου τῷ ἀγαθῷ ὑπὲρ σέ. » Ὅθεν τοῦ προφήτου πολλὰ φροντίζοντος περὶ τοῦ Σαοὺλ, « Παῦσαι, » πρὸς αὐτὸν ἔφη ὁ Θεὸς, « καὶ λαβὼν τὸ ἅγιον ἔλαιον εἰς Βηθλεὲμ ἀπελθε πρὸς Ἰεσσαὶ, καὶ χρίσαι εἰς βασιλέα ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ. » Ἔρχεται οὖν, καὶ πάντων ἄλλων ἀποδοκιμασθέντων τῶν υἱῶν Ἰεσσαὶ (οὐδὲ γὰρ εἰς αὐτοὺς τὸ ἅγιον ἔβλυσεν ἔλαιον) χρίεται ὁ πάντων ὕστατος Δαβίδ. Ἐφ' ᾧ καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐκτοτε ἦν ἐν αὐτῷ, τὸν δὲ Σαοὺλ πνεῦμα πονηρὸν ἐπέρχεται. Πνιγομένου τοίνυν αὐτοῦ ἔλεγον οἱ ἰατροὶ, καθά φησιν Ἰώσηπος, ὅτι μὴ ἄλλως τὸ τοιοῦτον καταπαύσεται πάθος, εἰ μή τις οἶδε διὰ κιννύρας ᾄδειν. Ὅθεν καὶ ζητηθεὶς εἴ που τοιοῦτός τίς ἐστιν, ἄγεται ὁ Δαβίδ. Ποιεῖ οὖν αὐτὸν ὁπλοφόρον, καὶ διὰ τιμῆς ἄγει. Καὶ ὁ μὲν Ἰώσηπος οὕτως. Τὸ δὲ δαιμόνιον τὸ συμπνίγον τὸν Σαοὺλ ἢ μὲν τοῦ Δαβὶδ κιννύρα κατέπαυε, πλὴν ὡς τῷ παναγίῳ Πνεύματι κινουμένη · τούτου γὰρ ἐπᾴδοντος ἐκεῖνο καὶ ἄκον ἡσύχαζε.

Μετὰ δὲ ταῦτα κατὰ Ἰουδαίων ἐκστρατεύουσι Παλαιστῖνοι. Ἀφ' ὧν καταβὰς ἀνήρ τις Γωλιὰθ τοὔνομα παμμεγέθης (ἦν γὰρ πήχεων τεσσάρων καὶ σπιθαμῆς), ἐνδεδυμένος θώρακα σταθμὸν ἄγοντα πέντε χιλιάδας σίκλων καὶ τὰ λοιπὰ ὅπλα ἀναλόγως, φωνὴν μεγάλην ἀφίησι καὶ μονομαχεῖν ἐζήτει. Καὶ πάντων ἐξαπορουμένων εἰσάγεται ὁ Δαβὶδ, καὶ τὸν Σαοὺλ παραμυθησάμενος, μόλις δὲ καὶ πείσας αὐτὸν (οὐδὲ γὰρ ὁ Σαοὺλ ἐθάρρει, πρὸς τὴν τοῦ Δαβὶδ ἡλικίαν ἀφορῶν) ὁρμᾷ κατὰ Γωλιὰθ καὶ διὰ σφενδόνης αὐτὸν ἀναιρεῖ. Ἔκτοτε οὖν τῶν γυναικῶν λεγουσῶν ὅτι Σαοὺλ μὲν χιλιάδας Παλαιστινῶν κατηκόντισε, Δαβὶδ δὲ μυριάδας, πτοεῖται καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ὁ Σαούλ · ἐφ' ᾧ καὶ ὕποπτον εἶχεν ἐκτοτε τὸν Δαβὶδ, καὶ φθόνον ἔτρεφεν οὐ μικρόν. Ὅθεν καὶ εἰς ἐκστρατείας αὐτὸν ἀπέστελλεν ὡς ἐντεῦθεν τῷ πολέμῳ ἀναιρεθῆναι. Ὁ δὲ Δαβὶδ τὸν Θεὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἠρίστευε παντα-χοῦ, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν θυγατέρα Σαοὺλ παρθένον οὖσαν ἔρωτα σχεῖν αὐτοῦ. Δῆλα γίνεται ταῦτα καὶ τῷ Σαούλ. Καὶ ὃς δραξάμενος ἀφορμῆς πρὸς τὴν κατ' ἐκείνου ἐπιβουλὴν, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ, ἀποδοῦναι τὴν θυγατέρα ἔλεγεν, Ἂν χιλίας μοι κεφαλὰς κομίσῃ τῶν πολεμίων. Γίνεται ταῦτα, καὶ εἰς γυναῖκα λαμβάνει τὴν Μελχώ. Οὐ φέρει ταῦτα Σαοὺλ, ἀλλ' ἐπὶ πλέον φθονεῖ, ἅτε καὶ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ δεδιώς. Ἀποκτεῖναι λοιπὸν αὐτὸν μελετᾷ. Ἀνατίθησι ταῦτα τῷ υἱῷ τε Ἰωνάθαν καὶ τοῖς πιστοτάτοις τῶν οἰκετῶν. Ὁ δὲ μηνύει τῷ Δαβὶδ τὰ τῆς βουλῆς, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ πατρὶ διαλέγεται. Μετὰ δὲ ταῦτα διώκει τὸν Δαβὶδ καὶ ἅπαξ καὶ δὶς

[86] I Reg. xv, 22. [87] I Reg. xvi, 1.

Digitized by Google

καὶ πολλάκις. Τηνικαῦτα τῷ ἀρχιερεῖ Ἀβιάθαρ προσέρχεται· τότε καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν. Ἐκεῖθεν αὖθις φεύγει πρὸς Ἀβιμέλεχ· τότε δὲ καὶ τὰ τῶν ἐπιληπτικῶν ὑποκρίνεται. Ἐπ' τούτοις δὲ ὁ Δαβὶδ εὑρὼν τὸν Σαοὺλ καὶ ἅπαξ καὶ δίς, καὶ ἀποκτεῖναι αὐτὸν εὐχερῶς ἔχων, ποιῆσαι τοῦτο οὐκ ἠθέλησε, τῷ Θεῷ πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἀνατιθείς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A tuens. Quamobrem interficiendum deinceps hominem statuit, simul **176** consilium suum Jonathani filio ministrisque fidissimis aperit. At filius ad Davidem paternum consilium enuntiat, ejusque causa patrem alloquitur. Ille semel, bis, multoties Davidem persequitur; qui tali rerum suarum statu Abiatharum pontificem accedit et panibus propositionis vescitur. Hinc ad Abimelechum fuga se confert, ubi morbo teneri epileptico judicabatur. Interim Davides Saulem semel atque iterum repertum necare cum facili momento posset, nequaquam tamen id facere voluit, Deo nimirum permittens quidquid de ipso futurum esset.

Παλαιστινοὶ δ' αὖθις κατὰ Ἰουδαίων στρατεύονται, ἐφ' ᾧ καὶ τοὺς αὐτοὺς συμμάχους ὁ Ἀγχοὺς καλεῖ. Ὄρει δὲ τῷ Γελβουὲ προσβάλλει καὶ ὁ Σαοὺλ, καὶ πολυπληθῆ τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἰδὼν ἐταράχθη, καὶ ἐξέστη ἡ καρδία αὐτοῦ. Καὶ ἐπηρώτησε τὸν Κύριον διὰ τοῦ Ἐφοὺθ, καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ· καὶ γὰρ εἰ μὴ εὐδοκίμουν παρ' αὐτῷ, οὐκ εἰσήκουσεν αὐτῶν. Ἐφ' ᾧ καὶ ζητεῖ ἐγγαστρίμυθον, εἰ καὶ τὸ γένος αὐτῶν ἔφθασεν ἐκ τῆς πόλεως αὐτοῦ ἐκβαλεῖν ἅτε πρὸς Θεὸν πρότερον εὐσεβών. Ἐγγαστρίμυθοι δὲ ἐλέγοντο διὰ τὸ δαίμονα ἔχειν ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῶν ἐγκαθήμενον καὶ τὰ μέλλοντα μυθευόμενον εἴτ' οὖν μαντευόμενον. Τὸ μέντοι γύναιον ἐκεῖνο πείθεται μόλις, καὶ τὴν τοῦ Σαμουὴλ ψυχὴν ἐξ ᾅδου ἀνάγει, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ. Ὁ γὰρ τὰ θεῖα σοφὸς Θεοδώρητος δυσσεβῆ λέγει τὸν λόγον τουτονὶ καὶ ἀνόσιον· οὐδὲ γὰρ πείθεται νέκυος ψυχὴν ἐξ ᾅδου καὶ τὴν τυχοῦσαν ἀνάγειν, μήτοι γε τοσούτου προφήτου. Ἄλλοι δὲ τὸν λόγον τοῦτον μὴ θέλοντες ἀνόσιον δέξασθαι, λαοπλάνον τινὰ λέγουσι δαίμονα τὰ κατὰ τὸν Σαοὺλ ἀναγγεῖλαι τῇ ἐγγαστριμύθῳ. Ὁ μὲν Θεοδώρητος οὔτε τὸ πρῶτον ὡς δυσσεβὲς καταδέχεται οὔτε πάλιν τὸ δεύτερον· εἰ γὰρ δαίμων ἦν ὁ φανείς, οὐκ ἂν ἀληθῆ ἐφθέγγετο ῥήματα. Οὐκοῦν αὐτὸς ὁ Θεὸς τὸ εἶδος, φησὶ, τοῦ Σαμουὴλ σχηματίσας ἠβουλήθη, ἐξενήνοχε τὴν ἀπόφασιν· ἔφη καὶ γὰρ διά του τῶν προφητῶν· « Ἐὰν ἀπέλθητε πρὸς τὸν ψευδοπροφήτην, ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἀποκριθήσομαι δι' αὐτοῦ. » Οὕτω διὰ τοῦ Βαλαὰμ τὸ λόγησε τὸν λαὸν, καὶ διὰ δυσσεβοῦς μάντεως προηγγέλθησαν τὰ ἐσόμενα. Γίνεται ταῦτα, καὶ οἱ Παλαιστινοὶ τοῖς Ἑβραίοις προσβάλλουσι. Πίπτει λοιπὸν ὁ Σαοὺλ καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Σαοὺλ πολλὰς δεξάμενος πληγὰς, καὶ μὴ φέρειν δυναμένος, κελεύει τινὶ τῶν αὐτοῦ τὸ ξίφος αὐτοῦ ἐπενεγκεῖν, ἵνα μὴ ταῖς ἐχθρῶν χερσὶ παραδοθῇ. Ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο. Ἐπιπίπτει λοιπὸν αὐτὸς τῇ μαχαίρᾳ, καὶ μηδὲ οὕτως ἰσχύων ἑαυτῷ τὸ τέλος ἐπενεγκεῖν πείθει τινὰ τῶν Ἀμαληκιτῶν, καὶ τελειοῖ αὐτόν. Οἱ δὲ Παλαιστινοὶ σκυλεύοντες τοὺς πολεμίους ἐντυγχάνουσι τῷ Σαούλ τε καὶ τοῖς παισὶν αὐτοῦ, καὶ κόψαντες τὰς κεφαλὰς αὐτῶν περιῆγον διὰ πάσης τῆς χώρας, τὰ δὲ σώματα αὐτῶν ἀνεσταυροῦσιν ἔξω τοῦ τείχους, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ.

Rursum Palæstini copias suas adversum Judæos educunt, ideoque suos etiam auxiliares Achis rex convocat. Tum Saulus quoque cum suis ad montem Gelboem contendit; cumque maximas in alienigenarum castris esse copias conspexisset, perturbatus est animique gravi terrore correptus. Eam ob rem Dominum per Ephodum consulit, qui nihil ei respondet: quippe ni bona essent apud Deum Israelitæ in gratia, non exaudiebat eos. Igitur feminam inquirit quæ oracula per ventrem redderet, quanquam antea, cum adhuc in Deum se religiose gereret, totam hujusmodi mulierum nationem e re publica sua expulerat. Vocantur autem hujusmodi feminæ ventriloquæ propterea quod genium in ventre delitescentem habeant, qui de futuris respondeat et vaticinetur. Vix Saulus, quod poscebat, a muliercula tandem impetrat, quæ animam Samueli ex orco producit, ut Josephus memoriæ prodidit, quanquam peritissimus ille rerum divinarum Theodoretus orationem hujusmodi vocat impiam et irreligiosam. Non enim persuaderi sibi patitur vel vilis alicujus hominis mortui animam ex orco reduci posse, nedum talis ac tanti vatis. Alii negantes hanc orationem impiam esse, velut impostorem vulgi dæmonem quemdam mulierculæ vaticinatrici renuntiasse quid Saulo eventurum esset. At Theodoretus neque primum illud admittit, impium esse pronuntians, neque item alterum; nam si genius malus fuisset qui apparuit, verum sane non protulisset. Quamobrem statuit Deum ipsum repræsentata Samueli specie, pro arbitratu suo, verba istæc effatum esse. Nam alicubi per vatem quemdam dixit: « Quodsi falsum vatem accesseritis, ego Dominus per ipsum respondebo. » Sic opera Balaami populo fausta imprecatus est, perque vatem improbum quæ futura essent indicavit. Respondit hic quoque prædictioni eventus: Palæstini Hebræos invadunt, Saulus cum filiis occumbit; cumque multis vulneribus affectus esset, nec amplius imperare animo suo posset, suorum cuidam mandat ut se stricto **177** gladio transadigat, ne hostium in potestatem veniret. Sed eo recusante gladium cepit, eique incubuit. Cumque ne sic quidem adimere sibi vitam posset, Amalecitarum quemdam exorat, qui finem ei vivendi attulit. Tum Palæstini spoliatis hostibus in Saulum ejusque filios incidunt; cumque capita ipsorum resecuissent, ea per omnem ditionem suam circumferebant. corporibus extra muros suspensis, ut Josephus narrat.

Digitized by Google

Hoc modo vitam Saulus finiit propterea quod in exscindendis Amalecitis Deo non paruisset et sacerdotum nationem delevisset. Nam Doeci Syri opera sacerdotes ad trecentos quinquaginta, qui ephodum gestarent, interfecerat. Regnum apud Israelicos obtinuit annos 40, humeris Israelitas omnes supereminens. Quippe Deus Hebræis gratificari volens ejusmodi virum elegerat, qui eis cum imperio præesset, quod illi bellicæ fortitudinis adversus hostes causa, non pietatis, regem dari sibi petiissent. Quo factum ut eis maximum omnium præficeret, quando sic a natura comparati sumus ut non virtutem animi, sed proceritatem corporis admiremur.

A Οὕτω κατέστρεψε τὸν βίον ὁ Σαοὺλ διὰ τὸ ἐπὶ τοῖς Ἀμαληκίταις παρακοῦσαι τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τὸ τῶν ἱερέων γένος ἀπωλείᾳ παραδοῦναι· διὰ γὰρ τοῦ Σύρου Δωὴκ ὡσεὶ τν' ἱερεῖς ἀπέκτεινεν αἴροντας τὸ ἐφούδ. Ἐκράτησε δὲ τὸν Ἰσραὴλ ὁ Σαοὺλ ἔτη μ', ὑπερωμίας ὢν παντὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Τοῖς Ἑβραίοις ὁ Θεὸς χαριζόμενος τοιοῦτον ἄνδρα βασιλεύειν ἐν αὐτοῖς ἐξελέξατο· ἀνδραγαθίας γὰρ τῆς ἐν πολέμοις ἕνεκεν, οὐ μὴν εὐσεβείας, ἠτήσαντο βασιλέα. Ταύτῃ τοι καὶ τὸν μέγιστον πάντων ἐκλέγεται, ἐπειδήπερ οὐ ψυχῆς ἀρετὴν ἀλλὰ σώματος θαυμάζομεν μέγεθος.

Post Sauli mortem filius ejus Memphibosetus regnum apud Israelicos occupat, Davide Judæorum B nationis imperio contento. Nam a Samuelo prius apud hos regno inunctus fuerat. Deinde Richabus et Baneas Memphiboseto clam interfecto ad Davidem se conferunt, quasi præclaram ejus cædis patratæ causa laudem apud illum inventuri. Davides vero utrumque supplicio mortis afficit, quemadmodum et ante puniverat Amalecitam illum, per quem Saulus occisus fuerat. Post id temporis Davides universæ nationis rex declaratur. Sauli quidem filiam uxorem accepit, aliter tamen quam Josephus exponat, videlicet præmii loco, cum Goliathum fundæ jactu necasset, quemadmodum inter ipsos convenerat. Posteaquam vero Davides rex designatus est, Hierosolyma cum copiis invadit, et ejectis C incolis oppidi Jebusæis regiam suam Hierosolymis constituit. Primus quidem certe Jebusæis inde pulsis, ut Josephus narrat, de suo nomine urbem Davidicam appellavit; nam Abrahami ætate Solyma nuncupabatur.

Μετὰ δὲ θάνατον τοῦ Σαοὺλ ἐβασίλευσεν ἐν Ἰσραὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μεμφοστὲ (35), ἐν Ἰούδᾳ δὲ ὁ Δαβίδ· παρὰ Σαμουὴλ καὶ γὰρ χρισθῆναι προέφθασεν. Εἶτα Ῥιχαῦ καὶ Βανέας λάθρα τὸν Μεμφοστὲ ἀνελόντες ἦλθον πρὸς τὸν Δαβὶδ ὡς δῆθεν εὐδοκιμήσαντες διὰ τὸν φόνον. Ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοὺς, καθὰ δὴ καὶ τὸν Ἀμαληκίτην ἐκεῖνον, δι' οὗ ὁ Σαοὺλ τὸ τέλος ἐδέξατο. Τηνικαῦτα παντὸς τοῦ λαοῦ καθίσταται βασιλεὺς ὁ Δαβίδ. Τὴν δὲ θυγατέρα τοῦ Σαοὺλ, εἰ μὴ ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ, ἀλλ' οὖν ἔπαθλον ἔλαβεν, ἡνίκα τὸν Γολιὰθ ἐσφενδόνησεν· οὕτω γὰρ ἀναμέσον αὐτῶν συμπεφώνητο. Ὁ γοῦν Δαβὶδ μετὰ τὸ ἀναγορευθῆναι βασιλεὺς ἐφίσταται τῇ Ἱεροσόλυμα, καὶ τοὺς ἐκεῖσε κατοικοῦντας Ἰεβουσαίους τροπωσάμενος βασιλείαν ἑαυτοῦ ποιεῖται τὰ Ἱεροσόλυμα. Πρῶτος μὲν οὖν Δαβὶδ, ὡς Ἰώσηπος ἱστορεῖ, τοὺς Ἰεβουσαίους ἐκεῖθεν ἐκβαλὼν, ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν πόλιν προσαγορεύει· Σόλυμα καὶ γὰρ ἐπὶ Ἀβραὰμ ἐκαλεῖτο.

Secundum hæc forte conspecta Bersabea, quæ se domi suæ abluebat, ejus amore captus est; cumque in amplexus mulieris venisset, procurat ut maritus ejus Urias in prælio quodam occumberet. Non longo tempore interjecto a Nathane vate facinoris illius arguitur. Secuta est ipsius fuga propter Abesalomi filii rebellionem; qua quidem in fuga concubinas suas 10 relinquit, quæ domum custodirent. Causa vero quamobrem Abesalomus hoc parricidium moliretur, hæc fuit. Habebat filiam Davi- D des elegantissima forma **178** præditam, quæ eadem cum Abesalomo nata matre fuerat. Hanc cum Amnon, regiorum filiorum natu maximus, misere deperiret, nec libidinis explendæ rationem ullam reperiret, totus contabescebat. Tandem morbum simulat, ac patrem orat ut sororem adesse sibi velit in eo morbo ministrandi causa. Impetrat a patre quod volebat. Amorem suum puellæ aperit,

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁρᾷ τὴν Βηρσαβεὲ λουομένην ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ὅθεν καὶ ταύτης ἐρᾷ. Μίγνυται λοιπὸν αὐτῇ, καὶ τὸν Οὐρίαν οἰκονομεῖ θανάτῳ περιπεσεῖν, ὃς ἀνὴρ αὐτῆς ἦν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ διὰ Νάθαν ἐλέγχεται. Εἶτα φεύγει διὰ τὴν τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ἐπανάστασιν, καταλείψας τὰς αὐτοῦ δέκα παλλακὰς φυλάσσειν τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἡ δὲ αἰτία τοῦ Ἀβεσσαλὼμ πατραλοίαν γενέσθαι αὕτη. Τῷ Δαβὶδ θυγάτηρ ἦν σφόδρα περικαλὴς, τῷ Ἀβεσσαλὼμ ὁμομήτριος. Ταύτης ὁ Ἀμνὼν ἐρᾷ τῶν ἀδελφῶν ὁ πρεσβύτατος. Καὶ μὴ ἔχων τὰ τῆς ἐπιθυμίας πληρῶσαι σφόδρα κατετήκετο. Ἐφ' ᾧ καὶ νοσεῖν ὑποκρίνεται. Ἱκετεύει τὸν πατέρα συμπαραμένειν αὐτῷ τὴν ἀδελφὴν δουλείας ἕνεκεν. Γίνεται ταῦτα. Ἀποκαλύπτει τὸ πάθος αὐτῇ, ἡ δ' οὐκ ἐπείθετο. Βιάζεται αὐτὴν, ἐφ ᾧ καταπεισθῆς ὁρᾶται. Παραχρῆμα μῖσος τίκτεται κατ' αὐτῆς τῷ Ἀμνὼν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκβάλλει αὐτήν. Θλίβεται οὐ μικρῶς αὐτῇ,

(35) Memphibosetum filium Saulis, ejusque in regni parte successorem gravissimo errore statuunt Glycas, atque ipsius interpres Leunclavius. LXX editio Romana vocat Ἰεβοσθὲ, Isboseth, quem codex noster ex quo Græcum textum edidimus, vocat Μεμφοστὲ, F. Μεμφιβοστὲ, ex quo Memphibosetum suum, qui Jonathanis filius fuit utroque pede claudus, concinnavit Leunclavius. Richabum quoque et Baneam exhibuit, qui in LXX interpretatione dicuntur Ῥηχὰβ καὶ Βαανὰ, in F. Ῥιχὰς, in nostro Ῥιχαῦ καὶ Βανέας.

Digitized by Google

ἀποκαλύπτει ταῦτα τῷ Ἀβεσσαλώμ. Παρατηρεῖται καιρὸν, ἐξέρχεται εἰς κουρὰν τῶν θρεμμάτων αὐτοῦ, συλλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφούς. Τελεῖται συμπόσιον, καὶ καρωθέντα τὸν Ἀμνὼν κτείνουσιν οἱ οἰκέται αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν οὖν ὁ Ἀβεσσαλὼμ πτοηθεὶς φρονεῖν ἤρξατο κατὰ πατρός. Καὶ πρῶτον μὲν πείθει αὐτὸν ὁ Ἀχιτόφελ εἰς τὰς παλλακὰς εἰσελθεῖν τοῦ Πατρὸς, ἔπειτα συμβουλεύει αὐτῷ μετὰ στρατιᾶς ὁρμῆσαι κατὰ τοῦ Δαβίδ. Μὴ εἰσακουσθεὶς δὲ διὰ τὸ ἀγαθὴν δόξαι τὴν τοῦ Χουσὶ συμβουλὴν (ἔτυχε γὰρ φίλος εἶναι τῷ Δαβὶδ ὁ Χουσὶ) ἀγχόνῃ ἐχρήσατο. Ἐπὶ δὲ τούτῳ διώκεται μᾶλλον ὁ Ἀβεσσαλὼμ, καὶ δὴ καταλαμβάνεται. Ἀλλ' ὦ Δαβιδικῆς ψυχῆς! καὶ τοσαῦτα γὰρ παθὼν παρὰ τοῦ πατραλοΐα ἔλεγε· « Φείσασθε τοῦ παιδαρίου Ἀβεσσαλώμ. » Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἰωὰβ κατὰ καρδίας βαλόντος τὸν Ἀβεσσαλὼμ, ἡνίκα τῷ δένδρῳ ἀπῃωρήθη τῶν τριχῶν, ἐθρήνησεν ἄμετρα.

A quæ cum ejus desiderio non assentiretur, vitium ei per vim offert. Mox concepto in eam odio foras violatam ejicit. Illa non parum semet afflictare, fratri Abesalomo rem patefacere; qui temporis opportunitate observata, suorum ad pecorum tonsuram profectos fratres suos invitatos secum abducit. Hinc epulum instruitur, Ammonemque factum hilariorem Abesalomi fratris famuli ex composito necant. Ex eo tempore metuens sibi Abesalomus consilia quædam contra patrem molitur. Ac primo quidem auctor ei fuit Achitophelus ut patris concubinas iniret; deinde ut cum exercitu Davidem invaderet. Verum cum ei propterea non obtemperaretur, quod Chusæi consilium melius esse visum fuisset, hominis Davidi valde familiaris, B suspendio vitam finit. Secundum hæc Abesalomus impetu majori patrem persequitur: sed hæret tandem. Atque hic mihi Davidicum animum aspice. Quanquam talia tantaque perpessus a parricida fuisset, nihilominus in hæc verba suos alloquitur: « Parcite juveni Abesalomo [88]. » Idem, cum Abesalomus arbori crinibus innexis adhæsisset, supra modum calamitatem ejus deploravit.

Τῷ μέντοι Δαβὶδ μελετῶντι ναὸν οἰκοδομῆσαι τῷ Κυρίῳ εἶπεν ὁ Νάθαν· « Πάντα ὅσα ἐν τῇ καρδίᾳ σου βάδιζε καὶ ποίει, ὅτι Θεὸς μετὰ σοῦ. » Ἠγνόησε γὰρ καὶ οὗτος τὸ μέλλον, ὡς ὁ Σαμουὴλ τὸν χρισθησόμενον υἱὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τὸ τῆς Σομανίτιδος πάθος. Νύκτωρ δὲ ἐπιφανεὶς αὐτῷ ὁ Κύριος ἔφη· « Πορεύου, καὶ εἰπὲ τῷ δούλῳ μου τῷ Δαβίδ· Ὅτι οὐ σὺ οἰκοδομήσεις μοι οἶκον, ὅτι αἵματα πολλὰ ἐξέχεας ἐπὶ τῆς γῆς ἐναντίον μου. » C Τοῦτο δὲ εἰρῆσθαι δοκεῖ εἰς ὠφέλειαν τῶν τὰς μιαιφονίας ἐργαζομένων· οὐδὲ γὰρ ἂν δίκαιον φόνον ἐμέμψατο τῷ βασιλεῖ ὁ τοῦ Φινεὲς τὸν δίκαιον φόνον θυσίας προσαγορεύσας. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδωσι Δαβὶδ Σολομῶντι τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὸ παράδειγμα τοῦ ναοῦ καὶ τῶν οἴκων αὐτοῦ. Πάντα ἐν γραφῇ ἐκ χειρὸς Κυρίου δέδωκεν αὐτῷ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νάθαν, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἀπεστάλη παρὰ Θεοῦ, εἶπε· « Καλὸν τοῦτο ἐποίησας, ὅτι ἐγενήθη ἐν τῇ καρδίᾳ σου περὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι οἶκον· ἀλλ' οὐ σὺ, οἰκοδομήσει ὁ ἐκ σοῦ σέ. »

Secundum hæc cogitanti cum animo suo Davidi de templo in honorum domini exstruendo Nathan respondet, quidquid secum facere constituisset, id moliri Deo secundo pergeret. Ignorabat enim vates quid futurum esset, quemadmodum inungendus Jessæi filius a Samuelo non agnoscebatur, et Elisæus calamitatem Sumanitidis ignorabat. Sed noctu Deus Nathani conspectus inquit: « Abi significatum famulo meo Davidi, non ipsum esse qui ædem Domino sit exstructurus, multum enim ab eo sanguinis esse fusum [89]. » Quod quidem postremum ad utilitatem eorum dictum esse videtur qui cædibus sese coinquinant. Nam cæteroqui minime putandum est Deum huic regi cædes justas exprobrare voluisse, cum perpetratam a Phineaso cædem æquissimam sacrificii nomine dignetur. Hanc igitur ob causam Davides Salomoni filio suo tradit exemplar exstruendi templi et ædificiorum ejus, idque manu Domini expressum. Nathan certe, cum ad Davidem a Deo fuisset ablegatus, ostendit eum his rebus filio relinquendis occupatum fuisse. **179** Factum, inquit, abs te præclare, quod hujusmodi curam susceperis de templi structura: non tamen ea per te, sed natum ex te filium perficietur.

Εἰ καὶ μακροθυμεῖ ὁ Θεὸς τῆς ἁμαρτίας τολμωμένης, ἀλλ' ὀψέ ποτε κολάζει. Ἴδε γὰρ ὅτι μετὰ τῶν Γαβαωνιτῶν οἱ Ἰσραηλῖται συνέθεντο μὴ φονεῦσαι αὐτοὺς, ὁ δὲ Σαοὺλ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀλλοφύλοις καὶ αὐτοὺς ἀπέκτεινε. Τὰς μέντοι τοῦ τοιούτου τολμήματος δίκας ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ εἰσέπραξε, λοιμὸν ἐπενεγκών. Καὶ εἰ μὴ τοὺς τοῦ Σαοὺλ ἑπτὰ παῖδας ἐφόνευσαν, οὐκ ἂν ἡ θεία ὀργὴ ἔπαυε. Μανθάνομεν οὖν ἐκ τούτου ὡς γένους ὁ Δεσπότης οὐκ οἶδε διαφορὰν, ἀλλὰ τοῖς ἠδικημένοις, κἂν ἀλλογενεῖς ὦσιν, ἐπαμύνει δικαίως Θεός. Καὶ αὐτὸς ὁ Δαβὶδ τὸν Οὐρίαν ἀδικήσας ἀλλόφυλον ὄντα (Χεττταῖος γὰρ) οὐκ ἀτιμώρητος ἔμεινε. Τὸ δὲ μοιχίδιον βρέφος, ὃ πρῶτον τῇ Βηρσαβεὲ γέγονε μοιχευθείσῃ τῷ Δαβὶδ, ἐπά-

D Observandum obiter quod tametsi Deus facinore quodam designato longa utatur patientia, tandem tamen aliquando puniat. Ejus rei licet a Gabaonitis exemplum petere. Pacti cum Gabaonitis fuerant Israelici non se illos interempturos. At Saulus eos nihilominus una cum exteris nationibus reliquis excidit. Ejus facinoris pœnas Deus per illatam regnante Davide famem exegit. Quod nisi septem Sauli filii fuissent interempti, ira Dei non cessasset. Hinc animadvertere licet Dominum generis discrimen nullum admittere, sed affectos injuria, tametsi generis diversi et peregrini sint, justo judicio suo vindicare. Quin etiam ipse Davides, quod Uriam per scelus violasset, hominem cæteroquin

[88] II Reg. XVIII, 5. [89] I Paral. XVII, 4.

Digitized by Google

alienigenam, ut qui Chettæus esset, impune non tulit. Ex adulterio quidem conceptus infans, primus ei natus ex Bersabea, divinitus morbo affectus interiit; quippe si superstes manisset, pio regi fuisset probro et manifestum admissi facinoris indicium atque argumentum. Quamobrem divina de Davide cura providentiaque factum est ut ejusmodi puero vita longior non concederetur.

A ταξεν ὁ Θεός. Ζῶν γὰρ ἐμελλεν εἶναι τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως ὄνειδος καὶ τῆς αὐτοῦ παρανομίας ἔλεγχος. Κηδόμενος οὖν αὐτοῦ ζῆν τὸ τοιοῦτον ὁ Δεσπότης οὐκ εἴασεν.

Cæterum in Omissorum primo libro significatur omnes psalmos Davidis esse. Testatur idem Theodoretus quoque, primum Davidem ordinasse dicens, Asaphati et fratrum ejus opera, ut hymnis Deus concelebraretur. Cum autem Davides, eodem Theodoreto auctore, annos triginta regnasset, septuaginta vixisset, fato functus est. Libet hoc loco superioribus hæc quoque de Josephi narrationibus adjicere. Accidit aliquando ut copias Davides adversus Palæstinos educeret, cumque persecutus B eos diu fuisset, longo intervallo a suis omnibus est divulsus. Tum quidam ex hostibus, e gigantum posteritate natus, eum solum desertumque videns ac præ labore viribus destitutum, interficere festinabat; ac factum id sane fuisset, ni Abisæus Joabi frater mox adfuisset hostemque peremisset ac Davidem salvum suis restituisset. Qua de causa populus universus eum jurejurando adstrinxit, quo se deinceps cum cæteris in prælia non profecturum polliceretur. Rursum Palæstini castra castris Hebræorum opposuerant. Habebantque secum hominem proceritate sex cubitorum, cui essent in utraque planta pedis et utraque manu digiti plures quam naturæ conveniret; erat enim et ipse de gigantum posteris oriundus. Hunc, duello congressus, Jonathan Subæus **180** quidam interficit, eoque pacto victoriæ suis auctor exstitit. Ab eo tempore Palæstini bello Hebræos adoriri desierunt, hymnis Deum laudare cœpit odasque sacras contexere.

Ἡ δὲ πρώτη βίβλος τῶν Παραλειπομένων αἰνίττεται ὡς τοῦ Δαβὶδ εἰσιν ἅπαντες οἱ ψαλμοί, καθάφησι Θεοδώρητος. Λέγει γὰρ ὅτι ἔταξε Δαβὶδ ἐν ἀρχῇ τοῦ αἰνεῖν τὸν Κύριον ἐν χειρὶ Ἀσαφὰτ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Δαβὶδ ἐτῶν τριάκοντα βασιλεύσας, ὡς φησι Θεοδώρητος, περὶ τὰ ἑβδομήκοντα τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο. Προσθετέον δὲ τοῖς ἄνω καὶ τάδε καθ' ἱστορίαν ὄντα τοῦ Ἰωσήπου. Κατὰ Παλαιστινῶν ἐκστρατεύει ὁ Δαβίδ, καὶ διώξας ἐπὶ πολὺ διέστη τῶν αὐτοῦ πάντων. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν μεμονωμένον καὶ ὑπὸ κόπου ἐκλυτόν τις τῶν ἐναντίων, ὃς καὶ ἀπόγονος τῶν Γιγάντων ἦν, ἠπείγετο θανατῶσαι αὐτόν. Καὶ τοῦτο ἂν ἐγεγόνει, εἰ μὴ Ἀβεσαῖος ὁ ἀδελφὸς Ἰωὰβ παρευθὺς εὑρεθεὶς ἐκεῖσε ἀπέκτεινε τὸν πολέμιον, ἐκεῖνον δὲ σῶον ἐπανεσώσατο. Ὅθεν καὶ ὤρκωσεν αὐτὸν ὁ λαὸς ἅπας ὡς μὴ τοῦ λοιποῦ σὺν αὐτοῖς ἁπανταῦν εἰς πόλεμον. Στρατοπεδεύουσι καὶ αὖθις κατὰ τῶν Ἑβραίων οἱ Παλαιστινοί, ἐν οἷς ἦν ἀνὴρ τὸ μὲν ὕψος ἐξ πήχεων, δακτύλους δὲ ἐν ἑκατέρᾳ τῶν βάσεων καὶ τῶν χειρῶν περισσοτέρους εἶχε τῶν κατὰ φύσιν· ἀπόγονος γὰρ τῶν Γιγάντων ἦν. Τοῦτον ἀποκτείνει μονομαχήσας Ἰωνάθαν τις Σουβαῖος, ὅθεν καὶ νίκης αἴτιος γίνεται. Ἔκτοτε οὖν παύονται οἱ Παλαιστινοὶ τοῦ πρὸς Ἑβραίους μάχεσθαι. Ἐφ' ᾧ λαβὼν ἄδειαν ὁ Δαβὶδ ὑμνεῖν ἤρξατο τὸν Θεὸν καὶ τὰς ᾠδὰς ἔπλεκεν.

C qua occasione Davides otium a negotiis nactus

Sciendum est autem habuisse quidem milites Davidem complures invicti roboris, verum quinque omnino eximios. Horum in numero fuit unus qui sexcentos hostes uno die interemit, item alius qui adversus hostes prosiliens cædendi finem prius non fecit quam nongentos occidisset. Tanta item idem præditi erant audacia, ut tres eorum Bethlehemam pergerent ac Davidi tum Hierosolymis degenti aquam adferrent, profecti eo vicissimque reversi per medios Palæstinos, extra oppidum in D castris considentes, nec propter insignem hanc audaciam se ipsis objicere ausos. Atque hanc aquam bibere Davides noluit, sed militum virtutem admiratus eam Deo libavit.

Ἰστέον δὲ ὅτι στρατιώτας ἀμάχους μὲν τὴν ἰσχὺν πολλοὺς ὁ Δαβὶδ ἐκτήσατο, ἐξαιρέτως δὲ πέντε. Ὁ μὲν γὰρ αὐτῶν χ' ἀνεῖλεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ὁ δὲ κατ' ἐχθρῶν ἐκπηδήσας οὐκ ἂν ἐπαύετο εἰ μὴ ἐννακοσίους ἀνεῖλε. Τοσοῦτον γὰρ τολμηροὶ ἦσαν ὡς καὶ τρεῖς ἐξ αὐτῶν πρὸς Βηθλεὲμ ἀπελθεῖν καὶ ἀγαγεῖν ὕδωρ τῷ Δαβὶδ ἐντὸς ὄντι Ἱεροσολύμων, εἰσελθόντας αὐτοὺς καὶ ἐξελθόντας διὰ μέσων τῶν Παλαιστινῶν ἔξω παρακαθημένων καὶ μὴ τολμησάντων αὐτοῖς ἀντιπεσεῖν διὰ τοσοῦτον θράσος αὐτῶν. Ὁ ὕδωρ οὐκ ἠθέλησε πιεῖν ὁ Δαβίδ, ἀλλ' ἔσπεισε τῷ Θεῷ, καὶ τοὺς στρατιώτας ἐθαύμασε.

Secundum hæc designatus a Davide Solomo, consedit in throno Domini ad obtinendum regnum, hoc est in solium Davidi a Domino tributum. In Omissorum primo libro perscriptum legimus Samuelum, Nathanem, Gademque vates commentariis res a Davide gestas complexos esse. Sciendum eumdem fuisse Orniam et Adoniam, ut qui duplex nomen habuerit. Hic cum ad convivium invitasset Joabum et Abiatharem, de occupando regno sollicite cogitabat. Tum Nathan vates horum consilia Bersa-

Μετὰ δὲ ταῦτα χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ Δαβὶδ ὁ Σολομὼν ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου Κυρίου εἰς βασιλείαν, τουτέστιν εἰς τὸν δοθέντα θρόνον αὐτῷ παρὰ Κυρίου. Τῆς δὲ πρώτης βίβλου τῶν Παραλειπομένων τὸ τέλος· δηλοῖ ὅτι καὶ Σαμουὴλ ὁ ὁρῶν καὶ Νάθαν ὁ προφήτης καὶ Γὰδ ὁ ὁρῶν βίβλους εἶχον συγγεγραμμένας. Ἰστέον ὅτι Ὀρνίας καὶ Ἀδωνίας ὁ αὐτὸς ἦν, υἱὸς δὲ Δαβίδ· διώνυμος γάρ. Οὗτος δειπνοκλήτορας ἔχων τὸν Ἰωὰβ καὶ τὸν Ἀβιάθαρ περὶ τῆς βασιλείας ἐμελέτα. Ὁ δὲ Νάθαν μηνύει τὰ περὶ

Digitized by Google

τούτων τῇ Βερσαβεὲ (οἶδε γὰρ τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ), αὕτη δὲ μηνύει τῷ Δαβίδ. Ὁ μέντοι Δαβὶδ δι' ἑαυτοῦ μὲν τὸν Ἰωὰβ τιμωρῆσαι μὴ θελήσας, ἅτε ὑπὲρ αὐτοῦ πολλὰ κοπιάσαντα, τῷ Σολομῶντι παραινεῖ ἀποκτεῖναι αὐτὸν, ἵνα μὴ τῆς νεότητος αὐτοῦ καταφρονήσῃ. Τὰ αὐτὰ δὲ συμβουλεύει αὐτῷ καὶ περὶ τοῦ Σεμεεὶ ὡς ἀρχηγοῦ ὄντος, εἰ καὶ αὐτὸς ἐκαρτέρει πολλὰ καὶ πολλάκις ὑβριζόμενος παρ' αὐτοῦ. Κρατεῖ ὁ Σολομῶν, καὶ τηνικαῦτα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ὀρνίαν φονεύει. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ Ἰωὰβ ὡσαύτως πεισθεὶς, κἂν τῷ Θεῷ προσέφυγεν· ὁ γὰρ θεῖος νόμος τὸν προσπεφευγότα τῷ ναῷ ἀνδροφόνον ἀνταιρεῖσθαι προσέταξεν.

Ὁ Σολομῶν ἐν χιλιόμβοιν ἱερατεύσας ἱκέτευε τὸν Θεὸν, καὶ σοφίας τυχεῖν ᾔτησε καὶ συνέσεως. Ὤφθη δὲ αὐτῷ Κύριος ἐν ὕπνῳ καὶ εἶπεν· « Αἴτησαι τὸ αἴτημα σεαυτῷ. » Ὁ δὲ εἶπε· « Σὺ ἔδωκας τὸν δοῦλόν σου ἀντὶ Δαβὶδ τοῦ πατρός μου, καὶ ἐγώ εἰμι παιδάριον μικρὸν, καὶ ἐγὼ οὐκ οἶδα τὴν εἴσοδόν μου καὶ τὴν ἔξοδόν μου, καὶ δώσεις τῷ δούλῳ σου καρδίαν ἀκούειν καὶ διακρίνειν τὸν λαόν σου ἐν δικαιοσύνῃ. » Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτὸν, « Ἀνθ' ὧν ᾔτήσω παρ' ἐμοῦ τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ οὐχ ἡμέρας πολλὰς οὐδὲ πλοῦτον οὐδὲ ψυχὰς ἐχθρῶν σου, ἀλλ' ᾔτήσω σεαυτῷ σύνεσιν τοῦ εἰσακούειν ῥῆμα, ἰδοὺ πεποίηκα κατὰ τὸ ῥῆμά σου. Ἰδοὺ δέδωκά σοι καρδίαν φρονίμην καὶ σοφὴν, ὅση οὐ γέγονεν ἔμπροσθέν σου, καὶ μετὰ σὲ οὐ γενήσεται ὅμοιός σοι ἐν βασιλεῦσι. Καὶ ἐὰν πορευθῇς ἐν τῇ ὁδῷ μου, ὡς Δαβὶδ ὁ πατήρ σου, πληθυνῶ τὰς ἡμέρας σου. » Μετὰ ταῦτα οἰκοδομεῖ ναὸν τῷ Θεῷ, καὶ αἰτεῖ εἶναι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἀνεῳγμένους ἐπὶ τὸν θεῖον οἶκον καὶ εἰσακούειν αὐτῶν. Καὶ ὤφθη Κύριος τῷ Σολομῶντι δεύτερον, καθὼς ὤφθη ἐν Γαβαὼ, καὶ εἶπεν· « Ἤκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου, καὶ ἡγίασα τὸν ναὸν τοῦτον· καὶ ἔσονται οἱ ὀφθαλμοί μου ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία μου πάσας τὰς ἡμέρας. Ἐὰν δὲ ἀποστραφῆτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐξαρῶ τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς γῆς ταύτης, καὶ τὸν οἶκον τοῦτον ὃν ἡγίασα τῷ ὀνόματι, ἀποῤῥίψω αὐτὸν ἐκ προσώπου μου. » Τοῦ μέντοι Σολομῶντος προσευξαμένου πῦρ οὐρανόθεν κατηνέχθη καὶ τὰς προσενεχθείσας θυσίας ἠνάλωσεν. Ὅρα λοιπὸν ὅση πρότερον ἡ τοῦ Σολομῶντος εὐσέβεια, εἴγε καὶ πῦρ ἐπὶ ταῖς θυσίαις αὐτοῦ κατεφέρετο. Καὶ τὸν μὲν ναὸν λίθοις ἀπελεκήτοις οἰκοδομεῖ (αὐτοφυεῖς γὰρ εὑρέθησαν θείᾳ προνοίᾳ, ὥστε μηδενὸς ἁρμονίαν δεηθῆναι σιδήρου, ὡς φησι Θεοδώρητος), τὸν δὲ τοῦ ἱεροῦ περίβολον τιμητοῖς λίθοις ἐδομήσατο, κἀκεῖ καὶ λατόμων δέεται. Τὸ μέντοι μῆκος τοῦ ναοῦ ἐξήκοντα πήχεων ἦν, καὶ εἴκοσι τὸ εὖρος. Κύκλῳ τοῦ ναοῦ οἰκίσκοι ᾠκοδομήθησαν χάριν τῶν Λευιτῶν καὶ τῆς τῶν σκευῶν ἀποθέσεως· τὰ γὰρ ἅγια μόνοις τοῖς ἱερεῦσιν ἦσαν βατά. Τὸ δὲ τοῦ ναοῦ ὕψος ρκ' πήχεων ἦν. Πάντα δὲ τὸν ναὸν χρυσὸς συνεκάλυπτε. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ τοῦ ναοῦ ἡ μὲν χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπέδειξε. τῷ Δαβὶδ, αὐτὸς δὲ τῷ Σολομῶντι. Οἰκοδομεῖ

A beæ aperit (norat enim Dei mentem atque institutum), Bersabea rem ad Davidem defert. Davides, qui per se Joabum affici supplicio nollet, quod is multos labores ipsius causa pertulisset, Solomoni filio consuluit ut eum interficiat, ne juventutem ipsius floccifaceret. Idem ei dat consilii de Semeio plane seditioso homine; quem tamen ipse tulerat, licet multis ab eo fuisset aliquoties injuriis affectus. Secundum hæc regno potitur Solomo, et fratrem suum Orniam interficit. Idem Joabo accidit, quamquam is ad aram Dei profugisset. Lex enim divina homicidam, qui ad templum fugisset, interfici jubet.

Hinc Solomo cum mille aliquando victimas immolasset, Deo supplicat, et sapientiam prudentiamque sibi ut largiatur orat. Nam Deus ipse per somnum ei se obtulerat et aliquid ab se uti postularet jusserat. Ille vero respondens: «Tu me, inquit [90], in patris mei Davidis locum suffecisti, famulum tuum. Ego vero puer adhuc sum admodum, et per ætatem res necdum administrare possum. Quamobrem famulo tuo da mentem docilem ad regendum populum tuum, utque jus ei dicere ex ipsa æquitate possim.» **181** Tum Deus: «Quando, ait, tu istud petisti, non longam ætatem, non divitias, non hostium tuorum necem, sed prudentiam ad discernenda jura postulasti, scito me tibi quod in votis erat concessisse. En tantam mentis prudentiam atque sapientiam tibi largior, ut tibi par inter reges nemo neque ante te fuerit, neque post te sit futurus. Quodsi traditam a me vitæ rationem patris tui Davidis exemplo secutus fueris, etiam tibi ætatem producam.» Secundum hæc fanum exstruit, atque Deum precatur ut apertis ac vigilantibus oculis divinam hanc ædem respiciat, et homines in ea supplicantes exaudiat. Tum altera vice Deus ei perinde se obtulit atque apud Gabaonem factum fuerat, et hæc effatus est verba [91]: «Ego tuas ad me preces et supplicationem exaudivi, et istam a te constructam ædem consecravi. Tam oculos ibi quam mentem semper habebo. Quodsi e me desciveritis, Israelicos ego de hac terra exstirpabo; et hoc templum, quod nomini meo consecravi, a conspectu meo repudiabo.» Eodem Solomone preces concipiente ignis de cœlo lapsus est et hostias oblatas absumpsit. De quo licet animadvertas quanta Solomonis in Deo pietas et religio fuerit, quando impetrare potuit ut in victimas ipsius ignis e cœlo delaberetur. Templum autem de lapidibus exstruit ascia nulla politis; nam divina providentia factum est ut sic per se nati reperirentur, nullo ut ferro, quemadmodum Theodoretus memoriæ prodidit, ad eos inter se compingendos et concinnandos opus esset. At vero templi munimentum exterius e cæsis lapidibus ædificavit, ibique lapicidarum necessaria erat opera. Templi longitudo fuit sexaginta cubitorum, latitudo viginti.

[90] III Reg. III, 7. [91] II Paral. VII, 10.

Digitized by Google

In ejusdem circuitu passim ædiculæ quædam ad Levitarum usus adstructæ sunt, et ut vasa sacra in eis reponerentur; nam hoc sacrarium solis a sacerdotibus adiri fas erat. Altitudo fani cubitorum erat centum viginti. Et quidem fanum hoc universum auro integebatur. Omnia vero istæc in templo construenda Spiritus sanctus per gratiam suam Davidi demonstravit, Davides rursum Solomoni filio; qui divinam hanc ædem anno ab Israelicorum ex Ægypto migratione 320 ædificavit. Tot autem intercesserunt anni, ut tandem pertæsi obvagationum illarum quosvis in montes locum unicum, videlicet Hiersolyma, deligerent.

A δὲ τὸν θεῖον οἶκον ἐκεῖνον μετὰ τλ' ἔτη τῆς ἐξόδου (36). Παρῆλθον δὲ τοσαῦτα ἔτη, ὅπως ἀποκαμόντες τῇ εἰς τὰ ὄρη περιπλανήσει τὸν ἕνα τόπον τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀγαπήσωσι.

Cæterum quæ in hoc veteri fano fuerunt, diviso tres in partes, nimirum in locum ubi laici consisterent, et ubi versarentur sacerdotes ac Levitæ, qui locus peculiare sacrarii nomen habebat, in adyta denique sacrarium sanctissimum nuncupata, quæ adire nemini præter summum pontificem fas erat, ac ne **182** illi quidem aliter quam semel in annos singulos, nec sine sanguine: hæc igitur etiam licet in cœlis deprehendere. Nam in cœlo nobis proximo, nimirum in aere, sunt animalia quævis promiscue; in altero, quod intra firmamentum aspectabile continetur, ut Anastasius ille Sinaites ait, cœlestes illæ potestates degunt ac fortassis etiam sanctorum hominum animæ; ultra vero illud alterum et inadspectabile cœlum nemo pervenit unquam præter verum illum Christum. Et quidem fanum illud terrestre conditum fuisse ad imaginem rerum cœlestium, etiam maximus ille Paulus noster hisce verbis significavit: « Non in manufactum sacrarium Christus ingressus est, quod veri sacrarii foret exemplar, sed in ipsum cœlum, ut nunc Deo coram pro nobis appareat[92]. » Atque hic si diligenter animum advertas, videbis ornamenta fani sub oculos cadentia quasi quasdam expressas imagines esse pulchritudinis illius inadspectabilis. Sensiles quidem suffitum fragrantiæ repræsentant nobis halitum et suffitum illum intellectilem. Facta de terrestri materie lumina sunt imagines lucis illius cœlestis et materiei prorsus expertis. Nimirum per hasce res materie constantes ac terrenas ad contemplationem illam ineffabilem, quemadmodum et magno illi Dionysio videtur, quasi manu ducimur.

Ταῦτα δὲ τὰ κατά γε τὸν παλαιὸν ναὸν, ὃς εἰς τρία διῄρηται, εἴς τε τὴν τῶν λαϊκῶν δηλαδὴ στάσιν, τὴν τῶν ἱερέων καὶ τῶν Λευιτῶν, ὃς δὴ καὶ τόπος ἅγιος ἐλέγετο, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄδυτα, ἃ δὴ καὶ Ἅγια τῶν ἁγίων ἐκαλεῖτο, ἐν οἷς οὐδεὶς εἰσήρχετο εἰ μὴ μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, κἀκεῖνος ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ταῦτα οὐ χωρὶς αἵματος, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς οὐρανοῖς εὑρήσεις. Ἐν γὰρ τῷ πρὸς ἡμᾶς οὐρανῷ, τῷ ἀέρι δηλονότι, πάντα δὴ τὰ ἀγελαῖα ζῶα, ἐσώτερον δὲ τοῦ φαινομένου στερεώματος, ὥς φησιν ὁ Σιναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος, τὰς οὐρανίας διαγούσας δυνάμεις, ἴσως δὲ καὶ αὐτὰς τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς. Ἀνώτερον δὲ τοῦ δευτέρου καὶ ἀοράτου οὐρανοῦ οὐδεὶς εἰσελήλυθεν εἰ μὴ μόνος ὁ ἀληθὴς ἀρχιερεὺς Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν. Ὅτι δὲ τὰ τοῦ ἐπιγείου τοῦδε ναοῦ κατ' εἰκόνα τῶν ἐπουρανίων ἔκτισται, καὶ αὐτὸς ὁ πάμμεγας Παῦλος ἐδήλωσεν, οὕτως εἰπών, « Οὐδὲ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. » Ὥρα γὰρ νουνεχῶς ὅτι καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ναοῦ τοῦδε κάλλη τῆς ἀφανοῦς ἐκείνης εὐπρεπείας εἰσὶν ἀπεικονίσματα, αἱ δ' οὖν αἰσθηταὶ εὐωδίαι τῆς νοητῆς διαδόσεως ἐκτυπώματα. Τὰ δὲ ὑλικὰ φῶτα τῆς ἀΰλου φωτοδοσίας εἰκόνες τυγχάνουσι· καὶ γὰρ διὰ τῶνδε τῶν ὑλαίων πρὸς τὴν ἄῤῥητον ἐκείνην θεωρίαν, καθὰ δήπου καὶ τῷ μεγάλῳ δοκεῖ Διονυσίῳ, χειραγωγούμεθα.

Ut autem ad Solomonem revertamur, superasse illum omnes omnibus rebus sacris ex Litteris cognoscas licet. « Tantum, inquiunt[93], divitiis et sapientia cunctos Ægypti reges excelluit Solomo, ut omnes orbis terrarum reges conspectum ejus requirerent audiendæ sapientiæ causa, qua longe amplissima præditus quosvis sapientes Ægyptios post se relinquebat. » Idem Solomo cum divinitus sapientiam tantam nactus fuisset, sententiarum tria millia protulit, et odarum quinque millia de omnibus e terra nascentibus et cunctis animalibus

Ὅτι δὲ πάντας ὑπερβαίνων ἦν ἐπὶ πᾶσιν ὁ Σολομῶν, ἡ Γραφὴ διδασκέτω σε λέγουσα· « Καὶ ἐμεγαλύνθη Σολομὼν ὑπὲρ πάντας τοὺς βασιλεῖς Αἰγύπτου πλούτῳ καὶ φρονήσει, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐζήτουν τὸ πρόσωπον Σολομῶντος τοῦ ἀκοῦσαι τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Ἐπληθύνθη γὰρ ἡ σοφία αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα φρόνιμον Αἰγύπτου. » Τὰς τοῦ Σολομῶντος βίβλους, ἀφ' ὧν καὶ οἱ τῶν ἰατρῶν παῖδες τὰς ἀφορμὰς ἔλαβον. Μετὰ γὰρ τὸ λαβεῖν ἐκ Θεοῦ τὴν σοφίαν τρισχιλίας μὲν παραβολὰς καὶ πεντακισχιλίας ᾠδὰς ἐλάλησε περὶ πάντων τῶν τε

[92] Hebr. IX, 24. [93] III Reg. IV, 34.

(36) In textum Græcum Latinamque versionem gravis error incubuit, cum ab Israeliticorum ex Ægypto migratione trecenti tantum ac triginta, τλ', numerentur anni usque ad exstructam Deo a Solomone Hierosolymis sacram ædem. Exstat enim luce meridiana clarius testimonium libri III Regum capite sexto: *Factum est ergo quadringentesimo et octogesimo anno egressionis filiorum Israel*, et quæ sequuntur. Imo nec desunt inter chronologos, qui longe etiam plures numerandos esse contendant, et pro 480 velint legendum esse in sacris codicibus 580. Qua de re uberius, qui doctrinam temporum arte ac methodo pertractant.

Digitized by Google

ἐκ γῆς φυομένων καὶ πάντων τῶν ζώων. Ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ ὁ συγγραφεύς φησιν ὅτι ἐλάλησεν περὶ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης ἐκ τοῦ τοίχου. Παρὰ δὲ Ἐζεκίου κεκαῦθαί φησιν ὁ πολυμαθὴς καὶ πολυΐστωρ Εὐσέβιος. Ὅσα καὶ γὰρ ἐν γῇ καὶ θαλάσσῃ, ἐν ἀέρι, ἀφορμαὶ τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας ἐγένοντο. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἐζεκίας καὶ ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ἐποίησε ψαλμούς. Τούτων καὶ γὰρ ἐν ταῖς αἰχμαλωσίαις ἀπολωλότων, Ἔσδρας τις ἀνὴρ εἰς ἄκρον τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου ἐληλακὼς τ' ὄλους ἀπηριθμήσατο ἢ καὶ πλείους συλλέξας. Ἀλλ' ὁ Ἐζεκίας τοὺς πλείους τῶν ψαλμῶν ἀθετήσας ὡς μὴ τοῦ Δαβὶδ εἶναι ὡμολογημένους, τοὺς ρν' καὶ μόνους ἀπέκρινεν, ὡς ὁ σοφώτατος Ψελλὸς ἱστορεῖ (37). Ἐφυσιολόγησε δὲ Σολομῶν καὶ περὶ λίθων, οὐχ ὅπως ἐχρώσθησαν μόνον ἢ συνεπάγησαν, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἑκάστη συντελεῖ. Τὴν μὲν σωφροσύνης ἔφησε φυλακτήριον, τὴν δὲ πρὸς τὰ θειώδη ἀντέχειν πυρσά, ἑτέραν δὲ φυγαδεύειν πνεύματα πονηρά. Ἀλλὰ καὶ περὶ δαιμόνων ἐτέθη βιβλίον αὐτοῦ, ὅπως τε κατάγονται καὶ ἐν οἷοις εἴδεσι φαίνονται. Φύσεις δὲ τούτων καὶ ἰδιότητας ἔγραψε, πῶς τε δεσμοῦνται καὶ πῶς ἐμφιλοχωροῦντες ἀπολύονται. Ὅθεν ἔργα τούτοις ἀχθοφόρα ἐπέταττεν, ὑλοτομεῖν τε, ὡς λόγος, ἠνάγκαζε, καὶ κατωμαδὸν τὰ ἄχθη φέρειν παρεβιάζετο. Ὀδηκότα τε σπλάγχνα ἢ ἐπῳδαῖς ἢ βοτάναις περιτιθεὶς ἐθεράπευεν. Ἀλλ' ὅ γε θεῖος Ἐζεκίας Θεῷ ἑαυτὸν ἀνατιθεὶς, καὶ πάντα τῆς ἐκεῖθεν προνοίας ἐξαρτήσας, τῶν ὑπὲρ φύσιν τῷ Σολομῶντι φιλοσοφηθέντων ὠλιγώρησεν. Ὧν δὲ ἱστόρησεν ὁ Ψελλὸς, καὶ ὁ Ἰώσηπος μάρτυς ἐστὶ λέγων· « Καὶ ἐπῳδὰς κατὰ δαιμόνων καὶ ἐξορκισμοὺς ἐπενόησεν, αἷς, » φησὶν, « οἶδα χρώμενον Ἐλεάζαρ τὸν Ἰουδαῖον, δακτύλιον ἐντιθέντα τῇ ῥινὶ τοῦ πάσχοντος, καθὰ Σολομῶν ὑπέδειξε· καὶ ὀσφρανόμενον τὸ δαιμόνιον εὐθέως ἐκεῖθεν ἠλαύνετο. Δῆλον δὲ τοῦτο γίνεσθαι διά τινος ὑποτεθέντος ἀγγείου μεστοῦ ὕδατος· συνεταράσσετο γὰρ τὸ τοιοῦτον ὕδωρ ἐκείνου ἐξερχομένου. » Ταῦτα δὲ πάντα τὰ περὶ Σολομῶντος ἱστορούμενα καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ἐπιβεβαιοῖ ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ τῇ λεγομένῃ Σοφίᾳ Σολομῶντος, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διεξιών, « Ὁ Θεὸς ἔδωκέ μοι τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι τε σύστασιν κόσμου, θέσεις ἀστέρων καὶ φύσεις ζώων, διαφορὰς φυτῶν καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, καὶ γνῶσιν τὴν ἐν κρυπτῷ. » Οὐκοῦν ἀξιόπιστα πάντα τὰ περὶ Σολομῶντος λεγόμενα.

composuit. Hoc enim indicare volens auctor historiæ verbis hujusmodi usus est: « Disseruit de arboribus, a cedro Libani usque ad hysopum, in parietinis qui nascitur. » Ex his libris Solomonicis medicorum natio multa commentandi occasiones sumpsit: nam quæcunque in terra, in mari, in aere exsistunt, Solomoni ad philosophandum materiem suppeditarunt. Nonnulla tamen Solomonis nomen præseferentia fuisse ab Ezecia concremata, doctissimus ille plurimarumque rerum cognitione præditus Eusebius memoriæ prodidit. Idem hic Ezecias in Davidicis etiam psalmis præstitit: nam cum in captivitatibus illi amissi forent, Esdras quidam, vir ad summum Hebraicæ linguæ peritus, trecentos, imo plures collectos recensuit: verum Ezecias compluribus ex **183** hisce psalmis plane rejectis, ut qui citra controversiam Davidis appellari nequirent, solos 150 reliquos suffragio suo approbavit, quemadmodum Psellus ille doctissimus scripsit. Præterea Solomo de gemmis quoque disseruit earumque natura, non tantum quo illæ pacto calores hos vel illos accipiant vel gignantur et coalescant, verum etiam quis uniuscujusque sit usus: aliam enim pudicitiæ custodem esse pronuntiavit, aliam sulfureis inflammationibus resistere, aliam malos genios abigere. Quin etiam librum de geniis composuit, quo nimirum pacto e sublimi deducantur et qualibus formis appareant. Eorumdem naturas atque proprietates complexus est, tum quo pacto vinculis astringantur et certis locis adsueti abigantur. Hinc factum ut operas quasdam gestandorum onerum eis imponeret: nam et materiem, ceu perhibent, eos cædere cogebat, et humeris onera portare. Idem hominum viscera exulcerata vel carminibus vel herbis adhibitis sanabat. Verum divinus homo Ezecias, qui se totum Deo consecrasset et mancipasset ejusque ad providentiam cuncta referret, parvi ea fecit quæ supra naturam Solomo philosophatus esset. Hæc autem a Psello tradita veritati consentanea esse Josephus quoque verbis hisce testatur: « Etiam carmina quædam adversus genios et eorumdem adjurationes excogitavit; quibus, inquit, memini Judæum quemdam Eleazarum utentem, annulum naribus hominis agitati malo a genio sic admovisse, quemadmodum indicavit Solomo; quem cum genius olfecisset, continuo ex eo migravit. Et migrationem hanc fieri de vase quodam, aqua repleto, perspicue animadverti poterat; nam aqua genio exeunte turbabatur. » Atque hæc omnia de Solomone commemorata confirmat ipse in eo libro qui Sapientia Solomonis appellatur, his ipsis verbis: « Deus mihi dedit rerum cognitionem verissimam ut mundi compagem perspectam habeam, siderumque situs et naturas animantium et stirpium differentias et radicum vires et abditorum cognitionem [94]. » Quibus sane verbis ostenditur omnia de Solomone prodita fidem mereri.

[94] Sap. VII, 20.

(37) Quæ de Psalmis Davidicis numero plusquam trecentis, cum amissi fuissent, ab Esdra post captivitatem collectis, et ab Ezechia ad numerum centum ac quinquaginta revocatis asserit, partim suspectæ fidei sunt, partim omnino falsa, ut quæ post captivitatis tempora vixisse Ezechiam, atque Esdra Hebraicæ linguæ peritissimo juniorem fuisse supponant, neque ulla in iis haberi debet ratio τῶν σοφωτάτου Ψελλοῦ, si tamen illa fuit celeberrimi illius doctoris opinio.

Digitized by Google

Cæterum Sabæi natio sunt Æthiopica. Eorum regina fuit admiranda illa Sibylla, quippe quæ cum legem ignoraret nec vates audisset, per Solomonem sapientiæ subministratorem Deum prædicavit. «Celebretur, ait [98], Dominus Deus ille tuus, qui tibi sic faverit ut te Israelicorum solio imponeret.» Hæc inter alia quibus Solomonem tentavit, etiam hujusmodi quiddam excogitavit. Formosos aliquot pueros, tam mares **184** quam femellas, uniusmodi vestitu et eadem tonsura cum exornasset, Solomoni eos exhibuit, utriusque sexus discrimen in his ut indicaret postulans. Tum ille jussis pueris facies suas abluere, naturam in utrisque suam deprehendit, cum mares quidem viriliter vultus suos fricarent, femininæ vero molliter ac delicate. Illa vero obstupescens inquit: «Majora vidi quam auditu acceperim.» Simul ei largita centum viginti auri talenta, cum aromatibus, gemmis et opobalsami radice, unde Palæstina deinceps hoc germen, Josepho teste, habuit, ad suos est reversa. Talentum vero libras 125 continet. De quo colligi potest eum a regina centenarios auri nostros centum accepisse.

Neque vero tantum Solomo præstabat his rebus, verum etiam quandiu religiosus in Deum erat, omnes ab Euphrate ad Nilum usque nationes tributarias habebat. Sed ab eo tempore suis inimicis male vivendo talem se præbuit ut eis resistere non posset. Nimirum ab initio admirationi mortalibus erat, cum Proverbia litteris mandabat et exstruebat fanum, sicut eximius ille Cyrillus ait, eodem scilicet tempore quo Homerus Trojanorum calamitates suis exponebat tragice versibus, annis ab urbe Trojana capta 160. Verum deinceps ita se gessit ut in summam impietatem proloberetur. Licet id colligas ex hujusmodi verbis, quæ sacris in Litteris exstant: «Deflexa mens Solomonis est per exteras uxores ad alienos deos.» Quin etiam illustrius intelligi potest ex Achiæ vatis ad famulum Solomonis Joroboamum oratione Solomonem deastris religioso cultu honorem exhibuisse. Sunt enim hæc ipsius verba: «Significat hæc tibi Dominus: Ego Solomoni regnum de manu extorquebo, et tibi decem scipiones dabo. Unum illi scipionem relinquam propter Davidem famulum meum et propter Hierosolymam urbem meam, quandoquidem ille relicto me Astarten Sidoniorum piaculum et Chamosum Moabitarum deastrum et Melchomum Ammonitarum offendiculum coluit.» Astarten sunt qui Luciferum esse tradunt, eandem scilicet deam cum Venere. Piaculum et offendiculum appellant Litteræ sacræ deastros ac simulacra. Quin etiam

Σοβὰ ἔθνος Αἰθιοπικόν. Τούτων ἐβασίλευσεν ἡ θαυμαστὴ ἐκείνη Σίβυλλα. Μήτε γὰρ νόμον εἰδυῖα μήτε προφητῶν ἀκούσασα διὰ τοῦ Σολομῶντος τὸν τῆς σοφίας ὕμνησε χορηγόν· «Γένοιτο,» γὰρ ἔφη, «Κύριος ὁ Θεός σου εὐλογημένος, ὃς ἠθέλησεν ἐν σοὶ δοῦναί σε ἐπὶ θρόνου Ἰσραήλ.» Ἐν οἷς δὲ τὸν Σολομῶντα ἐπείραζεν αὕτη, καὶ τοῦτο ἐπενόησεν. Εὐόπτους παῖδας ἄῤῥενάς τε καὶ θηλείας ὁμοτρόπῳ στολῇ καὶ κουρᾷ τῇ αὐτῇ καλλωπίσασα παρέστησεν αὐτῷ, ζητοῦσα ἑκατέρου γένους αὐτὴν διάκρισιν ποιήσασθαι. Ὁ δὲ νίψασθαι τούτους προστάξας τὸ πρόσωπον, ἑκατέρων τὴν φύσιν διέγνωκε, τῶν μὲν ἀῤῥένων ἀνδρικῶς τὰς ὄψεις καταψώντων, τῶν δὲ θηλειῶν ἁπαλῶς. Ἡ δὲ ἐκπλαγεῖσα εἶπεν ὅτι Πλείονα ἑώρακα ὑπὲρ ὃ ἤκουσα. Καὶ δοῦσα αὐτῷ χρυσίου τάλαντα ρκ' καὶ ἡδύσματα καὶ λίθους τιμίους καὶ δὴ καὶ τὴν τοῦ ὀποβαλσάμου ῥίζαν, ἀφ' οὗ ἡ Παλαιστίνη τοῦτο γεώργιον ἔσχεν, ὥς φησιν Ἰώσηπος, ὑπέστρεψε. Τὸ δὲ τάλαντον ἔχει λίτρας ρκ' καὶ ε', ὡς ἐντεῦθεν λαβεῖν αὐτὸν ἐξ ἐκείνης χρυσίου Ͱρ Ͱρ ρ'.

Οὐ μόνον δὲ ταυτα, ἀλλὰ καὶ ἕως ηὐσέβει, πάντας τοὺς ἀπ' Εὐφράτου μέχρι Νείλου δασμοφοροῦντας εἶχεν. Ἔκτοτε δὲ τοῖς δυσμενέσιν εὐεπιχείρητος γέγονε. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Σολομῶν ἐθαυμάζετο, τὰς Παροιμίας γράφων καὶ τὸν ναὸν ἀνιστῶν, ὡς φησιν ὁ μέγας Κύριλλος, ἡνίκα καὶ Ὅμηρος τὰς τῶν Τρώων ἐτραγῴδει συμφορὰς, μετὰ ρξ' ἔτη τῆς Ἰλίου ἁλώσεως (38). Ὕστερον δὲ ἀσεβείᾳ περιέπεσε. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐξ ὧν ἡ θεία Γραφὴ διέξεισι περὶ αὐτοῦ λέγουσα· «Καὶ ἐξέκλιναν αἱ ἀλλότριαι τὴν καρδίαν Σολομῶντος ὀπίσω θεῶν ἑτέρων.» Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐξ ὧν ὁ προφήτης Ἀχίας ἔφη πρὸς τὸν ἐκείνου δοῦλον Ἱεροβοάμ, μανθάνομεν ὅτι τοῖ εἰδώλοις λελάτρευκεν ὁ Σολομῶν. Ἔφη δὲ οὕτως· «Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ῥήσσω τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς Σολομῶντος, καὶ δώσω σοι τὰ δέκα σκῆπτρα, καὶ δύο σκῆπτρα δώσω αὐτῷ διὰ Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ τὴν πόλιν μου, ἀφ' ὧν ἐγκατέλιπέ με καὶ ἐδούλευσε τῇ Ἀστάρτῃ βδελύγματι Σιδωνίων, καὶ τῷ Χαμὼς εἰδώλῳ Μωάβ, καὶ τῷ Μελχὼ προσοχθίσματι υἱῶν Ἀμμών.» Καὶ Ἀστάρτην μὲν αὐτὸν εἶναι τὸν Ἑωσφόρον μυθολογοῦσι, τὴν καὶ Ἀφροδίτην. Βδέλυγμα καὶ προσόχθισμα τὰ εἴδωλα καλεῖ ἡ Γραφή. Καὶ πρὸς αὐτὸν δὲ τὸν Σολομῶντα οὕτω φαίνεται λέγων ὁ Θεὸς, «Ἀνθ' ὧν ἐγένετο ταῦτα μετὰ σοῦ, καὶ οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολήν μου καὶ τὰ προστάγματά μου, ἃ ἐνετειλάμην σοι, διαῤῥήσσων διαῤῥήξω τὴν βασιλείαν σου ἐκ χειρός σου, καὶ δώσω ταύτην τῷ

[98] III Reg. x, 9.

(38) De Homeri ætate, et an 160 intercesserint ab excidio Trojano ad templi Salomonici constructionem, viderint chronologi. Certe ab errore vindicari nequit Leundavius, qui ex illo adverbio ὅθεν καὶ ἐπαρθεὶς . . . . in eam venit sententiam ut crederet, Jeroboamum arrepta ex verbis Dei ad Salomonem occasione elatum adversus dominum principemque suum rebellasse, populumque ab eo abducere molitum esse, cum ea potius ex Ahiæ Silonitis prophetica ad Jeroboamum in agro oratione originem traxisse certum sit.

Digitized by Google

δούλῳ σου. » Ἐπειδὴ γάρ, φησὶ, τὴν πρέπουσαν ἐμοὶ τῷ κτίστῃ τιμὴν καὶ δόξαν τῇ δούλῃ κτίσει ἀπένειμας, δώσω κἀγὼ τὴν δόξαν σου τῷ δούλῳ σου. Ὅθεν καὶ ἐπαρθεὶς ὁ Ἱεροβοὰμ ἥρξατο ἀπὸ Σολομῶντος τὸν λαὸν ἀφιστᾷν. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σολομῶν ἐζήτει τὸν Ἱεροβοὰμ συλλαβεῖν· ἐφ' ᾧ καὶ φεύγει πρὸς Αἴγυπτον, τὴν τελευτὴν Σολομῶντος καρτερῶν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν Θείαν Γραφὴν ἐβασίλευσε Σολομῶν ἔτη μ', κατὰ δὲ τὸν Ἰώσηπον ἔτη ὀγδοήκοντα. Ἐτελεύτησε δὲ, ὡς ἐκεῖνος ἔφησεν, ἐτῶν ἐνενήκοντα καὶ τεσσάρων.

A Deus ipse Solomonem verbis hisce compellat: «Quoniam tu commisisti ut præcepto meo non obtemperares et mandata mea tibi præscripta non servares, eripiam ego tibi de manu tua regnum tuum, idque servo tuo dabo[96].» Nimirum hoc dicere vult: Quia debitum mihi creatori honorem gloriamque creaturæ servæ detulisti, ego quoque gloriam majestatemque tuam ad servum tuum transferam. Quibus sane verbis elatus Jeroboamus **185** populum a Solomone cœpit abducere; quo ille cognito, quo pacto Jeroboamum comprehenderet cogitabat. Verum is fuga in Ægyptum evasit, ibique Solomonis exitum exspectavit; qui de sacrarum quidem Litterarum auctoritate regnavit annos 40, sed juxta Josephum 80. Idem tradit Solomonem mortuum esse cum natus esset annos 94.

Πλὴν ἡ Γραφὴ καὶ τάδε περὶ αὐτοῦ διέξεισι· Καὶ ὁ βασιλεὺς Σολομὼν ἦν φιλογύναιος, καὶ ἔλαβε γυναῖκας ἀλλοτρίας πολλὰς, καὶ τὴν θυγατέρα Φαραὼ, Μωαβίτιδας, Ἀμμανίτιδας, Σύρας καὶ Ἰδουμαίας, Χετταίας καὶ Ἀμορραίας· καὶ ἦσαν αὐτῷ γυναῖκες ἄρχουσαι ψ', καὶ παλλακαὶ τ'. Τότε ᾠκοδόμησεν ὑψηλὰ τοῖς εἰδώλοις πασῶν τῶν γυναικῶν αὐτοῦ. Ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὸν παραβάτην Ἰουλιανὸν ὁρμηθῆναι καὶ εἰπεῖν, ὅτι Τὸν Σολομῶντα σοφὸν μὴ λέγετε, καθάπερ ὁ μέγας διέξεισι Κύριλλος· εἰ δὲ πεπιστεύκατε εἶναι σοφὸν, μήτοι παρὰ γυναικὸς ἐξηπατῆσθαι νομίζετε, κρίσει δὲ οἰκείᾳ καὶ παρὰ τοῦ φανέντος αὐτῷ Θεοῦ πειθόμενον λελατρευκέναι τοῖς ἄλλοις θεοῖς. Πρὸς οὖν ταῦτα ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἀνταποκρινόμενος καὶ τάδε προστίθησιν· « Ἀπὸ μὲν ὧν ἔγραφε, σοφὸς ἂν λέγοιτο παρ' ἡμῶν δὴ καὶ νοοῖτο κατὰ ἀλήθειαν ὁ Σολομών· ὅτι δὲ πεπλημμέληκεν ὁμολογουμένως τοῖς ψευδωνύμοις λατρεύσας θεοῖς, ἀρνήσαιτ' ἂν οὐδείς. Ὅθεν οὔτε προφήταις ἁγίοις οὔτε μὴν ἀποστόλοις ποιοῦμεν αὐτὸν ἐναρίθμιον, εἴ γε καὶ μᾶλλον κατὰ μὲν τὴν νεότητα τὰ πρὸς δόξαν Θεοῦ πληροῦν ἠπείγετο, κατὰ δὲ τὸν τοῦ γήρους καιρὸν πάγην αὐτῷ τὴν ἀπὸ γυναικὸς ὁ Σατανᾶς κατεσκεύασε. » Τούτοις μὲν οὖν καὶ Ἰώσηπος συμφωνεῖ διεξιὼν οὑτωσί· « Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ Σολομὼν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ γήρους, ὁποῖος ἄρα καὶ ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἦν. Προβαινούσης γὰρ τῆς ἡβης, καὶ τοῦ λογισμοῦ διὰ τὸν χρόνον ἀσθενοῦντος ἀντέχει πρὸς τὴν μνήμην τῶν θείων ἐντολῶν, τοῦ ἰδίου τε Θεοῦ κατωλιγώρησε καὶ εἰς γυναῖκας ἀλλοφύλους ἐξώκειλε, τοῖς θεοῖς αὐτῶν πρότερον καταθύσας. Καὶ πρὸ τούτων δὲ εἰς τὴν φυλακὴν τῶν νομίμων ἐξήμαρτεν, ὅτε τὰ τῶν χαλκῶν βοῶν ὁμοιώματα κατεσκεύασε καὶ τῶν λεόντων τῶν περὶ τὸν θρόνον τὸν ἴδιον, καὶ ταῦτα δὶς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καθ' ὕπνους φανέντος. Ὅθεν καὶ Ἄδερ τὸν Ἰδουμαῖον ἐγείρει κατ' αὐτοῦ ὁ Θεός. » Ὁ μέντοι θρόνος τοῦ Σολομῶντος ἐλεφάντινος ἦν, ἀναβαθμίδας ἔχων ἕξ. Καὶ ἐν μιᾷ ἑκάστῃ αὐτῶν λέοντες εἱστήκεισαν ἑκατέρωθεν, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁμοίωμα μόσχου ἦν παρ' αὐτῷ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καθὼς ἄνωθεν εἴρηται, προσέχειν ἄξιον, ἀγαπητὲ, καὶ μὴ συναρπάζεσθαι τοῖς λέγουσιν ὅτι μετανοίᾳ περὶ τὸ γῆρας ὁ Σολομὼν ἐχρήσατο. Εἰ γὰρ

Narrant etiam Litteræ sacræ Solomonem mulierum amori fuisse deditum et uxores exteras complures duxisse, nimirum filiam Pharaonis, Moabitides aliquot et Ammanitides et Syras et Idumæas et Chettæas et Amorræas, ita ut principes uxores 700, concubinas 300 habuerit. Ex eo tempore sublimibus in locis delubra simulacrorum cunctis uxoribus suis exstruxit. Unde sumpsit occasionem desertor ille fidei Julianus, ut diceret Christianos Solomonem minime debere sapientem appellare. Nam hoc ejus verbum Cyrillus memoriæ prodidit. Quodsi omnino, inquit, sapientem fuisse persuasi estis, nolite putare deceptum a muliere fuisse, sed potius existimate certo judicio et auctoritate illius Dei fretum, qui ei semet videndum obtulerat, diis peregrinis serviisse. Quibus verbis Cyrillus respondens, hujusmodi quædam subjicit: «Nos Solomonem propter ea quæ scripsit, et dicere sapientem et reipsa statuere possumus. Eumdem colendis deastris haud dubie deliquisse, nemo certe negarit. Qua de causa nec inter sacros eum vates nec inter apostolos numeramus. Vel potius ita statuimus, in juventute studiosissimum fuisse ut quæ ad Dei gloriam pertinerent efficeret, in senecta vero Satanam ei per mulieres insidias struxisse.» Quibus sane postremis Cyrilli verbis etiam hoc Josephi testimonium consentit. Nequaquam, ait, talis in senecta Solomo fuit, qualem in juventute se gesserat. Nam ætate jam provectiore, cum ejus ratio paulatim debilitaretur in retinenda divinorum mandatorum memoria, Deum suum non magni fecit, et exteras ad mulieres non solum deflexit, verum etiam diis earum sacra fecit. Quin etiam antea deliquit in legis edicta, cum ahencorum boum simulacra leonumque circa solium suum fingeret, quantumvis ei bis Deus in somno apparuisset, quam ob causam Deus Aderem Idumæum adversus eum concitavit. Solomonis autem solium istud eboreum erat, et gradus sex habebat, in quorum graduum quolibet utrinque leones stabant, et præter hos vituli quoque simulacrum habebat. Quæ hactenus indicata si vera sunt, **186** caveto, dilecte fili, ne cui fidem habeas qui Solomonem in senectute pœni-

[96] III Reg. XI, 11.

Digitized by Google

tentia ductum fuisse dixerit. Nam si hoc accidisset, A omnino inter sacros vates referretur, nec vir ille divinus Cyrillus eum de vatum numero excluderet.

Post Solomonem Roboamus ejus filius imperio potitus est, quo regnante populus duas in partes se disjunxit, quod Roboamus eos nimium a Solomone gravatos servitutis jugo tractare mitius nollet. Tum duæ tantum tribus, nimirum Judaica et Benjaminea, reliquæ ipsi manserunt, cæteris decem tribubus Jeroboami Samariæ degentis imperio se subjicientibus. Is metu Solomonis in Ægypto prius vixerat, verum eo rebus humanis exempto se Samariam contulerat. Subjectus illius regno populus Israelici et Ephræmi appellationem habebat propterea quod ab Ephræmo Josephi filio generis originem Jeroboamus traheret. Eum populum Sa- B lamanassar rex Assyriorum, qui proxime Senacheribum antecessit, in captivitatem abduxit; quorum in numero fuit justus ille Tobæus. Magna vero pars illorum a Senacheribo est interfecta, cum ille singulari cum ignominia Hierosolymis reverteretur, tandem et ipse tristi fine vitam claudens. Quia propriis filiis vita spoliatus est.

Jeroboamus autem, ne regnum amitteret populo Hierosolymam proficiscente fani gratia, primus impietatis cujusdam auctor exstitit, juvencasque aureas duobus in locis constituit. Quo facto Joelus vates et homo divinus e Judæa Bethelem se confert, deque mandato Dei verbis hujusmodi utitur: «O ara, ara, en Davidis e familia quidam nascetur, cui nomen erit Josias. Is super te sacerdotes excelsorum mactabit et ossa humana in te comburet[97].» Quæ verba cum pronuntiasset, etiam manum Jeroboami, quæ propterea prorsus emarcue- C rat, quia sustulisset illam adversus vatem, vates ipse sanavit. Tum vates quidam alius, qui iis in locis degeret, hominem illum divinum urget ut secum vesceretur, quanquam Joelo mandasset Deus ut Bethelem proficisceretur, non tamen ibi vel cibo vel potu sumpto reverteretur. Itaque cum mensæ assiderent, Deus alteri vati præcepit ut divinum hominem Joelum verbis hujusmodi compellaret: «Quandoquidem in oppidum te contulisti, et cibo potuque te recreasti hoc in loco, corpus tuum sepulcro majorum tuorum non inferetur.» Itaque deinceps factum est ut ad suos revertens in itinere a leone perimeretur, ac interfecit ille quidem vatem, sed ulterius progredi non est ausus. Quippe corpus vatis supplicio propter inobedientiam affectum, D quod supplicium erat ipsa necatio, **187** deinceps immune factum, a leone devorari non poterat. Cæterum vatem hunc alterum Josephus tradit fuisse talem, qui falso nomen hoc mentiretur et improbus esset ac Jeroboami regis impostor. Verum Theodoretus eum in verorum vatum numerum refert, atque id ut probet, Litterarum sacrarum auctoritatem allegat, in quibus memoriæ proditum

τοῦτο ἦν, προφήταις ἂν ἁγίοις ἐναρίθμιος ἦν, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸν ὁ θειότατος Κύριλλος τῆς τῶν προφητῶν ἐποίει μερίδος ἀλλότριον.

Μετὰ δὲ ταῦτα κρατεῖ ὁ τοῦ Σολομῶντος υἱὸς Ῥοβοὰμ, ἐφ' οὗ καὶ διαιτίζεται ὁ λαὸς, ἅτε μὴ θελήσαντος ἀναπαῦσαι αὐτοὺς βεβαρημένους ἤδη ὄντας τῷ τοῦ Σολομῶντος ζυγῷ. Καὶ δύο μὲν φυλαὶ, ἥ τε τοῦ Ἰούδα καὶ ἡ τοῦ Βενιαμὶν, αὐτῷ ἐναπέμειναν, αἱ δὲ λοιπαὶ δέκα ὑπετάγησαν τῷ Ἱεροβοὰμ ἐν Σαμαρείᾳ διάγοντι. Διὰ γὰρ τὸν φόβον τοῦ Σολομῶντος ἐν Αἰγύπτῳ διέτριβεν, ἐκείνου δὲ παρελθόντος εἰς Σαμάρειαν ἔρχεται. Καὶ ὁ μὲν ὑπ' αὐτὸν λαὸς καὶ Ἰσραὴλ ἐλέγετο· ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἐφραΐμ υἱοῦ Ἰωσὴφ ὁ Ἱεροβοὰμ κατήγετο. Τοῦτον δὲ τὸν λαὸν ἠχμαλώτευσεν ὁ πρὸ τοῦ Σενναχηρεὶμ κρατῶν τῶν Ἀσσυρίων Σαλμανασὰρ, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ δίκαιος Τωβήτ. Ἀφ' ὧν πολλοὺς ἔργον φόνου πεποίηκεν ὁ Σενναχηρεὶμ, ὅτε μετ' αἰσχύνης ἐξ Ἱερουσαλὴμ ὑποστρέφει, εἰ καὶ τὸ τέλος οὐκ εἰς καλὸν ἀπέβη αὐτῷ· εἰς γὰρ τὸν Θεὸν βλασφημήσας ὑπὸ τῶν ἰδίων τέκνων ἀνῄρητο τὴν ζωήν.

enim contumeliosis in Deum verbis usus fuerat, a

Ὁ Ἱεροβοὰμ, ἵνα μὴ ἀποσχίζηται ὁ λαὸς θέλων εἰς Ἱεροσόλυμα ἔρχεσθαι διὰ τὸν ναὸν, τῆς ἀσεβείας κατάρχεται πρῶτος καὶ τὰς χρυσᾶς ἁρμάλεις ἵστησι. Τηνικαῦτα καὶ ὁ προφήτης Ἰωὴλ, ὁ καὶ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἐξ Ἰούδα παραγένετο εἰς Βαιθὴλ ἐν λόγῳ Κυρίου, καὶ εἶπε· «Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, ἰδοὺ τίκτεται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, Ἰωσίας ὄνομα αὐτῷ, καὶ θύσει ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν, καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων ἐπὶ σὲ κατακαύσει.» Τότε δὴ, τότε καὶ τὴν χεῖρα τοῦ Ἱεροβοὰμ ξηρανθεῖσαν διὰ τὸ κινηθῆναι κατὰ τοῦ προφήτου αὐτὸς ὁ προφήτης ἰάσατο. Προφήτης; δέ τις ὢν ἐκεῖσε ἐδιάσατο τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ φαγεῖν ἄρτον μετ' αὐτοῦ, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν εἰπόντος· ἀπελθεῖν μὲν εἰς Βαιθὴλ, καὶ μήτε ἄρτον φαγόντα μήτε ὕδωρ πιόντα ὑποστρέψαι. Ἐφ' ᾧ καὶ καθημένων ἐπὶ τραπέζης λόγος Κυρίου ἐγένετο πρὸς τὸν προφήτην ἐκεῖνον, ἵνα εἴπῃ πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ· «Ἀνὸ' ὧν ἐπέστρεψας καὶ ἔφαγες ἄρτον καὶ ἔπιες ὕδωρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ τὸ σῶμά σου εἰς τὸν τάφον τῶν πατέρων σου.» Ἐφ' ᾧ καὶ ὑποστρέφων ὑπὸ λέοντος κατὰ τὴν ὁδὸν θανατοῦται. Καὶ ὁ μὲν θὴρ ἀπέπνιξε μόνον αὐτὸν, ἐπὶ πλέον δὲ χωρῆσαι οὐκ ἐτόλμησε· τὸ γὰρ σῶμα τοῦ προφήτου δίκας εἰσπραχθὲν διὰ τὴν παρακοὴν, αὐτὴν δηλαδὴ τὴν πνιγμονὴν, ἐδικαιώθη ἔκτοτε, καὶ οὐκέτι βορὰ τῷ λέοντι προὔκειτο. Καὶ τὸν μὲν προφήτην ἐκεῖνον ψευδοπροφήτην εἶναι λέγει καὶ πονηρὸν καὶ ἀπατεῶνα τοῦ Ἱεροβοὰμ ὁ Ἰώσηπος. Ὁ δὲ Θεοδώρητος ἀληθῆ προφήτην τὸν τοιοῦτον εἶναι λέγει, παράγων καὶ τὴν Γραφὴν οὕτω λέγουσαν· «Διεσώθη τὰ ὀστᾶ τοῦ προφήτου τοῦ πρεσβύτου τοῦ κατοικοῦντος ἐν Βαιθὴλ μετὰ τῶν ὀστῶν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ ἥκοντος ἐξ Ἰούδα καὶ λελαληκότος πάντα τὰ ἔργα ἃ ἐποίησεν

[97] III Reg. XIII, 2.

Digitized by Google

Ἰωσίας. » Ὡσαύτως καὶ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ ὁ μὲν Ἰώσηπος Ἰαδὼν αὐτὸν ὀνομάζει, ἡ δὲ βίβλος τῶν Παραλειπομένων Ἰωὴλ αὐτὸν ἡμᾶς καλεῖσθαι ἐδίδαξεν.

A sit vatis illius senis, qui habitaverit Bethele, ossa cum ossibus divini hominis, e Judæa profecti, et omnia prolocuti quæ Josias deinceps exsecutus est, sepulta fuisse. Itidem divinum hunc hominem Josephus quidem Jadonem appellat, Omissorum vero liber docet ei nomen Joeli fuisse.

Ἐπαινεῖ ἡ Γραφὴ καὶ τοῦ Ἀσᾶ τὴν προτέραν εὐσέβειαν· « Ἐποίησε, » γάρ φησιν, « Ἀσᾶ τὸ εὐθὺ ἐνώπιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. » Ὅθεν καὶ τοὺς ὁμόρους πάντας ὑπέταξεν. Ἀλλὰ καὶ ἑορτὴν ἐπινίκιον ἐκτελέσας ὁμόσαι παρεσκεύασεν ἅπαντας ὡς τῆς ἐννόμου πολιτείας οὐκ ἀποστήσονται. Ἀλλὰ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ τῇ Ἀστάρτῃ λατρεῦσαι προελομένην τῆς βασιλείας ἐγύμνωσεν. Οὐκ ἐν πᾶσι δὲ τέλειος ἦν· οὐδὲ γὰρ ἐξῆρε τὰ ὑψηλά. Καὶ τοῦ Βασᾶ δὲ στρατεύσαντος κατ' αὐτοῦ, οὐ τὸν Θεὸν εἰς συμμαχίαν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ τὸν βασιλέα Συρίας. Ἐφ' ᾧ καὶ δι' Ἀνανῆ τοῦ προφήτου τὴν ἀπιστίαν διήλεγξεν ὁ Θεὸς εἰπών, « Ἐν τῷ πεποιθέναι σε βασιλεῖ Συρίας, καὶ μὴ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεόν σου, ἦτοι ὁ Βασᾶν κατὰ σοῦ, διὰ τοῦτο ἐσώθη ἡ δύναμις βασιλέως Ἰσραήλ. » Ὁ δὲ Ἀσᾶ μὴ θρηνήσας ἐπὶ τούτοις, ὡς δέον ἦν, τὸν προφήτην ἐφυλάκισε, καὶ νοσήσας ὕστερον οὐ τὸν Κύριον ἐζήτησεν, ἀλλὰ τοὺς ἰατρούς, ἴσως δὲ τοὺς φαρμακούς.

Secundum hæc prædicant Litteræ sacræ regis Asæ pietatem, quam ab initio declaraverit. Recte, inquiunt[88], se gessit Asa erga Dominum Deum suum. Quo factum ut finitimos omnes imperio suo subjiceret. Quin etiam triumphali festo instituto cunctos sacramento devinxit se a præscripta in lege disciplina vivendique ratione non discessuros. Præterea matrem suam quæ Astartæ cultum probaret, regno abdicavit. Non tamen in omnibus perfectum sese gessit. Nec enim sacella editorum sustulit, ac deinceps Basa Israelicorum rege cum B exercitu adversus ipsum profecto auxilium opemque Dei non imploravit, sed Syriæ regem arcessiit. Idcirco per Ananem vatem Deus ipsius diffidentiam hujusmodi verbis objurgavit: « Quoniam Syriæ regi, non Domino Deo tuo innixus es, propterea manus tuas Israelici regis exercitus evasit[88]. » Tum Asa, nequaquam deplorato delicto suo, quemadmodum facere debuerat, etiam fatidicum in carcerem conjecit. Deinde morbo correptus non ad opem Domini confugit, sed ad medicos; quorum appellatione fortassis venefici et excantores veniunt.

Ἐπαινεῖ δὲ καὶ τὸν Ἰωσαφὰτ ὡς τὴν ἀρετὴν ἐζηλωκότα κατ' ἀρχὰς τοῦ Δαβίδ. Τὸ γάρ, « Ὑψώθη αὐτοῦ ἡ καρδία, » οὐ κατηγορία, ἀλλ' ἔπαινος· ἐπήγαγε γάρ, « ἐν ὁδοῖς Κυρίου. » Ἐπιμέμφεται δὲ αὐτῷ τὴν γαμικὴν ἐπιμιξίαν ἣν πρὸς τὸν Ἀχαὰβ ἐποιήσατο· Γοθολίαν γὰρ τοῦ Ἀχαὰβ τὴν θυγατέρα κατεγγύησε τῷ παιδὶ αὐτοῦ. Ὅπερ δὲ ἀφῆκεν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία, ἐνταῦθα ῥηθήσεται. Ἐπανιόντι γὰρ αὐτῷ ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀχαὰβ παρατάξεως τῷ Ἰωσαφὰτ ἀπήντησεν Ἰηοῦ προφήτης ὁ τοῦ Ἀνανῆ, καὶ εἶπεν αὐτῷ. « Βασιλεῦ Ἰωσαφάτ, εἰ ἁμαρτωλῷ σὺ βοηθεῖς; εἰ μισουμένῳ ὑπὸ Κυρίου σὺ φιλιάζῃ; διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ σὲ ὀργὴ παρὰ Κυρίου. Ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἀγαθοὶ εὑρέθησαν ἐν σοί, ὅτι ἐξῆρας τὰ ἄλση ἀπὸ τῆς γῆς Ἰούδα. » Ἐντεῦθεν οὖν μανθάνομεν ὡς ἐλαττοῖ τὰς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τιμωρίας τὰ πρῶτα κατορθώματα. Οὕτοινυν Ἰωσαφὰτ δεξάμενος τὸν ἔλεγχον διωρθώσατο ἐπὶ πᾶσι, καὶ κριτὰς τῇ πόλει ἐπέστησεν, ἵνα δικαίως πάντα πράττοιντο. Ἀλλὰ καὶ πολεμίων ἐπιστάντων πρὸς Θεὸν κατέφυγεν, ὃς καὶ παρεθάῤῥυνεν αὐτὸν διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ λέγων (39)· « Μὴ φοβηθῆτε τὸ πολὺ πλῆθος, ἀλλ' αὔριον ἐξέλθετε. » Πρώτους δὲ τοὺς Λευίτας ὁ βασιλεὺς ἐξήγαγεν· ὅθεν καὶ οἱ πολέμιοι ἀλλήλους κατέκοψαν. Ὅρα δὲ καὶ ἑτέραν βίβλον προφητικήν· λέγει γὰρ ἡ ἱστορία· « Καὶ οἱ πολλοὶ λόγοι Ἰωσαφὰτ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ ἔσχατοι οὐκ ἰδοὺ γεγραμμένοι εἰσὶν ἐν λόγοις Ἰηοῦ υἱοῦ Ἀνανῆ. »

Laudant et Litteræ sacræ Josaphatum, ut qui virtutem exemplo Davidis, unius ex majoribus suis, unice dilexerit. Nam quod in eis perscriptum legimus: « Elatum est cor ejus, » id vero non ad vituperationem spectat, sed ad laudem atque commendationem: subjiciuntur enim hujusmodi quædam verba, « In præscriptis et institutis a Domino[89]. » Unum in eo reprehenditur, conjugalis videlicet vinculi et affinitatis conjunctio cum Achaabo instituta. Quippe Gotholiam Achaabi filiam suo filio conjugem dedit. Atque hoc loco recitandum est, quod scripta de regibus historia memoriæ non prodidit. Cum ex acie Josaphatus reverteretur, qua suppetias Achaabo tulerat, Ilicus vates Ananis filius occurrit, ac regem in hunc modum compellavit: « Tene, Josaphate rex, homini scelerato ferre auxilium? Tene cum exosis Domino amicitiam colere? **188** Ergo istius rei Domino irato pœnas dares: sed exstiterunt in te laudabilia quædam, quod lucos scilicet e solo ditioneque Judaica exterminaveris. » Quibus ex verbis discere licet præclara hominum facta, quæ prius sint præstita, delictorum sequentium pœnas imminuere. Josaphatus quidem certe cum hanc reprehensionem benigne tulisset, cunctis in actionibus se deinceps egregie gessit, ac judices reipublicæ præfecit, eisdem imperans ut omnia de juris et æqui præscripto facerent cumque hostes ipsum invasissent, ad Deum confugit. Is hominis animo robur addidit, hujusmodi verbis per Jezecielum vatem editis: « Nolite tantam istam multi-

[88] III Reg. xv, 11. [89] II Paral. xvii, 6.

(39) Ezechiel falso locum Elisæi occupat, nec illud, ut pleraque alia παραράματα, vidit aut admonuit interpres.

Digitized by Google

tudinem metuere, sed eras ad illam egredimini[1].» Quo facto rex primos omnium Levitas eduxit, nec multo post ipsimet hostes se mutuis vulneribus conciderunt. Licet autem ex indiciis quibusdam colligere, quemdam alium quoque librum de Josaphato scriptum fuisse: nam hujusmodi verba exstant in historiæ monumentis: « An non multæ Josaphati orationes et facta tum incuntis ætatis tum defectæ in libris Hici vatis, Ananis filii, perscripta sunt[2]?»

Cæterum præclare divinus ille Davides canit: «Libera me ab hominum calumnia[3].» Nam de Nabuthæo perscriptum legimus, fuisse qui verbis hujusmodi hominem deferrent: «Nabuthæus Deo et regi bene precatus est[4],» hoc est maledixit. Sic enim verbum istud hoc loco debet accipi, quemadmodum et in Jobo legimus: «In os profecto bene tibi precabitur[5].» Hoc pacto delatus vitam amisit, Jezabele rem consilio et astu suo procurante. Hinc factum ut magnus ille vates Elias verbis talibus Achaabum compellare non dubitaret: «Hæc tibi Dominus denuntiat: Tune hominem occideris et ejus bona possidens? At enim a Domino sic habeto. Quo in loco linxere porci et canes Nabuthæi sanguinem, ibidem canes tuum quoque cruorem lingent, seque scorta tuo sanguine abluent[6].» Quibus verbis Achaabus admodum contristatus non mox pœnas luit propterea quod mœrore affectus fuisset. Quin etiam Deus Aderis filium, qui Samariam obsidebat, cum duobus et triginta regibus in potestatem ei dedit; quem ubi vitæ donatum præter edictum divinum, satellitibus etiam adjunctis, dimisisset, iram Dei adversus se concitavit. Nam is continuo per vatem Michæam (hoc enim ipsius nomen Josephus memoriæ prodidit) quodam a viatore læsum ac vulneratum in capite, verbis hujusmodi allocutus est: «Quoniam tu exitialem virum de manu emisisti, tam vita illius tua vita quam populus populo rependetur[7].» **189** Post hæc tribus elapsis annis, sumpto secum Josaphato Judææ rege, vates suos quadringentos consulit, censerentne sibi cum exercitu pergendum adversus Rema Galaaditidis oppidum, an expeditionem potius omittendam. Respondent Baalis vates omnino pergendum. At cum Josaphatus quæreret ecquis præterea Domini vates adesset (ejus enim opera Dominum esse consulendum): « Est, » inquit Achaabus, « adhuc quidam vates cui Michææ nomen. Sed nunquam ille animo meo grata vaticinatur[8].» Nihilominus arcessitur; et primo quidem respondet eundum esse, quod Domino favente regi feliciter res omnes sint successuræ. Verum deinceps eum obtestante per sacramentum rege, divinam mentem aperit. Tum Achaabo ad Josaphatum dicente: «Nonne prædixi vatem hunc mihi nihil boni denuntiare, sed tantum infausta?» subjecit Michæas: « Videbam Dominum, Deum Israelitarum, in solio suo considentem, cumque universæ copiæ cœlestes ipsi astarent, hæc fatus est: Quis Achaabum regem Israelicum decipiet, ut cum exercitu Rema Galaaditidis oppidum proficiscatur atque

A Καλῶς δὲ ὁ θεῖος ψάλλει Δαβίδ, «Λύτρωσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀνθρώπων. » « Ηὐλόγησε, » γάρ φησιν, « Ναβουθαὶ Θεὸν καὶ βασιλέα, τουτέστιν ἐβλασφήμησε, κατὰ τὸ ἐν Ἰὼβ γεγραμμένον· « Ἦ μὴν εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσει, » ἐφ' ᾧ καὶ τὸν βίον ἐξέλιπεν, τῆς Ἰεζάβελ τοῦτο οἰκονομησάσης. Ἐφ' ᾧ καὶ παῤῥησιάζεται ὁ μέγας Ἠλίας πρὸς Ἀχαὰβ λέγων, « Τάδε λέγει Κύριος· Ὢ; σὺ ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἐν παντὶ τόπῳ ᾧ ἐλείξαν αἱ ὗες καὶ οἱ κύνες τὸ αἷμα Ναβουθαὶ, ἐκεῖ λείξουσιν οἱ κύνες τὸ αἷμά σου, καὶ αἱ πόρναι λούσονται ἐν τῷ αἵματί σου. » Σφόδρα δὲ κατανυγεὶς ἐπὶ τούτοις ὁ Ἀχαὰβ οὐκ εὐθὺς ἐτιμωρήθη διὰ τὴν κατάνυξιν. Ἀλλὰ καὶ τὸν υἱὸν Ἀδὲρ τὴν Σαμάρειαν παρακαθίσαντα μετὰ τριάκοντα καὶ δύο B βασιλέων εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ Ἀχαὰβ ἔδωκεν ὁ Θεός. Διότι δὲ ζωογονήσας αὐτὸν παρὰ τὴν κέλευσιν ἀπέστειλε μετὰ δορυφορίας, ὠργίσθη ὁ Θεὸς, καὶ διὰ τοῦ προφήτου (Μιχαίας δὲ οὗτος, ὡς φησιν Ἰώσηπος) τοῦ παταχθέντος τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ὑπό τινος ἐζίτου εἶπε πρὸς αὐτόν· «Διότι ἐξήνεγκας σὺ ἄνδρα ὀλέθριον ἐκ τῆς χειρός σου, καὶ ἔσται ἡ ψυχή σου ἀντὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ὁ λαός σου ἀντὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Καὶ μετὰ τρία ἔτη λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰωσαφὰτ βασιλέα Ἰούδα, ἠρώτησε τετρακοσίους προφήτας αὐτοῦ λέγων· « Εἰ πορευθῶ εἰς Ῥεμὰ Γαλαὰθ εἰς πόλεμον ἢ ἐπίσχω.» Καὶ εἶπον, « Ἀνάβαινε,» οἱ ψευδοπροφῆται τοῦ Βάαλ. Ἐπὶ τούτοις τοῦ Ἰωσαφὰτ εἰπόντος, Εἰ ἔστιν ἐνταῦθα προφήτης Κυρίου, ἐρωτήσωμεν τὸν Κύριον δι' αὐτοῦ, « Ἔστι μὲν, » ἔφη ὁ C Ἀχαὰβ, « καὶ Μιχαίας καλεῖται, οὗ ποτε δὲ προφητεύει τὰ θυμήρη. » Καλεῖται λοιπὸν, καὶ πρῶτα μὲν ἔλεγε πρὸς αὐτὸν, «Ἀνάβαινε, καὶ ὁ Κύριος εὐοδώσει ἐν χειρὶ βασιλέως, » εἶτα ὁρκωθεὶς τὰ θεῖα προεμήνυε. Τοῦ γοῦν Ἀχαὰβ πρὸς τὸν Ἰωσαφὰτ εἰπόντος, «Οὐκ εἶπόν σοι ὅτι οὐ προλέγει μοι καλὰ, ἀλλ' ἢ κακά; » ὁ προφήτης ἔφη, «Οὐκ ἐγώ. Ἄκουσον τὸν λόγον Κυρίου. Εἶδον Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ παρειστήκει αὐτῷ, καὶ εἶπε, Τίς ἀπατήσει τὸν Ἀχαὰβ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀναβήσεται εἰς Ῥεμὰ Γαλαὰθ, καὶ πεσεῖται ἐκεῖ; Καὶ ἐξῆλθε πνεῦμα, καὶ ἔστη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ εἶπεν, «Ἐγὼ ἀπατήσω αὐτόν. » Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς αὐτὸ, «Ἐν τίνι; » καὶ D εἶπεν, Ἐξελεύσομαι, καὶ ἔσομαι πνεῦμα ψευδὲς ἐν τῷ στόματι πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, καὶ ἀπατήσω αὐτόν. Καὶ εἶπε, Δυνήσῃ ἐξελθεῖν, καὶ ποίησον. » Ταῦτα δὲ πάντα, καθά φησι Θεοδώρητος, προσωποποιΐα ἐστὶ διδάσκουσα ἡμᾶς τὴν θείαν συγχώρησιν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰώβ, ἐν οἷς ἡ Γραφή φησι τοὺς ἀγγέλους ἐνώπιον παραστῆναι τοῦ

[1] III Reg. xx, 15. [2] II Paral. xx, 34. [3] Psal. cxviii, 134. [4] III Reg. xxi, 13. [5] Job i, 11. [6] III Reg. xxi, 19. [7] III Reg. xx, 42. [8] III Reg. xxii, 18.

Digitized by Google

Θεοῦ καὶ τὸν διάβολον ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ οὕτω διαλεχθῆναι πρὸς τὸν Κύριον, προσωποποιΐαν εἶναί φησιν ὁ θεῖος Χρυσόστομος. Τὸν μέντοι Βάαλ θεὸν εἶναι λέγει Τυρίων ὁ Ἰώσηπος, τὴν δὲ Ἀστάρτην Σιδωνίων, Βααλὴμ δὲ τὸν τοῦ Βάαλ σηκόν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Ὁ δὲ Ἰωσαφὰτ καὶ προφήτην ζητήσας καὶ τοιαῦτα μαθὼν ὅμως συναπῆρεν εἰς πόλεμον μετὰ τοῦ Ἀχαάβ· πλὴν διὰ τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἀρετὴν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, διεφυλάχθη. Ὁ μέντοι Μιχαΐας φυλακῇ ἐμβληθεὶς παρὰ τοῦ Ἀχαὰβ ἔλεγε μετὰ, παῤῥησίας « Ἐὰν ἐπιστρέφων ἐπιστρέψῃς ἐν εἰρήνῃ, οὐ λελάληκεν ἐν ἡμῖν ὁ Κύριος. » Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀχαὰβ διὰ τοῦ Ἠλίου θεία πρόῤῥησις πέρας ἔσχε. Τρωθεὶς ἐπὶ πολὺ τῷ ἅρματι ἴστατο, ἵνα μὴ τροπὴν ἐργάσηται τῇ φυγῇ. Τὸ δὲ αἷμα φερόμενον ἐνεπάγη τῷ ἅρματι. Τοῦτο παρὰ κρήνῃ ὁ ἡνίοχος ἔπλυνεν, οἱ δὲ κύνες ἐξέλειχον. Αἱ δὲ πόρναι περὶ τὴν ἕω κατὰ τὸ ἔθος ἐλούσαντο· πηγιμαῖον γὰρ ἦν τὸ ὕδωρ, κεχρωσμένον δὲ τῷ αἵματι.

A ibi pereat? Tum se spiritus quidam proripuit, et coram Domino se sistens in hunc modum locutus est: «Ego vero hominem decipiam.» Cui Dominus: «Et quo tandem pacto?» «Abibo, inquit, et ero spiritus mendax in ore cunctorum vatum ejus; eoque modo ipsum fallam.» Tum Dominus: «Abi ergo, ait, quodque dixisti, facito.» Sunt autem hæc omnia, quemadmodum Theodoretus scripsit, meræ personarum fictiones, quæ nos de permissione divina erudiunt. Eodem modo cum in narratione de Jobo Litteræ sacræ referunt angelos coram Domino astitisse, ac inter eos ipsum quoque diabolum, qui Deum compellaverit, divinus ille Chrysostomus personarum fictionem agnoscit. Cæterum Baal Josepho deus est Assyriorum, B Astarte vero Sidoniorum, Baalim denique sacellum Baal interpretatur. Ac de his quidem hæc indicata sunto. Josaphatus autem requisito vate ac hujusmodi rebus ex eo cognitis nihilo minus cum Achaabo ad bellum profectus est. Quia tamen alioqui vir magnæ virtutis erat, ut supra quoque diximus, incolumis domum evasit. Michæas in carcerem ab Achaabo conjectus magna cum oris libertate dixit: «Quodsi prospere domum reversus fueris, Deum per me minime locutum esse fatebor.» Enimvero divinum illud oraculum de Achaabo, quod Elias edidit, eventus ipse comprobavit. Nam cum vulnus accepisset, diu admodum in curru stetit, ne conspecta regis fuga milites hosti terga darent. Ibi sanguis e vulnere profluens curru adhæsit; quem deinceps auriga ad fontem abluit et canes linxerunt. Mane vero meretrices ad fontem **190** Achaabi sanguine tinctum accedentes etiam in eo corpora sua pro more abluerunt.

Ἰωρὰμ δὲ τοῦ κηδεστοῦ Ἀχαὰβ ζηλώσας τὴν ἀσέβειαν ἀξίαν τὴν τιμωρίαν εὗρατο. Ὁ γὰρ μέγας Ἠλίας διὰ γραμμάτων μεμήνυκε τὴν ἀπόφασιν· « Τάδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθης ἐν ὁδῷ Ἰωσαφὰτ τοῦ πατρός σου, ἀπέκτεινας δὲ τοὺς ἀδελφούς σου, ἰδοὺ Κύριος πατάσσει πληγὴν μεγάλην ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ σὺ ἔσῃ ἐν ἀῤῥωστίαις πονηραῖς, ἐν ἀῤῥωστίᾳ κοιλίας, ἕως ἂν ἐξέλθῃ τὰ ἔντερά σου. » Ἐπεστράφησαν τοίνυν ἀλλόφυλοι κατ' αὐτοῦ, καὶ πάντας ἐξηνδραπόδισαν, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ πάντα κατέκτειναν ἄνευ τοῦ Ὀχοζίου. Ἐπέσκηψε καὶ ἡ νόσος, καὶ οὐδὲ μετὰ θάνατον βασιλικῆς ἠξιώθη ταφῆς. Ἀληθῶς φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

Secundum hæc rex Joramus impietatem Achaabi soceri sui æmulatus meritas omnino pœnas luit. Nam magnus ille vates Elias hujusmodi verbis eum per litteras compellavit: «Hæc tibi Dominus significat: Quoniam institutum paternæ Josaphati vitæ non es sectatus, sed fratres tuos interfecisti, en magna calamitate Dominus familiam tuam afficiet, ac tu gravibus admodum morbis laborabis, quos inter erunt viscerum tormina, tam diu durantia donec intestina egeras[9].» Non multo post exteræ nationes in eum copias educunt, omnes e medio tollunt, liberos regios interficiunt, Ochozia solo excepto. Simul et morbus hominem invadit, ac ne regiam quidem sepulturam a morte consecutus est. Nimirum reapse formidabile est in Dei viventis manus incidere[10].

Μετὰ τοῦτον Ὀχοζίας ζηλωτὴς καὶ αὐτὸς τῆς πατρικῆς ἀσεβείας. Ἀποστέλλονται τοίνυν πρὸς τὸν μέγαν Ἠλίαν δύο πεντηκόνταρχοι μετὰ σοβαρότητος καλοῦντες αὐτὸν ἐπὶ τῷ ἐρωτηθῆναι τῆς νόσου τοῦ βασιλέως ἕνεκεν· ἐφ' ᾧ καὶ πῦρ καταγαγὼν ἄνωθεν κατέκαυσεν αὐτούς. Ἀλλ' ἐνταῦθα οἱ ὠμότητα τοῦ προφήτου κατηγοροῦντες αὐτοῦ κατηγοροῦσι τοῦ Θεοῦ· δι' αὐτοῦ γὰρ τὰ πάντα. Στέλλεται οὖν τρίτος πεντηκόνταρχος, καὶ ἠπίοις λόγοις χρησάμενος τὴν τιμωρίαν διέφυγεν. Κατερχόμενος οὖν καὶ συναντήσας τοῖς ἀποσταλεῖσιν ἐπὶ τὰ εἴδωλα εἶπε, « Παρὰ τὸ μὴ εἶναι Θεὸν ἐν Ἰσραὴλ, πορεύῃ ζητῆσαι μυῖαν θεὸν Ἀκκαρών; ἡ κλίνη ἐφ' ἧς ἀνέβης, οὐ καταβήσῃ. » Ἴστωσαν οὖν ἐντεῦθεν οἵῳ

Successit in regno filius Ochozias, et ipse paternæ impietatis æmulator. Hoc tempore missi D sunt ad magnum illum vatem Eliam duo quinquagenum militum præfecti, qui eum superbe arcessunt de regis morbo consulendum. Tum ignem ille cœlitus deducens universos concremavit. Hoc loco qui crudelitatem vatis accusant, Deum ipsum criminantur: nam per eum hæc omnia facta sunt. Tandem et tertius quidam militum quinquagenum præfectus ablegatur, qui vatem mitibus verbis allocutus supplicium quo priores affecti fuerant evasit. Quamobrem vates de monte descendens, cum incidisset in homines ablegatos a rege ad consulendos deastros, hujusmodi verba protulit: «Quan-

[9] II Paral. II, 21. [10] Hebr. x, 31.

Digitized by Google

quemquem delinquere non dubitasti, et quasi Deus apud Israelicos nullus foret, muscam Accaronis deum consuluisti, ex eo lecto, quem semel jam conscendisti, non evades[11].» De quo licet æstiment quali judicio et pœna pereant, quantamque Dei concitent in se iracundiam, qui spes suas in astrologos et vates collocant. Estque adeo non absre deploranda hominum impiorum bruta fatuitas. Non enim tantum olim illi maxima quævis animalia pro diis habuerunt, sed etiam minima, eaque piacularia. Nam quid, obsecro, musca potest esse fœdius et abominabilius? Nihilominus illi muscæ simulacro divinitatem tribuerunt;' quamque vivam flabellis abigebant, ejus imagini appellationem Dei concesserunt.

A κρίματι περιπίπτουσι, καὶ ὅπως ἀγαναχτεῖν παρασκευάζουσι τὸν Θεὸν, οἱ τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ἀστρολόγοις καὶ μάντεσιν ἀναθέμενοι. Ἄξιον δὲ θρηνῆσαι τῶν δυσσεβῶν τὴν ἀλογίαν. Οὐ γὰρ μόνον τὰ μέγιστα τῶν ζώων ἐθεοποίησαν, ἀλλὰ καὶ τὰ σμικρότατα καὶ μύσους μεστά. Τί γὰρ μυσαρώτερον μυίας; Ἀλλ' ὅμως καὶ τὴν εἰκόνα ταύτης Θεὸν ἀνηγόρευσαν, καὶ ἣν ζῶσαν ταῖς ῥιπίσιν ἐλαύνουσι, ταύτης τὸν τύπον θεὸν ὠνομάκασιν.

Cæterum ille vatum princeps Elias, cui tanta libertas oris erat ut hujusmodi verbis Achaabum alloqueretur: «Ita vivat Dominus Deus ille meus, ut annis hisce nec rorem nec pluviam habituri sumus, nisi me jubente[12]; » qui præterea Baalis sacrificos tanto **191** pudore affecit ut omnes etiam ipso exhortante ab Israelitis occiderentur, Elias ergo, ne quam in superbiam fastumque prolaberetur, tantum permittente Deo persecutionis est a Jezabele perpessus, ut etiam Deum his verbis appellaret: «Tandem satis hoc esto tibi, vitam, quæso, meam mihi auferto. Egone meis majoribus præsto[13]?» Possit autem mirum alicui fortasse videri, qui factum sit ut vates hic, vir omnino sanctus et legis e præscripto se gerens, cibum a corvis præbitum comederet. Nimirum ipse legislator eum per corvos sic alebat, ut matutino quidem tempore panem, vespertino carnes acciperet. Leges hæ scilicet propter Judæorum imbecillitatem latæ fuerunt. Idcirco videmus Samsonem propter temulentiam lasciviamque divinitus sibi concesso beneficio fuisse spoliatum, cum nequaquam propterea culpetur quod favum mellis ab apibus in leonis cadavere congestum comederit.

Ὁ δέ γε τῶν προφητῶν κορυφαῖος Ἠλίας, ὁ παῤῥησίαν ἔχων τοσαύτην ὥστε καὶ πρὸς Ἀχαὰβ οὕτως εἰπεῖν, « Ζῇ Κύριος ὁ Θεός μου, εἰ ἔσται τὰ ἔτη ταῦτα δρόσος ἢ ὑετὸς εἰ μὴ διὰ λόγου στόματός μου, » ὁ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ ἐπὶ τοσοῦτον καταισχύνας ὥστε καὶ πάντας αὐτοὺς τῇ προτροπῇ αὐτοῦ παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀποκτανθῆναι, ἵνα μή τι πάθῃ ὑπέρογκον, τοσοῦτον παρὰ τῆς Ἰεζάβελ συγχωρεῖται διώκεσθαι ὡς καὶ πρὸς τὸν Θεὸν εἰπεῖν,» Ἱκανούσθω δή, λάβε τὴν ψυχήν μου ἀπ' ἐμοῦ. Μὴ κρείττων ἐγὼ ὑπὲρ τοὺς πατέρας μου; » Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πῶς ἅγιος ὢν ὁ προφήτης καὶ κατὰ νόμον πολιτευόμενος ἤσθιε τὴν διὰ κοράκων τροφήν. Αὐτὸς ὁ νομοθέτης ταύτην αὐτῷ διὰ τῶν κοράκων προσέφερε, καὶ ἄρτον μὲν ἑωθεν, δείλης δὲ κρέα. Οἱ γὰρ νόμοι οὗτοι διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀσθένειαν ἐτέθησαν. Καὶ γὰρ καὶ Σαμψὼν διὰ μὲν τὴν μέθην καὶ τὴν λαγνείαν ἐγυμνώθη τῆς χάριτος, φαγὼν δὲ τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος, ὃ ἐν νεκρῷ λέοντι ἐξύφαναν μέλισσαι, κατηγορίαν οὐδεμίαν ἐδέξατο.

Hoc etiam, dilecte fili, factum scito. Cum Saraphtiam vates Elias pervenisset ac famis tempore qualicunque pane exciperetur, hujusmodi votum de vasis ipsis concepit: «Hydria qua farina continetur, ne deficiat, et cadus olei nunquam minus habeat[14].» Fuerit autem hic operæ pretium quærere, num reapse in illo cado fuerit oleum. Equidem cum vatem dicere audio: «Cadus olei nunquam minus habeat, donec huic regioni Deus pluviam suam concesserit,» nequaquam existimo vatem hoc de oleo votum concepisse. Nam cum tantus esset æstus, hominesque propter aquæ inopiam id temporis perirent, quid, quæso, fructus attulisset, si cadus oleum de perpetuo quasi fonte quodam suppeditasset? De quo licet intelligere non fuisse cadum illum plenum oleo, quandoquidem oleo non indigebant qui aquæ penuria graviter laborabant. Verum certa quadam de causa cadum illum vates olei cadum appellavit. Non enim quidquam esse potest quod homines tantopere possit exhilarare ut aqua magni alicujus æstus tempore. Licet hoc de sacris Litteris intelligas, quæ alicubi aquam mel nuncupant: nam cum Hebræi affligerentur in-

Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ. Ἡνίκα προσῆλθε τῇ Σαραφθίᾳ ὁ προφήτης καὶ ἄρτῳ ἐδεξιώθη αὐτοσχεδίῳ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ, τοῖς ἀγγείοις ἐκείνοις ἐπηύξατο οὕτως εἰπών· « Ἡ ὑδρία τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐκλείψει, καὶ ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλαττονήσει. » Ἀλλ' ἐνταῦθα ζητῆσαι ἄξιον εἴπερ ἀληθῶς ἐν τῷ καμψάκῃ ἐκείνῳ ἔλαιον ἦν. Ἐγώγε γὰρ τοῦ προφήτου ἀκούων λέγοντος, « Καὶ ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλαττονήσει, ἕως οὗ δώσει τὸν ὑετὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, » οὐκ οἶμαι τὸν προφήτην περὶ ἐλαίου εὔξασθαι. Τοσούτου γὰρ ὄντος αὐχμοῦ, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκλειπόντων τηνικαῦτα τῇ ἀνυδρίᾳ, τίς ἡ ὠφέλεια εἴπερ ὁ καμψάκης ἐπήγαζεν ἔλαιον; οὐκ ἦν λοιπὸν ὁ καμψάκης ἐκεῖνος ἐλαίου καμψάκης, ὅτι μηδὲ χρεία ἐλαίου τοῖς ἕνεκεν ὕδατος κάμνουσιν. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔλαιον ἀγαλλίασιν ὑπεμφαίνει παρὰ τῇ Γραφῇ, διὰ τοῦτο καμψάκην ἐλαίου τὸν καμψάκην ἐκεῖνον ὁ προφήτης ἐκάλεσεν. Οὐδὲ γὰρ ἕτερον ἀγαλλίασιν ἐπὶ τοσοῦτον εἰσφέρει ὡς αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐν αὐχμώδει καιρῷ. Καὶ πειθέτω σε ἡ ἁγία Γραφὴ, μέλι τὸ ὕδωρ καλέσασα. Οἱ γὰρ Ἑβραῖοι δίψει συσχεθέντες ἀφορήτῳ κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ ὕδωρ εὑρόντες, μέλιτος ἐδόκουν ἐμπίμπλασθαι. Πρὸς γοῦν τὴν διά-

[11] IV Reg. I, 16. [12] III Reg. XVII, 1. [13] III Reg. XIX, 4. [14] III Reg. XVII, 14.

Digitized by Google

Θεσιν τῶν πινόντων ἀφορῶσα ἡ Γραφὴ μέλι ὕδωρ ἐκάλεσεν.

A tolerabili quadam in solitudine siti, aqua reperta melle satiari se putabant. Quo fit ut respicientes Litteræ sacræ ad illorum affectionem qui aquam hauriebant, eam ipsam appellatione mellis dignatæ sint.

Μετὰ δὲ ταῦτα κρατεῖ Ἰωᾶς, ὃς ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάσας τὰς ἡμέρας Ἰωδάε τοῦ ἀρχιερέως. Οὗτος ζήσας ἔτη ρλ' καὶ θανὼν θήκης ἠξιώθη βασιλικῆς. Αὐτοῦ δὲ θανόντος ἐξέκλινεν Ἰωᾶς εἰς ἀσέβειαν. Ἐφ' ᾧ καὶ στέλλονται προφῆται πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰωᾶν, μεθ' ὧν καὶ ὁ τοῦ Ἰωδάε Ζαχαρίας, ὃν καὶ κατέλευσαν ἔνδον τοῦ ὑπαίθρου ἐν τῷ ναῷ. Καὶ ἀποθνήσκων εἶπεν, « Ἴδε, Κύριε, καὶ κρίνε. » Καὶ οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως· ἀρρωστίᾳ γὰρ περιπεσὼν ὑπὸ τῶν ὑπηκόων ἐσφάγη. Ὁ δὲ τούτου υἱὸς Ἀμασίας βασιλεύσας καὶ τῇ θείᾳ συμμαχίᾳ τοὺς Ἰδουμαίους νικήσας καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἀνδραποδίσας ὕστερον ἱερούργει αὐτοὺς ὁ ἀνόητος ἐτίμησε, τὴν νίκην αὐτοῖς λογισάμενος. Πρὸς ὃν ὁ προφήτης « Ἔγνων ὅτι ἐβουλεύσατο Κύριος τοῦ διαφθεῖραί σε· » ὁμοίως γὰρ πατρὶ ἐτελειώθη.

Secundum hæc imperio potitus est Joas, qui erga Deum se recte gessit, quandiu pontifex maximus Joiadas superstes fuit; qui cum annis centum et triginta vivendo expletis fato functus fuisset, tantum honoris est consecutus, ut regio sepulcro **192** inferretur. Cum autem rebus humanis exemptus esset, ad impietatem deinde rex Joas deflexit. Quam ob causam vates nonnulli ad eum ablegantur, quos inter et Joiadæ pontificis filius Zacharias fuit, quem Joas rex in parte templi sub dio sita lapidibus adobruit. Cum moreretur, hujusmodi verbis usus est: « Inspicito hæc, Domine, ac punito [16a]. » Neque petitio ipsius irrita fuit: nam rex in morbum cum incidisset, suis a subditis est interfectus. Ejus filius Amasias cum regnum occupasset et ope divina victoriam de Idumæis reportasset eorumque divos evertisset, tandem fatuus homo consecratos religiose coluit et partam victoriam ipsis acceptam retulit. Quapropter ei vates quidam denuntiavit statuisse Deum Amasiam e medio tollere [15]. Neque multo post consimili mortis genere quo pater exstinctus est.

B

Ἐπαινεῖ δὲ τὸν Ὀζίαν ἡ θεία Γραφή· « Ἦν, » γάρ φησιν, « ἐκζητῶν τὸν Κύριον ἐν φόβῳ Κυρίου ἐν ταῖς ἡμέραις Ζαχαρίου. » Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιθυμήσας εἰσελθεῖν εἰς τὰ ἅδυτα καὶ θυμιᾶσαι, καὶ ἐλεγχθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ὀγδοήκοντα ἱερέων. Εἶπον γὰρ πρὸς αὐτὸν, « Οὐκ ἔξεστί σοι, Ὀζία, θυμιᾷν, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρών· » ὁ δὲ, « Οὐχὶ βασιλεύς εἰμι καὶ ἀλουργίδα βασιλικὴν περιβέβλημαι; » Ἐλεπρώθη οὖν ἐπὶ τούτῳ. Ἐντὸς δὲ τούτου καθημένου διὰ τὴν λέπραν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωαθὰμ τὴν βασιλείαν διεθύνων ἦν. Ἕτερος δὲ Ζαχαρίας ἦν ὁ τοῦ Ἰωδάε, ὃν Ἰωᾶς κατέλευσε, καὶ ἕτερος ὁ ἐπὶ τοῦ Ὀζίου. Οἶμαι δὲ τοῦτον εἶναι, φησὶ Θεοδώρητος, περὶ οὗ πρὸς Ἡσαΐαν ἔφη ὁ Κύριος, « Ποίησόν μοι μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν ἱερέα καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου. »

Celebrant deinde Litteræ sacræ regem Oziam, nimirum quod Dei studiosus et metuens fuerit, quandiu Zacharias fuerit superstes. Ab eo tempore incensus est libidine quadam ingrediendi adyta et suffitum in eis faciendi; quo in conatu a pontifice ac sacerdotibus 80 reprehensus, qui dicerent nequaquam ipsi fas esse suffitum ut istic faceret, cujus rei posteris Aaronis sacerdotibus jus esset, lepra correptus est. Cum autem lepræ causa domi conclusus delitesceret, Joathamus ipsius filius regnum administrabat. Ac Zacharias hic, qui Ozia regnante vixit, alius fuit ab Joiadæ pontificis filio, quem Joas rex lapidibus obruit. Theodoretus ait existimare se Zachariam hunc illum ipsum esse, de quo Dominus ad Isaiam verbis hisce mentionem fecerit: « Adhibeto mihi testes, viros fide dignos, Uriam sacerdotem et Zachariam Barachiæ filium [16]. »

C

Ἄχατζ δὲ ὁ τοῦ Ἰωάθαμ πάντας ὑπερενίκησε τῇ ἀσεβείᾳ, ἐφ' ᾧ καὶ πολλὰ κακὰ εὗρατο. Καὶ οὐδὲ οὕτω συνῆκεν, ἀλλὰ, « Ζητήσω, » ἔλεγε, « τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τοὺς τύπτοντάς με, καὶ θύσω αὐτοῖς, καὶ ἀντιλήψονταί μου. » Ἀλλὰ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ διῆγεν ἐν πυρί. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὦ; μὲν Ἰώσηπος ἱστορεῖ, ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁλοκαύτωσε τῷ Βάαλ. Ἐγὼ οἶμαι, φησὶ Θεοδώρητος, τὸ μέχρις ἡμῶν φθάσαν τῆς πλάνης εἶδος ἐντεῦθεν αἰνίττεσθαι. Ἅπαξ γὰρ τοῦ ἔτους πυρὰς ὁρῶμεν ἀναπτομένας, καὶ ταύταις τινὰς ὑπεραλλομένους παῖδάς τε καὶ ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ βρέφη παραφερόμενα διὰ τῆς φλογὸς ὑπὸ τῶν μητέρων αὐτῶν. Ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀποτροπιασμός τις εἶναι καὶ κάθαρσις. Ταύτην οἶμαι κατὰ τοῦ Ἄχατζ γεγενῆσθαι τὴν κατηγορίαν, ὃς καὶ ἀποθανόντα τιμῆς βασιλικῆς οὐκ ἠξίωσαν.

Post hunc Achazus Joathami filius impietate cunctos superavit, quapropter multa passus est mala. Ac ne sic quidem prudentior factus. « Quæram, inquit, deos gentiles, qui me flagellant, eisque sacra faciam, ac impetrabo tandem ut opem mihi ferant. » Quin etiam liberos suos per ignem trajecit. Quid autem istuc verbum sibi quæso, vult? Josephus tradit Achazum quemdam suorum filiorum Baali calido sacrificio concremasse. Verum Theodoretus aliter censet. « Arbitror, inquit, hisce verbis significari speciem quamdam erroris, qui ad nostra usque tempora duravit. Videmus enim semel in anno rogos accendi, quibus injiciantur pueri quidam et viri. Quin etiam infantes ab ipsis matribus per flammam transportantur. Quæ res videtur esse quasi quædam averruncatio et lustratio. Hanc ob causam Achazum ipse reprehendi putat, quem morte sublatum regio funere sui non cohonestarunt.

D

[16a] II Paral. xxiv, 22. [15] II Paral. xxv, 16. [16] Isa. viii, 2.

Digitized by Google

193 At filius ipsius Jezechias summa virtute præditus fuit, omniaque præstitit quæ olim Davides, unus ex majoribus ipsius, præstiterat. Inter alia serpentem aheneum a Mose factum attrivit. Nam ad illa usque tempora suffitum ei faciebant Israelitæ. Idem summam templi curam habuit, cumque sacerdotes mactandis victimis non sufficerent, ut in Omissorum libro narratur [17], Levitas eis operas subsidiarias facere jussit, quod quidem nunc etiam fieri videmus : nam cum senior non adest atque usus ita postulat, etiam diaconus requirenti baptismum impertiri cogitur. Cum autem Senacheribus expeditionem adversus ipsum suscepisset, ad Isaiam cum hisce verbis misit : « Dies angustiæ et explorationis et iracundiæ hodiernus dies est. Nam partus quasi quidam instat, nec matri tantum est virium ut eniti possit [17a]. » Quibus verbis hoc scilicet voluit : Ardent animi et ira succensi sunt, ex quo Rapsacis blasphemias audivimus ; neque tamen impios homines pœnis afficere possumus. Jusserat enim Senacheribus ei per Rapsacem dici ne se decipi a Deo suo pateretur, cujus ope fretus esset. Verum Deus progresso in templum regi atque ibi precato vatem Isaiam mox adesse jubet, ac futuram ipsi prosperitatem significat, hujusmodi usus inter alia verbis : «Propugnabo hanc urbem tam mea quam Davidis famuli mei causa.» Quæ quidem ita divinitus prolata sunt, ne putaret Jezechias orationem suam justitiæ causa, qua præditus erat, exauditam esse. Præterea licet hinc intelligere justos homines etiam vita functos viventium patronos agere. Cæterum Jezechias et fidebat Deo et suam quoque diligentiam adhibebat. Primum enim fontes, qui ante urbem erant, obstruxit ; deinde turres in altum excitavit, itemque munitionem quamdam aliam ædificavit. Deinde accidit ut cum præsenti mortis periculo langueret. Quamobrem demisso animo semet ad Dominum convertit, quemadmodum in Omissorum libro memoriæ proditum est [18]. « Jezechias, inquit, ex imo pectore se demisit.» Quia enim pater ipsius oraculum acceperat hujusmodi : «En virgo prægnans erit [19],» seipsum putarat illum Emmanuelem esse, ac promissionis eventum in se finem habiturum. Quapropter virginitatem colens nullo conjugii studio tenebatur. Præterea cum extraneorum interitum conspexisset, ex quibus una nocte 185 millia sunt ab angelo interempta, magis etiam in opinione sua stolida confirmabatur. Quapropter a Domino ad frugem revocatur, pede sic afflicto ut jam putresceret. Sed tamen ei deinde signum quoddam dedit, ex quo se mortem id temporis non obiturum **194** intelligeret : « En, inquit, ego convertam umbram graduum, quos jam decem sol descendit in iis qui sunt in domo tua paterna gradibus. » Traduni enim Achazum per machinam quamdam in domo sua gradus quosdam

Ἐζεκίας δὲ ὁ τούτου υἱὸς τὴν ἀκροτάτην κατώρθωσεν ἀρετὴν, καὶ πάντα ὅσα ἐποίησε Δαβὶδ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν χαλκοῦν ὄφιν συνέτριψεν, ὃν ἐποίησε Μωσῆς· ἕως γὰρ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ θυμιῶντες αὐτῷ. Καὶ ἄλλην πᾶσαν ἐπιμέλειαν ποιεῖται τοῦ ναοῦ. Τότε δὴ τῶν ἱερέων μὴ ἐξαρκούντων εἰς τὰς θυσίας, ὡς ἡ τῶν Παραλειπομένων βίβλος φησὶ, συνεβοήθησαν καὶ οἱ Λευῖται. Ὅπερ καὶ νῦν ἔστιν ἰδεῖν· πρεσβυτέρου γὰρ μὴ παρόντος καὶ τῆς χρείας κατεπειγούσης ἀναγκάζεται καὶ διάκονος προσφέρειν τῷ δεομένῳ τὸ βάπτισμα. Τοῦ Σεναχηρεὶμ στρατεύσαντος κατ' αὐτοῦ, ἀπέστειλε πρὸς Ἡσαΐαν λέγων, « Ἡμέρα θλίψεως καὶ ἐλεγμοῦ καὶ παροργισμοῦ ἡ ἡμέρα αὕτη, ὅτι ἦλθον οἱ υἱοὶ ἕως ὠδίνων, καὶ ἰσχὺς οὐκ ἔστι τῇ τικτούσῃ. » Ἐμπιπράμεθα, φησὶ, καὶ ἐξαπτόμεθα τῷ θυμῷ τῶν τοῦ Ῥαψάκου βλασφημιῶν ἀκούσαντες· κολάσαι δὲ τοὺς δυσσεβεῖς οὐ δυνάμεθα. Ἔλεγε γὰρ ὁ Σεναχηρεὶμ διὰ τοῦ Ῥαψάκου, « Μὴ ἀπατάτω σε ὁ Θεός σου ἐφ' ᾧ πέποιθας. » Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀνελθόντι τῷ βασιλεῖ εἰς τὸν ναὸν καὶ εὐξαμένῳ αὐτίκα στέλλει τὸν Ἡσαΐαν, μηνύων τὰ ἐσόμενα αὐτῷ χρηστά. Τηνικαῦτα καὶ γὰρ ἔλεγεν, « Ὑπερασπιῶ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. » Ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃ Ἐζεκίας ὅτι διὰ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἡ δέησις αὐτοῦ εἰσηκούσθη, ταῦτα λέγει Κύριος. Ἐμάθομεν οὖν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ τεθνηκότες οἱ δίκαιοι τῶν ζώντων προΐστανται. Ὁ μέντοι Ἐζεκίας καὶ τῷ Θεῷ ἐθάρρει καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισέφερε. Καὶ πρῶτον τὰς πρὸ τῆς πόλεως πηγὰς ἐνέφραξεν, ἔπειτα τοὺς πύργους ἀνέστησεν εἰς ὕψος, καὶ προτείχισμα προσῳκοδόμησεν ἕτερον. Τότε συνέβη καὶ τὰ πρὸς θάνατον μαλακισθῆναι αὐτόν, ὥστε ταπεινωθέντα ἐπιστρέψαι πρὸς Κύριον, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων ἱστόρηται· « Καὶ ἐταπεινώθη, » γάρ φησιν, « Ἐζεκίας ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς καρδίας αὐτοῦ. » Τοῦ γὰρ πατρὸς αὐτοῦ Ἀχὰζ τὴν προφητείαν δεξαμένου. « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει, » αὐτός τε ἐνόμισεν εἶναι ὁ Ἐμμανουὴλ, καὶ ὡς εἰς αὐτὸν τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἐκβήσεται· ἐφ' ᾧ παρθενίαν ἀσκῶν γάμοις ὁμιλῆσαι οὐκ ἤθελεν. Ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἰδὼν ἀπώλειαν (ὑπ' ἀγγέλου καὶ γὰρ ἐν μέσῃ νυκτὶ τε' χιλιάδες ἀνῃρέθησαν), ἐπηύξανε μᾶλλον τὴν αὐτοῦ ἀπόνοιαν. Ἐφ' ᾧ συνετίζεται παρὰ Κυρίου, σήψει ποδὸς ὑποβληθείς· σημεῖόν τε δίδωσιν αὐτῷ ὡς οὐκ ἀποθανεῖται οὕτως ἔχων· « Ἰδοὺ ἐγὼ στρέψω τὴν σκιὰν τῶν ἀναβαθμῶν οὓς κατέβη ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς τοῦ οἴκου τοῦ πατρός σου. » Φασὶ γὰρ τὸν Ἀχὰζ ἐκ μηχανῆς τινος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἀναβαθμοὺς κατασκευάσαι τινὰς οἷον ὡρολογοῦντας καὶ τὸν τοῦ ἡλίου δρόμον ἐκμετροῦντας. Τότε λοιπὸν ὁ Θεὸς εἰς πίστιν τῶν λεγομένων (προσετίθη γὰρ αὐτῷ καὶ ἕτερα ζωῆς ἔτη πεντεκαίδεκα) ἀνόπιν ἰέναι ποιεῖ τὴν τοῦ ἡλίου σκιὰν, ἐπειδὴ καὶ ὁ Ἐζεκίας ἀπὸ δυσμῶν τοῦ βίου ἐπὶ δευτέραν ἀρχὴν ἐπαλινδρόμει ζωῆς· ἐφ' ᾧ τὸ τοῦ ἡλίου σημεῖον, καὶ οὐχ ἕτερον,

[17] II Paral. xxx, 15. [17a] IV Reg. xix, 3. [18] II Paral. xxxii, 26. [19] Isa. vii, 14.

Digitized by Google

δίδωσιν ὁ Θεός. Γίνεται οὖν ἡ ἡμέρα ἐκείνη κατὰ τὸν Ἱππόλυτον τριάκοντα καὶ δύο ὡρῶν· τοὺς γὰρ δέκα ἀναβαθμοὺς διαδραμὼν ὁ ἥλιος, τοὺς αὐτοὺς πάλιν ἀνέδραμεν, εἶτα τῇ ἰδίᾳ διατάξει χρησάμενος ἐπὶ δυσμὰς ἦλθε τοὺς δώδεκα πάλιν διαδραμών. Καὶ οὕτω μὲν ὁ Ἱππόλυτος· ὁ δὲ πατριάρχης Ἀντιοχείας Εὐστάθιος εἴκοσι καὶ δύο λέγει γενέσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὡρῶν· ἐν ῥιπῇ γὰρ ὀφθαλμοῦ λέγειν ἔοικεν, οὐ μὴν ἐν ὥραις· δέκα τὸν τοῦ ἡλίου γενέσθαι ἀναποδισμόν. Οὕτω μὲν οὖν κδ' ὡρῶν ἡ ἡμέρα ἐκείνη γέγονε, καθ' ἣν ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς ἐν αὐτῷ τῷ μεσουρανήματι τὸν ἥλιον ἔστησεν ἡμέρας ὅλης διάστημα· διὰ γὰρ ἓξ ἀνῆλθεν ὡρῶν, καὶ δι' ὁμοίων αὖθις μέσον τοῦ οὐρανοῦ. Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι οὔτε προηγουμένως ἔστη ὁ ἥλιος, οὔτε τὸ θαῦμα περὶ μόνον τὸν ἥλιον γέγονεν, ἀλλὰ περὶ αὐτὸν τὸν πρῶτον οὐρανόν· αὐτοῦ γὰρ κωλυθέντος τῆς πρόσω φορᾶς τῷ θείῳ προστάγματι, ἀνάγκη πᾶσα στῆναι καὶ τὸν αὐτῷ συγκινούμενον ἥλιον. Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Μαξίμῳ ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον οὕτω κατὰ βῆμα διεξιόντι περὶ τούτου· « Ἡλίου δὲ καὶ σελήνης δρόμον ἀκώλυτον ἐπέσχε παραδόξως ὁ Θεὸς, τὴν ἀεικίνητον τοῦ παντὸς φύσιν στήσας ἀκίνητον. Ταῦτα δὲ ὁ τῶν ὅλων θαυματουργεῖ Θεὸς, ἵν' ἐντεῦθεν δείξῃ σαφῶς ὡς οὔτε ὄρος οὔτε ἀνάγκη τοῖς ἄστροις ἐπίκειται, καθάπερ ᾠήθησαν οἱ πολλοὶ, βλέποντες ὡσαύτως ἀεὶ κινουμένους αὐτούς. Ἵστησι λοιπὸν αὐτοὺς, τὴν ἐπὶ πᾶσι προσοῦσαν αὐτῷ παριστῶν ἐξουσίαν, καὶ φέρεσθαι αὖθις ἐᾷ κατὰ τὸν ἀρχῆθεν αὐτοῖς ἐπιτεθέντα θεσμόν. »

A effecisse, qui horas commonstrarent et solis cursum metirentur. Itaque Deus ut iis quæ prædixerat fidem faceret (adjecturum enim se premittebat ipsius vitæ quindecim annos), effecit ut umbra solis retro graderetur, quando etiam Jezechias ipse ab occasu vitæ suæ ad alterum quasi quoddam vitæ principium revertebatur. Quapropter hoc ei de sole signum Deus, non aliud dedit. Ac diem quidem illum tradit Hippolytus triginta duas horas habuisse : sol enim gradus decem permensus deinceps per eosdem recurrebat, quo facto suum ad cursum ordinarium reversus 12 reliquis gradibus peragratis ad occasum pervenit. Hæc Hippolyti est sententia. Verum Eustathius, Antiochenus ille patriarcha, vult diem illum non halwisse plures B quam viginti duas horas. Videtur enim ita sensisse, quasi solis retro facta regressio non horis decem, sed oculi uno momento acciderit. Eodem modo dies ille viginti quatuor horarum fuit, quo Jesus Navæ filius in ipso meridie totum diei spatium solem subsistere jussit. Nam sol id temporis intervallo sex horarum ad meridiem usque progressus erat, ac totidem horas habuit donec ad occasum perveniret ; in ipso autem meridie, quemadmodum diximus, totius diei spatium in medio cœli substitit. Debes vero scire hoc loco, dilecte fili, solem principaliter non institisse, nec prodigium ad unum solem referri debere, sed etiam ad primum illud cœlum. Nam illo per divinum mandatum impedito quominus in motu suo progrederetur, omnino necesse erat solem quoque subsistere, qui una cum ipso movetur. Hoc verum esse, velim eximius ille Maximus tibi persuadeat ; qui in eis ad Thalassium quæ scripsit, hac de re verbis hujusmodi disseruit : Deus solis et lunæ cursum, qui alias impediri nequit, id temporis nova et inusitata ratione quadam inhibuit, cum naturam universi hujus, nunquam non mobilem, motus expertem esse jussit. Et fecit profecto Deus ille rerum universitatis hujusmodi prodigium ea potissimum de causa, ut luculente declararet neque certæ legi neque necessitati sidera esse obnoxia, quemadmodum plerique sunt arbitrati, cum cernerent semper eodem illa modo moveri. Quamobrem aliquando ea subsistere jussit, ut potestatem suam in res universas ostenderet ; ac deinde rursus eadem terri motu suo permisit, quem ab initio rerum ipsis præscripserat.

Οὐκοῦν ἀποστέλλει πρὸς Ἐζεκίαν Μαροδὰχ ὁ C βασιλεὺς Βαβυλῶνος τῆς νόσου τε ἕνεκα καὶ τοῦ περὶ τὸν ἥλιον θαύματος. Ἀλλ' ἐκεῖνος τἄλλα πάντα παρεὶς τὸν πλοῦτον αὐτοῦ τοῖς πρέσβεσιν ἔδειξεν. Ἐφ' ᾧ καὶ τάδε παρὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς αὐτὸν ἐλαλήθη, « Ἰδοὺ ἔρχονται ἡμέραι, καὶ ληφθήσονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου καὶ εἰς Βαβυλῶνα ἀπελεύσονται. Καὶ οἱ υἱοί σου, οὓς γεννήσεις, ἔσονται εὐνοῦχοι ἐν τῷ οἴκῳ βασιλέως Βαβυλῶνος. » Υἱοὺς δὲ λέγει τοὺς τρεῖς παῖδας σὺν τῷ προφήτῃ Δανιήλ· ἀπόγονοι γὰρ οὗτοι τοῦ Ἐζεκίου γεγόνασιν. Εἰώθεν οὖν ἡ Γραφὴ τοὺς ἀπογόνους ἐπονομάζειν υἱοὺς, καὶὰ δὴ καὶ τὸν Δαβὶδ πατέρα τοῦ Ἐζεκίου καλεῖ· οὐδὲ γὰρ υἱὸς τοῦ Δαβὶδ ὁ Ἐζεκίας, ἀλλ' ἀπόγονος πάντως αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Μαροδὰχ, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, τοῦ περὶ τὸν ἥλιον χάριν θαύματος D πρὸς Ἐζεκίαν ἀπέστειλε· τὸν γὰρ ἀναποδισμὸν αὐτοῦ τοσοῦτον εἶναι λέγει παραδοξότατον ὁ Ἀρσε-

Secundum hæc Marodachus rex Babyloniorum **195** ad Ezechiam legatos suos mittit, tum ejus morbi causa ex quo convaluerat, tum prodigii quod in sole acciderat. Tum cæteris rebus Ezechias omissis et neglectis opes suas legatis ostentat. Quamobrem Isaias vates eum verbis hujusmodi compellavit : « Scito fore tempus cum omnia quæ domi tuæ sunt, auferentur et Babylonem transferentur. Quin et de filiis tuis a te ortis atque genitis sumentur, qui in regis Babyloniorum domo sint eunuchi [20]. » Quibus in verbis filiorum appellatione veniunt tres illi pueri, quibuscum et Danielus vates fuit : nam illi Ezechiæ nepotes ac posteri exstiterunt ; et frequens est Litteris sacris posteros nepotesque vocare filios, sicut et Davidem Ezechiæ patrem nuncupant ; atqui non filius Davidis erat Ezechias, sed ejus e posteris ortus. Cæterum Marodachus alia nulla de causa legatos ad Ezechiam

[20] IV Reg. xx, 17.

Digitized by Google

misserat, ut supra quoque indicatum est, quam quod miraculum illud in sole accidisset. Nam solis illam regressionem tam novam prorsus et inusitatam fuisse tradit Arcopagita Dionysius, ut Babyloniis stupori esset, eisque præberet occasionem ultro se submittendi Ezechiæ tanquam homini divino.

A παγίτης θεῖος Διονύσιος, ὥστε καθ' ὑπερβολὴν ἐκπλῆξαι τοὺς Βαβυλωνίους καὶ ὡς ἰσοθέῳ τινὶ τῷ Ἐζεκίᾳ καθυποτάξαι αὐτούς.

Post Ezechiam Manasses ejus filius imperio potitur. Hic inter alia facinora quæ commisit, etiam copias cœli universas adorabat, hoc est sidera, et ariolationibus utebatur, hoc est omina de futurorum eventu observabat, quod Græci κληδονίζεσθαι dicunt, quanquam alii quidam volunt κληδόνα vocari geniorum per excantationes certas attractionem et e sublimi deductionem; qua de causa tradunt ejus vocis originem esse a verbo κλῶ, quod idem sit cum καλῶ, significationem evocandi habente. Præterea Manasses auguriis utebatur, hoc est avium volatus observabat, deque illis conjecturas rerum futurarum sumebat. Atque hoc illud ipsum est, cujus in hisce versibus mentionem Homerus fecit: « Quin vel sacrificum vel vatem arcessimus ultro, vel conjectorem, faciat qui somnia plana. A Jove namque ipso proficisci somnia scimus. » Nimirum hinc animadvertere potes, existimasse priscos illos homines futurorum cognitionem percipi de tali vel tali avium volatu vel ex pecudum jecinoribus vel ipsis denique somniis.

B Μετὰ δὲ Ἐζεκίαν κρατεῖ Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Οὗτος σὺν ταῖς λοιπαῖς αὐτοῦ κακίαις προσεκύνησε καὶ πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, τουτέστι τοῖς ἄστρασι, καὶ ἐκληδονίζετο, ἤγουν διὰ λόγων παρετηρεῖτο τὰ ἐκβησόμενα, εἰ καί τινες ἕτεροι κληδόνα λέγουσι τὴν διά τινων ἐπῳδῶν ὁλκὴν τῶν δαιμόνων καὶ καταφοράν· ἐφ' ᾧ καὶ κληδὼν ἐτυμολογεῖται παρ' αὐτοῖς παρὰ τὸ κλῶ τὸ καλῶ. Καὶ οἰωνίζετο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Μανασσῆς, ἤγουν τὰς τῶν ὀρνέων πτήσεις παρετηρεῖτο, κἀντεῦθεν τοῦ μέλλοντος καταστοχαζόμενος ἦν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ ποιητὴς Ὅμηρος ἔλεγεν. « Ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν ἢ ἱερῆα, ἢ καὶ ὀνειροπόλον· καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν. » Πρόσεχε οὖν ὅτι καὶ διὰ τῆς τοιᾶσδε πτήσεως τῶν ὀρνέων καὶ δι' ἥπατος προβάτων καὶ δι' ὀνείρων αὐτῶν ἐδόκουν οἱ παλαιοὶ τὸ μέλλον προορᾶν. Καὶ οἱ μὲν ἀρχαιότεροι ἐκεῖνοι, καθάπερ εἴρηται, καὶ πτήσεσιν ὀρνέων καὶ ἄλλοις τοιούτοις, κατά γε δοκοῦν αὐτοῖς, τοῦ μέλλοντος ἐστοχάζοντο.

At vero quod volatus avium, pecudum jecinora somniaque hoc illove modo observari nefas sit ac prohibitum, eum aliis ex argumentis et indiciis est perspicuum, iisque non paucis, tum ex illis quæ magnus noster Basilius est complexus. Declarans enim hoc in secunda visione adversus Judæos Isaiæ vatis dictum, cujus hæc ipsa verba sunt: « Referta est regio ipsorum ariolationibus, sicut olim, cum eam extranei possiderent[21], » hujusmodi quædam subjicit: Vides quantum malum sit ariolatio, quod scilicet faciat ut homo ipsi deditus Dei cura prorsus excidat. At vero multi Christianorum citra ullum discrimen auribus ostenta captant, omina venantur, animum notis et signis advertunt. Sed audi tu, quid hoc loco dicatur, nimirum populum illum rejectum esse qui hæc curiose observaverit. Etenim complures divinationes, ut ariolationes, ominationes, auguria, lege Mosaica tanquam malorum geniorum inventa prohibentur. Nam exstant hæc in ea verba: « Non ulla vel omina vel auguria captabitis. Quippe nationes istæ, quas Dominus vestra causa de medio tollit, ariolationibus et aliis vaticiniis utuntur. Vobis autem Dominus Deus ille vester id nequaquam permittit[22]. » Absurdum enim fuerit, ut qui de præscriptis a Deo consilium habere potest, ad considerationem rerum agendarum animalia bruta pro consiliariis adhibeat, imo eis ne pro consiliariis quidem, sed magistris et legum quasi latoribus utatur. Itidem propositum sibi periculum et ante oculos imminens ignorat

C Ὅτι δὲ τὸ παρατηρεῖσθαι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε κεκώλυται, δῆλον μὲν καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐξ ὧν ὁ μέγας διείληφε Βασίλειος. Ἐπεξηγούμενος γὰρ τὸ ἐν τῇ κατὰ τῆς Ἰουδαίας δευτέρᾳ ὁράσει τοῦ προφήτου Ἡσαΐου ῥητὸν τὸ κατὰ λέξιν οὕτωσὶ διαλαμβάνον, ὅτι « Ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, » καὶ τάδε διέξεισιν· Ὁρᾷς ἡλίκον κακὸν τὸ κληδονίζεσθαι. Ἔξω τῆς παρὰ Θεοῦ ἐπιμελείας ποιεῖ τὸν προσέχοντα αὐτῷ. Πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν ἀδιαφόρως ὠτακουστοῦσι καὶ φήμας θηρῶνται καὶ συμβόλοις προσέχουσιν. Ἀλλ' ἄκουε ὅτι ἀπερρίφη ὁ λαὸς ὁ ταῦτα περιεργαζόμενος. Πολλαὶ γὰρ ἐκ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου μαντεῖαι καὶ κληδόνες καὶ οἰωνισμοὶ καὶ ὀρνιθοσκοπίαι διαβέβληνται ὡς δαιμόνων εὑρέματα. « Οὐκ οἰωνιεῖσθε, » D γάρ φησιν, « οὐδὲ ὀρνιθοσκοπεῖσθε. Τὰ γὰρ ἔθνη, οὓς Κύριος ὁ Θεὸς ἐξολοθρεύει ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούσονται. Σοὶ δὲ οὐχ οὕτως δέδωκε Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἄτοπον γὰρ τὸν ἔχοντα τὴν ἐκ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Θεοῦ συμβουλὴν πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν πρακτέων σκέψιν συμβούλους ἑαυτοῦ παραλαμβάνειν τὰ ἄλογα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ συμβούλους, ἀλλὰ διδασκάλοις χρῆσθαι καὶ νομοθέταις. Καὶ τὸν μὲν ἑαυτοῦ κίνδυνον παρακείμενον καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντα οὐκ οἶδεν ἡ ὄρνις, σοὶ δὲ τὸ μέλλον προαγορεύσει; Εἰ δὲ ἀπὸ δαιμόνων ἐνεργείας ἀπατηλῶς περιπέτονται, μή μοι καθέζου δεσποτῶν ὀπάταις προσεχηνώς, μηδὲ γίνου διαβολικαῖς ἐκδοτος ἐνεργείαις, ὃς ἐπειδὰν ἅπαξ λάβῃ

[21] Isa. II, 6. [22] Deut. XVIII, 10.

Digitized by Google

ψυχὴν εὐάγωγον εἰς ἀπώλειαν, πάντα τρόπον αὐτῇ κατασχρώμενος οὐκ ἀνίησιν. Ἀλλὰ καὶ κράζοντες κόρακες καὶ ἀετοὶ ἀλύοντες δι' ἀπορίαν θήρας τὴν δεισιδαίμονα καρδίαν πτήσσουσι. Καὶ τοσαύτη τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὕβρις, ὥστε καὶ γαλῆ παραφανεῖσα καὶ κύων διακύψας καὶ ἄνθρωπος ἐπιφανεὶς ἔωθεν τοὺς ἐντυγχάνοντας πάντη ποιοῦσιν ἐκπλήττεσθαι. Τί ἐλεεινότερον τοῦ τοιούτου βίου, πάντα ὑποπτεύειν, ὑπὸ πάντων ἐμποδίζεσθαι, δέον πανταχόθεν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπανάγειν; Ὅταν ἴδῃς ὄρνιθας διαπετομένους τὸν ἀέρα, μὴ τὰ σχήματα τῶν πτήσεων περιεργάζου, ἀλλὰ ταῦτα καταλιπὼν τοῦ Δημιουργοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς σοφίαν καὶ διακόσμησιν θαύμαζε, πῶς βάρος τοσοῦτον δι' ἀέρος φέρεται, πῶς ἡ ἀπαλὴ τοῦ ἀέρος φύσις ὄχημα γίνεται τῷ πτερῷ, πῶς τῇ μὲν ἐκτάσει τῶν πτερῶν ἐπινήχονται τῷ ἀέρι, τῇ δὲ οὐρᾷ εἶον πηδαλίῳ τὴν πτῆσιν ἑαυτῶν ἀπευθύνουσι. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ μικρόψυχος καὶ ταπεινὰ φρονῶν τὰς τῶν ἀλόγων κινήσεις τῷ ἰδίῳ σκοπῷ συναρμόζειν ἐπιχειρεῖ, καὶ καταλιπὼν τὸν Θεὸν δαίμοσιν ἐπιβούλοις ἐκδέδωκεν ἑαυτόν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

A avis: tibi vero quod futurum sit indicabit? Quodsi aves malorum efficacitate fraudulenta geniorum hinc inde volant, noli horum dominorum, a quibus agitantur, fraudibus inhiando desidere, nec te diabolicis imposturis capi patitor. Quippe diabolus ubi semel nactus est, animum proclivem ad proprium interitum, omnibus eo modis abuti non desinit. Videmus autem crocitantes corvos et aquilas propter inopiam cibi oberrantes cordi superstitioso pavorem incutere. Tantaque adeo nostri hostis illius est in hominem petulantia, ut alicunde se offerens mustela, vel prospectans canis, vel ab ortu adventans homo magnam in eis formidinem excitent in quos forte inciderunt. Quid ejusmodi vita miserabilius esse possit, in qua omnia suspecta sint et negotia quævis ab omnibus impediantur? Potius undiquaque noster animus ad Deum revocandus est. Cum aves aera pervolantes intueris, noli figuram volatus curiose perscrutari, sed illis rebus omissis declaratam in eis sapientiam Creatoris et ordinationem admirare, qui scilicet fiat ut tantum pondus aerem permeet, quo pacto tenera istæc aeris natura volucrum alis pro vehiculo sit, qui per alarum extensionem in aere natent ac motu caudæ ceu clavi cujusdam volatum suum dirigant. In his enim Dei sapientia conspicitur. At homo quispiam pusilli animi et humilia tantum respiciens animalium rationis expertium motus instituto suo accommodare nititur, Deoque relicto malis se geniis dedit, qui reapse nihil aliud sunt quam insidiatores. Ac de his quidem rebus in hunc modum dictum esto.

B

Ὁ δέ γε διαληφθεὶς βασιλεὺς καὶ ἐγγαστριμύθους ἐποίησε, καὶ γνώστας ἤτοι μάντεις ἐπλήθυνε, καὶ τὸ πάντων ἀνοσιώτερον, ἐν τῷ θείῳ νεῷ τὸ τῆς ἀκολάστου δαίμονος ἔστησεν ἄγαλμα. Οὐ μόνον δὲ εἰδώλοις ἐλάτρευεν ἐν ἔτεσι πεντήκοντα καὶ δύο, ἀλλὰ καὶ αἷμα ἀθῷον ἐξέχεεν, εἴτε προφητῶν εἴτε καὶ ἄλλων τινῶν εὐσεβῶν. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἡσαΐαν ξυλίνῳ λέγουσι πρίσαι πρίονι. Πλὴν ὥς φησι Γεώργιος, Μαροδὰχ βασιλεὺς Ἀσσυρίων δεσμώτην ἤγαγε τὸν Μανασσῆν, καὶ βαλὼν ἐν φυλακῇ ἄρτῳ πιτυρίνῳ καὶ ὕδατι σὺν ὄξει ἔτρεφεν. Ὡς δὲ καὶ ὁ θειότατός φησιν Ἀναστάσιος, ἐξ ἱστορικῶν τινων τοῦτο μαθών, καὶ ζωδίῳ χαλκῷ παρὰ τοῦ βασιλέως Βαβυλῶνος ἐμβάλλεται· ἀλλ' ἔνδον τοῦ ζωδίου ὢν ἐπέγνω τε τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὠδὴν ἔψαλλεν. Ἐφ' ᾧ καὶ δυνάμει θείᾳ διερράγη τὸ εἴδωλον, καὶ ἄγγελος Κυρίου κατήγαγεν αὐτὸν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ ἔζησε τὸ λοιπὸν ἐν μετανοίᾳ, καὶ τὰ προλαβόντα διωρθώσατο. Τοσαῦτα δὲ εἰς Θεὸν ἐπλημμέλησεν ὡς καὶ τὸν θειότατον Ἀναστάσιον οὕτω; εἰπεῖν· « Εἰ Μανασσῆν ἔσωσεν ὁ Θεός, τολμῶ εἰπεῖν ὡς καὶ τὸν διάβολον ἔσωσεν ἄν, εἴπερ ἐπιστρέψαι ἠθέλησεν. »

C

197 Cæterum hic ipse rex, quo de agimus, etiam ventriloquos instituit et gnostarum sive divinatorum numerum auxit; quodque omnium maxime impium erat, impudicæ deæ simulacrum divino in templo statuit. Neque tantum deastros religiose coluit totos quinquaginta duos annos, verum etiam sanguinem innoxium tam vatum quam aliorum quorumdam piorum hominum fudit. Quin et ipsum Isaiam perhibent ab eo serra lignea dissectum esse. Sed tandem, ut Georgius auctor est, Marodachus rex Assyriorum Manassem ab se captum et in vincula conjectum abduxit, ac pane de furfure confecto et aqua aceto permista aluit. Præterea divinus ille Anastasius commemorat, accepta haud dubie hujusmodi narratione quibusdam ex

D

historicis, Manassem in animal quoddam aheneum a rege Babylonio conclusum fuisse; in quo deinceps Deum agnovit et carmen illud suum cecinit. Quapropter divina vi simulacro rupto angelus eum Hierosolyma reduxit, ubi deinceps in anteactorum pœnitentia vixit et priora delicta emendavit. Tot autem tantaque facinora Manasses patravit, ut divinus ille Anastasius dicere non dubitaverit: «Si Manassem Deus servavit, equidem ausim dicere quod etiam diabolum ipsum servaturus fuerit, si reverti ad Deum voluisset.»

Μετὰ δὲ Μανασσῆν ἐβασίλευσεν Ἀμμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Οὗτος τὴν μὲν πατρικὴν ἀσέβειαν ἐμιμήσατο, οὐ μὴν δὲ τὴν μετάνοιαν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι διὰ τί τοῦ μὲν Μανασσῆ τὴν ἐπιστροφὴν ἀνέμεινεν ὁ Θεὸς, τοῦ δὲ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀμμὼς οὐχί, ἀλλ' ἐθέρισεν αὐτὸν ἔτη δύο βασιλεύσαντα. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφὴ, « Καὶ παρελογίσατο Ἀμμὼς λογισμὸν πο-

Post Manassem Amosus filius ejus imperium obtinuit. Is paternam quidem impietatem est æmulatus, at non pœnitentiam. Fuerit autem pretium operæ inquirere quamobrem Deus Manassis quidem pœnitentiam exspectaverit, sed non itidem filii quoque ipsius Amosi, quem annis duobus regno potitum, ut sacræ Litteræ loquuntur, instar maturæ

Digitized by Google

segetis demessuit. Nimirum cogitationem quamdam pravam apud animum instituit Amosus, cum secum ita loqueretur: «Pater meus a puero multa scelerate fecit, ac in senecta pœnitentiam egit. Quamobrem et ipse hac in ætate pro animi mei libidine me geram, et deinceps ad Dominum me convertam.» Hac igitur de causa Deus pœnitentiam ipsius nullo modo factus erat melior.

A νηρὸν, καὶ εἶπεν· Ὁ πατήρ μου πολλὰ ἐκ νεότητος παρηνόμησε, καὶ ἐν γήρει μετενόησε. Καὶ νῦν ἐγὼ πορεύσομαι καθὼς ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχή μου, καὶ ὕστερον ἐπιστρέψω πρὸς Κύριον.» Διὰ τοῦτο οὐκ ἀνέμεινεν ὁ Θεὸς, διότι οὐκ ἐσωφρονίσθη ἀφ' ὧν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πέπονθεν.

non exspectavit, quando paternis calamitatibus

Eum Josias filius in regno secutus est. Is Davidis, sui generis auctoris, pietate præditus fuit. Ac primum quidem templi curam habuit, everso inter alia etiam illo fano quod Solomo Sidoniorum piaculo Astartæ condiderat. Deinde cum perscripta in Deuteronomio divina oracula ipsi recitata fuissent, non solum vestem suam dilaceravit, sed etiam maximopere lacrymis suam miseriam deploravit. B Quamobrem Deus adversus ipsum quidem fanum atque populum sententiam suam quidem pronuntiavit, verum regi prospera quæque prædixit. «Quoniam, inquit, **198** præceptis meis auditis cor tuum se demisit, tuque vestimenta tua dilacerasti et coram me lamentatus es, oculi tui cuncta illa mala non aspicient, quibus ego familiam hanc affecturus sum.» Idem rex simulacrorum vasa in torrentem Cedronem confracta dejecit, et Bethele deastrorum sacrificos concremavit, quemadmodum Joelus homo divinus futurum vaticinatus fuerat. Ejusdem Josiæ regis imperio, quemadmodum Georgius memoriæ prodidit, urbs Byzantium a Byzo Thracum rege condita est.

Μετὰ τοῦτον Ἰωσίας ὁ ἔγγονος αὐτοῦ. Οὗτος τοῦ προγόνου Δαβὶδ ἐκτήσατο τὴν εὐσέβειαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐπεμελήθη τοῦ ναοῦ, κατασκάψας πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν οἶκον ὃν ᾠκοδόμησε Σολομὼν τῇ Ἀστάρτῃ προσοχθίσματι Σιδονίων· ἔπειτα δὲ τῶν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ θείων λόγων ἀκούσας καὶ τὴν ἐσθῆτα διέῤῥηξε καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἐθρήνησε. Διά τοι τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς κατὰ μὲν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ναοῦ τὴν ψῆφον ἐξήνεγκε, τῷ δὲ βασιλεῖ χρηστὰ προηγόρευσεν· «Ἀνθ' ὧν,» γάρ φησιν, «ἤκουσας τῶν λόγων μου καὶ ἠπαλύνθη ἡ καρδία σου, καὶ διέῤῥηξας τὰ ἱμάτιά σου καὶ ἔκλαυσας ἐνώπιόν μου, οὐκ ὄψονται οἱ ὀφθαλμοί σου πάντα τὰ κακὰ ἃ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦτον.» Καὶ τὰ μὲν σκεύη τῶν εἰδώλων ἐν τῷ χειμάῤῥῳ τῶν Κέδρων συνέτριψεν, ἐν δὲ τῇ Βαιθὴλ τοὺς τῶν εἰδώλων ἱερέας κατέκαυσε, κατὰ τὴν προφητείαν Ἰωὴλ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ μέντοι τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωσίου, ὥς φησι Γεώργιος, ἐκτίσθη τὸ Βυζάντιον ὑπὸ Βύζου βασιλέως Θρᾳκῆς (40).

Secundum hæc sciendum Hierosolymam a Nabuchodonosore ter spoliatam esse, videlicet regnantibus Joacimo, Jechonia et Sedecia, quemadmodum Georgius scripsit. Theodoretus autem, divinissimum vatem Jeremiam secutus, ex Joacimo et Jechonia facit unum eumdemque regem. Sedecias vero, sicut magnus Epiphanius meminit, effossis oculis Babylonem abductus et in pistrinum conjectus ibidem annos viginti sex contrivit, ac tandem honorifice vicissim est habitus. Sunt igitur anni regum, quotquot a Davide ad Sedeciam usque Hierosolymis imperarunt, in unum collecti 498, et reges ipsi viginti duo, Davidici generis omnes. Samariæ vero regnarunt 18, ab Hieroboamo usque ad Oseam, sub quo Salmanasar Samariam delevit ac regnum ejus everD tit, Samaritanorum loco deductis eo coloniis Assyriorum, a quibus ortæ sunt Samaritanorum et Sadducæorum hæreses. Cum autem a leonibus hi devorarentur subito in ipsos irruentibus, deque

C

Ἰστέον ὅτι τρίτον ἐπόρθησε τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἐπὶ Ἰωαχεὶμ Ἰεχονίου, καὶ ὕστερον ἐπὶ Σεδεκίου, ὥς φησι Γεώργιος. Ὁ δὲ Θεοδώρητος Ἰωακεὶμ καὶ Ἰεχονίαν τὸν αὐτὸν εἶναι λέγει, τῷ θειοτάτῳ Ἱερεμίᾳ ἑπόμενος. Ὁ δὲ Σεδεκίας κατὰ τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον τυφλωθεὶς καὶ εἰς Βαβυλῶνα ἀπαχθεὶς ἐνεβλήθη μύλωνι ἐπὶ ἔτεσιν εἴκοσι καὶ ἓξ, εἰ καὶ ὕστερον ἐτιμήθη. Γίνονται οὖν ὁμοῦ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ Δαβὶδ ἄχρι Σεδεκίου τὰ ἔτη υιζ' καὶ ϛ', οἱ δὲ βασιλεῖς εἴκοσι καὶ δύο πάντες ἐξ ἑνὸς γένους τοῦ Δαβίδ. Οἱ δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεύσαντες ιη', ἀπὸ Ἱεροβοὰμ ἕως Ὡσηὲ, ἐφ' οὗ πέπαυται καὶ ἀπώλετο Σαμάρεια ὑπὸ Σαλμανασάρ. Ἀντὶ δὲ τῶν Σαμαρειτῶν Ἀσσύριοι ἐκεῖσε κατῴκησαν, ἐξ ὧν οἱ αἱρετικοὶ Σαμαρεῖται καὶ Σαδδουκαῖοι. Οὗτοι μὲν οὖν ὑπὸ λεόντων βιβρωσκόμενοι ἐξαπίνης αὐτοῖς ἐμπιπτόντων, καὶ μαθόντες; ἀπὸ γερόντων ἀρχαίων τὸν τιμώμενον ἐκεῖσε Θεὸν, καὶ ὅτι παρ' ἐκείνου τὰ τοιαῦτα πά-

(40) Byzus hic Thraciæ rex, Byzantii conditor, dicitur aliis Byzas. Ex ista vero pericope, aliisque quibusdam, lector discet, non esse integrum Georgii Syncelli chronicon, suisque omnibus partibus absolutum, quod e codice ms. Bibliothecæ Regiæ a R. P. Jacobo Goaro ord. Præd. typis Regiis excusum prodiit, sed quædam adhuc in eo desiderari, ex aliis, si quæ forte occurrant, uberioribus membranis supplenda. Advertat autem lector fœde allucinatum nostrum Glycam fuisse, dum Jechoniam regem cum ejus successore Sedecia reclamantibus sacris paginis confudit. Neque enim Sedecias in Babylonem deductus, ullo postea in honore consenuit, sed Joachim, Joakimi filius, qui etiam dictus est Jechonias, de quo hæc sacer scriptor cap. ultimo libri quarti Regum : Καὶ ἐγενήθη ἐνετῷ τριακοστῷ καὶ ἑβδόμῳ ἔτει τῆς ἀποικίας τοῦ Ἰωαχὶμ βασιλέως Ἰούδα . . . . . *Factum est vero in anno* 37 *transmigrationis Joachim regis Juda mense* 12, *die* 27 *mensis, sublevavit Evilmerodach rex Babylonis caput Joachim regis Juda de carcere · et locutus est*, etc.

Digitized by Google

σχουσι, τὴν τοῦ Μωσέως ἐπικτῶνται πεντάτευχον· καὶ οὕτω τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπιγνόντες ἀβλαβεῖς τοῦ λοιποῦ διετηρήθησαν, εἰ καὶ εἰς αἱρέσεις ἐντεῦθεν ἐξώκειλαν, ἅτε μὴ κατ' ὀρθὸν λόγον ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐγκύπτοντες. Τὰ δὲ ἔτη τῶν βασιλευσάντων ἐν Σαμαρείᾳ σν' καὶ γ', ἐκ διαφόρων μὲν γεγονότων, πάντων δὲ πεποιηκότων τὸ πονηρὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν Ἱεροβοάμ.

senioribus educti fuissent quinam iis in locis Deus antiquitus coli consuevisset, a quo malis ejusmodi afficerentur, quinque Mosis volumina receperunt, eoque modo agnito vero Numine nihil ab eo tempore mali perpessi sunt, quanquam in sectas quasdam deinceps etiam exorbitarunt, ut qui recta ratione libros sacros non inspicerent ac pervolverent. Anni autem illorum qui Samariæ regnarunt sunt 253, ac fuerunt hi diversis orti familiis, et omnes ad exemplum Jeroboami se impie gesserunt.

Τὴν μὲν οὖν ἀπὸ Περσίδος τῶν Ἰουδαίων ἐπάνοδον ἐξηγήσατό τε ὁ Ἔσδρας καὶ συνεγράψατο. Ἡ δὲ πρόφασις τῆς ἐπανόδου κατὰ τὸν Ἰώσηπον αὕτη. Τρεῖς στρατιῶται φυλάσσοντες τὸν βασιλέα, ἐν οἷς ἦν καὶ Ζοροβάβελ, ἤρισαν ἐν προβλήματι τεθείσης συμφωνίας αἰτῆσαι τὸν νικῶντα ἅπερ ἂν ἐθελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως. Τοῦ τοίνυν ἑνὸς εἰπόντος νικᾷν τὸν οἶνον, καὶ τοῦ ἑτέρου τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ εἶπε νικᾷν τὰς γυναῖκας, καὶ ὑπὲρ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπεὶ ταῦτα εἰρηκὼς νενίκηκε, καὶ ἤκουσεν αἰτήσασθαι ἃ βούλεται, ἠξίωσεν αὐτὸν ἀφεθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὃ δὴ καὶ γέγονε· τηνικαῦτα καὶ γὰρ ἐπληροῦντο τὰ ο' ἔτη τῆς θείας ὀργῆς. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες τὸν ναὸν ἦσαν Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, οἰκοδομηθῆναι δὲ ὁ τοιοῦτος ἔφθασε ναὸς τὴν δευτέραν ταύτην οἰκοδομὴν ἐν χρόνοις μς' διὰ τὸ παρὰ τῶν γειτονούντων ταύτην κωλύεσθαι· ἡ γὰρ πρώτη ἐν χρόνοις εἴκοσι ἐγένετο παρὰ Σολομῶντος, ὡς Ἔσδρας ἱστορεῖ. Καὶ τὴν μέντοι ἀπὸ Βαβυλῶνος τῶν Ἰουδαίων ἐπάνοδον, ναὶ μὴν καὶ τὴν τῶν νεκρῶν παγκόσμιον ἀνάστασιν αἰνιττόμενος ὁ Θεὸς ὑπέδειξε τῷ Ἰεζεκιὴλ πεδίον πλῆρες ὀστῶν νεκρῶν, ἃ παραδόξως ἐζωογονήθησαν. Ὁ μὲν οὖν Ἔσδρας εὐφυὴς ὢν προσκόμισε τότε τὸν νόμον, καὶ ἀνέγνω, καὶ ὑπετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς λαβόντας ἀλλογενεῖς γυναῖκας ἐν τῷ καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκβαλεῖν πεποίηκε. Καὶ οὕτω πάντες καθαρισθέντες ἐποίησαν τὸ Πάσχα. Ἀλλὰ καὶ αὖθις γυναῖκας ἐωρακὼς Ἀζωτίους Ἑβραίοις ἐπιμιγείσας, καὶ θρηνήσας, ἔπεισε τὸν λαὸν ταύτας ἐκβαλεῖν ὡς γάμον παράνομον. Λέγεται δὲ καὶ τοῦτο, ὡς εἰ μὴ ἦν ὁ Ἔσδρας, οὐκ ἂν οὐδὲ ἓν βιβλίον διά γε τὴν τῶν Ἰουδαίων ῥᾳθυμίαν καὶ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν μέχρι τοῦ νῦν διεσώζετο. Προσσχεῖν δὲ ἄξιον καὶ τῷ μεγάλῳ Κυρίλλῳ ἐν τοῖς κατὰ Ἰουλιανοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διειληφότι· Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀπεκομίζοντο οἱ Ἰουδαῖοι καὶ νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως παιδαγωγεῖσθαι πάλιν ἐσπούδαζον, τότε δὴ τότε παρ' αὐτοῖς ἐδέχετο σκῆπτρον Ζοροβάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιὴλ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ὥστε εἰ καὶ καταλῆξαί φησιν ὁ παράφρων εἰς Σεδεκίαν τὴν τοῦ Δαβὶδ βασιλείαν, ματαιάζειν ἔοικε προφανῶς, εἴ γε μετὰ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας καιρὸν τὶς τῆς βασιλείας θώκοις ὁ Ζοροβάβελ ἐνιδρυμένος ἐφαίνετο. Οὗτος μὲν οὖν παρέπεμψε τὸ σκῆπτρον διὰ τῶν ἑφεξῆς μέχρι τῆς Ἡρώδου βασιλείας, ὃς μητρὸς μὲν γέγονεν Ἰουδαίας, ἀλλογενοῦς δὲ πατρός. Ἐκλελοιπότων γὰρ οὕτω τῶν ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς τὸ

Judæorum autem e Perside reditum scriptis libris Esdras est complexus. Ejus autem reversionis hæc fuit occasio, sicuti Josephus quidem memoriæ prodidit. Tres milites, satellites regii, quorum erat in numero Zorobabelus, contendebant inter sese per occasionem pacti conventi, ut qui vicisset, potestatem haberet a rege petendi quidquid vellet. Cum igitur unus dixisset vincere vinum, alter regem, Zorobabelus feminas vincere statuit, ante omnia vero veritatem. Quod verbum ubi protulisset, victoriam cæteris eripuit petereque jussus est quod libuisset. **199** Tum ille nationem suam captivam in libertatem restitui postulavit, idque continuo factum est: quippe tum etiam 70 illi anni divinæ iræ completi erant. Exstruebant autem deinceps Hierosolymitanum templum Zorobabelus et Jesus Josedeci filius, neque perfici secunda istæc structura potuit ante annum quadragesimum sextum, quod a finitimis nationibus impediretur. Prior vero intra vicesimum annum a Solomone absoluta fuerat, ut Esdras commemorat. Cæterum exemplo quodam declarare volens Deus non modo Judæorum e Babylone reditum, sed etiam universalem ex mortuis resurrectionem, Jezechielo campum ossibus cadaverum plenum ostendit, quæ novo et inusitato modo vitam recuperabant. Esdras autem, vir præstantis ingenii, legem id temporis protulit, eaque recitata templi structuram universam lineis deformavit. Effecit etiam ut quicunque peregrinas uxores durante captivitate duxissent, excluderentur; quo pacto lustratis omnibus Pascha celebratum est. Cumque rursum vidisset Hebræos quosdam cum Azotiis mulieribus consuescentes, deplorato malo auctor populo fuit ut earum conjugio tanquam illegitimo valedicerent ipsasque feminas repudiarent. Hoc quoque memoriæ proditum est, quod absque hoc viro fuisset, ne unum quidem librum sacrum habituri essemus, ob Judæorum negligentiam diuturnamque captivitatem. Animadvertendum hoc etiam, quod eximius ille Cyrillus in libris adversus Julianum scriptis exposuit. Posteaquam, ait, in patriam suam Judæi reversi fuissent, seque rursus ad præscriptum legis a Mose traditæ magno studio conformare cœpissent, Zorobabelus Salathieli filius ex Judaica tribu regnum apud eos occepit. Quapropter cum vesanus ille Julianus regnum Davidis in Sedecia finem habuisse dicit, palam delirat, quando post captivitatis tempus in regio solio Zorobabelus consedit. Idem ad posteros sceptrum trans-

Digitized by Google

misit usque ad Herodis imperium, qui matre quidem Judæa prognatus fuit, patre vero extraneo. Quippe cum defecissent ex tribu Judaide principes, Christus exspectatio gentium natus est. Herodes autem, cujus mentionem modo faciebamus, cum opem Augusto Cæsari suis impensis atque sumptibus id temporis tulisset, quo contra Cleopatram copias ducebat, regnum Judaicum tanquam liberale navalæ operæ præmium ab eo consecutus est. Ac de his quidem hactenus.

A ἄρχειν λαχόντων ἐγεννήθη ὁ Χριστός· ὃς καὶ γέγονεν ἐθνῶν προσδοκία. Οὗτος μὲν οὖν, ὁ διαληφθεὶς δηλονότι Ἡρώδης, τῷ Αὐγούστῳ συμμαχήσας Καίσαρι μετὰ τῶν οἰκείων ἀναλωμάτων, ἡνίκα κατὰ Κλεοπάτρας ὥρμησε, τὸ βασιλεύειν ἐν Ἰουδαίᾳ ὥσπερ τι παρ' ἐκείνου φιλοτίμημα ἔλαβε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

230 Cæterum cum Nabuchodonosor magnifice semet jactaret ejus urbis nomine quam condendo ad elegantiam insignem perduxisset, vox quædam de cœlo est audita, quæ hujusmodi verba pronuntiaret : « Regnum tuum, Nabuchodonosor, jam tibi periit, adeoque abigeris a mortalium cœtibus, inter feras belluas deges, agri gramine vesceris, anni denique septem hoc modo tibi peragentur, donec agnoveris esse quemdam excelsissimum, cujus dominatu ac potestate regna mortalium contineantur [23]. » Quæ ubi dicta fuissent, eadem hora respondit eventus. Nam inter alia crines ejus excreverunt ad leoninorum crinium magnitudinem, itidemque consecutus est ungues qui volucrum ungues æquarent. Hæc autem propterea perpessus est, quod inter alia nimis magnos sumpsisset animos ob conspectam in somno imaginem. Nam deum se putabat esse. Qua ductus opinione simulacrum suum erexit, ut adoraretur, incensa etiam fornace, in quam præcipitarentur, si qui facere imperata renuissent. Secundum hæc alterum illud somnium habuit, in quo videbat arborem ad cœlum usque pertingentem, in qua omnis generis volucres cantillarent. Secuta est vox cœlitus edita, quæ resectionem arboris, radice tamen excepta, minitabatur. Illud etiam somnium Danielus interpretatur, simulque futurum prædicit ut annos septem inter belluas montanas vagaretur ; quo tempore exacto regnum, sicut etiam accidit, recuperaret.

Τοῦ Ναβουχοδονόσορ δὲ μεγαλαυχοῦντος καὶ μεγαλορρήμονοῦντος ἐφ' ᾗ πόλει παγκάλῳ ἔκτισε, φωνὴ γέγονεν ἐξ οὐρανοῦ λέγουσα· « Ναβουχοδονόσορ, ἡ βασιλεία σου παρῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκδιώξουσί σε, καὶ μετὰ θηρίων ἡ κατοίκησίς σου, καὶ χόρτον ἀγροῦ ψωμιοῦσί σε. Καὶ ἑπτὰ καιροὶ ἀλλαγήσονται ἐπὶ σὲ, ἕως οὗ γνῷς ὅτι κυριεύει ὁ Ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ταῦτα συνετελέσθησαν, καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐμεγαλύνθησαν αἱ τρίχες αὐτοῦ ὡς λέοντος καὶ οἱ ὄνυχες ὡς ὀρνέου. » Ταῦτα δὲ πέπονθεν ἅτε μεγαλαυχήσας ἐπὶ τῷ τῆς εἰκόνος ὁράματι· θεὸν γὰρ ἐντεῦθεν ἑαυτὸν ὑπέλαβεν. Ὅθεν καὶ τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα ἵστησε τοῦ προσκυνεῖσθαι ἕνεκεν, καὶ τὴν κάμινον ἐκείνην ἀνῆψεν. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁρᾷ δεύτερον ἐνύπνιον, δένδρον εἰς οὐρανὸν φθάνον, παντοίως πετεινίζ περιῳόμενον. Φωνὴ ἄνωθεν τομὴν ἀπειλοῦσα τοῦ δένδρου, ἄνευ μέντοι τῆς ῥίζης. Σαφηνίζει καὶ τοῦτο τὸ ὅραμα ὁ Δανιήλ, καὶ ἐπταετίαν λέγει αὐτὸν συναγελάζεσθαι τοῖς ἐν ὄρεσι θηρίοις, εἶτα πρὸς τὴν βασιλείαν ἐπανελθεῖν. Ὅ τι δὴ καὶ γέγονε.

Nabuchodonosoris in imperio successor fuit filius ipsius, ac post eum filius alter Balthasarus. Hic instituto convivio, cum magnates suos invitasset, forte sedebat temulentiæ gulæque deditus, adhibitis illud ad convivium sacris etiam vasis quæ Nabuchodonosor e divina Hierosolymorum æde sceum abstulerat. Hanc ob causam iratus Deus adversarios invidentes sibi perdere in universum statuit. Quapropter accidit ut rex Balthasarus in albario parietis opere domus illius, qua in domo sessitabat convivium celebrans, manus articulos cerneret atque litteras, quæ hujusmodi quiddam indicarent : « Mane thecel phares. » Quibus verbis rex non mediocriter perturbatus suos de iis sapientes consuli. Qui cum nihil eorum se intelligere sacramento confirmassent, Danielus vates arcessitur. Nam vaticinandi vis in eo palam facta jam ante fuerat, cum visum illud nocturnum Nabuchodonosoris sane admirandum et indicaret et declararet. Quippe visus ille sibi fuerat videre per quietem statuam quamdam ingentis magnitudinis, quam lapis absque manu revulsus a monte contriverit. Verum ipsius somnii fuerat obli-

Μετὰ τοῦτον κρατεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, εἶτα ὁ ἕτερος υἱὸς αὐτοῦ Βαλθάσαρ. Οὗτος συμπόσιον ποιήσας καὶ τοὺς μεγιστᾶνας αὐτοῦ συγκαλεσάμενος ἐκάθητο μεθύων καὶ γαστριζόμενος, ὑπηρετούμενα ἔχων τῷ τοιούτῳ συμποσίῳ τὰ ἱερὰ σκεύη ἐκεῖνα ἅπερ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἀφείλετο τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις Θείου ναοῦ. Ἐπὶ τούτοις ὀργίζεται ὁ Θεός. Ἐφ' ᾧ καὶ παντελῆ καταψηφίζεται τῶν αὐτοῦ καταφρονούντων ἀπώλειαν. Ὁρᾷ λοιπὸν ὁ Βαλθάσαρ ἐπὶ τῷ κονιάματι τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ ἐκάθητο, ἀστράγαλον χειρὸς καὶ γράμματα οὕτω διαγορεύοντα· « Μανὴ Θεκὲλ φαρές. » Ὅθεν καὶ οὐ μικρῶς ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τούτοις ἀπορεῖ. Ἐρωτᾷ περὶ τούτων τοὺς ἑαυτοῦ σοφούς· οἱ δὲ μηδὲν εἰδέναι ὄμνυνται. Μεταπέμπεται καὶ ὁ προφήτης Δανιήλ· ἔφθασε γὰρ ἡ ἐν αὐτῷ προφητικὴ δύναμις γενέσθαι κατάδηλος, ἵνα τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην τοῦ Ναβουχοδονόσορ ὅρασιν καὶ εἶπεν καὶ διεσάφησεν. Εἰκόνα γὰρ εἶδε κατ' ὄναρ πολύχρουν καὶ λίθον ἄνευ χειρὸς ἐξ ὄρους τμηθέντα καὶ τὴν εἰκόνα συντρίψαντα. Ἀλλ' ἐπελάθετο τοῦ ὁράματος. Ἔξυπνος γεγονὼς μαθεῖν ἐζήτει τὴν ὅρασιν. Καὶ πάντων ἀπορούντων τῶν αὐτοῦ σοφῶν τε καὶ

[23] Dan. IV, 22.

Digitized by Google

ἐπαοιδῶν (Θεοῦ γὰρ ἔλεγον τὰ τοιαῦτα πράγματα), ὁ προφήτης μετεκλήθη Δανιὴλ, καὶ ὡς εἶχε τὰ τῆς ὁράσεως τῷ βασιλεῖ διεσάφησε. Μανθάνει ταῦτα καὶ Βαλθάσαρ, καὶ τὸν προφήτην οὐ μικρῶς αἰτεῖ περὶ τῆς ἐπιλύσεως τῶν ὁραθέντων ἐκείνῳ γραμμάτων. Πείθεται οὖν καί φησι πρὸς αὐτόν· « Μανῆ, ἠρίθμησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου καὶ ἐπλήρωσε· τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύει ἡ Σύρα γλῶττα καὶ Ἑβραΐς. Θεκὲλ, ἐστάθμησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ εὑρέθη ὑστεροῦσα. Φαρὲς, διῄρηται καὶ ἡ βασιλεία σου καὶ ἐδόθη Πέρσαις καὶ Μήδοις. » Τότε καὶ γὰρ μόνον ἦν ἡ βασιλεία τῶν Βαβυλωνίων. Ὁ τοίνυν Βαλθάσαρ τὰ συμβησόμενα αὐτῷ δεινὰ μεμαθηκὼς οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρανε κατὰ τοῦ Δανιὴλ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑπέσχετο, δωρεαῖς αὐτὸν μεγίσταις ἠμείψατο, πορφύραν ἐνδύσας καὶ χρυσοῦν μανιάκιον. Ἀλλὰ καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν ὅπως ἐξευμενίσαι δυνηθείη τὸ Θεῖον, ἤκουσεν· « Ἐν ἐλεημοσύναις τὰς ἁμαρτίας σου λύτρωσαι, καὶ ἀσέβειάν σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. »

Μετὰ δὲ ταῦτα στρατεύει κατὰ Βαβυλωνίων ὁ Δαρεῖος (41), κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ πρόρρησιν, καὶ ἄγει σὺν τοῖς λοιποῖς αἰχμαλώτοις καὶ αὐτὸν τὸν Δανιὴλ, ὃν καὶ διὰ τιμῆς εἶχε πολλῆς. Φθονοῦσιν αὐτῷ οἱ σατράπαι. Πείθουσι τὸν βασιλέα τοιάνδε θέσθαι κέλευσιν, ὃς ἂν εὑρεθείη εὐξάμενος εἰς Θεὸν, τῷ τῶν λεόντων ἐμβληθῆναι λάκκῳ. Ὁ γοῦν Δανιὴλ μηδὲν τούτων φροντίσας, ηὔχετο εἰς Θεόν. Ἐφ' ᾧ καὶ τοῖς λέουσι παραδίδοται. Ἀλλὰ σῶος τῇ ἐπαύριον τοῦ λάκκου ἐξέρχεται. Τῶν δὲ εἰπόντων μὴ ἄλλως τὸν Δανιὴλ σωθῆναι, εἰ μὴ κατακορεῖς ἦσαν οἱ λέοντες, τί γίνεται; Τοῖς λέουσι καὶ αὐτοὶ παρατίθενται, καὶ εὐθέως βορὰ τούτοις γίνονται. Μετὰ ταῦτα, ἦγουν μετὰ τοὺς λέοντας, τὰ ἐκ τῆς θαλάσσης ἀνερχόμενα τέσσαρα θηρία ἁρᾷ· καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἐν πεδίῳ τινὶ διαλέγεται αὐτῷ καὶ τὰ μέλλοντα διδάσκει.

Μετὰ ταῦτα κρατε. Κῦρος ὁ Πέρσης, τὸν τοῦ Ἀστυάγου Δαρεῖον ἀνελὼν καὶ τὸν Κροῖσον ἀφανίσας. Τότε δὴ, τότε ὁ Δανιὴλ καὶ τὸ τῶν Βαβυλωνίων εἴδωλον, αὐτὸν δηλαδὴ τὸν Βήλ, ἐκ μέσου πεποίηκε, καὶ τὴν τῶν ἱερέων κακουργίαν διὰ τῆς αἰθάλης ἀπήλεγξεν. Ἀναιρεῖ δὲ καὶ τὸν πορ' ἐκείνοις τιμώμενον δράκοντα. Εἶτα τί; Ἐπανίστανται κατὰ τοῦ Κύρου ὡς δῆθεν Ἰουδαΐζοντος οἱ ἱερεῖς, ἔκδοτον λαμβάνουσι τὸν Δανιὴλ, καὶ ἐν ἓξ ἡμέραις λάκκῳ κατακλείουσιν, ἐπιτὰ λέουσι παραδόντες αὐτόν. Ἀλλὰ βλῆθείς καὶ τότε ἀβλαβὴς διαμένει. Τηνικαῦτα καὶ ὁ Ἀβακοὺμ ἐν ἀκαρεῖ τῷ Δανιὴλ ἐφίσταται, καὶ ταῦτα τοῦ λάκκου ἐσφραγισμένου ὄντος, τὸ τῶν

[84] Dan. v, 26.

tus. Quapropter experrectus quodnam fuisset nocturnum illud visum, cognoscere **201** gestiebat. Hic cum omnes ipsius sapientes ac magi de re desperassent, quod effari talia solius esse Dei dicerent, tandem vates Danielus arcessitus regi somnium suum exposuit. Hæc ita tum fuisse gesta Balthasar cognoscit. Quapropter vatem sollicite rogat ut quid eæ sibi litteræ vellent, quas conspexisset, declararet. Cui Danielus acquiescens, « Verbum, inquit, Mane denotat Deum annos regni tui numerasse ac complevisse; nam significationem numerandi tam Syra quam Hebræa in lingua habet. Thecel appendit ad stateram Deus regnum tuum, idque justo pondere deficere deprehendit. Phares divisum est regnum tuum ac Persis Medisque concessum [84]. » Etenim id temporis soli Babylonii per orbem regnabant. Has calamitates cum imminere sibi Balthasar de vatis indicatione cognovisset, non modo non succensuit Danielo, verum etiam, uti pollicitus fuerat, amplissimis eum muneribus ornavit, purpura videlicet aureoque torque donatum. Cumque vatem interrogasset quo pacto numen divinum placare posset, responsum hujusmodi tulit : « Beneficentia redime delicta tua, et impietatem tuam commiseratione erga pauperes. »

Secundum hæc Darius exercitum in Babylonios ducit, quemadmodum Danielus futurum prædixerat. Is inter captivos cæteros ipsum quoque Danielum abduxit, et magno deinceps in pretio habuit. Hinc orta satraparum invidia : persuadent regi mandatum ut publicaret, quo significaretur leonum in foveam abjiciendum esse, qui a Deo quidquam petere deprehenderetur. Hoc edictum Danielus minime reveritus, Deum precibus implorabat. Quamobrem leonibus objicitur, sed altero mox die salvus e fovea progreditur. Hic illi dicere Danielum alia nulla de causa incolumem evasisse quam quod leones saturi fuissent. Quid inde factum? Ipsi quoque leonibus objiciuntur, et ab eis continuo devorantur. Post id temporis Danielo visum effertur, quo e mari animalia quatuor egredi cernit; angelusque Gabrielus quodam in prato cum ipso colloquens futura declarat.

Deinceps imperio Cyrus Persa potitur, Dario Astyagis filio exstincto sublatoque de medio rege Cræso. Id temporis Danielus Belum simulacrum Babyloniorum abolevit, et improbitatem sacrificorum per cinerem coarguit. Sustulit item draconem illum quem religiose venerabantur. Hinc factum ut orta sacrificorum seditione adversus Cyrum, quasi jam aperte judaizantem, Danielus eis dederetur et totos sex dies in eadem cum septem leonibus fovea concluderetur. Verum ne tum quidem **202** aliquid detrimenti accepit. Quin etiam vates Abbacumus in oculi momento ad Danielum pervenit, quanquam fovea ipsa obsignata foret, eique coctum messori-

(41) Quæ hic narrantur de expeditione Darii Medi in Babylonios, et, de captivitate Danielis non consonant sacris paginis, nec quæ subjiciuntur de Cyro eumdem Danielem permittente condi in eadem cum septem leonibus fovea. Tanti est ipsos adire fontes, nec in hauriendis lacunis hærere.

Digitized by Google

bus in Judæa cibum defuit. Ejusmodi sunt divina prodigia. Vates idem et Daniele adest, et a messoribus non desideratur.

Cyrum in regno Cambyses filius, qui et Nabuchodonosoris cognomentum habuit, secutus est. Ejus copiarum imperator fuit Holophernes ille, quem cum Juditha prudenter necasset ac rebus ipsius omnibus potita fuisset, non tamen insolenter animos sumpsit, sed omnibus Deo consecratis in viduitate solitaque continentia vixit ad annum usque 105. Post Cambysem magnus quidam Smerdis regnum occupavit. Eum Darius Hystaspis filius est consecutus, sub quo Zorobabel et Jesus fanum, quod annos totos 40 neglectum jacuerat, rursum ædificando perfecerunt. Post Darium regnavit Artabanes, quem Artaxerxes Longimanus excepit. Ejus ætate Sophocles, Heraclitus, Anaxagoras, Pythagoras, Thucydides, Euripides, Herodotus, Empedocles, Diogenes, Hippocrates, Plato, Aristoteles clari fuerunt. Post Artaxerxem hunc et alius Artaxerxes exstitit, succedentibus ordine sibi Persarum regibus usque ad Darium Arsamis filium, quo dejecto sublatoque regnum Persicum Alexander obtinuit et orbis imperio potitus est.

Hinc ergo discito primum omnium regnum fuisse Assyriorum sive Babyloniorum, alterum Medorum, a quibus illud primum sublatum fuit; tertium Persarum, quod Medorum imperio successit; quartum Macedonum, a quibus debellati sunt Persæ; postremum Romanorum.

Post Alexandrum ejus famuli atque proceres regnum diviserunt. Ægypto præfuit Ptolemæus Lagi filius, quem ordine Ptolemæi 13 subsecuti sunt usque ad Cleopatram. Asiam occupavit Antigonus, Syriam et Palæstinam Seleucus Nicanor, qui urbes duas in Cilicia condidit et unam in Syria. Harum primam Seleuciam appellavit, alteram Antiochiam, tertiam Laodiccam, inditis nimirum hujusmodi nominibus a suo et filii filiæque nomine. Sub hoc Rhodii maris imperio potiti statuam solis ex ære sua in insula excitarunt, quam propter magnitudinem Colossum dixere, ac vocati sunt ipsi deinceps Colossenses. Post Seleucum Antiochus filius regnavit, ejusdemque nominis alii quinque. Deinde regnum obtinuit Antiochus illustris, Seleuci Philopatoris filius sub quo Hierosolyma secunda vice capta est: cum enim Ægyptum universam prædonis et injusti hominis in morem cepisset, Hierosolymam iracundus se convertit, ibique 180 hominum **203** millia necavit. Elapso biennio rursus copiarum imperatorem misit, qui multa mala urbi sacræ intulit, populumque coegit ut Græcam religionem ac mores amplecteretur. Exstitit tum Matthias quidam, cui quinque filii erant, et inter alios Judas ille

A υεριστων ἐξ Ἰουδαίας βρῶμα κομίζων αὐτῷ· τοιαῦτα καὶ γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ θαυμάσια. Καὶ τῷ Δανιὴλ ἐπέστη, καὶ τῶν θεριστῶν οὐκ ἀπελιμπάνετο.

Μετὰ δὲ Κῦρον Καμβύσης ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ καὶ Ναβουχοδονόσορ ἐπικληθείς, οὗ στρατηγὸς Ὀλοφέρνης, ὃν ἡ Ἰουδὴθ πανσόφως ἀποκτείνασα καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ λαβοῦσα οὐχ ὑψώθη τὴν καρδίαν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα τῷ Κυρίῳ ἀναθεμένη τῇ χηρείᾳ ἐδούλευσε, μετὰ τῆς συνήθους ἐγκρατείας ζήσασα ἔτη ρε'. Μετὰ τοῦτον Σμέρδις ὁ Μάγος, εἶτα Δαρεῖος ὁ τοῦ Ὑστάσπου, ἐφ' οὗ ὁ Ζοροβάβελ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἐτελείωσαν τὸν ναὸν ἀμελητθέντα ἔτη μ'. Μετὰ Δαρεῖον Ἀρταβάνης, μετὰ τοῦτον Ἀρταξέρξης ὁ Μακρόχειρ, ἐφ' οὗ Σοφοκλῆς καὶ Ἡράκλειτος, Ἀναξαγόρας καὶ Πυθαγόρας καὶ Θουκυδίδης καὶ Εὐριπίδης καὶ Ἡρόδοτος καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Διογένης καὶ Ἱπποκράτης, Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἐγνωρίζοντο. Μετὰ δὲ Ἀρταξέρξην ἕτερος Ἀρταξέρξης, καὶ ἕως Δαρείου τοῦ Ἀρσάμου, ὃν καθελὼν Ἀλέξανδρος τὴν βασιλείαν τῶν Περσῶν κατέλυσε καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐκράτησε.

Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν ὅτι πρώτη βασιλεία ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἤτοι Βαβυλωνίων, δευτέρα ἡ τῶν Μήδων ὡς ἐκείνην καθελοῦσα, μετὰ ταῦτα ἡ τῶν Περσῶν ὡς ἐκείνην διαδεξαμένη, ἐπειτα ἡ τῶν Μακεδόνων ὡς καταγωνισαμένη τοὺς Πέρσας, καὶ τέλος ἡ τῶν Ῥωμαίων.

Μετὰ μέντοι τὸν Ἀλέξανδρον οἱ παῖδες αὐτοῦ καὶ μεγιστᾶνες τὴν βασιλείαν διεῖλον, καὶ τῆς μὲν Αἰγύπτου Πτολεμαῖος ὁ Λαγὼς καὶ οἱ καθεξῆς Πτολεμαῖοι δέκα τὸν ἀριθμὸν ὄντες καὶ τρεῖς ἕως Κλεοπάτρας, τῆς δὲ Ἀσίας Ἀντίγονος, τῆς δὲ Συρίας καὶ Παλαιστίνης Σέλευκος ὁ Νικάνωρ, ὃς καὶ πόλεις δύο κτίσας εἰς τὰ μέρη Κιλικίας καὶ ἑτέραν ἐν Συρίᾳ τὴν μὲν Σελεύκειαν ἐκάλεσε, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν, τὴν δὲ Λαοδίκειαν, εἰς ὄνομα ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ. Ἐφ' οὗ Ῥόδιοι θαλασσοκρατήσαντες ἀνέστησαν ἐν τῇ νήσῳ χαλκοῦν ἀνδριάντα εἰς τιμὴν τοῦ ἡλίου, ὃν διὰ τὸ μέγεθος ἐκάλεσαν κολοσσὸν, ἀφ' οὗ καὶ αὐτοὶ Κολοσσεῖς ὠνομάσθησαν (42). Μετὰ δὲ Σέλευκον Ἀντίοχος ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ἕτεροι πέντε. Εἶτα Ἀντίοχος ὁ ἐπιφανὴς υἱὸς Σελεύκου τοῦ φιλοπάτορος· ἐφ' οὗ ἡ δευτέρα ἅλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὗτος γὰρ τὴν Αἴγυπτον πᾶσαν χειρωσάμενος ὡς ἅρπαξ καὶ ἄδικος ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ μετὰ θυμοῦ ὑπέστρεψεν, ἔνθεν τοι καὶ ἀνῃρέθησαν μυριάδες ιη'. Μετὰ δὲ δύο ἔτη ἀπέστειλε στρατηγὸν, ὃς πολλὰ κακὰ τῇ πόλει τῇ ἁγίᾳ ἐνεδείξατο καὶ τὸν λαὸν ἑλληνίζειν ἠνάγκαζε. Ματθαῖος δέ τις ἔχων υἱοὺς πέντε, ἀφ' ὧν· Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, ὃς ζήλῳ θείῳ κινηθεὶς τὸν στρατη-

(42) Colossenses a colosso soli erecto dictos fuisse Rhodios quidam suspicati sunt, quibus noster hic suscribit Glycas. Quis sit Artabanes, quem inter Darium τὸν Ὑστάσπου et Artaxerxem τὸν Μακρόχειρα collocat, ignoro, nisi forte διώνυμος fuerit Xerxes Darii filius, et Artaxerxis pater. Quod autem addit sub hoc Artaxerxe claros fuisse Sophoclem, Heraclitum, Anaxagoram, Pythagoram, Thucydidem, Euripidem, Herodotum, Empedoclem, Diogenem, Hippocratem, Platonem, Aristolelem, in plerisque saltem aberrat, ut fusius demonstrabit Bibliotheca nostra universalis, ex qua nuper excerpsimus Bibliothecam chronologicam scriptorum ecclesiasticorum simul ac profanorum.

Digitized by Google

γὸν ἀπέκτεινε τοῦ Ἀντιόχου καὶ μυρία ἄλλα εἰργάσατο. Ὁ δὲ Ἀντίοχος κατὰ Περσίδος μὲν ὁρμήσας, ἀτίμως δὲ ὑποστρέφων μετὰ καὶ νόσου βαρυτάτης, συνῆκε καθ' ἑαυτὸν λέγων· « Ἄξια πάσχω ὧν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ πέπραχα. » Καὶ σκώληκας ἐκβράσας τὴν ψυχὴν ἀπερρήξατο. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀντίοχος Εὐπάτωρ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἐφ' οὗ Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος τοὺς φρουράρχους Ἀντιόχου τροπωσάμενος ἤγειρε καθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἀντίοχον μετὰ πλήθους ἀπείρου καὶ ἐλεφάντων ν' καὶ ε', ἐφ' ὧν πύργοι ξύλινοι, ἔχοντες ὁ καθ' ἕνα ἀνὰ στρατιώτας ἐνόπλους λβ'. Τότε δή, τότε μεγάλα εἰργάσατο ὁ Ἰούδας, ὡς καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην λαβεῖν παρὰ τοῦ λαοῦ. Ἐφ' οὗ ὁ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Σιρὰχ τὴν πανάρετον συντάξας Ἰουδαίοις ἐγνωρίζετο.

A Maccabæus, qui divina quadam æmulatione commotus regium ducem interemit et egregia facinora vel sexcenta patravit. Rex autem Antiochus suscepta in Persidem expeditione, cum et gravissimo correptus morbo nec sine singulari dedecore domum reverteretur, ipsemet scelera sua tandem agnovit, cum diceret se meritas eorum facinorum pœnas pendere quæ adversus Hierosolymam commisisset. Atque hoc modo pediculis ex ipso largiter erumpentibus animam efflavit. Successit ei filius Antiochus Eupator, quo regnante Judas Maccabæus in fugam conjectis Hierosolymitani præsidii ducibus Antiochum ipsum contra se cum infinitis copiis concitavit, quas inter et elephanti erant 55, quibus impositæ turres spectabantur, quarum singulæ milites armatos 32 continebant. In eo prælio tam insignia facinora Judas edidit, ut etiam pontificatus ipsi a populo deferretur. Eadem ætate Jesus, Sirachi filius, qui librum de quovis virtutum genere composuit, celeber apud Judæos fuit.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ *.

PARS III.

AB IMPERIO CÆSARIS USQUE AD CONSTANTINUM MAGNUM.

Τὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων πράγματα διῳκεῖτο πρώην ὑπὸ ὑπάτων ἐπὶ ἔτη τξ' καὶ δ' (43) ἕως Ἰουλίου Καίσαρος τοῦ μὴ γεννηθέντος· τῆς γὰρ μητρὸς αὐτοῦ θανούσης ἐν τῷ ἐννάτῳ μηνὶ τῆς ἐγκυμονίας αὐτῆς,

B **205** Res Romanæ a consulibus administratæ sunt 364 annis usque ad Julium Cæsarem, qui partu materno in lucem editus fuisse negatur. Nam cum mater ipsius mense nono, ex quo præ-

* Joannes Meursius, Batavus, vir de republica litteraria, in Græcis præsertim scriptoribus in publicum efferendis, optime meritus, Lugduni Batavorum anno 1618, Theodori Metochitæ Historiæ Romanæ a Julio Cæsare ad Constantinum Magnum librum singularem primus volgavit, et in linguam Latinam transtulit, Notasque brevissimas adjecit, cum præloquio de Theodoro ipso Metochita, cujus res gestas prosequitur, ac Nicephori Gregoræ in eumdem Nænia sive Oratione funebri. Verum vir doctus opinione sua falsus est, multosque in fraudem induxit, sive a Græculo quodam delusus, qui ipsi hoc Glycæ nostri fragmentum, aut R. P. Andreæ Schotto, a quo accepisse fatetur, tanquam a Theodoro Metochita concinnatum venditaverit, sive possessoris nomen, quod titulus Θεοδώρου Μετοχίτου præferebat, in veri Auctoris, quæ ut fere fit in ms. forte deerat, appellationem transierit, sive quacunque alia de causa. Nil itaque aliud est liber ille singularis *Historiæ Romanæ*, quam Michaelis Glycæ liber tertius, isque non omnino integer a pag. scilicet 204, editionis hujus Regiæ usque ad 245, qua Galerii Maximiani infelix obitus describitur. De quid porro opellæ nostræ desit, editionem Joannis Meursii cum cæteris mss. codicibus, quibus hactenus usi sumus diligenter conferemus, ejusque Notas atque Emendationes attexemus iis majusculis litteris JM. designatas.

(43) Ἐπὶ ἔτη τξδ'. JM. Romam ait sub consulibus fuisse annis 364, Constantinus Manasses

C 464, Chronicon Alexandrinum habet annos 393. Theodoro nostro (corrige sis, lector, et loco Theodori Glycam repone) Cedrenus astipulatur, et de 364 item auctor est. Florus 500 numerat ad Augustum usque. Propior vero est sententia Manassis, quam firmant Fasti Capitolini a quibus putantur ad Julii usque monarchiam a primis consulibus anni 460, scilicet, ut ego putare soleo, ab anno U. C. 245, quo primi consulatum iniere L. Junius Brutus et L. Tarquinius Collatinus, usque ad annum ejusdem Romæ 705, quo C. Julius Cæsar a Marco Lepido Urbi præfecto creatus Dictator post undecimum diem dictatura se abdicavit, cum in annum sequentem consul fuisset renuntiatus. Eadem pagina scribe Ῥωμαίοις pro Ῥωμαίους. In codice JM. διστάτωρ perperam pro δικτάτωρ. Ibidem ἔτη δέκα καὶ ὀκτώ. Leunclavius in suo ms. legisse videtur ις', adeoque vertit annis 12, unde Joannes Meursius hanc notam ascripsit: Glycas annos 12, Cedrenus numerat annos 4, menses 7, a quibus non abeunt *Fasti Siculi*. Sed pro Metochita nostro (ὑποβολιμαίῳ, quem mirum est ex mutua comparatione versionis Leunclavianæ non agnovisse Glycam fuisse ipsissimum) *Fasti Capitolini* faciunt, qui diserte annos ei 18 tribuunt. Verum falso. Quot enim numeraveris a prima illa dictatura anno U. C. 705 inita, usque ad Idus Martias anni 709, nondum finiti, quibus in senatu multis vulneribus confossus periit, tot monarcham exstitisse recte pronuntiaveris.

Digitized by Google

guans fuerat, e vivis excessisset, utero secto vivus et incolumis inde sumptus esse perhibetur. Atque hinc Cæsaris ei nomen datum aiunt, quod deinceps omnes Romanorum imperatores usurparunt : nimirum lingua Romana factum est id vocabulum a cædendo, quod fuisset excisus ex alvo materna. Julius autem Cæsar dictatoris appellationem consecutus est, qua significatur is qui solus imperium obtinet. Quippe primus omnium solus rem publicam Romanam administravit annis 12, leges tulit, indictiones ac bissextos ordinavit. Ab eodem mensis Julius dictus, qui antea Quinctilis vocabatur.

Post Julium imperio potitus est Octavius : hoc enim a puero nomen habuit, deinceps ob rerum gestarum splendorem atque gloriam nuncupatus Augustus, cum esset, ut plerique tradunt, Octavii filius. Regnavit annos 56. Ab eo Romanorum imperatores Augusti sunt appellati, et mensis Augustus, qui antea Sextilis dicebatur. Nimirum Cæsar Romanorum Augusti nomen habet, ut qui supra sortem humanam positus sit ; nam quæ maxime sacra sunt et religiosa, uicuntur augusta. Quo factum ut Græci Sebastum vocent, a veneratione, quasi religiose colendum. Cæterum Cæsar hic posteaquam suos adversarios vicisset ac inter eos navali pugna ipsum etiam Antonium superasset, potestatem omnem in se transtulit, ac solus dominari cœpit. Cumque illo ipso in loco, ubi castrametatus fuerat, oppidum exstruxisset, a victoria Nicopolis ei nomen dedit. Eodem in loco hominis et asini statuas aheneas columnis imposuit. Nam perhibetur ea nocte quæ prælii navalis diem antecessit, in hominem quemdam incidisse, qui asinum ageret. Cumque illius de nomine scisciatus fuisset, Mihi quidem, respondit ille, nomen est Eutyches, hoc est felix, asino vero Nicon, hoc est victor. Atque hæ columnæ deinceps Byzantium deportatæ sunt et in Circo equestri collocatæ. Quin etiam victa Cleopatra et omni Ægypto in potestatem redacta Ptolemæorum regnum sustulit, quod annis 290 duraverat. Deinde terrarum orbem universum sibi subjiciens, et abrogato certorum quorumdam locorum regulis imperio, interfectores Julii, qui avunculus ei fuerat, necavit. Id temporis oraculum Isaiæ comprobavit eventus : « Gens una contra gentem aliam gladios non su-

τὴν κοιλίαν αὐτῆς ἀνατέμνουσι καὶ σῶον αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκβάλλουσιν, ὅθεν Καῖσαρ ἐλέγετο, ἀφ' οὗ καὶ πάντες οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς Καίσαρες προσηγορεύθησαν· κατὰ γὰρ τὴν Ῥωμαίων γλῶτταν ἀνατομὴ τὸ Καῖσαρ λέγεται. Οὗτος ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ δικτάτωρ ἐκαλεῖτο, τουτέστι μονάρχης· αὐτὸς γὰρ μόνος καὶ πρῶτος τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκράτησε σκῆπτρον ἔτη ιη'. Ὃς καὶ νόμους Ῥωμαίοις ἔδωκε, καὶ τὰς ἰνδίκτους καὶ τὸν βίσεκτον ἔφερε (44), καὶ τὸν μῆνα Ἰούλιον ὠνόμασε πρότερον Κιντίλιον λεγόμενον.

Μετὰ δὲ Ἰούλιον ἐβασίλευσεν ὁ ἐκ βρέφους μὲν Ὀκτάβιος, Αὔγουστος δὲ διὰ τὴν λαμπρότητα ὕστερον, εἰ καί τινες αὐτὸν ἕτεροι λέγουσιν Ὀκταβίου υἱόν, ἔτη ν' καὶ ς'. Ἀφ' οὗ καὶ σεβαστοὶ καὶ Αὔγουστοι οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς, καὶ ὁ μὲν Αὔγουστος ἐκλήθη ὁ καὶ πρότερον Σεκστίλιος. Αὔγουστος δὲ ὁ Καῖσαρ καλεῖται παρὰ Ῥωμαίοις ὡς καὶ πλεῖόν τι ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὑπάρχων· πάντα γὰρ τὰ ἱερώτατα καὶ σεβάσμια Αὔγουστα προσαγορεύονται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σεβαστὸν εἶπον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ σεβάζεσθαι, ὥσπερ τινὰ σεπτόν. Ὁ Καῖσαρ μετὰ τὸ τοὺς ἀντικειμένους αὐτῷ νικῆσαι, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἀντώνιον ναυμαχοῦντα, τὸ κράτος ἅπαν ἔσχε καὶ μονάρχης γέγονεν. Ἐν δὲ τῷ τοῦ στρατοπεδίου τόπῳ κτίσας πόλιν Νικόπολιν ταύτην ὠνόμασεν. Ἔστησε δὲ καὶ στήλας χαλκᾶς ἀνθρώπου καὶ ὄνου (45). Λέγεται γὰρ νυκτὸς ἔτι οὔσης, καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ναυμαχία συνέστη, ἀνθρώπῳ συναντῆσαι ὄνον ἐλαύνοντι· καὶ ὃς ἐρωτηθείς, « Ἐμοὶ μέν, ἔφη, Εὐτυχὴς ὄνομα, τῷ δὲ ὄνῳ Νίκων. » Αἱ δὲ στῆλαι αὗται ὕστερον ἀνεκομίσθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον, καὶ ἔστησαν ἐν τῷ Ἱπποδρομίῳ. Ἀλλὰ καὶ Κλεοπάτραν χειρωσάμενος καὶ πᾶσαν τὴν Αἴγυπτον ὑποτάξας, καθεῖλε τὴν βασιλείαν Πτολεμαίων διαρκέσασαν ἔτεσι διακοσίοις καὶ ἐννενήκοντα. Καὶ πάσης δὲ τῆς γῆς κυριεύσας καὶ τοὺς τοπάρχας καταλύσας, ἀνεῖλε τοὺς φονεύσαντας τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἰούλιον. Τότε δή, τότε καὶ τὰ τοῦ Ἡσαΐου πέρας εἴληφεν· « Μὴ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν. » Κατελύθησαν γὰρ αἱ κατὰ τόπους τοπαρχίαι καὶ βασιλεῖαι καὶ οἱ ἀνὰ μέσον αὐτῶν πόλεμοι. Ἢ οὐκ οἶδας ; Ὀπηνίκα ταῦτα ἐπροφητεύετο, ἄλλος μὲν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκράτει, ἄλλος δὲ τῆς Σαμαρείας, καὶ ἕτερος Μωαβιτῶν. Τοῦ δὲ Χριστοῦ κατὰ σάρκα γεννηθέντος ὑπὸ τὴν Ῥωμαΐ-

(44) JM. Hæc in secundum Augusti annum refert Cedrenus. Τούτου (Αὐγούστου) τῷ δευτέρῳ ἔτει αἱ ἰνδικτοι ἐπενοήθησαν καὶ τὸ βίσεξτον. Καὶ νόμους ἐξέθετο πολιτικούς. Rursum minime sibi constans, in Theodosio Magno imputat anno Augusti 15, et originem nominis ascribit a victoria apud Actium. Καὶ ἤρξαντο ἀριθμεῖσθαι αἱ ἰνδικτοι ἀρξάμεναι ἀπὸ Αὐγούστου Καίσαρος ἐν ἔτει ιε' τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Καλεῖται δὲ ἰνδικτιών, τουτέστιν ἰναχτιών, ἡ περὶ τὸ Ἄκτιον νίκη. Idipsum firmat Constantinus Porphyrogenneta Themate Occidentali VIII, ubi Hesychium auctorem laudat. Sed est ineptissimus error. Nam anni ordinationem a Julio institutam scimus ex Dione lib. XLIII ; Suetonio in eo cap. 40 ; Censorino, *De die natali* cap. 20, aliisque. Huic vero, similibusque Meursianis Observationibus ac Notis, si pares adtexere, et adversaria omnia mea Historica, plenasque arculas, in chartam effundere voluissem, ingentia volumina conflci ac coacervari oportuerat. Sed de his jam satis, quas omittere volui, licet ab instituto meo longius abeuntes ; ne quis earum forte desiderio Metochitianæ Historiæ librum, alioquin imposterum prorsus inutilem futurum, comparare aut requirere laboret.

(45) Suetonius in *Octavio*, cap. 96.

Ibidem ἔτεσι διακοσίοις ἐνενήκοντα. Ita Glycas quoque, inquit JM, et Eusebius *Chron.* lib. I, numerat 295. | Pro ἀρχιερέως et συμπληροῦται JM. ἀρχιερέως et ἐκπληροῦται, et pro χρισθῆναι, χρισθῆναι.

Digitized by Google

κὴν ἀρχὴν αἱ ἐθναρχίαι πᾶσαι γεγόνασιν. Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς οἰκοδομῆς Ἱερουσαλὴμ, ἥτις ἐγένετο ἐπὶ Νεεμίου καὶ Ἔσδρα, μέχρις Ὑρκανοῦ τελευταίου ἀρχιερέως, ὃν Ἡρώδης ἀνεῖλεν, ὁ τῶν ξβ' ἐτῶν ἀριθμὸς συμπληροῦται. Ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου αἱ λοιπαὶ ἑπτὰ ἑβδομάδες, κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ πρόῤῥησιν τὴν οὕτω λέγουσαν· « ο' ἑβδομάδες συνετμήθησαν τοῦ καταλῦσαι δρασιν καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρισθῆναι ἅγιον ἁγίων, » τουτέστιν αὐτὸν τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Μετὰ μέντοι τὴν ἀναίρεσιν τοῦ Ὑρκανοῦ παρανόμως οἱ ἀρχιτρεῖς ἐγίνοντο· οὐδὲ γὰρ ἐξ ἐκείνου κατήγοντο.

A met [25]. » Nam sublatis singularum regionum principibus atque regibus etiam bella, quæ inter se gerebant, exstincta sunt. Quis enim ignorat illo sæculo, quo vates oraculum hoc edebat, alium Hierosolymis regnasse, alium Samariæ, alium apud Moabitas? At vero cum Christus, quod carnem attinet, natus est, omnes omnium nationum dominatus imperio Romano parebant. Hic illud etiam animadvertendum, ab ædificatione Hierosolymæ, quam Nehemias et Esdras instituerunt, usque ad Hyrcanum ultimum pontificem, quem Herodes interemit, numerum 62 annorum compleri. Deinceps vero septem reliquæ usque ad Domini baptismum in Jordane recensentur, juxta Danieli vaticinium, cujus hæc verba sunt: « Septuaginta septimanæ abbreviatæ sunt ad tollendam visionem ac vaticinationem et ad ungendum sanctorum sanctissimum [26], » hoc est ipsum Christum Dei Filium et Deum. Post **206** interfectum autem Hyrcanum pontifices contra legis præscriptum designabantur: non enim illi præficiebantur qui ab ipso generis originem ducerent.

Λέγεται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος, ὅτι ὀξύχολος μὲν ἦν, μετεβάλλετο δὲ τάχιστα. Οὗτος κατὰ πολλῶν τε ἀνθρώπων ἀπεφήνατο θάνατον· σοφὸς δέ τις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ (46) χάρτῃ γράψας ἐνώπιον ἀκοντίζει τοῦ Καίσαρος. Τὰ δὲ γράμματα ἔλεγε· « Δήμιε, παῦσαι κρίνων. » Ταῦτα οὖν ὁ Καῖσαρ ἀναγνοὺς ἐξίσταται τοῦ θρόνου, καὶ ἀκύρωτα πάντα τὰ ψηφισθέντα τίθησιν. Οὗτος πολὺς ἦν εἰς γυναῖκας, καὶ μάλιστα τὰς ὑπάνδρους· καὶ δὴ τὸ χεῖρον, προσέταττε τοῖς ἀνδράσι καὶ μὴ βουλομένοις τοιούτου μύσους ὑπηρέτας γίνεσθαι. Σοφὸς δέ τις Ἀλεξανδρεὺς (47) Ἀθηνόδωρος τοὔνομα πολλὰ μὲν παρῄνει τῷ Καίσαρι τῶν τοιούτων ἕνεκα, πεισθεὶς δὲ ὅλως μὴ ἔχων ἄλλην ὁδὸν μετέρχεται. Ἄνθρωπον γάρ τινα τὰ πρῶτα ἐν τῇ συγκλήτῳ φέροντα ὀλοφυρόμενον ἰδὼν (ἠναγκάζετο γὰρ τὴν αὐτοῦ γαμετὴν ἐγκλεῖσαι φορείῳ καταστέγῳ καὶ πρὸς τὸν Καίσαρα πέμψαι) παρεγγυᾶται αὐτῷ μηκέτι πενθεῖν, αὐτὸν δὲ τῷ φορείῳ ἐγκλεῖσαι ἀντὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ στεῖλαι πρὸς τὸν Καίσαρα. Πείθεται οὖν, εἰ καὶ μόλις, ὁ ἀνήρ. Καὶ τίνα τὰ μετὰ ταῦτα; Εἴσεισιν ὁ Ἀθηνόδωρος ξίφος ἐπιφερόμενος, καὶ οὕτω διὰ τοῦ φορείου πρὸς τὸν Καίσαρα πέμπεται. Δέχεται ὁ Καῖσαρ, ῥήγνυσι τὰς σφραγῖδας. Ἐξεισιν ὁ Ἀθηνόδωρος, ἐπισείει τὸ ξίφος. Πτοεῖται ὁ Καῖσαρ, ὑπισχνεῖται δι' ὅρκων μηκέτι κοίταις ἀλλοτρίαις χρανθῆναι. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀθηνόδωρος πρὸς τὴν ἐνεγκαμένην ἀπαίρων, καὶ εἰδὼς τὸν Καίσαρα ὀξὺ μὲν θυμούμενον, ταχὺ δὲ μεταβαλλόμενον, κύπτει πρὸς οὓς ὡς ὄπισθεν κατα-

B Cæterum de Augusto etiam hoc memoriæ proditum accepimus, fuisse videlicet hominem pronum ad iram, sed qui facillime rursum placaretur. Hinc factum ut cum aliquando multos mortales capitis damnasset, vir quidam sapiens eo tempore chartam litteris notatam versus Cæsarem ejacularetur. Ea in charta perscriptum erat: « Desine pro tribunali sedere, carnifex. » Quibus verbis lectis Cæsar e tribunali se proripit, et quæ prius statuerat, irrita esse jubet. Idem mulierum cupidissimus erat, et præsertim earum quæ maritis nupsissent; quodque pejus erat, maritis imperabat vel invitissimis ut in ejusmodi piaculo sibi obsecundarent. Forte quidam vir sapiens erat, Alexandrinus patria, nomine Athenodorus; qui cum

C horum facinorum causa sæpenumero Cæsarem suminoneret neque tamen aliquid apud ipsum efficere persuadendo posset, alia via rem aggreditur. Nam cum virum quemdam, principem in senatu, plorantem conspexisset quod uxorem suam opertæ lecticæ includere ac Cæsari mittere cogeretur, hortatur Athenodorus hominem, eo nomine amplius ne se afflictet, sed uxoris loco ipsum in lecticam includat ac Cæsari mittat. Vix ei, rem ut faceret, persuadet, sed persuadet tamen. Quid inde factum? Athenodorus sumpto secum gladio lecticam intrat, et ad Cæsarem in ea deportatur. Cæsar lecticam excipere, signa reserare; Athenodorus exire, gladium vibrare; formidine Cæsar corripi,

D tandem sacramento præstito polliceri nunquam se

[25] Isa. II, 4. [26] Dan. IX, 24.

(46) JM. Hunc Mæcenatem fuisse narrant Cedrenus, Manasses, Zonaras.

(47) JM. Meminit hujus Suetonius in Claudio tanquam Tiberio formando præpositi. Verba sunt Augusti ex Epistola quadam, cap. 4: « Tiberium adolescentem ego vero, dum tu aberis, quotidie invitabo ad cœnam, ne solus cœnet cum suis Sulpitio et Athenodoro. » Imo et ipsius Augusti etiam præceptorem fuisse discimus ex Luciani Macrobiis: Ἀπολλόδωρος δὲ, ὁ Περγαμηνὸς, ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ διδάσκαλος γενόμενος, καὶ σὺν Ἀθηνοδώρῳ τῷ Ταρσεῖ φιλοσόφῳ παιδεύσας αὐτὸν, ἔζησε ταυτὰ τῷ Ἀθηνοδώρῳ ἔτη ὀγδοήκοντα δύο. Ubi observa Tarsensem dici, qui Alexandrinus nostro Metochitæ (imo Glycæ), Cedreno, Manassæ qui eamdem Historiam recitant, ut et Zonaras: qui tamen de patria eum non indigitat. Hæc Meursius. Quid vero, si duo fuerint Athenodori, Tarsensis alter veteribus notus, et Alexandrinus iste a Græculis recentioribus in conspectum hominum deductus?

Digitized by Google

deinceps toros alienos contaminaturum. Hoc facto rediturus in patriam Athenodotus, quod Cæsarem nosset hominem esse præcipitis quidem iræ, sed quæ subito deflagraret, ad aurem ejus se inflectit quasi videlicet ipsum deosculaturus, et, « Cæsar, inquit, Auguste, unum adhuc quiddam tibi deest. Noli de reis sententiam prius ferre quam apud te litteras viginti quatuor recitaveris. » Cæteroqui tanto erat apud subditos in amore Cæsar, ut Romanus quidam civis et vita decessurus liberis suis præceperit, gratiarum actionis ergo diis victimas immolarent, quod Augustum post se salvum relinqueret. Cæsar ipse cum e vita migraret: « Luteam, inquit, urbem inveni, quam ipse pulcris ornatam arcibus et marmoream effeci. » Præterea dicebat velle se plurimos ipso moriente manibus plausum dare, quemadmodum mimo vel ludione desinente fieri consueverit. Quæ sane verba non spectabant alio quam quod vitam hanc rideret. Ac de his quidem hactenus.

A φιλήσων αὐτὸν, καὶ οὕτως ἔφη· « Σεβαστὲ Καῖσαρ, τοῦτό σοι λείπει μόνον, μὴ τὰς ψήφους ἐξενεγκεῖν πρὶν ἂν ἐν ἑαυτῷ λαλήσῃς τὰ κδ' γράμματα. » Τοσοῦτον δὲ παρὰ τοῖς ὑπηκόοις ἀγαπώμενος ἦν ὥστε Ῥωμαῖος ἀνὴρ τὸν βίον ἐκλιπεῖν μέλλων (48) ἐπέτρεπε τοῖς ἑαυτοῦ παισὶ χαριστηρίους θυσίας ἐνεγκεῖν τοῖς θεοῖς, ὅτι ζῶντα καταλιμπάνει τὸν σεβαστόν. Ἐπεὶ δὲ ὁ Καῖσαρ ἐξίστατο τοῦ βίου, « Πηλίνην, ἔφησε, τὴν πόλιν εὑρὼν (49) καλλίπυργον ταύτην καὶ στερεμνίαν πεποίηκα. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ πολλοὺς ἐν τῇ τελευτῇ μου βούλομαι κροτῆσαι χεῖρας, ὡς ἐπὶ μίμου τελευτῇ καὶ παίκτου τινός (50). » Ταῦτα δὲ καταπαίζων τοῦ βίου πάντως ἔλεγε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

207 Scito autem, dilecte fili, anno imperii hujus, de quo loquimur, Augusti Cæsaris 42, quod carnem attinet, Dominum nostrum Jesum Christum ex perpetua Virgine Maria natum esse. Quippe mulier hæc inculpata ex divino promisso nata fuit, cumque tertium attigisset annum, ad templum deducta diu in penetralibus ejus vixit, cum quidem ab angelo victus ei præberetur, donec ad annum ætatis 14 pervenisset. Hac de re pontifices, ut fieri par erat, inter se consultant et precibus Deum implorant. Inde Josepho despondetur, Deo per virgam quæ germinaverat, ut omnino id fieret, monente. Quapropter id temporis huic oraculo vatis eventus respondit: « En liber obsignatus viro litterarum non ignaro datur [47] » (hoc est ei qui in conjugio vixerat): « atque is respondebit: Equidem librum hunc legere nescio, quoniam obsignatus est. » Non longo interjecto tempore divinus angelus ad eam ablegatur, qui hujusmodi verbis eam compellat [48]: « Salve, accepta, cui Dominus adest. » Iis et aliis angeli verbis illa perturbata, cum rogasset quonam id pacto fieri posset, quando virum ipsa nesciat, vicissim a Gabrielo audit: « Te Spiritus sanctus invadet, ac supremi potentia inumbrabit. » Quibus in verbis notato quod Spiritus sancti mentione facta, itemque potentiæ Supremi, qua voce Christus indicatur (Christus enim Dei potentia est), tota sacrosancta Trinitas expressa sit. Quanquam enim Filius solus carnem adsumpsit, nihilo tamen minus Pater

B Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι ἐν τῷ μβ' ἔτει (51) τῆς βασιλείας τοῦ μνημονευθέντος ἄνωθεν Καίσαρος γεννᾶται τὸ κατὰ σάρκα ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας. Ἡ γὰρ ἄμωμος αὕτη γεννᾶται μὲν ἐξ ἐπαγγελίας, τριετίζουσα δὲ προσάγεται τῷ ναῷ (52), καιρὸν ἱκανὸν ἐν τοῖς αὐτοῦ διάγει ἀδύτοις, ὑπ' ἀγγέλου κομίζεται τὴν τροφὴν, ὡσεὶ δέκα γίνεται καὶ τεσσάρων ἐτῶν. Σκέπτονται περὶ τούτου οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς εἰκός· δεήσεις προσάγουσι τῷ Θεῷ. Μνηστεύεται τηνικαῦτα τῷ Ἰωσὴφ, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο διὰ τῆς βλαστησάσης ῥάβδου προτρέψαντος. Τότε δὴ τότε καὶ πέρας λαμβάνει προφητικὴ ῥῆσις ἡ λέγουσα· « Ἰδοὺ δίδοται βιβλίον ἐσφραγισμένον ἀνδρὶ εἰδότι γράμματα, » τουτέστι γάμοις προσωμιληκότι, « καὶ ἐρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι αὐτὸ, ὅτι ἐσφραγισμένον ἐστίν. » Οὐ πολὺς παρῆλθε καιρὸς, καὶ θεῖος ἄγγελος πρὸς αὐτὴν καταπέμπεται, « Χαῖρε, κεχαριτωμένη, λέγων· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. » Ἐκθαμβος οὖν ἐπὶ τῷ ῥήματι γεγονυῖα, καὶ, « Πῶς ἔσται μοι τοῦτο. » εἰποῦσα, « ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; » παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἀκούει καὶ τάδε· « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. » Πρόσεχε δὲ ὅτι Πνεῦμα ἅγιον εἰπὼν καὶ δύναμιν Ὑψίστου, ὃ σημαίνει τὸν Χριστὸν (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις), ὅλην ἐν τούτῳ τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐνέφηνεν. Εἰ γὰρ καὶ μόνος ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συμπαρῆσαν αὐτῷ σαρκουμένῳ κατὰ τὸ ἀδιαίρετον τῆς ὁμοουσιότητος, ὡς ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν ὅτι ἐν αὐτῷ

C

[47] Isa. xxix, 12. [48] Luc. i, 28.

(48) JM. Suetonius cap. 59: « Nonnulli patrum testamento caverunt, ut ab hæredibus, suis prælato victimæ titulo in Capitolium ducerentur, votumque pro se solveretur, quod superstitem Augustum reliquissent» JM. Suetonius cap. 28.

(49) JM. Suetonius cap. 27.

(50) Idem cap. 99.

(51) JM. legit in suo codice σαραικοστῷ δευτέρῳ, et observat Græcos posterioris ævi dicere σαραικοστός, pro τεσσαρακοστός, idque se docuisse pridem in suo *Glossario Græco-barbaro*.

(52) JM. Nicephorus, *Hist. Eccles.* lib. II, cap. 7. D Ut vero infans (Maria) a lacte materno jam abhorruit, et mammam attingere noluit, promissionem mater adimplet: et in templum ascendens, juxta votum, eam Deo consecrat, tertium jam tum ætatis agentem annum, Et Evodius in Epistola ad eumdem Nicephorum libro II, cap. 3: Trimula cum esset (Maria) in templum est præsentata. Quod autem hic et alibi sæpe in partes advocat Glycam nostrum, tanquam Metochitæ suo consonantem, hoc mirabilem hominis ἀδλεψίαν demonstrat.

Digitized by Google

κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, A atque Spiritus sanctus carnem assumenti aderant, τουτέστιν οὐσιωδῶς. quando identitas substantiæ dividi nequit, ut eximius ille noster Athanasius loquitur. Idcircò Paulus etiam dixit [29] in Christo totam divinitatis plenitudinem corporaliter habitare, id est essentialiter.

Ἐγκυμονεῖ τηνικαῦτα λοιπὸν, ὀγκοῦται ἡ παρθενικὴ γαστὴρ αὐτῆς. Οὐ μικρῶς ἐπὶ τούτοις ὁ Ἰωσὴφ ταράσσεται, λαθραίως ἀπολῦσαι τὴν ἐγκύμονα μελετᾷ. Θεῖος αὐτῷ ἐφίσταται ἄγγελος κατ' ὄναρ, « Μὴ φοβηθῇς, λέγων, παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν ἁγίου. » Ἔξυπνος οὖν γεγονὼς παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Ὁ μὲν οὖν μέγας Βασίλειός φησιν ὅτι οὔτε πρὸ τοῦ τόκου οὔτε μετὰ τὸν τόκον ἔγνω τὴν πάναγνον ὁ Ἰωσήφ. Τὸ γὰρ ἕως οὗ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ἀόριστον εὑρηται, ὡς B ὅταν λέγῃ· « Καὶ οὐχ ὑπέστρεψεν ὁ κόραξ ἕως οὗ ἐξηράνθη ἡ γῆ· » καὶ γὰρ ὁ κόραξ οὐδὲ μετὰ τὸ ξηρανθῆναι τὴν γῆν ὑπέστρεψε. Καὶ ἀλλαχοῦ· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Εἴπερ οὐκ ἦν ἀόριστον τὸ ἕως, ἐγερθῆναι λοιπὸν εἴπαμεν τὸν Κύριον μετὰ τὸ τεθῆναι τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἔλεγε· « Καὶ ἔσομαι μεθ' ὑμῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας. » Εἰ οὖν οὐκ ἦν ἀόριστον τὸ ἕως, μετὰ τὴν συντέλειαν λοιπὸν οὐ συνέσεται τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστός. Καὶ μὴν ὁ Παῦλος οὕτω φησίν· « Ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, C καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιός φησιν ὅτι οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἀληθῶς ἕως οὗ ἔτεκε τὸν Κύριον. Οὐκ ᾔδει τί τὸ ἐν αὐτῇ. Μόνον ὅτε ἔτεκε, τότε δὴ καὶ ἐγνώρισε. Τότε ἔγνω ὁ Ἰωσὴφ τίς ἡ δύναμις τῆς παρθένου. Τότε ἔγνω, ὅτε ἐξελόχευσε καὶ τὰ τῶν λεχῶν οὐ κατενόησεν, ὅτε γάλα παρεῖχε ξενορρεὲς καὶ θηλὴν τῆς φυσικῆς νομῆς ἀλλοτρίαν, ὅτε μαζὸν ἔδωκε καὶ φλεβοσυλίαν οὐχ ὑπέμεινεν. Ἀλλὰ μὴ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ Θεὸς ἦν καὶ ἄνθρωπος τὸ τικτόμενον, ἐξ ἀνάγκης ἑαυτῷ συνέζευξε τά τε θεῖα τά τε ἀνθρώπινα. Καὶ ἀνθρώπινα μὲν ὁ ὄγκος τῆς γαστρὸς, ὁ τῆς κυοφορίας ἐναμηνιαῖος καιρὸς, ἡ τοῦ τικτομένου συνήθης ἔξοδος, ἡ γαλακτοτροφία καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἐπὶ τὸ καθῆκον αὐτοῦ σώματος αὔξησις· κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον πάντων πεπείραται τῶν ἡμετέρων ἄνευ μόνης τῆς ἁμαρτίας. Θεῖα δὲ πάλιν ἡ ἄσπορος σύλληψις, ἡ παράδοξος κύησις καὶ ἀρρύπαντος γέννησις. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἡ θεολόγος ἔλεγε γλῶττα· « Νόμοι φύσεως καταλύονται. » Πρὸς τοῖς ἄλλοις γὰρ καὶ μητρικῶν ὠδίνων ἄνευθεν Χριστὸν ἡ πάναγνος ἔτεκε· κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν, ἔνθα ἡδονὴ οὐ προηγήσατο, εἰκότως οὐδὲ ὀδύνη ἐπηκολούθησεν. Ὅτι δὲ τὰ τῆς κυοφορίας παράδοξα ἦσαν, καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης Διονύσιος ἔδειξεν, οὕτως εἰπὼν περὶ

Hoc pacto illa utero concipit, virgineus venter intumescit: non parum Josephus eo nomine perturbatur, prægnantem a se clam dimittere cogitat. Verum divinus angelus ei per somnum adstat et, « Ne metuas, inquit, asciscere Mariam uxorem tuam: nam quod in ea genitum est, ex sancto Spiritu est [30]. » Quapropter experrectus a somno conjugem suam ascivit; nec eam cognovit, donec ea peperit Filium suum primogenitum. Atque hoc loco magnus ille Basilius ait Josephum nec ante partum, nec a partu castissimam hanc virginem cognovisse. Nam vocabulum *donec*, ait, multis in locis sacrarum Litterarum indefinite positum reperitur. Verbi gratia cum dicitur: « Neque reversus est corvus, donec exsiccata est terra [31]. » Nimirum ne postea quidem quam exsiccata terra foret, corvus ille reversus est. Item in alio loco: « Dixit Dominus Domino meo, Sede ad meam dexteram, donec **208**. tuos hostes scabellum pedum tuorum effecero [32]. » Quodsi *donec* indefinite non usurpatur, restat ut dicamus desinere Dominum sedere, posteaquam hostes ipsius sub pedes ejus subjecti fuerint. Etiam discipulis suis Servator dixit: « Adfuturus sum vobis perpetuo, donec saeculi finis appetat. » Si vox *donec* indefinita non est, sequitur Christum a mundi consummatione discipulis suis non adfuturum. Atqui Paulus ait [33] futurum ut in nubes abrepti et ipsum in aera Domino occurramus, atque ita perpetuo cum Domino simus. Hæc a Basilio sic prodita sunt. At magnus ille Athanasius ait reapse Josephum non cognovisse ipsam, donec Dominum peperisset. Ignorabat scilicet quid illud esset quod erat in ipsa. Saltem ubi peperisset, agnovit. Tunc nimirum intellexit Josephus quæ vis esset illius virginis. Tunc cognovit eam partum edidisse nullas tori leges expertam, cum lac novo et inusitato modo manans suppeditavit et nutrimentum a naturali diversum; cum mammam præbuit, ac venis tamen ne quidquam decederet. Nec abhorrere putabis hæc a vero. Nam quia pariter homo erat id quod gignebatur, et Deus, necessario tam divina quædam quam humana conjunxit. Humana erant tumor alvi, tempus novem mensium, quo uterum mater gerebat, fetus in lucem editio pro more facta, lacteum nutrimentum, a parvo ad convenientem corporis staturam incrementum. Nam, uti beatus ille Paulus ait [34], expertus est omnia nostra, solo peccato excepto. Rursum divina erant expers seminis conceptio, partus inusitatus, nulli fœditati nullisque sordibus obnoxia nativitas. Atque hoc illud est quod Gregorius Theologus dixit: « Leges naturæ solvuntur. » Nam inter alia citra

[29] Coloss. II, 9. [30] Matth. I, 20. [31] Gen. VIII, 7. [32] Psal. CIX, 1. [33] I Thess. IV, 16. [34] Hebr. XIV, 15.

Digitized by Google

maternos etiam parturiginis dolores Virgo purissima Christum peperit. Quippe de Joannis Damasceni sententia, ubi voluptas et delectatio nulla præcessit, ibi non abs re dicendum etiam dolorem nullum consequi. Et vero fuisse factam conceptionem uterique gestationem prorsus inusitato modo, testatur ipse quoque Dionysius Areopagita verbis hujusmodi : « Quod humano quidem more substantiam assumpserit, de sacris oraculis percepimus : sed ignoramus tamen quo pacto de virgineo sanguine, prorsus abhorrenti a naturæ lege, formatus sit. » Ideoque dictum ab Athanasio præclare : « Partum edidit nullas tori leges experta. » Etenim absque illo foret, non eadem peperisset ac infantem fasciis involutum in præsepe reclinasset. Hanc in sententiam divini Patres, quos indicavimus, de isto Evangelii dicto : « Non cognovit eam, donec Filium suum primogenitum peperit [38], » disseruerunt. At Manis **209** hæredes illi Pauliciani dictum hoc arbitratu suo torquentes, labis expertem Domini matrem portentose fingunt post salutarem partum liberos alios ex Josepho suscepisse.

A αὐτοῦ, ὅτι τὸ μὲν ἀνδρικῶς οὐσιωθῆναι αὐτὸν ἐκ τῶν ἱερῶν Λογίων ἐμάθομεν, ἀγνοοῦμεν δὲ ὅπως ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων ἑτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ διεπλάττετο. Καλῶς οὖν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔφησεν· « Ὅτε ἐξελόχευσε, καὶ τὰ τῶν λεχῶν οὐ κατενόησεν. » Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ αὐτὴ καὶ τίκτουσα καὶ σπαργανοῦσα καὶ τῇ φάτνῃ τὸ παιδίον ἐπανακλίνουσα. Καὶ οὕτω μὲν οἱ διαληφθέντες θεῖοι Πατέρες περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος· « Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. » Οἱ δὲ τοῦ Μάνεντος κληρονόμοι Παυλικιανοὶ τὸ τοιοῦτον ῥητὸν πρὸς ἴδιον ἐκλαμβάνοντες θέλημα, τὴν ἄσπιλον τοῦ Κυρίου μητέρα τερατολογοῦσι μετὰ τὸν σωτήριον τόκον ἑτέρους υἱοὺς ἐκ τοῦ Ἰωσὴφ παιδοποιῆσαι.

Postquam hoc modo Dominus noster Jesus Christus natus esset, Magi e Perside ad iter, conspecto sidere prorsus inusitato, se comparant, adorandique illius causa proficiscuntur, stellam ducem sequentes, quæ viam iter ingressis commonstrabat. Hoc loco, dilecte fili, diligenter iis animum advertito quæ dicturi sumus. Nam de Magorum adoratione contentio non exigua inter viros sanctos exsistit. Nam primum eximius ille noster Epiphanius in libro quem *Panaria* vocavit, Christum jam bimum et quadam in domo tradit a Magis adoratum esse. Quia enim conspectum in patria Magorum sidus carnalem Christi nativitatem significabat, neque Magos exiguo tempore Hierosolymam perducere poterat, qua quidem ipsa ratione motus Herodes jussit infantes bimulis majores interfici, habita nimirum temporis ejus ratione quod a Magis exacte cognoverat, idcirco divinus ille vir, cujus mentionem modo faciebamus, Christum bimulum a Magis adoratum esse prodidit. Verum aliter Joannes ille noster aureus orator sentit. Non enim eodem tempore quo Christus est natus, etiam sidus illud a Magis conspectum esse dicit. In explicatione Matthæi ad verbum quæ tradat audi : « Multo ante Christi nativitatem sidus illud Magis apparuit, ut Christum in ipsis cunarum fasciis adorarent : quippe non parum in itinere temporis absumpturi erant. » Nimirum hoc dicere vult, Deum tempus certum Magis admensum esse, quod absumpturi essent in itinere ; itaque de ipsius sententia stellam ejus ante monstravit, ut hoc modo Christum in cunis repertum venerarentur. Hanc Chrysostomi expositionem tum Athanasius tum Joannes Damascenus confirmant, cum in antro et spelunca Christum a Magis adoratum perhibent.

B Γεννᾶται οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ Μάγοι ἐκ Περσίδος ἐγείρονται, τὸν καινότατον ἐκεῖνον ἀστέρα θεασάμενοι, καὶ εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ παραγίνονται, προηγούμενον ἔχοντες τὸν τοιοῦτον ἀστέρα καὶ τὴν ὁδὸν οἷον ὑποδεικνύοντα. Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ· διαφωνία γὰρ οὐ μικρὰ παρὰ τοῖς ἁγίοις γίνεται τῆς παρὰ τῶν Μάγων ἕνεκα προσκυνήσεως. Πρῶτον γὰρ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἐν τῇ βίβλῳ *Παναρίῳ* διατῇ λέγει καὶ ἐν οἰκίᾳ παρὰ τῶν Μάγων προσκυνηθῆναι τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κατὰ τὴν χώραν αὐτῶν φανεὶς ἀστὴρ τὴν κατὰ σάρκα ἐμήνυσε τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, προέφθασε δὲ δι' ὀλίγου τοὺς Μάγους ἀγαγεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα (κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἡρῴδης ἀπὸ διετοῦς ἀναιρεῖσθαι τὰ βρέφη προσέταξε, κατὰ τὸν C χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν Μάγων), τούτου χάριν ἀναμνησθεὶς ὁ θεῖος ἀνὴρ διετῆ παρὰ τῶν Μάγων ἔφη προσκυνηθῆναι τὸν Χριστόν. Ἀλλ' ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης οὐχ οὕτως· οὐδὲ γὰρ ἅμα τῷ γεννηθῆναι τὸν Χριστὸν τηνικαῦτα καὶ τὸν ἀστέρα φησὶ τοῖς Μάγοις ὀφθῆναι. Καὶ ἄκουε τί κατὰ βῆμα διέξεισιν ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείᾳ· « Ὁ ἀστὴρ δὲ πρὸ πολλοῦ τῆς γεννήσεως ἐφάνη τοῖς Μάγοις, ἵν' ἐν σπαργάνοις τὸν Χριστὸν προσκυνήσωσι. Πολὺν γὰρ ἔμελλον ἐν τῇ ὁδῷ ἀναλίσκειν τὸν χρόνον. Συνεμέτρησε γάρ, φησὶ, τὸν χρόνον ὁ Θεὸς, ὃν ἔμελλον ἐν τῇ ὁδῷ ἀναλῶσαι οἱ Μάγοι· καὶ οὕτω κατ' ἐκεῖνον προέφθασεν αὐτοῖς τὸν ἀστέρα, ὡς ἐντεῦθεν ἐν σπαργάνοις προσκυνῆσαι τὸν Κύριον. » D Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, αὐτός τε ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, ἐν σπηλαίῳ λέγοντες παρὰ τῶν Μάγων προσκυνηθῆναι τὸν Χριστὸν, τὴν τοῦ χρυσορρήμονος ἐπιβεβαιοῦσι πάντως ἐξήγησιν.

Non autem ignoro, dilecte fili, te de quibusdam aliis quoque non parum ambigere, quæ in hac stella consideranda veniunt ; et imprimis admirari motum novum ac inusitatum, institutionem, occulta-

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς τοῦ τοιούτου ἀστέρος οὐ μικρῶς ἀμφιβάλλεις, τῇ παραδόξῳ τε κινήσει, τῇ στάσει, τῇ ἀποκρυβῇ, τῇ ἀφ' ὕψους συγκαταβάσει, καὶ πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς τοιού-

[38] Matth. I, 25.

Digitized by Google

τοις. Ἀλλὰ μὴ ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε· οὐδὲ γὰρ ὁ τοιοῦτος ἀστὴρ εἷς ἐτύγχανε τῶν πολλῶν, οὓς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι κατ' ἀρχὰς ἔθετο, ἀλλὰ δύναμίς τις ἀόρατος ἦν, εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Ἔδει γὰρ καὶ ἐπὶ παραδόξῳ τοιαύτῃ γεννήσει καὶ παράδοξον ἀστέρα γενέσθαι μηνυτὴν καὶ προάγγελον, ὡς ὁ θειότατός φησι Κύριλλος· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἔφαινεν, οὐκ ἂν ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας ὑπερηκόντιζεν. Εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἔπεισε τοὺς Μάγους ἐκεῖθεν ἐγερθῆναι καὶ τοσαύτην ὁδὸν στείλασθαι, οὐκ ἂν οὕτω θαυμασίως εἰς Ἱεροσόλυμα ἤγαγεν, οὐκ ἂν ἐξ ὕψους συγκαταβὰς ἐπάνω τοῦ τεχθέντος ἔστη παιδίου, οὐκ ἂν ἄφαντος μετὰ ταῦτα ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδηγούμενοι παρ' αὐτοῦ προσεληλύθασι τῷ Χριστῷ καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ἁπλανεῖ πίστει γεγόνασι κάτοχοι, χειραγωγίας οὐκέτι τοιαύτης ἐδέοντο. Ἔνθεν τοι καὶ κατ' ὄναρ χρηματισθέντες δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.

A tionem, de sublimi descensum, aliaque talia. Verum hæc nolim tibi nimium negotii facessere. Non enim hæc stella de illorum siderum numero fuit, quæ initio rerum Deus in firmamento collocavit, sed potestas quædam inaspectabilis, in hujusmodi speciem transformata, quemadmodum Joannes Chrysostomus ait. Oportebat enim in nativitate admirabili et inusitata etiam stellam novam ac inusitatam oriri, quæ index esset ac 210 prænuntia, sicuti divinus ille Cyrillus loquitur. Nam absque illo foret, non tantum lucis et splendoris habuisset, non medio die radios solares superasset, non Magis persuasisset ut e patria profecti tantum itineris susciperent, non eos modo tam admirabili perduxisset Hierosolymam, non ex alto B se demittens supra natum infantem constitisset, non deinceps conspici desiisset. Posteaquam enim ab ea ducti ad Christum accesserant et vera illum fide amplexi fuerant, non jam amplius ejusmodi manuductionis egebant. Ideoque oraculo per quietem admoniti alia via suam in patriam sunt reversi.

Πρὸς τούτοις δὲ, ἀγαπητὲ, τὴν τοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἀρχιεπισκόπου ἐξήγησιν ἐπὶ μέσου παράγεις, κἀντεῦθεν διισχυρίζῃ μὴ ἐν αὐτῷ τῷ σπηλαίῳ, ἀλλ' ἐν οἰκίᾳ γενέσθαι τινὶ τὴν παρὰ τῶν Μάγων προσκύνησιν. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐκ τῶν τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, ὡς ἔοικεν, ὁρμώμενος, τῶν οὕτω περὶ τῶν Μάγων λεγόντων· « Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς C αὐτοῦ, » καὶ τάδε φησὶν, ὅτι μετὰ τὸ γεννηθῆναι τὸν Κύριον καὶ ἐν τῇ φάτνῃ ἀνακλιθῆναι εἰκὸς ἦν εὑρεθῆναι καὶ οἰκίαν τινὰ, ἐν ᾗ παρὰ τῶν Μάγων τὴν προσκύνησιν δέξασθαι. Καὶ ὁ μὲν διαληφθεὶς ἀνὴρ ἔοικε προφανῶς λέγειν μὴ ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἐν ᾧ καὶ ἡ φάτνη, τοὺς Μάγους ἰδεῖν τὸν Χριστόν· ὁ δὲ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς τά τε τῆς οἰκίας συμβιβάζων καὶ τὰ τῆς φάτνης αὐτῆς οὕτω φησὶν, ὅτι τεκοῦσα μὲν εὐθέως κατέκλινεν· ἐκεῖ πολλῶν καὶ γὰρ συνιόντων διὰ τὴν ἀπογραφὴν οὐκ ἦν οἰκίαν εὑρεῖν. Παράγει δὲ καὶ τὸν θειότατον Λουκᾶν ἐπισημαίνοντα τοῦτο καὶ λέγοντα ὅτι διὰ τὸ μὴ εἶναι τόπον ἐν τῷ καταλύματι, ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ, μετὰ δὲ τοῦτο ἀνεῖλετο καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶχεν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἕκτῃ D ὁμιλίᾳ περὶ τῶν Μάγων οὕτω φησί· « Τί δὲ ὅλως καὶ βασιλείας σύμβολον εἶδον, καλύβην καὶ φάτνην καὶ παιδίον ἐν σπαργάνοις καὶ μητέρα πτωχὴν ἰδόντες; » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Πῶς δὲ καὶ ὁ ἀστὴρ, εἰπέ μοι, τόπον οὕτω στενὸν φάτνης καὶ καλύβην ἐδείκνυεν, εἰ μὴ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο ἀφεὶς κάτω κατέβη καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἔστη τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου; » Καὶ μετὰ ταῦτα· « Ἐπεὶ οὖν ἦγαγε καὶ ἐχειραγώγησε, καὶ πρὸς τὴν φάτνην ἔστησεν, οὐκέτι δι' ἀστέρος, ἀλλὰ δι' ἀγγέλου λοιπὸν αὐτοῖς διαλέγεται. » Καὶ ἐν τῇ ὀγδόῃ δὲ ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν οὕτω φησὶ περὶ τῶν Μάγων· « Ἀλλὰ τί τὸ πεῖσαν αὐτοὺς προσ-

Fortassis autem, dilecte fili, Bulgariæ pontificis enarrationem in medium prolatam nobis oppones, et ex ea probabis non in spelunca, sed domo quadam Christum a Magis adoratum esse. Nimirum divinus ille vir, occasione de verbis Evangelii per Matthæum conscripti sumpta, quæ de Magis ita loquuntur: « Ingressi domum ibidem cum matre Maria puerum viderunt [36], » scribit consentaneum esse, post id temporis quo editus in lucem Dominus in præsepi reclinatus fuerit, inventam fuisse domum quamdam in qua Magi eum venerarentur. Adeoque palam Theophylactus indicare videtur Magos Christum in antro illo non conspexisse, quo præsepe continebatur. Verum Chrysostomus inter se tam ea quæ de domo dicuntur quam quæ de præsepi concilians, Ubi primum, inquit, mater eum peperisset, in præsepi reclinavit. Quippe quod magnæ hominum copiæ census causa confluxissent, domum invenire non potuerant. Ejus rei testem citat Lucam, qui verbis hisce idem innuerit: « Quia in diversorio locus non esset, in præsepi eum reclinavit [37]. » Atque inde post eum sublatum in genua collocavit. Idem in earum orationum sexta quibus Evangelium Matthæi explanavit, in hunc modum de Magis loquitur: « Cum tugurium et præsepe et fasciis involutum puerum et matrem pauperem cernerent, quodnam, obsecro, regni signum videbant? » Et paulo post. « Quonam, inquit, pacto (dic mihi) stella tam artum præsepis et tugurii locum indicabat, si non relicto sublimi se demisit et supra caput ipsius pueri constitit? » Rursum post hæc: « Ubi jam adduxisset eos ac juxta præsepe stitisset, non amplius per stellam, sed per angelum eos deinceps alloquitur. » Itidem in oratione octava de Magis ad verbum hæc tra-

[36] Matth. II, 11. [37] Luc. II, 7.

Digitized by Google

dit : « Quid tandem eis persuasit ut puerum summissime venerarentur? Nec enim Virgo speciem quamdam illustrem præ se ferebat, nec domus erat splendida. » Et paulo post : « Nihil istic magnum et insigne conspiciebatur, ex iis quidem rebus quæ sensu percipiebantur, sed tantum præsepe ac tugurium **211** materque paupercula, ut nimirum hinc nudam Magorum philosophiam agnoscas. » De quibus omnibus animadvertas licet, Chrysostomum id loci quo præsepe continebatur, et domum et tugurium et speluncam appellasse. Quamobrem hinc inde mens tua non obvagetur, sed oratori huic aureo fidem habeat, qui tuba sancti Spiritus fuit, ex auro solido ducta.

Postquam hoc quo diximus modo Christus natus fuisset, octavo deinceps die circumciditur, et post 40 dies in templum deportatur. Sic enim perscriptum legimus : « Completis purificationis diebus, ex lege Mosis, puerum Hierosolymam tulerunt [38]. » Lex autem illa hujusmodi est : « Si mulier e viro concepto semine marem pepererit, polluta esto 40 dies; sin feminam ediderit, dies 80 [39]. » Quamobrem, quæso, ita sunt hæc instituta? Et cur tempus hoc pollutioni præscriptum matri femellæ duplicatur? Theodoretus hac de re in hunc modum disserit, nimirum pollutionis hoc tempus requietis causa præscriptum esse mulieribus, uti quæ magnopere graventur dum uterum gerunt. Quippe metu inquinationis lex maritos retrahit, neve suas uxores id temporis adeant suadet. Et quia feminea soboles matrem molestia majori afficit (aiunt enim hanc citius in utero se movere quam marem), idcirco femellas parientibus duplum pollutionis templum est præscriptum, ut hac ratione duplo quoque longiorem requietem haberent. Hæc Theodoriti est sententia. Divinus autem vir ille Cyrillus ait marem intra dies 40 formam suam consequi, femellam vero dies 80 ad humanæ formæ expressionem requirere. Et quia mascula soboles purificationis causa die quadragesimo, femina vero octogesimo ad templum deferebatur, apparet omnino per hæc significari quod hujusmodi formatio purgatione, quæ divinitus fiat, indigeat. Sic divini Patres hac de re disseruerunt. Cæterum liber ille qui parva Genesis dicitur, haud scio cujus auctoris, Adamum quidem ait post 40 dies paradisum esse ingressum, Evam vero post 80; eaque de causa post totidem dies tam mares quam femellas in templo sisti. Verum tu mihi librum hunc missum facito. Nam vera Mosis historia monstrat Deum die sexto Adamum finxisse, ac mox in paradisum collocasse. Consimiliter Evam die sexto de Adami costa, quam sumpserat, formatam sexto item die in paradisum collocat. Et quidem post sextum hunc diem nihil amplius condidit.

A κυνῆσαι; οὔτε γὰρ ἡ παρθένος ἐπίσημος ἦν, οὔτε ἡ οἰκία περιφανής. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Οὐδέν τι τῶν αἰσθητῶν μέγα ἐκεῖ, ἀλλὰ φάτνη καὶ καλύβη καὶ μήτηρ πτωχή, ἵνα γυμνὴν τῶν Μάγων ἴδῃς τὴν φιλοσοφίαν. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν ὅτι καὶ οἰκίαν καὶ καλύβην τὸ σπήλαιον ὁ Χρυσορρήμων ἐκάλεσεν, ἔνθα καὶ ἡ φάτνη. Μὴ οὖν ἔνθεν κἀκεῖθεν περιπλανάσθω σου ἡ διάνοια, τῷ Χρυσορρήμονι δὲ πρόσεχε μᾶλλον, ὅτι καὶ σάλπιξ οὗτος χρυσήλατος τοῦ παναγίου κεχρημάτικε Πνεύματος.

Γεννᾶται οὖν, ὡς εἴρηται, ὁ Χριστὸς, κἀντεῦθεν ὀκταήμερος περιτέμνεται, ἐν τῷ ναῷ προσάγεται μεθ' ἡμέρας μ'. « Καὶ ἐπλήσθησαν » γάρ φησιν, B « αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ κατὰ τὸν νόμον Μωσέως, καὶ ἀνήγαγον τὸ παιδίον εἰς Ἱεροσόλυμα, » κατὰ τὸν οὕτω λέγοντα νόμον· « Ἐὰν σπερματισθῇ γυνὴ ἀπὸ ἀνδρὸς καὶ τέκῃ παιδίον ἄρρεν, ἀκάθαρτος αὕτη μενέτω ἡμέρας μ', ἐὰν δὲ θῆλυ τέκῃ παιδίον, ἡμέρας π'. » Διὰ τί δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν ταῦτα; ὁ ἐμπρόθεσμος οὗτος τῆς ἀκαθαρσίας καιρὸς διπλασίων ἐδόθη τῇ μητρὶ τοῦ θήλεος; Ὁ μὲν οὖν Θεοδώρητος οὕτως εὕρηται περὶ τούτων διεξιὼν, ὅτι τὰ τῆς τοιαύτης ἀκαθαρσίας ἀναπαύσεως χάριν ἐνομοθετήθη ταῖς γυναιξὶ, βαρυνομέναις δῆθεν τῷ τῆς ἐγκυμονίας καιρῷ· διὰ γὰρ τοῦ φόβου τῆς ἀκαθαρσίας ἀναχαιτίζει τοὺς ὁμοζύγους ὁ νόμος, καὶ πείθει τηνικαῦτα ταῖς γαμεταῖς αὐτῶν μὴ προσέρχεσθαι. Καὶ ἐπειδὴ τὸ θῆλυ μείζονι καθυποβάλλει ἀχθηδόνι τὴν C αὐτὸ φέρουσαν (λέγεται γὰρ ὅτι τάχιον ἐν τῇ γαστρὶ σκαίρει τὸ τοιοῦτον ἢ τὸ ἄρρεν), τούτου χάριν ὁ τῆς ἀκαθαρσίας καιρὸς διπλασίων ἐδόθη ταῖς τικτούσαις τὰ θήλεα, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὰς διπλασίω κεκτῆσθαι καὶ τὴν ἀνάπαυσιν. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Θεοδωρήτου τοιαῦτα· ὁ δὲ θειότατος Κύριλλος ἐν ἡμέραις μὲν εἰδοποιεῖσθαι τὸ ἄρρεν φησὶ μ', τὸ θῆλυ δ' αὖ ἡμερῶν π' δέεσθαι πρός γε τὴν εἰς εἶδος τὸ ἀνθρώπινον πάροδον. Καὶ ἐπειδὴ τὸ μὲν ἄρρεν καθαρισμοῦ χάριν ἐν ἡμέρᾳ τῇ τεσσαρακοστῇ, τὸ δὲ θῆλυ τῇ ὀγδοηκοστῇ προσεφέρετο τῷ ναῷ, φαίνεται πάντως ὅτι καθάρσεως ἡ τοιαύτη πλάσις δέεται παρὰ Θεοῦ. Καὶ οὕτω μὲν οἱ θεῖοι περὶ τούτου Πατέρες· ἡ δὲ λεγομένη Λεπτὴ Γένεσις (53), οὐκ οἶδ' ὅθεν συγγραφεῖσα καὶ ὅπως, φησὶν ὅτι μεθ' ἡμέρας π' εἰσῆλθεν D ὁ Ἀδὰμ εἰς τὸν παράδεισον, ἡ δὲ Εὔα μεθ' ἡμέρας π', καὶ τούτου χάριν ἐν ἡμέραις τοσαύταις προσάγονται τῷ ναῷ τό τε ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, ἀναλόγως τάχα τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ Εὔᾳ. Ἀλλ' ἄφες αὐτήν· ἡ γὰρ τοῦ Μωσέως ἀληθὴς ἱστορία δείκνυσιν ὅτι τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ τὸν Ἀδὰμ ἔπλασεν ὁ Θεὸς, καὶ ἔθετο αὐτὸν εὐθέως ἐν τῷ παραδείσῳ· καὶ τὴν Εὔαν ὡσαύτως ἐν αὐτῷ πλάττει τῷ παραδείσῳ ἐν τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ, μίαν τῶν πλευρῶν λαβὼν τοῦ Ἀδάμ· μετὰ γὰρ τὴν ἕκτην ἐποίησεν οὐδέν.

[38] Luc. II, 22. [39] Levit. XII, 6.

(53) Quis sit auctor Λεπτῆς Γενέσεως, *Parvæ Geneseos*, quam citant præter Glycam, Cedrenus et Zonaras, ignoratur, quove sæculo e tenebris emerserit; nam antiquioribus fuit prorsus incognita. Qua vero ratione Christus Dominus Mosaicæ fuerit legi subjectus, disputant theologi, sacrarumque Litterarum interpretes.

Digitized by Google

Ἀνήγαγον οὖν εἰς Ἱεροσόλυμα τὸν Ἰησοῦν, ὡς προείρηται, τῷ Μωσαϊκῷ νόμῳ καὶ αὐτὸν ὑποκείμενον (54). Μετὰ μέντοι τὸ ἀναχθῆναι τὸν Ἰησοῦν εἰς Ἱεροσόλυμα, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, φεύγει πρὸς Αἴγυπτον. Ἐκεῖθεν εἰς Ναζαρὲθ ἔρχεται, κἀκεῖ τὴν σωματικὴν αὔξησιν δέχεται. Ὡσεὶ ἐτῶν λ' γίνεται, καθά φησιν ὁ θεηγόρος Λουκᾶς, πρὸς Ἰορδάνην πορεύεται, παρὰ Ἰωάννου τὸ βάπτισμα δέχεται. Τότε δή, τότε καὶ τοῖς ἀγνοοῦσι γνώριμος γίνεται· εἰ μὴ γὰρ ἄγνωστος παντάπασιν ἦν, οὐκ ἂν ὁ Πρόδρομος τοῖς ἀπεσταλμένοις πρὸς αὐτὸν Ἱερεῦσι καὶ Λευίταις ἔλεγεν· « Ἰδοὺ μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. » Ὁ Πατὴρ ἄνωθεν διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος αὐτὸν ὑποδείκνυσι. Καὶ πρόσσχες τῷ βαπτιστῇ λέγοντι· « Ἐγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα κατερχόμενον, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. » Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς ἐν Ἰορδάνῃ ἐπιφανείας αὐτοῦ κατάδηλος οὐκ ἦν οὐδενί· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Πρόδρομος ἔλεγεν· « Ἐγὼ διὰ τοῦτο ἦλθον βαπτίζων ἐν ὕδασιν, ἵνα φανερωθῇ τῷ Ἰσραήλ· » καὶ αὖθις· « Κἀγὼ ἑώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀγαπητὲ, διὰ τοῦτο κατῆλθεν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα μή τις νομίσῃ ὅτι χάριν τοῦ Βαπτιστοῦ κατηνέχθη ἄνωθεν ἡ πατρικὴ καὶ θεία φωνὴ, εἴγε καὶ μᾶλλον ἐκεῖνος μείζων ἐδόκει τοῦ βαπτιζομένου· καὶ ἀρχιερέως γὰρ ἦν υἱὸς καὶ ἐκ στείρας γεγέννηται, καὶ μᾶλλον ὅτι τὸν Ἰησοῦν αὐτὸς ἐβάπτιζεν ὡς ἕνα τῶν πολλῶν ἐκεῖσε παραγενόμενον. Οὐδέπω καὶ γὰρ δῆλα γενέσθαι τὰ κατ' αὐτὸν ἔφθασεν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον δωδεκάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ φησίν.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι παντάπασιν ἄγνωστος ἦν, τὰς εὑρισκομένας ὁπουδήποτε λοιπὸν ἱστορίας, περί τε τοῦ ὕδατος δηλαδὴ τοῦ ἐλέγμου καὶ περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτῆς, ἣν λέγουσι παρὰ τῶν Ἰουδαίων δέξασθαι τὸν Χριστὸν, ὡς σῦδεν ἡγοῦ καὶ ἀπόῤῥιπτε. Εἰ γὰρ τοιοῦτόν τι γενέσθαι προέφθασεν, οὐκ ἂν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἔλεγε· « Ταύτην ἐποίησε τὴν ἀρχὴν τῶν σημείων ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπίστευσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς αὐτόν. » Εἰ γὰρ καὶ περὶ τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς κατὰ σάρκα ἡλικίας αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐνεφάνισε δῆθεν ἑαυτὸν, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν

Igitur, ut diximus, Hierosolymam Jesus defertur tanquam et ipse Mosaicæ legi subjectus. **212** Post id temporis vero, quemadmodum Chrysostomus censet, in Ægyptum fugit, ac inde Nazaretam revertitur, ubi corporis incrementum accipit. Annos autem, ceu Lucas indicat [40], triginta jam natus ad Jordanem se confert, et a Joanne baptizatur. Atque hoc tempore cunctis innotescit, incognitus antea. Nam nisi plane fuisset incognitus, non vates ille sacerdotibus ac Levitis ablegatis ad se dixisset: « En medius inter vos versatur, quem vos ignoratis [41]. » Deinde Pater eum cœlitus per Spiritum sanctum commonstrat. Atque hic mihi vide quid ipse Baptista dicat: « Equidem, ait, non noram ipsum; verum qui me ad baptizandum ablegavit, is mihi dixit: In quem Spiritum sanctum descendere videris, ille mihi charissimus est Filius [42]. » De quibus sane verbis admodum perspicuum est ante ipsius ad Jordanem adventum nemini Christum fuisse notum. Quippe si notus fuisset, Præcursor ille non dixisset se venisse propterea baptizatum aqua, ut Israelicis Christus innotesceret. Idem rursus ait: « Vidi ego, veritatique testimonium perhibui, eum Dei Filium esse [43,44]. » Spiritus etiam sanctus, dilecte fili, propterea descendit in Jesum, ne quis existimaret Baptistæ causa paternam divinamque vocem illam cœlitus auditam esse, quanquam is baptizato longe major esse videretur. Nam et patre pontifice natus fuerat, et matrem habuerat antea sterilem; denique maximum illud erat, quod Jesum ipse baptizaret, qui tanquam unus ex multis eo vēnerat. Etenim necdum ipsius conditio et status mortalibus nota erant, quemadmodum Joannes ille Chrysostomus ait in orationum illarum quibus Matthæi declaravit Evangelium duodecima.

Quæ cum ita sint, cumque prorsus ante baptismum ignotus fuerit, historias illas, ubicunque tandem eas repereris, nimirum de aqua explorationis deque pontificatu, quem a Judæis Christo delatum esse perhibent, flocci plane facito proque rejectitiis ducito. Nam si quid ejusmodi ante contigisset, Joannes evangelista non dixisset: « Hoc miraculorum initium Canæ in Galilæa Jesus præbuit, suamque majestatem declaravit, et ipsius discipuli fidem ei habuerunt [45]. » Etenim quanquam id quoque temporis, cum duodecim natus esset annos, illa de ætate loquendo, ad carnem quæ referenda est, in templum ascendit seque palam exhibuit,

[40] Luc. III, 23. [41] Joan. I, 26. [42] Ibid. 33. [43,44] Ibid. 34. [45] Joan. II, 11.

(54) Post vocabulum ὑποκείμενον, in F. quædam habentur, quæ in C, V, JM. et Leunclaviano codicibus desiderantur. Ea sunt de S. Josepho: *Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκετο τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον.* Τέθεικεν οὖν ἐνταῦθα τὸ ἕως οὗ, ἵνα μάθωμεν. ὅτι πρὸ τῶν ὠδίνων ἀνέπαφος ἦν ἡ παρθένος ἐν ἀληθείᾳ· τὸ γὰρ μετὰ ταῦτα ἡμῖν κατέλιπε συλλογίζεσθαι, ὅτι τὴν οὕτω γενομένην μητέρα καὶ καινῶν ὠδίνων καὶ ξένων λοχευμάτων καταξιωθεῖσαν· οὐκ ἂν οὐδὲ μετὰ ταῦτα δίκαιος ὢν ἐκεῖνος ὑπέμεινε γνῶναι λοιπόν· καὶ οὕτω μὲν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Ἀθανάσιος, ἐπὶ τῷδε τῷ εὐαγγελικῷ καὶ θείῳ ῥητῷ. Οἱ δὲ τοῦ καταράτου Μανέντος κληρονόμοι Παυλικιανοὶ μηδέν τοι τοῦτο ἐννοῆσαι δυνηθέντες, καὶ τοῦτο παρήχθησαν, ὡς προείρηται, εἰπεῖν ἐπὶ τῇ ἀσπίλῳ καὶ παναμώμῳ τοῦ Κυρίου μητρὶ, ὅτι μετὰ τὸν σωτήριον τόκον ἑτέρους υἱοὺς ἔσχεν ἐκ τοῦ Ἰωσήφ. Μετὰ μέντοι, et quæ sequuntur.

Digitized by Google

non tamen divinitatem suam istic hoc ipso patefecit, quando nullum Hierosolymis prodigium id temporis edidit, sed tantum insidentem labris suis gratiam commonstravit. Et ab eo tempore rursum in umbra quasi quadam delituit, quemadmodum orator ille aureus in enarratione scripti per Joannem Evangelii loquitur.

213 Secundum hæc, vi delicet post baptismum ac editum Canæ miraculum, 12 quidem numero discipulos eligit, at homines prorsus inopes et indoctos, nimirum piscatores, litterarum doctrinæque rudes et plebeiæ conditionis atque status. Quibusnam, obsecro de causis istud? Ut quidquid ipsi præclare dicerent atque facerent, id omne Dei potestati sapientiæque tribueretur. Atque hoc illud ipsum est quod Dominus ad Paulum pronuntiavit : « Satis esto tibi grata mea : quippe mea vis et potestas in imbecillitate perficitur[66]. » Non dubium est autem quin verum sit Christi discipulos pauperes ac rudes fuisse. Nihilo tamen minus Epiphanius quidam presbyter in oratione sua, quam de impollutæ Domini Matris nativitate dixit, Joannem Zebedæi filium inquit post patris obitum possessiones universas quas Zebedæ habuerit vendidisse, cumque se contulisset Hierosolymam, sanctam eum Sionem emisse. Qua de causa factum sit ut quoniam Joannis emptioni Caiaphas adfuisset, deinceps pontifici notus perhibeatur. Quippe dimidium bonorum suorum pontifici dederat, reliquum dimidium in adornandum pascha impenderat, hoc est in cœnam illam Christi mysticam. Ideoque Christum, cum discipulis diceret : « Ad certum illum hominem divertite, » Joannem Theologum intelexisse tradit, apud quem deinde cœnam illam mysticam sumpserint atque permanserint. At vero Joannes Chrysostomus asserit tanta Zebedæum et filios ipsius inopia laborasse, ut etiam aliquando naviculæ assidentes vetera fractaque retia consuerint. Et quanam, obsecro, fronte audet Epiphanius dicere cœnam illam mysticam in Joannis domo præparatam fuisse, atque ipsum Joannem esse ad quem discipulos Dominus ablegaverit? Nam si Joannes cum Petro præparandi Paschatis causa certum quemdam ad hominem missus fuit, quemadmodum evangelica historia narrat, manifesto paret Epiphanium hunc seniorem Evangelium non

A θεότητα κατάδηλον ἐντεῦθεν ἐποίησεν, ὅτι μηδὲ σημεῖον ἐκεῖσε τηνικαῦτα εἰργάσατο, μόνην δὲ τὴν ἐπικαθημένην τοῖς αὐτοῦ χείλεσι χάριν ὑπέδειξε καὶ ἔκτοτε πάλιν ἑαυτῷ συνεσκίασεν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν ἐν τῇ κατὰ Ἰωάννην ἑρμηνείᾳ φησίν.

Μετὰ δὲ ταῦτα, ἤγουν μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὸ ἐν Κανᾷ σημεῖον, ἐκλέγεται μαθητὰς, δυοκαίδεκα τὸν ἀριθμὸν, ἀπόρους δὲ πάντας καὶ ἰδιώτας, ἁλιεῖς, ἀγραμμάτους καὶ τῆς μερίδος ὄντας τῶν ἀφανῶν. Διὰ τί δὲ ταῦτα καὶ τίνος ἕνεκεν; Ἵνα τὸ δι' αὐτῶν κατορθούμενον τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει καὶ σοφίᾳ λογίζηται. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἔλεγε πρὸς Παῦλον ὁ Κύριος· « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς B μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Καὶ ὁ μὲν ἀληθὴς λόγος πτωχείαν καὶ ἰδιωτείαν λέγει προσεῖναι τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ (55)· Ἐπιφάνιος δέ τις πρεσβύτερος ἐν λόγῳ αὐτοῦ, ὃν ἐπὶ τῷ γενεθλίῳ δῆθεν τῆς παναμώμου Μητρὸς τοῦ Κυρίου ἐξέδωκε, καὶ τάδε φησὶν, ὅτι ὁ υἱὸς Ζεβεδαίου Ἰωάννης μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐπώλησε πᾶσαν τὴν αὐτοῦ κτῆσιν τὴν ἐν Ζεβεδῇ καὶ ἐλθὼν εἰς Ἱερουσαλὴμ ἠγόρασε τὴν ἁγίαν Σιών· ὅθεν ὡς τοῦ Καϊάφα καταμένοντος ἐν τῇ ἀγορασίᾳ Ἰωάννου, κατὰ τοῦτο λέγεται οὗτος εἶναι γνώριμος τῷ ἀρχιερεῖ· καὶ τὰ μὲν ἡμίση ἔδωκε τῷ ἀρχιερεῖ, εἰς δὲ τὰ λοιπὰ ἡμίση ἡτοίμασε τὸ πάσχα, ἤγουν τὸ μυστικὸν δεῖπνον τοῦ Χριστοῦ. Ἡνίκα καὶ γὰρ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Χριστός· « Ὑπάγετε πρὸς τὸν δεῖνα, » Ἰωάννην ἐδήλου τὸν Θεολόγον. Ἐκεῖ λοιπὸν C ἐτέλεσαν τὸ μυστικὸν δεῖπνον, καὶ ἐκεῖ ἔμειναν· καὶ ὡς οὐκ ἦμην ἐκεῖ, μηδὲ πιστεύσῃς μοι. Ὁ γὰρ χρυσορρήμων Ἰωάννης τοσαύτην ἔλεγε πτωχείαν ἔχειν τὸν τε Ζεβεδαῖον καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὥστε καθῆσθαι παρὰ τῷ πλοίῳ καὶ δίκτυα ῥάπτειν διερρωγότα καὶ παλαιά. Πῶς δὲ καὶ παρὰ τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἰωάννου τὸ μυστικὸν δεῖπνον ὁ διαληφθεὶς ἀνὴρ ἑτοιμασθῆναι λέγει, τὸν δεῖνά τε αὐτὸν εἶναι πρὸς ὃν οἱ μαθηταὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐστάλησαν; Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης σύναμα τῷ Πέτρῳ ἀπεστάλη πρὸς τὸν δεῖνα τῆς τοῦ πάσχα χάριν ἑτοιμασίας κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, φαίνεται προφανῶς ὅτι ὁ πρεσβύτερος οὗτος Εὐαγγέλιον οὐκ ἀνέγνω ποτέ. D Εἰ γὰρ ἀναγνῶναι ἔφθασεν, ἔγνω ἂν ὅτι ὁ Ἰωάννης ἀπεστάλη πρὸς τὸν δεῖνα, οὐ μὴν αὐτὸς ὁ Ἰωάννης

[66] II Cor. XII, 9.

(55) Post μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, in F. sequuntur, quæ absunt ab editione Meursiana, Leunclavii versione, et codicibus V. et C : Ὁ μέντοι καλοσκέπαστος ὁ Μεταφραστὴς ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ συγγραφέντι μαρτυρίῳ τῶν ἁγίων ἀποστόλων Βαρτολομαίου καὶ Βαρνάβα φησὶ ταῦτα· Ἄρτι δὲ τὸν παράλυτον ὁ Σωτὴρ ἰασάμενος κατὰ τὴν προβατικὴν εἶχε θεατὴν τοῦ θαύματος τὸν Βαρνάβαν· διὸ καὶ πρὸς τὰ βάθη τῆς καρδίας ἀποβλεψάμενος, καὶ λόγου μετέδωκε, καὶ παῤῥησίας τῆς πρὸς αὐτὸν, ὁ τοίνυν Βαρνάβας τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς μητρὸς Ἰωάννου, ὃς Μάρκος ἐπελέγετο, καταλαβὼν (θείαν δὲ τούτου ταύτην εἶχεν ὁ λόγος) φησὶ πρὸς αὐτήν· « Ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, ὃν ἐπεθύμουν ἰδεῖν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἰδοὺ παραγέγονε. » Καὶ ἅμα καταλιποῦσα πάντα κατέλαβε τὸν ναὸν, καὶ τῷ Χριστῷ προσπεσοῦσα πρὸς τὸν οἶκον αὐτῆς εἰσελθεῖν αὐτὸν παρεκάλει, καὶ δὴ καὶ ἀφίκετο. Καὶ ἔστιν οὗτος ἐν ᾧ τὸ Πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν ἐπετέλεσε. Λόγος δὲ ἄνωθεν εἰς ἡμᾶς καταβέβηκεν, ὡς κεράμιον βαστάζων τοῦ ὕδατος, ᾧ κατακολουθεῖν ὁ Χριστὸς τοὺς μαθητὰς ἐπέτρεψε, Μάρκος ἦν ὁ σοφὸς, ὁ τῆς Μαρίας ταύτης υἱός· ἐν δὴ τῷ τοιούτῳ οἴκῳ καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψιν ἀνῆλθον ὑποστρέψαντες οἱ ἀπόστολοι μετὰ τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν, ἐν οἷς ἦν καὶ Βαρνάβας, καὶ Μάρκος. Ἐπιφάνιος δέ τις, et reliqua.

Digitized by Google

ἦν ὁ δεῖνα ἐκεῖνος πρὸς ὃν ἀπεστάλησαν οἱ μαθη- A legisse; quod sane si prius legisset, Joannem ad
ταὶ παρὰ τοῦ Κυρίου. alterum illum certum hominem ablegatum animadvertisset, nec illum fuisse ad quem a Domino mittebantur.

Περὶ δὲ τοῦ Παύλου τί χρὴ καὶ λέγειν, εἴ γε καὶ τοῦτον εἶναι νομίζεις ἕνα τῶν δώδεκα κατὰ τὴν πλειόνων ὑπόληψιν; Ἄφες τοὺς τῶν πολλῶν λόγους, καὶ τοῖς ἱεροῖς πρόσεχε γράμμασι. Δώδεκα μὲν οὖν ἐξελέξατο μαθητὰς ὁ Χριστὸς, οἷς οὐκ ἔστι συνηριθμημένος ὁ Παῦλος. Πῶς καὶ γὰρ, εἴγε μετὰ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος κάθοδον προσελήλυθε τῷ Χριστῷ; Δώδεκα μὲν οὖν οἱ μαθηταὶ, ἐφ' ὧν ὁ Ἰούδας τῇ τῆς φιλαργυρίας νόσῳ κάτοχος γεγονὼς τοῦ τῶν μαθητῶν ἐκπίπτει χοροῦ. Εἰσάγεται δὲ ἀντ' αὐτοῦ μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν ὁ Ματθίας, ὡς ἡ βίβλος διαγορεύει τῶν Πράξεων. Οὐκοῦν οἱ τὸν Παῦλον ἕνα λέγουσιν εἶναι τῶν δώδεκα, ἢ τὸν ἐκπεσόντα τοῦ χοροῦ δειξάτωσαν ἡμῖν (εἰ μὴ γὰρ ἐξέπεσέ τις, οὐκ ἂν ὁ Παῦλος εἰσῆλθεν), ἢ τὸν Παῦλον ἕνα εἶναι τῶν δώδεκα μὴ λεγέτωσαν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ιβ' συνηριθμημένος ἐστὶν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπάνω στήσεται Παύλου, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς. Εἰ γὰρ ἕκαστος κατὰ τὸν ἴδιον κόπον καὶ τὸν μισθὸν λήψεται, Παύλου δὲ πλεῖον οὐδεὶς ἐκοπίασε, τί χρὴ καὶ λέγειν; Εὔδηλον γὰρ ἐντεῦθεν ὡς οὐκ ἔστιν αὐτοῦ μείζων οὐδείς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Cæterum de Paulo nihil dicendum aliud quam quod in numero discipulorum illorum duodecim non fuerit, quod tamen vulgus hominum existimat. Tu illis opinionibus omissis, quæ sacris in Litteris tradita sunt retineto. Duodecim videlicet discipulos Christus selegit, quorum in numero Paulus nequaquam exstitit. Nam qui referri possit inter eos, cum a sancti Spiritus in apostolos descensu primum Christo accesserit? Ex duodecim vero discipulis cum Judas unus avaritiæ morbo correptus hoc ordine ac cœtu excidisset, post B Domini ascensionem in cœlum **214** Matthias in ejus locum suffectus est, sicut Actorum liber commemorat [47]. Itaque si qui Paulum in numerum illorum duodecim referre volunt, vel quis eo cœtu exciderit demonstrent, in cujus ipse locum successerit (quippe ne quis exciderit, Paulus inter eos relatus fuisse dici non potest), vel Paulum facere de duodecim unum desinant. Utut autem cœtu illorum duodecim comprehensus non fuerit, nemo tamen alium quemquam apostolum supra Paulum collocabit, ut Joannes ille Chrysostomus ait. Quippe si pro laboris sui ratione merces etiam unicuique tribuetur, et si nullus illorum plus Paulo laboravit, quid, obsecro, discendum? Perspicuum hinc profecto est neminem eo majorem esse. De his hactenus.

Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τὸ C βαπτισθῆναι καὶ τοῦ θαυματουργεῖν, ὡς προείρηται, καὶ τοῦ διδάσκειν ἀπάρχεται, ἐφ' ᾧ καὶ λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐφέλκεται. Ταύτῃ τοι καὶ φθονοῦσιν αὐτῷ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς· ὅθεν ὕβρεσι πλύνουσι καὶ μώμους αὐτῷ προσεπιτρίβουσι, Σαμαρείτην ἀποκαλοῦντες καὶ δαιμονῶντα φάγον τε καὶ οἰνοπότην αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ λίθοις βάλλουσι, καὶ μᾶλλον ἡνίκα τετραήμερον ἤγειρε τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν. Οὐκέτι λοιπὸν παῤῥησίᾳ περιεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου εἰς Ἐφραὶμ λεγομένην πόλιν, κἀκεῖ διέτριβε μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὡς Ἰωάννης φησί. Μεθ' ἡμέρας δέ τινας ἐκεῖθεν ἔρχεται, καὶ μετὰ βαΐων προσυπαντῶσιν αὐτῷ τοῦ κατὰ τὸν Λάζαρον ἕνεκα θαύματος. Ἐν δέ γε τῇ μεγάλῃ D τετράδι παρὰ Σίμωνι ἑστιᾶται τῷ πατρὶ τοῦ Λαζάρου (56), ὃν αὐτὸς τῆς λέπρας ἰάσατο. Τότε δὴ τότε ἡ γυνὴ πόρνη τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ μύρον ἐπιχέει πολύτιμον. Ὅρα δὲ νουνεχῶς ὅτι αἱ γυναῖκες αἱ τὸ μύρον ἀλείψασαι τὸν Κύριον τρεῖς αἱ πᾶσαί εἰσιν. Ἄλλη μὲν γάρ ἐστιν ἡ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ· τιμία δὲ αὕτη, καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου. Ἄλλη δὲ ἡ παρὰ τῆς οἰκίας Σίμωνος τοῦ λεπροῦ· πόρνη δὲ αὕτη προσελθοῦσα τῷ Χριστῷ, καθὼς ὁ Ματθαῖος ἱστο-

Dominus autem noster Jesus Christus posteaquam baptizatus esset, tum miracula quædam edere, ceu prius indicabamus, cœpit, tum docendi fecit initium. Quo factum ut populum ad se non exiguum pertraheret, quam rem pontificum et scribarum invidia secuta est. Hinc injuriarum aspersiones et reprehensionum usurpationes, quibus eum exagitabant, Samaritanum appellantes et genio malo obnoxium et comedonem et temulentum. Quin etiam lapidibus ipsum petebant, ac tum præsertim cum Lazarum toto triduo mortuum in vitam revocasset. Quare non jam amplius audacter inter Judæos versabatur, sed in vicinam solitudini regionem, ubi oppidum erat quam Ephraemam dicebant, secedebat, ibique cum discipulis suis aliquandiu, ceu Joannes memoriæ prodidit [48], degebat. Post aliquot dies revertenti palmarum cum ramis occurrunt, ejus miraculi causa quod in resuscitando Lazaro ediderat. Inde magna illa quarta feria apud Simonem Lazari patrem, cujus lepram sanaverat, convivio excipitur; quo in convivio mulier quædam, quæ corpore suo meruisset, unguento maximi pretii caput ejus perfundit. Atque hic prudenter advertito quod mulieres quæ Christum unguento perfuderint omnino

[47] Act. I, 26. [48] Joan. XI, 54.

(56) Simonem Leprosum patrem fuisse Lazari, et a lepra fuisse a Christo sanatum Glycas asserit, et in eorum concedere videtur opinionem, qui tres omnino, easque a se invicem diversas, statuunt mulieres, quæ Dominum inunxerint: sed hæc ac similia firmare aut refellere pluribus non est animus.

Digitized by Google

tres fuerint. Harum una erat illa cujus mentionem Joannes fecit, mulier certe præclara Lazarique soror. Altera vero, quæ cum antea se prostituisset, in domo Simonis leprosi ad Christum accessit, ut Matthæus narrat. Tertia vero et ipsa meretrix erat, ut Lucas indicat [49], quæ Christum in ædibus Simonis Pharisæi convenit, offensi ea de causa, secumque verba hujusmodi prolocuti : « Si vates hic foret, cognovisset quænam hæc sit, quæ ipsum attrectavit. »

ρεῖ. Καὶ ἑτέρα πόρνη πάλιν, ὡς φησιν ὁ Λουκᾶς, ἡ προσελθοῦσα παρὰ τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ Φαρισαίου, τοῦ καὶ σκανδαλισθέντος ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ καὶ οὕτως εἰπόντος· « Εἰ προφήτης ἦν, ἔγνω ἂν ὁποία τίς ἐστιν ἡ ἁψαμένη αὐτοῦ. »

Scio quoque, dilecte fili, quosdam contentiose disceptare ac asserere transformationem Domini nostri Jesu Christi magna illa quarta feria factam esse : verum ea ratio qua nituntur, mihi quidem videtur parum **215** esse probabilis. Nam si prodigium quidem istud in monte Thabore accidit, at vero Dominus Hierosolymis die magnæ illius quartæ feriæ in Simonis leprosi domo conviva erat, manifesto patet miraculum hoc transformationis non ista quarta feria, sed alio die quodam contigisse. Quippe cum mons Thabor ab Hierosolymis intervallo duum dierum absit, quo tandem pacto dicent uno eodemque die Christum et in monte Thabore pariter et Hierosolymis fuisse? Poterat ille quidem ceu Deus efficere ut eodem tempore tam hic quam illic reperiretur; verum ne id pro re quadam imaginaria duceretur, ante passionem tale quid facere noluit. Quapropter etiam, pro communi corporum natura, localiter hinc inde proficiscebatur.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῇ μεγάλῃ τετράδι γενέσθαι τινὲς ἀπομάχονται. Πλὴν ὁ λόγος αὐτῶν, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, καὶ λίαν ἐστὶν ἀναπόδεικτος. Εἰ γὰρ τὸ θαῦμα τοῦτο κατὰ τὸ Θαβώριον ὄρος ἐγένετο, ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ ὁ Κύριος κατά γε τὴν μεγάλην τετράδα παρὰ τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ ἑστιώμενος ἦν, φαίνεται προφανῶς ὡς ἐν ἄλλῃ γέγονεν ἡμέρᾳ τὸ τῆς μεταμορφώσεως θαῦμα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τετράδα πάντως αὐτήν. Εἰ γὰρ ἀναμέσον τοῦ τε Θαβὼρ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ὡσεὶ δύο ἡμερῶν ὑπάρχει τὸ διάστημα, πῶς λοιπὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ λέγουσιν ἔν τε Θαβὼρ εὑρεθῆναι καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν Χριστόν ; Ἠδύνατο μὲν οὖν ὡς Θεὸς ὧδε κἀκεῖσε κατ' αὐτὸν εὑρεθῆναι, ἀλλ' ἵνα μὴ φαντασία νομισθείη τὸ πρᾶγμα, πρὸ τοῦ πάθους τοῦτο ποιῆσαι οὐκ ἠθελεν. Ἔνθεν τοι καὶ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν σωμάτων φύσιν τὰς τοπικὰς αὐτοῦ μεταβάσεις ποιούμενος ἦν.

Secundum hæc duos ex discipulis ad certum quemdam hominem ablegat, qui pascha legale appararent, quod quidem ante passionem comedit, ipsa magnæ quintæ feriæ vespera, quemadmodum Joannes Chrysostomus inquit. Deinde accubans pane ac vino pascha suum discipulis præbuit, cum his verbis uteretur : « Sumite, comedite : hoc est corpus meum. » Item : « Bibite omnes : hic meus est sanguis [50]. » Et quidem ante discipulos ipse proprium corpus atque sanguinem participavit. Quamobrem istuc? Ne scilicet rursum discipuli perturbarentur, quemadmodum ante acciderat, cum Christum dicentem audivissent : « Nisi comederitis carnem Filii hominis, et sanguinem ejus biberitis, vitam in vobis nullam habetis [51]. » Quo quidem tempore ab eo recedentes non amplius cum ipso ambulabant, quod dicerent verbum istuc durum esse, quod audire nemo facile possit. Quamobrem ne rursum ejusmodi quiddam ipsis accideret, ut qui carnem comesturi et bibituri sanguinem essent, primus ipse carnem suam degustavit, ut qui citra omnem vacillationem et ipsos hisce rebus saturari vellet. Atque hanc cœnam Dominus ad consolandos discipulos instituit. Videbat enim illos non parum pavidis et fractis animis esse propter suam ab ipsis discessionem. Itaque, ceu dictum est, corpus et sanguinem proprium cum ipsis communicat, hæc verba subjiciens : « Hoc in mei recordationem

Μετὰ δὲ ταῦτα δύο τῶν μαθητῶν ἀποστέλλει πρὸς τὸν δεῖνα τῆς τοῦ νομικοῦ πάσχα χάριν ἑτοιμασίας· ὃ δὴ καὶ προλαβὼν ἔφαγε κατὰ τὴν τῆς μεγάλης πέμπτης ἑσπέραν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Εἶθ' οὕτως ἀναπεσὼν δι' ἄρτου καὶ οἴνου τὸ οἰκεῖον πάσχα τοῖς μαθηταῖς παρέδωκε· « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ πίετε πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου. » Πρὸ μέντοι τῶν μαθητῶν αὐτὸς τοῦ οἰκείου μετέλαβε σώματός τε καὶ αἵματος. Τίνος ἕνεκεν ; Ἵνα μὴ καὶ πάλιν οἱ μαθηταὶ θορυβηθῶσι, καθάπερ καὶ πρότερον. Ἡνίκα καὶ γὰρ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἤκουσαν, « Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς, » ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκέτι περιεπάτουν μετ' αὐτοῦ, λέγοντες· « Ὁ λόγος οὗτος σκληρός ἐστι· τίς δύναται ἀκούειν αὐτοῦ ; » Ἵνα γοῦν μὴ καὶ πάλιν τοιοῦτόν τι πάθωσιν, ἅτε σάρκα ἐσθίειν καὶ αἷμα πίνειν μέλλοντες, πρῶτος αὐτὸς τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς ἀπεγεύσατο, θέλων ἀνενδοιάστως τῶν τοιούτων ἐμφορηθῆναι καὶ αὐτούς. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἑτοιμάζει δεῖπνον ὁ Σωτὴρ εἰς παράκλησιν τῶν μαθητῶν· ἐώρα γὰρ αὐτοὺς οὐ μικρῶς ἀδημονοῦντας ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτοῦ. Μεταδίδωσι λοιπὸν αὐτοῖς, ὡς προείρηται, τοῦ οἰκείου σώματος καὶ αἵματος, « Τοῦτο ποιεῖτε, » εἰπὼν, « εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Μεταλαμβάνει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ Ἰούδας, καὶ τηνικαῦτα πρὸς Ἰουδαίους ἀπέρχεται, τὰ πεπραγμένα παρὰ τοῦ Κυρίου καταμηνύων αὐτοῖς

[49] Luc. VII, 39. [50] Matth. XXVI, 26, Marc. XIV, 22; Luc. XXII, 19; I Cor. XI, 24. [51] Joan. VI, 54.

Digitized by Google

Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγεν ὅτι καὶ λαβὼν τὸ ψωμίον ἐξῆλθεν· ἦν δὲ νύξ. Ἀπέρχεται οὖν πρὸς οὓς συνεφώνησε παραδοῦναι τὸν Κύριον.

A facite. » Inter alios et Judas participat, eoque facto se ad Judæos confert, ut quæ a Domino acta fuissent ipsis indicaret. Id enim significare volens auctor historiæ evangelicæ dixit : « Simul ac sumpsit buccam exivit, cum quidem nox esset [52].» Abit igitur ad eos quibuscum pactus fuerat se Dominum ipsis traditurum.

Καὶ ὁ μὲν Κύριος τὰ τελευταῖα τοῖς μαθηταῖς διατίθεται· εἶθ' οὕτως εἰς τόπον ἔρχεται ὃν ᾔδει καὶ ὁ προδότης, ὃς αὐτίκα καὶ λαβὼν τὴν σπεῖραν ἐκ τῶν ἀρχιερέων καὶ Φαρισαίων ὑπηρέτας ἔρχεται ἐκεῖ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων. Ἐπειρωτᾷ λοιπὸν αὐτούς· πίπτουσι χαμαί. Ἀποκόπτει τὸ ὠτίον τοῦ Μάλχου ὁ Πέτρος, εἰ καὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ἀποτεμεῖν οὐκ ἴσχυσε· τοῦτο καὶ γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον. Τότε δὴ τότε καὶ πρὸς αὐτὸν ἔφη ὁ Κύριος· « Ἢ δοκεῖ σοι ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν Πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ Γραφαὶ, ὅτι οὕτως δεῖ γενέσθαι; » Ταῦτα δὲ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, ἐκφοβῶν αὐτοὺς καὶ πείθων ἐντεῦθεν μηδέν τι τῶν γινομένων πολυπραγμονεῖν. Εἰ γὰρ ταῖς Γραφαῖς, φησὶ, τοῦτο δοκεῖ, τὸ παθεῖν ἐμὲ δηλονότι, πῶς ὑμεῖς ἐναντιοῦσθε μαχαίραις χρώμενοι; τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ, οὐ μὴ πίω αὐτό;

Interim Dominus rebus suis postremum inter discipulos ordinatis atque dispositis, in locum quemdam se recipit proditori non ignotum. Is vero cohorte militum continuo **216** secum sumpta cum pontificibus et Pharisæis ministris, eo cum lucernis et facibus advolat. Ibi Christo eos interrogante humi corruunt. Petrus Malcho auriculam abscindit, cum caput homini abscindere non posset, id quod studiose facere conabatur. Tum his cum verbis B Dominus compellat : « An non existimas posse me Patrem exorare modo ut plures mihi quam duodecim legiones angelorum suppeditet? at quonam pacto confierent quæ fieri oportere sacris proditum est Litteris [53]? » Quæ sane Dominus ad discipulos ita protulit, ut metum eis incuteret, ac persuaderet ne quid eorum quæ acciderent curiosius scrutarentur. Nam si sacris ita visum est Litteris ut patiendum mihi sit, qui fit ut vos gladiis utentes adversari velitis? poculum illud, quod Pater mihi dedit, non bibam?

Δήσαντες οὖν τὸν Ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς Ἄνναν πρῶτον, κἀκεῖσε κρίνεται. Περὶ τῆς αὐτοῦ διδαχῆς καὶ τῶν μαθητῶν ἐρωτᾶται. Ἀποκρίνεται ὡς εἰκός. Ῥάπισμα δέχεται, καί φησιν· « Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐκεῖθεν οὖν ἄγεται πρὸς Καϊάφαν, ἔπειτα πρὸς Πιλάτον πρωΐας οὔσης· πρὶν ἢ μὲν ἀλέκτορα φωνῆσαι πρὸς Καϊάφαν ἄγεται, πρωῒ δὲ πρὸς Πιλάτον. Δείκνυσιν ὁ εὐαγγελιστὴς ὅτι τὸ ἥμισυ τῆς νυκτὸς ἅπαν ὑπὸ Καϊάφᾳ ἐρωτώμενος οὐδὲν ἐξηλέγχετο, διὸ καὶ παρέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ. Καὶ ὁ μὲν Μάρκος περὶ τῆς ἀλεκτοροφωνίας διεξιὼν οὕτω φησίν· « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι δὶς, τρὶς ἀπαρνήσῃ με » (ὅτε γὰρ ἅπαξ ἠρνήσατο, ἐφώνησεν ὁ ἀλεκτρυὼν τὸ πρῶτον, ὅτε δὲ τρίτον ἠρνήσατο, τὸ δεύτερον ἐφώνησεν), ἀκριβέστερον ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Πέτρου ἀσθένειαν, παρ' αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου μαθὼν, ὅτι καὶ φοιτητὴς ἐκείνου ἦν. Ὁ δὲ Ματθαῖος εἰπὼν ὅτι « Πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι τρὶς ἀπαρνήσῃ με, » τὴν ὅλην ἀλεκτοροφωνίαν ἐνέφηνε, τοῦτ' ἔστι τὴν πρώτην, ἥτις διὰ διαφόρων ἐκφωνήσεων γίνεται, ὥσπερ οὖν καὶ ἡ δευτέρα ἀλεκτοροφωνία καὶ ἡ τρίτη. Πρὶν οὖν ἀλέκτορα φωνῆσαι, ὁ Ματθαῖος εἰπὼν, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, τοῦτο ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι Καὶ πρὸ τοῦ φθάσαι τὴν πρώτην παρελθεῖν ἀλεκτοροφωνίαν τρὶς ἀπαρνήσῃ με.

Igitur colligatum vinculis Jesum ad Annam primum abducunt, ibique judicio sistitur, de doctrina et discipulis interrogatur : respondet ut par erat. Cum alapam accepisset : « Si male locutus sum, C inquit, testificare de malo : sin bene, cur me cædis? » Inde ad Caiaphan ducitur ; a Caiapha rursus ad Pilatum. Atque hic ostendit evangelicæ historiæ scriptor tota dimidia nocte interrogatum a Caiapha nullius improbæ rei convinci potuisse, ideoque ad Pilatum a Caiapha missum esse. Cæterum de galli cantu Marcus ita locutum esse Dominum refert : « Priusquam bis gallus cantet, ter me negabis [54]. » Quippe cum vice prima negaret, primum gallus cantavit : cum vero negaret tertium, gallus secundo cecinit. Hoc modo accuratius ille imbecillitatem Petri exposuit, re tota de ipsius magistri sui narratione cognita ; fuit enim Marcus Petri sectator et discipulus. Matthæus au- D tem cum ait : « Priusquam gallus cantet, ter me negabis [55], » totum galli cantum indicare voluit, videlicet primum, qui diversis editur vocibus, et secundum, et tertium. Quapropter cum Matthæus inquit : « Priusquam gallus cantet, me ter negabis, » hujusmodi quiddam dicere videtur, futurum scilicet ut Petrus eum ter prius negaret, quam galli cantus finem haberet.

Μετὰ μέντοι τὸ κριθῆναι τὸν Κύριον ὑπὸ τοῦ Πιλάτου μαστίζεται τὸν νῶτον λώροις πλεκτοῖς· τοιοῦτον καὶ γὰρ τὸ φραγγέλλιον. Εἶθ' οὕτως εἰς τὸ σταυρωθῆναι παραδίδοται. Ταῦτα δὲ πάντα πεποίηκεν ἡ ἄκαιρος ἀνανδρία τοῦ Πιλάτου· τοὺς γὰρ Ἰου-

Posteaquam in Dominum Pilatus inquisivisset, tergum ei loris implexis cæditur : hoc enim vocis flagelli est significatum. Deinde ad crucifigendum traditur. Atque hæc omnia per importunam animi dejectionem in Pilato acciderunt, qui Judæos re-

[52] Joan. XIII, 30. [53] Matth. XXVI, 53. [54] Marc. XIV, 30. [55] Matth. XXVI, 34.

Digitized by Google

verebatur accusantes Dominum tanquam hominem seditiosum. Ideoque suas etiam pœnas ille commeruit. Quippe cum potestatem ejus absolvendi haberet, ut qui dicere non dubitaret se habere potestatem ipsius vel **217** dimittendi vel crucifigendi, quod facere poterat non præstitit. Formidabat enim Judæos clamantes : « Si istum absolvis, non es Cæsaris amicus[66]. » Quare non dubium est eum condemnatum esse, de ipsis etiam Domini verbis hoc ipso non obscure apparente, cum ait : « Qui me tibi tradidit, in majore culpa est. »

Cæterum Joannes historiæ scriptor evangelicæ tempus indicare volens, quo tempore Pilatus in loco quodam consederit qui Lapidipavium dicereitur, ut Jesu causam cognosceret, ait factum hoc fuisse in præparatione Paschæ, hora fere sexta. Cur sextus hic dies septimanæ ab evangelista Paschæ præparatio dicitur? Ejus rei causam tibi perspicue subjiciam. Quemadmodum Sabbatum dies septimanæ septimus est, et nihilominus Sabbatum vocatur, hoc est requies, propter requietem qua tunc quibusvis operibus abstinebant, otium agentibus eo die mancipiis, jumentis et cæteris omnibus, sic præparatio dies est septimanæ sextus, et præparatio propterea nuncupatur, quod in eo Judæi præparent omnia quibus usuri per Sabbatum erant; quo die nec ignem accendendi facultatem habebant, nec congerendorum lignorum, nec cibos adeo coquere licebat. Quæ omnia quod die sexto apparārentur, nomen ille præparationis accepit. Igitur cum Joannes evangelista diem hunc præparationem Paschæ vocat, aperte ostendit Judæos eo tempore se ad Paschæ festum ex præscripto legis præparasse. Quippe post horam sextam, die mensis quarto decimo, fermentati panes omnes igne concremati e medio tollebantur et infermentati de more præparabantur. Quæ cum ita sint, manifesto licet intelligere, id quod Christus discipulis porrecto pane ac vino dederit ipsa magnæ quintæ feriæ vespera, fermentatum fuisse : quippe necdum id tempus appetierat, quo non fermentatis panibus utendum esset, ut hominum vulgus existimat. Eorum tu sermonibus valere jussis seriei sacrorum oraculorum inhæreto. Nam quod magnæ quidem præparationis vespera, non autem magnæ quintæ feriæ mactandus fuerit agnus, cum aliis multis ex argumentis colligi perspicue potest, tum vero in primis ex illis quæ nunc indicaturi sumus. Diem illum, sub cujus vesperam Pascha mactabatur, et infermentatorum panum diem, et consimiliter etiam Paschæ vocabulo appellare solebant, nimirum ab ejus vespera. Nam quia mactabatur agnus et infermentati panes comedebantur ipsa diei decimi quarti vespera, idcirco etiam dies hic quartus decimus tum Paschæ, tum Azymorum nomen habebat. Has autem

[66] Joan. xix, 10 seqq.

A δαίους δυσωπῆσαι θέλων ἐφ' οἷς ἐνεκάλουν, ἀνταρτην αὐτὸν ἀποδεικνύοντες, εἰς τὸ σταυρωθῆναι παραδίδωσι, φραγγελλίοι; πρότερον μαστίξας αὐτόν. Διὰ τοῦτο καὶ κολάσεως ὁ Πιλᾶτος ἄξιος, ὅτι καὶ δυνάμενος ἀπολῦσαι αὐτὸν (« Ἐξουσίαν, γάρ, φησὶν, ἔχω ἀπολῦσαί σε, καὶ ἐξουσίαν ἔχω σταυρῶσαί σε ») τοῦτο οὐκ ἐποίησε, τοὺς Ἰουδαίους καὶ μάλιστα πτοούμενος λέγοντας· « Ἐὰν τοῦτον ἀπολύσῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Καίσαρος. » Ἐφ' ᾧ καὶ κατακρίνεται· καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Κύριος ἔλεγε πρὸς αὐτόν· « Ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει. »

Τὸν μέντοι καιρὸν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης παριστῶν, ἡνίκα ὁ Πιλᾶτος ἐκάθισεν εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, ἵνα κρίνῃ τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν, B ἔλεγεν· « Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. » Διὰ τί δὲ ἡ ἕκτη τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα παρασκευὴ τοῦ πάσχα λέγεται παρὰ τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ; Σαφὴς ἡ αἰτία σοι πρόκειται. Καθάπερ γὰρ τὸ Σάββατον ἑβδόμη μὲν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἐστὶ, λέγεται δὲ ὅμως Σάββατον ἤτοι κατάπαυσις· διὰ τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων κατάπαυσιν (τότε γὰρ ἀργεῖ ὁ δοῦλος, τὸ κτῆνος καὶ τὰ λοιπὰ πάντα), οὕτω καὶ ἡ παρασκευὴ ἕκτη μὲν ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἐστὶ, λέγεται δὲ παρασκευὴ διὰ τὸ παρασκευάζειν καὶ οἷον εἰπεῖν ἑτοιμάζειν τοὺς Ἰουδαίους ἐν αὐτῇ τὰ τοῦ Σαββάτου. Ἐν αὐτῷ γὰρ οὔτε πῦρ ἅψαι συγχωροῦνται οὔτε ξύλα συνάξαι οὔτε τὰ πρὸς τροφὴν ἁπλῶς C ἑτοιμάσαι. Ταῦτα λοιπὸν ἡ ἕκτη παρασκευάζουσα παρασκευὴ κατωνόμασται. Ὁ τοίνυν εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης παρασκευὴν τοῦ Πάσχα τὴν τοιαύτην ἡμέραν καλέσας ἔδειξε προφανῶς ὅτι πρώτην τοῦ Πάσχα τηνικαῦτα παρεσκευάζοντο ἑορτὴν οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν τοῦ νόμου διάταξιν· ἀπὸ γὰρ ἕκτης ὥρας τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης τῆς σελήνης ἡμέρας πᾶς μὲν ζυμωτὸς ἄρτος πυρὶ καιόμενος ἠφανίζετο, τὰ δέ γε ἄζυμα κατὰ τὸ εἰωθὸς ἑτοίμαζον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, φαίνεται προφανῶς ὅτι τὸ δοθὲν δι' ἄρτου καὶ οἴνου παρὰ Χριστοῦ κατὰ τὴν τῆς μεγάλης πέμπτης ἑσπέραν ἔνζυμον ἦν, ὅτι μηδὲ καιρὸς ἀζύμων ἐτύγχανε τότε κατὰ τὴν τῶν πλειόνων ὑπόληψιν. Ἄφες οἷν τοὺς τῶν πολλῶν λόγους, καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν ἱερῶν λογίων πρόσεχε. Ὅτι D μὲν γὰρ κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς μεγάλης παρασκευῆς, οὐ μὴν ἐν τῇ μεγάλῃ πέμπτῃ τυθῆναι ὁ ἀμνὸς ἔμελλε, δῆλον μὲν καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐκ τῶν ἤδη ῥηθησομένων σοι. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἧς τῇ ἑσπέρᾳ τὸ Πάσχα ἐθύετο, καὶ ἀζύμων ἡμέραν καὶ Πάσχα ὁμοίως καλεῖν εἰώθασιν ἀπὸ τῆς ἑσπέρας πάντως αὐτῆς· καὶ γὰρ διὰ τὸ τὸν ἀμνὸν θύεσθαι καὶ τὰ ἄζυμα ἐσθίεσθαι τῇ ἑσπέρᾳ τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης, κατὰ τοῦτο καὶ ἡ ἰδ' αὕτη καὶ Πάσχα καὶ ἀζύμων ἡμέρα ἐλέγετο. Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὴν μεγάλην παρασκευὴν κεκτημένην εὑρίσκομεν. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις. Πρώτη τῶν ἀζύμων λέγεται ἡ

Digitized by Google

μεγάλη πέμπτη ὡς πρὸ τῶν ἀζύμων οὖσα. Καθάπερ γὰρ ὁ Μάρκος τὴν παρασκευὴν προσάββατον ἔλεγεν ὡς οὖσαν πρὸ τοῦ Σαββάτου, οὕτω καὶ τὴν μεγάλην πέμπτην πρώτην τῶν ἀζύμων λέγει ὁ Ματθαῖος ὡς πρὸ τῶν ἀζύμων οὖσαν, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς· « Τὴν μεγάλην ἐνέφηνε πάντως παρασκευήν. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Λουκᾶς, ἐλθεῖν λέγων, τουτέστιν ἠγγικέναι, τὴν τῶν ἀζύμων ἡμέραν, τὰ αὐτὰ τῷ Ματθαίῳ ἠνίξατο. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰωάννης, πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα γενέσθαι λέγων τὸ δεῖπνον, αὐτὴν εἶπε τὴν παρασκευήν, καὶ δηλοῦσι τὰ μετὰ ταῦτα· λέγει γάρ· « Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα· » καὶ αὖθις, « Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν ἵνα ἕνα ὑμῖν ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχατι, » τῷ ἐνισταμένῳ δηλαδή. Ἀλλὰ καὶ τὸν καιρὸν παριστῶν ἡνίκα ὁ Πιλᾶτος ἐκάθισεν εἰς τόπον τινὰ Λιθόστρωτον λεγόμενον, οὕτω φησίν· « Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη. » Καὶ παρακατιών, « Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου. » Μεγάλην δὲ αὐτὴν οὐκ ἂν ἄλλως ἐκάλεσεν εἰ μὴ σου συνέπιπτε τῷ Σαββάτῳ ἐκείνῳ ἡ πρώτη τῶν ἀζύμων ἡμέρα, ἡ καὶ ἁγία παρὰ τῷ νόμῳ καλουμένη. Ταῦτα δὲ πάντα σαφῶς ὑπεμφαίνουσιν ὅτι κατὰ τὴν παρασκευὴν ἐκείνην ἑσπέρας ὁμολογουμένως τὸ Πάσχα ἐθύετο. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ παρασκευὴν τοῦ Πάσχα εἶπεν αὐτὴν ὡς παρασκευάζουσαν τὰ τοῦ ἐνισταμένου πάντως Πάσχα. Χωρὶς οὖν ἀντιλογίας ἐν τῇ ἑσπέρᾳ φαίνεται τῆς παρασκευῆς τὸ Πάσχα γίνεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης τοῦτο ἔλεγε, « Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. » Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τῷ μεγάλῳ Κυρίλλῳ πρὸ τῶν ἄλλων ἐπισφραγίζοντι τὰ τοιαῦτα καὶ λέγοντι ὅτι τὸν τύπον τιμῶντες ἤτοι τὸ πρόβατον, κἀντεῦθεν εἰσελθεῖν εἰς τὸ πραιτώριον οὐ προαιρούμενοι, τὴν ἀλήθειαν αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὕβριζον· ἔμελλον γὰρ θύειν τὸ Πάσχα κατὰ τὸν νόμον τὸν μηδὲν παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ματαιάζουσι προφανῶς οἱ λέγοντες ὅτι κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς μεγάλης πέμπτης τὸ τυπικὸν ἐσθίεται πρόβατον· τὰ γὰρ ἄζυμα συστῆσαι φιλονεικοῦντες, παραχαράττειν ἐπιχειροῦσι κακοθελῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ μή μοι τὸν χρυσορρήμονα παρείσαγε Ἰωάννην ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον πδ' ὁμιλίᾳ λέγοντα ὅτι τὸν Χριστὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπροσδοκήτως κρατήσαντες καὶ τὴν τοῦ Πάσχα παρίδειν εἵλοντο ἑορτὴν τηνικαῦτα συμπίπτουσαν. Ἔχεις γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἑρμηνείᾳ, ἡνίκα λέγεται· « Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα, » τέλεον ἀναιροῦντα τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν. Ἔνθεν τοι καὶ τὰ τοῦ θείου κατεξετάζειν ἀνδρὸς, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐναντιοῦται πρὸς ἄλληλα, μὴ πρὸς ἰσχύος ἔχοντες, σωπῇ καὶ μάλιστα τιμᾶσθαι τὰ τοιαῦτα δέον κρίνομεν, εἴγε καὶ μᾶλλον εὔλογον τὰ ὕστατα κατέχειν, ὅτι καὶ σύμφωνα ταῦτα ταῖς τῶν λοιπῶν Πατέρων ἐπεξηγήσεσι φαίνονται. Λέγει καὶ γὰρ ὅτι ὁ Χριστὸς πρὸ μιᾶς ἔφαγε τὸ Πάσχα,

A appellationes et magnæ præparationis diei tribui solere **218** deprehendimus. Et animum, si libet, iis advertito quæ dicturi sumus. Primus Azymorum dies vocatur magna quinta feria, ut qui diem Azymorum proxime antecederet. Quemadmodum enim Marcus magnæ præparationis diem vocavit ante Sabbatum, uti quæ Sabbatum præcederet, sic et magnam illam quintam feriam Matthæus primam Azymorum dixit, uti quæ Azymorum dies proxime antecederet : sic enim aurea lingua præditus orator colligit. Eodem modo Lucas etiam dicens adventasse, hoc est appetiisse diem Azymorum, significare prorsus idem quod Matthæus voluit. Denique Joannes cum ante Paschæ festum cœnam peractam scribit, diem præparationis hoc Paschæ B vocabulo denotat. Licet hoc de verbis apud ipsum deinceps subjectis intelligere. Sic enim ait : « Ipsi in prætorium non intrarunt, ne polluerentur, sed Pascha vescerentur. » Et rursum : « Est vobis is mos ut unum vobis in Pascha condonem, » videlicet nunc imminente. Præterea tempus indicans quo tempore Pilatus in loco quodam consederit qui Lapidipavium diceretur : « Erat, inquit, Paschæ præparatio, hora fere sexta. » Hinc ulterius progrediens : « Erat enim, ait, magnus atque celeber ille dies Sabbati. » At vero magnum et celebrem hunc diem non dixisset, si primus dies Azymorum in Sabbatum illud non incidisset, qui sane dies sanctus etiam in lege vocatur. Hæc autem omnia C clare ostendunt in more fuisse ut ad præparationis vesperam Pascha citra controversiam mactaretur. Nam idcirco diem hunc evangelista præparationem Paschæ nuncupavit, uti quo res ad eminentem Paschæ diem necessariæ præparentur. Itaque citra omnem adversationem apparet mactari solitum fuisse agnum ipsa præparationis vespera. Nam ni res ita se haberet, Joannes evangelista prius non dixisset : « Ipsi in prætorium non intrarunt, ne polluerentur, sed Pascha vescerentur. » Vide quid magnus ille Cyrillus dicat, cum hujusmodi verbis hæc velut obsignando confirmat : « Cum figuram honorifice colerent, hoc est agnum, ideoque ingredi nollent in prætorium, veritatem ipsam, videlicet Christum, contumeliis afficiebant. Nam ex lege D Pascha mactari debebat, quæ tamen lex parum apud ipsos habebat roboris et auctoritatis. » Quæ cum ita sint, perspicuum est eos vana dicere, qui ad vesperam magnæ quintæ feriæ mactari solitum fuisse typicum illum agnum tradunt. Dum enim panum infermentatorum usum probare insigni contentione nituntur, malevole veritatem depravare conantur. Neque mihi hoc loco Joannem Chrysostomum opposueris, qui in orationum illarum octogesima quarta, quibus orationibus Evangelium Matthæi explanavit, **219** Judæos ait Christo præter exspectationem potitos etiam Paschæ festum negligere non dubitasse, quod in illum diem incidisset. Nimirum habes alia ejusdem verba in explicatione Evangelii a Joanne scripti,

Digitized by Google

cum dictum hoc declarat : « ipsi non intrabant, ne polluerentur, sed Pascha vescerentur. » Hic enim opinionem istam prorsus evertit. Quapropter cum nos verba divini hujus viri a se invicem non parum discrepantia satis examinare nequeamus, tacite venerari potius ea decrevimus. Ac fortasse magis rationi consentaneum fuerit ultimo loco ab ipso perscripta retineri, quod ea cum reliquorum Patrum enarrationibus consentire videantur. Ait enim Christum Pascha comedendo diem unum anticipasse, mactationem suam ad diem præparationis differentem, quo die Pascha legale mactari consueverit. Fuisse autem illud quod in cœna Dominus apostolis præbuit panem fermentatum, non fermenti expertem, ut illi asserunt, idem hic divinissimus vir clarissime significat. Nam de veteri novoque fœdere verba faciens, « Istic, ait, littera erat, hic spiritus. Istic area, hic virgo. Istic Aaronis virga, hic crux. Istic agnus, hic Christus. Istic infermentata, hic panis. » Hæc quodam in compendio, ceu vides, perscripta tibi sunto : tempus enim non patitur ut diutius de rebus hisce commentemur.

τηρῶν τὴν ἑαυτοῦ σφαγὴν τῇ παρασκευῇ, ὅτε καὶ τὸ νομικὸν Πάσχα ἐθύετο. Ὅτι δὲ τὸ παρὰ Κυρίου τοῖς ἀποστόλοις ἐν τῷ δείπνῳ δοθὲν ἔνζυμος ἄρτος ἦν, οὐ μὴν ἄζυμος, ὡς ἐκεῖνοι διισχυρίζονται, ὁ θειότατος οὗτος ἀνὴρ σαφέστατά σοι παρίστησι. Περὶ γὰρ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας τὸν λόγον ποιούμενος καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Ἐκεῖ τὸ γράμμα, ὧδε τὸ πνεῦμα· ἐκεῖ ἡ κιβωτός, ὧδε ἡ παρθένος· ἐκεῖ ἡ ῥάβδος Ἀαρών, ὧδε ὁ σταυρός· ἐκεῖ ὁ ἀμνός, ὧδε ὁ Χριστός· ἐκεῖ τὰ ἄζυμα, ὧδε ὁ ἄρτος. » Ταῦτα μὲν ἐνεχαράχθη σοι κατ' ἐπιτομήν, ὡς ὁρᾷς· οὐδὲ γὰρ ἐγχωρεῖ τὰ τοῦ καιροῦ πλεῖον ἐνδιατρίψαι τοῖς περὶ τούτων λόγοις

Deinceps Dominus noster Jesus Christus ad crucifigendum traditur : tu quæ consecuta sint, vide. Nam ab hora diei sexta tenebræ terram universam occuparunt ad horam usque nonam, Deo, ceu credi par est, propter ea quæ designabantur indignante. Non enim solis defectum accidisse, quemadmodum Chrysostomus ait, sed rem totam ab ira et indignatione divina profectam fuisse, licet ex ipso etiam tempore colligere ; duravit enim hæc caligo tres horas, quæ cæteroqui fieri solet in uno temporis momento. Hæc Chrysostomi est ratio. Divinus autem vir ille, Dionysius Areopagita, non ita simpliciter, sed per objectionem corporis lunaris, solem velut obstruentis, universales hasce tenebras exstitisse novo quodam et inusitato modo tradit. Nam ad Polycarpum hierarcham de eo perscribens quod Apollophanes sophista Christianam religionem non amplecteretur, ad verbum hæc profert : « Dicito autem ei, » nimirum Apollophani, « Quid de illa censes eclipsi, quæ salutiferæ passionis tempore accidit ? nos enim ambo id temporis Heliopoli una eramus, et eodem in loco consistentes lunam inusitato modo in solem incidere cernebamus : quippe non illud coitionis eorum siderum tempus erat. Deinde rursus eam conspiciebamus ab hora nona usque ad vesperam ratione quadam ultranaturali eo reversam, **220** ut oppositum sibi ex diametro solem haberet. Quinetiam ipse adeo tum temporis perculsus metu quodam obstupuit, ut ad me conversus diceret : Hæc, Dionysi, rerum divinarum sunt vicissitudines. » Hunc in modum hac de re Dionysius. De iisdem tenebris salutiferæ passionis tempore obortis etiam Zacharias vates admiranda quadam ratione loquitur : « Illo, inquit, die lux nulla exsistet [67], » quo videlicet Christus in crucem agetur ; « sed toto die frigus ac gelu durabit ; quem quidem diem Dominus novit. » Deus enim omnia prius cognita habet. Non is dies erit, nec item nox. Nimirum appellari dies proprie non poterat

Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸ σταυρωθῆναι παραδίδοται· καὶ ὅρα τὰ μετὰ ταῦτα. Ἀπὸ γὰρ ἕκτης ὥρας σκότος ἐγένετο ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐννάτης, ἀγανακτοῦντος ἐπὶ τοῖς τολμωμένοις, οἶα εἰκὸς, τοῦ Θεοῦ. Ὅτι γὰρ οὐκ ἦν ἔκλειψις, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, ἀλλ' ὀργὴ καὶ ἀγανάκτησις, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ δῆλον· τρεῖς γὰρ ὥρας παρέμεινεν ἡ ἔκλειψις, ἥτις ἐν μιᾷ γίνεται καιροῦ ῥοπῇ. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοιαῦτα· ὁ δὲ θειότατος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης οὐχ ἁπλῶς οὕτω, κατὰ δὲ ἀντίφραξιν τῆς σελήνης τὸ σκότος ἐκεῖνο λέγει γενέσθαι καινοπρεπῶς τὸ παγκόσμιον. Ἐπιστέλλων γὰρ ἱεράρχῃ τῷ Πολυκάρπῳ διὰ τὸν σοφιστὴν Ἀπολλοφάνην μὴ καταδεχόμενον τὰ Χριστιανῶν καὶ τάδε φησὶ κατὰ ῥῆμα πρὸς αὐτόν· « Εἰπὲ δὲ αὐτῷ τῷ Ἀπολλοφάνει, Τί λέγεις περὶ τῆς ἐν τῷ σωτηρίῳ σταυρῷ γεγονυίας ἐκλείψεως ; Ἀμφότεροι γὰρ τότε κατὰ τὴν Ἡλίου πόλιν ἅμα παρόντες καὶ συνεστῶτες παραδόξως τῷ ἡλίῳ τὴν σελήνην ἐμπίπτουσαν ἐωρῶμεν (οὐ γὰρ ἦν συνόδου καιρὸς) αὖθίς τε αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐννάτης ὥρας ἄχρι τῆς ἑσπέρας εἰς τὸ τοῦ ἡλίου διάμετρον ὑπερφυῶς ἀντικαταστᾶσαν. Τοσοῦτον δὲ καὶ αὐτὸς ἐξεπλάγη τότε ὡς οὕτω πρός με εἰπεῖν· « Ταῦτα, ὦ Διονύσιε, θείων ἀμοιβαὶ πραγμάτων εἰσί. » Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Περὶ δὲ τοῦ σκοτασμοῦ ἐκείνου τοῦ κατὰ τὸ σωτήριον πάθος γεγονότος θαυμασίως πως καὶ τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ διεῤῥηται· λέγει γάρ, « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἔσται φῶς (ἡνίκα δηλαδὴ σταυρωθήσεται ὁ Χριστὸς), ἀλλὰ ψῦχος καὶ πάγος· ἔσται μίαν ἡμέραν· καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γνωστὴ τῷ Κυρίῳ. » Ἄνω γὰρ ἅπαντα προεγίνωσκεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ οὐχ ἡμέρα καὶ οὐ νύξ. Οὔτε γὰρ ἡμέρα κυρίως ἦν διὰ τὸ τρίωρον ἐκεῖνο σκότος, οὔτε νὺξ ἀληθῶς διά τε τὸ μέχρι ἕκτης ὥρας καὶ μετὰ τὴν ἐννάτην γενόμενον φῶς. Ὁ δὴ καὶ δηλῶν ὁ προφήτης ἔλεγε, « Καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς. » Ταῦτα δὲ, ἀγαπητὲ, οὐ μόνον προφῆται προεῖπον, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλοῖς Ἑλληνικοῖς ὑπομνήμασιν εὕρηνται· καὶ σεισμὸν γὰρ μέ-

[67] Zachar. XIV, 6.

Digitized by Google

γαν τηνικαῦτα λέγουσι γενέσθαι, καὶ σκότος τοσοῦτον ὥστε ἀστέρας φανῆναι.

A propter illas trium horarum tenebras; nec reapse nox erat propter eam lucem, quæ sextam horam antecessit et nonam est subsecuta. Quod ipsum quoque vates innuens subjicit : « Sub vesperam lux erit. » Neque tantum hæc, dilecte fili, sic a vatibus exposita sunt, verum etiam in multis Græcorum monumentis et commentariis reperiuntur, qui eo tempore tradunt terræ motum ingentem accidisse, tantasque tenebras, ut ipsa quoque sidera conspicerentur.

Τότε δὴ, τότε καὶ προφητικὴν ἐπιφέρει ῥῆσιν ἐπὶ σταυροῦ τὴν οὕτω λέγουσαν « Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; » Ἑβραϊστὶ δὲ ταῦτα ἔλεγεν, Ἠλὶ, ἠλὶ, λαμμᾶ σαβαχθανί. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ταῦτα κατάδηλα γένηται. Ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον ἀκόλαστοι καὶ ἀσελγεῖς ὄντες ἐκεῖνοι, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, ἐνόμισαν Ἠλίαν καλεῖν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως. Ἀλλ' ἡ φωνὴ ἐκείνη καὶ τὸ καταπέτασμα ἔσχισε, καὶ τὰ μνημεῖα ἀνέῳξεν. Ἀλλ' οἱ μάταιοι καὶ τοιαῦτα βλέποντες συνιέναι ὅλως οὐκ ἤθελον. Μᾶλλον μὲν οὖν, « Καταβάτω ἐκ τοῦ σταυροῦ, » ἔλεγον, « ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν. » Ἀλλ' ἐκεῖνος ἐν τῷ σταυρῷ μένων, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησὶν, ἐν τοῖς τῶν δούλων σώμασιν ἐκ περιουσίας ἐξέκνυε τοῦτο πολλῆς· εἰ γὰρ τὸ τεταρταῖον ἐξελθεῖν τὸν Λάζαρον μέγα, πολλῷ μᾶλλον τὸ πολλοὺς τῶν πάλαι κοιμηθέντων φανῆναι ζῶντας ἀθρόον. Καὶ πρόσσχες τῷ θειοτάτῳ Ματθαίῳ περὶ τούτων οὕτω λέγοντι : « Πολλὰ δὲ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἠγέρθησαν, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ. » Ἀλλ' ἐνταῦθα προσέχειν σε ἄξιον. Εἰ γὰρ κατὰ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην ἐπὶ σταυροῦ ἔτι ὄντος τοῦ Χριστοῦ τὰ τοιαῦτα ἠγέρθησαν σώματα, πῶς ἐμφανισθῆναι ταῦτα μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔγερσιν ὁ εὐαγγελιστὴς ἱστορεῖ; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε τὸ *αὐτοῦ* ἀντὶ τοῦ *αὐτῶν* ὀφείλει ἀναγινώσκεσθαι· τὰ γὰρ σώματα ἐκεῖνα μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερσιν αὐτῶν καὶ εἰσῆλθοσαν εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς. Τότε δὴ, τότε καὶ ἡ προφητικὴ ῥῆσις ἔλαβε πέρας ἡ λέγουσα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, Ἀνακαλύπτεσθε. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ἕκτην ὥραν, ὡς φασιν αἱ Γραφαὶ, σταυροῦται ὁ Κύριος, κατὰ δὲ τὴν ἐννάτην τὸ πνεῦμα ταῖς πατρικαῖς χερσὶ παρατίθησιν.

Protulit tum Christus in cruce verbum istuc vatis : « Mi Deus, mi Deus, cur me deseruisti? » Protulit autem vocibus Hebraicis hujusmodi : « Eli, Eli, lamasabachthani [88]. » Cur istuc? ut Judæi ea intelligerent. Illi vero tanta furebant petulantia et procacitate, quemadmodum Chrysostomus ait, ut ipsum existimarent Eliam vocare. Verum ea vox et templi velum diffidit et aperuit sepulcra; quæ tametsi cernerent homines illi stolidi, prorsus tamen intelligere nolebant. Imo etiam verbis hujusmodi obganniebant : « Descendat de cruce, ut ea re visa fidem ipsi habeamus [89]. » Verum ipse in cruce manens, ut Chrysostomus inquit, quod ab eo postulabatur, in suorum servorum corporibus excitatis a morte quadam velut ex abundantia declarabat. Quanquam enim magnum aliquid fuit Lazarum toto jam quatriduo mortuum e sepulcro exire, longe tamen majus id erat quod multi jam olim vita functi subito vivi conspicerentur. Factum autem hoc omnino esse, licet ex hisce Matthæi verbis cognoscas : « Multa corpora sanctorum, qui obdormiverant, suscitata sunt, et ipsi urbem sanctam ingressi, post resurrectionem ejus a multis sunt conspecti [90]. » Quibus verbis operæ pretium fuerit te diligentius animum advertere. Nam si de Joannis Chrysostomi sententia Christo adhuc cruci suffixo corpora ista sunt resuscitata, qui fit ut evangelicæ auctor historiæ dicat ea post Christi e mortuis resurrectionem apparuisse? Vereor equidem ne pro vocabulo *ejus* legendum sit *eorum*. Nam illa corpora postquam a mortuis resuscitata erant, urbem sanctam **221** ingressa sunt et multis apparuerunt. Tunc et illud vatis [91] oraculum finem habuit, quod vinculis alligatos exire jubet, et in tenebris versantes lucem accipere. Fuit autem hora sexta, quemadmodum Litteræ sacræ significant, Dominus crucifixus : nona vero spiritum suum in manus paternas deposuit.

Εἰ δὲ καὶ πρὸς ᾅδην ἀκούεις τὴν αὐτοῦ κατιέναι ἁγίαν ψυχὴν, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, ἀδύνατον εἶναι λέγων καὶ πρὸς ᾅδην αὐτὴν κατελθεῖν καὶ ταῖς τοῦ Πατρὸς παρατεθῆναι χερσίν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ χεὶρ, ἡ τὰ πάντα δηλαδὴ συγκρατοῦσα δύναμις, καὶ ἄνω ἐστὶν ἐν οὐρανῷ καὶ κάτω ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν τοῦ ᾅδου μυχῶν οὐ διαλείπει ποτέ. Ὥστε εἰ καὶ πρὸς ᾅδην ἡ ἁγία τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ τηνικαῦτα κατῆρχετο, ἀλλὰ τῆς τὰ πάντα συγκρατούσης δυνάμεως, καθάπερ εἴπομεν, οὐ κατελιμπάνετο, εἴγε καὶ μᾶλλον δύναμις τοῦ Πατρὸς αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, ὡς ὁ Παῦλός φησι. Παρατίθησι μὲν οὖν ταῖς πατρικαῖς χερσὶ τὴν ψυχὴν, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πάσαις

Ad orcum descendisse cum sanctam ipsius audis animam, noli obstupescere, neque dicere fieri haudquaquam potuisse ut eadem anima migraret ad orcum et paternis in manibus deponeretur. Quippe Dei manus, videlicet illa continens omnia vis et potestas, tum in cœlo est superne tum in terris deorsum, neque adeo ipsis ab orci angulis unquam abest. Quo fit ut si maxime sancta Christi anima id temporis ad orcum sit profecta, minime tamen a vi potestateque illa, ceu diximus, omnia continente abfuerit. Imo dicendum potius potentiam Patris ipsum esse Christum, quemadmodum Paulus loquitur. Deponit igitur animam suam pa-

[88] Psal. XXI, 2. [89] Matth. XXVII, 42. [90] Ibid. 52. [91] Isa. XLIX, 9.

Digitized by Google

ternas in manus, ut hoc modo cunctis justorum animabus iter ad superna cœlestiaque largiretur : non enim gratis et frustra pro nobis est mortuus. Ad orcum vero descendit, ut etiam iis qui istic detinerentur prædicaret, ac religiosam illam pietatem docendo commonstraret, quam prius ignorassent. Fidem hac in parte summo illi Petro habeto, qui de rebus hisce in hunc modum disserit : « Etiam spiritibus qui erant in carcere prædicatum ivit, qui antea fidem non habuerant [42]. » Quæ sane verba secutus Gregorius ille Theologus, in hunc modum hac de re disputat : Num, quæso, conspectus in orco salvavit omnes Dominus, an eos tantum qui crediderant? Noli scilicet hac de re ambigere. Quemadmodum enim hominibus in terra degentibus lætum pacis nuntium exposuit, et credentibus quidem salutis exstitit auctor, incredulis vero propriæ incredulitatis index, ut Joannes Damascenus loquitur, ita cum iis etiam egit qui erant in orco. Nec mirum, dilecte fili, tibi videatur quasdam in orco detentas animas prædicationem Christi nequaquam admisisse. Sicut enim accidisse videmus ut Deo Pauli causa succutiente ipsa carceris fundamenta custos quidem ipse carceris continuo fidem amplecteretur, ac reliqui vinculis astricti sua persisterent in incredulitate, quanquam pedicas suas ferreas subito diruptas lacerasque cernerent, ita putato cum iis etiam actum fuisse qui orco detinebantur.

Quodsi causam quoque cupis cognoscere, qua de causa Servator etiam iis animabus prædicaverit quæ erant in orco, scito illam hanc esse. Naturam nostram Servator assumpsit anno ab orbe condito 5500. **222** Quamobrem istuc? Quod eo tempore ad lucem ea perduceretur quæ mysterio Christi servitura erat, ut magnus ille Basilius inquit. Etenim vitiositatis morbus, ceu Nyssensis ille Gregorius loquitur, qui ab initio naturam humanam invaserat, vigorem jam suum amiserat. Quippe gentes nunc per vocationem credituræ erant, uti magnus etiam Paulus ille verbis hisce significat : « Posteaquam plenitudo temporis advenit, Filium suum Deus ablegavit [43]. » Recte igitur anno jam indicato carnem Dominus assumit, quod esset is ad hanc rem omnino appositus atque commodus. Quia vero nonnulli eorum qui vitam in pietatis ignoratione suam clauserant, tam egregiis erant animis præditi, ut vocati omnino accessuri fuissent et Evangelium de Christo amplexuri, si quidem eum superioribus sæculis cum carne in terris degentem conspexissent, propterea non recusat etiam ad orcum descendere ac detentis istic animabus prædicare, ut hoc modo nemini ullus se purgandi locus relinqueretur, nec vel boni suam bonitatem perderent, vel mali respondere verbis hujusmodi possent : « Si vidissemus, omnino adnibuissemus fidem. » Hæc de his dicta sunto.

ταῖς τῶν δικαίων ψυχαῖς τὴν ἐπὶ τὰ ἄνω πορείαν A
χαρίσασθαι (οὐδὲ γὰρ ἀπέθανε δωρεὰν ὑπὲρ αὐτῶν),
κάτεισι δὲ πρὸς τὸν ᾅδην, ἵνα καὶ τοῖς ἐκεῖσε κατεχομένοις κηρύξῃ καὶ διδάξῃ πάντας ἣν ἠγνοήκασι θεοσέβειαν. Καὶ πείθου τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ περὶ τούτων οὕτω διεξιόντι. « Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτε. » Ἀλλὰ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐντεῦθεν ὁρμώμενος περὶ τούτων οὕτω φησίν. « Ἆρα πάντας ἔσωσεν ἐπιφανεὶς ἐν ᾅδῃ ὁ Κύριος, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας; » Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε· καθάπερ γὰρ τοῖς ἐν γῇ εὐαγγελίσατο εἰρήνην, καὶ τοῖς μὲν πιστεύσασι σωτηρίας γέγονε πρόξενος, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶν, οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾅδου. Μὴ θαύμαζε δὲ, ἀγαπητὲ, εἴγε καὶ B
ψυχαί τινες ἐν ᾅδου κατεχόμεναι τὸ κατὰ Χριστὸν οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι κήρυγμα· καθάπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου, ἡνίκα τὰ τῆς φυλακῆς ἔσεισε θεμέλια, ὁ μὲν δεσμοφύλαξ εὐθέως ἐπίστευσεν, οἱ δὲ δεσμῶται τῇ ἀπιστίᾳ ἐναπέμειναν, καὶ ταῦτα τὰς σιδηρᾶς αὐτῷ χειροπέδας ἐωρακότες ἄφνω διαῤῥαγείσας, οὕτω κἀν τοῖς ἐν ᾅδου γενήσεσθαι πίστευε.

Εἰ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν βούλει μαθεῖν δι' ἣν ἐκήρυξε καὶ ταῖς ἐν ᾅδου ψυχαῖς ὁ Σωτὴρ, αὕτη ἐστίν. Ἐν τῷ ἑφ' ἔτει γέγονεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησις (57). Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κατ' ἐκεῖνον καιρὸν προῆχθη εἰς φῶς ἡ τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρίῳ ὑπηρετοῦσα, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος, ὅτι τῆς κακίας; ἡ νόσος, ὡς ὁ Νυσσαεὺς ἔφη θεῖος Γρηγόριος, τηνικαῦτα παρῆκμαζεν, ἡ ἀρχῆθεν ἐνσκήψασα τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι τὰ ἔθνη καλούμενα τότε πείθεσθαι ἔμελλον· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος, ὅτι « ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » Καλῶς οὖν ἐν τῷ διαληφθέντι ἔτει σαρκοῦται ὁ Κύριος, ὅτι καὶ κατὰ πάντα τὸ τοιοῦτον εὔθετον ἦν. Ἀλλ' ἐπειδή καί τινες τῶν ἐν ἀσεβείᾳ τὴν ζωὴν καταλυσάντων ἀγαθῆς τοσοῦτον ὑπῆρχον ψυχῆς ὥστε καὶ προσελθεῖν καλουμένους αὐτοὺς καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν ἑτοίμως Εὐαγγέλιον δέξασθαι, εἴπερ εἶδον αὐτὸν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις μετὰ σαρκὸς C
ἐπὶ γῆς διατρίβοντα, τούτου χάριν οὐ παραιτεῖται καὶ πρὸς ᾅδην αὐτὸν κατελθεῖν καὶ ταῖς ἐκεῖσε κηρῦξαι ψυχαῖς, ὡς ἐντεῦθεν ἀναπολογήτους εἶναι ἅπαντας, καὶ μήτε τοὺς ἀγαθοὺς ἀπολέσαι τὴν ἑαυτῶν ἀγαθότητα, μήτε τοὺς οὐκ ἀγαθοὺς ἀντιλέγειν δύνασθαι ὡς « Εἴπερ εἴδομεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν. » Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

[42] I Petr. III, 19. [43] Galat. IV, 4.

(57) Glycas noster annos ab orbis conditu ad incarnationem Verbi numerat quinquies mille ac quingentos, cum alii ex Græcis aut plures aut etiam pauciores assignent. Vide quæ præ cæteris de hoc argumento disputavit Petavius noster libris De doctrina temporum.

Digitized by Google

Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, ἵνα μὴ μείνῃ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὰ σώματα ἐν Σαββάτῳ, ἐπεὶ παρασκευὴ ἦν (ἦν γὰρ μεγάλη ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου), ἠρώτησαν τὸν Πιλᾶτον, καὶ τὰ ἑξῆς. Κατάγουσιν οὖν ἀπὸ τοῦ ξύλου τὸν Ἰησοῦν, καὶ μνήματι καινῷ κατατίθενται. Ἀλλ' ὅρα κἀνταῦθ' τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἀγαπητέ, ἵνα μὴ τὸν σταυρὸν αὐτὸν ζημιωθῶμεν, ἵνα μὴ τὸ πανάγιον τοῦ Κυρίου σῶμα πυρὸς ἢ θαλάσσης ἔργον ποιήσωσι, τῇ συνήθει κἀν τούτῳ μανίᾳ χρησάμενοι, τὸν Αὔγουστον ἤγειρε Καίσαρα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀπογράψασθαι. Γίνεται ταῦτα, καὶ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος τῇ τῶν Ῥωμαίων ὑποπίπτει ἀρχῇ. Ταύτῃ τοι καὶ τῷ λαχόντι Πιλάτῳ τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν παριστῶσι τὸν Κύριον, μὴ συγχωρούμενοι τὸ βουλητὸν αὐτοῖς ἐπ' αὐτῷ διαπράξασθαι. Καὶ γὰρ εἰ συνεχωρήθησαν, λίθοις ἂν τὸν Χριστὸν ἐθανάτωσαν ἢ ξυλίνῳ κατέπρισαν πρίονι, κἀντεῦθεν ἡμεῖς τὸν φύλακα ἡμῶν ἐζημιούμεθα σταυρόν. Εἰ γὰρ τὸν φιλόθεον Ἱερεμίαν βορβόρου λάκκῳ ἐνέβαλον, τί οὐκ ἂν εἰς τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐποίησαν, εἰ μή γε τὸν Ῥωμαϊκὸν εἶχον νόμον αὐτοὺς ἀναστέλλοντα; Γίνεται λοιπὸν ἡ ἀπογραφή, τὰ τῆς εὐταξίας εἰσάγεται, κἀντεῦθεν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τελείᾳ ταφῇ παραδίδοται.

Οἶδα δέ, ἀγαπητέ, ὅτι καὶ περὶ τῆς τριημέρου ταφῆς τοῦ Κυρίου πολλὴν ἐποιήσω συζήτησιν, ἡμέρας ἐκμετρῆσαι δῆθεν ἐπὶ ταύτῃ τρεῖς μὴ δυνάμενος. Ἀλλ' ἄφες, εἰ βούλει, τῶν πολλῶν, ὅτι καὶ λογισμῶν ἀνθρωπίνων εἰσὶν ἐφευρέματα. Πείθου δὲ μᾶλλον Ἰσιδώρῳ τῷ Πηλουσιώτῃ λέγοντι ὅτι καθάπερ ἐπὶ τῶν τελευτώντων ποιεῖν εἰώθαμεν, ὁποίᾳ δ' ἂν ὥρᾳ τελευτήσῃ τις, τὴν ἑξῆς μόνην ὑπερτιθέμεθα, τῇ δὲ ἑτέρᾳ ἑῶθεν τριταίαν ἄγομεν ἡμέραν αὐτοῦ· καὶ οὕτω καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διανοεῖσθαί σε χρή. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν Παρασκευὴν παρέδωκε τὸ πνεῦμα· τοῦτο μία ἡμέρα. Τὸ Σάββατον ὅλον ἐν τῷ τάφῳ ἐποίησεν· ἰδοὺ δύο ἡμέραι. Μετὰ δὲ τοῦτο τῆς Κυριακῆς ἐπιφωσκούσης ἐκ τάφου ἐγήγερται· ἰδοὺ καὶ τρίτην ἔχεις ἡμέραν. Καὶ πείθου τοῖς περὶ Λουκᾶν καὶ Κλεόπαν οὕτω λέγουσι πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστόν, «Ἀλλά γε σὺν πᾶσι τούτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐγένετο.» Εἰ δὲ καὶ τάχιον ἐκ τάφου ἐγήγερται, οὐ κατὰ τοῦτο πάντως αἰτιαθήσεται, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ προσκυνηθήσεται παρὰ πάντων, ὅτι μὲν τὴν ἐμπρόθεσμον καρτερήσας ὑπόσχεσιν τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ τάχιον ἐποιήσατο ἔγερσιν. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως ὁ διαληφθεὶς θεῖος ἀνήρ, ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶν ὅτι καὶ λίαν ἐποίησε καλῶς ὁ Χριστὸς πρὸ τῆς τῶν τριῶν ἡμερῶν συμπληρώσεως ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. Εἰ μὴ γὰρ τότε ἀνέστη καθημένων αὐτόθι τῶν στρατιωτῶν καὶ φυλασσόντων, ἀλλ' ἀναχωρησάντων μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, εἶχον ἄν τι καὶ λέγειν οἱ κάκιστοι. Προέφθασε λοιπὸν ἀναστάς. Ἔδει γὰρ παρακαθημένων αὐτῶν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν. Οὐκοῦν ἠναγκάζετο καὶ τῶν τριῶν ἡμερῶν ἐντὸς ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆναι,

A

B

C

D

Cæterum Judæi ne in cruce corpora per Sabbatum manerent, quando tum præparationis dies erat, Sabbati autem dies celebris atque magna, exorato precibus Pilato Jesum de ligno demittunt, isque novum in monumentum deponitur. Hic quoque, dilecte fili, sapientiam mihi divinam intuere. Quippe ne crucis beneficio spoliaremur, neve sacrosanctum illud Domini corpus Judæi vel igne vel mari perderent, furore videlicet consueto usi, Augustum Cæsarem excitat ut mundum universum censeret. Quo facto Hebræorum natio Romanorum in potestatem devenit. Propterea captum ab se Dominum Pilato sistunt, qui prætoris apud ipsos munere fungebatur. Ita potestas eis adempta est, quominus ex animi sui libidine cum ipso agerent. Etenim si permissum hoc eis fuisset, vel lapidibus ad mortem usque Christum obruissent, vel serra lignea dissecuissent, eoque pacto nobis custos illa nostra crux periisset. Quippe si Dei amicum Jeremiam in voraginem lutosam abjecerunt, quid non in ipsum Domini corpus designassent, ni lege Romana repressi fuissent? Hac igitur de causa census institutus fuit et egregie ordinata res publica, ut Domini quoque corpus expers sepulturæ non foret.

Memini etiam, dilecte fili, te mecum multa de triduana sepultura contulisse, cum trium dierum hic spatium metiri non posses. Velim te autem hac in parte opiniones plerorumque missas facere tanquam humanarum ratiocinationum inventa. Potius **223** Isidoro Pelusiotæ fidem adhibeto, qui hujusmodi quædam tradit. Quod in iis facere consuevimus qui vita decesserunt, ut quacunque tandem hora quis moriatur, modo dies alter intercedat, eum summo tertii diei mane triduo jam mortuum perhibeamus, idem de Christo cogitare nos oportet. Nam is ipso præparationis die spiritum Deo tradidit; dies igitur hic unus est. Sabbatum totum in sepulcro mansit; en diem alterum habes. Deinde cum jam Dominicus dies diluxisset, e sepulcro resurgit: en diem tibi tertium. Hæc vera dabis, si Lucæ voles et Cleopæ credere, qui ad ipsum Christum aiunt: « Accedit ad hæc omnia, quod tertius hic dies agitur, ex quo hæc facta sunt [a]. » Citius autem aliquanto Christum e sepulcro resurrexisse, culpam omnino nullam meretur: sed potius hoc nomine magis etiam ab omnibus est adorandus, quod præstita toleranter promissione, certi temporis spatio definita, celerius resurrectionem ex mortuis suam maturaverit. In hunc modum divinus ille vir, quem diximus, hac de re disseruit. Joannes autem Chrysostomus ait Christum etiam valde in eo præclare fecisse, quod ante dies tres completos resurrexerit. Etenim si eo ipso tempore non resurrexisset, commorantibus adhuc istic militibus sepulcrumque custodientibus, adeoque si milites illinc tertio die discessissent, homines improbissimi fortasse nonnihil habuissent quo se purga-

[a] Luc. xxiv, 21.

Digitized by Google

rent. Quapropter resurgendo ipsos antevertit, quod oporteret omnino illis adhuc sepulcrum obsidentibus resurrectionem fieri. Quod si accidere debebat, necessario intra diem tertium ipsi a mortuis resurgendum erat. Quippe si facta resurrectio fuisset triduo jam præterito et illis a sepulcro digressis, omnino res suspecta fuisset. Hac ipsa de causa Pilatum concedere voluit Deus ut sigillo sepulcrum obsignaretur. Quæ cum ita sint, cave in divinarum Litterarum verba curiosius inquiras, neve tres integros dies cum tribus noctibus in sepultura Christi ac Servatoris nostri desideres, præsertim cum Isidorum plane divinam hominem habeas, qui spatium hoc tibi metitur. Sexta præparatorii dici hora Dominus est crucifixus. Ab hac ad nonam usque horam caligo exstitit : eam tu mihi pro nocte ducito. Rursus ab hora nona usque ad vesperam lux fuit ; hic iterum tibi dies esto. Quamobrem jam integrum diei noctisque spatium habes. Secuta est diem præparationis nox, indeque dies Sabbati ; quæ duo rursum diei noctisque spatium integrum constituunt, ut jam dies duos totidemque noctes habeas. Post hæc Sabbati nox et Dominici diluculum noctem diemque similiter efficiunt ; quod jam diurnum nocturnumque spatium tertium erit, quo Dominus resurrexit, quanquam incerta fuerit hora resurrectionis ejus, sicut et de alterius adventus hora nemo certus esse poterit.

A ὡς εἴγε παρελθουσῶν αὐτῶν κἀκείνων ἀναχωρησάντων ἡ ἀνάστασις γέγονεν, ὑποπτον ἂν εἶναι τὸ πρᾶγμα ἔμελλε· διὸ καὶ σφραγίσαι τὸν τάφον, ὡς ἐβούλοντο, συνεχώρησεν ὁ Πιλᾶτος. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μὴ ἐπὶ πλέον τὰ θεῖα περιεργάζου ῥητά, μηδὲ ζήτει τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐπὶ τῇ ταφῇ τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ὅπου γε καὶ ταύτας, εἰ βούλει, τὸν θειότατον ἔχεις Ἰσίδωρον ἐκμετροῦντά σοι. Ἕκτῃ ὥρᾳ τῆς Παρασκευῆς ἐσταυρώθη ὁ Κύριος. Ἀπὸ ταύτης ἕως ὥρας ἐννάτης σκότος ἐγένετο· τοῦτό μοι νύκτα νόησον. Πάλιν ἀπὸ ἐννάτης ἕως ἑσπέρας αὐτῆς φῶς· τοῦτο νόησον αὖθις ἡμέραν. Ἔχεις ἰδοὺ νυχθήμερον ἕν. Πάλιν ἡ νὺξ τῆς Παρασκευῆς καὶ ἡ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα νυχθήμερον· ἔχεις ἰδοὺ νυχθήμερα δύο. Πάλιν ἡ B τοῦ Σαββάτου νὺξ καὶ ὁ τῆς Κυριακῆς ὄρθρος νυχθήμερον· ἔχεις ἰδοὺ νυχθήμερον τρίτον, ἐν ᾧ καὶ ἀνέστη ὁ Κύριος, εἴγε καὶ ἄδηλος ἦν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως, καθὰ δὴ καὶ ἡ τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ.

224 Memini vero, dilecte fili, te inter alia de hoc etiam quæsivisse, quamobrem scilicet Domini sepultura triduana fuerit, non majoris vel minoris intervalli. Nimirum pro universa hominum natura Christum mori oportebat, pro iis scilicet qui jam ante in fata concesserant, pro vivis adhuc, et pro exstituris aliquando. Quippe tria quoque tempora sunt, præteritum, futurum, præsens. Eos qui jam pecesserant, servavit ad orcum descendens; superstites autem id temporis, ut qui credidissent in ipsum ; exstituros denique aliquando, tanquam in apostolorum prædicationem credituros et baptismum consecuturos. Si ergo totam naturam nostram assumpsit, perspicuum est etiam totam naturam nostram ipsum reflnxisse. Quamobrem Domini sepultura non abs re triduana fuit.

Hoc modo ex mortuis Dominus resurgit, sed non statim ad cœlos subvehitur. Nam de magni Athanasii sententia propterea dies in terris 40 commoratus est Dominus, quod discipulos confirmare vellet. Idcirco se conspiciendum eis interdum præbet, amice pacificeque cum eis loquitur, cicatrices in corpore divino commonstrat, comedit atque bibit una, cætera denique facit omnia quæ ad confirmandos imbecillos aliquid afferre momenti possent. Primum omnium a duabus mulierculis conspectus est, quo tempore pedibus illæ comprehensis eum amplectebantur. Deinde soli Magdalenæ apparet; hinc Petro apostolorum principi, vel ipso Paulo teste, qui ait : « Resuscitatus ex mortuis Dominus primo a Cepha conspectus est[49]. » Secundum hæc conspectus est a Luca et Cleopa,

Οἶδα δέ, ἀγαπητέ, καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ζητοῦντά σε, τίνος ἕνεκεν ἡ τοῦ Κυρίου ταφὴ τριήμερος καὶ οὐ πλείων ἢ ἐλάσσων αὕτη ἐγένετο. Ὑπὲρ πάσης ἔπρεπε τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἀποθανεῖν τὸν Χριστόν, ὑπέρ τε δηλαδὴ τῶν προαποθανόντων τῶν τε περιόντων καὶ τῶν μελλόντων γενέσθαι, ἐπειδὴ καὶ τρεῖς εἰσι καιροὶ, παρεληλυθὼς, ἐνεστὼς, μέλλων. Καὶ τοὺς μὲν προαποθανόντας ἔσωσε κατελθὼν ἐν τῷ ᾅδῃ, τοὺς δὲ τότε περιόντας ἔσωσεν ὡς πιστεύσαντας εἰς αὐτὸν, τοὺς δὲ μετὰ ταῦτα γενησομένους ὡς πιστεύσαντας εἰς τὸ τῶν ἀποστόλων κήρυγμα καὶ βαπτισθέντας. Εἰ οὖν τὴν ὅλην ἡμῶν φύσιν ἔλαβε, δῆλον ὅτι καὶ τὴν ὅλην ἡμῶν φύσιν ἀνέπλασε. Καλῶς οὖν ἡ τοῦ Κυρίου ταφὴ τριήμερος γέγονεν.

Ἀνίσταται οὖν ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' οὐκ αὐτίκα πρὸς οὐρανοὺς ἀνάγεται. Κατὰ γὰρ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, τοὺς μαθητὰς ἐπιστηρίξαι βουλόμενος D ἡμέρας ἐνταῦθα ποιεῖ μ', ὀπτανόμενος αὐτοῖς ἔστιν ὅτε καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην διαλεγόμενος, ὠτειλὰς ἐν τῷ θεοειδεῖ δεικνύων ἐκείνῳ σώματι, συνεσθίων αὐτοῖς ἅμα καὶ πίνων, οὐχ ὡς τροφῆς δεόμενος, ἀλλὰ πιστούμενος, καὶ τἆλλα πάντα ποιῶν ὅσαπερ εἴωθε τοὺς ἀσθενεῖς ἀσφαλίζεσθαι. Καὶ πρῶτα μὲν ὤφθη δυσὶ γυναιξὶν, ἡνίκα καὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ κρατήσασαί κατησπάζοντο. Ἔπειτα τῇ Μαγδαληνῇ μόνῃ ὀπτάνεται, μετὰ δὲ ταῦτα τῷ κορυφαίῳ Πέτρῳ, καθὰ καὶ Παῦλος φησίν. « Ὁ Κύριος ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ὤφθη πρῶτον Κηφᾷ. » Ὤφθη τοῖς περὶ Λουκᾶν καὶ Κλεόπαν, ὤφθη τοῖς δέκα, εἶτα τοῖς ἑνδεκα· ὤφθη κατὰ τὴν Γαλιλαίαν αὐτοῖς, ὁμοίως

[49] I Cor. xv, 5.

Digitized by Google

ἐν τῇ Τιβεριάδι· ὤφθη Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφοθέῳ· ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίων ἀνδρῶν. Καὶ τελευταῖον ἐφάνη αὐτοῖς ἐν τῷ ὄρει τῶν Ἐλαιῶν, ἐν ᾧ καὶ τὴν χαμόθεν ἐποιήσατο ἔπαρσιν μεθ' ἡμέρας, ὡς εἴρηται, μ'.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο βούλει μαθεῖν, τίνος ἕνεκεν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἔγερσιν ἡμέρας ἐπὶ γῆς ἐποίησε μ' καὶ οὐ πλεῖον ἢ ἔλασσον, ὁ μέγας ἰδοὺ Ἐπιφάνιος δι' ὀλίγων ἐπιλύσει σοι τὸ τοιοῦτον ἀπόρρητον. « Ὃν γὰρ τρόπον, » φησὶ, « μετὰ τὸ γεννηθῆναι ὁ Χριστὸς ἀνεκλίθη ἐν φάτνῃ, ἐσπαργανώθη, καὶ μεθ' ἡμέρας μ' προσήχθη τῷ θείῳ ναῷ καὶ κατὰ τὸν τοῦ Μωσέως νόμον παρέστη τῷ Θεῷ, οὕτω καὶ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γεγονὼς ἡμέρας ἐνταῦθα ποιεῖ μ', εἶθ' οὕτως πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐπανάγεται, τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ἐμφανισθησόμενος ὑπὲρ ἡμῶν. » Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Παύλῳ λέγοντι· « Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστὸς, ἀντίτυπα τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. »

Οὐκοῦν ἀνελήφθη ὁ Κύριος. Ἡμέραι μετὰ ταῦτα διέρχονται δέκα, καὶ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος γίνεται κάθοδος. Μετὰ δέκα δὲ συμπλήρωσιν ἡμερῶν ἡ τοιαύτη γίνεται κάθοδος, διότι τέλειος ὁ δέκατος ἀριθμός. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τοῦτο κατερχόμενον, ἵνα καὶ τοὺς ἀτελεῖς μαθητὰς τελείους ἀπεργάσηται, τούτου χάριν ἐν ἀριθμῷ τελείῳ, τουτέστιν ἐν ἡμέρᾳ δεκάτῃ, πρὸς αὐτοὺς ἐπεφοίτησεν. Ὅτι δὲ τελείους ἔδειξε τοὺς ἀτελεῖς μαθητὰς, ὁ κορυφαῖος Πέτρος τοῦτο παρέστησεν. Ὅρα γὰρ νουνεχῶς ὅτι παιδίσκῃ τινὶ πρότερον οἰκτρᾷ θρηνθεὶς τὸν διδάσκαλον τρίτον ἠρνήσατο, τῷ παναγίῳ δὲ Πνεύματι στομωθεὶς ὕστερον μετὰ παῤῥησίας ὅτι πολλῆς ἐδημηγόρει μέσον λαοῦ, κἀντεῦθεν ἔπειθεν ἅπαντας ἀνενδοιάστως προσέρχεσθαι τῷ Χριστῷ.

Μεθ' ἡμέρας οὖν, ὡς εἴρηται, πεντήκοντα τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως τοῦ Χριστοῦ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος γίνεται κάθοδος. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι καὶ ὁ παλαιὸς νόμος ἐν ἡμέρᾳ πεντηκοστῇ Θεοῦ φανέντος ἐδίδοτο. Κατὰ γὰρ τὸν χρυσορρήμονα καὶ θεῖον Ἰωάννην, μᾶλλον δὲ κατὰ τὴν τοῦ θεόπτου Μωσέως ἱστορίαν, πεντήκοντα διῆλθον ἡμέραι μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἔξοδον, καὶ τηνικαῦτα τὰς θεοχαράκτους ὁ Μωσῆς πλάκας ἔλαβεν. Εἰ τοίνυν ἐν ἡμέραις πεντήκοντα ὁ παλαιὸς ἐδίδοτο νόμος, ἔδει πάντως κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν δοθῆναι καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν, ὡς ἐντεῦθεν, ἀγαπητὲ, κατά γε τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν, ἀδιαίρετον δειχθῆναι τὴν φύσιν τῆς θεότητος, καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνομοθέτει καὶ τότε καὶ νῦν.

Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Διὰ τί γλῶσσαι; ἐπειδὴ κηρύγματος χρεία,

A conspectus a discipulis decem, conspectus ab undecim; ab iisdem conspectus in Galilæa, consimiliter ad Tiberiadem; conspectus a Jacobo Christi Dei fratre, conspectus a pluribus quam quingentis hominibus; conspectus postremum ab eis in Olivarum monte, ubi etiam a terra sublatus est post diem, ceu diximus, quadragesimum.

Quodsi jam illud quoque cognoscere cupis, quamobrem post excitationem de mortuis dies illos 40 in terris egerit, non plures vel pauciores, en magnus Epiphanius hanc tibi dubitationem paucis dissolvet. Quo pacto, inquit, Christus statim a nativitate sua reclinatus est in præsepi, fasciis involutus, post quadragesimum diem ad templum deportatus ac secundum Mosaicæ legis præscriptum oblatus Deo, sic etiam tum, cum primogenitus mortuorum factus esset, dies in terris 40 commoratur, atque ita deinde supernam Hierosolymam revertitur, coram vultu Dei nostra causa compariturus. Persuadeat hoc ipse tibi Paulus, cum ait: « Non in sacraria manufacta Christus ingressus est, quæ verorum sacrariorum simulacra sunt: sed in cœlum ipsum, ut modo nostra causa coram Dei facie compareat [66]. »

225 Posteaquam vero assumptus fuisset Dominus, decem elapsis diebus sanctus ille Spiritus e cœlo descendit. Factum hoc est decimo post die propterea, quod numerus denarius sit perfectus. Quoniam igitur Spiritus sanctus idcirco demittebatur, ut imperfectos adhuc discipulos perfectos efficeret, ea de causa in perfecto quoque numero, decimo nimirum die, super eos descendit. Quod autem ex imperfectis discipulis perfectos effecerit, summus ille Petrus satis ostendit. Nam si hunc diligenter inspicere voles, videbis illum a misera territum ancillula magistrum suum ter negasse. Deinceps vero confirmatus a sancto Spiritu maxima cum fiducia et oris libertate medio in populo perorabat, omnibusque persuadebat ut ad Christum citra dubitationem omnem accederent.

Post diem ergo, ceu diximus, quinquagesimum a Christi de mortuis resurrectione, Spiritus sancti descensus accidit. Quamobrem illud? Quia vetus etiam lex quinquagesimo die post Dei patefactionem data fuerat. Nam ut divinus ille vir Joannes Chrysostomus scripsit, vel potius teste Mosis Dei spectatoris historia, dies ab exitu Hebræorum ex Ægypto 50 elapsi erant, cum perscriptas divinitus tabulas Moses accepit. Quare si prisca lex illa data fuit intra diem quinquagesimum, oportebat omnino eadem die sancti etiam Spiritus gratiam dari. De quo, fili dilecte, colligi potest tam in prisco quam novo fœdere nobis ostendi, quod natura divinitatis indivisa sit, sanctusque Spiritus tam id temporis quam modo legem promulget.

Conspectæ sunt autem in apostolis linguæ velut ignæ dispertitæ [67]. Cur, obsecro, linguæ conspe-

[66] Hebr. IX, 24. [67] Act. II, 3.

Digitized by Google

ctæ sunt? Quia prædicatione opus erat, et ut ipsa figura declararet effectionem, quemadmodum aureus ille noster orator inquit. Quippe piscatores erant apostoli, et vi orationis ad prædicandum egebant. Dispertitas autem fuisse dicit, quod ignis uniformis dividi videretur ac in apostolos distribui. Et ignis ille non ipse Spiritus erat, sed vis quædam Spiritus. Atque hæ linguæ non in eorum ora fuerunt immissæ, sed capitibus insidebant. Nam hoc modo apostoli confirmabantur, et constituebantur quasi quidam mundi principes et præcones. Nam vides hodieque morem illum obtinere, ut pontificis confirmandi capiti Evangelium imponatur; quod ubi fuerit impositum, nihil est videre aliud quam capiti linguam talem incumbentem. In ignis autem forma conspectus est Spiritus propter illum qui dixit: « Ignem in mundum immissurus veni, » propter excrescentia scilicet quasique silvescentia nimium vitia.

A καὶ ἵνα τὸ σχῆμα τὴν ἐνέργειαν ἑρμηνεύσῃ, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς. Ἁλιεῖς γὰρ ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ πρὸς τὸ κήρυγμα λόγου ἐδέοντο. Μεριζόμεναι δὲ εἶπεν, ὅτι πῦρ ἐφάνη κατερχόμενον μονοειδὲς, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις ἐμερίζετο. Τὸ δὲ πῦρ ἐκεῖνο οὐκ αὐτὸ ἦν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δύναμις Πνεύματος. Οὐκ ἐν τῷ στόματι δὲ αὐτῶν ἐβλήθησαν αἱ γλῶσσαι, ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῆς ἐκάθισαν· ἄρχοντες γὰρ τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονοῦντο καὶ κήρυκες. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ἕως ἄρτι τοῦτο κρατεῖ· ἐπιτίθεται γὰρ τῇ κεφαλῇ τοῦ μέλλοντος χειροτονηθῆναι ὀρχιερέως τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅταν ἐπιτεθῇ, οὐδὲ ἄλλο ἐστὶν ἰδεῖν ἢ γλῶσσαν προσεπικειμένην τῇ κεφαλῇ. Ἐν εἴδει δὲ πυρὸς διὰ τὸν εἰπόντα· « Πῦρ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον βαλεῖν » χάριν τῶν ὑλομανούντων παθῶν.

Sedit autem in eorum quolibet. Quisquis igitur Dei ministerium obit, thronus atque solium Dei est. Nam ea de causa dicitur Spiritum in eis consedisse.

226 B Καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν. Πᾶς οὖν ὁ διακονῶν τῷ Θεῷ θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐκάθισεν εἶπε.

Atque hoc modo repleti fuerunt omnes sancto Spiritu, cœperuntque loqui linguis aliis, prout Spiritus ille dabat eis loqui. Propterea dicebant astantes: « Annon ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? quomodo igitur nos audimus eos sua quisque lingua, in qua nati sumus, Parthi et Medi et Elamitæ et cæteri [68]? » Quindecim vero linguarum dona tunc acceperunt apostoli, quemadmodum Chrysostomus inquit, ad usum illorum qui præsentes erant. Quid enim opus fuisset lingua Persica vel aliis, non præsentibus iis qui uterentur? Et fuerunt omnino linguæ quindecim propterea, ut hinc intelligeretur sacrosanctæ Trinitatis efficacitas eum ministris duodecim conjuncta. Videre tum erat Petrum, qui Galilæus esset, Romana lingua utentem, quam nunquam antea discendo perceplaset, itidemque singulos reliquorum peculiari quadam lingua loquentes. Hoc enim Spiritus sanctus singulari quodam consilio sic administravit, ne qua inter apostolos esset ea de re discordia, quo scilicet unicuique abeundum foret. Ideoque singulis sua in lingua data est quædam quasi norma et regula. Verbi gratia, Romana uteris lingua: Romam igitur abito. Persice loqueris: ad Persas proficiscitor. Hanc igitur in certa lingua regulam acceperunt. Rursum vero, quia Romam profecturis per nationes multas iter faciundum erat, idcirco linguas alias tanquam opitulatrices prioris accipiebant, cum illam primam ordinationis quasi loco haberent. Videmus enim singulos apostolos etiam diversis usos fuisse linguis, ut quibus variæ nationes peragrandæ fuerint. Licet hoc de Pauli verbis hisce colligas: « Ago Deo meo gratias, quod magis quam vestrum quisquam linguas teneo peregrinas [69]. »

C Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ἐφ' ᾧ καὶ οἱ παρεστῶτες ἔλεγον· « Οὐκ ἰδοὺ πάντες οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι οὗτοί εἰσι; καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ ἡμῶν διαλέκτῳ, Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἐλαμῖται καὶ οἱ λοιποί; » τε δὲ γλωσσῶν τέως ἔλαβον χαρίσματα, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς, ὅσον πρὸς τοὺς παρόντας. Τίς γὰρ ἦν ἡ χρεία Περσικῆς γλώττης μὴ παρόντων Περσῶν; Δεκαπέντε δὲ γλῶσσαι ἐφάνησαν καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς Τριάδος φανῇ καὶ ὑπηρέται οἱ δώδεκα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν Γαλιλαῖον Πέτρον Ῥωμαῖστὶ λαλοῦντα, γλῶσσαν ἣν οὐκ ἔμαθεν, ὥσπερ δὴ καὶ ἕνα ἕκαστον τῶν λοιπῶν ἰδίαν γλῶσσαν λαλοῦντα. Οἰκονομεῖ γὰρ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ στάσις ᾖ ἐν τοῖς ἀποστόλοις περὶ τοῦ ποῦ δεῖ ἕκαστον ἀπελθεῖν. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδοται ἑκάστῳ ἰδία γλῶσσα ὥσπερ κανών. Ἤγουν, Ῥωμαῖστὶ λαλεῖς; ἄπελθε εἰς τὴν Ῥώμην. Περσιστὶ λαλεῖς; ἄπελθε εἰς τὴν Περσίαν. Καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ μὲν, ὡς εἴρηται, ἔλαβον τὸν κανόνα· ἀλλ' ἐπειδὴ πάλιν ἐχρῆν αὐτοὺς ἀπερχομένους εἰς Ῥώμην διέρχεσθαι διὰ πολλῶν ἐθνῶν, ἐλάμβανον ὥσπερ παραδοηθοὺς ἑτέρας γλώσσας, τὴν πρώτην ἀντὶ χειροτονίας ἔχοντες. Εὑρίσκεται γὰρ ἕκαστος τῶν ἀποστόλων D καὶ διαφόροις γλώσσαις λαλῶν, ἐπειδὴ καὶ διὰ πολλῶν παρῆσαν ἐθνῶν. Δῆλον ἐξ ὧν ὁ Παῦλος φησίν· « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, πάντων ὑμῶν γλώσσαις λαλῶ. »

Cæterum id temporis etiam divinissimi Joelis vaticinio respondit eventus, cujus quidem hæc sunt verba: « Perfundam meo Spiritu omnem carnem [70], » videlicet credentem. Non enim apostoli

Τότε δή, τότε καὶ ἡ τοῦ θειοτάτου Ἰωὴλ προφητεία πέρας ἐλάμβανεν ἡ οὕτω λέγουσα· « Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » πιστεύσασαν δηλαδή. Οὐ μόνον γὰρ οἱ ἀπόστολοι γλώσσαις ἐλά-

[68] Act. II, 8. [69] I Cor. XIV, 18. [70] Joel II, 28.

Digitized by Google

λουν, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτῶν βαπτιζόμενοι τὸ τοιοῦτον ἐδέχοντο χάρισμα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ Κύριος ἔλεγε· « Σημεῖα δὲ τοῖς πιστεύσασι ταῦτα παρακολουθήσει· ἐν τῷ ὀνόματί μου δαιμόνια ἐκβαλοῦσι, γλώσσαις λαλήσουσι καιναῖς. » Καὶ ὅρα δώδεκα ἐν Ἐφέσῳ ἄνδρας, ὡς ὁ Λουκᾶς ἱστορεῖ, προβαπτισθέντας μὲν εἰς τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα, Πνεῦμα δὲ μὴ εἰδέναι τί ποτέ ἐστι λέγοντας· ἀλλ' ἡνίκα τὰς χεῖρας ὁ Παῦλος ἐπέθηκε, τηνικαῦτα τὸ τῶν γλωσσῶν ἐδέχοντο χάρισμα. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀόρατον ἦν, ἔδει πάντως τῆς ἐκείνου παρουσίας αἰσθητόν τινα γίνεσθαι ἔλεγχον, ὡς ἐντεῦθεν ἀδιστάκτως ἐπὶ τὸ θεῖον λουτρὸν ἅπαντας ἔρχεσθαι. Τοῦτο μέντοι τὸ χάρισμα ἠρέθισε καὶ τὸν Σίμωνα τοῖς ἀποστόλοις τε προσελθεῖν καὶ τὸ βάπτισμα αἰτήσασθαι· εἰ μὴ γὰρ αἰσθητὴν ἐώρα τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, οὐκ ἂν ἐκεῖνος τοῖς Χριστοῦ προσήρχετο μαθηταῖς, οὐκ ἂν ἐπιδεὴς αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἐφαίνετο. Καὶ τότε μὲν οἱ βαπτιζόμενοι τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει τὸ τῶν γλωσσῶν ἐδέχοντο χάρισμα· ἐπὶ δέ γε τοὺς περὶ τὸν Κορνήλιον καὶ πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐλάλουν γλώσσαις. Διὰ τί δὲ καὶ πρὸ τοῦ βαπτισθῆναι τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐνέργειαν ἐδέχοντο; διὰ τὴν πολλὴν τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων διάκρισιν. Διεκρίνοντο γὰρ οὗτοι μὴ θέλοντες καὶ βαπτιζομένοις τοῖς ἐθνικοῖς ἀναμίγνυσθαι.

A tantum linguis peregrinis loquebantur, sed etiam cæteri omnes, quotquot baptizabantur ab ipsis, donum ejusmodi consequebantur. Atque hoc illud est quod Dominus dixit : « Signa credentes hæc comitabuntur : in nomine meo genios expellent, et linguis novis inusitatisque loquentur[71]. » Vide quid viris illis duodecim acciderit, qui Ephesi degentes, et Lucas commemorat, baptizati quidem erant in baptismum Joannis, nondum tamen scire se profitebantur quid esset Spiritus. Verum posteaquam Paulus eis manus imposuisset, linguarum donum illud accipiebant. Nam quia Spiritus sanctus erat inaspectabilis, **227** oportebat omnino sensile quoddam argumentum præsentiæ ipsius edi, ut citra ullam hæsitationem omnes divinum B illud ad lavacrum accederent. Hoc autem donum Simonem etiam incitavit, ut ad apostolos accederet ac baptismum postularet : quippe nisi vim potestatemque Spiritus aspectabilem vidisset, ad Christi discipulos non accessisset, nec se ipsorum indigere opera putasset. Ac tunc sane qui baptizabantur, donum linguarum accipiebant una cum Spiritus sancti immissione. At in eos qui cum Cornelio erant, idem Spiritus sanctus etiam decidit antequam baptizarentur, itidemque linguis ante baptismum diversis loquebantur. Cur hi, quæso, prius etiam sancti Spiritus efficacitatem experiebantur quam baptizarentur? Propter nimium superba scilicet eorum præjudicia, qui antea circumcisi crediderant. Etenim illi se ab aliis segregabant, et ne cum baptizatis quidem ethnicis quidquam habere commercii volebant.

Οἶδα δέ, ἀγαπητέ, ὅτι καὶ τὸν καιρὸν ἐκδιάζῃ μαθεῖν καθ' ὃν ἡ τοῦ μακαρίου Παύλου γέγονε κλῆσις. Καὶ κατὰ τινὰς μὲν ἱστορικοὺς, καὶ μᾶλλον Ἱππόλυτον τὸν Θηβαῖον, ἐνιαυτοὶ διῆλθον ζ' μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος τὸ μακάριον τέλος ἐδέξατο· μετὰ δὲ ταῦτα ὡσεὶ μῆνες διῆλθον ἕξ, καὶ ἡ τοῦ Παύλου γέγονε κλῆσις. Ἀλλ' ἡ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἱστορία διέξεισιν ὡς οὔπω εἷς ἐνιαυτὸς ἐπεπλήρωτο μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν τοῦ Κυρίου ἀνάστασιν, καὶ ταῦτα πάντα ἐγένετο, οἱ ἆθλοί τε τοῦ πρωτομάρτυρος καὶ ἡ τοῦ μακαρίου Παύλου προσέλευσις. Ἀλλ' ἦν ἰδεῖν ἐπ' αὐτῷ τηνικαῦτα πληρούμενον τὸ λόγιον τὸ λέγον· « Ποῦ ὑπάγεις, οἶδας· τί δὲ μέλλεις παθεῖν, οὐκ οἶδας. » Ἐπιστολὰς γὰρ ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων λαβὼν ὥστε ἀπελθεῖν καὶ τοὺς ὁπουδήποτε παρευρισκομένους Χριστιανοὺς ἀναιρεῖν, πηροῦται τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καθ' ὁδόν· περιήστραψε γὰρ ἄνωθεν αὐτὸν ἄῤῥητον φῶς, καὶ οὕτως οἱ τοῦ σώματος αὐτοῦ λύχνοι παραχρῆμα ἐσβέσθησαν. Ἀλλὰ καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἤκουσε πρὸς αὐτὸν οὕτω λεγούσης· « Σαοὺλ, Σαοὺλ » (τουτέστιν ἀδελφὲ, ἀδελφὲ), « τί με διώκεις; » Στέλλεται λοιπὸν πρὸς Ἀνανίαν, καὶ βάπτισμα δέχεται, κἀντεῦθεν φωτίζεται τούς τε ψυχικοὺς καὶ σωματικοὺς ὀφθαλμούς. Κηρύσσει λοιπὸν ὁ πάμμεγας Παῦλος ἔτη λε'. Ἐν γὰρ τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος τὸ σωτήριον πάθος γέγονε τοῦ Χρι-

Præterea non ignoro, dilecte fili, cupere te illud etiam tempus nosse quo beatus ille Paulus vocatus fuerit. De nonnullorum quidem historicorum sententia, præsertim Hippolyti Thebani, post Domini ex mortuis resurrectionem anni septem præterierant, cum testium veritatis princeps ille Stephanus beatum vitæ finem est consecutus; ab ejus autem morte mensibus prope sex elapsis Pauli vocatio facta est. Verum Eusebii Pamphili filii narrat historia nondum a Domini resurrectione annum unum exactum fuisse, cum hæc omnia fierent, nimirum principis illius testis certamina beatique Pauli ad fidem accessio. Erat autem in eo videre C perfici tum temporis oraculum hoc, quo dicitur : « Nosti quo pergas, ad quid eventurum tibi sit, ignoras. » Etenim cum litteras a pontificibus accepisset, ut profectus in alia loca ubivis gentium deprehensos Christianos e medio tolleret, ipso in itinere suos oculos amittit. Nam lux quædam inexplicabilis eum cœlitus circumfulsit, quo factum ut corporis ipsius faces continuo exstinguerentur. Præterea vocem e sublimi se compellantem his verbis audivit : « Saule, Saule, quid me persequeris[71*]? » Hinc ad Ananiam remittitur, baptismum recepit; oculi ejus tam animales quam corporales collustrantur; denique vir eximius ab eo tempore tetis 35 annis prædicationis munere fungitur. Nam

[71] Marc. xvi. 1. [71*] Act. ix, 4.

Digitized by Google

decimo et octavo Tiberii Cæsaris anno salutifera Christi passio contigit. Is vero 18 annus nondum exactus erat, cum commemorata hactenus acciderunt. Ubi 19 annus Tiberii Cæsaris currere cœpisset, Paulus initium prædicandi facit, quemadmodum ipsa historia demonstrat. Prætereunt hinc imperii Tiberii **228** Cæsaris quatuor anni reliqui; nam 22 annos in universum Tiberius rerum potitus esse reperitur. Consimiliter imperii Caii Cæsaris quatuor anni elabuntur, itemque Claudii propemodum 14 anni. Huic in imperio successit Nero, qui anno regni sui 13 Paulum interfecit. Quapropter anni esse triginta quinque deprehenduntur, quos in prædicatione Paulus exegerit. Tam diligenter autem ministerium suum obibat, ut Jacobum quoque Domini fratrem conveniret, ejusque consilium exploraret num se tondere ac lustrare Judæorum causa deberet.

A στοῦ. Οὕπω τὸ τοιοῦτον ιη' ἔτος πεπλήρωται, καὶ τὰ διαληφθέντα τηνικαῦτα γεγόνασι. Τρέχειν ἤρξατο τὸ ιθ' ἔτος τῆς βασιλείας Τιβερίου Καίσαρος, καὶ κηρύσσειν ὁ Παῦλος ἄρχεται, ὡς ἱστορία φησί. Διέρχονται τοίνυν ἔτη δ' τὰ ἐπίλοιπα τῆς βασιλείας Τιβερίου· καὶ γὰρ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη τὰ πάντα κρατήσας εὑρίσκεται. Διέρχονται δὲ ὁμοίως καὶ τὰ τῆς βασιλείας Γαΐου ἔτη δ', καὶ Κλαυδίου δὲ ὁμοίως διέρχονται ἔτη ὡσεὶ ιδ'. Τοῦτον ὁ Νέρων διαδέχεται, καὶ τῷ ιγ' ἔτει τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀναιρεῖ τὸν Ἀπόστολον. Τριάκοντα λοιπὸν καὶ πέντε εὑρίσκονται τὰ ἔτη ἐν οἷς ὁ Παῦλος ἐκήρυξε. Τοσοῦτον δὲ τὰ τῆς αὐτοῦ μετεχειρίζετο διακονίας, ὡς καὶ πρὸς Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον εἰσελθεῖν καὶ συμβουλὴν ἐξ ἐκείνου δέξασθαι ξυρηθῆναι καὶ ἁγνισθῆναι τῶν Ἰουδαίων ἕνεκεν.

B

Hic Jacobus primus Hierosolymorum pontifex fuit, delectus ad hoc muneris, ne Petrus et Joannes et Jacobus gloriæ causa contenderent, quemadmodum Clemens ille Stromateus memoriæ prodidit. Eumdem Jacobum et justum virtutis causa nuncupabant. Estque ille ipse qui de templi pinnis præcipitatus est, et a fullone ligno quodam ita percussus in caput ut moreretur. Etenim Judæi, cum ad Cæsarem Paulus provocasset et ad Cæsarem a Festo prætore missus esset, spe sua frustrati propter quam insidias ei struxerant, ad hunc se Jacobum conferunt, eumque sic compellant: «Inhibeto populum hunc, quandoquidem errore quodam in Jesum propendet. Nam tibi nos testimonio sumus, ac populus adeo universus, quod sis vir justus.» Erat, cum hæc agerentur, Paschæ festum Quare cum in pinnas eum templi statuissent, aiebant: «Tibi, o juste, cuncti fidem adhibemus. Quia vero populus errore impulsus Jesum illum crucifixum sectatur, indicato nobis quodnam Dei sit ostium.» Ibi cum ipse respondisset Jesum in cœlo ad dexteram magnæ illius potestatis considere ac in aeris nubibus aliquando reversurum, exclamarunt omnes: «Heu! Heu! justus etiam in errorem perductus est.» Itaque ad templi pinnas ascendentes eum dejecerunt et lapidibus obruerunt. Neque multo post Vespasianus eos obsedit. Jacobus ipse tam justus erat, ut homines apud Judæos mente prædíti existimarent obsideri urbem ipsius cædis causa. Josephus quidem certe in hæc verba scribit: «Evenerunt hæc Judæis, ut justi illius Jacobi cædes vindicaretur, qui frater erat ejus Jesu quem Christum nuncupant.» Quo pacto exstinctus sit, nimirum quod præcipitatus, quod lapidibus obrutus, quod positis genibus pro adversariis Deum precatus, quod ligno percussus tandem mortuus fuerit. Alexandrinus ille Clemens litteris consignavit. Addit autem Josephus hujusmodi: «Vinum et siceram non bibebat; animatum nihil comedebat; novaculam in caput nullam admiserat; oleo se non perungebat; balneo nullo utebatur. Et quidem ei soli fas erat in adyta templi et penetralia ingredi, ut preces pro populo

C

Οὗτος ὁ Ἰάκωβος ἀρχιερεὺς Ἱεροσολύμων πρῶτος ἐχρημάτισε· προείλοντο γὰρ αὐτὸν ὥστε μὴ Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον δόξης ἕνεκεν ἐπιδικάζεσθαι, καθὰ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς ἱστορεῖ. Τοῦτον μέντοι τὸν Ἰάκωβον καὶ δίκαιον ἐκάλουν διὰ τὴν αὐτοῦ ἀρετήν. Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς καὶ παρὰ τοῦ κναφέως ξύλῳ πληγεὶς κατὰ κεφαλῆς εἰς θάνατον. Ἰουδαῖοι γὰρ τοῦ Παύλου Καίσαρα ἐπικαλουμένου καὶ ὑπὸ Φήστου πεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος καθ' ἣν ἐξήρτυον αὐτῷ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκπεσόντες, ἐπ' αὐτὸν τρέπονται, καὶ λέγουσιν· «Ἐπίσχες τὸν λαὸν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν· ἡμεῖς γὰρ μαρτυροῦμέν σοι, καὶ πᾶς ὁ λαὸς, ὅτι δίκαιος εἶ.» Ἦν δὲ Πάσχα. Καὶ στήσαντες αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον εἶπον. «Αἰκαιε, σοὶ πάντες πειθόμεθα· Ἐπεὶ δὲ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Θεοῦ.» Ἐκείνου δὲ ἀποκριθέντος ὅτι Ἰησοῦς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως, καὶ μέλλει ἔρχεσθαι ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἔκραξαν· «Ὦ ὦ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη.» Κατέβαλλον οὖν αὐτὸν ἀναβάντες, καὶ ἔβαλλον λίθοις. Καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ αὐτούς. Τοσοῦτον δὲ ἦν δίκαιος ὡς τοὺς ἐμφρονας τῶν Ἰουδαίων νομίζειν δι' αὐτὸν ταῦτα γενέσθαι. Γράφει δὲ καὶ Ἰώσηπος· «Ταῦτα δὲ συμβέβηκεν Ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ.». Τὸν μὲν οὖν τρόπον τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, ἤγουν τὸ κρημνισθῆναι καὶ λιθασθῆναι καὶ γονυπετῆσαι καὶ εὔξασθαι ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ξύλῳ πληγέντα τελειωθῆναι, ὁ Κλήμης ἱστόρησεν, ὁ δὲ Ἰώσηπος ταῦτα· Οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, ἔμψυχον οὐκ ἔφαγεν, ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη, ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο, καὶ βαλανείῳ οὐκ ἐχρήσατο. Τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι καὶ δέεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς ἐντεῦθεν ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου, γονυπετοῦντος καὶ δεομένου ἄφεσιν τῷ λαῷ. Ἀπέκτειναν δὲ αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τὴν τελευτὴν Φήστου ἀναρχίαν εὑρόντες.

Digitized by Google

conciperet; qua sane de causa occalluerant instar cameli **229** ejus genua, cum perpetuo in iis procumberet ac Deum exoraret ut Judaico populo venia data ignosceret. Interfectus a Judæis est post Festi prætoris mortem, quo tempore necdum alio prætore surrogato neminis imperio parebant.

Καὶ ὁ μὲν Ἰάκωβος οὗτος, ὁ ἀδελφόθεος δηλαδή, τῇ δωδεκάδι τῶν μαθητῶν οὐκ ἦν ἐναρίθμιος, τὰ πρῶτα δὲ ὅμως παρ' αὐτοῖς ἔφερε. Καὶ γὰρ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος, ὡς ὁ Κλήμης φησὶ, Πέτρῳ καὶ Ἰωάννῃ καὶ Ἰακώβῳ τῷ ἀδελφοθέῳ τὴν γνῶσιν ἔδωκεν, οὗτοι δὲ τοῖς λοιποῖς. Πρὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐνεκότουν τῷ Κυρίῳ καὶ ἠπίστουν αὐτῷ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὡς ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης φησί. Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ καὶ πρώτους ἐκείνους ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο, εἰ καὶ τιμῆς ἠξίωσε πλείονος, εἰ καὶ ἐπὶ ιβ' θρόνων ὑπέσχετο καθίσαι αὐτοὺς τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ κρίνοντας, εἰ καὶ σύνδειπνοι αὐτῷ ἔσονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ μεμενήκασι μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔχομεν ἀλλαχοῦ τὸν Κύριον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐκ Ζεβεδαίου, ἡνίκα δεξιὰν ἠτήσαντο καὶ ἀριστερὰν καθέδραν, οὕτω λέγοντα· « Οὐκ ἐμόν ἐστι τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρός μου. » Οὐκοῦν εἰ τὰ τῆς τιμῆς ἐκείνης οὐ δίδοται κατὰ χάριν ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας οὓς ὁ καθ' ἕνα ἐνδείξεται, μὴ θαύμαζε εἴγε καὶ οἱ κατὰ τὸν Παῦλον, ναὶ μὴν καὶ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόθεον ἀγωνισάμενοι κοινωνοὶ καὶ συμμέτοχοι τῆς τῶν δώδεκα τιμῆς εὑρεθήσονται. Καὶ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς ἔλεγε, Παύλου μεῖζονα στῆναι τότε μηδέτερον.

Cæterum Jacobus hic, Domini frater, non erat ille quidem unus ex duodecim illis discipulis, sed principe tamen apud eos loco habebatur. Quippe cum primum ex mortuis Dominus resurrexisset, uti Clemens narrat, Petro et Joanni et Jacobo huic, Domini fratri, primis id patefecit; qui deinde rem ad discipulos reliquos retulerunt. Etenim ante resurrectionem fratres Domini etiam indignabantur ei, nec fidem habebant, quemadmodum evangelicæ scriptor historiæ Joannes meminit. Hoc autem loco est, dilecte fili, quo l animadvertas. Quanquam enim discipulos illos duodecim Dominus primos elegit, quanquam honore majori dignatus est, quanquam se illos promiserit supra duodecim solia callocaturum, ut duodecim tribus Israelicas judicent, quanquam illo die convivæ ipsius erunt propterea quod apud ipsum manendo perseveraverint, nihilo tamen minus alibi Dominum ad Zebedæi filios, cum illi dexterum lævumque solium penes ipsum petiissent, his verbis uti videmus: «Ejus rei concedendæ facultas non me penes est, sed illis hoc obtinget quibus a Patre paratum erit [72]. » Quapropter si honos ille non tribuetur ex gratia, sed pro ratione certaminum quæ quilibet exantlabit, desine mirari futurum ut quidam exemplo Pauli et Jacobi hujus, Domini fratris, certáminibus suis peractis ejus participes honoris fiant, qui discipulis illis duodecim est promissus. Hoc enim et Chrysostomus pronuntiavit, Paulo dicens illo tempore neminem appariturum majorem.

Ὅτι δὲ οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν καὶ οὐ πλείους ἢ ἐλάσσους εἶναι ἔμελλον, ἀρχῆθεν τοῦτο δεδήλωται. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις. Ὅν γὰρ τρόπον ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ἀπὸ τοῦ πρώτου σημείου ἀρξάμενος, καὶ διὰ τῶν ιβ' ζωδίων τὴν αὐτοῦ ποιήσας περίοδον, κἀν τούτοις τὰ αὐτοῦ πάντα πληρώσας, ἐκεῖσε πάλιν ὑποστρέφει ὅθεν τοῦ δρόμου κατήρξατο, οὕτω καὶ ὁ νοητὸς ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, ἐξανατείλας τῷ κόσμῳ καθὼς αὐτὸς ηὐδόκησε, καὶ διὰ τῶν ιβ' μαθητῶν τὴν ὑπ' οὐρανὸν διαδραμὼν, πᾶσαν τὴν αὐτοῦ βούλησιν δι' αὐτῶν ἐκτελέσας ἐκεῖσε πάλιν ὅθεν ἦλθεν ὑπέστρεψεν. Ὅτι δὲ οἱ παρὰ Κυρίου ἐκλεγέντες ιβ' μαθηταὶ, ναὶ μὴν καὶ οἱ κατ' αὐτοὺς ἀγωνισάμενοι κρείττονα τόπον ἐσχήκασι τῶν προπατόρων ἐκείνων, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξεν. Ἐπὶ ιβ' γὰρ ἕφη θρόνων καθίσαι αὐτοὺς, καὶ κρῖναι τὰς ιβ' φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ, ἣν δὴ τιμὴν οὐκ ἔδωκε τοῖς προπάτορσι. Καὶ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἐλεύσονται, καὶ μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ ἀνακλιθήσονται· τοῖς δέ γε ἀποστόλοις οὐδεὶς ἕτερος ἐσεῖται συγκάθεδρος. Καὶ ὅτι ὑπὸ σκιὰν ἐκεῖνοι τότε φανέντες ἐλάττονές εἰσι τῶν ἐνακμασάντων τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς, ὁ δὲ Θεοδώ-

Cæteroqui tantum duodecim Christi discipulos, non plures nec pauciores fuisse, jam ante demonstravimus. Attende, obsecro, quæ dicemus. Quemadmodum sol hic sensilis a primo signo exorsus per signa duodecim cursu suo circulari absoluto, postquam in iis ipsis effectiones suas complevit, eo revertit, unde cursus initium fecerat, sic etiam intellectilis ille sol justitiæ Dominus noster Jesus Christus, Dei Filius et Deus, mundo pro benignitate sua exortus, posteaquam orbem terrarum, quacunque cœlo ille subjectus est, per duodecim discipulos suos percurrit, omneque institutum animi sui eorum opera perfecit, rursus eodem reversus est unde profectus fuerat. Et vero duodecim illos discipulos a Domino sclectos, itemque alios, quicunque præclara ipsorum exemplo certamina obierunt, potiori loco futuros esse quam priscos illos patres, multo clarius orator ille noster aurens ostendit. Promisit enim Dominus illos se supra duodecim solia **230** collocaturum, ut duodecim tribus Israelicas judicent; quem sane honorem priscis illis patribus non concesserit. Præterea multi ab ortu et occasu venient et cum Abrahamo ac Isaaco recumbent: at soliorum apostolicorum alius nemo particeps erit. Itidem illi cum

[72] Matth. xx, 23.

Digitized by Google

in umbra vixerint, omnino sunt iis inferiores qui in ipso vigore veritatis exstiterunt. Hæc Chrysostomus. Theodoretus autem errare dicit eos qui hoc modo de priscis illis patribus et sentiant et loquantur. Quanquam enim illi Dominum sensiliter non viderint, mentis tamen intelligentia conspectum ab iis esse. Et qui aliis inferior atque minor sit is qui sinu suo sanctos excipit? Qui Moses, qui transformato Domino et ipse transformatus est, Elia quoque præsente, tanta cum majestate ac gloria, ut etiam cum ipso tam de cruce quam morte secutura colloquerentur? Hæc Theodoreti est sententia. Tu vero, dilecte fili, potius oratoris illius aurei verbis accedito. Et quanam de causa? Quoniam ea cum Domini verbis consentiunt, qui etiam in Evangelio per Lucam litteris consignato sic apostolos alloquitur: « Felices oculi, quibus ea datum est intueri quæ vos cernitis. Hoc enim vobis confirmo, complures vates atque reges videre cupivisse quæ vos videtis, nec tamen vidisse; ac audire cupivisse quæ vos auditis, nec tamen audivisse [13]. » Quænam vero illa sunt? Omnino scilicet ea quæ a Christo administratione ipsius in carne durante gesta sunt, quorum spectandorum potestas solis apostolis contigit. Quapropter apostoli duabus rebus vates superant, tum quod corporaliter Christum viderint, tum quod spiritualiter ab eodem rebus divinis fuerint initiati.

A ρητος σφάλλεσθαι λέγει τοὺς οὕτω περὶ τῶν προπατόρων καὶ φρονοῦντας καὶ λέγοντας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ αἰσθητῶς ἐκεῖνοι τὸν Κύριον εἶδον, ἀλλὰ νοητῶς εἶδον αὐτόν. Πῶς δὲ καὶ ἐλάσσων ὁ τοὺς ἁγίους εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ δεχόμενος, καὶ ὁ τῇ τοῦ Κυρίου μεταμορφώσει συμμεταμορφωθεὶς Μωϋσῆς ἅμα τῷ Ἠλίᾳ μετὰ τοσαύτης δόξης ὥστε συλλαβεῖν αὐτῷ περί τε σταυροῦ καὶ θανάτου; Καὶ ὁ μὲν Θεοδώρητος οὕτω· σὺ δὲ, ἀγαπητὲ, τοῦ Χρυσορρήμονος ἐπὶ πλέον πρόσκεισο. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι τοῖ; τοῦ Κυρίου λόγοις τὰ τοιαῦτα συνᾴδουσιν. Ἐπὶ γὰρ τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ καὶ τάδε τοῖς ἀποστόλοις ἔλεγε· «Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ βλέποντες ἃ βλέπετε. Λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἠθέλησαν ἰδεῖν ἃ ὑμεῖς βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν.» Τίνα δὲ ταῦτα; τὰ κατὰ τὴν ἔνσαρκον πάντως οἰκονομίαν, ὧν οἱ ἀπόστολοι μόνοι κατηξιώθησαν. Κατὰ δύο λοιπὸν ὑπερέχουσι τῶν προφητῶν οἱ ἀπόστολοι, καὶ κατὰ τὸ σωματικῶς ἰδεῖν καὶ κατὰ τὸ πνευματικῶς μυηθῆναι τὰ θεῖα.

Quodsi etiam cognoscere tibi libet quam multi ex mortuis sint resuscitati, et quinam illi fuerint, has ipsas excitationes recensendo commemorabimus. Acciderunt igitur in universum octo numero mortuorum resuscitationes. Prima, revixit Saraphthanæ mulieris filius, quem Elias vates vitæ restituit. Altera, Somanitidis filius, quem Elisæus excitavit. Tertia, miles ille, qui cum reliquias Elisæi contigisset, tanquam ex igne prosiliit. Quarta, collegii principis filia. Quinta, viduæ mulieris filius. Sexta, Lazarus. Septima, multa sanctorum corpora. Octava denique resuscitatum est sanctissimum illud corpus dominicum; quanquam hæretici quidam Apelliani fuere, qui furiose aiebant Domini corpus in sepulcro resolutum in elementa quatuor esse, de quibus et constitisset. Cæterum multa illa sanctorum, qui obdormiverant, corpora potissimum idcirco ressurrexerunt, ut per hoc ipsum prodigium publice declararetur Deum illum esse qui tum patiebatur; ac eadem opera mysterio de postrema et communi **231** resurrectione mortalium fides conciliaretur, ut manifesta denique fieret earum animarum liberatio simul et reditus, in orco detentæ quæ fuerant. Etenim animæ quæ ad Christum ad orcum descendentem crediderunt, mox dimissæ liberatæque sunt. Et quoniam fieri non poterat ut animæ nudæ sensilibus oculis conspicerentur, divino quodam consilio sanctorum illorum hominum, qui obdormierant, animæ cum ipsis corporibus apparuerunt, ut fides amplior esset; deindeque rursus ad loca sibi destinata convolarunt.

Ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεις εἴγε μαθεῖν ἐπιζητεῖς, πόσαι εἰσὶν αὗται καὶ τίνων εἰσὶν, ἰδοὺ σοι ταύτας ἀπαριθμήσασθαι οὐκ ὀκνήσομεν. Ὀκτὼ μὲν οὖν εἰσι τὸν ἀριθμὸν, τοῦ τῆς Σαραφθίας υἱοῦ ὃν ὁ Ἠλίας ἤγειρε, τοῦ τῆς Σωμανίτιδος υἱοῦ ὃν ὁ Ἐλισσαῖος ἤγειρε, καὶ τοῦ στρατιώτου ἐκείνου ὃς ἐγγίσας τοῖς τοῦ Ἐλισσαίου λειψάνοις ὡς ἀπὸ πυρὸς ἐξεπήδησε, τῆς τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατρὸς, τοῦ τῆς χήρας υἱοῦ, τοῦ Λαζάρου, τῶν πολλῶν σωμάτων, καὶ αὐτοῦ τοῦ παναγίου καὶ Κυριακοῦ σώματος, εἰ καὶ μανέντες οἱ Ἀπελλιανοὶ ἔλεγον ἐν τῷ τάφῳ διαλυθῆναι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου εἰς τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ ὧν καὶ συνέστηκε. Τὰ μέντοι πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ἀνέστησαν ὡς ἐντεῦθεν Θεὸν ἀνακηρυχθῆναι τὸν πάσχοντα, πιστωθῆναί τε τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως τὸ μυστήριον καὶ τῶν κατεχομένων ἐν ᾅδου ψυχῶν τὴν ἐλευθερίαν ὁμοῦ καὶ ἐπάνοδον. Καὶ γὰρ αἱ πιστεύσασαι ψυχαὶ τῷ Χριστῷ καταβάντι πρὸς ᾅδην εὐθὺς ἀπελύθησαν. Καὶ ἐπεὶ ἀδύνατον ἦν ψυχὰς οὕτω γυμνὰς αἰσθητοῖς ὁραθῆναι ὀφθαλμοῖς, οἰκονομίᾳ θείᾳ πρὸς πίστιν μετὰ σωμάτων ἐφάνησαν αἱ τῶν κεκοιμημένων ἁγίων ψυχαὶ, εἶθ' οὕτως εἰς τοὺς ἀνήκοντας αὐταῖς τόπους ἀπέπτησαν.

Cave autem, dilecte fili, ne forte per ea quæ hinc inde fabulosa sparguntur, tua quoque mens pervertatur. Famam enim apud multos obtinuisse,

Ὅρα δὲ, ἀγαπητὲ, μήτε τοῖ; ὧδε κἀκεῖσε μυθολογουμένοις καὶ ἡ σὴ διάνοια περιτραπήσεται. Ὅτι μὲν γὰρ φημίζεται παρὰ τοῖς πολλοῖς τῇ Μαγδα-

[13] Luc. x, 23.

Digitized by Google

λῃνῇ ἐκείνῃ ἐντυχεῖν τὸν Γαληνὸν ἰατρὸν (58), καὶ ἀκοῦσαι παρ' αὐτῆς ὅτι τυφλὸν ἐκ γενετῆς ὁ Χριστὸς ἴάσατο, κἀντεῦθεν εἰπεῖν πρὸς αὐτὴν καλῶς ἐκεῖνον εἰδέναι τὰ τῆς γῆς μέταλλα (εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τὸν τυφλὸν ἐκεῖνον ὠμμάτωσε), οἶδαμεν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ τὴν τοιαύτην φήμην μετὰ τῶν μύθων ἐτάξαμεν. Ἀδύνατον γὰρ τῇ Μαγδαληνῇ ἐντυχόντα Γαληνὸν, ὡς ἐκεῖνοί φασι, Μάρκου μὲν βασιλέως ἐν τοῖς πρὸς Πίσωνα μεμνῆσθαι, Κομμόδου δὲ πάλιν ἐν τῷ περὶ ἠθῶν πρώτῳ βιβλίῳ αὐτοῦ· ἀπὸ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἕως αὐτῆς τῆς βασιλείας Κομμόδου ὡσεὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη (59) εὑρίσκονται. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον.

A quod medicus ille Galenus in Magdalenam incide-rit, et audiverit ex ea Christum quemdam a nati-vitate cæcum sanasse; cui Galenus responderit ne-cesse fuisse ut Christus terræ metalla bene cogni-ta haberit, alioqui visum cæco restituere non po-tuisse. Hoc igitur nos quoque novimus: verum ejusmodi rumorem fabularum in ordinem atque numerum referimus. Nam fieri prorsus nequit ut ipsorum de sententia Galenus cum Magdalena sit collocutus, qui Marci imperatoris in iis meminerit quæ ad Pisonem perscripsit, itemque Commodi mentionem imperatoris in primo De moribus libro fecerit. Nam inter ætatem Domini nostri Jesu Chri-sti et imperium Commodi propemodum anni 150 intercedunt. Ac de his quidem hactenus.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠπόρησας· « Ἵνα τί, » λέγων, « οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι τὰ λοιπὰ συγγραψάμενοι, τὰ κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς Ἀειπαρθένου παντάπασι σεσιγήκασι; » Καὶ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι τὰ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας οἱ εὐαγγελισταὶ διηγούμενοι μέχρι καὶ αὐτῆς κατηντήκασι τῆς ἀπὸ γῆς αὐτοῦ ἀναλήψεως. Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πανάμωμος Μήτηρ' εἰς γῆρας λέγεται ἐφθακέναι βαθὺ, καθά φησιν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Οὐκοῦν ἀδύνατον ἦν τῇ εὐαγγελικῇ παραμείχθαι ἱστορίᾳ καὶ τῆς Ἀειπαρθένου τὴν κοίμησιν, ἅτε πολλῷ τῷ χρόνῳ γεγονυῖαν, ὡς ἔφημεν, ὕστερον. Ἰδίᾳ δὲ πάλιν οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διαλαβέσθαι περὶ ταύτης οὐκ ἔφθασαν, ὅτι περὶ τὸν τῆς οἰκονομίας ἀσχολούμενοι λόγον, καὶ διὰ φροντίδος ἔχοντες ὅτι πολλῆς πῶς τε πιστοὺς τοὺς ἀπίστους ποιήσαιεν καὶ ὅπως τῇ κατὰ Χριστὸν ἀμωμήτῳ πίστει πάντες προσέλθοιεν, τὰ λοιπὰ παρεβλέποντο, καὶ μάλιστα ταῦτα τῷ θείῳ κηρύγματι μὴ συντείνοντα. Πλὴν οὐ πάντη σεσίγηται τὰ τῆς θείας ἐκείνης κοιμήσεως· ὁ γὰρ θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος, θαυμαστά τινα περὶ ταύτης ἐν τοῖς πρὸς Τιμόθεον γράφων εὑρίσκεται. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα περὶ τούτου διέξεισι· « Καὶ ἡμεῖς μὲν οὖν, ὡς οἶσθα, καὶ αὐτὸς καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ ζωαρχικοῦ καὶ θεοδόχου σώματος συνεληλύθαμεν, παρῆν δὲ καὶ ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος καὶ Πέτρος, ἡ κορυφαία τῶν ἀποστόλων ἀκρότης. » Πρὸς τούτους δὲ καὶ τὸν τοῦ θείου ἐκείνου ὕμνου παράγει προεξάρχοντα, θεόληπτον γεγονότα ἐξιστάμενον καὶ οἷον ἐκδημοῦντα πρὸς τὴν ὑμνῳδίαν μεταποιούμενον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Δείκνυσι διὰ τῶν αὐτοῦ λόγων ὁ θεσπέσιος Διονύσιος

B Memini quoque, dilecte fili, te inter cætera hujusmodi dubitationem aliquando mihi proposuisse. Quamobrem, aiebas, discipuli Christi et apostoli rebus aliis in commentarios et historias relatis, prorsus de obdormitione perpetuæ Virginis illius obticuerunt? Hac de re satis est respondere, auctores Evangeliorum Christi administrationem in carne commemorantes ad ejus a terris in cœlum assumptionem pervenisse. At expers illa maculæ Domini nostri Jesu Christi Mater provectam ætatem attigisse perhibetur, ut divinus ille vir, Andreas Cretensis antistes, auctor est. Quapropter fieri non potuit ut Virginis illius perpetuæ obdormitio evangelicæ historiæ insereretur, uti quæ C longo deinceps tempore, ceu diximus, acciderit. Præterea seorsum peculiari quodam libro de ipsa nihil Christi discipuli memoriæ prodiderunt, propterea quod in explicanda ipsius administratione occupati, magnopereque de una illa re solliciti, quo nimirum pacto incredulos fideles efficerent ac omnes ad puram sinceramque in Christum fidem perducerent, cætera negligebant, præsertim ea quæ ad divinam illam prædicationem nihil facerent. **232** Non tamen omnino divina istæc obdormitio silentio est præterita. Nam rerum ille divinarum interpres magnus Dionysius de hac admiranda quædam in perscriptis ad Timotheum epistolis tradere deprehenditur. Ac vide mihi, obsecro, quæ dicturi simus ex illius narrationibus decerpta. « Nos quidem, ait, una tecum multisque sacris fratribus, D ceu meministi, ad spectandum corpus illud, quod vitæ principium et ipsum Deum aliquando continuerat, convenieramus. Simul aderant frater Domini Jacobus et Petrus, vertex apostolorum ille supremus. » Præter hæc et præcentorem divini illius

(58) Quæ sequuntur de Magdalenæ cum Galeno Pergameno, medicorum principe, colloquio, prorsus fabulosa sunt, licet aliunde id probari potuerit deberitque, quam ex libro ad Pisonem, πρὸς Πίσωνα, qui apud aliquos controvertitur an inter genuinos Galeni libros accenseri debeat.

(59) Ὡσεὶ ρν' ἔτη. Scribe, inquit Joannes Meursius in notis, ὡσεὶ ρπ', nam a Christi nativitate ad imperium Commodi usque anni putantur præterpropter 180. Verum observatione illa carere potuimus: cum enim dicat Glycas, Ἀπὸ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἕως αὐτῆς· τῆς βασιλείας Κομόδου, et ipse vertat: *Nam a Domino Jesu Christo usque ad Commodum imperatorem anni fere centum quinquaginta habentur*, nihil omnino mutandum in textu videbatur, cum a baptizato vel passo Domino Jesu Christo ad Commodi primordia reperiatur assignatus a Glyca nostro annorum interlapsorum numerus.

Digitized by Google

hymni commemorat, qui divino quodam motu extra seipsum raptus et quasi traductus alio sacrum illum cantum occeperit. Quid multa proferri necesse est? Ostendit in hac narratione sacer ille Dionysius universum prope cœtum apostolorum et ipsorum septuaginta discipulorum ad venerandum hoc spectaculum congregatum fuisse; tum quod eodem tempore discipuli omnes per universum terrarum orbem dispersi convenerint, quorum in numero et ipse fuerit una cum Timotheo et Hierotheo. Audivisti enim hæc ipsius ad Timotheum verba: « Nos quidem una tecum multisque sacris fratribus, ceu meministi, ad spectandum corpus illud, quod vitæ principium aliquando continuerat, conveneramus. » Hæc a prædicto Dionysio sunt tradita.

A ὡς ἅπας σχεδὸν τῶν ἀποστόλων ὁ θίασος καὶ αὐτῶν δὴ τῶν ἑβδομήκοντα περὶ τὸ σεπτὸν ἐκεῖνο τῆς Θεομήτορος συνήθροιστο θέατρον, καὶ ὅτι κατ' αὐτὸν πάντες συνῆλθοσαν οἱ ἀνὰ πᾶσαν ἐσκορπισμένοι τὴν γῆν μαθηταὶ, ὧν εἷς ἐτύγχανε καὶ αὐτὸς σύναμα Τιμοθέῳ καὶ Ἱεροθέῳ. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ἔγραφε πρὸς Τιμόθεον· « Ἥνίκα γάρ, φησὶ καὶ ἡμεῖς, ὡς οἶσθα καὶ αὐτὸς, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερῶν ἡμῶν ἀδελφῶν ἐπὶ τὴν θέαν τοῦ ζωαρχικοῦ σώματος συνεληλύθαμεν. » Καὶ οὕτω μὲν ὁ διαληφθεὶς θεῖος Διονύσιος (60).

Cæterum tametsi Virgo-mater naturæ legibus fuit obnoxia, tametsi mortem degustavit, tametsi ut homo in sepulcrum est deposita, naturæ tamen fines atque terminos superavit et excessit, neque sepulcrum et mortalitas eam in potestate sua retinere potuit. Nam et ipsa de sepulcro resurrexit, prorsus uti filius ejus idemque Deus fecerat, solis sepulcralibus exuviis in monumento relictis. Huic narrationi fidem facit divinus ille Juvenalis, qui Hierosolymorum antistes fuit. Exponit ille quo pacto id temporis Thomas abfuerit, quo pacto deinceps ad sepulcrum accesserit, quo pacto illud ipsum perquisiverit. Etenim apostoli Thomæ gratia sepulcrum aperiri jusserunt, quod illum cernerent absentiam in morte Virginis suam molestissimo ferre animo. Itaque sepulcrum quidem aperitur, at ipse thesaurus in eo reconditus nusquam apparebat: solæ, quod dictum est, sepulcrales exuviæ reperiebantur. Consimili nimirum modo et ipsam Dei Matrem ex mortuis resurrecturam fuisse, quo filius resurrexerat, multo ante beatus ille Davides hujusmodi verbis significaverat: « Surge, Domine, in requietem tuam, tu, inquam, ipse, et arca sanctitatis tuæ [74]. » Nam quia norat Davides eam quæ Christum utero **233** suo gestasset ac illam ipsam ob causam arca sanctitatis esset atque nuncuparetur, eodem pacto resurrecturam e sepulcro quo et natus ex ipsa Christus Dei Filius et Deus resurrexit, idcirco non absre consimilem utriusque resuscitationem ex mortuis multo ante quasi pictura quadam expressit. Etenim ni res ita se haberet, non sane postea quam dixerat: « Surge, Domine, » subjecisset: « Et arca sanctitatis tuæ. » Quapropter hac quidem in parte amplius hæsitare noli. Nam quia duo illa primum omnium creatorum hominum corpora interitui facta sunt obnoxia propter inobedientiam, indeque porro subsecutum aliud, nimirum ut malum ejusmodi latius serpens in universam naturam humanam sese dideret, idcirco nunc quoque primum omnium duo corpora excusso depositoque interitu facta sunt primitiæ quasi quædam ejus immortalitatis, quam spe certa nobis pollicemur. Atque

B Πλὴν εἰ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις ὑπέπεσεν, εἰ καὶ θάνατον ἐγεύσατο, εἰ καὶ μνήματι κατετέθη ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ τοὺς ὅρους νενίκηκε τῆς φύσεως, ἀλλὰ τάφος· καὶ νέκρωσις αὐτὴν οὐ κεκράτηκε· τοῦ γὰρ μνήματος ἐξανέστη καὶ αὕτη παραπλησίως τῷ υἱῷ αὐτῆς καὶ Θεῷ, μόνα παρὰ τῷ τάφῳ καταλείψασα τὰ ἐντάφια. Καὶ πιστοῦται τὸν λόγον Ἰουβενάλιος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων χρηματίσας θεῖος ἐπίσκοπος, τήν τε τοῦ Θωμᾶ διηγησάμενος ἀπόλειψιν, τὴν ἐσύστερον αὐτοῦ παρὰ τῷ τάφῳ προσέλευσιν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τῷ τάφῳ γεγονυῖαν παρ' αὐτοῦ κατεξέτασιν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι τηνικαῦτα διανοιγῆναι τὸν τάφον κελεύουσιν ἅτε τὸν Θωμᾶν ὁρῶντες ἐπὶ τῇ ἀπολείψει πολλὰ δυσχεραίνοντα. Καὶ ὁ μὲν τάφος ἠνοίγετο, ὁ δὲ θησαυρὸς ἐντὸς ἦν οὐδαμῶς, μόνα δὲ κείμενα, καθάπερ εἴρηται, τὰ ἐντάφια. Ὅτι δὲ ἡ αὐτὴ καὶ ἡ C ἐπὶ τῆς Θεομήτορος ἔμελλε γενέσθαι ἀνάστασις, καὶ ταύτην ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆναι καθὰ δὴ καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὁ μακάριος Δαβὶδ προφθάσας ἐδήλωσεν οὕτως εἰπών· « Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματός σου. » Ἐπειδὴ γὰρ τὴν ἐν γαστρὶ βαστάσασαν αὐτὸν κάντεῦθεν κιβωτὸν ἁγιάσματος χρηματίσασαν, οὕτως ἐγηγερμένην ἐκ τάφου προέγνωκεν ὁ Δαβὶδ καθὰ δὴ καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθέντα Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν, εἰκότως ἄρα κἀπὶ ταύτῃ τὴν ὁμοίαν προέγραψεν ἔγερσιν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖνος εἰπών· « Ἀνάστηθι, Κύριε, σὺ, » τηνικαῦτα ἐπήγαγε· « Καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματός σου. » Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ δύο τῶν πρωτοπλάD στων σώματα τῇ λύμῃ τῆς φθορᾶς ὑπέπεσε διὰ τὴν παράβασιν, κάντεῦθεν τὸ τοιοῦτον ὑφέρπον κακὸν διαδόσιμον ἐφ' ἅπαν γέγονε τὸ ἀνθρώπινον, διὰ τοῦτο καὶ νῦν πρώτως δύο σώματα ἀποτιναξάμενα ἀπαρχὴ τοῖς ἐλπιζομένοις ἀφθαρσίας γεγόνασι. Καὶ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα. Ὅρα γὰρ νουνεχῶς ὅτι καὶ ὁ ἐν πατριάρχαις ἀγιώτατος Γερμανὸς τὰς ἀφορμὰς ἐκεῖθεν λαβὼν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν, ὅτι « Ζῇ σου τὸ πνεῦμα διὰ παντὸς, καὶ ἡ σάρξ σου διαφθορὰν οὐχ ὑπέμεινε τάφου. Πάντα ἐπισκέπτῃ, καὶ ἡ ἐπισκοπή σου πρὸς πάντα, ὥστε κἂν οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν κεκράτηνται μὴ βλέπειν σε, ἀλλὰ σὺ παναγία τοῖς

[74] Psal. CXXXI, 8.

(60) *Πρὸς τούτους δὲ. . . . . Διονύσιος.* Ex V.

Digitized by Google

ἀξίοις ἑαυτὴν ἐμφανίζεις· ἡ γὰρ σὰρξ οὐκ ἐμποδίζει τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ πνεύματός σου. » Καὶ αὖθις· « Τὸ μὲν σῶμά σου τὸ παρθενικὸν ὅλον ἁγιόν ἐστιν, ἀλλαγὲν μὲν ὡς ἀνθρώπινον πρὸς ἄκραν ἀφθαρσίαν ζωῆς, σῶον δὲ ὁ τοῦτο ζωοτελὲς καὶ ἀκοίμητον ὡς σκεῦος ὑπάρχον θεοδόχον. Ἐρρέτω τάφος, ἐρρέτω χοῦς ἐπὶ σοί, Θεοτόκε. » Πρὸς τούτοις δὲ ὁ ἀγιώτατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης αὐτὴν ταύτην εἰσάγει λέγουσαν ὅτι Τῇ μὲν ψυχῇ μεγαλύνω τὸν Κύριον καὶ ἀγαλλιῶμαι τῷ πνεύματι, τῷ σώματι δὲ μεταλλάττομαι καὶ μορφοῦμαι τὴν ἐν χάριτι θέωσιν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον. A hæc quæ dicimus cave pro fabula duxeris. Nam ecce sanctissimus ille patriarcha Germanus hinc occasione sumpta, sic ad verbum in oratione sua de obdormitione Virginis loquitur: « Semper vivit spiritus tuus, et caro tua sepulcralem corruptionem non est experta. Omnia intueris, et inspectio tua versus cuncta dirigitur. Quo fit ut quamvis oculi nostri præpediantur quominus te cernant, tu tamen, Virgo sanctissima, dignis temet conspiciendam præbeas. Nam caro vi et efficacitati spiritus tui nequit officere vel impedimento esse. » Ac rursum: « Corpus tuum virgineum omnino sanctum est, et humanum quidem, sed quod ad summam immortalitatis vitam pervenerit adeoque integrum sit et absolute vivum et obdormitioni non obnoxium, quippe quod vas Dei capax fuerit. Valeat, te quod attinet, sepulcrum; valeat pulvis, o Deipara. » Quin etiam sanctissimus ille Cretensis præsul Andreas in hunc modum ipsam loquentem introducit: « Animo quidem magnifice Dominum celebro et spiritu exsulto, corpore vero immutor et ad divinitatem ex gratia profectam transformor. » Ac de his quidem hactenus.

Μετὰ δὲ Αὔγουστον (61) Καῖσαρα κρατεῖ Τιβέριος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κγ'. Οὗτος κτίσας πόλιν παρὰ τῇ λίμνῃ Τιβεριάδα ταύτην ὠνόμασεν. Ἐφ' οὗ σεισμὸς γεγονὼς ι' καὶ γ' πόλεις κατέχωσεν. Ὁ Τιβέριος οὗτος τοὺς βαρεῖς καὶ δεινοὺς φορολόγους αἰκίζων δεινῶς ἔλεγε· « Κειρέσθωσαν μὲν τὰ πρόβατα, πλὴν οὐ μέχρις αὐτῆς ἐπιδερμίδος. » Ἐφ' ᾧ καὶ τοὺς εἰς ἀξίαν παρ' αὐτοῦ προαγομένους θᾶττον οὐκ ἠμείβεν. Ἐρωτηθεὶς πῶς τοῦτο ποιεῖ, ἔφη, Διὰ τὴν τῶν ἀγομένων ἀνάπαυσιν. Ἐπὶ τούτοις δ' ἔφερε καὶ παράδειγμα. Τραυματίας τις ἔκειτο, καὶ τὰ ἕλκη αὐτοῦ πλῆθος μυιῶν ἀνιμώμενον ἦν. Παριὼν δέ τις ἐπεχείρει ταύτας ἀποσοβεῖν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἄφες αὐτάς. Κορεσθεῖσαι γὰρ οὐ τοσοῦτον ὀδύνας μοι παρέχουσιν. Ἐὰν ἔλθωσιν ἄλλαι λιμώττουσαι, σφόδρα με ἐπιπλήξουσι. » Λέγεσαι δὲ ὅτι μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία μέχρι καὶ Ῥώμης τρέχει, πολλὰ καταβοῶσα τῶν παρηνομηκότων εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν. Τοσοῦτον δὲ Τιβέριος τὸν θυμὸν ἀνῆψεν ὥστε θανάτῳ καταδικάσαι τοὺς ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς σὺν αὐτῷ τῷ Πιλάτῳ, εἰ καί τινες ἕτεροι αὐτόχειρα λέγουσι τὸν Πιλᾶτον ἑαυτοῦ γενέσθαι. B Post Augustum vero Cæsarem Tiberius ipsius filius annis 23 imperio præfuit. Hic ad lacum urbe condita Tiberiadem appellavit. Eodem regnante terræ motus exstitit, qui urbes tredecim subvertit. Solebat Tiberius graves subditis et atroces publicorum vectigalium exactores acute verbis hujusmodi pungere, tondendas quidem esse pecudes, at non deglubendas. Eadem de causa si quos ad magistratuum dignitates provexerat, non cito submotos cum aliis commutabat. Cumque interrogatus esset quamobrem istuc faceret, propter subditorum, inquit, commodum et recreationem. **234** Simul rem exemplo declarabat. Quidam, inquit, confectus vulneribus, humi jacebat, ejusque ulcera ingens muscarum multitudo sugebat. Præteriens vero alius eas abigere nitebatur. Tum ille: « Missas, ait, has facito. Nam satiatæ cum sint, magno me dolore non afficiunt. At si aliæ advolent esurientes, me diriter pungendo excruciabunt. » Cæterum nonnulli perhibent post assumptionem Christi Mariam illam Magdalenam Romam pervenisse, graviterque accusasse omnes, quotquot in Christum deliquerant. Usque adeo illam denique C Tiberii animum accendisse, ut et sacerdotes et scribas et ipsum quoque Pilatum capitis damnaret. Sunt tamen alii qui Pilatum sibimet ipsi manus attulisse commemorant.

Μετὰ τοῦτον κρατεῖ Γάϊος ἔτη δ'. Οὗτος πάμπολλα δεινὰ ποιήσας ἀναιρεῖται ὑπὸ στρατιωτῶν ἐν τῷ λουτρῷ· οὐ γὰρ ἔφερον αὐτὸν ὁρᾷν τὴν ἰδίαν θυγατέρα προσάγοντα τῷ εἰδώλῳ αὐτοῦ, καὶ λέγοντα· « Σὺ ταύτης πατὴρ, καὶ σὺ ταύτην γεγέννηκας. » Οὗτος ὁ Γάϊος ὁλονύκτως κυβεύειν ἤθελεν. Ὅθεν ἐπὶ τούτῳ δυσθυμήσας ὁ βασιλεὺς, ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἐξεκεκένωτο τὸ χρυσίον ἅπαν, ὥστε καὶ τὸν θησαυροφύλακα δυσθυμοῦντα ὁρῶν τοὺς ὁπουδήποτε πλου- Post Tiberium Caius imperio 4 annos potitus est. Is cum multa crudeliter admodum designasset, a militibus in balneo necatus est. Nam moleste ferebant, quod eum vidissent propriam filiam ad simulacrum quoddam cum hujusmodi verbis adducere: « Tu pater hujus es, tu hanc procreasti. » Solebat Caius totas noctes aleæ lusu transigere. Qua prodigalitate factum est ut tandem egens magnum in mœrorem incideret. Nam prorsus exhaustum D

(61) Antequam ad sequentia progrediar, monendos esse lectores existimo, in pluribus aberrare Glycam nostrum, quæ ad Romanos imperatores ac Constantinopolitanos pertinent: quæ si ad amussim atque examen chronologicum revocare voluissem, plures implere paginas et ingens notarum volumen consarcinare mihi opus fuisset. Cum aliquid dubii occurrerit, ad scriptores συγχρόνους satius erit recurrere, quam turbidos recentiorum arentesque rivulos consectari. Iis præmissis reliqua pertexam, memor propositi, ac brevitati, quantum licebit, studebo: ne similis nonnullis efficiar, qui adnotandi nullum finem faciunt, ac trivialia quæque in cumulum congerendi.

Digitized by Google

erat ærarium. Quapropter cum ejus rei causa præfectum ærario tristem imperator aliquando cerneret, jussit ut omnes locupletes e medio tollerentur eorumque facultates diriperentur. Idem cum Romæ quodam in angiportu lutum videret, mandavit ut in sinum Vespasiani, viri bellicosissimi, conjiceretur.

A σίους ἀναιρεθῆναι κελεύει καὶ τὰς αὐτῶν περιουσίας λαβεῖν. Οὗτος ἐν στενωπῷ τῆς Ῥώμης πηλὸν θεασάμενος κόλποις Οὐεσπασιανοῦ τοῦ στρατηγικωτάτου βληθῆναι προσέταξε.

Hoc tempore sapiens ille Philo et Josephus claruerunt. Josephus veritatis amans exstitit. Nam et Baptistam Domini laudat, et Christum consimiliter virum sapientem magnorumque prodigiorum effectorem appellat, ac posteaquam crucifixus fuisset, die tertio vivum conspectum esse tradit. Cæterum, dilecte fili, mirari desine fuisse Barbaros quosdam qui virtutis (et honesti amore ducerentur. Nam cum hominem fingeret Deus, eidem honesti et pravi discrimen indidit. Quo factum est ut non B Platonis modo sectatores vitam injustam et sceleratam odio prosecuti sint, verum etiam homines barbari non pauci. Accepimus enim Hyperboreos quosdam ultra Riphæos montes habitare, qui justitiam studiose colant, arborumque fructibus et aqua victitent. Itidem Brachmanas in virtute colenda supra modum humanum exercere se tradunt, cum foliis tantum corpora tegant et vitam in silvis agant. Anacharsis natione Scytha tanto castitatis et exercitiorum virtutis amore tenebatur, ut etiam cubans labra verendaque suis ipse manibus comprimeret. Nimirum non vigilans modo, verumetiam dormiens **235** ostendebat quam arcurata custodia duo istæc corporis membra indigeant.

Τότε δὴ τότε Φίλων ὁ σοφὸς καὶ Ἰώσηπος ἠκμαζον. Οὗτος δὴ φιλαλήθης ἐλέγετο διά γε τὸ τὸν Βαπτιστὴν τοῦ Κυρίου ἐπαινεῖν, καὶ διὰ τὸ τὸν Χριστὸν ὁμοίως ἄνδρα σοφὸν μαρτυρεῖν καὶ μεγάλων σημείων ἐργάτην, σταυρωθέντα δὲ ζῶντα φανῆναι μετὰ τρίτην ἡμέραν. Σὺ δέ, ἀγαπητέ, μὴ θαύμαζε εἴγε καὶ βάρβαροί τινες προείλοντο τὰ καλά· τὸν γὰρ ἄνθρωπον πλάττων ὁ Θεὸς ἐντέθεικεν αὐτῷ τὴν τοῦ καλοῦ καὶ κακοῦ διάγνωσιν. Διόπερ οὐ μόνον οἱ περὶ τὸν Πλάτωνα τὸν ἄδικον βίον ἐμίσησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν βαρβάρων οὐκ ὀλίγοι. Καὶ γὰρ τοὺς ὑπερβορέους οἰκεῖν μὲν ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια ὄρη φασὶν, ἀσκεῖν δὲ δικαιοσύνην, ἀκροδρύοις καὶ ὕδασι ζῶντας. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Βραχμᾶνας ὑπὲρ ἄνθρωπον ἀσκεῖν, φύλλοις τὸ σῶμα σκεπομένους καὶ ἐν ὕλαις διάγοντας. Καὶ Ἀνάχαρσιν δὲ τὸν Σκύθην τοσοῦτον ὁ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀσκήσεως ἔρως κατέσχεν ὡς καὶ κοιμώμενον τὰ χείλη αὐτοῦ καὶ τὰ αἰδοῖα κρατεῖν δι' οἰκείων χειρῶν· οὐ μόνον γὰρ γρηγορῶν ἀλλὰ καὶ ὑπνώττων ἐδείκνυε πόσης ἀσφαλείας τὰ τοιαῦτα δέονται μόρια.

Post Cajum Claudius imperium 13 annis obtinuit. Perhibetur autem Claudius usque adeo formidolosus fuisse, ut astantes sibi perquireret ac C scrutaretur anne gladium in sinu gestarent. Successorem habuit Neronem, qui annis 14 rebus præfuit. Impurissimus hic princeps cum annos plus minus 17 natus esset, primus persequi Christianos cœpit, et duos summos viros interfecit, ut nonnulli quidem historici volunt, uno ac eodem die, verum diversis annis, ut Eusebius autem Pamphili memoriæ prodidit, et anno eodem et eadem die. Quin etiam Tertullianus, vir apud Romanos illustris, et Cajus scriptor ecclesiasticus, et Dionysius Corinthi episcopus simul et eodem tempore Petrum atque Paulum testimonio suo doctrinam Christianam obsignasse scribunt, anno videlicet imperii Neronis decimo tertio. Petrum quidem Nero hujusmodi quamdam ob causam inter- D fecit. Imperante Nerone vixit Simo Magus, ad quem ubi summus ille vir accessisset, canem alligatum catenæ in ejus limine reperit, devorantem eos quotquot injussu ad Simonem ingredi conarentur. Is vero Petrum intrare jussit, et humana voce Petrum adesse nuntiavit. Quo facto cuncti qui erant in ædibus obstupuerunt. Simo idem facere quod canis antea factitarat, et ad se Petrum arcessere. Deinceps eum summo viro colloquens inter alia quiddam hujusmodi objecit: Si futuri notitiam Adamus habuit, quamobrem serpentis fraudem non præcognovit? Tum Petrus: «Si futuri,

Μετὰ δὲ Γάϊον κρατεῖ ὁ Κλαύδιος ἔτη ιγ'. Οὗτος ὁ Κλαύδιος τοσοῦτον λέγεται εἶναι δειλὸς ὥστε τοὺς παριστημένους ἐρευνᾶν, μή ποτε ξίφος ἐν κόλποις φέροιεν. Μετὰ δὲ τοῦτον Νέρων ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιδ'. Οὗτος ὁ παμμίαρος ἐτῶν ὡσεὶ ι' καὶ ζ' ὢν πρῶτος τοῦ διωγμοῦ ἦρξατο, καὶ τοὺς κορυφαίους ἀναιρεῖ, ὡς μὲν ἱστορικοί τινες ἕτεροι λέγουσιν, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ, ἐν ἄλλῳ δὲ καὶ ἄλλῳ ἔτει, ὡς δὲ Εὐσέβιος ὁ τοῦ Παμφίλου, καὶ ἔτει τῷ αὐτῷ καὶ ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ. Ἀλλὰ Τερτουλλιανός τις ἀνὴρ τῶν ἐπὶ Ῥώμῃ λαμπρῶν καὶ Γάϊος ἀνὴρ ἐκκλησιαστικὸς καὶ Διονύσιος ἐπίσκοπος Κορίνθου γράφουσι καθ' ἕνα καιρὸν καὶ ὁμοῦ μαρτυρῆσαι **Πέτρον** καὶ Παῦλον, τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας **Νέρωνος**. Καὶ Πέτρον μὲν ἀναιρεῖ δι' αἰτίαν τοιαύτην. Ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ὁ Σίμων ὁ Μάγος ἦν, πρὸς ὃν ὁ κορυφαῖος ἐλθὼν εὗρε κύνα δεδεμένον ἀλύσει ἐν τῷ πυλῶνι αὐτοῦ, κατεσθίοντα τοὺς ἄνευ προτροπῆς ἐπιχειροῦντας εἰσελθεῖν ἐπὶ τὸν Σίμωνα. Ὃ δὴ καὶ ἐκέλευσεν εἰσελθεῖν, καὶ ἀνθρωπίνῃ φωνῇ περὶ Πέτρου ἀναγγεῖλαι. Καὶ τηνικαῦτα τοῦτο ἐποίησε, καὶ πάντες οἱ ὄντες ἐντὸς ἐξεπλάγησαν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Σίμων ἐποίησε, καὶ τὸν Πέτρον ἐκάλεσεν. Ὁ μέντοι Σίμων καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις τῷ κορυφαίῳ διαλεγόμενος ἔλεγεν. » Εἰ πρόγνωσιν εἶχεν ὁ Ἀδάμ, διὰ τί οὐ προέγνω τὴν τοῦ ὄφεως ἀπάτην; » Καὶ ὁ Πέτρος· » Εἰ πρόγνωσιν οὐκ εἶχε, πῶς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ πρὸς τὰ ἐσόμενα; πράξεις ἅμα τῷ γεννηθῆναι ἐπέθηκεν ὀνόματα; τὸν μὲν γὰρ Καὶν ὠνόμασεν, ὅ ἐστι ζῆλος· ζηλώσας γὰρ ἀνεῖλε τὸν ἀδελφὸν

Digitized by Google

αὐτοῦ. Τὸν δὲ Ἄβελ ἐκάλεσεν, ὅ ἐστι πένθος· ἐπ' αὐτῷ γὰρ φονευθέντι ἐπένθησαν οἱ γονεῖς αὐτοῦ. » Εἰ δὲ τὸ πλάσμα προεγίνωσκε, πολλῷ μᾶλλον ὁ πλάστης αὐτὸς, εἰ καὶ ὁ παράφρων ἐκεῖνος ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὴν Γραφὴν ὅτι ἐπείραζεν ὁ Θεὸς τὸν Ἀβραὰμ καὶ ὅτι, « Κατεβὰς ἐπὶ Σόδομα ὄψομαι, » ἔλεγεν ἄγνοιαν ἔχειν τὸν Θεόν. Πρὸς μέντοι ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ φαντασίαις καὶ εἰς ἀέρα ἐπήρθη ὁ Σίμων, ἐπαγγειλάμενος ἐκεῖθεν ἀγαθὰ καταβιβάσαι τῷ λαῷ. Ἐγὼ δὲ ὁ Πέτρος ηὐχόμην κατ' ἐαυτὸν, καὶ εἶπον ἐνατενίσας αὐτῷ· « Εἰ ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰμὶ ἐγὼ καὶ οὐ πλάνος, ὡς φησι Σίμων, προστάσσω ταῖς πονηραῖς δυνάμεσιν ἀφεῖναι τῆς κρατήσεως αὐτόν. » Καὶ παραχρῆμα εἰς γῆν κατηνέχθη καὶ συνετρίβη. Διὸ δὴ καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπίσημον ἄγουσιν οἱ Ῥωμαῖοι· Σάββατον γὰρ ἦν, ἐν ᾧ καὶ προσεύχὴ καὶ νηστεία τοῖς πιστοῖς, καὶ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκεῖσε κρατεῖ. Ταῦτα δὲ μαθὼν ὁ Νέρων τὸν Πέτρον ἐσταύρωσε. Τὸν δὲ Παῦλον, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν Χρυσοῦς ἐν τῷ πρὸς τοὺς κωλύοντας μονάζειν λόγῳ αὐτοῦ, διὰ ξίφους ἐτελείωσεν ἅτε κατηχήσαντα Ἐπέραστον αὐτοῦ παλλακήν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸν δωγμὸν ἤγειρε· λάγνος γὰρ ὢν οὐκ ἠνέσχετο τὰς αὐτοῦ παλλακὰς ἐπιστρέφειν πρὸς Κύριον. Ὁ μέντοι θεῖος Ἰωάννης καὶ τάδε πρὸς Παῦλον εὑρηται λέγων· « Ποῖος τόπος τὸ σὸν ἐδέξατο αἷμα, τὸ γαλακτοειδὲς ὁραθὲν ἐν τῷ χιτῶνι τοῦ σε ἀνασκολοπίσαντος; Ὁ δὴ καὶ τὴν βάρβαρον αὐτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ μέλι γλυκᾶναν πιστὸν ἐποίησε τηνικαῦτα τὸν ἄπιστον. » Κεκοίμηνται δὲ, ὡς ἐκεῖνοί φασι, καὶ ἀμφότεροι ἐν τῇ πόλει Ῥώμῃ, μηνὶ Ἰουνίῳ κϑ', ἐπὶ Νέρωνος βασιλέως.

A ait, nullam notitiam habuit, quo tandem modo filiis suis ipso nativitatis tempore nomina indidit, quæ ipsorum factis essent accommodata? Nam unum appellavit Cainum, quæ vox æmulationem denotat; etenim impulsus æmulatione quadam fratrem suum occidit. Alterum vocavit Abelum, quod nomen luctum significat: nam ejus interfecti causa parentes in luctu fuerunt. Quodsi Adamus, qui Dei figmentum erat, futurorum habebat notitiam, multo magis ea debet opifici tribui.» At insanus ille colligebat in Deum quamdam ignorationem propterea cadere, quod Litteræ sacræ dicant Deum tentasse Abrahamum; item quod meminerint Deum ita secum locutum esse: «Descendam et Sodoma inspiciam.» Deinde post alias præstigias in aera Simo sublatus B est, pollicitus inde se bona quædam populo demissurum. Ibi Petrus secum precari, et defixis in eum oculis dicere: «Si apostolus ego sum Jesu Christi, non hominum impostor, ut Simo prædicat, malis potestatibus impero ut eum dimittant nec amplius teneant.» **236** Mox in terram ille delapsus minutas in partes atteritur. Atque illum sane diem solemniter Romani celebrant. Nam Sabbato hæc gerebantur, quo fideles magistri causa cibis abstinebant et precibus opem divinam implorabant; id quod etiam usu confirmatum, adhuc in hodiernum ibi diem servatur. Nero autem his cognitis Petrum in crucem egit; Paulum vero, quemadmodum aurea lingua præditus orator meminit in oratione sua, quam ad vetantes solitariam vitam C habuit, gladio propterea feriri jussit quod Eperastum, amores deliciasque suas, ad religionem Christianam instituisset. Qua ipsa de causa persecutionem quoque concitavit; nam quia lascivus erat, concubinos suos ad Dominum se convertere graviter omnino ferebat. Idem Joannes Chrysostomus, vir plane divinus, etiam hujusmodi verbis alicubi Paulum compellat: «Quinam, quæso, locus lacteum illum sanguinem tuum excepit, conspectum in ejus veste qui te in palum suffixit? Quod ipsum sane barbarum ejus animum majore vi dulcem efficiens quam mel ipsum, infidelem antea fidelem effecit.» Uterque, ceu Chrysostomus idem testatur, obdormivit in urbe Roma, a. d. III. Kal. Quinctiles, imperatore Nerone.

Οἶδα δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι καὶ τὴν τοῦ θεηγόρου Λουκᾶ περὶ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων ἐπελθὼν ἱστορίαν εὐλόγως ἠπόρησας, εἴγε τὰ λοιπὰ Παύλου διηγησάμενος ὁ Λουκᾶς τὸ μακάριον αὐτοῦ τέλος σεσίγηκε. Καὶ ἔστιν εἰπεῖν ὅτι μέχρι τῆς εἰς Ῥώμην πρώτης ἀφίξεως τοῦ μεγάλου Παύλου καταλύει τὴν ἱστορίαν ὁ Λουκᾶς. Καὶ ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι διασχισθεὶς ὁ Λουκᾶς Παύλου τὸ τῶν Πράξεων τηνικαῦτα συνεγράψατο βιβλίον, ὅθεν τὰ λοιπὰ μὲν Παύλου διηγήσατο, τὸ δὲ μαρτύριον ὡς μήπω γεγονὸς εἰκότως παρέδραμεν. Ὁ γὰρ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν Ῥώμῃ ἄνετος ὢν ἐκήρυσσε· μέχρι γὰρ τοῦδε καὶ ὁ Λουκᾶς αὐτῷ συνῆν. Εἶθ' οὕτως ἀπολογησάμενος εἰς τὸ κήρυγμα πάλιν ἐστέλλετο καὶ τοῖς ἐκεῖσε κηρύσσων ἦν. Ἐκ δευτέρου δὲ τῇ Ῥώμῃ ἐπιδημήσας, καὶ κατηχήσας τὸν οἰνοχόον Νέρωνος καὶ παλλακὴν αὐτοῦ Ἐπέραστον, τὸ μακάριον τέλος ἐδέξατο. Ὅτι δὲ οὐκ ἦν ὁ Λουκᾶς μετὰ Παύλου τὸ πρότερον, αὐτός φησι πρὸς Τιμόθεον ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν δευτέρᾳ ἐπιστολῇ, ἣν ἔγραψε δέσμιος; ὧν ὑπὸ

Cæterum memini, dilecte fili, te divini Lucæ historiam de Actis apostolorum perlegentem, non abre dubitasse, num vero sit consentaneum, Lucam cæteris a Paulo gestis rebus omnibus expositis beatam ejus ex hac vita migrationem præterire silentio D voluisse. Licet ad eam quæstionem hoc modo respondere, Lucam librum Actorum id temporis exarasse, cum Paulus prima vice Romam appulisset; ea de causa factum esse ut cætera quidem acta Pauli recenseret, perhibitum vero fidei testimonium, uti quod necdum accidisset, omitteret. Paulus enim, cum biennium totum Romæ liber ageret, prædicationis munere fungebatur; ad quod usque tempus ei Lucas aderat. Deinde Romam altera vice reversus, cum religionis Christianæ rudimenta Eperasto, Neroni a poculis atque etiam concubino, tradidisset, beato ille exitu vitam clausit. Lucam ipsum prius cum Paulo non fuisse, fatetur in secunda ad Timotheum Epistola Paulus, quam a Nerone conjectus in vincula scripsit. « In prima, inquit, defensione mea

Digitized by Google

cuncti me deseruerunt. Nolim hoc eis culpæ detur. Dominus autem astitit mihi meque confirmavit.» Ad finem vero solus Lucas aderat.

Cæterum post defensionem hanc primam Paulus in Hispaniam pervenit, ubi muliercula quædam illustri orta loco, quæ multo ante Paulum videre cuperet deque veritate ab ipso viva voce erudiri, prospectasse in forum perhibetur, ibique conspecto Paulo, **237** qui forum transiret, maritum suum Probum persuadendo impulisse ut hominem domo sua exciperet. Ingresso in ædes Paulo prodigium quoddam novum et inusitatum accidisse: mulierem enim oculis suis adapertis in Apostoli fronte litteras aureas vidisse, quarum hujusmodi sententia foret: «Paulus Christi præco.» Quapropter ad pedes ipsius provoluta doctrinam Christianam accepit, ipsaque cum Probo marito familiaque universa baptizata est.

Cæterum Nero cum Anicetum quemdam ablegasset, qui matrem suam Agrippinam occideret, illa ventre suo denudato: «Hunc, Anicete, ferito, ait, qui Neronem ediderit.» Inter alia vitia Neronis hoc etiam erat, quod citharœdis et mimis delectaretur, ac semper temulentus esset; quo fiebat ut innocentes vita spoliaret. Hinc tantopere hominem aversati sunt Romani, ut motu concitato eum ad necem poscerent. Qua re cognita Nero sibimet ipsi manus attulit, hujusmodi quædam fatus: «Qualem, o Jupiter, hominum vita citharœdum amittit!» Cæterum hoc quoque memoriæ proditum est, Lucam auctorem evangelicæ historiæ in olea frugifera suffixum fuisse; cumque pretiosæ ipsius reliquiæ nusquam reperirentur, quod essent inter multa tuguria rejectæ, precibus impetratum est a Deo ut collyria quædam medica demitteret, artis sancti viri symbola; quibus conspectis reliquiæ ibidem repertæ servatæque sunt.

Secundum hæc non multo interjecto tempore Judæorum excidium appetiit, idque non alio tempore quam festo, nec id abs re. Nam par erat ut quibus illi diebus in Dominum deliquissent, iisdem et præmia consequerentur, quanquam sane multis modis efficere conatus est Deus ut emendarentur. Etenim inter alia vir quidam, cui nomen esset Jesus, ipso Tabernaculorum festo templum ingressus alta voce ab utraque parte Hierosolymam et populum lamentatus est. Quin etiam urbem universam obibat, seque ferieus aiebat: «Væ væ Hierosolymæ.» Duobus elapsis annis cingula sua clypeorumque coria mandebant. Forte mulier quædam, quæ Mariæ nomen haberet, admodum opulenta, in urbem ex agro migraverat. Eam cum populus commeatu facultatibusque suis spoliasset, nec amplius ei quidquam superaret unde viveret, filium suum lactentem assat et comedit. Qua re conspecta cuncti quam primum emori cupiebant. Eodem tempore ventus ingens hostium quidem tela directo in Judæos ferebat, Judæorum vero abripie-

A Νέρωνος· « Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ αὐτοῖς λογισθείη. Ὁ δὲ Κύριός μου παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με. » Κατὰ δέ γε τὸ τέλος μόνος παρῆν ὁ Λουκᾶς.

Μετὰ μέντοι τὴν πρώτην ἀπολογίαν εἰς Ἱσπανίαν ὁ Παῦλος παραγίνεται. Γύναιον οὖν τι τῶν ἐπισήμων ἐκ πρὸ πολλοῦ θέλον τὸν Παῦλον ἰδεῖν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐνηχηθῆναι, παρακύψαι λέγεται κατὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἰδεῖν αὐτὸν διερχόμενον, καὶ πεῖσαι τὸν αὐτῆς ἄνδρα Πρόβον ἐντὸς τοῦ οἴκου δέξασθαι αὐτόν. Εἰσελθόντος οὖν θαῦμα παράδοξον γίνεται· τὸ γὰρ γύναιον ἀνακαλυφθέντων τῶν τοῦ νοὸς ὀφθαλμῶν εἴδε πρὸ ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ Ἀποστόλου ἐπίχρυσα γράμματα, « Παῦλος ὁ τοῦ Χριστοῦ κῆρυξ », διαγορεύοντα. Καὶ προσπεσοῦσα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ B ἡ τοιαύτη γυνὴ κατηχήθη καὶ ἐβαπτίσθη. Ὁμοίως καὶ Πρόβος ὁ ἀνὴρ καὶ πάντες οἱ λοιποὶ καθεξῆς.

Τοῦ μέντοι Νέρωνος Ἀνίκητόν τινα στείλαντος ἐπὶ τῷ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἀγριππῖναν ἀποκτεῖναι, τί ποιεῖ αὕτη; Τὴν ἑαυτῆς γαστέρα γυμνώσασα· « Παῖε Ἀνίκητε, ἔφη, παῖε, ὅτι Νέρωνα ἐγέννησεν. » Οὗτος ὁ Νέρων πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ κακοῖς καὶ κιθαρῳδοῖς καὶ μίμοις ἐπέχαιρεν, ἀκρατόποτων ἐσαεὶ κάντεῦθεν τοὺς ἀναιτίους ἀποστερῶν τῆς ζωῆς. Τοσοῦτον δὲ Ῥωμαῖοι ἀπεστράφησαν αὐτὸν ὡς ἐπιστῆναι καί ποτε τοῦτον ἀναιρήσοντες. Τοῦτο δὲ γνοὺς ὁ Νέρων ἑαυτὸν διεχειρίσατο, μηδὲν ἄλλο εἰπὼν ἢ τοῦτο καὶ μόνον· « Οἷον, ὦ Ζεῦ, κιθαρῳδὸν C ὁ βίος ζημιοῦται! » Λέγεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι Λουκᾶς ὁ ἀπόστολος ἐπὶ καρποφόρου ἐλαίας ἐσταυρώθη. Ἄδηλον δὲ ἦν τὸ τίμιον αὐτοῦ λείψανον διὰ τὸ μέσον πολλῶν σκηνωμάτων ῥιφῆναι· διὰ προσευχῆς δὲ ἔπεμψεν ὁ Θεὸς κουλούρια ἰατρικὰ σύμβολα τῆς τέχνης αὐτοῦ, καὶ οὕτω φανερωθὲν ἐνταῦθα ἐπανεσώθη.

Οὐ πολὺς μετὰ ταῦτα παρερρύη καιρὸς, καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐφθάκει ἀπώλεια. Οὐκ ἐν ἄλλῳ δὲ καιρῷ ἦλθεν, ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς. Καὶ εἰκότως· ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς ἐν αἷς εἰς τὸν Κύριον ἐξήμαρτον, ἐν αὐταῖς καὶ τὰ ἐπίχειρα εὑρεῖν, καίτοι γε πολλὰ τοῦ Θεοῦ ποιήσαντος ἵνα διορθωθῶσι. Καὶ D γὰρ ἄνθρωπός τις Ἰησοῦς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας ἐλθὼν ἐν τῷ ἱερῷ ἀνέκραξε φωνῇ ἀπὸ τῶν τεσσάρων μερῶν ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν λαὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν πᾶσαν περιερχόμενος καὶ τυπτόμενος ἔλεγεν· « Οὐαὶ, οὐαὶ, Ἱεροσόλυμα. » Δύο καὶ γὰρ ἔτη περικυκλωθέντες καὶ ἀπορήσαντες τοὺς ζωστῆρας καὶ τὰ δέρματα τῶν θυρεῶν ἐμασῶντο. Γυνὴ δέ τις Μαρία τοὔνομα, πλουσία οὖσα σφόδρα, ἐκ τῆς χώρας πρὸς τὴν πόλιν εἰσῆλθε, καὶ τὰ προσόντα αὐτῇ σκυλευθεῖσα ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ μὴ ἔχουσα ζῆσαι, ὑπομάζιον αὐτῆς παῖδα ὀπτήσασα ἔφαγε. Τοῦτο οὖν ἰδόντες ἠύχοντο τάχιον ἀποθανεῖν. Καὶ θύελλα τότε ἔπνευσε, καὶ τὰ μὲν βέλη τῶν πολεμίων ὀρθια ἔφερε, τὰ δὲ τῶν Ἰουδαίων πλάγια, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν Ἱερεμίου προφητείαν πέρας λαβεῖν τὴν

Digitized by Google

οὕτω λέγουσαν· « Καὶ καταβαλῶ αὐτοὺς ἐν μαχαίρᾳ ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, καὶ τάξω τὴν πόλιν ταύτην εἰς ἀφανισμὸν καὶ εἰς συρρήγμὸν αἰώνιον. Καὶ ἔδονται τὰς σάρκας τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῶν. Καὶ συντρίψω τὴν πόλιν ταύτην ὡς ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι. » Τί τούτου σαφέστερον; Πάντα γὰρ πεπλήρωται κατὰ τὴν ἱστορίαν Ἰωσήπου. Ἵνα γὰρ μηδεὶς Ἰουδαῖος ἀπιστήσειεν, οὐκ ἀλλόφυλόν τινα, ἀλλ' ὁμόφυλον καὶ ζηλωτὴν παρεσκεύασεν ἡ ἀλήθεια τὰ δυσεξήγητα ἐκτραγῳδῆσαι πάθη αὐτῶν. Τοιαύτην γὰρ θεήλατον ὀργὴν οὐδεὶς εἶδέ ποτε. Ὁ μέντοι Ἰώσηπος ἐν Ἱερουσαλὴμ παρὼν τῷ πολέμῳ συνέγραψε τριακοσίας ἀνδρῶν μυριάδας ἀπολέσθαι λιμῷ, μαχαίρᾳ, πυρὶ καὶ τοῖς τοιούτοις, ναὶ μὴν καὶ τῇ κατὰ Ῥώμην θηριομαχίᾳ. Γέγονε δὲ ταῦτα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις τοῦ Τίτου μετὰ μ' ἢ καὶ πλείονα ἔτη τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως.

bat in transversum. Hoc modo Jeremiæ vaticinio satisfecit eventus, id quod erat hujusmodi: « Gladio sternam eos in conspectu **238** suorum hostium, et urbem hanc ad internecionem ruinamque perpetuam redigam. Carnes etiam filiorum filiarumque suarum comedent. Adeoque conteram hanc urbem instar vasis testacei, quod amplius redintegrari reficique nequit. » Hoc oraculo quidnam possit esse clarius et dilucidius? Nam hæc omnia sic prorsus evenerunt, id quod historia Josephi testatur. Quippe ne Judæorum quispiam historiæ fidem derogaret, non aliquem extraneum, sed eadem natione prognatum et insignem æmulatorem veritas excitavit, qui Judæorum calamitates inexplicabiles tragice describeret. Tale profecto exemplum iræ divini numinis declaratæ nemo potest aliud ex omni temporum memoria repetere. Josephus quidem, Hierosolymæ qui degebat durante bello, trecentas hominum myriades fame, gladio, igne aliisque talibus casibus periisse scripsit. Plurimi etiam Romæ bestiis objecti sunt. Gesta sunt omnia sub Tito, post Christi assumptionem in cœlum quadraginta et paulo amplius annis.

Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι τρεῖς δουλείας ὑπέστησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ λίαν δεινὰς, τὴν ἐν Αἰγύπτῳ, τὴν ἐν Βαβυλῶνι καὶ τὴν ὑπ' Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις καὶ αἱ αἰχμαλωσίαι προηγορεύοντο καὶ ἡ ἐπάνοδος, ἐπὶ δὲ τῆς ἐσχάτης αἰχμαλωσίας τοῦτο οὐ γέγονε. Καὶ ὅρα τὸ τοῦ Ἰωσήπου φιλάληθες· ὅτι μὲν γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐρημωθήσεται τὰ Ἱεροσόλυμα, ἔγραφε, παράγων καὶ τὸν προφήτην Δανιὴλ μάρτυρα τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὅτι δὲ στήσεται τῆς ἐρημώσεως, οὐκ ἔγραφεν, ἐπεὶ μηδὲ τὸν προφήτην εὗρε τοιοῦτόν τι προειπόντα. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Velim autem scias, dilecte fili, Judæos ter servitutem duram perpessos esse: primam in Ægypto, alteram Babylone, tertiam sub Antiocho, cui cognomen Illustris erat. Verum et captivitas et servitutes istæ prædictæ ipsis fuerant, promissusque reditus. At de captivitatis hujus ultimæ liberatione promissum nihil fuit. In Josepho certe veritatis studium hic quoque considerandum est. Nam quod Romani eversuri essent Hierosolymam scripsit, Danieli vatis ea de re testimonium proferens: quod autem illius desolationis aliquando finis futurus esset, non scripsit, quando vatem nihil ejusmodi prædixisse reperiebat. Ac de his quidem in hunc modum dictum esto.

Μετὰ δὲ Νέρωνα κρατεῖ Γάλβας μῆνας ζ', μετὰ δὲ Γάλβαν Ὄθων μῆνας γ', μετὰ δὲ τοῦτον Βιτέλλιος μῆνας η'. Οὗτος κηρύγματα τοῖς ἀστρολέσχαις προτέθεικε φεύγειν ἐξ Ἰταλίας. Οἱ δ' ἀντιπροτεθείκασι· « Φεῦγε τοῦ βίου, Καῖσαρ, » καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν καθ' ἣν ἀποκτανθείη γράψαντες. Μετὰ δὲ τοῦτον Οὐεσπασιανὸς ἔτη θ', καὶ μετὰ τοῦτον ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τῖτος ἔτη β', ἐφ' οὗ καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἅλωσις γέγονε. Ταύτης μὲν πρῶτος Οὐεσπασιανὸς κατήρξατο· ἀλλ' ἐκεῖθεν ἀπάρας πρὸς Ῥώμην ἀφῆκε τὸν γενναιότατον Τῖτον τὴν πόλιν πολιορκεῖν. Οὗτος δὲ ὁ Τῖτος τοσοῦτον ἦν θαυμαστὸς ὥστε καὶ θρηνῆσαι τὰ τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων θεήλατον ὀργήν, καὶ μᾶλλον ἡνίκα τὸν ναὸν ἑώρα πυρπολούμενον. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ δεόμενος ἔλεγεν· « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλὰ σὺ τούτου αἴτιος. » Ἀλλὰ καὶ εἴ τις νικητὴν αὐτὸν ἀνηγόρευσεν, ὠργίζετο κατ' ἐκείνου. Τοσοῦτος δὲ ἦν ὁ Τῖτος οὗτος φιλότιμος ὥστε καὶ λέγειν· « Οὐ δεῖ τινα βλέποντα βασιλέα ὑποστρέφειν λυπούμενον. » Λέγεται δὲ καὶ τοῦτο τοῦτον εἰπεῖν· « Σήμερον οὐκ ἐβασιλεύσαμεν, ἐπειδή τινα οὐκ εὐεργετήσαμεν. » Ἠχμαλώτευσεν δὲ οὗτος ὁ Τῖτος μυριάδας ρ', καὶ ἀνεῖλε καὶ ο', ὡς φησι Γεώργιος. Μετὰ δὲ ταῦτα

Post Neronem Galba rerum potitus est menses septem, post Galbam Otho menses tres, post Othonem Vitellius menses octo. Hic edictis propositis Italia jussit excedere, quotquot ex astris futura se prædicturos garrirent. At illi vicissim hæc verba legenda publice proposuerunt: «Excede vita, Cæsar.» Quin etiam diem ipsum, quo interficiendus esset, ascripserunt. Successit ei Vespasianus, qui cum annis 9 regnasset, imperium Tito filio reliquit. Is annos duos præfuit. Sub eodem Judæorum natio in potestatem redacta est. Cœperat eos Vespasianus obsidere, verum profectus inde cum copiis Romam Titum filium, virum fortissimum, ad urbis obsidionem reliquit. In eo tam admiranda virtus erat, ut propter Judæorum calamitates divinitus immissas etiam ploraret, præsertim id temporis cum ignem templo injectum cerneret, præterea Deum obsecrans: «Non ego, inquit, sed in harum **239** rerum auctor es.» Quodsi quis etiam victorem appellasset, id ipsum indigne cum iracundia quadam ferebat. Tam benignus erat et honestus, ut diceret neminem, qui aspexisset imperatorem, abire tristem debere. Quin etiam sæpo-

Digitized by Google

numero verbis usus hujusmodi perhibetur: «Hodie non imperavimus, quia neminem beneficio affecimus.» Tandem a fratre Domitiano sublatus est, qui leporem ei marinum apposuerat.

Igitur post Titum Domitianus annis 15 rerum potitus est. Is Joannem Theologum cognomento in Patmum insulam relegavit, ubi et evangelicam historiam suam et Revelationem conscripsit. Eo tempore Tyanensis Apollonius, qui ubique terrarum obvagabatur, etiam Byzantium venit; ubi cum rogatus fuisset ab incolis, ex urbe serpentes atque scorpios abegit et equos indomitos frenis coercuit. Consimiliter Antiochiæ scorpios et culices exegit, a quibus cives mirum in modum excruciabantur. Effecit autem hoc aheneo scorpione in terram defosso, et instituto ut quassatis arundinibus culices abigerentur. Cæterum Domitianus Titi quidem ille frater germanus erat, verum in eo nihil omnino fraternum conspiciebatur, ut verum adeo verbum illud vulgo jactatum foret: Matula et poculum ex eodem vitro. Nam et avarus erat, et humani sanguinis effusione gaudebat. Prædixit ei quidam astrologus tum vitæ finem tum successorem. Quo Cæsar audito, Tua vero, inquit, vita quandiu durabit, et quo fine claudetur?» Respondet ille sic ut veritatem omnino indicaret, pro ratione cursus siderum. Tum Domitianus, qui vellet hominem convincere tanquam impostorem, rogum accendi jubet eumque colligatum vinculis in illum abjici. Fit quod imperaverat, sed conatui non respondit eventus: nam pluvia subito impetu cœlitus delapsa rogus exstinguitur et vinctus solvitur. Deinde per quietem imperator hujusmodi somnium habuit. Insidere sibi equo nigro videbatur, toto corpore armatus. Illis autem rebus sponte sua evanescentibus, in quemdam hiatum terræ delabi se putabat et una cum equo ipsoque ornatu ex hominum conspectu tolli. Quapropter ipso rebus humanis per violentam mortem exempto ad Nervam imperium delatum est. Is a morte Domitiani regnavit annum unum menses quatuor. Revocatus est sub eo Joannes Theologus ab exilio, quemadmodum quæsitæque reliquiæ ejus non sunt inventæ.

Post Nervam Trajanus annis novemdecim mensibusque septem imperavit. Is justitiæ tam observans erat, ut ensem nudatum præfecto **240** prætorio traderet cum hujusmodi verbis: «Siquidem recte imperavero, pro me, sin male, adversum me hoc utitor.» Pontes apud veterem Romam ædificavit, et per eos salutem consecutus est, quanquam in pietatis ignoratione vitam clausisset, admirabili sane modo. Nam celeber ille magnusque Gregorius,

(62) Nicephorus *Hist. Eccles.* lib. III, cap. 11. Ejus ætate Apollonius quoque Tyaneus vixit, quem Historiæ produnt Roma Byzantium venisse, atque ibi dæmoniacis quibusdam præstigiis atque incantationibus magnam vim serpentum et scorpionum fugasse, et præterea ferocissimos quosque equos frenasse. Idem tradit Hesychius Milesius in *Originibus Constantinopolitanis.*

(63) De Joannis Theologi e Patmo revocatione

ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Δομετιανοῦ, λαγῶν αὐτῷ παρεθέντος θαλάσσιον.

Μετὰ δὲ Τίτον κρατεῖ Δομετιανὸς ἔτη ιε', ὑφ' οὗ ὁ Θεολόγος εἰς Πάτμον ἐξορίζεται, ἔνθα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν Ἀποκάλυψιν ἔγραψε. Τότε δὴ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεὺς ἁπανταχοῦ περιπατῶν καὶ εἰς Βυζάντιον ἐρχεται, ὅθεν καὶ παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐποίκων τοὺς ὄφεις καὶ τοὺς σκορπίους ἐκ τῆς πόλεως ἐφυγάδευσε (62), καὶ τῶν ἵππων τὴν ἀταξίαν ἐχαλίνωσε. Καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ὡσαύτως ἐποίησεν ἐπί τε τοῖς σκορπίοις καὶ κώνωψι (πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῶν τοιούτων ἐβλάπτοντο), χαλκοῦν μὲν σκορπίον χώσας ἐν γῇ, ὑπὸ καλάμων δὲ σειομένων διωχθῆναι παρασκευάσας τοὺς κώνωπας. Ὁ μέντοι Δομετιανὸς Τίτου μὲν ἦν ἀδελφὸς, μηδὲν δὲ ἀδελφοῦ πρὸς αὐτὸν ἔχων, ὡς εἶναι τὸ θρυλλούμενον ἐκεῖνο πανάληθες· «Ἀμὶς καὶ ποτιστήριον ἐκ τῆς αὐτῆς ὑέλου.» Ἦν γὰρ ἐρασιχρήματος, αἵμασι χαίρων ἀνθρώπων. Τούτῳ προεῖπέ τις ἀστρονόμος καὶ τὸ τέλος καὶ τὸν διάδοχον αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἐπήνεγκε πρὸς αὐτόν· «Ἡ δὲ σὴ ζωὴ πόση ἐστὶ, καὶ ποῖον τὸ τέλος αὐτῆς;» Καὶ ὃς ἀπεκρίνατο φιλαλήθως κατὰ τοὺς δρόμους τῶν ἀστέρων. Ὁ δὲ Δομετιανὸς θέλων ἀπελέγξαι φενακιστὴν τὸν ἀστρονόμον, κελεύει πῦρ ἀναφθῆναι καὶ δεδεμένον αὐτὸν ἐμβληθῆναι τῇ πυρᾷ. Γίνεται ταῦτα. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα τοῦτο τέλος οὐ δέχεται· ὑετὸς γὰρ ἄνωθεν καταῤῥήγνυται, καὶ σβέννυται ἡ πυρὰ, λύεται ὁ δεσμώτης. Καὶ ὁ βασιλεὺς ὄναρ εἶδε. Ἵππῳ μελαντέρῳ ἐπεκάθητο κατάφρακτος ὅπλοις. Τούτων γοῦν ἀπορρυέντων αὐτομάτως εἰς χάσμα γῆς ἐδόκει καταπίπτειν, καὶ σὺν ἵππῳ καὶ στολῇ ἅφαντος γέγονεν. Ὅθεν καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ βιαίως ἐκρήξαντος εἰς Νερούαν τὸ σκῆπτρον ἔρχεται. Κρατεῖ τοίνυν μετὰ Δομετιανὸν Νερούας ἔτος ἕν, μῆνας δ'. Ἐφ' οὗ ἐπανεκλήθη τῆς ἐξορίας ὁ Θεολόγος (63), ὡς φησιν Ἱππόλυτος. Εἶτα τελευτᾷ, καὶ ζητηθεὶς, τὸ λείψανον αὐτοῦ οὐχ εὑρέθη.

Μετὰ δὲ Νερούαν κρατεῖ Τραϊανὸς ἔτη ιθ', μῆνας ζ', ὃς τοσοῦτον ἦν φιλοδίκαιος ὡς γυμνῶσαι σπάθην καὶ ἐπιδοῦναι τῷ ἐπάρχῳ, καὶ οὕτως εἰπεῖν· «Εἰ μὲν καλῶς ἄρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ ἔσο κεχρημένος αὐτῇ, εἰ δὲ κακῶς ἄρχω, κατ' ἐμοῦ.» Οὗτος καὶ τὰς ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ γεφύρας ἐποίησεν, ὧν ἕνεκα καὶ σωτηρίας ἔτυχεν, εἰ καὶ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον κατέλυσεν. Ὅθεν δὴ καὶ παράδοξον. Ὁ γὰρ διάλογος μέγας Γρηγόριος (64), ὁ τῆς τοιαύτης Ῥώμης χρη-

annum unum menses quatuor. Revocatus est sub Hippolytus memoriæ prodidit. Deinde moritur,

Chronicon Alexandrinum in olympiade CCXIX: Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ βασιλεὺς Νερούας ἀνεκαλέσατο τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ἀπὸ Πάτμου τῆς νήσου.

(64) JM. Cur Gregorius sit διάλογος cognominatus, tradit Cedrenus. Ἐν δὲ τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ ἀποστολικὸς ἀνὴρ καὶ Πέτρου τοῦ κορυφαίου σύνθρονος, ὃς καὶ διὰ τα ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα θεῖα ποιήματα Διάλογος ἐκλήθη. Idem ad ea verba, ὧν ἕνεκα σωτηρίας ἔτυχε, ista præmisit: Trajano imperatori

Digitized by Google

ματίσας ἐπίσκοπος, ἀνὰ τὴν λιθίνην πορείαν γενόμενος ἣν ὁ Τραϊανὸς οὗτος ᾠκοδόμησεν, εὐχὴν κραταιὰν, ὡς ὁ θειότατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀφηγούμενος εὕρηται, πρὸς τὸν φιλόψυχον Κύριον ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν τοῦ τοιούτου βασιλέως πεποίηκε. Καὶ ὃς αὐτίκα φωνῆς θεόθεν ἐνεχθείσης αὐτῷ ἐπακήκοε τάδε φησάσης· « Τῆς εὐχῆς ὑπήκουσα, καὶ τῷ Τραϊανῷ συγγνώμην δίδωμι. Σὺ δὲ μηκέτι προσθῇς ὑπὲρ ἀσεβῶν εὐχὰς προσενέγκαι μοι. » Ὁ μέντοι Τραϊανὸς μετὰ τοῦ συγκάμπτεσθαι ξένοις καὶ παραμυθεῖσθαι φίλους ἀνεξικάκως ἅπασαν ἔφερε λοιδορίαν, δεῖν ἐξισοῦσθαι τῷ Θεῷ λέγων τὸν βασιλέα καὶ πάσης ἀνέχεσθαι ὕβρεως.

Μετὰ δὲ τοῦτον ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀδριανὸς ἔτη κδ' (65), ὃς συγκροτήσας πόλεμον κατὰ Ἰουδαίων στασιαστάντων, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ἀνεῖλεν ἐξ αὐτῶν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ μυριάδας ἀνδρῶν νη'· συστάντες καὶ γὰρ τηνικαῦτα ἐπὶ τὴν παλαιὰν ἐσπουδάζον πολιτείαν ἐπανελθεῖν. Ἀλλ' αὐτὸς χειρωσάμενος αὐτοὺς κατέστρεψε τὴν πόλιν καὶ παντελῶς ἐξηδάφισε. Τότε δή, τότε πέρας ἐλάμβανε καὶ ἡ Κυριακὴ φωνή· « Οὐ μὴ μείνῃ λίθος ἐπὶ λίθον, ὃς οὐ μὴ καταλυθήσεται. » Καὶ ἐν τοῖς ἀδύτοις δὲ τοῦ ναοῦ τὸ εἴδωλον αὐτοῦ ἔστησε, καὶ Αἴλιος χρηματίζων Αἰλίαν καὶ τὴν πόλιν καλεῖσθαι παρεσκεύασεν ἐκτοτε· ὁ μέντοι Ἀδριανὸς καὶ τοὺς θεραπευτὰς τοῦ λόγου μεγάλως ἐδεξιοῦτο, συνεπομένους ἔχων αὐτῷ καὶ οὓς ἥδει ἄνδρας σοφούς. Καὶ τοὺς μὲν Ἰουδαίους ἐκστῆναι σπεύδοντας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἰσχύος ἄρδην ἀπώλεσεν, αὐτὸς δὲ τὸν βίον ὑδέρῳ καταστρέφει. Ἡ μέντοι πόλις Ἱεροσόλυμα Αἰλία κεχρημάτικε τρόπῳ τοιῷδε. Ὁ Ἀδριανὸς οὗτος φιλίστωρ ἐγένετο, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν ἐπ' αὐτὸν ἐπικράτειαν ἰδεῖν ἐπεθύμησε. Φθάσας οὖν ἕως Ἱεροσολύμων, καὶ τὴν πόλιν ἰδὼν εἰς τοσοῦτον ἠρημωμένην, κακῶς τοὺς Ἰουδαίους διέθετο· καταγαγὼν γὰρ αὐτοὺς ἐν τῇ πανηγύρει ἐκέλευσεν ἀπεμπολεῖσθαι τῷ θέλοντι τέσσαρας Ἰουδαίους ἑνὶ μοδίῳ τῆς κριθῆς· αὐτὸς δὲ ἤρξατο κτίζειν τὴν πόλιν καὶ τὰ τείχη, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ναὸν αὐτόν. Καθίστησι δὲ τῷ ἔργῳ ἐπιστάτην τὸν Ἀκύλαν ἐκεῖνον Ἕλληνα ἔτι ὄντα. Ἦν δὲ ὁ Ἀκύλας θεωρῶν τοὺς Χριστιανοὺς προστρέχοντας καθ' ἑκάστην τῇ πίστει, καὶ τὸν Θεὸν δὲ σημεῖα πολλὰ ποιοῦντα καὶ τέρατα. Κατενύγη τηνικαῦτα, καὶ Χριστιανοῖς ἐναρίθμιος γέγονεν. Ἦν δὲ ὁ Ἀκύλας οὗτος ἀστρονόμος ἀκρότατος, ὅθεν καὶ

[78] Luc. xxi, 6.

Romanus antistes, cum ad viam istam lapideam pervenisset quam Trajanus straverat, vehementi oratione, quemadmodum Joannes Damascenus narrat, ad amantem animarum Dominum usus est, ut huic imperatori delicta sua condonaret. Moxque vocem divinitus ad ipsum perlatam audivit, qua hæc ipsi significarentur: «Preces tuas exaudivi, et Trajano veniam delictorum facio: tu vero cave deinceps pro impiis mihi preces obtuleris.» Trajanus ipse præterquam quod cum peregrinis ignotisque colloqueretur et amicos solaretur, etiam quævis convicia toleranter ferebat, quod imperatorem diceret Deo similem esse debere, et quasvis contumelias æquo animo pati.

Successit ei gener Adrianus, et annos 24 imperio potitus est. Is bello adversus Judæos excitato, qui continuas seditiones movebant, ut supra quoque indicatum a nobis est, eorum uno die myriades 58 interfecit. Nam hoc regnante conjunctis viribus ad statum rei publicæ priorem reverti conabantur. Verum Adrianus eis in potestatem suam redactis urbem rursus evertit et solo prorsus æquavit. Quo factum ut id temporis voci Dominicæ responderet eventus: « Ne lapis quidem supra lapidem relinquetur, qui non disjiciatur [78]. » Præterea in templi penetralibus imaginem suam statuit; cumque cognomentum Ælii haberet, urbem ex eo tempore jussit Æliam vocari. Magnopere Adrianus et doctrinæ cultores amplectebatur, secumque semper habebat quos sapientes esse nosset homines. Cumque Judæos funditus sustulisset, qui se de Romanorum eximere potestate conabantur, ipse tandem intercute morbo laborans rebus humanis exemptus est. Urbs Hierosolyma nomen Æliæ ab ipso consecuta est modo quodam hujusmodi. Cupidus erat Adrianus spectandi res varias. Quapropter imperium, quod ipsi pareret, coram inspicere volebat. Igitur Hierosolymam cum pervenisset, urbemque vidisset omnino in solitudinem redactam, magis etiam Judæis succensebat. Adeoque productos in forum sic vendi cuilibet emptori jussit, ut Judæi quatuor uno hordei modio venirent. Secundum hæc urbem incipit instaurare ac mœnia reficere, solo templo excepto. Simul Aquilam operum præfectum constituit, qui tunc adhuc religioni Græcæ addictus erat. Hic autem Aquila 241 cum quo-

salutem impetratam precibus Gregorii Dialogi tradiderunt e Græcis theologis quidam. Joannes Damascenus in his est, sermone περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων. Locus iste est: Δέον τοίνυν τῶν ἄλλων ἱστοριῶν ἐπιμνησθῆναι πρὸς τούτοις. Γρηγόριος οὖν ὁ Διάλογος, ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἐπίσκοπος, ἀνήρ, ὡς ἴσασι πάντες, ἐν ἁγιωσύνῃ, καὶ γνώσει ἐξάκουστος, ᾧ φασι λειτουργοῦντι οὐράνιος συνελειτούργει καὶ θεῖος ἄγγελος. Οὗτός ποτε ἀνὰ τὴν λίθινον πορείαν ποιούμενος, καὶ στὰς ἐξεπίτηδες, εὐχὴν κραταιὰν πρὸς τὸν φιλόψυχον Κύριον ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως πεποιήκει. Ὃς παραυτίκα φωνῆς θεόθεν ἐνεχθείσης αὐτῷ ἐπακήκοε, τάδε φησάσης· Τῆς εὐχῆς σου, φησὶν, ἐπήκουσα, καὶ συγγνώμην Τραϊανῷ δίδωμι. Σὺ δὲ μηκέτι προσθῇς ὑπὲρ ἀσεβῶν εὐχὰς προσενεγκεῖν μοι. Meminit quoque Euchologium Græcorum cap. 19, ubi ita sacerdos orat: Ὡς ἔλυσας τῆς μάστιγος Τραϊανὸν δι' ἐκτενοῦς ἐντεύξεως τοῦ δούλου σου Γρηγορίου τοῦ Διαλόγου, ἐπάκουσον καὶ ἡμῶν δεομένων σου.

(65) Ἀδριανὸς ἔτη κδ'. Ita etiam Cedrenus et Manasses. Zonaras annos 19. Rectius Fasti annos numerant 21, cum quibus facit Spartianus in ejus Vita: « Imperavit annis 21, mensibus 11. » Idem Meursius ad hæc verba: Καθίστησι δὲ τῶν ἔργων ἐπιστάτην τὸν Ἀκύλαν ἐκεῖνον. Vide Epiphanium lib. περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, et Euthymium præfatione in Psalmos.

Digitized by Google

tidie Christianorum augeri numerum cerneret, Deumque ostenta et prodigia per eos edere, stimulo quodam animi percitus se Christianis aggregavit. Erat autem astrologiæ peritissimus. Quo factum ut postcaquam Christianorum religione fuisset imbutus, priora studia deserere nollet. Itaque Christiani sacerdotes, qui eum post multas admonitiones ab astrologicæ disciplinæ studio desistere nolle cernerent, hominem a cœtu sacro prohibent, quod hisce pœnis scilicet ipsum emendaturos se putarent. Tum ille quadam iracundia magis etiam accensus ad Judæorum sacerdotes se confert, ac per exsecrationem Christianismo ejurato circumcisionem recipit. Atque hac ipsa de causa linguam Hebraicam edoctus novam quamdam sacrarum Litterarum interpretationem instituit, testimonia de Christo prorsus obscurare ac tegere summo studio conatus. Hinc intelligere, dilecte fili, potes quamobrem iste Aquila divinas Litteras adulterando quasi corruperit.

A Χριστιανὸς γεγονὼς τῶν προτέρων ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ παύσασθαι οὐκ ἠθέλησεν. Οἱ οὖν ἱερεῖς τῶν Χριστιανῶν ὡς ἑώρων αὐτὸν μετὰ πολλὰς παραινέσεις τοῦ ἀστρονομεῖσθαι μὴ παραιτούμενον παύσασθαι, τῆς ἐκκλησίας πόρρω που βάλλουσι, τοῖς ἐπιτιμίοις αὐτὸν διορθωθῆναι νομίζοντες. Ἀλλὰ θυμοῦ μᾶλλον ἐκεῖνος ἐντεῦθεν πλησθεὶς τοῖ; τῶν Ἰουδαίων ἱερεῦσι προσέρχεται, καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἀναθεματίσας περιτομὴν καταδέχεται. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν Ἑβραΐδα γλῶτταν ἐκπαιδευθεὶς δευτέραν ἔκδοσιν τῶν Γραφῶν ἐποιήσατο, τὰς περὶ Χριστοῦ μαρτυρίας ἐπικαλύψαι τέλεον μηχανώμενος. Ἔχεις ἰδοὺ καὶ τὴν αἰτίαν, ἀγαπητὲ, δι' ἣν ὁ Ἀκύλας ἐκεῖνος ἐνόθευσε τὰς Γραφάς.

Post Adrianum Antonius, cognomento Pius ob morum benignitatem, annos 22 imperavit; sub quo Justinus philosophus et Dionysius Corinthi antistes, ut doctrinæ Christianæ testimonio essent, vitam amiserunt. Successit huic Marcus Antonius, qui collega Severo genero suo 19 annos imperavit. Ejus imperio ignis conspectus est, qui e cœlo delaberetur. Erat imperator Marcus sapientiæ doctrinarumque studiis innutritus, ideoque homines sapientia litterarumque cognitione præditos magno habebat in pretio. Cum hostibus aliquando ingruentibus ad conscribendum militem pecunias nullas haberet, supellectilem, ut aiunt, ornamentaque imperatoria in foro proposuit, perque præconem proclamari jussit ut quicunque vellet, citra metum ullum gemmas, uniones aliaque talia coemeret. Hoc facto large pretium harum rerum in milites erogat, in hostem pergit, eum in fugam conjicit, spoliis potitur, victor revertitur, inde pecunias e præda partas in foro publice deponit. Quamobrem istuc? Ut rursum, qui sane vellet, accepto pretio coempta restitueret.

B Μετὰ δὲ Ἀδριανὸν Ἀντωνῖνος, ὁ διὰ χρηστὸν τρόπον λεγόμενος εὐσεβής, ἔτη κβ' (66), ἐφ' οὗ καὶ Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος Κορίνθου τὸ διὰ μαρτυρίου τέλος ἐδέξαντο. Μετὰ δὲ τοῦτον Μάρκος ὁ Ἀντωνῖνος μετὰ Σεβήρου γαμβροῦ ἔτη ιθ', ἐφ' οὗ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ φερόμενον ὤφθη. Οὗτος ὁ Μάρκος σοφίᾳ καὶ λόγοις ἐντεθραμμένος τοὺς μετόχους σοφίας καὶ γνώσεως διὰ τιμῆς εἶχεν ὅτι πολλῆς. Οὗτος περιστάντων αὐτόν ποτε πολεμίων, ἐπειδὴ χρημάτων ἐσπάνιζεν εἰς τὸ συλλέξαι στρατὸν, τὸν κόσμον, ὡς φασι, τὸν βασίλειον εἰς ἀγορὰν προέθετο, κηρύξας ἀνυποστόλως τὸν βουλόμενον ἐξωνεῖσθαι λίθους μαργάρους καὶ ὅσα τοιαῦτα. Γίνεται ταῦτα· συνῆκτο χρήματα. Σκορπίζει ταῦτα τῷ στρατῷ, ὁρμᾷ κατὰ τῶν ἐναντίων, τροποῦται, C σκυλεύει, νικητὴς ὑποστρέφει. Τίθησι λοιπὸν χρήματα τῇ ἀγορᾷ. Τίνος νεκεν; Ὥστε καὶ πάλιν τὸν θέλοντα τὰ ἐξωνηθέντα διδόναι καὶ τὸ τίμημα λαβεῖν.

Post Marcum filius ejus Commodus 12 annis imperio præfuit. Is mulieribus et mimis in quotidiana consuetudine delectabatur. Homines potentes et illustres gladio percussos e medio tollebat. Quæ causa fuit ut tandem veneno exstingueretur. In muliebres libidines occasione quadam hujusmodi exarsit. Morbus quidam id temporis omnino pestilens in urbe grassabatur. Itaque veritus imperator ne et ipse correptus hoc exitiali morbo periret, unguentis magni pretii supra modum uti cœpit. Hoc modo **242** consecutus ille quidem est ut morbi D vim noxiam effugeret, verum ex eo tempore proclivior ad res venereas erat.

Μετὰ τοῦτον Κόμμοδος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιβ'. Οὗτος γυναιξὶ μὲν καὶ μίμοις συνέχαιρε, τοὺς δυνατοὺς καὶ προὔχοντας διὰ ξίφους ἐθανάτου, ἐφ' ᾧ καὶ διὰ φαρμάκου τῆς ζωῆς ἐξίστατο. Οὗτος ὁ Κόμμοδος θηλυμανὴς ἐγένετο τρόπῳ τοιούτῳ. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ νόσημα τῇ πόλει λοιμῶδες ἐπέσκηψε. Πτοηθεὶς οὖν μή ποτε καὶ αὐτὸς τῷ τοιούτῳ φθοροποιῷ διαφθαρείη νοσήματι, μύροις πολυτιμήτοις κατεχρίσατο. Καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ νοσήματος βλάβην ἐξέφυγεν, ἀλλὰ κατωφερὴς ἐντεῦθεν εἰς ἀφροδίσια γέγονε.

Post hunc Pertinax menses duos imperavit. Eum secutus in imperio Severus idipsum annis 17 tenuit.

Μετὰ τοῦτον Περτίναξ μῆνας β'. Μετὰ τοῦτον Σεβῆρος (67) ἔτη ιζ', ἐφ' οὗ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς

(66) *Ἔτη κϐ'.* JM. Antonino Pio annos 22 tribuit etiam Manasses, Fasti 23, Cedrenus et Zonaras 24, *Chronicon Alexandrinum* 21. Imperavit omnino annis 22, cum dimidio, ab anno 138 ad annum 161. Qui dicitur Græcis quibusdam, ac nominatim Glycæ nostro, Σέϐηρος, aliis dicitur Οὔηρος, et vulgo Lucius Verus.

(67) JM. Hic omittit Didium Julianum qui imperium septem menses tenuit: sed librarii culpam censeo, inquit: quod vero subjicit neque Glycam Didii hujus meminisse, mirari profecto desinet qui noverit unum eumdemque esse Glycam cum suo illo Theodoro Metochita. De Zeuxippi balneo notum ex Historia CP., Suida, Codino etc.

Digitized by Google

καὶ Συμμαχος καὶ Ὠριγένης. Οὗτος τὸ Ζεύξιππον λουτρὸν ἔκτισεν ἐν Βυζαντίῳ, καὶ τὸ πρῶτον κτίσμα τῷ ἱπποδρομίῳ παρέδωκεν. Ὁ μέντοι Ὠριγένης ἀκμάζων τότε τοῖς θείοις λόγοις πολλοὺς ἐχειραγώγει πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πιστούς τε καὶ ἀπίστους· ἀφ' ὧν καὶ Ἀμβρόσιός τις ἀνὴρ ἐπίσημος καὶ φιλολόγος ἐκ τῆς Οὐαλεντίνου αἱρέσεως ἐκστάς. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔξωθεν μέγας ἐγνωρίζετο, γεωμετρίας καὶ τὰ λοιπὰ παραδιδοὺς αὐτοῖς· εὐφυὴς γὰρ ἦν ἐκ βρέφους, καὶ ἐπέπληττεν αὐτὸν ὁ πατὴρ ὡς παρ' ἡλικίαν τὰ θεῖα καὶ μεγάλα ζητοῦντα. Πολλάκις δὲ καὶ καθεύδοντος αὐτοῦ τὰ στέρνα τοῦ Ὠριγένους ὁ πατὴρ κατεφίλει ὡς θείου Πνεύματος μεστά, καὶ τῆς εὐτεκνίας ἑαυτὸν ἐμακάριζε· θεῖος γὰρ ὁ ἀνήρ, ἐπειδὴ καὶ μάρτυς γέγονεν. Ὁ δὲ Ὠριγένης τοσοῦτον ἦν ἐγκρατὴς ὡς ὀβολοῖς τέσσαρσι καθ' ἑκάστην ἀρκεῖσθαι, οἴνου καὶ ἐλαίου ἀπεχόμενος, κατεσκληκώς τε ἦν καὶ φίαθλῳ κείμενος, ἐν ἔργον ἔχων τὴν θείαν μελέτην. Ἐφ' ᾧ καὶ πολλοὺς Ἕλληνας τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀναδήσασθαι πεποίηκεν. Ὁ μέντοι Ἀμβρόσιος τὰ πρὸς χρείαν αὐτῷ παρέχων ἓν ἔτεσιν ιη' τὴν Γραφὴν ἑρμηνεῦσαι ἠνάγκασε. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ς' βίβλους συνεγράψατο. Τελευτᾷ δὲ ἐτῶν ξθ', εἰ καὶ δι' αἰτίαν τινὰ τὸ κλέος αὐτοῦ μέχρι τέλους οὐ διέμεινεν ἄσβεστον· ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ Ἀρειανοὶ καὶ Ἀνόμοιοι τὰς ἀφορμὰς ἔσχον. Τῶν σωμάτων ἀθετεῖ τὴν ἀνάστασιν· τέλος δοξάζει τῆς κολάσεως καὶ τῶν δαιμόνων ἀποκατάστασιν. Τοσαύτην δὲ μετήρχετο ἄσκησιν ὡς καὶ τὸν αὐτοῦ ἀνατραπῆναι θώρακα. Καὶ φάρμακον δὲ λέγουσιν ἐπιθεῖναι τοῖς γεννητικοῖς αὐτοῦ μορίοις ὥστε καταξηρᾶναι αὐτά, καὶ βοτάνην δὲ εὑρεῖν μνήμης ἕνεκεν. Μετὰ ταῦτα φθόνῳ διαβληθεὶς πρός γε τοὺς τῆς ἐξουσίας ἄρχοντας συνεργείᾳ Σατανικῇ τῆς πίστεως ἐξίσταται· ἐκεῖνοι γὰρ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ σωφροσύνην εἰδότες προσάγουσιν αὐτῷ Αἰθίοπα, καὶ ἢ πείθεται τοῖς λόγοις ἐκείνων ἢ τῷ Αἰθίοπι καταχραίνεται. Ἐκεῖνος οὖν μηδὲ ἄκροις ὠσὶν ἀνεχόμενος τοιαύτην ἄθεσμον ἀκοὴν ἐνωτίσασθαι, αὐτοχείρῳ θυσίᾳ διὰ λιβάνωτοῦ περιέπεσεν. Ὅθεν τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοῦ μὴ ὀνειδίζεσθαι χάριν καταλιπὼν εἰς Ἱεροσόλυμα ἔρχεται. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀναγκασθεὶς ἐπ' ἐκκλησίας λόγον εἰπεῖν (πρεσβύτερος γὰρ ἦν) ἐκ τοῦ παρατυχόντος εἶπε καὶ τάδε· « Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; » Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον ἐδάκρυσε σὺν ἅπασι. Μανεὶς οὖν ἔκτοτε τὴν ἁγίαν πᾶσαν Γραφὴν ἀνατρέψαι ἐσπούδασεν, ὅθεν καὶ ἀναθεματίζεται μέχρι τῆς σήμερον.

A Vixere sub hoc Clemens, qui a librorum varietate Stromateus appellatur, et Symmachus et Origenes. Severus Byzantii balneum exstruxit quod Zeuxippum nuncupant, et circum equestrem ædificare cœpit. Is autem, cujus modo mentionem faciebamus, Origenes id temporis propter doctrinæ sacræ cognitionem clarus complures tum fideles tum infideles ad veritatem manu quasi ducebat. Inter eos fuit Ambrosius quidam, vir illustris et litterarum doctrinæque studiosus, qui ejus auctoritate motus sectam Valentini reliquit. Idem Origenes ob externas etiam disciplinas magnus habebatur, ut qui geometriam artesque cæteras discipulis suis traderet. Nam præclara fuerat a primis annis indole præditus, ipseque pater eum nonnunquam objurgavit ut qui supra modum ætatis res divinas et magnas indagaret. Sæpe tamen ipso dormiente pectus ejus exosculabatur pater tanquam sancti Spiritus plenum, seque propter egregiam hanc sobolem beatum prædicabat. Erat enim Leontius Pater vir omnino divinus, ut qui testis etiam veritatis factus sit. Adeo vero temperanter victitabat Origenes, ut in sumptum quotidianum quatuor obolis contentus esset. A vino et oleo prorsus abstinebat. Corpus omnino propter labores exarucrat. In storea cubabat, uni modo rei intentus, ut divinas scilicet res meditaretur. Quo ipso effecit ut multi Græci corona testimonii cingerentur. Præbebat Ambrosius ei cuncta quæ ad usus necessarios requirerentur, ideoque perpulit hominem ut Litteras sacras annorum 18 spatio interpretaretur. Litteris etiam consignatum scimus Origenem sex librorum millia conscripsisse. Mortuus est anno ætatis 69. Unam tamen ob causam ipsius gloria usque ad finem non perduravit; nam Ariani et Anomœi suarum hæresium occasiones ab ipso hauserunt. Præterea corporum resurrectioni fidem negat, supplicium finem opinione sua statuit, genios malos in integrum restitutum iri censet. Interim tanto studio corporeis exercitiis deditus erat ut etiam pectus ipsius corrumperetur. Perhibent item genitalibus eum quoddam imposuisse medicamentum quo illa exarescerent. Herbam quoque reperit, cujus vis in juvanda memoria permagna foret. Verum deinceps invidia quadam ad magistratus, qui cum imperio erant ac potestate, delatus Satanæ auxilio a fide descivit; nam cum illi castitatem in ipso insignem plane cognitam haberent, homini Æthiopem admovent: simul indicant ut vel ipsorum **243** mandatis pareret vel cum Æthiope se polluere-ret. Hic cum Origenes ne extremis quidem auribus tam nefandam rem audire sustineret, manu sua thure simulacris· oblato lapsus est, quapropter Alexandria relicta, ne illius rei causa quidquam audiret exprobrationis, Hierosolymam se confert. Cumque coactus esset in cœtu concioneque publica orationem habere (nam ex casu, qui acciderat ipsi, Petro scilicet similis erat) hujusmodi verba pronuntiavit: « Peccatori dixit Deus : Qui fit ut tu justa mea decreta enarres, et ore tuo fœdus meum usurpes [76]? » Hinc libro complicato cum omnibus lacrymas profudit. Eo modo factum ut deinceps ex quadam mentis insania Litteras sacras universas perverteret, ideoque in hodiernum usque diem exsecrationi ecclesiasticæ obnoxius est.

B

C

D

[76] Psal. xlix, 16.

Digitized by Google

Severo mortuo Antonius Caracallus annos 6, A menses 2 imperium obtinuit. Erat eo regnante Serapio quidam mathematicus, qui Antonino in senatu Macrinum quemdam commonstravit, non multo post in imperio successurum. Qua in re negligentius se gerens Antoninus, alium quemdam pro Macrino jussit interfici. Post Antoninum igitur annum unum mensesque duos Macrinus imperavit. Secutus est illum Antoninus Heliogabalus, imperioque potitus est annos 3, menses 9. Is tam prodigiose lascivus erat ut Hieroclem sibi pro marito legitimo jungeret. Præterea, ceu perhibetur, medicos quosdam obsecrabat ut ab anteriore parte corporis sectione facta se utriusque naturæ participem facerent. Post hunc Alexander, Mamææ filius, annis 13 et octo mensibus imperio præfuit. B Mamæa, quæ religioso cultu Deum veneraretur, Antiochia Origenem ad se accessivit, ut ab ipso de Christo mysterio erudiretur. Post Alexandrum Maximinus sex annis regnavit, post Maximinum Maximus et Balbinus dies 22. Excepit hos Gordianus. Deinde Philippus annos 5 regnavit. Is cum Sapore Persarum rege fecit inducias, qui propter magnitudinem proceritatemque corporis in omnium erat admiratione ; nam ad illud usque tempus hominum nemo conspectus fuerat qui corpore tam vasto esset. Sub Philippo Sabellius vixit, eodemque imperante Judæus quidam morbo laborans, in via publica cum jaceret, a Christiano, et laico quidem, baptizatus mox convaluit. Quapropter ad Dionysium antistitem deductus, secunda vice lustrationem divinam accepit. Quippe de canonum apostolorum præscripto nemini laico fas est, ut quidquam earum rerum peragat quæ ad sacerdotum munus pertinent, etiamsi maxime casus aliquis et necessitas urgeat. Hoc nimirum illi sic constituerunt et decreverunt, **244** ut ne qua in parte contra ordinem delinquatur. Nam diligenter mihi, quæso, adverte, quid in illius magni Athanasii vita sit perscriptum. Cum puer adhuc esset Athanasius, forte suis cum æqualibus maris ad littus accessit. Ac videbatur ille tum quidem in littore cum eis ludere, sed res tota quædam erat imago ejus quod aliquando futurum esset. Nam pueri eo in lusu repræsentatis sacerdotum personis, eorumque muneribus sibi sumptis, Athanasium quidem episcopum collatis quasi suffragiis creabant, ipsi vero seniorum et ministrorum (69) in ordinem asciti, quosdam alios pueros ad ipsum perducebant, qui baptismo necdum obsignati forent. Eos Athanasius aqua marina baptizabat. Igitur Alexander antistes Alexandrinorum, cum in littore deambulans hæc conspexisset et admiratus esset, pueros inungit et per baptismum perficit. Canon autem 51 sanctissimi patriarchæ Cpolitani Nicephori et aliorum sacrorum Patrum, qui præsentes ipsi adfuerunt, hæc determinat et decernit: «Infantes non baptizatos, si sacerdos nullus adsit, et pater baptizare potest et quivis alius, modo recte Christiana de doctrina sentiat.»

Post Philippum Decius annos 2 imperavit, sub

Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀντωνῖνος ὁ Καράκαλλος ἔτη ς' καὶ μῆνας β'. Ἐφ' οὗ Σαραπίων τις μαθηματικὸς ἦν, ὃς ὑπέδειξεν Ἀντωνίνῳ Μακρῖνόν τινα τὸν μετ' οὐ πολὺ διαδεξόμενον αὐτὸν ἐπὶ συγκλήτου. Καὶ ὁ Ἀντωνῖνος παριδὼν ἄλλον ἀντὶ Μακρίνου φονευθῆναι ἐκέλευσε (68)· μετὰ δὲ Ἀντωνῖνον Μακρῖνος ἔτος ἓν καὶ μῆνας β'. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀντωνῖνος ὁ Ἡλιογάβαλος ἔτη γ' καὶ μῆνας θ', ὃς τοσοῦτον ἦν ἀσελγὴς ὡς καὶ τὸν Ἱεροκλέα ἔννομον αὐτοῦ ἄνδρα ποιῆσαι. Ὡς δὲ λέγουσι, καί τινας τῶν ἰατρῶν ἠντιβόλει διφυῆ αὐτὸν δι' ἐντομῆς ἐμπροσθίου ποιῆσαι. Μετὰ δὲ τοῦτον Ἀλέξανδρος ὁ τῆς Μαμαίας ἔτη ιγ' μῆνας η'. Αὕτη θεοσεβὴς οὖσα τὸν Ὠριγένην ἐξ Ἀντιοχείας ἐκάλεσεν ὥστε τὸ κατὰ Χριστὸν διδαχθῆναι μυστήριον. Μετὰ τοῦτον Μαξιμῖνος ἔτη ς'. Μετὰ τοῦτον Μάξιμος καὶ Βαλβῖνος ἡμέρας κβ'. Μετὰ τούτους Γορδιανός, εἶτα Φίλιππος ἔτη ε'. Οὗτος σπονδὰς ἐποίησε μετὰ Σαβώρου βασιλέως Περσῶν, ὃς ἐθαυμάζετο ἐπὶ μεγέθει σώματος· μέχρι γὰρ ἐκείνου τοῦ χρόνου τηλικοῦτος οὐκ ὤφθη ἄνθρωπος. Ἐπὶ τούτου τοῦ Φιλίππου δὲ καὶ Σαβέλλιος ἦν. Τότε δὴ καὶ καθ' ὁδὸν Ἰουδαῖος ἔκειτο νοσῶν· ἀλλὰ βαπτισθεὶς ὑπὸ Χριστιανοῦ, καὶ ταῦτα λαϊκοῦ, ὑγιὴς αὐτίκα ἐγένετο. Τούτου δὲ Διονυσίῳ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ ἀνενεχθέντος τὸ θεῖον καὶ αὖθις ἐδέξατο φώτισμα· κατὰ γὰρ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας οὐκ ἔξεστι τῷ λαϊκῷ μεταχειρίζεσθαί τι τῶν ἱερατικῶν, κἂν περίστασις ᾖ. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτω διετάξαντο, ὥστε μηδὲν τῆς τάξεως ἀνατραπῆναι. Ὅρα γὰρ νουνεχῶς C ὅτι καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου τοιοῦτόν τι γέγραπται. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος οὗτος ἔτι παιδίον ὢν ἔρχεταί ποτε μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν ἐπί τινα τῆς θαλάσσης ἀκτήν. Καὶ συμπαίζειν μὲν αὐτοῖς παρὰ ταῖς ὄχθαις ἐῴκει, τύπος δὲ τῶν μελλόντων τὸ πᾶν ἦν· ὑποκρινάμενοι γὰρ ἐν τῇ παιδιᾷ τὰ τῶν ἱερέων οἱ παῖδες Ἀθανάσιον μὲν ἐπίσκοπον χειροτονοῦσιν, αὐτοὶ δὲ εἰς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ἀφορισθέντες προσῆγον ἑτέρους παῖδας αὐτῷ ἀσφραγίστους, κἀκεῖνος τῷ θαλαττίῳ ὕδατι τοὺς παῖδας ἐβάπτιζεν. Ὁ γοῦν τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως ἐπίσκοπος Ἀλέξανδρος παρ' αἰγιαλὸν παρερχόμενος, καὶ ταῦτα ἰδὼν καὶ θαυμάσας, ἐπιχρίει αὐτοὺς καὶ τελειοῖ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ν' κανὼν τοῦ ἐν πατριάρχαις Κωνσταντινουπόλεως ἁγιωτάτου D Νικηφόρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἁγίων Πατέρων τάδε διορίζεται· « Τὰ ἀβάπτιστα νήπια, μὴ ὄντος ἱερέως, καὶ πατὴρ αὐτὰ βαπτίσει, καὶ οἷος ἕτερος τύχῃ, μόνον ἔστω ὀρθόδοξος. »

Μετὰ τοῦτον Δέκιος ἔτη β', ἐφ' οὗ Ναυᾶτος. Μετὰ

(68) *Ἐφ' οὗ Σαραπίων. . . . . ἐκέλευσε.* Ex F. et JM.

(69) Presbyteros et diaconos in seniores et ministros malo exemplo vertit Leunclavius, quos Meursius, quamvis et ipse Calvini sectator, sed in plerisque modestior ac priscorum rituum observantior, recte atque ex veteri Ecclesiæ more presbyteros et diaconos appellavit.

Digitized by Google

τοῦτον Γάλλος καὶ Βολουσιανὸς ἔτη β', μῆνας η'. Μετὰ τοῦτον Αἰμιλιανὸς μῆνας δ'. Μετὰ τοῦτον Οὐαλεριανὸς ἔτη ιε', ἐφ' οὗ λιμὸς γέγονεν οἷος οὐ γέγονε πώποτε, καὶ φθορὰ ἀνθρώπων ἄῤῥητος· ἀπὸ γὰρ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἀτμοί τινες ἀνῆεσαν, ἐκ ποταμῶν τε καὶ λιμνῶν, τοσοῦτον φθοροποιοὶ ὡς νομίζειν ἰχῶρας νεκρῶν εἶναι τὰς δρόσους. Ἐφ' ᾧ καὶ οὐκ ἦν οἰκία ἐν ᾗ οὐκ ἦν τεθνηκὼς καὶ ἀπόζων· ἀναρίθμητος γὰρ τηνικαῦτα τῶν ἀνθρώπων ὁ ὄλεθρος.

A quo Novatus vixit. Decio Gallus et Volusianus successerunt, imperioque biennium et menses 8 potiti sunt. Post eos Æmilianus quatuor menses præfuit. Hunc Valerianus excepit, et annos omnino 15 regnavit. Sub ejus imperio tanta fames exstitit quanta nunquam antea, secutusque mortalium interitus, cujus diritas explicari verbis nequeat. Nam ex mari, fluminibus atque stagnis vapores quidem exhalabant adeo pestilentes et letales, ut ipsi rores nihil esse viderentur aliud quam meri cadaveris succi ac humores. Itaque nulla domus erat in qua non cadaver aliquod fœteret. Peribant enim homines innumerabiles.

Μετὰ τοῦτον Κλαύδιος ἔτος ἕν, ὁ καὶ πρόπαππος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Μετὰ τοῦτον Κιντίλιος ὀλίγας ἡμέρας· τὸν γὰρ Αὐρηλιανὸν ὁρῶν τῆς βασιλείας κατεπεμβαίνοντα τὴν τῆς χειρὸς φλέβα τέμνει, καὶ ἀφίησιν αὐτὴν ἕως οὗ λειποψυχήσας ἀπέθανε. Μετὰ τοῦτον Αὐρηλιανός, ἐφ' οὗ Μάνης ὁ κατάρατος ἦν, ὁ καὶ τὸ γένος Βραχμὰν, καὶ ὁ Σαμοσατεὺς Παῦλος. Ἐν δὲ τοῖς ἑξῆς καὶ Ἀπολινάριος ὁ τῆς Λαοδικείας ἐπίσκοπος, ὃς τῶν Ἀρειανῶν λεγόντων ἄψυχον εἶναι τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα, ἔλεγε σάρκα μὲν ἐψυχωμένην λαβεῖν τὸν Κύριον, οὐ μὴν δὲ καὶ νοῦν τὸν ἡμέτερον· ἦρκει γὰρ ἡ θεότης τῆς σαρκὸς ἐκείνης ἡγεμονεύειν. Μετὰ τούτους Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας πόλεως οὔσης ἐν Κιλικίᾳ τὴν ἡγεμονίαν λαχὼν, δυσφημῶν τὸν Κύριον ἕνα τὸν καθ' ἡμᾶς καὶ κοινὸν εἶναι, κατὰ προκοπὴν τὴν χάριν δεχόμενον, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ βαπτίσματι τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος δωρεᾶς γενόμενον μέτοχον. Ὁ δέ γε Νεστόριος ἀπὸ Γερμανικείας τῆς Συρίας ὥρμητο. Ἦν δὲ καί τις Ἰουλιανὸς ἐπίσκοπος μὲν Ἁλικαρνασσοῦ τῆς Ἀσίας, αἱρεσιάρχης δέ· τὴν γὰρ ἁγίαν σάρκα τοῦ Χριστοῦ πρὸ τοῦ παθεῖν ἄφθαρτον ἔλεγεν εἶναι.

Delatum hinc est imperium Claudio, qui uno tantum anno regnavit, proavusque magni Constantini fuit. Post eum paucos dies Quintilius rebus præfuit. Cum enim animadverteret Aurelianum pro se imperium usurpare, vena quadam manus secta sanguinem tam diu misit, donec anima deficiente prorsus exspiraret. Itaque successit Aurelianus, quo imperante Manes ille, vir exsecrabilis, natione Brachmanum ortus, vixit; itemque Paulus Samosatensis, quem deinceps Apollinarius antistes Laodiceæ secutus, cum Ariani dicerent Christi carnem anima carere, contrariam in sententiam asseruit Christum quidem anima præditam carnem assumpsisse, non tamen men em nostram. Putabat enim divinitatem solam 245 satis idoneam esse quæ illi carni præesset. Post hos autem Theodorus antistes ejus urbis in Cilicia, quæ Mopsuestiæ nomen habebat, summa Dominum afficiebat ignominia, quem unum ex nobis ac similem paremque nobis fuisse diceret, ut qui non sine profectu quodam gratiæ Dei particeps factus fuisset et in baptismo sancti Spiritus donum accepisset. Nestorius inde Germanicia Syriæ urbe fuit oriundus. Denique Julianus quidam antistes Halicarnassensis in Asia princeps fuit cujusdam sectæ peculiaris, ut qui sacrosanctam Christi carnem etiam ante passionem dixerit interitus expertem fuisse.

Μετὰ δὲ Αὐρηλιανὸν Τάκιτος ἔτη β'. Μετὰ τοῦτον Πρόβος καὶ Φλωριανὸς ἔτη β', μῆνας δ'. Τοῦτον δὴ τὸν Φλωριανὸν ἀνεῖλεν ὁ Πρόβος, παράφρονα ποιήσας ἑαυτόν. Τότε δὴ καὶ βροχῆς γεγονυίας σῖτος μεμιγμένος τῷ ὕδατι πολὺς ἄνωθεν κατηνέχθη. Τοῦτον συνάγοντες σωροὺς μεγάλους ἐποίησαν. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ Αὐρηλιανοῦ ψεκάδας ἀργύρου κατενεχθῆναί φασι.

Post Aurelianum Tacitus biennium imperavit. Post Tacitum Probus et Florianus annos duos, menses quatuor. Florianum Probus interfecit, insania quadam simulata. Sub horum imperio pluvia ex aere delapsa, ingens tritici copia cœlitus aquæ permista decidit; qua congesta magnos acervos homines excitabant. Itidem imperante Aureliano guttas argenteas pluisse traditum est.

Μετὰ δὲ τούτους Κᾶρος καὶ Καρῖνος ἀνὰ ἔτη β'. Μετὰ δὲ τούτους Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανὸς ὁ Ἡρκούλιος ἔτη κβ'. Οὗτοι τὴν βασιλείαν ἐξ ἀπονοίας ἀφέντες ἰδιωτικὸν ἀνελάβοντο σχῆμα. Κατὰ γὰρ τὸν μεταφραστὴν κύριν Συμεὼν πολλὴν ἔθεντο σπουδὴν οὗτοι τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν καταγωνίσασθαι, ἣν κραταιοτέραν μεῖναι καὶ ᾅδου πυλῶν αὐτὸς ἀπεφήνατο. Ἀλλ' ἐπειδήπερ ἔγνωσαν ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες, ἑκάτερος αὐτῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ τὴν βασιλείαν ἀπεσκευάσαντο, πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους κόρον τῆς τύχης καὶ μεταβολῆς ἔρωτα προφασισάμενοι· οἷς δὲ τῶν ἀπορρήτων κοινωνεῖν εἶχον καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἐξεκάλυπτον, τοῦ Χριστοῦ τὴν ἰσχὺν ἔλεγον καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ση-

Secutus est hos imperatores Carus cum Carino, quorum quisque biennium regnavit. Hinc Diocletianus et Maximianus Herculeus 22 annis imperium administrarunt. Cumque mentis vesania quadam imperio se abdicassent, habitum vitamque privatam amplexi sunt. Nam, ut Simeon ille cognomento Metaphrastes ait, imperatores hi magnopere conati sunt fidem Christianam expugnando quasi abolere, quam Christus ipse firmius perduraturam esse pronuntiavit quam ipsas Orci portas. Verum posteaquam ea se moliri animadvertissent quæ perfici omnino non possent, uterque reliquit imperium, inter alia causam instituti sui hanc afferentes, quod fortunæ jam saturi essent com-

Digitized by Google

mutandæque vitæ desiderio tenerentur. Si quos autem habebant arcanorum participes, quibus animi sui cogitata libere possent patefacere, ad eos fatebantur Christi potentiam prodigiorumque vim ipsos eo perpulisse ut imperium resignarent. Eaque de causa loco suo designarunt imperatores, Orientis quidem Galerium Maximianum, Occidentis vero Constantem, magni Constantini patrem, qui annos 4 rerum potitus est, inque Britannia diem supremum obiit, princeps omnino religiosus. Cum moreretur, loco suo Constantinum filium constituit. Galerius Maximianus divino judicio vulnus in genitalibus membris accepisse fertur propter singularem lasciviam ; itaque pediculis scatens fœtidam animam exhalavit.

Debes autem scire, dilecte fili, temporum adnotationem inchoatam esse, Joanne Scylitza chronographo auctore, ab Georgio sanctissimi patriarchæ Tarasii syncello, **246** qui a mundi exorsus initio in his ipsis tyrannis, Maximiano scilicet ac Maximino ejus filio, desiit. Deinde post Georgium

A μείων πειθὼ καταναγκάσαι αὐτοὺς ἐκστῆναι τῆς βασιλείας. Ἐφ' ᾧ κατέστησαν ἀνθ' ἑαυτῶν βασιλεῖς τῆς μὲν ἑῴας Γαλέριον Μαξιμιανόν, τῶν δὲ ἑσπερίων μερῶν Κώνσταντα τὸν πατέρα τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, κρατήσαντα ἔτη δ'. Οὗτος τελευτᾷ ἐν Βρετανίοις καὶ πάνυ εὐσεβὴς ὤν, ἀναγορεύει δὲ ἀνθ' ἑαυτοῦ Κωνσταντῖνον υἱὸν αὐτοῦ. Ὁ μέντοι Μαξιμιανὸς ὁ Γαλέριος θείᾳ ψήφῳ λέγεται ἐξενεγκεῖν τραῦμα ἐν τοῖς γεννητικοῖς αὐτοῦ μορίοις δι' ἣν εἶχεν ἀσέλγειαν, καὶ οὕτω κατασκωληκιάσας τὴν δυσώδη αὐτοῦ παρέδωκε ψυχήν.

B Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ (70), ὅτι, καθά φησιν ὁ χρονογράφος Ἰωάννης ὁ Σκυλίτζης, τῆς χρονογραφίας μὲν κατήρξατο Γεώργιος ὁ καὶ Σύγκελλος χρηματίσας Ταρασίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, ἀπὸ καταβολῆς δὲ κόσμου, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν τυράννων κατέληξε, Μαξιμιανοῦ (71) δηλονότι καὶ

(70) *Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητέ*, et quæ sequuntur hac et proxima pagina, absunt ab editione libri hujus, seu τμήματος tertii, quam sub falso Theodori Metochitæ nomine procuravit Joannes Meursius, e Latinam adjecit interpretationem a Leunclaviana aliquot duntaxat verbis atque adstrictiori dicendi charactere diversam. De Joanne Scylitze, Georgio Syncello Tarasii patriarchæ Constantinopolitani, de Theophane confessore Agri abbate, quem Leunclavius minus recte vocavit *ruri degentis cœtus præfectum*, similibusque historicis ac chronologis, plura docuimus in Delineatione Apparatus Historiæ Byzantinæ, parte secunda : et de C Nicephoro generali logotheta, τοῦ ἀπὸ γενικῶν, ejusque genero Michaele Rangabeno, parte prima.

(71) F. δηλονότι καὶ Μαξιμίνου τοῦ αὐτοῦ, non expressa υἱοῦ dictione, quam in suo codice reperit Leunclavius, et nos in Claromontano, in quo post κατήρξατο reperitur sequens imperatorum a Constantino Magno usque ad Joannem Comnenum sub quo ejusque filio Emanuele florebat Glycas deductorum Catalogus, cui in Fontisebraldensi præligitur iste titulus : *Σύνοψις ὡς ἐν πίναξι τῶν βασιλέων*, in Vallicellano vero teste V. C. Luca Holstenio, Βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐντεῦθεν ἐσχήκασι τὴν ἀρχήν. Nos describemus ex nostro :

Οἱ βασιλεῖς οἵτινες ἐβασίλευσαν ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου.

Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔτη λβ' μῆνας ια'.
Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κη'.
Ὁ Ἰουλιανὸς ἔτη β' μῆνας ἑπτά.
Ὁ Ἰοβιανὸς ἔτος ἕν.
Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἔτη ιβ'.
Οὐάλης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'.
Γρατιανὸς ἔτη τρία.
Ὁ μέγας Θεοδόσιος ἔτη ιζ'.
Ἀρκάδιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'.
Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἔτη μβ'.
Μαρκιανὸς ἔτη ς'.
Λέων ὁ μέγας ἔτη ιζ'.
Λεων ὁ υἱὸς τοῦ Ζήνωνος ἔτος ἕν.
Ζήνων ὁ καὶ Ἰσαύριων σὺν τῷ Βασιλίσκῳ ἔτη ιζ'.
Ἀναστάσιος ὁ Δυρράχινὸς ἔτη κζ'.
Ἰουστῖνος ὁ γέρων ἔτη θ', ὁ καὶ ὁ Θρᾷξ λεγόμενος.
Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἔτη λθ'.
Ἰουστῖνος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'.
Ὁ Τιβέριος ὁ Θρᾷξ ἔτη δ'.
Ὁ Μαυρίκιος ἔτη εἴκοσι.
Φωκᾶς ὁ Καππαδόκης ἔτη η'.
Ὁ Ἡράκλειος ἔτη λ'.
Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτος ἕν.
Ἡρακλεώνας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μῆνας ς'.
Κώνστας ὁ υἱὸς Κωνσταντίνου ἔτη κζ'.
Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος ἔτη ιζ'.
Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥινότμητος ἔτη ιβ'.
Λεόντιος ἔτη τρία.
Ὀψίμαρος ὁ Τιβέριος ἔτη ζ'.
Ἰουστινιανὸς πάλιν ὁ Ῥινότμητος ἔτη ς'.
Φιλιππικὸς ἔτη δύο.
Ἀρτέμιος ἔτη δύο.
Θεοδόσιος τῶν κάτω ἔτη δύο.
Λέων Ἴσαυρος ὁ Κώνων ὁ καὶ εἰκονομάχος ἔτη κγ'.
Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος ἔτη λδ'.
Λέων ὁ ἐκ τῆς Χαζάρας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ε'.
Κωνσταντῖνος καὶ Εἰρήνη ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἔτη ιε'.
Νικηφόρος ὁ ἀπὸ γενικῶν ἔτη θ', σὺν Σταυρακίῳ τῷ υἱῷ αὐτοῦ μῆνας β'.
Μιχαὴλ ὁ Ῥαγγαβὲ ἔτη δ', μῆνας θ'.
Λέων ὁ Ἀρμένιος ἔτη ζ' καὶ ἥμισυ.
Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς ἔτη η', μῆνας θ'.
Θεόφιλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιβ', μῆνας γ'.
Μιχαὴλ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ μέθυσος σὺν Θεοδώρᾳ τῇ μητρὶ αὐτοῦ ἔτη ιθ', καὶ μόνος ὁ Μιχαὴλ ἔτη ια'.
Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἔτη θ'.
Λέων ὁ φιλόσοφος ἔτη κς'.
Ἀλέξανδρος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ μῆνας ιγ'.
Ὁ Κώνστας ὁ υἱὸς τοῦ φιλοσόφου ἔτη ε'.
Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς ἔτη κς'.
Κωνσταντῖνος πάλιν τοῦ φιλοσόφου ἔτη ιδ'.
Ῥωμανὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'.
D Ὁ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἔτη ς'.
Ἰωάννης ὁ Τζιμισχὴς ἔτη ς'.
Βασίλειος ὁ Πορφυρογέννητος ἔτη ν'.
Κώνστας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'.
Ῥωμανὸς ὁ Ἀργυρόπουλος ἔτη ιε' καὶ ἥμισυ.
Μιχαὴλ ὁ Παφλαγὼν ἔτη ζ'.
Ἡ Ζωὴ σὺν τῷ Μιχαὴλ τῷ καλαφάτῃ μῆνας δ'.
Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος σὺν τῇ Ζωῇ ἔτη ιβ' ϛ'.
Θεόδωρος ὁ ἀδελφὸς τῆς Ζωῆς ἔτος ἕν.
Μιχαὴλ γέρων ὁ στρατιωτικὸς ἔτος ἕν.
Ἰσάκιος ὁ Κομνηνὸς ἔτη β'.
Κωνσταντῖνος ὁ Δοῦκας ἔτη ζ', ζ'.
Εὐδοκία σὺν τῷ Μιχαὴλ υἱῷ αὐτῆς μῆνας ζ'.
Καὶ μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ Διογένους ἡ Εὐδοκία ἔτη γ', μῆνας η'.
Μιχαὴλ ὁ Παραπινάκης ἔτη ς', ζ'.
Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης ἔτη γ'.
Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἔτη λζ'.
Ἰωάννης ὁ Κομνηνὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κδ' καὶ ἥμισυ.

Digitized by Google

Μαξιμίνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Μετὰ δέ γε τὸν Γεώργιον ὁ ὁμολογητὴς Θεοφάνης, καὶ τοῦ Ἀγροῦ ἡγούμενος, τὰ ἐπίλοιπα συνετάξατο ἕως τελευτῆς βασιλέως Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ γενικῶν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Ῥαγγαβὲ τῆς χρονογραφίας ὁ Σκυλίτζης κατήρξατο.

A Theophanes confessor et Agri præfectus, reliqua litteris est complexus usque ad Nicephori generis logothetæ finem; qua de causa Scylitzes chronographiam suam a Michaelo Rangaba voluit auspicari.

ΤΜΗΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

PARS IV.

DE CONSTANTINOPOLITANIS IMPERATORIBUS QUI DEINCEPS REGNARUNT.

Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος (71*) ἡνίκα κατὰ Μαξεντίου ἐστράτευσε, τότε εἶδεν ἐν οὐρανῷ τὸν τίμιον σταυρὸν, ἐφ' ᾧ νενίκηκεν. Εἶτα ῥᾳθυμήσας καὶ κατ' ἐχθρῶν ὁρμήσας ἡττᾶται, καὶ ἀθυμήσας ὕπνωσε, καὶ κατ' ὄναρ ὑπὸ ῥάβδου πλήττεται τοὺς μυκτῆρας, κἀκεῖθεν αἷμα ἐξιὸν τὸν σταυρὸν ἐν ὀθόνῃ ἐχάραξε. Ταῦτα δὲ ἰδὼν, καὶ μετάμελος ἐπὶ τῷ πράγματι γεγονὼς, νικᾷ καὶ αὖθις τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Φαύστας εἰς εἰδωλομανίαν ἐκκλίνει. Ἀλλ' ὁ Θεὸς ἕλκει πάλιν αὐτὸν διὰ τῆς λέπρας· κατασχοῦσα γὰρ αὐτὸν μέγαν ἐστενοχώρει παντοίως καὶ ἔθλιβε. Καθὰ δὲ συνεβούλευσαν οἱ ἱερεῖς τοῦ Καπετωλίου Διὸς, βρέφη συνελέγησαν ὥστε σφαγιασθῆναι ταῦτα καὶ τῷ αἵματι αὐτῶν ἐμβληθῆναι καὶ οὕτω δῆθεν αὐτὸν ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου. Διερχόμενος οὖν καὶ τῶν μητέρων αὐτῶν ἀκούσας θρηνουσῶν, καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ θρήνου μαθὼν, εἶπε· « Κρεῖσσον πάσχειν ἐμὲ ἢ τοσούτων βρεφῶν καταψηφίσασθαι θάνατον. » Ἐφ' ᾧ καὶ νυκτὸς ἐφίστανται αὐτῷ οἱ ἀπόστολοι λέγοντες τὸν ἐπίσκοπον Σίλβεστρον καλέσαι. Καλεῖται οὖν ὁ ἅγιος, καὶ βαπτίσας αὐτὸν τῆς λέπρας ἐλευθεροῖ. Ὁ δὲ μέγας ὕστερον τοσοῦτον ὑπὲρ πίστεως ἠγωνίσατο ὡς καὶ πάντα μεταποιῆσαι τὰ ἔθιμα, τετράδα καὶ παρασκευὴν νηστεύειν καὶ Κυριακὴν ἀργεῖν, τοὺς Ἰουδαίους οἰκέτας μὴ ὠνεῖσθαι, καὶ σταυρῷ μηκέτι καταδικάζεσθαί τινα διὰ τὸ πρὸς τὸν τίμιον σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ σέβας. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ τὰς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας μετονομάζει, ἀπὸ Κρόνου καὶ Ἄρεος καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ὀνομαζομένας τὸ πρότερον.

B **247** Quo tempore Constantinus magnus copias contra Maxentium ducebat, signum venerandæ crucis in aere conspexit, indeque cum hoste congressus victor discessit. Tum vero negligentior factus, ubi rursus in hostem prorupisset, victus est. Quo detrimento accepto quemdam in mœrorem incidit et consopitus est. Hic per quietem visus est sibi nares virga quadam verberari; moxque de naribus sanguis promanans in veste linea notam crucis expressit. Qua re conspecta, pœnitudine sui delicti ductus est, ideoque rursus hostibus suis superior evadit. Secundum hæc denuo per uxorem Faustam ad furiosum deastrorum cultum exorbitantem Deus per lepram retraxit. Nam ea cum magni hujus viri corpus C **248** occupasset, omnibus hominem modis urgebat et excruciabat. Ibi de Capitolini Jovis sacerdotum consilio colligi quidam infantes jussi sunt, in quorum occisorum sanguinem ipse mersus morbo isto liberaretur. Cum autem alicubi transiens matres infantum lamentantes audivisset ploratusque causam cognovisset, « Præstat, inquit, me hoc modo excruciari quam tot infantes interfici. » Quapropter noctu sibi videre visus est astantes apostolos, qui monerent ut Silvestrum antistitem arcesseret. Is cum perductus ad Constantinum esset, baptizatum lepra liberavit. Ex quo sane tempore magnus hic imperator tantopere fidem propugnavit, ut etiam ipse præstanda susciperet omnia quæ in more D Christianis est observare. Nam et quarta feria et præparationis die jejunabat; omni opere die Dominico vacabat; mancipia Judæi ne deinceps emerent vetabat; ad crucem neminem amplius condemnabat, ut pretiosæ cruci Christi religiosum hunc honorem deferret. Inter alia diebus etiam septimanæ, qui prius a Saturno, Marte, sideribus cæteris nuncuparentur, alias appellationes indidit.

Ἡ μέντοι τοῦ μεγάλου σύζυγος Φαῦστα θυγάτηρ Μαξιμιανοῦ, ἣν ἐν λουτρῷ πυρώδει τὴν ψυχὴν ἀπορρῆξαι ποιεῖ· τὸ δὲ αἴτιον ὁ πρόγονος αὐτῆς

Uxorem Faustam, quæ Maximiani erat filia, in balneo supra modum calfacto necavit. Ejus causa fuit Priscus, Faustæ privignus, ob novercæ crimi-

(71*) Quæ de Constantino Magno narrat pleraque suspecta sunt, fabulisque permixta. Ἱρίσχος etiam reperitur in mss. V et F, pro quo subrogandus Κρίσπος, ut omnis loquitur antiquitas,

Digitized by Google

nationes interfectus, quem Constantinus e concubina sustulerat. Filios autem reliquos, Constantinum, Constantem et Constantium, ex Maximina Diocletiani filia suscepit. Cæterum hoc tempore Romano in Capitolio quidam erat draco, abditus in antro, cujus descensus 365 gradus habebat. Is multos mortales lædebat afflatu suo, si quando extra illud antrum prospectaret. Sed magnus ille Silvester eum rogatus ibidem occlusit. Deinde post editum miraculum, quod in tauro immaniter sævo Silvester declaravit, cum de fide nostra et Judæorum adversus magnum illum Zambrem disputaret, ipso Constantino magno et sacrosancta ipsius matre Helena præsente, quæ tum adhuc obnixe Judæorum partibus adhærebat, imperator plane divinus urbem, quæ ab ipsius nomine appellaretur, condere instituit. Cumque decrevisset ipse secum hoc nomine versus Occidentem proficisci, per quietem impulsus est ut instituto priori relicto iter aliud ingrederetur, quod Byzantium scilicet duceret. Quo factum est ut circa Chalcedonem magno studio condendæ urbi operam daret : sed irrito conatu, quod nimirum cœlitus impediretur. Nam proditum est monumentis litterarum aquilas instrumenta artificum et fabrorum Chalcedone surrepta et trans fretum deportata Byzantii deposuisse. **249** Hoc oppidum quondam Heracleæ sitæ in Thracia præferebatur, verum hujusmodi quadam ex causa Heracleæ subjicit cœpit. Erat sane Byzantium urbs perantiqua, et suis legibus administrabatur. Sed regnante Severo imperatore Romano cincta obsidione a Romanis, cum totum triennium obsidionem tolerasset, tandem in deditionem venit, quod incolis commeatus plane defecisset. Tum vero et mœnia diruta sunt et jura ei civilia prorsus adempta, denique locus ipse jurisdictioni Perinthiorum assignatus ; nam Heracleam Perinthum olim vocabant. Idcirco deinceps usus obtinuit ut patriarchæ Cpolitani confirmatio ad Heracleæ spectet antistitem ; a quo scilicet olim quoque Byzantino antistiti manus imponebatur.

Igitur magnus ille Constantinus instaurato castro, quod olim a Byzo Thracum rege fuerat exstructum, magnum loci spatium adjecit, urbique cognomentum Novæ Romæ dedit. Absoluta fuit urbs longe amplissima, celebrataque ipsius .Renovalia a. d. v Id. Maias, anno 5838. Arcessitus est id temporis Valens astronomorum excellentissimus, qui collocatione siderum descripta 696 annos urbem duraturam vaticinatus est; quæ sane Valentis prædictio deinceps falsitatis convicta est, arte nimirum ipsius palam a vero aberrante.

Cum autem magnus imperator urbem suam hominum exiguam habere copiam cerneret, quotquot Romæ illustriores erant Cpolim transtulit; quorum in numero erant Olybrius, Verus, Urbicius, Zoticus, Eugenius, Eubulus, Studius, Florentius, Callistra-

(72) Πρίσκος V et F.

(73) Uxor Constantini falso asseritur Maximina, filia Diocletiani, ac mater filiorum trium, scilicet Constantini Junioris, Constantis, ac Constantii, qui post patrem imperarunt : adeo fabulosis narrationibus scatent Græculi recentiores, dum ab Eusebio, Socrate, Sozomeno, Theodorito priscisque scriptoribus longius aberrant.

(74) Id veterum nullum asserere memini.

A Κρίσπος (72), ὃν ἐκ παλλακῆς ἔσχεν ὁ μέγας. Τὸν μέντοι Κωνσταντῖνον, Κώνσταντα καὶ Κωνστάντιον ἐκ Μαξιμίνας (73) ἔσχε θυγατρὸς Διοκλητιανοῦ. Ἐν δέ γε τῷ Καπετωλίῳ Ῥώμης ἔν τινι καταδύσει βαθμοὺς ἐχούσῃ τξε' δράκων ἦν πολλοὺς βλάπτων τῷ φυσήματι, ὅτε τῆς καταδύσεως παρέκυπτεν· ὃν ὁ μέγας Σίλβεστρος ἐκλεισεν ἐκεῖσε παρακληθείς. Μετὰ δέ γε τὸ θαῦμα ἐκεῖνο ὅπερ ἐπὶ τῷ ἀγρίῳ ταύρῳ πεποίηκεν ὁ Σίλβεστρος, ἡνίκα μετὰ τοῦ Ζαμβρῆ ἐκείνου τοῦ μάγου περί τε τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων διελέγετο ἐνώπιον τοῦ τε μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Ἑλένης, ἔτι τῷ Ἰουδαίων μέρει προσκειμένης (74), πάλιν εἰς ὄνομα αὐτοῦ κτίσαι βούλεται ὁ θειότατος βασιλεύς. Καὶ δὴ προθυμούμενος τούτου χάριν B ἀπελθεῖν ἐπὶ τὰ ἑσπέρια, κατ' ὄναρ ἐπετράπη ὁδεῦσαι τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον φέρουσαν. Ὅθεν ἔσπευδε καὶ περὶ τὴν Χαλκηδόνα τὴν πόλιν οἰκοδομῆσαι. Ἀλλ' ἐκωλύετο ἄνωθεν· ἀετοὺς γάρ φασι τὰ τῶν τεχνιτῶν ἐργαλεῖα ἀφαρπάζειν ἀπὸ Χαλκηδόνος καὶ ἐπὶ τὸ Βυζάντιον ταῦτα διαπερᾶν, ὅπερ ἐπισκοπὴ πρότερον ἦν τῆς κατὰ Θράκην Ἡρακλείας. Ὑπέπεσε δὲ τῇ Ἡρακλείᾳ τὸ Βυζάντιον τρόπῳ τοιῷδε. Ἀρχαία πόλις τὸ Βυζάντιον ἦν, καὶ καθ' ἑαυτὸ διοικούμενον. Ἐπὶ Σεβήρου δὲ τοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος πολιορκηθὲν παρὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ τρεῖς ἐνιαυτοὺς τὸν πόλεμον ὑποστὰν ὕστερον ἑάλω, τῶν ἀναγκαίων ἀπιλειψάντων τοῖς ἐποίκοις αὐτοῦ. Καὶ καθῃρέθη μὲν καὶ τὰ τείχη αὐτοῦ, ἀφῃρέθη δὲ C καὶ τὰ πολιτικὰ δίκαια, καὶ οὕτως ὑπετέθη Πειρινθίοις· Πείρινθος δέ ἐστιν ἡ Ἡράκλεια. Ὅθεν καὶ τῷ Ἡρακλείας ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου ἀπονενέμηται, ὡς παρ' αὐτοῦ χειροθετουμένου τοῦ ἐπισκόπου Βυζαντίου.

Ἀνανεώσας οὖν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος τὸ ὑπὸ Βύζου βασιλέως Θρᾴκης κτισθὲν τεῖχος προσέθετο καὶ ἕτερον διάστημα, καὶ νέαν οὕτω Ῥώμην τὴν πόλιν ταύτην ὠνόμασεν. Ἀπαρτίζεται δὲ, ναὶ μὴν καὶ ἐγκαινίζεται ἡ μεγαλόπολις αὕτη κατὰ τὴν ιε' τοῦ Μαΐου μηνὸς ἔτους ἐνισταμένου ,ϛωλη'. Τηνικαῦτα κληθεὶς ὁ τῶν ἀστρονόμων ὄντως ἀκριβέστατος Οὐάλης ποιεῖ θεμάτιον δι' οὗ εἰς χῆς' ἐνιαυτοὺς D διαμεῖναι τὴν πόλιν ταύτην ἐφοίβασεν. Ἐντεῦθεν οὖν διεψευσμένη ἡ τοῦ Οὐάλεντος πρόῤῥησις καὶ διημαρτημένη προφανῶς ἡ τέχνη ἐλέγχεται.

Ὁρῶν δὲ τὴν αὐτοῦ πόλιν ὁ μέγας ὀλιγάνθρωπον, τοὺς ἀξιολογωτέρους Ῥώμης ἐκεῖθεν παρήγαγεν· ἀφ' ὧν εἰσι καὶ οὗτοι, Ὀλύβριος, Βῆρος, Οὐρβίκιος, Καλλίστρατος, Ζωτικὸς, Εὐγένειος, Εὔβουλος, Στούδιος, Φλωρέντιος, Μαυριανὸς, Σεβῆρος καὶ Ἰσί-

Digitized by Google

δωρος, οἵτινες οἴκους, ναοὺς καὶ ξενῶνας ἀνήγειραν. Τούτους μὲν τοὺς διαληφθέντας Ῥωμαίους ἄνδρας τοιουτοτρόπως ἐνταῦθα μετοικίζει ὁ μέγας Κωνσταντῖνος. Λαβὼν γὰρ τοὺς δακτυλίους αὐτῶν ἀποστέλλει αὐτοὺς εἰς τὸν βασιλέα Περσῶν Σάρβαρον, ὃν καὶ νικήσαντες ὑπέστρεψαν· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς ἐκδημίας αὐτῶν ἀποστείλας τοὺς δακτυλίους εἰς Ῥώμην ἄγει τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐνταυθοῖ. Κτίζει δὲ καὶ οἴκους κατά γε τὸ μῆκος καὶ σχῆμα τοιούτους οἵους εἶχον ἐν Ῥώμῃ. Ὑποστρέψαντες οὖν ἐκεῖνοι καὶ τὸ δρᾶμα μαθόντες ἐξέστησαν. Τούτων οἱ μὲν τέσσαρες μάγιστροι, οἱ δὲ ὀκτὼ πατρίκιοι.

A tus, Maurianus, Severus et Isidorus; qui Cpoli domos, templa, hospitum ædes exstruxerunt. Et quidem hos patricios Romanos, quos recensuimus, hoc quodam modo Constantinus eo migrare perpulit. Cum annulos eorum ad se recepisset, contra Persarum regem Sarbarum ipsos cum copiis ablegavit; quo illi victo tandem reversi sunt. Interea vero dum domo aberant, annulis Romam missis uxoribus eorum persuadet ut Cpolim se conferrent. Secundum hæc ipsis ædificia condit, prorsus ejusmodi tam amplitudine quam forma, qualia Romæ habuerant. Cum igitur illi reversi fuissent, ac rem uti gesta fuerat, cognovissent: cum stupore quodam factum imperatoris admirati sunt. Erant autem inter hos quatuor illi quidem magistri, octo vero posteriores patricii.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι τῆς πόλεως ἐξισουμένης καθ' ὃν ἐκτίζετο καιρὸν λίθοι παρὰ λιθοξόων ἐτμήθησαν, οὓς προτείχισμα διὰ τὴν τῆς θαλάσσης βίαν ἔθεντο, ἀπὸ τῆς Βαρβάρας σχεδὸν ἕως αὐτῆς τῆς χρυσῆς πόρτης ἐντὸς τὸ τεῖχος φυλάσσοντας. Ὁμοίως δὲ μετεκόμισεν ἐνταῦθα καὶ τὸν ἐν τῷ φόρῳ κίονα μονόλιθον ὄντα, καὶ ἵδρυσεν ἐπάνω αὐτοῦ τὸν ἀνδριάντα ἐκεῖνον ὃν ἤνεγκεν ἀπὸ Ἡλιουπόλεως τῆς Φρυγίας. Ὁ δὲ τοιοῦτος λίθος (75) ἔτη τρία διεπλώιζετο, ἐνιαυτὸν δὲ ὅλον ἀνεβιβάζετο ἔνθα καὶ ἵστατο. Μετὰ δὲ ταῦτα ποιήσας Καίσαρας Κώνσταντα μὲν ἐνταῦθα, Λικίνιον δὲ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ ἐν Νικομηδείᾳ, κατὰ Περσῶν ἐστράτευσεν. Οὗτος δὲ ὁ Λικίνιος κατὰ Χριστιανῶν ἤρξατο διωγμὸν κινεῖν. Τότε δή, τότε καὶ τὸν Ἀμασείας ἐπίσκοπον Βασιλέα οὕτω καλούμενον ἀνεῖλε. Τότε δὴ τότε καὶ ὄφεις ἐν Μελιτηνῇ τοσοῦτον ἐπολέμησαν κατ' ἀλλήλων ὥστε καὶ τὴν χώραν ἐποζέσαι τῷ φόνῳ αὐτῶν. Τότε καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος γέγονεν, ἐν ᾗ τὸν ἄμαχον Εὐλόγιον Ἕλληνα ὁ μέγας καὶ ἁπλοῦς τῷ λόγῳ Σπυρίδων ἐχειρώσατο. Ἡ τοιαύτη σύνοδος καὶ τὸ πάσχα διωρίσατο ἑορτάζειν ἡμᾶς κατὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν συνήθειαν· πρότερον γὰρ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαιδεκάτην τῆς σελήνης ἐτελεῖτο τὸ πάσχα, ὅθεν καὶ τοὺς οὕτως ἑορτάζοντας ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ δευτέρα σύνοδος ἐν τῷ ἑβδόμῳ κανόνι αὐτῆς τεσσαρεσκαιδεκατίτας καὶ τετραδίτας καλεῖ. Οὐ γὰρ ἐν Κυριακῇ τὸ Πάσχα ἑώρταζον, ἀλλ' ὅτε τεσσαρεσκαιδεκαταία ἡ σελήνη γένηται, ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ τύχῃ πλήρη ταύτην γενέσθαι. Ἑορτάζουσι δὲ τότε νηστεύοντες καὶ ἀγρυπνοῦντες.

B Et animadverte, dilecte fili, urbe id temporis, quo condebatur, exæquata et complanata, saxa quædam a lapicidis exsecta fuisse, ac munimenti loco adversus maris impetum **250** a Barbara propemodum ad Auream usque portam collocata, ut per ea murus interior expers detrimenti conservaretur. Præterea Cpolim Roma deportavit columnam illam rex uno confectam lapide, quæ in Foro stabat; eique statuam illam imposuit, quam Heliopoli, urbe Phrygiæ, avexerat. Hinc creatis Cæsaribus, quorum alter Constans ageret Cpoli, alter Licinius sororis maritus Nicodemiæ, adversus Persas exercitum duxit. Licinius autem per ipsius absentiam persecutionem adversus Christianos movere cœpit, et antistitem Amasiæ Basilem, hoc enim ei nomen C erat, interfecit. Eodem tempore serpentes in Melitena provincia tam acriter inter se depugnarunt ut propter cadavera necatorum passim regio fœteret. Secutum est non multo post concilium ad urbem Nicæam, in quo inexpugnabilem Græcæ religionis propugnatorem Eulogium magnus ille verbisque simplex ac rudis Spyrido vicit et suam in sententiam perduxit. Decretum inter alia est in hac synodo ut paschatis festum ita celebretur quemadmodum hodie mos obtinet. Nam antea die mensis lunaris 14 Pascha celebrabatur, quomodo quicunque festum hoc celebrant, eos sacrosanctum et universale secundum concilium canone 7 quartodecumanos et quartanos appellat. Non enim die D Dominico Pascha celebrabant, sed ubi decimus quartus mensis lunaris dies appetiisset, quo nimirum die luna plena esset. Et quidem ita festum hoc celebrabant ut in eo jejunarent ac pervigiliis uterentur.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι Κωνστάντιος ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀρειανίσας τὴν πρώτην ἀνατρέψαι σύνοδον ἔσπευδε. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πάπας ἀνήνεγκε Κώνσταντι τῷ τοῦ Κωνσταντίου ἀδελφῷ, καὶ ὃς πόλεμον ἠπείλησε τῷ ἀδελφῷ διὰ γραμμάτων, εἰ μὴ παύσαιτο τὴν ὀρθὴν πίστιν σαλεύων. Ἐφ' ᾧ καὶ βουλῇ τῶν

Etiam hoc scire te volo, magni Constantini filium Constantium, Arianorum partes secutum, magno studio primam synodum abolere voluisse. Quod ubi veteris Romæ papa cognovisset, ad Constantem Constantii fratrem detulit. Is vero bellum fratri per litteras illaturum se minatus est, ni rectam fidem convellere succutereque desineret. Itaque de im-

(75) Ὁ δὲ τοιοῦτος λίθος, et quæ sequuntur, absunt quidem a versione Leunclavii, sed eadem reperiuntur in F. Neque facile assentiare iis, quæ narrat de Constante Cæsare Constantinopoli relicto, cum nondum exstructa foret, et de Licinio Nicomedian misso, quem falso vocat Constantini generum.

Digitized by Google

peratorum consilio synodus Sardicæ coiit, in qua Patres erant 341. Hi sacrosanctum illud symbolum Nicææ conditum confirmarunt. Est autem Sardica illud oppidum quod modo Triaditzam nuncupant. Deinceps magnus Constantinus, celebrata scilicet Nicæna synodo, Arium misit ad magnum illum Athanasium, ut ab eo ad communionem admitteretur. Nam constanti jurejurando affirmabat rectam se deinceps sententiam secuturum. Cum autem vir eximius ipsum non admitteret, ab Arianis solio deturbatus est. Nam qui partes Arianas fovebant, imperatorias aures occupaverant, et multipliciter virum sanctum criminabantur. Quantum certe malum sit **251** accusatores admittere contraque delatos inaudita causa pronuntiare, licet ex his cognoscere quæ inter magnum Athanasium et sanctum hunc imperatorem acciderunt. Eadem Athanasius etiam imperante Constantio perpessus est, quo quidem tempore virginem ad quandam profugit, et occultatus ab ea totos ibidem sex continuos annos delituit. Post imperatoris vero mortem ad suos reversus est. At cum Julianus mox omnia de integro perturbasset, rursum fuga sibi consulere coactus est. Forte tum temporis circa ethnico quodam vir sanctus interrogatus quid illarum vociferatio sibi vellet, respondit : « Syrorum, o improbe, lingua vox *cra* diem crastinum significat : cras enim Dei providentiam videbitis. » Neque multo post hominis scelerati mors nuntiata est.

Cæterum Constantinus Magnus Romæ 12 annos imperavit, apud nos 20; cumque contra Persas cum copiis moveret, Nicomediæ vita functus est, per insidias fratrum sublatus e medio, qui propter simultates quasdam, cum eo quas exercebant, lethale venenum ei propinarunt. Mortem ejus cometes exortus, ut memoriæ proditum est, portendit. Magnus certe Basilius significare volens, hujusmodi vim cometarum esse, « Quoties, inquit, exsistunt cometæ, signa sunt successionis regum. » Alexander monachus in historia de pretiosæ crucis inventione tradit magnum hunc principem Nicomediæ fato functum, cum lethifero morbo laboraret. Ibidem eum morbi tempore baptizatum esse : Constantinus enim, ut ipse quidem commemorat, ad illud usque temporis baptismum distulerat, quod divinum hoc lavacrum in Jordane consequi cuperet. Verum hæc narratio reapse parum vero consentanea videtur. Nam plus meretur fidei quod alii tradunt, eum apud Romam veterem a sancto Silvestro baptizatum esse. Quanquam enim Ariani quidam constanter asserunt eum ab Eusebio Nicomediæ antistite baptizatum esse, ut qui Constan-

A βασιλέων σύνοδος ἐν Σαρδικῇ συγχροτεῖται ὑπὸ Πατέρων τμα', βεβαιοῦσα τὸ ἅγιον σύμβολον· Σαρδικὴ δέ ἐστιν ἡ νῦν λεγομένη Τριάδιτζα. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἀπέστειλε τὸν Ἄρειον ὕστερον πρὸς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ὥστε συγκοινωνεῖν αὐτόν· διεβεβαιοῦτο γὰρ ὅτι ὅρκου φρονεῖν καλῶς. Ὁ δὲ μέγας οὐκ ἐδέξατο αὐτόν· ἐφ' ᾧ καὶ τοῦ θρόνου ἐξιστῶσιν αὐτόν· προκατέλαβον γὰρ τὰς βασιλικὰς ἀκοὰς οἱ ἀρειανίζοντες, καὶ πολλὰ τοῦ ἁγίου κατεῖπον. Ὅσον οὖν κακὸν τὸ ἀπεντεῦθεν τοὺς κατηγόρους παραδέχεσθαι καὶ τὰς ἀποφάσεις ποιεῖν κατὰ τῶν κατηγορουμένων, ἔδειξε τὰ μεταξύ τε τοῦ ἁγίου βασιλέως καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου συμβάντα. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Κωνσταντίου τὰ αὐτὰ πέπονθεν, ἐφ' B ᾧ καὶ προσφυγὼν παρά τινα παρθένον διετέλεσε παρ' αὐτῇ κρυπτόμενος ἔτη ἕξ. Μετὰ δὲ μόρον αὐτοῦ αὖθις ἐπανῆλθε. Τοῦ δὲ κατὰ πόδας Ἰουλιανοῦ πάντα ταράξαντος πάλιν ὑπέδρα ὁ ἅγιος περὶ τὸν τοῦ Σαράπιδος ναόν. Κορῶναι ἔκραζον. Καὶ ἐρωτηθείς παρὰ τῶν Ἑλλήνων· « Τί βοῶσιν αὗται, κακόγηρε; » εἶπε. « Τὸ κρᾶ τῇ Σύρων φωνῇ αὔριον δηλοῖ (76)· αὔριον καὶ γὰρ ὄψεσθε τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν. » Ἐφ' ᾧ καὶ ἠγγέλθη τοῦ ἀλιτηρίου ὁ θάνατος.

Ὁ μέντοι μέγας Κωνσταντῖνος ἐν Ῥώμῃ ἐκράC τησεν ἔτη ιβ', ἐνταῦθα εἴκοσι, καὶ ἐν Νικομηδείᾳ ἀπέθανε κατὰ Περσῶν ἀπαίρων. Τελευτᾷ δὲ τὸν βίον ἐξ ἐπιβουλῆς τῶν ἑτεροθαλούντων αὐτῷ ἀδελφῶν, φάρμακον αὐτῷ δηλητήριον ἐγχειαμένων, ἀστέρος, ὡς φασι, κομήτου τὸν θάνατον αὐτοῦ προμηνύσαντος· εἰώθε γὰρ ἐν τοιούτοις κομήτας ἐν οὐρανῷ πολλάκις φαίνεσθαι, καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ μέγας Βασίλειος ἔλεγε· « Συνίστανται δὲ κομῆται σημεῖα διαδοχῆς βασιλέων φέροντες. » Καὶ ὁ μὲν μεναχὸς Ἀλέξανδρος ἐν τῇ διὰ τὴν τοῦ τιμίου σταυροῦ εὕρεσιν ἱστορίᾳ λέγει μὲν ἐν Νικομηδείᾳ τελευτῆσαι τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον νόσῳ θανασίμῳ συσχεθέντα, τηνικαῦτα δὲ καὶ βαπτισθῆναι· ἀνεβάλλετο γάρ, ὡς ἐκεῖνός φησιν, ἕως θέλων ἐν Ἰορδάνῃ τυχεῖν τοῦ θείου λουτροῦ. Ἀπίθανον δὲ τοῦτο τῷ ὄντι δοκεῖ. D Ἀληθέστερον γὰρ φαίνεται εἶναι τὸ ἐν Ῥώμῃ τῇ πρεσβυτέρᾳ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου βεβαπτίσθαι αὐτόν. Εἰ γὰρ καὶ Ἀρειανοί τινες διισχυρίζονται ὅτι ὑπὸ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδείας ἐβαπτίσθη διὰ τὸ καὶ συμβῆναι αὐτὸν ἐκεῖσε κοιμηθῆναι, ἀλλὰ κατὰ τὴν Ῥώμην βαπτιστὴρ τοῦ μεγάλου λαμπρῶς παριστᾷ τὴν ἀλήθειαν, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀδύνατον

Serapidis fanum cornices crocitabant. Hic ab ethnico quodam vir sanctus interrogatus quid illarum vociferatio sibi vellet, respondit : « Syrorum, o improbe, lingua vox *cra* diem crastinum significat : cras enim Dei providentiam videbitis. » Neque multo post hominis scelerati mors nuntiata est.

(76) Miror Glycam e Syriaca lingua allusionem quæsivisse, cum Latina esset in promptu cuivis Romano. Cras enim crastinusque dies omnibus notus. Sed hæc obiter : rem nostram propius spectat interrogatio Ethnicorum : Τί βοῶσιν αὗται, κακόγηρε; sic enim interpungendum est ex F. *Quid illæ sic perstrepunt, o infortunate senecio ?* Minus enim recte in nostro codice κακόγηρε jungitur cum εἶπε, sicque interpretatus est Leunclavius : *Syrorum, o improbe, lingua, etc.* Etsi enim alia desint, vox ista contumeliosa parum sane congruit modestiæ sanctissimi antistitis, nec uni duntaxat ethnico respondit a pluribus interrogatus, παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐρωτηθείς. Quæ subdit de Constantino Romæ per annos 12, vel ut habet F, ιγ', 13, imperante, Constantinopoli vero per annos 20, refelluntur facile ex iis quæ de Encæniis novæ Romæ 2 Maii anni Christianæ epochæ 330 et obitu Constantini anno 337, alibi docuimus.

Digitized by Google

ἦν ἀκοινώνητον εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν σύνοδῳ· πῶς γὰρ ἠδύνατο ἢ συνεύχεσθαι ἢ συλλειτουργεῖν αὐτοῖς οὕτως ἔχων αὐτός; Τὸ λέγειν οὖν καὶ φρονεῖν οὕτω περὶ τοῦ μεγάλου καὶ λίαν ἐστὶν ἀτοπώτατον.

tino illum ad locum usque comes fuerit, itaque deinceps obdormivisse; non tamen dubium est quin magni hujus imperatoris baptisterium, quod adhuc Romæ conspicitur, illustri ratione veritatem commonstret. Imo fieri non potuit ut Nicæno in concilio baptismi expers ipse foret. Quo enim pacto vel preces una concipere vel sacris adesse rebus poterat nondum baptismi particeps? Quapropter in hunc modum de viro maximo vel loqui vel sentire prorsus absurdum fuerit.

Ὅσον δὲ ἡ ἁγία ψυχὴ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου συγκαταβαίνουσά τε καὶ συγγνωμονοῦσα ταῖς τῶν πολλῶν ἀσθενείαις ἐτύγχανε, δῆλον κἀντεῦθεν. Αἰτιάματα ἔγγραφα προσεκομίσθησαν αὐτῷ κατ' ἐπισκόπων· καὶ ὃς τοὺς μὲν χάρτας αὐτίκα κατέκαυσεν, ἔλεγε δέ· « Εἰ εἶδον ἁμαρτάνοντα ἱερέα, διὰ τῆς χλαμύδος ἐσκέπασα ἂν αὐτόν, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς σκεπάσῃ τὰ ἐμὰ ἁμαρτήματα. » Καὶ Σεβῆρος μὲν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, τὸ πρῶτον κτίσμα δέδωκε τῷ ἱπποδρομίῳ, ὁ δὲ μέγας Κωνσταντῖνος τοὺς περιπάτους, τὰς βαθμίδας καὶ τὸν λοιπὸν αὐτῷ καλλωπισμὸν ἔφερεν. Ἀπό τε Νικομηδείας, Ἀντιοχείας καὶ λοιπῶν πόλεων τὰ ἐν αὐτῷ ἀγάλματα ἦχθησαν· τηνικαῦτα καὶ γὰρ τὸ σέβας αὐτῶν καταλέλυται. Ἐν οἷς καὶ πολλὰ περὶ τῶν μελλόντων ἐγγέγραπται. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Μάγγανα παρὰ τοῦ μεγάλου κτίζονται Κωνσταντίνου· ἀπέκειντο γὰρ ἐκεῖσε πάντα τὰ πολεμικὰ ὄργανα καὶ αἱ μηχανικαὶ βίβλοι. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐν τῷ στρατηγίῳ εὑρὼν τὰς φυλακὰς τοῦ Βυζαντίου ἐκεῖσε καὶ αὐτὸς ἐφυλάκιζε, καὶ διήρκεσε τοῦτο ἄχρι Φωκᾶ. Χήρα δέ τις πατρικία, Μάρη τοὔνομα, ἐλεήσασα τοὺς φυλακιζομένους δι' ἣν εἶχον δυσωδίαν, τὸν ἑαυτῆς οἶκον δέδωκε τῷ βασιλεῖ χάριν μισθοῦ, καὶ γέγονε τὸ νῦν καλούμενον Πραιτώριον. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Quam insigniter autem sancta magni Constantini anima se demiserit ac multorum imbecillitatibus ignoverit, vel hinc **252** colligi manifesto potest. Erant ad ipsum allati libelli quibus antistitum accusationes scriptæ continebantur. Tum Constantinus chartas mox concremavit, et hujusmodi verba subjecit : « Si sacerdotem delinquentem viderem, hac eum chlamyde tegerem, ut Deus etiam mea peccata tegat. » Diximus autem supra Severum imperatorem primum condendi Circi equestris initium fecisse. Post illum Constantinus Magnus Circo peripatos, gradus ornatumque reliquum addidit. Nam quæcunque Nicomediæ, Antiochiæ, cæteris in urbibus erant simulacra, Cpolim allata sunt : quippe veneratio simulacrorum prisca jam obsoleverat. Multa erat videre simulacris illis inscripta de rebus futuris. Præter hæc ipsa quoque Mangana sunt a Constantino magno exstructa ; quo in loco reposita erant omnia bellica instrumenta librique de rebus mechanicis. Idem Constantinus cum in magistratuum domo sive curia Byzantii carceres invenisset, ipse etiam carceres eodem in loco reliquit. Atque illi sane istic ad Phocæ imperatoris usque tempora permanserunt. Tum, patricia quædam mulier, eaque vidua, cui Mare nomen esset, sortem acerbam carceribus inclusorum miserata, quod fœtoribus excruciarentur, accepto pretio suam ipsius domum imperatori concessit. Quamobrem id temporis conditum est id quod Prætorium modo nuncupatur. Et de his quidem hactenus.

Κρατεῖ δὲ μετὰ ταῦτα Κωνστάντιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κγ'. Οὗτος ἠνάγκαζε τὸν πατριάρχην Ἀλέξανδρον δέξασθαι εἰς κοινωνίαν τὸν Ἄρειον. Ὃ δὴ καὶ γέγονεν ἄν, εἰ μὴ τὰ τῆς θείας δίκης προέφθασεν. Ὑπισθεν γὰρ τοῦ φόρου τὸν βίον κατέστρεψεν (77)· ἔνυξε γὰρ αὐτὸν ἡ γαστὴρ ἐκεῖσε διερχόμενον, ἐφ' ᾧ καὶ καθίσας τὰ ἔγκατα αὐτοῦ κάτω διεβίβασεν. Οἱ μέντοι ἀνεψιοὶ τοῦ μεγάλου, Γάλλος καὶ Ἰουλιανὸς, ἀναγνῶσται γεγόνασιν ἐν Ἀντιοχείᾳ (78). Ἀλλὰ καὶ ἐκκλησίαν τῷ μάρτυρι Μάμαντι ἔκτιζον. Τὸ μὲν παρὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ κτιζόμενον μέρος ἠδαφισμένον πρωΐας ηὑρίσκετο. Ἐπὶ τούτου δὲ τοῦ Κωνσταντίου Φλαβιανὸς Ἀντιοχείας διχῇ τοὺς ψάλλοντας διελὼν τὰ τοῦ Δαβὶδ ψάλλειν ἐκ διαδοχῆς ἐνομοθέτησεν.

Post Constantinum filius ejus Constantius annos 25 rerum potitus est. Is Alexandrum patriarcham coegit ut Arium ad communionem admitteret ; idque factum omnino fuisset, nisi divina justitia rem antevertisset, Ario rebus humanis a posteriore parte Fori exempto ; cum enim istac præteriret, forte alvus hominem pungendo urgebat. Quapropter in cloaca considens ipsa intestina per anum dejecit. Patrueles Constantii, Gallus et Julianus, Antiochiæ lectorum, quos anagnostas dicimus, munere aliquandiu functi sunt ; cumque templum martyri Mananti conderent, exstructa Juliani sumptu pars mane reperta est solo æquata. Sub ejusdem Constantii imperio Flavianus Antiochenus, duas in partes divisis qui psallerent, eos Davidis hymnos alternatim concinere jussit.

(77) Errat Glycas dum Arii fœdissimam mortem sub Constantio collocat, et Flavianum eodem imperante Antiochenum fuisse antistitem docet.

(78) An Antiochiæ cum Gallo fratre, aut potius Cæsareæ, lectoris officio functus fuerit Julianus non multum interest. Φώτισμα reddit Leunclavius *illustrationem divinam*, cum Christiano more *baptismum* dicere debuisset, omittitque ista ex Metaphraste fuisse desumpta; verba enim ista, ὡς ὁ Μεταφραστὴς ἱστορεῖ, non tantum in nostro, sed et in F leguntur. Idem interpres Leunclavius parum idonee pag. seq. τὴν Πεντηκοστὴν vocat Quinquagesimæ festum, cum usu receptum sit apud omnes Christianos nomen Pentecostes.

Digitized by Google

Secundum hæc ab impiæ sententiæ sectatoribus impulsus hic Constantius antistites accersivit, ut synodus coiret, per quam decerneretur Trinitatem unius et ejusdem essentiæ non esse. Verum conatus omnis irritus fuit; nam cum gravem in morbum incidisset deque vita jam desperasset, Euzoium Antiochenum antistitem ad se venire jussit, illustrationemque divinam celeriter consecutus vivendi finem fecit. Ipso vivente pontifex Hierosolymorum erat **253** Cyrillus, vir eximius, qui ad Constantium in hæc verba perscripsit : « Patre tuo regnante crux in terris reperta est. Rursum te regnante crux de cœlo est patefacta. » Nam in Golgothæ loco, circiter horam diei tertiam, in ipso Quinquagesimæ festo, signum crucis conspectum est, de luce quadam fulgentissima compactum. Neque tantum ab uno conspectum est vel per imaginationem quamdam, sed ab omnibus et multas quidem in horas.

Post Constantium successit in imperio Julianus, annisque duobus et septem mensibus eo potitus est. Princeps hic nequissimus ante initi regni tempora, quemadmodum magnus ille Cyrillus antistes Alexandrinus commemorat, in numero fidelium erat, ipsum quoque baptismum consecutus, utut deinceps illum per sanguinem impurum et exsecrandum deposuit, et egregie sacris erat in libris exercitatus. Verum deinceps viri quidam superstitiosi cum familiares ei facti fuissent, habitis ad ipsum de fidei desertione sermonibus tandem perfecerunt ut qui sacrosanctis in ecclesiis et monasteriis educatus erat, impurorum geniorum evaderet : cumque facundus esset a natura, linguam suam adversus Servatorem nostrum Jesum Christum exacuit, et libros adversus religiosum Christianorum cultum tres conscripsit. Tanto furore sanctos oppugnabat, ac præsertim illo ipso tempore quo delapsus ignis e cœlo pulcherrimum illud Antiochiæ suburbium, quod Daphnen vocant, una cum ipsis simulacris exusserat, ut aheneam Christi statuam, a muliere sanguinis fluxum perpessa collocatam Cæsareæ Philippi, quam nunc Paneadem vocant, inhumaniter confregerit; et sacras Joannis Baptistæ reliquias brutorum ossibus permistas concremaverit. Præterea Judæos adversus Christianos armabat, eosdemque juvabat in exstructione templi sui, quanquam in hoc conatu sunt impediti a vento, gravi, terræ motu, et igne denique. Nam ignis e fundamentis ipsis cum prosiliisset, eos ab opere instituto deterruit et detraxit.

Sciendum est autem tibi, dilecte fili, quod in hodiernum usque diem nomen illius, qui Julianum in expeditione Persica jaculo confixit, ignoretur. Quanquam enim perscriptum reperiamus in libro de sancti Basilii miraculis, quæ magnus ille vir Amphilochius litteris commendasse perhibetur, mandato perpetuæ Virginis Deiparæ per sanctum Mercurium magni Basilii precibus desertorem hunc trajectum fuisse, non tamen hæc narratio meretur ut ei continuo fidem adhibeas. Quamobrem istuc? Quoniam in eodem scripto legimus magnum Basi-

Ὁ Κωνστάντιος οὗτος παρὰ τῶν ἀσεβούντων ἀναγκαζόμενος μετακαλεῖται τοὺς ἐπισκόπους ὥστε σύνοδον συγκροτῆσαι κατὰ τῆς ὁμοουσίου Τριάδος. Ἀλλ' ἀργεῖ τὸ ἐγχείρημα· νόσῳ γὰρ περιπίπτει δεινῇ, καὶ τὸ ζῆν ἀπογνοὺς Εὐζώϊον μετακαλεῖται τὸν Ἀντιοχείας, καὶ διὰ τάχους τὸ θεῖον δεξάμενος φώτισμα, ὡς ὁ Μεταφραστὴς ἱστορεῖ, τηνικαῦτα τοῦ ζῆν ἀπαλλάττεται. Κατὰ δὲ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀρχιερεὺς Ἱεροσολύμων ὁ μέγας Κύριλλος ἦν, ὃς δὴ καὶ γράφει τῷ Κωνσταντίῳ ὅτι· Ἐπὶ μὲν τοῦ σοῦ πατρὸς ἐπὶ γῆς εὑρηταί ὁ σταυρός, ἐπὶ δὲ σοῦ πάλιν ἐξ οὐρανοῦ πεφανέρωται. Κατὰ γὰρ τὸν τοῦ Γολγοθὰ τόπον περὶ τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας, κατ' αὐτὴν δὲ τὴν Πεντηκοστήν, ὤφθη τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ἐκ φωτὸς ὑπερλάμπρου κατεσκευασμένον. Ὤφθη δὲ οὐχ ἑνὶ καὶ κατὰ φαντασίαν, ἀλλὰ περὶ ὥρας ἱκανὰς καὶ πᾶσι.

Μετὰ δὲ Κωνστάντιον κρατεῖ Ἰουλιανὸς ἔτη β' μῆνας ζ'. Οὗτος ὁ κάκιστος πρό γε τῶν τῆς βασιλείας καιρῶν, καθὼς ὁ μέγας διαλαμβάνει Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, τοῖς πιστεύσασιν ἐναρίθμιος ἦν, ἠξιώθη δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ θείου βαπτίσματος, εἰ καὶ ὕστερον ἀπεδύσατο αὐτὸ δι' αἵματος μιαροῦ, ἐνήσκητο δὲ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις. Ἀλλ' ἄνδρες ὕστερον αὐτὸν δεισιδαίμονες γεγονότες γνώριμοι τοὺς ὑπέρ γε τῆς ἀποστασίας καθῆκαν λόγους, καὶ λάτριν ἀπέφηναν δαιμονίων ἀκαθάρτων τὸν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις καὶ μοναστηρίοις ἐντεθραμμένον. Ἔχων τοίνυν εὐφυᾶ τὴν γλῶτταν κατέθηξεν αὐτὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δὴ τρία συγγέγραφε βιβλία κατὰ τῆς εὐαγοῦς τῶν Χριστιανῶν θρησκείας. Τοσοῦτον δὲ μέρηνε κατὰ τῶν ἁγίων, ἡνίκα καὶ μάλιστα πῦρ ἄνωθεν καταρράγὲν τὸ περικαλλὲς ἐκεῖνο προάστειον, τὴν Δάφνην δηλονότι, σὺν αὐτοῖς τοῖς εἰδώλοις κατέκαυσεν, ὡς καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ χαλκοῦν ἀνδριάντα τὸν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Φιλίππου, τῇ νῦν Πανεάδι, ὃν ἡ αἱμορροοῦσα ἤγειρεν, ἀπανθρώπως συντρῖψαι, καὶ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου κατακαῦσαι ἅγια λείψανα, ὀστίοις ἀλόγων παραμίξας αὐτά. Ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἰουδαίους κατὰ Χριστιανῶν ὥπλιζε, συνήργει δὲ αὐτοῖς εἰς τὴν τοῦ ναοῦ οἰκοδομήν, εἰ καὶ ἐκωλύθησαν ὑπὸ λαίλαπος σεισμοῦ καὶ τελευταῖον πυρός· πῦρ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐκπηδῆσαν τῶν θεμελίων τῆς ὁρμῆς αὐτοὺς ἀνεχαίτιζε.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι ὁ ἀκοντίσας αὐτὸν ἐν Πέρσαις διάγοντα μέχρι καὶ τήμερον οὐχ εὑρίσκεται. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ κέλευσιν τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου διὰ τοῦ ἁγίου Μερκουρίου, δεηθέντος τάχα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἀκοντισθῆναι τὸν παραβάτην εὑρίσκομεν ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου Βασιλείου θαύμασιν, ἅπερ ὁ μέγας Ἀμφιλόχιος γραφῇ παραδοῦναι λέγεται, ἀλλ' οὐκ εὐθέως πείθεσθαι ἄξιον. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης γραφῆς καὶ ἀρχιερέα τῆς Καισαρέων μανθάνομεν χρηματίζειν τὸν μέγαν Βασίλειον, ἡνίκα διερχόμενος ἦν κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη

Digitized by Google

ὁ κάκιστος κατὰ Περσῶν τὴν ἐκστρατειαν ποιούμενος. Ἀλλ' οὐ δοκεῖ ταῦτα καὶ τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ· εἰ γὰρ ἐν τοῖς προοιμίοις, καθὼς οὗτός φησι, τοῦ μετὰ ταῦτα κρατήσαντος Οὐάλεντος εἰς Πόντον ἐκάθητο ὁ μέγας Βασίλειος, τοῦ Εὐσεβείου τηνικαῦτα τῆς Καισαρέων χρηματίζοντος ἀρχιερέως, πολλῷ μᾶλλον οὐκ ἦν ἐκεῖνος ἀρχιερεὺς ἐν τοῖς χρόνοις Ἰουλιανοῦ. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν ὡς οὔτε τὸν μέγαν Βασίλειον εὗρεν ἀρχιερέα διερχόμενος ὁ Ἰουλιανὸς, οὔτε ἠπείλησεν αὐτῷ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἀλλ' οὔτε δέησιν ἐκεῖνος τούτου ἕνεκεν ἐποιήσατο, οὔτε μὴν εἰς ἀναίρεσιν ἀπεστάλη τοῦ παραβάτου ὁ Χριστοῦ μάρτυς Μερκούριος· εἰ γὰρ ταῦθ' οὕτω γέγονεν, οὐκ ἂν ὁ ἀκοντίσας αὐτὸν ἄδηλος ἦν μέχρι καὶ τήμερον. Ἀκοντίῳ τοίνυν ὁ ἄθλιος βάλλεται, κἂν ὁ ἀκοντίσας ἄδηλος. Ὡς δὲ ἐγώ τινος ἤκουσα, φησὶν ὁ Θεόλογός, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβάνεσθαι αὐτὸν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθείσης δι' αὐτὸν γῆς ἀποσείεσθαί τε καὶ ἀναβράζεσθαι, προοίμιον, οἶμαι, τῆς ἐκεῖθεν κολάσεως. Πολλὰ γὰρ μιαρὰ ποιήσας ὡσεὶ ἐτῶν λ' τελευτᾷ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ Περσίδος δαιμόνιον στείλας πρὸς δύσιν ἐπὶ τῷ ταχέως ἀγαγεῖν ἀπόκρισιν, ἐσφάλλετο κάνταῦθα τοῦ σκοποῦ· τὸ γὰρ δαιμόνιον ὃ στείλας ἐντυχὸν μοναχῷ τινι Πουπλίῳ τοὔνομα προσευχομένῳ ἡμέρας δέκα διελθεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ὑποστρέψαν ἄπρακτον τὴν αἰτίαν ἐδόα καὶ πόρρωθεν. Καὶ γυναῖκας δὲ ἀνατέμνων ὁ ἀσπλαγχνος δι' αὐτῶν ἐμαντεύετο.

lium Cæsareæ pontificem id temporis fuisse, cum eas regiones **254** imperator improbissimus contra Persas expeditione suscepta peragraret. At vero aliter eximius ille Gregorius cognomento Theologus memoriæ prodidit; nam si Basilius, hoc ita narrante, in Ponto degebat, sub initium imperii Valentis, qui aliquanto post tempore regnavit, cum Cæsareæ pontifex esset Eusebius, multo minus Juliano imperante Basilius antistitis munere fungebatur. De quo satis evidenter apparet Julianum iter per Cappadociam facientem neque Basilium istic pontificem reperisse neque ipsius Ecclesiæ minatum esse. Consimili modo nec precatus est hoc nomine Deum Basilius pontifex, nec ad tollendum e medio desertorem Mercurius ille Christi testis fuit ablegatus. Quippe si hoc pacto res gesta fuisset, obscurum non esset in hodiernum usque diem a quo Julianus telo confixus fuerit. Nam jaculo trajectum constat, auctore facti prorsus incognito. Quin etiam se audisse de quodam scribit Gregorius ille Theologus ne sepulcri quidem participem factum fuisse Julianum, sed a solo ipsius causa succusso absorptum; quæ res, ait, credo, suppliciorum alterius vitæ quoddam proœmium et exordium erat. Multis enim flagitiis exsecrandis designatis annos plus minus triginta natus periit. Ante mortem e Perside genium quemdam in occidentem ablegavit, ut ejus opera celeriter responsum acciperet: sed quod cupiebat, non est assecutus. Nam cum genius in monachum quemdam, cui Publio nomen esset, totos 10 dies precantem incidisset, progredi ulterius non potuit. Itaque re infecta reversus ad Julianum causam ei longo etiam ex intervallo multoque clamore significabat. Præterea sævus homo, cujus viscera nulla commiserationis affectione moverentur, mulierculas vivas vaticinandi causa dissecabat.

Μετὰ δὲ Ἰουλιανὸν ἐβασίλευσεν ἄριστα Ἰοβιανὸς ἔτος ἕν, ὃς ἐκλεγόμενος ὑπὸ πάντων εἶπεν· « Οὐ δύναμαι βασιλεὺς εἶναι προμελουσμένων ἀνθρώπων, » ἐφ' ᾧ πάντες τὸ, « Χριστιανοί ἐσμεν, » ἐκραξαν. Μετὰ μέντοι μῆνας η' τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἐν Κιλικίᾳ ἐτελεύτησεν, μέγα πένθος πᾶσιν ἀφείς. Μετὰ δὲ τοῦτον Οὐαλεντινιανὸς ἔτη ιβ', μισθὸν παρὰ Θεοῦ τὴν βασιλείαν λαβὼν διὰ τὸ τῆς στρατιᾶς αὐτοῦ ἐκβληθῆναι παρὰ Ἰουλιανοῦ τῆς εἰς Χριστὸν ἕνεκεν ὁμολογίας. Εἶχε δὲ συμβασιλεύοντα κατά γε τὴν ἀνατολὴν τὸν αἴσχιστον Οὐάλεντα. Καὶ πῶς γὰρ οὐ κάκιστος, εἴ γε τοὺς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως σταλέντας πρὸς αὐτὸν π' ἱερατικοὺς ἄνδρας πρεσβείας ἕνεκεν ἐπὶ πλοίου κατέκαυσεν; Οὗτος ὑπὸ Γότθων πολεμούμενος ἐζήτησε τὸν θειότατον ἀδελφὸν αὐτοῦ συμμαχίαν. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὠνείδισεν, οὕτως εἰπών· « Οὐ χρὴ ἀνδρὶ βοηθεῖν πολεμοῦντι Θεόν. » Καὶ ὁ μὲν Οὐάλης ἔτη ι' καὶ δ' βασιλεύσας ἀνοσίως ὑπὸ πολεμίων ἐν ἀχυρῶνι πυρὶ παραδίδοται· ὁ δὲ μοναχὸς ἐκεῖνος Ἰσαάκιος ἐλέγχων μὲν αὐτὸν, δεσμωθεὶς δὲ παρ' αὐτοῦ καὶ εἱρκτῇ παραδοθεὶς, ὡσφράνθη ἐν τῇ φυλακῇ τῆς δυσωδίας, ἐκκαυθέντος ἐκεῖσε, ὡς εἴρηται. Ὁ μέντοι Οὐαλεντινιανὸς καὶ τὸν ἀγωγὸν ὠκοδόμησε καὶ τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν εἰσήγαγεν. Οὗτος καὶ πραιπόσιτόν τινα διὰ τὴν τῆς γυναικὸς Βερονί-

Postquam e vivis excessisset præclarissime Jovianus imperio præfuit, qui cunctis a militibus ad hoc delectus, « Equidem, ait, hominum pollutorum imperator esse nequeo. » Tum omnes exclamare, « Christiani sumus. » Post octavum imperii mensem in Cilicia diem obiit, magno sui apud omnes desiderio relicto. Post Jovianum Valentinianus annis 12 imperavit. Is imperium præmii loco divinitus accepit propterea quod confessionis Christi causa fuisset a Juliano exauctoratus. In Oriente consortem imperii turpissimum illum Valentem habuit. Cur enim hunc sceleratissimum non appellemus? quando missos ad se Cpoli 80 viros ex sacerdotum ordine legationis obeundæ causa in navi combussit. Cum a Gothis ei bellum esset illatum, a fratre, viro plane divino, suppetias sibi ferri postulabat. Is vero non tantum **255** copias auxiliares denegavit, verum etiam cum exprobratione quadam respondit opem homini cum Deo bellum gerenti ferendam non esse. Quapropter Valens, cum annos decem et quatuor impie regnasset, ab hostibus in palearum tugurio quodam igne concrematus est. Accidit eo tempore ut Isaacius monachus, qui Valentem objurgare solebat eaque de causa vinctus in custodia detinebatur, fœtorem exusti alio loco Valentis, ceu diximus, in carcere

Digitized by Google

sentiret. Valentinianus aquæductum Cpoli condidit et aquam in urbem introduxit. Præpositum quemdam ob Beronicæ mulieri cuidam illatam injuriam vivum in circo equestri combussit. Id temporis magnus ille Macarius hyænæ catulis cæcis visum restituit. Tum hyæna catulorum mater pelhem ovinam viro sancto pro sanata sobole loco muneris obtulit.

Post Valentem Gratianus Valentiniani filius annos tres imperavit. Hoc regnante quiddam horrendum Alexandriæ contigit. Nam mare tanto spatio retrocessit ut etiam naves in sicco subsisterent. Cum autem vulgus hominum confluxisset spectandi prodigii causa, rursum mare suum in locum recurrit, et quidem ultra littorum præscriptas metas. Quo factum est ut aquis hominum quinquaginta millia exstinguerentur. Præter hæc Cretæ Siciliæque regiones propemodum universæ maris inundatione coopertæ sunt, quod extra consueta littora plus minus 100 stadiis procurrebat. Itidem alii magni maris sinus sic duas in partes divulsi recesserunt, ut naves in fundo subsiderent et aqua in loco pristino restituta vicissim emergerent. Recensendum inter alia, quod urbs Bithyniæ Nicæa terræ motu subruta prorsus corruerit. Tanta quidem mortalium erat trepidatio ut cuncti ad montes se fuga reciperent. Gratianus autem arte ac dexteritate sagittandi feliciter tantopere valebat ut ab omnibus vulgo decantaretur tela Gratiani mente intelligentiaque prædita esse. Cum mulier quædam aliquando ad imperatorem accessisset, quæ maritum vociferando accusabat verberibus et flagris pessime ipsam tractantem : « Nihil hoc, o mulier, » ait, « ad me pertinet. » Ibi cum ipsa subjecisset etiam maritum suum adversus ipsum Gratianum insidias moliri, denuo respondit : « Quid cum ea re tibi negotii est, mulier ? »

Post Gratianum magnus ille Theodosius 17 annis imperio potitus est. Hoc loco diligenter illud etiam observabis. Cum Gothis a Theodosio devictis Gratianus eum purpura vellet induere, nullam reperit quæ ipsius proceritati responderet, præter eam qua magnus ille Constantinus fuerat usus. Theodosius enim supra cæteros **256** homines ipsis humeris eminebat. Posteaquam imperium divinitus ei traditum in manus fuerat, Gallam sui antecessoris uxorem sibi matrimonio junxit. Etenim Placilla jam obierat, ex qua filios Arcadium et Honorium sustulit. Eos cum sacris eruditi Litteris vellet, nec quemquam reperiret qui et philosophus (hoc est sapientiæ doctrinæque studiosus) et philotheus (hoc est studiosus Dei rerumque divinarum) pariter esset, ad consortem imperii Romæ degentem missis legatis interrogari jussit ecquem virum talem haberet. Is vero cum papa sollicite hujus rei causa quadam pervestigatione instituta, neminem alium magis idoneum reperit quam esset magnus ille Arsenius, qui tum diaconi

(79) Quæ de Arsenio Glycas refert, qui humaniorum litterarum causabatur oblivionem, ex quo sacris altaris ministeriis fuisset per consecrationem admotus (sic enim intelligenda sunt verba illa, διὰ τὸ τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν ἅμα τῷ χειροτονηθῆναι κατὰ τὸν νῶτον ποιήσασθαι), Leunclaclavius in profanum sensum, vel inscitia antiquitatis, vel novatorum studio convertit : *Quod se disciplinas illas orbiculares ex eo tempore, quo muneri suo præfectus fuisset, neglexisse diceret.* Quid enim sit χειροτονεῖν norunt theologi catholici : ne in re non dubia testibus utar non necessariis.

A κης ἀδικίαν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ κατέκαυσε. Τηνικαῦτα ὁ μέγας Μακάριος σκύλακας ὑαίνης τυφλοὺς ἐθεράπευσεν. Ἡ γοῦν μήτηρ αὐτῶν δέρμα προβάτου ἤνεγκε τῷ ἁγίῳ δῶρον ὑπὲρ τῆς τῶν παίδων ἰάσεως.

Μετὰ δὲ Οὐάλεντα Γρατιανὸς ὁ υἱὸς Οὐαλεντινιανοῦ ἔτη γ'. Τηνικαῦτα καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρᾶγμα ἐξαίσιον γέγονεν. Ἡ γὰρ θάλασσα ἐντὸς εἰσῆλθε τοσοῦτον ὡς καὶ τὰ πλοῖα μεῖναι ἐν ξηρᾷ. Συρρέυσαντος δὲ τοῦ λαοῦ τὸ θαῦμα ἰδεῖν, ἀνέδραμεν αὖθις ἡ θάλασσα καὶ τοῦ ὡρισμένου τότε ὕπερθεν, ὡς ἐντεῦθεν ὑποπνιγῆναι μυριάδας ε'. Ἀλλὰ καὶ τὰ μέρη Κρήτης καὶ Σικελίας πάντα σχεδὸν κατεκλύσθησαν, τῆς θαλάσσης ἐπαναδραμούσης καὶ ἐξελθούσης ὡσεὶ στάδια ρ'. Καὶ πελάγη τὰ μεγάλα διῃρέθη τότε διέστησαν, ὡς ἐπὶ βυθοῦ τὰ πλοῖα καθίσαι καὶ αὖθις ἀνελθεῖν ἀποκαταστάντος τοῦ ὕδατος. Μετὰ τῶν ἄλλων δὲ καὶ ἡ κατὰ Βιθυνίαν Νίκαια ὑπὸ σεισμοῦ κατέπεσεν ἅπασα. Τοσοῦτος δὲ φόβος ἦν ὥστε τοὺς ἀνθρώπους ἐν ὄρεσι φεύγειν. Τοσοῦτον δὲ ὁ Γρατιανὸς τοξότης εὔστοχος ἦν ὡς ἅδεσθαι παντα- B χοῦ Γρατιανοῦ βέλη φρένας ἔχειν. Οὗτος ὁ βασιλεὺς γυναικὸς αὐτῷ προσελθούσης ποτὲ, καὶ τοῦ ὁμοζύγου καταβοώσης ὅτι πληγὰς ἐπάγει καὶ ῥαβδισμοὺς αὐτῇ· « Οὐδὲν, ὦ γύναι, τοῦτο πρός με, » ἔφησεν. Ἀλλὰ καὶ τὸν ὁμόζυγον αὐτῆς βουλεύεσθαι κατ' αὐτοῦ προσεπειπούσης τοῦ Γρατιανοῦ, πάλιν ἀντα- πεκρίνατο· « Τί σοι πρὸς τοῦτο, γύναι; »

Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ ὁ μέγας Θεοδόσιος ἔτη ιζ'. C Ὕρα δὲ νουνεχῶς ὅτι νικήσαντα τοὺς Γότθους θέλων ὁ Γρατιανὸς αὐτὸν ἐνδῦσαι πορφύραν, οὐχ εὑρισκεν ἰσομήκη αὐτοῦ διὰ τὸ ὑπερωμίαν εἶναι, εἰ μὴ τὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Οὗτος ἡνίκα τὴν βασιλείαν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐνεχειρίσθη, ἠγάγετο Γάλλαν τὴν γυναῖκα τοῦ πρὸ αὐτοῦ βασιλέως, ἅτε Πλακίλλης θανούσης, ἀφ' ἧς ἔτεκεν Ἀρκάδιον καὶ Ὀνώριον. Θέλων δὲ τὰ ἱερὰ τούτους δ.δάξαι γράμματα, καὶ μὴ εὑρίσκων τινὰ φιλόσοφον ὁμοῦ καὶ φιλόθεον, πέμπει πρέσβεις πρός γε τὸν ἐν Ῥώμῃ συμβασιλεύοντα, εἴ που τοιοῦτον ἔχει τινά. Καὶ ὃς συνάμα τῷ πάπᾳ πολλὴν περὶ τούτου ποιησάμενος ἔρευναν οὐχ ἕτερον εὗρέ τινα εἰ μὴ τὸν μέγαν Ἀρσένιον διάκονον τηνικαῦτα ὄντα. Πέμπουσι λοιπὸν αὐτὸν πρὸς D τὸν μέγαν Θεοδόσιον, εἰ καὶ πολλὰ δυσχεραίνων ἦν διὰ τὸ τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν ἅμα τῷ χειροτονηθῆναι κατὰ τὸν νῶτον ποιήσασθαι (79). Ὃν καὶ ἀσμένως ἐδέξατο, καὶ παρέδωκεν αὐτῷ ὡς τέκνα καὶ μαθητὰς, οὐ μὴν ὡς βασιλεῖς, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. Ποτὲ γοῦν ἑωρακὼς τοὺς μὲν παῖδας καθημένους

Digitized by Google

μετὰ διαδημάτων, τὸν δὲ Ἀρσένιον ἱστάμενον καὶ διδάσκοντα, μετ' ὀργῆς εἶπεν· « Οὕτω σοι παρήγγειλα; σὺ αὐτοὺς ποιεῖς βασιλεῖς. Ὁ Θεὸς ἔχει τὴν περὶ τούτων ἐξουσίαν. » Καὶ ῥίψας τὰ διαδήματα εἶπε· « Κρεῖσσόν ἐστι τεθνάναι θεοσεβῶς ἢ βασιλεύειν ἀσεβῶς. » Μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ Ἀρσενίου μελλόντος ἀποδρᾶναι, ἐπεὶ συνέβη καὶ μᾶλλον ἡ τοῦ Ἀρκαδίου πληγὴ καὶ ἡ διὰ ταῦτα ἐπιβουλή, φωνὴ πρὸς αὐτὸν γέγονεν· « Ἀρσένιε, φεῦγε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ σώζῃ. » Φυγὼν δὲ καὶ ἀπελθὼν ἐν Σκήτει πάλιν ἤκουσε· « Φεῦγε, σιώπα, ἡσύχαζε. » Οἱ γοῦν παῖδες βασιλεύσαντες ἔγραψαν αὐτῷ συγχωρῆσαι αὐτοῖς, καὶ μάλιστα τῷ Ἀρκαδίῳ, ὑπὲρ οὗ ἐβούλετο ἀποκτεῖναι διὰ σπαθαρίου αὐτόν. Ὁ μέντοι μέγας ἀκούσας καὶ τοῦτο· « Λάβε δημόσια Αἰγύπτου, καὶ διάνειμαι ὅπου θέλεις, » εἶπεν· « Ἐγὼ τῷ κόσμῳ ἀπέθανον, καὶ οὐκέτι ζῶ· πλὴν ὁ Θεὸς συγχωρήσαι ὑμῖν. »

A munere fungebatur. Quapropter hunc magno Theodosio mittunt, quanquam graviter id ipsum ferentem quod se disciplinas illas orbiculares ex eo tempore, quo muneri suo præfectus fuisset, neglexisse diceret. Imperator hominem perbenigne ac hilariter excepit, eique filios suos commendavit et tradidit, non ut imperatores sed liberorum atque discipulorum loco habendos. Cumque vidisset aliquando suos quidem filios sedentes, qui diademata gestarent, Arsenium vero stantem eosque docentem, excandescens ait : « Egone sic tibi mandavi? num tu eos imperatores facis? Ejus rei potestas in solius est Dei manu posita. » Simul abjectis diadematis, « Præstat, inquit, pie mori quam impie regnare. » Secundum hæc Arsenio B fugam cum animo suo propterea instituente, quod Arcadium forte verberaverat, isque propter hanc causam insidias ei strueret, vocem hujusmodi audivit : « Fuge mortales, Arseni, et salvus eris. » Hac de causa cum profugisset ac Scetam se contulisset, rursus aliam vocem audivit : « Fuge, sile, quiesce. » Deinceps ubi ad imperium Theodosii filii pervenissent, litteris ad eum perscriptis orarunt ut culpam eis condonaret, Arcadio præsertim, qui magistrum interficere per satellitem voluisset. Cumque magno illi viro significatum hoc etiam ab ipsis foret : « Accipe publicas in Ægypto pecunias, et eas arbitratu tuo distribuito, » « Equidem, respondit, huic mundo mortuus sum, nec amplius vivo : Deus tamen vobis ignoscat. »

Ἡ δευτέρα σύνοδος καὶ ὁ μέγας Θεοδόσιος ἐνίδρυσαν τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως τὸν μέγαν Γρηγόριον, κἂν ἐξ Αἰγύπτου τινὲς ὑπὸ φθόνου ἐταράχθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐκὼν ἐξέστη. Ἀντεισάγεται δὲ Νεκτάριος, τὸ μὲν γένος Ταρσεύς, τὴν δὲ τοῦ πραίτωρος ἀρχὴν διέπων, ὃς τὸν μὲν βίον θαυμαστός, ἀδάπτιστος δὲ μέχρι τότε. Καὶ ὁ μὲν συγκλητικὸς Νεκτάριος προύχειρίζετο, ὁ δὲ Μακεδόνιος ἀναθεματίζετο.

Post hæc secundum concilium et magnus ille Theodosius eximium virum, Gregorium cognomento Theologum, in Cpolis solio collocarunt, tametsi quidam antistites Ægyptii nonnihil turbarum per invidiam darent ; quæ res Gregorium movit C ut solio sponte sua cederet. Successit in ejus locum Nectarius natione Tarsensis, dignitate prætor, vir admiranda quidem innocentia vitæ præditus, verum ad illud usque tempus nondum baptizatus. Hic ergo Nectarius ex ordine senatorio delectus antistes designatur, Macedonius vero execrationis sententiæ subjicitur.

Ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου ἀπαίροντος ἐπὶ τὰ κάτω μέρη, στρατιῶται ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰσελθόντες διά τινα χρείαν ἀνταρσίαν ἐποίησαν, ἐφ' ᾧ ἀντέστησαν οἱ τῆς πόλεως καὶ λίθοις ἔβαλον. Τοῦ γοῦν βασιλέως ζέσαντος ἐπὶ τούτοις τῷ θυμῷ, καὶ τῷ ἐκεῖσε ἐπαρχεύοντι τὰ περὶ τούτων ἐπιτρέψαντος, χιλιάδες ζ' ἀνῃρέθησαν. Διερχόμενος δὲ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Μεδιολάνων (πόλις δὲ Ἰταλίας τὰ Μεδιόλανα), οὐ συνεχωρήθη παρὰ τοῦ θειοτάτου Ἀμβροσίου τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιβῆναι, ἀλλ' ἔμεινεν ἀφωρισμένος μῆνας ἡ', καὶ μόλις διὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν ἐλύθη τε τῶν δεσμῶν καὶ εἰς κοινωνίαν ἐδέχθη, πρότερον τὰ τοῦ λιβέλλου νομοθετήσας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ μετὰ ταῦτα οὔμενουν εἰσελθεῖν ἐνεχωρεῖτο· « Ἡ γὰρ ἀλουργὶς, ἔφη, βασιλεῖς οὐ μὴν ἱερεῖς ποιεῖ. » Ὅθεν ἐπανελθὼν ὁ βασιλεὺς καὶ παρὰ τοῦ Νεκταρίου ἐρωτηθεὶς δι' ἣν αἰτίαν οὐκ εἰσέρχεται ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, εἶπεν· « Εἷς ἐπίσκοπος ὁ Ἀμβρόσιος. »

257 Cum autem aliquando magnus ille Theodosius Cpoli discedens ad partes occiduas pergeret, accidit ut necessariæ cujusdam rei causa Thessalonicam ingressi milites seditionem concitarent. Iis se cives opponebant, et lapidibus milites petebant. Ob hanc causam cum imperator ira efferbuisset, connivente militum ad furorem loci prætore septem hominum millia sunt interfecta. Hinc imperator itinere facto Mediolanum ut D pervenit, urbem Italiæ, divinissimus antistes ejus urbis Ambrosius vetuit quominus ecclesiam ingrederetur. Itaque secretus a cœtu Christianorum publico totos octo menses fuit, vixque propter Christi nativitatem sacris illis vinculis est solutus et in communionem admissus, libello primum de 30 diebus dictato et legis vim habere jusso. Quin etiam prohibitus est eodem tempore ab eodem Ambrosio, quominus in sacrarium ingrederetur, cum is diceret purpuram imperatores facere, non sacerdotes. Quo factum est ut Cpolim reversus imperator, et a Nectario rogatus quam ob causam sacrarium non ingrederetur, his tantum verbis responderet : « Unus episcopus Ambrosius. »

Ὅτε ἡ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀνδριάντων καταστροφὴ

Cæterum quo tempore a populo Antiocheno im-

Digitized by Google

peratoriæ statuæ deturbatæ ac eversæ fuerant, homines solitariam vitam in jugis montium exercentes egregie philosophiam doctrinamque suam declararunt. Nam Deum precati descenderunt, et in hæc verba ministros imperatoris compellarunt : « Hæc imperatori domino vestro renuntiate : Si tantopere tu propter eversam imaginem æream indignaris, qui Deum æquo laturum animo censes, si abs te suam imaginem indignum in modum tractari videat? » Eodem tempore pretiosum Joannis Baptistæ caput Cpolim perlatum est. Præterea Theophilus Alexandrinus antistes Serapidis templum, quod erat Alexandriæ, demolitus est. In eo templo statua quædam erat, quæ ita sursum penderet ut nulli rei videretur adhærere; nam quia statuæ ferrum undique infixum erat et ferro magnes lapis ex adverso copiose oppositus, inter pavimentum et tecti laquearia pendebat. Nimirum vi pari quatuor a partibus attrahebatur, eumque nullam in partem vergere posset, necessario harum in medio suspensa manebat.

Secundum hæc gentes quædam infinitæ contra Theodosium hunc magnum se commovent. Quid hic imperator? Per litteras Alexandrino antistiti significat ut magnum illum Senuphium in Ægypto degentem auxilio sibi venire juberet. Appellatus hac de causa Senuphius ad imperatorem proficisci renuit : mittit autem ei baculum cum lacero suo et attrito palliolo. Quibus 258 sane tum galeæ tum hastæ loco imperator usus, in hostes copiis ductis, suismet eos manibus in fugam conjecit. Tam egregia nimirum facinora pura sinceraque fides edere consuevit.

Postquam Theodosius rebus humanis excessisset, filius ejus Arcadius 13 annis imperavit. Is cum Xerolophi columnam erexisset, in ea statuam suam collocavit. Eodem regnante septem totos dies terra mugitum edidit, maximoque motu terrarum orbis universus concussus est. Post Nectarium Ecclesiæ Cpolitanæ gubernacula Joannl aureo illi oratori magno cum bono publico sunt commissa. Vir erat eloquentissimus, et ipsius etiam Libanii magistri sui testimonio commendatus : interrogatus enim quemnam suo loco doctorem discipulis præficiendum judicaret : « Joannem, inquit, nisi Christiani eo nos intercepto spoliassent. » Quippe cum annum statis octavum atque decimum ageret, Libanium magistrum reliquit, et a Meletio baptizatus lectorque designatus solitarios ad secessus sese coma tonsa recepit. In iis res divinas edoctus ad Meletium revertitur, et diaconi munus accepit. Inde Flavianus sacerdotem erat. Unum in enimio viro nonnulli criminabantur, quod in subditos graviore nonnihil supercilio uteretur. Qua quidem de re magnum hunc virum Isidorus Pelusiensis, qui eo magistro fuit usus, purgans atque defendens, eum qui aliis præsit, et bonum esse debere pronuntiat et formidabilem. Quamobrem istuc? Quoniam tum boni tum mali sint inter eos qui ab aliis regantur. Secundum hæc magnam ad urbem hanc venit, et

γέγονε, τότε οἱ τὰς ἀκρωρείας τῶν ὀρέων οἰκοῦντες μοναχοὶ τὴν οἰκείαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Κατῆλθον γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ ἀντελάβοντο, λέγοντες οὕτω πρός γε τοὺς ὑπηρέτας τοῦ βασιλέως· « Εἴπατε τῷ κυρίῳ ἡμῶν βασιλεῖ· Εἴπερ τοσοῦτον σὺ ἐπὶ τῇ χαλκῇ εἰκόνι καταστραφείσῃ ἐδυσχέρανας, πῶς οἴει τὸν Θεὸν ἀρτίως ἔχειν τὴν αὐτοῦ ὁρῶντα εἰκόνα κακῶς οὕτω παρὰ σοῦ πάσχουσαν; » Τηνικαῦτα καὶ ἡ τιμία κεφαλὴ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐν Κωνσταντινουπόλει διεκομίσθη. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κτισθέντα ναὸν τοῦ Σαράπιδος καθεῖλε Θεόφιλος. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ ναῷ ξόανον ἦν ἀσχέτως ἀπηωρημένον· διὰ γὰρ τοὺς κύκλῳ αὐτοῦ, τοῦ ξοάνου δηλαδή, πεπηγμένους σιδήρους καὶ τοὺς καταντικρὺ τούτων ἐγκεκολαμμένους μαγνῆτας μέσον ἐδάφους καὶ ὀρόφου ἐκρέματο. Ἰσοδυνάμως γὰρ τετραμερῶθεν ἑλκόμενον, καὶ μὴ ἔχον ὅπου καὶ νεύσειεν, μέσον ἐξ ἀνάγκης ἀπῃώρητο.

Ἔθνη πυθὲν ἄπειρα κατὰ τοῦ μεγάλου ἐγείρονται Θεοδοσίου. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Γράφει τηνικαῦτα ὁ βασιλεὺς τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας προέδρῳ, ἵνα τὸν κατ' Αἴγυπτον μέγαν Σενούφιον ποιήσῃ πρὸς συμμαχίαν τοῦ βασιλέως ἐλθεῖν. Ὁ δ' οὐ πείθεται, στέλλει δὲ τῷ βασιλεῖ ῥάβδον καὶ μικρὸν αὐτοῦ τριβώνιον, οἷς δὴ καὶ χρησάμενος ὁ βασιλεὺς ἀντὶ κράνους καὶ δόρατος κατὰ τῶν πολεμίων ὁρμᾷ, καὶ διὰ χειρῶν αὐτοῦ κατατροποῦται αὐτούς· τοιαῦτα καὶ γὰρ τὰ τῆς εἰλικρινοῦς πίστεως κατορθώματα.

Μετὰ δὲ Θεοδόσιον Ἀρκάδιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ', ὃς τὸν κίονα τοῦ Ξηρολόφου στήσας ἐν αὐτῷ τὸν ἑαυτοῦ καθίδρυσεν ἀνδριάντα. Ἐφ' οὗ ἡ γῆ ἐμυκήσατο ἡμέρας ζ', καὶ σεισμὸς γέγονε μέγας τε καὶ πάγκοσμος. Μετὰ μέντοι τὸν Νεκτάριον τοὺς τῆς Ἐκκλησίας οἰακας ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης καὶ λίαν καλῶς ἀναδέχεται. Οὗτος πολὺς ἦν περὶ τὸ λέγειν. Ὃν καὶ Λιβάνιος ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ προσεμαρτύρησεν· ἐρωτηθεὶς γὰρ ἀνθ' ἑαυτοῦ τίνα προβάλλεται διδάσκαλον, Ἰωάννην εἶπεν, εἰ μή πως οἱ Χριστιανοὶ τοῦτον ἀφ' ἡμῶν ἀπεσύλησαν. Ὀκτωκαιδέκατον γὰρ ἔτος ἄγων ἀφηνίασεν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ Μελετίου βαπτισθεὶς καὶ χειροτονηθεὶς ἀναγνώστης ἀνεχώρησε καὶ ἀπεκάρη, καὶ τὰ θεῖα διδαχθεὶς ἐκεῖσε πάλιν ὑπέστρεψε. Γίνεται διάκονος, παρὰ δὲ Φλαβιανοῦ πρεσβύτερος. Διεβάλλετο δὲ ὁ μέγας ὡς ὀφρῦϊ κατὰ τῶν ὑπηκόων μείζονι χρώμενος. Ὅθεν ὁ Πηλουσιώτης Ἰσίδωρος καὶ μαθητὴς αὐτοῦ ὑπερασπολογούμενος τοῦ μεγάλου, τὸν ἄρχοντα ἔλεγεν ὅτι καὶ ἀγαθὸν εἶναι δεῖ καὶ φοβερόν. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι καὶ ἀγαθοὶ καὶ πονηροὶ ἐν τοῖς ἀρχομένοις ὑπάρχουσι. Μετὰ δὲ ταῦτα πρός γε τὴν μεγαλόπολιν ἔρχεται, καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνάγεται. Ἀνθίσταται τῇ βασιλίσσῃ Εὐδοξίᾳ, πάσχει πολλὰ διὰ τοῦτο δεινά. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἐλθὼν χειροτονίας καὶ συνάξεις παρὰ τὴν Ἰωάν-

Digitized by Google

νου ἐποίησε γνώμην· καὶ οὗτος γὰρ ταῖς ὑπὸ Θεοφίλου κατὰ τοῦ ἁγίου μελετηθείσαις διαβολαῖς προκατείληπτο. Ἡ μέντοι Εὐδοξία τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον ἥρεθισε κατὰ τοῦ χρυσορρήμονος· καὶ τάδε εἰκοῦσα· « Πάντα μὲν τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἐξουσίαν ἐστίν, ὁ δὲ Ἰωάννης οὗτος δι' ἔχθρας τί μοί ἐστι καὶ τὰ ἐσχατὰ εἰς ἡμᾶς ἐξυβρίζει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δόξαν τινὰ πρεσβεύει τῆς Ἐκκλησίας ἀπάδουσαν. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδωμί σοι πᾶσαν ἐξουσίαν, ὥστε σύνοδον ἀθροίσαι καὶ τοῦ θρόνου δικαίως αὐτὸν καθελεῖν. » Τούτων ἀκούσας Ἐπιφάνιος εἶπεν· « Εἰ μὲν οὖν αἵρεσιν ἔχει τινά, ἄλλου τοῦτο λόγου ἐστίν· εἰ δὲ ὅτι κακῶς ὑμᾶς ἔλεξε, παρὰ ταύτην δὴ μόνον αἰτίαν Ἰωάννην ἀκήρυκτον δέδοκται γενέσθαι τῆς Ἐκκλησίας, Ἐπιφάνιον ὑμῖν οὐχ ἕξετε συνεινοῦντα. » Ταῦτα δὲ ἡ Εὐδοξία πρὸς τὸν διαληφθέντα ἔλεγεν ἅγιον, ἐπειδὴ διαφορὰν ἔμαθέ τινα συμβῆναι ἀνὰ μέσον αὐτῶν. Ὁ μέντοι θειότατος Ἰωάννης ἐκ δευτέρου ἐξορισθεὶς καὶ ἀπαχθεὶς εἰς Κουκουσὸν κἀκεῖσε τρία ἔτη καὶ μῆνας β' ποιήσας ἀπηνέχθη εἰς Ποντοὺς, κἀκεῖθεν ἀπαίρει πρὸς Κύριον, ἐπισκοπεύσας ἐνταῦθα ἔτη ε' καὶ μῆνα ς'. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ πάπας Ῥώμης Ἰννοκέντιος γράφει πρὸς Ἀρκάδιον καὶ τάδε (80)· « Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου βοᾷ πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ σοῦ, βασιλεῦ, ὥς ποτε Ἄβελ τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάϊν, καὶ παντὶ τρόπῳ ἐκδικηθήσεται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο πέπραχας, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διωγμὸν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερέων αὐτοῦ συνεστήσω, ἐξέωσας τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον τοῦ θρόνου τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἀκρίτως· συνδιώξας αὐτῷ τὸν Χριστόν. Ἀλλ' ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν βίον κατέλιπε, τὴν πίστιν τηρήσας καὶ στηρίξας τοὺς σαλευομένους. Ἀλλ' εἰς ἀλήκτους αἰῶνας τὴν ἀδάπανον τρυφὴν καὶ ἀθάνατον ζωὴν ἐκληρονόμησεν. Ἡ δὲ νέα Δαλιλὰ, ἡ κατὰ μικρὸν τῷ ξυρῷ τῆς πλάνης δεσμεύσασα φορτίον ἁμαρτημάτων βαρὺ καὶ δυσβάστακτον. Διὸ ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος, ὁ πιστευθεὶς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, ἀφορίζω σέ τε κἀκείνην τῆς μεταλήψεως τῶν ἀχράντων μυστηρίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ πάντα κληρικὸν τολμήσαντα μεταδοῦναί ὑμῖν, ἀφ' ἧς ἀναγνῶτέ μου τὸν παρφθέντα σύνδεσμον, ὑπὸ καθαίρεσιν εἶναι. Ἀρσάκιον δὲ, ὃν εἰσάγετε εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς ἀντὶ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, καὶ μετὰ θάνατον καθαιροῦμεν σὺν πᾶσι τοῖς κοινωνήσασιν αὐτῷ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ γραφήσεται ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις· ἀνάξιος γάρ ἐστιν ὡς μοιχεύσας τὴν ἐπισκοπήν. Προστιθέαμεν δὲ τῇ καθαιρέσει Θεοφίλου ἀφορισμὸν καὶ ἀναθεματισμὸν καὶ τελείαν ἀλλοτρίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. » Τούτων ἀκούσας Ἀρκάδιος ἀντιγράφει πρὸς Ἰννοκέντιον· « Πάντες ἄνθρωποι ἴσασιν οἱ εὖ φρονοῦντες ὅτιπερ

A in solium patriarchalium sublimatus Eudoxiæ imperatrici semet opponit, eaque de causa multa hanc adversa perfert. Nam cum Hebdomem magnus Epiphanius ille venisset, præter Joannis voluntatem multos sacris initiabat et conventus agebat : quippe criminationibus a Theophilo contra virum sanctum excogitatis præoccupatus fuerat. Et eumdem magnum Epiphanium Eudoxia quoque contra Chrysostomum magis incitabat, cum diceret universum quidem Romanum imperium sua potestate contineri : solum hunc Joannem simultates secum exercere, ac injuriis imperatricem extremis adficere. Nec in hoc tantum ab eo delinqui, verum etiam severe hominem quamdam opinionem ab Ecclesiæ doctrina prorsus abhorrentem. Ea de causa se po-
B testatem omnem Epiphanio concedere tum cogendi concilii, tum solio suo Joannem æquissimo jure dejiciendi. Quibus Epiphanius auditis respondit : « Si quam ille sectam peculiarem habet, alterius hoc loci rationisque fuerit. Sin ea tantum de causa, quod convicium vobis dixerit, Joannem decrevistis per præconium publicum 259 Ecclesia pellere, nequaquam Epiphanium instituti vestri approbatorem habebitis. » Hæc autem illi, quem diximus, viro sancto Eudoxia sic proponebat, quod aliquid dissensionis exortum inter eos intellexisset. Quibus actis Joannes, vir divinissimus, secunda vice proscriptus et Cucusum exulandi causa deportatus,
C cum istic annos tres duosque menses exegisset, Potios delatus est, ubique migravit ad Dominum, Cpoli annos 5 menses 6 antistitis munere functus. Secundum hæc Innocentius papa Romanus litteras ad Arcadium dedit, in hæc verba perscriptas : « Vox sanguinis fratris mei Joannis, imperator, contra te Deum appellat, quomodo Abeli justi sanguis olim adversus Cainum fratricidam vociferabatur. Debis autem omnino pœnas, qui non hoc tantum feceris, verum etiam ipso pacis tranquillitatisque tempore persecutionem adversus Ecclesiam Dei et sacerdotes ipsius motitus sis. Magnum illum orbis terrarum
D doctorem episcopatu sui solio causa indicta expulisti, unaque cum eo Christum abegisti. Ac beatus quidem ille Joannes vitam hanc finiit, fide retenta et dubitationis quasi procella quadam vacillantibus stabilitis, sed idem sæculis nunquam finiendis deliciarum et voluptatis inexhaustæ vitæque perpetuæ hæreditatem adiit. E diverso nova ista Delila, quæ se paulatim novacula impostura rasit, multorum ex ore profectam exsecrationem sibi arcessivit, fascem peccatorum gravem portatuque difficillimum colligavit, eumque pristinis suis atrocibus ac plurimis delictis adjecit. Idcirco equidem minimus omnium, ut cui creditum commissumque sit solium illius magni apostoli Petri, teque illamque a participatione sacrorum Christi Dei nostri mysterio-

(80) Falsas esse Innocentii papæ pro Chrysostomo ad Arcadium litteras, ejusdemque imperatoris Arcadii ad Innocentium responsionem, atque ab imperito quodam fabulatore suppositas, decet omnis temporum illorum historia, quam per singulos annos in Chronicis nostris historico et chronico digessimus.

Digitized by Google

rum secludo et arceo. Præterea clericos omnes, qui ea vobiscum ausi fuerint ab eo tempore communicare quo colligationem et vinculum hoc meum resciveritis, ordine moveo. Consimiliter Arsacium, quem in solium episcopatus loco magni Joannis illius substituistis, etiam post mortem cum omnibus qui cum ipso commercium habuerunt ordine movemus, neve perscribatur ejus nomen sacris in tabulis vetamus. Hoc enim indignus est honore, ut qui episcopatum adulterio quasi commisso polluerit. Atque huic nostræ de his ordine movendis sententiæ Theophili segregationem, exsecrationem, absolutam denique Christianorum a cœtu exclusionem adjungimus. » Quas litteras ubi recitari Arcadius audivisset, in hæc verba Innocentio rescripsit: « Norunt omnes homines mentis compotes commissa per ignorationem nec divinitus nec per leges puniri, neque adeo quemquam alterius nomine supplicium luere. 260 Quod quidem propterea scripsi, ut mansuetudinem tuam certam redderem nos nihil eorum cognitum habuisse quæ nostris antistitibus et clericis acciderunt, cujus rei testem benignum illum Deum imploramus. Nimirum purus et innocens sum, quod ipsorum condemnationem attinet; quippe cum eorum communione sim usus, causæ nihil erat quamobrem eos affligerem. Quod autem attinet filiam tuam Eudoxiam, scito me illi parum moderate pro ratione delicti mercedem retulisse. Quo sane factum est ut ex eo mœrore ac angustia difficili gravissimaque correpta ægritudine decumbat. Igitur, quod superest, enixe te obsecro ut nos a segregatione liberes nec multipliciter punias; nec enim ipse Dominus idem ob delictum bis hominem percutit. » Ad hasce litteras Innocentius in hunc modum respondit: « Studium diligentiamque vestram Dei præscripto et voluntati consentaneam, quam propter ipsius nomen declarastis, accepimus et probavimus. Quapropter sacris a vinculis soluti ad signa Dominica confirmatis animis accedite. » Hanc ob causam sollicite cogitare cœpit Arcadius quo pacto virum sanctum magnam hanc in urbem reduceret.

A τὰ κατὰ ἄγνοιαν γινόμενα οὔτε Θεὸς οὔτε νόμοι κολάζουσιν· ἀλλ' οὐδέ τις ὑπὲρ ἑτέρου δίκην εἰσπράττεται. Ὅθεν ταῦτα γέγραφα πληροφορῶν τὴν ὑμετέραν πραότητα ὡς ἐπιμαρτυροῦντος τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ οὐκ ἔγνων τι τῶν συμβάντων τοῖς ἡμετέροις ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς, ἀλλ' ἀθῶός εἰμι τοῦ κρίματος αὐτῶν· εἰ γὰρ ἤμην συμμέτοχος αὐτῶν εἰς τοῦτο, οὐκ εἶχον τούτους κακῶσαι. Περὶ δὲ τῆς σῆς θυγατρὸς Εὐδοξίας γνῶθι ὅτι καὶ αὐτῇ ἀνταπέδωκα κατὰ τὸ σφάλμα αὐτῆς οὐ μετρίως, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης λύπης καὶ θλίψεως ἐν ἀῤῥωστίᾳ βαρυτάτῃ κατακεῖσθαι αὐτήν. Παρακαλῶ λοιπὸν ἵνα τοῦ ἀφορισμοῦ λύσῃς ἡμᾶς καὶ μὴ ἐκδικήσῃς πολλαχῶς· οὐ γὰρ πατάξει Κύριος δὶς ἐπὶ τὸ αὐτό. » Πρὸς ταῦτα καὶ πάλιν Ἰννοκέντιος· B « Ἀπεδεξάμην ὑμῶν τὴν κατὰ Θεὸν σπουδήν, ἥνπερ διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεδείξασθε. Ὅθεν τῶν ἱερῶν δεσμῶν ἀνεθέντες ἐν τοῖς δεσποτικοῖς συμβόλοις προσέλθετε ἐῤῥωμένοι. » Ταύτῃ τοι καὶ διὰ φροντίδος ὁ Ἀρκάδιος ποιεῖται τὴν τοῦ ἁγίου πρὸς τὴν μεγαλόπολιν ἐπάνοδον.

Rebus autem humanis exempto Arcadio, filius ejus Theodosius, qui ab elegantia scripturæ, qua pulcherrime libros exarabat, Calligraphus nuncupatus fuit, annos 33 imperavit. Cum equo conscenso profecturus aliquo foret, una cum ipso collapsus equo fatoque functus est. Deiparæ templum in Chalcopratiis exstruxit, quod antea collegium et conventiculum Judæorum erat. Itidem urbis murum longius extendit. Ingens sub ipso terræ motus exstitit, quo et muri et magna pars urbis corruerunt, durante per omnem vicinum agrum hac succussione soli totos tres menses. Itaque patriarcha Proclo et imperatore discalceatis supplicationes instituentibus, accidit ut puer quidam abriperetur in aera et rationem hymni sanctissimi concinendi edoceretur; quo facto ira divina sedata fuit. Eodem tempore Judæus quidam paralyticus, cum baptizatus esset, sanitatem corporis recuperavit. Proclus ille patriarcha, cujus modo mentionem faciebamus, Cyzici primum episcopus erat designatus; cujus ab urbis civibus non admissus Cpolis factus est antistes. Exstitit his ipsis annis impius ille Nestorius, quod cum aliis sex opinionis consortibus aiebat se duum trium ve mensium Deum probare non posse. Hic Nestorius cum jam ordine sacro fuisset motus, Joannes Antiochenus episcopus ad concilium venit, graviterque offensus quod absque auctoritate sua Nestorius ordine dejectus fuisset

C Μετὰ δὲ Ἀρκάδιον ἐβασίλευσε Θεοδόσιος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ καὶ Καλλιγράφος, ἔτη μβ'. Οὗτος ἐξελθὼν ἱππασθῆναι καὶ συμπεσὼν τῷ ἵππῳ τὸν βίον τελευτᾷ. Οὗτος τὸν ἐν τοῖς Χαλκοπρατείοις τῆς Θεοτόκου ναὸν ἔκτισε, πρότερον ὄντα συναγωγὴν Ἰουδαίων. Ἀλλὰ καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως παρεξέβαλεν. Ἐφ' οὗ σεισμὸς μέγας ἐγένετο, ὥστε πεσεῖν τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ πολὺ μέρος αὐτῆς. Ἐπεκράτει δὲ ὁ σεισμὸς καὶ κατὰ πᾶσαν χώραν μῆνας τρεῖς. Τότε δὴ τότε τοῦ πατριάρχου Πρόκλου καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἀνυποδέτων λιτανευόντων, συνέβη παιδίον ἁρπαγῆναι καὶ τὸν τρισάγιον ὕμνον μυηθῆναι, καὶ οὕτω τὴν θείαν στῆναι ὀργήν. Τότε καὶ Ἰουδαῖος παράλυτος βαπτισθεὶς ὑγιὴς εὑρέθη. Ὁ μέντοι διαληφθεὶς πατριάρχης Πρόκλος ἐν Κυζίκῳ χειροD τονεῖται πρότερον καὶ μὴ δεχθεὶς παρὰ τῶν ἐκεῖσε χειροτονεῖται ἐνταῦθα. Ὁ δὲ δυσσεβὴς Νεστόριος σὺν ἓξ ὁμόφροσιν αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι Διμηναῖον καὶ τριμηναῖον οὐ δύναμαι λέγειν Θεόν. Ἰωάννης δὲ ὁ Ἀντιοχείας μετὰ τὴν τοῦ Νεστορίου καθαίρεσιν κατελαβών, καὶ λυπηθεὶς ὅτι χωρὶς αὐτοῦ καθῃρέθη Νεστόριος, παραλαβὼν τοὺς σὺν αὐτῷ ἐπισκόπους, ἐν οἷς καὶ Θεοδώρητος, Κύρου καὶ Ἴβας ὁ Ἐδέσσης, καθαίρεσιν ὑπαγορεύει τοῦ μεγάλου Κυρίλλου.

Digitized by Google

adjunctis sibi quibusdam episcopis, quos secum habebat **261** et in iis Theodoreto Cyrensi, Edesseno hia, magnum illum Cyrillum loco movendum pronuntiat.

Ἡ τοῦ βασιλέως ἀδελφὴ Πουλχερία λαβεῖν ἄνδρα οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ τὴν ἑαυτῆς παρθενίαν τῇ Θεοτόκῳ ἀνέθετο. Αὕτη καὶ τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν τῆς Θεοτόκου ἐδείματο. Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι ἡ τοῦ βασιλέως κυρὰ Εὐδοκία θυγάτηρ ἐγένετο φιλοσόφου τινὸς ἐξ Ἑλλάδος ὄντος. Οὗτος δὲ τελευτῶν τοῖς μὲν τρισὶν υἱοῖς ἀφῆκε πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, περὶ δὲ ταύτης εἶπεν· « Ἀθηναΐδι τῇ ποθεινοτάτῃ μου θυγατρὶ ἀφίημι νομίσματα ρ' · ἀρκεῖ γὰρ αὐτῇ ἡ τύχη αὐτῆς. » Ἡ μέντοι Ἀθηναΐς μηδὲ ταῦτα τὰ ρ' λαμβάνουσα καταλαμβάνει τὴν μεγαλόπολιν, ἐκδίκησιν ὥστε λαβεῖν. Καὶ οὕτω διὰ τὴν αὐτῇ παροῦσαν εὐπρέπειαν τοῦ βασιλέως γυνὴ ἐχρημάτισεν. Ὅθεν καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς, ἐλθόντας ὕστερον πρὸς αὐτήν, εἶπεν· « Εἰ μὴ ὑμεῖς ἠδικήσατέ με, οὐκ ἠναγκαζόμην ἐλθεῖν ἐνταῦθα καὶ βασιλεῦσαι. » Μετὰ δὲ ταῦτα τοῦ βασιλέως σκανδαλισθέντος ἐπ' αὐτῇ διὰ τὸν Παυλῖνον (ἑώρακε γὰρ εἰς αὐτὸν τὸ πάμμεγα μῆλον ἐκεῖνο, ὅπερ πένης μὲν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ δῶρον ἤνεγκεν, ὁ δὲ βασιλεὺς πρὸς τὴν δέσποιναν αὖ μετεκόμισεν) ἐξῄτησεν αὕτη ἀπελθεῖν εἰς Ἱεροσόλυμα. Καὶ δὴ καὶ ἀπῆλθε καὶ ἐξαίσιά τινα ἐποίησε καὶ τὰ ἐκεῖσε τείχη ἔκτισεν, ὡς ἐν αὐτῇ πέρας λαβεῖν τὸ Δαυϊτικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν τὸ λέγον· « Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών, καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τείχη Ἱερουσαλήμ. » Ἀλλὰ καὶ τελευτῶσα ἔλεγε μηδὲν τῷ Παυλίνῳ συνιδεῖν, εἰ καὶ φιλοτίμως εἶχε πρὸς αὐτὸν οὐ μικρῶς ἅτε συνεργήσαντα, ἡνίκα Πουλχερία τῷ Θεοδοσίῳ ζοῦναι ταύτην πρὸς λέχους κοινωνίαν ἐφρόντιζεν.

A Habuit Theodosius imperator sororem Pulcheriam, quæ nubere viro noluit, sed virginitatem suam Deiparæ consecravit. Eadem Pulcheria Deiparæ templum in Blachernis condidit. Scito autem, dilecte fili, dominam Eudociam, conjugem hujus imperatoris, cujusdam e Græcia philosophi filiam fuisse. Cum is vita decederet, universas facultates tribus filiis legavit, de hac vero filia dixit : « Athenaidi filiæ meæ dulcissimæ 100 aureos relinquo : nam ei fortuna sua sufficiet. » Verum Athenais, ne 100 quidem illis aureis acceptis, Cpolim se confert, ut adversus fratres hæreditatis causa jus suum persequeretur. Atque hac occasione tandem imperatori propter formæ venustatem, qua insigni præstabat, nupsit. Cumque deinceps fratres ad eam B venissent : « Nisi vos, inquit, injuriam me affecissetis, non fuissem coacta me huc conferre ac imperio potiri. » Accidit deinde ut vir quidam pauper imperatori pomum insigni magnitudine loco muneris offerret. Hoc imperator ad dominam cum detulisset eique donasset, non multo post oblatum ab ea Paulino conspexit. Ea de causa cum imperatrici offensus esset, ea sibi fieri potestatem Hierosolyma proficiscendi petiit, et impetrata re discessit. Fecit istic quædam insignia et admiranda, mœnibus urbis inter cætera exstructis, adeoque in ipsa Davidicum illud oraculum finem habuit : « Benefac, Domine, per Eudociam (Latine *benignitatem* dixeris) tuam Sioni, et muri Hierosolymæ instaurentur. Cum moreretur, nihil se sibi de Paulino consciam esse dixit, nisi quod hominem magnificerit et in pretio habuerit propterea quod non parum id temporis adjumenti attulisset, cum se Pulcheria Theodosio fratri dare tori consortem moliretur.

Ὅσην δὲ ὁ Θεοδόσιος οὗτος κεκρυμμένην ἀρετὴν ἐκέκτητο, δῆλον ἐντεῦθεν. Μοναχός τις ἔτη μ' δουλεύσας ὡς δεῖ τῷ Θεῷ ὑπέλαβέ τι μέγα περὶ ἑαυτοῦ, καὶ ζητεῖ μαθεῖν ἐν ποίᾳ τάξει κέκτηται αὐτὸν ὁ Θεὸς, καὶ μανθάνει ὅμοιος εἶναι Θεοδοσίῳ τῷ βασιλεῖ Ἀπαίρει λοιπὸν πρὸς αὐτὸν, καὶ ζητεῖ μαθεῖν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ. Καὶ ὁ βασιλεὺς πολλὰ μὲν αὐτῷ ἀπεκάλυψεν ἕτερα, οἷον ξηροκοιτίαν (81), ἐνδυμενίαν τρίχινον, ἀτοχὴν γυναικὸς, νηστείαν, ἐλεημοσύνην, δικαιοπραγίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὁ δὲ μοναχὸς ἀπαρασκόμενος δῆθεν τοῖς ἀπαριθμηθεῖσιν, ἐδιάζετο τὸν βασιλέα εἰπεῖν καὶ εἴπερ τι ἕτερον μεῖζον τῶν εἰρημένων κέκτηται. Καὶ ὃς ἔλεγεν ἐν ἡμέρᾳ ἱππικοῦ θεάτρου καθῆσθαι μὲν ἐν τῷ συνήθει τόπῳ αὐτοῦ, μὴ ἐνατενίζειν δὲ τῷ θεάτρῳ, καλλιγραφεῖν δὲ πρὸς τούτοις, καὶ οὕτω τὴν ζωὴν αὐτοῦ ταῖς ἰδίαις χερσὶ συγκρατεῖν. Τούτων ἀκούσας ὁ μοναχὸς τοσαύτην ἐδέξατο ἔκπληξιν ὡς καὶ ἑαυτὸν ἀγαπῆσαι, ὅτι τοσούτῳ τὴν ἀρετὴν ἀνθρώπῳ συντέτακται.

C Cæterum in hoc Theodosio quantum latentis et occultæ virtutis exstiterit, vel hinc colligi potest. Erat quidam solitariæ vitæ sectator, qui cum Deo 40 totos annos ita serviisset ut decet, magnam de se quamdam opinionem conceperat. Itaque cognoscere cupiebat quonam se loco Deus haberet. Significatur ei divinitus imperatori Theodosio parem esse. Quapropter ad imperatorem se confert, illius quanta virtus foret explorare nititur. Ei permulta patefacit imperator, verbi gratia quod aridis tantum cibis degustatis cubaret, quod aspera uteretur interula, quod abstineret ab uxoris amplexibus, quod jejunaret, quod benignitatem exerceret in pauperes, quod justitiæ rationem in actionibus suis haberet, aliaque talia. Cum hæc enumerata D parum monacho satisfacerent, imperatorem fateri **262** coegit, num quid his majus ab ipso præstaretur. Tum imperator : « Quibus, ait, diebus equestrium certaminum spectacula exhibentur, equidem consueto loco sedeo, verum oculos in ipsa spectacula defixos non habeo. » Præterea fassus est se libros eleganter ac munde describere, atque hoc pacto suismet laborantem manibus vitam sustinere.

(81) Leunclavius vertit ξηροκοιτίαν, *aridis tantum cibis degustatis cubationem* : quid si ad χαμευνίας potius respexerit, aut duram in asseres, matta, aut nuda humo cubandi rationem.

Digitized by Google

Quibus auditis tantopere mœnachus obstupuit, ut homini comparatus fuisset.

Idem Theodosius usque adeo fraudis expers erat et simplex, ut si quis ad eum chartam detulisset in qua perscriptum aliquid esset, litteris ei rubris continuo subscriberet, nequaquam examinans quænam essent in eo perscripta quidve sibi vellent. Quapropter hac etiam in parte fratrem corrigere volens admirabili virtute prædita Pulcheria chartam conficit, et in ea perscribit ejusmodi quiddam, quasi videlicet imperator ei donet imperatricem ancillæ mancipiique locos. Deinde chartam imperatori porrigit, rogat eam rubris litteris subscriptis approbet. Quod petit, impetrat : chartam recipit, tanquam mancipium aliquod imperatricem abducit. Eam rem cum imperator ægerrime ferret, scripturam illa profert imperatoriam, cujus auctoritate se hoc in imperatricem juris habere diceret. Tum vero negotium intellexit imperator, et ex eo tempore suum in iis rebus erratum non parum emendavit.

Ὁ μέντοι Θεοδόσιος οὗτος τοσοῦτον ἦν ἀπόνηρός τε καὶ ἄπλαστος, ὡς εἴ τις χάρτην αὐτῷ γεγραμμένον ἔφερε, γράμμασιν αὐτὸν ἐρυθροῖς εὐθέως ἐσημειοῦτο, μὴ κατεξετάζων ὁποῖά δὴ τὰ γεγραμμένα καὶ τίνος εἰσὶ δυνάμεως. Ἡ οὖν θαυμαστὴ Πουλχερία θελήσασα κἂν τούτῳ διορθώσασθαι τὸν ἄνακτα, πλάττεται χάρτην ὡς αὐτοῦ δῆθεν βασιλέως οἰκέτιν αὐτῇ τὴν βασιλίδα χαριζομένου, εἶτα δίδωσιν αὐτὸν τῷ βασιλεῖ, καὶ δέεται γράμμασιν ἐρυθροῖς τὸν τοιοῦτον ἐνσημανθῆναι. Γίνεται ταῦτα· λαμβάνει τὸν χάρτην, κἀντεῦθεν ἕλκει τὴν βασιλίδα καθάπερ δούλην τινά. Δυσχεράναντος οὖν ἐπὶ τούτῳ τοῦ βασιλέως, ἐκείνη τὸ γράμμα προὔφερε τὸ βασίλειον, κἀκεῖθεν ἔλεγεν αὐτὴν ἐπὶ τούτῳ δικαιοῦσθαι. Συνῆκε τὸ δρᾶμα ὁ βασιλεὺς, κἀντεῦθεν οὐ μικρὰν ἐπὶ τῷ σφάλματι δέχεται τὴν διόρθωσιν.

Post Theodosium Marcianus annos sex imperavit, consilio studioque Pulcheriæ Theodosii sororis ad imperium evectus. Nam admiranda hæc mulier cum imperii sceptra post Theodosii mortem ad se transtulisset et res Romanas imperatoris egere perspexisset, Marcianum arcessit, virum omnino religiosum, eique coronam imperatoriam imponit, horrendis primum sacramentis obstrictum, quibus se castitatem ipsius impollutam conservaturum polliceretur. Fuerat olim pauper Marcianus, sed egregia præditus indole ac moribus : cumque miles esset, forte quamdam ad expeditionem se conferebat. In hoc itinere cum consopitus aliquando esset, ii qui cum eo cubabant, citius experrecti aquilam homini suis alis umbram præbere vident. Itidem cum adversus Gizerichum Libyæ principem expeditio susciperetur, accidit ut Marcianus inter alios hostium in potestatem veniret. Itaque Gizerichus captivos inspicere volens ex sublimi quodam loco eos intuebatur. Illic Marcianum consopitum cornea umbra frui, quam expansis alis et suppeditaret aquila, rem prodigiosi habuit, eumque virum divinum esse judicavit et imperio Romano dignum. Quapropter impie se facturum arbitratus, si virum talem occideret, qui capitis ad imperii sublimitatem destinatus esset, etiam honoribus affectum, rogavit ut si quando potiretur imperio, bellum adversus Libyas non susciperet. Hoc modo libertate restituta magnam ad urbem hanc reversus est. Inde Theodosio vita functo, Pulcheriæ judicio, qui diximus, Romanorum imperator est appellatus. Eo tempore tres ingentis magnitudinis lapides e cœlo sunt delapsi. Legem Marcianus tulit, qua edixit ne quis magistratum per largitionem consequi conetur.

Μετὰ δὲ Θεοδόσιον Μαρκιανὸς ἔτη ἕξ, οἰκονομίᾳ καὶ σπουδῇ Πουλχερίας τῆς ἀδελφῆς Θεοδοσίου· ἡ γὰρ θαυμαστὴ αὕτη γυνὴ τὰ τῆς βασιλείας σκῆπτρα μετὰ τὸν τοῦ Θεοδοσίου θάνατον δεξαμένη, καὶ γνοῦσα ὅτι βασιλέως τὰ τῶν Ῥωμαίων χρῄζουσι πράγματα, τὸν εὐσεβῆ μετακαλεῖται Μαρκιανὸν καὶ τὸ τῆς βασιλείας στέφος αὐτῷ περιτίθησι, φρικτοῖς αὐτὸν πρότερον ὅρκοις καταδεσμήσασα τοῦ φυλάξαι αὐτῇ τὴν ἁγνείαν ἀδιαλώβητον. Οὗτος μὲν οὖν ὁ Μαρκιανὸς πένης ἦν, ἀλλὰ χρηστὸς τοὺς τρόπους. Οὗτος στρατιώτης ὢν εἰς ἐκστρατείαν ἀπῆρέ ποτε, καὶ καθ' ὁδὸν ὑπνώσαντα τοῦτον εἶδον οἱ συγκοιμώμενοι αὐτῷ πρότερον ἀναστάντες ὑπὸ πτερύγων ἀετοῦ σκεπόμενον. Ἀλλὰ καὶ κατὰ Γιζερίχου τοῦ τῶν Λιβύων ἄρχοντος ἐκστρατεία γίνεται, ἐν ᾗ καὶ ὁ Μαρκιανὸς συνὼν αἰχμάλωτος ἄγεται. Ὁ γοῦν Γιζέριχος ἰδεῖν τοὺς αἰχμαλώτους θελήσας ἀφ' ὑψηλοῦ τούτοις ἐπεσκόπησε, καὶ δὴ τὸν Μαρκιανὸν ὑπνοῦντα ὁρᾷ καὶ σκιᾶς ὑπὸ ἀετοῦ ἀπολαύοντα. Θαυμάζει τὸ πρᾶγμα, θεῖον εἶναι κρίνει τὸν ἄνδρα καὶ τοῦ τῶν Ῥωμαίων κράτους ἄξιον. Ὅθεν καὶ φύσει ὄντα κρίνει τοιοῦτον ἄνδρα κτείνας, προβεβλημένην εἰς βασιλείας ὕβρις ἄνωθεν, ἀλλὰ καὶ τιμᾷ καὶ ἱκετεύει, εἴγε κρατήσειε, μὴ μάχην συγκροτῆσαι τοῖς Λίβυσιν. Ἀπολύεται οὖν ἐκεῖθεν καὶ πρός γε τὴν μεγαλόπολιν ἔρχεται. Τελευτᾷ τὸν βίον ὁ Θεοδόσιος, καὶ κρίσει τῆς Πουλχερίας βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται. Τότε δὴ τότε καὶ λίθοι τρεῖς ἔπεσον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ παμμεγέθεις. Οὗτος ἐκέλευσε μὴ γίνεσθαι ἄρχοντας ἐπὶ δόσει νομισμάτων.

In quarto concilio, dilecte fili, recte receptos esse Theodoretum et Ibam, postea quam Nestorium execrati fuissent. Erat tum princeps quidam sectæ recentis Eutyches, qui archimandritæ munere fungebatur. Ei se Dioscorus adjunxerat, antistes Alexandrinus. Eutyches iste post 10 annos a tertia

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι ἡ ἁγία σύνοδος ἐδέξατο Θεοδώρητον καὶ Ἶβαν ὡς ἀναθεματίσαντας Νεστόριον. Ὁ μέντοι αἱρεσιάρχης Εὐτυχὴς ἀρχιμανδρίτης ἦν, ὁ δὲ Διόσκορος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας. Οὗτος ὁ Εὐτυχὴς μετὰ δέκα ἐνιαυσοὺς ἀναφάνη τῆς τρίτης συνόδου. Ἑτεροῦσιον ἡμῶν εἶναι ἔλεγε τὸ σῶμα

Digitized by Google

τοῦ Χριστοῦ, καὶ μίαν φύσιν αὐτὸν ὅλον εἶναι. Καθ' A
οὗ πεποίηκε τοπικὴν σύνοδον ὁ μακάριος Φλαβιανὸς
ἐπίσκοπος ὢν Κωνσταντίνου πόλεως, καθελὼν αὐτὸν
καὶ ὁρίσας ὁμοούσιον ἡμῖν εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χρι-
στοῦ. Εἶτα δέησιν ὁ Εὐτυχὴς ἐπιδεδωκὼς τῷ βασι-
λεῖ μετέπεισεν αὐτὸν, καὶ μεταστειλάμενος Διόσκο-
ρον τὸν τοῦ μεγάλου Κυρίλλου διάδοχον ἐποίησε τὴν
ἐν Ἐφέσῳ τὸ δεύτερον σύνοδον κατὰ Φλαβιανοῦ
τὴν λεγομένην λῃστρικήν, ἐν ᾗ κυλλωθεὶς ἀπὸ
πληγῶν ὁ Φλαβιανὸς ἀπέθανεν ἐξ αὐτῶν. Ἐφ' ᾧ
καὶ γέγονεν ἡ ἐν Χαλκηδόνι τετάρτη σύνοδος κατὰ
Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου, εἰποῦσα καὶ τοῦτο, « Κυ-
ρίλλου αἰωνία ἡ μνήμη. » Διὰ μέντοι τὸ καθαιρε-
θῆναι τὸν Διόσκορον διεσχίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων ἥ τε
Κωνσταντίνου πόλις καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια.

synodo Christi corpus alterius et diversæ perhibebat a nostro esse substantiæ, adeoque Christum totum unius esse naturæ. Coegit adversus eum localem synodum beatus ille Flavianus, Cpolis antistes, in quo Eutychem ordine movit et esse Christi corpus ejusdem cum nostro substantiæ naturæque decrevit. Quibus actis, Eutyches supplici libello imperatori oblato in aliam eum sententiam perduxit. Nam arcessito Dioscoro, magni Cyrilli successore, rursus aliam synodum Ephesi contra Flavianum instituit, quæ latronum concilium appellatur. Etenim istic Flavianus verberibus multatus mortem obiit. Hanc ob causam Chalcedonensis quarta synodus adversus Eutychem et Dioscorum est convocata. In hac illa quoque verba sunt pronuntiata : « Æterna recordatio Cyrilli esto. » Quia vero Dioscorus ibidem ordine sacro submovebatur, dirulsæ sunt a se invicem Cpolis et Alexandria.

Μετὰ δὲ τὴν τοιαύτην τετάρτην σύνοδον ἐσπευδον B
αὖθίς τινες ἱερεῖς τε καὶ μοναχοὶ τὸ τοῦ Εὐτυχοῦς
δόγμα συνιστᾷν· ὅθεν ὁ τηνικαῦτα χρηματίζων
πατριάρχης Ἀνατόλιος συμβουλεύει γραφῆναι δυσὶ
χάρταις καὶ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν τὰ δόγματα,
καὶ τῇ λάρνακι τῆς μεγαλομάρτυρος Εὐφημίας
ἐμβληθῆναι, καὶ οὕτω δηλωθῆναι τὴν ἀλήθειαν.
Γίνεται ταῦτα, καὶ θαῦμα πρόδοξον ἦν ἰδεῖν· παρὰ
γὰρ τοὺς πόδας τῆς ἁγίας ἐρριμμένος εὑρέθη ὁ τῶν
ἀντιδικούντων τῇ ἀληθείᾳ χάρτης, ὁ δὲ ἕτερος παρὰ
τῇ χειρὶ αὐτῆς.

Post habitam quartam synodum rursus quidam sacerdotes et monachi summo studio doctrinam Eutychis stabilire nitebantur. Quamobrem Anatolius, qui tum patriarchæ munere fungebatur, hoc consilii dedit, ut duas in chartas utriusque partis dogmata perscriberentur et in urnam eximiæ martyris Euphemiæ conjicerentur, quo veritas hoc pacto elucesceret. Huic consilio cum obtemperatum fuisset, prodigium quoddam novum et inopinatum erat cernere : nam adversariorum veritatis charta sic reperta est, ut ad sanctæ martyris pedes abjecta jaceret, altera vero ad manum ejus.

Ἐπὶ μέντοι τούτου τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ Συμεὼν
ὁ μέγας ἐπέβη τοῦ στύλου· ἀκοινώνητος γὰρ μέχρι
πολλοῦ ἔμενε διὰ τὸ καταρχὴν τοιαύτην ἐνδείξασθαι· C
πολλοὶ γὰρ οἱ μεμψίμοιροι.

Marciano regnante Symeon ille magnus columnam ascendit. Is longo tempore nihil omnino cum hominibus habuit commercii, propterea quod ejusmodi rem novam primus ostendisset. Sic enim comparatum est in rebus humanis ut multi sint reprehensores.

Μετὰ δὲ Μαρκιανὸν Λέων ὁ μέγας ἔτη ιη' κρα-
τήσας τελευτᾷ δυσεντερικός· ἐφ' οὗ σημεῖον ἐφάνη
ἐν τῷ οὐρανῷ, νεφέλη σαλπιγγοειδὴς ἐπὶ ἡμέ-
ρας μ', καὶ ἔβρεξε σποδὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει,
σπιθαμὴν τὸ πάχος ἔχουσαν. Καὶ πάντες ἐλιτά-
νευον, λέγοντες ὅτι πῦρ ἦν καὶ τῇ φιλανθρωπίᾳ
τοῦ Θεοῦ ἐσβέσθη. Τότε καὶ Δανιὴλ ὁ μέγας ἐπέβη
τοῦ στύλου ἐν τῷ Ἀνάπλῳ. Τότε καὶ ἡ θεία ἐσθὴς
τῆς τοῦ Κυρίου Μητρὸς ἀνεκομίσθη. Οὗτος ὁ μέγας
Λέων ἐκέλευσε τὰς Κυριακὰς ἀπράκτους εἶναι καὶ
μήτε ἱππικὸν τελεῖσθαι μήτε μουσικὰ ἠχεῖν ὄρ-
γανα, ἀλλὰ πάντας τοῖς θείοις ἐνασχολεῖσθαι ναοῖς. D
Τότε δὴ, τότε καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων παύεται βασι-
λεία. Σημείωσαι δὲ ὅτι ἀπὸ Ῥωμύλου ἤρξατο αὕτη,
καὶ μετὰ ατ' καὶ γ' ἔτη ἐν Ῥωμύλῳ πάλιν πέπαυ-
ται, κρατούντων ἐκεῖσε μετὰ ταῦτα ῥηγῶν με-
γιστάνων καὶ ὅσοι τοιοῦτοι χωράρχαι βάρβα-
ροι (82).

Post Marcianum Leo magnus imperio per 18 annos potitus, ex intestinorum **464** morbo vitam finiit. Eo regnante prodigium in cœlo quoddam apparuit, nimirum nubes tubæ consimilis, quæ totos 40 dies duravit. Itidem Cpoli cinere pluit, cujus crassities palmum æquabat. Idcirco supplicatum ab omnibus, quod dicerent ignem hunc fuisse, verum benignitate divina exstinctum esse. Tunc et magnus ille Danielus columnam in Anaplo conscendit, et Matris Domini sacra vestis Cpolim est allata. Leo magnus edicto cavit ne quid Dominicis diebus operis fieret, neve ludi circenses peragerentur, neve musica instrumenta resonarent, sed omnes rebus divinis occupati essent. Romanum imperium id temporis prorsus exstinctum et abolitum est. Atque hic mihi notabis, illud ipsum imperium a Romulo initium habuisse ac post 1303 annos itidem sub Romulo principe defecisse. Nam deinceps istic reges, principes aliique tales barbari certorum locorum domini rerum potiti sunt.

(82) Hic desinit alter e Claromontanis Glycæ mss. codicibus, quo plurimum usi sumus ; sed nonnulla habet de septem synodis universalibus suo deinceps loco non omittenda. Interim monebimus in codice F non 18 sed 17 Leoni seniori annos tribui, ejus vero ex filia nepoti Zenonis filio Leoni, non annos duos, sed unum duntaxat assignari.

Digitized by Google

Post Leonem magnum ejus e filia nepos, Zenonis oriundi ex Isauria filius Leo, duos annos imperium tenuit. Quippe Leo magnus genero suo, Ariadnæ filiæ marito Zenone præterito, nepoti tradere sceptra imperii maluit. Sed hoc rebus humanis exempto, pater ejus Zeno qui et Isauri cognomentum habuit, 16 annis imperavit. Posteaquam ad imperium pervenisset, insidiis a socru Verina petitus, ut qui non ex ejus sententia imperium administraret, suam in patriam fuga se contulit. Quamobrem Verinæ frater Basiliscus duobus annis rebus præfuit. Hic palatio Cpoli condito, id ipsum Basilisci palatium nuncupavit. Verum imperio Basiliscus perexiguum ad tempus degustato, Zenonis in potestatem venit, qui jam reversus ex Isauria fuerat. Itaque cum uxore quamdam in turriculam sane munitam inclusus, ubi nemini pateret ad ipsum aditus, fame necatus est. Zeno reversus ex Isauria, ceu diximus, Harmatium, qui contra Basiliscum adjumento ipsi fuerat, morte multat tanquam heri sui proditorem; Harmatii vero filium, quemadmodum se facturum receperat, Cæsarem creat. Sed non multo post crinibus tonsis eum vel invitum Cyzicenis pontificem dedit. Prædixerat huic imperatori aliquando quidam astrologus futurum ut non multo post moreretur, et uxorem ejus cum imperio senatorii quidam ordinis acciperet. Hoc ille cognito complures neci dedit, qui vel illustres vel opulentiores essent. Verum ignorabat omnino se cum Deo et providentia ipsius pugnare. Quippe cum Zeno vitam cum morte commutasset imperiumque reliquisset, ad Anastasium illud recidit, qui patria Dyrrhachenus erat et Bipupulus dicebatur: nam pupularum **265** alteram nigram habebat, alteram cæruleam. Eo regnante circa palatium exstitere fulgura et tonitrua, quibus imperator consternatus, hinc inde formidinis causa cursitans, quodam in cubiculo tandem ex divina vindicta periit. Nam cubiculum collapsum ruina sua imperatorem oppressit et exstinxit. Etiam ignis in cœlo conspectus seditionem, uti quidem videtur, ortam sub ipso portendebat. Etenim logotheta cum urbis præfecto jussu imperatoris consenso Magnæ Ecclesiæ annone sive suggestu, ut sanctissimum hymnum una cum hisce verbis pronuntiaret: « Qui crucifixus est propter nos, » cum primum vocem *Nos* expressisset, populum universum adversus se concitavit. Tantaque adeo tum temporis exstitit calamitas ac rerum perturbatio, ut ædificia subjectis flammis exurerentur; doctor quidam et alius in columna qui stabat, quod imperatoris partes foverent, occiderentur, et quidem occisorum jam corpora concremarentur: imperatori denique convicia coram et in faciem ingererentur. Vidit aliquando per quietem Anastasius virum quemdam, qui codicem manu teneret ac hujusmodi verbis ipsum compellaret: « En propter fidei tuæ perversitatem annos de vita tua quatuordecim deleo. » Quod sane deinceps evenit: nam fulmine tactus moritur, annum ætatis 98 agens. Cisternam Mocesiam condidit.

Ac observandum hoc loco nonnullos esse qui

A Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ Λέων ὁ ἔγγονος αὐτοῦ καὶ υἱὸς Ζήνωνος τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας ἔτη β'· τὸν γὰρ ἐπὶ θυγατρὶ αὐτοῦ Ἀριάδνῃ γαμβρὸν Ζήνωνα παριδὼν ὁ μέγας Λέων τῷ ἐγγόνῳ αὐτοῦ τὰ τῆς βασιλείας ἐνεχείρισε σκῆπτρα. Μετὰ δὲ τὸν τοιοῦτον Λέοντα Ζήνων ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ Ἴσαυρος ἔτη ις'. Οὗτος μετὰ τὸ βασιλεῦσαι ὑπὸ πενθερᾶς αὐτοῦ Βερίνης ἐπιβουλευθεὶς ὡς παρὰ γνώμην αὐτῆς βασιλεύσας, πρὸς τὴν αὐτοῦ φεύγει πατρίδα. Κρατεῖ λοιπὸν ὁ τῆς Βερίνης ἀδελφὸς Βασιλίσκος ἔτη β'. Οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει κτίσας παλάτιον ἐκάλεσεν αὐτὸ τὰ Βασιλίσκου. Ὁ μέντοι Βασιλίσκος οὗτος βραχὺ τοῦ κράτους γευσάμενος χειροῦται ὑπὸ Ζήνωνος ἐξ Ἰσαυρίας αὖ ὑποστρέψαντος, πυργίσκῳ δὲ στερρῷ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καταχλεισθεὶς καὶ μείνας ἀπρόϊτος λιμῷ θανατοῦται. Ὁ μέντοι Ζήνων ὑποστρέψας ἐκεῖθεν, ὡς εἴρηται, τὸν μὲν Ἁρμάτιον, ὃς αὐτῷ κατὰ Βασιλίσκου συνήργησε, θανάτῳ παραδίδωσιν ὡς τοῦ οἰκείου δεσπότου προδότην, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς ὑπέσχετο, Καίσαρα προβάλλεται· μετὰ δὲ μικρὸν καὶ τὰς αὐτοῦ τρίχας ἐκκόψας ἀρχιερέα Κυζικηνοῖς καὶ ἄκοντα ἐφίστησι. Τούτῳ ποτὲ τῷ βασιλεῖ προεῖπεν ἀστρονόμος τις ὅτι Μετὰ βραχὺ τελευτᾷς, καὶ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, ναὶ μὴν καὶ τὴν σύνοικον ἀνὴρ ἐκ τῆς συγκλήτου λήψεται. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς τοὺς πλείους ἀπώλεσεν, ὅσοι τε λαμπροὶ καὶ ὅσοι τὸν βίον εὐτυχέστεροι. Ἀλλ' ἔλαθεν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ πάντων καὶ τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ μαχόμενος· ὡς γὰρ B ὁ Ζήνων ἔλιπε τὸν βίον καὶ τὸ κράτος, μεταπίπτει τὰ τῆς βασιλείας εἰς Ἀναστάσιον. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Δυρραχηνὸς Ἀναστάσιος οὗτος ἔτη κζ'. Οὗτος μὲν οὖν καὶ δίκορος ἐλέγετο· τὴν γὰρ ἑτέραν κόρην ἔτυχεν ἔχων μέλαιναν, γλαυκόχρουν δὲ τὴν ἄλλην. Τότε δὴ τότε περὶ τὸ παλάτιον ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἔνδεν κἀκεῖθεν διὰ φόβον περιειλούμενος ἐν ἐνὶ τῶν κοιτωνίσκων τῇ θείᾳ περιπίπτει ὀργῇ· καταπεσὼν γὰρ οὗτος νεκρὸν ἐκεῖνον C εἰργάσατο. Ἐφ' οὗ πῦρ ἐφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ, σημαῖνον, ὡς ἔοικε, τὴν γεγενῆσθαι ἀνταίρουσαν. Ὁ γὰρ λογοθέτης καὶ ὁ ἔπαρχος ἀναβάντες ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῷ ἐκφωνῆσαι τὸ τρισάγιον μετὰ τοῦ « Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς » ἔλεγον *Ἡμᾶς*, ἀντιστῆναι κατ' αὐτῶν ἐποίησαν τὸν λαόν. Καὶ τοσαύτη γέγονεν D ἀνάγκη ὡς καὶ οἴκους ἐμπρῆσαι, καὶ ἡγουμένόν τινα καὶ στυλίτην τῷ βασιλέως μέρει προσκειμένους φονεῦσαι, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν κατακαῦσαι· ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα εἰς πρόσωπον ὑβρίζον. Οὗτος ἄνθρωπον εἶδε κατ' ὄναρ κρατοῦντα κώδικα, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντα, « Ἰδοὺ διὰ τὴν κακοπιστίαν σου ἀπαλείφω ἔτη ιδ' τῆς ζωῆς σου. » Ὁ δὴ καὶ γέγονε, καὶ ἀστραπόβλητος γεγονὼς θνήσκει, ἐτῶν ϙ' καὶ η'. Οὗτος ἔκτισε τὴν κινστέρναν Μωκησίαν

Γινώσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τινὲς μὲν τουτονὶ τὸν

Digitized by Google

Ἀναστάσιον, ἕτεροι δὲ Ζήνωνα κατόχῳ συσχεθῆναι νοσήματι λέγουσι, καὶ οὕτω ταφῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα φωνὴν ἐκ τοῦ τάφου προΐέναι, εἶθ' οὕτως ἀνοιγέντος τοῦ μνήματος εὑρεθῆναι τοὺς βραχίονας αὐτοῦ βεβρωμένους ὑπὸ πείνης παρ' αὐτοῦ. Ἐν τῷ κατ' ἀκρόπολιν ἀγίῳ Μηνᾷ εὑρέθη ὄρυγμα ἐν ᾧ ὀστᾶ γιγάντων πολλά· ταῦτα ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος χάριν θαύματος ἐν τῷ παλατίῳ κατέθετο. Οὕτω μὲν οὖν κατὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα γέφυρα ἦν ἐπὶ μεγάλῳ ποταμῷ. Ἐκεῖσε οὖν διὰ τὸ οἴεσθαι δράκοντα κατοικεῖν, ἐν τῇ γεφύρᾳ δηλονότι, παρθένους καὶ θυσίας προσέφερον. Ταῦτα δὲ Ζήνων κατέστρεψε.

Γίνωσκε δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος καί τι κάλλιστον εἶχε τοῖς αὐτοῦ παραμεμιγμένον κακοῖς· καὶ εἰ μὴ περὶ τὸ θεῖον σέβας ἐσφάλλετο, ἴσχυσεν ἂν τὸ τοιοῦτον καλὸν πάντων περιγενέσθαι τῶν ἐκείνου κακῶν. Πρόῤῥιζον γὰρ ἀνέσπασε τὴν κακίστην ταύτην εἰσπραξιν, ἣν ἱστορῆσαι ὁ λόγος ἐπείγεται. Ἅπας ἀνὴρ καὶ γυνή, κόρη, παῖς καὶ βρέφος, πτωχὸς ἐλεύθερος καὶ δοῦλος ὑπὲρ σκυβάλων κοπρηνῶν, προσέτι δὲ καὶ οὖρων, ἀργυροῦν τῷ ταμείῳ προσέφερον νόμισμα. Τοῦτ' δὲ τὸ βάρος καὶ τοῖς κτήνεσιν αὐτοῖς ἐπέκειτο· ὑπὲρ γὰρ ἑκάστου κτήνους φόλλεις ἓξ ὁ δεσπόζων κατεβάλλετο. Ὁ τοίνυν Ἀναστάσιος μοναχοὺς ἄνδρας εὐλαβεῖς ἐντεύξεις ποιησαμένους πρὸς αὐτὸν τὸ βάρος τοῦτο παντάπασιν ἐντεῦθεν ἀπήλασε. Κοάδης δὲ ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἔν τινι φρουρίῳ λίθους τιμίους μαθὼν ἀποκεῖσθαι, καὶ κωλυόμενος παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων δαιμόνων ἀναλαβέσθαι αὐτούς, πάσῃ μαγγανείᾳ ἐχρήσατο, Ἰουδαίους τε καὶ πάντας ἄλλους προσκαλεσάμενος, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθη ποιῆσαί τι, μόνος δὲ ὁ ἐκεῖσε ἐπισκοπεύων, τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐκδιώξας αὐτούς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Μετὰ δὲ Ἀναστάσιον Ἰουστῖνος ὁ Θρᾴξ ἔτη θ'. Ἐφ' οὗ ἀστὴρ ἐφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπάνω τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ παλατίου, ἐπὶ ἡμέρας κς', καὶ γέγονε σεισμὸς φοβερώτατος. Καὶ ἡ μὲν Κωνσταντινούπολις ἐν διαφόροις τόποις συμπτώσεις ὑπέμεινεν, ἡ δὲ μεγάλη Ἀντιόχεια πᾶσα σχεδὸν κατεπόθη καὶ τάφος τῶν οἰκητόρων ἐγένετο· τοὺς δὲ ἔτι ζῶντας πῦρ κάτωθεν ἀνερχόμενον κατέφλεγεν. Ἡ δὲ Πομπηϊούπολις μέσον ἐῤῥάγη, καὶ τὸ ἥμισυ αὐτῆς κατεπόθη μετὰ τῶν οἰκητόρων. Ἐσείετο δὲ ἡ γῆ ἐνιαυτὸν ὅλον. Καὶ γυνὴ δὲ ἐφάνη ἀπὸ Κιλικίας γιγαντογενής, ὑπερέχουσα πάντα ἄνθρωπον μακρὸν πῆχυν ἕνα· ἦν δὲ καὶ πλατεῖα σφόδρα.

Μετὰ δὲ τοῦτον Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἔτη λθ'. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ πρὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ φιλίῳ διέκειτο πρὸς Ἰνδέριχον ῥῆγα τῶν Οὐανδάλων. Βασιλεύσας οὖν, καὶ γράμματα δεξάμενος ὅτι κατ' αὐτοῦ ὁ Γελίμερ ἐπανέστη καὶ κατασχὼν αὐτὸν σὺν γαμετῇ καὶ τέκνοις ἐν φυλακῇ κατέκλεισε,

A hunc Anastasium, alios qui Zenonem comitiali morbo correptum atque ita sepulcro mandatum fuisse tradant. Inde vocem de sepulcro exauditam, quo recluso inventum cadaver, cui brachia deessent ab ipsomet nimirum præ fame devorata. Apud sanctum Menam in arce, solo effosso, subterranea concavitas inventa est, qua multa gigantum ossa continebantur. Ea jussit imperator Anastasius admirationis causa in palatio collocari. Consimiliter apud sanctum Mamantem magni fluminis pons erat, sub quo ponte quod existimaretur draco quidam degere, virgines inter alias hostias immolabantur. Hæc sacra Zeno imperator prohibita sustulit.

Debes autem animadvertere quiddam longe pulcherrimum in hoc imperatore Anastasio, permistum vitiis ejus, exstitisse; quod ipsum sane præclarum B facinus elevare mala cætera potuisset, si nihil in cultu religioneque divina erroris fovisset. Nam tributum quoddam iniquissimum sustulit, cujus rationem exponere libet. Singuli mortales, viri, mulieres, puellæ, pueri, infantes, mendici, ingenui, servi, excrementorum stercoreorum et urinarum nomine nummum argenteum ærario pendebant. Atque idem hoc onus ipsis etiam jumentis impositum erat: **266** nam cujusque jumenti nomine sex oboli, quos folles appellant, a domino exigebantur. Igitur Anastasius viros quosdam solitariæ vitæ deditos reveritus, qui apud ipsum hanc ob causam intercesserant, onus hoc in universum sustulit. Erat his temporibus rex Persarum Coades, qui C cum in castello quodam gemmas esse magni pretii didicisset, ac quominus eis potiretur ab incolis loci genilis impediretur, omni genere præstigiarum usus est. Nam et Judæos et quosvis alios arcessitos adhibebat; neque tamen illorum quisquam aliquid efficere poterat. Tandem antistes ejus loci solo crucis signo genios expulit. Ac de his quidem hoc modo dictum esto.

Post Anastasium annos novem Justinus oriundus e Thracia regnavit, sub quo sidus in cœlo peculiare conspectum est supra portam æream palatii, totos 26 dies. Simul terræ motus maxime formidabilis accidit. Cpoli quidem variis in locis ædificia corruerunt, urbs vero illa magna Antiochia propemodum tota terræ hiatu absorpta est et sepulcrum D incolarum facta. Si qui restabant vivi, eos e terra prorumpens ignis absumpsit. Pompeiopolis media divulsa est, persque altera cum habitatoribus absorpta. Duravit hæc terræ succussio totum annum. Ex Cilicia quoque mulier quædam advenit, genere gigantum orta, quæ virum quemvis, etiam maxime procerum, uno cubito superabat, cui longitudini crassities quoque respondebat.

Secutus est Justinum in imperio magnus ille Justinianus, eoque 59 annis est potitus. Hic etiam ante quam regnaret, amore complectebatur Hinderichum Vandalorum regem. Quapropter imperium adeptus, cum litteras accepisset quibus significaretur Gelimerem adversus illum seditionem concoi-

Digitized by Google

Post Leonem magnum ejus e filia nepos, Zenonis oriundi ex Isauria filius Leo, duos annos imperium tenuit. Quippe Leo magnus genero suo, Ariadnæ filiæ marito Zenone præterito, nepoti tradere sceptra imperii maluit. Sed hoc rebus humanis exempto, pater ejus Zeno qui et Isauri cognomentum habuit, 16 annis imperavit. Posteaquam ad imperium pervenisset, insidiis a socru Verina petitus, ut qui non ex ejus sententia imperium administraret, suam in patriam fuga se contulit. Quamobrem Verinæ frater Basiliscus duobus annis rebus præfuit. Hic palatio Cpoli condito, id ipsum Basilisci palatium nuncupavit. Verum imperio Basiliscus perexiguum ad tempus degustato, Zenonis in potestatem venit, qui jam reversus ex Isauria fuerat. Itaque cum uxore quamdam in turriculam sane munitam inclusus, ubi nemini pateret ad ipsum aditus, fame necatus est. Zeno reversus ex Isauria, ceu diximus, Harmatium, qui contra Basiliscum adjumento ipsi fuerat, morte multat tanquam heri sui proditorem; Harmatii vero filium, quemadmodum se facturum receperat, Cæsarem creat. Sed non multo post crinibus tonsis eum vel invitum Cyzicenis pontificem dedit. Prædixerat huic imperatori aliquando quidam astrologus futurum ut non multo post moreretur, et uxorem ejus cum imperio senatorii quidam ordinis acciperet. Hoc ille cognito complures neci dedit, qui vel illustres vel opulentiores essent. Verum ignorabat omnino se cum Deo et providentia ipsius pugnare. Quippe cum Zeno vitam cum morte commutasset imperiumque reliquisset, ad Anastasium illud recidit, qui patria Dyrrhachenus erat et Bipupulus dicebatur: nam pupularum **265** alteram nigram habebat, alteram cæruleam. Eo regnante circa palatium exstitere fulgura et tonitrua, quibus imperator consternatus, hinc inde formidinis causa cursitans, quodam in cubiculo tandem ex divina vindicta periit. Nam cubiculum collapsum ruina sua imperatorem oppressit et exstinxit. Etiam ignis in cœlo conspectus seditionem, uti quidem videtur, ortam sub ipso portendebat. Etenim logotheta cum urbis præfecto jussu imperatoris conscenso Magnæ Ecclesiæ aulione sive suggestu, ut sanctissimum hymnum una cum hisce verbis pronuntiaret: « Qui crucifixus est propter nos, » cum primum vocem *Nos* expressisset, populum universum adversus se concitavit. Tantaque adeo tum temporis exstitit calamitas ac rerum perturbatio, ut ædificia subjectis flammis exurerentur; doctor quidam et alius in columna qui stabat, quod imperatoris partes foverent, occiderentur, et quidem occisorum jam corpora concremarentur: imperatori denique convicia coram et in faciem ingererentur. Vidit aliquando per quietem Anastasius virum quemdam, qui codicem manu teneret ac hujusmodi verbis ipsum compellaret: « En propter fidei tuæ perversitatem annos de vita tua quatuordecim deleo. » Quod sane deinceps evenit: nam fulmine tactus moritur, annum ætatis 98 agens. Cisternam Moccsiam condidit.

A Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ Λέων ὁ ἔγγονος αὐτοῦ καὶ υἱὸς Ζήνωνος τοῦ ἐξ Ἰσαυρίας ἔτη β'· τὸν γὰρ ἐπὶ θυγατρὶ αὐτοῦ Ἀριάδνῃ γαμβρὸν Ζήνωνα παριδὼν ὁ μέγας Λέων τῷ ἐγγόνῳ αὐτοῦ τὰ τῆς βασιλείας ἐνεχείρισε σκῆπτρα. Μετὰ δὲ τὸν τοιοῦτον Λέοντα Ζήνων ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ Ἴσαυρος ἔτη ις'. Οὗτος μετὰ τὸ βασιλεῦσαι ὑπὸ πενθερᾶς αὐτοῦ Βερίνης ἐπιβουλευθεὶς ὡς παρὰ γνώμην αὐτῆς βασιλεύσας, πρὸς τὴν αὐτοῦ φεύγει πατρίδα. Κρατεῖ λοιπὸν ὁ τῆς Βερίνης ἀδελφὸς Βασιλίσκος ἔτη β'. Οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει κτίσας παλάτιον ἐκάλεσεν αὐτὸ τὰ Βασιλίσκου. Ὁ μέντοι Βασιλίσκος οὗτος βραχὺ τοῦ κράτους γευσάμενος χειροῦται ὑπὸ Ζήνωνος ἐξ Ἰσαυρίας αὖ ὑποστρέψαντος, πυρ-

B γίσκῳ δὲ στερρῷ σὺν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καταχλεισθεὶς καὶ μείνας ἀπρόϊτος λιμῷ θανατοῦται. Ὁ μέντοι Ζήνων ὑποστρέψας ἐκεῖθεν, ὡς εἴρηται, τὸν μὲν Ἀρμάτιον, ὃς αὐτῷ κατὰ Βασιλίσκου συνήργησε, θανάτῳ παραδίδωσιν ὡς τοῦ οἰκείου δεσπότου προδότην, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ, καθὼς ὑπέσχετο, Καίσαρα προβάλλεται· μετὰ δὲ μικρὸν καὶ τὰς αὐτοῦ τρίχας ἐκκόψας ἀρχιερέα Κυζικηνοῖς καὶ ἄκοντα ἐφίστησι. Τούτῳ ποτὲ τῷ βασιλεῖ προεῖπεν ἀστρονόμος τις ὅτι Μετὰ βραχὺ τελευτᾷς, καὶ αὐτοῦ τὴν βασίλειαν, ναὶ μὴν καὶ τὴν σύνοικον ἀνὴρ ἐκ τῆς συγκλήτου λήψεται. Τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς τοὺς

C πλείους ἀπώλεσεν, ὅσοι τε λαμπροὶ καὶ ὅσοι τὸν βίον εὐτυχέστεροι. Ἀλλ' ἔλαθεν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ πάντων καὶ τῇ αὐτου προνοίᾳ μαχόμενος· ὡς γὰρ ὁ Ζήνων ἔλιπε τὸν βίον καὶ τὸ κράτος, μεταπίπτει τὰ τῆς βασιλείας εἰς Ἀναστάσιον. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Δυρραχηνὸς Ἀναστάσιος οὗτος ἔτη κζ'. Οὗτος μὲν οὖν καὶ δίκορος ἐλέγετο· τὴν γὰρ ἑτέραν κόρην ἔτυχεν ἔχων μέλαιναν, γλαυκόχρουν δὲ τὴν ἄλλην. Τότε δὴ τότε περὶ τὸ παλάτιον ἀστραπαὶ καὶ βρονταί. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἔνθεν κἀκεῖθεν διὰ φόβον περιειλούμενος ἐν ἐνὶ τῶν κοιτωνίσκων τῇ θείᾳ περιπίπτει ὀργῇ· καταπεσὼν γὰρ οὗτος νεκρὸν ἐκεῖνον εἰργάσατο. Ἐφ' οὗ πῦρ ἐφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ, σημαῖνον, ὡς ἔοικε, τὴν γεγονυῖαν ἀνάστασιν. Ὁ γὰρ λογοθέτης καὶ ὁ ἔπαρχος ἀναβάντες ἐν τῷ ἄμβωνι

D τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῷ ἐκφωνῆσαι τὸ τρισάγιον μετὰ τοῦ « Ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς » ἔλεγον *Ἡμᾶς*, ἀντιστῆναι κατ' αὐτῶν ἐποίησαν τὸν λαόν. Καὶ τοσαύτη γέγονεν ἀνάγκη ὡς καὶ οἴκους ἐμπρῆσαι, καὶ ἡγούμενόν τινα καὶ στυλίτην τῷ βασιλέως μέρει προσκειμένους φονεῦσαι, καὶ τὰ σώματα αὐτῶν κατακαῦσαι· ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα εἰς πρόσωπον ὕβριζον. Οὗτος ἄνθρωπον εἶδε κατ' ὄναρ κρατοῦντα κώδικα, καὶ πρὸς αὐτὸν λέγοντα, « Ἰδοὺ διὰ τὴν κακοπιστίαν σου ἀπαλείφω ἔτη ιδ' τῆς ζωῆς σου. » Ὁ δὴ καὶ γέγονε, καὶ ἀστραπόβλητος γεγονὼς θνήσκει, ἐτῶν ϙ' καὶ η'. Οὗτος ἔκτισε τὴν κινστέρναν Μωκησίαν

Ac observandum hoc loco nonnullos esse qui

Γινώσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τινὲς μὲν τοῦτον τὸν

Digitized by Google

Ἀναστάσιον, ἕτερ-ι δὲ Ζήνωνα κατόχῳ συσχεθῆναι νοσήματι λέγουσι, καὶ οὕτω ταφῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα φωνὴν ἐκ τοῦ τάφου προΐέναι, εἶθ' οὕτως ἀνοιγέντος τοῦ μνήματος εὑρεθῆναι τοὺς βραχίονας αὐτοῦ βεβρωμένους ὑπὸ πείνης παρ' αὐτοῦ. Ἐν τῷ κατ' ἀκρόπολιν ἀγίῳ Μηνᾷ εὑρέθη ὄρυγμα ἐν ᾧ ὀστᾶ γιγάντων πολλά· ταῦτα ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος χάριν θαύματος ἐν τῷ παλατίῳ κατέθετο. Οὕτω μὲν οὖν κατὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα γέφυρα ἦν ἐπὶ μεγάλῳ ποταμῷ. Ἐκεῖσε οὖν διὰ τὸ οἴεσθαι δράκοντα κατοικεῖν, ἐν τῇ γεφύρᾳ δηλονότι, παρθένους καὶ θυσίας προσέφερον. Ταῦτα δὲ Ζήνων κατέστρεψε.

Γίνωσκε δὲ ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀναστάσιος καί τι κάλλιστον εἶχε τοῖς αὐτοῦ παραμεμιγμένον κακοῖς· καὶ εἰ μὴ περὶ τὸ θεῖον σέβας ἐσφάλλετο, ἴσχυσεν ἂν τὸ τοιοῦτον καλὸν πάντων περιγενέσθαι τῶν ἐκείνου κακῶν. Πρόῤῥιζον γὰρ ἀνέσπασε τὴν κακίστην ταύτην εἰσπραξιν, ἣν ἱστορῆσαι ὁ λόγος ἐπείγεται. Ἅπας ἀνὴρ καὶ γυνή, κόρη, παῖς καὶ βρέφος, πτωχὸς ἐλεύθερος καὶ δοῦλος ὑπὲρ σκυβάλων κοπρηνῶν, προσέτι δὲ καὶ οὖρων, ἀργυροῦν τῷ ταμείῳ προσέφερον νόμισμα. Τοῦτο δὲ τὸ βάρος καὶ τοῖς κτήνεσιν αὐτοῖς ἐπέκειτο· ὑπὲρ γὰρ ἑκάστου κτήνους φόλλεις ἓξ ὁ δεσπόζων κατεβάλλετο. Ὁ τοίνυν Ἀναστάσιος μοναχοὺς ἄνδρας εὐλαβεῖς ἐντεύξεις ποιησαμένους πρὸς αὐτὸν τὸ βάρος τοῦτο παντάπασιν ἐντεῦθεν ἀπῆλασε. Κοάδης δὲ ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἔν τινι φρουρίῳ λίθους τιμίους μαθὼν ἀποκεῖσθαι, καὶ κωλυόμενος παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων δαιμόνων ἀναλαβέσθαι αὐτούς, πάσῃ μαγγανείᾳ ἐχρήσατο, Ἰουδαίους τε καὶ πάντας ἄλλους προσκαλεσάμενος, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐδυνήθη ποιῆσαί τι, μόνος δὲ ὁ ἐκεῖσε ἐπισκοπεύων, τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐκδιώξας αὐτούς. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

Μετὰ δὲ Ἀναστάσιον Ἰουστῖνος ὁ Θρᾴξ ἔτη θ'. Ἐφ' οὗ ἀστὴρ ἐφάνη ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπάνω τῆς χαλκῆς πύλης τοῦ παλατίου, ἐπὶ ἡμέρας κς', καὶ γέγονε σεισμὸς φοβερώτατος. Καὶ ἡ μὲν Κωνσταντινούπολις ἐν διαφόροις τόποις συμπτώσεις ὑπέμεινεν, ἡ δὲ μεγάλη Ἀντιόχεια πᾶσα σχεδὸν κατεπόθη καὶ τάφος τῶν οἰκητόρων ἐγένετο· τοὺς δὲ ἔτι ζῶντας πῦρ κάτωθεν ἀνερχόμενον κατέφλεγεν. Ἡ δὲ Πομπηϊούπολις μέσον ἐῤῥάγη, καὶ τὸ ἥμισυ αὐτῆς κατεπόθη μετὰ τῶν οἰκητόρων. Ἐσείετο δὲ ἡ γῆ ἐνιαυτὸν ὅλον. Καὶ γυνὴ δὲ ἐφάνη ἀπὸ Κιλικίας γιγαντογενὴς, ὑπερέχουσα πάντα ἄνθρωπον μακρὸν πῆχυν ἕνα· ἦν δὲ καὶ πλατεῖα σφόδρα.

Μετὰ δὲ τοῦτον Ἰουστινιανὸς ὁ μέγας ἔτη λθ'. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καὶ πρὸ τῆς βασιλείας αὐτοῦ φιλίῳ διέκειτο πρὸς Ἰνδέριχον ῥῆγα τῶν Οὐανδάλων. Βασιλεύσας οὖν, καὶ γράμματα δεξάμενος ὅτι κατ' αὐτοῦ ὁ Γελίμερ ἐπανέστη καὶ κατασχὼν αὐτὸν γαμετῇ καὶ τέκνοις ἐν φυλακῇ κατέκλεισε,

A hunc Anastasium, alios qui Zenonem comitiali morbo correptum atque ita sepulcro mandatum fuisse tradant. Inde vocem de sepulcro exauditam, quo recluso inventum cadaver, cui brachia deessent ab ipsomet nimirum præ fame devorata. Apud sanctum Menam in arce, solo effosso, subterranea concavitas inventa est, qua multa gigantum ossa continebantur. Ea jussit imperator Anastasius admirationis causa in palatio collocari. Consimiliter apud sanctum Mamantem magni fluminis pons erat, sub quo ponte quod existimaretur draco quidam degere, virgines inter alias hostias immolabantur. Hæc sacra Zeno imperator prohibita sustulit.

Debes autem animadvertere quiddam longe pulcherrimum in hoc imperatore Anastasio, permistum B vitiis ejus, exstitisse; quod ipsum sane præclarum facinus clevare mala cætera potuisset, si nihil in cultu religioneque divina erroris fovisset. Nam tributum quoddam iniquissimum sustulit, cujus rationem exponere libet. Singuli mortales, viri, mulieres, puellæ, pueri, infantes, mendici, ingenui, servi, excrementorum stercoreorum et urinarum nomine nummum argenteum ærario pendebant. Atque idem hoc onus ipsis etiam jumentis impositum erat : **266** nam cujusque jumenti nomine sex oboli, quos folles appellant, a domino exigebantur. Igitur Anastasius viros quosdam solitariæ vitæ deditos reveritus, qui apud ipsum hanc ob causam intercesserant, onus hoc in universum sustulit. Erat his temporibus rex Persarum Coades, qui C cum in castello quodam gemmas esse magni pretii didicisset, ac quominus eis potiretur ab incolis loci genilis impediretur, omni genere præstigiarum usus est. Nam et Judæos et quosvis alios arcessitos adhibebat; neque tamen illorum quisquam aliquid efficere poterat. Tandem antistes ejus loci solo crucis signo genios expulit. Ac de his quidem hoc modo dictum esto.

Post Anastasium annos novem Justinus oriundus e Thracia regnavit, sub quo sidus in cœlo peculiare conspectum est supra portam æream palatii, totos 26 dies. Simul terræ motus maxime formidabilis accidit. Cpoli quidem variis in locis ædificia corruerunt, urbs vero illa magna Antiochia propemodum tota terræ hiatu absorpta est et sepulcrum D incolarum facta. Si qui restabant vivi, eos e terra prorumpens ignis absumpsit. Pompeiopolis media divulsa est, persque altera cum habitatoribus absorpta. Duravit hæc terræ succussio totum annum. Ex Cilicia quoque mulier quædam advenit, genere gigantum orta, quæ virum quemvis, etiam maxime procerum, uno cubito superabat, cui longitudini crassities quoque respondebat.

Secutus est Justinum in imperio magnus ille Justinianus, eoque 39 annis est potitus. Hic etiam ante quam regnaret, amore complectebatur Hinderichum Vandalorum regem. Quapropter imperium adeptus, cum litteras accepisset quibus significaretur Gelimerem adversus illum seditionem concoi-

Digitized by Google

tasse comprehensumque cum uxore ac liberis in carcerem conclusisse, Vandalis bellum intulit, adversus Gelimerem ipsorum regem infinitis hominum copiis cum classe missis, quibus præstantissimum ducem Belisarium præfecit. Is profectus in Africam Libyam universam subegit, et in sublime cervices attollentes Vandalos admodum demissos effecit : nam ipsa quoque Carthaginiensis urbs ei portas aperuit. Nimirum ut liberi patrem, sic omnes Belisarium diligebant; qui magnis in regia Gelimeris opibus repertis, eas liberalissime militibus distribuit. Cumque Gelimerem et uxorem ejus et liberos suam in potestatem redegisset, sexcentis victoriis insignis ad imperatorem est reversus. Quo factum ut imperator eum meritis præmiis honestans propriis in nummis, tam aureis quam argenteis, virum armatum insculperet cum gladio stricto. Quin etiam triumphum ei splendidum apparavit, in quo **267** Gelimer ante ipsum captivus incedebat. Idem Belisarius Romam veterem a Gothis captam Romanis recuperavit; et ipsum imperatorem eo die periclitantem quo equestre spectaculum edebatur, adjuvante Narse, præsenti mortis e periculo eripuit. Hoc modo quanquam se Belisarius gesserit, non tamen eum tolerare poterat invidia, nec res ab eo præclare gestas æquo animo pati. Quamobrem is qui Chosroi terrori fuerat totque Libyæ populos in ditionem redegerat, ruina miserabili multisque deploranda lacrymis est oppressus. Nam conjectus in custodiam quotidie carnificem opperiebatur, qui cervicem ei præcideret.

Scito autem, dilecte fili, Magnam Dei ecclesiam, quæ trullam ligneam et versatilem habebat, prius a Constantino conditam, imperatorem Justinianum ad eam pulchritudinem et amplitudinem perduxisse qua nunc conspicitur. Estque permotus ad opus hoc admirabile perficiundum propterea quod per Hypatii seditionem compulsus fuisset, ut maximam hominum multitudinem occideret. Quanquam enim conjectus ab initio fuerat imperator in fugam, cum factio Prasinorum Hypatium imperatorem salutasset, ab uxore tamen Theodora vicissim confirmatus et erectus est, quæ regnum diceret sepulturam sane præclaram esse. Quapropter pugna conserta hominum, ut aiunt, 35 millia cum ipso Hypatio cæsa sunt, Belisario, ceu diximus, et Narse rem felicissime gerentibus. Etenim ab eo tempore pars theatri equestris dimidia, sellæ nimirum imperatoris opposita, mortua dici cœpit, quod istic reposita cadavera fuerint. Itaque Justinianus Dei placandi causa dignum hoc admiratione condidit opus, litteris in omnes orbis terrarum partes dimissis, quibus significabat Cpolim deportandum esse quidquid exstaret ubique gentium vel lapidum vel columnarum vel aliarum rerum splendidarum. Materia totos septem annos congerebatur et Cyzico majori ex parte advehebatur. Præterea si quæ vicinæ erant ecclesiæ, domus et ædificia, perquam æquo pretio vendebantur. Forte mulier quædam, cui nomen esset Annæ, domum habebat quam re-

πόλεμον συνεκρότησε κατὰ τῶν Οὐανδάλων καὶ τοῦ ῥηγὸς αὐτῶν Γελίμερος, στόλον ἐκπέμψας ἐκεῖσε μυρίανδρον, τῷ στρατηγικωτάτῳ Βελισαρίῳ παραδοὺς αὐτόν. Ἀπέρχεται οὖν ἐκεῖσε, καὶ πᾶσαν Λιβύων φυλαρχίαν τροποῦται, καὶ τοὺς ὑψαύχενας Οὐανδάλους καὶ λίαν ἐπικλινεῖς δείκνυσιν. Ἥ τε τῶν Καρχηδονίων πόλις τὰς πύλας αὐτῷ ἀνεπέτασεν· ὡς γὰρ πατέρα παῖδες, οὕτως ἐφίλουν ἅπαντες Βελισάριον. Ἐν δέ γε τοῖς βασιλείοις Γελίμερος πλοῦτον εὑρὼν ὅτι πολὺν τῷ στρατῷ φιλοτίμως διένειμε. Τὸν μέντοι Γελίμερα σὺν γαμετῇ καὶ τέκνοις λαβὼν δορυαλώτους μυριόνικος ὑποστρέφει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Ἔνθεν τοι καὶ ἀξίως αὐτὸν ἀμειβόμενος ὁ βασιλεὺς ἰδίοις ἐν νομίσμασι, χρυσέοις ἀργυρέοις, ὁπλίτην ἐνεχάραξε ῥομφαίαν ἐσπασμένον. Ἀλλὰ καὶ θρίαμβον αὐτῷ λαμπρὸν ἡτοίμασεν, ἐν ᾧ προπορευόμενος ἦν αὐτοῦ καὶ Γελίμερ. Ἔτι δὲ καὶ Ῥώμην τὴν παλαιτάτην ὑπὸ Γότθων ἁλοῦσαν Ῥωμαίοις ἐπανεσώσατο. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα κινδυνεύοντα καθ' ἣν ἡμέραν ἱππικὸν ἐκτελεῖται θέατρον, ὁ Βελισάριος σύναμα τῷ Ναρσῇ τοῦ προκειμένου κινδύνου ἐξείλετο. Καὶ οὕτω μὲν ὁ Βελισάριος. Ἀλλ' οὐκ ἀνεκτὰ καὶ τῷ φθόνῳ δοκεῖ τὰ κατ' ἐκεῖνον. Ἐντεῦθεν ὁ τὸν Χοσρόην ἐκφοβῶν, ὁ τόσα Λιβύων ἔθνη χειρωσάμενος, πτῶμα πέπτωκεν ἐλεεινόν, πολλῶν δακρύων ἄξιον· ἐκάθητο γὰρ ἀναμένων τὸν δήμιον ἀποκόψαι τὴν αὐτοῦ κεφαλήν.

Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν, ξυλότρουλον καὶ δρομικὴν πρότερον κτισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς εἰς ὃ νῦν ἔχει κάλλος τε καὶ μέγεθος ἤγειρε. Διηγέρθη δὲ εἰς τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἔργον διὰ τὸν πολυπληθῆ φόνον ἐκεῖνον, ὃν ἡ ἀντιστασία τοῦ Ὑπατίου προὐξένησεν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς φυγὴν ἐτράπη πρότερον ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἡνίκα οἱ τοῦ Πρασίνου δήμου τὸν Ὑπάτιον ἀνηγόρευον, ἀλλ' ἡ γυνὴ αὐτοῦ Θεοδώρα ἐκράτησεν αὐτὸν, « Καλὸν, » εἰποῦσα, « ἐντάφιον ἡ βασιλεία. » Ὅθεν καὶ πολέμου συγκροτηθέντος λ' καὶ ε' κίπτουσιν, ὡς φασι, χιλιάδες, καὶ αὐτὸς ὁ Ὑπάτιος, τοῦ Βελισαρίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Ναρσῆ, καθάπερ ἔφημεν, ἀριστευσάντων ἐπὶ τούτοις τὰ μέγιστα. Ἔκτοτε γὰρ καὶ τὸ ἥμισυ μέρος τοῦ ἱππικοῦ, τὸ καταντικρὺ τοῦ βασιλικοῦ καθίσματος, νεκρὰ προσηγορεύθη διὰ τὸ τὰ νεκρὰ σώματα ἐκεῖσε κατατεθῆναι. Ὅθεν καὶ τὸν Θεὸν τούτου ἕνεκεν ἐξιλεούμενος ὁ Ἰουστινιανὸς τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἔργον ἀνῳκοδόμησε, γράψας πανταχοῦ γῆς, ὅπου δ' ἂν εὑρεθῇ λίθος ἢ κίων ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον λαμπρὸν, ἐνταῦθα μετακομίσεσθαι. Ἑπτὰ ἔτη συνήγετο ἡ ὕλη ἀπὸ Κυζίκου ἡ πλείων. Ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκήματα τὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ πλησιάζοντα καὶ πάνυ δικαίως ἐπράσκετο. Ἰδού γὰρ γυνή τις Ἄννα τοὔνομα, οἴκημά τι ἔχουσα, οὐκ ἐβούλετο πωλῆσαι αὐτὸ, πρὸς ἣν ὁ βασιλεὺς ἀφικνεῖται αὐτός. Ἥτις αὐτὸν ἰδοῦσα ἔφη· « Κατὰ δωρεὰν αὐτὸ βούλομαι δοῦναι

Digitized by Google

μισθοῦ καὶ μνήμης ἕνεκεν, ἄλλως δὲ οὐχί. » Καὶ ἔστιν αὐτὸ τὸ σκευοφυλάκιον σὺν τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ· οἶκος ἕτερος Ἀντιόχου ὁστιαρίου ἀπετιμήθη λίτρας ⸀λη', ἀλλ' αὐτὸς οὐκ ἐβούλετο πωλῆσαι αὐτό. Ἤθυμει ὁ βασιλεὺς, ἐφ' ᾧ καὶ μάγιστρός τις τὸ πρᾶγμα μεταχειρίζεται. Τελεῖται ἱππικὸν, φρουρεῖται ὁ Ἀντίοχος· μέγα βοᾷ, « Εἰ θεάσομαι τὸ ἱππικὸν » (σφόδρα καὶ ἐφίλει αὐτὸ, καὶ ταῦτα φιλοδένετος ὤν), « τὸ τοῦ βασιλέως ποιήσω θέλημα. » Γίνεται ταῦτα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ βασιλικῷ καθίσματι τοῦ διαληφθέντος οἴκου ἡ διάπρασις γέγονεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ βλασφημεῖν τοὺς ἐκεῖσε κάμνοντας νουμμία πρὸς ἑσπέραν ἐμίγνυε τῷ χώματι, καὶ εὑρίσκοντες αὐτὰ μετὰ χαρᾶς ὑπεχώρουν.

A cuabat vendere. Hanc ubi rex ipse convenisset, illa rege conspecto : « Gratuito, inquit, domum meam concessura sum, non aliter quam mercedis et memoriæ causa. » Quæ quidem domus eo loco extitit ubi nunc sacrorum penus est cum sancto Petro. Erat alia quoque domus Antiochi ostiarii, quam pretio 38 librarum æstimabatur : verum et ille se venditurum negabat. Ea res imperatori permolesta cum foret, magister quidam hujusmodi ratione 268 cum Antiocho agere instituit. Ludi equestres peragebantur, cum Antiochum in custodiam dari præcipit. Tum ille clamare, si potestas spectandi ludos equestres sibi fieret, voluntati se imperatoris obtemperaturum : nam iis mirifice oblectabatur, et Venetorum præsertim partibus addictissimus erat. Impetrat ergo quod volebat, et ad ipsum adeo locum sellæ imperatoriæ domus indicata venditur. Etiam aliud quiddam Justinianus excogitabat. Etenim ut operarii, qui laborabant in construendo templo, citra querelas et convicia facerent officium, nummulos quosdam vespere spargebat in fossis, quibus illi repertis hilares discedebant.

Ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου πρὸς τὸ ἄριστον ἀπῆλθον διὰ τάχους οἱ κάμνοντες, τὸν τοῦ πρωτομαΐστόρου υἱὸν ἀφέντες εἰς φυλακὴν τὴν ἐργαλείων. Εὐθὺς ἐφίσταται ἄγγελος, χωλοῦται, πέμπει πρὸς ἐκείνους αὐτόν· ὁ δ' οὐ πείθεται. Ὀμνυσιν ὁ ἄγγελος· « Μὰ τὴν ἁγίαν σοφίαν τὴν νῦν κτιζομένην, ἧτις ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀφίσταμαι τῶν ὧδε, εἰ μὴ ἀλῇσας ἐκείνους ὑποστρίψεις. » Μηνύεται ταῦτα τῷ βασιλεῖ. Στέλλεται ἀλλαχοῦ ὁ τῶν ἐργαλείων φύλαξ χάριν τοῦ μὴ τὸν θεῖον ἐκεῖθεν ἀναχωρῆσαι ἄγγελον. Καὶ αὖθις περὶ τὰ τέλη τοῦ κτίσματος, ἀθυμοῦντος τοῦ βασιλέως χρυσίου ἕνεκεν, ἐφίσταταί τις εὐνοῦχος λέγων αὐτῷ· « Δός μοι ἀνθρώπους, καὶ παρέξω σοι χρυσίον ἱκανόν. » Καὶ ὁ μὲν ἀπέρχεται, οἱ δὲ ἀκολουθοῦσιν. Ὁρῶσιν οἰκήματα λαμπρὰ, χρυσίον ἐπ' ἴδαφος πολύ. Λαμβάνουσιν ὡσεὶ κεντηνάρια π', καὶ ὑποστρέφουσιν. Ἀπαρτίζεται ὁ τροῦλος μετὰ βησάλων κούφων πάντη, οὐ μὴν κισσηροειδῶν, καθά τινές φασι. Τελεῖται τὸ ἔδαφος διὰ μαργάρων ποικιλοχρόων, ὡ βόρᾶσθαι, θάλασσαν ἔντικρυς. Τὸν δέ γε βασιλέα βουλόμενον τὸ ἔδαφος καὶ αὐτὰ τὰ πλάγια καταχρυσῶσαι κωλύουσί τινες μαθηματικοὶ, λέγοντες ὅτι ἐπ' ἐσχάτων βασιλεῖς ἐλεύσονται πένητες καὶ ἐκδᾳφιοῦσιν αὐτά. Ὁ δέ γε ἄμφων καὶ ἡ σμιλαῖα πάνυ λαμπρῶς κατεσκεύαστο· χρόνῳ γὰρ πέντε τῆς Αἰγύπτου εἰς αὐτὰ καταβάλλουσιν ἤγουν ρ' ρ' τ' ξ' καὶ ε'. Ὁ δὲ ναὸς ἀπαρτίζεται ἔτεσι πρὸς ἐν χρόνοις ἑπτακαίδεκα. Μετὰ δὲ ταῦτα λέγεται τὸν Ἰουστινιανὸν ἀνελθεῖν ἀπὸ τοῦ παλατίου ἄχρι τοῦ Αὐγουστιῶνος ἐν ἅρματι τεθρίππῳ καὶ εἰσοδεῦσαι μετὰ τοῦ πατριάρχου Εὐτυχίου, καὶ εὐχαριστῆσαι τῷ Θεῷ, ὅτι οἷ τὸ τοιοῦτον ἔργον ἐτέλεσε πρὸς τοῖς ἄλλοις. Εἶπε δὲ καὶ τοῦτο· « Ἐνίκησά σε, Σολομών. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κιστέρνῃ τῇ λεγομένῃ βασιλικῇ στήλην ἔστησε τοῦ Σολομῶνος ὁ διαληφθεὶς βασιλεὺς ἀφορῶσαν πρός γε τὴν οἰκοδομηθεῖσαν μεγάλην ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ κρατοῦσαν τὴν σιαγόνα αὐσῆς, ὡς δῆθεν ἡττηθέντος τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ τῷ κτίσματι τῆς νέας Ἱερουσαλήμ. Καὶ περὶ μὲν τοῦτο οὕτως.

B C D Accidit aliquando ut die Sabbati ad prandium citius operarii discederent, protomaistori filio ad instrumentorum custodiam relicto. Mox angelus accedit, et indignabundus hominem ad operarios abire jubet. Eo non obtemperante jusjurandum hujusmodi verbis concipit: « Per sacrosanctam jam sapientiam, quæ nunc exstruitur, Dei nimirum sermonem, hinc me prius non discessurum quam tu eos allocutus huc redieris. » Quæ cum renuntiata imperatori essent, alio custodem instrumentorum ablegavit, ne divinus angelus illinc discederet. Rursum ubi structura propemodum esset ad finem perducta, imperatore de auro sollicito, quidam eunuchus ad eum veniens viros aliquot adjungi sibi jubet: quippe satis auri se imperatori suppeditaturum. Igitur illum abeuntem nonnulli comitati splendida quædam ædificia conspiciunt, et eorum in pavimento vim auri maximam; unde cum centenarios plus minus octoginta sumpsissent, revertuntur. Hinc absoluta trulla cum besalis admodum levibus, non tamen pumiceis, uti quidam tradunt. Itidem pavimentum ex diversi coloris unionibus perfectum, ut mare quoddam cerni omnino videretur. Decreverat quidem imperator hoc pavimentum et ipsa latera deaurare, verum ab hoc instituto quibusdam a mathematicis est revocatus; nam postremis regni temporibus aiebant futuros imperatores admodum pauperes, qui auro pavimentum atque latera spoliaturi essent. Suggestum cum solea splendidissime exstruxit, quippe totius anni ex Ægypto reditus in hæc impendit, nimirum centenarios 365. Templum universum annis 17 absolutum est. Itaque Justinianus venisse de palatio perhibetur ad Augustionem usque (loci hoc nomen est) quadriga vectus; unaque cum Eutychio patriarcha templum ingressus egisse Deo gratias, cujus ope tam præclarum opus inter cætera perfecisset, ac hujusmodi denique verba subjecisse: « Vici te, Solomo. » Præterea collocavit idem imperator in cisterna, quæ imperatoria dicitur, sta-

Digitized by Google

tuam Solomonis respicientem in exstructam ab se Magnam Ecclesiam Dei maxillamque **269** suam comprimentem; **269** quo significaretur hoc ædificio novæ Hierosolymæ Solomonem esse superatum.

Cæterum ecclesiæ sanctorum Apostolorum trulla A lignea versatilis a magno quidem Constantino primum est condita: verum et amplior facta et ita exstructa est, uti modo conspicitur, a Theodora Justiniani conjuge. Sacra tamen ara propterea relicta fuit, quod istic venerabiles patriarcharum et apostolorum reliquiæ sint conditæ.

Scito etiam, dilecte fili, festum quod Hypapanta dicitur illis primum temporibus institutum fuisse, quod cæteroqui de Joannis Chrysostomi sententia inter festa Domini non recensetur. Quemadmodum enim sex diebus omnia condidit, sic etiam sex festis ea complecti Deus voluit, quæ Christus per administrationem in carne sua effecit. Ea vero sunt Nativitas, Baptismus, Crux, Ressurrectio, Assumptio et Quinquagesima. Restat festum septimum, B quod omnem requietem habebit.

His annis etiam mare suos egressum limites ad tria milliaria versus Thraciam, agris et hominibus multis oppressis, ad loca pristina rediit. Secuta est Cpoli tanta tamque dira pestis ut mortui triduum insepulti manerent; nec enim ulla se via ratione sepeliendi eos offerebat ob morientium multitudinem. Grassata est continuis Julio et Augusto mensibus. Hinc factum ut propter cadavera tota regio fœteret. Tam copiose autem homines passim exstinguebantur, ut imperator mille grabatos ac feretra fieri curaret, quibus cadavera exportarentur. Præterea mandavit ut plurimi currus ac muli cadaveribus iisdem efferendis servirent. Verum peste magis etiam invalescente complures in littus ejiciebant. Ut uno denique verbo rem complectamur, nullus restabat locus in quo cadavera tam fœtentia non jacerent. Simul exstitere tam horrenda tonitrua fulguraque, ut etiam nonnulli dormientes cremarentur. Accessit terræ motus per omnes sè partes orbis extendens; quo durante civitates omnes atque regiones in metu erant ne absorberentur. Hinc rursum ad duo milliaria suos extra fines mare procurrit, alterque terræ motus urbem dies decem ita succussit ut imperator ipse Natalitiis Christi sine corona per urbem incederet. Secuta pestis alia, quæ totis quatuor mensibus nihilo mitius per bubones passim universos perimebat ac prior illa fecerat. Iterum quoque terræ motus Antiochiam corripuit D ad unius horæ spatium, quo quinque millia hominum una sunt absorpta. Quodsi de somnii cujusdam sententia, quod oblatum alicui per quietem fuerat, in ædium vestibulis hæc verba non perscripsissent: « Christus nobiscum, state, » civitas universa ruinis oppressa fuisset.

270 Conspectus est et cometes ad vicesimum usque diem, neque magno temporis interjecto spatio sidera visa sunt a vespera usque ad matutinum tempus discursitare, ita ut omnes ea decidere dicerent. Deinde sol absque radiis instar lunæ fulsit. Venit id temporis ab occidente vir quidam, qui passim pagos percursitabat et canem fulvum atque exeum habebat, qui jussus a circulatore quædam

Ἡ δὲ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ἐκκλησία δρομικὴ ξυλότρουλος ἐκτίσθη τὸ πρότερον παρὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ἐμεγαλύνθη δὲ καὶ ὡς ἔχει νῦν κατεσκευάσθη παρὰ Θεοδώρας, γυναικὸς Ἰουστινιανοῦ. Τὸ δὲ ἅγιον βῆμα ἐκεῖσε εἰάθη διὰ τὰ ἐν αὐτῷ κείμενα τίμια λείψανα πατριαρχῶν τε καὶ ἀποστόλων.

Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ ἡ Ὑπαπαντὴ ἑορτάζεσθαι ἤρξατο, ἥτις κατὰ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην οὐκ ἔστιν ἐναρίθμιος ταῖς Δεσποτικαῖς ἑορταῖς. Ὡς γὰρ ἐν ἓξ ἡμέραις τὰ πάντα ἐποίησεν, οὕτω καὶ ἐν ἓξ ἑορταῖς τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ἐπλήρωσε, τῇ Γεννήσει, τῷ Βαπτίσματι, τῷ Σταυρῷ, τῇ Ἀναστάσει, τῇ Ἀναλήψει καὶ τῇ Πεντηκοστῇ. Λείπεται οὖν ἡ ἑβδόμη, ἐν ᾗ πᾶσα κατάπαυσις.

Τότε καὶ ἡ θάλασσα ἐξελθοῦσα τῶν ὁρίων αὐτῆς ἐπὶ μίλια τρία πρὸς τὰ μέρη τῆς Θρᾴκης, καὶ πολλὰς χώρας καὶ ἀνθρώπους ἀποκτείξασα ὑπέστρεψε. Τότε δὲ καὶ θανατικὸν ἀνθρώπων ἐν Κωνσταντινουπόλει γέγονε. Τοσοῦτον δὲ ἦν ὥστε μένειν ἀτάφους τοὺς ἀποθνήσκοντας ἡμέρας γ'· οὐδὲ γὰρ ἦν ὁδὸς διὰ τὸ πλῆθος θάπτεσθαι. Ἐπεκράτει δὲ μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα ἡ γῆ ἐπώζεσε διὰ τὰ πτώματα. Τοσοῦτον δὲ τὸ πλῆθος τῶν ἀποθνησκόντων ἦν ὥστε χιλίους κραββάτους τὸν βασιλέα ποιῆσαι χάριν τοῦ ἀποκομίζεσθαι αὐτούς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁμάξας πλείστας καὶ C ἡμιόνους ὡσαύτως ἐκέλευσεν ἐπὶ τῇ μετακομιδῇ αὐτῶν ὑπηρετεῖν. Ἐπιτεινομένης δὲ τῆς θνήσεως εἰς τὸν αἰγιαλὸν τοὺς πλείους ἔῤῥιπτον. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τόπος οὐκ ἦν ἐν ᾧ οὐκ ἐκειντο νεκροὶ ἀποζοντες. Βρονταὶ δὲ καὶ ἀστραπαὶ τοσοῦτον γεγόνασι φοβεραὶ ὥστε καὶ καθεύδοντάς τινας καυθῆναι. Γέγονε καὶ σεισμὸς παγκόσμιος· πᾶσαι γὰρ πόλεις καὶ χῶραι καταποθῆναι ἐκινδύνευον. Καὶ ἡ θάλασσα μίλια β' παρεξέβη. Δεύτερος αὖθις σεισμὸς ἡμέρας δέκα, δι' ὅλου σείων, ὡς καὶ τὸν βασιλέα χωρὶς στέμματος διελθεῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννων ἡμέραν. Ἕτερον θανατικὸν ἐκ βουβῶνος διαφθεῖρον ἅπαντας, οὐχ ἧττον τοῦ προτέρου, μῆνας δ'. Καὶ πάλιν ἐν Ἀντιοχείᾳ σεισμὸς ἐπὶ ὥραν μίαν, καὶ χιλιάδες ε' συνεπόθησαν. Καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν ὄνειρον ὃν εἶδέ τις, ἔγραψαν ἐν τοῖς προθύροις, « Χριστὸς μεθ' ἡμῶν, στῆτε, » πᾶσα ἡ πόλις συνεχώθη.

Ἐφάνη καὶ κομήτης ἡμέρας κ', καὶ μετὰ χρόνον τινὰ γέγονεν ἀστέρων δρόμος ἀφ' ἑσπέρας ἕως πρωΐ, ὡς πάντας λέγειν ὅτι πίπτουσιν οἱ ἀστέρες. Εἶτα ὁ ἥλιος ἔλαμψε χωρὶς ἀκτίνων, ὥσπερ καὶ ἡ σελήνη. Τότε δὴ καὶ ἄνθρωπος ἦλθεν ἀπὸ δύσεως κωμοδρόμος, ἔχων κύνα ξανθὸν καὶ τυφλὸν, ὃς παρὰ τοῦ κωμοδρόμου κελευόμενος ἐποίει θαυμάσιά τινα. Καὶ ἀθεσμοκοῖται τινες εὑρεθέντες

Digitized by Google

ἐθριαμβεύθησαν καυλοτομηθέντες, μεγιστᾶνες ὁμοῦ καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ οὕτω περιαγόμενοι οἰκτρῶς ἐτελεύτησαν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τὸ μέγα κῆτος ἐάλω τὸ εἰς ἐνιαυτοὺς τὴν Βυζαντίδα κατατρῦχον πεντήκοντα· τάς νῆάς τε γὰρ κατεδύθιζε καὶ τοὺς ἀνθρώπους διέφθειρεν, ᾧ ὄνομα Πορφύριος. Ποτὲ γοῦν δελφῖνας διώκων ἐν παραλίῳ κατεσχέθη τέλματι, τῶν δελφίνων περὶ τὴν γῆν ἐκπηδησάντων. Καὶ οὕτως ἁλώσιμος γίνεται ὁ πάσης ἀνώτερος μηχανῆς ὁρώμενος τὸ πρὸ τοῦ. Μῆκος μὲν πήχεις τριάκοντα, εὖρος δὲ πήχεις δέκα κατὰ τὸν Καισαρέα Προκόπιον.

A dam prodigiosa faciebat. Præterea cum reperti quidam essent illicitis utentes amplexibus, tanquam in triumpho per urbem, veretris prius amputatis, ducti sunt. Horum in numero quidam magnates et pontifices erant, qui hoc modo circumducti misere vitam finiebant. Eodem tempore captus est ingens ille cetus, qui oram Byzantinam totos annos quinquaginta vexaverat; nam et naves demergere consueverat et homines perdere. Datum ei nomen erat Porphyrii. Cum autem delphinos aliquando persequeretur, in uligine mari vicina, delphinis se ad terram ejiciêntibus, hæsit; quapropter captus est, quanquam ante id temporis visus fuisset omni conatu et machinatione superior esse. Longitudinem habuit triginta cubitum, latitudinem decem, quemadmodum Procopius ille Cæsariensis scripsit.

Τότε δὴ καὶ τὰ τῶν Σηρῶν νήματα, τοῦτ' ἔστιν ἡ μετάξα, παρὰ Ῥωμαίοις ἤρξατο γίνεσθαι. Κατὰ γὰρ τὸν διαληφθέντα Προκόπιον ἤγετο μὲν ἡ μετάξα δι' ἐμπόρων ἐνταῦθα, οὐκ ἐγινώσκετο δὲ οὔθ' ὅπως γίνεται οὔθ' ὅτι σηρῶν νήματά ἐστι. Μοναχοὶ δὲ δύο τινὲς ἐξ Ἰνδίας ἐλθόντες τὴν γένεσιν αὐτῆς διηγήσαντο, καὶ ὑπισχνοῦντο κομίσαι τὸν τῶν σκωλήκων ἐκείνων γόνον, ὠὰ ὄντα καὶ πάνυ σμικρά, δεῖξαί τε Ῥωμαίοις ὅπως ἐκεῖνα ζωογονοῦνται θαλπόμενα καὶ εἰς σκώληκας μεταβάλλονται, καὶ ὅπως δημιουργοῦσι τὴν μετάξαν. Ὅ δὴ καὶ πεποιήκασι, πολλὰ παρὰ τοῦ βασιλέως εὐεργετηθέντες.

B Tunc et Serum telæ, nimirum metaxa, ceperunt apud Romanos elaborari. Nam ut ille ipse, cujus mentionem faciebamus modo, Procopius indicat, advehebatur quidem metaxa per mercatores Cpolim, sed ignorabatur quomodo fieret, nemine præterea sciente vermium illas telas esse. Monachi autem duo ex India cum venissent, originem metaxæ declararunt, polliciti se fœtum illorum vermium, ova perexigua scilicet, allaturos, Romanisque monstraturos quemadmodum illa fovendo animata in vermes mutentur metaxamque texant. Hoc ubi præstitissent, magnis ab imperatore muneribus ac beneficiis affecti sunt.

Ἐπὶ ταύτης τῆς βασιλείας καὶ ἡ πέμπτη σύνοδος γέγονεν, ἀναθεματίσασα τὸν Ὠριγένην, εἰ καὶ πάλαι ἡκμαζε τὰ ἀσεβῆ τούτου δόγματα, προσέτι δὲ καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ Νεστορίου τοῦ Θεοδωρήτου συνηγορίας, καὶ τὴν τοῦ Ἴβα ἐπιστολήν, ἣν πρὸς Μάρην τὸν Πέρσην ἔγραψε λέγουσαν μὴ τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου γεννηθῆναι.

C Eo regnante quintum quoque concilium coactum celebratumque fuit, in quo facta est Origenis exsecratio, quanquam impia illius dogmata jam olim vigerent. Eodem modo damnatæ sunt Theodoreti pro Nestorio defensiones, et Ibæ ad Maren Persam scriptæ Litteræ, quibus inter alia continebatur Deum Sermonem ex Virgine perpetua natum non esse.

Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι τῷ εἰκοστῷ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου γέγονεν ἡ ἐν Νικαίᾳ πρώτη σύνοδος ὑπὸ Πατρῶν ἁγίων τιη'. Ἦπῆρχον δὲ προεξάρχοντες τῆς συνόδου ταύτης Σίλβεστρος πάπας Ῥώμης, Μητροφάνης Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας, Εὐστάθιος Ἀντιοχείας καὶ Μακάριος Ἱεροσολύμων. Συνῆλθον δὲ κατὰ Ἀρείου βλασφημοῦντος τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ κτίσμα λέγοντος αὐτὸν καὶ ἑτερούσιον τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Ὃν καθελοῦσα ἡ ἁγία σύνοδος τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐκράτυνεν.

Volo te autem scire, dilecte fili, anno Constantini Magni vicesimo primam Nicææ synodum coivisse, ad quam 318 sacri Patres convenerint. Et præfuere Silvester papa Romanus, Metrophanes Cpolitanus, Alexander Alexandrinus, Eustathius Antiochenus, et Macarius Hierosolymorum antistes. Conventum fuit Arii causa, Deum sermonem afficientis ignominia, 271 quem creatum quoddam esse diceret, et a natura essentiaque Patris alienum. Addebat fuisse tempus cum ille non exsisteret. Itaque sacrum hoc concilium Ario dejecto et abdicato rectam fidei sententiam confirmavit.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου γέγονεν ἡ δευτέρα σύνοδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Πατρῶν ἁγίων ρν' κατὰ Μακεδονίου τοῦ Πνευματομάχου, ὅτε καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας ἐξεβλήθη. Ἦπῆρχον δὲ προεξάρχοντες τῆς συνόδου ταύτης Τιμόθεος Ἀλεξανδρείας, Μελέτιος Ἀντιοχείας, Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Δάμασος πάπας Ῥώμης, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν Μακεδόνιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον [illegible] σφη-

Rursus anno imperii Theodosii Magni secundo synodus altera Cpoli a 150 sanctis Patribus est celebrata contra Macedonium sancti Spiritus oppugnatorem. Eo durante concilio Gregorius ille Theologus hac ecclesia spoliatus et ejectus est. Præsidebant Timotheus Alexandrinus, Meletius Antiochenus, Cyrillus Hierosolymitanus, Gregorius Theologus Cpolitanus, et Romanus papa Damasus; qui Macedonium exsecrati sunt, hominem adversus Spiritum sanctum contumeliose ac impie locutum,

Digitized by Google

itemque Sabellium et Apollinarium Laodiceæ antistitem.

Hinc anno imperii Theodosii minoris 13 concilium tertium Ephesi habitum est, quo in concilio præsidebant Cyrillus Alexandrinus, Cœlestinus papa Romanus, Juvenalis Hierosolymitanus. Convenere Patres adversus Nestorium Cpolis pontificem, qui Ephesi præsens aiebat sacrosanctam Virginem Mariam vere Deiparam nec esse nec dici posse. Tunc et septem illi pueri sunt experrecti, qui sub Decio consopiti obdormierant.

Deinceps imperante Marciano quarta synodus 620 Patrum Chalcedone coivit, cujus præsides erant Leo papa Romanus, Anatolius Cpolitanus, Juvenalis Hierosolymorum antistites. Collecta fuit adversus Eutychem et Dioscorum, qui Domini carnem cum nostra negabant ejusdem esse tum essentiæ tum naturæ: nimirum volebant duabus quidem ex naturis unionem factam esse, verum deinceps post unionem naturam unam effectam fuisse. Fabulose nugabantur iidem Dominum imaginarie carnem gestasse; ac præterea passionem divinitati attribuebant. Hos ergo tanquam blasphemos ordine motos exsecrati sunt, divinitusque censuerunt naturas duas in Christo incorruptibiles et immutabiles exsistere.

Secundum hæc anno regni Justiniani magni decimo quarto Cpoli quinta synodus a 165 Patribus est celebrata, cui præerant Eutychius Cpolitanus, Apollinarius Alexandrinus, Domnus Antiochenus, Vigilius Romanus papa. Severi causa conventus hic institutus fuit, qui Acephalus dicebatur, itemque prave sentientis Origenis. Nam is nugaciter admodum tradidit animos ante corpora exsistere deque corporibus aliis in alia migrare; finem suppliciorum aliquem fore; malos genios in pristinum statum aliquando restitutum **272** iri; corpora nostra non eadem resurrectura. Paradisum quoque trahebat in allegoricum sensum, quippe quem sensilem fuisse negaret, asserendo etiam Adamum in carne formatum non esse.

Dehinc Pogonato Constantino imperante sexta synodus exstitit Cpoli, Patrum omnino 285. Confirmarunt isti hoc in concilio quinque celebratatum hactenus sactarum synodorum decreta, sectamque Monotheletarum exsecrati sunt, duas esse voluntates naturales et operationes in Christo asserentes; Sergium denique ac Pyrrhum itemque Honorium Romanum antistitem sacris ordinibus submoverunt.

Tandem sub Constantino Constantini Copronymi nepote, ac matre ipsius Irena, collecta fuit altera Nicæa synodus, in qua Patres comparuere 308, ut sacras imagines erigerent et Christianorum accusatores confutarent, qui propterea criminabantur eos tanquam simulacrorum adoratores, quod imagines sacras colerent. Definiverunt autem venerandam crucem una cum religiosis imaginibus ado-

μοῦντα, καὶ σὺν αὐτῷ Σαβέλλιον καὶ Ἀπολλινάριον τὸν τῆς Λαοδικείας πρόεδρον.

Ἐν δὲ τῷ ιγ' ἔτει τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ γέγονεν ἡ ἐν Ἐφέσῳ τρίτη σύνοδος. Ὑπῆρχον δὲ οἱ τῆς συνόδου ταύτης προκαθήμενοι Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Κελεστῖνος πάππας Ῥώμης, Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων. Συνῆλθον δὲ κατὰ Νεστορίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, παρόντος καὶ αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ καὶ λέγοντος μὴ θεοτόκον ἀληθῶς τὴν ἁγίαν παρθένον Μαρίαν καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι. Τότε καὶ οἱ ζ' παῖδες ἀνέστησαν οἱ ἐπὶ Δεκίου κοιμηθέντες.

Ἐπὶ δὲ Μαρκιανοῦ βασιλέως γέγονεν ἡ τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ὑπὸ Πατρῶν ἑξακοσίων τριάκοντα, ἧς ἡγοῦντο Λέων πάππας Ῥώμης, Ἀνατόλιος Κωνσταντινουπόλεως, Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων. Συνῆλθον δὲ κατὰ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου, λεγόντων μὴ εἶναι τὴν σάρκα τοῦ Κυρίου ὁμούσιον ἡμῖν, ἀλλ' ἐκ δύο μὲν φύσεων τὴν ἕνωσιν γενέσθαι, μίαν δὲ ἀποτελεσθῆναι μετὰ τὴν ἕνωσιν, μυθολογούντων δὲ καὶ φαντασίᾳ φορῆσαι τὴν σάρκα τὸν Κύριον, καὶ τῇ θεότητι πάθημα προσεμόντων. Οὓς κεθελόντες ὡς βλασφήμους ἀνεθεμάτισαν, καὶ δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ἀφθάρτους καὶ ἀτρέπτους σαφῶς ἐθεολόγησαν.

Ἐν δὲ τῷ ιδ' ἔτει τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ μεγάλου ἐν Κωνσταντινουπόλει γέγονεν ἡ πέμπτη σύνοδος ὑπὶ Πατρῶν ρξε'. Ἡγοῦντο δὲ ταύτης Εὐτύχιος Κωνσταντινουπόλεως, Ἀπολλινάριος Ἀλεξανδρείας, Δόμνος Ἀντιοχείας, Βιγίλιος πάππας Ῥώμης. Συνῆλθον δὲ κατὰ Σεβήρου τοῦ Ἀκεφάλου καὶ τοῦ ματαιόφρονος Ὠριγένους· ἐληρῶθει γὰρ τὰρ ψυχὰς προϋπάρχειν τῶν σωμάτων, τὴν τε μετεμψύχωσιν ἐδόξαζε, καὶ τέλος εἶναι τῆς κολάσεως ἔλεγε, καὶ τὴν τῶν δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν, καὶ τὰ σώματα δὲ ἡμῶν μὴ ἀνίστασθαι ταυτὰ ἐν τῇ ἀναστάσει. Τὸν παράδεισον ἠλληγόρει· μήτε γὰρ αἰσθητὸν αὐτὸν ἔλεγεν εἶναι, μήτε μὴν ἐν σαρκὶ πλασθῆναι τὸν Ἀδάμ.

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Ἡγωνάτου γέγονε σύνοδος ἡ ς' ὑπὸ σπα' Πατρῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, βεβαιωσάντων μὲν καὶ τὰ δόγματα τῶν προλαβουσῶν ἁγίων πέντε συνόδων, ἀναθεματισάντων δὲ καὶ τὴν τῶν Μονοθελητῶν αἵρεσιν καὶ δύο θελήσεις φυσικὰς καὶ ἐνεργείας ἐν Χριστῷ βεβαιωσάντων, καὶ καθελόντων Σέργιον καὶ Πύῤῥον, ὡσαύτως δὲ καὶ Ὀνώριον Ῥώμης.

Ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου ἐγγόνου Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, καὶ Εἰρήνης τῆς μητρὸς αὐτοῦ, γέγονεν ἡ ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον σύνοδος ὑπὸ Πατρῶν τη', ἐπὶ ἀναστηλώσει τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ καθαιρέσει τῶν Χριστιανοκατηγόρων, οἳ διέσυρον τοὺς Χριστιανοὺς ὡς εἰδώλα τάχα προσκυνοῦντας τὰς ἁγίας εἰκόνας. Διωρίσαντο λοιπὸν οἱ Πατέρες σέβεσθαι τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ τὰς σεπτὰς εἰκόνας

Digitized by Google

προσκυνεῖσθαι, τοὺς δὲ Εἰκονομάχους ἢ Χριστομάχους ἐκ μέσου ποιήσαντες.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητέ, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνεγείρας ἔστησε καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ ἐν ὑψηλῷ κίονι, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ κρατοῦσαν σφαῖραν μετὰ σταυροῦ, ἀφ' οὗ δηλοῦται ὅτι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐγκρατὴς γέγονε τῆς γῆς (σφαιροειδὴς καὶ γὰρ ἡ γῆ), τὴν δὲ δεξιὰν χεῖρα κατὰ ἀνατολὴν ἀνατεταμένην ἔχουσαν, καὶ ἐπαπειλοῦσαν ὥσπερ τοῖς Πέρσαις καὶ παρεγγυῶσαν ἡσυχῇ μένειν καὶ μὴ χωρεῖν ὅλως ἐνταῦθα· οὐδὲ γὰρ συμφέρει αὐτοῖς. Ἐν δὲ τῷ λη' ἐνιαυτῷ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς οὗτος ἄφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἔλεγεν εἶναι καὶ τῶν φυσικῶν παθῶν ἀνεπίδεκτον, καὶ οὕτως ἐσθίειν πρὸ τοῦ πάθους καὶ πίνειν καθὰ δὴ καὶ μετὰ τὸ πάθος. Ἀλλὰ καὶ τὸν πατριάρχην Εὐτύχιον μὴ καταδεχόμενον ταῦτα ἐξορίζει ἐν Ἀμασείᾳ, ὅθεν καὶ ὥρμητο.

Μετὰ δὲ Ἰουστινιανὸν Ἰουστῖνος ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἔτη ιγ'. Οὗτος κτίσας παλάτιον ἔξω τῆς πόλεως καὶ λιμένα ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, τὰ μὲν Σοφίας ἐκάλεσε, τὰ δὲ Σοφιανᾶς, εἰς ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σοφίας. Ἡ θαυμαστὴ αὕτη Σοφία ἐπισυνάξασα εἴ που ἦσαν ἐνέχυρα κείμενα τοῖς δεσπόταις ταῦτα δέδωκε, τὰ δὲ δάνεια τοῖς δανείσασιν ἐπανεσώσατο οἴκοθεν. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀνεφάνη καὶ ὁ ὑελεψὸς Ἰουδαῖος ὁ τὸ παιδίον αὐτοῦ διὰ τὸ ἐνωθῆναι Χριστιανοῖς παιδίοις καὶ φαγεῖν ἀπὸ τῆς μυστικῆς τραπέζης βαλὼν εἰς τὴν κάμινον, εἰ καὶ οὐκ ἐφλέχθη τῆς Θεοτόκου φυλαξάσης αὐτό, καθὰ δὴ τὸ παιδίον διεβεβαιοῦτο. Ταύτῃ τοι καὶ τοῦ τοιούτου θαύματος διὰ τοῦ πατριάρχου Μηνᾶ γνωρισθέντος τῷ βασιλεῖ, μεταπαλεῖται ὁ Ἰουδαῖος. Πολλὰ τοίνυν παραινεθεὶς καὶ μὴ πεισθεὶς τῆς οἰκείας ἀποστερεῖται ζωῆς ὡς φονεὺς τοῦ ἰδίου παιδός.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ διαληφθέντος βασιλέως Ἰουστίνου δὴ τοῦ Θρᾳκὸς, ἡμέρᾳ γ' ὥρᾳ ε', πίπτει ὁ τροῦλος τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ συνετρίβη ὁ ἀξιοθαύμαστος ἄμβων, ἡ πολύτιμος σωλαία καὶ τὸ πολυποίκιλον ἔδαφος. Ζητεῖ τὴν αἰτίαν ὁ βασιλεύς. Μανθάνει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τὸ ὑπερμήκη γενέσθαι τὸν τροῦλον ἐπὶ τὸ πανταχοῦ ὁρᾶσθαι αὐτὸς ἑαυτὸν βαστάζειν οὐκ ἠδύνατο. Ὅθεν ἀνεγείρεται αὖθις, πεδινὸς δὲ λειπόμενος πρὸς τὸ πρώην ὕψος, ὀργυιῶν ιε'.

Μετὰ δὲ Ἰουστῖνον Τιβέριος ὁ Θρᾷξ ἔτη δ', μετὰ δὲ τοῦτον Μαυρίκιος ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ καὶ Καῖσαρ ἔτη κ'. Οὗτος ἔκτισε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναὸν τῶν ἁγίων μ'. Ἐφ' οὗ παιδίον ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει χωρὶς ὀφθαλμῶν καὶ χειρῶν· πρὸς δὲ τῷ ἰσχίῳ ἰχθύος οὐρὰ προσφυὴς αὐτῷ ὑπῆρχε. Καὶ κύων ὡσαύτως· ἐξάπους λεοντοκέφαλος. Καὶ ἐν τῇ Θράκῃ δύο παιδία ἐγεννήθησαν, ὧν τὸ μὲν τετράπουν, τὸ δὲ

A rari debere, ac imaginum Christique oppugnatores compescendos esse.

Cæterum his cognitis illud etiam scito, dilecte fili, quod videlicet Justinianus Magna illa Dei Ecclesia condita suam quoque statuam columna sublimi collocaverit, læva manu globum insignitum cruce continentem, quo significatur eum per fidem in Christum totius terrarum orbis imperio potitum esse, qui et ipse globi formam refert; dextram vero orientem versus extendentem, quasi Persis minitetur eosque jubeat esse tranquillos hoc ad urbem propius accedere, quod illud ipsis detrimento sit futurum. Cum autem imperator annos jam 38 rerum potitus fuisset, profiteri cœpit Domini corpus interitus ac naturalium affectionum B prorsus expers fuisse; itaque cibis ac potu ante resurrectionem usum, uti post ipsam quoque passionem vesci consueverit. Cumque non probaret hæc Eutychius patriarcha, Justinianus eum Amasiam relegavit, unde Cpolim venerat.

Post Justinianum Justinus, ejus sorore natus, tredecim annos imperavit. Is extra urbem palatio et ipsa in urbe portu condito, illud quidem Sophiana nuncupavit, hunc vero Sophiæ portum, de Sophiæ conjugis nomine; quæ sane admirandæ virtutis mulier coactis undecunque pignoribus, cum usuras de suo feneratoribus numerasset, dominis ea suis restituit. Erat id temporis Judæus quidam vitri conflator, qui filium suum propterea quod Christianis se pueris conjunxisset deque mystica mensa comedisset, in fornacem conjecit. Puer tamen 273 haudquaquam flammis absumptus est, ipsa eum Deipara conservante incolumem, uti quidem affirmabat. Itaque tanto prodigio per Menam patriarcham imperatori exposito, Judæus arcessitur; cumque multis exhortationibus factis ad meliorem mentem revocari non posset, tanquam suæ sobolis interfector vita privatur.

Illud etiam velim animadvertas, anno secundo imperatoris, cujus nunc mentionem facimus, Justini Thracis, die tertio, hora quinta, trullam Magnæ Dei Ecclesiæ collapsam, quo casu attrita fuerint dignum illud admirationis suggestum, solea maximi pretii et varium denique pavimentum. D Ejus rei causam cum imperator indagaret, hoc etiam inter cætera deprehendit, trullam propterea quod ingentis altitudinis esset, ut ubivis locorum conspiceretur, se ipsam gestare non potuisse. Quapropter operam dedit imperator ut de novo exstrueretur, ita tamen ut prioris sublimitatis respectu tantum non campestre solum æquare videretur, ad orgyas 15 excitata.

Post Justinum Tiberius, Thracia et ipse oriundus, quatuor annis rebus præfuit. Tiberio Mauricius gener successit, Cæsar ante declaratus, annisque viginti totis imperavit. Is templum quadraginta sanctorum Cpoli condidit. Natus est etiam ipso regnante puer Cpoli, qui oculis manibusque carebat, cauda piscina ad coxendices naturaliter adhærente. Præterea canis sex pedes et leonium

Digitized by Google

caput habens. Item duo in Thracia infantes, quorum unus quadrupes erat, alter biceps. Perhibent autem iis urbibus, in quibus hujusmodi fœtus nascantur, minime fausta portendi. Conspecta sunt etiam in amne Nilo sole primum oriente duo quædam animalia, formam humanam referentia, viri unum, mulieris alterum: Sirenes appellari solent, blandis quidem illa vocibus utentia, sed plane lethifera, speciem quamdam humanæ ac volucrum ex æquo consimilem præbentia. Quæ ubi conspici cœpissent, populus una cum præfecto stupore quodam correpti per adjurationem astrinxerunt, ne prius discederent quam universi tam raro se spectaculo exsaturassent. Ita factum ut ad nonam usque horam commorata deinceps fluvio se mergerent. Hinc crocodili egressi sunt, plurimosque mortales neci dederunt. Est autem crocodilus bellua quædam pisci consimilis, ingens, quadrupes, dorsi spinam nigram habens, albo ventre, diducto et hianti prorsus ore ad humeros usque, maxilla superiore mobili, cauda insigniter aspera. Non raro ab animali quodam interficitur, quod hidrym vocant et in eodem fluvio degit canisque formam repræsentat. In hunc autem modum hidrys exitium crocodilo affert. Ore **274** crocodilus aperto consuevit dormire. Quamobrem hidrys eo conspecto in cœno se volutat, ac per os crocodili ad ventrem usque progressa per anum ejus, eroso ventre, rursus exit, et crocodilum mortuum relinquit.

Cæterum Mauricius hic imperator instituit ut die præparationis supplicationes in Blachernis fiant et ad Chalcopratea usque procedatur. Accidit deinceps ut dux Mauricii quidam castra Romana fossis munita Barbaris proderet, in quibus erant ad duodecim millia militum, qui propterea sic multabantur quod seditionem concitassent. Cum autem postularet a Mauricio Chaganus, Scytharum septemtrionalium rex, ut pro singulis redimendis ex æquo dimidium aureum penderet, ut hoc præstaret persuaderi non potuit. Quapropter omnes a Barbaris sunt interfecti. Tum vero delictum suum imperator agnoscere, solitariæque vitæ deditos omnibus in locis orare ut ejus veniam sibi precibus impetrarent. Secundum hæc profecto ad ipsum Magistriano, de illius indicatione cognoscit animam quidem salutem consecuturam, sed ipsum magna cum ærumna et afflictione imperium amissurum. Neque temporis multum intercessit, cum per quietem ei somnium terroris plenum offertur. Nam videre sibi videbatur ipsum Dominum in solio considentem et hujusmodi se verbis compellantem: « Ubinam pœnas luere mavis, in hac an in altera vita? » Cum respondisset in hac se puniri malle, vocem aliam audivit: « Tradite igitur eum Phocæ tyranno. » Tum experrectus Mauricius, intellectoque Phocam illum ipsum esse qui Dyrrhachii foret in præsidio, nec ita pridem ad imperatorem venisset ut menstrua congiaria commilitonibus suis impetraret, illaque de causa graviter vapulans eo reversus fuisset unde venerat, justo Dei se judicio pœnas luiturum agnovit, qui a Domino tali viro traderetur. Itaque continuo Philippicum per ac-

δικέφαλον. Λέγουσι δὲ μὴ προσημαίνειν ἀγαθὰ ταῖς πόλεσιν ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τίκτονται. Ἐφάνησαν δὲ καὶ ἐν τῷ Νείλῳ ποταμῷ, ἡλίου ἀνατέλλοντος, ἀνθρωπόμορφα δύο ζῶα, ἀνήρ τε καὶ γυνή, ἅπερ καὶ Σειρῆνες προσαγορεύονται, ἡδύφθογγα πάνυ καὶ θανατηφόρα, ἀνθρωποπετεινόμορφα. Ὁ δὲ λαὸς μετὰ τοῦ ἐπάρχου θαυμάζοντες ὥρκιζον αὐτὰ μὴ ἀναχωρῆσαι, πρὶν ἂν ἅπαντες ἐμφορηθῶσι τῆς παραδόξου θέας αὐτῶν. Ὅθεν καὶ μείναντα μέχρις ὥρας θ' κατέδυσαν εἰς τὸν ποταμόν. Ἐκεῖθεν δὲ χροκόδειλοι ἐξῆλθον, καὶ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων διέφθειραν. Ὁ δὲ χροκόδειλος ἰχθυόθηρ μέγας ἐστὶ τετράπους, τὴν μὲν ῥάχιν μέλας, τὴν δὲ γαστέρα λευκὸς, τὸ στόμα φθάνον ἄχρι τῶν ὤμων, τὴν δ' ὠ γένυν κινῶν, καὶ τὴν οὐρὰν τραχύς. Ἀναιρεῖ δὲ τοῦτον πολλάκις ἡ ἱδρὺς λεγομένη, ἐν τῷ αὐτῷ ποταμῷ τυγχάνουσα καὶ μορφὴν ἔχουσα κυνός, τοιουτοτρόπως δέ. Τὸ στόμα διανοίγων ὁ χροκόδειλος οὕτω καθεύδει. Ἡ γοῦν ἱδρὺς ἐγκυλισαμένη πηλῷ καὶ διὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ πρὸς τὴν γαστέρα χωρήσασα καὶ ταύτην διαῤῥήξασα διὰ τῆς ἕδρας ἐξέρχεται, νεκρὸν αὐτὸν ἐντεῦθεν καταλιμπάνουσα.

Οὗτος ὁ Μαυρίκιος διετάξατο τὴν Βλαχερνίτισσαν λιτανεύειν κατὰ Παρασκευὴν καὶ εἰς τὰ Χαλκοπρατεῖα ἔρχεσθαι. Ὁ τοῦ Μαυρικίου στρατηγὸς παρέδωκε τὸ Ῥωμαϊκὸν φοσσάτον τοῖς βαρβάροις διὰ τὴν ἀνταρσίαν δηθὲν αὐτῶν, ὡσεὶ χιλιάδας ιβ'· καὶ ζητηθεὶς ὁ Μαυρίκιος ὑπὲρ μιᾶς ἑκάστης ψυχῆς παρὰ Χαγάνου τοῦ τῶν προσακτίων Σκυθῶν βασιλέως ἀνὰ νομίσματος τὸ ἥμισυ, δοῦναι οὐκ ἐπείσθη, καὶ οὕτω πάντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἀπεκτάνθησαν. Ἐφ' ᾧ τῶν κατὰ τόπους μοναχῶν ὁ βασιλεὺς ἐδέετο διὰ τὸ ἁμάρτημα. Κἀκεῖθεν οὖν ἐλθόντος τοῦ Μαγιστριανοῦ ἔμαθεν ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ σώζεται, μετὰ πόνου δὲ καὶ θλίψεως τῆς βασιλείας ἐκπίπτει. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὄναρ ὁρᾷ φρίκης μεστόν. Αὐτὸν ὁρᾷ τὸν Κύριον ἐπὶ θρόνου καθήμενον, καὶ οὕτω λέγοντα πρὸς αὐτόν· « Ποῦ θέλεις τιμωρηθῆναι, ὧδε ἢ ἐκεῖ; » Καὶ ὅς, « Ὧδε βούλομαι τιμωρηθῆναι » εἰπὼν ἀκούει τηνικαῦτα, « Παράδοτε αὐτὸν Φωκᾷ τῷ τυράννῳ. » Καὶ ὁ Μαυρίκιος ἀφυπνισθεὶς, καὶ μαθὼν εἶναι Φωκᾶν τὸν ἐν Δυῤῥαχίῳ φυλάσσοντα, ἐλθόντα δὲ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα χάριν τοῦ λαβεῖν τὰ μηναιορόγια τῶν συστρατιωτῶν αὐτοῦ καὶ τυφθέντα δεινῶς καὶ οὕτως ὅθεν ἦλθεν ὑποστρέψαντα, ἀξίαν ἔγνω τηνικαῦτα τὴν δίκην δοῦναι, εἴ γε τοιούτῳ ὑπὸ Κυρίου παρεδόθη ἀνδρί. Ἐπὶ τούτοις οὖν μεταστέλλεται διὰ τοῦ παρακοιμωμένου τὸν Φιλιππικόν· ἔφθασε γὰρ πολλῶν αὐτὸν ἀξιῶσαι δεινῶν. Γυναικάδελφος ἦν τοῦ Μαυρικίου ὁ Φιλιππικὸς οὗτος εἰς ἐκστρατείαν ἐκπεμφθείς, καὶ νικητὴς ἐπαναζεύξας φθόνου πυρκαϊὰν ἤγειρε καθ' ἑαυτοῦ, εἴ γε καὶ μᾶλλον ἔφθασε μαθεῖν ὁ Μαυρίκιος ὅτι διαδέξεταί τις αὐτὸν ἔχων τὸ Φ στοιχεῖον ἐν ἀρχῇ τῆς αὐτοῦ κλήσεως, ὡς ἐντεῦθεν εἰπεῖν τὸν Μαυρίκιον, ὥς φασι, μετὰ τὸ ὅραμα, ὅτι

Digitized by Google

καὶ τὸν Φιλιππικὸν ἀπεκτείναμεν, καὶ τὸν Θεὸν Φ οὐκ ἔλειψε. Μεταστελλόμενος οὖν ὁ Φιλιππικὸς τοσοῦτον ἐπτοήθη ὥστε καὶ κοινωνίας μετασχεῖν καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπὶ σποδοῦ καὶ σάκκου καθημένους καταλιπεῖν. Καταλλάσσεται οὖν ὁ βασιλεὺς αὐτῷ, καὶ συγγνώμην ἐφ' οἷς ἐκάκωσεν αὐτὸν ἐξαιτεῖ. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἐπανέρχεται ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου ὁ διαληφθεὶς Φωκᾶς, καὶ τῶν πολιτῶν ἐν τῷ Ἑβδόμῳ συναχθέντων βασιλεὺς ἀναῤῥορεύεται. Κρατεῖ οὖν ὁ Καππαδόκης οὗτος Φωκᾶς ἔτη η'. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν δήμων στασιασάντων καὶ λεγόντων ὅτι Μαυρίκιος οὐκ ἀπέθανεν, ἐπὶ τὸν αὐτοῦ φόνον ὁ Φωκᾶς κινεῖται. Καὶ δὴ ἐν τῷ τοῦ Εὐτροπίου λιμένι πρῶτα μὲν ἀναιροῦσι τοὺς ε' παῖδας αὐτοῦ, μηδὲν ἄλλο τηνικαῦτα λέγοντος ἢ τοῦτο « Δίκαιος εἶ, Κύριε, καὶ δικαία ἡ κρίσις σου, » τελευταῖον δὲ καὶ αὐτὸν ἀναιροῦσι. Τὴν μέντοι γυναῖκα αὐτοῦ σὺν ταῖς θυγατράσιν ἐν μοναστηρίῳ κατακλείει. Καλλιγράφος οὖν ἀπὸ πανυχίδος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ στρεφόμενος ἑσπέρας καθ' ἣν ἀνῃρέθη Μαυρίκιος, ἤκουσε τοὺς ἀνδριάντας ἐκ τῶν βωμῶν λέγοντας τὴν ἐκείνου ἀναίρεσιν, καὶ σημειωσάμενος τὸν καιρὸν εὑρίσκει τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχον. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ συγγενέσιν ὁ Φωκᾶς διεπράξατο.

A cubitorem suum arcessit, quem antea graviter læserat. Et uxoris Mauricii frater erat hic Philippicus, qui adversus hostes cum copiis ablegatus, ubi victoria potitus revertisset, contra se flammam invidiæ concitaverat. Præterea quiddam aliud antecesserat. Nam futurum Mauricius intellexerat ut in imperio quidam ei succederet cujus nomen primam Φ litteram haberet. Idcirco post illud somnium quod narravimus, dixisse perhibetur: « Si maxime Philippicum occidissemus, Deus tamen alio Φ non caruisset. » Quamobrem ubi Philippicus arcessebatur, tanto terrore perculsus est ut sacra symbola perciperet ac suos saccis indutos cinereque conspersos relinqueret. Verum imperator cum eo rediit in gratiam, sibique condonari petiit quod B eum tam indigne tractasset. **275** In hoc rerum statu Phocas, de quo diximus, Dyrrhachio rediit, cumque cives in Hebdomo coivissent, imperator renuntiatur. Regnavit autem Phocas hic, natione Cappadox, annos octo. Cumque sub ipsum initium imperii factiones populi graviter tumultuarentur Mauriciumque necdum e vivis excessisse clamitarent, hac ipsa voce Phocas ad ejus necem excitatus est. Quapropter ablegati quidam ejus rei perficiendæ causa primum in portu Eutropo quinque filios ejus trucidant, nihil tum aliud prolocuti quam hæc verba: « Justus es, Domine, ac judicium tuum justum est. » Postremus autem ipse necatur. Uxor cum filiabus in monasterium Phocæ jubente concluditur. Accidit eodem tempore ut quidam peritus elegantis ac puræ librorum descriptionis, noctem in pervigiliis agens, eodem vespere quo Mauricius est interfectus, statuas in aris cædem illius nuntiantes audiret. Quapropter hoc tempore notato rem ita gestam deinceps intellexit. Cognatos etiam Mauricii Phocas eodem modo quo ipsum tractavit.

Τότε τοίνυν Χοσρόης ὁ Περσῶν βασιλεὺς ὥρμησε κατὰ Ῥωμαίων, ὁμοίως καὶ Ἄβαρες, διὰ τὸ τὸν ἀνόσιον προκρῖναι τοῦ ἐννόμου βασιλέως. Ἔτι δὲ καὶ θνῆσις ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν γέγονε καὶ ἀφορία γῆς καὶ χειμὼν βαρύτατος, ὡς καὶ παγῆναι τὴν θάλασσαν καὶ πολλοὺς ἰχθύας τεθνάναι. Τότε καὶ ἐν ἡμέρᾳ τοῦ ἱππικοῦ ἀτακτήσας ὑβρίσθη παρὰ τῶν δημοτῶν, λεγόντων, « Πάλιν εἰς τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπώλεσας, » ἐφ' ᾧ καὶ πολλοὺς ἐθανάτωσε. Βλέποντες οὖν οἱ ἐν τέλει τὸ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος πολλὰ πάσχον κακὰ, δημευόμενον, τὰς κεφαλὰς ἀφαιρούμενον, γράφουσι πρὸς τὸν τῆς Ἀφρικῆς στρατηγὸν Ἡράκλειον, καὶ ὃς αὐτίκα κινηθεὶς στόλον ἑτοιμάζει καὶ κατὰ τοῦ Φωκᾶ ἔρχεται, φέρων καὶ τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ. Ἐφ' ᾧ καὶ νενίκηκε τὸν Φωκᾶν. Καὶ τούτου γεγονότος Φωτεινός τις ἐκ τῶν μεγιστάνων προεπιβουλεύθει παρὰ τοῦ Φωκᾶ εἰς τὴν σύζυγον αὐτοῦ εἰσῆλθεν ἀθρόον εἰς τὸ παλάτιον, καὶ τὸν βασιλέα Φωκᾶν μέλανα χιτωνίσκον ἐνδύσας αὐτίκα τῷ Ἡρακλείῳ προσάγει. Καὶ ὃς ἔφη πρὸς αὐτόν· « Οὕτως, ἄθλιε, τὴν πόλιν διῴκησας; » καὶ ὁ Φωκᾶς, « Σὺ κάλλιον διοικῆσαι ἔχεις. » Ἐφ' ᾧ καὶ χεῖρας εὐθέως τέμνεται καὶ πόδας, τὸ δέρμα τῆς ῥάχεως, τὰ αἰδοῖα, καὶ κοντῷ ἀναρτᾶται, καὶ τελευταῖον τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται μαχαίρᾳ. Τὸ μέντοι σῶμα αὐτοῦ συρόμενον κατὰ τὴν τοῦ βοὸς ἀγορὰν πυρὶ παραδίδοται.

C Sed enim continuo tum Chosroes Persarum rex, tum Avares Romanis bellum intulere propterea, quod impium hominem legitimo imperatori prætulissent. Præterea pestis homines atque pecudes invasit, quacum et terræ sterilitas et hiems adeo gravis conjuncta fuit, ut ipsum mare congelaret multique pisces morerentur. Imperator cum eo die quo ludi equestres peragebantur, in edendo ac bibendo modum excessisset, a plebe per ignominiam verbis hujusmodi notatus: « Rursus e cauco bibisti, rursus mentem amisisti? » ob id convicium complures morte multavit. Itaque cum viderent proceres ac magistratus rei publicæ magnam hominum multitudinem multis affici malis, bona per publicationem adimi, capita præcidi, ad Africæ prætorem D Heraclium litteras mittunt, qui precibus eorum motus continuo classem parat et contra Phocam proficiscitur, afferens secum illam imaginem Christi quæ manibus facta non erat. Hoc modo Phocas superato, Photinus quidam, unus ex magnatum numero, cujus uxoris pudicitiæ Phocas antea struxerat insidias, subito in palatium irrupit et Phocam imperatorem pulla veste indutum mox ad Heraclium deducit. Qui cum Phocam verbis hisce compellaret: « Itane, miser, rem publicam administrasti? » respondit Phocas: « Tibi vero per me licet ut rectius eam geras. » Hinc ei recta manus et pedes amputati, cutis dorso detracta, exsecta verenda et hastæ affixa, caput denique gladio reci-

Digitized by Google

sum. Reliquus corporis truncus in foro, quod Boarium nuncupant, per contumeliam hinc inde tractus tandem igni traditur.

276 Itaque post Phocam Heraclius annos 30 rerum potitur. Hic ad generum Phocæ Crispum, qui antea contra Phocam cum ipso conspiraverat, verum deinceps Heraclium maledicto læserat, dixisse fertur: « Quæ socero non præstitisti, qui amico præstares? » Itaque hominem in locum quemdam relegavit. Id temporis Chosroes magnis cum copiis Saitem contra Romanos misit, qui Chalcedone cum exercitu aliquandiu commoratus est, factaque per simulationem cum Heraclio pace, legatis ex optimatum numero 70 acceptis, discessit. Ubi revertisset, a Chosroe propterea cutis ei detracta est, quod inter alios Heraclium ipsum Cpoli secum non adduxisset. Legati quoque diros in carceres, ne possent evadere, conjecti sunt. Ingens tum annonæ charitas et pestis exorta est, solque splendorem suum amisit, et pulvere pluit. Chosroes quoque ablegato cum exercitu Salbaro passim omnia per Orientem eversa delevit. Qua injuria motus Heraclius expeditionem adversus Persidem suscipit, eaque sex annis eversa, Chosroe de medio sublato, qui deum se fecerat, prætereaque venerando ligno recuperato, quod Persæ captis Hierosolymis cum reliqua præda secum avexerant, splendide Cpolim revertitur. Secundum hæc per Athanasium Jacobitarum et Sergium Cpolis patriarchas, dolo circumscriptus, in Monotheletarum sectam prolapsus est. Denique morbo confectus (is erat ex aqua intercute) gravibus suppliciis afficiebatur. Nam lotium redditurus inferiori ventri tubulam imponebat. Cur istuc? Quod veretrum ejus inversum urinam sursum in faciem ipsam emitteret. Hoc erat argumentum fila illi manifestum, quod fratris filia sibi juncta perpetraverat.

Imperio post ipsum Constantinus filius anno saltem uno præfuit. Etenim Martina noverca et Pyrrhus lethale venenum ei propinarunt. Quapropter Constantino rebus humanis exempto, Martina mox imperii procurationem suscipit, adjuncto sibi Heraclona filio. Verum perexiguum ad tempus eo potiti justo Dei judicio perierunt, nullum aliud consecuti lucrum quam quod improbos se declararunt. Nam Heraclonas amissis naribus, Martina lingua præcisa in exsilium missi sunt. Accidit his temporibus ut cum pestilens morbus Carthagine grassaretur ac multi homines morerentur, miles quidam parum continens sumpta secum uxore sua in suburbium se conferret. Ibi cum in amplexus mulieris cujusdam, quæ agricolæ conjux erat, venisset, mox vitam amisit. Altero autem die psalmos concinens alta voce clamabat: « Miseremini mei. » Deinde surgens narrabat quo pacto ab **277** angelis ad scortationis usque telonium delatus fuisset, ac rursus illinc a malis geniis ad orcum usque deportatus, quasque res istic conspexisset. Hoc modo cum sibi ac multis aliis indicatione sua profuisset, naturæ debitum persolvit.

Post Heraclonam Constans, Constantini filius,

Κρατεῖ οὖν ὁ Ἡράκλειος μετὰ Φωκᾶν ἔτη λ'. Οὗτος ὁ Ἡράκλειος πρός γε τὸν τοῦ Φωκᾶ γαμβρὸν Κρίσπον, πρότερον μὲν τοῖς κατὰ τοῦ Φωκᾶ συνευδοκοῦντα, ὕστερον δὲ Ἡράκλειον λοιδοροῦντα, εἶπεν, « Γαμβρὸν οὐκ ἐποίησας, ταλαίπωρε, καὶ φίλον πῶς ἂν ποιήσῃς; » καὶ περιώρισεν αὐτὸν ἐν τῇ χώρᾳ. Τότε ὁ Χοσρόης μετὰ πλήθους πολλοῦ τὸν Σάϊτον ἀπέστειλεν. Ἐκάθισεν οὖν ἐν Χαλκηδόνι, καὶ μεθ' ὑποκρίσεως εἰρηνεύσας μετὰ τοῦ Ἡρακλείου ἐλάβε πρέσβεις μεγιστᾶνας ο', καὶ ἀπῆλθεν. Ὅτι δὲ τὸν Ἡράκλειον αὐτὸν οὐκ ἀπεκόμισε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκεῖσε, τὴν αὐτοῦ δορὰν ἐκδύεται. Οἱ δὲ πρέσβεις δειναῖς εἱρκταῖς ἀσφαλίζονται. Τότε δὴ καὶ λοιμὸς μέγας καὶ θανατικὸν, καὶ ὁ ἥλιος ἠμαυρώθη, καὶ κόνιν ἔβρεξεν. Ὁ δὲ Χοσρόης τὸν Σάρβαρον ἀποστείλας τὰ τῆς ἀνατολῆς πάντα ἠφάνιζεν. Ἐφ' ᾧ καὶ κατὰ Περσίδος ἐκστρατεύει Ἡράκλειος, καὶ ἐν ἓξ ἔτεσι πᾶσαν καθελὼν τὴν Περσίδα καὶ αὐτὸν τὸν Χοσρόην, ὃς ἑαυτὸν ἀπεθέωσε, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸ τίμιον ξύλον ἐπανασώσας (ἔτυχε γὰρ ἀπὸ Ἱεροσολύμων σκυλευθῆναι) λαμπρῶς ἐπανέζευξε. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπὸ Ἀθανασίου τοῦ τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ Σεργίου Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου ἀπατηθεὶς εἰς τὴν τῶν Μονοθελητῶν ἐξεκυλίσθη αἵρεσιν. Καὶ δὴ νόσῳ μετὰ ταῦτα περιπεσὼν (ὕδερος δὲ αὐτῃ) δι' ἧς καὶ τέθνηκε, δεινῶς ἐτιμωρεῖτο· ἡνίκα γὰρ οὐρῆσαι ἔμελλε, σανίδα κατὰ τοῦ ἤτρου ἐτίθει. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι τοῦ αἰδοίου τηνικαῦτα στρεφομένου τὰ οὖρα κατὰ τοῦ προσώπου ἐφέροντο. Ἔλεγχος δὲ τούτου προφανὴς τῆς αὐτοῦ παρανομίας ἦν, ἣν ἐποίει τῇ ἰδίᾳ συνεναζόμενος ἀνεψιᾷ.

Μετὰ δὲ τοῦτον Κωνσταντῖνος υἱὸς αὐτοῦ ἔτος ἕν· ἡ γὰρ αὐτοῦ μητρυιὰ Μαρτῖνα σὺν αὐτῷ τῷ Πύρρῳ θανατηφόρον αὐτῷ κεραννύουσι φάρμακον. Ὅθεν τοῦ Κωνσταντίνου τὸν βίον, ὡς εἴρηται, καταλιμπάνοντος τῆς βασιλείας αὐτίκα ἡ Μαρτῖνα ἐπιδράσεται, καὶ μετ' αὐτῆς Ἡρακλωνᾶς ὁ παῖς αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον τοῦ κράτους ἀπογευσάμενοι τῇ θείᾳ δίκῃ περιπίπτουσιν, ἄλλο κερδάναντες μηδὲν ἢ τὸ κακοὶ φανῆναι· ῥῖνα μὲν γὰρ Ἡρακλωνᾶς, ἡ δὲ Μαρτῖνα γλῶτταν ζημιωθέντες εἰς τὴν ὑπερορίαν ἠχθησαν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ ἐν Καθαργένῃ τῇ πόλει λοιμικῆς νόσου συμβάσης καὶ πολλῶν θνῃσκόντων, στρατιώτης τις ἄσωτος λαβὼν τὴν ἰδίαν γυναῖκα ἐξῆλθεν ἐν προαστείῳ, κἀκεῖσε τῇ τοῦ γεωργοῦ γυνῇ περιπεσὼν ἐτελεύτησε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ψαλλόμενος φωνῇ μεγάλῃ ἔκραξεν· « Ἐλεήσατέ με, » καὶ ἀναστὰς διηγήσατο πῶς τε ὑπ' ἀγγέλων μέχρι τοῦ τῆς πορνείας τελωνίου ἐφέρετο, καὶ ὅπως ἐκεῖθεν ὑπὸ δαιμόνων κατηνέχθη εἰς τὸν ᾅδην, καὶ τίνων ἐκεῖσε γέγονε θεατής. Κἀντεῦθεν ἑαυτὸν καὶ πολλοὺς ὠφελήσας ἀπέθανε.

Μετὰ δὲ Ἡρακλωνᾶν Κώνστας ὁ υἱὸς Κωνσταν-

Digitized by Google

τίνου καὶ ἔγγονος Ἡρακλείου ἔτη κζ'. Τότε καὶ ὁ ψευδοπροφήτης Μωάμεθ ἐφάνη. Οἱ γὰρ Ἰσμαηλῖται μέχρις Ἡρακλείου εἰδωλολάτρουν, τὴν Ἀστάρτην, ἤγουν τὴν σελήνην, προσκυνοῦντες· ἣν καὶ Χαβὲρ ὠνόμαζον, τοῦτ' ἔστι μεγάλην. Τηνικαῦτα δὲ ἀνέστη αὐτοῖς Μωάμεθ. Οὗτος θητεύων γυναικί τινι πλουσίᾳ ὕστερον ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Εἶχε δὲ καὶ ἐπίληψιν, καὶ θέλων κρύπτειν τὸ πάθος ἔλεγε τὸν Γαβριὴλ ὁρᾶν ἄγγελον καὶ μὴ φέρων αὐτοῦ τὴν θέαν ὀλιγωρεῖν καὶ πίπτειν. Ἀξιόπιστα δὲ τὰ κατ' αὐτὸν ἔδοξεν ἀπὸ μοναχοῦ τινος Ἀρειανοῦ ψευδομαρτυροῦντος αὐτῷ δι' αἰσχροκέρδειαν. Οὗτος ὁ Μωάμεθ εἰς Παλαιστίνην ἐλθών, καὶ ἐντυχὼν Ἰουδαίοις, Ἀρειανοῖς, πρὸς δὲ καὶ Νεστοριανοῖς, ἀπὸ πάντων ἠράνικε, καὶ θρησκείαν ἰδίαν παρέδωκεν. Οὐ παντάπασι δὲ χρᾶται τῷ νόμῳ· περιτομὴν γὰρ ἐδίδαξεν, οὐ μὴν δὲ καὶ σαββατίζειν. Λέγει δὲ καὶ ἑαυτὸν κλειδοῦχον εἶναι τοῦ παραδείσου, τρεῖς δὲ ποταμοὺς φέρεσθαι ἐν αὐτῷ, μέλιτος, οἴνου καὶ γάλακτος. Λέγει καὶ αὐτὴν σκιὰν τοῦ Χριστοῦ σταυρωθῆναι διὰ φθόνον παρὰ τῶν Ἰουδαίων· αὐτὸν γὰρ ἀνελάβετο διὰ τὸ φιλεῖν ὁ Θεός. Οὗ καὶ εἰπόντος· « Σὺ ὁ Ἰησοῦς ἔλεγες ἑαυτὸν Θεόν· » ἀπεκρίνατο ὡς οὐκ αὐτὸς ἑαυτὸν ὠνόμασε Θεὸν, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι. Ἐδίδαξε δὲ τὰ πάντα ὡρισμένα καὶ ἀπὸ Θεοῦ γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Τὸν δὲ Μωσέα καὶ Ἀαρὼν παραστῆναι μὲν ἐν τῇ κρίσει τοῦ Χριστοῦ, παραπεμφθῆναι δὲ τῇ κολάσει ὡς ἀνθρώπους ἀπατηλούς. Ἔλεγε καὶ τὴν ζωὴν ἔχειν ἐκεῖσε διὰ φθαρτῆς βρώσεώς τε καὶ πόσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀφροδίτην κεκρυμμένως σέβονται. Καὶ δῆλον ἐκ τῆς προσευχῆς αὐτῶν· λέγουσι γὰρ οὕτως· « Ἀλὰ ἀλὰ οὐὰ κουβὰρ ἀλά, » τοῦτ' ἔστιν, ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς μείζων καὶ ἡ μεγάλη, ἤτοι σελήνη, Ἀφροδίτη Θεός.

A Heraclii nepos, annis 27 imperavit. Tunc et falsus ille vates Moamethus exstitit. Nam Ismaelitæ ad Heraclium usque simulacra colebant, Astarten (quæ luna est) adorantes; quam et Chaberam nuncupabant, hoc est magnam. Hoc vero tempore Maomethus apud ipsos exortus est, qui cum apud divitem quamdam mulierem serviret, tandem eam uxorem accepit. Laborabat is forte comitiali morbo, quem uti tegeret, angelum se Gabrielum conspicere dictitabat; cujus aspectum quia tolerare nequiret, fieri ut animo dejecto collaberetur. Ea res fidem mereri visa fuit propter monachum quemdam Arianum, qui lucri sui causa falsum ei testimonium perhibebat. Idem Moamethus in Palæstinam profectus cum in Judæos, Arianos et B Nestorianos incidisset, quasi collectam quamdam ab omnibus congessit, peculiaremque religionem suis tradidit. Lege per omnia non utitur. Circumcisionem retinendam tradit, Sabbati observatione sublata. Paradisi se claviger esse jactitat, in quo tres sint amnes, melle, vino, lacte, fluentes. Asserit umbram Christi tantum a Judæis per invidiam crucifixam esse, cum Christum ipsum Deus ad se receperit, uti quem diligeret. Rogatum id temporis Jesum a Deo ipsene Deum sese nuncupasset, respondisse nequaquam id se nominis usurpasse, verum homines illud sibi tribuisse. Docet etiam sic evenire cuncta mortalibus ut definita sint divinitus. Mosem et Aaronem astituros quidem illos in Christi judicio, verum deinde futurum C ut tanquam præstigiatores ad pœnas abdegentur. Ait in secuturo quoque sæculo nos vitam potu ciboque corruptibili sustentaturos. Venerem sectatores ejus occulte colunt. Licet hoc ex ipsorum precatione deprehendere, cujus hæc verba sunt: « Alla alla ua, cubar alla, » hoc est, Deus, Deus major, et magna, nimirum luna, quæ et Venus dea.

Μετὰ μέντοι τοῦ θεηλάτου Μωάμεθ θάνατον ἐφάνη ἀστὴρ ἐπὶ μεσημβρίαν δοκίτης, ἐπὶ ἡμέρας λ', σημαίνων τὴν τῶν Ἀράβων ἔφοδον· τότε γὰρ κατέσχον τὴν Δαμασκὸν καὶ ἄλλα πολλά. Ἐπαινεῖται δὲ ἡ γῆ αὐτῶν· σφόδρα γὰρ πολύκαρπός ἐστι δι' εὔκρατον ἀέρα. Ἀλλὰ καὶ τὸ πήγανον οὐδὲν διαφέρει τῆς συκῆς κατὰ τὸ μῆκος. Καὶ ἐν Παλαιστίνῃ δὲ πηγὴ ἴάσεις παρέχουσα, ἐν ᾗ τὸν Κύριον ἁδριποροῦντα λέγουσι νίψασθαι. Καὶ δένδρον ἵσταται πάσης ἀῤῥωστίας ἀλεξίκακον, ὃ δένδρον εἰς γῆν ἐκλίθη καὶ προσεκύνησε δῆθεν τὸν Κύριον εἰς Αἴγυπτον φεύγοντα, σώζει δὲ καὶ εἰσέτι τὸ σχῆμα τῆς προσκυνήσεως. Ἐκεῖ ἐστι καὶ ἡ βαταρῖτις ῥίζα ἡ φλογοειδής, ᾗ προσεγγίσαι τις οὐ τολμᾷ, ἀνασπᾶται δὲ κυνὸς τῆς τοιαύτης ῥίζης πλησίον δεθέντος· ἡ μέντοι ῥίζα περιαπτομένη δαιμονιζομένῳ φυγαδεύει τὸν δαίμονα. Γεωργεῖται δὲ καὶ ὁποβάλσαμον ἐκεῖσε πολύ. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν γῆν ταύτην ὡς ἐξαίρετον τῷ ἠγαπημένῳ ἔδωκεν ὁ Θεὸς Ἰσραήλ. Ἐν αὐτῇ καὶ ὁ Κύριος τὰ πάντα εἰργάσατο. Ταύτην οὖν καὶ οἱ ἐξηγηταὶ τῆς γῆς ὀφθαλμὸν προσηγόρευσαν.

Post hujus rejecti punitique a Deo Maomethi mortem sidus quoddam versus meridiem conspectum est, trabis figuram referens, ad trices mum usque diem; quo Arabum in Romanum imperium invasio denuntiata fuit. Nam et Damascum id temporis suam in potestatem redegerunt et alias multas urbes. Atque horum sane Arabum regio magnopere prædicatur, uti quæ copia fructuum abundet propter aeris temperationem valde commodam. Ruta istic a ficu proceritate non superatur. Itidem D in Palæstina **278** fons est, qui morbos sanat: in eo Dominum iter aliquando facientem abluisse se perhibent. Etiam arbor ibi quædam est, quæ quasvis infirmitates pellit. Ea se ad terram usque inflexit Dominumque submisse venerata est, cum in Ægyptum fugeret. Ejus inflexionis adorabundæ formam hodieque retinet. Istic et bataritis est, radix quædam flammea, ad quam propius accedere nemo audet; sed per canem evellitur prope radicem alligatum. Hæc radix homini a malo genio vexato admota genium ipsum fugat et abigit. Iisdem in locis et opobalsamum copiose admodum agricultione adhibita provenit. Propterea Deus

Digitized by Google

hanc terram velut eximiam Israelo sibi charissimo donavit. In eadem et Dominus omnia perfecit. Ideoque doctores illam oculum orbis terrarum nuncuparunt.

Cæterum Constans imperator, cum navali prælio decernere vellet adversus Arabes, Thessalonicæ sibi per quietem esse visus est. Id somnium ubi cuidam interpreti rerum hujusmodi exposuisset, infelix esse didicit; nam eo significari «Thessalonicen,» hoc est, Alteri cede victoriam. Altero die prælio cum hoste congressus et superatus cuidam suorum purpuram induit, sibique clanculum fuga consulit. Is autem in pugna cæsus reapse promeruit ut hoc de ipso verbum prædicetur: « Major esse nequit amor in hominum ullo quam si animam suam quis amici causa ponat [1]. » Secundum hæc Constans in Siciliam sese contulit, imperii sedem Romam transferre cogitans. Vehementer enim Byzantiis invisus erat, quod Martinum Romæ papam contumeliose Cpolim perductum Chersonem in exsilium egisset, ac eximio viro Maximo manum cum lingua præcidisset, unam ob causam, quod Monotheletarum sectam non probaret. Cum autem sex annos in Sicilia vixisset, ibique liberos suos Cpoli venturos exspectasset, tandem in balneo necatus est. Exstitit iis annis Constantinus, qui et Sylvani nomen habuit, Pauli Samosateni successor. Docuit ille solis evangelicæ historiæ scriptoribus et uni Apostolo fidem habendam, idque ratione prorsus perversa.

Post Constantem imperio potitus est Constantinus ipsius filius, cognomento Pogonatus sive Barbatus, annos 17. Is Barbati appellationem ex causa quadam hujusmodi accepit. Cum in Sicilia Constantem patrem mortuum accepisset, eo profectus est: inde reversus Barbatus propterea dici cœpit, quod expers barbæ prius in reditu barbam integram justæque magnitudinis haberet. Ex intestinorum dolore vitam cum morte commutavit.

Constantino mortuo Justinianus annis 16 rerum potitus est, a naribus resectis **279** deinceps Rhinotmeti nomen consecutus. Hic imperator universo populo supra modum invisus erat, homo durus ac ferox, aliorum contemptor, omniaque se habere cognita putans. Qua de causa factum ut Leontius patricius, seditione concitata noctu a Venetorum factione, imperator renuntiaretur. Is ubi dies illuxisset Justinianum cepit eumque præciso naso Chersonem exsulare jussit. Hoc modo Leontius triennium regnavit, quo exacto idem ipsi quod Justiniano accidit. Nam missus ab ipso adversus Arabas exercitus sane maximus, cum semel atque iterum sinistram fortunam iniquo ferret animo, Apsimaro quodam sibi præfecto Byzantium recta contendit. Quapropter Apsimarus, quem alio nomine Tiberium dixerunt, Leontio suam in potestatem redacto nares præcidit, hominemque carceribus inclusit. Ipse regno ad se translato septem annis præfuit. Leontium mirifice perturbabant illorum prædictiones qui ex astris futura se habere

A Ὁ μέντοι Κώνστας θέλων συνάψαι ναυμαχικὸν πόλεμον μετὰ τῶν Ἀράβων ἔδοξε κατ' ὄναρ διάγειν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ὅπερ ἀποκαλύψας τινὶ γνωστικῷ ἤκουσεν ὅτι κακὸν ἐνύπνιον· καὶ γάρ· « Θὲς ἅλῳ τὴν νίκην » σημαίνει. Τῇ γοῦν ἐπαύριον συγκροτήσας πόλεμον καὶ ἡττηθεὶς ἐνέδυσε μὲν τὴν ἀλουργίδα τινὰ τῶν οἰκείων αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ λάθρα ἔφυγεν. Ἐπ' ἐκείνῳ λοιπὸν σφαγέντι κατὰ τὸν πόλεμον πεπλήρωται· «Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θήσῃ ὑπὲρ τοῦ φίλου αὐτοῦ. » Ὁ δὲ Κώνστας κατῆλθεν εἰς Σικελίαν, βουλόμενος ἐν Ῥώμῃ καταστῆσαι τὸ βασίλειον· σφόδρα γὰρ ὑπὸ τῶν Βυζαντίων ἐμισεῖτο, ὅτι τε Μαρτῖνον τὸν πάπαν Ῥώμης ἀγαγὼν ἀτίμως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξώρισεν εἰς Χερσῶνα, χειράς τε καὶ γλῶτταν τοῦ B μεγάλου Μαξίμου ἀπέτεμε μὴ συντιθεμένου τοῖς Μονοθελήταις. Ἐξ οὗν ποιήσας ἔτη ἐν Σικελίᾳ (ἀνέμενε γὰρ τοὺς αὐτοῦ παῖδας ἐλθεῖν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως) ἀνῃρέθη ἐν βαλανείῳ. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ ἐφάνη Κωνσταντῖνος ὁ καὶ Σιλουανὸς λεγόμενος, ὁ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως διάδοχος, ὃς ἐδίδασκε μόνοις τοῖς εὐαγγελισταῖς καὶ τῷ Ἀποστόλῳ προσέχειν, καὶ τούτοις διεστραμμένως.

Μετὰ δὲ Κώνσταντα Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ Πωγωνᾶτος ἔτη ιζ'. Πωγωνᾶτος δὲ ἐλέγετο δι' αἰτίαν τοιαύτην. Τὸν ἐν Σικελίᾳ μαθὼν θάνατον τοῦ C πατρὸς αὐτοῦ Κώνσταντος ἐκεῖσε κατάγει. Πάλιν οὖν ἀνέρχεται. Ἐφ' ᾧ καὶ Πωγωνᾶτος λέγεται· ἀγένειος γὰρ ἐκεῖσε κατελθὼν τελειοπώγων ὑπέστρεψε. Τελευτᾷ δὲ τὸν βίον δυσεντερικός.

Καὶ κρατεῖ μετὰ τοῦτον Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥινότμητος ἔτη ις'. Οὗτος ὁ βασιλεὺς καθ' ὑπερβολὴν ἐμισεῖτο παρὰ παντὸς λαοῦ, σκληρὸς ὢν καὶ ὑπερόπτης καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν ἔχειν δοκῶν. Ὅθεν Λεόντιος πατρίκιος στασιάσας ἀναγορεύεται νυκτὸς ὑπὸ δήμου τῶν Βενέτων βασιλεύς, ἡμέρας δὲ γενομένης κρατεῖ τὸν Ἰουστινιανὸν, καὶ ῥινοτομήσας αὐτὸν εἰς Χερσῶνα ἐξώρισε. Κρατεῖ λοιπὸν ὁ Λεόντιος ἔτη τρία, καὶ πάσχει τὴν αὐτὰ τὰ ἴσα τῷ Ἰουστινιανῷ· ὁ γὰρ παρ' αὐ- D τοῦ κατὰ Ἀράβων σταλεὶς μυριάνδρος στόλος καὶ ἄπαξ καὶ δὶς μὴ φέροντες τὴν ἐντεῦθεν κακοπάθειαν, Ἀψίμαρόν τινα προϊστῶσιν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῆς Βυζαντίδος χωροῦσιν. Ἀψίμαρος οὖν ὁ καὶ Τιβέριος μετονομασθεὶς κρατεῖ Λεόντιον καὶ ῥινοτομεῖ αὐτὸν καὶ φρουρᾷ καθείργνυσι. Κρατεῖ οὖν Ἀψίμαχος μετ' αὐτὸν ἔτη ζ'. Τὸν μέντοι Λεόντιον αἱ τῶν ἀστρολεσχούντων προῤῥήσεις ἐτάραττον. Ὅθεν καὶ πᾶσαν ἐκίνει κατὰ Ἰουστινιανοῦ μηχανήν. Γράφει γὰρ Χαγάνῳ τῷ τῶν Χαζάρων ἄρχοντι, χρήματα ὑπισχνεῖται εἰ τὸν Ἰουστινιανὸν κρατήσας ἢ ὡς τρίδουλον ἀπεμπολήσει ἢ τὴν κεφαλὴν ἐκκόψει αὐτοῦ. Μανθάνει ταῦτα Ἰου-

[1] Joan. xv, 13.

Digitized by Google

στινιανὸς, δραπετεύει ἐκεῖθεν, τοῖς Βουλγάροις προσέρχεται, ἀδραῖς αὐτοὺς ὑποσχέσεσι καταδεσμεῖ. Ὅθεν καὶ μετὰ πλήθους ἀπείρου πρὸς τὴν Βυζαντίδα ἔρχεται, καὶ διὰ σωλῆνος ὑδροφόρου κλέπτει τὴν εἴσοδον, καὶ οὕτω τῆς βασιλείας αὖ ἐπιδράσσεται, τοῦ Ἀψιμάρου εἰς Ἀπολλωνίδα φυγόντος. Ἔτη οὖν ἑπτὰ κρατήσας τὸν μὲν Ἄψίμαρον μέσῃ τῇ πόλει θριαμβεύσας ἀνεῖλεν, ὡσαύτως καὶ Λεόντιον· τὸν δὲ πατριάρχην Καλλίνικον, ἐπειδήπερ ἀντέστη προλαβὼν αὐτῷ πειρωμένῳ Ἐκκλησίαν χαλάσαι, τυφλώσας ἐξώριζεν ἐν Ῥώμῃ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ προβάλλεται Κυριακὸν τὸν ἐν τῇ νήσῳ Ἀμάστριδι ἔγκλειστον ὄντα· προηγόρευσε γὰρ αὐτῷ τὴν τῆς βασιλείας ἀποκατάστασιν. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, δίκην βοσκημάτων πάντας ἀπέκτεινε· μαινόμενος γὰρ ἦν. Ὅθεν καὶ διὰ μικροῦ σκάφους ἀπὸ Χερσῶνος ἐπανερχόμενος καὶ κλύδωνι περιπεσὼν τὴν ἐνδομυχοῦσαν αὐτῷ κακίαν δήλην καθίστησιν. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν οἰκείων τις αὐτῷ ἔλεγεν· « Ἰδοὺ ἀποθνήσκεις, δέσποτα, καὶ ὑπόσχου τῷ Θεῷ, ἐάν σοι δώσῃ τὴν βασιλείαν, μηδένα τῶν ἐχθρῶν σου λυπῆσαι· » ἔφη· « Ἐνταῦθά με καταποντισάτω Κύριος, εἰ φείσομαί τινος ἐξ αὐτῶν. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ βαλὼν ὁ τύραννος οὗτος κατὰ νοῦν ὅσα οἱ Χερσωνῖται κατ' αὐτοῦ ἐμελέτων τῷ Ἀψιμάρῳ χαριζόμενοι, πέμπει στρατὸν κατ' αὐτῶν. Καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα ἐλεεινόν. Πᾶσαν ἡλικίαν ἐκέλευσεν ἀνηλεῶς ἀποσφάττεσθαι. Καὶ δὴ καὶ ἀποσφάττονται γέροντες, νέοι, γυναῖκες, παῖδες καὶ πάντες ἁπλῶς. Εἶτά τι μαθὼν Ἰουστινιανὸς ὅτι τῶν νεογνῶν πάντη βρεφῶν οἱ σταλέντες ἐκεῖνοι ἐφείδοντο, καχλάζει ἐπὶ πλέον τῷ θυμῷ καὶ στόλον ἕτερον ἐκπέμπει, ὡς κολασθῆναι μὲν καὶ τοὺς προαποσταλέντας, ἀναιρεθῆναι δὲ καὶ πᾶσαν βρεφικὴν ἡλικίαν. Καθίστησι δὲ τοῦ στόλου ἡγεμόνα Φιλιππικὸν τὸν καὶ Βαρδάνην λεγόμενον. Ἀπῆλθον ἐκεῖσε λοιπὸν, καὶ τὴν τοῦ κρατοῦντος μυσαχθέντες ἀπανθρωπίαν, καὶ μὴ φέροντες αἵμασιν ἀδίκοις καταχρανθῆναι, εἰς στάσιν χωροῦσιν, ἄνακτα δὲ καὶ κράτορα Φιλιππικὸν ποιοῦσι. Καιρὸς διῆλθεν ἐπὶ τούτοις ἱκανός. Θροεῖται ὁ βασιλεὺς, μανθάνει ἐκεῖθεν οὐδὲν, ἐξέρχεται στρατὸν οὐκ ὀλίγον ἐπισυρόμενος. Φθάνει ἕως Σινώπης αὐτῆς, ὁρᾷ διὰ θαλάττης ἐρχόμενα πλοῖα. Εὐθὺς ἀνθυποστρέφει καὶ αὐτός. Ἀλλὰ πρῶτος ὁ Φιλιππικὸς τὰ βασίλεια καταλαμβάνει. Ὅθεν καὶ ὑστερήσας ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν τοῖς τοῦ Δαμάτρυος ὄρεσι σὺν αὐτῷ συνάγεται τῷ στρατῷ. Ἀποστέλλει πρὸς αὐτὸν ὁ Φιλιππικὸς ἀντιπαράταξιν. Πλανῶσιν αὐτὸν, κρατοῦσι, καὶ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν ἀποτέμνουσι. Κρατεῖ λοιπὸν ὁ Φιλιππικὸς ἔτη δύο. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον πάλιν εἰσελθόντες τινὲς ἀπὸ Θρᾴκης ἐκτυφλοῦσι.

cognita garrire consueverant. Itaque nihil non adversus Justinianum moliebatur: litteras ad Chaganum, Chazarorum principem, dabat; eidem magnas pecunias pollicebatur, si captum Justinianum vel instar mancipii vilissimi venderet vel capite plecteret. Iis cognitis Justinianus in fugam se conjicit, ad Bulgaros proficiscitur, ingentibus eos promissis sibi devincit. Quo facto tantum non infinitis cum copiis Byzantium contendit, per aquæductum in urbem ingreditur, imperiumque recuperat. Hinc Apsimarum per mediam urbem velut in triumpho et pompa circumductum una cum Leontio interficit; patriarcham Callinicum, quod olim ipsi contra Ecclesiam aliquid molienti adversatus fuisset, oculis spoliatum Romam in exsilium mittit; ejus loco Cyriacum patriarcham facit, qui in Amastride insula solitariam vitam inclusus agebat: nam is Justiniano recuperationem imperii prædixerat. Ut brevibus omnia denique complectar, quosvis pecudum instar jugulabat homo plane furens. Atque hanc in imis animi latitantem angulis improbitatem jam antea quoque patefecerat, cum exigua navicula Chersone reverteretur et tempestate quadam exciperetur. Nam cum ei familiarium aliquis diceret: « En moreris, domine, quamobrem Deo promitte, si restituerit imperium tibi, neminem te hostium tuorum læsurum: » « Imo vero, ait, hoc ipso in loco fluctibus me Dominus obruat, si eorum ulli pepercero. » Præterea cum ad animum revocasset hic tyrannus quæ moliti fuissent adversus ipsum in Apsimari gratiam Chersonitæ, copias in eos militum ablegavit. Erat hic videre spectaculum perquam miserabile. Jusserat ætatem quamvis absque ulla **280** commiseratione trucidari; quo factum ut jugularentur senes, juvenes, feminæ, pueri, adeoque omnes promiscue. Quin etiam cum accepisset Justinianus quod ablegati milites mandato suo pepercissent omnino infantibus, vehementer excanduit, aliamque classem instruxit, per quam et prius missos eo nomine puniret et omnes Chersonitarum infantes necaret. Ei classi ducem præfecit Philippicum cognomento Bardanem. Qui cum iter Chersonem instituisset, milites inhumanitatem ac diritatem imperatoris exsecrati, cum se innoxio sanguine pollui nollent, seditionem excitant, et Philippicum regem principemque suum designant. Interea non parum temporis intercedit; rebus suis imperator metuit; nihil inde locorum rei novæ percipit; non exiguis contractis copiis egreditur; Sinopem usque pervenit; classem adventare mari cernit; eo mox animadverso Cpolim revertitur. Verum Philippicus princeps regiam occupat, ideoque tardius adveniens Justinianus in Damatryos montes suo se cum exercitu recipit. Eo Philippicus adversas copias ablegat, quæ Justiniano fraude circumvento victoria potiuntur eique caput præcidunt. Hoc facto biennium Philippicus imperat; ac vicissim a quibusdam, e Thracia qui venerant, oculis spoliatur.

Καὶ βασιλεύει Ἀρτέμιος ὁ καὶ Ἀναστάσιος ἔτη δύο, καὶ μετὰ τοῦτον Θεοδόσιος τῶν κάτω ἔτη δύο. Οὗτος καὶ ἄκων ἐξίστη τῆς βασιλείας· καὶ ἀντὶ πορ-

Successit Artemius, cognomento Anastasius, et duobus annis imperavit. Eum subsecutus est Theodosius, homo plebeius, qui et ipse biennium cum

Digitized by Google

regnasset, invitus alteri cessit proque purpura pullam vestem induit. Nam oriundus Isauria Leo, qui tum patricius erat et Orientis dux, defectionem moliebatur; quam ad rem virum illustrem habebat opitulatorem, cui nomen erat Artabasdo. Illique deinceps cum adeptus esset imperium, remunerationis causa filiam suam matrimonio copulavit. Ante occupatum imperium sordido quodam opificio se quondam aluerat; quo tempore quosdam in Judæos ad fontem sedentes incidit, asellum onustum agens. Verum ubi deinde provinciarum principibus innotuisset ac singularem animi declarasset audaciam, paulatim patricius factus, imperator denique renuntiatur. Igitur hic Leo, qui et Cononis nomen habuit, annos 23 imperavit. Ex Isauria, ceu diximus, ortum habebat et artem olim sordidam tractabat. Cononis appellationem ei mater indiderat, quam semper a puero retinuit. Inde factum ut cum sanctus ille Germanus, Leone pulverem oppugnationis imaginum in altum concitante, moneret imperatorem his verbis: « Cave tu faxis hæc, imperator, quando futurum perhibetur ut oppugnationem imaginum Cono quidam auspicetur, » Leo vicissim se Cononem illum esse responderet.

φύρας τὸ μέλαν ἠμφιάσατο. Ὁ γὰρ ἐξ Ἰσαυρίας Λέων, πατρίκιος τηνικαῦτα ὢν καὶ στρατάρχης τῆς Ἑῳ, μελετᾷ κατὰ Θεοδοσίου ἀποστασίαν, ἔχων εἰς τοῦτο συμπράκτορα καὶ ἄνδρα τινὰ τῶν περιδόξων, ᾧ ἦν ὄνομα Ἀρτάβασδος. ὯΙ δὴ καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα χάριν ἀνταμοιβῆς μετὰ τὸ κρατῆσαι δίδωσιν, εἰ καὶ βάναυσος πρότερον ἦν. Ἡνίκα γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκεῖνος ἐνέτυχε παρὰ πηγῇ, κατάφορτον ἐλαύνων ὀνάριον ἦν. Ἀλλὰ τοῖς χωράρχαις γνωρισθείς, κἀντεῦθεν τὸ τολμηρὸκάρδιον ἐκφήνας, κατὰ μικρὸν πατρίκιος καθίσταται κἀντεῦθεν βασιλεὺς ἀναγορεύεται. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Λέων οὗτος ὁ καὶ Κάνων ἔτη κγ'. Οὗτος ἐξ Ἰσαυρίας μὲν ὥρμητο, τὸ ἐπιτήδευμα δὲ βάναυσος ἦν. Κόνων δὲ παρὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ παιδόθεν ἐλέγετο. Ὅθεν καὶ τοῦ ἁγίου τηνικαῦτα Γερμανοῦ, πρὸς αὐτὸν, ἡνίκα τὴν τῆς εἰκονομαχίας κόνιν εἰς ὕψος πάντων κατέχεεν, εἰπόντος· « Μὴ ταῦτα, ὦ βασιλεῦ· τὴν γὰρ εἰκονομαχίαν Κόνων ἐγεῖραι λέγεται, » ἔφη· « Ἐγώ εἰμι ὁ Κόνων. »

281 Cum adhuc pauper esset, accidit ut Judæi quidam, vaticinandi periti, futurum prædicerent ut ipse imperio potiretur. Nam in eos forte quemdam ad fontem inciderat, ubi se illi ex itinere recreabant. Cumque sacramento adhibito pollicitus fuisset se prædictionis hujus nomine vicissim eis benefacturum, illi exspectato tempore, dum imperio potiretur, tandem eum convenerunt, ac si quidem tum Dei tum aliorum sanctorum imagines e medio tolleret, posteritatem ipsius totos 100 annos imperio potituram monuerunt. Itaque tanto studio quidvis adversus imagines molitus est, ut etiam magnum illum patriarcham Germanum, qui multis cum eo disceptaverat, solio dejectum expelleret. Inter cætera Germanus in medium proferebat effigiem Domini per Thaddæum Augaro missam et Edessæ conservatam, præterea memoriæ proditam ab apostolo Luca imaginem, quæ Romam ad Theophilum missa fuit, item abeneas duas effigies, quas mulier illa sanguinis fluxum perpessa quodam ex singulari desiderio fieri curavit et erexit. Earum altera, qua ipsa repræsentatur, ad terram se flectit et ab effigie Christi benedictionem accipit. Eo tempore Gregorius quoque papa Romanus ad imperatorem Leonem de imaginibus scripsit. Sed cum Æthiopem eluere non posset, Italiæ Romæque vectigalia imperatori amplius pendi vetuit, adeoque totam illam regionem ab hoc imperio prorsus avulsit.

Ταύτῳ τῷ βασιλεῖ πενιχρῷ ὄντι περὶ βασιλείας προεῖπον Ἰουδαῖοι μάντεις τινὲς ἐνωθέντες αὐτῷ κατὰ τύχην ἔν τινι πηγῇ ἀναψύξεως χάριν· ἐφ' ᾧ καὶ ὑπέσχετο μεθ' ὅρκου ἀμείψασθαι αὐτούς. Ὅθεν καὶ βασιλεύοντι αὐτῷ ἐπέστησαν οὗτοι, λέγοντες ὅτι ἐὰν τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν ἁγίων ἐκ μέσου ποιήσῃ, ἔσται τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ διαρκοῦν κατὰ γενεὰν εἰς ἐνιαυτοὺς ρ'. Οὗτος τοσοῦτον ἐμηχανήσατο κατὰ τῶν εἰκόνων, ὡς καὶ τὸν μέγαν Γερμανὸν πολλὰ διαλεξάμενον ἐκδιῶξαι τοῦ θρόνου. Προὐβάλλετο δὲ ὁ πατριάρχης τὴν διὰ Θαδδαίου κυριακὴν ἐκτύπωσιν πρὸς Αὔγαρον σταλεῖσαν καὶ τὴν Ἐδέσσῃ ἐναπορειμένην. Εἰς μέσον δὲ ἔφερε καὶ τὴν παρὰ Λουκᾶ μὲν τοῦ ἀποστόλου ἱστορηθεῖσαν εἰκόνα, ἐν Ῥώμῃ δὲ πρὸς Θεόφιλον σταλεῖσαν, ὡσαύτως καὶ τὰ δύο χαλκᾶ ἐκτυπώματα, ἅπερ ἡ αἱμορροοῦσα ἐκ πόθου ἀνεστηλώσατο, ὧν τὸ ἓν ἐπικλινὲς πρὸς γῆν εἰς τύπον αὐτῆς καὶ τὴν εὐλογίαν παρὰ θατέρου δεχόμενον· τοῦ Χριστοῦ γὰρ ἦν. Τότε καὶ Γρηγόριος ὁ πάπας Ῥώμης γράφει πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα περὶ τῶν εἰκόνων. Ἀλλὰ τὸν Αἰθίοπα σμῆξαι μὴ δυνηθεὶς τοὺς φόρους τῆς Ἰταλίας καὶ Ῥώμης ἐκώλυσε τελεῖσθαι πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τὴν ὅλην δὲ χώραν αὐτῶν τῆς ἐξουσίας ταύτης ἀπέστησε.

Quam nequiter se Leo gesserit, inter alia vel unicum hoc exemplum demonstrare poterit. Haud procul a fano sanctæ Dei sapientiæ splendida domus erat exstructa, qua librorum thesaurus continebatur, numero triginta sex milium et quingentorum. Hæc domus custodem et præfectum quemdam habebat, virum omnino venerabilem ac doctum; sub quo alii duodecim erant, admirabili virtute ac rerum cognitione præstantes, qui quosvis

Δεῖγμα δὲ τῆς τοῦ Λέοντος κακοπραγίας πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο. Ἐγγὺς τοῦ τεμένους τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας οἶκος δεδόμητο λαμπρὸς, ἐν ᾧ βίβλοι τεθησαυρισμέναι ἦσαν, τὸν ἀριθμὸν ὡσεὶ τρισμύριαι ἑξακισχίλιαι πρὸς ἕπταις πεντακοσίαις, ἔχουσαι φύλακά τε καὶ προϊστάμενον ἄνδρα τίμιον καὶ σοφὸν. Ἦσαν δὲ καὶ ὑπ' αὐτὸν ἕτεροι ἄνδρες θαυμαστοὶ, ὡσεὶ ιβ', ἀμισθὶ τοὺς θέλοντας ἐκπαιδεύοντες· τοσοῦτον δὲ τὴν ἀρετὴν ἦσαν περιώνυμοι ὡς

Digitized by Google

καὶ τοὺς βασιλεῖς μηδέν τι πράττειν ἄνευ αὐτῶν. Ὁ γοῦν κάκιστος κοινοῦται καὶ τούτοις τὰ τῆς ἀθέου γνώμης αὐτοῦ, καὶ μὴ ἔχων καταπειθεῖς εὑρεῖν αὐτοὺς ὕλην περισωρεύει εὐέξαπτον κύκλῳ τοῦ θείου νεκροῦ, καὶ πῦρ ὑφάπτει λιπαρὸν, καὶ πάντα ὁμοῦ καταφλέγει, τούς τε θείους ἐκείνους ἄνδρας καὶ σὺν αὐτοῖς τὰς βίβλους.

A absque mercede ac præmio disciplinis optimis erudiebant. Atque horum ob virtutem tanta celebritas erat, ut ne ipsi quidem imperatores aliquid iis non consultis agerent. Cum his ergo vir improbissimus sententiam suam impiam communicat, eumque parum eos suis rationibus tribuere deprehenderet, undique divinam hanc ædem materie Inde pingues ei faces subjicit, omniaque simul

coacervata cingit, quæ ignem facile conciperet. exurit, tam divinos istos homines quam libros.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ πλούσιός τις ἦν ἐλεημοσύναις ὁμοῦ καὶ πορνείαις συζῶν, καὶ οὕτω καταγηράσας ἀπέθανε. Γίνεται οὖν στάσις περὶ τοῦ ποῦ ὁ τοιοῦτος τέταχται· οἱ μὲν γὰρ ἔλεγον ἄμωμον εἶναι δεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, οἱ δὲ ταύτῃ καθαίρεσθαι τὰ ἁμαρτήματα διισχυρίζοντο. Δεηθέντων οὖν τοῦ B πατριάρχου τε Ῥωμανοῦ καὶ τῶν θεοφιλῶν ἐπισκόπων τοῦ Θεοῦ περὶ τούτου, ἀπεκαλύφθη τινὶ ἐγκλείστῳ. Ἑώρα γὰρ ἐντεῦθεν μὲν παράδεισον, ἐκεῖθεν δὲ φλόγα πυρὸς μεγίστην, μέσον δὲ τὸν τελευτήσαντα ἑστῶτα καὶ μέγα στενάζοντα· πρὸς ὃν ἄγγελος ἐλθὼν εἶπε· « Τί μέγα στενάζεις; ἡ ἐλεημοσύνη σου ἐρρύσατό σε τῆς φλογός. » Μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν ὅτι οὐ τοσοῦτον ὠφελήσει τὸ ἀργύριον ἐκ ῥυπαρᾶς χειρὸς διδόμενον. Ἀλλὰ καὶ Ζήνων ὁ βασιλεὺς, ὥς πού φησιν, ἐμίγη γυναικὶ παρθένῳ ἧς ἡ μήτηρ μὴ φέρουσα τὸ συμβὰν τὴν ἀειπάρθενον ἱκέτευε Θεοτόκον ἐκτενῶς ὥστε λαβεῖν ἐκδίκησιν. Καὶ ἤκουσε θείας ἐκεῖθεν φωνῆς οὕτω λεγούσης πρὸς αὐτήν· « Θέλομεν ἐκδικῆσαί σε, ὦ γύναι· ἀλλ' ἡ δεξιὰ ἐκείνου ποιῆσαί με οὕτως οὐκ ἀφίησι. » Ὁ C δὲ Θεολόγος Γρηγόριος πρὸς ἀκρίβειαν νομοθετῶν οὕτως εὕρηται λέγων· « Μίσθωμα πόρνης ἁγνὸς οὐ μερίζεται. »

Exstitit iisdem temporibus vir quidam opulentus, qui et beneficentiam in pauperes largiter exercebat et plus æquo deditus erat scortationibus. Ubi consenuisset, tandem naturæ debitum persolvit. Ibi de hoc oriri dissensiones cœperunt, quonam referendus esset. Quippe nonnulli aiebant beneficentiam **282** in pauperes expertem labis et a vitiis immunem esse debere. Alii contra purgari et expiari delicta per hanc beneficentiam asserebant. Quare cum hanc ob causam Romanus patriarcha et religiosi antistites Deum rogarent, tandem patefactio quædam viro in solitudinem abdito contigit. Etenim videbat ab una parte paradisum, ab altera flammam ignis maximam, in medio stantem ac valde ingemiscentem eum qui vitam reliquerat. Hinc angelum accedentem, qui talibus ipsum verbis alloqueretur : « Cur tantopere ingemiscis? beneficentia in pauperes tua te flammis hisce liberavit. » De quo exemplo discimus pecuniam manu inquinata sordenteque donatam non usque adeo largientibus profuturam, ut nonnulli existimant. Itidem accepimus Zenonem imperatorem virgini cuidam vitium obtulisse; cujus mater iniquo casum hunc animo ferens, continentibus perpetuæ illi Deiparæque Virgini precibus supplicaverit, ut facinus istuc impunitum non relinqueret. Tandem ab ea divinam quamdam vocem, hujusmodi verba proferentem, auditam esse : « Cupimus nos quidem injuriam tibi factam ulcisci, mulier, verum Zenonis dextra nos id facere nequaquam sinit. » Gregorius autem, cognomento Theologus, accuratas pietatis leges ferens, alicubi locutus in hæc verba reperitur : « Deus, qui purus est, non vult scorti mercedis particeps esse. »

Ἐγένετο δὲ καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ τοιοῦτόν τι. Μονάζων τις ἀφορισθεὶς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ πάπα ὡς παρὰ γνώμην τοῦ ἡγουμένου αὐτοῦ καὶ παρὰ τὸν θεσμὸν τοῦ μοναστηρίου τοῦ αὐτοῦ Γρηγορίου ποιήσας τι, μετ' ὀλίγας ἐτελεύτησεν ἡμέρας. Ὅπερ ἀκούσας ὁ πάπας μεγάλως ἐλυπήθη, διότι ἀπῆλθεν ὁ D ἀδελφὸς ἐξαίφνης δεδεμένος ὤν. Καὶ γράψας ἐν χάρτῃ εὐχὴν λύουσαν τῶν δεσμῶν τὸν τεθνεῶτα ἔδωκέ τινι διακόνῳ εἰπών· « Ἄπελθε ἐπὶ τὸν τάφον τοῦ ἀδελφοῦ, Καὶ ἀνάγνωθι αὐτήν. » Καὶ τούτου γενομένου θεωρεῖ ὁ ἡγούμενος κατ' ὄναρ τὸν ἀδελφὸν, καὶ λέγει αὐτῷ· « Λύπην ἔχομεν, ἀδελφὲ, περὶ σοῦ, ὅτι δεδεμένος ἐτελεύτησας· εἰπὲ οὖν ἡμῖν πῶς ἔχει τὰ κατά σε; καὶ ὃς ἀποκριθεὶς εἶπεν· Ὄντως, πάτερ, εἰς φυλακὴν ἦμην ἕως χθές· σήμερον δὲ ἀπολέλυμαι. » Καὶ ἐγνώσθη πᾶσιν ὅτι καθ' ἣν ὥραν ἀνέγνω ὁ διάκονος τὴν εὐχὴν ἐπὶ τοῦ τάφου, τοῦ δεσμοῦ παραδόξως ὁ ἀδελφὸς ἠλευθέρωτο. Ὅσα δὲ δύναται ὁ παρὰ τῶν ἱερέων ἐπαγόμενος δεσμὸς, δῆλον ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ Φίλω-

Perhibent etiam Romæ quiddam hujusmodi accidisse. Quidam solitariæ vitæ sectator a Gregorio papa excommunicatus, ut qui contra voluntatem præsidis et præscriptas monasterio leges a Gregorio nonnihil deliquisset, paucis diebus interjectis vitam cum morte commutavit. Ea re nuntiata magnopere Gregorius indoluit, fratrem illum e vita subito migrasse sacris adhuc vinculis constrictum. Itaque scriptam in charta precationem, qua mortuum vinculis istis eximeret, ministro cuidam cum hisce verbis tradidit : « Abi ad sepulcrum fratris illius, et precationem hanc pellege. » Quod ubi factum fuisset, monasterii præses per quietem fratrem hunc conspicit. Mox eum compellans, « Tua causa mœsti sumus, o frater, ait, quod vinculis sacris ligatus obieris. Quamobrem dic, obsecro, nobis quonam in statu et conditione sis. » Tum ille respondens, « Revera, inquit, o pater, ad hesternum usque diem carcere quodam clausus fui : verum hodie solutus ac liber factus sum. »

Digitized by Google

Hoc modo cunctis innotuit, eadem hora qua diaconus precationem illam supra sepulcrum legerat, nova et admirabili ratione fratrem istum a sacro vinculo fuisse liberatum. De hoc quoque satis existimari potest quanta vis sit ejus vinculi quo mortales a sacerdotibus ligantur. In Historia ecclesiastica Philonis philosophi reperitur, **283** quodam persecutionum priscarum tempore seniori ecclesiastico ab antistite sacris interdictum fuisse. Cum autem senior ille quamdam ob causam necessariam aliquo profectus esset, accidit ut ab ethnicis comprehensus testimonio suo veritatem obsignaret. Hinc templum eo loco conditur et renovalia peraguntur; cumque antistes hæc verba pronuntiaret « Pax universis, » sandapila templo excessit, idque non semel sed bis terve factum. Hinc per quietem antistiti senior oblatus: « Abito, inquit, et episcopo meo sis auctor ut huc veniat neque vinculis exsolvat. Nam officio me sacro exclusit, ideoque sacris interesse vobiscum nequeo. Testimonii quidem coronam consecutus sum, sed Dei faciem necdum conspexi. Quodsi me ipse profectus huc non exsolverit, alius exsolvere nemo poterit. » Cum igitur his obtemperatum esset, sandapila templo excedere desiit. Atque hanc ob causam Deo cuncti gloriam tribuebant, qui servis suis ejusmodi potestatem concessisset. Joannes quidem orator ille aureus hac de re verbis hujusmodi disserit: « Nos secundum legem atque præscriptum ecclesiasticum vincula quibusdam injicimus. Ea si quis floccipendit, is sciat mortis atque judicii tempus appeturum, quod ipsum docent Dei sermonem et ejus Ecclesiæ leges minime falsas ac mendaciter excogitatas esse. »

A νος τοῦ φιλοσόφου εὕρηται (83) ὅτι ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν ἐπίσκοπός τις ἀφώρισε πρεσβύτερον, ὃς ἀπελθών που διά τινα χρείαν κρατεῖται ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ μαρτυρεῖ. Ναὸς ἐκεῖσε αὐτῷ ἐγείρεται, τελεῖται τὰ ἐγκαίνια. Καὶ ἅμα τῷ τὸν ἐπίσκοπον εἰπεῖν· « Εἰρήνη πᾶσι, » τηνικαῦτα ἡ λάρναξ τοῦ ναοῦ ἐξεπορεύετο. Γίνεται τοῦτο δίς καὶ πολλάκις. Ὀπτάνεται ὁ μάρτυρ τῷ ἐπισκόπῳ, λέγων· « Ἄπελθε, καὶ πεῖσον τὸν ἐπίσκοπόν μου ἐλθεῖν καὶ λῦσαί με. Ἀφώρισέ με γὰρ τῆς λειτουργίας, καὶ συλλειτουργῆσαι ὑμῖν οὐ δύναμαι. Καὶ τὸν μὲν στέφανον τοῦ μαρτυρίου ἔλαβον, τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐθεασάμην. Καὶ εἰ μὴ ὁ δήσας λύσει με, λῦσαι ἄλλος οὐ δύναται. » Γίνεται ταῦτα, καὶ ἡ λάρναξ οὐκέτι τοῦ ναοῦ ἐξέρχεται. Ὅθεν καὶ πάντες τῷ Θεῷ B δόξαν δεδώκασι τῷ διδόντι τοιαύτην ἐξουσίαν τοῖς δούλοις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρυσορρήμων οὕτω φησίν· « Ἡμεῖς μὲν οὖν κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν τὰ δεσμὰ περιβάλλομεν. Εἰ δέ τις τούτων καταφρονεῖ, ἐπιστήσεται ὁ τοῦ θανάτου καὶ τῆς κρίσεως καιρὸς, διδάσκων αὐτὸν ὡς ἀψευδὴς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου καὶ ὁ νόμος τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. »

Post Leonem filius ejus Constantinus, cognomento Copronymus, 34 annos imperium tenuit, ex sævissimo leone versuta pardalis. Nihil non scelerum in eo fuit. Sanctos hoc nomine appellari lege lata vetuit; reliquias eorum conspui jussit; ne quis eorum intercessionem imploret, edixit; nihil eos videlicet præstare posse; quod omni denique blasphemia majus est, eadem de Matre Dei sentiebat. Nam de hac aiebat, quandiu Christum intra se gestaverit, honorandam ac venerabilem fuisse: verum ex quo illum pepererit (proh quanta tua patientia est, Christe!) nihil eam cæteris a mulieribus differre. Cujus rei simulacrum et imago peti de marsupio potest; cum aureis oppletum est, in pretio solet haberi, cum evacuatum, nihili penditur. Præterea sacras ædes magno studio profanare conabatur. Nam religiosas effigies inductas delebat, earumque loco ludorum circensium venationumque picturas substituebat. Neque tantum hujusmodi facinora designabat, verum etiam solitariæ vitæ sectatores persequebatur et tanquam agnos jugulabat.

C Μετὰ δὲ Λέοντα ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Καπρώνυμος ἔτη λδ', ἐκ δεινοτάτου λέοντος ποικιλότροπος πάρδαλις. Οὗτος πᾶσαν κακίαν μετήρχετο, τοὺς ἁγίους τε μὴ λέγειν ἁγίους ἐθέσπιζε, τὰ λείψανα διαπτύειν αὐτῶν, καὶ πρεσβείαν ἐκεῖθεν μὴ ἐκκαλεῖσθαι· οὐ δύνανται γάρ. Καὶ τὸ πάσης βλασφημίας μεῖζον, ὅτι τοιαῦτα καὶ περὶ τῆς Θεομήτορος ἐφρόνει· Ἔλεγε γὰρ ὅτι ἕως οὗ εἶχεν ἐν ἑαυτῇ τὸν Χριστὸν, τετιμημένη ἐτύγχανε, ἀφ' οὗ δὲ τοῦτον ἀπέτεκεν, ὡς τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστέ! οὐδὲν τῶν λοιπῶν γυναικῶν διενήνοχε, κατὰ τὴν εἰκόνα δῆθεν τοῦ βαλαντίου· πλῆρες μὲν νομισμάτων ὂν διὰ τιμῆς ἐστι, κενωθὲν δὲ οὐδενὸς λογίζεται ἄξιον. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἀνιέρους ἔσπευδε ποιεῖν· τὰς γὰρ ἱερὰς μορφώσεις D ἀπέλῃφεν, ἱππηλασίας δὲ ἀντ' αὐτῶν ὑπεζωγράφει καὶ κυνηγέσια. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μοναχοὺς ἐδίωκε καὶ ὡς ὄρνας κατέσφαττε.

Quæ cum Artabasdus is cujus mentionem supra fecimus cerneret, bellum Constantino intulit, eoque dejecto ipse renuntiatus est imperator. Tum vero pietas reflorescere, pristinamque status ecclesiarum pulchritudinem recuperare. Verum hæc Beliar **284** ille pati non poterat. Nam Constantinus exercitibus semet insinuat, adulationibus eos inflammat, copias militares cogit. Prælium cum Arta-

Ταῦτα δὲ βλέπων ὁ προρρηθεὶς Ἀρτάβασδος συνάπτει πόλεμον αὐτῷ, καὶ τῆς βασιλείας ἐξώσας κράτωρ αὐτὸς ἀναγορεύεται. Ἐντεῦθεν ἀνθεῖται τὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν τὸ πρώην κάλλος ἐλάμβανον. Ἀλλ' ὁ Βελίαρ ἐπὶ τούτοι; οὐκ ἔφερεν. Ὑπέρχεται τὸ στρατιωτικὸν, κολακείαις θερμαίνει. Ἀθροίζει δύναμιν, τῷ Ἀρταβάσδῳ συνάπτει πόλεμον, νικᾷ κατὰ κράτος. Χειροῦται αὐτὸν

(83) Quæro ubi sit Philonis illius philosophi, quem Glycas citat, Historia ecclesiastica: de auctore nonnihil diximus pag. 49 Delineationis Apparatus Historiæ Byzantinæ.

Digitized by Google

ζῶντα καὶ ὀφθαλμοὺς ἐξορύττει, καὶ κράτωρ αὖθις ἀποκαθίσταται ὁ δεύτερος ὄντως Ἰουλιανός· ἀνθρώπους καὶ γὰρ ἔθυε τῇ Ἀφροδίτῃ. Ὅθεν καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ νοσήματα χαλεπὰ κατὰ θεομηνίαν συνέβαινον, κἀντεῦθεν θανατικὸν γέγονεν ἄῤῥητον. Φθορὰ γὰρ ἀνθρώπων τηνικαῦτα ἐπέπεσεν ὁποία δὴ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰουστινιανοῦ· ὁλόκληροι γὰρ ἐκλείσθησαν οἶκοι. Ἀλλὰ καὶ δείματα φοβερὰ ἐώρων οἱ ἄνθρωποι· ὡς ἐν ἐκστάσει καὶ γὰρ γινόμενοι ἐδόκουν ἐντυγχάνειν ἀνδράσι τισὶ βριαροῖς. Τότε καὶ ψῦχος γίνεται μέγα καὶ πικρὸν, ὥστε καὶ τὴν ἀρκτῴαν τοῦ Πόντου παράλιον ἐπὶ μίλια ῥ' ἀπολιθωθῆναι τὸ πέλαγος ἐκ τοῦ κρύους, εἰς δὲ βάθος ἐπὶ πήχεσι λ', ὃ καὶ ἐπιχιονισθὲν ηὐξήθη πήχεις ἑτέρους κ'. Κατὰ δὲ μῆνα Φεβρουάριον εἰς διάφορα τμήματα διαιρεθὲν ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτὴν καὶ μέχρι τῆς Ἀβύδου κατῆλθεν, ἔχον ἐν ἑαυτῷ καὶ ζῶα πάμπολλα πεπηγμένα. Τότε ὁ θέλων πεζοπορῆσαι ἀπὸ ἀκροπόλεως εἰς Χρυσούπολιν οὐκ ἐκωλύετο. Τότε ὑπ' αὐτῶν συντριβόμενα τὰ τείχη μεγάλως ἐδονήθησαν. Τότε ιβ' νομίσματα ἐπράθη ὁ μόδιος ἡ κριθή. Τότε τῆς κατὰ Μεσοποταμίαν γῆς σχισθείσης ἡμίονος ἀνεδόθη πολεμίων ἔφοδον ἀνθρωπίνῃ φωνῇ προσημαίνουσα. Καὶ τότε Νικήτας τις εὐνοῦχος, τὰ πρῶτα φέρων παρὰ τῷ Κοπρωνύμῳ, μηδὲν ἄλλο εἰδὼς ἢ ἐσθίειν καὶ πίνειν, χειροτονεῖται πατριάρχης. Οὗτός ποτε τὸ Εὐαγγέλιον ἀναγινώσκων ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, « Ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, » ἐξεφώνησεν. Ἐφ' ᾧ καί τις τῶν παριστα-
μένων εἶπε· « Μὴ διαίρει τὴν αι δίφθογγον. » Πρὸς ὃν ἐκεῖνος ἔφη μετὰ θυμοῦ· « Φλυαρεῖς· τὰ γὰρ δίφθογγα καὶ τρίφθογγα πολλὰ μισεῖ ἡ ψυχή μου. » Ὁ δὲ τύραννος ἀπὸ ἐκστρατείας ὑποστρέφων ἀνθρακοῦται τὰ σκέλη, καὶ περὶ τὸ στρογγύλον θνήσκει λάβρῳ πυρετῷ συσχεθείς, τοῦτο καὶ μόνον ἐπὶ τούτοις εἰπών, ὅτι Ζῶν ἀσβέστῳ πυρὶ παραδίδομαι διὰ τὴν Μαρίαν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νῦν τιμάσθω. Γίνωσκε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι πολλὰ καὶ πολλάκις ζητήσαντες ὅθεν ἐκεῖνος ἐκλήθη Κοπρώνυμος, οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο μόνον εὕρομεν. Χώρα τίς ἐστι Κάβαλα οὕτω λεγομένη. Οἱ οὖν ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι Καβαλῖνοι πάντως ἐλέγοντο. Ἐκεῖθεν οὖν καὶ αὐτὸς τὴν γέννησιν ἔσχηκε, καὶ ἐπειδὴ κατά τινα συνήθειαν Καβαλίνα ἡ κοπρία λέγεται, δικαίως ὁ κάκιστος ἐκεῖνος ἐπεκλήθη Κοπρώνυμος, ὡς ὄνομα κοπρίας ἐν ἑαυτῷ δῆθεν ἐπιφερόμενος.

Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ ὁ ἐκ τῆς Χαζάρας υἱὸς αὐτοῦ Λέων ἔτη ε', εὐσεβὴς μὲν ὢν κατ' ἀρχάς· ἐπειτα δὲ τὸ τῆς Ἐκκλησίας στέμμα φορεῖ, ὅθεν ἀπανθρακωθεὶς ὥσπερ ὑπὸ λαβροῦ πυρετοῦ τελευτᾷ. Τότε καὶ ὁ κύων ἐκεῖνος ἦν ὁ τὸν φονέα τοῦ κυρίου αὐτοῦ γνωρίσας ἐν καπηλείῳ εἰσελθόντα

basilo conserit, victoria vi potitur, Artabasdum vivum capit, oculos eidem eruit, eoque pacto reapse Julianus alter imperium recuperat. Solebat enim et ipse Veneri victimis humanis litare. Quapropter eo regnante diri quidam morbi ex ira divina passim grassati sunt, adeoque pestis ineffabiles hominum copias sustulit, nequaquam illa minor quæ Justiniani temporibus exstitit: nam domus integræ prorsus occludebantur. Præterea se terriculamenta quædam horrenda mortalibus offerebant, cum de potestate scilicet egressi et extra se rapti putarent in homines se terribili vultu præditos incidere. Tunc et ingens acerbumque adeo frigus exstitit, ut a ponti parte septentrionali præ frigore glacieque pelagus ad centum a littore milliaria lapidesceret, cujus glaciei crassities triginta cubitos æquabat. Cumque larga deinceps nix supra glaciem hanc delapsa fuisset, ad alios viginti cubitos ea crassities excrevit. Tandem Februario mense glacies diversa in fragmina divulsa usque ab urbem ipsam et Abydum delata est. In iis fragminibus erat videre complures gelu astrictas bestias. Quodsi quis ab arce Chrysopolim usque proficisci pedes volebat, omnino id facere nulla impeditus re poterat. Atque hæc fragmina in urbis muros impacta vehementer eos succusserunt. Eodem Copronymo imperante modius hordei 12 aureis veniit. Cumque terra dehisceret in Mesopotamia, mulus exiit, humanaque voce secuturos hostium incursus denuntiavit. Tunc et Nicetas quidam eunuchus, principe apud Copronymum loco, qui nihil aliud sciret quam edere et bibere, patriarcha creatus est. Cum aliquando Evangelium in cellula sua recitaret, pro eo quod dicendum erat: « Ex Evangelio secundum Matthæum, » pronuntiavit: « Ex Evangelio secundum Matthaeum. » Ibi quodam ex astantibus subjiciente: « Noli Æ diphthongum (gemini soni vocem) dividere, » « Nugaris, » ait, quadam cum iracundia: « nam quæ geminos et trinos sonos habent, anima mea vehementer odit. » Tandem hic tyrannus ab expeditione quadam revertens carbunculi morbum in pedibus sensit, et vehementi febre circa strongylum correptus vitam fluiit, cum solum hoc verbum pronuntiasset, « Propter insaniam furoremque meum vivus inextincto igni trador. Deinceps vero quin ea quæ prohibui cum honoris delatione fiant, minime veto. » Velim autem animadvertere te hoc loco, dilecte fili, nos multum et sæpius inquisitos cur hic imperator Copronymus vocaretur, hoc tantum reperisse, regionem quamdam esse quæ Caballa dicatur; ex ea quotquot oriundi sint, Caballinos fuisse vocatos. **285** Quamobrem cum Constantinus hic inde originem traxerit, ac more inoleverit ut stercus caballinum dicamus, non abs re vir sceleratissimus a stercoreo nomine Copronymus est nuncupatus, ut qui stercoreum nomen in se circumferret.

Post Copronymum ejus ex conjuge Chazara filius Leo annis quinque imperavit, religiosus ac pius quidem ille ab initio, verum ubi coronam Ecclesiæ donatam gestasset, carbunculi morbo vexatus ardenti febre tandem exstinguitur. Exstitit hisce temporibus canis ille qui heri sui interfectorem

Digitized by Google

indicio suo prodidit, cum vini bibendi causa caponam ingressus esset. Nam domino suo necato, qui cum homine malefico iter fecerat, quoddam in diversorium sese contulit; quo cum forte fortuna venisset homicida ille, mox a cane agnitus fuit. Neque canis insigniter ipsius causa latrare desinebat, ita ut tandem infausta quædam conjectura de latrone conciperetur. Itaque carceri homicida mancipatur, ad prætorem deducitur, accurate quæstionibus subjicitur, vel invitus facinus suum fatetur, ac tandem malefici more necatur.

A τοῦ πιεῖν οἶνον. Ὁ γὰρ κύων μετὰ τὸ φονευθῆναι τὸν κύριον συνοδεύοντά τινι κακούργῳ καθ' ὁδὸν προσήλυτος ἐν πανδοχείῳ γέγονεν. Ἐκεῖσε γοῦν τυχαίως εἰσελθὼν ὁ φονεὺς ἐγνωρίσθη παρὰ του κυνός, καὶ τοσοῦτον ἦν ἐκεῖνος ὑπ' αὐτῷ ὑλακτῶν ὥστε ὑποψίαν οὐκ ἀγαθὴν δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Κρατεῖται λοιπὸν ὁ φονεὺς, προσάγεται τῷ ἄρχοντι, ἐτάζεται ἀκριβῶς, ὁμολογεῖ καὶ ἄκων, καὶ τελευταῖον ὡς κακοῦργος ἀναιρεῖται.

Leone mortuo filius ejus Constantinus 17 annis rerum potitur, sub cujus imperio et dominatu religio radices agebat et monasteriorum multitudo adaugebatur. Eodem imperante quidam in Thracia terram fodiens cistam invenit, in qua hujusmodi verba scripta reperiebantur: Christus e virgine Maria nascetur, in quem ego credo. Constantino et Irena religiose imperantibus rursum me, sol, videbis. » Cæterum hæc Irena particeps erat imperii Constantini filii, nec quæ ab ipso designabantur æquo pati animo poterat. Nam et matrem aliquando submovit ab imperii gubernaculis, quanquam deinceps eam pœnitudine ductus in aulam reduxit; et conjuge sua, femina valde casta, repudiata, quamdam aliam ejus loco uxorem accepit. Itaque filium mater consopitum oculis spoliat, quo factum est ut sol complures dies radios suos pure non emitteret. Sed enim Irena imperatrix facti sui pœnitens, ut odium inde conceptum elueret, omnes opum thesauros exhauriebat et urbi largiebatur, persolutis obæratorum debitis. Verum oculus ille, qui cunctas res mortalium inspicit, nequaquam sopitus obdormiit. Nam hac imperii voluptate perexiguum ad tempus degustata tandem Irena craterem absinthio dilutum bibit. Etenim quidam ex ordine senatorio, cui nomen Nicephorus, dignitate patricius et unus ex generalibus, motu adversus eam concitato non sine dedecore regnum ipsi eripuit. Quapropter imperio Nicephorus hic novem annis præfuit, homo cædium cupidissimus, auri mancipium, prorsus alter Midas. **286** Magistratus et præfecturas venales habebat, et tristior quidem vulgo videbatur: verum si qui aurum afferrent, valde se gratiosum atque comem præbebat. Grave Byzantiis onus imposuit, sub prætextu instaurandorum veterum murorum exigi præcipiens id quod diceratum (a duobus ceratiis) nuncupatur. Præterea quæ militibus debebantur, ipse sibi retinuit.

Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος σὺν τῇ αὐτοῦ μητρὶ Εἰρήνῃ ἔτη ιζ', ὑφ' οὗ ἡ εὐσέβεια κρατύνεται καὶ τὰ μοναστήρια πλατύνονται. Τότε καὶ ἐν τῇ Θρᾴκῃ ἀρύσσων τις εὗρε λάρνακα ἐν ᾗ γεγραμμένον ἦν· « Χριστὸς γεννᾶσθαι μέλλει ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ πιστεύω εἰς αὐτάν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῶν εὐσεβῶν βασιλέων ὄψει με πάλιν, ὦ ἥλιε, » Ἡ Εἰρήνη αὕτη τῷ υἱῷ αὐτῆς Κωνσταντίνῳ συμβασιλεύουσα, καὶ μὴ ἀνεχομένη τῶν παρὰ αὐτοῦ γινομένων (αὐτήν τε γὰρ τῆς βασιλείας ἐποίησεν ἔκπτωτον, εἶτα καὶ μεταμεληθεὶς πάλιν ἐπὶ τὰ βασίλεια ταύτην ἀνήγαγε, καὶ τὴν ὁμόζυγον αὐτοῦ σώφρονα καὶ λίαν οὖσαν ἐξάγει, μίξιν δὲ γυναικὸς ἄλλης ἀντεισάγει), τούτου χάριν ἐκτυφλοῖ αὐτὸν ὑπνώττοντα, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὸν ἥλιον ἐπὶ πλείστας ἡμέρας μὴ δοῦναι καθαρὰς τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ βασιλὶς Εἰρήνη μετάμελον ἐφ' οἷς δέδρακε σχοῦσα, καὶ θέλουσα τοῦ μίσους ἑαυτὴν ἀποπλῦναι, χρημάτων θησαυροὺς τῇ πόλει ἐκκενοῖ καὶ λύει τὰ χρέα. Πλὴν οὐκ ἐπενύσταξεν ὁ παντεπόπτης ὀφθαλμός· πρὸς βραχὺ γὰρ τῆς ἡδονῆς τοῦ κράτους αὕτη γευσαμένη ἀφυπνιάζοντα πίνει κρατῆρα. Ἐπανέστη καὶ γάρ τις τῶν συγκλήτου, τοὔνομα Νικηφόρος, τὴν ἀξίαν πατρίκιος ἀπὸ γενικῶν, καὶ τῆς βασιλείας αὐτὴν ἀτίμως ἐξίστησι. Κρατεῖ τοίνυν ὁ Νικηφόρος οὗτος ἔτη θ', ἄνθρωπος φονικώτατος, δοῦλος χρυσοῦ, Μίδας ἄλλος ἀντίκρυς, ὠνίους τὰς ἀρχὰς ποιούμενος. Οὗτος πᾶσι μὲν ἐῴκει κατηφὴς εἶναι, τὸν δὲ χρυσὸν αὐτῷ προσάγουσι καὶ πάνυ χαρίεις ἐφαίνετο. Ἀλλὰ καὶ βαρὺ τοῖς Βυζαντίοις ἄχθος ἐπέθηκε, χάριν τῶν γηρασάντων τειχῶν ἀπαιτεῖσθαι τὸ λεγόμενον δικέρατον ἐκέλευσε. Πρὸς τούτοις δὲ ἐπεκράτει καὶ τὰ τῷ στρατῷ ἐποφειλόμενα.

His annis etiam reliquiæ sanctæ Euphemiæ, quas Copronymus in mare projecerat, ad Lesbum insulam receptæ servatæque sunt. Sic enim nos factum accepimus. Zonaras in *Annalium* libris hujusmodi quædam commemorat. Duplex, inquit, hac de re rumor est. Nam alii tradunt sanctam Euphemiam a Copronymo igni fuisse traditam, quanquam spe sua tyrannus excidit: quippe illius loco cadaver aliud crematum fuit. Alii perhibent eam in mare projectam divino beneficio circa Lesbum recuperatam fuisse.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ τὸ τῆς ἁγίας Εὐφημίας λείψανον κατὰ θαλάττης ῥιφὲν παρὰ τοῦ Κοπρωνύμου ἐν Λέσβῳ τῇ νήσῳ ἐπανεσώθη. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως. Ὁ δὲ Ζωναρᾶς ἐν τῷ χρονικῷ αὐτοῦ συντάγματι καὶ τάδε περὶ τούτου φησί. Δύο λόγοι φέρονται· ὁ μὲν γὰρ λέγει πυρὶ παραδοθῆναι παρὰ τοῦ Κοπρωνύμου τὴν ἁγίαν Εὐφημίαν, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐκεῖνος διήμαρτεν (ἀντ' αὐτῆς γὰρ ἕτερον ἐκαύθη σῶμα), ὁ δὲ λέγει κατὰ βυθοῦ ῥιφῆναι αὐτήν, θείᾳ χάριτι περὶ τὴν Λέσβον νῆσον ἐπανατωθῆναι.

Digitized by Google

Τότε δή, τότε κακῶς οὕτω τοῦ Νικηφόρου τὰ τῆς A βασιλείας διέποντος θρόος ἄτακτος παρὰ τῷ λαῷ καὶ στάσις ὅτι πολλή. Τότε καὶ Βαρδάνην τὸν στρατάρχην τὸ τῆς βασιλείας κράτος ἐκβιάζουσιν ἀναδήσασθαι. Ὅθεν καὶ τὸ τῆς τύχης οὗτος ἄδηλον δεδιὼς διορατικῷ τινι προσέρχεται ἀνδρὶ τὰ μέλλοντα μαθησόμενος, καὶ δὴ καὶ μεμάθηκεν ἀπλανῶς πάντα τὰ συμβησόμενα. Τὸν μέντοι Νικηφόρον, διά γε τὸν μέγαν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην ὑπερόριον ποιῆσαι τοῦ δικαίου καὶ τῶν κανόνων ὑπερλαλοῦντα, ἡ θεία δίκη μετέρχεται· κατὰ Βουλγάρων γὰρ ἐκστρατεύσας ἐν τῷ πολέμῳ πίπτει καὶ τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται. Τῷ παιδὶ Σταυρακίῳ τὰ σκῆπτρα καταλιμπάνει, Ἀλλὰ καὶ Σταυράκιος ἐκ μέσου τάχιον γίνεται κατὰ ταύτην τὴν μάχην δορατότρωτος γεγονώς, κρατήσας μῆνας δύο. B

Cum autem Nicephorus male imperium administraret, rumor in populo turbarum plenus est dititus excitataque seditio gravissima: cujus occasione quidam Bardanem copiarum ducem imperium sibi vindicare cogunt. Ille vero fortunæ reveritus inconstantiam, virum quemdam adit futura prospiciendi vi præditum, ut quid eventurum esset cognosceret; id quod citra omnem errorem consecutus fuit. Deinceps Nicephorum imperatorem propterea quod eximium Studiano e collegio virum Theodorum in exsilium egisset, justitiæ sacrisque canonibus patrocinantem, vindicta divina persequi cœpit. Nam contra Bulgaros expeditione suscepta quodam in prælio cecidit, hostibus ei caput amputantibus. Imperii gubernacula Stauracio filio reliquit. Verum is quoque celeriter admodum e medio sublatus est, h c ipsa in pugna ictu hastæ vulneratus.

Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ Μιχαὴλ ὁ Ῥαγγαβὲ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ Προκοπίᾳ τοῦ Νικηφόρου γαμβρὸς ἔτη δ', μῆνας θ', ὁ καὶ βασιλείας ἄξιος· πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ἐν ἐξορίᾳ ὄντας ἁγίους ἐπανεσώσατο. Τοῦτον μέντοι τὸν Μιχαὴλ ἀρχὴν ὁ Σκυλίτζης τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ ποιεῖται συντάγματος. Ὁ διαληφθεὶς Βαρδάνης, ἡνίκα προσῆλθε τῷ κατά γε τὸ Φιλομήλιον διορατικῷ μοναχῷ, συνεφεπομένους εἶχε Λέοντα τὸν Ἀρμένιον, Μιχαὴλ τὸν Τραυλὸν καὶ Θωμᾶν τινα. Καὶ ὁ μὲν Βαρδάνης κατὰ τὴν τοῦ μοναχοῦ πρόῤῥησιν ἐκτυφλοῦται τυραννίδος ἐφιέμενος, ὁ δὲ Λέων ὕστερον καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐγκρατεῖς C τῆς βασιλείας γίνονται. Τῷ μέντοι Μιχαὴλ τῷ Ῥαγγαβὲ ἡ τῆς βασιλείας ἀποβολὴ καὶ οὕτω δεδήλωται. Παιδίσκη τις οἰκογενὴς ἦν τῷ Μιχαήλ· αὕτη κατά γε τὰς σεληνιακὰς συνόδους πάθει μανίας ἠλίσκετο. Ἡνίκα γοῦν τῷ πάθει συνείχετο, κατά γε τὸν Βουκολέοντα ἤρχετο, καὶ γεγωνότερον ἐβόα πρὸς τὸν βασιλέα « Κάτελθε, κάτελθε· ὑποχώρει τῶν ἀλλοτρίων· » Γίνεται τοῦτο πολλάκις. Ἐκπλήττεται ὁ βασιλεύς. Κοινολογεῖται τὰ περὶ τούτου οἰκείῳ τινὶ Θεοδότῳ τοὔνομα. Καὶ ὃς ἅμα τῷ γενέσθαι τὸ κοράσιον τῷ δαίμονι κάτοχον διερωτᾷ τε αὐτὸ καὶ μανθάνει τίνι προσήκει τὸ παλάτιον καὶ ὁποῖα τὰ τούτου γνωρίσματα. Ὁ δὲ ἦν Λέων ὁ Ἀρμένιος. Πολὺ τὸ ἐν μέσῳ καὶ παρὰ Μιχαὴλ πέμπεται πρὸς τῆς ἑῳ στρατηγὸς ὁ Ἀρ- D μένιος. Εἶτα μετέρχεται τὸ στρατιωτικὸν, ἀνταίρει κατὰ Μιχαήλ. Τρίχινον λοιπὸν οὗτος ἐνδύεται, καὶ τῆς βασιλείας ἐκὼν ὑπεξίσταται.

Successit in imperio Michaelus Rangabes, Nicephori gener, ut cui nuptum ille filiam Procopiam dederat. Rebus omnino per annos quatuor menses novem præfuit, vir plane dignus imperio. Nam præter alia quæ præclara fecit, etiam viros sanctos ab exsilio revocatos in integrum restituit. Ab hoc Michaelo suorum Annalium volumen Scylitzes orsus est. Diximus antea de Bardane. Quo tempore is monachum illum futura prospiciendi facultate præditum, qui degebat in Philomilio, conveniebat, comites habebat secum Leonem Armenium, Michaelum Balbum et alium quemdam cognomento Thomam. Ex his quatuor primus Bardanes affectato imperio secundum monachi prædictionem oculos amisit, alter Leo idemque Michaelus imperio deinceps potiti sunt. Etiam huic Michaelo Rangabi hoc quodam modo imperii denuntiata fuit amissio. Vernam quamdam ancillam habebat, quæ sub lunæ cum sole **287** coitu furore corripiebatur. Quoties igitur hoc malo vexabatur, ad Bucoleontem (loci hoc nomen est, a collocatis ibi bovis leonisque statuis) se conferebat, et ad imperatorem contentiori voce clamabat: « Descende, descende, atque alienis cede. » Cum id sæpius accideret, imperator metu perculsus rem totam cum familiari quodam suo, cui nomen esset Theodoti, communicat. Is cum primum puella malo a genio corriperetur, quibus ex indiciis agnosci posset imperatoris successor, interrogat. Animadvertit illis expositis Leonem Armenium significari; qui ex eo tempore sibi conciliatis exercitibus contra Michaelum arma sumit. Eo Rangabes cognito asperam vestem induit, et imperio sponte sua cedit.

Κρατεῖ οὖν μετὰ τὸν Ῥαγγαβὲ ὁ Ἀρμένιος ἔτη ζ', μῆνας ε'. Καὶ τηνικαῦτα τὸ γένος φιλονεικῶν ἐκτρίψαι τοῦ Μιχαὴλ, τὰ παιδογόνα τοῦ παιδὸς αὐτοῦ μόρια, ᾧ ὄνομα Νικήτας, ἐκτέμνει, μή ποτε τεκνώσας ἀμύνηται αὐτόν. Εἰς ἄνδρας οὖν ὁ παῖς οὗτος ἔρχεται, καὶ τῆς νέας ταυτησὶ Ῥώμης ἀρχιερεὺς χρηματίζει, μεταλλαγεὶς Ἰγνάτιος ἐν μεταθέσει βίου. Ὁ δὲ Λέων κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων ὁπλίζεται. Ἡ δὲ αἰτία τοιαύτη. Ὁ προορα-

Hoc modo post Rangabem Armenius hic septem annos quinque menses rerum potitus est. Ante omnia studiose dedit operam ut Michaeli genus exscinderet. Quapropter genitalia filii ejus, qui Nicetæ nomen habebat, resecuit, ne forte procreatis aliquando liberis vindictam de Leone sumeret. Is puer ubi virilem ad ætatem pervenisset, urbis hujus Novæ Romæ pontifex creatus est, cum ipsa vitæ mutatione diverso etiam a priori nomine

Digitized by Google

ascito : nam pro Niceta Ignatius appellatus est. Secundum hæc Leo se contra sacras imagines armat hujusmodi causa impulsus. Mortuo monacho qui futura prospiciebat, in ejus cella quidam alius monachus successit, qui Sabbatius dicebatur. Is Leoni persuasit ut sacras imagines e medio tolleret. Quippe Leo consecutus imperium, ubi prædictionem illius monachi ad animum revocasset, quædam ad illum munera misit declarandi animi grati causa. Cum autem ipsius loco Sabbatius inventus esset, perscriptis ille litteris imperatori terrorem injicit et amissionem imperii minatur, ni sacras imagines everteret. Hinc illa simulacrorum excidii flamma in Leone accensa est. Eodem tempore clarissimus ille patriarcha Nicephorus, cum adduci non posset ut imaginum oppugnationem probaret, solum vertere jussus est ac in Præconesum deportatus, cum quidem id eventurum sibi multo ante cognovisset, ac Leonem Ecclesiam perturbaturum. Nam cum beatus antistes diadema capiti Leonis imponeret, visus sibi fuerat spinis ac tribulis manum compungi. Cum autem navigio in exsilium avheretur, forte rectus aliquando stabat et quemdam salutabat. Interrogatus quidnam hoc sibi vellet quemve salutaret : « Theophanem, inquit, confessorem et Agri præfectum, qui cereis et suffitu nos excipit. » Hinc Leo secum expensa monachi prædictione, Michaelum (Balbum) in vinculis detinebat. Vel potius ipse Michaelus, qui homo esset audax et impudens, hoc sibi **288** mali arcessiverat ; tandemque decretum senatus publicatum fuit, quo Michaelus igni concremari jubebatur. Id omnino ei usuvenisset, si non imperatrix ipsa facinus impedivisset. Nam illa pro Michaelo deprecans inter alia proferebat in medium instantem sacrosanctæ Christi Nativitatis diem. Nihilominus Leo per insomnia, per oracula, per alia quædam ejusmodi territus cædem ejus maturabat. Ad suam quoque conjugem dixisse perhibetur : « Tua quidem opera Michaelus jam dimittitur : verum quid secuturum sit, tu tuique liberi paulo post cognoscetis. » Non magno temporis interjecto spatio Michaelus oraculo fretus monachi, cujus mentionem aliquoties fecimus, eas ipsas insidias, de quibus locuti sumus, Leoni struxit ; totamque rem illi patefecit qui eum vinculis constrictum custodiebat. Hoc modo factum ut Michaelus imperatorium in solium collocaretur, cum quidem adhuc compedes gestaret, Leo sine ulla commiseratione gladiis configeretur, in ipsa divina æde quo se receperat.

Igitur post Leonem Michaelus cognomento Balbus, oriundus Amorio, rebus annos octo cum imperio præfuit. Erat ille quidem minime religiosus, non tamen homines pios ad impietatem cogebat. Quapropter id temporis viri sancti carceribus liberati sunt, et magnus ille Theodorus ab exsilio revocatus, quem sacras imagines propugnantem multaque perpessum Leo Armenius solum vertere coegerat. Hoc Michaelo imperante Thomas quidam maximis ex Oriente collectis copiis, nec paucis triremibus instructis, adversus reginam urbium

A τικὸς ἐκεῖνος τελευτᾷ μοναχός. Διαδέχεται τὸ κελλίον αὐτοῦ μοναχὸς ἄλλος, Σαββάτιος τοὔνομα, ὃς καὶ πείθει τὸν Λέοντα ἐκ μέσου ποιῆσαι τὰς ἁγίας εἰκόνας. Ὁ γὰρ Λέων τῆς βασιλείας ἐπιβὰς καὶ τῆς τοῦ μοναχοῦ προῤῥήσεως ἐπιμνησθεὶς στέλλει τάχα πρὸς ἐκεῖνόν τινας ἀμοιβάς· εὑρεθεὶς δὲ ὁ Σαββάτιος οὗτος καταπλήττει τε διὰ γραφῆς, καὶ ἔκπτωσιν τῆς βασιλείας ἀπειλεῖ εἰ μὴ τὰς εἰκόνας αὐτὰς καταστρέψειεν. Ἐντεῦθεν ἡ τῆς εἰκονομαχίας πυρκαϊὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι ὑπανάπτεται. Τηνικαῦτα καὶ ὁ ἐν πατριάρχαις ἀοίδιμος Νικηφόρος μὴ πεισθεὶς τῇ εἰκονομαχίᾳ συνθέσθαι ἐξόριστος εἰς Προικόνησον γίνεται, καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦτο εἰδὼς, καὶ ὅτι ταράξει τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Λέων· ἔδοξε γὰρ τῷ μακαρίτῃ, ὁπηνίκα τὸ διάδημα τῇ τοῦ Λέοντος B ἐπέθη κεφαλῇ, ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις τὴν χεῖρα περιπαρῆναι. Οὗτος οὖν ὁ μακάριος διὰ νηὸς εἰς τὴν ὑπερορίαν στελλόμενος ὀρθιος ἵστατο καὶ Πρός τινα τὸν ἀσπασμὸν ἐποιεῖτο. Καὶ τί τοῦτο ἐρωτηθεὶς, καὶ πρὸς τίνα ποιεῖται τὸν ἀσπασμὸν, πρὸς Θεοφάνην τὸν ὁμολογητὴν, ἔλεγε, τὸν τοῦ Ἀγροῦ καθηγητὴν, ἅτε κηροῖς καὶ θυμιάμασιν ἡμᾶς δεξιούμενον. Ἐπὶ τούτοις ὁ Λέων τὴν τοῦ μοναχοῦ καθ' ἑαυτὸν στρέφων πρόῤῥησιν δέσμιον εἶχε τὸν Μιχαὴλ, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁ τοιοῦτος θρασὺς καὶ ἀναίσχυντος ἦν. Ἐφ' ᾧ καὶ παρὰ τῇ συγκλήτῳ ψῆφος γίνεται πυρὸς γενέσθαι τὸν Μιχαὴλ παρανάλωμα. Ὃ καὶ γενέσθαι ἔφθασεν ἄν, εἰ μή πως ἡ δέσποινα τὸ τοιοῦτον ἐκώλυσεν, εἰς μεσιτείαν τάχα προβαλλομένη τὴν ἐνεστῶσαν ἁγίαν τηνικαῦτα Χριστοῦ C γέννησιν. Ὁ μέντοι Λέων ἀπό τε ὀνειράτων καὶ χρησμῳδημάτων καὶ ἑτέρων τοιούτων τινῶν ἔντρομος ὢν τὴν ἀναίρεσιν ἐκείνου κατέσπευδεν· ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὁμόζυγον αὐτοῦ ἔλεγεν· « Ὁ μὲν Μιχαὴλ ἤδη ἀνύεται διὰ σὲ, σὺ δὲ καὶ οἱ ἐκ σοῦ μετ' ὀλίγον μαθήσεσθε. » Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ Μιχαὴλ τῇ τοῦ προῤῥηθέντος μοναχοῦ προῤῥήσει θαῤῥῶν κατὰ Λέοντος μελετᾷ τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην, καὶ τῷ κατέχοντι αὐτὸν ἀποκαλύψας παππίᾳ. Ταύτῃ τοι καὶ νυκτὸς εἰσάγεται συν τοῖς ψαλμῳδοῦσι στρατιώτας ἐνόπλους. Καὶ ὁ μὲν Μιχαὴλ εἰς τὸν βασιλικὸν ἀνάγεται θρόνον, δεσμῷ τοὺς πόδας κατεχόμενος σιδηρῷ· τὸν δὲ Λέοντα καὶ προσπεφυγότα τῷ θείῳ ναῷ ἀνηλεῶς ἐκτέμνει τοῖς ξίφεσι.

de quibus locuti sumus, Leoni struxit ; totamque rem illi patefecit qui eum vinculis constrictum custodiebat. Hoc modo factum ut Michaelus imperatorium in solium collocaretur, cum quidem adhuc compedes gestaret, Leo sine ulla commiseratione gladiis configeretur, in ipsa divina æde quo se receperat.

D Κρατεῖ τοίνυν μετὰ τὸν Λέοντα ὁ Τραυλὸς Μιχαὴλ ἔτη η', ὁ καὶ ἐξ Ἀμορίου ὁρμώμενος, δυσσεβὴς μὲν ὤν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἀσεβεῖν ἀναγκάζων τοὺς εὐσεβεῖς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀνίενται τηνικαῦτα οἱ ἅγιοι, ὁ μέγας τε Θεόδωρος ἀπὸ τῆς ὑπερορίας ἀνάγεται· προέφθασε γὰρ αὐτὸν ἐξορίσας ὁ Ἀρμένιος καὶ πολλὰ κακὰ ποιήσας ἅτε τῶν ἁγίων εἰκόνων ὑπερμαχόμενον. Τούτου μέντοι τοῦ Μιχαὴλ βασιλεύοντος Θωμᾶς τις χεῖρα βαρεῖαν συλλέξας ἐξ ἀνατολῆς τε καὶ δύσεως, τριήρεις τε οὐκ ὀλίγας ποιήσας, κατὰ τῆς βασιλίδος ἐκστρατεύει τῶν πό-

Digitized by Google

λεων Τοσαύτη δὲ δύναμι, ἣν ὥστε καὶ τὴν ἁπαιωρηθεῖσαν ἐν ἀκροπόλει ἅλυσιν διακλάσαι καὶ πρὸς Βλαχέρνας ἀπελθεῖν. Ἐν ὅλοις λοιπὸν τρισὶν ἔτεσι τὰ τοῦ πολέμου κεκρότηται. Εἶτα ὁ Θωμᾶς ἡττᾶται, φεύγει, εἰς Ἀδριανούπολιν ἔρχεται. Καιρὸν ἱκανὸν ἐκεῖσε παρὰ τοῦ Μιχαὴλ κύκλῳ τετήρηται. Προδίδωσι καὶ ἄκων, κρατεῖται, χεῖρας καὶ πόδας τέμνεται, ἐπ' ὄνου κάθηται, τοῦτο καὶ μόνον λέγων « Ἐλέησόν με, ἀληθῶς βασιλεῦ. »

A expeditionem suscepit. Tantas autem vires habebat, ut suspensam ex arce catenam perfringeret ac Blachernas usque contenderet. Itaque deinceps totis tribus annis bellum geritur, quo exacto Thomas vincitur, in fugam se conjicit, Adrianopolim pervenit, non exiguo tempore istic obsidione a Michaelo cingitur, ab incolis oppidi deditur, invitus in hostis potestatem venit, manibus atque pedibus truncatur, asino contumeliæ causa imponitur, hæc tantum verba proferens : « Miserere mei, qui reapse imperator es. »

Μετὰ δὲ τὸν Μιχαὴλ Θεόφιλος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ιβ' μῆνας γ'. Καὶ τηνικαῦτα ἐκλογὴν ποιεῖται κορασίων, ὧν μία καὶ ἡ Κασία, ἣν δὴ καὶ ἀποπέμπεται διὰ τὴν πλήρη συνέσεως ἀπόκρισιν αὐτῆς· μῆλον γὰρ ἐπιδεδωκὼς αὐτῇ ὡς ἐρασθεὶς δῆθεν ἐπὶ τῷ κάλλει αὐτῆς, καὶ εἰπὼν « Ἐκ γυναικὸς ἐρρύη τὰ φαῦλα, » ἤκουσεν ἐξ αὐτῆς ὅτι καὶ ἀπὸ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα. Ἐφ' ᾧ καὶ τὴν Παφλαγόνα Θεοδώραν ἠγάγετο. Οὗτος καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐφιππος εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις ναὸν ἀπήρχετο· εἰ γὰρ καὶ τιμὴν ταῖς ἁγίαις εἰκόσιν οὐκ ἔνεμεν, ἀλλὰ τῷ Σωτῆρι καὶ αὐτῇ τῇ Θεομήτορι πίστιν ἐτήρει, ὡς ἔλεγεν. Οὗτος καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ προκειμένων ὠνίων ἠρώτα, καὶ εἴ πολλοῦ ἐπιπράσκοντο, κατὰ τοῦ ἐπάρχου ὠργίζετο. Τούτῳ προσῆλθέ τις γυνὴ παρὰ τοῦ τῆς Αὐγούστης συγγόνου Πετρωνᾶ ἀδικουμένη· οἴκημα καὶ γάρ τι ὑψώσας ἔβλαπτε γειτονοῦσαν αὐτήν. Ὁ γοῦν Πετρωνᾶς ἐπεφωνήθη μὲν, οὐ διωρθώσατο δέ. Ἐφ' ᾧ αἰκίζεται δεινῶς, καὶ τοῦ οἰκήματος ἀνατραπέντος ἡ ὕλη πᾶσα τῇ γυναικὶ δίδοται. Ἡνίκα δὲ καὶ προκύψας τὸ τῆς δεσποίνης οἶδεν ἔγγομον πλοῖον, πυρίκαυστον κελεύει γενέσθαι, λέγων « Βασιλέα με τοῦ Θεοῦ ἀναδείξαντος, οὐ βιάζεις ποιῆσαί με ναύκληρον. Ἄλλως τε εἰ μετὰ τῆς βασιλικῆς εὐετηρίας καὶ τὰ ἐξ ἐμπορίας ἑαυτοῖς περιποιεῖσθαι σπεύδομεν, πόθεν ἂν τὰ πρὸς ζωὴν οἱ ἰδιῶται πορίζοιντο; » Τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπὴς βασιλεὺς ὁ Θεόφιλος ἦν ὥστε καὶ θαυμαστά τινα φιλοτεχνήσασθαι ὄργανα. Πνεῦμα καὶ γὰρ ἐκεῖθεν ἐν μηχανῇ τινι ἀναπεμπόμενον μελῳδίαν ἀπήχει τερπνὴν καὶ εὐκέλαδον. Ἀλλὰ καὶ χρυσᾶ κατεσκεύασε δένδρα, ἐν οἷς παντοδαποὶ στρουθοὶ καθήμενοι μελῴδημα μελιτόεν ἐξέχεον.

Post Michaelum Theophilus filius ejus annos duodecim menses tres imperavit. Mox ab inito imperio delectum puellarum haberi iussit, inter quas etiam Cassia comparuit. Eam propter responsum prudentiæ plenum missam fecit ac repudiavit. Nam cum ei malum tradidisset, uti qui propter insignem ipsius pulchritudinem amore correptus esset, simulque dixisset : « A muliere mala promanarunt, » vicissim illa respondit : « A muliere bona quoque proveniunt. » Itaque mutata sententia Theodoram Paphlagoniam matrimonio sibi junxit. Habebat in more **289** Theophilus, ut singulis septimanæ diebus per forum eques in Blachernium templum iret. Quanquam enim sacris imaginibus honorem nullum deferebat, Salvatori tamen ac Deiparæ fidem servabat, ut ipsemet profitebatur. Præterea de rerum in foro venum expositarum pretiis inquirere solebat, et si magno eas vendi deprehenderet, præfecto succensebat. Accidit aliquando ut femina quædam ipsum conveniret, ab Augustæ fratre Petrona per injuriam læsa. Nam cum is ædificium in altum eduxisset, domus vicinæ, quæ mulieris erat, luminibus obstruxerat. Hanc ob causam Petronas objurgatus nihilo magis id corrigebat in quo deliquerat. Itaque gravi eum contumelia imperator affecit, ædificiumque dejectis omnem materiem mulieri attribuit. Itidem cum e palatio prospectans dominæ navim portum ingressam vidisset, ut igni ea concremaretur mandavit, hujusmodi verba subjiciens : « Tu cum imperatorem me Deus designavit, nauclerum esse coges? Quod si nos præter uberes imperii fructus etiam mercaturæ emolumenta conabimur intercipere, undenam privatæ fortunæ homines ad vitam sustinendam sibi necessaria comparabunt? » Præter hæc tam magnificus erat imperator hic Theophilus, ut etiam admirabilia quædam instrumenta studiose excogitaret, de quibus machina quadam emissus spiritus jucundam suaviterque resonantem melodiam efficit. Itidem arbores aureas parabat, in quibus omnis generis aviculæ considentes melleum quemdam cantum effundebant.

Ἀνθρώπιόν τι ἐν ἀνακτόροις περιεστρέφετο, παρακοπὴν φρενῶν ἔχον, Δένδρις καλούμενον. Ποτὲ γοῦν ὁ βασιλεὺς ἐρωτήσας αὐτὸ πόθεν ἥκει, παρὰ τῆ Μάννᾳ πορευθῆναι ἔλεγεν· οὕτω γὰρ ἐκάλει τὴν δέσποιναν. Ἀλλὰ καὶ νηπία καλὰ διεβεβαιοῦτο ἔχειν αὐτήν. Εἰκόνας οὖν ὁ βασιλεὺς ὑποτοπάσας εἶναι τὰ νηπία κατὰ τῆς βασιλίδος ἐξώργιστο. Ἡ δὲ σοφῶς τὸν ἄνδρα κατεσοφίσατο· « Οὐδὲ γὰρ εἰκόνας εἶδεν ὁ Δένδρις, » ἔλεγεν,

Cæterum in aula quidam versabatur homuncio parum mentis compos. Eum cum aliquando interrogasset imperator unde veniret, a Manna se digressum respondit : hoc enim nomine dominam appellabat. Deinde affirmavit illam perbellas pupas habere. Qua voce imperator audita, suspicatus pupas esse imagines, contra imperatricem excanduit. Illa vero maritum solerter decepit. « Non enim, ait, imagines Denderis vidit (hoc nu

Digitized by Google

deliro nomen erat), sed cum speculum intuerer, formas in eo per reflexionem repræsentatas conspexit, easque pupas nuncupavit. » Usque adeo certe Theophilus imagines aversabatur, ut etiam religiosum illum virum Methodium, qui earum patronus erat, in spelunca quadam perinde concluderet uti cadavera sepulcris abduntur. Neque tantum hoc modo eum vexavit, sed etiam ipsi latrones duos adjunxit, quorum unus ibidem exstinctus est. Ejus cadaver quantum obsecro molestiæ fœtore suo putas viro beato attulisse? Id temporis etiam ii quorum facies notis erant compunctæ, in exsilium acti, piscatoris cujusdam opera Methodio scripserunt in hæc verba, iambicis versibus inclusa :

A « ἀλλ' ἐνατενιζούσης μου τῷ κατόπτρῳ τὰς ἐκεῖθεν ἀνταναχλωμένας ἐώρα μορφὰς, ἃς δὴ καὶ νινία ὠνόμασεν. » Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἀπεστρέφετο τὰς εἰκόνας ὁ Θεόφιλος, ὥστε καὶ τὸν ἱερὸν Μεθόδιον, ἅτε τῶν εἰκόνων ὑπερμαχόμενον, ἐν σπηλαίῳ τινὶ κατέκλεισεν ὥσπερ νεκρὸν ἐν μνημείῳ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο ληστὰς σὺν αὐτῷ. Τότε δὴ, τότε καὶ τελευτήσας ὁ εἷς πόσης δυσοσμίας αἴτιον τῷ μακαρίῳ γέγονε; Τηνικαῦτα καὶ οἱ κεντηθέντες τὰ μέτωπα πρὸς τὴν ὑπερορίαν στελλόμενοι γραφὴν ἐγχαράττουσι τῷ Μεθοδίῳ διά τινος ἰχθυοθήρα ἐν μέτρῳ ἰαμβείῳ κατὰ λέξιν ἔχουσαν οὕτωσί·

290 *Vivo perempto vivificoque mortuo,*
Terram incolenti ac pariter calcanti polum,
Scripsere vincto vincti et inscripti notis.

B Τῷ ζῶντι νεκρῷ καὶ νεκρῷ ζωηφόρῳ,
Νοοῦντι τὴν γῆν καὶ πολοῦντι τὸν πόλον,
Γραπτοὶ γράφουσι δέσμιοι τῷ δεσμίῳ.

Iis Methodius in hanc sententiam rescripsit :

Ἀντιγράφει δὲ καὶ αὐτὸς πρὸς αὐτούς·

Libris vicissim descriptos cœlestibus,
Faciesque non sine laude compunctos notis,
Secum salutat vinctos vivus obrutus.

Τοὺς ταῖς βίβλοισιν οὐρανῶν κλησιγράφους
Καὶ πρὸς μέτωπα σωφρόνως ἐστιγμένους
Προσεῖπεν ὁ ζώθαπτος ὡς συνδεσμίους.

Hunc autem Methodium novo et admirabili quodam modo Deus ex eo specu eduxit. Nam cum Theophilus doctrinæ litterarum studiosus in scripta quædam intellectu difficilia incidi set, nec qui se de illis explicaret invenire posset, intellecto de quodam neminem mortalium esse qui felicius ea declarare posset quam inclusus ille sepulcro Methodius, hominem inde statim revocavit, magnoque in pretio deinceps habuit. Et quia Methodii malæ propter sacrarum imaginum propugnationem contundendo læsæ solutæque fuerant a Theophilo post 7 synodum simulacrorum eversionem renovante, necesse habebat ut eas tenui quadam fascia linea obligaret. Unde mea quidem sententia mos inolevit, hodieque durans, ut pontifices ab anteriori parte lineas fascias alligatas habeant.

Τὸν μέντοι Μεθόδιον παραδόξως ὁ Θεὸς ἐκεῖθεν ἐξήγαγεν. Ὁ γὰρ Θεόφιλος φιλολόγος ὢν γραφαῖς τισι δυσνοήτοις ἐνέτυχεν, ὧν τὴν λέξιν οὐχ εὗρισκεν. Ἀκούσας οὖν παρά τινος ὡς οὐδεὶς ἕτερος τὰ τοιαῦτα σαφηνίσει γραφὰς εἰ μὴ ὁ ἐν μνήματι Μεθόδιος, ἐκεῖθεν αὐτὸν αὐτίκα μετεκαλέσατο καὶ διὰ τιμῆς εἶχεν ὅτι πολλῆς. Αἱ μέντοι σιαγόνες αὐτοῦ παραλυθεῖσαι ὑπὸ Θεοφίλου διὰ τὸ τῶν ἁγίων εἰκόνων ὑπερλαλεῖν (μετὰ γὰρ τὴν ζ' σύνοδον ὁ βασιλεὺς οὗτος τὴν εἰκονομαχίαν ἀνενέωσεν) ὀθόνῃ λεπτῇ ἐδέδεντο. Ταύτῃ τοι καὶ συνήθεια μέχρι τοῦ νῦν, ὡς οἶμαι, κεκράτηκεν ἐν ἀρχιερεῦσι τὸ καὶ τοῖς ἐμπροσθίοις μέρεσι δεδεμένας ἔχειν ὀθόνας.

Denique Theophilus moriturus petebat ut imagines sacræ rursum non erigerentur, neque Joannes patriarcha, præstigiator insignis, loco moveretur. Verum ipso vita functo, Theodora Joanne dejecto et abdicato sanctum virum Methodium pro eo substituit. Tum vero meretricula quadam subornata Methodium adversarii criminati sunt; quæ res in judicium cum deducta foret, Methodius fimbria vestis sublata genitalia denudavit. Ea prorsus frigebant et emarcuerant. Rogatus autem quanam de causa tantopere virilia ipsius emarcuissent, respondit se aliquando quadam de causa Romam missum, et carnalis libidinis inflammatione correptum, Christi discipulorum opem implorasse; ideoque per quietem vidisse summum illum Petrum apostolum, qui verendis suis attactis effecerit ut ignis ea depascere videretur. Ex eo tempore membra istæc sua mortua sibi fuisse, neque libidinis inflammationem quidquam attulisse molestiæ. Cæterum ut omnium prima mulier Adamum paradiso eduxit, ita domina Theodora con-

Ἀλλὰ καὶ τελευτῶν ὁ Θεόφιλος ἐξίου μήτε τὰς ἁγίας εἰκόνας ἀναστηλωθῆναι μήτε τὸν πατριάρχην Ἰωάννην τὸν καὶ γόητα καθελεῖν. Ἀλλὰ μετὰ θάνατον ἐκείνου καθελοῦσα τοῦτον ἡ Θεοδώρα τὸν ἱερὸν ἀντεισῆξε Μεθόδιον, εἰ καὶ γύναιόν τι πορνίδιον οἱ ἐξ ἐναντίας ὑπελθόντες διαβάλλουσι τὸν Μεθόδιον. Κρίσις οὖν ἐπὶ τούτοις προβαίνει, καὶ τὸ κράσπεδον ἄρας ἀπογυμνοῖ τὴν αἰδώ. Ἡ δὲ ἦν κατεψυγμένη πάντη καὶ μεμαρασμένη. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς δι' ἣν ὁ τοσοῦτος γέγονε μαρασμὸς, ἔλεγεν ὅτι Ποτὲ κατὰ χρείαν εἰς Ῥώμην σταλείς, κἀκεῖσε πύρωσιν παθὼν σαρκικὴν, δέομαι τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἐφ' ᾧ καὶ δοκῶ κατ' ὄναρ ἰδεῖν τὸν κορυφαῖον Πέτρον, καὶ οὐ τῆς αἰδοῦς ἁψαμένου μου πῦρ ἐδόκουν αὐτὴν περιδόσκεσθαι. Ἔκτοτε οὖν τὰ μόρια τοῦτα νενέκρωται, καὶ πύρωσις οὐκέτι μοι παρῆνθλησε. Καὶ ἡ μὲν πρώτη γυνὴ τὸν Ἀδὰμ ἐξάγει τοῦ παραδείσου, ἡ δὲ κυρὰ Θεοδώρα εἰσάγει τὸν ὁμόζυγον αὐτῆς εἰς τὸν παράδεισον. Ὢ; οὖν ἔλαβε πληροφορίαν τοῦ πράγματος, φιλοφρονεῖται τοὺς ἁγίους τούτους; Πατέρας, δι' ὧν

Digitized by Google

ἄρα καὶ ἡ πρὸς Θεὸν γέγονε δέησις. Ἤνίκα γοῦν ἐφιλοφρόνει αὐτοὺς, συμπαρῆν καὶ ὁ γραπτὸς Θεοφάνης Νικαίας. Ταύτης οὖν ἐνατενιζούσης αὐτῷ καὶ τὰ στίγματα θαυμαζούσης ἔλεγε· « Τί με συχνῶς ὁρᾷς; Τότε διαδικάσομαι περὶ τούτου τῷ ἀνδρί σου. » Ἦν δὴ καὶ πολλὰ δυσχεράνασαν τούτου ἕνεκεν ὁ πατριάρχης παρεμυθεῖτο Μεθόδιος.

A jugem suum in paradisum introduxit. Et de re cum certior facta fuisset, benigne sanctos hosce Patres excepit, qui etiam pro Theophilo Deum precati sunt. Cum autem illos exciperet, aderat inter alios Theophanes Nicænus pontifex, cujus faciei notæ impressæ erant. Is imperatrice defixis oculis se intuente, ac notas impressas admirante : « Cur, inquit, tam crebro me aspicis? in altera vita cum marito tuo disceptaturus sum. » Hoc verbum imperatricem graviter admodum pupugit, quam tamen deinde Methodius patriarcha consolatus est.

Γίνωσκε δέ, ἀγαπητὲ, ὅτι ἐπὶ τῆς τοῦ Θεοφίλου βασιλείας Λέων ὁ φιλόσοφος ἦν, κεκρυμμένος μὲν τοῦ πρώτου καὶ πάντη ἄγνωστος ὤν, τούτῳ δὲ γεγονὼς τῷ τρόπῳ κατάδηλος. Νεανίας τις γεωμετρικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρος ὢν αἰχμάλωτος ἄγεται. Εἶτα παρὰ τοῦ κατέχοντος αὐτὸν Ἀρμεμούμνη ζήτησις γίνεται γεωμετρικῶν θεωρημάτων. Παρίσταται καὶ ὁ νεανίας, τὴν αὐτοῦ σοφίαν δείκνυσι, θαυμάζεται. Ἐρωτᾶται εἰ καί τινες ἕτεροι τοιοῦτοι παρὰ τῇ βασιλευούσῃ εὑρίσκονται. Καὶ ὁ Ἀρμεμούμνης μαθὼν περὶ τοῦ σοφοῦ Λέοντος, τίς τε ἦν καὶ ὅπως εἰς ἄκρον ἐληλάκει πάσης σοφίας καὶ ἐπιστήμης, γράφει πρὸς τὸν βασιλέα Θεόφιλον ὡς ἂν ἀποστελοῖ τὸν φιλόσοφον πρὸς αὐτόν· ἀντὶ δὲ τούτου δοθήσεται χάρις χρυσίου κεντηνάρια ρ' καὶ φιλία αἰώνιος. Καὶ ὁ Θεόφιλος ἄτοπον κρίνας εἰ τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν, δι' ἣν τὸ τῶν Ῥωμαίων γένος θαυμάζεται, ἔκδοτον ποιήσει τοῖς ἔθνεσι, πρὸς τὰ αἰτηθέντα οὐκ ἐπένευσε. Γνωρίζεται οὖν ἐντεῦθεν ὁ τὰ πάντα σοφώτατος Λέων, διδάσκαλος προχειρίζεται, τελευταῖον εἰς τὸν τῆς Θεσσαλονίκης θρόνον ἀνάγεται παρὰ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ μεγάλου. Τῶν Εἰκονομάχων τηνικαῦτα καθαιρεθέντων συγκαθῃρέθη καὶ αὐτός. Μεγίστην δὲ τιμὴν παρά γε τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἔφερε καὶ δι' ἄλλα μὲν πολλὰ, μάλιστα δὲ δι' ἣν ἐπήνεγκε τοῦ λιμοῦ λύσιν, τὴν τῶν ἀστέρων ἐπιτολὴν διασκεψάμενος κἀκείνους ἀναπείσας τὰ σπέρματα τηνικαῦτα καταβαλεῖν.

291 Scito autem, dilecte fili, Theophilo imperante Leonem philosophum exstitisse, qui prorsus antea latitabat et ignotus erat : sed hoc modo nomen aliquod est consecutus. Quidam adolescens geometricæ scientiæ peritus in hostium potestatem venerat. Accidit autem ut Armemumnes, qui eum captivum habebat, aliquando de geometricis theorematis disputaret. Ibi juvenis ille præsens dotrinæ suæ specimen edit, et apud homines admirationem sui concitat. Quamobrem interrogatur an alii quoque Cpoli reperiantur qui artem hanc teneant. Cum respondente juvene cognovisset Armemumnes de Leone viro sapienti ac docto, quisnam foret, et quod summam omnis doctrinæ scientiæque peritiam consecutus esset, litteris ad imperatorem Theophilum datis petit ut ad se Leonem mittat, pro quo declarandi animi grati causa vicissim ei daturus sit centum auri centenarios æternamque pacem concessurus. Theophilus autem, qui absurdum quiddam se facturum duceret, si rerum cognitionem, propter quam natio Romanorum in admiratione sit, populis exteris proderet, postulatis Armemumnæ assentiri noluit. Ex eo tempore Leo doctissimus in universis disciplinis clarescere cœpit. Cumque doctoris munus aliquandiu ei mandatum fuisset, tandem opera magni patriarchæ Joannis ad Thessalonicense solium evectus est. Inde cum oppugnatores imaginum loco moverentur, etiam ipse solio suo dejectus est. Apud Thessalonicenses in honore maximo fuit cum alias plures ob causas, tum maxime propterea quod eos annonæ penuria sublevasset, siderum quorumdam ortu considerato : persuaserat enim ipsis ut indicato ab se tempore semina terræ crederent.

Ὁ μέντοι Θεόφιλος γαμβρὸν εἶχεν Ἀλέξιον, οὗ Μωσηλὲ τὸ ἐπώνυμον· καὶ Μανουήλ τις ἐν αὐτῷ παραδυναστεύων ἦν. Ὁμοίως καὶ Θεόφοβός τις, ὃν δὴ καὶ θανάτῳ καθυποβληθῆναι κελεύει, μή ποτε νεώτερόν τι εἰργάσηται. Ἀφαιρεῖται οὖν ἡ ἐκείνου κεφαλὴ καὶ τῷ Θεοφίλῳ προσάγεται. Τῶν οὖν τριχῶν αὐτῆς ἁψάμενος ἔφη· « Οὔτ' ἐγὼ Θεόφιλος, οὔτε σὺ Θεόφοβος. » Ἐπὶ τούτοις οὖν ἐξηρεύξατο τὴν ψυχὴν δυσεντερίᾳ πρότερον συσχεθείς· τὸ δὲ ταύτης αἴτιον ψυχροποσία.

Ad Theophilum ut redeamus, habebat is generum Alexium, cognomento Moselem. Præterea Manuelus quidam apud ipsum potestatis imperatoriæ particeps erat, itemque Theophobus, quem morte affici jussit, ne quando res novas moliretur ; estque caput ei præcisum et ad Theophilum allatum. Cujus ille crinibus attrectatis : « Nec ego sum Theophilus, inquit, nec tu Theophobus. » Haud multo post animam exhalavit, cum prius intestinorum morbo laborasset, quem ex haustu frigidæ aquæ sibi arcessiverat.

Μετὰ δὲ τοῦτον κρατεῖ Μιχαὴλ ὁ μεθυστὴς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ Θεοδώρᾳ ἔτη ιδ', καὶ μόνος ἔτη ια'. Κατάγει δὲ αὐτὴν καὶ ἀποκείρει· μόνος γὰρ ἤθελε σκῆπτρα τὰ Ῥωμαίων ἰθύνειν, εἰ καὶ μὴ πρὸς καλὸν ἀπέβλεπε τὰ ἐκείνου. Τί γὰρ οὐκ ἔλεγε; Τί δὲ οὐκ ἔπραττε; Πολλάκις καὶ μηδέ τινος χρείας

Theophilo exstincto, Michaelus cum Theodora matre 14 annis imperavit, eamque tandem ab imperii gubernaculis removit et rasit, quod solus Romanam rem publicam administrare vellet. Non tamen ad utilitatem publicam ea quæ gerebat spectabant. Quid enim non ille dicere, quid non au-

Digitized by Google

sus est facere? Sæpenumero nulla urgente necessitate absque custodibus, præsidio, satellitum comitatu, in 292 ipsa se trivia conferebat. Quid multa proferri opus est? Cum quotidie deteriorem ad vitam prolaberetur, tandem vir sceleratissimus adversus ipsa quoque mysteria furiose debacchari cœpit. Nam in craterem indito sinapi acerbissimo mysticum inde sacrum peragebat, ludens miser in iis quæ ludos nullos admittunt, et ridens infelix in minime ridiculis. Tradiderat ei Theodora mater auri mxc centenarios, argenti ad tria millia. Ex iis Michaelus moriens tria tantum reliquit, imperio post discessionem ex aula Theodoræ annis undecim potitus. Solis compotationibus et circensibus ludis operam dabat, quibus sane spectaculis tam impense delectabatur ut ipsemet extrinsecus amictum Venetum gestans equos agitaret, logotheta Prasino habitu induto. Accidit aliquando ut equestri certamine jam imminente protonotarius dromi accedens diceret in Melangeis, quæ Melagina vulgo nuncupantur, Saracenos adesse. Tum imperator: « Tene vero, inquit, hominem stolidissimum audere mihi tali occupato certamine, ac in hoc unum incumbenti ut in lævam partem medium avertam, de Saracenorum incursu nuntium afferre? » Rebus igitur hujusmodi Michaelus occupatus imperatorios, ceu diximus, thesauros exhauriebat. Nam quotes ipsorum etiam aurigarum filios ex sacro fonte suscipiebat, singulis auri libras centum donabat.

Licet hinc etiam, ut omittamus alia, Michaeli vecordiam agnoscere. A Tarso ad palatium usque certis in locis ignes succendi consueverant, quibus aliis alios excipientibus Saracenorum incursus denuntiabantur. Cum igitur aliquando currus agerentur ad eximii martyris Mamantis ædem, quæ in Steno est, habituque Veneto imperator ipse ornatus esset, signum adventus hostilis editum est per ignem de Pharo. Quæ res permolesta cum imperatori accideret, ignes illos admirabili consilio excogitatos sustulit, ne deinceps unquam per ejusmodi nuntios animis terrore perculsis theatrum spectatores desererent.

Idem Michaelus cum forte pecuniis indigeret, etiam platanos illas aureas, factas a Leone philosopho, de quo supra locuti sumus, in quibus aviculæ sedentes per machinam quamdam cantillabant, itemque leones aureos, qui et ipsi cum hominum admiratione maxima nonnunquam rugitum edebant, opera certe præclara et unam ob causam facta, ut exteræ nationes ad eorum conspectum obstupescerent, minutas in partes concidit et aurum expendit.

Quas ob res Theodora Michaelum crebris admonitionibus castigans et erudiens e regia tandem expellitur. Etenim Michaeli avunculus, cui Bardæ nomen erat, nulla non machinatione usus et omnibus hominem modis aggressus, ut imperatrix quidem longe a regia submoveretur effecit, ipse vero Cæsar ab imperatore designaretur. Itaque ab illo tempore cuncta sic agere, quasi 293 si im-

A κατεπειγούσης, χωρὶς φυλάκων καὶ φρουρᾶς, ἅτε δορυφορούντων, ἐπὶ μέσων ἐκείνος τριόδων παρώδευε. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; ἐπὶ χείρονα καθ' ἑκάστην προκόπτων ζωὴν, καὶ κατ' αὐτῶν ἐλύττησε τῶν μυστηρίων ὁ κάκιστος. Βαλὼν γὰρ εἰς κρατῆρα δριμύτατον σίνηπι τὴν ἁγιστείαν ἐκεῖθεν ἐτέλει τὴν μυστικὴν, παίζων ὁ τάλας ἐν οὐ παικτοῖς καὶ γελῶν ἐν ἀγελάστοις ὁ δείλαιος. Ἡ μέντοι Θεοδώρα παραδίδωσι πρὸς αὐτὸν χρυσοῦ κεντηνάρια ς' καὶ ἀργυρίου ὡσεὶ γ'. Ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ τρία καὶ μόνα τελευτῶν ἀφῆκε, κρατήσας ἔτη ια' μετὰ τὴν Θεοδώρας διάζευξιν· περὶ γὰρ μέθας καὶ ἱπποδρομίας κατῆγετο. Τοσοῦτον δὲ τῶν τοιούτων ἐξείχετο θεάτρων ὡς αὐτὸς μὲν φορεῖν τὸ Βένετον καὶ ἱππηλατεῖν, ὁ δὲ λογοθέτης τὸ Πράσινον. Καί

B ποτε γοῦν τοῦ ἱππικοῦ ἐνστάντος ἀγῶνος ὁ τοῦ δρόμου πρωτονοτάριος ἐφίσταται λέγων ὅτι ἐν τοῖς Μελαγγείοις, ἅτινα Μελάγυνα ἰδιωτικῶς λέγονται, Σαρακηνοὶ προσέβαλον· καὶ ὁ βασιλεὺς, « Ἐν τοιούτῳ μοι, » ἔφη, «ἀγῶνι, καὶ τὸν μέσον εὐώνυμον καταστῆσαι σπεύδοντι, αὐτὸς, μάταιε, περὶ Σαρακηνῶν ἐπιδρομῆς ἀγγελίαν ἐπάγεις μοι; » Τοιούτοις οὖν ὁ Μιχαὴλ ἐνασχολούμενος τοὺς βασιλικοὺς ἐκένωσεν, ὡς εἴρηται, θησαυρούς· καὶ αὐτοὺς γὰρ τοὺς ἡνιόχων παῖδας ἐκ τῆς ἱερᾶς κολυμβήθρας ἀναλαμβανόμενος ἐδίδου ἑκάστῳ αὐτῶν ἀνὰ χρυσίου λίτρας ρ'.

C Πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο τὴν τοῦ Μιχαὴλ ἀβελτηρίαν παρίστησιν. Ἀπὸ Ταρσοῦ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ παλατίου φρυκτοὶ κατά τινας τόπους ἀνεφλέγοντο κατὰ διάδοσιν τὰς τῶν Σαρακηνῶν ἐπιδρομὰς προμηνύοντες. Ἡνιοχείας οὖν τελουμένης κατά γε τὸν ἐν τῷ στενῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος ναὸν Μάμαντος, καὶ τὸ Βένετον ἐνδεδυμένου τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ἀγγελία γέγονεν ἀπό γε τοῦ κατὰ τὸν Φάρον φρυκτοῦ. Ἀνίᾳ γοῦν ἐπὶ τούτῳ συσχεθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐκ μέσου ποιεῖ τοὺς θαυμαστοὺς ἐκείνους φρυκτοὺς, ὡς μηκέτι τοιαῦται; ἀγγελίαι; οἱ θεαταὶ δειλαινόμενοι τὸ θέατρον καταλύωσιν.

D Οὗτος ὁ Μιχαὴλ χρημάτων ἀπορήσας καὶ τὰς χρυσᾶς ἐκείνας πλατάνους, ἃς ὁ φιλόσοφος κατεσκεύασε Λέων, ὡς ἄνωθεν ἔφημεν, ἐν αἷς στρουθοὶ καθήμενοι διὰ μηχανῆς ἐκελάδουν, ὡσαύτως δὲ καὶ τοὺς λέοντας, ἃ πρὸς ἔκπληξιν τῶν ἐθνῶν μερηχάνηται (καὶ οὗτοι γὰρ ἔστιν ὅτε βρυχώμενοι ἐθαυμάζοντο), κατακόψας ἀνάλωσεν.

Ἐπὶ τούτοις οὖν ἡ Θεοδώρα πολλὰ παραινοῦσα τὸν Μιχαὴλ τῶν βασιλείων ἔκπτωτος γίνεται· ὁ γὰρ ἐκ μητρὸς αὐτῷ θεῖος, ᾧ Βάρδας ὄνομα, πάντα καλῶν κινήσας καὶ παντοίως ὑπελθὼν αὐτὸν, τὴν μὲν βασίλισσαν πόρρω γενέσθαι τῶν βασιλείων οἰκονομεῖ, ἑαυτὸν δὲ προχειρισθῆναι Καίσαρα. Ἔκτοτε οὖν πάντα ποιῶν ὡς ἀνάναξ οὐ διέλιπε. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ παρανομίαν ἐτόλμα, υἱοῦ γνησίου γα-

Digitized by Google

μετῇ συνεφθείρετο. Μανθάνει ταῦτα καὶ ὁ τότε πατριάρχης Ἰγνάτιος· ἐφ' ᾧ νουθετεῖ, παραινεῖ, καὶ τελευταῖον ἐκδιώκει τῶν ἁγιασμάτων αὐτόν. Μαίνεται ὁ Βάρδας, καὶ τὸν μὲν Ἰγνάτιον τῆς ποίμνης ἐξίστησιν, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προχειρίζεται Φώτιον. Ἀλλ' ἐντεῦθεν οἵοις καὶ ὅσοις ἐβλήθη δεινοῖς παρὰ Φωτίου ὁ Ἰγνάτιος, ἵν' ἐκὼν φανείη παραιτούμενος, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Ἀπορρίζοῦσι γὰρ αὐτοῦ τοὺς ὀδόντας, προσεφαπλοῦσι γυμνὸν κοπροφέρτῳ τινὶ λάρνακι τὸν τοῦ καταπτύστου Κοπρωνύμου φερούσῃ νεκρόν. Ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πλέον ἀνέχεται ὁ Θεός· ὁ μὲν γὰρ Φώτιος αὐτίκα τοῦ θρόνου ἐκβάλλεται, ὁ δὲ Βάρδας κακῶς τῶν ὧδε μεθίσταται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖά τινα τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ κατεμήνυον, ἐπιτολαὶ κομητῶν, ὄψεις ὀνείρατων ἀλλόκοτοι. Εἰόκει γὰρ ὁ Βάρδας πρὸς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν ἀπελθεῖν, καὶ τῷ τοῦ πατριάρχου θρόνῳ τὸν κορυφαῖον Πέτρον ἰδεῖν ἐγκαθήμενον, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ τὸν ἁγιώτατον Ἰγνάτιον ἐγκυλινδούμενον, κἀκεῖθεν ὧν ἔπαθε παρὰ τοῦ Καίσαρος αἰτοῦντα ἐκδίκησιν. Καὶ ὁ Βάρδας εὐθέως ἑώρα ῥομφαίαν διδομένην ὡς ὑπ' αὐτῆς αὐτὸν μεληδὸν διατμηθῆναι. Οὐ πολὺς διῆλθε καιρός, καὶ κατὰ τοῦ Βάρδα θάνατος μελετᾶται παρὰ Μιχαὴλ τὴν ἐκείνου δυναστείαν δεδοικότος. Ἐπῄρεις οὖν τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπιόντας ὁ Βάρδας ἰδὼν τοῖς τοῦ βασιλέως ἑαυτὸν ἐπιῤῥίπτει ποσίν. Ἀλλ' ἀποσπῶσι τοῦτον ἐκεῖθεν καὶ μεληδὸν κατατέμνουσι. Τὰ δὲ παιδογόνα αὐτοῦ μόρια κοντῷ ἀπαιωροῦσι καὶ τῷ λαῷ παραδειγματίζουσι.

Μετὰ δὲ ταῦτα φυσικῆς γονῆς ὁ Μιχαὴλ ἀπορῶν, ὡς φησιν ὁ Σκυλίτζης, καὶ τὰ κοινὰ διεξάγειν οὐχ οἷός τε ὢν ἅτε τοῦ Βάρδα ἐξ ἀνθρώπων γενομένου, εἰσποιεῖται τὸν Βασίλειον εἰς υἱόν, καὶ τῇ τῶν μαγίστρων ἀξίᾳ τιμήσας διάδημα μετὰ μικρὸν αὐτῷ παρατίθησιν. Εἶθ' οὗτος ὁ Μιχαὴλ παρὰ Βασιλείου ἐλεγχόμενος ἐφ' οἷς ἔπραττε, ποιῆσαι τοῦτον ἐκ μέσου ἐφρόντιζε. Τί γοῦν ποιεῖ; Βασιλίσκον τινὰ (φιλοτιμήσασθαι γὰρ ἤθελεν αὐτὸν, ὅτι προφθάσας ὕμνησε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ τὸ καλῶς δῆθεν ἡνιοστροφῆσαι) εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν πορφύραν αὐτὸν ἐνδύει καὶ τὸ διάδημα, πρὸς τὴν γερουσίαν εἰπών· « Πάλαι μὲν οὖν ἔδει τουτονὶ τὸν ἄνδρα, ὦ φίλοι, εἰς τὸν περίβλεπτον κόσμον τῆς βασιλείας ἀναγαγεῖν, ἢ τὸν Βασίλειον ἐφ' ᾧ καὶ μεταμεμέλημαι. » Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἡ τοῦ Μιχαὴλ κατάλυσις λαμβάνει ἀρχήν, εἰ καὶ μᾶλλον ἀκρατοποτῶν οὐ διέλιπε τοῖς ὑπ' αὐτὸν πολλὰ κακὰ προξενῶν, ἄλλου μὲν ὦτα κελεύων ἀφαιρεῖσθαι, ἑτέρου δὲ ῥῖνα καὶ κεφαλὴν ἄλλου. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἐμποδίζοντα τὸν Βασίλειον εἶχεν. Ἐφ' ᾧ δόλον μελετᾷ κατ' αὐτοῦ. Ἔνέσκηψε γάρ τινι βέλος ἀφιέναι τῷ δοκεῖν μὲν κατὰ θηρίου, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατὰ Βασιλείου. Καὶ ὃς πάντα ἐννοήσας ἔδρασε μᾶλλον ἐπὶ Μιχαὴλ ὅπερ αὐτὸς ἔμελλε ἀπ' αὐτοῦ παθεῖν· ἐφ' ᾧ καὶ φονεύει αὐτὸν κατὰ τὸν ἅγιον Μάμαντα.

perator ipse foret non destitit. Præterea facinus improbissimum committere ausus est, genuini filii conjuge vitiata. Quod ubi rescivisset Ignatius patriarcha, hominem semel atque iterum frustra monitum tandem adhibita commonefactione postrema sacris excludit. Tum vero Bardas furere, Ignatium gregi adimere, Photium ejus loco substituere. Qualibus autem quantisque calamitatibus Ignatius opera Photii fuerit exagitatus, ut tandem sponte sua solium detrectare ac resignare videretur, verbis explicari omnino non potest. Quippe radicitus ei dentes effracti sunt, ipse nudus in longum exporrectus et sandapilæ cuidam luto commaculatæ inclusus, quæ abominabilis istius Copronymi cadaver continebat. Verum Deus hæc non admodum diu toleravit. Quippe Photius ille mox solio dejectus est, Bardas misere vitam in terris suam clausit. Etenim cum moriturus esset, prodigia quædam et ostenta perniciem hominis portenderunt, nimirum ortus cometarum et inusitata somniorum visa. Nam per quietem Bardas ire sibi Magnam ad ecclesiam videbatur, ubi principem apostolorum Petrum in solio patriarchæ sedentem cerneret, ad cujus pedes sanctissimus ille patriarcha Ignatius provolutus jaceret, ac vindictam eorum postularet facinorum quæ a Cæsare desi gnata in se fuissent; mox alicui gladium porrigi, quo Bardas membratim dissecaretur. Neque multum temporis intercessit, cum Michaelus Bardæ potentiam reveritus hominem morte multatum e medio tollere cogitat. Itaque Bardas homines gladiis instructos contra se pergentes intuitus ad imperatoris se pedes abjicit. Verum per eosdem inde abreptus membratim in frusta conciditur, genitalibus hastæ suffixis et publice populo spectaculi causa exhibitis.

Secundum hæc Michaelus, quod sobolem ex se naturaliter procreatam nullam haberet, uti Scylitzes memoriæ prodidit, nec publicam rem administrare per se satis idonee posset, Barda jam rebus humanis exempto, Basilium filii loco adoptat, et magistrorum dignitate ornatum paulo post etiam diademate cingit. Cum autem a Basilio quoque Michaelus ob ea reprehenderetur quæ nefarie patrabat, quo pacto et illum e medio tolleret, sollicite cogitabat. Quid ergo rei molitur? hominem quemdam nomine Basiliscum, quem afficere honore propterea cuperet quod aliquando majestatem ipsius insigniter prædicasset ob quadrigarum solertem inflexionem, in medium productum purpura induit ac diademate ornat, hujusmodi ad senatum verbis usus: « Jampridem, amici, oportebat hunc virum a nobis ad honorem imperii splendidissimum **294** potius evehi quam Basilium. Idcirco mei me consilii factique pœnitet. » Quod quidem ubi fecisset, mox initium interitus Michaelis appetit, præsertim cum intemperanter admodum potare non desineret, ac subditis crebra mala moliri. Nam præcipiebat his aures, illis nares, nonnullis capita præcidi. Cum autem Basilius impediret quominus ea perficerentur, fraude circumvenire Michaelus ipsum instituit. Nam quidam

Digitized by Google

mandabat ut in speciem quidem adversus feram telum emitteret, reapse vero Basilium peteret. Qua re Basilius animadversa in ipsum Michaelum id patrandum esse statuit quod inuminere sibi ab eo videbat. Itaque hominem ad D. Mamantis interficit.

Hoc modo post Michaelum cognomine Temulentum Basilius Macedo 20 annis imperium obtinuit. Is cum adhuc infans admodum esset, uti Zonaras commemorat, forte soli expositus in æstu jacebat, messe occupatis parentibus, qui valde pauperes erant. Tum vero aquila de sublimi advolans expansis alis umbram ei præbebat. Cum autem mater aliquoties aquilam abigere conata nihil efficere se videret, tandem hanc rem boni augurii loco duxit. Præterea Basilius hic e pago quodam originem habuit, qui magnæ urbi Adrianopoli vicinus erat. Etiam aliquando ceu mancipium a Bulgaris avectus fuit. Unde cum evasisset, Byzantium sese contulit, ac propius ad sancti Diomedis ædem accedens ibidem in latericio pavimento fessus obdormivit. Ea nocte templi ejus ædituus ab angelo ter excitatus est ac imperatorem introducere jussus. Paret ædituus angelo, ac Basilium velut imperatorem humanissime tractat atque reficit. Quid ex eo tempore de ipso factum? propter insignem animi fortitudinem in Michaeli notitiam pervenit: primum equorum ei cura committitur, deinde fit cubicularius, tandem imperator renuntiatur, cum quidem hujusmodi eventa Deus multo ante significasset. Nam vide, obsecro, quid aliquando ipsi acciderit. Forte cum hero id temporis suo Theophilitze quemdam ad locum profectus fuerat. Et in loco solitariæ vitæ sectator degebat, homo futura prospiciendi facultate præditus. Negligebat ille Theophilitzem, cum magnum honorem Basilio deferret. Quæsitus ab aliquo cur id fecisset, imperatorem in eo se palam conspexisse respondit. Hac igitur ratione Basilius imperio, ceu diximus, post Michaelum potitus est; moxque Photium ex Ecclesia pepulit ac solium Ignatio restituit. Præterea sub initium imperii patribus conscriptis ad se venire jussis thesauros imperatorios aperuit, ut Scylitzes commemorat, deque pecuniis ærarii maximis, præter auri tres centenarios, nihil omnino reperit. Quo autem illæ modis ac rationibus novis insuetisque prius devenissent, ubi certior factus fuit, apud senatum obtinuit ut publicum in ærarium referrentur. Ipse tamen mitius ageus, et cuilibet illorum qui aliquid a Michaelo acceperant, partem dimidiam auferens, auri 300 omnino centenarios confecit.

Tam præclare vero Basilius imperium administrabat, tamque observans erat justitiæ, ut ipsemet judices ordinaret, eosque causas cognoscere juberet attente, tam in Magnaura pro tribunali sedentes quam in Circo. Edictis quoque propositis instituit ut hi judices acciperent e publico salaria, ne agitatas pro tribunali causas parvi facerent obiterque tractarent. Itidem pauperioribus jure adversus alios experiuntibus alimenta decrevit, ne fame contabescentes litibus renuntiarent. Præterea proditum memoriæ scimus, imperatorem ad hæc loca quodam tempore de regia progressum, cum neminem reperisset de alio conquerentem, ideoque suspicatus esset forte homines injuriis

Κρατεῖ οὖν μετὰ Μιχαὴλ τὸν Μέθυστὴν Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἔτη κ'. Οὗτος βρεφύλλιον ὢν, καθά φησι Ζωναρᾶς, ἔκειτο τῷ ἡλίῳ θαλπόμενος ἅτε ὄῆ τῶν αὐτοῦ γονέων περὶ τὸ θέρος ἀσχολουμένων· πάνυ γὰρ ἦσαν πτωχοί. Ἀετὸς δὲ τηνικαῦτα καταπτὰς ἐσκίαζεν αὐτὸν ταῖς πτέρυξιν. Ἡ γοῦν μήτηρ αὐτοῦ καὶ πολλάκις ἀποσοβῆσαι ἐπιχειρήσασα τοῦτον, καὶ μὴ δυνηθεῖσα, ἀγαθὸν οἰώνισμα τὸ τοιοῦτον ἔκρινε δρᾶμα. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κώμης ὁ Βασίλειος οὗτος ὥρμητο γειτονούσης τῇ μεγαλοπόλει Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἀνδράποδον δὲ τοῖς Βουλγάροις συναπῆχθη ποτέ. Φυγὼν οὖν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Βυζαντίδα ἔρχεται, καὶ τῷ τοῦ ἁγίου Διομήδους προσπελάζει ναῷ, κἀκεῖσε ὑπνώττει ἐν κλίνῃ λιθοπλινθίνῃ. Τηνικαῦτα ὁ ἐκεῖσε νεωκόρος τρίτον ἀφυπνίζεται δι' ἀγγέλου λέγοντος· « Ἔσω τὸν βασιλέα εἰσάγαγε. » Πείθεται ὁ νεωκόρος, θεραπείας ἀξιοῖ τὸν βασιλέα. Εἶτα τί; διὰ τὴν αὐτοῦ ἀνδρίαν τῷ Μιχαὴλ γνωρίζεται, τῶν ἵππων φροντιστὴς καθίστατο, μετὰ ταῦτα παράκοιτος καὶ τελευταῖον κράτωρ ἀναγορεύεται, τοῦ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα καὶ πρὸ πολλοῦ πάντως δεικνύοντος. Ὅρα γὰρ ὅτι καί ποτε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοῦ Θεοφιλίτζη ἔν τινι τόπῳ ἀπῆλθεν ἔνθα διορατικός τις ἐτύγχανε μοναχὸς, ὃς τὸν μὲν Θεοφιλίτζην παρεώρα, τὸν δὲ Βασίλειον διὰ τιμῆς ἐποιεῖτο πολλῆς, καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος ἔλεγε βασιλέα ἰδεῖν αὐτὸν ἀντικρυς. Κρατεῖ οὖν, ὡς εἴρηται, μετὰ τὸν Μιχαὴλ ὁ Βασίλειος. Καὶ τῆς Ἐκκλησίας εὐθέως τὸν Φώτιον ἐξωθεῖ, καὶ πάλιν Ἰγνατίῳ τὸν θρόνον ἀποδίδωσιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν γερουσίαν τηνικαῦτα μετακαλεσάμενος τοὺς βασιλικοὺς ὑπανοίγει θησαυρούς, ὥς φησιν ὁ Σκυλίτζης· καὶ ἀπό γε τῶν τοσούτων χρημάτων οὐδὲν ἄλλο εὑρηται ἢ χρυσοῦ καντηνάρια τρία. Ποῦ δὲ ταῦτα καινοτομηθῆναι ἔφθασε μαθὼν Βασίλειος οἰκονομεῖ καὶ πάλιν πρὸς τὸν δημόσιόν ἀντιστραφῆναι. Τὰ ἡμίση λοιπὸν ἀφ' ὧν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ ἕκαστος ἀφαιρούμενος ἐπισυνάγει χρυσοῦ κεντηνάρια τ'.

Τοσοῦτον δὲ καλῶς ὁ Βασίλειος ἦρχε καὶ τοσοῦτον δικαιότατος ἦν, ὡς καὶ δικαστὰς τάξαι καὶ τὰς ὑποθέσεις ποιεῖν ἔν τε τῇ Μανναύρᾳ καθημένους καὶ τῷ ἱπποδρόμῳ. Ἐτύπωσε δὲ καὶ σιτηρέσια λαμβάνειν αὐτοὺς, ὥστε μὴ τῶν ὑποθέσεων καταφρονεῖν. Ἔταξε δὲ καὶ τροφὴν τοῖς πενεστέροις τῶν τὰς δίκας ἐχόντων, ὡς μὴ τῷ λιμῷ τηκόμενοι τὰς δίκας ἀπαγορεύοιεν. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ κατιών ἐντεῦθά ποτε ὁ βασιλεὺς καὶ μηδέ τινα εὑρὼν ἐγκαλοῦντα, καὶ ὑποπτεύσας μή πως ἐμποδίζονται τοῦ πρὸς αὐτὸν εἰσέρχεσθαι οἱ ἀδικούμενοι, δορυφόρους ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔπεμψεν, ὧν δὴ καὶ ὑποστρεψάντων, καὶ μηδέ τινα τοιοῦτον λεγόντων εὑρεῖν, μεθ' ἡδονῆς ἀπέστειλε δάκρυο-

Digitized by Google

καὶ τῷ Θεῷ χάριτας ὡμολόγει, εἴγε κατὰ τὴν αὐτοῦ A affectos aliquo modo impediri quo minus ad ipsum
βασιλείαν οὐκ ἔστιν ὁ ἀδικούμενος. accederent, satellites per orbem dimisisse, qui ubi
reversi fuissent, neque se quemquam invenisse dicerent qui querelarum aliquid haberet, præ gaudio lacrymas fudisse, Deoque gratias egisse quod se imperante accidisset ut nemo se injuste tractatum oppressumque diceret.

Ὁ εἰς ἀδοξίαν ἀπὸ δόξης περιπεσὼν παραμυθίας ἀπολαυέτω, τὴν ἄνω καὶ κάτω φορὰν τῶν τῆς ἁμάξης τροχῶν συστρέφων καθ' ἑαυτόν· τῆς γὰρ ἀστάτου τῶν ἀνθρώπων εὐδαιμονίας εἰκὼν αὕτη ἐστὶ προφανής. Ὁποῖον δὴ πάλαι πεποίηκε καὶ ὁ σουλδάνος ἐκεῖνος ὁ βάρβαρος. Οὗτος γὰρ ὑπὸ τοῦ τῆς Φραγγίας ἄρχοντος κατασχεθεὶς καὶ διετίαν ἐν τῇ φρουρᾷ ποιήσας οὐκ ὤφθη γελάσας ποτέ. Μετὰ δὲ ταῦτα γελάσαι τοῦτον ὁ Φράγγος μεμαθηκὼς ἐρωτᾷ τὴν αἰτίαν. Καὶ ὃς ἔλεγε τροχὸν ἰδεῖν ἁμάξης ποτὲ ἄνω ποτὲ δὲ κάτω φερόμενον, καὶ τούτῳ τὰ κατ' αὐτὸν παρεικάσας τὸ τοῦ βίου γελάσαι ἀνώμαλον. Τῷ Φράγγῳ λοιπὸν ᾠκείωτο ἔκτοτε, καὶ σύμβουλος ἦν ἐκείνῳ διὰ τὴν αὐτοῦ σύνεσιν.

Cæterum si quis est qui ex ingenti gloria per casum aliquem adversum ad conditionem obscuram ignominiosamque pervenit, is cum animo suo perpendens quo pacto rotæ curules sursum deorsumque ferantur, se ipsum consoletur. Nam ea volutatio perquam illustri declarat imagine quam instabilis sit humana felicitas. Tali certe superioribus hisce temporibus exemplo barbarus ille suldanus aliquando est usus. Nam cum a Francorum principe captivus detineretur, totumque biennium in vinculis exegisset, nunquam eum ridentem aliquis conspexit. Tandem Francus intellecto suldanum risisse, de ipsomet risus illius causam quærit. Tum ille se planstri rotam intuitum respondet, quæ modo sursum modo deorsum ferretur. Ei se casus suos accommodantem, non potuisse non inæquabiles rerum humanarum vices ridere. Quo verbo motus Francus suldanum ab eo tempore suam in familiaritatem admisit, hominisque prudentiam admiratus eum in consiliariorum suorum numerum retulit.

Ὁ βασιλεὺς δὲ μετὰ τὸ κρατῆσαι κατὰ Συρίας B Cum primum autem Basilius imperium occepisset, in Syriam expeditionem suscepit; cumque
ὥρμησε· καὶ Γερμανικόπολιν δέ τινα λεγομένην oppidum quoddam Germanicopolim, quod alio nomine Adata nuncuparetur, obsidione cingeret, ac
Ἄδατα πολιορκῶν, καὶ ταύτην ὁρῶν τῆς πολιορ- homines obsessos imperatoris conatum floccifacere videret, quæri jussit quonam præsidio freti
κίας ὀλιγωροῦσαν ἔφη· « Ἐφ' ὅτῳ πεποιθότες tam secure degerent. Tum quidam ex oppidanis
ἀμερίμνως οὗτως ἔχουσι; » Γέρων δέ τις ἐκεῖθεν senex, «Nequaquam,» ait, «in fatis est, imperator, ut
ἀπεκρίνατο· « Οὐ παρὰ σοῦ, ὦ βασιλεῦ, ἡ πόλις abs te nostrum hoc oppidum **296** capiatur: sed
ἡμῶν ἁλῶναι νυνὶ πέπρωται, παρὰ δέ του τῶν σῶν in alicujus tuorum, qui Constantini nomen habebit, potestatem aliquando veniet.» Iis auditis imperatore filium suum Constantinum ipsis commonstrante responsum est non hunc Constantinum illum esse, sed alium quemdam ex ipsius posteris hoc nomine, multis annis intercedentibus, exstiturum. Hoc vaticinium Basilius ut falsum irritumque declararet, majore studio quam prius intentus oppugnationi erat. Verum infecta re suaque spe frustratus obsidionem solvit.
ᾧ Κωνσταντῖνος ὄνομα. » Καὶ ὃς ὑποδείξας τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, ἤκουσεν ὡς Οὐκ ἔστιν αὐτὸς, ἀλλ' ἕτερός τις μετὰ χρόνον συχνὸν ἐκ σοῦ ἀναφύς. Καὶ ὁ Βασίλειος ἵνα τὴν πρόῤῥησιν διημαρτημένην ἐλέγξῃ, ἐπὶ πλέον τῇ πολιορκίᾳ προσέκειτο. Ἀλλὰ μηδὲν ἀνύσας κενὸς ἐκεῖθεν ὑπέστρεψεν.

Οὗτος ὁ Βασίλειος, ὅτι Μιχαὴλ ἀνεῖλε τὸν Μεθυ- C Quoniam vero Basilius Michaelum illum Temulentum interfecerat, placandi Dei causa multis per
στὴν, οἷον ἐξιλασκόμενος τὸν Θεὸν, πολλαχοῦ τῆς urbem locis novas ædes Michaelo principi copiarum cœlestium duci exstruxit. Ex iis una est in
πόλεως τῷ ἀρχιστρατήγῳ Μιχαὴλ ναοὺς ἐδείματο palatio, quam Novam appellant. Itidem in foro
ἐκ καινῆς, ὧν εἷς καὶ ἡ ἐν τῷ παλατίῳ λεγομένη templum nomini Deiparæ dicatum condidit, ut
Νέα. Ἐδείματο δὲ κἀν τῷ φόρῳ ναὸν ἐπ' ὀνόματι ædes istic aliqua foret in qua mercatores precarentur. Præterea reparatis instauratisque multis operibus etiam quamdam cisternam expurgavit, quam Heraclius imperator humo ingesta oppleverat ejusque loco hortum olerum effecerat. Idem præstitit in iis cisternis quæ sunt intra palatium, et in ea quæ est ad Mannaram, et in alia quæ inter Justinianeum ac Lausacum sita est. Nam cum Heraclius ex Stephano philosopho, qui nativitatem D ejus curiose perscrutatus fuerat, per aquam sibi passim obstruxerat.
τῆς Θεοτόκου, ὡς ἂν ἔχοιεν οἱ πραγματευόμενοι οἶκον προσευχῆς. Πολλὰ μὲν οὖν καὶ ἄλλα καινουργήσας ὁ Βασίλειος καὶ κιστέρναν ἀπεκάθηρέ τινα, ἣν ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος ἀπέχωσε, κῆπον αὐτὴν ποιήσας λαχάνων. Τοῦτο δὲ ἐποίησε καὶ ἐν ταῖς οὔσαις ἐντὸς τοῦ παλατίου, τῇ τε πρὸς τῆς Μανναύρας καὶ τῇ μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ τοῦ Λαυσαικοῦ. Ὁ γὰρ Ἡράκλειος παρὰ Στεφάνου τοῦ φιλοσόφου τὴν γένεσιν αὐτοῦ πολυπραγμονήσαντος μαθὼν ὡς ἐξ ὕδατος αὐτὸν ἀνάγκη τελευτᾷν, τὰς τῶν κιστερνῶν, ὡς εἴρηται, προσχώσεις ἐποίησεν. moriendum esse cognovisset, cisternas, ut diximus,

Ὁ μέντοι τοῦ βασιλέως υἱὸς Κωνσταντῖνος νοσήσας ἀπέθανε. Καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τὸν αὐτοῦ θάνατον οὐ φέρων ἐζήτει ζῶντα τοῦτον ἐμφανισθῆναι

Secundum hæc evenit ut Constantinus imperatoris Basilii filius morbo correptus tandem moreretur. Eam filii mortem cum imperator admodum

Digitized by Google

ægro dolentique ferret animo, percupiebat eum sibi viva specie offerri. Tum vero monachus quidam, Euchaitarum præses, cui cognomen Santabareni erat, imperatori filium vita functum ita commonstrasse fertur ac si vivus quispiam foret. Effecit enim ut specie imaginaria Constantinus eques patri quadam in silva obviam fieret; quem ubi visus sibi fuisset imperator et complexus et osculatus esset, mox evanescentem ex oculis amisit. Hinc imperator magnam de hoc monacho concepit opinionem, cum interim alter filiorum Leo philosophus eum venificum appellaret, a quo per imposturas imperator deciperetur. Ea verba cum animum Santabareni vulnerassent, hujusmodi quiddam excogitavit. Auctor Leoni fuit, adeoque persuasit, ut cum patre venaturus secum gladiolum sub veste gestaret. Eum Leo dolum non intelligebat. Quapropter a Santabareno ad patrem velut insidiator defertur, mox vinculis constringitur, quodam in thalamo regio concluditur; imperatoria signa ei adimuntur. Secundum hæc usuvenit ut pro more veteri convivium imperator cum magistratibus celebraret. Ibi suspensus quidam **297** psittacus, frequenter Leonis nomen repetitum ingeminabat. Quippe consuefactus fuerat ut vocem cujusdam Leonem deplorantis imitando exprimeret. Hac patres conscripti occasione arrepta pro Leone apud imperatorem deprecantur et intercedunt. Aiebant enim hoc ipsum animal negligentiam suam videri accusare, quod heri sui nomen toties inclamaret, cujus ipsi tam longo jam tempore mentionem nullam fecissent. Quam intercessionem imperator cum audivisset, voti eos sui compotes fecit.

Cæterum hoc loco velim animadvertas, dilecte fili, scriptores annalium inter se dissentire. Nam Scylitzes tradit Michaelum imperatorem sobole naturali caruisse. Qui enim ebrietati perpetuo dediti sunt, quemadmodum perhibent homines harum rerum periti, nequaquam semen ad arcana Veneris idoneum habent. Hoc si verum est, qui consentaneum putabimus, quod aiunt aliqui, Leonem Michaeli fuisse filium? Zonaras quidem memoriæ prodidit Leonem reapse Michaeli filium fuisse, hominum autem opinione Basilii. Quippe Leonis mater, cui nomen erat Eudocia, Ingeris filia, cum prius arcano concubitu cum imperatore Michaelo consuevisset, prægnans Basilio nuptum data est, quem adeo sibi familiarem Michaelus fecerat, ut etiam capiti ejus diadema imponeret per occasionem equi ferocis a Basilio domiti, quem conscendere nullus aliorum audebat: erat enim Basilius admirabili formæ venustate audaciaque singulari prædítus.

Accidit autem aliquando ut hic ipse imperator Basilius in venatione quadam obvium haberet insigni proceritate cervum. Ibi cum manum armatam gladio contra feram sustulisset, cervus restitit et insequentem propulsare cornibus conatus est. Hoc modo factum ut quodam cornuum ramo in zonam imperatoris defixo, ipse cornibus sublimis adhærens a cervo abriperetur; vitamque fortassis amisisset, ni quidam ipsum dissecta gladio zona

A αὐτῷ. Μοναχὸς δέ τις Εὐχαϊτῶν πρόεδρος, ᾧ Σανταβαρηνὸς τὸ ἐπώνυμον, δεῖξαι λέγεται τῷ βασιλεῖ τεθνηκότα υἱὸν αὐτοῦ καθάπερ ζῶντά τινα· κατὰ γὰρ λόχμην τινὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἔφιππον συναντῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ κατὰ φαντασίαν ἐποίησεν, ᾧ δὴ καὶ περιπλακῆναι δόξας ὁ βασιλεὺς καὶ καταφιλήσας οὐκέτι τοῦτον ἑώρα. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς μεγάλως περὶ τὸν μοναχὸν ἐφαντάζετο, ὁ δὲ ἕτερος υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ φιλόσοφος φαρμακὸν ἐκάλει τὸν μοναχὸν καὶ ἀπατῶντα τὸν αὐτοκράτορα. Πληγεὶς οὖν ἐπὶ τούτοις τὴν ψυχὴν ὁ Σανταβαρηνὸς τοιοῦτόν τι ἐπινοεῖται. Πείθει τὸν Λέοντα, καὶ ξιφίδιον ἐντὸς τοῦ ὑποδήματος φέρειν παρασκευάζει ὁπηνίκα τῷ πατρὶ συνθηρεύων ἦν. Οὐδὲ γὰρ τὸν δόλον ἐνόησεν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπίβουλον προσαγγέλλει αὐτόν.

B Δεσμεῖται λοιπὸν, καὶ ἐν ἐνὶ τῶν βασιλικῶν κατακλείεται θαλάμων, καὶ τὰ τοῦ κράτους ἀφαιρεῖται παράσημα. Μετὰ δὲ ταῦτα συμπόσιον μετὰ τῶν ἐν τέλει ποιεῖται ὁ κρατῶν κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν. Ψιττακὸς οὖν ἐκεῖσε ἀπηωρημένος, Λέον, Λέον, ἐβόα πυκνά· ὀδυρομένου καὶ γάρ τινος τὸν Λέοντα τὴν φωνὴν ἐμιμήσατο. Ἀφορμῆς οὖν ἐντεῦθεν δραξάμενοι δέονται τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ Λέοντος, λέγοντες ὡς εἰς κατηγορίαν ἡμῶν ἔσται τουτὶ τὸ ζῶον, εἴπερ αὐτὸ μὲν τὸν οἰκεῖον ἀνεκαλεῖτο δεσπότην, ἡμεῖς δὲ ἀμνήμονοῦμεν ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοῦ. Ταύτῃ τοι καὶ οὐκ ἀποτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ.

C Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι διαφωνοῦσιν ἐνταῦθα πρὸς ἀλλήλους οἱ χρονογράφοι. Ὁ γὰρ Σκυλίτζης φησὶν ὅτι γονῆς ἠπόρει φυσικῆς ὁ Μιχαήλ· οἱ γὰρ μέθαις ἀεὶ ἐνασχολούμενοι, καθά φασιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοὶ, γόνιμον οὔμενουν ἔχουσι τὸ σπέρμα πρός γε τὰ τῆς Ἀφροδίτης μυστήρια. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς λοιπὸν ὁ Λέων υἱὸς τοῦ Μιχαήλ; Ὁ δὲ Ζωναρᾶς φησιν ὅτι τῇ μὲν ἀληθείᾳ υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ ἦν, τοῦ Βασιλείου δὲ τῷ δοκεῖν· ἡ γὰρ μήτηρ τοῦ Λέοντος (Εὐδοκία δὲ ἦν αὕτη, τοῦ Ἴγκηρος θυγάτηρ) συμφθειρομένη πρότερον τῷ Μιχαὴλ, ἔγκυος τῷ Βασιλείῳ παρ' αὐτοῦ συνεζεύγνυτο. Τοσοῦτον γὰρ αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ ᾠκειώσατο ὥστε καὶ διάδημα περιθεῖναι, τὴν ἀφορμὴν ἐκ τοῦ θρασέος ἵππου λαβὼν, ᾧ οὐδεὶς ἐπιβῆναι ἐτόλμα. Θαυ-D μαστὸς γὰρ ἦν Βασίλειος κατά γε εἶδος καὶ τόλμαν.

Ὁ βασιλεὺς οὗτος Βασίλειός ποτε κυνηγετῶν εὐμεγέθει ἐντυγχάνει ἐλάφῳ. Ἡνίκα γοῦν χεῖρα ξιφήρη κατὰ τῆς ἐλάφου ἦρεν, ἀντέστη τὸ ζῶον καὶ τοῖς κέρασιν ἠμύνατο τὸν διώκοντα. Καὶ τῇ ζώνῃ δὲ τοῦ βασιλέως ἐμπαρέντος τινὸς τῶν παραφυομένων κεράτων μετέωρος ἐκεῖνος τοῖς κέρασιν ἐφέρετο· καὶ τάχα ἂν ἡνάλωτο, εἰ μή τις ξίφει τεμὼν τὴν ζώνην αὐτὸν διεσώσατο. Ὃ δὴ καὶ σώστρα καλὰ δέδωκεν ὁ ὑπ' ἐκείνου σωθεὶς, τὴν τῆς κεφα-

Digitized by Google

λῆς ἐκτομὴν, λέγων ὅτι κατὰ βασιλέως ξίφος ἐγύμνωσεν.

servasset. Ei deinde præclara scilicet a servato imperatore data sunt conservationis præmia : nam caput homini præcidi jussit, allata causa, quod adversus imperatorem gladium nudasset.

Ἐπὶ τούτοις οὖν ὁ θεῖος Ἰγνάτιος τῶν ὧδε μεθίσταται. Ὁ μέντοι Φώτιος ἀεὶ διψῶν τοῦ θρόνου, καὶ σπουδεύων ἐπιτεύξασθαι πάλιν τῆς Ἐκκλησίας, τοιόνδε τι βαθύτροπον καὶ σκολιὸν τεχνᾶται. Τῶν ὁμάτων τὰς ἀρχὰς ἀπολαμβάνει μόνας τοῦ βασιλέως, τῶν υἱῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Αὐγούστας, καὶ τὸ Βεκλᾶς συντίθησι. Καὶ τοῦτο σαφηνίσας ἔδοξεν εἶναι βασιλεῖ μέγας ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πάλιν τὸν πολύζηλον καταπληροῦται θρόνον. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· οἱ δὲ Ῥωσοὶ ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλέως εἰς τὴν ἁπλανῆ θρησκείαν ἦλθον. Τηνικαῦτα καὶ ἀρχιερέα δέχονται, θεοσημείας πρότερον γεγονυίας. Τὸ γὰρ ἅγιον Εὐαγγέλιον πυρὶ μὲν παραδίδοται, οὐ καταναίεται δέ. Μετὰ ταῦτα διαῤῥοίᾳ νόσῳ συσχεθεὶς ὁ Βασίλειος τελευτᾷ τὸν βίον, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Λέοντα τὸν σοφὸν διάδοχον καταλιπών.

His temporibus divinus ille Ignatius hasce res inferas reliquit. Cum autem Photius perpetuo solii recuperandi desiderio teneretur, Ecclesiamque recuperare conaretur, hujusmodi quiddam ab occulta profectum versutia vafritieque comminiscitur. Primas de appellationibus imperatoris, filiorum Augustæque litteras sumit, indeque suum illud Beclas componit; quo declarato visus est imperatori vir apprime sapiens esse. Hac ratione solium illud excellentissimum **298** recepit. Ac de his quidem hactenus dictum esto. Sub hoc imperatore Rossi ad religionem erroris expertem accesserunt et pontificem acceperunt, cum divinum quoddam prodigium antecessisset : nam sacrosanctum Evangelium in ignem conjectum cremari non potuit. Tandem Basilius ex alvi profluvio vitam finiit, filio Leone, viro sapiente ac docto, successore post se relicto.

Κρατεῖ οὖν ὁ Λέων μετὰ τὸν αὐτοῦ πατέρα ἔτη κϛ'. Θέλων οὖν ἀμύνασθαι τὸν Σανταβαρηνὸν βουλεύεται πρότερον τὸν Φώτιον καθελεῖν, οἰόμενος αὐτὸν μεγάλως προστήσασθαι τοῦ Σανταβαρηνοῦ· λόγος γὰρ ἐφέρετο ὡς ὁ Φώτιός τινι τῶν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν μνηστευόμενος κοινολογεῖται τῷ Σανταβαρηνῷ περὶ τούτου καὶ οὕτως τὸν δόλον κατὰ τοῦ Λέοντος ῥάπτουσι. Καὶ πρῶτα μὲν ὑπερόριον αὐτὸν ὁ Λέων ποιεῖ, εἶθ' οὕτως αἰκίσας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐκκόπτει. Κατὰ τοῦτον μέντοι τὸν καιρὸν γέγονεν ἥλιου ἔκλειψις περὶ ὥραν ἕκτην, ὡς καὶ ἄστρα φανῆναι, ἀνέμων τε βιαία πνοὴ, ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ φρικώδεις, σκηπτοὶ καυσώδεις, ὑφ' ὧν ἄνδρες ἑπτὰ κατά γε τὸν φόρον ἐνεκρώθησαν. Ὁ μέντοι Λέων ἀνεγείρας ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Λαζάρου, μετακομίζει ἐν αὐτῷ τὸ τοῦ ἁγίου τε λείψανον καὶ τῆς Μαγδαληνῆς Μαρίας. Συνήθους προελεύσεως γενομένης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐν τῷ ἁγίου Μωκίου ναῷ, ἐπῆλθε μετὰ προόδου καὶ Λέων ὁ βασιλεύς· ἐν δὲ τῷ μέλλειν εἰσεδύεσθαι καὶ πλησίον γενέσθαι τῶν ἁγίων θυρῶν ἄνθρωπός τις ἐκ τοῦ ἄμβωνος ἐκπεπηδηκὼς ῥάβδῳ βαρείᾳ καὶ ἰσχυρᾷ κατὰ κεφαλῆς αὐτὸν ἔπαισε, καὶ ἐθανάτωσεν ἂν αὐτὸν αὐτίκα, εἰ μὴ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου τῷ ἀπηωρημένῳ λύχνῳ τῆς ἡμισείας ἀνεσχέθη φορᾶς. Αἵματος οὖν σφοδροῦ τῆς ἐκείνου κεφαλῆς καταῤῥεύσαντος φυγὴ κατέσχε τοὺς ἄρχοντας. Ὁ δὲ τὸν βασιλέα πλήξας κατασχεθεὶς καὶ πολλὰς βασάνους ὑπομείνας, ὡς μηδένα ἔλεγεν εἶναι τῆς τόλμης ἐκείνης συμμέτοχον, κἂν ὁ τοῦ βασιλέως; ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος μὴ παρατυχὼν ἐκεῖσε διὰ τὸ νόσῳ συσχεθῆναι ὑπόνοιαν ἔδωκε, πόδας ὁμοῦ καὶ χεῖρας ἐκεῖνος ἐκτέμνεται, καὶ τῇ τοῦ ἱππικοῦ Σφενδόνῃ πυρὸς ἔργον γίνεται. Σχολάζει τηνικαῦτα καὶ ἡ τοιαύτη προέλευσις, κἂν ὁ σοφώτατος μοναχὸς Μάρκος καὶ τῆς τοιαύτης μονῆς οἰκονόμος, ὁ καὶ τὸ τετραῴδιον πληρώσας τοῦ

Itaque Leo, patre rebus humanis exempto, 26 annis imperavit. Cum Santabarenum ulcisci vellet, prius de Photio loco movendo consilium iniit, quod illum Santabareni patrocinium studiose susceperturum putaret. Nam rumor diditus erat, Photium cuidam suorum imperium tantum non despondentem hac ipsa de causa cum Santabareno consilia communicasse, contraque Leonem aliquid fraudis fuisse machinatum. Igitur eum Leo primum in exsilium agit, deinde contumeliis affectum aliis, tandem oculis spoliat. Exstitit iis temporibus tanta solis sub horam diei sextam eclipsis, ut ipsa etiam sidera conspicerentur. Accedebant violentissimi ventorum flatus, fulgura tonitruaque valde horrenda, et ardentia fulmina, quibus in foro septem viri sunt exstincti. Cæterum Leo, cum templum exstruxisset in honorem nominis sancti Lazari, tam ipsius quam Mariæ Magdalenæ reliquias eo transtulit. Ubi deinde in ipso die quinquagesimæ processus de more publicus institueretur ad sancti Mocii fanum, etiam ipse imperator una cum cæteris incedebat. Cumque templum jamjam, sacris januis vicinus, ingredi vellet, quidam ex ambone sive suggesto prosiliens gravi ac valida clava caput ejus verberavit; adeoque subito ipsum interfecisset, ni pars extrema clavæ in suspensum candelabrum impacta vel dimidiam impetus vim amisisset. Tum de Leonis capite profluere sanguis copiosus, et viri principes in fugam sese conjicere. Qui ceciderat imperatorem, captus est, multisque tormentis subjectus, cum facinoris illius nullum se habere socium profiteretur, quanquam frater imperatoris Alexander, qui sub morbi prætextu non aderat, quamdam de se suspicionem præberet, tandem manibus ac pedibus amputatis in circi Funda crematur. Eo tempore desiit et processus iste, quanquam hoc nomine sanctissimus ille Mar-

Digitized by Google

cus, solitariæ vitæ sectator, apud imperatorem verbis hujusmodi deprecaretur : « Noli tantopere, imperator, irasci et succensere : nam hoc eventurum tibi vates etiam Davides prædixerat, cum ait : «Quam multa hostis improbe designavit in sanctum tuum. Qui te oderunt, in ipso tibi festo insultarunt. Quapropter, imperator, aliis adhuc decem annis imperio te **299** potiri oportet.» Hoc vaticinium exitus verum comprobavit : nam post decem annos eo ipso mortuus est die quo plagam hanc accepit. Leonis hujus uxor Theophano, cum citra æmulationem perpessa fuisset ut alteram ille conjugem duceret, deinceps consecuta est ut palam prodigia quædam ederet. Neque tantum has uxores habuit Leo, sed etiam Zoen Carbonopsiam numero quartam duxit ; quæ sine augustali corona satis longo temporis spatio cum eo vixit. Tandem ex ea natus est imperatori filius, in cujus ortu cometes conspectus est, qui radios suos orientem versus projiciebat et ad quadragesimum diem usque lucebat. Hoc filio nato Thomas quidam munere senioris fungens Leoni et Zoæ fausta precatus est tanquam conjugibus. Atque is senior loco submotus deinceps fuit. Hinc Samonas patricius a Leone officio cubicularii ornatur, quod ei ad omnem improbitatem opitularetur. Is præter alia facinora curavit ut patriarcha solum vertere cogeretur, quem scilicet ipse solium sibi vindicare vetuisset. Substitutus fuit ejus loco vir admirandus Euthymius. Cumque multum operæ impendisset Leo, quo efficeret ut lex promulgaretur, cujus permissu jus viro foret uxorem tertiam quartamve ducendi, non tamen id consequi potuit, quod tantopere cupiebat, hoc ipso patriarcha conatum imperatoris impediente. Qua ex causa non parum exstitit inter antistites dissidii, cujus nomine postea de revocandis ad unionem et concordiam animis synodus habita fuit.

A μεγάλου Κοσμᾶ, πολλὰ κατεδεήθη τοῦ βασιλέως, λέγων· « Μὴ ὀργίζου μηδὲ χαλέπαινε, ὦ βασιλεῦ· προγεγραμμένον γὰρ ἦν σοι παθεῖν παρὰ τοῦ καὶ Δαβὶδ, εἰρηκότος « Ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ σου, καὶ ἐνεκαυχήσαντο οἱ μισοῦντές σε ἐν μέσῳ τῆς ἑορτῆς σου. » Δεῖ οὖν σε, δέσποτα, ἐπ' ἄλλα ι' ἔτη κρατεῖν τῆς βασιλείας. » Ὁ δὴ καὶ γέγονεν· ἀπέθανε γὰρ μετὰ δέκα χρόνους, κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν καὶ ἐπλήγη. Ἡ μέντοι τοῦ Λέοντος γυνὴ Θεοφανὼ μὴ ζηλοτυπήσασα ὅτι γυναῖκα ἑτέραν ὁ Λέων ἠγάγετο, θαυματουργὸς ὕστερον ἀναδείκνυται. Ἠγάγετο δὲ τὴν τετάρτην γυναῖκα Ζωὴν τὴν Καρβωνοψίαν, ἥτις ἐβίω χρόνον συχνὸν μετ' αὐτοῦ ἀστεφής. Ἀπὸ γοῦν ταύτης ἐτέχθη τῷ βασιλεῖ παιδίον ἄῤῥεν. Ὑπὲρ ἐν τῇ γεννήσει κομήτης ἐφάνη, τὰς ἀκτῖνας ἀπ' ἀνατολῆς ἀφιεὶς καὶ λάμπων ἄχρις ἡμερῶν μ'. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Λέων εὐλογεῖται μετὰ Ζωῆς παρὰ Θωμᾶ τοῦ πρεσβυτέρου τινὸς, ὃς δὴ καὶ καθαιρέσει ὑπέπεσεν. Ὁ δὲ πατρίκιος Σαμωνᾶς προεβλήθη παρακοιμώμενος, συνεργὸς ὢν Λέοντος εἰς πᾶσαν κακίαν. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν πατριάρχην (84) οἰκονομεῖ ἐξορισθῆναι, ἀτε τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβαίνειν παρ' αὐτοῦ κωλυόμενος. Ἀνάγεται δὲ ἀντ' αὐτοῦ Εὐθύμιος ἀνὴρ θαυμαστός. Ὁ μέντοι βασιλεὺς πολλὰ σπουδάσας νόμον τεθῆναι ὥστε τὸν ἄνδρα τρίτην λαμβάνειν ἢ καὶ τετάρτην γυναῖκα τὸ σπουδαζόμενον ἀνύσαι οὐκ ἴσχυσε, τοῦ τοιούτου πατριάρχου τοῦτο παρεμποδίζοντος· ὅθεν καὶ στάσις ἐν τοῖς ἀρχιερεῦσιν οὐ μικρὰ γίνεται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ περὶ ἑνώσεως ἐκγέγονε σύνοδος.

Cum autem Constantinum Andronici filium quamdam ad expeditionem imperator cum copiis ablegaret, per triclinium hominem educens, oculis in Christi ac Deiparæ imagines defixis, quæ supra portam erant collocatæ, his verbis usus est : « Cave, Constantine, nomen ne tibi tuum imponat, neve fretus illo potiturum te Romanorum imperio putes. Nam meo filio Constantino divinitus imperium reservatum est, quod equidem perspectum habeo, significatum mihi divinis ab hominibus futura prospiciendi vi præditis. Quapropter scire debes eventurum ut ubi tyrannidem ad te rapere conatus fueris, caput tuum absque corpore per hanc ipsam portam ingrediatur. » Huic vaticinio deinceps eventus respondit. Nam post Leonis obitum Constantinus tyrannidem affectans occisus est, ac deinceps erat videre cruentum caput ejus per illam portam inferri. Nimirum accidere talia solent iis qui ultra septa transiliunt.

Κωνσταντῖνον τὸν τοῦ Ἀνδρονίκου υἱὸν εἰς ἐκστρατείαν ὁ βασιλεὺς ἀποστέλλων, καὶ διὰ τοῦ τρικλίνου ἐξάγων αὐτὸν, ἀτενίζει πρὸς τὰς ἄνωθεν τῆς πύλης ἑστηλωμένας εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεομήτορος. Καὶ ἀτενίσας οὕτως ἔλεγε πρὸς αὐτόν· « Μή σε πλανάτω, ὦ Κωνσταντῖνε, τὸ ὄνομα, μηδὲ διὰ τοῦτο κατάρξαι Ῥωμαίων νόμιζε. Ἡ βασιλεία γὰρ τῷ ἐμῷ Κωνσταντίνῳ υἱῷ παρὰ Θεοῦ τεταμίευται· καὶ δῆλον καὶ τοῦτό μοι γέγονεν ἀπὸ θείων ἀνδρῶν, προορᾷν δεδυνημένων τὰ ἔμπροσθεν. Γνώσκε οὖν ὅτι τυραννήσαντός σου ἡ κεφαλὴ ἄτερ τοῦ σώματος διὰ τῆσδε τῆς πύλης εἰσελεύσεται. » Ὁ δὴ καὶ γέγονε· μετὰ θάνατον γὰρ τοῦ Λέοντος τυραννίδι ἐπιθέμενος ὁ Κωνσταντῖνος ἀνῃρέθη, καὶ τηνικαῦτα τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν διὰ τῆσδε τῆς πύλης ἦν ἰδεῖν εἰσαγομένην περιῤῥεομένην αἵμασι· τοιαῦτα καὶ γὰρ οἱ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶντες πάσχουσι.

Accidit id temporis maximus solis defectus, cujus causa Pantaleontem Synadensem pontificem ad se imperator arcessivit, hominem astro-

Κατ' ἐκεῖνον δὴ τὸν καιρὸν ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη γέγονεν· οὗ χάριν ὁ βασιλεὺς τὸν ἀρχιερέα Συνάδων Πανταλέοντα μετεκαλέσατο. Ἔμπειρον

(84) F Nicolaum appellat, cujus nomen alii silent.

Digitized by Google

ἀστρονομίας ὑπάρχοντα. Καὶ τί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλείψεως ἐρωτηθεὶς εἰς τὸ δεύτερον ἔλεγε πρόσωπον τὴν κάκωσιν ἐπελθεῖν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμωνᾶς ἰδίᾳ τὸν σοφὸν παραλαβὼν καὶ ἐρωτήσας ἔμαθεν ὡς αὐτὸς κακωθήσεται· πλὴν εἰ τὴν τρίτην τοῦ Ἰουνίου παρελεύσεται ἀβλαβής, δεινὸν ἔκτοτε πάθοι οὐδέν. Οὕπω ἡ προθεσμία ἐφέστηκεν αὐτῇ, καὶ κατάγουσι τὸν Σαμωνᾶν καὶ ἀποκείρουσι· διαβολεὺς γὰρ ἐλέγετο εἶναι τοῦ βασιλέως καὶ ὑβριστής (85). A

nomiæ peritum is rogatus quem illius eclipsis effectum fore statueret, respondit alteri ab imperatore personæ casum 309 adversum portendi. Quin etiam Samonas ipse sapientem hunc virum peculiariter abductum de re tota consulit, et futurum cognoscit ut ipsi calamitas accideret: verum omnino Junii tertio die salvum evasurum, nec ab eo tempore quidquam illi rei molestiæ eventurum. Nondum præstitutum hoc tempus advenerat, cum Samonas e loco sue deturbatur atque rapitur. Nam et calumniis imperatorem circumvenire ferebatur et insolenter semet gerere.

Μετὰ δὲ ταῦτα κρατεῖ ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ἔτη ε'. Καὶ τηνικαῦτα φαίνεται κομήτης ἐκ δύσεως, ὃν Ξιφίαν καλοῦσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί· ὃν ἔλεγον αἱμάτων χύσιν προσημαίνειν τῇ βασιλίδι. Οὗτος πλάνοις καὶ γόησιν ἑαυτὸν ἐξέδωκε, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ θέλων ἐνταῦθεν χρόνους φυλαχθῆναι μακρούς. Οὗτος ὁ μάταιος ἱππικὸν ἐκτελέσας, τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἱερὰ ἱχνεμήλια καὶ πάντα κόσμον αὐτῆς ἀγαγὼν τὸν ἱππικὸν κατε- B

Secundum hæc Constantinus Leonis filius, annos quinque rerum potitur. Apparuit tum cometa quidam ab occidente, quem periti rerum illarum a gladii similitudine Xiphiam nuncupant. Existimabatur is profusionem sanguinis imperatrici urbi denuntiare. Constantinus se totum impostoribus et præstigiarum peritis dabat, et eorum opera multos ad annos imperium sibi conservare studebat. Cum homo stolidus aliquando ludos

(85) Post καὶ ὑβριστὴς multa continet ms. F quæ desiderantur in V et interpretatione Leunclavii. Sunt autem ejusmodi a nobis non prætermittenda, quanquam pene omnia reperiantur in Cedreno Joannis Scylitzæ exscriptore, pag. 606 editionis Regiæ: Κοιλιακῷ δὲ νοσήματι συλληφθεὶς ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐπὶ χρόνον τῷ τοιούτῳ πάθει κατεργασθεὶς, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀδυναμίαν ἐληλακὼς, μόλις ἐδυνήθη ἐν τῷ τῆς ἐγκρατείας καιρῷ τὴν συνήθη ποιήσασθαι δημηγορίαν. Συνηθροισμένης γὰρ τῆς συγκλήτου τοιούτων ἤρξατο πρὸς αὐτοὺς λόγων· Τὸ μὲν ἐμὸν σαρκίον, ὦ φίλοι, νόσῳ ἑκτρυχωθὲν ἀπέῤῥευσε· καὶ ἡ ἰσχὺς ἐπιλέλοιπε· καὶ τάχα οὐκέτι μεθ' ὑμῶν βιωτεύσω. Μίαν τοίνυν καὶ τελευταίαν ὑμᾶς αἰτῶ τήνδε τὴν χάριν, ἀπομνημονεῦσαι, ἣν εἶχον πρὸς ὑμᾶς χρηστὴν διάθεσιν, καὶ ἀντὶ ταύτης εὔνοιαν τῇ ἐμῇ συζύγῳ διατηρῆσαι, καὶ τῷ υἱῷ. Καὶ εὐθὺς ἡ σύγκλητος δακρυῤῥοοῦσα καὶ μετ' ὀλοφυρμῶν ὑπέσχετο, εὔνοιάν τε διατηρῆσαι εἰς τε τὴν δέσποιναν καὶ τὸν ἡμέτερον δεσπότην καὶ βασιλέα τὸν σὸν υἱόν, ὥστε, εἰ δέησει, μυριάκις ἔμπροσθεν αὐτῶν ἀποθανεῖν. Ταῦτα εἰποῦσα ἡ σύγκλητος, καὶ τελευταῖον ἀποδαῦσα ἀσπασμὸν τῷ βασιλεῖ, ἀπηλλάγη τοῦ βίου κατὰ τὴν ια' τοῦ Μαΐου μηνὸς Ἀλεξάνδρῳ τῷ ἀδελφῷ τὰ τῆς βασιλείας παραδοὺς σκῆπτρα, ὃν ἰδὼν ὡς φασι κατὰ τὴν τελευταίαν ἀτυχίαν εἰπεῖν λέγεται· Ἴδε ὁ κακὸς κύριος μετὰ τοὺς ιγ' μῆνας. Παραδοὺς τοίνυν ὡς εἴρηται τὸ τῆς βασιλείας κράτος καὶ πολλὰ παρακαλέσας τὸν αὐτοῦ υἱὸν Κωνσταντῖνον παιδοτροφῆσαι καὶ ἐπιμελείας ἀξιοῦν προσηκούσης· τελευταῖον δὲ καὶ διάδοχον αὐτοῦ καταλιπεῖν ἐτελεύτησε. Sequitur titulus: *Περὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξάνδρου*, litteris miniatulis, ut cæteri, exaratus, post quem hæc quoque habentur: C

Κρατεῖ οὖν Ἀλέξανδρος ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς μῆνας ιγ', συμβασιλεύοντος αὐτῷ καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Λέοντος παιδός. Καὶ τηνικαῦτα Νικόλαον πατριάρχην ἐκ Γαλακρηνῶν ἐκπέμψας ἤγαγε, καὶ τοῦ θρόνου καταγαγὼν τὸν Εὐθύμιον ἀνήγαγε τὸ δεύτερον Νικόλαον. Καὶ ἅμα αὐτῷ καθεσθεὶς ἐν τῇ Μαννούρᾳ σελεντίου γενομένου τὴν Εὐθυμίου καθαίρεσιν ἐπηγήσατο, ὃν οἱ προσκείμενοι καὶ Νικολάῳ κληρικοὶ ἅμα τῇ καθαιρέσει ὥσπερ ἄγριοι ἐκπεριόντες θῆρες ἔπληττον κονδύλοις, ἐνέτριβον, ἐκολάφιζον, τὴν ἱεροπρεπέα ἀπέτιλλον γενειάν, ἐπὶ τραχήλου ὤθουν, καὶ ἄλλας ἀνυποίστους ποινὰς τούτῳ ἐπέφερον. Ὁ δὲ ἱερὸς Εὐθύμιος πρᾴως πάντα καὶ ἡσύχως ἐπέφερον. Οὗτος ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, καὶ πάλαι βίον ἀβρεδίαστον ἔχων, καὶ διακεχυμένον, καὶ πρὸς μόνα ἐπτοημένον τὰ κυνηγέσια, καὶ τὰς ἄλλας ἀκολάστους καὶ ἐκδεδιητημένας τῶν πράξεων, καὶ μηδὲν βασιλέως ἔργον εἰδὼς διαπράττεσθαι, ἀλλὰ τρυφαῖς καὶ ἀσελγείαις σχολάζειν ἠγαπηκὼς, ἐπεὶ τῆς βασιλείας καὶ τῶν ὅλων ἐγένετο ἐγκρατὴς, οὐδὲν ἄξιον λόγου ἢ ἐνοήσατο, ἢ κατεπράξατο. Εἶχε δὲ καὶ πρὸ τῆς βασιλείας συμπεπιστορας αὐτῷ, καὶ τῶν ἀκολάστων πράξεων κοινωνοὺς, καὶ θεράποντας, Γαβριηλόπουλον, καὶ Βασιλίτζην, οὓς καὶ εἰς πατοικιότητος τιμὴν ἀνεβίβασεν. Ἐβούλετο δὲ τὸν Βασιλίτζην εἰς τὸν βασίλειον θρόνον ἀναγαγεῖν, καὶ Κωνσταντῖνον τὸν οἰκεῖον ἀνεψιὸν εὐνουχῆσαι. Καὶ ἐγένετο ἄν, εἰ μὴ Θεὸς τοῦτο διεκώλυσεν· ἐφάνη δὲ καὶ κομήτης ἐκδύσεως, ὃν ξιφίαν καλοῦσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί. Τοῦτον δὲ ἔλεγον αἱμάτων χύσιν προσημαίνειν ἐν τῇ βασιλίδι. Quæ de cometa Xiphia modo excripsimus, reperiuntur quidem in codice Vallicellano, et in versione Leunclavii, sed alieno loco, imperante scilicet Alexandri nepote Constantino. Addit et sequentia ms. F quæ tibi exhibemus: D

Ὁ δὲ βασιλεὺς πλάνοις καὶ γόησιν ἐκδεδωκὼς ἑαυτὸν, καὶ πυνθανόμενος περὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας εἰ μακρόχρονος ἔσεται, ὑπέσχοντο μακρόβιον ἔσεσθαι, εἰ ὁ ἐν τῷ ἱππικῷ ἑστηκὼς σύαγρος ὁ χαλκοῦς αἰδοῖα καὶ ὀδόντας μὴ ἔχων προσλάβοι παρ' αὐτοῦ. Στοιχεῖον γὰρ αὐτοῦ εἶναι τοῦτον προφανῶς· Λέοντι γὰρ ἀντιμάχεται τῷ αὐτοῦ φασὶν ἀδελφῷ. Οἷς πεισθεὶς ὁ ταῖς ἀληθείαις χοιρόβιος τὰ λείποντα μέρη τῷ χοίρῳ προσανενέωτε. Τῇ ἕκτῃ δὲ τοῦ Ἰουνίου μηνὸς λουσάμενος ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἀριστήσας καὶ οἰνωθεὶς μετὰ τοὺς ὕπνους κατῆλθε σφαιρίζων. Ἰδόνου δέ τινος γεννηθέντος ἐν τοῖς ἐγκάτοις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς τῶν βρωμάτων ἀπληστίας καὶ τῆς μέθης ἀνελθὼν ἐν τῷ παλατίῳ, αἵματος αὐτοῦ πολλοῦ ἐκ τῶν ῥινῶν, καὶ τῶν αἰδοίων ῥυέντος μετὰ ἡμέραν ἐτελεύτησεν· ἐπιτρόπους καταλιπὼν, τὸν πατριάρχην Νικόλαον, τὸν μάγιστρον Στέφανον, τὸν Βασιλίτζην, καὶ τὸν Γαβριηλόπουλον, τὴν βασιλείαν παραδοὺς Κωνσταντίνῳ τῷ οἰκείῳ ἀνεψιῷ.

Κρατεῖ οὖν ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ἔτη ε'. Οὗτος ὁ Κωνσταντῖνος ἱππικὸν ἐκτελέσας, nam quæ in editis leguntur a verbis hisce καὶ τηνικαῦτα, usque ad ὁ μάταιος, absunt a F, suo antea loco inserta.

Digitized by Google

equestres exhiberet, sacra Ecclesiæ ornamenta concta sumens, iis ipsis theatrum eleganter instruxit: Post Alexandri patrui mortem, quod juvenis admodum esset imperioque metueret, per auream bullam Romanum custodem suum fecit patrisque loco sibi constituit. Ea dignitate necdum antea quisquam ornatus fuerat. Neque multo post idem Romanus renuntiatur Cæsar et diademate cingitur. Potitus est autem Romanus hic Lacapenus imperio 25 annis.

A κόσμησεν. Οὗτος μετὰ θάνατον τοῦ θείου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου νέος ὤν, καὶ τὴν βασιλείαν ὑποπτον ἔχων, τὸν Ῥωμανὸν διὰ χρυσοβούλλου φύλακα ἑαυτοῦ ποιεῖ καὶ ἀντὶ πατρὸς ἐκεῖνον ἑαυτῷ καθίστησι, μήπω τινὸς ἑτέρου τούτῳ τιμηθέντος τῷ ἀξιώματι. Μετ' οὐ πολὺ δὲ Καῖσαρ ἀναγορεύεται καὶ διαδήματι στέφεται. Ἐπίτροπος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνὸς κρατεῖ ἔτη κε'.

Hoc tempore multum ac sæpe Bulgari, quorum princeps erat Symeon, prædabundi Romanorum fines percurrebant. Tandem ad reconciliationem fœderaque ventum est. Nam ad Cosmidii littus imperator Romanus et is de quo diximus Symeon coram sese spectarunt, deque constituenda amicitia mutua collocuti domum reverterunt. Accidit tum portentum quoddam, omnino dignum litteris quod consignetur. Quo tempore principes inter se colloquebantur, aquilæ duæ supra ipsos volasse traduntur; cumque non sine clangore alarum congressæ fuissent, mox alteram ab altera discessisse, cum una se ad urbem conferret, altera Thraciam versus avolaret. Hoc autem prodigium augures disciplinæ suæ periti minime faustum esse judicabant; nam significari perhibebant futurum ut hæc inter utrosque pax rescinderetur. Tunc et terræ motus in regione Thracensium exstitit et hiatus quidam soli, iique tanti ut multa prædia cum ecclesiis et ipsis hominibus absorberentur. Quid inde secutum? et quem exitum habuerunt illi aquilarum congressus atque prælia? Forte Joannes quidam astronomus Romanum accessit, eumque monuit uti mitteret aliquem, qui ejus columnæ caput amputaret, quæ supra Xerolophi fornicem collocata occidentem respiciebat: nam ita Symeonem, cui fatalis illa foret, statim moriturum. Imperator **301** hominis obsecutus consilio mox columnæ caput avulsit. Eadem hora, quam quidem idcirco animotarat, Symeonem in Bulgaria mortem obiisse deinceps comperit, cordis morbo quodam confectum. Tunc et lapis de fornice in foro (comatum appellare consueverunt) decidit, hominesque 60 neci dedit.

Πολλὰ καὶ πολλάκις οἱ Βούλγαροι τὸν Συμεὼν ἔχοντες ἀρχηγὸν τῆς τῶν Ῥωμαίων χώρας κατέδραμον. Εἶτα πρὸς καταλλαγὰς ἔρχεται. Καὶ κατά γε τὸν τοῦ Κοσμιδίου αἰγιαλὸν ὅ τε διαληφθεὶς Συμεὼν καὶ ὁ βασιλεὺς Ῥωμανὸς προπροσώπως ἀλλήλους B τεθέανται, καὶ ὁμιλοῦσι τὰ φίλια, καὶ οὕτως οἴκαδε πάλιν ὑπονοστοῦσι. Τηνικαῦτα καὶ τέρας τι συμβαίνει γραφῆς ἄξιον. Δύο φασὶν ἀετοὺς τῶν βασιλέων ὁμιλούντων ἄνωθεν αὐτῶν ὑπερπτῆναι κλάγξαι τε καὶ ἀλλήλοις συμμῖξαι καὶ παραυτίκα διαζευχθῆναι, καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τὴν πόλιν ἐλθεῖν, τὸν δὲ ἐπὶ τὴν Θράκην ἀποπτῆναι. Τοῦτο δὲ οἱ περὶ τὰς ὀρνιθοσκοπίας ἐπτοημένοι οὐκ αἴσιον ἔκρηναν οἰωνόν· διαλυθῆναι γὰρ καὶ αὖθις τὴν αὐτῶν εἰρήνην ἔφησαν. Ἐγένετο δὲ καὶ τηνικαῦτα σεισμὸς ἐν τῷ θέματι τῶν Θρᾳκησίων (86), καὶ χάσματα γῆς, ἀλλ' ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε πολλὰ χωρία καὶ ἐκκλησίας αὐτάνδρους καταποθῆναι. Τί τὸ μετὰ ταῦτα; καὶ ποῦ τὰ τῶν ἀετῶν καταντᾷ καὶ ἡ C ἐκείνων διαμάχη; Ἰωάννης τις ἀστρονόμος προσελθὼν τῷ βασιλεῖ ἔφη ὡς Εἰ πέμψας ἀποκόψεις τὴν κεφαλὴν τῆς ἱσταμένης στήλης ἄνωθεν τῆς ἐν Ξηρολόφῳ ἀψῖδος καὶ πρὸς δύσιν βλεπούσης, ἀποθανεῖται ὁ Συμεὼν τηνικαῦτα· αὐτῷ γὰρ ἐστοιχειῶσθαι τὴν τοιαύτην στήλην ἔλεγεν. Ὁ δὲ τοῖς ἐκείνου λόγοις πεισθεὶς τὴν κεφαλὴν αὐτίκα τῆς στήλης ἀπέτεμε. Καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, καθὼς ἐπέγνω σημειωσάμενος ὁ βασιλεὺς, ἐν Βουλγαρίᾳ ὁ Συμεὼν τέθνηκε, νόσῳ κατὰ καρδίας ἁλούς. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ λίθος ἔπεσεν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ ἀψῖδος, ὃν κομήτην καλεῖν εἰώθασι, καὶ ἀπέκτεινεν ἄνδρας ξ'.

Habebat Romanus senior alterum filium cognomento Theophylactum, diaconi munere fungentem. Is quia per ætatem admodum juvenilem ad solium patriarchicum pervenire non poterat, forte Trypho quidam ejus loco per suffragationes constituitur, qui solium administraret ad illud usque temporis, donec ad justam ætatem Theophylactus pervenisset. Cum autem præstitutum a Romano tempus effluxisset, negavit se Trypho patriarcha solio cessurum, quemadmodum promiserat, nisi causa manifesta proferretur in medium, quam ob causam

D Ῥωμανῷ τῷ γέροντι καὶ ἕτερος ἦν υἱὸς, Θεοφύλακτος τοὔνομα, διάκονος. Καὶ ἐπεὶ νέος ὢν οὐ συνεχωρεῖτο εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀναχθῆναι θρόνον, χειροτονεῖται ἀντ' αὐτοῦ Τρύφων τις ὥστε διέπειν τὸν θρόνον ἕως ἂν ἡλικίας δεούσης ὁ Θεοφύλακτος γένηται. Τοῦ ῥητοῦ δὲ χρόνου τελεσθέντος ἂν ἔθετο, Τρύφων ὁ πατριάρχης οὐκ ἤθελεν ἐκστῆναι τοῦ θρόνου, ὡς ὑπέσχετο, εἰ μὴ καὶ αἰτία τις ἀναφανῇ δικαίως τοῦτον κατάγουσα. Ἀθυμεῖ ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεύς. Προσέρχεται αὐτῷ Θεοφάνης ὁ Καισάριος, ὃν δὴ καὶ χοίρινον ἐκάλουν. Ὑπι-

(86) Cum legis ἐν τῷ θέματι τῶν Θρᾳκησίων, roldi a Leunclavio, *in regione Thracensium*, cave Thraciam hic suspiceris, alia enim te docebit omnia Constantinus hic noster imperator ὁ Πορφυρογεννήτης dictus lib. *De thematibus* tertio, ejusque editores, cum Plinianis in Solinum Exercitationibus.

Digitized by Google

σχεῖται τὴν τοῦ Τρύφωνος κατάβασιν. Ὑπάρχεται τὴν πατριάρχην. Λέγει· « Πολλὴ μὲν, ὦ δέσποτα, κατὰ σοῦ ἡ τοῦ βασιλέως ἐπίθεσις· πλὴν μηδὲν εὑρίσκοντες αἰτίαμα ἕτερον, μὴ εἰδέναι σε λέγουσι γράμματα. Πληροφόρησον οὖν αὐτοὺς δι' ἐπιγραφῆς τοῦ ὀνόματός σου, καὶ οὕτως αὐτῶν ἀποφράξεις τὰ στόματα. » Πείθεται ὁ πατριάρχης, καὶ γραμματεῖον ἄγραφον εἰληφὼς, ἐπ' ὄψει πάσης τῆς συνόδου ὑπέγραψεν οὕτως· « Τρύφων ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης. » Καὶ γράψας ἐκπέμπει διὰ τοῦ πρωτοθρόνου τῷ βασιλεῖ. Ὅπερ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας οὗτος, καὶ ἄγραφον ἕτερον χάρτην ἄνωθεν προανυφάνας, παραίτησιν ἔγραψεν, ὡς ἀνάξιος ὢν ἁφίσταται τῷ βουλομένῳ τοῦ θρόνου παραχωρῶν. Οὗτος ὁ τρόπος δι' οὗ καθεῖλον τὸν Τρύφωνα.

à jure loco moveri posset. Eam rem imperatore permoleste ferente, Theophanes cum Cæsarea pontifex accedit, quem et Porcinum appellabant; effecturumque se pollicetur ut Tryphoni solium adimeretur. Deinde apud patriarcham insinuans sese fraudulenter : « Multa, inquit, o here, contra te molitur imperator. Verum ipse cum suis causam in te querelæ criminationisque nullam aliam reperientes, litterarum te rudem esse dictitant. Quapropter recte feceris, si per inscriptionem tui nominis ipsos hac de re certiores feceris, oraque eorum adversariorum ea ratione obturaveris. » Adhibet homini fidem patriarcha, sumptaque charta pura, in qua nihil perscriptum erat, in conspectu totius synodi hujusmodi verba subscripsit : « Trypho per Dei misericordiam archiepiscopus Cpolis, Novæ Romæ, patriarcha universalis. » Eas ab se perscriptas litteras ad imperatorem opera illius quem protothronum (a sede principe) nuncupant mittit, quibus ille acceptis chartam aliam necdum litteris exaratam præfigit, et in ea nomine Tryphonis abdicationem perscribit : nimirum fateri Tryphonem se, quod indignus esset, alii de throno cuivis cedere. Hoc modo Tryphonem loco moverunt.

Κατὰ ταύτας τὰς ἡμέρας ἐξ Ἀρμενίας ἐφοίτησε τέρας ἐν τῇ βασιλευούσῃ, παῖδες ἄῤῥενες συμφυεῖς ἐκ μιᾶς προσελθόντες γαστρός. Ἐξηλάθησαν δὲ τῆς πόλεως ὡς πονηρὸς οἰωνὸς, ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου πάλιν εἰσῆλθον. Ἐπεὶ δὲ συνέβη τὸν ἕνα τελευτῆσαι, ἐπειράσθησαν οἱ ἐμπειρότατοι τῶν ἰατρῶν τὸ νεκρωθὲν ἀποτεμεῖν μέρος· οὗ τμηθέντος, τὸ ζῶν ἐπιβιβιωκὸς ἐτελεύτησεν.

Per eos dies ex Armenia monstrum quoddam ad urbem imperatoriam venit, duo masculi a natura cohærentes, qui unum modo ventrem habebant. Cumque velut omen infaustum urbe tum fuissent ejecti, sub Constantino rursus eam ingressi sunt. Cum autem accidisset ut unus vitam amitteret, experientissimi quinque medici partem mortuam abscindere conati sunt a viva; qua resecta, cum aliquantulum altera superstes fuisset, ipsa quoque vivendi finem fecit.

Ὁ μέντοι Ῥωμανὸς φρικωδεστάτοις ὅρκοις ἑαυτὸν καταδεσμήσας ὡς φύλαξ μὲν ἔσεσθαι τοῦ πορφυρογεννήτου Κωνσταντείνου, βασιλείας δὲ οὐκ ἂν ἐρασθεῖη ποτὲ, οὐκ ἐνέμεινε τούτοις, ἀλλὰ πάντα κατὰ νῶτον θέμενος βασιλέα ἑαυτὸν ἀνηγόρευσεν, εἶτα τὸν πορφυρογέννητον. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Ῥωμανὸς τὸ τέλος ἄξιον εὑρατο· κατάγεται γὰρ τῆς βασιλείας, καὶ ἐπὶ τὴν νῆσον Πρώτην ἀχθεὶς ἀποχειρεται, δρουγγάριος πρότερον τῶν πλωΐμων ὤν.

Caterum tametsi Romanus horrendis maxime sacramentis se ipsum obstrinxerat, pollicitusque fuerat Constantini se Purpurigenæ custodem futurum, nec unquam imperium appetiturum, non tamen promissa præstitit, **302** sed posthabitis omnibus imperatorem se renuntiavit principem, Purpurigena secundum ad locum detruso. Quapropter dignum factis suis exitum invenit : nam imperio dejectus et in Protam insulam deportatus, raditur. Antequam imperio potiretur, rei navalis Drungarius fuerat.

Ὁ μέντοι υἱὸς αὐτοῦ τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος ὁ πορφυρογέννητος κρατήσας ἔτη ιδ' ἀναξίως ἔθνε τὴν ἀρχὴν· χαῦνός τε γὰρ ἐφαίνετο, οἴνου ἥττητο, ἀσυμπαθὴς τοῖς πταίουσιν ἦν, χυδαίοις τισὶ τὰς ἀρχὰς ἐνεπίστευσε, τῆς γαμετῆς αὐτοῦ Ἑλένης καὶ Βασιλείου παρακοιμωμένου τὰς ἀρχὰς ὠνίους παρασκευαζόντων ποιεῖν. Οὗτος μὲν οὖν ὁ Βασίλειος ἐκ παλλακῆς γεννᾶται Ῥωμανῷ τῷ Λακαπηνῷ, ὃν δὴ καὶ πατρίκιον παρακοιμώμενον ἐτίμησεν ὁ διαληφθεὶς οὗτος Κωνσταντῖνος, ὃς δὴ καὶ πράξεων ἀγαθῶν οὐ παντάπασιν ἄμοιρος ἦν· τὰς γὰρ ἐπιστήμας, ἀριθμητικὴν, μουσικὴν, ἀστρονομίαν, γεωμετρίαν καὶ πᾶσαν ἁπλῶς φιλοσοφίαν, ἐκ μακροῦ χρόνου τῇ ἀμαθείᾳ καὶ ἀμελείᾳ τῶν κρατούντων ἀπολωλυίας οἰκείᾳ σπουδῇ ἀνεκτήσατο. Οὗτος ὁ Κωνσταντῖνος τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ῥωμανῷ νυμφεύεται γυναῖκα δευτέραν, ἅτε τῆς πρώτης ἀποθανούσης

Deinceps Constantinus filius imperavit annos 14, seque in administratione parum digne gessit. Nam mollem se declarabat, tumulentiæ deditus erat, delinquentes citra commiserationem tractabat duriter, plebeis quibusdam magistratus credebat, cum quidem uxor Helena Basiliusque cubicularius apud ipsum efficerent ut publica munera venalia fierent. Basilium autem illum Romano Lacapeno ex concubina natum Constantinus patricii et cubicularii dignitate ornaverat. Erat tamen Constantinus hic non prorsus expers præclarorum factorum. Disciplinas enim, videlicet arithmeticam, musicam, astronomiam, geometriam et universam simpliciter philosophiam, quæ multis annis superiorum imperatorum inscitia negligentiaque perierant, studio suo restituit. Filio suo Romano, conjuge priore mortua, dedit alteram, non illustri

Digitized by Google

natam familia sed plebeis ortam parentibus, qui quæstum in caupona faciebant. Ei cum nomen esset Anastaso, id ipsum cum Theophanone mox commutatum fuit.

His temporibus, cum Ameras Tarsi bello Romanos petens exercitus partem in Herculis pagum prædatum emisisset, Ecclesiæ quidem senior, nomine Themelus, incruentum Deo cultum exhibens, Saracenorum adventu cognito, sacris omissis, ita ut indutus erat exiit, manibusque correptis ecclesiæ patrono irruentes adversarios eo ipso propulsavit, adeoque multos vulneravit, complures interfecit, reliquos terga dare coegit. Deinde propter hoc facinus ab episcopo sacris exclusus, cum veniam non impetraret, ad Agarenos se contulit, religionem Christianam ejuravit, cum Saracenis profectus non Cappadociam modo vicinasque regiones est populatus, sed etiam in Asiam, quæ minor appellatur, pervenit.

Cæterum filius ille senioris Romani Theophylactus, ubi sedecim natus annos contra sacrorum canonum præscriptum Ecclesiæ gubernacula usurpare cœpisset, nihil eorum quæ pessima sunt intentatum reliquit. Tanto certe desiderio equorum tenebatur, ut eorum ultra duo millia possideret. His alendis perpetuo erat intentus, neque fœnum ipsis proponebat, sed pinorum fructus, pistacia, palmulas, uvas passas aliaque talia; quibus etiam vinum fragrans cum balsamo et cinamomo admiscebat. Hoc quoque memoriæ de ipso proditum accepimus, nimirum eo sacra peragente aliquando magnæ quintæ feriæ die, curatorem equorum accessisse, ac **303** significasse nobilissimam equarum peperisse. Tum illum præ nimio gaudio re sacra utcunque peracta ad Cosmidium cucurrisse, visoque pullo recens edito, mox reversum esse, ut de Servatoris nostri pro nobis tolerato supplicio hymnorum recitationem ad finem perduceret. Itaque vitam insolentem agens tandem mortuus est in castello quodam maritimo, cum inter equitandum aliquid damni accepisset ac per os sanguinem ejiceret. Nam ubi hoc ipsi accedisset, totum biennium cum morbo conflictatus et aqua intercute correptus vivendi finem fecit. Erat autem cunuchus, et Rufinianas, ceu memoriæ proditum legimus, condiderat. Substitutus fuit in ipsius locum vir omnino venerandus, nomine Polyeuctus, solita-

(87) Quod ad vocem σημαντὴρ attinet, quam Leunclavius in *patronum ecclesiæ* vertit, ego vero alias *patroni statuam*, *vexillum*, aut quid simile suspicabar, doctior modo effectus arbitror signum esse ac nolæ quam campanam dicimus bacillum seu malleolum, quo vel lignum, vel æs aliudve metallum ad convocandos in templum fideles percuti solet. Qua de re consulendi Leo Allatius Dissertatione de recentioribus Græcorum templis, et R. P. Jacobus Goar ὁ μακαρίτης in posterioribus ad Cedrenum notis, ubi Guilielmum Xylandrum advertit nullam σημαντῆρος significationem

σης, οὗ τινα τῶν ἐπιφανῶν, ἐκ χυδαίων δὲ φυείσαν καὶ τὴν τέχνην καπήλων, Ἀναστασὼ καλουμένην, εἰς Θεοφανὼ δὲ τηνικαῦτα μετονομασθεῖσαν.

Τοῦ ἀμηρᾶ τῆς Ταρσοῦ ἐκστρατείαν κατὰ Ῥωμαίων ποιησαμένου, καὶ ἐν τῇ κώμῃ τῇ Ἡρακλέους λεὼν πεπομφότος εἰς προνομήν, πρεσβύτερος [γάρ] τις, ᾧ, Θέμελος ὄνομα, τὴν ἀναίμακτον ἐπιτελῶν λειτουργίαν, ὡς ἔγνω τὴν τῶν Σαρακηνῶν ἔφοδον, λιπὼν τὴν ἱερουργίαν καὶ ὡς εἶχε στολῆς ἐξελθών, λαβόμενός τε ταῖς χερσὶ τοῦ σημαντῆρος (87) τῆς ἐκκλησίας, τοὺς ἐπιόντας διὰ τούτου ἠμύνατο, καὶ πολλοὺς μὲν ἐτραυμάτισεν, ἱκανοὺς δὲ ἀπέκτεινε, καὶ τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν ἔτρεψε. Παρὰ τοῦ ἐπισκόπου λοιπὸν τῆς λειτουργίας τούτου χάριν ἀποκλεισθεὶς, ἐπεὶ μὴ ἔπεισθε συγχωρηθῆναι, τοῖς Ἀγαρηνοῖς προσελήλυθε καὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἐξωμόσατο, καὶ σὺν αὐτοῖς ἐξιὼν οὐ μόνον Καππαδοκίαν καὶ τὰ ἔγγιστα ταύτης ἠφάνιζε θέματα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς μικρᾶς λεγομένης Ἀσίας ἐφθασεν.

Ὁ μέντοι τοῦ γέροντος Ῥωμανοῦ υἱὸς Θεοφύλακτος ἓξ καὶ δέκα ἐτῶν ὤν, ἡνίκα τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἀκανονίστως παρείληφεν οἴακας, οὐδὲν ἐνέλιπεν ὃ μὴ μετεχειρίζετο χείριστον. Ἔρως δὲ ἵππων τοσαῦτον κατέσχεν αὐτὸν ὡς ὑπὲρ β αὐτοὺς κεκτῆσθαι. Τῆς μέντοι καμιδῆς φροντίζων αὐτῶν οὐ χόρτον παρετίθη, ἀλλὰ κόναρα (88), πιστάκια, φοίνικας, σταφίδας καὶ ὅσα τοιαῦτα, παραμιγνὺς αὐτοῖς καὶ οἶνον εὐώδη βάλσαμόν τε καὶ κινάμωμον. Φασὶ δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι λειτουργοῦντί ποτε κατὰ τὴν μεγάλην Πέμπτην ὁ ἱπποκόμος ἐπιστὰς ἔλεγεν ὡς ἄρα τετοκυῖα εἴη ἐπίσημος φορβάς. Ὁ δ' ὑπὸ περιχαρείας τὸ τῆς θείας λειτουργίας ὑπόλοιπον ὡς ἔτυχεν ἀποπληρώσας, δρομαῖος ἀφικνεῖται πρὸς τὸ Κοσμίδιον, καὶ τὸν τεχθέντα πῶλον ἰδὼν ἀκῶς πάλιν ὑπέστρεψε, τὴν τῶν ἁγίων παθῶν ἐκτελέσων ὑμνῳδίαν. Βοτεύων οὖν ἀτάκτως καταστρέφει τὸν βίον ἔν τινι τείχει τῶν παραθαλαττίων, θραυσθεὶς ἱππαζόμενος καὶ αἷμα διὰ τοῦ στόματος ἀναγαγών· ἐντεῦθεν γὰρ δυσὶν ἔτεσι νοσηλευόμενος καὶ ὑδέρῳ περιπεσὼν ἐτελεύτησεν, εὐνοῦχος ὢν καὶ τὰς Ῥουφινιανὰς οἰκοδομήσας, ὡς γέγραπται. Προχειρίζεται γοῦν ἀντ' αὐτοῦ τίμιος ἀνήρ, Πολύευκτος τοὔνομα, μοναχὸς ὢν καὶ παιδόθεν ὑπὸ γονέων εὐνουχισθείς, οὐ τοῦ Ἡρακλείας, ὡς ἔθος, ἀλλὰ Βασιλείου τοῦ Καισαρείας· τὴν χειροθεσίαν πεπληρωκότος· Νικηφόρος γὰρ ὁ τῆς Ἡρακλείας πρόεδρος, τῷ βασιλεῖ κατά τι προσκεκρουκώς, οὐ συνε-

agnovisse. Quod et ipsi mirati sumus. Leunclavius vero *patronum* reddiderat, sed cum Græcus textus adhuc esset ineditus, quid ipse significare voluisset, paucis erat perspectum.

(88) Pro κόναρα, quam vocem forte corruptam ex κώναρα, præter Vallicellanum habet etiam codex F., Cedrenus legit κώνων καρπούς, καὶ θάσια, καὶ πιστάκια, ἔτι δὲ φοινίκων καὶ σταφίδων καὶ ἰσχάδων τὰ λιπαρώτερα. Atque hæc dictio in posterum addenda erit Glossariis Græco-Barbaris; deest enim in Meursiano aliisque.

Digitized by Google

χωρήθη τὴν χειροθεσίαν ποιήσασθαι. Ὅθεν καὶ ψόγος οὐχ ὁ τυχὼν προσετρίβη οὐ τῷ προτρίψαντι καὶ χειροτονήσαντι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ χειροτονηθέντι ὡς καταδεξαμένῳ τὴν ἀκανόνιστον χειροθεσίαν.

riæ vitæ sectator et inde usque a puero de parentum voluntate castratus. Neque vero antistes Heracliensis ipsum pro more majorum inaugurabat, sed Cæsareæ pontifex Basilius : nam præses Heracleæ Nicephorus quadam in causa imperatorem offenderat, ideoque manus imponere Polyeucto vetabatur. Hinc factum ut non tantum imperator, qui facti hujus auctor fuerat, et Basilius, qui obtemperans imperatori patriarcham consecraverat, sed etiam is qui consecrabatur, valde vituperaretur, quod modo et ratione a sacrorum canonum institutis abhorrenti manuum impositionem consecutus fuisset.

Ῥωμανὸς δὲ ὁ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου υἱὸς τελεωτέρας ἤδη ἁψάμενος ἡλικίας, καὶ μὴ φέρων ὁρᾷν τὰ πράγματα ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διοικούμενα, φαρμάκῳ τοῦτον ἐκποδὼν ποιήσασθαι ἐβουλεύσατο, κἂν τὸ ἐγχείρημα πέρας οὐκ ἔλαβε· τὸ γὰρ δι' ληθηριώδες φάρμακον περιτραπὲν καὶ τύχῃ τινὶ χυθὲν διὰ τὴν ὀλιγότητα θανατῶσαι τοῦτον οὐκ ἴσχυσεν. Ἐγκοτῶν μὲν οὖν τῷ πατριάρχῃ καὶ τὴν αὐτοῦ καθαίρεσιν φανταζόμενος τελευτᾷ. Πρὸ δέ τινων ἡμερῶν τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ἐπί τινα χρόνον συχνὸν ἑσπέρας καταλαμβανούσης λίθοι ἄνωθεν καταφερόμενοι καὶ ἐντὸς τῶν αὐτοῦ διαιτημάτων σὺν πολλῷ ῥοίζῳ πίπτοντες ἐξαισίους ἀπετέλουν κτύπους. Πολλὰ δὲ συντηρήσας οὐκ ἐπέγνω πόθεν οἱ λίθοι καὶ παρὰ τίνος ἐβάλλοντο· ἐκ θείας γάρ, ὡς ἔοικεν, οὗτοι ὀργῆς.

Cum autem Romanus Constantini imperatoris filius ætatem perfectiorem attigisset, nec patris imperium et administrationem rerum æquo ferre animo posset, consilium iniit de patre per venenum e medio tollendo, quanquam hic conatus successu caruit; nam venenum, quod exitium imperatori allaturum fuerat, fortuito casu quodam inversum et effusum propter exiguitatem reliquiarum imperatorem exstingere non potuit. Mortuus est autem imperator patriarchæ graviter iratus, secumque cogitans quo illum pacto removeret. Paucis ante diebus quam vivendi finem faceret, appetente vespera, satis longo temporis intervallo saxa de sublimi lapsa et ingenti cum strepitu in ædes delata, quibus in ædibus ipse degebat, horrendos et diros sonos excitabant. Ac tametsi magnam ipse operam impenderet observarique rem juberet, non tamen cognoscere potuit unde saxa illa et a quo conjicerentur. Nimirum hæc ab ira divina profecta fuisse consentaneum est.

Διαδέχεται τοίνυν αὐτὸν Ῥωμανὸς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, κρατήσας ἔτη τρία. Καὶ τὴν μὲν ἐξουσίαν πᾶσαν Ἰωσὴφ ἀνατίθησι τῷ πραιποσίτῳ, αὐτὸς δὲ μετὰ βεβήλων ἀνδραρίων συνδιῆγε καὶ τὰ χείριστα συνεπράττετο. Τοίνυν καὶ κληρικόν τινα ἐκτομίαν ὄντα, διά τινας ἀσέμνους πράξεις (89) ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως ἀπειληθέντα καὶ μοναχικὸν ἀμφιασάμενον σχῆμα κάνεῦθεν κρυπτόμενον, ὡς ἤδη ἐπελάδετο τῆς ἀρχῆς, τὸ μοναχικὸν μὲν αὐτὸν ἐκδιδύσκει ἀμφίον, καὶ τὸ τῶν κληρικῶν σχῆμα μετενδύσας τοῖς ἑαυτοῦ θαλαμηπόλοις κατέταξεν. Ὁ μέντοι Πολύευκτος ζήλου πλησθεὶς ἠνάγκαζε τὸν βασιλέα τοῦτον ἀπώσασθαι. Ὡς δὲ ἐκεῖνος ἀνθίστατο μὴ τὸ μοναχικὸν ἐπάγγελμα μετ' εὐχῆς δέξασθαι, διὰ φόβον δὲ τοῦ βασιλέως, τούτου χάριν ἀφίεται.

Successit in imperio patri filius Romanus idque triennium obtinuit. Is Josepho præposito potestatem in omnia committens inter homunciones profanos versabatur, eosque juvabat in maximis flagitiis designandis. Erat clericus quidam, homo castratus, qui quod ipsi propter facinora quædam fœda graviter Constantinus imperator minatus esset, habitu solitario sumpto sese clanculum 304 alicubi abdiderat. Hunc Romanus initio sui imperii monachicis exutum vestibus, et clericorum habitu rursus ornatum, inter cubicularios suos retulit. Tum Polyeuctus æmulationis plenus imperatorem adigere cœpit ut ab se hominem illum abigeret. Imperatore vero vicissim obsistente, neganteque clericum istum solitariæ vitæ professionem cum voto amplexum fuisse, sed tantum imperatoris meta, Polyeuctus hac causa cognita missum eum fecit.

Νικηφόρον μὲν οὖν τὸν Φωκᾶν, δομέστικον τηνικαῦτα ὄντα τῶν σχολῶν καὶ πολλὰ τρόπαια στησάμενον κατὰ τῶν ἑῴων Σαρακηνῶν, καὶ κατ' αὐτῶν

Hic imperator Nicephorum Phocam, qui tum temporis scholarum domesticus erat multaque tropæa contra Saracenos orientales statuerat, etiam

(89) F multa subministrat quæ absunt a Vallicellano et Leunclavii versione post ὡς ἔοικεν οὗτοι ὀργῆς. Sunt autem hujusmodi quorum primam partem quæ ad manum S. Joannis Baptistæ CP. delatam attinet reperies pag. 690 Historiæ Cedreni editionis Regiæ. Ἦλθε δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ ἡ τιμία χεὶρ τοῦ Προδρόμου εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἐξ Ἀντιοχείας ἀποκλαπεῖσα παρά τινος διακόνου Ἰωὸ τοὔνομα, ἣν καταλαβοῦσαν τὴν Χαλκηδόνα, ὁ βασιλεὺς τὴν βασιλικὴν ἐκπέμψας τριήρη, καὶ τῆς συγκλήτου ὅσον ἐπίσημον ἐξελθόντος καὶ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου σὺν παντὶ τῷ κλήρῳ μετὰ κηρῶν καὶ θυμιαμάτων εἰς τὰ βασίλεια ἠγαγεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ προδεδασιλευκότος Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ γέγονε χειμὼν ἀφόρητος ὡς κρυσταλλωθῆναι τὴν γῆν ἐπὶ ἡμέρας ρκ'. Ἐπηκολούθησε δὲ τῷ χειμῶνι καὶ ὁ μέγας λιμὸς τοὺς πώποτε γενομένους ὑπερβαλλόμενος καὶ θάνατος ἀπὸ τούτου, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς ζῶντας τοὺς τεθνεῶτας ἐκκομίζειν., τοῦ βασιλέως πολλὴν πρόνοιαν ποιησαμένου κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ λιμοῦ δι' εὐποιτιῶν καὶ ἄλλων βοηθημάτων παντοδαπῶν. Μεταστάντος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν διαβάντος κατάστασιν, Ῥωμανὸς ὁ τούτου υἱὸς ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας γίνεται.

Digitized by Google

adversus Cretenses Saracenos cum copiis ablegavit. Nicephorus multis rebus indicatis, pluribus consilio suo administratis, cum expugnatam insulam tantum non suis in manibus haberet, ulterius in ea subigenda domandaque progressurus erat. Verum quod obtineret fama futurum ut homo Romanus, qui eam occupasset, haud dubie Romanorum imperio potiretur, statim occupatione insulæ cognita, Josepho monente misit imperator qui Nicephorum inde revocarent. Tunc et Leo Phocas, Nicephori frater, ab imperatore versus orientem ablegatus est. Is tanto cum impetu Saracenos invasit ac vexavit, tamque præclara in ipsos facinora edidit, ut ne verbis quidem ea satis exponi possint; nam orientem prope universum in potestatem redegit. Quapropter imperator hominem deinceps redeuntem splendido cum triumpho excepit.

Per idem tempus vir quidam exstitit Philoræus nomine, stipator Romani Moselis magistri, a Romano seniore prognati. Is veste stragula in equum velocissimum injecta rectus in ea stabat, equo interim totis viribus currente, atque ita Circum equestrem sursum deorsumque obibat. Tunc et pestis illa de integro sævire cœpit ac boves exstinguere, quæ Craba nuncupatur. Eam perhibent initium habuisse sub Romani senioris imperio. Cum enim proxime Boni cisternam Romanus palatium conderet, in quo se ab ardore solis æstivo refrigeraret, dum fundamenta jaciuntur, effossum ferunt bovis marmorei caput, quod ii qui repererant, confractum attritumque calcariam in fornacem conjecerint. Ex eo tempore in hunc usque diem pestis armenta boum per universos imperii Romani fines infestare nunquam desiit.

Nicephorus autem Phocas, uti diximus, sic Creta jussus est decedere, ut inde ad imperatoriam urbem redeundi potestas ei non fieret, sed mandatum est ut cum omnibus copiis in orientem trajiceret propter Apochaudam, qui semet ab accepta clade magis ac magis recolligebat. Itaque Phocas iterum **305** Syriam versus ductis copiis, ingenti strage affectum Apochaudam superavit, magnamque prædam secum inde abstulit, plurimis etiam Christianis, qui captivi detinebantur, liberatis.

Secundum hæc Romanus imperator naturæ debitum persolvit, annos 24 natus. Successerunt in imperio Basilius et Constantinus Romani filii, et cum matre Theophanone quinque propemodum mensibus eo potiti sunt. Phocas autem imperatricis jussu Cpolim hoc tempore ingressus est, quanquam Josephus, qui principem apud imperatores locum obtinebat, ne id fieret enixe vetabat. In urbem ubi venisset, ad Josephum se clanculum confert, eique vestem ex pilis contextam, qua interius indutus erat, ostendit; simulque fidem ei certam facit jamdudum se fæces et quisquilias hujus vitæ relicturum fuisse propter amorem solitariæ vitæ, ni stu-

A δὴ τῶν ἐν Κρήτῃ Σαρακηνῶν ἐκπέμπει· καὶ ὃς πολλὰ μὲν εἰπὼν πλείω δὲ οἰκονομήσας, καὶ τὴν νῆσον αὐτὴν πολιορκῶν καὶ εἰς χεῖρας ἤδη ἔχων ἔμελλεν ἂν ἐπὶ πλέον αὐτὴν καταδουλῶσαί τε καὶ καταχειρώσασθαι. Φήμης δὲ κρατούσης ὅτι ὁ κατασχὼν αὐτὴν Ῥωμαῖος ἐξ ἀνάγκης βασιλεύσει Ῥωμαίων, ἅμα τῷ γνωσθῆναι τὴν τῆς νήσου κατάσχεσιν, ταῖς τοῦ Ἰωσὴφ ὑποθήκαις ἀποστελλας ὁ Ῥωμανὸς τὸν Νικηφόρον ἐκεῖθεν μετεκαλέσατο. Τηνικαῦτα καὶ Λέοντα Φωκᾶν τὸν τοῦ Νικηφόρου ἀδελφὸν ἐξαπέστειλεν εἰς ἀνατολήν, καὶ ὃς τοσαύτην καταδρομὴν ἐποιήσατο τῶν Σαρακηνῶν καὶ τοσαύτας ἀριστείας κατ' ἐκείνων ἔστησεν ὡς μηδὲ λόγῳ δύνασθαι ταύτας διαλαβεῖν· πᾶσαν γὰρ τὴν ἀνατολὴν σχεδὸν ἐχειρώσατο. Ἐφ' ᾧ καὶ μετὰ θριάμ-
B βου λαμπροῦ ὁ βασιλεὺς αὐτὸν ὑποδέχεται.

Κατὰ ταύτας δὲ τὰς ἡμέρας ἀνήρ τις ἀνεφάνη Φιλώραιος καλούμενος, ὑπάσπιστὴς ὢν Ῥωμανοῦ μαγίστρου τοῦ Μωσηλὲ τοῦ ἐγγόνου Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος. Οὗτος ἄνωθεν ἵππου ὠκυτάτου ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος ἱστάμενος ὄρθιος, τοῦ ἵππου τρέχοντος ὅσον ἠδύνατο, κατὰ τὴν ἱπποδρομίαν ἄνω καὶ κάτω ἐφέρετο. Τότε δή, τότε καὶ τὸ λοιμικὸν ἐπέδωκε πάθος, ἐπιόν τε αὖθις καὶ διαφθεῖρον τοὺς βόας· ὃ Κράβα κατονομάζεται. Φασὶ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦτο λαβεῖν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος. Ἔγγιστα γὰρ τῆς Βόνου κινστέρνης ἀναψυχὴν ἑαυτῷ τῆς θερινῆς θέρμης παλάτιον τοῦ Ῥωμανοῦ ἀναγεί-
C ραντος, καὶ τῶν θεμελίων καταβαλλομένων, βοὸς φασιν εὑρεθῆναι μαρμαρίνου κεφαλήν, ἣν εὑρόντες καὶ συντρίψαντες εἰς τὴν τοῦ τιτάνου κάμινον βάλλουσιν. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ μέχρι τῶν τῇδε χρόνων οὐκ ἐπαύσατο πανταχοῦ τῆς γῆς, ὁπόσην ἡ τῶν Ῥωμαίων περιέχει δυναστεία, τὰ τῶν βοῶν διαφθείρεσθαι γένη.

Ὁ μέντοι Φῶκας Νικηφόρος, ὡς ἔμπροσθεν εἴρηται, προσταχθεὶς ἀπὸ Κρήτης ἐπανελθεῖν οὐ συνεχωρήθη πρός γε τὴν βασιλεύουσαν εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐκελεύσθη παραγενέσθαι μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ διὰ τὸν Ἀποχαυδᾶν καὶ μᾶλλον
D τὴν ἑαυτοῦ ἧτταν ὥσπερ ἀνακαλούμενον. Πάλιν οὖν κατὰ Συρίας ὁρμήσας ὁ Φωκᾶς κατὰ κράτος τε αὐτὸν ἥττησε, καὶ λείαν πολλὴν ἐκεῖθεν ἀφείλετο, καὶ τῶν αἰχμαλώτων ἠλευθέρωσε Χριστιανῶν ὅτι πολλούς.

Ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς τελευτᾷ Ῥωμανός, ἐτῶν κδ', καὶ διαδέχονται τὴν αὐτοῦ βασιλείαν Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος οἱ παῖδες αὐτοῦ σὺν Θεοφανοῖ τῇ μητρὶ αὐτῶν, καὶ κρατοῦσιν ὡσεὶ μῆνας ε'. Ὁ δὲ Φωκᾶς εἰσέρχεται ἐν Κωνσταντινουπόλει κελεύσει τῆς βασιλίσσης, εἰ καὶ τὰ τοιαῦτα κωλύων ἦν ὁ τὰ πρῶτα τηνικαῦτα παρὰ τοῖς κρατοῦσι φέρων Ἰωσήφ. Δεδιὼς οὖν ἐπὶ τούτοις ὁ Φωκᾶς εἰσέρχεται λάθρα πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ δεικνύει αὐτῷ ὅπερ ἐντὸς ἐνεδέδυτο τρίχινον, πληροφορῶν αὐτὸν, καὶ λέγων ὡς πάλαι ἂν ἐξέστη τῶν βιωτικῶν συρφετῶν δι' ἔρωτα μοναχικόν, εἰ μή τὸ τῶν κρατούντων φίλτρον συνεκράτει αὐτόν. Ἰοῦτον οὖν ὁ Βρύγγας

Digitized by Google

ἰῶν Ἰωσὴφ πίπτει παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγων ὡς οὐκ ἂν ποτε πιστεύσειέ τινι κατ' αὐτοῦ λέγοντι. Ἔξεισιν οὖν ἐκεῖθεν ὁ Φωκᾶς. Καὶ τηνικαῦτα τὸν Ἰωσὴφ μετάμελος ἔσχηκεν, ὅτι τὸ θήραμα ἐντὸς ἔχων ἀρκύων ἀπώλεσε. Γράφει λοιπὸν πρὸς τὸν Τζιμισχῆν Ἰωάννην, στρατηγὸν τηνικαῦτα τῶν ἀνατολῶν ὑπάρχοντα, ἄνδρα θυμώδη καὶ δραστήριον καὶ μετὰ τὸν Φωκᾶν ἐν στρατηγοῖς ἐπισημότατον. Ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς ἕτερους ἔγραψεν, ὡς εἴγε διαναστάντες τὸν Φωκᾶν καθαιρήτουσι καὶ μοναχὸν ἀποχείρουσι, τὸν μὲν Ἰωάννην δομέστικον τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ αὖθίς τινα προβαλεῖται τῆς δύσεως. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι σχετικῶς ἔχοντες πρὸς τὸν Νικηφόρον ὑποδεικνύουσιν αὐτῷ τὰ γράμματα καὶ διεγερθῆναι πρὸς ἀλκὴν ἀναπείθουσιν. Ἔκτοτε λοιπὸν ὑπὸ τῶν τῆς ἀνατολῆς στρατευμάτων ἁπάντων παρακεκινημένων ὑπὸ τοῦ Τζιμισχῆ βασιλεὺς ἀναγορεύεται ὁ Φωκᾶς, ἔρωτα δὴ καὶ πάλαι τῆς βασιλείας ἔχων μάλιστα τῆς βασιλίσσης Θεοφανοῦς. Ἔρχεται οὖν οὕτως ἔχων πρὸς Χρυσόπολιν, κἀκεῖθεν διαπεραιοῦται πρὸς τὸ Ἑβδόμον, καὶ μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ διὰ τῆς Χρυσῆς πόρτης πρὸς τὴν ἐκκλησίαν εἰσέρχεται, καὶ παρὰ τοῦ Πολυεύκτου τῷ διαδήματι στέφεται, καὶ κρατεῖ ἔτη ς'. Τὴν μέντοι Θεοφανὼ πρῶτα μὲν τῶν βασιλικῶν κατάγει ὁ Φωκᾶς καὶ ἐξόριστον τίθησιν, ὥσπερ δὴ καὶ τὸν Ἰωσήφ, τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ προχειρίζεται Καίσαρα. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸ προσωπεῖον καὶ τὴν σκηνὴν ἀποθέμενος ἄγεται νόμιμον γυναῖκα τὴν Θεοφανώ. Τότε δὴ καὶ κρεῶν ἀπεγεύσατο, πρότερον ἀπεχόμενος κρεωβαισίας, ἐξ ὅτου Βάρδος ὁ ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ γαμετῆς ἀποτεχθεὶς υἱός, ἱππαζόμενος ἐν τῷ πεδίῳ καὶ τῷ οἰκείῳ προσπαίζων ἀνεψιῷ τῷ Πλευσῇ, μετὰ δόρατος βληθεὶς ἀκουσίως, τέθνηκε. Τοῦ γάμου δὲ τελεσθέντος ἐν τῇ κατὰ τὸ παλάτιον νεᾳ ἐκκλησίᾳ, ἐπείπερ ἔμελλεν εἴσοδος ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ γενέσθαι, τῆς χειρὸς κατέχων αὐτὸν ὁ Πολύευκτος καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐγκύρσας κιγκλίσιν εἴσεισι μὲν ἐκεῖνος εἰς τὰ ἄδυτα, τὸν δὲ Φωκᾶν ὄπισθεν ἐζωθεῖ ἐπειπὼν ὅτι Οὐκ ἔξεστί σοι εἰσελθεῖν, εἰ μὴ ἐπιτίμια δέξῃ δευτερογαμοῦντος. Διεδίδοτο δὲ καὶ λόγος ἁπανταχοῦ, ὃς οὐ μικρῶς διετάραξε τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτιπερ ὁ Νικηφόρος ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀνάδοχος ἐγένετο τῶν τῆς Θεοφανοῦς ἑνὸς παιδίου. Ταῦτ' ἄρα καὶ ὁ πατριάρχης ἐπὶ πλέον ἀνέτεινεν. Ἔτι δὲ ἀναβαλλόμενον τὸν Πολύευκτον κοινωνῆσαι τῷ βασιλεῖ ὁ Καῖσαρ ἐπληροφόρησεν. Ἀλλὰ καὶ Στυλιανὸς ὁ πρωτοπαπᾶς τοῦ μεγάλου παλατίου, ἀφ' οὗ καὶ μᾶλλον ἡ τοιαύτη φήμη κατέσχεν ἅπαντας, δι' ὅρκων ἐβεβαιοῦτο μηδέν τι τοιοῦτον ἐπισυμβῆναι τῷ Φωκᾷ. Ὁ μέντοι Πολύευκτος, καίπερ φανερῶς ἐπιορκοῦντα εἰδὼς τὸν Στυλιανόν, τὸ τῆς συντεχνίας ἐγκλημα συγκεχώρηκε, καὶ ὁ πάλαι ἐνιστάμενος δευτερογαμίας ἐπιτίμια θεῖναι καὶ τὸ μέγα τοῦτο παρῆκεν ἁμάρτημα.

Ὁ μέντοι Φωκᾶς καὶ βασιλεύων κατὰ Συρίας ὁρμᾷ, καὶ πόλεις πολλὰς καταστρέψας ἐκεῖθεν ὑπ-

dium ei ea imperatores sibi ab hoc instituto revocato aliud suasisset. Bringas (hoc Josepho cognomen erat) ubi Nicephorum hoc modo indutum vidisset, ad pedes ipsius provolutus nunquam se cuiquam ipsum accusandi fidem habiturum dixit. Hac ratione salvus inde Phocas digressus est, moxque Josephum facti sui pœnitere cœpit, quod prædam in ipsa delatam retia tam negligenter amisisset. Quapropter ad Joannem Zimischem Orientis ducem id temporis, hominem animosum ac rebus gerendis idoneum postque Phocam inter duces cæteros illustrissimum, et ad alios itidem perscriptis litteris futurum indicat ut si discessione a Nicephoro facta eum loco suo dejicerent vitæque solitariæ rasum addicerent, Zimisches munus domestici Orientis acciperet, quemque vellet ipse, domesticum Occidentis constitueret. Verum hi omnes erga Nicephorum benevole affecti litteras ei Josephi commonstrant, utque se ad defensionem animo forti comparet hortantur. Hoc modo per Orientis exercitus Phocas imperator renuntiatur, jampridem amore tam imperii quam Theophanonis imperatricis potiundæ flagrans. Deinde cum copiis Chrysopolim se confert, Chrysopoli versus Hebdomum trajicit, et universo cum populo per Auream portam ad ecclesiam pergit, ibique a Polyeucto diademate cingitur. Imperio sex annis præfuit. Initio Theophanonem ejectam e regia solum vertere jussit, eadem pœna Josepho multato; simulque patrem suum Cæsarem creavit. Deinde larva scenaque deposita Theophanonem legitimo sibi matrimonio copulat, et carnibus rursum vescitur, a quibus abstinuerat, ex quo Bardas ipsius ex conjuge priore filius, quodam in campo equestribus intentus exercitiis et cum suo consobrino Pleusa, ludens, hasta ictus a nolente perierat. Peractis nuptiis in novo ad palatium **306** templo, cum in sanctuarium esset intraturus, manu Phocam tenens Polyeuctus, ut ad sacros cancellos accesserat, ipse in adytum introiit, repulsoque imperatore dixit non intromissum iri prius quam pœnas progredientum ad secundas nuptias luisset. Præterea diditus erat passim rumor, qui non exiguas in Ecclesia turbas dedit, unum videlicet ex Theophanonis liberis fuisse a Nicephoro de sacro baptismo susceptum. Atque hæc ipsa non dubitabat amplificare patriarcha. Verum Cæsar Polyeuctum tergiversantem et res sacras cum imperatore communes habere recusantem de re tota certiorem reddidit. Stylianus quoque magni palatii papa princeps, a quo emanasse rumor iste ferebatur ad omnes, jurejurando præstito confirmabat nihil ejusmodi Phocam fecisse. Polyeuctus ergo, quanquam pejerare Stylianum certo ac manifesto sciret, compaternitatis imperatori culpam condonavit; et qui ante urgebat ut ob secundas nuptias ei pœna infligeretur, etiam magnum hoc delictum impunitum reliquit.

Postequam ad imperium Phocas pervenisset, expeditionem in Syriam instituit; cumque multas

Digitized by Google

urbes evertisset, rediit inde, secum et laterem il- A lum sacrum afferens, quo continebatur expressa formæ Christi Dei nostri pictura, nullius hominis manu elaborata (eum Hierapoli repererat, in ejus urbis direptione), et cinnamum Joannis Baptistæ sanguine condensatum. Quanquam vero talis vir esset Nicephorus ac tantopere rem Romanam auxisset, occupatis amplius centum urbibus et variis Ciliciæ, Syriæ Phœnicesque castellis, quorum erant maxima et cæteris illustriora Anabarza, Adana, Mamista, et quæ Mopsi Vesta nuncupatur, Tarsus, Pagra, Synephium, Chalepus, Laodicea; licet item tributarias fecisset in Phœnice Tripolim, in Syria Damascum, nihilominus universis mortalibus invisus erat, qui quidem exitium ipsius videndi longe cupidissimi erant. Tametsi enim plurima in eo B multo præclarissima elucebant, duo tamen erant vitia potissimum, quæ ipsius famæ labem aspergerent, nimirum consuetudo nefanda legibus vetita cum Theophanone, ac sordes ergo quosvis fœdaque tenacitas. Accidit aliquando, tanta ut in urbe foret annonæ caritas, ut aureo nummo medimnus unus veniret. Eo cognito Phocas miseriam publicam illiberali ac sordido remedio sublevat: apertis enim publicis horreis medimnos duos uno vendi aureo nummo jussit; qua quidem in re Macedonem illum Basilium non est imitatus. Nam cum is cives Byzantios lugere cerneret, simulque didicisset ejus tristitiæ causam esse penuriam annonæ, uno vendi aureo duodecim medimnos præcepit. Quinetiam evenit ut eum eo ipso **307** penuriæ tempore Pho- C cas imperator aliquando militum exercendorum causa in campum progressus esset, cano cuidam, qui inter milites ascribi se petebat, diceret ecquid homo canus et senio confectus in militiam cuperet allegi. Ad ea senex ille aptissime respondit multo se nunc validiorem esse quam adolescens ætate vegeta fuisset. Tum imperatore quærente quonam id pacto verum esset: « Quoniam olim, ait, frumento unius aurei pretio coempto duos asinos onerabam: nunc autem imperante, quantum frumenti duobus aureis emitur, humeris ipse meis gestare possum. » Id dicterium satis intelligens imperator nihil omnino motus abiit.

Cum eas urbes quas supra recensuimus in potestatem redigeret, Antiochiam solam cum copiis prætergressus intactam reliquit, cum quidem ea D potiri ex animi sententia posset. Verum hoc omnino data fecit opera, rumorem publiceditum veritus: ferebatur enim futurum ut illa urbe capta, mox imperatore vivis excederet. Quapropter in iis locis atque regionibus Michaelo Burza et Petro quodam eunucho copiarum duce relictis cum mandato peculiari, ne ullo pacto Antiochiam invaderent, ad urbem imperatoriam reversus fuerat. Burza vero nomen aliquod sibi parare cupiens imperatoris verba floccifecit, et urbe omni arte oppugnata tandem est potitus. Earum fama rerum ad Phocam perlata non parum ille indignari, Burzamque notatum contumeliis ab officio removere. Hinc concitatæ sunt hominum in Phocam odia, quibus accedebat et aliud,

ἐστρέψε, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἔχοντα ἀχειροτεύκτου ἐκτύπωμα τῆς μορφῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἅγιον κέραμον, ὃν εὗρεν ἐν Ἱεραπόλει, ταύτην πεπορθηκώς, καὶ τῶν τριχῶν τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου βόστρυχον ἐμπεπλημένον αἵματι. Τοιοῦτος δὲ ὁ Νικηφόρος ὢν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον τὰ Ῥωμαίων αὐξήσας πράγματα (κατέσχε γὰρ πόλεις πλέον τῶν ρ' καὶ φρούρια Κιλικίας Συρίας καὶ Φοινίκης, ὧν μέγιστα καὶ ἐπίσημα ἡ Ἀνάβαρζα, ἡ Ἀδάνα, καὶ τὰ λοιπὰ ἡ Μάμιστα ἡ καὶ Μόψου ἑστία λεγομένη, ἡ Ταρσός, τὸ Παγρά, τὸ Συνέφιον, τὸ Χάλεπ, ἡ Λαοδίκεια, ἔθετό τε ὑποφόρους τὴν ἐν Φοινίκῃ τε Τρίπολιν καὶ τὴν Δαμασκὸν) ἀλλ' ὅμως μισητὸς παντὶ ἀνθρώπῳ γέγονε, καὶ πάντες τὴν αὐτοῦ καταστροφὴν ἰδίφων ἰδεῖν· εἰ γὰρ καὶ πλεῖστα ἐπέλαμπον αὐτῷ τὰ κάλλιστα, ἀλλὰ καὶ δύο κακὰ κατεσπίλουν αὐτὸν, ἥ τε τῆς Θεοφανοῦς ἀθέμιτος μίξις καὶ τὸ πρὸς πάντας αὐτοῦ μικρολόγον καὶ ἀφιλότιμον. Λιμὸς γὰρ τὴν πόλιν κατέσχε ποτὲ, ὡς ἕνα μέδιμνον χρυσέῳ πωλεῖσθαι νομίσματι. Μανθάνει τοῦτο Φωκᾶς, καὶ μικροπρεπῶς τὸ πάθος ἰᾶται· τὰς δημοσίας γὰρ σιτοθήκας ἀνοίξας δύο μεδίμνους τῷ νομίσματι πωλεῖσθαι ἐκέλευσεν, οὐ τὸν Μακεδόνα Βασίλειον ἐν τούτῳ μιμησάμενος· οὗτος γὰρ τοὺς Βυζαντίους πενθοῦντας ἰδὼν, καὶ μαθὼν ὡς ὁ λιμὸς αἴτιος τοῦ πενθεῖν αὐτοὺς, δώδεκα μεδίμνους κελεύει πωλεῖσθαι τῷ νομίσματι. Ἀλλὰ καὶ τοῦ βασιλέως Φωκᾶ κατ' ἐκεῖνο δὴ καιροῦ ἐξελθόντος ὥστε γυμνάσαι τὸν στρατὸν, ἐπεί τις ἦλθε πολιὸς τὴν τρίχα καὶ ἐπειρᾶτο συναριθμηθῆναι τοῖς στρατιώταις, φησὶ πρὸς αὐτόν· « Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε, γέρων ὢν πῶς τοῖς ἐμοῖς στρατιώταις ἐπείχῃ συναριθμηθῆναι; » Ὁ δ' εὐστόχως ὑπολαβών· « Πολλῷ δυνατώτερός εἰμι νῦν » ἔφη « ἢ ὅτε ἠκμαζον. » Ὁ αὐτὸς δὲ, « Καὶ πῶς τοῦτο; » ἐρόμενος, ἔφη ὅτι τὸν τοῦ νομίσματος σῖτον πρότερον δυσὶν ἡμιόνοις ἐπεφόρτιζον, ἐπὶ δὲ τῆς σῆς βασιλείας δύο νομισμάτων σῖτον ἐπὶ τῶν ὤμων φέρω. Συνεὶς οὖν τὴν εἰρωνείαν ἀνεχώρησε, μηδὲν ταραχθείς.

Ἀλλὰ καὶ τὰς ἀριθμηθείσας ἄνωθεν πόλεις καθελὼν, τὴν Ἀντιόχειαν μόνην ἀφῆκε παρελθὼν, καὶ ταῦτα δυνάμενος αὐτὴν καθελεῖν. Ἐξεπίτηδες δὲ πάντως ἀφῆκε, δεδιὼς τὸν φημιζόμενον λόγον· ἐλέγετο γὰρ ὡς ἅμα τῇ ἁλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας καὶ ὁ βασιλεὺς τεθνήξεται. Ὅθεν καὶ περὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην ἀφεὶς φύλακα καὶ Πέτρον τινὰ εὐνοῦχον στρατοπεδάρχην, καὶ ἐνσκήψας αὐτοῖς μηδαμοῦ τῇ Ἀντιοχείᾳ προσβαλεῖν, πρός γε τὴν βασιλεύουσαν ἔρχεται. Ἀλλ' ὁ Βούρτζης θέλων αὐτῷ περιποιήσασθαι ὄνομα τῶν μὲν ἐκείνου λόγων καταφρονεῖ, παντοίως δὲ τὴν πόλιν πολιορκήσας κατέσχεν αὐτήν. Ταῦτα πυθόμενος ὁ Φωκᾶς, καὶ οὐκ ὀλίγα δυσχεράνας, ὕβρεσί τε πλύνει τὸν Βούρτζην καὶ τῆς ἀρχῆς παραλύει. Ἐντεῦθεν οὖν τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος λαμβάνει ἀρχήν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα τοῖς συχνοῖς

Digitized by Google

ἐκάκου ταξιδίοις, κατὰ μηδὲν αὐτοὺς παραμυθούμενος. Ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ βασιλέων τινῶν εἰς εὐαγεῖς ναοὺς τυπωθέντα δίδοσθαι τέλεον ἔκοψε, προφάσει τοῦ τὸ δημόσιον σπανίζειν. Χωρὶς αὐτοῦ ἐπίσκοπος οὐκ ἐψηφίζετο. Ἀλλὰ καὶ θανόντων ἐπισκόπων βασιλικὸς ἄνθρωπος ἐκεῖσε ἐστέλλετο. Ἐστοῦδαζε δὲ καὶ νόμον θεῖναι τοὺς ἐν πολέμοις θνήσκοντας τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρας, τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν ἐν μόνῳ πολέμῳ θέμενος καὶ οὐκ ἐν ἄλλῳ τινί. Πρὸς ὅπερ ἡ σύνοδος ἀντίστη, τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου κανόνα σύμμαχον ἔχουσα τὸν ἐκτεθέντα διά γε τοὺς ἐν πολέμῳ θνήσκοντας. Πολλὰ δὲ καὶ τὴν πόλιν ἐκάκωσε, τὸ τεῖχος κτίζων τῶν παλατίων. Τοῦτο δὲ ἐποίει διδιὼς τὰ τηνικαῦτα λεγόμενα· τοῦ παλατίου καὶ γὰρ ἐντὸς θανεῖν αὐτὸν προετεθέσπιστο. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ἡλίου ἔκλειψις γέγονε περὶ τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ὥστε καὶ ἄστρα φανῆναι. Ἡ μέντοι Θεοφανὼ τὴν τοῦ Νικηφόρου συνουσίαν ἀπεστρέφετο. Τίνος ἕνεκεν; ὅτι βίον ἐκεῖνος εἶχε σώφρονα, σαρκικῶν ἀπείχετο μίξεων, χαμευνίαις ἔχαιρεν. Ὅθεν οὐκ ἀρεσκομένη τούτοις ἡ Θεοφανὼ τὸν Τζιμισχῆν μεταπέμπεται, κατά γε τὴν ἑαυτοῦ καθήμενον οἶκον· ἔφθασε γὰρ ὁ Φωκᾶς διά τινα ὑποψίαν παραλύσας αὐτὸν τῆς τοῦ δομεστίκου ἀρχῆς. Νυκτὸς οὖν τῇ τοῦ Δεκεμβρίου μηνὸς, λόγου ιγ', ἔτει ,ζυοη' ἀποστείλασα ἄγει τοῦτον πρὸς τὸν χειροποίητον κάτωθεν τοῦ παλατίου λιμένα, κἀκεῖθεν ἀνάγει τοῦτον διὰ κοφίνου σὺν πᾶσι τοῖς ὑπ' αὐτὸν, Μιχαὴλ τῷ Βούρτζῃ, Λέοντι ταξιάρχῃ τῷ Ἀβαλάντῃ, τῷ τοῦ Τζιμισχῆ Ἀτζιποθεοδώρῳ καὶ ἑτέροις τισί. Καταλαμβάνουσιν οὖν αὐτὸν ἐπ' ἐδάφους κοιμώμενον. Ἔνυξεν ὁ Τζιμισχῆς τὸν πόδα αὐτοῦ, καὶ δὴ μικρὸν ἀνεκάθισεν. Καὶ τηνικαῦτα κατὰ τοῦ κρανίου αὐτοῦ κατάγει ὁ Ἀβαλάντης τὴν σπάθην. Εἶτα πρὸς τὸν Τζιμισχῆν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς κλίνης καθίσαντα φέρουσιν αὐτὸν ἐμπαροινοῦντες καὶ βλασφημοῦντες εἰς αὐτὸν, μηδὲν ἄλλο λέγοντα ἢ, « Κύριε, ἐλέησον, » καὶ, « Θεοτόκε, βοήθησον. » Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τῶν παρακοίτων ἤδη κατεφωράθησαν καὶ πολλοὺς ὥρων βοηθήσαντας, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀποτέμνουσι καὶ διὰ θυρίδος αὐτὴν ὑποδεικνύουσιν. Ὅθεν καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν διεσκεδάσθησαν.

A quod nimirum crebris exactionibus subditos vexabat nec ulla eos re sublevabat. Præterea quæ nonnulli imperatores per instrumenta litterasque sacras religiosis templis donari jusserant, sub hoc prætextu pronus iis præcidit, quod ærarium publicum exhauriretur. Nullus antistes citra ipsius auctoritatem approbabatur. Quodsi etiam antistites alicubi morerentur, ex suis aliquem eo mittebat. Legem magno studio ferre conabatur, qua statueretur omnes in præliis occumbentes martyrum honoribus ornandos esse : ponebat enim animæ salutem in alia re nulla quam in bello. Verum hac in parte synodus ipsius voluntati est adversata, Basilii magni canone pro se citato, qui de occumbentibus in præliis est latus. Idem Phocas urbem quoque mirifice afligebat, dum palatiorum mœnia substruebat. Id autem propterea faciebat, quod ea quæ vulgo ferebantur metueret ; nam oraculo proditum erat futurum ut in palatio moreretur. Accidit tunc temporis circa tertiam horam diei tantus solis defectus, ut ipsa etiam sidera conspicerentur. Jam vero Nicephori consuetudinem Theophano aversabatur. Quamobrem istuc ? quod castam ille vitam ageret, a corporis **308** amplexibus abstineret, humi cubaret eaque dormitione delectaretur Quapropter his marito moribus illi displicente, Zimischem arcessit, qui domi suæ tum temporis degebat : nam aliquanto ante Phocas propter suspicionem quamdam ei munus domestici scholarum ademerat. Noctu igitur 12 Decembris, indictione 15, anno mundi 6478, missis Theophano suis hominibus Zimischem ad portum manu confectum, qui est infra palatium, deduci curat, et impositum corbi cum universis, quos sibi obnoxios habebat, nimirum Michaelo Burza, Leone Abalante duce, familiari Zimischis Azipotheodoro et aliis quibusdam in palatium attrahit. Hi Phocam humi cubantem inveniunt. Ejus pedem ulci Zimisches pupugisset, paulum erectus consedit ; mox Abalantes gladio cranium ejus transadigit. Inde ipsum ad Zimischem in lectulo imperatorio collocatum adducunt, multisque contumeliis et conviciis exagitant, nullum aliud verbum proferentem quam : « Domine, miserere, » vel, « Opitulare, Deipara. » Tandem ubi res cubicularii inmotuisset, jamque multos accurrere cernerent latum opem imperatori, caput ei præcidunt, idque resectum defensoribus per fenestram ostendunt. Quo facto hinc inde illi dissipati aufugerunt.

Κρατεῖ οὖν μετὰ τὸν Φωκᾶν ὁ Τζιμισχῆς ἔτη ἕξ, συμβασιλεύοντας ἔχων αὐτῷ τοὺς υἱοὺς Ῥωμανοῦ Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον. Μεταπέμπεται δὲ Βασίλειον παρακοιμώμενον ἅτε δραστήριον ὄντα πανταπασι καὶ ἱκανὸν, ὃν δὴ καὶ ὁ Φωκᾶς πρόεδρον ἐτίμησε. Τότε δὴ τότε τοῦ ἀξιώματος παρ' αὐτοῦ εὑρεθέντος, ἔρχεται τηνικαῦτα πρὸς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν. Ἀλλ' οὐ προσδέχεται αὐτὸν ὁ Πολύευκτος, λέγων· « Εἰ μὴ ἄξια ποιήσεις μετανοίας, οὐκ ἐπιβήσῃ τοῦ θείου ναοῦ. » Ἔνθεν τοι καὶ πάντα ὑπέσχετο ποιῆσαι. Εἶπε δὲ μὴ αὐτόχειρα γενέσθαι αὐτὸν τοῦ Φωκᾶ, Ἀβαλάντην δὲ καὶ Ἀτζιποθεόδωρον κελεύσει τῆς δεσποίνης. Ἦν δὴ καὶ ἐξορισθῆναι

D Hoc modo post Phocam Zimisches imperio sex annos potitus est, participes regni Basilium et Constantinum Romani filios habens. Arcessivit et Basilium cubicularium tanquam hominem plane gerendis rebus natum et ideneum, quem et Phocas honore præsidis ornaverat, hoc nomine dignitatis ab eo primum invento. Posteaquam imperium accepisset, ad Magnam ecclesiam se contulit : sed a Polyeucto non est admissus, qui diceret se minime concessurum ut divinam ædem ingrederetur, ni ea prius faceret quæ pœnitentiæ convenirent. Zimisches illa se præstiturum omnia pollicetur. Simul indicat Phocam ab se minime trucidatum esse, sed

Digitized by Google

Augustæ jussu Abalantem et Azipothendorum ei manus attulisse. Quo cognito, patriarcha monet ut ipsam in exilium abire jubeat. Paret monenti Zimisches, neque tantum adultera verum etiam interfectores Phocæ mox urbe pelluntur. Præter hæc Zimisches etiam libellum illum dilacerat, quem Phocas ad perturbandam Ecclesiam conscribi curaverat. Has ob res a Polyeucto diademate cingitur. Deinde Bulgaris debellatis, ut pro victoriæ tropæis Deo gratias referret : templum supra fornicem Chalces novum exstruit. Mandat etiam ut imago Servatoris numismatis insculperetur, quod antea factum non fuerat. Conspectus est id temporis etiam cometa mense Augusto, quem barbatum appellant, ad ipsum Octobrem usque mortem imperatoris **309** denuntians easque calamitates quæ Romanis immineret. Cum autem urbium nonnullæ, quas Phocas antea recuperaverat, Romanorum se potestati excusso jugo subtraxissent, imperator ad eas domandas cum copiis exiit, ad Damascum usque profectus, omnibus partim suadendo partim vi bellica pristinum ad statum præclare revocatis imperatoriam ad urbem reversus est in hoc itinere propter Anabarzum et Podandum transiens, cum istic possessiones et prædia maxime pretii longeque fertilissima rerum omnium conspiceret, homines quos istic vicinos offendebat, cujusnam illa forent, interrogat. Deinde cognito Basilii cubicularii esse universa, partim a Nicephoro Phoca Romanis finibus adjecta, partim ab hoc vel illo domestico, partim ipsiusmet imperatoris opera, gravi dolore correptus est, quod rei publicæ relicta nullius esse pretii videret. Itaque gemitu ex imo pectore ducto . « Proh indignum, ait, rem, comites, publicas inanni pecunias, Romanos exercitus ærumnas exantlare, imperatores extra fines imperii labores tolerare ; quidquid autem tot laboribus atque molestiis adquiratur, in unius eunuchi commodum cedere. » Hunc imperatoris sermonem quidam ad Basilium detulit, eumque contra Zimischem ad iram concitavit. Quapropter hominem Basilius, qui erat imperatori a poculis, corrumpit ; venenumque lethale temperat et imperatori propinat, non tamen efficacissimum. Idcirco lento morbo confectus, carbunculis per humeros exortis, magna sanguinis copia per oculos exoreta vitam cum morte commutavit.

Imperium ipsius morte ad Basilium Purpurigenam devenit, qui ei totos annos quinquaginta præfuit, tametsi ab initio cuncta Basilii præsidis arbitratu propter ætatem imperatoris teneram gererentur. Mox et intestina bella, quæ conspectus antea cometes portenderat, exorta sunt. Iidem solis quoque tantus accidit defectus ut ipsa sidera conspicerentur. Scito autem, fili, Bulgaris statim a Joannis imperatoris morte defectionem molitis, quatuor fratribus delatum esse in ipsos imperium, videlicet Davidi, Mosi, Aaroni et Samuelo. Nec ex eo tempore bellorum et cædium ubique locorum finis fuit. Anno mundi 6494, mense Octobri, succussio terræ ingens exstitit, cujus vi complura ædificia templaque dejecta corruerunt, et inter alia

A συναιρεῖ ὁ πατριάρχης. Γίνεται ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἡ μοιχαλὶς ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτόχειρες τοῦ Φωκᾶ τῆς πόλεως ἐκδιώκονται. Ῥήγνυσι δὲ καὶ τὸν τόμον ὁ Τζιμισχῆς, ὃν ἐπὶ συγχύσει τῆς Ἐκκλησίας ὁ Φωκᾶς ἔθετο. Ταύτῃ τοι καὶ τῷ διαδήματι παρὰ τοῦ Πολυεύκτου στέφεται. Μετὰ δὲ ταῦτα τοὺς Βουλγάρους καταγωνισάμενος χαριστήρια τῶν τροπαίων ἀποδίδωσι τῷ Θεῷ. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄνωθεν τῆς ἀψῖδος τῆς χαλκῆς ναὸν ἀνοικοδομεῖ ἐκ καινῆς. Προστάσσει δὲ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος τῷ νομίσματι ἐγγράφεσθαι, μὴ πρότερον τούτου γενομένου. Τηνικαῦτα καὶ κομήτης ἐφάνη ὁ καλούμενος πωγωνίας κατὰ μῆνα Αὔγουστον, καὶ ἐφαίνετο ἄχρις Ὀκτωβρίου, σημαίνων τὸν τοῦ βασιλέως θάνατον καὶ τὰς ἐπελευσομένας τοῖς Ῥωμαίοις συμφοράς. Τινὲς μὲν οὖν
B τῶν πόλεων, ἃς ὁ Φωκᾶς προλαβὼν ἐπεκτήσατο, τὴν Ῥωμαίων ἐξουσίαν ἀπεσείσαντο. Ἔξεισι λοιπὸν ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν, καὶ ἄπεισι μέχρι Δαμασκοῦ, καὶ πάντα καλῶς πεισθοῖ τε καὶ πολέμῳ ἀποκαταστήσας πρὸς τὴν βασιλίδα ὑπέστρεφε. Διερχόμενος οὖν κατά γε τὴν Ἀνάβαρζαν καὶ τὸν Πονδαδὸν, κἀκεῖσε κτήσεις ἰδὼν πολυτελεῖς καὶ χωρία πάμφορα, ἠρώτα τοὺς παρευρημένους τίνος ἂν εἶεν αὗται. Ὡς οὖν ἐμάνθανεν ὅτι Βασιλείου τοῦ παρακοιμωμένου εἰσὶ πᾶσαι, ἀφ' ὧν αἱ μὲν τῇ Ῥωμαίων προσεκτήθησαν παρὰ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, αἱ δὲ τοῦ δομεστίκου καὶ αὗται παρὰ σοῦ, ὦ βασιλεῦ, ἐντεῦθεν περιαλγὴς γενόμενος (τὰ γὰρ καταλειφθέντα τῷ δημοσίῳ οὐδενὸς ἄξια λόγου ἐτύγχανε) καὶ βύθιον στε-
C νάξας · « Δεινὸν, ὦ παρόντες, ἔφη, εἰ τὰ δημόσια καταναλίσκονται χρήματα καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ ταλαιπωροῦνται στρατεύματα καὶ οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀναδέχονται κόπους, τὰ δ' ἐκ τοσούτων προσκτώμενα μόχθων ἑνὸς εὐνούχου γίνονται κτῆμα. » Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ταῦτα, τὶς δὲ τῶν παρόντων τῷ Βασιλείῳ τηνικαῦτα τὸν τοῦ βασιλέως λόγον διαπορθμεύσας ἠρέθισε πρὸς ὀργήν. Ὑπέρχεται οὖν τὸν οἰνοχοοῦντα τῷ βασιλεῖ, δηλητήριον κίρνησι. Πλὴν οὐ τῶν δραστικωτέρων ἦν· ἐφ' ᾧ καὶ κατ' ὀλίγον νοσηλευόμενος ὁ βασιλεὺς, καὶ τοὺς ὤμους ἀνθρακιάσας, αἵματος αὐτοῦ πολλοῦ ῥυέντος διὰ τῶν ὀφθαλμῶν κατέλυσε τὴν ζωήν.

D Κρατεῖ μετ' αὐτὸν Βασίλειος ὁ πορφυρογέννητος ἔτη ν', εἰ καὶ τὸ πᾶν τηνικαῦτα παρὰ Βασιλείου προέδρου ἐνεργούμενον ἦν διά γε τὸ ἀπαλὸν τῆς τοῦ βασιλέως νεότητος. Ἔκτοτε οὖν τὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου κατὰ τὸν προφανέντα κομήτην λαμβάνει ἀρχήν. Κατὰ τοῦτον μέντοι τὸν καιρὸν καὶ ἔκλειψις ἡλίου γέγονεν, ὥστε καὶ ἄστρα φανῆναι. Πρόσεχε δὲ, ἀγαπητὲ, ὅτι τῶν Βουλγάρων ἅμα τῇ τελευτῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποστατησάντων ἄρχειν αὐτῶν προχειρίζονται τέσσαρες ἀδελφοὶ, Δαβὶδ, Μωσῆς, Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ, καὶ οὐ διέλιπον ἔκτοτε πόλεμοί τε πανταχοῦ καὶ σφαγαί. Ἐν ἔτει ,ϛυϛδ', Ὀκτωβρίῳ μηνὶ, ἐγένετο κλόνος μέγας, καὶ κατέπεσον οἰκίαι καὶ ναοὶ πολλοὶ, καὶ μέρος τῆς σφαίρας τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπερ ὁ

Digitized by Google

βασιλεὺς φιλοτίμως ἐπανωρθώσατο, δαπανήσας εἰς μένας τὰς μηχανὰς τῆς ἀνόδου, δι' ὧν οἱ τεχνῖται ἱστάμενοι καὶ τὰς ὕλας ἀναγομένας δεχόμενοι ᾠκοδόμουν τὸ πεπτωκὸς, κεντηνάρια ι'.

pars sphæræ Magnæ illius Dei ecclesiæ quam imperator studiose refecit; cum in solas machinas ascensus, quibus artifices insistentes ac materiam sursum vectam excipientes collapsam partem exædificabant, centenarios decem impendisset.

Γίνωσκε δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τὰ Βοδενὰ φρούριόν ἐστιν ἐπὶ πέτρας ἀποτόμου κείμενον, δι' ἧς κατέρρει τὸ τῆς λίμνης τοῦ Ὀστροβοῦ ὕδωρ ὑπὸ γῆς κάτωθεν ῥέον ἀφανῶς, κἀκεῖσε πάλιν ἀναδυόμενον. Ὁ μέντοι Βασίλειος συχνοὺς πολέμους κατὰ Βουλγάρων στησάμενος καὶ διαφόρως αὐτοῖς συμπλακεὶς, καὶ τρόπαια στήσας κρείττονα λόγου, καὶ τὸν Σαμουὴλ πολλάκις καταλύσας, ἐπὶ τὴν βασιλίδα ἔρχεται. Καὶ δόγμα τηνικαῦτα ἐξέθετο τὰς τῶν ἀπολωλότων ταπεινῶν συντελείας τελεῖσθαι παρὰ τῶν δυνατῶν. Κατωνομάσθη δὲ ἡ τοιαύτη σύνταξις ἀλληλέγγυον. Τοῦ πατριάρχου Σεργίου, τῶν μητροπολιτῶν καὶ πολλῶν ἄλλων ἀσκητῶν δεηθέντων ἐκκοπῆναι τουτὶ παράλογον ἄχθος, ὁ βασιλεὺς οὐχ ὑπήκουσε.

Illud etiam animadvertito, esse castellum quoddam Bodena dictum, in prærupto situm 310 scopulo, per quem stagni Ostrobi aqua inaspectabiliter sub terra manabat et alio in loco rursus ex imo prodibat. Imperator cum frequenter bella Bulgaris intulisset, varie cum eis manum conseruisset, tropæa statuisset insignia, quæ vix oratione satis exponi possunt, Samuelo multoties fracto imperatoriam ad urbem est reversus. Edictum inde promulgat, quo sancitum ut exigendas a plebeis hominibus, qui fortunarum detrimentum fecissent, publicas contributiones opulenti ac facultatibus pollentes persolverent : hæc exactio nominata est Allelengyum, a sponsione ac fidejussione mutua. Cumque patriarcha Sergius, metropolitani antistites, et alii multi religiosis exercitationibus dediti apud imperatorem de onere tam absurdo tollendo et abolendo intercederent, non tamen eis obtemperare voluit.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν χειμὼν γέγονεν ἐπαχθέστατος, ὡς ἀποκρυσταλλωθῆναι πάντα ποταμὸν καὶ λίμνην καὶ αὐτὴν τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ Ἰανουάριον μῆνα γέγονε σεισμὸς φρικωδέστατος, καὶ διεκράτησε κλονουμένη ἡ γῆ μέχρι τῆς θ' τοῦ Μαρτίου μηνός. Ἐν ταύτῃ δὲ περὶ δεκάτην ὥραν τῆς ἡμέρας γέγονε βρασμὸς καὶ κλόνος φρικτὸς κατά γε τὴν βασιλίδα καὶ τὰ λοιπὰ θέματα, καὶ πεπτώκασιν αἱ σφαῖραι τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων τεσσαράκοντα καὶ τῶν ἁγίων πάντων, ἃς ὁ βασιλεὺς εὐθὺς ἀνεκτίσατο. Ταῦτα δὲ προεμήνυσε τὴν γενομένην ἐν Ἰταλίᾳ στάσιν· ἠγέρθησαν γὰρ καὶ οὗτοι σὺν Λογγιβάρδοις κατὰ Ῥωμαίων. Καθ' ὧν ὁ Μέλης παρὰ τοῦ βασιλέως ἐκπέμπεται, καὶ λαμπρὸν ἵστησι τρόπαιον. Ὁ μέντοι βασιλεὺς οὐ διέλιπε καθ' ἕκαστον ἔτος εἰσιὼν ἐν Βουλγάροις. Ὁ δὲ Σαμουὴλ μὴ δυνάμενος κατὰ τὸ ἐμφανὲς ἀντιτάσσεσθαι, ἔγνω δὲ τάφροις καὶ θριγγίοις τὴν Βουλγάρων κατοχυρῶσαι, κἂν διὰ κενῆς αὐτῷ ἀπέβαινε τὰ τεχνάσματα. Συνάπτει οὖν μετὰ ταῦτα καὶ τῷ Σαμουὴλ, καὶ τοῦτον κατὰ κράτος ἡττᾷ, μόλις μόνον διασωθέντα εἴς τι φρούριον τὸν Πρίλαπον. Ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς ἑαλωκότας τῶν Βουλγάρων ὡσεὶ ιε', ὡς φασιν, ὄντας χιλιάδας ἀποτυφλώσας, καὶ ἑκάστην ἑκατοντάδα πεπηρωμένην ὑφ' ἑνὸς μονοφθάλμου ὁδηγεῖσθαι κελεύσας, πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἐκπέμπει. Οὓς ἐκεῖνος ἰδὼν, καὶ τὸ πάθος οὐκ ἐνεγκὼν, λειποθυμίᾳ καὶ σκότει βάλλεται καὶ εἰς γῆν πίπτει. Ὕδατι οὖν καὶ μύροις οἱ παρόντες τὴν πνοὴν αὐτοῦ ἀνακαλεσάμενοι ἀνενεγκεῖν μικρὸν πεποιήκασιν. Ἀνενεγκὼν δὲ ὕδωρ πιεῖν ἐπεζήτησε ψυχρόν. Λαβὼν δὲ καὶ πιὼν ἐλήφθη καρδιωγμῷ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας θνήσκει. Ἔνθεν τοι καὶ παραλαμβάνει τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γαβριὴλ, ὁ καὶ Ῥωμανὸς, ῥώμῃ μὲν καὶ ἰσχύϊ τοῦ πατρὸς ὑπερέχων, φρονήσει δὲ καὶ διαγωγῇ πολλῷ λειπόμενος. Οὕτω μὲν οὖν τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν κατέλυσεν ἅπασαν, ὧν μὲν

Secuta est id temporis hiems sævissima, qua durante cuncta flumina, stagna ipsumque adeo mare per glaciem constrictum fuit. Præterea mense Januario terræ motus maxime horrendus exstitit, neque desiit ea succussio ante nonum Martii diem; quo die circiter horam decimam tam horribiliter commotum est solum urbis imperatoriæ vicinarumque regionum, ut globi ædis sanctorum quadraginta, itemque sanctorum omnium collaberentur; quos imperator mox refici curavit. Hæc autem portendebant eam seditionem quæ in Italia fuit excitata. Quippe conjuncti Longibardis Itali contra Romanos (quo nomine Græci sunt accipiendi) se commoverunt. Adversus eos Meles ab imperatore missus tropæum sane splendidum victoria potius statuit. Interim non desinebat imperator singulis annis in Bulgariam irrumpere; cui cum Samuelus aperta vi se non posset opponere, fossis ac septis Bulgarorum fines munire decrevit, quanquam irrito conatu molitiones hasce occiperet. Tandem imperator cum Samuelo prælio congreditur, eumque Marte aperto vincit, vix saluti suæ in eo consulentem, ut fuga Prilapum (castelli hoc nomen) evaderet. Capta erant ab imperatore Bulgarorum ad quindecim millia (tot enim fuisse perhibentur) : quos ubi spoliasset oculis, et singulis centuriis monoculum unum attribui jussisset, qui viæ dux cæteris foret, ita deinde ad Samuelem ablegavit. Samuelus iis conspectis tantæ calamitatis magnitudine victus animo deficit, et vertigine correptus in terram prolabitur. Mox ii qui aderant aqua et unguentis spiritum ei revocantes, ut nonnihil ad se rediret, effecerunt. Ubi respirasset, haustum frigidæ postulavit, qua epota cardiogmo correptus est, et post biduum rebus humanis excessit. Ejus loco regnum apud Chagaros filius ipsius Gabrielus, qui et Romanus dicebatur, obtinuit, viribus ille

Digitized by Google

311 quidem ac robore patrem superans, sed vicissim prudentia mentisque vi multis modis impar. Ita factum ut Basilius imperator Bulgarorum imperium in universum tolleret, aliis eorum cæsis, aliis in potestatem redactis, aliis, qui quocunque tandem modo superstites remanserant, vel invite ipsi se dedentibus. Quin et Acridem ipsam, quo in oppido regia Bulgarorum erat, occupavit; indeque magnas opes, gemmas nimirum et uniones aurique centenarios centum abstulit. Secundum hæc Athenas profectus, cum munera gratiarum actionis ergo Deiparæ vota reddidisset, ac illius templum multis iisque splendidis et magnificis donariis ornasset, Cpolim reversus est, aureaque corona redimitus, quæ cristam et apicem in parte superiore habebat, per portas magnas ingressus triumphum egit, præcedente Maria Vladislavi uxore cum Samueli filiabus reliquisque Bulgaris. Hoc modo cum victoriæ signis in ecclesiam delatum ebnixe patriarcha Sergius obsecrabat, ut tributum illud quod Allelengyum dicebatur aboleret: nam id se facturum promiserat, si Bulgaros superasset. Verum ea res frustra fuit, imperatore ut id faceret, persuaderi sibi non ferente. His rebus gestis etiam cogitabat in Siciliam Basilius expeditionem suscipere, quo in conatu fuit impeditus. Quippe repentino correptus morbo vivendi finem fecit, in templo Joannis Theologi, quod est juxta Hebdomum, sepultus. Alexium solitarium patriarchæ collocavit: nam illic cum venerabili capite qui eodem consiliario in administranda re publica uti consueverat.

Post Basilii mortem universa imperii potestas ad successorem et fratrem ipsius Constantinum delata fuit, qui biennium rebus præfuit. Basilii fratris exemplo nequaquam imperium ornavit, homo saltatriculis et ludionibus deditus. Præterea ludis equestribus, ut mortalium alius nemo, perpetuem occupatus, omnem de re publica sollicitudinem atque curam floccipendebat. Si quos homines alicujus pretii reperiebat, eos statu suo dejectos excæcabat, illorumque loco magistratus aliis plane stolidis ridiculisque mandabat. Neque pauperum modo fortunas, sed etiam loculetum attrivit. Nam triennio, quo tempus imperii ejus continetur, quinquies a subditis exactiones postulavit; quarum duas frater ipsius antea subjectis condonaverat. Secundum hæc morbo subito correptus, quem successorem imperii relinqueret, secum ipse deliberare cœpit. Cumque de nonnullis accepisset omnino futurum ut post ipsum Romanus imperio potiretur, qui esset ordinis senatorii et Argyropuli cognomentum haberet, necessitate quadam urgente 312 virum arcessi jubet, optionemque vel invito dat, ut aut legitima cum uxore divortio facto filiam imperatoris matrimonio sibi jungeret ac imperator hoc pacto renuntiaretur, aut oculos per excæcationem amitteret. Cum in utramque partem Romanus animi dubius et anxius hæreret, uxor ipsius verita ne quid crudele viro accideret, sponte sua mundanos capil-

πανθέντων ὧν δὲ ἄλλων χειρωθέντων, καὶ ἑτέρων αὖθις τῶν ὁπωσδήποτε καταληφθέντων καὶ μὴ βουλομένων αὐτῷ προσελθόντων. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀκρίδα, καθ' ἣν τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων ἐτύγχανε, κατέσχεν· ἀφ' ἧς καὶ χρήματα πολλὰ, λίθους δηλαδὴ καὶ μαργάρους καὶ χρυσοῦ κεντηνάρια ρ', ἀφείλετο. Μετὰ ταῦτα δὲ πάντα ἐν Ἀθήναις γενόμενος, καὶ τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῇ Θεοτόκῳ ἀποδοὺς, καὶ ἀναθήμασι πολλοῖς λαμπροῖς καὶ πολυτελέσι κοσμήσας τὸν ναὸν, ὑπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ διὰ τῶν μεγάλων πυλῶν χρυσῷ στεφάνῳ λόφον ἐφ' ὑπερθεν ἔχοντι ἐθριάμβευσεν ἐστεφανωμένος, προηγουμένης Μαρίας τῆς τοῦ Βλαδισθλάθου γυναικὸς καὶ τῶν τοῦ Σαμουὴλ θυγατέρων καὶ τῶν λοιπῶν Βουλγάρων, καὶ οὕτω μετὰ τροπαίων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσῆλθεν. Ὧν δὴ καὶ πολλὰ τηνικαῦτα κατελιπάρει ὁ πατριάρχης Σέργιος σῶσαι τὸ ἀλληλέγγυον· ἦν γὰρ ὑποσχόμενος ποιῆσαι τοῦτο, εἰ τῶν Βουλγάρων ὑπερισχύσειεν. Ἀλλ' οὐκ ἔπεισε. Ταῦτα μὲν οὖν πάντα τελέσας ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ τῆς Σικελίας ἐκστρατεῦσαι ἐβούλετο. Ἀλλ' ἐκωλύθη· νόσῳ γὰρ αἰφνιδίῳ συσχεθεὶς ἀπέθετο, καὶ θάπτεται ἐν τῷ κατὰ Ἑβδόμον ναῷ τοῦ Θεολόγου, Ἀλέξιον μοναχὸν ἀπὸ μονῆς τοῦ Στουδίου πατριάρχην ἐνθρονιάσας. Ἔτυχε γὰρ εἰς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἐλθεῖν μετὰ τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Προδρόμου· τοῦτον καὶ γὰρ εἶχε σύμβουλον πρὸς τὴν τοῦ κοινοῦ διοίκησιν.

e mansione Studiana translatum in solium patriarchæ collocavit: nam illic cum venerabili capite Præcursoris imperatorem decumbentem inviserat, qui eodem consiliario in administranda re publica uti consueverat.

Μετὰ δὲ Βασίλειον τὴν ἅπασαν τῆς βασιλείας ἐξουσίαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος διαδέχεται, κρατήσας ἔτη γ', εἰ μὴ καὶ κατ' ἐκεῖνον ταύτην ἐκόσμησε, γυναιξὶ χαίρων ὀρχηστρίαις καὶ φιλοπαίγμοσιν· ἀλλὰ καὶ πρὸς ἱπποδρομίας ὡς οὐδεὶς ἕτερος κεχηνὼς, τὴν τοῦ κοινοῦ φροντίδα ὡς οὐδὲν ἡγούμενος ἦν. Καὶ οὓς μὲν εὗρεν ἄνδρας ἀξιολόγους, κατήγαγε καὶ ἀπετύφλωσε, πρὸς δὲ τὰς ἀρχὰς ἑτέρους ἀνεβίβαζεν ἀφελεῖς καὶ ἀξύους γέλωτος. Συνέτριψε δὲ οὐ μόνον πένητας ἀλλὰ καὶ πλουσίους. Ἐν τρισὶ γὰρ ἔτεσιν, ἐν οἷς καὶ τὸ πᾶν τῆς αὐτοῦ βασιλείας, πέντε ὑποφορίας ἀπῄτησε· τὰς γὰρ δύο ἔτυχεν ἀφεὶς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα αἰφνιδίῳ νόσῳ συσχεθεὶς ἐκάπτεται τίνα καταλάβοι διάδοχον. Πρός τινων οὖν ἐκδιδαχθεὶς ὡς εἰς Ῥωμανὸν τὸ κράτος μετ' αὐτὸν φοιτήσειεν, ἕνα μὲν ὄντα τῶν τῆς συγκλήτου, λεγόμενον δὲ Ἀργυρόπουλον, ἐξ ἀνάγκης τὸν τοιοῦτον μεταπέμπεται, ᾧ καὶ ἀνάγκη ἐπέκειτο ἢ διαζυγῆναι τῆς νομίμου γυναικὸς καὶ τῇ τοῦ βασιλέως θυγατρὶ συναφθῆναι καὶ οὕτω βασιλεὺς ἀναρρηθῆναι, ἢ πηρωθῆναι τοὺς ὀφθαλμούς. Τοῦ δὲ διαγγιῶντος καὶ ἀναδυομένου πρὸς αὐτῶν ἑκάτερον, ἡ σύνοικος δείσασα περὶ τοῦ ἀνδρὸς, μή τι καὶ πάθῃ δεινὸν, τὴν κοσμικὴν ἐκουσίως ἀπέθετο τρίχα, καὶ οὕτως τῷ συζύγῳ πρὸς τῇ ὄψει καὶ τὴν βασιλείαν ἐχαρίσατο. Τριῶν θυγατέρων τυγχανόντων τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ, ἡ μὲν πρώτη ἀπεκείρατο, ἡ δὲ τρίτη ἀπηνήνατο. Συνάπτεται οὖν τῇ

Digitized by Google

δευτέρᾳ, ἥτις Ζωὴ ἐκλείτο, καὶ οὕτως αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται, κρατήσας ἔτη ε'. Καὶ τηνικαῦτα προοιμίων ἀγαθῶν ἀπάρχεται· τῇ γὰρ θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐκέλευσε δίδοσθαι κατ' ἔτος ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων χρυσοῦ λίτρας π'. Κόμας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον, ἐκείνοί τε καὶ τὰς φυλακάς, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ποιεῖ. Ὀκτωβρίῳ δὲ μηνὶ, κατὰ τὴν λα', χύσις ἀστέρος ἐγένετο ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς τὴν πορείαν ποιοῦντος, καθ' ἣν ἡμέραν καὶ πτῶσις οὐ μικρὰ γέγονε τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, στρατηγοῦντος τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας Μιχαὴλ τοῦ Σπονδύλου. Ἐγένετο δὲ καὶ ὄμβρων ἐπίκλυσις, κρατήσασα ἕως αὐτοῦ τοῦ Μαρτίου μηνὸς, τῶν ποταμῶν ἐκχυθέντων καὶ τῶν κοίλων πελαγισάντων, ὡς ἀποπνιγῆναι σχεδὸν πάντα τε τὰ ζῶα καὶ τοὺς καταβληθέντας καρποὺς τῇ γῇ, κἀντεῦθεν ἐπακολουθῆσαι λιμὸν κατὰ τὸν ἐπιόντα χρόνον δεινόν. Τὸ μέντοι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ ἀτύχημα κατὰ Συρίαν ἐγένετο. Κατ' ἐκεῖνο δὴ καιροῦ καὶ τεράστιόν τι γέγονεν ἐν τῷ θέματι τῶν Θρᾳκησίων περὶ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους τοῦ Κυζικηνοῦ, ἐν ᾧ πηγή ἐστι διειδοῦς ὕδατος, καθ' ἣν ἤκουστο φωνή τις οἰκτρὰ μετὰ ὀδυρμῶν καὶ οὐαὶ καὶ θρῆνος παρεμφερὴς ὁλοφυρμῷ γυναικῶν. Καὶ οὐχ ἅπαξ ἢ δὶς τοῦτο γινόμενον ἦν, ἀλλ' ἀπὸ Μαρτίου μηνὸς ἕως Ἰουνίου αὐτοῦ, καθ' ἡμέραν καὶ νύκτα. Ἀπιόντων δέ τινων ἐπὶ τῷ κατασκοπῆσαι τὸν τόπον ἐν ᾧ ἡ φωνὴ ἐξηχεῖτο, ἀλλαχοῦ μετέπιπτεν ἡ ὁλολυγή. Τοῦτο δὲ, ὡς ἔοικε, προεμήνυε τὴν φθάσασαν γενέσθαι τοῖς Ῥωμαίοις ἀτυχίαν ἐν Κοίλῃ Συρίᾳ. Τοῦ γὰρ βασιλέως Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ τὰς πλείστας τῆς Συρίας καὶ Φοινίκης πόλεις τῇ Ῥωμαίων ἀποκαταστησαμένου, καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν Ἰωάννου τὰ ἑαλωκότα κρατυναμένου καὶ μέχρι γε Δαμασκοῦ τὴν ἐπικράτειαν παρατείναντος, ἐπείπερ ὁ μετ' αὐτοὺς βασιλεὺς ἐμποδιζόμενος μὲν καὶ ὑπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, κατατρέχων δὲ καὶ τῶν Βουλγάρων δι' ὅλου, τὰ τῆς ἑῴας καλῶς ἀσφαλίσασθαι οὐκ ἴσχυσεν· ἐν φαντασίᾳ γὰρ καὶ μόνῃ παραγενόμενος ἐκεῖσε τηνικαῦτα ὑπέστρεψεν, ἀσχολίαν ἔχων ἐμμονον τὸ τῶν Βουλγάρων καθυποτάξαι γένος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀδείας οἱ περὶ τὴν ἑῴαν δραξάμενοι τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν ἀναζητῆσαι διενοήσαντο. Ταῦτά τοι καὶ ἐμελετᾶτο μὲν ἡ ἀποστασία ἐπὶ τοῦ Βασιλείου, ἐκρύπτετο δέ. Ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τὴν βασιλείαν ἀμελῶς ἰθύνοντος οἱ Σαρακηνοὶ, μηδενὸς ὄντος τοῦ κωλύοντος, ἐπόρθουν ἀδεῶς τὰ ἐν ταῖς πόλεσι φρούρια, πολλὴν ἁπανταχοῦ κσταδρομὴν ποιησάμενοι. Οὕτω μὲν οὖν τῶν πραγμάτων ἐχόντων, ὁρμᾷ κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ βασιλεύς. Πρὸς τὸ Φιλομήλιον ἔρχεται. Πέμπονται πρὸς αὐτὸν πρέσβεις ἀπὸ Βερρόιας, συμπάθειαν ἐξαιτούμενοι καὶ τὴν προτέραν δούλωσιν καὶ δασμοφορίαν καταδεχόμενοι. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς θέλων ἐνδείξασθαί τι γενναῖον κατὰ Συρίας, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖς τοὺς πρέσβεις οὐ δέχεται, ἀλλ' ὁρμᾷ κατ' αὐτῶν, μήτε τὴν τοῦ ὕδατος σπάνιν ἀναλογισάμενος, μήτε τοὺς Σαρακηνοὺς αὐτοὺς ὡς ἀκάθεκτοι μᾶλλον ἐν θερινῷ καιρῷ διὰ τὸ ἔθος τυγχάνουσι. Συνάπτεται τοιούτοις, καὶ ἦτταν ἠττᾶται οἵαν ὁ λόγος παραστῆσαι οὐ δύ-

los deponit, eaque ratione marito non oculos solum conservavit, verum etiam imperium est largita. Constantinus autem imperator tres cum filiis haberat, prima quidem tonso capille se mundo abdicaverat, tertia vero Argyropuli nuptias aspernabatur. Quas propter alteri jungitur, cui Zoe nomen erat; eoque facto imperator designatur. Obtinuit imperium annis quinque. Fuerunt ejus initis præclara et laudabilia. Nam Magnæ Dei ecclesiæ sancivit in annos singulos dari debere de thesauris imperatoriis auri libras octoginta. Allelengyo quoque sublato et abolito, præsidia diminuit, aliaque talia non pauca præstitit. Die mensis Octobris 31 sideris cujusdam ab occasu versus orientem pergentis conspecta est diffusio, prorsus illo ipso die quo Romanus alterius cladem non exiguam accepit, duce Mithaele Spondyle, magnæ illius Antiochiæ præfecto. Præterea largi terram imbres diluvio quodam operuerunt, qui ad Martium usque mensem perduraverunt, amnibus passim extra suas ripas effusis, et concavis locis per aquas restagnantes sic obruti ut omnia prope modum animalia cum fructibus terræ creditis perirent. Unde proximo anno fames gravis est consecuta, simulque Romano, cum dictum est, exercitui adversus ille casus in Syria contigit. Eodem tempore prodigium quodam in solo Thracensium accidit, propter radices Cuzicæ montis, ubi fons est aquæ limpidæ ac pellucidæ. Juxta hunc fontem vox quædam miserabilis exaudiebatur, ejulatibus et lamentis permista, quæ væ sæpius repeteret ac ploratum ederet lamentationi muliebri consimilem. Neque semel hoc aut iterum accidit; sed continuos dies et noctes a Martio mense ad Junium usque duravit. Cumque nonnulli speculatum accessissent eum locum, unde vox edebatur, alio ejulatus isti migrarunt. Significabat autem, ceu credi par est, portentum hoc cladem Romanorum in Cœlesyria non ita pridem acceptam. Etenim Nicephorus imperator urbes Syriæ Phœniciesque plurimas imperio Romano recuperaverat, et ab eo parta successor ipsius Joannes Zimisches confirmarat, imperio Damascum usque prolato. Basilius autem, qui post utrumque positus est imperio, partim a bellis intestinis impeditus, partim vexandis Bulgaris occupatus, res Orientis nullo modo recte munire poterat, sed quasi per imaginationem solam eo trajecerat animum, 313 neque eo ab instituto resilierat, studio tantum uno eoque pernicioso intentus, ut Bulgarorum nationem sub jugum mitteret. Hoc modo metu soluti prorsus Orientales, quibus viis libertatem pristinam recuperarent, secum ipsi dispiciebant. Atque hanc defectionem sub Basilio quidem illi moliebantur, licet occulte tam tractarent: verum Constantino rem publicam negligenter administrante, Saraceni nemine prohibente citra metum omnem urbium præsidia oppugnabant, et longe lateque capta percurrendo populabantur. Hoc ergo res in statu cum forent, Romanus imperator adversus Saracenos copias edu-

Digitized by Google

cit; cumque jam Philomilium usque pervenisset, A legati Berrhœa missi accesserunt, qui peterent ut eorum misereretur, paratorum ad subeundam servitutem pristinam tributaque pendenda. Verum Romanus, quod nobile facinus aliquod in hac contra Syriam expeditione superiorum imperatorum exemplo cogitaret edere, non admissis legatis adversus eos recta perrexit, cum quidem secum nequaquam expendisset aquæ illis in locis penuriam, quodque Saraceni propemodum æstivo tempore minus inhiberi se patiantur, corporibus utentes ad perferendos calores assuefactis. Itaque manus cum eis conserit, tantaque strage cæditur imperator quanta vix dicendo possit exponi. Accepta clade Antiochiam revertitur, exercitu graviter ex intestinorum morbo laborante ac siti misere vexato. Nec his contenti Saraceni Romanos iterum aggrediuntur, tantaque cæde grassantur in eos ut imperator ipse vix salvus evaderet.

Secundum hæc Romanus emptam Triacontaphylli domum in monasterium, cui a Deipara nomen inditum, commutavit; atque sub hoc prætextu B non parum subditos afflixit et vexavit, materiem convehere coactos. Præterea columnarum Magnæ ecclesiæ ac Blachernarum capita splendide argento et auro exornavit.

Venit ad imperatorem Romanum magnis cum muneribus etiam Amer Chalepitæ filius, pacem renovari petens, simulque pristinorum tributorum persolutionem promittens. Ejus rei conficiundæ causa Theophylactus protospatharius est ablegatus, Atheniensis patria, qui fœdus ictum confirmavit. Eodem tempore circa secundam noctis horam trajectio sideris a meridie versus septemtriones accidit, quo tellus universa fuit collustrata. Neque magno temporis interjecto spatio, quæ Romanis calamitates adversæque res contigissent, imperatori nuntiatum fuit. Arabes enim Mesopotamiam depopulati sunt ad ipsam usque Melitenam; et Patzinacæ trajecto Istro Mysiam inclementer omnino tractarunt. Allata quoque tunc est Domini nostri Jesu Christi epistola, **314** manu ipsiusmet scripta et ad Augarum loci cujusdam dominum missa. Erat autem imperator hic inprimis omnium bonorum operum studiosus. Ædificia pauperibus alendis destinata, quæ a terræ motu succussa graviterque læsa fuerant, prorsus instauravit. Tandem morbo lento corripitur, quo durante capilli capitis ejus et barbæ defluxerunt, petitus, uti quidem ferebatur, veneno ab Joanne, qui tum pupillorum alumni munere fungebatur. Nam Joannes ille quia prius etiam quam Romanus imperio potiretur D minister ipsius fuerat, magnam apud eum potentiam et auctoritatem habebat, ex quo imperare cœperat. Erant illi fratres aliquot, nimirum Michaelus, Niceetas, Constantinus et Georgius. Ex iis Constantinus ac Georgius itidem, ut et Joannes, castrati circulatoriam artem exercebant. Sed deinceps omnes in familiaritatem imperatoris opera Joannis fratris pervenerunt. Cum autem Zoe videret Romanum se pro homine casto gerere, moleste studium hoc illius institutumque ferens, ut quæ carneis pruritibus incalesceret, in Michaelum Joannis fratrem, de quo diximus, non sine amoris affectione oculos conjicere cœpit, quod esset is facie venustissima præditus; cumque clandesti-

ναται. Ὑποστρέφει πρὸς Ἀντιόχειαν, τοῦ στρατοῦ κοιλιακῷ συσχεθέντος νοσήματι καὶ τῷ δίψει κακωθέντος. Ἐπιτίθενται καὶ αὖθις αὐτοῖς οἱ Σαρακηνοὶ, καὶ τοσοῦτον φθόρον ἐποίησαν ὥστε καὶ τὸν βασιλέα μόλις διασωθῆναι.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν οἶκον τοῦ Τριακονταφύλλου ἐξωνησάμενος εἰς μοναστήριον μετεσκεύασεν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, συντρίψας τῇ προφάσει ταύτῃ τὸ ὑπήκοον καὶ κακώσας ἐν ταῖς τῶν ὑλῶν μετακομιδαῖς. Καταλαμπρύνει δὲ καὶ τὰ κιονάκρανα τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τῶν Βλαχερνῶν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἦλθε πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανὸν μετὰ δώρων πολλῶν ὁ τοῦ Χαλεπίτου υἱὸς Ἄμερ, ἐξαιτῶν ἀνανεῶσαι τὴν εἰρήνην καὶ τοὺς πρόσθεν παρέχειν φόρους. Καὶ δὴ στέλλεται Θεοφύλακτος πρωτοσπαθάριος ὁ Ἀθηναῖος, καὶ τὰς σπονδὰς ἐβεβαίωσε. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ περὶ δευτέραν ὥραν τῆς νυκτὸς χύσις ἐγένετο ἀστέρος ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον πᾶσαν τὴν γῆν περιαστράψαντος. Ἐφ' ᾧ καὶ μετὰ μικρὸν ἀγγέλλονται τὰ κατασχόντα τὴν Ῥωμαίων ἀτυχήματα, Ἄραβες λῃσάμενοι τὴν Μεσοποταμίαν ἄχρι Μελιτηνῆς, Πατζινάκαι δὲ τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τὴν Μυσίαν κακῶς διαθέμενοι. Τηνικαῦτα δὲ καὶ ἡ ἰδιόγραφος ἐπιστολὴ τοῦ Δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ πρὸς Αὔγαρον πεμφθεῖσα τὸν τοπάρχην, ἐστάλη πρὸς τὸν βασιλέα. Οὗτος μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς πάντων ἐπεμελεῖτο τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὑπὸ σεισμοῦ κακῶς παθόντα πτωχοτροφεῖα παντάπασιν ἀνανεούμενος. Εἶτα νόσῳ χρονίᾳ βάλλεται καὶ τριχορρυεῖ γένυν τε καὶ τὴν κόμην, κατεργασθεὶς, ὥς φασιν, ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ τηνικαῦτα ὀρφανοτρόφου. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰωάννης καὶ πρὸ τῆς βασιλείας ὑπηρέτει τῷ Ῥωμανῷ. Ταύτῃ τοι καὶ τοῦ κράτους ἐπιβάντος αὐτοῦ μεγάλην δύναμιν ἔσχεν. Ἦσαν δὲ τῷ Ἰωάννῃ καὶ ἕτεροι ἀδελφοὶ, Μιχαὴλ, Νικήτας, Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος. Ἀλλ' ὁ μὲν Κωνσταντῖνος καὶ Γεώργιος σὺν τῷ Ἰωάννῃ εὐνοῦχοι ὄντες ἀγυρτικὴν μετῆσαν τέχνην, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἰωάννου πάντες οὗτοι τῷ βασιλεῖ ᾠκειώθησαν. Ἡ μέντοι Ζωὴ τὸν Ῥωμανὸν ὁρῶσα βίον ὑπερχόμενον σώφρονα, καὶ ἀπαρεσκομένη τῷ πράγματι σφαδασμοῖς ἅτε σαρκικοῖς ὑποθερμαινομένη, ἐρωτικὸν ἐνορᾷ πρὸς τὸν διαληφθέντα Μιχαὴλ, εὐπρεπέστατον τὴν ὄψιν ὑπάρχοντα, καὶ οὕτω κρυφίως αὐτῷ ἐπεμίγνυτο. Ἐφ' ᾧ καὶ κατεργάζεται ὁ βασιλεὺς ἅτε τῆς βασιλίδος τὸν Μιχαὴλ εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον σπευδούσης ἀναγαγεῖν. Βραδυθανάτοις δὲ φαρμάκοις κατεργασθεὶς, καὶ χρόνον συχνὸν κείμενος κλινοπετὴς, ὅλῃ ψυχῇ ἐπεκαλεῖτο τὸν θάνατον. Κατὰ δέ γε τὴν μεγάλην πέμπτην τὰς ῥόγας τῶν συγκλητικῶν ποιησάμενος, καὶ ἐπιθυμήσας λούσασθαι

Digitized by Google

κατὰ τὸ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ βαλανεῖον, καὶ εἰσελθὼν οἰκτρῶς ἀποπνίγεται ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Μιχαὴλ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ λουτροῦ. Κατὰ ταύτην μὲν οὖν τὴν νύκτα μηνύεται ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ βασιλέως δῆθεν Ῥωμανοῦ. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἐλθὼν αὐτὸν μὲν εὑρίσκει νεκρὸν, ἡ δὲ βασιλὶς Ζωὴ ἐν τῷ χρυσοτρικλινίῳ προκαθίσασα ἐξάγει τὸν Μιχαὴλ, καὶ καταναγκάζει τὸν πατριάρχην ἱερολογῆσαι τοῦτον αὐτῇ. Ὁ δὲ πατριάρχης ἐπὶ τῷ πράγματι ἐκπλαγεὶς τὴν ἱερολογίαν, ὡς εἰκὸς, ἐνεδοίαζεν. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Ἰωάννης σὺν τῇ Ζωῇ ν' μὲν χρυσοῦ λίτρας τῷ πατριάρχῃ, ν' δὲ ὁμοίως τῷ κλήρῳ ἐπιδοὺς ἔπεισε ἱερολογίας ἀξιῶσαι αὐτούς. Καὶ ὁ μὲν Ῥωμανὸς ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ νεουργηθείσῃ ἐκκλησίᾳ θάπτεται τῆς περιβλέπτου.

A nam cum eo consuetudinem habuisset, operam dedit ut imperator e medio tolleretur, in hoc solum intenta, ut Michaelum ad imperiatoriam dignitatem eveheret. Romanus venenis lentum exitium afferentibus confectus, ubi diuturno tempore in lectulo decubuisset, toto pectore nihil expetebat aliud quam ut hac vita fungeretur. Denique magna quinta feria distributis in patres conscriptos muneribus, quas rogas vocant, cum magni Palatii balneum lavandi causa ingressus fuisset, a Michaeli sociis in balnei labro miserabiliter suffocatur. Eadem nocte Alexius patriarcha Romani imperatoris nomine in regiam arcessitur, quam ingressus imperatorem exstinctum invenit; Zoe vero imperatrix in aureo triclinio sedens Michaelum producit, et patriarcham adigit ut eum sibi maritum sacris precibus conceptis jungeret. Patriarcha rei novitate perculsus, sacrasne preces illas eis impertiretur, non abs re dubitabat. Quapropter Joannes et Zoe quinquaginta libris auri patriarchæ totidemque clero donatis persuaserunt homini ut matrimonium ipsorum consecraret. Romanus in dedicata ab se spectatissimæ ecclesia sepelitur.

Κρατεῖ δὲ ὁ Μιχαὴλ σὺν τῇ Ζωῇ ἔτη ζ'. Ἀλλ' ἡ Ζωὴ αὕτη ἐλπίζουσα τῷ Μιχαὴλ ἀντὶ δούλου κεχρῆσθαι ἀστοχεῖ τοῦ σκοποῦ. Ὁ γὰρ Ἰωάννης δραστήριος ὤν, καὶ δεδιὼς περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, πάντας μὲν τοὺς προσόντας αὐτῇ θαλαμηπόλους, ναὶ μὴν καὶ τὰς οἰκειοτάτας θεραπαινίδας ἐξ αὐτῆς ἀποσπᾷ, καὶ οὐδὲ τὸ τυχὸν παρ' αὐτῆς ἐνεργεῖται εἰ μή γε κατὰ γνώμην Ἰωάννου. Οὗτος μὲν οὖν καὶ τὸ ὑπήκοον ἐξημέρου παντοίως καὶ πάντα μετεχειρίζετο. Ὅτι δὲ τὰ γεγονότα οὐκ ἀρεστὰ ἦν τῷ Θεῷ, δέδεικται καὶ ἐκ προοιμίων αὐτῶν· κατὰ γὰρ τὴν ια' ὥραν τῆς ἁγίας μεγάλης Κυριακῆς χάλαζα κατηνέχθη ἀφόρητος καὶ γενναία, ὡς συντριβῆναι μὴ μόνα τὰ δένδρα, τά τε κάρπιμα καὶ τὰ ἄκαρπα, ἀλλὰ δὴ καὶ οἰκίας καταπεσεῖν καὶ ναούς. Γέγονε δὲ καὶ χύσις ἀστέρος κατὰ τὴν μετὰ τὸ Πάσχα Κυριακὴν, περὶ ὥραν τρίτην τῆς νυκτὸς, τῇ ὑπερβολῇ τῆς λαμπρότητος τοὺς ἀστέρας πάντας ἀποκαλύψαντος ὡς καὶ ἥλιον ἀνατεῖλαι δοκεῖν· ὁ μέντοι βασιλεὺς ἐλήφθη δαιμονίῳ, ὃ καὶ σεμνολογοῦντες οἱ περὶ τοῦτον μανικὸν ἀπεκάλουν νόσημα. Καὶ παρέμεινε τὸ τοιοῦτον ἄχρι τέλους τῆς αὐτοῦ βιοτῆς.

B Ejus loco Michaelus imperare cœpit cum conjuge Zoe annis septem, quæ cum se Michaelo mancipii loco speraret usuram, instituto ac spe sua frustrata est. Joannes enim Michaeli frater, vir industrius et rerum gerendarum peritus, qui fratris incolumitati **315** metueret, omnes Zoæ cubicularios una cum ancillis ipsi maxime familiaribus ab ea removit, ne minimum quidem aliquid citra voluntatem et arbitrium suum ab ea geri permittens. Idem subditorum animos variis modis blande tractando fratri conciliabat, et omnium administrationem in se suscipiebat. Non tamen ea quæ in Romanum commissa fuerant, grata Deo fuisse, de ipsis initiis imperii Michaeli certis argumentis colligi poterat. C Nam hora undecima sacrosanctæ magnæ Dominicæ grandine tam intolerabili pluit, ut non arbores tantum frugiferæ sterilesque confringerentur, sed domus etiam cum templis dejectæ corruerent. Præterea sideris trajectio, Dominica post Paschatis festum, hora tertia noctis accidit; cum quidem id sidus amplitudine fulgoris sui cunctorum aliorum siderum luminibus officeret ac sol ipse oriri videretur. Itidem imperator malo correptus est genio, quam rem familiares ipsius honestiore vocabulo tegentes insaniam quamdam animi vocabant. Neque malum hoc ipsum ante finem vitæ missum fecit.

Κατ' ἐκεῖνο δὴ καιροῦ καὶ τοιοῦτόν τι συνέβη ἐν τῷ θέματι τῶν Θρᾳκησίων. Βαράγγων διεσπαρμένων γυναῖκά τις ἐγχωρίαν εὑρὼν ἐπ' ἐρημίας ἐπειρᾶτο τῆς σωφροσύνης αὐτῆς, ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε, καὶ βίαν ἤδη ἐπῆγεν. Ἡ δὲ τὸν ἀκινάκην σπασαμένη τοῦ ἀνδρὸς παίει κατὰ καρδίαν τὸν Βάραγγον, καὶ εὐθὺς ἀναιρεῖ. Τοῦ δὲ ἔργου διαδοθέντος ἐν τῇ περιχώρῳ, συναθροισθέντες οἱ Βάραγγοι τήν τε γυναῖκα στεφανοῦσι καὶ τὴν ἅπασαν οὐσίαν τοῦ βιαστοῦ ταύτῃ διδόασι, κἀκεῖνον ἄταφον ῥίπτουσι.

D Accidit eo imperante Thracensium in finibus hujusmodi quiddam. Dispersis per illam regionem in hiberna Barangis, forte quidam mulierem indigenam in solitudine nactus ei stuprum inferre conatus est. Ea vero ipsiusmet acinace correpto in cor Barangum ferit ac statim interficit. Quod factum ubi per vicinium innotuisset, coivere Barangi cæteri, mulierique coronatæ facultates illius omnes, qui pudicitiæ ipsius afferre vim voluerat, donarunt, cadavere militis citra sepulturæ honorem abjecto.

Τότε δὴ καὶ σεισμοῦ γενομένου κακῶς ἔπαθε τὰ Ἱεροσόλυμα, τεθνηκότων ἀνθρώπων πολλῶν ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν συμπτώμασι, σειομένης τῆς γῆς ἄχρις ἡμερῶν μ'. Τῷ δέ γε Σεπτεμβρίῳ

Tunc et Hierosolyma terræ motu misere afflicta fuit, quod in ipsis templorum ædiumque ruinis ingens hominum multitudo opprimeretur, terra diem ad quadragesimum usque succussa. Anno

Digitized by Google

mundi 6545, indictione tertia, columna ignea versus ortum conspecta est, vertice ad meridiem inclinante; quo ipso die Saraceni Myra deperunt, aliaque nonnullæ calamitates Romanis acciderunt. Cæterum Michaelus imperator delictum in Romanum suum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egenos placebat. Ea vero profuissent illi, si quidem abjecisset imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat, et adultera repudiata privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoæ consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quædam præstans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans, numen divinum et mentis expers et injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.

316 Eodem tempore terræ motum in Bucellariis hiatus subsecuti sunt, quibus integræ quinque villæ sunt absorptæ. Parum etiam abfuit quin eo Nicephorus præses, imperatoris Constantini eunuchus, illis in locis degens periret : verum præter spem evitato periculo, rasus vitæ solitariæ se dedit. Cum autem magna quoque siccitas incidisset ac totis sex mensibus non pluisset, supplicatum est a fratribus imperatoris, Joanne sacrum mantile, magno domestico scriptam ad Augarum Christi epistolam sacrasque cunarum fascias gestantibus; peditesque a magno palatio usque ad Blachernas processerunt. Sed tantum abfuit ut plueret, ut etiam ingens grando delata vehementi cum impetu tam arbores quam tegulas urbis comminueret. Michaelus ubi malo a genio pejus in dies exagitaretur, in quasvis regiones et insulas presbyteris quidem singulis nummos aureos binos, monachis vero unum misit, licet irrito studio, quod malum augesceret ac morbus aquæ intercutis accederet. Quamobrem Thessalonicam profectus imperator ibidem degebat, et ad egregii martyris victorisque certaminum Demetrii sepulcrum assiduo versabatur, ut eo malo liberaretur : quippe de mundanis rebus omnino sollicitus non erat quod eas Joannes ipsius frater administraret. Interea continuo Deus orbem universum quassabat, quem alia quoque terriculamenta formidolosum reddebant, in cœlo cometarum exortus, in aere venti et impetuosæ pluviæ, in terra succussiones gravesque commotiones; quæ omnia portendebant non multo post eorum finem appetiturum qui tum rerum potiebantur. Imperatoris quidem frater Joannes magistratus venales habebat, et malis infinitis orbem terrarum implebat. Nam ipsius quoque culpa factum est ut Bulgari a Romanis deficerent : quippe Basilius imperator species quasdam fructuum a Bulgaris exigi debere tributi nomine voluerat, quem morem et Samuelus ipsorum rex observaverat : Joannes autem hac exactione in aurum commutata Bulgaris occasionem defectionis præbuit.

Tandem Michaelo vita functo, tanquam hæreditario jure universa potestas ad Zoen imperatricem

μηνί, ϛφμγ' ἔτει, ἰνδικτιῶνος τρίτης, πυρὸς ἐφαίνετο στῦλος κατὰ τὴν ἑῴαν, τὴν κορυφὴν κακολλημένην φέρων πρὸς μεσημβρίαν· καθ' ἣν ἡμέραν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἦραν τὰ Μύρα, καὶ ἄλλα δὲ δεινὰ πολλὰ συνέβησαν. Ὁ μέντοι βασιλεὺς Μιχαὴλ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἀποκλαυόμενος ἦν τὴν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ἁμαρτάδα, τὸν Θεὸν ἱλασκόμενος δι' ἀγαθοεργιῶν καὶ κτίσεως μοναστηρίων, καὶ ἄλλας δὲ πρὸς τούτοις πράξεις ἐτέλει χρηστάς. Λῦσαι δὲ ἀνόσιμοι ἂν ἦσαν, εἰ τὴν βασιλειάν τε ἀπέῤῥιψε δι' ἣν τὰ τοιαῦτα κακὰ, καὶ εἰ τὴν μοιχάδα ἀπώσατο καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπεκλείετο τὴν ἁμαρτίαν. Τούτων δὲ μηδὲν πεπραχὼς, ἀλλ' ἐκείνῃ συνὼν καὶ τῆς βασιλείας ἀντεχόμενος, κἀκ τῶν δημοσίων καὶ κοινῶν τὰς δοκούσας εὐποιΐας ἀποπλήρων, κἀντεῦθεν νομίζων τυχεῖν συγχωρήσεως, ἀνόητον διελογίζετο τὸ θεῖον καὶ ἄδικον, ἀλλοτρίοις χρήμασιν ὠνούμενος τὴν μετάνοιαν.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ σεισμοῦ γεγονότος χάσματα γεγόνασιν ἐν Βουκελλαρίοις, καὶ κατεπόθησαν χωρία πέντε. Ἔνθα καὶ Νικηφόρον πρόεδρον τὸν Κωνσταντίνου βασιλέως εὐνοῦχον διατρίβοντα μικροῦ δεῖν κινδυνεῦσαι συνέβαινεν ἄν, διαφυγόντα δὲ παρ' ἐλπίδα τὸν κίνδυνον ἀποκαρῆναι μονχόν. Τηνικαῦτα δὲ καὶ αὐχμοῦ γενομένου ὡς ἐπὶ μῆνας ἓξ μὴ καταῤῥαγῆναι ὑετὸν, λιτανείας ἐποίησαν οἱ τοῦ βασιλέως ἀδελφοὶ, καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης τὸ ἅγιον ἐβάσταζε μαγδήλιον, ὁ δὲ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὔγαρον ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ ἅγια σπάργανα, Καὶ πεζοὶ ὁδεύσαντες ἀπὸ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀφίκοντο μέχρι τῶν Βλαχερνῶν. Οὐ μόνον δὲ οὐκ ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζαι παμμεγέθεις καταῤῥαγεῖσαι συνέτριψαν τά τε δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς, κατατεινόμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐπὶ πλέον, ἔπεμψεν ἐν τοῖς θέμασι καὶ ταῖς νήσοις τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα β', τοῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ νομίσματα ἕν· ἐπὶ πλέον τὸ κακὸν ἐκτετείνετο, συνεκλαδομένης καὶ νόσου ὑδρωπικῆς. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς διέτριβε τῇ Θεσσαλονίκῃ ὡς τὰ πολλὰ, προσλιπαρῶν τῷ τάφῳ τοῦ καλλινίκου Δημητρίου τοῦ πάθους ἕνεκεν· τῶν γὰρ κοσμικῶν πραγμάτων οὐδαμῶς ἐφρόντιζεν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τούτων διοικουμένων. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ συνεχῶς τὴν οἰκουμένην ὁ Θεὸς ἔσεισε, καὶ δείματα κατεῖχον αὐτὴν, ἐν οὐρανῷ μὲν κομητῶν ἐπιτολαὶ, ἄνεμοι ἐναέριοι καὶ ὄμβροι ῥαγδαῖοι, ἐν γῇ δὲ βρασμοὶ καὶ κλόνοι· ἃ δὴ καὶ προεμήνυον τὴν μετ' οὐ πολὺ γενησομένην τῶν κρατούντων καταστροφήν. Ὁ τοιοῦτος δὲ Ἰωάννης ὠνίους τὰς ἀρχὰς ποιούμενος μυρίων κακῶν τὴν οἰκουμένην ἐνέπλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς Βουλγάρους ἀντιστῆναι πεποίηκε· τοῦ γὰρ Βασιλείου ἐν εἴδεσί τισι τὴν ἀπαίτησιν ποιουμένου καθ' ὃ δὴ καὶ ὁ Σαμουὴλ, ὁ Ἰωάννης οὗτος διὰ νομισμάτων ἐδασμοφόρει αὐτούς, ὅθεν καὶ εἰς ἀποστασίαν ἐχώρησαν.

Τοιούτῳ δὲ τέλει χρησαμένου Μιχαὴλ, τὸ πᾶν περιέστη κράτος ὡς εἰς κληρονόμον τὴν Βασιλίδα

Digitized by Google

Ζωήν. Αὕτη δὲ διαλογισαμένη ὡς οὐκ ἂν ποτε τὰ κοινὰ διεξάγειν μόνη δύναιτο, τὸν τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ ὁμώνυμον ἀνεψιὸν, Καίσαρα ὄντα, πρὸς δὲ καὶ δραστήριον εἶναι δοκοῦντα, εἰσποιητὸν προσλαμβάνει υἱὸν, καὶ βασιλέα τοῦτον ἀναγορεύει, κρατήσαντα δὲ ὡσεὶ μῆνας δ', ὅρκοις πρότερον αὐτὸν καταδεσμήσασα ὡς κυρίαν ἔχειν αὐτὴν καὶ μητέρα καὶ μὴ παρεμποδίζειν ἐφ' οἷς ἂν καὶ ὅπως διαπράττεσθαι βούλοιτο. Καὶ αὐτὸν δὲ πρότερον ὀρφανοτρόφον ἐκποδὼν ἐποιήσατο, καὶ Κωνσταντῖνον ὡσαύτως τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀρχῆς ἀπεστέρησε. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀνεδεῖτο τῷ διαδήματι ὁ Μιχαὴλ, σκοτώσει καὶ ἰλίγγῳ ληφθεὶς ἐγγὺς ἦλθέ που πεσεῖν, μόλις δὲ ἀναλαβεῖται μύροις καὶ ἀρώμασι. Καὶ ὃς αὐτίκα ὥρας περιποιεῖται τὴν σύγκλητον. Μεταπέμπεται δὲ τῆς ἐξορίας καὶ Κωνσταντῖνον τὸν δομέστικον, καὶ οὕτω δὴ θεν ἐν βεβαίῳ δόξας ἑστάναι παρευθὺς πίπτει. Γράμμασι γὰρ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ βουλαῖς τοῦ δομεστίκου, λεγόντων μὴ πιστεύειν τῇ βασιλίδι, ὡς ἂν μὴ πάθοι ὅσα δὴ καὶ Μιχαὴλ καὶ Ῥωμανὸς γρηϊδίαις ἅτε παρ' αὐτῆς κατεργασθέντες, διεγείρεται καὶ ἐπιβουλὴν κατ' αὐτῆς μελετᾷ. Θέλων δὲ καὶ τὸν λαὸν ἰδεῖν, εἴπερ εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται, καὶ οὕτως ἐπιχειρῆσαι τῇ ἐπιβουλῇ, κελεύει γενέσθαι προέλευσιν. Ἐφ' ᾗ καὶ πάντας ἰδὼν ὡς εἰ δυνατὸν καὶ τὰς ψυχὰς προΐεναι χάριν τιμῆς αὐτοῦ καὶ λαμπρότητος, ἅπτεται τῆς ἐπιβουλῆς. Νυκτὸς οὖν κατασπᾷ τοῦ θρόνου καὶ ἐξορίζει αὐτὴν εἰς Πρίγκιπον, κελεύσας τοῖς ἀποκομίζουσι καὶ τὰς τρίχας αὐτῆς ἀποκείραι καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτὰς ἀγαγεῖν. Γίνεται ταῦτα, καὶ ἀναφορὰ διὰ τοῦ ἐπάρχου τῷ λαῷ ἀναγινώσκεται ἐν τῷ τοῦ Κωνσταντίνου φόρῳ, περιέχουσα ὅτι Κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν μου εὑρεθεῖσα ἐξορίζεται παρ' ἐμοῦ· ὑμεῖς δὲ εἴπερ εὐνοϊκῶς διάκεισθε πρός με, μᾶλλον ἀξιωθῆτε τιμῶν. Καὶ παραχρῆμα φωνὴ ἐξακούεται ῥῦτω λέγουσα· « Ἡμεῖς σταυροπάτην Καλαφάτην βασιλέα οὐ θέλομεν, ἀλλὰ τὴν κληρονόμον καὶ μητέρα ἡμῶν Ζωήν. » Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐβόων· « Ἀνασκαφείη τὰ ὀστᾶ τοῦ Καλαφάτου. » Καὶ λαβόντες τὰ παρατυχόντα ξύλα παρὰ τοῦ ἐπάρχου φέρονται· καὶ ὃς φυγῇ χρησάμενος μόλις διεσώζετο. Ὁ δὲ λαὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καταλαβὼν ἐδυσφήμει καὶ μάλα τὸν βασιλέα, ἀνεκαλεῖτο δὲ τὴν Ζωὴν ὅλῃ ψυχῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸ παλάτιον ἔρχονται, καταγαγεῖν τὸν βασιλέα βουλόμενοι. Ὡς καὶ πτοηθεὶς ἦγαγε τὴν Ζωὴν, καὶ ἀποδύσας αὐτὴν τὰ μοναχικὰ βασιλικοῖς ἐκόσμησε περιβλήμασιν. Εἶθ' οὕτως τῷ λαῷ δημηγορήσας καὶ μηδὲν ἀνύσας (ὕβρεσι γὰρ μᾶλλον ἐπλύνετο καὶ λίθοις καὶ τόξοις ἐβάλλετο), ἔγνω δεῖν ἐν τῇ μονῇ Στουδίου ἀπελθεῖν. Ὁ δὲ δομέστικος οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ γεννάιως ἀντιστῆναι παρέπεισε καὶ ἢ ὑπερισχῦσαι ἢ βασιλικῶς ἀποθανεῖν. Ἑτοιμάζονται ὡς εἶχον δυνάμεως. Τριχῇ οὖν οἱ τοῦ δήμου διαιρεθέντες, ὥσπερ δὴ καὶ οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ, κατ' ἀλλήλων ἐχώρουν. Ἔνθεν τοι καὶ ἐκ τοῦ δήμου πίπτει λαὸς οὐκ

A rediit. Ea vero cum deliberatione secum habita non posse se solam administrare rem publicam animadverteret, imperatoris Michaeli cognominem et sororis filium, qui Cæsar designatus erat et industrius aptusque rebus gerendis esse videbatur, adoptatum sibi adjungit, ac filium imperatoremque renuntiari curat. Præfuit rebus menses ad quatuor. Priusquam imperio potiretur, Zoe sacramentis eum obstrinxit, ut polliceretur se loco dominæ ac matris eam habiturum, nec ulla re futurum impedimento quominus illa quæ vellet, **317** quoque pacto collibitum esset, omnia gereret. Præterea Joannem pupillorum alumnum ab administratione mox ab initio removit, Constantino quoque domestico scholarum magistratu abrogato. Michaelus ea ipsa, qua diademate cingebatur, hora oculorum caligatione ac vertigine correptus parum abfuit quin collaberetur, vixque tandem unguentis et aromatibus refectus est. Corona politus mox largitionibus sibi senatum conciliat. Cumque Constantinum domesticum ab exsilio revocasset, seque jam in tuto consistere putaret, subito corruit. Persuasus enim Joannis pupillorum alumni litteris et domestici consiliis, qui dicerent fidem imperatrici non habendam, ne usuvenirent eadem ipsi quæ Michaelus et Romanus perpessi fuissent, quos illa veneficiis sustulisset, excitari se contra illam passus est, ut ejus vitæ insidiaretur : cumque populi quoque tentare vellet animos, ut cognosceret an illius aliqua foret in se benevolentia, qua perspecta struere pergeret insidias, processum publicum instituti jubet, in quo cum eam in omnibus alacritatem cerneret, ut si fieri posset, etiam animas ac vitam pro ipsius honore dignitateque profunderent, ad moliendas insidias sese comparat. Itaque noctu solio dejectam principum ablegat ubi exularet, imperato deportantibus ut capillos ei raderent et eosdem ad se deferrent. His ita gestis, præfectus urbis actorum relationem ac populum de scripto nomine imperatoris in Constantini foro verbis hujusmodi recitat : « Zoen, quod eam imperio meo malitiose insidiatam esse deprehenderem, solum vertere jussi. Vos, siquidem in benevolentia erga me perstiteritis, honores consequemini. » Tum vero vox quædam hujusmodi subito exaudita est : « Nos proculcatorem crucis Calaphatem imperatorem haberi nolumus, sed Zoen matrem nostram et imperii hæredem. » Clamatum etiam inter alia : « Evertantur ossa Calaphatæ. » Mox correptis saxis et quibusvis lignis præfectum urbis petunt ; qui arrepta fuga vix saluti suæ consulere potuit. Inde occupato templo conviciis populus imperatorem gravissimis proscindebat, totoque animi studio Zoæ nomen inclamabat. Utque deturbarent imperatorem, ad palatium contendebant. Is vero metu perculsus Zoen in populi conspectum adductam et monastico habitu exutam imperatorio rursus amictu exornavit. Deinde ad populum concione habita, cum nihil obtinuisset (magis enim quam antea

Digitized by Google

mundi 6545, indictione tertia, columna ignea versus ortum conspecta est, vertice ad meridiem inclinante; quo ipso die Saraceni Myra deperunt, aliaque nonnullæ calamitates Romanis acciderunt. Cæterum Michaelus imperator delictum in Romanum suum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egenos placebat. Ea vero profuissent illi, si quidem abjecisset imperium, cujus gratia molitus ea facinora fuerat, et adultera repudiata privatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoæ consuetudine utens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quædam præstans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans, numen divinum et mentis expers et injustum esse putabat, quod alienis opibus redimi pœnitentiam pateretur.

316 Eodem tempore terræ motum in Bucellariis hiatus subsecuti sunt, quibus integræ quinque villæ sunt absorptæ. Parum etiam abfuit quin eo Nicephorus præses, imperatoris Constantini eunuchus, illis in locis degens periret: verum præter spem evitato periculo, rasus vitæ solitariæ se dedit. Cum autem magna quoque siccitas incidisset ac totis sex mensibus non pluisset, supplicatum est a fratribus imperatoris, Joanne sacrum mantile, magno domestico scriptam ad Augarum Christi epistolam sacrasque cunarum fascias gestantibus; peditesque a magno palatio usque ad Blachernas processerunt. Sed tantum abfuit ut plueret, ut etiam ingens grando dehata vehementi cum impetu tam arbores quam tegulas urbis comminueret. Michaelus ubi malo a genio pejus in dies exagitaretur, in quasvis regiones et insulas presbyteris quidem singulis nummos aureos binos, monachis vero unum misit, licet irrito studio, quod malum augesceret ac morbus aquæ intercutis accederet. Quamobrem Thessalonicam profectus imperator ibidem degebat, et ad egregii martyris victorisque certaminum Demetrii sepulcrum assiduo versabatur, ut eo malo liberaretur: quippe de mundanis rebus omnino sollicitus non erat quod eas Joannes ipsius frater administraret. Interea continuo Deus orbem universum quassabat, quem alia quoque terriculamenta formidolosum reddebant, in cœlo cometarum exortus, in aere venti et impetuosæ pluviæ, in terra successiones gravesque commotiones; quæ omnia portendebant non multo post eorum finem appetiturum qui tum rerum potiebantur. Imperatoris quidem frater Joannes magistratus venales habebat, et malis infinitis orbem terrarum implebat. Nam ipsius quoque culpa factum est ut Bulgari a Romanis deficerent: quippe Basilius imperator species quasdam fructuum a Bulgaris ei gi debere tributi nomine voluerat, quem morem et Samuelus ipsorum rex observaverat: Joannes autem hac exactione in aurum commutata Bulgaris occasionem defectionis præbuit.

Tandem Michaelo vita functo, tanquam hæreditario jure universa potestas ad Zoen imperatricem

μηνὶ, ϛφμγ' ἔτει, ἰνδικτιῶνος τρίτης, πυρὸς ἐφαίνετο στῦλος κατὰ τὴν ὥραν, τὴν κορυφὴν κεκολλημένην φέρων πρὸς μεσημβρίαν· καθ' ἣν ἡμέραν καὶ οἱ Σαρακηνοὶ ἦραν τὰ Μύρα, καὶ ἄλλα δὲ δεινὰ πολλὰ συνέβησαν. Ὁ μέντοι βασιλεὺς Μιχαὴλ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἀποκλαυσόμενος ἦν τὴν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ἁμαρτάδα, τὸν Θεὸν ἱλασκόμενος δι' ἀγαθοεργιῶν καὶ κτίσεως μοναστηρίων, καὶ ἄλλας δὲ πρὸς τούτοις πράξεις ἐτέλει χρηστάς. Λῦσαι δὲ ἀνύσιμοι ἂν ἦσαν, εἰ τὴν βασιλειάν τε ἀπέῤῥιψε δι' ἣν τὰ τοιαῦτα κακὰ, καὶ εἰ τὴν μοιχάδα ἀπώσατο καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀπεκλαίετο τὴν ἁμαρτίαν. Τούτων δὲ μηδὲν πεπραχὼς, ἀλλ' ἐκείνῃ συνὼν καὶ τῆς βασιλείας ἀντεχόμενος, κἀκ τῶν δημοσίων καὶ κοινῶν τὰς δοκούσας εὐποιΐας ἀποπλήρων, κἀντεῦθεν νομίζων τυχεῖν συγχωρήσεως, ἀνόητον διελογίζετο τὸ θεῖον καὶ ἄδικον, ἀλλοτρίοις χρήμασιν ὠνούμενος τὴν μετάνοιαν.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ σεισμοῦ γεγονότος χάσματα γεγόνασιν ἐν Βουκελλαρίοις, καὶ κατεπόθησαν χωρία πέντε. Ἔνθα καὶ Νικηφόρον πρόεδρον τὸν Κωνσταντίνου βασιλέως εὐνοῦχον διατρίβοντα μικροῦ δεῖν κινδυνεῦσαι συνέβαινεν ἄν, διαφυγόντα δὲ παρ' ἐλπίδα τὸν κίνδυνον ἀποκαρῆναι μοναχόν. Τηνικαῦτα δὲ καὶ αὐχμοῦ γενομένου ὡς ἐπὶ μῆνα, ἐξ μὴ καὶ τριάκοντα ἡμέρας, λιτανείας ἐποίησαν οἱ τοῦ βασιλέως ἀδελφοὶ, καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης τὸ ἅγιον ἐβάσταζε μανδήλιον, ὁ δὲ μέγας δομέστικος τὴν πρὸς Αὔγαρον ἐπιστολὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ ἅγια σπάργανα. Καὶ πεζοὶ ὁδεύσαντες ἀπὸ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀφίκοντο μέχρι τῶν Βλαχερνῶν. Οὐ μόνον δὲ οὐκ ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζαι παμμεγέθεις καταῤῥαγεῖσαι συνέτριψαν τά τε δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς, κατατεινόμενος ὑπὸ τοῦ δαίμονος ἐπὶ πλέον, ἔπεμψεν ἐν τοῖς Θέμασι καὶ ταῖς νήσοις τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα β', τοῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ νομίσματα ἕν· ἐπὶ πλέον τὸ κακὸν ἐπετείνετο, συνεπιλαβομένης καὶ νόσου ὑδρωπικῆς. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς διέτριβε τῇ Θεσσαλονίκῃ ὡς τὰ πολλὰ, προσλιπαρῶν τῷ τάφῳ τοῦ καλλινίκου Δημητρίου τοῦ πάθους ἕνεκεν· τῶν γὰρ κοσμικῶν πραγμάτων οὐδαμῶς ἐφρόντιζεν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τούτων διοικουμένων. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ συνεχῶς τὴν οἰκουμένην ὁ Θεὸς ἔσειε, καὶ δείματα κατεῖχον αὐτὴν, ἐν οὐρανῷ μὲν κομητῶν ἐπιτολαὶ, ἄνεμοι ἐναέριοι καὶ ὄμβροι ῥαγδαῖοι, ἐν γῇ δὲ βρασμοὶ καὶ κλόνοι· ἃ δὴ καὶ προεμήνυον τὴν μετ' οὐ πολὺ γενησομένην τῶν κρατούντων καταστροφήν. Ὁ τοιοῦτος δὲ Ἰωάννης ὠνίους τὰς ἀρχὰς ποιούμενος μυρίων κακῶν τὴν οἰκουμένην ἐνέπλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς Βουλγάρους ἀντιστῆναι πεποίηκε· τοῦ γὰρ Βασιλείου ἐν εἴδεσί τισι τὴν ἀπαίτησιν ποιουμένου καθὼς δὴ καὶ ὁ Σαμουὴλ, ὁ Ἰωάννης οὗτος διὰ νομισμάτων ἐδασμοφόρει αὐτούς, ὅθεν καὶ εἰς ἀποστασίαν ἐχώρησαν.

Τοιούτῳ δὲ τέλει χρησαμένου Μιχαὴλ, τὸ πᾶν περιέστη κράτος ὡς εἰς κληρονόμον τὴν Βασιλίδα

Ζωὴν. Αὕτη δὲ διαλογισαμένη ὡς οὐκ ἂν ποτε τὰ κοινὰ διεξάγειν μόνη δύναιτο, τὸν τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ ὁμώνυμον ἀνεψιὸν, Καίσαρα ὄντα, πρὸς δὲ καὶ δραστήριον εἶναι δοκοῦντα, εἰσποιητὸν προσλαμβάνει υἱὸν, καὶ βασιλέα τοῦτον ἀναγορεύει, κρατήσαντα δὲ ὡσεὶ μῆνας δ', ὅρκοις πρότερον αὐτὸν καταδεσμήσασα ὡς κυρίαν ἔχειν αὐτὴν καὶ μητέρα καὶ μὴ παρεμποδίζειν ἐφ' οἷς ἂν καὶ ὅπως διαπράττεσθαι βούλοιτο. Καὶ αὐτὸν δὲ πρότερον ὀρφανοτρόφον ἐκποδὼν ἐποιήσατο, καὶ Κωνσταντῖνον ὡσαύτως τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀρχῆς ἀπεστέρησε. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀνεδεῖτο τῷ διαδήματι ὁ Μιχαὴλ, σκοτώσει καὶ ὀλιγωπήσει ἐγγὺς ἦλθέ που πεσεῖν, μόλις δὲ ἀναλαμβάνεται μύροις καὶ ἀρώμασι. Καὶ ὃς αὐτίκα ὡραιΐζεται περιποιεῖται τὴν σύγκλητον. Μεταπέμπεται δὲ τῆς ἐξορίας καὶ Κωνσταντῖνον τὸν δομέστικον, καὶ οὕτω δὴθεν ἐν βεβαίῳ δόξας ἑστάναι παρευθὺς πίπτει. Γράμμασι γὰρ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ βουλαῖς τοῦ δομεστίκου, λεγόντων μὴ πιστεύειν τῇ βασιλίδι, ὡς ἂν μὴ πάθοι ὅσα δὴ καὶ Μιχαὴλ καὶ Ῥωμανὸς γοητείαις ἅτε παρ' αὐτῆς κατεργασθέντες, διεγείρεται καὶ ἐπιβουλὴν κατ' αὐτῆς μελετᾷ. Θέλων δὲ καὶ τὸν λαὸν ἰδεῖν, εἴπερ εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διάκειται, καὶ οὕτως ἐπιχειρῆσαι τῇ ἐπιβουλῇ, κελεύει γενέσθαι προείλευσιν. Ἐφ' ᾗ καὶ πάντας ἰδὼν ὡς εἰ δυνατὸν καὶ τὰς ψυχὰς προΐεναι χάριν τιμῆς αὐτοῦ καὶ λαμπρότητος, ἅπτεται τῆς ἐπιβουλῆς. Νυκτὸς οὖν κατασπᾷ τοῦ θρόνου καὶ ἐξορίζει αὐτὴν εἰς Πρίγκιπον, κελεύσας τοῖς ἀποκομίζουσι καὶ τὰς τρίχας αὐτῆς ἀποκεῖραι καὶ πρὸς αὐτὸν αὐτὰς ἀγαγεῖν. Γίνεται ταῦτα, καὶ ἀναφορὰ διὰ τοῦ ἐπάρχου τῷ λαῷ ἀναγινώσκεται ἐν τῷ τοῦ Κωνσταντίνου φόρῳ, περιέχουσα ὅτι Κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν μου εὑρεθεῖσα ἐξορίζεται παρ' ἐμοῦ· ὑμεῖς δὲ εἴπερ εὐνοϊκῶς διάκεισθε πρός με, μᾶλλον ἀξιωθῆτε τιμῶν. Καὶ παραχρῆμα φωνὴ ἐξακούεται οὕτω λέγουσα· « Ἡμεῖς σταυροπάτην Καλαφάτην βασιλέα οὐ θέλομεν, ἀλλὰ τὴν κληρονόμον καὶ μητέρα ἡμῶν Ζωήν. » Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐδόων· « Ἀνασκαφείη τὰ ὀστᾶ τοῦ Καλαφάτου. » Καὶ λαβόντες τὰ παρατυχόντα ξύλα παρὰ τοῦ ἐπάρχου φέρονται· καὶ ὃς φυγῇ χρησάμενος μόλις διασώζετο. Ὁ δὲ λαὸς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καταλαβὼν ἐδυσφήμει καὶ μάλα τὸν βασιλέα, ἀνεκαλεῖτο δὲ τὴν Ζωὴν ὅλῃ ψυχῇ. Μετὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὸ παλάτιον ἔρχονται, καταγαγεῖν τὸν βασιλέα βουλόμενοι. Ὡς καὶ πτοηθεὶς ἦγαγε τὴν Ζωὴν, καὶ ἀποδύσας αὐτὴν τὰ μοναχικὰ βασιλικοῖς ἐκόσμησε περιβλήμασιν. Εἶθ' οὕτως τῷ λαῷ δημηγορήσας καὶ μηδὲν ἀνύσας (ὕβρεσι γὰρ μᾶλλον ἐπλύνετο καὶ λίθοις καὶ τόξοις ἐβάλλετο), ἔγνω δεῖν ἐν τῇ μονῇ Στουδίου ἀπελθεῖν. Ὁ δὲ δομέστικος οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀλλὰ γενναίως ἀντιστῆναι παρῄνεσε καὶ ἢ ὑπερισχῦσαι ἢ βασιλικῶς ἀποθανεῖν. Ἑτοιμάζονται ὡς εἶχον δυμάμεως. Τριχῇ οὖν οἱ τοῦ δήμου διαιρεθέντες, ὥσπερ δὴ καὶ οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ, κατ' ἀλλήλων ἐχώρουν. Ἔνθεν τοι καὶ ἐκ τοῦ δήμου πίπτει λαὸς οὐκ

rediit. Ea vero cum deliberatione secum habita non posse se solam administrare rem publicam animadverteret, imperatoris Michaeli cognominem et sororis filium, qui Cæsar designatus erat et industrius aptusque rebus gerendis esse videbatur, adoptatum sibi adjungit, ac filium imperatoremque renuntiari curat. Præfuit rebus menses ad quatuor. Priusquam imperio potiretur, Zoe sacramentis eum obstrinxit, ut polliceretur se loco dominæ ac matris eam habiturum, nec ulla re futurum impedimento quominus illa quæ vellet, **317** quoque pacto collibitum esset, omnia gereret. Præterea Joannem pupillorum alumnum ab administratione mox ab initio removit, Constantino quoque domestico scholarum magistratu abrogato. Michaelus ea ipsa, qua diademate cingebatur, hora oculorum caligatione ac vertigine correptus parum abfuit quin collaberetur, vixque tandem unguentis et aromatibus refectus est. Corona politus mox largitionibus sibi senatum conciliat. Cumque Constantinum domesticum ab exsilio revocasset, seque jam in tuto consistere putaret, subito corruit. Persuasus enim Joannis pupillorum alumni litteris et domestici consiliis, qui dicerent fidem imperatrici non habendam, ne usuvenirent eadem ipsi quæ Michaelus et Romanus perpessi fuissent, quos illa veneficiis sustulisset, excitari se contra illam passus est, ut ejus vitæ insidiaretur; cumque populi quoque tentare vellet animos, ut cognosceret an illius aliqua foret in se benevolentia, qua perspecta struere pergeret insidias, processum publicum instituti jubet, in quo cum eam in omnibus alacritatem cerneret, ut si fieri posset, etiam animas ac vitam pro ipsius honore dignitateque profunderent, ad moliendas insidias sese comparat. Itaque noctu solio dejectam principum ablegat ubi exularet, imperato deportantibus ut capillos ei raderent et eosdem ad se deferrent. His ita gestis, præfectus urbis actorum relationem ac populum de scripto nomine imperatoris in Constantini foro verbis hujusmodi recitat: « Zoen, quod eam imperio meo malitiose insidiatam esse deprehenderem, solum vertere jussi. Vos, siquidem in benevolentia erga me perstiteritis, honores consequemini. » Tum vero vox quædam hujusmodi subito exaudita est: « Nos proculcatorem crucis Calaphatem imperatorem habere nolumus, sed Zoen matrem nostram et imperii hæredem. » Clamatum etiam inter alia: « Evertantur ossa Calaphatæ. » Mox correptis saxis et quibusvis lignis præfectum urbis petunt; qui arrepta fuga vix saluti suæ consulere potuit. Inde occupato templo conviciis populus imperatorem gravissimis proscindebat, totoque animi studio Zoæ nomen inclamabat. Utique deturbarent imperatorem, ad palatium contendebant. Is vero metu perculsus Zoen in populi conspectum adductam et monastico habitu exutam imperatorio rursus amictu exornavit. Deinde ad populum concione habita, cum nihil obtinuisset (magis enim quam antea

Digitized by Google

contumeliosis eum dictis aspergebant et saxis sagittisque petebant), in Studii mansionem cedendum statuit. At vero Constantinus scholarum domesticus id eum facere non sinebat, sed hortabatur ut animo forti et generoso semet opponeret, ac vel obtinendam **318** esse victoriam statueret vel imperatorie occumbendum. Hoc modo pro viribus utrinque instructi, tripertitis agminibus tam populares quam Michaeli defensores contra se invicem tendebant. Itaque de populo numerus haud exiguus ipsi armatis opponerentur. Ad extremum tamen cives ob multitudinem superiores facti palatiumque perfractis foribus ingressi sunt. Cumque mox aurum in secretis repositum diripuissent, adversus imperatorem perrexerunt; qui rebus omnino desperatis ad Studii mansionem fuga se contulit et cum avunculo suo rasus est.

A ὀλίγος, ἄοπλοι ὄντες καὶ πρὸς ξίφη παρατασσόμενοι. Πίπτουσιν οὖν ὡσεὶ χιλιάδες τρεῖς. Οἱ μέντοι πολῖται διὰ τὸ πλῆθος ὑπερισχύσαντες καὶ τὰς πύλας τοῦ παλατίου ἐκρήξαντες ἐντὸς εἰσέρχονται, καὶ αὐτίκα τὸ ἐν σεκρέτοις χρυσίον ἁρπάσαντες καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ὁρμῶσιν. Ὁ δὲ καὶ ἀπογνοὺς φυγὰς πρὸς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου ἔρχεται, καὶ σὺν τῷ θείῳ αὐτοῦ ἀποκείρεται.

Ita rursus imperatrix Zoe cum sorore Theodora præficitur, quæ ubi populo gratia initio egisset ejus benevolentiæ nomine quam erga se declarassent, continuo Michaelum inquiri debere visum fuit. Populo autem voces hujusmodi magnis clamoribus ingeminante: « In crucem agatur, oculis spolietur, » Zoe quidem miseratione commoveri erga ipsum videbatur, Theodora vero præfectum urbis ac vulgus hominum concitabat ut ad quærendum utrumque cursim pergerent. Eos illi cum adesse persentiscerent, in adyta templi confugere, sed irrito conatu: nam inde abrepti pedibusque per forum tracti, jussu Theodoræ in loco qui Sigma dicitur excæcati sunt. Ab eo tempore cum germana sorore Theodora Zoe propemodum uno mense rem publicam et senatum administrabat magna cum laude; cum efficeret ut more pristino abolito magistratus ubique sine pretio concederentur, qui venales antea fuerant.

B Προκάθηται οὖν καὶ αὖθις ἡ βασιλὶς Ζωὴ σὺν τῇ ἀδελφῇ αὐτῆς Θεοδώρᾳ. Καὶ πρῶτα μὲν εὐχαριστεῖ τῷ λαῷ δι' ἣν ἐνεδείξαντο πρὸς αὐτὴν εὔνοιαν. Ἔπειτα δὲ καὶ σκέψις περὶ τοῦ Μιχαὴλ γίνεται. Τοῦ δὲ λαοῦ, « Σταυρωθήτω, τυφλωθήτω, » ἀναβοῶντος, ἡ μὲν Ζωὴ συμπαθὴς αὐτῷ κατεφαίνετο· ἡ δὲ Θεοδώρα τὸν ἔπαρχον καὶ τὸ πλῆθος πρὸς αὐτοὺς πείθει δραμεῖν. Ὡς οὖν ἐκεῖνοι τῆς παρουσίας ἦσθοντο τοῦ λαοῦ, εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ καταφεύγουσιν. Ἀλλ' ἐκεῖθεν ἁρπάζονται καὶ διὰ τῶν ποδῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ σύρονται, κατὰ δέ γε τὸ Σίγμα τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλοῦνται, ὡς ἡ Θεοδώρα ἐνέσκηψεν. Ἔκτοτε οὖν κρατεῖ ἡ Ζωὴ σὺν τῇ αὐταδέλφῃ αὐτῆς Θεοδώρᾳ ὡσεὶ μῆνα ἕνα. Κἀντεῦθεν ἡ σύγκλητός τε καὶ τὸ κοινὸν διῃτᾶτο καλῶς, ἀπριάτων C τῶν ἀρχῶν ἀπανταχοῦ τελουμένων καὶ μὴ ὠνίων, ὡς πρίν.

Hinc deliberatum quo pacto Zoe cuidam matrimonio legitimo jungeretur, qui per id conjugium ad culmen imperatorium perveniret. Cogitabat autem illa Constantino nubere, qui Artoclines vocabatur; erat enim is formæ venustate præstans, et cum Zoe clanculum consuescere perhibebatur. Sed Constantinum uxor legitima veneno propinato de medio sustulit, non quod maritum odisset, sed quod ejus consuetudine se deinceps carituram videret. Hoc ubi accidisset, Monomachum imperatrix ab exsilio revocat, quem Joannes orphanotrophus exsilio multaverat et Mitylenæ se continere D jusserat: nam vulgo rumor ditiorus fuerat, futurum ut aliquando ille imperaret. Id Scylitzes de Monomacho memoriæ prodidit. Ab aliis hoc quoque perscriptum est, submotis a gubernatione qui rerum antea potiebantur, imperatricem e Lesbo Monomachum arcessivisse, relegatum eo jussu Michaeli, quod cum imperatrice rem habere diceretur. Et quanquam prius a periculo amittendi oculos parum abfuerat, tamen nunc revocatus matrimonio Zoæ legitimo copulatur, sacras preces ac vota concipiente **319** novæ Romæ presbyterorum principe, anno mundi 6550. Exordium imperii præclarum edidit, quod annis duodecim administravit. Rerum quidem bellicarum prorsus igna-

Γίνεται σκέψις ὥστε βασιλεῖ νομίμως τὴν Ζωὴν συζευχθῆναι. Καὶ ἡ μὲν ἀγαγέσθαι ἔθελε Κωνσταντῖνον τὸν λεγόμενον Ἀρτοκλίνην· ἦν γὰρ καὶ τὸ εἶδος εὐπρεπής, ἐλέγετο δὲ καὶ πλησιάζειν αὐτῇ. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν ἡ σύνοικος, οὐχὶ μισοῦσα μέλλουσα δὲ αὐτοῦ στερεῖσθαι, τοῦ βίου ἐξάγει φαρμάκοις. Ἔνθεν τοι καὶ τὸν Μονομάχον ἀπὸ τῆς ἐξορίας μεταπέμπεται, παρὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου τὴν Μιτυλήνην κατακριθέντα οἰκεῖν· ἐφημίζετο γὰρ παρὰ πάντων ὡς ἐγκρατὴς ἔσται τῆς βασιλείας. Καὶ οὕτω μὲν τῷ Σκυλίτζῃ περὶ τοῦ Μονομάχου διείληπται, λέγεται δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι τῶν κρατούντων ἤδη παρελθόντων Λεσβόθεν τῇ βασιλίδι μεταπέμπεται· ἐξώριστο γὰρ ἐκεῖθεν παρὰ τοῦ Μιχαὴλ ἅτε τῇ βασιλίδι συμφθείρεσθαι λεγόμενος. Ἐπανακέκληται οὖν, εἰ καὶ σβεσθῆναι παρὰ μικρὸν τὰς κόρας ἐκινδύνευε. Συνάπτεται οὖν τῷ Μονομάχῳ νομίμως ἡ Ζωή, τῆς ἱερολογίας γενομένης παρὰ τοῦ πρώτου τῶν πρεσβυτέρων τῆς νέας, ἐν ἔτει ,ςφν'. Καὶ τηνικαῦτα προοιμίων ἀγαθῶν ἀπάρχεται, κρατήσας ἔτη ιβ'. Ἦν μὲν γὰρ ἀδαής, ὡς φασι, τὰ πολεμικά, τοσοῦτον δὲ μεγαλοπρεπὴς καὶ μεγαλόδωρος ὡς πάντας ἐκπολαῦσαι τῶν χαρίτων αὐτοῦ. Κατ' ἐκεῖνον δὴ τὸν καιρὸν ἐφάνη κομήτης ἀπὸ τῆς ἑῴας πρὸς τὴν δύσιν τὴν πορείαν ποιούμενος, καὶ ἐωρᾶτο μῆνα ὅλον λάμπων. Προεμήνυε δὲ οὗτος

Digitized by Google

μετὰ ἕτος ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ φανεὶς τὰς μελλούσας γενέσθαι κοσμικὰς συμφοράς. Ὅρα γὰρ ὅτι μετ' οὐ πολὺ στάσις ἐν Σερβίᾳ γέγονε. Γράφει οὖν ὁ βασιλεὺς τῷ ἄρχοντι Δυῤῥαχίου. Καὶ ὃς ἐπισυνάξας ὡσεὶ χιλιάδας ξ' εἰς Τριβαλῶν ἔρχεται, καὶ ἀνεπιστημόνως πάνυ τοῖς Σέρβοις προσβαλὼν ὡσεὶ χιλιάδας μ ποιεῖ ἐκεῖσε πεσεῖν καὶ στρατηγοὺς ζ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μανιάκης Γεώργιος ἐν Ἰταλίᾳ διάγων (παρὰ γὰρ τοῦ Βασιλείου ἐκεῖσε προπεμφθεὶς ἔτυχεν), εἰς ἀποστασίαν χωρεῖ καὶ τὰ παράσημα τῆς βασιλείας ἐνδύεται καὶ εἰς Σερβίαν ἔρχεται. Μανθάνει περὶ τούτου ὁ βασιλεὺς, καὶ μὴ δυνηθεὶς διὰ γραμμάτων μεταποιῆσαι αὐτὸν, χεῖρα βαρεῖαν ἀποστέλλει κατ' αὐτοῦ· ποδάγρᾳ γὰρ ὁ βασιλεὺς συνεχόμενος καὶ παρὰ δεμνίοις ἀπαλοῖς κείμενος, δι' ἑαυτοῦ τοῖς τοιούτοις ἐφίστασθαι οὐκ ἠδύνατο. Πόλεμος οὖν ἐν τῷ Ὀστροβῷ συγκροτεῖται. καὶ αἰφνίδιον πίπτει τοῦ ἵππου ὁ Μανιάκης, πολλὰ πρότερον τοῦ στρατοῦ κατατρέχων. Τέμνεται τὴν κεφαλήν. Τῷ βασιλεῖ στέλλεται, καὶ μέγας ἐπὶ τούτῳ θρίαμβος γίνεται.

A rum fuisse perhibent, sed tamen liberalem ut omnes benignitatis ipsius fructum perciperent. Conspectus est id temporis cometa, qui ab oriente versus occidentem motu suo ferebatur totoque mense lucebat, altero post initum a Monomacho imperium anno. Portendebat autem calamitates illas mundi, quæ tunc imminebant. Quippe non ita multo post in Servia seditio concitata fuit, cujus compescendæ gratia litteras imperator ad Dyrrhachii præsidem dedit. Iis acceptis ille militum ad sexaginta millia cogit, et cum illis Triballorum regionem ingressus Serviosque parum prudenter adortus quadraginta hominum millia cum septem ducibus amittit. Præterea Georgius Maniaces, qui degebat in Italia, missus eo jampridem ab imperatore Basilio, defectionem molitus est; ac sumptis insignibus imperii ad Servios sese contulit. Iis rebus cognitis imperator, qui litteris ad Maniacem perscriptis ab instituto non posset hominem avertere, validam manum adversus eum misit. Etenim imperator podagræ morbo præpeditus et lecto affixus rebus hisce gerendis ipsemet adesse non poterat. Conserto autem ad Strobum prælio Maniaces ex equo subito lapsus est, et qui antea copias hostiles pervaserat, capite truncatus; quod imperatori cum missum fuisset, magnus eo nuntio triumphus institutus est.

B

Ἀλλὰ καὶ Θεόφιλος ὁ Ἐρωτικὸς στρατηγῶν ἐν Κύπρῳ, καὶ μαθὼν τὰ περὶ τὸν Καλαφάτην καὶ ὅτι σύγχυσιν ἔχει τὰ πράγματα, τοὺς Κυπρίους ὑπανάπτει καὶ εἰς ἀποστασίαν χωρεῖ. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας χειροῦται αὐτὸν, καὶ ἐν ἱπποδρομίᾳ θριαμβεύσας στολὴν ἐνδεδυμένον θήλειαν, καὶ πάντων ψιλώσας, ἀπέλυσε. Τότε δὴ, τότε καὶ ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος καταλύει τὸν βίον, ἀναβιβάζεται δὲ ἀντ' αὐτοῦ Μιχαὴλ ὁ Κηρουλάριος, μοναχὸς ὤν.

Itidem Theophilus Eroticus, prætor Cypri, cum ea didicisset quæ Calaphatæ acciderant, resque Cpoli non parum habere turbarum cognovisset, ad seditionem Cyprios defectionemque sollicitando perpulit. Adversus eum misso imperator exercitu vivum hominem cepit, et sub triumphi specie in circo ductum, muliebri amictu indutum, omnibus denique facultatibus nudatum dimisit. Hoc tempore Alexius patriarcha naturæ debitum persolvit, in cujus locum Michaelus cognomento Cerularius, solitariæ vitæ sectator, est substitutus.

C

Κατὰ τοῦτον δὴ τὸν καιρὸν καὶ οἱ Σκύθαι, τοῦτ' ἔστιν οἱ Ῥωσοὶ, διά τινα μικρὰν πρόφασιν κατὰ τῆς βασιλίδος ὁρμῶσι στόλῳ βαρεῖ. Καὶ ὁ βασιλεὺς ὑπαντιάζει αὐτοῖς ἔν γε τῷ φόρῳ, καὶ οἱ τραπέντες ἐπαλινόστησαν, συμβολῆς γενομένης πλοίων κατεαγέντων καὶ ὡσεὶ χιλιάδες δεκαπέντε περὶ τὴν γῆν ἐκβρασθέντων, εἰ καὶ κατά τινα κόλπον τριήρεις Ῥωμαϊκαὶ δώκουσι τὰ αὐτὰ πεπόνθασι, τὸν ἀριθμὸν κ' καὶ δ' οὖσαι.

Sub eodem imperatore Scythæ quoque, qui Rossi sunt, de perexigua sane occasione magna classe urbem imperatoriam adorti sunt. Eis imperator in foro cum occurrisset, in fugam conjecti Rossi suam in patriam reverterunt. Etenim in conflictu eorum cum Romanis naves fractas haud paucas una cum quindecim fere millibus hominum amiserant. Idem tamen incommodi Romanis etiam triremibus, numero viginti quatuor, in sinu quodam maris accidit, dum navigia Rossorum incautius persequuntur.

D

Ἐν ἔτει ,ςφνβ', μηνὶ Μαρτίῳ 0', βουλεύεται ὁ βασιλεὺς ἀπελθεῖν εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων μ'. Γίνεται οὖν δημοσία προπομπὴ, ἔρχεται περὶ τὸν Χριστὸν τὸν χαλκοῦν. Καὶ τηνικαῦτα τὸ πλῆθος εἰς ἀποστασίαν χωρεῖ· φωνὴ γὰρ ἐκ μέσου αὐτοῦ ἐξεχύθη λέγουσα· « Ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναν βασιλεύσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἱ πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα θανοῦνται. » Ταραχθὲν οὖν ἐπὶ πλέον τὸ πλῆθος ἐζήτει τὸν βασιλέα διαχειρίσασθαι, καὶ φθόρος ἂν εὐθέως οὐκ ὀλίγος ἐγεγόνει, εἰ μή γε προκύψασαι ἄνωθεν αἱ βασίλισσαι τὴν τοῦ πλήθους ὀργὴν κατεστόρεσαν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄχων ὁ βασιλεὺς ἐν βασιλείοις ὑπο-

320 Anno mundi 6552, ad diem septimum Id. Mart. imperator suo quodam consilio supplicationis causa ire decrevit ad sanctorum quadraginta martyrum ædem. Eo nomine publica processione instituta, cum ad Christi templum, quod est in Chalce, pervenisset, populus seditionem concitare cœpit. Auditaque vox est de media plebe quæ hujusmodi verba proferret: «Nos Sclerænam imperatricem non tolerabimus, neque matres nostras purpurigenas, Zoen ac Theodoram, ejus causa necari patiemur.» Hoc modo tumultu in plebe maximo concitato, ad necem imperator deposcebatur. Et secuta sane mox fuisset hominum cædes haud exi-

Digitized by Google

gua, ni de loco sublimi prospectassent imperatrices ac multitudinis iracundiam blande compescuissent. Hoc modo factum ut præter animi sententiam et invitus imperator in regiam reverteretur Secundum hæc eum quædam aliæ curæ mundanæ excipiunt, atque inter motus et seditiones ceteras in Oriente coortas Leo quoque Tornicius, dignitate patricius Iberiæque prætor, tyrannidis affectatæ crimen subiit. Quapropter magistratu locoque suo motus raditur. Eam rem Leo parum æquo animo ferens, militibus Adrianopolitanis, præsertim iis qui ab imperatore contemptim habiti fuerant, aliisque nonnullis qui rerum novarum erant avidi, magno numero collectis, imperator renuntiatur, et mox suis cum copiis urbem imperatoriam versus properat. Ei cum imperator opponere non posset exercitum, quem satis magnum non habebat, nec civibus urbanis fideret, quos animo erga se parum benevolo esse norset, litteris ad Constantinum, quem rebus in Iberia gerendis præfecerat, datis imperat ut relictis rebus omnibus quas istic in manibus habebat, quanto cum exercitu posset maximo, Cpolim sese conferret. Atque hoc quidem ille fecit; verum priusquam copiæ ad urbem accessissent, non parum Tornicius turbarum dedit, tantopere conclusos in urbe de

A στρέφει. Μετὰ δὲ ταῦτα φροντίσι κοσμικαῖς ὑποπίπτει. Καὶ ἄλλαι μὲν ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν ἕω συμβαίνουσιν ἀντιστασίαι, καὶ Λέων δὲ Τορνίκιος πατρίκιος, ὁ στρατηγῶν ἐν Ἰβηρίᾳ, ἐπὶ τυραννίδι διαβάλλεται. Παραλύεται οὖν τῆς ἀρχῆς καὶ ἀπεχείρεται. Ὁ δὲ μὴ εὐψύχως ταῦτα ὑπενεγκών, τοὺς ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ μᾶλλον ὅσοι παρεωραμένοι καὶ ἄλλως τινὰς νεωτερισμοῖς χαίροντας οὐκ ὀλίγους ἐπισυνάξας, βασιλεὺς ἀναγορεύεται καὶ κατὰ τῆς βασιλίδος χωρεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς μὴ ἔχων ἀντιστῆναι ἅτε δυνάμεως ἱκανῆς ἀπορῶν, γράφει τῷ ἐν Ἰβηρίᾳ προβληθέντι Κωνσταντίνῳ, ὅτι μηδὲ τοῖς πολίταις ἐθάρρει ἅτε μὴ διακειμένοις εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν, τὰ ἐν χερσὶ πάντα καταλιπεῖν καὶ μετὰ δυνάμεως ὅτι πολλῆς εἰς τὴν βασιλίδα καταλαβεῖν. Ὁ δὴ καὶ γέγονε. Πρὸ δέ γε τοῦ ἐλθεῖν

B αὐτοὺς οὐ μικρῶς ὁ Τορνίκιος τὴν βασίλειαν διετάραξε, τοσοῦτον καταπολεμήσας ἐκ τῶν ἐκτὸς τοὺς ἐντὸς ὡς καὶ τὸν βασιλέα τόξου γενέσθαι παρὰ μικρὸν παρανάλωμα. Ἔκτοτε οὖν πρὸς Ἀρκαδίου πόλιν ἔρχεται. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ἐξ ἑῴας τὰ στρατεύματα παρεγένετο. Στρατηγὸς οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰασίτης προβάλλεται. Κατὰ τοῦ ἀποστάτου χωρεῖ, χειροῦται αὐτόν· καὶ παρευθὺς αὐτὸν μὲν ἐκτυφλοῦσι καὶ Βατάτζην τινὰ, τοὺς δὲ λοιποὺς δημεύουσι.

castris suis oppugnans ut imperator ipse propemodum sagitta configeretur. Deinceps Arcadiopolim Tornicius cum suis est profectus, nec magno temporis interjecto spatio exercitus orientales adfuerunt. Eis Jasita dux cum imperio præficitur, qui adversus auctorem defectionis movens suam illum in potestatem redigit. Hoc facto mox Leoni et Batazæ cuidam oculi eruuntur, reliquorum bona publicantur.

Ab eo tempore non desierunt in oriente Turci, C ad occidentem Patzinacæ prædas agere ac Romanos bello petere. Tunc et Romanus Boilus sublimem ad dignitatis gradum subito fuit evectus. Nam cum festivus et urbanus esset, in notitiam imperatoris pervenit, et ab eo in pretio habitus consiliariis accensetur. Hinc tyrannidem affectans, **321** caute adjungit sibi quoscunque poterat. Sed his conatibus imperatori detectis, socii quidem conjurationis male accepti sunt, ipse vero exiguum ad tempus nonnihil statu suo deturbatus ad altiora rursum rediit. Hoc tempore princeps Ægypti elephantum et camelopardalim ad imperatorem misit. Conatus est etiam Monomachus Patzinacas prorsus e medio tollere. Quapropter copias undecunque contractas adversus illos misit. Verum ingenti a barbaris clade accepta rursus alium imperator exercitum collegit. Non tamen ad pugnam ventum, sed ictum utrinque fœdus in annos 30; quibus a bello abstineretur. Cum autem monasterium imperator, quod Maagana vocant, exstrueret et absque ulla parcimonia pecunias publicas expenderet, tantam ad egestatem pervenit ut nullam non camponandi rationem excogitaret et exactiones absurdas inquireret. Itaque nonnullos homines injustos ærario rei publicæ præfecit, qui curam ejus gererent; eoque pacto pecunias iniquis reditiuum accessionibus amplas congessit. Præterea

C Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ διέλιπεν κατά γε ἀνατολὰς παρὰ Τούρκων καὶ κατὰ δύσιν παρὰ Πατζινακῶν λεηλασίαι καὶ πόλεμοι. Τότε καὶ Ῥωμανὸς ὁ Βοΐλος ὑψοῦται τὰ μέγιστα· ἀστεῖος γὰρ περὶ τὴν γλῶτταν ὢν καὶ εὐτράπελος γνωρίζεται τῷ βασιλεῖ, τιμᾶται, σύμβουλος καθίσταται. Εἶτα τυραννίδος ἐπιθυμεῖ, ὑπέρχεται καί τινας, ὅσους ἠδύνατο. Ἀλλ' ἐφωράθη ταῦτα τῷ βασιλεῖ, καὶ οἱ μὲν συνωμόται πάσχουσι κακῶς, αὐτὸς δὲ πρὸς μικρὸν ὑποκατιὼν πάλιν ἐπανάγεται. Τότε δὴ καὶ παρὰ τοῦ τῆς Αἰγύπτου ἄρχοντος στέλλεται πρὸς τὸν βασιλέα ἐλέφας ζῶν καὶ καμηλοπάρδαλις. Τότε καὶ σπουδὴν ἔθετο τοὺς Πατζινάκας τέλεον ἀναλῶσαι. Στρατὸν οὖν πανταχόθεν ἐπισυνάξας ἐκπέμπει κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ μέγα συμβαίνει κατὰ Ῥωμαίων ἐκεῖθεν τὸ

D ἀτύχημα. Ὅθεν καὶ ἕτερον αὖθις συλλέγει στρατόν. Πλὴν σπονδὰς πρὸς ἀλλήλους τίθενται καὶ τὰ τοῦ πολέμου λύονται μέχρι τριακονταετίας. Πρὸς τούτοις δὲ μοναστήριον τὰ Μάγγανα οἰκοδομῶν, καὶ ἀφειδῶς τοῖς χρήμασι χρώμενος, εἰς τοσαύτην ἦλασεν ἔνδειαν ὥστε καὶ πᾶσαν ἐπινοῆσαι διὰ τοῦτο καπηλείαν καὶ ἀτόπους εἰσπράξεις ἐφευρηκέναι. Φροντιστὰς οὖν ἀδίκους τοῦ δημοσίου ἐπιστήσας ἐξ ἀδίκων πόρων συνέλεγε χρήματα. Κατολύει δὲ καὶ τὸν Ἰβηρικὸν στρατὸν, ἀμφὶ τὰς ν' χιλιάδας ἀριθμούμενον, καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν φόρους πολλοὺς ἀπὸ τῶν χωρίων ἐκείνων πορίζεται. Ἔνθεν τοι καὶ διὰ τὰς ἐκείνου κακίας καὶ ἀσωτίας τὰ τῶν Ῥωμαίων

Digitized by Google

πράγματα εἰς τὸ κατόπιν χωροῦσιν, εἰ καί τινα τῶν αὐτοῦ μνήμης ὑπάρχουσιν ἄξια. Ἡ γὰρ τῶν Μαγγάνων μονὴ καὶ οἱ ξενῶνες καὶ τὸ ἐπὶ τῇ Μιγάδι τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ παρ' αὐτοῦ γεγονὸς ἐπαίνων οὐκ ἀμοιροῦσι. Διὸ ἐνδειαν γὰρ μὴ δυναμένης ἱερουργεῖσθαι, ἐν σαββατοκυριάκοις γὰρ καὶ ταῖς ἐπισήμοις τῶν ἑορτῶν, τοῦτο οὖν ἰδὼν αὐτὸς καθ' ἑκάστην τοῦτο διὰ προσόδων γίνεσθαι φκονόμησε, φαιδρύνας αὐτὴν καὶ λαμπροῖς ἀναθήμασι.

A copiis lhericis, quæ quinquaginta millibus hominum constabant, exactoratis, militum loco de regionibus illis magna vectigalia collegit. Milites ubi dimissi fuissent, improbe nequiterque sese gerentes rem Romanam tanto detrimento affecerunt ut ea pessum irent. Quæ tamen a Monomacho facta sunt digna quæ litterarum monumentis memoriæ prodantur. Nam illud, de quo diximus, monasterium, et excipiendis hospitibus exstructæ ædes, et quod in Magna Dei ecclesia inst tuit, laudem merentur. Cum enim istic res sacra peragi propter inopiam redituum non posset extra quam singulis Sabbatis, diebus Dominicis aliisque festis insignibus, imperator hoc animadverso proventibus certis constitutis effecit ut sacrum ibi singulis diebus perficeretur, ipsa etiam ecclesia splendidis donariis exornata.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ (90) καὶ λοιμικὴ νόσος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνέσκηψεν ὥστε τοὺς ζῶντας ἐκφέρειν τοὺς τεθνεῶτας μὴ δύνασθαι. Ἀλλὰ καὶ χάλαζα ῥήγνυται, μὴ ζῶα μόνον ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπους αὐτοὺς ἀποκτείνουσα. Ὁ μέντοι βασιλεὺς τῇ συνήθει καχίστῃ νόσῳ, τῇ ποδάγρᾳ δηλονότι, κακομοχθούμενος ἔκειτο ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ δομηθείσῃ μονῇ. Ὡς δὲ καὶ δι' ἕτερόν τι σύμπτωμα ὁ θάνατος ἤγγισεν, ὅ τε λογοθέτης, ὁ πρωτονοτάριος καὶ ὁ κανικλείου, σκεψάμενοι περὶ τούτου, στέλλουσιν ἀγαγεῖν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα· ἔτυχε γὰρ χρόνῳ τὴν τῶν Βουλγάρων ἐξωσμένος ἀρχήν. Ἀλλὰ τοῦτο γνόντες οἱ τῇ Θεωδώρᾳ ὑπηρετούμενοι (ἡ γὰρ Ζωὴ προκατέλυσε τὸν βίον), εἰς τὸ παλάτιον αὐτὴν ἄγουσι καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκρατόρισσαν. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀποστείλαντες κατέσχον ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν πρωτεύοντα. Κἀκεῖθεν εἰς τὸ Θρᾳκήσιον ἄγουσι, καὶ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Κουζινᾶ περιορίζουσιν. Ὁ μέντοι Μονομάχος θνήσκει καὶ παρὰ τῇ διαληφθείσῃ μονῇ θάπτεται.

B Exstitit hoc ipso Monomacho imperante tanta in urbe pestis, ut mortuis efferendis vivi non sufficerent. Grando quoque delapsa magno cum impetu non animalia modo, sed homines etiam interfecit. At imperator morbo sibi familiari, podagra nimirum, afflictus in exstructo ab se monasterio decumbebat. Cumque propter malum aliud quoque mors appeteret, logotheta cum protonotario et caniclei præfecto re deliberata, qui Nicephoram primatem arcesseret, mittit. Is Bulgaris cum imperio potestateque præerat. Verum famuli Theodoræ de hoc certiores facti (nam Zoe jampridem vita functa fuerat) eam in palatium deductam imperatricem renuntiarunt; missisque certis hominibus primatem Thessalonicæ interceptum abduci Thracesium curant et in Cuzinæ monasterium ineludi. Monomachus 322 autem mortuus in monasterio, quod ab ipso conditum fuisse diximus, sepelitur.

Κρατεῖ λοιπὸν ἡ Θεοδώρα ἔτος ἕν, καὶ τηνικαῦτα προβάλλεται δομέστικον τῶν σχολῶν ἕνα τῶν εὐνούχων αὐτῆς ἐπὶ τῷ ἀναστέλλειν τῶν Τούρκων τὴν καταδρομὴν, παραλύσασα τῆς στρατοπεδαρχίας Ἰσαάκιον τὸν Κομνηνόν. Ἔφθασε γὰρ ὁ Μονομάχος ἐκεῖσε διαπεράσας τὰς Μακεδονικὰς δυνάμεις. Ἦν οἷς ἦν στρατηγὸς καὶ Βρυέννιος· λόγος γὰρ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐφέρετο ὡς ὑπ' ἐκείνων καταλυθήσονται μεθ' ὧν ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς Πέρσας κατέλυσεν. Ὅλην τὴν ἰνδικτιῶνα θ' τοῦ ,ςφξδ' ἔτους βιώσασα ἡ βασιλὶς ἀπέθανεν, εἰλεοῦ νοσήματι περιπεσοῦσα. Οἱ δὲ ταύτης εὐνοῦχοι ἀναδιδάζουσι Μιχαὴλ γέροντα τὸν στρατιωτικὸν, ἀφιλῆ ἄνδρα ὄντα.

C Imperium Theodora tenuit anno septem uno, quod ubi occepisset, ex eunuchis suis quemdam domesticum scholarum constituit, qui Turcorum incursiones cohiberet, Isaacio Comneno, qui copiarum imperator erat, loco dignitateque sua submoto. Macedonicas quidem legiones jam ante Monomachus in Asiam trajecerat, quæ præter Comnenum etiam Bryennium prætorem habebant. Ejus rei causa fuerat, quod apud Turcos obtineret fama futurum ut ab iis everterentur, cum quibus Alexander Persas superasset. Imperatrix Theodora cum nonam indictionem anno 6564 totam in imperio exegisset, intestini tenuis morbo correpta vivendi finem fecit.

Κρατεῖ οὖν ὁ στρατιωτικὸς Μιχαὴλ ἔτος ἕν. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ εὐνοῦχοι ὡς ἄνευ αὐτῶν μηδέν τι γίνεσθαι. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐκ Βυζαντίου μὲν ὥρμητο, στρατιωτικὰ δὲ μόνα μεταχειριζόμενος ἀφυὴς ἦν παντάπασι καταθωπεύειν λαόν. Τότε δὴ, τότε συνήθως ἔρχονται οἱ ἐξ ἑῴας μεγιστᾶνες, ὅ τε μάγιστρος Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς, ὁ κεκαυμένος Καταχαλὼν καὶ ἕτεροι, ἐπὶ τῷ καὶ τιμῶν καὶ

Mox ejus eunuchi Michaelum, provectæ ætatis hominem, cognomento Militarem, ad dignitatem imperatoriam evehunt, qui uno tantum anno rebus præfuit. Factum est autem hoc ab eunuchis eo consilio potissimum, ut citra ipsorum auctoritatem nihil in republica gereretur. Originem generis imperator ex urbe Byzantio ducebat, et rebus tantum militaribus deditus prorsus ad demulcendos po-

(90) Cætera ad finem usque desunt in codice Vallicellano, quæ ex Augustano ac Bavarico edidimus comparata cum F.

Digitized by Google

puli animos ineptus erat. Sub initium imperii Michaeli proceres orientales, in quibus erant Isaacius Comnenus, dignitate magister, Catacalo Ambustus et alii, pro more prisco imperatorem adibant, ut ab ipso honores, dignitates consuetaque congiaria impetrarent. Eos imperator potius contumeliis affectos quam ornatos ab se munerum vacuos dimisit. Quapropter in magno Dei templo sub jurisjurandi religione data et accepta fide, communique consensu et suffragatione Comneno imperatore designato, domum quisque suam discesserunt. Illis rebus cognitis imperator maximis largitionibus sibi civium animos itemque gravissimis exsecrationibus obstringit, ut uno consensu pollicerentur nunquam se Comnenum admissuros, ipso etiam senatu consilium hoc unanimemque consensum approbante, ac scripto rem totam confirmante, quod detrectare non auderent. Verum nihil hæc profuere; imperator audito consilio patriarchæ imperio sponte renuntiatus. Is duobus annis rem publicam administravit.

A ἀξιωμάτων καὶ τῶν συνήθων δωρεῶν παρὰ τοῦ βασιλέως τυχεῖν. Ἀλλ' αὐτοὺς κενοὺς ἐκπέμπει, πλύνας μᾶλλον ὕβρεσιν αὐτούς. Ἐφ' ᾧ δόντες καὶ λαβόντες ὅρκους· ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ καὶ συμφωνήσαντες τὸν Κομνηνὸν ἀναγορεῦσαι βασιλέα οἴκαδε ἀπῆεσαν. Διὰ γοῦν ταῦτα ὁ βασιλεὺς δωρεαῖς μεγίσταις τοὺς πολίτας ἐμπαδοῖ, καὶ ἀραῖς βαρείαις συμφωνοῦντας μὴ προσδέξασθαι τὸν Ἰσαάκιον, τῇ βουλῇ ταύτῃ καὶ ὁμολογίᾳ καὶ αὐτῆς συγκλήτου κατατιθεμένης· τῇ γὰρ ἐξουσίᾳ πειθαρχοῦντες καὶ γραμματείῳ ταῦτα βεβαιοῦσιν. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν ὤνησε ταῦτα· τοῦ γὰρ Ἰσαακίου ἐπιθεμένου, καὶ τοῦ πατριάρχου συμβουλεύσαντος δῆθεν τῷ βασιλεῖ, αὐτὸς μὲν ἐξίσταται τῆς βασιλείας, ἀναγορεύεται δὲ ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων ὁ Κομνηνὸς Ἰσαάκιος, καὶ

B κρατεῖ ἔτη β'.

Cumque consecutus imperium eo fuisset modo quo diximus, omnia fortitudini suæ accepta retulit, continuoque se imperatorio numismati sic insculpi curavit ut ensem manu teneret, nequaquam totius rei gloria Deo ascripta. Patriarcham una cum iis quos conspirationis socios habuerat, plurimum **323** honorabat; sed paullatim parcior esse cœpit, et superfluos ædium religiosis exercitationibus destinatarum reditus præcidit, relictis tantum iis quæ usibus hominum illorum sufficerent; quo facto docebat eos vitam inopem agendam esse, non deliciis affluentem. Cæterum patriarcha nimirum erga imperatorem confidens et audax, nonnunquam illum ad postulata quædam aliquanto duriora gravioraque parum propitium et facilem habebat. Quapropter eum pœnis diris subjecit, additis etiam comminationibus, hæc vulgo jactata verba proferens : « Ego te, furne, condidi, ego te destruam. » Cepit etiam consilium induendi tinctos coccineo colore calceos, cum diceret ita pontifices priscos factitare solitos, adeoque confirmaret idem juris in usurpandis illis sibi pontificem novi quoque sacerdotii non abs re vindicare posse : nihil enim esse discriminis inter regnum et sacerdotium volebat. Hæc ubi cognovisset imperator, potius aliquid in illum agendum quam exspectandum ab eo statuens, hominem exsilio multat; dumque moliretur amplius ut solio prorsus deturbaretur, diem suum patriarcha obiit. Quapropter imperator pœnitentia ductus honorifice illum in urbem deportari curavit; cum quidem universi vehementer ob prodigium quoddam obstupescerent. Nam dextra patriarchæ manus crucis in modum sic conformata, ut esse denuntiabat, immobilis mansit, per mortem corporis minime mutata. Suffectus est in ejus locum alius patriarcha, nimirum Constantinus præses et protovestiarius, cognomento Lichudes; cujus liberalem ac munificam manum solertemque providentiam nemo non expertus fuit.

Τούτῳ μὲν οὖν τῷ τρόπῳ τὴν βασιλείαν ἀναζωσάμενος, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀνδρείᾳ τὰ πάντα λογισάμενος, αὐτίκα τῷ βασιλικῷ νομίσματι σπαθηφόρος διαχαράττεται, μὴ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιγράψας. Τὸν πατριάρχην τὰ μέγιστα τιμᾷ καὶ τοὺς συναραμένους αὐτῷ. Ἀλλὰ φειδωλίας κατάρχεται, τὰ τῶν φροντιστηρίων περιττὰ ἀποκόπτει, μόνα τὰ ἐπαρκοῦντα τούτοις ἀφείς, ἀκτημοσύνην δῆθεν αὐτοὺς ἐκδιδάσκων, καὶ μὴ βίον εὐλακεσμένον ζῆν. Ὁ δὲ πατριάρχης ἐπὶ τῷ βασιλεῖ τὰ πλεῖστα θαῤῥῶν οὐκ εἶχεν ἐπικλινῆ ταῖς αὐτοῦ ἔστιν ὅτε αἰτήσεσι φορτικαῖς ἅτε πολλάκις οὔσαις· οὐκοῦν ἐπιτιμίοις; ἀποτροπαίοις ὑποβάλλει αὐτὸν, καὶ μὴν καὶ ἀπειλαῖς, τὸ δημοκοπούμενον τοῦτο λέγων, « Ἐγώ σε ἔκτισα, φοῦρνε· ἐγώ σε καὶ καταλύσω. » Βουλεύεται δὲ κοκκοβαφῆ περιβαλεῖν πέδιλα, τῆς παλαιᾶς ἱερωσύνης φάσκων εἶναι τὸ τοιοῦτον ἔθος, καὶ θεῖν τούτοις κἂν τῇ νέᾳ κεχρῆσθαι τὸν ἀρχιερέα· ἱερωσύνης γὰρ καὶ βασιλείας τὸ διαφέρον οὐδέν. Ταῦτα μαθὼν ὁ βασιλεὺς, καὶ δέον κρίνας δρᾶσαι μᾶλλον ἢ παθεῖν, ἐξορίζει τὸν πατριάρχην. Ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτοῦ καθαίρεσιν μελετῶντος ἐκείνου ὁ πατριάρχης τελευτᾷ. Ταύτῃ τοι καὶ μετανοίᾳ χρησάμενος ὁ βασιλεὺς ἐντίμως ἐπανάγει αὐτὸν, πάντων ἐκπλαγέντων ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι τότε θαύματι· ἡ γὰρ τοῦ πατριάρχου δεξιὰ χεὶρ σταυροειδῶς σχηματισθεῖσα, ὡς ἡνίκα τὴν εἰρήνην ἐπεφώνει τῷ λαῷ, μεμένηκεν ἄτρεπτος, μὴ συναλλοιωθεῖσα τῇ νεκρώσει τοῦ σώματος. Προχειρίζεται δὲ ἀντ' αὐτοῦ πατριάρχης Κωνσταντῖνος πρόεδρος ὁ Λειχούδης, πρωτοβεστιάριος ὤν· οὗ τῆς μεγαλοδώρου χειρὸς καὶ ἱκανῆς προνοίας οὐδεὶς ἔξω μεμένηκε.

Secundum hæc Ungricæ Patzinacarumque nationes turbas dedere, contra quas egresso cum copiis imperatore, eumdemque pacem expetentibus, pars

Μετὰ δὲ ταῦτα ταράσσεται τὸ Οὐγγρικόν. Ἐξέρχεται κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, καὶ πάντες μὲν σπένδονται, μέρος δέ τι Πατζιναικὸν χεῖρας θοῦναι

Digitized by Google

οὐκ ἤθελεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἄρδην ἀπόλλυται. Ὑπὸ τὸν Λιβιτζὸν δὲ σκηνοῖ ὁ βασιλεὺς, καὶ ὑετοῦ καὶ νιφετοῦ πολλοῦ καταῤῥαγέντος μηνὶ Σεπτεμβρίῳ, ἡμέρᾳ τῆς πρωτομάρτυρος Θέκλης, πολὺς τοῦ στρατοῦ γέγονε φθόρος. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὑπὸ δρῦν ἕστη τινὰ σκέπης ἕνεκεν, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠχῆς γενομένης ἐκ τῆς δρυὸς πρόεισι μικρὸν ὁ βασιλεὺς ὡς μὴ τῷ μήκει ταύτης καταλαμβάνεσθαι, καὶ ῥιζόθεν αὐτὴ ἀνασπασθεῖσα ὑπτία τῇ γῇ καταπίπτει. Ὅθεν ἐνυσὸς ὁ βασιλεὺς γέγονεν, ἰδὼν ὅθεν ἐῤῥύσθη. Ἦν δὲ οὐκ ἀγαθὸς οἰωνὸς τὸ συμβὰν, προοίμιον δὲ τῶν ἐπισυμβησομένων αὐτῷ.

A quædam Patzinacicæ gentis manus dare noluit, eaque pertinacia sua consecuta fuit ut prorsus exscinderetur. Hinc imperatore sub Libitzæ castra locante, cum pluviæ nivesque delaberentur inexplicabili cum impetu, idque Septembri mense, die Theclæ martyrum principis, ingens exercitui clades et interitus accidit. Cumque tegendi sui causa sub quercu imperator subsisteret, non multo post vox quædam e quercu fuit exaudita; qua percepta tantum inde fuit digressus, quantum satis esset ad evitandam illius longitudinem, ne ab ea contingeretur. Eo facto radicitus evulsa in terram supina corruit. Imperator videns quanto periculo liberatus esset, rei novitate perculsus obmutuit; et revera portendebat infaustum aliquid hoc ipsum quod acciderat, initium scilicet eorum exsistens quæ ipsi eventura erant.

Μετὰ δὲ ταῦτα κυνηγεσίοις ἐψυχαγωγεῖτο περὶ αὐτὴν τὴν Νεάπολιν. Περὶ δὲ ὥραν ἀρίστου φῶς ἀστραπηβόλον τοῖς τόποις ἐκείνοις ἐνέσκηψε. Χοῖρος δέ ποθεν φανεὶς ἐφ' ἑαυτὸν τὸν βασιλέα ἐπεκαλέσατο· ὃν ἐπιδιώκων ὁ βασιλεὺς ἄχρι καὶ θαλάσσης ἐξήλαυνεν. Ὡς οὖν ὁ χοῖρος τὴν θάλασσαν εἰσδὺς ἀφανὴς ἐγένετο, ὁ βασιλεὺς εὐθὺς τῷ ἀστραπηβόλῳ φωτὶ ληφθεὶς τοῦ ἵππου τε ἀπεσφαιρίσθη καὶ ἀφρίζων κατὰ γῆν ἐκυλίετο· ἐμβληθεὶς οὖν ἀκατίῳ πρὸς τὰ βασίλεια διεσώζετο. Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ κακουχούμενος ἐπὶ πολὺ μετανοίᾳ χρᾶται, καὶ τῆς βασιλείας, ἧς ἀδίκως ἐπελάβετο, ἐκὼν ἐξίσταται, καὶ ταύτην ἑτέρῳ δίδωσι, ῥάκια ἀμφιέννυται καὶ τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου ἑαυτὸν ἐπιδίδωσι. Τοσαύτῃ ταπεινώσει καὶ πρός γε τὸν προεστῶτα ὑποταγῇ ἐχρᾶτο ὡς καὶ θυρωρὸν αὐτὸν γενέσθαι. Λέγεται δὲ σωφρονέστατον αὐτὸν εἶναι. Στρατοπεδάρχου γὰρ ὄντος αὐτοῦ καὶ νεφρίτιδι συσχεθέντος ὡς καὶ πάρεδρον πάντη γενέσθαι, συνεβούλευον οἱ ἰατροὶ μετὰ μυρίας ἄλλας ἐπαγωγὰς καὶ γυναικὶ χρήσασθαι. Ὁ δ' οὐκ ἐπείθετο. Εἰπόντων δὲ, « Εἰ μὴ τοῦτο ποιήσει, ἀνάγκη σοι καυτηρίᾳ χρήσασθαι κάντεῦθεν ἀπαιδίᾳ συσχεθῆναι, » — « Ἀρκοῦσί μοι, » ἔλεγεν, « ὁ Μανουὴλ καὶ ἡ Μαρία, οἱ ἤδη μοι χάριτι Θεοῦ γενόμενοι· τούτων μὲν γὰρ ἄνευ τυχεῖν ἔστι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, σωφροσύνης δὲ δίχα οὐδεὶς ὄψεται τὸν Θεόν. » Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ ἡ βασιλὶς Αἰκατερίνα καὶ ἡ θυγάτηρ Μαρία παρὰ τῇ μονῇ τοῦ Μυρελαίου διῆγον ἀσκητικὸν βίον βιοῦσαι. Θνήσκει ὁ βασιλεύς. Σορῷ κατατίθεται, ἥτις καὶ πλησθεῖσα ὕδατος ὑπονοεῖν ἅπασι δέδωκεν ὅτι δίκην ἐνταῦθα ἔτισε διά γε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὰς τῆς συγκλήτου ἀποστερήσεις, τὰς τῶν μοναστηρίων, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, καθαρπαγὰς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Θάπτεται δὲ τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου, καὶ Αἰκατερίνα μετονομασθεῖσα Ξένη.

B **324** Recreabat autem ab eo tempore se venationibus circa Neapolim, cumque prandii adesset hora, fulgetra locis iis exstitit, et aper alicunde prorumpens imperatorem contra se provocavit. Eum ille persequens ad ipsum usque mare pervenit. Apro autem mare ingresso et evanescente, mox imperator luce quadam perfusus, quæ fulguri consimilis esset, ex equo corruit et ore spumam rejiciens humi jacuit. Inde conjectus in piscatoriam quamdam naviculam salvus in regiam delatus fuit; atque hoc modo graviter afflictus, et anteactorum pœnitentia ductus, imperio, quod injuste occupaverat, sponte sua cessit, alterum sibi substituit, lacernam induit, in Studii monasterium se contulit. Ibi tam submisse ac obedienter erga monasterii C præfectum se gerebat, ut etiam ostiarii munus sibi mandatum obire non detrectaret. Perhibetur etiam castissimus fuisse. Nam cum adhuc copiarum ducis munere fungeretur, et renum doloribus tantopere cruciaretur ut omnino viribus amissis languesceret, post adhibita infinita remedia consulebant ei medici ut mulieris amplexibus uteretur, quo ipso consecuturus esset ut etiam orbitas liberum minus ei pertimescenda foret. Tum ille : « Sufficiunt, inquit, mihi Manuelus et Maria, quos Dei gratia procreatos habeo. Nam absque liberis Dei regnum adipisci licet : at sine castitate nemo Deum conspecturus est. » Postequam Isaacius monasterium ingressus fuisset, etiam imperatrix Hæcaterina cum Maria filia se in mansionem Myrelæi contulerunt, ibique D vitam religiosis exercitiis deditam exegerunt. Cum autem naturæ debitum persolvisset imperator et in sepulcrum fuisset conditus, accidit ut illud aqua deinceps repletum suspicionem mortalibus præberet eum pœnas in hac vita luisse propter susceptum bellum intestinum, ademptionem munerum senatui debitorum, monasteriorum, ut supra indicatum est, direptorum spoliationes aliaque talia facinora. Sepultus est in mansione Studiana, uxor autem Hæcaterina in ea quæ mutato nomine dicta est Xene.

Κρατεῖ δὲ μετὰ τὸν Κομνηνὸν Κωνσταντῖνος πρόεδρος ὁ Δούκας ἔτη ζ', ἐπιεικὴς ἀνὴρ καὶ μέτριος, τήν τε σύγκλητόν τε καὶ τὸ δημοτικὸν τιμῶν ἀξιώσεως. Ἐπανορθοῖ δὲ καὶ τοὺς ἐκπεσόντας τῶν οἰκείων τιμῶν παρὰ τοῦ Κομνηνοῦ. Ἀπῆλθέ ποτε

Post Comnenum Constantinus præses, cognomento Dux, annis septem imperio potitus est, vir æquitatis studiosus et moderatus, qui tam senatorios quam plebeios homines ad honores provexit. Idem restituit eos in integrum qui dignitatibus suis

Digitized by Google

a Comneno spoliati fuerant. Accidit aliquando ut ad celebrandam magni martyris Georgii memoriam se conferret ad Manganorum monasterium. Eo tempore sunt agitata quædam in ipsum consilia: nam viri principes statuerant illum mari reversurum in regiam aquis submergere ac suffocare; quæ tamen insidiæ prorsus irritæ fuerunt, consiliis eorum detectis. Erat autem hic Ducas alia nulla **325** re magis occupatus quam ut semet exerceret in orationibus ejus generis, quibus utuntur secretarii principum, itemque forensibus et sycophanticis. Quo fiebat ut tam frequenter assideret in judiciis ubi causæ agebantur, ut ipsi etiam milites imperatoris exemplum imitati deserto rerum bellicarum studio perdiscendis orationibus judicialibus incumberent. Ea res Turcos incitavit ut Romanorum fines invaderent, citraque periculum omnia passim agerent ferrent. In hoc statu rerum Orientis Unica natio versus Occidentem, quæ inter Scythas numeratur et Patzinacarum facile nobilissima est, cum hominum ad sexcenta millia Istrum trajecit, incursionem hostilem Romanis longe gravissimam minitata. Cum ea de re certior factus fuisset imperator, homo pecuniarum avidissimus, qui vel obolum quantivis æstimaret, exercitu satis ample nequaquam instructus Chœrobaccbos profecturus, non plures secum abduceus quam centum quinquaginta milites. Attamen ipsius mandato cuncti jejunio, precibus, supplicationibus Deum placare jussi sunt. Quæ res effecit ut non multo post de Barbarorum exitio, qui fame ac peste bonefacio divinæ providentiæ confecti perierant, nuntius afferretur. Acciderunt hæc anno imperii Constantini sexto, quo ipso itidem anno, Septembri mense, secunda noctis vigilia, terræ motus ingens exstitit multoque maxime terribilis omnium qui unquam fuissent, ita ut ædes ac templa subverterentur, neque tantum in urbe Cpoli hoc usuvenirel, sed etiam apud Rudestum, Panium, Myriophytum, magna hominum multitudine per hanc succussionem oppressa. Cyzici quoque fanum illud gentile, lignum admiratione, quassatum magna ex parte corruit, quanquam longe firmissimos muros haberet. Consimilia quædam acciderunt Nicææ, succussis sanctorum Patrum et sanctæ Sapientiæ templis. Ibidem mœnia de fundamentis ipsis mota corruerunt. Erant hæ peccatorum pœnæ iraque divinæ indicia; quibus indicatæ nationis incursio et clades portendebatur; nam per prodigia divinitus profecta non præsentia modo sed etiam futura declarantur atque prædicentur. Eodem hoc tempore cometa quoque post solis occasum conspectus est, qui magnitudine sua lunam æquabat, ac initio quidem fumum et suliginem emittere videbatur, sequenti vero die capillos quasi quosdam ostentare cœpit, radiisque versus Orientem directis ad quadraginta dies apparuit.

Constantino patriarcha mortuo Joannes Xiphilinus monachus in ejus locum suffectus est, vir omnino propter eloquentiam, doctrinam, prudentiam, virtutem admirandus. **326** Trapezunte oriundus vitam in Olympo religiosis exercitiis deditam ege-

κατὰ τὴν μνήμην τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐν τῇ μονῇ τῶν Μαγγάνων, αἰδοῖ τοῦ ἁγίου. Καὶ τηνικαῦτα βουλὴ κατ' αὐτοῦ· διὰ θαλάττης γὰρ ἐπανελθεῖν πρὸς τὰ βασίλεια μέλλοντα ἀποπνίξαι αὐτὸν ἐμελέτων οἱ προὔχοντες. Ἀλλ' οὐδὲν ἤνυσαν· ἐγνώσθη γὰρ ἐκείνων τὸ βούλευμα. Ὁ δὲ Δούκας οὐδενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν ἢ λόγων σεκρετικῶν, δικανικῶν, συκοφαντικῶν, ἐφ' ᾧ κἂν ταῖς δίκαις πρωεδρεύων ἦν ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατιώτας τὰ στρατιωτικὰ καταλεῖψαι καὶ λόγους δικανικοὺς ἐκπαιδεύεσθαι, ὃ δὴ καὶ τοὺς Τούρκους ἠρέθισε κατὰ Ῥωμαίων χωρεῖν καὶ ἁδεῶς τὰ ἐκείνων λῃΐζεσθαι. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἀνατολὴν οὕτως εἶχε. Κατὰ δέ γε τὴν δύσιν ἔθνος Οὐζιτων (Ἐκύθαι δὲ οὗτοι) καὶ τῶν Πατζινακῶν οἱ εὐγενέστεροι τὸν Ἴστρον διαπεραιώσαντες, ὡσεὶ μυριάδες ξ', καταδρόμην ὅτι πολλὴν τῶν Ῥωμαίων ἠπείλουν. Μανθάνει ταῦτα ὁ βασιλεὺς, καὶ οἷα φιλοχρήματος καὶ τὸν ὀβολὸν πανὸς πρατιμῶν, κἀντεῦθεν μηδὲ στρατὸν ἀξιόλογον ἔχων, ἐξέρχεται εἰς Χοιροβάκχους, μεθ' ἑαυτοῦ φέρων οὐχὶ πλείους ἢ ρ' στρατιώτας. Πλὴν κελεύσει αὐτοῦ νηστείαις καὶ προσευχαῖς καὶ λιτανείαις πρὸς Θεὸν πάντες ἐχρήσαντο, ἐφ' ᾧ καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ τῶν βαρβάρων μηνύεται ὄλεθρος, λοιμῷ καὶ λιμῷ θείᾳ προμηθείᾳ κατεργασθέντων αὐτῶν. Ταῦτα δὲ συνέβη ἔτος ἕκτον τοῦ Κωνσταντίνου βασιλεύοντος. Πρὸ δέ γε τοῦ ἔτους τούτου κατὰ Σεπτέμβριον μῆνα περὶ δευτέραν νυκτὸς φυλακὴν σεισμὸς ἐξαίσιος γέγονεν, ὧν πώποτε γενομένων ἐκπληκτικώτερος, ὡς καὶ οἰκίας καὶ ναοὺς ἀνατρέψαι. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ Ῥαιδεστὸν Πάνιόν τε καὶ τὸ Μυριόφυτον τὰ αὐτὰ γεγόνασιν, ὡς καὶ φόνον ἀνθρώπων πολὺν γενέσθαι. Καὶ ἐν Κυζίκῳ δὲ τὸ Ἑλληνικὸν ἐκεῖνο καὶ θαυμάσιον ἵδρυμα κατεσείσθη τε καὶ πλεῖον μέρος κατέπεσε, καὶ ταῦτα ἐχυρώτατον ὄν. Τὰ αὐτὰ τούτοις καὶ κατὰ Νίκαιαν γέγονε· κατεσείσθησαν γὰρ ὅ τε τῶν ἁγίων Πατέρων ναὸς καὶ ὁ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Σοφίας, καὶ αὐτὰ τὰ τοίχη ἐκ βαράθρων αὐτῶν κατεπεπλώκασι. Καὶ ταῦτα μὲν καὶ ἁμαρτημάτων εἰσπραξις καὶ θείας χόλος ἐτύγχανεν, ἠμύνοντο δὲ καὶ τὴν τοῦ ῥηθέντος ἔθνους ἐπέλευσιν καὶ κατέλυσιν· ἐν γὰρ ταῖς θεοσημείαις οὐ τὸ ἐνεστὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον προθεωρεῖται καὶ προσημαίνεται. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν καὶ κομήτης ἐφάνη κατόπιν ἡλίου δύνοντος, τὸ μέγεθος σεληναῖον φέρων, καὶ ἐδόκει μὲν τηνικαῦτα καπνὸν καὶ ὁμίχλην ἐκπέμπειν, ἐν δὲ τῇ ἑπιούσῃ ἤρξατο προδεικνύειν βοστρύχους τινάς, τὰς δὲ ἀκτῖνας πρὸς ἑῴαν ἀπέτεινε, μέχρις ἡμερῶν μ' φαίνων.

Κωνσταντίνου δὲ πατριάρχου τελευτήσαντος, Ἰωάννης μοναχὸς ὁ Ξιφιλῖνος προχειρίζεται, τὰ πάντα θαυμαστὸς, λόγῳ σοφίᾳ καὶ συνέσει καὶ ἀρετῇ, ἐκ Τραπεζοῦντος μὲν ὁρμημένος, ἀσκητικῶς δὲ κατ' Ὄλυμπον ζῶν, ἐφ' ᾧ καὶ βίᾳ πρὸς τὴν

Digitized by Google

ἀξίαν ἐλκύσαι ἅτε τῶν ἄλλων ἐκκριτος ὤν. Ὁ δὲ A bat; unde vi pertractus est ad hanc dignitatem, βασιλεὺς νόσῳ τηνικαῦτα περιπίπτει καὶ τὸν βίον ἐξάγει τε, τῆς ὁσίας αὐτοῦ γενομένης ἐν τῇ μονῇ ἣ καλεῖται Μολιβωτόν. Ἦσαν δὲ αὐτῷ παῖδες ἐξ Εὐδοκίας τῆς βασιλίδος, ἣν ἰδιωτεύων ἠγάγετο, Μιχαὴλ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, ὃς καὶ πορφυρογέννητος ἦν, πρὸς τούτοις δὲ Ἄννα Θεοδώρα καὶ Ζωή.

tanquam inter alios eximius. Imperator autem morbo correptus vitaque functus in eo monasterio religiose mandatus humo fuit, quod Molibotum nuncupant. Liberos ex imperatrice Eudocia, quam privatus duxerat, hos habuit, Michaelem, Andronicum et Constantinum purpurigenam, itemque præter hos Annam, Theodoram et Zoen.

Τελευτῶν δὲ πάντας ἀπῄτησεν ἔγγραφον ὡς οὐκ ἂν ποτε παρὰ τοὺς αὐτοῦ παῖδας βασιλέα ἕτερον διαδέξονται, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν βασίλισσαν Εὐδοκίαν, ὡς οὐκ ἂν πρὸς δεύτερον ἀπίδοι συνοικέσιον, ἐφ' ᾧ κράτεῖ σὺν τοῖς παισὶν αὐτοῦ μῆνας ζ', καὶ τοῦ ἐγγράφου ἀπαρτισθέντος, καὶ εἰς φυλακὴν τῷ πατριάρχῃ δοθέντος. Εἶχε μὲν οὕτω ταῦτα, καὶ οἱ Τοῦρκοι πάλιν πᾶσά τε ἡ ἀνατολὴ ἐκυμαίνετο. Δέονται λοιπὸν βασιλέως τὰ πράγματα, ἐφ' ᾧ καὶ ψηφίζεται μὲν Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης καὶ ἕτεροι πολλοί· νικᾷ δὲ ὅμως ἡ θεία βουλή, καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύεται ὁ Βιστάρχης Ῥωμανὸς ὁ Κωνσταντίνου τοῦ Διογένους υἱός, εἰ καὶ πρότερον ἐπεβουλεύσας τῷ βασιλεῖ κἀντεῦθεν δεσμηθεὶς καὶ ἁλεγχθεὶς, εἶτα παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα τοῦ κινδύνου λυτρωθείς.

Cum spiritum extremum duceret, ab omnibus scriptam cautionem exegit, qua pollicerentur nunquam se imperatorem ullum admissuros extraquam filios suos; et imperatricem ipsam promittere coegit nunquam se respecturam ad alteras nuptias. Hoc modo illa cum filiis imperium septem mensibus administravit. Scripta cautio fidei patriarchæ credita, ejusdem studio custodiebatur. Eo rerum statu rursum Turci et orieus universus tempestates ingentes concitabant; de quo intelligi poterat imperatoris opera rei publicæ opus esse. Quapropter nonnulla quidem nactus est suffragia Nicephorus Botaniates aliique complures; sed vicit tamen vis divini consilii, cujus impulsu renuntiatus est Imperator Romanus Vestarches, Constantini Diogenis filius; quanquam antehac imperatori fuisset insidiatus, eaque de causa vinculis constrictus, quæstionibus subditus, convictus, et præter omnem denique spem periculo liberatus.

Κρατεῖ ὁ τοιοῦτος Ῥωμανὸς ἔτη γ' μῆνας η'. Ἡ μέντοι βασιλὶς θέλουσα μὲν συζευχθῆναί τινι τῶν ἐπιφανῶν, δεδοικυῖα δὲ διά γε τὸ ἔγγραφον καὶ τοὺς ὑπογράψαντας αὐτῷ, ἔγνω δεῖν ὑπὲρ γυναῖκα φρονῆσαι καὶ δόλῳ τὸν πατριάρχην ὑπελθεῖν. Κοινοῦται τὸ πρᾶγμά τινι τῶν πρὸς τὰ τοιαῦτα ἐπιτηδείων. Τί γοῦν; Ἀδελφὸς ἦν τῷ πατριάρχῃ Βάρδας τοὔνομα. Πρόσεισι γοῦν τῷ πατριάρχῃ ὁ τομίας, ἀπαγγέλλει αὐτῷ μυστικῶς τὰ τοῦ πράγματος· « Εἶγε οἰκονομία τις γένηται περὶ τοῦ ἐγγράφου, ὁ θὸς ἀδελφὸς τῇ βασιλίδι μίγνυται καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύεται. » Κατέχεται οὖν ἐντεῦθεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἕνα καθ' ἕνα τῆς συγκλήτου μετακαλούμενος ἔπειθε πάντας ὡς παράνομον τὸ ἔγγραφον, καὶ διὰ ζῆλον ἑνὸς ἀνδρὸς τὸ Ῥωμαίων οὐ χρὴ καταβλάπτεσθαι· ἀναγκαῖον οὖν τὴν βασιλίδα ζευχθῆναι ἀνδρὶ ὡς ἀναθηλῆσαι καὶ αὖθις τὰ πράγματα. Ὡς οὖν ἔσχε πάντας συμψήφους ὁ πατριάρχης, ἔνοπλος ὁ Διογένης εἰς τὰ βασίλεια ἔρχεται καὶ τῇ βασιλίδι συζεύγνυται, καὶ οὕτω τῶν σκήπτρων ἐγκρατὴς γίνεται. Εἶχεν ἐφέδρους τούς τε προγόνους αὐτοῦ καὶ Καίσαρα τὸν τοῦ προβεβασιλευκότος ἀδελφόν. Καὶ τηνικαῦτα τὰ κατὰ τὴν ἑῴαν μανθάνει, καὶ κατὰ τῶν Τούρκων χωρεῖ καὶ εἰς Σεβάστειαν ἐλθὼν καὶ ἔνθεν κἀκεῖθεν παραγενόμενος μεγάλα κατὰ τῶν Τούρκων ἔθνησε τρόπαια. Ὑποστρέφει πρὸς τὴν βασιλίδα. Καὶ τὰς συνήθεις ῥόγας τῇ συγκλήτῳ καὶ τῷ λαῷ ποιησάμενος ἐκστρατείας καὶ αὖθις ἐφάπτεται, μηδὲ ἑορτὰς τὰς πασχαλίας ἡμέρας καρτερήσας. Καὶ τοῖς Τούρκοις ἔνθεν κἀκεῖθεν πολλὰ συμπλακεὶς, καὶ ποῦ μὲν εὐτυχῶν, ποῦ δὲ ἀτυχῶν, τὴν βασιλίδα καταλαμβάνει, τὸν Κομνηνὸν δὲ Μανουὴλ πουροπαλάτην τιμήσας μετὰ καὶ παντὸς τοῦ

Imperio triennium cum mensibus octo potitus est. Imperatrix autem nubere cuidam ex viris illustribus volens, cum ob scriptam cautionem et illos qui cautioni subscripserant in metu versaretur, tandem aliquid supra naturam muliebrem audendum et dolo patriarcham circumveniendum esse decrevit. Itaque rem cum quodam ad hujusmodi molitiones idoneo communicat. Quid inde factum? Erat patriarchæ frater, nomine Bardas; hoc cum sciret ille spado cum quo communicasse consilia sua imperatricem diximus, patriarcham accedit, secreto rem totam ei renuntiat, fieri nimirum posse ut si quidem aliqua dispensatio nomine cautionis intercederet, frater ejus in complexum imperatricis perveniret ac deinde imperator designaretur. Hac arte captus patriarcha sigillatim senatoribus ad se vocatis persuadet scriptam illam cautionem ab æquitatis ratione prorsus alienam esse, nec ob unius hominis æmulationem concedi debere ut Romana res publica detrimentum caperet, sed potius ita poscente necessitate tradendum in matrimonium alicui viro imperatricem, ut hoc modo res publica pristino statui restituta vicissim floresceret. His verbis cum omnes patriarcha suam in sententiam perduxisset, Diogenes armatus regiam ingressus est, ac 327 imperatrice sibi copulata sceptris potitus. In nuptiis assessores habebat privignos suos et Cæsarem, ejus fratrem qui ante ipsum regnaverat. Mox autem ubi de statu Orientis accepisset, exercitum contra Turcos duxit. Cumque Sebasteam pervenisset ac hinc inde cum copiis staret, magna de Turcis tropæa statuit, indeque reversus ad urbem imperatoriam, usitatis

Digitized by Google

largitionibus, quas rogas vocant, in senatum populumque factis, rursus ad expeditionem se comparavit, ne paschalibus quidem diebus in urbe moratus. Ubi frequenter et variis in locis manus cum Turcis conseruisset, ac partim fortuna fuisset usus prospera partim adversa, in urbem rediit, et Manuelum Comnenum dignitate Curopalatis ornatum universis cum copiis adversus Turcos emisit. Ex eo tempore multæ calamitates Romanis acciderunt. Nam cum forte manus utrinque consererentur, Manuelus ipse captus est et universus exercitus ad internecionem cæsus. Sed tamen Turcus ille qui Manuelum ceperat, metu quodam perculsus ideoque partibus sultani desertis, sponte sua cum Manuelo ad imperatorem transfugit. Has ob causas imperator iterum expeditionem instituit; cumque trajecisset ad Hiereorum palatia, columba quædam alicunde subito apparuit, non illa quidem prorsus alba, sed ad nigredinem vergens. Ea triremem imperatoris circumvolans ab eo manibus capta est, et ad imperatricem missa. Parum hæc belli felicem exitum imperatori portendere visa fuit. Ubi solvisset hinc imperator, non ad clarum aliquem locum pervenit, sed ad eum qui Helepolis dicitur. Rusticiores Eleinopolim vocant, quasi dicas oppidum miserabile. Hoc quoque pro omine infausto habitum. Præter hæc aliud quiddam hujusmodi accidit. Lignum illud quod imperatoris tabernaculum sustinebat, fractum effecit ut ipsum quoque tabernaculum collaberetur. Hinc ulterius imperator Orientem versus progrediens, quod prodigiis hisce territus nonnihil sibi metueret, in regionibus sublimioribus cum copiis stationes habebat. Enimvero ne illis quidem in locis omina concurrere desinebant. Quippe domunculam quamdam, in qua se quieti dederat, ignis hinc inde corripuit, et equos armisque tegendis factas vestes exussit. Post hæc amnem Halym trajiciens ad interiora progreditur. Ibi vero in eum hostes castra movent, quos ipse sultanus consecutus a tergo recta in imperatorem duxit. Cum autem in eum paratum, ceu credi par est, incideret, ac deinde fugam faceret, quod imperatoris impetum sustinere non posset, cum suis imperator sultanum persequebatur, eumque satis diu consectatus tandem subsistens ulterius progredi desinebat, ne forte quid inopinatum ipsi accideret. **328** Quapropter etiam imperatoris vexillum recedebat. Legiones eo discessu conspecto, cum victum esse cogitarent imperatorem, hinc inde dissipabantur. Hac re sultanò significata factum est ut prius in fugam acti jam vicissim persequentes se persequerentur. Quid inde? Manus utrimque conseruntur, et imperatorem ipsum sultaniei aggrediuntur. Ille vero tanquam vir bellicis in rebus animosus, hostibus egregie semet opponit manibusque suis complures interficit. Inde pugnanti manus vulneratur et equus jaculo confligitur. Nihilominus etiam pedes animose fortiterque resistit. Sed o casum infelicem! In hostium denique pote-

A στρατοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκπέμπει. Πολλὰ λοιπὸν ἐντεῦθεν ἀτυχήματα τοῖς Ῥωμαίοις συμβαίνει· πολέμου γάρ που συγκροτηθέντος καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ κρατεῖται καὶ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἀπώλεια γίνεται, εἰ καὶ ὁ κατασχὼν αὐτὸν Τοῦρκος διὰ φόβον τινὰ καὶ ἀποστροφὴν τοῦ σουλτάνου αὐτόμολος μετὰ καὶ Μανουὴλ προσῆλθε τῷ βασιλεῖ. Διὰ γοῦν ταῦτα πάντα πρὸς ἐκστρατείαν ὁ βασιλεὺς καὶ αὖθις χωρεῖ. Διεπεραιοῦτο λοιπὸν εἰς τὰ τῶν ἱερείων παλάτια. Καὶ τηνικαῦτα περιστερά ποθεν ἀναφανεῖσα οὐ πάντη λευκὴ, τὸ πλεῖον δὲ μελάντερος, καὶ τῇ τριήρει τοῦ βασιλέως πέριπταμένη, ταῖς αὐτοῦ χερσὶ περιπίπτει. Ἐκεῖνος δὲ πρὸς τὴν βασιλίδα ἐκπέμπει αὐτήν. Οὐ χρηστὴς δὲ ἀποδάσεως ἔδοξεν αὕτη. Ἀπαίρει δ' ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔν τινι

B τόπῳ διαφανεῖ. Ἐλεπόλει δέ τινι, ἣν οἱ ἀγροικότεροι Ἐλεεινοῦ πόλιν καλοῦσιν. Οἰωνὸς δὲ καὶ τοῦτο ἀπαίσιος. Πρὸς τούτοις καὶ ἕτερόν τι τοιοῦτον συμβαίνει· τὸ γὰρ ἐπέχον τὴν βασιλικὴν σκηνὴν ξύλον κατεαγὲν καταπεσεῖν ταύτην πεποίηκεν. Χωρεῖ περαιτέρω τῆς ἕω· καὶ δειλαινόμενος τοῖς σημείοις ἐν ὑψηλοτέροις δώμασι τὴν ἀνάπαυσιν ἐποιεῖτο. Ἀλλὰ κἀκεῖ τὰ σημεῖα συντρέχουσι· δωμάτιον γάρ τι, ἐν ᾧ ἀνεπαύετο, πῦρ ἔνθεν κἀκεῖθεν περιέλαβεν, ἵππους τε καὶ βασιλικὰς ἐφεστρίδας κατέκαυσε. Διαπεραιοῦται τὸν Ἅλυν, ἐνδότερον γίνεται. Προβαίνουσι πολέμιοι. Ἐπὶ τούτοις καὶ αὐτὸς ὁ σουλτάνος κατὰ τοῦ βασιλέως χωρεῖ. Καὶ ὃς ἑτοιμασθεὶς, ὡς εἰκὸς, τοῦ σουλτάνου κατόπιν διώκει·

C οὐδὲ γὰρ αὐτὸς τὴν τοῦ βασιλέως ἐπέλευσιν ἔφερεν. Ἐπὶ πολὺ οὖν διώξας ὁ βασιλεὺς ἔστη τῆς πρόσω φορᾶς, μή πως συμβῇ καί τι τῶν ἀδοκήτων. Ὀπισθόπους λοιπὸν καὶ ἡ τοῦ βασιλέως σημαία χωρεῖ. Ὁ δὴ καὶ ἰδόντα τὰ τάγματα, καὶ ἦτταν εἶναι τοῦ βασιλέως τὸ πρᾶγμα λογισάμενα, ἔνθεν κἀκεῖθεν διασκεδάζονται. Ἀνηνέχθη τῷ σουλτάνῳ τὰ περὶ τούτου, καὶ τηνικαῦτα διώκων ὁ διωκόμενος γίνεται. Εἶτα τί; Συμπλέκονται πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτίθενται καὶ αὐτῷ τῷ βασιλεῖ· καὶ ὃς τὰ πολεμικὰ γενναῖος ὢν ἀνθίσταται τοῖς ἐχθροῖς καὶ διὰ χειρῶν πολλοὺς ἀναιρεῖ. Εἶτα τὴν χεῖρα βάλλεται, ὁ ἵππος

D αὐτοῦ κατακοντίζεται. Ἀλλὰ καὶ πεζεύσας γενναίως ἵσταται. Ἀλλ' ὦ τοῦ πτώματος! Μετὰ γὰρ ταῦτα πάντα τοῖς ἐχθροῖς ἀλώσιμος γίνεται, τῷ σουλτάνῳ δέσμιος ἄγεται. Καὶ ὃς τοῦ θρόνου ἀνέθορε, καὶ πατήσας τὸν αὐχένα συνήθως αὐτοῦ τῆς γῆς τοῦτον ἀνίστησι, καὶ περιπτυξάμενος, « Μὴ δέδιθι, » ἔφη, « ὦ βασιλεῦ· οὐδὲ γὰρ ἐγκύρσεις κινδύνῳ σωματικῷ, ἀξίως δὲ τιμηθεὶς τῆς τοῦ κράτους ὑπεροχῆς· ἄλογος γὰρ ἐμοὶ λογίζεται ἐκεῖνος ὁ μὴ τὰς ἀπροόπτους τύχας λογιζόμενός τε καὶ εὐλαβούμενος. » Σύνθρονον οὖν αὐτὸν εἶχε καὶ ὁμοδίαιτον καὶ ὁμόδοξον, παντοίως αὐτὸν παρακαλῶν μέχρις ἡμερῶν ἡ'. Ἐρωτήσαντος δέ ποτε τοῦ σουλτάνου τὸν βασιλέα, « Τί ἂν ἔδρασας εἰ ἔσχες ἐμὲ ὑποχείριον, » ἀνυποκρίτως καὶ ἀθωπεύτως ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίνατο ὅτι Πολλαῖς ταῖς πληγαῖς κατεδαπάνησα ἂν σου τὸ σῶμα. « Ἀλλ' ἐγὼ, » φησὶν ὁ σουλτάνος, « οὐ μιμήσομαί σου τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀπότομον. Ἠλέησέ

Digitized by Google

ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται. » Μετὰ δὲ ταῦτα σπονδὴν ποιησάμενοι καὶ συνθήκας εἰρηνικὰς διηνεκεῖς, καὶ κῆδος ἐπὶ τοῖς παισὶ συστησάμενοι, διίστανται ἀπ' ἀλλήλων σὺν πολλῇ περιπλοκῇ καὶ εὐκτηρίῳ τιμῇ. Ἐπανέρχεται ὁ βασιλεύς. Γίνεται τοῦτο καὶ τοῖς ἐνταῦθα, Ἰωάννῃ τε τῷ Καίσαρι καὶ τοῖς τούτου υἱοῖς καὶ τοῖς λοιποῖς, ὅσοι τὰ αὐτὰ ἐφρόνησαν. Καὶ τηνικαῦτα μὲν τὴν βασιλίδα καὶ μὴ βουλομένην ὑπερόριον τίθενται, ἀποκείραντες αὐτήν, τὸν δὲ Μιχαὴλ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ἔνθεν τοι καὶ γράφουσιν ἀπανταχοῦ τὸν Διογένην ἐπανιόντα μὴ ὑποδέξασθαι. Ἤρξατο δὲ τῆς τοιαύτης ἀποχηρύξεως ὁ ὑπέρτιμος πρῶτον Ψελλός. Ταῦτα δὲ ὁ Διογένης μαθὼν, καὶ ὅτι κοινῶς ἀποκεκήρυκται, φρούριόν τι κατασχὼν ἐκεῖσε Δόκειαν λεγόμενον στρατοπεδεύειν ἤρξατο. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ τὸν βραχύτατον υἱὸν κατὰ Διογένους ἐκπέμπει. Συνάπτεται πόλεμος. Φυγὰς ὁ Διογένης οἴχεται. Ἔνθεν κἀκεῖθεν περινοστῶν πρὸς Κιλικίαν παραγίνεται. Ὑποστρέφει ὁ Κωνσταντῖος ἐπὶ τούτοις. Στέλλεται ἀντ' αὐτοῦ κατὰ Διογένους ὁ τοῦ Καίσαρος υἱὸς Ἀνδρόνικος, πολιορκεῖ τὸν Ἄδανον, συνθῆκαι γίνονται. Καὶ κείρεται τὴν τρίχα ὁ Διογένης, ἔξεισί τε τοῦ κάστρου μελανειμονῶν. Λαβὼν δὲ μεθ' ἑαυτὸν τὸν Διογένη ὁ Ἀνδρόνικος νόστου μέμνηται (91), ἕλκων αὐτὸν ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ διὰ τῶν χωρῶν ἐκείνων αἷς ἰσόθεος ἐγνωρίζετο. Μέχρις οὗν τοῦ Κοτυαίου τὴν ὁδοιπορίαν ὀδυνηρὰν ποιησάμενος (ἦν γὰρ νοσηλευόμενος ἐκ κοιλιακοῦ ἐκ κωνείου προποθέντος αὐτῷ) ἐκεῖσε κατεσχέθη, ἕως οὗ τὸ ποιητέον ὁρισθῇ ἐπ' αὐτῷ. Καταλαμβάνει ἡ ἀπόφασις. Καὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν ἐπὶ τῷ δοθῆναι λόγον συμπαθείας ἐπαρῆξαι μὴ δυνηθέντων (ὠμήσταὶ γὰρ καὶ ἀπηνεῖς ἄνδρες ἀφήρπαξαν αὐτὸν) ὀφθαλμοὺς ἐξορύσσεται. Προαχθεὶς ἐν ὑποζυγίῳ μέχρι τῆς Προποντίδος, καὶ τὴν κεφαλὴν ἔχων ἐξῳδηκυῖαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὥσπερ σῶμα σεσηπὸς, κἀντεῦθεν σκωλήκων καὶ δυσωδίας πλησθεὶς, ἐπωδύνως καταστρέφει τὸν βίον, τῇ νήσῳ Πρώτῃ τὸν χοῦν ἀποθέμενος, ἔνθα νέον ἐκεῖνος ἐδείματο φροντιστήριον.

A statem venit, et vinctus ad sultanum deducitur. Ille vero solio suo desiliens, pro more calcata Diogenis cervice, mox eum de terra erigit, et amanter complexus : « Formidinis, inquit, expers esto, imperator. Non enim corpori vitæque tuæ periculum ullum creabitur, sed ex dignitate majestatis tuæ præstantissimæ a nobis honorabere. Nam stultum equidem esse arbitror eum qui fortunæ casus improvisos secum ipse non expendit ac reveretur. » His dictis solii sui, mensæ gloriæque participem Diogenem facit, eumque ad octavum usque diem apud se retentum varie recreat et consolatur. Cumque sultanus imperatorem interrogaret aliquando : « Quid, obsecro, facturus de me fueras, si me tuam in potestatem redactum habuisses? » Imperator sine fuco et adulatione respondit : « Multis equidem flagris corpus tuum cecidissem. » Ad quæ vicissim sultanus : « Ego vero, inquit, sævitiam rigoremque tuum nequaquam imitabor. Quin etiam audio Christum illum vestrum pacem inter homines et oblivionem injuriarum sancire ac præcipere, superbisque resistere. » Secundum hæc fœderibus initis, pace perpetua constituta, inter libros affinitate contracta, discessum utrinque non sine multis complexibus et honoris exhibitione, qua alter alteri faustissima quæque precaretur. Hoc pacto revertitur intra fines Romanos imperator. Quæ res ubi primum illis innotuisset qui jam ad urbem venerant, nimirum Joanni Cæsari ejusque filiis, ac reliquis omnibus quotquot inter se conspiraverant, mox imperatricem invitam radunt et in exilium agunt, Michaelo ejus filio imperatore creato. Deinde quovis locorum litteras mittunt, iisque mandant ne quis revertentem Diogenem exciperet, cujus exauctorationis primus auctor fuit Psellus. Quæ cum fierent, imperator castello quodam occupato, cui Docea nomen esset, metari castra cœperat. Ad eum opprimendum Cæsar filium suum natu minimum cum copiis ablegavit. Conserto prælio, fuga saluti suæ Diogenes consulit, et hinc inde vagatus **329** in Ciliciam pervenit. Interea Constantinus ad urbem revertitur, ejusque loco filius alter Cæsaris Andronicus persequendi Diogenis causa mittitur. Is cum Adanam obsideret, de pace tractatum est, et tonso capillo Diogenes e castro pulla veste amictus prodiit. Eum Andronicus secum reduxit, vilique jumento impositum per ea loca traxit in quibus antea ceu Deo pat cognitus habitusque fuerat. Hoc modo cum Cotyaium usque non sine maximis doloribus (nam intestinorum morbo laborabat, quem e propinata cicuta conceperat) delatus fuisset, tantisper ibi detentus est, donec in urbe quid de ipso faciundum esset decerneretur. Ubi latam in ipsum sententiam Andronicus accepisset, nec opem et pontifices ferre potuissent, ut misericordiam impetraret (a crudelibus enim sævisque hominibus abripiebatur), oculis effossis excæcatur. Deinde ad Propontidem jumento vectus, cum caput e tumore corruptum haberet, oculisque cum toto corpore

B

C

(91) Ubi Andronici in Diogenem barbarum ac crudele facinus narratur, variant codices, ὁ Ἀνδρόνικος νόου μέμνηται habet F., οὐ νόσου Leunclavius : sic enim interpretatus est, *nulla morbi quo laborabat ratione habita;* at Augustanus ac Bavaricus exhibent νόστου longe aptius, ideoque sic concipienda loci illius versio : *Diogenem Andronicus secum abduxit, vilique jumento impositum, acerbam de reditu mentionem injiciens, per ea loca traxit, in quibus antea ut Deus habebatur.* Et vero nostra hæc sententia firmatur auctoritate Joannis Curopalatæ, ex quo sua haud dubie mutuatus est noster Glycas : Νόστου δὲ εὐθὺς μεμνήσκεται ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ τὰ ἑξῆς, *statim reditus mentionem facit Andronicus, etc.*

Digitized by Google

putrefactis vermibus et fœtore scateret, misere vitam finiit, in Prote insula pulvere corporis deposito, ubi novas ædes exstruxerat, religiosis exercitiis destinatas.

Imperavit post ipsum Michaelus cognomento Parapinaces annos sex, homo plane mollis, et ad rei publicæ gubernationem, ut ita dixerim, femina. Rerum administrandarum potestatem Joanni Sidæ antistiti commisit, a quo præclare omnia gerebantur, ut qui vir egregius et industrius esset: verum huic bono tritico tandem etiam malarum herbarum aliquid admistum fuit. Nicephorus enim eunuchus, qui diminuto vocabulo Nicephoritzes appellabatur, ante imperium Michaeli hujus accusatus ob sexcenta flagitia solumque vertere jussus, nunc a Michaelo revocatus omnem potestatem accepit, spado quidem ille, sed rerum perturbandarum et ima sursum vertendi peritissimus. Posteaquam is ad gubernationem accessit, ubique sunt auditæ querelæ, bonorum publicationes, exactiones injustæ; quas consecuti sunt publici gemitus et ejulationes cum iræ divinæ declaratione. Cum enim Turci viderent fœdera pacis inita cum Diogene prorsus in irritum recidisse, quemque suam in potestatem redactum magno in honore habuissent, cum a Romanis crudeliter interfectum esse, magnis cum copiis a Perside profecti provincias Romanas invaserunt. Ea re motus Michaelus etiam ipse conscribit exercitum, cui prætorem dat Isaacium Comnenum, qui profectus in hostem ad Cæsaream commisso cum Turcis prælio captivus abducitur, omnesque copias amittit. Imperator accepto infelicis pugnæ nuntio, non poterat non ille quidem mœrere, totus tamen non emendabatur, ut qui **330** tanquam mancipium aliquod Nicephori consiliis et auctoritate duceretur. Cum Isaacius pretio numerato redemptus fuisset, Joannes Cæsar ejus loco dux copiarum est delectus. Neque vero verbis exponi potest quantæ Romanis in hac Turcorum incursione calamitates acciderint. Nam ipse quoque Cæsar in hostium potestatem venit, cumque jam vinculis solutus imperatori suspicionis aliquid de se præbuisset, rasis crinibus in regiam sese contulit.

Atque hæc erant illa præclara Nicephoritzæ facinora, qui reliquas inter improbitates etiam singulari sollicitudine lucris inhians, ut in excogitandis malis fecundissimus, quo annonæ caritas exsisteret procuravit. Etenim ubique locorum prohibebat ne qui mercatores annonam venderent; atque interim ipse solus juxta Rhædestum funda-

A Κρατεῖ μετὰ τοῦτον Μιχαὴλ ὁ Παραπινάκης, ἔτη ς', χαῦνος πάντη ὁ ἀνὴρ καὶ οἷον εἰπεῖν θῆλυς πρὸς τὴν τοῦ κοινοῦ διοίκησιν, ἐφ' ᾧ καὶ Ἰωάννῃ τῷ μητροπολίτῃ Σίδης τὰ τῆς ἐξουσίας ἀνατίθησι. Καὶ καλῶς μὲν τὰ πάντα παρ' αὐτοῦ οἰκονομοῦνται, ἀνδρὸς ἅτε ὄντος ἀγαθοῦ καὶ περιδεξίου τοῖς πράγμασιν, ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ τούτῳ σίτῳ παραμιγνύεταί καί τι ζιζάνιον. Νικηφόρος γάρ τις εὐνοῦχος, ὁ καὶ Νικηφορίτζης λεγόμενος, ὁ ἐπὶ κακίαις μυρίαις πρὸ τοῦ Μιχαὴλ διαβληθεὶς κἀντεῦθεν ἐξόριστος ὤν, μεταπέμπεται παρὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν ἐνδύεται, ἀνὴρ μὲν εὐνοῦχος, δεινὸς συγχέειν πράγματα καὶ ἄνω τὰ κάτω ποιῆσαι. Κατηγορίαι γὰρ πανταχοῦ, δημεύσεις καὶ ἀπαιτήσεις ἄδικοι, θρῆνος λοιπὸν καὶ οὐαὶ πανταχοῦ. Κἀντεῦθεν ὀργὴ B καταλαμβάνει θεήλατος. Οἱ γὰρ Τοῦρκοι ἰδόντες ὡς ἄπρακτοι μεμενήκασιν αἱ πρὸς Διογένην συνθῆκαι, καὶ ὅτι ὃν αὐτοὶ τετιμήκασιν ὑπὸ χεῖρα λαβόντες, οὕτω κακῶς οἱ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν διετέθησαν, κἀντεῦθεν θυμοῦ πλησθέντες, ἅραντες ἐκ Περσίδος παμπληθεῖς τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιστρατεύουσι θέμασι. Συλλέγει λοιπὸν κἀνταῦθα στρατὸν ὁ Μιχαὴλ, καὶ στρατηγὸν αὐτοῦ τὸν Κομνηνὸν Ἰσαάκιον τίθησι· καὶ ὃς ἀπελθὼν καὶ κατὰ Καισάρειαν τοῖς Τούρκοις συμπλακεὶς αἰχμάλωτος αὐτίκα γίνεται, καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν ἀπόλλυται. Μανθάνει ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ σκυθρωπάζει, ἀλλ' ὁ μὲν οὐ διορθοῦται τέλεον, ἅτε ταῖς Νικηφόρου ὑποθήκαις ἀγόμενος ὡς ἀνδράποδον. Ὤνιος ὁ Ἰσαάκιος γίνεται (92). Ἀντ' αὐτοῦ προβάλλεται στρατοπεδάρχης C Ἰωάννης ὁ Καῖσαρ. Ὅσα μὲν οὖν ἀτυχήματα τοῖς Ῥωμαίοις συνήντησεν ἐκ τῆς Τούρκων καταδρομῆς, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Καῖσαρ δεσμηθείς, εἶθ' οὕτως ἀπολυθεὶς καὶ ὕποπτος δὴθεν τῷ βασιλεῖ γεγονὼς τὴν τρίχα κείρεται, καὶ οὕτω τὴν βασιλίδα καταλαμβάνει.

Ταῦτα μὲν οὖν τὰ τοῦ Νικηφορίτζη ἀνδραγαθήματα. Οὗτος μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κακιῶν καὶ τοῦ κερδαλέου φροντίζων, ἅτε πορισμώτατος ὢν, εἰς κακίαν καὶ λιμὸν πραγματεύεται. Τοὺς μὲν οὖν πωλοῦντας κωλύσας ἁπανταχοῦ ὁ Νικηφορίτζης εὐ- D νοῦχος, αὐτὸς δὲ μόνος περὶ τὴν Ῥαιδεστὸν φούνδακα (93) καὶ μονοπωλεῖον στησάμενος, ὡς ἐντεῦθεν

(92) Reddit Launclavius, *Cum Isaacius pretio numerato redemptus fuisset*: ego vero vertendum arbitror, *cum tanquam venalis certo pretio addictus fuisset*, sive *emptioni expositus*. Si enim jam redemptus fuerat, cur alius in ejus locum dux copiarum delectus Joannes Cæsar?

(93) Quid sit φούνδαξ, ex sequenti voce καὶ τὸ μονοπωλεῖον haud ægre intelligi potest. Certe funda etiam apud Latinos marsupium crumenamque significat, ut docet Meursius, productis in Glossario Græco-Barbaro Macrobii et S. Bonaventuræ testimoniis, quibus et alia adjungi poterant. Gabius interpres Joannis Curopalatæ reddit *officinam*, et paulo post τὸ πρατήριον *forum venale*. R. P. Jacobus Goar explicat φούνδακα *mensam* sive *negotialem argentariam*, *officinam usurariam*, ab Italis *fundaco*, ἀπὸ τοῦ φούνδου, a fundo, id est summa pecuniaria voce Græcis jureconsultis nota dictam. De pinace vero, seu pinacio, videamus quid Scylitzes, Zonaras, nosterque Glycas referant. Ac primo quidem Curopalates: Μιχαὴλ γάρ τις εἰπὼν, εἰ μὴ προσθείη καὶ τὸν Παραπινάκιον οὐκ ἂν γένοιτο συντόμως γνωριμώτερος, διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον παρὰ πινάκιον τῷ νομίσματι πιπράσκεσθαι. Iisdem ferme verbis usus est Glycas: Τὸ Παραπινάκης λέγεται, διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον παρὰ πίνακι πιπράσκεσθαι τῷ νομίσματι. Joannes denique Zona-

Digitized by Google

καὶ ἐπώνυμον τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ περιποιήσασθαι· τὸ δὲ Παραπινάκης λέγεται διὰ τὸ τηνικαῦτα τὸν μόδιον παρὰ πινάκιον πιπράσκεσθαι τῷ νομίσματι.

Καίνως οὖν καὶ παιδαριωδῶς τὴν βασιλείαν ἰθύνοντος τοῦ Μιχαὴλ καὶ Σερβικαὶ χῶραι κατεξανέστησαν καὶ Φραγκικαὶ ὡσαύτως ἀφηνίασαν καὶ ἰδιόρυθμοι γεγόνασιν. Ἐπὶ τούτοις ἐτέχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τρίπους ὄρνις καὶ παιδίον ἔχον κατὰ μέτωπον ὀφθαλμὸν ἕνα, τραγοσκελὲς τοὺς πόδας. Κατὰ τοῦτον μέντοι τὸν καιρὸν καὶ λοιμὸς ἐγένετο βαρὺς, ὡς μηδὲ τοὺς θνήσκοντας δυνατὸν θάπτεσθαι. Ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα τὴν τῶν κρατούντων ἀπληστίαν καὶ ἀδικίαν τὴν μέχρις αὐτῶν τῶν θείων σηκῶν (94) (ἔπιπλα γὰρ καὶ σκεύη τίμια κἀκεῖθεν ἁφήρητο ὁ μόνον ἰαμβίζειν ἐθέλων, καὶ ταῦτα μηδὲ τῆς τέχνης γευσάμενος, κἂν τῷ Ψελλῷ ἐνεπαίζετο) ἀναστεῖλαι ἴσχυεν.

Οὕτω μὲν οὖν ἐχόντων τῶν πραγμάτων στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὅ τε Ἀλέξανδρος, ὁ Καβάσιλας καὶ ὁ Βοτανειάτης, ἣν ἀποστασίαν ὠδίνον εἰς φῶς ἐξήγουσι, καὶ τὸν Βοτανειάτην Νικηφόρον βασιλέα ἀναγορεύουσι. Καὶ τῷ βασιλεῖ οὐ μικρὰν ἀθυμίαν ἐνέσταξεν· ἦν γὰρ καὶ πρὸ τοῦ λεγόμενον ὅτι τὸ τεσσαρακοστὸν νικηθήσεται ὑπὸ τοῦ πεντηκοστοῦ. Καὶ οὐ μέχρι τούτου ἡ κατὰ Μιχαὴλ ἀποστασία, ἀλλὰ καὶ μείζων ἄλλη κατὰ δύσιν ἐγένετο· ὁ γὰρ Βρυέννιος ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου διεγερθεὶς καὶ συνάξας στρατὸν περὶ τὴν Ἀνδριανούπολιν ἔρχεται καὶ βασιλεὺς ἀναγορεύεται, προσβάλλει δὲ καὶ Κωνσταντινουπόλει. Ἀλλ' οὐδὲν ἤνυσεν· ἡ γὰρ βασιλεύουσα σχεδὸν ἅπασα τῷ Βοτανειάτῃ προσέθετο, καὶ τὴν αὐτοῦ δὲ παρουσίαν ἐτάχυνε, καὶ τὰ βασίλεια καταλαβεῖν αὐτὸν ἐπέσπευδε. Τὸν δὲ Μιχαὴλ καθαιροῦσι σὺν τῇ γυναικὶ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Κωνσταντίνῳ τῷ πορφυρογεννήτῳ, καὶ ἀποκείραντες τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου ἐνιᾶσιν.

Εἰσέρχεται οὖν ὁ Βοτανειάτης, καὶ παρὰ τοῦ πατριάρχου στέφεται, τοῦ διαδεξαμένου τὸν Ξιφιλῖνον Κοσμᾶ. Καὶ κρατεῖ ὁ Βοτανειάτης ἔτη γ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Βρυέννιος τὰ κατὰ δύσιν ἐτάρασσε, πέμπει πρὸς αὐτὸν πρέσβεις καὶ ἅπαξ καὶ δὶς καὶ τρὶς, τῆς μὲν ἀλόγου ὀρέξεως ἐκστῆναι, εἰς Καίσαρα δὲ τιμηθῆναι. Ὁ δ' οὐκ ἀνέχεται. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Ἡ σκηνὴ αὐτοῦ πίπτει τοῦ ὀρύφου παραλυθέντος ἀοράτοις χερσί. Τηνικαῦτα καὶ σελήνης ἔκλειψις γίνεται εἰς αὐτὸν ἐπισκήψασα· τὰ γὰρ τοιαῦτα, ὡς οἱ ἀστρολόγοι τερατεύονται, τυραννούντων δηλοῦσι καθαιρέσεις. Ἐπεὶ γοῦν ὁ Στραβορώμανος πρέσβυς

A cem monopoliumque constituerat. Unde factum est ut imperator Michaelus cognomentum quoddam acciperet, ac Parapinaces nuncuparetur propterea quod eo tempore modius, pinacio dempto et detracto, aureo nummo venderetur.

Cum autem Michaelus imperium negligenter admodum et pueriliter administraret, Serviorum quoque regiones molitæ defectionem adversus ipsum insurrexerunt; itidem Francicæ imperium detractarunt suique juris factæ sunt. Secundum hæc Cpoli nata est avis tripes, et puer qui unum in fronte oculum et crura pedesque hircinos habebat. Eodem tempore pestis adeo gravis exstitit ut mortuorum cadavera sepeliri non possent. Verum ne hæc quidem eorum qui rebus præerant injustitiam B et rapacitatem inexplebilem compescere potuerunt, extendentem porro se ad ipsas etiam sacras ædes. Nam ab hoc tempore supellectilem sacram pretiosaque vasa tolerare non poterat homo, qui scribere ipsam ne primoribus quidem labris degustasset; iambos cuperet æternum duraturos, cum artem poemata percipiebat.

In hoc rerum statu duces orientis, nimirum Alexander, Cabasilas, Botaniates, cæteri, quam defectionem parturiebant hactenus, in lucem edidere, Botaniata imperatore designato. Magnum ea res imperatori mœrorem attulit. Etenim jam antea quoque vulgo ferebatur futurum ut numeri quadragesimi nota vinceretur a nota numeri quinquagesi- C mi. Neque tantum adversus Michaelum istic tumultuatum, sed alia quoque defectio in occidente multo major exstitit. Nam Bryennius Dyrrhachio profectus exercituque collecto Adrianopolim sese contulit, et oblatum sibi a suis imperatorium nomen accepit. Quo facto Cpolim adoritur, sed irrito conatu: quippe tota propemodum urbs imperatoria Botaniatæ **331** rebus studens eum exhortabatur ut quam primum veniret, simulque summa festinatione regiam ipsius nomine occupabat. Nec hoc contenti Michaelum ipsum cum uxore Constantinoque filio purpurigena, dejectum imperio radebant ac Studianum in monasterium concludebant.

Hoc modo Botaniates urbem ingressus a Cosma, D qui Xiphilino in patriarchatu successerat, insignibus imperii redimitur, cui triennium præfuit. Quia vero Byrennius occidentem perturbabat, semel iterumque ac tertium quoque legatos ad eum mittit, postulans ut ab insana cupiditate desisteret honoremque Cæsaris ad se delatum acciperet; cui tamen ille postulato non acquievit. Quid ergo deinceps consecutum? Tabernaculum Bryennii, tecto ejus per inaspectabiles manus soluto, corruit. Præterea lunæ defectus accidit, qui omnino Bryennium respiciebat: nam hujusmodi signa,

ras: Σίτου γενομένης ἐνδείας ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως τούτου, ὡς μὴ ὅλον μέδιμνον εἰς νόμισμα ἀποδίδοσθαι, ἀλλὰ παρὰ πινάκιον, ὅ ἐστι μεδίμνου τὸ τέταρτον. Hinc ergo vel maxime liquet non esse pinacem certum quid minuti numismatis genus, sed medimni potius quadrantem, ut disertis verbis explicuit Zonaras. Quod autem νόμισμα vertit Leunclavius, *aureum nummum*, vereor ut id ἁπλῶς firmare possit.

(94) Post θείων σηκῶν in mss. codicibus deest προβαίνουσιν aut aliud simile verbum.

Digitized by Google

quemadmodum astrologi de prodigiis disserunt, eorum portendunt eversiones qui tyrannidem affectant. Cum igitur legatus imperatoris ad Bryennium Straboromanus contumeliis affectus revertisset, imperator commotus collectos exercitus contra Bryennium misit, præfecto eis duce Alexio Comneno, quem et nobilissimi et magni scholarum domestici dignitatibus ornaverat, virum prudentia potes ateque supra cæteros ejus ætatis duces præstantem. Is bello contra Bryennium suscepto, cum ventum ad manus esset adversæque concurrissent acies, Bryennium suam in potestatem redegit, et oculos capto eruit. Cum autem uxor Botaniatæ naturæ debitum persolvisset, alteram ille conjugem duxit, Mariam nimirum, quæ nupta cum Michaelo fuerat eo qui rerum potitus ante ipsum erat. Verum is sacerdos qui nuptias illas precibus conceptis consecraverat, loco motus fuit, quod adulterium commissum esse censeretur. Michaelus autem communibus suffragiis Ephesi pontifex designatus est, quo tantum semel profectus reliquum vitæ tempus religiosis exercitiis in Manueli monasterio deditus exegit.

A ἀτίμως ὑπέστρεψε, διεγείρεται ὁ βασιλεὺς καὶ κατὰ τοῦ Βρυεννίου πέμπει στρατόπεδα, στρατηγὸν ἔχοντα τὸν νωβελίσιμον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν καὶ τιμηθέντα μέγαν δομέστικον, ἄνδρα συνέσει καὶ δυνάμει τότε διαφέροντα. Συνάπτεται τῷ Βρυεννίῳ, καὶ κατὰ πρόσωπον ἀντιστάντων χειροῦται ὁ Βρυέννιος καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύσσεται. Ὁ μέντοι Βοτανειάτης, τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τελευτησάσης, ἑτέραν ἠγάγετο τὴν τοῦ προβεβασιλευκότος Μαρίαν. Καθαιρεῖται δὲ ὁ τὴν ἱερολογίαν δοὺς ἱερεύς, ἅτε μοιχείας ἐπὶ τούτῳ τολμηθείσης· ὁ δὲ Μιχαὴλ ψήφῳ κοινῇ ἀρχιερεὺς Ἐφέσου προβάλλεται. Ἅπαξ οὖν ἐκεῖσε φοιτήσας ἐν τῇ μονῇ τοῦ Μανουὴλ διέτριβεν ἐργαζόμενος.

Fuerat in eadem cum Bryennio conspiratione Basilaces, qui coactis non exiguis hominum copiis Thessalonicam accessit. Quid inde factum? Missus est adversus eum ab urbe Alexius, qui præter nobilissimi dignitatem Augusti quoque nomen jam consecutus fuerat et exercitus in sua potestate habebat. Ad Thessalonicam ubi ventum fuisset, acre commissum est prælium, quod eorum locorum homines universi a partibus Basilacis starent. Victus tamen ab Alexio Basilaces et captus ad imperatorem ablegatur. Quo cognito mittit quosdam imperator, qui Basilacem apud Christopolim oculis effossis cæcarunt. **332** Ex quo casu contigit ut ab eo die locus ille Scaturigo Basilacis nuncupetur. Hoc tempore fulmen delatum in Constantini columnam, cui statua erat imposita, prius quidem Apollinis simulacrum, sed deinceps Constantini nomen adepta, partem ejus cum tribus cingulis dissecuit.

B Τὰ αὐτὰ δὲ τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁ Βασιλάκης φρονεῖ, λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐγείρας ἐπὶ Θεσσαλονίκης ἔρχεται. Τί τὸ ἐπὶ τούτοις; Ἐκπέμπεται τῶν ὧδε ὁ νωβελίσιμος Ἀλέξιος καὶ σεβαστὸς, τὰς στρατηγικὰς δυνάμεις λαβών. Μάχη οὖν ἰσχυρὰ γίνεται παρὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ, καὶ τῶν ἐκεῖσε πάντων φρονούντων τῷ Βασιλάκῃ. Ἀλλὰ χειροῦται αὐτὸν καὶ δέσμιον ὁ Ἀλέξιος ἐκπέμπει τῷ βασιλεῖ. Καὶ ὃς ταῦτα μαθὼν ἀποστέλλει, κατ' αὐτὴν τὴν Χρυσούπολιν (95) ἐκτυφλοῦσιν αὐτὸν, ὡς ἔκτοτε τὸν τόπον ἐκεῖνον τὴν βρύσιν τοῦ Βασιλάκου λέγεσθαι. Κατὰ τοῦτον δὴ καιρὸν κεραυνὸς ἐνσκήψας τῷ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου κίονι οὗ ἄνω ἡ στήλη αὐτοῦ ἵστατο τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἀφίδρυμα, εἰς ὄνομα αὐτοῦ ὀνομασθεῖσα, μέρος τούτου διέτεμε καὶ ζωστῆρας C τρεῖς.

Secutus est Comnenorum in urbem ingressus, quo cognito Botaniates e regia discedens apud Spectatissimæ monasterium invitissimus raditur. Nam posteaquam imperium nactus fuerat, propemodum quosvis circumforaneos et ex infimæ plebis fæce delectos illustribus officiis præfecerat: interim ipse conversus ad quaslibet animi relaxationes atque voluptates, omnem de imperio curam sollicitudinemque depositam mancipiis suis commiserat. Quæ res effecit ut omnes in eum sævius insurgerent, præsertim ex illius genere qui rem publicam ante ipsum gesserat, Isaacii nimirum Comneni, Alexius et Isaacius. Horum alter Alexius D imperatore deserto contractisque non parvis copiis urbem imperatoriam occupavit, intromissus a Nemitzis, qui ad Charsiæ portam excubias agebant.

Τότε δὴ, τότε τὴν τῶν Κομνηνῶν εἰσέλευσιν Βοτανειάτης μαθὼν, τῶν βασιλείων μὲν ἄπεισι, παρὰ δὲ τῇ τῆς περιβλέπτου μονῇ ἐπιχειρεῖται καὶ ἄκων. Βασιλεύσας γὰρ πάντας σχεδὸν ἀγοραίους τε καὶ χυδαίους λαμπρῶν ἀξιωμάτων ἐτίμησεν, αὐτὸς δὲ πρὸς ἀνέσεις τραπεὶς τὴν τῆς βασιλείας φροντίδα τοῖς αὐτοῦ δούλοις ἀνέθετο, ὅπερ πάντας ἐξέμηνε, καὶ αὐτοὺς δὴ τοὺς τότε πρωτεύοντας ἐπί τε γένει καὶ πλούτῳ, τοὺς ἀδελφόπαιδας τοῦ προβεβασιλευκότος Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ Ἀλέξιον καὶ Ἰσαάκιον· ἔνθεν τοι καὶ ἀποσχισθεὶς ὁ Ἀλέξιος καὶ λαὸν οὐκ ὀλίγον ἑλκύσας μεθ' ἑαυτοῦ τὴν βασιλίδα παρέλαβε προδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Χαρσίου πόρτῃ φυλασσόντων Νεμίτζων (96).

(95) Χρυσούπολιν, habent A. et F. codices, nec ulla ratio versionis Leunclavianæ habenda, quæ Christopolim exhibet.

(96) Nemitzos vocat Anna Comnena libro II *Alexiados*, ἔθνος βαρβαρικὸν καὶ τῇ βασιλείᾳ Ῥωμαίων δουλεῦον ἀνέκαθεν. Nam in editione Hœschelii absque adverbio ad superiora tempora respiciente dicitur ὑπήκοον. Contendunt viri docti non esse alios a Teutonibus, qui Sclavonica lingua appellantur Nemitzi. Alexio Comneno Leunclavius septemdecim annos imperii duntaxat tribuit, cum præfuerit annis 37, ab anno æræ Christianæ 1081 ad 1118.

Digitized by Google

Κρατεῖ λοιπὸν μετὰ τὸν Βοτανειάτην ὁ Κομνηνὸς Ἀλέξιος ἔτη λζ' καὶ τῷ διαδήματι στέφεται, ὁ δὲ Ἰσαάκιος τὰ δεύτερα τῆς τιμῆς εἶχε, καινῷ ὀνόματι ἐπιφημισθεὶς αὐτῷ· σεβαστοκράτωρ γὰρ ἐπεκλήθη καὶ ὑπερεῖχε τοῦ Καίσαρος. Παρ' αὐτοῖς οὖν ἡ βασιλεία καὶ τῇ μητρὶ αὐτῶν. Ἦσαν δὲ τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι αὐτάδελφοι δύο νεώτεροι, ὧν τὸν μὲν Ἀνδριανὸν δηλαδὴ πρωτοσέβαστον καὶ μεγαδομέστικον, τὸν δὲ Νικηφόρον σέβαστον καὶ τοῦ στόλου δρουγγάριον. Ἀλλὰ καὶ κηδεστὰς εἶχεν ἐπ' ἀδελφαῖς τὸν Μελισσηνὸν Νικηφόρον καὶ Μιχαὴλ τὸν Ταρωνᾶν. Ὁ μέντοι κρατῶν ἐπειδήπερ ἐσπάνιζε χρημάτων, τὰς ἐτησίους δόσεις ἐνέκοψε τὰς ἀνηκούσας δηλονότι τοῖς ἀξιώμασι, προσαφῃρεῖτο δὲ καὶ τὰς περιουσίας τῶν συγκλητικῶν. Ὁ μέντοι ἁγιώτατος πατριάρχης Κοσμᾶς τῇ τῶν κοινῶν πραγμάτων μεταχειρίσει ἀπαρεσκόμενος καὶ ἀπεγνωκὼς τὴν διόρθωσιν, τῷ ὑπηρέτῃ, « Ἆρον, » εἰπὼν « τὸ ψαλτήριον καὶ ἀκολούθει μοι, » τῆς ἐκκλησίας ἀνεχώρει. Προχειρίζεται δὲ ἀντ' αὐτοῦ ἐκτομίας τις Εὐστράτιος, ἀφελὴς ἀνὴρ καὶ γωνίᾳ τὰ μάλιστα προσήκων. Μετὰ δὲ ἔτη γ' κατάγεται καὶ ἄκων. Ἡ δὲ αἰτία οὐκ ἔγνωσται. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ ὁ γραμματικὸς ἀνάγεται Νικόλαος. Μετὰ δὲ ταῦτα ἠγγέλθη Φραγγὸς Ῥομπέρτος ἐπὶ τὸν δᾶμνον διαπερατούμενος. Αὐτίκα τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἐξεστράτευσε, καὶ ἡττηθεὶς ἀκλεῶς ἔφυγε, πολλῶν ἐκεῖσε πεσόντων, οὐ τῶν τυχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγιστάνων καὶ ἐξ αἱμάτων ὄντων βασιλικῶν. Ἡττημένος οὖν ὑποστρέφει ὁ βασιλεύς. Γαυριῶσιν ἐπὶ τούτοις οἱ βάρβαροι, τινὰ τῶν πολισμάτων κατέχοντες. Ἐκστρατεύει καὶ αὖθις βασιλεὺς, καὶ τὸν Ἀνδριανὸν τὴν βασιλικὴν ἀμφιάσας ἐσθῆτα καὶ στήσας ἀπέναντι τοῦ Ῥομπέρτου παρήγγειλε νῶτα δοῦναι, εἶτε διώξει ὁ βάρβαρος. Ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τόπων δυσβάτων κυκλώσας, καὶ τὴν παρεμβολὴν αὐτῶν καταλαβὼν ὑπὸ χεῖρα πάντα ποιεῖται. Τοῦτο μαθὼν ὁ βάρβαρος ἀόρατος γίνεται. Καὶ ἡ μὲν ἐπίθεσις αὐτοῦ πέπαυται, οἱ δὲ Τοῦρκοι καὶ αὖθις τῶν Ῥωμαίων κατέτρεχον. Ἀλλὰ καὶ Τοῦρκός τις λεγόμενος Τζακατζᾶς τὰς νήσους Χίον, Σάμον καὶ Ῥόδον κατέσχε. Τότε δὴ, τότε καὶ Κύπρος σὺν αὐτῇ Κρήτῃ ἀποστασίαν μὲν ἐνόησαν, διὰ τάχους δὲ τῇ βασιλευούσῃ ὑπανασώζονται, ἐν μὲν τῇ Κύπρῳ τοῦ Καρύκου, ἐν δὲ τῇ Κρήτῃ τοῦ Ῥαψαμάτου ἀντάραντος. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀναλωμάτων δεόμενος τρόπους ἀπαισίους συλλογῆς χρημάτων ἐφεύρισκεν. Ἐντεῦθεν ἀπογραφαὶ τῶν ἀπανταχοῦ κτήσεων, καὶ τὰ καινὰ τῶν ὀνομάτων ἐπινενόηται, τὰ ὑπέρτιμα δηλαδὴ καὶ τὰ ὑπέρπλεα, καὶ ἄλλοι τρόποι ἐπηρειῶν κατὰ τῶν ὑπηκόων ἐπεισήγοντο. Γέγονε δὲ τηνικαῦτα καὶ κλόνος τῆς γῆς ἐξ ἡμέρας ἐν αὐτῇ τῇ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὑφ' οὗ πολλαὶ οἰκίαι καὶ στοαὶ καὶ ναοὶ κατέπεσον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ πολλοὺς συγχωσθῆναι καὶ ἀποθανεῖν. Τηνικαῦτα καὶ Πατζινακῶν πλῆθος πολὺ τὴν Θρᾴκίαν καὶ Μακεδονίαν ἐλήϊζεν. Ἐκστρατεύει κατ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, καὶ πρῶτα μὲν ἡττῶνται οἱ στρατιῶται, εἶθ' οὕτως ἡττῶσι κατὰ κράτος αὐτοὺς ἅτε τῇ θείᾳ δυ-

Itaque deinceps Alexius imperio potitus est post Botaniatem, idque per septemdecim annos obtinuit. Seipsum diademate cingi curavit, Isaacio secundum ab se locum dignitatis attribuens, indito eidem novo prorsus nomine : Sebastocratorem namque vocavit, quasi dicas Augusti imperatorem, inventa dignitate, quæ major esset quam Cæsaris. Apud hos duos imperium erat, qui matrem in ejus societatem admiserant. Habebat autem imperator alios quoque duos germanos fratres, se juniores. Ex iis unum, videlicet Adrianum, Protosebastum (hoc est Augustum principem) appellavit, alterum, qui Nicephorus erat, Augustum classisque Drungarium. Præterea sororum maritos, affines suos, Nicephorum Melissenum et Michaelum Taronitem, certis honoribus atque titulis ornavit. Cum secundum hæc imperator pecuniis egeret, donationes annuas et munera dari consueta magistratibus præcidit ac sibi retinuit, senatoribus etiam locupletioribus opes eripuit. Hanc administrationem reipublicæ cum sanctissimus ille patriarcha Cosmas probare non posset, nec emendationem, de qua desperaverat, ullam exspectaret amplius : « Tolle, inquit ministro suo, librum hunc Psalmorum, et me sequere. » His dictis, ex ecclesia discessit. Ejus in locum suffectus est Eustratius spado, simplici vir ingenio, et dignus in angulo qui degeret. Verum et ille post triennium administrati pontificatus contra voluntatem suam eo propter ignotam quamdam causam deturbatur, evecto vicissim ad patriarchici solii sublimitatem **333** Nicolao Grammatico. Secundum hæc nuntius ad imperatorem allatus est, quo significabatur Rupertum Francum trajecto mari Epidamnum venisse. Quapropter illico suas copias educit, Dyrrhachiumque profectus manum cum hostibus conserpit. Victus autem prœlio fugæ sibi consuluit inglorius, multis suorum amissis, non vulgaris modo sortis hominibus, verumetiam magnatibus et imperatorio sanguine procreatis. Hoc modo victus imperator ad urbem revertitur. Interea Barbari prosperis fortunæ successibus elati superbire ac oppidula quædam occupare. Imperator vicissim eductis denuo copiis Adrianum imperatorio habitu, ornare, contraque Rupertum collocato præcipere ut si barbarus in ipsum impetum faceret, terga daret : interim ipse per invia loca facto itinere hostem a tergo circumdare. Hac fraude circumventus adversarius in iis deinceps locis, conatu suo fracto, conspici desiit. Compresso Franco Turci rursum fines Romanos invaserunt ; quorum e natione quidam, cui Zachatzæ nomen erat, Chium, Samum et Rhodum insulas occupavit. Tunc et Cyprus atque Creta, defectionis illæ quidem morbo infectæ, ab imperatore desciscere cogitabant : verum anteverso celeriter ipsarum conatu imperio recuperatæ conservatæque fuerunt. In Cypro Caryces, in Creta Rapsomates imperatori se opposuere. Cum autem ille bellis exhaustus impensarum egeret, pecuniæ colligendæ rationes ab

Digitized by Google

æquitatis egibus abhorrentes excogitavit. Hinc secutæ possessionum ubivis sitarum descriptiones : hinc novæ illæ appellationes hypertimorum et hyperpleorum excogitatæ, quasi supercensa et redundantia dicas. Alias alii denique vexationum modi subditorum exhauriendorum causa reperiebantur. Accidit et terræ motus id temporis horrendus ac vehemens, illo ipso die quo sancti Nicolai memoria celebrabatur. Is multa ædificia, porticus et sacras ædes humi stravit ; quorum ruinis oppressi complures mortalium vivendi finem fecerunt. Tunc et Patzinacarum ingens multitudo Thraciam Macedoniamque depopulata est. Adversus eos imperatore cum copiis egresso primum quidem vincuntur Romani milites, deinde vero stragem illorum ingentem edunt, cum rem totam divinæ potestati commisissent. Sunt et insidiæ contra imperatorem semel atque iterum structæ, sed successum non habuerunt.

A νάμει τὸ πᾶν ἐπιτρέψαντες. Ἅπας καὶ ὁλοσυλλὴ κατ' αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως δηλαδή· πέρας δὲ ταύταις οὐκ ἦν.

Eodem imperante Francorum natio de partibus Hesperiis profecta Cpolim venit, ut versus Orientem ibi trajiceret. Eorum adventum indicatio quædam divina præcessit ; nam infinita locustarum vis, quarum erat ex Occidente origo, tantis cum copiis volantium ut nubem repræsentare viderentur et solem ipsum obnuberent, per maximam hanc urbium ejusque fines in **334** Orientem perrexit, ibique considens ulterius volare desiit. Cum autem Franci trajecissent in Asiam, Nicæam Bithyniæ Turcis, qui eam obtinebant, ademptam imperatori pro certo pretio vendiderunt. Tunc et Bogomilorum exorta fuit hæresis, auctore Basilio, qui medicus usurpabatur. Rursus item alia contra imperatorem excitata fuit a quodam conspiratio, qui Comanorum societate comitatuque fretus Diogenis se filium perhibebat, ejus qui ante hoc tempus imperaverat. In Thraciam ubi venisset, per fraudem a quibusdam imperator renuntiatus capitur et oculos amittit. Imperator autem Alexius domum alendis pupillis assignatam, quæ dudum jam alumnis caruerat, instauravit, attributis ei quibusdam de suo quoque facultatibus. Adjecit et religiosarum exercitationum ædes, ludumque litterarium erudiendis pueris. Hinc nova contra ipsum oritur seditio cujus erat auctor ejus consobrinus Michaelus : sed quotquot in hanc societatem venerant, mox indicio facto ad imperatorem delati castigantur, ademptis capillis non novacula, sed dropace (97).

B

C

Τότε δὴ καὶ τὸ τῶν Φράγγων ἔθνος ἐκ τῶν ἑσπερίων τὴν βασιλείαν καταλαμβάνει ὡς ἐκεῖθεν πρὸς ἕω διαπεραιώσασθαι. Ὧν τὴν συγκίνησιν θεόσημόν τι προεμήνυσεν· ἀκρίδων γὰρ ἄπειρον πλῆθος ἐκ τῆς ἑσπέρας τὴν γένεσιν ἐσχηκὸς καὶ ὡς νέφος ἐπαζόμενον ἀπεικάζεσθαι καὶ σκιάζειν τὸν ἥλιον διὰ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων καὶ τῶν ταύτης ὁρίων τὴν πτῆσιν ποιούμενον πρὸς τὴν ἑῴαν ὥρμητο, κἀκεῖ κατέπαυσε. Διαπεραιοῦνται οὖν οἱ Φράγγοι, καὶ τὴν Νίκαιαν παρὰ τῶν Τούρκων κατεχόμενοι ἀφαιροῦσι, καὶ τῷ βασιλεῖ ταύτην ὠνιον διδόασι. Τότε ἡ τῶν Βωγομίλων ἀνεφάνη αἵρεσις, ἧς κατῆρχε Βασίλειος ὁ λεγόμενος ἰατρός. Ἑτέρα δὲ πάλιν ἐπανάστασις παρά τινος γέγονε, Κομάνου μὲν ἐφεπομένους ἔχοντος καὶ εἶναι λέγοντός τοῦ προβεβασιλευκότος Διογένους. Ἀναγορεύεται οὖν κατὰ τὴν Θρᾴκην ἀπατώμενος, ἀλλὰ κατέχεται καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύσσεται. Τὸ δὲ ὀρφανοτροφεῖον ἤδη ἐσχολακὸς ἀνακαινίζει ὁ διαληφθεὶς βασιλεύς. Προφορεῖ καὶ οἰκοθεν κτήματα, τὰ μέντοι φροντιστήρια καὶ τὸ τῶν παίδων διδασκαλεῖον αὐτὸς προσεπιτίθησιν. Ἑτέρα κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλή, ἧς κατῆρχεν ὁ Ἀνεμᾶς Μιχαήλ (97). Ἀλλ' αὐτίκα διαμηνυθέντες παιδεύονται, ἀλωθέντες τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς οὐ ξυρῷ, ἀλλὰ δρώπακι.

Cæterum mater imperatoris universum administrabat imperium, quam rem ipse dolenter ac moleste ferebat, ut qui videret solum sibi nomen imperii reliquum esse. Mater hoc animadverso sponte sua cessit, et in monasterium inspectoris omnium, quod ipsamet exstruxerat, commigravit. Jam quod imperatoris conjugem vitæque sociam attinet, eam ille quidem antea nec aversatus plane fuerat, nec omnino, ut par fuisset, dilexerat ; nam rebus venereis deditus jura matrimonii parum sancte servabat. Postquam vero grandior ætas ignita libidinis in imperatore tela nonnihil hebetarat, tunc in Augustam converso amore totus in ejus charitate acquiescebat, omnem potestatem gerendarum re-

D

Ἡ μέντοι τοῦ βασιλέως μήτηρ τὴν βασιλείαν ἅπασαν οἰκονομοῦσα ἦν, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ κρατῶν ἠνίατο, ὡς ἔχων μόνον τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα. Τοῦτο οὖν ἡ μήτηρ γνοῦσα ἑκοῦσα ἐξίστη, καὶ εἰς τὴν τοῦ παντεπόπτου μονὴν, ἣν αὐτὴ ἐδείματο, κατοικεῖ. Πρὸς μέντοι τὴν κοινωνὸν τοῦ βίου ὁ κρατῶν οὔτε ἀποστόργως εἶχε πρὶν οὔτε παντοίως ταύτῃ προσέκειτο· ἀφροδισίων γὰρ ἡττώμενος οὐ πάνυ τὰ εἰς εὐνὴν ἐτύγχανε δίκαιος. Ἐπεὶ δ' ὁ χρόνος προήκων τῷ αὐτοκράτορι τὰ ὑποφόρα βέλη τοῦ ἔρωτος ἠμβλυνε, τότε τῇ Αὐγούστῃ πρόσκειται τέλεον καὶ πᾶσαν αὐτῇ τὴν οὐσίαν ἀνατίθησι, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ποδαλγῶν κλινοπετὴς ἦν. Αὕτη δὲ, τῷ μὲν υἱῷ καὶ βασιλεῖ Ἰωάννῃ μὴ φιλίως προσκειμένη, τὴν διάθεσιν πᾶσαν

(97) De Michaelis Anemæ dicti, et aliorum conjuratione ac supplicio plura Anna Comnena libro XII *Alexiadis*, ubi quæ de ademptis capillis non novacula, ut ait noster Glycas, sed dropace, hoc est medicamenti quodam genere, quo ad decalvandum caput et depilandum mentum, utebantur veteres, sic illa exponit : Καὶ τὴν ἐν χρῷ κουρὰν τῆς κεφαλῆς, καὶ τοῦ πώγωνος ψιλώσας διὰ μέσης πομπεῦσαι τῆς ἀγορᾶς παρεκελεύσατο· unde refellere licet errorem ejus, qui δρόπακα legendum contendebat, et *falcyclam* seu *securim* interpretebatur.

Digitized by Google

ἐπὶ τῇ πρώτῃ θυγατρὶ καὶ τῷ ἐπ' αὐτῆς κηδεστῇ Βρυεννίῳ ἐκέκτητο. Ταύτῃ τοι καὶ τὸ συγκλητικὸν ἅπαν καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον ἐπιτηδείως ὁ Ἰωάννης μετήρχετο.

rum ei permittebat, præsertim cum jam pedibus æger in lecto decumberet. Erat autem imperatrix animo erga Joannem filium et imperatorem designatum nonnihil alieno, et omnem benevolentiam in filiam natu majorem ejusque maritum, generum suum Bryennium, transtulerat. Hanc ob causam Joannes senatum et ordines cæteros studiose colebat.

Εἷς μέντοι τῶν πρὸς ἑῴαν διαβάντων Λατίνων ὁ Βαιμοῦνδος συνθήκας μετὰ τοῦ κρατοῦντος ποιήσας μυρία τε χρήματα λαβών, καὶ τῇ Ἀντιοχείᾳ προσβαλών, τῇ πολιορκίᾳ τε ταύτην ἑλὼν τῶν συνθηκῶν ἐπιλανθάνεται, καὶ χεῖρα μᾶλλον αἴρει κατὰ Ῥωμαίων. Μέλλων δὲ πρὸς ἑσπέραν ἔρχεσθαι καὶ μήπω κατασχεθῇ πτοηθείς, θάνατον ἑαυτοῦ καταψεύδεται, κἂν ὕστερον σπένδεται τῷ βασιλεῖ. Μετὰ δὲ ταῦτα νοσεῖ ὁ κρατῶν τοσοῦτον ὡς ἐκλελοιπέναι δοκεῖν. Προσκομίζεται αὐτῷ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐκτύπωμα τοῦ κατὰ τὴν Χαλκῆν ἀνεστηλωμένου, ὅπερ ἦν ἐν πέπλῳ τινὶ πρὸ τῆς εἰκόνος ἀπηωρημένον. Ὑφαπλοῦται τῇ κλίνῃ, καὶ ὁ κάμνων ἀνέῤῥωται. Ἐπὶ τούτῳ φόβος ὑποσείει οὐ μόνον τὸ δημοτικὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν τέλει· φήμη γὰρ αὐτοὺς κατεκράτει ὡς ὁ κρατῶν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέγα τεθνήξεται Σάββατον. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη φήμη καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ βασιλέως κατέσεισε ψυχήν. Ψευδὴς δὲ ὅμως ἠλέγχετο. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἔκτοτε περὶ Φιλιππούπολιν διέῤῥιβεν ἔαρ ὅλον καὶ θέρος. Τὸ δὲ αἴτιον ἡ μετὰ τῶν Μανιχαίων διάλεξις, οὓς Παυλικιάνους ἡ δημώδης ὀνομάζει φωνή. Πολὺ δὲ τὸ γένος τοῦτο ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατῴκισται, τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Τζιμισχῆ ἐκ τῆς ἑῴας καταγαγόντος αὐτὸ κἀν ταύτῃ ἐγκατοικίσαντος· οἷς δὴ καὶ διαλεγόμενος πολλοὺς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μετήνεγκε. Κατ' ἐκεῖνο καὶ πολλοὶ γεγόνασιν ἐμπρησμοί. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ ἔπνευσεν ἄνεμος τοσοῦτον βιαῖος ὡς καὶ ἄλλα μὲν συμβῆναι συμπτώματα, καταπεσεῖν δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ κατὰ τὸ πλακωτὸν κίονι ἱδρυμένην στλήγγα καὶ πολλοὺς τῶν ἐκεῖσε παρατυχόντων ἀνελεῖν· καὶ ὄμβρον δὲ ῥαγδαῖον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τοσοῦτον καταῤῥαγῆναι ὡς καὶ οἰκίας καταπεσεῖν ἀνθρώπους τε καὶ ζῶα ἀποπνιγῆναι. Ἐν τούτοις ἐπιδρομὴν Τούρκων κατὰ Ῥωμαίων. Ὁ δὲ κρατῶν μὴ ἰσχύων δι' ἑαυτοῦ ἐκστρατεῦσαι, ἅτε κλινοπετὴς ὤν, στρατὸν ἐκπέμπει οὗ ἀρχηγὸς ὁ Καμύτζης Εὐστάθιος, ὃς δὴ καὶ προσβαλὼν τοῖς Τούρκοις αἰχμάλωτος ἄγεται καὶ τὸν στρατὸν ἀπόλλυσιν. Οὐκέτι οὖν ἀνέχεται ὁ κρατῶν, ἀλλ' ἐκεῖσε καταλαμβάνει καὶ τοὺς Τούρκους ὡσεὶ καπνὸν διαλύει. Καὶ οἱ τὸν Καμύτζην κατέχοντες αὐτόμολοι σὺν αὐτῷ προσέρχονται τῷ βασιλεῖ. Μετὰ ταῦτα ὁ τῶν Τούρκων ἄρχων σπένδεται τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ καθ' ἕνα οἰκάδε ἄπεισιν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα τὰ τῆς νόσου ηὔξανε, κοινῇ γνώμῃ τῶν ἰατρῶν σίδηρον κατὰ στομάχου φλογόεντα δέχεται. Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀὴρ ὁ ἐν ἀνακτόροις ἀὴρ οὐκ ἔῤῥωτος ἐδόκει, ἅτε νοτιώτερος ὤν, εἰς τὰ τῶν Μαγγάνων ἀποκεκόμισται ἀνάκτορα, τοῦ χρεών, ὡς ἔοικε, καθέλκοντος· τὸ γὰρ, « Ἐν ἀκεσῳδύνοις πεσεῖται » περὶ αὐτοῦ γεγράφθαι φασὶν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί. Θήσει οὖν ἐκεῖσε, τῆς βασιλείας

Cæterum unus ex iis Latinis qui versus orientem profecti fuerant, cui Baimundi nomen esset, icto cum imperatore fœdere maximisque pecuniis acceptis Antiochiam nomine imperatoris adortus est; quam ubi per vim expugnatam cepisset, initorum fœderum oblitus Romanos ipsos invadere non dubitavit. Deinde versus occidentem facturus iter, quod vereretur ne alicubi a Romanis interciperetur, falso de morte sua rumore dicto, quod volebat assequitur. Sed tamen deinde rursus in gratiam cum imperatore rediit. Is vero secundum hæc tam gravi correptus est morbo, ut animo defecto exstinctus esse videretur. **335** Quapropter ad ipsum allata est effigies Servatoris nostri ad Chalcem erecti, quæ in peplo quodam ante imaginem ipsam suspensa conspicitur. Hæc cum in ægrotantis lectum expansa fuisset, vires omnino recuperavit. Ea res non modo plebem, sed ipsos etiam proceres atque magistratus metu quodam perculit. Nam vulgo rumor obtinebat futurum ut imperator illo ipso magno Sabbato naturæ debitum persolveret; qui quidem ad imperatorem delatus non parum ejus animum cruciaverat, quanquam eventus ipse falsum fuisse docuit. Ab hoc morbo juxta Philippopolim vernum æstivumque tempus exegit imperator, ob unam hanc causam, quod cum Manichæis de religione dissereret, quos vulgus hominum Paulicianos appellat. Ea natio sane perampla in hisce finibus habitabat, ex Oriente per Joannem Zimischem huc translata et in colonias quasi quasdam deducta. Cum his ergo disputans Alexius, multos ad rectam de religione sententiam revocabat. Exstitere tum frequentia passim incendia. Cumque ver appetiisset, tam vehementes ventorum flatus exorti sunt, ut inter aliorum operum casus atque ruinas etiam statua columnæ imposita in fore Placoto, sic ab incrustatione dicto, delapsa multos istic forte præsentes opprimeret. Præterea litteris proditum est ex aere tam impetuosum imbrem die, quo sanctorum apostolorum Petri et Pauli memoria celebratur, erupisse, ut ædificia prosternerentur et in eis mortales una cum animantibus aquis obruerentur. Secutæ sunt Turcorum in provincias Romanas excursiones, contra quos imperator cum ducere copias affixus lecto non posset, Eustathium Camytzem exercitibus præfectum adversus eos mittit. Is conserta cum Turcis manu non copias modo cæsas amittit, verum etiam ab hoste captivus abducitur. Eo casu imperator cognito teneri non potuit, quin ipse ad ea loca proficisceretur. Quo facto instar fumi Turcos dissipavit, tanto eis terrore injecto ut etiam ii qui Camytzem captivum detinebant sponte

Digitized by Google

sua cum ipso ad imperatorem accederent Secundum hæc princeps Turcorum fœdus cum imperatore ferit; quo inito domum utrinque discessum. Cum autem morbus imperatoris in dies ingravesceret, de communi medicorum sententia candens ferrum ejus stomacho impressum est. Et quia parum temperatus aer regiæ videretur, ut qui esset australior aliquanto, in Manganorum palatium fuit deportatus, fato illum, ceu credi par est, eo pertrahente. Nam vulgo jactatum illud : « In Acesodynis cadet, » de ipso perscriptum esse perhibent, qui plurimum ejusmodi oraculis interpretandis valent. Istic ergo diem in terris supremum, Joanne Comneno filio successore imperii relicto, clausit.

A διάδοχον καταλιπὼν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κωμνηνὸν Ἰωάννην (98).

(98) Clausulam hanc post τὸν Κομνηνὸν Ἰωάννην adjecit F litteris rubrica instar titulorum insignibus : ΕΩΣ ΩΔΕ ΤΟ ΠΕΡΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΔΙΗΓΗΣΕΩΣ.

MICHAELIS GLYCÆ ANNALIUM FINIS.

GLYCANORUM ANNALIUM
CONTINUATIO
A JOANNE COMNENO USQUE AD IMPERII BYZANTINI EVERSIONEM,
AUCTORE JOANNE LEUNCLAVIO.

Qua superioribus adjecta, corpus integrum Historiæ Byzantinæ Lectores habent.

336 Alexio imperatore spiritum extremum ducente, Joannes maximus natu filius, adjuvante fratre Isaacio, Sebastocratore, conscio patre, ceu ferebatur, invita matre, quæ Bryennium generum cum Anna Cæsarissa filia malulsset imperio potiri, nactus annulum paternum, partim eo custodibus ostenso, partim vi portis e cardinibus emotis, magnum palatium ingressus est, seque imperatore nuncupato, rempublicam administrare cœpit. Confirmato imperio, præcipue cognatorum opera in gubernatione utebatur Joannis Comneni accubitoris, qui arrogantia sua semet cito dejecit, et Gregorii Taronitæ, viri modesti, præterea Gregorii Camateri, obscuro nati genere, ac Joannis Axuchi Persæ, quem mirifice diligebat ob consuetudinem diuturnam, et honore magni domestici ornabat. Anno primo necdum exacto concitata fuit adversus imperatorem seditio, cujus erant principes Bryennius et Anna Cæsarissa. Verum ea mature sopita est, imperatore seditiosos humaniter castigante.

Post hæc Turcis in Phrygia victis, Laodiceam recuperatam muniit : alteraque suscepta expeditione, solerter pellectis ad insidiarum loca præsidiariis, et ab urbe interclusis, Sozopolim cepit, cum aliis multis oppidis locisque munitis, quæ Turci Romanis ademerant. Scythas etiam quos Patzinacas vocant, ingenti prælio vicit, itemque Triballos et Servios, quos in potestatem redactos magna ex parte in Nicomediensem Asiæ provinciam transtulit. Filios habuit quatuor, Alexium, Andronicum, Isaacium, Manuelem. Alexium post coronationem videre per quietem visus est insidentem leoni, quem auribus habenarum vice moderaretur, cum alioqui nihil haberet ad domandam belluam accommodatum. Hoc viso significabatur, eum titulo tenus absque re potiturum imperio, quod etiam mox amissurus esset, uti deinceps accidit. Gessit etiam feliciter adversus Hunnos bellum Joannes, qui fines Romanos invaserant, prætexta causa spoliatorum mercatorum suorum, cum occulta et verior esset, in Almuzen Stephani regis Hunnorum fratrem profugum declarata humanitas. In hac expeditione multum ab eo fines imperii versus occidentem prolati sunt.

Victis hinc Persarmeniis, et occupata Castamone, cum triumpho Constantinopolim pedes est ingressus, quadriga triumphali nequaquam conscensa, sed imagine Deiparæ in illam collocata, cui velut imperii collegæ victorias acceptas ferebat. Mox reversus in Orientem, Castamonem a Tanismanio receptam, Gangram, Adanam, Tarsum, Bacam munitissimum castellum, Anabarzam vi expugnat : et Cœlesyriam ingressus, Antiochiæ quam honorifice a Raimundo principe suscipitur, ac fœdus tam cum Raimundo, quam Tripolitano comite ferit. Inde penetrans ad Euphratem, Pizam aliasque nonnullas munitiones occupat. Nec multo post Alexium primogenitum, quem ad imperii societatem admiserat, et Andronicum ab eo proximum mors abstulit : eis non diu superstes fuit, læsus in venatione per sagittam suam veneno infectam, quam e pharetra solitarius aper excusserat. Moribundus oratione ad suos habita, Manuelem ex filiis natu minimum, qui tum forte aderat, Isaacio majori præ-

Digitized by Google

tulit, et imperatorem designavit. Quo consilio cunctorum suffragiis approbato, vitam hanc reliquit, imperii vicesimo quarto anno supra mensem octavum exacto.

Successit ei Manuel, qui mox e castris in urbem Axuchum magnum domesticum ablegavit, ut res istic constitueret, occupatoque palatio fratrem Isaacium paternæ mortis adhuc ignarum coerceret, ne quid ille turbarum ceu natu major daret. Egregiam in eo navavit operam Axuchus, Isaacio in Pantocratoris monasterium incluso. Non abs re autem pater illi Manuelem prætulerat. Nam et iracundus erat, et ad supplicia leves ob causas exigenda pronus : hac ipsa atrocitate eum naturali quodam pavore conjuncta. Uxor Manueli imperatori Alemana fuit, ex illustri principum familia : quæ non tam formam corporis, quam animi pulchritudinem curabat. Itaque fucis et adscititiis ornamentis repudiatis, naturalique rubore contenta, virtutum elegantia fulgebat, constantia gravitateque gentilitia prædita. Ei Manuel conjugii fidem non servabat, etiam neptis incesta consuetudine cum ignominia singulari abutens. Cæteroquin ab initio munificus erat, ob comitatem aditu facilis, animo fraudis experte : quæ tamen virtutes in ipso perpetuæ non exstiterunt.

Hoc tempore suscepta est ab Alemanis Conradi Cæsaris Augusti auspiciis in Palæstinam nova expeditio, quam Manuel minime quidem palam impediebat, sed occultas tamen struebat Alemanis insidias. Fuerunt in hac expeditione virorum comites etiam feminæ quædam ingentis animi, quæ armatæ insidentes equis Amazonum speciem præbebant. Hic mihi vide, quam flagitiose Manuel contra datam fidem sese gesserit. In locis opportunis et arctis insidias collocabat, quæ multos interimebant : passim portis ipso annuente clausis, forum Alemanis denegabatur : funibus de muro pecuniæ attrahendæ causa demissis, ea capta, quantum vel panis vel aliarum rerum libebat, præbebatur : nonnunquam auro et argento attracto, de muris semet improbi mortales subducebant, ac nihil omnino commeatus vicissim demittebant : quidam farinæ calcem miscentes, cibum pestiferum efficiebant : imperatoris jussu de argento minime probo cusa moneta est, quæ vendituris aliquid ex Alemanico exercitu daretur : denique litteris ad Turcos missis Manuel hortatus est, ut bellum Alemanis facerent. Quod illi cum tentarent, ad Mæandrum a Conrado, divina quadam vi fluvium trajiciente, tanta ipsorum edita strages est, ut de cæsorum ossibus excitati crebri altique tumuli, collium instar assurgerent, qui hodieque cum admiratione transeuntium spectantur. Eo prælio tam feliciter pugnato, citra cujusquam impedimentum deinceps Alemani sunt progressi.

Gessit ab illo tempore bellum Manuel contra regem Siciliæ Rogerium, ablatamque sibi Corcyram recuperavit, et Michaele Palæologo copiis adversus Siculos præfecto, de Serviis Hungarisque victoriam sane illustrem consecutus est. Palæologo non multo post abrogatum imperium, missique contra Siculos Alexius Comnenus, Bryennii Cæsaris filius, cum Joanne Duca, itemque **337** Constantinus Angelus, in potestatem hostium venerunt. Tandem sine fructu bello administrato, pax utrinque facta est. Cum autem Alemana Manuelis uxor e vivis excessisset, quam quidem mortuam ille longe acerbissime luxit, procreandæ sobolis masculæ causa, Petebini Antiochiæ ad Orontem sitæ principis, ex occidentali familia nati, filiam uxorem duxit. Inter alia quæ gessit hoc quoque celebratur, quod cum Chliara, Pergamus, Adramyttium, urbes Asiæ Minoris, earumque fines a Turcis undique gravissimis populationibus vexarentur, munitionibus exstructis, quas Nova Castra nuncupavit, earum securitati consuluerit.

Deinceps moto bello contra Hunnos, affinis sui Stephani, Jazæ regis eorum fratris nomine, quem regno post Jazæ mortem præfici vellet, cum initio parum omnino res succederet : tandem Andronico Contostephano cum magni ducis titulo præclarisque copiis adversus illos misso, ingenti victoria potitus est : cum quidem imperatoris injussu, qui ob siderum positum paulo inclementiorem, aliud exspectari pugnæ tempus voluerat, manum cum Dionysio duce, viro forti ac strenuo, conseruisset. Ut autem felix hæc expeditio Contostephani fuit, ita parum omnino successit altera, quæ contra sultanum Ægypti, eodem duce, rege Hierosolymorum et Cypri Amerigo socio, suscepta est : non illud quidem Andronici culpa, sed ob perfidiam regis Amerigi, qui etiam astute impediit, quominus Tamiathi [*al.* Damiatæ.] ad extremum redacti deditio fieret. Consimiliter infelici consilio Manuel ipse sultano Iconii bellum fecit, quanquam is exstitisset in imperatorem longe ingratissimus, a quo per suos ditione spoliatus, humaniter exceptus, et amplissimis muneribus donatus fuerat, inque pristinum imperium restitutus. Cæsæ sunt insignes hoc bello Romanorum a Turcis copiæ, quibusdam in faucibus quæ Clisura Zybrizæ nuncupantur : imperator ipse fortissime dimicans, toto corpore vulneribus affecto, vix incolumis evasit. Sed tamen egregia virtus Joannis Batatzæ non multo post damnum hoc insigniter resarcivit. Cum enim Atapatus sultani jussu cum delectis Turcorum viginti millibus, et amplius, in fines Romanos ad ipsum usque mare grassatus immaniter fuisset, jamque Mæandrum fluvium infinita onustus præda trajicere conaretur : Batatzes divisis copiis, ac partim in insidiis abditis, partim in ulteriorem amnis ripam evadere jussis, eo loci redegit hostes, ut Atapato interfecto, ex tot millibus omnino pauci ad suos salvi revertererentur. Hoc facto Romanorum erecti sunt animi, ac vicissim Barbarorum insolentia repressa.

Digitized by Google

338 Cum autem studiose Manuel secum potentiam nationum occidentalium, quæ regi Alemanorum parebant, expendisset : veritus ne illi aliquando suum imperium adorirentur, Romæ veteris Papam contra Fridericum regem concitavit, hortatus ut quod pontifici deberetur imperium, usurpari ab Alemanico principe nequaquam pateretur. Eodem pacto Venetos, Genuenses, Pisanos, Anconitanos, et reliquos maris accolas sibi conciliabat, sacramento devinciebat, omnis generis officiis alliciebat, in urbe denique perhumaniter excipiebat. Cumque Mediolanensium urbem ac munitiones eversas a Friderico accepisset, opem ac pecunias ils præbuit, quibus muros instauraret. Montisferrati denique sibi Marchionem adjunxit, ejus filio Marias, filia sua in matrimonium B coxcessa. Quo factum est, ut cum Fridericus archiepiscopo Moguntino, cancellario suo, in Italiam misso, Papæ urbes Italicas adimeret : Montisferratensis, Manuelis largitionibus impulsus, Conradum filium cum copiis in Moguntinum ablegaret, a quo profligatis Alemanis, etiam ipse Moguntinus inter alios captus est.

Cum autem Manuel sectatores vitæ solitariæ, propter possessiones et mundana negotia, parum religioni cultuique divino deditos videret ; nullas eis vineas, nullos agros, nullas possessiones assignavit, sed ex fisco tantum pendi jussit, quantum ad victum cultumque corporis satis esset. Videtur nimirum cupiditatem immodicam struendi monasteria improbasse, ac posteris exemplum prodere voluisse, quo pacto templa condenda, et quæ hominibus ejusmodi ratio vivendi sit præscribenda. Tantum autem abfuit ut eorum institutum probaret, qui solitariam vitam professi, et opibus affluunt, et multitudine curarum magis distrahuntur, quam ii, qui hujus vitæ deliciis occupantur, ut sanctionem Nicephori Phocæ, fortissimi et cordatissimi imperatoris, abolitam, de non augendis monasteriorum latifundiis, quasi postliminio revocarit. Mortuus est tandem, parum constitutis ordinatisque rebus imperii, cum astrologis fidem habuisset, qui victurum adhuc quatuordecim annos prædixerant. Imperavit annos 38, tribus mensibus demptis : ad quod imperii spatium, vetustum oraculum D alludere videtur :

Tui prehendet te postrema nominis.,

Nam in Græco Manuelis nomine postrema syllaba tantum numerum complectitur (1).

Successit ei natus in purpura filius, nimirum Alexius Comnenus, cujus pueritia reipublicæ perniciosa fuit. Alexius enim Comnenus, protosebastus et protovestiarius, mortui Manuelis patruelis imperatrice sibi conciliata, summam in gubernatione potentiam ad se transtulit, imperatore per ætatem ad sustinendam ejusmodi molem prorsus inepto, neque tantum venationibus et equitationibus oblectante, cum etiam prave cæteroquin educaretur.

(1) λ et η conficiunt 38.

A Hac impulsus occasione Andronicus, et ipse Manuelis patruelis (nam eodem patre Alexio, Joannes Manuel's et Isaacius Sebastocrator Andronici pater, nati erant), homo longe vaferrimus pariter et crudelissimus, sub astuto prætextu, quasi rempublicam et imperatorem vindicare vellet ab insidiis protosebasti, e Paphlagonia, quo ablegatus a Manuele fuerat, propius ad urbem accedit, adjunctisque sibi viris in administratione principibus, redactum in potestatem protosebastum excæcat ; imperii procurationem in se transfert ; Contostephanum cum quatuor filiis, Basilium, Camaterum, et alios illustres viros oculis spoliat ; matrem imperatoris necat, conficto crimine, quasi ea Belæ regi Hungarorum, quocum nupta soror imperatricis erat, prodere Branizobam et Belligradum voluisset. Imperatorem se renuntiat, coronaque redimit ; ac tandem consecutus id quod jamdudum animo sibi destinaverat, imperatorem Alexium capitis per summam injuriam damnatum, arcus nervo strangulari jubet. Ejus interfecti latus pede tundit, ac parentum ipsius alterum ut perjurum et injurium, alteram ut vulgati corporis mulier. culam contumeliose insectatur. Hinc avulsum a corpore caput aliquo abjicitur, truncus in mare plumbo demergitur.

Fuerat a prima ætate Andronicus insignis scelerum artifex, multasque facinorum suorum causa perpessus ærumnas erat. Nam initio conspiratione cum Hungaris facta, Manuelem imperio dejicere C conatus est : quarum insidiarum convictus, in palatii custodiam datus est. Accessit et alia captivitatis hujus causa. Quippe Manueli tres fuere fratres, Alexius, Andronicus et Isaacius, quorum duo priores ante patrem obierunt. Ex iis Andronicus tres filias suscepit, Mariam, Theodoram, et Eudociam. Eudocia marito defuncto nefaria consuetudine Andronici non clam, sed palam usa est. Quoties autem reprehendebatur ob incestum Andronicus, hanc defensionem per jocum usurpabat : solere subditos principum mores imitari, et aquam ex eodem fonte petitam, eumdem saporem referre. Quibus verbis imperatorem Manuelem perstringebat, qui cum fratris filia rem habebat. D Ii sales maximopere Manuelem pungebant, et mulieris cognatos in Andronicum incendebant. Itaque compactus est in vincula, ceu diximus : cumque diu quadam in turri jacuisset, animadvertit meatum in ea quemdam subterraneum, in quem semet abdit, obstructo meatus foramine. Cum deinde carcerem ingressi custodes hominem nusquam reperirent, omnibusque viis perquisitis **339** comprehendi non posset ; uxor ejus in turrem, e qua maritus evasisse putabatur, tanquam fugæ ipsius conscia, conjicitur. Andronicus e caverna se propipiens, et mulierem inopinato conspectu territam allocutus, ex eo tempore diu cum ea vixit in carcere, Joannemque filium ibidem mater concepit, quem dein-

Digitized by Google

ceps pater imperii consortem fecit. Tandem elabitur, custodibus propter mulierem factis negligentioribus. Sed rursus a milite quodam Nicææ captus, in custodiam priore acerbiorem, duplicibus ferreis compedibus oneratus, conjicitur.

Hoc etiam carcere semet erlpuit, et Galizam, quæ toparchia Rossorum est, ratione quadam hujusmodi pervenit. Morbum fingit, ac puero peregrino, cujus opera in corporis ministeriis utebatur, mandat, ut claves turris clam surreptas, militibus ob largiorem potum meridiantibus, cera exprimat. Illarum clavium exemplum Manueli Andronici filio traditur, ut quamprimum tales fabricarentur, et in amphoras, quibus potus ad prandium ferretur, lineos funes, glomos, et fila tenuia conjiceret. Ita claustra noctu aperiuntur, et Andronicus egressus in denso et alto palatii gramine, quo adire nemo solebat, ad tertium usque diem delitescit. Inde funibus per mœnia se demittit, et in naviculam conjicit. Deprehensus a speculatoribus, famuli personam simulat, ex diuturnis vinculis elapsi: de industria barbare loquitur: Græca multa se non assequi fingit. Intervenit et Chrysopolus nauta quidam ex composito, datisque muneribus impetrat a speculatoribus, ut Andronicus tanquam servus fugitivus sibi redderetur. Ita suas ædes ingressus, compedibus solutis, equo conscenso, Anchialum recta pergit. Quo cum venisset, a Pupace familiari viatico sumpto viæque ducibus, Galizam proficiscitur.

Jam metu se liberatum putans, a Vlachis [*h. e.* Valachis] qui fugam ejus ex fama cognoverant, captus ad imperatorem reducitur. Verum hic quoque industria singulari rursus elabitur. Simulato enim ventris profluvio, frequenter ex equo descendit, et alvi purgandæ causa secedit. Hoc dum noctu interdiuque sæpius facit, custodes hac ratione decipit: scipionem, cui velut æger innitebatur, in tenebris humi defigit, chlamyde vestit, pileum imponit, ut hominem inflexis genibus cacantem repræsentaret. Id simulacrum intuentibus custodibus, ipse densum quemdam saltum ingressus aufugit. Vix tandem illi dolo intellecto, confectam viam repetunt, eadem et ipsum fugere arbitrati. Verum is alio prorsus itinere Galizam pervenit. Ibi perhumaniter a præfecto excipitur, quem ita sibi devincit, ut et in venatu ei adesset, et in senatu assideret, eodemque tecto et cibo uteretur.

Hanc patruelis fugam et exsilium ignominiæ sibi esse ratus imperator, ac longiorem ejus absentiam suspectam habens (nam ingentem equitatum Scythicum cogere ferebatur, ut Romanorum fines incursaret), revocandum Andronicum censuit. Itaque fide data et accepta, hominem arcessit, et Ciliciæ præficit, adjecto Cypri tributo, ad sumptus facilius tolerandos. Eo profectus, infeliciter rem contra Torusem Armenium gerit, prœliis aliquot victus. Inde sepositis bellicis occupationibus, totus amore Philippæ inflammatur, Petebini filiæ, A cujus sororem Manuel imperator non ita pridem duxerat. Hac fama imperator attonitus, Andronicum ob incestos amores puniturus erat. Is vere Manuelis minas veritus, Hierosolyma se confert; et ut homo luxuriosissimus, Theodoram Isaacii sebastocratoris filiam incestat, Balduini Franci, qui Palæstinæ nuper imperarat, viduam.

Altera hac plaga Manuel accepta, missa ad Cœlesyriæ toparchas aurea bulla, mandat ut Andronicum, hominem incestum et seditiosum, capiant, visuque privent. Eæ litteræ Theodoræ redduntur, quibus illa lectis, chartam Andronico tradit. Is cognitis insidiis Theodoram fraude pellectam, ut se non longe comitaretur, seu volentem, seu invitam secum abducit. Cum varias regiones et B regulos adisset, tandem ad sultanum, qui Coloniam, Chaldam et finitima loca tenebat, divertitur: ibique cum Theodora, et duobus ex ea susceptis liberis, Alexio et Irene, ac Joanne procreato ex conjuge legitima, commoratur, donec ad Manuelem imperatorem rediit. Is enim Theodoram capere studuit, illiusque voti per Trapezuntis principem Nicephorum Palæólogum compos factus, paulo post ipsum etiam Andronicum Theodoræ amore tanquam esca illectum, et non mediocri liberorum, quos illa ei pepererat, desiderio flagrantem attraxit. Missis enim ad imperatorem legatis, delictorum veniam et fidem publicam postulavit; et utraque re impetrata, non multo post in urbem reversus est. Inde Œnæum ablegatur, ut istic habitaret, et ex longinquis erroribus se recrearet. C Eo loco degens, cum Manuelis mortem, palatinæ dissidia, lusus et equitationes Alexii, audivisset, ad urbem reversus ea designavit facinora, quæ supra commemorata sunt, tandemque malis artibus imperium in se transtulit, Alexio perempto, qui annum ætatis decimum quintum nondum exegerat, trienniumque regnaverat.

Ista vero cæde perpetrata, sponsam imperatoris Alexii Annam, Francorum regis filiam, matrimonio sibi jungit, nihil reveritus senex effœtus ac vietus, uxorem sobrini adolescentulam, nondum annos XI natam per nefas amplecti. Deinde Nicæam, quæ mortuo imperatori fidem servarat, totis viribus oppugnat. Erant in ea viri principes, Isaacius Angelus, qui everso Andronico imperium occupavit, et Theodorus Cantacuzenus, cum magna manu militum Andronico infestorum, et Turcorum **340** quoque nonnullis copiis. Cum autem interfecto Cantacuzeno, animi Nicænorum fracti essent, auctore Nicolao pontifice pax facta est, et urbs dedita. Isaacium Andronicus non incolumem modo servavit, sed etiam divina quadam impellente providentia collaudavit, quod maledicentiam Cantacuzeni non fuisset imitatus. Prusam et Lopadium de causis iisdem obsessas, per vim cepit, ac immanissime in omnem ætatem sexumque grassatus est.

Post hæc, Cyprum quidam Isaacius, Isaacii se-

Digitized by Google

bastocratoris et fratris Manuelis imperatoris ex filia nepos, avertit : itemque Comnenus Alexius, ejusdem Manuel's ex fratre nepos, regem Siciliæ Gulielmum incitavit, ut Dyrrachium et Thessalonicam occuparet : quibus sane captis, ingens a Siculis est exercita crudelitas. Hinc et Epidamnus, et Amphipolis, et Mosynopolis in hostium potestatem venerunt : Andronico per vecordiam et luxum suis non succurrente. Hisce malis in dies augescentibus, de successore sollicitus esse cœpit Andronicus. Quamobrem cognito per artes improbas successurum sibi quemdam, cui nomen esset Isaacio, putabat ipse quidem illum Isaacium denotari, qui (ut dictum est) Cyprum occupaverat : familiares vero Isaacium Angelum metuebant, Andronico prorsus adversante. Quapropter consilio proprio Stephanus Hagiochristophorites, immanissimus Andronici scelerum administer, ad interficiendum Isaacium semet accingit : qui tanquam in re desperata, Stephanum antevertens, sua manu conficit. Deinde ad Magnam ecclesiam se recipiens, populi confluentis opem implorat. Is vero magis ac magis semet armans, Isaacium Angelum imperatorem proclamat, et ad palatium deducit. Inde missi satellites, qui Andronicum fugientem persequerentur. Pervenerat ille cum Anna conjuge, ac scorto quodam Chelen, ad Tauroscythas illinc trajecturus. Sed marinis tempestatibus alioquoties in littus ejectus, a persecutoribus comprehensus est.

Ad Isaacium perducto, post varias contumelias, dextra præciditur. Post aliquot dies altero oculo effosso, scabioso camelo impositus, per forum triumphi specie traducitur. Tum vero nonnulli clavas in caput ejus impingere ; alii stercore nares ejus fœdare ; alii spongias excrementis hominum pecudumque repletas in faciem ejus exprimere ; alii verbis obscœnis parentes ipsius insectari : quidam verubus latera pungere ; scortum denique quoddam impudens ollam ferventi aqua plenam in faciem ejus effudit. Hoc modo deductus in theatrum, pedibus fune colligatis suspenditur. Interim ipse clamabat, Domine, miserere ; item, Quid calamum contritum infringitis ? Nec adhuc contentus erat vulgi furor, Andronico suspenso. Nam lacerata tunicula, virilia ejus vexata sunt ; et quidam longum ensem per fauces ejus ad intestina usque trajecit. Duo quoque Latini generis, enses ambabus manibus in nates ejus adegerunt, ut periculum facerent, uter esset acutior. Post tot ærumnas ægre vitam abrupit, dextera cum dolore ad os admota : ut multi putarent, eum calidum ex ea sanguinem ob recentem plagam adhuc destillantem, exsugere. Imperavit annos duos, cum antea quoque rerum potitus esset unius anni spatio, sine purpura et diademate. Post ejus mortem filii quoque, Joannes et Manuel, cæcati perierunt.

Hinc Isaacius in profligandos Siculos intentus, qui jam Constantinopoli etiam imminebant, copiis suis Alexium Branam ducem præficit. Is bello feliciter administrato, præter spem omnium Siculos delet, urbesque captas recuperat. Periere Siculorum in bello supra 10,000, in carceribus autem frigore ac fame ad quatuor millia. Duces etiam capti sunt, Richardus et Balduinus, una cum Alexio Comneno, belli auctore, cui mox oculi sunt effossi. Secundum hæc infeliciter tentata Cyprus, et secuti motus Vlachorum nationis : adversus quos nihil recte gestum a Joanne patruo imperatoris, nec a Joanne Cantacuzeno. Missus autem ad debellandos eos Alexius Branas, imperio affectato, Constantinopolim reversus obsedit. Verum non multo post, irrito conatu, cæsus est per Conradum Marchionem Montisferratensem : cui Cæsaris honorem imperator detulerat, viro valde strenuo et forti, maximis largitionibus ex Italia Constantinopolim evocato, ut Theodoram imperatoris sororem matrimonio sibi jungeret. Ejusdem supra quoque facta est mentio, quod Moguntinum prælio victum ceperit. Mortem obiit immaturam, per fraudem a Chasio quodam occisus in Palæstina, ubi præclarum virtutis et prudentiæ specimen, Ioppe (quam nunc Acconen vocant) et aliis oppidis expugnatis, magno cum terrore Saracenorum ediderat. Durante adhuc bello contra Vlachos, Theodorus Mangaphas, quem Morotheodorum deinceps vocarunt, occupata patria sua Philadelphia, frustra imperium affectavit, in perpetuos carceres deinceps inclusus.

Fridericus quoque rex Alemanorum expeditionem suscepit, ad eripiendam Saracenis Ægyptiis Palæstinam. Hoc ejus iter Isaacius contra fidem datam impedire conabatur, sed cum nihil efficere se videret, tandem liberum Alemanis transitum concessit. Enituit tum erga peregrinos insignis Laodicensium hospitalitas. Quapropter iis Alemani faustissima quæque sunt a Deo precati, et Fridericus ipse manibus oculisque sublatis in cœlum, genibus humi flexis, oravit, ut quidquid vitæ prodesset, quidquid animis salutem afferret, a Deo gubernatore hujus universitatis impetrarent. Adjecit hoc quoque, si reliquæ provinciæ Rōmanorum tam benigne Christi **341** milites excepissent, se illis et opes secum allatas perlubenter fuisse daturos, commeatu pacate accepto, et fines Romanos jampridem fuisse transituros, hastis nullius Christiani sanguine contaminatis. Cum autem Fridericus ingressus agrum Iconiensis sultani, qui et ipse pacatum ei transitum concesserat, contra fidem datam violaretur, duobus præliis Turcos, ad Philomelium et Cingularium, sic prostravit, ut et celebris et formidabilis apud orientales nationes evaderet : præsertim posteaquam non longo temporis interjecto spatio consimilibus cosdem cladibus apud ipsum Iconium affecisset, quod ei se mox dedidit. Urbe potiti Alemani, tectis suburbanis contenti, et commeatu saltem ablato, citra maleficium discesserunt. Hinc ab Armeniis honorifice

Digitized by Google

susceptus, Antiochiam ire in animo habebat, augescente indies viri gloria, et nomine illustrato, tum ob prudentiam, tum propter invictum exercitum, ita ut nullus hostis cum eo congredi auderet. Cum autem ad fluvium quemdam pervenisset, vorticibus aquarum suffocatur: vir honesta et perpetua memoria dignus, et judicio prudentum vel in tali obitu felix, non eo tantum, quod nobili ortus genere, avitum imperium in multas gentes obtinuit, sed ob illud potius, quod ultra omnes omnium gentium Christianarum principes Christi desiderio flagrans, patria, deliciis regiis, tranquillitate, beata domi superbaque cum charissimis vita despectis, cum Christianis Palæstinæ incolis ærumnas tolerare maluit. Patre mortuo, filius Laodiceam in Cœlesyria, Berytum, aliasque civitates Syriæ subegit, ac pluribus pro Christi nomine laboribus exhaustis, extremum ad Acconem, quam obsidebat, vitæ diem clausit. Exercitus reliquus navibus suorum Tyri conscensis, incolumis ad suos rediit.

Nec Alemani duntaxat hoc tempore Saracenis qui Palæstinam occuparent, arma intulerunt, sed etiam Francorum Anglorumque reges magnis classibus Tyrum appulerunt. Cumque Saracenos nec ipsi urbe sancta pellere possent, infectis rebus domum reverterunt. In itinere tamen Anglus Cyprum occupavit, capto Isaacio Comneno tyranno, de quo supra diximus: insulamque pro sua Hierosolymitano regi donavit, ut ibi amisso regno habitaret. Cæterum non crebræ tantum seditiones multorum qui affectabant imperium, Isaacium exercebant: sed etiam Vlachorum natio progressa, munitas urbes invadebat. Anchialum enim vastabant, Varnam subigebant, Triaditzam sive Sardicam delebant, Stumpio cives ejiciebant. Tandem in expeditione contra Vlachos, magnifico cum apparatu suscepta, cum venationi esset intentus Isaacius, ab Alexio fratre, de quo non tantum nihil mali suspicabatur, sed etiam summam sibi charitatem observantiamque pollicebatur, et oculis et imperio spoliatus est. Imperavit annos 9, menses 8, nondum annos 40 natus, cum regnum amitteret.

Alexius imperator in castris designatus, omisso contra Vlachos bello, Constantinopolim redit: ubi cum inauguratus esset, quoddam memorabile contigit. Templo enim egressus, cum conscensurus esset equum Arabicum, sessorem ille non voluit admittere, sed oculis sanguine suffusis, auribus erectis, crebro solum pulsans, et anterioribus ungulis cum fremitu sublatis, indicium præbuit, quasi Alexium tergo recipere dedignaretur. Ubi vero post multos poppysmos et cervicis palpationes placatus, crebros illos gyros et calcitrationes omissurus videbatur, imperator in eum insilit, et habenas prehendit. Nihilominus ille ferocit, nec prius importune saltare desistit, quam gemmata corona capite imperatoris excussa, et ex parte comminuta, ipsum quoque dejecisset. Alio equo adducto, fracta corona inauspicatum omen visa est imperii cladium non expertis, et imminentis ruinæ, noxæque hostilis. Post hæc imperator Angeli cognomento, sive ut humiliore, sive ut abolendo cum fratre, repudiato, Comnenus appellari voluit. Tota ejus vita mollis fuit, et perpetuo socors ingenium. Omnia de imperatricis sententia fere gerebantur, cujus et virilis erat animus, et providentia singularis, sed impudica plane vita, quæ sane infamia maritum quoque dehonestabat.

Hoc tempore rex Alemanorum Ammerigus [Henricus], Friderici filius, paterno principatu suscepto, Sicilia et Italia subactis, Græcos lacessebat; quanquam ab adversario suo, papa Romæ veteris, ab instituto retraheretur. Postulabat autem sibi per legatos restitui Romanas provincias ab Epidamno Thessalonicam usque, tanquam belli jure nuper a Siciliæ rege subactas, cui nunc ipse successisset. Addebat offensas paternas, quod imperator Manuel papam Romæ veteris contra Fridericum concitasset et armasset. Itaque denuntiabat, Romanis aut pacem maxima pecunia redimendam, aut bellum statim tolerandum. Quæ autem pecunia pacis nomine quotannis pendi deberet, auri centenariis quinquaginta principio æstimata, postremum ad centenarios 16 redacta est: quos ut Alexius exsolveret, imperatorum sepulcris spoliatis, ad 70 centenarios argenti et auri nonnihil corrasit. Verum ante quam pecunia mitteretur, Alemaniæ rex naturæ debitum persolvit, cum gravissime in Siculos, qui seditionem concitarant, animadvertisset. Factionis quidem principem et regem delectum corona jussit ahenea redimiri, quæ cum haberet quatuor foramina, per ea totidem clavis capiti ejus est affixa. Quod ubi factum fuisset: Habes, ait Ammericus, coronam quam venatus es; nemo tibi hanc invidet. 342 Ille vero mox oborta vertigine, humi prolapsus, exspiravit. Capta Sicilia, cum cæteris Irene Isaacii imperatoris filia captiva est abducta, et desponsa fratri regis Alemaniæ Philippo, amisso priore conjuge, qui post obitum Tancredi patris Siciliæ regnum obtinuerat.

Secutæ sunt deinceps gravissimæ Constantinopolis clades. Nam Isaacius pridem imperator cum Latinis arcana consilia de ulciscendis injuriis et evertendo fratre Alexio conferebat, litteris ad Irenem filiam missis, Philippi Alemanorum regis conjugem, quibus eam ad opem sibi ferendam instigabat, atque inde litteras recipiebat, quibus quid agendum esset, monebatur. Deinde filius quoque ipsius Alexius, custodia eductus, libere quo libuit ambulavit. Quapropter de consilio paterno, Pisani cujusdam ope, perductus in Siciliam, sorori indicatur: quæ justo præsidio misso, fratrem amplexa, maritum Philippum orat, ut patri suo pro virili opem ferat, et fratrem quoque juvet, exsulem et extorrem.

Acciderunt et alia mala. Nam cum Venetis mercatoribus ex avaritia ministrorum imperatoris et cognatorum adimerentur prisca quædam privilegia,

Digitized by Google

Pisanique ipsis præferrentur : a Græcis paulatim abalienati, se vicissim eis per occasionem ægre facturos ostendebant. Itaque dux eorum Ericus Dandulus, vir prudens ac provectæ admodum ætatis, de auxiliis aliorum asciscendis cogitat, quos norat a Græcis dissidere. Cumque tempus ipsum nobiles quosdam toparchas, qui Palæstinam visere cupiebant, sponte obtulisset : societatem et fœdus contra Græcos coit. Erant ii, Montisferrati marchio Bonifacius, Flandriæ comes Balduinus, comes Sancti Pauli Hericus, Pleæ comes (1) Lodoicus, et alii complures audaces bellatores. Classe per integrum triennium fabricata, Alexius Isaacii Angeli filius litteris veteris Romæ pontificis, et Alemaniæ regis instructus, cum aliis se conjungit, et pecuniarum acervis ipsorum animos expleturum se pollicetur, si paternum imperium sibi restituerent. Idem sacramento promittit auxilium contra Saracenos, Latinorumque religionem amplexus, privilegiorum papalium renovationem, et Græcorum institutorum mutationem pollicetur. Hoc modo factum, ut Byzantium obsideretur, Alexius frustra tentatis armis Debeltum profugeret; post VIII imperii annum Isaacio et ejus filio Alexio imperium deferretur, Latini rapinis, incendiis, ferro in Byzantinos captos crudelissime grassarentur.

Inter magnas autem seditiones urbanæ plebis, imperio rursum Angelis erepto, Alexius Ducas, cognomento Murzuflus sive superciliosus, Nicolaum Canabum imperatorem a populo designatum capit, itemque redacto in potestatem suam Alexio Isaacii filio sibi vindicat imperium. Cum bis Alexio venenum propinasset, quod ille tum ætatis robore, tum antidotis jam sumptis vicerat : laqueo tandem ei guttur elidit, mense imperii sexto, die octavo. Verum ne Murzuflus quidem ultra duos menses et 16 dies imperio potitus est, expugnata rursum a Latinis urbe : qui ea capta, de suorum procerum numero Balduinum Flandriæ comitem communibus suffragiis imperatorem designarunt, agentem annum ætatis 32, virum pium, modestum, adeo pudicum, ut mulierem inverecunde non aspiceret, quamdiu a conjuge aberat, et bis qualibet hebdomade vesperi proclamari juberet, ne quis in suo palatio cubaret, qui alienam mulierem attigisset.

Murzuflum hoc imperante Alexius Isaacii frater, quem Constantinopoli relicto imperio profugisse diximus, dolo comprehensum luminibus orbavit : neque multo post excæcationem idem Murzuflus in Latinorum manus delatus, Byzantium reducitur, et ob dominum imperatoremque suum Alexium Isaacii filium laqueo strangulatum, in judicium vocatus, capitis damnatur, novoque supplicii genere afficitur. Nam in altissimam columnam perductus, inde præcipitatur : et aliquandiu in pedes descendens, deinde in caput subversus, et humi allisus, miserabiliter interiit.

Adrianopolim cum obsideret Balduinus, Joannes Vlachorum princeps, Latinis in insidias pellectis, egregia potitus est victoria, cæso Lodoico Pleæ comite, Balduino capto, Dandulo et Herrico Balduini fratre propter acceptam cladem fuga sibi consulentibus. Hinc factum Constantinopoli decretum, quo Latini promulgarunt, se nemini popularium suorum inaugurationem regni concessuros, nisi morte Balduini prius explorata. Cumque hoc modo annum unum et menses quatuor rempublicam sine imperatore administrassent, audito ejus interitu, Herricum fratrem imperatorem declarant. Est autem Balduinus ab Joanne Myso crudelissime necatus, cum pedibus et manibus amputatis, reliquum truncum in vallem profundam abjici juberet, ubi tertio demum die volucrum esca miserabiliter exspiravit.

Herricus imperio potitus, cum ex suis Orestiade relictis, Scytharum et Vlachorum exercitus denuo egredi audisset : non hostium multitudine territus, nec superiorum bellorum cladibus consternatus, exire non dubitavit, ut et suos conservaret, et Græcorum reliquis subveniret. Igitur Adrianopolim profectus, cum Vlachos Latinorum conspectu, audaciam usitatam et rei militaris habitum etiam post illas strages retinentium, territos vidisset : usque ad Crenum et Borcam eos est persecutus. Inde per Agathopolim, Anchialum usque progressus, ibique castris positis, et multis rebus gestis, unde pecunias, **343** homines, pecudum greges et armenta cepit, salvus Constantinopolim rediit.

Interea vero, dum Constantinopoli regnant Latini, Theodorus Lascaris, Alexii Comneni imperatoris gener, in Asia sibi usurpat imperium, quam occupare Latini propter Vlachorum bella non poterant. Cum autem Alexius Theodori socer ex Europa in Asiam profugisset, ad Jathatinem sultanum, Attaliæ principem sese contulit, ut ejus ope genero pulso, rerum ipse potiretur. Sed irritus hic conatus fuit, Jathatine manu Theodori fortiter præliantis interempto. Cum annis 18 Theodorus imperasset, naturæ debitum persolvit : Joanne Duca, qui filiam ejus Irenen in matrimonio habebat, successore designato.

Henrico autem imperatore mortuo, Robertus imperio potitus est, ejus ex Iolanta sorore nepos : qui frustra Joannem oppugnavit, trajectis in Asiam copiis Lascarum duorum causa, qui se Joanni putabant omnino præferendos esse. Paulatim vero potentia Joannis crevit, in Europam Thraciamque Roberto parentem trajicientis : unde factum, ut e Bulgaria legati ad eum mitterentur, tam pacis expetendæ causa, quam ut imperatoris filio Theodoro, Helenæ Asanis junioris, Bulgarorum principis, filiæ nuptias offerrent. Ea legatio rata fuit, et congressi circa Chersonesum imperator et Asan, Helenam Asanis filiam decem annos natam, imperatoris filio impuberi adhuc, Theodoro Lascari ju-

(1) Id est Blesensis. Vide Gregoram p. 14, cum Du Cangii nota. Edit.

Digitized by Google

niori, espondent. Is delinceps mortuo patri, qui 33 annis regnavit, in imperio suffectus est: neque diu rerum potitus, Joanne filio, sex annos nato, hærede relicto, vivendi finem fecit.

Michaelus autem Palæologus, qui jamdudum etiam vivo Theodoro res novas molitus fuerat, in se rerum summa translata, Joannem oculis spoliat. Recuperavit idem Constantinopolim, cui tum quartus ex Flandris imperator præerat, Balduinus secundus, Roberti jam mortui frater. Itaque rursus imperii forma quædam per Michaelum est constituta, Latinis prorsus ex Græcorum ditione pulsis, præter exiles reliquias, in Peloponneso adhuc hærentes. Cumque non tutum, nec paci accommodatum esse videretur Michaelo, turbam opificum et mercatorum, ex Venetis Pisanisque constantem, quæ pulsis Latinis remanserat, intra urbem una cum Genuensibus, perpetuis ipsorum hostibus, degere, Galatam Genuensibus assignavit, e regione sitam, mercium immunitate concessa, quam antea quoque promiserat, urbe nondum potitus, si per eos in illa recuperanda juvaretur. Mittebantur his magistratus domo certis temporibus, qui jus dicerent, suisque præessent. Ac Veneti quidem suum appellabant Balivum sive curatorem, Pisani consulem, Genuenses Potestatem.

Balduinus Flander, periculo Constantinopolitano liberatus et elapsus, in Italiam cum pervenisset, cum rege Neapolitano Carolo, Gallorum regis fratre, qui Conradinum Suevum legitimum ejus hæredem regni trucidarat, affinitatem junxit, illius filia filio suo desponsa, sperans ejus opibus se Constantinopolim recuperaturum. Sed ea cupiditas atque conatus irritus omnino fuit. Imperante Palæologo, 25 die Maii, anni 6775, sub horam ante meridiem tertiam, luna solem obscuravit, fuitque tota eclipsis punctorum fere 12. Tantæ autem sub ejus medium ortæ sunt tenebræ, ut multæ stellæ apparerent: quæ nimirum maximas Romanorum calamitates, a Turcis imminentes, portendebant. Secundum hæc imperator Andronico filio Annam Pannoniam despondet, simulque ipsum insignibus imperii ornat, cum promisisset dato jurejurando, se pie veneraturum Ecclesiam, et privilegia ipsius inviolata conservaturum, patri autem nunquam insidiaturum.

Cum autem Carolus rex Neapolis magnos apparatus faceret in gratiam Balduini Flandri, Palæologus domestica in illum bella commovit, magna pecunia finitimis, Siculo rege ac Venetis, ad bellum illi faciendum concitatis. Præterea legatos ad papam mittit, de inunda veteris et novæ Romæ Ecclesiarum concordia, modo is Caroli expeditionem averteret. Et legatione a papa benigne audita, concordiæ rationes initæ sunt, cujus hæc fuere capita: Primum, ut in sacrorum voluminum hymnodiis papæ cum quatuor patriarchis mentio fieret. Alterum, ut liceret cuivis Romam veterem, quæ curia major et perfectior esset, appellare. Tertium, ut illi principatus in omnibus deferretur. Huic concordiæ principio Byzantini adversabantur, sed paulatim mitius sensere, postea quam Joanni Beco Chartophylaci fuissent exhibiti Blemmydæ Nicephori libri, qui de iisdem adversus Latinos controversiis Joanne Duca imperante consultus, multa scripserat. Hoc modo factum, ut Becus, qui dudum acerrime Latinis adversabatur, mutata sententia, victoriam faceret ambiguam, patriarchicoque solio conscenso, ad intimam imperatoris amicitiam admitteretur.

Mortuo autem Michaelo, Andronicus filius in imperio successit: quo regnante, Turcorum principes, Carmanus Alisurius, Sarchanes, Calames, Cerasus, Atman (qui et Otomanus) Amuriique filii, provincias Asiaticas Græcis ademptas, inter se partiti sunt. Adversus hos arcessiti sunt ex Hispania Catelani Ronzerio duce, magnis promissis præmiis, si Turcos a Græcorum finibus averterent. Cum autem re contra Turcos feliciter gesta, non numerarentur eis stipendia, de quibus convenerat: conversis in ipsos Græcos armis, 344 Asiam depopulati, rursus in Europam trajecerunt. Cumque Callinpoli occupata, Ronzerium Cæsaris honore prius ab imperatore ornatum, ad postulanda stipendia sua Orestiadem, ubi Michaelus Andronici filius imperator designatus id temporis agebat, ablegassent: jussu Michaeli Ronzerius ad ipsam regiam Græcis a militibus est interemptus. Qua cæde nuntiata, Catelani sese bello parare, Græcorum bona diripere, Thraciam pervagari, Michaelum aperto prælio ad Aprum (oppidi hoc in Thracia nomen est) sternere, victoria freti Macedoniam invadere, superatisque montibus et convallibus, quæ Tempe nuncupantur, in Thessaliam irruere. Cum autem minime lacessendos Thessali Catelanos statuerent, datis pecuniis et viæ ducibus impetrant, ut eorum finibus excederent.

Igitur in Bœotiam delati, ab Athenarum Thebarumque duce transitum per ejus fines pacatum petunt. Ille cum fastu et derisu Catelanis eorumque postulatis spretis, per autumnum et hiemem vires suas ad ver usque colligit. Itaque Catelani veris initio non procul a Cephiso flumine castris positis, hostem opperiebantur. Erant eorum equites 3500, peditum 4000. Dum hostium adventum exspectant, omnem illam terram arant, ubi pugnare decreverant; deinde obducto vallo, et actis flumine fossis, totam planitiem sic irrigant, ut stagnaret. Vere medio regionis princeps cum magnis copiis aderat, equitum 6400, peditum amplius 8000 ducens. Et erat ipsius opinio arrogantiaque longe major. Sperabat enim, se Catelanis victis, omnia Byzantium usque suam in potestatem redacturum. Cumque planitiem inter suos et hostes interjectam, multo gramine virentem conspexisset, nihil eorum quæ acta erant, suspicatus, cum equitibus in eos fertur, extra campum in procinctu stantes. Sed priusquam Attici mediam ad planitiem pervenirent,

Digitized by Google

equi veluti vinculis impediti, madefacta terra ad A gressum audaciorem subsidente, partim una cum equitibus in luto volutantur, partim iis excussis temere in campo feruntur, partim pedibus demersis ordine astabant. Quibus rebus animati Catelani, telis hostes circumventos internecione delent, et cum equitatu fugientes Thebas ac Athenas usque persecuti, urbes ipsas cum opibus, uxoribus et liberis hostium ex improviso capiunt.

Cæterum mortuo filio Michaelo, Andronicus nepotem ex eo suum, Andronicum juniorem, longe sibi charissimum, imperatorem designavit. Is vero dominandi libidine ductus, avum longo tempore variis ærumnis exercere non desiit, donec ei tandem imperium extorqueret. Quo facto, custodiebatur in palatio senior Andronicus, præque senio B perpetuisque molestiis et lacrymis amisso visu, quorumdam aulicorum intemperia postremum habitu monastico induitur, mutatoque nomine, deinceps Antonii appellationem accipit. Posteaquam ad se transtulisset imperium Andronicus junior, intellecto, Nicæam ab Orchane Turco, Bithyniæ principe, obsideri, trajectis in Asiam copiis, hostem adortus, insigni clade afficitur, maxima suorum parte amissa. Eodem Andronico imperante, Serviorum quoque natio Cralem (hoc est, regem) suum, qui diutissime regnarat, ab administratione removet. Deinde filio patri substituto, senem in carcere suffocat; invito fortassis illo, sed tamen connivente ac tacente.

Senior autem Andronicus, anno ætatis 74, mortuus est, qui ab initio imperii ejus quinquagesimus erat. Junior annos 45 vivendo non explevit, mortuus anno post occupatam Constantinopolim, et ereptum avo imperium vicesimo. Cum autem moreretur, reliquit Joannem filium natum annos 12; tutoremque assignavit ei Cantacuzenum, virum opulentum, et magna potentia subnixum, ut puerum tutaretur, et curaret ad eam usque ætatem, quæ regno gubernando idonea foret. Ubi vero Andronicus excessisset e vivis, non multo post, urgentibus et postulantibus Græcis, Cantacuzenus tutor ad regnum allectus est, puero tamen nulla injuria affecto. Cumque sibi affinem illum Cantacuzenus fecisset, ut imbellem contemptui habuit, spem omnem in Græcis quantum ad regnum retinendum attinebat, ponens. Deinceps autem, cum regno pupillum spoliasset, Orchanique filiam uxorem dedisset: eum et amicissimum et familiarissimum in posterum expertus est. Orchani, qui 22 annos regnaverat, Suleimanus filius cum Amurate fratre successit: quorum ille mox contra Cantacuzenum arma movit. Verum non multo post utrinque pax facta est, et fœdus initum, ut conjunctis copiis bellum Bulgaris inferretur. Quod cum aliquandiu Suleimanus gessisset, nec oppidis etiam Thraciæ, quæ Græcorum juris erant, abstinuisset, mortuus, hæredem regni bellique fratrem Amuratem relinquit. Præerat tum Bulgaris Susmanus Alexandri filius, qui legatis ad Amuratem missis, pacem ac fœdus impetravit, data ei filia in matrimonium, quam excellenti forma præditam habebat.

Cæterum Joannes Palæologus Andronici junioris filius ubi adolevisset, imperio recuperato, Cantacuzenum expulit, monastica veste induit, mutatoque nomine Matthæum appellari jussit. Erant Cantacuzeno filii duo, quorum natu majorem pater imperio destinabat, minorem Manuelum Mizithræ sive Spartæ ducem fecit. Major patre a gubernaculis submoto, ceu diximus, ad Rhodi principem quem 345 magnum magistrum vocant, profugit; ubi cum frustra se recuperationem imperii sperare cerneret, ad fratrem in Peloponnesum profectus deinceps privatus vixit. Joannis Palæologi imperatoris filio Andronico Susmani filia uxor data est cujus sororem habebat Amurates. Andronici fratres erant Demetrius, Manuelus, et Theodorus, qui Amuratis castra sequebatur. Cum autem in Asia per absentiam Amuratis mota fuisset seditio, ejusque compescendæ causa copias illuc trajecisset, sumpto secum Joanne imperatore: utriusque filius, Sauzes et Andronicus, communicatis consiliis eripere parentibus imperium decreverunt. Quapropter in Europam illi reversi, filios in potestatem redactos excæcarunt, Joanne fervidum acetum suis oculis infundente.

Secundum hæc territus Joannes Turcorum successibus, auxiliorum impetrandorum causa profectus est Venetias: ubi cum nihil effecisset, in C Galliam et Angliam abiit, spe itidem irrita, quod Carolus sextus rex tumultibus suorum distineretur. Itaque reversum Venetias, dimittere mercatores Veneti per summam insolentiam noluerunt, nisi pecuniam creditam ituro ad Galliæ regem, una cum usuris restituisset. Hac de causa cum ad filium Andronicum, quem Constantinopoli per absentiam suam præfecerat, suos ablegasset, nec ab eo quidquam extorquere posset: Venetiis hærere diutius coactus fuisset, ni Manuelus alter filius, qui Thessalonicam administrabat, e sua præfectura coactis nummis, Venetias ad patrem venisset, eumque liberasset. Quo quidem ille facto patrem arctissime sibi devinxit, Andronico deinceps gravissime succen- D sentem.

Amurates illato Triballis, eorumque principi, cui Lazaro nomen erat, bello, præter exspectationem hoc modo est interemptus. Stabant utrimque acies in procinctu, jamjam conserturæ manus, cum Milosus quidam Cabilovicius, Lazari miles, re cum principe suo communicata, velut transfuga se ad Amuratem confert. Admissus in conspectum Amuratis, facinus longe pulcherrimum aggreditur. Nam eo fortiter interfecto, cum evadere ad suos non posset, animose pugnans occubuit. Ita periit Amurates, cum annos 57 regno præfuisset, ac bella 37 tam in Asia, quam Europa, felicissime gessisset. Successorem Bajazetum filium habuit.

Ad eum se contulit Andronicus Joannis filius cui

Digitized by Google

fervens acetum in oculos infusum fuisse diximus (irrito tamen conatu, nam visum hoc tempore recuperaverat), una cum Joanne filio : petentes auxilium, ut imperio Byzantino potiretur. Cum equitum 4000 impetrassent, Byzantium contenderunt. Joannes autem imperator et Manuel filius, audito Andronici adventu, arcem Aureæ (quam vocant) ingressi obsidioni tolerandæ se parabant. Verum Andronicus arcem pactionibus in deditionem accepit, et ambos in carcerem turris ligneum valde arctum compegit : in quo triennium egere, frustra monente Bajazeto, ut interficerentur. Anno quarto carceris præfecto persuaserunt, alimenta captivis ministranti, ut ferrum clam ipsis suppeditaret. Quo facto, evaserunt ad Bajazetum, pro restitutione tributum maximum pollicentes. Exploratis Byzantiorum animis, Manuel eis imperator datus est auctoritate Bajazeti, qui triginta millia nummorum aureorum singulos in annos Turco penderet, Andronico et Joanne filio in aulam Bajazeti deportatis, ubi victum haberent. Adjuvante Manuele, Bajazetus Philadelphia Lydiæ munita urbe, quæ sola Græci adhuc juris erat in Asia, potitus est.

Cum autem promissa Bajazeto Manuel non præstaret, ac in aulam Turci venire detrectaret, inchoata est obsidio Constantinopolis, quæ totum decennium duravit, et urbs omnino capta fuisset, ni Tamberlanes Scytha, bello Turcis illato, Bajazetum ipsum cepisset. Hac obsidione durante, Manuel urbe Joanni Andronici filio commissa, qui a Bajazeto ad ipsum defecerat, auxiliorum causa in Italiam ad Venetos et Mediolani ducem profectus est. Inde Galliam ingressus, regem Gallorum Carolum phrenesi laborantem offendit, nec potuit a quoquam Galliæ ducum ea impetrare, quorum causa venerat. Quapropter ita consulentibus optimatibus, qui illic erant, tam diu exspectandum statuit, donec rex convalesceret. Cum autem morbus in longum protraheretur, manere diutius non fuit ausus : ideoque transita Germania Panneniaque, domum rediit.

Mortuo Bajazeto, cum Machometus filius post fratres ad imperium pervenisset, perpetuamque cum Græcis pacem fecisset, Manuel imperator in Peloponnesum profectus, Isthmum muro cinxit, ut universa regio tuta foret. Erant Manuelis filii, Joannes, Andronicus, Theodorus, Constantinus, Demetrius, Thomas. Joannem primogenitum, qui reliquis præstare videbatur, in societatem imperii admisit. Eidem uxorem ex Italia dedit, Montisferrati principis filiam, indole quidem præclara præditam, sed illiberali forma : quam ob causam illa parum ei cordi erat, nec cohabitanti, nec matrimonii legem servanti. Ea vero se marito invisam animadvertens, navim conscendit, et ad propinquos suos se recepit. Andronicus elephantiasi corruptus, non diu vixit. Theodorus a patre missus est ad Theodorum purpurigenam patruum, ut educatus a patruo, eidem in Peloponnesi principatu succederet. quod quidem deinceps factum est. Cum hoc nupta fuit quædam ex Malatestarum 346 marchionum familia, præstans omnino forma reliquisque dotibus mulier.

Mortuo Machometo, quem in se Græci perbenignum et amicum experti sunt, anno imperii 12 primogenitus Amurates regnum Turcicum in se transtulit. Hoc imperium suum auspicato, Græci seque resque suas plane perditum iverunt. Arcessebant enim e Lemno Mustapham, qui Bajazeti se filium perhibebat, quanquam Machometus, paulo ante (ceu dictum est) mortuus, suppositilium esse dixisset, et ab Græcis impetrasset, ut carcere clausus asservaretur. Cum autem præ ventorum vehementia Mustaphas e Lemno in Hellespontum transportari non posset, ac in Europa rex constitui, triremibus intercipiebant Amuratis in Europam trajectum Propontide ac Hellesponto interclusis. Interim ipsi Callipolim navigant, Chersonesi urbem opulentam, ut ibi cum advenienie Mustapha in colloquium venirent, quem ubi regem Europæ fecissent, petierunt ut Callipolim sibi restitueret, idque facile obtinuerunt. Tum vero duces Amuratis, in Europa relicti a Machometo patre, Bajazetum unum ex optimatum numero Byzantium ad Manuelem ablegant, qui rogaret, ne initum cum Machometo fœdus violaretur, simulque duodecim primatum filios obsides, aureorum ducentena millia, regionem denique maximam Callipoli vicinam, quamcunque Græci postulassent, offerret, si Mustapham Byzantius imperator desereret, ac neutris suppetias ferret, sed ipsos potius sineret infestis armis concurrere.

Quibus intellectis, Joannes Manuelis filius, juvenis imperii cupidus, arbitrabatur initio res suas melius habituras, si inimicitias inter se illi gererent, discordiaque mutua res suas perderent. Præterea non parum sibi conducturum putabat, si ambo sua opera indiguissent. Quod si etiam regnum inter se partirentur, facilius utrumque posse opprimi statuebat ab se, qui tamen neutri reapse par esset. Deinceps vero longe aliam secutus est sententiam, totus Mustaphæ partibus addictus. Pater autem Joannis Manuel imperator diversum a filio sentiebat, fœderum religionem statuens violandam non esse. Vicit tamen filius, decretaque sunt Mustaphæ auxilia. Mox obsessa Callipolis et expugnata, quam ubi Græci repeterent, Mustaphas dicere, Turcis hoc ingratum fore, regno necdum parto : simulque rogare, tantum aliquantisper exspectarent. Deinceps Adrianopolis occupata, Turcici regni sedes in Europa : quo facto, passim ad eum copiæ Turcorum, ceu Bajazeti filium, defecerunt. Redacta in potestatem Europe, cum Azapidis Turcorum peditibus, aliisque copiis Europæis, et Zanaite Smyrnæ principe in Asiam trajecit, ut ea quoque potiretur. Simul ad Græcos legatis missis petiit, ne quid absente se innovarent : se Amurate victo, Callipolim redditurum. Misit et suos Amurates, qui amplissima quæque pollicerentur, si suas partes sequi

Digitized by Google

vellent. Cum autem in amicitia Mustaphæ persisterent, infectaque re legatos Amuratis ab se dimitterent, in castra illi reversi, rumorem didebant, Græcos ad Amuratem traductos esse : simulque Mustaphæ militibus extrema quæque minitabantur, tanquam in Asia plane perituris, reditu in Europam intercluso. Hæc fama cum in castris Mustaphæ volaret, ac necdum legati, quos ipse miserat, præsto essent : nutare Turcorum animi cœperunt, statimque Zunaites ad paternam ditionem profugit, cæteris quoque ducibus et capiis dilabentibus. Eo facto, Mustaphas ad mare profugit, ut saluti suæ consuleret, ac in Europam se contulit.

Cum hæc in Asia gererentur, imperator Byzantius in Peloponneso mulierem quandam, sacerdotis filiam, alieno prorsus tempore deperibat, negligens interim præclaram occasionem excludendi Amuratis a trajectu in Europam. Is ubi suis, opera Genuensis cujusdam nauclerl trajectis, Mustapham acerrime persecutus cepisset ac strangulasset : Græcis infensus, Constantinopolim obsedit, quanquam irrito conatu, tam fortiter illis resistentibus, ut obsidionem solvere cogeretur. Cum autem ne tum quidem Græcis pacem concedere vellet, Mustapham illi, tredecim annos natum, Amuratis fratrem arcessunt, eique se regnum conciliaturos pollicentur, ut Amurati negotium facesserent. Verum is quoque deductus a Græcis in Asiam, a nutricio suo, cui a patre Machometo educandus fuerat traditus, Amurati proditus interficitur.

Secundum hæc missis rursus ad Amuratem legatis, præsertim viris illustribus, Notara et Caroluca, tandem Græci pacem impetrarunt. Ea durante, Genuenses a Joannes Manuelis filio irritati, bellum Constantinopoli fecerunt, eamque obsidione cinctam oppugnarunt : quam ubi capere non possent, Galata (quæ Genuensium urbs erat, e regione Byzantii, Peræ quoque nomen habens) munita, in Italiam redierunt. Nihilominus inter Galatenses et Byzantios bellum gerebatur, donec tandem multis Genuensibus a Joanne Leontare duce captis, in concordiam reditum fuit.

Eo bello finito, Joannes Manuelis filius legatos ad Eugenium Romanum pontificem mittit, petituros ut concilium indiceretur, quo Græcorum et Latinorum controversiæ componerentur. Tentabat hoc modo animos Occidentalium, an rediturl cum Græcis in concordiam viderentur. Hi legati ad Germanos profecti sunt, qui Basileæ congregati, contra Eugenium concilium celebrabant, eoque rejecto, Felicem Sabaudiæ ducem, virum spectatæ probitatis, pontificem maximum creaverant. **347** Igitur ambo pontifices instructis triremibus, Joannem Byzantium imperatorem arcessebant. Nam uterque sub se concilium celebrari, et religionis controversiam, quæ cum Græcis intercedebat, finiri volebat. Cum ab utroque triremes adessent, imperator benignis verbis concilii Basiliensis legationem dimittebat : cum Romanis, Venetis, Italiaque reliqua se jam ante collocutum dicens, qui omnes se Romam proficisci jubeant. Itaque sumptis secum Byzantiis sacerdotibus, et Græcorum sapientissimis doctissimisque viris, in Italiam navigabat.

Cum Venetias appulisset, inde Ferrariam contendit, ubi degere pontificem Eugenium acceperat. Ad eum ubi venisset, precibus fatigabatur, ut pontificem juvaret in contentione quæ cum Germanis inciderat. Hinc Florentiam profecti sunt, quo cum Græci venissent, multa diu egere cum pontifice, ut religionis diversæ negotium feliciter transigeretur. Id ubi deductum ad exitum fuisset, scriptis et obtestationibus sacris sanxerunt, se deinceps unanimes in eadem religione futuros. Quo facto, pontifex allegit in cardinalium ordinem duos ex Græcis viros nobilissimos, eosque sibi familiaritate junxit : Bessarionem Trapezuntium Nicææ, ac Isidorum Sarmatiæ sive Russiæ antistites. Horum enim opera plurimum adjutus eratin concordia cum Græcis ineunda. Bessario tanta præditus erat ingenii vi, ut Græcorum præstantissimos non æquaret modo, sed etiam superaret. Judicio qualibet in re multum valebat. Græcarum Latinarumque litterarum tanta excelluit peritia, ut eruditionis palmam inter omnes facile caperet. Nicolaus, qui Eugenio successit, maximi virum fecit, et singulariter coluit. Quapropter Bononiæ ab eo præfectus est, ut eam pontificio nomine gubernaret. Cum autem urbs ea seditionibus variis agitaretur, divinam Bessario prudentiam virtutemque suam in tumultibus illis demonstravit. Isidorum non minus sapientem, et amantem patriæ, nimirum Byzantii, captum a Turcis esse constat deinceps, Machometo secundo urbem expugnante, pro cujus salute tum fortiter Isidorus præliabatur. Eugenius hunc virum, cum ejus auctoritas apud Græcos haberetur maxima, cardinalium in numerum retulit : quod eum putaret rebus suis plurimum in concordia cum Græcis constituenda commodaturum, uti sane accidit.

Cum autem Græcus imperator præsidium ad retinendum Byzantium a pontifice peteret, ita respondit ille, ut polliceretur, in posterum sibi Græcorum imperium curæ fore, neque cessaturum se diceret in Germanis Ungarisque concitandis, ut arma contra Turcos ex usu Græcorum caperent. His actis, imperator Byzantium revertitur. Redeuntes autem domum Græci, non amplius iis quæ in Italia pacta conventaque fuisse diximus, stare voluerunt. Quapropter motus Romanus pontifex, doctos quosdam viros Byzantium misit, ut cum Græcis in colloquium venirent : qui synodum in Italia coactam, ejusque decreta non admittebant. Marcus enim antistes Ephesi, et Scholarius Græcorum doctissimus, ut antea, sic ne tum quidem Latinis assentiri volebant. Ubi ad colloquium et disputationem ventum esset nihil efficere Romani potuerunt, sed infecta re domum reversi sunt. Hac re motus pontifex, auxilia Græcis promissa non misit : quos et ipsos a pontifice aversos,

Digitized by Google

concordiæ cum illo initæ pœnitebat. Quamobrem missis ad Amuratem legatis, Joannes imperator pacem orabat, et impetrabat.

Secutæ sunt fratrum Græcorum, Joannis et Demetrii, discordiæ : quibus durantibus, Joannes Demetrium parte principatus spoliavit : Demetrius Constantinopolim ope Turcorum obsedit, infectaque re discessit. Rursum inita cum Amurate concordia, nihilo cessabat minus imperator agitare consilia cum Eugenio Romano pontifice, ac Pannonum rege Vladislao, qui nuper admodum e Polonia vocatus, Ungaricum regnum occupaverat. Impetravit autem a pontifice decem triremes, quæ cum suis Hellespontum custodirent, ut Asianas copias Amurates trajicere non posset. Verum vicit Amuratis fortuna trajicientis eo tempore, quo propter adversarios ventos Græci Latinique contra Turcos niti nullo modo poterant. Ejus tam felicem trajectionem Joannes imperator ægre cum accepisset animo, deliberabat cum suis, quid in præsenti rerum statu potissimum ageret ; bellumne, an pacem Amurati denuntiaret. Quippe si pacem cum Amurate colere instituisset, fore putabat, ut ei per Pontum exercitum ducenti, commeatum et necessaria præstare cogeretur : qua re Pannones offensurum se videbat, a quibus non leve periculum, Amurate devicto, immineret. Putabat igitur eo tempore consultissimum fore, Pannonum sequi partes, et Amurati bellum inferre. Post pugnam vero infeliciter ab Ungaris contra Turcos pugnatam, Græcus imperator in fœdus cum Amurate rediit, nec amplius id violatum est. Nam quietem amplexus est, Amuratemque muneribus coluit, ut nihil mali contra ipsum amplius moliretur.

Fœda autem contentio inter imperatorem Joannem et fratrem Theodorum erat coorta, qui Byzantium venerat, ut in societatem imperii a fratre admitteretur. Is se pro imperatore solum gerebat, fratrique resistebat. Postremum aperti hostes facti sunt. Nam expeditionem Theodorus contra imperatorem fratrem instituit. Erat ei concessa Selybria, cum regione vicina : cumque peteret ab imperatore proventus annuos ampliores ad vitam sustinendam, repulsam passus fuit. 348 Hinc bellum inter ipsum et fratrem exortum est. Prius tamen, quam belli Theodorus aliquem successum habuisset, vita functus est. Secundum hæc lacessente Amuratem Constantino, altero Joannis imperatoris fratre, Isthmus expugnata fuit, muro diruto, qui nuper ad arcendos a Peloponneso Turcos exstructus fuerat.

Neque multo post Joanne imperatore defuncto, in Constantinum ejus fratrem devolutum est imperium. Demetrius quidem, fratrum alter, imperium occupare nitebatur : verum impeditus fuit ab civibus, matre, Cantacuzeno et Notara, qui arbitrorum partibus fungebantur. Timebant enim, si Demetrius assequeretur imperium, fore, ut Constantinus exercitum adduceret, quo facto, periturum esset imperium. Demetrio tamen, et Thomæ, fratri natu minimo, Peloponnesus ex æquo concessa fuit : ob quam varie tumultuatum inter ipsos est, utroque studente alterum ejicere.

Sub hoc tempus Amurates apoplexia correptus in convivio, moritur cum 32 annis regnasset. Machometum filium successorem reliquit. Is sub ipsum regni sui auspicium Constantinopolim obsidere cœpit, et ad expugnationem omnia idonea comparavit. Ejus urbis amplitudo cum tanta sit, ut in circuitu 111 stadia contineat : distributis in muros militibus, eoque pacto instructis copiis, accidit ut minus munita foret. Aderat in urbe Græcis Isidorus Russorum antistes cardinalis synodi cogendæ causa missus, ut Romano pontifici Græcos reconciliaret : atque id non multo ante confecerat. Verum Græcis illa cum Romanis reconciliatio nimis sera exstitit.

Tandem Constantinopolis expugnata est quarto Kalendas Quinctiles, qui dies Martis erat, anno 1453 vel, ut alii tradunt, quinquagesimo secundo, cum obsidionem quinquaginta quatuor dies tolerasset. Cantacuzenus, Theophilus, Palæologus, aliique nobilissimi viri fortiter dimicantes, interfecti sunt. Constantinus imperator fugiens in humerum accepto vulnere periit. Ejus exstincti caput ad Machometum quidam attulit, præterque munera longe amplissima principatu quoque donatus est. Imperio tribus annis et tribus mensibus potitus fuerat. Eodem die, Peram quoque, sive Galatam, Genuensium oppidum, Turci per deditionem occuparunt. Quæ autem calamitates in hac expugnatione Byzantiis acciderunt, explicari dicendo nequeunt. Nam miserabile hoc Constantinopolis exitium videtur omnia, quæ per universum orbem contigerunt, excidia superasse. Atque hic imperii Constantinopolitani finis fuit, quod a Constantino Magno ex Italia translatum, Byzantiique constitutum, in Constantino Palæologo desiit.

Continuationis Glycanorum Annalium, auctore Joanne Leunclavio, ad captum usque Byzantium finis.

Digitized by Google

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΚΥΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΓΛΥΚΑ

ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥ (1)

ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

ΛΟΓΟΙ.

SAPIENTISSIMI ET ELOQUENTISSIMI

DOMNI MICHAELIS GLYCÆ

GRAMMATICI (2)

IN DIVINÆ SCRIPTURÆ DUBIA

DISPUTATIONES SIVE EPISTOLÆ.

EPISTOLA I'.

Ad Domnum (3) *Joannem* (4) *Sinaitam monachum, et Stylitam* (5) *maxime venerandum. Utrum in peccatum lapsis condescendendum sit, an, prout ratio postulat, increpandi sint.*

Hoc etiam inter alia a veteribus consignatum est litteris, o sacrum divinumque caput, avem no-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ, καὶ στυλίτῃ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Σιναΐτῃ. Εἰ χρὴ συγκαταβαίνειν τοῖς πταίουσι, καὶ μὴ κατὰ λόγον αὐτοῖς ἐπιτιμᾶν τὰ προσήκοντα.

Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, ω θεία καὶ ἱερὰ κεφαλή, τοῖς ἀρχαιοτέροις ἱστόρηται, Τὴν γλαῦκα τὸ

(1) Titulus præfixus Glycæ Epistolis in codice Cæsareo.

(2) Ita appellatur in codice Riccardiano, quo nos usi sumus.

(3) *Domnum*, κυρόν. A Græcis sequioris ævi scriptoribus κυρὸς pro κύριος passim usurpatur, quemadmodum κῦρ, et κύριε, et κύρης in eodem significatu. Non aliter Latini vocem *domnus*, ex *dominus* contractam, ad testandam venerationem adhibuerunt. Vir eruditissimus Carolus Dufresnius in suo *Glossario : Apud scriptores*, inquit, *ævi medii venerationem præcipuam debere appellationem* domni, *apice uno ex* domini *voce rejecto, observarunt pridem viri docti, et tribui vulgo ecclesiastica dignitate fulgentibus, ac vitæ sanctitate insignibus.*

(4) In monte Sina monachorum cœnobia et monasteria erant, unde Anastasius ille Sinaita celeberrimus, qui in eo monte vitam monasticam agens philosophabatur, ut loquitur Nicephorus lib. XVII *Hist. Eccl.* cap. 19, et lib. XVIII, cap. 44. Sed de monachis et monasteriis montis Sina videndi Simeon Metaphrastes ** in *Vita sanctorum Galactionis et Epistemes* apud Surium; Everwinus, abbas monasterii Doliensis in *Vita S. Simeonis*, monachi Trevirensis, qui cum monachus Sinaites fuisset, anno 1035 diem obiit; quæ Vita pariter habetur apud Surium; Sanctus Nilus abbas libello *De interemptione sanctorum Patrum qui erant in Sina et Rhaiti regione* apud laudatos Metaphrastem et Surium; quæ quidem persecutio anno IX Anastasii imperatoris, indictione 11 contigit. Plura quoque de Sinaitis referet Anastasius ille monachus, cujus operis in cod. Colbertino 4726 hic exstat titulus : Ἀναστασίου μοναχοῦ διηγήσεις διάφοροι περὶ τῶν ἐν Σινᾷ ἁγίων Πατέρων; Ammonius etiam monachus, qui narrationem de sanctis Patribus Sinaitis a Barbaris peremptis, a doctissimo Combefisio editam, conscripsit. Sæculo XV quidem monachi Sinaitæ supererant, ut ex operibus Gennadii Scholarii intelligere est. Quin monasteria quædam adhuc in monte Sina exsistunt, ut videre est apud Thevenotium lib. II *Itiner.*, cap. 26 *et seqq.*, et clarum præcipue est monasterium Sanctæ Catharinæ, de quo laudatus Thevenotius, et Monsfalconius *Diar. Italic.* cap. 15.

(5) *Stylitam.* Στυλίτῃ quidem deest in codice Riccardiano, sed codex quo Pontanus usus est illud habebat. Hoc nomine appellatur monachus qui in columna vitam exigit. Suidas : Στυλίτης, ὁ ἐπὶ κίονος ἱστάμενος. *Stylita, qui super columnam stat.* Nam columna Græcis grammaticis στῦλος et στήλη ab eadem origine, sive etiam κίων dicitur. Unde Georgius Hamartolus in Constante filio Constantini post Heracleonem illos monachos vocat Κιονιτάς, *Cionitas*, id est, *Columnarios.* Sed a στήλη etiam στηλῖται dicti sunt, ut videre est in marginali nota Eclogæ Universi Juris, quam Leunclavius edidit, lib. VII, tit. VIII, cap. 2. Hujus instituti auctor

Jac. Pontano S. J. interprete. ** In tomo nostro CXVI.

Digitized by Google

ὄρνεον τὸ ἀμορφότατον ζῶον μέγα τι χρῆμα οἴεται ὁ ἀετὸς καὶ παράδοξον· καὶ καθάπερ τινὰ φύσιν θαύματος ἀξίαν περιέπει ταύτην καὶ τέθηπε, καὶ ταῦτα μηδέ τι ἕτερον οὖσαν ἢ γλαῦκα, δυσειδῆ, καὶ καταφρόνητον τοῖς πολλοῖς. Καὶ μή μοι λέγε τὴν ἱστορίαν εἶναι ψευδῆ, μηδὲ πρὸς ἡδονὴν τῶν ἀκουόντων μυθοπλασθῆναι ταύτην ἀνέκαθεν. Ἐξ ἡμῶν γὰρ αὐτῶν ἐπιβεβαιοῦτσι τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ τὸ αὐτόπιστον ἔχουσιν. Ἰδοὺ γὰρ ὁ ὑψιπέτης σὺ καὶ μετάρσιος, ὁ δίκην ἀετοῦ τὸν ἀέρα τέμνων, ὁ τὸν αἰθέρα ταῖς νοηταῖς ὑπεριπτάμενος πτέρυξιν, ὁ πρὸς ὑπαντὴν τοῦ οὐρανοῦ ἐλευσομένου πτώματος ἕτοιμος, μέγα τι νομίζεις ἐμὲ, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ καύματος ἔχεις, καὶ καθάπερ τι χρῆμα ἐράσμιον, πανταχοῦ περιάγεις καὶ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς ξένοις τισὶ καταγοητεύεις ἀκούσμασι. Καὶ σὺ μὲν οὕτω

ctum, deformissimum (6) animal, aquilæ eximium quidpiam, et admirabile videri (7) : quam ut natura suscipiendam honarabunda prosequatur et obstupescat, cum tamen aliud nihil sit, nisi turpis et vulgo despicabilis noctua. Nolim mihi occurras, narrationem hanc, falsam atque ad voluptatem audientium jam olim excogitatam esse fabulam : ex nobis enim ipsis, si alia argumenta desint firmitatem probabilitatemque sumit. Nam ecce altivolans tu, et sublimis, qui instar aquilæ aerem tranas : qui pennis sub intelligentiam cadentibus ad æthera (8) subvolas : qui ad occursum (9) corporis de (10) cœlo quondam venturi paratus et expeditus es, me plurimi facis, et magnopere admiraris ; nec secus atque amabile aliquid ubique circumfers, multorumque aures novis quibusdam de

fuit sanctus Simeon cognomento *Stylita*. Theodorus Lector I : Συμεὼν ἀπὸ κώμης ἦν Σιζὰν, καὶ πρῶτος τῶν κιόνων ἐπιτήδευμα ἐπενόησεν. Evagrius lib. I, cap. 13, de eodem S. Simeone : Πρῶτος τὴν ἐπὶ κίονος στάσιν ἐπιτηδεύσας δίπηχυ μόλις ἐνδιαίτημα τὸ περίμετρον. Adde lib. V, cap. 23. Adeundi Nilus monachus lib. II, epist. 114, ad Nicandrum στυλίτην, et epist. 115 ; *Vita S. Theodosii cœnobiarchæ*, *Vita S. Lucæ Junioris*, et Joh. Moschus in *Limon*. cap. 28, 29, 36, 118, 129 ; Niceph. lib. XIV, cap. 15 ; Eulogius Alexandrinus apud Photium Orat. IX ; Theodorus Petræorum episcopus ; Gregorius Turonensis *De gloria confessorum*, cap. 36 ; Suidas, Cedrenus. Vixit Simeon hic sub Theodosio et Leone imperatoribus, mortuus est anno IV imperii Leonis.

(6) De avis noctuæ deformitate lepidissimos Gregorii Nazianzeni iambicos habemus *Carmine* XXII :

Τὴν γλαῦκ' ἐπέσκωπτέ τις· ἡ δὲ ἐφύγγανε
Τῶν σκωμμάτων ἕκαστον εὐστόχῳ λόγῳ.
Ὅσσον κάρηνον ! τοῦ Διὸς δὲ πηλίκον.
Ἡ γλαυκότης δέ ; Τοῦτο τῆς Γλαυκώπιδος.
Φθέγγῃ δύσηχον. Ἡ δὲ κίττα καὶ πλέον.
Τὸ λεπτόπουν πῶς ; Ψὴρ δέ σοι τί φαίνεται ;
Ἐπεὶ δὲ πάντα διέδρασε ῥᾳδίως,
Ἐνὶ κρατεῖται καὶ σοφὴ οὖσ' ὄρνις.
Ἀλλ' ὡς σοφὴ, σκόπησον· ὡς τούτων μὲν ἓν
Ἐνὶ πρόσεστι, σοὶ δὲ ἅπαντα καὶ λίαν·
Γλαυκὴ, δύσηχος, λεπτόπους, βαρύκρανος.
Τούτοις ἀπῆλθεν ἐντραπεὶς' ἡ φιλτάτη.

Noctuam aliquis irridebat, illa autem eludebat
Unumquodque scommatum solerti sermone.
Quale caput ! Jovis autem caput quale est.
Glaucedo autem ? Hoc Deæ cæsiis oculis proprium.
Insuaviter cantas. Pica etiam insuavius.
Pedis tenuitas quomodo ? De sturno quid tibi vi-
[*detur ?*
At postquam omnia facile diluisset
In uno victa est, quantumvis sapiens.
Sed ut sapiens animadverte, harum singula
Singulis inesse, in te vero omnia, et supra mo-
[*dum ;*
Cum et glauca sis, et cantu rudis, et pede tenuis, et
[*capite gravis.*
Ad quæ verba pudore suffusa abiit bona noctua.

(7) Unde id acceperit Glycas fieri non potuit ut reperirem. Sed certum et exploratum est, videri hanc volucrem cæteris avibus stupori esse, et admirationi. Timo Syllographus apud Laertium et Hesychium illustrem de Arcesilao.

Οἱ δὲ μὲν ἤδη γλαῦκα περὶ σπίζαι τερατοῦντο.
Illum autem mirabantur, ut aviculæ, quæ noctuam
[*circumstant.*

Dio Chrysostomus in *Olympico sermone* : Οἱ δὲ ἄνθρωποί φασιν, ὅτι θαυμάζει τὴν γλαῦκα τὰ ὄρνεα. *Homines autem dicunt aves mirari noctuam.* Aristoteles lib. IX *Hist. Animal.* cap. 1 : Τὰ ἄλλα ὀρνίθια τὴν γλαῦκα περιπέτεται ὅκαλεῖται θαυμάζειν. *Cæteræ aviculæ noctuam circumvolant, quod mirari vocatur.* Hujus autem rei rationem prorsus fabulosam affert Servius in I *Georgicorum* : *Nyctimene, postquam cum patre concubuit, et agnovit facinus, in sylvis se abdidit, et lucem refugit, ubi deorum voluntate conversa est in avem, quæ tanto scelere omnibus avibus est admirationi.* Aliam causam ex Æsopo tradit Dio laudatus in citato sermone, non minus fabulosam. Hinc *Noctua* Hebræis תנשמת *Thinsemeth* dicta est, tanquam *stupenda* et *mirabilis*, doctissimo Sam. Bocharto auctore. Glycas videtur hoc initio imitatus Dionem Chrysostomum in *Oratione Olympica*.

(8) Codex Riccardianus ὑπεριπτάμενος, *supervolans*. Pontanus legisse videtur ὑφιπτάμενος.

(9) Codex Riccardianus habet πτώματος, *cadaveris*. Pontanus legisse videtur σώματος.

(10) Ἀλληγορίαν, quam inceperat, continuans, de Domino olim ad judicandum venturo loquitur, ac si de quodam corpore cœlitus descensuro loqueretur. Est enim quoddam aquilarum genus quod corporibus exanimis aut cadaveribus vescitur, ut est percnopterus, vel gypætus, degeneris aquilæ genus vulturina specie, quæ sola aquilarum ex anima est corpora, ut ex Aristotele lib. IX. *Hist*, cap. 32, habet Plinius lib. X, cap. 3. Generatim enim aquilæ cadavera non gustant, quare Tzetzes *Chil.* V, cap. 9 :

Λέοντες θῆρες σὺν αὐτοῖς καὶ ἀετῶν τὸ γένος
Νεκρῶν οὐκ ἀπογεύονται τὸ σύνολον σωμάτων.

Leones fere, et cum ipsis aquilarum genus
Mortua corpora plane non gustant.

Quare de illis intelligenda veniunt, quæ leguntur in Jobo de aquila, cap. XXXIX, 30 : *Et ubi sunt confossi, ibi est*, hoc est, *confossorum*, vel *occisorum* cadavera. Ad quem locum palam alludunt Christi verba Matth. XXIV, 28 et Luc. XVII, 37 : *Ubicunque est cadaver, ibi congregabuntur et aquilæ*. Quæ firmantur insuper ex verbis Salomonis, *Proverb.* XXX, 17 : *Oculum qui patrem deridet, matrisque disciplinam spernit, hunc effodient corvi vallis, et aquilæ pulli comedent.* Dixi autem eum ἀλληγορίαν continuare, quod aperte his verbis justorum occursum, quo Domino de cœlo ad homines judicandos descendenti isti in aera obviam ibunt, significet, juxta illud Apostoli I Thessal. cap. IV, de resurrectione agentis : *Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus.*

Digitized by Google

ure commemorationibus, ceu magico carmine delinis atque demulces. At tua quidem de me talis est opinio. Ego vero plane nihil, præter quam noctua (11) sum, intus deformis undequaque, et ad ipsum hoc diei lumen cæcutiens; quamobrem et nunc ad opera lucis invitatus tergiversor, et negotium supra ingenium, supraque vires meas, refugio. Quare noli amore nostri victus excellentes arbitrari, qui nihil sumus : nec velis ad divinos sensus pertractandos compellere, quorum et vita impura, et lingua similiter ad res istiusmodi explicandas imperita, invenitur. Haud enim eo insaniæ progrediemur, ut et qui sumus, et quo malorum peccando devenerimus, funditus nesciamus. Equidem metuo, ne adversum nos propheticum illud proferatur : *Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum* [1]? Itaque præstaret nos laudationes scribere, quam adeo libere et absolute nihil recusare, et inconsulto viribus superiora suscipere. Verum enimvero, ne jussa tua aspernantes, inobedientiæ culpam commereamur, en confisi sanctitate tua audemus aggredi, ad quæ pertingere nequimus, et ut possumus, quæsita tua dissolvimus. Proinde hinc aures mihi da.

In peccatis (12) se volutantibus, vir sanctissime, ut in stupris, ut in adulteriis, protinus condescendere non esse fas, sed tales potius iis reprehensionibus consectandos, quibus animæ vulnera sanari consueverunt, sacra Scriptura satis superque demonstravit, et nihilominus idem corporum medici evidenti documento ostendunt. Vides enim illos secare aliquando, cum necessitas sectionem flagitat. Præterea ustiones et amara medicamenta adhibent; valetudinem sæpe desperant, et ægrotis mortem augurantur. Cur tandem? Ut eos

πρός με διάκεισαι· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἢ γλαῦξ εἰμι, ἀμορφίαν τε τὴν ἐντὸς περικείμενος αὐτὸ τὸ τῆς ἡμέρας ἀμβλυώττων ἀπαύγασμα· ταύτῃ τοι καὶ πρὸς ἔργα φωτὸς ἤδη καλούμενος ὀκνῶ καὶ ἀναδύομαι, ἅτε τοῦ πράγματος ὑπὲρ ἐμὴν ὄντως καὶ φύσιν καὶ δύναμιν. Μὴ τοίνυν τῷ περὶ ἡμᾶς φίλτρῳ νικώμενος, μέγα τι νόμιζε εἶναι τοὺς μηδὲν ὄντας ἡμᾶς· μηδὲ θειοτέρων ἅπτεσθαι νοημάτων ἀνάγκαζε τούς τε βίον ἀκάθαρτον ἔχοντας, καὶ γλῶσσαν ὡσαύτως ἐν τοῖς τοιούτοις ἀπαίδευτον φέροντας. Μηδὲ γὰρ εἰς τοσοῦτον μανείημεν ὡς τίνες τε ἡμεῖς ἐσμεν καὶ ὅπη κακῶν ἐλήλακε τὰ καθ' ἡμᾶς ἠγνοηκέναι παντάπασιν. Ἐγὼ δέδοικα μὴ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθείη λόγος ὁ λέγων· *Ἵνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* Ὅθεν ἐγκωμιάζειν ἡμᾶς ἄμεινον ἦν· οὐ μὴν ὅλως παῤῥησιάζεσθαι καὶ τῶν ὑπὲρ ὑμᾶς ἀπερισκέπτως κατατολμᾷν. Ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ σὸν ἐπίταγμα παρ' οὐδὲν θέμενοι τῷ τῆς ἀνηκοΐας ἐγκλήματι περιπέσωμεν, ἰδοὺ τῇ σῇ θαῤῥήσαντες ὁσιότητι, καὶ τῶν ἀνεφίκτων κατατολμῶμεν, καὶ ὡς δυνάμεις περὶ ὧν ἠρώτηκας ποιούμεθα τὴν ἀπόκρισιν. Ἔνθεν τοι καὶ ἄκουε.

Ὅτι μὲν οὖν, ὁσιώτατε, τοῖς ἐν ἁμαρτίᾳ ζῶσι πόρνῃ τυχὸν ἢ μοιχείᾳ συγκαταβαίνειν οὐκ ἔννομον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἐπιτιμήσεις ἐπάγειν αὐτοῖς, ἀφ' ὧν εἰώθε τὰ ψυχικὰ θεραπεύεσθαι τραύματα, δέδεικται μὲν ἀρκούντως ἀπό τε τῶν ἱερῶν Γραφῶν· οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν σωματικῶν ἰατρῶν ἐναργές σοι πρόκειται τὸ ὑπόδειγμα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τέμνουσιν οὗτοι κατὰ καιροὺς, εἴγε τέμνειν ἀνάγκη, καυτῆρί τε κέχρηνται, καὶ πικρὰ διδόασι φάρμακα· τῇ νόσῳ τε πολλάκις ἀπαγορεύουσι, καὶ τοῖς κάμνουσι μηνύουσι θάνατον. Τίνος ἕνεκεν;

(11) Viden' apertam Dionis Chrysostomi imitationem? In *Olympica* enim *oratione* sic ait : Ὡς δὲ καὶ ὑμεῖς τοσαῦτα θεάματα ἔχοντες τερπνὰ, τοσαῦτα δὲ ἀκούσματα, τοῦτο ῥήτορας δεινοὺς, τοῦτο δὲ ξυγγραφέας ἡδίστους ἐμμέτρων καὶ ἀμέτρων λόγων, τοῦτο δὲ ταὼς ποικίλους, τοῦτο δὲ ὡς πολλοὺς σοφιστὰς δόξῃ καὶ μαθηταῖ, ἐπαιρομένους, οἷον πτεροῖς. Ὑμεῖς δ' ἐμοὶ πρόσιτε καὶ βούλεσθε ἀκούειν τοῦ μηδὲ εἰδότος μηδὲ φάσκοντος εἰδέναι· ἆρ' οὐκ ὀρθῶς; ἀπεικάζω τὴν σπουδὴν ὑμῶν τῷ περὶ τὴν γλαῦκα γινομένῳ, σχεδὸν οὐκ ἄνευ δαιμονίας τινὸς βουλήσεως; κτλ. *Sic vos quoque, cum tot amœna habeatis spectacula, tot quoque auditiones, partim quidem vehementes rhetores, partim autem conscriptores jucundissimos et carminibus et prosa : partim autem varios pavones, nempe multos sophistas, gloria et discipulis elatos, quasi pennis; vos, inquam, his relictis me convenitis, et audire cum vultis, qui nihil scit, neque se scire affirmat. At non recte admodum studium vestrum ei quod noctuæ accidere solet, fere haud absque divina quadam voluntate?*

(12) Vetus Ecclesiæ disciplina justam in hujusmodi homines severitatem exercebat, nec iis tantum qui frequenter in id genus peccata laberentur, sed etiam illis, qui semel vel adulterium vel homicidium admisissent, vel ad deorum cultum defecissent, aut reconciliationem omnino denegabat, aut in morte tantum communionem concedebat, aut nonnisi expiatis longa pœnitentia delictis resipiscentes absolvebat. Negatam esse alicubi et aliquando reconciliationem, vel in ipso mortis articulo, constat ex D. Cypriano epist. 52, *ad Antonianum*; ex concilio Arelatensi I, canone ultimo; ex Innocentio I, epis. 3, *ad Exsuperium Tolosanum* cap. 2. Et id quidem in usu erat, non quod Novatiani deliramentis acquieverint, sed ne ecclesiastica disciplina labefieret. *Non desperatione indulgentiæ, sed rigore disciplinæ*, ut in simili causa loquitur Augustinus epist. 50. Quod secundo loco asseruimus, liquet ex Gregorio Nysseno *Epistola canonica ad Letoium*, can. 1; ex concilio Carthaginiensi IV, can. 76 et 77; ex concilio Arausicano I, can. 3; ex concilio Epaonensi, can. 36, sed in primis ex concilio Illiberitano, can. 1 et 2, quibus quidem Eucharistia in vitæ exitu denegatur, sed non absolutio interdicitur. De eo quod tertio loco pronuntiavimus, nemo dubitaverit, qui historiam ecclesiasticam saltem a limine salutaverit, et vel semel tot canones pœnitentiales, quorum celeber in antiqua Ecclesia usus fuit, inspexerit. Sed ex ipsis hæresibus in Ecclesia exortis antiquæ disciplinæ rigor elucet : nisi enim hunc nimis producere et ampliare voluissent, non adeo desipuisset Montanus, et ejus asseclæ Tertullianus; non adeo Novatianus delirasset; non adeo Donatistæ insanavissent; non exitiale schisma Lucifer Calaritanus excitasset.

[1] Psal. XLIX, 16.

Digitized by Google

Ὥστε ποιῆσαι προσδεκτικωτέρους αὐτοὺς, καὶ μηδέν τοι τέως ἐξ ἀγνοίας πάθωσιν ἀπροσδόκητον. Εἰ δὲ καὶ ἀταξίᾳ τούτους ἴδωσι καὶ ἀδιαφορίᾳ χρωμένους περὶ τὴν δίαιταν, τί χρὴ καὶ λέγειν; εἶτε πόρρω ποιοῦσιν αὐτοὺς ὡς ἰδιορρύθμους ὄντας, καὶ μὴ κεχρῆσθαι πειθομένους ταῖς ἰατρικαῖς παραδόσεσι. Πόρρω δὲ ποιοῦσιν, ἵνα μὴ καὶ μῶμος αὐτοῖς ἐπιβαίη, ἅτε δὴ κακοτέχνοις οὖσι καὶ πονηρὸν ἐκ τούτου κτήσαιντο ὄνομα. Διά τι τοῦτο καὶ ἐὰν τοῖς αὐτοῖς ἐπισταίη τις βαρείᾳ μὲν νόσῳ κάτοχος ὤν, ἀναγκάζων δὲ ὁμοίως αὐτοὺς οὐ καιρῷ δέοντι κεράσαί τι φάρμακον αὐτῷ, οὐ μόνον οὐ δέχονται τὴν αἴτησιν εὐμενῶς, ἀλλὰ καὶ ὡς μεμηνότα τοῦτον ἀποδιώκουσιν· εἰ γὰρ καὶ συγκαταβαίνουσιν ἔστιν ὅτε τῷ κάμνοντι καὶ παραμυθίας αὐτὸν ἀξιοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ φονέα δόμα δέχεσθαι διά γε τὴν ἐκείνου ἄκαιρον αἴτησιν. Ὅτι δὲ τὸ σωτήριον φάρμακον ὀλέθριον οἶδε ποιεῖν ὁ μὴ προσήκων καιρὸς, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἔδειξεν οὕτως εἰπών· *Ἀκαιρία ἐν μὲν ὑγείᾳ νοῦσον ἤγειρεν· ἐν δὲ νούσῳ θάνατον.*

Εἰ δὲ τοιαύτη καὶ τοσαύτη πρόσεστι τοῖς τῶν σωμάτων ἡμῶν ἰατροῖς ἀκρίβεια, καὶ γὰρ οὐδέποτε συγκαταβαίνουσιν οὗτοι τοῖς κάμνουσιν, ἔνθα προφανὴς ὑπάρχει ὁ κίνδυνος· πολλῷ μᾶλλον οἱ τῶν ψυχικῶν παθῶν ἰατροὶ καὶ ἀκριβείας ἀνθέξονται, καὶ κατὰ τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος τοὺς κακῶς ἔχοντας διαιτήσουσι. Καὶ οὕτω μὲν τῶν σωματικῶν παθῶν ἰατροὶ καὶ φρονοῦσι πάντα καὶ πράττουσι κατά τε τοὺς νόμους τοὺς ἰατρικοὺς, καὶ ταῦτα, σῶμα θεραπεύειν ἀγωνιζόμενοι, πολλῷ καταδεέστερον ὂν τῆς ψυχῆς· ὁ δὲ κηδεμὼν ἡμῶν καὶ Σωτὴρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀριδηλότερον ἔδειξε εἴτε χρὴ συγκαταβαίνειν ἀνθρωπίνοις θελήμασιν, εἴτε καὶ μή. Ἔφθασε γὰρ ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰπεῖν. *Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε τὸ αἷμα αὐτοῦ, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς·* καὶ τηνικαῦτα *πολλοὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ οὐκ ἔτι περιεπάτουν μετ' αὐτοῦ λέγοντες· Ὁ λόγος οὗτος σκληρός ἐστι· τίς δύναται ἀκούειν αὐτοῦ;* Καὶ οὕτω μὲν ἐκεῖνοι· *τί δὲ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπὶ τούτοις;* Οὔτε τὸν λόγον πρὸς τὸ μαλακώτερον ἔστρεψεν, οὔτε τῶν ἀποπηδώντων ὅλως ἐφρόντισεν· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς ὑπάγειν, ὡς ὁ θεηγόρος Ἰωάννης φησί. Τοῦτο δὲ πάντως ἐποίησεν, οὐχ ὅτι σωτηρίας ἐκείνους οὐκ ἤθελε τυχεῖν, ἀλλ'

(15) Scribit Plinius lib. xxix, cap. 1, inscriptum infelicis cujusdam monumento, turba se medicorum periisse; Archagathum vero medicum Peloponnesium, qui Romam anno U. C. 535 venit, a sævitia secandi urendique, Carnificem fuisse vocatum. De medicis Græcis Cato : *Jurarunt inter se Barbaros necare omnes medicina.* Homicidæ quidem passim medici audiunt. Plinius loco laudato : *Discunt periculis nostris, et per experimenta mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse summa impunitas est.* Hinc de Themisone Juvenalis :

Quot Themison ægros autumno occiderit uno.

Lex Attica, de qua Antiphon orat. xii, medicum, si ægrum interfecisset, insontem judicabat.

(14) Divus Augustinus memoriæ prodidit, cum quidam ægrotus pharmaco, quod medicus dederat, sumpto convaluisset, evenisse ut, cum aliquanto post in eumdem morbum incidisset, ad idem remedium, inconsulto medico, confugeret. Miranti autem quod morbo non levaretur, medicum respondisse, idem quidem pharmacum, sed non a se datum, ab ægroto sumptum fuisse; atque ita insinuavit medicorum esse dare pharmaca, qui norunt quando et quomodo danda sint.

[1] Joan. [illegible] vi, 61.

A in tuenda sanitate in posterum cautiores efficiant, et ita nihil eis ignorantibus inopinum officiat. Quod si eos in victu nullum servare ordinem, et promiscue quidvis edere aut bibere viderint, quid opus est verbis? Ab iis visendis abstinent, ut qui ad suos ipsorum numeros vivant, et auxilia medica usurpare negligant. Ideo autem se ab illis removent, ne qua labe ignominiæ inurantur, quasi artem male didicerint, et inde nomen eorum in contemptu ponatur. Quocirca si quis etiam ad eos accesserit, difficili morbo impeditus, et eos quanquam tempore parum opportuno medicamentum sibi componere urgeat, non solum precibus ejus benevole non adnuunt, verum etiam ut amentem repellunt. Etsi enim nonnunquam indulgeant ægrotanti, eumque consolatione deliniant, non tamen eo usque id faciunt, ut propter intempestivam ejus petitionem homicidæ (13) audire velint. Salutarem porro medicinam pestiferam posse reddi, si alieno tempore fiat, sapiens ille docuit his verbis : *Intempestivitas in sanitate morbum, in morbo mortem attulit* (14).

Jam si talis ac tanta diligentia a corporum medicis præstatur (neque enim unquam indulgent ægrotis, ubi manifestum periculum cernunt), multo magis morborum ad animam pertinentium medici et curam præcipuam suscipient, et secundum leges spiritus male habentium diætam moderabuntur. Sic igitur corporeis affectibus medentes et sentiunt et faciunt omnia ex medicinæ præceptis, idque ut corpus, quod multis partibus anima est inferius, ad sanitatem suo labore perducant. Curator autem et Salvator noster Jesus Christus præclarius ostendit, num voluntatibus humanis condescendere oporteat, necne. Dixit enim : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis*[1]. Tum vero *multi discipulorum ejus abibant retro, nec amplius ambulabant eum eo, dicentes, Durus est hic sermo; et quis potest illum audire*[1]? Atque illi quidem hoc modo. Quid ad hæc Salvator noster? neque mollius quidpiam locutus est; et se deserentes nihil curavit penitus, sed eos abire sivit, ut divinus Joannes ait. Hoc autem fecit utique, non quod eos salutem adipisci nollet, verum quod, cum tali medicina indigerent, nec intelligerent, nec magistro obedire didicissent, retro abire pro ipsorum arbitrio permissi sunt.

Digitized by Google

ὅτι τοιαύτης ἰατρείας δεόμενοι, καὶ μὴ συνιέντες, μηδὲ διδασκάλῳ πείθεσθαι μεμαθηκότες, ἀπελθεῖν εἰς τὰ ὀπίσω, καθὼς ἠρετίσαντο συνεχωρήθησαν.

Indigere autem nos ista medicina, constat omnimodis. Postquam enim malorum multorum machinator draco ille a principio exitium nobis in os immisit, vicissim curatio per os excogitata, et inventa est. Hoc enim sensu etiam Judæis Dominus dixit : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* Quid ita? Quoniam serpentis, quem mente percipimus, veneno ante tempus mortui estis. Quod cum ita sit, de cætero præpurgatione opus est. Novit enim probe sanctitas tua, et jam volentes antidotum recipere, eo non similiter et fortuito uti, priusquam videlicet malignis humoribus, a vitiosa victus ratione collectis sese purgaverint : sed attenuantur et purgantur ante, et sic demum pharmacum accipiunt. Quod sine dubio idcirco faciunt, ne pro pharmaco utili noxium accipiatur. Quare sacrum gustare calicem nihil prodest, nisi prius bene purgatus sit [1]. Hæc porro dicimus, non ut nos in desperationem abjiciamus, verum ut modos potius ac rationes doceamus per quas vita et mors invehi solet. Quod si affirmaremus, etiam ejectis humoribus vitiosis, et inde nobis aptitudine conciliata, nondum permitti nos sacro poculo frui, tum sequeretur ut desperandum esset. Quod si nihil est hujusmodi, et qui accedit, tantummodo discit quomodo accedendum sit, ne inde mortem pro vita lucretur (nam juxta beatum Paulum *ideo inter nos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi* [2]) qualis est ista desperatio? Imo potius salutis concipienda spes, quam veritatis cognitio parit.

Quam ob causam vigilandum est. Quantum enim habet boni ejus quo facto opus est agnitio, tantum contra habet mali ejus quod conducibile est ignoratio. Reputa enim tecum, non paucos infirmorum adiisse mortis periculum, quia cum in medicos inexercitatos incidissent, congruentia morbo remedia non sunt adepti. Quod si isthuc ita se habet, nulli rei parcere æquum videretur, si quid potius tum ipsi male valenti, tum pharmaca ministranti manifeste periculum imminet. Ac si placet, admonitionem ausculta, qua Basilius Magnus sacerdotem unumquemque compellat, in hæc verba : *Vide ne paveas hominem, ad lapsum et delictum tuum, neve tradas Filium Dei in manus indignorum. Ne revereare quemquam gloriosum terræ in hora illa, et ut paucis comprehendam, quos sacri canones excludunt, ne illos fac participes.* Insuper et Joannem aurea fundentem flumina divina dona administrantes sic affatum constat : *Si enim conscii nequitiæ cujuspiam, hujus mensæ eum participem fieri permiseritis, sanguis ejus de manibus vestris*

[1] I Cor. xi. [2] Ibid. 30.

Ὅτι δὲ τοιαύτης ἰατρείας ἐχρήζομεν, ὁμολογεῖται τοῦτο παντάπασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πολυμήχανος δράκων διὰ στόματος ἡμῖν ἀρχῆθεν ἐνῆκε τὸν ὄλεθρον, διὰ στόματος αὖθις καὶ τὰ τῆς θεραπείας ἐπινενόηται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος ἔλεγεν· *Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίητε τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς.* Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τῷ τοῦ νοητοῦ ὄφεως ἰῷ νεκρωθῆναι πρὸ χρόνων ἐφθάκειτε. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, προκαθάρσεως ἀνάγκη λοιπόν· οἶδε γὰρ ἀκριβῶς ἡ σὴ ὁσιότης ὅτι καὶ οἱ θέλοντες λαβεῖν ἀντίδοτον οὐχ ἁπλῶς· καὶ ὡς ἔτυχε τῷ φαρμάκῳ κέχρηνται· πρὶν ἢ δηλαδὴ τοὺς ἀπὸ μοχθηρᾶς διαίτης ἐπισυνσχθέντας οὐκ ἀγαθοὺς χυμοὺς ἐκκαθάρωσιν, ἀλλὰ προλεπτύνονται, καὶ τότε τὸ φάρμακον δέχονται. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι πάντως ἵνα μὴ ἀντὶ χρηστοῦ φαρμάκου δηλητήριος ἡ ἀντίδοτος εὑρεθήσεται. Οὐκοῦν ἀσύμφορόν ἐστι τοῖς μὴ φθάσασι προκαθαρθῆναι καλῶς τῆς ἱερᾶς ἀπογεύσασθαι κύλικος. Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχ ἵνα ῥίψωσιν ἑαυτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς τρόπους διδάξωμεν μᾶλλον, δι' ὧν ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος ἐπιφέρεσθαι εἴωθε. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγομεν ὅτι καὶ μετὰ τὸ καινῶσαι τοὺς οὐκ ἀγαθοὺς χυμοὺς, ἐντεῦθεν ἐπιτηδείους ἑαυτοὺς ἀποκαταστῆσαι τοῦ ποτηρίου καταπολαύειν οὐ συγχωρούμεθα, τότε χώραν ὁμολογουμένως εἶχε τὰ τῆς ἀπογνώσεως· εἰ δὲ τοιοῦτον μὲν οὐκ ἔστιν οὐδὲν, μανθάνει δὲ μόνον ὁ προσερχόμενος ὅπως δεῖ προσέρχεσθαι, καὶ ἵνα μὴ θάνατος αὐτῷ μᾶλλον ἀντὶ ζωῆς εἴη τὸ κέρδος ἐκεῖθεν, κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, *διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς τε καὶ ἄῤῥωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί*· ποία τούτων ἀπόγνωσις, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον σωτηρίας ἐλπὶς, ἣν ἡ τῆς ἀληθείας ἐπιφέρει ἐπίγνωσις;

Προσέχειν οὖν ἐπὶ τούτοις ἄξιον. Ὅσον γὰρ ἀγαθῶν ἡ τοῦ δέοντος εὕρεσις, τοσοῦτον αὖθις κακῶν ἡ τοῦ συμφέροντος ἄγνοια. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τῶν ἀῤῥωστηκότων οὐκ ὀλίγοι θανάτῳ περιπεσεῖν ἐκινδύνευσαν, ἐπειδὴ κακοτέχνοις ἐγκύρσαντες ἰατροῖς φάρμακα τῇ νόσῳ κατάλληλα οὐκ ἐδέξαντο. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, φείδεσθαί τινος οὐχ ὅσιον, εἴ γε προφανῶς ὑπάρχει καὶ μᾶλλον ὁ κίνδυνος αὐτῷ τε τῷ κακῶς ἔχοντι, καὶ τῷ τὰ φάρμακα ἐπιφέροντι. Καὶ εἰ βούλει, τῇ παραινέσει πρόσσχες· ἣν ὁ μέγας Βασίλειος ἱερεῖ παντὶ παραινεῖ λέγων· *Ὅρα μὴ πτοηθῇς ἀνθρώπου εἰς πτῶσίν σου· μὴ παράδος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰς χεῖρας ἀναξίων· μὴ ἐντραπῇς τινα τῶν ἐνδόξων τῆς γῆς ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν οἷς οἱ θεῖοι κανόνες οὐκ ἐπιτρέπουσι μὴ μεταδίδου*· καὶ γὰρ ὡς ἐθνικοὶ εὐλογίσθησαν· εἰ δὲ μὴ ἐπιστρέψουσι, καὶ αὐτοῖς οὐαὶ, καὶ μεταδιδοῦσιν αὐτοῖς. Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης οὕτως εὕρηται τοῖς τὰ θεῖα μετσχειριζομένοις δῶρα λέγων· *Εἰ γὰρ συνειδότες τινὶ πονηρίαν συγχωρήσετε ταύτης μετά-*

Digitized by Google

σχεῖν τῆς τραπέζης, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ζητηθήσεται. Κἂν στρατηγὸς προσίῃ λοιπόν, κἂν ὕπαρχος, κἂν αὐτὸς ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ἀναξίως δὲ προσίῃ, κώλυσον. Μείζονα ἐκείνου τὴν ἐξουσίαν ἔχεις.

A *requiretur. Sive ergo dux accesserit, sive præfectus, sive ipse diademate cinctus, indigne autem accesserit, prohibe; majorem illo potestatem obtines.*

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, συγκαταβαίνειν, ὡς οἶμαι, οὐκ εὔλογον, ἔνθα ψυχικὸς ὑπάρχει καὶ μᾶλλον ὁ κίνδυνος· ἀλλ' ἐπιφέρειν ἐκεῖσε τὰ φάρμακα κατά γε τοὺς νόμους τοῦ πνεύματος, εἴγε καὶ μᾶλλον εὐπειθοῦσιν οἱ κάμνοντες. Εἰ δὲ σκληροί τινες οὗτοι καὶ ἰδιόῤῥυθμοι ὄντες ἀπαρέσκονται τῇ θεραπείᾳ, δυοῖν ἐπὶ τούτοις θάτερον· ἢ διορθοῦσθαι κατὰ μικρὸν αὐτοὺς, ἢ τῶν τοιούτων ἀφίστασθαι τέλεον. Ἐπὶ δὲ ἀπειθεῖ λαῷ καὶ ἀντιλέγοντι, καθά φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, ἐκεῖνο χρὴ λέγειν τό· *Σώζων σῶζε τὴν σεαυτοῦ ψυχήν.* Βαρὺς μὲν οὖν ὁ λόγος οὗτος εἶναι δοκεῖ καὶ σκληρὸς καὶ ἀπότομος, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἁπλῶς, ἐκείνοις δὲ μᾶλλον ὅσοι κατὰ Χριστὸν ἐθέλουσι ζῆν τὸν οὕτω λέγοντα· *Ὁ ζυγός μου χρηστός ἐστι καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν.* Εἴπερ οὖν ἐλαφρὰ τὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐντάλματα, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, εἴγε τῇ οἰκείᾳ ῥᾳθυμίᾳ βαρέα ταῦτα ποιοῦμεν καὶ φορτικά; μηδὲ τοῦτο κἂν ἐννοῆσαι δυνηθέντες ὅτι τῷ μὲν ἰατρῷ τῶν σωματικῶν παθῶν ἐν οὐδενὶ ἀντιλέγομεν, ἀλλὰ καὶ ὀδύναις ἑαυτοὺς ὑποβάλλομεν καὶ πικρῶν ἀνεχόμεθα πόσεων, καὶ σιδήριον ἐκπύρωθὲν κατὰ στομάχου δεχόμεθα, καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτα καρτεροῦμεν πολλὰ διά γε τὴν θεραπείαν τοῦ σώματος· τῷ δὲ πνευματικῷ ἡμῶν ἰατρῷ οὐδαμῶς ὑποκεῖσθαι καταδεχόμεθα· παντάπασι δὲ τὰ ἐκείνου περιεργαζόμεθα, βαρὺν αὐτὸν εἶναι τοῖς ἐπιτιμίοις λέγοντες καὶ σοβαρὸν αὖθις ἐν ὁμιλίαις καὶ φορτικὸν, μὴ λογιζόμενοι καθ' ἑαυτοὺς ὅτι κατὰ τὰ προσόντα ἡμῖν πάθη καὶ τὰς ἐμπλάστρους ὀφείλομεν δέχεσθαι. Ὅτι μὲν γὰρ ὠφελεῖν οἶδε καὶ τὸ συγκαταβαίνειν ἐνίοτε, τοῦτο καὶ ἡμῖν ὁμολογεῖται, πλὴν οὐκ ἐπὶ πᾶσι καὶ διὰ πάντων τὸ ὠφέλιμον, ὅτι μὴ τῆς αὐτῆς ἕξεως ὑπάρχουσιν ἅπαντες. Τῷ μὲν γὰρ ἑτοίμως ἔχοντι καὶ ὑπείκειν ἔστιν ὅτε καὶ ὑποστρέφειν, ἡνίκα καιρὸς, συμφέρει πάντως ἡ συγκατάβασις, ἐπὶ πλέον γὰρ τὸν τοιοῦτον ἐφέλκεται καὶ ῥᾳδίως τῷ τοῦ πνεύματος ὑποβάλλει ζυγῷ· τῷ δὲ ἰδιορρύθμῳ καὶ ἀνυποστρόφῳ καὶ πρός γε τὰ φάρμακα παντάπασιν ἀηδῶς ἔχοντι καὶ λίαν ἐστὶ τὸ συγκαταβαίνειν ἀσύμφορον. Παρασύρεσθαι γὰρ ἐπὶ πλέον ποιεῖ καὶ κατολισθαίνειν αὐτόν. Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Κύριος ποτὲ μὲν ἔλεγεν, *Ἵνα μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, βάλε ἄγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν*· ποτὲ δὲ τῶν σκανδάλων ὑπερορῶν ἔλεγε, *Φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου οὐράνιος ἐκριζωθήσεται.* Ἔδειξε γὰρ

B

C

D

His positis, non est, opinor, consentaneum condescendere, ubi potius animæ periculum est; sed adhibendam illic medicinam, secundum leges spiritus, si modo etiam obtemperent ægroti. Sin autem præfati, et suo ipsorum se arbitratu regentes, curationem ægre sustinent, alterum e duobus in his faciendum, ut vel pedetentim emendentur, vel omnino (15) deserantur. Nam super populo incredulo et contradicente, ut ait magnus Basilius, illud dicendum, *Servans serva animam tuam.* Molesta quidem apparet hæc oratio, et dura, et severa; at non omnibus prorsus, verum illis magis, qui secundum Christum nolunt vivere, ita dicentem: *Jugum meum suave, et onus meum leve* [1]. Si ergo levia sunt Salvatoris nostri mandata, quid faciemus nos qui ea per nostram segnitiem gravia et odiosa reddimus? Nec istuc saltem cogitare possumus, nos medicis corporum nusquam repugnare. Quin doloribus nos ipsos subjicimus, et amaras potiones patienter haurimus, et cauterium in cervicibus perferimus et alia hujus generis, propter curationem corporis multa toleramus; spirituali vero medico nostro neutiquam subdi volumus, omnibus modis res ejus curiose perscrutantes; dictitantes eum pœnis infligendis rigidum; rursus in congressibus arrogantem et insolentem esse; non videntes, secundum ulcera quibus laboramus, emplastra quoque nobis imponenda. Scio enim aliquando utile esse condescendere, hoc inquam, nos quoque confitemur. Verumtamen non in singulis, et per omnia utile est, quoniam nec ejusdem habitus sunt omnes. Nam qui promptus est, et cedere aliquando, et referre pedem, quando id tempus postulat, huic plane conducit condescensio, talem quippe trahit amplius, et facile jugo spiritus subjicit. Ast pro sua libidine viventi, et retrogredi minime volenti, et pharmaca penitus aversanti, ei condescensio multum incommodat. Facit enim amplius transversum agi et labi. Ob hoc enim Dominus dixit [2], *Ut autem non scandalizemus eos, accipe hamum, et vade in mare*: nunc autem scandalum floccipendens, inquit, *Plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur* [3]. Demonstravit namque hinc et prodesse, et non prodesse frequenter condescensionem. Quare et eos qui immerito in eo offendebantur parvi faciens,

[1] Matth. xi, 30. [2] Matth. xvii, 26. [3] Matth. xv, 13.

(15) Aliter tamen censuit Philo, qui libro *De sacrificio Abelis et Caini*, scripsit: *Conandum est ut e iam certo perdendos a suis vitiis servemus quantum possumus, imitando bonos medicos, qui quamvis videant haud posse ægros a se servari, tamen libenter omnem curationem admovent, ne per eorum negligentiam videatur res non successisse ex sententia.* Cæterum memoriæ proditum est D. Benedictum, cum monachos salutaribus monitis minime parentes aspiceret, et de eorum emendatione desperaret, eos reliquisse. Vide Gregorium Magnum *Dialog.* ii, cap. 3.

Digitized by Google

aiebat : *Plantatio suam non plantavit Pater meus, eradicabitur.*

Ilis de causis caute agendum est. Si enim medicus corporalis non consuevit tractare morbum alio quocunque modo, sed tantum ex decretis medicorum, quamvis interdum ægrotus irascatur; quanto magis spiritualem medicum, humanis cupiditatibus condescendere non oportet; siquidem de ejusdem manibus in primis eorum sanguis requiretur, qui ex negligentia illius perniciem animæ incurrerint? Aut igitur ut nosti medere, aut linguam contine omnino, præsertim si ægroti adhibita medicamenta indignantur. Tunc enim non de tuis, sed de ipsorummet manibus eorum sanguis requiretur. Audi quid per Ezechielem dicat Deus. *Si speculator cecinerit tuba, et significaverit populo, et audierit audiens vocem tubæ, et irruerit rhomphæa, et comprehenderit eum, sanguis ejus in capite ejus erit, quia vocem tubæ audivit, et non se custodivit*[1]. Hæc ex paucis multa, plura enim per angustias temporis non licuit.

EPISTOLA II [*].

Ad venerabilem in primis monachum dominum Joannem (16) *Smeniotam.* (17) *Utrum audiendi sint dicentes, hominem a principio caducum corpus habuisse : et passionibus, sive incommodis naturalibus, etiam ante transgressionem obnoxium fuisse : cibumque sensibilem in paradiso adhibuisse; et lignum scientiæ, ficum exstitisse.*

Primum (18) quidem hominem illum ab interitu et corruptione initio liberum, post prolapsionem in peccatum, morte damnatum esse, ante alios sapiens Salomon docuit in libro Sapientiæ ad verbum ita loquens : *Deus mortem non fecit : sed in incorruptione creavit hominem, ad imaginem propriæ æternitatis fecit illum; invidia autem diaboli mors intravit in orbem terrarum*[2]. Si igitur Deus hominem in incorruptione condidit, ad similitudinem æternitatis suæ, quonam tandem modo corruptioni et mortalitati subjectum asseremus, idque cum Deus, ut audisti, mortem ab initio non fecerit? Nam si dicimus corpus illud Adami corruptioni aliquo modo obnoxium fuisse, nihil aliud dicimus, quam corruptionem et mortem tunc a Deo dominatum in nos habuisse. Atqui aliter, aliter inquam res est; quoniam, ut jam dicebamus, Deus non mortem fecit. Quocirca de hoc dubitare

[1] Ezech. xxxiii, 6. [2] Sap. ii, 23.

(16) Falsus est Pontanus appellando *Joannem*, quem *Maximum* dicere debuerat, ut habet codex Cæsareus Theol. CLIX apud Lambecium lib. IV *Com.* Quis autem sit hic Maximus Smeniotes ignoro prorsus, et an idem sit cum Maximo illo monacho, qui Quæstiones sacras miscellaneas ad Nicephorum Magnæ ecclesiæ CP. charophylacem scripsit, de quo agit Lambecius lib. VI *Comment.*, cod. jurid.

(*) Eodem Pontano interprete.

ἐντεῦθεν ὅτι συμφέρει καὶ οὐ συμφέρει πολλάκις συγκατάβασις. Ἐφ' ᾧ καὶ τῶν οὐκ εὐλόγως ἐπ' αὐτῷ σκανδαλιζομένων ὑπερορῶν ἔλεγε · *Φυτεία ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ μου ἐκριζωθήσεται.*

Προσέχειν οὖν ἐπὶ τούτοις ἄξιον. Εἰ γὰρ ὁ τῶν σωματικῶν παθῶν ἰατρὸς οὐκ εἴωθε τὰ τῆς νόσου μεταχειρίζεσθαι καθ' οἷον δή τινα τρόπον ἕτερον ἢ μή γε κατὰ τοὺς νόμους τοὺς ἰατρικούς, εἰ καὶ βαρυαλγῶν ἐνίοτε ὁ νοσῶν ἀπαρέσκεται, πολλῷ μᾶλλον τὸν πνευματικὸν ἰατρὸν οὐ χρὴ συγκαταβαίνειν ἀνθρωπίνοις θελήμασιν · εἶγε καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ζητηθήσεται τὸ αἷμα αὐτῶν ἐξ ἀμελείας ψυχικῷ περιπεσόντων θανάτῳ. Ἢ τὴν γλῶτταν ἔπεχε τέλεον, εἴ γε καὶ μᾶλλον οἱ κάμνοντες ἐπαγόμενα φάρμακα παντάπασιν ἀποστρέφονται · τηνικαῦτα γὰρ οὐκ ἀπὸ τῶν σῶν χειρῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων αὐτῶν τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκζητηθήσεται. Καὶ ἄκουε τί φησι διὰ Ἐζεκιὴλ ὁ Θεός. *Ἐὰν ὁ σκοπὸς σαλπίσῃ τῇ σάλπιγγι καὶ σημανεῖ τῷ λαῷ, καὶ ἀκούσῃ ὁ ἀκούων τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, καὶ μὴ φυλάξηται, καὶ ἐπέλθῃ ἡ ῥομφαία καὶ καταλάβῃ αὐτὸν, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔσται · ὅτι τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος ἀκούσας οὐκ ἐφυλάξατο.* Ταῦτα ἐκ πολλῶν ὀλίγα, πλείω καὶ γὰρ ὁ καιρὸς λέγειν οὐ συγχωρεῖ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Β'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ, εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι φυσικοῖς ὑπέκειτο καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως πάθεσι, καὶ ὅτι βρῶσιν αἰσθητὴν ἐν παραδείσῳ ἤσθιε · καὶ ὅτι συκῆ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως ἦν, ὡς ἐκεῖνοί φασι.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος θανάτου καὶ φθορᾶς ὑπέρτερος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, θανάτῳ δὲ κατεκρίθη μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑποπεσεῖν, πρὸ τῶν ἄλλων ὁ σοφὸς ἔδειξεν Σολομῶν ἐν τῇ Σοφίᾳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτως εἰπών · *Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ · φθόνῳ δὲ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν.* Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ, πῶς αὐτὸν εἰπῶμεν ὅλως ὑποκεῖσθαι φθορᾷ καὶ θνητότητι; καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ θάνατον, ὡς εἴρηται, μὴ ποιήσαντος ἀπ' ἀρχῆς. Εἰ γὰρ εἴπωμεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐκείνου καὶ φθορᾷ κατά τινα τρόπον ὑπέκειτο, οὐδέν τι παριστῶμεν ἕτερον ἢ ὅτι παρὰ Θεοῦ τηνικαῦτα τὸ κατάρχειν ἡμῶν ἔσχε ἥ τε φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν · ὅτι μηδὲ θανάτου, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, ποιητὴς ὁ

XVII. In codice Riccardiano deest *Joannes* et *Maximus*, tantumque habetur : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ τῷ Σμενιώτῃ.

(17) In aliis duobus codicibus harum Epistolarum mss. Cæsareis pro Μαξίμῳ τῷ Σμενιώτῃ legitur Μαξίμῳ τῷ Ἀσμενιώτῃ.

(18) Hæc eadem disputat Glycas part. I *Annal.* ubi dissertatio hæc prope integra habetur.

Digitized by Google

Θεός· ἀμφιβάλλειν γὰρ ἐπὶ τούτοις οὐχ ὅσιον. Εἰ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοί φασι, θνητὸς ὑπῆρχε καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως ὁ πρῶτος Ἀδάμ, πότε λοιπὸν ἐδέξατο τοῦ θανάτου τὰ ἐπιτίμια; πότε δὲ καὶ τοὺς δερματίνους ἠμφιέσατο χιτῶνας, εἴπερ ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ θνητὸς κατ' ἀρχάς; Διὰ τί καὶ φύλλα συκῆς ἔρραπται, καὶ ἀπὸ Θεοῦ κρύπτεσθαι ἤθελεν; εἰ μή γε θεώσεως ἐλπίδι δελεασθεὶς ἀφῃρέθη τε τὴν πρώτην στολὴν, καὶ θνητὸς ἐξ ἀθανάτου παραχρῆμα ἐγένετο. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός. Περὶ ταῦτα γὰρ καὶ οὗτος οὕτω που λέγων εὕρηται· *Κατ' ἀρχὰς ὁ παμπόνηρος ἐλπίδα θεώσεως ἐνέσπειρε τῷ Ἀδάμ, καὶ οὕτως αὐτὸν εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον.* Εἰπάτωσαν οὖν ποῦ πρότερον ὄντα καὶ πόθεν αὐτὸν εἰς τὸν τῶν ἀλόγων κατήγαγε θάνατον, ἢ πάντως ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀθανασίας ἦν εἶχε πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς. Διὰ παρακοῆς λοιπὸν ὁ γενάρχης ὑπέπεσε καὶ φθορᾷ καὶ θνητότητι· διὰ παρακοῆς ἐνδύσασθαι κατεκρίθη δερματίνους ἐκείνου χιτῶνας· διὰ παρακοῆς ἡ ταλαίπωρος αὕτη καὶ πολυπαθὴς εἰσῆλθε διαγωγή. *Ἐπειδὴ, γὰρ φησὶ, τοῦτο ἐποίησας, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι ἡ γῆ.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἴγε θνητὸς ἐκτίσθη κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν αὐτὸν ἁμαρτήσαντα θανάτῳ κατεδίκασεν ὁ Θεός. Πῶς γὰρ, εἴγε καὶ καταδίκης ἄνευ ὁ θάνατος εἴωθε φυσικῶς ἐπεσθαι τοῖς θνητοῖς; Οὐκοῦν ἄφες αὐτοὺς, εἴγε καὶ μᾶλλον ἐν Καρθαγένῃ (20) συστᾶσα ταῦτα σύνοδος ἐπιβεβαιοῖ τὰ εἰρημένα ἑκατοστῷ ἐννάτῳ κανόνι αὐτῆς οὕτω λέγου-

nefas. Etenim si quemadmodum illi volunt, etiam ante prævaricationem Adam primus homo mortalis erat, quid illi postea irrogatum mortis supplicium? quid pelliceam (19) indutus est tunicam, siquidem a primordio eum Deus mortalem procreaverat. Cur etiam folia ficus consuit, et Deum latere conatus est, si non divinitatis adipiscendæ spe illectus, primam stolam perdidit, et pro immortali mortalis repente evasit? Accipe quod in rebus divinis egregie versatus Joannes Damascenus super hoc alicubi scriptum reliquit: *Principio nequissimus ille diabolus spem consequendæ divinitatis Adamo injecit, atque ita eum ad conditionem moriendi more animantium brutorum dejecit.* Doceant igitur isti, ubi prius cum esset, et unde ipsum ad interitum cum bestiis communem dejecerit. Ab sublimitate immortalitatis utique, qua ante mandatum ab se violatum præditus erat. Per inobedientiam igitur generis nostri auctor ad corruptionem et necessitatem subeundæ mortis redactus, per inobedientiam ad induendam pelliceam illam tunicam damnatus est: per inobedientiam calamitosa hæc et variis exposita incommodis vita introivit. Ait enim: *Quia hoc fecisti, spinas, et tribulos terra pariet tibi.* Quid multa? S primitus Adam ita fuisset conditus, non eum in peccato jam irretitum morte condemnasset Deus. Qui enim condemnasset? nam vel citra condemnationem mors mortales sequi consuevit. Quamobrem nihil tibi cum illis sit; præsertim quando Carthagine (21) congregata synibique hæc aliaque perniciosa ac virulenta dogmata disseminare ausus est. Hujus impietati Patres Africani ut obsisterent, varios conventus celebravere, quatuorque in primis Carthagine, quorum primus anno Christi 411 et insequenti, secundus 416, tertius denique, et quartus 418 coacti sunt. Horum conciliorum gesta intercidere, et primi quidem vix fragmentum superest apud Augustinum lib. II *De gratia Christi et de peccato originali.* Secundi vero exstat tantum epistola synodalis ad Innocentium papam, et Innocentii ad eamdem synodum rescriptum. Tertium et quartum, quorum meminit Augustinus epistola 115, alias 47, præter 19 canones plenarii, solida interiere. Hinc videri posset ignotum quot capita, vel quot canones in his synodis cusi fuerint, vel ad quam synodum canon hic 109 a Glyca laudatus referendus sit, nisi jam ex codice Ecclesiæ Africanæ concilii plenarii esse constaret. Cæterum D. Augustinus citato libro II *De gratia*, et cap. 5 hæc habet inter alia ex synodo I: *Aurelius episcopus dixit: Rogo quid collegerim ego ex hujusmodi objectione, dico, Adam constitutus in paradiso, quod ante dicatur inexterminabilis factus, postea post transgressionem præcepti factus sit corruptibilis. Hoc dicis, frater Pauline? Paulinus diaconus dixit: Hoc, Domine.* Sed nonnullis visus est canon etiam quidam concilii Milevitani anno 416 ob eamdem causam coacti ita concipi: *Placuit ergo omnibus episcopis qui fuerunt in hac sancta synodo, constituere hæc, quæ in præsenti concilio definita sunt, ut quicunque dicit Adam primum hominem mortalem factum, ita ut sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in corpore, hoc est, de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ, anathema sit.* Verum censent, ut innuimus, viri longe doctissimi celebres canones contra Pelagianos, quorum 109 a Glyca nostro laudatur, synodo

(19) Lud. Thomassinus tom. II *Theolog. Dogm.*, lib. I, cap. 20, § 2: *Primus parens ubi a visione et fruitione Dei refrixit, non in corpus, sed in tunicas pelliceas, id est in corpus corruptibile et obliviosum præcipitatus est*, etc. Glycas noster part. I *Annalium* ubi περὶ χρεωδαισίας agit, secundum litteram accipit illud, *Induit eos tunicis pelliceis.* Postea vero pellicearum tunicarum nomine mortale corpus ἀλληγορικῶς intelligit. Ab Origenis tamen sententia longe recedit. Eadem enim part. I *Annal.* cum Chrysostomi verba de pelliceis tunicis retulisset, ejusque rationem probasset, scribit, Ἐντεῦθεν οὖν ὁ κατάρατος Ὠριγένης ἀποπνιγόμενος φαίνεται μᾶλλον ἐν οἷς ἐκενολόγησεν ἀσώματον τὸν Ἀδάμ. *Quæ ratio Origenem illum exsecrabilem quasi suffocatum manifeste perimit, simulque vanum ipsius orationem, qua corporis expertem Adamum fecit.* Macarius tamen Magnes serm. XVII *in Genesim* indoctos brutosque appellat eos qui censent, tunicas pelliceas tales vere fuisse; pertendit enim harum nomine significari corpus, post hominis in peccatum lapsum, gravius ac crassius effectum: quæ quidem communis opinio fuit inter antiquos, sed rejecta et confutata a Clemente Alexandrino in hæretico Julio Cassiano, et post eum ab aliis: quare mirandum quod Origenes in eadem hæresi fuerit.

(20) Veteres Græci Καρχηδόνι dixissent. Sic Hispani novam Carthaginem *Carthagenam* appellant.

(21) Cœlestius, Pelagii discipulus et auditor, inter alios errores quos una cum præceptore docuit, et illum in primis præcipabat, Adam mortalem factum, qui sive peccaret, sive non peccaret, moriturus fuisset; peccatum Adæ ipsum solum lesisse, non genus humanum; parvulos qui nascuntur in eo statu esse in quo fuit Adam ante prævaricationem. Igitur Roma profectus Carthaginem appulit,

Digitized by Google

nodus quæ dicta sunt confirmat; cujus illa verba canone centesimo nono leguntur: *Si quis dicit Adamum mortalem a Deo formatum, et non post peccatum corruptioni factum obnoxium, anathema esto.* Sic etiam, vir sanctissime, quotquot Adamum medium inter immortalitatem et mortalitatem constituunt, procul a vera ratione discedunt.

σα κατὰ λέξιν· « *Εἴ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆναι παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν εἰς φθοράν, ἤτω ἀνάθεμα.* » Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὅσοι τὸν Ἀδὰμ μέσον ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος λέγουσι, πόρρω που πίπτουσι τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ.

Quapropter tibi dubitandum non est. Etenim si Deus, cum produceret hominem, tunc illi dixisset: *Quo die comederitis de arbore, morte moriemini*, attulissent isti aliquid, qui principio mortalem eum simul et immortalem fuisse opinantur. Quia vero multo post ejus creationem mandatum dedit, unde et mors occasionem contra nos nacta est, (ait enim: *Si comederitis, morte moriemini*), curiosius indagare primi hominis conditionem prorsus non decebat eos qui sacram Scripturam interim legunt et perscrutantur, cum hinc perfecte scirent quali natura esset conditus qui secundum imaginem Dei scilicet factus esset. Patet enim, Deum manuum suarum figmentum honorare volentem, a primordiis statim atque ab ipso principio illud incorruptionis munere condecorasse. Atque huic universus sanctorum chorus astipulatur; nec tu fidem dictis non adhibe. Quoniam namque Deus hominem omnium terrenorum principem constituere voluit ob id (ut auream orationem fundens Joannes inquit) animæ essentiam illi largitus est, hinc ipsum etiam jugiter immortalem esse volens. Nam si hoc non fuisset, si animum mentis compotem a Deo Adamus non accepisset, nihil (22) erat futurus, juxta divinissimum Joannem: utpote formatus de pulvere, unde nimirum bestiæ quoque procreatæ sunt.

Καὶ διστάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ δίον σοι. Εἰ μὲν γὰρ ὅτε παρήγγε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, τότε πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· *Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*· εἶχον ἄν τι καὶ λέγειν οἱ θνητὸν ὁμοῦ καὶ ἀποθάνατον ἀρχῆθεν αὐτὸν εἶναι δοξάζοντες· ἐπεὶ δὲ πολλῷ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ὕστερον ἐδίδοτο τὰ τῆς ἐντολῆς, ἀφ' ἧς ἄρα καὶ χώραν ὁ θάνατος ἐλάμβανε καθ' ἡμῶν, *Ἐὰν γὰρ φάγητε*, φησὶ, *θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, πολυπραγμονεῖν ὅλως οὐκ ἔπρεπε περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοὺς ἐρευνητικῶς τέως ἐπερχομένους τὴν ἁγίαν Γραφήν· ἀκριβῶς εἰδότας ἐντεῦθεν ὁποῖος ἐπλάσθη τὸ κατὰ φύσιν ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγενημένος Θεοῦ. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι τιμῆσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ πλαστούργημα ἐκ προοιμίων αὐτίκα καὶ ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς τῇ ἀφθαρσίᾳ τετίμηκε. Καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ὁ τῶν ἁγίων ἅπας χορός· ἀλλὰ μὴ ἀπίστει τοῖς λεγομένοις. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἠβουλήθη πάντων τῶν ἐπιγείων ἄρχοντα καταστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, τούτου χάριν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο· βουλόμενος ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές. Καὶ [γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ ψυχὴν ἐδέξατο παρὰ Θεοῦ νοερὰν ὁ Ἀδὰμ, οὐδέν τι ἔμελλεν εἶναι κατά γε τὸν θειότατον Ἰωάννην, ἅτε δὴ πλασθεὶς ἀπὸ χοὸς, ὅθεν ἄρα καὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρήχθησαν.

Intellige igitur, o sacrum caput, ex multa bonitate Dei talibus munerantis, incorruptionem tunc Adamo, quem primum finxit, impertitam esse, et gratiam statim in ipso perfectam simul et omnibus numeris consummatam penitus fuisse. Alioqui non ille sacer paradisus (23) ad habitandum contigis-

Ἐπίγνωθι οὖν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, ὅτι διὰ πολλὴν ἀγαθότητα τοῦ τὰ τοιαῦτα δωρουμένου Θεοῦ ἡ ἀφθαρσία ἐδίδοτο τηνικαῦτα πλαττομένῳ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ, καὶ ἦν ἡ χάρις εὐθέως ἐν αὐτῷ τελεία τε ἅμα καὶ ἀπηρτισμένη παντάπασι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ θεῖος αὐτῷ παράδεισος ἐδίδοτο

Carthaginiensi plenariæ, ut eam vocat Augustinus, et quam diximus anno 418 coactam, ascribendos esse; et canonem illum, quem modo retulimus, et concilio Milevitano II a multis, et a Gratiano in primis Dist. IV, *De Consecrat.*, tribuitur, esse hujus concilii Carthaginiensis; et id notant Labbeus et Cossartius, et pluribus probat Paschasius Quesnellius Dissert. XIII addita tom. II Operum D. Leonis. Et quidem in codice canonum Ecclesiæ Africanæ, quem Christophorus Justellus primum edidit, ac deinde alii eruditi viri, et præcipue Phil. Labbeus laudatus Græce ac Latine (Græce enim conversus fuerat a Græcis) suæ collectioni Conciliorum inseruit, laudatus canon sub numero 109 concilio plenario Carthaginiensi vindicatur, et est idem canon qui a Glyca citatur. Sed de hoc præter scriptores modo citatos consulatur etiam Van Espen *Tract. historico-canonico*, part. II, cap. 3, § X. Idem jam definiverat contra eumdem Pelagium synodus Palæstina, ut docet Augustinus lib. *De gestis Pelagii*, cap. 3. Idem etiam sanxit synodus Tridentina sess. V, can. 1.

(22) Persius:

Gigni
De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.

Non nihil igitur erat futurus, sed in ea, quibus constabat, principia resolvendus.

(23) Liber cui titulus est Λεπτὴ Γένεσις dicit Adamum post 40 dies paradisum esse ingressum, Evam vero post 80, ut refert Glycas III par. *Annal.* Multum discrepant inter se divini interpretes dum quid nomine paradisi intelligatur, expedire volunt. Audiatur Augustinus lib. VIII *De Genesi ad litteram*, cap. 1: *Non ignoro de paradiso multos multa dixisse. Tres tamen de hac re quasi generales sunt sententiæ: una eorum qui tantummodo corporaliter paradisum intelligi volunt; alia eorum qui spiritualiter tantum; tertia eorum qui utroque modo paradisum accipiunt, alias corporaliter, alias autem spiritualiter. Breviter ergo ut dicam, tertiam mihi fateor placere sententiam.* In hac se esse opinione Augustinus fatetur etiam lib. *De Genesi contra Manichæos*, et lib. XIII *De civit. Dei*, cap. 21. In eadem quoque fuere Ambrosius lib. *De paradiso* et Hieronymus *epistola* 61, *ad Pammachium*, et Comment. ad cap. 10 Danielis, et *De octo Hebrai-*

Digitized by Google

πρὸς κατοίκησιν· οὐκ ἂν ἐδίδοτο τιμῆς ἕνεκεν ἡ κατὰ πάντων τῶν ἐπιγείων ἀρχή· οὐκ ἂν ἐδίδοτο τηνικαῦτα τὸ τῆς ἀθανασίας ἀξίωμα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ἐδίδοτο χάριν, ὡς εἴρηται, παρὰ Θεοῦ τῷ Ἀδάμ· ἡ δὲ θεία ἐκείνη φωνὴ ἡ νομοθετοῦσα μὴ φαγεῖν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, ἵνα μὴ θανάτῳ ἀποθάνῃ, πολλῷ μετὰ τὴν αὐτοῦ παραγωγὴν ἐδίδοτο ὕστερον, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν. Ἐδίδοτο δὲ καθ' οὓς οἶδε λόγους ἐκεῖνος *ὁ τὰ πάντα εἰδὼς καὶ πρὶν γενέσεως αὐτῶν*. Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς· μὴ συναρπάζου τοῖς λόγοις καὶ σὺ τῶν πολλῶν· ἔκτισε μὲν γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἄφθαρτον αὐτὸν αὐτίκα παρήγαγε, καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ ἔκτισε τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, ὡς ἤδη προείρηται, κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ· τί χρὴ καὶ λέγειν ὁποῖον ἐκεῖνον ἔκτισε κατὰ φύσιν, εἴ γε κατ' εἰκόνα τῆς αὐτοῦ τέως ἀϊδιότητος ἐκεῖνον ἔκτισεν; ἢ πάντως φθορᾶς ἁπάσης ὑπέρτερον, ὡς ὁ λόγος μικρὸν ὕστερον ἀριδηλότατα παρίστησι τῇ σῇ ὁσιότητι. Μὴ θαύμαζε οὖν, εἴγε καὶ τὸν Σιναΐτην ἔχεις θεῖον Ἀναστάσιον ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· *Καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Πρώτη ποίησις αὕτη, ἁπλῆ, ἄζυγος, ἄφθαρτος.*

Εἴπερ οὖν ἡ πρώτη ποίησις ἄφθαρτος ἦν, ὥστε διαληφθεὶς ἔφη ἀνὴρ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἄφθαρτον μὲν γὰρ αὐτὸν ὁ Θεὸς αὐτίκα παρήγαγεν, ὡς ἤδη προείρηται, καὶ δὲ καὶ ἀθανασίᾳ τετίμηκε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ὁ θειότατος Ἀνδρέας Κρήτης ἐν τῷ *Εἰς τοὺς κεκοιμημένους* λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτως εὕρηται λέγων· *Πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸ λογικόν τε, καὶ νοερὸν, καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀνόλεθρον.* Εἴπερ οὖν ἀξίωμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ἀθάνατον ὁ Θεὸς, ὡς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ εἰπεῖν ἔφθασε, πόθεν ἐκεῖνοι λοιπὸν ἢ ποίῳ διδασκάλῳ χρώμενοι, καὶ θνητότητα

set : non ei honoris ergo in omnia terrena imperium datum esset : non illi tunc amplitudo, secundum imaginem æternitatis Dei collata fuisset. Verum hæc quidem a principio ipso ex gratia Adamo a Deo concessa sunt, ut diximus. Divina autem vox illa, ne comederet de ligno scientiæ ne morte moreretur, multo post creationem istam ei legem imposuit, ut supra meminimus. Imposuit autem iis de causis, quas novit ille, *qui novit omnia, etiam antequam fiant.* Quamobrem sine illos : noli tu quoque sermone imperitorum simul auferri. Creavit enim Deus hominem in incorruptione, hoc est illico incorruptibilem ipsum produxit. Atque idcirco a ratione alienum dubitare. Si enim Deus, ut jam significavimus, primum hominem secundum imaginem æternitatis suæ(23*) ab initio condidit, quid, quæso, dicere attinet, qualem secundum imaginem æternitatis suæ illum tunc condidit? quæ quidem ab omni corruptione extranea est, ut oratio paulo infra sanctitati tuæ luculentissime demonstrabit. Ne itaque mireris, quandoquidem et divinum Anastasium (24) Sinaitam habes, cujus in oratione *De resurrectione* hæc sunt ad verbum : *Et fecit Deus hominem, ad imaginem suam fecit illum. Prima est hæc fictio, simplex, omni jugo soluta, incorruptibilis.*

Si ergo prima creatio corruptione vacabat, ut divinus vir de primo homine disserens dixit, quid requirimus amplius? incorruptibilem enim illum jam tum Deus produxit, ut jam docuimus : quin et immortalitate cohonestavit. Nec mea isthæc verba sunt : sanctissimus Andreas Cretensis sermone *De defunctis* ita locutus reperitur : *Ficto ab se homini Deus rationis, et intelligentiæ, et immortalitatis, et immunitatis ab interitu, ornamenta contulit.* Jam si Deus homini immortalitatis ornamenta præbuit, ut divinus hic vir affirmavit, unde postea disputatores illi, aut quali tandem magistro usi, mortalitatem immortali admiscuerint, idque priusquam

cis, ut de Methodio, Chrysostomo, Epiphanio, Theodoreto, Beda, nihil dicam. Cæterum Philo Judæus et Origenes memoratam secundo loco sententiam amplexi sunt, quibus licet alibi paulo iniquior Hieronymus, tamen in libro *De locis Hebraicis* ita scribit : *Euphrates fluvius Mesopotamiæ in paradiso oriens. Porro Salustius, auctor certissimus, asserit tam Tigris quam Euphratis in Armenia fontes demonstrari. Ex quo animadvertimus, aliter de paradiso et fluminibus ejus intelligendum.* Hinc inventus est qui nostra etiam ætate hanc opinionem temere defendere ausus sit. Sed quoniam apocryphi libri deliramenta quædam superius adduximus, et aliud polymatheias gratia subdere non pigeat Judæorum somnium, paradisum videlicet, ante cœlum et terram a Deo conditum fuisse, ut lib. IV Esdræ cap. 3 legitur. De quo tamen hæc habentur apud eruditissimum Hieronymum in *Quæstionibus Hebraicis* : *Ex quo manifestissime comprobatur, quod priusquam cœlum et terram Deus faceret, paradisum ante condiderat, sicut et legitur in Hebræo* : « *Plantaverat autem Deus paradisum in Eden a principio.* » Vide quæ de paradiso inferius ex D. Augustino pariter adnotantur.

(23*) Noster Glycas sentire videtur hominis cum Deo similitudinem in ejus quoque immortalitate consistere : et corpus etiam, quatenus corruptionis expers permansit, aliqualem Dei imaginem retulisse, quod quidem recte dici potest, nec ideo in Anthropomorphitarum errores prolabi periclitamur. Nam nec magnus Augustinus *De diversis quæstionibus octoginta tribus*, quæst. II, divinam quamdam imaginem in humano corpore considerari aliquo modo posse inficiatur. Ejus verba sunt : *Non modo qua est et in quantum est, utique bonum est* (scilicet hominis corpus), *sed etiam quia tale est, ut ad contemplandum cœlum sit aptius, magis in hoc ad imaginem et similitudinem Dei, quam cætera corpora animalium, factum jure videri potest.*

(24) Anastasius Sinaita,, patriarcha Antiochenus, qui quinque orationes dogmaticas scripsit, inter quas et illa *De resurrectione Christi* reperitur, videtur fuisse junior Anastasius, qui sub initium sæculi XI floruit, ut constare potest consulenti Cas. Oudinum *De scriptoribus ecclesiasticis.*

Digitized by Google

ci mandatum daretur a Deo, hoc ante omnia discere postulamus. Si enim Adam, quod asseverant, mortis capax a Deo formatus est principio, non postquam paulo post ad corruptionem mortalitatemque redactus est, hoc quoque dicamus prorsus necesse est, etiam lapsos angelos non solum non lucidos fabricasse Deum, sicuti (25) omnes ordines cœlestes ; sed tenebrarum (26) convenienter eos capaces fecisse. In his enim omnis quem possidebant splendor subito mutatus, in tenebras totus concessit. Sed neque hoc ab initio fuit, nec illud ; quanquam id nobis adhuc indoctis videatur. Deus enim, qui hominem a principio immortalitate exornavit, et angelis lapsis lumen inexplicabile principio largitus est, ille rursum eos et loco et charismate spoliavit. Quam ob causam? Quia majora et ultra captum suum conceperunt, (27) et de dignitate sua cogitarunt, ut sacra Scriptura testatur. Audias licet quid ad ipsum, Satanam nempe, per Ezechielem (28) Deus. *Simul atque exaltatum est cor tuum, propter pulchritudinem tuam, et dixisti in corde tuo, Deus sum ego, repente de cœlo de Cherubim projeci te, et periit scientia tua cum pulchritudine tua.*

A τῷ ἀθανάτῳ παραμιγνῦσι, καὶ ταυτὶ πρὸ τοῦ δοῦναι τὴν ἐντολὴν αὐτῷ παρὰ Θεοῦ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἀξιοῦμεν μαθεῖν. Εἰ γὰρ, ὡς ἐκεῖνοί φασι, θανάτου δεκτικὸς ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδὰμ, ἐπὶ δὲ φθορᾷ καὶ θνητότητι μετὰ βραχὺ περιέπεσεν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τοῦτο πάντως εἰπεῖν· ὅτι τοὺς ἐκπεσόντας ἀγγέλους οὐ λαμπροὺς ἐδημιούργησε μόνον ὁ Θεὸς, ὥσπερ δὴ καὶ πάσας τὰς ἄνω στρατιάς· ἀλλὰ σκότους ὁμολογουμένως αὐτοὺς ἐποίησε δεκτικούς. Ἐπὶ γὰρ τούτου καὶ πᾶσα ἡ προσοῦσα φαιδρότης αὐτοῖς ἠλλάγη τε παραχρῆμα, καὶ σκότος ὅλη ἐγένετο. Ἀλλ' οὔτε τοῦτο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὔτ' ἐκεῖνο, καθὼς δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν. Ὁ γὰρ Θεὸς ὁ δοὺς μὲν ἀξίωμα τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς τὸ ἀθάνατον, ἀγγέλοις τοῖς ἐκπεσοῦσι
B φῶς ἄῤῥητον ἐν ἀρχῇ χαρισάμενος, ἐκεῖνος αὖθις αὐτοὺς ἀπεστέρησε καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χαρίσματος. Τίνος ἕνεκεν; Ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοὺς ἐφαντάσθησαν· ἐπειδὴ μείζω τῆς οἰκείας ἀξίας ἔλαβον ἔννοιαν, ὡς ἡ ἁγία διέξεισι περὶ τούτου Γραφή. Καὶ ἄκουε τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγε τέως τὸν Σατανᾶν διὰ αὐτοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ ὁ Θεός. *Ἅμα τῷ ὑψωθῆναι τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῷ κάλλει σου, καὶ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου, Θεός εἰμι ἐγὼ, θάττον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δι' αὐτοῦ χερουβὶμ ἔῤῥιψά σε, καὶ διεφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου μετ' αὐτοῦ κάλλους σου.*

Ergo primus homo, vir sanctissime, corruptionis et interitus expers a Deo creatus est. Cæterum ubi se majora meditatus, divinitatem sibi promisit, castigans illum Deus, ne quid tale posthac animo versaret, corruptibilem ex incorruptibili, et mortalem ex immortali reddidit. Neque hoc solum ; sed in uperæ paradiso sine mora exterminavit, tametsi ejus gratia sacrum illum hortum exquisite plantaverat. Sed quid ego exterminationem e paradiso memoro, quando et potestatem in animantes rationis inopes a Deo sibi tributam mox (29) amisit, et propter transgressionem damnatus est ita ut quas sub jure suo haberet, eas formidaret? Vides enim quomodo et leo ipsum contemnat, et pardalis fugiat, et cæteræ omnes subjectionem recusantes, longius ab eo recedant. Advertе igitur animum.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἄφθαρτος ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐφαντάσθη, Θεός τε γενέσθαι ἠλπισε, διὰ τοῦτο σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεὸς ἵνα μὴ καὶ εἰς ἔτι τοιαῦτα φαντάζηται, φθαρτὸν ἐξ ἀφθάρτου, καὶ θνητὸν ἐξ ἀθανάτου πεποίηκεν· οὐ ταῦτα
C δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ παραδείσου ἐξόριστον αὐτίκα ποιεῖ τὸν Ἀδὰμ, εἰ καὶ χάριν αὐτοῦ τὸ θεῖον ἐκεῖνο τέμενος φιλοτιμότερον ἔκτισε. Καὶ τί λέγω παραδείσου ἐκπτωσιν, ὅπουγε καὶ ἣν ἔσχε παρὰ Θεοῦ ἐξουσίαν ἐπί γε τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀφῃρέθη τε παραχρῆμα, καὶ δεδοικέναι τοὺς ὑπὸ χεῖρα κατεδίκαζε δι' αὐτὴν παράβασιν; Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ λέων αὐτοῦ κατεφρόνησε, καὶ πάρδαλις ἀπεπήδησε, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὴν ὑποταγὴν ἀρνησάμενα πόῤῥω που διέστησαν ἀπ' αὐτοῦ. Πρόσεχε οὖν, εἰ γὰρ καὶ

(25) « Angeli omnes boni creati sunt, mali sua voluntate evaserunt. » Petrus Lombardus lib. II. dist. III. D. Thom. I, I, Q. LXII, art. III. Augustinus lucis nomine angelos intelligit apud Moysen, ubi de creatione agit, ut videre est in libris *De Genesi ad litteram*, *De civitate Dei*, et *Confessionum* ; quam opinionem amplexus est etiam Rupertus abbas lib. I *De Trinitate et operibus ejus*, cap. 10.

(26) Veteres quidam Judæi perperam censuerunt secunda die dæmones et inferos a Deo productos fuisse. Quare liquet eos opinatos dæmones malos a Deo fuisse conditos, quod et alii censuere.

(27) Vide D. Thom. I, I, Q. LXIII, art. III.

(28) Cap. XXVIII. Tamen eo capite de Tyro agitur : quare hæc nonnisi ἀλληγορικῶς ad diabolum transferuntur, quemadmodum ea quæ habet Isaias cap. XIV, ut docet etiam Augustinus. lib. XI *De Genesi ad litteram*.

(29) Vide inferius epist. 4 et 5 et Isidorum Pelusiotam. Animalia et feras homini initio terrori et nocumento non fuisse, sed post prævaricationem, videtur innuere Theodoretus interrogat. XVIII *in Genesin : Adæ*, inquit, *priusquam peccasset, assistebant bestiæ obsequium deferentes*, etc. Et Augustinus lib III *De Genes. ad litter.* cap. 15 : *Potuerunt ergo ista etiam creata nihil nocere si causa non exstitisset, vel terrendorum puniendorumque vitiorum, vel probandæ perficiendæque virtutis*, etc. Glycas noster part. I *Annalium* : Καὶ τοῦτο δὲ ζητοῦσιν, ἀγαπητὲ, τίνος ἕνεκεν ἤγαγε τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ὡς ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν ἐπιγνωσθῆναι· καὶ γὰρ ὡς δοῦλα παρίσταντο ἅπαντα. *Sunt etiam, dilecte, qui scire velint, quamobrem animalia Deus ad Adamum deduxerit ? Ut hinc scilicet eorum obedientia cognosceretur, quippe circumstabant ipsum omnia tanquam ejus mancipia.* Pseudo-Abdias lib. VII de paradiso agens : *Famulantur ibi hominibus leones, et tigrides, et pardi : et quidquid jusserit homo avibus aut feris, quasi charissimo et dilecto Dei, mox obtemperant cum reverentia jussionis ejus . . . . Nullus ibi est latratus canum, nullus leonum rugitus : omnia blanda sunt, omnia mansueta, omnia quieta.*

Digitized by Google

ἦγαγε ταῦτα πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς, εἰ καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καθά φησι καὶ Δαβὶδ, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία καὶ ταύτης αὐτὸν ἀπεστέρησε τῆς ἀρχῆς. Ἐστέρησε δὲ πῶς; Οὐχ ὅτι καὶ ἀναρχίας ἦν ἡ τοιαύτη ἀρχὴ δεκτική, καθάπερ οἱ πλείους δοξάζουσιν· ἀλλ' ὅτι τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ παραβὰς ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ πάντων ἐκείνων ἐξέπεσε τῶν ὑπὸ Θεοῦ κατὰ χάριν ἐγχειρισθέντων αὐτῷ. Οὕτω μὲν, ὁσιώτατε, καὶ ἐπὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἔστιν ἰδεῖν. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μετασκευάζει ὁ Θεὸς οἰκείῳ βουλήματι, καθὰ δὴ περὶ τούτου φησὶ καὶ ὁ προφήτης Ἀμὼς, πιστεύειν ἐξ ἀνάγκης ὀφείλομεν, ὅτι καὶ θνητὸν ἐξ ἀθανάτου ποιεῖ, καὶ ἀθάνατον αὖθις ἀπὸ θνητοῦ καὶ ἀφθάρτου. Μηδεὶς λεγέτω λοιπὸν ὅτι θανάτου δεκτικὸς ἐκτίσθη κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδάμ· εἶγε φθορᾷ μετὰ βραχὺ καὶ θανάτῳ ὑπέπεσεν. Ἄφες αὐτοὺς, ἐπειδὴ παίζουσι προδήλως ἐν οὐ παικτοῖς. Ἅμα γὰρ παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἅμα θανάτου γέγονε δεκτικός. Καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ἡ ἁγία Γραφὴ λέγουσα· *Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.* Καὶ χρὴ πολλὰ λέγειν; εἶγε κατ' ἀρχὰς ἐκτίσθη θανάτου δεκτικὸς ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ἂν ὁ Σολομὼν ἔλεγε *Θάνατον ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησε.* Ταῦτα γὰρ σύμφωνά εἰσι καὶ πάνυ πρὸς ἄλληλα. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν ὅτι ἅμα παρέβη τὴν ἐντολὴν, καὶ ἅμα γέγονεν ὅπερ οὐκ ἦν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Ἦν θανάτου δεκτικὸς, οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδάμ; ἀλλὰ φαγὼν ἀπὸ τοῦ ξύλου θανάτου τηνικαῦτα γέγονε δεκτικός *Ἧ γὰρ ὥρᾳ, φησὶ, φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.* Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ καὶ ψυχῆς αὐτῷ μετέδωκεν νοερᾶς ὁ Θεὸς, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκὲς, καὶ πιστοῖ τὸν λόγον ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς· ἀλλὰ τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις, ὡς προείρηται, καὶ ἀθανασίας αὐτὸν ἐγύμνωσε καὶ παραδείσου ἐξώρισε, καὶ εἰς γῆν ἀποστραφῆναι πάλιν ὅθεν ἐλήφθη πεποίηκε. Καλῶς οὖν ὁ προφήτης Ἀμὼς ἔλεγεν ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μετασκευάζει ὁ Θεὸς οἰκείῳ βουλήματι πρός γε τὸ συμφέρον ἡμῖν.

Ἐπίγνωθι οὖν. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ λόγος ἐκ πολλῶν ἔδειξε, καὶ ἄφθαρτος ἐκτίσθη παρὰ Θεοῦ καὶ ἀθάνατος ὁ Ἀδὰμ, πόθεν ἐκεῖνοι λοιπὸν ὁρμώμενοι μέσον αὐτὸν ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος ὅλῃ

A Tametsi animalia Deus ad ipsum adduxit, tametsi omnia sub pedibus ejus subjecit, ut est apud Davidem; nihilominus peccatum hoc etiam principatu illum privavit. Quomodo autem privavit? non quod illa ἀρχὴ etiam ἀναρχίας susceptiva erat, ut plerique existimant; sed quod Adamus datum sibi mandatum transgressus, omnibus illis a Deo ipsi per gratiam traditis excidit. Idem in immortalitate quaque cernere est. Si enim credimus, Deum omnia proprio consilio et voluntate facere et commutare, quod propheta Amos canit, efficitur omnino, ut credere debeamus, illum quoque mortalem ex immortali, rursumque immortalem ex mortali et corruptibili facere. Quare nemo dicat, Adamum a principio morti obnoxium esse conditum, B etsi paulo post in corruptionem et mortem incidit. Mitte illos quandoquidem manifeste ludunt, in quibus ludendum non est. Simul enim violavit mandatum Adamus, et simul (30) posse mori cœpit. Confirmat hoc Scriptura sacra: *Quacunque die comederetis de arbore, moriemini.* Quid plura? Si a principio ita conditus esset Adamus, ut morti deberetur, non diceret Salomon, *Deus non mortem fecit.* Ista enim non cohærent, et parum inter se congruunt. Claret igitur hinc, simul fregisse mandatum, et simul factum quod non erat. Quid porro isthuc est? Mors in Adamum principio minime cadebat, sed ubi de ligno comedit, tum cecidit. *Quacunque enim hora comederitis*, inquit, *de ligno,* C *morte moriemini.* Noli porro istuc mirari. Quamvis enim animam intelligentem ei Deus indidit, ut inde æternitate augeretur (et fidem facit ille Lingua aureus), tamen, ut jam dictum est, mandati transgressio et immortalitate ipsum nudavit et paradiso expulit, et in terram, de qua sumptus erat, reverti fecit. Recte igitur propheta Amos Deum omnia facere et transmutare arbitratu suo ad utilitatem nostram dicebat.

Cognosce itaque. Si enim, ut copiose probavimus, et incorruptibilis et immortalis a Deo Adamus creatus est, unde, quæso, illi prorumpentes, (31) medium ipsum inter immortalitatem et morta-

(30) Mori non poterat ab initio Adamus, non quod corpus sui natura mortale non sit atque solubile, sed quia Dei voluntas fortius est cujusque rei vinculum, quam ut ulla de causa dissolvi possit juxta auream Platonis doctrinam in *Timæo*, ubi Deum conditorem ita deos alloquentem inducit: *Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite: quorum operum ego parens effectorque sum, non sunt dissolubilia me invito: quanquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est ratione vinctum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse aut indissolubiles non potestis. Neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment, nec fraus valentior quam consilium meum: quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati*, ut Platonis verba latine vertit M. Tullius. Cæterum quod Glycas ait, D Adamum post peccatum posse mori cœpisse, non liberam voluntatem respicit, sed corporis conditionem; nam et ante peccatum suo arbitrio mori poterat, peccando scilicet, et in mortalem conditionem decidere. Videatur Petrus Lombardus lib. II *Sent.*, dist. XIX, et Thomas I, I, Q. XCVII, art I, ubi ostenditur Adamum fuisse immortalem Dei munere tantum, non sui natura, quod didicerunt ex Augustino lib. XIII *De civ. Dei*, cap. 20, 23; lib. VIII *De Gen. ad lit.* cap. 4 et 5, et auctore *Quæstionum Veteris et Novi Testamenti*, quæst. 19.

(31) Recte videtur dici posse Adamum ante peccatum inter mortalitatem et immortalitatem fuisse medium: immortalis enim erat Dei munere, mortalis natura et conditione: immortalis, si obediens permanere voluisset: mortalis, si in Deum peccando deliquisset. Egregie Petrus Lombardus lib. II *Sent.* dist. XIX; *Primus ergo homo*

Digitized by Google

litatem fuisse toto pectore contendunt, et non omnimodis immortalem secundum dignitatem ei ante peccatum impertitam pronuntiant? Ad hæc respondeant velim. Atqui nihil afferre queant. Neque, ut nosti, tantummodo mediam ipsum inter hæc duo extrema naturam habuisse affirmant : sed insuper etiam (32) perpessiones naturales affingere eidem non pertimescunt, qui ante peccatum a corruptione interituque liber, nec pati poterat. Nec sententiam e Scripturis probant, ut diximus. Sed tu ne timueris. Tali namque natura fuisse homines ab initio, incorruptibili puta et impassibili, et nullo modo passum, ab omni corruptione remotum, Lingua aureus, homilia (33) decima septima *in Hexaemeron*, id docuit, ubi ait, hominem ante peccatum adeo segregatum et liberum a perpessionibus fuisse, ut sunt angeli, gloria perfruentem ineffabili. Et longe fusius in libro *De statuis*, ubi hac de re dilucidius verba facit, Cum enim corpus hoc corruptibile (34) tantopere quidam calumniarentur, ut etiam divina fabricatione indignum dictitarent (aiebant enim, si plasma divinarum manuum esset, non ita innumeris malis subjiceretur), sic eos est aggressus : *Ne quis mihi hominem hunc dicat qui offendit, qui damnatus est, qui ignominia affectus. Sed si noscere quæritis, quale a principio corpus nostrum finxerit Deus, paradisum ingrediamur, et ab initio hominem conditum inspiciamus. Non enim, ut nunc, corpus illud corruptibile et fluxum erat ; sed tanquam aurea quædam statua, recens e conflatorio educta, et clare fulgens, ita omni corruptione vacabat : non labor molestabat, non sudor labefactabat, non sollicitudines incumbebant, non tristitiæ obsidebant, non sordes, non lacrymæ, non aliud quidpiam malorum similium. Verum postquam in benefactorem se contumeliose gessit, et Deum fieri se posse speravit, excel entioraque quam pro dignitate sua meditatus est, tunc nimirum, tunc sapiens Deus adhibita illi correctione, corruptibilem mortalemque fecit, et his tam multis necessitatibus alligavit.* Hactenus Joannes ille divinissimus. Ergo incorruptibile illud corpus jure vocavit. Quod enim quasi corruptioni cuidam expositum non est, pro certo incorruptibile est. Quod si incorruptibile, quomodo, obsecro, et qua ratione patiebatur? Discere isthuc cupimus. Nos enim per nosmet cogitando consequi non possumus, quo pacto corpus ab omni corruptione alie-

A ψυχῇ διισχυρίζονται, καὶ οὐ παντάπασι τὸν Ἀδὰμ ἀθάνατον ἀποφαίνονται, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀξίωμα; Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Ἀλλ' οὐκ ἔχοιεν ἂν τι καὶ λέγειν. Ἐκεῖνοι γὰρ, ὡς ὁρᾷς, οὐ μέσον αὐτὸν εἶναι διισχυρίζονται μόνον, ἀλλὰ καὶ πάθη φυσικὰ προσάπτειν οὐ παραιτοῦνται τῷ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀφθάρτῳ καὶ ἀνολέθρῳ καὶ ἀπαθεῖ. Καὶ ταῦτα χωρὶς ἀποδείξεως, ὡς εἴρηται, γραφικῆς. Ἀλλὰ μὴ δέδιθι τούτου ἕνεκεν. Ὅτι μὲν γὰρ τοιαύτης ὑπῆρχε φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς, ἀφθάρτου δηλαδὴ καὶ ἀπαθοῦς, καὶ ὅτι καθ' οἷον δή τινα τρόπον ἐκεῖνος οὐκ ἔπασχε φθορᾶς ἁπάσης ὑπέρτερος ὤν, ἔδειξεν μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἑπτακαιδεκάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ λέγων, ὅτι τοιαύτην ἀπάθειαν εἶχε πρὸ B τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος ὁποίαν ἔχουσι καὶ ἄγγελοι· καὶ ὅτι δόξης μέτοχος ἀφάτου· ἔδειξε δὲ παλιῷ πλέον ἐν τῷ βιβλίῳ *Τῶν ἀνδριάντων* σαφέστερον, ἅτε δὴ τὸν περὶ τούτου λόγον ποιούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο τὸ φθαρτὸν διασύροντες ἐπὶ τοσοῦτον ἦσάν τινες; ὥστε καὶ ἀνάξιον αὐτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἀποκαλεῖν· ἔλεγον γὰρ ὡς εἴγε πλάσμα τῶν θείων ὑπῆρχε χειρῶν, οὐκ ἂν οὕτω μυρίοις ὑπέκειτο πάθεσι· τοιοῖσδε πρὸς αὐτοὺς ἐκεῖνος λόγοις ἐχρήσατο· *Μή μοι τὸν ἄνθρωπον τουτονὶ λεγέτω τις πρὸς τὸν κεκρουκότα, τὸν καταδικασθέντα, τὸν ἠτιμωμένον. Ἀλλ' εἰ βούλεσθε μαθεῖν ὁποῖον ἐξ ἀρχῆς ἔπλασε τὸ σῶμα ἡμῶν ὁ Θεὸς, ἐπὶ τὸν παράδεισον ἔλθωμεν, καὶ τὸν ἐξ* C *ἀρχῆς γενόμενον ἄνθρωπον ἴδωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως τὸ σῶμα ἐκεῖνο φθαρτὸν καὶ ἐπίκαιρον ἦν, ἀλλὰ καθάπερ τις χρυσοῦς ἀνδριὰς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν καὶ λαμπρὸς ἀποστίλβων οὕτω πάσης φθορᾶς τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπήλλακτο· καὶ οὔτε πόνος ἠνώχλει οὔτε ἱδρὼς ἐλυμαίνετο, οὐ φροντίδες ἐπεβούλευον, οὐκ ἀθυμίαι ἐπολιόρκουν· οὐ ῥύπος, οὐ δάκρυον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐλύπει παθῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸν εὐεργέτην ἐξύβρισε, θεός τε γενέσθαι ἤλπισε, καὶ μείζω τῆς οἰκείας ἀξίας ἔλαβεν ἔννοιαν· τότε δὴ τότε σωφρονίζων αὐτὸν ὁ Θεὸς φθαρτὸν ἐποίησε καὶ θνητόν· καὶ ταῖς Πολλαῖς ταύταις ἀνάγκαις κατέδησε.* Ταῦτα μὲν οὖν ὁ θειότατος Ἰωάννης. Ἐφ' ᾧ καὶ ἄφθαρτον ἐκεῖνο τὸ σῶμα δικαίως ὁ λόγος ἐκάλεσε. Τὸ D γὰρ οἷόν δή τινι φθορᾷ μὴ ὑποκείμενον ἄφθαρτον πῶς ἄρα καὶ τίνα τρόπον ἔπασχε, τοῦτο μαθεῖν ἀξιοῦμεν. Ἡμεῖς γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἐννοῆσαι πῶς ὑπέ-

secundum naturam corporis terreni immortalis fuit quodammodo, secundum aliquid, quia potuit non mori, et mortalis quodammodo, quia potuit mori. In illo namque primo statu habuit posse mori, et posse non mori. Ideo de eo dicit Augustinus lib. XIII *De civit. Dei*, cap. 23 : *Non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed ligno vitæ a mortis necessitate prohibebatur.* Mirari igitur subit, quod Glycas hæc tam manifesta impugnare non vereatur. Vide paulo inferius.

(32) Homo ante peccatum eo sensu dicitur naturalibus perpessionibus minime obnoxius fuisse, ut intelligatur iis affectibus non fuisse perturbatum quibus natura labefactatur, sed eas habuisse passiones quibus natura vel absolvitur potius vel reficitur, ut docet Thomas 1, 1, Q XCII, ART. II. Hinc magnus Augustinus lib. XIV *De civ. Dei*, cap. 10, de protoplastis scribit : *Quam igitur felices erant, et nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum lædebantur incommodis, tam felix universa societas esset humana, si nec illi malum quod etiam in posteros trajicerent, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet:* Non discrepat Chrysostomus, homil. 16 et 17 *in Gen.*

(33) Legendum, ut videtur, *sexta decima*, in qua homilia ejusmodi habentur.

(34) Ut apud Tertullianum *De resurrect. carnis* hæretici quidam.

Digitized by Google

πιπτε πάθεσι σῶμα πάσης ἀπηλλαγμένον φθορᾶς, οὐκ ἐσμὲν ἱκανοὶ, καὶ διὰ τοῦτο παρακαλοῦμεν μαθεῖν.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλείας, εἰ καὶ θεῖα σοφὸς ἦν ὁ ἀνὴρ, ἀμφιβολίαν ἡμῖν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνίησι. Ταύτῃ τοι καὶ προσφέρειν αὐτὸν ἐπὶ μέσου τό γε νῦν ἔχον οὐκ ἔπρεπε. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τοὺς λόγους ἐκεῖνος ἐπεξηγούμενος ἐν οἷς ἔφθασε περὶ τοῦ ἀνθρώπου διαλαβεῖν ὁ ἐν θεολογίᾳ μέγας Γρηγόριος, πῶς τε τὴν πλάσιν ἔσχηκε κατ' ἀρχὰς ἐκ Θεοῦ καὶ οἵας αὐτίκα μετείληχε φύσεως, ὁποῖός τε ἦν καὶ μετὰ τὴν ἔκπτωσιν γέγονε, καὶ οἵας ἔτυχε καὶ μετὰ ταῦτα λήξεως, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον ᾖ, δύο ταῦτα δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν· ἢ ὅτι τῶν θεολογικῶν ἴχνῶν ἀκολουθῆσαι κατόπιν ἐκεῖνος οὐκ ἔφθασεν, εἰ καὶ τολμηρὸν ἡμᾶς οὕτως εἰπεῖν, ἢ ὅτι, τὸ πολλῷ τολμηρότερον, αὐτὸς ἑαυτῷ λοιπὸν ἐναντιούμενος ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος. Ἀλλὰ χαλεπαίνειν ἐπὶ τούτοις οὐχ ὅσιον. Εἰ γὰρ καὶ φορτικοὺς ἡμᾶς οἱ πλείους ἡγοῦνται, καὶ δὴ ἀσυνέτους ἀποκαλοῦσι τοιαῦτα δῆθεν ἀποφαινομένους οὐκ εὐμαθῶς τὸ δοκεῖν· ἀλλ' εἴ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε πῶς ἄρα καὶ τίνα τρόπον ἐπεξηγήθη τὰ θεολογικὰ ταῦτα ῥητὰ, τὸ πρᾶγμα κἀκεῖνος θαυμάσειε, κἀντεῦθεν ἡμᾶς ἀπολύσει τῆς αἰτιάσεως. Καλῶς οὖν ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος, *Ὁ λαλῶν γλώσσῃ προσευχέσθω ἵνα καὶ διερμηνεύῃ*. Ὅρα γὰρ ὅτι ποτὲ μὲν ἐκεῖνος ἐν τῷδε τῷ λόγῳ πρόσκαιρον εἶναι ἔλεγε κατά γε τὸ σῶμα πρὸ τῆς ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον· ποτὲ δὲ φθορᾶς ὁμοῦ καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὥσπερ οὖν ἀθανασίας καὶ θνητότητος, μέσον εἶναι διετείνετο τὸν πρῶτον ἐκεῖνον Ἀδὰμ, καὶ τοῖς φυσικοῖς ὑπέκειτο πάθεσιν, ὡς ἂν οὕτω πάσχῃ, καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκηται καὶ παιδεύηται τῷ μεγέθει τοῦ νοὸς ἐπαιρόμενος· ἐνίοτε δὲ πάλιν ἄκραν ἔχειν αὐτὸν ἀπάθειαν ἔλεγε· καὶ ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ φθορᾶς ἁπάσης ὑπέρτερον ἦν, ἅτε δὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν. Ὅθεν οὐκ εὐπαράδεκτα ταῦτα τοῖς ἀκριβῶς τὰ θεῖα κατεξετάζουσι κρίνεται. Καὶ μή μοι τὸν λόγον ἡγοῦ τουτονὶ φορτικόν. Εἰ γὰρ οὔτε τοῦτο ἦν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος οὔτε ἐκεῖνο, τοῦτ' ἔστιν, οὔτε φθαρτὸς, οὔτε ἄφθαρτος, οὔτε θνητὸς οὔτε ἀθάνατος, ὡς ἐκείνῳ δοκεῖ· πῶς αὖθις αὐτὸν ἄκραν ἔχειν ἀπάθειαν ἔλεγε τῆς τε κατὰ χάριν οὐκ ἀμοιρεῖν ἀθανασίας αὐτόν; Ἔγωγε πέως ἀμηχανίᾳ συνέχομαι, πῶς εἰς τοσοῦτον ἐλήλυθε διαφωνίας ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ· πῶς αὐτὸς ἑαυτῷ κατὰ τὸ δοκοῦν τέως ἡμῖν ἐναντιούμενος φαίνεται. Εἰ γὰρ οὔτε φθαρτὸς ἦν ὁ πρῶτος Ἀδὰμ, οὔτε μὴν ἄφθαρτος, πῶς ἔπασχε λοιπὸν

num pati et affici potuerit, atque ideo doceri rogamus.

Porro, sanctissime vir, etiam ab Heracleæ episcopo (35), quanquam in divinis rebus sapiente, disputata dubitationem non vulgarem nobis injiciunt. Quapropter illum in præsens adducere in medium non decebat. Quæ est igitur illa dubitatio? Quoniam ille explanans quæ de homine disseruit celebris in theologia Gregorius, quomodo scilicet ab initio effictus sit a Deo, et qualem mox naturam sortitus, qualisque post casum factus sit, et qualem deinde sortem adeptus, ne malum foret sempiternum, hæc duo nobis cogitanda reliquit, aut se theologicis vestigiis non institisse (etsi hoc audacius a nobis dicitur), aut, quod longe audacius est, magnum hunc Gregorium ipsum sibi contradicere. Verum idcirco mihi succensere haud æquum est. Licet enim plures nos pro superbis habeant et insipientes vocent, qui hæc nimirum ad fidem, ut videtur, difficiliora affirmemus; tamen si quis accurate inquisierit, quomodo et qua ratione theologicas Gregorii sententias exposuerit, admirabitur, et inde nos accusare desinet. Bene igitur Paulus : *Qui loquitur linguis, oret ut interpretetur*. Ecce enim in hoc libro aliquando dixit, hominem esse temporarium secundum corpus ante peccatum; aliquando inter corruptionem simul et incorruptionem, sicut inter mortalitatem et immortalitatem, medium primum illum Adamum et naturalibus passionibus subjectum fuisse contendit, ut ita patiens admoneretur, et de præstantia mentis superbiens emendaretur; aliquando summam ipsum apathiam habuisse, et corpus ejus, omni corruptione superius, utpote immortalitatis secundum gratiam minime expers, fuisse dixit. Hæc divina accuratius perpendentibus nequaquam admittenda censentur. Cave autem arroganter hoc a me dictum existimes. Si enim neque hoc erat primus homo (36), neque illud; id est, nec corruptibilis, nec incorruptibilis, nec mortalis, nec immortalis, ut illi placet, quomodo rursus eumdem summam habuisse apathiam, et secundum gratiam immortalitatis non expertem fuisse asserit? Equidem præ stupore vix me capio, quomodo admirandus ille vir in tantam discrepantiam devenerit : quomodo, ut nobis quidem videtur, ipse secum pugnet. Si enim nec corruptibilis erat primus homo nec incorruptibilis, quomodo igitur admonitionis et castigationis causa patiebatur? Pati

(35) Episcopus, seu metropolita Heracleæ in Thracia. Nicetas est qui antea Serrarum in Macedonia episcopus fuerat, et qui anno 1077 clarus in Gregorii Nazianzeni orationes 17 commentarium elucubravit.

(36) Quo sensu hæc vera esse possint jam superius animadvertimus not. 31. Et lubet hic subdere quæ de Adamo scribit, nunquam sine laude memorandus Augustinus etiam lib. I *De peccatorum meritis et remissione*, cap. 3 : *Sicut enim*, inquit, *hæc ipsa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur : sic illa non ideo non fuit mortalis, quia non erat necesse ut moreretur*. Ambrosius *De paradis.* cap. 5 : *Non tamen incorruptæ inviolabilisque naturæ, utpote qui postea peccato lapsus est.* Laudatus pariter Augustinus lib. VI *De Genes. ad litter.* cap. 25 : *Illud quoque ante peccatum, et mortale secundum aliam causam dici poterat, id est, mortale, quia poterat mori, immortale, quia poterat non mori. . . . . Neque enim immortale, quod mori omnino non potsit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur.* Consule inferius notas 39 et 44.

Digitized by Google

necessario est corruptibilis. Si autem corruptibilis Adamus, quoniam patiebatur, qui tandem ipsum incorruptibilis et corruptibilis naturæ medium fuisse probare adnituntur? Hæc nobis indoctis male conclusa ab illis videntur. Si enim, ut illi autumant, medium inter magnitudinem et humilitatem, hoc est, inter immortalitatem et mortalitatem, corpus Adami fuisse divinus Gregorius docet, quid est quod idem vir magnus antea temporaneum vocavit? Huic oppositioni respondeant. Si enim temporaneum erat, patet etiam mortale fuisse. Si mortalis Adamus, quoniam corpus ad tempus durans gerebat, quomodo ipsum postea medium inter magnitudinem et humilitatem fuisse ait. Scito igitur, o sacrum caput, de communi hominum natura pauca quædam disserentem Gregorium, occasionem nescio quo pacto dedisse Patri huic existimandi, de primo homine ista disseruisse. Sic igitur, sanctissime, et medium magnitudinis atque humilitatis, non de corruptione, ut arbitror, et incorruptione magnus ille scripsit, sed universe de anima et corpore. Etenim anima cujusque, per divinam insufflationem, ut esset, consecuta, major sine dubio luteo isto corpore fuit. Et quid plura attinet? Nam si verba theologica attente legas, deinde expositionem super ipsa consideres, tunc, tunc, inquam, disces, quantum discrepent, et a pia cogitatione hanc explicationem mirum in modum abhorrere disces. *Ne longe abeamus, temporarium et immortale, et ut patiatur, et patiens admoneatur et erudiatur; et animal sit constitutum, et alio postea conversum, neutiquam generis nostri principi illi et primo Adamo quispiam accommodaverit, nisi in incorruptione, et secundum imaginem æternitatis Dei creatum, etiam ante prævaricationem corruptioni et mortalitati debitum fuisse fateamur.* Quæ cum ita sint, præstabat silere, cum præsertim ipsum beatum Gregorium super primævo homine nihil tale tum dixisse videamus. Quomodo enim, si pergens etiam corpus illi dat a quacunque corruptione invictum, et confirmat sententiam his verbis: *Et sine omni tegumento et munimento. Talem quippe conveniebat esse qui primus conderetur?* Attentione digna res. Si enim decebat talem esse, qui primus fuit conditus (37), non egentem videlicet ullo tegumento aut munimento (est autem hæc perfecta apathia (38), liquet, *temporarium, et immortale, et ut patiatur, et patiens, admoneatur et erudiatur;* ista, inquam, de communi hominum natura accipienda, ut jam monuimus. Fuit enim impossibile a se dissidere magnum Gregorium, nunc impassibile affirmantem corpus Adami, nunc pas-

A ὑπομνήσεως ἕνεκα καὶ παιδεύσεως; Τὸ πάσχον ἐξ ἀνάγκης φθαρτόν. Εἰ δὲ φθαρτὸς ὁ Ἀδάμ, ἐπειδὴ πάσχων ἦν, πῶς αὖθις αὐτὸν ἀφθάρτου τε καὶ φθαρτοῦ μέσον εἶναι διισχυρίζονται φύσεως; Ἀσυλλόγιστα ταῦτα καὶ λίαν εἶναι δοκοῦσι τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν· εἰ γάρ, ὡς ἐκεῖνοί φασι, μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τοῦτ' ἔστιν ἀθανασίας καὶ θνητότητος, τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ὁ θεῖος ἔφη Γρηγόριος, πῶς αὐτὸ προλαβὼν ὁ μέγας οὗτος ἐπωνόμασε πρόσκαιρον; Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον ἦν, εὔδηλον ὅτι καὶ θνητόν. Εἰ δὲ θνητὸς Ἀδὰμ, ἐπειδὴ πρόσκαιρον εἶχε τὸ σῶμα, πῶς αὐτὸ μετὰ ταῦτα μέσον εἶναι ἔλεγε μεγέθους καὶ ταπεινότητος; Ἐπίγνωθι οὖν, ὦ ἱερὰ κεφαλή,

B ὅτι περὶ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ὀλίγα τινὰ διεξελθὼν ὁ θεῖος Γρηγόριος, ἀφορμὴν οὐκ οἶδ' ὅπως ἔδωκε τῷ διαληφθέντι Πατρὶ περὶ τοῦ πρώτου τὰ τοιαῦτα διειληφέναι Ἀδάμ. Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ τὸ μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος οὐ περὶ φθορᾶς, ὡς οἶμαι, καὶ ἀφθαρσίας ὁ μέγας ἐξέδωκεν, ἀλλὰ περὶ ψυχῆς πάντως καὶ σώματος. Ψυχὴ καὶ γὰρ ἀνθρώπου πάντως διὰ τοῦ θείου ἐμφυσήματος τὸ εἶναι λαβοῦσα μείζων ὁμολογουμένως τοῦ πηλίνου τοῦδε καθέστηκε σώματος. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἴγε καὶ τὰς θεολογικὰς

C συλλαβὰς ἀκριβῶς ἐπέλθῃς, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐπ' αὐταῖς ἐκδοθεῖσαν ἐξήγησιν, τότε μαθεῖν ἔχεις ὁποῖα ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἡ διαφορὰ, καὶ ὅτι τῷ εὐσεβεῖ λογισμῷ καὶ λίαν ἐναντιοῦσθαι δοκεῖ τὰ τοιαῦτα ἐπεξηγήσεως. *Αὐτίκα γὰρ τὸ πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, καὶ τὸ εἶναι ἵνα πάσχῃ, καὶ πάσχων ὑπομιμήσκηται καὶ παιδεύηται. Καὶ τὸ ζῷον ἐντεῦθεν οἰκονομούμενον, καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, οὐ μὲν οὖν οὐδαμῶς ἐφαρμόσει τις τῷ γενάρχῃ ἐκείνῳ καὶ πρώτῳ Ἀδάμ· εἰ μή που καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως εἴπωμεν ὑποκεῖσθαι φθορᾷ καὶ θνητότητι τὸν ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ θεοῦ.* Ταῦτα καὶ σιωπᾷν ἐπὶ τούτοις ἄμεινον ἦν, εἴγε καὶ μᾶλλον αὐτὸν τὸν θεῖον Γρηγόριον οὐδέν τι τοιοῦτον εἰπόντα διέγνωμεν ἐπί γε τῷ πρώτῳ τέως Ἀδάμ. Πῶς γὰρ, εἴγε παρακατιὼν καὶ σῶμα δίδωσιν αὐτῷ φθορᾶς ἀπάσης ὑπέρτερον, καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ἐν οἷς οὕτω κατὰ λέξιν ἔλεγε· *Καὶ δίχα παντὸς*

D *ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος· τοιοῦτον γὰρ ἔπρεπε εἶναι τὸν ἀπ' ἀρχῆς;* Ἐφ' ᾧ καὶ προσέχειν ἄξιον. Εἰ γὰρ ἔπρεπε τοιοῦτον εἶναι τὸν ἀπ ἀρχῆς, ἀνενδεᾶ δηλαδὴ παντὸς ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος, ἄκρα δὲ τοῦτο πάντως ἀπάθεια, πρόδηλον ὅτι *τὸ πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον καὶ τὸ εἶναι ἵνα πάσχῃ καὶ πάσχων ὑπομιμήσκηται καὶ παιδεύηται*, περὶ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώ-

(37) Sic Plato in *Politico* scribit aureo sæculo homines nudos nullisque ut plurimum stragulis sub dio passim egisse. *Nudi quin etiam et expediti*, inquit, *et errabundi, ut plurimum pascebantur. Nam temperies illis innoxia, mollia quoque passim parata cubilia*, etc. Lucretius lib. v :

Necdum res igni scibant tractare, neque uti
Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum.
Sed nemora; atque cavos montes silvasque colebant,
Et fructices inter condebant squalida membra, etc.

(38) Non tantum quoad animum, quam Stoici invehere conabantur, sed etiam quoad corpus. De apathia Stoicorum vide quæ adnotamus inferius ad hanc eamdem epistolam.

Digitized by Google

πειν ἔλεγε φύσεως, ὡς ἤδη προεῖπομεν. Ἀδύνατον γὰρ αὐτὸν ἑαυτῷ τὸν μέγαν ἐναντιοῦσθαι Γρηγόριον, ποτὲ μὲν ἀπαθὲς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ λέγοντα, ποτὲ δὲ πάθεσι φυσικοῖς ὑποκείμενον, καὶ ταῦτα πρὸ τῆς παραβάσεως. Ὅτι δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ μὴ δεόμενον οὐδενὸς ἐπικαλύμματος, ἄφθαρτον εἶναι καὶ ἀθάνατον ὡμολόγηται, καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξεν· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πεντεκαιδεκάτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε διέξεισι· *Φυσικαῖς ἀνάγκαις ἐν παραδείσῳ οὐδαμῶς συνείχοντο οἱ πρωτόπλαστοι· ἀλλὰ δι' ὅλου κτισθέντες ἄφθαρτοι καὶ ἀθάνατοι οὐδὲ τῆς τῶν ἱματίων ἐδέοντο περιβολῆς.* Εἴπερ οὖν, ἀγαπητέ, ἐκεῖνοι μέσον αὐτὸν ἀθανασίας εἶναι καὶ θνητότητος

A sionibus naturalibus, idque ante transgressionem, subjectum. Quod porro corpus illud non egens ullo tegumento incorruptibile et immortale sine controversia fuerit, luculentius etiam Joannes Chrysostomus tradit. Nam concione decima quinta *in Hexaemeron* inter cætera sic loquitur : *Naturæ necessitatibus in paradiso nequaquam constringebantur protoplasti, prorsus incorruptibiles et immortales creati, neque vestimentorum amictu egebant.* Si igitur, dilecte, Adam prorsus incorruptibilis et immortalis est procreatus, quomodo illi medium inter immortalitatem et mortalitatem statuunt ? δι' ὅλου Ἀδὰμ ἄφθαρτος ἐκτίσθη καὶ ἀθάνατος, πῶς λέγουσι ;

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἀθάνατος ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος, τοῦ μεγαλοδώρου τηνικαῦτα χαρισαμένου τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ. Καὶ πείθου τῷ χρυσορρήμονι κἀνταῦθα Ἰωάννῃ λέγοντι· *Μηδὲν εἰσενεγκὼν εἰς τὸν βίον ὁ ἄνθρωπος, ἀθανασίαν αὐτίκα ἐδέξατο, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐν παραδείσῳ ἀπόλαυσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς θείας εὐρέθη παρήκοος ἐντολῆς, ἀφαιρεῖται τὴν ἀθανασίαν αὐτίκα καὶ θνητὸς ὁ ἀθάνατος γίνεται. Ἐν ᾗ γὰρ ὥρᾳ, φησὶ, φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.* Καὶ περὶ μὲν τούτου οὕτως· ὅτι δὲ ἄφθαρτον ἐκεῖνο τὸ σῶμα καὶ ἀθάνατον ἦν καὶ ὁ μακάριος Ἐδειξε Κύριλλος, ἐν τῷ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ κατὰ λέξιν οὕτω εἰπών· *Ἐκεκοίητο μὲν ἀπὸ γῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ, ἄμεινον δὲ θανάτου καὶ φθορᾶς ἦν. Ἐνεφύτευσε γὰρ αὐτῷ τὴν ζωὴν ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγός.* Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος αὐτὸ παριστῶν ἔλεγε· *Πλάσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς αἰωνίου ζωῆς ἀπόλαυσιν αὐτὰ ἐχαρίσατο.* Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ θειότατος Βαρλαὰμ οὕτω πρὸς Ἰωάσαφ ἔλεγε· *Τὸν ἀπ' ἀρχῆς αὐτεξουσιότητι καὶ ἀθανασίᾳ τιμήσας βασιλέα πάντων τῶν ἐπιγείων κατέστησεν.* Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης αὐτὸ τοῦτο παρίστησι διεξιὼν οὕτωσὶ κατὰ λέξιν ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον εἰκοστῇ πρώτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ· *Δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἠβουλήθη πάντων τῶν ὁρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν. Ἐπὶ γὰρ τοῦτο καὶ ἔλεγε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· ποιήσωμεν ἄνθρωπον ἄρχοντα*

B Multis itaque demonstratum est hominem ab initio immortalem esse formatum, tunc ei immortalitatem donante Deo, qui magna donare consuevit. Et fidem habe etiam hic Joannis oris aurei dicenti : *Cum nihil intulisset in vitam homo, mox immortalitatem omnemque aliam in paradiso voluptatem accepit. Sed ubi divino mandato inobediens factus est, illico immortalitate spoliatus, ex immortali mortalis est redditus.* « *Quacunque enim hora comederetis, inquit, de arbore, morte moriemini.* » Ac de istis quidem ita (39) dictum esto. Fuisse autem incorruptibile, et immortale corpus illud, docuit etiam beatus Cyrillus in oratione de fabricatione hominis, ubi ad verbum sic est : *Creatum est quidem corpus Adami e terra, a corruptione autem et morte invictum. Auctor enim et suppeditator vitæ, illi vitam inseverat.* C Quin et magnus Basilius : *Cum fixisset hominem Deus*, inquit, *æternæ vitæ fruitionem illi donavit.* Præterea divinissimus (40) Barlaam sic ad Josaphat : *Primum hominem Deus potestate arbitrii sui et immortalitate honoratum, regem omnium terrenorum declaravit.* Idem Joannes Chrysostomus, sic ad verbum disserens concione vigesima prima in Hexaemeron : *Fabricatum a se hominem Deus* (41) *omnium quæ sub aspectum cadunt, principatum habere voluit. Propter hoc enim dixit :* « *Faciamus hominem ad imaginem nos.tram.* » *Faciamus hominem principem terrenorum universorum. Etenim nihil aliud illud* « *secundum imaginem,* » *nisi principatum* (42) *et dominationem significat. Sicut enim*

(39) Quæcunque hactenus Glycas disseruit, corpus Adami natura immortale et corruptionis expers fuisse nequaquam ostendunt, sed vi et virtute arboris vitæ, quæ immortalitatem illi, ut ita dicam, suppeditabat, ut præclariter docent Augustinus locis supra laudatis, et auctor *Quæst. V. et N. T.*, quæst. 19, ubi ita infit : *Quandiu enim Creatoris lege duravit, dignus fuit edere de arbore vitæ ut mori non posset. Nec enim corpus tale erat, quod dissolvi impossibile videretur ; sed gustus arboris vitæ corruptionem corporis inhibebat. Denique etiam post peccatum potuit indissolubilis manere, si modo permissum illi esset edere de arbore vitæ. Nam quomodo immortale corpus habebat, quod cibo sustentabatur?* etc. Et hos sequitur Thomas 1, 1, Q. XCVII, art. III. Pseudo-Abdias lib. VII in aliam causam rejicit Adami immortalitatem ; de paradiso enim agens ait : *Non labor fatigationibus subjacet, non infirmitas aliqua sanitati succedit : tristitia, et fletus, et mors ibi penitus locum non habent. Auræ enim quæ ibi sunt blandiuntur potius quam perflant, et æternitatem naribus inferunt. Nam sicut thymiamatis fumus excludit putores, ita nares ibi vitam exspirant æternam, quæ non permittit hominem neque fatigationem incurrere nec dolorem, sed semper æqualem, semper juvenem, semper lætum et semper immobilem permanere.*

(40) Barlaamus scilicet apud Joan. Damascenum : nam is historiæ illius quæ *Josaphati et Barlaami* inscribitur, auctor esse perhibetur. Consulendus Caveus, Oudinus. Labbeus tamen scribit in mss. codicibus Joanni cuidam Sinaitæ eam vindicari, ut superius etiam observavimus.

(41) Hæc eadem refert ex Chrysostomo noster Glycas parte I *Annalium*.

(42) Cyrillus Alexandrinus lib. *adversus An-*

Digitized by Google

universitatis Domimus in omnia imperium obtinet, aspectabilia et inaspectabilia, ut omnium conditor: sic cum animal hoc mente et consilio præditum condidisset, id omnibus quæ oculis sentiuntur præesse voluit. Quare et animæ essentiam illi donavit, quo duraret ævo sempiterno. Tu noli dictis diffidere; siquidem et Salomon hoc ipsum indicat: *In incorruptione*, inquit, *Deus hominem creavit, et secundum imaginem æternitatis ipsius.* Et esset quidem ita sempiternus; sed quia per socordiam lapsus est, et præscriptum sibi mandatum violavit, nec sic quidem omnino ab eo se removit; sed immortalitate quidem exutum, et morte damnatum, in eodem ferme imperio reliquit (43).

πάντων τῶν ἐπιγείων. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνει τὸ «κατ' εἰκόνα,» ἀλλ' ἢ τὴν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς δεσποτείας λόγον. Ὥσπερ γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν ἔχει, τῶν τε ὁρατῶν, τῶν τε ἀοράτων, δημιουργὸς ἁπάντων ὑπάρχων· οὕτω καὶ τὸ ζῶον τοῦτο τὸ λογικὸν δημιουργήσας ἠβουλήθη πάντων τῶν ὁρωμένων τὴν ἀρχὴν αὐτὸν ἔχειν· διὸ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουληθεὶς αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές. Ἀλλὰ μὴ ἀπίστει τοῖς λεγομένοις· εἶγε καὶ ὁ Σολομὼν αὐτὸ τοῦτο παρίστησι λέγων· *Ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ.* Καὶ εἶχε μὲν ἂν οὕτω τὰ κατ' αὐτὸν διηνεκές· ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ ῥᾳθυμίαν ὤλισθε καὶ παρέβη τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν, οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τέλεον αὐτόν· ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας ἐπὶ τῆς αὐτῆς αὐτὸν ἀφῆκε σχεδὸν εἶναι ἀρχῆς.

Planum est igitur, hominem antequam de vetito ligno vesceretur, a morte liberum fuisse; non enim pro supplicio, ut Chrysostomus in decima sexta homilia docet, mortem ei post esum inflixisset. Verum hoc loco advertendus est animus. Non solum omnium, quæ aspectu percipiuntur, regem eum constituere Deo placuit, sed et opere ipso imperium ejus absolutum plane demonstravit. Omnia enim tunc animantia ad illum adduxit; tametsi quid futurum esset non ignoraret. Atque ita omnia servorum specie illi repræsentata, appellationes ab eo susceperunt. Sic igitur per intelligentem animam (44) immortalitate eum honoravit. Quan-

Εὔδηλον οὖν, ὅτι πρὸ τῆς βρώσεως ἀθάνατος ὑπῆρχεν ὁ ἄνθρωπος· καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν τάξει τιμωρίας, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ ἑξκαιδεκάτῃ φησὶν ὁμιλίᾳ, ἐπήγαγεν αὐτῷ μετὰ τὴν βρῶσιν τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἐνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Οὐδὲ γὰρ ἠβουλήθη μόνον ὁ Θεὸς βασιλέα καταστῆσαι πάντων τῶν ὁρωμένων αὐτόν· ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς ἀπηρτισμένην ἔδειξε τὴν ἀρχήν. Ἤγαγε γὰρ τὰ ζῶα πάντα τηνικαῦτα πρὸς αὐτόν, καίτοι γε τὸ μέλλον οὐκ ἀγνοῶν, καὶ οὕτω τὰ πάντα δουλικῷ παριστάμενα σχήματι παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπωνυμίας ἐδέχοντο. Οὕτω μὲν οὖν ἔφθασε διά γε τῆς νοερᾶς ψυχῆς καὶ ἀθανασίας τιμήσας αὐτόν· εἰ γὰρ

thropomorphitas cap. 5: Οὐκ ἀπίθανόν γε καὶ κατὰ τὸ ἀρχικὸν ἐνεῖναι λέγειν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ὁμοίωσιν τὴν πρὸς Θεόν. Δέδοται γὰρ αὐτῷ τὸ ἄρχειν ἁπάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. *Neque vero dissentaneum veritati fuerit dicere, etiam ratione principatus homini similitudinem cum Deo inesse. Datum enim illi est imperium in omnia quæ in terra sunt.* Theodoretus interrogat, XX, in Genesin: *Nonnulli dixerunt, ad imaginem Dei creatum esse hominem, secundum facultatem dominandi, argumento clarissimo usi, ex eo quod Creator subjunxit: «Et dominetur piscibus maris et volatilibus cæli, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus repentibus super terram.» Quemadmodum enim ipse omnium tenet imperium, ita dedit homini dominium animalium irrationalium.* In hac sententia fuere ipse Theodoretus *in cap.* I *Epist. I ad Corinthios*; Isidorus Pelusiota lib. III, epist. 95; Joannes Chrysostomus homil. X *in Genesim.*, et Diodorus Tarsensis apud Theodoretum. Nec ab ea abhorrere videtur Augustinus lib. I *De Genesi contra Manichæos*, cap. 17.

(43) Isidorus Pelusiota epist. 95, lib. III, Adami imperium docet post peccatum mutilatum quidem fuisse, non vero ablatum omnino: Καὶ πάσης μὲν οὐκ ἐξεβλήθη, ἵνα μὴ ἕωλος ἡ χάρις εὑρεθῇ, ἠκρωτηριάσθη δέ. Οὐ γὰρ δίκαιον ἦν τὸν ἡττηθέντα καὶ στεφανωθῆναι, ἀλλὰ τῷ φόβῳ τῶν θηρίων σωφρονισθῆναι. *Neque enim omni imperio est ejectus, ne irrita plane et cassa esset gratia, sed truncata. Neque enim æquum erat eum, qui victus esset, etiam coronari, sed metu ferarum castigari.* Sic Glycas noster parte I *Annalium:* Ἀλλὰ καὶ παραβάντα τὴν ἐντολήν, οὐκ ἀπεστράφη τέλεον, ἀλλὰ τῆς μὲν ἀθανασίας ἀπεστέρησε, θανάτῳ δὲ καταδικάσας, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀφῆκεν εἶναι. Διὰ γὰρ τοῦ προσ-

όντος αὐτῷ λόγου καὶ τίμερον πάλιν κρατεῖ. Εἰ γὰρ καὶ θῆρας ἀγρίους ὁρᾷς αὐθαδείᾳ χρωμένους ἔστιν ὅτε καὶ ὁρμῶντας ἀναιδῶς κατ' αὐτοῦ, μὴ θαύμαζε· ὅτι καὶ τοῦτο κατὰ θείαν πάντως οἰκονομίαν, ὡς ἐντεῦθεν τῆς ἁμαρτίας ἐπιμεμνῆσθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἣν δεδοικέναι καὶ τρέμειν ὑποχείρια κατεδικάσθημεν. *Quin etiam mandatum ipsius transgressum non omnino aversatus, sed immortalitate spoliatum et ad mortem condemnatum, prope in eodem imperio reliquit. Nam homo per rationem qua præditus est, etiam hodie cuncta in potestate sua retinet. Quanquam enim feras agrestes nonnunquam pro libitu suo videmus in hominem irruere, id tantopere mirari non debemus, quando consilio divino accidit, ut hoc modo vel inviti de peccato admonemur, cujus causa nobis hoc contigit supplicii, ut subjectos imperio nostro metuamus.* Hæc eadem docet Joan. Chrysostomus hom. IX in Genes. Egregie Ambrosius lib. VI *in Hexaemeron: Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum: nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt: et hæc serviunt homini, et naturam suam humana institutione deponunt: obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi: in mores transeunt nostros, quoniam metus proprios perdiderunt.*

(44) Non tantum quoad animam homo fuit immortalis, verum ipsa etiam anima, ante primi hominis peccatum, erat corporis immortalitatis effectrix, ut docet Thomas I, 1, *Quæst.* XCVII, *Art.* 1. Scribit enim: *Non enim corpus ejus erat indissolubile per aliquem immortalitatis vigorem: sed inerat animæ vis quædam supernaturaliter divinitus data, per quam poterat corpus ab omni corruptione præ-*

Digitized by Google

καὶ τὴν γενησομένην αὐτοῦ μετ' οὐ πολὺ παρατροπὴν οὐκ ἦν ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ καταδικάζειν ἐκ μόνης οὐ θέλει προγνώσεως, τὴν ἑαυτοῦ βουλὴν ἐπ' αὐτῷ θεοπρεπῶς ἐκπληροῖ καὶ ψυχῆς αὐτῷ, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μεταδίδωσι νοερᾶς, ὡς ἐντεῦθεν αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές. Εἴπερ οὖν, ὁσιώτατε ἄνερ, ἐν ἀθανασίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἐποίησε, καθὰ δὴ προείρηται, σφάλλουσιν προφανῶς ἐκεῖνοι λοιπὸν, ὅσοι καὶ θνητότητα τῇ ἀθανασίᾳ ἐκείνου παραμιγνύουσιν. Οὐ μικρῶς γὰρ ἐντεῦθεν ἀμβλύνουσί τε καὶ ὑποτέμνουσι τὴν δοθεῖσαν ἐν ἀρχῇ παρὰ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ τιμήν. Ἐφ' ᾧ καὶ θνητότητα τῷ ἀθανάτῳ παραμιγνύειν αὐτοὺς ὅλως οὐκ ἔπρεπεν· εἴγε τοῦ χρυσορρήμονος Ἰωάννου τέως ἠκουσαν, οὕτω λέγοντος· *Ὥσπερ τις χρυσοῦς ἀνδριὰς ἀπὸ χωνευτηρίου προελθὼν ἄρτι καὶ λαμπρῶς ἀποστίλβων, οὕτως ἐκεῖνο τὸ σῶμα φθορᾶς ἁπάσης ἀπήλλακτο.* Διὸ δὴ καὶ θνητότητα τῷ ἀθανάτῳ παραμιγνύειν οὐκ ἔπρεπεν· εἴγε καὶ παραδείγματι τοιούτῳ οὕτω καὶ μᾶλλον ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν ἐχρήσατο. Δέδεικται γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο θανάτου καὶ φθορᾶς ἄμεινον ἦν, ὥσπερ προελθὼν ἄρτι χρυσοῦς ἀνδριὰς καὶ λαμπρῶς ἀποστίλβων, ῥύπου παντὸς ὑπέρτερος· ἐξ ἀνάγκης εἶναι ὅτι οὕτως ὁμολογεῖται καὶ πιστεύεται.

A quam enim et futuram non multo post prævaricationem ipsius prænosset, tamen ex sola præscientia eum damnare nolens, suam voluntatem in eo, ut Deo dignum fuit, explevit, et anima ipsum, ut jam dictum est, impertivit per quam in perpetuum immortalis esset. Si ergo immortalitate hominem cohonestavit, manifesto in errore versantur, quicunque mortalitatem illius immortalitati admiscent. Non parum enim hinc honorem homini a Deo in principio collatum obscurant, et imminuunt. Unde et mortalitatem cum immortali confundere prorsus non decebat, siquidem Joannem Chrysostomum prius dicentem audiverunt: *Sicut aurea statua, modo de conflatorio educta et clare fulgens, sic illius corpus ab omni corruptione* B *liberum erat.* Quare et mortalitatem cum immortali conjungere fas non erat, quandoquidem aurea lingua exemplo hoc potissimum usa est. Declarat quippe hinc corpus ejus morte et corruptione fuisse majus, ut prodeuntem modo statuam et clare fulgentem omni labe vacare necessario confitendum et credendum est.

Ἄφθαρτος μὲν οὖν ἀπὸ Θεοῦ παρήχθη κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀθάνατος· εἰ δὲ καὶ θανάτῳ κατεδίκασεν αὐτὸν ὕστερον, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν αὐτὸν ἀπαραμύθητον εἶναι μέχρι πολλοῦ. Καὶ ἄκουε τί περὶ τούτου φησὶν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Εἰς τὴν ἀνάληψιν* λόγῳ αὐτοῦ· *Θάνατος μὲν εἰσῆλθε διὰ* C *τὴν παρακοήν· κωλύων δὲ ὅμως τὴν τῆς ἀπειθῆς ἀκμὴν ὁ Θεὸς, ἐλπίδα εὐθὺς ἀθανασίας ἀνατέλλει τῷ γένει, καὶ τὸν Ἐνὼχ ἐκ μέσου ἁρπάζει, κἀντεῦθεν τὴν θνητὴν ἐδίδασκε φύσιν ὅρους ἀθανασίας ἐκδέχεσθαι.* Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῦσι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ λέγοντες, ὅτι τὴν ἀπαφθάρτισιν ἡμῶν καὶ πολυζωΐαν τὰ κατὰ τὸν Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν ἐναργῶς παριστᾷ. Διὰ γὰρ τῆς μεταθέσεως αὐτῶν ἀθανασίας ἐλπίδα τῇ θνητῇ ταύτῃ φύσει καὶ πάνυ θαυμασίως ἐνέσπειρε. Καὶ τούτου χάριν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔλεγεν, ὅτι καὶ τὸν Ἠλίαν ἁρπάζει, καὶ ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρει ἀφέντα κάτω τὸν θάνατον. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὕτω πρὸς αὐτὸν εὔρηται λέγων· *Τὸ ἑξάπαρ ἅρμα σε τὸ πυρίπνοον χάριν σοι τῶν* D *θαυμάτων παρέσχεν, Ἠλία Θεσβῖτα, ἀφθαρτίσαι σε τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον ἕως ἂν κηρύξῃς τὴν τῶν πάντων ἐντέλειαν.* Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξεν, ὅτι τὴν ἀφθαρσίαν ταύτην ὁ πρῶτος ἐκεῖνος εἶχεν ἀν-

Incorruptibilem igitur et immortalem hominem Deus in principio creavit; quem etsi postea morte damnavit, tamen non diu sine consolatione reliquit. Audi quid de hoc scribit magnus Athanasius sermone *De assumptione: Mors quidem ingressa est per inobedientiam. Tamen laxans minarum vigorem Deus, statim spem immortalitatis humano generi præbet, et Enoch* (45) *de medio rapit, et hinc mortalem naturam terminos immortalitatis suscipere docet.* Hæc etiam discipuli Christi confirmantes aiunt, incorruptionem et diuturnitatem vitæ nostræ exemplis Enoch, et Eliæ evidenter stabiliri. Per translationem enim ipsorum spem immortalitatis mortali huic naturæ mirabiliter admodum ingeneravit. Et idcirco magnus Athanasius dixit, Eliam rapi et velut in cœlum subvehi, mortem infra relinquentem. Damascenus præterea Joannes sic eum affatur: *Currus in sublime te tollens igneus gratiam miraculorum tibi dedit, Elia Thesbita, incorruptum te faciens, ut non videas mortem donec prædicaveris omnium consummationem.* Et hi quidem sic. Joannes autem, illud os aureum, hanc incorruptionem primum illum hominem habuisse, illustrius docet, cujus verba recitabo: *Placuit Enoch, et transfertur. Vide Domini bonitatem. Cum enim invenisset virum virtutis officia præstantem, non eum privavit dignitate,*

servare, quandiu ipsa Deo subjecta mansisset. Quod docet etiam art. III. At si vitæ arbor immortalitatem corpori conferebat, quadam inspiratione salubritatis occulta, ut Augustinus ait, num ille animæ vigor ex fructus gustu producebatur, ita ut ligni illius comestio signum esset cœlestis virtutis animæ a Deo afflatæ ut corpori perpetuitatem impertiret? Certe Bonaventura in II *Sentent.*, dist. XVII, ita scribit: *Ergo sicut sacramenta nostra non creant gratiam, sed divina virtus ipsis assistens, in eorum legitima perceptione gratiam infundit; sic fructus ejus arboris non dabat immortalitatem, sed divina virtus, cum fructus ille comedebatur, immortalitatem homini largiebatur.* Sed de his alii viderint; et consulendum superius not. 39.

(45) De raptu et translatione Enochi et Eliæ vide quæ disputat doctissimus Nat. Alexander *Hist. Vet. Test.*, tom. I, æt. I, dissert. V, prop. 1, et tom. II, æt. V, dissert. VI.

Digitized by Google

qua protoplastum ante mandati transgressionem cumulaverat. (46) Quæ porro illa dignitas, quam primo homini principio Deus donavit? Incorruptibilem, immortalem, exitii expertem esse, ut liquido ostensum est. Quam dignitatem accepit quidem Adamus, perdidit tamen simul ac mandatum neglexit perversoque consilio arborem tetigit. Itaque ut non penitus desperemus, quasi immortalitatem illam nunquam recuperaturi, transfert Enoch, et immortalitate eum dignatur, perque multa sæcula vitam ei producit, hinc significans (47) mortalem naturam nostram terminos immortalitatis illius exspectare, quæ per transgressionem Adamus excidit. Quod si ita sunt, quid plura attinet dicere? Si enim primus ille homo hanc incorruptionem habuit, quam exspectare Deus mortalem naturam docuit, Enoch transferendo, apparet plane, talem a Deo hominem ab initio conditum, qualem (48) ex mortuis resurrecturum divina prædicant oracula. Ne igitur hæsita. Cogita tecum, quod etiam divinus Anastasius Sinaita in oratione *De resurrectione* de his clarissime posuit in hunc modum (49) : *Tale e mortuis excitatur exanime, quale erat a principio, rejectis omnibus quæ illi propter peccatum contigerant.* Attende igitur. Si tale resurgit, quale a principio erat : resurgens autem tunc corpus certum est morte et corruptione superius resurrecturum, id quod maximus ille Paulus testatur : *Oportet,*

A Ὅρωπος, οὕτω κατὰ λέξιν εἰπών· *Εὐηρέστησεν Ἐνὼχ τῷ Θεῷ καὶ μετατίθεται. Καὶ ὅρα Δεσπότου ἀγαθότητα. Εὑρὼν γὰρ ἄνδρα κατωρθωκότα τὴν ἀρετὴν, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτὸν τῆς ἀξίας, ἣν τῷ πρωτοπλάστῳ ἐχαρίσατο πρὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς.* Ἀλλὰ γὰρ τίς ἡ ἀξία ἣν ἐχαρίσατο τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός; Τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἀριδηλότερον ἔδειξεν· ἣν δὴ ἀξίαν ἔλαβε μὲν ὁ Ἀδὰμ, ἀφῃρέθη δὲ ὅμως αὐτὴν, ἐπειδὴ παρέβη τὴν ἐντολὴν, ἐπειδὴ κακοβούλως ἥψατο τοῦ φυτοῦ· ἀμέλει καὶ ἵνα μὴ παντελῶς ἀπογνῶμεν, ὡς οὐκέτι τὴν ἀθανασίαν ἐκείνην ἀπολῃψόμενοι, μετατίθησι τὸν Ἐνὼχ, ἀφθαρσίας τε αὐτὸν ἀξιοῖ, καὶ οὕτω ζῆν εἰς αἰῶνας παρασκευάζει, διδάσκων ἐκ τούτου τὴν

B θνητὴν φύσιν ἡμῶν, ὅρους ἀθανασίας ἐκείνης ἐκδέχεσθαι, ἧς ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν; Εἰ γὰρ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος τὴν ἀπαφθάρτισιν εἶχε ταύτην, ἣν ἐκδέχεσθαι τὴν φύσιν ἐδίδασκε μετατεθεὶς ὁ Ἐνὼχ, φαίνεται πάντως ὅτι τοιοῦτος ὑπὸ Θεοῦ παρῆχθη κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ὁποῖον ἐκ νεκρῶν ἐγερθῆναι πᾶ θεῖα φάσκουσι λόγια. Μὴ οὖν ἀπίστει τοῖς λεγομένοις. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Σιναΐτης Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ τὸν περὶ τούτου λόγον ἀριδηλότερόν σοι ποιεῖται, καὶ οὕτω φησί· *Τοιοῦτον ἐκ νεκρῶν ἐγείρεται τὸ σῶμα τὸ πεσὸν, ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀποβαλλόμενον ἅπαν ὅπερ*

(46) Hæc eadem docet etiam ὁ πάνυ Augustinus lib. I *De peccatorum meritis et remissione*, cap. 3, affirmans Enochum et Eliam non aliter adhuc vivos permanere quam primus homo et ejus posteri, si minus ille peccasset, immortales futuri erant. *Si enim Deus*, inquit, *Israelitarum vestimentis et calceamentis præstitit quod per tot annos non sunt obtrita, quid mirum si obedienti homini ejusdem potentia præstaretur, ut animale ac mortale habens corpus, haberet in eo quemdam statum, quo sine defectu esset annorum, tempore quo Deus vellet, a mortalitate ad immortalitatem sine media morte venturus? Sicut enim hæc ipsa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur : sic illa non ideo non fuit mortalis, quia non erat necesse ut moreretur. Talem puto habitudinem adhuc in corpore animali atque mortali, etiam illis qui sine morte hinc translati sunt, fuisse concessam. Neque enim Enoch et Elias per tam longam ætatem senectute marcuerunt, nec tamen eos credo jam in illam spiritalem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectione promittitur*, etc.

(47) Enochi et Eliæ, translationem futuræ esse resurrectionis imaginem et argumentum, docent Tertullianus *De resurrectione carnis*; Augustinus lib. XV *De civ. Dei*, cap. 19; Paulinus poem. V; Theodoretus interrogatione XLV *in Genesin*; Thomas *in cap.* II *Epistolæ ad Hebræos*.

(48) Fallitur profecto Glycas, et procul a vera ratione recedit, si doctissimis theologis fides, ut quidem videtur, habenda est. Unus præ cunctis loquatur magnus Augustinus. Hic lib. XIII, *De civ. Dei*, cap. 20, ita de corpore sanctorum in ultima resurrectione restituto agens infit : *Non solum enim non erit tale quale nunc est in quavis optima valetudine, sed nec tale quidem quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines utebantur, nondum spiritualia, sed adhuc animalia*

C *corpora terrena gestantes.* Capite autem 23 scribit : *Primus autem homo de terra terrenus in animam viventem factus est, non in spiritum vivificantem, quod ei per obedientiæ meritum servabatur. Ideo corpus ejus, quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur ac siti, et non immortalitate illa absoluta atque indissolubili, sed ligno vitæ a mortis necessitate prohibebatur, atque in juventutis flore retinebatur, non spirituale, sed animale fuisse non dubium est, nequaquam tamen moriturum, nisi in Dei prædicentis minantisque sententiam delinquendo corruisset.* Et ex intervallo : *In corpore ergo animali primum hominem factum, ut Apostolus loquitur. Volens enim ab spirituali, quod in resurrectione futurum est, hoc, quod nunc est, animale discernere,* « *Seminatur*, inquit, *in corruptione, surget incorruptibile; seminatur in contumelia, surget in gloria; seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget spirituale.* » *Deinde ut hoc probaret,*

D «*Si est*, inquit, *corpus animale, est et spirituale.*» *Et ut quid esset corpus animale ostenderet,* «*Sic*, inquit, *scriptum est, Factus est primus homo in animam viventem.* » *Isto igitur modo voluit ostendere quid sit corpus animale*, etc. Et mox : *Prius est enim animale corpus quale habuit primus Adam, quamvis non moriturum nisi peccasset*, etc. *Postea vero spirituale quale jam præcessit in Christo tanquam in capite nostro, seculorum est autem in membris ejus ultima resurrectione mortuorum. Adjungit deinde Apostolus duorum istorum hominum evidentissimam differentiam dicens :* « *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis.* » Hinc corrigendus Glycas etiam in insequentibus litteris, in quibus talia habet ad fastidium. Consulenda quoque superius adnotata sub num. 36, 39, 44.

(49) Anastasii Sinaitæ sermones tres *De resurrectione* mss. Græce asservantur in celebri bibliotheca Laurentiana.

Digitized by Google

ἔφθασε δι' αὐτὴν ἁμαρτίαν ἐπισυμβῆναι αὐτῷ. Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἐγείρεται ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τὸ δὲ ἐγερόμενον ἐκεῖνο τότε σῶμα θανάτου καὶ φθορᾶς ἄμεινον ἐγερθῆναι ὁμολογεῖται, καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ὁ πάμμεγας Παῦλος· οὕτω λέγων· *Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν·* εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ σῶμα ἐκεῖνο, λέγω δὲ τὸ πρώτως ὑπὸ Θεοῦ ποιηθὲν, ἀθάνατον ἀληθῶς ὑπῆρχε καὶ ἄφθαρτον, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν.

inquit, *corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc immortalitatem* : manifestum sit et corpus illud, primum videlicet a Deo creatum, vere immortale fuisse, et incorruptibile : quod toties jam diximus.

Αὐτὸ τοῦτο παρίστησι καὶ ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, ἡνίκα καὶ μᾶλλον εὑρηται τὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ θεῖον ῥητὸν ἐπεξηγούμενος τὸ διαλαμβάνον οὕτως ἐν λέξεσι· *Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον. Καὶ τί τὸ πεποιημένον; Αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον.* Λέγει γὰρ ὅτι χειρὶ Θεοῦ πεποιημένος ὁ ἄνθρωπος οὐχ ὃ νῦν ἐστι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἤγουν τρεπτὸς καὶ φθαρτὸς, τοῦτο ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ὃ ποιηθήσεται ὕστερον, ἄτρεπτος δηλονότι καὶ ἄφθαρτος. Εἴπερ οὖν ὁ Θεὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ, καθά φησι Σολομών· εἴπερ ἔδειξε τὸ οἰκεῖον φιλότιμον μεταδοὺς αὐτῷ ψυχῆς νοερᾶς· ὡς εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκὲς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησιν· εἴπερ οὖν αἰωνίου ζωῆς ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος· εἴπερ οὖν ἡ πρώτη ποίησις τοῦ Ἀδὰμ ἄφθαρτος ἦν, ὡς ὁ Σιναΐτης φησὶ θεῖος Ἀναστάσιος· εἴπερ οὖν σῶμα δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς τὸ ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον, ὡς ὁ θεῖος Ἀνδρέας εὑρηται λέγων· εἴπερ οὖν αὐτεξουσιότητι καὶ ἀθανασίᾳ τιμήσας τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς βασιλέα πάντων τῶν ἐπιγείων κατέστησε, καθάπερ ὁ μακάριός φησι Βαρλαάμ· πῶς λοιπὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἀθάνατον καὶ θνητὸν ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι εἴπωμεν; Ἀνέκδεκτον, ὡς οἶμαι, τοῦτο καὶ λίαν ἐστί. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἀνέκδεκτον, εἴγε καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐκ ἐᾷ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου τοιαῦτα φαντάζεσθαι; Παντὸς γὰρ ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος ἀνενδεᾶ τὸν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι εἰπὼν, ἔδειξε προφανῶς ὅτι στολὴν ἀθανασίας ἠμφιεσμένος ἦν ὁ πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ ἐσχάτη τῶν σωμάτων ἔγερσις ἐπάνοδος εἶναι ἐλέγετο πρός γε τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην διαγωγήν. Καὶ πείθου κάνταῦθα τῷ μεγάλῳ Παύλῳ λέγοντι· *Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ*, ἣν ἐχαρίσατο αὖθις ὁ Κύριος τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει διά γε τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ παραδόξου ἐγέρσεως. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ θείᾳ βίβλῳ ᾗ τὸ ὄνομα *Ὁδηγός*· *Ἐν ἀρχῇ ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος ὑπὸ Θεοῦ γεγονὼς ὁ ἄνθρωπος, διὰ τῆς ἁμαρτίας γέγονε φθαρτὸς καὶ θνητὸς καὶ ὑλικὸς καὶ ῥευστός. Ἀμέλει κατοικτείρας αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ γεγονὼς ἄνθρωπος, τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη, πεῖναν λέγω, καὶ δίψαν, κόπον,*

Id ipsum quoque docet Nyssæ episcopus sanctus Gregorius præsertim ubi divinum Ecclesiastæ dictum exponit, nempe istuc : *Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid quod factum est? Ipsum quod faciendum est.* Ait enim manu Dei factum hominem non esse, qui nunc est propter peccatum, sive mutabilem et corruptibilem. Si igitur, *in incorruptione Deus hominem fecit secundum imaginem æternitatis suæ*, ut Salomon ait : si in eo declaravit studium erga illum suum, quod animam ratione præditam illi immisit, ut esset etiam immortalis jugiter, sicut Chrysostomus inquit : si igitur æternæ vitæ fruitionem donavit ab initio homini Deus, ut ait magnus Basilius : si igitur prima creatio incorruptibilis erat, ut divinus Anastasius Sinaita scribit : si igitur dignitatem dedit principio homini Deus, nempe exitii expertem esse, ut sanctum Andream Cretensem dixisse patet : si igitur libertate voluntatis, et immortalitate cum decorasset hominem Deus, regem omnium terrenorum instituit, ut beatus Barlaam dixit, quomodo adhuc mortalem a Deo productum asseremus? Prorsus impossibile opinor esse. Quidni? quando et theologiæ doctissimus Gregorius non sinit de primo homine talia cogitando concipere. Nullius enim tegumenti, et munimenti indigum primum hominem cum affirmasset, stola immortalitatis vestitum esse, qui primus a Deo est fabricatus, haud obscure admonet. Etenim si secus esset, extrema illa corporum resurrectio ad veterem illam et primam vitam reversio esse (50) non diceretur. (51) Et fidem habe in præsentia magno Paulo dicenti : *Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptione*, quam (52) iterum humanæ naturæ per admirabilem suam a mortuis resurrectionem elargitus est Dominus. Audi quoque quid asserat Anastasius ille divinus in suo libro, quem *Viæ Ducem* (53) inscripsit : *Principio*, inquit, *immortalis et corruptioni minime obnoxius a Deo factus est homo ; per peccatum vero corruptioni obnoxius, et mortalis, et materiatus, et fluxus, evasit. Itaque cum ejus Deus misertus esset, et ideo hominem induisset, haud indignum putavit naturales illos et irreprehensos affectus, famem, inquam, et sitim, laborem, somnum, sudorem et quæcunque alia post prævaricationem humanæ vitæ contigerunt, suscipere.* Qua de causa? Ut cum omnia

(50) Vide inferius epist. 3.
(51) Hactenus Jac. Pontani interpretatio ; cætera Joan. Lamius edidit et Latine vertit.
(52) Vide inferius epist. 5 et 6.
(53) Liber qui *Ὁδηγός* seu *Dux viæ* inscribitur, non est fetus senioris Anastasii Sinaitæ, sed junioris cujusdam qui floruit initio XI sæculi, ipse etiam patriarcha Antiochenus, de quo egimus superius not. 24, ut scribit Cas. Oudinus *De scriptor. ecclesiast.* Alii tamen aliter censent

Digitized by Google

hæc iterum divinitatis igne conflasset, hominem purgaret, et in antiquam incorruptionis, et minime fixa conditionis, et immortalitatis, dignitatem restitueret. Porro hac de causa etiam, cum humanam carnem assumpsisset, Adami illius primi corpus ferre illi haudquaquam arrisit. Illud enim corruptionis expers juxta divinum illum virum laudatum medicinæ non indigebat. Ideo vero ægrotantem, et ab integra conditione delapsam meam carnem assumpsit, ut illam curaret, et affectibus incommodisque liberaret, quibus post peccatum homo succubuit, et ut nos per malitiam a beata vita delapsos, ut ille Theologus divinus Gregorius ait, ad eamdem illam felicitatem per nostræ carnis susceptionem iterum reduceret. Fuit igitur, ut dictum est, homo non secus ac nos; et ea omnia quæ sacris Evangeliis continentur, propter nostram salutem fecit et perpessus est. Postremum in crucem actus est, mortuus et secundum Judæorum consuetudinem sepultus. Deinde cur nudus e sepulcro resurrexit funebres ibidem vestes (54) relinquens? Isthuc quidem procul dubio fecit ut ostenderet suum sanctissimum corpus in illud corruptionis exsors et immortale transformatum fuisse, et tale effectum, quale fuit (55) Adami corpus a principio: cum scilicet nudum exsistens alicujus integumenti non indigebat, utpote non exsors immortalitatis, quam divino munere acceperat.

A ὕπνον, ἰδρῶτα καὶ ὅσα ἄλλα μετὰ τὴν παράδοσιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν, οὐκ ἀπηξίωσεν ἀναδέξασθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα ταῦτα πάντα τῷ πυρὶ τῆς θεότητος ἀναχωνεύσας ἐκκαθάρῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀποκαταστήσῃ πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀῤῥευσίας καὶ ἀθανασίας ἄξίωμα. Διὸ δὴ καὶ σαρκούμενος οὐκ ἠδόκησε τὸ σῶμα φορῆσαι τοῦ πρώτου Ἀδάμ· ἐκεῖνο γὰρ ἄφθαρτον ὄν, ὡς ὁ διαληφθεὶς θεῖος ἀνὴρ, ἰατρείας οὐκ ἔχρῃζε. Διὸ δὴ τὸ νοσῆσαν ἀνέλαβε καὶ παρατραπέν μου σαρκίον, ἵνα θεραπεύσῃ αὐτὸ καὶ ἀπαλλάξῃ παθῶν οἷς ὑπέπεσε μετὰ ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἵνα ῥεύσαντας ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ εὖ εἶναι διὰ κακίαν, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶ θεῖος Γρηγόριος, πρὸς αὐτὸ πάλιν ἐπαναγάγῃ διὰ σαρκώσεως. Χρηματίζει τοίνυν, ὡς εἴρηται, καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος, ποιεῖ τε πάντα καὶ πάσχει διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ὅσα τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις διείληπται· τελευταῖον σταυρῷ προσηλοῦται, θανατοῦται, ταφῆς ἀξιοῦται κατὰ νόμον Ἰουδαϊκόν. Εἶτα τί γυμνὸς ἐκ τάφου ἐγείρεται καταλιπὼν ἐκεῖ τὰ ἐντάφια; Τοῦτο δὲ πάντως ἐποίησε, δεῖξαι θέλων ὅτι τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα μετεστοιχειώθη πρός γε τὸ ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον, καὶ ὅτι τοιοῦτον ἐγένετο ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ, ἡνίκα δηλαδὴ γυμνὸν ὂν ἐπικαλύμματος οἱου δή τινος οὐκ ἦν ἐνδεὲς, ἐπειδὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν.

B

Ita quidem igitur, vir sanctissime, etiam Dominicum corpus quandoquidem ante passionem corruptioni erat obnoxium, indumentorum tegminis necessario indigebat; post passionem vero et resurrectionem, cum corruptionis expers evasisset, nullo amplius integumento opus habuit. Transmutatum enim est, et omni corruptione, ut diximus, expers evasit propter illam, quæ in eo inerat, Verbi divinitatem; ut omnis etiam humana natura incorruptionem inde participet, et ad antiquam immortalitatis dignitatem regrediatur. Etenim nisi ita res se habuisset, nisi contritum propter peccatum hominem renovare iterum, et qualem ab initio fuerat restituere voluisset, quidnam aliud reliquum erat, quod illum hominem nobis similem fieri, et ea omnia facere et perpeti quæ nos evangelica docuit historia, compelleret? Sine igitur illos. Vide enim Theologum Gregorium isthuc ipsum ita disserentem affirmare: *Unum Christi mysteriorum caput mea perfectio et reformatio, et ad primum illum Adamum regressus.* Si igitur, vir sanctissime, ad nos carne suscepta Deus accessit ut contritum hominem reformaret, et inveteratum ob peccatum renovaret, et ut illum ad pristinam dignitatem redigeret, illam immortalitatem videlicet et exitii expertem conditionem, ut superius disserebamus, reliquum est ut toto cœlo aberrent qui diversa

C

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ τὸ σῶμα τὸ Κυριακὸν, ἐπειδὴ φθορᾷ πρὸ τοῦ πάθους ὑπέκειτο, σκέπης ἐξ ἀνάγκης τῆς ἀπὸ τῶν ἀμφίων ἐδέετο. Μετὰ δὲ τὸ πάθος καὶ τὴν ἔγερσιν ἄφθαρτον γεγονὸς οὐκέτι σκέπης οἵας δή τινος ἔχρῃζε. Μετεστοιχειώθη δὲ καὶ ἄφθαρτον, ὡς εἴρηται, γέγονε διὰ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ τοῦ Λόγου θεότητος, ἵνα καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἀφθαρσίας ἐκεῖθεν μετάσχῃ καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐπανέλθῃ τῆς ἀθανασίας ἀξίωμα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ συντριβέντα διὰ τῆς ἁμαρτίας τὸν ἄνθρωπον ἀνακαινίσαι καὶ αὖθις ἤθελε καὶ ἀποκαταστῆσαι τοιοῦτον ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τί ἄλλο λοιπὸν ἦν τὸ καταναγκάσαν αὐτὸν γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον, ποιῆσαί τε πάντα καὶ παθεῖν ὅσαπερ ὁ εὐαγγελικὸς ἐδίδαξε λόγος ἡμᾶς; Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος αὐτὸ τοῦτο παρίστησι διεξιὼν οὑτωσί· *Κεφάλαιον ἐν τῶν Χριστοῦ μυστηρίων ἡ ἐμὴ τελείωσις, καὶ ἀνάπλασις, καὶ πρὸς τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἐπάνοδος.* Εἴπερ οὖν, ὁσιώτατε, διὰ σαρκὸς ἐλήλυθε πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς ὅπως ἀναπλάσῃ συντριβέντα τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅπως αὐτὸν ἀνακαινίσῃ παλαιωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ, καὶ ὅπως αὐτὸν ἀναγάγῃ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, τὸ ἀθάνατον ἐκεῖνο δηλαδὴ καὶ ἀνόλεθρον, ὡς ὁ λόγος ἄνω διείληφε, σφάλλουσι λοιπὸν οἱ δογματίζοντες οἰκοθεν ἕτερα καὶ μὴ τὸ τῆς Ἐκκλησίας δόγμα ὀρθοδόξῳ στοιχοῦντες φρονήματι. Οὐκοῦν ἄφες αὐ-

D

(54) Vide inferius epist. 6.

(55) Contraria, et bene quidem ac sapienter, docet ὁ πάνυ lib. XIII *De civit. Dei*, cap. 23. Multum enim interest inter corpus Christi resurgentis et corpus Adami nondum delinquentis, ut late superius expedivimus in notis 36, 39, 44, 46, et inferius etiam observabimus.

Digitized by Google

τοὺς, εἴγε καὶ εἰς ἔτι τῷ ἰδίῳ παρασυρόμενοι λογισμῷ, πειθαρχεῖν ὅλως οὐ θέλουσι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἄφες αὐτοὺς, εἴ γε καὶ εἰς ἔτι θνητὸν ἐκεῖνον ἡγοῦνται τὸν ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἄφες αὐτοὺς, εἴγε καὶ ὁ μακάριος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν εἰκοστῇ δευτέρᾳ τῶν αὐτοῦ *Κατηχήσεων* ἄφθαρτον ὑπὸ Θεοῦ τὸν ἀπ' ἀρχῆς ὑπεσημήνατο ἄνθρωπον· περὶ τοῦ κοινοῦ καὶ γὰρ ἀναγνωρισμοῦ τὸν λόγον ἐκεῖσε ποιούμενος, ἔφθασε καὶ τάδε κατὰ λέξιν εἰπεῖν· *Οἱ πρωτόπλαστοι καὶ ἄφθαρτοι ὄντες ἐν παραδείσῳ ἀλλήλους ἐγνώριζον· καὶ φθαρτοὶ δὲ γεγονότες μετὰ τὴν παράβασιν, γνωρίζειν ἀλλήλους οὐκ ἐκωλύοντο· εἰ καὶ τρόπῳ μὲν ἄλλῳ πρὸ τῆς παραβάσεως, ἑτέρῳ δὲ μετὰ τὴν παράβασιν.* Οὐκοῦν ἄφες αὐτοὺς, εἴγε καὶ εἰς ἔτι πρὸς οὕτω φανερὰν ἀλήθειαν ἀντιφθέγγεσθαι θέλουσι.

A privatim sentiunt, neque Ecclesiæ dogmati orthodoxa cogitatione adhærent. Sine igitur illos, si adhuc propriis ratiociniis abrepti divini Spiritus doctrinæ assentiri prorsus repugnant. Sine illos, si et adhuc mortalem illum hominem fuisse existimarant, qui corruptioni minime obnoxius ad imaginem æternitatis Dei creatus fuit. Sine illos, siquidem beatus etiam Theodorus (56) ille Studites in sua XXII catechesi corruptionis expertem primum hominem a Deo conditum fuisse significavit. Etenim de communi illa recognitione verba faciens ibidem, et isthæc ad verbum dicere potuit : *Protoplasti et, cum corruptionis expertes essent in paradiso, se invicem cognoverunt, et, cum corruptioni obnoxii post prævaricationem evasissent, se invicem cognoscere non prohibebantur, etsi alio quidem modo ante transgressionem, alio vero post transgressionem.* Sine igitur illos, siquidem adhuc contra veritatem adeo manifestam obloqui non verentur.

B

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; αὐτὰ καὶ πρὸ τοῦ λόγου τὰ πράγματα πείθειν ἡμᾶς ἱκανὰ φθορᾶς ἁπάσης ἡγεῖσθαι ὑπέρτερον τὸν πρῶτον ἐκεῖνον Ἀδάμ. Εἰ γὰρ ὁ φθορᾷ ὑποκείμενος οὗτος ἄνθρωπος χωννύμενος τῇ γῇ καὶ σηπόμενος, ἄφθαρτος ἐκεῖθεν ἐγήγερται καὶ ἀθάνατος· καὶ πιστοῖ τὸν λόγον ὁ μακάριος Παῦλος οὕτω λέγων· *Σαλπίσει γὰρ ἡ σάλπιγξ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι*· εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἐκεῖνος Ἀδὰμ τοιοῦτος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἄφθαρτος δηλαδὴ καὶ ἀθάνατος. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, εἴ γε καὶ σπέρμα τῇ γῇ καταβαλλόμενον τοιοῦτον ἀναδίδοσθαι εἴωθεν ὁποῖον ἄρα καὶ πρότερον ἔτυχεν εἶναι. Εἴτε γὰρ σίτου κόκκον εἴπῃς, εἴτε κριθῆς εἴτε σπέρμα οἷον δή ποτε ἕτερον, ἐκεῖσε πάντως ἐπανέρχεσθαι εἴωθεν ὅθεν δηλονότι ἐκπέπτωκεν. Ἀλλὰ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἀποδεῖξαι θέλων ὅτι ἐξ ἀφθάρτου φθαρτοὶ γεγόναμεν, καὶ ὅτε ἀπὸ φθαρτοῦ πάλιν ἄφθαρτοι ἀνιστάμεθα, τῷ τοῦ κόκκου ὑποδείγματι καὶ μάλα προσφυῶς ἐχρήσατο πρὸς Ἀντίοχον οὕτως εἰπών· *Ὡς ἀπὸ τοῦ κόκκου στάχυν ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, τοῦ δὲ στάχυος συντριβέντος γέγονεν ὁ κόκκος, καὶ πάλιν ὁ κόκκος σπειρόμενος ἀναβλαστάνει στάχυν· οὕτως καὶ ἄνθρωπος ὑπὸ Θεοῦ γέγονεν ἄφθαρτος· εἶτα διὰ τῆς παρακοῆς συνετρίβη καὶ*

Et quid multis opus est verbis? Res quoque ipsa magis quam sermo persuadere nos potest ut primum illum Adamum quacunque corruptione superiorem fuisse existimemus. Si enim ita corruptioni obnoxius homo, terra obrutus et putrefactus, corruptionis inde expers immortalisque resurget, quod beatus Paulus confirmat ita dicens : *Clanget enim tuba, et corruptionis exsortes mortui resurgent* [1] : patet omnino illum etiam Adamum ante peccatum hujusmodi ab initio fuisse, corruptionis expertem videlicet atque immortalem. Neque hac de causa obstupescas. Siquidem et semen terræ commissum tale reddi solet quale utique prius etiam fuerat. Sive enim tritici granum dixeris, sive hordei, sive quodcunque aliud semen, inde prorsus resurgere consuevit ubi ceciderat. At ne fabulam, quæ dicuntur, putato. Vide enim et magnum Athanasium, cum demonstrare vellet ex corruptionis expertibus corruptioni nos obnoxios evasisse, et ex corruptioni obnoxiis corruptionis iterum expertes esse resurrecturos, grani exemplo, et valde quidem apte, usum fuisse ita ad Antiochum (57) dicentem : *Quemadmodum ex grano ab initio Deus spicam* (58) *fecit, spica autem contrita granum exstitit atque iterum ex grano sato spica germinat : ita etiam homo corruptioni minime obnoxius a Deo creatus est : deinde*

C

D

[1] I Cor. xv, 52.

(56) S. Theodorus Studita, abbas, sub Leone Armenio et Michaele Balbo floruit, et vitæ sanctimonia multisque voluminibus scriptis illustris habetur.

(57) Quæstiones ad Antiochum opus sunt ὑποβολιμαῖον. Vide Bellarminum, Labbeum, Nat. Alexandrum, Caveum et Montisfalconii editionem Operum Athanasii, ubi hæ Quæstiones primum editæ sunt.

(58) Hac similitudine primum Apostolus usus est I Corinth. xv; quæ quidem aptissima, rem mirabiliter illustrat ac comprobat. Hac eadem deinde omnes Patres qui de resurrectione disseruere, Christianum placitum confirmaverunt; et Clemens in primis *Epist. ad Corinthios*, § XXIV et seqq., Athenagoras *De resurrectione*, Tertullianus *De carnis resurrectione*, Hieronymus *in Marcum*, Rufinus *in Symbolum*, Chrysostomus *homil. De resurrectione*, Gregorius Magnus lib. VI *Moral.*, cap. 6; Joannes Damascenus *De fide orthodoxa*, lib. IV. Sed præclara atque elegantia Q. Septimii verba, dignissima quæ legantur, quibus naturam universam resurrectionis præconem exhibet libro laudato. At non mirum hujusmodi a Christianis sapientibus disputari : mirandum magis a Platone, ethnico homine, non multo aliter Socratem in *Phædone* et in *Politico* disserentem induci, dum vivos ex mortuis fieri comprobare pertendit.

Digitized by Google

per inobedientiam contritus est et corruptioni succubuit: satus vero per ipsam mortem, et terra obrutus, repullulat: et, ut ab initio erat, corruptionis expers evadit.

Nec mihi dixeris: Si paulo ante erat immortalis, quomodo deinde in corruptionem et mortalitatem hic incidit? Abjice illud *quomodo*. Deus fuit qui dixit: *Quacunque die de planta illa commederitis, morte moriemini.* Et tu dicis: Quomodo immortalis mortalis evasit? Procul ejusmodi. Aureo eloquentiæ flumine manans Joannes in suo *De Adami exsilio* sermone hanc tibi difficultatem dissolvet ita dicens: *Transgressus est præceptum Adamus, et ex eo comedit, quod ne comederet illi mandatum fuerat, et ea propter immortalis mortalis effectus est.* Longe hæc: ne circa istud mortale corpus majori dubitatione tenearis, Quomodo resurget, dicens, a mortuis immortale, si natura mortale est et corruptioni obnoxium? Qui enim in illo se ambiguum traducit, quomodo scilicet immortalis mortalis evasit, dubitet quoque necesse est super hoc, Quomodo, inquiens, resurget immortale, siquidem corruptionis et mortalitatis est particeps? Dimitte igitur illos, et maxime si propriis ratiociniis abrepti suo hæc arbitratu interpretantur. Bene igitur beatus Paulus de sancta Scriptura dicebat, *Animalis*, videlicet, *non recipit ea quæ sunt spiritus*[1]. Et animum intende, sodes, ad ea quæ ex sermone consequuntur. Cohibens Deus Adamum ne amplius de his cogitaret, mortalem ex immortali, quemadmodum superius dictum est, illum extemplo fecit, cum datam illi ante peccatum dignitatem, et omnino quidem juste, ab eo abstulisset, et talem ipsum qualis ab initio fuerat reddidisset. Et id quidem liquet ex iis quæ illi ita dixit: *Terra es, et in terram abibis.* Attende igitur: etsi enim hominem corruptionis expertem ad suæ æternitatis imaginem, ut Salomon ait, Deus creavit: at quoniam ejus, qui illum fecerat, oblitus, temere ac stulte quod fuerat vetitum attigit, et Deus ob hoc ipsum serpentis consilio circumventus fieri speravit, tunc data ei conditionis corruptioni minime obnoxiæ dignitas ablata est, et eo iterum deductus est, unde principio a Deo sumptus fuerat. Si vero, unde a Deo sumptus fuerit, cognoscere expetis, sancta te Scriptura docebit ita dicens: *Et accepit pulverem de terra Deus, et hominem finxit.* Propterea enim hoc insuper illi dixit: *Terra es, et in terram abibis.* Disce igitur illum de pulvere, corruptionis expertem, ad Dei æternitatis imaginem creatum, a corruptione iterum exceptum fuisse, cum juxta divinam sententiam esset revolutus in terram. Quamobrem admiratione percelli absonum, si cum esset immortalis Adamus, mortalis per ipsam prævaricationem effectus est. Eo quod enim seductorem diabolum fide digniorem quam cum qui illum corruptionis expertem ad suæ æternitatis imaginem de pulvere fecerat, existimavit, hac de causa data illi minime corruptioni obnoxia

[1] I Cor. II, 14.

φθορᾷ περιέπεσε· σπειρόμενος δὲ δι' αὐτοῦ θανάτου καὶ τῇ γῇ καταχωννύμενος ἀναβλαστάνει καὶ γίνεται, ὥσπερ ἦν, ἄφθαρτος ἀπ' ἀρχῆς.

Καὶ μή μοι λέγε, ὡς Εἰγε τέως ἀθάνατος ἦν, πῶς ὑπέπεσε μετὰ ταῦτα φθορᾷ καὶ θνητότητι; Ἄφες δὲ τὸ πῶς. Θεὸς ἦν ὁ εἰπών· Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπὸ τοῦ φυτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Καὶ σὺ λέγεις, Πῶς ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός; Ἄφες τὸ πῶς. Ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῷ εἰς τὴν ἔξοριαν τοῦ Ἀδὰμ λόγῳ αὐτοῦ τὴν ἀπορίαν ἐπιλύσει σοι ταύτην οὕτω λέγων· Παρέβη τὴν ἐντολὴν ὁ Ἀδὰμ καὶ ἔφαγεν ἀφ' οὗ παρηγγέλθη μὴ φαγεῖν, καὶ τούτου χάριν ὁ ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός. Ἄφες τὸ πῶς, ἵνα μὴ ἐπὶ τῷδε τῷ θνητῷ σώματι πλείονι συσχεθῇς ἀπορίᾳ. Πῶς ἀναστήσεται, λέγων, ἀθάνατον ἐκ νεκρῶν, εἴγε φύσει θνητόν ἐστι καὶ φθαρτόν; Ὁ γὰρ ἀμφιβάλλων ἐπ' ἐκείνῳ, πῶς ἀθάνατος ἐγεγόνει θνητός, ἐξ ἀνάγκης ἀπορήσειε καὶ ἐπὶ τούτῳ, Πῶς ἀναστήσεται, λέγων, ἄφθαρτον, εἴγε φθορᾶς ὑπάρχει καὶ θνητότητος μέτοχον; Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς, εἴγε καὶ μάλιστα τῷ οἰκείῳ παρασυρόμενοι λογισμῷ πρὸς ἴδιον ἐκλαμβάνουσι θέλημα. Ἔλεγε Παῦλος ὁ μακάριος τὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς καλῶς οὖν, ὅτι Ὁ ψυχικὸς οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Καὶ πρόσεχε, εἰ βούλῃ, τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου. Σωφρονίζων ὁ Θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἵνα μὴ καὶ εἰς ἔτι φαντάζηται ὑπὲρ αὐτῶν, θνητὸν ἐξ ἀθανάτου, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, παραχρῆμα πεποίηκε, τὸ δοθὲν αὐτῷ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἀξίωμα καὶ πάνυ δικαίως ἀφελόμενος ἐξ αὐτοῦ καὶ τοιοῦτον ἀποκαταστήσας αὐτὸν, ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν οὕτω πρὸς αὐτὸν ἔλεγε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Πρόσεχε οὖν· εἰ γὰρ καὶ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ, καθά φησι Σολομών· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐπελάθετο, τοῦ ἀπηγορευμένου τε κακοβούλως ἥψατο, καὶ Θεὸς ἐκ τούτου γενέσθαι ἤλπισε τῇ τοῦ ὄφεως συμβουλῇ, ἀφῃρέθη τηνικαῦτα τὸ δοθὲν αὐτῷ τῆς ἀφθαρσίας ἀξίωμα, κατηνέχθη τε καὶ αὖθις ἐκεῖσε ὅθεν ἀνελήφθη παρὰ Θεοῦ. Βούλῃ μαθεῖν; ἡ ἁγία σε διδάξει Γραφὴ λέγουσα· Καὶ ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς ὁ Θεὸς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Ἐπεὶ γὰρ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· μάνθανε οὖν ὅτι τὸν ἀπὸ χοὸς ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντα κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνον ἡ φθορὰ καὶ αὖθις ἐδέξατο εἰς γῆν ἀποστραφέντα κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν. Ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάζειν οὐκ εὔλογον, εἴπερ ἀθάνατος ὢν ὁ Ἀδὰμ θνητὸς ἐγεγόνει δι' αὐτὴν παράβασιν. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ τὸν ἀπατεῶνα διάβολον ἀξιοπιστότερον ἡγήσατο τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἀπὸ χοὸς ἄφθαρτον κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ· τούτου χάριν ἐξέπεσε τῆς δοθείσης αὐτῷ ἀφθαρσίας, ἵνα μὴ καὶ εἰς ἔτι αὐτὰ φαντάζηται. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἤκουσε· Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἀπὸ φθαρτοῦ γέγονε κατὰ χάριν ἄφθαρτον διά γε

Digitized by Google

τῆς ἐμπνευσθείσης αὐτῷ ζωτικῆς δυνάμεως, θαυμαστὸν πάντως οὐδὲν εἴγε καὶ ἐξ ἀφθάρτου φθαρτὸν ἐγεγόνει διὰ τὴν παράβασιν. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφιβάλλε. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς ἀπὸ χοὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἄφθαρτον, πολλῷ μᾶλλον ἠδύνατο καὶ ἐξ ἀφθάρτου ποιῆσαι φθαρτόν, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν.

A conditione excidit, ne amplius hæc cogitaret. Propterea enim et illud audiit : *Terra es, et in terram abibis.* Sed quid prolixiori sermone opus est? Si enim ab ipso initio corpus Adami ex corruptioni obnoxio per afflatam ipsi vitalem virtutem Dei beneficio corruptionis expers evasit, nihil profecto mirandum si etiam ex corruptionis experte per prævaricationem corruptioni succubuit. Ne igitur amplius dubita. Si enim a principio Deus fecit de pulvere hominem corruptionis expertem, multo magis potuit ex corruptionis experte corruptioni obnoxium efficere, ut jam prævertentes ediximus.

Καὶ μή μοι λέγε ὡς Εἰ ἤδη φθορᾷ καὶ θνητότητι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος ὑπέπεσε, διὰ τί μὴ καὶ ἐκπεσόντες ἄγγελοι τὰ αὐτὰ τῷ πρωτοπλάστῳ πεπόνθασι; Διὰ τί μὴ κἀκεῖνοι φθαρτοὶ γεγόνασι καὶ θνητοὶ διὰ τὴν ἔκπτωσιν; Ἄφες, εἰ βούλῃ, τοιοῦτόν τι λέγε μηδέν· ὁ γὰρ Ἀδὰμ ἐκεῖνος οὐχ ἁπλοῦς ἀλλὰ διπλοῦς ἐτύγχανε κατὰ φύσιν, ἀπό τε ψυχῆς καὶ σώματος κεκτημένος τὴν σύνθεσιν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν ταῖς ἀΰλοις ᾠκείωτο καὶ ἀοράτοις δυνάμεσι, κατὰ δὲ τὸ σῶμα τῷ ὑλικῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ ὁρατῷ· ταύτῃ τοι καὶ τὴν θείαν παραβὰς ἐντολὴν θανάτῳ μὲν ὑπέπεσε κατά γε τὴν θείαν ἀπόφασιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἄμφω τὰ μέρη. Κατὰ δὲ τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ παρὰ Θεοῦ ληφθὲν ἀπὸ γῆς· οὕτω γὰρ ἤκουσε· *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*· ἡ μέντοι ψυχὴ θνητὴ μὲν οὐ γέγονε παραπλησίως τῷ σώματι, ὅτι μηδὲ τὴν γένεσιν ἀπὸ γῆς ἔσχηκε, πάθεσι δὲ μυρίοις ὑπέπεσε, καθὰ δὴ καὶ Χρυσορρήμονι περὶ τούτου δοκεῖ. Τίνα δὲ ταῦτα; Λήθη, ἄγνοια, λύπαι, φροντίδες, ἀθυμίαι, μέριμναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ὅθεν ἀμφιβάλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ ἔπρεπε. Φαίνεται γὰρ ὡς, εἴγε καὶ ἡ τῶν ἐκπεσόντων ἀγγέλων πληθὺς σύνθετος ἦν, ἀπό τε σώματος καὶ πνεύματος κεκτημένη τὴν σύνθεσιν, τὰ αὐτὰ τῷ πρωτοπλάστῳ πέπονθεν ἄν. Μὴ λέγε λοιπὸν ὡς, Εἴπερ ἀθάνατος ἦν ὁ Ἀδὰμ, πῶς ἐγεγόνει θνητὸς, πῶς ἐγεγόνει φθαρτός; Ἄφες τὸ πῶς· ὅπου Θεὸς, ἐκεῖσε χώραν οὐκ ἔχει τὸ *πῶς*. Ἔπλασε μὲν γὰρ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ἄρχοντα τῶν ἐπιγείων πάντων κατέστησε, διηνεκῆ δέδωκε τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ, καθάπερ ἄνω διείληπται, καὶ εἶχε μὲν εἰς αἰῶνας τὰ κατ' αὐτὸν οὕτως, ὅτι καὶ ἀμεταμέλητα τὰ θεῖα χαρίσματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς ἁμαρτίαν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἑώρακε ὀλισθαίνοντα, κἀντεῦθεν ἐκπίπτοντα τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης καὶ ἰσαγγέλου διαγωγῆς, παραχωρεῖ διὰ τοῦτο, καὶ λαμβάνει κατ' αὐτοῦ χώραν

Nec mihi dixeris : Si corruptioni jam et mortalitati per peccatum Adamus ille succubuit, qua de causa angeli etiam qui ceciderunt, eadem ac protoplastus perpessi non sunt? Cur non illi etiam corruptioni obnoxii et mortales per illam ruinam effecti sunt? Apage, si lubet, hujusmodi nihil eloquere. Ille enim Adamus non simplex, sed duplex erat secundum naturam, ex anima et corpore constans. Et secundum animam quidem (59) inmaterialis et inadspicuis potestatibus similis erat, secundum corpus vero materiato huic mundo et aspectabili : hinc est quod divinum transgressus mandatum morti, divina sententia, succubuit, sed non quoad utramque partem. Etenim quoad illam partem quæ a Deo de terra sumpta fuerat, hæc audiit : *Terra es, et in terram abibis;* anima vero non, prout corpus, mortalis effecta est; quia nec ortum de terra habuit; sed in sexcentas perturbationes incidit, quemadmodum aureo eloquio mananti de hoc ipso videtur. Quænam vero hæ? Oblivio, stultitia, tristitiæ, curæ, desperationes, molestiæ, et quæcunque id genus alia (60). Unde amplius dubitare non decet. Elucet enim, si angelorum etiam, qui ceciderunt, multitudo composita fuisset, et corpore et spiritu constitisset, eadem ac protoplastum passuram fuisse. Cæterum neve dicito : Si immortalis erat Adamus, quomodo mortalis evasit, quomodo obnoxius corruptioni? Apage illud *quomodo*. Quandoquidem ubi Deus, ibi locum non habet illud *quomodo*. Formavit enim hominem Deus corruptionis expertem, et principem eum terrenorum omnium constituit. Perpetuam dedit illi immortalitatem, ut supra jam dissernimus, et ejus omnia ita se habitura erant in æternum, quia irrevocabilia sunt Dei munera. Sed postquam illum vidit Deus in peccatum delapsum, et ea propter sublimi illa et angelica

(59) Angelos dæmonasque incorporeos esse censet quoque Cyrillus Alexandrinus lib. *Advers. Anthropomorphitas*, cap. 17, et Nemesius, qui laudatur etiam a Glyca nostro part. 1 *Annal.*, aliique. Cæterum veteres Patres ferme omnes corporeos esse angelos arbitrati sunt, ut Irenæus, Justinus martyr, Tatianus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Methodius, Eusebius Cæsariensis, Athanasius, Basilius Magnus, Cæsarius Gregorii Nanzianzeni frater, Joannes Thessalonicensis; quibus addere juvat Judæum historicum Josephum et Christianum philosophum Michaelem Psellum. Inter Latinos vero in hac sententia fuere Cæcilius Cyprianus, Lactantius, Hieronymus, Augustinus, Severus Sulpicius, Claudianus Mamertus, Gregorius Magnus, Bernardus abbas, Thomas Cajetanus, Jo. Bodinus; quibus recte adjunxeris Tertullianum, Hilarium, Joannem Cassianum, Faustum Regiensem, Gennadium, Paschasium Diaconum, Rupertum, Raimundum Lullum, qui angelos non tantum corpore instructos, sed totos etiam corporeos prædicarunt. Vide quæ de angelis adnotamus etiam ad epistolas 4 et 6.

(60) Augustinus lib. XIV, *De civitate Dei*, cap. 10, primos homines in paradiso nullis perturbationibus obnoxios fuisse arbitratur, et ait : *Felices erant, et nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporis lædebantur incommodis.* Sed in has incurrisse ait post peccatum, cap. 12. Cæterum hominis in paradiso tranquillitatem et felicitatem late exponit et explicat cap. 25 ejusdem libri.

Digitized by Google

conditione excidisse, adnuit hac de causa ut mors contra ipsum invalesceret, quia neque expediebat exinde perenni illum immortalitate vigere. Ita cum plantam etiam participasset, adeoque mortalis evasisset, ut linguam aureus ait, et de paradiso tunc ejicitur, et vitæ lignum attingere utiliter prohibetur. Cur? Ne peccet æternum ligni participatione et ipse æternus effectus; et hoc est quod sancta Scriptura dicit: *Et ne forte modo manum extendat, et de vitæ ligno capiat, et vivat æternum.* Isthæc vero omnino dicebat, quia immortalitatem prolapso Adamo adhuc inesse non expediebat. Concedit igitur Deus, et mors illum invadit. Etenim nisi quid hujusmodi factum esset; nisi concessio ibidem humanitatis gratia data fuisset, ne malum esset æternum, ad illum primum Adamum corruptionis expertem, ad Dei æternitatis imaginem conditum, mors utique non accessisset; non corruptioni succubuisset corpus illud, cum morte et corruptione præstantius in antecessum fuisset, ut divinus inquit Cyrillus.

Sed vide deinde, et hoc enim dignum quod sanctitas tua cognoscat. Secundum duo hæc primo homini imaginem suam Deus largitus est (61), et secundum principatum, ut aureo flumine manans Joannes ait, et secundum ipsam immortalitatem, ut Salomon in Sapientia affirmare deprehenditur. *Corruptionis* enim *expertem*, inquit, *Deus hominem creavit ad suæ æternitatis imaginem.* Si vero hæc ita habent, reliquum est ut manifeste illi errent, quicunque corruptionis experti et ad Dei æternitatis imaginem condito mortalitatem admiscent. Attende igitur. Si enim illum damnavit morte novissime, nos propter hoc indignari nefas est. Etenim ne immortali eodem permanente post transgressionem, malum etiam necessario immortale cum ipso permaneret, propterea morte, uti jam prædictum est, immortalem et inexterminabilem damnat. Immortalem vero hominem etiam post peccatum futurum fuisse, nisi quædam divina dispensatio exstitisset, ne nos quoque, quemadmodum prolapsi angeli, immortalia pateremur, divinus Gregorius Nyssenus nobis indoctis interea dat intelligere: *Postquam enim*, inquit, *primi homines interdicti fuere, et beatitate illa denudati, pelliceas tunicas, hoc est, eam quæ mutarum pecudum est, mortalitatem, naturæ ad immortalitatem conditæ certo consilio, ne malum immortale esset, imposuit.* Recte autem *certo consilio* dixit divinus hic vir. Nobis enim prospiciens Deus, ne in æternum peccaremus et ne æternum in hac tristi et laboriosa vita permaneremus, quemadmodum etiam linguam aureus dicit, concessit morti ut contra immortalem prævaleret. Et hoc modo fit mortalis qui erat immortalis, et corruptioni succumbit qui corruptionis expers pariter fuerat. Et persuadeat nos amplius magnus Basilius ita de hoc verba faciens: *Non prohibuit mortem Deus, ne im-*

(61) Vide supra not. 42.

A ὁ θάνατος, ὅτι μηδὲ συνέφερεν ἔκτοτε διηνεκῆ προσεῖναι τὴν ἀθανασίαν αὐτῷ. Ταύτῃ τοι καὶ τοῦ φυτοῦ μετασχὼν καὶ γεγονὼς ἐκ τούτου θνητὸς, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησι, τοῦ παραδείσου τε τηνικαῦτα ἐκβάλλεται καὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἅψασθαι συμφερόντως ἀπείργεται. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα μὴ ἁμαρτάνῃ ἀθάνατα τῇ μεταλήψει τοῦ ξύλου γεγονὼς καὶ αὖθις ἀθάνατος· καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ἡ ἁγία λέγει Γραφὴ, *Καὶ νῦν μήποτε ἐκτείνῃ τὴν χεῖρα καὶ λάβῃ ἀπὸ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.* Ταῦτα δὲ πάντως ἔλεγεν, ἐπειδὴ καὶ εἰ ἔτι τὰ τῆς ἀθανασίας πεπτωκότι προσεῖναι τῷ Ἀδὰμ οὐ συνέφερε· παραχωρεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς, καὶ χωρεῖ κατὰ τοῦ ἀθανάτου ὁ θάνατος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ γέγονέ τι τοιοῦτον, εἰ μὴ συγχώρησις ἐκεῖθεν ἐδίδοτο φιλανθρωπίας ἕνεκεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον B ᾖ τὸ κακὸν, οὐκ ἂν ἐκείνῳ τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ, τῇ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντι κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ, προσήγγισε θάνατος· οὐκ ἂν ὑπέπεσε φθορᾷ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς ἄμεινον ὑπάρχον τὸ πρότερον, ὡς ὁ θεῖος ἔλεγε Κύριλλος.

Ἀλλ' ὅρα κἀνταῦθα· καὶ τοῦτο γὰρ ἄξιον εἰδέναι τὴν σὴν ὁσιότητα. Κατὰ δύο ταῦτα ὡς πρώτῳ ἀνθρώπῳ τὸ κατ' εἰκόνα ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, κατά γε τὸ ἄρχειν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ἀθάνατον, ὡς Σολομὼν εὑρηταί λέγων ἐν τῇ Σοφίᾳ αὐτοῦ· *Ἐπ' ἀφθαρσίᾳ* γὰρ, φησὶ, *τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς ἔκτισε κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ.* Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, σφάλλουσι προφανῶς ἐκεῖνοι λοιπὸν ὅσοι καὶ θνητότητα παραμιγνύουσι τῷ ἐπ' ἀφθαρσίᾳ κτισθέντι κατ' εἰκόνα τῆς ἀϊδιότητος τοῦ Θεοῦ. Πρόσεχε οὖν· εἰ γὰρ καὶ θανάτῳ κατεδίκασεν αὐτὸν ὕστερον, ἀλλ' ἐπὶ τοῦτο χαλεπαίνειν ἡμᾶς οὐχ ὅσιον. Ἵνα γὰρ μὴ, ἀθανάτου μείναντος αὐτοῦ μετὰ τὴν παράβασιν, μένῃ σὺν αὐτῷ καὶ τὸ κακὸν ἐξ ἀνάγκης ἀθάνατον, διὰ τοῦτο θανάτῳ καταδικάζει, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, τὸν ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον. Ὅτι δὲ ἀθάνατος ἔμελλεν εἶναι καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος, εἰ μὴ γέγονέ τις οἰκονομία θεία, ὥστε μὴ καὶ ἡμᾶς ἀθανατα πάσχειν κατὰ τοὺς ἐκπεσόντας ἀγγέλους, ὁ Θεῖος Γρηγόριος τοῖς ἀμαθέσι δίδωσι τέως ἡμῖν ἐννοεῖν. *Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις*, φησὶ, *γεγόνασιν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἀπεγυμνώθησαν, χιτῶνας δερματίνους, ἤγουν τὴν ἀπὸ τῶν ζώων νεκρότητα, οἰκονομικῶς ἐνέθηκε τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον ᾖ.* Καλῶς δὲ εἶπεν *οἰκονομικῶς* ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Κηδόμενος γὰρ ἡμῶν ὁ Θεὸς ὥστε μὴ ἁμαρτάνειν ἀθάνατα, καὶ ὥστε μὴ συμπαραμένειν εἰς αἰῶνας τῇ ἐπωδύνῳ ταύτῃ καὶ μοχθηρᾷ βιοτῇ, καθὰ δὴ καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησι, παραχωρεῖ τῷ θανάτῳ κατὰ τοῦ ἀθανάτου χωρῆσαι, καὶ γίνεται τούτῳ τῷ τρόπῳ θνητὸς ὁ ἀθάνατος, καὶ φθαρτὸς ὁμοίως ὁ ἄφθαρτος. Καὶ πεισθέτω ἡμᾶς ἐπὶ πλέον ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω περὶ τούτου λέγων· *Οὐκ ἐκώλυσε τὸν*

Digitized by Google

θάνατον ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἡμῖν τὴν ἀρ- A *mortalem nobis infirmitatem servaret.* Ad lucrum
ῥωστίαν τηρήσῃ. Ἐπὶ κέρδει λοιπὸν ὁ θάνατος, igitur et ex beneficio pœna (62) mortis data est
καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἡ τιμωρία δίδοται κατὰ τὸν ἐν secundum magnum illum Theologum Gregorium.
θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον· ἐφ' ᾧ καὶ σκυθρωπάζειν Quamobrem et tristari super his est absurdum : si
ἐπὶ τούτοις οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ καὶ εἰς γῆν, ὅθεν enim in terram, unde sumpti fuimus, revertimur
ἐλήφθημεν, ἀποστρεφόμεθα κατὰ τὴν ἀρὰν ἐκείνην juxta maledictionem illam dicentem, *Terra es, et*
τὴν λέγουσαν, *Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*, ἀλλ' *in terram abibis :* inde etiam, ut aureo fluvio ma-
ἐκεῖθεν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, καὶ αὖ- nans Joannes ait, iterum resumimur, atque hinc
θις ἀναλαμβανόμεθα, κἀντεῦθεν ἐπὶ τὸ βέλτιον in melius transformamur, et tales rursus efficimur,
μεταστοιχειούμεθα, καὶ τοιοῦτοι γενόμεθα πάλιν, quales antea fueramus, corruptionis experles vide-
ὁποῖοι καὶ πρότερον ἦμεν, ἄφθαρτοι δηλαδὴ καὶ licet et immortales.
ἀθάνατοι.

Ἀλλὰ μὴ θορυβοῦ διὰ τοῦτο, μηδὲ λέγε καὶ σὺ Sed ne ob hoc ipsum turbator, neque tu etiam
κατὰ τοὺς πολλούς, Πῶς ἀπὸ χοὸς ὑποκειμένου φθο- secutus multitudinem (63) dicito. Quomodo de pul-
ρᾷ πλάσιν ἐσχήκαμεν ἄφθαρτον; Ἔχεις, εἰ βούλῃ, B vere corruptioni obnoxio, corruptionis expers fig-
καὶ πάνυ ῥᾳδίαν πρὸς αὐτοὺς ἀπάντησιν. Εἰ γὰρ mentum habuimus? Habes enim, si vis, quo facile
ἐξ αὐτῆς, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, τῆς ἐν τῷ τάφῳ κειμένης prorsus illis occurras. Si enim ex ipso, o sacrum
λεπτῆς κόνεως ἄφθαρτοι ἐγειρόμεθα κατά γε τὴν caput, qui in sepulcro jacet, tenui pulvere corru-
ἐσχάτην ἐκείνην ἡμέραν, ὥς φασιν αἱ Γραφαὶ, θαυ- ptionis expertes illa extrema die resurgemus, ut
μαστὸν πάντως· οὐδὲν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀπὸ χοὸς χερσὶ ταῖς θείαις ἐπλάσθημεν ἄφθαρτοι. Ἀλλ' ὅρα κἀν- Scripturæ affirmant, haud prorsus mirari subit, si
ταῦθα Δεσπότου φιλανθρωπίαν. Ἀπὸ χοὸς ἔπλασε a principio de pulvere divinis manibus formati sunt
τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὡς ἤδη προείρηται, διὰ τί homines. Sed vide hinc Domini benignitatem. De
καὶ τίνος ἕνεκεν; Ὁμοῦ μὲν καὶ τὸ φύσημα κατα- pulvere finxit primum hominem, ut jam dictum
στέλλων ἡμῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ διδοὺς ἐντεῦθεν ἀναστά- est, verum ad quid, et cujus rei gratia? Simul qui-
σεως ἐλπίδα, καθὰ δὴ καὶ τῷ Χρυσορρήμονι περὶ dem ut superbiam nostram reprimeret, et spem
τούτου διείληπται. Ἐπειδὴ γὰρ προῄδει ὅτι τὸ ζῶον simul resurrectionis daret, prout jam ab aurea elo-
τοῦτο μέλλει τελευτᾷν καὶ εἰς χοῦν καταντᾷν, προ- quia fundente de hoc disputatum est. Nam quia
λαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστά- præsentiebat animal hoc esse moriturum, et in
σεως δίδωσι. Λαμβάνει οὖν χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς ἵνα, C pulverem reversurum, anticipans spem dat resur-
ὅταν ἴδῃς χοῦν ἐν τάφῳ, μηδαμῶς ἀπελπίσῃς τὴν ἐκ rectionis in opificio. Accipit igitur pulverem de
νεκρῶν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, ἀκριβῶς εἰδὼς ὅτι terra, ut cum pulverem in sepulcro videris, nullo
ὁ πλάσας ἀπὸ χοὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπ' ἀρχῆς οὐκ modo corporum a mortuis resurrectionem desperes,
ἀδυνατεῖ καὶ αὖθις ἀπὸ χοὸς ἀναστῆσαι αὐτόν. Πρόσ- probe noscens eum qui de pulvere hominem ab
εχε οὖν. Εἰ μὴ γὰρ ἄφθαρτος ἀπὸ τοῦ χοὸς ὁ πρῶ- initio formavit, de pulvere etiam eum iterum exci-
τος ἐπλάττετο ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἑτοίμως οὕτω πα- tandi potestate non carere (64). Nisi enim corru-
ρεδεχόμεθα τὴν ἀνάστασιν, εἶγε αὐτὴ μεταστοιχειω- ptionis expers de pulvere primus homo formatus
θήσεται, καθά φασιν αἱ Γραφαὶ, πρός γε τὸ ἄφθαρ- fuisset, haud equidem ita prompte resurrectionem
τον καὶ ἀθάνατον. Ἀμφιβάλλειν οὖν ἐπὶ τούτοις οὐ illam exspectaremus: siquidem et ipse transformabi-
δίκαιον, εἶγε καὶ μᾶλλον οἱ θεῖοι Πατέρες οὐδέν τι tur, quemadmodum Scripturæ dicunt, in immorta-
ἕτερον ἐπαγγέλλεσθαι λέγουσι τὴν ἐκ νεκρῶν ἔγερ- litatem et conditionem corruptionis exsortem. Du-
σιν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστα- bitare igitur de his haud par est. Et eo magis quod
σιν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἡ ἐν Εὐαγγελίοις σοῦ divini Patres nihil aliud esse dicunt a mortuis re-
πλανωμένου παραβολὴ καὶ ἡ τῆς ἀπολομένης ὡσαύ- surrectionem, quam eorum qui ceciderunt in inte-
τως δραχμῆς αὐτὴν ὑποφαίνουσι πάντως τὴν τοῦ D grum restitutionem (65). Et quid multis opus est
ἀνθρώπου καὶ πλάνην καὶ ἔκπτωσιν καὶ τὴν εἰς τὸ verbis, si in Evangeliis et errantis illius parabola,
αὐτὸ πάλιν ἐπιστροφὴν καὶ ἀνάκλησιν· ἐπὶ τούτῳ et illa pariter drachmæ deperditæ, hunc omnino
γὰρ καὶ κλίνας οὐρανοὺς ὁ Θεὸς κατεβέβηκε, καὶ subindicant hominis et errorem, et ruinam, et in
καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονε, ποιῆσαί τε πάντα καὶ idem iterum reversionem atque revocationem? Ad
παθεῖν οὐκ ἀπηξίωσε. Τίνος ἕνεκεν; Ἵνα τὸν Ἀδὰμ hoc enim, cum cœlos Deus inclinasset, descendit, et
εἰς φθορὰν ὀλισθέντα μεταστοιχειώσῃ, καὶ αὖθις homo nobis similis fuit, et cuncta facere ac perpeti
πρὸς ἀφθαρσίαν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν τε καὶ πρώτην non est dedignatus. Cujus rei gratia? Ut Adamum
ἐπαναγάγῃ τιμήν. Ἀλλὰ μὴ ἀμφίβαλλε. Εἰ μὴ γὰρ, in corruptionem lapsum in conditionem corruptioni
minime obnoxiam transformaret, et in antiquam

(62) De pœna mortis consule egregie de more suo disserentem Augustinum lib. XIII *De civitate Dei*, ubi etiam philosophos confutat qui id negant : quanquam ex hac pœna beneficium nobis oriri minime inficiatur, et præcipue cap. 4 et 6.

(63) Seneca : *Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est.*

(64) Hæc egregie disputantur adversus incredulos a magno Augustino lib. XXII *De civit. Dei*, cap. 20.

(65) Vide supra et infra epist. 5.

Digitized by Google

prioremque illam dignitatem restituerit. At ne dubita. Nisi enim, ut jam diximus, ad priorem illam dignitatem eum qui ceciderat reduxisset; nisi regiam veluti imaginem, immortalitatis iterum luce radiantem, ostendisset (66), ut Damascenus ait, haud profecto, cum reversus esset, asotus ille audiisset : *Induite eum stola illa priori* (67).

Si vero dicant nonnulli, immortalem quidem a Deo formatum fuisse hominem, potestate vero mortalem fuisse; potuisse scilicet mortalitati succumbere, nisi datum sibi præceptum servaret (68); eorum sermonem recipiamus, quamvis, per omnia facile recipiendus non esset, quia neque ejusmodi ab initio Adamus a Deo formatus fuisse videtur iis qui olim diligenter hæc Scripturæ divinæ dicta ac pensiculate examinaverunt. Pati vero ipsum omnino, hoc est, naturali alicui perturbationi ante prævaricationem obnoxium fuisse, nullo modo recipiamus (69). Quomodo enim, si nullum sanctorum Patrum tale aliquid de primo homine affirmantem invenimus? Statim enim Damascenus Joannes summam (70) dicit habuisse apathian, ante transgressionem, hominem. Fames enim, et sitis, labor, somnus et sudor, ut hic divinus vir in capite 69 dicere reperitur, post prævaricationem in humanam vitam introiere. Sed et Sinaita divinus Anastasius in suo *De resurrectione* sermone irreprehensibiles has perturbationes malitiæ ingressum consecutas esse nobis dicebat, cum pellicea tunica homo circumamictus est. Non ita enim rationali naturæ id congenitum erat, quemadmodum expertibus ratione animantibus; sed deinde Deus hoc addidit, puniens illum qui in honore quidem fuerat, et non intellexerat, atque hinc illum in eorum bonorum, quibus excidit, recordationem adducens. Sed et aureo flumine manans Joannes excellentem primi hominis apathian insinuaturus dicebat : *Cogita mihi beatitatis excessum. Quia cum in corpore primi parentes exsisterent, ea quæ corporum propria sunt, minime sustinuere; neque enim domus, neque tecti, neque vestium, neque alicujus id genus alius indigebant* (71). Supra autem naturales perturbationes hominem fuisse, priori scilicet illo tempore, Magnus etiam Basilius in suis aseeticis operibus ostendit, ita ad verbum dicens : *Quemadmodum si in paradiso fuissemus, nec alimentorum curæ, nec agriculturæ laboris indiguissemus; ita si essemus in apathia secundum illud ante lapsum in creatione donum, nullis nos medicamentis ad consolationem indigeremus.* Si igitur in creatione, ante lapsum, apathiæ donum

A ὡς ἤδη προεἰπομεν, ἐπὶ τὴν πρώτην ἀνήγαγε τὸν ἐκπεσόντα τιμήν· εἰ μὴ, βασιλικὴν ὥσπερ εἰκόνα, φωτὶ καὶ πάλιν ἀφθαρσίας ἀστράπτοντα ἔδειξεν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς εὕρηται λέγων· οὐκ ἂν ἐπιστρέψας ὁ ἄσωτος ἤκουσεν· *Ἐνδύσατε αὐτὸν τὴν πρώτην στολήν.*

Εἰ δὲ καὶ λέγουσί τινες ἀθάνατον μὲν ἀπὸ Θεοῦ πλασθῆναι τὸν ἄνθρωπον, δυνάμει δὲ καὶ θνητὸν εἶναι, τοῦτ' ἔστι δύνασθαι θνητότητι περιπεσεῖν, εἰ μή γε φύλαξ ἐσεῖται τῆς δοθείσης αὐτῷ ἐντολῆς, δεχόμεθα τὸν λόγον αὐτῶν, εἰ καὶ μὴ παντάπασιν εὐπαράδεκτος, ὅτι μηδὲ τοιοῦτος ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ ὑπὸ Θεοῦ πλασθῆναι δοκεῖ τοῖς γε κατεξετάζουσι
B τέως ἐν ἀκριβείᾳ τὰ Γραφικὰ ταῦτα καὶ θεῖα ῥητά. Πάσχειν δὲ ὅλως αὐτὸν, τοῦτ' ἔστιν οἵῳ δή τινι φυσικῷ ὑποκεῖσθαι πάθει, πρὸ τῆς παραβάσεως, οὐδαμοῦ τοῦτο παραδεχόμεθα· πῶς γὰρ, εἴγε τινὶ τῶν Πατρῶν τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου διεξιόντα οὐχ εὑρομεν; Αὐτίκα γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἄκραν ἔχειν ἀπάθειαν ἔλεγε τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως ἄνθρωπον. Πεῖνα γὰρ καὶ δίψα, κόπος, ὕπνος, καὶ ἱδρὼς, ὡς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν ἑξηκοστῷ ἑννάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ λέγων εὕρηται, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σιναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ τὰ ἀδιάβλητα ταῦτα πάθη τῇ τῆς κακίας εἰσόδῳ συνεπακολουθῆσαι ἡμῖν ἔλεγεν ἐν τῇ τοῦ δερματίνου χιτῶνος περιβολῇ. Οὐδὲ
C γὰρ συμπεφυκὼς οὕτως τῇ λογικῇ φύσει, καθὼς τοῖς ἀλόγοις, ἐγένετο· ἀλλ' ὕστερον ἐπετέθη κολάζων ἐκεῖνον τὸν ἐν τιμῇ μὲν ὄντα, μὴ συνιόντα δέ· κἀντεῦθεν εἰς ὑπόμνησιν αὐτὸν ἄγων ὧν ἐξέπεσεν ἀγαθῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης τὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου παριστῶν ἀπαθὲς ἔλεγεν· *Ἐννόησόν μοι μακαριότητος ὑπερβολήν· ὅτι καὶ ἐν σώματι ὄντες οἱ πρωτόπλαστοι τὰ τῶν σωμάτων οὐχ ὑπέμειναν· οὔτε γὰρ στέγης, οὔτε ὄρόφου, οὔτε ἱματίων, οὔτε ἄλλου τοιούτου τινὸς ἐδέοντο.* Ὅτι δὲ φυσικῶν παθῶν ὁ ἄνθρωπος ἀνώτερος ἦν ἐν ἐκείνῳ δηλαδὴ τῷ πρώτῳ καιρῷ, καὶ ὁ μέγας ἔδειξε Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς αὐτοῦ κατὰ ῥῆμα διεξιὼν οὑτωσί· *Ὥσπερ εἰ ἦμεν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐκ ἂν ἐπιμολας καὶ μόχθου*
D *γεωργικοῦ προσεδεήθημεν· οὕτως εἰ ἦμεν ἐν ἀπαθείᾳ κατά γε τὸ πρὸ τοῦ παραπτώματος ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα, οὐδὲν ἂν τῶν ἐξ ἰατρικῆς πρὸς παραμυθίαν ἐχρήζομεν.* Εἴπερ οὖν ἐν τῇ δημιουργίᾳ χάρισμα εἶχε πρὸ τοῦ παραπτώματος ἀπαθείας ὁ ἄνθρωπος, πῶς εἴπωμεν οἵῳ δή τινι

(66) Vide inferius epist. 3.
(67) Adi superius not. 48.
(68) Consule, si lubet, adnotata superius sub num. 30, 31, 36, 39, 44, 46.
(69) In memoriam revocanda, quæ observavimus, superius in not. 32.
(70) Ἀπάθεια non omnes affectus generatim excludit, saltem illa quam Stoici inducere conabantur, vel nos nominibus ludunt. Consule Gellium lib. XIX *Noct. Attic.*, cap. 1. Nam dum εὐπαθείας; approbant, rectos saltem affectus admittunt. Adeatur Augustinus lib. XIV *De civ. Dei*, cap. 8. Igitur Apathia talis erat in primo homine ut laudatus theologus præstantissimus cap. 10 docuit; alias enim, ut recte idem cap. 9 ait, *si apathia illa dicenda est, cum animum contingere omnino non potest ullus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis judicet esse pejorem?*
(71) Consule superius not. 37.

Digitized by Google

φυσικῷ πάθει περιπίπτειν αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ἀπαθείας ἐκείνῳ καιρῷ; Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Μάξιμος τὰ πάθη ταῦτα, λύπην, ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πρόσεστι σήμερον, ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων ἔλεγε μοίρας ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον εἰσδραμεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοιωθῆναι κατεδικάσθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι κατὰ γένεσιν, ἐκεῖθεν ἂν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ πάθη ταῦτα εἰς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο. Οὐδὲν γὰρ προηγουμένως συνεκτίσθη ταῦτα τῷ ἀνθρώπῳ, καθὼς ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ἔλεγε, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς τελειότητος ἔκπτωσιν ἐπεισῆλθε τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει προσφυέντα τῆς φύσεως. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς εἴπωμεν ἐν αὐτῇ τῇ τελειότητι πάσχειν ὅλως τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον; Ἀλλὰ καὶ ὁ θειότατος Βαρσανούφιος ἐρωτήθεὶ; πόθεν ἔσχε τὰ πάθη ὁ ἄνθρωπος; ἔλεγεν ὅτι καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀπαθῆ κατ' ἀρχὰς ἔκτισεν ὁ Θεὸς, διὰ δὲ τῆς παρακοῆς εἰς πάθη ἐξέπεσε.

A homo habuit, quomodo dicemus alicui illum naturali perturbationi illo apathiæ tempore succubuisse? Sed et magnus Maximus (72) perturbationes has, tristitiam, voluptatem, concupiscentiam, et quæcunque alia id genus humanæ naturæ hodie insunt, ex mutarum pecudum sorte, inquiebat, in hominem irrepsisse. Etenim quoniam condemnatus est ut similis fieret jumentis insipientibus secundum generationem, hinc utique necessario has quoque perturbationes in se ipsum attraxit; neque enim principio hæc una cum homine creata sunt, quemádmodum divinus hic vir in libris ad Thalassium dicebat, sed per casum ab illa perfectione irrationali naturæ parti adnata subintroiere (73). Si vero hæc ita se habent, quomodo dicemus in ipsa perB fectione primum illum hominem his passionibus obnoxium fuisse? Sed et divinissimus Barsanuphrius (74) interrogatus unde homo perturbationes habuisset, corpus et animam perturbationibus minime obnoxiam creasse Deum a principio dixit, per inobedientiam vero in perturbationes incidisse.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι πρὸ τῆς παραβάσεως οὔτω δή τινι φυσικῷ οὐχ ὑπέκειτο πάθει ὁ ἄνθρωπος, ἅτε δὴ τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιρῶν. Εἰ δὲ τοῦτο, πῶς ἔπασχεν; Εἰ γὰρ ἔπασχε, καὶ θνητὸς ἂν ἐξ ἀνάγκης ὑπῆρχε φύσεως καὶ φθαρτός. Ἀλλ' ἡμᾶς οὕτω φρονεῖν ἐπὶ τούτοις κωλύει μὲν καὶ ὁ τῶν διαληφθέντων ἁγίων χορός· κωλύει δὲ πλέον ἡ ἐν Καρθαγένῃ συναθροισθεῖσα σύνοδος οὕτω λέγουσα· *Εἴ τις λέγει τὸν Ἀδὰμ θνητὸν πλασθῆναι παρὰ Θεοῦ, καὶ μὴ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐλθεῖν εἰς φθορὰν, ἤτω ἀνάθεμα.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ θεῖος Μακάριος, ὁ Αἰγύπτιος ἐν ἐπιστολαῖς αὐτοῦ δεῖξαι θέλων ὅτι παντάπασιν ἀπαθὴς ἐτύγχανε πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος, οὕτως ἔλεγε κατὰ λέξιν· *Οὐ πῦρ αὐτοῦ κατίσχυεν, οὐχ ὕδωρ αὐτὸν ἐπότιζεν, οὐ θηρίον ἐλυμαίνετο, οὐκ ἰοβόλον ἐν αὐτῷ ἐνήργει, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων αὐτὸν ἔβλαπτε. Μετὰ δὲ τὸ παραβῆναι τὴν ἐντολὴν, μετὰ τὸ τοὺς δερματίνους ἐνδυθῆναι χιτῶνας, τὴν παχυτέραν σάρκα δηλαδὴ καὶ θνητὴν καὶ ἀντίτυπον, τότε δὴ τότε μυρίοις ὑπέπεσε πάθεσιν ὑπομνήσεως ἕνεκα καὶ παιδεύσεως.* Ἀντιλέγειν οὖν ἐπὶ πλέον οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ πρόσκαιρος ἦν ὁ Ἀδὰμ, εἰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὑπῆρχε θνητὸς, οὐκ ἂν ὁ πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος, *Ὀψώνιον τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος.* Ἔδειξε γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος ἀθάνατος ἦν. Paulus diceret : *Stipendium peccati mors.* Quibus ante peccatum (79).

Multorum igitur auctoritate demonstratum est hominem ante prævaricationem nec uni alicui naturali perturbationi obnoxium fuisse, siquidem nec ejus, quæ ex Dei gratia (75) provenit, immortalitatis exsors fuit. Et quidem si hoc erat, quomodo pati poterat? Si enim passionibus agitabatur, et mortalis necessario, et corruptioni obnoxiæ naturæ ille fuit. Sed prohibet nos ita de his sentire laudatorum Patrum chorus : prohibet insuper synodus, C quæ Carthagine coacta est, ita dicens : *Si quis dixerit Adamum mortalem a Deo formatum fuisse, et non post peccatum corruptioni obnoxium evasisse, anathema sit* (76). Sed quid opus est multis? Divinus ille Macarius Ægyptius (77), cum in suis Epistolis ostendere vellet hominem ante peccatum cujusvis perturbationis expertem fuisse, ita ad verbum dicebat : *Non ignis adversus illum prævalebat, non aqua illum rigabat, non bestia perdebat, non venenatum aliquid in illo operabatur, non aliud id genus quidquam illi nocebat. Postquam vero mandatum transgressus fuit, postquam pelliceas tunicas, crassiorem videlicet carnem, et mortalem, et solidam indutus est* (78), *tunc quidem tunc sexcentis passionibus et ægritudinibus succubuit admonitionis castigationisque causa.* Absurdum igitur adhuc contraD dicere. Si enim caducus fuit Adamus, si mortalis exstitit ante peccatum, haud profecto maximus verbis significavit immortalem fuisse hominem

(72) Maximus Cpolitanus, natus anno 580, anno 644 jam monachus claruit, ejusque sunt *Quæstiones* LXV *in locos difficiles sacræ Scripturæ ad Thalassium monachum.* Naturæ concessit anno 657.

(73) Adi Augustinum lib. XIV *De civit. Dei*, cap. 10.

(74) Barsanuphius Ægyptius anachoreta, qui circa annum 548 claruit, ascetica quædam et Parænesin scripsit. Adeundus Caveus.

(75) Recte ex Dei gratia. Natura enim solus Deus est immortalis, *qui solus habet immortalitatem*, ut ait Apostolus. Vide Platonem in *Timæo*, et Augustinum lib. XIII *De civit. Dei*, cap. 16, et not. 30 supra.

(76) Adisis superius not. 21.

(77) Macarius Ægyptius, senior, monachus Scetensis fuit et magni Antonii discipulus. Claruit circa annum 373. Ejus Epistolæ apud scriptores hist. litter. eccles. non memorantur. Fuit et alius Macarius Ægyptius, magni Antonii pariter discipulus, qui *Junior* et Πολιτικὸς dictus est; sed nec inter ejus opera Epistolæ a viris doctis recensentur.

(78) Vide superius col. 695.

(79) Hæc eadem totidem verbis habet Glycas parte I Annalium.

Digitized by Google

Si vero hoc, et supra cæteras omnes corporales necessitates homo ejusmodi fuit, ita ut ex hoc manifestum sit, nec sensilem cibum hominem ab initio gustasse. Si enim ut ex omnibus paradisi plantis vesceretur Deus Adamo permisit, non tamen ibi sensilis cibus erat et fluxus : et hoc sermonis decursus apertius tibi demonstrabit. Si enim, ut magnus Athanasius, in *Quæstionibus ad Antiochum* ait, corruptionis expertes paradisi plantæ erant, quomodonam dentibus secabantur, quomodo edebantur? Natura enim comparatum est, ut quidquid corruptionis expers est, nec secari nec comedi possit. Si vero corruptioni obnoxia quæcunque in paradiso erant, ut quidam suspicantur, quomodo ea suum cibum faciebat Adamus? Respondeant super his. Si enim corpus, quod ille tunc habebat, facile perspirabili cute evaporatum alimenta digerebat, corruptioni siquidem et fluxæ conditioni subjectum, ut esuriret etiam necesse erat. Si vero non evaporabatur, utpote minime fluxum et corruptionis expers, quidnam illum sensiles cibos attingere compellebat? Sed quid dicant utique non habebunt. Si autem superior potius erat corporalibus omnibus necessitatibus homo, qui ad Dei imaginem conditus est, ut linguam aureus inquit; fames enim et sitis, labor, somnus, dolor, et corruptio, prout jam dictum est, post prævaricationem in humanam vitam introiere : reliquum est ut prudens caveas ne hinc inde inventis, et alia disserentibus inconsiderate aures advertas : aversare vero potius illa, et pro nihilo reputa, ac abjice; quemadmodum et nos nuper fecimus. Multa enim ejusmodi et invenimus et cognovimus, et in fabularum album misimus. Qua de causa? Quia cognovimus hæc ab orthodoxa Patrum sententia procul recedere.

Ne igitur fluxum cibum in paradiso fuisse existimato; neque adeo jejune sanctæ Scripturæ verbis inhæreto. Quandoquidem sæpius aliis per alia sancta Scriptura nos instruit. Quale profecto illud : *Cum accepisset Deus pulverem de terra, formavit hominem;* et illud : *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ;* illud etiam : *Ambulabat Deus in paradiso post meridiem.* Hæc igitur incorporali prorsus Deo inconvenientia. Loquitur vero simili ratione sancta hæc Scriptura nostræ se accommodans imbecillitati (80). Etenim, nisi res ita se haberet, multa

Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ πασῶν λοιπῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ὁ τοιοῦτος ὑπέρτερος, ὡς εἶναι δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι καὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἄγευστος ἦν ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἀρχῆς· εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐν παραδείσῳ φυτῶν ἐπέτρεψε τῷ Ἀδὰμ ὁ Θεὸς, ἀλλ' οὐ μὲν οὖν ἐκεῖσε καὶ βρῶσις ἦν αἰσθητὴ καὶ ῥευστή· καὶ τοῦτο προϊὼν ὁ λόγος ἀριδηλότερον δείξει σοι. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ μέγας φησὶ πρὸς Ἀντίοχον Ἀθανάσιος, ἄφθαρτά εἰσι τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ φυτὰ, καὶ πῶς ὀδοῦσι ἐτέμνοντο; πῶς ἐβιβρώσκοντο; Τὸ γὰρ ἄφθαρτον οὔτε τέμνεσθαι πέφυκεν, οὔτε βιβρώσκεσθαι. Εἰ δὲ καὶ φθαρτὰ τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ, καθά τινες ὑποπτεύουσι, καὶ πῶς αὐτὰ τροφὴν ὁ Ἀδὰμ ἐποιεῖτο; Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· εἰ γὰρ τὸ προσὸν αὐτῷ τηνικαῦτα σῶμα διαπνεόμενον ἦν, ἅτε φθορᾷ καὶ ῥεύσει ὑποκείμενον, καὶ πεινᾷν ἐξ ἀνάγκης ἦν. Εἰ ἀδιάπνευστον ἔμενεν ὡς ἄρυστον ὑπάρχον καὶ ἄφθαρτον, καὶ τί τὸ καταναγκάζον αὐτὸν αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως; Ἀλλ' οὐκ ἔχοιεν ἄν τι καὶ λέγειν, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀνώτερος ἦν ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησι. Πεῖνα γὰρ, καὶ δίψος, κόπος, ὕπνος, ὀδύνη καὶ φθορὰ, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν. Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς, καὶ μὴ τοῖς ἔνθεν κἀκεῖθεν εὑρισκομένοις καὶ ἄλλα διηγουμένοις ἀπερισκέπτως ὑπάνοιγε σὴν ἀκοήν· ἀποστρέφου δὲ μᾶλλον αὐτὰ, καὶ ὡς οὐδὲν ἠγοῦ καὶ ἀπόῤῥιπτε, καθὰ δὴ πρὸ ὀλίγου καὶ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν. Πολλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ εὕρομεν καὶ ἀνέγνωμεν καὶ μετὰ τῶν μύθων ἐτάξαμεν. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τοῦ ὀρθοδόξου τῶν Πατρῶν φρονήματος πόῤῥω που πίπτοντα ταῦτα διέγνωμεν.

Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ βρῶσιν εἶναι ῥευστὴν ὑπολάμβανε, μηδὲ ξηρῶς οὕτω ταῖς Γραφικαῖς πρόσεχε λέξεσιν· εἴγε καὶ μᾶλλον ἕτερα δι' ἑτέρων ἡ ἁγία πολλαχοῦ διδάσκει Γραφή. Ὁποῖον δὴ καὶ τὸ, *Ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς χοῦν λαβὼν ἀπὸ γῆς·* καὶ τὸ, *Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς·* καὶ τὸ, *Περιεπάτει ὁ Θεὸς ἐν τῷ παραδείσῳ κατὰ τὸ δειλινόν.* Ταῦτα μὲν οὖν ἀνοίκεια τῷ ἀσωμάτῳ πάντως Θεῷ· λέγει δὲ ὅμως ἡ ἁγία αὕτη Γραφὴ ταῖς ἡμῶν ἀσθενείαις συγκαταβαίνουσα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο δώσομεν,

[1] Rom. vi, 23.

(80) Id cum non animadvertisset Audæus, qui, Syræ gentis homo, anno circiter 325 Anthropomorphitarum hæresim invexit, turpissime lapsus est, et Deum ἀνθρωποειδῆ fecit, ut videre est apud Nicephorum lib. xi *Histor. eccles.*, cap. 14, ut Epiphanium, Augustinum, et Theodoretum silentio transiliam. Unde sectatores Audæani dicti, L. *Ariani* Cod. *de Hæret. et Manich.*, et passim Ἀνθρωπομόρφιται, adversus quos singularem libellum scripsit Cyrillus Alexandrinus. Sopitam hanc hæresin postea denuo excitarunt Ammonius, Dioscorus, Eusebius et Euthymius, germani fratres, qui ob proceritatem corporis *Longi Monachi* sunt vocati. Eam autem originem hujus erroris fuisse quam dixi, Pelusiotes Isidorus epistola 95 libri III testatur his verbis : Ἐπειδὴ τοῖς συγκαταβατικῶς εἰρημένοις περιπλέκονται, καὶ οὐδὲν θειότερον ἐννοεῖν ἀνέχονται. *Quod videlicet eis, quæ Deus dixit condescendens ad nostrum captum, adhærescentes, nihil divinius animo concipiant.* Eadem dicit Cyrillus Alexandrinus epistola ad Calosyrium, et jam Epiphanius subindicaverat. Et quidem Scripturarum morem minus cognoscentibus mirandum videtur, quod incorporeo Deo membra et id genus alia tribuantur; quo permotus Aristobulus Judæus explanationem legis Mosaicæ in Ptolemæi Philometoris hæc requirentis

Digitized by Google

πολλὰ ἡμῖν ἐπακολουθήσει τὰ ἄτοπα. Σῶμα γὰρ αὐτῷ περιθήσομεν, χεῖράς τε καὶ πόδας καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Καὶ γὰρ εἰ μὴ χεῖρας εἶχε, πῶς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον; Εἰ μὴ στόμα, πῶς ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ; Εἰ μὴ πόδας εἶχε, πῶς ἡ Γραφὴ λέγει περιπατεῖν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ κατὰ τὸ δειλινόν; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ἔφθασε γὰρ ὁ τῶν ἁγίων ἅπας χορὸς ἐπανελθεῖν τὰ τοιαῦτα ῥητὰ καὶ διδάξαι ἡμᾶς ὅπως ἐκλαμβάνειν αὐτὰ χρή, καὶ μὴ τῷ ἰδίῳ θελήματι παρασυρομένους ἄλλεσθαί τε κατὰ κρημνῶν, καὶ τῆς εὐθείας πόρρω που φέρεσθαι. Οὕτω μὲν οὖν καὶ περὶ τοῦ φυτοῦ ἐκείνου, τοῦ ξύλου δηλονότι τῆς γνώσεως, διανοεῖσθαί σε ἄξιον, εἴγε καὶ διαφωνίαν ἐπὶ τούτοις παρεμπίπτουσαν ἔχομεν. Αὐτίκα γὰρ ὁ θεῖος Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης οὕτως εὑρηται περὶ τούτου διεξιών· *Καταρᾶται μὲν τὴν συκῆν ὁ Χριστὸς, ἵνα δείξῃ τοῖς Ἰουδαίοις ὅτι καὶ κολάζειν δύναται· ἅμα δέ τις τούτῳ καὶ ἀπόῤῥητος συμπλέκεται λόγος παρὰ γερόντων σοφῶν εἰς ἡμᾶς διαφοιτήσας· ὅτι τὸ ξύλον τῆς παραβάσεως τοῦτο ἦν, οὗ καὶ τοῖς φύλλοις οἱ παραβάντες εἰς σκέπην ἐχρήσαντο, καὶ κατηράθη καθ' ὑμῶν Χριστοῦ φιλανθρώπως μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν αἴσιον ἁμαρτίας.* Ὁ δὲ τὰ θεῖα σοφὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς βρῶσιν ἐπὶ παραδείσου τὴν θείαν εἶπεν ἐπίγνωσιν. Δίδωσι μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἐξουσίαν τῷ Ἀδὰμ πάντων τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν, πλὴν οὐ βρώσεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα πρὸς αὐτὸν ἐντεῦθεν τὸν δημιουργὸν ἐπανάγηται. Ἀπὸ μεγέθους γὰρ καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ὥς πού φησι Σολομῶν, ὁ δημιουργὸς αὐτῶν ἐπιγινώσκεσθαι εἴωθε. Καὶ ὅρα πῶς ἐκλαμβάνει τὰ παραδείσου ὁ θεῖος οὗτος Ἰωάννης, καὶ τί φησιν ἐπ' αὐτοῖς, *Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσιν φάγεις.* « Διὰ πάντων, λέγων, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, καὶ ἕνα καρπὸν ἐκ πάντων κάρπωσαι ἐμὲ τὴν ὄντως ζωήν. » Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις ἀμφιβάλλειν οὐ δέον σε. Εἰ μὴ γὰρ εἴπωμεν αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως ἐν παραδείσῳ τὸν Ἀδὰμ, οὐδέν ἐστι τὸ κωλύον ἡμᾶς μὴ καὶ φθαρτῆς αὐτὸν εἶναι φύσεως ἠγεῖσθαι καὶ θνητῆς, εἴγε καὶ μᾶλλον ἀδύνατον ἄφθαρτον διαμένειν, ὡς ὁ διαληφθεὶς Ἰωάν-

nos absurda consequerentur. Os enim illi tribueremus, et manus, et pedes, et quæcunque id genus alia. Etenim nisi manus haberet, quomodo hominem finxisset? Nisi haberet os, quomodo in faciem ejus inspirasset? Nisi vero pedes, quomodo diceret Scriptura, in paradiso eum ad vesperam post meridiem ambulasse? At res aliter se habet, aliter prorsus. Prævenit enim omnis sanctorum chorus, et ejusmodi dicta relegens docuit nos quomodo illa accipere oporteret, et non propria libidine abreptos in præcipitii crepidine saltare, et a recta via aberrantes longe ferri. Ita igitur et de planta illa, ligno videlicet scientiæ, te cogitare par est, etsi dissonantiam in his interrepentem habeamus. Statim enim divinus Isidorus Pelusiota (81) ita de hoc dissertare reperitur: *Maledicit fico Christus ut punire posse Judæis ostendat. Una vero cum hoc arcanus connectitur sermo, qui ab antiquis sapientibus ad nos usque pervenit, hoc scilicet lignum* (82) *prævaricationis fuisse, cujus etiam foliis transgressores ad se tegendos usi fuerint, et misericorditer a Christo maledictum illi esse, ne fructum amplius ferret peccati causam.* Divinarum vero rerum consultissimus Joannes Damascenus, paradisi cibum divinam cognitionem fuisse dixit. Dedit enim Deus Adamo omnium plantarum quæ in paradiso erant potestatem, verumtamen non alimenti gratia, sed ut exinde ad Opificem ipsum reduceretur. A magnitudine enim et pulchritudine creaturarum, ut ait Salomon, earum opifex cognosci consuevit. Et vide quomodo accipit ea quæ in paradiso erant divinus iste Joannes et quid inquit super his: *De omni ligno quod est in paradiso vesceris.* « Per omnes creaturas, dicens, ad me Creatorem ascende, et unum ex omnibus fructum cape me, qui vere sum vita. » Sed de his ambigere te non oportet. Nisi enim dicamus sensilem cibum in paradiso Adamum attigisse, nihil est quod nos arbitrari prohibeat eum nec corruptioni obnoxiæ neque mortalis fuisse naturæ. Siquidem magis impossibile corruptionis expertem permanere, ut laudatus Joannes ait, eum qui sensilem cibum participet (83). Omnia tibi vitam fructificent, et mei participatum fac propriæ substantiæ constitutio-

gratiam conscripsit, ut tradit Eusebius lib. VIII *Προπαρασκ.*, cap. 10. Serapionis Anthropomorphitæ dictum ridiculum habes apud Cassianum, collat. X, cap. 3, ubi eadem hæreseos origo ac ab Isidoro traditur. Egregie Cyrillus Alexandrinus, lib. *adversus Anthropomorphitas*, cap. 1: Εἰ δὲ μορίων ἤτοι μερῶν ἡ θεία Γραφὴ μέμνηται τὰ περὶ αὐτοῦ λαλοῦσα πρὸς ἡμᾶς, ἰστέον ὅτι ἐξ ὧν ἴσμεν τε, καὶ εἶναι πεφύκαμεν πρὸς ἡμᾶς διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἑτέρως, ἢν ἡμᾶς δύνασθαι νοεῖν τὰ περὶ Θεοῦ, κτλ. *Si vero partium sive membrorum sacra Scriptura meminit de rebus divinis ad nos loquens, sciendum est ex iis quæ in intellectum nostrum cadunt, et ex quibus constare solemus, nobiscum loqui. Neque enim aliter fieri poterat, ut res divinas intelligeremus*, etc. Epicurei quidem, ut apud Ciceronem I *De natura deor.* videre est, deos humana forma esse docebant, et omnes alii, ut videtur, qui eos sub humana figura colebant.

(81) Lib. I, epist. 51.

(82) In hac eadem sententia est Theodoretus interrogatione XXVIII *in Genesin*; Moses Bar-Cepha aliique ab ipso laudati scriptores ecclesiastici, et inter alios Philoxenus Mabugensis.

(83) Non video quid repugnet, comedere, et esse immortalem. Dæmones comedunt, et patiuntur, et sunt immortales, secundum quosdam veteres theologos et philosophos. Augustinus etiam, ut jam in not. 36, 44, 48, observavimus, non dubitat quin homo immortalis comesturus fuisset. Hæc vero lib. III *De Genesi ad litteram*, cap. 21, addit: *Quomodo autem homo immortalis factus sit, et acceperit escam cum aliis animalibus herbam pabuli ferentem semen, et lignum fructiferum, et herbam viridem, difficile est dicere. Si enim peccato mortalis effectus est, utique ante peccatum non indigebat talibus cibis. Neque enim posset illud corpus fame corrumpi..... Sed non etiam hoc quisquam dicere audebit, ciborum indigentiam, quibus reficiebantur, nisi mortalibus esse non posse.*

Digitized by Google

nem (84). Atque ita quidem hi. Divinissimus vero Gregorius Nyssenus ita ad verbum dissertat. *Lignum illud de quo vesci interdictum fuerat, neque ficum, ut quidem affirmant, neque aliam delicatam arborem fuisse persuasi sumus.* Etsi autem de sensili cibo videatur hic loqui Dei contemplator Moses, *Ast ego,* inquit, *sanctam Scripturam audio : non solum corporalem scio cibum , sed quoddam quoque aliud novi nutrimentum , cujus fructus solam animam pervadit. Comedite enim panem meum, Sapientia esurientibus præcipit, et bibite vinum quod miscui vobis. Et Dominus salutem Samaritanorum ostendens, ait : Cibum habeo edere, quem vos nescitis. Et alibi : Qui sitit, ad me veniat, et bibat.*

A νης φησὶ, τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον. Πάντα σοι ζωὴν καρποφορείτω, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν ποιοῦ τῆς οἰκείας ὑπάρξεως σύστασιν. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως · ὁ δὲ θειότατος Γρηγόριος ὁ Νύσσης οὕτω κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· *Ὅτι τὸ ἀπηγορευμένον ἐκεῖνο τῇ βρώσει ξύλον, οὔτε συκῆν, ὡς τινές φασιν, οὔτε τὸ ἀκροδρύον ἕτερον εἶναι πεπείσμεθα.* Εἰ δὲ καὶ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἐνταῦθα δοκεῖ λέγειν ὁ θεόπτης Μωσῆς· *Ἀλλ' ἐγὼ*, φησὶ, *τῆς ἁγίας ἀκούω Γραφῆς. Οὐ μόνον σωματικὴν ἐπίσταμαι βρῶσιν, ἀλλά τινα καὶ ἑτέραν οἶδα τροφὴν, ἧς ἡ ἀπόλαυσις ἐπὶ μόνην τὴν ψυχὴν διαβαίνει. Φάγετε γὰρ τὸν ἐμὸν ἄρτον, ἡ Σοφία τοῖς πεινῶσι παρακελεύεται, καὶ πίετε οἶνον ὃν κεκέρακα ὑμῖν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος τὴν τῶν Σαμαρειτῶν ὑποφαίνων σωτηρίαν ἔλεγε· Βρῶσιν ἔχω φαγεῖν ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε · καὶ ἀλλαχοῦ, Ὁ διψῶν ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω.*

Plantationis igitur (85) arborum quæ erant in Edem (*delicias* autem Edem significat) alium dignum fructum intelligere non convenit, nec dubitare hoc hominem fuisse nutritum, nec omnino transitorium et fluxum alimentum vitæ, quæ in paradiso agitabatur, cogitare (86). Ita igitur et divinissimus Anastasius intelligibilem fuisse vult cibum illum, non autem sensibilem et carnalem. Si enim hunc cibum divina eloquia significarunt, et carnaliter utique moriebantur qui hunc gustabant. Qui intelligibiliter igitur peccaverunt, animæ statim mortem accipiunt. Ita igitur etiam theologus Gregorius plantam illam, lignum videlicet scientiæ, contemplationem esse dixit, hoc est absolutiorem quamdam scientiam, ad quam minime tutum est ascendere iis qui avidiori sunt desiderio. Ne puta igitur hominem in paradiso sensili cibo saturari solitum , quando nullum eo opus habebat ibidem propter illam tranquillitatem perturbationibus omnibus vacuam, qua tunc gaudebat et fruebatur.

B Οὐκοῦν τῆς φυτείας τῶν ἐν Ἐδὲμ, τρυφὴ δὲ ἡ Ἐδὲμ ἑρμηνεύεται, ἄξιόν τινα τὸν καρπὸν ἐννοῆσαι προσήκει, καὶ τρέφεσθαι διὰ τούτου μὴ ἀμφιβάλλειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ μὴ πάντως τὴν παροδικὴν καὶ ἐπίρρυτον ταύτην τροφὴν ἐπὶ τῆς τοῦ παραδείσου διαγωγῆς ἐννοεῖν. Οὕτω μὲν καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος νοερὰν εἶναι βούλεται τὴν βρῶσιν ἐκείνην, οὐ μὴν αἰσθητήν τε καὶ σαρκικήν. Εἰ γὰρ τοιαύτην ἐσήμανε βρῶσιν τὰ θεῖα ῥητὰ, καὶ σαρκικῶς ἂν ἀπέθνησκον οἱ ταύτης ἀπογευόμενοι. Νοερῶς οὖν ἡμαρτηκότες τὸν τῆς ψυχῆς αὐτίκα δέχονται θάνατον. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τὸ φυτὸν ἐκεῖνο, τὸ ξύλον δηλονότι τῆς γνώσεως, θεωρίαν ἔφησεν εἶναι, τοῦτ' ἔστι γνῶσιν τελεωτέραν τινὰ, ἧς ἐπιβαίνειν οὐκ ἀσφαλὲς τοῖς γε λιχνοτέρως τὴν ἔφεσιν. C Μὴ τοίνυν ἐν παραδείσῳ τὸν ἄνθρωπον αἰσθητῆς ἐμφορεῖσθαι νόμιζε βρώσεως, ὅτι μηδὲν χρείαν εἶχε ταύτης ἐκεῖσε, διά γε τὴν αὐχῷ τηνικαῦτα προσοῦσαν ἀπάθειαν.

Si vero dicant quidam : Si sensilem cibum in pa-

Εἰ δὲ καὶ λέγουσί τινες ὡς, Εἶγε βρῶσιν αἰσθητὴν

(84) Ipse quidem non dubito quin verba hæc, Διὰ πάντων, λέγων, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, καὶ ἕνα καρπὸν ἐκ πάντων καρπώσαι ἐμὲ τὴν ὄντως ζωὴν, habuerint statim connexa et insequentia illa, πάντα σοι καρποφορεῖτο, usque ad σύστασιν. Nam apte conjunguntur. Separata autem orationem confundunt, aliorumque verborum interpositu miscere omnia deprehenduntur. Igitur, nisi librarii incuria intercessisset, legendum videbatur : *Per omnes creaturas, dicens, ad me creatorem ascende, et unum ex omnibus fructum cape me, qui vere sum vita. Omnia tibi vitam fructificent, et mei participatum fac propriæ substantiæ constitutionem.* Nos autem in contexu verba illa ita disjecta disjunctaque reliquimus, ne primitivi exemplaris ms. quidquam immutaremus.

(85) Augustinus, lib. XIII *De civitate Dei*, cap. 21 : *Nonnulli totum illum paradisum ubi primi homines parentes generis humani sanctæ Scripturæ veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt, arboresque illas et ligna fructifera in virtutes vitæ moresque convertunt, tanquam visibilia et corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significandorum causa eo modo dicta vel scripta sint. Quasi propterea non potuerit esse paradisus corporalis, quia potest etiam spiritualis intelligi*, etc. Adi Natal. Alexandrum tom. I *Hist. Eccles.*, prim. ætat., dissert. II, artic. I.

(86) Secus et recte, mea sententia, arbitratur magnus Augustinus lib. XIII *De civ. Dei*, cap. 20. De corpore enim post resurrectionem loquens, ait : *Non solum enim non erit tale quale nunc est in quavis optima valetudine, sed nec tale quidem quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines utebantur, nondum spiritualia, sed adhuc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerent; ut necessitate perducerentur ad mortem, qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradisi cum arbore vetita simul erat, mirabili Dei gratia præstabatur : tamen et alios sumebant cibos præter unam arborem, quæ fuerat interdicta.... Alebantur ergo aliis quæ sumebant, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo et sitiendo sentirent. De ligno autem vitæ propterea gustabatur ne mors eis undecunque subreperet, vel senectute confecta decursis temporum spatiis interirent ; tanquam cætera essent alimento, illud sacramento.* Consule etiam caput 25 ejusdem libri. Sed quanquam ipse Glycas superius Adamum non negat ex arboris vitæ esu fuisse immortalem, et inferius etiam concedit ex aliis paradisi plantis comesturum fuisse, tamen id vult eum modo quodam spiritali facturum fuisse.

Digitized by Google

ἐν παραδείσῳ ἐσθίειν ὁ Ἀδὰμ οὐκ ἔμελλεν, τίνος ἕνεκεν ἐπέτρεπεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων ἐσθίειν τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν; ἀνθυποφέρειν ἔχεις καὶ σὺ πρὸς αὐτούς, Εἴπερ οὐκ ἔμελλον ἐν παραδείσῳ συμπλέκεσθαι σαρκικῶς οἱ πρωτόπλαστοι, τίνος ἕνεκεν ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς ὁ Θεὸς, *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν;* ἐπίγνωθι οὖν. Εἰ γὰρ ἤσθιον ἐν παραδείσῳ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ὡς ἐκεῖνοί φασι, καὶ σαρκικῶς ἀλλήλους συνεπλέκοντο ἄν. Οὐκοῦν ἄφες αὐτούς. Οὐκ ἦν ἐν παραδείσῳ βρῶσις αἰσθητὴ καὶ ῥευστή· καὶ μὴ θαύμαζε διὰ τοῦτο. Καθάπερ γὰρ τὸ, *Αὐξάνεσθε*, καὶ τὸ, *Ἰδοὺ δέδωκα ταῦτα πάντα ὑμῖν εἰς βρῶσιν καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς*, ἔλεγε τὸ μὲν ἐν παραδείσῳ, μετὰ ταῦτα δὲ ὁμῶς ἔσχε τὸ ἔργον, μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι δηλαδὴ τοῦ παραδείσου κατὰ τὸν Καισαρείας θεῖον Ἀκάκιον· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βρώσεως ταύτης ἐννοεῖσθαί σε ἄξιον. Οὐ γὰρ ὡς ἐνδεεῖ τηνικαῦτα ὄντι τῷ Ἀδὰμ ἀπὸ πάντων ἐσθίειν, εἶγε καὶ περὶ αἰσθητῆς τέως ἐνομοθέτει βρώσεως, ἀλλ' ὅπως εἰδέναι ἔχῃς, ἐπειδὰν ἐνδεὴς γένηται, τίνων τε χρὴ ἅπτεσθαι, καὶ τίνων οὐ χρή. Καὶ γὰρ εἰ μὴ θεία τις ἐδίδοτο συγχώρησις ἐπί τε γαμικῇ συναφείᾳ καὶ τῇ ἀπολαύσει τῶν ἐδηδομένων, οὐκ ἂν εἰς πλῆθος μετὰ ταῦτα τὸ γένος ἐλήλυθε τὸ ἀνθρώπινον. Ἀλλὰ κἀνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Εἰ γὰρ καὶ φαγεῖν ἀπό γε τοῦ ἀπηγορευμένου ἐκείνου φυτοῦ τοὺς πρωτοπλάστους ἡ ἁγία φησὶ Γραφὴ, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν· εἶγε καὶ φθάσας ὁ λόγος ἀριδηλότερον ἔδειξε τίς τε κατὰ φύσιν ὁ Ἀδὰμ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ὁποίας ἐδέετο τηνικαῦτα βρώσεως. Εἰ γὰρ, ὡς οἱ πλείους ᾠήθησαν, αἰσθητῆς ἥψατο βρώσεως, καὶ πεινῶν ἐξ ἀνάγκης ἦν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ῥευστῆς ὁμολογουμένως φύσεως ἦν ἐκεῖνος λοιπόν. Ἀλλ' οὔτε τοῦτο ἦν, οὔτε ἐκεῖνο. Πεῖνα γὰρ καὶ δίψα, κόπος, ὕπνος, καὶ ἱδρὼς, καθὰ δὴ καὶ προείρηται, μετὰ τὴν παράβασιν εἰς ἀνθρώπινον βίον εἰσήλθοσαν. Εἴπερ οὖν ἐν παραδείσῳ πεῖνα πρὸ τῆς ἁμαρτίας οὐκ ἦν, ὅτι μηδὲ σῶμα τηνικαῦτα τῷ Ἀδὰμ κενούμενον ἦν, τί ἄλλο λοιπὸν ἐτύγχανε τὸ ἀναγκάζον ἐκεῖσε τὸν ἄνθρωπον αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως; Καλῶς οὖν ὁ λόγος ἔλεγε προλαβὼν ὅτι ἕτερα δι' ἑτέρων ἡ ἁγία διδάσκει Γραφὴ, καθὰ δὴ καὶ φθάσαντες εἴπομεν. Ὅθεν οἱ πάθεσι φυσικοῖς ὑποκεῖσθαι τὸν Ἀδὰμ πρὸ τῆς παράβασεως λέγοντες, ἀπὸ πάντων ἅτε δὴ τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτῶν ἐσθίοντα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, οὐδέν τι παριστῶσιν ἕτερον ἢ ὅτι φθαρτὸς ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδάμ. Εἰ δὲ τοιοῦτο ἦν, εὔδηλον ὅτι καὶ φύσει θνητὸς ἦν· εἰ δὲ τοῦτο, τί χρὴ καὶ λέγειν; Αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἀκονῶσι τὴν μάχαιραν· οὐδὲ γὰρ ἀγνοοῦσι ὁποῖα τὰ ἐπιτίμια τοῖς οὕτω φρονοῦσι περὶ τοῦ Ἀδὰμ ἡ ἀναγεγραμμένη ἁγία σύνοδος δίδωσιν. Οὐκοῦν ἀμφιβάλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ αἰσθητὴν ἐν παραδείσῳ βρῶσιν ἤσθιε καὶ πρὸ τῆς

A radiso Adamus manducaturus non erat, qua de causa permisit ei Deus ex omnibus paradisi plantis comedere? e regione et tu illos interrogare potes: Si protoplasti in paradiso carnaliter commisceri non debuerant, qua de causa dixit illis Deus: *Crescite et multiplicamini et implete terram?* Intellige igitur. Si enim comedebant in paradiso juxta Domini dictum, ut illi aiunt, carnaliter quoque invicem conjungebantur profecto (87). Missos igitur illos facito. Non erat in paradiso cibus sensilis et fluxus; neque mirare propterea. Sicut enim, *Crescite et multiplicamini*, etiam illud: *Ecce dedi hæc omnia vobis in cibum, et cunctis bestiis terræ*, dictum est quidem in paradiso, postea vero actio ipsa consecuta est, postquam scilicet e paradiso expulsus B fuisset. Secundum igitur divinum Acacium Cæsariensem (88), ita de hoc cibo sentire te dignum est. Non enim Adamo, tanquam ex omnibus vesci tunc opus haberet, de sensili alimento aliquid interea præscriptum fuit; sed, ut intelligere potes, postquam ejus indigus evasisset, quæque attingere oporteret, et quæ non. Nisi enim divina quædam permissio super conjugali coitu et rerum esculentarum usu concessa fuisset, haud profecto deinde humanum genus multiplicari potuisset. Sed et hic advertere par est. Si enim etiam comedisse de vetita illa planta protoplastos sancta Scriptura ait, ne mirare propterea. Siquidem præcedens sermo manifestissime ostendit qualis natura Adamus a principio C fuerit, et qualis cibi tunc indiguerit. Si enim, ut plerique existimant, sensilem attigit cibum, necessario etiam esurivit. Si autem hoc, et ut fluxæ sine controversia naturæ ille fuerit reliquum est. Sed neque hoc erat, neque illud. Fames enim et sitis, labor, somnus et sudor, sicuti jam dictum est, post prævaricationem in humanam vitam irrepsere. Si igitur in paradiso fames ante peccatum non erat, quia neque corpus quod evacuaretur Adamo tunc erat, quid aliudnam reliquum fuit quod ibi hominem sensile alimentum attingere cogeret? Bene igitur præcedens oratio dicebat, aliis per alia sanctam nos Scripturam instruere, sicuti jam antevertentes ediximus. Unde ii qui dicunt, Adamum ante prævaricationem naturalibus perturbationibus obnoD xium fuisse, cum secundum Domini vocem ex omnibus paradisi plantis vesceretur, nihil aliud statuunt quam principio Adamum corruptioni obnoxium fuisse. Si vero ita res se habebat, patet etiam eum natura mortalem fuisse. Sed quid hoc dicere opus est? Vibrant contra se ipsi gladium. Neque enim ignorant qualia ita de Adamo sentientibus præmia sancta jam descripta synodus tribuat. Amplius igitur dubitare est absurdum. Si enim ante prævaricationem Adamus sensilem in paradiso cibum comedebat, necessarium omnino est eos etiam,

(87) Vide quæ adnotavimus inferius ad epist. 6.

(88) Acacius Cæsariensis, Eusebii discipulus, et ejus in episcopatu successor, quam religione varius et inconstans, tam ingenio et scriptis voluminibus clarus, anno 340 floruit, et circa 366 naturæ concessit.

Digitized by Google

qui a mortuis illa die (89) resurrecturi sunt, hujusmodi cibo saturandos esse : cum tamen potius resurrectio, ut sæpius diximus, nihil aliud sit quam eorum qui ceciderunt in integrum restitutio. Si autem hoc est, eos et corruptioni obnoxiæ mortalisque naturæ futuros esse quis dixerit ? Fieri enim non potest ut corruptionis expers, ut jam dictum est, ille permaneat, qui sensile alimentum participat.

Si vero hinc theologicum etiam illud dictum quidam adducunt, quod ita ad verbum habet : *Si igitur mansissemus quod eramus, et mandatum custodissemus, quod non eramus utique fuissemus, immortalitate donati et Deo proximiores :* ne turberis propterea, neque tu etiam multitudinis sermonibus abripiare. Aliunde siquidem theologici hujus dicti sententiam comprehendere potes. Si enim ambiguitatem quamdam theologicum hoc dictum præ se ferre videtur, nos interea, licet indocti, hoc tale quale est non recipimus, utpote quod omnibus fere divini Spiritus sacerdotibus adversatur. Ferendum enim non est, o sacrum caput, ut laudati sancti Patres hoc uno theologico dicto obruantur, et pro nihilo reputentur, hæc etiam Theologo alibi dicente, corpus illud, Adami videlicet, ita perturbationis expers fuisse, ita nullius indigum, ut nullo tunc munimento, nulla veste opus haberet. Hoc autem, cujusque scilicet indigentiæ privationem, ille etiam linguam aureus beatitatis excessum appellabat ; a quo amplius omnimodis etiam significatur, corpus illud corruptionis expers fuisse, quemadmodum nullius indigum et immortale. Si enim et ejusmodi quædam magnus Gregorius dixisse comperitur, ex quibus mortalitatis speciem protoplasto inducere videatur, tamen progrediens se ipse interpretatur ita ad verbum disserens : *Quoniam diaboli invidia mors in mundum ingressa est, et per fraudem hominem perdidit, propterea Deus, cum homo factus esset, nostra passione passus est.* Si igitur, vir sanctissime, invidia diaboli mors in mundum ingressa est, elucet omnino ante invidiam illam, et antequam per fraudem homo seduceretur, divinarum manuum opificium omnis corruptionis expers in immortalitate vixisse. Hac enim de causa nullius operimenti indigebat ; principio siquidem, ut sæpius diximus, immortalitatis exsors non erat. Si vero hæc ita se habent, reliquum est ut illi dicant, quidnam ante transgressionem fuerimus, et quidnam deinceps futuri fuissemus, si custodissemus mandatum. Nos enim (siquidem disputatio hæc manifestissime demonstravit) corpus illud cujuscunque corruptionis expers et immortale vere fuisse, cum nullius indigeret, intelligere omnino non possumus quid amplius quam corruptionis expers futurum esset. Quid enim corruptionis experte, magis corruptionis expers quis dixerit ? Et immortali immortalius nihil prorsus :

παραβάσεως ὁ Ἀδάμ, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγερθησομένους ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τοιαύτης ἐμφορεῖσθαι βρώσεως· εἴγε καὶ μᾶλλον ἡ ἀνάστασις, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φθαρτῆς ἂν αὐτοὺς εἴποι τις εἶναι φύσεως καὶ θνητῆς· ἀδύνατον γὰρ ἄφθαρτον διαμένειν, ὡς ἤδη προείρηται, τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον.

Εἰ δὲ καὶ τὸ θεολογικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν ἐντεῦθεν παράγουσί τινες τὸ κατὰ λέξιν οὕτω διαλαμβάνον· *Εἰ μὲν οὖν ἐμείναμεν ὅπερ ἦμεν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, ἐγενόμεθα ἂν ὅπερ οὐκ ἦμεν, ἀποθανατισθέντες καὶ τῷ Θεῷ πλησιάσαντες·* μὴ θορυβοῦ διὰ τοῦτο, μηδὲ συναρπάζου τοῖς λόγοις καὶ σὺ τῶν πολλῶν· εἴγε καὶ μᾶλλον ἀλλαχόθεν ἔχεις τὴν τοῦ θεολογικοῦ τοῦδε ῥητοῦ καταλαβέσθαι διάνοιαν. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ παρ' ἑαυτῷ φέρειν ἀμφιβολίαν τινὰ τὸ τοιοῦτον ῥητὸν, ἀλλ' ἡμεῖς τέως, εἰ καὶ ἀμαθεῖς ἐσμεν, οὐ καταδεξόμεθα τοσοῦτον αὐτὸ ὥστε καὶ πᾶσι σχεδὸν ἐναντιοῦσθαι τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀνένδεκτον γὰρ, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, ἀναγεγραμμένους ἁγίους Πατέρας τῷ ἐνὶ τούτῳ θεολογικῶν ῥητῶν τέλεον ἀποκρυβῆναι καὶ ὡς οὐδὲν αὐτοὺς λογισθῆναι, καὶ ταῦτα τοῦ Θεολόγου λέγοντος ἀλλαχοῦ, ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἀδὰμ ἐκεῖνο τοσοῦτον ἦν ἀπαθὲς, τοσοῦτον ἦν ἀνενδεὲς, ὡς μηδέποτε χρῄζειν οἱουδή τινος ἐπικαλύμματος καὶ προβλήματος. Τοῦτο μέντοι, τὸ ἀνενδεὲς δηλαδὴ καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ὑπερβολὴν ἐκάλει μακαριότητος. Ἐφ' οὗ καὶ μᾶλλον ὑποσημαίνεται παντάπασιν εἶναι τὸ σῶμα ἐκεῖνο καὶ ἄφθαρτον ὡς ἀνενδεὲς καὶ ἀθάνατον. Εἰ γὰρ καὶ τοιαῦτά τινα λέγων ὁ μέγας εὕρηται Γρηγόριος ἀφ' ὧν εἰσφέρειν ἔοικε τῷ πρωτοπλάστῳ καὶ θνητότητος ἔμφασιν, ἀλλὰ προκατιὼν αὐτὸς ἑαυτὸν ἑρμηνεύει διεξιὼν οὑτωσὶ κατὰ λέξιν· *Ἐπειδὴ φθόνῳ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ ὑφεῖλε διὰ τῆς ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο τῷ ἡμετέρῳ πάθει πάσχει Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος.* Εἴπερ οὖν, ὁσιώτατε, φθόνῳ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, φαίνεται πάντως ὅτι πρὸ τοῦ φθόνου ἐκείνου καὶ πρὸ τοῦ κλαπῆναι δι' ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἀθανασίᾳ διῆγε τῶν θείων χειρῶν τὸ πλαστούργημα. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἱου δή τινος ἐπικαλύμματος οὐκ ἦν ἐνδεὲς, ἅτε δὴ τῆς κατ' ἀρχὰς ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, λεγέτωσαν ἐκεῖνοι λοιπὸν τί ἄρα πρὸ τῆς παραβάσεως ἦμεν ἡμεῖς, καὶ τί γενέσθαι μετὰ ταῦτα ἐμέλλομεν, εἴγε τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν; Ἡμεῖς γὰρ, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁ λόγος ἀριδηλότερον ἔδειξεν, ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο καὶ ἄφθαρτον ἦν ἀληθῶς καὶ ἀθάνατον, ὡς ἀνενδεὲς ὄν, συνιδεῖν ὅλως οὐκ ἔχομεν, εἴγε καὶ γενέσθαι τι πλέον ἔμελλεν ἐπί γε τῇ ἀφθαρσίᾳ. Τοῦ γὰρ ἀφθάρτου τί ἂν ἀφθαρτότερον εἴποι τις εἶναι; Καὶ τοῦ ἀθανάτου

(89) Haud est consectarium. Nam falsum est, homines qui surrecturi sunt, non excellentioris conditionis futuros quam primus homo fuerit, ut ex Augustino sub num. 48 supra adnotevimus.

Digitized by Google

ἀθανατώτερον; πάντως οὐδέν· ὅτι μηδὲ τοῦ θνητοῦ θνητότερον εὕροι τις ἄν· ἔνθεν τοι καὶ τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο τὸ λέγον, *Ἐγερόμεθα ἂν ὅπερ οὐκ ἦμεν, εἴγε τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν*, καθ' ἕτερόν τινα λόγον ἐκλαβέσθαι προήγμεθα τῆς Γραφικῆς ἀκολουθίας, οὐ μὲν οὖν οὐ πόρρω που πίπτοντα, καθὰ δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν. Εἰ δὲ καὶ δοκοῦσί τινες εἶναί τι τοῦ ἀθανάτου ἀθανατώτερον, δεξόμεθα καὶ τοῦτο πάσης ἀντιλογίας ἐκτός· καὶ γὰρ ὅσον ἐγγίζει τις τῷ Θεῷ, τοσοῦτον ἀπαθανατίζεται καὶ θεοειδέστερος γίνεται σώματί τε καὶ πνεύματι. Δίκαιον οὖν ἐστι καὶ τὸ τὰ θεολογικὰ ῥητὰ καλοθελῶς ὑποδέξεσθαι, καὶ τὰ τῶν λοιπῶν διδασκάλων διὰ τιμῆς ἔχειν, οὐ μὴν ἀποστρέφεσθαι· τὸ γὰρ πρὸς ἄλληλα τὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ῥητὰ καλοθελῶς συμβιβάζειν ἐπαινετόν ἐστι καὶ μακάριον καὶ τὸ ὄντως θεάρεστον. Πρόσεχε οὖν. Εἰ μὲν οὖν ἐμείναμεν ὅπερ ἦμεν, καὶ τὴν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, ἐγενόμεθα ὅπερ οὐκ ἦμεν, τοῦτ' ἔστιν, ἄτρεπτοι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν προαίρεσιν· ἀλλὰ μὴ τὸν λόγον εὐθέως ἀποστραφῇς· εἴγε καὶ οἱ θειότατοι ἄγγελοι κατὰ προαίρεσιν ἄλλο τι πρότερον ὄντες, ὕστερον ὅπερ οὐκ ἦσαν ἐγένοντο. Δυσκίνητοι μὲν γὰρ ἦσαν, ἀλλ' οὐκ ἀκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν ἀπ' ἀρχῆς. Ἀλλ' ἐπεὶδὴ τοῖς ἐκπεσοῦσιν ἀγγέλοις οὐδαμοῦ συνεπήχθησαν, ἅτε τῆς κακοβουλίας ἐκείνης εὑρεθέντες ἀνώτεροι, διὰ τοῦτο γεγόνασι καὶ ἀκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν οὐ φύσει ἀλλὰ χάριτι, καθὰ δὴ καὶ τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ περὶ τούτου δοκεῖ.

Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐννοεῖσθαί σε χρή. Καὶ γὰρ ἐξουσίαν εἶχε μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὖθις ἀπὸ τοῦ καλοῦ μετατρέπεσθαι. Εἴπερ οὖν ἀνώτερος εὑρέθη κἀκεῖνος τῆς τοῦ ὄφεως συμβουλῆς, εἴπερ ἐφύλαξε τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν, ἐγένετο ἀπαθανατισθεὶς ὅπερ οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτ' ἔστιν ἄτρεπτος, οὐ κατὰ φύσιν μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν προαίρεσιν. Ἀντιλέγειν δὲ ἐπὶ τούτοις οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ καὶ ἐν τῇ φύσει τὸ ἁμαρτάνειν οὐκ εἶχε κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος, ἅτε δὴ παρὰ Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ προαιρέσει, καθὰ δὴ καὶ προείπομεν, ἐξουσίαν εἶχε μένειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον αὖθις ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ μετατρέπεσθαι. Εἴπερ οὖν ἐφύλαξε τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολήν, ἐγένετο ἂν ὅπερ οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἔχων, ὡς εἴρηται, καὶ κατὰ προαίρεσιν τό τε ἄτρεπτον ὁμοῦ καὶ ἀναμάρτητον· ὁποῖος; ἐσεῖται κἀκεῖνος ὁ κατά γε τὴν τοῦ παντὸς συντέλειαν ἐγερθησόμενος ἄνθρωπος. Ἀρκεῖ τοσαῦτα· τοῖς γὰρ ἐχέφροσι κατὰ σὲ καὶ εἷς λόγος ἀρκεῖ πρός γε τὴν τοῦ κρείττονος εὕρεσιν.

A quia neque mortali mortalius quidquam invenire est; et exinde dictum illud ita habens: *Fuissemus utique, quod non eramus, si mandatum custodissemus*, secundum aliam rationem, quæ ex Scriptura consequatur, nec procul cadat, ut indoctis, quemadmodum nos, videtur, accipere adducti sumus. Si autem concedunt nonnulli esse aliquid immortali immortalius, hoc etiam sine ulla contradictione recipiemus. Et enim quantum Deo quis appropinquat, tantum ad immortalitatem assurgit, et Deo persimilis corpore et spiritu evadit. Par est igitur et theologica dicta benigne accipere, et dicta reliquorum magistrorum honore prosequi, non autem aversari. Dicta enim sanctorum Patrum invicem collata benigne probare et laudabile est, et beatum, B et Deo gratum omnino. Attende igitur. Si perseverassemus quod eramus, et præceptum custodissemus, quod non eramus fuissemus, hoc est, immutabiles et semper ejusdem propositi. Nec sermonem hunc statim aversare. Si enim divinissimi angeli cum secundum propositum aliquid aliud prius essent, novissime, quod non erant, evaserunt: difficulter enim mobiles erant, sed non immobiles ad malum a principio; sed quoniam cum cadentibus angelis nullo pacto devoluti sunt, utpote qui mali illorum consilii superiores contemptoresque reperti, propterea etiam immobiles ad malum evaserunt non natura, sed gratia, quemadmodum Damascenus etiam Joannes de hoc opinatur.

Ita igitur, vir sanctissime, etiam de primo homine cogitare te oportet. Etenim (90) manendi et proficiendi in bono potestatem habebat et ad pejus iterum a bono se convertendi. Si igitur et ille serpentis consilii contemptor repertus esset, si datum sibi præceptum custodisset, ad immortalitatem assurrexisset, et evasisset quod a principio non erat, hoc est immutabilis non secundum naturam tantum, sed etiam secundum ipsam voluntatem. Hisce autem contradicere, non est rationi consentaneum. Si enim peccare homo a principio in natura non habuit, a Deo siquidem corruptionis expers immortalisque creatus est, in ipsa voluntate, ut diximus, perseverandi in bono potestatem habebat, et in deterius iterum ab D honesto se convertendi. Si igitur datum sibi mandatum custodisset, quod a principio non erat, utique fuisset, habens, ut dictum est, etiam secundum voluntatem et immutabilitatem et impeccabilitatem; qualis erit ille homo, qui in universitatis consummatione resurrecturus est. Et hæc quidem sufficiant. Prudentibus enim, quemadmodum tu es, et unum verbum, ut quod melius est inveniri possit, sufficit.

(90) Cyrillus Alexandrinus lib. Contra Anthropomorph., cap. 2, arbitrii libertatem homini præclare asserit.

Digitized by Google

EPISTOLA III[a].

Ad eumdem. — De gloria, et claritate, qua a principio Adamus coruscavit.

Si vero, et hoc discere expetis, vir sanctissime, qua gloria scilicet et claritate primus homo per prævaricationem exciderit, vox te Dominica docebit, verbis, quæ proferimus, ita dicens : « Tunc fulgebunt justi sicut sol. » Hinc enim, si animum intendimus, quod quæritur, reperiemus, et eo magis, quo sæpius aliis per alia (92), sancta Scriptura nos instruit. Etenim cum ea, quæ speratur, gratia, non sit nisi regressus (93) ad illam primam propter quam, ut Nyssenus Gregorius ait, justi tunc æque ac sol ipse fulgebunt, manifestum omnino est et humanam ab initio naturam nihil fuisse a solis splendore diversam. Nam resurrectio nihil est aliud (94) quam eorum qui ceciderunt in integrum restitutio (95); ob hoc enim ipsum et eadem ætate omnes, eademque specie ac figura, juxta primi illius hominis habitum resurrecturi sunt, ut in *Quæstionibus ad Antiochum* magnus Athanasius (96) affirmat. Hæc autem ita se habere, et tanto fulgore Adamum (97) illum emicuisse a principio, quantum vox Dominica sanctis illa die fore pronuntiat, ipse Dominus noster Jesus Christus in monte Thabore (98) transfiguratus multo manifestius ostendit; quemadmodum et hymnographi illi, et divini melodi, magnus videlicet Cosmas (99), et Damascenus Joannes (1), docebunt te sapienter. Dicunt enim : « Cum Adamo admixtum a peccato (2) nigrorem expulisses, divina tua luce, Servator, refulsisti, et archetypam illam imaginis illius primi (scilicet, Adami)

[a] Matth. XIII, 43.

(91) Lambecius, cod. CLIX, habet καὶ περὶ τοῦ, etc.

(92) Superiori epistola, col. 703.

(93) Epistola antecedenti.

(94) Epistola superiori, col. 711.

(95) Hac ratione inducti quidam, et Pauli verbis ex alia parte in angustias coacti, putaverunt prius quidem hominem fuisse corpore animali instructum, sed cum in paradiso constitutus est, eum fuisse mutatum, sicut nos quoque in resurrectione mutabimur. Augustinus, lib. VI *De Genes. ad lit.*, cap. 20. Consule superius col. 683, not. 48.

(96) Vide superius col. 689, not. 57.

(97) Lud. Thomassinus tom. II *Theolog. Dogmat.* lib. I, cap 20 § 2 : « Beatam vitam olim egit homo, sed protoplastus tantum, non omnis : beatam vitam egere animæ primorum parentum, non omnino tamen corpore nudæ, sed immortali et quodammodo spirituali corpore succinctæ; ut homo tum fere totus esset anima, et mens, quia et corpus in naturam animæ trahebatur. »

(98) Ubi transfiguratus fuerit Jesus incertum omnino, quemadmodum et qua die, de quo Glycas noster III parte *Annal.* Cæterum montem illum fuisse Thaborem antiqua est opinio, ut intelligitur ex Hieronymo in *Epitaphio Paulæ*. Consulendus Casaubonus *Exercit.* XV *in Baron.*, § XV. Itinerarium tamen Burdigalense Christi transfigu-

[*] Joanne Lamio interprete.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Γ'.

Τῷ αὐτῷ. — (91) Περὶ τοῦ ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ κατά γε δόξαν ὁμοῦ καὶ λαμπρότητα.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο μαθεῖν ἐπιζητεῖς, ὁσιώτατε ἀνερ, ὁποίας ἐξέπεσε διὰ τὴν παράβασιν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος δόξης τε καὶ λαμπρότητος, ἡ Δεσποτική σε διδάξει φωνὴ κατὰ λέξιν οὕτω λέγουσα· « Τότε λάμψουσι οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος· » ἐντεῦθεν γὰρ, εἴγε προσέχομεν, τὸ ζητούμενον εὑρήσομεν· εἴγε καὶ μᾶλλον ἡ ἁγία Γραφὴ δι' ἑτέρων ἕτερα διδάσκει πολλάκις ἡμᾶς. Ἐπειδὴ καὶ γὰρ ἡ ἐλπιζομένη χάρις ἐπάνοδός ἐστι πρὸς τὴν πρώτην ἐκείνην ζωὴν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ Γρηγόριος λέγων τάδε· Οἱ δίκαιοι λάμψονται τότε κατὰ τὸν ἥλιον· εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κατ' ἀρχὰς οὐσία κατ' οὐδὲν διενήνοχε τῆς τοῦ ἡλίου λαμπρότητος. Ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡλικίᾳ μιᾷ, καὶ εἴδει ἑνὶ, καὶ σχήματι τῷ αὐτῷ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον ἐγερθήσονται ἅπαντες, ὡς ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τοσαύτη λαμπρότης τῷ Ἀδὰμ ἐκείνῳ προσῆν ἀπ' ἀρχῆς, ὅσην ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ τοῖς ἁγίοις ἔσεσθαι λέγει κατά γε τὴν ἡμέραν ἐκείνην, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τοῦ ὄρους Θαβὼρ μεταμορφούμενος ἀριδηλότερον ἔδειξε, καὶ πῶς, οἱ ὑμνογράφοι καὶ θεῖοι μελῳδοὶ, ὅ τε μέγας δηλαδὴ Κοσμᾶς, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, σοφῶς σε διδάξουσι. Λέγουσι γὰρ ὅτι « Τὴν ἐντεθεῖσαν τῷ Ἀδὰμ ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἀμαύρωσιν ἐδίωξας, τῷ θείῳ φωτί σου, Σῶτερ, ἐκλαμπρύνας· καὶ ὅτι τὸ ἀρχέτυπον κάλλος ἐκεῖνο τῆς εἰκόνος τοῦ πρώτου, δηλονότι Ἀδὰμ,

(91) Περὶ τοῦ ὁποῖος ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ κατά γε δόξαν ὁμοῦ καὶ λαμπρότητα.

(92) Superiori epistola, col. 703.

(93) Epistola antecedenti.

(94) Epistola superiori, col. 711.

(95) Hac ratione inducti quidam, et Pauli verbis ex alia parte in angustias coacti, putaverunt prius quidem hominem fuisse corpore animali instructum, sed cum in paradiso constitutus est, eum fuisse mutatum, sicut nos quoque in resurrectione mutabimur. Augustinus, lib. VI *De Genes. ad lit.*, cap. 20. Consule superius col. 683, not. 48.

(96) Vide superius col. 689, not. 57.

(97) Lud. Thomassinus tom. II *Theolog. Dogmat.* lib. I, cap 20 § 2 : « Beatam vitam olim egit homo, sed protoplastus tantum, non omnis : beatam vitam egere animæ primorum parentum, non omnino tamen corpore nudæ, sed immortali et quodammodo spirituali corpore succinctæ; ut homo tum fere totus esset anima, et mens, quia et corpus in naturam animæ trahebatur. »

(98) Ubi transfiguratus fuerit Jesus incertum omnino, quemadmodum et qua die, de quo Glycas noster III parte *Annal.* Cæterum montem illum fuisse Thaborem antiqua est opinio, ut intelligitur ex Hieronymo in *Epitaphio Paulæ*. Consulendus Casaubonus *Exercit.* XV *in Baron.*, § XV. Itinerarium tamen Burdigalense Christi transfiguratione in monte Olivarum factam fuisse docet.

(99) Cosmas Jerosolymitanus, Majumæ episcopus, Joannis Damasceni præceptor, qui scripsit hymnos 13 in præcipuas anni festivitates, et metricam enarrationem psalmorum omnium, et Ἀσματικοὺς κανόνας, claruit anno 730. Vide Guil. Caveum, Lambecium, aliosque.

(1) Joannes quoque Damascenus carmina scripsit.

(2) Melius id omne de anima, et verius quam de corpore intelligitur, quod etiam Cyrillus Alexandrinus lib. *advers. Anthropomorphitas*, cap. 10, arbitratur : Ἡφάνισεν, inquit, τῆς θεοειδοῦς εἰκόνος τὸ κάλλος ἡ ἁμαρτία, καὶ ῥύπου μεστὸν τὸ λαμπρὸν τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον ἀπέφηνεν ὁ Σατανᾶς. Ἀλλ' ὁ ἀνακαινιστὴς ἐπέφανεν, ὁ ἀναμορφῶν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὸ θοικημένον, καὶ πάλιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ μεταλλάττων εἰκόνα, ὥστε τῆς θείας φύσεως αὐτοῦ ἐμπρέπειν τοὺς χαρακτῆρας ἡμῖν δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς κατ' ἀρετὴν εὐζωίας. « Labefactavit divinæ imaginis pulchritudinem; peccatum, sordibusque opplevit splendidam humanitatis faciem Satanas. Cæterum instaurator exortus est, qui id quod depravatum erat pristinæ formæ restituit, nosque denuo in suam imaginem transformavit, ut divinæ ipsius naturæ characteres nobis conveniant per sanctificationem, et justitiam, vitamque ad virtutis normam bene compositam. »

Digitized by Google

ὑπερ ἐξέπεσε δι' αὐτὴν παράβασιν, ἐπειδὴ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον ἦν, ἐν σεαυτῷ παραδόξως ὑπέδειξας. Ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν ἄφατον ἠλλοιώθης τῆς μορφῆς ἀλλοίωσιν, γνωρίσαι θέλων ἐντεῦθεν ὁποίας ἠξίωτο χάριτος πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι ταύτην αὐτῷ πάλιν μετέδωκας διὰ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἑνώσεως. » Εἰ γὰρ καὶ διάδηλον αὐτίκα γενέσθαι τοῦτο οὐκ ἔφθασεν, οὐδὲ ἤθελε σκάνδαλον ἑξαυτῆς ἐνιέναι τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρους Θαβὼρ, ὡς ἤδη προείρηται, θεουργηθεῖσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐγνώσθη διὰ τῆς θείων ἀκτίνων προχύσεως. Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ ἀστράψας ἐπὶ τοῦ ὄρους ὡς ὁ ἥλιος ὁ Σωτὴρ ἔδειξε προφανῶς ὁποῖον ἄρα καὶ τῷ Ἀδὰμ ἐκείνῳ προσενῆν ἀπ' ἀρχῆς φῶς, θαυμάζειν οὐκ εὔλογον εἶγε λάμψουσιν οἱ δίκαιοι τότε ὡς ὁ ἥλιος. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐλπιζομένη χάρις ἐπάνοδός ἐστιν, ὡς προείρηται, πρός γε τὴν πρώτην ἐκείνην ζωὴν, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τοὺς ἀναστησομένους τοὺς δικαίους μὴ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ εἶδος μόνον παραπλησίους ἐγερθῆναι πρώτῳ Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν λαμπρότητα.

pulchritudinem qua excidit ille per transgressionem, quoniam plerisque omnibus ignota erat, in teipso mirabiliter demonstrasti. Propterea enim et ineffabili tuæ formæ mutatione immutatus es, cum velles ea ratione patefacere quali fuisset homo ante peccatum gratia dignatus, eamdemque te illi iterum per geminæ naturæ cohæsionem restituisse. » Si enim et hoc statim manifestum esse non potuit, noluit enim continuo Israeli offensionem injicere, sed supra montem Thaborem, ut jam dictum est : nostram naturam tamen divinam jam evasisse deprehensum est, quod undique divinos (3) radios effunderet. Attende igitur. Si enim Servator, tanquam sol, in monte coruscans, quali utique et Adamus ille ab initio lumine radiaret, luculenter ostendit, jam mirari non subit, si tanquam sol tunc justi fulgebunt. Etenim cum gratia, quæ speratur, regressus sit, ut jam diximus, ad primam illam vitam, consectarium quoque est et resurrecturos tunc justos, non secundum figuram et speciem tantum, surrecturos esse primo Adamo persimiles, sed et secundum ipsam claritatem (4).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τοσαύτην λαμπρότητα τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς ἐφαιδρύνετο πρόσωπον, ὁ Σιναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ βίβλῳ, ᾗ τὸ ὄνομα *Ὁδηγὸς*, ἀριδηλότερον ἔδειξε διεξιὼν ἐκεῖσε κατὰ ῥῆμα καὶ τάδε· « Ποιήσας ἐν ἀρχῇ τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ, ἐνέθηκεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, διὰ τοῦ ἐμφυσήματος, ἀκτῖνα τοῦ παναγίου Πνεύματος, καὶ χάριν, καὶ ἔλλαμψιν· ἠμαύρωσε δὲ τέλεον αὐτὸν ἡ παράβασις τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας ἐντολῆς, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ Σὴθ ἐνέθηκε ταύτην ὕστερον ὁ Θεός· γνωρίσαι θέλων ἐκ τούτου καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα, τὴν δοθεῖσαν τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ δι' αὐτοῦ ἐμφυσήματος ἔλλαμψιν. Καὶ

Hæc autem ita se habere, et tanto Adami faciem ab initio enituisse fulgore, divinus etiam Anastasius Sinaita libro a se scripto, cui *Dux viæ* titulus est, perspicue ac dilucide ostendit, disserens ibi hisce iisdem verbis ea quæ sequuntur : « Cum Adamum Deus in principio ad imaginem et similitudinem suam fecisset, ejus vultu sua inspiratione radium (5) sancti Spiritus, et gratiam, et splendorem afflavit : obfuscavit vero illum omnino, dati eidem divini præcepti transgressio ; quare et ipsius Sethi vultui eumdem fulgorem Deus posterius indidit, manifestare volens ex hoc ipso futuris mortalibus, datam a se primo homini sua inspiratione claritatem. Et audi quid de hoc dicat san-

(3) Id recte affirmat Glycas, nec in Hesychastarum dogma prolabitur ; illi enim perperam arbitrabantur, cœlestem illum fulgorem, quo Christus transfiguratus coruscare visus est, increatum fuisse aliquid ex divina natura profluens. Horum partes propugnarunt in primis Gregorius Palamas, Isidorus patriarcha, Philotheus metropolita Heracleensis, et postea patriarcha Constantinopolitanus, et Josephus Bryennius. Cæterum hunc errorem doctis voluminibus elucubratis impugnarunt Nicephorus Gregoras, Joannes Cyparissiotes, Demetrius Cydonius, Manuel Calecas, et ipse Joannes Cantacuzenus, cujus adversus Palamam (*a*) opus ms. in bibliotheca Laurentiana Florentiæ asservatur, quod olim publici juris facere, si Deus annuit, in animo habemus. Glycas vero radios qui ex Christi corpore emicabant, divinos appellare videtur, quod mirabiliter fulgerent, et ex divino Christi corpore procederent. Divinum est quidquid excellit, vel ad Deum quomodocunque pertinet. Hæresis Palamitarum XIV sæculo Græcam Ecclesiam infestam habuit.

(4) Consule superius not. 48.

(5) Cyrillus quoque Alexandrinus lib. *Adversus Anthropomorphit.*, opinatur illam Dei aspirationem, non nisi sancti Spiritus infusionem fuisse, nec illam vult homini in animam cessisse : Ὅτι γὰρ, inquit, οὔτε εἰς ψυχὴν ἀνθρώπῳ τὸ ἐμφυσηθὲν αὐτῷ γέγονε πνεῦμα, οὔτε μὴν εἰς νοῦν, ὡς οἴονταί τινες, ἔστιν ἐντεῦθεν ἰδεῖν, κτλ. « Spiritum enim homini insufflatum, non ipsi in animam neque etiam in mentem cessisse, ut quidam existimant, hinc videre licet, » etc. Alii tamen aliter censent, et Michael noster præsertim, cum in hisce epistolis, tum parte I *Annalium* de hominis creatione agens, ubi tamen Cyrillo ex parte saltem assentiri videtur. Augustinus lib. XIII, cap. 24 : « Unde et illud parum considerate quibusdam visum est, in eo quod legitur, « Inspiravit Deus in faciem ejus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem, » non tunc animam primo homini datam, sed eam quæ jam inerat, Spiritu sancto vivificatam. Movet enim eos quod Dominus Jesus posteaquam resurrexit a mortuis, insufflavit dicens discipulis suis : « Accipite Spiritum sanctum. » Unde tale aliquid existimant factum quale tum factum est, quasi et hic secutus evangelista dixerit, *Et facti sunt in animam viventem.* » Et deinde hanc opinionem late confutat.

(*a*) Imo pro Palama adversus Barlaamum et Acindynum. In hujus opusculi analysi falsus est Bandinius, quod Lamio fucum fecit. Vide tomum CLIV, col. 693, ubi de hoc fusius egimus. Edit.

Digitized by Google

cta Scriptura : Vixit vero Adamus ducentis et triginta annis (6), et genuit filium juxta formam et imaginem suam, hoc est, juxta eam imaginem, et splendorem quem habuit ab initio, et vocavit nomen ejus Sethum, quod dicitur, *resurrectio* : quoniam vidit renovatam mirabilem illam formam, cujus causa ipsum homines qui eo tempore vivebant (7) Deum appellavere. » Hæc eadem igitur prodere videtur etiam divinus ille Macarius Ægyptius. Etenim cum de illa gloria quam vultu suo Dei contemplator Moses coruscabat, et quam nemo poterat fixis oculis intueri, loqueretur, hæc duo etiam disseruit, qua scilicet gloria a principio Adamus fuerit insignitus, et quam novissime justorum habiturus est chorus. Audi igitur ipsissima divini hujus viri verba, quibus in suis capitulis ita infit : « Opinor autem glorificatum Mosis vultum formam esse et exemplum illius hominis, quem Deus suis manibus condidit. » Et iterum : « Beatus Moses illa divini Spiritus gloria, quæ in ejus vultu refulgebat, specimen præbuit, quomodo in resurrectione justorum, corpora Sanctorum glorificanda sint. » Bellus igitur sermo ferebat resurrectionem esse ad antiquam illam primamque vitam regressum. Præter ea vero quæ hactenus diximus, aliquid etiam aliud hujusmodi transfiguratus Servator ostendit, gloriam scilicet illam quam, cum secundo venerit, manifestabit; super quod fidem adhibe theologo Gregorio dicenti : « Veniet igitur cum corpore Christus talis qualis discipulis apparuit in monte, divinitate carnem longo intervallo superante ».

Bene igitur dicebat insuper Dominus fore ut tanquam sol justi refulgeant. Cum enim splendorem ex Dominico corpore procedentem exceperint, ita ii tunc transformabuntur, et palam apparebunt, ut corpus quoddam pellucidum splendore solis illustratum. His magnus etiam Paulus concinens dicebat, tunc a Servatore nostrum humile corpus ita transformatum iri, ut suo futurum sit corpori glorioso conforme. Quamobrem in his se ancipitem traducere haud dignum est. Si enim ab ipso initio Adamus, cum videlicet divinis fictus est manibus, tantam ex divino afflatu claritatem recepit : elucet omnino hominem etiam a mortuis resurrecturum, ejusdem fulgoris gloria, Spiritus

A ἄκουε τί περὶ τούτου φησὶν ἡ ἁγία Γραφή· Ἔζησε δὲ Ἀδὰμ ἔτη διακόσια πρὸς τοῖς τριάκοντα, καὶ ἐγέννησεν υἱὸν κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστιν, οἵαν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς εἰκόνα καὶ ἔλλαμψιν, καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ, ὃ λέγεται *ἐξανάστασις*· ἐπειδὴ εἶδεν ἀνακαινισθεῖσαν τὴν παράδοξον ἐκείνην μορφὴν, ἧς ἕνεκα καὶ Θεὸν αὐτὸν οἱ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τυγχάνοντες ἄνθρωποι προσηγόρευσαν. » Ταῦτα μὲν οὖν ὑπεμφαίνειν ἔοικε καὶ ὁ θεῖος ἐκεῖνος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος. Διὰ γὰρ τῆς δόξης ἐκείνης τῆς ἐπιλαμπούσης τότε τῷ προσώπῳ τοῦ θεόπτου Μωσέως εἰς ἣν οὐδεὶς ἀτενίσαι ἠδύνατο, καὶ μὴν ἔμφω ταῦτα παρέστησε, καὶ ἣν εἶχε δηλαδὴ δόξαν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἣν ἐς ὕστερον ὁ τῶν δικαίων ἔχει χορός. B Καὶ ἄκουε τί κατὰ ῥῆμά φησιν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐν κεφαλαίοις αὐτοῦ. « Δοκῶ τὸ δεδοξασμένον πρόσωπον Μωσέως τύπον εἶναι καὶ ὑπόδειγμα τοῦ πρώτου διὰ χειρῶν Θεοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου. » Καὶ αὖθις, « Μωσῆς ὁ μακάριος ὑπέδειξε τύπον διὰ τῆς τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ἐπιλαμπούσης τοῦ Πνεύματος δόξης, πῶς ἐν τῇ τῶν δικαίων ἀναστάσει τὰ τῶν ἁγίων δοξασθήσεται σώματα. » Καλὸς οὖν ὁ λόγος ἔλεγε ἀνάστασιν ἐπάνοδον εἶναι πρός γε τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην ζωήν. Ἐπὶ μέντοι τοῖς ἤδη προειρημένοις καὶ ἕτερόν τι μεταμορφούμενος ἔδειξεν ὁ Σωτήρ. Τί τοῦτο; Τὴν δόξαν ἐκείνην ἣν μέλλει κατά γε τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν ἐνδείξασθαι. Καὶ πείθου τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ λέγοντι· « Ἥξει μὲν οὖν μετὰ τοῦ σώματος ὁ Χριστὸς τοιοῦτος ὁποῖος ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ τοῦ C ὄρους, ὑπερνικώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. »

Καλῶς οὖν ἐπὶ τούτοις ἔλεγε τοὺς δικαίους ὁ Κύριος κατ' αὐτὸν ἀστράψαι τὸν ἥλιον. Τὴν γὰρ ἀπὸ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος ἐκπηδῶσαν αἴγλην ὑποδεξάμενοι μεταστοιχειωθήσονται τηνικαῦτα, καίπερ ὀφθήσονται ἀντικρυς καθάπερ τι σῶμα διαφανὲς μαρμαρυγὴν ἡλίου δεχόμενον. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος ὅτι μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ· ταύτῃ τοι καὶ ἀμφιβάλλειν ἐπὶ τούτοις οὐκ ἄξιον· εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ὁ Ἀδὰμ, ἡνίκα δηλαδὴ θείαις ἐπλάσθη χερσὶ, τοσαύτην ἐδέξατο διά γε τοῦ θείου D ἐμφυσήματος τὴν φαιδρότητα, φαίνεται πάντως ὅτι ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστησόμενος ἄνθρωπος τῆς αὐτῆς

(6) Græcus contextus juxta LXX habet, τριάκοντα καὶ διακόσια ἔτη.

(7) De Enos id tradit Cyrillus Alexandrinus lib. *adcers. Anthropomorphitas*, cap. 17 : Ἐνὼς, ὃς διὰ πολλὴν ἄγαν δικαιοσύνην ὠνόμασται παρὰ τοῖς τὸ τηνικαῦτα Θεός.. « Enos qui ob eximiam justitiam vocatus est ab illius temporis hominibus Deus. » Fidunt autem hi illo Geneseos loco de Enos : Ἤλπισε ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ. Vulgata habet : « Iste cœpit invocare nomen Domini. » Vulgata antiquior : « Cœptum est invocari nomen Domini. » Alii vertunt : Cœptum est profanari nomen Dei. Cæterum de ipso Setho Glycas noster parte II *Annalium*, hæc habet : Ὁ μέντοι Σὴθ ἔτη ζήσας ἐννεακόσια δώδεκα τελευτᾷ, Θεὸς εἶναι διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ νομιζόμενος, καὶ διὰ τὸ πρῶτος εὑρηκέναι τὰ Ἑβραϊκὰ γράμματα καὶ τὰς τῶν ἀστέρων ὀνομασίας. Οὗτος ὁ Σὴθ γεννᾷ τὸν Ἐνὼς, καὶ αὐτὸν διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ νομιζόμενον Θεόν. Hic Sethus cum annos 912 vixisset, propter virtutem pro Deo habitus, quod Hebraicas litteras et appellationes siderum primus invenisset, Procreavit autem Enosum, qui et ipse pro Deo virtutis nomine haberi meruit. » Cæterum hæc quæ de Setho Glycas habet, ex apocryphis et hæreticorum libris deducta videntur, ex quibus petiit etiam vetus chronicon quod narrat, Sethum in cœlum translatum, inde micanti vultu, instar Moysis post colloquium cum Domino rediisse.

Digitized by Google

ἂν ἠξιώθη λαμπρότητος διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύ- A
ματος χάριτος. Καὶ πείθου τῷ μακαρίῳ Δαβὶδ οὕτω
περὶ τούτου λέγοντι· « Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά
σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσεις τὸ πρόσω-
πον τῆς γῆς. » Πρόσεχε οὖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ τοῦ
ὄρους ἔδειξεν ὁ Σωτὴρ ἐν ἑαυτῷ μεταμορφούμενος
οἷον εἶχε κάλλος ἀπ' ἀρχῆς ὁ Ἀδάμ, καὶ οἷον οἱ δί-
καιοι μέλλουσι τότε λαβεῖν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος
Γρηγόριος ὁ Νύσσης, ἐπίσης ἔλεγε παρ' ἑαυτοῖς τὴν
θείαν εἰκόνα φορεῖν, τόν τε πρὸ τῆς παραβάσεως
ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἐκ νεκρῶν ἐφ' ὕστερον ἀναστη-
σόμενον.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι ἐπάνοδός ἐστι
πρός γε τὴν πρώτην ζωὴν ἡ ἐλπιζομένη χάρις, ὡς
πολλάκις εἰρήκαμεν, αὐτὸς ἔδειξε πρὸ τῶν ἄλλων ὁ B
Κύριος. Ἡνίκα γὰρ ἐπιστρέφοντα τὸν ἄσωτον ἠγκα-
λίζετο, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε· « Ἐνδύ-
σατε αὐτὸν τὴν πρώτην στολήν. » Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον
ἀμφίβαλλε. Στολὴν γὰρ τὴν πρώτην εἰπών, ἔδειξε
προφανῶς μηδὲν ἄλλο τὴν ἀνάστασιν εἶναι ἢ πρὸς
τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν.

sancti gratia, dignandum. Crede autem beato David ita de hoc ipso pronuntianti: « Emittes Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ. » Attende igitur: cum enim supra montem Servator in seipso transformatus ostenderit, qualem a principio Adamus pulchritudinem habuerit, et qualem justi olim accepturi sint, propterea divinus etiam Gregorius Nyssenus, æqualiter, dicebat, divinam imaginem ferre et ante peccatum hominem et illum qui novissime a mortuis resurrecturus esset.

Hæc autem omnia ita se habere, et gratia quæ speratur ad primam illam, ut sæpius diximus, vitam esse regressum, ipse præ aliis Dominus ostendit. Cum enim redeuntem prodigum obviis ulnis excepisset, et hæc insuper inquiebat: « Induite eum stola illa priori (8). » Ne igitur amplius dubita: priorem enim stolam dicens, dilucide significavit, nihil aliud esse resurrectionem quam eorum qui ceciderunt, in pristinum statum restitutionem (9).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Δ'.

Τῷ αὐτῷ. — Τίνος ἕνεκεν ὁ διάβολος διὰ τοῦ ὄφεως καὶ οὐ δι' ἑτέρου τῶν ζώων προσέβαλε τῷ Ἀδάμ, (10) καὶ πόσος πόθεν δῆλον, ὅτι διὰ τοῦ ὄφεως προσέβαλε τῷ Ἀδάμ, τῆς Γραφῆς ὁπουδήποτε μὴ σαφῶς οὕτω λεγούσης· καὶ εἰ ἀληθῶς τινος ἕνεκεν ἡ Γραφὴ τοῦτο τέλεον ἐκρυψεν.

EPISTOLA IV*.

Ad eumdem. — Qua de causa diabolus per serpentem, et non per aliud animal Adamum incesserit, et ex quo tandem constet, Adamum ab eo per serpentem oppugnatum fuisse, cum Scriptura id manifeste non dicat: et an aliqua vere de causa Scriptura isthuc ipsum omnino celaverit.

Ἐπειδὴ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν C
Εὐαγγελίοις ἠκούσατε λέγοντος, « Ἐχθροὶ τοῦ ἀν-
θρώπου οἰκειακοὶ αὐτοῦ, » καὶ ὅτι διὰ τῶν τοιούτων
καὶ βασιλεῖς καὶ ἕτεροί τινες ἐπιβουλεύονται ἀνθρώ-
ποις, οὐ τοσοῦτον ἐπαπορεῖν ἄξιον, εἴγε καὶ αὐτὸς
ὁ πολυμήχανος δράκων ὀργάνῳ τῷ ὄφει χρησάμενος
τὸν πρῶτον ἠπάτησε ἄνθρωπον. Κατὰ γὰρ τὸν θειό-

Quoniam Servatorem nostrum Jesum Christum audistis in Evangeliis dicentem: « Inimici hominis domestici ejus[1], » quin ejusmodi hominum opera, et reges, et alii mortales adpetantur insidiis, dubitare non decet; siquidem et ipse callidus draco, serpentis instrumento (11) usus, hominem primum decepit. Etenim, juxta divinissimum Chry-

[1] Matth. x, 36.

(8) Epistola superiori.

(9) Ea omnia quæ in hac epistola Glycas dissertat languida et frigidiuscula sunt, atque etiam falsa manifeste. Falsum enim resurrectionem fore in eum tantummodo statum in quo primus homo fuerat ante peccatum, restitutionem. Egregie de more Augustinus id demonstravit, ut supra quidem (not. 48) videre est. Verum audiamus illum ad rem pariter disserentem lib. VI *De Genes. ad litteram*: « Hic occurrit, inquit, alia quæstio, quomodo renovemur, si non ad hoc per Christum renovamur quod in Adam prius eramus? Quamquam enim multa non in pristinum, sed in melius renoventur, ab inferiore tamen statu, quam quo erant antea, renovantur. Unde ergo ille filius mortuus erat et revixit, perierat et inventus est? Unde illi profertur stola prima, si non immortalitatem recipit, quam perdidit in Adam? Quomodo autem perdidit immortalitatem, si corpus habuit animale? Neque enim animale corpus, sed spirituale erit, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem. . . . . Quomodo ergo, inquiunt, renovari dicimur, si non hoc recipimus quod perdidit primus homo, in quo omnes moriuntur? Hoc plane recipimus secundum quemdam modum. Non itaque immortalitatem spiritalis corporis recipimus, quam nondum habuit homo, sed recipimus justitiam, ex qua per peccatum lapsus est homo. Renovabimur ergo a vetustate peccati, non in pristinum corpus animale, in quo fuit Adam; sed in melius, id est, in corpus spirituale, cum efficiemur æquales angelis Dei, apti cœlesti habitationi, ubi esca quæ corrumpitur non egebimus. Renovabimur ergo spiritu mentis nostræ secundum imaginem ejus qui fecit nos, quam Adam perdidit. Renovabimur autem carne, cum hoc corruptibile induet incorruptionem, ut sit spirituale corpus, in quod nondum mutatus, sed mutandus erat Adam, nisi mortem etiam corporis animalis peccando meruisset, » etc. Cæterum Lud. Thomassinus, ut vidimus not. 97, corpus prope spiritale protoplasto Adamo vindicavit, et, quod omnem fidem exsuperat, claram apertamque in paradiso Dei visionem, ut videre est tom. II *Theolog. dogm.* cap. 7 et seqq.; unde ea Adami gloria decusque, et beatitas processisset, quam verbis explicare non est.

(10) Quod sequitur usque ad Ἀδάμ deest apud Lambecium *Cod. theolog.* CLIX.

(11) Hac de causa diabolus serpens antiquus in sacris Litteris appellatur, ut Apoc Iyps. XII, XX.

* Eodem interprete.

Digitized by Google

sostomum (12), et Damascenum Joannem, erat a principio serpens Adami familiaris (13), et omnibus ei adblandientibus proximior, jucundis cum illo motibus congrediens, et omnem hinc delectationem excogitans. Si enim illum nunc (14) abominamur, et quantum possumus fugimus, non tamen hujusmodi erat serpens a principio, nec ejus tunc, quemadmodum in præsentia (15), evitabatur aspectus. Si enim isthuc ipsum forte fuisset, ipsa etiam Eva tunc temporis, colloquium exhorrescens, sese ab eo penitus abscondisset, et non ita leniter ejus confabulationem admisisset (16) Reliquum igitur est ut Adamo serpens fuerit ab initio familiaris (17), et omnibus qui ei adularentur proximior. Inimicum enim illum, nec aliud quidquam, fecit vox divina, cum dixit : « Inimicitiam ponam inter te et mulierem. » Cæterum hæc inimicitia omnia amicitiæ fœdera dissolvit. Adami erat a principio serpens amicus, et ideo diabolo visus est instrumentum aptissimum (18). Vidit Adamum serpentis familiaritate gaudentem, et illum adulantem, multaque eorum quæ ab hominibus fieri consuerunt, imitantem, et eapropter per ipsum locutus est. Ita pariter qui dolos adversus aliquem meditantur, domesticos conveniunt, et sic nulla domi suspicionis causa existente, insidias obumbrant ac tegunt. Loquitur (19) igitur per ipsum, ut hinc suspicetur Adamus, cum prudens esset serpens, quod et Scriptura ipsa de illo testificatur, et ipsam hominis vocem imitari se potuisse (20), et Dominis, ut benevolum, ea quæ

A τατον Χρυσόστομον καὶ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην συνήθης ἦν ἀπ' ἀρχῆς ὁ ὄφις τῷ Ἀδάμ, καὶ τῶν ὑποσαινόντων αὐτὸν πλησιέστερος, τερπνοῖς αὐτῷ προσομιλῶν τοῖς κινήμασι, καὶ ψυχαγωγίαν πᾶσαν ἐντεῦθεν ὑπονοούμενος. Εἰ γὰρ καὶ νῦν αὐτὸν βδελυττόμεθα καὶ ὡς δύναμις φεύγομεν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς τοιοῦτος ὁ ὄφις, οὐδὲ φευκτέα τότε καθάπερ καὶ νῦν ἡ ὄψις αὐτοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ αὐτὴ ἡ Εὔα τηνικαῦτα τὴν ἐκείνου καταπλαγεῖσα ὁμιλίαν ἐκρύβη τέλεον ἀπ' αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἂν ἡμέρως οὕτω τὴν αὐτοῦ διάλεξιν προσεδέξατο. Συνήθης ἦν λοιπὸν ὁ ὄφις ἀπ' ἀρχῆς τῷ Ἀδάμ, καὶ τῶν ὑποσαινόντων αὐτὸν ἐγγύτερος. Ἔχθρὸν γὰρ αὐτὸν, οὐδὲν ἄλλο πεποίηκεν, ἡ δὲ εἰποῦσα θεία φωνή, « Ἔχθραν θήσω ἀναμέσον σου καὶ τῆς γυναικός · » ἡ τοιαύτη λοιπὸν ἔχθρα τὰ τῆς φιλίας παντάπασιν ἔλυσε. Φίλος ἦν ὁ ὄφις ἀπ' ἀρχῆς τῷ Ἀδάμ, κἀντεῦθεν ὤφθη τῷ διαβόλῳ ἐπιτηδειότατον ὄργανον. Εἶδε τὸν Ἀδὰμ χαίροντα ἐπὶ τῷ ὄφει, κἀκεῖνον ὑποσαίνοντα καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, κἀντεῦθεν λαλεῖ δι' αὐτοῦ. Οὕτω καὶ οἱ δόλους κατά τινων πλέκοντες τοὺς οἰκείους μετέρχονται, καὶ οὕτω τὴν οἰκείαν ἀνυπόπτως ἐπιβουλὴν συσκιάζουσι. Λαλεῖ τοιγαροῦν δι' αὐτοῦ, ἵν' ἐντεῦθεν ὑπονοήσῃ ὁ Ἀδὰμ ὅτι φρόνιμος ὁ ὄφις ὤν, τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ προσμαρτυρεῖ αὐτῷ, κατώρθωσε καὶ τὸ μιμήσασθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνὴν, καὶ ὅτι τοῖς δεσπόταις ὡς εὔνους; τὰ δέοντα ὑποτίθεται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν προσῆν ὡς αὐτοῖς διελέ-

B

C

γετο · οὐκ ἂν ἡμέρως οὕτω τὴν αὐτοῦ βουλὴν προσ-

(12) *Homilia* IX *in Genesim.*

(13) Isidorus Pelusiota, epist. 93 lib. III, pulchre disserit quo pacto initio omnes feræ Adamo subjectæ fuerint, ideoque etiam nomina eis imposuerit; posteaquam vero divinum mandatum transgressus est, ipsius imperium mutilatum merito fuit. Vide superius epist. 2 Glycæ, not. 43. Augustinus lib. XIV *De civit. Dei*, cap. 11, de dæmone loquens ait : « Malesuada versutia in hominis sensus serpere affectans, cui utique stanti, quoniam ipse ceciderat, invidebat, colubrum in paradiso corporali, ubi cum duobus illis hominibus, masculo et femina, animalia etiam terrestria cætera subdita et innoxia versabantur, animal scilicet lubricum et intortuosis anfractibus mobile, operi suo congruum, per quem loqueretur, elegit, » etc.

(14) Hujus rei rationem hanc affert Theodoretus interrogatione XXXIV *in Genesim :* « Sed et ipsum animal quoque ad hominum utilitatem maledictionem recepit. Itaque videntes serpentem repere ac volutari super terram, maledictionis antiquæ recordamur, et discimus quanta mala peccatum arcessat, non solum his qui illud admittunt, sed et illis qui subserviunt. »

(15) Basilius homilia *de paradiso* : « Serpens tum non erat horrendus, sed mitis ac mansuetus, » etc.

(16) Eo magis autem id credibile videtur, quod etiamnum serpentes ab aliquibus circumferantur. Quod si veterum historiarum monumenta evolvere luberet, exemplorum copia lectorem obruere possem. Consulendi Pignorius *De mensa Isiaca.*, Spanhemius *De usu et præst. veter. numism.*, et mea dissertat. *De cistis mysticis.*

(17) Pseudo-Abdias lib. VI : « Livor autem angelo

D

hinc natus est, quia vidit imaginem Dei in homine exstitisse : et quoniam homini possibile esset, ut in hac regione beata cum cunctis animantibus loqueretur. Hinc angelus qui ex se concepit invidiam, per potentiam angelicam serpentem ingressus, » etc. Sic Plato quoque scripsit in *Politico*, aureo sæculo, cum rerum Saturnus potiretur, etiam cum bestiis homines colloquia habuisse, quod et Eusebius refert lib. XII Προπαρασκευῆς, cap. 9.

(18) Cajetanus asserit tentationem Evæ interna tantum suggestione peractam a dæmone, qui serpentis nomine a Mose metaphorice significetur. In singularem vero aliam sententiam abiens Cyrillus Alexandrinus lib. III contra Julianum, opinatur, speciem duntaxat, et simulacrum serpentis Evæ a diabolo exhibitum fuisse, non veri serpentis corpus ad tentationem assumptum. At veri serpentis organo in tentatione mulieris diabolum esse usum, reliqui Patres docent, ut Basilius et Chrysostomus Homiliis in Genesin, Theodoretus interrog. 32; Aug. lib. II *De Genes. ad litteram*, cap. 27; lib. XIV *De civ. Dei*, cap. 11 ; Joannes Damascenus, lib. II *De fide orthodoxa*, cap. 10, ut de Beda, Ruperto, Thoma aliisque taceam.

(19) Recte quidem ; sed perperam Talmudistæ, qui fabulantur diabolum, accedentem ad Evam, ut eam falleret, inequitasse serpenti, qui magnitudine camelum æquaret. Maimonides in *More Nevochim.*

(20) Id magis, quam illud quod Josephus I Ἀρχαιολογ. tradit, serpentem scilicet a principio voce usum et pedibus instructum fuisse, his autem a Deo in ipsum irato privatum deinde et ejus linguæ venenum inditum. Serpentem pedibus gradientem et mitem lenemque fuisse etiam Basilius homilia *De paradiso* affirmat, Josephi, et libri qui Ἀκτὴ

Digitized by Google

εδέχοντο. Αὕτη οὖν ἡ αἰτία κατὰ τοὺς διαληφθέντας ἄνωθεν Πατέρας καὶ διδασκάλους ἡμῶν, δι' ἣν ὀργάνῳ τῷ ὄφει καὶ οὐχ ἑτέρῳ τινὶ χρησάμενος ὁ παμπόνηρος τοὺς πρωτοπλάστους ἠπάτησε.

A oportet suggerere. Nisi enim ita res se habuisset, haud profecto cum eis blande confabulatus fuisset, neque ita leniter illi ejus consilium admisissent. Hæc igitur causa fuit, juxta superius laudatorum Patrum et magistrorum nostrorum opinionem, propter quam Malus ille (21) serpente et non aliquo alio usus est instrumento ut protoplastos deciperet (22).

Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι ὁ διάβολος ἐν τῷ ὄφει ἐλάλησε, τῆς Γραφῆς ὁπουδήποτε τοῦτο μὴ λεγούσης; Ἴδε γὰρ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος ὄφεως μνημονεύει λέγων· « Φοβοῦμαι μήπως ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὔαν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Πόθεν οὖν δῆλον ὅτι ὁ διάβολος λαλεῖ διὰ τοῦ ὄφεως; Αὐτὸς ὁ Δεσπότης ὑπεσαφήνισε τὴν ἀπορίαν, ἵνα μή τις ἐπὶ τὸν ὄφιν καὶ μόνον ἀνενέγκῃ τὴν ἁμαρτίαν. Πρὸς γὰρ τοὺς Ἰουδαίους, ἡνίκα εἶπον αὐτῷ, « Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, » ἔλεγεν· « Εἰ ἦτε ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἄν. Νῦν ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐστε τοῦ διαβόλου. Ἐκεῖνος ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἦν. » Ἐντεῦθεν οὖν σαφῶς ἐπιδέδεικται ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ ὄφει λαλήσας ὁ διάβολος θανάτῳ τὸν ἄνθρωπον ὑποπεσεῖν κατεσκεύασεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐγεγόνει θνητὸς ὁ ἀθάνατος. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, τῷ σοφῷ Σολομῶντι πείσθητι λέγοντι· « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐπ' ἀφθαρσίᾳ τὸν ἄνθρωπον ἔκτισε. Φθόνῳ δὲ τοῦ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν. » Εὔδηλον οὖν ὡς αὐτὸς ἐλάλησε διὰ τοῦ ὄφεως ὁ παμπόνηρος. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸν ὁ Κύριος ἀνθρωποκτόνον ἐκάλεσε. Καὶ ἐπεὶ ταῦτα οὕτως ἔχει, τίνος ἕνεκεν μνημονεύουσα ἡ Γραφὴ τοῦ ὄφεως μόνου τὰ κατὰ τὸν διάβολον τέλεον ἀπεσιώπησε; Διὰ τὴν Ἰουδαίων εἰδωλομανίαν; Ἵνα γὰρ μὴ μαθόντες, ὥς φησιν ὁ Συναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος, καί τινας εἶναι φύσεις ἀΰλους, κἀντεῦθεν ταύτας θεοποιήσωσιν, οὔτε περὶ δαιμόνων, οὔτε περὶ φύσεως ἀγγέλων ἡ Μωσαϊκὴ βίβλος διεῖληφεν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τοσαῦτα θαύματα τὴν εἰκόνα τοῦ μόσχου Θεὸν ἀνηγόρευσαν, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν εἴγε τῶν ἀοράτων φύσεων τὴν γνῶσιν ἐδέξαντο; Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ἐξ ὧν

B

C

At unde liquet, diabolum in serpente esse locutum, cum id ullibi Scriptura non dicat? Vide enim et Paulum ipsum, cum serpentis meminisset, dicentem: « Timeo ne forte, ut serpens Evam sua calliditate seduxit [1]. » Unde igitur constat diabolum per serpentem ipsum esse locutum? Ipse Dominus e medio perplexitatem sustulit, ne quis peccatum in serpentem, et quidem solum, rejiciat. Judæis enim, cum illi dixerunt. « Ex Deo sumus, » dicebat: « Si ex Deo essetis, Dei certe voluntatem faceretis: nunc autem ex patre vestro diabolo estis: ille erat homicida ab initio [2]. » Hinc igitur aperte constitit, cum diabolus in ipso serpente locutus esset, id contexuisse ut morti homo succumberet (23). Nisi enim res ita se habuisset, nunquam ille, qui immortalis fuerat, mortalis evasisset. Et si minus his quæ dicuntur, fidem adhibe sapienti Salomoni, cum dicit: « Deus mortem non fecit, sed hominem in incorruptione creavit: invidia autem diaboli mors intravit in mundum [3]. » Manifestissimum est igitur malum illum per serpentem ipsum esse locutum: nisi enim ita esset, illum Dominus homicidam non appellasset. Et quandoquidem hæc ita se habent, qua de causa Scriptura solius serpentis mentionem faciens, ea quæ diabolum attinent, omnino reticuit? Propter inexpletam Judæorum idololatriæ inhiantium insaniam. Etenim ne cum didicissent, ut divinus Anastasius Sinaita ait, esse quasdam naturas (24) materia minime constantes, hasce exinde divinis honoribus prosequerentur, neque de dæmonum, neque de angelorum natura Mosaicus liber disseruit (25). Si enim post tanta etiam miracula, vituli

[1] II Cor. xi, 3. [2] Joan. viii, 44. [3] Sap. ii, 24.

Γένεσις inscribitur sententiam secutus, quam tamen confutat Glycas noster parte I *Annalium*, Chrysostomi sententiam amplexus, qui censet serpentem olim orbibus quibusdam factarum inferius convolutionum erectum extenso pectore velut inequitasse.

(21) Malus κατ' ἐξοχήν a multis appellatus est diabolus, et sunt qui censeant hunc indicari, ubi in Oratione Dominica dicitur: *Libera nos a malo*. Paulinus, poem. XVI:

Non tulit hæc Malus ille diu, sed inhorruit atris
Crinibus, et rabidis inflavit colla venenis, etc.

Itaque et a Glyca Παμπόνηρος nuncupatur.

(22) Memoriam hujus serpentis fraudis sunt qui velint apud ethnicos ipsos remansisse, adeoque in antiquis Græcorum mysteriis *Eva* vel *Evoæ* acclamatum, et serpentem ostensum, ut tradit Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, et constat etiam ex Plutarcho in *Alexandro*, Demosthene Περὶ στεφάν., Euripide in *Bacchantibus*, Catullo, Virgilio, Nonno, Chalcidio, etc. Consule Phil. Bonarotium *Dissert. in num. max. moduli*, et Dissertation. meam *De cistis mysticis*. Sed et Pherecydes Syrius, dum suum Ὀφιονέα, serpentem mali auctorem, commemorat, qui adversas acies in cœlo instruxerit, eadem exhibere videtur. Nam ita scribit Origenes lib. VI *contra Celsum*: « Vide, an non iste, qui nobis impium errorem impingit ut ænigmata male intelligentibus, ipse manifeste fallatur, non intelligens quod Mosaicæ litteræ, multo antiquiores vel Heraclito, vel Pherecyde, vel Homero etiam, narrant de Malo illo qui de cœlo expulsus est. Nam serpens ille a quo Pherecydes suum denominavit Ophionem, qui fuit in causa ut primus homo ex Dei paradiso ejiceretur, » etc.

(23) Vide superius epist. 2.

(24) Vide superius epist. 2, not. 59.

(25) Eamdem rationem affert Michael noster parte I *Annalium*. Sunt autem qui autument ideo Mosen productionis angelorum non meminisse, quod ii ante mundum materiatum et aspectabilem creati fuissent; nam hæc sententia arridet Origeni, *homil.* I *in Genesim*, et X *in Matthæum*; Basilio homil. I *in Hexaemeron*; Gregorio Nazianzeno, *Oratione* XXXVIII et XLII; Severiano Gabalitano, orat. IV, *De mundi opificio*; Cæsario, *dialog.* I, interr. 61.

Digitized by Google

Imaginem Deum appellaverunt, quid non utique fecissent, si invisibilium etiam naturarum cognitionem habuissent? Hæc autem ita se habere liquet ex iis quæ Deus per prophetam Oseam ipsi Israeli locutus est: « Ego Dominus Deus tuus, firmans cœlum, et creans terram: cujus manus militiam cœli creaverunt, et illud non revelavi tibi, ut ambulares post illa. » Ob hoc ipsum et duorum lignorum in paradiso plantatorum differentiam atque naturam Spiritus sanctus reticuit : quare et sanctorum Patrum discors fuit de hisce iisdem disquisitio.

A ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου Ὠσηὲ πρὸς αὐτὸν ἐλάλησε τὸν Ἰσραήλ· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός σου ὁ στερεῶν οὐρανὸν καὶ κτίζων γῆν, οὗ αἱ χεῖρες ἔκτισαν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐκ ἀπεκάλυψά σοι αὐτὸν τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτῶν. » Κατὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ φυτευθέντων δύο ξύλων διαφορά τε καὶ φύσις τῷ παναγίῳ σεσίγηται Πνεύματι· ἐφ' ᾧ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσιν ἀσύμφωνος γέγονεν ἡ περὶ τούτων ἐξέτασις.

EPISTOLA V*.

Ad honorabilem monachum dominum Joannem Aspioten. — Quali natura hominum corpora a mortuis resurrectura sint, et an sensilem cibum tunc manducatura, ut quidam perhibent (26).

B

Dominus noster Jesus Christus, Dei Filius et Deus, ille qui carnem propter ineffabilem suam misericordiam circumtulit, homo nostri instar effectus; qui propter nostram salutem ea omnia facit et perpessus est quæ evangelica narrat historia; qui in crucem actus mortem obiit, et tertia die a mortuis resurrexit, illæ eorum qui dormierunt primitiæ, cum primogenitus mortuorum exstitisset, manifeste in semetipso demonstravit qualia nostra corpora in illa resurrectione suscitanda sint (27). Quare de his disputare non decet. Clarum siquidem animum intendere volentibus exemplum perspicuumque proponitur. Vere enim corruptionis expertia, neque operimenti, neque cibi, neque potionis, neque rei ejusmodi alicujus, indiga resurgent (28). Prudenter siquidem animadvertere est, et ipsum Domini corpus ejusmodi, ut evangelica historia prodit, e sepulcro resurrexisse, omnibus ibidem relictis sepulcralibus exuviis. Si vero, prout dictum est, nudum e sepulcro Domini cor-

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ε'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιώτῃ — Περὶ τοῦ ὁποῖα τῇ φύσει τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσονται, καὶ εἰ βρῶσιν αἰσθητὴν ἐσθίειν ἐκεῖσε μέλλουσιν, ὥς τινες ἐπιφέρουσιν.

Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς, ὁ σάρκα φορήσας δι' ἄφατον Ἔλεος, καὶ καθ' ἡμᾶς χρηματίσας ἄνθρωπος, ὁ διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ ποιήσας πάντα καὶ παθὼν ὅσαπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἱστόρηται, ὁ διὰ σταυροῦ καταδεξάμενος θάνατον, ὁ τριήμερος ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, κἀντεῦθεν τὴν τελευταίαν ἀνάστασιν δωρησάμενος ἅπασιν, ἡ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν γεγονὼς, ἀριδήλως ἐν τοῖς καθ' ἑαυτὸν ἐπετύπωσεν, ὁποῖα τὰ ἡμέτερα σώματα κατὰ ἐκείνην ἀνάστασιν ἐγερθήσονται. Ὅθεν καὶ περὶ τούτων ἐξετάζειν οὐκ εὔλογον· ὅτι καὶ σαφὲς τοῖς προσέχειν ἐθέλουσιν τὸ ὑπόδειγμα πρόκειται. Ἄφθαρτα μὲν γὰρ ἀληθῶς ἀναστήσονται μήτε σκέπης δέομενα, μήτε βρώσεως καὶ πόσεως, μήτε ἄλλου τοιούτου τινός. Ὅρα γὰρ νουνεχῶς, ὅτι καὶ τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τοιοῦτον ἐκ τάφου ἐγήγερται κατὰ αὐτὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν ἐκεῖσε πάντα καταλιπὸν τὰ ἐντάφια. Εἰ δὲ, καθάπερ εἴρηται, γυμνὸν ἐκ τάφου τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐξέθορεν, εὔδηλον πάντως ὡς

C

et *dialog.* III, interrog. 123; Anastasio Sinaitæ, libro VI *Hexaemeronis*, et cap. 4 *Ὁδηγοῦ*; Zachariæ Mitylenæo *De mundi opificio*, Joanni Damasceno, lib. II *De fide orthodoxa*, cap. 3, et lib. IV, cap. 14. Ex Patribus Latinis in eadem sententia sunt Ambrosius lib. *in Hexaemeron*, cap. 5. et Præfat. in Psalmos; Hieronymus in cap. I *Epistolæ ad Titum*; Cassianus collat. VIII, cap. 3. Et quidem si cavisset Moses angelorum creationem reticendo ne idololatriæ occasionem Judæis præberet, nunquam naturæ angelicæ in suis voluminibus meminisset, quod quidem non facit. Epiphanius quidem hæresi LXV, Theodoretus interrogatione III *in Genes.*; Basilius Seleuciensis *orat.* I; Procopius Gazæus *Commentario in Genesin*, Augustinus lib. XXII *contra Faustum*, cap. 10; lib. II *De Genesi ad litteram* cap 8, et lib. XI *De civitate Dei*, cap. 19. Sed et Julius Africanus, lib. II, cap. 2; auctor Commentarii in Genesin sancto Eucherio ascripti; Gregorius Magnus lib. XXXVIII *Moral.*, cap. 12; Rupertus abbas lib. I *De Trinitate*, cap. 10, et lib. III *De glorificatione Trinitatis*, cap. 3; Gennadius Massiliensis lib. *De dogmatibus ecclesiasticis*, cap. 10; auctor Commentarior. in Psalmos, inter opera D. Hieronymi editorum, *in Psalmum* CXXVII; Ansbertus *in Apocalypsim*, lib. V, cap. 12. Hugo Victorinus, tract. II *Summæ sententiarum*; Thomas Aquinas, 1, 1, Q. LXI, art. 3, angelos una cum mundo conditos fuisse existimant. Ipse quidem hanc litem meam non facio, Deo enim universitatem efficienti non aderam utpote qui sero ab eodem in lucem eductus; sed si hæc posterior sententia probabilior est, ut Thomas etiam arbitratur, ipse crediderim potius, ideo Mosen de angelis initio Geneseos mentionem non fecisse, quod sibi tantummodo aspectabilis et materiati generationem describere proposuisset. Quod si quis in controversiam vocet, et dubitet, an angeli prorsus incorporei sint, opponere possem hanc opinionem jam fere ab omnibus hodie approbatam mihi quoque probari, quamvis tota fere antiquitas repugnare videatur, ut superius ostendimus (not. 59). Sed si Augustini sententiæ inhærendum esset, angelorum sub lucis nomine mentionem a Mose fieri affirmare possemus, ut in ejus laudatis operibus et in *Confessionibus* etiam videre est; et hanc secutus est quoque Rupertus abbas in citato opere.

D

(26) Horum multa disputat Glycas etiam part. I *Annalium*.

(27) Vide supra Epist. 3.

(28) Vide supra Epist. 2.

* Eodem interprete.

Digitized by Google

οὐκ ἔτι σκέπης τοιαύτης τινὸς, καθὰ καὶ πρότερον, ἐχρῆζεν, ὁποῖον ἄρα κἀκεῖνο τὸ πρὸ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδὰμ σῶμα ἐτύγχανεν, εἴτε τῆς κατὰ χάριν ἀθανασίας οὐκ ἀμοιροῦν. Ἄφθαρτοι μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες ἡλικίᾳ τε πρὸς ἀλλήλους καὶ εἶδει κατ' οὐδὲν διαφέροντες. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ. Εἰ γὰρ ἀκριβῶς ἐννοήσεις ὅπως ὁ οὐκ εὐμήκης τοῦ σίτου κόκκος καὶ ὁ πάνυ σμικρὸς, ἐπειδὰν τῇ γῇ καταβληθῶσιν, ἴσους τε καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀναδιδόασι στάχυας, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀπορήσαις, εἴπερ ὁ προδεδηκὼς καὶ ὁ ἐν σπαργάνοις τὴν ψυχὴν ἀφεὶς ἀκμάζοντες ἐν τῇ ἀναστάσει ἐγείρονται κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον Ἀδὰμ, τὸν πρὸ τῆς παραβάσεως δηλαδή. Ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τοῦ σίτου κόκκος χωννύμενος τῇ γῇ καὶ σηπόμενος, εἰς αὐτὸν ἐπανέρχεται τὸν στάχυν, ὅθεν δηλονότι πέπτωκε. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, τῷ μακαρίῳ Παύλῳ πείσθητι λέγοντι, « Σπείρονται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρονται ἐν δυνάμει. » Τί τούτου παραδοξότερον; *Ἐν δυνάμει* γὰρ εἰπὼν, ἔδειξε προφανῶς ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, « Ἐξαποστελεῖς » γὰρ, φησὶ, « τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, » τέλειοι πάντως ἐγείρονται.

pus exsilivit, perspicuum omnino est illud amplius cujuscunque ejusmodi operimenti, prout (29) in antecessum, non indiguisse : quale utique et illud corpus erat quo ante prævaricationem Adamus instructus fuit. Si vero neque expers fuit illius, quæ divino munere conceditur, immortalitatis, corruptionis igitur expertes resurgent omnes, nihil ætate invicem et specie differentes (30). Neque hac de causa mirare, neque rem absurdam arbitrare : si enim diligenter expenderis quomodo brevia tritici grana, et exigua admodum, postquam terræ mandata fuerunt, æquales spicas, et omnino similes proferunt, haud utique tanta de re dubitabis, an ille scilicet qui maturis annis, et ille qui in incunabulis ante diem naturæ concessit, florenti æque integraque ætate in resurrectione revicturi sint secundum primum illum Adamum (31), qualis fuit ante transgressionem videlicet. Resurrectio enim nihil est aliud quam eorum qui ceciderunt, in integrum restitutio (31*), quemadmodum etiam tritici granum (32) terra obrutum et putrescens, in eamdem spicam iterum vertitur, unde scilicet excidit. Et si minus his quæ dicuntur fidem habes, crede beato Paulo dicenti : « Seminantur in infirmitate, resurgunt in virtute[1]. » Quid hoc mirabilius? *In virtute* enim dicens dilucide ostendit spiritali illa ætate, « Emittes, enim inquit, spiritum tuum et creabuntur[2] », perfectos (33) omnino omnes resurrecturos.

Ἄφθαρτοι μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες, μήτε βρώσει, μήτε πόσει, καθάπερ εἴρηται, χρώμενοι. Ἀλλὰ μὴ ἀπίστει τοῖς λεγομένοις. Εἰ γὰρ ἔτι τοῖς φυσικοῖς ὑπέκειντο πάθεσι, πείνῃ λέγω καὶ δίψει, καὶ τοῖς ἄλλοις ἁπλῶς οἷς ὑποπεσεῖν κατεκρίθη μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ὁ ἄνθρωπος, οὐ μὲν οὖν αὐτοὺς ἀφθάρτους ἐκ νεκρῶν ἐγηγέρθαι εἰκὸς τις ἂν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην, ἀμήχανον ἄφθαρτον διαμένειν τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι φθορᾶς ἀνώτεροι ἐγείρονται πάντες

Incorruptibiles igitur omnes resurgent, neque alimento, neque potione, ut diximus, utentes. Sed ne fidem abroga his quæ dicuntur : si enim adhuc naturalibus passionibus subjicerentur, fami, inquam, ac siti, et aliis (34), ut uno verbo dicam, quibus homo ob peccatum succumbere condemnatus est, igitur incorruptibiles a mortuis non esse resurrecturos jure quis dicat. Juxta enim Damascenum Joannem, impossibile est incorruptibilem permanere eum qui sensile alimentum participat (35). Sed res profecto haud ita se habet (36).

[1] I Cor. xv, 43. [2] Psal. cm, 30.

(29) Judæi tamen somniant homines vestibus, cum quibus sepulti fuere, vel a Deo recens creatis, indutos, resurrecturos esse, ut in tract. *Sanhedrin*, R. Jonathan in *Cohel. Rabba*, Talmud. Jerosol. Chilai cap. 9 videre est.

(30) Vide Augustinum a nobis inferius advocatum.

(31) Vide superius epist. 2 et 3.

(31*) Superius col. 715 A.

(32) Celeberrima comparatio a Paulo apostolo primum usurpata, et deinde ab omnibus ecclesiasticis scriptoribus, et præcipue Athenagora *De resurrectione*, Tertulliano item *De resurrect.*, Rufino *in Symbolum*, et Joan. Damasceno pariter *De resurrectione*.

(33) De perfectione et decore corporum justorum post resurrectionem, vide quæ late disputat Tertullianus *De resurrectione carnis*, Augustinus lib. XXII *De civ. Dei*, cap. 19 et 20, et *Enchirid.* cap. 90.

(34) Vide superius, epist. 2.

(35) Vide adnotata inferius.

(36) In aliam it sententiam magnus Augustinus lib. XIII *De civit. Dei*, cap. 22 : « Corpora ergo justorum quæ in resurrectione futura sunt, neque ullo cibo indigebunt, quo fiat, ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur : neque ullis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualiscunque molestia devitetur : quoniam certo, et omni modo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut nonnisi velint possibilitate, non necessitate vescantur. Quod angeli quoque visibiliter et tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant et poterant, ut hominibus congruerent, sui ministerii quadam humanitate fecerunt. Neque enim in phantasmate angelos edisse credendum est, quando homines eos hospitio susceperunt, quamvis utrum angeli essent ignorantibus consimili nobis indigentia vesci viderentur. Unde est quod ait angelus in libro Tobiæ : « Videbatis me manducare, sed vestro visu nec videbatis, » id est necessitate corporis reficiendi sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis. Sed si forte de angelis aliud credibilius disputari potest, certe fides Christiana de ipso Salvatore non dubitat, qui etiam post resurrectionem, jam quidem in spirituali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum discipulis sumpsit.

Digitized by Google

Si enim credimus universos homines corruptione superiores esse resurrecturos, responde jam, quidnam futurum sit, quod eos sensilem cibum sumere compellat (37)? Si vero secundum etiam angelorum similitudinem, ut divus Gregorius Nyssenus ait, vivet in resurrectione homo (inquit enim: Et erunt omnes ut angeli Dei), quomodo ipsum cibi et potionis indigentem affirmamus? Impossibile hoc omnino, impossibile. Si enim alimentis utimur in præsentiarum, ex eo est quod naturam ipsam habemus quæ nos compellit; sed, quemadmodum Nyssenus inquit, hoc tum ministerio liberabitur homo, et æque ac angeli se habebit, sicut in Evangelio Dominus dicit. Sed Joannes quoque Damascenus in suo capite centesimo *De resurrectione* ita dicit ad verbum: « Seminatur corpus animale, crassum videlicet et mortale: resurgit corpus spirituale, quale fuit Domini corpus post resurrectionem, clausas januas pervadens, indefatigabile, nutrimenti, somni et potionis haud indigum. Vitam enim æqualem angelis in omnibus homo tunc vivet, juxta eum qui dicit: Et erunt omnes ut angeli Dei (38). »

Sed quid multis opus est verbis? Si Christum ipsum præ cunctis habere debemus, qui bona illa accepturi sunt, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, aliam vivendi rationem, ut arbitror, participare nunquam compellentur. Beatitatem vero illam, non sensiles epulas (39) esse, sed intelligibilem potius ex ipsa visione lætitiam in sanctis excitatam, ipse Dominus demonstravit cum ita dixit: « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, etiam illi sint mecum, ut meam gloriam contemplentur. » Attende igitur: non dixit, « ut participent, » sed, « ut contemplentur gloriam meam. » Inde igitur demonstravit, ut aurea verba fundens Joannes ait tale divinum dictum enarrans, omnem hanc requiem in Dei Filii contemplatione consistere (40). Uti enim ii qui solis radios speculantur, aereque fruuntur, tenuissimam ex aspectu habent delectationem, ita quoque tunc erit. Etenim intelligibilis ibi ex contemplatione lætitia in sanctis, ut dictum est, excitabitur. Hoc ipsum utique consultum stabilit etiam divinissimus Joannes Damascenus de intemeratis Christi mysteriis verba faciens, et ea quæ sequuntur dicit: « Sancta hæc sacramenta simulacra futurorum dicuntur, non quia vere non

οἱ ἄνθρωποι, τί τὸ καταναγκάζον αὐτοὺς αἰσθητῆς ἅπτεσθαι βρώσεως; Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Εἰ δὲ καὶ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγγέλων, ὡς ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, ἐν τῇ ἀναστάσει ζήσεται ἄνθρωπος (Καὶ ἔσονται γάρ, φησί, πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ), πῶς αὐτὸν ἐνδεᾶ βρώσεως καὶ πόσεως εἴπωμεν; Ἀμήχανον τοῦτο· πάντως, ἀμήχανον. Εἰ γὰρ καὶ βρώσεσι χρώμεθα σήμερον, ἅτε τὴν φύσιν αὐτὴν ἔχοντες ἀναγκάζουσαν, ἀλλὰ, καθάπερ ὁ Νύσσης φησί, τῆς λειτουργίας ταύτης ἀπαλλαγήσεται τότε ὁ ἄνθρωπος καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἐξ ἴσου διατεθήσεται, καθὼς ἐν Εὐαγγελίοις ἔφη ὁ Κύριος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* ἑκατοστῷ κεφαλαίῳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω φησίν· « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἤγουν παχύ τε καὶ θνητόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, οἷον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τὴν ἀνάστασιν, κεκλεισμένων θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίαστον, τροφῆς, ὕπνου καὶ πόσεως ἀνενδεές. Βίον γὰρ ἰσάγγελον ἐπὶ πᾶσι τότε ζήσεται ἄνθρωπος κατὰ τὸν εἰπόντα, Καὶ ἔσονται πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ. »

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ τὸν Χριστὸν αὐτὸν ἀντὶ πάντων ἔχειν ὀφείλοντες οἱ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἀπολαβεῖν μέλλοντες ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, διαίτης ἑτέρας, ὡς οἶμαι, μετασχεῖν οὐκ ἄν ποτε προαχθήσονται. Ὅτι δὲ ἡ μακαριότης ἐκείνη οὐ βρῶσις αἰσθητή ἐστιν, ἀλλ' ἡ νοητὴ μᾶλλον εὐφροσύνη διὰ θέας ἐγγινομένη τοῖς ἁγίοις, αὐτὸς ὁ Κύριος ἔδειξεν ἐν οἷς οὕτως ἔλεγε· « Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. » Πρόσεχε οὖν· οὐκ εἶπεν, « ἵνα μετέχωσιν, » ἀλλ' « ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν. » Ἔδειξεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ τὸ τοιοῦτον ἐπεξηγούμενος θεῖον ῥητὸν, ὅτι πᾶσα ἀνάπαυσις αὕτη ἐστὶν εἰς τὸ θεωρεῖν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· ὥσπερ γὰρ οἱ πρὸς τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου θεωροῦντες καὶ ἀέρος ἀπολαύοντες λεπτοτάτην ἀπὸ τῆς ὄψεως ἔχουσι τὴν ἀπόλαυσιν, οὕτως ἔσται καὶ τότε. Νοητὴ καὶ γὰρ εὐφροσύνη ἐκεῖσε διὰ θέας ἐγγινομένη τοῖς ἁγίοις, ὡς εἴρηται. Τοῦτο μέντοι τὸ δόγμα συνίστησι καὶ ὁ θειότατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς περὶ τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φησί· « Τὰ ἅγια ταῦτα μυστήρια τῶν μελλόντων ἀντίτυπα λέγεται οὐχ ὅτι

(37) Superius col. 702.

(38) Tertullianus, *De resur. carn.* « Transituri in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ resuscitatæ tamen demutationem. » Rufinus *Expos. in Symbol.*: « Resurrectionis ergo virtus angelicum hominibus confert statum, ut qui de terra resurrexerunt, non iterum in terra cum quadrupedibus, sed in cœlo cum angelis vivant. »

(39) Perperam igitur theologi quidam pertendunt gustus tactusque voluptatibus et ejusmodi deliciis beatos in cœlo etiam fruituros: et hinc exculcatur Cerinthi hæresis, et eorum Chiliastarum, qui homines postquam resurrexerint cum Christo in hoc mundo regnaturos, deliciis omnibus et voluptatibus affluentes, affirmant, de quibus vide Eusebium Cæsariensem lib. III *Histor. eccles.*, cap. 21 et 30, et lib. VII, cap. 21, et Augustinum lib. XIX *De civil. Dei*, cap. 7, ut reliquos omittam.

(40) Hinc recte vir doctus Avicenna justorum secundum obitum felicitatem juxta Muhammedis placita exponens, in una Dei contemplatione eam collocat, et ἀλληγορικῶς interpretatur, quæ ψευδοπροφήτης ille de sensibilibus voluptatibus videtur ingerere. Vide ejus opus de *Almahad*.

Digitized by Google

σῶμα καὶ αἷμα οὐκ εἰσὶν ἀληθῶς τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θέας. » Καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* κεφαλαίῳ αὐτοῦ τοιαῖσδε περὶ τούτου κέχρηται συλλαβαῖς· « Οἱ δὲ τἀγαθὰ πράξαντες ἐκλάμψουσιν ὥσπερ ὁ ἥλιος· ἐν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὁρῶντες αὐτὸν καὶ ὁρώμενοι, καὶ ἄληκτον τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρπούμενοι. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι βρῶσις καὶ πόσις αὐτός ἐστιν ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι κόρον ἐκεῖσε οὐχ ἕξουσιν οἱ ἐσθίοντες αὐτὸν, αὐτὸς ἔδειξε διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος οὕτως εἰπών· « Οἱ τρώγοντές με πεινάσουσι, καὶ οἱ πίνοντές με διψήσουσι. »

A sint Christi corpus et sanguis (41), sed quia nunc per illa Christi divinitatem participamus, tunc vero intelligibiter per solum intuitum. » Et in suo eodem capite *De resurrectione*, talibus super hoc syllabis usus est : « Qui autem bona fecerint, fulgebunt sicut sol in ipso Domino nostro Jesu Christo, videntes ipsum, et visi, et indeficientis ex ipso lætitiæ fructum colligentes. » Hæc autem ita se habere, et cibum et potionem ipsum esse Christum, et nullam ibi satietatem, qui ea comedunt, habituros, ipse Dominus per prophetam ostendit ita dicens : « Qui comedunt me, esurient; et qui bibunt me, sitient [1]. »

Μὴ περὶ βρώσεως αἰσθητῆς ἀμφισβήτει καὶ πόσεως. Εἰ γὰρ καὶ φαγεῖν τὸν Χριστὸν καὶ πιεῖν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αἱ θεῖαι Βίβλοι διαγορεύουσιν, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις διαταράττεσθαι τὴν οὐ δέον ἀγχίνοιαν. Οὐδὲ γὰρ νόμῳ φύσεως ἔφαγε διαπνευσθείσης αὐτῷ τῆς σαρκὸς, καὶ τὸ ἐνδέον ζητούσης ἀναπληρῶσαι, καθάπερ καὶ πρότερον· χάριν δὲ πάντως τοῦ τὴν τελείαν τοὺς ἀποστόλους πληροφορίαν λαβεῖν περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἐγέρσεως αὐτοῦ. Ἔτι γὰρ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς λαβὼν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγε. Μὴ οὖν ἐπὶ τούτοις ἀμφίβαλλε· μηδὲ λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπίτρεπε, Πῶς ἔφαγε, λέγων, ποῦ δὲ καὶ τὰ βρωθέντα κεχώρηκε; Τοιοῦτόν τι λέγε μηδὲν, ἀκριβῶς εἰδὼς ὅπως οἱ ξενισθέντες ἐκεῖνοι παρὰ τῷ θείῳ Ἀβραὰμ θειότατοι ἄγγελοι τὰ παρατεθέντα δεδαπανήκασι βρώματα. Ὅθεν καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μεταποιηθὲν παραδόξως οὕτως ἐγήγερται, καὶ τοῦ λίθου τῷ τάφῳ ἐπικειμένου καὶ τῶν σφραγίδων ἐκεῖσε ἀπηωρημένων. Ἀλλὰ καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων τοῖς ἀποστόλοις ἐφίσταται. Παχύτητος γὰρ πάσης ἐκτὸς γεγονὼς οὐδαμῶς ἐκώλυτο παρά τινων εἰσερχόμενός τε καὶ ἐξερχόμενος. Ὥστε εἰ καὶ τύπους ἐδείκνυε τῶν ἥλων, εἰ καὶ θνητῇ χειρὶ πολυπραγμονούμενος ἦν, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο θαυμάζειν σε ἄξιον. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐπαπορούμενος οἷον ἐπὶ τούτοις, πρὸς δὲ καὶ ἐπιλύων τὸ τοιοῦτον ἀπόρημά φησιν, ὅτι συγκαταβάσεως ἦν τὸ γινόμενον. Τὸ γὰρ οὕτω λεπτὸν καὶ κοῦφον ὡς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν εἰσελθεῖν, ὠτειλὰς ἐν αὐτῷ φέρειν οὐκ ἔπρεπεν, ὅτι καὶ παχύτητος πάσης ἀπήλλακτο. Τούτοις καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀνα-*

Ne igitur in sensili alimento et poculo ancipitem te traducito. Si enim comedisse Christum et bibisse post resurrectionem divini libri testantur, non opus est ut super his torqueatur ingenium. Non enim naturæ lege comedebat, cum ejus caro jam spiritalis effecta esset (42), nec necessario quæreret, quemadmodum prius, saturari : sed ea tantum de causa profecto ut apostoli certum et indubitatum suæ a mortuis resurrectionis argumentum acciperent. Adhuc enim iis ex gaudio non credentibus, cum cibum sumpsisset coram illis manducavit. Ne igitur de his dubita : neque ratiocinationibus totum concede, Quomodo comedit, dicens, vel quo comesa secessere? Nihil hujusmodi dicito, cum exacte noveris quomodo illi a divino Abrahamo hospitio excepti divinissimi angeli appositas epulas absumpsere. Unde et ad incorruptionem Domini corpus translatum mirabiliter ita resurrexit, et lapide adhuc sepulcro super imposito, et sigillis ibidem suspensis, sed et clausis januis apostolis apparuit : crassitudine enim omni deposita, nulla re unquam ne ingrederetur vel egrederetur, prohibebatur. Si vero formas clavorum ostendit, vel mortali manu contrectatus est, non tamen ob hoc ipsum admiratione te percelli par est. Vide enim quomodo et aureo eloquio manans Joannes de his ipsis dubitans, et ejusmodi insuper difficultatem dissolvens ait, hoc ipsum factum esse ut aliorum infirmitati consuleretur. Tam subtile enim ac leve ut januis clausis intraret (43), cicatrices in se ferre dedecebat, utpote quod et quacunque erat crassitudine liberum. Hisce et divi-

[1] Eccli. XXIV, 29.

(41) Observa Damasceni et Glycæ fidem de vera Christi in pane eucharistico præsentia.

(42) Glycas noster parte III *Annal.* : Κατὰ γὰρ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, τοὺς μαθητὰς ἐπιστηρίξαι βουλόμενος ἡμέρας ἐντεῦθα ποιεῖ μ' ὀπτανόμενος αὐτοῖς ἔστιν ὅτε καὶ τὰ πρὸς εἰρήνην διαλεγόμενος, ὠτειλὰς ἐν τῷ θεοειδεῖ δεικνύων ἐκείνῳ σώματι, συνεσθίων αὐτοῖς ἅμα καὶ πίνων, οὐχ ὡς τροφῆς δεόμενος, ἀλλὰ πιστούμενος, καὶ τἄλλα πάντα ποιῶν ὅσαπερ εἴωθε τοὺς ἀσθενεῖς ἀσφαλίζεσθαι, etc. « Nam de magni Athanasii sententia, propterea dies in terris XL commoratus est Dominus, quod discipulos confirmare vellet. Idcirco se conspiciendum eis interdum præbet, amice pacificeque cum eis loquitur, cicatrices in corpore divino commonstrat : comedit atque bibit una, cætera denique facit omnia quæ ad confirmandos imbecilles aliquid afferre momenti possent. Sed vide quæ nos paulo superius ex magno Augustino protulimus.

(43) Non tamen ob subtilitatem intrabat, sed ob divinam virtutem : intelligi enim non potest quomodo sine partium disjunctione, subtile corpus, corpus aliud densum ac soldum penetrare possit. Adde quod eodem modo ex Virginis matris utero clauso egressus est, licet crasso corpore circumdatus, adeoque non corporis natura, sed divina virtute, id fieri credendum est.

Digitized by Google

nissimus Anastasius astipulatur, in suo *De resurrectione* libello ita ad verbum dissertans : « Clausis januis ingressus est Dominus, et discipulis manus ostendit : et illud quidem secundum naturam fecit. Natura enim comparatum est, ut spiritale corpus solida qnæque, nullo prohibente, pervadat; hoc vero secundum dispensationem ostenditur, ut corpus, quod perpessum fuerat, resurrexisse jam crederent. » Reliquum est igitur ut hæc facta fuerint, quemadmodum laudati divini Patres affirmant, ut resurrectio crederetur, et ut illum ipsum qui crucifixus fuerat, et non alium, resurrexisse intelligerent. His concinens et Dominus ipse discipulis inquiebat : « Videte manus meas, quia ego sum. » Si hæc autem ita se habent, absurdum omnino est proprio nos ratiocinio persuasos aliter evangelica et divina dicta accipere; siquidem talia et eos ipsos in primis sancto Spiritu afflatos edisserentes habemus. Sed quid multis hæc diducere oportet? Nisi, secundum aurea eloquentiæ flumina fundentem Joannem, dicimus clavorum formas discipulorum gratia certo consilio ostensas fuisse, necessarium omnino est affirmare, fore ut ex mortuis resurrecturi, quorum ipse Christus primogenitus fuit, tunc ita resurgant quemadmodum et terra defossi sunt in antecessum, sive nocumentum habentes, sive alio modo corpora detruncata ferentes (44). Et spiritus quidem non erat Domini corpus, ut trepidi discipuli existimabant, secus enim coram illis non manducasset; non mulieres illæ ejus pedes exosculatæ essent; non ipse Dominus dixisset : « Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere[1]. » Quamobrem spiritus quidem Domini corpus non erat, subtile vero pariter, et leve, et spiritale, utpote a sanctissimo Spiritu (45) gubernatum. Nisi enim res ita se habuisset, haud equidem unius horæ spatio in diversis locis apparuisset; non heri visum et cognitum, inadspicuum hodie ignotumque fuisset. Cum enim, ut diximus, incorruptibile evasisset, corruptibilibus oculis facile nec videbatur nec cognoscebatur, sed quando tantum ipse volebat, quemadmodum cum discipulis concedebat ut ipsum intuerentur. Et isthuc ipsum est quod evangelista Joannes dicebat : « Manifestavit Jesus semetipsum discipulis suis, cum a mortuis resurrexisset. » *Manifestavit* enim dicens aperte ostendit, cum a discipulis non aliter post resurrectionem visum fuisse quam si indulgentia quadam in eos uteretur, quam si in aliam (46)

A στάσεως αὐτοῦ λόγῳ κατὰ λέξιν οὕτω διέξεισιν· « Εἰσῆλθεν ὁ Κύριος τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ τὰς χεῖρας ὑπέδειξε τοῖς μαθηταῖς, τὸ μὲν κατὰ φύσιν ποιήσας, πέφυκε γὰρ τὸ πνευματικὸν σῶμα διὰ τῶν στεγανῶν ἀκωλύτως διέρχεσθαι· τὸ δὲ κατ' οἰκονομίαν, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι τὸ πεπονθὸς ἀνέστη σῶμα, δείκνυται. » Ταῦτα λοιπὸν, ὡς οἱ διαληφθέντες θεῖοι Πατέρες φασὶν, ὥστε πιστευθῆναι τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὥστε μαθεῖν ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ σταυρωθεὶς, καὶ οὐκ ἄλλος ἂν τούτου ἀνέστη. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς, « Ἴδετε τὰς χεῖράς μου, ὅτι ἐγώ εἰμι. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως οὐκ εὔλογον τῷ ἰδίῳ λογισμῷ πειθομένους ἡμᾶς ἑτέρως ἐκλαμβάνειν τὰ εὐαγγελικὰ καὶ θεῖα ῥητά· εἴ γε τὰ τοιαῦτα καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἔχομεν ἐπεξηγουμένους τῷ Πνεύματι. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ μὴ κατὰ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην οἰκονομικῶς εἴπωμεν τοὺς τύπους τῶν ἥλων ὑποδεικνύεσθαι χάριν τῶν μαθητῶν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένους, ὧν γέγονε πρωτότοκος αὐτὸς Χριστὸς, οὕτως ἐγερθῆναι τότε, καθὼς ἄρα καὶ τῇ γῇ καταληφθῆναι ἐφθάκεισαν, εἴτε λώβην ἔχοντες εἴτε καὶ ἄλλως πως ἠκρωτηριασμένα τὰ σώματα φέροντες. Καὶ πνεῦμα μὲν οὐκ ἦν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καθάπερ οἱ μαθηταὶ πτοούμενοι ὑπελάμβανον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐνώπιον αὐτῶν ἔφαγεν, οὐκ ἂν αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι τοὺς πόδας αὐτοῦ κατησπάζοντο, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγεν ὅτι « Τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. » Ὅθεν πνεῦμα μὲν οὐκ ἦν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα· λεπτὸν δὲ ὅμως καὶ κοῦφον καὶ πνευματικὸν ὡς τῷ παναγίῳ Πνεύματι διοικούμενον. Εἰ δὲ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν μιᾷ ὥρᾳ κατὰ διαφόρους τόπους ἐφαίνετο, οὐκ ἂν τὸ χθὲς ὁρώμενόν τε καὶ γνωριζόμενον ἀόρατόν τε σήμερον καὶ ἄγνωστον ἦν. Ἄφθαρτον γὰρ, ὡς εἴρηται, γεγονὸς, φθαρτοῖς ὄμμασιν εὐχερῶς οὐ μὲν οὖν ἐβλέπετό τε καὶ ἐγνωρίζετο, ἀλλ' ἡνίκα πάντως ἤθελε, καὶ καθὼς αὐτὸς συνεχώρει τοῖς μαθηταῖς αὐτὸν καθορᾶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἔλεγεν· « Ἐφανέρωσεν ὁ Ἰησοῦς ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν. » Τὸ γὰρ « ἐφανέρωσεν » εἰπὼν, ἔδειξε προφανῶς ὡς οὐκ ἂν ἑώρων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ μετ' αὐτὴν ἀνάστασιν, εἰ μὴ συγκαταβάσει χρώμενος ἦν, εἰ μὴ πρὸς ἑτέραν ἠλλοιοῦτο μορφήν. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ εὐαγγελικὴ φησιν ἱστορία ὅτι ὤφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ. Δείκνυσι γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι τὸ πνευματικὸν σῶμα σαρκὸς ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, εἰ μὴ πρὸς ἑτέραν ἀλλοιωθῇ παραδόξως μορφήν. Ἀλλοιοῦται καὶ γὰρ κατὰ πρόθεσιν τῆς κεχρημένης

[1] Luc. XXIV, 39.

(44) Integra omnino et perfecta justorum hominum corpora suscitanda e terra esse, docent præter alios, Tertull., *De resurr. carn.*, et August., in lib. *De civit. Dei.*

(45) Secus et melius Augustinus lib. XIII *De civ. Dei*, cap. 20 : « Caro spiritui serviens recte appellatur spiritualis, non quod in spiritum convertatur, sicut nonnulli putant, ex eo quod scriptum est, « Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale; » sed quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subdetur usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate et tarditate, detracta. »

(46) Non in aliam formam conversus Deus. Vide Hieronymum et Platonem. Quod si humanam

Digitized by Google

αὐτῷ ψυχῆς, ὡς ὁ τὰ θεῖα φησιν σοφὸς Ἀναστάσιος, πρός γε τὴν κατεπείγουσαν οἰκονομίαν. Εἰ δὲ τὸ παναγίου τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοιοῦτον ἦν, ἀφ' οὗ καὶ πᾶσι τοῖς ἡμετέροις σώμασιν ἡ τῆς ἀναστάσεως χάρις κεχάρισται, (καὶ πῶς γὰρ οὐ κεχάρισται, εἴγε διὰ νεφελῶν ἁρπαγήσονται πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα;) περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐπαπορεῖν σε πλέον οὐκ ἄξιον, εἴγε τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ μᾶλλον οὕτως ἠκουσας λέγοντος· « Μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ, εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ. »

formam converteretur. Secundum enim hoc ipsum evangelica historia ait apparuisse discipulis alia forma. Ostendit enim exinde spiritale corpus carnis oculis videri non posse, nisi in aliam formam mirabiliter convertatur. Immutatur enim ad animæ, quæ eo utitur, arbitrium, ut divinarum rerum consultissimus Anastasius affirmat, et ad necessitatem dispensationem. Si vero Christi sanctissimi corpus ejusmodi erat, a quo et omnibus nostris corporibus illa resurrectionis (47) gratia donata est, (et profecto quomodo donata non est, si in occursum Domini per medias nubes rapientur in aera?) de proposita quæstione te amplius dubitare dignum non est; et eo magis quod magnum Paulum ita dicentem audisti: « Transformabit tunc nostrum humile corpus Servator, adeo ut ejus glorioso corpori conforme prorsus evadat. »

Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦτο, θεοείκελε ἄνερ, ὃ νῦν περικείμεθα, ψυχικόν ἐστιν, ἤγουν παχύ τε καὶ θνητόν, ταῖς φυσικαῖς καὶ ψυχικαῖς ποιότησι καὶ δυνάμεσι διοικούμενόν τε καὶ ζωογονούμενον τῇ ζωτικῇ, ἥτις ἐν τῇ καρδίᾳ θεωρεῖται, διά γε τῶν ἀρτηριῶν ἑσαγουσῶν καὶ ἐξαγουσῶν συνέχουσαν ἡμῶν τὴν ζωὴν, καὶ τῇ κατὰ τὸ ἧπαρ φυσικῇ, ἥτις καὶ θρεπτικὴ λέγεται διὰ τῶν ἐκφυομένων ἐκεῖ φλεβῶν ὅλον ἐπαρδεύουσά τε σῶμα, καὶ τρέφουσα, καὶ

Corpus enim hoc, divine vir, quo nunc circumdamur, animale est, crassum scilicet et mortale, et naturalibus atque animalibus qualitatibus (48) et potentiis gubernatum, et vitali quidem vivificatum, quæ in corde conspicitur, et per arterias inducentes (49) et educentes nostram continens vitam; et naturali, quæ in jecinore est, et quæ etiam nutritiva dicitur, quæque ob nascentes ibidem venas (50) totum irrigat corpus ac nutrit;

naturam assumpsit, forma tamen Dei usque remansit: nec Christus unquam, post carnem assumptam, formam mentitus esse in evangelica historia legitur.

(47) Consule Augustinum lib. XIII *De civ. Dei*, cap. 23.

(48) Hanc eamdem doctrinam Glycas noster parte I *Annal.* ingerit, Platonis sententiæ, ut videtur, inhæreus; ita enim scribit: Πρὸς τούτοις εἰδέναι καὶ τοῦτό σε βούλομαι, ὅτι τὸ ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς τῷ ἥπατι ἐγκαθίδρυται, τὸ δὲ θυμικὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ποιεῖται τὴν οἴκησιν, τὸ δὲ λογικὸν ἐν αὐτῷ τῷ ἐγκεφάλῳ. « Prater hæc etiam illud te scire volo partem eam animi, quæ appetendi facultatem continet, in jecinore sedem suam obtinere; alteram, qua irascendi vis continetur in corde; rationis denique domicilium in cerebro esse. » Et *Annal.* pariter parte I cum unam tantum esse animam demonstrasset, diversis eam facultatibus præditam recte ac sapienter affirmat, easque ita distribuit: Αὐτίκα γὰρ τὸ μὲν θυμικὸν αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ λέγουσι ποιεῖσθαι τὴν οἴκησιν· τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν ὁμοίως ἐν τῷ ἥπατι. Ἡ δὲ λογικὴ αὐτοῦ καθαπτομένη τοῦ ἐγκεφάλου, δι' αὐτοῦ τοῖς πᾶσιν ἐπιλάμπειαι καὶ δείκνυται. « Ac pars quidem ejus illa, quæ vim irascendi continet, sedem in corde fertur obtinere; altera vero, qua concupiscimus, in jecinore; tertia, quæ rationis facultas est, in cerebro sita, per id omnibus sese declarat. » Hæc quidem Platonis sententia, quam exponit lib. VI *De Repub.* et de qua Cicero I *Tuscul. Quæst.*, et eleganter Claudianus *De IV consulatu Honorii*, ut Platonis enarratores omittam. Reprehendit in eodem loco Michael Apollinarium, Laodiceæ antistitem, quasi duas animas in homine collocarit et partem brutam ac rationis expertem a rationali aut intelligente separaverit; Plotinumque simul damnat quod hominem mente, anima, et corpore, constare dixerit. Sed si probe res expendatur, eorum sententia verbis tantum, non re, a nostra discrepat, et multi etiam veterum Patrum idem ac illi sensere: non enim plures animas inducebant, sed plures animæ partes vel facultates, quod et ipse Michael fatetur. Vult tamen hic animam per omnia membra diffusam toto corpore contineri, nec in aliqua tantum peculiari corporis parte residere, contra Aristotelem, qui eam in corde, et Platonem, qui in capite certisque sedibus posuit. Michael insuper Platonis vehiculum seu substantiam mediam corpoream admittere in homine videtur; de qua tam multi legi possunt apud Platonicos et veteres Ecclesiæ Patres, ut Origenem, Hieronymum, aliosque, quos modo recensere non vacat.

(49) Recte admodum ac sapienter Glycas noster arteriarum originem ex corde deducit, ut videre est apud Thomam Bartholinum libell. II *De arteriis*. Quod autem eas ἐξαγούσας, *educentes*, et ἐσαγούσας, *inducentes*, dicat, humorum circulum quemdam inducere videtur, id quod multis ex antiquioribus quoque persuasum fuit, ut auctori lib. I *De victus ratione*; Hippocrati in medio libelli *De ossium natura*, et in fine libri *De natura humana*; auctori libri *De alimento*; Diogeni Apolloniati apud Aristotelem lib. III *Histor. Animal.*, cap. 2, et lib. *De somno*, cap. 3, et Platoni in *Timæo*. Et id quidem de sanguine præcipue intelligendum esse censet Jo. Walæus *Epistola de motu chyli et sanguinis, ad Thom. Bartholinum*. Cæterum mirari subit, cum hi omnes auctores aliquali, ut quibusdam videtur, motus sanguinis circularis cognitioni præluxissent, adeo per multa sæcula hanc hominem doctos latuisse, ut proximiore ætate tantum, Michaele Serveto, Paulo Servita, Cæsalpino, Columbo, Guil. Harvæio tandem ducibus, in eam prospero quodam fato devenerint, et rem verissimam perspicue ac dilucide comprehenderint, ut laudata epistola Jo. Walæus et Jo. Bapt. Morgagnius V. C. epistola I memoriæ prodiderunt.

(50) Non mirandum quidem si Glycas noster initia venarum ex hepate deducit; id enim antiquorum multis persuasum fuit, et inter nostræ ætati proximiores Th. Bartholino libello *De venis*, cap. I. Et quidem quoad venam portæ et cavam, ex qua cava omnes prope aliæ venæ per corpus propagantur, Paulo Barbettæ *Anatom. pract.* cap. 8; Jo. Munnicks *De re anatom.*, et Mangeto, ut Wallesium, Heurnium aliosque omittam. Nisi mirum videatur Glycam Aristoteli repugnare voluisse,

Digitized by Google

et ea quæ in cerebro, quæque etiam animalis appellatur, quod per nervos et musculos sensum omnium et motum suppeditet corpori (51). Per ejusmodi enim animales virtutes omnis nostra vita consistit. Animale autem corpus, quemadmodum narravimus, se habere, atque ita ex iis constare, quæ præcedens sermo manifestavit, liquet etiam ex ipsis operibus, neque minus ex ea comprehendentibus in Evangelio secundum Marcum legitimis præceptis. « Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum, ex tota mente tua, » etc. Cor enim dicens, et animam, et mentem, differentes animæ virtutes manifestavit : et illam vitalem, quam per cor indicavit; et illam naturalem, quam significavit per animam; et rationalem illam, quam per mentem sermo repræsentavit. Jubet enim omnibus animalibus potentiis diligere Deum. Ita nunc corpus nostrum vivificatur, quamobrem animale etiam dicitur. Tunc vero hisce omnibus liberum, ut illud quod nulli corruptioni obnoxium jam evasit, spiritale omnino erit, ineffabili modo a sanctissimo Spiritu gubernatum atque dispositum. Inde etiam Paulus dicebat : « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Attende igitur : « Seminatur corpus animale, » crassum videlicet et mortale : « resurgit corpus spiritale, » hoc est, tenue et leve, et ætherium, et crassitie omni ac pondere liberatum, sed et a solo divino Spiritu gubernatum, ut divus Isidorus Pelusiota ait. Nunc enim, etsi nobis Spiritus sanctus assistit, anima tamen actionum dominium possidet; tunc vero hæc omnia aget juxta divini Spiritus leges, et hoc est quod Paulus dicebat : « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Non enim deinceps animalibus potentiis regetur, animale enim

τῇ κατὰ τὸν ἐγκέφαλον ἤτις καὶ ψυχικὴ λέγεται, διά γε τῶν νεύρων καὶ τῶν μυῶν αἰσθησίν τε καὶ κίνησιν ὅλων χορηγοῦσα τῷ σώματι. Διὰ γὰρ τῶν τοιούτων ψυχικῶν δυνάμεων πᾶσα συνίσταται ἡμῶν ἡ ζωή. Ὅτι δὲ τὸ ψυχικὸν σῶμα τοιαύτην ἔχφασιν κέκτηται καὶ οὕτως ἐκεῖθεν συνίσταται, καθ' ἃ καὶ φθάσας ὁ λόγος ἐγνώρισε, δῆλον μὲν καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐμπεριεχομένων κατὰ Μάρκον εὐαγγελικῶν νομικῶν παραγγελμάτων. « Ἀγαπήσεις γάρ, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, » κ. τ. λ. Καρδίαν γὰρ εἰπών, καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, τὰς διαφόρους τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐδήλωσε, τήν τε ζωώδη ἣν διὰ καρδίας ἐνέφηνε, καὶ τὴν φυσικὴν ἣν διὰ τῆς ψυχῆς ὑπεσήμανε, καὶ τὴν λογικὴν ἣν διὰ τῆς διανοίας ὁ λόγος παρέστησε. Παρακελεύεται γὰρ διὰ πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Καὶ νῦν μὲν οὕτω ζωογονεῖται τὸ σῶμα ἡμῶν, ἐφ' ᾧ καὶ ψυχικὸν λέγεται· τότε δὲ τούτων ἁπάντων ἀπαλλαγὲν, ὡς ἄφθαρτον γεγονὸς, ἔσται πάντως πνευματικὸν ἀῤῥήτῳ τρόπῳ τῷ παναγίῳ Πνεύματι διοικούμενόν τε καὶ οἰκονομούμενον. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· « Σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » Πρόσεχε οὖν. « Σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, » ἤγουν παχύ τε καὶ θνητόν· « ἐγείρεται σῶμα πνευματικὸν, » τοῦτ' ἔστι λεπτὸν καὶ κοῦφον καὶ αἰθέριον, πάντως τε πάχους καὶ βάρους ἀπηλλαγμένον· ἀλλὰ καὶ μόνῳ τῷ Πνεύματι διοικούμενον, ὡς ὁ Πηλουσιώτης φησὶν θεῖος Ἰσίδωρος. Νῦν μὲν γὰρ, εἰ καὶ πάρεστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὸ κῦρος τῶν πραττομένων κέκτηται· τότε δὲ ἐσεῖται καὶ αὐτὴ τὰ πάντα διαπραττομένη κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Πνεύματος· καὶ τοῦτ' ἔστιν ὅπερ ὁ Παῦλος ἔλεγε· « Σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. »

qui lib. II *De part. animal.*, cap. 4, aperte docet venas ex corde tanquam fonte et principio derivari. At Glycas Aristotelis vestigiis ubique insistere sibi non proposuit, et Platoni frequentius inhærere videtur. Unum tantum insuper observandum majori proprietate quem dicturum fuisse *venas e singulis corporis partibus etiam remotissimis ortum suum ducere, et ad cor usque pertingere*, quæ verba sunt doctissimi Vieussens *De sanguine et corde* in tom. I *Bibliothecæ anatomicæ* Clerici et Mangeti. Cæterum fallitur etiam Glycas antiquorum fidem secutus, dum per venas sanguinem deferentes nutritionem fieri ducit; secus enim res se habere medici neoterici eviceruni, ut videre est apud laudatum Bartholinum *De venis*, cap. 1.

(51) Quam recte de nervis eorumque officio locutus sit Glycas, ostendunt ea quæ habet de eorum origine et usu Thom. Bartholinus libello *De nervis*, cap. 1 : « Principium, inquit, dispersationis, vel pars unde origo nervorum immediata, est medulla oblongata, pront partim est intra cranium, partim extra, in spina. Intra cranium oriuntur, quæ vulgo dicuntur a cerebro oriri, septem nervorum paria; in spina vero, triginta. Et hæc verissima sententia non tantum ex similitudine substantiarum, medullaris et nervalis, verum etiam oculari experientia confirmatur. Aristoteles voluit a corde oriri, quem sequuntur Alexander, Averroes et Aponensis, qui tamen dicunt fieri hoc mediante cerebro. Alii voluerunt nervos nihil esse aliud quam venas et arterias continuatas, et in nervos degenerantes, ut olim Praxagoras, et nostro sæculo Cæsalpinus, Reusnerus, Hofmannus et Martianus, sed minus bene :

« Cum I. in cerebro arteriarum nervorumque nulla appareat per anastomoses conjunctio.

« II. Læsa vel secta in capite arteria convulsionem non excitet.

« III. Distinctus nervorum in cerebro exortus, ut arteriarum in corde, videatur.

« Erasistratus putavit a dura matre prodire.

« Hodie cum Galeno statuunt medici complures, alios nervos oriri a cerebro, alios a medulla spinali. Quos omnes refutat αὐτοψία.

« Finis et usus est, facultatem animalem cum spiritu animali a cerebro acceptam instar canalium afferre ad partes :

« I. Sensorias, ut oculos, aures; etc.

« II. Motorias, ut musculos ad motum.

« III. Ad omnes fere partes, ut in genere sentiant et dignoscant quæ dolorem afferunt.

« Itaque nervi partibus inserti dant his vel solum sensum, vel solum motum, vel utrumque; nec ullus motus voluntarius aut sensus absque nervi fit opera; unde nervo inciso statim privatur illa pars sensu et motu, etc. » Atque ita quidem ille.

Digitized by Google

Οὐδὲ γὰρ ταῖς ψυχικαῖς ἔκτοτε διοικεῖται δυνάμεσιν· καὶ γὰρ ἂν ψυχικὸν ἐλέγετο καὶ μετ' ἀνάστασιν, Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Ἐφ' ᾧ καὶ « Πνευματικὸν ἐγείρεται τότε » λέγεται, ἅτε μόνῳ τῷ παναγίῳ διοικούμενον Πνεύματι.

Ἄλλος λοιπὸν ἔσται τρόπος ζωῆς ἄῤῥητός τε καὶ ἀνεπινόητος, οὐ διὰ τῶν ἀρτηριῶν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, συνιστάμενος, ὅτι μηδὲ περὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἔμφυτον τότε θερμὸν, ὡς ἐντεῦθεν ἀναῤῥιπίσεώς τε καὶ ἀναψύξεως δέεσθαι. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ νόσος ἐπηκολούθει καὶ θάνατος, ἅτε τῆς ἐκπνοῆς παραβλαβείσης· ὀψέ ποτε. Ἀλλ' οὐδέν τι τοιοῦτον ἐκεῖ, τῆς καταστάσεως ἐκείνης καινοπρεπούσης παντάπασι. Καὶ πειθέτω σε τὸ τοῦ κόκκου παράδειγμα ᾧ Παῦλος ἐχρήσατο, δεῖξαι θέλων ἐντεῦθεν ὁποία τ' ἐστὶ τότε τῶν σωμάτων ἡμῶν ἡ κατάστασις. Καταδύεται γὰρ ὁ κόκκος τῇ γῇ σίτου τυχὸν ἢ κριθῆς, καὶ οὐκέτι κόκκον ὁρᾷς, ἀλλ' εὐμεγέθη καλάμην, ἀλλὰ στάχυας, ἀλλ' οὐ θέρικας· ἄλλο εἶδος, ἄλλη φύσις, ἕτερον ὄνομα, ἐκ τοῦ κόκκου μὲν ἔχοντα τὴν ἀρχὴν, ἄλλα δὲ ὅμως παρὰ τὸν κόκκον ὑπάρχοντα. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἔστιν ἰδεῖν. Σπείρονται γὰρ ἐν φθορᾷ, ἐν ἀσθενείᾳ, ἐν ἀτιμίᾳ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐγείρονται δὲ ἐν δόξῃ, ἐν δυνάμει, ἐν ἀφθαρσίᾳ, κεκτημένα μὲν ἐντεῦθεν τὴν ὕπαρξιν, ἄλλης δὲ παρὰ ταῦτα χρηματίζοντα ποιότητός τε καὶ κράσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἀναστάσιος ἐν τῷ ὁμιληθέντι λόγῳ αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών· « Καὶ τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ τοῦ ἀνισταμένου σώματος διαβεβαιούμενοι φαμὲν εἶναι τὴν αὐτὴν, τὴν δὲ κρᾶσιν οὐδαμῶς. » Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ μακάριος Παῦλός φησι· « Σπείρεται σῶμα ψυχικὸν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. » Ἄλλο καὶ γὰρ ἀληθῶς κατὰ ποιότητα τότε ἐγερθησόμενον σῶμα, ὥσπερ ἄλλο κατὰ ποιάτητα ὅ τε κόκκος καὶ ὁ στάχυς.

Καὶ ὅτι μὲν ἐγείρονται πνευματικὰ τότε σώματα οἴδαμεν· ὁποία δὲ ἡ τούτων διάπλασις ὡς, ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνὴρ, οὐκ οἴδαμεν. Καὶ θαυμάζειν

etiam post resurrectionem diceretur (52). Sed res aliter habet, aliter omnino. Quamobrem illud « Spiritale tunc resurget » dicitur. Siquidem a solo sanctissimo Spiritu gubernabitur.

Cæterum alius erit vitæ modus et ineffabilis, et qui ipsam intelligentiam exsuperat; non propter arterias, ut superius diximus, consistens, quia neque circa cor nostrum ingenitus erit tunc calor, ita ut propterea fomenti et refrigerationis indigeat. Si enim hoc esset, morbus etiam fortassis, atque mors ipsa consequeretur, siquidem hæc non sunt nisi respirationis vitia. Sed nihil hujusmodi ibi, nova illa constitutione undequaque conveniente. Et persuadeat te illud grani exemplum, quo et Paulus usus est, cum exinde ostendere velit qualis erit tunc nostrorum corporum constitutio. Obruitur enim terra tritici vel hordei granum, nec amplius granum vides, sed longum calamum, sed spicas, sed messes. Alia forma est, alia natura, aliud nomen. Quæ quidem omnia ex grano duxerunt originem, alia vero sunt pariter atque illud granum. Ita igitur et quoad corpora nostra videre erit : seminantur enim in corruptione, et in infirmitate, et in contumelia, ut ait Apostolus, resurgunt vero in gloria, in virtute, in incorruptione. Et cum exinde essentiam possideant, alio tamen insuper nomine quoad qualitatem temperiemque consentur. Hæc igitur quidem confirmat etiam ille divinarum rerum peritus Anastasius hisce iisdem verbis in laudato libro dissertans : « Et naturam quidem ipsius corporis resurgentis affirmate dicimus esse eamdem, temperiem autem nullo modo. » Et constat ex iis quæ beatus Paulus dicit : « Seminatur corpus animale, resurgit corpus spiritale. » Etenim aliud vere est secundum qualitatem et granum, et spica

Jam spiritalia tunc resurrectura esse corpora novimus; qualis vero horum figura (53) erit, ut vir divinus laudatus ait, ignoramus. Nec tamen ob

(52) De his longe aliter disserit Tertullianus *De resurrect. carn.* : « Præscribens, inquit, enim adhuc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam adversus Dominum suum temere defendis, legem adversus gratiam impie asserris, quasi Domino non liceat et mutare naturam, et sine lege servare. Quomodo ergo legimus : *Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum?* et : *Stulta mundi elegit Deus, ut sapientia mundi confundat?* Oro te si famulum tuum libertate mutaveris : quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis, et compedibus, et stigmatibus obnoxiæ retro fuerant, idcircone illa eadem pati oportebit? Non opinor. Atqui et vestis albæ nitore, et aurei annuli honore, et patroni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permitte hanc et Deo potestatem per vim demutationis illius conditionem, non naturam reformandi, dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus passibilis qua ipsa, qua eadem, ea tamen impassibilis, quia in hoc ipsum manumissa a Domino, ne ultra pati possit. » His astipulatur ὁ πάνυ in libris *De civitate Dei*, ut intelligere est ex illis quæ sparsim ex eo protulimus : qui tamen lib. XXII, cap. 23, id quod de Spiritu vivificante ait Glycas, et ipse confirmat ex his verbis : Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Christum a mortuis habitat in nobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Tunc ergo erit corpus in Spiritum vivificantem, quod nunc est in animam viventem.

(53) Non videtur Glycas sentire corpora eadem, ac modo sunt, figura resurrectura esse. Error Origenis fuit, eam futuram orbiculatam. Sed aliter sentiunt theologi eminentissimi, inter quos Tertullianus lib. *De resurrect. carn.*, de demutatione agens quæ in resurrectione futura est : « Sic et Stephanus angelicum jam fastigium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed lineamenta Petro agnoscibilia servaverat. Ubi etiam Moyses et Elias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eamdem tamen habitudinem corporis etiam in gloria, perseverare docuerunt. »

Digitized by Google

hoc ipsum mirari subit. Si enim a sanctissimo Spiritu ea quæ nostram vitam attinent, constituentur (*Emittes* enim, dicit, *Spiritum tuum et creabuntur*), reliquum est ut nullius omnino talis instrumenti, quali hodie instruimur et vivificamur, egeamus. Si enim res ita se haberet, nostrum pariter corpus animale etiam post resurrectionem appellaretur, ut ex præcedenti sermone jam constitit (54). Sed nemo unquam isthuc ipsum dixerit, quicunque, quoad fieri potest, in penitam sanctarum Scripturarum intelligentiam descenderit. Vide enim quomodo Paulus, cum corpus illud spiritale vocasset, etiam admirabile eo quod animale futurum sit specie et figura, omnino manifestius indicavit in iis quæ ita disseruit : « At dicet quis, Quali corpore mortui resurgent? Stulte, numquid quod seminas, corpus seminas, quod nascetur, et non nudum quodcunque tritici granum, vel alicujus alterius ejusmodi? Deus autem dat ipsi corpus, quemadmodum illi placuit. »

Si quod aliud igitur quam id quod nunc seritur, tunc corpus excitabitur (etenim ipsum tunc Servator transformabit, ut Paulus inquit), ne quære ejus natura qualis futura sit. Nemo enim novit spiritalis corporis qualitatem atque temperiem. Et quid multis verbis opus est? Si enim e signato sepulcro Domini corpus exivit, et clausis januis intravit, nefas est ulterius de his vana animi contentione perquirere. Fieri enim non potest, ut nos qui crassiori circumamicimur, tenuitatem illius vel conjectura saltem assequamur. Ita quidem inutilia quoque sunt illa membra quibus humanum genus multiplicatur (55). Quoniam enim neque nuptiæ ibi, secundum Domini effatum, neque usus ullus alius homines excitans etiam invitos ad id quod gravat deponendum, cuinam rei hæc unquam et qua ratione inservient? Atque ista quidem Pauli videntur esse dicentis, figuram hujus mundi præterire, atque inde nobis significantis ea quæ propter transgressionem fabricata fuere, ad extremum transitura (56). Hæc fabulosa tibi nequaquam

A ἐπὶ τούτοις οὐκ ἄξιον. Εἰ γὰρ τῷ παναγίῳ Πνεύματι τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν τηνικαῦτα συνίσταται (Ἐξαποστελεῖς γάρ, φησὶ, τὸ *Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται*), τοιούτου λοιπὸν ὀργάνου τινὸς δι' οὗ σήμερον συγκροτούμεθά τε καὶ ζωογονούμεθα, χρείαν ἐκεῖσε πάντως οὐκ ἔχομεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, καὶ ψυχικὸν ἀνελέγετο τὸ ἡμέτερον σῶμα καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὡς ἤδη φθάσας ὁ λόγος ἐγνώρισεν. Ἀλλ' οὐκ ἄν τις εἴποι τοῦτό ποτε ταῖς ἁγίαις ὡς ἡ δύναμις ἐμβαθύνων Γραφαῖς. Ὅρα γὰρ ὅτι πνευματικὸν ἐκεῖνο τὸ σῶμα καλέσας ὁ Παῦλος, ἀλλ' ὅτι παράδοξον παρὰ τὸ ψυχικὸν εἶναι καὶ εἶδει καὶ σχήματι, πάντως ἐνέφηνε καὶ τοῦτο σαφέστερον ἐν οἷς οὕτως ἔλεγεν· « Ἀλλ' ἐρεῖ τις, Ποίῳ σώματι ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ἄφρον, ὃ σπείρεις οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν εἰ τύχῃ κόκκον σίτου ἢ ἑτέρου τῶν τοιούτων τινός; Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησεν. » Εἴπερ οὖν ἄλλο τι παρὰ τὸ σπειρόμενον νῦν ἐγείρεται τότε σῶμα (μετασχηματίσει καὶ γὰρ αὐτὸ τηνικαῦτα ὁ Σωτὴρ, καθὼς φησιν ὁ Παῦλος), μὴ ζήτει τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὁποία τίς ἐστιν. Πνευματικοῦ γὰρ σώματος ποιότητα καὶ κρᾶσιν οἶδεν οὐδείς. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐξῆλθε, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσῆλθε, πολυπραγμονεῖν ἐπὶ πλέον οὐχ ὅσιον. Ἀμήχανον γὰρ ἡμᾶς, ὅτι καὶ παχύτερον διακείμεθα, τῆς ἐκείνου καταστοχασθῆναι λεπτότητος. Οὕτω μὲν ἄπρακτα κἀκεῖνα τυγχάνει τὰ μόρια, δι' ὧν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς πλῆθος ἐπαύξεται. Ἐπειδὴ γὰρ οὔτε γάμος ἐκεῖσε, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, οὔτε χρεία τις ἑτέρα τοὺς ἀνθρώπους ἐγείρουσα τὸ βαρύνον ἀποθέσθαι καὶ ἄκοντας, τίνι ταῦτα καὶ πότε, καὶ ποίῳ τρόπῳ καθυπουργήσουσι; καὶ ταῦτα τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου παράγει, κἀντεῦθεν ἡμῖν ὑπεμφαίνοντος ὅτι τὰ ἐπιτεχνηθέντα διὰ τὴν παράβασιν ὀψέ ποτε παρελεύσονται. Ἀλλὰ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα· καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ θεῖος Ἀναστάσιος τὸ δόγμα τοῦτο παρίστησι λέγων, ὅτι πᾶν μὲν ἀλλότριον τὸ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπεισελθὸν ἀποθή-

B

C

[a] I Cor. xv, 35-38.

(54) Adversus hæc omnia præclariter sapienterque disputat Tertullianus lib. *De resurrect. carnis*; cum enim hujusmodi objecta sibi opposuisset, respondet : « Ad hæc ergo præstruximus non oportere committi futurorum atque præsentium dispositiones, intercessura cum demutatione : et nunc superstruimus, officia ista membrorum necessitatibus vitæ hujus eo usque consistere, donec et ipsa vita transferatur a temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale, dum mortale istud induit immortalitatem et corruptivum istud incorruptelam : et ipsa autem liberata tum vita a necessitatibus, liberabuntur et membra ab officiis. Nec ideo non erunt necessaria ; licet enim officiis liberentur, sed judiciis retinentur, ut quis referat per corpus prout gessit. Salvum eum nominem tribunal Dei exigit. Salvum vero sine membris non liquet eum, ex quorum non officiis, sed substantiis constat, etc. » Dignissima sunt quæ legantur, et quæ præceduut, et quæ subsequuntur : nos enim ea brevitati consulentes omittimus.

D

(55) Vide infra epist. 6. Hæc profecto talia sunt, qualia, ut resurrectionis veritatem impugnarent, hæretici interrogabant apud Tertullianum *De resurrect. Carn.* : « Adeone autem eadem sperabitur, quæ intercidit? ut claudus et luscus, cæcus et leprosus et paralyticus revertantur, ut redisse non libeat ad pristinum integri? Ut iterum talia pati timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursusne omnia necessaria illi, et in primis pabula atque potacula, et pulmonibus natandum, et intestinis æstuandum, et pudendis non pudendum, et omnibus membris laborandum? Rursus ulcera, et vulnera, et febris, et podagra, et mors redoptanda? Nimirum hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum cupere de ea evadere. »

(56) Consule epistolam 6, ubi ostendere nequiquam contendit, inter alia sexuum discrimen propter peccatum inductum fuisse.

Digitized by Google

σ μεθα. Μὴ ζητεῖν δὲ ἐν ὁποίῳ σώματι ἀνεστησόμεθα. Καὶ σχήματα γὰρ καὶ διάπλασιν ἀφθάρτου καὶ πνευματικοῦ σώματος οἶδεν οὐδείς. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τοὺς τὰ τοιαῦτα περιεργαζομένους εὐμεθόδως ἀποπαύων, ἄλλο μὲν ἔλεγε καταβαλέσθαι τῇ γῇ, ἄλλο δὲ παραδόξως ἐκεῖθεν ἀνίστασθαι, καθὼς ὁ Θεὸς πάντως ἠθέλησεν· « Ἄφρον γὰρ, φησὶν, ὃ σπείρεις οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, » καὶ τὰ ἑξῆς.

videantur. Et ipse enim divinus Anastasius consultum hoc infert dicens, omne nos alienum, quod propter peccatum sustrepsit, deposituros esse. Ne quære vero quali corpore resurgemus; figuram enim et formam incorruptibilis et spiritalis corporis nemo novit. Hac enim de causa beatus etiam Paulus eos qui hujusmodi curiose sectantur, optima ratione quiescere faciens, Aliud quidem, dicebat, terræ mandatur, aliud vero exinde mirabiliter sur-

git (57), quemadmodum Deus omnino voluit. « Stulte enim, inquit, quod seminas non corpus quod nasciturum est, seminas, » et quæ sequuntur.

Ἄλλος λοιπὸν ἐκεῖσε τρόπος ζωῆς, ἄρρητός τε καὶ ἀνεπινόητος. Οὐ χρεία τότε ἥπατος καὶ κοιλης φλεβὸς, ἀφ' ὧν καὶ δι' ὧν τὸ αἷμα σήμερον ἐπὶ πάντα τὰ μέλη καὶ μέρη τοῦ σώματος κατασπείρεται· ὅτι μηδὲ σὰρξ τοιαύτη τοῖς ἀνθρώποις τότε πρόσεστι, παχεῖα δηλαδὴ καὶ ῥευστὴ, καὶ ἐκ τεσσάρων χυμῶν τὴν σύστασιν ἔχουσα. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Κύριος ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὕτω τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε· « Τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα· » μὴ θορυβοῦ καθ' ἑαυτόν· εἴ γε καὶ μᾶλλον ὁ Κύριος συγκαταβαίνων ἦν ἁπανταχοῦ τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς. Εἰ γὰρ καὶ σάρκα φορεῖν ἔλεγε μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἀλλ' ὁ μακάριος Παῦλος εἰπών· « Οὐκέτι νοοῦμεν τὸν Χριστὸν κατὰ σάρκα, » ἔδειξε προφανῶς ὅτι συγκαταβατικῶς ὁ Κύριος καὶ ἔλεγε τὰ πλείω καὶ ἔπραττεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν οὕτω λεπτῷ καὶ πνευματικῷ σώματι τὰς ὠτειλὰς ὑπεδείκνυεν. Ἀλλ' ἐρωτᾷς, Τίς ἡ τοσαύτη συγκατάβασις; Ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἐδόκουν οἱ μαθηταὶ πνεῦμα θεωρεῖν· ἵνα οὖν μὴ χώραν ἐκ τούτου λαβὼν ὁ Σατανᾶς ἐνσπείρῃ ὅτι Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται ἀληθῶς· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, οὐδὲ τῶν σωμάτων ἀνάστασις; ἔσται· διὰ τοῦτο καὶ ἔφαγεν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ὠτειλὰς ἐν ἀφθάρτῳ σώματι ὑπεδείκνυεν, ὥστε καὶ σὰρξ ἐν ἀληθείᾳ μὴ ὢν, σὰρξ εἶναι ἐδόκει τοῖς οὕτω θέλουσιν αὐτὸν κατιδεῖν. « Ἐὰν μὴ ἴδω γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, οὐ μὴ πιστεύσω. » Πρόσεχε οὖν. Εἰ μὴ συγκαταβᾷς, ὡς ἤδη προείρηται, σὰρξ ὤφθη τοῖς μαθηταῖς, οὐκ ἂν αὐτοῖς τὸν τύπον τῶν ἥλων

Cæterum alius erit ibi vitæ modus, et ineffabilis, et humanæ intelligentiæ incomprehensibilis. Nullus erit tunc usus jecinoris et venæ cavæ, a quibus et per quæ nunc sanguis in omnia membra ac partes corporis disseminatur (58): quia neque homines tunc hujusmodi carne constabunt, crassa et fluxa, videlicet et ex quatuor humoribus conflata. Si enim et Dominus cum a mortuis resurrexisset discipulis ita dicebat: « Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere, » ne turberis in temetipso, siquidem Dominus potius discipulis suis ubique condescendebat. Si enim post resurrectionem a mortuis carnem se ferre dicebat, cum beatus Paulus pronuntiaverit: « Amplius Christum secundum carnem non intelligimus; » manifeste demonstravit plura Dominum dixisse et fecisse (59), ut aliis condescenderet. Nisi enim res ita se habuisset, haudquaquam certe in adeo tenui et spiritali corpore cicatrices ostendisset. Sed interrogabis: Quorsum isthæc indulgentia? Cum ipse a mortuis resurrexisset, Spiritum discipuli se videre opinabantur; prohibere igitur voluit ne Satanas ex hoc occasionem arripiens, Christum vere a mortuis non resurrexisse insinuaret. Si vero Christus non resurrexit, neque ulla erit corporum resurrectio, et propterea coram discipulis suis comedebat, et in corpore corruptioni non obnoxio cicatrices ostendebat, ita ut, cum reipsa caro non esset, caro esse, eum ita videre cupientibus, videretur. « Nisi enim videro, inquit, in ejus manibus formam clavorum, non credam [1]. » Attende igitur.

[1] Joan. xx, 25.

(57) Ex Pauli verbis multo melius Tertullianus dissertat. lib. *De resurrect. carnis:* « Hoc ergo jam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem, quam ipsam quæ erit mortua. Et ita sequentia relucebunt. Nihil enim adversus regulam exempli licebit intelligi, ne quia sequitur: *Quod seminas, non corpus quod futurum est seminas*, idcirco aliud resurrecturum corpus, quam quod moriendo seminatur, existimes. Cæterum excidisti ab exemplo, neque enim frumento seminato, et in terra dissoluto, hordeum erumpit, et non idipsum genus grani, eademque natura, et qualitas, et forma. Denique unde si non idipsum? Et corruptela enim ipsum est, dum ipsum est. Non enim, et suggerit quomodo, Non quod futurum est corpus seminatur, dicens, sed nudum granum, si forte frumenti vel alicujus hujusmodi. Deus autem dat illi corpus prout vult, certe ei grano quod nudum seminari ait. Certe, inquis. Ergo salvum est cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem salvum est, si nusquam est, si non resurgit, si non idipsum resurgit? Si non resurgit, salvum non est. Si non est, et salvum accipere corpus a Deo non potest. Sedenim salvum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi Deus, prout vult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut jam non nudum resurgat? Ergo additum erit quod corpori superstruitur: nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Salvum est autem quod augetur. Seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine superbia culmi. Exsurgit autem copia feneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum et usquequaque vestitum. Hæc sunt ei corpus a Deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione, mutatur. »

(58) Vide superius not. 48, col. 757.

(59) Observa Glycam in Origenis errasmum dogma pene prolabentem.

Digitized by Google

Nisi confescendens, ut jam dictum est, caro discipulis visus fuisset, haud utique ipsis clavorum formam ostendisset, non eos incredulos curavisset. Itaque corpus quidem erat Dominus cum a mortuis resurrexisset, caro vero nequaquam (60). Non enim statim ac aliquid est corpus, caro etiam est, ut liquet ex sole, et luna, et reliquo stellarum choro; corpora enim sunt, caro vero nequaquam (61). Participavit enim vere ad terrestre solum delapsus carnem et sanguinem, cum vere homo effectus esset; sed adhuc carnem, ut Theologus Gregorius ait, nullus amplius Christum videbit, sed neque etiam incorporeum, iis divinioris corporis rationibus, quas ipse novit; et ut videatur ab iis qui eum compunxerunt, et Deus extra crassitudinem maneat. Alia tum vitæ ratio nec dictu enarrabilis nec captu comprehensibilis. Nisi enim talis esset qualem jam divina eloquia pronuntiant, fas etiam necessario esset et animalium cæterorum resurrectionem exspectare, terrestrium videlicet et marinorum, et quæ volucrem naturam participant. Sed res haud ita se habet, haud profecto. Neque enim ciborum appetentiæ tunc perturbabunt, ita ut exinde divinam vocem liceat ita dicentem audire: « Comedite omnia tanquam olera feni. » Si enim, vir sanctissime, ubi fluxa est nostra natura, adeo quidam ad divinam præstantiam accedere conati sunt, ut in perpetua prope a cibis abstinentia vitam suam omnem transegerint, quanto magis id in illa vita continget, in qua, juxta Dominum, nullum omnino locum corruptio habet, et secundum quam homo angelis honore æquiparatur, et secundum quam ipse Dominus justis et sedes, et mensa, et dapes, et potio, et omne erit, si quod aliud suave condimentum est. Non onera ibi ferre necessarium, neque semina terræ committere, ut exinde mulis et arantibus bobus opus sit. Etenim iis, ut semel dicam, omnibus, quæcunque ad præsentis vitæ absolutionem conferunt, vita illa libera

Ὑπέδειξεν, οὐκ ἀπιστοῦντας αὐτοὺς ἐθεράπευεν· ὥστε σῶμα μὲν ἦν ὁ Κύριος ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, σὰρξ οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ εἰ τὸ σῶμα, τοῦτο καὶ σὰρξ. καὶ δῆλον ἔκ τε τοῦ ἡλίου, καὶ τῆς σελήνης, καὶ τοῦ λοιποῦ τῶν ἀστέρων χοροῦ· σώματα μέν εἰσι, σὰρξ δὲ οὐδαμῶς. Κεκοινώνηκε μὲν γὰρ πρὸς τὰ παιδία σαρκὸς καὶ αἵματος ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος· ἀλλ' ἐκεῖ σάρκα μέν, ὡς ὁ Θεολόγος φησὶν Γρηγόριος, οὐκέτι τὸν Χριστὸν ἴδοι τις, οὐ μὴν δὲ καὶ ἀσώματον, οἷς οἶδε λόγοις θεοειδεστέρου σώματος, ἵνα καὶ ὀφθῇ ὑπὸ τῶν ἐκκεντησάντων, καὶ μείνῃ Θεὸς ἔξω παχύτητος. Εἰ μὴ γὰρ τοιοῦτο ἦν ὁποῖον ἤδη τὰ θεῖα παρίστησι λόγια, καὶ ζώων ἂν ἐξ ἀνάγκης ἀνάστασιν προσδέχεσθαι δίκαιον ἦν, χερσαίων δηλαδὴ καὶ θαλαττίων καὶ τῶν ὅσα πτηνῆς μετείληχε φύσεως. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπιθυμίαι βρωμάτων ἐκεῖσε διενοχλοῦσιν, ὡς ἐντεῦθεν θείας ἀκοῦσαι φωνῆς οὕτω λεγούσης, « Φάγεσθε πάντα ὡς λάχανα χόρτου. » Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, θειότατε ἀνερ, ἔνθα ῥοώδης ἡμῶν ἡ φύσις ἐστὶ, τοσοῦτο ἀποθεωθῆναί τινες ἴσχυσαν ὡς ἐν ἀπιτίᾳ σχεδὸν ἀνύσαι τὸν βίον αὐτῶν ἅπαντα, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἐκείνῃ τῇ ζωῇ κατὰ Κύριον οὐκ ἔχει χώραν ὅλως τὰ τῆς φθορᾶς, καθ' ἣν ἰσότιμος τοῖς ἀγγέλοις ὁ ἄνθρωπος, καθ' ἣν τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος καὶ θρόνοι καὶ τράπεζα, βρῶσίς τε καὶ πόσις καὶ πᾶν, εἴ τι ἕτερον ἡδυσμα. Οὐ φόρτους ἐκεῖ μετακομίζειν ἐπάναγκες, οὐδὲ σπέρματα τῇ γῇ καταβάλλειν, ὡς ἐντεῦθεν, ἡμιόνων δεῖσθαι καὶ ἀροτριώντων βοῶν· πάντων γὰρ καὶ ἁπλῶς τῶν ὅσα τῇ παρούσῃ ζωῇ συντελοῦσιν, ὁ βίος ἐκεῖνος ἐλεύθερος. Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς αὐτοῦ λέγοντι· Ὥσπερ εἰ ἦμεν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, οὐκ ἂν ἐπινοίας καὶ μόχθου γεωργικοῦ προσεδεήθημεν· εἰ γὰρ ἐν ἰδρῶτι τοῦ προσώπου μετὰ παράβασιν ἐσθίειν τὸν ἄρτον κατεδικάσθη ὁ ἄνθρωπος, εὔδηλον πάντως ὅτι πρὸ τῆς παρακοῆς καμάτου, καὶ ἱδρώτων, καὶ πάσης ἄλλης ὀδύνης ἄνω ἄνθρωπος ἦν. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Παῦλος

(60) Caro erat et corpus. Ita ratiocinari poterat etiam Origenes. Contra hos Tertullianus *De resurrect. carn.*: « Viderit unus aliquis Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissolvens, aliud quid pro ea subjicit: tertium quiddam resurrecturum, neque animam neque caro, id est, non homo, sed ursus, forsitan tanquam Lucanus. » Nam, ut recte dissertat ibidem Carthaginiensis theologus ad illud Isaiæ, *Ego occidam et vivificabo*, « caro est quæ occiditur per mortem, caro itaque et vivificabitur per resurrectionem, etc. » Et hæc vera sententia est, quæ et in symbolo exprimitur, et omnes veri theologi tuentur. Itaque prosequitur egregie idem Tertullianus: « Sed quoniam et hic de interpretatione corporis quæstio cavillatur, ego corpus hominis non aliud intelligam quam omnem istam molem carnis, quoquo genere materiarum conchinatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus occiditur. Sic et parietis corpus non aliud admittam quam cementa, quam saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, revelet, probet ipsum esse etiam, quod occidatur ab homine, et de illo erit dictum. » Augustinus, lib. XIII, *De civ. Dei*, cap. 25: « Tunc jam non terrenus, sed cœlestis homo erit, non quia corpus quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia domo cœlesti jam tale erit, ut etiam cœlo incolendo non amissa natura, sed mutata qualitate conveniat. » Et lib. XXII, cap. 21: « Erit ergo spiritui subdita caro spiritualis, sed tantum caro, non spiritus; sicut carni subditus fuit spiritus ipse carnalis, sed tamen spiritus, non caro. » Et mox: « Quæ sit autem et quam magna corporis spiritualis gratia, quæ nondum venit in experimentum, vereor ne temerarium sit omne quod de illa proferatur eloquium. « Quod autem Glycas ait explicari recte potest et modo quo simile dictum effert laudatus Augustinus *Enchirid.* cap. 80. Alias enim prope ὠριγενίζειν videretur, contra quod Gennadius lib. *De diffinit. fidei orthodoxæ*, cap. 6: « Si id resurgere dicitur quod cadit, caro ergo nostra in veritate resurgit sicut in veritate cadit, et non secundum Origenem immutatio corporum erit, id est aliud novum corpus carne: sed eadem caro corruptibilis quæ cadit, tam justorum quam injustorum, incorruptibilis resurget, » etc.

(61) O admirabilis scientiæ virum, et *judicio* acerrimo præditum!

Digitized by Google

εἰδὼς ὅτι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καὶ πρώτην ἀναδραμεῖται διαγωγήν, ἔλεγεν, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου παράγοιτο, διὰ τὴν παράβασιν δηλονότι. Τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ παλαιωθέντι συνεπαλαιώθη καὶ τὰ τῆς κτίσεως. Ἀμήχανον γὰρ ἐν ἀφθάρτῳ διάγειν τὸν ἐξ ἀδουλίας εἰς φθορὰν ὀλισθήσαντα. Ὅθεν ἀνακαινιζομένης τῆς ἀνθρωπότητος ἀκολούθως καὶ τὰ τοῦ κόσμου τούτου συνανακαινισθήσεται. « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία, φησὶ, τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. » Ἀλλ' ἡ τοίνυν ἐκεῖσε κατάστασις, ἣν παρατῆσαι λόγος οὐ δύναται· καὶ γὰρ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, ἡνίκα τὰ τῆς καινῆς ἀλλοιώσεως ὑπεσήμανε, πρὸς τὸν Θεὸν οὕτως ἠκούσας λέγοντος· « Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐνερημωθήτω, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς ξηρανῶ· » καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντος· « Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι· » πρὸς δὲ τοῦ κορυφαίου Πέτρου ἐν τῇ Καθολικῇ αὐτοῦ Ἐπιστολῇ λέγοντος· « Οὐρανοὶ μὲν ῥοιζηδὸν παρελεύσονται γῇ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαυθήσονται· » τοῦ Δαβὶδ ὁμοίως· « Ἀνακαινίσεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς καταστάσεως ἐκείνης, ἐν ᾗ τὰ σύμπαντα πρὸς τὸ βέλτιον μεταμείβονται; Πῶς δὲ καὶ τὰ ἡμέτερα τηνικαῦτα διακείσεται σώματα, ἡνίκα μὲν θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην· ἡνίκα τὰ ὕδατα πάντα ξηραίνεται κατὰ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν· ἡνίκα τὰ ἐν τῇ γῇ πάντα καυθήσεται, κατὰ τὸν κορυφαῖον Πέτρον; Ἅτε τοῦ ἡλίου, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐκνικήσαντος, καὶ πάντα πάντη τότε κατατεφρώσαντος· ἄλλος τρόπος τότε ζωῆς, ἄῤῥητός τε καὶ ἀνεπινόητος. Τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο τῆς φυσικῆς ἀσθενείας ᾗ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν περιέπεσε παντοίως ἀπαλλαγὲν, « Δεῖ γὰρ, φησὶ, τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν, » οὔτε θαλάττης οὔτε φωστήρων, οὔτε στοιχείων ἑτέρων τινῶν χρείαν ἕξει ποτέ. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Ἡμέρα καὶ νὺξ οὐκ ἔστιν κατὰ τὴν κυκλικὴν ταύτην τοῦ ἡλίου περιο-

est. Fidem autem habe magno Basilio in suis Asceticis dicenti, si in deliciarum paradiso essemus, artificii amplius et laboris, quo terra exercetur, minime indigos futuros. Si enim post prævaricationem ad panem in sudore vultus comedendum condemnatus est homo, patet omnino eum ante inobedientiam supra laborem, et sudores, et omnem alium dolorem constitutum fuisse (62). Inde etiam Paulus, sciens eum ad antiquam illam et priorem vitæ rationem reversurum, dicebat, figuram hujus mundi transire, per transgressionem videlicet. Una enim cum homine illo inveterato cætera omnia creata inveterata sunt. Fieri enim non potest ut corruptioni minime obnoxius vivat, qui ob stolidita'em in corruptionem delapsus est. Unde renovata hominis natura hic quoque orbis universus una consequenter renovabitur. « Anxia enim creaturæ exspectatio, inquit, filiorum Dei revelationem exspectat[1]. » Cæterum ea ibi erit constitutio, quam exhibere sermo non potest. Audisti enim prophetam Isaiam, cum novam immutationem significaret, Deo ita dicentem: « Qui dicit abysso, Deserta eris, et omnia flumina exsiccabo (63); » et evangelistam Joannem in sua Apocalypsi ita ad verbum disserentem: « Video cœlum novum, et terram novam, et mare non est amplius[2]; » insuper et principem Petrum in sua catholica Epistola pronuntiantem[3]: « Cœli quidem cum magno impetu acclinabuntur ad terram, et quæ in ea sunt opera comburentur. » et Davidem pariter: « Renovabis faciem terræ[4]. » Et quid jam de illa rerum constitutione dicere oportet, in qua omnia commutabuntur in melius? Et quomodo nostra tunc corpora se habebunt, cum ne mare quidem erit, amplius juxta divinissimum Joannem? cum aquæ omnes exsiccabuntur, secundum prophetam Isaiam? cum terrena omnia exurentur, secundum principem Petrum? Siquidem cum sol, juxta magnum Basilium, prævaluerit, et omnia penitus tunc inflammaverit, alia tunc vitæ ratio, et ineffabilis, et intelligentia (64) minime comprehensibilis. Corpus

[1] I Cor. I, 7. [2] Apoc. XXI, 1. [3] II Petr. III, 7. [4] Psal. CIII, 30.

(62) An si Adamus non peccasset, tamen terram culturus fuisset, quæstio est. Et quidem affirmat magnus Augustinus lib. VIII, *De Genes. ad litt.*, cap. 8: « Videamus, inquit, itaque quid sit quod dictum est, Ut operaretur et custodiret. Numquid forte agriculturam Dominus voluit operari primum hominum? An non est credibile quod eum ante peccatum damnaverit ad laborem? Ita sane arbitraremur nisi videremus voluptate animi agricolare quosdam, ut eis magna pœna sit inde ad aliud avocari. Quidquid ergo deliciarum habet agricultura, tunc utique longe amplius erat, quando nihil acciderat adversi, vel terra, vel cœlo. Non enim erat laboris afflictio exhilaratio voluntatis, cum ea quæ Deus creaverat humani operis adjutorio, melius seratiusque provenirent, unde Creator ipse uberius laudaretur, quia animæ in corpore animali constitutæ rationem dedisset operandi ac facultatem quantum animo volenti satis esset, non quantum invitum indigentia corporis cogeret, etc. » Vide quæ sequuntur, admiranda quidem et lectu digna.

(63) Michael noster, parte I *Annalium*, hunc eumdem Isaiæ locum de mundi incendio extremo intelligit: Ἔσται μέν τοι ὅτε καὶ πάντα καταφρυγήσεται τῷ πυρὶ, ὡς ὁ προφήτης Ἡσαΐας φησὶν, ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν διαλέγεται· Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήτω· καὶ πάντας ποταμούς σου ξηρανῶ. « Et erit aliquando tempus cum ab igne cuncta exurentur, quemadmodum vates noster Isaias inquit, cum universitatis hujusce Deo quasi colloquens: Qui ad abyssum ait, Deserta esto, cunctique fluvii tui exarescant. » De mundi hac conflagratione renovatione consule τὸν πάνυ lib. XX *De civ. Dei*, cap. 18 et 20. Eadem accredita fuit etiam ethnicis, ut stoicis, et Ovidio I *Metam.*

(64) De hisce omnibus consule egregie disputantem, et varias Patrum et theologorum sententias afferentem Calmetium dissert. *De fine mundi*, ex quo innumera erui possunt unde Glycas noster illustretur.

Digitized by Google

enim hoc naturali infirmitate, in quam incidit post peccatum, omnino liberatum: « Oportet enim, inquit, corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale inJuere immortalitatem; » neque maris, neque luminarium, neque aliorum quorumlibet elementorum tunc illi opus erit. Et quid multa dicere necesse est, et omnia singillatim enumerare? Dies et nox juxta circularem hanc solis conversionem tunc non erit (65); neque enim noctis propter requiem corpus hoc unquam indigebit, neque iterum diei ad operationis susceptionem, siquidem omnibus, ut dictum est, quæ ei post peccatum contigere, liberum erit. Nisi enim hæc ita se haberent, haud equidem apud ipsum Paulum animale quidem seminari diceretur, spiritale vero deinde resurgere. Unde cum adeo purum resurrexerit, et sicut sol ob ineffabilem gloriam omnino fulgebit, et magis quam illa mirum in modum splendescens. Neque ob hoc ipsum mirere. Si enim vas vitreum, postquam solari radio impletum fuerit, totum statim vehementior ignis efficitur, et cum prope astantibus flammam communicat, quid dicendum erit de illis purissimis corporibus quando ex Dominico corpore procedentem splendorem mirabiliter excipient (66), et plusquam sol ipse prorsus fulgebunt? Neque insolitam omnino rem hanc existima. Si enim in crasso hoc et luteo corpore sanctorum non pauci ignis palam apparuere, quod illud « ad imaginem » servavissent, et illæsum exinde ad primi illius cum et spiritualia illa, et tenuia, et levia, et ætheria, corpora excipient, plus quam sol ipse omnino sanctorum chorus tunc radiabit. Et crede magno Paulo ad verbum ita disserenti: « Transformabit tunc humile corpus nostrum Servator, ut suo evadat corpori glorioso conforme. »

Et hæc quidem de iis qui vitam Deo gratam hic vixere, sufficienter oratio demonstravit. De iis autem qui tales non fuere, quid dicere oportet? Omnes igitur corruptionis expertes resurgent (67), sive justos dicas sive peccatores, tenuia, et levia, et spiritalia, corpora gestantes, quia communiter pro omnibus mortuus est Christus. Different vero pariter ad invicem ex diametro. Et quid multis verbis opus est? Sicuti in quibuslibet tritici vel hordei seminibus videre est: obruuntur enim æqualiter utraque terra, et spicæ exinde decentes pullulant: per qualitatem autem pariter differunt, non enim in tritici granum hordeum convertitur; sic et in corporibus ipsis manifeste quis videat. Omnes enim corruptionis expertes resurgent (68), quia omnibus communiter incorruptio data est: differentiam vero pariter, et non quamlibet qui-

δον· οὔτε γὰρ νυκτὸς εἰς ἀνάπαυσιν τὸ σῶμα τοῦτο δέεταί ποτε, οὔτε πάλιν ἡμέρας εἰς ἐργασίας ἀντιλήψιν· εἴγε πάντων, ὡς εἴρηται, τῶν μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπήλλακται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτῷ παρὰ τῷ Παύλῳ ψυχικὸν μὲν ἐλέγετο σπείρεσθαι, πνευματικὸν δὲ αὖθις ἐγείρεσθαι. Ὅθεν τοιοῦτον καθαρὸν ἐγειρόμενον, καὶ λάμψει πάντως κατὰ τὸν ἥλιον ἐκ τῆς ἀῤῥήτου δόξης καὶ μᾶλλον ἐκείνης ὑπερφυῶς ἐλλαμπόμενον. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ σκεῦος ὑάλινον, ἅπειδὰν τῆς ἡμετέρας ἀκτῖνος ἐμφορηθείη, σφοδρότερον πῦρ τε ὅλον αὐτίκα γίνεται καὶ τοῖς παρατυχοῦσι φλογὸς μεταδίδωσι, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῶν καθαρωτάτων ἐκείνων σωμάτων, ἡνίκα ἐκ τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος ἐκπηδῶσαν αἴγλην παραδόξως εἰσδέξονται, καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἀστράψουσι πάντως τὸν ἥλιον; Καὶ μὴ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ. Εἰ γὰρ ἐν τῷ παχεῖ τούτῳ καὶ πηλίνῳ σώματι τῶν ὁσίων οὐκ ὀλίγοι πῦρ ὤφθησαν ἄντικρυς, ἅτε δὴ τὸ κατ' εἰκόνα τηρήσαντες ἀδιαλώβητον, κἀντεῦθεν εἰς τὰ μέτρα φθάσαντες τοῦ πρώτου ἐκείνου Ἀδάμ, πολλῷ μᾶλλον ἡνίκα καὶ πνευματικὰ ἐκεῖνα καὶ λεπτὰ καὶ κοῦφα, καὶ αἰθέρια δέξονται σώματα, ὑπὲρ τὸν ἥλιον ὄντως ὁ τῶν ἁγίων ἀστράψει τότε χορός. Καὶ πείθου τῷ μεγάλῳ Παύλῳ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντι· « Μεταχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ εἰς γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. »

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν θεαρέστως ἐνταῦθα πολιτευσαμένων ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξε· περὶ δὲ τῶν μὴ τοιούτων τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἀφθαρτοι μὲν οὖν ἀνίστανται ἅπαντες, εἴτε δικαίους εἴπῃς, εἴτε ἁμαρτωλούς, λεπτὰ καὶ κοῦφα καὶ πνευματικὰ σώματα φέροντας, ὅτι καὶ κοινῶς ὑπὲρ πάντων ὁ Χριστὸς ἀπέθανε· πρὸς ἀλλήλους δὲ ὅμως ἐκ διαμέτρου διενηνόχασι. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Καθάπερ ἐπὶ τῶν σπερμάτων σίτου τυχὸν ἢ κριθῆς ἔστιν ἰδεῖν· καταβάλλονται μὲν γὰρ ἐπίσης καὶ ἀμφω τῇ γῇ, καὶ στάχυες ἐκεῖθεν εὐπρεπεῖς ἀναδίδονται, κατ' αὐτὴν δὲ ὅμως διαφέρουσι τὴν ποιότητα· οὐδὲ γὰρ εἰς σίτου κόκκον μεταβάλλεται ἡ κριθή, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν ἴδῃ τις ἄντικρυς. Ἀφθαρτοι μὲν γὰρ ἀνίστανται ἅπαντες, ὅτι καὶ πᾶσι κοινῶς ἡ ἀφθαρσία κεχάριται, διαφορὰν δὲ ὅλως οὐ τὴν τυχοῦσαν κεκαθαρμένοι ἀλλήλους εὑ-

(65) Petrus Lombardus, lib. IV, Distinct. XLVIII.
(66) Vide supra *Epist.* III.
(67) Fulgentius lib. *De fide ad Petrum:* « Erit enim etiam iniquorum resurrectio, sed sine immutatione, quam solis fidelibus et ex fide juste viventibus daturus est Deus. Hoc est enim quod ait apostolus Paulus: « Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Ostendens autem justos divino munere commutandos, ait: « Et nos immutabimur. » Habebunt ergo iniqui cum justis resurrectionem carnis communam; immutationis tamen gratiam non habebunt, quæ dabitur justis. Quoniam a corporibus impiorum non auferetur corruptio, et ignobilitas, et infirmitas, in quibus seminantur. »

(68) Judæis quibusdam persuasum fuit, non omnes homines resurrecturos esse, sed justos tantum bonosque Israelitas, ut Kimchi, Maimonidi, Abarbaneli, etc., qui suam sententiam juvasi putant ex Ps. I, 6, et II Machab. VII, 14. Millenarii autem impios, saltem a prima resurrectione, excludebant, post quam justi mille annis cum Christo super terram regnaturi erant.

Digitized by Google

ρ σκωνται. Οἱ μὲν γὰρ φωτὸς ἔργα διαπραξάμενοι πλήρεις φωτὸς ἐξανίστανται· οἱ δὲ σκότους ἔργα θησαυρίσαντες ἑαυτοῖς σκότου τηνικαῦτα μεστοί, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, τοιοῦτοι κατὰ τὴν κρίσιν ἀνίστανται ἅπαντες ὁποῖοι τῇ γῇ κατεβλήθησαν ἐν τῷ τῆς ἐξόδου καιρῷ. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ πάμμεγας Παῦλος ἔλεγεν· « Ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ἀναστήσεται. » Ἀρκεῖ τοσαῦτα. Τοῖς γὰρ ἐχέφροσι κατὰ σὲ καὶ εἷς λόγος ἀρκεῖ πρὸς τὴν χρείττονος εὕρεσιν. Κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, « Δίδου σοφῷ ἀφορμήν, καὶ σοφώτερος ἔσται. »

A dem, ii qui mundati fuerint, habere comperientur. Illi enim qui lucis opera egerint, luce pleni excitabuntur; qui autem tenebrarum opera sibi congesserint, tenebris tunc obsiti erunt. Et ut uno verbo dicam, tales judicii die omnes resurgent, quales tempore obitus terra sepulti fuerint. Et hoc manifestans maximus Paulus dicebat : « Unusquisque in suo ordine resurget [1]. » Talia ac tanta sufficiunt. Prudentibus enim viris, qualis tu es, et unum verbum ad ejus, quod sufficit, inventionem satis est. Juxta enim sapientem Salomonem, « Da causam sapienti, et sapientior erit (69). »

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ϛ'.

Τῷ αὐτῷ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσπιώτῃ — Ἔτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ ἄρσεν καὶ θῆλυ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐγερθήσονται σώματα.

B

Ἐφ' οἷς ἠπόρησας, ὦ ὁσιώτατε ἀνερ, Πῶς ἐκ νεκρῶν ἀναστήσονται τὰ τῶν ἀνθρώπων, λέγων, σώματα, καὶ ποίῳ σχήματι; καὶ εἰ ἔστι διαφορὰ ἄῤῥενός τε καὶ θήλεος· ἀμηχανία καὶ ἡμᾶς οὐ μικρὰ πολὺν ἤδη κατέχει καιρόν· ἐφ' ᾧ καὶ πρὸς ἰσχύος οὐκ ἔχομεν εὐχερῶς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν δοῦναί σοι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Συναΐτης τε θεῖος Ἀναστάσιος, ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος, καὶ τῶν ἁγίων ἕτεροι ἐπιλύειν ἐοίκασι τὸ παρὰ σοῦ σήμερον ἐπαπορούμενον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὀκνηρότερον διακείμεθα πρός γε τὸ τὰ τοιαῦτα κατεξετάζειν καὶ ὑπὲρ τῶν τοιούτων μάχεσθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι παρὰ πᾶσιν σχεδὸν ἀμφιβάλλεται ταῦτα, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἄτε δὴ C παραδόσεως ἔξω φέρεσθαι λογιζόμενα. Ἀλλ' ἐπειδὴ καταναγκάζεις τέως ἡμᾶς ἐπὶ μέσου προθεῖναί σοι τὰ τῶν διαληφθέντων ἁγίων ῥητά, ὡς ἐντεῦθεν ἐπιγνῶναί σε τίς τε ἡ δύναμις αὐτῶν καὶ ὅπως λαμβάνειν αὐτὰ χρή, καὶ τί τὸ συναγόμενον ἐκεῖθεν ἡμῖν, ἰδοὺ καταπείθεσι; ἔχεις πρὸς τοῦτο καὶ μὴ βουλομένους ἡμᾶς. Καὶ εἰ βούλῃ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτῷ τῷ θειοτάτῳ πρόσσχες Ἀθανασίῳ. Ἐν γὰρ τοῖς *πρὸς Ἀντίοχον Κεφαλαίοις* οὕτω λέγων εὑρηται· « Ὥσπερ ἕνα ἄνθρωπον ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, οὕτως ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες εἷς ἄνθρωπος ἀνιστάμεθα· » τοῦτ' ἔστι, πᾶσα ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία ἔσται τότε τῆς τοῦ Ἀδὰμ εἰκόνος καὶ πλάσεως καὶ μεγέθους καὶ σχήματος. Διὸ οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἀναστάσει ἄρσεν καὶ θῆλυ, καὶ μικρὸς καὶ μέ- D

[1] I Cor. xv, 23.

EPISTOLA VI.

Ad eumdem Joannem Aspiotam. — Adhuc et hoc quæritur, an cum maris et feminæ discrimine hominum corpora resurrectura sint.

Circa ea de quibus, vir sanctissime, dubitasti, quomodo, quærens, a mortuis corpora hominum resurrectura sint, et quali figura, et an masculi et feminæ discrimen in iis futurum sit, diu est quod hæsitatio non modica et inopia consilii nos torquent, quandoquidem eæ nobis vires non suppetunt, ut facile tibi super his respondere valeamus. Si enim et magnus ipse Athanasius, et divinus ille Anastasius Sinaites, et divinus Gregorius Nyssenus, et sanctorum reliqui controversiam quæ hodie a te proponitur, resolvere viderentur, tamen ejusmodi scrutari et super talibus concurrere pigraremur. Cur? Quia fere ab omnibus de his ambigitur quæ extra ecclesiasticæ traditionis fines evagari reputantur. Sed quia nos interim laudatorum sanctorum dicta in medium tibi proferre cogis, ut quæ eorum vis, et quomodo ea accipienda sint, et quid nos ex illis colligamus, exinde cognoscas, ecce nos, licet inviti, morem in hoc tibi gerimus. Et, si vis, ipsi in primis divinissimo Athanasio aurem præbe; in *Capitibus* enim *ad Antiochum* ita dicere deprehenditur : « Quemadmodum Deus ab initio unum tantum hominem fecit, ita in regeneratione unus homo omnes resurgemus; » hoc est cuncta hominis imago similis erit tunc imaginis, et fictionis, et magnitudinis, et figuræ Adami. Propterea mas et femina, parvus et magnus, niger et flavus, in resurrectione non D erunt, nec facierum figurarumque discrimen (70).

(69) Idem finis ac epistolæ 2.

(70) Fuerunt nonnulli qui perperam arbitrati sunt, nuptias a Deo fuisse primis parentibus interdictas, easque nomine arboris scientiæ boni et mali significatas, ut Moses Bar-Cephas libro *De Paradiso*, et Aben-Ezra, cujus opinionis meminit August. lib. XI, *De Genes. ad litt.* Nil autem magis ridiculum quam quod Glycas probare contendit, primum hominem nullo sexu creatum fuisse alioque modo quam conjugali satione, genus humanum multiplicandum fuisse, si Adamus non peccasset. Mirabilis Augustinus lib. XIV, *De civit. Dei*, capp. 21-26, multa egregie præclare disputat, unde hujus sententiæ falsitatem facile est arguere. Nihil est enim unde suspicemur inde ortus fuisse innocentibus hominibus conjugali complexu copulari, cum nullum tum libidinis malum, peccato non admisso interventurum fuisset. Poterit eruditus lector laudata loca consulere; nam ipse prolixitatis metu hæc tantum ex capite 21 adducere contentus sum : « Absit itaque ut credamus illos conjuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse quod in sua benedictione Deus dixit, « Crescite et multiplicamini, et implete terram. » Post peccatum quippe orta est hæc libido : post peccatum eam natura non imprudens, amissa potestate, cui corpus ex omni parte serviebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, ut conjugati crescerent, et multiplicarentur, et implerent

Digitized by Google

Hic igitur divinus hic vir perspicue demonstravit, ut nobis indoctis videtur, eo quod unus homo a principio productus est, in quo figurarum differentia nulla erat; ad illum vero, quæ resurrectionem attinent, respiciunt, ut jam dictum est; propterea nullum figurarum et facierum futurum esse in resurrectione discrimen.

Hæc autem ita se habere, et unum principio hominem a Deo productum fuisse, et ideo feminam postea invectam, quod Adamus a sua perfectione excidisset, divinus Gregorius Nyssenus manifestius ostendit, dum ita vir ille divinus dubitat disseritque: « Si ad Dei imaginem homo creatus est, quomodo eos masculum feminamque produxit? » Deinde vero hanc dubitationem resolvens, qua figura nostra corpora resurrectura sint subindicare videtur. Ait enim maris et feminæ discrimen non a principio ipso, cum scilicet primus ille homo productus est, sed tandem post imaginis conditum opificio superinductum fuisse, quod quidem non Divinitati, sed ipsi est mutarum pecudum naturæ persimile. Qua vero de causa hæc facta, et quomodo illi a Deo adjutor datus; et cur maris et feminæ discrimen, quod quidem ad animalia ratione carentia sim'litudine accedit, illatum sit, laudatus hic vir luculentissime te docebit, hisce iisdem verbis ita dissertans: « Fingens Deus hominem, generaliter scilicet naturam, rem Deo similem, non numero paulatim crescentem esse volebat, sed una cum illius productione omne humanum genus intuebatur, etiam non post multum futuram hominis transgressionem, et e sublimi illa et angelicæ æquali vita eum esse casurum. » Ne igitur humanarum animarum multitudo, cum excidisset ab primo illo, secundum quem similiter et angeli in multitudinem excreverant, mutilaretur, curam augmenti naturæ illorum invicem imposuit, cum in peccatum prolapsi essent, pro præstanti illa angelica conditione, jumentorum proprium et irrationalem successionis ex invicem modum humanæ naturæ inserens. Nam quia non ignoravit, ut dictum est, suum opificium, cum ex illa æquali cum angelis dignitate defluxisset, cum humilibus rebus communionem habiturum esse, propterea et propriæ imagini (71) aliquid irrationalis admiscuit. In divina enim'et beata natura nullum est maris feminæque discrimen. Irrationalis igitur structuræ proprietatem in hominem inferens, non secundum nostræ creationis sublimitatem superabundantiam generi elargitur. Neque enim cum ad imaginem hominem produxit, tunc, qua cresceret

γα:, οὐ μέλας καὶ ξανθὸς, οὐ διάφορα πρόσωπά τε καὶ σχήματα. Σαφῶς μὲν οὖν ἐνταῦθα θεῖος οὗτος ἔδειξεν ἀνὴρ, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀμαθέσι τέως ἡμῖν, ὅτι διὰ τὸ ἕνα παραχθῆναι καταρχὰς ἄνθρωπον, ἐν ᾧ διαφορὰ σχημάτων οὐκ ἦν· ἀφορᾷ δὲ τὰ τῆς ἀναστάσεως πρὸς αὐτὸν, ὡς ἤδη προείρηται· τούτου χάριν ἐν τῇ ἀναστάσει διαφορὰ σχημάτων καὶ προσώπων οὐκ ἔστιν.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι ἕνα παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, καὶ ὅτι τὸ θῆλυ διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα εἰσένηγκε, διὰ τὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκπίπτειν τῆς τελειότητος, ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἀριδηλότερον ἔδειξεν ἐκπορούμενος ὁ θεῖος οὕτως ἀνήρ· « Εἰ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔκτισται, πῶς ἄρσεν καὶ θῆλυ παράγει αὐτούς; » Πρὸς δὲ καὶ ἐπιλύων τὸ τοιοῦτον ἀπόρημα, ὑπαινίσσεσθαι ἔοικεν, ὁποίῳ σχήματι ἐγείρονται τὰ ἡμέτερα σώματα. Λέγει γὰρ ὅτι τὴν κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορὰν οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς, ἡνίκα δηλαδὴ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον παρήγαγεν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μετὰ τὴν τῆς εἰκόνος κατασκευὴν τελευταῖον ἐπιτεχνᾶται τῷ πλάσματι· ἤτις οὐ πρὸς τὸ Θεῖον, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἄρα τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἔχει τὴν ὁμοιότητα. Διὰ τί δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ πῶς αὐτῷ βοηθὸς παρεδίδοτο· καὶ τίνος ἕνεκεν ἡ κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορὰ παρεισήγετο, ἡ καὶ πρὸς τὰ ἄλογα φέρουσα τὴν ὁμοίωσιν, ὁ διαληφθεὶς οὗτος ἀνὴρ ἀριδηλότατά σε διδάξει, κατὰ ῥῆμα διεξιὼν οὕτως· « Πλάττων ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καθόλου δηλαδὴ φύσιν, τὸ θεοείκελον χρῆμα, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν ἐκαρτέρει προσθήκαις, ἀλλ' ἅμα τῇ αὐτοῦ παραγωγῇ τὸ ἀνθρώπινον ἅπαν ἐώρα γένος, ὁπόσον ἂν εἴη κατ' ἀριθμόν· ἐώρα δὴ καὶ τὴν γενησομένην μετ' οὐ πολὺ τοῦ ἀνθρώπου παρεκτροπὴν, καὶ ὅτι τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἐκπεσεῖται καὶ ἰσαγγέλου ζωῆς. » Ὡς ἂν οὖν μὴ κολοβοῦσθαι τὸ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν πλῆθος ἐκπεσὸν ἐκείνου τοῦ πρώτου, καθ' ὃν ἅρα καὶ οἱ ἄγγελοι πρὸς πλῆθος ηὐξήνθησαν, ἐπίνοιαν αὐξήσεως ἐγκατασκευάζει τῇ φύσει κατάλληλον τοῖς εἰς ἁμαρτίαν κατολισθήσασιν, ἀντὶ τῆς ἀγγελικῆς μεγαλοφυΐας τὸν κτηνώδη καὶ ἄλογον τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς τρόπον ἐμφυτεύσας τῇ ἀνθρωπότητι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠγνόησεν, ὡς προείρηται, ὅτι τὸ πλάσμα τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοτιμίας ἀπορρύεν, τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν κοινωνίαν προσεικειώσατο, διὰ τοῦτο παρέμιξέ τι καὶ τοῦ ἀλόγου τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ φύσει ἡ κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορά. Τῆς οὖν ἀλόγου κατασκευῆς ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐνεγκὼν τὸ ἰδίωμα, οὐ κατὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς κτίσεως ἡμῶν τὸν πλεονασμὸν τῷ γένει χαρίζεται. Οὐδὲ γὰρ ὅτε τὸν κατ' εἰκόνα παρήγαγε, τότε τὴν τοῦ αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι δύναμιν τῷ

erram, quamvis et in delinquentibus manserit, tamen antequam delinquerent data est, ut cognosceretur procreationem liliorum ad gloriam cennubii, non ad pœnam pertinere peccati. » Vide omnino alia capita in quibus ostendit quomodo sine libidine conjugale opus exerceri posset. Vide etiam quæ inferius adnotabimus.

(71) Homo non est imago Dei quoad corpus, ut Cyrillus Alexandrinus *contra anthropomorphitas*, et Isidorus Pelusiotes docent, etsi imago Dei alibi sita etiam in corpus quodammodo redundare cognoscatur, ut indicat Augustinus. Tertullianus eam lib. *De resurrect. carn.* in vivacitate reponit, Augustinus lib. XII. *De civ. Dei*, cap. 23, in ratione atque intelligentia, sicuti lib. III, *De Genes. ad litteram*, cap. 20.

Digitized by Google

ἀνθρώπῳ προσέθηκεν· ἀλλ' ἡνίκα διέκρινε τὴν κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφοράν. Ὡς εἰγε πρὸ τοῦ ἐπιβαλεῖν τῇ φύσει τὴν τοιαύτην διαφορὰν, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » ἔλεγεν, οὐκ ἂν τοῦ τοιούτου τῆς γενέσεως εἴδους προσεδεήθημεν, δι' οὗ γεννᾶται τὰ ἄλογα. Ταύτῃ τοι καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταθρηνῶν ὁ Δαβὶδ ἀθλιότητα, « Οἴμοι, ἔλεγεν, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὤν, οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Τὴν γὰρ ζωώδη ταύτην γένεσιν τῇ φύσει παραδεξάμενος διὰ τὴν πρὸς τὸ ὑλῶδες ροπὴν, κτηνώδης ὄντως γέγονεν ὁ τοῖς ἀγγέλοις πρότερον ὁμότιμος ὤν. A

Ταῦτα μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐπιβεβαιοῦν ἔοικε περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ τάδε διεξιών· « Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ ὅτι φθορὰ ἐπιπεσεῖται, παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτὸν πρός γε τὴν τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς μετὰ τὴν παράβασιν σύστασιν. » Τὰ αὐτὰ τοῖς διαληφθεῖσι καὶ τῷ χρυσορρήμονι Ἰωάννῃ διείληπται. Ἐν οἷς γὰρ ἐξέθετο κεφαλαίοις *Περὶ τε γάμου καὶ παρθενίας*, καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι· « Πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ. καὶ γάμου λόγος οὐδεὶς ἦν· ἔδέησεν αὐτῷ γενέσθαι βοηθὸν, καὶ ἐγένετο· καὶ οὐδὲ οὕτως ὁ γάμος ἀναγκαῖος εἶναι ἐδόκει. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου φθορὰν εἰσέξαντο καὶ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν ἀρὴν καὶ τὸν ἐπίπονον βίον, τότε καὶ ὁ γάμος ἐπεισέρχεται. » Ὁρᾷς πόθεν ἐς τὴν ἀρχὴν ὁ γάμος ἀναγκαῖος ἔδειξεν εἶναι; Ἀπὸ τῆς παρακοῆς, ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ὅπου γὰρ θάνατος, ἐκεῖ γάμος. Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον ἐπεισῆλθεν ὁ γάμος, ὡς εἰγε ἔμενεν ὑπακούων ὁ Ἀδὰμ, οὐκ ἂν ἐδέησε τοιούτου. Καὶ τούτου γὰρ ἄνευ ἡ τῶν ἀνθρώπων πληθὺς προελθεῖν οὐκ ἐκωλύετο. Εἰ γὰρ μύριαι μυριάδες ἀγγέλων λειτουργοῦσι τῷ Θεῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἀρχαγγέλων παρεστῶσιν αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς τούτων ἐκ διαδοχῆς γέγονε καὶ τόκων, καὶ B

et multiplicaretur, virtutem homini adjecit, sed cum maris et feminæ differentiam discrevit. Ut si antequam tale naturæ discrimen imponeret: « Crescite, dixit, et multiplicamini, » haud utique ejusmodi generationis forma indigebamus, per quam bruta animantia generantur. Propterea David etiam, hominis miseriam querens, « Hei mihi, dicebat, quod homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis [1] (72). » Cum enim animalem hanc generationem natura accepisset, propter illam ad res materiatas proclivitatem, belluinus prorsus evasit, cum angelis antea æqualis honore fuisset.

Hæc quidem igitur, vir sanctissime, Damascenus etiam Joannes confirmare videtur, disserens de primo homine ea quæ sequuntur: « Cum vidisset Deus, qui omnia præsentit, mandatum eum esse transgressurum et corruptioni futurum obnoxium, produxit ex ipso feminam, adjutorium simile ei, ad successivam generis post peccatum propagationem. » Eadem cum his quæ protulimus, et aureo eloquentiæ fluvio manans Joannes dissertat. Capitibus enim, in quibus de nuptiis et virginitate egit, etiam hæc de hoc ipso loquitur: « Cum formasset Deus hominem, posuit eum in paradiso, et nulla erat nuptiarum ratio. Oportuit adjutorem ipsi fieri, et factus est, et neque sic nuptiæ necessariæ esse videbantur. Sed postquam mortis corruptionem excepere, et dolorem, et maledictionem, et laboriosam vitam, tunc nuptiæ supervenere. » Vides ex quo nuptias esse cœpisse necessarias ostendit? Ex inobedientia scilicet, ex maledictione, ex morte (73). Ubi enim mors, ibi et nuptiæ. Propterea igitur novissime nuptiæ introiere ita ut si obediens Adamus permansisset, harum usus nullus fuisset. Etenim et sine his hominum multitudo prodire non prohiberetur (74). Si enim centum millia millium angelorum Deo ministrant, et mille millium archangelorum eidem assistunt, et horum nemo C

[1] Psal. XLVIII, 13.

(72) Qualis fuerit primi hominis conditio egregie docet Augustinus lib. XII, *De civ. Dei*, cap. 21: « Hominem vero, cujus naturam quodammodo mediam inter angelos bestiamque condebat; ut si Creatori suo tanquam vero Domino subditus præceptum ejus pia obedientia custodiret, in consortium transiret angelicum, sine morte media beatam immortalitatem sine ullo termino consecutus; si autem Dominum Deum suum libera voluntate superbe ac inobedienter usus offenderet, morti addictus bestialiter viveret libidinis servus æternoque post mortem supplicio destinatus. » Hæc omnia mores vivendique rationem, non exteriorem figuram respiciunt, quod perperam censet Glycas. D

(73) Frigida prope videtur Manichæis suffundi, quos inter Leucius Charinus conjugia legitima improbans, omnem generationem malam et a malo esse affirmavit. in *Actis Petri, Andreæ, Joannis, Thomæ* et *Pauli*, apud Photium cod. CXIV. Conjugia etiam reprobavit Marcion, ut scribit Tertullianus I, *adversus Marcionem*.

(74) Hæc opinio magno Augustino ne in mentem quidem venerit, dum lib. XIV, *De civit. Dei*, c. 23, ita scribit: « Quisquis autem dicit non fuisse coituros nec generaturos nisi peccassent, quid dicit nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? » Nec Ambrosio quidem *De Paradis.*, cap. 10: « Et ideo quia ex viro solo poterat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. » Libro tamen VII, *De Genes. ad litter.*, cap. 21, ita scripsit Hipponensis præsul: « Nam illud quod dictum est, *Crescite et multiplicamini, et implete terram*, quamquam nisi per concubitum maris et feminæ fieri non posse videatur, unde hic quoque mortalium corporum exstitit indicium, potest tamen dici alium modum esse potuisse in corporibus immortalibus, ut solo piæ charitatis affectu nulla corruptionis concupiscentia filii nascerentur, etc. » Eadem habet libro *De bono conjugii*, cap. 1. Sed quantum non dubitet Augustinus, hominem, etsi justus permansisset, nuptiarum tamen fecunditate propagandum fuisse, quamque aliter sentientes exsibilet, aperte constat ex iis quæ late disputat lib. IX, *De Genes. ad litt.*, capp. 3, 4, 5, 7, 8, 9.

Digitized by Google

ex successione, genitoribus, et parturitione, et conceptione natus est, multo magis homines sine conjugio fecisset, quemadmodum et illos primos, unde omnes homines descenderunt, effecit. Ita igitur laudati hi divinissimi viri ad verbum hæc disserentes nobis affirmare visi sunt, non secus ac divinissimos angelos hominum multitudinem processuram fuisse, nisi ab illa honoris cum angelis æqualitate homo voluntarie aberrasset, et longe se expulisset. Si vero illa ratione multiplicandi erant, reliquum est ut nuptiis a principio, quemadmodum dictum est, opus non fuerit. Quomodo enim, si post maledictionem hæc, et post eam quæ ex morte procedit, corruptionem, introiere, ut linguam aureus affirmat? Si vero nuptiis opus non erat, reliquum est ut nec ea quæ ad nuptiarum consummationem confert, formatione. Quomodo enim, siquidem, ut Nyssenus ait, belluinus hic nuptiarum modus novissime humanæ naturæ additus fuit? Et quomodo non belluinus, si per ipsum cum mutis animantibus similitudinem gerimus?

A ὠδίνων καὶ συλλήψεως· πολλῷ μᾶλλον ἀνθρώπους ἐποίησε γάμου χωρίς. Ὥσπερ οὖν ἐποίησε τοὺς πρώτους ὅθεν ἅπαντες ἄνθρωποι, οὕτω μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες οὗτοι θειότατοι ἄνδρες κατὰ ῥῆμα ταῦτα διεξιόντες ὑπεμφαίνειν ἡμῖν ἐοίκασιν, ὅτι κατὰ τοὺς θειοτάτους ἀγγέλους καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων πληθὺς ἔμελλε προελθεῖν, εἰ μή γε παρεκτροπὴν καὶ ἔκστασιν ἀπὸ τῆς πρὸς ἀγγέλους ὁμοτιμίας ἑκὼν ὑπέστη ὁ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ κατ' ἐκεῖνον ἔμελλον προελθεῖν, οὐδὲ γάμου χρεία λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς, ὡς προείρηται, ἦν· πῶς καὶ γάρ, εἴγε μετὰ τὴν ἀρὰν οὗτος εἰσῆλθε καὶ τὴν ἀπὸ θανάτου φθοράν, ὡς χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησιν; Εἰ δὲ μὴ γάμου χρεία ἦν, οὐδὲ τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Πῶς καὶ γάρ, εἴπερ, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, τελευταῖον ὁ κτηνώδης οὗτος ταῦ γάμου τρόπος ἐγκατεσκευάσθη τῇ ἀνθρωπότητι; Καὶ πῶς γὰρ οὐ ὁ κτηνώδης, εἴγε χάριν αὐτοῦ αὐτῷ πρὸς τὰ ἄλογα τὴν ὁμοίωσιν φέρομεν;

Καὶ μή μοι τὸν λόγον ἡγοῦ φορτικὸν τουτονί. Ἔχεις γὰρ τὸν Πηλουσιώτην Θεῖον Ἰσίδωρον ἐν Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ κατὰ λέξιν οὕτω διεξιόντα· « Κατὰ μὲν τὴν ἁγνείαν τοῖς ἀγγέλοις ὁμοιοῦται ὁ ἄνθρωπος· κατὰ δὲ τὸν γάμον τῶν θηρίων οὐδὲν διενήνοχεν, οἷς ἀναγκαία ἡ συνουσία ἐστὶ καὶ δοκεῖν τὴν τοῦ γένους μηχανᾶσθαι διαδοχήν. » Καλῶς οὖν ὁ Δαβὶδ τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταφρονεῖ ἀθλιότητα· τοῖς γὰρ ἀλόγοις, ὡς εἴρηται, κατὰ γένεσιν ὁμοιωθεὶς καὶ τὰ πάθη ταῦτα λύπην, ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πρὸς ἑαυτὸν ἐκεῖθεν ἐφείλκυσεν· οὐδὲ γὰρ προηγουμένως τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει ταῦτα συνεκτίσθησαν, ὡς ἐν τοῖς πρὸς Θαλάσσιον ὁ μέγας φησὶ Μάξιμος· ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς τελειότητος ἔκπτωσιν, ὕστερον ἐπεισήχθη ταῦτα τῷ ἀλογωτέρῳ μέρει προσφυέντα τῆς φύσεως. Ἀλλ' ἐπὶ τούτοις προσέχειν σε ἄξιον· φαίνεται γὰρ ὡς ἡνίκα τὸν πρῶτον ἐκεῖνον παρήγαγεν ἄνθρωπον, οὔτε γάμου λόγος ἦν, οὔτε τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Εἰ γὰρ ἐβούλετο κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς διὰ γάμου προσελθεῖν εἰς πλῆθος τὸν ἄνθρωπον, καὶ πῶς ὁ Δαβὶδ ἐποδύρεται τούτου ἕνεκεν, « Οἴμοι, λέγων, ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε· παρεσυνεβλήθη ἀνοήτοις κτήνεσι καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς; » Ἢ κατὰ τοὺς ἀγγέλους πληθύνεσθαι ἤθελε τὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον, καὶ τί τὸ καταναγκάζον μετὰ τοιαύτης αὐτὸν προαχθῆναι κατασκευῆς, εἴγε καὶ μᾶλλον οὐκ ἔπρεπε κατ' ὁμοιότητα τῶν ἀλόγων τὴν τοῦ ἀνθρώπου τηνικαῦτα γενέσθαι παραγωγήν; Τίνος ἕνεκεν; Ὥστε καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ θεῖον σκοπὸν ἔργοις αὐτὸς γενέσθαι κατάδηλον, καὶ αὐτὸν αὖθις αἰτιᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον, εἰκότως τῆς ψυχῆς ἐκπεσὼν λήξεως ἐπὶ τὴν ζωώδη ταύτην κατ-

Neque mihi hunc sermonem gravem arbitrator. Habes enim divinum Isidorum Pelusiotam in suis Epistolis ita ad verbum disserentem: « Si castitatem quidem spectes, angelis homo similis est; si vero conjugium, nihil differt a bestiis, quibus concubitus necessarius est, atque ita generis successionem excogitare. » Bene igitur David hominis miseriam despicit. Brutis enim, ut dictum est, animantibus in eo quod generationem attinet, similis factus est, et perturbationes has, tristitiam, voluptatem, concupiscentiam, et quæcunque id genus alia, inde ad se ipsum attraxit (75). Neque enim ipso initio hæc una cum ipsa humana natura creata fuere, quemadmodum in libris ad Thalassium magnus Maximus asserit; sed eo quod perfectione exciderit, hæc, quæ parti naturæ rationi magis experti adnascuntur, superinducta sunt. Verum ad hæc animum intendere par est. Elucet enim, cum primum illum hominem Deus produxit, neque conjugii rationem, neque quæ conjugium perficit, structuram fuisse (76). Si enim principio Deus per nuptias hominem multiplicari voluisset, quomodonam David isthuc ipsum quereretur, « Hei mihi, dicens, quod homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis? » Vel si, ut angeli, multiplicari volebat cum, quem paulo minus ab angelis minuit, quidnam erat, quod eum cum hujusmodi structura produci compelleret, siquidem ad mutarum pecudum similitudinem produci tunc homo haudquaquam debebat. Qua de causa? Et ut divina in hoc intentio operibus ipsis manifestaretur, et homo pariter ipse culpari pos-

(75) Superius epist 3. Hæc eadem quoque disputat: et affirmat part 1, *Annal.*, ubi περὶ χιτώνων δερματίνων. Cur voluptas concubitu et comestioni a Deo admista sit egregie disserit Cyrillus apud nostrum Glycam loco proxime laudato, id omnino necessarium ostendens, ut homines ad seipsos servandos genusque propagandum blanda quadam illecebra potenter attraherentur.

(76) Eos qui censent concubitum propter peccatum inductum fuisse, egregie confutat ὁ πάνυ lib. IX, *De Genes. ad litt. cap.* 9.

Digitized by Google

ενεχθείη καὶ ἄλογον γένεσιν. Εἰ γὰρ ἅμα τῇ παραγωγῇ τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἡ ἄλογος αὕτη συμπαρήγετο κατασκευή, θύραν ἀντιλογίας ἦν ἐντεῦθεν ἀνεῳγμένην ἰδεῖν· ἐπ' αὐτὸν γὰρ τὸν Θεὸν ἡ αἰτίασις διέβαινεν ἄν, ὡς μετὰ τοιαύτης παραγαγόντα κατασκευῆς τὸν Ἀδάμ· ἐφ' ᾧ οὐκ ἔδει τηνικαῦτα συμπαραχθῆναι αὐτήν, ὥς γε δοκεῖ τέως ἡμῖν.

Εἰ δὲ καὶ τοῦτο προτείνουσί τινες, ὅτι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ πρόγνωσιν ὁ Θεὸς τὴν τοιαύτην δέδωκε τῷ ἀνθρώπῳ κατασκευὴν ἀπ' ἀρχῆς, καλῶς τοῦτο προτείνουσι, καὶ δεχόμεθα τὸν λόγον αὐτῶν· εὐπαράδεκτος γάρ. Ἀλλ' εὐθὺς ἀνθυποφέρομεν οὕτω καὶ ἡμεῖς λέγοντες· Εἰ κατὰ θείαν πρόγνωσιν ἡ κτηνώδης αὐτὴ κατασκευὴ τῷ Ἀδὰμ ἐδίδοτο καταρχάς, ἵνα τί μὴ καὶ θνητὸν αὐτὸν ἔπλασε, καὶ φθορᾷ ὑποκείμενον, ἐπεὶ δὴ φθορᾷ καὶ θνητότητι περιπίπτοντα τοῦτον ἐώρα μετὰ βραχύ; ἵνα τί μὴ καὶ τὴν Εὔαν αὐτίκα παρήγαγε, καὶ νύμφῃ γάμου συνέζευξεν αὐτούς, ἐπειδήπερ οὐκ ἠγνόει τὸ συμβησόμενον; ἵνα τί μὴ καὶ σάρκα παχεῖαν ἐνέδυσεν αὐτοὺς ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα παρήγαγεν, ἐν οἷς αὐτοὺς κατεδίκασεν ὕστερον; Ἀλλ' οὐδέν τι τοιοῦτον ἐποίησε, δόξαι θέλων ἐντεῦθεν ὁποῖον εἶναι ἐβούλετο τὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ φιλοτέχνημα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μόνον αὐτὸν παρήγαγε καὶ ἀφθαρσίᾳ τετίμηκε καὶ κατὰ τοὺς ἀγγέλους πληθύνεσθαι ἤθελε· διὰ τοῦτο καὶ ψυχῆς αὐτῷ μετέδωκε νοερᾶς, βουλόμενος αὐτὸν εἶναι καὶ ἀθάνατον ἐς τὸ διηνεκές, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι. Καὶ οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλέα τῶν ἐπιγείων πάντων κατέστησε τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ λέων αὐτῷ καὶ πάρδαλις ὑπετάσσετο, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα θηρία δουλικῷ παρίσταντο σχήματι. « Καὶ ἦγαγε γάρ, φησὶ, τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδὰμ τοῦ ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. » Οὕτω μὲν οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἤθελε καὶ εἶναι καὶ διάγειν τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός· ἀλλ' ἐξ ἀβουλίας ἐκεῖνος ὑποτέμνει τὰ τῆς ἀρχῆς, σχημάτων ὑποπίπτει διαφορᾷ, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνεται. Καὶ τοῦτο Δαβὶδ ὁ θεῖος ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως οὐκ εὔλογον ἀπερισκέπτως οὕτω καὶ συναρπάζεσθαι τοῖς λόγοις, ὅτι ἐκ προγνώσεως ὁ Θεὸς μετὰ τοιαύτης κατασκευῆς παρήγαγε τὸν Ἀδὰμ ἀπ' ἀρχῆς· εἴ γε καὶ μᾶλλον ὁ Συναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἀναστάσεως* λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα λέγων εὑρηται· « Διπλῆ τίς ἐστιν ἡ τῆς φύσεως ἡμῶν κατασκευή, ἥ τε πρὸς τὸ Θεῖον ὡμοιωμένη καὶ ἡ πρὸς τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν σχημάσει, si unquam ab animæ quiete excidens ad belluinam hanc et irrationalem generationem devolveretur. Si enim una cum Adami productione et structura ipsa irrationalis producta fuisset, contradictionis portam inde apertam videre erat (77). In ipsum enim Deum culpa retunderetur, utpote illum, qui Adamum ita constructum produxisset. Quamobrem hanc tunc structuram una cum illo produci non oportebat, ut nobis quidem videtur.

Si qui vero, eo quod omnia præsenserit Deus, ita hominem a principio construxisse pertendunt, recte hæc pertendunt, et eorum sermonem recipimus; dignus enim est, qui facile recipiatur; sed statim contra subinferimus, ita nos etiam dicentes: Si secundum divinam præsensionem belluina hæc structura Adamo a principio data est, cur nam mortalem etiam ipsum, et corruptioni obnoxium Deus non formavit, quando corruptioni et mortalitati paulo post hunc subjiciendum intuebatur? Quidnam et Evam non statim produxit, eosque nuptiarum lege conjugavit, siquidem quod eventurum esset, non ignorabat? Cur et crassa carne eos a principio non induit, et cetera omnia produxit, ad quæ eos postea damnavit? Sed nihil hujusmodi fecit, ostendere exinde volens, quale manuum suarum opificium esse vellet. Propterea enim et solum ipsum produxit, et immortalitate honoravit, et angelorum instar multiplicari volebat. Propterea et animam ipsi, quæ intelligentia præstaret, tribuit, immortalem eum in perpetuum esse volens, quemadmodum aurea lingua conspicuus affirmat. Et non ista tantum, verum etiam terrenorum omnium regem Deus hominem constituit (78). Vide enim et leonem, et pardalin ei subjectos fuisse, et reliquas immanes bestias ipsi servili figura astitisse. « Adduxit enim, inquit, animalia ad Adam, ut videret quomodo ea vocaret. » Ita igitur a principio et esse et vivere hominem Deus volebat. Sed propter imprudentiam et temeritatem, principatus ille dignitatem præcidit, figurarum discrimini subjacet, et ex alio alius evadit. Et hoc divinus David significans dicebat: « Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Si vero hæc ita se habent, absurdum omnino est tam inconsiderate illis sermonibus abripi, ex præsensione videlicet Deum hujusmodi forma instructum Adamum a principio produxisse; siquidem divinus ille Anastasius Sinaites, in suo *De resurrectione* libro, et hæc ipsa ad verbum dicere comperitur: « Du-

(77) Hæc quidem Glycæ opinio, sexum ullum principio in Adamo fuisse negantis, e regione stat erroris Rabbinorum, Samuel in *Bereschit Rabbah*, Manasse Ben-Israel *Conciliation. in Genesim*, Maimonidis in *More Nevochim*, part. II, cap. 30, qui Adamum androgynum faciunt, asserunique quod « Adam et Eva creati sunt sicut unus, ex tergo vel dorso conjuncti. Postea vero a Deo divisi sunt, qui dimidiam partem accepit, et fuit Eva, et adducta est ad ipsum. » Hæc sententia ex Platone in *Symposio* petita esse videtur, cui perperam assensum præstitit Eugubinus in *Cosmopœa*; quanquam Platonis fabellam ab divina historia non multum abludere censet Eusebius libro XII τῆς Προπαρασκ., *cap.* 12.

(78) Vide Isidorum Pelusiotam *Epistola* XCV L. b. III. Vide *Epist.* II et *Epist.* IV nostri *Glycæ*.

Digitized by Google

plex est naturæ nostræ constructio, et hæc quidem cum Deo similitudinem habet; illa vero hoc figurarum discrimine distincta, quod tandem opificio superinductum est. » Et non hæc tantum, verum etiam sanctam Scripturam vir hic divinus adducit, ut consultum hoc manifestius efficiat. Ait enim : « Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Secunda vero effectio : « Masculum et feminam fecit eos. » Hæc autem ita se habere ex ipsis verbis liquido constat. Cum enim ibi ille dixit : « Ad imaginem Dei fecit *illum*, » et hic dixit, « Masculum et feminam fecit *eos*, » perspicue ostendit, aliam illam, aliam hanc effectionem fuisse; illam quidem, quæ Opificis liberalitatem exhibebat : Ad imaginem Dei fecit illum; hanc vero, quæ figurarum discrimen inferebat : Masculum et feminam fecit eos. Gravis hic quidem sermo videtur, sed eis, qui proprium ratiocinium sequuntur : sacras enim Patrum scripturas scrutantibus dignus qui omnino recipiatur, quandoquidem clarus hic apertusque est. Et audi quid dicat divinarum rerum consultissimus Anastasius. Prædictis enim et hæc insuper subdit multis declarare volens id, quod dicimus : « Secunda creatio maris et feminæ est, superaddita opificio illi, quod primo conditum fuerat; ei videlicet quod ad Dei erat imaginem, in quo figurarum differentia non erat, quia neque in divina et beata imagine hujusmodi aliquid intelligitur. » Si vero hæc ita habent, rationi consentaneum non est dicere, ex præsensione Deum Adamum ejusmodi a principio construxisse. Siquidem secundæ creationis est hæc figurarum differentia, quam post primam effectionem, ut dictum est, Deus induxit : non enim quod eventurum esset ignorabat. Et attende, si vis, Joanni Damasceno de primo homine ita dicenti : « Cum videret, qui omnia præsentit, Deus, mandatum eum transgressurum, et corruptioni obnoxium futurum, propterea feminam ex eo produxit; » ita ut nisi angelica vita excidisset, nunquam hæc profecto figurarum differentia superinducta fuisset, quia neque hac opus habuit, qui ad Dei imaginem factus fuerat, ad successivam generis propagationem, cum ad instar angelorum esset multiplicandus.

Hujusmodi igitur formavit hominem Deus a principio, et talem ipsi sublimem et angelicæ parem sortem largitus est Nec divina certe gratia mutata est : quia non sunt obnoxia pœnitentiæ divina munera. Sed, quæ postea evenit hominis transgressio, et inducta per hanc condemnatio, ut jumentis ille insipientibus similis esset, effecit. Etenim nisi hoc fuisset, nisi talem condemnationem habuisset, eo quod angelos dignitate æquiparans non intellexit, haud profecto ob hoc ipsum David lamentaretur, non magnus Maximus diceret juste humanam naturam puniri per irrationalia illa insignia, quæ ad se scienter attraxit. Hæc igitur belluina insignia divinissimus etiam Anastasius ait pellicæ tunicæ integumentum consecuta esse. Non enim erat hoc

A των διηρημένη τελευταίον κατασκευασθεῖσα τῷ πλάσματι. » Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν ἐπιφέρει Γραφὴν ὁ θεῖος, ὥστε ἀνὴρ, ὥσπερ τὸ δόγμα τοῦτο γενέσθαι σαφέστερον. Λέγει γάρ, « Καὶ εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Δευτέρα δὲ ποίησις· Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει δῆλον ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ εἰπεν *αὐτόν*, « Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· » ἐνταῦθα δὲ εἶπεν *αὐτούς*. « Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· » ἔδειξε προφανῶς ὅτι ἄλλη ποίησις ἐκείνη καὶ ἑτέρα ποίησις αὕτη· ἡ μὲν τὸ τοῦ Δημιουργοῦ παριστῶσα φιλότιμον. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ἡ δὲ τὴν τῶν σχημάτων ὑπεμφαίνουσα διαφοράν· Ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Δοκεῖ μὲν οὖν ὁ λόγος οὑτωσὶ φορτικὸς,

B ἀλλὰ τοῖς ἑπομένοις τῷ ἰδίῳ λογισμῷ· τοῖς γὰρ ἐκζητοῦσι τὰς ἱερὰς τῶν Πατρῶν γραφὰς καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι καὶ σαφὴς οὗτός ἐστι. Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ πάνθεῖα σοφὸς Ἀναστάσιος. Τοῖς γὰρ προειρημένοις καὶ τάδε προσέθετο, σαφηνίσαι θέλων ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων· « Δευτέρα κτίσις ἐστὶ τοῦ τε ἄῤῥενος καὶ τοῦ θήλεος προκατασκευασθεῖσα τῷ πλάσματι τῷ κατὰ τὴν πρώτην, δηλονότι γενομένῳ κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἐν ᾧ διαφορὰ σχημάτων οὐκ ἦν, ὅτι μηδὲ ἐν τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ εἰκόνι τοιοῦτον ἐπινενόηταί τι. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, λέγειν οὐκ εὔλογον ὅτι ἐκ προγνώσεως

C ὁ Θεὸς τοιαύτην ἀπ' ἀρχῆς δέδωκε κατασκευὴν τῷ Ἀδάμ· εἴγε τῆς δευτέρας ἐστὶ κτίσεως ἡ τοιαύτη τῶν σχημάτων διαφορὰ, ἣν δὴ καὶ ἀναγκαίως ἐπήγαγε μετὰ τὴν πρώτην, ὡς εἴρηται, ποίησιν. Οὐδὲ γὰρ ἠγνόει τὸ συμβησόμενον. Καὶ πρόσχες, εἰ βούλει, τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου λέγοντι· « Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ ὅτι φθορᾷ ὑποπεσεῖται, διὰ τοῦτο παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ· » ὥστε εἰ μὴ τῆς ἀγγελικῆς ἐξέπιπτε βιοτῆς, οὐκ ἂν ἡ τῶν σχημάτων αὕτη προκατεσκεύαστο διαφορὰ, ὅτι μηδὲ χρείαν εἶχε ταύτης ὁ κατ' εἰκόνα γεγενημένος Θεοῦ πρός γε τὴν ἐκ διαδοχῆς τοῦ γένους σύστασιν, ἅτε κατὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἄνω διείληπται, μέλλων πληθύνεσθαι.

D Τοιοῦτον μὲν οὖν ἔπλασεν τὸν ἄνθρωπον ἀπ' ἀρχῆς ὁ Θεὸς, καὶ τοιαύτην αὐτῷ δέδωκε λῆξιν ὑψηλὴν καὶ ἰσαγγελικήν· καὶ οὐκ ἂν ἡ θεία χάρις μετέπεσεν, ὅτι καὶ ἀμεταμέλητα τὰ θεῖα χαρίσματα. Ἀλλ' ἡ γεγονυῖα μετὰ ταῦτα τοῦ ἀνθρώπου παρεκτροπὴ, καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐπενεχθεῖσα κατάκρισις, τοῖς ἀνοήτοις αὐτὸν ὁμοιωθῆναι παρεσκεύασε κτήνεσι· καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τοιαύτην ἔσχε κατάκρισιν, ἐπειδὴ τοῖς ἀγγέλοις ὁμότιμος ὢν οὐ συνῆκεν, οὐκ ἂν ἐθρήνει τούτου ἕνεκεν ὁ Δαβὶδ, οὐκ ἂν ὁ μέγας Μάξιμος εὐδίκως ἔλεγε τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν κολάζεσθαι δι' ὧν ἀλόγων γνωρισμάτων γνωμικῶς ἐπεσπάσατο. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ κτηνώδη γνωρίσματα καὶ ὁ θειότατός φησιν Ἀναστάσιος τῇ τῆς κακίας εἰσόδῳ συνεπακολουθῆσαι ἐν τῇ τῶν

Digitized by Google

δερματίνου χιτῶνος περιβολῇ· οὐδὲ γὰρ συμπεφυκὼς οὕτος τῇ νοερᾷ φύσει καθὰ τοῖς ἀλόγοις ἐγένετο· ἀλλ' ὕστερον ἐπετίθη κολάζων τὸν μὴ συνιέντα, τίς τε πρότερον ἦν, καὶ οἵας ἀρχῆθεν ἠξίωτο παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς. Ἀλλὰ κἀνταῦθα προσέχειν ἄξιον. Εἰ γὰρ ἐξ ἀβουλίας ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὡς ὁ λόγος ἔδειξε, τὴν πρὸς τὰ ἄλογα ζῶα κατεκρίθη ὁμοίωσιν, πῶς λοιπὸν ἀπ' ἀρχῆς προεῖναι ταύτην ἐκείνῳ εἴπωμεν, τῷ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγενημένῳ Θεοῦ, συνιδεῖν ὅλως οὐκ ἔχομεν· εἴγε καὶ μᾶλλον οὐ θέλει κατακρίνειν ἐκ προγνώσεως ὁ Θεός. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὅλως ἔπλασε τὸν Ἀδάμ, οὐκ ἂν αὐτῷ προητοίμασε τὸν παράδεισον· ἅτε δὴ καὶ ἐκ προγνώσεως ὁρῶν αὐτὸν εἰς ἁμαρτίαν κατολισθαίνοντα.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι πρὸ τῆς ἁμαρτίας ὁ ἄνθρωπος θειότερόν τι χρῆμα καὶ ὑψηλότερον ἦν· ὅτι καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ παραχθῆναι αὐτὸν ἡ ἁγία διδάσκει Γραφή· μετὰ δὲ ταῦτα, ἡνίκα δηλαδὴ τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοτιμίας ἐξέστη, τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσιν ὅμοιος γέγονε· καὶ τούτου χάριν ὁ μακάριος ἐθρήνει Δαβίδ, «Οἴμοι,» λέγων, «ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς.»

Ἀλλὰ φορτικὰ ταῦτά τινες ἡγοῦνται καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου πόῤῥω που πίπτοντα. Καλῶς ἐπὶ τούτῳ ποιοῦσι· πλὴν ἀξιοῦμεν αὐτοὺς εἰπεῖν τίς ἡ κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διαφορά, καὶ πῶς αὐτὴν, ἐκ τοῦ ἀλόγου μέρους ὑπάρχουσαν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι κατέμιξεν ὕστερον· τί τὸ ὑψηλὸν τῆς κτίσεως, ὅπερ εἶχε πρότερον ὁ Ἀδάμ· καὶ τίς ὁ κτηνώδης καὶ ἄλογος τῆς ἐξ ἀλλήλων διαδοχῆς τρόπος ὁ ἐμφυτευθεὶς μετὰ ταῦτα τῇ ἀνθρωπότητι· τίς ἡ ἀγγελικὴ μεγαλοφυΐα ἣν εἶχε πρότερον ὁ κατ' εἰκόνα γεγενημένος Θεοῦ· καὶ τί τὸ τῆς ἀλόγου κατασκευῆς ἰδίωμα τὸ μετὰ ταῦτα ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἐνεχθέν; Τίς ἡ τιμὴ ἐκείνη δι' ἣν ὀδύρεται ὁ Δαβίδ, καὶ κατὰ τί τοῖς ἀνοήτοις ὡμοιώθη κτήνεσι πεσὼν ἐκεῖθεν ὁ ἄνθρωπος; Ἔτι λεγέτωσαν ἡμῖν τίς ἡ αἰτία δι' ἣν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ παραγαγεῖν, ὡς εἴρηται, τὸν κατ' εἰκόνα τὴν τῶν σχημάτων ὑπῆνεγκε διαφοράν. Τοῦτο ἀξιοῦμεν μαθεῖν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἐκπίπτειν ἔοικε, κατὰ τὸ δοκοῦν τέως ἡμῖν. Εἰ γὰρ ἄγαμον ἐβούλετο κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἔχον τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον, καὶ τίνος ἕνεκεν εἰσάγει τὸ θῆλυ, καὶ βοηθὸν αὐτὸν ἐπονομάζει; Ἢ παραπλησίως τοῖς κτήνεσι καὶ αὐτὸν ἤθελε διάγειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ πῶς λοιπὸν ἔπλαττε μόνον αὐτὸν κατ' ἀρχὰς, καὶ τοῦτο πλάσιν ὑψηλὴν καὶ ἰσάγγελον; Πῶς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος πρὸς τὸ τέλειον ἐνάγων τὸν ἄνθρωπον, «Ἄφες τὰ πάντα,» φησὶ, «καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι;» Τίς ἡ τελειότης ἐκείνη; Καὶ ποῖος ὁ ταύτης καιρός; Εὔδηλον οὖν ὅτι πρὸ τῆς τοῦ θήλεος παραγωγῆς ὑψηλοτέρα τις ἦν ἡ τοῦ ἀνθρώπου ζωή. Εἰ γὰρ ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ἐποίησε αὐτοὺς, πῶς ἡ Εὔα παρῆγε τὸ ὕστερον, μετὰ τὸ πλασθῆναι δηλαδὴ τὸν Ἀδάμ, μετὰ τὸ καθίσαι βασιλέα, μετὰ τὸ ἀγαγεῖν τὸν Θεὸν τὰ ζῶα πάντα πρὸς

intelligenti naturæ ita cognatum, quemadmodum ratione carentibus animalibus. Sed novissime ea Deus addidit, puniens eum, qui quisnam ante esset, et quali a principio honore a Deo dignatus fuerat, non intellexit. Sed propterea animus intendendus est. Si enim primus homo, ut jam nostra demonstravit oratio, propter temeritatem et stultitiam similitudine cum brutis animantibus damnatus est, quomodo reliquum sit, ut hanc illi a principio affuisse dicamus, illi videlicet qui ad Dei imaginem conditus fuerat, intelligere omnino non possumus. Et eo magis, quod præscientia Deus condemnare non vult. Si enim res ita se haberet, omnino utique non formasset Adamum, non ei utique paradisum præparasset, ut ille qui sua præscientia eum in peccatum prolabentem videbat.

Ostensum est igitur multimodis, ante peccatum hominem divinius quiddam, sublimiusque fuisse; et quia ad Dei etiam imaginem ipsum productum fuisse sancta Scriptura nos docet. Postea vero cum ex æquali cum angelis honore dejectus est, jumentis evasit insipientibus similis. Et hac de causa beatus David lamentabatur, «Hei mihi! dicens, quod homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis.»

Sed gravia hæc quidam existimant, et quæ procul a recta ratione ferantur. Bene insuper faciunt; verumtamen eos, ut dicant, rogamus, quodnam est maris et feminæ discrimen, et quomodo illud ex irrationali parte constans, ut Nyssenus ait, propriæ imagini novissime admiscuit? quæ conditionis sublimitas quam prius Adamus habebat? quis belluinus et irrationalis successionis ex invicem modus qui postea humanæ naturæ insitus est? quæ angelica excellentia, quam prius habebat ille, qui ad Dei imaginem factus fuerat? et quæ irrationalis structuræ proprietas quæ homini deinceps inducta fuit? quis honor ille de quo David queritur, et secundum quid jumentis insipientibus similis evasit, qui inde excidit homo? Dicant insuper nobis quid in causa fuerit, cur Deus, postquam hominem ad imaginem suam, ut dictum est, produxisset, hoc figurarum discrimen subintroduxerit. Hæc discere volumus. Consectaria enim existere non videntur, ut et nos quidem opinamur. Si enim volebat Deus ut angelorum instar genus humanum sine nuptiis permaneret, qua de causa feminam induxit, et adjutorium illam nominavit? Si vero simili cum jumentis ratione ipsum hominem degere volebat, quidnam solum ipsum ab initio formavit, et conditione quidem sublimi et angelis pari? Quomodo vero et ipse Dominus ad perfectionem id ducens, «Dimitte omnia, inquit, et veniens sequere me.» Quænam est illa perfectio? et quale hujus tempus? Patet igitur ante feminæ productionem, sublimiorem quamdam vitam hominem vixisse. Si enim ab ipso initio masculum et feminam fecit eos, cur Eva novissime processit, postquam Adamus videlicet formatus fuerat; post-

Digitized by Google

quam rex consederat; postquam omnia in omnia Deus ad ipsum adduxerat; postquam hæc eidem subjecta fuerant; postquam ab ipso sua nomina acceperant? Quomodo post hæc omnia dixit: « Faciamus ei adjutorium (79), »si quidem femina a principio aderat? In quonam Adamo auxiliari voluisset, si animæ quiete et tranquillitate minime excideret? Quando enim perfectio valere ab ipso jussa est, tunc ei adjutorium a Deo datum est. Qua de causa? Ut hominum exinde genus multiplicaretur. Cæterum elucet, si obediens Adamus permansisset, si ex pari cum angelis honore non se dejecisset, fore ut feminæ adjutorio minime indigeret. Indiguit vero ut ille, qui ea ratione jam exciderat, qua angeli multiplicati sunt. Et hoc est, quod superius Nyssenus dicebat: Propterea irrationalis aliquid propriæ imagini Deus admiscuit, hoc est, masculum et feminam fecit eos. Hoc enim sortis esse irrationalis divino Patri videtur, quandoquidem nihil tale in illa divina et beata natura reperitur, ut aliquam cum illa similitudinem homo ex hoc ferre possit. Si igitur propter a recto tramite errorem, maris et feminæ differentia (80) a Deo propriæ imagini admista est, elucet omnino hanc imaginem hoc discrimine liberam a principio fuisse. Si vero ita crasso modo sacra Littera dicit, Deum id ab initio fecisse, non hinc tamen, ut arbitror, hac sermonis indulgentia ad defensionem abutendum est. Vide enim sermonem ad Judæos habuisse Dominum, cum attendentes ad illum interrogaverunt an liceret viro quacunque de causa suam uxorem dimittere, atque eosdem ejusmodi minime sentire docentem dixisse: « Masculum et feminam fecit a principio Deus; » et: « Quos Deus conjunxit, homo non separet. » Condescensionis hæc, ut arbitror, verba sunt. Nisi enim ita esset, si secundum primam intentionem femina a Deo producta esset, non ipse Dominus deinde separationem ab illa quæsivisset. Quod enim principio permisit, quomodo recte novissime vetuit, *Dimitte omnia*, dicens, *et tollens crucem me sequere*. Secundum veniam igitur feminæ productio, secundum veniam nuptiæ, quare laude privatæ sunt, ut linguam aurem ait. Præter ea vero quæ dicta sunt, divinissimus etiam Cyrillus dicebat: « Si secundum veniam nuptiæ, ut beatus Paulus inquit, quomodo virtus esse potest quod venia curatum est? » Jure igitur nuptiæ non laudantur, quia virtus non sunt, siquidem ex venia. Neque hunc sermonem abjicito. Vide enim Theologum etiam Gregorium nostrum ex nuptiis generationem nocturnam, et servam, et ægrotam nominare, nec propterea ipsi contradicimus. Si enim honorabiles nuptiæ fuere, utpote quæ propter sobolis susceptionem a Deo benedictæ fuere; si res est juxta eum qui ita loquitur, inculpabilis. Si vero et uxorem duxeris, non peccasti, sed in pec-

A αὐτὸν, μετὰ τὸ ὑποταγῆναι ταῦτα αὐτῷ, μετὰ τὸ λαχεῖν ἐξ αὐτοῦ τὰς ἐπονομασίας αὐτῶν; πῶς, ἔλεγε μετὰ ταῦτα πάντα, « Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν; » εἴγε καὶ θῆλυ παρῆν ἐξ ἀρχῆς. Κατὰ τί δὲ καὶ βοηθῆσαι τῷ Ἀδὰμ ἔμελλεν, εἰ μή γε τῆς ψυχῆς ἐξέπιπτε λήξεως; Ἡνίκα γὰρ ἡ τελειότης αὐτῷ ἀπεγινώσκετο, τηνικαῦτα καὶ βοηθὸν αὐτῷ παρὰ Θεοῦ ἐδίδοτο. Τίνος ἕνεκεν; Ὥστε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐντεῦθεν εἰς πλῆθος ἐλθεῖν. Φαίνεται λοιπὸν ὡς, εἴπερ ὑπακούων ἔμεινεν ὁ Ἀδὰμ, εἴπερ οὐκ ἐξέστη τῆς πρὸς τοὺς ἀγγέλους ὁμοτιμίας, οὐκ ἂν ἐδεήθη τῆς ἀπὸ τοῦ θήλεος βοηθείας. Ἐδεήθη δὲ ὅμως ὡς ἤδη ἐκπίπτων ἐκείνου τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ ἄγγελοι πρὸς πλῆθος ηὐξήθησαν. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ ὁ Νύσσης ἄνωθεν ἔλεγε· Διὰ τοῦτο B κατέμιξέ τι καὶ τοῦ ἀλόγου τῇ ἰδίᾳ εἰκόνι ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἄρσεν καὶ θῆλυ αὐτοὺς ἐποίησε· τοῦτο γὰρ μοῖρας ἀλόγου δοκεῖ τῷ θείῳ Πατρί· ἐπεὶ τοιοῦτον οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἐν τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ φύσει, ὥστε πρὸς ἐκείνην ὁμοίωσίν τινα φέρειν ἐκ τούτου τὸν ἄνθρωπον. Οὐκοῦν εἰ διὰ τὴν παρεκτροπὴν ἡ κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορὰ κατεμίγη παρὰ Θεοῦ τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, φαίνεται πάντως ὅτι καταρχὰς ἐλευθέρα τῆς τοιαύτης ἐτύγχανε διαφορᾶς ἡ εἰκών· εἰ δὲ παχυμερῶς οὕτω τὸ Γράμμα φησὶ τὸ ἱερὸν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς ἐποίησεν, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν, ὡς οἶμαι, τῇ τοῦ λόγου συγκαταβάσει κεχρῆσθαι πρὸς ἀπολογίαν ἄξιον· ὅρα γὰρ ὅτι πρὸς Ἰουδαίους ἐποιεῖτο τὸν λόγον ὁ Κύριος, ἡνίκα προσελθόντες αὐτῷ ἐπηρώτων αὐτὸν εἰ ἔξεστι τῷ ἀνδρὶ C κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπολύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἔνθεν τοι καὶ παιδεύων αὐτοὺς, μὴ τοιαῦτα φρονεῖν, « Ἄρσεν, » ἔλεγε, « καὶ θῆλυ ἐποίησε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός· » καὶ, « Οὓς ὁ Θεὸς ἔνωσεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. » Συγκαταβάσεως οὖν, ὡς οἶμαι, ταῦτα τὰ ῥήματα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ κατὰ πρῶτον σκοπὸν ἡ τοῦ θήλεος γέγονε παραγωγὴ τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Κύριος ὕστερον τὴν ἀπ' αὐτοῦ διάστασιν ἐπραγματεύετο· ὃ γὰρ ἐπέτρεπε κατ' ἀρχὰς, πῶς εὐμεθόδως ἐκώλυεν ὕστερον, « Ἄφες τὰ πάντα, » λέγων, « καὶ ἄρας τὸν σταυρὸν ἀκολούθει μοι; » Κατὰ συγχώρησιν οὖν ἡ τοῦ θήλεος παραγωγὴ, κατὰ συγχώρησιν ὁ γάμος. Ὅθεν ἐπαίνων ἐστέρηται, ὡς χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησι. Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρη- D μένοις καὶ ὁ θειότατος ἔλεγε Κύριλλος· « Εἰ κατὰ συγγνώμην ὁ γάμος, ὡς ὁ μακάριος Παῦλός φησι, πῶς ἀρετὴ δύναται εἶναι τὸ συγγνώμῃ θεραπευόμενον; » Εὐλόγως οὖν ὁ γάμος ἐπαίνων ἐστέρηται, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀρετή· κατὰ συγχώρησιν γάρ. Ἀλλὰ μὴ τὸν λόγον ἀπόπεμπε τοῦτον. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τὴν ἐκ τοῦ γάμου γενομένην ἡμῖν γένεσιν νυκτερινὴν ὠνόμαζε καὶ δούλην καὶ ἐμπαθῆ. Καὶ οὐκ ἀντιλέγομεν αὐτῷ τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ καὶ γέγονε τίμιος ὁ γάμος, ὡς εὐλογηθεὶς ἀπὸ Θεοῦ διά τε τὴν παιδοποιΐαν· εἰ καὶ ἀνέγκλητόν ἐστι τὸ πρᾶγμα, κατὰ τὸν οὕτως εἰπόντα· Εἰ δὲ

(79) Manes et Aquila Deum in hoc fuisse mendacem impie dixerunt, quod non adjutrix deinde, sed insidiatrix homini femina fuerit, illum in peccatum inducens. (Glycas, part. 1 *Annal.*)

(80) Eadem Glycas, sed pressius breviusque disserit part. 1 *Annal.*

Digitized by Google

καὶ γήμῃς, οὐχ ἡμαρτες· ἀλλ' ἐν ἁμαρτίαις ὅμως ἡ γένεσις ἡμῶν ἔχει τὴν πρόσοδον, ἅτε δὴ προκατάρχοντος πάθους αὐτῆς· οὗ χάριν ἐμπαθῆ ταύτην εἶναι καὶ δούλην ὁ Θεολόγος ἔλεγεν. Ἐπιβεβαιοῖ ταῦτα καὶ Δαβὶδ ὁ θεῖος οὕτω λέγων· « Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσησέ με ἡ μήτηρ μου. » Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τὴν ζωώδη ταύτην εὕρηκεν ἄλογον γέννησιν εἰς ἣν ὁ κατ' εἰκόνα γεγενημένος Θεοῦ κατηνέχθη διὰ τὴν παράβασιν, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ὠδύρετο λέγων· « Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν ἢ ὅτι πρὸ τοῦ παραχθῆναι τὸ θῆλυ, πρὸ τοῦ συγχωρηθῆναι τὸν γάμον, ἄλλη τις ἡ διαγωγὴ, καὶ ἑτέρα ὡσαύτως τοῦ σώματος κατασκευὴ τῇ καταστάσει πάντως ἐκείνῃ τῇ πρότερον πρέπουσα, καθ' ἣν ὁμότιμος τοῖς ἀγγέλοις ὁ ἄνθρωπος ἦν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως εἶχε πρὸ τῆς ἐκπτώσεως, αὐτά σε πρὸ τοῦ λόγου διδασκέτω τὰ πράγματα. Διὰ τί γὰρ ὁ Παῦλος ταῖς παρθένοις καὶ ταῖς χήραις μεῖναι κατ' ἐκεῖνον ἐπέτασσεν; Εἴπερ οὖν ἀπ' ἀρχῆς ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεὸς, πῶς οἱ ὁμόζυγοι τοὺς γάμους ἐνίοτε λύοντες ἑκόντες ἀπ' ἀλλήλων διίστανται; Διὰ τί καὶ ἀσιτίᾳ προσταλαιπωροῦσί τινες, καὶ τῇ λοιπῇ κακουχίᾳ τοῦ σώματος; καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ μυρία παραγαγόντος ἐδώδιμα πρὸς ἡμετέραν ἀπόλαυσιν. Εὔδηλον οὖν ὅτι πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ζωὴν ἀφορῶντες οἱ ἄνθρωποι καὶ παρθενίαν ἀσκοῦσι, καὶ γάμους ἐνίοτε λύουσι, καὶ ἀσιτίαν ἀσπάζονται, καὶ πᾶσαν ἄλλην ὑπομένουσι κάκωσιν. Θῆλυ γὰρ, ὡς εἴρηται, καὶ γάμου συνάφεια οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἡνίκα δηλαδὴ τὸν κατ' εἰκόνα παρήγαγεν. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα παρῆν, οὐδὲ ἡ τῶν σχημάτων πάντως διαφορά· πῶς γὰρ, εἴγε μετὰ τὴν τῆς εἰκόνος κατασκευὴν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, τελευταῖον αὖτη ἐπιτεχνᾶται τῷ πλάσματι; Πρόσεχε οὖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς, ὡς εἴρηται, τὴν τοιαύτην ἐποίησε διαφορὰν ὁ Θεός· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ προύξένησεν ὕστερον ὁ πρῶτος Ἀδὰμ, ἐκπίπτων ἤδη τῆς τελειότητος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ παραβῆναι ἔμελλεν, εἰ μὴ πεσεῖν εἰς φθορὰν ἐκινδύνευσεν, οὐκ ἂν ἴσχε χώραν, ὡς ἄνω διείληπται, τῶν σχημάτων διαφορὰ τοῦ τε ἄρσενος καὶ θήλεος.

Εἰ δὲ μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καθάπερ οἱ πλείους φασὶ, τὴν τοῦ Ἀδὰμ γενέσθαι πρότερον ἔκπτωσιν, καὶ τότε τὸ θῆλυ παραχθῆναι, ὡς ἐντεῦθεν, εὐπαράδεκτα εἶναι δοκεῖ τὰ λεγόμενα· ἀλλ' εἰδέναι ὀφείλομεν ὅτι ἡ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδὰμ τῆς Εὔας παραγωγὴ καὶ πάνυ ἀναγκαία τῷ τότε ἐτύγχανε. Τίνος ἕνεκεν; Ὥστε μὴ φύσεως αὐτὴν ἑτέρας νομίζεσθαι διὰ τὸ ἑτεροῖον τοῦ σχήματος, καὶ ὅπως εἰς ὁμόνοιαν ἀγάγῃ τὰ γένη καὶ φυσικήν τινα στοργὴν ἐντεθῆναι παρασκευάσῃ αὐτοῖς. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ

A catis similiter habet nostra generatio progressum, perturbatione videlicet eam antevertente; quamobrem ægrotam eam et servam esse ille Theologus dixit. Confirmat hæc divinus etiam David ita dicens : « In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. » Si enim haud ita res se habebat, si non animalem hanc vidit, et irritationalem generationem ad quam ille, qui ad Dei imaginem factus fuerat, per prævaricationem deductus est, non utique adeo lamentaretur dicens : « Homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Si vero hæc ita se habent, quid opus est dicere utrum antequam femina produceretur, antequam permitterentur nuptiæ, alia quædam fuerit B vitæ institutio, et altera eo lem modo corporis structura illi universitatis constitutioni, quæ prius fuit, conveniens, secundum quam angelis honore homo erat æqualis. Hæc autem ita se habuisse ante lapsum res ipsæ pro sermone te doceant. Cur enim Paulus virginibus et viduis ita manere permisit, si ab initio Deus masculum et feminam fecit ? Quomodo conjuges nuptias interdum voluntarie solventes ab invicem separantur? Cur inedia se quidam affligunt, et cætero corporis neglectu? cum sexcenta hæc edulia Deus, ut iis frueremur, produxerit? Liquet igitur cum ad antiquam illam vitam homines respiciant, et virginitatem servare, et nuptias interdum solvere, et inediam amplecti, et omnem aliam afflictionem sustinere. C Femina enim, ut dictum est, et nuptiarum nexus a principio non erat, cum Deus videlicet illum hominem ad imaginem suam produxit. Si hæc vero non aderant, neque omnino erat figurarum differentia. Quomodo enim si post imaginis constructionem ut Nyssenus ait, hæc postremum figmento superædificata est? Attende igitur. Neque enim principio, ut diximus, ejusmodi differentiam Deus fecit, sed ipse sibi eam primus Adamus, cum perfectione jam excidisset, novissime conciliavit. Etenim nisi transgressurus fuisset, nisi in corruptionem cadere periclitatus esset, haud utique, ut jam superius affirmatum est, figurarum, maris scilicet feminæque, discrimen locum habuisset.

D Opus erat igitur, o vir sanctissime, ut plerique tradunt, ut Adami ruina prius contingeret, et tunc femina produceretur, ut hinc ea, quæ dicuntur, facile recipienda videantur. Non est tamen ignorandum Evæ ex Adami latere productionem hominis in peccatum lapso necessariam omnino fuisse. Cujus rei gratia? Ne scilicet ipsa alterius naturæ censeretur propter figuræ diversitatem, et ut genera ad consensionem et concordiam adduceret, et naturalem quemdam amorem eis inderet (81). Erat

(81) Glycas noster *Annalium* part. I : Ἀναγκαῖον γὰρ ἦν μὴ τὴν Εὔαν ἀπὸ γῆς προελθεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδὰμ, ὡς ἐντεῦθεν φίλτρον ἐντεθῆναι τοῖς ὁμοζύγοις. Augustinus, lib. IX *De Genes. ad liter.* cap. 15 : *Quid ergo sibi vult etiam illud, quod mulier viri de latere facta est ? Verum esto, propter ipsius conjunctionis vim commendandam hoc ita fieri oportuisse credamus.* Cæterum Cajetanus hanc Evæ ex Adami costa productionem totam ἀλληγορικῶς interpretatur et explicat, con-

Digitized by Google

insuper necessarium ut benedictionem ipsi participarent, ut natura potens reperiretur, quando nuptiæ principium habuere. Quoniam igitur talis Evæ ædificatio festinabat, ut dictum est, Deus eam etiam antequam Adamus caderet, præveniens effecit. Post ejus enim lapsum creandi tempus amplius non erat; sed maledictio, et ira, dolor et mœror, vultus sudor in afflicta vita, pellicearum tunicarum amictus, et in terram reversio. Tali vero tempore costam auferre, Evam fabricare, et eis benedicere, haud satis, ut arbitror, erat opportunum. Neque enim tunc benedictionis tempus, sed iræ et maledictionis, et aversionis, et mortis. « Terra enim, inquit, es, et in terram abibis. » Propterea et antequam Adamus caderet, ex ejus costa Evam produxit, secundum veniam tamen omnino, ut superius dictum est. Etenim, nisi ita res se habuisset, non maximus ille Paulus dixisset: « Bonum est mulierem non attingere. » Et quid opus est prolixiori sermone uti, quandoquidem qui a principio produxit, ille in Paulo loquebatur, et nisi secundum veniam feminam tunc produxisset, haud posterius equidem per Paulum mulierem minime attingere suasisset? Hinc enim ostendit ante feminæ productionem aliam quamdam sublimem et angelicæ conditioni parem vitam fuisse. Propterea enim alibi illam adducens dixit: « Qui potest capere capiat. » Hæc autem ita se habere, et sublimem angelicæque parem vitam ante feminæ productionem fuisse, constitutio illa, quæ sperator, manifestius ostendit. Neque admirere propterea: si cælibatum in futura vita Dominus promittit: Erunt, inquit, omnes ut angeli Dei (82). Quapropter Nyssenus ait, eam esse ad antiquam et priorem illam vitam regressum; quid pluribus deducere oportet primum hominem, et ejus vitæ institutionem æquali fuisse honore cum angelis, et vitam angelicam vixisse, quemadmodum superius dictum est? Animum adverte igitur. Qualis enim Adami illius constitutio fuerit gratia, quam exspectamus, aperte demonstrat, utpote quæ profecto ad priorem illam regressus est, ut jam prædiximus. Si enim et nuptiarum lege ligamur hodie, non utique ab ipso principio hæc lex data est, sed per indulgentiam posterius propter lapsum a perfectione. Quamobrem et coronis privatur ut linguam aureus ait. Si igitur ut dictum est, per indulgentiam ipsum femineus sexus inductus est, et nuptiæ datæ sunt, necessarium omnino est et præterire aliquando hæc omnia, et tales inveniri tunc ex mortuis resurgentes, qualis erat primus ille Adam, ut magnus Athanasius ad Antiochum inquit. Sed et divinissimus Anastasius ita de his loqui deprehenditur. « Omne alienum quod per peccatum in nos irrepsit, tunc deponemus. » Si vero hæc ita se habent de femina ipsa quid dicere oportet? Si propter hoc

μετασχεῖν αὐτοὺς εὐλογίαν ἀναγκαῖον ἦν. Ὡς ἐνδυναμον ἐντεῦθεν εὑρεθῆναι τὴν φύσιν ὅτι γε κατὰ τοῦ γάμου λάβῃ ἀρχήν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ τοιαύτη τῆς Εὔας οἰκοδομὴ κατεπείγουσα ἦν, ὡς προείρηται, προφθάνει ποιήσας αὐτὴν ὁ Θεὸς καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν τὸν Ἀδάμ· μετὰ γὰρ τὸ πεσεῖν αὐτὸν οὐκ ἔτι δημιουργίας ὑπῆρχε καιρὸς, ἀλλά τι κατάρα καὶ ὀργὴ, ὀδύνη καὶ λύπη, προσώπου ἱδρὼς, ἐπώδυνος βιοτὴ, χιτώνων δερματίνων περιβολὴ, καὶ πρὸς ἀποστροφήν. Ἐν τοιούτῳ τοίνυν καιρῷ πλευρὰν ἀφαιρεῖν, Εὔαν οἰκοδομεῖν καὶ εὐεργετεῖν αὐτοὺς ἀπρόσδεκτον, ὡς οἶμαι, καὶ λίαν ἐτύγχανεν. Οὐδὲ γὰρ εὐλογίας τηνικαῦτα καιρὸς, ἀλλ' ὀργῆς καὶ ἀρᾶς, καὶ ἀποστροφῆς καὶ θανάτου. « Γῆ γὰρ, φησὶν, εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει. » Διὰ τί τοῦτο καὶ πρὸ τοῦ πεσεῖν τὸν Ἀδὰμ ἐκ πλευρᾶς αὐτοῦ τὴν Εὔαν παρήγαγεν; Κατὰ συγχώρησιν δὲ πάντως, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ πάμμεγας ἔλεγε Παῦλος· « Καλὸν μὴ ἅπτεσθαι γυναικός. » Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, ὅτι θῆλυ παρήγαγεν, οὐκ ἂν ὕστερον διὰ τοῦ Παύλου μὴ ἅπτεσθαι γυναικὸς συνεβούλευε. Παραγαγὼν ἐξ ἀρχῆς ἐκεῖνος ἦν ἐν τῷ Παύλῳ λαλῶν, καὶ εἰ μὴ κατὰ συγγνώμην τότε τὸ θῆλυ παρήγαγεν. Δείκνυσι γὰρ ἐντεῦθεν ὅτι πρὸ τῆς τοῦ θήλεος παραγωγῆς ἑτέρα ζωή τις ἦν ὑψηλὴ καὶ ἰσάγγελος. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ πρὸς ἐκείνην ἀνάγων, ἔλεγεν· « Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρείτω. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸ τῆς παραγωγῆς τοῦ θήλεος ὑψηλὴ καὶ ἰσάγγελος ἦν ἡ ζωὴ, δείκνυσι τοῦτο σαφέστερον ἡ ἐλπιζομένη ἐκείνη κατάστασις. Καὶ μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν. Εἰ γὰρ ἐπαγγέλλεται μὲν ἀγάμιον ὁ Κύριος ἔν τε τῇ μελλούσῃ ζωῇ· « Καὶ ἔσονται γὰρ, φησὶ, « πάντες ὡς ἄγγελοι Θεοῦ· » λέγει δὲ ταύτῃ ὁ Νύσσης, ἐπάνοδον εἶναι πρός γε τὴν ἀρχαίαν καὶ πρώτην ζωήν· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπί γε τῷ πρώτῳ Ἀδὰμ καὶ τῇ αὐτοῦ διαγωγῇ ἢ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ὁμότιμος ἦν, καὶ ὅτι βίον ἰσάγγελον εἶχε, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται; Πρόσεχε οὖν. Τὴν γὰρ τοῦ Ἀδὰμ ἐκείνου κατάστασιν ὁποία τις ἦν ἡ προσδοκωμένη χάρις ἀριδήλως παρίστησιν· ἅτε δὴ πρὸς τὴν πρώτην ἐκείνην ἐπάνοδος οὖσα, ὡς ἤδη προείρηται. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ γάμου δεδέμεθα σήμερον, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς ὁ νόμος οὗτος ἐδίδοτο. Κατὰ δὲ συγχώρησιν ὕστερον διά γε τὴν τῆς τελειότητος ἔκπτωσιν, ἐφ' ᾧ καὶ στεφάνων ἐστέρηται, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶττάν φησιν. Εἴπερ οὖν, ὡς εἴρηται, κατά γε συγχώρησιν αὐτό τε τὸ θῆλυ παρήγετο, καὶ ὁ γάμος ἐδίδοτο, ἀνάγκη πᾶσα, καὶ παρελθεῖν ὀψέ ποτε ταῦτα πάντα, καὶ τοιούτους εὑρεθῆναι τότε τοὺς ἐκ νεκρῶν ἐγερθησομένους ὁποῖος ἦν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδὰμ, ὡς ὁ μέγας φησὶν πρὸς Ἀντίοχον Ἀθανάσιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος οὕτω περὶ τούτων εὕρηται λέγων· « Πᾶν ἀλλότριον τὸ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡμῖν ὑπεισελθὸν ἀποθησόμεθα τότε. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει περὶ

tra quem egregie disputat Natal. Alexander, tom. 1. *Histor. Eccles. Prim. Ætat*, dissert. III, art. 2.

(82) Quid hæc verba significent exponit Augustinus, lib. XXII *De Civit. Dei*, cap. 17.

Digitized by Google

τοῦ θήλεος αὐτοῦ τί χρὴ καὶ λέγειν; εἴγε διὰ τοῦτο παρήχθη, διὰ τὸ παραβαίνειν ἤδη τὸν ἄνθρωπον καὶ φθορᾷ ὑποπίπτειν, ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησί, πάντως οὐδὲν ἕτερον ἢ ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο παρελεύσεται, ἐπεὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπεισῆλθεν ἡμῖν καὶ τοιούτους ἐγερθῆναι ἅπαντας ὁποῖος ἦν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγενημένος Θεοῦ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Νύσσης ἐπάνοδον εἶναι ἔλεγε πρός γε τὴν ἀρχαίαν καὶ πρώτην ζωὴν τὴν ἐλπιζομένην ἐκείνην κατάστασιν.

Δέδεικται οὖν ἐκ πολλῶν ὅτι τοῖς ἀγγέλοις ὁμότιμον ἔπλασε τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, καὶ κατ' ἐκείνους αὐτὸν πληθύνεσθαι ἤθελε· διά γε τὴν παρεκτροπὴν ἣν ἐκὼν ὑπέστη, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ἡ τοιαύτη παρήχθη κατάκρισις, ἢ τῶν ἀλόγων δηλαδὴ ζώων ὁμοίωσις. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Δαυὶδ ὀδυρόμενος, « Οἴμοι, » ἔλεγεν, « ὅτι ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε. Παρασυνεβλήθη τοῖς ἀνοήτοις κτήνεσι, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. » Καὶ ὅρα πρὸς αὐτὸν, εἰ βούλει, τὸν πρῶτον ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ὡμοιώθη διὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῖς κτήνεσιν· εἰ μὴ διὰ τὴν παρακοὴν τὸ τῆς ἀλόγου κατασκεῦης ἰδίωμα πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο· εἰ μὴ τὴν ἀγγελικὴν ἐκείνην στολὴν ἑαυτὸν εἶδεν ἀπεκδυθέντα, κἀντεῦθεν ἄλλον ἐξ ἄλλου παραχρῆμα γεγονότα, οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ᾐσχύνθη· οὐκ ἂν ἔῤῥαψε φύλλα συκῆς· οὐκ ἂν ἀπὸ Θεοῦ τηνικαῦτα ἐκρύβη· καὶ πῶς γὰρ οὐ κρυβῆναι ἐμελλεν ἴσασι πάντες οἱ ἐξ ἐκείνου τὸ γένος κατάγοντες τῆς αἰσχύνης ἐκείνης ὅσον τὸ μέγεθος. Οὐκοῦν ἐκ κατακρίσεως ἡ ἄλογος αὕτη κατασκευή· καὶ διὰ τοῦτο τὰ τῆς αἰσχύνης ἐν αὐτῇ καὶ μόνῃ συμπεριέστατο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡ ἁμαρτία προὐξένησε. Ἐπεὶ δὲ πρὸ τῆς ἐκπτώσεως, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐδήλωσεν, ἀγγελικῆς μεγαλοφυΐας περίπλεος (83) ὁ πρῶτος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγενημένος Θεοῦ, εὔδηλον πάντως ὅτι καὶ κατά γε τὴν τοῦ παντὸς συντέλειαν γενησόμενος τοιοῦτος ἐκ νεκρῶν ἐγερθήσεται. Ἡ γὰρ τῆς ἀναστάσεως χάρις οὐδὲν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται ἕτερον ἢ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασιν.

Πρὸς δέ γε τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸν θειότατον ἔχομεν Ἀναστάσιον περὶ τούτων οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξιόντα· « Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενημένῳ οὐκ ἦν ἡ διαίρεσις αὕτη, ἤγουν τὸ ἄρσεν καὶ τὸ θῆλυ, οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ θείᾳ καὶ μακαρίᾳ εἰκόνι τοιοῦτόν τι ἐπινενόηται· οὐδὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν τοιοῦτόν τι χρὴ ἐπιζητεῖν, ὅτι μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτήρ. Εἰ γὰρ ὁ τῆς Νύσσης φησὶ, Τὸ σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως ἐνέδυσε μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ἀφ' οὗ μίξις καὶ σύλληψις, τόκος καὶ ῥύπος, θῆλυ καὶ τροφὴ, καὶ ἡ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ τέλειον αὔξησις, ἀκμή τε καὶ γῆρας, νόσος καὶ θάνατος· εὔδηλον πάντως ὅτι μετασχηματίσει πάλιν ἡμᾶς τὸν εἰδεχθῆ καὶ ἄλογον ἀπεκδύσας χιτῶνα,

producta est, propterea videlicet, quod homo jam transgressus fuerat, et corruptioni subjectus, ut Damascenus Joannes ait, omnino nihil aliud, quam quia habitus hic præteribit, quia per peccatum in nos irrepsit, et tales omnes resurgent, qualis erat primus homo, ille videlicet qui ad imaginem Dei factus fuit. Etenim nisi id fuisset, haud certe Nyssenus regressum esse dixisset ad antiquam et priorem vitam, illam constitutionem quam speramus.

Ostensum est igitur ex multis Deum æquali honore cum angelis primum hominem finxisse, qui volebat etiam eum eodem modo ac illos multiplicari. Propter transgressionem, quam sponte subiit, ut superius dictum est, talis inducta est condemnatio, mutarum scilicet pecudum similitudo. Nisi enim id fuisset, haud utique David lamentans: « Hei mihi, dixisset, homo cum in honore esset non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis. » Et respice, sodes, ad ipsum primum hominem. Nisi enim assimilatus fuisset per peccatum jumentis; nisi per inobedientiam irrationalis constitutionis proprietatem ad se ipsum attraxisset; nisi angelico illo indumento se exutum vidisset, et alium ex alio statim factum, haud utique tantum erubuisset; haud utique folia ficus consuisset; haud utique a Deo ita se abscondisset. Et quomodo enim se non celaturus fuisset? Sciunt omnes, qui ex illo genus deducunt, quanta verecundiæ illius fuerit magnitudo. Itaque ex condemnatione irrationalis hæc constitutio; et per hoc in ipsa etiam sola pudoris census circumstetit. Sed hæc quidem peccatum conciliavit. Quoniam vero ante lapsum, sermo jam antevertens declaravit angelicæ magnificentiæ proximum primum illum hominem fuisse, qui ad imaginem videlicet Dei factus erat, exploratum omnino perspectumque est etiam in universitatis consummatione talem futurum a mortuis excitatum. Resurrectionis enim gratia nihil nobis aliud pollicetur, quam eorum qui ceciderunt in pristinum statum resurrectionem.

Præter autem dicta etiam divinissimum Anastasium habemus his verbis disserentem: « Quoniam igitur in eo, qui ad imaginem Dei factus fuerat, non erat discrimen hoc, masculus videlicet et femina: neque enim in divina et beata imagine hujusmodi aliquid concipitur: neque post resurrectionem tale aliquid reliquum requirere oportet; quoniam transformabit tunc corpus humilitatis nostræ Servator. Si enim Nyssenus ait, Habitum irrationalis naturæ induit post peccatum nos Deus, ex quo coitus et conceptio; partio, et sordes; femina et nutrimentum, et tacitum ad perfectionem augmentum; florens ætas, et senectus; morbus et mors: manifestum omnino est nos esse iterum transformaturum, cum superinductam et irrationalem tuni-

(83) Forte παραπλήσιος.

Digitized by Google

cam exuerit, atque inde nos ab omnibus liberaverit, quæ inde participamus. Si enim habitus ille circa nos non erit juxta divum Gregorium, quomodo nobis, quæ ejus propria sunt relinquentur? Cæterum transformabit nos, quando tunicam nobis ex brutis superinductam tandem destruet, et tales ostendet iterum, quales a principio finxit, quando scilicet primum illum hominem produxit. » Ita quidem igitur, o sanctissime, etiam divinus Anastasius cum audisset magnum Paulum dicentem: « Transformabit tunc corpus humilitatis nostræ Servator; » Ad alia specie, dicebat, et altero habitu corpora ferenda tunc resurgemus; juxta similitudinem videlicet grani et spicæ. Sed ne metuas propterea. Vide enim et vere magnum Paulum isthuc ipsum aperte nobis demonstrantem dixisse: « Sed dicet aliquis de resurrecturis ex mortuis, quali corpore venient? Stulte, quod seminas, non corpus futurum seminas, sed nudum granum vel forte tritici, vel hordei, vel alterius alicujus hujusmodi; Deus autem dat ipsi corpus sicut voluit. » Ne timeas igitur, sed potius obsequere divinissimo Anastasio dicenti, transformatum, et transfiguratum iri tunc corpus, et tale resurrecturum quale initio erat; non profecto tale, quale secunda factura ipsum construxit; causa enim ablata, propter quam horum habituum differentia inducta est, necessarium omnino est et differentiam quæ accidit, tolli postremum, et tales omnes resurgere, qualis erat primus homo; ille videlicet, qui ad Dei imaginem conditus est. Hic et magnus Athanasius videns ea, quæ resurrectionem attinent, ad illum respicere unum et primum hominem, ut supra dictum est; et secundum illum in regeneratione omnes resurrecturos, ad Antiochum dicebat: « In resurrectione non est masculus et femina; non parvus et magnus; non niger et flavus; non variæ facies et habitus. Omnis enim hominis imago similis erit tunc Adami imagini, et fictioni, et magnitudini, et habitui. » Si vero hæc ita se habent; si secundum primum illum hominem una specie et habitu resurgent omnes, ut inde nullum sit discrimen masculi et feminæ, parvi et magni, nigri et flavi, quid opus est adhuc loqui de illo habitu? Tacere nos super his præstat, et neque ejus formationem, qualis erit, curiosius inquirere, nec quomodo vocabimus. Si enim maris et feminæ discrimen non habet, omnino fuerit phœnix, Arabs volucris, quæ splendidam in se ipsa primi illius Adami imaginem fert; ne dicam molestissimum vermem, talem quiescere nostram negotiositatem.

An vero in resurrectione cognoscetur femina et mas, uno et eodem habitu omnibus resurgentibus, dubitare nos, procul a ratione recedit. Si enim, ut aurifluus Joannes ait, non hic notos tantum, sed eos quos nunquam vidimus, cum ibidem viderimus, cognoscemus; quemadmodum certe et Abrahamum

A κάντευθεν ἀπαλλάξας ἡμᾶς πάντων, ὧν ἐκεῖθεν μετέχομεν. Εἰ γὰρ τὸ σχῆμα ἐκεῖνο περὶ ἡμᾶς οὐκ ἔσται κατὰ τὸν θεῖον Γρηγόριον, πῶς ἡμῖν τὰ ἐξ ἐκείνου ὑπολειφθείσεται; Μετασχηματίσει λοιπὸν ἡμᾶς ἡνίκα τὸν ἐκ τῶν ἀλόγων ἡμῖν ἐπιθληθέντα χιτῶνα τέλεον ἀποσκευάσει, καὶ τοιούτους ἀναδείξει πάλιν ὁποίους ἔπλασε κατ' ἀρχὰς, ἡνίκα δηλαδὴ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον παρήγαγεν ἄνθρωπον. » Οὕτω μὲν οὖν, ὁσιώτατε, καὶ ὁ θεῖος Ἀναστάσιος ἀκούσας τοῦ μεγάλου Παύλου λέγοντος, ὅτι « Μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ, » Ἄλλο εἶδος, ἔλεγε, καὶ ἕτερον σχῆμα ἐγερθησόμεθα τότε φέρειν σώματα, κατὰ τὴν εἰκόνα δηλαδὴ τοῦ κόκκου, καὶ τοῦ στάχυος. Ἀλλὰ μὴ δέδιθι τούτου ἕνεκεν. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ ὁ πάμμεγας B Παῦλος αὐτὸ τοῦτο σαφῶς ἡμῖν ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἀλλ' ἐρεῖ τις περὶ τῶν ἐγερθησομένων ἐκ νεκρῶν ὁποίῳ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχῃ σίτου ἢ κριθῆς ἢ ἑτέρου τῶν τοιούτων τινός. Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. » Μὴ δέδιθι οὖν· συγγνῶθι δὲ μᾶλλον τῷ θειοτάτῳ Ἀναστασίῳ λέγοντι, ὅτι μεταμορφοῦται καὶ μετασχηματίζεται τότε τὸ σῶμα, καὶ τοιοῦτον ἐγείρεται ὁποῖον ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Οὐκοῦν γε τοιοῦτον ὁποῖον ἡ δευτέρα ποίησις αὐτὸ κατεσκεύασε. Τῆς γὰρ αἰτίας περιαιρεθείσης δι' ἣν ἡ τῶν σχημάτων τουτωνὶ παρεισήχθη διαφορὰ, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν συμβεβηκυῖαν ὕστερον περιαιρεθῆναι διαφορὰν, καὶ τοιοῦτοι ἐγερθῆναι ἅπαντες ὁποῖος ἦν ὁ πρῶτος C ἄνθρωπος, ὁ κατ' εἰκόνα δηλαδὴ γεγενημένος Θεοῦ. Ταύτῃ τοι καὶ μέγας Ἀθανάσιος εἰδὼς ὅτι τὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς ἐκεῖνον ἀφορᾶται ἕνα καὶ πρῶτον ἄνθρωπον, ὡς ἄνω διείληπται, καὶ ὅτι κατ' ἐκεῖνον ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ἀναστησόμεθα, πρὸς Ἀντίοχον ἔλεγεν· « Ἐν τῇ ἀναστάσει οὐκ ἔστιν ἄρσεν καὶ θῆλυ· οὐ μικρὸς καὶ μέγας· οὐ μέλας καὶ ξανθός· οὐ διάφορά τε πρόσωπά τε καὶ σχήματα. Πᾶσα καὶ γὰρ ἀνθρώπου εἰκὼν ὁμοία ἔσται τότε τῆς Ἀδὰμ εἰκόνος καὶ πλάσεως, καὶ μεγέθους, καὶ σχήματος. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον ἓν εἶδος καὶ σχῆμα ἐγείρονται ἅπαντες, ὡς ἐντεῦθεν μὴ εἶναι διαφορὰν ἄρρενός τε καὶ θήλεος, μικροῦ καὶ μεγάλου, μέλανός τε καὶ ξανθοῦ· τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τοῦ σχήματος; D ἐκείνου; Σιωπᾷν ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις ἄμεινον, καὶ μήτε τὴν αὐτοῦ πλάτιν ὁποία τίς ἐστι πολυπραγμονεῖν, μήτε πῶς καλέσομεν, εἴγε τὴν κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ οὐκ ἔχει διαφορὰν ὅλως περιεργάζεσθαι ὁ φοῖνιξ ὁ Ἀραβικὸς ὄρνις, ὁ καὶ φαιδρὰν ἐν ἑαυτῷ φέρων εἰκόνα τοῦ ἑνὸς ἐκείνου Ἀδάμ· ἵνα μὴ λέγω τὸν οἰκτρότατον σκώληκα, τὴν τοιαύτην ἀποπαίειν πολυπραγμοσύνην ἡμῶν.

Εἰ δὲ καί που ἐν τῇ ἀναστάσει γνωσθήσεται τό τε θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ σχήματι πάντων ἀνισταμένων, ὑπαπορεῖν ἡμᾶς, ὡς οἶμαι, οὐκ εὔλογον. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶ, μὴ μόνον τοὺς ὧδε γνωστοὺς, ἀλλὰ καὶ οὓς οὐδέποτε εἴδομεν ἰδόντες ἐκεῖσε γνωρίσομεν· καθὰ δὴ καὶ τὸν

Digitized by Google

Ἀβραὰμ ὁ πλούσιος· εἰ μὴ γὰρ ἐγνώρισεν αὐτὸν, A dives; nisi enim eum cognovisset, quomodo nomine
πῶς ἂν ἐκάλεσεν ἐξ ὀνόματος; οὐκ ἄν τις ἀμήχανον, ὡς οἶμαι, ἡγήσεται. Μὴ καὶ τόδε τὸ παιδίον καὶ τήνδε τὴν γυναῖκα, καὶ τὸν γέροντα ἐκεῖνον ὑπ' ἀλλήλων ἐπιγνωσθῆναι τότε, εἰ καὶ μιᾶς ἡλικίας καὶ σχήματος ἑνὸς ἀναστήσονται. Οὐδὲ γὰρ ἐκ συσσήμων καὶ σχημάτων καὶ ἡλικιῶν ἡ γνωριμότης ἐκεῖσε· ἀλλὰ τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ γνωριοῦμεν πάντες τοὺς πάντας, ὡς ὁ ποιητὴς ἡμῶν καὶ πλάστης ηὐδόκησεν. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ θειότατος Ἀναστάσιος ἀριδηλότερόν σοι παρίστησι, καὶ οὕτω φησί· Καὶ οὐκ ἐκ συσσήμων ἐπίγνωσις ἔσται τότε. Ἀλλ' οὐδὲ τὰ γεννητικὰ ταῦτα μόρια τό τε θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν παρίστησιν, ὅτι μηδὲ ἐν τῷ Χριστῷ ἄρσεν καὶ θῆλυ, καθά φησι Παῦλος. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει καὶ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἷς ἄνθρωπος ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες ἀνιστάμεθα· μία γὰρ ἡλικία παρὰ πᾶσι, μία πλάσις, ἓν εἶδος, ἓν σχῆμα καὶ μέγεθος ἕν· περιττὸν ἂν εἴη διαφορὰν σχημάτων ἐπιζητεῖν· εἰ γὰρ τὴν τοιαύτην διαφορὰν ἡ φθορὰ παρεισήγαγεν, ἀνάγκη πᾶσα, τῆς ἀφθαρσίας ἐλθούσης, ταῦτα πάντα σὺν τῇ φθορᾷ παρελθεῖν. Καὶ οὕτω μὲν ὁ τὰ θεῖα τῷ ὄντι σοφὸς Ἀθανάσιος· ὅτι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἡ τῶν σχημάτων διαφορὰ καὶ ἡ τοῦ γάμου ἀρχή· καταρχὰς γὰρ οὐδέν τι τοιοῦτον ἦν, ἅτε τοῦ τῶν ἀνθρώπων πλεονασμοῦ κατὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς προείρηται, γίνεσθαι μέλλοντος· κἀντεῦθεν μὴ δεόμενον τῆς ἀπὸ τοῦ θήλεος βοηθείας· καὶ γὰρ εἰ μὴ ὤφθη παρήκοος ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἂν ἐδέησε γάμου, καὶ τῆς τῷ γάμῳ λοιπὸν συντελούσης κατασκευῆς. Εἰς τί καὶ γὰρ συνετέλεσεν αὕτη, εἴγε καὶ γάμου χωρὶς ἡ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος προελθεῖν οὐκ ἐκωλύετο;

vocasset? nemo utique impossibile, ut arbitror, judicabit, et hunc puerum, et hanc mulierem, et senem illum, invicem tum cognitum iri, etsi unius ætatis, uniusque figuræ resurgent. Neque enim ex insignibus et figuris ibi cognitio; sed perspicaci animæ oculo omnes ab omnibus cognoscentur, quemadmodum factori et fictori nostro visum fuerit. Isthuc ipsum et divinissimus Anastasius manifestius tibi sistet, et ita ait: « Et non ex insignibus cognitio tunc erit. » Sed neque genitalia hæc membra tum marem et feminam constituent; quia neque in Christo mas et femina, ut Paulus inquit. Si vero hæc ita habent et secundum magnum Athanasium unus homo in generatione omnes resurge- B mus; una enim ætas apud omnes, una fictio, una species, unus habitus, et magnitudo una, superfluum quidem fuerit figurarum discrimen perquirere. Si enim tale discrimen corruptio induxit, necessarium omnino est, incorruptione adveniente, hæc omnia cum corruptione præterire. Et ita quidem divinarum rerum peritissimus Athanasius. Quia per peccatum figurarum discrimen, et nuptiarum initium. Ab initio enim nihil tale erat, siquidem hic homo multiplicandus, ut angeli, erat; et inde feminæ auxilio non indigebat. Si enim inobediens Adamus non apparuisset, nuptiarum quidem non eguisset, et reliquæ nuptiis necessariæ constructionis. Ad quid enim hæc profuisset, si etiam sine nuptiis hominum multitudo provenire non vetabatur?

Προλαβὼν ὁ λόγος διεῖληφέ σοι περὶ τούτου σαφέστερον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ διὰ τὴν παρακοὴν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου φθορὰν ἀρχὴν ἔσχεν ὁ γάμος, ὡς ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν φησιν· εἰ μετὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς κτίσεως ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον ἤνεγκεν ὁ Θεὸς τὸ τῆς ἀλόγου κατασκευῆς ἰδίωμα, ὡς ὁ Νύσσης φησίν· εἰ τῆς δευτέρας ἐστὶ κτίσεως ἡ τῶν σχημάτων διαφορὰ κατὰ τὸν Σιναΐτην θεῖον Ἀναστάσιον· εἰ κατὰ τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον μιᾷ ἰδίᾳ καὶ ἑνὶ σχήματι πάντες ἐγειρόνται, ὡς ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος, ἅτε τῆς κατὰ τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ διαφορᾶς ὕστερον ἐπιτεχνηθείσης Θεῷ δι' αἰτίαν, ἥτις ἄνω διεῖληπται· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τῷ προκειμένῳ ζητήματι; Ταῦτα παρακαλοῦμεν μαθεῖν. Εἰ γε καὶ μᾶλλον ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐναντιοῦσθαι τοῖς εἰρημένοις δοκεῖ. Ἐν γὰρ τῷ τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ τῶν Δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων καὶ τάδε περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου λέγων εὕρηται· « Τοῦτον μέντοι τὸν ἄνθρωπον ἄρρενα κατεσκεύασεν ὁ Θεὸς μεταδοὺς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν ἐπιγείων πάντων ἀρχῆς. » Ἐντεῦθεν οὖν ἐναντιοῦσθαι δοκεῖ· τὸν γὰρ πρῶτον ἐκεῖνον ἄνθρωπον ἄρρενα παρὰ Θεοῦ κατασκευασθῆναι εἰπὼν, ἀπορίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνῆκεν ἡμῖν. Εἰ γὰρ, ὡς ὁ μέγας φησὶν Ἀθανάσιος, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ πάντες εἷς ἀναστησόμεθα, τοῦτ' ἔστιν ὁμοῖοι τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ κατὰ σχῆμα καὶ πλάσιν· ἄρρην

Præcedens sermo disseruit tibi de hoc apertissime. Si vero hæc ita habent, propter inobedien- C tiam et corruptionem quæ ex morte est, nuptiæ principium habuere, ut Chrysostomus ait. Si post sublimitatem creationis, in hominem induxit Deus irrationalis constructionis proprietatem, ut Nyssenus ait. Si est secundæ creationis figurarum discrimen, juxta Sinaitem divinum Anastasium. Si secundum primum illum hominem, una specie et una figura omnes resurgent, ut magnus inquit Athanasius; siquidem maris et feminæ discrimen superfabricatum est posterius a Deo, propter eam causam, quam supra retulimus, quid oportet adhuc loqui super proposita quæstione? Hæc optamus discere. Si et magis Damascenus Joannes dictis adversari videtur. In quadragesimo quarto enim ejus ca- D pitum dogmaticorum et hæc de primo homine dicere deprehenditur: « Hunc quidem hominem masculum construxit Deus, eum suæ divinæ gratiæ participem faciens; adhuc vero et terrestrium omnium principatus. » Inde igitur adversari videtur. Primum enim illum hominem masculum a Deo creatum fuisse dicens, non despiciendam ambiguitatem nobis intulit. Si enim, ut magnus Athanasius ait, in regeneratione omnes unus resurgemus, hoc est, similes primo homini juxta figuram et fictionem; masculus vero a Deo productus primus ille, ut rerum divina-

Digitized by Google

rum peritus Joannes ait; quid oportet amplius loqui? an enim masculino habitu omnes resurgent, vel alia omnes figura, ut Deus qui nos finxit novit? Si et magis ibi masculum et feminam non esse ait, eo quod idem sit habitus : alias si habuit secundum masculum differentiam congenitam suæ substantiæ primus homo, videre erat statim et feminam ei coexsistere. Masculus enim propter feminam, et femina propter masculum, necessario facti sunt, et declarant hoc omnigena genera animantium. Nullum enim eorum e terra emersit sine conjugio. Necessarius enim erat concubitus ejus ad generis successionem; quia noluit ut angelos et hæc multiplicari. Sed hæc quidem sublimiori carent mente, ut invicem confirmari possint; nos vero non tantum consilii inopes quidem, sed et in quibus ipse contra se veniens sibi ipsi contrarians homo apparet. Ostendit enim in antecessum primum hominem a Deo fuisse productum masculum, divina gratia dignatum fuisse, terrenorum principatum esse consecutum, post ea vero et hæc ad verbum subdit : « Videns vero præsagus Deus transgressurum esse et corruptioni subjiciendum, produxit feminam ex ipso, adjutorium ipsi secundum ipsum, ad generis ex successione constitutionem. Propterea vero non parum dubitavimus; apparet enim, si minime corruptioni subjiciendus ille fuisset, feminam ex eo non producturum fuisse; si vero eam non produxisset, quomodo hominum multiplicatio facta fuisset? » Sed juxta angelos sine conjugio, ut Nyssenus ait; et cujus gratia maris habitu productum fuisse ab initio Adam ait, hæc discere exoptamus. Divinus enim inde laudatis Patribus et sibi ipsi magis adversari deprehenditur. Nisi forte vocem masculum hic secundum aliam significationem accipi ab illo dicimus; hæc enim dictio significat aliquando et actuosum, et fortem, et perfectum, ut etymologia hujusmodi dictionis exhibet. Talem enim principio producens illum Deus, suæ divinitatis ipsum participem effecit, et terrenorum omnium principatum dedit.

παραγαγὼν αὐτὸν ὁ Θεὸς τῆς ἑαυτοῦ θεότητος αὐτῷ ἐνεχείρισε.

Attende igitur. Si enim et animalis hæc generatio hodie; peccatum eam conciliavit. Et ne grave id tuis auribus videatur, hunc sermonem paululum rursus assumam. Finxit enim hominem Deus, in paradiso eum collocavit, et neque nuptiarum apud eum ratio erat, neque adjutorio feminæ opus habebat. Si enim et formans ipsum Deus videbat genus humanum quantum quidem numero futurum esset; sed tamen secundum illum primum, nisi inobediens deprehensus fuisset, indubitanter omnes quidem producti fuissent. Si enim futurum non ignorabat Deus, sed ostendit quomodo voluit; qualem indicavit prius super homine intentionem? Propterea enim et solum ipsum produxit, et immortalitate honoravit. Secundum illum igitur primum, si obediens permansisset, genus omne humanum produ-

δὲ ὑπὸ Θεοῦ παρήχθη ὁ πρῶτος ἐκεῖνος, ὡς ὁ τὰ θεῖα σοφὸς Ἰωάννης φησί· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τούτοις; Εἰ γὰρ ἀῤῥενικῷ σχήματι πάντες ἀναστήσονται, ἢ κατὰ σχῆμα πάντες; Ἕτερον, ὡς οἶδεν ὁ πλάσας ἡμᾶς Θεός· εἴ γε καὶ μᾶλλον ἄρσεν ἐκεῖσε καὶ θῆλυ μὴ εἶναί φησι διὰ τὸ ταυτὸν ἄρα τοῦ σχήματος· ἄλλως τε εἰ τὴν κατὰ τὸ ἄῤῥεν εἶχε διαφορὰν συμφυῆ τῇ ὑπάρξει αὐτοῦ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ἦν ἰδεῖν αὐτίκα καὶ τὸ θῆλυ συνυπάρχον αὐτῷ· τὸ γὰρ ἄρσεν διὰ τὸ θῆλυ, καὶ τὸ θῆλυ διὰ τὸ ἄρσεν ἐξ ἀνάγκης ἐγένετο, καὶ δηλοῦσι τοῦτο τὰ παντοδαπὰ γένη τῶν ζώων. Οὐδὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν ἀπὸ γῆς ἐξῆλθε συζυγίας χωρίς· ἀναγκαία γὰρ ἦν ἡ συνουσία αὐτῆς πρός τε τὴν τοῦ γένους διαδοχήν· ὅτι μὴ κατὰ τοὺς ἀγγέλους; ἠθέλησε καὶ ταῦτα πληθύνεσθαι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑψηλοτέρου δεῖται νοὸς, ὥστε πρὸς ἄλληλα συμβιβάζεσθαι· ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον ἐπὶ τούτοις ἀμηχανοῦντες μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐφ' οἷς αὐτὸς ἑαυτῷ παρακατιὼν ὁ ἄνθρωπος ἐναντιούμενος φαίνεται· Ἔφθασε μὲν γὰρ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον εἰπεῖν ὑπὸ Θεοῦ παραχθῆναι ἄῤῥενα θείας χάριτος· ἀξιωθῆναι καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐγχειρισθῆναι· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τάδε κατὰ λέξιν ἐπήγαγεν· « Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεὸς ὅτι ἐν παραβάσει γενήσεται, καὶ ὅτι φθορᾷ ὑποπεσεῖται, παράγει τὸ θῆλυ ἐξ αὐτοῦ βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτὸν πρός γε τὴν ἐκ διαδοχῆς τοῦ γένους σύστασιν· διὸ δὲ καὶ οὐ μικρὰ ἠπορήκαμεν. Φαίνεται γὰρ ὡς, εἴγε μὴ φθορᾷ ὑποπεσεῖν ἐκεῖνος ἔμελλεν, οὐκ ἂν ἐξ αὐτοῦ τὸ θῆλυ παρήγαγεν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο παρήγαγεν, πῶς ἂν ἐγεγόνει τῶν ἀνθρώπων ὁ πληθυσμός; » Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγγέλους ἀσυνδιάστως, ὡς ὁ Νύσσης φησί. Καὶ τίνος ἕνεκεν ἐν τῷ τοῦ ἄῤῥενος σχήματι παραχθῆναί φησι κατ' ἀρχὰς τὸν Ἀδάμ, ταῦτα παρακαλοῦμεν μαθεῖν. Ὁ γὰρ θεῖος ἐνταῦθεν τοῖς τε διαληφθεῖσι Πατράσι καὶ ἑαυτῷ μᾶλλον ἐναντιούμενος φαίνεται· εἰ μή που τὴν ἄῤῥενα λέξιν ἐνταῦθα καθ' ἑτέραν εἴπωμεν σημασίαν ἐκλαβέσθαι τὸν ἅγιον· ἡ γὰρ λέξις αὕτη σημαίνει ποτὲ καὶ τὸ πρακτικὸν καὶ τὸ ἰσχυρὸν, καὶ τὸ τέλειον, ὡς ἡ ἐτυμολογία τῆς τοιαύτης παρίστησι λέξεως· τοιοῦτον γὰρ ἀπ' ἀρχῆς μετέδωκεν καὶ τὴν τῶν ἐπιγείων πάντων ἀρχὴν

Πρόσεχε οὖν. Εἰ γὰρ καὶ ζωώδης ἡμῖν ἡ γένεσις σήμερον, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία ταύτης πρόξενος γέγονεν. Καὶ εἴ γε μὴ βαρυνθῇς τὰς ἀκοὰς, μικρὸν ἐπανελήψομαι τοῦτον λόγον. Ἔπλασε γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς, ἐν παραδείσῳ αὐτὸν ἔθετο, καὶ οὔτε γάμου παρ' αὐτὸν λόγος ἦν, οὔτε βοηθοῦ τοῦ θήλεος ἔχρῃζεν. Εἰ γὰρ καὶ πλάττων αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐώρα τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον πόσον ἂν εἴη κατ' ἀριθμὸν, ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν πρῶτον, εἴ γε μὴ ὤφθη παρήκοος, ἀσυνδιάστως ἅπαντες παρήχθησαν ἄν· εἰ γὰρ καὶ τὸ μέλλον οὐκ ἦν ἀγνοῶν ὁ Θεὸς, ἀλλὰ δεῖξαί τε ὡς ἤθελεν ὁποῖον εἶναι πρότερον ἐπὶ τῷ ἀνθρώπῳ σκοπόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μόνον αὐτὸν παρήγαγε, καὶ ἀφθαρσίᾳ τετίμηκε. Κατ' ἐκεῖνον μὲν οὖν τὸν πρῶτον, εἴπερ ὑπακούων ἔμεινε, τὸ γένος ἅπαν παραχθῆναι τὸ ἀνθρώπινον ἔμελλεν. Ἡ

Digitized by Google

παρακοὴ τοιγαροῦν ἀνατραπῆναι πάντα πεποίηκεν· τότε γὰρ θῆλυ παρήγαγε, τὸν γάμον εἰσήνεγκε, καὶ τὴν ζωώδη ταύτην προύξένησε γένεσιν. Ἐν τιμῇ γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὢν, ὡς ὁ θεῖος ἔφη Δαβὶδ, καὶ μὴ συνιεὶς, τοῖς ἀνοήτοις γέγονε κατὰ γένεσιν κτήνεσιν ὅμοιος· ὅθεν σχημάτων καὶ ἡλικιῶν διαφορὰ, νόσοι τε πολυειδεῖς, ὧροι θάνατοι, καὶ μυρία ἄλλα δεινὰ συναντήματα. Διὰ ταύτην τὴν ζωώδη γένεσιν, ὡς ὁ Νύσσης φησὶ, καὶ μέχρις αἰώνων ἑπτὰ παρέτεινε τὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ Θεὸς, ὡς τῇ παρόδῳ τῶν προορισθεισῶν συναπαρτισθῆναι ψυχῶν· καὶ τότε στῆναι τὴν ῥοώδη τοῦ χρόνου ταύτην κίνησιν. Ἀμφιβάλλειν οὖν ὡς οἶμαι οὐκ εὔλογον, εἴγε καὶ μιᾷ ἡλικίᾳ καὶ σχήματι ἑνὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν πρῶτον ἀναστήσονται ἅπαντες· ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις. Οὐκοῦν τὸ νήπιον, εἴγε τελευτήσει νήπιον, τριακονταέτης ἀναστήσεται, καὶ ὁ ἑκατονταέτης ὡς αὐτὸς τριακονταέτης ἐγερθήσεται· κατὰ τὴν ἡλικίαν πάντως ἐκείνην καθ' ἣν ἄρα καὶ παραχθῆναι ἔμελλον, εἴπερ ὑπακούων ἔμεινεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος. Τούτῳ μέντοι τῷ λόγῳ καὶ ὅλῳ βίῳ ὀδύνην τινὰ ἔχων ὑγιὴς εὑρεθήσεται, ὅ τε μακρὸς καὶ ὁ μὴ τοιοῦτος ἰσομερὴς ὀφθήσεται. Καὶ εἰκότως. Τῆς γὰρ ἀνισότητος ταύτης ἡ ζωώδης αὐτὴ γένεσις αἰτία καθέστηκε. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τῇ τῆς ἀναστάσεως θεραπευθήσεται χάριτι. Ἡ γὰρ προσδοκωμένη χάρις ἐπάνοδός ἐστι πρὸς ἐκείνην, ὡς εἴρηται, τὴν πρώτην ζωήν. Εἰ τοίνυν μιᾷ ἡλικίᾳ καὶ μιᾷ πλάσει καὶ σχήματι ἑνὶ κατὰ τὸν ἕνα καὶ πρῶτον ἄνθρωπον ἀναστήσονται ἅπαντες, ὅτι καὶ κατ' ἐκεῖνον, ὡς εἴρηται, παραχθῆναι πάντες ἔμελλον, εἴγε μὴ προέβη τὰ τῆς παρακοῆς· τί χρὴ καὶ λέγειν ἐπὶ τῷ προειρημένῳ ζητήματι; Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· ἡμεῖς γὰρ εἰ καὶ μικρόν τι προήχθημεν εἰπεῖν, ἅτε τοῖς διαληφθεῖσιν ἄνωθεν ἁγίοις ἑπόμενοι, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς ἡ τούτων κατάληψις.

A cendum erat; inobedientia enim cuncta inverti fecit. Tunc enim feminam produxit, nuptias invexit, et hanc animalem generationem conciliavit. In honore enim homo cum esset, ut divinus David dicebat, et non intelligeret, insipientibus evasit, secundum generationem, jumentis assimilis; unde habituum et ætatum discrimen, morbique varii, intempestivæ mortes, et sexcentæ aliæ asperæ adversitates. Propter hanc animalem generationem, ut Nyssenus ait, et usque ad septem sæcula extendit vitam nostram Deus, in transitu prædestinatarum ad perfectionem animarum; et tunc positus fuit fluxus sui temporis motus. Ambigere igitur, ut arbitror, absurdum est, an una ætate, et una figura secundum illum primum omnes resurgent. Resurrectio enim nihil aliud est, quam in antiquum statum eorum qui ceciderunt, restitutio. Non igitur infans, si infans mortuus fuerit, sed triginta annorum resurget: et qui centum annos natus occubuit, triginta annorum ætate ipse excitabitur. Juxta ætatem omnino illam, secundum quam producendi erant, si primus homo obediens permansisset. Hac ratione et tota vita species quasdam habens sanitatis invenietur, et talis semper æquis viribus non interibit. Et congruenter. Inæqualitatis enim hujus animalis hæc generatio causa fuit. Sed hæc omnia gratia resurrectionis curabuntur. Gratia enim quæ exspectatur regressus est ad illam, ut dictum est, priorem vitam. Si igitur eadem ætate, et eadem forma et habitu secundum unum et primum hominem omnes resurgent, quia et secundum illum omnes, ut dictum est, producendi fuerant, nisi inobedientia ejus processisset, quid opus sit dicere super prædicta quæstione, responde. Nos enim etsi breve aliquid dicere adducti sumus, laudatos superius sanctos secuti fuimus; sed supra nos horum comprehensio.

B

C

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ζ'.

Τῷ αὐτῷ. — Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν ὅτι οὐ γνωρίσουσιν ἀλλήλους οἱ ἀναστησόμενοι τότε ἄνθρωποι· εἰ δὲ καὶ γνωρίσουσι, δικαίους μὲν ἁμαρτωλοὶ γνωριοῦσιν· οὐ μὴν δὲ καὶ ἁμαρτωλοὺς οἱ δίκαιοι.

Εἰ δέ τις περὶ τοῦ γενησομένου τό τε ἀναγνωρισμοῦ μαθεῖν βούλεται εἴγε τέως γενήσεται, καὶ ὅπως ἄρα γενήσεται, καὶ εἰ πάντες τοὺς πάντας γνωριοῦμεν· τῶν εὐαγγελικῶν καὶ θείων ῥημάτων πρότερον ἀκουέτω τῶν οὕτω λεγόντων· « Καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ πλούσιος ἐν τῷ ᾅδῃ ἐγνώρισε τὸν πτωχὸν Λάζαρον, ἐν τῷ τοῦ Ἀβραὰμ καθήμενον κόλπῳ ἐφ' ᾧ καὶ ἔλεγε· Πάτερ Ἀβραὰμ, ἀπόστειλον τὸν Λάζαρον. » Ἐντεῦθεν οὖν σαφῶς ἀποδείκνυται, ὡς εἴπερ ἀκριβῶς οὐκ ἐπέγνω τὸν Λάζαρον, καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην οὐκ ἂν ἐκάλεσεν ἐξ ὀνόματος. Καὶ μή τις εἴπῃ, διὰ τὸ παραβολὴν εἶναι τὸ πρᾶγμα, τὸν σκοπόν τε ὑπεραναπόδεικτον, κἀντεῦθεν μὴ περιφέρειν ἐναργῆ τὴν ἀλήθειαν· αἱ γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεῖαι παραβολαὶ κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην τὸν Δαμασκηνὸν πραγμάτων ἐνεστώτων καὶ ἀποδε-

EPISTOLA VII.

Eidem. — An oporteat attendere dicentibus, eos, qui resurrecturi sunt, homines tunc se invicem non cognituros; si vero cognoscent, an justi a peccatoribus cognoscentur, non vero peccatores a justis.

Si vero quis de futura tunc recognitione discere vult, an vere erit, et quomodo fiet, et an omnes ab omnibus cognoscentur, evangelica et divina verba prius audiat ita dicentia: « Et cum elevasset oculos dives in inferno, cognovit pauperem Lazarum in sinu Abrahami sedentem, quare et dicebat, Pater Abraham, emitte Lazarum, etc. » Illinc igitur aperte ostensum est, nisi probe Lazarum et ipsum patriarcham cognovisset, eos nomine vocaturum non fuisse. Nec quis dicat id esse parabolam, scopumque incompertum, ac proinde manifestam veritatem non circumferre. Divinæ enim Servatoris nostri parabolæ, juxta divinissimum Joannem Damascenum, rerum instantium et demonstratarum similitudines sunt. Ita enim res ab eis exhibentur, quemadmodum profecto aliquando futuræ sunt.

D

Digitized by Google

Hinc et Ecclesiæ doctores occasionem inde arripientes de recognitione illa placitum inter se stabiliverunt. Si enim ex insignibus hic homines invicem se cognoscunt, ubi perspicax animæ nostræ oculus per peccatum offuscatus est, atque inde videre non potest, uti prius; sed ibi et sine signis. Una enim ætas apud omnes, et forma una, ut Scripturæ dicunt. Omnes ab omnibus cognoscentur, ut mox sermo tibi ostendet. Hic enim si eamdem et unam omnes figuram haberent, non minima vitæ confusio contingeret. Cur? Quia discernendi facultatem mens nostra sanam adhuc, ut prius, non possidet. Infirmitatibus igitur nostris divina providentia opem ferens, et diversitatem corporum per dispensationem adesse nobis concessit, ut inde omnes ab invicem cognoscerentur: sed ibi, divine vir, nihil hujusmodi erit. Et si vis auro fluentem Joannem prius audi, hæc ita confirmantem et dicentem, quod non solum eos qui hic noti nobis sunt, cognoscemus, sed eos quos nunquam vidimus. Etenim Abrahamum non vidisti, neque Isaacum, neque reliquos antiquos patres; sed videns ipsos in illo horribili et communi conventu, cognosces, et cum cognoveris dices: Ecce Abraham, ecce Isaac, ecce Jacob, ecce Petrus, et Paulus, et reliqui deinceps. Et hujus rei gratia ne mirere, neque insolens id existima. Si enim illa, quæ in Dominica passione a mortuis resurrexerunt corpora, cum præfiguratio essent ultimæ et communis resurrectionis in sanctam civitatem ingressa sunt, et multis apparuerunt, hoc est, cognita sunt; nisi enim cognoscenda fuissent, haud apparuissent utique; cum autem apparuissent, simul cognita sunt. Et hæc apud eos qui nullam habent rerum spectatarum cognitionem. Nemo enim eorum qui tunc adinventi fuerunt, ut aurifluus invenitur dicere, in homilia 88 in sanctum Evangelium secundum Matthæum, de visu eos qui olim obdormiverunt, justos cognovit. Multo magis hujusmodi recognitio in illa vera et extrema resurrectione erit. Crassa enim hac carne, tenui et levi tunc et patriarchica effecta, perspicax animæ nostræ oculus apertissime non prohibebitur. Et persuadeat te primus ille Adamus. Cum enim a somno excitatus fuisset, et Evam illam vidisset, cognovit, et cum cognovisset, dicebat: « Hoc igitur os ex ossibus meis, et caro de carne mea. » Ne igitur fidem adhibere renuas iis quæ dicuntur. Tunc enim ad Adamum illum regrediemur. Si enim resurrectio nihil aliud est quam ad antiquum statum eorum qui ceciderunt, restitutio, necessario cognoscemus et quos nunquam vidimus fratres. Etenim in corpore uno omnes unum habemus caput Christum. Necessario igitur cunctos cognoscemus. Si enim et diversis temporibus geniti fuimus; sed omnium unus est pater Deus. Quare et convenire simul omnes a sæculo usque in finem conveniens; et effetri communiter patriarchico illo gaudio. Propterea enim et qui promissionem præceperunt, illi juxta magnum Paulum non de-

A δειγμένων εἰσὶ παραβολαί· οὕτω γὰρ παριστῶσιν αὗται τὰ πράγματα, καθὰ δὴ καὶ γενέσθαι ὀφέ ποτε μέλλουσιν· ἔνθεν τοι καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι ἀφορμῆς ἐντεῦθεν δραξάμενοι καὶ τὸ περὶ τοῦ ἀναγνωρισμοῦ ἐκείνου δόγμα πρὸς τοῖς ἄλλοις διεβεβαιώσαντο· εἰ γὰρ ἐκ συσσήμων ἐνταῦθα τοῖς ἀνθρώποις πρόσεστι τὸ γνωρίζειν ἀλλήλους, ἅτε τῶ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀφθαλμοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀμαυρωθέντος, κἀντεῦθεν ὁρᾶν οὐκ ἰσχύοντος, ὥσπερ δὴ καὶ τὸ πρότερον· ἀλλ' ἐκεῖ καὶ συσσήμων ἄνευ· μία γὰρ ἡλικία παρὰ πᾶσι καὶ εἶδος· ἓν, ὡς φασιν αἱ Γραφαὶ, οἱ πάντες γνωριοῦσι τοὺς πάντας, ὡς ὁ λόγος ἤδη μετ' οὐ πολὺ παραστήσει σοι· ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα εἶχον ἅπαντες χαρακτῆρα, οὐχ ἡ τυχοῦσα ἂν τῷ βίῳ τούτῳ συνέπιπτε σύγχυσις. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τὸ διακριτικὸν
B ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος ὑγιὴς ἄρτι, καθὰ καὶ πρώην, οὐ κέκτηται. Ταῖς οὖν ἀσθενείαις ἡμῶν ἡ θεία βοηθοῦσα πρόνοια, καὶ τὴν παραλλαγὴν τῶν σωμάτων οἰκονομικῶς προσγίνεσθαι ἡμῖν συγκεχώρηκεν, ὡς ἐπευθῶς ἅπαντας ἐντεῦθεν ἀπ' ἀλλήλων γνωρίζεσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖ, θεοείκελε ἄνερ, τοιοῦτον οὐκ ἔστιν οὐδέν. Καὶ εἰ βούλει χρυσορρήμονος Ἰωάννου πρότερον ἄκουε, τὰ περὶ τούτων οὕτω διαβεβαιουμένου καὶ λέγοντος, ὡς οὐ μόνον τοὺς ὧδε γνωστοὺς γνωριοῦμεν, ἀλλὰ καὶ οὓς οὐδέποτε εἴδομεν· καὶ γὰρ τὸν Ἀβραὰμ οὐχ ἑώρακας, οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἀρχαιοπάτορας· ἀλλ' ἰδὼν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς φρικτῆς ἐκείνης καὶ κοινῆς συνελεύσεως γνωρί-
C σεις, καὶ γνωρίσας ἐρεῖς· Ἰδοὺ Ἀβραὰμ, ἰδοὺ Ἰσαὰκ, ἰδοὺ Ἰακὼβ, ἰδοὺ Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ οἱ λοιποὶ καθεξῆς. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ ξένον τι ἡγοῦ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνα τὰ κατά γε τὸ σωτήριον πάθος ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα σώματα προτύπωσις ὄντα τῆς τελευταίας καὶ κοινῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν εἰσῆλθον καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς, τουτέστιν ἐγνώσθησαν, εἰ μὴ γὰρ γνωσθῆναι ἔμελλον οὐκ ἂν ἐνεφανίσθησαν, ἐμφανισθέντες δὲ ὅμως ἐγνώσθησαν· καὶ ταῦτα παρὰ τοῖς μηδεμίαν θεαθέντων διάγνωσιν ἔχουσιν· οὐδεὶς γὰρ τῶν τότε παρευρεθέντων, ὡς ὁ χρυσορρήμων εὕρηται λέγων ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Μᾶτθαῖον ἅγιον Εὐαγγέλιον ὀγδοηκοστῇ ὀγδόῃ ὁμιλίᾳ, τὴν θέαν τῶν πάλαι κοιμηθέντων δικαίων ἔγνωκε· πολλῷ μᾶλλον ὁ τοιοῦτος ἀναγνωρισμὸς κα-
D ἐκείνην γενήσεται τὴν ἀληθῆ καὶ τελευταίαν ἀνάστασιν· τῆς γὰρ παχείας ταύτης σαρκὸς λεπτῆς καὶ κούφης τηνικαῦτα καὶ πατριαρχικῆς γεγονυίας, ὁ διορατικὸς τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὀφθαλμὸς τρανότατα οὐ κωλύεται. Καὶ πειθέτω σε ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδάμ· ἔξυπνος γὰρ γεγονὼς καὶ τὴν Εὔαν ἐκείνην ἰδὼν ἐγνώρισε, καὶ γνωρίσας ἔλεγε· « Τοῦτο οὖν ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. » Μὴ οὖν ἀπίστει τοῖς λεγομένοις· ὀκνήσει γὰρ ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖνον ἐπέλθωμεν, ἡ γὰρ ἀνάστασις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν πεπτωκότων ἀποκατάστασις, ἐξ ἀνάγκης; γνωρίσομεν καὶ οὓς οὐδέποτε εἴδομεν, ἀδελφοί· καὶ γὰρ ἐσμεν σῶμα ἕν, οἱ πάντες μίαν ἔχομεν κεφαλὴν τὸν Χριστόν. Ἐξ ἀνάγκης οὖν οἱ πάντες γνωριοῦμεν τοὺς

Digitized by Google

ἅπαντας. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς ἐγε- A
γόνειμεν, ἀλλὰ πάντων εἷς ἐστι πατὴρ ὁ Θεὸς, ἐφ'
ᾧ καὶ συνελθεῖν ἅμα τοὺς ἀπ' αἰῶνος καὶ μέχρι τέ-
λους; εἰκὸς ἐμφορηθῆναι κοινῶς τῆς πατριαρχικῆς
ἐκείνης χαρᾶς· ἐπὶ γὰρ τούτῳ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν
οἱ προλαβόντες ἐκεῖνοι κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον οὐκ
ἐκομίσαντο, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Εἰ δὲ
ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐχὶ καὶ γνωριοῦσιν οἱ πάν-
τες τοὺς πάντας; Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε·
τὸν γὰρ κοινὸν ἐκεῖνον ἀναγνωρισμὸν καὶ ὁ μακά-
ριος Ἐφραὶμ παριστῶν ἔλεγε· Τότε τέκνα κατα-
κρινοῦσι γονεῖς, ὡς μὴ τὰ χρηστὰ διαπραξαμένους
ἔργα· καὶ γὰρ εἰ μὴ γνωρίσουσιν ἀλλήλους, πῶς
ἔσται τοῖς γονεῦσι παρὰ τῶν τέκνων ἡ ταιαύτη κα-
τάκρισις; Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφοὺς
ἐκεῖσε γνωρίσουσιν ἀδελφοί, καὶ μεγίστη διὰ τοῦτο B
συνέσεται χαρμονή. Καὶ βεβαιοῖ τὸν λόγον ὁ πολὺς
ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· ἐν γὰρ τῷ εἰς τὸν αὐτάδελ-
φον αὐτοῦ Καισάριον ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε δια-
λαμβάνων εὕρηται· « Τότε Καισάριον ὄψομαι λαμ-
πρὸν, ἔνδοξον, ἀγαλλόμενον, οἷός μοι καὶ κατ' ὄναρ
ὤφθης, ἀδελφῶν φίλτατε. » Ὅτι δὲ οὐ τότε μόνον,
ἀλλὰ καὶ νῦν οἱ ἐν Κυρίῳ κοιμηθέντες ἐν τούτῳ συν-
ευφραίνονται, ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἔδειξεν οὕτως εἰ-
πών· Ὅτι καὶ τοῦτο τοῖς σωζομένοις κεχάρισται
παρὰ Θεοῦ, τὸ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ψυχι-
κῶς ἀλλήλους συνεῖναι καὶ συνευφραίνεσθαι· οἱ δὲ
ἁμαρτωλοὶ καὶ ταύτης παραμυθίας ἐστέρηνται· οὐδὲ
γὰρ καθά φησιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης, τὸ διαγνω-
στικὸν καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἅγιοι, κέκτηνται· ἐν C
ἐκείνῳ δὲ τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ καθὼς αἱ πράξεις
πάντων ἀνακεκαλυμμέναι εἰσὶν, οὕτω καὶ τὰ πρόσ-
ωπα γνώριμα πᾶσι καθίστανται ἕως οὗ ἡ ἀπ' ἀλλή-
λων διάζευξις γένηται· καὶ ἀποπεμφθήσεται ἕκαστος
εἰς ὃν ἑαυτῷ τόπον ἡτοίμακεν. Ὅτι δὲ ὑπὸ πάντων
θεατρισθήσονται τὰ ἡμέτερα, καὶ ὁ μέγας Μάξιμος
ἀριδήλως τοῦτο παρίστησιν· ἐν γὰρ τῷ περὶ τῆς
κατὰ Θεὸν λύπης λόγῳ αὐτοῦ, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα
διέξεισι· « Τηνικαῦτα βίβλοι ἀνοίγονται, δηλονότι
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, τῶν ἡμετέρων ἔργων τε
καὶ λόγων, καὶ λογισμῶν ἔχουσαι μετὰ πάσης ἀκρι-
βείας τὰ ἔγγραφα, δι' ὧν ἁπάντων γύμνωσις γίνεται
τῶν πεπραγμένων ἡμῖν ἐπὶ πάσης κτίσεως, ὥστε
τοσοῦτον ἀλλήλων γινώσκειν πάσας τὰς ἁμαρτίας,
ὅσον ἕκαστος τὰς ἑαυτοῦ τὴν βίβλον ἀναγινώσκων D
τῆς ἑαυτοῦ συνειδήσεως. » Καὶ οὕτω μὲν ὁ θειότα-
τος Μάξιμος· ὁ δέ γε προφήτης Ἡσαΐας ἀριδηλό-
τερον, εἴ γε προσέχῃς, τὸ δόγμα τοῦτο διδάξει σε·
περί τινων γὰρ ἐν ἁμαρτίαις τεθνηκότων τὸν λόγον
ποιούμενος, οὕτως εὕρηται λέγων· « Ὁ σκώληξ
αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθή-
σεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. » Αὐτὸ
τοῦτο καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο καὶ θεῖον ῥητὸν
ὑπεμφαίνει τὸ λέγον· Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέπων σε
ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ· » τουτ-
έστιν ἐπὶ πάσης κτίσεως· κατὰ γὰρ τὸν χρυσορ-
ῥήμονα Ἰωάννην, εἴτε στεφανωθῆναι μέλλεις εἴτε
κατακριθῆναι, πᾶσα τοῦτο τότε σὰρξ γνωριεῖ· καὶ
γὰρ ἕκαστος, εἴτε δίκαιος, εἴτε καὶ ἁμαρτωλὸς, γνω-

lati sunt, ne sine nobis perficiantur. Si vero hæc
ita habent, quomodo universi ab universis non
cognoscentur? Ne igitur amplius dubita. Commu-
nem enim illam recognitionem et beatus Ephraem
demonstrans dicebat: « Tunc filii condemnabunt
parentes, ut eos qui bona opera non fecerunt. » Et-
enim nisi cognoscent invicem, quomodo parentes a
filiis ita condemnabuntur? Non hæc vero solum,
sed et fratres ibi a fratribus cognoscentur, et maxi-
mo propterea simul afficientur gaudio, et confirmat
sermonem magnus Theologus Gregorius. In fu-
nebri enim oratione in suum fratrem Cæsarium,
et hæc disserens reperitur: « Tunc Cæsarium vi-
debo splendidum, gloriosum, exsultantem, qualis
mihi et secundum quietem visus est, fratrum cha-
rissime. » Quod vero non solum tunc, sed et modo,
qui in Domino dormierunt in hoc simul lætantur,
magnus Athanasius ostendit ita dicens: Quod et
hoc iis qui salvantur, largitur Deus usque ad com-
munem resurrectionem, scilicet spiritaliter invicem
conversari, et simul lætari; peccatores vero et hac
consolatione carere. Neque enim, ut ait Damasce-
nus Joannes, discernendi facultatem hi, sicuti
sancti, possident. In illo vero communi theatro,
sicuti actus omnium revelati sunt, ita et facies
notæ omnibus astabunt, donec ab invicem disjun-
gantur; et dimittetur quilibet in locum, quem sibi
præparavit. Ab omnibus vero nos spectatum iri
etiam magnus Maximus manifeste docet. In sua
enim oratione de tristitia que secundum Deum est,
et hæc ad verbum dissertat: « Tunc libri aperien-
tur (die judicii videlicet) nostrorum operum, et ser-
monum, et cogitationum, scripta diligentissime
continentes ea, per quæ omnium revelatio fiet
eorum quæ a nobis facta fuerint in omni creatura,
adeo ut invicem in tantum omnium peccata omnia
cognoscantur, quantum quilibet sua, librum suæ
conscientiæ legens. » Atque ita quidem divinissi-
mus Maximus. Propheta vero Isaias manifestius,
si animadvertis, placitum hoc te docebit. De qui-
busdam enim in peccato mortuis verba faciens ita
dicere deprehenditur: « Vermis eorum non mo-
rietur, et ignis eorum non exstinguetur, et erunt in
spectaculum omni carni. » Isthuc ipsum et illud
evangelicum divinumque dictum indicavit habens:
« Pater tuus qui te videt in occulto, reddet tibi in
manifesto. » Hoc est coram omni creatura. Juxta
enim auriloquum Joannem, sive coronandus, sive
condemnandus es, id tunc omnis caro cognoscet.
Etenim quilibet sive justus, sive peccator cognos-
cet tunc omnes, ut jam dictum est, et ab omnibus
pariter ipse cognoscetur. Et hoc manifestius lin-
guam aureus, in sua homilia 30 in Hexaemeron,
ostendit. Dicit enim conversationem nostram, seu
bona, seu mala est, ab omnibus ibi visum iri, qui
ab Adamo videlicet usque ad consummationem
fuerint. Et hoc est quod dicebat divina Littera:
« Pater tuus qui videt te in occulto, reddet tibi in
manifesto. »

Digitized by Google

ρίσει τότε πάντας, ὡς ἤδη προείρηται· καὶ ὑπὸ πάντων αὖθις αὐτὸς γνωρισθήσεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τριακοστῇ πρώτῃ αὖτοῦ ὁμιλίᾳ παρίστησι· λέγει γὰρ ὅτι τὴν πολιτείαν ἡμῶν εἴτε χρηστή ἐστιν, εἴτε καὶ φαύλη, ἰδεῖν ἅπαντες ἐκεῖσε μέλλουσιν οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ δηλαδὴ καὶ μέχρι τῆς συντελείας. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ἔλεγε τὸ γράμμα τὸ θεῖον· Ὁ Πατήρ σου ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ σφανερῷ.

Bene igitur sermo superius dicebat, unumquemque mittendum esse in locum, quem sibi paravit, et justi quidem cum Deo et invicem. Et ita enim dicit maximus Paulus inquiens : « Ubique cum Domino erimus. » Peccatores vero in exterioribus locis, qui et simul invicem, sed simul sine mutua cognitione. Et hujusmodi enim consolatione privantur. Rem autem ita habere, et peccatores simul invicem puniti nòn quidem videant se invicem majoris tormenti gratia, et ipsum aurifluentem audi. In Expositione enim Epistolæ ad Hebræos et hæc de hoc ipso disserit : In igne punitis tenebroso tunc neque proximos videre permittitur. Videtur autem solus quilibet pati ex eo quòd neque videat, neque videatur. Si enim ignis, caliginosus tamen est, siquidem certe ejus efficientia illuminans justis distributa est. Bene igitur Propheta dicebat : « Vox Domini præcidentis flammam ignis. » Quia vero secundum divum Ephraem, et se invicem cognati videbunt, et manum porrigere non poterunt eis, contra quos inducta fuerit negatio, et ipse linguam aureus in secunda Epistola ad Corinthios manifestissime ostendit dicens : « Omnia ibi incognita, etsi Noe sit, et Jacobus, et Daniel; et si familiares videant punitos, manum auxilii eis non porrigunt. Etenim continget ut et naturalis compassio tunc auferatur, ut inde perspicere sit justorum lætitiam. Et quomodo enim pura tunc lætitia non fruentur justi, siquidem et vindictam existimabunt injustorum punitionem? » Et audi quid dicat Juliano prævaricatori magnus Christi martyr et certaminum victor Artemius : « Ultionem vero eorum, quæ mihi a te fiunt, tunc accipiam, quando ignis comprehendet et perpetua punitio. » Et si his, quæ dicuntur, non persuaderis, parabolæ divitis et Lazari crede. Vide enim quomodo Abrahamus ille misericors, et hospitum amans, a divite rogatus neque aliquantisper ignem concidit. Agitatum videbat divitem, et stilla ipsum dignatus non est. Ablata enim ibi fuerat omnino consueta hic patriarchæ compassio. Unde inflexibilis adeo videbatur diviti et immisericors.

Καλῶς οὖν ὁ λόγος ἄνωθεν ἔλεγεν, ὅτι ἕκαστος ἀποπεμφθήσεται εἰς ὃν ἑαυτῷ τόπον ἡτοίμακε· καὶ οἱ μὲν δίκαιοι μετὰ Θεοῦ καὶ ἀλλήλων, καὶ οὕτω γὰρ, φησὶν, ὁ πάμμεγας Παῦλος ἔλεγε, « Πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. » Οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν τόποις ἐξωτέροις, εἰ καὶ μετ' ἀλλήλων, ἀλλ' ὁμοῦ πάσης παραμυθίας ἐστέρηνται. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι μετ' ἀλλήλων οἱ ἁμαρτωλοὶ κολαζόμενοι οὐ μὲν οὖν ὁρῶσιν ἀλλήλους διὰ μείζονα κόλασιν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χρυσορρήμονος ἄκουε· ἐν γὰρ τῇ ἑρμηνείᾳ τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισιν· Ἐν πυρὶ κολαζόμενοι σκοτεινῷ τότε οὐδὲ τοὺς πλησίον ὁρᾷν συγχωρούμεθα· δοκεῖ δὲ μόνος ἕκαστος πάσχειν ἐκ τοῦ μήτε ὁρᾷν μήτε ὁρᾶσθαι· εἰ γὰρ καὶ πῦρ, ἀλλὰ ζοφερόν ἐστιν, ὅτε δὴ τῆς φωτιστικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας τοῖς δικαίοις ἀπονεμηθείσης. Καλῶς οὖν ὁ Προφήτης ἔλεγε· « Φωνὴ Κυρίου διακόπτοντος φλόγα πυρός. » Ὅτι δὲ κατὰ τὸν θεῖον Ἐφραὶμ καὶ ἀλλήλους οἱ συγγενεῖς θεωρήσουσι, καὶ ὀρέξαι χεῖρα οὐ δυνήσονται τοῖς καθ' ὧν ἐξενεχθείη τότε ἡ ἀπόφασις, καὶ αὐτὸς ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρᾳ ἐπιστολῇ σαφέστατα ἔδειξεν οὕτως εἰπών· Πάντα ἐκεῖσε ἀσύγγνωστα, κἂν Νῶε ἦν, κἂν Ἰὼβ, κἂν Δανιήλ· καὶ τοὺς οἰκείους ἴδωσι κολαζομένους, χεῖρα βοηθείας αὐτοῖς οὐκ ὀρέγουσι· καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει τότε συμπάθειαν, ὡς ἐντεῦθεν καθορᾶν εἶναι τὴν τῶν δικαίων εὐφροσύνην. Καὶ πῶς γὰρ οὐ καθαρᾶς ἀπολαύσουσι τότε τῆς εὐφροσύνης οἱ δίκαιοι, εἴ γε καὶ ἐκδίκησιν ἡγήσονται τῶν ἀδίκων τὴν κόλασιν; Καὶ ἄκουε τί φησι πρὸς Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην ὁ τοῦ Χριστοῦ μεγαλομάρτυρ καὶ ἀθλοφόρος Ἀρτέμιος· « Ἐκδίκησιν δὲ τῶν παρὰ σοῦ μοι ἐπαγομένων ἐκεῖσε δέξομαι, ἡνίκα τὸ πῦρ ἐκεῖνο καταλήψεται, καὶ ἡ διαιωνίζουσα κόλασις· » καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, τῇ κατὰ τὸν πλούσιον παραβολῇ καὶ τὸν Λάζαρον πείσθητι. Ὅρα γὰρ τὸν Ἀβραὰμ ἐκεῖνον τὸν ἐλεήμονα καὶ φιλόξενον, πῶς ὑπὸ τοῦ πλουσίου παρακαλούμενος, οὐδὲ τὸ τυχὸν αὐτῷ συνέκοπτε τὸ πῦρ· πολούμενον ἐώρα τὸν πλούσιον, καὶ σταγόνος αὐτὸν οὐκ ἠξίωσεν· ἀνῄρητο γὰρ ἐκεῖσε παντάπασιν ἡ φυσικῶς ἐνταῦθα προσοῦσα τῷ πατριάρχῃ συμπάθεια· ὅθεν ἀκαμπὴς ἐπὶ τοσοῦτον ἐφαίνετο τῷ πλουσίῳ καὶ ἄσπλαγχνος.

De futura igitur tunc communi recognitione et sanctus Theodorus Studites latius dissertat. In 22 enim sua Catechesi et hæc de hoc ipso disputat : « Verbis inutilibus certant quidam ad subversionem audientium, in regeneratione nos invicem haud cognituros esse, quando venerit Filius Dei judicare universa. Dicunt enim : Quomodo cum resurrexerint homines incorrupti cognoscent se in-

Περὶ μέντοι τοῦ γενησομένου τότε κοινοῦ ἀναγνωρισμοῦ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Θεόδωρος ὁ Στουδίτης διαλαμβάνει πλατύτερον. Ἐν γὰρ εἰκοστῇ δευτέρᾳ τῶν αὐτοῦ *Κατηχήσεων* καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι· « Λογομαχοῦσί τινες ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων, ὅτι (84) γνωριοῦμεν ἀλλήλους ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κρῖναι τὰ σύμπαντα. Λέγουσι γὰρ, Πῶς ἐγερθέντες οἱ ἄνθρωποι

(84) Videtur addendum οὐ.

Digitized by Google

ἄφθαρτοι γνωρίσουσιν ἀλλήλους, ὅπηνίκα Ἰουδαῖος οὐκ ἔνι καὶ Ἕλλην, οὐ Σκύθης, οὐ βάρβαρος, οὐ μικρὸς, καὶ μέγας, οὐκ ἄρσεν, καὶ θῆλυ, οὐ μέλας, καὶ ξανθὸς, οὐ δοῦλος, καὶ ἐλεύθερος· ἀλλὰ πάντες ἀγγελοειδεῖς εἰσι; Τοὺς τοιούτους πάντως ἀδύνατον ἢ γνωρίσαι ἢ γνωρισθῆναι. Καὶ οὕτω μὲν ἐκεῖνοι φρονοῦσι, καὶ λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀντιτείνοντες οὕτω λέγομεν· Οἱ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἐπιδιδόμενοι κἀκ τούτου τὸ μὴ γνωρίζειν ἀλλήλους ἐκεῖσε διατεινόμενοι, πρώτην αὐτὴν ἀθετήσουσιν ἐκ νεκρῶν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν· καὶ θαυμαστὸν οὐ τοσοῦτόν ἐστι κατά γε τέως τὸ δοκοῦν αὐτοῖς· σῶμα γὰρ διαῤῥυὲν, σῶμα βρωθὲν ὑπὸ θηρίου τυχὸν, ἢ ἰχθύος ἢ πετηνοῦ, πῶς αὖθις εἰς ἓν αὐτῷ συναχθείη καὶ ἀναστήσαιτο; Καὶ πῶς οὕτω διαχυθὲν εἰς τὴν προτέραν ἐπανέλθῃ κατάστασιν; Ἀλλ' ἄφες, εἰ βούλει, τοὺς τοιαῦτα περιεργαζομένους· ψυχικοὶ καὶ γὰρ ὄντες αὐτοὶ κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, εἴ γε δὴ τὸν μέγαν εἰπεῖν οὐ δέχονται τὰ τοῦ πνεύματος· ἄφες αὐτοὺς εἴ γε τὸ τοιοῦτον φρόνημα. » Λέγω δὴ τὸ μὴ γνωρίζειν ἀλλήλους ἐκεῖσε, καὶ αὐτῆς ἀναιρετικόν ἐστι τῆς μελλούσης κρίσεως, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνήρ· κρίσις γὰρ ἐπεγνωσμένων προσώπων εἴωθε γίνεσθαι, καθὰ καὶ γέγραπται· « Ἐλέγξω σε, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου, ὥστε εἰ οὐ γνωρίσομεν ἀλλήλους, οὐδὲ κριθησόμεθα· μὴ κρινόμενοι δὲ οὐ ληψόμεθα τὰ κατάξια τῶν βεβιωμένων ἡμῖν. Πῶς δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐπὶ δώδεκα θρόνων καθίσουσι τὰς δώδεκα φυλὰς κρίνοντες τοῦ Ἰσραὴλ, εἴπερ οὐ γνωρίσουσιν οὓς κρίνουσι; Πῶς δὲ καὶ ὁ μακάριος Ἰὼβ διπλασίους τοὺς παῖδας ἀπολήψεται, εἴπερ οὐ γνωρίσει αὐτοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν; Ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἐνταῦθα ἀπείληφε· τοὺς δὲ ἐπήγγελτο ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι λήψεσθαι. Οὐκ οὖν, ἀδελφοὶ, πιστεύοντες πιστεύσομεν, ὅτι καὶ ἀναστησόμεθα καὶ γνωριοῦμεν ἡμᾶς ἐφ' οἷς ἐσμεν· ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς ἀφθαρσίας κάλλεσι, καθὰ δὴ καὶ προείρηται. Οἱ προπάτορες ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ πρὸ τῆς παραβάσεως γὰρ ἀλλήλους ἐγνώριζον ἄφθαρτοι ὄντες, καὶ μετὰ τὴν παράβασιν φθορᾷ ὑποκείμενοι ὡσαύτως ἐγνώριζον· ὅθεν πιστευτέον ὅτι γνωρίσει ἀδελφὸς ἀδελφὸν, καὶ πατὴρ τέκνον, καὶ γυνὴ τὸν σύνευνον, καὶ φίλος τὸν φίλον· προσθείην δ' ἂν καὶ ἀσκητὴς τὸν ἀσκητὴν, καὶ ὁμολογητὴς τὸν ὁμολογητὴν· μάρτυρ τὸν σύναθλον, καὶ ἀπόστολον ὁ συναπόστολος, καὶ πάντες τοὺς πάντας, ἵνα ἡ πάντων κατοικία ἐν τῷ Θεῷ τῷ μετὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν δωρουμένῳ καὶ τὸ γνωρίζειν ἀλλήλους· ἀλλὰ καὶ διαθέμενος καθ' ὃν ἐξεδήμει καιρὸν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ καὶ τάδε κατὰ λέξιν ἔλεγεν· « Ἐὰν ἐπιτύχω σωτηρίας, οὐ σιγήσω δέεσθαι τοῦ Κυρίου τολμηρῶς ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, προσδεχόμενος ἕνα καθ' ἕνα διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου ἀναχωρήσεως θεωρεῖν, καὶ προσλαμβάνειν, καὶ προσασπάζεσθαι· πεποίθησιν γὰρ τοιαύτην ἔχω, ὅτι ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἐνταῦθα διατηρήσει πάντας ἡμᾶς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τετηρηκότας. »

Ὅτι δὲ οἱ πάντες τοὺς πάντας γνωριοῦμεν, καὶ οὐ δίκαιοι δικαίους μόνον, καθά τινες οἴονται, καὶ

A vicem, quando non Judæus erit, nec Græcus? non Scytha, non Barbarus? non parvus et magnus; non mas et femina; non niger et flavus; non servus et liber? sed omnes angelorum similes erunt? Hujusmodi omnino impossibile ut cognoscant vel cognoscantur. Et ita quidem illi et sentiunt et dicunt. Nos autem contra stantes eis ita dicimus: Humanis ratiocinationibus addicti, adeoque non cognituros se invicem ibi pertendentes, primum ipsam reprobant corporum a mortuis resurrectionem. Et mirabilis res hæc tanta non est, ut ipsis videtur. Corpus enim quod diffluxit, corpus quod forte a bestia devoratum est, vel pisce vel volucri, quomodo iterum in unum ipsi collectum fuerit et resurget? Et quomodo ita dissolutum in priorem conditionem redierit? B Sed apage, si vis, hujusmodi curiose scrutantes; animales enim cum ipsi sint, juxta Apostolum Paulum, siquidem magnum dicere oportet, non capiunt spiritalia. Apage ipsos siquidem ita sentiunt. » Dico profecto, non cognoscere ibi se invicem, etiam ipsum futurum judicium evertere, ut laudatus vir divinus ait. Judicium enim cognitarum personarum consuevit esse, quemadmodum et scriptum est: « Arguam te, et sistam contra faciem tuam peccata tua. » Ita ut nisi cognoscemus nos invicem, neque judicemur. Non judicati vero, non accipiemus digna iis quæ a nobis in vita facta fuerint. Quomodo vero et apostoli super duodecim sedibus sedebunt, duodecim tribus Israel judicantes, si non cognoscent quos judicant? Quomodo vero et beatus Job duplices filios recipiet, si non cognoscet eos in regno cœlorum? Quoniam C alios quidem hic recepit, alios vero in futuro sæculo se recepturum promissionem accepit. Non igitur, fratres, credentes credemus et nos resurrecturos, et nos cognituros in his in quibus sumus; sed in immortalitatis pulchritudinibus, quemadmodum et prædictum est. Primi enim nostri parentes in paradiso et ante transgressionem se invicem cognoscebant, cum corruptionis expertes essent; et post transgressionem corruptioni subjecti pariter se cognoscebant. Unde credendum fratrem a fratre cognitum iri, et a patre filium, et maritum ab uxore, et ab amico amicum. Addiderim vero, et ascetes ascetem cognoscet, et confessor confessorem, et martyr eum D qui una certaverit, et apostolum coapostolus, et universi universos, ut omnium habitatio in Deo sit, qui cum omnibus bonis etiam se invicem cognoscere largitur. Sed et disponens eo tempore, quo peregrinabatur divinus hic vir, et hæc ad verbum dicebat: « Si salutem consecutus fuero, non cessabo orare Dominum audacter pro omnibus vobis, exspectans singulos propter secessionem a mundo spectare, et suscipere, et amplexari. Talem enim fiduciam habeo, quod ejus bonitas eodem tempore ut hic servabit cunctos nos in futuro sæculo, qui ejus præcepta servaverimus. »

Quod vero cuncti cunctos cognoscemus et non justi justos tantum, ut quidam putant, et in sua

Digitized by Google

Epistola ad Cyriacum episcopum aurea verba fundens Joannes apertissime ostendit ita dicens : Si vero et hic invicem non convenimus, tamen ibi nemo prohibiturus nos inter nos invicem conversari, et videbimus eos qui nos in exsilium miserunt, ut Lazarus divitem, et martyres tyrannos. Etenim quilibet tunc martyr proprium tyrannum cognoscet, et quilibet tyrannus proprium martyrem, quem cruciavit. Nec mea verba sunt. Audi Sapientiam dicentem : « Tunc in magna libertate stabit justus contra faciem eorum qui eum tribulaverunt. » Propterea autem omnino et punitionem impiis, et requiem justis, e regione fecit, ut videant se invicem et cognoscant, quemadmodum Lazarus divitem. Testimonium perhibet simul de his et Dialogus divinus Gregorius dicens : « Et boni malos, et mali bonos cognoscant tunc, o Petre. » Nisi enim id esset, haud utique ab invicem cogniti fuissent et Abraham, et Lazarus, et dives. Hæc vero ita se habere, et nos vere cognituros, etiam eos, quos nunquam vidimus, videntes eos ibi, non solum ex divitis et Lazari parabola comprehendimus, sed etiam ex ipso Domino Jesu Christo et Servatore nostro. In ipso enim Evangelio secundum Lucam et hæc ad quosdam non recte viventes dicere reperitur : « Recedite a me, operarii iniquitatis ; ibi erit fletus et stridor dentium ; quando videbitis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes prophetas in regno cœlorum, vos vero extra ejectos. » Exploratum igitur cunctos communiter invicem nos ibi cognituros ; et non simpliciter ita cognoscemus, sed manifestius et purius universos perspicaci animæ oculo. Et manifestum ex iis quæ magnus Simeon Stylites suæ matri dicebat, quando ut ab ipsa videretur vi adigebatur : « Si tibi videtur, o mater, mutuum intuitum in alterum sæculum rejiciamus, et si Deo placuerit conversatio nostra, postquam hinc discesserimus, una conlætabimur. » Et princeps Petrus enucleatius ostendit Fausto Clementis patri, cum nondum esset illuminatus, ita dicens : « Propera eadem sentire cum uxore et filiis, ut et hic una vivas, et ibi post animæ a corpore separationem una cum eis in lætitia vivas (85). » Quomodo vero et quemadmodum uxor una cum proprio viro erit, et simul exsultabit, aurea verba fundens Joannes demonstrabit tibi apertissime. Juniorem enim viduam exhortans ut animum non desponderet et hæc adducit : « Si vero et facie ad faciem vis proprium virum conspicere ; novi enim te id maxime desiderare ; serva ipsi torum ab altero viro intactum, et vitam exhibere satage ei æqualem, et omnino in eumdem ibis locum cum ipso, non ut cognata illius, sed ut ea quæ eamdem prorsus vitam institueris. Si enim Lazarum, ignotus cum esset Abrahamo, is in eosdem sinus secum adduxit ; multos etiam ab oriente et occidente, ut cum ipso recumbant, parat con-

A ἐν τῇ πρὸς Κυριακὸν ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης σαφέστατα ἔδειξεν οὕτως εἰπών· Εἰ δὲ καὶ ὧδε ἀλλήλους οὐ συντύχωμεν, ἀλλ' ἐκεῖσε οὐδεὶς ὁ κωλύσων ἡμᾶς μετ' ἀλλήλων διάγειν, καὶ ὀψόμεθα τοὺς ἐξορίσαντας ἡμᾶς, ὥσπερ ὁ Λάζαρος τὸν πλούσιον, καὶ οἱ μάρτυρες τοὺς τυράννους· καὶ γὰρ ἕκαστος τότε μάρτυρ τὸν ἴδιον τύραννον ἐπιγνώσεται, καὶ ἕκαστος τύραννος τὸν ἴδιον μάρτυρα, ὃν ἐκόλασε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ἄκουσον τῆς Σοφίας λεγούσης· « Τότε ἐν πολλῇ παῤῥησίᾳ στήσεται ὁ δίκαιος κατὰ πρόσωπον τῶν θλιψάντων αὐτόν. » Τοῦτου δὲ πάντως ἕνεκα καὶ τὴν κόλασιν τοῖς ἀσεβέσι, καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τοῖς δικαίοις, ἐξεναντίας ἐποίησεν, ἵνα βλέπωσιν ἀλλήλους καὶ γνωρίζωσιν, ὥσπερ ὁ Λάζαρος τὸν πλούσιον,
B καὶ ὁ πλούσιος τὸν Λάζαρον. Συνεπιμαρτυρεῖ τούτοις καὶ ὁ Διάλογος θεῖος Γρηγόριος λέγων, ὅτι « Καὶ οἱ ἀγαθοὶ τοὺς πονηροὺς, καὶ οἱ πονηροὶ τοὺς ἀγαθοὺς γνωρίσουσι τότε, ὦ Πέτρε. » Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἀπ' ἀλλήλων ἐγνώσθησαν ὅ τε Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Λάζαρος, καὶ ὁ πλούσιος. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι γνωριοῦμεν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ οὓς οὐδέποτε εἴδομεν, ἰδόντες αὐτοὺς ἐκεῖσε, οὐ μόνον ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου τοῦτο καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν· ἐν γὰρ αὐτῷ τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ καὶ τάδε πρός τινας οὐ καλῶς πολιτευομένους εὕρηται λέγων· « Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ ἐργάται τῆς ἀδικίας· ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων·
C ὅταν ὄψεσθε τὸν Ἀβραὰμ, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ἰακὼβ, καὶ πάντας τοὺς προφήτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω. » Πρόδηλον οὖν ὅτι κοινῶς ἅπαντας ἀλλήλους ἐκεῖσε γνωρίσομεν, καὶ οὐχ ἁπλῶς οὕτω γνωρίσομεν, ἀλλὰ τρανότερόν τε καὶ καθαρώτερον τῷ διορατικῷ πάντας τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ μέγας Συμεὼν ὁ Στυλίτης πρὸς τὴν αὐτοῦ μητέρα ἔλεγε, ἡνίκα παρ' αὐτῆς ὀφθῆναι παρεβιάζετο· « Εἴ σοι δοκεῖ, ὦ μῆτερ, τὴν ἀλλήλων θέαν τῷ ἐκεῖθεν αἰῶνι ταμιευσόμεθα· καὶ εἴπερ εὐάρεστος τῷ Θεῷ ἡ πολιτεία ἡμῶν μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐκδημίαν ἐν ταυτῷ συνευφρανόμεθα. » Καὶ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἀριδηλότερον ἔδειξε πρὸς τὸν τοῦ Κλήμεντος πατέρα Φαῦστον ἔτι ἀφώτιστον ὄντα,
D οὕτως εἰπών· « Σπεῦσόν σε ὁμόφρονα γενέσθαι γυναικὶ καὶ τέκνοις, ὅπως καὶ ἐνταῦθα ὁμοδίαιτος ᾖς, κἀκεῖσε μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς χωρισμὸν συνὼν ἐν εὐφροσύνῃ διάγῃς. » Ὅπως δὲ καὶ τίνα τρόπον ἡ γυνὴ τῷ ἰδίῳ μέλλει ἀνδρὶ συνεῖναί τε καὶ συναγάλλεσθαι, ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης παριστᾷ σοι σαφέστατα· νεωτέρᾳ γάρ τινι χηρευσάσῃ παραινῶν μὴ ἀθυμεῖν, ἐπάγει καὶ τάδε· « Εἰ δὲ καὶ πρόσωπον βούλει πρὸς πρόσωπον ἰδεῖν τὸν ἴδιον ἄνδρα· τοῦτο γὰρ οἶδα ὅτι μάλιστα ποθεῖς· διαφύλαξον αὐτῷ τὴν εὐνὴν ἀνέπαφον ἀνδρὸς ἑτέρου, καὶ βίον ἐπιδείξασθαι σπούδασον ἴσον ἐκείνῳ, καὶ πάντως εἰς τὸν αὐτὸν ἀπελεύσει χῶρον αὐτῷ, οὐχ ὡς

(85) Id ex apocryphis sumptum.

Digitized by Google

συγγενὴς ἐκείνου, ἀλλ' ὡς τὴν αὐτὴν πάντως; δεξαμένη πολιτείαν. Εἰ γὰρ τὸν Λάζαρον ἀγνῶτα ὄντα τῷ Ἀβραὰμ εἰς τοὺς αὐτοὺς κόλπους αὐτῷ ἤγαγε, καὶ πολλοὺς ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἀνακλιθῆναι μετ' αὐτοῦ παρασκευάζει τὸ τῆς πολιτείας ἀπαρίλλακτον, καί σε μετὰ τοῦ καλοῦ Θηρασίου ὁ τῆς ἀναστάσεως ἐκδέξεται τόπος, ἂν ἐκείνῳ τῷ βίῳ θέλῃς τὸν αὐτὸν ἐπιδείξασθαι· οὕτω καὶ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ κατοικήσεις σκηνήν, καὶ συναφθῆναι πάλιν αὐτῷ δυνήσει εἰς τοὺς ἀθανάτους ἐκείνους αἰῶνας οὐ ταύτην τὴν τοῦ γάμου συνάφειαν, ἀλλ' ἑτέραν πολλῷ βελτίονα. Αὕτη μὲν γὰρ σωμάτων ἐστὶ συμπλοκὴ μόνον· τότε δὲ ψυχῆς ἐστι πρὸς ψυχὴν ἕνωσις ἀκριβεστέρα καὶ ἡδίων πολλῷ καὶ βελτίων. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, σιωπᾷν ἡμᾶς ἄμεινον στέργειν τε τὰ γεγραμμένα, καὶ μὴ τἀναντία φρονεῖν τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος· ἵνα μὴ καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐξενεχθείη λόγος ὁ λέγων· «Οὐαὶ οἱ παρ' ἑαυτοῖς σοφοὶ, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. »

versatio per omnia similis; et te cum honesto Therasio resurrectionis locus excipiet, si illa vita ipsum exhibere volueris. Ita et idem cum ipso tabernaculum habitabis, et simul conjungi iterum poteris per immortalia illa sæcula, non hac nuptiarum copula, sed alia multo meliori. Hæc enim corporum tantum est complexus; tunc vero animæ erit cum anima conjunctio exactior, et multo suavior ac præstantior. » Si vero hæc ita habent, satius est ut taceamus et diligamus quæ scripta fuerunt, et non contraria sentiamus prophetis Spiritus; ne forte et contra nos inferatur propheticus sermo qui dicit: « Væ iis qui sibi ipsis sunt sapientes, et coram se periti. »

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Η'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. — Περὶ τοῦ εἴτε προκόπτειν οἱ δίκαιοι μέλλουσι κατά γε γνῶσιν, καὶ δόξαν, εἴτε καὶ μὴ μετὰ τὴν ἐκεῖσε ἀποκατάστασιν.

Πρῶτον μὲν οὖν ἐπὶ τούτοις ἀναγκαῖον εἰπεῖν, θεοείκελε ἄνερ, ὁποία τίς ἐστιν ἡ ἐκεῖσε τοῖς δικαίοις ἀποταμιευομένη κατάστασις· καὶ ὅπως αὐτῶν ἕκαστος καὶ τίνα τρόπον μετὰ ἐνθένδε βιοτὴν ἀναπαύσεται· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ περὶ τοῦ κεφαλαίου τοῦδε συζήτησις ἐκφαυτικωτέρα γενήσεται τοῖς προσέχουσιν. Εἰ γὰρ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Εὐαγγελίοις ἀκούσαιμεν λέγοντος, ὅτι « Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρός μου πολλαὶ μοναί εἰσιν, » ἀλλ' οὐ διαφορὰν οἰκημάτων ἔνθεν κακεῖθεν ἐγηγερμένων καὶ τοῖς δικαίοις ἀποκεκληρωμένων, χαρισμάτων δὲ ἰδιότητα; ὁ εὐαγγελικὸς καὶ θεῖος λόγος ἐντεῦθεν ὑπεμνήσατο. Περὶ τοῖς χαρίσμασι λοιπὸν τὸ διάφορον· ἡ γὰρ μονὴ μία καὶ οὐ πολλαί. Τίς δὲ ἡ μονὴ ἐκείνη καὶ πόθεν τοῖς δικαίοις ἀπονενέμηται τὰ χαρίσματα, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῖς πᾶσι πάντα τότε καθίσταται. Αὐτός ἐστιν ἡ μονὴ, καὶ ἡ ἀνεκλάλητος τῶν δικαίων χαρά· αὐτὸς ἡ ἀπόλαυσις, αὐτὸς ἡ πάντων ἀνάστασις. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος οὕτως εὕρηται λέγων· « Οὐκέτι λοιπὸν ἀθετήσω τὰ ὁμολογηθέντα μοι ἐν τῷ βαπτίσματι, ἵνα μὴ τῆς ἐκεῖθεν ἐκπέσω μακαριότητος. Ἡ δέ ἐστιν ἡ τῆς Τριάδος ἐκτυπωτέρα κατάληψις. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ ὁσιώτατος Βαρλαὰμ, τίς ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐρωτηθείς, τοιαύτην πρὸς τὸν Ἰωάσαφ ἐκεῖνον ἐποιήσατο τὴν ἀπόκρισιν, « Ὡς ἐκ Γραφῆς μεμάθηκα ἔγωγε τὸ πλησίον γενέσθαι τῆς θεωρίας τῆς ἁγίας Τριάδος· καὶ ἀνακεκαλυμμένῳ τῷ προσώπῳ τὴν δόξαν αὐτῆς ἐνοπτρίζεσθαι. Ἔνθεν τοι καὶ τῷ νοητῷ μὲν ἡλίῳ ἐπεντρανίσουσιν ἅπαντες δίκαιοι, καὶ τοῦ θείου ἐκείνου φωτὸς γενήσονται μέτοχοι, εἰ καὶ μὴ ἐπίσης ἅπαντες· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ὁμῶς καθαρότητα ἕκαστος. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος κοινὸς εἰς θέαν ἅπασι πρόκειται, καὶ οὕτω μὲν ἧσσον, τῷ δὲ σφοδρότερον τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ ἐπαφίησιν· ἀλλ'

EPISTOLA VIII.

Admodum venerando monacho domno Esaiæ. — Utrum justi proficere debeant scientia et gloria, vel non, post eam, quæ ibi erit, restitutionem.

Primum quidem igitur de his dicere necesse est, divine vir, qualis videlicet conditio est, quæ ibi justis reservatur, et quomodo ipsorum quilibet post hanc vitam requiescet. Ita enim et de capite hoc quæstio attendentibus evidentior fiet. Si enim et Servatorem nostrum Jesum Christum in Evangeliis dicentem audiamus, in domo Patris sui multas esse mansiones, non utique domiciliorum differentiam hac et illac excitatorum, et a justis hæreditate adeundorum, sed charismatum proprietates evangelicus et divinus sermo inde commemoravit. Cæterum charismatum discrimen est, una enim mansio, non multæ. Quæ vero mansio illa, et unde justis charismata distribuantur, ipse Dominus noster Jesus Christus cunctis omnia tunc constitutus est. Ipse est mansio, et ineffabile justorum gaudium; ipse fruitio, ipse omnium resurrectio. Et id manifestum ex iis quæ Theologus Gregorius ita dicere reperitur: « Cæterum ne amplius contemnam, quæ in baptismo confessus sum, ne illa beatitudine excidam. Hæc autem est Trinitatis expressior comprehensio. » Insuper et sanctissimus Barlaam, quid sit regnum cœlorum interrogatus, talem Joasapho illi responsionem dedit: « Ut ex Scriptura ipse didici, contemplationi sanctæ Trinitatis proximum fieri, et revelata facie gloriam ejus intueri. » Hinc et ab intelligibili quidem soli illustrabuntur omnes justi, et divinæ illius lucis participes fient, licet non ex æquo omnes, sed juxta suam pariter munditiam quilibet. Sicuti enim sensilis hic sol communis ad spectaculum omnibus proponitur, et huic minus, illi vehementius radios suos emittit, sed pariter juxta oculorum dispositionem quilibet et inde fulgorem recipit; ita et de illo inaccesso splendore, et eis, qui ipsi inhærent, tunc fore crede. Juxta enim beatum Paulum transfor-

Digitized by Google

mabit tunc hoc nostrum humile corpus Servator, ut corpori suo conforme fiat. Cæterum ipse lux est; ipse ineffabile illud gaudium; ipse mansiones multæ; ipse sedes; ipse mensa; ipse cibus et potus, et omne, si quid aliud, quod suave sit. Ipse est bonorum illorum participatio, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Quid enim admirabilius et ineffabilius quam per visionem ipsi ejus faciei astare? Norunt illi enarrabilem hanc et inauditam exsultationem, qui apud ipsos imperantes libertatem dicendi participant, qui continuo astant. Et quid multa dicere oportet, et singula enumerare? Ipse est omnium requies; ipse est punitio. Et exploratum ex iis, quæ Theologus Gregorius dicebat: « Sancta Trinitas omnibus tunc cognoscetur, his quidem splendore, illis vero punitione. » Et iterum: « Lux illic puris Dei visio, quam et regnum cœlorum nominamus; tenebræ vero mente excæcatis Dei alienatio. » Cæterum stant justi tunc mirabiliter fulgore perfusi et fulgentes, ut corpus pellucidum splendorem solis excipiens. Stant ineffabilis illius lucis effusionis participes, juxta suam quisque, ut dictum est, puritatem. Stant, intelligibilem illam gloriam comprehendentes, cujus participes fieri digni fuerunt, cujus nulla deinde satietas, nulla mensura, finis nullus. Sed ne peregrinam rem hanc existimato. Si enim incorruptibili regi astans satietatem non novit spectaculi illius et conversationis, sed quantum ipse fruatur, tantum desideret, et liceat ob eam deliciis affluere, multo magis is qui ineffabili illa gloria impleri et deferri dignatus fuerit, ἧς οὐκ ἔστι κόρος· λοιπὸν οὐκ ἔστι μέτρον, οὐκ ἔστι

ὅμως κατὰ τὴν τῶν ὀμμάτων διάθεσιν ἕκαστος, καὶ τὴν ἔλλαμψιν ἐκεῖθεν εἰσδέχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀπροσίτου ἐκείνης μαρμαρυγῆς καὶ τῶν ἐπεντρανισάντων αὐτῇ τηνικαῦτα γενήσεσθαι πίστευε· κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον μετασχηματίσει τότε τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Αὐτὸς λοιπὸν ὑπάρχει τὸ φῶς· αὐτὸς ἡ ἀνεκλάλητος ἐκείνη χαρά· αὐτὸς αἱ πολλαὶ μοναί· αὐτὸς οἱ θρόνοι· αὐτὸς ἡ τράπεζα· αὐτὸς ἡ βρῶσις, καὶ ἡ πόσις, καὶ πᾶν, εἴ τι ἕτερον ἡδυσμα· αὐτός ἐστι τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἡ μέθεξις· ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Τί καὶ γὰρ παραδοξότερόν τι καὶ ἀῤῥητότερον τοῦ διὰ θέας αὐτῷ καὶ αὐτοπροσώπως οὕτω παρίστασθαι; Ἴσασιν ἐκεῖνοι τὴν ἀνεκδιήγητον ταύτην καὶ ἀνήκουστον ἀγαλλίασιν, οἱ παρ' αὐτοῖς τοῖς κρατοῦσι παῤῥησίας μετέχοντες, οἱ διηνεκῶς παριστάμενοι. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν καθ' ἕκαστον; Αὐτὸς ἡ πάντων ἀνάπαυσις· αὐτὸς καὶ ἡ κόλασις. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἔλεγεν· « Ὢ τριὰς ἁγία πᾶσι τότε γνωσθησομένη· τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολάσει· » καὶ αὖθις· « Φῶς ἐκεῖθεν τοῖς κεκαθαρμένοις ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία, ἣν δὴ καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ὀνομάζομεν· σκότος δὲ τοῖς τὴν διάνοιαν τυφλώττουσιν ἡ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτρίωσις. » Ἵστανται λοιπὸν οἱ δίκαιοι τότε παραδόξως ἐλλαμπόμενοί τε καὶ λάμποντες καθάπερ τὸ σῶμα διαφανὲς μαρμαρυγὴν ἡλίου δεχόμενον· ἵστανται τῆς ἀῤῥήτου ἐκείνης φωτοχυσίας μετέχοντες κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστος, ὡς εἴρηται, καθαρότητα· ἵστανται τὴν ἀπερινόητον ἐκείνην δόξαν περινοούμενοι ἧς μέτοχοι γενέσθαι κατηξιώθησαν· τελείωσις. Ἀλλὰ μὴ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ· εἰ γὰρ ἀφθάρτῳ βασιλεῖ παριστάμενος κόρον οὐκ οἶδε τῆς ἐκείνου θέας καὶ ὁμιλίας· ἀλλ' ὅσον ἂν αὐτὸς ἀπολαύοιτο τοσοῦτον ἐφίεται, καὶ ἔξεστι ταύτης κατατρυφᾶν· πολλῷ μᾶλλον ὅστις ἀῤῥήτου δόξης ἐκείνης ἐμφορεῖσθαι τότε καταξιωθείη.

Bene igitur hinc justi et gloria et cognitione proficere dicuntur; et audi quid dicat sanctissimus Joannes a Scala: « Quædam vero eorum, quæ facta sunt, ab eo, qui fecit, finem habuerunt, veluti imperium, regnum et divitiæ; virtus autem finem infinitum possidet, in qua proficientes nunquam quiescemus, non hoc sæculo, non futuro; luce lucem scientiæ accipientes. Juxta hanc igitur sumptam demonstrationem manifestum est, quod neque intelligibiles substantias non proficientes ego dixerim; gloriam vero gloria semper magis excipere et scientiam, supra scientiam, definio, sicut deiloquus et magnus dixit Dionysius. » His igitur laudati Joannis, et divinissimi Damasceni verba omnino concinunt; dicit enim et ipse, potestatem habere angelos manendi, et proficiendi in bono, et non solum angelos, sed et ipsum protoplastum hominem. Si igitur et primus ille Adam potestatem habuit persistendi et proficiendi in bono; respiciunt vero pariter, quæ resurrectionem attinent, ad antiquam illam et pristinam conditionem, ut Nyssenus divus Gregorius dixit; exploratum omnino est et

Καλῶς οὖν ἐπὶ τούτοις οἱ δίκαιοι καὶ δόξῃ καὶ γνώσει προκόπτειν λέγονται· καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης· « Τινὰ μὲν τῶν γεγονότων καὶ τέλος παρὰ τοῦ πεποιηκότος ἐσχήκασιν· οἷον, ἡγεμονία, βασιλεία καὶ πλοῦτος· ἡ ἀρετὴ δὲ τὸ πέρας ἀπέραντον κέκτηται· ἐν ᾗ προκόπτοντες οὐδέποτε καταλήξομεν· οὐ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, οὐ κατὰ τὸν μέλλοντα· φωτὶ φῶς γνώσεως προσλαμβάνοντες. Κατὰ ταύτην μὲν οὖν τὴν διειλημμένην δηλονότι ἀπόδειξιν, οὐδὲ τὰς νοερὰς οὐσίας ἀπροσκόπτους ἐγωγε εἰποιμι ἄν, δόξαν δὲ δόξῃ μᾶλλον ἀεὶ προσλαμβανούσας, καὶ γνῶσιν ἐπὶ γνώσει ὁρίζομαι, καθὼς ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας ἔφη Διονύσιος. » Τούτοις μὲν οὖν τοῖς τοῦ διαληφθέντος δηλαδὴ Ἰωάννου καὶ τὰ τοῦ θειοτάτου Δαμασκηνοῦ παντάπασι συμφωνεῖ· λέγει γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν ἔχειν τοὺς ἀγγέλους μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, καὶ οὐ μόνον τοὺς ἀγγέλους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πρωτόπλαστον ἄνθρωπον. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀδὰμ ἐξουσίαν εἶχε μένειν, καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ, ἀφορᾷ δὲ ὅμως καὶ τὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκεί-

Digitized by Google

νην καὶ πρώτην κατάστασιν, ὡς ὁ Νύσσης ἔφη θεῖος Γρηγόριος, εὔδηλον πάντως καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους κατά γε γνῶσιν καὶ δόξαν προκόπτειν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισε· καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε. Εἰ γὰρ καὶ μυστήριά τινα τότε μεμαθηκέναι μέλλουσιν, ἅπερ ἐντεῦθεν διὰ τὸ ἀδιάληπτον αὐτῶν καταλαβέσθαι οὐκ ἴσχυσαν, ὡς ὁ Θεολόγος ἔφη Γρηγόριος, πῶς οὐχὶ καὶ γνῶσιν ἐπὶ γνώσει φαίη τις ἂν τοῖς τοιούτοις προστίθεσθαι; κἀντεῦθεν προκόπτειν αὐτοὺς καὶ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι διὰ τῆς τῶν τοιούτων μαθήσεως; εἴ γε καὶ μᾶλλον ὁ ἡμέτερος νοῦς προκόπτειν εἴωθε τοῖς μαθήμασιν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος. Τοῦτο μέντοι τὸ δόγμα καὶ ὁ πάμμεγας Παῦλος ἐνέφηνεν οὕτως εἰπών· « Ἐκ μέρους ἄρτι γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε ἐκ μέρους καταργηθήσεται, τότε ἐπιγνώσομεν, καθὼς ἄρα καὶ ἐπεγνώσθημεν. »

Οὐκοῦν ἀμφιβάλλειν ἐπὶ πλέον οὐκ εὔλογον· εἰ γὰρ αὐτὸν ὁ Θεολόγος τὸν Κύριον, ἡνίκα τὰ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων τοῖς ἀξίοις παραγυμνοῖ, τρέφεσθαι λέγει κατὰ νόμον ἀνθρώπινον· τροφὴ γάρ ἐστιν ἡ δίδαξις καὶ τοῦ λέγοντος· τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῶν διδασκομένων αὐτῶν; Καὶ τραφήσονται πάντως τοῖς ἐκείνων διδάγμασι, καὶ πνευματικὴν ἐπίδοσιν ἐπιδώσουσιν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν· οὕτω μὲν οὕτω καὶ ταῖς ὑπερτάταις ἔσται δυνάμεσι. Πολλὰ γὰρ καὶ ταῦτα διαδιδάσκουσιν, ὡς ὁ θειότατός φησι Διονύσιος. Καὶ ὅρα πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὰ τὰ ἑξαπτέρυγα σεραφίμ, ὧν ὁ προφήτης Ἡσαΐας θεωρὸς ἐχρημάτισεν. Εἰ μὴ γὰρ ἐπὶ δόξης ἐπληροῦτο θεοπρεποῦς, εἰ μὴ καθ' ὥραν ἠστράπτοντο μαρμαρυγαῖς τισι γνώσεως, οὐκ ἂν ὑπερεκπλητόμενα ταῖς ἑαυτῶν ἐκαλύπτοντο πτέρυξιν, οὐκ ἂν εἷς πρὸς τὸν ἕτερον ἀτενίζοντες οὕτωσι καὶ κεκραγέναι παρεδιάζοντο, « Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος. » Τοῦτο γὰρ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησὶν ἀνεκδιηγήτου σημεῖον ἐκπλήξεως.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πάντως ἐπαπορεῖν σε οὐκ ἄξιον, εἴ γε τοὺς ἁγίους κατά γε γνῶσιν καὶ δόξαν προκόπτειν ἐς διηνεκὲς οἱ θεῖοι Πατέρες παραδεδώκασιν· τὸν γὰρ ἀκατανόητον ἐπιχειροῦντες τότε κατανοῆσαι οἱ δίκαιοι πῶς τῆς τοιαύτης ὁρμῆς ἀποπαύσονται· καὶ τίνα τρόπον ἐπιθήσονται πέρας τῷ ἐγχειρήματι τὸν ἀκατάληπτον τηνικαῦτα καταλαβέσθαι πειρώμενοι, πῶς τῆς ἐφέσεως αὐτῆς ἐπιτύχωσιν, εἴ ποτε προβαίνοντες τοῦ δρόμου τέλος εἰσδέξονται; Ἐφίενται μὲν τῶν ἔμπροσθεν, καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἀναλόγως προκόπτειν νομίζουσιν ἕκαστος, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ πέρας ἀφικέσθαι οὐ δύνανται. Πῶς γὰρ ὅλου αὐτοῦ περιλαβέσθαι ἰσχύσουσιν ἀπρόσιτον ὄντα παντάπασι, καὶ ἀκατάληπτον; Ταύτῃ τοι καὶ διώκουσι μέν, οὐ καταλαμβάνουσι δὲ, γνῶσιν ἀεὶ προσλαμβάνοντες ἐπὶ γνώσει, καὶ ἐπὶ προκοπῇ προκοπήν· ἀλλ' ὑπερπλήρους ὄντος τοῦ κατανοουμένου, πῶς ἔσται τούτοις τελεία τοῦ τοιούτου κατάληψις; Πότε δὲ καὶ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω φορᾶς ἐπιλάθωνται; Πότε προκόπτοντες στήσονται; Πότε τῆς ἐκεῖθεν δόξης ἐμφορούμενοι κορεσθήσονται;

ipsos angelos scientia et gloria proficere, ut præcedens sermo manifestavit. Et propterea ne mirere. Si enim et mysteria quædam tunc ut discant futurum est, quæ hic ob eorum tenuitatem comprehendere non potuere, ut Theologus Gregorius ait, quomodo non et scientiam supra scientiam dicat quis talibus non addi, ac proinde proficere ipsos, et iis, quæ antea possidebant, adjungere, per rerum hujusmodi doctrinam? si et magis nostra mens proficere consuevit disciplinis, ut magnus Basilius inquit. Hoc certe placitum et omnino magnus Paulus aperuit ita dicens : « Ex parte siquidem cognoscimus, et ex parte prophetamus; cum autem perfectio venerit, tunc ex parte evacuabitur; tunc cognoscemus sicut utique et cogniti sumus. »

Non igitur rationabile est amplius dubitare. Si enim idem Theologus Dominum, cum arcana illa dignis denudaverit, ali dicit juxta humanam legem; alimentum enim est doctrina etiam dicentis; quid oportet dicere de his, qui docentur? Et alentur omnino illorum documentis, et spiritalem accessionem adjicient, ut præcedens sermo exposuit. Ita quidem, ita etiam supremis erit potestatibus : multa enim et hæc discunt, ut divinissimus Dionysius inquit; et vide ante alia ipsa sex alis instructa Seraphim quorum propheta Isaias spectator fuit. Nisi enim divina gloria repleta fuissent, nisi identidem quibusdam scientiæ splendoribus fulgurassent, non utique mirabilitate perculsa suis se alis abscondissent ; non utique unum in alium intendens ita et clamare compelleretur : « Sanctus, sanctus, sanctus Dominus. » Hoc enim aurea verba fundens Joannes ait ineffabilis stuporis signum.

Si vero hæc ita habent, ambiguum te traducere indignum omnino est, an sanctos secundum scientiam et gloriam continuo proficere divini Patres tradiderint. Incomprehensibilem enim aggredientes tunc intelligere quomodo ab hujusmodi impetu quiescent, et quonam modo adjicient terminum aggressioni? Incomprehensibile tunc comprehendere conantes, quomodo desiderii compotes sint, si unquam progredientes cursus finem assequantur? Concupiscunt quidem ea, quæ ante habuerunt, et impetibus congruenter proficere putant quilibet; sed ad ipsum finem pervenire non possunt. Quomodo enim ipsum totum comprehendere valebunt, cum sit omnimodis inaccessum et incomprehensibile? Sic persequuntur quidem, non autem comprehendunt, scientiam semper supra scientiam recipientes, et profectum supra profectum. Sed superpleno exsistente eo, quod comprehenditur, quomodo erit terminata hujusmodi comprehensio? Aliquando vero delationis ad ulteriora obliti fuerint, aliquando proficientes stabunt ali-

Digitized by Google

quando illa gloria delati satiabuntur. Sed et si unquam satiati esse videbuntur, amplius iterum sitientes invenientur. Et tale quid eis contingere videtur quale iis, qui aliquam creaturarum perdite amant. Desiderii enim ipsis succenditur flamma, non exstinguitur vero, siquidem eo, quod desiderant, maxime frui non assequuntur. Et hoc est, quod sancta Scriptura divinum illum amorem exhibens dicit : « Qui manducant me, esurient, et qui bibunt me, sitient. » Hæc igitur sanctorum est ibi conditio. Inde profectus justis superadjicitur : inde scientia ipsis multipliciter superaugetur ; inde justorum gloria multiplicari consuevit. Cur vero hæc? et cujus rei gratia nunquam proficientes stant ? Quia illum, qui superfluit et incomprehensibilis est continere amplius desiderant. Ne igitur ambiguum te traducito, cum hujusmodi jam de hoc demonstrationes et tantas acceperis.

A

B

EPISTOLA IX.

Eidem. — Utrum oporteat attendere dicentibus, corruptibilem esse paradisum, et post crucem non statim in eum introiisse latronem.

Si autem et de ipso paradiso vis discere qualisque natura sit, et ubi hucusque steterit Dei manibus a principio plantatus, alium inveni Mosen divinissimum, qui spiritu occulta resolvere possit. Qui potuit quidem montem practicæ virtutis ascendere ; intusque penetrare nubes arcani Scripturarum ; conversari cum Deo prima luce, et inde splendorem accipere, manifesta facientem occulta et vulgata. Hunc inveni, et illum de paradiso interroga, et disce. Nos enim, divine vir, indocti super talibus ac tantis cum simus, et sensum humi trahentes, quomodo sublimiorem omnibus aliis cogitationem attingere audeamus ; quomodo vero et movere linguam omnino audeamus super his, quorum Spiritus sancti propheta nescio quomodo plura conticuit. Impossibile omnino, impossibile. Unde recedere et nos decet, et plurima silentio transilire. Quid enim aliud fecerimus in his, in quibus non invenimus scriptorem ductorem pariter et magistrum. Sed de more pariter ad tua mandata nos inclinantes, volentes nolentes, et quod inaccessum est jam audeamus ; illa vix afferentes quæcunque hinc et inde in antecessum summis auribus excepimus ; et interim divinissimum Joannem Damascenum de paradiso ad verbum ita loquentem audi : « Quoniam Deus ex invisibili et visibili creatura hominem formaturus erat ad propriam imaginem et similitudinem, præcedenter veluti regiam constituit, in qua degens beatam vitam duceret. Hæc autem est divinus paradisus Dei manibus in Edem plantatus, in oriente quidem universa terra sublimius, positus, plantis semper virentibus comans ; odore plenus, luce affluens, cujusque spectaculi sensilis et pulchritudinis superans intelligentiam ; divina omnino regio, et dignum eo, qui ad imaginem Dei factus esset, habitaculum, in quo

C

D

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Θ'.

Τῷ αὐτῷ.— Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι φθαρτός ἐστιν ὁ παράδεισος, καὶ ὅτι μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτίκα οὐκ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ λῃστής.

Εἰ δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ παραδείσου βούλει μαθεῖν ὁποῖός τε τὴν φύσιν ἐστὶ καὶ ὅπου μέχρι καὶ τήμερον ἕστηκε χερσὶ Θεοῦ κατ' ἀρχὰς φυτευθείς, ἄλλον εὗρε Μωσέα θειότατον ἐπιλύειν δυνάμενον τὰ κεκρυμμένα τῷ πνεύματι· ὃς ἔφθασε μὲν ὄρους ἐπιβῆναι τῆς πρακτικῆς ἀρετῆς, εἴσω τε χωρῆσαι νεφέλης τῆς γραφικῆς ἐπικρύψεως, ὁμιλῆσαι θεῷ τῷ πρώτῳ φωτὶ κἀκεῖθεν ἑλλαμψιν δέξασθαι, δῆλα ποιοῦσαν τὰ κεχρυμμένα καὶ ἔκφορα. Τοῦτον εὑρε· κἀκεῖνον ἐρώτα περὶ παραδείσου καὶ μάνθανε· ἡμεῖς γὰρ, θεοείκελε ἀνερ, ἀμαθεῖς ἐπὶ τοσούτων ὄντες καὶ χαμαὶ συρόμενοι φρόνημα, πῶς ὑψηλοτέρων ἅψασθαι νοημάτων θαρρήσαιμεν; Πῶς δὲ καὶ κινῆσαι τὴν γλῶσσαν ὅλως τολμήσαιμεν, ἐφ' οἷς ὁ ὑπουφήτης τοῦ Πνεύματος οὐκ οἶδ' ὅπως τὰ πλείω σεσίγηκεν; Ἀμήχανον πάντως, ἀμήχανον. Ὅθεν ἐγγωνιάζειν καὶ ἡμᾶς ἔπρεπε, τὰ πλεῖστά τε σιωπᾷν· καὶ τί γὰρ ἕτερον δράσαιμεν ἐφ' οἷς οὐχ εὕρομεν τὸν συγγραφέα ὁμοῦ καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον; Ἀλλὰ συνήθως ὅμως ἐπικλινόμενοι τοῖς σοῖς ἐπιτάγμασιν ἑκόντες ἀέκοντες καὶ τῶν ἀνεφίκτων ἤδη κατατολμῶμεν· ἐκεῖνα καὶ μόλις προσφέροντες ὅσαπερ ἔνθεν κἀκεῖθεν ἐφθάκειμεν ἄκροις ὠσὶν ἐνωτίσασθαι· καὶ τηνικαῦτα τοῦ θειοτάτου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ κατὰ λέξιν οὕτω περὶ παραδείσου λέγοντος ἄκουε· « Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλεν ὁ Θεὸς ἐξ ἀοράτου τε καὶ ὁρατῆς κτίσεως πλαστουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκίαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, προκαθίστησιν οἷόν τι βασίλειον, ἐν ᾧ διαιτώμενος μακαρίαν ἔξει ζωήν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὁ θεῖος παράδεισος Θεοῦ χερσὶν ἐν Ἐδὲμ πεφυτευμένος, ἐν ἀνατολῇ μὲν πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερον διακείμενος, φυτοῖς ἀειθαλέσι κωμῶν, εὐωδίας πλήρης, φωτὸς ἐμπλεως, ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλλους ὑπερβαίνων ἐπίνοιαν· θεῖον ὄντως χωρίον καὶ ἄξιον τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐνδιαίτημα· ἐν ᾧ οὐδὲν ἀλόγων ἐκυλίετο·

Digitized by Google

μόνον δὲ ὁ ἄνθρωπος τῶν θείων χειρῶν τὸ πλα- A brutorum animantium nullum versabatur; homo
στούργημα. »

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ περὶ τοῦ παραδείσου διέξεισιν· ἀφ' ὧν ἔξεστι τῷ προσέχοντι καταμαθεῖν, κτίσμα τε θειότερον αὐτὸν εἶναι, καὶ τῆς διεφθαρμένης ταύτης ἀνώτερον κτίσεως. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος ἐν αὐτῷ διατρίβων ἠγαλλιάσατο καὶ ἔχαιρεν· οὐκ ἂν ὁ ἄφθαρτος ἐν φθαρτῷ διαιτώμενος μακαρίας ἦν ἀπολαύων ζωῆς. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τοιοῦτον ἦν, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος ἀριδήλως ὑπέδειξε περὶ παραδείσου, καὶ τάδε διαληφθείς· « Οὕτω καὶ τὸ ἐνδιαίτημα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ἔργον ἐποίησε, τόπον ὑπερφέροντα τῆς ὅλης κτίσεως, ἐν περιόπτῳ κείμενον ἀνεπισκότητον, διὰ τὸ ὕψος εὐόρατον· οὐ λαίλαψ B ἐκεῖσε, οὐ πρηστὴρ, οὐ χάλαζα, οὐ χειμερινὴ πῆξις· γῆ πίων καὶ μαλακὴ, κατάρρυτος ὕδασιν γονιμωτάτοις. Ἀλλὰ πῶς εἰς ὄψιν τὰ τῆς πατρίδος ἐκείνης ἀγάγω σοι; ὅπως ἐκ τῆς ἐξορίας ταύτης ἐς αὐτὸν ἀνακαλῶ σε; »

Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, ὁποίας ἐστὶ φύσεως ὁ παράδεισος· εἰ γὰρ καὶ δῶμεν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἅπασι καὶ αὐτὸν τῷ κυκλοῦντι πᾶσαν τὴν γῆν ὠκεανῷ περιορίζεσθαι, καθάπερ οἱ πλείους ᾠήθησαν, ἀλλὰ τῆς ἀλλοιουμένης ταύτης, καὶ καθ' ὥραν μεταβαλλομένης ζωῆς· ἀνώτερον ὑπολάμβανε· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν περιόπτῳ κεῖσθαι ἐλέγετο, οὐκ ἂν ἁπάσης τῆς γῆς ὑψηλότερος, οὐκ ἂν ἀειθαλέσι φυτοῖς καὶ ἀθανάτοις κατακοσμούμενος. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τῆς γῆς ταύτης ὑπερθεν ὁ παράδεισος, καὶ ὁ τὰ θεῖα σοφὸς ὑπέδειξε Θεοδώρητος οὕτως εἰπών· « Ἐξ ἁπάσης μὲν οὖν τῆς γῆς ὥσπερ τινὰ ἔξοχον τόπον κατ' ἀνατολὰς ὁ Θεὸς ἐκλεξάμενος Ἐδὲμ ὀνομαζόμενον, ἐν αὐτῷ δὴ τὸν παράδεισον κατεσκεύασεν· ἐν ᾧ δὴ τιμῆσαι βουληθεὶς γεγονότα τὸν ἄνθρωτον ἔταξεν οἰκεῖν. Πρόσεχε οὖν· φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν ὡς ἄφθαρτος ἦν ὁ παράδεισος· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐν αὐτῷ τιμῆσαι βουλόμενος τὸν ἄνθρωπον ἔθετο· » καὶ ταῦτα περὶ πάσης τῆς ἁγίας Γραφῆς παραχθῆναι τοῦτον ἄφθαρτον μαρτυρουμένης. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἄφθαρτος ἦν ὁ παράδεισος· εἰ τῷ κυκλοῦντι πᾶσαν τὴν γῆν, ὡς φασιν, ὠκεανῷ περιεγράφετο, ἔφθασεν ἂν ἐξ ἀνάγκης ὁ παγκόσμιος ἐκεῖνος κατακλυσμὸς, D καὶ αὐτὸν συνδιαφθεῖραι μετὰ τῶν ἄλλων ὡς φθορᾷ ὑποκείμενον, εἴγε τηνικαῦτα τὸ ὕδωρ, ὡς φησιν ἡ Γραφὴ, ὄρους ὑπερθεν ὑψώθη παντὸς ἐπὶ πήχεσι πέντε καὶ δέκα. Εὔδηλον οὖν κἀντεῦθεν ὅτι τῆς ἀλλοιουμένης ταύτης ζωῆς ἀνώτερος ὁ παράδεισος. Εἰ δὲ τῆς ζωῆς ταύτης ἀνώτερος, εὔδηλον ὅτι καὶ ἄφθαρτος· εἰ δὲ ἄφθαρτος, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα φυτὰ φθορᾶς εἶναι ὑπέρτερα. Εἰ γὰρ, καθά τινες οἴονται, φθορᾷ καὶ ἀλλοιώσει ταῦτα ὑπέκειντο, καὶ τὸ γευόμενον πάντως αὐτὸν τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γενόμενον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, οὐκ ἂν ὁ θειότατος Ἀμβρόσιος καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυρ Ἰουστῖνος αἰσχρὸν εἶναι ἔλεγον τὸ φάσκειν τὴν τοῦ

vero tantum divinarum manuum opificium. »

Et hæc quidem laudatus hic divinus vir de paradiso dissertat. Ex quibus licet animadvertenti ediscere, creaturam ipsum esse diviniorem, et hac corrupta natura superiorem. Nisi enim hoc esset, non utique Adamus ille in eo commorans exsultasset et lætaretur, non utique incorruptus incorruptibili degens beata vita frueretur. Hæc autem ita habere, et locum illum hujusmodi esse, et ipse magnus Basilius manifeste demonstravit, etiam hæc dissertans: « Ita et habitaculum hominis suæ propriæ manus opus fecit, locum omni creatura excellentiorem in circumspectabili positum, tenebris inaccessum et ob sublimitatem maxime spectabilem; non ibi procella, non turbo, non grando, non hiberna concretio; terra pinguis ac mollis, irrigua aquis fecundissimis. Sed quomodo in conspectum tuum quæ in illa patria sunt adducam? Quomodo ex hoc exsilio in ipsam te revocem? »

Disce igitur inde, o sacrum caput, qualis naturæ sit paradisus. Licet enim concedamus una cum aliis omnibus, etiam ipsum oceano, qui terram universam ambit, circumscribi, sicuti plures arbitrati sunt, tamen hac, quæ variatur, et qualibet hora immutatur, vita, præstantiorem existima. Nisi enim hoc esset, non utique in loco circumspectabili positus diceretur; non utique universa terra sublimior; non utique semper virentibus C plantis et immortalibus exornatus. Hæc autem ita habere, et hac terra sublimiorem esse paradisum, etiam divinarum rerum peritus Theodoretus indicavit ita dicens: « Ex universa igitur terra, veluti quemdam excellentem locum, in Oriente Deus cum elegisset Edem cognominatum, in ipso paradisum construxit; in quo cum vellet honorare hominem quem fecerat, eum habitare jussit. Attende igitur. Apparet enim inde corruptionis expertem fuisse paradisum. Nisi enim hoc esset, non utique in ipso, cum honore afficere vellet, hominem collocasset. » Et hæc de omni sancta Scriptura, productum fuisse hunc corruptionis expertem attestante. Et quid oportet multa dicere? Corrup- D tionis expers erat paradisus; et si ambiente terram universam, ut dicunt, oceano circumscribebatur, debuit utique necessario generale illud diluvium et illum una cum aliis corrumpere, ut corruptioni subjectum, siquidem tunc aqua, ut Scriptura ait, elevata est super universum quindecim cubitis. Exploratum igitur est hinc, mutabili hac vita sublimiorem esse paradisum. Si vero hac vita superior, manifestum est esse corruptionis expertem; si vero corruptionis expers, necessarium omnino est, et omnes plantas, quæ in eo sunt, corruptione superiores esse. Si enim, ut quidam putant, corruptioni et mutationi hæc subjiciebantur, et eum, qui in mutatione positus erat, gustasse sensilem cibum omnino dicendum est. Et quid opus est

Digitized by Google

multa dicere? Si corruptibilis erat paradisus, non utique divinissimus Ambrosius, et Christi martyr Justinus, turpe esse dixissent affirmare, divini Verbi inhabitantem divinitatem cum ipso justo latrone in fluxum paradisum intrare; et beatum Paulum pariter in fluxo paradiso audiisse, quæ in tertio cœlo non audivit.

A θείου Λόγου προσκηνὴ τὴν θειότητα σὺν αὐτῷ τῷ δικαίῳ λῃστῇ εἰς ῥευστὸν παράδεισον εἰσελθεῖν· καὶ τὸν μακάριον Παῦλον ὡσαύτως ἐν ῥευστῷ παραδείσῳ ἀκοῦσαι, ἅπερ ἐν τῷ τρίτῳ οὐκ ἤκουσεν οὐρανῷ.

Sed ne huc et illuc animum tuum divide, nec alius paradisus temere ita quæratur abs te. Quem enim protoplasti transgressio clausit, hunc latronis pœnitentia mirabiliter aperuit. Tunc et flammeus gladius versatilis erat vere, et adeuntibus ibi transitum præbens. Simul enim latere Dominus gladium excepit, sicuti linguam aureus dicit, et simul versatilis apparuit flammeus gladius, et terga cunctis monstrabat contra faciem primum occurrens. Ne igitur in cœlis paradisum alium planta, neque latronem illuc mitte. Clausum illum dimitte flammeo gladio custoditum, in quo transgressio facta est. Illuc etenim intravit latro, unde Adamus exivit. Ita inde, si oportet et parum aliquid gratificari, proverbialis ille finis de diabolo dicens: « Quod facies, illud omnino passurus es. » Prævenit enim in paradiso facere Adami furtum, sed passus est posterius sibi latronem auferri. Juxta enim Domini vocem, colligavit quidem fortis vasa, et ejus rapina fuerunt. Unde igitur Adamum excidere fecit per inobedientiam, illuc per pœnitentiam Dominus latronem introduxit. Ne ulterius igitur dubita. Neque ratiocinationibus irrationabilibus inhærens enuntiatione, non mansione, puta latronem paradisi esse habitatorem, et crede aurea verba fundenti præ aliis Joanni, in Oratione in magnam Parasceven de his ita disserenti: « Duo hodie miracula Dominus actiones vocavit, et paradisum aperuit, et latronem in eum hodie induxit. » Attende igitur, bis enim *hodie* dicens ostendit manifeste ita vere a latrone paradisum inventum fuisse, ut vere ipsum Adamus perdidit.

B

C

Ἀλλὰ μὴ ἔνθεν κἀκεῖθεν περιπλανάσθω σου ἡ διάνοια· μὴ παράδεισος ἄλλος ἀσυντάκτως οὕτω ζητείσθω σοι· ὃν γὰρ ἡ τοῦ πρωτοπλάστου παράβασις ἔκλεισε, τοῦτον ἡ τοῦ λῃστοῦ μετάνοια παραδόξως ἀνέῳξε· τηνικαῦτα καὶ ἡ φλογίνη ῥομφαία στρεφομένη τε ἦν ἀληθῶς καὶ τοῖς ἀφικνουμένοις ἐκεῖσε παρέχουσα πάροδον· ἅμα τε γὰρ κατὰ πλευρᾶς ὁ Κύριος τὴν ῥομφαίαν ἐδέχετο, καθά φησιν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς, καὶ ἅμα στρεφομένη ἐφαίνετο ἡ φλογίνη ῥομφαία, τὰ νῶτα πᾶσιν ἐδείκνυεν ἡ κατὰ πρόσωπον ἀπαντῶσα τὸ πρῶτον. Μὴ τοίνυν ἐν οὐρανοῖς παράδεισον ἕτερον φύτευε· μηδὲ τὸν λῃστὴν ἐκεῖσε παράπεμπε, κεκλεισμένον ἐκεῖνον ἀφεὶς τῇ φλογίνῃ ῥομφαίᾳ πεφυλαγμένον καθ' ὃν ἡ παράβασις γέγονεν. Ἐκεῖ καὶ γὰρ εἰσῆλθε λῃστὴς ὅθεν Ἀδὰμ ἐξελήλυθε. Ὡς ἐντεῦθεν, εἴγε χρὴ καὶ μικρόν τι χαριεντίσασθαι, τὸ παροιμιῶδες ἐκεῖνο πέρας ἐπὶ τῷ διαβόλῳ τὸ λέγον· « Ὃ ποιήσεις, ἐκεῖνο πάντως καὶ πάθῃς. » Ἔφθασε μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ποιῆσαι τὴν κλοπὴν τοῦ Ἀδάμ· ἀλλ' ἔπαθεν ὕστερον τὴν ἁρπαγὴν τοῦ λῃστοῦ· κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἐδέθη μὲν ὁ ἰσχυρὸς τὰ σκεύη, καὶ αὐτοῦ διήρπαγμα γέγονεν. Ὅθεν οὖν τὸν Ἀδὰμ ἐκπεσεῖν ἐποίησε διὰ τῆς παρακοῆς, ἐκεῖ διὰ μετανοίας ὁ Κύριος εἰσήγαγε τὸν λῃστήν. Μηκέτι λοιπὸν ἀμφιβάλλε περὶ τούτου· μηδὲ λογισμοῖς ἀλόγοις ἐπόμενος ἀποφάσει μόνῃ νόμιζε τὸν λῃστὴν τοῦ παραδείσου γενέσθαι οἰκήτορα, καὶ πείθου τῷ χρυσορρήμονι περὶ τῶν ἄλλων Ἰωάννῃ ἐν τῷ εἰς τὴν μεγάλην Παρασκευὴν λόγῳ αὐτοῦ περὶ τούτων οὕτω διαλαμβάνοντι· « Δύο σήμερον θαύματα ὁ Κύριος ἐκάλεσε πράγματα· καὶ τὸν παράδεισον ἀνέῳξε, καὶ τὸν λῃστὴν εἰσήγαγε σήμερον. » Πρόσεχε οὖν· τὸ γὰρ *σήμερον* δὶς εἰπών, ἔδειξε προφανῶς, ὅτι τὸν παράδεισον οὕτως εὗρεν ἀληθῶς ὁ λῃστὴς ὥσπερ ἀληθῶς αὐτὸν ἀπώλεσεν ὁ Ἀδάμ.

Ex tunc igitur sine ullo impedimento justi in ipsum paradisum introducuntur. Neque enim ad latronem tantum, sed etiam ad omnem sancti animam confirmata est divina vox dicens: « Hodie mecum eris in paradiso. » Nec propterea mirare. Sicut enim antiqua illa maledictio ad ipsum quidem primum hominem amandata est: « Terra enim, inquit, es, et in terram reverteris: » sed pariter cum inde initium accepisset in universum nostrum genus concessit; ita et in paradisum inducens divina vox, ab ipso latrone exordium sumit; per ipsum vero in omnem sancti animam pertransit; et sicuti non enuntiatio fuere tantum illa quæ contra Adamum gesta sunt, sed sermonem flagellum consecutum est; ita non sermones quidem nudi tantum hæc profecto quæ cum latrone gesta sunt. Si enim hoc censeamus, et injustus utique justus Deus reperiatur, siquidem Adamum, cum

D

Ἔκτοτε οὖν ἀκωλύτως οἱ δίκαιοι πρὸς αὐτὸν εἰσάγονται τὸν παράδεισον· οὐδὲ γὰρ πρὸς τὸν λῃστὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν ἁγίου ψυχὴν διεβέβαιωθη ἡ λέγουσα θεία φωνή· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε. Καθάπερ γὰρ ἡ ἀρχαία ἐκείνη κατάρα πρὸς αὐτὸν μὲν ἀπελύετο τὸν πρῶτον ἄνθρωπον· « Γῆ γάρ, φησίν, εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ· » ἀλλ' ὅμως τὴν ἀρχὴν ἐκεῖθεν λαβοῦσα κατὰ παντὸς ἐχώρει τοῦ γένους ἡμῶν· οὕτω καὶ ἡ πρὸς τὸν παράδεισον εἰσάγουσα θεία φωνὴ ἐπ' αὐτοῦ μὲν τοῦ λῃστοῦ λαμβάνει τὴν ἀρχήν· δι' αὐτοῦ δὲ πρὸς πᾶσαν ἁγίου διαβαίνει ψυχήν. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἀπόφασις ἐτύγχανε μόνον ἐκεῖνα δὴ τὰ κατὰ τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' ἐπηκολούθει τῷ λόγῳ καὶ τὰ τῆς μάστιγος, οὕτως οὐ λόγοι μόνον ψιλοὶ ταῦτα δὴ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦ λῃστοῦ. Εἰ γὰρ τοῦτο δώσομεν, καὶ ἄδικος ἂν ὁ δίκαιος εὑρεθείη Θεός· εἴγε τὸν μὲν Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντα τηνικαῦτα

Digitized by Google

τοῦ παραδείσου ἐξήγαγε, τὸν δὲ λῃστὴν ὁμολογήσαντα μετὰ χρόνους εἰσάξειν ἐκεῖσε ὑπέσχετο. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· ὅτι καὶ δίκαιος ὁ Θεὸς καὶ φιλάνθρωπος. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ καὶ τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ πείσθητι· λέγουσι γὰρ μὴ μόνον ἐν τῷ παραδείσῳ τὴν τοῦ λῃστοῦ διάγειν ψυχήν, ἀλλὰ καὶ πάσας ὁμοῦ τὰς τῶν λοιπῶν ἁγίων ψυχάς. Ἀμφιβάλλειν οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ εὔλογον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ τὸν παράδεισον ἔχησε παρευθὺς ὁ λῃστής, οὐκ ἂν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης καὶ ἐν ᾅδου μετὰ τῆς ψυχῆς ἔλεγεν εἶναι τὸν Θεὸν, καὶ ἐν παραδείσῳ διάγειν μετ' αὐτοῦ τοῦ λῃστοῦ, καθὼς ἐκεῖνος ἔφησε πρὸς αὐτόν· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ἔκτοτε οὖν ἀκωλύτως οἱ ἅγιοι πρὸς αὐτὸν, ὡς προείπομεν, εἰσάγονται τὸν παράδεισον· ἀλλὰ καὶ πρὸς οὐρανοὺς ἀνάγεσθαι οὐκ ἀπείργονται. Καὶ ταύτην γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτὸς ὑπέδειξεν ὁ Χριστὸς, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ὁ ἐκεῖσε πρόδρομος εἰσελθών.

Ἔτι εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, πῶς ἐν αὐτῷ τὸν Ἀδὰμ ἄφθαρτον ὄντα κατ' ἀρχὰς ἔθετο ὁ Θεός; Διὰ τί δὲ καὶ προσεκρούσοτα, κάντεῦθεν φθορᾷ περιπεσόντα διατρίβειν αὐτὸν ἐν αὐτῷ οὐκ ἐᾷ; Πῶς δὲ καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἔκπτωσιν οἷον ἀποκλαιόμενος ὁ Θεολόγος Γρηγόριος καὶ τὸ χωρίον ἀποσεμνύνων ἐκεῖνο, καὶ τάδε φησί, « Ὁ Ἀδὰμ τῆς ἐντολῆς ἐπιλαθόμενος, ὁμοῦ τε τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ Θεοῦ ἐξόριστος γίνεται; » Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὔτε φθαρτὸς ἔκτιστο κατ' ἀρχὰς, οὔτε φθαρέντι συνεφθάρη τῷ Ἀδὰμ, καθάπερ ὁρωμένη αὐτῇ κτίσις· εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ὁ Ἀδὰμ ἡμαρτηκὼς ἀπερρίπτετο, οὐκ ἂν ἡ φλογίνη ῥομφαία φυλάττειν ἐκεῖνον ἐτάσσετο. Διὰ τί δὲ καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ συνεφθάρη τῇ κτίσει ταύτῃ καὶ αὐτὸς ὁ παράδεισος; Ἵνα πρὸς αὐτὸν ἀφορῶμεν ἀεὶ, ἵνα διηνεκῆ τὰ δάκρυα φέρωμεν, κάντεῦθεν τὴν ἁμαρτίαν ἐκφεύγωμεν, δι' ἣν τῆς μακαρίας ζωῆς ἐκείνης ῥιφῆναι πόρρω κατεδικάσθημεν. Ματαιάζει λοιπὸν τὸ γράμμα, ὅπερ ἐμφανίζεις ἡμῖν. Εἰ γὰρ, ὡς αὐτὸ περιέχει, τοῦ παραδείσου τούτου καθ' ὃν ἡ παράβασις γέγονε, χρείαν ἄρτι οὐκ ἔχομεν, ἅτε πρὸς ἕτερον οἰκητήριον ἐν οὐρανῷ διαβιβάζόμενοι, τροπικῶς οὕτω παράδεισον ὀνομαζόμενον· πῶς εἰς αὐτὸν ἀτενίζοντες, ὡς οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διωρίσαντο, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἡμῶν ὥσπερ ἐπικαλούμενοι πατρίδα, πρὸς ἀνατολὰς ποιούμεθα τὴν προσκύνησιν; Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Ἔτι εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, καὶ ἀλλοίωσιν ἂν τῷ χρόνῳ ἐδέετο, καὶ σηπεδόνι ὑπέπιπτε· φθαρτοῖς τε ὀφθαλμοῖς καθεωρᾶτο, καὶ βατὸς ἔστιν ὅτε τοῖς παροδεύουσιν ἦν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν· ὅτι καὶ ἄγνωστος τοιοῦτος παντάπασιν. Ὃν γὰρ τρόπον ἐπὶ τοῦ δικαίου ἐκείνου Ἐνὼχ ἔστιν ἰδεῖν· μετατεθῆναι μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούομεν, ποῦ δὲ καὶ ποίῳ τρόπῳ καὶ ὅπως ἔχει σήμερον [οὐ] γινώσκομεν, ὅτι καὶ σεσίγηται τῇ Γραφῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ παραδείσου χρὴ σε νοεῖν. Φυτευθῆναι μὲν γὰρ ἀκούομεν κατ' ἀνατολὰς· ποῦ δὲ καὶ τίνα τρόπον, καὶ ὅπως ἔχει θέσεως καὶ

A peccasset, tunc e paradiso eduxit; latronem vero, cum confessus sit, post multum temporis illuc inducere sustinebat. Sed non ita res habet, non ita; quia et justus Deus, et benignus erga homines. Et si his, quæ dicuntur, non persuaderis, ipsi magno Athanasio et sancto Gregorio Dialogo fidem adhibe. Dicunt enim non solum in paradiso latronis animam degere, sed et omnes pariter cæterorum sanctorum animas. Ambiguam igitur in his se amplius traducere rationi consonum non est. Nisi enim hoc esset; nisi paradisum statim latro incoluisset, non utique Damascenus Joannes, et in inferno cum anima diceret esse Deum, et in paradiso degere cum ipso latrone, sicut ille ei dixit: « Hodie mecum eris in paradiso. » Ex tunc igitur B sine ullo impedimento sancti in ipsum, ut superius diximus, paradisum inferuntur; sed et ad cœlos adduci non prohibentur, et hanc enim viam ipse Christus ostendit, juxta beatum Paulum, qui illuc præcursor ingressus est.

Insuper si corruptioni obnoxius paradisus est; quomodo in ipso Adamum corruptionis experient ab initio Deus collocavit? Cur vero et transgressum propterea que in corruptionem incidentem versari illum in eo non sivit? Quomodo vero illum ex eo lapsum veluti deplorans Gregorius Theologus, loci illius recordatus et hæc dicit: « Adamus præcepti oblitus, simulque ligni vitæ, et paradisi, et Dei, exsul fit? » Manifestum igitur hinc, neque corruptibilem a principio creatum esse, neque una C cum corrupto Adamo corruptum fuisse, sicut ipsa creatura, quæ videtur. Si enim hoc esset, non utique inde Adamus, cum peccasset, ejiceretur; non flammeus gladius custodire illum juberetur. Cur autem et cujus rei gratia non corrumpitur una cum hac creatura et ipse paradisus? Ut ad ipsum perpetuo respiciamus, ut continuas lacrymas feramus, et inde peccatum fugiamus, propter quod a beata illa vita longe projici condemnati fuimus. Supervacanea est reliqua littera, quam nobis ostendis. Si enim id continet, paradisi hujus in quo transgressio facta est, usum adhuc nullum nos habere, siquidem in alterum habitaculum in cœlo ascendentes, ita figurate paradisum nominatum, quomodo D in ipsum intuentes, ut Christi discipuli definierunt, et antiquam nostram veluti invocantes patriam, ad orientem versi orationem fundimus? Da super his responsum. Insuper si corruptibilis erat paradisus, et mutationem in tempore excipiebat, et putredini obnoxius erat; et corruptibilibus oculis videbatur, et pervius erat prætereuntibus. At non est hoc, non est. Quia et ignotus hujusmodi erat omnino. Quomodo enim videre est in justo illo Enoch: translatum enim eum esse audimus, quo vero, et qua ratione, et quomodo hodie habet, non cognoscimus, quia et a Scriptura tacetur: ita et de paradiso oportet te cogitare. Plantatum enim esse audimus in oriente; ubi vero, et quomodo, qualiterque se habeat, quoad positum habitumque, nemini

Digitized by Google

eorum, qui hucusque vixere, ut arbitror, cognitum est, quia et sanctissimus Spiritus hæc reticuit. Si corruptioni obnoxius erat paradisus, non utique justum latronem in ipsum Servator vocasset dicens : « Hodie mecum eris in paradiso. » Quæ etenim retributio confessionis hujuscemodi ab eo in cruce factæ, in fluxum paradisum induci? Si corruptibilis erat paradisus, quomodo raptus in ipsum Paulus admirans, ibi edoctum arcane se esse ineffabilia illa verba pronuntiavit? Disce igitur et hic ut a contradictione cesses, corruptione superiorem paradisum fuisse. Nisi enim hoc erat, non utique justus Agonothetes, ut ait Theodoretus, his qui in virtutibus certant, præmium paradisum ita proposuisset. Non utique victrices martyrum animas post tot ac tantos labores, ut requiescant ipse reciperet. Corruptione autem superiorem esse paradisum et ipse magnus Athanasius in Quæstionibus ad Antiochum ita ait : « Respectu fructuum autem qui apud nos sunt et paradisorum, ille corruptione omni sublimior est; respectu vero gloriæ futurorum bonorum, quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, omnino minor est. » Sed et hymnographus magnus Cosmas ita dicens, « Lignum cum gustasset primus mortalium corruptioni inhæsit, » perspicue demonstravit corruptionis expertem esse paradisum. Si enim, sicuti dictum est, corruptioni, postquam lignum gustasset, Adamus inhæsit, manifestum omnino est, ante hujusmodi libationem in immortalibus locis domicilium habuisse.

Supra corruptionem igitur paradisus est, et ejus fructus omnes. Nisi enim ita res se haberet, non utique divini Patres semper virentes dixissent ejus plantas et immortales. Si vero fructus incorruptibiles, etiam præstantiores omnino sunt, quam ut edi possint. Si enim et sanctam Scripturam ita dicentem audisti : « Ex omni ligno, quod in paradiso est, manducabis; » et non propterea offendere par est in hac Scripturæ indulgentia et crassitie; neque sensilem manducationem divinis verbis hic significari putandum est. Cur enim fluxa mensa apponatur, si juxta aurea verba fundentem Joannem protoplasti rebus omnibus corporalibus superiores erant? Si enim corruptibilis creatus est a principio Adamus, et fluxi necessario indigebat alimenti, vel secundum cumetam sanctam Scripturam, incorruptibilis productus est, neque ulla erat omnino indigentia fluxorum fructuum, cum neque corruptibili uti mensa incorruptibilem rationi consonum sit. Ne igitur consitum Dei manibus paradisum fluxum existimato; neque secundum litteram tantum divina verba adi. Attente enim vide alios quosdam idipsum facientes in absurda ratiocinia delapsos fuisse. Hi enim corporalem esse Deum quemadmodum nos censuerunt; alii vero anima rationali bruta esse prædita opinati sunt, Deum scilicet audientes volucribus et piscibus benedixisse. Manichæi vero post protoplastos, viros et feminas in

A ἕξεως οὐδενὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος, ὡς οἶμαι, διέγνωσται· ὅτι καὶ τῷ παναγίῳ ταῦτα σεσίγηται Πνεύματι. Εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, οὐκ ἂν τὸν δίκαιον ληστὴν εἰς αὐτὸν ὁ Σωτὴρ ἐκάλει λέγων· « Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ποῖα γὰρ ἀντίδοσις τῆς ἐπὶ σταυροῦ τοιαύτης ὁμολογίας αὐτοῦ, τὸ εἰς ῥευστὸν εἰσαχθῆναι παράδεισον; Εἰ φθαρτὸς ἦν ὁ παράδεισος, πῶς τὴν ἐν αὐτῷ θαυμάζων ὁ Ἡσαΐας ἁρπαγὴν ἐκεῖ μυσταγωγηθῆναι τὰ ἄῤῥητα ἐκεῖνα ἔλεγε ῥήματα; Μάνθανε οὖν κἀντεῦθεν ὡς ἀνάπτυσις ἀντιλογίας κρείττων ῥεύσεως ὁ παράδεισος. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ δίκαιος Ἀγωνοθέτης, ὡς πού φησι Θεοδώρητος, τοῖς ὑπὲρ ἀρετῶν ἀγωνιζομένοις ἔπαθλον ὥσπερ προὔθηκε τὸν παράδεισον· οὐκ B ἂν τὰς καλλινίκους τῶν μαρτύρων ψυχὰς μετὰ τοσούτους καμάτους ἀναπαύσεως ἕνεκεν αὐτὸς διεδέχετο. Ὅτι φθορᾶς ἀνώτερος ὁ παράδεισος, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον οὕτω φησίν· « Πρὸς μὲν τοὺς παρ' ἡμῖν καρποὺς τί καὶ παραδείσους πάσης φθορᾶς ἔστιν ὑψηλότερος· πρὸς δὲ τὴν δόξαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ πάνυ ἐλάσσων ἐστίν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ ὑμνογράφος μέγας Κοσμᾶς οὕτω λέγων, « Ξύλου γευσάμενος ὁ πρῶτος ἐν βροτοῖς φθορᾷ παρέκυσεν, » ἀριδήλως ἐνέφηνε τὸν παράδεισον ἄφθαρτον. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἴρηται, φθορὰ μετὰ τὴν τοῦ ξύλου γεῦσιν ὁ Ἀδὰμ ἐκεῖνος παρέκυσεν, εὔλογον πάντως ὅτι πρὸ τῆς τοιαύτης γεύσεως ἐν ἀφθάρτοις C χωρίοις ἐποιεῖτο τὴν οἴκησιν.

Φθορᾶς μὲν οὖν ὕπερθεν ὁ παράδεισος, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ πάντες καρποί· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἀειθαλῆ ἔλεγον εἶναι τὰ ἐν αὐτῷ φυτὰ καὶ ἀθάνατα. Εἰ δὲ τὰ τῶν καρπῶν ἄφθαρτα, καὶ τοῦ βρωθῆναι πάντως; ἀνώτερα. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἁγίας Γραφῆς οὕτω λεγούσης ἤκουσας· « Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φάγῃς· » ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ προσκόπτειν ἄξιον τῇ Γραφικῇ ταύτῃ συγκαταβάσει τε καὶ παχύτητι, οὐδὲ βρῶσιν αἰσθητὴν ἐντεῦθεν οἴεσθαι καταση μαίνειν τὰ θεῖα ῥητά. Τίνι καὶ γὰρ ἡ ῥευστὴ τράπεζα προὔκειτο, εἴγε κατὰ τὸν χρυσορῥήμονα Ἰωάννην, ἀνώτεροι ἦσαν πάντων τῶν σωματικῶν οἱ πρωτόπλαστοι; D Εἰ γὰρ φθαρτὸς ἐκτίζετο κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀδὰμ, καὶ ῥευστῆς ἐξ ἀνάγκης ἐδεῖτο τροφῆς· ἢ κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφὴν πᾶσαν ἄφθαρτος ἐκεῖνος παρῆγετο, καὶ χρεία καρπῶν οὐ μὲν ἦν πάντως ῥευστῶν, ὅτι μηδὲ φθαρτῇ κεχρῆσθαι τραπέζῃ τὸν ἄφθαρτον εὔλογον. Μὴ τοίνυν τὸν χερσὶ Θεοῦ πεφυτευμένον παράδεισον ῥευστὸν ὑπολάμβανε· μηδὲ κατὰ τὸ γράμμα μόνον ἐπέρχου τὰ θεῖα ῥητά· ὅρα γὰρ συνεχῶς ὅτι καί τινες ἕτεροι τοῦτο παθόντες εἰς λογισμοὺς ἀτόπους ἐξεβλήθησαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεὸν καθ' ἡμᾶς ἐδογμάτισαν· ἕτεροι δὲ καὶ τὰ θηρία νοερὰν ἔχειν ψυχὴν ὑπειλήφασι, τοῦ Θεοῦ ὄῤῥωθεν ἀκούσαντες τὰ πετεινὰ καὶ τοὺς ἰχθύας εὐλογοῦντος. Μανιχαῖοι δὲ μετὰ τοὺς πρωτοπλάστους ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας ἐν ἐκκλησίαις γυμνοὶ συν-

Digitized by Google

ἄγεσθαι οὐ παρῃτήσαντο. Καὶ ἄλλοι δὲ ἄλλα τοιαῦτα κακοβούλως ἐφρόνησαν. Ἔνθεν τοι καὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐξηγητῶν, Φίλων τε ὁ φιλόσοφος καὶ τῶν ἀποστόλων ὁμόχρονος Παπίας Ἱεραπολίτης, Εἰρηναῖος ὁ Λουγδουνεὺς, Ἰουστῖνος ὁ μάρτυρ καὶ φιλόσοφος, Κλήμης τε ὁ γραμματεὺς (86), καὶ οἱ Καππάδοκες θεῖοι Γρηγόριοι, ἀνατρέψαι μὲν καὶ τὰ αἴσχιστα βουληθέντες ταῦτα φρονήματα, ἐπεντρανίσαι δὲ ὅμως καὶ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, καθάπερ Παῦλος παρακελεύεται, τὰ περὶ τοῦ παραδείσου πάντα πνευματικῶς ἐθεώρησαν, οἰκονομικῶς τῷ ὄντι τὰ ἑαυτῶν συντάγματα μεταχειρισάμενοι.

A ecclesiis nudos congregari non detrectarunt; alii vero alia hujusmodi malo consilio fecere. Hinc et vetustiores ecclesiasticorum expositorum, Philoque philosophus, et apostolis contemporalis Papias Hierapolitanus, Irenæus Lugdunensis, Justinus martyr et philosophus, Clemensque Stromateus, et Cappadoces divini Gregorii, cum vellent evertere turpissimas has cogitationes, et respicere simul in divinitus inspiratam Scripturam, sicuti Paulus jubet, ea quæ paradisum attinent, omnia spiritaliter contemplati sunt, vere œconomice sua opera aggredientes.

Ἀλλὰ τὸν μέγαν ἴσως παράγεις Βασίλειον, τὸν χρυσορρήμονα καὶ θεῖον Ἰωάννην, τὸν μακάριον Ἐπιφάνιον, καὶ τὸν θειότατον Κύριλλον, καὶ λέγεις ὅτι κατὰ γράμμα τὰ ἐν παραδείσῳ πάντα διῆλθον. Οἴδαμεν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καὶ οὐκ ἂν ἀρνησαίμεθα. Ἀλλ' ὅρα τὴν τῶν θείων θεοφρόνων Πατέρων οἰκονομίαν· ὅρα τὸ Δαβιτικὸν ἐκεῖνο ῥητὸν πέρας ἐπ' αὐτοῖς λαμβάνον, τὸ λέγον· « Σοφὸς ἀνὴρ οἰκονομήσει τοὺς λόγους αὐτοῦ ἐν κρίσει. » Τὸν γὰρ κατάρατον εὑρόντες Ὠριγένην εἰς μυθικὰς τραγῳδίας πᾶσαν ἀλληγορήσαντα τὴν Ἑξαήμερον, μηδέ τι κατὰ τὸ γράμμα νοήσαντα· τόν τε γὰρ Ἀδὰμ καὶ τὸν παράδεισον ἀσωμάτους ἐκενολόγησε, τὰ λοιπὰ δὲ πάντα νοητῶς ἐξελάβετο· τὰς ἀλληγορίας ἀφέντες τὰ εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτῶν συντάγματα κατὰ τὸ γράμμα καὶ πάνυ σοφῶς ἐκλαβέσθαι διενοήσαντο. Καὶ γὰρ τὴν συκῆν οὐκ ἂν συκῆν ἐκάλεσαν, καὶ σῦκον αὖθις τὸ ξύλον τῆς βρώσεως, εἴπερ τινὸς ἤκουσαν ξύλου βρώσεως τὴν πρώτην ἐκείνην γυναῖκα ματαιολογήσαντος. Ὅτι δὲ βρῶσιν αἰσθητὴν οὐκ ἤσθιεν ὁ Ἀδὰμ ἐν παραδείσῳ, καὶ αὐτὸς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης, ὁ συγκαταβάσει τοσαύτῃ χρησάμενος, ἐπὶ ταῖς εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλίαις αὐτοῦ προφανῶς ἔδειξεν, οὕτως εἰπών· « Βίον εἶχε θαυμαστὸν ὁ Ἀδάμ· καθάπερ γὰρ ἄγγελός τις, οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διέτριβεν ὁ ἄνθρωπος, σῶμα μὲν περικείμενος, ἔξω δὲ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ὑπάρχων. » Εἰ τοίνυν τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ἀνώτερος ἦν, πῶς ἢ τίνα τρόπον εἰς βρῶσιν ἐφείλκετο, μήτε διαπνεόμενος τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, μήτε παρὰ τῆς φύσεως αὐτῆς βιαζόμενος, ὡς ἄκραν ἔχων ἀπάθειαν; Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν ὡς ἄλλη τις ἡ βρῶσις ἐκείνη ἐτύγχανεν, ἣν τὰ ἐν παραδείσῳ φυτὰ παρεῖχαν τῷ Ἀδὰμ, εἴπερ ἡ αἰσθητὴ βρῶσις αὐτὴ τοῦ ὑπεκρεύσαντός ἐστιν ἀναπλήρωσις. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔχει τὸν τρόπον. Οὐδὲ μὴ παροδιτικῶς τὴν θείαν ἐπέρχου Γραφὴν, μηδὲ τοῖς μὲν τῶν διδασκάλων προσέχειν αἱροῦ, τοὺς δὲ παροράν ἀπερισκέπτως καὶ ἀποστρέφεσθαι· τοῦτο καὶ γὰρ οὐκ ἀκίνδυνον· ἀλλὰ πάντας ὁμοῦ σπούδαζε συμβιβάζειν καλοθελῶς ὡς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι. Εἰ δὲ διαφωνεῖν ἴσως πρὸς ἀλλήλους δοκοῦσι, μὴ τοὺς διδασκάλους αὐτοὺς, ἀλλὰ τοὺς καιροὺς αἰτιῶ καὶ τὰ πράγματα. Κερδῆσαι γὰρ καὶ οὗτοι κατὰ τὸν μακά-

B Sed magnum forte producis Basilium, aurea verba fundentem et divinum Joannem, beatum Epiphanium, et divinissimum Cyrillum, et dicis ad litteram omnia de paradiso exposuisse. Scimus hoc etiam nos, et non negamus. Sed vide divorum divinaque cogitantium Patrum œconomiam. Considera Davidicum illud dictum terminum in ipsis recipiens, quod ait: « Sapiens vir disponet sermones suos in judicio. » Cum enim reperissent exsecrabilissimum Origenem in fabulosas tragœdias Hexaemeron per allegorias convertisse, et nihil ad litteram intellexisse, et Adamum et paradisum incorporales dixisse, reliqua vero omnia spiritaliter accepisse; allegorias valere jubentes suas in Hexaemeron lucubrationes secundum litteram, et sapienter omnino, accipere deliberaverunt. Etenim ficum non ficum vocaverant, et ficum iterum lignum comestionis, si quod audierunt lignum comestionis, in primam illam feminam inani interpretatione converterant. Cibum autem sensilem ab Adamo manducatum non fuisse in paradiso, et ipse aurea verba fundens Joannes, qui tanta indulgentia usus est, in suis homiliis in Hexaemeron manifeste ostendit, ita dicens: « Vitam habuit mirabilem Adamus; sicuti enim angelus aliquis, ita in terra versatus est homo; corpore quidem circumdatus, extra vero corporales necessitates exsistens. » Si igitur corporalibus necessitatibus superior erat, quomodo et qua ratione ad cibum transibat, neque per transpirationem suam carnem exhalans, neque ab ipsa natura compulsus, ut summam habens passionum vacuitatem? Patet igitur hinc aliunde quemdam cibum illum fuisse, quem paradisi plantæ præbebant Adamo, siquidem sensilis cibus ipso ejus, quod occulte effluit, repletio est. Et hæc quidem ita habent. Ne vero obiter ad divinam Scripturam accedas, neque elige attendere his magistris, illos vero inconsulte despicere et aversari. Id enim periculo non caret. Sed omnes æque stude conciliare bona voluntate, ut eos qui uno eodemque Spiritu locuti sunt. Si vero et dissentire forte videntur, non doctores ipsos, sed tempora et res causare. Lucrari enim et hi, juxta beatum Paulum, cunctos contendentes, per dispensatio-

(86) Legendum videtur ὁ Στρωματεύς.

Digitized by Google

rebus ipsis deferebantur. Attende igitur. Antiquiores quidem expositores, ut ait divinissimus, spiritaliter ea, quæ paradisum attinent, consideravere, eos qui fluxum paradisum dixere, et omnino sapienter, e medio tollentes. Deiferi vero Patres, qui eis successere, sua opera secundum litteram exposuere, stulti Origenis ineptias evertentes. Alii vero doctores mediam quamdam viam inierunt; et neque omnino fluxum et sensilem paradisum putavere: si enim hujusmodi erat, non utique Dominus vitam in eo degere, tanquam aliquid eximium latroni, qui confessus erat, donavisset; neque rursus secundum futuram illam incorruptibilitatem et immortalitatem, materiæ expertem, et spiritalem in totum, illum censuere: si enim tale quid erat, non utique inde esse Niloticæ Euphraticæque aquæ dicerentur. Indeque duplicem divini Patres induxere paradisum, sensilem simul et spiritalem: et spiritalem quidem, qui justum latronem et beatum Paulum pariter excepit; sensilem vero iterum, quod serpentem, plantasque, et aquas, Adammumque et Evam, in se continuisse, vere Mosaicus liber memoriæ prodidit. Eadem igitur est causa, propter quam Patres duplicem, ut dictum est, paradisum arbitrantur. Hoc quidem placitum etiam Joannes Damascenus, in capite *De paradiso*, recepisse videtur. Ad verbum enim ita ibi disserit: « Quidam certe paradisum sensilem imaginati sunt, alii vero intelligibilem. Verumtamen mihi videtur quod, sicuti homo sensilis simul et intelligibilis conditus est, ita et hujus sacratissimus lucus sensilem simul et intelligibilem et duplicem aspectum habeat. » Attende igitur diligenter; quia et divinus hic vir unum et eumdem paradisum sensibilem simul et intelligibilem, et aspectum habere duplicem, dicit.

Talia igitur et tanta de paradiso laudatis superius Patribus disputata sunt. An vero incorruptibilis hujusmodi fuerit, vel non, tuæ magnæ intelligentiæ considerandum reliquo, cum tantum iis de more descripserim, qui hæc ignorant.

EPISTOLA X (87).

Cur in ultimis temporibus Dominus incarnatus sit, et non multo prius in mundum venerit; si enim prius fecisset hoc, non utique ex ignorantia immensus ille populus in impietate vitam finiisset.

De hoc etiam invicto et sancto imperatore (88) nostro dubitante, atque ita dicente (89): Si propter hominum salutem, humanam Dei Verbum naturam adsumpsit, qua de causa non multo ante id factum est, ut et illi omnes, qui ex ignorantia vitam

ριον Παῦλον ἅπαντας μηχανώμενοι οἰκονομικῶς τοῖς πράγμασι μετεφέροντο. Πρόσεχε οὖν. Οἱ μὲν ἀρχαιότεροι τῶν ἐξηγητῶν, ὡς πού φησιν ὁ θειότατος, πνευματικῶς τὰ περὶ παραδείσου ἐθεωρήθησαν, τοὺς ῥευστὸν φρονήσαντας τὸν παράδεισον καὶ πάνυ σοφῶς ἐκ μέσου ποιούμενοι· οἱ δὲ μετ' ἐκείνους θεοφόροι Πατέρες τὰ ἑαυτῶν συντάγματα κατὰ τὸ γράμμα ἐξέθεντο, τὰ τοῦ ματαιόφρονος Ὠριγένους ἀνατρέποντες λῃρωδήματα· ἕτεροι δὲ τῶν διδασκάλων μέσην τινὰ τάξιν ἐβάδισαν, καὶ οὔτε διύλου ῥευστόν τε καὶ αἰσθητὸν ἐδόξασαν τὸν παράδεισον. Εἰ γὰρ τοιοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ Κύριος τὴν ἐν αὐτῷ διαγωγὴν, ὥσπερ τι ἐξαίρετον, τῷ λῃστῇ ὁμολογήσαντι ἐδωρήσατο· οὔτε πάλιν κατὰ τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ἀφθαρσίαν τε καὶ ἀθανασίαν ἄῦλόν τε καὶ πνευματικὸν εἰς ἅπαν ἐκεῖνον ἐφρόνησαν. Εἰ γὰρ τοιοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ἐλέγοντο τὰ Νειλῷά τε καὶ Εὐφρατήσια ὕδατα· ἐνθένδε καὶ διπλοῦν οἱ θεῖοι Πατέρες προῆχθησαν εἰσεῖν τὸν παράδεισον αἰσθητὸν ἅμα καὶ πνευματικόν· καὶ πνευματικὸν μέν, ὅτι τὸν δίκαιον λῃστὴν καὶ τὸν μακάριον Παῦλον ὡμμύτως ἐδέξατο· αἰσθητὸν δὲ πάλιν, ὅτι τὸν ὄφιν, τὰ φυτά τε καὶ τὰ ὕδατα, τὸν Ἀδάμ τε καὶ τὴν Εὔαν ἐν αὐτῷ τυγχάνειν ἀληθῶς ἡ Μωσαϊκὴ βίβλος ἱστόρησεν. Αὐτὴ οὖν καὶ αἰτία δι' ἣν οἱ Πατέρες διπλοῦν, ὡς εἴρηται, δοξάζουσι τὸν παράδεισον. Τοῦτο μὲν τὸ δόγμα καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ *περὶ παραδείσου* κεφαλαίῳ καταδεχόμενος φαίνεται· κατὰ ῥῆμα καὶ γὰρ οὕτως ἐκεῖσε διέξεισι· « Τινὲς μὲν τὸν παράδεισον αἰσθητὸν ἐφαντάσθησαν, ἕτεροι δὲ νοητόν. Πλὴν ἔμοιγε δοκεῖ, ὅτι ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς δεδημιούργητο, οὕτω καὶ τὸ ἱερώτατον τούτου τέμενος αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητὸν καὶ διπλοῦν ἔχον ἔμφασιν. » Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα παράδεισον αἰσθητὸν ἅμα λέγει καὶ νοητὸν καὶ διπλοῦν ἔχοντα ἔμφασιν.

Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ τοσαῦτα περὶ παραδείσου τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνωθεν Πατράσι διείληπται· εἴτε δὲ ἄφθαρτος ὁ τοιοῦτος, εἴτε καὶ μή, τῇ σῇ μεγαλονοίᾳ διασκέψασθαι τὰ περὶ τούτων ἀφίημι, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς ἔθος ὑποτυπώσας.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Ι'.

Τίνος ἕνεκεν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐσαρκώθη ὁ Κύριος, καὶ διὰ τί μὴ πολλῷ πρότερον εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθε· καὶ γὰρ εἰ προλαβὼν ἐποίησε τοῦτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀγνοίας ὁ ἀπειρομεγέθης ἐκεῖνος λαὸς ἐν ἀσεβείᾳ κατέλυσε τὴν ζωήν.

Καὶ τοῦτο τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως ἐπαποροῦντος, οὕτω καὶ λέγοντος· Ἐὰν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἡ τοῦ θείου Λόγου γέγονεν ἐνανθρώπησις, διά τί μὴ πολλῷ πρότερον αὐτὴ ἐγένετο, ὥστε καὶ αὐτοὺς ἐκείνους ἐπιγνῶναι τὸν

(87) Hæc Epistola ex Gregorio Nysseno, Cyrillo Alexandrino et Joanne Damasceno conflata est. Vulcanius cum codicem harum Epistolarum recenti manu scriptum valde corruptum habuisset, huic Epistolæ suas castigationes et conjecturas adjecit.

(88) Hic imperator esse potuit Manuel Palæologus, seu ejus successores Joannes vel Constantinus Palæologus; nam his temporibus floruisse Glycas mihi cum Allatio et Oudino videtur.

(89) Vide Thomasinum, tom. III *Theol. Dogmat.* tract. v, ubi hanc eamdem quæstionem tractat.

Digitized by Google

Κύριον ὅσοι δι' ἄγνοιαν ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον κατέστρεψαν; τοιαύτην ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσαμεν λέγοντες·

(90) Ἐπ' ἐσχάτων μὲν οὖν (91) ὁ θεῖος Λόγος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀληθῶς ἐνανθρώπησεν· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπορήσειεν ἄν τις, Ἵνα τί, λέγων, μὴ κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας (92) ἐγένετο, ὡς ἐντεῦθεν ἅπαντας τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπιγνῶναι μυστήριον; Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν λέγοντος· « Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, » τουτέστιν ὁ προσήκων καιρὸς, ὁ καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων προωρισμένος (εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν· « Ὁ μὲν Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάγει κατὰ τὸν (93) ὡρισμένον »), τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς οὕτω φανερῶς ἀντιπίπτειν, ἐν οἷς ἂν αὐτὸς (94) ὁ Κύριος ἀποφαίνηται; Προσήκων δὲ ὁ καιρὸς οὗτος ἐφαίνετο, καὶ πρός γε τὸ θεῖον βούλημα εὔθετος, ὅτι ἡ Πάναγνος ἡ τῷ κατὰ Χριστὸν μυστηρίῳ ὑπηρετήσουσα τότε παρήχθη τῷ κόσμῳ, καὶ ὅτι τηνικαῦτα ἡ τῆς κακίας νόσος παρήκμαζε (κατὰ τὸν Νυσσαέα θεῖον Γρηγόριον), ἡ ἀρχῆθεν ἐνσκήψασα τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ προλαβὼν ἐνηνθρώπησεν, οὐκ ἂν ἐνδομυχοῦσα ἡ κακία εὐπετῶς τοῖς φαρμάκοις ὑπέπιπτεν· οὐκ ἂν τὰ ἔθνη τηνικαῦτα καλούμενα ἤκουσεν· οὐ γὰρ ἐνδιδοῖ ὠμὸν ἐὸν τὸ πάθος, καθά τις ἔφη σοφὸς, τουτέστιν, εἰς βάθος ὁ διεφθορὼς χυμὸς ἡδρασμένος ὧν ταῖς ὁλκαῖς τῶν φαρμάκων οὐ ῥᾳδίως ἀφέλκεται.

in impietate fuerunt, agnoscerent Dominum? talem coram ipso responsionem dedimus, atque ita disseruimus:

Novissimis quidem temporibus divinum Verbum pro salute hominum humanam vere naturam adsumpsit, eaque de causa etiam dubitaverit aliquis, dicens: Quare in prioribus temporibus hæc humanæ carnis assumptio non contigit, ut hinc omnes Christi mysterium cognoscerent? Cæterum cum Dominum in Evangeliis dicentem audiverimus: « Pater, venit hora, » hoc est, conveniens tempus quod ante constitutionem mundi pro salute hominum est præfinitum (nisi enim hoc ita esset, non dixisset: Filius quidem hominis vadit secundum tempus præfinitum), quisnam tantum sibi ipsi est confisus, ut ita manifeste reluctetur iis (95) quæ ipse Dominus affirmat? Conveniens autem tempus hoc visum est, et divinæ voluntati accommodatum, quod et purissima illa Virgo quæ Christi mysterio inservitura erat, tunc temporis mundo producta est, et quod tunc nequitiæ morbus [quemadmodum divinus ille Gregorius Nyssenus ait (95)] deferbuerat, qui ab initio naturæ humanitatis inhæserat. Si enim anticipato hoc tempore incarnatus fuisset, malitia quæ intus insederat non facile medicamentis cessisset, neque gentes tunc vocatæ audissent; neque enim cedit crudus exsistens vitiosus affectus, quemadmodum doctus quidam ait, hoc est, malum alii humoribus impactum, attractionibus medicamentorum non facile evellitur.

(90) Hucusque in codice Bonaventuræ Vulcanii initium hujus Epistolæ deerat, quod ipse ex codice Riccardiano supplevi, et interpretatus sum.

(91) Ἐπ' ἐσχάτων μὲν οὖν. Vulcanius ita corrigit: Pro οὖν lege καιρῶν. Sed codex Riccardianus, quo utor, eodem modo habet, quo codex ille Vulcanii. Quare quidquam mutandum esse non censeo.

(92) Τὰ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας. Vox οἰκονομία ab ecclesiasticis scriptoribus varie accipitur. Modo enim ἐνανθρώπησιν ἤτοι ἐνσάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς, *Humanationem*, ut ita dicam, *et Incarnationem Unigeniti* significat; modo consilium divinum, et dispensationem, atque administrationem, qua Deus usus est in generis humani instauratione; ut passim apud eos videre est, et præcipue apud Isidorum Pelusiotam, et Cyrillum Alexandrinum. Adverbium quoque οἰκονομικῶς apud Isidorum laudatum, epist. 407 libri 1, *certo consilio* interpretandum esse videtur; quemadmodum apud nostrum Michaelem Glycam in *Epist.* Porro notandum est vocem οἰκονομία a Tertulliano Contra *Praxean* de divina Trinitate agente pro Divinitatis in tres personas distributione usurpari. « Custodietur, inquit, οἰκονομίας sacramentum, quæ unitatem in Trinitatem disponit, tres digerens, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum. » Et mox: « Non intelligentes unicum quidem, sed cum sua οἰκονομίᾳ esse credendum, expavescunt ad οἰκονομίαν. »

(93) Κατὰ τὸν ὡρισμένον. Vulcanius censet locum esse corruptum, et forte esse legendum καιρὸν προωρισμένον. Attamen ita etiam habet Codex Riccardianus; quare nihil mutandum.

(94) Ἀντιπίπτειν ἐν οἷς αὐτὸς, etc. Vulcanius vult, τὸ ἐν παρέλκειν. Sed ita etiam habet codex, quo nos usi sumus.

(95) Aliter sensisse videtur Isidorus Pelusiota Epist. CCCXXIX. Scribit enim: Ὅτε οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες μετὰ τοῦ στρατηγοῦντος αὐτοῖς διαβόλου οὐδὲν ἔασαν ἐν τάξει μένειν, ἀλλὰ πάσης ἀδικίας καὶ πλεονεξίας ἐμφορούμενοι καὶ ὕβρεως κόρον οὐκ εἰδότες, ἐπὶ τὸ ἔσχατον τῶν παθῶν τοὺς ἀνθρώπους ἀπήλασαν· τότε δὴ, τότε ὁ τῶν ἁπάντων βασιλεὺς ὁ Πατρὸς Λόγος, τῶν μὲν μισήσας τὴν τυραννίδα, τῶν δὲ οἰκτείρας τὰς συμφορὰς, ἀνθρωπείαν ὑποδὺς φύσιν, ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἔστη· Τρόπαια τοιγαροῦν τὰ μὲν εἱστήκει, τὰ δὲ ἠγείρατο, τὰ μὲν ἦν ἐν ἐλπίσι. Καὶ τὸ μὲν βάρβαρον τῶν δαιμόνων στῖφος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τὰς συμφορὰς ἔστενεν· ἡ φύσις δὲ ἀνθρωπεία εἰς ἐλευθερίαν ἀνέτρεχε. « Cum scelerati dæmones cum duce suo diabolo nihil in ordine manere siverant, verum omni iniquitatis et violentiæ genere se ingurgitantes, nullaque injuria et protervia se exsatiantes, homines ad extrema mala rejecissent: tum vero omnium rex ille Patris Sermo, et illorum tyrannidem exosus, et horum ærumnas miseratus, humanam subiens naturam in aciem prodiit. Quocirca tropæa partim quidem fixa sunt, partim erecta, partim speranda manserunt: et atrox quidem illud dæmonum agmen cum duce suo malo accepto doluit: humana vero natura in libertatem denuo est asserta. » Cyrillus quoque Alexandrinus libro *adversus Anthropomorphitas* cap. 24 late disserit, atque affirmat, tunc a Verbo divino humanam naturam assumptam fuisse, cum ad mensuram summam nequitiæ caligo excrevisset, et superabundasset peccatum. Ipse etiam medici exemplo utitur, sed plane ad contrarium insinuandum. Cæterum Gycas hæc eadem disseruit III parte *Annalium*.

Digitized by Google

Tempestive itaque in terram, ut dictum est, descendit Deus. « Cum enim, inquit Paulus, venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum, » atque opportune remedia adhibet. Neque enim magno cum apparatu atque auctoritate Deus ad nos venit, neque divina potentia est usus, ita ut etiam invitas ad se traxerit gentes, quod neque arbitrii nostri libertatem ullo modo labefactare voluerit. Si enim hoc ita esset, fortasse prioribus temporibus homo factus fuisset, atque ita pro sua auctoritate salutem nostram operatus fuisset.

At ne idcirco mihi dixeris omnes, qui ante Christum fuere, culpa vacare : si enim anticipato hoc tempore factum fuisset, non ita ex ignorantia periissent, qui expertes fidei ex hac vita decesserunt. Nihil tale dixeris. Quotquot enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiam si imprudentes circa fidem aberrarunt, quique animo erant adeo obediente et grato, ut si vidissent atque audissent prompti paratique ad credendum fuissent ; illi, crede, non perierunt. Nec immensos illorum labores Deus suo fructu destitui permittet. Idcirco cum etiam in infernum ipse descendisset, et amplexi sunt hi prædicationem, et crediderunt. Qui vero cæcutientia ex malitia laborant, non solum manifeste obtueri non potuerunt, verum etiam tandem excæcati sunt, intellectuali illo sole, ut diximus, illic coruscante. Hoc ipsum excellens ille in rebus divinis Gregorius Magnus subindicans dixit : « Quocirca Dominus cum in inferno apparuit, omnes servavit, vel etiam illic non credentes, ad credendum tamen paratos. » Non hæc autem solum, sed et magnus Epiphanius in quodam suo sermone, cujus initium : « Quid hoc? silentium multum, » et hæc ad verbum disserit : « Quid igitur? omnes simpliciter salvat Deus præsens? Non, sed eos qui et ibi crediderunt. Quid vero? deiis qui crediderunt vel omnino vita in impietate excessere, ad credendum autem parati erant : Neque hac de causa dubita. Habes enim præ aliis etiam ipsum principem apostolorum ita de hoc dicentem : « Et his, qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando. » Hinc itaque etiam magnus ille Cyrillus impulsus dixit : « Quemadmodum itaque cum iis qui in carne erant, cum carne versatus est Deus : ita etiam animabus in inferno prædicavit, proprium habens gestamen unitam sibi animam. » Neque vero secius de his statuit divinissimus Damascenus, dicens : « Quemadmodum iis qui in terra erant, annuntiavit pacem, atque iis quidem

Εὐκαίρως οὖν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἴρηται, κάτεισιν ὁ Θεός. « Ὅτε γὰρ, φησὶ Παῦλος, ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ · » εὐκαίρως λοιπὸν καὶ τὰ τῆς θεραπείας μεταχειρίζεται. Οὐ γὰρ προδήλως ἡμῖν ὡς Θεὸς ἐνεδήμησεν, οὐδὲ θείᾳ δυναστείᾳ ἐχρήσατο, ὥστε καὶ ἄκοντα τὰ ἔθνη πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι, ὅτι μηδὲ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν ὅπως δήποτε λυμήνασθαι ἤθελεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους ἐνανθρωπήσας, αὐθεντικῶς οὕτω τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο.

Καὶ μή μοι λέγε, ὡς ἀνεύθυνοι λοιπὸν οἱ πρὸ τοῦ Χριστοῦ πάντες εἰσίν· εἰ γὰρ προλαβὼν ἐνηνθρώπησεν, οὐκ ἂν οὕτως ἐξ ἀγνοίας ἀπώλοντο οἱ ἐν ἀπιστίᾳ τὴν ζωὴν καταλύσαντες. Τοιοῦτόν τι λέγε μηδέν. Ὅσοι καὶ γὰρ (96), ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔσχον, εἰ καὶ λανθάνοντες περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσοῦτον ἦσαν εὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες τε καὶ ἀκούσαντες ἑτοίμως πιστεῦσαι, ἐκεῖνοι, πίστευε, οὐκ ἀπώλοντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς τὴν ἀγαθήν τε αὐτῶν προαίρεσιν καὶ τὸ τῶν καμάτων ἄπειρον εἰς κενὸν ἀποβῆναι ἠνέσχετο. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς τὸν ᾅδην νόμῳ φύσεως κατιόντος αὐτοῦ κἀκεῖσε κηρύξαντος καὶ προσεδέξαντο οὗτοι τὸ κήρυγμα καὶ ἐπίστευσαν. Οἱ δέ γε ἀμβλυωπίαν ἐκ πονηρίας νοσοῦντες οὐ μόνοι ἐπεντρανίσαι οὐκ ἴσχυσαν, ἀλλὰ καὶ τέλεον ἀπετυφλώθησαν τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ὡς ἔφημεν, ἐκεῖθεν ἀστράψαντος. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας μέγας Γρηγόριος ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἆρα πάντας ἔσωσεν ἐπιφανεὶς ὁ Κύριος, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας· » καὶ οὐ ταῦτα (97) δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων, οὗ ἡ ἀρχή· « Τί τοῦτο; σιγὴ πολλή, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Τί οὖν; πάντας ἁπλῶς σώζει ἐπιφανεὶς ὁ Θεός; Οὐχί, ἀλλὰ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας. Τίνες δὲ, οἱ πιστεύσαντες, ἢ πάντως οἱ ἐν ἀσεβείᾳ μὲν τὴν ζωὴν διαλύσαντες, πιστεῦσαι δὲ ὅμως ἑτοίμον ἔχοντες ; Καὶ τούτου ἕνεκεν μὴ ἀμφίβαλλε. Ἔχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων κορυφαῖον Πέτρον οὕτω περὶ τούτου λέγοντα· « Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτέ. » Ἐντεῦθεν οὖν καὶ ὁ μέγας ὁρμώμενος Κύριλλος ἔλεγεν· « Ὥσπερ οὖν τοῖς ἐν σαρκὶ μετὰ σαρκὸς συνεστράφη ὁ Θεὸς, οὕτω καὶ ταῖς ἐν ᾅδῃ ψυχαῖς διεκήρυξεν, ἴδιον ἔχων φρόνημα (98) τὴν ἑνωθεῖσαν αὐτῷ ψυχήν. » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θειότατος διείληφε Δαμασκηνὸς, λέγων· « Ὥσπερ τις ἐν γῇ εὐηγγελίσατο εἰρήνην, καὶ τοῖς μὲν πιστεύσασι σωτηρίας γέγονεν αἴτιος, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ. » Οὐκοῦν εὐμεθόδως τὰ πάντα οἰκονομῶν, ὡς

(96) Deerat γὰρ in Codice *Vulcanii*, sed ipse ex conjectura supplevit. Codex Riccardianus habet ὅσοι καὶ γάρ.

(97) In Vulcanii editione deerat οὐ ταῦτα usque ad καὶ τούτου ἕνεκεν, quod nos ex codice Riccardiano supplevimus.

(98) Codex Vulcanii legebat : φρόνημα. Ipse recte emendans posuit : Φόρημα, cum animadvertisset hunc locum mutuo acceptum fuisse a Cyrillo libro *De Incarnatione Unigeniti*, qui in Latina editione sic habet : « Perinde atque iis qui adhuc in carne versantur ; ita etiam animabus in inferno prædicavit proprium suum gestamen habens animam sibi unitam. » Tamen codex etiam Riccardianus φρόνημα habet.

Digitized by Google

μήτε τοὺς ἀγαθοὺς ἐξ ἀγνοίας ἀπολέσαι τὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, μήτε τοὺς πονηροὺς οἷαν δή τινα ἔχειν πρόφασιν λέγοντας, Εἰ εἴδομεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν. κηρύττει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ᾅδῃ, ὡς εἴρηται, παραπλησίως τοῖς ἄνω· κἀντεῦθεν ἐπισπᾶται τοὺς ἐπιτηδείους ἐλόντας ἕλκεσθαι· καὶ οἷά τις λαμπρὸς ἀριστεὺς σὺν αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐπάνεισιν. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι κοινῶς ἐχαρίσαντο ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν τὴν τελευταίαν ἐκείνην ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες αὐτῷ συνανῆλθον ἐξ ᾅδου ἀνερχομένῳ, μόνοι δὲ οἱ πιστεύσαντες, ὡς ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀποδέδεικται, ὅτι καὶ κατὰ καιρὸν ἐνηνθρώπησε τὸν προσήκοντα, καὶ ὡς οὐδεὶς ἐξ ἀγνοίας ἀπώλετο, εἴγε πάντες, ὡς εἴπομεν, κατήκοοι γέγονασι τοῦ θείου κηρύγματος. Καὶ ἡμεῖς μὲν τοιαύτην ἐπὶ τῷ ἀπορήματι δεδώκαμεν τὴν ἀπόκρισιν· ὁ δὲ πλήρης πάσης συνέσεως βασιλεὺς οὐκ ἐπὶ πλέον ἀντέπεσε, μᾶλλον μὲν οὖν ὑπερηγάσατο τοῦ Θεοῦ τοῦτο καθ' οὓς οἶδε τρόπους οἰκονομήσαντος.

qui crediderunt salutis auctor exstitit: inobedientes vero incredulitatis arguit; ita etiam iis qui sunt in inferno. » Optimo itaque ordine omnia dispensans, ita ut neque bonis per ignorantiam bonitas ipsorum pereat, neque mali ullam omnino excusationem habeant, dicentes: « Si scivissemus, credidissemus utique, » prædicat etiam in inferno, ut diximus, similiter atque iis qui in terris degunt; atque hinc extrahit, qui apti sunt beneque comparati ad trahendum, et veluti illustris quidam princeps cum eis illinc ascendit. Tametsi enim etiam omnibus communiter largitus est, suscitatus e mortuis, extremam illam resurrectionem, non tamen etiam omnes cum ipso venerunt ex inferno redeunte, soli vero qui crediderunt, ut inquit Gregorius Theologus. Ex his itaque demonstratum est, quod et convenienti tempore homo factus sit, quodque nemo per ignorantiam perierit, siquidem, ut diximus, divinæ prædicationi obedientes fuerint (99). Et nos quidem tale ad quæstionem sive dubium responsum dedimus. Imperator vero omni prudentia plenus non ultra est refragatus, quin potius summopere admiratus est Deum hoc rationibus ac modis ipsi cognitis dispensare.

Sequentes epistolas 11, 12, 13 et 14 edidit Franciscus Fontanus, in *Novis Eruditorum Deliciis*, Florentiæ, 1785. Duæ jam lucem viderant, altera ope Lamii tom. VIII Operum Meursii, p. 261; altera opera Dominici Becuccii, præpositi ecclesiæ S. Felicis ad Imam, qui eam una cum *Orthodoxis dogmatibus quæ SS. Apostoli exposuerunt* vulgaverat Florentiæ, anno 1786.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΑ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ.— Περὶ τοῦ εἴτε σφαιροειδὴς ἐστι καὶ ἀκίνητος ὁ οὐρανὸς, εἴτε καὶ μὴ, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης, τὰς ἀφορμὰς ὅθεν λαβὼν ἔκ τε τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγοντος, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡσαύτως τοῦ μεγάλου Παύλου, *σκηνὴν* καλοῦντος τὸν οὐρανὸν, εἶτα καὶ λέγοντος, « Ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἀκίνητον λέγει πάντα τὸν οὐρανόν· καὶ τοῦτο μόνον εἶναι τὸ φαινόμενον ἄνωθεν ἡμισφαί-

EPISTOLA XI.

Admodum honorando Patri domino Gregorio Acropolitæ. — Utrum cœlum rotundum sit et immobile, necne, juxta D. Chrysostomum (1).

Lingua aureum igitur, divinumque Joannem, occasione quasi sumpta, et a propheta Isaia dicente: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem; » et ab ipso quoque magno Paulo, qui *tabernaculum* prius appellat cœlum, et deinde dicit: « Quod fixit Dominus, et non homo; » immobile omne cœlum dicere, et hoc solum esse, quod desuper apparet, hemisphærium (2), neque ipsum sphæri-

(99) Hanc eamdem sententiam Glycas defendit ac sustinet, III part. *Annal.* auctoritatibus Petri apostoli, Gregorii Nazianzeni et Joannis Damasceni in medium adductis, sed Petrus et Gregorius ei concinere non videntur.

(1) Exsibilanda fortasse videbitur hujusmodi quæstio nonnullis, quorum mos est naso omnia suspendere acuto, nihilque rectum putare nisi quod ipsorum studiis ac γνώμαις convenit: attamen hi si didicerint non eadem semper ab omnibus probata fuisse philosophiæ scita, neque a SS. Ecclesiæ Patribus physica dogmata, verum moralia exquirenda esse, non admirabuntur eorum placita de cœlo absona prorsus a nostris.

(2) Uno hemisphærio tantum cœlum constare, terramque nostram planam, non sphæricam esse, omnes contenderunt penes antiquos, qui nullos antipodas esse censuerunt, veluti Eratosthenes, Polybius, Strabo, Tzetzes in Chiliad., et Plutarchus in Dial. *De facie in orbe lunæ*, qui σπουδῇ transversos agit antipodas asserentes, hisce verbis: Ἤ τί παράδοξον οὐκ ἔνεστιν; οὐχὶ τὴν γῆν σφαῖραν εἶναι, τηλικαύτα βάθη καὶ ὕψη καὶ ἀνωμαλίας ἔχουσαν; οὐκ ἀντίποδας οἰκεῖν, ὥσπερ θρίπας, ἢ γαλεώτας, τραπέντα ἄνω τὰ κάτω τῇ γῇ προϊσχομένους ... τοῦτο γάρ ἐστι τὰ ἄνω κάτω· κἂν πάντα τραπέντα πάλιν εἶναι τῶν ἄχρι τοῦ μέσου κάτω, τῶν δὲ ὑπὸ τὸ μέσον αὖ πάλιν ἄνω γενομένων. « Cui quid non inest absurdi? nonne sequitur terram esse globum, quæ tot altitudines, profunda, inæqualitates habet? nonne habitari eam ab antipodibus, qui instar teredinum, aut stellionum imis corporum partibus sursum obversis terræ adhærescant?..... Hoc vero est inferiora facere superiora, et omnia invertere, et quæ sunt usque ad centrum deorsum, quæ infra illud, sursum ponere. » Præstat audire etiam Lucretium hac de re ita canentem lib. I *in fin.*:

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti:
Atque adeo mundi naturam stare sine ullis.

* Joanne Lamio interprete.

Digitized by Google

cum esse, neque, dum suum dici noctisque iter peragit, circulatim ex oriente ingredi, et in occidentem quiescere, ita ut exinde celeri hujus latione sol ipse commoveatur; a nullo prorsus, qui sacris ipsius libris operam navarit, ignoratum est. Verumtamen non sine consilio, ut mihi videtur, ab aurea fundente verba hæc de cœlo exarata sunt; quamobrem ne mireris. Si enim maximus Paulus hic ait: « Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit; » illic vero Timotheum circumcidens cernitur: et aliquando quidem inter Judæos ut Judæus, aliquando inter legis expertes ut legis ipse expers, et alibi se Romanum cognominabat, cum ex Judaico genere vere derivaretur: quid novi, si divinissimus Joannes quosdam cœlorum motui attendentes, et ex adverso de universitate ratiocinantes, corrigens, cœlum semisectum dicat et immobile (3)? Non sine consilio igitur sermo hic, uti diximus, a laudato Patre habitus fuit; doctoris enim more, etiam hic ad Apostoli exemplum omnes ad divinam cognitionem perducere cupiens Chrysostomus, talem non habuit exacte orationis et sententiæ curam, qualem sane et in productione magni luminaris adhibuit, et in factura et fictione Adami, atque in ipsis intemeratis Christi mysteriis. Hico enim dicit, luminare hoc productum esse, ut diem lucidiorem efficiat; dicit, hominis corpus esse anima antiquius; sanctificationum autem mysticum sacrificium per vinum tantum fidelibus tradens videtur, ut exinde impii Armenii in sua ipsorum, ut aiunt, hæresi validius confirmentur.

Sed hæc quidem, œconomice ab aureis verbis fluente dicta esse confirmamus. Cur? Quia cæterorum sanctorum Patrum concilium hæc admit-

A ριον οὐ μὴν αὐτὸν εἶναι σφαιροειδῆ, οὐδὲ κυκλικῶς τὴν αὐτοῦ περίοδον διὰ νυχθημέρου ποιούμενον ἐξ ἀνατολῶν ἄρχεσθαι, καὶ εἰς ἀνατολὰς καταλήγειν· ὡς ἐντεῦθεν τῇ ὀξείᾳ τούτου φορᾷ καὶ αὐτὸν συγκινεῖσθαι τὸν ἥλιον· οὐδενὶ πάντως τῶν ταῖς ἁγίαις αὐτοῦ βίβλοις ἐνασχολουμένων ἠγνόηται. Πλὴν οἰκονομικῶς, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, τὰ περὶ τούτου τῷ χρυσορρήμονι ἐσχεδίασται. Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε. Εἰ γὰρ ὁ πάμμεγας Παῦλος ποῦ μὲν ἔλεγε· « Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· » ποῦ δὲ περιτέμνων τὸν Τιμόθεον φαίνεται καὶ ποτὲ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ποτὲ δὲ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος γίνεται, καὶ ἀλλαχοῦ Ῥωμαῖον ἑαυτὸν ἐπωνόμαζεν, ἐκ γένους καὶ ταῦτα Ἰουδαϊκοῦ καταγόμενος· τί καινὸν εἰ καί τινα; ὁ B θειότατος Ἰωάννης ἐπανορθούμενος, τῇ τῶν οὐρανῶν κινήσει προσέχοντας, καὶ ἀντιλογιζομένους τὸ πᾶν, ἀκίνητον λέγει τὸν οὐρανὸν καὶ ἡμίκομον; Οἰκονομικῶς οὖν οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἔφημεν, τῷ διαληφθέντι περιεσχεδίασται· διδασκαλικῷ γὰρ τρόπῳ καὶ οὗτος κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Χρυσόστομος « πάθλων ἅπαντας πρὸς θείαν ἐπίγνωσιν ἑλκύσαι, οὐ τοσοῦτον ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριβείας ἐφρόντιζεν, ὁπόσον δὴ καὶ ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τοῦ μεγάλου φωστῆρος πεποίηκεν, ἐπὶ τῇ ποιήσει τε καὶ πλάσει τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἀχράντοις τοῦ Χριστοῦ μυστηρίοις· αὐτίκα καὶ γὰρ λέγει τὸν φωστῆρα τοῦτον παραχθῆναι, ἵνα τὴν ἡμέραν λαμπροτέραν ἐργάζηται· λέγει τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πρεσβύτερον εἶναι τῆς ψυχῆς· τὴν δὲ τῶν ἁγιασμάτων μυστικὴν C τελετὴν δι' οἴνου καὶ μόνου φαίνεται παραδιδοὺς τοῖς πιστοῖς, ὡς ἐντεῦθεν τοὺς δυσσεβεῖς Ἀρμενίους ἐπιπλέον κρατῦναι τὴν ἑαυτῶν, ὥς φασιν, αἵρεσιν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἰκονομικῶς λέγομεν εἰρῆσθαι τῷ χρυσορρήμονι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι ἄλλων τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ σύλλογος οὐ μὴν οὖν εὑρηται

Latibus alternis : neque quoquam posse resolvi
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa,
Ipsum si quidquam posse in se sistere credis :
Et quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terraque retro requiesse reposta.
Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus,
Et simili ratione animalia cuncta vagari
Contendunt : neque posse e terris in loca cœli
Recidere inferiora magis, quam corpora nostra
Sponte sua possint in cœli templa volare.
Illi cum videant solem, nos sidera noctis
Cernere, et alternis nobiscum tempora cœli
Dividere, et noctes parilis agitare diebus.
Sed vanus stolidis hæc omnia parturit error.

(3) Non unus Chrysostomus semisectum cœlum asserit, verum et martyr Justinus, qui in lib. *Quæst. et Respons. ad orthodox*, cum quæstione 59 sibi objecisset : Εἰ ἐν τῇ νυκτὶ ὁ ἥλιος ἀποκρύπτεται, πῶς οὐ σφαῖρα ὁ οὐρανὸς ἀποδείκνυται; id est : *Si noctu sol occultatur, quomodo cœlum non probatur globus esse?* ἀναρμόστως ἔφησε id intervalli longitudine fieri, atque oculorum vitio. Εἰ ὁμολογουμένως πολλὰ ἔστιν ἕτερα τὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἴσῳ ἐπιπέδῳ ὄντα, καὶ διὰ τὸ μῆκος τοῦ διαστήματος κεκρυμμένα ὄντα τῆς ὄψεως, ὡς τὰ πλοῖα τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ ὑπὸ ἀλλήλων μὴ ὁρώμενα, τοῦ πλάτους τῇ τῶν ὑδάτων ἐπιφανείᾳ περιορίζοντος τὴν ὄψιν περαι-

D τέρω μὴ ἀποτείνεσθαι τοῦ ὁρίζοντος, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐπὶ τῶν φωστήρων γίνεται ἡ ἐπίκρυψις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν; Hoc est : « Si citra controversiam nulla alia sunt quæ in eadem et æquali planitie, propter intervalli longitudinem, oculorum effugiunt obtutum, velut navigia in mari, quorum alterum ab altero non cernitur, latitudine per summas aquas quasi circulo quodam visum circumscribente, quo minus ultra circumscribentem intendatur : quid mirum, si occultatio stellarum per eamdem causam fiat? » Atque in solutione quæstionis 130, instar cameræ se habere cœlum contendit contra Græcorum philosophorum scita, et ab aquis quodammodo fulciri dicens : Βαστάζει οὖν τὸν μὲν οὐρανὸν τὰ ὕδατα, τὰ δὲ ὕδατα ἡ γῆ, τὴν δὲ γῆν τὸ θεῖον πρόσταγμα. Scilicet : « Sustinent igitur cœlum aquæ, aquas autem terra, terram porro præceptum divinum. » Quæ omnia ut physicis pugnent nemo est qui non noverit. Consulto prætereo Latinos Patres qui in eamdem sententiam pedibus ierunt, atque adeo Antipodas sustulerunt, inter quos Augustinus, *De civit. Dei*, Lb. XVI, cap. 9; Lactantius, *De falsa sapient. philosoph.*, cap. 24, ac permulti alii, quorum paradoxa satis superque refutasse visus est Macrobius lib. I, *in Somn. Scip.*, ubi adversam certamque sententiam tutatur.

Digitized by Google

ταῦτα καταβαλόμενος. Ἀλλὰ πάμμεγας Ἰωάννης εὐμεθόδως τὰ πάντα μετεχειρίζετο, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἀεὶ ἐνιστάμενος. Ἄλλως τε εἰ μὴ τοιαύτη συγκαταβάσει τὸν μακάριον Ἰωάννην ἐπὶ τούτοις χρήσασθαι φήσομεν, ποῦ θήσομεν τὰς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τῶν λοιπῶν Πατέρων ἐκφωνηθείσας φωνάς, ἢ πῶς αὐτὰς ἐκδεξόμεθα; Ἆρ' οὖν ἀναντιοῦσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰποῦμεν τοὺς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι; Θὺ μὴν οὖν πάντως, οὐ μὴν οὖν. Καὶ εἰ βούλει τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸ τῶν ἄλλων ἄκουε· ἐπεξηγούμενος γὰρ τὸ Μωσαϊκὸν ἐκεῖνο τὸ λέγον, « Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ πρωΐ, ἡμέρα μία, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Τὸ τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν μέτρου μιᾶς ἡμέρας ἐστὶ διάστημα· ἤγουν ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται. » Μηδεὶς οὖν τῷ ἰδίῳ χαριζόμενος λογισμῷ, κατὰ φιλοσόφους ταῦτα τὸν μέγαν λεγέτω διεξιέναι Βασίλειον, καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἐφαρτῆ περιφέρειν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ὁ γὰρ Θεῖος οὗτος ἀνὴρ καὶ ταύτην ἔλυσε προλαβὼν τὴν ὑπόνοιαν· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἕκτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ, καὶ τάδε φησίν· « Ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσα, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ὁ Θεὸς ἐξεπαίδευσεν, ἐν εἴδει λαλήσας αὐτῷ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀνάγκη πάντως μὴ ἀγύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. » Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἐξ ὁ ἐν θεολογίᾳ διατρέψας; μέγας Γρηγόριος τότε γινώσκειν κτίσεως λόγους ἔλεγε, καὶ μετὰ τοῦ Κτίστου συνεῖναι, ἡνίκα τὴν τοιαύτην ἑξαήμερον μετεχειρίζετο, καὶ διὰ γλώττης ταύτην ἔφερε· τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν τεθάρρηκεν, ὥστε καὶ πλεῖόν τι τοῦ διαληφθέντος ἀνδρὸς καὶ φρονεῖν ἅμα καὶ ἀποφαίνεσθαι; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ἀκριβῶς εἰδότες, ὅθεν καὶ ὅπως τὰ τοῦ μεγάλου πονήματα συγκέκριται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ θειοτάτου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἄκουε λέγοντος, ὅτι « Περιέσχεν ἐν κύκλῳ τὰ πάντα τὸ οὐράνιον σῶμα, τὴν δὲ μέσην τοῦ παντὸς ἀπέλαβε χώραν τὰ βαρέα καὶ καταφερῆ τῶν σωμάτων· γῆ τε καὶ ὕδωρ ἀλλήλοις διακρατούμενα· καὶ ἡ μὲν κυκλοφορουμένη οὐσία διὰ τῆς ὀξείας κινήσεως τὸν ἀστὸν τῆς γῆς ἐν κύκλῳ περισφίγγει· καὶ αὐτὲ ἡ γῆ τῆς ἰδίας βάσεως μετατίθεται, οὔτε οὐρανός ποτε τὸ ἀφοδρὸν ἐνδίδωσι καὶ ὑποχαλᾷ τῆς κινήσεως. »

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὴν μέσην ἀπέλαβε χώραν τοῦ παντὸς ἡ γῆ, καὶ ὁ θειότατος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐν τῷ περὶ γῆς κεφαλαίῳ σαφέστατα ἔδειξεν, οὕτως εἰπών· « Ἧττον δὲ ἡ γῆ, καὶ πάνυ σμικροτέρα ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὥσπερ τις στιγμὴ ἐν μέσῳ τούτου κρεμαμένη. » Καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐκ εὔλογον· ὅρα γὰρ ὅτι καὶ τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐξήρτηται· ἐν γὰρ τῇ διαληφθείσῃ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε περὶ τούτου φησίν· « Τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδείς ἐστιν ἐγγυτέρω, καὶ οὐδείς ἐστι πορρωτέρω, ἀλλ' ἐξίσου τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς ᾠκισμένοις προσβάλλει. » Εὐδηλον οὖν ἐντεῦθεν,

A tere nequaquam compertum est. Sed maximus Joannes omnia hæc, festinationi semper insistens, optima ratione aggressus est. Aliter enim, nisi hujusmodi indulgentia in his beatum Joannem usum esse dicamus, ubi de hoc ipso cæterorum sanctorum Patrum dicta locabimus, vel quonam modo ipsa accipiemus? Utique ergo, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt, sibi invicem adversari dicamus? Nequaquam omnino. Magno Basilio in primis, si tibi lubeat, aurea præbe, qui Mosis dictum exponens: « Et factum est vespere, et mane dies unus, » hisce ipsis verbis ediserit: « Viginti quatuor horarum mensura unius diei est intervallum; cœli igitur ex eodem in idem punctum una tantum die fit iterum restitutio. » Nullus ergo suæ indulgens opinioni hæc secundum philosophos magnum Basilium disseruisse, et exinde Spiritus doctrinam in capturam circumferre, affirmet. Ipse enim vir divinus suspicionem præoccupando expulit. Etenim in sexta in Hexaemeron homilia hæc inſit: « Quoniam proponitur nobis in mundi constitutionem inquisitio, et contemplatio universitatis, non ex mundi sapientia initia habens, sed ex iis, quæ Deus non per ænigmata, sed in specie locutus, famulum suum edocuit; necesse omnino est ad illorum, quæ nobis proponuntur, cognitionem non inexercitatam mentem habere. » Quid plura? Si theologia excellens magnus Gregorius tunc cognoscere creationis rationes, et simul cum Creatore intelligere, cum hujusmodi sex dies aggrederetur asserebat, et in ore hoc ferebat: quis tantum sibi ipsi confidat, ut aliquid amplius quam laudatus vir sentire simul et exponere speret? Ne igitur dissentiamus, cum perspicue, unde et quomodo magni hujus viri opera comparata sint, intelligamus. Insuper vero quoque divinissimum Gregorium Nyssenum dicentem audi: « Continere scilicet omnia in orbe cœleste corpus, mediam vero universi regionem gravia et deorsum tendentia corpora tenuisse: terram autem et aquam a se invicem contineri, et hanc, quæ in orbem circumfertur, substantiam ob motus velocitatem terræ discum circulatim ambire, et neque de sua basi dimoveri terram, neque cœlum unquam vehementiam motus remittere et coercere. » Hæc autem ita sese habere, mediamque universi regionem terram occupasse divinissimus Joannes Damascenus in capite de terra ita loquens manifestissime significavit: « Inferior omnino et minor cœlo terra est, et veluti punctum quoddam in hujus medio suspensum; » qua in re ambiguum se traducere alienum est. Vides enim et ea, quæ magnus Basilius habet ex hac intelligentia pendere; in laudata enim homilia ita ait: « Nullus est proximior, et nullus est remotior a sole, sed æqualiter hic omnibus, qui singulas orbis terrarum partes habitant, occurrit. » Hinc ergo manifestissimum est, quod, si terra in universi medio non suspenderetur, neque profecto sol a nobis, ut

Digitized by Google

laudatus Pater inquit, æqualiter undecunque distaret.

Hæc igitur quidem et rotundum et immobile cœlum perspicue ostendunt, et nulla de his responsio est. Si autem mihi prophetæ dictum objicias, scilicet : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » et hinc in medio sectum et immobile cœlum esse deducas : exinde tibi et ego supersubstantialem omnino Deum figura humana et corporeum esse probo ; pugillum enim et palmum propheta ipsi attribuit. Sed sicuti per hujusmodi verba, pugillum inquam, et palmum, parvam universæ Dei potentiæ partem propheticus sermo figurate demonstravit ; ita dicendo, « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » facilitatem artis, qua ex non existentibus omnia produxit, sapientissime subindicavit. Et hæc verba non sunt mea. Damascenus Joannes in capite de cœlo, de hoc opinans me edocet, dum ita disserit : « Quidam sane hemisphærium esse cœlum opinati sunt, propterea quod David dicat : « Qui extendit cœlum tanquam pellem, » et Isaias quoque : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem. » Et hæc quidem hactenus. Cœlum autem circumferri et cum eo simul circumferri ipsum solem, manifestavit quidem D. Gregorius Nyssenus divinum admirans opificium, et ita loquens : « Quis circumducit cœlum, ut sit luminare super terram ? » Non minus vero, quæ ad hoc attinent, magnus ipse Maximus edidit, dum exponit Veteris Testamenti hujusmodi dictum : « Stet sol contra Gabaon, et luna super valles Elom (1-5) ; » et veluti ineffabilem Dei sapientiam et potentiam admirans, hisce iisdem verbis dicit : « Solis et lunæ cursum inoffensum Deus continuit mirabiliter, semper mobilem universi naturam efficiens immobilem. » Quid hoc admirabilius ? Quid sphærica universi natura evidentius ? Hæc quoque magni Basilii cœlorum orbicularem vertiginem ostendentis : « Ne igitur, o homo, sine principio, quæ cernuntur, opinare ; neque cœlestia corpora, quæ moventur, quoniam circulo te circumcurrunt, et circuli initium expedito nostro sensui captu facile non est, sine principio corporum se in orbem moventium naturam existima. » Sed excellens theologia Gregorius non de gentibus philosophis, sed de luminibus verba faciens, hæc inquit : « Novi et alterum lumen, circularem astrorum viam. » Si igitur semisectum est cœlum, et hoc est, quod desuper apparet hemisphærium ; et si infra terram sol minime circumit, unde tandem, et

(1-5) Terram motu quodam agi, ac non uno contentam loco manere, complures penes antiquos patarunt, et si Plutarcho in libro *Platon. Quæst.* fides habenda, Aristarchus et Seleucus ostenderunt. Imo ipse ibidem narrat Theophrastum asseruisse τῷ Πλάτωνι πρεσβυτέρῳ γενομένῳ μετασμελεῖν ὡς οὐ προσήκουσαν ἀποδόντι τῇ γῇ τὴν μέσην χώραν τοῦ παντός. Scilicet, « Platonem jam natu grandem pœnitentia fuisse ductum, quod terram in medio universi, non suo loco, statuisset. » Id tantum innuisse satis erit, ut ostendatur non unum fuisse Galilæum, qui hodiernum planetarium systema confixerit, sed statis naturæ legibus innixus luce clarius ostenderit omnino a vero aberrare quotquot Ptolemæicis fabellis, nullo constituto examine, assentiuntur.

A ὡς εἴπερ ἡ γῆ μὴ κατὰ μέσον τοῦ παντὸς ἀκινήτου, οὐκ ἂν ὁ ἥλιος ἀφ' ἡμῶν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη Πλάτηρ, ἀπανταχόθεν ἐξίσου διέστατο.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀριδήλως παρίστησι τὸν οὐρανὸν κυκλοτερῆ τε καὶ ἀκίνητον ὄντα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἀντίκρισις. Εἰ δὲ τὸ προφητικόν μοι παράγεις ῥητὸν τὸ λέγον, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » κἀντεῦθεν ἡμικύκλιον εἶναι διισχυρίζῃ τὸν οὐρανὸν καὶ ἀκίνητον· ἐκεῖθέν σοι κἀγὼ ὑπερούσιον πάντως Θεὸν ἀνθρωπόμορφον εἶναι διαμαρτύρομαι καὶ ἐνσώματον· δράκα γὰρ ὁ προφήτης αὐτῷ καὶ σπιθαμὴν περιτίθησιν. Ἀλλὰ καθάπερ δι' αὐτῶν τοιούτων ῥημάτων, δρακός τε λέγω καὶ σπιθαμῆς, μικρὸν μέρος τῆς ὅλης τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τροπικῶς ὁ προφητικὸς λόγος ἐνέφηνεν· οὕτω διὰ τὸ εἰπεῖν, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » τὴν εὐκολίαν τῆς τέχνης, ᾗ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παρήγαγε, πανσόφως ὑπεσημήνατο. Καὶ οὐκ ἐμὰ ταῦτα τὰ ῥήματα. Ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὕτω με πείθει περὶ τούτου φρονῶν ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ κεφαλαίῳ καὶ τάδε διεξιών· « Τινὲς μὲν ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν ἐκ τοῦ τὸν Δαβὶδ λέγειν, « Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανόν, ὡσεὶ δέρριν· » καὶ τὸν Ἡσαΐαν ὡσαύτως, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον. Ὅτι δὲ περιφερόμενος ὁ οὐρανὸς καὶ αὐτὸν συμπεριφέρει τὸν ἥλιον, ἐδήλωσε μὲν ὁ Νυσσαὴς θεῖος Γρηγόριος, τὴν θείαν ὑπερεκπλησσόμενος δημιουργίαν, καὶ λέγων· « Τίς περιάγει τὸν οὐρανόν, ὥστε ὑπὲρ γῆς τὸν φωστῆρα γενέσθαι ; » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἐνέφηνε Μάξιμος ἐπεξηγούμενος τὸ τῆς Παλαιᾶς, τὸ λέγον· « Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγας Ἀϊλώμ· » καὶ οἷον θαυμάζων τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Ἡλίου τε καὶ σελήνης δρόμον ἐπέσχεν ἀκώλυτον ὁ Θεὸς παραδόξως, τὴν ἀεικίνητον τοῦ παντὸς φύσιν στήσας ἀκίνητον. » Τί τούτου παραδοξότερον ; Τί τῆς κυκλικῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἐκφαντικώτερον ; Καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὴν τῶν οὐρανῶν κυκλικὴν περιδίνησιν ὑπεμφαίνοντος. Μὴ οὖν ἄναρχα φαντάζου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ ὁρώμενα, μηδ' ἐπειδὴ κύκλῳ σε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχείρῳ ἡμῶν αἰσθήσει οὐκ εὔληπτος, ἄναρχον ἡγοῦ τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐ περὶ τῶν ἔξω φιλοσόφων, περὶ δὲ τῶν φώτων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φησίν· « Οἶδα καὶ ἕτερον φῶς, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον. » Εἰ μὲν οὖν ἡμίτομος ὁ οὐρανὸς, καὶ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ φαινόμενον ἄνωθεν, εἰ οὐχ ὑποστρέφει τὴν γῆν ὁ ἥλιος κάτωθεν, πόθεν

Digitized by Google

λοιπὸν οἱ ἀστέρες, καὶ τίνι τρόπῳ κυκλικὴν ποιοῦνται περίοδον; Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς Πατράσιν ὁ θειότατος Ἰωάννης, ἀλλὰ τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενος, καὶ πείθων τοὺς ἁπλουστέρους μὴ τοῖς εἱμαρμένην καὶ τύχην δοξάζουσι συναρπάζεσθαι, μηδὲ τὴν ζωὴν αὐτῶν ταῖς τῶν ἄστρων κινήσεσιν ἀναρτᾷν, καὶ ἐντεῦθεν ἀπάγεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος παραβύρεσθαι, τοιαῦτα γράφειν ὁ πάμμεγας εὐμεθόδως οὐ παρῃτήσατο. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ περὶ ἀγαθοῦ διδάσκει φωτὸς, καὶ τάδε περὶ τούτων ἀριδήλως θείληφε· « Τήν τε τοῦ οὐρανοῦ φημι παράδοξον κίνησιν, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον, τὴν μεταβατικὴν αὐτῶν δίοδον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν μεγάλων φωστήρων ἀποκατάστασιν, καθ' ἣν ἐνιαυτοί τε καὶ μῆνες ἐκμετρεῖσθαι εἰώθασι. » Τοῦτο οἶμαι καὶ τὸν σοφὸν Σολομῶντα αἰνίττεσθαι, λέγοντα, ὅτι « Ὁ ἥλιος ἀπάρχεται πρὸς νότον, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν, » ὥστε τῷ μὲν οὐρανῷ καὶ ἄκων συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος, ποιεῖ τὸ νυχθήμερον. « Ἔθετο γὰρ, φησὶ, ταῦτα εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » τὴν αὐτοῦ δὲ πορείαν ἠρέμα ποιούμενος τὴν ἀπὸ δυσμῶν δηλονότι πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ ζωδίου μεταβαίνων εἰς ζώδιον, τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῖ. Ἐνιαυτὸς γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ πείσθητι. Ἐν γὰρ τῇ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισιν· ἐπεξηγούμενος καὶ γὰρ τὸ διαληφθὲν ῥητὸν τὸ λέγον· « Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν ὅπως ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸν ἐνιαυτὸν, καὶ τάδε φησίν· « Ἡλιακὸς δέ ἐστιν ἐνιαυτὸς, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ δυσμῶν ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν ποιοῦνται πορείαν, ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἐδείξε κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών· « Ἥλιον καὶ σελήνην, Ἄρεά τε καὶ Κρόνον πλανήτας ἐκάλεσαν, ὅτιπερ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν. Τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινουμένων, αὐτοὶ δὲ ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης καθ' ἑσπέραν μικρὸν ἀναποδιζούσης. »

quomodo circularem cursum stellæ peragent? Hinc ergo manifestum est, non ut cæteris Patribus adversantem, sed opportune divinissimum Joannem locutum, simplicioribus persuadere conantem, ne ab iis qui fortunam fatumque credunt, seduci se sinerent, neque suam ipsorum vitam astrorum motibus ascriberent, adeoque ne abducerentur a Deo (6), et a recta sententia divellerentur, hæc magnum scribere non dedignatum fuisse. Quid plura? Theologus ille magnus Dionysius in quarto suo capite, in quo de bono lumine disserit, hæc pariter de his manifeste edocet: « Cœli, dico, mirabilem motum, et circularem astrorum cursum, et ipsorum transgredientem transitum, et ex hoc in idem magnorum luminarium restitutionem, secundum quam annos mensesque metiri consuevimus. » Hoc quoque sapientem Salomonem clam innuisse existimo, ubi dicit: » Sol ab austro surgit, et rotatur ad aquilonem, « ita ut, cum cœlo et invitus circumactus, diem noctemque efficiat: « Posuit enim, inquit, hæc in signa, et tempora, et dies, et annos; » suum enim transitum clam ab occidente faciens, apparens in oriente, et a signo in signum transiens, annum perficit. Annus enim nihil aliud est, quam ab eodem in idem signum iterum restitutio. Et si minus his, quæ dicuntur, saltem ipsi magno Basilio fidem adhibeas; in septima enim homilia hæc eadem edisserit. Explicans quippe hoc laudatum dictum: « Et erunt in signa, in tempora, et in annos; » et exinde quomodo annum sol absolvat ostendens, hæc quoque subjicit: « Solaris autem annus est ab eodem in idem signum juxta solis motum restitutio. » Hæc autem ita sese habere, et ad orientem ab occidente solem et lunam suum cursum peragere, Damascenus Joannes perspicue demonstravit, hisce iisdem verbis enarrans: « Solem, et lunam, Martem et Saturnum planetas appellarunt, quia adversus cœlum motum faciunt; nam cœlo et cæteris astris ex oriente in occidentem se moventibus, ipsi ab occidente in orientem motum habent. Hoc ex luna ad vesperam paulisper retrocedente cognoverimus. » Si hæc ita se habent, ex lunæ reversionibus et reliqui planetæ, unde et quomodo moveantur, manifeste demonstravit. Manifestissimum omnino cum semper mobili cœlo solem circumactum diei noctisque spatium perficere. Nam, nisi ex oriente in occidentem sol moveretur, si per diei noctisque

(6) Vides hic nostrum Glycam totum in eo versari ut Chrysostomum defendat quasi opportune de mundo ipse senserit, atque optime semisectum cœlum pronuntiarit, ut fati fortunæque errorem radicitus evelleret. Probe utentis ratione nunquam tamen erit commentum quodvis errore alio refutare, eo magis quod luculenter in sacris Scripturis circularis cœli mentio sæpius habetur, præcipue vero cap. XXIV *Eccl.*, ubi dicitur *Gyrum cœli circuivi sola*, etc., Græce aptius et verius, ἐκύκλωσα, scilicet *circumduxi*, *rotundavi*, *conglobavi*, et Isaiæ cap. XL, *Qui sedet super gyrum terræ*, vel secundum Hebræos, *Qui sedet super globum terræ*. Si globus est igitur terra, sane et antipodes erunt, rotundum erit cœlum, non semisectum. In hæc itaque et alia testimonia si respexissent Chrysostomus homil. 14 et 27 *in Epist. Pauli ad Hebr.*, Justinus Martyr, Basilius homil. 1, *super Genes.*, Ambrosius, lib. I *in Hexaemer.*, Lactantius, et alii innumeri, nunquam cœli rotunditatem negassent, ac vidissent eam non esse *figmentum Græcorum a ratiocinando profectum*, uti Elias Cretensis ad Orationem 7 Nazianzeni autumavit, quod ex Scripturis ipsis probatur, quodque rationi consonum, quemadmodum Ptolemæus novem argumentis ostendit cap. 3, lib. I edit. magnæ, Aristot. II *Cœl.* tex. 22 et seqq.

Digitized by Google

spatium suam faceret restitutionem, ubinam tandem solis circulus ille, qui annum complet? Ad hæc, quæso, respondeant; neque enim ad dies tantum perficiendos sol constitutus est, sed et ad tempora et annos, ut præcedens sermo jam demonstravit.

Talia ergo, tantaque testimonia habens, ne amplius adversere, neque hujus beatissimi insistens operibus, cæteros sanctos despicias. Etenim si anathemati subjicere videtur eos, qui cœlum non esse fixum, et semisectum affirmant: non tamen reliquis sanctis Patribus obsistens, sed his adhærens, cum sententiam hanc Manichaicam et impiam reddere conatus esset, hæc inquit: « Etenim hi, qui Manetis inhærentes placitis ægrotant, Dominum ad animarum nostrarum salutem duodecim vasa fabricasse existimarunt, quæ per sphæras conversa morientium animas attollerent, et in luna collocarent (7), in fidem suæ ipsorum vaniloquentiæ hujus incrementum et diminutionem adducentes. » Fabulam hanc igitur, uti diximus, stirpitus evellere nitens, severioribus quoque rationibus uti contendit in illos, qui cœlum rotundum et semper mobile asserunt. Et hæc sunt, quæ Chrysostomus ait, et hac ratione se habent. Solem vero infra terram subterlabi, non quidem transverse, ut quidam putant, et obscurum aerem efficere (nam si transverse sol excurreret, adeo aer non obtenebraretur) manifestatum hoc quidem fuit ab ipso Theologo Gregorio in libro suo *De Theologia* ita dicente: « Diei conditor sol est supra terram, sub terra vero noctis est conditor (8). » Non minus hoc et ab ipso Damasceno Joanne pertractatum fuit; in capite enim de luce, igne et luminaribus hæc ait: « Quarta die fecit Deus luminare majus, videlicet solem, ad principatus et potestates diei: per ipsum enim dies efficitur: siquidem dies est, dum sol supra terram, nox vero dum infra terram lucet: et noctis intercapedo est solis ab occidente usque in orientem sub terra cursus. » Eadem vero verbis hisce magnus Basilius explanat; ad dictum enim habens, « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem, » hæc dicit: « Et nunc quidem post solis productionem dies est, cum a sole in hemisphærio supra terram lucente aer

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει ἀπὸ τῆς σελήνης ἀναποδισμῶν καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας, ὅθεν καὶ ὅπως ποιοῦνται τὴν κίνησιν, ἀριδήλως ἐνέφηνε. Πρόδηλον πάντως ὅτι καὶ ἀεικινήτῳ οὐρανῷ συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸ νυχθήμερον. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνατολὴν οἰκείαν ἐπῄει ἀποκατάστασιν, τὸ λοιπὸν ὁ τῶ Δότωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἡμέρας ἐτάχθη μόνον ὁ ἥλιος ἐκτελεῖν, ἀλλὰ καὶ καιρούς καὶ ἐνιαυτούς, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισε.

Τοιαύτας μὲν οὖν καὶ τοσαύτας ἔχων τὰς μαρτυρίας μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε· μηδὲ τοὺς λοιποὺς ἁγίους ἀθέτει, τοῖς τοῦ παμμάκαρος ἐντυγχάνων πονήμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλειν δοκεῖ τοὺς μὴ τὸν οὐρανὸν πεπηγμένον εἶναι καὶ ἡμίτομον λέγοντας· ἀλλ' οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἀλλ' ἐμμένων πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ αὐτὸ τὸ Μανιχαϊκὸν καὶ ἄθεον ποιῆσαι πειρώμενος φρόνημά φησι· « Καὶ γὰρ οἱ νενοσηκότες τὰ Μάνεντος, ὅτι Κύριος διὰ τὴν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν κάδδους δώδεκα ἐμηχανήσατο, οἳ διὰ τὰς σφαίρας στρεφόμενοι, τὰς τῶν θνησκόντων ἀνιμῶνται ψυχάς, καὶ τῇ σελήνῃ ταύτας ἐναποτιθέασιν, εἰς πίστιν τῆς αὐτῶν ματαιολογίας καὶ τὰς αὐξομειώσεις ταύτης παράγοντες. » Πρόρριζον οὖν, ὡς ἔφημεν, τὴν μυθολογίαν ταύτην ἀνασπάσαι μαχόμενος, καὶ λόγοις αὐστηροτέροις κεχρῆσθαι παρεθιάζετο κατὰ τῶν σφαιροειδῆ λεγόντων εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ ἀεικίνητον. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοιαῦτα, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ τὴν γῆν ὑποτρέχων ὁ ἥλιος, οὐ μὴν ἐκ πλαγίου, καθά τινες οἴονται, ἀργεῖ τὸν ἀέρα καθίστησιν (εἰ γὰρ ἐκ πλαγίου διοδεύων ὁ ἥλιος, οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀὴρ ἐσκοτίζετο), δεδήλωται μὲν καὶ αὐτῷ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ ἐν τῷ περὶ Θεολογίας αὐτοῦ λέγοντι· « Ἡμέρας μὲν δημιουργὸς ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς ὤν, ὑπὸ δὲ γῆν ὢν δημιουργὸς τῆς νυκτός. » Οὐχ ἧττον δὲ περὶ τούτου καὶ αὐτῷ τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ διείληπται· ἐν γὰρ τῷ περὶ πυρὸς, φωτὸς καὶ φωστήρων κεφαλαίῳ καὶ τάδε φησί· « Τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἤτοι τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἐστιν ἐν ᾧ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆς εἶναι, νὺξ δέ ἐστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτός ἐστιν ὁ ἀπὸ δύσεως ἕως ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν ἡλίου δρόμος. » Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας διέξεισι Βασίλειος· ἐν γὰρ τῷ ῥητῷ τῷ λέγοντι, « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκό-

(7) Quam dire a vero aberrarit Manes, et quæ monstra, non placita, ejus asseclæ jactitarint, hic nostrum non est expendere; ea enim omnia possunt videri in Augustino, præcipue in lib. I *De hæres.*, atque alibi, necnon in cæteris Patribus qui ea refutarunt. Animadvertendum tamen hic censuimus Manetem a veteri Platonicorum philosophia hausisse, animas post corporis mortem in lunam avolare, postquam fati lege ad tempus vagatæ fuerint in ea regione quæ terram et lunam interjacet. Hac de re videndus Plutarchus in lib. *De facie in orbe lunæ*, qui referens omnia Platonicorum somnia auctor est nonnullos Elysios in luna æque ac Tartarum statuisse. Qui contulerit Plutarchi librum, et Manichæorum hac de re commenta, videbit sane hos nihil proprio censu protulisse, verum somniantium deliriis victas omnino manus dedisse.

(8) Plutarchus ubi supra memorat a Platone non solem, verum terram dici instrumentum temporis dimetiendi, ex quo latius patet melius Platonem sensisse de terra quam cæteros philosophos, cum καὶ φύλακα, καὶ δημιουργὸν αὐτὴν ἀτρεκῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας προσεῖπε, *et custodem et veracem ipsam artificem noctis dieique dixit*. Idem sensit et Empedocles qui ait:

Νύκτα δὲ γαῖα τίθησιν, ὑφισταμένη φαέσσω.
Noctem terra facit, dum lucem intercipit almam.

Digitized by Google

το, ἐκάλεσε νύκτα, » καὶ τάδε φησί· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος· καὶ νὺξ σκίασμα γῆς ἐκκρυπτομένου ἡλίου γινόμενον.

A illuminatur, nox vero est terræ umbra, quæ ab sole abscondito fit. »

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι μὴ τοῦ ἡλίου τὴν γῆν ὑποτρέχοντος οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀφεγγὴς ὁ ἀὴρ, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τοῦτο γνωσόμεθα. Ἐν Βρεταννίᾳ μὲν τῇ νήσῳ ὀκτὼ καὶ δεκάωρος μὲν ἡ ἡμέρα ἐστὶν, ἑξάωρος δὲ ἡ νύξ· καὶ οὐ μόνον ἑξάωρος, ἀλλὰ καὶ τὸ σκότος αὐτῆς οὐ πάνυ βαθὺ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν, ὁποῖόν ἐστι τὸ παρ᾽ ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον· ἐμπίπτουσι γὰρ αὐτοῖς αὐγαὶ τοῦ ἡλίου. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κἀν ταῖς νυξὶν αὐταῖς ὁ ἥλιος ἔγγιστα περιστρέφεται, διὰ τὸ βραχύτατον αὐτοῦ μέρος ὑπὸ γῆν καταδύεσθαι, καὶ σαφῶς γε τῶν Βρεττανῶν ὀξυδερκέστατοι σαφῶς ὁρῶσι κατὰ τὴν νύκτα, καὶ μικροῦ πάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαμβάνουσι. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἴγε καὶ ἐν τῷ καθ᾽ ἡμᾶς κλίματι οὐχ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος διωδεύων ἦν, ἀλλ᾽ ἔγγιστά που κάντεῦθα περιεστρέφετο, ἡ νὺξ ἀληθῶς οὐχ ἡ νὺξ ἦν, οὐδὲ πάνυ βαθὺ τὸ σκότος αὐτῆς, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὁποῖον ἤδη ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν, ἅτε τῆς γῆς οὐμενοῦν ἀντιφραττούσης ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσι παντάπασιν· ἡ γὰρ νὺξ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα γῆς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος. Τοῦ γοῦν ἡλίου μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ἀλλ᾽ ἔγγιστα περιστρεφομένου, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, βαθεῖαν γενέσθαι νύκτα πάντως ἀμήχανον. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἡμίτομος ὁ οὐρανὸς, καὶ τοῦτο μόνον τὸ φαινόμενον ἄνωθεν κατὰ τὸ προφητικὸν δῆθεν ῥητὸν τὸ λέγον· « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » δηλοῦσι μὲν καὶ τὰ διαληφθέντα σαφῶς, οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καταμαθεῖν καὶ ἐκ τῶν διαληφθησομένων ῥᾴδιον ταῖς προσέχουσιν. Ἐν γὰρ τῷ διαληφθέντι κεφαλαίῳ καὶ τάδε κατὰ λέξιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης διέξεισιν· « Ἔχει ὁ οὐρανὸς μοίρας τριακοσίας ἑξήκοντα, τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ὡσαύτως μοίρας ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. » Ὅτι δὲ σφαιροειδὴς ὁ οὐρανὸς, καὶ αὐτὸς ὁ Συναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος σαφέστατα ἔδειξεν· ἐν δὲ τῷ εἰς τὸν Ἑξαήμερον λόγῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ κατὰ Θεὸν ὑπὲρ φύσιν καὶ τέχνης ἀκολουθίαν δείκνυσι, καὶ τάδε φησίν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, δηλονότι τὴν σφαῖραν, εἶτα τὴν γῆν, τουτέστι τὸ κέντρον. » Ἡ γὰρ ἔδει τἀνάπαλιν εἰπεῖν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν, ἤτοι τὸ κέντρον, καὶ τότε τὴν σφαῖραν. » Εἰ μὴ γὰρ τὸ κέντρον πηχθῇ, οὐκ ἂν ὁ ἐνιαυτοῦ περιγράφηται κύκλος. Τὰ αὐτὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ὁ τὰ θεῖα πρότερον σοφὸς Ὠριγένης δίδωσι σαφῶς ἡμῖν ἐννοεῖν. Ἐντρέπων γὰρ τοὺς παχυμερῶς ἐπερχομένους τὰ τῆς

Hæc autem ita sese habere, et quod minime solidæ terram sol non carrat, aerem non omnino obscurum esse, vel ex ipsis rebus cognoverimus. In insula Britannia (9) decem et octo horarum dies est, sex horarum vero nox; et non solum sex horarum, sed ipsius tenebræ non omnino profundæ, scilicet quale est, quod a nobis dicitur crepusculum: solis enim fulgores in eos cadunt. Cur? Quia ipsa quoque nocte sol proxime circumfertur, propterea quod pars ipsius brevissima sub terra occultitur, et Britannorum perspicacissimi noctu clare vident, et fere omnia oculis discernunt. Hinc ergo ediscas, quod, si in nostro tantum climate, et non sub terra sol transiret, sed prope hinc et illinc circumferretur, nox profecto nox non esset, neque omnino profundæ ipsius tenebræ, sed ejusmodi, quales præcedens sermo demonstravit; siquidem terra universis solaribus radiis nequaquam opponeretur. Nox enim nihil aliud est quam terræ umbra, ut ait magnus Basilius. Sole siquidem minime infra terram, sed prope ipsam circumeunte, ut supra dictum est, profundam fieri noctem omnino impossibile. Cœlum autem semisectum non esse, neque hoc solum, quod desuper apparet, juxta videlicet prophetæ dictum: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » dilucide, quæ dicta sunt, manifestant. Non minus vero ea, quæ ad hoc spectant, ex adducendis animum intendentibus perdiscere facile est. In laudato namque capite hæc hisce iisdem verbis Damascenus Joannes disserit: « Ter centum et sexaginta habet partes cœlum, centum octoginta hemisphærium super terram, et quod sub terra est pariter centum octoginta. » Divinus quoque Anastasius Synaita cœlum in similitudinem sphæræ esse manifestissime ostendit in suo sermone in Hexaemeron, in quo, quæ a Deo sunt, supra naturam et artis rationem esse demonstrat, et ita infit: « Creavit Deus cœlum, hoc est sphæram, primum, deinde terram, centrum scilicet. » Vel enim iterum dixisse oportebat: « Fecit Deus terram, et cœlum, centrum videlicet, et tunc sphæram. » Nisi enim centrum fixum esset, non utique anni circulus circumscriberetur. Eadem autem de cœlo et divina antea sapiens Origenes nobis dat aperte intelligere; everteus enim, qui illotis manibus accedunt ad enarrandam Scripturam, et exinde humana forma præditum Deum putant, et hæc cæteris addidit: « Quomodo rotun-

(9) Quivis dierum noctiumque vices, atque earum causas expenderit, noverit hic Glycam nostrum de solstitio æstivo loqui, quo tempore Britannia diuturno solis aspectu gaudet, ac pene noctem nescit, cum nec longius absit ab iis populis qui in maxime obliqua sphæra positi, a Plinio lib. IV, cap. 12, referuntur, quasi qui « serant matutinis, meridie metant, occidente sole fœtus arborum decerpant, noctibus in specus condantur. » Londini revera maximus dies, qui fit undecima mensis Junii, fere decem et novem horis constat, ac tunc temporis crepusculum pro nocte habetur, ea scilicet dubia lux, quæ ex refractione radiorum solarium in atmosphæra exoritur, donec sol decimum octavum gradum sub horizonte attigerit, ut peritiores astronomi autumarunt. De crepusculis, ac de methodo expendendæ longioris, breviorisque creperæ Lucis vid. KEILL., dissert. 20.

Digitized by Google

dum semperque mobile cœlum sedes Dei esse potest ? » Si autem hæc ita se habent, ut præcedens sermo demonstravit, ne amplius repugnes, neque hujusmodi divinæ Scripturæ testimonia afferas ; a supra enim laudato Apostoli dicto : « Quod fixit Dominus, et non homo, » nihil aliud significatum existima, quam certam cœli productionem, et constitutionem, et perpetuam illius conjunctionem, et concentum : nam si immobile esset cœlum propter firmitatem, qua a Deo fixum fuisse dicitur, lunam quoque in eodem loco manere, non semper mobilem esse, oportebat ; siquidem fundamentis ædificaverat firmis : « Lunam enim, dicit, et stellas, quas tu fundasti. »

Γραφῆς, κἀντεῦθεν τὸ Θεῖον ζοξάζοντας ἀνθρωπόμορφον, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε· « Πῶς δὲ ὁ σφαιρικὸς ὁ οὐρανὸς καὶ ἀεικινούμενος θρόνος δύναται εἶναι τοῦ Θεοῦ ; » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καθὰ καὶ δὴ φθάσας ὁ λόγος ἀπέδειξε, μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε, μηδὲ Γραφικὰς τοιαύτας μαρτυρίας παρείσαγε· ἀπὸ τοῦ διαληφθέντος γὰρ ἄνωθεν ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἦν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » μηδέν τι ἕτερον αἰνίττεσθαι νόμιζε ἢ τὴν ἀσφαλῆ τοῦ οὐρανοῦ παραγωγήν τε καὶ σύστασιν, καὶ τὴν εἰς αἰῶνας αὐτοῦ συνοχὴν καὶ συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἀκίνητος ἦν ὁ οὐρανὸς διά γε τὴν πῆξιν, ἣν λέγεται πεπῆχθαι παρὰ Κυρίου, ἔδει πάντως καὶ τὴν σελήνην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένειν, οὐ μὴν ἀεικίνητον εἶναι, ἅτε θεμελίοις ἐπωκοδόμησεν στερρόις· « Σελήνην γάρ, φησιν, καὶ ἀστέρας ἃ σὺ ἐθεμελίωσας. »

Ex his ergo omnibus edisce, o sacrum caput, non sine consilio ab aurea verba fundente divinoque Joanne de his disputatum esse. Nisi enim hoc esset, nonne laudatis sanctis Patribus adversaus crederetur ? Impossibile quippe est ad invicem aliter unquam sentire, prout mihi videtur, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt.

Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὅτι κατ' οἰκονομίαν τῷ χρυσορρήμονι καὶ θείῳ Ἰωάννῃ τὰ περὶ τούτων ἐκτέθειται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῖς διαληφθεῖσιν ἁγίοις Πατράσιν ἀντιπίπτων ἐφαίνετο ; Ἀμήχανον γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἄλλως πως ἐναντιοῦσθαι καθά γέ τε ὡς τὸ δοκοῦν ἐμοί, τοὺς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι.

EPISTOLA XII.

Adhuc et hoc quæritur, cum Deus prima die lucem creaverit, qua de causa die quarta luminaria condiderit (10).

Aurea verba fundens et divinus Joannes in quinta ipsius in Hexaemeron homilia Mosaicum dictum enarrans quod ait : « Et fecit Deus luminaria magna, » non parvi momenti contradictionem inducere videtur. Neque enim accuratius in hujusmodi rationibus immorari voluit ; cum opportunitate temporis pari passu gradiens, ut videtur, sicuti etiam alias hoc fecisse repertus est, despicit, aliquando enim sedulitati parcit divinus hic vir. Nisi enim hoc esset, nullo modo ad verbum sic dicere visus esset, elementum hoc, scilicet solem quarta die conditum, ad hoc productum fuisse, ut lucidiorem faceret diem. Attende igitur ; hinc enim apparet, aliud fuisse quod prima die productum est lumen, et aliud solem istum, qui quarta die conditus est ; primamque illam lucem subobscuriorem fuisse ea, quæ die quarta producta est. Hoc tamen omnino verum non est. Tunc enim ipsa producta est lucis essentia ; ait enim : « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux ; » quarta vero non lux,

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ'.

Ὅτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεός, τίνος ἕνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημιούργησε.

Ὁ μὲν οὖν χρυσορρήμων καὶ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πέμπτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ τὸ Μωσαϊκὸν ῥητὸν ἐπεξηγούμενος τὸ λέγον· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους, » ἀντιλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρεισάγειν δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀκριβέστερον τοῖς περὶ τούτου λόγοις ἐνδιατρῖψαι ἠθέλησε· τῷ καιρῷ συγκαταβαίνων, ὡς ἔοικεν, καθὰ δὴ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο ποιῶν εὑρηται, καταφρονεῖ· καὶ γάρ ἐστιν ὅτε τῆς ἀκριβείας οἰκονομικὸς ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτολεξεὶ λέγων οὕτως ἐφαίνετο· « Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τουτέστιν, ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος, ἐπὶ τούτῳ παρήχθη, ἵνα λαμπροτέραν ποιῇ τὴν ἡμέραν. » Πρόσεχε οὖν· φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ἄλλο ἦν ἐκεῖνο τὸ κατὰ τὴν πρώτην παραχθὲν φῶς, καὶ ἕτερον οὗτος ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος· καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντος ἀμυδρότερον ἦν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ παρήχθη τοῦ φωτὸς ἡ οὐσία· « Καὶ εἶπε γάρ, φησίν, ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· »

(10) Quæ quantaque dixerint tum veteres, tum recentiores philosophi de lucis ac solis natura, omnibus iis compertum sane est, qui vel ab ipso limine physicas facultates salutarint, earumque historiam vel cursim perlegerint. Newtoni dogmatibus adhærentes, quibus lux idem est ac « qualitas specifica, qua nobis corpora conspicienda objiciuntur, sol vero igneus globus, a quo continuo emanant radii lucis ad nos usque pervenientes perquam ocius, » innumera et in hac disputatione invenient quæ reprehendant. Newtono et nos ipsi studemus ob id tamen non vetamur quin et aliorum hypotheticas sententias expendamus. Quapropter invidiæ notam, credo, fugiam, si dixero non injucundam omnino, nec futilem hypothesim Wallerii, quam validis rationum momentis statuit de origine mundi, quaque contendit Mosem statis naturæ legibus locutum cum universi historiam conscripsit, adeoque quamplurimos somnia et monstra de mundi origine protulisse, eo quia a Genesi descivere, ac proinde et ab ipsa natura.

Digitized by Google

κατὰ δὲ τὴν τετάρτην οὐ φῶς, ἀλλὰ φωτοδόχα μόνον, ἀγγεῖα παρήχθησαν εἰς ὑποδοχὴν ἐκείνου τοῦ πρώτου φωτός.

A sed solum lucis capacia vasa ad excipiendam primam illam lucem producta fuere.

Πρόσσχες, εἰ βούλει, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν Πατρῶν φωναῖς, καὶ μάθοις ἐκεῖθεν εὐχερῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐν πρώτοις τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου ἄκουε, περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ πρώτου, καὶ τῶν κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντων φωστήρων καὶ τάδε διεξιόντος· « Πάλαι μὲν ὅλον δι' ὅλου τὸ φῶς τῷ ἀέρι περικεχυμένον, οὔτε κίνησιν ὁμαλὴν διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διώριζεν· ἀλλὰ συστελλόμενον τῇ νυκτὶ τὴν πάροδον ἐδίδου, ὥστε παντὸς ἀληθέστερον ἕτερον μὲν εἶναι τὸ φῶς, ἕτερον δὲ τὸ ἡλιακὸν σῶμα τὸ τοῦτο δεξάμενον. Μὴ γάρ μοι τὸν ἥλιον φῶς ἕτερον παρὰ τὸ πρῶτον γενόμενον νόμιζε. Οὐ γὰρ ὡς ἐλλείποντος B τοῦ πρώτου πρὸς τὸν τοῦ παντὸς φωτισμὸν ὁ ἥλιος γέγονε τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶν. Ἓν τοίνυν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀρχέγονον· ὁ δὲ ἥλιος σῶμα τούτῳ κατεσκευάσθη, ἐφ' οὗ συναιρεθὲν τὸ φῶς πανταχοῦ τὴν ἀρχὴν κεχυμένον ἐποχεῖται. Τοῦτο καὶ τῶν ὡρῶν ἡμῖν τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον διὰ τοῦ σώματος ἀμέμπτως ἀποπληροῖ. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰουστίνου τοιαῦτα. Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι· « Τοῖς μὲν οὖν ἀϊδίοις αὐτός ἐστι φῶς καὶ οὐκ ἄλλο· τί γὰρ ἔδει φωτὸς δευτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι; Τοῖς κάτω δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτὸς τούτου δύναμιν. Καὶ τοῦτο οὐκ ὀργανικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀναδείξας, οὐδὲ ἡλιακόν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἀλλ' ἀσώματον C καὶ ἀνήλιον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὥστε καταφωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. » Εὔδηλον οὖν ἐνταῦθεν ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν πρὸ τῆς τετάρτης ἐκεῖνο ἦν τὸ κατὰ τὴν τετάρτην ἐμβληθὲν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ τοῦ καταφωτίζειν διὰ τοῦτον τὰ σύμπαντα.

Attende, si lubet, etiam reliquorum sanctorum Patrum vocibus, et exinde facile disces veritatem. Atque in primis philosophum ac martyrem Justinum audi, et de prima illa luce, et de in die quarta productis luminaribus ita sane disserentem : « Primitus namque lumen omnino totum in aere diffusum, neque æquabilem tenuit cursum, neque diei certum designavit spatium : contractum vero, nocti aditum dedit; ita ut verum plane sit aliud esse lumen, et aliud quod lumen ipsum complectitur, solare corpus (11). » Nec mihi solem lucem aliam quam principem illam factam esse existimes; non enim, tanquam primaria illa ad universitatis illuminationem non sufficiente, sol conditus est, ut defunctum suppleret. Unum est igitur originarium lumen : sol autem corpus ipsi effectum, in quo lumen contractum ubique prorsus locorum jam inde ab initio diffusum feratur. Hoc etiam per corpus id horarum diei cursum absolute perficit. » Atque hæc sane Justinus. Magnus vero Gregorius Theologus in sua in novam Dominicam oratione hoc hisce verbis explanat : « Æternis igitur nullum aliud lumen quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum (12) et solis expers; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. » Patet igitur exinde quod ea lux diem conficiens ante diem quartam eadem erat ac quæ die quarta injecta est solari disco, ut per hunc omnia illustraret.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο πολλῷ λαμπρότερον ἦν τοῦ σήμερον ἡμᾶς κατανυγά-

Quod vero hæc ita se habeant, et quod illa lux multo splendidior esset ea (13) quæ nos hodie illu-

(11) Videtur hic Justinum pene sentire cum Aristotele qui lucem quid incorporeum autumavit, et discretum a corpore; cum dixisset enim eam neque esse ἀπορρύην σώματος οὐδενός, *defluxum corporis cujus*, definiens quidnam lux sit in lucido corpore, lucem esse ait ἐνέργειαν τοῦ διαφανοῦς, ἣ διαφανές, scilicet *actionem perspicui, qua perspicuum est.* Newtoni tamen asseclæ, qui in omnibus expendendis analytico fere more utuntur, adeoque rectissime quæque severe ad trutinam revocant, sententiam hanc respuere conati sunt, nec immerito, uti et alias quæ certioribus experimentis pugnant. Mirum ideirco Wallerium nonnihil ab eis recessisse; is enim volens naturam solis exponere ait : « Non sane sol est corpus ignitum atque adurens, verum lumine donatum et perquam simplex; pars ipsa lucis, quam Deus prima die condidit, particulis tenuissimis constans, ingenti ineffabilique celeritate donatis et maxima energia, quæ omnia unam lucem decent, et a quibus omne lumen, quivis terrestris motus, omniumque corporum vices et vigor pendent. » Cui vacat adeat philosophi hujusce opus nec inelegans nec invenustum.

(12) Apparet Theologum de uno lucis accidente loqui, vocareque ἀσώματον καὶ ἀνήλιον, quod Pseudo-Dionysius ἀσχημάτιστον dixit, ubi formam, uti scholastici aiunt, pro subjecto posuit. Et verba ipsius, quæ ad rem utique faciunt : Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὥσπερ ὁ θεῖος ἔφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ὥρισται τὴν πρώτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάδα. Scilicet : « Lux enim ea est, etsi tum forma certi corporis carebat, quam divinus ille Moses, primos illos etiam tres dies nostros definivisse ac distinxisse commemorat. »

(13) Etiam Latini Patres in ea fuerunt sententia, Deum lucem prius veluti accidentem sine subjecto creasse, attamen non lucidiores primos tres dies fuisse autumarunt, imo obtusiores. Tertullianus enim adversus Hermogenem ait : Deum sane condidisse lucem et expulisse tenebras, « non statim vero lumen splendore solis implesse, et tenebras solatio lunæ temperasse. » D. Ambrosius vero ut hanc lucis a sole separationem probabiliorem indicet, testem adhibet quotidianam experientiam, qua dies solem antecedit et sequitur; et Augustinus, lib. I *De Gen. ad litt.*, c. 14, ait : « Potest et hoc dici auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per

Digitized by Google

Tempestive itaque in terram, ut dictum est, descendit Deus. « Cum enim, inquit Paulus, venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum, » atque opportune remedia adhibet. Neque enim magno cum apparatu atque auctoritate Deus ad nos venit, neque divina potentia est usus, ita ut etiam invitas ad se traxerit gentes, quod neque arbitrii nostri libertatem ullo modo labefactare voluerit. Si enim hoc ita esset, fortasse prioribus temporibus homo factus fuisset, atque ita pro sua auctoritate salutem nostram operatus fuisset.

At ne idcirco mihi dixeris omnes, qui ante Christum fuere, culpa vacare : si enim anticipato hoc tempore factum fuisset, non ita ex ignorantia periissent, qui expertes fidei ex hac vita decesserunt. Nihil tale dixeris. Quotquot enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiam si imprudentes circa fidem aberrarunt, quique animo erant adeo obediente et grato, ut si vidissent atque audissent prompti paratique ad credendum fuissent ; illi, crede, non perierunt. Nec immensos illorum labores Deus suo fructu destitui permittet. Idcirco cum etiam in infernum ipse descendisset, et amplexi sunt hi prædicationem, et crediderunt. Qui vero cæcutientia ex malitia laborant, non solum manifeste obtueri non potuerunt, verum etiam tandem excæcati sunt, intellectuali illo sole, ut diximus, illic coruscante. Hoc ipsum excellens ille in rebus divinis Gregorius Magnus subindicans dixit : « Quocirca Dominus cum in inferno apparuit, omnes servavit, vel etiam illic non credentes, ad credendum tamen paratos. » Non hæc autem solum, sed et magnus Epiphanius in quodam suo sermone, cujus initium : « Quid hoc? silentium multum, » et hæc ad verbum disserit : « Quid igitur? omnes simpliciter salvat Deus præsens? Non, sed eos qui et ibi crediderunt. Quid vero? deiis qui crediderunt vel omnino vita in impietate excessere, ad credendum autem parati erant : Neque hac de causa dubita. Habes enim præ aliis etiam ipsum principem apostolorum ita de hoc dicentem : « Et his, qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando. » Hinc itaque etiam magnus ille Cyrillus impulsus dixit : « Quemadmodum itaque cum iis qui in carne erant, cum carne versatus est Deus : ita etiam animabus in inferno prædicavit, proprium habens gestamen unitam sibi animam. » Neque vero secius de his statuit divinissimus Damascenus, dicens : « Quemadmodum iis qui in terra erant, annuntiavit pacem, atque iis quidem

Εὐκαίρως οὖν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἴρηται, κάτεισιν ὁ Θεός. « Ὅτε γὰρ, φησὶ Παῦλος, ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ · » εὐκαίρως λοιπὸν καὶ τὰ τῆς θεραπείας μεταχειρίζεται. Οὐ γὰρ προδήλως ἡμῖν ὡς Θεὸς ἐνεδήμησεν, οὐδὲ θείᾳ δυναστείᾳ ἐχρήσατο, ὥστε καὶ ἄκοντα τὰ ἔθνη πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι, ὅτι μηδὲ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν ὅπως δήποτε λυμήνασθαι ἤθελεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους ἐνανθρωπήσας, αὐθεντικῶς οὕτω τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο.

Καὶ μή μοι λέγε, ὡς ἀνεύθυνοι λοιπὸν οἱ πρὸ τοῦ Χριστοῦ πάντες εἰσίν· εἰ γὰρ προλαβὼν ἐνηνθρώπησεν, οὐκ ἂν οὕτως ἐξ ἀγνοίας ἀπώλοντο οἱ ἐν ἀπιστίᾳ τὴν ζωὴν καταλύσαντες. Τοιοῦτόν τι λέγε μηδέν. Ὅσοι καὶ γὰρ (96), ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔσχον, εἰ καὶ λανθάνοντες περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσοῦτον ἦσαν εὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες τε καὶ ἀκούσαντες ἑτοίμως πιστεῦσαι, ἐκεῖνοι, πίστευε, οὐκ ἀπώλοντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς τὴν ἀγαθήν τε αὐτῶν προαίρεσιν καὶ τὸ τῶν καμάτων ἄπειρον εἰς κενὸν ἀποδῆναι ἠνέσχετο. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς τὸν ᾅδην νόμῳ φύσεως κατιόντος αὐτοῦ κἀκεῖσε κηρύξαντος καὶ προσεδέξαντο οὗτοι τὸ κήρυγμα καὶ ἐπίστευσαν. Οἱ δέ γε ἀμβλυωπίαν ἐκ πονηρίας νοσοῦντες οὐ μόνον ἐπενεπράνισαν οὐκ ἴσχυσαν, ἀλλὰ καὶ τέλεον ἀπετυφλώθησαν τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ὡς ἔφημεν, ἐκεῖθεν ἀστράψαντος. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας μέγας Γρηγόριος ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἆρα πάντας ἔσωσεν ἐπιφανεὶς ὁ Κύριος, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας; » καὶ οὐ ταῦτα (97) δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων, οὗ ἡ ἀρχή· « Τί τοῦτο; σιγὴ πολλή, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Τί οὖν; πάντας ἁπλῶς σώζει ἐπιφανεὶς ὁ Θεός; Οὐχ, ἀλλὰ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας. Τίνες δὲ, οἱ πιστεύσαντες, ἢ πάντως οἱ ἐν ἀσεβείᾳ μὲν τὴν ζωὴν διαλύσαντες, πιστεῦσαι δὲ ὅμως ἕτοιμον ἔχοντες; Καὶ τούτου ἕνεκεν μὴ ἀμφιβάλλε. Ἔχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων κορυφαῖον Πέτρον οὕτω περὶ τούτου λέγοντα· « Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτέ. » Ἐντεῦθεν οὖν καὶ ὁ μέγας ὁρμώμενος Κύριλλος ἔλεγεν· « Ὥσπερ οὖν τοῖς ἐν σαρκὶ μετὰ σαρκὸς συνεστράφη ὁ Θεὸς, οὕτω καὶ ταῖς ἐν ᾅδῃ ψυχαῖς διεκήρυξεν, ἴδιον ἔχων φρόνημα (98) τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῷ ψυχήν. » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θειότατος διείληφε Δαμασκηνός, λέγων· « Ὥσπερ τις ἐν γῇ εὐηγγελίσατο εἰρήνην, καὶ τοῖς μὲν πιστεύσασι σωτηρίας γέγονεν αἴτιος, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ. » Οὐκοῦν εὐμεθόδως τὰ πάντα οἰκονομῶν, ὡς

(96) Deerat γὰρ in Codice *Vulcanii*, sed ipse ex conjectura supplevit. Codex Riccardianus habet ὅσοι καὶ γάρ.

(97) In Vulcanii editione deerat οὐ ταῦτα usque ad καὶ τούτου ἕνεκεν, quod nos ex codice Riccardiano supplevimus.

(98) Codex Vulcanii legebat : φρόνημα. Ipse recte emendans posuit : Φόρημα, cum animadvertisset hunc locum mutuo acceptum fuisse a Cyrillo libro *De Incarnatione Unigeniti*, qui in Latina editione sic habet : « Perinde atque iis qui adhuc in carne versantur ; ita etiam animabus in inferno prædicavit proprium suum gestamen habens animam sibi unitam. » Tamen codex etiam Riccardianus φρόνημα habet.

Digitized by Google

μήτε τοὺς ἀγαθοὺς ἐξ ἀγνοίας ἀπολέσῃ τὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, μήτε τοὺς πονηροὺς οἷον δή τινα ἔχειν πρόφασιν λέγοντας, Εἰ εἴδομεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν. κηρύττει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ᾅδῃ, ὡς εἴρηται, παραπλησίως τοῖς ἄνω· κἀντεῦθεν ἐπισπᾶται τοὺς ἐπιτηδείους ἑλόντας ἕλκεσθαι· καὶ οἷά τις λαμπρὸς ἀριστεὺς σὺν αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐπάνεισιν. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι κοινῶς ἐχαρίσαντο ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν τὴν τελευταίαν ἐκείνην ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες αὐτῷ συνανῆλθον ἐξ ᾅδου ἀνερχομένῳ, μόνοι δὲ οἱ πιστεύσαντες, ὡς ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀποδέδεικται, ὅτι καὶ κατὰ καιρὸν ἐνηνθρώπησε τὸν προσήκοντα, καὶ ὡς οὐδεὶς ἐξ ἀγνοίας ἀπώλετο, εἴγε πάντες, ὡς εἴπομεν, κατήκοοι γέγονασι τοῦ θείου κηρύγματος. Καὶ ἡμεῖς μὲν τοιαύτην ἐπὶ τῷ ἀπορήματι δεδώκαμεν τὴν ἀπόκρισιν· ὁ δὲ πλήρης πάσης συνέσεως βασιλεὺς οὐκ ἐπὶ πλέον ἀντέπεσε, μᾶλλον μὲν οὖν ὑπερηγάσατο τοῦ Θεοῦ τοῦτο καθ' οὓς οἶδε τρόπους οἰκονομήσαντος.

A qui crediderunt salutis auctor exstitit: inobedientes vero incredulitatis arguit; ita etiam iis qui sunt in inferno. » Optimo itaque ordine omnia dispensans, ita ut neque bonis per ignorantiam bonitas ipsorum pereat, neque mali ullam omnino excusationem habeant, dicentes: « Si scivissemus, credidissemus utique, » prædicat etiam in inferno, ut diximus, similiter atque iis qui in terris degunt; atque hinc extrahit, qui apti sunt beneque comparati ad trahendum, et veluti illustris quidam princeps cum eis illinc ascendit. Tametsi enim etiam omnibus communiter largitus est, suscitatus e mortuis, extremam illam resurrectionem, non tamen etiam omnes cum ipso venerunt ex inferno redeunte, soli vero qui crediderunt, ut B inquit Gregorius Theologus. Ex his itaque demonstratum est, quod et convenienti tempore homo factus sit, quodque nemo per ignorantiam perierit, siquidem, ut diximus, divinæ prædicationi obedientes fuerint (99). Et nos quidem tale ad quæstionem sive dubium responsum dedimus. Imperator vero omni prudentia plenus non ultra est refragatus, quin potius summopere admiratus est Deum hoc rationibus ac modis ipsi cognitis dispensare.

—

Sequentes epistolas 11, 12, 13 et 14 edidit Franciscus Fontanus, in *Novis Eruditorum Deliciis*, Florentiæ, 1785. Duæ jam lucem viderant, altera ope Lamii tom. VIII Operum Meursii, p. 261; altera opera Dominici Becuccii, præpositi ecclesiæ S. Felicis ad Imam, qui eam una cum *Orthodoxis doamatibus quæ SS. Apostoli exposuerunt* vulgaverat Florentiæ, anno 1786.

—

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΑ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ.— Περὶ τοῦ εἴτε σφαιροειδὴς ἐστι καὶ ἀκίνητος ὁ οὐρανὸς, εἴτε καὶ μὴ, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης, τὰς ἀφορμὰς δῆθεν λαβὼν ἔκ τε τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγοντος, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡσαύτως τοῦ μεγάλου Παύλου, *σκηνὴν* καλοῦντος τὸν οὐρανὸν, εἶτα καὶ λέγοντος, « Ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἀκίνητον λέγει πάντα τὸν οὐρανόν· καὶ τοῦτο μόνον εἶναι τὸ φαινόμενον ἄνωθεν ἡμισφαί-

EPISTOLA XI.

Admodum honorando Patri domino Gregorio Acropolitæ. — Utrum cœlum rotundum sit et immobile, necne, juxta D. Chrysostomum (1).

Lingua aureum igitur, divinumque Joannem, occasione quasi sumpta, et a propheta Isaia dicente: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem; » et ab ipso quoque magno Paulo, qui *tabernaculum* prius appellat cœlum, et deinde dicit: « Quod fixit Dominus, et non homo; » immobile omne cœlum dicere, et hoc solum esse, quod desuper apparet, hemisphærium (2), neque ipsum sphæri-

(99) Hanc eamdem sententiam Glycas defendit ac sustinet, III part. *Annal.* auctoritatibus Petri apostoli, Gregorii Nazianzeni et Joannis Damasceni in medium adductis, sed Petrus et Gregorius ei concinere non videntur.

(1) Exsibilanda fortasse videbitur hujusmodi quæstio nonnullis, quorum mos est naso omnia suspendere acuto, nihilque rectum putare nisi quod ipsorum studiis ac γνώμαις convenit: attamen hi si didicerint non eadem semper ab omnibus probata fuisse philosophiæ scita, neque a SS. Ecclesiæ Patribus physica dogmata, verum moralia exquirenda esse, non admirabuntur eorum placita de cœlo absona prorsus a nostris.

(2) Uno hemisphærio tantum cœlum constare, terramque nostram planam, non sphæricam esse, omnes contenderunt penes antiquos, qui nullos antipodas esse censuerunt, veluti Eratosthenes, Polybius, Strabo, Tzetzes in Chiliad., et Plutarchus in Dial. *De facie in orbe lunæ*, qui σπουδῇ D transversos agit antipodas asserentes, hisce verbis: Ἤ τί παράδοξον οὐκ ἔνεστιν; οὐχὶ τὴν γῆν σφαῖραν εἶναι, τηλικαῦτα βάθη καὶ ὕψη καὶ ἀνωμαλίας ἔχουσαν; οὐκ ἀντίποδας οἰκεῖν, ὥσπερ θρίπας, ἢ γαλεώτας, τραπέντα ἄνω τὰ κάτω τῇ γῇ προσχομένους ... τοῦτο γάρ ἐστι τὰ ἄνω κάτω· κἂν πάντα τραπέντα πάλιν εἶναι τῶν ἄχρι τοῦ μέσου κάτω, τῶν δὲ ὑπὸ τὸ μέσον αὖ πάλιν ἄνω γενομένων. « Cui quid non inest absurdi? nonne sequitur terram esse globum, quæ tot altitudines, profunda, inæqualitates habet? nonne habitari eam ab antipodibus, qui instar teredinum, aut stellionum imis corporum partibus sursum obversis terræ adhærescant?..... Hoc vero est inferiora facere superiora, et omnia invertere, et quæ sunt usque ad centrum deorsum, quæ infra illud, sursum ponere. » Præstat audire etiam Lucretium hac de re ita canentem lib. I *in fin.*:

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti:
Atque adeo mundi naturam stare sine ullis.

* Joanne Lamio interprete.

Digitized by Google

Tempestive itaque in terram, ut dictum est, descendit Deus. « Cum enim, inquit Paulus, venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum, » atque opportune remedia adhibet. Neque enim magno cum apparatu atque auctoritate Deus ad nos venit, neque divina potentia est usus, ita ut etiam invitas ad se traxerit gentes, quod neque arbitrii nostri libertatem ullo modo labefactare voluerit. Si enim hoc ita esset, fortasse prioribus temporibus homo factus fuisset, atque ita pro sua auctoritate salutem nostram operatus fuisset.

At ne idcirco mihi dixeris omnes, qui ante Christum fuere, culpa vacare : si enim anticipato hoc tempore factum fuisset, non ita ex ignorantia periissent, qui expertes fidei ex hac vita decesserunt. Nihil tale dixeris. Quotquot enim, ut Joannes Damascenus ait, vitam laboriosissimam in exercitio pietatis duxerunt, etiam si imprudentes circa fidem aberrarunt, quique animo erant adeo obediente et grato, ut si vidissent atque audissent prompti paratique ad credendum fuissent ; illi, crede, non perierunt. Nec immensos illorum labores Deus suo fructu destitui permittet. Idcirco cum etiam in infernum ipse descendisset, et amplexi sunt hi prædicationem, et crediderunt. Qui vero cæcutientia ex malitia laborant, non solum manifeste obtueri non potuerunt, verum etiam tandem excæcati sunt, intellectuali illo sole, ut diximus, illic coruscante. Hoc ipsum excellens ille in rebus divinis Gregorius Magnus subindicans dixit : « Quocirca Dominus cum in inferno apparuit, omnes servavit, vel etiam illic non credentes, ad credendum tamen paratos. » Non hæc autem solum, sed et magnus Epiphanius in quodam suo sermone, cujus initium : « Quid hoc? silentium multum, » et hæc ad verbum disserit : « Quid igitur? omnes simpliciter salvat Deus præsens? Non, sed eos qui et ibi crediderunt. Quid vero? deiis qui crediderunt vel omnino vita in impietate excessere, ad credendum autem parati erant : Neque hac de causa dubita. Habes enim præ aliis etiam ipsum principem apostolorum ita de hoc dicentem : « Et his, qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando. » Hinc itaque etiam magnus ille Cyrillus impulsus dixit : « Quemadmodum itaque cum iis qui in carne erant, cum carne versatus est Deus : ita etiam animabus in inferno prædicavit, proprium habens gestamen unitam sibi animam. » Neque vero secius de his statuit divinissimus Damascenus, dicens : « Quemadmodum iis qui in terra erant, annuntiavit pacem, atque iis quidem

Εὐκαίρως οὖν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς εἴρηται, κάτεισιν ὁ Θεός. « Ὅτε γὰρ, φησὶ Παῦλος, ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ · » εὐκαίρως λοιπὸν καὶ τὰ τῆς θεραπείας μεταχειρίζεται. Οὐ γὰρ προδήλως ἡμῖν ὡς Θεὸς ἐνεδήμησεν, οὐδὲ θείᾳ δυναστείᾳ ἐχρήσατο, ὥστε καὶ ἄκοντα τὰ ἔθνη πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι, ὅτι μηδὲ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν ὅπως δήποτε λυμήνασθαι ἤθελεν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, τάχα ἂν καὶ κατὰ τοὺς ἔμπροσθεν χρόνους ἐνανθρωπήσας, αὐθεντικῶς οὕτω τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο.

Καὶ μή μοι λέγε, ὡς ἀνεύθυνοι λοιπὸν οἱ πρὸ τοῦ Χριστοῦ πάντες εἰσίν· εἰ γὰρ προλαβὼν ἐνηνθρώπησεν, οὐκ ἂν οὕτως ἐξ ἀγνοίας ἀπώλοντο οἱ ἐν ἀπιστίᾳ τὴν ζωὴν καταλύσαντες. Τοιοῦτόν τι λέγε μηδέν. Ὅσοι καὶ γὰρ(96), ὡς ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης φησὶ, βίον ἀσκητικώτατον ἔσχον, εἰ καὶ λανθάνοντες περὶ τὴν πίστιν ἀπεπλανήθησαν, ψυχῆς τε τοσοῦτον ἦσαν εὐπειθοῦς καὶ εὐγνώμονος, ὡς ἰδόντες τε καὶ ἀκούσαντες ἑτοίμως πιστεῦσαι, ἐκεῖνοι, πίστευε, οὐκ ἀπώλοντο. Οὐδὲ γὰρ ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς τὴν ἀγαθήν τε αὐτῶν προαίρεσιν καὶ τὸ τῶν καμάτων ἄπειρον εἰς κενὸν ἀποβῆναι ἠνέσχετο. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς τὸν ᾅδην κάμψας φύσεως κατιόντος αὐτοῦ κἀκεῖσε κηρύξαντος καὶ προσεδέξαντο οὗτοι τὸ κήρυγμα καὶ ἐπίστευσαν. Οἱ δέ γε ἀμβλυωπίαν ἐκ πονηρίας νοσοῦντες οὐ μόνον ἐπεντρανίσαι οὐκ ἴσχυσαν, ἀλλὰ καὶ τέλεον ἀπετυφλώθησαν τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ὡς ἔφημεν, ἐκεῖθεν ἀστράψαντος. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας μέγας Γρηγόριος ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Ἆρα πάντας ἔσωσεν ἐπιφανεὶς ὁ Κύριος, ἢ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας· » καὶ οὐ ταῦτα (97) δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἐπιφάνιος ἔν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων, οὗ ἡ ἀρχή· « Τί τοῦτο; σιγὴ πολλή, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Τί οὖν; πάντας ἁπλῶς σώζει ἐπιφανεὶς ὁ Θεός; Οὔκ, ἀλλὰ κἀκεῖ τοὺς πιστεύσαντας. Τίνες δὲ, οἱ πιστεύσαντες, ἢ πάντως οἱ ἐν ἀσεβείᾳ μὲν τὴν ζωὴν διαλύσαντες, πιστεῦσαι δὲ ὅμως ἕτοιμον ἔχοντες ; Καὶ τούτου ἕνεκεν μὴ ἀμφίβαλλε. Ἔχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων κορυφαῖον Πέτρον οὕτω περὶ τούτου λέγοντα· « Καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν ἀπειθήσασί ποτέ. » Ἐντεῦθεν οὖν καὶ ὁ μέγας ὁρμώμενος Κύριλλος ἔλεγεν· « Ὥσπερ οὖν τοῖς ἐν σαρκὶ μετὰ σαρκὸς συνεστράφη ὁ Θεὸς, οὕτω καὶ ταῖς ἐν ᾅδῃ ψυχαῖς διεκήρυξεν, ἴδιον ἔχων φρόνημα (98) τὴν ἑνωθεῖσαν αὐτῷ ψυχήν. » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θειότατος διείληφε Δαμασκηνὸς, λέγων· « Ὥσπερ τις ἐν γῇ εὐηγγελίσατο εἰρήνην, καὶ τοῖς μὲν πιστεύσασι σωτηρίας γέγονεν αἴτιος, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ. » Οὐκοῦν εὐμεθόδως τὰ πάντα οἰκονομῶν, ὡς

(96) Deerat γὰρ in Codice *Vulcanii*, sed ipse ex conjectura supplevit. Codex Riccardianus habet ὅσοι καὶ γάρ.

(97) In Vulcanii editione deerat οὐ ταῦτα usque ad καὶ τούτου ἕνεκεν, quod nos ex codice Riccardiano supplevimus.

(98) Codex Vulcanii legebat : φρόνημα. Ipse recte emendans posuit : Φόρημα, cum animadvertisset hunc locum mutuo acceptum fuisse a Cyrillo libro *De Incarnatione Unigeniti*, qui in Latina editione sic habet : « Perinde atque iis qui adhuc in carne versantur ; ita etiam animabus in inferno prædicavit proprium suum gestamen habens animam sibi unitam. » Tamen codex etiam Riccardianus φρόνημα habet.

Digitized by Google

μήτε τοὺς ἀγαθοὺς ἐξ ἀγνοίας ἀπολέσῃ τὴν αὐτῶν ἀγαθότητα, μήτε τοὺς πονηροὺς οἷον δή τινα ἔχειν πρόφασιν λέγοντας, Εἰ εἴδομεν, ἐπιστεύσαμεν ἄν, κηρύττει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ᾅδῃ, ὡς εἴρηται, παραπλησίως τοῖς ἄνω· κάντεῦθεν ἐπισπᾶται τοὺς ἐπιτηδείους ἑλόντας ἕλκεσθαι· καὶ οἷά τις λαμπρὸς ἀριστεὺς σὺν αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἐπάνεισιν. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσι κοινῶς ἐχαρίσαντο ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν τὴν τελευταίαν ἐκείνην ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐχὶ πάντες αὐτῷ συνανῆλθον ἐξ ᾅδου ἀνερχομένῳ, μόνοι δὲ οἱ πιστεύσαντες, ὡς ὁ θεολόγος ἔφη Γρηγόριος. Ἐντεῦθεν οὖν ἀποδέδεικται, ὅτι καὶ κατὰ καιρὸν ἐνηνθρώπησε τὸν προσήκοντα, καὶ ὡς οὐδεὶς ἐξ ἀγνοίας ἀπώλετο, εἴγε πάντες, ὡς εἴπομεν, κατήκοοι γέγονασι τοῦ θείου κηρύγματος. Καὶ ἡμεῖς μὲν τοιαύτην ἐπὶ τῷ ἀπορήματι δεδώκαμεν τὴν ἀπόκρισιν· ὁ δὲ πλήρης πάσης συνέσεως βασιλεὺς οὐκ ἐπὶ πλέον ἀντέπεσε, μᾶλλον μὲν οὖν ὑπερηγάσατο τοῦ Θεοῦ τοῦτο καθ' οὓς οἶδε τρόπους οἰκονομήσαντος.

qui crediderunt salutis auctor exstitit: inobedientes vero incredulitatis arguit; ita etiam iis qui sunt in inferno. » Optimo itaque ordine omnia dispensans, ita ut neque bonis per ignorantiam bonitas ipsorum pereat, neque mali ullam omnino excusationem habeant, dicentes: « Si scivissemus, credidissemus utique, » prædicat etiam in inferno, ut diximus, similiter atque iis qui in terris degunt; atque hinc extrahit, qui apti sunt beneque comparati ad trahendum, et veluti illustris quidam princeps cum eis illinc ascendit. Tametsi enim etiam omnibus communiter largitus est, suscitatus e mortuis, extremam illam resurrectionem, non tamen etiam omnes cum ipso venerunt ex inferno redeunte, soli vero qui crediderunt, ut inquit Gregorius Theologus. Ex his itaque demonstratum est, quod et convenienti tempore homo factus sit, quodque nemo per ignorantiam perierit, siquidem, ut diximus, divinæ prædicationi obedientes fuerint (99). Et nos quidem tale ad quæstionem sive dubium responsum dedimus. Imperator vero omni prudentia plenus non ultra est refragatus, quin potius summopere admiratus est Deum hoc rationibus ac modis ipsi cognitis dispensare.

—

Sequentes epistolas 11, 12, 13 et 14 edidit Franciscus Fontanus, in *Novis Eruditorum Deliciis*, Florentiæ, 1785. Duæ jam lucem viderant, altera ope Lamii tom. VIII Operum Meursii, p. 261; altera opera Dominici Becuccii, præpositi ecclesiæ S. Felicis ad Imam, qui eam una cum *Orthodoxis doctrinalibus quæ SS. Apostoli exposuerunt* vulgaverat Florentiæ, anno 1786.

—

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΑ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Γρηγορίῳ τῷ Ἀκροπολίτῃ.— Περὶ τοῦ εἴτε σφαιροειδὴς ἐστι καὶ ἀκίνητος ὁ οὐρανὸς, εἴτε καὶ μὴ, κατὰ τὸν θεῖον Χρυσόστομον.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ θεῖος Ἰωάννης, τὰς ἀφορμὰς ὅθεν λαβὼν ἔκ τε τοῦ προφήτου Ἡσαΐου λέγοντος, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡσαύτως τοῦ μεγάλου Παύλου, *σκηνὴν* καλοῦντος τὸν οὐρανὸν, εἶτα καὶ λέγοντος, « Ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » ἀκίνητον λέγει πάντα τὸν οὐρανόν· καὶ τοῦτο μόνον εἶναι τὸ φαινόμενον ἄνωθεν ἡμισφαί-

Admodum honorando Patri domino Gregorio Acropolitæ. — Utrum cœlum rotundum sit et immobile, necne, juxta D. Chrysostomum (1).

Lingua aureum igitur, divinumque Joannem, occasione quasi sumpta, et a propheta Isaia dicente: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem; » et ab ipso quoque magno Paulo, qui *tabernaculum* prius appellat cœlum, et deinde dicit: « Quod fixit Dominus, et non homo; » immobile omne cœlum dicere, et hoc solum esse, quod desuper apparet, hemisphærium (2), neque ipsum sphæri-

(99) Hanc eamdem sententiam Glycas defendit ac sustinet, III part. *Annal.* auctoritatibus Petri apostoli, Gregorii Nazianzeni et Joannis Damasceni in medium adductis, sed Petrus et Gregorius ei concinere non videntur.

(1) Exsibilanda fortasse videbitur hujusmodi quæstio nonnullis, quorum mos est naso omnia suspendere acuto, nihilque rectum putare nisi quod ipsorum studiis ac γνώμαις convenit: attamen hi si didicerint non eadem semper ab omnibus probata fuisse philosophiæ scita, neque a SS. Ecclesiæ Patribus physica dogmata, verum moralia exquirenda esse, non admirabuntur eorum placita de cœlo absona prorsus a nostris.

(2) Uno hemisphærio tantum cœlum constare, terramque nostram planam, non sphæricam esse, omnes contenderunt penes antiquos, qui nullos antipodas esse censuerunt, veluti Eratosthenes, Polybius, Strabo, Tzetzes in Chiliad., et Plutarchus in Dial. *De facie in orbe lunæ*, qui σπουδῇ transversos agit antipodas asserentes, hisce verbis: Ἢ τί παράδοξον οὐκ ἔνεστιν; οὐχὶ τὴν γῆν σφαῖραν εἶναι, τηλικαύτα βάθη καὶ ὕψη καὶ ἀνωμαλίας ἔχουσαν; οὐκ ἀντίποδας οἰκεῖν, ὥσπερ θρίπας, ἢ γαλεώτας, τραπέντα ἄνω τὰ κάτω τῇ γῇ προϊσχομένους ... τοῦτο γάρ ἐστι τὰ ἄνω κάτω· κἂν πάντα τραπέντα πάλιν εἶναι τῶν ἄχρι τοῦ μέσου κάτω, τῶν δὲ ὑπὸ τὸ μέσον αὖ πάλιν ἄνω γενομένων. « Cui quid non inest absurdi? nonne sequitur terram esse globum, quæ tot altitudines, profunda, inæqualitates habet? nonne habitari eam ab antipodibus, qui instar teredinum, aut stellionum imis corporum partibus sursum obversis terræ adhærescant?..... Hoc vero est inferiora facere superiora, et omnia invertere, et quæ sunt usque ad centrum deorsum, quæ infra illud, sursum ponere. » Præstat audire etiam Lucretium hac de re ita canentem lib. I *in fin.*:

Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti:
Atque adeo mundi naturam stare sine ullis.

* Joanne Lamio interprete.

Digitized by Google

cum esse, neque, dum suum dici noctisque iter peragit, circulatim ex oriente ingredi, et in occidentem quiescere, ita ut exinde celeri hujus latione sol ipse commoveatur; a nullo prorsus, qui sacris ipsius libris operam navarit, ignoratum est. Verumtamen non sine consilio, ut mihi videtur, ab aurea fundente verba hæc de cœlo exarata sunt; quamobrem ne mireris. Si enim maximus Paulus hic ait: « Si circumcidamini, Christus nihil vobis proficit: » illic vero Timotheum circumcidens cernitur: et aliquando quidem inter Judæos ut Judæus, aliquando inter legis expertes ut legis fit expers, et alibi se Romanum cognominabat, cum ex Judaico genere vere derivaretur: quid novi, si divinissimus Joannes quosdam cœlorum motui attendentes, et ex adverso de universitate ratiocinantes, corrigens, cœlum semisectum dicat et immobile (3)? Non sine consilio igitur sermo hic, uti diximus, a laudato Patre habitus fuit; doctoris enim more, etiam hic ad Apostoli exemplum omnes ad divinam cognitionem perducere cupiens Chrysostomus, talem non habuit exacte orationis et sententiæ curam, qualem sane et in productione magni luminaris adhibuit, et in factura et fictione Adami, atque in ipsis intemeratis Christi mysteriis. Hico enim dicit, luminare hoc productum esse, ut diem lucidiorem efficiat; dicit, hominis corpus esse anima antiquius; sanctificationum autem mysticum sacrificium per vinum tantum fidelibus tradens videtur, ut exinde impii Armenii in sua ipsorum, ut aiunt, hæresi validius confirmentur.

Sed hæc quidem, œconomice ab aureis verbis fluente dicta esse confirmamus. Cur? Quia cæterorum sanctorum Patrum concilium hæc admit-

ριον οὐ μὴν αὐτὸν εἶναι σφαιροειδῆ, οὐδὲ κυκλικῶς τὴν αὐτοῦ περίοδον δι' νυχθημέρου ποιούμενον ἐξ ἀνατολῶν ἄρχεσθαι, καὶ εἰς ἀνατολὰς καταλήγειν ὡς ἐντεῦθεν τῇ ὀξείᾳ τούτου φορᾷ καὶ αὐτὸν συγκινεῖσθαι τὸν ἥλιον· οὐδενὶ πάντως τῶν ταῖς ἱεραῖς αὐτοῦ βίβλοις ἐνασχολούμενον ἠγνόηται. Πλὴν οἰκονομικῶς, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, τὰ περὶ τούτου τῷ χρυσορρήμονι ἐσχεδίασται. Καὶ τούτων χάριν μὴ θαύμαζε. Εἰ γὰρ ὁ πάμμεγας Παῦλος ποῦ μὲν ἔλεγε· « Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· » ποῦ δὲ περιτέμνων τὸν Τιμόθεον φαίνεται καὶ ποτὲ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ποτὲ δὲ τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος γίνεται, καὶ ἀλλαχοῦ Ῥωμαῖον ἑαυτὸν ἐπωνόμαζεν, ἐκ γένους καὶ ταῦτα Ἰουδαϊκοῦ καταγόμενος· τί καινὸν εἰ καί τινα; ὁ θειότατος Ἰωάννης ἐπανορθούμενος, τῇ τῶν οὐρανῶν κινήσει προσέχοντας, καὶ ἀντιλογιζομένους τῷ πᾶν, ἀκίνητον λέγει τὸν οὐρανὸν καὶ ἡμίτομον; Οἰκονομικῶς οὖν οὗτος ὁ λόγος, ὡς ἔφημεν, τῷ διαληφθέντι περιεσχεδίασται· διδασκαλικῷ γὰρ τρόπῳ καὶ οὗτος κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Χρυσόστομος « πάθλων ἅπαντας πρὸς θείαν ἐπίγνωσιν ἑλκύειν, ὡ τοσοῦτον ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριβείας ἐφρόντιζεν, ὁποῖον δὴ καὶ ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τοῦ μεγάλου φωστῆρος πεποίηκεν, ἐπὶ τῇ ποιήσει τε καὶ πλάσει τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἀχράντοις τοῦ Χριστοῦ μυστηρίοις· αὐτίκα καὶ γὰρ λέγει τὸν φωστῆρα τοῦτον παραχθῆναι, ἵνα τὴν ἡμέραν λαμπροτέραν ἐργάζηται· λέγει τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου πρεσβύτερον εἶναι τῆς ψυχῆς· τὴν δὲ τῶν ἁγιασμάτων μυστικὴν τελεσιν δι' οἴνου καὶ μόνου φαίνεται παραδιδοὺς τοῖς πιστοῖς, ὡς ἐντεῦθεν τοὺς δυσσεβεῖς Ἀρμενίους ἐπιπλέον κρατῦναι τὴν ἑαυτῶν, ὥς φασιν, αἵρεσιν.

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἰκονομικῶς λέγομεν εἰρῆσθαι τῷ χρυσορρήμονι. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι ἄλλων τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ σύλλογος οὐ μὲν οὖν εὕρηται

Istibus alternis : neque quoquam posse resolvi
Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa,
Ipsum si quidquam posse in se sistere credis :
Et quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terraque retro requiesse reposta.
Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus,
Et simili ratione animalia cuncta vagari
Contendunt : neque posse e terris in loca cœli
Recidere inferiora magis, quam corpora nostra
Sponte sua possint in cœli templa volare.
Illi cum videant solem, nos sidera noctis
Cernere, et alternis nobiscum tempora cœli
Dividere, et noctes pariles agitare diebus.
Sed vanus stolidis hæc omnia parturit error.

(3) Non unus Chrysostomus semisectum cœlum asseruit, verum et martyr Justinus, qui in lib. *Quæst. et Respons. ad orthodox.*, cum quæstione 59 sibi objecisset : Εἰ ἐν τῇ νυκτὶ ὁ ἥλιος ἀποκρύπτεται, πῶς οὐ σφαῖρα ὁ οὐρανὸς ἀποδείκνυται; id est : *Si noctu sol occultatur, quomodo cœlum non probatur globus esse?* ἀναρμόστως ἔφησε id intervalli longitudine fieri, atque oculorum vitio. Εἰ ὁμολογουμένως πολλά ἐστιν ἕτερα τὰ ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἴσῳ ἐπιπέδῳ ὄντα, καὶ διὰ τὸ μῆκος τοῦ διαστήματος κεκρυμμένα ὄντα τῆς ὄψεως, ὡς τὰ πλοῖα τὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ ὑπὸ ἀλλήλων μὴ ὁρώμενα, τοῦ πλάτους τῇ τῶν ὑδάτων ἐπιφανείᾳ περιορίζοντος τὴν ὄψιν πρατέρω μὴ ἀποτείνεσθαι τοῦ ὁρίζοντος, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ ἐπὶ τῶν φωστήρων γίνεται ἡ ἐπικρυψις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν; Hoc est : « Si citra controversiam multa alia sunt quæ in eadem et æquali planitie, propter intervalli longitudinem, oculorum effugiunt obtutum, velut navigia in mari, quorum alterum ab altero non cernitur, latitudine per summas aquas quasi circulo quodam visum circumscribente, quo minus ultra circumscribentem intendatur : quid mirum, si occultatio stellarum per eamdem causam fiat? » Atque in solutione quæstionis 130, instar cameræ se habere cœlum contendit contra Græcorum philosophorum scita, et ab aquis quodammodo fulciri dicens : Βαστάζει οὖν τὸν μὲν οὐρανὸν τὰ ὕδατα, τὰ δὲ ὕδατα ἡ γῆ, τὴν δὲ γῆν τὸ θεῖον πρόσταγμα. Scilicet : « Sustinent igitur cœlum aquæ, aquas autem terra, terram porro præceptum divinum. » Quæ omnia ut physicis pugnent nemo est qui non noverit. Consulto prætereo Latinos Patres qui in eamdem sententiam pedibus ierunt, atque adeo Antipodas sustulerunt, inter quos Augustinus, *De civit. Dei*, Lb. xvi, cap. 9; Lactantius, *De falsa sapient. philosoph.*, cap. 24, ac permulti alii, quorum paradoxa satis superque refutasse visus est Macrobius lib. I, *in Somn. Scip.*, ubi adversam certamque sententiam tutatur.

Digitized by Google

ταῦτα καταβαλόμενος. Ἀλλὰ πάμμεγας Ἰωάννης εὐμεθόδως τὰ πάντα μεταχειρίζετο, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἀεὶ ἐνιστάμενος. Ἄλλως τε εἰ μὴ τοιαύτῃ συγκαταβάσει τὸν μακάριον Ἰωάννην ἐπὶ τούτοις χρήσασθαι βέβαιμεν, ποῦ θήσομεν τὰς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τῶν λοιπῶν Πατέρων ἐκφωνηθείσας φωνάς, ἢ πῶς αὐτὰς ἐκδεξόμεθα; Ἆρ' οὖν ἐναντιοῦσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰποιμεν τοὺς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι; Θὼ μὲν οὖν πάντως, οὐ μὲν οὖν. Καὶ εἰ βούλει τοῦ μεγάλου Βασιλείου πρὸ τῶν ἄλλων ἄκουε· ἐπεξηγούμενος γὰρ τὸ Μωσαϊκὸν ῥητὸν τὸ λέγον, « Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ πρωΐ, ἡμέρα μία, » καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Τὸ τῶν εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν μέτρον μιᾶς ἡμέρας ἐστὶ διάστημα· ἦγουν ἡ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ γίνεται. » Μηδεὶς οὖν τῷ ἰδίῳ χαριζόμενος λογισμῷ, κατὰ φιλοσόφους ταῦτα τὸν μέγαν λεγέτω διεξιέναι Βασίλειον, καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἐφαρμῇ περιφέρειν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Πνεύματος. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ καὶ ταύτην ἔλυσε προλαβὼν τὴν ὑπόνοιαν· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον ἕκτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ, καὶ τάδε φησίν· « Ἐπειδὴ πρόκειται ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σύστασιν ἐξέτασις καὶ θεωρία τοῦ παντός, οὐκ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας τὰς ἀρχὰς ἔχουσα, ἀλλ' ἐξ ὧν τὸν ἑαυτοῦ θεράποντα ὁ Θεὸς ἐξεπαίδευσεν, ἐν εἴδει λαλήσας αὐτῷ, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ἀνάγκη πάντως μὴ ἀγύμναστον ἔχειν τὸν νοῦν πρὸς τὴν τῶν ὑποκειμένων ἡμῖν κατανόησιν. » Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἐξ ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας; μέγας Γρηγόριος τότε γινώσκειν κτίσεως λόγους ἔλεγε, καὶ μετὰ τοῦ Κτίστου συνεῖναι, ἡνίκα τὴν τοιαύτην ἑξαήμερον μετεχειρίζετο, καὶ διὰ γλώττης ταύτην ἔφερε· τίς ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν τεθάρρηκεν, ὥστε καὶ πλεῖόν τι τοῦ διαληφθέντος ἀνδρὸς καὶ φρονεῖν ἅμα καὶ ἀποφαίνεσθαι; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ἀκριβῶς εἰδότες, ὅθεν καὶ ὅπως τὰ τοῦ μεγάλου πονήματα συγκέκριται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ θειοτάτου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἄκουε λέγοντος, ὅτι « Περιέσχεν ἐν κύκλῳ τὰ πάντα τὸ οὐράνιον σῶμα, τὴν δὲ μέσην τοῦ παντὸς ἀπέλαβε χώραν τὰ βαρέα καὶ καταφερῆ τῶν σωμάτων· γῆ τε καὶ ὕδωρ ἀλλήλοις διακρατούμενα· καὶ ἡ μὲν κυκλοφορουμένη οὐσία διὰ τῆς ὀξείας κινήσεως τὸν ἀστέρα τῆς γῆς ἐν κύκλῳ περισφίγγει· καὶ οὔτε ἡ γῆ τῆς ἰδίας βάσεως μετατίθεται, οὔτε οὐρανός ποτε τὸ αφοδρὸν ἐνδίδωσι καὶ ὑποχαλᾷ τῆς κινήσεως. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὴν μέσην ἀπέλαβε χώραν τοῦ παντὸς ἡ γῆ, καὶ ὁ θειότατος Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἐν τῷ περὶ γῆς κεφαλαίῳ σαφέστατα ἔδειξεν, οὕτως εἰπών· « Ἥττων δὲ ἡ γῆ, καὶ πάνυ σμικροτέρα ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὥσπερ τις στιγμὴ ἐν μέσῳ τούτου κρεμαμένη. » Καὶ τούτου χάριν ἀμφιβάλλειν οὐκ εὔλογον· ὁρᾷ γὰρ ὅτι καὶ τὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐξήρτηται· ἐν γὰρ τῇ διαληφθείσῃ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε περὶ τούτου φησίν· « Τῷ δὲ ἡλίῳ οὐδεὶς ἐστιν ἐγγυτέρω, καὶ οὐδεὶς ἐστι πορρωτέρω, ἀλλ' ἐξίσου τοῦ διαστήματος τοῖς κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς ὡκισμένοις προσβάλλει. » Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν,

A tere nequaquam compertum est. Sed maximus Joannes omnia hæc, festinationi semper insistens, optima ratione aggressus est. Aliter enim, nisi hujusmodi indulgentia in his beatum Joannem usum esse dicamus, ubi de hoc ipso cæterorum sanctorum Patrum dicta locabimus, vel quonam modo ipsa accipiemus? Utique ergo, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt, sibi invicem adversari dicamus? Nequaquam omnino. Magno Basilio in primis, si tibi lubeat, aurea præbe, qui Mosis dictum exponens: « Et factum est vespere, et mane dies unus, » hisce iisdem verbis edisserit: « Viginti quatuor horarum mensura unius diei est intervallum; cœli igitur ex eodem in idem punctum una tantum die fit iterum restitutio. » Nullus ergo suæ indulgens opinioni hæc secundum philosophos magnum Basilium disseruisse, et exinde Spiritus doctrinam in capturam circumferre, affirmet. Ipse enim vir divinus suspicionem præoccupando expulit. Etenim in sexta in Hexaemeron homilia hæc infit: « Quoniam proponitur nobis in mundi constitutionem inquisitio, et contemplatio universitatis, non ex mundi sapientia initia habens, sed ex iis, quæ Deus non per ænigmata, sed in specie locutus, famulum suum edocuit; necesse omnino est ad illorum, quæ nobis proponuntur, cognitionem non inexercitatam mentem habere. » Quid plura? Si theologia excellens magnus Gregorius tunc cognoscere creationis rationes, et simul cum Creatore intelligere, cum hujusmodi sex dies aggrederetur asserebat, et in ore hoc ferebat: quis tantum sibi ipsi confidat, ut aliquid amplius quam laudatus vir sentire simul et exponere speret? Ne igitur dissentiamus, cum perspicue, unde et quomodo magni hujus viri opera comparata sint, intelligamus. Insuper vero quoque divinissimum Gregorium Nyssenum dicentem audi: « Continere scilicet omnia in orbe cæleste corpus, mediam vero universi regionem gravia et deorsum tendentia corpora tenuisse: terram autem et aquam a se invicem contineri, et hanc, quæ in orbem circumfertur, substantiam ob motus velocitatem terræ discum circulatim ambire, et neque de sua basi dimoveri terram, neque cœlum unquam vehementiam motus remittere et coercere. » Hæc autem ita sese habere, mediamque universi regionem terram occupasse divinissimus Joannes Damascenus in capite de terra ita loquens manifestissime significavit: « Inferior omnino et minor cœlo terra est, et veluti punctum quoddam in hujus medio suspensum; » qua in re ambiguum se traducere alienum est. Vides enim et ea, quæ magnus Basilius habet ex hac intelligentia pendere; in laudata enim homilia ita ait: « Nullus est proximior, et nullus est remotior a sole, sed æqualiter hic omnibus, qui singulas orbis terrarum partes habitant, occurrit. » Hinc ergo manifestissimum est, quod, si terra in universi medio non suspenderetur, neque profecto sol a nobis, ut

Digitized by Google

laudatus Pater inquit, æqualiter undecunque distaret.

Hæc igitur quidem et rotundum et immobile cœlum perspicue ostendunt, et nulla de his responsio est. Si autem mihi prophetæ dictum objicias, scilicet : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » et hinc in medio sectum et immobile cœlum esse deducas : exinde tibi et ego supersubstantialem omnino Deum figura humana et corporeum esse probo ; pugillum enim et palmum propheta ipsi attribuit. Sed sicuti per hujusmodi verba, pugillum inquam, et palmum, parvam universæ Dei potentiæ partem propheticus sermo figurate demonstravit ; ita dicendo, « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » facilitatem artis, qua ex non existentibus omnia produxit, sapientissime subindicavit. Et hæc verba non sunt mea. Damascenus Joannes in capite de cœlo, de hoc opinans me edocet, dum ita disserit : « Quidam sane hemisphærium esse cœlum opinati sunt, propterea quod David dicat : « Qui extendit cœlum tanquam pellem, » et Isaias quoque : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem. » Et hæc quidem hactenus. Cœlum autem circumferri et cum eo simul circumferri ipsum solem, manifestavit quidem D. Gregorius Nyssenus divinum admirans opificium, et ita loquens : « Quis circumducit cœlum, ut sit luminare super terram ? » Non minus vero, quæ ad hoc attinent, magnus ipse Maximus edidit, dum exponit Veteris Testamenti hujusmodi dictum : « Stet sol contra Gabaon, et luna super valles Elom (4-5) ; » et veluti ineffabilem Dei sapientiam et potentiam admirans, hisce iisdem verbis dicit : « Solis et lunæ cursum inoffensum Deus continuit mirabiliter, semper mobilem universi naturam efficiens immobilem. » Quid hoc admirabilius ? Quid sphærica universi natura evidentius ? Hæc quoque magni Basilii cœlorum orbicularem vertiginem ostendentis : « Ne igitur, o homo, sine principio, quæ cernuntur, opinare ; neque cœlestia corpora, quæ moventur, quoniam circulo te circumcurrunt, et circuli initium expedito nostro sensui captu facile non est, sine principio corporum se in orbem moventium naturam existima. » Sed excellens theologia Gregorius non de gentibus philosophis, sed de luminibus verba faciens, hæc inquit : « Novi et alterum lumen, circularem astrorum viam. » Si igitur semisectum est cœlum, et hoc est, quod desuper apparet hemisphærium ; et si infra terram sol minime circumit, unde tandem, et

(1-5) Terram motu quodam agi, ac non uno contentam loco manere, complures penes antiquos putarunt, et si Plutarcho in libro *Platon. Quæst.* fides habenda, Aristarchus et Seleucus ostenderunt. Imo ipse ibidem narrat Theophrastum asseruisse τῷ Πλάτωνι πρεσβυτέρῳ γενομένῳ μετεμελεῖν ὡς οὐ προσήκουσαν ἀποδόντι τῇ γῇ τὴν μέσην χώραν τοῦ παντός. Scilicet, « Platonem jam natu grandem pœnitentia fuisse ductum, quod terram in medio universi, non suo loco, statuisset. » Id tantum innuisse sat erit, ut ostendatur non unum fuisse Galilæum, qui hodiernum planetarium systema confixerit, sed statis naturæ legibus innixus luce clarius ostenderit omnino a vero aberrare quotquot Ptolemaicis fabellis, nullo constituto examine, assentiuntur.

A ὡς εἴπερ ἡ γῆ μὴ κατὰ μέσον τοῦ παντὸς ἀπῳώρητο, οὐκ ἂν ὁ ἥλιος ἀφ' ἡμῶν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη Πλάτων, ἀπανταχόθεν ἐξίσου διέστατο.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀριδήλως παρίστησι τὸν οὐρανὸν κυκλοτερῆ τε καὶ ἀκίνητον ὄντα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἀντίκρισις. Εἰ δὲ τὸ προφητικόν μοι παράγεις ῥητὸν τὸ λέγον, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » κἀντεῦθεν ἡμικύκλιον εἶναι διισχυρίζῃ τὸν οὐρανὸν καὶ ἀκίνητον· ἐκεῖθέν σοι κἀγὼ ὑπερούσιον πάντως Θεὸν ἀνθρωπόμορφον εἶναι διαμαρτύρομαι καὶ ἐνσώματον· δράκα γὰρ ὁ προφήτης αὐτῷ καὶ σπιθαμὴν περιτίθησιν. Ἀλλὰ καθάπερ δι' αὐτῶν τοιούτων ῥημάτων, δρακός τε λέγω καὶ σπιθαμῆς, μικρὸν μέρος τῆς ὅλης τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τροπικῶς ὁ προφητικὸς λόγος ἐνέφηνεν· οὕτω διὰ τὸ εἰπεῖν, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » τὴν B εὐκολίαν τῆς τέχνης, ᾗ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παρήγαγε, πανσόφως ὑπεσημήνατο. Καὶ οὐκ ἐμὰ ταῦτα τὰ ῥήματα. Ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὕτω με πείθει περὶ τούτου φρονῶν ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ κεφαλαίῳ καὶ τάδε διεξιών· « Τινὲς μὲν ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν ἐκ τοῦ τὸν Δαβὶδ λέγειν, « Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανόν, ὡσεὶ δέρριν· » καὶ τὸν Ἡσαΐαν ὡσαύτως, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον. Ὅτι δὲ περιφερόμενος ὁ οὐρανὸς καὶ αὐτὸν συμπεριφέρει τὸν ἥλιον, ἐδήλωσε μὲν ὁ Νυσσαὴς θεῖος Γρηγόριος, τὴν θείαν ὑπερεκπλητόμενος δημιουργίαν, καὶ λέγων· « Τίς περιάγει τὸν οὐρανόν, ὥστε ὑπὲρ γῆς τὸν φωστῆρα γενέσθαι ; » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου C καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἐνέφηνε Μάξιμος ἐπεξηγούμενος τὸ τῆς Παλαιᾶς, τὸ λέγον· « Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼ, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγας Ἀϊλώμ· » καὶ οἷον θαυμάζων τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Ἡλίου τε καὶ σελήνης δρόμον ἐπίσχεν ἀκώλυτον ὁ Θεὸς παραδόξως, τὴν ἀεικίνητον τοῦ παντὸς φύσιν στήσας ἀκίνητον. » Τί τούτου παραδοξότερον ; Τί τῆς κυκλικῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἐκφαντικώτερον ; Καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὴν τῶν οὐρανῶν κυκλικὴν περιδίνησιν ὑπεμφαίνοντος. Μὴ οὖν ἄναρχα φαντάζου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ ὁρώμενα, μηδ' ἐπειδὴ κύκλῳ σε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχείρῳ ἡμῶν αἰσθήσει D οὐκ εὐλήπτος, ἄναρχον ἡγοῦ τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐ περὶ τῶν ἔξω φιλοσόφων, περὶ δὲ τῶν φώτων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φησίν· « Οἶδα καὶ ἕτερον φῶς, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον. » Εἰ μὲν οὖν ἡμίτομος ὁ οὐρανός, καὶ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ φαινόμενον ἄνωθεν, εἰ οὐχ ὑποστρέφει τὴν γῆν ὁ ἥλιος κάτωθεν, πόθεν

Digitized by Google

λοιπὸν οἱ ἀστέρες, καὶ τίνι τρόπῳ κυκλικὴν ποιοῦνται περίοδον; Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς Πατράσιν ὁ θειότατος Ἰωάννης, ἀλλὰ τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενος, καὶ πείθων τοὺς ἁπλουστέρους μὴ τοῖς εἱμαρμένην καὶ τύχην δοξάζουσι συναρπάζεσθαι, μηδὲ τὴν ζωὴν αὐτῶν ταῖς τῶν ἄστρων κινήσεσιν ἀναρτᾷν, καὶ ἐντεῦθεν ἀπάγεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος παραδύρεσθαι, τοιαῦτα γράφειν ὁ πάμμεγας εὐμεθόδως οὐ παρῃτήσατο. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ περὶ ἀγαθοῦ διδάσκει φωτὸς, καὶ τάδε περὶ τούτων ἀριδήλως θείληφε· « Τήν τε τοῦ οὐρανοῦ φημι παράδοξον κίνησιν, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον, τὴν μεταβατικὴν αὐτῶν δίοδον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν μεγάλων φωστήρων ἀποκατάστασιν, καθ' ἣν ἐνιαυτοί τε καὶ μῆνες ἐκμετρεῖσθαι εἰώθασι. » Τοῦτο οἶμαι καὶ τὸν σοφὸν Σολομῶντα αἰνίττεσθαι, λέγοντα, ὅτι « Ὁ ἥλιος ἀπάρχεται πρὸς νότον, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν, » ὥστε τῷ μὲν οὐρανῷ καὶ ἄχων συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος, ποιεῖ τὸ νυχθήμερον. « Ἔθετο γὰρ, φησὶ, ταῦτα εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » τὴν αὐτοῦ δὲ πορείαν ἠρέμα ποιούμενος τὴν ἀπὸ δυσμῶν δηλονότι πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ ζωδίου μεταβαίνων εἰς ζώδιον, τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῖ. Ἐνιαυτὸς γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ πείσθητι. Ἐν γὰρ τῇ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισιν· ἐπεξηγούμενος καὶ γὰρ τὸ διαληφθὲν ῥητὸν τὸ λέγον· « Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » καὶ δεικνὺς ἐντεῦθεν ὅπως ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸν ἐνιαυτὸν, καὶ τάδε φησίν· « Ἡλιακὸς δέ ἐστιν ἐνιαυτὸς, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ δυσμῶν ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν ποιοῦνται πορείαν, ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξε κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών· « Ἥλιον καὶ σελήνην, Ἄρεά τε καὶ Κρόνον πλανήτας ἐκάλεσαν, ὅτιπερ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν. Τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινουμένων, αὐτοὶ δὲ ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης καθ' ἑσπέραν μικρὸν ἀναποδιζούσης. »

quomodo circularem cursum stellæ peragent? Hinc ergo manifestum est, non ut cæteris Patribus adversantem, sed opportune divinissimum Joannem locutum, simplicioribus persuadere conantem, ne ab iis qui fortunam fatumque credunt, seduci se sinerent, neque suam ipsorum vitam astrorum motibus ascriberent, adeoque ne abducerentur a Deo (6), et a recta sententia divellerentur, hæc magnum scribere non dedignatum fuisse. Quid plura? Theologus ille magnus Dionysius in quarto suo capite, in quo de bono luminé disserit, hæc pariter de his manifeste edocet: « Cœli, dico, mirabilem motum, et circularem astrorum cursum, et ipsorum transgredientem transitum, et ex hoc in idem magnorum luminarium restitutionem, secundum quam annos mensesque metiri consuevimus. » Hoc quoque sapientem Salomonem clam innuisse existimo, ubi dicit: » Sol ab austro surgit, et rotatur ad aquilonem, « ita ut, cum cœlo et invitus circumactus, diem noctemque efficiat: « Posuit enim, inquit, hæc in signa, et tempora, et dies, et annos; » suum enim transitum clam ab occidente faciens, apparens in oriente, et a signo in signum transiens, annum perficit. Annus enim nihil aliud est, quam ab eodem in idem signum iterum restitutio. Et si minus his, quæ dicuntur, saltem ipsi magno Basilio fidem adhibeas; in septima enim homilia hæc eadem edisserit. Explicans quippe hoc laudatum dictum: « Et erunt in signa, in tempora, et in annos; » et exinde quomodo annum sol absolvat ostendens, hæc quoque subjicit: « Solaris autem annus est ab eodem in idem signum juxta solis motum restitutio. » Hæc autem ita sese habere, et ad orientem ab occidente solem et lunam suum cursum peragere, Damascenus Joannes perspicue demonstravit, hisce iisdem verbis enarrans: « Solem, et lunam, Martem et Saturnum planetas appellarunt, quia adversus cœlum motum faciunt; nam cœlo et cæteris astris ex oriente in occidentem se moventibus, ipsi ab occidente in orientem motum habent. Hoc ex luna ad vesperam paulisper retrocedente cognoverimus. » Si hæc ita se habent, ex lunæ reversionibus et reliqui planetæ, unde et quomodo moveantur, manifeste demonstravit. Manifestissimum omnino cum semper mobili cœlo solem circumactum diei noctisque spatium perficere. Nam, nisi ex oriente in occidentem sol moveretur, si per diei noctisque

(6) Vides hic nostrum Glycam totum in eo versari ut Chrysostomum defendat quasi opportune de mundo ipse senserit, atque optime semisectum cœlum pronuntiarit, ut fati fortunæque errorem radicitus evelleret. Probe utentis ratione nunquam tamen erit commentum quodvis errore alio refutare, eo magis quod luculenter in sacris Scripturis circularis cœli mentio sæpius habetur, præcipue vero cap. XXIV *Eccl.*, ubi dicitur *Gyrum cæli circuivi sola*, etc., Græce aptius et verius, ἐκύκλωσα, scilicet *circumduxi*, *rotundavi*, *conglobavi*, et Isaiæ cap. XL, *Qui sedet super gyrum terræ*, vel secundum Hebræos, *Qui sedet super globum terræ*. Si globus est igitur terra, sane et antipodes erunt, rotundum erit cœlum, non semisectum. In hæc itaque et alia testimonia si respexissent Chrysostomus homil. 14 et 27 *in Epist. Pauli ad Hebr.*, Justinus Martyr, Basilius homil. 1, *super Genes.*, Ambrosius, lib. 1 *in Hexaemer.*, Lactantius, et alii innumeri, nunquam cœli rotunditatem negassent, ac vidissent eam non esse *figmentum Græcorum a ratiocinando profectum*, uti Elias Cretensis ad Orationem 7 Nazianzeni autumavit, quod ex Scripturis ipsis probatur, quodque rationi consonum, quemadmodum Ptolemæus novem argumentis ostendit cap. 3, lib. 1 edit. magnæ, Aristot. II *Cœl.* tex. 22 et seqq.

Digitized by Google

spatium suam faceret restitutionem, ubinam tandem solis circulus ille, qui annum complet? Ad hæc, quæso, respondeant; neque enim ad dies tantum perficiendos sol constitutus est, sed et ad tempora et annos, ut præcedens sermo jam demonstravit.

Talia ergo, tantaque testimonia habens, ne amplius adversere, neque hujus beatissimi insistens operibus, cæteros sanctos despicias. Etenim si anathemati subjicere videtur eos, qui cœlum non esse fixum, et semisectum affirmant: non tamen reliquis sanctis Patribus obsistens, sed his adhærens, cum sententiam hanc Manichaicam et impiam reddere conatus esset, hæc inquit: « Etenim hi, qui Manetis inhærentes placitis ægrotant, Dominum ad animarum nostrarum salutem duodecim vasa fabricasse existimarunt, quæ per sphæras conversa morientium animas attollerent, et in luna collocarent (7), in fidem suæ ipsorum vaniloquentiæ hujus incrementum et diminutionem adducentes. » Fabulam hanc igitur, uti diximus, stirpitus evellere nitens, severioribus quoque rationibus uti contendit in illos, qui cœlum rotundum et semper mobile asserunt. Et hæc sunt, quæ Chrysostomus ait, et hac ratione se habent. Solem vero infra terram subterlabi, non quidem transverse, ut quidam putant, et obscurum aerem efficere (nam si transverse sol excurreret, adeo aer non obtenebraretur) manifestatum hoc quidem fuit ab ipso Theologo Gregorio in libro suo *De Theologia* ita dicente: « Diei conditor sol est supra terram, sub terra vero noctis est conditor (8). » Non minus hoc et ab ipso Damasceno Joanne pertractatum fuit; in capite enim de luce, igne et luminaribus hæc ait: « Quarta die fecit Deus luminare majus, videlicet solem, ad principatus et potestates dici: per ipsum enim dies efficitur: siquidem dies est, dum sol supra terram, nox vero dum infra terram lucet: et noctis intercapedo est solis ab occidente usque in orientem sub terra cursus. » Eadem vero verbis hisce magnus Basilius explanat; ad dictum enim habens, « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem, » hæc dicit: « Et nunc quidem post solis productionem dies est, cum a sole in hemisphærio supra terram lucente aer

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει ἀπὸ τῆς σελήνης ἀναποδισμῶν καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας, ὅθεν καὶ ὅπως ποιοῦνται τὴν κίνησιν, ἀριδήλως ἐνέφηνε. Πρόδηλον πάντως ὅτι καὶ ἀεικινήτῳ οὐρανῷ συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸ νυχθήμερον. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνατολὴν οἰκείαν ἐπέβη ἀποκατάστασιν, τὸ λοιπὸν ὁ τῶν ὅλων ἔταξεν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἡμέρας ἐτάχθη μόνον ὁ ἥλιος ἐκτελεῖν, ἀλλὰ καὶ καιρούς καὶ ἐνιαυτούς, ὡς ὁ λόγος ἔδη φθάσας ἐγνώρισε.

Τοιαῦτας μὲν οὖν καὶ τοσαύτας ἔχων τὰς μαρτυρίας μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε· μηδὲ τοὺς λοιποὺς ἁγίους ἀθέτει, τοῖς τοῦ παμμάκαρος ἐντυγχάνων πονήμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλειν δοκεῖ τοὺς μὴ τὸν οὐρανὸν πεπηγμένον εἶναι καὶ ἡμίτομον λέγοντας· ἀλλ' οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἀλλ' ἐμμένων πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ αὐτὸ τὸ Μανιχαϊκὸν καὶ ἄθεον ποιῆσαι πειρώμενος φρόνημά φησι· « Καὶ γὰρ οἱ νενοσηκότες τὰ Μάνεντος, ὅτι Κύριος διὰ τὴν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν κάδδους δώδεκα ἐμηχανήσατο, οἳ διὰ τὰς σφαίρας στρεφόμενοι, τὰς τῶν θνησκόντων ἀνιμῶνται ψυχάς, καὶ τῇ σελήνῃ ταύτας ἀναποτιθέασιν, εἰς πίστιν τῆς αὐτῶν ματαιολογίας καὶ τὰς αὐξομειώσεις τούτης παράγοντες. » Πρόῤῥιζον οὖν, ὡς ἔφημεν, τὴν μυθολογίαν ταύτην ἀνασπάσαι μαχόμενος, καὶ λόγοις αὐστηροτέροις κεχρῆσθαι παρεβιάζετο κατὰ τῶν σφαιροειδῆ λεγόντων εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ ἀεικίνητον. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοσαῦτα, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ τὴν γῆν ὑποτρέχων ὁ ἥλιος, οὐ μὴν ἐκ πλαγίου, καθά τινες οἴονται, ἀφεγγῆ τὸν ἀέρα καθίστησιν (εἰ γὰρ ἐκ πλαγίου διαθέων ὁ ἥλιος, οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀὴρ ἐσκοτίζετο), δεδήλωται μὲν καὶ αὐτῷ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ ἐν τῷ περὶ Θεολογίας αὐτοῦ λέγοντι· « Ἡμέρας μὲν δημιουργὸς ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς ὤν, ὑπὸ δὲ γῆν ὢν δημιουργὸς τῆς νυκτός. » Οὐχ ἧττον δὲ περὶ τούτου καὶ αὐτῷ τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ διείληπται· ἐν γὰρ τῷ περὶ πυρὸς, φωτὸς καὶ φωστήρων κεφαλαίῳ καὶ τάδε φησί· « Τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἤτοι τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἐστιν ἐν ᾧ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆς εἶναι, νὺξ δέ ἐστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτός ἐστιν ὁ ἀπὸ δύσεως ἕως ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν ἡλίου δρόμος. » Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας διέξεισι Βασίλειος· ἐν γὰρ τῷ ῥητῷ τῷ λέγοντι, « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκό-

(7) Quam dire a vero aberrarit Manes, et quæ monstra, non placita, ejus asseclæ jactitarint, hic nostrum non est expendere; ea enim omnia possunt videri in Augustino, præcipue in lib. I *De hæres.*, atque alibi, necnon in cæteris Patribus qui ea refutarunt. Animadvertendum tamen hic censuimus Manetem a veteri Platonicorum philosophia hausisse, animas post corporis mortem in lunam avolare, postquam fati lege ad tempus vagatæ fuerint in ea regione quæ terram et lunam interjacet. Hac de re videndus Plutarchus in lib. *De facie in orbe lunæ*, qui referens omnia Platonicorum somnia auctor est nonnullos Elysios in luna æque ac Tartarum statuisse. Qui contulerit Plutarchi librum, et Manichæorum hac de re commenta, videbit sane hos nihil proprio censu protulisse, verum somniantium deliriis victas omnino manus dedisse.

(8) Plutarchus ubi supra memorat a Platone non solem, verum terram dici instrumentum temporis dimetiendi, ex quo latius patet melius Platonem sensisse de terra quam cæteros philosophos, cum καὶ φύλακα, καὶ δημιουργὸν αὐτὴν ἀρχῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας προσεῖπε, *et custodem et veracem ipsam artificem noctis dieique dixit.* Idem sensit et Empedocles qui ait:

Νύκτα δὲ γαῖα τίθησιν, ὑφισταμένη φαέσσι.
Noctem terra facit, dum lucem intercipit almam.

Digitized by Google

το; ἐκάλεσε νύκτα, » καὶ τάδε φησί· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος· καὶ νὺξ σκίασμα γῆς ἐπικρυπτομένου ἡλίου γινόμενον.

illuminatur, nox vero est terræ umbra, quæ ab sole abscondito fit. »

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι μὴ τοῦ ἡλίου τὴν γῆν ὑποτρέχοντος οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀφεγγὴς ὁ ἀὴρ, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τοῦτο γνωσόμεθα. Ἐν Βρετταννίᾳ μὲν τῇ νήσῳ ὀκτὼ καὶ δεκάωρος μὲν ἡ ἡμέρα ἐστὶν, ἑξάωρος δὲ ἡ νύξ· καὶ οὐ μόνον ἑξάωρος, ἀλλὰ καὶ τὸ σκότος αὐτῆς οὐ πάνυ βαθὺ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν, ὁποῖόν ἐστι τὸ παφὰ ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον· ἐμπίπτουσι γὰρ αὐγαὶ τοῦ ἡλίου. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κἀν ταῖς νυξὶν αὐταῖς ὁ ἥλιος ἔγγιστα περιστρέφεται, διὰ τὸ βραχύτατον αὐτοῦ μέρος ὑπὸ γῆν καταδύεσθαι, καὶ οἵ γε τῶν Βρεττανῶν ὀξυδερκέστατοι σαφῶς ὁρῶσι κατὰ τὴν νύκτα, καὶ μικροῦ πάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαμβάνουσι. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἴγε καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κλίματι οὐχ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος διεδεύων ἦν, ἀλλ' ἔγγιστά που κἀνταῦθα περιεστρέφετο, ἡ νὺξ ἀληθῶς οὐχ ἡ νὺξ ἦν, οὐδὲ πάνυ βαθὺ τὸ σκότος αὐτῆς, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὁποῖον ἤδη ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν, ἅτε τῆς γῆς οὐμενοῦν ἀντιφραττούσης ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσι παντάπασιν· ἡ γὰρ νὺξ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα γῆς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος. Τοῦ γοῦν ἡλίου μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ἀλλ' ἔγγιστα περιστρεφομένου, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, βαθεῖαν γένεσθαι νύκτα πάντως ἀμήχανον. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἡμίτομος ὁ οὐρανὸς, καὶ τοῦτο μόνον τὸ φαινόμενον ἄνωθεν κατὰ τὸ προφητικὸν δῆθεν ῥητὸν τὸ λέγον· « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » δηλοῦσι μὲν καὶ τὰ διαληφθέντα σαφῶς, οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καταμαθεῖν καὶ ἐκ τῶν διαληφθησομένων ῥᾴδιον τοῖς προσέχουσιν. Ἐν γὰρ τῷ διαληφθέντι κεφαλαίῳ καὶ τάδε κατὰ λέξιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης διέξεισιν· « Ἔχει ὁ οὐρανὸς μοίρας τριακοσίας ἑξήκοντα, τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ὡσαύτως μοίρας ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. » Ὅτι δὲ σφαιροειδὴς ὁ οὐρανὸς, καὶ αὐτὸς ὁ Συναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος σαφέστατα ἔδειξεν· ἐν δὲ τῷ εἰς τὸν Ἑξαήμερον λόγῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ κατὰ Θεὸν ὑπὲρ φύσιν καὶ τέχνης ἀκολουθίαν δείκνυσι, καὶ τάδε φησίν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, δηλονότι τὴν σφαῖραν, εἶτα τὴν γῆν, τουτέστι τὸ κέντρον. » Ἢ γὰρ ἔδει πάλιν εἰπεῖν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν, ἤτοι τὸ κέντρον, καὶ τότε τὴν σφαῖραν. » Εἰ μὴ γὰρ τὸ κέντρον πηχθῇ, οὐκ ἂν ὁ ἐνιαυτοῦ περιγράφηται κύκλος. Τὰ αὐτὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ὁ τὰ θεῖα πρότερον σοφὸς Ὠριγένης δίδωσι σαφῶς ἡμῖν ἐννοεῖν. Ἐντρέπων γὰρ τοὺς παχυμερῶς ἐπερχομένους τὰ τῆς

Hæc autem ita sese habere, et quod minime sulser terram sol non currat, aerem non omnino obscurum esse, vel ex ipsis rebus cognoverimus. In insula Britannia (9) decem et octo horarum dies est, sex horarum vero nox; et non solum sex horarum, sed ipsius tenebræ non omnino profundæ, scilicet quale est, quod a nobis dicitur crepusculum: solis enim fulgores in eos cadunt. Cur? Quia ipsa quoque nocte sol proxime circumfertur, propterea quod pars ipsius brevissima sub terra occultatur, et Britannorum perspicacissimi nocte clare vident, et fere omnia oculis discernunt. Hinc ergo ediscas, quod, si in nostro tantum climate, et non sub terra sol transiret, sed prope hinc et illinc circumferretur, nox profecto nox non esset, neque omnino profundæ ipsius tenebræ, sed ejusmodi, quales præcedens sermo demonstravit; siquidem terra universis solaribus radiis nequaquam opponeretur. Nox enim nihil aliud est quam terræ umbra, ut ait magnus Basilius. Sole siquidem minime infra terram, sed prope ipsam circumeunte, ut supra dictum est, profundam fieri noctem omnino impossibile. Cœlum autem semisectum non esse, neque hoc solum, quod desuper apparet, juxta videlicet prophetæ dictum: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » dilucide, quæ dicta sunt, manifestant. Non minus vero ea, quæ ad hoc spectant, ex adducendis animum intendentibus perdiscere facile est. In laudato namque capite hæc hisce iisdem verbis Damascenus Joannes disserit: « Ter centum et sexaginta habet partes cœlum, centum octoginta hemisphærium super terram, et quod sub terra est pariter centum octoginta. » Divinus quoque Anastasius Synaita cœlum in similitudinem sphæræ esse manifestissime ostendit in suo sermone in Hexaemeron, in quo, quæ a Deo sunt, supra naturam et artis rationem esse demonstrat, et ita infit: « Creavit Deus cœlum, hoc est sphæram, primum, deinde terram, centrum scilicet. » Vel enim iterum dixisse oportebat: « Fecit Deus terram, et cœlum, centrum videlicet, et tunc sphæram. » Nisi enim centrum fixum esset, non utique anni circulus circumscriberetur. Eadem autem de cœlo et divina antea sapiens Origenes nobis dat aperte intelligere; evertens enim, qui illotis manibus accedunt ad enarrandam Scripturam, et exinde humana forma præditum Deum putant, et hæc cæteris addidit: « Quomodo rotun-

(9) Quivis dierum noctiumque vices, atque earum causas expenderit, noverit hic Glycam nostrum de solstitio æstivo loqui, quo tempore Britannia diuturno solis aspectu gaudet, ac pene noctem nescit, cum nec longius absit ab iis populis qui in maxime obliqua sphæra positi, a Plinio lib. IV, cap. 12, referuntur, quasi qui « serant matutinis, meridie metant, occidente sole fœtus arborum decerpant, noctibus in specus condantur. » Londini revera maximus dies, qui fit undecima mensis Junii, fere decem et novem horis constat, ac tunc temporis crepusculum pro nocte habetur, ea scilicet dubia lux, quæ ex refractione radiorum solarium in atmosphæra exoritur, donec sol decimum octavum gradum sub horizonte attigerit, ut peritiores astronomi autumarunt. De crepusculis, ac de methodo expendendæ longioris, breviorisque creperæ Lucis vid. KRILL., dissert. 20.

Digitized by Google

dum semperque mobile cœlum sedes Dei esse potest ? » Si autem hæc ita se habent, ut præcedens sermo demonstravit, ne amplius repugnes, neque hujusmodi divinæ Scripturæ testimonia afferas ; a supra enim laudato Apostoli dicto : « Quod fixit Dominus, et non homo, » nihil aliud significatum existima, quam certam cœli productionem, et constitutionem, et perpetuam illius conjunctionem, et concentum : nam si immobile esset cœlum propter firmitatem, qua a Deo fixum fuisse dicitur, lunam quoque in eodem loco manere, non semper mobilem esse, oportebat ; siquidem fundamentis ædificaverat firmis : « Lunam enim, dicit, et stellas, quas tu fundasti. »

Γραφῆς, κἀντεῦθεν τὸ θεῖον ζοξάζοντες ἀνθρωπόμορφον, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγε· « Πῶς δὲ ὁ σφαιρικὸς ὁ οὐρανὸς καὶ ἀεικινούμενος θρόνος δύναται εἶναι τοῦ Θεοῦ ; » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καθὰ καὶ δὴ φθάσας ὁ λόγος ἀπέδειξε, μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε, μηδὲ Γραφικὰς τοιαύτας μαρτυρίας παρείσαγε· ἀπὸ τοῦ διαληφθέντος γὰρ ἄνωθεν ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » μηδέν τι ἕτερον αἰνίττεσθαι νόμιζε ἢ τὴν ἀσφαλῆ τοῦ οὐρανοῦ παραγωγήν τε καὶ σύστασιν, καὶ τὴν εἰς αἰῶνας αὐτοῦ συνοχὴν καὶ συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἀκίνητος ἦν ὁ οὐρανὸς διά γε τὴν πῆξιν, ἣν λέγεται πεπῆχθαι παρὰ Κυρίου, ἔδει πάντως καὶ τὴν σελήνην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένειν, οὐ μὴν ἀεικίνητον εἶναι, ἅτε θεμελίοις ἐπωκοδόμησεν στερροῖς· « Σελήνην γὰρ, φησὶν, καὶ ἀστέρας ἃ σὺ ἐθεμελίωσας. »

Ex his ergo omnibus edisce, o sacrum caput, non sine consilio ab aurea verba fundente divinoque Joanne de his disputatum esse. Nisi enim hoc esset, nonne laudatis sanctis Patribus adversaus crederetur ? Impossibile quippe est ad invicem aliter unquam sentire, prout mihi videtur, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt.

Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὅτι κατ' οἰκονομίαν τῷ χρυσορρήμονι καὶ θείῳ Ἰωάννῃ τὰ περὶ τούτων ἐκτέθειται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῖς διαληφθεῖσιν ἁγίοις Πατράσιν ἀντιπίπτων ἐφαίνετο ; Ἀμήχανον γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἄλλως πως ἐναντιοῦσθαι καθά γέ τε ὡς τὸ δοκοῦν ἐμοὶ, τοὺς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι.

EPISTOLA XII.

Adhuc et hoc quæritur, cum Deus prima die lucem creaverit, qua de causa die quarta luminaria condiderit (10).

Aurea verba fundens et divinus Joannes in quinta ipsius in Hexaemeron homilia Mosaicum dictum enarrans quod ait : « Et fecit Deus luminaria magna, » non parvi momenti contradictionem inducere videtur. Neque enim accuratius in hujusmodi rationibus immorari voluit ; cum opportunitate temporis pari passu gradiens, ut videtur, sicuti etiam alias hoc fecisse repertus est, despicit, aliquando enim sedulitati parcit divinus hic vir. Nisi enim hoc esset, nullo modo ad verbum sic dicere visus esset, elementum hoc, scilicet solem quarta die conditum, ad hoc productum fuisse, ut lucidiorem faceret diem. Attende igitur ; hinc enim apparet, aliud fuisse quod prima die productum est lumen, et aliud solem istum, qui quarta die conditus est ; primamque illam lucem subobscuriorem fuisse ea, quæ die quarta producta est. Hoc tamen omnino verum non est. Tunc enim ipsa producta est lucis essentia ; ait enim : « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux ; » quarta vero non lux,

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ'.

Ὅτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεὸς, τίνος ἕνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημιούργησε.

Ὁ μὲν οὖν χρυσορρήμων καὶ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πέμπτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ τὸ Μωσαϊκὸν ῥητὸν ἐπεξηγούμενος τὸ λέγον· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους, » ἀντιλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρεισάγειν δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀκριβέστερον τοῖς περὶ τούτου λόγοις ἐνδιατρῖψαι ἠθέλησε· τῷ καιρῷ συγκαταβαίνων, ὡς ἔοικεν, καθὰ δὴ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο ποιῶν εὕρηται, καταφρονεῖ· καὶ γὰρ ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριβείας οἰκονομικὸς ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτολεξεὶ λέγων οὕτως ἐφαίνετο· « Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τουτέστιν, ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος, ἐπὶ τούτῳ παρῆχθη, ἵνα λαμπροτέραν ποιῇ τὴν ἡμέραν. » Πρόσεχε οὖν· φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ἄλλο ἦν ἐκεῖνο τὸ κατὰ τὴν πρώτην παραχθὲν φῶς, καὶ ἕτερον οὗτος ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος· καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντος ἀμυδρότερον ἦν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ παρῆχθη τοῦ φωτὸς ἡ οὐσία· « Καὶ εἶπε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, »

(10) Quæ quantaque dixerint tum veteres, tum recentiores philosophi de lucis ac solis natura, omnibus iis compertum sane est, qui vel ab ipso limine physicas facultates salutarint, earumque historiam vel cursim perlegerint. Newtoni dogmatibus adhærentes, quibus lux idem est ac « qualitas specifica, qua nobis corpora conspicienda objiciuntur, sol vero igneus globus, a quo continuo emanant radii lucis ad nos usque pervenientes perquam ocius, » innumera et in hac disputatione invenient quæ reprehendant. Newtono et nos ipsi studemus· ob id tamen non vetamur quin et aliorum hypotheticas sententias expendamus. Quapropter invidiæ notam, credo, fugiam, si dixero non injucundam omnino, nec futilem hypothesim Wallerii, quam validis rationum momentis statuit de origine mundi, quaque contendit Mosem statis naturæ legibus locutum cum universi historiam conscripsit, adeoque quamplurimos somnia et monstra de mundi origine protulisse, eo quia a Genesi descivere, ac proinde et ab ipsa natura.

Digitized by Google

κατὰ δὲ τὴν τετάρτην οὐ φῶς, ἀλλὰ φωτοδόχα μόνον, ἀγγεῖα παρήχθησαν εἰς ὑποδοχὴν ἐκείνου τοῦ πρώτου φωτός.

A sed solum lucis capacia vasa ad excipiendam primam illam lucem producta fuere.

Πρόσσχες, εἰ βούλει, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν Πατρῶν φωναῖς, καὶ μάθοις ἐκεῖθεν εὐχερῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐν πρώτοις τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου ἄκουε, περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ πρώτου, καὶ τῶν κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντων φωστήρων καὶ τάδε διεξιόντος· « Πάλαι μὲν ὅλον δι' ὅλου τὸ φῶς τῷ ἀέρι περιεχυμένον, οὔτε κίνησιν ὁμαλὴν διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διώριζεν· ἀλλὰ συστελλόμενον τῇ νυκτὶ τὴν πάροδον ἐδίδου, ὥστε παντὸς ἀληθέστερον ἕτερον μὲν εἶναι τὸ φῶς, ἕτερον δὲ τὸ ἡλιακὸν σῶμα τὸ τοῦτο δεξάμενον. Μὴ γάρ μοι τὸν ἥλιον φῶς ἕτερον παρὰ τὸ πρῶτον γενόμενον νόμιζε. Οὐ γὰρ ὡς ἐλλείποντος B τοῦ πρώτου πρὸς τὸν τοῦ παντὸς φωτισμὸν ὁ ἥλιος γέγονε τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶν. Ἕν τοίνυν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀρχέγονον· ὁ δὲ ἥλιος σῶμα τούτῳ κατεσκευάσθη, ἐφ' οὗ συναιρεθὲν τὸ φῶς πανταχοῦ τὴν ἀρχὴν κεχυμένον ἐποχεῖται. Τοῦτο καὶ τῶν ὡρῶν ἡμῖν τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον διὰ τοῦ σώματος ἀμέμπτως ἀποπληροῖ. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰουστίνου τοιαῦτα. Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος, ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι· « Τοῖς μὲν οὖν ἀΐδίοις αὐτός ἐστι φῶς καὶ οὐκ ἄλλο τί γὰρ ἔδει φωτὸς δευτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι; Τοῖς κάτω δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτὸς τούτου δύναμιν. Καὶ τοῦτο οὐκ ὀργανικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀναδείξας, οὐδὲ ἡλιακὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἀλλ' ἀσώματον C καὶ ἀνήλιον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὥστε καταφωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. » Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν πρὸ τῆς τετάρτης ἐκεῖνο ἦν τὸ κατὰ τὴν τετάρτην ἐμβληθὲν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ τοῦ καταφωτίζειν διὰ τοῦτον τὰ σύμπαντα.

Attende, si lubet, etiam reliquorum sanctorum Patrum vocibus, et exinde facile disces veritatem. Atque in primis philosophum ac martyrem Justinum audi, et de prima illa luce, et de in die quarta productis luminaribus ita sane disserentem : « Primitus namque lumen omnino totum in aere diffusum, neque æquabilem tenuit cursum, neque dici certum designavit spatium : contractum vero, nocti aditum dedit; ita ut verum plane sit aliud esse lumen, et aliud quod lumen ipsum complectitur, solare corpus (11). » Nec mihi solem lucem aliam quam principem illam factam esse existimes; non enim, tanquam primaria illa ad universitatis illuminationem non sufficiente, sol conditus est, ut defunctum suppleret. Unum est igitur originarium lumen : sol autem corpus ipsi effectum, in quo lumen contractum ubique prorsus locorum jam inde ab initio diffusum feratur. Hoc etiam per corpus id horarum diei cursum absolute perficit. » Atque hæc sane Justinus. Magnus vero Gregorius Theologus in sua in novam Dominicam oratione hoc modo verbis explanat : « Æternis igitur nullum aliud lumen quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum (12) et solis expers; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. » Patet igitur exinde quod ea lux diem conficiens ante diem quartam eadem erat ac quæ die quarta injecta est solari disco, ut per hunc omnia illustraret.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο πολλῷ λαμπρότερον ἦν τοῦ σήμερον ἡμᾶς κατανγά-

Quod vero hæc ita se habeant, et quod illa lux multo splendidior esset ea (13) quæ nos hodie illu-

(11) Videtur hic Justinum pene sentire cum Aristotele qui lucem quid incorporeum autumavit, et discretum a corpore; cum dixisset enim eam neque esse ἀπορρύην σώματος οὐδενός, *defluxum corporis cujus*, definiens quidnam lux sit in lucido corpore, lucem esse ait ἐνέργειαν τοῦ διαφανοῦς, ᾗ διαφανές, scilicet *actionem perspicui, qua perspicuum est*. Newtoni tamen asseclæ, qui in omnibus expendendis analytico fere more utuntur, adeoque rectissime quæque severe ad trutinam revocant, sententiam hanc respuere conati sunt, nec immerito, uti et alias quæ certioribus experimentis pugnant. Mirum ideirco Wallerium nonnihil ab eis recessisse; is enim volens naturam solis exponere ait : « Non sane sol est corpus ignitum atque adurens, verum lumine donatum et perquam simplex; pars ipsa lucis, quam Deus prima die condidit, particulis tenuissimis constans, ingenti ineffabilique celeritate donatis et maxima energia, quæ omnia unam lucem decent, et a quibus omne lumen, quivis terrestris motus, omniumque corporum vices et vigor pendent. » Cui vacat adeat philosophi hujusce opus nec inelegans nec invenustum.

(12) Apparet Theologum de uno lucis accidente loqui, vocareque ἀσώματον καὶ ἀνήλιον, quod Pseudo-Dionysius ἀσχημάτιστον dixit, ubi formam, uti scholastici aiunt, pro subjecto posuit. Et verba ipsius, quæ ad rem utique faciunt : Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὥσπερ ὁ θεῖος ἔφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ὥρισται τὴν πρώτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάδα. Scilicet : « Lux enim ea est, etsi tum forma certi corporis carebat, quam divinus ille Moses, primos illos etiam tres dies nostros definivisse ac distinxisse commemorat. »

(13) Etiam Latini Patres in ea fuerunt sententia, Deum lucem prius veluti accidentem sine subjecto creasse, attamen non lucidiores primos tres dies fuisse autumarunt, imo obtusiores. Tertullianus enim adversus Hermogenem ait : Deum sane condidisse lucem et expulisse tenebras, « non statim vero lumen splendore solis implesse, et tenebras solatio lunæ temperasse. » D. Ambrosius vero ut hanc lucis a sole separationem probabiliorem indicet, testem adhibet quotidianam experientiam, qua dies solem antecedit et sequitur; et Augustinus, lib. I *De Gen. ad litt.*, c. 14, ait : « Potest et hoc dici auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per

Digitized by Google

minat, aperte sane ostendit et Theodoretus de hac ipsa luce dicens : « Quod distribuit parva et magna luminaria, ut convenientem oculis animalium splendorem redderet ; ni enim id factum esset, nec oculos habentia animalia lucis excessum ferre potuissent. » Neque aliter vero et ipse magnus Basilius de hoc ita disserens loquitur : « Pulcher utique sol est, scilicet solaris discus, in quo, veluti in quadam lucerna primigeniam hanc lucem reposuit, pulchre sane et aptissima symmetria. Neque enim ipsius tenuitate ignis egreditur, et omnia adurit, neque ipsius crassitudine obtusiorem ad nos suam transmittit energiam. » Hoc idem et propheta Isaias subobscure aperiebat dicens : « Tunc lunæ lumen erit ut lumen solis, et lumen solis erit septuplum (14). « Ademptis enim et obscuratis ipsis discis, quoniam juxta evangelicam vocem, « tunc temporis astra concident, » talis necessario erit illa lux primigenia et pulchritudine quidem, et splendore, qualem ipse produxit a principio conditor omnium Deus. Si enim innovari omnia decet juxta maximum Paulum dicentem : « Exspectatio namque creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat, » consequens erit et lumen solis innovationem quamdam accepturam, et antiquum splendorem sumpturam. Nisi enim hoc esset, nunquam propheta diceret, solis lucem septuplam fore. Quod vero hæc ita se habeant, et quod luminaria non lucem, sed discos ipsos dicat, quod die quarta condidit, ut iis primigenia illa lux veluti lampadibus exciperetur, et illustraret terram, et ab ipso magno Basilio pertractatum est de hoc apertius loquente ; in sexta enim sua in Hexaemeron homilia ita infit : « Tunc enim ipsa natura lucis producta est ; nunc autem hoc solis corpus eo conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset. Nam ut alia diversaque sunt et non eadem ignis et lucerna, et ignis quidem illuminandi vim obtinet, lucerna vero idcirco facta est, ut egentibus moderatam lucem præbeat, sic et illi purissimæ, sinceræ immaterialique luci ceu vehiculum nunc ipsa luminaria sunt exstructa. » Et divinissimus Joannes Damascenus in vicesimo primo suorum dogmaticorum capitum et de hac ipsa luce et de luminaribus disseruit : dicit enim quod luminare idem non est ac ipsa lux, sed « Receptaculum lucis, in quo primigeniam hanc lucem Deus imposuit. » Et hi quidem sic. Divinissimus

A ζοντος, ἐδήλωσε μὲν καὶ ὁ Θεοδώρητος περὶ τοῦ τοιούτου φωτὸς εἰπών· « Ὅτι διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας, σύμμετρον τῇ ὄψει τῶν ζώων ἀφίησιν αἴγλην· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο γέγονεν, οὐκ ἂν ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τὰ ζῶα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φωτὸς ἤνεγκεν. » Οὐχ ἧττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τούτου καὶ τάδε διεξιών « Καλὸς μὲν οὖν ἐστιν ὁ ἥλιος, τουτέστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, ἐν ᾧ ὥσπερ λύχνῳ τινὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο ἐναπέθετο φῶς καλῶς, καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ διὰ τὴν αὐτοῦ λεπτότητα τὸ πῦρ παρεξέρχεται καὶ καταφλέγει πάντα, οὔτε διὰ τὴν αὐτοῦ παχύτητα ἀμβλυτέραν πρὸς ἡμᾶς τὴν αὐτοῦ παραπέμπει ἐνέργειαν. « Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἠνίσσετο εἰπών· « Τότε ἔσται B τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον. » Περιαιρεθέντων γὰρ καὶ ἐπιπροσθούντων αὐτῶν δίσκων, κατὰ γὰρ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν « τὰ ἄστρα τότε πεσοῦνται, » τοιοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἐπὶ κάλλει τε καὶ λαμπρότητι μὲν, ὁποῖον αὐτὸς παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ὁ δημιουργὸς πάντων θεός. Εἰ γὰρ ἀνακαινισθήναι τὰ πάντα μέλλουσι κατὰ τὸν παμμέγιστον Παῦλον λέγοντα· « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, » ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀνακαινισμόν τινα δέξασθαι, καὶ τὴν πρὶν ἀναλαβέσθαι λαμπρότητα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ προφήτης ἔλεγε τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἑπταπλάσιον ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι φωστῆρας οὐ τὸ φῶς, ἀλλὰ τοὺς δίσκους αὐτοὺς λέγει, οὓς ἐδημιούργησε κατὰ τὴν τετάρτην, ὥστε τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς αὐτοῖς ὥσπερ λύχνοις ἐποχεῖσθαι· καὶ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αὐτῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ διείληπται περὶ τούτου τρανέστερον· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε φησί· « Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ φωτὶ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαῖνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀΰλῳ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. » Καὶ θειότατος D Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ τῶν φωστήρων διέξεισι· λέγει γὰρ καὶ

illam lucem minus fulgens dies, quam nunc est, fuisse credatur. » Quæ omnia infirmant tum Glycæ nostri, tum Theodoreti sententiam.

(14) Varias in sententias iere Scripturarum interpretes, et Patres hoc Isaiæ effatum expendentes; nemo tamen, quod sciam, sic detorsit ut noster Glycas. Si historiam inspiciamus, cui potissimum studendum est ut rite germanus sensus divini textus eruatur, propheta Judæos arguens quod contra præceptum Domini, diruta jam Hierosolyma per Nabuchodonosorem, et occiso Godolia, ut habetur Jeremiæ, XLII XLIII et XLIV, fugerent in Ægyptum, promittit, cum resipuerint, Deum ipsis maximam daturum lætitiam, atque Scripturarum more ait quod sol et luna tunc temporis pene gestientes septuplo clarius eis splendere videbuntur. Sic Esther II, dicitur « lux et sol ortus est ; » et cap. VIII, « Judæis nova lux oriri visa est » liberatis ab impio Aman, etc. Si vero velimus cum Patribus ac præcipue cum Hieronymo rem altius inquirere, dicemus Isaiæ dictum illi utique tempori aptandum, in quo vasibus iræ confractis ad interitum, divina majestas per clariorem totius machinæ cœlestis illuminationem, æternum magis splendebit, id quod ex integro contextu liquido satis apparet; subdit enim propheta id futurum « in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit (cap. XXX, vers. 26). »

Digitized by Google

ὅτι φωστὴρ οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς ἐστιν, ἀλλὰ « φωτὸς ἄγγελον, ἐν ᾧ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ὁ Θεὸς ἐναπέθετο. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ θειότατος Ἀναστάσιος ὑψηλότερον ἐκλαμβάνων αὐτά τε περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, καὶ τάδε φησίν· « Ἐπειδὴ γὰρ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Λόγος, ἐκ φωτὸς ἐκλάμψαν τοῦ ἀναιτίου, φῶς εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα βούλομαι τῆς ἑνώσεως. Νοείσθω τοίνυν ὁ Λόγος φῶς εἶναι τὸ ἀρχέγονον, ὃ πρώτῃ φωνῇ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου γεγένηται· σῶμα δὲ ἡλιακὸν τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, ᾧ κατ' ἀπόῤῥητον ὁ Λόγος ἡνώθη. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἄκουε συμφωνοῦντος τοῖς προειρημένοις καὶ λέγοντος· « Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. » Τοὺς φωστῆρας γὰρ ἔοικε προφανῶς καὶ λέγειν, καὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς τὸ κατὰ τὴν τετάρτην αὐτοῖς ἐμβληθὲν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς.

A vero Anastasius altius desumens et ea quæ ad lucem illam, et ea quæ ad solarem discum spectant, ita inquit : « Quia enim Verbum, ipsum lumen in mundum venit, quod e lumine, cujus causa alia non exstat, reluxit, lumen quoque exemplum unionis istius esse volo. Consideret ergo mente sua ratio, originariam esse lucem, quam prima voce Deus per Verbum ipsum creavit : corpus autem solis, corpus humanum, cui inenarrabili ratione Verbum sit unitum. » Præterea audi et beatum David ita prædictis concinentem ac dicentem : « Laudate eum omnes stellæ et lumen. » Luminaria enim videtur aperte dicere, et de primigenia illa luce loqui, quæ die quarta ipsis injecta est, ut lucerent super terram.

Μηκέτι λοιπὸν ἀντίπιπτε, μηδὲ τὸν χρυσορῥήμονα Ἰωάννην ἀπερισκέπτως ἐντεῦθεν παράγαγε, εἴπερ οἰκονομικῶς τὰ ἐκείνου, ὡς προείπομεν, ἐσκεδίασται· μηδὲ τούτου τοῦ φαίνοντος τοῦ ἡλίου ἄνευ ἡμέραν λέγε συνίστασθαι. Τῷ θειοτάτῳ γὰρ Ἰωάννῃ ἑπόμενος αὐτὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ περὶ τούτου σαφῶς οὕτω διέξεισι λέγων· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος, καὶ νὺξ σκίασμα γῆς ἀποκρυπτομένου ἡλίου γινόμενον. Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου, καὶ πάλιν συστελλομένου κατὰ τὸ ὁρισθὲν μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο καὶ νὺξ ἀντεπήρχετο. Καὶ ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν καὶ πρώτης καὶ τετάρτης, καὶ μετὰ τὴν τετάρτην ἐκεῖνό ἐστι τὸ πρωτόγονον φῶς· ἀνήλιον μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὡς πολλάκις ἄνω διείληπται.

B Ne amplius igitur de cætero contra innitaris, neve aurea fundentem verba Joannem inconsiderate inde traducas, siquidem non sine consilio, ut antea innuimus, hæc explicata fuere; neque sine hoc apparente sole diem effici dicas : divinissimo enim Joanni consentiens ipse magnus Basilius, ita hoc liquido explanat dicens : « Nunc quidem ex illo tum dies post solem factum, is aer est, quem sol ipse illuminat in nostro dum est hemisphærio supra terram relucens, et nox, umbra est terræ, quæ diei sole se occultante succedit. Tunc vero fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat, non quidem secundum motionem solis, sed primigenia illa luce suum splendorem diffundente, seque rursus contrahente, idque pro mensura a C Deo definita (15). Et facta est, inquit, vespera, et factus est mane dies unus. » Exinde ergo percipe quod quæ fecit diem, ea est ipsa primigenia lux quæ et in primo, et in quarto, et post quartum; antea quidem sine sole, postea vero indita soli, ut ex pluribus superius allatis demonstratum est.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. — Εἰ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἔκτισται νοῦς, πῶς ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν τῷ δὲ ἀσύνετος, καὶ τίνος ἕνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διενηνόχασιν ἅπαντες.

Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος

EPISTOLA XIII.

Admodum venerando monacho domino Esaiæ. — Si secundum Dei imaginem mens nostra creata sit, quomodo eadem in altero quidem intelligens est, in altero vero non intelligens; et qua de causa forma, ætate cæterisque rebus omnes differunt inter se (16).

Quod sane ad imaginem Dei mens nostra creata

(15) Præstat audire Marium Victorem, qui lib. I in Genesim opera Conditoris enarrans perquam D mira, ita de primæ lucis exortu locutus

. . . . *cum lux immissa superne*
Emicuit, dicente Deo, discretaque nigrum
Umbra peplum retrahens summo discessit Olympo.
Tum divina diem appellans prudentia lucem
Indidit, et tenebris obscuræ nomina noctis.
Sic facta una dies de mane ac vespere primo.

Sic quartæ diei opus exponens canit :

Jam tribus exactis motu succensa citato,
In flammas, ignisque globum se cogere jussa est
Solis prima dies, fundataque semina lucis
Puniceos roseo sparserunt fomite crines.

Quod vero ad ea quæ Moses protulit Deum luminaria condidisse ut *sint in signa, et tempora*, etc., animadvertendum idem sensisse et Aratum in Apparentiis vers. 10, ubi ait.

Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.

Ipse enim signa in cœlo firmavit,
Sidera dispertitus : providit vero ad annum
Stellas, quæ potissimum faciunda indicarent
Hominibus temporum, quo stata cuncta nascerentur.

Vel ut Eugubinus lib. VII *Philosophiæ* cap. 14, metrice vertit :

Ille quidem cœlo defixit signa superno
Partitis astris, stellas providit in annum,
Quæ tempestates homines et signa docerent,
Ut firma in terris essent certo ordine cuncta.

(16) Ab instituto nostro nimium profecto recederemus, si omnia quæ antiquitus philosophi de ani-

Digitized by Google

fuit, et quod ille divinus afflatus animam nostram intellectualem mirum condidit in modum, a nemine omnium ignoratur. « Inspiravit enim, scriptum est, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (17). » Ex eoque primum tempore convenienter quidem erat, ut homo pari conviveret dignitate, ut fere angelus, itaque inter hunc et illum nihil plane discriminis intercederet. Sed postquam Factoris obliti, quæ nostram exsuperabant (18) naturam, mente concepimus, atque inde angelica illa conditione indigni deprehensi fuimus, ex eo tempore jure meritoque infelices naturalibus necessitatibus fuimus obstricti, ut hinc nos male affecti, peccati memoriam vel nolentes haberemus, propter quod divinorum illorum donorum privatione damnati fueramus. Hinc etiam, quod omnium primum est, ipse videlicet intellectus, convenit adhuc hominibus juxta ordinem naturalem. Neque mihi objicias sapientem Salomonem, quoniam et perrara hæc sunt, ac de his inquirere non oportet. Enimvero hujusce assertionis mihi testes non supposititii sunt divinus Anastasius Sinaites, sanctissimus Joannes Climacus, atque ante

A ἐκτισται νοῦς, καὶ ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἐμφύσημα τὴν νοερὰν ἡμῶν ψυχὴν παραδόξως ἐδημιούργησεν, οὐδενὶ τῶν ἁπάντων ἠγνόηται. « Ἐνεφύσησε γάρ, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· » καὶ ἦν μὲν εἰκὸς ἔκτοτε συζῆν ὁμοτιμίᾳ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἀντικρυς ἄγγελον, καὶ τοῦτον ἐκείνου διενηνοχέναι μηδέν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος ἐπιλαθόμενοι, τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐφαντάσθημεν, κἀντεῦθεν ἀπὸ τῆς ἀγγελικῆς ἐκείνης εὐρέθημεν καταστάσεως, φυσικαῖς ἀνάγκαις οἱ τάλανες καὶ πάνυ δικαίως ἔκτοτε συνεζεύχθημεν, ὡς ἐντεῦθεν ἀσθενῶς διακειμένους ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ἐπιμεμνῆσθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἣν τῶν θείων ἐκείνων χαρίτων γυμνωθῆναι τότε κατεδικάσθημεν. Ἔνθεν τοι καὶ τὸ πάντων ἐξαίρετον, αὐτὴ δηλονότι ἡ φρόνησις, καὶ φυσικὴν ἀκολουθίαν τοῖς ἀνθρώποις ἄρτι παρίστατο. Καὶ μή μοι λέγε τὰ κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶνα, ὅτι καὶ σπάνια ταῦτα, καὶ περὶ τούτων ἐξετάζειν οὐ χρή. Καὶ τοῦ λόγου μοι μάρτυρες ἀπαράγραπτοι ὁ Σιναΐτης τε θεῖος Ἀναστάσιος, ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης, καὶ πρὸ τούτων ὁ μέγας Βασίλειος, τὴν εὐφυΐαν τε ὁμοῦ καὶ εὐμάθειαν ἐ-

B

ma somniarunt tantum referre in animo esset. Forte hoc ipsos deliros fecit, quod ejus penitus naturam ignoraverint, et nihilo tamen secius cacoethe quadam confingendorum systematum impulsi, omnia explanare contenderint etiam ignota. Utinam homines ætate posteriores alieno periculo feliciter sapientes facti causam errorum cavissent; verum hac ipsa nostra ætate, quot absurda philosophos, non barbam jactantes et luridas genas, sed de capsula totos, et de gynæceo inconcinna effutire systemata audivimus! Non unus adhuc fere natura inæquas hominum animas videtur innuere, cum hardos et crasso aere natos cum brutis veluti sociat, dum Pythagoræ, Platonis, Plotini et sexcentorum hujusce furfuris hominum dogmata exsibilat. Si sapientis sententia ἡ περὶ τῆς ψυχῆς ἀληθεστάτη γνῶσις, πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν συμβάλλεται, scilicet « Animæ verissima cognitio ad universam philosophiam conducit, » et præcipue ad disciplinam morum, quæ una hominem maxime decet; et si, ut ait Aristoteles ὅταν μὴ ἄρχῃ ὁ νοῦς, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως ἀντιστρεφούσης, ἕπονται ταῖς κράσεσι τοῦ σώματος, αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, id est, « cum mens non imperat, sed præter naturam se habet homo, tunc ordine perverso temperaturam corporis animæ potestates assectantur, » cur non potius in eo versantur philosophi et omnem operam navant ut expendant quid humana mens possit non per inane volitans, et qua ratione in pingui minerva natis sopitum suscitent ignem, et divinam, qua omnes gaudemus, auram excitent aë commoveant?

C

(17) Ex hoc Scripturæ testimonio nonnulli, præcipue vero Manichæi et Origenis asseclæ, autumarunt humanam animam quamdam esse veluti divinæ substantiæ particulam et Dei omnino substantiam. Præstat hic audire Augustinum productionem animæ ex ipsa insufflatione perpendentem, lib. VII *De Gen. ad litt.* cap. 28, in fine : « Verum de anima, inquit, quam Deus inspiravit homini sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei; et sic incorporea, ut non sit corpus sed spiritus, non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo. » Et cap. 2 : « Credendum itaque, ait, animam sic esse a Deo tan-

D

quam rem quam fecerit, non tanquam de natura, cujus ipse est, sive genuerit, sive quoquo modo protulerit... Ex ipso enim verbo « sufflavit in faciem ejus, » satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de se ipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sint, ut nesciant isto reciproco halitu, quem de hoc aere circumfuso ducimus et reddimus, fieri etiam flatum cum voluntate sufflantis. » Hactenus Augustinus, cujus sententia calculo omnium Patrum confirmari videtur. Theodoretus præterea quæst. 23 in Gen. metaphorice accipiendam esse hanc Dei inspirationem innuit; respondens enim quæstioni quam sibi ipse fecerat : Εἰ ἐκ τοῦ θείου ἐμφυσήματος γέγονεν ἡ ψυχή, ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ψυχή; scilicet, « Si ex insufflatione Dei creata est anima, erit utique anima ex substantia Dei? Ἀσεβείας ἐσχάτης, inquit, καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἔννοια. Τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν ἔδειξε διὰ τούτου ἡ θεία Γραφή. Πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμα ἐστι κτιστὸν, ἀόρατόν τε καὶ νοερὸν, τῶν σωμάτων ἁπλαγμένον παχύτητος. Κἀκεῖνο δὲ χρὴ συνιδεῖν ὅτι δεῖ πρότερον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀποθλίβοντας τοῦτον μῦς, καὶ συστέλλοντας, καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρτηρίαν τῷ πνεύμονι, καὶ ὑπερῷαν, καὶ στόμα, εἶθ' οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα. Εἰ δὲ τὸ θεῖον ἀσώματον, θεοπρεπῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοητέον. Hoc est : « Extremæ impietatis est et blasphemiæ hujusmodi sententia. Nam per hoc Scriptura divina facilitatem creandi demonstravit. Præterea etiam ipsius animæ naturam obscure indicat : nempe ipsam esse spiritum creabilem, invisibilem et intellectivum, expertem crassitudinis corporeæ. Hoc autem animadvertendum est, intelligere prius oportere pulmonem et musculos eum comprimentes et constringentes, et palatum, et os, et innatam pulmoni arteriam, deinde hoc modo insufflationem accipere. Si vero quod divinum id incorporeum, prout Deum decet intelligenda est insufflatio. » Vide etiam Chrysostomum, hom. 15 in *Gen.*, qui eadem pene habet quæ Theodoretus.

(18) « In quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » (*Gen.* cap. III.)

Digitized by Google

σικὰ λέγοντες προτερήματα· ἐφ' ᾧ καὶ . οὗτος μὲν ἐκείνου, ἄλλος δὲ ἄλλου κατά γε λόγον ὑπερέχει καὶ σύνεσιν.

Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἡμέτερος νοῦς, λογικὸς, αὐτεξούσιος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, πρὸς δὲ καὶ ἀπερίγραπτος, εἴπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψοιμεν φαντασίαν, κατὰ τὸν θειότατον Κύριλλον, οὐκ ἐπίσης πᾶσι δεδώρηται· ἀλλ' ᾧ μὲν πλεῖον ἡ φρόνησις πρόσεστιν, ὁ δὲ φρενῶν ἔνδειαν κέκτηται, καὶ παραπαίουσιν αὖθις ἕτεροι; Νοῦς μὲν γὰρ ἀληθῶς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐκ Θεοῦ καὶ κατ' ἰσότητα τοῖς πᾶσι κεχάρισται. « Ποιήσωμεν γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος κατὰ τὴν ὀργάνου διάπλασιν. Ὄργανον δὲ νοῦς ὁ ἐγκέφαλος, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ παραδείκνυσι. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος λαμπρότατος μὲν ἕκτισται παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ὡς ἐντεῦθεν τὸ περίγειον ἅπαν καταφωτίζειν τῇ ἁπλέτῳ λαμπρότητι· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος εἴτε λεπτότητα, εἴτε παχύτητα πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀκτῖνας ἀφίησιν· οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς κατὰ τὴν τοῦ ὀργάνου ποιότητα, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ νοὸς ἡμῶν ἔλλαμψις ὑπὸ τοῦ σαρκίνου τούτου συνεσκίασται πάχους, καθάπερ ὑπὸ νέφους ὁ ἥλιος, ἡ μετὰ ταῦτα κατάστασις ἀριδήλως τοῦτο παρίστησιν. Ὅθεν καὶ ἄλλος ἄλλου ὑπερέχει κατά γε λόγον καὶ σύνεσιν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀντίπιπτε, μηδὲ κατηγόρει τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἀνισότητος ἕνεκεν. Ἡ τοιαύτη καὶ γὰρ ἀνισότης ἰσονομίαν τοῖς πᾶσι προὐξένησεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ πλείους εἰς ὑποταγὴν κατεφέροντο, οὐκ ἂν ὁ ἄφρων καὶ ἄκων τῷ συνετῷ ὑπετάσσετο. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ φύσις ποιεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀκολουθίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος, εἰ καὶ θείῳ προστάγματι κατὰ πάντων αὕτη χωρεῖ διὰ πάσης ἀρχῆθεν λαληθέντι τῆς κτίσεως. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις.

Εἶπε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην. » Ἔκτοτε λοιπὸν οὐ παύεται ἡ γῆ καθ' ἕκαστον, τῆς φωνῆς ἐκείνης οἱονεὶ μεμνημένη, βοτάνας τε ἐγκυμονεῖν, καὶ πρὸς γένεσιν ἄγειν αὐτάς. Πλὴν εἰ καὶ θείας ἤκουσε φωνῆς, ἀλλὰ φυσικῶς· ἔκτοτε τὸ ἔργον αὐτῆς οὐ διαλείπει ποιοῦσα. Καὶ ὅρα νουνεχῶς· ἔνθα γὰρ πετρώδης καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίτυπος, ἡ τοιαύτη παντάπασιν ἄκαρπος, καὶ

bos magnus Basilius, ingenium pariter atque eloquentiam naturales prærogativas dictitantes: quare et hic quidem illum, alius vero alium ratione supereminet atque intelligentia.

Ac propterea ne mireris, neque dicas: Quomodo ergo mens nostra ad imaginem Dei creata, rationalis, suæ libertatis compos, invisibilis, incomprehensibilis, adde etiam incircumscripta, siquidem ad cogitationum imaginationem respectum habemus, juxta divinissimum Cyrillum, non æqualiter omnibus data fuit; sed huic quidem major adest intellectus, ille vero mentis inopiam nactus est, alii identidem insaniunt? Mens enim vere una eademque a Deo ad æqualitatem omnibus data est: « Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem nostram et similitudinem. » Talis tamen secundum organi structuram (19). Organum autem mentis cerebrum, etiam operationes ipsius manifestat. Quemadmodum enim sensibilis hic sol splendidissimus quidem a supremo Opifice creatus est, ut hinc orbem terrarum immenso splendore illuminet; attamen secundum aeris sive subtilitatem, sive crassitudinem ad nos radios immittit; ita etiam mens nostra juxta instrumenti structuram suas elicit operationes (20). Quod autem mentis nostræ splendor ab hac corporea crassitudine obumbratus sit, veluti a nebula sol, hæc postea conditio idem manifeste ob oculos exhibet; unde et alius alium ratione supereminet atque intelligentia. Ac propterea ne renitaris, neque propter inæqualitatem incuses Opificem. Talis enim inæqualitas omnibus bonorum distributionem comparavit. Nisi enim hoc ipsum fuisset, ad submissionem plures adigi profecto non possent, neque insipiens et imprudens sapienti subjiceretur. Et hæc sane natura præstat secundum ordinem eorumdem, quemadmodum dixit magnus Basilius, etsi divinum præceptum ipsa omnino comprehendit ab initio in universali omnium rerum creatione enuntiatum. Ac, si placet, iis quæ dicuntur animum adverte.

Dixit in principio Deus: « Producat terra herbam; » ex eo itaque tempore non cessat terra singulis annis, veluti illius vocis nunquam oblita, et herbas concipere, et ad generationem ipsas dirigere. Verum divinæ licet obtemperet voci, naturaliter tamen suam exinde operationem facere non derelinquit. Atque more eorum qui mente præditi sunt, animadverte. Ubi enim saxosa et

(19) Permulti sane cum veteribus philosophis ea de causa errarunt in expendendis iis quæ ad animam spectant, quia ejus cum corpore connexionem vix ac ne vix quidem intuebantur. Hinc profecto defluxit quod menti vitio vertere conati sunt tot immania monstra quæ videntur in insipientibus vel amentia affectis, cum unum corpus, et ejus non rite compacta vel disposita organa causa sint et origo omnium animi, ut vocantur, morborum. Animi sententia, vel si mavis *cogitatio* non est utique ipsa animæ humanæ essentia, verum ipsius actio, uti motus non est essentia corporis, etsi ejus sit naturalis operatio, uti non semel ostendit Lockius. Quapropter a recto semper longe aberunt qui non veritatem sectantes, sed opinionem, uti animæ vitia reprehendunt quæ sunt corporis affectiones, summo Opifici infensi, qua inæqua lance bona hominibus distribuerit.

(20) Vide aptissimam qua Glycas noster utitur comparationem, ut æquali omnes donatos anima statuat et confirmet. Eadem fere usus est et Gregorius Nyssenus in suo Περὶ τῆς ψυχῆς sermone, ut ostenderet animam, etsi corpori unitam, inconfusam tamen manere.

Digitized by Google

laudatus Pater inquit, æqualiter undecunque distaret.

Hæc igitur quidem et rotundum et immobile cœlum perspicue ostendunt, et nulla de his responsio est. Si autem mihi prophetæ dictum objicias, scilicet : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » et hinc in medio sectum et immobile cœlum esse deducas : exinde tibi et ego supersubstantialem omnino Deum figura humana et corporeum esse probo ; pugillum enim et palmum propheta ipsi attribuit. Sed sicuti per hujusmodi verba, pugillum inquam, et palmum, parvam universæ Dei potentiæ partem propheticus sermo figurate demonstravit ; ita dicendo, « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » facilitatem artis, qua ex non existentibus omnia produxit, sapientissime subindicavit. Et hæc verba non sunt mea. Damascenus Joannes in capite de cœlo, de hoc opinans me edocet, dum ita disserit : « Quidam sane hemisphærium esse cœlum opinati sunt, propterea quod David dicat : « Qui extendit cœlum tanquam pellem, » et Isaias quoque : « Qui suspendit cœlum quasi fornicem. » Et hæc quidem hactenus. Cœlum autem circumferri et cum eo simul circumferri ipsum solem, manifestavit quidem D. Gregorius Nyssenus divinum admirans opificium, et ita loquens : « Quis circumducit cœlum, ut sit luminare super terram ? » Non minus vero, quæ ad hoc attinent, magnus ipse Maximus edidit, dum exponit Veteris Testamenti hujusmodi dictum : « Stet sol contra Gabaon, et luna super valles Elom (4-5) ; » et veluti ineffabilem Dei sapientiam et potentiam admirans, hisce iisdem verbis dicit : « Solis et lunæ cursum inoffensum Deus continuit mirabiliter, semper mobilem universi naturam efficiens immobilem. » Quid hoc admirabilius ? Quid sphærica universi natura evidentius ? Hæc quoque magni Basilii cœlorum orbicularem vertiginem ostendentis : « Ne igitur, o homo, sine principio, quæ cernuntur, opinare ; neque cœlestia corpora, quæ moventur, quoniam circulo te circumcurrunt, et circuli initium expedito nostro sensui captu facile non est, sine principio corporum se in orbem moventium naturam existima. » Sed excellens theologia Gregorius non de gentibus philosophis, sed de luminibus verba faciens, hæc inquit : « Novi et alterum lumen, circularem astrorum viam. » Si igitur semisectum est cœlum, et hoc est, quod desuper apparet hemisphærium ; et si infra terram sol minime circumit, unde tandem, et

(4-5) Terram motu quodam agi, ac non uno contentam loco manere, complures penes antiquos putarunt, et si Plutarcho in libro *Platon. Quæst.* fides habenda, Aristarchus et Seleucus ostenderunt. Imo ipse ibidem narrat Theophrastum asseruisse τῷ Πλάτωνι πρεσβυτέρῳ γενομένῳ μεταμελεῖν ὡς οὐ προσήκουσαν ἀποδόντι τῇ γῇ τὴν μέσην χώραν τοῦ παντός. Scilicet, « Platonem jam natu grandem pœnitentia fuisse ductum, quod terram in medio universi, non suo loco, statuisset. » Id tantum innuisse sat erit, ut ostendatur non unum fuisse Galilæum, qui hodiernum planetarium systema confixerit, sed statis naturæ legibus innixus luce clarius ostenderit omnino a vero aberrare quotquot Ptolemaicis fabellis, nullo constituto examine, assentiuntur.

ὡς εἴπερ ἡ γῆ μὴ κατὰ μέσον τοῦ παντὸς ἀπῳώρητο, οὐκ ἂν ὁ ἥλιος ἀφ' ἡμῶν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη Πλάτὴρ, ἀπανταχόθεν ἐξίσου διίστατο.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀριδήλως παρίστησι τὸν οὐρανὸν κυκλοτερῆ τε καὶ ἀκίνητον ὄντα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἀντίκρισις. Εἰ δὲ τὸ προφητικόν μοι παράγεις ῥητὸν τὸ λέγον, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » κάντεῦθεν ἡμικύκλιον εἶναι διισχυρίζῃ τὸν οὐρανὸν καὶ ἀκίνητον· ἐκεῖθέν σοι κἀγὼ ὑπερεύσιον πάντως Θεὸν ἀνθρωπόμορφον εἶναι διαμαρτύρομαι καὶ ἐνσώματον· δράκα γὰρ ὁ προφήτης αὐτῷ καὶ σπιθαμὴν περιτίθησιν. Ἀλλὰ καθάπερ δι' αὐτῶν τοιούτων ῥημάτων, δρακός τε λέγω καὶ σπιθαμῆς, μικρὸν μέρος τῆς ὅλης τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τροπικῶς ὁ προφητικὸς λόγος ἐνέφηνεν· οὕτω δὲ τὸ εἰπεῖν, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » τὴν εὐκολίαν τῆς τέχνης, ᾗ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα παρήγαγε, πανσόφως ὑπεσημήνατο. Καὶ οὐκ ἐμὰ ταῦτα τὰ ῥήματα. Ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης οὕτω με πείθει περὶ τούτου φρονῶν ἐν τῷ περὶ οὐρανοῦ κεφαλαίῳ καὶ τάδε διεξιών· « Τινὲς μὲν ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν ἐκ τοῦ τὸν Δαβὶδ λέγειν, « Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανόν, ὡσεὶ δέρριν· » καὶ τὸν Ἡσαΐαν ὡσαύτως, « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν. » Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον. Ὅτι δὲ περιφερόμενος ὁ οὐρανὸς καὶ αὐτὸν συμπεριφέρει τὸν ἥλιον, ἐδήλωσε μὲν ὁ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, τὴν θείαν ὑπερεκπληττόμενος δημιουργίαν, καὶ λέγων· « Τίς περιάγει τὸν οὐρανόν, ὥστε ὑπὲρ γῆς τὸν φωστῆρα γενέσθαι ; » Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἐνέφηνε Μάξιμος ἐπεξηγούμενος τὸ τῆς Παλαιᾶς, τὸ λέγον· « Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγας Ἀτλώμ· » καὶ οἷον θαυμάζων τὴν ἄῤῥητον τοῦ Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, καὶ τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Ἡλίου τε καὶ σελήνης δρόμον ἐπέσχεν ἀκώλυτον ὁ Θεὸς παραδόξως, τὴν ἀεικίνητον τοῦ παντὸς φύσιν στήσας ἀκίνητον. » Τί τούτου παραδοξότερον ; Τί τῆς κυκλικῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἐκφαντικώτερον ; Καὶ ταῦτα τοῦ μεγάλου Βασιλείου τὴν τῶν οὐρανῶν κυκλικὴν περιδίνησιν ὑπεμφαίνοντος. Μὴ οὖν ἄναρχα φαντάζου, ὦ ἄνθρωπε, τὰ ὁρώμενα, μηδ' ἐπειδὴ κύκλῳ σε περιτρέχει τὰ κατ' οὐρανὸν κινούμενα, ἡ δὲ τοῦ κύκλου ἀρχὴ τῇ προχείρῳ ἡμῶν αἰσθήσει οὐκ εὐληπτος, ἄναρχον ἡγοῦ τῶν κυκλοφορικῶν σωμάτων τὴν φύσιν. » Ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος οὐ περὶ τῶν ἔξω φιλοσόφων, περὶ δὲ τῶν φώτων τὸν λόγον ποιούμενος, καὶ τάδε φησίν· « Οἶδα καὶ ἕτερον φῶς, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον. » Εἰ μὲν οὖν ἡμίτομος ὁ οὐρανὸς, καὶ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ φαινόμενον ἄνωθεν, εἰ οὐχ ὑποστρέφει τὴν γῆν ὁ ἥλιος κάτωθεν, πόθεν

λοιπὸν οἱ ἀστέρες, καὶ τίνι τρόπῳ κυκλικὴν ποιοῦνται περίοδον; Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς Πατράσιν ὁ θειότατος Ἰωάννης, ἀλλὰ τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενος, καὶ πείθων τοὺς ἁπλουστέρους μὴ τοῖς εἱμαρμένην καὶ τύχην δοξάζουσι συναρπάζεσθαι, μηδὲ τὴν ζωὴν αὐτῶν ταῖς τῶν ἄστρων κινήσεσιν ἀναρτᾷν, καὶ ἐντεῦθεν ἀπάγεσθαι τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος παραὐρεσθαι, τοιαῦτα γράφειν ὁ πάμμεγας εὐμεθόδως οὐ παρῃτήσατο. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας Διονύσιος ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ περὶ ἀγαθοῦ διδάσκει φωτὸς, καὶ τάδε περὶ τούτων ἀριδήλως θείληφε· « Τήν τε τοῦ οὐρανοῦ φημι παράδοξον κίνησιν, τὴν κυκλικὴν τῶν ἀστέρων περίοδον, τὴν μεταβατικὴν αὐτῶν δίοδον, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν μεγάλων φωστήρων ἀποκατάστασιν, καθ' ἣν ἐνιαυτοί τε καὶ μῆνες ἐμετρεῖσθαι εἰώθασι. » Τοῦτο οἶμαι καὶ τὸν σοφὸν Σολομῶντα αἰνίττεσθαι, λέγοντα, ὅτι « Ὁ ἥλιος ἀπάρχεται πρὸς νότον, καὶ κυκλοῖ πρὸς βορρᾶν, » ὥστε τῷ μὲν οὐρανῷ καὶ ἄκων συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος, ποιεῖ τὸ νυχθήμερον. « Ἔθετο γὰρ, φησὶ, ταῦτα εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » τὴν αὐτοῦ δὲ πορείαν ἡρέμα ποιούμενος τὴν ἀπὸ δυσμῶν δηλονότι πρὸς ἀνατολὰς, καὶ ἀπὸ τοῦ ζωδίου μεταβαίνων εἰς ζώδιον, τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληροῖ. Ἐνιαυτὸς γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἀλλ' ἢ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἀποκατάστασις. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ πείσθητι. Ἐν γὰρ τῇ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισιν· ἐπεξηγούμενος καὶ γὰρ τὸ διαληφθὲν ῥητὸν τὸ λέγον· « Καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἐνιαυτούς· » καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν ὅπως ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸν ἐνιαυτὸν, καὶ τάδε φησίν· « Ἡλιακὸς δέ ἐστιν ἐνιαυτὸς, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σημείου ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου ἀποκατάστασις. » Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ δυσμῶν ὅ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη τὴν ἰδίαν ποιοῦνται πορείαν, ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριδηλότερον ἔδειξε κατὰ λέξιν οὕτω διεξιών· « Ἥλιον καὶ σελήνην, Ἄρεά τε καὶ Κρόνον πλανήτας ἐκάλεσαν, ὅτιπερ ἐναντίως τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν. Τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινουμένων, αὐτοὶ δὲ ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ τῆς σελήνης καθ' ἑσπέραν μικρὸν ἀναποδιζούσης. »

quomodo circularem cursum stellæ peragent? Hinc ergo manifestum est, non ut cæteris Patribus adversantem, sed opportune divinissimum Joannem locutum, simplicioribus persuadere conantem, ne ab iis qui fortunam fatumque credunt, seduci se sinerent, neque suam ipsorum vitam astrorum motibus ascriberent, adeoque ne abducerentur a Deo (6), et a recta sententia divellerentur, hæc magnum scribere non dedignatum fuisse. Quid plura? Theologus ille magnus Dionysius in quarto suo capite, in quo de bono luminé disserit, hæc pariter de his manifeste edocet: « Cœli, dico, mirabilem motum, et circularem astrorum cursum, et ipsorum transgredientem transitum, et ex hoc in idem magnorum luminarium restitutionem, secundum quam annos mensesque metiri consuevimus. » Hoc quoque sapientem Salomonem clam innuisse existimo, ubi dicit: » Sol ab austro surgit, et rotatur ad aquilonem, « ita ut, cum cœlo et invitus circumactus, diem noctemque efficiat: « Posuit enim, inquit, hæc in signa, et tempora, et dies, et annos; » suum enim transitum clam ab occidente faciens, apparens in oriente, et a signo in signum transiens, annum perficit. Annus enim nihil aliud est, quam ab eodem in idem signum iterum restitutio. Et si minus his, quæ dicuntur, saltem ipsi magno Basilio fidem adhibeas; in septima enim homilia hæc eadem edisserit. Explicans quippe hoc laudatum dictum: « Et erunt in signa, in tempora, et in annos; » et exinde quomodo annum sol absolvat ostendens, hæc quoque subjicit: « Solaris autem annus est ab eodem in idem signum juxta solis motum restitutio. » Hæc autem ita sese habere, et ad orientem ab occidente solem et lunam suum cursum peragere, Damascenus Joannes perspicue demonstravit, hisce iisdem verbis enarrans: « Solem, et lunam, Martem et Saturnum planetas appellarunt, quia adversus cœlum motum faciunt; nam cœlo et cæteris astris ex oriente in occidentem se moventibus, ipsi ab occidente in orientem motum habent. Hoc ex luna ad vesperam paulisper retrocedente cognoverimus. » Si hæc ita se habent, ex lunæ reversionibus et reliqui planetæ, unde et quomodo moveantur, manifeste demonstravit. Manifestissimum omnino cum semper mobili cœlo solem circumactum diei noctisque spatium perficere. Nam, nisi ex oriente in occidentem sol moveretur, si per diei noctisque

(6) Vides hic nostrum Glycam totum in eo versari ut Chrysostomum defendat quasi opportune de mundo ipse senserit, atque optime semisectum cœlum pronuntiarit, ut fati fortunæque errorem radicitus evelleret. Probe utentis ratione nunquam tamen erit commentum quodvis errore alio refutare, eo magis quod luculenter in sacris Scripturis circularis cœli mentio sæpius habetur, præcipue vero cap. XXIV *Eccl.*, ubi dicitur *Gyrum cœli circuivi sola*, etc., Græce aptius et verius, ἐκύκλωσα, scilicet *circumduxi*, *rotundavi*, *conglobavi*, et Isaiæ cap. XL, *Qui sedet super gyrum terræ*, vel secundum Hebræos, *Qui sedet super globum terræ*. Si globus est igitur terra, sane et antipodes erunt, rotundum erit cœlum, non semisectum. In hæc itaque et alia testimonia si respexissent Chrysostomus homil. 14 et 27 *in Epist. Pauli ad Hebr.*, Justinus Martyr, Basilius homil. 1, *super Genes.*, Ambrosius, lib. 1 *in Hexaemer.*, Lactantius, et alii innumeri, nunquam cœli rotunditatem negassent, ac vidissent eam non esse *figmentum Græcorum a ratiocinando profectum*, uti Elias Cretensis ad Orationem 7 Nazianzeni autumavit, quod ex Scripturis ipsis probatur, quodque rationi consonum, quemadmodum Ptolemæus novem argumentis ostendit cap. 3, lib. 1 edit. magnæ, Aristot. II *Cœl.* tex. 22 et seqq.

Digitized by Google

spatium suam faceret restitutionem, ubinam tandem solis circulus ille, qui annum complet? Ad hæc, quæso, respondeant; neque enim ad dies tantum perficiendos sol constitutus est, sed et ad tempora et annos, ut præcedens sermo jam demonstravit. ἐπὶ δωσμὰς ἐκινεῖτο ὁ ἥλιος, εἰ διὰ νυχθημέρου ἡλίου κύκλος ἐκεῖνος ὁ τὸν ἐνιαυτὸν ἐκπληρῶν; ἐτάχθη μόνον ὁ ἥλιος ἐκτελεῖν, ἀλλὰ καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς, ὡς ὁ λόγος ἤδη φύσας ἐγνώρισε.

A Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει ἀπὸ τῆς θελήνης ἀναποδισμῶν καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας, ὅθεν καὶ ὅπως ποτοῦνται τὴν κίνησιν, ἀριδήλως ἐνέφηνε. Πρόδηλον πάντως ὅτι καὶ ἀεικινήτῳ οὐρανῷ συμπεριφερόμενος ὁ ἥλιος ἀποτελεῖ τὸ νυχθήμερον. Εἰ γὰρ ἐξ ἀνατολὴν οἰκείαν ἐπόδει ἀποκατάστασιν, τὸ λοιπὸν ὁ τοῦ Δίτωσαν ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν· οὐδὲ γὰρ ἡμέρας

Talia ergo, tantaque testimonia habens, ne amplius adversere, neque hujus beatissimi insistens operibus, cæteros sanctos despicias. Etenim si anathemati subjicere videtur eos, qui cœlum non esse fixum, et semisectum affirmant; non tamen reliquis sanctis Patribus obsistens, sed his adhærens, cum sententiam hanc Manichaicam et impiam reddere conatus esset, hæc inquit: « Etenim hi, qui Manetis inhærentes placitis ægrotant, Dominum ad animarum nostrarum salutem duodecim vasa fabricasse existimarunt, quæ per sphæras conversa morientium animas attollerent, et in luna colligerent (7), in fidem suæ ipsorum vaniloquentiæ hujus incrementum et diminutionem adducentes. » Fabulam hanc igitur, uti diximus, stirpitus evellere nitens, severioribus quoque rationibus uti contendit in illos, qui cœlum rotundum et semper mobile asserunt. Et hæc sunt, quæ Chrysostomus ait, et hac ratione se habent. Solem vero infra terram subterlabi, non quidem transverse, ut quidam putant, et obscurum aerem efficere (nam si transverse sol excurreret, adeo aer non obtenebraretur) manifestatum hoc quidem fuit ab ipso Theologo Gregorio in libro suo *De Theologia* ita dicente: « Diei conditor sol est supra terram, sub terra vero noctis est conditor (8). » Non minus hoc et ab ipso Damasceno Joanne pertractatum fuit; in capite enim de luce, igne et luminaribus hæc ait: « Quarta die fecit Deus luminare majus, videlicet solem, ad principatus et potestates dici: per ipsum enim dies efficitur: siquidem dies est, dum sol supra terram, nox vero dum infra terram lucet: et noctis intercapedo est solis ab occidente usque in orientem sub terra cursus. » Eadem vero verbis hisce magnus Basilius explanat; ad dictum enim habens, « Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem, » hæc dicit: « Et nunc quidem post solis productionem dies est, cum a sole in hemisphærio supra terram lucente aer

Τοιαύτας μὲν οὖν καὶ τοσαύτας ἔχων τὰς μαρτυρίας μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε· μηδὲ τοὺς λοιποὺς ἁγίους ἀθέτει, τοῖς τοῦ παμμάκαρος ἐντυγχάνων πονήμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλειν δοκεῖ τοὺς μὴ τὸν οὐρανὸν πεπηγμένον εἶναι καὶ ἡμίτομον λέγοντας· ἀλλ' οὐκ ἐναντιούμενος τοῖς λοιποῖς ἁγίοις Πατράσιν, ἀλλ' ἐμμένων πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ αὐτὸ τὸ Μανιχαϊκὸν καὶ ἄθεον ποιῆσαι πειρώμενος φρόνημά φησι· « Καὶ γὰρ οἱ νενοσηκότες τὰ Μάνεντος, ὅτι Κύριος διὰ τὴν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν κάδδους δώδεκα ἐμηχανήσατο, οἳ διὰ τὰς σφαίρας στρεφόμενοι, τὰς τῶν θνησκόντων ἀνιμῶνται ψυχάς, καὶ τῇ σελήνῃ ταύτας ἐναποτιθέασιν, εἰς πίστιν τῆς αὐτῶν ματαιολογίας καὶ τὰς αὐξομειώσεις τούτης πραγόντες. » Πρόρριζον οὖν, ὡς ἔφημεν, τὴν μυθολογίαν ταύτην ἀνασπᾶσαι μαχόμενος, καὶ λόγοις αὐστηροτέροις κεχρῆσθαι παρεδιάζετο κατὰ τῶν σφαιροειδῆ λεγόντων εἶναι τὸν οὐρανὸν καὶ ἀεικίνητον. Καὶ τὰ μὲν τοῦ Χρυσοστόμου τοιαῦτα, καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ὅτι δὲ τὴν γῆν ὑποτρέχων ὁ ἥλιος, οὐ μὴν ἐκ πλαγίου, καθά τινες οἴονται, ἀργεῖ τὸν ἀέρα καθίστησιν (εἰ γὰρ ἐκ πλαγίου διαδέων ὁ ἥλιος, οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἀὴρ ἐσκοτίζετο), δεδήλωται μὲν καὶ αὐτῷ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ ἐν τῷ περὶ Θεολογίας αὐτοῦ λέγοντι· « Ἡμέρας μὲν δημιουργὸς ὁ ἥλιος ὑπὲρ γῆς ὤν, ὑπὸ δὲ γῆν ὢν δημιουργὸς τῆς νυκτός. » Οὐχ ἧττον δὲ περὶ τούτου καὶ αὐτῷ τῷ Δαμασκηνῷ Ἰωάννῃ διείληπται· ἐν γὰρ τῷ περὶ πυρὸς, φωτὸς καὶ φωστήρων κεφαλαίῳ καὶ τάδε φησί· « Τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἤτοι τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γάρ ἐστιν ἐν ᾧ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆς εἶναι, νὺξ δέ ἐστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι· καὶ διάστημα νυκτός ἐστιν ὁ ἀπὸ δύσεως ἕως ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν ἡλίου δρόμος. » Τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις καὶ ὁ μέγας διέξεισι Βασίλειος· ἐν γὰρ τῷ ῥητῷ τῷ λέγοντι, « Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκό-

(7) Quam dire a vero aberrarit Manes, et quæ monstra, non placita, ejus asseclæ jactitarint, hic nostrum non est expendere; ea enim omnia possunt videri in Augustino, præcipue in lib. I *De hæres.*, atque alibi, necnon in cæteris Patribus qui ea refutarunt. Animadvertendum tamen hic censuimus Manetem a veteri Platonicorum philosophia hausisse, animas post corporis mortem in lunam avolare, postquam fati lege ad tempus vagatæ fuerint in ea regione quæ terram et lunam interjacet. Hac de re videndus Plutarchus in lib. *De facie in orbe lunæ*, qui referens omnia Platonicorum somnia auctor est nonnullos Elysios in luna æque ac Tartarum statuisse. Qui contulerit Plutarchi librum, et Manichæorum hac de re commenta, videbit sane hos nihil proprio censu protulisse, verum somniantium deliriis victas omnino manus dedisse.

(8) Plutarchus ubi supra memorat a Platone non solem, verum terram dici instrumentum temporis dimetiendi, ex quo latius patet melius Platonem sensisse de terra quam cæteros philosophos, cum καὶ φύλακα, καὶ δημιουργὸν αὐτὴν ἀτρακῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας προσεῖπε, *et custodem et veracem ipsum artificem noctis dieique dixit.* Idem sensit et Empedocles qui ait:

Νύκτα δὲ γαῖα τίθησιν, ὑφισταμένη φαέσσι.
Noctem terra facit, dum lucem intercipit almam.

Digitized by Google

τος ἐκάλεσε νύκτα, » καὶ τάδε φησί· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ· νὺξ σκίασμα γῆς ἐπικρυπτομένου ἡλίου γινόμενον.

illuminatur, nox vero est terræ umbra, quæ ab sole abscondito fit. »

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι μὴ τοῦ ἡλίου τὴν γῆν ὑποτρέχοντος οὐκ ἂν ἐπὶ τοσοῦτον ἀφεγγὴς ὁ ἀὴρ, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων τοῦτο γνωσόμεθα. Ἐν Βρεταννίᾳ μὲν τῇ νήσῳ ὀκτὼ καὶ δεκάωρος μὲν ἡ ἡμέρα ἐστὶν, ἑξάωρος δὲ ἡ νύξ· καὶ οὐ μόνον ἑξάωρος, ἀλλὰ καὶ τὸ σκότος αὐτῆς οὐ πάνυ βαθὺ, τοιοῦτον δὲ εἰπεῖν, ὁποῖόν ἐστι τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον λυκόφωτον· ἐμπίπτουσι γὰρ αὐτοῖς αὐγαὶ τοῦ ἡλίου. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι κἀν ταῖς νυξὶν αὐταῖς ὁ ἥλιος ἔγγιστα περιστρέφεται, διὰ τὸ βραχύτατον αὐτοῦ μέρος ὑπὸ γῆν καταδύεσθαι, καὶ σὲ γε τῶν Βρεττανῶν ὀξυδερκέστατοι σαφῶς ὁρῶσι κατὰ τὴν νύκτα, καὶ μικροῦ πάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς περιλαμβάνουσι. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἴγε καὶ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς κλίματι οὐχ ὑπὸ γῆν ὁ ἥλιος διυδεύων ἦν, ἀλλ' ἔγγιστά που κάνταῦθα περιεστρέφετο, ἡ νὺξ ἀληθῶς οὐχ ἡ νὺξ ἦν, οὐδὲ πάνυ βαθὺ τὸ σκότος αὐτῆς, ἀλλὰ τοιοῦτον, ὁποῖον ἤδη ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν, ἅτε τῆς γῆς οὐμενοῦν ἀντιφραττούσης ταῖς ἡλιακαῖς ἀκτῖσι παντάπασιν· ἡ γὰρ νὺξ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ σκίασμα γῆς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος. Τοῦ γοῦν ἡλίου μὴ τὴν γῆν ὑποτρέχοντος, ἀλλ' ἔγγιστα περιστρεφομένου, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, βαθεῖαν γένεσθαι νύκτα πάντως ἀμήχανον. Ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν ἡμίτομος ὁ οὐρανὸς, καὶ τοῦτο μόνον τὸ φαινόμενον ἄνωθεν κατὰ τὸ προφητικὸν δῆθεν ῥητὸν τὸ λέγον· « Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν, » δηλοῦσι μὲν καὶ τὰ διαληφθέντα σαφῶς, οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καταμαθεῖν καὶ ἐκ τῶν διαληφθησομένων ῥᾴδιον τοῖς προσέχουσιν. Ἐν γὰρ τῷ διαληφθέντι κεφαλαίῳ καὶ τάδε κατὰ λέξιν ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης διέξεισιν· « Ἔχει ὁ οὐρανὸς μοίρας τριακοσίας ἑξήκοντα, τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα, καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ὡσαύτως μοίρας ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. » Ὅτι δὲ σφαιροειδὴς ὁ οὐρανὸς, καὶ αὐτὸς ὁ Συναΐτης θεῖος Ἀναστάσιος σαφέστατα ἔδειξεν· ἐν δὲ τῷ εἰς τὸν Ἑξαήμερον λόγῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ κατὰ Θεὸν ὑπὲρ φύσιν καὶ τέχνης ἀκολουθίαν δείκνυσι, καὶ τάδε φησίν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, δηλονότι τὴν σφαῖραν, εἶτα τὴν γῆν, τουτέστι τὸ κέντρον. » Ἦ γὰρ ἔδει πάλιν εἰπεῖν· « Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν, ἤτοι τὸ κέντρον, καὶ τότε τὴν σφαῖραν. » Εἰ μὴ γὰρ τὸ κέντρον πηχθῇ, οὐκ ἂν ὁ ἐνιαυτοῦ περιγράφηται κύκλος. Τὰ αὐτὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ὁ τὰ θεῖα πρότερον σοφὸς Ὠριγένης δίδωσι σαφῶς ἡμῖν ἐννοεῖν. Ἐντρέπων γὰρ τοὺς παχυμερῶς ἐπερχομένους τὰ τῆς

Hæc autem ita sese habere, et quod minime subter terram sol non currat, aerem non omnino obscurum esse, vel ex ipsis rebus cognoverimus. In insula Britannia (9) decem et octo horarum dies est, sex horarum vero nox; et non solum sex horarum, sed ipsius tenebræ non omnino profundæ, scilicet quale est, quod a nobis dicitur crepusculum: solis enim fulgores in eos cadunt. Cur? Quia ipsa quoque nocte sol proxime circumfertur, propterea quod pars ipsius brevissima sub terra occultitur, et Britannorum perspicacissimi nostra clare vident, et fere omnia oculis discernunt. Hinc ergo ediscas, quod, si in nostro tantum climate, et non sub terra sol transiret, sed prope hinc et illinc circumferretur, nox profecto nox non esset, neque omnino profundæ ipsius tenebræ, sed ejusmodi, quales præcedens sermo demonstravit; siquidem terra universis solaribus radiis nequaquam opponeretur. Nox enim nihil aliud est quam terræ umbra, ut ait magnus Basilius. Sole siquidem minime infra terram, sed prope ipsam circumeunte, ut supra dictum est, profundam fieri noctem omnino impossibile. Cœlum autem semisectum non esse, neque hoc solum, quod desuper apparet, juxta videlicet prophetæ dictum: « Qui suspendit cœlum quasi fornicem, » dilucide, quæ dicta sunt, manifestant. Non minus vero ea, quæ ad hoc spectant, ex adducendis animum intendentibus perdiscere facile est. In laudato namque capite hæc hisce iisdem verbis Damascenus Joannes disserit: « Ter centum et sexaginta habet partes cœlum, centum octoginta hemisphærium super terram, et quod sub terra est pariter centum octoginta. » Divinus quoque Anastasius Synaita cœlum in similitudinem sphæræ esse manifestissime ostendit in suo sermone in Hexaemeron, in quo, quæ a Deo sunt, supra naturam et artis rationem esse demonstrat, et ita infit: « Creavit Deus cœlum, hoc est sphæram, primum, deinde terram, centrum scilicet. » Vel enim iterum dixisse oportebat: « Fecit Deus terram, et cœlum, centrum videlicet, et tunc sphæram. » Nisi enim centrum fixum esset, non utique anni circulus circumscriberetur. Eadem autem de cœlo et divina antea sapiens Origenes nobis dat aperte intelligere; evertens enim, qui illotis manibus accedunt ad enarrandam Scripturam, et exinde humana forma præditum Deum putant, et hæc cæteris addidit: « Quomodo rotun-

(9) Quivis dierum noctiumque vices, atque earum causas expenderit, noverit hic Glycam nostrum de solstitio æstivo loqui, quo tempore Britannia diuturno solis aspectu gaudet, ac pene noctem nescit, cum nec longius absit ab iis populis qui in maxime obliqua sphæra positi, a Plinio lib. IV, cap. 12, referuntur, quasi qui « serant matutinis, meridie metant, occidente sole fœtus arborum decerpant, noctibus in specus condantur. » Londini revera maximus dies, qui fit undecima mensis Junii, fere decem et novem horis constat, ac tunc temporis crepusculum pro nocte habetur, ea scilicet dubia lux, quæ ex refractione radiorum solarium in atmosphæra exoritur, donec sol decimum octavum gradum sub horizonte attigerit, ut peritiores astronomi autumarunt. De crepusculis, ac de methodo expendendæ longioris, brevioresque creperæ Lucis vid. KEILL., dissert. 20.

Digitized by Google

dum semperque mobile cœlum sedes Dei esse potest ? » Si autem hæc ita se habent, ut præcedens sermo demonstravit, ne amplius repugnes, neque hujusmodi divinæ Scripturæ testimonia afferas ; a supra enim laudato Apostoli dicto : « Quod fixit Dominus, et non homo, » nihil aliud significatum existima, quam certam cœli productionem, et constitutionem, et perpetuam illius conjunctionem, et concentum : nam si immobile esset cœlum propter firmitatem, qua a Deo fixum fuisse dicitur, lunam quoque in eodem loco manere, non semper mobilem esse, oportebat ; siquidem fundamentis ædificaverat firmis : « Lunam enim, dicit, et stellas, quas tu fundasti. »

A Γραφῆς, κἀντεῦθεν τὸ Θεῖον ζοξάζοντας ἀνθρωπόμορφον, καὶ τάδε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἔλεγε· « Πῶς ἂν ὁ σφαιρικὸς ὁ οὐρανὸς καὶ ἀεικινούμενος θρόνος δύναται εἶναι τοῦ Θεοῦ ; » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καθὰ καὶ δὴ φθάσας ὁ λόγος ἀπέδειξε, μὴ ἐπὶ πλέον ἀντίπιπτε, μηδὲ Γραφικὰς τοιαύτας μαρτυρίας παρείσαγε· ἀπὸ τοῦ διειλημμένου γὰρ ἄνωθεν ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, » μηδέν τι ἕτερον αἰνίττεσθαι νόμιζε ἢ τὴν ἀσφαλῆ τοῦ οὐρανοῦ παραγωγήν τε καὶ σύστασιν, καὶ τὴν εἰς αἰῶνας αὐτοῦ συνοχὴν καὶ συγκρότησιν. Εἰ γὰρ ἀκίνητος ἦν ὁ οὐρανὸς διά γε τὴν πῆξιν, ἣν λέγεται πεπῆχθαι παρὰ Κυρίου, ἔδει πάντως καὶ τὴν σελήνην ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένειν, οὐ μὴν ἀεικίνητον εἶναι, ἅτε θεμελίοις ἐπῳκοδόμησεν στερρόις· « Σελήνην γάρ, φησίν, καὶ ἀστέρας ἃ σὺ ἐθεμελίωσας. »

Ex his ergo omnibus edisce, o sacrum caput, non sine consilio ab aurea verba fundente divinoque Joanne de his disputatum esse. Nisi enim hoc esset, nonne laudatis sanctis Patribus adversaus crederetur ? Impossibile quippe est ad invicem aliter unquam sentire, prout mihi videtur, qui in uno eodemque Spiritu locuti sunt.

B Ἐκ τούτων οὖν πάντων μάνθανε, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὅτι καὶ' οἰκονομίαν τῷ χρυσορρήμονι καὶ θείῳ Ἰωάννῃ τὰ περὶ τούτων ἐκτέθειται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν τοῖς διειλημμένοις ἁγίοις Πατράσιν ἀντιπίπτων ἐφαίνετο ; Ἀμήχανον γὰρ πρὸς ἀλλήλους ἄλλως πως ἐναντιοῦσθαι καθά γέ τε ὡς τὸ δοκοῦν ἐμοὶ, τοὺς ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ λαλήσαντας Πνεύματι.

EPISTOLA XII.

Adhuc et hoc quæritur, cum Deus prima die lucem creaverit, qua de-causa die quarta luminaria condiderit (10).

Aurea verba fundens et divinus Joannes in quinta ipsius in Hexaemeron homilia Mosaicum dictum enarrans quod ait : « Et fecit Deus luminaria C magna, » non parvi momenti contradictionem inducere videtur. Neque enim accuratius in hujusmodi rationibus immorari voluit ; cum opportunitate temporis pari passu gradiens, ut videtur, sicuti etiam alias hoc fecisse repertus est, despicit, aliquando enim sedulitati parcit divinus hic vir. Nisi enim hoc esset, nullo modo ad verbum sic dicere visus esset, elementum hoc, scilicet solem quarta die conditum, ad hoc productum fuisse, ut lucidiorem faceret diem. Attende igitur ; hinc enim apparet, aliud fuisse quod prima die productum est lumen, et aliud solem istum, qui quarta die conditus est ; primamque illam lucem subobscuriorem fuisse ea, quæ die quarta producta est. Hoc tamen omnino verum non est. Tunc enim ipsa D producta est lucis essentia ; ait enim : « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux ; » quarta vero non lux,

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΒ'.

Ὅτι καὶ τοῦτο ἠπόρηται, εἰ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν παρήγαγε τὸ φῶς ὁ Θεὸς, τίνος ἕνεκεν κατὰ τὴν τετάρτην τοὺς φωστῆρας ἐδημιούργησε.

Ὁ μὲν οὖν χρυσορρήμων καὶ θεῖος Ἰωάννης ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον πέμπτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ τὸ Μωσαϊκὸν ῥητὸν ἐπεξηγούμενος τὸ λέγον· « Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας τοὺς μεγάλους, » ἀντιλογίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν παρεισάγειν δοκεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀκριβέστερον τοῖς περὶ τούτου λόγοις ἐνδιατρῖψαι ἠθέλησε· τῷ καιρῷ συγκαταβαίνων, ὡς ἔοικεν, καθὰ δὴ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦτο ποιῶν εὑρηται, καταφρονεῖ· καὶ γὰρ ἔστιν ὅτε τῆς ἀκριβείας οἰκονομικὸς ὁ θεῖος οὗτος ἀνήρ. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτολεξεὶ λέγων οὕτως ἐφαίνετο· « Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τουτέστιν, ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος, ἐπὶ τούτῳ παρήχθη, ἵνα λαμπροτέραν ποιῇ τὴν ἡμέραν. » Πρόσεχε οὖν· φαίνεται γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι ἄλλο ἦν ἐκεῖνο τὸ κατὰ τὴν πρώτην παραχθὲν φῶς, καὶ ἕτερον οὗτος ὁ κατὰ τὴν τετάρτην δημιουργηθεὶς ἥλιος· καὶ ὅτι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο τοῦ κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντος ἀμυδρότερον ἦν. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ παρήχθη τοῦ φωτὸς ἡ οὐσία· « Καὶ εἶπε γάρ, φησίν, ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, »

(10) Quæ quantaque dixerint tum veteres, tum recentiores philosophi de lucis ac solis natura, omnibus iis compertum sane est, qui vel ab ipso limine physicas facultates salutarint, earumque historiam vel cursim perlegerint. Newtoni dogmatibus adhærentes, quibus lux idem est ac « qualitas specifica, qua nobis corpora conspicienda objiciuntur, sol vero igneus globus, a quo continuo emanant radii lucis ad nos usque pervenientes perquam ocius, » innumera et in hac disputatione invenient quæ reprehendant. Newtono et nos ipsi studemus ob id tamen non vetamur quin et aliorum *hypothe*ticas sententias expendamus. Quapropter invidiæ notam, credo, fugiam, si dixero non injucundam omnino, nec futilem hypothesim Wallerii, quam validis rationum momentis statuit de origine mundi, quaque contendit Mosem statis naturæ legibus locutum cum universi historiam conscripsit, adeoque quamplurimos somnia et monstra de mundi origine protulisse, eo quia a Genesi descivere, ac *proinde* et ab ipsa natura.

Digitized by Google

κατὰ δὲ τὴν τετάρτην οὐ φῶς, ἀλλὰ φωτοδόχα μόνον, ἀγγεῖα παρήχθησαν εἰς ὑποδοχὴν ἐκείνου τοῦ πρώτου φωτός.

sed solum lucis capacia vasa ad excipiendam primam illam lucem producta fuere.

Πρόσσχες, εἰ βούλει, καὶ ταῖς τῶν λοιπῶν Πατρῶν φωναῖς, καὶ μάθοις ἐκεῖθεν εὐχερῶς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐν πρώτοις τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἰουστίνου ἄκουε, περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ πρώτου, καὶ τῶν κατὰ τὴν τετάρτην παραχθέντων φωστήρων καὶ τάδε διεξιόντος· « Πάλαι μὲν ὅλον δι' ὅλου τὸ φῶς τῷ ἀέρι περικεχυμένον, οὔτε κίνησιν ὁμαλὴν διέτρεχεν, οὔτε τῆς ἡμέρας τὰ μέτρα διώριζεν· ἀλλὰ συστελλόμενον τῇ νυκτὶ τὴν πάροδον ἐδίδου, ὥστε παντὸς ἀληθέστερον ἕτερον μὲν εἶναι τὸ φῶς, ἕτερον δὲ τὸ ἡλιακὸν σῶμα τὸ τοῦτο δεξάμενον. Μὴ γάρ μοι τὸν ἥλιον φῶς ἕτερον παρὰ τὸ πρῶτον γενόμενον νόμιζε. Οὐ γὰρ ὡς ἐλλείποντος τοῦ πρώτου πρὸς τὸν τοῦ παντὸς φωτισμὸν ὁ ἥλιος γέγονε τὸ ἐλλεῖπον ἀναπληρῶν. Ἓν τοίνυν ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀρχέγονον· ὁ δὲ ἥλιος σῶμα τούτῳ κατεσκευάσθη, ἐφ' οὗ συναιρεθὲν τὸ φῶς πανταχοῦ τὴν ἀρχὴν κεχυμένον ἐποχεῖται. Τοῦτο καὶ τῶν ὡρῶν ἡμῖν τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον διὰ τοῦ σώματος ἀμέμπτως ἀποπληροῖ. » Καὶ τὰ μὲν τοῦ Ἰουστίνου τοιαῦτα. Ὁ δὲ μέγας Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε περὶ τούτου διέξεισι· « Τοῖς μὲν οὖν ἀϊδίοις αὐτός ἐστι φῶς καὶ οὐκ ἄλλο· τί γὰρ ἔδει φωτὸς δευτέρου τοῖς τὸ μέγιστον ἔχουσι; Τοῖς κάτω δὲ καὶ περὶ ἡμᾶς πρώτην ἐκλάμπει τὴν τοῦ φωτὸς τούτου δύναμιν. Καὶ τοῦτο οὐκ ὀργανικὸν ἀπ' ἀρχῆς ἀναδείξας, οὐδὲ ἡλιακὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἀλλ' ἀσώματον καὶ ἀνήλιον· ἔπειτα δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὥστε καταφωτίζειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. » Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν πρὸ τῆς τετάρτης ἐκεῖνο ἦν τὸ κατὰ τὴν τετάρτην ἐμβληθὲν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ τοῦ καταφωτίζειν διὰ τοῦτον τὰ σύμπαντα.

Attende, si lubet, etiam reliquorum sanctorum Patrum vocibus, et exinde facile disces veritatem. Atque in primis philosophum ac martyrem Justinum audi, et de prima illa luce, et de in die quarta productis luminaribus ita sane disserentem : « Primitus namque lumen omnino totum in aere diffusum, neque æquabilem tenuit cursum, neque diei certum designavit spatium : contractum vero, nocti aditum dedit; ita ut verum plane sit aliud esse lumen, et aliud quod lumen ipsum complectitur, solare corpus (11). » Nec mihi solem lucem aliam quam principem illam factam esse existimes; non enim, tanquam primaria illa ad universitatis illuminationem non sufficiente, sol conditus est, ut defunctum suppleret. Unum est igitur originarium lumen : sol autem corpus ipsi effectum, in quo lumen contractum ubique prorsus locorum jam inde ab initio diffusum feratur. Hoc etiam per corpus id horarum diei cursum absolute perficit. » Atque hæc sane Justinus. Magnus vero Gregorius Theologus in sua in novam Dominicam oratione hoc hisce verbis explanat : « Æternis igitur nullum aliud lumen quam seipsum præbuit. Quid enim secundo lumine opus iis erat, qui maximum habebant? Inferioribus autem atque humanis primam hujus luminis vim protulit. Nec vero id organicum a principio, nec, mea quidem sententia, solare protulit, verum incorporeum (12) et solis expers; sed postea ad orbem terrarum illustrandum soli traditum est. » Patet igitur exinde quod ea lux diem conficiens ante diem quartam eadem erat ac quæ die quarta injecta est solari disco, ut per hunc omnia illustraret.

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι τὸ φῶς ἐκεῖνο πολλῷ λαμπρότερον ἦν τοῦ σήμερον ἡμᾶς καταυγά-

Quod vero hæc ita se habeant, et quod illa lux multo splendidior esset ea (13) quæ nos hodie illu-

(11) Videtur hic Justinum pene sentire cum Aristotele qui lucem quid incorporeum autumavit, et discretum a corpore; cum dixisset enim eam neque esse ἀποῤῥοὴν σώματος οὐδενός, *defluxum corporis ullius*, definiens quidnam lux sit in lucido corpore, lucem esse ait ἐνέργειαν τοῦ διαφανοῦς, ᾗ διαφανές, scilicet *actionem perspicui, qua perspicuum est.* Newtoni tamen asseclæ, qui in omnibus expendendis analytico fere more utuntur, adeoque rectissime quæque severe ad trutinam revocant, sententiam hanc respuere conati sunt, nec immerito, uti et alias quæ certioribus experimentis pugnant. Mirum idcirco Wallerium nonnihil ab eis recessisse; is enim volens naturam solis exponere ait : « Non sane sol est corpus ignitum atque adurens, verum lumine donatum et perquam simplex; pars ipsa lucis, quam Deus prima die condidit, particulis tenuissimis constans, ingenti ineffabilique celeritate donatis et maxima energia, quæ omnia unam lucem decent, et a quibus omne lumen, quivis terrestris motus, omniumque corporum vices et vigor pendent. » Cui vacat adeat philosophi hujusce opus nec inelegans nec invenustum.

(12) Apparet Theologum de uno lucis accidente loqui, vocareque ἀσώματον καὶ ἀνήλιον, quod Pseudo-Dionysius ἀσχημάτιστον dixit, ubi formam, uti scholastici aiunt, pro subjecto posuit. Et verba ipsius, quæ ad rem utique faciunt : Αὐτὸ γάρ ἐστι τὸ φῶς, εἰ καὶ τότε ἀσχημάτιστον ἦν, ὥσπερ ὁ θεῖος ἔφη Μωσῆς, καὶ αὐτὴν ἐκείνην ὥρισται τὴν πρώτην τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν τριάδα. Scilicet : « Lux enim ea est, etsi tum forma certi corporis carebat, quam divinus ille Moses, primos illos etiam tres dies nostros definivisse ac distinxisse commemorat. »

(13) Etiam Latini Patres in ea fuerunt sententia, Deum lucem prius veluti accidentem sine subjecto creasse, attamen non lucidiores primos tres dies fuisse autumarunt, imo obtusiores. Tertullianus enim adversus Hermogenem ait : Deum sane condidisse lucem et expulisse tenebras, « non statim vero lumen splendore solis implesse, et tenebras solatio lunæ temperasse. » D. Ambrosius vero ut hanc lucis a sole separationem probabiliorem indicet, testem adhibet quotidianam experientiam, qua dies solem antecedit et sequitur; et Augustinus, lib. I *De Gen. ad litt.*, c. 11, ait : « Potest et hoc dici auctum esse fulgorem diei sole addito, ut per

Digitized by Google

minat, aperte sane ostendit et Theodoretus de hac ipsa luce dicens : « Quod distribuit parva et magna luminaria, ut convenientem oculis animalium splendorem redderet ; ni enim id factum esset, nec oculos habentia animalia lucis excessum ferre potuissent. » Neque aliter vero et ipse magnus Basilius de hoc ita disserens loquitur : « Pulcher utique sol est, scilicet solaris discus, in quo, veluti in quadam lucerna primigeniam hanc lucem reposuit, pulchre sane et aptissima symmetria. Neque enim ipsius tenuitate ignis egreditur, et omnia adurit, neque ipsius crassitudine obtusiorem ad nos suam transmittit energiam. » Hoc idem et propheta Isaias subobscure aperiebat dicens : « Tunc lunæ lumen erit ut lumen solis, et lumen solis erit septuplum (14). « Ademptis enim et obscuratis ipsis discis, quoniam juxta evangelicam vocem, « tunc temporis astra concident, » talis necessario erit illa lux primigenia et pulchritudine quidem, et splendore, quidem ipse produxit a principio conditor omnium Deus. Si enim innovari omnia decet juxta maximum Paulum dicentem : « Exspectatio namque creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat, » consequens erit et lumen solis innovationem quamdam accepturam, et antiquum splendorem sumpturam. Nisi enim hoc esset, nunquam propheta diceret, solis lucem septuplam fore. Quod vero hæc ita se habeant, et quod luminaria non lucem, sed discos ipsos dicat, quod die quarta condidit, ut iis primigenia illa lux veluti lampadibus exciperetur, et illustraret terram, et ab ipso magno Basilio pertractatum est de hoc apertius loquente ; in sexta enim sua in Hexaemeron homilia ita infit : « Tunc enim ipsa natura lucis producta est ; nunc autem hoc solis corpus eo conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset. Nam ut alia diversaque sunt et non eadem ignis et lucerna, et ignis quidem illuminandi vim obtinet, lucerna vero idcirco facta est, ut egentibus moderatam lucem præbeat, sic et illi purissimæ, sinceræ immaterialique luci ceu vehiculum nunc ipsa luminaria sunt exstructa. » Et divinissimus Joannes Damascenus in vicesimo primo suorum dogmaticorum capitum et de hac ipsa luce et de luminaribus disseruit : dicit enim quod luminare idem non est ac ipsa lux, sed « Receptaculum lucis, in quo primigeniam hanc lucem Deus imposuit. » Et hi quidem sic. Divinissimus

ζοντος, ἐδήλωσε μὲν καὶ ὁ Θεοδώρητος περὶ τοῦ τοιούτου φωτὸς εἰπών· « Ὅτι διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας, σύμμετρον τῇ ὄψει τῶν ζώων ἀφῆσιν αἴγλην· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο γέγονεν, οὐκ ἂν ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τὰ ζῶα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φωτὸς ἤνεγκεν. » Οὐχ ἧττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τούτου καὶ τάδε διεξιών· « Καλὸς μὲν οὖν ἐστιν ὁ ἥλιος, τουτέστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, ἐν ᾧ ὥσπερ λύχνῳ τινὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο ἐναπέθετο φῶς καλῶς, καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ διὰ τὴν αὐτοῦ λεπτότητα τὸ πῦρ παρεξέρχεται καὶ καταφλέγει πάντα, οὔτε διὰ τὴν αὐτοῦ παχύτητα ἀμβλυτέραν πρὸς ἡμᾶς τὴν αὐτοῦ παραπέμπει ἐνέργειαν. « Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἠνίσσετο εἰπών· « Τότε ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἑπταπλάσιον. » Περιαιρεθέντων γὰρ καὶ ἐπιπροσθούντων αὐτῶν δίσκων, κατὰ γὰρ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν « τὰ ἄστρα τότε πεσοῦνται, » τοιοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἐπὶ κάλλει τε καὶ λαμπρότητι μὲν, ὁποῖον αὐτὸς παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ὁ δημιουργὸς πάντων Θεός. Εἰ γὰρ ἀνακαινισθῆναι τὰ πάντα μέλλουσι κατὰ τὸν παμμέγιστον Παῦλον λέγοντα· « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, » ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀνακαινισμόν τινα δέξασθαι, καὶ τὴν πρὶν ἀναλαβέσθαι λαμπρότητα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ προφήτης ἔλεγε τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἑπταπλάσιον ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι φωστῆρας οὐ τὸ φῶς, ἀλλὰ τοὺς δίσκους αὐτοὺς λέγει, οὓς ἐδημιούργησε κατὰ τὴν τετάρτην, ὥστε τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς αὐτοῖς ὥσπερ λύχνοις ἐποχεῖσθαι καὶ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αὐτῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ διείληπται περὶ τούτου τρανότερον· ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε φησί· « Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ φωτὶ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀθλῳ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. » Καὶ θειότατος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ τῶν φωστήρων διέξεισι· λέγει γὰρ καὶ

illam lucem minus fulgens dies, quam nunc est, fuisse credatur. » Quæ omnia infirmant tum Glycæ nostri, tum Theodoreti sententiam.

(14) Varias in sententias iere Scripturarum interpretes, et Patres hoc Isaiæ effatum expendentes; nemo tamen, quod sciam, sic detorsit ut noster Glycas. Si historiam inspiciamus, cui potissimum studendum est ut rite germanus sensus divini textus eruatur, propheta Judæos arguens quod contra præceptum Domini, diruta jam Hierosolyma per Nabuchodonosorem, et occiso Godolia, ut habetur Jeremiæ, XLII XLIII et XLIV, fugerent in Ægyptum, promittit, cum resipuerint, Deum ipsis maximam daturum lætitiam, atque Scripturarum more ait quod sol et luna tunc temporis pene gestientes septuplo clarius eis splendere videbuntur. Sic Esther II, dicitur « lux et sol ortus est ; » et cap. VIII, « Judæis nova lux oriri visa est » liberatis ab impio Aman, etc. Si vero velimus cum Patribus ac præcipue cum Hieronymo rem altius inquirere, dicemus Isaiæ dictum illi utique tempori aptandum, in quo vasibus iræ confractis ad interitum, divina majestas per clariorem totius machinæ cœlestis illuminationem, æternum magis splendebit, id quod ex integro contextu liquido satis apparet; subdit enim propheta id futurum « in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit (cap. XXX, vers. 26). »

Digitized by Google

ὅτι φωστὴρ οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς ἐστιν, ἀλλὰ « φωτὸς ἄγγελον, ἐν ᾧ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ὁ Θεὸς ἐναπέθετο. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτω· ὁ δὲ θειότατος Ἀναστάσιος ὑψηλότερον ἐκλαμβάνων αὐτά τε περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, καὶ τάδε φησίν· « Ἐπειδὴ γὰρ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Λόγος, ἐκ φωτὸς ἐκλάμψαν τοῦ ἀναιτίου, φῶς εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα βούλομαι τῆς ἑνώσεως. Νοείσθω τοίνυν ὁ Λόγος φῶς εἶναι τὸ ἀρχέγονον, ὃ πρώτῃ φωνῇ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου γεγένηται· σῶμα δὲ ἡλιακὸν τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, ᾧ κατ' ἀπόῤῥητον ὁ Λόγος ἡνώθη. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἄκουε συμφωνοῦντος τοῖς προειρημένοις καὶ λέγοντος· « Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. » Τοὺς φωστῆρας γὰρ ἔοικε προφανῶς καὶ λέγειν, καὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς τὸ κατὰ τὴν τετάρτην αὐτοῖς ἐμβληθὲν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς.

A vero Anastasius altius desumens et ea quæ ad lucem illam, et ea quæ ad solarem discum spectant, ita inquit : « Quia enim Verbum, ipsum lumen in mundum venit, quod e lumine, cujus causa alia non exstat, reluxit, lumen quoque exemplum unionis istius esse volo. Consideret ergo mente sua ratio, originariam esse lucem, quam prima voce Deus per Verbum ipsum creavit : corpus autem solis, corpus humanum, cui inenarrabili ratione Verbum sit unitum. » Præterea audi et beatum David ita prædictis concinentem ac dicentem : « Laudate eum omnes stellæ et lumen. » Luminaria enim videtur aperte dicere, et de primigenia illa luce loqui, quæ die quarta ipsis injecta est, ut lucerent super terram.

Μηκέτι λοιπὸν ἀντίπιπτε, μηδὲ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην ἀπερισκέπτως ἐντεῦθεν παράγαγε, εἴπερ οἰκονομικῶς τὰ ἐκείνου, ὡς προείπομεν, ἐσκεδίασται· μηδὲ τούτου τοῦ φαίνοντος τοῦ ἡλίου ἄνευ ἡμέραν λέγε συνίστασθαι. Τῷ θειοτάτῳ γὰρ Ἰωάννῃ ἑπόμενος αὐτὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ περὶ τούτου σαφῶς οὕτω διέξεισι λέγων· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος, καὶ νὺξ σκίασμα γῆς ἀποκρυπτομένου ἡλίου γινόμενον. Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου, καὶ πάλιν συστελλομένου κατὰ τὸ ὁρισθὲν μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο καὶ νὺξ ἀντεπήρχετο. Καὶ ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωῒ ἡμέρα μία. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν καὶ πρώτης καὶ τετάρτης, καὶ μετὰ τὴν τετάρτην ἐκεῖνό ἐστι τὸ πρωτόγονον φῶς· ἀνήλιον μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὡς πολλάκις ἄνω διείληπται.

Ne amplius igitur de cætero contra innitaris, neve aurea fundentem verba Joannem inconsiderate inde traducas, siquidem non sine consilio, ut antea innuimus, hæc explicata fuere; neque sine hoc apparente sole diem effici dicas : divinissimo enim Joanni consentiens ipse magnus Basilius, ita hoc liquido explanat dicens : « Nunc quidem ex illo tum dies post solem factum, is aer est, quem sol ipse illuminat in nostro dum est hemisphario supra terram relucens, et nox, umbra est terræ, quæ diei sole se occultante succedit. Tunc vero fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat, non quidem secundum motionem solis, sed primigenia illa luce suum splendorem diffundente, seque rursus contrahente, idque pro mensura a Deo definita (15). Et facta est, inquit, vespera, et factus est mane dies unus. » Exinde ergo percipe quod quæ fecit diem, ea est ipsa primigenia lux quæ et in primo, et in quarto, et post quartum; antea quidem sine sole, postea vero indita soli, ut ex pluribus superius allatis demonstratum est.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. — Εἰ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἔκτισται νοῦς, πῶς ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν τῷ δὲ ἀσύνετος, καὶ τίνος ἕνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διενηνόχασιν ἅπαντες.

Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος

EPISTOLA XIII.

Admodum venerando monacho domino Esaiæ. — Si secundum Dei imaginem mens nostra creata sit, quomodo eadem in altero quidem intelligens est, in altero vero non intelligens; et qua de causa forma, ætate cæterisque rebus omnes differunt inter se (16).

Quod sane ad imaginem Dei mens nostra creata

(15) Præstat audire Marium Victorem, qui lib. I in Genesim opera Conditoris enarrans perquam D mira, ita de primæ lucis exortu locutus

. . . . cum lux immissa superne
Emicuit, dicente Deo, discretaque nigrum
Umbra peplum retrahens summo discessit Olympo.
Tum divina diem appellans prudentia lucem
Indidit, et tenebris obscuræ nomina noctis.
Sic facta una dies de mane ac vespere primo.

Sic quartæ diei opus exponens canit :

Jam tribus exactis motu succensa citato,
In flammas, ignisque globum se cogere jussa est
Solis prima dies, fundataque semina lucis
Puniceos roseo sparserunt fomite crines.

Quod vero ad ea quæ Moses protulit Deum luminaria condidisse ut *sint in signa, et tempora*, etc., animadvertendum idem sensisse et Aratum in Apparentiis vers. 10, ubi ait.

Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνθρώποισιν ὥρῃσιν, ὅφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.

Ipse enim signa in cælo firmavit,
Sidera dispertitus : providit vero ad annum
Stellas, quæ potissimum faciunda indicarent
Hominibus temporum, quo stata cuncta nascerentur.

Vel ut Eugubinus lib. VII *Philosophiæ* cap. 14, metrice vertit :

Ille quidem cælo defixit signa superno
Partitis astris, stellas providit in annum,
Quæ tempestates homines et signa docerent,
Ut firma in terris essent certo ordine cuncta.

(16) Ab instituto nostro minimum profecto recederemus, si omnia quæ antiquitus philosophi de ani-

Digitized by Google

fuit, et quod ille divinus afflatus animam nostram intellectualem mirum condidit in modum, a nemine omnium ignoratur. « Inspiravit enim, scriptum est, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (17). » Ex eoque primum tempore conveniens quidem erat, ut homo pari conviveret dignitate, ut fere angelus, itaque inter hunc et illum nihil plane discriminis intercederet. Sed postquam Factoris obliti, quæ nostram exsuperabant (18) naturam, mente concepimus, atque inde angelica illa conditione indigni deprehensi fuimus, ex eo tempore jure meritoque infelices naturalibus necessitatibus fuimus obstricti, ut hinc nos male affecti, peccati memoriam vel nolentes haberemus, propter quod divinorum illorum donorum privatione damnati fueramus. Illinc etiam, quod omnium primum est, ipse videlicet intellectus, convenit adhuc hominibus juxta ordinem naturalem. Neque mihi objicias sapientem Salomonem, quoniam et perrara hæc sunt, ac de his inquirere non oportet. Enimvero hujusce assertionis mihi testes non supposititii sunt divinus Anastasius Sinaites, sanctissimus Joannes Climacus, atque ante

A ἔκτισται νοῦς, καὶ ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἐμφύσημα τὴν νοερὰν ἡμῶν ψυχὴν παραδόξως ἐδημιούργησεν, οὐδενὶ τῶν ἁπάντων ἠγνόηται. « Ἐνεφύσησε γάρ, φησίν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· » καὶ ἦν μὲν εἰκὸς ἔκτοτε συζῆν ὁμοτιμίᾳ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἀντίκρυς ἄγγελον, καὶ τοῦτον ἐκείνου διενηνοχέναι μηδέν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ποιήσαντος ἐπιλαθόμενοι, τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐφαντάσθημεν, κἀντεῦθεν ἀνάξια τῆς ἀγγελικῆς ἐκείνης εὑρέθημεν καταστάσεως, φυσικαῖς ἀνάγκαις οἱ τάλανες καὶ πάνυ δικαίως ἔκτοτε συνεζεύχθημεν, ὡς ἐντεῦθεν ἀσθενῶς διακειμένους ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ἐπιμεμνῆσθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἣν τῶν θείων ἐκείνων χαρίτων γυμνωθῆναι τότε κατεδικάσθημεν. Ἔνθεν τοι καὶ τὸ πάντων ἐξαίρετον, αὐτὴ δηλονότι ἡ φρόνησις, κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν τοῖς ἀνθρώποις ἄρτι παρέπεται. Καὶ μή μοι λέγε τὰ κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, ὅτι καὶ σπάνια ταῦτα, καὶ περὶ τούτων ἐξετάζειν οὐ χρή. Καὶ τοῦ λόγου μοι μάρτυρες ἀπαράγραπτοι ὁ Σιναΐτης τε θεῖος Ἀναστάσιος, ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης, καὶ πρὸ τούτων ὁ μέγας Βασίλειος, τὴν εὐφυΐαν τε ὁμοῦ καὶ εὐμάθειαν ἡ-

B

ma somniarunt tantum referre in animo esset. Forte hoc ipsos deliros fecit, quod ejus penitus naturam ignoraverint, et nihilo tamen secius cacoethe quadam confingendorum systematum impulsi, omnia explanare contenderint etiam ignota. Utinam homines ætate posteriores alieno periculo feliciter sapientes facti causam errorum cavissent; verum hac ipsa nostra ætate, quot absurda philosophos, non barbam jactantes et luridas genas, sed de capsula totos, et de gynæceo inconcinna effutire systemata audivimus! Non unus adhuc fere natura inæquas hominum animas videtur innuere, cum bardos et crasso aere natos cum brutis veluti sociat, dum Pythagoræ, Platonis, Plotini et sexcentorum hujusce furfuris hominum dogmata exsibilat. Si sapientis sententia ἡ περὶ τῆς ψυχῆς ἀληθεστάτη γνῶσις, πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν συμβάλλεται, scilicet « Animæ verissima cognitio ad universam philosophiam conducit, » et præcipue ad disciplinam morum, quæ una hominem maxime decet; et si, ut ait Aristoteles ὅταν μὴ ἄρχῃ ὁ νοῦς, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως ἀντιστρεφούσης, ἕπονται ταῖς χράσεσι τοῦ σώματος, αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, id est, « cum mens non imperat, sed præter naturam se habet homo, tunc ordine perverso temperaturam corporis animæ potestates assectantur, » cur non potius in eo versantur philosophi et omnem operam navant ut expendant quid humana mens possit non per inane volitans, et qua ratione in pingui minerva natis sopitum suscitent ignem, et divinam, qua omnes gaudemus, auram excitent aut commoveant?

(17) Ex hoc Scripturæ testimonio nonnulli, præcipue vero Manichæi et Origenis asseclæ, autumarunt humanam animam quamdam esse veluti divinæ substantiæ particulam et Dei omnino substantiam. Præstat hic audire Augustinum productionem animæ ex ipsa insufflatione perpendentem, lib. VII *De Gen. ad litt.* cap. 28, in fine : « Verum de anima, inquit, quam Deus inspiravit homini sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei; et sic incorporea, ut non sit corpus sed spiritus, non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo. » Et cap. 2 : « Credendum itaque, ait, animam sic esse a Deo tan-

quam rem quam fecerit, non tanquam de natum, cujus ipse est, sive genuerit, sive quoquo modo protulerit... Ex ipso enim verbo « sufflavit in faciem ejus, » satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de se ipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sint, ut nesciant isto reciproco halitu, quem de hoc aere circumfuso ducimus et reddimus, fieri etiam flatum cum voluntate sufflantis. » Hactenus Augustinus, cujus sententia calculo omnium Patrum confirmari videtur. Theodoretus præterea quæst. 25 in Gen. metaphorice accipiendam esse hanc Dei inspirationem innuit; respondens enim quæstioni quam sibi ipse fecerat : Εἰ ἐκ τοῦ θείου ἐμφυσήματος γέγονεν ἡ ψυχή, ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ψυχή; scilicet, « Si ex insufflatione Dei creata est anima; erit utique anima ex substantia Dei? Ἀσεβείας, inquit, καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἔννοια. Τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν ἔδειξε διὰ τούτου ἡ θεία Γραφή. Πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμα ἐστι κτιστὸν, ἀόρατόν τε καὶ νοερὸν, τῶν σωμάτων ἁπλαγμένον παχύτητος. Κἀκεῖνο δὲ χρὴ συνιδεῖν ὅτι δεῖ πρότερον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀποθλίβοντας τοῦτον μῦς, καὶ συστέλλοντας, καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρτηρίαν τῷ πνεύμονι, καὶ ὑπερῷαν, καὶ στόμα, εἶθ' οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα. Εἰ δὲ τὸ θεῖον ἀσώματον, θεοπρεπῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοητέον. Hoc est : « Extremæ impietatis est et blasphemiæ hujusmodi sententia. Nam per hoc Scriptura divina facilitatem creandi demonstravit. Præterea etiam ipsius animæ naturam obscure indicat : nempe ipsam esse spiritum creabilem, invisibilem et intellectivum, expertem crassitudinis corporeæ. Hoc autem animadvertendum est, intelligere prius oportere pulmonem et musculos eum comprimentes et constringentes, et palatum, et os, et innatam pulmoni arteriam, deinde hoc modo insufflationem accipere. Si vero quod divinum id incorporeum, prout Deum decet intelligenda est insufflatio. » Vide etiam Chrysostomum, hom. 15 in *Gen.*, qui eadem pene habet quæ Theodoretus.

(18) « In quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » (*Gen.* cap. III.)

Digitized by Google

σικὰ λέγοντες προτερήματα· ἐφ' ᾧ καὶ οὗτος μὲν ἐκείνου, ἄλλος δὲ ἄλλου κατά γε λόγον ὑπερέχει καὶ σύνεσιν.

Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἡμέτερος νοῦς, λογικὸς, αὐτεξούσιος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, πρὸς δὲ καὶ ἀπερίγραπτος, εἴπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψοιμεν φαντασίαν, κατὰ τὸν θειότατον Κύριλλον, οὐκ ἐπίσης πᾶσι δεδώρηται· ἀλλ' ᾧ μὲν πλεῖον ἡ φρόνησις πρόσεστιν, ὁ δὲ φρενῶν ἔνδειαν κέκτηται, καὶ παραπαίουσιν αὖθις ἕτεροι; Νοῦς μὲν γὰρ ἀληθῶς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐκ Θεοῦ καὶ κατ' ἰσότητα τοῖς πᾶσι κεχάρισται. « Ποιήσωμεν γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος κατὰ τὴν ὀργάνου διάπλασιν. Ὄργανον δὲ νοῦς ὁ ἐγκέφαλος, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ παραδείκνυσι. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος λαμπρότατος μὲν ἕκτισται παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ὡς ἐντεῦθεν τὸ περίγειον ἅπαν καταφωτίζειν τῇ ἁπλέτῳ λαμπρότητι· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος εἴτε λεπτότητα, εἴτε παχύτητα πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀκτῖνας ἀφίησιν· οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς κατὰ τὴν τοῦ ὀργάνου ποιότητα, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ νοὸς ἡμῶν ἔλλαμψις ὑπὸ τοῦ σαρκίνου τούτου συνεσκίασται πάχους, καθάπερ ὑπὸ νέφους ὁ ἥλιος, ἡ μετὰ ταῦτα κατάστασις ἀριδήλως τοῦτο παρίστησιν. Ὅθεν καὶ ἄλλος ἄλλου ὑπερέχει κατά γε λόγον καὶ σύνεσιν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀντίπιπτε, μηδὲ κατηγόρει τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἀνισότητος ἕνεκεν. Ἡ τοιαύτη καὶ γὰρ ἀνισότης ἰσονομίαν τοῖς πᾶσι προὐξένησεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ πλείους εἰς ὑποταγὴν κατεφέροντο, οὐκ ἂν ὁ ἄφρων καὶ ἄκων τῷ συνετῷ ὑπετάσσετο. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ φύσις ποιεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀκολουθίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος, εἰ καὶ θείῳ προστάγματι κατὰ πάντων αὕτη χωρεῖ διὰ πάσης ἀρχῆθεν λαληθέντι τῆς κτίσεως. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις.

Εἶπε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην. » Ἔκτοτε λοιπὸν οὐ παύεται ἡ γῆ καθ' ἕκαστον, τῆς φωνῆς ἐκείνης οἱονεὶ μεμνημένη, βοτάνας τε ἐγχυμονεῖν, καὶ πρὸς γένεσιν ἄγειν αὐτάς. Πλὴν εἰ καὶ θείας ἤκουσε φωνῆς, ἀλλὰ φυσικῶς· ἔκτοτε τὸ ἔργον αὐτῆς οὐ διαλείπει ποιοῦσα. Καὶ ὄρα νουνεχῶς· ἔνθα γὰρ πετρώδης καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίτυπος, ἡ τοιαύτη παντάπασιν ἄκαρπος, καὶ

A bos magnus Basilius, ingenium pariter atque eloquentiam naturales prærogativas dictitantes: quare et hic quidem illum, alius vero alium ratione supereminet atque intelligentia.

Ac propterea ne mireris, neque dicas: Quomodo ergo mens nostra ad imaginem Dei creata, rationalis, suæ libertatis compos, invisibilis, incomprehensibilis, adde etiam incircumscripta, siquidem ad cogitationum imaginationem respectum habeamus, juxta divinissimum Cyrillum, non æqualiter omnibus data fuit; sed huic quidem major adest intellectus, ille vero mentis inopiam nactus est, alii identidem insaniunt? Mens enim vere una eademque a Deo ad æqualitatem omnibus data est: « Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem B nostram et similitudinem. » Talis tamen secundum organi structuram (19). Organum autem mentis cerebrum, etiam operationes ipsius manifestat. Quemadmodum enim sensibilis hic sol splendidissimus quidem a supremo Opifice creatus est, ut hinc orbem terrarum immenso splendore illuminet; attamen secundum aeris sive subtilitatem, sive crassitudinem ad nos radios immittit; ita etiam mens nostra juxta instrumenti structuram suas elicit operationes (20). Quod autem mentis nostræ splendor ab hac corporea crassitudine obumbratus sit, veluti a nebula sol, hæc postea conditio idem manifeste ob oculos exhibet; unde et alius alium ratione supereminet atque intelligentia. Ac propterea ne renitaris, neque propter inæqualitatem C incuses Opificem. Talis enim inæqualitas omnibus bonorum distributionem comparavit. Nisi enim hoc ipsum fuisset, ad submissionem plures adigi profecto non possent, neque insipiens et imprudens sapienti subjiceretur. Et hæc sane natura præstat secundum ordinem eorumdem, quemadmodum dixit magnus Basilius, etsi divinum præceptum ipsa omnino comprehendit ab initio in universali omnium rerum creatione enuntiatum. Ac, si placet, iis quæ dicuntur animum adverte.

Dixit in principio Deus: « Producat terra herbam; » ex eo itaque tempore non cessat terra singulis annis, veluti illius vocis nunquam oblita, et herbas concipere, et ad generationem ipsas di- D rigere. Verum divinæ licet obtemperet voci, naturaliter tamen suam exinde operationem facere non derelinquit. Atque more eorum qui mente præditi sunt, animadverte. Ubi enim saxosa et

(19) Permulti sane cum veteribus philosophis ea de causa errarunt in expendendis iis quæ ad animam spectant, quia ejus cum corpore connexionem vix ac ne vix quidem intuebantur. Hinc profecto defluxit quod menti vitio vertere conati sunt tot immania monstra quæ videntur in insipientibus vel amentia affectis, cum unum corpus, et ejus non rite compacta vel disposita organa causa sint et origo omnium animi, ut vocantur, morborum. Animi sententia, vel si mavis *cogitatio* non est utique ipsa animæ humanæ essentia, verum ipsius actio, uti motus non est essentia corporis, etsi ejus sit naturalis operatio, uti non semel ostendit Lockius. Quapropter a recto semper longe aberunt qui non veritatem sectantes, sed opinionem, uti animæ vitia reprehendunt quæ sunt corporis affectiones, summo Opifici infensi, qua inæqua lance bona hominibus distribuerit.

(20) Vide aptissimam qua Glycas noster utitur comparationem, ut æquali omnes donatos anima statuat et confirmet. Eadem fere usus est et Gregorius Nyssenus in suo Περὶ τῆς ψυχῆς sermone, ut ostenderet animam, etsi corpori unitam, inconfusam tamen manere.

Digitized by Google

dura et resistens, talis omnino infructuosa est, et ad munus suum obeundum minime idonea : ubi vero pinguis et temperata, ibi herbarum copiam producit. Id ipsum videre est in utero muliebri : « Crescite enim, inquit Deus, et multiplicamini. » Quare per mutuam conjugum conjunctionem in immensum hominum genus adaugetur. Sed quando intemperatus utcunque uterus inventus fuit, sterilis undequaque idem, et ad generationem minime idoneus omnino evasit. Ita igitur te sentire oportet super proposita quæstione. Si enim dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem nostram; » imago autem Dei, ut superius dictum fuit, mens nostra est; attamen secundum organi affectionem suam quoque operationem repræsentat. Quamobrem cum recte se habeat organum secundum naturam mens quoque operatur; cum autem idem utcunque corruptum sit, tunc et mens ad suas operationes non est idonea, etsi ipsa per se nihil accipiat detrimenti. Sicut enim (21) in citharœdo, et in cithara animadvertere est organi sane harmoniam persæpe corruptam, ipsumque artis peritum et nihilo artem oblædentem; ita profecto et in mente nostra, et in ipso instrumento, per quod eadem operari solet, immutabiliter fieri existima (22).

Itaque mens quidem eadem est in omnibus, juxta solis imaginem, quoniam per divinam inflationem creata fuit : organa autem diversa sunt, utpote quæ ex quatuor elementis constructa. Juxta igitur ipsa, etiam mens operatur; neque amplius mirere. Multum enim utiliter, ut dictum est, quatuor elementis præcepit in principio Deus in unum coire (23), et per hæc terrenum hominem efficere. Hinc corporum nostrorum discrimen, ut quam facillime ad invicem omnino dignoscantur. Nullam enim hucusque mens nostra sanam adeo discernendi vim obtinuit, ut sine signis omnium rerum notionem consecuta sit. Ita-

A πρὸς τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἀνεπιτήδειος· ἔνθα δὲ λιπαρά τε καὶ εὔκρατος, ἐκεῖσε καὶ πλῆθος βοτανῶν ἀναδίδοται. Αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γυναικείας μήτρας ἔστιν ἰδεῖν. « Αὐξάνεσθε μὲν γάρ, εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ πληθύνεσθε. » Ἐφ' ᾧ καὶ συμπλεκομένων ἀλλήλοις τῶν συνεύνων, εἰς πλῆθος τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπαύξεται. Ἀλλ' ἔνθα δύσκρατος εὑρεθείη ὁπωσδήποτε μήτρα, στεῖρα παντάπασιν ἡ τοιαύτη, καὶ πρὸς τεκνογονίαν ὅλως οὐκ εὔθετος. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος διανοεῖσθαί σε ἄξιον. Εἰ γὰρ εἴρηκεν ὁ Θεὸς, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· » εἰκὼν δὲ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὁ ἡμέτερος νοῦς· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν ὀργάνου διάθεσιν καὶ τὴν αὐτοῦ
B ἐνέργειαν δείκνυσι. Ταύτῃ τοι καὶ ὑγιῶς μὲν ἐχοντος τοῦ ὀργάνου κατὰ φύσιν καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ· παραφθαρέντος δὲ αὐτοῦ ὁπωσδήποτε, τηνικαῦτα καὶ ὁ νοῦς ταῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις οὐκ εὔθετος· εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ κιθαρῳδοῦ ἔστιν ἰδεῖν καὶ κιθάρας τὴν μὲν ἁρμονίαν τοῦ ὀργάνου πολλάκις διεφθορυῖαν, αὐτόν τε τεχνίτην ἐν μηδενὶ τὴν τέχνην παραβλαπτόμενον· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ νοΐ, καὶ αὐτῷ τῷ ὀργάνῳ, δι' οὗ αὐτὸς εἰῶθεν ἐνεργεῖν, ἀπαραλάκτως νόμιζε γίνεσθαι.

Ὥστε νοῦς μὲν ὁ αὐτὸς ἐν ἅπασι κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου εἰκόνα, ὅτι καὶ διὰ τοῦ θείου συνέστηκεν ἐμφυσήματος· τὰ ὄργανα δὲ διενήνοχεν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὴν σύστασιν ἔχοντα· κατ' αὐτὰ λοιπὸν
C καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ. Καὶ πλέον μὴ θαύμαζε. Πάνυ καὶ γὰρ συμφερόντως, ὡς εἴρηται, τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις ἐπέτρεψε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς ὁμοῦ τε συνέρχεσθαι καὶ τὸν χοϊκὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖν τοιοῦτον. Ἐντεῦθεν ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν διαφορὰ, ὡς εὐπετῶς ἅπαν ὑπ' ἀλλήλων γνωρίζεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἡμέτερος νοῦς ὑγιὲς ἄρτι τὸ διακριτικὸν κέκτηται, ὡς καὶ συσήμων ἄνευ τὴν ἁπάντων ἔχειν κατάληψιν· ὥστε εἰ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα εἶχον

(21) . . . . . *Ita quilibet arte*
Stirennus Aonia citharam pulsare sonantem
Mobilibus digitis, chordasque animare loquaces,
Et lenocinio blandi modulaminis aures
Demulcere tuas, cithara sic pendet ab ipsa,
Non ullos ut possit ea sine promere cantus.
Nam si rupta silet, si qua temerata ruina est,
Si chordæ nimium tensæ, nimiumve remissæ
Amisere tonum, vel si una aut altera desit;
Si cavearn implerunt sordes hebetantque sonorem,
Ecce manet citharœdus iners, frustraque peritus
Aut nihil aut pravum canit, et nescire videtur.
Ergo artem museam ipsa in testudine pones?
Ac tibi propterea res una putabitur esse
Organum et Organicus? Talis sic copula porro
Corporis ac mentis. (Bercic.)

(22) Præstat hic audire Nyssenum loco superius indicato, qui eadem pene habens quæ Glycas, ejus quodammodo dicta explanat, et illustrat : Ἄλλο ἄρα κρᾶσις, inquit, καὶ ἄλλο ψυχή. Ὄργανον γὰρ ὂν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῇ, ἐνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτήδειον ἐνήργηκε, τότε χρεία τῇ ψυχῇ πραγμάτων. Ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀργάνου, κἂν μὴ σφόδρα νήψῃ, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ, καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Scilicet : « Aliud igitur temperamentum, et aliud anima est; nam instrumentum cum sit animæ corpus, siquidem apte fabricatum comparatumque sit, tunc operatur anima, et ipsum apte commodeque tenet; sin minus aptum ad functionem fuerit, tunc rebus
D sane opus animæ fuerit. Etenim decertans cum ineptitudine instrumenti, nisi valde evigilaverit, aberrat una cum ipso, veluti musicus aberrat cum pravitate lyræ, nisi prius ipsam concinnaverit. » Illis similia videre est et apud Platonem Platonicosque, quos adeas si lubet.

(23) Omnes tum Græci tum Latini Patres, nec non veteres philosophi quatuor tantum constare elementis quodque corpus sensere, et quam vere videant physici. Plato tamen et Aristoteles juxta Plutarchum, *De plac. philosoph.* lib. I, cap. 3, discrimen quoddam inter *principia*, et *elementa* innuere contra Thaletem Milesium, qui pro eodem utrumque habebat, dicebantque Τὰ μὲν στοιχεῖα, σύνθετα, τὰς δὲ ἀρχὰς εἶναι οὔτε συνθέτους, οὔτε ἀποτελέσματα. Scilicet, « Elementa quidem esse composita, principia vero neque composita neque effecta. « Vide philosophicas historias si tibi vacat, optasque rem maturius expendere.

Digitized by Google

ἅπαντες χαρακτῆρα, οὐχ ἡ τυχοῦσα ἂν τῷ βίῳ τούτῳ συνέπιπτε σύγχυσις. Ταῖς οὖν ἀσθενείαις ἡμῶν ἡ θεία βοηθοῦσα πρόνοια, τῇ τῶν στοιχείων συγκράσει γίνεσθαι συνεχώρησε καὶ αὐτὸ τὸ τῶν σωμάτων διάφορον· ἐντεῦθεν συνετοὶ καὶ ἀσύνετοι· ἰσχυροὶ καὶ ἀνίσχυροι· τολμηροὶ καὶ δειλοί· ἐντεῦθεν νοσώδεις εἰσὶ καὶ μὴ τοιοῦτοι οἱ ἄνθρωποι· μακρόβιοι ἄλλοι, καὶ ἕτεροι ταχυθάνατοι. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ μέγας Κύριλλος ἔλεγεν· « Εἴασε δὲ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἕκαστον ὁ Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐκπληροῦν, ὡς ἂν ἔτυχε γνώσεως. » Τίνος δὲ ἕνεκεν συνεχώρησε ταῦτα γίνεσθαι κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός; Ὡς ὁμοῦ μὲν καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐπιμεμνῆσθαι διαγωγῆς, κἀντεῦθεν τῆς ἀδουλίας ἑαυτοὺς ταλανίζειν, ὁμοῦ δὲ καὶ τάξιν τινὶ τὰ πάντα ῥυθμῷ διεξάγεσθαι· καὶ τούτους μὲν ἄρχειν, ἐκείνους δὲ πάλιν ἄρχεσθαι, καὶ μὴ ἄλλον ἄλλου διὰ τὴν ἰσότητα κατεπαίρεσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μὴ ἐπιπλέον τὴν θείαν περιεργάζου σοφίαν· ὅτι καὶ ἀνεξερεύνητος αὕτη. Ἡ γὰρ δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς ἀνισότης ἰσονομίαν ἐπὶ πᾶσι παραδόξως χαρίζεται.

A que si eamdem et unam omnes figuram haberent, non minima vitæ confusio contingeret. Infirmitatibus igitur nostris divina Providentia opem ferens, hac elementorum commistione fieri concessit et ipsam corporum diversitatem (24). Hinc intelligentes, et non intelligentes, fortes et infirmi, audentes et timidi : hinc malæ valetudinis, et bonæ sunt homines : alii longævi, brevi morientes alii ; et hoc est quod dixit magnus Cyrillus : « Permisit autem post casum Deus unumquemque suæ vitæ cursum implere, ut scientiam acquireret. » Cur vero concessit in principio Deus hæc fieri ? Sane ut simul recordaremur primoris illius creationis : atque inde ipsi temeritatem defleremus, simulque juxta ordinem æquabiliter omnia dirigerentur : B et hi quidem imperarent, illi vero inservirent, neque alius in alium propter æqualitatem insurgeret. Si autem hæc ita se habent, ne amplius divinam sapientiam scrutare, quia eadem imperscrutabilis est. Nam quæ videtur multis inæqualitas, æqualem bonorum distributionem in omnibus mirabiliter elargitur.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔ'.

Τῷ αὐτῷ. — Περὶ τοῦ πῶς δεῖ πρὸς Ἰουδαίους ἀπαντᾶν, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐκεῖνοι τὸ κατὰ Θεὸν ἐπιχειροῦσι διαστρέφειν μυστήριον.

Τοιοῦτόν τι ἔοικας, ὁσιώτατε ἀνερ, ὁποῖον ἡ μέλισσα· λέγεται γὰρ ὅτι τὰς ἀρχὰς αὐτὴ ζητοῦσα τοῦ μέλιτος, οὐκ ἐφίπταται τῷ ῥόδῳ, οὐ τῷ κρίνῳ πρόσεισιν, οὐ ζητεῖ τὸν νάρκισσον, οὐ τὸν ὑάκινθον, C οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν εὐόσμων καὶ ἡδυτάτων· ἐφίπταται δὲ τῷ θύμῳ πρᾶγμα τοῦτο ποιοῦσα παράδοξον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπιστούμενον. Ἐκλέγεται γὰρ τὸν θύμον, ἔνθα που τύχοι τοῦτον εὑροῦσα, καὶ φυτὸν ὄντα δριμύ τε καὶ ἄνοσμον τῶν εὐοδέων πάντων καὶ ἡδυτάτων προτίθησι· κἀντεῦθεν παντὶ τῷ κόσμῳ πηγὰς παρέχει τοῦ μέλιτος. Οὕτω μὲν οὖν ποιεῖς ἄρτι καὶ σύ, τοὺς περὶ τὸ λέγειν ἀφῆκας δεινοὺς, τοὺς θείοις πεπυκνωμένους ναήμασι, τοὺς πᾶσαν ἐξησκημένους Γραφὴν, καί μοι προσέρχῃ τῷ ἰδιώτῃ καὶ ταπεινῷ, καὶ μελιτόεν ᾄσαί σοι μέλος ἐπιζητεῖς, τοῦτ' ἔστι θεῖόν τε καὶ πνευματικόν. Ἀλλ' ἔλαθε σεαυτὸν, ὦ θεοείκελε ἀνερ, ὅτι μηδὲ θύμος ἄλλος ἐγὼ μελίτταις περιβομβούμενος; καὶ μέλι φέρων αὐταῖς τροφιμώτατον; Ὅτι δὲ μέλι γλυκάζον D τὰ θεῖα λόγια καὶ ἔστι καὶ λέγεται, ἀκριβῶς οἶδας. Καὶ σὺ ἔχεις τὸν προφήτην βασιλέα Δαβὶδ τὸν λέγοντα· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Ἔχεις τὸν σοφὸν Σο-

EPISTOLA XIV.

Ad eumdem. — De ratione qua oportet contra Judæos respondere, cum magis ii distorquere conentur Dei mysterium.

Tale quid visus es, sanctissime vir, quale apis ; dicitur enim quod ipsa cum futurum est ut inquirat principia mellis, non advolat ad rosam, non in lilio sedet, non quærit narcissum, non hyacinthum, nequo florem alium beneolentem ac suavissimum ; sed thymo tantum inhæret opus hoc factura admirandum et multis incredibile : seligit enim thymum, si quando contingat quod ipsum invenerit, et germen quod est et acre, nec odorum, omnibus bene spirantibus, et jucundissimis præfert, atque inde universo orbi causam præbet mellis (25). Eadem igitur ratione nunc quidem uteris et tu, qui potentes sermone reliquisti, divinis refertos notionibus, omnem ordine promentes Scripturam, et me interpellas idiotam et abjectum, melleumque tibi cani carmen requiris, divinum scilicet et spiritale. Nescisne, o Deo similis vir, quod non sane ego alter sum thymus, cui obstrepent apes, et qui mel ipsis tribuat nutritivum ? Quod vero mel prædulce et sint et dicantur divina eloquia plane novisti, et habes prophetam, et regem Davidem dicentem : « Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo (26). » Habes et sa-

(24) « Quia juncta est anima dum corpori, » ait Lactantius, *Div. inst.* lib. VII. cap. 12, « contagio ejus ægrescit, et imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem. » Lucretius vero, lib. III *De nat. rerum*, ex corpore mentis actiones pendere ostendens ita aptissime canit :

Præterea gigni pariter cum corpore, et una
Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
Nam veluti infirmo pueri teneroque vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde ubi robustis adolerit viribus ætas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis.
Post ubi jam validis quassatum est viribus ævi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,
Claudicat ingenium, delirat linguaque mensque.

(25) De admirando apum opere permulti scripsere tum veteres, tum recentiores, earumque naturam, sedulitatem, vires repetitis experimentis indicarunt. Præter Plinium et Ælianum adeat cui vacat Ulyssem Aldrovandum, tom. *De insectis*, qui omnium antiquorum sententias refert, ad trutinam revocat, et refutat quæcunque veritatis momentis adversantur.

(26) Nonnulli codices habent ὑπὲρ μέλι καὶ κη-

Digitized by Google

pientem Salomonem in divina institutione tropice sic sermoni colophonem imponentem : « Fili, ede mel, ut dulce fiat guttur tuum. » Verum enimvero nos et tacere melius et tergiversari tractationem, quam supra vires omnino audere putamus ; quandoquidem et bajulatores videmus eos rejicere sarcinas, quæ non sunt horum viribus congruentes. Cæterum adsis mihi, et tuis votis fer opem, mihique da sermonem, qui et congruus sit et accommodus opportunitati : adsis, et sermonis viam sternens, facilem mihi reddas propositam disquisitionem. Novi enim, o sacrum caput, quod prius forte petræ natura tuo emolliretur digito, quam rationibus cor Judæi. Hoc sciens et divinus Ezechiel ait : « Usquequo domus Israel contentiosa est et duri cordis? » Neque secius vero et ipse Deus hæc ad Mosem locutus est : « Populus duræ cervicis est : sine me, et iratus conteram ipsos. » Si enim mirabilium quæ facta sunt in Ægypto obliti, et ipsius Dei sunt obliti, et imposuerunt Aaroni dicentes : « Fac nobis deos, qui præcedant nos (27) ; » quis tandem sermo poterit eorum inflexibile cor emollire? Satius itaque prorsus erat ab ipsis averti, ac nullo eos dignari sermone ; « sectatorem enim, ait, hominem post unam vel alteram admonitionem devita. » Verum ne omnino tacite retrocedere, velut infirmi videamur, ac p[illegible] de ne mendacium eo magis libere ut effutiant sinamus, de paucis nonnullis cum iis colloquemur, non sapientiam jactantes, neque sermonis suasioni confisi, sed Scripturarum testimoniis omnia expendentes; licet et ista stulti, ut eorum mala consuetudo est, perperam intelligentes, suam ipsorum blasphemiam pro fundamento habere student. Sed hæc quidem apud quosdam profanos et rerum divinarum inscios et male ex-

A λομῶντα περὶ τῆς θείας διδασκαλίας τροπικῶς οὕτω διεξιόντα· « Υἱέ, φάγε μέλι, ἵνα γλυκανθῇ ὁ φάρυγξ σου. » Ἔνθεν τοι καὶ σιωπᾷν ἡμᾶς ἄμεινον, ὀκνεῖν τε πρὸς τὴν ἐγχείρησιν, ἢ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ὅλως ἐπιτολμᾷν· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀχθοφόρους ὁρῶμεν ἐκείνα τῶν φορτίων ἀποσειομένους, ὅσαπερ οὐκ εἰσὶ τῇ δυνάμει τούτων κατάλληλα. Πάρεσο λοιπόν μοι, καὶ ταῖς εὐχαῖς σου συνάρηγε, καὶ δίδου μοι λόγον, ὅσος γε σύμμετρος τῷ καιρῷ, καὶ κατάλληλος· πάρεσο, καὶ τὴν τοῦ λόγου λειΐνων ὁδὸν, ῥᾳδίαν ποίει μοι τὴν προκειμένην διάλεξιν. Ἀκριβῶς γὰρ οἶδα, ὦ ἱερὰ κεφαλή, ὡς θᾶττον ἂν ἡ σκληρὰ τοῦ λίθου φύσις τῷ σῷ καταμαλακισθείη δακτύλῳ, ἢ λόγοις Ἰουδαίου καρδία. Τοῦτο εἰδὼς καὶ ὁ θεῖος Ἰεζεκιὴλ ἔλεγε· « Ποῦ οἶκος Ἰσραὴλ φιλόνεικοί εἰσι καὶ σκληροκάρδιοι ; » Οὐχ ἧττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς τοιαῦτα πρὸς Μωσέα λελάληκεν· « Ὁ λαὸς σκληροτράχηλός ἐστιν· ἄφες με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρίψω αὐτούς. » Εἰ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τερατουργηθέντων ἀμνημονήσαντες, αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦ ἐπελάθοντο, καὶ τῷ Ἀαρὼν ἐπετέθησαν λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν· » ποῖος ἄρα ὁ λόγος ἰσχύσει τὴν ἀκαμπῆ μαλάξαι καρδίαν αὐτῶν ; Οὐκοῦν βέλτιον ἦν τέλεον αὐτοὺς ἀποστρέφεσθαι, καὶ μηδὲ λόγου τινὸς ἀξιοῦν· « Αἱρετικὸν » γὰρ, φησὶν, « ἄνθρωπον μετὰ μίαν ἢ καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ. » Ἀλλὰ ἵνα μὴ πάντῃ σιγῶν ἀναπόδιζειν, ὡς ἀνίσχυροι, δόξωμεν, κἀντεῦθεν τὸ ψεῦδος ἐπὶ πλέον παῤῥησιάζεσθαι δώσωμεν, μικρά τινα τούτοις προσδιαλεξόμεθα, οὐ σοφίαν αὐχοῦντες, οὐδὲ πιθανότητι λόγου θαῤῥοῦντες, ἀλλὰ γραφικαῖς μαρτυρίαις τὰ πᾶν ἐπιτρέποντες· εἴγε καὶ ταύτας οἱ μάταιοι καὶ κοσμικῶς παρελογιζόμενοι τὴν αὐτῶν βλασφημίαν τὸ ἐδραῖον ἔχειν ἐπιτεχνάζονται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀμυήτους τινὰς καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ σοφίζονται κακῶς καὶ προβάλλονται· οὓς καὶ δίκην

ρίον τῷ στόματί μου, scilicet « Super mel et favum ori meo, » id quod et S. Augustinus animadvertit ; in enarratione enim in psalmum cxviii eadem hæc verba expendens ait : « Hæc est illa suavitas, quam Deus dat, ut terra nostra det fructum suum, ut bonum vere bene, id est non mali carnalis formidine, sed boni spiritalis delectatione faciamus. Melli autem est similis aperta doctrina sapientiæ : favo vero occulta doctrina, quæ de abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur : verum ori cordis, non carnis est dulcis. »

(27) Infandum prorsus atque immane hoc crimen, quod unum impietatis notam satis inurit Judaico populo, gloriam Domini Dei sui in similitudinem vituli comedentis fœnum insane mutanti, obliitoque beneficiorum quibus omnimode affectus fuit, dissimulare studuerunt quamplurimi inter Hebræos, vel paucos improbos reos agentes, vel ineptis fabulis fucum facere lectoribus conati. Philo ipse disertissimus Judæorum, lib. III, *De vita Mosis*, rem ita narrat : Μωϋσέως ἀναβάντος εἰς τὸ πλησίον ὄρος, καὶ πλείους ἡμέρας ἰδιάζοντος τῷ Θεῷ, τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι νομίσαντες οἱ μὴ βέβαιοι τὰς φύσεις, ὥσπερ ἀναρχίας γενομένης, ἄφετοι πρὸς ἀσέβειαν ὥρμησαν, καὶ ἐκλαθόμενοι τῆς πρὸς τὸ ὂν ὁσιότητος, ζηλωταὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν γίνονται πλασμάτων· εἶτα χουσοῦν ταῦρον κα-

B

C

D

τασκευασάμενοι, μίμημα τοῦ κατὰ τὴν χώραν ἱερωτάτου ζώου δοκοῦντος εἶναι, θυσίας ἀθύτους ἀνήγαγον, καὶ χοροὺς ἀχορεύτους ἵστασαν, ὕμνους τε ᾖδον, θρήνων οὐδὲ διαφέροντας, καὶ ἐμφορήθεντες ἀκράτου, διπλῇ μέθῃ κατέσχοντο, τῇ μὲν ἐξ οἴνου, τῇ δὲ καὶ ἀφροσύνης. Scilicet : « Cum Moses ascendisset montem proximum, ibique aliquot diebus remotis arbitris colloqueretur cum Deo, nonnulli inconstantes, tanquam orbati principe, absentiam ejus verterunt in impietatis occasionem, oblitique Dei veri, cœperunt æmulari figmenta Ægyptia, facto juvenco aureo, ad imitationem animalis ejus regionis sacratissimi : cui profana sacra faciebant, et choreas agebant inconditas, hymnos concinendo lamentis similes, et expleti mero congeminarunt temulentiam, vino pariter furentes et insania. » Eadem pene habet in lib. *De special. legib.*, ubi etiam τινὲς *nonnullos*, atque hos vel Ægyptios proselytos, vel mancipia quædam tantum idololatriæ studuisse videtur innuere, contra sacræ Scripturæ luculentissimum testimonium; in Hebraico *enim*, Chaldaico Græcoque textu habetur : « Universum populum abripuisse inaures aureas ab uxoribus et filiis, et ad Aaronem attulisse. » Rabbini vero historiæ hujusce veritatem infirmare pro virili parte contendunt innumeris de more fabellis, uti videre est penes Lyranum et Abulensem.

Digitized by Google

μορμολυκείων ἐμφοβοῦσιν ἐνίοτε, καὶ ταράττουσι ταῖς φρεσὶν, ὡς εἴρηται, νηπιάζοντας· εἰ γὰρ ἐλλογίμῳ τινὶ συμπλακῆναί ποτε, καὶ λόγους ὁπωσοῦν συνάραι τολμήσαιεν, τίνες τε εἶεν εὐθέως καὶ ὅποι κακῶν ἐληλάκει (28) τὰ κατ' αὐτοὺς, παραχρῆμα οἱ τάλανες αἴσθονται· εἰ καὶ ξύλον σκαμβὸν δυσχερὲς ὀρθωθῆναι ᾖ, καὶ πάντη ἀδύνατον.

A ponunt, et objiciunt; quos et interdum, larvarum adinstar terrent, et mente percellunt, veluti infantes: si enim alicui docto aliquando commisceri, et cum ipso utcunque sermocinari auderent, quinam statim evaderent, et quot mala effugerent, quæ in se ipsis miseri nunc sentiunt! Quanquam lignum obliquum rectum facere difficillimum est, vel omnino impossibile.

Λέγε λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τρίβεις τοσοῦτον καιρόν; Ἰδοὺ γὰρ ὡσεὶ χίλια πρὸς τοῖς ἑκατὸν ἔτη διῆχθησαν, καὶ « ὁ νῶτος ὑμῶν, » κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ πρόῤῥησιν, « ἔτι συγκάμπτεται. » Πρότερον γὰρ ἡνίκα προφήτας ἀπέκτανες, ἡνίκα τράπεζαν τοῖς δαιμονίοις ἡτοίμαζες, ὅτε τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου τοῖς ἐρασταῖς σου προσέφερες, εἰς χεῖρας μὲν ἐχθρῶν παρεδίδου καὶ αἰχμάλωτος ἦγου διορθώσεως ἕνεκεν· ἀλλ' ἐπηκολούθησε πάλιν ἡ ἐπανάκλησις. Ὕστερον δὲ τί τὸ αἴτιον, ἵνα ἐξορία τόσα ἔτη παραπεμφθῇς, ἵνα στένων καὶ τρέμων πορεύῃ, καθάπερ ὁ Κάϊν, ἐκτὸς ἀνὰ πᾶσάν σου τὴν ζωήν; Λέγε, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἡ ἁμαρτία σου τοῦ ἀφεθῆναί σε μείζων ἐγένετο, ὁπηνίκα καὶ δωρεῶν μεγίστων ἐτύγχανες ἄξιος, ἄτε δὴ λαοπλάνον τινὰ καὶ ἀντίθεον ἐκ μέσου καλῶς ποιησάμενος; Εἰπὲ γάρ μοι· ἐάν τις καὶ πολλοῖς πταίσμασιν ἔνοχος ὢν τὸν τοῦ βασιλέως ἐχθρὸν ἢ ἀπαλλάξῃ τοῦ ζῆν, ἢ ὁπωσδήποτε κατασχὼν δέσμιον ἀγάγῃ τῷ βασιλεῖ, εὐεργετηθείη τούτου ἕνεκεν, ἢ βαρείαις ὑποπέσῃ κολάσεσι. Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Τί τὸν Φινεὲς ἐδικαίωσεν; Οὐχ ὁ τοῦ Ζαμβρῆ

Dic de cætero, o Judæe, quænam causa quæ tantum temporis in servitute degis (29)? Ecce enim mille centum et ultra anni prætierierunt, et « dorsum vestrum, » juxta Davidis vaticinium, « adhuc incurvatur. » Primum enim cum prophetas occidisti, quando mensam dæmoniis præparasti, cum tuos filios et filias tuas amatoribus tuis obtulisti, in manus quidem inimicorum tradebaris, et captivus ducebaris correptionis gratia; sed rursus subsecuta est universorum vocatio. Postea vero quænam causa, quare exterminatio tua tanta ætate fieret gravior, atque ingemiscens ac pavidus traduceres uti Cain profugus omnem tuam vitam? Dic qua de causa peccatum tuum pro eo quod dimitteretur tibi majus factum est, cum et maximis dignus muneribus habebaris, quippe qui populi corruptorem et Deo parem se facientem optime de medio sustulisses? Dic sodes: si quis vel multis sceleribus obstrictus regis inimicum vita privaret, vel quomodocunque retinens vinctum ad regem duceret, beneficiis potius afficeretur, quam gravibus subjiceretur suppliciis. Respondeas quæso: quid Phinees justificavit (30)?

(28) Locus hic in codice aliquantum corruptus.

(29) Permultis quam sæpissime vexatos captivitatis doloribus et angustiis Judæos neminem latet, ac cuique comperta sunt infanda illa quæ duræ cervicis populus pertulit in Ægypto, Babylone atque alibi, quoties posthabito Deo suo diis alienis litabat. Diutius tamen non sivit unquam Deus illum servitute angi, imo semper resipiscentem de malo eripuit, hostesque ejus conterens fortiter pro eo pugnavit. Hisce innixi et nostræ ætatis Judæi sibi fucum faciunt, pietatisque simulato studio perfidiam ipsorum celant sæpe usurpantes illud Philonis lib. *De legat. ad Caium*: Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων ἅπαντα καὶ ῥᾴδιον, καὶ ἐῤῥέτω· μενέτω δὲ ταῖς ψυχαῖς ἀκαθαίρετος ἡ ἐπὶ τὸν σωτῆρα Θεὸν ἐλπὶς ὃς πολλάκις ἐξ ἀμηχάνων καὶ ἀπόρων περιέσωσε τὸ ἔθνος· « Valeant igitur humana præsidia quæ nos deserunt, modo in animis spes firma maneat, Deum nobis servatorem non defore, qui sæpe gentem eripuit exitio. » Toto tamen aberrant cœlo; ipsi enim, ut ait Augustinus in *Enarrat. Psal.* LVIII: « Per omnes gentes dispersi sunt, testes iniquitatis suæ et veritatis nostræ, » non ut quondam captivi alicujus populi frenum mordent, « in ramis » namque « superbiæ præcisis, inserto » Deus « misericordiam suam demonstrat oleastro. » Prophetam jam venturum Moses prænuntiaverat, « illumque audiendum esse, et omnem animam quæ illum non audiret deletum iri de genere suo » monuerat: quapropter Eusebii sententia, lib. I *Præpar. evangel.* c. 7: Αὐτίκα Ἰουδαῖοι μὴ παραδεξάμενοι τὸν Προφήτην, μηδ' ὑπακούσαντες αὐτοῦ τοῖς ἁγίοις λόγοις, ἔσχατον ὑπέμειναν ὄλεθρον ἀκόλουθα τῇ προῤῥήσει πεπονθότες, οὔτε γὰρ τὸν Χριστοῦ νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης κατεδέξαντο· οὔτε τὰ Μωσέως παραγγέλματα δίχα παρανομίας οἷοίτ' ἂν εἶεν φυλάσσειν· διὸ καὶ τῇ Μωσέως ὑποβέβληνται κατάρᾳ, τῷ, μηδὲ δυνατὸν αὐτοῖς εἶναι τὰ παρὰ Μωσεῖ νενομοθετημένα συντελεῖν, περιῃρημένης αὐτῶν τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀποκεκλεισμένης τῆς μόνον αὐτοῖς συγκεχωρημένης ἐπιτελεῖσθαι Μωσαϊκῆς βρησκείας. « Continuo Judæi, postquam illum prophetam non acceperunt, nec sanctis illius verbis parnerunt, extremum pertulere interitum: qui quidem illorum casus iis oraculis, quæ de illis edita sunt, consentaneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ Novo Testamento continetur, susceperunt; neque Mosis præcepta sine legis contemptu servare possunt. Quocirca in ipsius Mosis exsecrationem relapsi sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in legibus illius sunt posita, perficiant, quippe cum et ipsorum metropolis sublata sit, et Mosaica religio exclusa, quæ illic solum perfici concedebatur. » De his vide etiam Clementem Alexandrinum, Hieronymum, Cyprianum et Augustinum, ut multos præteream eadem ferme concinentes.

(30) Historiam hanc quæ habetur Numerorum cap. XXV, θαυμαστῶς transformat Josephus *Judaic. Antiq.* lib. IV, cap. 6, ubi longiori, quam forte par erat, oratione convicia congerit, quibus Moses impetitus fuit a procacissimo Zambri, quorumque nulla mentio in Scriptura. Primum enim fallitur cum dicit mulierem illam, quæ una cum Zambri pugione a Phinees confossa interiit, ejus uxorem esse, etsi alienigenam, non tamen scortum, ut sacræ Litteræ testantur; deinde advocatam a Mose concionem falso scribit, ut moneret populum ne dus alienis studerent, cum constet ipsum ad concilium judices advocasse ut sontibus jus dicerent pœnasque de iis sumerent. Tertio ex ingenio fingit populum mussitantem exspectasse quo audacia Zambri esset evasura, cum divinus scriptor teste-

Digitized by Google

nonne Zambri justum homicidium? Quid Eliam ostendit zelatorem? Nonne justa adversus profanos sacerdotes indignatio? Quid Moysem verendum in Israel fecit et spectabilem? Nonne violenta in vitulum fabricantes irruptio? Quomodo denuo conscendentem Sina, et secundas petentem tabulas non vacuis illinc manibus remisit illum Deus, veluti sanguinum hominem et cædis amantem? Quomodo vero et divinissimum Samuelem non redarguit, quando regem Agag interfecit (31)? Cæterum dic quæ tanta ira Dei contra te? Palam loquaris, neque in triviis tantum et inviis velis tuam nudare dementiam. Apparet igitur ex multis, quod (Deus) multum diligit, et honoribus dignos censet malignitatem punientes. Si vero hæc ita se habent, quomodo et vos, uti ardentes zelatores, et deceptoris illius Christi interfectores, beneficiis ac donis non remuneratus est Deus? Manifestum igitur est quod verus Deus erat ille Christus a vobis crucifixus; manifestum utique quod contra Deum manus injecisti, contra Deum dentes acuisti, ac propterea merito a Deo odio habitus, ab ejus vultu recedis, et per sæcula puniris. Neque mea sane hæc verba sunt; ipsum Deum audi per Jeremiam dicentem: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, quasi leo in silva dedit super me vocem suam, idcirco odivi ipsum (32). » Verus Deus erat qui a vobis crucifixus est. Quod si dictis non credis, operibus saltem fidem adhibeas. Quot primitus prophetæ, et justi per scelus e vivis sublati sunt, præcipites acti, cœno volutati, saxis contusi, serris secti? et nihil eorum quæ sunt constitutum sibi ordinem dereliquit, nulla creatura ulla immutatione affecta est. Verum crucifixo Christo, et lapides scissi sunt, et caliginem sol induit propter improbos servos; nihil enim patiebatur suum ipsius Dominum de ligno pendentem veluti nefarium videre (33).

A δίκαιος φόνος; Τί τὸν Ἠλίαν ἔδειξε ζηλωτήν; Οὐχ ἡ κατὰ τῶν ἀνιέρων ἱερέων εὔλογος ἀγανάκτησις; Τί τὸν Μωσέα φοβερὸν ἐν Ἰσραὴλ ἐποίησε καὶ περίβλεπτον; Οὐχ ἡ κατὰ τῶν μοσχοποιησάντων ἀνένδοτος ἐπεξέλευσις; Πῶς αὖθις ἀναβάντα περὶ τὸ Σίναιον, καὶ πλάκας αἰτοῦντα δευτέρας οὐχὶ κεναῖς ἐκεῖθεν χερσὶ κατήγαγεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, ὡς αἱμάτων ἄνδρα καὶ φόνιον; Πῶς δὲ καὶ τὸν θειότατον Σαμουὴλ οὐκ ἠμύνατο, ἡνίκα τὸν Ἀγὰγ βασιλέα διεχειρίσατο; Λέγε λοιπὸν, τίς ἡ τοσαύτη ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ σοῦ; Λέγε παῤῥησίᾳ, καὶ μὴ στενωποῖς καὶ τριόδοις τὴν σὴν ἐθέλῃς παραγυμνοῦν φρενοβλάβειαν. Φαίνεται οὖν ἐκ πολλῶν, ὅτι καὶ σφόδρα φιλεῖ, καὶ τιμῶν ἀξιοῖ τοὺς τὴν κακίαν κολάζοντας. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐχὶ καὶ ὑμᾶς ὡς B θερμοὺς ζηλωτὰς, ὡς τὸν πλάνον ἐκεῖνον διαχειρισαμένους Χριστὸν, εὐεργεσίαις ἠμείψατο καὶ δωρεαῖς ὁ Θεός; Εὔδηλον οὖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς· εὔδηλον οὖν, ὅτι κατὰ Θεοῦ τὰς χεῖρας ὥπλισας, κατὰ Θεοῦ τοὺς ὀδόντας ἠκόνησας, ἐφ' ᾧ δικαίως παρὰ Θεοῦ μισηθεὶς, ἐξέβης ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ εἰς αἰῶνας κολάζῃ. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἱερεμίου ἄκουε λέγοντος· « Ἐγκατέλειπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ὡς λέων ἐν δρυμῷ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτόν. » Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, τοῖς πράγμασι πείσθητι. Πόσοι πρότερον προφῆται καὶ δίκαιοι κακῶς τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν, κρημνοῖς, C βορβόροις, λίθοις, πρίοσι; Καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων τὴν οἰκείαν τάξιν καταλέλοιπεν· οὐδὲν τῶν κτισμάτων τὴν οἰανοῦν ἀλλοίωσιν ἔπαθε. Τοῦ δὲ Χριστοῦ σταυρουμένου καὶ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ζόφον ὁ ἥλιος κατὰ τοὺς τῶν οἰκετῶν ἀγνώμονας ἠμφιάσατο. Οὐδὲν γὰρ ἔφερε τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἐπὶ ξύλου κρεμάμενον ὡς κακοῦργον ὁρᾷν. Εἰ μὴ κτίσεως ἦν ὁ πά-

tur turbam filiorum Israel ad fores tabernaculi citato pede confugisse Dominum deprecaturam, cum fœdissimam scortatoris impudentiam intueri non posset. Cui vacat adeat Josephum ubi sup. et Philonem, qui et ipse nonnihil a sacris Litteris recedit.

(31) Agag, regem Amalecitarum contra Dei præceptum a Saule servatum, atque a Samuele in frusta concisum narratur lib. 1 Regum cap. 15. Rabbini plurimi toti in eo sunt, ut Saulis perperam imminuant scelus, minime animadvertentes quod πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευόμενον εὐσεβές: scilicet *Quidquid a Deo jubetur, id sane pium*, ut ait Theodoretus, et Samuelem, veluti nimio zelo abreptum redarguunt. Quid tamen insanius hisce deliramentis? Inobedientiæ notam, avaritiæ et superbiæ quis a Saule deterget, cum ipsum Deum « pœnituerit se eum constituisse regem, qui verba Dei opere non complevit, et pepercit Agag et optimis gregibus, et universis quæ pulchra erant? Post inobedientiæ culpam » præterea, ait magnus Gregorius, « triumphalem arcum vel fabricam erigere, est mala agere, et de eorumdem malorum perpetratione superbire. » Propheta vero quomodo arguendus divinis mandatis obtemperans?

(32) Chaldaicus pro *odivi* melius habet *projeci*; atque eam lectionem utpote rite accommodam ad

innuendam Judæorum rejectionem, Patrum permulti secuti sunt.

(33) Merito sane obstupuit cœlum super immane Judæorum facinus, et exhorruit terra vehementer. Ἐκλονήθη γὰρ, ait Theodoretus, in cap. 1 *Interpret. in Isaiam*, ἡ γῆ τῆς μαρτυρίας ἀναμιμνήσκουσα, ὁ δὲ οὐρανὸς ἐπειδὴ ταύτην τοῖς ἀνθρώποις παρέχειν D τὴν αἴσθησιν οὐκ ἠδύνατο, ἄνωθεν ὢν, τὸν ἐν αὐτῷ βαδίζοντα ἥλιον ἔδειξε τῶν ἀκτίνων ἐστερημένον, καὶ τὸ σκότος εἰς τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας μαρτυρίαν ἐπήγαγεν. « Concussa enim est terra memor testimonii, et cœlum, quia sursum exsistens sensum istum hominibus indere non poterat, gradientem in ipso sole, radiis orbatum exhibuit, et tenebras contra impietatem testes produxit. » Mira hæc quæ Christo moriente contigere et Phlegon Hadriani libertus refert lib. *Chron.* cap. 13, ubi Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει, inquit, τῆς σθ' Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρας ς' τῆς ἡμέρας ἐγένετο ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέστρεψατο. Scilicet: « Quarto anno ducentesimæ secundæ Olympiadis magna et excellens inter omnes, quæ ante eam acciderunt, defectio solis facta; dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bi-

Digitized by Google

σχων, οὐκ ἂν αὐτῷ συνέπασχε καὶ τὰ κτίσματα. Περὶ μέντοι τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν σκοτασμοῦ προηγόρευται μὲν καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ λέγοντι· « Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θήσω τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. » Προείρηται δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀμώς· « Δύσεται γὰρ, » φησὶν, « ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Τί τούτου παραδοξότερον εἰπὼν ὁ προφήτης, « Δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, » καὶ αὐτὴν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐσταυροῦτο ὁ Κύριος· « Ὡσεὶ ὥρα ἕκτη ἦν. »

A Nisi conditor esset qui patiebatur, non sane cum ipso et creata passa essent. De obscuratione quidem circa crucem jam prænuntiatum fuerat et Isaiæ dicenti : « Induam cœlum caligine, et veluti saccum ponam amictum ejus. » Prædictum vero et ipsi Amos : « Occidet enim, ait, sol in meridie, et lux super terram contenebrescet in die. » Quiddam etiam incredibilius adjungens propheta verbis : « Occidet sol in meridie, » ipsam scilicet horam, in qua crucifixus est Dominus, ait : « Hora enim erat quasi sexta. »

Ἀλλ' οὐ δέχῃ τὰ λεγόμενα· φενάκῃ δὲ ταῦτα, καὶ ψεῦδος δοκεῖ σοι, καὶ οὐ πιστεύεις αὐτοῖς, μηδὲ πιστεύσειας πώποτε· ἐκπαλαι σκληροκάρδιος εἶ· ἀρχῆθεν ἀπιστίᾳ νοσεῖς· ἐν ἐρήμῳ πάλαι τοσούτων ἀγαθῶν ἀπολαύσας, τοσούτων τεράτων θεατὴς γεγονὼς, οὐκ ἐνέμεινας τῷ ἐνεργοῦντι ταῦτα Θεῷ, ἀλλὰ καθ' ὥραν ἐγόγγυζες, καὶ ἐπείραζες τὸν Κύριον λέγων· « Εἰ ἔστιν ἐν ἡμῖν Κύριος, ἢ οὔ; » Καὶ τὸ μεῖζον πάντων, θεοὺς ἐζήτησας οἳ προπορεύσονταί σου. Καὶ τί χρὴ περὶ τῶν θαυμάτων φιλονεικεῖν; Αὐτὴν ταύτην, εἰ βούλει, τὴν ἐν τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἔτει γεγονυῖαν πρὸς ἡμᾶς ἄφιξιν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διισχυρίζου μηκέτι ἐληλυθέναι, καὶ οὕτω δείξεις ἡμᾶς ἐπὶ πᾶσι ματαιάζοντας. Ἀλλ' ἔλαθες ἑαυτὸν, ὦ δύσερι σὺ, καὶ σοβαρὲ καὶ ὑπέρογκε· ταύτην ὑμῶν τὴν βουλὴν ἐματαίωσε Κύριος, ὡς πάλαι τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ τῆς ἀμηχανίας βρόχῳ κατ' ἐκείνων συμπνίγεσθε.

B Sed dicta non admittis; deceptio hæc, ac mendacium tibi videntur; hisce non credis, neque unquam credidisti; jampridem duro es corde : jam ab initio incredulitate laboras : in eremo olim tantis perfruens bonis ac tantorum miraculorum spectator factus, in hæc operante Deo non permansisti, sed singulis horis murmurabas, et tentabas Dominum dicens : « Si est in nobis Dominus, an non? » Et quod omnium maximum est, quærebas deos qui te præcederent. Sed quid oportet de mirabilibus disputare? Hanc ipsam, si lubet, in anno quinquies millesimo quingentesimo ab orbe condito factam apparitionem apud nos Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, affirmes nondum advenisse, et sic ostendes nos omnino vanitati studentes rerum. Sed tete ipsum ignoras, o contentiose, fastuose ac superbe; vestrum hoc consilium inane reddidit Dominus, uti quondam consilium Achitophelis (34-10) propter quo eodem

thynia Nicææ urbis multas ædes subverterit : et Julius Africanus testatur eadem pene memorasse Thallum in lib. III suarum *Historiarum*. Mirum hoc monstrum post hominum memoriam nulli secundum permulti hinc inde inminuere toto marte conati sunt, Scaliger præcipue et Gerardus Vossius, qui futilibus haud rationum momentis naturalem eclipsim fuisse ostendere contenderunt. Nostrum non est hic ea omnia recoquere quæ Calmetius, Serri et sexcenti alii qui in hanc arenam descenderunt, quosque adire potest cui libitum, retulere, ut miraculum astruant. nobisque sat erit innuisse veteres omnes Ecclesiæ Patres hoc usos esse veluti firmissimo argumento, ut ethnicorum, et Judæorum os obstruerent, et veritatis nostræ religionis fidem firmarent. Imo Lucianus ipse martyr, et Tertullianus mirifice ostendunt eclipseos hujusce memoriam in veterum publica tabularia relatam; horum enim alter Nicomediæ coram præside : « Annales vestros, inquit, consulite, et invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, media die fugatum solem, et interruptam diem; » alter vero causam Christianorum defendens *Apolog.* cap. 21, ait : « Eodem momento dies, medium orbem signante sole, subducta est; deliquium putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt, et tamen eum mundi casum relatum in archiviis vestris habetis. » Vid. Natal. Alex. *Histor. Eccles. sæcul.* I, cap. 5, § 3, et Paulum Baudrium in notis ad Lactantium, tom. II, pag. 546.

C audire etiam hac de re Theodoretum interpr. in Psal. VII, ita rem prorsus narrantem : Ἀποδιδράσκων ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν ἀλάστορα, καὶ πατραλοίαν υἱὸν, εὗρε βοηθὸν τὸν Χουσὶ ὃς πέπεικε τὸν Ἀβεσσαλὼμ μὴ κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἀχιτόφελ παραυτίκα διῶξαι τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν λαὸν ἅπαντα συναγεῖραι, καὶ τηνικαῦτα κατὰ τοῦ γεγεννηκότος στρατεῦσαι. Ἀχθεσθεὶς τοίνυν καὶ λίαν ἀδημονήσας ὁ Ἀχιτόφελ, ὡς αἱρετωτέρας ὀφθείσας τῆς τοῦ Χουσὶ συμβουλῆς, αὐτόχειρ αὐτὸς γενόμενος, τὴν δι' ἀγχόνης ἐδέξατο τελευτήν. « Fugiens beatus David nefarium et parricidam filium, adjutorem invenit Chusi, qui Absaloni persuasit, ne secundum Achitophelis consilium statim patrem persequeretur, sed ut prius cogeret omnem populum, ac dein contra parentem bellum moveret. Mœrore igitur affectus, et admodum conturbatus Achitophel, eo quod consilium Chusi præstantius visum fuerat, factus sui ipsius homicida, suspendio vitam finiit. » Videsis etiam Josephum, *Jud. Antiq.* lib. VII, cap. 9, historiam hanc uberius referentem. Salianus in *Annal. Eccles. Vet. Test.* ad annum mundi 2980, tom. III, pag. 420, Num. XVIII, proferens verba versiculi 23, c. XVI, lib. II Reg. quæ sunt hujusmodi : « Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum, sic erat omne consilium Achitophel, » elogio donatum perperam putat Achitophelem a Scriptura, eumque, contra SS. Patrum fidem, omnium inter consiliarios regis prudentissimum vocat. « Verum laudatur sane in Achitophel, ait Estius, solertia, non probitas, aut virtus veri nominis; et laudatur Achitophel eo modo quo Dominus apud Lucam villicum iniquitatis laudat, aitque filios hujus sæculi prudentiores esse in generationibus suis, filiis lucis. »

D (34-10) Achitophelis historiam ejusque prava consilia quibus quotidie urgebat Absalonem in David patrem suum habes II Reg. cap. 16, et 17, ubi pariter narratur quod ipse « videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit asinum, surrexitque et abiit in domum suam, et disposita domo sua, suspendio interiit. » Præstat tamen

Digitized by Google

minat, aperte sane ostendit et Theodoretus de hac ipsa luce dicens : « Quod distribuit parva et magna luminaria, ut convenientem oculis animalium splendorem redderet ; ni enim id factum esset, nec oculos habentia animalia lucis excessum ferre potuissent. » Neque aliter vero et ipse magnus Basilius de hoc ita disserens loquitur : « Pulcher utique sol est, scilicet solaris discus, in quo, veluti in quadam lucerna primigeniam hanc lucem reposuit, pulchre sane et aptissima symmetria. Neque enim ipsius tenuitate ignis egreditur, et omnia adurit, neque ipsius crassitudine obtusiorem ad nos suam transmittit energiam. » Hoc idem et propheta Isaias subobscure aperiebat dicens : « Tunc lunæ lumen erit ut lumen solis, et lumen solis erit septuplum (14). « Ademptis enim et obscuratis ipsis discis, quoniam juxta evangelicam vocem, « tunc temporis astra concident, » talis necessario erit illa lux primigenia et pulchritudine quidem, et splendore, quidem ipse produxit a principio conditor omnium Deus. Si enim innovari omnia decet juxta maximum Paulum dicentem : « Exspectatio namque creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat, » consequens erit et lumen solis innovationem quamdam accepturam, et antiquum splendorem sumpturam. Nisi enim hoc esset, nunquam propheta diceret, solis lucem septuplam fore. Quod vero hæc ita se habeant, et quod luminaria non lucem, sed discos ipsos dicat, quod die quarta condidit, ut iis primigenia illa lux veluti lampadibus exciperetur, et illustraret terram, et ab ipso magno Basilio pertractatum est de hoc apertius loquente ; in sexta enim sua in Hexaemeron homilia ita infit : « Tunc enim ipsa natura lucis producta est ; nunc autem hoc solis corpus eo conditum est, ut illi primogenitæ luci vehiculum esset. Nam ut alia diversaque sunt et non eadem ignis et lucerna, et ignis quidem illuminandi vim obtinet, lucerna vero idcirco facta est, ut egentibus moderatam lucem præbeat, sic et illi purissimæ, sinceræ immaterialique luci ceu vehiculum nunc ipsa luminaria sunt exstructa. » Et divinissimus Joannes Damascenus in vicesimo primo suorum dogmaticorum capitum et de hac ipsa luce et de luminaribus disseruit : dicit enim quod luminare idem non est ac ipsa lux, sed « Receptaculum lucis, in quo primigeniam hanc lucem Deus imposuit. » Et hi quidem sic. Divinissimus

A ζοντος, ἐδήλωσε μὲν καὶ ὁ Θεοδώρητος περὶ τοῦ τοιούτου φωτὸς εἰπών· « Ὅτι διανεμηθὲν εἰς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους φωστῆρας, σύμμετρον τῇ ὄψει τῶν ζώων ἀφῆσιν αἴγλην· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο γέγονεν, οὐκ ἂν ὀφθαλμοὺς ἔχοντα τὰ ζῶα τὴν ὑπερβολὴν τοῦ φωτὸς ἤνεγκεν. » Οὐχ ἧττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασίλειος περὶ τούτου καὶ τάδε διεξιών « Καλὸς μὲν οὖν ἐστιν ὁ ἥλιος, τουτέστιν ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς, ἐν ᾧ ὥσπερ λύχνῳ τινὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο ἐναπέθετο φῶς καλῶς, καὶ διὰ τὴν συμμετρίαν αὐτοῦ. Οὔτε γὰρ διὰ τὴν αὐτοῦ λεπτότητα τὸ πῦρ παρεξέρχεται καὶ καταφλέγει πάντα, οὔτε διὰ τὴν αὐτοῦ παχύτητα ἀμβλυτέραν πρὸς ἡμᾶς τὴν αὐτοῦ παραπέμπει ἐνέργειαν. « Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἠνίσσετο εἰπών· « Τότε ἔσται B τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον. » Περιαιρεθέντων γὰρ καὶ ἐπιπροσθούντων αὐτῶν δίσκων, κατὰ γὰρ τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν « τὰ ἄστρα τότε πεσοῦνται, » τοιοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἔσται τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ἐπὶ κάλλει τε καὶ λαμπρότητι μὲν, ὁποῖον αὐτὸς παρήγαγε κατ' ἀρχὰς ὁ δημιουργὸς πάντων Θεός. Εἰ γὰρ ἀνακαινισθήναι τὰ πάντα μέλλουσι κατὰ τὸν παμμέγιστον Παῦλον λέγοντα· « Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, » ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἀνακαινισμόν τινα δέξασθαι, καὶ τὴν πρὶν ἀναλαβέσθαι λαμπρότητα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ προφήτης ἔλεγε τὸ τοῦ ἡλίου φῶς ἑπταπλάσιον ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ C ὅτι φωστῆρας οὐ τὸ φῶς, ἀλλὰ τοὺς δίσκους αὐτοὺς λέγει, οὓς ἐδημιούργησε κατὰ τὴν τετάρτην, ὥστε τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς αὐτοῖς ὥσπερ λύχνοις ἐποχεῖσθαι καὶ φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αὐτῷ μεγάλῳ Βασιλείῳ διείληπται περὶ τούτου τρανότερον ἐν γὰρ τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ ἕκτῃ ὁμιλίᾳ καὶ τάδε φησί· « Τότε μὲν γὰρ αὐτὴ τοῦ φωτὸς ἡ φύσις παρήχθη, νῦν δὲ τὸ ἡλιακὸν τοῦτο σῶμα ὄχημα εἶναι τῷ πρωτογόνῳ φωτὶ παρεσκεύασται. Ὡς γὰρ ἄλλο τὸ πῦρ, καὶ ἄλλο ὁ λύχνος, τὸ μὲν τὴν τοῦ φωτίζειν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ παραφαίνειν τοῖς δεομένοις πεποιημένον, οὕτω καὶ τῷ καθαρωτάτῳ ἐκείνῳ καὶ εἰλικρινεῖ καὶ ἀΰλῳ φωτὶ ὄχημα νῦν οἱ φωστῆρες κατεσκευάσθησαν. » Καὶ θειότατος D Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τῶν δογματικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων περί τε τοῦ φωτὸς ἐκείνου καὶ τῶν φωστήρων διέξεισι· λέγει γὰρ καὶ

illam lucem minus fulgens dies, quam nunc est, fuisse credatur. » Quæ omnia infirmant tum Glycæ nostri, tum Theodoreti sententiam.

(14) Varias in sententias iere Scripturarum interpretes, et Patres hoc Isaiæ effatum expendentes; nemo tamen, quod sciam, sic detorsit ut noster Glycas. Si historiam inspiciamus, cui potissimum studendum est ut rite germanus sensus divini textus eruatur, propheta Judæos arguens quod contra præceptum Domini, diruta jam Hierosolyma per Nabuchodonosorem, et occiso Godolia, ut habetur Jeremiæ, XLII XLIII et XLIV, fugerent in Ægyptum, promittit, cum resipuerint, Deum ipsis maximam daturum lætitiam, atque Scripturarum more ait quod sol et luna tunc temporis pene gestientes septuplo clarius eis splendere videbuntur. Sic Esther II, dicitur « lux et sol ortus est ; » et cap. VIII, « Judæis nova lux oriri visa est » liberatis ab impio Aman, etc. Si vero velimus cum Patribus ac præcipue cum Hieronymo rem altius inquirere, dicemus Isaiæ dictum illi utique tempori aptandum, in quo vasibus iræ confractis ad interitum, divina majestas per clariorem totius machinæ cœlestis illuminationem, æternum magis splendebit, id quod ex integro contextu liquido satis apparet; subdit enim propheta id futurum « in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, et percussuram plagæ ejus sanaverit (cap. XXX, vers. 26). »

Digitized by Google

ὅτι φωστὴρ οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς ἐστιν, ἀλλὰ « φωτὸς ἄγγελον, ἐν ᾧ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς ὁ Θεὸς ἐναπέθετο. » Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ θειότατος Ἀναστάσιος ὑψηλότερον ἐκλαμβάνων αὐτά τε περὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου, καὶ τάδε φησίν· « Ἐπειδὴ γὰρ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον ὁ Λόγος, ἐκ φωτὸς ἐκλάμψαν τοῦ ἀναιτίου, φῶς εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα βούλομαι τῆς ἑνώσεως. Νοείσθω τοίνυν ὁ Λόγος φῶς εἶναι τὸ ἀρχέγονον, ὃ πρώτῃ φωνῇ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου γεγένηται· σῶμα δὲ ἡλιακὸν τὸ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον, ᾧ κατ' ἀπόῤῥητον ὁ Λόγος ἡνώθη. » Πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ἄκουε συμφωνοῦντος τοῖς προειρημένοις καὶ λέγοντος· « Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. » Τοὺς φωστῆρας γὰρ ἔοικε προφανῶς καὶ λέγειν, καὶ τὸ πρωτόγονον ἐκεῖνο φῶς τὸ κατὰ τὴν τετάρτην αὐτοῖς ἐμβληθὲν, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς.

A vero Anastasius altius desumens et ea quæ ad lucem illam, et ea quæ ad solarem discum spectant, ita inquit : « Quia enim Verbum, ipsum lumen in mundum venit, quod e lumine, cujus causa alia non exstat, reluxit, lumen quoque exemplum unionis istius esse volo. Consideret ergo mente sua ratio, originariam esse lucem, quam prima voce Deus per Verbum ipsum creavit : corpus autem solis, corpus humanum, cui inenarrabili ratione Verbum sit unitum. » Præterea audi et beatum David ita prædictis concinentem ac dicentem : « Laudate eum omnes stellæ et lumen. » Luminaria enim videtur aperte dicere, et de primigenia illa luce loqui, quæ die quarta ipsis injecta est, ut lucerent super terram.

Μηκέτι λοιπὸν ἀντίπιπτε, μηδὲ τὸν χρυσορρήμονα Ἰωάννην ἀπερισκέπτως ἐντεῦθεν παράγαγε, εἴπερ οἰκονομικῶς τὰ ἐκείνου, ὡς προείπομεν, ἐσκεδίασται· μηδὲ τούτου τοῦ φαίνοντος τοῦ ἡλίου ἄνευ ἡμέραν λέγε συνίστασθαι. Τῷ θειοτάτῳ γὰρ Ἰωάννῃ ἑπόμενος αὐτὸς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ περὶ τούτου σαφῶς οὕτω διέξεισι λέγων· « Καὶ νῦν μὲν μετὰ τὴν τοῦ ἡλίου γένεσιν ἡμέρα ἐστὶν ὁ ὑπὸ ἡλίου πεφωτισμένος ἀὴρ ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαιρίῳ λάμποντος, καὶ νὺξ σκίασμα γῆς ἀποκρυπτομένου ἡλίου γινόμενον. Τότε δὲ οὐ κατὰ κίνησιν ἡλιακὴν, ἀλλ' ἀναχεομένου τοῦ πρωτογόνου φωτὸς ἐκείνου, καὶ πάλιν συστελλομένου κατὰ τὸ ὁρισθὲν μέτρον παρὰ Θεοῦ, ἡμέρα ἐγένετο καὶ νὺξ ἀντεπήρχετο. Καὶ ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ποιοῦν τὴν ἡμέραν καὶ πρώτης καὶ τετάρτης, καὶ μετὰ τὴν τετάρτην ἐκεῖνό ἐστι τὸ πρωτόγονον φῶς· ἀνήλιον μὲν πρότερον, ὕστερον δὲ καὶ ἡλίῳ δοθὲν, ὡς πολλάκις ἄνω διείληπται.

Ne amplius igitur de cætero contra innitaris, neve aurea fundentem verba Joannem inconsiderate inde traducas, siquidem non sine consilio, ut antea innuimus, hæc explicata fuere; neque sine hoc apparente sole diem effici dicas : divinissimo enim Joanni consentiens ipse magnus Basilius, ita hoc liquido explanat dicens : « Nunc quidem ex illo tum dies post solem factum, is aer est, quem sol ipse illuminat in nostro dum est hemisphærio supra terram relucens, et nox, umbra est terræ, quæ diei sole se occultante succedit. Tunc vero fiebat dies, cui cedenti nox vicissim succedebat, non quidem secundum motionem solis, sed primigenia illa luce suum splendorem diffundente, seque rursus contrahente, idque pro mensura a Deo definita (15). Et facta est, inquit, vespera, et factus est mane dies unus. » Exinde ergo percipe quod quæ fecit diem, ea est ipsa primigenia lux quæ et in primo, et in quarto, et post quartum; antea quidem sine sole, postea vero indita soli, ut ex pluribus superius allatis demonstratum est.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΓ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. — Εἰ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος ἔκτισται νοῦς, πῶς ἐν τῷ μὲν συνετὸς ὁ τοιοῦτός ἐστιν, ἐν τῷ δὲ ἀσύνετος, καὶ τίνος ἕνεκεν εἶδει καὶ ἡλικίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς πρὸς ἀλλήλους διενηνόχασιν ἅπαντες.

Ὅτι μὲν οὖν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἡμέτερος

EPISTOLA XIII.

Admodum venerando monacho domno Esaiæ. — Si secundum Dei imaginem mens nostra creata sit, quomodo eadem in altero quidem intelligens est, in altero vero non intelligens; et qua de causa forma, ætate cæterisque rebus omnes differunt inter se (16).

Quod sane ad imaginem Dei mens nostra creata

(15) Præstat audire Marium Victorem, qui lib. I in Genesim opera Conditoris enarrans perquam mira, ita de primæ lucis exortu locutus

. . . . *cum lux immissa superne*
Emicuit, dicente Deo, discretaque nigrum
Umbra peplum retrahens summo discessit Olympo.
Tum divina diem appellans prudentia lucem
Indidit, et tenebris obscuræ nomina noctis.
Sic facta una dies de mane ac vespere primo.

Sic quartæ diei opus exponens canit :

Jam tribus exactis motu succensa citato,
In flammas, ignisque globum se cogere jussa est
Solis prima dies, fundataque semina lucis
Puniceos roseo sparserunt fomite crines.

Quod vero ad ea quæ Moses protulit Deum luminaria condidisse ut *sint in signa, et tempora*, etc., animadvertendum idem sensisse et Aratum in Apparentiis vers. 10, ubi ait :

Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὅφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Ipse enim signa in cælo firmavit,
Sidera dispertitus : providit vero ad annum
Stellas, quæ potissimum faciunda indicarent
Hominibus temporum, quo stata cuncta nascerentur.

Vel ut Eugubinus lib. VII *Philosophiæ* cap. 14, metrice vertit :

Ille quidem cælo defixit signa superno
Partitis astris, stellas providit in annum,
Quæ tempestates homines et signa docerent,
Ut firma in terris essent certo ordine cuncta.

(16) Ab instituto nostro nimium profecto recederemus, si omnia quæ antiquitus philosophi de ani-

Digitized by Google

fuit, et quod ille divinus afflatus animam nostram intellectualem mirum condidit in modum, a nemine omnium ignoratur. « Inspiravit enim, scriptum est, in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem (17). » Ex eoque primum tempore conveniens quidem erat, ut homo pari conviveret dignitate, ut fere angelus, itaque inter hunc et illum nihil plane discriminis intercederet. Sed postquam Factoris obliti, quæ nostram exsuperabant (18) naturam, mente concepimus, atque inde angelica illa conditione indigni deprehensi fuimus, ex eo tempore jure meritoque infelices naturalibus necessitatibus fuimus obstricti, ut hinc nos male affecti, peccati memoriam vel nolentes haberemus, propter quod divinorum illorum donorum privatione damnati fueramus. Hinc etiam, quod omnium primum est, ipse videlicet intellectus, convenit adhuc hominibus juxta ordinem naturalem. Neque mihi objicias sapientem Salomonem, quoniam et perrara hæc sunt, ac de his inquirere non oportet. Enimvero hujusce assertionis mihi testes non supposititii sunt divinus Anastasius Sinaites, sanctissimus Joannes Climacus, atque ante

A ἔκτισταν νοῦς, καὶ ὅτι τὸ θεῖον ἐκεῖνο ἐμφύσημα τὴν νοερὰν ἡμῶν ψυχὴν παραδόξως ἐδημιούργησεν, οὐδενὶ τῶν ἁπάντων ἠγνόηται. « Ἐνεφύσησε γάρ, φησίν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· » καὶ ἦν μὲν εἰκὸς ἔκτοτε συζῆν ὁμοτιμίᾳ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἀντικρυς ἄγγελον, καὶ τοῦτον ἐκείνου διενηνοχέναι μηδέν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ πεποιηκότος ἐπιλαθόμενοι, τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐφαντάσθημεν, κἀντεῦθεν ἀνέξιοι τῆς ἀγγελικῆς ἐκείνης εὑρέθημεν καταστάσεως, φυσικαῖς ἀνάγκαις οἱ τάλανες καὶ πάνυ δικαίως ἔκτοτε συνεζεύχθημεν, ὡς ἐντεῦθεν ἀσθενῶς διακειμένους ἡμᾶς τῆς ἁμαρτίας ἐπιμεμνῆσθαι καὶ ἄκοντας, δι' ἣν τῶν θείων ἐκείνων χαρίτων γυμνωθῆναι τότε κατεδικάσθημεν. Ἔνθεν τοι καὶ τὸ κάκιστον ἐξαίρετον, αὐτὴ δηλονότι ἡ φρόνησις, κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν τοῖς ἀνθρώποις ἄρτι παρίστατο. Καὶ μή μοι λέγε τὰ κατὰ τὸν σοφὸν Σολομῶνα, ὅτι καὶ σπάνια ταῦτα, καὶ περὶ τούτων ἐξετάζειν οὐ χρή. Καὶ τοῦ λόγου μοι μάρτυρες ἀπαράγραπτοι ὁ Σιναΐτης τε θεῖος Ἀναστάσιος, ὁ τῆς Κλίμακος ἁγιώτατος Ἰωάννης, καὶ πρὸ τούτων ὁ μέγας Βασίλειος, τὴν εὐφυΐαν τε ὁμοῦ καὶ εὐμάθειαν ἡ-

B

ma somniarunt tantum referre in animo esset. Forte hoc ipsos deliros fecit, quod ejus penitus naturam ignoraverint, et nihilo tamen secius cacoethe quadam confingendorum systematum impulsi, omnia explanare contenderint etiam ignota. Ultimam homines ætate posteriores alieno periculo feliciter sapientes facti causam errorum cavissent; verum hac ipsa nostra ætate, quot absurda philosophos, non barbam jactantes et luridas genas, sed de capsula totos, et de gynæceo inconcinna effutire systemata audivimus! Non unus adhuc fere natura inæquas hominum animas videtur innuere, cum bardos et crasso aere natos cum brutis veluti sociat, dum Pythagoræ, Platonis, Plotini et sexcentorum hujusce furfuris hominum dogmata exsibilat. Si sapientis sententia ἡ περὶ τῆς ψυχῆς ἀληθεστάτη γνῶσις, πρὸς πᾶσαν φιλοσοφίαν συμβάλλεται, scilicet « Animæ verissima cognitio ad universam philosophiam conducit, » et præcipue ad disciplinam morum, quæ una hominem maxime decet; et si, ut ait Aristoteles ὅταν μὴ ἄρχῃ ὁ νοῦς, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἔχει ὁ ἄνθρωπος, τότε τῆς τάξεως ἀντιστραφείσης, ἔπονται ταῖς κράσεσι τοῦ σώματος, αἱ τῆς ψυχῆς δυνάμεις, id est, « cum mens non imperat, sed præter naturam se habet homo, tunc ordine perverso temperaturam corporis animæ potestates assectantur, » cur non potius in eo versantur philosophi et omnem operam navant ut expendant quid humana mens possit non per inane volitans, et qua ratione in pingui minerva natis sopitum suscitent ignem, et divinam, qua omnes gaudemus, auram excitent ac commoveant?

C

(17) Ex hoc Scripturæ testimonio nonnulli, præcipue vero Manichæi et Origenis asseclæ, autumarunt humanam animam quamdam esse veluti divinæ substantiæ particulam et Dei omnino substantiam. Præstat hic audire Augustinum productionem animæ ex ipsa insufflatione perpendentem, lib. VII *De Gen. ad litt.* cap. 28, in fine : « Verum de anima, inquit, quam Deus inspiravit homini sufflando in ejus faciem, nihil confirmo, nisi quia ex Deo sic est, ut non sit substantia Dei; et sic incorporea, ut non sit corpus sed spiritus, non de substantia Dei genitus, nec de substantia Dei procedens, sed factus a Deo. » Et cap. 2 : « Credendum itaque, ait, animam sic esse a Deo tan-

D

quam rem quam fecerit, non tanquam de natura, cujus ipse est, sive genuerit, sive quoquo modo protulerit... Ex ipso enim verbo « sufflavit in faciem ejus, » satis apparet ita non esse. Cum enim homo sufflat, anima utique ipsa subjacentem sibi naturam corporis movet, et de illa, non de se ipsa flatum facit. Nisi isti forte tam tardi sint, ut nesciant isto reciproco halitu, quem de hoc aere circumfuso ducimus et reddimus, fieri etiam flatum cum voluntate sufflantis. » Hactenus Augustinus, cujus sententia calculo omnium Patrum confirmari videtur. Theodoretus præterea quæst. 23 in Gen. metaphorice accipiendam esse hanc Dei inspirationem innuit; respondens enim quæstioni quam sibi ipse fecerat : Εἰ ἐκ τοῦ θείου ἐμφυσήματος γέγονεν ἡ ψυχή, ἐκ τῆς οὐσίας ἄρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἡ ψυχή; scilicet, « Si ex insufflatione Dei creata est anima, erit utique anima ex substantia Dei? Ἀσεβείας ἐσχάτης, inquit, καὶ βλασφημίας ἡ τοιαύτη ἔννοια. Τῆς γὰρ δημιουργίας τὴν εὐκολίαν ἔδειξε διὰ τούτου ἡ θεία Γραφή. Πρὸς δὲ τούτῳ, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν φύσιν αἰνίττεται, ὅτι πνεῦμα ἐστὶ κτιστὸν, ἀόρατόν τε καὶ νοερὸν, τῆς τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένον παχύτητος. Κἀκεῖνο δὲ χρὴ συνιδεῖν ὅτι δεῖ πρότερον νοῆσαι πνεύμονα, καὶ τοὺς ἀποβλίδοντας τοῦτον μῦς, καὶ συστέλλοντας, καὶ τὴν συμπεφυκυῖαν ἀρτηρίαν τῷ πνεύμονι, καὶ ὑπερῶαν, καὶ στόμα, εἶθ' οὕτως δέξασθαι τὸ ἐμφύσημα. Εἰ δὲ τὸ θεῖον ἀσώματον, θεοπρεπῶς ἄρα καὶ τὸ ἐμφύσημα νοητέον. Hoc est : « Extremæ impietatis est et blasphemiæ hujusmodi sententia. Nam per hoc Scriptura divina facilitatem creandi demonstravit. Præterea etiam ipsius animæ naturam obscure indicat : nempe ipsam esse spiritum creabilem, invisibilem et intellectivum, expertem crassitudinis corporeæ. Hoc autem animadvertendum est, intelligere prius oportere pulmonem et musculos eum comprimentes et constringentes, et palatum, et os, et innatam pulmoni arteriam, deinde hoc modo insufflationem accipere. Si vero quod divinum id incorporeum, prout Deum decet intelligenda est insufflatio. » Vide etiam Chrysostomum, hom. 15 in *Gen.*, qui eadem pene habet quæ Theodoretus.

(18) « In quacunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum. » (*Gen.* cap. III.)

Digitized by Google

σικὰ λέγοντες προτερήματα· ἐφ' ᾧ καὶ οὗτος μὲν ἐκείνου, ἄλλος δὲ ἄλλου κατά γε λόγον ὑπερέχει καὶ σύνεσιν.

Καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεὶς ἡμέτερος νοῦς, λογικὸς, αὐτεξούσιος, ἀόρατος, ἀκατάληπτος, πρὸς δὲ καὶ ἀπερίγραπτος, εἴπερ εἰς τὴν τῶν λογισμῶν ἀποβλέψοιμεν φαντασίαν, κατὰ τὸν θειότατον Κύριλλον, οὐκ ἐπίσης πᾶσι δεδώρηται· ἀλλ' ᾧ μὲν πλεῖον ἡ φρόνησις πρόσεστιν, ὁ δὲ φρενῶν ἔνδειαν κέκτηται, καὶ παραπαίουσιν αὖθις ἕτεροι; Νοῦς μὲν γὰρ ἀληθῶς εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐκ Θεοῦ καὶ κατ' ἰσότητα τοῖς πᾶσι κεχάρισται. « Ποιήσωμεν γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· » ἀλλ' ὅμως ὁ τοιοῦτος κατὰ τὴν ὀργάνου διάπλασιν. Ὄργανον δὲ νοῦς ὁ ἐγκέφαλος, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ παραδείκνυσι. Καθάπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος λαμπρότατος μὲν ἕστηται παρὰ τοῦ δημιουργοῦ, ὡς ἐντεῦθεν τὸ περίγειον ἅπαν καταφωτίζειν τῇ ἁπλέτῳ λαμπρότητι· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν τοῦ ἀέρος εἴτε λεπτότητα, εἴτε παχύτητα πρὸς ἡμᾶς τὰς ἀκτῖνας ἀφίησιν· οὕτω καὶ ὁ ἡμέτερος νοῦς κατὰ τὴν τοῦ ὀργάνου ποιότητα, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δείκνυσιν. Ὅτι δὲ ἡ τοῦ νοὸς ἡμῶν ἔλλαμψις ὑπὸ τοῦ σαρκίνου τούτου συνεσκίασται πάχους, καθάπερ ὑπὸ νέφους ὁ ἥλιος, ἡ μετὰ ταῦτα κατάστασις ἀριδήλως τοῦτο παρίστησιν. Ὅθεν καὶ ἄλλος ἄλλου ὑπερέχει κατά γε λόγον καὶ σύνεσιν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀντίπιπτε, μηδὲ κατηγόρει τοῦ δημιουργοῦ τῆς ἀνισότητος ἕνεκεν. Ἡ τοιαύτη καὶ γὰρ ἀνισότης ἰσονομίαν τοῖς πᾶσι προὐξένησεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ πλείους εἰς ὑποταγὴν κατεφέροντο, οὐκ ἂν ὁ ἄφρων καὶ ἄκων τῷ συνετῷ ὑπετάσσετο. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ φύσις ποιεῖ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀκολουθίαν, ὡς ὁ μέγας ἔφη Βασίλειος, εἰ καὶ θείῳ προστάγματι κατὰ πάντων αὕτη χωρεῖ διὰ πάσης ἀρχῆθεν λαληθέντι τῆς κτίσεως. Καὶ πρόσσχες, εἰ βούλει, τοῖς λεγομένοις.

Εἶπε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην. » Ἔκτοτε λοιπὸν οὐ παύεται ἡ γῆ καθ' ἕκαστον, τῆς φωνῆς ἐκείνης οἱονεὶ μεμνημένη, βοτάνας τε ἐγχυμονεῖν, καὶ πρὸς γένεσιν ἄγειν αὐτάς. Πλὴν εἰ καὶ θείας ἤκουσε φωνῆς, ἀλλὰ φυσικῶς· ἔκτοτε τὸ ἔργον αὐτῆς οὐ διαλείπει ποιοῦσα. Καὶ ὅρα νουνεχῶς· ἔνθα γὰρ πετρώδης καὶ σκληρὰ καὶ ἀντίτυπος, ἡ τοιαύτη παντάπασιν ἄκαρπος, καὶ

bos magnus Basilius, ingenium pariter atque eloquentiam naturales prærogativas dictitantes : quare et hic quidem illum, alius vero alium ratione supereminet atque intelligentia.

Ac propterea ne mireris, neque dicas : Quomodo ergo mens nostra ad imaginem Dei creata, rationalis, suæ libertatis compos, invisibilis, incomprehensibilis, adde etiam incircumscripta, siquidem ad cogitationum imaginationem respectum habeamus, juxta divinissimum Cyrillum, non æqualiter omnibus data fuit; sed huic quidem major adest intellectus, ille vero mentis inopiam nactus est, alii identidem insaniunt? Mens enim vere una eademque a Deo ad æqualitatem omnibus data est : « Faciamus enim, inquit, hominem ad imaginem nostram et similitudinem. » Talis tamen secundum organi structuram (19). Organum autem mentis cerebrum, etiam operationes ipsius manifestat. Quemadmodum enim sensibilis hic sol splendidissimus quidem a supremo Opifice creatus est, ut hinc orbem terrarum immenso splendore illuminet; attamen secundum aeris sive subtilitatem, sive crassitudinem ad nos radios immittit; ita etiam mens nostra juxta instrumenti structuram suas elicit operationes (20). Quod autem mentis nostræ splendor ab hac corporea crassitudine obumbratus sit, veluti a nebula sol, hæc postea conditio idem manifeste ob oculos exhibet; unde et alius alium ratione supereminet atque intelligentia. Ac propterea ne renitaris, neque propter inæqualitatem incuses Opificem. Talis enim inæqualitas omnibus bonorum distributionem comparavit. Nisi enim hoc ipsum fuisset, ad submissionem plures adigi profecto non possent, neque insipiens et imprudens sapienti subjiceretur. Et hæc sane natura præstat secundum ordinem eorumdem, quemadmodum dixit magnus Basilius, etsi divinum præceptum ipsa omnino comprehendit ab initio in universali omnium rerum creatione enuntiatum. Ac, si placet, iis quæ dicuntur animum adverte.

Dixit in principio Deus : « Producat terra herbam; » ex eo itaque tempore non cessat terra singulis annis, veluti illius vocis nunquam oblita, et herbas concipere, et ad generationem ipsas dirigere. Verum divinæ licet obtemperet voci, naturaliter tamen suam exinde operationem facere non derelinquit. Atque more eorum qui mente præditi sunt, animadverte. Ubi enim saxosa et

(19) Permulti sane cum veteribus philosophis ea de causa errarunt in expendendis iis quæ ad animam spectant, quia ejus cum corpore connexionem vix ac ne vix quidem intuebantur. Hinc profecto defluxit quod menti vitio vertere conati sunt tot immania monstra quæ videntur in insipientibus vel amentia affectis, cum unum corpus, et ejus non rite compacta vel disposita organa causa sint et origo omnium animi, ut vocantur, morborum. Animi sententia, vel si mavis *cogitatio* non est utique ipsa animæ humanæ essentia, verum ipsius actio, uti motus non est essentia corporis, etsi ejus sit naturalis operatio, uti non semel ostendit Lockius. Quapropter a recto semper longe aberunt qui non veritatem sectantes, sed opinionem, uti animæ vitia reprehendunt quæ sunt corporis affectiones, summo Opifici infensi, qua inæqua lance bona hominibus distribuerit.

(20) Vide aptissimam qua Glycas noster utitur comparationem, ut æquali omnes donatos anima statuat et confirmet. Eadem fere usus est et Gregorius Nyssenus in suo Περὶ τῆς ψυχῆς sermone, ut ostenderet animam, etsi corpori unitam, inconfusam tamen manere.

Digitized by Google

dura et resistens, talis omnino infructuosa est, et ad munus suum obeundum minime idonea : ubi vero pinguis et temperata, ibi herbarum copiam producit. Id ipsum videre est in utero muliebri : « Crescite enim, inquit Deus, et multiplicamini. » Quare per mutuam conjugum conjunctionem in immensum hominum genus adaugetur. Sed quando intemperatus utcunque uterus inventus fuit, sterilis undequaque idem, et ad generationem minime idoneus omnino evasit. Ita igitur te sentire oportet super proposita quæstione. Si enim dixit Deus : « Faciamus hominem ad imaginem nostram; » imago autem Dei, ut superius dictum fuit, mens nostra est; attamen secundum organi affectionem suam quoque operationem repræsentat. Quamobrem cum recte se habeat organum secundum naturam mens quoque operatur; cum autem idem utcunque corruptum sit, tunc et mens ad suas operationes non est idonea, etsi ipsa per se nihil accipiat detrimenti. Sicut enim (21) in citharœdo, et in cithara animadvertere est organi sane harmoniam persæpe corruptam, ipsumque artis peritum et nihilo artem oblædentem; ita profecto et in mente nostra, et in ipso instrumento, per quod eadem operari solet, immutabiliter fieri existima (22).

Itaque mens quidem eadem est in omnibus, juxta solis imaginem, quoniam per divinam inflationem creata fuit : organa autem diversa sunt, utpote quæ ex quatuor elementis constructa. Juxta igitur ipsa, etiam mens operatur; neque amplius mirere. Multum enim utiliter, ut dictum est, quatuor elementis præcepit in principio Deus in unum colre (23), et per hæc terrenum hominem efficere. Hinc corporum nostrorum discrimen, ut quam facillime ad invicem omnino dignoscantur. Nullam enim hucusque mens nostra sanam adeo discernendi vim obtinuit, ut sine signis omnium rerum notionem consecuta sit. Ita-

πρὸς τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἀνεπιτήδειος· ἔνθα δὲ λιπαρές τε καὶ εὔκρατος, ἐκεῖσε καὶ πλῆθος βοτανῶν ἀναδίδοται. Αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς γυναικείας μήτρας ἔστιν ἰδεῖν. « Αὐξάνεσθε μὲν γὰρ, εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ πληθύνεσθε. » Ἐφ' ᾧ καὶ συμπλεκομένων ἀλλήλοις τῶν συνεύνων, εἰς πλῆθος τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπαύξεται. Ἀλλ' ἔνθα δύσκρατος εὑρεθείη ὁπωσδήποτε μήτρα, στεῖρα παντάπασιν ἡ τοιαύτη, καὶ πρὸς τεκνογονίαν ὅλως οὐκ εὔθετος. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος διανοεῖσθαί σε ἄξιον. Εἰ γὰρ εἴρηκεν ὁ Θεὸς, « Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· » εἰκὼν δὲ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὁ ἡμέτερος νοῦς· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν ὀργάνου διάθεσιν καὶ τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν δείκνυσι. Ταύτῃ τοι καὶ ὑγιῶς μὲν ἐχοντος τοῦ ὀργάνου κατὰ φύσιν καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ· παραφθαρέντος δὲ αὐτοῦ ὁπωσδήποτε, τηνικαῦτα καὶ ὁ νοῦς ταῖς αὐτοῦ ἐνεργείαις οὐκ εὔθετος· εἰ καὶ καθ' ἑαυτὸν αὐτὸς μηδὲν παραβλάπτεται. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ κιθαρῳδοῦ ἔστιν ἰδεῖν καὶ κιθάρας τὴν μὲν ἁρμονίαν τοῦ ὀργάνου πολλάκις διεφθορυῖαν, αὐτόν τε τεχνίτην ἐν μηδενὶ τὴν τέχνην παραβλαπτόμενον· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ νοΐ, καὶ αὐτῷ τῷ ὀργάνῳ, δι' οὗ αὐτὸς εἴωθεν ἐνεργεῖν, ἀπαραλάκτως νόμιζε γίνεσθαι.

Ὥστε νοῦς μὲν ὁ αὐτὸς ἐν ἅπασι κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου εἰκόνα, ὅτι καὶ διὰ τοῦ θείου συνέστηκεν ἐμφυσήματος· τὰ ὄργανα δὲ διενήνοχεν ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὴν σύστασιν ἔχοντα· κατ' αὐτὰ λοιπὸν καὶ ὁ νοῦς ἐνεργεῖ. Καὶ πλέον μὴ θαύμαζε. Πάνυ καὶ γὰρ συμφερόντως, ὡς εἴρηται, τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις ἐπέτρεψε κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς ὁμοῦ τε συνέρχεσθαι καὶ τὸν κοϊκὸν ἄνθρωπον ἀποτελεῖν τυνί. Ἐντεῦθεν ἡ τῶν σωμάτων ἡμῶν διαφορὰ, ὡς εὐπετῶς ἅπαν ὑπ' ἀλλήλων γνωρίζεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ὁ ἡμέτερος νοῦς ὑγιὲς ἄρτι τὸ διακριτικὸν κέκτηται, ὡς καὶ συσσήμων ἄνευ τὴν ἁπάντων ἔχειν κατάληψιν· ὥστε εἰ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα εἶχον

(21) . . . . . , *Ita quilibet arte*
Stirenus Aonia citharam pulsare sonantem
Mobilibus digitis, chordasque animare loquaces,
Et lenocinio blandi modulaminis aures
Demulcere tuas, cithara sic pendet ab ipsa,
Non ullos ut possit ea sine promere cantus.
Nam si rupta silet, si qua temerata ruina est,
Si chordæ nimium tensæ, nimiumve remissæ
Amisere tonum, vel si una aut altera desit;
Si cavearn implerunt sordes hebetantque sonorem,
Ecce manet citharœdus iners, frustraque peritus
Aut nihil aut pravum canit, et nescire videtur.
Ergo artem museam ipsa in testudine pones?
Ac tibi propterea res una putabitur esse
Organum et Organicus? Talis sic copula porro
Corporis ac mentis. (Becuc.)

(22) Præstat hic audire Nyssenum loco superius indicato, qui eadem pene habens quæ Glycas, ejus quodammodo dicta explanat, et illustrat : Ἄλλο ἄρα κρᾶσις, inquit, καὶ ἄλλο ψυχή. Ὄργανον γὰρ ὂν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῇ, ἐνεργεῖ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως· ἐὰν δὲ μὴ ἐπιτήδειον ἐνήργηκε, τότε χρεία τῇ ψυχῇ πραγμάτων. Ἀπομαχομένη γὰρ πρὸς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀργάνου, κἂν μὴ σφόδρα νήψῃ, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ, καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. Scilicet : « Aliud igitur temperamentum, et aliud anima est; nam instrumentum cum sit animæ corpus, siquidem apte fabricatum comparatumque sit, tunc operatur anima, et ipsum apte commodeque tenet; sin minus aptum ad functionem fuerit, tunc rebus sane opus animæ fuerit. Etenim decertans cum ineptitudine instrumenti, nisi valde evigilaverit, aberrat una cum ipso, veluti musicus aberrat cum pravitate lyræ, nisi prius ipsam concinnaverit. » His similia videre est et apud Platonem Platonicosque, quos adeas si lubet.

(23) Omnes tum Græci tum Latini Patres, nec non veteres philosophi quatuor tantum constare elementis quodque corpus sensere, et quam vere videant physici. Plato tamen et Aristoteles juxta Plutarchum, *De plac. philosoph.* lib. I, cap. 3, discrimen quoddam inter *principia*, et *elementa* incnuere contra Thaletem Milesium, qui pro eodem utrumque habebat, dicebantque Τὰ μὲν στοιχεῖα, σύνθετα, τὰς δὲ ἀρχὰς εἶναι οὔτε συνθέτους, οὔτε ἀποτελέσματα. Scilicet, « Elementa quidem esse composita, principia vero neque composita neque effecta. « Vide philosophicas historias si tibi vacat, optasque rem maturius expendere.

Digitized by Google

ἅπαντες χαρακτῆρα, οὐχ ἡ τυχοῦσα ἂν τῷ βίῳ τούτῳ συνέπιπτε σύγχυσις. Ταῖς οὖν ἀσθενείαις ἡμῶν ἡ θεία βοηθοῦσα πρόνοια, τῇ τῶν στοιχείων συγκράσει γίνεσθαι συνεχώρησε καὶ αὐτὸ τὸ τῶν σωμάτων διάφορον· ἐντεῦθεν συνετοί καὶ ἀσύνετοι· ἰσχυροὶ καὶ ἀνίσχυροι· τολμηροὶ καὶ δειλοί· ἐντεῦθεν νοσώδεις εἰσὶ καὶ μὴ τοιοῦτοι οἱ ἄνθρωποι· μακρόβιοι ἄλλοι, καὶ ἕτεροι ταχυθάνατοι. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ μέγας Κύριλλος ἔλεγεν· « Εἴασε δὲ μετὰ τὴν ἀπόπτωσιν ἕκαστον ὁ Θεὸς τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐκπληροῦν, ὡς ἂν ἔτυχε γνώσεως. » Τίνος δὲ ἕνεκεν συνεχώρησε ταῦτα γίνεσθαι κατ' ἀρχὰς ὁ Θεός; Ὡς ὁμοῦ μὲν καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἐπιμεμνῆσθαι διαγωγῆς, κἀντεῦθεν τῆς ἀδουλίας ἑαυτοὺς ταλανίζειν, ὁμοῦ δὲ καὶ τάξιν τινὶ τὰ πάντα ῥυθμῷ διεξάγεσθαι· καὶ τούτους μὲν ἄρχειν, ἐκείνους δὲ πάλιν ἄρχεσθαι, καὶ μὴ ἄλλον ἄλλου διὰ τὴν ἰσότητα κατεπαίρεσθαι. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, μὴ ἐπιπλέον τὴν θείαν περιεργάζου σοφίαν· ὅτι καὶ ἀνεξερεύνητος αὕτη. Ἡ γὰρ δοκοῦσα τοῖς πολλοῖς ἀνισότης ἰσονομίαν ἐπὶ πᾶσι παραδόξως χαρίζεται.

A que si eamdem et unam omnes figuram haberent, non minima vitæ confusio contingeret. Infirmitatibus igitur nostris divina Providentia opem ferens, hac elementorum commistione fieri concessit et ipsam corporum diversitatem (24). Hinc intelligentes, et non intelligentes, fortes et infirmi, audentes et timidi : hinc malæ valetudinis, et bonæ sunt homines : alii longævi, brevi morientes alii ; et hoc est quod dixit magnus Cyrillus : « Permisit autem post casum Deus unumquemque suæ vitæ cursum implere, ut scientiam acquireret. » Cur vero concessit in principio Deus hæc fieri ? Sane ut simul recordaremur primoris illius creationis : atque inde ipsi temeritatem defleremus, simulque juxta ordinem æquabiliter omnia dirigerentur : B et hi quidem imperarent, illi vero inservirent, neque alius in alium propter æqualitatem insurgeret. Si autem hæc ita se habent, ne amplius divinam sapientiam scrutere, quia eadem imperscrutabilis est. Nam quæ videtur multis inæqualitas, æqualem bonorum distributionem in omnibus mirabiliter elargitur.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΔ'.

Τῷ αὐτῷ. — Περὶ τοῦ πῶς δεῖ πρὸς Ἰουδαίους ἀπαντᾶν, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐκεῖνοι τὸ κατὰ Θεὸν ἐπιχειροῦσι διαστρέφειν μυστήριον.

Τοιοῦτόν τι ἔοικας, ὁσιώτατε ἀνερ, ὁποῖον ἡ μέλισσα· λέγεται γὰρ ὅτι τὰς ἀρχὰς αὐτὴ ζητοῦσα τοῦ μέλιτος, οὐκ ἐφίπταται τῷ ῥόδῳ, οὐ τῷ κρίνῳ πρόσεισιν, οὐ ζητεῖ τὸν νάρκισσον, οὐ τὸν ὑάκινθον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν εὐόσμων καὶ ἡδυτάτων· ἐφίπταται δὲ τῷ θύμῳ πρᾶγμα τοῦτο ποιοῦσα παράδοξον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπιστούμενον. Ἐκλέγεται γὰρ τὸν θύμον, ἔνθα που τύχοι τοῦτον εὑροῦσα, καὶ φυτὸν ὄντα δριμύ τε καὶ ἄνοσμον τῶν εὐοδέων πάντων καὶ ἡδυτάτων προτίθησι· κἀντεῦθεν παντὶ τῷ κόσμῳ πηγὰς παρέχει τοῦ μέλιτος. Οὕτω μὲν οὖν ποιεῖς ἄρτι καὶ σύ, τοὺς περὶ τὸ λέγειν ἀφῆκας δεινοὺς, τοὺς θείοις πεπυκνωμένους ναήμασι, τοὺς πᾶσαν ἐξησκημένους Γραφὴν, καί μοι προσέρχῃ τῷ ἰδιώτῃ καὶ ταπεινῷ, καὶ μελιτόεν ᾄσαί σοι μέλος ἐπιζητεῖς, τοῦτ' ἔστι θεῖόν τε καὶ πνευματικόν. Ἀλλ' ἔλαθε σεαυτὸν, ὦ θεοείκελε ἀνερ, ὅτι μηδὲ θύμος ἄλλος ἐγὼ μελίτταις περιβομβούμενος, καὶ μέλι φέρων αὐταῖς τροφιμώτατον ; Ὅτι δὲ μέλι γλυκάζον τὰ θεῖα λόγια καὶ ἔστι καὶ λέγεται, ἀκριβῶς οἶδας. Καὶ σὺ ἔχεις τὸν προφήτην βασιλέα Δαβὶδ τὸν λέγοντα· « Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγιά σου, ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου. » Ἔχεις τὸν σοφὸν Σο-

C

D

EPISTOLA XIV.

Ad eumdem. — De ratione qua oportet contra Judæos respondere, cum magis ii distorquere conentur Dei mysterium.

Tale quid visus es, sanctissime vir, quale apis ; dicitur enim quod ipsa cum futurum est ut inquirat principia mellis, non advolat ad rosam, non in lilio sedet, non quærit narcissum, non hyacinthum, nequo florem alium beneolentem ac suavissimum ; sed thymo tantum inhæret opus hoc factura admirandum et multis incredibile : seligit enim thymum, si quando contingat quod ipsum invenerit, et germen quod est et acre, nec odorum, omnibus bene spirantibus, et jucundissimis præfert, atque inde universo orbi causam præbet mellis (25). Eadem igitur ratione nunc quidem uteris et tu, qui potentes sermone reliquisti, divinis refertos notionibus, omnem ordine promentes Scripturam, et me interpellas idiotam et abjectum, melleumque tibi cani carmen requiris, divinum scilicet et spiritale. Nescisne, o Deo similis vir, quod non sane ego alter sum thymus, cui obstrepent apes, et qui mel ipsis tribuat nutritivum ? Quod vero mel prædulce et sint et dicantur divina eloquia plane novisti, et habes prophetam, et regem Davidem dicentem : « Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel ori meo (26). » Habes et sa-

(24) « Quia juncta est anima dum corpori, » ait Lactantius, *Div. inst.* lib. VII. cap. 12, « contagio ejus ægrescit, et imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem. » Lucretius vero, lib. III *De nat. rerum*, ex corpore mentis actiones pendere ostendens ita aptissime canit :

Præterea gigni pariter cum corpore, et una
Crescere sentimus, pariterque senescere mentem.
Nam veluti infirmo pueri teneroque vagantur
Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde ubi robustis adoleverit viribus ætas,
Consilium quoque majus, et auctior est animi vis.
Post ubi jam validis quassatum est viribus ævi
Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus,
Claudicat ingenium, delirat linguaque mensque.

(25) De admirando apum opere permulti scripsere tum veteres, tum recentiores, earumque naturam, sedulitatem, vires repetitis experimentis indicarunt. Præter Plinium et Ælianum adeat cui vacat Ulyssem Aldrovandum, tom. *De insectis*, qui omnium antiquorum sententias refert, ad trutinam revocat, et refutat quæcumque veritatis momentis adversantur.

(26) Nonnulli codices habent ὑπὲρ μέλι καὶ κη-

Digitized by Google

pientem Salomonem in divina institutione tropice sic sermoni colophonem imponentem : « Fili, ede mel, ut dulce fiat guttur tuum. » Verum enimvero nos et tacere melius et tergiversari tractationem, quam supra vires omnino audere putamus ; quandoquidem et bajulatores videmus eos rejicere sarcinas, quæ non sunt horum viribus congruentes. Cæterum adsis mihi, et tuis votis fer opem, mihique da sermonem, qui et congruus sit et accommodus opportunitati : adsis, et sermonis viam sternens, facilem mihi reddas propositam disquisitionem. Novi enim, o sacrum caput, quod prius forte petræ natura tuo emolliretur digito, quam rationibus cor Judæi. Hoc sciens et divinus Ezechiel ait : « Usquequo domus Israel contentiosa est et duri cordis? » Neque secius vero et ipse Deus hæc ad Mosem locutus est : « Populus duræ cervicis est : sine me, et iratus conteram ipsos. » Si enim mirabilium quæ facta sunt in Ægypto obliti, et ipsius Dei sunt obliti, et imposuerunt Aaroni dicentes : « Fac nobis deos, qui præcedant nos (27) ; » quis tandem sermo poterit eorum inflexibile cor emollire? Satius itaque prorsus erat ab ipsis averti, ac nullo eos dignari sermone ; « sectatorem enim, ait, hominem post unam vel alteram admonitionem devita. » Verum ne omnino tacite retrocedere, velut infirmi videamur, ac p[illegible] d[illegible] ne mendacium eo magis libere ut effutiant sinamus, de paucis nonnullis cum iis colloquemur, non sapientiam jactantes, neque sermonis suasioni confisi, sed Scripturarum testimoniis omnia expendentes; licet et ista stulti, ut eorum mala consuetudo est, perperam intelligentes, suam ipsorum blasphemiam pro fundamento habere student. Sed hæc quidem apud quosdam profanos et rerum divinarum inscios et male ex-

λομῶντα περὶ τῆς θείας διδασκαλίας τροπικῶς οὕτω διεξιόντα· « Υἱὲ, φάγε μέλι, ἵνα γλυκανθῇ ὁ φάρυγξ σου. » Ἔνθεν τοι καὶ σιωπᾷν ἡμᾶς ἄμεινον, ὀκνεῖν τε πρὸς τὴν ἐγχείρησιν, ἢ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ὅλως ἐπιτολμᾷν· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀχθοφόρους ὁρῶμεν ἐκεῖνα τῶν φορτίων ἀποσειομένους, ὅσαπερ οὐκ εἰσὶ τῇ δυνάμει τούτων κατάλληλα. Πάρεσο λοιπόν μοι, καὶ ταῖς εὐχαῖς σου συνάρηγε, καὶ δίδου μοι λόγον, ὅσος γε σύμμετρος τῷ καιρῷ, καὶ κατάλληλος· πάρεσο, καὶ τὴν τοῦ λόγου λειαίνων ὁδὸν, ῥᾳδίαν ποίει μοι τὴν προκειμένην διάλεξιν. Ἀκριβῶς γὰρ οἶδα, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, ὡς θᾶττον ἂν ἡ σκληρὰ τοῦ λίθου φύσις τῷ σῷ καταμαλακισθείη δακτύλῳ, ἢ λόγοις Ἰουδαίου καρδία. Τοῦτο εἰδὼς καὶ ὁ θεῖος Ἰεζεκιὴλ ἔλεγε· « Ποῦ οἶκος Ἰσραὴλ φιλόνεικοί εἰσι καὶ σκληροκάρδιοι ; » Οὐχ ἧττον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς τοιαῦτα πρὸς Μωσέα λελάληκεν· « Ὁ λαὸς σκληροτράχηλός ἐστιν· ἄφες με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρίψω αὐτούς. » Εἰ γὰρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τερατουργηθέντων ἀμνημονήσαντες, αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦ ἐπελάθοντο, καὶ τῷ Ἀαρὼν ἐπετέθησαν λέγοντες· « Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἳ προπορεύσονται ἡμῶν· » πῶς ἄρα ὁ λόγος ἰσχύσει τὴν ἀκαμπῆ μαλάξαι καρδίαν αὐτῶν ; Οὐκοῦν βέλτιον ἦν τέλεον αὐτοὺς ἀποστρέφεσθαι, καὶ μηδὲ λόγου τινὸς ἀξιοῦν· « Αἱρετικὸν » γάρ, φησὶν, « ἄνθρωπον μετὰ μίαν ἢ καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ. » Ἀλλὰ ἵνα μὴ πάντη σιγῶν ἀναπεδίζειν, ὡς ἀνίσχυροι, δόξωμεν, κἀντεῦθεν τὸ ψεῦδος ἐπὶ πλέον παῤῥησιάζεσθαι δώσωμεν, μικρά τινα τούτοις προσδιαλεξόμεθα, οὐ σοφίαν αὐχοῦντες, οὐδὲ πιθανότητι λόγου θαῤῥοῦντες, ἀλλὰ γραφικαῖς μαρτυρίαις τὰ πᾶν ἐπιτρέποντες· εἶγε καὶ ταύτας οἱ μάταιοι καὶ κοιλῶς παραλογιζόμενοι τὴν αὐτῶν βλασφημίαν τὸ ἑδραῖον ἔχειν ἐπιτεχνάζονται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ἀμυήτους τινὰς καὶ ἀπαιδεύτους τὰ θεῖα καὶ σοφίζονται κακῶς καὶ προβάλλονται· οὓς καὶ δίκην

ρίον τῷ στόματί μου, scilicet « Super mel et favum ori meo, » id quod et S. Augustinus animadvertit ; in enarratione enim in psalmum cxviii eadem hæc verba expendens ait : « Hæc est illa suavitas, quam Deus dat, ut terra nostra det fructum suum, ut bonum vere bene, id est non mali carnalis formidine, sed boni spiritalis delectatione faciamus. Melli autem est similis aperta doctrina sapientiæ : favo vero occulta doctrina, quæ de abstrusioribus sacramentis, tanquam de cellis cereis ore disserentis velut mandentis exprimitur : verum ori cordis, non carnis est dulcis. »

(27) Infandum prorsus atque immane hoc crimen, quod unum impietatis notam satis inurit Judaico populo, gloriam Domini Dei sui in similitudinem vituli comedentis fœnum insane mutanti, oblitoque beneficiorum quibus omnimode affectus fuit, dissimulare studuerunt quamplurimi inter Hebræos, vel paucos improbos reos agentes, vel ineptis fabulis locum facere iectoribus conati. Philo ipse disertissimus Judæorum, lib. III, *De vita Mosis*, rem ita narrat : Μωϋσέως ἀναβάντος εἰς τὸ πλησίον ὄρος, καὶ πλείους ἡμέρας ἰδιάζοντος τῷ Θεῷ, τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι νομίσαντες οἱ μὴ βέβαιοι τὰς φύσεις, ὥσπερ ἀναρχίας γενομένης, ἄφετοι πρὸς ἀσέβειαν ὥρμησαν, καὶ ἐκλαθόμενοι τῆς πρὸς τὸ ὂν ὁσιότητος, ζηλωταὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν γίνονται πλασμάτων· εἶτα χουσοῦν ταῦρον κατασκευασάμενοι, μίμημα τοῦ κατὰ τὴν χώραν ἱερωτάτου ζώου δοκοῦντος εἶναι, θυσίας ἀθύτους ἀνήγαγον, καὶ χοροὺς ἀχορεύτους ἵστασαν, ὕμνους τε ᾠδὴν, θρήνων οὐδὲ διαφέροντας, καὶ ἐμφορήθεντες ἀκράτου, διπλῇ μέθῃ κατέσχοντο, τῇ μὲν ἐξ οἴνου, τῇ δὲ καὶ ἀφροσύνης. Scilicet : « Cum Moses ascendisset montem proximum, ibique aliquot diebus remotis arbitris colloqueretur cum Deo, nonnulli inconstantes, tanquam orbati principe, absentiam ejus verterunt in impietatis occasionem, oblitique Dei veri, cœperunt æmulari figurenta Ægyptia, facto juvenco aureo, ad imitationem animalis ejus regionis sacratissimi : cui profana sacra faciebant, et choreas agebant inconditas, hymnos concinendo lamentis similes, et expleti mero congeminarunt temulentiam, vino pariter furentes et insania. » Eadem pene habet in lib. *De special. legib.*, ubi etiam τινὲς *nonnullos*, atque hos vel Ægyptios proselytos, vel mancipia quædam tantum idololatriæ studuisse videtur innuere, contra sacræ Scripturæ inculentissimum testimonium; in Hebraico enim, Chaldaico Græcoque textu habetur : « Universum populum abripuisse inaures aureas ab uxoribus et filiis, et ad Aaronem attulisse. » Rabbini vero historiæ hujusce veritatem infirmare pro virili parte contendunt innumeris de more fabellis, uti videre est penes Lyranum et Abulensem.

Digitized by Google

μορμολυκείων ἐμφοβοῦσιν ἐνίοτε, καὶ ταράττουσι ταῖς φρεσὶν, ὡς εἴρηται, νηπιάζοντας· εἰ γὰρ ἐλλογίμῳ τινὶ συμπλακῆναί ποτε, καὶ λόγους ὁπωσοῦν συνάραι τολμήσαιεν, τίνες τε εἶεν εὐθέως καὶ ὅποι κακῶν ἐληλάκει (28) τὰ κατ' αὐτοὺς, παραχρῆμα οἱ τάλανες αἴσθονται· εἰ καὶ ξύλον σκάμβὸν δυσχερὲς ὀρθωθῆναι ᾖ, καὶ πάντη ἀδύνατον.

ponunt, et objiciunt; quos et interdum, larvarum adinstar terrent, et mente percellunt, veluti infantes: si enim alicui docto aliquando commisceri, et cum ipso utcunque sermocinari auderent, quinam statim evaderent, et quot mala effugerent, quæ in se ipsis miseri nunc sentiunt! Quanquam lignum obliquum rectum facere difficillimum est, vel omnino impossibile.

Λέγε λοιπὸν, ὦ Ἰουδαῖε, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τρίβεις τοσοῦτον καιρόν; Ἰδοὺ γὰρ ὡσεὶ χίλια πρὸ τοῖς ἑκατὸν ἔτη διήχθησαν, καὶ « ὁ νῶτος ὑμῶν, » κατὰ τὴν τοῦ Δαβὶδ πρόρρησιν, « ἔτι συγκάμπτεται. » Πρότερον γὰρ ἡνίκα προφήτας ἀπέκτανες, ἡνίκα τράπεζαν τοῖς δαιμονίοις ἡτοίμαζες, ὅτε τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου τοῖς ἐρασταῖς σου προσέφερες, εἰς χεῖρας μὲν ἐχθρῶν παρεδίδου καὶ αἰχμάλωτος ἦγου διορθώσεως ἕνεκεν· ἀλλ' ἐπηκολούθησε πάλιν ἡ ἐπανάκλησις. Ὕστερον δὲ τί τὸ αἴτιον, ἵνα ἐξορία τόσα ἔτη παραπεμφθῇς, ἵνα στένων καὶ τρέμων πορεύῃ, καθάπερ ὁ Κάϊν, ἐκτὸς ἀνὰ πᾶσάν σου τὴν ζωήν; Λέγε, τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν ἡ ἁμαρτία σου τοῦ ἀφεθῆναί σε μείζων ἐγένετο, ὁπηνίκα καὶ δωρεῶν μεγίστων ἐτύγχανες ἄξιος, ἅτε δὴ λαοπλάνον τινὰ καὶ ἀντίθεον ἐκ μέσου καλῶς ποιησάμενος; Εἰπὲ γάρ μοι· ἐάν τις καὶ πολλοῖς πταίσμασιν ἔνοχος ὢν τὸν τοῦ βασιλέως ἐχθρὸν ἢ ἐπαλλάξῃ τοῦ ζῆν, ἢ ὁπωσδήποτε κατασχὼν δέσμιον ἀγάγῃ τῷ βασιλεῖ, εὐεργετηθείη τούτου ἕνεκεν, ἢ βαρείαις ὑποπέσῃ κολάσεσι. Δὸς ἐπὶ τούτοις ἀπόκρισιν. Τί τὸν Φινεὲς ἐδικαίωσεν; Οὐχ ὁ τοῦ Ζαμβρῆ

Dic de cætero, o Judæe, quænam causa qua tantum temporis in servitute degis (29)? Ecce enim mille centum et ultra anni prætierierunt, et « dorsum vestrum, » juxta Davidis vaticinium, « adhuc incurvatur. » Primum enim cum prophetas occidisti, quando mensam dæmoniis præparasti, cum tuos filios et filias tuas amatoribus tuis obtulisti, in manus quidem inimicorum tradebaris, et captivus ducebaris correptionis gratia; sed rursus subsecuta est universorum vocatio. Postea vero quænam causa, quare exterminatio tua tanta ætate fieret gravior, atque ingemiscens ac pavidus traduceres uti Cain profugus omnem tuam vitam? Dic qua de causa peccatum tuum pro eo quod dimitteretur tibi majus factum est, cum et maximis dignus muneribus habebaris, quippe qui populi corruptorem et Deo parem se facientem optime de medio sustulisses? Dic sodes: si quis vel multis sceleribus obstrictus regis inimicum vita privaret, vel quomodocunque retinens vinctum ad regem duceret, beneficiis potius afficeretur, quam gravibus subjiceretur suppliciis. Respondeas quæso: quid Phinees justificavit (30)?

(28) Locus hic in codice aliquantum corruptus.

(29) Permultis quam sæpissime vexatos captivitatis doloribus et angustiis Judæos neminem latet, ac culque comperta sunt infanda illa quæ duræ cervicis populus pertulit in Ægypto, Babylone atque alibi, quoties posthabito Deo suo diis alienis litabat. Diutius tamen non sivit unquam Deus illum servitute angi, imo semper resipiscentem de malo eripuit, hostesque ejus conterens fortiter pro eo pugnavit. Hisce innixi et nostræ ætatis Judæi sibi fucum faciunt, pietatisque simulato studio perfidiam ipsorum celant sæpe usurpantes illud Philonis lib. *De legat. ad Caium*: Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων ἅπαντα καὶ ῥέπει, καὶ ἐρρέτω· μενέτω δὲ ταῖς ψυχαῖς ἀκαθαίρετος ἡ ἐπὶ τὸν σωτῆρα Θεὸν ἐλπὶς ὃς πολλάκις ἐξ ἀμηχάνων καὶ ἀπόρων περιέσωσε τὸ ἔθνος· « Valeant igitur humana præsidia quæ nos deserunt, modo in animis spes firma maneat, Deum nobis servatorem non defore, qui sæpe gentem eripuit exitio. » Toto tamen aberrant cœlo; ipsi enim, ut ait Augustinus in *Enarrat. Psal.* LVIII: « Per omnes gentes dispersi sunt, testes iniquitatis suæ et veritatis nostræ, » non ut quondam captivi alicujus populi frenum mordent, « in ramis » namque « superbiæ præcisis, inserto » Deus « misericordiam suam demonstrat oleastro. » Prophetam jam venturum Moses prænuntiaverat, « illumque audiendum esse, et omnem animam quæ illum non audiret deletum iri de genere suo» monuerat: quapropter Eusebii sententia, lib. I *Præpar. evangel.* c. 7: Αὐτίκα Ἰουδαῖοι μὴ παραδεξάμενοι τὸν Προφήτην, μηδ' ὑπακούσαντες αὐτοῦ τοῖς ἁγίοις λόγοις, ἔσχατον ὑπέμειναν ὄλεθρον ἀκόλουθα τῇ προρρήσει πεπονθότες, οὔτε γὰρ τὸν Χριστοῦ νόμον τῆς καινῆς Διαθήκης κατεδέξαντο· οὔτε τὰ Μωσέως παραγγέλματα δίχα παρανομίας οἷοίτ' ἂν εἶεν φυλάσσειν· διὸ καὶ τῇ Μωσέως ὑποβέβληνται κατάρᾳ, τῷ, μηδὲ δυνατὸν αὐτοῖς εἶναι τὰ παρὰ Μωσεῖ νενομοθετημένα συντελεῖν, περιῃρημένης αὐτῶν τῆς μητροπόλεως, καὶ ἀποκεκλεισμένης τῆς μόνον αὐτόθι συγκεχωρημένης ἐπιτελεῖσθαι Μωσαϊκῆς θρησκείας. « Continuo Judæi, postquam illum prophetam non acceperunt, nec sanctis illius verbis parnerunt, extremum pertulere interitum: qui quidem illorum casus iis oraculis, quæ de illis edita sunt, consentaneus accidit. Nam nec Christi legem, quæ Novo Testamento continetur, susceperunt; neque Mosis præcepta sine legis contemptu servare possunt. Quocirca in ipsius Mosis exsecrationem relapsi sunt: quando fieri nullo modo potest, ut quæ in legibus illius sunt posita, perficiant, quippe cum et ipsorum metropolis sublata sit, et Mosaica religio exclusa, quæ illic solùm perfici concedebatur. » De his vide etiam Clementem Alexandrinum, Hieronymum, Cyprianum et Augustinum, ut multos præteream eadem ferme concinentes.

(30) Historiam hanc quæ habetur Numerorum cap. XXV, θαυμαστῶς transformat Josephus *Judaic. Antiq.* lib. IV, cap. 6, ubi longiori, quam forte par erat, oratione convicia congerit, quibus Moses impetitus fuit a procacissimo Zambri, quorumque nulla mentio in Scriptura. Primum enim fallitur cum dicit mullerem illam, quæ una cum Zambri pugione a Phinees confossa interiit, ejus uxorem esse, etsi alienigenam, non tamen scorium, ut sacræ Litteræ testantur; deinde advocatam a Mose concionem falso scribit, ut moneret populum ne diis alienis studerent, cum constet ipsum ad concilium judices advocasse ut sontibus jus dicerent pœnasque de iis sumerent. Tertio ex ingenio fingit populum mussitantem exspectasse quo audacia Zambri esset evasura, cum divinus scriptor teste-

Digitized by Google

nonne Zambri justum homicidium? Quid Eliam ostendit zelatorem? Nonne justa adversus profanos sacerdotes indignatio? Quid Moysem verendum in Israel fecit et spectabilem? Nonne violenta in vitulum fabricantes irruptio? Quomodo denuo conscendentem Sina, et secundas petentem tabulas non vacuis illinc manibus remisit illum Deus, veluti sanguinum hominem et cædis amantem? Quomodo vero et divinissimum Samuelem non redarguit, quando regem Agag interfecit (31)? Cæterum dic quæ tanta ira Dei contra te? Palam loquaris, neque in triviis tantum et inviis velis tuam nudare dementiam. Apparet igitur ex multis, quod (Deus) multum diligit, et honoribus dignos censet malignitatem punientes. Si vero hæc ita se habent, quomodo et vos, uti ardentes zelatores, et deceptoris illius Christi interfectores, beneficiis ac donis non remuneratus est Deus? Manifestum igitur est quod verus Deus erat ille Christus a vobis crucifixus; manifestum utique quod contra Deum manus injecisti, contra Deum dentes acuisti, ac propterea merito a Deo odio habitus, ab ejus vultu recedis, et per sæcula puniris. Neque mea sane hæc verba sunt; ipsum Deum audi per Jeremiam dicentem: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, quasi leo in silva dedit super me vocem suam, idcirco odivi ipsum (32). » Verus Deus erat qui a vobis crucifixus est. Quod si dictis non credis, operibus saltem fidem adhibeas. Quot primitus prophetæ, et justi per scelus e vivis sublati sunt, præcipites acti, cœno volutati, saxis contusi, serris secti? et nihil eorum quæ sunt constitutum sibi ordinem dereliquit, nulla creatura ulla immutatione affecta est. Verum crucifixo Christo, et lapides scissi sunt, et caliginem sol induit propter improbos servos; nihil enim patiebatur suum ipsius Dominum de ligno pendentem veluti nefarium videre (33).

A δίκαιος φόνος; Τί τὸν Ἠλίαν ἔδειξε ζηλωτήν; Οὐχ ἡ κατὰ τῶν ἀνιέρων ἱερέων εὔλογος ἀγανάκτησις; Τί τὸν Μωσέα φοβερὸν ἐν Ἰσραὴλ ἐποίησε καὶ περιβλεπτον; Οὐχ ἡ κατὰ τῶν μοσχοποιησάντων ἀνένδοτος ἐπεξέλευσις; Πῶς αὖθις ἀναβάντα περὶ τὸ Σίναιον, καὶ πλάκας αἰτοῦντα δευτέρας οὐχὶ κεναῖς; ἐκεῖθεν χερσὶ κατήγαγεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, ὡς αἱμάτων ἄνδρα καὶ φόνιον; Πῶς δὲ καὶ τὸν θειότατον Σαμουὴλ οὐκ ἠμύνατο, ἡνίκα τὸν Ἀγὰγ βασιλέα διεχειρίσατο; Λέγε λοιπὸν, τίς ἡ τοσαύτη ὀργὴ τοῦ Θεοῦ κατὰ σοῦ; Λέγε παῤῥησίᾳ, καὶ μὴ στενωποῖς καὶ τριόδοις τὴν σὴν ἐθέλῃς παραγυμνοῦν φρενοβλάβειαν. Φαίνεται οὖν ἐκ πολλῶν, ὅτι καὶ σφόδρα φιλεῖ, καὶ τιμῶν ἀξιοῖ τοὺς τὴν κακίαν κολάζοντας. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐχὶ καὶ ὑμᾶς ὡς B θερμοὺς ζηλωτὰς, ὡς τὸν πλάνον ἐκεῖνον διαχειρισαμένους Χριστὸν, εὐεργεσίαις ἠμείψατο καὶ δωρεαῖς ὁ Θεός; Εὔδηλον οὖν, ὅτι ὁ Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς· εὔδηλον οὖν, ὅτι κατὰ Θεοῦ τὰς χεῖρας ὤπλισας, κατὰ Θεοῦ τοὺς ὀδόντας ἠκόνησας, ἐφ' ᾧ δικαίως παρὰ Θεοῦ μισηθεὶς, ἐξέβης ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ εἰς αἰῶνας κολάζῃ. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἱερεμίου ἄκουε λέγοντος· « Ἐγκατέλειπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ὡς λέων ἐν δρυμῷ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτόν. » Θεὸς ἦν ἀληθινὸς ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς. Καὶ εἰ μὴ πείθῃ τοῖς λεγομένοις, τοῖς πράγμασι πείσθητι. Πόσοι πρότερον προφῆται καὶ δίκαιοι κακῶς τοῦ ζῆν ἀπηλλάγησαν, κρημνοῖς, C βορβόροις, λίθοις, πρίσι; Καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων τὴν οἰκείαν τάξιν καταλέλοιπεν· οὐδὲν τῶν κτισμάτων τὴν οἰανοῦν ἀλλοίωσιν ἔπαθε. Τοῦ δὲ Χριστοῦ σταυρουμένου καὶ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ζόφον ὁ ἥλιος κατὰ τοὺς τῶν οἰκετῶν ἀγνώμονας ἠμφιάσατο. Οὐδὲν γὰρ ἔφερε τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἐπὶ ξύλου κρεμάμενον ὡς κακοῦργον ὁρᾷν. Εἰ μὴ κτίστης ἦν ὁ πά-

tur turbam filiorum Israel ad fores tabernaculi citato pede confugisse Dominum deprecaturam, cum fœdissimam scortatoris impudentiam intueri non posset. Cui vacat adeat Josephum ubi sup. et Philonem, qui et ipse nonnihil a sacris Litteris recedit.

(31) Agag, regem Amalecitarum contra Dei præceptum a Saule servatum, atque a Samuele in frusta concisum narratur lib. 1 Regum cap. 15. Rabbini plurimi toti in eo sunt, ut Saulis perperam imminuant scelus, minime animadvertentes quod πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ κελευόμενον εὐσεβές: scilicet *Quidquid a Deo jubetur, id sane pium*, ut ait Theodoretus, et Samuelem, veluti nimio zelo abreptum redarguunt. Quid tamen insanius hisce deliramentis? Inobedientiæ notam, avaritiæ et superbiæ quis a Saule deterget, cum ipsum Deum « pœnituerit se eum constituisse regem, qui verba Dei opere non complevit, et pepercit Agag et optimis gregibus, et universis quæ pulchra erant? Post inobedientiæ culpam » præterea, ait magnus Gregorius, « triumphalem arcum vel fabricam erigere, est mala agere, et de eorumdem malorum perpetratione superbire. » Propheta vero quomodo arguendus divinis mandatis obtemperans?

(32) Chaldaicus pro *odivi* melius habet *projeci*; atque eam lectionem utpote rite accommodam ad

innuendam Judæorum rejectionem, Patrum permulti secuti sunt.

(33) Merito sane obstupuit cœlum super immane Judæorum facinus, et exhorruit terra vehementer. Ἐκλονήθη γὰρ, ait Theodoretus, in cap. 1 *Interpret. in Isaiam*, ἡ γῆ τῆς μαρτυρίας ἀναμιμνήσκουσα, ὁ δὲ οὐρανὸς ἐπειδὴ ταύτην τοῖς ἀνθρώποις παρέχειν D τὴν αἴσθησιν οὐκ ἠδύνατο, ἄνωθεν ὢν, τὸν ἐν αὐτῷ βαδίζοντα ἥλιον ἔδειξε τῶν ἀκτίνων ἐστερημένον, καὶ τὸ σκότος εἰς τὴν κατὰ τῆς ἀσεβείας μαρτυρίαν ἐπήγαγεν. « Concussa enim est terra memor testimonii, et cœlum, quia sursum exsistens sensum istum hominibus indere non poterat, gradientem in ipso solem, radiis orbatum exhibuit, et tenebras contra impietatem testes produxit. » Mira hæc quæ Christo moriente contigere et Phlegon Hadriani libertus refert lib. *Chron.* cap. 13, ubi Τῷ δὲ τετάρτῳ ἔτει, inquit, τῆς σϐ' Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον, καὶ νὺξ ὥρᾳ ς' τῆς ἡμέρας ἐγένετο ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι, σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τά πολλὰ Νικαίας κατέστρεψατο. Scilicet: « Quarto anno ducentesimæ secundæ Olympiadis magna et excellens inter omnes, quæ ante eam acciderunt, defectio solis facta; dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bi-

Digitized by Google

σχων, οὐκ ἂν αὐτῷ συνέπασχε καὶ τὰ κτίσματα. Περὶ μέντοι τοῦ κατὰ τὸν σταυρὸν σκοτασμοῦ προηγόρευται μὲν καὶ τῷ Ἡσαΐᾳ λέγοντι· « Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ ὡς σάκκον θήσω τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ. » Προείρηται δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀμώς· « Δύσεται γὰρ, » φησὶν, « ὁ ἥλιος μεσημβρίας, καὶ συσκοτάσει ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ἡμέρᾳ τὸ φῶς. » Τί τούτου παραδοξότερον εἰπὼν ὁ προφήτης, « Δύσεται ὁ ἥλιος μεσημβρίας, » καὶ αὐτὴν τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐσταυροῦτο ὁ Κύριος· « Ὡσεὶ ὥρα ἕκτη ἦν. »

A Nisi conditor esset qui patiebatur, non sane cum ipso et creata passa essent. De obscuratione quidem circa crucem jam prænuntiatum fuerat et Isaiæ dicenti : « Induam cœlum caligine, et veluti saccum ponam amictum ejus. » Prædictum vero et ipsi Amos : « Occidet enim, ait, sol in meridie, et lux super terram contenebrescet in die. » Quiddam etiam incredibilius adjungens propheta verbis : « Occidet sol in meridie, » ipsam scilicet horam, in qua crucifixus est Dominus, ait : « Hora enim erat quasi sexta. »

Ἀλλ' οὐ δέχῃ τὰ λεγόμενα· φενάκη δὲ ταῦτα, καὶ ψεῦδος δοκεῖ σοι, καὶ οὐ πιστεύεις αὐτοῖς, μηδὲ πιστεύσειας πώποτε· ἐκπαλαι σκληροκάρδιος εἶ· ἀρχῆθεν ἀπιστίᾳ νοσεῖς· ἐν ἐρήμῳ πάλαι τοσούτων ἀγαθῶν ἀπολαύσας, τοσούτων τεράτων θεατὴς γεγονώς, οὐκ ἐνέμεινας τῷ ἐνεργοῦντι ταῦτα Θεῷ, ἀλλὰ καθ' ὥραν ἐγόγγυζες, καὶ ἐπείραζες τὸν Κύριον λέγων· « Εἰ ἔστιν ἐν ἡμῖν Κύριος, ἢ οὔ; » Καὶ τὸ μεῖζον πάντων, θεοὺς ἐζήτησας οἳ προπορεύσονταί σου. Καὶ τί χρὴ περὶ τῶν θαυμάτων φιλονεικεῖν; Αὐτὴν ταύτην, εἰ βούλει, τὴν ἐν τῷ ἀπὸ κτίσεως κόσμου πεντακισχιλιοστῷ πεντακοσιοστῷ ἔτει γεγονυῖαν πρὸς ἡμᾶς ἄφιξιν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διισχυρίζου μηκέτι ἐλθεῖν, καὶ οὕτω δείξεις ἡμᾶς ἐπὶ πᾶσι ματαιάζοντας. Ἀλλ' ἔλαθες ἑαυτὸν, ὦ δύσερι σὺ, καὶ σοβαρὲ καὶ ὑπέργκε· ταύτην ὑμῶν τὴν βουλὴν ἐματαίωσε Κύριος, ὡς πάλαι τὴν βουλὴν Ἀχιτόφελ, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ τῆς ἀμηχανίας βρόχῳ κατ' ἐκεῖνον συμπνίγεσθε.

Sed dicta non admittis; deceptio hæc, ac mendacium tibi videntur; hisce non credis, neque unquam credidisti; jampridem duro es corde : jam ab initio incredulitate laboras : in eremo olim tantis perfruens bonis ac tantorum miraculorum spectator factus, in hæc operante Deo non permansisti, sed singulis horis murmurabas, et tentabas Dominum dicens : « Si est in nobis Dominus, an non? » Et quod omnium maximum est, quærebas deos qui te præcederent. Sed quid oportet de mirabilibus disputare? Hanc ipsam, si lubet, in anno quinquies millesimo quingentesimo ab orbe condito factam apparitionem apud nos Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi, affirmes nondum advenisse, et sic ostendes nos omnino vanitati studentes rerum. Sed tete ipsum ignoras, o contentiose, fastuose ac superbe; vestrum hoc consilium inane reddidit Dominus, uti quondam consilium Achitophelis (34-10) propter quo eodem

B

thynia Nicææ urbis multas ædes subverterit : et Julius Africanus testatur eadem pene memorasse Thallum in lib. III suarum *Historiarum*. Mirum hoc monstrum post hominum memoriam nulli secundum permulti hinc inde imminuere toto marte conati sunt, Scaliger præcipue et Gerardus Vossius, qui futilibus haud rationum momentis naturalem eclipsim fuisse ostendere contenderunt. Nostrum non est hic ea omnia recoquere quæ Calmetius, Serri et sexcenti alii qui in hanc arenam descenderunt, quosque adire potest cui libitum, retulere, ut miraculum astruant. nobisque sat erit innuisse veteres omnes Ecclesiæ Patres hoc usos esse veluti firmissimo argumento, ut ethnicorum, et Judæorum os obstruerent, et veritatis nostræ religionis fidem firmarent. Imo Lucianus ipse martyr, et Tertullianus mirifice ostendunt eclipseos hujusce memoriam in veterum publica tabularia relatam; horum enim alter Nicomediæ coram præside : « Annales vestros, inquit, consulite, et invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, media die fugatum solem, et interruptam diem; » alter vero causam Christianorum defendens *Apolog.* cap. 21, ait : « Eodem momento dies, medium orbem signante sole, subducta est; deliquium putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt, et tamen eum mundi casum relatum in archiviis vestris habetis. » Vid. Natal. Alex. *Histor. Eccles. sæcul.* I, cap. 5, § 3, et Paulum Baudrium in notis ad Lactantium, tom. II, pag. 546.

C

audire etiam hac de re Theodoretum interpr. in Psal. VII, ita rem prorsus narrantem : Ἀποδιδράσκων ὁ μακάριος Δαβὶδ τὸν ἀλάστορα, καὶ πατραλοίαν υἱὸν, εὗρε βοηθὸν τὸν Χουσὶ ὃς πέπεικε τὸν Ἀβεσσαλὼμ μὴ κατὰ τὴν εἰσήγησιν τοῦ Ἀχιτόφελ παραυτίκα διῶξαι τὸν πατέρα, ἀλλὰ τὸν λαὸν ἅπαντα συναγεῖραι, καὶ τηνικαῦτα κατὰ τοῦ γεγεννηκότος στρατεῦσαι. Ἀχθεσθεὶς τοίνυν καὶ λίαν ἀδημονήσας ὁ Ἀχιτόφελ, ὡς αἱρετωτέρας ὀφθείσας τῆς τοῦ Χουσὶ συμβουλῆς, αὐτόχειρ αὐτὸς γενόμενος, τὴν δι' ἀγχόνης ἐδέξατο τελευτήν. « Fugiens beatus David nefarium et parricidam filium, adjutorem invenit Chusi, qui Absaloni persuasit, ne secundum Achitophelis consilium statim patrem persequeretur, sed ut prius cogeret omnem populum, ac dein contra parentem bellum moveret. Mœrore igitur affectus, et admodum conturbatus Achitophel, eo quod consilium Chusi præstantius visum fuerat, factus sui ipsius homicida, suspendio vitam finiit. » Videsis etiam Josephum, *Jud. Antiq.* lib. VII, cap. 9, historiam hanc uberius referentem. Salianus in *Annal. Eccles. Vet. Test.* ad annum mundi 2980, tom. III, pag. 420, Num. XVIII, proferens verba versiculi 23, c. XVI, lib. II Reg. quæ sunt hujusmodi : « Consilium autem Achitophel, quod dabat in diebus illis, quasi si quis consuleret Deum, sic erat omne consilium Achitophel, » elogio donatum perperam putat Achitophelem a Scriptura, eumque, contra SS. Patrum fidem, omnium inter consiliarios regis prudentissimum vocat. « Verum laudatur sane in Achitophel, ait Estius, solertia, non probitas, aut virtus veri nominis; et laudatur Achitophel eo modo quo Dominus apud Lucam villicum iniquitatis laudat, aitque filios hujus sæculi prudentiores esse in generationibus suis, filiis lucis. »

D

(34-10) Achitophelis historiam ejusque prava consilia quibus quotidie urgebat Absalonem in David patrem suum habes II Reg. cap. 16, et 17, ubi pariter narratur quod ipse « videns quod non fuisset factum consilium suum, stravit asinum, surrexitque et abiit in domum suam, et disposita domo sua, suspendio interiit. » Præstat tamen

Digitized by Google

atque ille imprudentiæ laqueo suffocamini. Quando enim secundum carnem natus est, persuadet Cæsari Augusto describere universam terram (11), ea sane de causa, ut Romanis codicibus inscripta quæ de eo facta sunt, fide digna essent apud posteros ac nota, et Judæorum exinde blasphemantium os obstrueretur. Deus erat vere qui a vobis crucifixus est. Quare et immisericorditer veluti Dei interfector puniris. Quod si non hoc, et qua de causa peccatorum pœnæ a te exiguntur?

A Ἤνίκα γὰρ ἐτέχθετο κατὰ σάρκα, πείθει τὸν Αὔγουστον Καίσαρα τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀπογράψασθαι. Τίνος ἕνεκεν; Ὡς ἂν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς κώδιξιν ἀνάγραπτα γεγονότα τὰ κατ' αὐτὸν, ἀξιόπιστά τε εἶεν τοῖς μετὰ ταῦτα καὶ γνώριμα, καὶ ἐντεῦθεν τῶν βλασφήμων Ἰουδαίων ἀποφράττειν τὰ στόματα. Θεὸς ἦν ἀληθῶς ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς. Ἐφ' ᾧ καὶ ἀσυμπαθῶς ὡς θεοκτόνος κολάζῃ. Ἀλλ' οὐ δι' αὐτό· καὶ τίνος ἕνεκεν, εἰπὲ, ἁμαρτημάτων δίκας εἰσπράττῃ;

Igitur non habes sane quod dicas; vita enim vestra irreprehensibilis; juxta leges ambulatis; damno expertes estis cujusque mali operis; vindices Dei et legis facti estis, et posterioribus beneficiis anteriora abluistis. Qua vero de causa tandiu suum ipsius gladium vibravit contra vos? Nonne idem ipse est qui per prophetam dicit: « Israel si in viis meis ambulasset, pro nihilo forte inimicos ejus humiliassem? » Quomodo ergo adeo conversus est a vobis? quomodo preces vestras non audit? Quomodo ipse per Isaiam manifeste dicit: « Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt? » Quid vero sibi vult hoc? Non sustineo, inquit, ego qui Pater sum Filii amans, manus vestras videre sanguine maculatas unigeniti Filii mei. Deus ergo vere erat et non deceptor, qui a vobis crucifixus est; non enim exstinctum est nomen ejus, nec ipsa ejus doctrina, licet spirantibus ita opportuno, tempore ventis, præteriit, uti de Theuda illo præstigiatore contigit, atque Juda Ga-

Οὐ μὲν οὖν οὐκ ἔχεις εἰπεῖν· ὁ γὰρ βίος ὑμῶν ἀνεπίληπτος· κατὰ νόμους πορεύεσθε· πάσης ἀθῳοι κακίας ἐστέ· ἔκδικοι Θεοῦ καὶ νόμου γεγόνατε· ταῖς ἐσχάταις εὐποιίαις καὶ τὰ πρότερα ἀπενίψασθε. B Τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Θεὸς τὴν αὐτοῦ ῥομφαίαν ἐστίλβωσε καθ' ὑμῶν; Ἆρ' οὖν καὐτός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ διὰ τοῦ προφήτου εἰπών· « Ἰσραὴλ ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ ἂν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ἐταπείνωσα; » Πῶς οὖν ἀπεστράφη τοσοῦτον ὑμᾶς; Πῶς οὐκ εἰσακούει δεομένων ὑμῶν; Πῶς αὐτὸς διὰ τοῦ Ἡσαΐου ἐδήλωσεν εἰπών· « Ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις; » Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐκ ἀνέχομαι, φησὶ, φιλόπαις ὑπάρχων πατὴρ, τὰς χεῖρας ὑμῶν ὁρᾶν ᾑμαγμένας τῷ αἵματι τοῦ μονογενοῦς μου Υἱοῦ. Θεὸς ἦν ἀληθῶς καὶ οὐ πλάνος ὁ παρ' ὑμῶν σταυρωθείς. Μὴ γὰρ ἐσβέσθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καὶ ταῦτα, τοσούτων ἀνέμων κατὰ καιροὺς ἰδίους πνευσάντων; Μὴ παρῆλθε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐ- C τοῦ, καθάπερ ἐπὶ Θευδᾷ ἐκείνῳ τῷ γόητι, καὶ Ἰούδᾳ

(11) Non Judæi solum, verum quam plurimi etiam eorum qui reformatæ religioni nomen dedere impie oppugnare ausi sunt Lucæ divinum testimonium confirmantis Christum natum esse cum in Judæa census haberetur, ac somnia jactant, ut minus diis charis illudant. Hi itaque ut fidem sancti historici infirment primum aiunt falso ipsum scripsisse factam Judææ descriptionem a Romano præside; id enim nunquam sivisset sui juris impendio Herodes tunc temporis regni habenas pro suo moderans arbitratu. Verum quis ita in historiis jejunus qui nesciat non suo, sed beneficiario jure regnum Judææ Herodem tenuisse, cum ex Appiano ipso, lib. v *De civil. bell.*, noverimus Antonium Romanarum copiarum ducem reges permultos appellavisse οὓς δοκιμάσειεν, ἐπὶ φόροις ἄρα τεταγμένοις. « Pro suo D arbitratu duntaxat, qui certum tributum penderent, » in quibus ipsum Herodem? Præterea et quem latent Romanæ victoriæ de Judæis jam ante relatæ, Pompeiumque Hierosolyma occupata, Judæos Romanæ reip. vectigales fecisse, uti præ cæteris Josephus ipse lib. I, *De bello Judaico* fusius ostendit? A vero itaque longe aberrant qui ut videantur nodum in scirpo quærere inania effutiunt ut sibi quodammodo fucum faciant, nec animadvertentes quod aliquando Κῶν ἐπὶ δεσμά, uti Græcorum adagium monet, tenetur. Nec Bodinus nobis, lib. v *De abditis rerum sublimium arcanis* objiciat neminem coactum fuisse censendi causa loca mutare, adeoque omni procul dubio S. Josephum, et Mariam Matrem Christi iter non arripuisse ut dicto Cæsaris parerent, quemadmodum evangelista testatur; namque in Romanis censibus professio omnino sequi debuit locum originis, ut colligitur ex l. *Forma* § 2 D. *De censibus*, et ex Ulpiano, lib. III, de censibus scribente: « Is vero qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager est: agri enim tributum eam civitatem debet levare, in cujus territorio possidetur; » idque satis astruitur testimonio Livii lib. XXXVIII, cap. 27, et lib. XLII, cap. 9, narrantis Valerio Messala et Livio Salinatore coss. Campanos ex S. C. Romæ censeri coactos fuisse, cum incertum esset ubi antea censerentur; atque item C. Popilio Lænate, et P. Ælio Ligure coss. cum Q. Fulvius Flaccus, et Aulus Posthumius Albidus censores lustrum conderent, minorem aliquanto invenisse numerum, « quia Posthumius cos. pro concione edixerat, qui sociorum Latini nominis ex edicto Claudii Cæsaris redire in civitates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in civitatibus suis censerentur. » Blaterant igitur et somniant qui luce clariora tenebris conantur inepte offundere; census enim Romani imperii habitos esse ab Augusto Suetonius Tabulæque Ancyranæ testantur; testatur in hoc indubiæ sane fidei Josephus, *Antiq. Judaic.* lib. XVIII, cap. 1, ubi ait: Κυρήνιος δὲ ἐπὶ Συρίας παρῆν ὑπὸ Καίσαρος, δικαιοδότης τοῦ ἔθνους ἀπεσταλμένος, καὶ τιμητὴς τῶν οὐσιῶν γενησόμενος. « Cyrenius interea a Cæsare in Syriam mittitur, ut jura populis redderet, facultatesque omnium censeret, » idque Deus fieri voluit, ne de Servatoris universorum adventu ambigeretur, ejus in censuales tabulas, ut moris erat, in publicum relato nomine, ut S. Justinus martyr, Tertullianus et Chrysostomus innuerunt. Plura de hoc censu et de censendi ritu vide penes Danielem Huetium, *Demonstrationis evangelicæ* cap. 9.

Digitized by Google

τῷ Γαλιλαίῳ συμβέβηκε; Καλῶς ἐκεῖνος ἔλεγε· « Καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ὅρα τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς πῶς οὐ καθ' ἑαυτοὺς ἡσύχασαν· πῶς οὐ φυγάδες ᾖχοντο· πῶς οὐκ ἄλλως ἐπ' ἄλλην ὁδὸν ἐτράποντο, τὰ ἐκείνου ἀφέντες ὡς μάταια. Δῶμεν ὡς ἀληθῶς οὐκ ἀνέστη, ἀλλὰ νυκτὸς ἐλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔκλεψαν αὐτὸν, καὶ οἷα ψιλὸς ἄνθρωπος νεκρὸς μεμένηκε. Τίς δὲ ὁ πανσόφους τοὺς ἁλιεῖς καὶ ἰδιώτας ποιήσας, καὶ μυρίαις γλώσσαις αὐτοὺς καθοπλίσας; Πῶς οὐ πιστεύετε, μάταιοι, τὰ τῶν προφητῶν ὁρῶντες αὐτοῖς τοῖς πράγμασι σύνδρομα; « Ἐκχεῶ γὰρ, φησὶν Ἰωὴλ, ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, » δηλαδὴ τὴν πιστεύσασαν· οὐδὲ γὰρ οἱ μαθηταὶ μόνοι τὸ τῶν γλωσσῶν ἰσχήκασι χάρισμα, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ παρ' αὐτῶν φωτιζόμενοι. Λέγε τίς ὁ ποιήσας δι' αὐτῶν τοιαῦτα θαυμάσια; τίς ὁ ἐνισχύσας αὐτοὺς

A lilæo (12) : optime enim dictum erat : « Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, » Vide ejus discipulos quomodo non sibimetipsis acquieverunt, quomodo non fugitivi abierunt, quomodo non alias per aliam viam recesserunt, quæ ejus erant, veluti vana relinquentes. Demus illum vere non resurrexisse, sed noctu venientes discipulos ejus illum furtim sustulisse, et tanquam purum hominem mortuum mansisse. Quis vero omniscios piscatores et idiotas fecit, ipsosque innumeris linguis instruxit? Quomodo inepti nimium non creditis, videntes prophetarum dicta rebus ipsis omnimode consona? « Effundam enim, ait Joel, de spiritu meo super omnem carnem, » quæ videlicet crediderit; non enim tantum discipuli linguarum dono B affecti sunt, verum et omnes qui ab illis veritatis lumine (13) sunt illustrati. Dic, quis per ipsos hu-

(12) De Theuda hoc, et de Juda Galaunite, quorum hic meminit noster Glycas, et in Judæorum concilio Gamaliel legum doctor, uti habetur Actor. cap. v, præsiat audire Josephum de altero lib. xx, *Antiq. Judaic.* cap. 2, in fin. ita narrantem, de altero vero lib. xviii, cap. 1 et seq. Φάδου δὲ τῆς Ἰουδαίας ἐπιτροπεύοντος, γόης τις ἀνὴρ Θευδᾶς ὀνόματι πείθει τὸν πλεῖστον ὄχλον ἀναλαβόντα τὰς κτήσεις ἕπεσθαι πρὸς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν αὐτῷ. Προφήτης γὰρ ἔλεγεν εἶναι, καὶ προστάγματι τὸν ποταμὸν σχίσας, ὁδὸν ἔφη παρέξειν αὐτοῖς ῥᾳδίαν. Καὶ ταῦτα λέγων, πολλοὺς ἠπάτησεν. Οὐ μὴν εἴασεν αὐτοὺς τῆς ἀφροσύνης Φάδος, ἀλλ' ἐξέπεμψεν ἵλην ἱππέων ἐπ' αὐτοὺς, ἥτις ἀπροσδόκητος ἐπιπεσοῦσα, πολλοὺς μὲν ἀνεῖλε, πολλοὺς δὲ ζῶντας ἔλαβεν αὐτόν τε τὸν Θευδᾶν ζωγρήσαντες, ἀποτέμνουσι τὴν κεφαλὴν, καὶ κομίζουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. « Phado vero Judæam procurante, prælig'ator quidam nomine Theudas, collecta ingenti hominum multitudine, suasit illis, ut asportatis opibus, ducem se ad Jordanem usque flumen sequerentur : quippe se prophetam esse aiebat, diremptisque imperio suo aquis fluminis, facilem se transitum ipsis præstiturum. Hujusmodi sermonibus plurimos decepit, sed Phadus vesaniam illorum brevi compressit, missis adversus eos equitum turmis, qui ex improviso illos adorti, partim occiderunt, partim vivos comprehenderunt, ipseque etiam Theudas ab iisdem est captus, ejusque præcisum caput Hierosolymam retulerunt. » Eamdem hanc historiam ex Josepho refert Eusebius Pamphil. *Histor. Eccles.* lib. II, cap. 11, qui dire vapulat a Scaligero, lib. VI *De emend. temp.* quod Theudam illum de quo Lucas, eumdem esse putaverit ac Theudas fuit, de quo Josephus, adeoque ad Claudii imperatoris ætatem revocarit. Henricus tamen Valesius in notis ad Eusebium, pag. 31 et seq. sententiam Scaligeri, et pene cognatam Casauboni expendit, atque ad trutinam revocans verba ipsa B. Lucæ ostendit nulla posse adduci ratione ut duos credat exstitisse Theudas, qui se prophetas esse mentiti, eodem prorsus uterque modo et decem annorum spatio, Judæos ad spem novarum rerum concitaverint. Male itaque et Menochius et Tirinus qui in eadem fuere sententia in qua Scaliger. De Juda vero ex oppido Gamala exorto, et quartæ inter Judæos hæreseos Galilæorum auctore, hæc habet Josephus : Ἰούδας Γαυλανίτης Σάδδουκον Φαρισαῖον προσλαμβανόμενος, ἠπείγετο ἐπὶ ἀποστάσει, τήν τε ἀποτιμησιν οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀντικρυς δουλείαν ἐπιφέρειν λέγοντες, καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ἀντιλήψει παρακαλοῦντες τὸ ἔθνος. Ὡς παρέσχον μὲν κατορθοῦν εἰς τὸ εὐδαιμον ἀνακειμένης τῆς κτήσεως, ἀσφάλισιν δὲ ἐκ τοῦ ταύτης περιόντος ἀγαθοῦ, τιμὴν καὶ

κλέος ποιήσεσθαι τοῦ μεγαλόφρονος, καὶ τὸ θεῖον οὐκ ἄλλως ἢ ἐπὶ συμπράξει τῶν βουλευμάτων εἰς τὸ κατορθοῦν συμπροθυμεῖσθαι μᾶλλον, ἂν μεγάλων ἐργάται τῇ διανοίᾳ καθιστάμενοι, μὴ ἐξαφίωνται φόνου ἐπ' αὐτῆς. Καὶ ἡδονῇ γὰρ τὴν ἀκρόασιν ὧν λέγοιεν ἐδέχοντο οἱ ἄνθρωποι προὔκοπτεν ἐπὶ μεγάλῃ ἐπιβολῇ τοῦ τολμήματος. « Judas Gaulanites, adjuncto sibi Pharisæo Sadduco, sollicitabat ad defectionem populos, censum nihil aliud quam manifestam servitutis professionem esse dictitans, et universam gentem ad tuendam libertatem adhortans : fore enim ut re bene gesta fortunis suis fruantur feliciter, et confirmati in earum possessione laudem quoque sibi parent fortitudinis : nec sperandum auxilium cœlestis Numinis, nisi etiam ipsi rebus suis consulant. Accipiebantur hæc pronis vulgi auribus, ita ut accenderentur ad audendum aliquid. » Census de quo hic loquitur Josephus idem est ac ille quem Augustus instituit in Judæa per Quirinium, et de quo verba fecit superius noster Glycas, nosque in notis. In Dogmatibus vero Judas ejusque asseclæ pene consentiebant cum Pharisæis, nisi quod constantissimo libertatis amore flagrabant, putantes unum Deum habendum dominum et principem, uti videre est penes ipsum Josephum loc. cit.; Natalem Alexandr. tom. II, *Hist Eccles. Vet. Testam.* ubi de Hebræorum sectis; et Calmetium, Dissertat. de sectis, atque alibi, ut Bustorphium aliosque innumeros tum veteres tum recentiores præteream.

(13) Olim iis qui divinam prædicationem susceperant, et salutari baptismatis purgatione loti fuerant, evidenter datam esse spiritalis gratiæ operationem Actus ipsi apostolorum pluries ostendunt, Justinus martyr in II *Apologia pro Christianis*, veluti firmissimum veritatis religionis argumentum profert, et Patres omnes Ecclesiæ divinam hac in re œconomiam admirantur ac celebrant. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἦν, inquit Theodoretus in I Epistol. ad Corinth. cap. XII, τοὺς ἐπὶ πλεῖστον τῇ δαιμόνων ἐξαπάτῃ δεδουλευκότας, καὶ κοινὴν νόσον νενοσηκότας, ἀπαιδεύτοις ἀνθρώποις καὶ πενίᾳ συζῶσιν οὕτω ῥᾳδίως πιστεῦσαι, καὶ μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τῆς θείας χάριτος ἐναργῶς φαινομένης, καὶ οἷα ἐχέγγυα τῆς πίστεως παρεχούσης τὰ θαύματα : « Neque enim fieri poterat, ut qui dæmonum fraudi diutissime serviebant, et communi morbo laborabant, indoctis hominibus et inopibus tam facile crederent, et ab eis veritatem discerent, nisi divina gratia aperta omnino appareret, et fidei veluti pignora miracula præberet. » Eadem videre est in Basilio, Chrysostomo, Augustino, Hieronymo, Leone Magno et aliis, quos adeat qui φιλοθεολόγος divinæ bonitatis thesauros admirari concupiscet.

Digitized by Google

jusmodi mirabilia patravit ? Quis validos illos reddens, qui quavis re destituti erant, et consilii inopes, omnem terram discurrere dedit, et cum loquendi libertate nuntiare Evangelium ? Optime de iis locutus est divinissimus Isaias : « Quam speciosi pedes annuntiantium pacem ! » Qui enim essent alii ubique pacem annuntiantes, et nationem quamque in unam fidem captivantes, nisi ubique currentes dicamus apostolos, quorum pedes speciosi ac valde pulchri? Ipsos enim propriis lavit manibus Dominus, paratos faciens ad prædicationem. Dic, quis per eos, veteres omnes sanctificationes cessare fecit, unamque firmavit in omnibus populis evangelicam legem? Nonne fortis in bello Christus hæc omnia prospere gessit? Neque mea sane hæc verba sunt; imo ipsum audi prophetam Amos dicentem : « Et ait Dominus ad me : Ecce ego deponam trullam (14) in medio populi mei Israel; non adjiciam ultra superinducere [eum, et demolientur altaria risus, et sanctificationes Israel desolabuntur. » Quid hoc dilucidius? Altaria destructa videmus, sanctificationes Israel in desolationem redactas. Quem denique alium noscamus oportet *trullæ* nomine designatum, nisi omnino invincibili vi præditum Christum? Suo enim adventu, et altaria, et sanctificationes Israel dispersæ sunt. Optime vero Christum vocavit propheta adamantem; quanta enim et qualia machinati sunt contra ipsum reges, duces et tyranni? operam tamen perdiderunt; etenim in Christum veluti adamantem impingentes, invalidi omnes sunt deprehensi; atque ex hoc multo magis etiam nostra elucet prædicatio. Nonne [ais] revera vides Judæos, Æthiopas, Ismaelitas a sua ipsorum religione deficientes ad Christum transire? Quid dicis ad hæc? Cum essent valde contemptibiles, pauperes, perplexi, divitiis obviam processerunt. Assentior explicationi tuæ. Verum quomodo apostoli mundum universum converterunt, et qua ratione? generis nobilitate, potentia, sapientia (15), persuasione sermonis, gloria,

A γυμνοὺς καὶ ἀπόρους ὄντας πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδραμεῖν, καὶ μετὰ παῤῥησίας κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον; Καλῶς ἔλεγε περὶ αὐτῶν ὁ θειότατος Ἡσαΐας· « Ὡ; ὡραῖοι οἱ πόδες ὑμῶν τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ! » Τίνες γὰρ εἶεν ἕτεροι οἱ πανταχοῦ εἰρήνην εὐαγγελιζόμενοι, καὶ τὰ ἔθνη πάντα εἰς μίαν πίστιν ἑλκύσαντες, εἰ μήτε τοὺς ἀπανταχοῦ δραμόντας εἴποιμεν ἀποστόλους, ὧν οἱ πόδες ὡραῖοι καὶ σφόδρα περικαλλεῖς; Ἔνιψε γὰρ αὐτοὺς οἰκείαις χερσὶν ὁ Κύριος, ἑτοίμους ποιῶν εἰς τὸ κήρυγμα. Λέγε, τίς ὁ δι' αὐτῶν πάσας μὲν τελετὰς καταργήσας, μόνην δὲ κρατήσας τὴν εὐαγγελικὴν πολιτείαν ἐν ἅπασιν; Ὁ κραταιὸς ἐν πολέμοις Χριστὸς ταῦτα κατώρθωσε. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· τοῦ προφήτου Ἀμὼς ἄκουε λέγοντος· « Καὶ εἶπε ὁ Κύριος πρός

B με· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ μου Ἰσραήλ· οὐκέτι μὴ προσθῶ τοῦ παρελθεῖν αὐτὸν, καὶ ἀφανισθήσονται οἱ βωμοὶ τοῦ γέλωτος, καὶ αἱ τελεταὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἐρημωθήσονται. » Τί τούτου σαφέστερον; Τοὺς βωμοὺς ἀφανισθέντας ὁρῶμεν, τὰς τελετὰς τοῦ Ἰσραὴλ ἐρημωθείσας. Τίνα λοιπὸν χρὴ νοεῖν ἀδάμαντα, ἢ πάντως τὸν ἅμαχον ἔχοντα τὴν ἰσχὺν Χριστόν; Τῇ γὰρ αὐτοῦ παρουσίᾳ οἵ τε βωμοὶ, καὶ αἱ τελεταὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπώλλυντο. Καλῶς δὲ τὸν Χριστὸν ἐκάλεσεν ὁ προφήτης ἀδάμαντα· ὅσα γὰρ ἐμηχανήσαντο κατ' αὐτοῦ καὶ οἷα βασιλεῖς,

C ἡγεμόνες, καὶ τύραννοι ; Ἀλλ' ἐσφάλησαν τοῦ κόπου· ὡς γὰρ ἀδάμαντι τῷ Χριστῷ προσβαλόντες, ἀνίσχυροι πάντες ἠλέχθησαν. Διά τοι τοῦτο καὶ ἐπὶ πλέον λαμπρύνεται τὸ ἡμέτερον κήρυγμα. Οὐχ ὁρᾷς Ἰουδαίους, Αἰθίοπας, Ἰσμαηλίτας τῆς θρησκείας αὐτῶν ἀποπηδῶντας, καὶ τῷ Χριστῷ προσερχομένους ; Τί πρὸς ταῦτα φῄς; Ἐπείπερ εἰσὶν εὐκαταφρόνητοι, πένητες, ἄποροι, τοῖς χρήμασιν ὑπήντηνται. Δέχομαι τὴν παραγραφήν σου. Πῶς δὲ οἱ ἀπόστολοι τὸν κόσμον ἐσαγήνευσαν ἅπαντα καὶ τίνι τρόπῳ ; εὐγενείᾳ, δυναστείᾳ, σοφίᾳ, πιθανότητι λόγου, δόξῃ, πλούτῳ, χρήμασιν ; Οὐκ ἦν τοιοῦτον οὐδὲν παρ' αὐτοῖς· ἀλλὰ γυμνοὶ μὲν ἦσαν καὶ ἄποροι, μόνην δὲ ἡμφιεσμένοι τὴν τοῦ Πνεύματος δύνα-

(14) Ita prorsus Vulgata, quique eam secuti sunt pro *trulla* instrumentum illud intelligunt, quo fabri murarii, tectoriis linendis complanandisque delutare solent, ut non solum, ait Henr. Stephanus, parietes pulchritudinem accipiant, sed et fortitudinem contra injuriam imbrium et creberrimas tempestates; ac si Deus diceret : deponam omnem curam linendi muros Israelis, sinamque illos funditus corruere, ut Hieronymus, Remigius, Haymo, Hugo, et alii senserunt. Lyranus vero, etsi Vulgatam et ipse sectetur, animadvertit tamen Hebræos legere : « Ecce Dominus stans super murum lineatum, et in manu ejus linea ; » aiique : « Accipitur hic linea pro chorda latomi, in cujus extremitate est plumbum, et cum qua considerat, si murus erigitur recte super fundamentum, et si invenit distorsionem, reducit eum ad rectitudinem; et per hoc designatur divina justitia tortuositatem culpæ emendans per pœnam; ideo sequitur : « Ecce ego ponam lineam in medio populi mei, » id est rectitudinem justitiæ meæ ejus peccata punientis : « Non adjiciam ultra pertransire eum, » id est dissimulare ejus peccata absque punitione. » Septuaginta vero interpretes, quibus adhæret noster Glycas, *adamantem* prò *trulla* dixere, quapropter audiendus Theodoretus, qui omnibus Græcis Patribus in hoc consentiens, ac de more Scripturæ dictum explanans ait : Ἰσχυρὰν αὐτοῖς, καὶ στερεὰν λίαν ἐπάξω πληγὴν, καὶ ἀδάμαντι ἐοικυῖαν, ὃς τῶν ὅλων ἐστιν ἁπασῶν στερεώτατός τε, καὶ ἰσχυρότατος. Οὐ γὰρ ἀνέξομαι λοιπὸν περιιδεῖν τὴν ὑπ' αὐτῶν τολμωμένην ἀσέβειαν, ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ τοὺς τῶν εἰδώλων ἀφανιῶ βωμοὺς, καὶ τὰς τούτων ἑορτὰς καταπαύσω, καὶ ἁπαξαπλῶς πᾶσαν αὐτῶν καταλύσω τὴν βασιλείαν. Scilicet, « Validam et præduram plagam inferam, similemque adamanti, qui ex materiis quibusve durissimus est et valentissimus. Non enim patiar impositorum, ut ab his admissa impietas abeat impunita : quin una cum ipsis altaria idolorum delebo, et eorum festos dies cessare faciam; omne denique eorum regnum penitus evertam. » Videsis Basilium et Chrysostomum, qui eadem pene edisserunt.

(15) Ineruditos omnino, imo et rudes fuisse apostolos, veteres omnes Patres pleno ore docuerunt, atque ex ipsorum rusticitate et imperitia,

Digitized by Google

μιν, δι' ἧς τὰ ἔθνη πάντα ἐλκόμενα, καὶ προσπίπτοντα τῷ Χριστῷ, τῆς προτέρας αὐτῶν καταγινώσκουσι καὶ πλάνης καὶ ματαιότητος. Καὶ ἄκουε τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· « Κύριε, σὺ ἰσχύς μου, καὶ καταφυγή μου ἐν ἡμέρᾳ κακῶν· πρός σε ἔθνη ἥξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ὠφέλεια. » Λέγε λοιπὸν, ὁ προφητικὸς οὗτος λόγος· τίνι προσαρμόττει, τῷ Χριστῷ, ἢ ἑτέρῳ τινί; Πειθέτω καὶ Σοφωνίας ὑμᾶς Κύριον τὸν Χριστὸν ὁμολογεῖν, οὕτω λέγων· « Ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν, ἕκαστος ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τί πρὸς ταῦτά φατε; Ἐλήλυθεν ἡ κυριακὴ αὕτη ἐπιφάνεια, ἢ οὔ; Ἐξολοθρεύθησαν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, Ζεὺς, Ἀπόλλων, Ἀφροδίτη καὶ Ἄρτεμις, ἢ οὔ; Ἐπέφανε λοιπὸν ὁ Κύριος κατὰ τὴν τοῦ Σοφωνίου πρόρρησιν ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· τῇ γὰρ αὐτοῦ παρουσίᾳ πάντες οἱ τῶν ἐθνῶν θεοὶ κατεβλήθησαν. Ὅτι δὲ τὰ ἔθνη τὰ μήτε νόμον εἰδότα, μήτε προφητῶν ἀκούσαντα, μήτε ὅλως τὸν Κύριον ἐκζητήσαντα, καιροῦ καλοῦντος προσδραμεῖν ἔμελλε, καὶ ἀληθῶς εὑρηκέναι τὸν Κύριον, δῆλον ἐντεῦθεν· « Εὑρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι· » καὶ αὖθις, « Οἷς οὐκ ἀνηγγέλθη περὶ ἐμοῦ ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι. » Τοιούτων μὲν οὖν καὶ τοσούτων προφητικῶν ῥημάτων ἀκούοντες τὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ κηρυσσόντων προφανῶς ἐπιφάνειαν, τί λοιπὸν ματαιάζετε καιροσκοποῦντες ἐπὶ κενοῖς Χριστὸν, ἐλπίζοντες Ἀντίχριστον; Κωφοὶ, ἀκούσατε· ὁ γὰρ Ἡσαΐας τὸν σωτηρίου προσαγορεύων καιρὸν, καὶ ὅτι οὐ δι' ἑτέρου γενήσεται ἡ σωτηρία προφήτου τυχὸν, ἢ δικαίου τινὸς, καὶ τάδε φησίν· « Αὐτὸς ἥξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ἀνοιγήσονται, ὦτα κωφῶν ἀκούσονται, καὶ χωλὸς ἁλεῖται ὡς ἔλαφος. » Ἐγένετο ταῦτα ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ παρ' ὑμῶν σταυρωθέντος Χριστοῦ, ἢ οὔ; Ἵνα τί ἀπιστεῖτε τὰ τῶν προφητῶν ὁρῶντες ἐπ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ πέρας λαμβάνοντα; Ἀλλ' ὅτι μὲν οὖν τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον ἀπιστεῖσθαι παρ' ὑμῶν ἔμελλε διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολὴν, ἔκπαλαι τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Θεὸς εἰπών· « Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφανίσθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν· ἔργον ὃ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγήσηται ὑμῖν. » Καλῶς δὲ ὁ προφήτης εἶπεν· « Αὐτὸς ἥξει, καὶ σώσει ἡμᾶς. » Ὃν γὰρ τρόπον κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς πλάττων τὸν ἄνθρωπον οὐχ ὑπουργῷ τινι ἐχρήσατο, οὕτως οὐδὲ νῦν τὴν εἰκόνα φθαρεῖσαν ἀνανεούμενος ἄλλῳ τὴν ἀνάπλασιν ἐνεχείρισε.

divitiis, substantiis? Nihil tale erat in ipsis; sed nudi quidem erant et inopes, indutique tantum una Spiritus virtute per quam universæ gentes attractæ, et ad Christum accurrentes veterem suum errorem, et vanitatem condemnant. Audi sane Jeremiam dicentem : « Domine, tu robur meum, et refugium meum in die malorum; ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, quod consectati sunt mendacium patres nostri idolis obsequentes, et non erat in eis adjumentum. » Dic sodes, propheticus hic sermo respicitne Christum, an quempiam alium? Persuadeat vobis Sophonias Christum Dominum confiteri ita dicens : « Apparebit Dominus ad omnes gentes, et disperdet omnes deos nationum, et adorabit eum quisque de loco suo. » Quid præter hoc dicendum? Advenit Dominica hæc apparitio, necne? Dispersine sunt nationum dii, Jupiter, Apollo, Venus, Diana, an non? Apparuit itaque Dominus super omnes gentes juxta Sophoniæ vaticinium. Quis vero hic est, nisi Dominus noster Jesus Christus? Ejus enim adventu omnes prorsus nationum dii corruerunt. Quod vero gentes neque scientes legem, neque prophetas audientes, neque penitus exquirentes Dominum, data temporis opportunitate futurum erat ut accurrerent, et vere Dominum invenirent, patet hinc, quod « Inventus sum a non quærentibus me, et non interrogantibus me apparui; » et rursus : « Quibus non annuntiatum est de me videbunt, et qui non audierunt, cognoscent. » Talia igitur ac tanta prophetarum dicta audientes Christi Servatoris apparitionem apertissime nuntiantium, quid præterea desipitis, in vanis prospicientes Christum, Antichristum sperantes? Surdi audite : Isaias enim Salvatoris prænuntians tempus, et a nullo alio propheta salvationem fieri posse, nisi a quodam Justo, hæc sane ait : « Ipse veniet et salvabit nos. Tunc oculi cæcorum aperientur, aures surdorum audient, et claudus saliet ut cervus. » Facta sunt hæc, necne, cum apparuit Christus a vobis crucifixus? Utquid ergo non creditis prophetarum dicta videntes in ipso Christo finem accipere? Quod vero futurum erat ut a vobis non crederetur Christi mysterium, propter miraculi excellentiam, olim ostendit Deus dicens : « Videte contemptores, et admiramini, et disperdimini, quoniam opus ego operor in diebus vestris : opus cui non adhibebitis fidem, si quis enarraverit vobis. » Optime vero dixit propheta : « Ipse veniet, et salvabit nos; » quemadmodum enim in principio Deus plasmans hominem nullo alio administro usus est, ita nunc corruptam imaginem renovans nemini reformationem commisit.

Spiritus qui ipsos afflavit mirandam vim prædicare non destiterunt. Nemo tamen est qui nesciat nugaces homines vitio vertisse Joanni Laminio τῷ πανσόφῳ, et hæreseos pene notam inurere studuisse eo quia rusticitatis et imperitiæ D. Joannem arguisset nondum Spiritu sancto imbutum. Adeas absolutissimum ejus opus de eruditione apostolorum, omnigenæ eruditionis sacræ promptuarium, e quo veluti e penu haurire licebit quibus doctior fias et eruditior, nec non cognosces quanto rubore suffundi debuere male feriati illi, qui maledicendi cacoethe quadam adacti tantum virum sunt injuriis criminati.

Digitized by Google

Simillima jam demonstratis divinissimus Malachias multa inclamans voce dixit : « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus, neque sumam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab ortu solis usque ad occasum nomen meum gloriosum est in gentibus, et in omni loco sacrificium et oblatio munda offertur nomini meo : vos autem ea contaminastis. » Facta sunt hæc, an non ? Offerturne incruentum et mundum sacrificium Deo in omni nationum loco, an non? Verum quid plura? Audiamus prophetam dicentem : « Ex Sion exibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem ; et judicium faciet in medio nationum, et arguet populum multum. » Dicite ergo, quænam est lex exiens ex Sion, et quinam sunt qui eam receperunt? Nationes sane ; ipsæ enim redargutæ sunt velut errantes a fide, et Christi legem receperunt, quam quidem discipulis dedit in Jerusalem, et per ipsos omnibus gentibus. « Ex Sion exibit lex ; » oportebat enim novam dari legem novo ex nationibus populo, quemadmodum Jeremias dicit : « Ecce dies veniunt, et feriam cum domo Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum in diebus in quibus apprehendente me manum eorum, eduxi illos de terra Ægypti. » Vel igitur dicant quæ lex data sit ex Sion, vel novam a Christo legislationem recipiant. Post enim resurrectionem ejus a mortuis, quemadmodum prophetæ prædixerant, ascendit ad cœlos, et intonuit, hoc est, ipsum hoc Novum Testamentum per omnino sanctum Spiritum elargitus est. Verum mihi dicis, quod si Dei Filius erat, vere etiam surrexit. Sed audi ; si hoc factum fuit, continuo debueras credere? Profecto non ; qui enim iis quæ præcesserant non credidit, neque illius resurrectioni crediderit, et si in conspectu omnium factum id sit. Nonne vidisti Lazarum quatriduanum a mortuis resurgentem? Quomodo non credidisti? Quid hoc incredibilius, solem crucifixo Christo obtenebratum esse? Quid majus, mortuos resurrexisse, petras scissas esse, et ipsum templi velum in duas partes divisum esse? Nonne omnium miraculorum, ne ipsa quidem excepta resurrectione, hæc sunt maxime mirabilia? Quomodo horum signorum spectator factus non credidisti? Vere adimpletum est quod Isaias dixit : « Cor eorum impinguatum est : aures habent, et non audiunt ; habent oculos, et non vident. » De resurrectione quidem mortuorum quæ Christi Servatoris tempore contigit, a divinissimo propheta dictum est : « Curabit et sanabit nos post duos dies; in die vero tertia suscitabitur, et vivemus in conspectu ejus. »

Verum enimvero et hoc protendis mihi dicens : Quid hic novi? Si vester hic Christus signa cum fecerit populum non parvum in errorem impulit? Ecce enim et Maomethum signa multa fecisse discimus, atque inde non parvum populum decepisse. Si igitur Christus est Deus propter signa ab eo patrata, Deus eodem prorsus modo erit et Maomethus. Sed audi, Maomethi signa, manifesta

A Τὰ αὐτὰ τοῖς διαληφθεῖσι καὶ ὁ θειότατος Μαλαχίας προαναφωνῶν ἔλεγεν· « Οὐκ ἔστι μοι ἐν ὑμῖν θέλημα, λέγει ὁ Κύριος, καὶ θυσίαν οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν, διότι ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου καὶ ἕως δυσμῶν τὸ ὄνομά μου δεδόξασται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου, καὶ θυσία καθαρά· ὑμεῖς δὲ βεβηλοῦτε αὐτά. » Ἐγένετο ταῦτα, ἢ οὔ; Προσάγεται ἡ ἀγαίμακτος καὶ καθαρὰ θυσία τῷ Θεῷ ἐν παντὶ τόπῳ τῶν ἐθνῶν, ἢ οὔ; Καὶ τί πολλὰ λέγειν; Ἀκουσώμεθα προφήτου τοῦ λέγοντος· « Ἐκ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἰερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν, καὶ ἐξελέγξει λαὸν πολύν. » Εἴπατε οὖν τίς ἐξελθὼν νόμος ἐκ Σιὼν, καὶ τίνες οἱ τοῦτον δεξάμενοι; Πάντως τὰ ἔθνη· αὐτὰ καὶ γὰρ ἠλέγχθησαν

B ὥσπερ τὴν πίστιν πλανώμενα, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἐδέξαντο, ὃ ἔδωκε μὲν ἐν Ἰερουσαλὴμ τοῖς μαθηταῖς, δι' αὐτῶν δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν. « Ἐκ Σιὼν ἐξελεύσεται ὁ νόμος· » ἔδει γὰρ τῷ ἐξ ἐθνῶν καινῷ λαῷ καὶ νόμον δοθῆναι καινὸν, καθὼς Ἱερεμίας φησίν· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰούδα διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέραις ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, καὶ ἐξαγαγὼν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἢ γοῦν εἰπάτωσαν τίς ὁ νόμος ὁ δοθεὶς ἐκ Σιὼν, ἢ τὴν καινὴν τοῦ Χριστοῦ νομοθεσίαν καταδεχέσθωσαν. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἔγερσιν, καθὼς οἱ προφῆται προεῖπον, ἀνέβη εἰς οὐρανοὺς καὶ ἐβρόντησε, τοῦτ' ἔστιν

C αὐτὴν ταύτην τὴν νέαν διαθήκην διὰ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐχορήγησεν. Ἀλλὰ λέγεις μοι, ὅτι εἰ Θεοῦ Υἱὸς ἦν, καὶ ἀληθῶς ἀνέστη. Καὶ ἄκουε· εἰ τοῦτο ἐγένετο, πιστεῦσαι εἶχες; Πάντως οὐχί· ὁ γὰρ μὴ τοῖς προλαβοῦσι πιστεύσας οὐδὲ τῇ ἐκείνου ἀναστάσει ἐπίστευσεν ἂν καὶ εἰ ἐνώπιον πάντων ἐγένετο. Οὐκ οἶδας τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν τετραήμερον ἐγερθέντα; Πῶς οὐκ ἐπίστευσας; Τί παραδοξότερον τοῦ τὸν ἥλιον σκοτισθῆναι σταυρουμένου Χριστοῦ; Τί μεῖζον τοὺς νεκροὺς ἐγερθῆναι, πέτρας σχισθῆναι, καὶ αὐτὸ διαῤῥαγῆναι τὸ τοῦ ναοῦ καταπέτασμα; Οὐ πάντων θαυμάτων, καὶ αὐτῆς δὴ τῆς ἀναστάσεως, ταῦτα θαυμασιώτερα; Πῶς τοιούτων τεράτων θεατὴς γεγονὼς οὐκ ἐπίστευσας; Ὄντως πεπλήρωται τὸ τοῦ Ἡσαΐου· « Ἡ καρδία αὐτῶν ἐπαχύνθη·

D ὦτα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούουσιν· ὀφθαλμοὺς, καὶ οὐ βλέπουσι. » Περὶ μέντοι τῆς κατὰ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ ἐγέρσεως τῶν νεκρῶν τῷ θειοτάτῳ προφήτῃ εἴρηται· « Μοτώσει καὶ ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας· ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἐξαναστησόμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐνώπιον αὐτοῦ. »

Ἀλλ' ἔτι καὶ τοῦτο προτείνεις μοι λέγων· ὅτι Τί καινόν; Εἰ ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος σημεῖα πεποιηκὼς λαὸν οὐκ ὀλίγον ἐπλάνησεν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸν Μωάμεθ σημεῖα πολλὰ πεποιηκέναι μανθάνομεν, κἀντεῦθεν οὐκ ὀλίγον πεπλανηκέναι λαόν. Εἰ οὖν Θεὸς ὁ Χριστός ἐστι διὰ τὰ παρ' αὐτοῦ τελεσθέντα σημεῖα, Θεὸς; ἄρα τῷ τρόπῳ τούτῳ καὶ ὁ Μωάμεθ. Καὶ ἄκουε, τὰ τοῦ Μωάμεθ ἡ πλάνη καθέστηκε προ-

Digitized by Google

φανῆς, καὶ δι' ἄλλα μὲν πολλὰ, μάλιστα δὲ διὰ τὸ μηδένα τῶν προφητῶν τούτου χάριν τὸ οἰονοῦν προειπεῖν· τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ πάνυ τυγχάνουσιν ἀληθῆ, ὡς ἐκ τῶν προφητῶν τὴν σύστασιν ἔχοντα. Καὶ πρόσσχες εἰ βούλει τοῖς λεγομένοις· αὐτὸν γὰρ καὶ αὖθις τὸν Σοφωνίαν παράγω τοῦ λόγου μάρτυρα. « Ἐπιφανήσεται Κύριος ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτὸν ἕκαστος ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Τίς οὖν ὁ ἐπιφανεὶς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ὁ Χριστὸς, ἢ ὁ Μωάμεθ; Ποῖος ἐκείνων ὁ τοὺς τῶν ἐθνῶν θεοὺς ἐξολοθρεύσας, καὶ Θεὸν ἕνα προσκυνεῖσθαι ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων παρασκευάσας, ὁ Χριστὸς, ἢ ὁ Μωάμεθ; Ἀπόκρινai, ἐν τίνι πέρας ἔσχεν ἡ τοῦ Σοφωνίου προφητεία, ἐν τῷ Χριστῷ, ἢ ἐν τῷ Μωάμεθ, ἢ ἁπλῶς ἐν ἑτέρῳ τινὶ τῶν ἀπ' αἰῶνος; Ἀλλ' οὐκ ἔχεις εἰπεῖν, εἰ μὴ ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ τῷ παρ' ὑμῶν σταυρωθέντι Χριστῷ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ. Ὅτι δὲ τὰ κατ' αὐτὸν οἱ πάλαι προφῆται προανεφώνουν, δῆλον κἀντεῦθεν· μετὰ γὰρ τὴν ἐκείνου παρουσίαν οὐδεὶς ἠγέρθη προφήτης κατὰ τὴν ἐκείνου πρόρρησιν. Ὁ νόμος γὰρ καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννην· ἐπειδὴ γὰρ ἦλθεν ὁ προφητευόμενος, καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ἐπεγνώσθη μυστήριον, οὐκέτι προφήτου χρεία λοιπόν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, τῶν προφητῶν πάντων τὴν Χριστοῦ παρουσίαν μεγαλοφώνως προαναφωνούντων; Ὁ θαυμάσιος Δανιὴλ καὶ αὐτὸν τὸν τῆς παρουσίας καιρὸν ἀριδήλως μεμήνυκε. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἵνα μὴ ἐξ ἀγνοίας παρασυρέντες οἱ ἄνθρωποι, ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου Χριστὸν εἰσδεξώμεθα. Σαθρὸν μὲν οὖν σοι καὶ τὸ κατὰ τὸν Μωάμεθ πρόβλημα, ὦ σαθρὲ τὸν νοῦν καὶ ἀσύστατε.

Ἀλλ' ἄλλην ἐξ ἀμηχανίας ἑτράπης ὁδὸν, καὶ εὐαγγελικῶν ῥημάτων μεμνημένος ἐπάγεις μοι λέγων· Πῶς αὐτὸν Θεὸν λογισθήσομαι, ὃς τῷ νομικῷ εἰπόντι πρὸς αὐτὸν, « Διδάσκαλε ἀγαθὲ, » εἶπεν· « Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός; » Καὶ ἐν πρώτοις μὲν λέγω σοι· « Τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; » Πῶς ἐπεντρανίζειν τῇ εὐαγγελικῇ δόξῃ ἐπιχειρεῖς, καλύμματος ἐπικειμένου τοῖς νοητοῖς ὀφθαλμοῖς σου; Ἆφελε τὸ κάλυμμα, καὶ παρακύψας ἴδῃς τὴν δόξαν Κυρίου· « Ἀποκάλυψον γὰρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσια ἐκ τοῦ νόμου σου. » Περιελὼν τὴν τοῦ στόματός σου πικρίαν, γεύσεις τοῦ εὐαγγελικοῦ μέλιτος, καὶ ἡδονῆς ἀπολαύσεις ἀῤῥήτου. Ταῦτά σε τὰ ῥήματα σκανδαλί-

A imituntur deceptione, tum ob multa alia, tum maxime quod prophetarum nullus de eo quidquam prædixerit, dum ea quæ Christum spectabant vere omnino acciderunt, prout in prophetarum prænotionibus habentur. Et adverte si libet dictis; ipsum enim rursus profero Sophoniam testem sermonis, qui ait: « Apparebit Dominus ad omnes gentes, ac funditus perdet omnes deos nationum, et unusquisque de loco suo adorabit ipsum. » Quis ergo apparuit ad omnes gentes, Christus an Maomethus? Uter horum deos nationum funditus perdidit, et unum Deum ab omnibus adorari, et ubique disposuit, Christus an Maomethus? Responde, sodes, in quo finem habuit prophetia Sophoniæ, in Christo, an in Maometho, vel alio quovis eorum qui fuerunt a sæculo? Verum non habes quid dicas, nisi in ipso uno a vobis crucifixo Christo Dei Filio et Deo. Quod vero ea quæ ad ipsum pertinent, prophetæ olim prænuntiarint, manifestum exinde est, quod post ejus apparitionem nemo surrexit propheta, juxta ejus vaticinium. Lex enim et prophetæ usque ad Joannem; postquam enim venit prænuntiatus, atque ejus cognitum est mysterium, nulla amplius erat prophetæ utilitas. Et quid plura oportet dicere, omnibus prophetis Christi adventum magna voce prænuntiantibus? Admirabilis Daniel ipsum pene adventus manifeste designavit momentum. Qua vero hoc de causa? Ne ab ignorantia protracti nos homines, alterum pro altero Christum ad
B
C mitteremus. Marcidum ergo sane de Maomethe (16) problema, o putris mente et inconstans.

Verum ex difficultate in aliam translatus es viam, et evangelicorum verborum recordatus subjungis mihi dicens: Quomodo ipsum Deum mente cogitare potero, qui legisperito dicenti: « Magister bone, » respondit: « Nemo bonus nisi solus Deus? » Et primum quidem a te peto: « Quæ communicatio lucis cum tenebris? » Quomodo obniteris evangelicum sensum aperire, obductis velamine oculis tuæ mentis? Aufer velamen, et introspiciens videbis gloriam Domini: dictum est enim: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. »
D Auferens ab ore tuo amaritudinem, gustabis evangelicum mel, et suavitate fruer is inenarrabili. Hæc verba scandalo tibi sunt, hæc nobis tu ipse objicis,

(16) Mahomethis doli et ambages quibus allicere studuit male feriatos homines cujusvis generis, maximeque concupiscentiæ ipsorum indulgentes omnimode, cuique jam compertæ sunt, neque in præsentiarum arridet coctum recoquere. Is certe utpote matre Judæa natus, Judæos in spem erexit putantes illum expectatum Servatorem advenisse, atque ea de causa synagoga legatos ad ipsum laudatoresque misit, pene regem sibi constitutura. Ita porro Cedrenus: Οἱ δὲ πεπλανημένοι Ἑβραῖοι ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς προσδοκώμενον Χριστόν· ὡς καί τινας τὸν ἀριθμὸν δέκα προὔχοντας αὐτῶν προσελθεῖν αὐτῷ, ἀφεῖναί τε τὴν τοῦ θεόπτου Μωσέως, καὶ δέξασθαι τὴν αὐτοῦ θρησκείαν, καὶ σὺν αὐτῷ διάγειν μέχρι τῆς σφαγῆς αὐτοῦ. Scilicet: « Judæi interim in errorem abducti, cum primum is exstitit, existimarunt illum esse Christum, quem exspectabant, adeo ut decem numero viri proceres ad eum sese contulerint, desertaque Mosis, cui se videndum Deus præbuerat, religione, ipsius superstitiosam impietatem amplexi sint, et usque ad ejus cædem ipsi adhæserint. » Qui plura cupit, adeat ipsum Cedrenum, Zonaram, et Damascenum penes antiquos, atque e recentioribus Historiam universalem a doctissimis Br tannis viris absolutissime concinnatam, ubi omnia fanda et infanda hujusce ψευδοπροφήτου inveniet.

Digitized by Google

ò demens et rixose. Ad ea vero quæ ad verbum enarrat Evangelium meum, nimirum : « Ego et Pater meus unum sumus, » et : « Qui vidit me, vidit et Patrem, » et : « In principio erat Verbum ; » quid respondebis non videns quod alicubi quidem veluti Deus edisserit, alicubi vero ut homo, nostram propter infirmitatem ? quoniam et rete nisi undique sit absconditum, nunquam passerem capiet. Atque hac de causa ne addub tes : legisperitum enim nihil prorsus divinum mente concipientem de ipso, congruenter vetuit ne ipsum appellaret bonum, ejus humi cubantem mentem sublevans, et quodammodo dicens : Si ad me venis, uti ad Deum, bonum appella, si vero ut ad hominem sublimem, ne dicas, propterea quod homines per gratiam participes fiunt bonitatis. Illud tamen : « Nemo bonus nisi solus Deus, » semper memor a tenes, et in medium profers ; quæ vero juxta Nathanaelem (17), quando prophetando seipsum Deum ostendit, et quæ secundum Caipham, quando veluti condemnatus ipsi astans, et juramentis ab ipso coactus Deum se ipsum esse confirmavit, quomodo non consideras ? quomodo in medium non profers ? Simile quid pati mihi videmini navi in medio mari periclitanti causa valentium ventorum. Quemadmodum enim ipsa ventis obsistere non valens vela quidem remittit, eorumque sistit actionem, in ancorarum vero omnem retinaculis spem reponit ; quid enim aliud agat cum ipsis viris in profundum pene demergenda ? ita et vos difficultatum tempestate circumacti, omnem relinquentes itineris rectitudinem, ad commenta semper confugitis, ut detrectando excusetis excusationes in peccatis.

Sed de hisce satis dictum sit, non enim decet margaritas ante porcos projicere. Sed quoniam veluti canis oblatras Christum non esse Deum, contende et hoc dicendo quod Deus non nascitur, pannis non obvolvitur, non bibit, non sitit, non fatigatur ; iterum vero dico tibi : Quoniam talia te scandalizant, utpote inanem prorsus ac mente minorem, necesse est etiam omnino te circa incorpoream atque incircumscriptam naturam scandalizari, et circumscriptam dicere et incorpoream, et nullo modo perfectum Deum existimare, quem vetus et divina annuntiat Scriptura ; ipsi enim tribuit manus et pedes, et oculos et aures, et locales migrationes : « Descendens enim, ait, super Sodomam videbo utrum clamorem ipsorum compleverint, » et quævis alia hujusmodi. Sed quemadmodum illic et

A ζουσι, ταῦτα προσφέρεις καθ' ἡμῶν, ὦ ἀνόητε σὺ καὶ φιλόνεικε. Ἐν οἷς δὲ διέξεισι κατὰ ῥῆμα τὸ Εὐαγγέλιόν μου· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ μου ἓν ἐσμεν, » καὶ « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε καὶ τὸν Πατέρα, » καὶ « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· » τί ἀποκριθήσῃ μὴ εἰδὼς, ὅτι ποῦ μὲν ὡς Θεὸς διελέγετο, ποῦ δὲ ὡς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν ; ἐπεὶ καὶ παγὶς ἐὰν μὴ πανταχόθεν συσκιασθῇ, οὐκ ἂν ἀγρεύσῃ στρουθόν. Καὶ τούτου χάριν μὴ ἀμφιβαλλε· τῷ γὰρ νομικῷ μηδέν τι θεῖον περὶ αὐτοῦ διανοουμένῳ εἰκότως εἶπε μὴ λέγειν αὐτὸν ἀγαθὸν, ἀνάγων αὐτοῦ τὸν νοῦν χαμαὶ κείμενον, καὶ οἱονεὶ λέγων· Εἰ μὲν οὖν ὡς Θεῷ μοι προσέρχῃ, λέγε ἀγαθόν· εἰ δὲ ὡς ἀνθρώπῳ ὑψηλῷ, μὴ λέγε, διὰ τὸ τοὺς ἀνθρώπους χάριτι μετέχειν τῆς ἀγαθότητος. Καὶ τὸ

B μὲν, *Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ μόνος ὁ Θεὸς*, διὰ μνήμης ἔχεις ἀεὶ καὶ εἰς μέσον προσφέρεις· τὰ δὲ κατὰ τὸν Ναθαναὴλ ἡνίκα διὰ τοῦ προφητεύειν Θεὸν ἑαυτὸν παρεδείκνυε, τὰ δὲ κατὰ τὸν Καϊάφαν ἡνίκα ὡς κατάκριτος αὐτῷ παριστάμενος, καὶ ἐξορκισμοῖς ὑπ' αὐτοῦ καταδεσμούμενος, Θεὸν ἑαυτὸν εἶναι διεβεβαιοῦτο, πῶς οὐκ ἀναλογίζῃ ; πῶς οὐκ εἰσάγεις εἰς μέσον ; Ταυτόν τι πάσχειν ἔοικατε τῇ ἐπὶ μέσου πελάγους ὑπ' ἀνέμων βιαίων καταβαπτιζομένῃ νηΐ· ὥσπερ γὰρ ἐκείνη τοῖς πνεύμασιν ἀντιστῆναι μὴ δυναμένη ὑποχαλᾷ μὲν τὰ ἱστία, καὶ ἄπρακτα τίθησιν, ἀγκυροβολίοις δὲ καὶ πείσμασι πάσας ἀναπτᾷ τὰς ἐλπίδας· τί γὰρ καὶ δράσαιεν ἕτερον, αὐταπόδροι τῷ βυθῷ καταδυομένῃ ; οὕτω καὶ ὑμεῖς τῷ τῆς ἀμηχανίας στροβούμενοι κλύδωνι, πᾶσαν ἀφέντες εὐθυ-

C πορίαν, εἰς παραγραφὰς ἀεὶ καταφεύγετε, καὶ προφασίζεσθε προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις.

Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τούτων ἤρκει, οὐ χρὴ γὰρ ἔμπροσθεν χοίρων ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας. Ἐπεὶ δὲ ὡς κύων καθυλακτεῖς τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεὸν, διισχύριζε καὶ τὸ λέγων ὅτι ὁ Θεὸς οὐ γεννᾶται, οὐ σπαργανοῦται, οὐ πεινᾷ, οὐ διψᾷ, οὐ κοπιᾷ. Καὶ πάλιν λέγω σοι· Ἐπεὶ τοιαῦτά σε σκανδαλίζουσιν ὦ κοῦφον πάντη καὶ ἀνόητον, ἀνάγκη σοι πᾶσα καὶ ἐπὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀπεριγράπτου φύσεως σκανδαλίζεσθαι, καὶ περιγραπτὴν λογίζεσθαι καὶ ἀσώματον, καὶ μηδὲν Θεὸν ἡγεῖσθαι τέλειον, ὃν ἡ παλαιὰ καὶ θεία καταγγέλλει Γραφή. Χεῖρας γὰρ καὶ πόδας προσάπτει, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα, καὶ τοπικὰς

D μεταβάσεις· « Καταβὰς γὰρ ἐπὶ Σόδομα ὄψομαι εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται· » καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖ συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς διὰ τὴν ἡμῶν ἀσθένειαν λέγοντες·

(17) Quæ noster hic Glycas habet de Nathanaele, vide in Evangelio Joannis, cap. 1, 45 et seq., ubi Christi divinitatis illustre profertur testimonium. Varias in partes vero Ecclesiæ Patres abiere circa Nathanaelem, qui a plurimis e numero apostolorum eximitur, eo quia peritus esset in lege, dum ab aliis eumdem ipsum esse ac Bartholomæum putatur. Priorum agmen ducit S. Augustinus, qui contendens ideo idiotas electos fuisse in apostolos a Christo, ne prædicatio eorum, et per eos conversio hominum, humanæ sapientiæ tribueretur, *Tractatu* VII in Joannem ait : « Non solum primus inveniter in apostolis, sed nec medius, nec ultimus inter duodecim Nathanael, cui tantum testimonium perhibuit Filius Dei dicens : *Ecce verus Israelita, in quo dolus non est.* Rupertus autem, Estius et sexcenti alii probabilibus nec futilibus rationum momentis ducti autumant Nathanaelem fuisse nomen proprium apostoli Bartholomæi, *filii* scilicet *Tholmæi*, uti Hebræa vox sonat ; nec in re adeo dubia, quæ Œdipo indiget, est qui nodum solvere valeat. Adisis prædictum Joannis Lamii *De eruditione apostolorum* opus, ubi pluries de Nathanaele loquitur, et cum Augustino ipsum non coaptatum fuisse a Christo inter apostolos con-

Digitized by Google

οὐδὲ γὰρ ἄλλως τὰ θεῖα γνωρίσαι δυνάμεθα· οὕτω κἀνταῦθα. Πλὴν ἄκουε· Ὁ Θεὸς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, φυσικὸν αὐτῷ νόμον ἐνέθηκεν, ὅπως ὁρῶν οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν καὶ πάντα ἐν αὐτῇ, δοξάζῃ, καὶ προσκυνῇ τὸν δημιουργὸν καὶ κτίστην αὐτῶν. Ἐκ μεγέθους γὰρ, φησὶ, καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. Ἐπεὶ δὲ εἶδε μηδὲν ἡμᾶς ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν αὐτοῦ γνῶσιν προκόπτοντας, εἰς κακίαν δὲ πᾶσαν ἐγκυλιουμένους, ἑτέραν θεραπείαν μετέρχεται, καὶ τὸν Μωσέα νομοθέτην καθιστᾷ, καὶ διὰ πραγμάτων ἡμῖν ὁμιλεῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ γεγονότος οὐδὲ τοιούτου ὠφελήθημεν, οὐ παρὰ τὴν τοῦ ἰατροῦ τέχνην, παρὰ δὲ τὴν μοχθηρὰν ἡμῶν δίαιταν· ἠῦξανε δὲ τὸ κακὸν, ἔτι καὶ ἔτι ἡ νόσος προέκοπτεν· ἑτέρῳ μείζονι καὶ θαυμασίῳ χρᾶται φαρμάκῳ, καὶ δι' ἑαυτοῦ ἡμῖν ἐπιδημεῖ. « Αὐτὸς γὰρ, φησὶν ὁ Ἡσαΐας, ἥξει, καὶ σώσει ἡμᾶς· » αὐτὸς καὶ οὐχ ἕτερος κενώσας ἑαυτὸν καὶ καθ' ἡμᾶς χρηματίσας ἄνθρωπος, ἵνα περιέλῃ πᾶσαν ἡμῶν ἀφορμήν.

Μηκέτι λοιπὸν ἀμφίβαλλε, μὴ θορυβοῦ καθ' ἑαυτὸν σάρκωσιν ἀκούων Θεοῦ, καὶ τὰ τῆς σαρκώσεως ἴδια. Ἡσαΐας βοᾷ σοι· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· μέλι καὶ βούτυρον φάγεται· » καὶ αὖθις· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, καὶ υἱὸς ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, θαυμαστὸς σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρὸς, πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. » Εἰ τοίνυν τὸ γεννηθὲν παιδίον Θεὸν ἰσχυρὸν ὁ προφήτης φησὶ καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος πατέρα, πῶς οὐχὶ θεοτόκος καὶ παρθένος κληθείη ἂν ἡ τὸ παιδίον τοῦτο γεννήσασα; Ἵνα τί λοιπὸν ματαιάζεις καὶ ἐπὶ κενοῖς κακουργεῖς; Ἵνα τί τὰς λέξεις ὑπαλλάττεις, καὶ νεᾶνιν ἀντὶ παρθένου ἀναγινώσκεις, τῷ σῷ διδασκάλῳ κἂν τούτοις ἀκολουθῶν, Ἀκύλᾳ λέγω τῷ ματαιόφρονι; Ἡμεῖς περὶ τὴν λέξιν οὐ ζυγομαχοῦμεν· ταυτὸν γὰρ νεάνιδος καὶ παρθένου τὸ σημαῖνον κατὰ τὴν τοῦ Δευτερονομίου παράδοσιν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ μὴ τὸν τόκον παράδοξον εἴπομεν, εἰ γυναῖκα παρθένον μητέρα παιδίου γενέσθαι ὁμολογήσομεν, ψεύδεται ὁ προφήτης σημεῖον τῷ Ἄχαζ δοθῆναι λέγων παρὰ Θεοῦ. Ἀλλὰ τί τοῦτο, καὶ ποταπόν ἐστι τὸ σημεῖον; Πρόσσχες, εἰ βούλει, τῷ Ἡσαΐᾳ, τὴν προφητείαν ἀνάγνωθι καθ' εἱρμὸν, μὴ καλῶς ἐστῶτα διάστρεφε, τοῖς κάτω τὰ ἄνω σύναπτε· καὶ οὕτω μαθήσῃ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν. Τοῦ γὰρ Ἄχαζ, ἡνίκα παρὰ τοῦ προφήτου σημεῖον αἰτῆσαι παρεβιάζετο, εἰπόντος, « Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ οὐ μὴ πειράσω τὸν Κύριον· » ὁ προφήτης αὖθις ἐπήγαγε λέγων· « Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται. » Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ δοθὲν σημεῖον τῷ Ἄχαζ οὐχ ἕτερόν ἐστιν ἢ τὸ γυναῖκα μὲν λαβεῖν ἐν γαστρὶ, ἑτέρῳ δέ τινι τρόπῳ παρηλλαγμένῳ καὶ οὐ συνήθει. Εἰ γὰρ τὸ σημεῖον ξένον τί ἐστι πρᾶγμα καὶ ἄτοπος, τοιοῦτος ὀφείλει καὶ ὁ τόκος εἶναι λοιπόν. Τὸ δὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς γεννηθὲν, ὁπηνίκα δηλονότι γυναικὶ συμπλακείη, καὶ ταυτὰ νεάνιδι, οὐκ ἄν

A demisse et œconomice propter nostram infirmitatem dicuntur, neque enim aliter divina noscere possumus; ita et hic. Præterea audias: Deus plasmans hominem, physicam ei constituit legem; ut videns cœlum, terram, mare et omnia quæ in eo sunt, glorificet, ac veneretur opificem et conditorem eorum; ex pulchritudine enim, ait, et amplitudine conditarum rerum non incongrue ipsarum opifex dignoscitur. Quoniam vero vidit nos ex his minime profecisse in ejus cognitione, imo in quovis malo implicatos, alteram curationis speciem adhibet, et Moysen legislatorem statuit, et per opera nobis loquitur. Sed cum neque ex hoc facto quidquam utilitatis ceperimus, non propter medici artem, verum propter vitæ nostræ improbitatem; B malum vero in dies augeretur, et morbus ingraveseceret: alio validiori et mirifico utitur remedio, et per se ipsum ad nos venit: « Ipse enim, Isaias ait, veniet, et salvabit nos, » ipse et non alius; exinaniens semetipsum, et apud nos agens ut homo, ut omnem a nobis auferat animi commotionem.

Ne amplius igitur dubites, neque turberis in te metipso carnalem audiens generationem Dei, et quæ hujusce carnalis generationis sunt propria, annuntiante Isaia: « Ecce virgo in ventre concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel; mel et butyrum comedet; » et iterum: « Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, admirabilis consilia- C rius, Deus fortis, pater futuri sæculi. » Si igitur natum filium, Deum fortem dixit propheta, et futuri sæculi patrem, quomodo non Dei parens et virgo vocabitur, quæ filium hunc genuit? Cæterum quid inania captas, et in inanibus male operaris? Quid dictiones invertis, et puellam pro virgine legis, cum magistro tuo et in hisce consentiens, Aquila, dico, desipienti? Nos circa dictionem non rixamur, eadem enim puellæ atque virginis significatio juxta Deuteronomii traditionem. Verum quid plura? Nisi partum admirandum dicamus, nisi mulierem virginem pueri matrem fuisse confiteamur, mentitur propheta signum dari dicens Achaz a Deo. Sed quodnam hoc et quale est signum? Attende, si libet, Isaiæ; prophetiam lege per ordinem; quæ sibi constant ne detorqueas; in- D ferioribus superiora conjuge: ac sic edisces mysterii potentiam. Quando enim Achaz cogebatur a propheta ut peteret signum, cum dixisset: « Non petam, neque omnino tentabo Dominum, » propheta iterum subdidit dicens: « Propter hoc ipse Dominus dabit vobis signum: ecce virgo in utero concipiet. » Disce igitur ex hoc, quod signum datum Achaz nullum aliud est quam quod mulier quidem concipiet in ventre, sed alio quodam modo diverso et insolito. Si enim signum novum est aliquid et inusitatum, partus etiam sane debet esse quid simile. Quod vero nascitur ex voluntate viri, quando nimirum cum uxore conjungitur, vel etiam cum puella, nunquam sane signum; neque

Digitized by Google

Emmanuel vocabitur quicunque rationis est compos ; commune enim hoc et familiare, et quotidie accidit (18). Si igitur Achaz datum est signum a Deo, quemadmodum loquitur Isaias, mutatio dictionis nihil omnino confert tuæ distorsioni, cum debeat esse et dici Virgo hujusce filii mater propter signi confirmationem. Mitto dicere illud Davidis : « Dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te : » statim enim arripis verbum, et consueta tua utens malitia, verbi notionem invertis, divinamque vocem in absurdum protrahis, quæ cum aperte ipsum Christum indicet, tu ad Davidem ipsam traducis ; et hæc plane noscens quod ipsi ubique nationum et locorum adorato Christo vox hujusmodi conveniat. Davidi enim in quadam tantummodo terræ parte sedenti et regnanti, neque in hæreditatem datæ sunt omnes gentes, neque fines terræ in possessionem. Verum hæc ita se habere et ipse Isaias post Davidem luculentius ostendit dicens : « Et Sabæorum populi viri sublimes ad te transibunt, teque adorabunt ac deprecabuntur, quia in te Deus est, et non est Deus præter te ; tu Deus, et non vidimus. » De quonam hæc dicit Deus ? Ad quem venerunt ex Indis lectissimi servi adorantes, et in ipso deprecantes, nisi ad servatorem omnium Christum Dei Filium et Deum ? Atque ita prorsus res sese habent. Quoniam vero carnem induere sustinuit, consequens erat et naturalibus carnis passionibus illum affici, sine peccato tamen, in nullo enim hæc contradicit : idque demonstrans Isaias aiebat : « Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus. » Quinam igitur erit alius, de quo hujusmodi pronuntiata est prophetia, nisi profecto Christum ipsum dicamus Dei Filium, qui propter nos carnem ferre sustinuit ? Etenim juxta sapientem Salomonem, « Nemo est qui non peccaverit. »

Adhuc tamen et hoc mihi objicis dicens : si futurum erat ut Dei Verbum carnem indueret, hæc patefieret et ageret, cur nam de his apertius prophetæ non meminerunt, ne inde contradictioni essent obnoxia, et quæ de Christo sunt, petra fierent scandali ? Audi tamen : Deus prænoscens genus vestrum durum esse ac malum, et primogenitum Israelis filium spretum iri, subrogandumque ex gentibus (19) populum, obscure hæc atque ænig-

πότε σημεῖον, οὔτε μὴν Ἐμμανουὴλ καλέσοιτό τις· λογισμοῦ κύριος ὤν· κοινὸν γὰρ τοῦτο καὶ σύνηθες, καὶ καθ' ἑκάστην γινόμενον. Εἰ μέντοι τῷ Ἄχαζ σημεῖον ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, ἡ παραλλαγὴ τῆς λέξεως κατ' οὐδὲν συμβαλεῖταί σου τῇ σκαιότητι, παρθένου καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι τῆς τοῦ παιδίου μητέρος ὀφειλούσης διὰ τὴν τοῦ σημείου βεβαίωσιν. Ἐῶ λέγειν τὸ τοῦ Δαβὶδ· « Εἶπε πρός με, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· » εὐθέως γὰρ ἁρπάζεις τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν συνήθη χρώμενος κακουργίαν, τὴν τοῦ ῥητοῦ διαστρέφεις ἔννοιαν, τὴν θείαν τε παραλογίζῃ φωνὴν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐξενεχθεῖσαν δηλαδὴ τὸν Χριστὸν, σὺ πρὸς τὸν Δαβὶδ μετακομίζεις αὐτήν· καὶ ταῦτα εἰδὼς ἀκριβῶς· ὡς αὐτῷ ἐν ἔθνει καὶ τόπῳ παντὶ προσκυνουμένῳ Χριστῷ ἡ τοιαύτη προσήκει φωνή. Τῷ γὰρ Δαβὶδ ἔν τινι μέρει τῆς οἰκουμένης καὶ καθημένῳ καὶ ἄρχοντι οὔτε εἰς κληρονομίαν ἐδόθη τὰ ἔθνη πάντα, οὔτε πέρατα τῆς γῆς εἰς κατάσχεσιν. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ τὸν Δαβὶδ Ἡσαΐας ἀριδηλότερον ἔδειξε λέγων· « Καὶ οἱ Σαβαεὶμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπί σε διαβήσονται, καὶ προσκυνήσουσί σε, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται· ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ· σὺ Θεὸς, καὶ οὐκ ἤδειμεν. » Περὶ τίνος ταῦτά φησιν ὁ Θεός ; Τίνι προσῆλθον οἱ τῶν Ἰνδῶν ἀπόλεκτοι προσκυνοῦντες ; οἱ δοῦλοι, καὶ ἐν αὐτῷ προσευχόμενοι, εἰ μή γε τῷ Σωτῆρι πάντων Χριστῷ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ ; Καὶ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἐπεὶ δὲ σάρκα φορέσαι ἠνέσχετο, ἀκόλουθον ἦν καὶ τὰ τὰ φυσικὰ πάθη τῆς σαρκὸς καταδέξασθαι, ἄνευ μέντοι τῆς ἁμαρτίας, ὅτι μηδὲν κατάφησιν αὐτῇ. Καὶ τοῦτο δηλῶν Ἡσαΐας ἔλεγεν· « Ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Τίς γὰρ ἂν εἴη ἕτερος, δι' ὃν ἡ τοιαύτη ἐξενήνεκται προφητεία, εἰ μή γε τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἴπωμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν σάρκα φορέσαι δι' ἡμᾶς ἀνασχόμενον ; Κατὰ γὰρ τὸν σοφὸν Σολομῶντα, « Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς οὐχ ἥμαρτεν. »

Ἀλλ' ἔτι μοι καὶ τοῦτο προτείνεις λέγων, ὅτι εἰ σαρκοῦσθαι ἔμελλεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ τάδε παθεῖν, καὶ τάδε ποιῆσαι, ἵνα τί μὴ τὰ περὶ τούτων οἱ προφῆται σαφέστερον μεμηνύκασιν, ὡς ἐντεῦθεν ἀναντίῤῥητα, καὶ μὴ πέτραν σκανδάλου εἶναι τὰ κατὰ Χριστόν ; Καὶ ἄκουε· Ὁ Θεὸς προειδὼς τὸ γένος ὑμῶν ὅτι σκληρόν ἐστι, καὶ πονηρὸν, καὶ ὅτι ἐκβληθήσεται μὲν ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ, ἀντεισαχθήσεται δὲ ὁ ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ἀσαφῶς ταῦτα καὶ μετ'

(18) Optime hic Glycas noster Judæorum perfidiam exagitat ; signum enim Achaz prænuntiatum ab Isaia apertissime in Virgine Matre completum mundus agnovit ; Σημεῖον γὰρ, ut verbis utar Theodoreti, καὶ σημεῖον μέγιστον, οὗτος ὁ τόκος καλεῖται· « Signum scilicet, et signum maximum appellatur hic partus. » Οὐδεὶς δὲ σημεῖον καλεῖ τὸ καθ' ἑκάστην γινόμενον ἡμέραν. Εἰ γὰρ μὴ παρθενικός ἐστιν, ἀλλὰ γαμικὸς ὁ τόκος, πῶς τὸ κατὰ φύσιν ὁδεῦον σημεῖον προσαγορεύεται : « Nemo autem signum vocat id quod singulis diebus contingit. Quod si non virgineus, sed ex connubio est partus, quomodo id quod secundum naturam de more fit, signum appellatur ? » Omnes quidem Patres in hoc plane consentiunt, ut de mundi Servatore intelligatur hic locus, nec est cur detineamur ab Hebræorum magistris, qui ut suis illudant somnia jactant, et nugas inficetiores effutiunt. Vide etiam S. martyris Justini *Dialog. cum Tryphone*, ubi Judæos refutat quod lectionem germanam textus invertere sint conati.

(19) Satis haud unquam quis par erit laudare divinam sapientiam, quæ utique *attingens a fine usque ad finem* voluit nos Judæorum spoliis ditari, et suis ipsorum libris erudiri, ea enim quæ in ipsis habentur non modo eos spectant, verum et nos, imo cer[illegible]res nos faciunt quod in bonam olivam insert[illegible]per Christi mortem, ut fructifice-

Digitized by Google

ἐπιπρύψεως διὰ στόματος τῶν προφητῶν προηγόρευσεν. Εἰ γὰρ ἔγνω τὴν ἑαυτοῦ ἔκπτωσιν τὸ φθόνου μεστὸν, καὶ πλῆρες ἁμαρτίας γένος ὑμῶν, πυρικαύστους ἂν τὰς βίβλους πάσας πεποίηκεν, ἅτε δὴ μὴ γράμματα φέρειν καθ' ἑαυτοῦ ἀνεχόμενον, κἀντεῦθεν ζημίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν τοῖς μετὰ ταῦτα ἐπήνεγκεν. Αὕτη μὲν οὖν αἰτία, δι' ἣν σαφῶς αἱ προφητικαὶ συνετέθησαν βίβλοι. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, τῷ λέγοντι πείθου προφήτῃ· « Οὔτε ἔγνως, οὔτε ἠπίστασο, οὔτε ἀπ' ἀρχῆς ἀνέῳξά σου τὰ ὦτα· ἔγνων γὰρ ὅτι ἀπειθῶν ἀπειθήσεις. » Καὶ νῦν μὲν, ὅτι ἐκ γυναικὸς γεννᾶται, σκανδαλίζῃ καὶ ἀποπηδᾷς· κατὰ δὲ τὴν ἔρημον, ὅτε σοι ἀόρατος καὶ οὐ διὰ σαρκὸς συνανεστρέφετο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ παράδοξα ἐκεῖνα διά σε ἐτερατούργει, τίνος ἕνεκεν ἐφρόνεις κατὰ Θεοῦ; Πῶς ἠγριαίνου κατὰ Μωσέως, ὡς μικροῦ καὶ λιθολευστῆσαι αὐτόν; Πῶς τὸν εὐεργέτην ἀπολιμπάνων ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον παλινδρομῆσαι ἐφιλονείκεις; Ἀπόκρινai.

Εὔδηλον οὖν ὅτι αὐτὸς εἶ, καὶ οὐκ ἠλλοίωσαι, ὁ τότε σκληροκάρδιος καὶ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀγνώμων, ὁ αὐτὸς δηλονότι καὶ νῦν· ὁ ἐκπειράζων τὸν Θεὸν τότε καὶ λέγων· « Εἰ ἔστιν ἐν ἡμῖν Κύριος, ἢ οὔ; » τὰ αὐτὰ ποιεῖς ἐπ' αὐτῷ καὶ νῦν, ὅτε δι' ἡμᾶς ἐνηνθρώπησεν, ὀφείλων ὁλοσχερῶς εὐχαριστεῖν αὐτῷ τούτου ἕνεκεν, καθά που πάντως καὶ ἐπὶ τῷ τῶν σωματικῶν παθῶν ἰατρῷ ποιεῖν εἰώθαμεν, ἡνίκα καὶ μᾶλλον ἐπὶ τὸν νοσοῦντα βαδίζει συχνῶς, καὶ μὴ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ ἀφορῶν ἀξίωμα, συγκύπτει ἐπὶ πάθη, καὶ δυσωδίας ἀνέχεται, ἵνα δῷ τὴν ὑγίειαν τῷ κάμνοντι. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς ἀμφιβάλλεις ἔτι περὶ τῆς τρισυποστάτου Θεότητος; Πῶς οὐ προσκυνεῖς, πῶς οὐ πιστεύεις τῷ Πνεύματι; Ἀλλ' ἵνα κηρύσσει Θεὸν ἡ Γραφή. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἄφες τὸν Ἡσαΐαν, παράβραμε τὸν Δαβὶδ, καὶ πᾶσαν ἑτέραν Γραφὴν, δι' ὧν ἡ ζωαρχικὴ Τριὰς μεγαλοφώνως κηρύσσεται. Ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἄνελθε τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ σκόπησον ἀκριβῶς, τίνες τε ἦσαν οἱ ὀφθέντες αὐτῷ, καὶ πόσοι τὸν ἀριθμὸν, ὅτα τε καὶ οἷα πρὸς αὐτοὺς ὁ πατριάρχης λελάληκε. Καθάπερ γὰρ τελείᾳ τὴν γνῶσιν ὄντι τῷ Ἀβραὰμ, καὶ ὡς τρεῖς ἐφαίνοντο, καὶ ὡς εἷς

A matice per os prophetarum prænuntiavit. Si enim suam ipsius novisset dejectionem invidissimum, et plenum peccatis genus vestrum, igni forte devovisset omnes libros, utpote scripta ea quæ contra seipsum facerent apud se habere minime perferens, maximumque inde damnum posteris attulisset. Ea igitur causa fuit, propter quam manifeste prophetici constituti sunt libri. Quod si dictis fidem non adhibes, auditum saltem præbeas prophetæ dicenti: « Neque novisti, neque intellexisti, neque ab initio aperui aures tuas; scio enim quia prævaricans prævaricaberis. » Et nunc quidem, quia ex muliere nascitur scandalizaris et refugis; in eremo autem, quando invisibilis nec carne amictus tecum versabatur Deus, et mira illa nec opinata tui gratia B operabatur, qua de causa superbiebas contra Deum? Quare contra Moysem sæviebas, ut pene ipsum lapidibus peteres? Cur benefactorem derelinquens in Ægyptum iterum redire contendebas? Responde.

Dicendum igitur quod idem es, nec immutatus es, qui tunc duri cordis et benefactori infensus, idem nimirum et nunc; tunc tentans Deum et dicens: « Estne in nobis Deus an non? » eadem et nunc in eum facis, quando propter nos homo factus est, cum deberes ei omnimode gratias agere ob hoc, eadem sane ratione qua solemus corporalium infirmitatum medico, præsertim quando ad ægrotum accedit assidue, neque ad suam ipsius dignitatem respiciens, naturæ morbi se aptat, et malos odores C tolerat, ut infirmo sanitatem restituat. Quod si hæc ita se habent, quid adhuc de divinissima Trinitate dubitas, quid non veneraris nec Spiritui credis? Sed unum Deum tantummodo prædicat Scriptura. Quid plura? Mitte Isaiam, præteri Davidem et omnem aliam Scripturam, per quam omnis vitæ principium Trinitas magna utique voce prædicatur (20). Ingredere in tentorium Abrahami, atque attente scrutare et quinam sint qui conspiciendos se ei præbuerint, et quot numero, et quæ qualiaque ad ipsos locutus sit patriarcha. Quemadmodum enim perfectam habenti notionem Abrahamo tan-

mus Deo, in adoptionem filiorum sumus vocati. Miram hanc in nos Dei indulgentiam apte Justinus exponit in sua ad Græcos cohortatione, ac de sacris Libris nobis ab Judæis traditis sic loquitur: Εἰ δέ τις φάσκοι τῶν προχείρως εἰθισμένων, μὴ ἡμῖν τὰς βίβλους ταύτας, ἀλλὰ Ἰουδαίοις προσήκειν, διὰ τὸ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν σώζεσθαι, καὶ μάτην ἡμᾶς ἐκ τούτων φάσκειν τὴν θεοσέβειαν μεμαθηκέναι λέγοι, γνώτω ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς βίβλοις γεγραμμένων, ὅτι οὐκ αὐτοῖς, ἀλλὰ ἡμῖν ἡ ἐκ τούτων διαφέρει διδασκαλία. Τὸ δὲ παρ' Ἰουδαίοις ἔτι καὶ νῦν τὰς τῇ ἡμετέρᾳ Θεοσεβείᾳ διαφερούσας σώζεσθαι βίβλους θείας προνοίας ἔργον ὑπὲρ ἡμῶν γέγονεν. Ἵνα γὰρ μὴ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας προκομίζοντες, πρόφασιν ῥᾳδιουργίας τοῖς βουλομένοις βλασφημεῖν ἡμᾶς παράσχωμεν, ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς ταύτας ἀξιοῦμεν προκομίζεσθαι, ἵνα ἀπ' αὐτῶν τῶν ἔτι παρ' αὐτοῖς σωζομένων βιβλίων, ὡς ἡμῖν τὰ πρὸς διδασκαλίαν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν γραφέντα δίκαια σαφῶς καὶ φανερῶς προστήκει, φανῇ. Scilicet: « At si quis eorum qui temere contradicere consueverunt, nobis objiciat, non nostros hos esse, sed Judæorum libros, eo quod ad hoc usque tempus in synagogis eorum asserventur: et incassum nos D jactare religionem ab eis hausisse dicat: is scire debet, ex rebus ipsis quæ in libros hosce sunt relatæ, non ad Judæos, verum ad nos Christianos doctrinam eorum pertinere. Nam quod etiam nunc apud Judæos religionis nostræ libri asservantur, divinæ id de nobis est providentiæ. Ne enim ex Ecclesia eos proferentes, occasionem, quasi supposiiti a nobis aut corrupti sint, maledictis nos incessere volentibus præbeamus, ex illorum synagoga proferimus; ut ex ipsis hucusque apud eos conservatis libris ad nos nostramque doctrinam a sanctis viris edita jura liquido et manifesto pertinere appareat. » Eadem videre est penes Chrysostomum, Augustinum, Hieronymum aliosque innumeros, quos adeas si vacat.

(20) Antiquis illis Judæis divinam Trinitatem compertam fuisse, apertissime docent omnes Ecclesiæ Patres, præcipue Augustinus, lib. II, *De Trinit.* cap. 10, 11, 12; Epiphanius Salaminius

Digitized by Google

quam tres apparuerunt, et tanquam unus locuti sunt, sic et ille ad eos locutus est, « Declinate, dicens, Domine, ad me. » Quid hoc mirabilius? quid aptius ad parem in omnibus Trinitatem enuntiandam? Dicens enim *Declinate* pluraliter, differentiam personarum aperuit; singulariter vero enuntians *Domine*, unicam ipsarum naturam indicavit et dominationem. Quod si Deum unum esse dicis, reliquos vero angelos, mirum in modum insaniens et ridendus mihi videris omnino. Quando enim datum est servis cum domino sedere? Quando vero Deo se conspiciendum præbente duos tantum angelos ministrantes audivimus? Exinde igitur pari honore digna atque indivisa sancta Trinitas Abrahamo comperta est. Quid contra hæc dicis? Veluti canis iterum adversus veritatem latras dicens: Si in Trinitate Deus adoratur, curnam ab ipsis prophetis de hoc nihil nuntiatum est Israeli (21)? Audi tamen, sodes.

In Ægypto quondam Israeli maximum demorato tempus, et multiplicem Ægyptiorum numinum religionem edocto, non temere qui omnia ad utilitatem ordinat Deus, Trinitatis dogmata tacuit, ne prætextu pluralitatis deorum in Ægyptiorum errorem denuo prolaberetur: et hac de causa Trinitatis mysterium sapienter omnino et œconomice obumbravit. Si enim ab initio apertos ei sermones hac de re protulisset, vix cohiberi potuisset Israel ne resiliret, et ad veterem se referret perditionem. Si enim et nihil hujusmodi audiens, ipsius tamen unius Dei quotidie obliviscebatur, prosequebaturque omnino Ægyptiacam impietatem, quid non fecisset, si extemplo Trinitatis auditor factus esset? Illos eosdem sibi visum fuisset, propter multitudinem plurimos deos videre, qui in Ægypto colebantur.

A διελέγοντο, οὕτω κἀκεῖνος ἐποιεῖτο πρὸς αὐτοὺς τὴν διάλεξιν, « Ἐκκλίνατε, λέγων, Κύριε, πρός με. » Τί τούτου παραδοξότερον; τί τῆς ὁμοτίμου Τριάδος ἐκφαντικώτερον; Ἐκκλίνατε μὲν οὖν πληθυντικῶς εἰπὼν, τὸ διάφορον τῶν προσώπων ἠνίξατο· Κύριε δ' αὖ ἑνικῶς, τὴν μίαν αὐτῶν ἐνέφηνε καὶ φύσιν καὶ κυριότητα. Εἰ δὲ Θεὸν μὲν εἶναι τὸν ἕνα λέγεις, ἀγγέλους δὲ τοὺς λοιποὺς, μέμηνας ἀτεχνῶς, καὶ γελοῖός μοι φαίνῃ παντάπασιν. Πότε γὰρ οἱ δοῦλοι τῷ δεσπότῃ καθίσαι ἠνέσχοντο; Πότε δ' αὖ Θεοῦ ὀπτανομένου δύο καὶ μόνους ἀγγέλους δορυφοροῦντας ἠκούσαμεν; Ἔκτοτε γοῦν ἡ ὁμότιμός τε καὶ σύνθρονος ἁγία Τριὰς τῷ Ἀβραὰμ ἐγνωρίζετο. Τί πρὸς ταῦτα φῄς; Ὡς κύων καὶ αὖθις κατὰ τῆς ἀληθείας λυττᾷς, Εἰ ἐν Τριάδι, λέγων, ὁ Θεὸς προσκυνεῖται, B ἵνα τί μὴ παρὰ τούτων προφητῶν ἀριδήλως τὰ περὶ τούτου διεμηνύθη τῷ Ἰσραήλ; Καὶ ἄκουε.

Ἐν Αἰγύπτῳ πάλαι τὸν Ἰσραὴλ πλεῖστον διατρίψαντα χρόνον, καὶ τὴν πολύθεον τῶν Αἰγυπτίων μεμαθηκότα θρησκείαν, οὐκ ἀνάργως τὰ περὶ τῆς Τριάδος ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν Θεὸς ἐξεπαίδευσε δόγματα, ἵνα μὴ πρόφασιν πολυθεΐας λαβὼν, εἰς τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ αὖθις ἐπαναζεύξειε πλάνην, ἐφ' ᾧ τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον σοφῶς πάντη καὶ οἰκονομικῶς συνεσκίασεν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτῆς τοὺς τελείους προσενήνοχε λόγους, πάντως ἂν ὁ δυσκάθεκτος ἀπεσκίρτησεν Ἰσραὴλ, C καὶ πρὸς τὸν πρώην ἐπαλινδρόμησεν ὄλεθρον. Εἰ γὰρ καὶ τοιοῦτον ἀκούων οὐδὲν, αὐτοῦ μὲν τοῦ ἑνὸς ἐπελανθάνετο καθ' ὥραν Θεοῦ, ὁλοσχερῶς δὲ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀσεβείας ἐξήρητο, τί οὐκ ἂν ἐποίησεν, εἴγε παραχρῆμα κατήκοος τῆς Τριάδος ἐγένετο; Αὐτοὺς ἂν ἐκείνους ἐδόκει, διὰ τὸ πλῆθος, ὁρᾶν τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ προσκυνουμένους παμπόλλους θεούς.

lib. I, *Advers. hæres.*, et Cyrillus Alexandrinus non semel in libris, quos adversus Juliani calumnias conscripsit, quosque adire poterit qui adhuc dubitat. Audiendus vero præ cæteris Isidorus Pelusiota, qui ad Paulum quemdam scribens epistola 143, lib. II, contendit adeo notionem sanctæ Trinitatis in Scripturis luculentissime indicatam fuisse, ut quivis inter Judæos recte inspexerit, hanc doctrinam noverit, uti Philo, licet alioquin ingenti Judaicæ religionis zelo comprehensus. D Βαπίζων γὰρ τὸ εἰρημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ, Ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐξεβιάσθη, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον θεολογῆσαι. Τί γάρ; Εἰ καὶ δεύτερον τὸν συνάδιον τῷ Πατρὶ, καὶ ἀριθμοῦ, καὶ χρόνων ὄντα ἀνώτερον καλεῖ, τῆς ἀκριβείας μὴ ἐφικνούμενος, ὅμως ἐννοιάν ἔσχε καὶ ἑτέρου προσώπου. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον τοῦτο ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ τὸ, Θεὸς καὶ Κύριος, ἑρμηνεῦσαι πειρώμενος, τῆς βασιλικωτάτης Τριάδος τὸ μὲν τῶν πάντη διαιρετῶν ἐνικώτερον, τῶν δὲ ὄντως μοναδικῶν ἀφθονώτερον. Καὶ οὕτως κατὰ κράτος εἶλεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, ὡς ἀναγκασθῆναι τοῦτο διαῤῥῆδην καὶ εἰπεῖν, καὶ ἐν συγγράμμασι καταλεῖψαι. Scilicet: « Illud enim quod a Deo dictum est perpendens (Philo), Ad imaginem Dei fecit hominem, a veritate ipsa compulsus atque adactus est, ut Dei quoque Verbi divinitatem asseveret. Quid enim? Etiam si eum, qui eamdem cum Patre æternitatem habet, ac tempore omni sublimior est, secundum vocat (quod exactam veritatis doctrinam minime assequeretur), tamen alterius quoque personæ notionem habuit. Neque id hoc duntaxat loco ipsi contigit, verum etiam cum illa verba, *Deus et Dominus*, exponere conatur, regiam Trinitatem hoc haberi dixit, ut et ea quæ omnino divisioni subjiciuntur, unitate ac singularitate superet, et ea quæ vere singularia sunt, copia vincat. Atque ita veritas animum subegit, ut id aperte et dicere et litterarum monumentis consignare sit coactus. » Vide etiam quæ hac de re memorat Joan. Lamius *De recta Christianorum in eo quod mysterium divinæ Trinitatis attinet sententia* non uno in loco.

(21) Multos Judæorum libros, quibus eorum res gestæ, decreta, opiniones continebantur, jam intercidisse, pluresque eorum qui ad nos usque pervenere, esse tantum epitomas eorum quæ prolixiori narratione narrata fuerant, nec non permulta ab antiquis conscripta, dedita opera omissa fuisse et consulto in arcanis habita, post Isaac. Vossium et eruditos plerosque ostendit Lamius in opere de quo supra, lib. III, cap. 7, validissimis utique rationum momentis. Quod Judæi vero caste quidem atque integre eas de Divinitate et Trinitate notiones, quibus patriarchæ et prophetæ præditi fuere, noverint, sed parcius fortasse insinuarint, eo quia eorum natio ad insanum plu-

Digitized by Google

Ἔχω δέ σοι καὶ ἕτερον ἐπὶ τούτοις εἰπεῖν. Ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς ἄνθρωπον ἑαυτὸν, οὐ μέντοι Θεὸν, ὡς σὺ μαρτυρεῖς, ἔλεγεν εἶναι, πῶς αὐτὸν ἐσταύρωσαν; Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο. Καὶ τίνος ἕνεκεν; Ὡς παρανομοῦντα καὶ τὰ Σάββατα λύοντα. Καὶ πῶς καὶ τίνα τρόπον; εἰπέ. Ὅτι τὸν παράλυτον ἐν Σαββάτῳ βαδίζειν ἐποίησεν· ὅτι τὴν συγκύπτουσαν ὤρθωσεν· ὅτι νεκρὸν τετραήμερον ἤγειρε. Καὶ ποία τούτων παρανομία; Ὁ τὸ κτῆνος ἀνάγων ἐκ βόθρου κατὰ τὸ Σάββατον παρανομεῖν οὐ λέγεται, καὶ ὁ νεκρὸν ὀδωδότα ζωώσας παρανομεῖ; Ὢ τῆς ἀδίκου κρίσεως, ὦ τῆς παραπλήξιας ὑμῶν, ὅτι τὸ κτῆνος κρεῖσσον ἀνθρώπου παρ' ὑμῖν τοῖς κτήνεσι κρίνεται! Ἀλλὰ τί τοσοῦτον ἀντέχῃ τῆς τοῦ Σαββάτου τιμῆς, ὦ ἄθλιε σὺ καὶ ἀνόητε; Πάλαι ὁ Θεὸς ἐντειλάμενος τιμᾶσθαι τὸ Σάββατον, καὶ ἐν αὐτῷ μηδὲν ἡμᾶς ἐργάζεσθαι, παιδίον δὲ εἰ τύχοι ὀκταήμερον, λύειν τὸ Σάββατον, καὶ ἀκωλύτως αὐτὸ περιτέμνειν, σαφῶς ἐδήλωσεν, ὡς ἐλθούσης ὀψέ ποτε τῆς ὄντως ὀγδόης περιτομῆς, ἥτις ἐστὶν ἡ ἁγία Κυριακή, μετὰ γὰρ τὴν ἑβδόμην αὕτη, ἐφ' ᾧ καὶ ὀγδόη καλεῖται, ἡ τοῦ Σαββάτου τιμὴ καταλυθήσεται. Περιτομὴ δὲ λέγοιτ' ἂν καὶ μάλα εἰκότως· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἁμαρτία περιελύθη, καὶ ἡ τῶν δαιμόνων ὀφρὺς καθῃρέθη. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Πάλαι ὁ Θεὸς τὴν τοῦ Σαββάτου κατάλυσιν ᾐνίξατο μὲν καὶ διὰ τῆς ὀκταημέρου περιτομῆς, ὡς ἤδη φθάσαντες εἴπομεν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ διὰ τοῦ Ἱερεμίου ὕστερον, ἡνίκα διαθήσειν διαθήκην καινὴν ἐπηγγείλατο. Μὴ οὖν δυσχέραινε, μηδὲ καθ' ἡμῶν ἐριστικῶς διαμάχου, εἴγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ τοῦ Σαββάτου τιμὴ μετατίθεται· καινῆς γὰρ οὔσης τῆς διαθήκης, καινά τινα εἶναι ὀφείλουσι καὶ τὰ ταύτης θεσπίσματα. Καινὸν δὲ πάντως ἐκεῖνό

A Præterea aliud est quod dicam. Quoniam Christus hominem se ipsum, non tamen Deum, ut fateris, dicebat esse, cur ipsum crucifixerunt? At non ob hoc; quanam igitur de causa? Utpote contra legem agentem et solventem Sabbata. At quomodo et qua ratione? Dic, quæso. Quia paralyticum Sabbato ire fecit, quia curvam erexit, quia mortuum quatriduanum excitavit. Sed in hisce quænam legis prævaricatio? Jumentum e fovea educens in Sabbatum prævaricari non dicitur, et contra legem peccat qui mortuum fœtentem ad vitam revocat? Heu quam injustum judicium, heu quænam vestræ mentis seductio, ut præstantius a vobis vere brutis jumentum judicetur quam homo! Sed quid ita mordicus Sabbati honorem tueris, o miser et insa-
B ne? Antiquitus mandans Deus honorari Sabbatum, nullumque in eo a nobis opus patrari, si tamen octavus ab ortu pueri fuerit dies, solvere Sabbatum, et consequenter ipsum circumcidere, manifeste ostendit, quod adveniente sub vespere octavæ diei circumcisione, quæ quodammodo est sancta Dominica, ipsa enim post septimam, ex quo et octava vocatur, Sabbati honor dissolvetur. Circumcisio vero merito sane dicitur; in ipsa enim ex mortuis Dominus noster Jesus Christus cum resurrexisset, et peccatum sublatum fuit, et dæmonum superbus fastus contritus est. Verum quid plura? Olim Deus Sabbati solutionem innuit per circumcisionem octava die faciendam (22), ut jam superius diximus,
C æque ac per Jeremiam postea, cum nuntiavit novum fœdus constituendum. Ne graveris igitur, neque contra nos eristice pugnes, si una cum aliis Sabbati etiam honor immutetur; novo enim constituto fœdere, novæ etiam quædam constitutiones ejus esse debent. Novum vero prorsus illud

rium deorum cultum prona esset, unde illos jure optimo Clemens Alexandrinus εἰδωλομανεῖς appellat, Græci propemodum omnes Patres sensere, uti et noster Glycas. Theodoretus Sermone II *Therapeutices* id prædare monet dicens: Ὁ πάνσοφος Κύριος οὐκ ἀργῶς ἅπαντα τὰ περὶ τῆς Τριάδος ἐξεπαίδευσε δόγματα, ἵνα μὴ πρόφασιν πολυθεΐας λάβωσιν εἰς τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐπιῤῥέποντες πλάνην. Videlicet: « Sapientissimus Deus non utique illis aperte omnia Trinitatis mysteria tradidit, ne multitudinis deorum occasionem sumerent, ad errorem Ægyptiorum proni. » Isidorus vero Pelusiota in superius citata epistola rem enucleatius expendens ait: Εἰ δέ τις φαίη, Διὰ τί γὰρ μὴ σαφῶς καὶ διαῤῥήδην ἐξ ἀρχῆς ταῦτα κεκήρυκται; φαίην ὅτι μὲν μάλιστα τοῖς συνετῶς ἀκούουσι λαμπρά ἐστιν αὕτη καὶ ἀπόδειξις καὶ διδασκαλία, ὡς καὶ τῷ σοφῷ ἔδοξε Φίλωνι. Εἰ δὲ καὶ συνεσκιασμένως ἐῤῥέθη, ἐκεῖνο λογίζεσθαι χρή, ὅτι Ἰουδαίοις τοῖς εἰς πολυθεΐαν ῥέπουσι νομοθετῶν οὐκ ἐδοκίμασε διαφορὰν προσώπων εἰσαγαγεῖν, ἵνα καὶ μὴ διάφορον φύσιν ἐν ταῖς ὑποστάσεσιν εἶναι δογματίσαντες εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκκλισθῶσιν· ἀλλὰ τὸ τῆς μοναρχίας ἐξ ἀρχῆς μαθόντες μάθημα, κατὰ μικρὸν τὸ τῶν ὑποστάσεων ἀναδιδαχθῶσι δόγμα, τὸ πάλιν εἰς ἑνότητα φύσεως ἀνατρέχον. Hoc est: « Quod si quis quærat quidnam causæ sit, quamobrem non aperte et dilucidis verbis hæc a principio prædicata fuerint, hoc illi respondeam: primum quidem ac maxime, iis qui

D prudenter et acute audiunt, claram et apertam esse hanc demonstrationem atque doctrinam, quemadmodum etiam erudito viro Philoni visa est. Atque ut etiam demus obscure et adumbrate traditam fuisse, illud animadvertendum erit, quod quoniam Judæis, qui ad plurium deorum cultum propendebant, leges præscribebat, personarum discrimen esse minime dixit, ne ipsi diversam quoque in personis naturam esse profitentes in idolorum cultum laberentur; verum de unius principatus atque imperii dogmate prius eruditi, personarum doctrinam paulatim addiscerent. » Id quod de vili Judæorum plebe, sequioribusque temporibus, non de sanctis vetustisque ipsorum prophetis intelligendum est.

(22) Eodem prorsus argumento ad Judæorum perfidiam coercendam, qui in circumcisione et Sabbati religione tantummodo gloriantur, usi sunt quotquot ex Patribus pro Christianæ fidei veritate pugnarunt. Præ cæteris tamen videndus martyr Justinus in dialogo, in quo Tryphonem exagitat, ubi latiori quidem oratione quam noster Glycas ostendit, quod Deus nunquam jussisset die octavo recens genitos circumcidi, sacerdotesque oblationes offerre die Sabbati, si hujusce diei religio adeo servanda esset, uti minores carne, crassiores vero corde, et spiritu incircumcisi contendunt. Vide etiam ejusdem Responsionem ad quæstionem 27 ad orthodoxos, in qua pene similia legere est.

Digitized by Google

est, quod nunc proponitur, non illud quod cum præterito idem et est et apparet. Hoc jam patefaciens Dominus dixit : « Feriam sane fœdus novum, non quale sancivi cum patribus vestris, educens ipsos ex Ægypto. » Si itaque hæc ita se habent, et Sabbati solutionem par est videre, et circumcisionis immutationem, nec non et multarum aliarum legalium constitutionum. Si enim Mosaica illa et antiqua instituta ut semper perseverarent futurum erat, et usque ad finem firma haberentur, non dixisset per Jeremiam recessura antiqua, et pro illis nova surroganda. Quodnam vero hoc novum fœdus sit, et in quo loco sancitum, Isaias te docebit dicens : « Ex Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Vide tamen Dei sapientiam. Tuam enim contumaciam prævidens et incredulitatem, per hunc quidem prophetam novum fœdus sanciendum ostendit, per illum vero ipsum quoque indicavit locum, in quo debebat hujusmodi legis constitutio firmari. Cæterum frustra adhæres Sabbati honori, frustra circumcisionem retines ; fœdus enim novum præstans Deus, hæc omnia abolevit.

Cæterum data etiam pro signo circumcisione, quid tamen insolescis super ipsa ? Quomodo vero in nos non circumcisos insurgis ? Tu carne circumcidi cogeris ; ego autem circumcidor corde, ne maligna cogitem. Quod vero placita Deo sit hujusmodi circumcisio, audi quid dicat arguens Israelem per Jeremiam : « Omnes gentes incircumcisæ sunt carne, domus vero Israel incircumcisa est corde ; » non enim ipsa circumcisio præputii valet justificare. Ad patriarcham Abraham te refer, et vide ipsum fide tantum, non jam circumcisione justificatum : « Abraham enim credidit Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Denique circumcisio lege constituta fuit indicii gratia, ut per hanc scilicet dignoscerentur fideles tum cum inter gentes versarentur, et universorum Deum in memoriam revocarent. In fidem igitur dictorum ipsa te opera deducant. Quando Israel in eremo solus per quadraginta annos processit, minime alteri genti commistus, necessaria non erat circumcisio ; qua de re incircumcisi inventi sunt qui geniti fuerunt in eremo ; postquam autem Jesu nave per Jordanem ipsos traduxit, divino mandato circumcisi sunt. « Fac enim, dixit Deus, lapideos gladios, et circumcide filios Israel. » Quanam de causa hoc, et propter quid ? Quia post transitum Jordanis futurum erat ut commiscerentur cum variis gentibus. Si igitur circumcisio perficit et sanctificat circumcisum, qua de causa in eremo non sunt circumcisi ? Quia tunc non erat necessaria circumcisio Israeli, qui, ut diximus, solus erat, et penes se commorabatur. Exinde ergo discas, quod signum erat tantum circumcisio separans Israelem a nationibus inter quas versabatur ; atque hoc aperiens Dominus dixit : « Circumcidetur vobis omne masculum, et erit in signum fœderis inter me et vos. » Ne jactes igitur

A ἐστι, τὸ νῦν προτιθέμενον, καὶ μὴ ταυτὸν τῷ παρεληλυθότι καὶ ὃν καὶ φαινόμενον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγεν· « Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐχ οἵαν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἐξάγων αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου. » Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ Σαββάτου κατάλυσιν εἰκὸς ἐστιν ἰδεῖν, καὶ περιτομῆς ἐναλλαγὴν, καὶ πολλῶν ἑτέρων νομικῶν διατάξεων. Εἰ γὰρ τὰ Μωσαϊκὰ ἐκεῖνα καὶ παλαιὰ διατάγματα ἐς ἀεὶ παραμένειν ἔμελλε, καὶ μέχρι τέλους τὸ πάγιον ἔχειν, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦ Ἱερεμίου, παρελθεῖν μὲν τὰ παλαιὰ, ἕτερα δὲ ἀντὶ τούτων καινὰ εἰσελθεῖν. Τίς δὲ ἡ καινὴ αὕτη διαθήκη, καὶ ἐν ποίῳ τόπῳ δίδοται, ὁ Ἡσαΐας διδάξει σε λέγων· « Ἐκ Σιὼν ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἀλλ' ὅρα σοφίαν Θεοῦ. B Τὴν γὰρ σὴν προειδὼς ἀνηκοΐαν καὶ ἀπιστίαν, καὶ διὰ τοῦδε μὲν τοῦ προφήτου περὶ τῆς καινῆς ὑπεσημαίνετο διαθήκης, δι' ἐκείνου δὲ καὶ αὐτὸν ἐδήλωσε τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη ἔμελλε δοθῆναι νομοθεσία. Μάτην λοιπὸν ἀντέχῃ τῆς τοῦ Σαββάτου τιμῆς, μάτην ἐξέχῃ τῆς περιτομῆς· διαθήκην γὰρ ὁ Θεὸς καινὴν παρασχὼν, ταῦτα πάντα κατήργησεν.

Ἄλλως τε σημείου ἕνεκεν δοθείσης τῇ περιτομῇ, τί μέγα φυσᾷς ἐπ' αὐτῇ ; Πῶς δὲ καὶ ἡμῶν κατεπαίρῃ τῶν ἀπεριτμήτων ; Σὺ περιτέμνεσθαι καταναγκάζῃ σαρκὶ, ἐγὼ δὲ τῇ καρδίᾳ περιτέμνομαι, ἵνα μὴ πονηρὰ λογίζωμαι. Ὅτι δὲ καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστος ἡ τοιαύτη περιτομὴ, ἄκουε τί φησι κατηγορῶν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ Ἱερεμίου· « Πάντα τὰ C ἔθνη ἀπερίτμητα σαρκὶ, ὁ δὲ οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητος καρδίαις αὐτῶν· » μὴ γὰρ ἡ τῆς ἀκροβυστίας περιτομὴ δικαιοῦν δύναται. Ἐπὶ τὸν πατριάρχην ἄνελθε Ἀβραὰμ, καὶ ἴδε αὐτὸν πίστει μόνως, μὴ μέντοι γε περιτομῇ δικαιούμενον· Ἀβραὰμ γὰρ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Γνωρίσματος χάριν ὕστερον ἡ περιτομὴ νενομοθέτηται, ὥστε δι' αὐτῆς χαρακτηρίζεσθαι τοὺς πιστοὺς, ὁπηνίκα τοῖς ἔθνεσι συναναστρέφοιντο, καὶ εἰς μνήμην ἀνάγεσθαι τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Εἰς πίστιν οὖν τῶν λεγομένων αὐτά σε παρεγέτω τὰ πράγματα. Ὅτε Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριβεν, ἑτέρῳ ἔθνει μὴ συναναμιγνύμενος, οὐκ ἦν ἀναγκαία ἡ περιτομή· ἐφ' ᾧ καὶ ἀπερίτμητοι ἐτύγχανον D οἱ γεννηθέντες κατὰ τὴν ἔρημον. Ἡνίκα δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς τὸν Ἰορδάνην αὐτοὺς διεβίβαζε, κελεύσει θείᾳ περιετμήθησαν. « Ποίησον γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς, μαχαίρας πετρίνας, καὶ περίτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. » Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί ; Ὅτι μετὰ τὸν Ἰορδάνην ἀναμείχθαι διαφόροις ἔθνεσιν ἔμελλον. Εἰ τοίνυν ἡ περιτομὴ τελειοῖ καὶ ἁγιάζει τὸν περιτεμνόμενον, διὰ τί μὴ κατὰ τὴν ἔρημον περιετέμνοντο ; Ἀλλ' οὐκ ἦν ἀναγκαία τηνικαῦτα ἡ περιτομὴ τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἴπομεν, μόνου καὶ καθ' ἑαυτὸν διατρίβοντος. Ἐντεῦθεν οὖν μάνθανε, ὅτι σημεῖον μόνον ἦν ἡ περιτομὴ, ἀφορίζον τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν οἷς ἐωρᾶτο συναναστρεφόμενος. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγε· « Πε-

Digitized by Google

ριτμηθήσεται ὑμῶν πᾶν ἀρσενικὸν, καὶ ἔσται εἰς σημεῖον διαθήκης ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν. » Μὴ τοίνυν τῇ σαρκικῇ μεγαλαύχει περιτομῇ, μηδὲ κατεπαίρου τῶν ἀπεριτμήτων ἡμῶν, καὶ ταῦτα διαθήκης καινῆς, ὡς εἴπομεν, δοθείσης ἡμῖν πολλῷ τῆς πρώην ὑψηλοτέρας καὶ μείζονος.

A carnalem circumcisionem, neque te efferas contra nos incircumcisos, itemque contra novum fœdus, ut dictum, est, nobiscum sancitum, antiquo sane sublimius et melius.

Τὰ αὐτὰ τούτοις ἔστιν εἰπεῖν καὶ ἐν αὐταῖς ζωθυσίαις, αἷς ἀπερισκέπτως κεχρήμεθα. Ἡ γὰρ καινὴ ἐλθοῦσα νομοθεσία τὰς τοῦ νόμου παρατηρήσεις κατήργησε τέλεον, τότε δὴ τότε διὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἴπομεν, δοθείσας ἀσθένειαν. Ἵνα γὰρ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀσεβείας παντάπασιν ἐπιλάθωνται, νόμους τε τοιούτους ἔθετο ὁ Θεὸς, καὶ τὰ ζῶα πάντα διεῖλεν εἰς καθαρὰ καὶ ἀκάθαρτα, ἐφ' ᾧ σφάττεσθαι μὲν ἐκέλευσε παρ' αὐτοῖς ὁπόσα κατ' Αἴγυπτον ἐν τάξει θεῶν ἐνομίζετο, ἐκείνων δ' αὖ ὡς ἀκαθάρτων μὴ ἅπτεσθαι, ὅσαπερ εἰς τροφὴν ἐκεῖσε τῷ Ἰσραὴλ ἐχρημάτιζεν. Εἰ δὲ ἀκαθάρτους ἡμᾶς ἐπικαλεῖς, ὡς μὴ κατὰ νόμον δῆθεν ἐσθίοντας τὸν χοῖρον, τὸν λαγῶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀνάγκη σοι πᾶσα καὶ τὸν ἐν προφήταις μέγιστον Ἠλίαν τοῖς αὐτοῖς καθυποβάλλειν ἐγκλήμασιν. Ἐπορεύθη γὰρ εἰς ἀλλόφυλον, τραπέζης παρὰ ταύτην μετέσχηκεν, ἐν τῷ Καρμήλῳ θυσιαστήριον ἤνεγκεν ἐν Σαββάτοις, μακραῖς ὁδοιπορίαις κατέτρυχεν, ἐξ ἀκαθάρτου ζώου τοῦ κόρακος τὸν ἄρτον δεχόμενος ἤσθιεν. Ὅπως δὲ ταῦτα συνέβαινε, καὶ διὰτί; Ἵνα μάθῃς ὅτι πρὸ τῆς χάριτος ἡ παλαιὰ τὰ τοῦ νόμου ἀνέτρεπεν. Εἰ γὰρ ἀκάθαρτος ἦν ὁ κόραξ, πῶς ἐξ αὐτοῦ τὴν βρῶσιν ὁ τοσοῦτος Ἠλίας ἐδέχετο; Πῶς δὲ καὶ ὁ Σαμψὼν Ναζηραῖος ὢν, καὶ ὑπὸ νόμον τελῶν τὸ κηρίον τοῦ μέλιτος ἔφαγεν, ὅπερ ἐν νεκρῷ λέοντι ἐξύφαναν μέλιτται; Πῶς δὲ καὶ διψῶντα τοῦτον διὰ τῆς ἀκαθάρτου καὶ μιαιφόνου σιαγόνος παρεμυθήσατο ὁ Θεός; Ἐὰν ὁ κόραξ, ὁ νεκρὸς λέων, καὶ ἡ σιαγὼν τῆς ὄνου ἀκάθαρτα, πῶς; διὰ τῶν τοιούτων ὁ Θεὸς τοὺς αὐτοῦ θεράποντας ἐθεράπευσε; Πῶς αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ νομοθέτης; ἀνέτρεπεν; Οὐκοῦν. Εἰ ὁ λαγὼς, ὁ χοῖρος ἀκάθαρτοι, πῶς κοινὴν ἀρχῆθεν τὴν εὐφημίαν ἐδέξαντο; « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς αὐτὰ, καὶ εἶπεν ὅτι καλά. » Εἰ οὖν καλὸς ὁ λαγὼς, ὡς κτίσμα Θεοῦ, καὶ καλὸς λίαν, ὡσαύτως καὶ ὕστερον. Φαίνεται οὖν ἐκ πολλῶν, ὅτι τοῦ Ἰσραὴλ εἰς κακίαν ὀξύρροπον διορθούμενος ὁ Θεὸς τοιούτους νόμους ἔθετο, καὶ τοιαῖσδε θεραπείαις ἐχρήσατο. Εἰ γὰρ καὶ κνίσσαις ὁ Θεὸς ἔχαιρε, καὶ θυσίας ἐδέχετο, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦ Ἡσαΐου· « Τίς ταῦτα ἐξεζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Εἰ δὲ καὶ μουσικοῖς ὀργάνοις ἐτέρπετο, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὕστερον· « Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχους ᾠδῶν σου. » Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, εἰ μὴ σὺ ἐπετέθης τῷ Ἀτρὼν θεοὺς ἐκζητῶν, εἰ μὴ χορεὺς περὶ τὸν μό-

Eadem his dicenda sunt et de ipsis animantium sacrificiis, quæ indifferenter mutuati sumus. Nova enim adveniens legislatio eas legis observationes prorsus abolevit, quæ tunc propter Israelis infirmitatem, ut diximus, datæ fuerant. Ut enim ab impietate Ægyptiaca omnino coercerentur, et leges hujusmodi constituit Deus, et animantia omnia distinxit in munda et immunda (23), ex quo occidi quidem jussit ab ipsis quotquot per Ægyptum in ordine deorum reputabantur, eaque rursus tanquam immunda non tangi, quæ ibi in cibum constituta erant Israeli. Quod si immundos nos vocas, quia scilicet contra legem edimus porcum, leporem et cætera hujusmodi, omnino necesse est te etiam maximum inter prophetas Eliam ipsis subjicere criminibus; se enim contulit ad alienigenam, ex ipsius mensa particeps factus est, in Carmelo altare erexit in Sabbatis, longa itinera arripuit, ex immundo animali corvo acceptum panem comedit. Quomodo vero hæc facta sunt, et qua de causa? Ut discas quod ante gratiam antiquum fœdus quæ leges erant destruxit. Si enim corvus immundus fuisset, quomodo ab ipso tantus vir Elias cibum accepisset? Quomodo vero Sampson, qui Nazaræus erat (24), et perfectioni legis subjectus, favum mellis comedisset, quem in mortuo leone confecerunt apes? Quomodo fuisset ipsum sitientem per immundam et sanguine scatentem maxillam solatus Deus? Si porcus, leo mortuus, et maxilla asinæ, immunda fuissent, quomodo per hæc servos suos Deus curavisset? Numquid legislator ipse quæ constituerat evertit? Non utique. Si lepus et porcus essent immundi, quomodo communem jam ab initio appellationem bonam accepissent? « Vidit enim, inquit, Deus ipsa, et dixit quoniam bona. » Si igitur bonus erat lepus eo quia opus Dei, et valde bonus, eodem modo erit et postea. Ex multis igitur compertum est, quod Israelis in malum proclivitatem emendaturus Deus ejusmodi leges constituit, et ejusmodi curationes adhibuit. Si enim Deo et carnium nidor jucundus, et sacrificia grata fuissent, non dixisset per Isaiam: « Quis exquisivit hæc de manibus vestris? Si musicis etiam organis delectatus esset, non dixisset postea: « Amove a me sonitus cantationum tuarum. » Atque ut inge-

(23) Cuivis arridet animantium mundorum et immundorum enumeratio, Leviticum excurrat cap. II et seq., necnon Deuteronomium cap. XIV. Multa sane in hoc somniarunt Rhabbini, qui pene sibi plaudentes, quasi ipsorum tantum sit omnia legis ad trutinam revocare, in multis hallucinantur, suisque fucum faciunt. Vide hac in re Seldenum et Menochium *De republica Hebræorum*. Si quis vero causam exquirere voluerit discriminis hujusce a Deo constituti, non aberraverit forte, si Judæorum valetudini Deum maxime prospexisse dixerit; innumeris enim argumentis id potest ostendi.

(24) Nazaræi, qui juxta Hebraicæ vocis etymon idem sonant ac *separati*, ii dicebantur qui peculiari quodam voto et sanctimoniæ professione Deo inserviebant. Qui plura cupit, adeat præ cæteris Menochium lib. III, *De rep. Hebr.* cap. 13; Lamy, *Apparatum Biblicum*, et Calmetium in Dissertationibus.

Digitized by Google

nue dicam, ni tu exquirens deos vim intulisses Aaroni, ni choros instituisses circa vitulum : « Sedit enim, inquit, populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere ; » non utique Deus litationibus te operam dare ac musicis organis jussisset. Effervescentem etenim morbum peritissimus noscens medicus, non statim violentis utitur medicamentis, non sectionibus vim morbi coercet, sed leniter potius ac placide mali circumstantias expendit, ne diuturnior infirmitas fiat, et medicorum artibus intractabilis; data autem opportunitate tandem molliora et lenia relinquens cauterio utitur, et exinde sanitatem opportune restituit. Verum quid plura? Cum ipse per Jeremiam dixisset : « Feriam novum fœdus, » legis observationes prorsus abolevit, quas antiquitus in tui gratiam permiserat. Ita igitur te, qui tunc carnalis eras, carnali, ut diximus, munivit signo, scilicet circumcisione. Ne igitur nos, quippe incircumcisos, vocites immundos : incircumcisi quidem sumus, sed justificati ex fide, tanquam Abraham, apud ipsum Christum, et in tuto vivimus et vivemus; immorigerum vero genus vestrum, et habenarum de more impatiens, et deletum omnino est, juxta Mosis prædictionem, et penitus succubuit interitui. « Suscitabit enim, ait, Dominus Deus vester prophetam ex fratribus vestris, ut me, et quævis anima non exaudierit ipsum, delebitur.» Neque mihi dicas in Jesu Nave hanc prophetiam adimpletam esse; hic enim neque hujusmodi Dei apparitione dignus habitus est, neque factus est legislator ut ille, neque gratiam qualem dignatus Dei visione Moses invenit.

Cæterum ex tunc prænuntiabatur meus Jesus Salvator mundi, Christus vere et Dominus. « Suscitabit Dominus Deus vobis prophetam ex fratribus vestris, ut me ,» scilicet mihi per omnia similem. Quemadmodum enim ego propter infanticidam Pharaonem ab ipsis incunabulis in palustrem locum projectus fui, ita et ille propter infanticidam Herodem in Ægyptum fugiet. Hoc autem et Isaias jam ante vaticinatus est dicens : « Ecce Dominus descendet super nubem levem, et veniet in Ægyptum, et commovebuntur simulacra Ægypti. » Si igitur aliquis e medio Ægypti idola sublaturus erat, atque ut illic uni ac soli Deo cultus haberetur, dispositurus, vel invito adventum mei Christi admitte; hic enim vere contigit, neque est quod hisce contradici possit.

Hoc ipsum apertius patefaciens dixit : « In die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et timebunt Dominum Ægyptii. » Quemadmodum enim ego Ægyptium arena maris obrutum de medio sustuli, sic et ille malorum spirituum legionem in profundo maris una cum ipsis porcis abscondet. Et merito sane; ubi enim obscena vita, ibi utique et dæmones. « Ut me. » Quemadmodum ego rixantes Israelitas concilians, gravis et fastuosus unicuique apparui, ac propterea in Æthiopiam abii fugiens, ibique populum duxi alienige-

σχον ἔστησας, « Ἐκάθισε γὰρ, φησὶν, ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν· » οὐκ ἂν ὁ Θεὸς θυσίαις ἐνασχολεῖσθαί σε καὶ μουσικοῖς ὀργάνοις ἐκέλευσε. Φλεγμαίνουσαν γὰρ τὴν κακίαν ὁ πάνσοφος ἰδὼν ἰατρὸς, οὐ δριμέσιν αὐτίκα χρᾶται φαρμάκοις, οὐ τομαῖς· ἀναστέλλει τὴν τοῦ πάθους φορὰν, ἠπίως δὲ μᾶλλον καὶ ἱλαρῶς τὰ τῆς νόσου μετέρχεται, ἵνα μὴ τὸ πάθος κακόηθες γένηται, καὶ τέχναις ἰατρῶν ἀκατέργαστον· καιροῦ δὲ καὶ οὔντος ὑψέ ποτε, καὶ στύφων μάλαγμα ἤνεγκε, καὶ καυστῆρ ἐχρήσατο, κἀντεῦθεν εὐκαίρως τὴν θεραπείαν χαρίζεται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Διὰ τοῦ Ἱερεμίου εἰπών· « Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, » τὰς τοῦ νόμου τέλεον παρατηρήσεις καταργήσεν, ἃς ἀρχῆθεν διά σε συνεχώρησεν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ σάρκινον ὄντα σε τηνικαῦτα, σαρκικῷ σημείῳ τῇ περιτομῇ, καθάπερ εἴπομεν, ἠσφαλίζετο. Μὴ οὖν ἀκαθάρτους ἡμᾶς, ὡς ἀπεριτμήτους, ὀνόμαζε. Ἀκρόβυστοι μὲν οὖν ἐσμεν, ἀλλ' ἐκ πίστεως κατὰ τὸν Ἀβραὰμ δικαιούμενοι, παρ' αὐτῷ τῷ Χριστῷ καὶ ζῶμεν ἀσφαλῶς καὶ ζησόμεθα. Τὸ δὲ παρήκοον γένος ὑμῶν ἀφηνίαστον κατὰ τὸ σύνηθες, ἐξωλοθρεύθη τε παντάπασι, κατὰ τὴν τοῦ Μωσέως ἀπόφασιν, καὶ ἀφανισμῷ ὑπέπεσε παντελῶς. « Ἀναστήσει γὰρ, φησὶν, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμὲ, καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται αὐτοῦ, ἐξολοθρευθήσεται. Καὶ μή μοι λέγε διὰ τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν τὴν προφητείαν ταύτην ἐξενεχθῆναι· ἐκεῖνος γὰρ οὔτε τοιαύτης οἷας ὁ Μωϋσῆς ἠξιώθη θεοφανείας, οὔτε νομοθέτης, ὡς ἐκεῖνος, ἐγένετο, οὔτε χάριν εὗρεν ὅσην ὁ θεόπτης Μωϋσῆς.

Ἔκτοτε λοιπὸν ὁ ἐμὸς ἐμηνύετο Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ Χριστὸς ὄντως καὶ Κύριος. « Ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῖν προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· » τουτέστιν ἴσον ἐμοὶ κατὰ πάντα. Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ διὰ τὸν βρεφοκτόνον Φαραὼ ἐκ σπαργάνων αὐτῶν εἰς τὸ ἕλος ἐρρίφην, οὕτω κἀκεῖνος διὰ τὸν βρεφοκτόνον Ἡρῴδην εἰς Αἴγυπτον φεύξεται. Τοῦτο δὲ καὶ Ἡσαΐας προηγόρευσεν εἰπών· Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἥξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσονται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου.» Ἤγουν εἴπερ τις ὁ ποιήσας ἐκ μέσου μὲν τὰ τῆς Αἰγύπτου εἴδωλα, ἑνὶ δὲ καὶ μόνῳ Θεῷ τὴν λατρείαν ἐκεῖσε προσάγεσθαι παρασκευάσας ᾖ, καὶ ἄκων τὴν τοῦ ἐμοῦ Χριστοῦ παρουσίαν κατάδεξαι· γέγονε γὰρ ἀληθῶς αὕτη, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τούτοις ἀντίῤῥησις.

Καὶ τοῦτο δηλῶν σαφέστερον ἔλεγεν· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ φοβηθήσονται τὸν Κύριον οἱ Αἰγύπτιοι. » Ὥσπερ γὰρ τὸν Αἰγύπτιον ἀνεῖλον ἐγὼ, καὶ παρὰ τῇ ψάμμῳ τῆς θαλάσσης κατέχωσα, οὕτω κἀκεῖνος τῶν πονηρῶν πνευμάτων λεγεῶνα τῷ τῆς θαλάττης βυθῷ σὺν αὐτοῖς κατακρύψει τοῖς χοίροις. Καὶ εἰκότως· ὅπου γὰρ χοιρώδης βίος, ἐκεῖ πάντως καὶ δαίμονες. « Ὡς ἐμέ. » Ὥσπερ ἐγὼ μαχομένους καταλλάσσων Ἰσραηλίτας βαρὺς ἔδοξα πάντη καὶ φορτικὸς, ἐφ' ᾧ καὶ εἰς Αἰθιοπίαν

Digitized by Google

ἀπῆλθον ἀποδιδράσκων, κἀκεῖσε ἠγαγόμην ἀλλόφυλον, οὕτω κἀκεῖνος τῶν ὁμοφύλων ἀποπεμφθεὶς, πρὸς ἀλλογενήματα βήσεται, τὴν ἐξ ἐθνῶν δηλαδὴ ἐκκλησίαν. « Ὡς ἐμέ. » Ὥσπερ ἐγὼ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλην ἐπὶ τὸν λαὸν ἀπ' Αἰγύπτου ἐξελέσθαι, οὕτω κἀκεῖνος παρὰ τοῦ οἰκείου Πατρὸς, ἵνα τὸν κόσμον ἐξέλῃ τῆς κατεχούσης αὐτὸν ζοφερᾶς πλάνης καὶ ἁμαρτίας. « Ὡς ἐμέ. » Ὥσπερ ἐγὼ διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐκτάσεως ἐτροπωσάμην τὸν Ἀμαλὴκ, οὕτω κἀκεῖνος τὰς χεῖρας ἐκτείνας ἐπὶ σταυροῦ τὸν νοητὸν τροπώσει τὸν Ἀμαλήκ. « Ὡς ἐμέ. » Ὥσπερ γὰρ ἐγὼ, ἵνα μὴ λέγω τὰ καθ' ἕκαστον, νομοθέτης λαοῦ καὶ ἀρχων κεχειροτόνημαι, οὕτω κἀκεῖνος νομοθέτης νέος ὀφθήσεται, « Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχὴ ἥτις οὐκ εἰσακούσεται αὐτοῦ, ἐξολοθρευθήσεται. »

Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Σὺ δ' ἔτι ἀντιπίπτεις ἐπὶ τῇ ἀληθείᾳ, ταῖς παραγραφαῖς σου θαῤῥοῦς, ἐπὶ τὸν τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦν ταύτην ἐπανάγῃ τὴν προφητείαν. Δέχομαι τὴν παραγραφήν σου. Ποῦ δὲ θήσομεν τὸ τοῦ Ἡσαΐου, τρισάθλιε σὺ καὶ ταλαίπωρε; Ἆρ' ἰσχύσεις καὶ τὴν αὐτοῦ προφητείαν ἐκκρούσασθαι; Πάντως οὐχί. Λέγει γὰρ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεός· « Ὑμᾶς μὲν ἀνελῶ τῇ μαχαίρᾳ μου, τοῖς δὲ δουλεύουσί μοι ἐπικληθήσεται ὄνομα τὸ καινόν. » Τί λέγεις; Ἀνεῖλεν ὑμᾶς, ἢ οὐχί; Δουλεύουσιν ἕτεροι τῷ Θεῷ, ἢ οὔ; Κἂν σὺ μὴ ὁμολογεῖς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ καινὸν ὄνομα τρανότερον σάλπιγγος βοᾷ, καὶ διαμαρτύρεται. Ἢ γοῦν καινὸν δεῖξον ἕτερον ὄνομα, ἢ τὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἄκων κατάδεξαι. Τοῦ γὰρ ἐπωνύμου τούτου καινότερον οὐχ εὕροι τις ἄν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἵνα τί καὶ εἰσέτι ματαιάζεις; Ἵνα τί καὶ καιροσκοπεῖς ἐπὶ κενοῖς, καὶ αὐτὸν ἐκδέχῃ τὸν ἠλειμμένον, μηδὲ τοῦτο, κἂν ἐννοῆσαι δυνηθῇς, τίς τε ὁ ἠλειμμένος ἐστὶ, καὶ πόθεν αὐτῷ συσταίη τὰ τῆς γενέσεως. Ἀλλὰ ψιλὸς ἄνθρωπος; Καὶ μὴν οἱ προφῆται τῷ ἐρχομένῳ σημεῖα θεότητος προστιθέασιν. Ἀλλὰ θεάνθρωπος; Καὶ τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἴδοὺ γὰρ ἕτερον θεότητος πρόσωπον λανθάνων ὁμολογεῖς· μὴ γὰρ τὸν πατέρα ἔχεις εἰπεῖν, καὶ ταῦτα τοῦ προφήτου λέγοντος· « Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν. » Ὀψέ ποτε τὸν τοῦ γράμματος βότρυν ἐκθλίψαντες, πίετε οἶνον ἀνθρώπου καρδίαν εὐφραίνοντα.

Ἀλλὰ γάρ πως ἔτι κατὰ τῆς ἀληθείας φρονεῖς, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν οὔπω λέγεις γενέσθαι, τὰς ἀφορμὰς ὅθεν ἐκ τοῦ Ἡσαΐου λέγοντος· « Καὶ συγκάψουσι τότε τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν. » Ἵνα τί τοὺς ἄλλους προφήτας ἀφεὶς τοὺς λαμπροτέρους κήρυκας τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, τὸ τοῦ Ἡσαΐου τοῦτο ῥητὸν ὅλαις κατέχεις χερσὶ, καὶ πανταχοῦ περιάγεις, καὶ ψυχὰς ἀπειροκάλους διαστρέφειν

A nam, ita et ille a contribulibus rejectus, ad aliam gentem descendet, ad cœtum scilicet ex gentibus coalitum. « Ut me. » Quemadmodum ego a Deo missus sum ut populum ab Ægypto vindicarem, sic et ille ab ejusdem naturæ Patre mittetur, ut mundum eruat a caliginoso quo detinetur errore et peccato. « Ut me. » Quemadmodum enim ego elevatione manuum fugæ dedi Amalec, sic et ille manus extendens in cruce spiritualem Amalec subvertet. « Ut me. » Quemadmodum enim ego, ne quævis sigillatim percurram, legislator populi et dux designatus fui, ita et ille novus legislator apparebit, « Et omnis anima quæ ipsum non audierit, disperdetur. »

B Et hæc quidem ita se habent. Tu vero adhuc obniteris contra veritatem, in commentariis tuis confidis, et ad Jesum Nave transfers hanc prophetiam. Commentarium tuum non renuo; sed quomodo illud Isaiæ explicabimus, o miserrime et ærumnose? Poterisne et hanc ejus prophetiam repellere? Nullo modo certe. Ait enim Deus per ipsum ad Israel: « Auferam quidem vos robore gladii mei, et qui famulatur mihi, nomine novo compellabitur. » Dic, sodes, sustulit vos, an non? Famulantur Deo alii, necne? Hoc si tu minime confitearis, ipsum tamen novum nomen et clarius tuba insonat et contestatur. Vel igitur aliud novum indices nomen, vel illud Christianorum etiam invitus recognoscas; haud erit enim qui cognomen invenerit hoc recentius. Quod si hæc ita se C habent, ecquid adhuc desipis? Quid frustra tempora expendis, et ipsum exspectas unctum, cum neque ipse possis dignoscere, et quis sit ipse unctus, et unde ipsi sit generationis origo? Forte is nudus homo? Attamen venturo prophetæ divinitatis indicia tribuerunt. Forte Deus homo? quid plura? Ecce enim aliam divinitatis personam imprudens confiteris; non enim potes dicere patrem, cum propheta dicat: « Puer natus est nobis, filius datus est nobis. » Tandem aliquando litteræ racemum exprimentes, bibite vinum cor hominis exhilarantem.

D Verum enimvero quoquomodo et adhuc contra veritatem sentis, et Christum nondum advenisse dicis, perfugium scilicet exquirens ex Isaia dicente: « Et tunc conflabunt gladios suos in vomeres, et venabula sua in falces, nec gens levabit gladium in gentem, neque exercebuntur ultra ad prælium. » Sed quid alios prophetas, qui luculentius annuntiarunt de Christo deque ejus adventu, rejiciens, hoc Isaiæ effatum utraque amplecteris manu, et quocunque circumfers, et imperitas animas pervertere contendis (25)? Advenit vere Christus

(25) Merito sane Glycas noster Judæos hic arguit quod Scripturas distorqueant pro libitu; contra omnem veritatem etenim apertissimam hanc de Christo prophetiam explicant, et reditum ipsorum ex Babylone ab Isaia his verbis prædici putant, falso tamen; Πόλεμοι γὰρ, ait Theodoretus, ἐπάλληλοι ἦσαν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, εἰς πολλὰ τῆς βασιλείας μεμερισμένης, καὶ τῶν κατ' ἔθνος βασι-

Digitized by Google

juxta Isaiæ prædictionem, et quæ pacis erant splendide oriri fecit; quomodo vero, audi. Adveniens Christi lex, et omnes in unum congregans, et Judæos et gentes, ut ad invicem pacem haberent, velut simul sentientes in fide, fecit. Verum non assentiris dictis; atqui dicendis et invitus assentire. Romanum imperium multiplices dissoluturum dominatus, bellicis instrumentis contra se mutuo populos uti non sivit. Nonne vides, quomodo, dum hæc prædicebantur, alter quidem in Jerusalem dominabatur, alter in Samaria, alter vero imperabat Moabitis Arabibus, alter Ascalone; facto autem in carne Domino, Romano imperio omnes gentium principatus paruerunt? Huic igitur adacti omnes sese subjicere potestati, vel inviti ad invicem pacem habuere, et agriculturæ laboribus se penitus dedidere, bellica instrumenta a se longe abjicientes.

Et hæc sane ita se habent. Si vere nondum putas advenisse Christum, quia universalis pax nondum constituta (26), quid non dicis neque Mosem juxta divinum imperium et ad Pharaonem ingressum esse, et Israelem eduxisse ex Ægypto? Cum enim Deus dixisset ad Mosem: « Videns vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et descendi ut liberem eos, et ducam in terram bonam, in terram fluentem lac et mel; » id nondum factum est, ut ex historia discimus; quippe omnes qui exierunt ex Ægypto prostrati fuerunt in eremo, ac nemo ex iis in terram illam ingressus est præter Chalebum filium Jephani, et Jesum filium Nave. Duorum igitur alterutrum respondendum, vel Deum mentiri et seducere homines, vel tempus illud nondum advenisse, de quo Deus locutus est ad Mosem. Sed quemadmodum tunc volebat quidem Deus auferre Israelem ex angustiis qua premebatur, et deducere in terram quietis et in pacificam conditionem; effectum vero sortita non est ejus voluntas, omnes enim in eremo animam efflarunt, postquam in Deum murmuravere, postquam concupie-

ἐπιχειρεῖς; Ἐλήλυθεν ἀληθῶς ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν τοῦ Ἡσαΐου πρόῤῥησιν, καὶ τὰ τῆς εἰρήνης ραιδρῶς ἀνατέταλκεν· καὶ πῶς ἄκουε. Ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ἐλθών, καὶ πάντας εἰς ἓν συναγαγών, Ἰουδαίους τε καὶ ἐθνικοὺς, εἰρηνεύειν πρὸς ἀλλήλους ὡς ὁμοπίστους ἐποίησεν. Ἀλλ' οὐ δέχῃ λεγόμενα· οὐκοῦν καὶ ἄκων τὰ λεχθησόμενα δέδεξο. Ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ τὰς πολλὰς καταλύσασα βασιλείας; τοῖς πολεμικοῖς; κατ' ἀλλήλων ὀργάνοις χρῆσθαι οὐκ εἴασεν. Ἢ οὐκ οἶδας, ὡς ὁπηνίκα ταῦτα προεφητεύετο, ἄλλος μὲν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκράτει, ἄλλος δὲ τῆς Σαμαρείας, ἕτερος δὲ Μωαβιτῶν Ἀράβων, ἄλλος Ἀσκάλωνος· τοῦ δὲ Κυρίου μετὰ σάρκα γεννηθέντος, ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν αἱ ἔθνεαρχίαι πᾶσαι γεγόνασιν; Ὑποκεῖσθαι οὖν τῇ τοσαύτῃ ἀρχῇ πάντες ἀναγκαζόμενοι, καὶ ἄκοντες μὲν πρὸς ἀλλήλους εἰρήνευον, ὁλοσχερῶς δὲ τῶν τῆς γεωργίας πόνων ἀντείχοντο, τὰ πολεμικὰ πόῤῥω που ῥίψαντες ὄργανα.

Καὶ ταῦτα μὲν ταῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Εἰ δὲ διὰ τὸ μὴ παγκόσμιον εἰρήνην γενέσθαι οὔπω νομίζεις ἐλθεῖν τὸν Χριστὸν, ἵνα τί μὴ καὶ τὸν Μωσέα λέγεις μήπω κατὰ τὴν θείαν κέλευσιν πρὸς Φαρσὼ εἰσελθεῖν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀγαγεῖν ἐξ Αἰγύπτου; Ἐπεὶ γὰρ ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς Μωσέα· « Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ κατέβην ἐπὶ τῷ ἐξελέσθαι αὐτοὺς, καὶ ἀγαγεῖν εἰς γῆν ἀγαθὴν, εἰς γῆν ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα. » Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγένετο, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας μανθάνομεν· κατεστρώθησαν γὰρ πάντες οἱ ἐξελθόντες ἀπ' Αἰγύπτου ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν γῆν ἐκείνην εἰσῆλθεν ἄνευ μέντοι Χάλεβ τοῦ υἱοῦ Ἰεφωννῆ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Δυοῖν γὰρ θάτερον ὑπολεπτέον, ἢ τὸν Θεὸν ψεύδεσθαι καὶ ἀπατᾷν τοὺς ἀνθρώπους, ἢ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον μηκέτι ἐλθεῖν, οὗ ἕνεκεν ὁ Θεὸς ἐλάλησε πρὸς Μωσέα. Ἀλλ' ὥσπερ ἐκεῖ μὲν ἐβούλετο ὁ Θεὸς ἐξελέσθαι τὸν Ἰσραὴλ τῆς κατεχούσης αὐτὸν θλίψεως καὶ πρὸς γῆν ἀναπαύσεως, καὶ εἰρηναίαν κατάστασιν ἀγαγεῖν, οὐκ ἔσχε δὲ πέρας τὰ τῆς βουλῆς αὐτοῦ· πάντες γὰρ ἐν ἐρήμῳ τὴν ψυχὴν ἀπερρίψαντο, ἐπειδὴ εἰς Θεὸν

λευόντων ἐπανισταμένων ἀλλήλοις· « Bella namque mutua fuerunt in universa terra, regno illo multas in partes diviso, et singularum gentium regibus contra se invicem insurgentibus. » Ex Sion exiit lex qua Novum utique Testamentum innuitur, quod primis ibi datum est apostolis, ac per eos inde omnibus exhibitum est gentibus; et sub adventum Dei Servatoris nostri Romanum prorsus floruit imperium, quod quidem multa alia regna destruens, omniumque obtinens principatum, terræ marique pacem tribuit, quando scilicet ex Hieronymi mente, et Eusebii, Jano per Augustum tertium clauso, totissima toto orbe pax fuit; gentesque Romano imperio subjectæ, addit Theodoretus, Οὐκέτι τοῖς πολεμικοῖς ὀργάνοις κέχρηνται κατ' ἀλλήλων· τῶν δὲ ἀπὸ γεωργίας ἅπαντες ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν, « Non amplius bellicis contra se mutuo utuntur instrumentis, sed agriculturæ bonis gaudent universæ. » Adisis etiam Justini martyris *Dialogum cum Tryphone*.

(26) Ex bellis quæ quotidie inter ipsos Christianos populos geruntur, quæque omnino tollenda autumant Servatoris adventu Judæorum doctores Isaiæ vaticinio innixi, aliud aucupantur argumentum, ut nostram fidem infirmare pertentent, incassum tamen; litteram enim occidere nos docemur, adeoque non Scripturarum vocibus, sed spiritui studemus. Verbum Domini de Jerusalem exivit, et lege sancitum est mutuam dilectionem et charitatem inter nos, veluti Novi Testamenti fidissimam tesseram adhiberi debere; verum si injuste aggrediamur, non vetamur quin irritos inimicorum conatus faciamus, nos nostraque tutemur. Præter sibi inaniter plaudentes Judæos, errarunt itaque et Lutherus, et Anabaptistæ, atque olim Manichæi, qui in eam gratis sententiam iere, nunquam a Christianis bellum geri posse etsi lacessitis, id quod et naturæ contrarium est et veritati, uti pluribus ostenderunt Tertullianus, lib. III *Contra Marcion.*; Origenes, lib. V *Contra Celsum*; Athanasius, lib. I *De Incarnat. Verbi*; et Irenæus, lib. IV, cap. 67. De jure autem belli, quave ratione indicendum id sit et regendum adeas absolutissimum opus quod *De jure belli* H. Grotius nuncupavit.

Digitized by Google

ἐπλημμέλουν, ἐπειδὴ κρεῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπεθύμουν, ἐπειδὴ χοροὺς περὶ τὸν μόσχον ἔστησαν, ἐπειδὴ τῷ Βεελφεγὼρ ἐτελέσθησαν, ἐπειδὴ μυρία ἄλλα δεινὰ καθ' ἑκάστην εἰργάζοντο· οὕτω κάνταῦθα ἰδὼν ὁ Θεὸς τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ ἣν ἐκακοῦτο τῷ νοητῷ Φαραὼ δουλεύων, καὶ βουληθεὶς ἐξελέσθαι αὐτὸν, οὐκ ἀπέστειλε Μωσέα, οὐκ ἄγγελον, οὐ πρέσβυν ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τὸν μονογέννητον Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, ἵνα πάντα τὸν κόσμον εἰς μίαν πίστιν ἀγάγῃ, καὶ οὕτως εἰρηνεῦσαι παρασκευάσῃ. Καὶ δὴ καὶ γέγονεν ἐλθόντος αὐτοῦ μία πίστις ἐν ὅλῳ σχεδὸν τῷ κόσμῳ, καὶ εἰρηναία κατάστασις. Εἰ δέ τινες τῇ οἰκείᾳ σκληροκαρδίᾳ κατὰ τοὺς ἐν ἐρήμῳ Ἰουδαίους ἐναπομείναντες; οὐ προσῆλθον, οὐδὲ τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον προσεδέξαντο, καὶ τούτου ἕνεκεν διαμάχονται, καὶ μαχαίρᾳ πίπτουσι, πιπτέτωσαν, μηδὲ ἴδοιεν ἔγερσιν κακοβούλως διασχιζόμενοι· οὐ παρὰ τοῦτο ἢ τὸν προφήτην ψεύδεσθαι εἴπωμεν, ἢ τὸν Χριστὸν μηκέτι ἐλθεῖν, καθὼς ἄνωθεν ἀποδέδεικται. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα διὰ Ἱερεμίου σαφέστερον ὁ Κύριος ἔλεγε· « Καὶ ἔσται, ἐὰν στραφῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ποιῆσαι πονηρὸν, οὐ μὴ ἐπαγάγω ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ ἀγαθὰ ἃ ἐλάλησα. » Ὅρα λοιπὸν νουνεχῶς, ὅτι πολλὰ μὲν ἐπαγγέλλεται ὁ Θεὸς διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, οὐ πληροῖ δὲ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν κακίαν ἡμῶν, ὁποῖον δὴ καὶ τῷ Ἰσραὴλ συμβέβηκεν ὕστερον. Ἐπαγγειλάμενος γὰρ αὐτῷ παραδοῦναι τὴν γῆν ἄχρις Εὐφράτου, αὐτοῦ οὐκ ἐπλήρωσε τὴν ὑπόσχεσιν, ἅτε δὴ παρανομοῦντα τοῦτον ἰδών. Πεφίμωσο λοιπὸν, ὦ ἀναίσχυντε σὺ καὶ θρασύστομε, τοιούτων ἀκούων ῥημάτων, καθάπερ πάλαι καὶ τὸ πονηρὸν τοῦ Σαοὺλ ἐφιμοῦτο πνεῦμα, τοῦ Δαβὶδ ἀκούων ἐπᾴδοντος.

A runt Ægiptiacas carnes, postquam choros egerunt circa vitulum, postquam Beelphegor sacrificaverunt, postquam nefanda alia quotidie perpetrarunt innumera: ita et nunc videns Deus afflictionem qua afficiebatur populus serviens spirituali Pharaoni, et volens ipsum educere, non misit Mosem, non angelum, non legatum aliquem, sed ipsum Dei Filium unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, quomodo Isaias dicit, ut universum mundum in unam fidem adducat, et sic ad pacem disponat. Et sane facta est, ipso adveniente, una fides in universo pene mundo, et pacifica constitutio. Si qui vero in innata cordis duritie, quemadmodum Judæi in deserto, persistentes non convenerunt, neque Christi mysterium receperunt, et hac de B causa pugnant, et gladio cadunt, cadant, neque resurgendi modum inveniant malitiose dissidentes; non ob hoc vel prophetam mentiri dicamus, vel Christum nondum advenisse, uti superius demonstratum est. Hæc igitur et alia hujusmodi per Jeremiam luculentius Dominus dixit: « Et erit, quando gens hæc convertetur ut faciat malum, non inducam in ipsam omnia bona quæ locutus sum. » Vide cæterum, cordate, quod multa quidem promittit Deus propter suam bonitatem, quæ tamen non implet propter nos et malitiam nostram, quemadmodum sane contigit secundo Israeli. Promittens enim se illi daturum terram usque ad Euphratem, promissionem suam non adimplevit, eo quod ipsum viderit contra legem agentem. Obmutesce igitur, o impudens et ore audax, audiens hæc verba, quemadmodum olim et malus Saulis spiritus obmutuit, Davidem audiens cantantem.

'Αλλ' ἔτι ἀνθίστασαι, καὶ λέγεις ἔχειν προφήτας, δι' ὧν ἡ ἐπανάκλησις τῷ Ἰσραὴλ προηγόρευται. Σύμφημι τοῦτο κἀγώ. Οἶδα τὸν Ἡσαΐαν, τὸν Ἰεζεκιὴλ, τὸν Ὡσηέ. Ἀλλ' ἔλαθες ἑαυτόν· ἡ γὰρ προηγορευμένη δι' αὐτῶν ἐπανάκλησις γέγονε, καὶ πέρας ἐδέξατο· καὶ πότε, ἄκουε. Αἰχμάλωτος ἀπῆχθης εἰς Βαβυλῶνα, κατελύθη σου τὸ βασίλειον, ὁ ναὸς πυρίκαυστος γέγονεν, ἦργησαν αἱ θυσίαι ἐνέτεσιν ἑβδομήκοντα, γῆν ἀλλοτρίαν παρῴκησας· ἀλλ' ἐπανεκλήθης αὖθις ἐκεῖθεν, τὴν γῆν σου κατέλαβες. D καὶ ἐπὶ τοῖς προτέροις γέγονας ἀγαθοῖς. Μὴ τοίνυν ἑτέραν προσδόκα τοῦ λοιποῦ ἐπανάκλησιν· εἰ μὴ γὰρ ἔχομεν προφήτας, δι' ὧν αἰώνιος ταλαιπωρία καὶ καταστροφὴ τῷ Ἰσραὴλ προηγόρευται, ἴσως ἂν εἶχες ἐλπίδα τινά. Αὐτίκα γὰρ ἄκουε τοῦ Ἱερεμίου λέγοντος· « Ὅτι ἐπελάθετό μου ὁ λαός μου, εἰς κενὸν ἐθυμίασε, καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν σχοίνους αἰωνίους. » Ἄκουε· ὅταν ἡ γυνὴ τοῦ Ὡσηὲ ἐκ δευτέρου συνέλαβε, καὶ ἔτεκε θῆλυ, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· « Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτῆς, οὐκ ἠλεημένη· οὐκέτι γὰρ προσθήσω τοῦ ἐλεῆσαι τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἀντιτασόμενος ἀντιτάξομαι αὐτοῖς. » Ἄκουε δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἀγγαίου λέγοντος· « Ἐλάλησε Κύριος πρός με περὶ τῆς οἰκοδο-

Verum adhuc obsistis et dicis te habere prophetas, per quos restitutio Israeli prænuntiatur. Ego quoque hoc fateor, novi enim Isaiam, Ezechielem, Oseam; verum enimvero te ipsum decipis; etenim prænuntiata ab ipsis restitutio jam facta est et finem recepit; et quando audi. Captivus Babylonem deductus es, regnum tuum dissolutum est, templum igne vastatum est, septuaginta annis sacrificia cessarunt, terramque alienigenam habitasti; sed revocatus iterum inde, recepisti terram tuam, et prioribus bonis frui datum est tibi. Ne exspectes igitur de cætero aliam restitutionem; nisi enim haberemus prophetas, per quos æterna miseria et destructio Israeli prænuntiatur, nonnulla forte tibi spes superesset. Statim itaque audi Jeremiam dicentem: « Quoniam oblitus est mei populus meus, frustra libaverunt, et in viis suis dolore conficientur in sæculum. » Audi præterea; quando uxor Oseæ secundo concepit, et peperit filiam, dixit illi Deus: « Voca nomen ejus, absque misericordia, non enim adjiciam ultra misereri domus Israel, sed obliviscens obliviscar eum. » Audi et ipsum Aggæum dicentem: « Locutus est ad me Dominus de ædificatione templi, et erit gloria ejus novissima plus quam prima,

Digitized by Google

dicit Dominus. » Quoniam igitur novissimam dixit, perspicue innuit et postremam, idem enim est novissima et postrema. Sicut enim non est prima prior, sic neque postrema posterior. Si enim secundam dixisset, haud abs re esset et tertiam ædificationem exspectare. Quoniam vero secundam, novissimam appellavit, aperte et postremam fore ipsam declaravit. Erratis ergo reædificationem exspectantes post hujusce destructionem. Præterea et divinum Amos habemus dicentem : « Audite sermonem istum, quem super vos arripio cum lamentatione : Domus Israel cecidit, neque adjiciet ut resurgat. Virgo Israel projecta est super terram suam, neque est qui eam suscitet. » Si igitur prophetis ita clare vociferantibus exspectas revocationem, prophetæ isti mentiuntur, magis autem qui per ipsos locutus est Deus ; quod quidem impossibile. Verum et rursus audi Jeremiam de vobis dicentem : « Et delebo ipsos gladio in conspectu inimicorum, et ponam civitatem hanc in stuporem et in sibilum sempiternum, et edent carnes filiorum et filiarum suarum, et conteram civitatem hanc velut vas testæ, quod non poterit amplius restitui. »

Ne contendatis itaque cæterum, o stulti, in solo sermone ac propter vestram resipiscentiam divinam comminationem consistere. Si enim post salutarem Christi passionem et gladio gentium percussi cecidistis, et filiorum vestrorum carnes, juxta Josephi (27-28) historiam, vestrum cibum fecistis, confitendum est etiam contritionem vestram, secundum divinam enuntiationem, in sæcula permansuram. Si vero hæc ita se habent, si ita luculenter et vere prophetæ de omnibus vociferati sunt, quomodo faciem tuam non abscondis, miserrime ; quomodo et adhuc labra moves, et in contradictiones prorupis ? Quidnam vero et libros sic retines incassum, si nullum tibi lucrum exinde ? Quidnam superbis ob ipsos, præsertim cum de te deque tuo genere dicat Deus : « Disperdam sapientiam sapientum, et intellectum prudentum irritum faciam ? » Quidnam Moysem ore semper jactas ? Quomodo te decoras ejus scriptis ? Concede prophetas apud nos Christianos remanere ; nos peculiaris ejus populus sumus : « Vocabo enim, ait, non populum, populum meum ; » nos magna illa gens, de qua Deus locutus est Moysi dicens : « Sine me, et iratus conteram ipsos, et constituam te super gentem magnam. » Quid ais ? Divinum hoc oraculum effectumne habuit, an non ? Contritus es, ut vas figuli, necne ? Necesse erat prorsus quod et Moyses super gentem hanc magnam constitueretur a Deo ; quid vero majus gente nostra de Christi nomine nuncupata ? Non enim est locus, non civitas, non regio, in quibus non adoretur Christus.

(27-28) Immane hic prorsus innuitur facinus Mariæ Eleazari filiæ, quæ adacta fame lactentem filium interemit, sibique in cibum constituit, non sine magno militum ipsorum horrore, uti habes apud Josephum, lib. VII *De bello Judaico*, cap. 8.

A μῆς τοῦ ναοῦ, καὶ ἔσται ἡ δόξα τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, λέγει Κύριος. » Ἐπεὶ οὖν ἐσχάτην εἶπεν, ἐνέφηνε καὶ τελευταίαν, ταυτὸ γάρ ἐστιν ἐσχάτη καὶ τελευταία. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τῆς πρώτης πρότερα, οὕτως οὐδὲ τῆς ἐσχάτης ἐσχατωτέρα. Εἰ μὲν γὰρ δευτέραν εἶπεν, εἰκὸς ἦν καὶ τρίτην οἰκοδομὴν προσδοκᾶν· ἐπεὶ δὲ τὴν δευτέραν ἐσχάτην ἐκάλεσε, φανερῶς καὶ τελευταίαν αὐτὴν περιέθηκεν. Ἀπατᾶσθε λοιπὸν παλιγγενεσίαν προσδοκῶντες μετὰ τὴν τοιούτου καθαίρεσιν. Πρὸς ἐπὶ τούτοις καὶ τὸν θεσπέσιον Ἀμὼς ἔχομεν λέγοντα· » Ἀκούσατε τὸν λόγον τοῦτον ὃν λαμβάνω ἐφ' ὑμᾶς θρηνῶν Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκέτι προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. Παρθένος Ἰσραὴλ ἔσφηλεν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, οὐκ ἔστιν ὁ ἀναστήσων αὐτήν. » Εἴπερ οὖν B τῶν προφητῶν οὕτω διαῤῥήδην βοώντων ἐκδέχῃ σὺ ἐπανάκλησιν, ψεύδονται οἱ προφῆται οὗτοι, μᾶλλον δὲ ὁ δι' αὐτῶν λαλήσας Θεός· ὅπερ ἀδύνατον. Ἀλλὰ καὶ αὖθις τοῦ Ἱερεμίου ἄκουε περὶ ὑμῶν λέγοντος· « Καὶ καταβαλῶ αὐτοὺς ἐν τῇ μαχαίρᾳ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν, καὶ τάξω τὴν πόλιν ταύτην εἰς ἀφανισμὸν καὶ εἰς συρισμὸν αἰώνιον, καὶ ἔδονται τὰς σάρκας τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῶν, καὶ συντρίψω τὴν πόλιν ταύτην ὡς ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι. »

Μηκέτι λοιπὸν, ὦ μάταιοι, ἐν λόγῳ καὶ μόνῳ καὶ χάριν διορθώσεως τὰ τῆς θείας ἀπειλῆς κεῖσθαι φιλονεικεῖτε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τῇ τῶν ἐθνῶν μαχαίρᾳ μετὰ τὸ σωτήριον τοῦ Χριστοῦ πάθος πεπτώκατε, καὶ τὰς τῶν παίδων ὑμῶν σάρκας, κατὰ C τὴν τοῦ Ἰωσήπου ἱστορίαν, βρῶμα ἴδιον πεποιήκατε, ὁμολογουμένως καὶ τὰ τῆς συντριβῆς ὑμῶν, κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν, εἰς αἰῶνας κεῖσθαι ὀφείλουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ τρανῶς οὕτω καὶ ἀληθῶς οἱ προφῆται περὶ πάντα κεκράγασι, πῶς οὐκ ἐγκαλύπτῃ, τρισάθλιε, πῶς ἔτι τὰ χείλη κινεῖς καὶ εἰς ἀντιλογίας χωρεῖς ; Ἵνα τί δὲ καὶ τὰς βίβλους οὕτω κατέχει ; διακενῆς, εἰ μηδέν σοι τὸ κέρδος ἐντεῦθεν ; Ἵνα τί μεγαφρονεῖς ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ταῦτα τοῦ Θεοῦ διὰ σὲ καὶ τὸ γένος σου λέγοντος· « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω ; » Ἵνα τί τὸν Μωσέα διὰ στόματος φέρεις ; Πῶς ἐγκαλλωπίζῃ τοῖς ἐκείνου συγγράμμασιν ; Ἄφες τοὺς προφήτας παρ' ἡμῖν εἶναι τοῖς Χριστιανοῖς· ἡμεῖς ὁ περιούσιος λαός. « Καλέσω γὰρ, φησὶ, τὸν οὐ λαόν μου λαόν. » Ἡμεῖς τὸ μέγα ἔθνος ἐκεῖνο, περὶ οὗ τῷ Μωσεῖ λελάληκεν ὁ Θεός· « Ἔασόν με, καὶ θυμωθεὶς ἐκτρίψω αὐτοὺς, καὶ καταστήσω σε εἰς ἔθνος μέγα. » Τί λέγεις ; Ὁ θεῖος οὗτος χρηματισμὸς πέρας ἔσχεν, ἢ οὔ ; Συνετρίβης ὡς ἄγγος ὀστράκινον, ἢ οὔ ; Ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὸν Μωσέα εἰς ἐκεῖνο τὸ μέγα ἔθνος παρὰ Θεοῦ καταστῆσαι· τί δὲ μεῖζον τοῦ Χριστωνύμου γένους ἡμῶν ; Οὐ γάρ ἐστι τόπος, οὐ πόλις, οὐ χώρα, ἐν οἷς οὐ προσκυνεῖται ὁ Χριστός. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν ; Εἰ μὴ τῆς ῥίζης ἐφεί-

Digitized by Google

σατο κατ' ἀρχὰς ὁ Θεὸς, ἅτε δὴ προειδὼς τοὺς ἐλευσομένους ἐξ αὐτῆς ὡραίους καρποὺς, εὐαγγελιστὰς δηλονότι, ἀποστόλους, δικαίους, καὶ πρὸ πάντων αὐτὴν τὴν τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρώπησιν, ἀηλεῶς ἂν ἔκτοτε τὸν Ἰσραὴλ συνέτριψεν ἅπαντα. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ προφήτης ἔλεγεν· « Εἰ μὴ Κύριος ἡμῖν ἐγκατέλιπε σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὡμοιώθημεν· » τουτέστιν ἀπωλείᾳ παντελεῖ παρεδόθημεν. Χάριν οὖν, ὡς ἔφημεν, τῶν καρπῶν τῆς ῥίζης ἀγνωμονούσης τηνικαῦτα ἐφείσατο, ἵνα μὴ σὺν αὐτῇ κἀκείνους ἐκκόψοιεν· ἐπὰν δὲ προήνεγκε τοὺς καρποὺς, οὐκέτι στέγειν ἠνέσχετο, ἀλλ' ἀσυμπαθῶς αὐτὴν ἐξεθέρισεν.

A

Sed quid plura? Nisi radici pepercisset jam ab initio Deus, utpote quidem prævidens venturos ex ipsa speciosos fructus, evangelistas nimirum, apostolos, justos ac præ cæteris ipsam Christi et Servatoris nostri assumptam humanitatem, immisericorditer ex tunc omnem contrivisset Israelem. Atque hoc propheta aperte innuens dicebat: « Nisi Dominus reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti fuissemus, et quasi Gomorrha similes essemus, » perditioni scilicet integræ traditi fuissemus. Gratia igitur, ut diximus, fructuum, radici ingratæ tunc pepercit, ne cum ipsa et illos rescinderet; postquam vero fructus protulit, eam non amplius custodire sustinuit, sed immisericorditer demessuit.

Ἄφες λοιπὸν τοὺς προφήτας, μάτην διέρχῃ τὰς βίβλους αὐτῶν· οὐδέν σοι τὸ κέρδος ἐντεῦθεν. Βίβλον ἐσφραγισμένην οὐδεὶς ἀνέγνω ποτέ. Ἵνα τί λοιπὸν ἐκὼν σεαυτὸν ἀπατᾷς; Γνῶθι τίς τε εἶ, καὶ ποῦ δυστυχίας κατήντησας· σύνες ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὸν ἀφῃρέθης τὸν πλοῦτον τῆς γνώσεως. Καὶ οὐκ ἐμὰ τὰ ῥήματα· ὁ σὸς Ἡσαΐας διαῤῥήδην βοᾷ σοι· « Καὶ ἔσται ὑμῖν τὰ ῥήματα ταῦτα ὡς οἱ λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου. » Ἐπαχύνθη καὶ γὰρ ἡ καρδία σου, τοῖς ὠσὶ βαρέως ἤκουσας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκὼν ἐκάμμυσας. Καί σοι μὲν τῷ πάλαι συνετῷ καὶ σοφῷ τὰ τῆς θείας ἐσφράγισται γνώσεως· ἡμῖν δὲ τοῖς ἀσυνέτοις ἔθνεσι καὶ πάνυ ἐξήπλωται. Καὶ μὴ θαῦμαζε· ἡμεῖς γὰρ ἠκούσαμεν, ἡμεῖς καὶ ἑωράκαμεν, ἡμεῖς συνήκαμεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἔγνωμεν. Καὶ εἰ μὴ πείθει τοῖς λεγομένοις, αὐτῷ καὶ αὖθις τῷ προφήτῃ σου πείσθητι· λέγει γάρ· « Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὁμίχλῃ ὀφθαλμοὶ τυφλῶν ὄψονται. » Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἐξ ὑμῶν μὲν τῶν Ἰουδαίων ἡ γνῶσις ἀπέστη· τὰ δὲ κωφεύοντα ἔθνη καὶ ἀνόητα νοοῦντες ἐν γνώσει τοῦ νόμου γεγόνασιν· « Οἷς, γάρ φησιν, οὐκ ἀνηγγέλθη, περὶ ἐμοῦ ὄψονται, καὶ οἳ οὐκ ἀκηκόασιν. » Εἰ γὰρ καὶ πρωτότοκος υἱὸς Ἰσραὴλ, εἰ τὰς ἐπαγγελίας πρῶτος ἐδέξατο, ἀλλ' ὡς πατραλοίας ἐκκήρυκτος γέγονε, κἀντεῦθεν ὁ ἄθλιος τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν δικαίως ἐκπέπτωκεν· ἐφ' ᾧ καὶ ταλανίζων αὐτοὺς ὁ προφήτης ἔλεγεν· « Πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν. » Καὶ εἰκότως· τὸν γὰρ ἄρτον τῆς ζωῆς ἀποκτείναντες, πείνῃ διηνεκεῖ συνεσχέθησαν. Μηκέτι λοιπὸν τῆς παλαιᾶς ἀντιποιοῦ τιμῆς τε καὶ τάξεως· ἐκεῖθεν γὰρ ἐκπεσόντας, καθάπερ εἴπομεν, ἐπανελθεῖν αὖθις ἀμήχανον. Ὁ Κάϊν πρωτότοκος ἦν, ἀλλ' οὐδὲν ἐντεῦθεν ἀπώνατο· διὰ γὰρ τὸ τοῦ Ἄβελ αἷμα καὶ τὸν ἄδικον φόνον, ὃν ὤδινε κατ' αὐτοῦ, ἐξέβη τε ἀπὸ προσώπου Θεοῦ, καὶ ἦν ἔκτοτε στένων καὶ τρέμων ἀνὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ζωήν. Πρωτότοκος ἦν ὁ Ἡσαοῦ, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτοῦ κακίαν καὶ ἀπληστίαν αὐτά τε πρωτότοκα προῦδωκε καὶ τῆς εὐλογίας ἐκπέπτωκε. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα πειθέτω καί σε τὸν πρωτότοκον καὶ ἄκοντα στέργειν τὴν ἔκπτωσιν, καὶ μὴ τὰ πρωτεῖα

B

Cæterum dimitte prophetas, eorum frustra libros pervolvis, nullum enim tibi inde lucrum. Librum sigillis munitum nemo legit unquam. Quid adhuc ergo sciens tibimetipsi illudis? Nosce et qui sis, et in quam calamitatem incideris; intellige a te præter alia ipsum quoque ablatum fuisse cognitionis thesaurum. Neque mea verba hæc sunt; Isaias tuus disertis utique verbis ad te clamat: « Et erunt vobis hæc verba uti sermones libri obsignati. » Impinguatum etenim est cor tuum, graviter auribus audisti, et ultro oculos clausisti. Et tibi quidem, olim intelligenti et sapienti, divina cognitio obsignata fuit; nobis vero, non intelligentibus nationibus, omnimode explicata fuit. Nec mireris; nos enim audivimus, nos etiam vidimus, nos intelleximus et veritatem novimus. Ac ni credis jam dictis, ipsi tuo rursus prophetæ credas; dicit enim: « Et audient in die illa surdi sermones libri, et oculi cæcorum, qui in tenebris sunt et in caligine videbunt. » Patet igitur quod a vobis quidem Judæis cognitio recessit; nationes vero antea hebetes et insipientes in legis agnitione prudentes factæ sunt. « Quibus enim (ait) de me non est nuntiatum, et qui non audierunt, ipsi videbunt. » Primogenitus sane filius Israel fuit, promissiones primus accepit, verum ut parricida exsul factus est, atque exinde infelix a donis Dei merito excidit; quare commiserans eos propheta dicebat: « Divites pauperes facti sunt et esurierunt. » Et merito sane, panem enim vitæ interimentes perpetua fame sunt devincti. Ne amplius itaque antiquum et gradum et honorem vindices; inde enim elapsis, utpote diximus, nulla suppetit ratio ut illuc redeant. Cain primogenitus erat, nil tamen illi id profuit; etenim propter sanguinem Abelis et injustum homicidium quod in ipsum patravit, et a facie Dei recessit, et ex eo tempore gemens pavidusque factus est in omni vita. Primogenitus erat Esau, verum propter suam improbitatem et ingluviem et ipsa primogeniti jura vendidit, et a benedictione decidit. Hæc igitur et his similia quidem animadvertens, persuadearis et tu primogenitus vel invitus acquiescere casui, neque antiqua in memoriam revocare. Ne igitur

C

D

Digitized by Google

supercilium contrahas, neque manifesta quæque facta oppugnes; primogeniti enim ipsa vox alterum docet filium mente concipere; nisi alter ab initio constitutus esset filius a Deo, non utique Israel vocaretur primogenitus; nemo enim vocari potest primus, uti vides, nisi primum consectetur secundus; mutuam enim rationem inter se habent primus ad secundum, secundus ad primum. Verum adhuc labra moves, et ad alios sermones tendis: nos tamen tacebimus; nemo enim ad surdi januam vel si validius pulset, unquam exaudietur. Divinus vero Amos pro nobis pugnabit dicens: « Domus Israel cecidit, neque amplius adjiciet ut resurgat. »

Et hæc quidem hactenus, divinissime vir; plura enim scribere non possumus, multis, testis est Dominus, animi dejectionis sagittis confixi; ac nisi præ manibus haberemus sacras Scripturas, et exinde non parvam caperemus animi erectionem, forte suspendio utentes, ipsam quoque vitam turpiter finiremus. Neque sane fabulam jam dicta putes; hoc enim ipsum et beatus David adumbrans dicebat: « Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc forte periissem in humilitate mea. » Ne igitur aspernemur lectionem; redeundum est enim unde paulo ante discessimus; Salomoni credamus dicenti: « Sapiens fias, o fili, ut lætetur cor tuum. » Si enim Candacis ille adeo lectioni incumbebat, ut et per viam curru vectus prophetam Isaiam meditaretur, qua nos venia donabimur nec sustinentes domi libros videre? Quis Æthiopi illi munditiem ex divino lavacro conciliavit? nonne lectio? Quis apostolum Philippum duxit? nonne in sermonibus ardor? Pudore nos afficiat ipse et legens et luce illustratus; nos quoque Æthiopes in anima multam ex peccato rubiginem contraximus. Discamus non alia ratione posse nos in tuto fieri, et alia veste vestiri. « Habent enim, ait, Mosem et prophetas. » Ad lectionem igitur properemus, pulchram immutationem immutemus. Pro piscina libros habemus; pro Philippo annuntiatum ab eo. Percurramus, si possibile est, universam Scripturam, ut et nos ipsos meliores reddamus, et blasphema nobis adversantium ora obstruamus. Si enim et arbores quasdam industria et arte a naturali malignitate sanatas novimus, multo magis vulnera quæ ex præconcepta opinione contraximus, sanabit contraria Spiritus disciplina. Si semel et iterum legerimus et non intellexerimus, ne animum despondeamus, invalescamus, invigilemus: « Prævenerunt enim, ait, oculi mei diluculo, ut meditarer eloga tua. » Quantum vero perseverare juvet, vidua illa docuit, quæ judicem injustitiæ emollire potuit, petra duriorem. Meditemur, percontemur, nobis sapientiores adeamus. « Si videris enim, inquit, pluviam, vade diluculo ad ipsam. » Quod si ita semper fecerimus, si ita animæ nostræ solum quodammodo præparaverimus, in eoque hujusmodi semina jecerimus, pro certo habeamus virilem quoque fructum nos allaturos.

φαντάζεσθαι. Μὴ οὖν σκυθρώπαζε, μηδὲ ἐπὶ προδήλοις ἀντίπιπτε πράγμασιν· ἡ γὰρ πρωτότοκος αὐτῇ φωνὴ καὶ δεύτερον δίδωσιν υἱὸν ἐννοεῖν· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, εἰ μὴ δεύτερος ἀρχῇθεν υἱὸς ἐταμιεύετο παρὰ τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν ὁ Ἰσραὴλ ἐκλήθη πρωτότοκος· δευτέρου καὶ γὰρ, ὡς οἶδας, μὴ παρεπομένου τὸ πρῶτον, οὐκ ἂν τις πρῶτος καλέσοιτο· ταῦτα καὶ γὰρ ἀλλήλων ἐξέχονται, τὸ πρῶτον τοῦ δευτέρου, καὶ τοῦ πρώτου τὸ δεύτερον. Ἀλλ' ἔτι τὰ χείλη κινεῖς, καὶ πρὸς λόγους χωρεῖς· ἡμεῖς δὲ σιωπήσομεν· οὐδεὶς γὰρ εἰς κωφοῦ θύραν καὶ πολλὰν κρούσας εἰσηκούσθη ποτέ. Ὁ δὲ θεῖος Ἀμὼς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμήσει λέγων· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκέτι προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. »

Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον, ὦ θειότατε ἀνερ, ὅτι μηδὲν πλείω γράφειν ἰσχύομεν, πολλοῖς, ὡς οἶδε Κύριος, ἀθυμίας βελέμνοις κατακεντούμενοι· καὶ εἰ μὴ τὰς ἱερὰς βίβλους ἀνὰ χεῖρας εἴχομεν, κἀντεῦθεν οὐ μικρὰν ἐτρυγῶμεν ἀνάψυξιν, τάχα ἂν ἀγχόνῃ χρησάμενοι καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν κακῶς ἀπηλλάγημεν. Καὶ μὴ μῦθον ἡγοῦ τὰ λεγόμενα· αὐτὸ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ὑπεμφαίνων ἔλεγεν· « Εἰ μὴ ὅτι ὁ νόμος σου μελέτη μού ἐστι, τότε ἂν ἀπωλόμην ἐν τῇ ταπεινώσει μου. » Μὴ οὖν ἀθετήσωμεν τὴν ἀνάγνωσιν· ἐπανιτέον καὶ γὰρ ὅθεν ἐξέβημεν ἐναγχος· πειθῶμεν τῷ Σολομῶντι λέγοντι· « Σοφὸς γίνου, υἱὲ, ἵνα καὶ εὐφρανθῇ σου ἡ καρδία. » Εἰ γὰρ ὁ Κανδάκης ἐκεῖνος τοσοῦτον τῇ ἀναγνώσει προσέκειτο, ὥστε καὶ καθ' ὁδὸν ἐφ' ἅρματος τοῦ προφήτου Ἡσαΐου μελέτην ποιεῖσθαι, ποίας ἡμεῖς συγγνώμης τευξόμεθα, μηδὲ οἰκαδε τὰς βίβλους ὁρᾷν ἀνεχόμενοι; Τί τῷ Αἰθίοπι ἐκείνῳ τὴν ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ προὐξένησε καθαρότητα; οὐχὶ ἡ ἀνάγνωσις; Τίς τὸν ἀπόστολον ἦγαγε Φίλιππον; οὐχὶ τὸ περὶ λόγους πρόθυμον; Αἰσχυνθῶμεν αὐτὸν καὶ ἀναγινώσκοντα καὶ φωτιζόμενον· Αἰθίοπες μὲν καὶ ἡμεῖς τὴν ψυχὴν, πολλὴν ἐξ ἁμαρτίας μελαντηρίαν ἐπισυρόμεθα. Μάθωμεν ὡς οὐκ ἔστιν ἑτέρως ἡμᾶς καταβληθῆναι καὶ μετενδύσασθαι. « Ἔχουσι γὰρ, φησὶ, Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας. » Ἐπὶ τὴν ἀνάγνωσιν δράμωμεν, τὴν καλὴν ἀλλοιωθῶμεν ἀλλοίωσιν. Ἀντὶ κολυμβήθρας τὰς βίβλους ἔχομεν· ἀντὶ Φιλίππου τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον. Διέλθωμεν πᾶσαν, εἰ δυνατὸν, τὴν Γραφὴν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς βελτίους ποιῶμεν, καὶ τὰ βλάσφημα τῶν ἀντιδικούντων ἡμῖν ἀποφράττωμεν στόματα. Εἰ γὰρ καί τινα τῶν δένδρων ἐπινοίᾳ τινὶ καὶ τέχνῃ τὴν ἐκ τῆς φύσεως κακίαν θεραπευόμενα ἐγνωμεν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἐκ προαιρέσεως τραύματα θεραπευθείη ἀντιδιδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἐὰν ἀναγνῶμεν ἅπαξ καὶ δὶς, καὶ μὴ ἐπιγνῶμεν, μὴ ἐκκακήσωμεν, καρτερήσωμεν, ἀγρυπνήσωμεν. « Προέφθασαν γὰρ, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί μου πρὸς ὄρθρον τοῦ μελετᾷν τὰ λόγιά σου. » Ὅσον δὲ τὸ προσεδρεύειν ὀνίνησιν, ἡ χήρα ἐδίδαξεν ἡ τὸν κριτὴν τῇ ἀδικίας μαλάξαι ἰσχύσασα τὸν λίθου σκληρότερον. Ἀδολεσχῆσωμεν, ἐρωτήσωμεν, προσέλθωμεν τοῖς σοφωτέροις ἡμῶν. « Ἐὰν ἴδῃς γὰρ, φησὶν, ὑετὸν, ὄρθριζε πρὸς αὐτόν. » Καὶ ἐὰν

Digitized by Google

οὕτω ποιῶμεν ἀεί, ἐὰν οὕτω τὴν ψυχὴν ἡμῶν αὔλακα τέμνωμεν, καὶ τοιαῦτα σπέρματα καταβάλωμεν, θαῤῥῶμεν ὅτι καὶ καρπὸν ἀνδρῶν κομισόμεθα ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

turos in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΕ' (1).

Τῷ πανσεπτοτάτῳ καὶ ἐν Κυρίῳ ἡμῶν ἀδελφῷ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Τριχᾷ.— Πῶς νοητέον τὸ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τοῦ Θεολόγου εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου εὑρισκόμενον· « Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. »

Ἰστέον, ὅτι ἐν ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ (2) τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ θείου Ἰωάννου καὶ τάδε διείληπται· *Εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινὴν, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.* Πρόσεχε οὖν. Ἐπὶ μὲν γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς οὐκ ἀνυπαρξίαν ἐνέφηνεν, ἀλλ' ἀνακαινισμὸν ἐπὶ τὸ βέλτιον ὁ λόγος ὑπεσημήνατο. Κατὰ γὰρ τὸν πάμμεγαν Παῦλον, καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ θεῖος δὲ μελῳδὸς οὕτω περὶ τῶν οὐρανῶν εὕρηται λέγων· « Ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται. » Τὸ γὰρ παλαιωθὲν ἀνακαινιζόμενον οὐ τῆς οὐσίας ἀφανισμὸν, ἀλλὰ τοῦ γήρως καὶ τῶν ῥυτίδων ἐπιδέχεται τὴν ἀπόξεσιν. Καὶ οὕτω μὲν εἰπεῖν ἔφθασε περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς· περὶ δὲ τῆς θαλάσσης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τί; *Καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι.* Τίς γὰρ χρεία θαλάσσης, μὴ δεομένων ἀνθρώπων τοῦ πλεῖν αὐτὴν, ἢ δι' αὐτῆς πορίζεσθαι τὰ ἐν ταῖς μακρὰν κειμέναις χώραις γεωργούμενα ἀγώγιμα; Πιστοῦται ταύτην τὴν ὑπόνοιαν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, προφέρων τὴν τοῦ Ἡσαΐου ῥῆσιν τὴν λέγουσαν· *Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ.* Καὶ οὕτω μὲν οἱ τὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἐπεξηγούμενοι θεῖα ῥητά· ὁ δέ γε μέγας Βασίλειος ἐν τῇ εἰς τὴν Ἑξαήμερον τρίτῃ αὐτοῦ ὁμιλίᾳ ἀριδηλότερον τὸν περὶ τούτου λόγον ποιεῖται, καὶ οὕτω φησί· Διατί καὶ τίνος ἕνεκεν ὁ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης τόπος ὕδατι περιείληπται, πελάγεσί τε ἀπλέτοις ἐνδεδεμένος, καὶ μυρίοις ποταμοῖς ἀεννάοις κατάῤῥυτος; Διὰ τὴν ἄῤῥητον σοφίαν τοῦ τὴν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ φύσιν δυσεξανάλωτον εἶναι οἰκονομήσαντος. Ἥδει καὶ γὰρ ὁ τῆς κτίσεως δημιουργὸς, ὅσον ἀφώρισε χρόνον τῇ τοῦ κόσμου τοῦδε συστάσει, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην ἐκεῖνος προαπέθετο τῷ πυρὶ δαπάνην, ὥστε μὴ καταφρυγῆναι καὶ πρὸ καιροῦ τουτὶ τὸ περίγειον τῇ ὑπερβολῇ τοῦ θερμοῦ. Ἔσται μέντοι, ὅτε καὶ πάντα τὰ ὕδατα καταφρυγήσεται τῷ πυρὶ, ὡς φησιν Ἡσαΐας, ἐν οἷς πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν διαλέγεται· *Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ, Ἐρημωθήσῃ, καὶ πάντας τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ.* Καὶ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν

EPISTOLA XV.

Venerandissimo in Domino fratri domno Joanni Trichæ.— Quonam modo sit intelligendum illud quod in Apocalypsi divini evangelistæ Joannis invenimus : « Vidi cœlum novum et terram novam, et mare jam non est. »

Scire necesse est, quod in capite sexagesimo quinto Apocalypsis beati Joannis evangelistæ [1] hæc etiam reperiuntur : « Vidi cœlum novum et terram novam, et mare jam non est. » Animum igitur adverte : minime enim cœli terræque inexsistentiam hic declaravit, imo in melius instaurationem sermo iste aperuit. Namque juxta magnum Paulum et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Divinus etiam psalmista ita de cœlis loquens invenitur : « Mutabis eos et mutabuntur. » Illud igitur quod veterascit instaurari, non essentiæ destructionem, sed vetustatis rugarumque ablationem exhibet. Et hæc quidem de cœlo et terra dixit, de mari vero non ita, sed quid? « Et mare jam non est. » Quæ enim est, quæso, maris utilitas, cum homines nec illud trajicere navigiis, nec per ipsum merces transportare ad longinquas terras curent? Hanc eamdem sententiam magnus aperit Basilius, Isaiæ verba proferens hæcce : « Qui dico profundo, Desolare, et omnia flumina tua arefaciam. » Et hæc quidem censuerunt qui divina Apocalypsis verba explanaverunt. Magnus Basilius in homilia tertia in Hexaemeron clariorem adhuc de hoc sermonem habuit : Quare, inquit, cujusve gratia planitiei nostræ loca sint aquis circumscripta, maribus etiam immensis constricta, nec non innumeris fluminibus perpetuo defluentibus irrigata? Ob inauditam sane illius sapientiam qui contrariam igni naturam inexhaustam esse decrevit. Enimvero Creator universi novit quantum hujusce mundi subsistentiæ tempus fixerit propterea quæ tantam ipse largitus est igni adustionem, ut ante tempus hoc perigæum succendi nequeat caloris æstu; quod tamen fiet, ubi aquæ omnes igne consummabuntur, juxta illud Isaiæ, universi Deum ita alloquentis : « Qui dico profundo, Desolare, et omnia flumina tua arefaciam. » Sententia est : Si quidem desolari tunc profundum dixerit, arefieri vero in fluminibus et maribus aquas, mirari non decet, quod et ipse beatus Joannes in Apocalypsi inter alia hoc dicat : « Et mare jam non est. » Nam desolari tunc profundum et

[1] Apoc. xxi, 1.

(1) Hanc epistolam cum duabus sequentibus edidit C. F. Matthæius, Mosquæ, 1776, ex codice bibliothecæ typographiæ Synodalis. Interpretationem Latinam addidimus. Edit.

(2) Respicit divisionem Andreæ Cretensis, de qua vide editionem Novi Testamenti Millii.

Digitized by Google

mare jam non esse, nullo modo, ut equidem arbitror, discrepant. Quod si ita res sese habent, Scripturas vereri convenit, nec contraria scriptoribus sacris opinari debemus. Sufficit enim discipulo, inquit, ut sit sicut magister.

Τὸ γὰρ ἐρημωθῆναι τότε τὴν ἄβυσσον, καὶ τὸ, Ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι, πρὸς ἄλληλα διαφέρουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τὰ γεγραμμένα στέργειν ὀφείλομεν, καὶ μὴ τἀναντία φρονεῖν τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀρκετὸν γὰρ, φησὶ, τῷ μαθητῇ, ἐὰν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γένηται.

A τρόπον. Εἰ λέγει μὲν ἐρημωθῆναι τότε τὴν ἄβυσσον, ξηρᾶναι δὲ τὸ ἐν ποταμοῖς καὶ λίμναις ὕδωρ, θαυμάζειν οὐκ εὔλογον, εἴγε καὶ ὁ θεηγόρος Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ καὶ τοῦτό φησι πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι *Καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι. θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι*, κατ' οὐδὲν, ὡς οἶμαι, τὰ γεγραμμένα στέργειν ὀφείλομεν, καὶ μὴ τἀναντία φρονεῖν τοῖς ὑποφήταις τοῦ Πνεύματος. Ἀρκετὸν γὰρ, φησὶ, τῷ μαθητῇ, ἐὰν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ γένηται.

EPISTOLA XVI.

Venerandissimo monacho domno Charitoni. — Utrum beatus Joannes evangelista morti concesserit, sive non.

Minime nos fugit quod ille qui res gestas apostolorum memoriæ mandavit, et ipse magnus inter martyres Hippolytus, evangelica illa verba, ut videtur, audiverunt : « Si eum volo manere donec ipse veniam, quid ad te? tu me sequere; » inter vivos beatum Joannem evangelistam versari prædicant, ipsumque Henoch et Eliæ consociant. Etsi enim multa quidem nos prætereant, attamen opera de ipso a viris supra dictis elucubrata, et magni fecimus et didicimus; proindeque Scripturas venerari, neque in controversias abire oportuit. Cum autem sancti viri haud pauci, alia alii de his rebus opinentur, horum etiam sermonibus fidem et obsequium præstare decet, siquidem sacris canonibus contradicere omnino non valemus. Nam si plurium sententiam prævalere sacri canones suadeant, a nobis quoque illud ipsum admitti æquum est. Etsi enim divinus supra dictus Hippolytus inter Christi martyres enituerit, indeque ipsius opera a nobis recoli necesse sit, non idcirco sequitur, ut in omnibus his ei assentiamur, in primis si orthodoxo Ecclesiæ sensui oppugnat. Ecce enim, quod Antichristum illum, cujus adventus, juxta Apostoli verba, in virtute satanæ fiet, cum potestate multa, et signis et prodigiis falsis, diabolum in libro de Perfectione vocat; ac proinde, ex muliere virgine sponte natus est Christus, ita et ille quoad speciem, in mundo etiam habitasse et a semetipso tunc signa et prodigia fecisse dicit. Et talia quidem de Joanne evangelista, quod jam diximus, viris supra dictis videtur. Disertus vero Joannes evangelicum illud verbum supra dictum : « Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere, » nec de vita sua intellexit nec hujus interpretationem in hoc sensu fecit, sed, « Tu quidem, Petre, me sequere, » id est, Vade undique docens, et a Joanne discede; ipse vero hic maneat, donec abiero Romana virga confringens eos qui me crucifixerunt. Præterea Ammonius sacerdos verbum illud evangelicum explanans, « Si eum volo manere, donec ipse veniam, » longævam Joannis vitam indicare dicit. Tempore enim Trajani absque cruciatu mortuus est. Ad hæc etiam addit Apollinarius, quod ex ignorantia fratres inde deduxerunt, quod non moriturus est. Sanctus porro Joannes Damascenus

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙϚ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Χαρίτωνι. — Περὶ τοῦ, εἴτε διὰ θανάτου τέλος ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐδέξατο, εἴτε καὶ μή.

B Ὅτι μὲν οὖν ὁ τὰ τῶν ἀποστόλων συγγραψάμενος ὑπομνήματα, καὶ αὐτὸς ὁ ἐν μάρτυσι μέγας Ἱππόλυτος τῶν εὐαγγελικῶν, ὡς ἔοικε, ῥημάτων ἀκούσαντες τῶν οὕτω λεγόντων, *Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρός σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι*, ἐν τοῖς ζῶσι λέγουσιν εἶναι τὸν εὐαγγελιστὴν καὶ θεῖον Ἰωάννην τῷ Ἐνὼχ τε καὶ Ἠλίᾳ συναγελάζεσθαι, οὐδὲ ἡμῖν πάντως ἠγνόηται. Εἰ γὰρ καὶ ἀμαθεῖς ἐπὶ τοσοῦτόν ἐσμεν, ἀλλ' οὖν τὰ τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνδράσιν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ πονηθέντα συντάγματα καὶ εὕρομεν πρὸ πολλοῦ, καὶ ἀνέγνωμεν. Ἔνθεν τοι καὶ στέργειν τὰ γεγραμμένα ἐχρῆν, οὐ μὴν ὅλως ἀντιπίπτειν ἐπὶ τούτοις καὶ ἀντιμάχεσθαι. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἑτέρους τῶν ἁγίων οὐκ ὀλίγους ἐκεῖθεν ἀνθέλκοντας ἔχομεν, καὶ ἑτερ' ἄττα C περὶ τούτου διαλαμβάνοντας, καὶ τοῖς ἐκείνων λόγοις ἐξ ἀνάγκης πειθόμεθά τε καὶ ὑποπίπτομεν, ἅτε μὴ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀντιπράττειν ὅλως ἰσχύοντες. Εἰ γὰρ τὴν τῶν πλειόνων ψῆφον κρατεῖν οἱ θεῖοι κανόνες παρακελεύονται, καὶ ἡμᾶς πάντως αὐτὸ τοῦτο καταδέχεσθαι δίκαιον. Εἰ γὰρ καὶ ὁ διαληφθεὶς θεῖος Ἱππόλυτος ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διέπρεψε μάρτυσι, κάντεῦθεν ἐπάναγκες τοῖς αὐτοῦ συντάγμασι κατατίθεσθαι· ἀλλ' οὐκ ἐπικλινεῖς ἡμᾶς ἐπὶ πᾶσ. τούτοις φαίνεσθαι ἄξιον, εἴγε καὶ μάλιστα τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀντίκεινται ὀρθοδόξῳ φρονήματι. Ὅρα γὰρ, ὅτι καὶ τὸν Ἀντίχριστον ἐκεῖνον, οὗ ἡ παρουσία γενήσεται κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν δυνάμει πολλῇ καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, αὐτὸν D εἶναι λέγει τὸν διάβολον ἐν τῷ περὶ συντελείας λόγῳ αὐτοῦ· κάντεῦθεν ἀπὸ παρθένου γυναικὸς γενηθῆναι κατ' αὐτὸν δὴ τὸν Χριστὸν, καὶ οὕτω κατὰ φαντασίαν τῷ κόσμῳ ἐμπεριπατῆσαι, καὶ σημεῖα δι' ἑαυτοῦ τηνικαῦτα ἐπιτελέσαι καὶ τέρατα. Καὶ τοιαῦτα μὲν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, ὁπόσα δὴ καὶ φθάσαντες εἴπομεν, τοῖς διαληφθεῖσιν ἀνδράσι δοκεῖ· ὁ δὲ χρυσορρήμων Ἰωάννης τὸ διαληφθὲν ἄνωθεν εὐαγγελικὸν ῥητὸν τὸ λέγον, *Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρός σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι*, οὐ περὶ ζωῆς ἐξελάβετο, οὐδὲ τὴν αὐτοῦ ἐξήγησιν κατά γε τοιοῦτον λογισμὸν ἐποιήσατο, ἀλλὰ, *Σὺ μὲν, ὦ Πέτρε, ἀκολούθει μοι*, τουτέστιν, Ἔξελθε πανταχοῦ διδάσκων, καὶ τοῦ Ἰωάννου διαζεύχνυτι· αὐτὸς δὲ μενέτω ἐνταῦθα,

Digitized by Google

ἄχρις οὗ ἐλεύσομαι διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ῥάβδου παρὰ τάξων τοὺς σταυρώσαντάς με. Ἀλλὰ καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἀμμώνιος τὸ τοιοῦτον εὐαγγελικὸν ῥητὸν, τὸ, *Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι*, τὸ μακρόβιον τῆς αὐτοῦ ζωῆς ἐντεῦθεν λέγει αἰνίττεσθαι. Ἐν γὰρ τοῖς χρόνοις Τραϊανοῦ ἀπέθανε τιμωρίας ἄνευ. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀπολλινάριός φησι, ὅτι ἐξ ἀγνοίας ὑπέλαβον οἱ ἀδελφοὶ, ὅτι οὐκ ἀποθανεῖται. Καὶ ὁ ἐν ἁγίοις δὲ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς καὶ τάδε περὶ τούτου φησίν, Ἀποσταλήσεται Ἐνὼχ δηλαδὴ καὶ Ἠλίας, καὶ ἐπιστρέψουσι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου ἀναιρεθήσονται. Τοῦ μέντοι εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου σὺδαμῶς μνημονεύει, ἢ γοῦν ἐπελάθετο τοῦ τοιούτου, κἀντεῦθεν τῶν δύο μόνων ἐκείνων, Ἐνὼχ δηλαδὴ καὶ Ἠλία, μνημονεύων εὑρίσκεται. Τοῖς ζῶσιν οὐκ εἶχεν αὐτὸν ἐναρίθμιον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἀπόστολος ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ δύο τινὰς παρεισάγει προφητεύσοντας ἐν ἐσχάταις ἡμέραις καὶ σημεῖα ἐπιτελέσοντας ἔτη τρία καὶ ἥμισυ, λέγων οὕτως· *Καὶ δώσω τοῖς δυσὶ μάρτυσί μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους.* Τούτους μὲν οὖν Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν ἐνόησαν οἱ τὰ τοιαῦτα ἐπεξηγησάμενοι· ἕτερος δέ τις τῇ τοιαύτῃ Ἀποκαλύψει οὐκ ἐκφέρεται. Καὶ μετ' ὀλίγα· *Καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς χαίρουσιν ἐπ' αὐτοῖς ἀναιρεθεῖσι, καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, ὅτι οὗτοι οἱ δύο προφῆται ἐβασάνισαν τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, εἶτα ἀναστήσονται.* Ἀλλὰ καὶ ὁ ἱστορικὸς Ἱππόλυτος περὶ τῶν ἀποστόλων διεξιὼν λέγει τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἐπανακληθῆναι τῆς ἐξορίας ὑπὸ Νερούα, καὶ οὕτω μετὰ ταῦτα τελευτῆσαι, οὗ καὶ τὸ λείψανον ζητηθὲν οὐχ εὑρέθη. Τὰ αὐτὰ τοῖς διαληφθεῖσι καὶ τῷ Προχώρῳ διείληπται. Λέγει γὰρ, ὅτι κατ' ἐπιταγὴν ἐκείνου λάκκος ὤρυκτο, ἐν ᾧ πεσὼν καὶ χώματι σκεπασθεὶς παρ' ἡμῶν παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Εἶτα διηγησάμενος ταῦτα τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ ὑποστρέψαντες κενὸν τὸν τόπον εὑρήκαμεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἀδελφὸς Καισάριος, ἐρωτηθεὶς ἐπὶ σεκρέτου ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τούτου, εἶπεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίῳ διεσάφησε τὰ περὶ τούτου, ἐν οἷς οὕτω διέξεισιν· *Ἐξῆλθεν οὖν ὁ λόγος εἰς τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος οὐκ ἀποθνήσκει. Καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν, ἕως ἔρχομαι, τί πρὸς σέ; Σὺ ἀκολούθει μοι.* Τοῦτο γὰρ εἶπεν ἄριστα, διορθούμενος τὴν ἐσφαλμένην αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὡς πολλαχοῦ τοῦτο πεποίηκεν, ἀνοήτους καλῶν αὐτοὺς καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς Βίκτορα τὸν διάδοχον καὶ ἀρχιεπίσκοπον τῆς μεγάλης Ῥώμης ἐπιστολῇ Πολυκράτους διαδόχου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου καὶ τάδε γέγραπται· Κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηνται, ἅτινα ἀναστήσονται τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Φίλιππος εἷς ὢν τῶν δώδεκα ἀποστόλων, ὃς κεκοίμηται ἐν Ἱεραπόλει καὶ θυγατέρες αὐτοῦ. Ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ Ἰησοῦ ἀναπεσών· οὗτος ἐν Ἐφέσῳ κεκοίμηται. Καὶ ὁ μέγας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῷ

A ita de eo loquitur: Mittentur Henoch et Elias, et corda patrum in filios convertent, et ab Antichristo peribunt. Evangelistæ tamen Joannis nullam mentionem facit; aut ipsius igitur oblitus est, cum tantum Henoch et Eliam memorasse inveniatur, vel ipsum Joannem vivis non adnumerat. Sed magnus apostolus duos testes in Apocalypsi inducit qui ultimis diebus prophetabunt et signa facient per tres annos ac medium, hisce verbis: « Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis. » Per hos testes Henoch et Eliam intellexerunt commentatores, alius vero in Apocalypsi non designatur. Et paulo post addit, « Et inhabitantes terram gaudebunt super illos interemptos, et munera sibi mittent invicem: B quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos qui habitabant super terram; postea vero resurgent. » Aliunde Hippolytus historicus de apostolis loquens, beatum Joannem evangelistam, Nerone imperatore, ab exsilio revocatum fuisse testatur, ipsumque postea ita vitam finiisse, ut ejus reliquiæ nusquam sint repertæ. His consentanea Prochorus etiam tradidit. Dicit enim quod illius jussu foveam effoderant, in quam prolapsus moleque obrutus a nobis emisit spiritum. Cum hæc postea civitatis incolis annuntiata essent, reversi locum vacuum invenimus. Sed divini Gregorii frater Cæsarius de hoc Constantinopoli secrete interrogatus, dixit, ipsum Joannem in Evangelio suo de hoc aperte declarasse his C verbis: « Exiit ergo sermo inter fratres, illum discipulum non moriturum esse. Et non dixit ei Jesus: Non moritur; sed, Si eum volo manere donec ipse veniam, quid ad te? tu me sequere. » Et jure id dixit, falsas eorum suspiciones redarguens, quod sæpius egit, stultos ipsos vocans et duros corde. In epistola vero Polycratis successoris Ephesique archiepiscopi ad Victorem successorem magnæque Romæ archiepiscopum hæc etiam scripta sunt: Magna per Asiam elementa dormierunt, quæ ultimo die resurgent. Philippus unus ex duodecim apostolis, qui Hierapoli una cum filiabus suis dormivit; Joannes etiam qui supra pectus Jesu recubuit, Ephesi quoque dormiit. Magnus Athanasius, in li- D bro De resurrectione, Henoch et Eliam inter vivos versari dixit, nec alium quemcunque ullo modo memoravit. Ipse etiam Gregorius Magnus Sermocinator Jacobum necatum esse dicit, Joannem vero in pace e vita decessisse. Divinissimus tandem Ephræm in sermone de secundo adventu duos tantum viros prænuntiatos, Henoch scilicet et Eliam, citasse reperitur. Et hæc quidem de beato evangelista Joanne a Patribus supradictis tradita sunt. Sive adhuc vivus Henoch et Eliæ consocietur, sive non, a sublimitate tua dijudicandum est, nec non ex more nescientium oculis subministrandum relinquo.

Digitized by Google

εἰς τὴν ἀνάληψιν λόγῳ αὐτοῦ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν μνημονεύσας, καὶ εἰπὼν ἐν τοῖς ζῶσι διάγειν αὐτούς, ἑτέρου τινὸς οὐμενοῦν ἐμνημόνευσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος τὸν μὲν Ἐνὼχ δέγει ἀναιρεθῆναι, τὸν δὲ Ἰωάννην ἐν εἰρήνῃ ἀναπαυθῆναι. Οὕτω μὲν οὖν καὶ ὁ θειότατος Ἐφραὶμ ἐν τῷ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν λόγῳ αὐτοῦ, τῶν ἀναγεγραμμένων δύο καὶ μόνων ἀνδρῶν, τοῦ Ἐνὼχ δηλαδὴ καὶ Ἠλία, μεμνημένος εὑρίσκεται. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ θείου Ἰωάννου τοῖς διαληφθεῖσιν ἄνωθεν Πατράσι διείληπται· εἴτε δὲ τῷ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίᾳ ζῶν ἔτι συναγελάζεται, εἴτε καὶ μή, τῇ σῇ μεγαλονοίᾳ καὶ διασκέψασθαι τὰ περὶ τούτων ἀφίημι, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς ἔθος ὑποτυπώσασθαι.

EPISTOLA XVII.

Venerandissimo monacho domno Nectario. — De Juda, utrum laqueo se suspenderit juxta evangelicam historiam, sive post hæc superstes, ut dicunt aliqui, aqua intercuti laboraverit, et ita mortuus sit.

Pappias historicus, qui Judam magnum impietatis signum per mundum incessisse dixit, ex Actuum libro materiam hauriens, his principis apostolorum Petri verbis ut mendacii reus palam convincitur. Namque divinus ille apostolus stans in medio fratrum in cœnaculo, in quo juxta verbum Domini sedentes discipuli, exspectabant donec virtutem desuper induerentur, hæc inter alia de Juda dixit : « Judas emit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt viscera ejus, et innotuit omnibus habitantibus Jerusalem, quod appellaretur ager ille lingua eorum Haceldama, hoc est, Ager sanguinis. » Animum, quæso, attende. Si enim juxta dictum Pappiam aliquantum temporis post suspendium superstes fuisset Judas, hunc sermonem non pronuntiasset princeps apostolorum Petrus, nisi diu post resurrectionem Christi a mortuis. Si enim ille tum inter vivos numeraretur, quo pacto de ipso ut mortuo beatus apostolus sermocinatur? Sin autem ab ipso agrum acquisitum esse in Actuum libro legitur, eumque suspensum miserabiliter cecidisse ruptum, noli ob hoc mirari, dicens, Si agrum emit, de necessario post suspendium vixit. Nisi enim superstes fuisset, agrum non emisset. Desine, quæso, talia sentire ac dicere. Minime enim a semetipso agrum ullo modo emisse invenitur, sed veluti in tertia de Actibus homilia disertus Joannes docuit, alii quidam agrum emerunt, ipse vero quoque utpote qui pretium agri solvit. Namque principibus sacerdotum projecit argenteos, quos mercedem iniquitatis vocat : merito igitur hujus agri dominus dicitur. Ager vero ille campus figuli vocatur, qui etiam domus maledicta dicitur; tumulo enim nihil magis solitarium. Inde patet quod ipse a semetipso agrum non emit. Etsi enim iniquitatis mercedem, id est, triginta argenteos principibus sacerdotum Judas sponte projecit quibus emptus erat ager (non licebat enim eos mittere in corbonam utpote pretium sanguinis), quomodo vel unde Judas possedit agrum, cum ipse statim in templo projecta mercede iniquitatis laqueo se suspenderit? Aliis ergo agrum ementibus, et ipse emisse dicitur, ut supra demonstravimus. Quod

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΖ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Νεκταρίῳ περὶ τοῦ Ἰούδα, εἴτε τῇ ἀγχόνῃ ἐναπέψυξε, κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ἱστορίαν, εἴτε μετὰ ταῦτα ἐπιζήσας, ὥς φασί τινες, ὑδέρῳ περιέπεσε, καὶ οὕτως τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο.

Τὸν μὲν οὖν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν μέγα τὸν Ἰούδαν ἀσεβείας ὑπόδειγμα περιπατῆσαι τῷ κόσμῳ λέγοντα ὕστερον, ἅτε τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς βίβλου λαβόντα τῶν Πράξεων, αὐτὰ δὴ τὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου σαφῶς ἀπελέγχει ψευδόμενον. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀπόστολος στὰς ἐν τῷ ὑπερῴῳ ἐκείνῳ μέσον τοῦ ὄχλου, ἐν ᾧ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν καθίσαντες οἱ μαθηταὶ δύναμιν ἀφ' ὕψους ἐνδύσασθαι προσεδέχοντο, καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις περὶ τοῦ Ἰούδα ἐφθέγξατο· *Ἐκεῖνος μὲν οὖν χωρίον ἐκτήσατο ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκισε μέσος, καὶ ἐξεχύθη τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ·, καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλήμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Ἀκελδαμά, τουτέστι χωρίον αἵματος.* Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς. Εἰ γὰρ, κατὰ τὸν διαληφθέντα Παππίαν, καιρὸν ἱκανὸν ὁ Ἰούδας μετὰ τὴν ἀγχόνην ἐπέζησεν, οὐκ ἂν τὴν δημηγορίαν ταύτην μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὁ κορυφαῖος Πέτρος ἐποίησεν. Εἰ γὰρ τοῖς ζῶσιν ἐκεῖνος ἐνηρίθμιος ἦν, πῶς ὡς περὶ τεθνεῶτος αὐτοῦ ὁ θεῖος ἐδημηγόρει ἀπόστολος; Εἰ δὲ καὶ χωρίον κτήσασθαι τὸν τοιοῦτον ἡ τῶν Πράξεων βίβλος ἱστόρησε, πρηνῆ τε πεσεῖν καὶ λακίσαι μέσον τὸν ἄθλιον, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, λέγων, Εἴπερ ἐκτήσατο χωρίον, καὶ ζῆσαι τοῦτον μετὰ τὴν ἀγχόνην ἐπάναγκες. Εἰ μὴ γὰρ ἐπέζησεν ὕστερον, οὐκ ἂν χωρίον ἐκτήσατο. Ἄφες, εἰ βούλει, τοιαῦτα φρονεῖν τε καὶ λέγειν. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ χωρίον ὁπουδήποτε κτησάμενος εὕρηται, ἀλλὰ καθάπερ ἐν τῇ εἰς τὰς Πράξεις τρίτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐδίδαξεν, ἕτεροι μέν εἰσιν οἱ τὸ χωρίον ἠγορακότες, αὐτὸς δὲ ὅμως, ὡς τὸ τίμημα καταβαλών· ἔρριψε γὰρ, φησὶ, τὰ ἀργύρια πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἃ καὶ μισθὸν ἀδικίας καλεῖ· εἰκότως τοῦ τοιούτου χωρίου κύριος λέγεται. Χωρίον δὲ τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως φησὶν, ὃν καὶ ἔπαυλιν ἠρημωμένην καλεῖ. Τάφου γὰρ οὐδὲν ἐρημότερον. Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐμενοῦν αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ χωρίον ἐκτήσατο. Εἰ γὰρ ὁ τῆς ἀδικίας μισθὸς, τουτέστι τὰ τριάκοντα ἀργύρια, πρός γε τοὺς ἀρχιερεῖς παρ' αὐτοῦ τοῦ Ἰούδα ῥιφῆναι ἐφθε-

Digitized by Google

σεν, ὑφ' ὧν καὶ τὸ τοιοῦτον χωρίον ἠγόρασται· οὐδὲ γὰρ ἐξῆν ταῦτα βαλεῖν εἰς τὸν κορβωνᾶν, τιμὴν ὑπάρχοντα αἵματος· πότε λοιπὸν ἢ πόθεν ὁ Ἰούδας χωρίον ἐκτήσατο; εἴπερ καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ναῷ ῥίψας τὸν τῆς ἀδικίας μισθὸν ἀγχόνῃ τηνικαῦτα ἐχρήσατο. Ἄλλων τοίνυν ἠγορακότων αὐτὸς ἀγοράσαι λέγεται, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πεπλάνηνται προφανῶς οἱ διά γε τὴν τοῦ χωρίου δῆθεν ἐξώνησιν καὶ ζῆσαι τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν ἀγχόνην νομίσαντες. Εἰ δὲ καὶ πρηνῆ πεσεῖν τὸν Ἰούδαν, λακίσαι τε μέσον αὐτὸν ἡ βίβλος διαγορεύει τῶν Πράξεων, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὡς ἐντεῦθεν δοκεῖν ἐναντιοῦσθαι ἀλλήλοις τήν τε διαληφθεῖσαν βίβλον καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια· ἀλλ' οὐ τοσοῦτον θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις σε ἄξιον. Εἰκὸς γὰρ καὶ ἀμφότερα ταῦτα τῷ τότε [*f.* ἐν τῷ τότε χρόνῳ] γενέσθαι, τὸ τελειωθῆναί τε δι' ἀγχόνης αὐτὸν, καὶ τὸ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἐκχυθῆναι, ὡς πολλάκις διεληπται, ἅτε τοῦ καλωδίου διαῤῥαγέντος, ἐν ᾧ ἀπῃώρητο, κάντεῦθεν εἰς γῆν κατενεχθέντος ἐκείνου, καὶ οὕτω μέσον λελακικότος, ὡς θίαμα προκεῖσθαι τοῖς πᾶσιν ἐξαίσιον. Ποῖος γὰρ αὐτὸν ἑαυτοῦ γεγονότα αὐτόχειρα ἢ ταφῆς ὅλως ἠξίωσεν, ἢ κατά τινα τρόπον περιεποιήσατο ἕτερον; Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἐν αὐτῇ τῇ ἀγχόνῃ τὸ τοῦ βίου τέλος ἐδέξατο. Ἴδε γὰρ ὅτι καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐν τῇ εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον ὀγδοηκοστῇ πέμπτῃ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ διαλαμβάνει μὲν περὶ τῆς ἀγχόνης τοῦ Ἰούδα, καὶ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς· λέγει δὲ ὅμως πλεῖον οὐδέν. Ὡς ἐντεῦθεν ὑπεμφαίνειν τὸν ἅγιον μηδὲ τὸ τυχὸν ἐπιζῆσαι τὸν Ἰούδαν ὕστερον, ὡς οἱ πλείους ᾠήθησαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ θειότατος Νεῖλος αὐτὸ τοῦτο παρίστησι, λέγων· Τί τὸν Ἰούδαν ὠφέλησεν ἡ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν διδασκαλία καὶ θαυματουργία, εἴπερ ἐν ἀγχόνῃ τὸν βίον κατέστρεψεν ὕστερον; Ἐπιβεβαιοῖ δὲ ταῦτα καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἀμμώνιος λέγων, ὅτι τοῦ Χριστοῦ κατελθόντος εἰς ᾅδην αἱ ψυχαὶ πᾶσαι καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ Ἰούδα τῶν δεσμῶν μὲν ἀπελύθησαν, οὐκέτι δὲ καὶ πᾶσαι τῷ Χριστῷ συνανῆλθοσαν, μόναι δὲ αἱ πιστεύσασαι. Οὐκοῦν εἰ μετὰ τὴν ἀγχόνην ὁ Ἰούδας ἔζησεν ὕστερον, πῶς ἐν ᾅδῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ βεβεμένην εὗρεν ὁ Κύριος; Εὔδηλον οὖν κάντεῦθεν, ὡς ἐν αὐτῇ τῇ ἀγχόνῃ τὸ χρεὼν ἐλειτούργησεν. Πλὴν οὐχ οὕτως ἐπὶ τὴν ἀγχόνην ἐλήλυθε, καθά τινες ὑπειλήφασιν, ὥστε προλαβεῖν τὸν Χριστὸν (1), καὶ εἰς ᾅδην κατελθεῖν ἐπὶ τῷ τυχεῖν ἐκεῖσε παρ' αὐτοῦ συγχωρήσεως. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἄν ποτέ τις καταδέξαιτο λογισμοῦ κύριος ὤν. Ὁ γὰρ πωρωθεὶς ἐπὶ τοσοῦτον τὴν διάνοιαν, ὁ παντάπασι τὴν ἑαυτοῦ ἀπογνοὺς σωτηρίαν, πῶς ἢ ποίῳ τρόπῳ καθ' ἑαυτὸν τοιαῦτα συνέστρεψε; πῶς ἐμελέτα κατελθεῖν τε εἰς ᾅδην κἀκεῖσε θεῖναι μετάνοιαν; Ἄλλως τε πόθεν ἐκεῖνος ἤκουσεν, ἢ τίνος εἰπόντος τοῦτο μεμάθηκεν, ὅτι πρὸς ᾅδην κατελθὼν ὁ Χριστὸς κήρυγμα μετανοίας

si ita res se habent, evidenter erraverunt qui ob agri emptionem Judam post suspensionem vixisse contenderunt. Namque si Judam suspensum crepuisse medium in Actuum libro narratur, ut supra diximus, exinde sibimetipsis contradicere videantur liber supradictus et ipsa sancta Evangelia; sed non adeo de his mirari decet. Etenim duo ista tunc fieri oportuit, ipsum videlicet laqueo e vita discessisse, et diffusa procidisse viscera ejus, sicut sæpius scriptum est; siquidem fracto laqueo quo fuerat suspensus, et sic ipso in terram delapso, medius crepuit, ut mirum veluti aliquod signum omnibus appareret. Quis enim suicidam vel sepultura dignum habebit, vel alio quodam modo auxiliari volet? Ab hoc igitur disce, quod laqueo suspensus e vita discessit. Ecce enim quomodo Chrysostomus in octogesima quinta in evangelistam Matthæum homilia, de Judæ proditoris suspendio ejusque exitu disserens, nil amplius dicit; proindeque Judam postea superstitem non fuisse viro illi sancto visum est, ut plerique crediderunt. Idem divinus confitetur Nilus dicens: Quid Judæ profuerunt Christi monita, quid ejus miracula, cum postea laqueo e vita dicesserit? Hæc etiam confirmavit presbyter Ammonius, dicens, quod cum Christus ad inferos descendisset, animæ omnes, et ipsius Judæ anima, a vinculis solutæ sunt, omnes vero Christum non secutæ, sed tantum credentium animæ. Quapropter si post suspendium Judas superstes fuisset, quomodo in inferis animam ejus ligatam invenisset Dominus? Inde etiam vitam laqueo eum finisse apparet. Sed tamen non hac ratione ad laqueum venit, ut quidam existimarunt, ut anteverteret Christum, et ad inferos descendens ab eo sibi eo in loco veniam impetraret. Id enim nemo unquam admiserit, dummodo consilii compos sit. Qui etenim tantumdem corde obduratus est, et modis omnibus de propria salute desperavit, quomodo aut quanam ratione in sese similia resolvebat? Quomodo meditabatur ad inferos descendere, ibique pœnitentiam agere? Insuper undenam ille audiit, aut quo id referente edidicit, descensu suo ad inferos Christum pœnitentiam illis qui ibi erant prædicaturum, eoque potissimum si audiat quotidie Prophetam dicentem: « In inferno autem quis confitebitur tibi? » Præter jam dicta, o sacratissime vir, quid de Juda Georgius Cedrenus chronographus ferat scire te, ut id quoque non te lateat, cupio. Tradit enim quod ab apostolis sollicitatus Judas ut accederet factique pœniteret, constanter recusaverit, ideoque audiens Christum in cœlos ascendisse, in tantum tumefactus est, ut crepuerit medius. Et hæc quidem de hujus sententiæ inanitate. Eum porro de propria salute desperantem, non apud inferos de salute sperantem laqueo vitæ finem quæsiisse, magnus Athanasius manifesto docuit in quæ-

(1) Hæc, ni fallor, sententia est Gregorii Nazianzeni.

Digitized by Google

stionibus ad Antiochum hisce verbis : Nihil est desperatione deterius qua correptus Judas sibi laqueum induit. Quod si res ita se habent, quomodo juxta Pappiam historicum Judas veluti magnum impietatis signum per mundum incessisset? Disce igitur hinc, o sacrum caput, non inconsulte, sed sedulo divinas legere Scripturas. De hoc enim Dominus dixit : « Scrutamini Scripturas : illæ enim sunt quæ testimonium perhibent de me. » Itaque hinc patet, quod nisi scrutati fuerimus Christum, id est veritatem, eum non invenemus; veritas enim Christus, et Christus veritas est.

A καὶ τοῖς ἐκεῖσε κηρύξειε; καὶ ταῦτα τοῦ προφήτου Δαβὶδ καθεκάστην ἀκούων λέγοντος, Ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι; Πρὸς δέ γε τοὺς εἰρημένους, ὁσιώτατε ἀνερ, καὶ τί περὶ τοῦ Ἰούδα φησὶν ὁ χρονογράφος ἐκεῖνος Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, εἰδέναι βούλομαί σε δι' εἰδησιν. Λέγει γὰρ ὅτι πολλὰ παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὁ Ἰούδας, ὥστε προσελθεῖν καὶ βαλεῖν (1) μετάνοιαν, οὐκ ἠθέλησεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἀκούσας, ὅτι ἀνελήφθη ὁ Χριστὸς, ἐπὶ τοσοῦτον ὠγκώθη, ὥστε καὶ μέσον λαχίσαι. Καὶ περὶ μὲν τῆς ματαιολογίας ταύτης οὕτως· ὅτι δὲ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ὁ ἄθλιος ἀπογνοὺς, οὐ μὴν ἐν ᾅδῃ σωτηρίας ἐλπίζων τυχεῖν, τῷ δι' ἀγχόνης τέλει ἐχρήσατο, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀριδήλως τοῦτο δεδήλωκεν, ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον κεφαλαίοις οὕτως εἰπών· Οὐδὲν χεῖρον ἀπογνώσεως, ἧ συσχεθεὶς ὁ Ἰούδας ἀπήγξατο. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πόθεν λοιπὸν ὁ Ἰούδας κατὰ τὸν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν μέγα τῷ κόσμῳ περιεπάτησε ἀσεβείας ὑπόδειγμα; Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, μὴ παροδευτικῶς, ἀλλ' ἐρευνητικῶς τὴν θεόπνευστον ἀναγινώσκειν Γραφήν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ὁ Κύριος, Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς, ἔλεγεν· αὗταί γὰρ μάρτυρούσι περὶ ἐμοῦ. Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἰγε μὴ ἐρευνήσομεν, οὐκ ἂν εὑρήσομεν τὸν Χριστὸν, τουτέστιν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλήθεια γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια.

(1) Alibi fere legitur καταβάλλειν.

IN EPISTOLAM SEQUENTEM

MONITUM.

(Mai, *Bibliotheca nova PP.* tom. VI, p. 533.)

Lectio vitæ Sanctorum, beatique eorumdem obitus, et in cœlum commigrationis impellit animum ad eptandum cœlorum regnum ac lætissima illa præmia, quæ Deus suis vere cultoribus præparavit. Attamen hanc spem suavissimam non modice infringit, vel certe debilitat, perniciosissima quorumdam Græcorum et falsa opinio, quod præmia (ideoque etiam supplicia) animarum usque ad mundi consummationem et corporum resurrectionem differenda sint. Palmaris hercle error, et jamdiu a sede apostolica, et ab œcumenica synodo Florentina damnatus; quem tamen Thomas Burnetius Anglus renovare conatus est : cujus hominis statim importunæ lucubrationi magnus noster Muratorius nervos succidit. Nos in variis, quæ sparsim edidimus Græcorum scriptis, locos identidem lectoribus demonstravimus, qui hujus dogmatis veritati favent. Et quidem in Scriptorum Vet. tom. VII Latinum etiam anonymi veteris contra Græcorum errorem libellum impressimus.

Nunc vero in Leonis Allatii schedis Vallicellianis nonnullas quoque Michaelis Glycæ epistolas vel sermones observavimus, id est Græci hominis contra suos gentiles egregias disputationes; quibus multis argumentis, multisque Patrum et ecclesiasticorum auctorum testimoniis, animarum piarum corporibus solutarum haud differri præmia contendit atque demonstrat; itemque ipsarum apud Deum pro nobis intercessionem, verum nostrarum notitiam et curam, et omnino sanctorum inter se necessitudinem, beatorum scilicet nobiscum, qui adhuc in terris peregrinamur, communionem. Ex Glycæ igitur tribus epistolis ab Allatio excerptis, postremam longiorem ac præstantiorem prelo committimus : omissis prioribus, quarum partes seu fragmenta aliquot ipse Allatius protulit in sua de ecclesiasticis Græcorum libris dissertatione. Quin adeo Glycæ, quod delegimus scripto, fragmentum aliud quoddam anonymi auctoris præposuimus; quod idem Allatius ex Vat. pal. codice 146, f. 60, b, se exscripsisse adnotavit; in quo pariter fragmento prædictum dogma præclare defenditur.

INCERTI, UTRUM IN CŒLIS SINT ANIMÆ.

B ΑΔΗΛΟΥ, ΕΙ ΕΝ ΟΥΡΑΝΟΙΣ ΕΙΣΙΝ ΑΙ ΨΥΧΑΙ.

1. Quod in cœlis sint justorum animæ, Gregorius Nyssenus testatur : « Absit igitur a nobis queri, fratres, quando terrestria relinquimus : qui enim

α'. Ὅτι δὲ ἐν οὐρανοῖς εἰσι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ, Γρηγόριος ὁ Νύσσης φησί· « Μὴ οὖν ἀχθεσθῶμεν, ἀδελφοὶ, τῶν γηΐνων ἀπολυόμενοι· ὁ γὰρ ἐντεῦθεν

Digitized by Google

μεταναστὰς ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν βασιλείοις αὐλίζεται· δύο ταῦτά ἐστιν στοιχεῖα ἐκ τῶν ὄντων κτίσεως πρὸς διαγωγὴν τῆς λογικῆς φύσεως μεμερισμένα, ἡ γῆ τε καὶ ὁ οὐρανός· τόπος τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχότων ἡ γῆ, ὁ δὲ οὐρανὸς τῶν ἀσωμάτων· ἀνάγκη τοίνυν πάντως εἶναί που τὴν ἡμετέραν ζωήν· ἐὰν δὲ μὴ διωχθῶμεν ἀπὸ τῆς γῆς, τῇ γῇ πάντες ἐναπομένομεν· ἐὰν δὲ ἐντεῦθεν ἀπέλθωμεν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν μετοικισθησόμεθα. Καὶ οὐ μόνον ἀναγνωρίζουσιν αἱ ψυχαὶ, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον, ἢ ὅτε ἐν τῷ βίῳ συνόντες ἀλλήλαις ἐγνώριζον· ναὶ δὴ καὶ συνευφραινόμεναι τῆς ἀφράστου καὶ μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀνεπινοήτου τῶν θεαμάτων αἴγλης τρυφῶσι τὴν ἀπόλαυσιν. » Ὅτι δὲ μετὰ τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος ἐνεργοῦσιν αἱ ψυχαὶ, διδάσκει ἡμᾶς ὁ μέγας κῆρυξ Ἀθανάσιος· λέγει τοίνυν ἐν τῷ κατὰ εἰδώλων λόγῳ αὐτοῦ τοιαῦτα· « Εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κινεῖ, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀφόδεσιν τοῦ σφματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ὑφ' ἑαυτῆς· οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ ἐστιν ἡ ἀποθνήσκουσα, ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Ὧν γὰρ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ αἱ ἐνέργειαι αὗται· ὧν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. »

β'. Ἀμέλει, κατὰ τοὺς ἀγγέλους, τοῦ σωματικοῦ λυθεῖσα δεσμοῦ, ἀναβαίνει τε καὶ καταβαίνει, καὶ ἀποστέλλεται δι' εὐεργεσίαν καὶ ὠφέλειαν ἑτέρων ὡς ἁγία καὶ ἀγαθή· καὶ πᾶσα ψυχὴ δικαία μετὰ ἀγγέλων συγχορεύει καὶ συναγάλλεται· τὸ δὲ συγχορεύειν ἀγγέλοις ἐνεργείας εἰδός ἐστιν, οὐχὶ δὲ ἀργίας· τῶν ἁγίων γὰρ αἱ ψυχαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθινῆς καὶ ὁμοτίμου τοῖς ἀγγέλοις δουλείας ἀπευθυνόμεναι· δουλεία δὲ τῶν ἀγγέλων ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀκατάπαυστος δοξολογία, καὶ τὸ λειτουργεῖν, καὶ διακονεῖν, καὶ ἀποστέλλεσθαι, καὶ βοηθεῖν τοῖς διομένοις, καὶ χειραγωγεῖν τοὺς πεπλανημένους· πλὴν οὔτε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οὔτε μὴν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ, Θεοῦ κελεύσεως δίχα τὰς ἐμφανείας ποιοῦνται ποτε· ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τῶν μεῖζον συγγνώμης ἐξημαρτηκότων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ ἐν φιλανθρωπίᾳ πένης, καὶ πλούσιος τὴν ὠμότητα, τὰς εὐθύνας ὧν ὤφειλεν εἰσπραττόμενος, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀδελφῶν ὑπερεώρα τὴν πρόνοιαν, ὡς ἂν ἐπανελθὼν πρὸς ἀρετὴν ἀπὸ κακίας τοὺς ἐξ αἵματος, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοὺς τιμωρίας ἐξαρπάσειεν· εἰ γὰρ καὶ δίκην διδόασι ὧν ὀφείλουσι, ἀλλ' οὐδέ πού γε καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς εἰς ἄνοιαν λόγῳ τιμωρίας παρατρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς εἶχον ἀσφαλῆ τὴν εἴδησιν, οὐ μόνον ἐλάττονς φανεῖεν τῆς προϋπαρχούσης γνώσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάληψιν ἀναφέροιντο· καὶ ὧν κοινωνοὺς εἶχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀτόπων, τοῖς λογισμοῖς συνδιαμνημονεύεσθαι ἔχουσι· πλὴν δοῦλος δοῦλον οὐκ ἐλευθεροῖ, ἀλλ' οὔτε νεκρὸς ζωοποιεῖν δύναται. Εἰ οὖν ὁ καθεύδων τῶν μεθ' ἡμερινῶν φροντίδων εἰκόνας ἐν ὀνείροις φέρει, καὶ μέμνηται τῶν παρ' αὐτοῦ πραχθέντων, ὡς καὶ τῷ μεγάλῳ δοκεῖ Βασιλείῳ, καὶ περὶ αὐτῶν ἐν ὀνείροις ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἑτέροις καὶ ἑαυτῇ διαλέγεται· καὶ πάλιν ἀφυπνιζόμενος τῶν ὁραθέντων αὐτοῦ καθ' ὕπνους ἐνεργῶς

A hinc discedit, in cœlis regias sedes incolit: hæc duo sunt elementa in tota creatione per transfusionem naturæ rationalis divisa, terra cœlumque; locus eorum qui in carne vitam sortiti sunt, terra; cœlum vero incorporeorum: omnino igitur necesse est alicubi nos vitam agere: donec autem a terra transplantabimur, terræ omnes adhæremus; si vero inde recesserimus, in cœlum transmigrabimus. Non solum vero sese agnoscunt animæ, sed etiam multo melius quam cum vitam una peragrent sibi invicem innotuerant; imo participes effectæ inenarrabilis istius beatique nec non incomprehensibilis spectaculorum splendoris gaudiis perfruuntur. » Quod autem post corporis sejunctionem operantur animæ, nos docet magnus B vates Athanasius: hæc enim in sermone de idolis dicit: « Si corpus ab anima movetur, sequitur animam a se ipsa moveri, proindeque post corporis inhumationem ipsam denuo a se ipsa moveri: anima enim non moritur, sed ex ipsius discessione corpus moritur; quorum enim natura una, horum et operationes: quorum vero opus æquale, horum et merces.

2. Ita, ut angeli, corporali soluta vinculo ascendit et descendit, et ad cæterorum commoda et utilitatem mittitur, ut sancta et benigna. Etenim omnis anima justa angelorum choris miscetur, et exsultat: angelorum vero choris misceri, operationis activæ figura est, minime vero inertiæ: sanctorum enim animæ veritatis cultui ac pari cum angelis C servituti subjiciuntur; angelorum vero servitus perpetuas Deo laudes canere et sacra agere et ministrare et mitti, infirmos adjuvare, errantesque manu ducere; attamen nec sancti angeli, nec sanctorum animæ, absque Dei jussu, sub forma visibili aliquando apparent, imo item de peccatoribus qui magis peccaverunt quam ut veniam obtineant. Vir enim charitatis expers, cordis vero duritiæ plenus, debitorum reddita ratione nullo modo fratrum curam negligeret, ita ut rediens, a nequitia ad virtutem consanguineos a pœnis quoque futuris eximat. Licet enim justas pœnas pro debitis dederint, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens vertetur; quorum enim in carne firmam D scientiam habuerunt, nedum priori agnitioni inferiores ad clariorem adhuc cognitionem promorentur; imo quos pravarum actionum socios habuerunt suis consiliis una memorari possunt: præterquam servus servum non emancipat, nec mortuus vivificare valet. Quod si obdormiens curarum diurnarum imagines in somniis fert, rerumque a se actarum meminit, ut magno Basilio videtur, ac de his in somniis animæ cum cæteris secumque confabulatur; postea expergefactus quæque oculis per somnum oblata ad memoriam revocat, multo magis anima post obitum corporis vinculis soluta doloribusque suis immunis, apertius sui ipsius memoriam majoremque cognitionem præ

Digitized by Google

stionibus ad Antiochum hisce verbis : Nihil est desperatione deterius qua correptus Judas sibi laqueum induit. Quod si res ita se habent, quomodo juxta Pappiam historicum Judas veluti magnum impietatis signum per mundum incessisset? Disce igitur hinc, o sacrum caput, non inconsulte, sed sedulo divinas legere Scripturas. De hoc enim Dominus dixit : « Scrutamini Scripturas : illæ enim sunt quæ testimonium perhibent de me. » Itaque hinc patet, quod nisi scrutati fuerimus Christum, id est veritatem, eum non inveniemus; veritas enim Christus, et Christus veritas est.

A καὶ τοῖς ἐκεῖσε κηρύξειε; καὶ ταῦτα τῷ προφήτῃ Δαβὶδ καθεκάστην ἀκούων λέγοντος, *Ἐν δὲ τῷ ᾄδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι;* Πρὸς δέ γε τοὺς εἰρημένους, ὁσιώτατε ἀνερ, καὶ τί περὶ τοῦ Ἰούδα φησὶν ὁ χρονογράφος ἐκεῖνος Γεώργιος ὁ Κεδρηνός, εἰδέναι βούλομαί σε δι' εἴδησιν. Λέγει γὰρ ὅτι πολλὰ παρακαλούμενος ὑπὸ τῶν ἀποστόλων ὁ Ἰούδας, ὥστε προσελθεῖν καὶ βαλεῖν (1) μετάνοιαν, οὐκ ἠθέλησεν, ἐφ' ᾧ καὶ ἀκούσας, ὅτι ἀνελήφθη ὁ Χριστὸς, ἐπὶ τοσοῦτον ὠγκώθη, ὥστε καὶ μέσον λεῖσαι. Καὶ περὶ μὲν τῆς ματαιολογίας ταύτης οὕτως· ὅτι δὲ τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ὁ ἄθλιος ἀπογνούς, οὐ μὴν ἐν ᾅδῃ σωτηρίας ἐλπίζων τυχεῖν, τῷ δι' ἀγχόνης τέλει ἐχρήσατο, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἀριδήλως τοῦτο δεδήλωκεν, ἐν τοῖς πρὸς Ἀντίοχον κεφαλαίοις οὕτως εἰπών· Οὐδὲν χεῖρον ἀπογνώσεως, ᾗ συσχεθεὶς ὁ Ἰούδας ἀπήγξατο. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πότε λοιπὸν ὁ Ἰούδας κατὰ τὸν ἱστορικὸν ἐκεῖνον Παππίαν μέγα τῷ κόσμῳ περιεπάτησε ἀσεβείας ὑπόδειγμα; Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, μὴ παροδευτικῶς, ἀλλ' ἐρευνητικῶς τὴν θεόπνευστον ἀναγινώσκειν Γραφήν. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ ὁ Κύριος, *Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφὰς*, ἔλεγεν· *αὗταί γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ*. Εὔδηλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς εἴγε μὴ ἐρευνήσομεν, οὐκ ἂν εὑρήσομεν τὸν Χριστὸν, τουτέστιν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἀλήθεια γὰρ ὁ Χριστὸς, καὶ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια.

(1) Alibi fere legitur καταβάλλειν.

IN EPISTOLAM SEQUENTEM

MONITUM.

(Mai, *Bibliotheca nova PP.* tom. VI, p. 533.)

Lectio vitæ Sanctorum, beatique eorumdem obitus, et in cœlum commigrationis impellit animum ad eptandum cœlorum regnum ac lætissima illa præmia, quæ Deus suis vere cultoribus præparavit. Attamen hanc spem suavissimam non modice infringit, vel certe debilitat, perniciosissima quorumdam Græcorum et falsa opinio, quod præmia (ideoque etiam supplicia) animarum usque ad mundi consummationem et corporum resurrectionem differenda sint. Palmaris hercle error, et jamdiu a sede apostolica, et ab œcumenica synodo Florentina damnatus; quem tamen Thomas Burnetius Anglus renovare conatus est : cujus hominis statim importunæ lucubrationi magnus noster Muratorius nervos succidit. Nos in variis, quæ sparsim edidimus Græcorum scriptis, locos identidem lectoribus demonstravimus, qui hujus dogmatis veritati favent. Et quidem in Scriptorum Vet. tom. VII Latinum etiam anonymi veteris contra Græcorum errorem libellum impressimus.

Nunc vero in Leonis Allatii schedis Vallicellianis nonnullas quoque Michaelis Glycæ epistolas vel sermones observavimus, id est Græci hominis contra suos gentiles egregias disputationes; quibus multis argumentis, multisque Patrum et ecclesiasticorum auctorum testimoniis, animarum piarum corporibus solutarum haud differri præmia contendit atque demonstrat; itemque ipsarum apud Deum pro nobis intercessionem, rerum nostrarum notitiam et curam, et omnino sanctorum inter se necessitudinem, beatorum scilicet nobiscum, qui adhuc in terris peregrinamur, communionem. Ex Glycæ igitur tribus epistolis ab Allatio excriptis, postremam longiorem ac præstantiorem prelo committimus : omissis prioribus, quarum partes seu fragmenta aliquot ipse Allatius protulit in sua de ecclesiasticis Græcorum libris dissertatione. Quin adeo Glycæ, quod delegimus scripto, fragmentum aliud quoddam anonymi auctoris præposuimus; quod idem Allatius ex Vat. pal. codice 146, f. 60, b, se excripsisse adnotavit; in quo pariter fragmento prædictum dogma præclare defenditur.

INCERTI, UTRUM IN CŒLIS SINT ANIMÆ.

1. Quod in cœlis sint justorum animæ, Gregorius Nyssenus testatur : « Absit igitur a nobis queri, fratres, quando terrestria relinquimus : qui enim

B ΑΔΗΛΟΥ, ΕΙ ΕΝ ΟΥΡΑΝΟΙΣ ΕΙΣΙΝ ΑΙ ΨΥΧΑΙ.

α'. Ὅτι δὲ ἐν οὐρανοῖς εἰσι τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ, Γρηγόριος ὁ Νύσσης φησί· « Μὴ οὖν ἀχθεσθῶμεν, ἀδελφοὶ, τῶν γηΐνων ἀπολυόμενοι· ὃ γὰρ ἐντεῦθεν

Digitized by Google

μεταναστὰς ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν βασιλείοις αὐλίζεται· δύο ταῦτά ἐστιν στοιχεῖα ἐκ τῶν ὄντων κτίσει πρὸς διαγωγὴν τῆς λογικῆς φύσεως μεμερισμένα, ἡ γῆ τε καὶ ὁ οὐρανός· τόπος τῶν διὰ σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχότων ἡ γῆ, ὁ δὲ οὐρανὸς τῶν ἀσωμάτων· ἀνάγκη τοίνυν πάντως εἶναί που τὴν ἡμετέραν ζωήν· ἐὰν δὲ μὴ διωχθῶμεν ἀπὸ τῆς γῆς, τῇ γῇ πάντες ἐναπομένομεν· ἐὰν δὲ ἐντεῦθεν ἀπέλθωμεν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν μετοικισθησόμεθα. Καὶ οὐ μόνον ἀναγνωρίζουσιν αἱ ψυχαὶ, ἀλλὰ καὶ κρεῖττον, ἢ ὅτε ἐν τῷ βίῳ συνόντες ἀλλήλαις ἐγνώριζον· ναὶ δὴ καὶ συνευφραινόμεναι τῆς ἀφράστου καὶ μακαρίας ἐκείνης καὶ ἀνεπινοήτου τῶν θεαμάτων αἴγλης τρυφῶσι τὴν ἀπόλαυσιν. » Ὅτι δὲ μετὰ τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος ἐνεργοῦσιν αἱ ψυχαὶ, διδάσκει ἡμᾶς ὁ μέγας κῆρυξ Ἀθανάσιος· λέγει τοίνυν ἐν τῷ κατὰ εἰδώλων λόγῳ αὐτοῦ τοιαῦτα· « Εἰ ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα κινεῖ, ἀκόλουθόν ἐστιν ὑφ' ἑαυτῆς κινουμένην τὴν ψυχὴν, καὶ μετὰ τὴν εἰς γῆν ἀφοδεσιν τοῦ σώματος κινεῖσθαι πάλιν αὐτὴν ὑφ' ἑαυτῆς· οὐ γὰρ ἡ ψυχή ἐστιν ἡ ἀποθνήσκουσα, ἀλλὰ διὰ τὴν ταύτης ἀναχώρησιν ἀποθνήσκει τὸ σῶμα. Ὧν γὰρ ἡ φύσις μία, τούτων καὶ αἱ ἐνέργειαι αὗται· ὧν δὲ τὸ ἔργον ἴσον, τούτων ὁ μισθὸς ὁ αὐτός. »

β'. Ἀμέλει, κατὰ τοὺς ἀγγέλους, τοῦ σωματικοῦ λυθεῖσα δεσμοῦ, ἀναβαίνει τε καὶ καταβαίνει, καὶ ἀποστέλλεται δι' εὐεργεσίαν καὶ ὠφέλειαν ἑτέρων ὡς ἁγία καὶ ἀγαθή· καὶ πᾶσα ψυχὴ δικαία μετὰ ἀγγέλων συγχορεύει καὶ συναγέλλεται· τὸ δὲ συγχορεύειν ἀγγέλοις ἐνεργείας εἰδός ἐστιν, οὐχὶ δὲ ἀργίας· τῶν ἁγίων γὰρ αἱ ψυχαὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀληθινῆς καὶ ὁμοτίμου τοῖς ἀγγέλοις δουλείας ἀπευθυνόμεναι· δουλεία δὲ τῶν ἀγγέλων ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀκατάπαυστος δοξολογία, καὶ τὸ λειτουργεῖν, καὶ διακονεῖν, καὶ ἀποστέλλεσθαι, καὶ βοηθεῖν τοῖς διομένοις, καὶ χειραγωγεῖν τοὺς πεπλανημένους· πλὴν οὔτε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, οὔτε μὴν τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ, Θεοῦ κελεύσεως δίχα τὰς ἐμφανείας ποιοῦνται ποτε· ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τῶν μεῖζον συγγνώμης ἐξημαρτηκότων. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁ ἐν φιλανθρωπίᾳ πένης, καὶ πλούσιος τὴν ὠμότητα, τὰς εὐθύνας ὧν ὤφειλεν εἰσπραττόμενος, οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἀδελφῶν ὑπερεώρα τὴν πρόνοιαν, ὡς ἂν ἐπανελθὼν πρὸς ἀρετὴν ἀπὸ κακίας τοὺς ἐξ αἵματος, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοὺς τιμωρίας ἐξαρπάσειεν· εἰ γὰρ καὶ δίκην διδόασι ὧν ὀφείλουσι, ἀλλ' οὐδέ πού γε καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς εἰς ἄνοιαν λόγῳ τιμωρίας παρατρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς εἶχον ἀσφαλῆ τὴν εἴδησιν, οὐ μόνον ἐλάττους φανεῖεν τῆς προϋπαρχούσης γνώσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάληψιν ἀναφέροιντο· καὶ ὧν κοινωνοὺς εἶχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀτόπων, τοῖς λογισμοῖς συνδιαμνημονεύεσθαι ἔχουσι· πλὴν δοῦλος δοῦλον οὐκ ἐλευθεροῖ, ἀλλ' οὔτε νεκρὸς ζωοποιεῖν δύναται. Εἰ οὖν ὁ καθεύδων τῶν μεθ' ἡμερινῶν φροντίδων εἰκόνας ἐν ὀνείροις φέρει, καὶ μέμνηται τῶν παρ' αὐτοῦ πραχθέντων, ὡς καὶ τῷ μεγάλῳ δοκεῖ Βασιλείῳ, καὶ περὶ αὐτῶν ἐν ὀνείροις ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἑτέροις καὶ ἑαυτῇ διαλέγεται· καὶ πάλιν ἀφυπνιζόμενος τῶν ὁραθέντων αὐτοῦ καθ' ὕπνους ἐνεργῶς;

A hinc discedit, in cœlis regias sedes incolit : hæc duo sunt elementa in tota creatione per transfusionem naturæ rationalis divisa, terra cœlumque ; locus eorum qui in carne vitam sortiti sunt, terra ; cœlum vero incorporeorum : omnino igitur necesse est alicubi nos vitam agere : donec autem a terra transplantabimur, terræ omnes adhæremus ; si vero inde recesserimus, in cœlum transmigrabimus. Non solum vero sese agnoscunt animæ, sed etiam multo melius quam cum vitam una peragrent sibi invicem innotuerant ; imo participes effectæ inenarrabilis istius beatique nec non incomprehensibilis spectaculorum splendoris gaudiis perfruuntur. » Quod autem post corporis sejunctionem operantur animæ, nos docet magnus B vates Athanasius : hæc enim in sermone de idolis dicit ; « Si corpus ab anima movetur, sequitur animam a se ipsa moveri, proindeque post corporis inhumationem ipsam denuo a se ipsa moveri : anima enim non moritur, sed ex ipsius discessione corpus moritur ; quorum enim natura una, horum et operationes : quorum vero opus æquale, horum et merces.

2. Ita, ut angeli, corporali soluta vinculo ascendit et descendit, et ad cæterorum commoda et utilitatem mittitur, ut sancta et benigna. Etenim omnis anima justa angelorum choris miscetur, et exsultat : angelorum vero choris misceri, operationis activæ figura est, minime vero inertiæ : sanctorum enim animæ veritatis cultui ac pari cum angelis C servituti subjiciuntur ; angelorum vero servitus perpetuas Deo laudes canere et sacra agere et ministrare et mitti, infirmos adjuvare, errantesque manu ducere ; attamen nec sancti angeli, nec sanctorum animæ, absque Dei jussu, sub forma visibili aliquando apparent, imo item de peccatoribus qui magis peccaverunt quam ut veniam obtineant. Vir enim charitatis expers, cordis vero duritie plenus, debitorum reddita ratione nullo modo fratrum curam negligeret, ita ut rediens, a nequitia ad virtutem consanguineos a pœnis quoque futuris eximat. Licet enim justas pœnas pro debitis dederint, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens vertetur ; quorum enim in carne firmam D scientiam habuerunt, nedum priori agnitioni inferiores ad clariorem adhuc cognitionem promorentur ; imo quos pravarum actionum socios habuerunt suis consiliis una memorari possunt : præterquam servus servum non emancipat, nec mortuus vivificare valet. Quod si obdormiens curarum diurnarum imagines in somniis fert, rerumque a se actarum meminit, ut magno Basilio videtur, ac de his in somniis animæ cum cæteris secumque confabulatur ; postea expergefactus quæque oculis per somnum oblata ad memoriam revocat, multo magis anima post obitum corporis vinculis soluta doloribusque suis immunis, apertius sui ipsius memoriam majoremque cognitionem præ

Digitized by Google

se ferens, rerum a se actarum clarius recordabitur, quam si adhuc in vita esset.

Θεῖσα τοῦ σώματος, καὶ γυμνὴ τῶν ἑαυτῆς γενομένη παθῶν, καθαρότερόν τε τὸ μνημονευτικὸν αὐτῆς τότε φέρουσα, καὶ τὴν νοερὰν αἴσθησιν, τῶν ἑαυτῆς τρανότερον μνησθήσεται πράξεων, ἢ ὅτε ἔτι ζῶν.... (*Deest folium.*)

A ἐπὶ τὸ μνημονευτικὸν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ φέρει, πολλῷ μᾶλλον τῶν παθῶν ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον ἐλευθερω

3.... Et chori tres: quorum primus trinarius ordo, Throni, Cherubim, Seraphim: hi sunt loci quietis: hic quietis aqua Deus est, supra solium gloriæ sedens præmiaque centupla reddens iis qui fructum ad perfectam centupli mensuram tulerunt; secundus, Dominationes, Virtutes et Potestates: hi sunt viridescentes recreationis loci, hic placida Spiritus sancti gratia innumera præmia largiens his qui ad mensuram sexagesimam fructum tulerunt; tertius, Principatus, Archangeli, Angeli: hi sunt splendidi divinique loci, ubi quietis tabernaculum, cœli novi novaque terra: hic est sol justitiæ Christus Deus noster, justitiæ coronas largiens iis qui ad mensuram tricesimam ministerii ac retributionis fructum centuplum tulerunt: vir enim sanctus apud nos hierarchiam et ordinem, cœlestes inter virtutes, in proprium lucrabitur: cujus locum occupat in ecclesiastica apud nos hierarchia, ad hanc post obitum evectus, et hujus hæres effectus quiescet, locum ipsum sortitus, clarum Dei quietis domicilium.

γ'.... Καὶ τάξεις τρεῖς· ἔστι δὲ ὁ πρῶτος τριαδικὸς διάκοσμος θρόνοι, χερουβὶμ, σεραφὶμ· οὗτοί εἰσιν οἱ τόποι τῆς ἀναπαύσεως· ἔνθα τὸ ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεώς ἐστιν ὁ Θεὸς, ἐπὶ θρόνου δόξης καθήμενος, καὶ ἀπονέμων ἑκατονταπλασίως τὰς ἀμοιβὰς τοῖς εἰς τὸν τέλειον τοῦ ἑκατοστοῦ μέτρου καρποφορήσασιν· ὁ δεύτερος κυριότητες, δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι· οὗτοί εἰσιν οἱ χλοεροὶ τῆς ἀναψύξεως τόποι, ἡ χλόη τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναπαύσεως, παρέχουσα πολλαπλάσια τὰ βραβεῖα τοῖς εἰς τὸ μέσον τοῦ ἑξ-

B ηκοστοῦ μέτρου καρποφορήσασιν· ὁ τρίτος δὲ ἀρχαὶ, ἀρχάγγελοι, ἄγγελοι· οὗτοί εἰσιν οἱ φωτεινοὶ καὶ θεῖοι τόποι, ἔνθα ἡ σκηνὴ τῆς καταπαύσεως, οἱ καινοὶ οὐρανοὶ καὶ ἡ καινὴ γῆ, καὶ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀποδιδοὺς τοὺς τῆς δικαιοσύνης στεφάνους τοῖς εἰς τριάκοντα τὸν στάχυν τῆς προστασίας καὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν δεομένων πολύχουν καρποφορήσασιν· ὅστις τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερῶν ἀνδρῶν τὸ ἴδιον κτήσεται μιᾶς ἱεραρχίας καὶ τάξεως τῶν ἄνω δυνάμεων· ἧς ἀναπληροῖ τὸν τόπον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ καθ' ἡμᾶς ἱεραρχίᾳ, ἐν ἐκείνῃ καὶ μετὰ πότμον ἀνερχόμενος, καὶ συναπτόμενος αὐτῇ, ἀναπαύεται, τόπον αὐτὴν εὑρίσκων Θεοῦ φωτεινὸν ἀναπαύσεως.

4. Peccatorum animæ tenebris, et immunditiis et stercore ab angelis iræ ministris fœdantur; atque his tenebris involutæ, invitæ et cum tremore, et pavore et metu ad inferos et in obscuros carceres protrusæ immundis spiritibus ut custodiis traduntur. Hic tenebrarum princeps æterni ignis flammis captus includitur cum sociis suis. Scire necesse est quod mystica officia et sacrificia pro his qui mortis peccatum commiserunt oblata frustranea sunt; his vero qui talia non commiserunt maxime prosunt. Peccatum mortale incredulitas est, et desperatio, impœnitens cor, et blasphemia Spiritus sancti, et Christum negare, et hæreticum in aliqua hæresi mortuum esse.

C δ'. Αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτωλῶν αὗται ὡς πλήρεις ζόφου, καὶ δυσοσμίας καὶ ῥύπου παρὰ κολαστῶν ἀγγέλων καὶ σκοτεινῶν, ἀβουλήτως καὶ μετὰ φόβου δεινοῦ, τρόμου τε καὶ δειλίας, εἰς ᾅδου μυχοὺς καὶ εἰς φρουρὰς γνοφερὰς ἀπαγόμεναι, παραδίδονται φρουράρχοις πνεύμασιν ἀκαθάρτοις, ἔνθα ὁ τοῦ σκότους ἄρχων εἰς πυρὸς αἰωνίου τηρεῖται ὑπέκαυμα μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτοῦ. Ἰστέον ὅτι αἱ μυστικαὶ τελεταὶ καὶ θυσίαι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτόντων ἁμαρτίαν τὴν πρὸς θάνατον γινόμεναι μάτην γίνονται· τοῖς δὲ μὴ οὕτως ἁμαρτήσασιν ὠφελοῦσι τὰ μέγιστα. Ἡ δὲ πρὸς θάνατον ἁμαρτία ἐστὶν ἡ ἀπιστία, καὶ ἡ ἀπόγνωσις, καὶ τὸ μὴ μετανοεῖν, καὶ ἡ βλασφημία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὸ ἀρνήσασθαι τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ αἱρετικὸν ἀποθανεῖν ἐν αἱρέσει τινί.

5. Sed illud quoque scire necesse est, quod quadraginta diuturni luctus dies tripliciter partiti sunt apostoli, in tertia, nona et quadragesima. Ita etiam Dominus ipse post tertiæ diei resurrectionem seipsum discipulis ostendit, januis clausis, et insufflavit dicens: Accipite Spiritum sanctum: et post dies octo ecce iterum, post resurrectionem intra octo dies, denuo apparuit eis. Evangelista enim dum dixit, Post dies octo, resurrectionis diem non computavit qua inclusa novem numerantur. Secundum hanc rationem nos ex die sepulturæ ad nonam bis funerum memoriam agimus: pariter et de quadraginta, siquidem quadragesima die assumptus est Dominus.

D ε'. Χρὴ καὶ τοῦτο γινώσκειν, ὅτι τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τοῦ παλαιοῦ πένθους τριχῇ διελόντες οἱ ἀπόστολοι, εἰς τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστά· οὕτως γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος μετὰ τὴν τριήμερον ἔγερσιν αὐτοῦ ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν τοῖς μαθηταῖς, τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ ἐνεφύσησεν αὐτοῖς λέγων· *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον.* Καὶ μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ πάλιν ἰδοὺ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐντὸς τῶν ὀκτὼ ἡμερῶν δεύτερον ἐφάνη αὐτοῖς· εἰπὼν γὰρ ὁ εὐαγγελιστὴς *μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ*, τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν οὐ συνηρίθμησε· μετ' ἐκείνης γοῦν ἐννέα καταριθμοῦνται· κατὰ γοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἡμεῖς ἀπὸ τῆς ταφῆς ἕως τῶν ἐννάτων δεύτερον τὰς μνείας τῶν ὁσίων κεκοιμημένων ἐπιτελοῦμεν· ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τεσσαρακοστὰ, ἐπειδὴ τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ ἀνελήφθη ὁ Κύριος.

Digitized by Google

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΙΗ'.

Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ καὶ δομεστίκῳ κυρῷ Ἡσαΐᾳ. — Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ κατά τινα τόπον ἀναπαυόμεναι οὔτε δέονται ὑπὲρ ἡμῶν, αὐτοπροσώπως τῷ Χριστῷ παριστάμεναι, οὔτε τοῖς ἐνταῦθα ὅλως ἐφίστανται· καὶ περὶ ψυχῆς.

α'. Οἱ ἀπελθόντες ἅγιοι, καθὼς ἐδιδάχθημεν, οὔπω μὲν ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἡμᾶς πάντως κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· ἀῤῥαβῶνα δ' ὅμως ἐσχήκασι τῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν κατὰ τὸν χρυσορῥήμονα καὶ θεῖον Ἰωάννην τὸ μετὰ παῤῥησίας παρίστασθαι τῷ Θεῷ, τὸ δέεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὸ κατάγειν πρὸς ἡμᾶς ἄνωθεν πᾶν δώρημα τέλειον. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίλλου λέγοντος ἄκουε· Ἡ λογικὴ ψυχὴ καὶ μετὰ τὴν τοῦ σώματος ἀναχώρησιν καὶ ζῇ καὶ διαμένει καὶ λαλεῖ καταλλήλως, καὶ ἐνεργεῖ· ὡσαύτως καὶ Θεοῦ προστάσσοντος ἀποστέλλεται εἰς τόνδε τὸν βίον διὰ πολλὴν εὐεργεσίαν· καὶ γὰρ αὐτοκίνητος οὖσα, οὐδέποτε ἀνενέργητος μένει. Ταῦτ' οὖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος οὕτω λέγων· Ἀμέλει καὶ κατὰ τοὺς ἀγγέλους τοῦ σωματικοῦ λυθεῖσα δεσμοῦ ἡ ψυχὴ, ἀναβαίνει τε καὶ καταβαίνει, καὶ ἀποστέλλεται δι' εὐεργεσίαν καὶ ὠφέλειαν πολλῶν· ὁπηνίκα λοιπὸν δεηθῶμεν τῆς αὐτῶν μεσιτείας τε καὶ ἀντιλήψεως, ποτὲ μὲν αὗται δι' ἑαυτῶν ἡμῖν ἐφίστανται, ποτὲ δὲ ἀντ' αὐτῶν θεῖοι στέλλονται ἄγγελοι, καὶ ἐνίοτε αὐτὴ ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις, ὡς οἶδε, παραδόξως ὀπτάνεται· ἅτε δὴ μὴ δυναμένων εἴτε τῶν ἁγίων, εἴτε τῶν ἀγγέλων, περίγραπτοι μὲν γὰρ οὗτοι πάντες ὑπάρχουσιν, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὥρᾳ κατὰ διαφόρους τόπους εὑρίσκεσθαι.

β'. Ἄφες οὖν, εἰ βούλει, τὸν μέγαν Ἀθανάσιον· μὴ πρὸς ὕβριν ἑτέρων τὰ ἐκείνου παρείσαγε· εἰ γὰρ καὶ πρὸς Ἀντίοχον ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ τοιαῦτά τινα ἔῃθεν εὑρίσκεται γράφων, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τούτῳ τεθαῤῥηκέναι σε χρὴ, κἀντεῦθεν τοὺς διαληφθέντας ἄνωθεν ὁσίους ἄνδρας κακολογεῖν· τάχα γὰρ ἠγνόηκας, ὅτι τὰ πλεῖω τῶν πρὸς Ἀντίοχον νενόθευται, καὶ ὅτι τῷ καθαρῷ σίτῳ καὶ ῥυπώδη τινὰ παραμέμικται. Καὶ, εἰ βούλει, ἀνάγνωθι τὰ κεφάλαια, ἐν οἷς περὶ κοινοῦ διδάσκει τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρισμοῦ, καὶ γνοίης ἂν ἐντεῦθεν εὐχερῶς τὴν ἀλήθειαν· μηδὲ γὰρ ἐς τοσοῦτον μανείημεν, ὡς αὐτὸν εἰπεῖν τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐναντιοῦσθαί ποτε τῷ τῆς Ἐκκλησίας ὀρθοδόξῳ φρονήματι. Πρὸς τούτοις δὲ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ φαίνεται μεμνημένος τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, ἀφ' οὗ καὶ μᾶλλον διαγινώσκομεν ὡς ἐν ἀληθείᾳ νενόθευται τὰ διαληφθέντα κεφάλαια· εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ προγενέστερος τῶν ὑστερογενῶν μεμνημένος ἐφαίνετο.

γ'. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὡς οὐκ ἔν τινι τόπῳ, καθάπερ οἱ πλείους εἰώθασιν, οἱ ἀπελθόντες ἅγιοι περιορίζονται, ἀλλὰ μετὰ παῤῥησίας ὅτι πολλῆς παρίστανται τῷ Θεῷ, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ λέγοντος ἄκουε· *Πάτερ, οὓς δέδωκάς μοι, θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμήν.* Ἀλλὰ καὶ ὁ πάμμεγας Παῦλος οὕτως εὑρηται λέγων· *Ἐπιποθῶ*

A

EPISTOLA XVIII.

Maxime venerando monacho et domestico domno Isaiæ.— Num adhibenda fides sit dicentibus, quod hinc profectæ sanctorum animæ in aliquem quietis locum, non jam pro nobis preces faciunt, ac in conspectu Christi astantes nullo modo de terra curent : item de anima.

1. Sancti hinc profecti, ut audivimus, nondum promissiones propter nos acceperunt, juxta magnum Apostolum, ne seorsim a nobis perficiantur : bonorum vero ipsos manentium pignus obtinuerunt, secundum divinum Joannem Chrysostomum, videlicet in conspectu Dei fiducialiter astare, pro nobis orare, et ad nos omne donum perfectum desuper afferre. Quod autem hæc ita se habeant, ipsum Cyrillum dicentem audi : Rationalis anima etiam B post corporis solutionem et vivit, et permanet, et similiter loquitur, et agit ; ita etiam, Deo jubente ob multam utilitatem in hanc vitam mittitur : etenim a seipsa motum accipiens, actu carere nequit. Hæc igitur etiam magnus Basilius his verbis affirmat : Procul dubio, sicut angeli, corporali soluta vinculo anima ascendit, atque descendit, et ob multorum utilitates mittitur ; cum nos ipsarum patrocinium et protectionem deprecamur, aliquando ipsæ sponte nobis auxiliantur, aliquando ipsarum loco divini mittuntur angeli, aliquando etiam sancti Spiritus gratia, ut illi, mirabiliter apparet, siquidem sive sancti, sive angeli, utpote ipsi cuncti circumscripti una eademque hora variis in locis occurrunt.

2. Prætermitte ergo, si placet, magnum Athanasium, nec eum aliis in opprobrium cita. Etsi enim ad Antiochum divinus ille vir talia scripsisse reperitur, nec huic tibi confidendum est, nec supra memoratos sanctos viros calumniari licet : fortasse enim præteriit quod apud Antiochum pleraque sint adulterata, et quod bono frumento etiam quædam spuria sunt immista? Si placet, præcipua lege, quibus de communi hominum sensu edoceris, et ibi forte veritatem facile noveris. Absit enim adeo nos insanire, ut ipsum magnum Athanasium orthodoxæ Ecclesiæ doctrinæ aliquando repugnare dicamus. Præterea divinus ille vir magni Basilii meminisse videtur, nec non Isidori Pelusiotæ, a quo melius adhuc audire licet, quod præcipua loca D adulterata sunt; si enim ita se res non haberet, prior ætate posterorum meminisse sane non posset.

3. Quod autem hæc ita se habeant, et quod sancti hinc profecti, non in aliquo loco, uti plerique solent, circumscribantur, sed magna cum fiducia coram Deo astent, Salvatorem ipsum nostrum Jesum dicentem audi : « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubicunque sum ego, et isti mecum sint, ut gloriam meam videant. » Imo vero maximus Paulus ita dixisse invenitur : « Cupio dissolvi et

Digitized by Google

esse cum Christo. » Quid ad hæc, o sacrum caput, quis dixerit? Quodsi igitur hinc profectæ sanctorum animæ coram Christo astant et ipsius gloriam, uti ipsi expetierunt, aspiciunt, quare non pro nobis legatione fungantur? quare non etiam in delicta nostra propitium ipsum nobis reddant? Si enim Moyses ille, Domini conspectu insignitus, tam proximus Dei astabat, ut vivens ore ad os, et facie ad faciem cum ipso colloqueretur, ac pro Israel inconsiderate his verbis exoraret : « Si dimittis ipsis, Domine, dimitte; si non, me quoque cum ipsis trucida : » cur non et ipsos qui in Domino vitam deseruerunt, Deique magis proximi effecti sunt, pro nobis Deum deprecari dicamus? Nonne qui coram ipsis regibus astant, fiduciæque participes sunt, ipsis rationem reddunt etiam de reis quos aliquando pœna liberant?

4. Et quis hæc negare poterit? idque dum sanctus Theodorus Studita discipulis suis tempore quo peregre vivebat, hæc dicebat : Cum inde profectus apud Deum gratiam invenero, pro vobis deprecari non desinam. Quod autem hæc ita se habeant, etiam theologus Gregorius in funebri sermone de Basilio magno clare ostendit, de divino illo viro dicens : Et nunc quidem in cœli sedibus versatur, ad sanctuarii penetralia, in facie Dei pro nobis orans. Et de his noli mirari, nec dicere : Quomodo isti omnino jam corpore soluti, in corporibus vitam degentium adhuc recordantur? Si enim dives ille flammis gehennæ combustus, adeo vitam anteactam secum volveret, ut et paternæ domus meminerit, ac fervide pro fratribus oraverit, dicens : Pater Abraham, mitte Lazarum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne paria patiantur, nec et ipsi veniant in hunc locum tormentorum : quare non inde profectas sanctorum animas et ipsas harum quæ supra terram manifestius recordari non dixerimus, Deumque ardentius deprecari pro quibus volunt?

5. Nec mihi objicias hæc de divite in parabola dici, nec inde sane veritatem dari; habes enim et ipsum magnum Basilium qui parabolam istam recipit, dicentem : Quodsi enim et justas pœnas pro debitis dederint qui juxta hunc divitem egerunt, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens vertitur : quorum enim in carne firmam scientiam habuerunt, priori agnitioni inferiores non apparent, imo clariorem visionem habebunt. Non igitur objicias, quod coram Christo astent nunc sanctorum animæ, beato Paulo dicente, ut supra dictum est, « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. » Et in paradiso morantur : ipsi enim beato latroni et cuique sancto dicit Dominus : « Hodie mecum eris in paradiso; » sed insuper et ipsum ingredi cœlum non prohibentur. Hanc enim viam ipse se-

A *ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.* Τί οὖν πρὸς ταῦτα εἴπῃ τις, ὦ ἱερὰ κεφαλή; Εἴπερ οὖν αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ συμπάρεισι τῷ Χριστῷ καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν, καθὼς αὐτοὶ ἠτήσαντο, θεωροῦσι, τί τὸ κωλύον αὐτοὺς μὴ καὶ πρεσβεύειν αὐτοπροσώπως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ πλέων ποιεῖν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς πλημμελείαις ἡμῶν; Εἰ γὰρ ὁ θεόπτης ἐκεῖνος Μωσῆς τοσοῦτον ἦν ἐγγίζων Θεῷ, καὶ ταῦτα τῷ βίῳ τούτῳ περιών, ὥστε στόμα κατὰ στόμα καὶ ἐν εἴδει τῷ Θεῷ τε αὐτῷ διαλέγεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπερισκέπτως ἐκλιπαρεῖν, οὕτω λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῇς αὐτοῖς, Κύριε, ἄφες· εἰ δὲ μή, κἀμὲ συναπόκτεινον μετ' αὐτῶν·* πῶς οὐχὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Κυρίῳ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, αὐτοπροσώπως δέεσθαι εἴπωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ; Ἆρ' οἱ παρ' αὐτὸν ἑστῶτες τοῖς βασιλεῦσι καὶ παῤῥησίας μετέχοντες οὐκ ἀναφέρουσι, καὶ περὶ καταδίκων ἔστιν ὅτε τινῶν, καὶ τῆς ἐνοχῆς πολλάκις ἐλευθεροῦσιν αὐτούς;

B δ'. Καὶ τίς ἀντειπεῖν ἰσχύσειε κατὰ τούτου ποτέ; καὶ ταῦτα τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καθ' ὃν ἐξεδήμει καιρὸν οὕτω διαθεμένου λέγοντος· Ἐὰν ἀπελθὼν παῤῥησίαν εὑρήσω παρὰ τῷ Θεῷ, δεόμενος ὑπὲρ ὑμῶν οὐ παύσομαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ λόγῳ αὐτοῦ σαφέστερον ἔδειξε περὶ τοῦ θείου τούτου ἀνδρὸς εἰπών· Καὶ νῦν μὲν ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις ἀδύτοις ἐστὶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος ἐντυγχάνων αὐτοπροσώπως τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος· C καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς οἱ οὕτω τέλεον ἀπορραγέντες τοῦ σώματος τῶν ἐν σώματι πάλιν ἀναμιμνήσκονται; Εἰ γὰρ ὁ πυρπολούμενος ἐκεῖνος ἐν τῷ ᾅδῃ πλούσιος τοσοῦτον ἐν ἑαυτῷ τὰ τῇδε συνέστρεφε, ὥστε καὶ πατρικοῦ οἴκου μεμνῆσθαι αὐτὸν, καὶ θερμῶς ὑπὲρ ἀδελφῶν δέεσθαι λέγοντα, Πάτερ Ἀβραάμ, πέμψον Λάζαρον εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, πέντε γὰρ ἀδελφοὺς ἔχω, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς τοῦ μὴ παθεῖν ἐκείνους τὰ ὅμοια, καὶ τῇ βασάνῳ ταύτῃ περιπεσεῖν· πῶς οὐχὶ καὶ τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχὰς καὶ μεμνῆσθαι τῶν ἐνταῦθα τρανότερον εἴπωμεν, καὶ τοῦ Θεοῦ δὲ θερμότερον δέεσθαι ὑπὲρ ὧν ἄρα καὶ βούλονται;

ε'. Καὶ μή μοι λέγε παραβολικῶς ταῦτα δὴ λελέD χθαι τὰ κατὰ τὸν πλούσιον, κἀντεῦθεν μὴ φέρειν ἐναργῆ τὴν ἀλήθειαν· ἔχεις γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν Βασίλειον τὴν παραβολὴν ταύτην δεχόμενον, κἀντεῦθεν ὁρμώμενον οὕτω καὶ λέγοντα· Εἰ γὰρ καὶ δίκην διδόασιν ὧν ὀφείλουσιν οἱ κατ' ἐκεῖνον ὄντως τὸν πλούσιον, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς λόγῳ τιμωρίας εἰς ἄνοιαν περιτρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς εἶχον ἀσφαλῆ τὴν εἴδησιν, οὐ μόνον οὐκ ἐλάττους φανεῖεν τῆς προϋπαρχούσης γνωρίσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάλυσιν ἀναφέροιντο. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὅτι τῷ Χριστῷ συμπάρεισιν αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαί· καὶ ταῦτα τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὅτι *Ἐκποθῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι.* Καὶ ἐν παραδείσῳ διατρίβουσιν· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ μακαρίῳ

Digitized by Google

λητῇ καὶ παντὶ ἁγίῳ ἔφη ὁ Κύριος· *Σήμερον* A ctari Dominus monstravit, præcursor in sedem de-
μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀλλὰ καὶ πρὸς super ingressus. Si enim res ita se non haberet,
αὐτὸν ἀνάγεσθαι τὸν σύρανὸν οὐκ ἀπείργονται· καὶ Apostolus ipse præcursorem non vocasset: etenim
ταύτην γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτὸς ὑδεύειν ὁ Κύριος ἔδωκεν, præcursor aliquorum et est et dicitur præcur-
πρόδρομος εἰς τὴν ἄνω σκηνὴν εἰσελθών. Εἰ μὴ γὰρ sor: ac veluti haud fortuito casu et in vanum
τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσε πρό- Primogenitum ex mortuis nuncupavit, propter illos
δρομον· ὁ γὰρ πρόδρομός τινων πάντως καὶ ἔστι qui una resurgent in novissimo die, ita etiam præ-
καὶ λέγεται πρόδρομος· καὶ καθάπερ οὐχ ἁπλῶς, cursorem in sedem supernam ingressum dixit,
καὶ ὡς ἔτυχε, πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἐπωνό- haud temere, sed omnino illorum gratia qui cum
μασε χάριτι τῶν κοινῶς ἀναστησομένων ὁφέ ποτε, ipso sunt ingressuri. Si vero hæc ita se habent, si
οὕτω καὶ πρόδρομον εἶπεν εἰς τὴν ἄνω σκηνὴν αὐ- coram Christo stant qui in ipso vitam mutaverunt,
τὸν εἰσελθεῖν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐκείνων πάντως ἕνε- quare ipsos pro nobis intercedere negaverimus, et
κεν τῶν εἰσιέναι μελλόντων ἐκεῖσε κατόπιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ per visionem et per somnum apparere?
ταῦτα οὕτως ἔχει εἰ τῷ Χριστῷ συμπάρεισιν οἱ ἐν αὐτῷ τὸν βίον ἀλλάξαντες, πῶς οὐχὶ καὶ πρεσβεύειν
αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιμεν, ὅπαρ τε τοῖς καλουμένοις, καὶ καθ' ὕπνους αὐτοὺς καὶ ἐπιφαίνεσθαι,

ς'. Καὶ ταῦτα τὸν ἐν ἁγίοις Συμεὼν τὸν Μεταφρα- B 6. Insuper in sanctis Simeonem Metaphrasten
άστην τὸ δόγμα τοῦτο συνιστῶντα πρὸ τῶν ἄλλων εὑ- illud dogma præ cæteris asserentem invenimus:
ρίσκοντες· ἐν γὰρ τῷ βίῳ τῆς μεγαλομάρτυρος etenim in Vita magnæ martyris Anastasiæ Romanæ
Ἀναστασίας τῆς Ῥωμαΐας καὶ τάδε φησίν· Ἡ μα- ita loquitur: Beata Theodote, quæ martyri Anasta-
καρία Θεοδότη ἐν φρουρᾷ τῇ μάρτυρι Ἀναστασίᾳ siæ in carcerem conjectæ circa sextam noctis ho-
οὔσῃ ἐφ' ἕκτης ὁρωμένῃ νυκτὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας ram visa, ad certamen cohortabatur; nam nullum
ἐρρώννυεν, ἣν καὶ πολλάκις φοιτῶσα ἡ μηδὲν ἐάσασα bonum inexploratum relinquens, hæc quoque roga-
τῶν ἀγαθῶν ἀνεξέταστον, καὶ τοῦτο ἤρετο, τίνα δὴ bat, quonam modo post mortem ipsi loquens appa-
τρόπον, λέγουσα, μετὰ τὸ θανεῖν φοιτᾷ πρὸς αὐτήν; reret. Illa vero martyrum animabus concedi dixit a
Ἡ δὲ δεδόσθαι ταῖς τῶν μαρτύρων ἔφη ψυχαῖς καὶ Deo, post discessionem ex hac terra, iis quibus vo-
τοῦτο παρὰ Θεοῦ, τὸ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐπιδημίαν lunt apparere et ipsos sua præsentia et confabula-
ἐπιφοιτᾷν παρ' οἷς ἂν καὶ βούλοιντο, καὶ ὁμιλίας καὶ tione dignari. Hæc etiam theologus Gregorius affir-
παρακλήσεως αὐτοὺς ἀξιοῦν. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ θεολό- mat dicens: Tunc videbo Cæsarium splendidum,
γος Γρηγόριος ἐπιβεβαιοῖ λέγων· Τότε ὄψομαι Καισά- gloriosum, ornatum, qualem mihi in somnis te præ-
ριον λαμπρὸν, ἔνδοξον, ἀγαλλόμενον, οἷός μοι καὶ buisti, fratrum amantissime.
κατ' ὄναρ ὤφθης, ἀδελφῶν φίλτατε. C

ζ'. Μὴ οὖν ἀπίστει τοῖς λεγομένοις· ἴσθι γὰρ ὅτι 7. Ne igitur de his dictis dubites: scias enim
καὶ καθ' ὃν ἐκδημοῦσι καιρὸν οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, quod ii qui dum in terris agebant in Deo vitam
ὀπτασίας ἁγίων τεθέανται· καὶ δῆλον ἔκ τε τῶν egerunt, sanctorum visionem experti sunt. Patet
συμβεβηκότων τῷ μεγάλῳ Δανιὴλ τῷ Στυλίτῃ, τῷ ex iis quæ magno Danieli Stylitæ, magno Sabæ cæ-
μεγάλῳ Σάβᾳ, καὶ ἑτέροις τῶν ἁγίων οὐκ ὀλίγων. terisque sanctis haud paucis contigerunt. Postquam
Ἡνίκα γὰρ τοῦ σώματος ἐχωρίζοντο, ἐφεστήκεισαν enim corpore soluti essent, inde a sæculis sancti
οἱ ἀπ' αἰώνων ἅγιοι δσιοί τε καὶ μάρτυρες προσκα- et martyres, ipsos cum cœlestibus virtutibus advo-
λούμενοι αὐτοὺς σὺν ἐπουρανίοις δυνάμεσιν. Εἴπαρ carunt. Si igitur verum non esset, quod inde pro-
οὖν οὐκ ἦν ἀληθὲς, ὅτι ἐφίστανται τοῖς ἐνταῦθα fectæ sanctorum animæ, his qui supra terram sunt
ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ, οὐκ ἂν ὁ πατριάρχης sese præbeant, haud sane patriarcha ille Photius,
ἐκεῖνος Φώτιος τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ Gregorio Magno Dialogorum auctori assentiens,
ἀκολουθῶν οὕτως ἔλεγε· Τοῖς μὲν οὖν βραχέσι τῶν ita dixisset: Parvis sanctorum reliquiis etiam ma-
ἁγίων λειψάνοις καὶ μᾶλλον ἡ τῶν σημείων ἐνέργεια gis miraculorum virtus conceditur ob multorum
δίδοται διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν· τοῖς γὰρ ὁλο- incredulitatem: turbæ enim minime prodest pro-
κλήροις οὐδενὶ διανίσταται λογισμὸς, ὡς οὐ δύναται D lata ratio, quod hæc mira sese habere nequeunt
ταῦτα θαυματουργεῖν ἐπιστασίᾳ τῶν καλλινίκων justarum animarum jussu, quæ in corpore ago-
ψυχῶν, αἳ τοῖς τῶν σωμάτων συνδιῄθλησαν ἀγῶσι nes laboresque certaverunt. Quid hoc evidentius?
καὶ πόνοις. Τί τούτου σαφέστερον; Ἐπιστασίᾳ γὰρ, Justarum, enim, inquit, animarum jussu sanctorum
φησὶ, τῶν καλλινίκων ψυχῶν τὰ τῶν ἁγίων τερα- reliquiæ miracula patrant. Verax enim in ipsis
τουργοῦσι λείψανα. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐν αὐτοῖς τοῖ, apostolis cunctisque divinis ministris loquens Deus,
ἀποστόλοις καὶ πᾶσι τοῖς θεαρέστοις πολιτευσαμέ- « Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus
νοις εἰπὼν Θεὸς, *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας* usque ad consummationem sæculi. »
τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας.

η'. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε, μηδὲ λέγε, πῶς 8. Ne igitur diutius dubites, nec dicas, Quomodo
ἀλλαχοῦ μεθιστάμενοι τοῖς ἐνταῦθα; Καὶ ἀποδεδω- aliunde distractæ his quæ supra terram aderunt?
κόσι γὰρ τοῖς ἁγίοις πάρεστιν ἡ τοῦ παναγίου Πνεύ- Vita enim functis sanctis adest sancti Spiritus
ματος χάρις· κἀντεῦθεν τοῖς ναοῖς αὐτῶν ἐπιφαί- gratia: et ibi in templis suis apparent, et invocan-
νονται, καὶ τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐφίστανται, καὶ tibus astant, et cætera omnia agunt ex voluntate;

Digitized by Google

« Vobiscum enim, inquit, omnibus sum diebus usque ad consummationem sæculi. » Ne igitur diutius inquiras, quomodo aliunde distractæ his qui supra terram appareant. Si enim propheta ille Habacuc, corporali vinculo adhuc detentus, ab Hierosolyma una eademque hora in Chaldaicam regionem pervenit, Danieli prophetæ in fovea cibos afferens, quomodo etiam sanctorum animas invocantibus aliquando apparere negabimus? Mitte ergo quærere causam : ubi est gratia Dei, causam investigandi locus non est : quod appareant, scio; Patrum enim traditionibus non obsto : quomodo vero, nescio : scit mirabilis ille in sanctis suis : quod vivo, quod nutrior, scio : quomodo vero, nescio : quod etiam corpori anima jungitur, scio : quomodo vero, nescio : quod spiritalis et immaterialis, scio, audivi enim : qualis vero ejus species, ac qualis essentia, nescio : hoc enim inexploratum mansit : quomodo enim noverit quis rem ad imaginem creatam impenetrabilis atque incomprehensibilis Dei? Si animæ essentia comprehenderetur, et ipsum imaginis prototypum. Quod si vero prototypum incomprehensibile est, incomprehensibilis necessario et ipsa prototypi imago : inde plurima tractata sunt de ea; nemo vero hujus aliquando potuit capere naturam, ad imaginem factam, ut dicunt, incomprehensibilis ac inaccessibilis Dei.

9. Ne igitur causam indagare velis, ne forte ob hoc incredulitatis accuseris : dicit enim, « Nisi credideritis, non intelligetis. » Ut ex ultimis terræ apostoli, et hæc dum molesto corpore detinerentur, in obitu sanctissimæ Dei Matris in unum sunt coadunati, nisi forte hic angelos apostolorum loco convenisse dixerimus : ut Paulus ad tertium cœlum abreptus, inde in paradisum descendit, et ineffabilia verba audivit : quomodo tollentur justi obviam Domino in aera : quomodo etiam transfigurato Christo Moyses et Elias in monte astiterunt : utut igitur mira quidem sint ista, sed revera fuere, ac credimus : ita etiam redeuntibus sanctorum animis fidere te decet. Quod autem superstitibus apparent, crede ex supra relatis; quomodo vero, ipsi Domino committe; non enim plura per ipsum cogitare licet, ne tale quid patiamur, quale damnatus Lucifer; qui cum ipsi collatam a Domino gloriam, utpote difficilem, ferre non posset, in terram misere repente delapsus est. Quapropter et magno Paulo quo tempore in cœlum est abreptus, revelationes sub silentio traditæ sunt : aliter enim totius orbis magister silentio non prætermisisset : quomodo vero tacere non maluisset? qui ipse propriæ carni stimulos adhibere se dixit, ne revelationum mole obrueretur.

οἰκουμένης διδάσκαλος ἐπὶ τοσοῦτον σεσίγηκε · καὶ σαρκὶ σκόλοπα λαβεῖν ἔλεγεν, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ

10. Scripturas igitur amplecti debemus, ea vero

τἄλλα πάντα ποιοῦσιν ὅσα καὶ βούλονται · *Μεθ' ὑμῶν* γάρ, φησι, *πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας*. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε, πῶς ἀλλαχοῦ μεθιστάμενοι τοῖς ἐνταῦθα πάλιν ἐφίστανται. Εἰ γὰρ ὁ προφήτης ἐκεῖνος Ἀββακοὺμ μετὰ τοῦ σαρκίνου ἐκείνου πάχους ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ ὥρᾳ τὴν Χαλδαϊκὴν κατέλαβε γῆν, τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰσκομίζων ἐν τῷ λάκκῳ τὸ ἄριστον, πῶς οὐχὶ καὶ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς; τοῖς ἐπικαλουμένοις ὀπτάνεσθαί ποτε εἴπωμεν; Ἄφες τοίνυν τὸ πῶς · ἔνθα χάρις Θεοῦ, χώραν οὐκ ἔχει τὸ πῶς; · ὅτι μὲν ἐφίστανται οἶδα · οὐδὲ γὰρ ἀντιτείνω ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · οἶδεν ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ · ὅτι μὲν ζῶ καὶ τρέφομαι, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν οὖν τῷ σώματι σύνεστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν ἀσώματος καὶ ἄϋλος, οἶδα, ἤκουσα γάρ · τί δὲ τὸ εἶδος αὐτῆς, καὶ ποταπὴ τὴν οὐσίαν ἐστὶν, οὐκ οἶδα, ὅτι καὶ ἀνερμήνευτον τοῦτο μεμένηκε · πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰδείη τις τὴν κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν τοῦ ἀπερινοήτου καὶ ἀκαταλήπτου Θεοῦ; Ἐὰν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κατελαμβάνετο ἄν, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰκόνος πρωτότυπον · εἰ δὲ τὸ πρωτότυπον ἀκατάληπτον, ἀκατάληπτος ἐξάναγκες καὶ ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκών · ἔνθεν τοι καὶ πολλὰ μὲν ἐφιλοσοφήθη περὶ αὐτῆς · οὐδεὶς δὲ τὴν ταύτης ἠδυνήθη καταλαβέσθαι φύσιν ποτὲ, κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἀπροσίτου Θεοῦ.

θ'. Ἄφες τοίνυν ἐπὶ τῶν παραδόξων τὸ πῶς, ἵνα μὴ καὶ ἀπιστίαν ἐπὶ τούτῳ κατακριθῇς. *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε* γὰρ, φησὶν, *οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε* · πῶς ἐκ περάτων οἱ ἀπόστολοι, καὶ ταῦτα τῷ παχεῖ τούτῳ βαρούμενοι σώματι, ἐν τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' αὐτὸν συνηθροίσθησαν, ἵνα τί μὴ καὶ ἀγγέλους ἐνταῦθα λέγωμεν, ἀντὶ τῶν ἀποστόλων ἐλθεῖν; πῶς ὁ Παῦλος εἰς τρίτον ἀνῆλθεν οὐρανὸν, κἀκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, καὶ ῥημάτων ἀῤῥήτων ἤκουσε · πῶς ἁρπαγήσονται οἱ δίκαιοι πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, πῶς δὲ καὶ μεταμορφουμένῳ τῷ Χριστῷ Μωσῆς καὶ Ἠλίας ὁμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐπέστησαν. Ὥσπερ οὖν παράδοξα μέν εἰσι ταῦτα πάντα, ἐγένετο δ' ὅμως καὶ πιστεύομεν · οὕτω κἀν ταῖς ἀνελθούσαις τῶν ἁγίων ψυχαῖς διανοεῖσθαί σε ἄξιον · καὶ ὅτι μὲν ἐφίστανται τοῖς ἐνταῦθα, πίστευε ἀφ' ὧν ἄνωθεν ἤκουσας · τὸ δὲ πῶς αὐτῷ τῷ Κυρίῳ κατάλειψαι · οὐδὲ γὰρ πλεῖόν τι νοῆσαι παρ' αὐτοῦ συγχωρούμεθα, ἵνα μὴ τοιοῦτόν τι πάθωμεν, ὁποῖον ὁ πεσὼν Ἑωσφόρος · τὴν γὰρ δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ Κυρίου λαμπρότητα μὴ δυνηθεὶς ἐνεγκεῖν, ἅτε τυγχάνουσαν ἄπλετον, ἀνετράπη τε παραχρῆμα καὶ πτῶμα κατὰ γῆς ἐξαίσιον ἔπεσε. Διά τοι τοῦτο καὶ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ καθ' ὃν ἡρπάγη καιρὸν ἀποκαλυφθέντα σιωπῇ παρεδόθησαν · εἰ γὰρ ἔχφθορα καὶ ταῦτα συνέβη, συνέφερεν, οὐκ ἂν ὁ τῆς πῶς γὰρ οὐ σιγῆσαι διεκρινεν; εἴπερ αὐτὸς τῇ ἰδίᾳ τῶν ἀποκαλύψεων ὑπεραίρηται.

ι'. Στέργειν οὖν τὰ γεγραμμένα ὀφείλομεν, καὶ

Digitized by Google

τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ὅλως μὴ ἅπτεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, καὶ μετὰ τοῦ θείου λέγειν Δαβίδ· *Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἡμῶν· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνάμεθα πρὸς αὐτήν.* Τοῖς γὰρ ἐν Χριστῷ κοιμηθεῖσιν ἁγίοις μεταδίδοται καὶ ὑπερφυῆ τὰ χαρίσματα· καὶ δεομένων γὰρ ἡμῶν ἐπακούουσι, καὶ θλιβομένοις ἐφίστανται παρηγορίας ἕνεκεν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Ἐάν γὰρ οἱ κατ' ἐμὲ ῥᾳθύμως τὸν βίον ἀνύσαντες τῶν δι' αὐτοὺς ἐνταῦθα τελουμένων εὐποιιῶν ἐπαισθάνωνται, ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν διδασκόμεθα, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ χρεῶν λειτουργήσαντες. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε πρὸς τοὺς ἄλλους ἔλεγεν· Δέδεξο τὸν παρόντα λόγον, ὦ μακαρία· καὶ τοιούτων αἰσθάνεσθαι.

A quæ supra mentem sunt minime tangere, imo impotentiam fateri, et cum divino Davide exclamare : « Mira est scientia tui a nobis, nimis alta est; nihil valemus ad eam. » In Christo enim mortuis sanctis etiam supernaturalia dona data sunt; orantibus nobis assistunt : oppressis consolabundi succurrunt, ut supra dictum est. Si enim quidam vita non bene acta, bonis operibus propter ipsos impletis fruuntur, ut ex sacris Scripturis audivimus, quanto magis qui in ipso Christo mandata servaverunt. Quare etiam theologus Gregorius in funebri oratione ad sororem, hæc inter alia dicit: Præsentem sermonem accipe, o beata : illud enim tui similibus concessit Deus, ut talibus fruantur.

ιαʹ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πόθεν ἡμεῖς ὁρμώμενοι τοιαύτης ἀποστεροῦμεν χάριτος τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχάς; καὶ ταῦτα τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου λέγοντος, ὅτι *Ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ καὶ περί τινων ἁγίων ἔτι τῷ βίῳ τούτῳ περιόντων ἠκούσαμεν, ὅτι δι' εὐχῆς αὐτῶν καί τινας ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντας αἰωνιζούσης κολάσεως ἠλευθερώθησαν (1), τί τὸ κωλύον μὴ καὶ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, τὰ αὐτὰ τοῖς προλαβοῦσι ποιεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, ἵνα μὴ λέγω πολλῷ μείζονα, διά γε τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀπόθεσιν; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι, μηδὲ ὅπως ἔχοιεν αὖται περιεργαζώμεθα· ἐγράφη γὰρ ταῦτα οὐχ ἵνα πολυπραγμονῶμεν, ἀλλ' ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν αἰώνιον ἔχοιμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B 14. Si hæc ita se habent, cur nos tali gratia hinc profectas sanctorum animas spoliabimus? præsertim cum apostolorum princeps Petrus dicat : « Dona hominibus largitus est Deus, quæ etiam vellent angeli. » Quid plura? Si enim de aliquibus sanctis vitam adhuc agentibus audivimus, eos suis precibus quosdam qui in impietate perierant, a sempiterno supplicio liberasse, quid obstat quominus illi, præsenti vita immutata Deoque propinquiores facti ea quæ antecessores agant, eademque fruantur virtute ac efficacia, ne dicam multo majori propter hujusce carnis depositionem? Ne igitur Patrum C dogmatibus adversemur, incredulitate et dubitando. Hæc enim scripta sunt, non ut scrutaremur, sed ut crederemus, ac proinde ut credentes, vitam æternam habeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

EPISTOLA XIX.

Ad Nilum monachum. — Preces pro mortuis et eleemosynas non frustra fieri (2).

Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἁμαρτωλῶν δὲ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστὰ, ναὶ μὴν, καὶ ἐνιαύσια τελεῖσθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. Εἰ γὰρ ὁ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπόμενος οὕτως εὕρηται λέγων, Οὐδὲν ἀλογίστως οὐδὲ ἀκερδῶς ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν παραδίδοται, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως ἐπωφελὲς, τὸ μνήμην ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας μυσταγωγίας τῶν πιστῶν κεκοιμημένων· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀλογοπραγήτως ἕπεσθαι χρή. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἰρήκαμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανόντων θυσίαν προσάγειν οὐκ ἀποκλειόμεθα, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ τρίτῃ εὐχῇ τῇ λεγομένῃ κατὰ τὴν

Non esse itaque dubitandum de bonis operibus quæ ab aliquibus fiunt, piorum quidem gratia, sed peccatorum, persuadeant nos ante alios discipuli Christi et apostoli, diebus tertio, nono et quadragesimo, nec non et exacto anno publice mortuorum memorias fieri decernentes. Etenim etsi Nyssenus divus Gregorius sacris apostolis insistens hæc reperitur dixisse : Nihil sine ratione et sine lucro a Christi discipulis traditur, res tamen ipsa omnino utilis est, memoriam recolere in divina liturgia eorum, qui in fide obdormierunt, multo magis nos sine auctiori examine sequi addecet. Etenim si, quemadmodum diximus, pro iis, qui in peccatis immortui sunt, sacrificium offerre non prohibemur: quod et divinus Basilius in tertia oratione, quæ die Pentecostæ sacro dicitur, plane edocet, ita ad Deum

(1) Respicit (ut cognoscimus ex aliis Glycæ epistolis seu tractatibus) ad narrationem S. Gregorii PP. et aliorum de salute Trajani imp., de qua satis et a multis criticis et a theologis disputatum fuit.

(2) Allat. De consensu, col. 1194.

Digitized by Google

quod cum vellet Deus ostendere, certumque suum servum ea de re reddere, idolorum præsulis exsiccatæ calvariæ, quam ipse in itinere offenderat, verbum veritatis inspiravit; quæ interrogata respondit : Cum pro mortuis sacrificia offers, tum pusillam consolationem persentiscimus. Mutuæ itaque operæ tradendæ sunt pro viribus, et modo, quo diximus, mortuis auxilia præstanda. Nam secundum Joannem Damascenum, suscipit facile vel pro iis qui improvide ac imparate decesserunt, si qua per necessarios et propinquos suos in supplementum debitorum offerantur, iisque ipsis in operum actionumque locum ascribit et computat. Attende itaque. Namque hic Deo plenus auctor, in oratione sua de mortuis, affert magnum Athanasium, de illis iisdem ita disserentem : Tametsi in aere quis deponatur, modo insigni fuerit pietate, tu nequaquam tamen asperneris, invocato prius Christo Deo, oleum et cereos ad sepulcrum appendere. Accepta enim isthæc Deo sunt, efficiuntque, ut ille plus nobis reddat, quam acceperit. Nam oleum et cereos, quasi holocaustum, imponimus; hostia vero, quæ sanguinis expers sit, Deum placamus ac lenimus; beneficientia in pauperes, majorem bonorum omnium retributionem consequimur. Hinc non parum utilitatis afferunt, licet ea Deo ab aliis offeruntur.

Hæc eadem magnus Cyrillus confirmans, ostendensque, memorias maximum in modum defunctis prodesse, nec esse mirum, si ab alio quidem sacrificium Deo offeratur, commodum tamen in alium transfundatur, hæc etiam addit : Dominus noster Jesus Christus, hunc in modum ad centurionem respondens, cum ille ad eum dicebat : *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbum, et sanabitur puer meus : I fili, et ut credidisti, fiat tibi;* apertissime commonstravit, per alterius fidem et absentem salvari. Ne itaque in posterum hæsites : nam si, quæ ab alio pro alio offeruntur, inutilia sunt, ipsa etiam, quæ in divino lavacro propter illuminatum peraguntur, nihil illi proficient, cum assensus et abrenuntiatio ab aliis, et non ab iis qui illuminationem accipiunt, peragantur. Hæc si ita se habent, et memoriæ mortuorum maxime proficuæ sunt, vereque acceptæ sunt : si id enim non essent, nunquam, ut supra dictum est, commemorationes præscriptis temporibus constituissent mortuorum fieri apostoli Christique discipuli, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Τοῦτο δὴ βουλόμενος ὁ Κύριος δείξασθαι, καὶ τὸν αὐτοῦ πληροφορῆσαι θεράποντα, τῷ τοῦ ἀρχιρέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, ᾧ καθ' ὁδὸν ἐντυχε, λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν. Ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωτηθὲν οὕτω φησίν· Ὅτε ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς θυσίας προσφέρεις, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα. Οὐκοῦν ἐπικουρητέον ἀλλήλοις, ὡς δύναμις, καὶ καθ' ὃν τρόπον εἰρήκαμεν τοῖς ἀποκειμένοις δοτέον βοήθειαν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην δέχεται ὅτι μάλιστα καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνετοίμως ἀποδημησάντων προσαγόμενα. Καὶ τὰς παρὰ τῶν οἰκείων προσαγομένας τῶν ὑστερημάτων ἀναπληρώσεις, εἰς ἔργον τούτοις καὶ πρᾶξιν λογίζεται. Πρόσσχες οὖν. Ὁ γὰρ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ παράγει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· Κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς κατατεθῇ, μὴ ἀπαναίρου προσάψαι κηροὺς ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος. Δεκτὰ γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁλοκαύτωσις ἔοικεν εἶναι ὅ τε κηρὸς καὶ τὸ ἔλαιον· ὥσπερ οὖν ἐξιλασμὸς ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἡ δέ γε πρὸς τοὺς πένητας εὐποιΐα προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. Ὅθεν οὐ μικρῶς ὠφελοῦσιν, εἰ καὶ τῷ Θεῷ τὰ τοιαῦτα παρ' ἑτέρων προσάγονται.

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐπιβεβαιῶν, καὶ δεικνύων, ὡς αἱ μνῆμαι τὰ μέγιστα τοῖς ἀποιχομένους ὠφελοῦσι, καὶ ὅτι θαυμαστὸν οὐδέν, εἴγε παρ' ἄλλου μὲν ἡ θυσία τῷ Θεῷ προσενήνεκται, διαβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον ἡ ὠφέλεια, καὶ τάδε προστίθησιν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτω πρὸς τὸν ἑκατόνταρχον εἰπών, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος ἔλεγεν· *Οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλὰ εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεταί ὁ παῖς· Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας, γενηθήτω σοι,* σαφέστατα ἔδειξε διὰ τῆς ἑτέρου πίστεως καὶ τὸν μὴ παρόντα σωζόμενον. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ἄλλου ὑπὲρ ἑτέρου προσαγόμενα ἀνόνητα, καὶ αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θείου λουτροῦ χάριν τοῦ φωτιζομένου τελούμενα κατ' οὐδὲν αὐτὸν ὠφελοῦσιν, ἅτε τῆς συνταγῆς καὶ ἀποταγῆς παρ' ἑτέρων, καὶ οὐ παρ' αὐτῶν τελουμένων τῶν δεχομένων τὸ φώτισμα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ λίαν ἐπωφελεῖς πάντως αἱ μνῆμαι, καὶ τῷ ὄντι εὐπρόσδεκτοι· Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἄν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὡρισμένοις καιροῖς διετάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EPISTOLA XX.

(Fragm.)

Ad..... — Preces justorum etiam impiis demortuis proficuas esse (1).

Et quid de hominibus piis loquor, cum et quibusdam demortuis impiis, ut oratio jam exponet, peccatorum solutionem apportarint preces justi?

Καὶ τί λέγω περὶ ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ὅπου γε καὶ θανοῦσιν ἀσεβέσι τισὶν, ὡς ὁ λόγος, ἤδη γνωρίσει σοι λύσιν ἁμπλακημάτων ἐπήνεγκε δικαίου εὐχή;

(1) Apud Allatium *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 147.

Digitized by Google

Ἀλλ' ὑπὲρ τοιούτων ἀπίστων δηλαδή, ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου πένησι δώσεις, ὡς οἱ μαθηταὶ διαγορεύουσι τοῦ Χριστοῦ, κατ' οὐδὲν ὠφελήσει αὐτούς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν εὐχῶν; Ὃ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ κόσμου θνητὰ πένησιν οὐκ ἰσχύουσιν, τοῦτο εὐχὴ δικαίου παραδόξως ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Γρηγόριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τραϊανοῦ βασιλέως τοῦ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος, οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα ὑπὲρ Ἑλληνίδος τινὸς, ᾗ Φαλκονίλλη τὸ ὄνομα, τοῦ Θεοῦ δεηθεῖσα, τῶν αἰωνίων αὐτὴν βασάνων ἀπήλλαξεν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Μακάριος ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, καὶ ἐρωτήσας αὐτὸ, περὶ ὧν ἐγλίχετο μαθεῖν, ἤκουσεν ἐξ αὐτοῦ, λόγων γὰρ ἀληθείας ἐνέπνευσεν αὐτῷ τηνικαῦτα ὁ Θεὸς, ὡς *Ὅτε προσφέρεις τὰς θυσίας ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα.* Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἁμαρτίᾳ περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ, μυριοπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῇ, εὐχαῖς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

Verumtamen si pro infidelibus omnia mundi pauperibus tradas, ut Christi discipuli dicunt, nulla illis emolumento fuerint. Et hæc si ita se habent, quid nobis de sacrarum precum viribus dicendum est? Quod enim res mundanæ pauperibus exhibitæ efficere non possunt, justi oratio admirabiliter perfecit. Magnus namque Gregorius cognomento Dialogus, effusis precibus ad Deum, pro remissione peccatorum Trajani imperatoris, qui vitam in impietate finierat, a postulatis non cecidit. Sed et prima martyr Thecla pro gentili, cui Falconillæ nomen, supplicans, a sempiternis eam pœnis eripuit. Magnus item Macarius per viam in sacerdotum idolorum principis exsiccatam calvariam incidens, et poscens ab ea quod libebat addiscere, audiit verbum namque veritatis illi Deus inspiraverat (1): *Cum sacrificia pro mortuis offers, tunc nos pusillam consolationem persentiscimus.* Imo et Mauricius imperator, cum in peccatum remissione gravius incidisset, innumeram enim exercitus multitudinem barbaris trucidandam exhibuit, precibus hominum sanctorum æternas pœnas aufugit.

EPISTOLA XXI.

(Fragm.)

Ad..... — Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit (2).

Εἰ δὲ καὶ εἰς ᾅδην λέγει τὴν μακαρίαν αὐτῆς ψυχὴν κατελθεῖν ὁ Θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ἅτε τὰ ἐκεῖσε παρὰ Χριστοῦ τελεσθέντα μυηθησομένην μυστήρια, πῶς τε νενίκηκε, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγείρεται, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων καὶ ταῖς τοῦ Κυρίου παρατεθῆναι χερσὶ, καὶ εἰς ᾅδην αὐτὴν κατελθεῖν. Ὃν γὰρ τρόπον ὁ Κύριος, *Εἰς χεῖράς σου, Πάτερ, παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ἔλεγε, εἰς ᾅδην δὲ ὅμως τηνικαῦτα κατήρχετο· οὕτω δὴ καὶ τὰ κατὰ τὴν Παρθένον διανοεῖσθαί σε ἄξιον.

Et si in infernum quoque beatam illius animam descendisse tradat divinissimus Andreas Cretensis, ut scilicet mysteria a Christo ibi peracta addisceret, et quomodo devicerit, et quanam ratione vectibus illis fractis resurrexit: ne hoc tibi admirationem concipiat, neque rem esse peregrinam existima, fieri non posse, inquiens, eam in manibus Domini deponi, et in infernum descendere. Quemadmodum ipse Dominus, *In manus tuas, Pater, commendo spiritum meum*, dicebat, nihilominus in inferna tunc descendebat, eodem modo et res Virginis dijudicandæ sunt.

EPISTOLA XXII.

(Fragm.)

Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enim ipse probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione patrata, loco transitus ad cœlestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent æternis supplicis cruciandi (3).

Ὕστερον δὲ τοῦ Κυρίου κατά γε τὸν τοῦ πάθους καιρὸν εἰπόντος. *Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ταῖς μὲν τῶν δικαίων τηνικαῦτα ψυχαῖς ἡ πρὸς τὰ ἄνω πορεία κεχάρισται, οὐδὲ γὰρ δωρεὰν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθανεν· αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ καθάπερ καὶ πρότερον τοῖς κάτω ἐναπομένουσι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λόγῳ αὐτοῦ διέξεισιν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Λέγει γὰρ οὕτως· Καὶ νῦν μὲν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ φύ-

Cum postmodum tempore Passionis Dominus dixisset, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, justorum tunc animabus ad superiora aditus datus est; neque enim gratis pro illis Christus mortem oppetiit: peccatorum autem animæ, quemadmodum et prius in locis infernis remanent. Idque manifestum est ex his, quæ tractat in oratione de Dormitione sanctissimæ Deiparæ divinissimus Andreas Cretensis. Et nunc quidem, ait, omnium hominum, et ipsorum quoque justorum

(1) Joannes Damascenus sermone *De precibus pro defunctis*, p. 420 seq.

(2) Allat. *De libris eccl. Gr.*, p. 326.

(3) Ibid., p. 327.

Digitized by Google

animæ tristem inferorum locum pertranseunt, nec detinentur, nisi tantum eæ, quæ viventes luxu ac deliciis, mortem, quæ per peccatum advenit, in semet attraxerunt. Quapropter pertransibunt quidem per inferorum portas justorum animæ. Neque enim est discipulus super magistrum, sed non detinebuntur quemadmodum antea, cum una cum morte peccatum dominatum obtinebat. Pertransibunt vero ut mysteria ibi supra naturam a Domino perfecta addiscant : quomodo vicit, et quomodo vectibus illis confractis resurrexit. Id idem et Theologus Gregorius in oratione de Pascha innuens ait : Si ille in inferna descendit, descende tu quoque, et Christi mysteria eo in loco apprehende, et quænam fuerit dispositio duplicis descensus.

A τῶν δὴ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τὸν ἀμειδῆ τοῦ ᾅδου τόπον ἐπέρχονται, οὐ κατέχονται δὲ, πλὴν ὅσαι τῇ κατὰ τὸν βίον ῥᾳστώνῃ τὸν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπεσπάσαντο· ὥστε διελεύσονται μὲν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ διὰ τῶν τοῦ ᾅδου πυλῶν. Οὐ γάρ ἐστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Οὐ μὴν δὲ καὶ κατασχεθήσονται, καθὰ καὶ πρώην, ὅτε σὺν τῷ θανάτῳ ἐβασίλευεν ἡ ἁμαρτία. Διελεύσονται δὲ ὥστε μυηθῆναι τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐκεῖσε παρὰ τοῦ Κυρίου τελεσθέντα μυστήρια, πῶς τε νενίκηκεν, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγήγερται. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ὑπεμφαίνων Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· Ἂν εἰς ᾅδου κατῇς, συγκάτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, καὶ τίς ἡ οἰκονομία B τῆς διπλῆς καταβάσεως.

EPISTOLA XXIII.

Ad Constantinum Palæologum. — Non esse audiendos qui temere opinati sunt, Paulum esse unum ex duodecim Christi discipulis (1).

Quod hærens proponis de beato Paulo, nobilissime vir, an scilicet cooptatus fuerit in collegium duodecim Christi discipulorum ; sciendum tibi est, extra hunc duodenarium numerum esse maximum hunc Apostolum. Multo enim postea, ut cate nosti, et post Salvatoris nostri assumptionem, et sanctissimi Spiritus descensum, vocatio hujusce contigit : postquam nempe Ecclesiam Christi persecutus est, postquam in necem protomartyris Stephani assensum præbuit, et postquam epistolas ad vexandos C Christianos a summis sacerdotibus accepit. Tunc enim inenarrabile illud per mediam viam fulgur eumdem circumfulsit : tunc et vocem desuper audiit, hæc dicentem : *Saul, Saul, cur me persequeris?* tunc et oculorum lampades exstinctæ sunt ; propterea que ad Ananiam mittitur, et ab eo baptismum recipit. Hæc vero omnia multo post sancti Spiritus adventum evenere. Quid multis opus? Actorum librum percurre. Nominatim enim ibidem duodecim Christi discipuli, qui per adventum Spiritus sancti admirandum illud linguarum donum acceperant, recensentur; at inter eos Paulus nullus est, sed Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus frater ejus, Matthæus, Philippus, Bartholomæus, Simon Zelotes, Jacobus Alphæi, Judas frater ejus, D Thomas, et Matthias ille, qui cum prius esset e septuaginta discipulorum numero, sorte in locum Judæ proditoris a Petro cum undecim cooptatus, ut divinitoquus Lucas refert. Hi itaque jam numerati duodecim, soli tunc et primi, sanctissimi Spiritus gratiam acceperunt. Hinc nos extra duodenarium hunc numerum beatum Paulum ponimus. Qui vero inter duodecim discipulos collocant, aut ostendant eum qui inde rursum ceciderit, aut cessent, Paulum unum ex illis duodecim asserere. Namque, nisi quis ex eo numero egressus est, nisi rursus undecim discipuli facti sunt, quanam ratione Paulus ingressus est, et in cœtu duodecim

Τί δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρηκας, εὐγενέστατε ἀνήρ, εἴτε τῷ χορῷ συγκατελέκτο τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰδέναι ὀφείλεις, ὅτι τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς ὁ πάμμεγας οὗτος ὑπάρχει ἀπόστολος ; Πολλῷ καὶ γὰρ, ὡς οἶδας, ὕστερον τῆς τε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναλήψεως, καὶ αὐτῆς τῆς καθόδου τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἡ τούτου κλῆσις ἐγένετο· μετὰ τὸ διῶξαι δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, μετὰ τὸ συνευδοκῆσαι τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἐπιστολὰς ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀπελθεῖν. Τηνικαῦτα γὰρ ἡ ἀπόῤῥητος ἐκείνη κατὰ μέσην ὁδὸν περιέλαμψεν αὐτὸν ἀστραπὴ· τηνικαῦτα καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἤκουσεν οὕτω λεγούσης· *Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις ;* τηνικαῦτα δὲ καὶ τοὺς τοῦ σώματος λύχνους σβεννύμενος ἦν. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς Ἀνανίαν στέλλεται, καὶ παρ' ἐκείνου τὸ βάπτισμα δέχεται. Ταῦτα δὲ πάντα πολλῷ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως γέγονεν ὕστερον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν ; Τὴν τῶν Πράξεων βίβλον ἀνάγνωθι. Κατ' ὄνομα γὰρ αὐτὴ μνημονεύει τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ δεξαμένων διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ παράδοξον ἐκεῖνο χάρισμα τῶν γλωσσῶν. Καὶ Παῦλον μὲν οὐχ εὑρήσεις ἐκεῖσε, ἀλλὰ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, Ἰωάννην, Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ματθαῖον, Φίλιππον, Βαρθολομαῖον, Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, Ἰάκωβον τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Ἰούδαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Θωμᾶν, καὶ Ματθίαν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μὲν ὄντα τὸ πρότερον, κατάκληρον δὲ ὅμως ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου παρὰ Πέτρου καταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἑνδεκα, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἱστορεῖ. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες δώδεκα ἄνδρες καὶ μόνοι τηνικαῦτα καὶ πρῶτοι τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐδέξαντο. Ἔνθεν τοι καὶ τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς τὸν μακάριον εἶναι λέγομεν Παῦλον. Οἱ δὲ λέγοντες ἕνα καὶ τοῦτον εἶναι τῶν δώδε-

(1) Allatius *De consensu*, col. 42.

Digitized by Google

κα μαθητῶν ἢ δειξάτωσαν τὸν ἐκπεσόντα, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν, ἢ παυσάσθωσαν ἕνα καὶ τὸν Παῦλον εἶναι τῶν δώδεκα λέγοντες. Εἰ μὴ γὰρ ἐξῆλθέ τις ἐκεῖθεν, εἰ μὴ καὶ πάλιν ἔνδεκα γεγόνασιν οἱ μαθηταί, πῶς ὁ μακάριος εἰσῆλθε; Ποίῳ δὲ τρόπῳ τῷ χορῷ συνηριθμητο τῶν δώδεκα; Μὴ οὖν εὐπαράδεκτα ἡγοῦ τὰ παρ' ἐνίων οὕτως ἀληθῶς εἰσαγόμενα, καὶ ταῦτα ταῖς ἱεροῖς τῶν Πατέρων ἐντεθραμμένος συγγράμμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν οἰκεῖον δρόμον ἐτέλεσε τῶν μαθητῶν ἕκαστος, ἐπειδὴ τὴν πίστιν ἐτήρησε καὶ μέχρι τέλους αὐτοῦ· καὶ δηλοῦσι τὰ ἐκτεθέντα χάριν αὐτῶν ὑπομνήματα παρὰ Δωροθέου ἐπισκόπου Τύρου καὶ μάρτυρος· τότε λοιπὸν, ἢ πῶς ἐκβληθῆναί τινα τοῦ χοροῦ εἴπωμεν, ὥστε τὸν Παῦλον ἀντ' αὐτοῦ εἰσελθεῖν; Εἷς ἐκεῖνος ἄθλιος ὁ τοῦ χοροῦ ἐκπεσὼν, καὶ τὴν τάξιν ἑτέρῳ καταλιπὼν ὁ Ἰσκαριώτης Ἰούδας, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν Ψαλμοῖς, ὅτι « Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. »

collocatus? Nec itaque facile acceptes prolesque quæ ab aliquibus imperite admodum intruduntur; potissimum cum sis in sacris Patrum commentariis innutritus. Cum vero quilibet discipulorum proprium cursum perficerit, cum fidem servaverit ad finem usque vitæ; idque commonstrant edita de iisdem Commentaria Dorothei episcopi Tyri et martyris; quando denique aut qua ratione dicemus aliquem e cœtu ejectum, ideoque Paulum pro eo locum occupasse? Unus ille miser, qui de choro cecidit, et ordinem suum alteri reliquit, Judas Iscarjotes, de quo in Psalmis scriptum est: *Episcopatum illius capiet alter.*

Πλὴν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν δώδεκα συγκατείλεκται ὁ Παῦλος, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν αὐτῷ τὰ τῆς τιμῆς ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὰ δευτερεῖα φέρει πρός γε τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Ἄπαγε. Εἰ γὰρ καὶ πρώτους ἐκείνους ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο, εἰ καὶ τιμῆς ἠξίωσεν ὅτι πολλῆς, εἰ καὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνων ὑπέσχετο καθίσαι αὐτούς, εἰ καὶ σύνδειπνοι αὐτῷ ἔσονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ μεμενήκασι μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχομεν ἀλλαχοῦ τὸν Κύριον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐκ Ζεβεδαίου, ἡνίκα δεξιὰν ἠτήσαντο, καὶ ἀριστερὰν καθέδραν, οὕτω λέγοντα· *Οὐκ ἐμόν ἐστι τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρός μου.* Οὐκοῦν εἰ τὰ τῆς τιμῆς ἐκείνης οὐ δίδοται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὁ καθ' ἕνα ἐνδείξεται, μὴ θαύμαζε, εἶγε καὶ οἱ κατὰ Παῦλον ἀγωνισάμενοι κοινωνοὶ καὶ συμμέτοχοι τῶν δώδεκα τιμῆς εὑρεθήσονται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἰ Παύλου πλεῖον οὐδεὶς ἐκοπίασεν, εἰ δηλονότι οὐδὲ Παύλου μεῖζον ἐκεῖσε σταίη τις ἄν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησί. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τῆς μὲν ἀφάτου δόξης ἐκείνης, ἣν ἔλαχον οἱ δώδεκα καὶ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κοινωνὸς ὁ Παῦλος ὑπάρχει καὶ μέτοχος, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων πληροῖ, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισεν.

Nihilominus, licet numero duodecim non comprehendatur Paulus, non propterea illius honores imminuuntur, vel inferior est reliquis discipulis. Absit. Licet enim primos illos duodecim Dominus elegerit, quos et maximis dignitatibus honestavit; licet illos in duodecim thronis sessuros promiserit; licet contubernales erunt ipsi illo die, quod cum eo remanserunt; tamen habemus alibi Dominum ipsum Zebedæi filiis, dextram et sinistram cathedram petentibus, sic dicentem: *Non est meum dare hoc, sed quibus præparatum est a Patre meo.* Igitur si honor ille gratia non exhibetur, sed secundum certamina quæ quicunque certaverit, mirandum non est, si, qui cum Paulo certarunt, consortes et comparticipes honoris duodecim futuri sunt. Quid multa afferuntur? Si Paulo nemo plus laboravit, planum est, nullum Paulo majorem ibi assessurum, ut ore aureo Joannes ait. Hinc itaque discito gloriæ quidem illius, quæ verbis exprimi nequit, cujus participes facti sunt duodecim, et primi Christi discipuli, consortem Paulum esse, atque participem, ac non item eorum numerum implere, quemadmodum sermo jam demonstravit.

EPISTOLA XXV.

Ad Andronicum Palæologum. — De die Luminum. An solemnitate Nativitatis Christi dignior sit (1).

Εἰ δὲ καὶ σὺ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατε ἀνὴρ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως λέγοντος, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης, ὥστε καὶ μητρόπολιν αὐτὴν πασῶν τῶν ἑορτῶν καλεῖν τοῦ Χριστοῦ, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκα, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιοῦσθαι τοὺς ὑποφήτας τοῦ Πνεύματος νόμιζε· εἰ γὰρ ἐπιστήσεις τὸν νοῦν, εὑρήσεις, ὅτι κατ' ἄλλα μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐξαίρει τὴν γέννησιν, καθ' ἕτερον δὲ πάλιν ὁ Θεολόγος τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων λαμπροτέραν καλεῖ. Ὁ μὲν γὰρ Θεῖος Ἰωάννης εἰς αὐτὴν ἀπιδὼν τὴν ἄφατον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ

Licet tu quoque una cum aliis, nobilissime vir, Theologum Gregorium audisti, diem Luminum ipsis Christi natalibus splendidiorem nuncupantem, quos tantum extollit lingua aureus Joannes, ut eos solemnitatum omnium metropolin vocet, non est cur hujus causa in admirationem traharis; neque inter se Spiritus sancti mystas dissidere existimes. Namque, si mentem applicaveris, comperies, alia ratione Chrysostomum Christi natales extollere, alia diem Luminum splendidiorem Theologum appellare. Divinissimus quippe Joannes, in ipsam Dei, et quæ verbis exprimi non potest, dispositionem Dei respiciens, et quomodo inclinatis cœlis descen-

(1) Allatius *De consensu*, col. 1471.

Digitized by Google

esse cum Christo. » Quid ad hæc, o sacrum caput, quis dixerit? Quodsi igitur hinc profectæ sanctorum animæ coram Christo astant et ipsius gloriam, uti ipsi expetierunt, aspiciunt, quare non pro nobis legatione fungantur? quare non etiam in delicta nostra propitium ipsum nobis reddant? Si enim Moyses ille, Domini conspectu insignitus, tam proximus Dei astabat, ut vivens ore ad os, et facie ad faciem cum ipso colloqueretur, ac pro Israel inconsiderate his verbis exoraret : « Si dimittis ipsis, Domine, dimitte; si non, me quoque cum ipsis trucida : » cur non et ipsos qui in Domino vitam deseruerunt, Deique magis proximi effecti sunt, pro nobis Deum deprecari dicamus? Nonne qui coram ipsis regibus astant, fiduciæque participes sunt, ipsis rationem reddunt etiam de reis quos aliquando pœna liberant?

4. Et quis hæc negare poterit? idque dum sanctus Theodorus Studita discipulis suis tempore quo peregre vivebat, hæc dicebat : Cum inde profectus apud Deum gratiam invenero, pro vobis deprecari non desinam. Quod autem hæc ita se habeant, etiam theologus Gregorius in funebri sermone de Basilio magno clare ostendit, de divino illo viro dicens : Et nunc quidem in cœli sedibus versatur, ad sanctuarii penetralia, in facie Dei pro nobis orans. Et de his noli mirari, nec dicere : Quomodo isti omnino jam corpore soluti, in corporibus vitam degentium adhuc recordantur? Si enim dives ille flammis gehennæ combustus, adeo vitam anteactam secum volveret, ut et paternæ domus meminerit, ac fervide pro fratribus oraverit, dicens : Pater Abraham, mitte Lazarum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne paria patiantur, nec et ipsi veniant in hunc locum tormentorum : quare non inde profectas sanctorum animas et ipsas harum quæ supra terram manifestius recordari non dixerimus, Deumque ardentius deprecari pro quibus volunt?

5. Nec mihi objicias hæc de divite in parabola dici, nec inde sane veritatem dari; habes enim et ipsum magnum Basilium qui parabolam istam recipit, dicentem : Quodsi enim et justas pœnas pro debitis dederint qui juxta hunc divitem egerunt, non jam in amentiam ipsis pro pœna mens vertitur : quorum enim in carne firmam scientiam habuerunt, priori agnitioni inferiores non apparent, imo clariorem visionem habebunt. Non igitur objicias, quod coram Christo astent nunc sanctorum animæ, beato Paulo dicente, ut supra dictum est, « Cupio dissolvi, et esse cum Christo. » Et in paradiso morantur : ipsi enim beato latroni et cuique sancto dicit Dominus : « Hodie mecum eris in paradiso; » sed insuper et ipsum ingredi cœlum non prohibentur. Hanc enim viam ipse se-

A ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Τί οὖν πρὸς ταῦτα εἴπῃ τις, ὦ ἱερὰ κεφαλή; Εἴπερ οὖν αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ συμπάρεισι τῷ Χριστῷ καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν, καθὼς αὐτοὶ ἠτήσαντο, θεωροῦσι, τί τὸ κωλύον αὐτοὺς μὴ καὶ πρεσβεύειν αὐτοπροσώπως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἵλεων ποιεῖν αὐτὸν ἐπὶ ταῖς πλημμελείαις ἡμῶν; Εἰ γὰρ ὁ θεόπτης ἐκεῖνος Μωσῆς τοσοῦτον ἦν ἐγγίζων Θεῷ, καὶ ταῦτα τῷ βίῳ τούτῳ περιών, ὥστε στόμα κατὰ στόμα καὶ ἐν εἴδει τῷ Θεῷ τε αὐτῷ διαλέγεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπερισκέπτως ἐκλιπαρεῖν, οὕτω λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῇς αὐτοῖς, Κύριε, ἄφες· εἰ δὲ μή, κἀμὲ συναπόκτεινον μετ' αὐτῶν*· πῶς οὐχὶ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν Κυρίῳ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, αὐτοπροσώπως δέεσθαι εἴπωμεν ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Θεοῦ; Ἆρ' οἱ παρ' αὐτοῖς ἑστῶτες τοῖς βασιλεῦσι καὶ παῤῥησίας μετέχοντες οὐκ ἀναφέρουσι, καὶ περὶ καταδίκων ἔστιν ὅτε τινῶν, καὶ τῆς ἐνοχῆς πολλάκις ἐλευθεροῦσιν αὐτούς;

B

δ'. Καὶ τίς ἀντειπεῖν ἰσχύσειε κατὰ τούτου ποτέ; καὶ ταῦτα τοῦ ἐν ἁγίοις Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς καθ' ὃν ἐξεδήμει καιρὸν οὕτω διαθεμένου λέγοντος· Ἐὰν ἀπελθὼν παῤῥησίαν εὑρήσω παρὰ τῷ Θεῷ, δεόμενος ὑπὲρ ὑμῶν οὐ παύσομαι. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον ἐπιταφίῳ λόγῳ αὐτοῦ σαφέστερον ἐδείξε περὶ τοῦ θείου τούτου ἀνδρὸς εἰπών· Καὶ νῦν μὲν ἐν τοῖς ὑπερουρανίοις ἀδύτοις ἐστὶν εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ καταπετάσματος ἐντυγχάνων αὐτοπροσώπως τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν δεόμενος· καὶ τούτου χάριν μὴ θαύμαζε, μηδὲ λέγε, Πῶς οἱ οὕτω τέλεον ἀπορῥαγέντες τοῦ σώματος τῶν ἐν σώματι πάλιν ἀναμιμνήσκονται; Εἰ γὰρ ὁ πυρπολούμενος ἐκεῖνος ἐν τῷ ᾅδῃ πλούσιος τοσοῦτον ἐν ἑαυτῷ τὰ τῇδε συνέστρεφε, ὥστε καὶ πατρικοῦ οἴκου μεμνῆσθαι αὐτόν, καὶ θερμῶς ὑπὲρ ἀδελφῶν δέεσθαι λέγοντα, Πάτερ Ἀβραάμ, πέμψον Λάζαρον εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρός μου, πέντε γὰρ ἀδελφοὺς ἔχω, ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς τοῦ μὴ παθεῖν ἐκείνους τὰ ὅμοια, καὶ τῇ βασάνῳ ταύτῃ περιπεσεῖν· πῶς οὐχὶ καὶ τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχὰς καὶ μεμνῆσθαι τῶν ἐνταῦθα τρανότερον εἴπωμεν, καὶ τοῦ Θεοῦ δὲ θερμότερον δέεσθαι ὑπὲρ ὧν ἄρα καὶ βούλονται;

C

ε'. Καὶ μή μοι λέγε παραβολικῶς ταῦτα δὴ λελέχθαι τὰ κατὰ τὸν πλούσιον, κἀντεῦθεν μὴ φέρειν ἐναργῆ τὴν ἀλήθειαν· ἔχεις γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν Βασίλειον τὴν παραβολὴν ταύτην δεχόμενον, κἀντεῦθεν ὁρμώμενον οὕτω καὶ λέγοντα· Εἰ γὰρ καὶ δίκην διδόασιν ὧν ὀφείλουσιν οἱ κατ' ἐκεῖνον ὄντως τὸν πλοῦσιον, ἀλλ' οὐδὲ καὶ τὸ νοερὸν αὐτοῖς λόγῳ τιμωρίας εἰς ἄνοιαν περιτρέπεται· ὧν γὰρ μετὰ σαρκὸς εἶχον ἀσφαλῆ τὴν εἴδησιν, οὐ μόνον οὐκ ἐλάττους φανεῖεν τῆς προϋπαρχούσης γνωρίσεως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀκριβεστέραν κατάλυσιν ἀναφέροντες. Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, ὅτι τῷ Χριστῷ συμπάρεισιν αἱ ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαί· καὶ ταῦτα τοῦ μακαρίου Παύλου λέγοντος, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, ὅτι *Ἐπιποθῶ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι*. Καὶ ἐν παραδείσῳ διατρίβουσιν· ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ μακαρίῳ

D

Digitized by Google

λητῇ καὶ παντὶ ἁγίῳ ἔφη ὁ Κύριος· *Σήμερον* A ctari Dominus monstravit, præcursor in sedem desuper Ingressus. Si enim res ita se non haberet, Apostolus ipse præcursorem non vocasset : etenim præcursor aliquorum et est et dicitur præcursor : ac veluti haud fortuito casu et in vanum Primogenitum ex mortuis nuncupavit, propter illos qui una resurgent in novissimo die, ita etiam præcursorem in sedem supernam ingressum dixit, haud temere, sed omnino illorum gratia qui cum ipso sunt ingressuri. Si vero hæc ita se habent, si coram Christo stant qui in ipso vitam mutaverunt, quare ipsos pro nobis intercedere negaverimus, et per visionem et per somnum apparere?

μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι τὸν οὐρανὸν οὐκ ἀπείργονται· καὶ ταύτην γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτὸς ὑδεύειν ὁ Κύριος ἔδωκεν, πρόδρομος εἰς τὴν ἄνω σκηνὴν εἰσελθών. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσε πρόδρομον· ὁ γὰρ πρόδρομός τινων πάντως καὶ ἔστι καὶ λέγεται πρόδρομος· καὶ καθάπερ οὐχ ἁπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχε, πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἐπωνόμασε χάριτι τῶν κοινῶς ἀναστησομένων ὀψέ ποτε, οὕτω καὶ πρόδρομον εἶπεν εἰς τὴν ἄνω σκηνὴν αὐτὸν εἰσελθεῖν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἐκείνων πάντως ἕνεκεν τῶν εἰσιέναι μελλόντων ἐκεῖσε κατόπιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει εἰ τῷ Χριστῷ συμπάρεισιν οἱ ἐν αὐτῷ τὸν βίον ἀλλάξαντες, πῶς οὐχὶ καὶ πρεσβεύειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἕπωμεν, ὅπαρ τε τοῖς καλουμένοις, καὶ καθ' ὕπνους αὐτοὺς καὶ ἐπιφαίνεσθαι,

Si igitur verum non esset, quod inde profectæ sanctorum animæ, his qui supra terram sunt sese præbeant, haud sane patriarcha ille Photius, Gregorio Magno Dialogorum auctori assentiens, ita dixisset : Parvis sanctorum reliquiis etiam magis miraculorum virtus conceditur ob multorum incredulitatem : turbæ enim minime prodest prolata ratio, quod hæc mira sese habere nequeunt justarum animarum jussu, quæ in corpore agones laboresque certaverunt. Quid hoc evidentius? Justarum, enim, inquit, animarum jussu sanctorum reliquiæ miracula patrant. Verax enim in ipsis apostolis cunctisque divinis ministris loquens Deus, « Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. »

ς'. Καὶ ταῦτα τὸν ἐν ἁγίοις Συμεὼν τὸν Μεταφρα- B 6. Insuper in sanctis Simeonem Metaphrasten illud dogma præ cæteris asserentem invenimus : etenim in Vita magnæ martyris Anastasiæ Romanæ ita loquitur : Beata Theodote, quæ martyri Anastasiæ in carcerem conjectæ circa sextam noctis horam visa, ad certamen cohortabatur; nam nullum bonum inexploratum relinquens, hæc quoque rogabat, quenam modo post mortem ipsi loquens appareret. Illa vero martyrum animabus concedi dixit a Deo, post discessionem ex hac terra, iis quibus volunt apparere et ipsos sua præsentia et confabulatione dignari. Hæc etiam theologus Gregorius affirmat dicens : Tunc videbo Cæsarium splendidum, gloriosum, ornatum, qualem mihi in somnis te præbuisti, fratrum amantissime.

στὴν τὸ δόγμα τοῦτο συνιστῶντα πρὸ τῶν ἄλλων εὑρίσκοντες· ἐν γὰρ τῷ βίῳ τῆς μεγαλομάρτυρος Ἀναστασίας τῆς Ῥωμαΐας καὶ τάδε φησίν· Ἡ μακαρία Θεοδότη ἐν φρουρᾷ τῇ μάρτυρι Ἀναστασίᾳ οὔσῃ ἔφ' ἕκτης ὁρωμένῃ νυκτὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἐρρώννυεν, ἣν καὶ πολλάκις φοιτῶσα ἡ μηδὲν ἐάσασα τῶν ἀγαθῶν ἀνεξέταστον, καὶ τοῦτο ἤρετο, τίνα δὴ τρόπον, λέγουσα, μετὰ τὸ θανεῖν φοιτᾷ πρὸς αὐτήν; Ἡ δὲ δεδόσθαι ταῖς τῶν μαρτύρων ἔφη ψυχαῖς καὶ τοῦτο παρὰ Θεοῦ, τὸ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἐπιδημίαν ἐπιφοιτᾶν παρ' οἷς ἂν καὶ βούλοιντο, καὶ ὁμιλίας καὶ παρακλήσεως αὐτοὺς ἀξιοῦν. Ταῦτα δὲ καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος ἐπιβεβαιοῖ λέγων· Τότε ὄψομαι Καισάριον λαμπρὸν, ἔνδοξον, ἀγαλλόμενον, οἷός μοι καὶ κατ' ὄναρ ὤφθης, ἀδελφῶν φιλτατε.

C

ζ'. Μὴ οὖν ἀπίστει τοῖς λεγομένοις· ἴσθι γὰρ ὅτι καὶ καθ' ὃν ἐκδημοῦσι καιρὸν οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, ὀπτασίας ἁγίων τεθέανται· καὶ δῆλον ἔκ τε τῶν συμβεβηκότων τῷ μεγάλῳ Δανιὴλ τῷ Στυλίτῃ, τῷ μεγάλῳ Σάβᾳ, καὶ ἑτέροις τῶν ἁγίων οὐκ ὀλίγων. Ἡνίκα γὰρ τοῦ σώματος ἐχωρίζοντο, ἐφεστήκεισαν οἱ ἀπ' αἰώνων ἅγιοι ὅσοί τε καὶ μάρτυρες προσκαλούμενοι αὐτοὺς σὺν ἐπουρανίοις δυνάμεσιν. Εἰ παρ οὖν οὐκ ἦν ἀληθὲς, ὅτι ἐφίστανται τοῖς ἐνταῦθα ἀπελθοῦσαι τῶν ἁγίων ψυχαὶ, οὐκ ἂν ὁ πατριάρχης ἐκεῖνος Φώτιος τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Διαλόγῳ ἀκολουθῶν οὕτως ἔλεγε· Τοῖς μὲν οὖν βραχέσι τῶν ἁγίων λειψάνοις καὶ μᾶλλον ἡ τῶν σημείων ἐνέργεια δίδοται διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀπιστίαν· τοῖς γὰρ ὁλοκλήροις οὐδενὶ διανίσταται λογισμὸς, ὡς οὐ δύνανται D ταῦτα θαυματουργεῖν ἐπιστασίᾳ τῶν καλλινίκων ψυχῶν, αἳ τοῖς τῶν σωμάτων συνδιήθλησαν ἀγῶσι καὶ πόνοις. Τί τούτου σαφέστερον; Ἐπιστασίᾳ γὰρ, φησὶ, τῶν καλλινίκων ψυχῶν τὰ τῶν ἁγίων τερατουργοῦσι λείψανα. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ ἐν αὐτοῖς τοῖ, ἀποστόλοις καὶ πᾶσι τοῖς θεαρέστοις πολιτευσαμένοις εἰπὼν Θεὸς, *Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας.*

7. Ne igitur de his dictis dubites : scias enim quod ii qui dum in terris agebant in Deo vitam egerunt, sanctorum visionem experti sunt. Patet ex iis quæ magno Danieli Stylitæ, magno Sabæ cæterisque sanctis haud paucis contigerunt. Postquam enim corpore soluti essent, inde a sæculis sancti et martyres, ipsos cum cœlestibus virtutibus advocarunt. Si igitur verum non esset, quod inde profectæ sanctorum animæ, his qui supra terram sunt sese præbeant, haud sane patriarcha ille Photius, Gregorio Magno Dialogorum auctori assentiens, ita dixisset : Parvis sanctorum reliquiis etiam magis miraculorum virtus conceditur ob multorum incredulitatem : turbæ enim minime prodest prolata ratio, quod hæc mira sese habere nequeunt justarum animarum jussu, quæ in corpore agones laboresque certaverunt. Quid hoc evidentius? Justarum, enim, inquit, animarum jussu sanctorum reliquiæ miracula patrant. Verax enim in ipsis apostolis cunctisque divinis ministris loquens Deus, « Ecce ego, inquit, vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. »

η'. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε, μηδὲ λέγε, πῶς ἀλλαχοῦ μεθιστάμενοι τοῖς ἐνταῦθα; Καὶ ἀποβιωσκόσι γὰρ τοῖς ἁγίοις πάρεστιν ἡ τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις· κἀντεῦθεν τοῖς ναοῖς αὐτῶν ἐπιφαίνονται, καὶ τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐφίστανται, καὶ

8. Ne igitur diutius dubites, nec dicas, Quomodo aliunde distractæ his quæ supra terram aderunt? Vita enim functis sanctis adest sancti Spiritus gratia : et ibi in templis suis apparent, et invocantibus astant, et cætera omnia agunt ex voluntate;

Digitized by Google

« Vobiscum enim, inquit, omnibus sum diebus usque ad consummationem sæculi. » Ne igitur diutius inquiras, quomodo aliunde distractæ his qui supra terram appareant. Si enim prophetæ ille Habacuc, corporali vinculo adhuc detentus, ab Hierosolyma una eademque hora in Chaldaicam regionem pervenit, Danieli prophetæ in fovea cibos afferens, quomodo etiam sanctorum animas invocantibus aliquando apparere negabimus? Mitte ergo quærere causam : ubi est gratia Dei, causam investigandi locus non est : quod appareant, scio; Patrum enim traditionibus non obsto : quomodo vero, nescio : scit mirabilis ille in sanctis suis : quod vivo, quod nutrior, scio : quomodo vero, nescio : quod etiam corpori anima jungitur, scio : quomodo vero, nescio : quod spiritalis et immaterialis, scio, audivi enim : qualis vero ejus species, ac qualis essentia, nescio : hoc enim inexploratum mansit : quomodo enim noverit quis rem ad imaginem creatam impenetrabilis atque incomprehensibilis Dei? Si animæ essentia comprehenderetur, et ipsum imaginis prototypum. Quod si vero prototypum incomprehensibile est, incomprehensibilis necessario et ipsa prototypi imago : inde plurima tractata sunt de ea; nemo vero hujus aliquando potuit capere naturam, ad imaginem factam, ut dicunt, incomprehensibilis ac inaccessibilis Dei.

9. Ne igitur causam indagare velis, ne forte ob hoc incredulitatis accuseris : dicit enim, « Nisi credideritis, non intelligetis. » Ut ex ultimis terræ apostoli, et hæc dum molesto corpore detinerentur, in obitu sanctissimæ Dei Matris in unum sunt coadunati, nisi forte hic angelos apostolorum loco convenisse dixerimus : ut Paulus ad tertium cœlum abreptus, inde in paradisum descendit, et ineffabilia verba audivit : quomodo tollentur justi obviam Domino in aera : quomodo etiam transfigurato Christo Moyses et Elias in monte astiterunt : utut igitur mira quidem sint ista, sed revera fuere, ac credimus : ita etiam redeuntibus sanctorum animis fidere te decet. Quod autem superstitibus apparent, crede ex supra relatis; quomodo vero, ipsi Domino committe; non enim plura per ipsum cogitare licet, ne tale quid patiamur, quale damnatus Lucifer; qui cum ipsi collatam a Domino gloriam, utpote difficilem, ferre non posset, in terram misere repente delapsus est. Quapropter et magno Paulo quo tempore in cœlum est abreptus, revelationes sub silentio traditæ sunt : aliter enim totius orbis magister silentio non prætermisisset : quomodo vero tacere non maluisset? qui ipse propriæ carni stimulos adhibere se dixit, ne revelationum mole obrueretur.

οἰκουμένης διδάσκαλος ἐπὶ τοσοῦτον σεσίγηκε · καὶ σαρκὶ σκόλοπα λαβεῖν ἔλεγεν, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ

10. Scripturas igitur amplecti debemus, ea vero

τἄλλα πάντα ποιοῦσιν ὅσα καὶ βούλονται · *Μεθ' ὑμῶν* γάρ, φησι, *πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας*. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε, πῶς ἀλλαχοῦ μεθιστάμενοι τοῖς ἐνταῦθα πάλιν ἐφίστανται. Εἰ γὰρ ὁ προφήτης ἐκεῖνος Ἀββακοὺμ μετὰ τοῦ σαρκίνου ἐκείνου πάχους ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ ὥρᾳ τὴν Χαλδαϊκὴν κατέλαβε γῆν, τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰσκομίζων ἐν τῷ λάκκῳ τὸ ἄριστον, πῶς οὐχὶ καὶ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς; τοῖς ἐπικαλουμένοις ὀπτάνεσθαί ποτε εἴπωμεν; Ἄφες τοίνυν τὸ πῶς · ἔνθα χάρις Θεοῦ, χώραν οὐκ ἔχει τὸ πῶς · ὅτι μὲν ἐφίστανται οἶδα · οὐδὲ γὰρ ἀντιτείνω ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · οἶδεν ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ · ὅτι μὲν ζῷ καὶ τρέφομαι, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν οὖν τῷ σώματι σύνεστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν ἀσώματος καὶ ἄϋλος, οἶδα, ἠκουσα γάρ · τί δὲ τὸ εἶδος αὐτῆς, καὶ ποτακὴ τὴν οὐσίαν ἐστὶν, οὐκ οἶδα, ὅτι καὶ ἀνερμήνευτον τοῦτο μεμένηκε · πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰδοίη τις τὴν κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν τοῦ ἀπερινοήτου καὶ ἀκαταλήπτου Θεοῦ; Ἐὰν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κατελαμβάνετο ἄν, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰκόνος πρωτότυπον · εἰ δὲ τὸ πρωτότυπον ἀκατάληπτον, ἀκατάληπτος ἐξάναγκες καὶ ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκών · ἔνθεν τοι καὶ πολλὰ μὲν ἐφιλοσοφήθη περὶ αὐτῆς · οὐδεὶς δὲ τὴν ταύτης ἠδυνήθη καταλαβέσθαι φύσιν ποτὲ, κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἀπροσίτου Θεοῦ.

θ'. Ἄφες τοίνυν ἐπὶ τῶν παραδόξων τὸ πῶς, ἵνα μὴ καὶ ἀπιστίαν ἐπὶ τούτῳ κατακριθῇς. *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε* γὰρ, φησὶν, *οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε* · πῶς ἐκ περάτων οἱ ἀπόστολοι, καὶ ταῦτα τῷ παχεῖ τούτῳ βαρούμενοι σώματι, ἐν τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' αὐτὸν συνηθροίσθησαν, ἵνα τί μὴ καὶ ἀγγέλους ἐνταῦθα λέγωμεν, ἀντὶ τῶν ἀποστόλων ἐλθεῖν; πῶς ὁ Παῦλος εἰς τρίτον ἀνῆλθεν οὐρανὸν, κἀκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, καὶ ῥημάτων ἀῤῥήτων ἤκουσε · πῶς ἁρπαγήσονται οἱ δίκαιοι πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, πῶς δὲ καὶ μεταμορφουμένῳ τῷ Χριστῷ Μωσῆς καὶ Ἠλίας ὁμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐπέστησαν. Ὥσπερ οὖν παράδοξα μέν εἰσι ταῦτα πάντα, ἐγένετο δ' ὅμως καὶ πιστεύομεν · οὕτω κἀν ταῖς ἀνελθούσαις τῶν ἁγίων ψυχαῖς διανοεῖσθαί σε ἄξιον · καὶ ὅτι μὲν ἐφίστανται τοῖς ἐνταῦθα, πίστευε ἀφ' ὧν ἄνωθεν ἤκουσας · τὸ δὲ πῶς αὐτῷ τῷ Κυρίῳ κατάλειψαι · οὐδὲ γὰρ πλεῖόν τι νοῆσαι παρ' αὐτοῦ συγχωρούμεθα, ἵνα μὴ τοιοῦτόν τι πάθωμεν, ὁποῖον ὁ πεσὼν Ἑωσφόρος · τὴν γὰρ δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ Κυρίου λαμπρότητα μὴ δυνηθεὶς ἐνεγκεῖν, ἅτε τυγχάνουσαν ἄπλετον, ἀνετράκη τε παραχρῆμα καὶ πτῶμα κατὰ γῆς ἐξαίσιον ἔπεσε. Διά τοι τοῦτο καὶ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ καθ' ὃν ἡρπάγη καιρὸν ἀποκαλυφθέντα σιωπῇ παρεδόθησαν · εἰ γὰρ ἔχφθορα καὶ ταῦτα συνέβη, συνέφερεν, οὐκ ἂν ὁ τῆς πῶς γὰρ οὐ σιγῆσαι διεκρινεν; εἴπερ αὐτὸς τῇ ἰδίᾳ τῶν ἀποκαλύψεων ὑπεραίρηται.

ι'. Στέργειν οὖν τὰ γεγραμμένα ὀφείλομεν, καὶ

Digitized by Google

τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ὅλως μὴ ἅπτεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, καὶ μετὰ τοῦ θείου λέγειν Δαβίδ· *Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἡμῶν· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνάμεθα πρὸς αὐτήν.* Τοῖς γὰρ ἐν Χριστῷ κοιμηθεῖσιν ἁγίοις μεταδίδοται καὶ ὑπερφυῆ τὰ χαρίσματα· καὶ δεομένων γὰρ ἡμῶν ἐπακούουσι, καὶ θλιβομένοις ἐφίστανται παρηγορίας ἕνεκεν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Ἐὰν γὰρ οἱ κατ' ἐμὲ ῥᾳθύμως τὸν βίον ἀνύσαντες τῶν δι' αὐτοὺς ἐνταῦθα τελουμένων εὐποιιῶν ἐπαισθάνωνται, ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν διδασκόμεθα, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ χρεῶν λειτουργήσαντες. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν· Δέδεξο τὸν παρόντα λόγον, ὦ μακαρία· καὶ τοιούτων αἰσθάνεσθαι.

A quæ supra mentem sunt minime tangere, imo impotentiam fateri, et cum divino Davide exclamare : « Mira est scientia tui a nobis, nimis alta est; nihil valemus ad eam. » In Christo enim mortuis sanctis etiam supernaturalia dona data sunt; orantibus nobis assistunt : oppressis consolabundi succurrunt, ut supra dictum est. Si enim quidam vita non bene acta, bonis operibus propter ipsos impletis fruuntur, ut ex sacris Scripturis audivimus, quanto magis qui in ipso Christo mandata servaverunt. Quare etiam theologus Gregorius in funebri oratione ad sororem, hæc inter alia dicit : Præsentem sermonem accipe, o beata : illud enim tui similibus concessit Deus, ut talibus fruantur.

ια'. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πόθεν ἡμεῖς ὁρμώμενοι τοιαύτης ἀποστεροῦμεν χάριτος τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχάς; καὶ ταῦτα τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου λέγοντος, ὅτι *Ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ καὶ περί τινων ἁγίων ἔτι τῷ βίῳ τούτῳ περιόντων ἠκούσαμεν, ὅτι δι' εὐχῆς αὐτῶν καί τινας ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντας αἰωνιζούσης κολάσεως ἠλευθερώθησαν (1), τί τὸ κωλύον μὴ καὶ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, τὰ αὐτὰ τοῖς προλαβοῦσι ποιεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, ἵνα μὴ λέγω πολλῷ μείζονα, διά γε τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀπόθεσιν; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι, μηδὲ ὅπως ἔχοιεν αὗται περιεργαζώμεθα· ἐγράφη γὰρ ταῦτα οὐχ ἵνα πολυπραγμονῶμεν, ἀλλ' ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν αἰώνιον ἔχοιμεν ἐν αἰῶνας. Ἀμήν.

B 14. Si hæc ita se habent, cur nos tali gratia hinc profectas sanctorum animas spoliabimus? præsertim cum apostolorum princeps Petrus dicat : « Dona hominibus largitus est Deus, quæ etiam vellent angeli. » Quid plura? Si enim de aliquibus sanctis vitam adhuc agentibus audivimus, eos suis precibus quosdam qui in impietate perierant, a sempiterno supplicio liberasse, quid obstat quominus illi, præsenti vita immutata Deoque propinquiores facti ea quæ antecessores agant, eademque fruantur virtute ac efficacia, ne dicam multo majori propter hujusce carnis depositionem? Ne igitur Patrum C dogmatibus adversemur, incredulitate et dubitando. Hæc enim scripta sunt, non ut scrutaremur, sed ut crederemus, ac proinde ut credentes, vitam æternam habeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς

EPISTOLA XIX.

Ad Nilum monachum. — Preces pro mortuis et eleemosynas non frustra fieri (2).

Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἁμαρτωλῶν δέ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστά, ναὶ μὴν, καὶ ἐνιαύσια τελεῖσθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. Εἰ γὰρ ὁ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπόμενος οὕτως εὕρηται λέγων, Οὐδὲν ἀλογίστως οὐδὲ ἀκερδῶς ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν παραδίδοται, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως ἐπωφελὲς, τὸ μνήμην ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας μυσταγωγίας τῶν πιστῶν κεκοιμημένων· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀλογοπραγήτως ἕπεσθαι χρή. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἰρήκαμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανόντων θυσίαν προσάγειν οὐκ ἀποκλειόμεθα, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ τρίτῃ εὐχῇ τῇ λεγομένῃ κατὰ τὴν

Non esse itaque dubitandum de bonis operibus quæ ab aliquibus fiunt, piorum quidem gratia, sed peccatorum, persuadeant nos ante alios discipuli Christi et apostoli, diebus tertio, nono et quadragesimo, nec non et exacto anno publice mortuorum memorias fieri decernentes. Etenim etsi Nyssenus divus Gregorius sacris apostolis insistens hæc reperitur dixisse : Nihil sine ratione et sine lucro a Christi discipulis traditur, res tamen ipsa omnino utilis est, memoriam recolere in divina liturgia eorum, qui in fide obdormierunt, multo magis nos sine auctiori examine sequi addecet. Etenim si, quemadmodum diximus, pro iis, qui in peccatis immortui sunt, sacrificium offerre non prohibemur; quod et divinus Basilius in tertia oratione, quæ die Pentecostæ sacro dicitur, plane edocet, ita ad Deum

(1) Respicit (ut cognoscimus ex aliis Glycæ epistolis seu tractatibus) ad narrationem S. Gregorii PP. et aliorum de salute Trajani imp., de qua satis et a multis criticis et a theologis disputatum fuit.

(2) Allat. De consensu, col. 1194.

Digitized by Google

dicens : Quod et in hac perfectissima solemnitate et salutari, propitiationes deprecatorias pro iis, qui in infernum descenderunt, suscipere non dedignatus es, ingentes nobis spes exhibens, remissionem vero iis, qui detinentur ab opprimentibus eos malis, exaudi nos, te deprecantes. Non enim mortui laudabunt te, Domine, neque qui in inferno sunt, confitentes libere tibi offerunt; sed nos viventes exoramus pro animabus eorum. Et ne dicito mihi : Quandoquidem universe pro omnibus defunctis Deo sacrificia offeruntur, universe etiam omnes salutem consequentur. Habes siquidem præ aliis magnum Dionysium, hanc opinionem e medio tollentem, et quæ ex peccatis remittantur, quænam vero non condonentur, manifesto edocentem. De iis namque, qui in peccatis vitam finierunt, edisserens, hæc quoque addit : Si pusilla quædam adfuerint, utilitatem propter bona opera, quæ pro iis fiunt, accipiunt; si ingentia ac immoderata sunt, conclusit Deus contra ipsos. Ad hæc suppetit et magnus Epiphanius, in *Panariis* hæc habens : Utiles sunt pro defunctis piorum preces, si ingentia crimina non impediunt.

Et hi quidem hæc tradunt. Joannes vero Damascenus apertius hæc eadem prosequitur, ostenditque, quænam ex delictis facile condonari possint, quænam condonari omnino nequeant, in oratione sua *De obdormientibus*, his verbis : Quicunque itaque cum reliqua sua inhumanitate atque crudelitate penitus erant immisericordes, et ad supplicantium preces duri ac inflexibiles, imo etiam rerum alienarum avidi raptores, hi nullo modo commoda consequentur : conclusit enim contra eos Deus, ut magnus inquit Dionysius. Quicunque vero conscientia erant recta, non potuerunt tamen, propter mortem immaturam, divinarum legum sancita per se ipsos complere, hi omnino propter preces, pro iis effusas, maximum in modum proficient. Nec minus de hac eadem re divinus Chrysostomus complectitur : Non potuisti, cum viveres, negotia animæ tuæ omnia accommodare, in ipso vitæ tuæ exitu tuis præcipe, tua post mortem tibi mittere, et auxilium præbere per bona opera, eleemosynas, inquam, et oblationes inde propitium tibi reddas liberatorem; hæc enim illi grata sunt et accepta. Si vero etiam magnus Basilius alicubi dicit : Ne fallamini, Deus non irridetur, mortuum in altare non adducito, vivum offer sacrificium tuum; hærendum minime est, neque propterea pro defunctis bona opera negligenda. Scito enim, eum ad avaros, rapaces, immorigeros, atque penitus immisericordes, sermonem dirigere; quod planum est ex iis, quæ divinus iste vir subnectit : Cor lapideum alloquimur. Propterea magnus iste probe fecit; nisi enim austeriores sermones usurpasset, nunquam, qui eo tempore fame deperibant, enutriti fuissent,

ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, σαφῶς οὖν ἐκδιδάσκει λέγων οὕτω πρὸς τὸν Θεόν· « Ὁ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παντελεῖ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει βλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων ἐν ᾅδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας παρέχων ἡμῖν ἐλπίδας, ἄνεσιν δὲ τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν, ἐπάκουσον ἡμῶν δεομένων σου, ὅτι οὐχὶ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ οἱ ἐν ᾅδου ἐξομολογούμενοι παῤῥησιάζονται φέρειν σοι, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἱκετεύομεν περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Καὶ μή μοι λέγε, ὡς εἴγε κοινῶς ὑπὲρ πάντων τῶν τεθνεώτων θυσίαι τῷ Θεῷ προσάγονται, καὶ κοινῶς λοιπὸν ἅπαντες σωτηρίας ἐπιτεύξονται. Ἔχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν τὸν μέγαν Διονύσιον ἐκ μέσου τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ποιούμενον, καὶ τίνα μὲν τῶν πλημμελημάτων ἀφίενται, τίνα δὲ οὐκ ἀφίενται, σαφῶς σε διδάσκοντα. Περί τινων γὰρ ἐν ἁμαρτίαις τὸν βίον ἀπολιπόντων διεξιών, καὶ τάδε φησίν· Εἰ μὲν ψιλά τινα πρόσεστιν, ἔχουσιν ὠφέλειαν διὰ τὰς γινομένας εὐποιΐας· εἰ δὲ χαλεπά εἰσιν, ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτῶν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτὸν ἔχεις τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον ἐν τοῖς *Πανα*ρίοις οὕτω λέγοντα· Ὠφελεῖ δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐσεβῶν εὐχή, εἰ καὶ τὰ μεγάλα αἰτιάματα μὴ ἀποκόπτῃ.

Καὶ οὗτος μὲν οὕτως· ὁ δὲ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἁπλούστερον τὰ περὶ τούτου διαλαμβάνων, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν, τίνα μέν εἰσιν τῶν πλημμελημάτων εὐσύγγνωστα, τίνα δὲ καὶ πάνυ ἀσύγγνωστα, ἐν τῷ *Περὶ κεκοιμημένων* λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· Ὅσοι μὲν οὖν μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος ἀσυμπαθεῖς τέλεον ἦσαν μήτε μὴν τοῖς δεομένοις ἐπικαμπτόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἁφαιρούμενοι μάλιστα, οὐμενοῦν οἱ τοιοῦτοι ὠφεληθήσονται· ἀπέκλεισε γὰρ κατ' αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· ὅτοι δὲ συνειδήσεως ὑπῆρχον ἀγαθῆς, οὐκ ἔφθασαν δὲ ὅμως διὰ τὸ τοῦ θανάτου ἄωρον τὰ τῶν θείων νόμων ἀπαρτίσαι δι' ἑαυτῶν, ἐκεῖνοι πάντες διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς τὰ μάλιστα ὠφεληθήσονται. Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θεῖος διαλαμβάνει Χρυσόστομος λέγων, Οὐκ ἔφθασας περιὼν ἐν τῷ βίῳ τὰ τῆς ψυχῆς σου πάντα διευθετῆσαι, κἂν ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου ἔντειλε τοῖς σοῖς μετὰ θάνατον παραπέμψαι σοι τὰ σά, καὶ βοήθειαν δοῦναί σοι δι' ἔργων ἀγαθῶν, ἐλεημοσυνῶν λέγω καὶ προσφορῶν, κἀντεῦθεν τὸν Λυτρωτὴν καταλλάξεια· Δεκτέα γὰρ αὐτῷ ταῦτα καὶ πρόσφορα. Εἰ δὲ καὶ τὸν μέγαν Βασίλειον ἔχομεν λέγοντα, Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται, νεκρὸν εἰς θυσιαστήριον οὐκ ἀνάγεται, ζῶσαν προσάγαγε τὴν θυσίαν σου, οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν, οὐδὲ τῆς ὑπὲρ τῶν τῶν κεκοιμημένων εὐποιΐας ἐντεῦθεν καταῤῥᾳθυμεῖν. Ἴδε γὰρ ὅτι πρὸς πλεονέκτας ἐποιεῖτο τὸν λόγον, πρὸς ἁρπαγας, πρὸς ἀσπόνδους πάντη καὶ ἀνελεήμονας. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐπιφέρει λέγων· Λιθίνῃ καρδίᾳ διαλεγόμεθα. Ἔνθεν τοι καὶ καλῶς ὁ μέγας ἐποίησεν· εἰ μὴ γὰρ αὐστηροτέραις

Digitized by Google

λόγοις ἐπὶ τοσοῦτον ἐχρήσατο, οὐκ ἂν οἱ πεινῶντες τηνικαῦτα ἐτράφησαν, καὶ ταῦτα λιμοῦ μεγίστου τῇ πόλει ἐνσκήψαντος, οὐκ ἂν ἐπικαμφθέντες οἱ φιλοχρήματοι καὶ ἄκοντες ἐτράποντο πρὸς μετάδοσιν. A aliosque etiam nolentes ipsi in rerum propriarum participationem evocassent.

Μὴ οὖν ἐξ ἀπειρίας τῶν γεγραμμένων ἑαυτοὺς καταβλάπτωμεν, ἵνα μὴ καὶ λανθάνοντες αἱρέσει περιπέσωμεν, ἧς ἐχρημάτισε σπορεὺς ὁ Ἄέριος, μὴ δεῖν λέγων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων προσφέρειν, ὅτι μηδὲ προσγίνεταί τις ἐντεῦθεν ἐκείνοις ὠφέλεια. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, διστάζειν πάντως ἐπὶ ταῖς τῶν ἀποιχομένων μνήμαις οὐκ εὔλογον. Πῶς; Καὶ γὰρ εἴγε περί τινων ἐν εὐσεβείᾳ τὸν βίον καταλυσάντων δεήσεως γεγονυίας ἐπικάμπτεται ὁ ἐλεήμων Θεὸς, καὶ συγχώρησιν παρέχει τοῖς πταίσμασι. Καὶ ἄκουε παλαιᾶς ἱστορίας, ἧς ἐπεμνήσθη καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ διαληφθέντι αὐτοῦ λόγῳ λέγων· Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἀνὰ τὴν λεθίνην πορείαν γενόμενος, καὶ στὰς ἐξεπίτηδες εὐχὴν κραταιὰν πρὸς τὸν φιλόψυχον Θεὸν ὑπὲρ συγχωρήσεως Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως πεποίηκε. Καὶ παραυτίκα φωνῆς θεόθεν ἐνεχθείσης αὐτῷ ἐπακήκοε, καὶ τάδε διεξιούσης· *Τῆς εὐχῆς σου ὑπήκουσα, καὶ συγγνώμην Τραιανῷ δίδωμι, σὺ δὲ μηκέτι προσθῇς ὑπὲρ ἀσεβῶν εὐχὰς προσενέγκαι μοι.* Τοιοῦτον δέ τι παράδοξον καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα εἰργάσατο. Δεηθεῖσα γὰρ ὑπὲρ Φαλκονίλης τινὸς ἀσεβοῦς οὔσης ἐπικαμπῆ τὸν ἐλεήμονα καὶ αὐτὴ Θεὸν εὗρατο. B

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς οὐκ εἰσακουσθείη ἂν ὁ ὑπὲρ πιστοῦ τινος προσάγων τὴν δέησιν; Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ μέγας Διονύσιος· Αἱ τῶν ἁγίων προσευχαὶ καὶ κατὰ τὸν τῇδε βίον, μήτι γε μετὰ θάνατον εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν εὐχῶν, ἤγουν τοὺς πιστοὺς, ἐνεργοῦσι. Καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ διδάσκων οἷα καὶ ὅσα ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων δύνανται προσφοραὶ, καὶ τάδε φησίν· Εἰ γὰρ συγκατακαίουσι τοῖς ἀπελθοῦσιν οἱ Ἕλληνες, ἅπερ ἐκεῖνοι ζῶντες ἐκέκτηντο, πόσῳ γε μᾶλλον σὲ τὸν πιστὸν παραπέμψαι δεῖ τῷ ἀπειχομένῳ τὰ οἰκεῖα; οὐχ ἵνα τέφρα γένωνται, καθὼς ἐκεῖνα, ἀλλ' ἵνα μείζονα τούτῳ περιβάλῃ τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς ἵνα τὰ ἁμαρτήματα λύσῃ· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γίνηται μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ παραινῶν συνάξεις ἐπιτελεῖν τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν, ἅτε τὰ μέγιστα ὠφελούσας αὐτοὺς, καὶ τοιοῦτόν τι προσετίθη διήγημα· Νεανίας τις παρὰ Περσῶν αἰχμαλωτισθεὶς ἐν φυλακῇ τῇ λεγομένῃ Λήθῃ ἀσφαλῶς ἐφρουρεῖτο. Οὕτω καὶ γὰρ αὕτη ἐλέγετο, διὰ τὸ τοὺς ἐκεῖσε βαλλομένους μηδέποτε ἀνίεσθαι. Οἱ οὖν αὐτοῦ γεννήτορες ὡς ἐπὶ νεκρῷ τὰ νενομισμένα ἐτέλουν. Φυγὰς οὖν ὁ νέος ἐκεῖθεν ἐπανελθὼν, διεβεβαίου λύεσθαι τῶν δεσμῶν ἐπιστασίᾳ τινὸς λευκοφόρου, καθ' ὃν αἱ συνάξεις ἐτελοῦντο καιρόν. C D

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ μέγας Μακάριος εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ποιούμενος ἐγλίχετο μαθεῖν, εἴγε πρὸς ὄνησιν ἐκείνων ταῦτα γίνονται.

Ne itaque ex ignoratione scriptorum nosmetipsos lædamus, ne latenter in hæresin incidamus, quam Aerius disseminavit, non esse, inquiens, pro mortuis offerendum, quod nulla illis inde utilitas adnascatur. Hæc si ita se habent, quælibet dubitatio de defunctorum memoria absurda fuerit: cum nonnullis, qui in pietate vitam deseruerunt, precibus effusis, misericors flectatur Deus, delictisque præbeat remissionem. Audi veterem historiam, cujus meminit Damascenus Joannes, in sæpius prænotata oratione. Magnus Gregorius, cognomento Dialogus, cum per forum lapidibus stratum iter faceret, ex industria constitit, et validas preces ad misericordem animabusque propitium habuit, ut imperatoris Trajani delictis ignosceret; et confestim vox, divinitus allata, audita est, in hunc modum dicens: *Preces tuas audivi, et veniam Trajano do; at tu ne mihi posthac pro impiis precationes adhibeas.* Simile quidpiam admirandum et prima martyr Thecla operata est. Precationibus namque effusis pro Falconilla quapiam impia, propitium et ipsa Deum misericordem invenit.

Hæc cum ita sint, quomodo non exaudietur, qui pro fideli alio preces effundit? Et audi, quid dicat magnus Dionysius: Sanctorum precationes, et in præsenti vita, non tantum post mortem, in eos qui divinis precationibus digni sunt, fideles nempe, operantur. Et aureo ore Joannes, in epistola ad Philippenses, docens, quæ et quanta pro defunctis oblationes valeant, hæc quoque dicit: Etenim si gentiles una cum mortuis, quæ illi vivi possidebant, comburunt, quanto magis tu, qui fidelis es, demortuo propria mittere debes: non ut, quemadmodum illa, cinis fiant, sed ut majorem illi gloriam concilient; et si peccator est defunctus, ut illius peccata dissolvant; si justus, ut mercedis illi et retributionis fiant augmentum. Hæc quoque constabiliunt, quæ in vita beati Joannis Eleemosynarii leguntur. Hic siquidem divinus vir, ut pro demortuis synaxes facerent, tanquam quæ plurima illis commoda compararent, adhortans, hanc narrationem adnectebat: Juvenis quidam, a Persis in captivitatem adductus, in carcerem, Lethe dictum, quod, qui in eum trudebantur, nunquam educerentur, intruditur. Quare parentes illi, veluti demortuo, justa persolvebant. Verumtamen juvenis, cum sibi fuga consuluisset, regressus in patriam, asseverabat, præsentia cujusdam, candidis vestibus induti, eo quo synaxes fiebant tempore, e vinculis liberari.

Et quid multis opus est? Magnus Macarius, pro mortuis Deum exorans, cupiebat discere si quid illis mortuis supplicatione emolumenti accederet;

Digitized by Google

quod cum vellet Deus ostendere, certumque suum servum ea de re reddere, idolorum præsulis exsiccatæ calvariæ, quam ipse in itinere offenderat, verbum veritatis inspiravit; quæ interrogata respondit : Cum pro mortuis sacrificia offers, tum pusillam consolationem persentiscimus. Mutuæ itaque operæ tradendæ sunt pro viribus, et modo, quo diximus, mortuis auxilia præstanda. Nam secundum Joannem Damascenum, suscipit facile vel pro iis qui improvide ac imparate decesserunt, si qua per necessarios et propinquos suos in supplementum debitorum offerantur, iisque ipsis in operum actionumque locum ascribit et computat. Attende itaque. Namque hic Deo plenus auctor, in oratione sua de mortuis, affert magnum Athanasium, de illis iisdem ita disserentem : Tametsi in aere quis deponatur, modo insigni fuerit pietate, tu nequaquam tamen asperneris, invocato prius Christo Deo, oleum et cereos ad sepulcrum appendere. Accepta enim isthæc Deo sunt, efficiuntque, ut ille plus nobis reddat, quam acceperit. Nam oleum et cereos, quasi holocaustum, imponimus; hostia vero, quæ sanguinis expers sit, Deum placamus ac lenimus; beneficientia in pauperes, majorem bonorum omnium retributionem consequimur. Hinc non parum utilitatis afferunt, licet ea Deo ab aliis offeruntur.

Hæc eadem magnus Cyrillus confirmans, ostendensque, memorias maximum in modum defunctis prodesse, nec esse mirum, si ab alio quidem sacrificium Deo offeratur, commodum tamen in alium transfundatur, hæc etiam addit : Dominus noster Jesus Christus, hunc in modum ad centurionem respondens, cum ille ad eum dicebat : *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbum, et sanabitur puer meus : I fili, et ut credidisti, fiat tibi;* apertissime commonstravit, per alterius fidem et absentem salvari. Ne itaque in posterum hæsites : nam si, quæ ab alio pro alio offeruntur, inutilia sunt, ipsa etiam, quæ in divino lavacro propter illuminatum peraguntur, nihil illi proficient, cum assensus et abrenuntiatio ab aliis, et non ab iis qui illuminationem accipiunt, peragantur. Hæc si ita se habent, et memoriæ mortuorum maxime proficuæ sunt, vereque acceptæ sunt : si id enim non essent, nunquam, ut supra dictum est, commemorationes præscriptis temporibus constituissent mortuorum fieri apostoli Christique discipuli, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Τοῦτο δὴ βουλόμενος ὁ Κύριος δείξασθαι, καὶ τὸν αὐτοῦ πληροφορῆσαι θεράποντα, τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, ᾧ καθ' ὁδὸν ἐντυχε, λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν. Ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωτηθὲν οὕτω φησίν· Ὅτε ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς θυσίας προσφέρεις, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα. Οὐκοῦν ἐπικουρητέον ἀλλήλοις, ὡς δύναμις, καὶ καθ' ὃν τρόπον εἰρήκαμεν τοῖς ἀποιχομένοις δοτέον βοήθειαν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην δέχεται ὅτι μάλιστα καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνετοίμως ἀποδημησάντων προσαγόμενα. Καὶ τὰ παρὰ τῶν οἰκείων προσαγομένας τῶν ὑστερημάτων ἀναπληρώσεις, εἰς ἔργον τούτοις καὶ πρᾶξιν λογίζεται. Πρόσσχες οὖν. Ὁ γὰρ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ παράγει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· Κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς κατατεθῇ, μὴ ἀπαναίρου προσάψαι κηροὺς ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος. Δεκτὰ γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁλοκαύτωσις ἔοικεν εἶναι ὅ τε κηρὸς καὶ τὸ ἔλαιον· ὥσπερ οὖν ἐξιλασμὸς ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἡ δέ γε πρὸς τοὺς πένητας εὐποιία προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. Ὧν οὐ μικρῶς ὠφελοῦσιν, εἰ καὶ τῷ Θεῷ τὰ τοιαῦτα παρ' ἑτέρων προσάγονται.

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐπιδεβαιῶν, καὶ δεικνύων, ὡς αἱ μνῆμαι τὰ μέγιστα τοὺς ἀποιχομένους ὠφελοῦσι, καὶ ὅτι θαυμαστὸν οὐδέν, εἴγε παρ' ἄλλου μὲν ἡ θυσία τῷ Θεῷ προσανήνεκται, διαβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον ἡ ὠφέλεια, καὶ τάδε προστίθησιν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτω πρὸς τὸν ἑκατόνταρχον εἰπών, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος ἔλεγεν· *Οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλ' εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς· Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας, γενηθήτω σοι,* σαφέστατα ἔδειξε διὰ τῆς ἑτέρου πίστεως καὶ τὸν μὴ παρόντα σωζόμενον. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ἄλλου ὑπὲρ ἑτέρου προσαγόμενα ἀνόνητα, καὶ αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θείου λουτροῦ χάριν τοῦ φωτιζομένου τελούμενα κατ' οὐδὲν αὐτὸν ὠφελοῦσιν, ἅτε τῆς συνταγῆς καὶ ἀποταγῆς παρ' ἑτέρων, καὶ οὐ παρ' αὐτῶν τελουμένων τῶν δεχομένων τὸ φώτισμα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ λίαν ἐπωφελεῖς πάντως αἱ μνῆμαι, καὶ τῷ ὄντι εὐπρόσδεκτοι· Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἄν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὡρισμένοις καιροῖς διετάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EPISTOLA XX.

(Fragm.)

Ad..... — Preces justorum etiam impiis demortuis proficuas esse (1).

Et quid de hominibus piis loquor, cum et quibusdam demortuis impiis, ut oratio jam exponet, peccatorum solutionem apportarint preces justi?

Καὶ τί λέγω περὶ ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ὅπου γε καὶ θανοῦσιν ἀσεβέσι τισίν, ὡς ὁ λόγος, ἤδη γεωρίσει σοι λύσιν ἀμπλακημάτων ἐπήνεγκε δικαίου εὐχή;

(1) Apud Allatium *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 147.

Digitized by Google

Ἀλλ' ὑπὲρ τοιούτων ἀπίστων δηλαδή, ἐὰν τὰ τοῦ Α κόσμου πένησι δώσεις, ὡς οἱ μαθηταὶ διαγορεύουσι τοῦ Χριστοῦ, κατ' οὐδὲν ὠφελήσει αὐτούς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν εὐχῶν; Ὃ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ κόσμου διδόμενα πένησιν οὐκ ἰσχύουσιν, τοῦτο εὐχὴ δικαίου παραδόξως ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Γρηγόριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τραϊανοῦ βασιλέως τοῦ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος, οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα ὑπὲρ Ἑλληνίδος τινὸς, ᾗ Φαλκονίλλη τὸ ὄνομα, τοῦ Θεοῦ δεηθεῖσα, τῶν αἰωνίων αὐτὴν βασάνων ἀπήλλαξεν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Μακάριος ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, καὶ ἐρωτήσας αὐτὸ, περὶ ὧν ἐγλίχετο μαθεῖν, ἤκουσεν ἐξ αὐτοῦ, Β λόγον γὰρ ἀληθείας ἐνέπνευσεν αὐτῷ τηνικαῦτα ὁ Θεὸς, ὡς *Ὅτε μὲν προσφέρεις χὰς θυσίας ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα.* Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἁμαρτίᾳ περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ, μυριοπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῇ, εὐχαῖς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

Verumtamen si pro infidelibus omnia mundi pauperibus tradas, ut Christi discipuli dicunt, nullo illis emolumento fuerint. Et hæc si ita se habent, quid nobis de sacrarum precum viribus dicendum est? Quod enim res mundanæ pauperibus exhibitæ efficere non possunt, justi oratio admirabiliter perfecit. Magnus namque Gregorius cognomento Dialogus, effusis precibus ad Deum, pro remissione peccatorum Trajani imperatoris, qui vitam in impietate finierat, a postulatis non cecidit. Sed et prima martyr Thecla pro gentili, cui Falconillæ nomen, supplicans, a sempiternis eam pœnis eripuit. Magnus item Macarius per viam in sacerdotum idolorum principis exsiccatam calvariam incidens, et poscens ab ea quod libebat addiscere, audiit verbum namque veritatis illi Deus inspiraverat (1): *Cum sacrificia pro mortuis offers, tunc nos pusillam consolationem persentiscimus.* Imo et Mauricius imperator, cum in peccatum remissione gravius incidisset, innumeram enim exercitus multitudinem barbaris trucidandam exhibuit, precibus hominum sanctorum æternas pœnas aufugit.

EPISTOLA XXI.

(Fragm.)

Ad..... — Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit (2).

Εἰ δὲ καὶ εἰς ᾅδην λέγει τὴν μακαρίαν αὐτῆς C ψυχὴν κατελθεῖν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ἅτε τὰ ἐκεῖσε παρὰ Χριστοῦ τελεσθέντα μυηθησομένην μυστήρια, πῶς τε νενίκηκε, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγείρεται, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων καὶ ταῖς τοῦ Κυρίου παρατεθῆναι χερσὶ, καὶ εἰς ᾅδην αὐτὴν κατελθεῖν. Ὃν γὰρ τρόπον ὁ Κύριος, *Εἰς χεῖράς σου, Πάτερ, παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ἔλεγε, εἰς ᾅδην δὲ ὅμως τηνικαῦτα κατήρχετο· οὕτω δὴ καὶ τὰ κατὰ τὴν Παρθένον διανοεῖσθαί σε ἄξιον.

Et si in infernum quoque beatam illius animam descendisse tradat divinissimus Andreas Cretensis, ut scilicet mysteria a Christo ibi peracta addisceret, et quomodo devicerit, et quanam ratione vectibus illis fractis resurrexit: ne hoc tibi admirationem concitet, neque rem esse peregrinam existima, fieri non posse, inquiens, eam in manibus Domini deponi, et in infernum descendere. Quemadmodum enim Dominus, *In manus tuas, Pater, commendo spiritum meum*, dicebat, nihilominus in inferna tunc descendebat, eodem modo et res Virginis dijudicandæ sunt.

EPISTOLA XXII.

(Fragm.)

Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enumerat et probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione patefiat, loco transitus ad cœlestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent æternis supplicis cruciandi (3).

Ὕστερον δὲ τοῦ Κυρίου κατά γε τὸν τοῦ πάθους D καιρὸν εἰπόντος, *Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ταῖς μὲν τῶν δικαίων τηνικαῦτα ψυχαῖς ἡ πρὸς τὰ ἄνω πορεία κεχάρισται, οὐδὲ γὰρ δωρεὰν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθανεν· αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ καθάπερ καὶ πρότερον τοῖς κάτω ἀναπεμένουσι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λόγῳ αὐτοῦ διέξεισιν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Λέγει γὰρ οὑτωσί· Καὶ νῦν μὲν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ φύ-

Cum postmodum tempore Passionis Dominus dixisset, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, justorum tunc animabus ad superiora aditus datus est; neque enim gratis pro illis Christus mortem oppetiit: peccatorum autem animæ, quemadmodum et prius in locis infernis remanent. Idque manifestum est ex his, quæ tractat in oratione de Dormitione sanctissimæ Deiparæ divinissimus Andreas Cretensis. Et nunc quidem, ait, omnium hominum, et ipsorum quoque justorum

(1) Joannes Damascenus sermone *De precibus pro defunctis*, p. 420 seq.

(2) Allat. *De libris eccl. Gr.*, p. 326.

(3) Ibid., p. 327.

Digitized by Google

quod cum vellet Deus ostendere, certumque suum servum ea de re reddere, idolorum præsulis exsiccatæ calvariæ, quam ipse in itinere offenderat, verbum veritatis inspiravit; quæ interrogata respondit : Cum pro mortuis sacrificia offers, tum pusillam consolationem persentiscimus. Mutuæ itaque operæ tradendæ sunt pro viribus, et modo, quo diximus, mortuis auxilia præstanda. Nam secundum Joannem Damascenum, suscipit facile vel pro iis qui improvide ac imparate decesserunt, si qua per necessarios et propinquos suos in supplementum debitorum offerantur, iisque ipsis in operum actionumque locum ascribit et computat. Attende itaque. Namque hic Deo plenus auctor, in oratione sua de mortuis, affert magnum Athanasium, de illis iisdem ita disserentem : Tametsi in aere quis deponatur, modo insigni fuerit pietate, tu nequaquam tamen asperneris, invocato prius Christo Deo, oleum et cereos ad sepulcrum appendere. Accepta enim isthæc Deo sunt, efficiuntque, ut ille plus nobis reddat, quam acceperit. Nam oleum et cereos, quasi holocaustum, imponimus; hostia vero, quæ sanguinis expers sit, Deum placamus ac lenimus; beneficientia in pauperes, majorem bonorum omnium retributionem consequimur. Hinc non parum utilitatis afferunt, licet ea Deo ab aliis offeruntur.

Hæc eadem magnus Cyrillus confirmans, ostendensque, memorias maximum in modum defunctis prodesse, nec esse mirum, si ab alio quidem sacrificium Deo offeratur, commodum tamen in alium transfundatur, hæc etiam addit : Dominus noster Jesus Christus, hunc in modum ad centurionem respondens, cum ille ad eum dicebat : *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbum, et sanabitur puer meus : I fili, et ut credidisti, fiat tibi;* apertissime commonstravit, per alterius fidem et absentem salvari. Ne itaque in posterum hæsites : nam si, quæ ab alio pro alio offeruntur, inutilia sunt, ipsa etiam, quæ in divino lavacro propter illuminatum peraguntur, nihil illi proficient, cum assensus et abrenuntiatio ab aliis, et non ab iis qui illuminationem accipiunt, peragantur. Hæc si ita se habent, et memoriæ mortuorum maxime proficuæ sunt, vereque acceptæ sunt : si id enim non essent, nunquam, ut supra dictum est, commemorationes præscriptis temporibus constituissent mortuorum fieri apostoli Christique discipuli, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Τοῦτο δὴ βουλόμενος ὁ Κύριος δεῖξασθαι, καὶ τὸν αὐτοῦ πληροφορῆσαι θεράποντα, τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, ᾧ καθ' ὁδὸν ἐνέτυχε, λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν. Ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωτηθὲν οὕτω φησίν· Ὅτε ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς θυσίας προσφέρεις, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα. Οὐκοῦν ἐπικουρητέον ἀλλήλοις, ὡς δύναμις, καὶ καθ' ὃν τρόπον εἰρήκαμεν τοῖς ἀποιχομένοις δοτέον βοήθειαν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην δέχεται ὅτι μάλιστα καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνετοίμως ἀποδημησάντων προσαγόμενα. Καὶ τὰς παρὰ τῶν οἰκείων προσαγομένας τῶν ὑστερημάτων ἀναπληρώσεις, εἰς ἔργον τούτοις καὶ πρᾶξιν λογίζεται. Πρόσσχες οὖν. Ὁ γὰρ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ παράγει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· Κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς κατατεθῇ, μὴ ἀπαναίρου προσάψαι κηροὺς ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος. Δεκτέα γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁλοκαύτωσις ἔοικεν εἶναι ὅ τε κηρὸς καὶ τὸ ἔλαιον· ὥσπερ οὖν ἐξιλασμὸς ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἡ δέ γε πρὸς τοὺς πένητας εὐποιΐα προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. Ὅθεν οὐ μικρῶς ὠφελοῦσιν, εἰ καὶ τῷ Θεῷ τὰ τοιαῦτα παρ' ἑτέρων προσάγονται.

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐπιβεβαιῶν, καὶ δεικνύων, ὡς αἱ μνῆμαι τὰ μέγιστα τοῖς ἀποιχομένους ὠφελοῦσι, καὶ ὅτι θαυμαστὸν οὐδέν, εἴγε παρ' ἄλλου μὲν ἡ θυσία τῷ Θεῷ προσενήνεκται, διαβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον ἡ ὠφέλεια, καὶ τάδε προστίθησιν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτω πρὸς τὸν ἑκατόνταρχον εἰπών, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος ἔλεγεν· *Οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλ' εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς· Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας, γενηθήτω σοι,* σαφέστατα ἔδειξε διὰ τῆς ἑτέρου πίστεως καὶ τὸν μὴ παρόντα σωζόμενον. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ἄλλου ὑπὲρ ἑτέρου προσαγόμενα ἀνόνητα, καὶ αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θείου λουτροῦ χάριν τοῦ φωτιζομένου τελούμενα κατ' οὐδὲν αὐτὸν ὠφελοῦσιν, ἅτε τῆς συνταγῆς καὶ ἀποταγῆς παρ' ἑτέρων, καὶ οὐ παρ' αὐτῶν τελουμένων τῶν δεχομένων τὸ φώτισμα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ λίαν ἐπωφελεῖς πάντως αἱ μνῆμαι, καὶ τῷ ὄντι εὐπρόσδεκτοι· Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἄν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὡρισμένοις καιροῖς διετάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EPISTOLA XX.

(Fragm.)

Ad..... — Preces justorum etiam impiis demortuis proficuus esse (1).

Et quid de hominibus piis loquor, cum et quibusdam demortuis impiis, ut oratio jam exponet, peccatorum solutionem apportarint preces justi?

Καὶ τί λέγω περὶ ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ὅπου γε καὶ θανοῦσιν ἀσεβέσι τισὶν, ὡς ὁ λόγος, ἤδη γνωρίσει σοι λύσιν ἁμπλακημάτων ἐπήνεγκε δικαίου εὐχή;

(1) Apud Allatium *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 147.

Digitized by Google

Ἀλλ' ὑπὲρ τοιούτων ἀπίστων δηλαδή, ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου πένησι δώσεις, ὡς οἱ μαθηταὶ διαγορεύουσι τοῦ Χριστοῦ, κατ' οὐδὲν ὠφελήσει αὐτούς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν εὐχῶν; Ὃ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ κόσμου διδόμενα πένησιν οὐκ ἰσχύουσιν, τοῦτο εὐχὴ δικαίου παραδόξως ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Γρηγόριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τραϊανοῦ βασιλέως τοῦ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος, οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα ὑπὲρ Ἑλληνίδος τινὸς, ᾗ Φαλκονιλλὴ τὸ ὄνομα, τοῦ Θεοῦ δεηθεῖσα, τῶν αἰωνίων αὐτὴν βασάνων ἀπήλλαξεν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Μακάριος ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξυρανθέντι κρανίῳ, καὶ ἐρωτήσας αὐτὸ, περὶ ὧν ἐγλίχετο μαθεῖν, ἤκουσεν ἐξ αὐτοῦ, λόγον γὰρ ἀληθείας ἐνέπνευσεν αὐτῷ τηνικαῦτα ὁ Θεὸς, ὡς *Ἡνίκα προσφέρεις κἀς θυσίας ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα.* Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἁμαρτίᾳ περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ, μυριοπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῇ, εὐχαῖς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

A Verumtamen si pro infidelibus omnia mundi pauperibus tradas, ut Christi discipuli dicunt, nullo illis emolumento fuerint. Et hæc si ita se habent, quid nobis de sacrarum precum viribus dicendum est? Quod enim res mundanæ pauperibus exhibitæ efficere non possunt, justi oratio admirabiliter perfecit. Magnus namque Gregorius cognomento Dialogus, effusis precibus ad Deum, pro remissione peccatorum Trajani imperatoris, qui vitam in impietate finierat, a postulatis non cecidit. Sed et prima martyr Thecla pro gentili, cui Falconillæ nomen, supplicans, a sempiternis eam pœnis eripuit. Magnus item Macarius per viam in sacerdotum idolorum principis exsiccatam calvariam incidens, et poscens ab ea quod libebat addiscere, audiit. B verbum namque veritatis illi Deus inspiraverat (1): *Cum sacrificia pro mortuis offers, tunc nos pusillam consolationem persentiscimus.* Imo et Mauricius imperator, cum in peccatum remissione gravius incidisset, innumeram enim exercitus multitudinem barbaris trucidandam exhibuit, precibus hominum sanctorum æternas pœnas aufugit.

EPISTOLA XXI.

(Fragm.)

Ad..... — Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit (2).

Εἰ δὲ καὶ εἰς ᾅδην λέγει τὴν μακαρίαν αὐτῆς C ψυχὴν κατελθεῖν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ἅτε τὰ ἐκεῖσε παρὰ Χριστοῦ τελεσθέντα μυηθησομένην μυστήρια, πῶς τε νενίκηκε, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγείρεται, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων καὶ ταῖς τοῦ Κυρίου παρατεθῆναι χερσὶ, καὶ εἰς ᾅδην αὐτὴν κατελθεῖν. Ὃν γὰρ τρόπον ὁ Κύριος, *Εἰς χεῖράς σου, Πάτερ, παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ἔλεγε, εἰς ᾅδην δὲ ὅμως τηνικαῦτα κατήρχετο· οὕτω δὴ καὶ τὰ κατὰ τὴν Παρθένον διανοεῖσθαί σε ἄξιον.

Et si in infernum quoque beatam illius animam descendisse tradat divinissimus Andreas Cretensis, ut scilicet mysteria a Christo ibi peracta addisceret, et quomodo devicerit, et quanam ratione vectibus illis fractis resurrexit: ne hoc tibi admirationem concitet, neque rem esse peregrinam existima, fieri non posse, inquiens, eam in manibus Domini deponi, et in infernum descendere. Quemadmodum ejus Dominus, *In manus tuas, Pater, commendo spiritum meum*, dicebat, nihilominus in inferna tunc descendebat, eodem modo et res Virginis dijudicandæ sunt.

EPISTOLA XXII.

(Fragm.)

Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enim ipse probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione patrata, loco transitus ad cœlestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent æternis suppliciis cruciandi (3).

Ὕστερον δὲ τοῦ Κυρίου κατά γε τὸν τοῦ πάθους D καιρὸν εἰπόντος, *Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ταῖς μὲν τῶν δικαίων τηνικαῦτα ψυχαῖς ἡ πρὸς τὰ ἄνω πορεία κεχάρισται, οὐδὲ γὰρ δωρεὰν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθανεν· αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ καθάπερ καὶ πρότερον τοῖς κάτω ἐναπομένουσι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λόγῳ αὐτοῦ διέξεισιν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Λέγει γὰρ οὑτωσί· Καὶ νῦν μὲν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ αὐ-

Cum postmodum tempore Passionis Dominus dixisset, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, justorum tunc animabus ad superiora aditus datus est; neque enim gratis pro illis Christus mortem oppetiit: peccatorum autem animæ, quemadmodum et prius in locis infernis remanent. Idque manifestum est ex his, quæ tractat in oratione de Dormitione sanctissimæ Deiparæ divinissimus Andreas Cretensis. Et nunc quidem, ait, omnium hominum, et ipsorum quoque justorum

(1) Joannes Damascenus sermone *De precibus pro defunctis*, p. 420 seq.

(2) Allat. *De libris eccl. Gr.*, p. 326.

(3) Ibid., p. 327.

Digitized by Google

animæ tristem inferorum locum pertranseunt, nec detinentur, nisi tantum eæ, quæ vivontes luxu ac deliciis, mortem, quæ per peccatum advenit, in semet attraxerunt. Quapropter pertransibunt quidem per inferorum portas justorum animæ. Neque enim est discipulus super magistrum, sed non detinebuntur quemadmodum antea, cum una cum morte peccatum dominatum obtinebat. Pertransibunt vero ut mysteria ibi supra naturam a Domino perfecta addiscant : quomodo vicit, et quomodo vectibus illis confractis resurrexit. Id idem et Theologus Gregorius in oratione de Pascha innuens ait : Si ille in inferna descendit, descende tu quoque, et Christi mysteria eo in loco apprehende, et quænam fuerit dispositio duplicis descensus.

A τῶν δὴ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τὸν ἀμειδῆ τοῦ ᾅδου τόπον ἐπέχονται, οὐ κατέχονται δὲ, πλὴν ὅσαι τῇ κατὰ τὸν βίον ῥᾳστώνῃ τὸν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπεσπάσαντο· ὥστε διελεύσονται μὲν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ διὰ τῶν τοῦ ᾅδου πυλῶν. Οὐ γάρ ἐστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Οὐ μὴν δὲ καὶ κατασχεθήσονται, καθὰ καὶ πρώην, ὅτε σὺν τῷ θανάτῳ ἐβασίλευεν ἡ ἁμαρτία. Διελεύσονται δὲ ὥστε μυηθῆναι τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐκεῖσε παρὰ τοῦ Κυρίου τελεσθέντα μυστήρια, πῶς τε νενίκηκεν, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγήγερται. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ὑπεμφαίνων Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· Ἂν εἰς ᾅδου κατῇς, συγκάτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, καὶ τίς ἡ οἰκονομία B τῆς διπλῆς καταβάσεως.

EPISTOLA XXIII.

Ad Constantinum Palæologum. — Non esse audiendos qui temere opinati sunt, Paulum esse unum ex duodecim Christi discipulis (1).

Quod hærens proponis de beato Paulo, nobilissime vir, an scilicet cooptatus fuerit in collegium duodecim Christi discipulorum ; sciendum tibi est, extra hunc duodenarium numerum esse maximum hunc Apostolum. Multo enim postea, ut cate nosti, et post Salvatoris nostri assumptionem, et sanctissimi Spiritus descensum, vocatio hujusce contigit : postquam nempe Ecclesiam Christi persecutus est, postquam in necem protomartyris Stephani assensum præbuit, et postquam epistolas ad vexandos Christianos a summis sacerdotibus accepit. Tunc enim inenarrabile illud per mediam viam fulgur eumdem circumfulsit : tunc et vocem desuper audiit, hæc dicentem : *Saul, Saul, cur me persequeris?* tunc et oculorum lampades exstinctæ sunt ; propterea ad Ananiam mittitur, et ab eo baptismum recipit. Hæc vero omnia multo post sancti Spiritus adventum evenere. Quid multis opus? Actorum librum percurre. Nominatim enim ibidem duodecim Christi discipuli, qui per adventum Spiritus sancti admirandum illud linguarum donum acceperant, recensentur; at inter eos Paulus nullus est, sed Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus frater ejus, Matthæus, Philippus, Bartholomæus, Simon Zelotes, Jacobus Alphæi, Judas frater ejus, Thomas, et Matthias ille, qui cum prius esset e septuaginta discipulorum numero, sorte in locum Judæ proditoris a Petro cum undecim cooptatus, ut divinitoquus Lucas refert. Hi itaque jam numerati duodecim, soli tunc et primi, sanctissimi Spiritus gratiam acceperunt. Hinc nos extra duodenarium hunc numerum beatum Paulum ponimus. Qui vero inter duodecim discipulos collocant, aut ostendant eum qui inde rursum ceciderit, aut cessent, Paulum unum ex illis duodecim asserere. Namque, nisi quis ex eo numero egressus est, nisi rursus undecim discipuli facti sunt, quanam ratione Paulus ingressus est, et in cœtu duodecim

Τί δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρηκας, εὐγενέστατε ἀνήρ, εἴγε τῷ χορῷ συγκατελέκται τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰδέναι ὀφείλεις, ὅτι τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς ὁ πάμμεγας οὗτος ὑπάρχει ἀπόστολος ; Πολλῷ καὶ γάρ, ὡς οἶδας, ὕστερον τῆς τε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναλήψεως, καὶ αὐτῆς τῆς καθόδου τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἡ τούτου κλῆσις ἐγένετο· μετὰ τὸ διῶξαι δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, μετὰ τὸ συνευδοκῆσαι τῇ C ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἐπιστολὰς ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀπελθεῖν. Τηνικαῦτα γὰρ ἡ ἀπόῤῥητος ἐκείνη κατὰ μέσην ὁδὸν περιέλαμψεν αὐτὸν ἀστραπὴ· τηνικαῦτα καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἤκουσεν οὕτω λεγούσης· *Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις ;* τηνικαῦτα δὲ καὶ τοὺς τοῦ σώματος λύχνους σβεννύμενος ἦν. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς Ἀνανίαν στέλλεται, καὶ παρ' ἐκείνου τὸ βάπτισμα δέχεται. Ταῦτα δὲ πάντα πολλῷ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως γέγονεν ὕστερον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν ; Τὴν τῶν Πράξεων βίβλον ἀνάγνωθι. Κατ' ὄνομα γὰρ αὐτὴ μνημονεύει τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ δεξαμένων διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ παράδοξον ἐκεῖνο D χάρισμα τῶν γλωσσῶν. Καὶ Παῦλον μὲν οὐχ εὑρήσεις ἐκεῖσε, ἀλλὰ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, Ἰωάννην, Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ματθαῖον, Φίλιππον, Βαρθολομαῖον, Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, Ἰάκωβον τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Ἰούδαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Θωμᾶν, καὶ Ματθίαν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μὲν ὄντα τὸ πρότερον, κατάκληρον δὲ ὅμως ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου παρὰ Πέτρου καταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἕνδεκα, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἱστορεῖ. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες δώδεκα ἄνδρες καὶ μόνοι τηνικαῦτα καὶ πρῶτοι τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐδέξαντο. Ἔνθεν τοι καὶ τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς τὸν μακάριον εἶναι λέγομεν Παῦλον. Οἱ δὲ λέγοντες ἕνα καὶ τοῦτον εἶναι τῶν δώδε-

(1) Allatius *De consensu*, col. 42.

Digitized by Google

κα μαθητῶν ἢ δειξάτωσαν τὸν ἐκπεσόντα, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν, ἢ παυσάσθωσαν ἕνα καὶ τὸν Παῦλον εἶναι τῶν δώδεκα λέγοντες. Εἰ μὴ γὰρ ἐξῆλθέ τις ἐκεῖθεν, εἰ μὴ καὶ πάλιν ἔνδεκα γεγόνασιν οἱ μαθηταὶ, πῶς ὁ μακάριος εἰσῆλθε; Ποίῳ δὲ τρόπῳ τῷ χορῷ συνηρίθμητο τῶν δώδεκα; Μὴ οὖν εὐπαράδεκτα ἡγοῦ τὰ παρ' ἐνίων οὕτως ἀληθῶς εἰσαγόμενα, καὶ ταῦτα ταῖς ἱεροῖς τῶν Πατέρων ἐντεθραμμένος συγγράμμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν οἰκεῖον ὁρόμον ἐτέλεσε τῶν μαθητῶν ἕκαστος, ἐπειδὴ τὴν πίστιν ἐτήρησε καὶ μέχρι τέλους αὐτοῦ· καὶ δηλοῦσι τὰ ἐκτεθέντα χάριν αὐτῶν ὑπομνήματα παρὰ Δωροθέου ἐπισκόπου Τύρου καὶ μάρτυρος· τότε λοιπὸν, ἢ πῶς ἐκβληθῆναί τινα τοῦ χοροῦ εἴπωμεν, ὥστε τὸν Παῦλον ἀντ' αὐτοῦ εἰσελθεῖν; Εἶς ἐκεῖνος ἄθλιος ὁ τοῦ χοροῦ ἐκπεσὼν, καὶ τὴν τάξιν ἑτέρῳ καταλιπὼν ὁ Ἰσκαριώτης Ἰούδας, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν Ψαλμοῖς, ὅτι « Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. »

A collocatus? Nec itaque facile acceptes prolesque quæ ab aliquibus imperite admodum intruduntur; potissimum cum sis in sacris Patrum commentariis innutritus. Cum vero quilibet discipulorum proprium cursum perficerit, cum fidem servaverit ad finem usque vitæ; idque commonstrant edita de iisdem Commentaria Dorothei episcopi Tyri et martyris; quando denique aut qua ratione dicemus aliquem e cœtu ejectum, ideoque Paulum pro eo locum occupasse? Unus ille miser, qui de choro cecidit, et ordinem suum alteri reliquit, Judas Iscarjotes, de quo in Psalmis scriptum est: *Episcopatum illius capiet alter.*

Πλὴν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν δώδεκα συγκατείλεκται ὁ Παῦλος, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν αὐτῷ τὰ τῆς τιμῆς ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὰ δευτερεῖα φέρει πρός γε τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Ἄπαγε. Εἰ γὰρ καὶ πρώτους ἐκείνους ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο, εἰ καὶ τιμῆς ἠξίωσεν ὅτι πολλῆς, εἰ καὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνων ὑπέσχετο καθίσαι αὐτούς, εἰ καὶ σύνδειπνοι αὐτῷ ἔσονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ μεμενήκασι μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχομεν ἀλλαχοῦ τὸν Κύριον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐκ Ζεβεδαίου, ἡνίκα δεξιὰν ἠτήσαντο, καὶ ἀριστερὰν καθέδραν, οὕτω λέγοντα· *Οὐκ ἐμόν ἐστι τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρός μου.* Οὐκοῦν εἰ τὰ τῆς τιμῆς ἐκείνης οὐ δίδοται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὁ καθ' ἕνα ἐνδείξεται, μὴ θαύμαζε, εἶγε καὶ οἱ κατὰ Παῦλον ἀγωνισάμενοι κοινωνοὶ καὶ συμμέτοχοι τῶν δώδεκα τιμῆς εὑρεθήσονται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἰ Παύλου πλεῖον οὐδεὶς ἐκοπίασεν, εἰ δηλονότι οὐδὲ Παύλου μεῖζον ἐκεῖσε σταίη τις ἂν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησί. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τῆς μὲν ἀφάτου δόξης ἐκείνης, ἣν ἔλαχον οἱ δώδεκα καὶ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κοινωνὸς ὁ Παῦλος ὑπάρχει καὶ μέτοχος, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων πληροῖ, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισεν.

B Nihilominus, licet numero duodecim non comprehendatur Paulus, non propterea illius honores imminuuntur, vel inferior est reliquis discipulis. Absit. Licet enim primos illos duodecim Dominus elegerit, quos et maximis dignitatibus honestavit; licet illos in duodecim thronis sessuros promiserit; licet contubernales erunt ipsi illo die, quod cum eo remanserunt; tamen habemus alibi Dominum ipsum Zebedæi filiis, dextram et sinistram cathedram petentibus, sic dicentem: *Non est meum dare hoc, sed quibus præparatum est a Patre meo.* Igitur si honor ille gratia non exhibetur, sed secundum certamina quæ quicunque certaverit, mirandum non est, si, qui cum Paulo certarunt, consortes et comparticipes honoris duodecim futuri sunt. Quid multa afferuntur? Si Paulo nemo plus laboravit, planum est, nullum Paulo majorem ibi assessurum, ut ore aureo Joannes ait. Illinc itaque discito gloriæ quidem illius, quæ verbis exprimi nequit, cujus participes facti sunt duodecim, et primi Christi discipuli, consortem Paulum esse, atque participem, ac non item eorum numerum implere, quemadmodum sermo jam demonstravit.

C

EPISTOLA XXV.

Ad Andronicum Palæologum. — De die Luminum. An solemnitate Nativitatis Christi dignior sit (1).

Εἰ δὲ καὶ σὺ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατε ἀνερ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως λέγοντος, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης, ὥστε καὶ μητρόπολιν αὐτὴν πασῶν τῶν ἑορτῶν καλεῖν τοῦ Χριστοῦ, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκα, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιοῦσθαι τοὺς ὑποφήτας τοῦ Πνεύματος νόμιζε· εἰ γὰρ ἐπιστήσεις τὸν νοῦν, εὑρήσεις, ὅτι κατ' ἄλλα μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐξαίρει τὴν γέννησιν, καθ' ἕτερον δὲ πάλιν ὁ Θεολόγος τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων λαμπροτέραν καλεῖ. Ὁ μὲν γὰρ θεῖος Ἰωάννης εἰς αὐτὴν ἀπιδὼν τὴν ἄφατον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ

D Licet tu quoque una cum aliis, nobilissime vir, Theologum Gregorium audisti, diem Luminum ipsis Christi natalibus splendidiorem nuncupantem, quos tantum extollit lingua aureus Joannes, ut eos solemnitatum omnium metropolin vocet, non est cur hujus causa in admirationem traharis; neque inter se Spiritus sancti mystas dissidere existimes. Namque, si mentem applicaveris, comperies, alia ratione Chrysostomum Christi natales extollere, alia diem Luminum splendidiorem Theologum appellare. Divinissimus quippe Joannes, in ipsam Dei, et quæ verbis exprimi non potest, dispositionem Dei respiciens, et quomodo inclinatis cœlis descen-

(1) Allatius *De consensu*, col. 1171.

Digitized by Google

dit, et carnem induit, et æque ac nos homo factus est, extollit factum, et impense admiratur. Et quam ob causam in admiratione habere non debebat magnum hoc arcanum, quod et audientibus tantum incredibile videbatur? Audi, quid Deus ipse per magniloquentissimum prophetarum omnium Judæis dicit: *Videte despectores, et admiramini, quod opus operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis narraverit vobis* [1]. Hinc et lapidem illum offensionis, et petram scandali, sacra Scriptura nuncupat, non ob aliud, quam ob illos, qui propter id scandalizantur, et non excipiunt inoffense mysterium, quod Deus homo factus est. Attendito itaque. Non enim tanta, Filium Dei aquis ablui, admiratione dignum est, quanta, hominem perinde atque nos factum esse. Nam si homo factus non fuisset, ad baptismum nunquam processisset. Quod manifestum fit ex verbis Domini: *Conveniens nobis est, adimplere omnem justitiam* [2]. Hoc est: postquam homo factus est, necesse est et humana omnia complere. Et hæc est causa, propter quam divinissimus Joannes tantum natales Christi extollit: ipsi enim et mentem et auditionem et cogitationem omnem in stuporem agunt. At enim Gregorius Theologus, non res ipsas, natales inquam atque baptismum, sed quæ subsecuta sunt, comparans, splendidiorem appellavit diem Luminum; et merito. Ibi enim, in natalibus scilicet, cursus stellæ de novo apparentis, Magorum accessus, pastorum stupor, et angelorum laudatio: hic vero, nempe in baptismo, non stellæ cursus, sed vox desuper ipsius Patris, *Hic est Filius meus* [3], apertissime intonans, et Spiritus sanctus ad Filium descendens, ac dicta Patris comprobans. Ideoque et Præcursor dicebat: *Ipse non noveram eum, sed, qui misit me baptizare, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, ille est Filius meus dilectus* [4]. Et, ut me expediam, in Jordane sanctæ Triadis agnitio facta est. Cum itaque hæc majora sint illis, quæ visa et acta sunt in natalibus, ideo splendidiorem solemnitatem Luminum Theologus vocavit. Tunc enim revelata sunt ad illud usque tempus abscondita. Licet enim nataliam mysterium magnum sit, at nulli illud innotuit. Ineffabilem enim partum adumbravit; quod non ita facile admitti poterat ob miraculi incredibilitatem. Namque, si id non fuisset, quæ virum experta non est, uxor Josephi non fuisset. Sic ergo, nobilissime, sanctorum dicta accipiens, et ita æquo animo componens, nunquam a veritate aberrabis.

ὅπως κλίνας οὐρανοὺς καταβέβηκε, καὶ σάρκα ἐνύφανε, καὶ καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξαίρει τε τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ θαύματος ἔχει. Καὶ πῶς γὰρ οὐ θαυμάζειν ἔμελλε τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον, εἴγε καὶ ἄπιστον ἐδόκει μόνον καὶ τοῖς ἀκούουσι; Καὶ ἄκουε τί φησι πρὸς Ἰουδαίους αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν· *Ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, ὅτι ἔργον ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγήσηται ὑμῖν.* Ἔνθεν τοι καὶ λίθον αὐτὸν προσκόμματος ἡ ἁγία Γραφὴ καὶ πέτραν σκανδάλου καλεῖ, δι' οὐδὲν πάντως ἕτερον ἢ διὰ τοὺς ἐπ' αὐτῷ σκανδαλιζομένους, καὶ μὴ ἐχομένους εὐσεβῶς τὸ μυστήριον, ὅτι Θεὸς ἐνηνθρώπησε. Πρόσεχε οὖν. Οὐ τοσοῦτον γὰρ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θαύματος ἄξιον, ὅσον τὸ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, οὐκ ἂν εἰς τὸ βαπτισθῆναι ἐλήλυθε. Καὶ ὅηλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγε· *Πρέπον ἡμῖν ἐστι πληρῶσαι πᾶσαν τὴν δικαιοσύνην*· τουτέστιν, ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ πάντα πληροῦν τὰ ἀνθρώπινα. Αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ θειότατος Ἰωάννης ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει τὴν γέννησιν. Ἐκπλήττει γὰρ αὐτὴ καὶ νοῦν, καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν. Ὁ δέ γε Θεολόγος Γρηγόριος οὐ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, λέγω δὴ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς βαπτίσεως, ἀλλὰ τῶν ἐπακολουθησάντων ἐν αὐταῖς ποιούμενος σύγκρισιν, λαμπροτέραν ἐκάλεσε τὴν τῶν Φώτων ἑορτήν. Καὶ εἰκότως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν τῇ γεννήσει δρόμος ἀστέρος καινοφανοῦς, Μάγων προσέλευσις, ποιμένων ἔκπληξις, καὶ ἀγγέλων ἀνύμνησις· ἐνταῦθα δὲ, ἤγουν ἐν τῇ βαπτίσει, οὐ δρόμος ἀστέρος, ἀλλὰ φωνὴ ἄνωθεν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου*, τρανώτατα λέγουσα, Πνεῦμά τε ἅγιον ἐπὶ τὸν Υἱὸν κατερχόμενον, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦν τοῦ Πατρός. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Πρόδρομος ἔλεγεν· *Ἐγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός.* Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐν Ἰορδάνῃ γέγονεν ἡ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπίγνωσις. Ἐπειδὴ τοίνυν μείζονα τούτων ὀφθέντων τε καὶ πραχθέντων κατὰ τὴν γέννησιν, διὰ τοῦτο λαμπροτέραν τὴν τῶν Φώτων ἑορτὴν ὁ Θεολόγος ἐκάλεσεν. Τηνικαῦτα γὰρ πεφανέρωται τὰ μέχρι τότε τέως κρυπτόμενα. Εἰ γὰρ καὶ μέγα τὸ τῆς σαρκώσεως μυστήριον, ἀλλ' οὐδενὶ κατάδηλον γέγονε. Τὸν γὰρ ἄῤῥητον αὐτοῦ συνεσκίασε τόκον, ὡς οὐκ εὐπαράδεκτον ὄντα διὰ τὸ τοῦ θαύματος ἄπιστον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ ἀπείρανδρος γυνὴ τοῦ Ἰωσὴφ ἐχρημάτιζεν. Οὕτω τοίνυν, εὐγενέστατε, τὰ τῶν ἁγίων ἐκλαμβάνων ῥητὰ καὶ οὕτω καλοθελῶς συμβιβάζων αὐτὰ, τῆς ἀκριβείας οὐκ ἐκπέσῃ ποτέ.

EPISTOLA XXV.

Ad Esaiam monachum. — De monachatu baptismati non assimilando (1).

Et sane, lumine divino collustratum et sanctum

Ὅτι μὲν οὖν διορατικὸς καὶ θεῖος ἀνὴρ διεβε-

[1] Habac. I, 5. [2] Matth., III, 15. [3] Ibid., 17. [4] Joan. I, 33.

(1) Allat. *De eo sensu*, col. 1280. Titulus in cod. Vindob. 159: Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ.

Digitized by Google

δικοῦτο λέγων, ὅτι Τὴν δύναμιν, ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, τὴν αὐτὴν εἶδον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος τοῦ μοναχικοῦ, καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτον οἱ θεῖοι Πατέρες δεύτερον ἔλεγον βάπτισμα, οἴδαμεν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, εἰ καὶ τῶν Γραφῶν ἀκριβῶς κατὰ τοσοῦτόν ἐσμεν. Ἡ γὰρ τελουμένη σήμερον ἐπὶ τοῖς μετενδυομένοις ἱερὰ τελετὴ κατὰ μίμησιν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν ἀποταγαῖς καὶ συνταγαῖς, εἰ καὶ μὴ λέγω, κατὰ πολὺ ἐργωδεστέραις καὶ φοβερωτέραις εἴωθεν γίνεσθαι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, Ἀποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ, καὶ, Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε· Ἀποτάσσομαι γονεῦσι καὶ πᾶσι τοῖς ἐμοῖς, τῇ κενῇ καὶ ματαίᾳ ἡδονῇ καὶ δόξῃ, καὶ ἀπαρνοῦμαι οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ φυλάσσω ἐμαυτὸν ἐν ἁγνείᾳ καὶ ἀκτημοσύνῃ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὁ μὲν δορατικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ οὕτω περὶ τοῦ μοναχικοῦ διαβεβαιούμενος ἔλεγε σχήματος. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐστι τῷ βαπτίσματι κατὰ πάντα δυνάμεως, ἢ καὶ συγχώρησιν αὐτίκα τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς αὐτῷ προσερχομένοις χαρίζεται. Τὸ μὲν γὰρ θεῖον λουτρὸν καὶ ἄνευ δακρύων πάσης τε ἄλλης ἐπιπόνου διαγωγῆς ἁμαρτίας ἀφιέναι δύναται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἁγίου μετόχους τοὺς φωτιζομένους αὐτίκα ποιεῖ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ βαπτιζόμενοι τότε τὸ τῶν γλωσσῶν εὐθέως ἐδέχοντο χάρισμα. Τούτου μὲν οὖν τοῦ θείου λουτροῦ καὶ ἡ Προβατικὴ κολυμβήθρα σύμβολον οὖσα τοὺς ἐν αὐτῇ βαλλομένους ἀῤῥώστους ὑγιεῖς εὐθέως ἐδείκνυε. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ πολλοῖς μὲν ἁμαρτήμασιν ἔνοχος ὢν, φθάσας δὲ ὅμως τὸ φώτισμα δέξασθαι πρὸς ἱερατικὸν αὐτίκα βαθμὸν ἀνάγεσθαι οὐ κεκώλυται, ἅτε καὶ αὐτὰς τὰς τῶν ψυχικῶν τραυμάτων οὐλὰς ἀποκαθάρας ἐν τῷ βαπτίσματι. Εἰ δὲ καὶ τὸ μοναχικὸν ἄμφιον καὶ τῶν τριχῶν ἡ ἀποβολὴ τοιαῦτα ποιεῖν δύναται, λεγέτωσαν οἱ τῶν τοιούτων ἀκριβεῖς ἐπιστήμονες. Ἡμεῖς γὰρ ἐπὶ τούτοις διαμφιβάλλομεν· εἴγε καὶ μάλιστα τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον ἔχομεν, τὸ τῆς μετανοίας ἐπίπονον ὑπεμφαίνοντα, καὶ οὕτω λέγοντα· Πόσον εἰσοίσομεν δάκρυον, ἵν' ἀντισωθῇ τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος; Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοσοῦτον εἴη τὸ δάκρυον, ὥστε δι' αὐτοῦ κατακλύζεσθαι τὰς ἀνομίας ἡμῶν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀνώτεροι εὑρεθείημεν. Καὶ τοῦτο Δαυὶδ ὁ θεῖος ὑπεμφαίνων ἔλεγε· *Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιοῦσιν.* Εὔδηλον οὖν ὅτι τὸ σχῆμα τὸ μοναχικὸν αὐτὸ καθ' αὐτὸ λύσιν ἁμαρτημάτων οὐ δίδωσιν, εἰ μὴ καὶ πόνοι τούτῳ συνέφονται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὗτος ὁ θεῖος ἀνὴρ ἐπίπονον βάπτισμα τὸ διὰ δακρύων ἐκάλεσεν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἡ τῶν ἐνδυμάτων διαφορὰ τῶν ἑκατέρων οἵα τίς ἐστι παρίστησι δύναμιν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐπιβλήματα καθαρὰ τῆς μυστικῆς καθαρότητος, ἣν ὁ φωτιζόμενος δέχεται

A virum illum affirmasse, quam in baptismo viderat virtutem, eamdem se vidisse, dum habitus monachicus assumeretur; et hoc idem sanctos Patres secundum nuncupasse baptismum; novimus nos etiam, et si non usque adeo in divinis Scripturis simus exercitii. Quæ enim hodie fiunt immutantibus habitum sacræ ceremoniæ ad sacri baptismatis imitationem, in abrenuntiationibus et consensionibus, etsi ipse id non aseram, multo laboriosioribus et horribilioribus fieri sueverunt. Ibi siquidem: Abrenuntio Satanæ, et, Credo in unum Deum, etc. Hic vero præ aliis et hæc adduntur: Abrenuntio parentibus, et meis omnibus, inani ac vanæ delectationi, et gloriæ; abnegoque non ea solum, sed et meam animam, asservoque memetipsum in castitate B et paupertate, propter regnum cœlorum. Et divino quidem lumine illustratus vir ille hæc de monachico habitu affirmabat. Me autem fugit, an eadem in omnibus ejusdem et baptismatis sit facultas, aut illico veniam peccatorum illum acceptantibus impertiatur. Nam divinum lavacrum, et sine lacrymis et absque alio vitæ instituto laborioso, peccata dimittere valet; neque hoc solum, sed et Spiritus sancti participes eos, qui illuminantur, statim efficit. Etenim si id non esset, baptizati non subito linguarum donum habuissent. Hujusce itaque divini lavacri Probatica piscina cum esset symbolum, missos in ipsam infirmos statim sanos reddebat. Propterea quique multis peccatis obnoxius est, si illuminari contigerit, ad sacerdotalem illico gradum C ascendere non prohibetur, tanquam qui et ipsas animæ ulcerum cicatrices in baptismate expurgavit. An vero monachicus habitus, et comarum dimissio, similia peragere possint, dicant qui ad cognitionem harum rerum omni cura studioque rapiuntur: nobis enim cum hisce contentio est; eoque magis, cum in rebus theologicis pertractandis magnum Gregorium habeamus, pœnitentiæ operosum et molestum commonstrantem, aientemque: Quantum inferamus lacrymarum, ut fontem baptismatis exæquet? Etenim si ex non fuerint lacrymæ, ut peccata nostra circumluant, nunquam nos illis superiores evademus. Idque divinus David ostendens, dicebat: *Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt*[1]. Manifestum D itaque est, habitum monachicum ipsum per se solutionem delictorum non exhibere, nisi eum labores consequantur. Nam si id non esset, divinus iste homo, nunquam, quod per lacrymas consequimur baptisma, laboriosum vocasset. Quid multis opus est? Vestimentorum ipsa diversitas, utriusque quænam fuerit vis facultasque, ostendit. Ibi enim vestimenta pura, mysticæ puritatis, quam illuminatus accipit, indicium sunt: hic nigrum amiculum tan-

[1] Psal. xxxi, 6.

Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι τὸ μοναχικὸν ἀμφιεννύμενος καὶ ἅγιον σχῆμα, τηνικαῦτα τῶν πλημμελειῶν αὐτῷ τέλεον ἀπαλλάττεται, κἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοιοῦτον φθάσῃ λαβεῖν.

Digitized by Google

« Vobiscum enim, inquit, omnibus sum diebus usque ad consummationem sæculi. » Ne igitur diutius inquiras, quomodo aliunde distractæ his qui supra terram appareant. Si enim prophetæ ille Habacuc, corporali vinculo adhuc detentus, ab Hierosolyma una eademque hora in Chaldaicam regionem pervenit, Danieli prophetæ in fovea cibos afferens, quomodo etiam sanctorum animas invocantibus aliquando apparere negabimus? Mitte ergo quærere causam : ubi est gratia Dei, causam investigandi locus non est : quod appareant, scio; Patrum enim traditionibus non obsto : quomodo vero, nescio : scit mirabilis ille in sanctis suis : quod vivo, quod nutrior, scio : quomodo vero, nescio : quod etiam corpori anima jungitur, scio : quomodo vero, nescio : quod spiritalis et immaterialis, scio, audivi enim : qualis vero ejus species, ac qualis essentia, nescio : hoc enim inexploratum mansit : quomodo enim noverit quis rem ad imaginem creatam impenetrabilis atque incomprehensibilis Dei? Si animæ essentia comprehenderetur, et ipsum imaginis prototypum. Quod si vero prototypum incomprehensibile est, incomprehensibilis necessario et ipsa prototypi imago : inde plurima tractata sunt de ea; nemo vero hujus aliquando potuit capere naturam, ad imaginem factam, ut dicunt, incomprehensibilis ac inaccessibilis Dei.

9. Ne igitur causam indagare velis, ne forte ob hoc incredulitatis accuseris : dicit enim, « Nisi credideritis, non intelligetis. » Ut ex ultimis terræ apostoli, et hæc dum molesto corpore detinerentur, in obitu sanctissimæ Dei Matris in unum sunt coadunati, nisi forte hic angelos apostolorum loco convenisse dixerimus : ut Paulus ad tertium cœlum abreptus, inde in paradisum descendit, et ineffabilia verba audivit : quomodo tollentur justi obviam Domino in aera : quomodo etiam transfigurato Christo Moyses et Elias in monte astiterunt : utut igitur mira quidem sint ista, sed revera fuere, ac credimus : ita etiam redeuntibus sanctorum animis fidere te decet. Quod autem superstitibus apparent, crede ex supra relatis; quomodo vero, ipsi Domino committe; non enim plura per ipsum cogitare licet, ne tale quid patiamur, quale damnatus Lucifer; qui cum ipsi collatam a Domino gloriam, utpote difficilem, ferre non posset, in terram misere repente delapsus est. Quapropter et magno Paulo quo tempore in cœlum est abreptus, revelationes sub silentio traditæ sunt : aliter enim totius orbis magister silentio non prætermisisset : quomodo vero tacere non maluisset? qui ipse propriæ carni stimulos adhibere se dixit, ne revelationum mole obrueretur.

οἰκουμένης διδάσκαλος ἐπὶ τοσοῦτον σεσίγηκε · καὶ σαρκὶ σκόλοπα λαβεῖν ἔλεγεν, ἵνα μὴ τῇ ὑπερβολῇ

10. Scripturas igitur amplecti debemus, ea vero

τἄλλα πάντα ποιοῦσιν ὅσα καὶ βούλονται · *Μεθ' ὑμῶν* γάρ, φησι, *πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας*. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφιβάλλε, πῶς ἀλλαχοῦ μεθιστάμενοι τοῖς ἐνταῦθα πάλιν ἐφίστανται. Εἰ γὰρ ὁ προφήτης ἐκεῖνος Ἀββακοὺμ μετὰ τοῦ σαρκίνου ἐκείνου πάχους ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ ὥρᾳ τὴν Χαλδαϊκὴν κατέλαβε γῆν, τῷ προφήτῃ Δανιὴλ εἰσκομίζων ἐν τῷ λάκκῳ τὸ ἄριστον, πῶς οὐχὶ καὶ τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς; τοῖς ἐπικαλουμένοις ὀπτάνεσθαί ποτε εἰπωμεν; Ἄφες τοίνυν τὸ πῶς · ἔνθα χάρις Θεοῦ, χώραν οὐκ ἔχει τὸ πῶς · ὅτι μὲν ἐφίστανται οἶδα · οὐδὲ γὰρ ἀντιτείνω ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · οἶδεν ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ · ὅτι μὲν ζῶ καὶ τρέφομαι, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν B οὖν τῷ σώματι σύνεστιν ἡ ψυχὴ, οἶδα · τὸ δὲ πῶς οὐκ οἶδα · καὶ ὅτι μὲν ἀσώματος καὶ ἄϋλος, οἶδα, ἠκουσα γάρ · τί δὲ τὸ εἶδος αὐτῆς, καὶ ποτακὴ τὴν οὐσίαν ἐστὶν, οὐκ οἶδα, ὅτι καὶ ἀνερμήνευτον τοῦτο μεμένηκε · πῶς γὰρ ἂν καὶ εἰδοίη τις τὴν κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν τοῦ ἀπερινοήτου καὶ ἀκαταλήπτου Θεοῦ; Ἐὰν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία κατελαμβάνετο ἄν, καὶ αὐτὸ τὸ τῆς εἰκόνος πρωτότυπον · εἰ δὲ τὸ πρωτότυπον ἀκατάληπτον, ἀκατάληπτος ἐξάναγκες καὶ ἡ τοῦ πρωτοτύπου εἰκών · ἔνθεν τοι καὶ πολλὰ μὲν ἐφιλοσοφήθη περὶ αὐτῆς · οὐδεὶς δὲ τὴν ταύτης ἠδυνήθη καταλαβέσθαι φύσιν ποτὲ, κατ' εἰκόνα κτισθεῖσαν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἀπροσίτου Θεοῦ.

θ'. Ἄφες τοίνυν ἐπὶ τῶν παραδόξων τὸ πῶς, ἵνα μὴ καὶ ἀπιστίαν ἐπὶ τούτῳ κατακριθῇς. *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε* γὰρ, φησὶν, *οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε* · πῶς ἐκ περάτων οἱ ἀπόστολοι, καὶ ταῦτα τῷ παχεῖ τούτῳ βαρούμενοι σώματι, ἐν τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κατ' αὐτὸν συνηθροίσθησαν, ἵνα τί μὴ καὶ ἀγγέλους ἐνταῦθα λέγωμεν, ἀντὶ τῶν ἀποστόλων ἐλθεῖν; πῶς ὁ Παῦλος εἰς τρίτον ἀνῆλθεν οὐρανὸν, κἀκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον ἀπηνέχθη, καὶ ῥημάτων ἀῤῥήτων ἤκουσε · πῶς ἁρπαγήσονται οἱ δίκαιοι πρὸς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, πῶς δὲ καὶ μεταμορφουμένῳ τῷ Χριστῷ Μωσῆς καὶ Ἠλίας ὁμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐπέστησαν. Ὥσπερ οὖν παράδοξα μέν εἰσι ταῦτα πάντα, ἐγένετο δ' ὅμως καὶ πιστεύομεν · οὕτω κἀν ταῖς ἀνελθούσαις τῶν ἁγίων ψυχαῖς διανοεῖσθαί σε ἄξιον · καὶ ὅτι μὲν ἐφίστανται τοῖς ἐνταῦθα, πίστευε ἀφ' ὧν ἄνωθεν ἠκουσας · τὸ δὲ πῶς αὐτῷ τῷ Κυρίῳ κατάλειψαι · οὐδὲ γὰρ πλείόν τι νοῆσαι παρ' αὐτοῦ συγχωρούμεθα, ἵνα μὴ τοιοῦτόν τι πάθωμεν, ὁποῖον ὁ πεσὼν Ἑωσφόρος · τὴν γὰρ δοθεῖσαν αὐτῷ παρὰ Κυρίου λαμπρότητα μὴ δυνηθεὶς ἐνεγκεῖν, ἅτε τυγχάνουσαν ἄπλετον, ἀνετράκη τε παραχρῆμα καὶ πτῶμα κατὰ γῆς ἐξαίσιον ἔπεσε. Διά τοι τοῦτο καὶ τῷ μεγάλῳ Παύλῳ καθ' ὃν ἡρπάγη καιρὸν ἀποκαλυφθέντα σιωπῇ παρεδόθησαν · εἰ γὰρ ἐχθρὸν καὶ ταῦτα συνέβη, συνέφερεν, οὐκ ἂν ὁ τῆς κῶς γὰρ οὐ σιγῆσαι διεκρινεν; εἴπερ αὐτὸς τῇ ἰδίᾳ τῶν ἀποκαλύψεων ὑπεραίρηται.

ι'. Στέργειν οὖν τὰ γεγραμμένα ὀφείλομεν, καὶ

Digitized by Google

τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ὅλως μὴ ἅπτεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τούτοις τὴν ἧτταν ὁμολογεῖν, καὶ μετὰ τοῦ θείου λέγειν Δαβίδ· *Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἡμῶν· ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνάμεθα πρὸς αὐτήν.* Τοῖς γὰρ ἐν Χριστῷ κοιμηθεῖσιν ἁγίοις μεταδίδοται καὶ ὑπερφυῆ τὰ χαρίσματα· καὶ δεομένων γὰρ ἡμῶν ἐπακούουσι, καὶ θλιβομένοις ἐφίστανται παρηγορίας ἕνεκεν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται. Ἐὰν γὰρ οἱ κατ' ἐμὲ ῥᾳθύμως τὸν βίον ἀνύσαντες τῶν δι' αὐτοὺς ἐνταῦθα τελουμένων εὐποιιῶν ἐπαισθάνωνται, ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν Γραφῶν διδασκόμεθα, πολλῷ μᾶλλον οἱ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ τῷ χρεῶν λειτουργήσαντες. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ ἐπιταφίῳ λόγῳ καὶ τάδε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔλεγεν· Δέδεξο τὸν παρόντα λόγον, ὦ μακαρία· καὶ τοιούτων αἰσθάνεσθαι.

A quæ supra mentem sunt minime tangere, imo impotentiam fateri, et cum divino Davide exclamare : « Mira est scientia tui a nobis, nimis alta est; nihil valemus ad eam. » In Christo enim mortuis sanctis etiam supernaturalia dona data sunt; orantibus nobis assistunt : oppressis consolabundi succurrunt, ut supra dictum est. Si enim quidam vita non bene acta, bonis operibus propter ipsos impletis fruuntur, ut ex sacris Scripturis audivimus, quanto magis qui in ipso Christo mandata servaverunt. Quare etiam theologus Gregorius in funebri oratione ad sororem, hæc inter alia dicit : Præsentem sermonem accipe, o beata : illud enim tui similibus concessit Deus, ut talibus fruantur.

ια'. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πόθεν ἡμεῖς ὁρμώμενοι τοιαύτης ἀποστεροῦμεν χάριτος τὰς ἀπελθούσας τῶν ἁγίων ψυχάς; καὶ ταῦτα τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου λέγοντος, ὅτι *Ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐχαρίσατο, εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Εἰ γὰρ καὶ περί τινων ἁγίων ἔτι τῷ βίῳ τούτῳ περιόντων ἠκούσαμεν, ὅτι δι' εὐχῆς αὐτῶν καί τινας ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντας αἰωνιζούσης κολάσεως ἠλευθερώθησαν (1), τί τὸ κωλύον μὴ καὶ τὸν βίον ἀλλάξαντας, καὶ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐγγύτερον γεγονότας, τὰ αὐτὰ τοῖς προλαβοῦσι ποιεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν ἔχειν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, ἵνα μὴ λέγω πολλῷ μείζονα, διά γε τὴν τῆς σαρκὸς ταύτης ἀπόθεσιν; Μὴ οὖν ἀντιπίπτωμεν ταῖς πατρικαῖς παραδόσεσι, μηδὲ ὅπως ἔχοιεν αὗται περιεργαζώμεθα· ἐγράφη γὰρ ταῦτα οὐχ ἵνα πολυπραγμονῶμεν, ἀλλ' ἵνα πιστεύωμεν, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν αἰώνιον ἔχοιμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

14. Si hæc ita se habent, cur nos tali gratia hinc profectas sanctorum animas spoliabimus? præsertim cum apostolorum princeps Petrus dicat : « Dona hominibus largitus est Deus, quæ etiam vellent angeli. » Quid plura? Si enim de aliquibus sanctis vitam adhuc agentibus audivimus, eos suis precibus quosdam qui in impietate perierant, a sempiterno supplicio liberasse, quid obstat quominus illi, præsenti vita immutata Deoque propinquiores facti ea quæ antecessores agant, eademque fruantur virtute ac efficacia, ne dicam multo majori propter hujusce carnis depositionem? Ne igitur Patrum dogmatibus adversemur, incredulitate et dubitando. Hæc enim scripta sunt, non ut scrutaremur, sed ut crederemus, ac proinde ut credentes, vitam æternam habeamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

EPISTOLA XIX.

Ad Nilum monachum. — Preces pro mortuis et eleemosynas non frustra fieri (2).

Ὅτι μὲν οὖν οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν ἐπὶ ταῖς γινομέναις εὐποιίαις παρὰ τινῶν, χάριν μὲν εὐσεβῶν, ἁμαρτωλῶν δὲ, πειθέτωσαν ἡμᾶς πρὸ τῶν ἄλλων οἱ μαθηταὶ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι, τρίτα, ἔννατα καὶ τεσσαρακοστὰ, ναὶ μὴν, καὶ ἐνιαύσια τελεῖσθαι κοινῶς ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι διαταξάμενοι. Εἰ γὰρ ὁ Νυσσαεὺς θεῖος Γρηγόριος, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπόμενος οὕτως εὕρηται λέγων, Οὐδὲν ἀλογίστως οὐδὲ ἀκερδῶς ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν παραδίδοται, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα πάντως ἐπωφελὲς, τὸ μνήμην ποιεῖν ἐπὶ τῆς θείας μυσταγωγίας τῶν πιστῶν κεκοιμημένων· πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς ἀλογοπραγήτως ἕπεσθαι χρή. Εἰ γὰρ, καθάπερ εἰρήκαμεν, ὑπὲρ τῶν ἐν ἁμαρτίαις ἀποθανόντων θυσίαν προσάγειν οὐκ ἀποκλειόμεθα, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ τρίτῃ εὐχῇ τῇ λεγομένῃ κατὰ τὴν

Non esse itaque dubitandum de bonis operibus quæ ab aliquibus fiunt, piorum quidem gratia, sed peccatorum, persuadeant nos ante alios discipuli Christi et apostoli, diebus tertio, nono et quadragesimo, nec non et exacto anno publice mortuorum memorias fieri decernentes. Etenim etsi Nyssenus divus Gregorius sacris apostolis insistens hæc reperitur dixisse : Nihil sine ratione et sine lucro a Christi discipulis traditur, res tamen ipsa omnino utilis est, memoriam recolere in divina liturgia eorum, qui in fide obdormierunt, multo magis nos sine auctiori examine sequi addecet. Etenim si, quemadmodum diximus, pro iis, qui in peccatis immortui sunt, sacrificium offerre non prohibemur; quod et divinus Basilius in tertia oratione, quæ die Pentecostæ sacro dicitur, plane edocet, ita ad Deum

(1) Respicit (ut cognoscimus ex aliis Glycæ epistolis seu tractatibus) ad narrationem S. Gregorii PP. et aliorum de salute Trajani imp., de qua satis et a multis criticis et a theologis disputatum fuit.

(2) Allat. De consensu, col. 1194.

Digitized by Google

dicens : Quod et in hac perfectissima solemnitate et salutari, propitiationes deprecatorias pro iis, qui in infernum descenderunt, suscipere non dedignatus es, ingentes nobis spes exhibens, remissionem vero iis, qui detinentur ab opprimentibus eos malis, exaudi nos, te deprecantes. Non enim mortui laudabunt te, Domine, neque qui in inferno sunt, confitentes libere tibi offerunt; sed nos viventes exoramus pro animabus eorum. Et ne dicito mihi : Quandoquidem universe pro omnibus defunctis Deo sacrificia offeruntur, universe etiam omnes salutem consequentur. Habes siquidem præ aliis magnum Dionysium, hanc opinionem e medio tollentem, et quæ ex peccatis remittantur, quænam vero non condonentur, manifesto edocentem. De iis namque, qui in peccatis vitam finierunt, edisserens, hæc quoque addit : Si pusilla quædam adfuerint, utilitatem propter bona opera, quæ pro iis fiunt, accipiunt; si ingentia ac immoderata sunt, conclusit Deus contra ipsos. Ad hæc suppetit et magnus Epiphanius, in *Panariis* hæc habens : Utiles sunt pro defunctis piorum preces, si ingentia crimina non impediunt.

Et hi quidem hæc tradunt. Joannes vero Damascenus apertius hæc eadem prosequitur, ostenditque, quænam ex delictis facile condonari possint, quænam condonari omnino nequeant, in oratione sua *De obdormientibus*, his verbis : Quicunque itaque cum reliqua sua inhumanitate atque crudelitate penitus erant immisericordes, et ad supplicantium preces duri ac inflexibiles, imo etiam rerum alienarum avidi raptores, hi nullo modo commoda consequentur : conclusit enim contra eos Deus, ut magnus inquit Dionysius. Quicunque vero conscientia erant recta, non potuerunt tamen, propter mortem immaturam, divinarum legum sancita per se ipsos complere, hi omnino propter preces, pro iis effusas, maximum in modum proficient. Nec minus de hac eadem re divinus Chrysostomus complectitur : Non potuisti, cum viveres, negotia animæ tuæ omnia accommodare, in ipso vitæ tuæ exitu tuis præcipe, tua post mortem tibi mittere, et auxilium præbere per bona opera, eleemosynas, inquam, et oblationes inde propitium tibi reddas liberatorem; hæc enim illi grata sunt et accepta. Si vero etiam magnus Basilius alicubi dicit : Ne fallamini, Deus non irridetur, mortuum in altare non adducito, vivum offer sacrificium tuum; hærendum minime est, neque propterea pro defunctis bona opera negligenda. Scito enim, eum ad avaros, rapaces, immorigeros, atque penitus immisericordes, sermonem dirigere; quod planum est ex iis, quæ divinus iste vir subnectit : Cor lapideum alloquimur. Propterea magnus iste probe fecit; nisi enim austeriores sermones usurpasset, nunquam, qui eo tempore fame deperibant, enutriti fuissent,

A ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, σαφῶς οὖν ἐκδιδάσκει λέγων οὕτω πρὸς τὸν Θεόν· « Ὁ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παντελεῖ ἑορτῇ καὶ σωτηριώδει ἱλασμοὺς μὲν ἱκεσίους ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων ἐν ᾅδου καταξιώσας δέχεσθαι, μεγάλας παρέχων ἡμῖν ἐλπίδας, ἄνεσιν δὲ τοῖς κατεχομένοις τῶν κατεχόντων αὐτοὺς ἀνιαρῶν, ἐπάκουσον ἡμῶν δεομένων σου, ὅτι οὐχὶ νεκροὶ αἰνέσουσί σε, Κύριε, οὐδὲ οἱ ἐν ᾅδου ἐξομολογούμενοι παῤῥησιάζονται φέρειν σοι, ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ζῶντες ἱκετεύομεν περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Καὶ μή μοι λέγε, ὡς εἴγε κοινῶς ὑπὲρ πάντων τεθνεώτων θυσίαι τῷ Θεῷ προσάγονται, καὶ κοινῶς λοιπὸν ἅπαντες σωτηρίας ἐπιτεύξονται. Ἔχεις γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν τὸν μέγαν Διονύσιον ἐκ μέσου τὴν ὑπόνοιαν ταύτην ποιούμενον, καὶ τίνα μὲν τῶν B πλημμελημάτων ἀφίενται, τίνα δὲ οὐκ ἀφίενται, σαφῶς σε διδάσκοντα. Περί τινων γὰρ ἐν ἁμαρτίαις τὸν βίον ἀπολιπόντων διεξιών, καὶ τάδε φησίν· Εἰ μὲν ψιλά τινα πρόσεστιν, ἔχουσιν ὠφέλειαν διὰ τὰς γινομένας εὐποιΐας· εἰ δὲ χαλεπά εἰσιν, ἀπέκλεισεν ὁ Θεὸς κατ' αὐτῶν. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ αὐτὸν ἔχεις τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον ἐν τοῖς *Παναρίοις* οὕτω λέγοντα· Ὠφελεῖ δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐσεβῶν εὐχὴ, εἰ καὶ τὰ μεγάλα αἰτιάματα μὴ ἀποκόπτῃ.

Καὶ οὗτος μὲν οὕτως· ὁ δὲ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἀριδηλότερον τὰ περὶ τούτου διαλαμβάνων, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν, τίνα μέν εἰσιν τῶν πλημμελημάτων εὐσύγγνωστα, τίνα δὲ καὶ πάνυ ἀσύγγνωστα, C ἐν τῷ *Περὶ κεκοιμημένων* λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· Ὅσοι μὲν οὖν μετὰ τῆς ἄλλης αὐτῶν ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος ἀσυμπαθεῖς τέλεον ἦσαν μήτε μὴν τοῖς δεομένοις ἐπικαμπτόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἁφαιρούμενοι μάλιστα, οὐμενοῦν οἱ τοιοῦτοι ὠφεληθήσονται· ἀπέκλεισε γὰρ κατ' αὐτῶν ὁ Θεὸς, ὡς ὁ μέγας ἔφη Διονύσιος· ὅσοι δὲ συνειδήσεως ὑπῆρχον ἀγαθῆς, οὐκ ἔφθασαν δὲ ὅμως διὰ τὸ τοῦ θανάτου ἄωρον τὰ τῶν θείων νόμων ἀποπληρῶσαι δι' ἑαυτῶν, ἐκεῖνοι πάντες διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν γινομένας εὐχὰς τὰ μάλιστα ὠφεληθήσονται. Οὐχ ἧττον δὲ τὰ περὶ τούτου καὶ ὁ θεῖος διαλαμβάνει Χρυσόστομος λέγων, Οὐκ ἔφθασας περιὼν ἐν τῷ βίῳ τὰ τῆς ψυχῆς σου πάντα διευθετῆσαι, κἂν ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου ἔντειλε τοῖς σοῖς μετὰ θάνατον παραπέμψαι σοι τὰ σά, καὶ βοήθειαν δοῦναί σοι δι' ἔργων ἀγαθῶν, ἐλεημοσυνῶν λέγω καὶ προσφορῶν, κἀντεῦθεν τὸν Λυτρωτὴν καταλλάξεια. Δεκτέα γὰρ αὐτῷ ταῦτα καὶ πρόσφορα. Εἰ δέ που τὸν μέγαν Βασίλειον ἔχομεν λέγοντα, Μὴ πλανᾶσθε, Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται, νεκρὸν εἰς θυσιαστήριον οὐκ ἀνάγεται, ζῶσαν προσάγαγε τὴν θυσίαν σου, οὐ χρὴ κατά τι διστάζειν, οὐδὲ τῆς ὑπὲρ τῶν τῶν κεκοιμημένων εὐποιΐας ἐντεῦθεν καταῤῥᾳθυμεῖν. Ἴδε γὰρ ὅτι πρὸς πλεονέκτας ἐποιεῖτο τὸν λόγον, πρὸς ἁρπαγας, πρὸς ἀσπόνδους πάντη καὶ ἀνελεήμονας. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ ἐπιφέρει λέγων· Λιθίνῃ καρδίᾳ διαλεγόμεθα. Ἔνθεν τοι καὶ καλῶς ὁ μέγας ἐποίησεν· εἰ μὴ γὰρ αὐστηροτέρᾳ;

Digitized by Google

λόγοις ἐπὶ τοσοῦτον ἐχρήσατο, οὐκ ἂν οἱ πεινῶντες τηνικαῦτα ἐτράφησαν, καὶ ταῦτα λιμοῦ μεγίστου τῇ πόλει ἐνσκήψαντος, οὐκ ἂν ἐπικαμφθέντες οἱ φιλοχρήματοι καὶ ἄκοντες ἐτράποντο πρὸς μετάδοσιν.

A aliosque etiam nolentes ipsi in rerum propriarum participationem evocassent.

Μὴ οὖν ἐξ ἀπειρίας τῶν γεγραμμένων ἑαυτοὺς καταβλάπτωμεν, ἵνα μὴ καὶ λανθάνοντες αἱρέσει περιπέσωμεν, ἧς ἐχρημάτισε σπορεὺς ὁ Ἀέριος, μὴ δεῖν λέγων ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων προσφέρειν, ὅτι μηδὲ προσγίνεταί τις ἐντεῦθεν ἐκείνοις ὠφέλεια. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, διστάζειν πάντως ἐπὶ ταῖς τῶν ἀποιχομένων μνήμαις οὐκ εὔλογον. Πῶς; Καὶ γὰρ εἴγε περί τινων ἐν εὐσεβείᾳ τὸν βίον καταλυσάντων δεήσεως γεγονυίας ἐπικάμπτεται ὁ ἐλεήμων Θεὸς, καὶ συγχώρησιν παρέχει τοῖς πταίσμασι. Καὶ ἄκουε παλαιᾶς ἱστορίας, ἧς ἐπεμνήσθη καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐν τῷ διαληφθέντι αὐτοῦ λόγῳ λέγων· Ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἀνὰ τὴν λιθίνην πορείαν γενόμενος, καὶ στὰς ἐξεπίτηδες εὐχὴν κραταιὰν πρὸς τὸν φιλόψυχον Θεὸν ὑπὲρ συγχωρήσεως Τραϊανοῦ τοῦ βασιλέως πεποίηκε. Καὶ παραυτίκα φωνῆς θεόθεν ἐνεχθείσης αὐτῷ ἐπακήκοε, καὶ τάδε διεξιούσης· *Τῆς εὐχῆς σου ὑπήκουσα, καὶ συγγνώμην Τραιανῷ δίδωμι, σὺ δὲ μηκέτι προσθῇς ὑπὲρ ἀσεβῶν εὐχὰς προσενέγκαι μοι.* Τοιοῦτον δέ τι παράδοξον καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα εἰργάσατο. Δεηθεῖσα γὰρ ὑπὲρ Φαλκονίλης τινὸς ἀσεβοῦς οὔσης ἐπικαμπῆ τὸν ἐλεήμονα καὶ αὐτὴ Θεὸν εὗρατο.

B Ne itaque ex ignoratione scriptorum nosmetipsos lædamus, ne latenter in hæresin incidamus, quam Aerius disseminavit, non esse, inquiens, pro mortuis offerendum, quod nulla illis inde utilitas adnascatur. Hæc si ita se habent, quælibet dubitatio de defunctorum memoria absurda fuerit: cum nonnullis, qui in pietate vitam deseruerunt, precibus effusis, misericors flectatur Deus, delictisque præbeat remissionem. Audi veterem historiam, cujus meminit Damascenus Joannes, in sæpius prænotata oratione. Magnus Gregorius, cognomento Dialogus, cum per forum lapidibus stratum iter faceret, ex industria constitit, et validas preces ad misericordem animabusque propitium habuit, ut imperatoris Trajani delictis ignosceret; et confestim vox, divinitus allata, audita est, in hunc modum dicens: *Preces tuas audivi, et veniam Trajano do; at tu ne mihi posthac pro impiis precationes adhibeas.* Simile quidpiam admirandum et prima martyr Thecla operata est. Precationibus namque effusis pro Falconilla quapiam impia, propitium et ipsa Deum misericordem invenit.

Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, πῶς; οὐκ εἰσακουσθείη ἂν ὁ ὑπὲρ πιστοῦ τινος προσάγων τὴν δέησιν; Καὶ ἄκουε τί φησιν ὁ μέγας Διονύσιος· Αἱ τῶν ἁγίων προσευχαὶ καὶ κατὰ τὸν τῇδε βίον, μήτι γε μετὰ θάνατον εἰς τοὺς ἀξίους ἱερῶν εὐχῶν, ἤγουν τοὺς πιστοὺς, ἐνεργοῦσι. Καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῇ διδάσκων οἷα καὶ ὅσα ὑπὲρ τῶν ἀποιχομένων δύνανται προσφοραὶ, καὶ τάδε φησίν· Εἰ γὰρ συγκατακαίουσι τοῖς ἀπελθοῦσιν οἱ Ἕλληνες, ἅπερ ἐκεῖνοι ζῶντες ἐκέκτηντο, πόσῳ γε μᾶλλον σὲ τὸν πιστὸν παραπέμψαι δεῖ τῷ ἀπειχομένῳ τὰ οἰκεῖα; οὐχ ἵνα τέφρα γένωνται, καθὼς ἐκεῖνα, ἀλλ' ἵνα μείζονα τούτῳ περιβάλῃ τὴν δόξαν· καὶ εἰ μὲν ἁμαρτωλὸς ὁ τεθνηκὼς ἵνα τὰ ἁμαρτήματα λύσῃ· εἰ δὲ δίκαιος, ἵνα προσθήκη γένηται μισθοῦ καὶ ἀντιδόσεως. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπιβεβαιοῖ καὶ τὰ ἐν τῷ βίῳ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τοῦ Ἐλεήμονος. Ὁ γὰρ θεῖος οὗτος ἀνὴρ παραινῶν συνάξεις ἐπιτελεῖν τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν, ἅτε τὰ μέγιστα ὠφελούσας αὐτοὺς, καὶ τοιοῦτόν τι προσετίθη διήγημα· Νεανίας τις παρὰ Περσῶν αἰχμαλωτισθεὶς ἐν φυλακῇ τῇ λεγομένῃ Λήθῃ ἀσφαλῶς ἐφρουρεῖτο. Οὕτω καὶ γὰρ αὕτη ἐλέγετο, διὰ τὸ τοὺς ἐκεῖσε βαλλομένους μηδέποτε ἀνίεσθαι. Οἱ οὖν αὐτοῦ γεννήτορες ὡς ἐπὶ νεκρῷ τὰ νενομισμένα ἐτέλουν. Φυγὰς οὖν ὁ νέος ἐκεῖθεν ἐπανελθὼν, διεβεβαίου λύεσθαι τῶν δεσμῶν ἐπιστασίᾳ τινὸς λευκοφόρου, καθ' ὃν αἱ συνάξεις ἐτελοῦντο καιρόν.

C Hæc cum ita sint, quomodo non exaudietur, qui pro fideli alio preces effundit? Et audi, quid dicat magnus Dionysius: Sanctorum precationes, et in præsenti vita, non tantum post mortem, in eos qui divinis precationibus digni sunt, fideles nempe, operantur. Et aureo ore Joannes, in epistola ad Philippenses, docens, quæ et quanta pro defunctis oblationes valeant, hæc quoque dicit: Etenim si gentiles una cum mortuis, quæ illi vivi possidebant, comburunt, quanto magis tu, qui fidelis es, demortuo propria mittere debes: non ut, quemadmodum illa, cinis fiant, sed ut majorem illi gloriam concilient; et si peccator est defunctus, ut illius peccata dissolvant; si justus, ut mercedis illi et retributionis fiant augmentum. Hæc quoque constabiliunt, quæ in vita beati Joannis Eleemosynarii leguntur. Hic siquidem divinus vir, ut pro demortuis synaxes facerent, tanquam quæ plurima illis commoda compararent, adhortans, hanc narrationem adnectebat: Juvenis quidam, a Persis in captivitatem adductus, in carcerem, Lethe dictum, quod, qui in eum trudebantur, nunquam educerentur, intruditur. Quare parentes illi, veluti demortuo, justa persolvebant. Verumtamen juvenis, cum sibi fuga consuluisset, regressus in patriam, asseverabat, præsentia cujusdam, candidis vestibus induti, eo quo synaxes fiebant tempore, e vinculis liberari.

D

Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ὁ μέγας Μακάριος εὐχὰς ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ποιούμενος ἐγλίχετο μαθεῖν, εἴγε πρὸς δύνησιν ἐκείνων ταῦτα γίνοιντο.

Et quid multis opus est? Magnus Macarius, pro mortuis Deum exorans, cupiebat discere si quid illis mortuis supplicatione emolumenti accederet;

Digitized by Google

quod cum vellet Deus ostendere, certumque suum servum ea de re reddere, idolorum præsulis exsiccatæ calvariæ, quam ipse in itinere offenderat, verbum veritatis inspiravit; quæ interrogata respondit : Cum pro mortuis sacrificia offers, tum pusillam consolationem persentiscimus. Mutuæ itaque operæ tradendæ sunt pro viribus, et modo, quo diximus, mortuis auxilia præstanda. Nam secundum Joannem Damascenum, suscipit facile vel pro iis qui improvide ac imparate decesserunt, si qua per necessarios et propinquos suos in supplementum debitorum offerantur, iisque ipsis in operum actionumque locum ascribit et computat. Attende itaque. Namque hic Deo plenus auctor, in oratione sua de mortuis, affert magnum Athanasium, de illis iisdem ita disserentem : Tametsi in aere quis deponatur, modo insigni fuerit pietate, tu nequaquam tamen asperneris, invocato prius Christo Deo, oleum et cereos ad sepulcrum appendere. Accepta enim isthæc Deo sunt, efficiuntque, ut ille plus nobis reddat, quam acceperit. Nam oleum et cereos, quasi holocaustum, imponimus; hostia vero, quæ sanguinis expers sit, Deum placamus ac lenimus; beneficientia in pauperes, majorem bonorum omnium retributionem consequimur. Hinc non parum utilitatis afferunt, licet ea Deo ab aliis offeruntur.

Hæc eadem magnus Cyrillus confirmans, ostendensque, memorias maximum in modum defunctis prodesse, nec esse mirum, si ab alio quidem sacrificium Deo offeratur, commodum tamen in alium transfundatur, hæc etiam addit : Dominus noster Jesus Christus, hunc in modum ad centurionem respondens, cum ille ad eum dicebat : *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbum, et sanabitur puer meus : I fili, et ut credidisti, fiat tibi;* apertissime commonstravit, per alterius fidem et absentem salvari. Ne itaque in posterum hæsites : nam si, quæ ab alio pro alio offeruntur, inutilia sunt, ipsa etiam, quæ in divino lavacro propter illuminatum peraguntur, nihil illi proficient, cum assensus et abrenuntiatio ab aliis, et non ab iis qui illuminationem accipiunt, peragantur. Hæc si ita se habent, et memoriæ mortuorum maxime proficuæ sunt, vereque acceptæ sunt : si id enim non essent, nunquam, ut supra dictum est, commemorationes præscriptis temporibus constituissent mortuorum fieri apostoli Christique discipuli, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

A Τοῦτο δὴ βουλόμενος ὁ Κύριος δείξασθαι, καὶ τὸν αὐτοῦ πληροφορῆσαι θεράποντα, τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, ᾧ καθ' ὁδὸν ἐντυχε, λόγον ἀληθείας ἐνέπνευσεν. Ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐρωτηθὲν οὕτω φησίν· Ὅτε ὑπὲρ τῶν νεκρῶν τὰς θυσίας προσφέρεις, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα. Οὐκοῦν ἐπικουρητέον ἀλλήλοις, ὡς δύναμις, καὶ καθ' ὃν τρόπον εἰρήκαμεν τοῖς ἀποιχομένοις δοτέον βοήθειαν. Κατὰ γὰρ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην δέχεται ὅτι μάλιστα καὶ τὰ ὑπὲρ τῶν ἀνετοίμως ἀποδημησάντων προσαγόμενα. Καὶ τὰς παρὰ τῶν οἰκείων προσαγομένας τῶν ὑστερημάτων ἀναπληρώσεις, εἰς ἔργον τούτοις καὶ πρᾶξιν λογίζεται. Πρόσσχες οὖν. Ὁ γὰρ διαληφθεὶς οὗτος θεῖος ἀνὴρ ἐν τῷ εἰς τοὺς κοιμηθέντας λόγῳ αὐτοῦ παράγει τὸν μέγαν Ἀθανάσιον περὶ τούτων οὕτω λέγοντα· Κἂν εἰς ἀέρα ὁ ἐν εὐσεβείᾳ τελειωθεὶς καταθῇ, μὴ ἀπαναίρου προσάψαι κηροὺς ἐν τῷ τάφῳ καὶ ἔλαιον, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἐπικαλεσάμενος. Δεκτὰ γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πολλὴν ἐξ αὐτοῦ φέροντα τὴν ἀντίδοσιν, εἴγε καὶ μᾶλλον ὁλοκαύτωσις ἔοικεν εἶναι δ τε κηρὸς καὶ τὸ ἔλαιον· ὥσπερ οὖν ἐξιλασμὸς ἡ ἀναίμακτος θυσία, ἡ δέ γε πρὸς τοὺς πένητας εὐποιία προσθήκη πάσης ἀγαθῆς ἀντιδόσεως. Ὅθεν οὐ μικρῶς ὠφελοῦσιν, εἰ καὶ τῷ Θεῷ τὰ τοιαῦτα παρ' ἑτέρων προσάγονται.

B

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας Κύριλλος ἐπιβεβαιῶν, καὶ δεικνύων, ὡς αἱ μνῆμαι τὰ μέγιστα τοὺς ἀποιχομένους ὠφελοῦσι, καὶ ὅτι θαυμαστὸν οὐδέν, εἴγε παρ' ἄλλου μὲν ἡ θυσία τῷ Θεῷ προσενήνεκται, διαβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον ἡ ὠφέλεια, καὶ τάδε προστίθησιν· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὕτω πρὸς τὸν ἑκατόνταρχον εἰπών, ἡνίκα πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος ἔλεγεν· *Οὐκ εἰμὶ ἄξιος, ἵνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς· ἀλλ' εἰπὲ λόγον, καὶ ἰαθήσεται ὁ παῖς· Ὕπαγε, καὶ ὡς ἐπίστευσας, γενηθήτω σοι,* σαφέστατα ἔδειξε διὰ τῆς ἑτέρου πίστεως καὶ τὸν μὴ παρόντα σωζόμενον. Μὴ οὖν ἐπὶ πλέον ἀμφίβαλλε. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ἄλλου ὑπὲρ ἑτέρου προσαγόμενα ἀνόνητα, καὶ αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἐπὶ τοῦ θείου λουτροῦ χάριν τοῦ φωτιζομένου τελούμενα κατ' οὐδὲν αὐτὸν ὠφελοῦσιν, ἅτε τῆς συνταγῆς καὶ ἀποταγῆς παρ' ἑτέρων, καὶ οὐ παρ' αὐτῶν τελουμένων τῶν δεχομένων τὸ φώτισμα. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ λίαν ἐπωφελεῖς πάντως αἱ μνῆμαι, καὶ τῷ ὄντι εὐπρόσδεκτοι· Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἄν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται, μνήμας ἐν ὡρισμένοις καιροῖς διετάξαντο γίνεσθαι τῶν τεθνεώτων ἕνεκεν οἱ ἀπόστολοι καὶ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

D

EPISTOLA XX.

(Fragm.)

Ad..... — Preces justorum etiam impiis demortuis proficuus esse (1).

Et quid de hominibus piis loquor, cum et quibusdam demortuis impiis, ut oratio jam exponet, peccatorum solutionem apportarint preces justi?

Καὶ τί λέγω περὶ ἀνδρῶν εὐσεβῶν, ὅπου γε καὶ θανοῦσιν ἀσεβέσι τισὶν, ὡς ὁ λόγος, ἤδη γνωρίσει σοι λύσιν ἁμπλακημάτων ἐπήνεγκε δικαίου εὐχή;

(1) Apud Allatium *De libris ecclesiasticis Græcorum*, p. 147.

Digitized by Google

Ἀλλ' ὑπὲρ τοιούτων ἀπίστων δηλαδή, ἐὰν τὰ τοῦ κόσμου πένησι δώσεις, ὡς οἱ μαθηταί διαγορεύουσι τοῦ Χριστοῦ, κατ' οὐδὲν ὠφελήσει αὐτούς. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί χρὴ καὶ λέγειν περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἱερῶν εὐχῶν; Ὃ γὰρ ποιῆσαι τὰ τοῦ κόσμου διδόμενα πένησιν οὐκ ἰσχύουσιν, τοῦτο εὐχὴ δικαίου παραδόξως ἐποίησεν. Ὁ γὰρ Διάλογος μέγας Γρηγόριος τοῦ Θεοῦ δεηθεὶς ὑπὲρ συγχωρήσεως ἁμαρτιῶν Τραϊανοῦ βασιλέως τοῦ ἐν ἀσεβείᾳ τὸν βίον καταλύσαντος, οὐ διήμαρτε τῆς αἰτήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρωτομάρτυς Θέκλα ὑπὲρ Ἑλληνίδος τινὸς, ᾗ Φαλκονίλλη τὸ ὄνομα, τοῦ Θεοῦ δεηθεῖσα, τῶν αἰωνίων αὐτὴν βασάνων ἀπήλλαξεν. Καὶ ὁ μέγας δὲ Μακάριος ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τῷ τοῦ ἀρχιερέως τῶν εἰδώλων ξηρανθέντι κρανίῳ, καὶ ἐρωτήσας αὐτὸ, περὶ ὧν ἐγλίχετο μαθεῖν, ἤκουσεν ἐξ αὐτοῦ, λόγον γὰρ ἀληθείας ἐνέπνευσεν αὐτῷ τηνικαῦτα ὁ Θεὸς, ὡς *Ἡνίκα προσφέρεις χὰς θυσίας ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τότε παραμυθίας μικρᾶς αἰσθανόμεθα.* Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος ἁμαρτίᾳ περιπεσὼν μείζονι τοῦ ἀφεθῆναι αὐτῷ, μυριοπληθῆ γὰρ στρατὸν μαχαίρᾳ παρέδωκε βαρβαρικῇ, εὐχαῖς ἀνδρῶν ὁσίων ἐξέφυγε τὴν αἰωνίζουσαν κόλασιν.

Verumtamen si pro infidelibus omnia mundi pauperibus tradas, ut Christi discipuli dicunt, nullo illis emolumento fuerint. Et hæc si ita se habent, quid nobis de sacrarum precum viribus dicendum est? Quod enim res mundanæ pauperibus exhibitæ efficere non possunt, justi oratio admirabiliter perfecit. Magnus namque Gregorius cognomento Dialogus, effusis precibus ad Deum, pro remissione peccatorum Trajani imperatoris, qui vitam in impietate finierat, a postulatis non cecidit. Sed et prima martyr Thecla pro gentili, cui Falconillæ nomen, supplicans, a sempiternis eam pœnis eripuit. Magnus item Macarius per viam in sacerdotum idolorum principis exsiccatam calvariam incidens, et poscens ab ea quod libebat addiscere, audiit verbum namque veritatis illi Deus inspiraverat (1): *Cum sacrificia pro mortuis offers, tunc nos pusillam consolationem persentiscimus.* Imo et Mauricius imperator, cum in peccatum remissione gravius incidisset, innumeram enim exercitus multitudinem barbaris trucidandam exhibuit, precibus hominum sanctorum æternas pœnas aufugit.

EPISTOLA XXI.

(Fragm.)

Ad..... — Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit (2).

Εἰ δὲ καὶ εἰς ᾅδην λέγει τὴν μακαρίαν αὐτῆς ψυχὴν κατελθεῖν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ἅτε τὰ ἐκεῖσε παρὰ Χριστοῦ τελεσθέντα μυηθησομένην μυστήρια, πῶς τε νενίκηκε, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγείρεται, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκεν, μηδὲ ξένον τὸ πρᾶγμα ἡγοῦ, ἀμήχανον εἶναι λέγων καὶ ταῖς τοῦ Κυρίου παρατεθῆναι χερσὶ, καὶ εἰς ᾅδην αὐτὴν κατελθεῖν. Ὃν γὰρ τρόπον ὁ Κύριος, *Εἰς χεῖράς σου, Πάτερ, παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ἔλεγε, εἰς ᾅδην δὲ ὅμως τηνικαῦτα κατήρχετο· οὕτω δὴ καὶ τὰ κατὰ τὴν Παρθένον διανοεῖσθαί σε ἄξιον.

Et si in infernum quoque beatam illius animam descendisse tradat divinissimus Andreas Cretensis, ut scilicet mysteria a Christo ibi peracta addisceret, et quomodo devicerit, et quanam ratione vectibus illis fractis resurrexit: ne hoc ubi admirationem concipiat, neque rem esse peregrinam existima, fieri non posse, inquiens, eam in manibus Domini deponi, et in infernum descendere. Quemadmodum ergo Dominus, *In manus tuas, Pater, commendo spiritum meum*, dicebat, nihilominus in inferna tunc descendebat, eodem modo et res Virginis dijudicandæ sunt.

EPISTOLA XXII.

(Fragm.)

Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enuntiat et probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione patrata, loco transitus ad cœlestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent æternis suppliciis cruciandi (3).

Ὕστερον δὲ τοῦ Κυρίου κατά γε τὸν τοῦ πάθους καιρὸν εἰπόντος, *Πάτερ, εἰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου*, ταῖς μὲν τῶν δικαίων τηνικαῦτα ψυχαῖς ἡ πρὸς τὰ ἄνω πορεία κεχάρισται, οὐδὲ γὰρ διωρεὰν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθανεν· αἱ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχαὶ καθάπερ καὶ πρότερον τοῖς κάτω ἀναπομένουσι. Καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῷ εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λόγῳ αὐτοῦ διέξεισιν ὁ θειότατος Ἀνδρέας ὁ Κρήτης. Λέγει γὰρ οὕτως· Καὶ νῦν μὲν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ φύ-

Cum postmodum tempore Passionis Dominus dixisset, *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum*, justorum tunc animabus ad superiora aditus datus est; neque enim gratis pro illis Christus mortem oppetiit: peccatorum autem animæ, quemadmodum et prius in locis infernis remanent. Idque manifestum est ex his, quæ tractat in oratione de Dormitione sanctissimæ Deiparæ divinissimus Andreas Cretensis. Et nunc quidem, ait, omnium hominum, et ipsorum quoque justorum

(1) Joannes Damascenus sermone *De precibus pro defunctis*, p. 420 seq.

(2) Allat. *De libris eccl. Gr.*, p. 326.

(3) Ibid., p. 327.

Digitized by Google

animæ tristem inferorum locum pertranseunt, nec detinentur, nisi tantum eæ, quæ viventes luxu ac deliciis, mortem, quæ per peccatum advenit, in semet attraxerunt. Quapropter pertransibunt quidem per inferorum portas justorum animæ. Neque enim est discipulus super magistrum, sed non detinebuntur quemadmodum antea, cum una cum morte peccatum dominatum obtinebat. Pertransibunt vero ut mysteria ibi supra naturam a Domino perfecta addiscant : quomodo vicit, et quomodo vectibus illis confractis resurrexit. Id idem et Theologus Gregorius in oratione de Pascha innuens ait : Si ille in inferna descendit, descende tu quoque, et Christi mysteria eo in loco apprehende, et quænam fuerit dispositio duplicis descensus.

A τῶν δὴ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ τὸν ἀμειδῆ τοῦ ᾅδου τόπον ἐπέρχονται, οὐ κατέχονται δὲ, πλὴν ὅσαι τῇ κατὰ τὸν βίον ῥᾳστώνῃ τὸν δι' ἁμαρτίας θάνατον ἑαυταῖς ἐπεσπάσαντο· ὥστε διελεύσονται μὲν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ διὰ τῶν τοῦ ᾅδου πυλῶν. Οὐ γάρ ἐστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον. Οὐ μὴν δὲ καὶ κατασχεθήσονται, καθὰ καὶ πρώην, ὅτε σὺν τῷ θανάτῳ ἐβασίλευεν ἡ ἁμαρτία. Διελεύσονται δὲ ὥστε μυηθῆναι τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐκεῖσε παρὰ τοῦ Κυρίου τελεσθέντα μυστήρια, πῶς τε νενίκηκεν, καὶ ὅπως τοὺς μοχλοὺς ἐκείνους συντρίψας ἐγήγερται. Αὐτὸ τοῦτο καὶ ὁ Θεολόγος ὑπεμφαίνων Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὸ Πάσχα λόγῳ αὐτοῦ καὶ τάδε φησίν· Ἂν εἰς ᾅδου κατῇς, συγκάτελθε. Γνῶθι καὶ τὰ ἐκεῖσε τοῦ Χριστοῦ μυστήρια, καὶ τίς ἡ οἰκονομία B τῆς διπλῆς καταβάσεως.

EPISTOLA XXIII.

Ad Constantinum Palæologum. — Non esse audiendos qui temere opinati sunt, Paulum esse unum ex duodecim Christi discipulis (1).

Quod hærens proponis de beato Paulo, nobilissime vir, an scilicet cooptatus fuerit in collegium duodecim Christi discipulorum ; sciendum tibi est, extra hunc duodenarium numerum esse maximum hunc Apostolum. Multo enim postea, ut cate nosti, et post Salvatoris nostri assumptionem, et sanctissimi Spiritus descensum, vocatio hujusce contigit : postquam nempe Ecclesiam Christi persecutus est, postquam in necem protomartyris Stephani assensum præbuit, et postquam epistolas ad vexandos C Christianos a summis sacerdotibus accepit. Tunc enim inenarrabile illud per mediam viam fulgur eumdem circumfulsit : tunc et vocem desuper audiit, hæc dicentem : *Saul, Saul, cur me persequeris?* tunc et oculorum lampades extinctæ sunt ; propterea que ad Ananiam mittitur, et ab eo baptismum recipit. Hæc vero omnia multo post sancti Spiritus adventum evenere. Quid multis opus? Actorum librum percurre. Nominatim enim ibidem duodecim Christi discipuli, qui per adventum Spiritus sancti admirandum illud linguarum donum acceperant, recensentur; at inter eos Paulus nullus est, sed Petrus, Andreas, Joannes, Jacobus frater ejus, Matthæus, Philippus, Bartholomæus, Simon Zelotes, Jacobus Alphæi, Judas frater ejus, D Thomas, et Matthias ille, qui cum prius esset e septuaginta discipulorum numero, sorte in locum Judæ proditoris a Petro cum undecim cooptatus, ut diviniloquus Lucas refert. Hi itaque jam numerati duodecim, soli tunc et primi, sanctissimi Spiritus gratiam acceperunt. Hinc nos extra duodenarium hunc numerum beatum Paulum ponimus. Qui vero inter duodecim discipulos collocant, aut ostendant eum qui inde rursum ceciderit, aut cessent, Paulum unum ex illis duodecim asserere. Namque, nisi quis ex eo numero egressus est, nisi rursus undecim discipuli facti sunt, quanam ratione Paulus ingressus est, et in cœtu duodecim

Τί δὲ καὶ περὶ τοῦ μακαρίου Παύλου ἠπόρηκας, εὐγενέστατε ἀνερ, εἴγε τῷ χορῷ συγκατελέκται τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, εἰδέναι ὀφείλεις, ὅτι τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς ὁ πάμμεγας οὗτος ὑπάρχει ἀπόστολος ; Πολλῷ καὶ γάρ, ὡς οἶδας, ὕστερον τῆς τε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναλήψεως, καὶ αὐτῆς τῆς καθόδου τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἡ τούτου κλῆσις ἐγένετο· μετὰ τὸ διῶξαι δηλαδὴ τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, μετὰ τὸ συνευδοκῆσαι τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος, καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν ἐπιστολὰς ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων, καὶ κατὰ Χριστιανῶν ἀπελθεῖν. Τηνικαῦτα γὰρ ἡ ἀπόῤῥητος ἐκείνη κατὰ μέσην ὁδὸν περιέλαμψεν αὐτὸν ἀστραπὴ· τηνικαῦτα καὶ φωνῆς ἄνωθεν ἤκουσεν οὕτω λεγούσης· *Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις ;* τηνικαῦτα δὲ καὶ τοὺς τοῦ σώματος λύχνους σβεννύμενος ἦν. Ἔνθεν τοι καὶ πρὸς Ἀνανίαν στέλλεται, καὶ παρ' ἐκείνου τὸ βάπτισμα δέχεται. Ταῦτα δὲ πάντα πολλῷ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως γέγονεν ὕστερον. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν ; Τὴν τῶν Πράξεων βίβλον ἀνάγνωθι. Κατ' ὄνομα γὰρ αὐτὴ μνημονεύει τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, τῶν καὶ δεξαμένων διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ παράδοξον ἐκεῖνο χάρισμα τῶν γλωσσῶν. Καὶ Παῦλον μὲν οὐχ εὑρήσεις ἐκεῖσε, ἀλλὰ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, Ἰωάννην, Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ματθαῖον, Φίλιππον, Βαρθολομαῖον, Σίμωνα τὸν Ζηλωτὴν, Ἰάκωβον τοῦ Ἀλφαίου, καὶ Ἰούδαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Θωμᾶν, καὶ Ματθίαν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μὲν ὄντα τὸ πρότερον, κατάκληρον δὲ ὅμως ἀντὶ Ἰούδα τοῦ προδότου παρὰ Πέτρου καταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἕνδεκα, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἱστορεῖ. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ διαληφθέντες δώδεκα ἄνδρες καὶ μόνοι τηνικαῦτα καὶ πρῶτοι τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐδέξαντο. Ἔνθεν τοι καὶ τῆς τοιαύτης δωδεκάδος ἐκτὸς τὸν μακάριον εἶναι λέγομεν Παῦλον. Οἱ δὲ λέγοντες ἕνα καὶ τοῦτον εἶναι τῶν δώδε-

(1) Allatius *De consensu*, col. 42.

Digitized by Google

κα μαθητῶν ἢ δειξάτωσαν τὸν ἐκπεσόντα, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν, ἢ παυσάσθωσαν ἕνα καὶ τὸν Παῦλον εἶναι τῶν δώδεκα λέγοντες. Εἰ μὴ γὰρ ἐξῆλθέ τις ἐκεῖθεν, εἰ μὴ καὶ πάλιν ἑνδεκα γεγόνασιν οἱ μαθηταὶ, πῶς ὁ μακάριος εἰσῆλθε; Ποίῳ δὲ τρόπῳ τῷ χορῷ συνηριθμητο τῶν δώδεκα; Μὴ οὖν εὐπαράδεκτα ἡγοῦ τὰ παρ' ἑνίων οὕτως ἀληθῶς εἰσαγόμενα, καὶ ταῦτα τοῖς ἱεροῖς τῶν Πατέρων ἐντεθραμμένος συγγράμμασιν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν οἰκεῖον δρόμον ἐτέλεσε τῶν μαθητῶν ἕκαστος, ἐπειδὴ τὴν πίστιν ἐτήρησε καὶ μέχρι τέλους αὐτοῦ· καὶ δηλοῦσι τὰ ἐκτεθέντα χάριν αὐτῶν ὑπομνήματα παρὰ Δωροθέου ἐπισκόπου Τύρου καὶ μάρτυρος· τότε λοιπὸν, ἢ πῶς ἐκβληθῆναί τινα τοῦ χοροῦ εἴπωμεν, ὥστε τὸν Παῦλον ἀντ' αὐτοῦ εἰσελθεῖν; Εἷς ἐκεῖνος ἄθλιος ὁ τοῦ χοροῦ ἐκπεσὼν, καὶ τὴν τάξιν ἑτέρῳ καταλιπὼν ὁ Ἰσκαριώτης Ἰούδας, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν Ψαλμοῖς, ὅτι « Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. »

collocatus? Nec itaque facile acceptes proleptesque quæ ab aliquibus imperite admodum intruduntur; potissimum cum sis in sacris Patrum commentariis innutritus. Cum vero quilibet discipulorum proprium cursum perficerit, cum fidem servaverit ad finem usque vitæ; idque commonstrant edita de iisdem Commentaria Dorothei episcopi Tyri et martyris; quando denique aut qua ratione dicemus aliquem e cœtu ejectum, ideoque Paulum pro eo locum occupasse? Unus ille miser, qui de choro cecidit, et ordinem suum alteri reliquit, Judas Iscarjotes, de quo in Psalmis scriptum est: *Episcopatum illius capiet alter.*

Πλὴν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν δώδεκα συγκατείλεκται ὁ Παῦλος, ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν αὐτῷ τὰ τῆς τιμῆς ὑποτέμνεται, οὐδὲ τὰ δευτερεῖα φέρει πρός γε τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Ἅπαγε. Εἰ γὰρ καὶ πρώτους ἐκείνους ὁ Κύριος τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο, εἰ καὶ τιμῆς ἠξίωσεν ὅτι πολλῆς, εἰ καὶ ἐπὶ δώδεκα θρόνων ὑπέσχετο καθίσαι αὐτούς, εἰ καὶ σύνδειπνοι αὐτῷ ἔσονται κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπειδὴ μεμενήκασι μετ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἔχομεν ἀλλαχοῦ τὸν Κύριον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἐκ Ζεβεδαίου, ἡνίκα δεξιὰν ἠτήσαντο, καὶ ἀριστερὰν καθέδραν, οὕτω λέγοντα· *Οὐκ ἐμόν ἐστι τοῦτο δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρός μου.* Οὐκοῦν εἰ τὰ τῆς τιμῆς ἐκείνης οὐ δίδοται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς ὁ καθ' ἕνα ἐνδείξεται, μὴ θαύμαζε, εἶγε καὶ οἱ κατὰ Παῦλον ἀγωνισάμενοι κοινωνοὶ καὶ συμμέτοχοι τῶν δώδεκα τιμῆς εὑρεθήσονται. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; εἰ Παύλου πλεῖον οὐδεὶς ἐκοπίασεν, εἰ δηλονότι οὐδὲ Παύλου μεῖζον ἐκεῖσε σταίη τις ἂν, ὡς ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησί. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τῆς μὲν ἀφάτου δόξης ἐκείνης, ἣν ἔλαχον οἱ δώδεκα καὶ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κοινωνὸς ὁ Παῦλος ὑπάρχει καὶ μέτοχος, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων πληροῖ, ὡς ὁ λόγος ἤδη φθάσας ἐγνώρισεν.

Nihilominus, licet numero duodecim non comprehendatur Paulus, non propterea illius honores imminuuntur, vel inferior est reliquis discipulis. Absit. Licet enim primos illos duodecim Dominus elegerit, quos et maximis dignitatibus honestavit; licet illos in duodecim thronis sessuros promiserit; licet contubernales erunt ipsi illo die, quod cum eo remanserunt; tamen habemus alibi Dominum ipsum Zebedæi filiis, dextram et sinistram cathedram petentibus, sic dicentem: *Non est meum dare hoc, sed quibus præparatum est a Patre meo.* Igitur si honor ille gratia non exhibetur, sed secundum certamina quæ quicunque certaverit, mirandum non est, si, qui cum Paulo certarunt, consortes et comparticipes honoris duodecim futuri sunt. Quid multa afferuntur? Si Paulo nemo plus laboravit, planum est, nullum Paulo majorem ibi assessurum, ut ore aureo Joannes ait. Hinc itaque discito gloriæ quidem illius, quæ verbis exprimi nequit, cujus participes facti sunt duodecim, et primi Christi discipuli, consortem Paulum esse, atque participem, ac non item eorum numerum implere, quemadmodum sermo jam demonstravit.

EPISTOLA XXV.

Ad Andronicum Palæologum. — De die Luminum. An Solemnitate Nativitatis Christi dignior sit (1).

Εἰ δὲ καὶ σὺ μετὰ τῶν ἄλλων, εὐγενέστατε ἀνὴρ, τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου ἤκουσας λαμπροτέραν τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως λέγοντος, ἣν ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης, ὥστε καὶ μητρόπολιν αὐτὴν πασῶν τῶν ἑορτῶν καλεῖν τοῦ Χριστοῦ, μὴ θαύμαζε τούτου ἕνεκα, μηδὲ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιοῦσθαι τοὺς ὑποφήτας τοῦ Πνεύματος νόμιζε· εἰ γὰρ ἐπιστήσεις τὸν νοῦν, εὑρήσεις, ὅτι κατ' ἄλλα μὲν ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς ἐξαίρει τὴν γέννησιν, καθ' ἕτερον δὲ πάλιν ὁ Θεολόγος τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων λαμπροτέραν καλεῖ. Ὁ μὲν γὰρ θεῖος Ἰωάννης εἰς αὐτὴν ἀπιδὼν τὴν ἄφατον οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ

Licet tu quoque una cum aliis, nobilissime vir, Theologum Gregorium audisti, diem Luminum ipsis Christi natalibus splendidiorem nuncupantem, quos tantum extollit lingua aureus Joannes, ut eos solemnitatum omnium metropolin vocet, non est cur hujus causa in admirationem traharis; neque inter se Spiritus sancti mystas dissidere existimes. Namque, si mentem applicaveris, comperies, alia ratione Chrysostomum Christi natales extollere, alia diem Luminum splendidiorem Theologum appellare. Divinissimus quippe Joannes, in ipsam Dei, et quæ verbis exprimi non potest, dispositionem Dei respiciens, et quomodo inclinatis cœlis descen-

(1) Allatius *De consensu*, col. 1171.

Digitized by Google

dit, et carnem induit, et æque ac nos homo factus est, extollit factum, et impense admiratur. Et quam ob causam in admiratione habere non debebat magnum hoc arcanum, quod et audientibus tantum incredibile videbatur? Audi, quid Deus ipse per magniloquentissimum prophetarum omnium Judæis dicit : *Videte despectores, et admiramini, quod opus operor in diebus vestris, quod non credetis, si quis narraverit vobis* [1]. Hinc et lapidem illum offensionis, et petram scandali, sacra Scriptura nuncupat, non ob aliud, quam ob illos, qui propter id scandalizantur, et non excipiunt inoffense mysterium, quod Deus homo factus est. Attendito itaque. Non enim tanta, Filium Dei aquis ablui, admiratione dignum est, quanta, hominem perinde atque nos factum esse. Nam si homo factus non fuisset, ad baptismum nunquam processisset. Quod manifestum fit ex verbis Domini : *Conveniens nobis est, adimplere omnem justitiam* [2]. Hoc est : postquam homo factus est, necesse est et humana omnia complere. Et hæc est causa, propter quam divinissimus Joannes tantum natales Christi extollit : ipsi enim et mentem et auditionem et cogitationem omnem in stuporem agunt. At enim Gregorius Theologus, non res ipsas, natales inquam atque baptismum, sed quæ subsecuta sunt, comparans, splendidiorem appellavit diem Luminum ; et merito. Ibi enim, in natalibus scilicet, cursus stellæ de novo apparentis, Magorum accessus, pastorum stupor, et angelorum laudatio : hic vero, nempe in baptismo, non stellæ cursus, sed vox desuper ipsius Patris, *Hic est Filius meus* [3], apertissime intonans, et Spiritus sanctus ad Filium descendens, ac dicta Patris comprobans. Ideoque et Præcursor dicebat : *Ipse non noveram eum, sed, qui misit me baptizare, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem, ille est Filius meus dilectus* [4]. Et, ut me expediam, in Jordane sanctæ Triadis agnitio facta est. Cum itaque hæc majora sint illis, quæ visa et acta sunt in natalibus, ideo splendidiorem solemnitatem Luminum Theologus vocavit. Tunc enim revelata sunt ad illud usque tempus abscondita. Licet enim nataliam mysterium magnum sit, at nulli illud innotuit. Ineffabilem enim partum adumbravit; quod non ita facile admitti poterat ob miraculi incredibilitatem. Namque, si id non fuisset, quæ virum experta non est, uxor Josephi non fuisset. Sic ergo, nobilissime, sanctorum dicta accipiens, et ita æquo animo componens, nunquam a veritate aberrabis.

ὅπως κλίνας οὐρανοὺς καταβέβηκε, καὶ σάρκα ἐμόρεσε, καὶ καθ' ἡμᾶς γέγονεν ἄνθρωπος, ἐξαίρει τε τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ πολλοῦ τοῦ θαύματος ἔχει. Καὶ πῶς; γὰρ οὐ θαυμάζειν ἔμελλε τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον, εἴγε καὶ ἄπιστον ἐδόκει μόνον καὶ τοῖς ἀκούουσι; Καὶ ἄκουε τί φησι πρὸς Ἰουδαίους αὐτὸς ὁ Θεὸς διὰ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου τῶν προφητῶν· *Ἴδετε οἱ καταφρονηταί, καὶ θαυμάσατε, ὅτι ἔργον ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγήσηται ὑμῖν.* Ἔνθεν τοι καὶ λίθον αὐτὸν προσκόμματος ἡ ἁγία Γραφὴ καὶ πέτραν σκανδάλου καλεῖ, δι' οὐδὲν πάντως ἕτερον ἢ διὰ τοὺς ἐπ' αὐτῷ σκανδαλιζομένους, καὶ μὴ ἐχομένους εὐσεβῶς τὸ μυστήριον, ὅτι Θεὸς ἐνηνθρώπησε. Πρόσεχε οὖν. Οὐ τοσοῦτον γὰρ τὸ βαπτισθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ θαύματος ἄξιον, ὅσον τὸ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπον. Εἰ μὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, οὐκ ἂν εἰς τὸ βαπτισθῆναι ἐλήλυθε. Καὶ ὄῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ Κύριος ἔλεγε· *Πρέπον ἡμῖν ἐστι πληρῶσαι πᾶσαν τὴν δικαιοσύνην*· τουτέστιν, ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ πάντα πληροῦν τὰ ἀνθρώπινα. Αὕτη ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ θειότατος Ἰωάννης ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαίρει τὴν γέννησιν. Ἐκπλήττει γὰρ αὕτη καὶ νοῦν, καὶ ἀκοὴν καὶ διάνοιαν. Ὁ δέ γε Θεολόγος Γρηγόριος οὐ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, λέγω δὴ τῆς γεννήσεως, καὶ τῆς βαπτίσεως, ἀλλὰ τῶν ἐπακολουθησάντων ἐν αὐταῖς ποιούμενος σύγκρισιν, λαμπροτέραν ἐκάλεσε τὴν τῶν Φώτων ἑορτήν. Καὶ εἰκότως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐν τῇ γεννήσει δρόμος ἀστέρος καινοφανοῦς, Μάγων προσέλευσις, ποιμένων ἔκπληξις, καὶ ἀγγέλων ἀνύμνησις· ἐνταῦθα δὲ, ἤγουν ἐν τῇ βαπτίσει, οὐ δρόμος ἀστέρος, ἀλλὰ φωνὴ ἄνωθεν αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου*, τρανότατα λέγουσα, Πνεῦμά τε ἅγιον ἐπὶ τὸν Υἱὸν κατερχόμενον, καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦν τοῦ Πατρός. Κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Πρόδομος ἔλεγεν· *Ἐγὼ οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν, ἐκεῖνός μοι εἶπεν, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ Πνεῦμα κατερχόμενον, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός.* Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐν Ἰορδάνῃ γέγονεν ἡ τῆς ἁγίας Τριάδος ἐπίγνωσις. Ἐπειδὴ τοίνυν μείζονα ταῦτα τῶν ὀφθέντων τε καὶ πραχθέντων κατὰ τὴν γέννησιν, διὰ τοῦτο λαμπροτέραν τὴν τῶν Φώτων ἑορτὴν ὁ Θεολόγος ἐκάλεσεν. Τηνικαῦτα καὶ γὰρ πεφανέρωται τὰ μέχρι τότε τέως κρυπτόμενα. Εἰ γὰρ καὶ μέγα τὸ τῆς σαρκώσεως μυστήριον, ἀλλ' οὐδενὶ κατάδηλον γέγονε. Τὸν γὰρ ἄῤῥητον αὐτοῦ συνεσχίασε τόκον, ὡς οὐκ εὐπαράδεκτον ὄντα διὰ τὸ τοῦ θαύματος ἄπιστον. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἡ ἀπείρανδρος γυνὴ τοῦ Ἰωσὴφ ἐχρημάτιζεν. Οὕτω τοίνυν, εὐγενέστατε, τὰ τῶν ἁγίων ἐκλαμβάνων ῥητὰ καὶ οὕτω καλοθελῶς συμβιβάζων αὐτὰ, τῆς ἀκριβείας οὐκ ἐκπέσῃ; ποτέ.

EPISTOLA XXV.

Ad Esaiam monachum. — De monachatu baptismati non assimilando (1).

Et sane, lumine divino collustratum et sanctum

[1] Habac. I, 5. [2] Matth., III, 15. [3] ibid., 17. [4] Joan. I, 33.

(1) Allat. *De eo sensu*, col. 1289. Titulus in cod. Vindob. 159 : Τῷ τιμιωτάτῳ μοναχῷ κυρῷ Ἡσαΐᾳ.

Digitized by Google

δαιοῦτο λέγων, ὅτι Τὴν δύναμιν, ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, τὴν αὐτὴν εἶδον ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος τοῦ μοναχικοῦ, καὶ ὅτι τὸ τοιοῦτον οἱ θεῖοι Πατέρες δεύτερον ἔλεγον βάπτισμα, οἴδαμεν τοῦτο καὶ ἡμεῖς, εἰ καὶ τῶν Γραφῶν ἀμύητοι κατὰ τοσοῦτόν ἐσμεν. Ἡ γὰρ τελουμένη σήμερον ἐπὶ τοῖς μετενδυομένοις ἱερὰ τελετὴ κατὰ μίμησιν τοῦ θείου βαπτίσματος ἐν ἀποταγαῖς καὶ συνταγαῖς, εἰ καὶ μὴ λέγω, κατὰ πολὺ ἐργωδεστέραις καὶ φοβερωτέραις εἴωθεν γίνεσθαι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, Ἀποτάσσομαι τῷ Σατανᾷ, καὶ, Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν, καὶ τὰ ἑξῆς· ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τάδε· Ἀποτάσσομαι γονεῦσι καὶ πᾶσι τοῖς ἐμοῖς, τῇ κενῇ καὶ ματαίᾳ ἡδονῇ καὶ δόξῃ, καὶ ἀπαρνοῦμαι οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἔτι καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ φυλάσσω ἐμαυτὸν ἐν ἁγνείᾳ καὶ ἀκτημοσύνῃ διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὁ μὲν ὁρατικὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ οὕτω περὶ τοῦ μοναχικοῦ διαβεβαιούμενος ἔλεγε σχήματος. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐστι τῷ βαπτίσματι κατὰ πάντα δυνάμεως, ἢ καὶ συγχώρησιν αὐτίκα τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς αὐτῷ προσερχομένοις χαρίζεται. Τὸ μὲν γὰρ θεῖον λουτρὸν καὶ ἄνευ δακρύων πάσης τε ἄλλης ἐπιπόνου διαγωγῆς ἁμαρτίας ἀφιέναι δύναται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος ἁγίου μετόχους τοὺς φωτιζομένους αὐτίκα ποιεῖ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ βαπτιζόμενοι τότε τὸ τῶν γλωσσῶν εὐθέως ἐδέχοντο χάρισμα. Τούτου μὲν οὖν τοῦ θείου λουτροῦ καὶ ἡ Προβατικὴ κολυμβήθρα σύμβολον οὖσα τοὺς ἐν αὐτῇ βαλλομένους ἀῤῥώστους ὑγιεῖς εὐθέως ἐδείκνυε. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ πολλοῖς μὲν ἁμαρτήμασιν ἔνοχος ὤν, φθάσας δὲ ὅμως τὸ φώτισμα δέξασθαι πρὸς ἱερατικὸν αὐτίκα βαθμὸν ἀνάγεσθαι οὐ κεκώλυται, ἅτε καὶ αὐτὰς τὰς τῶν ψυχικῶν τραυμάτων οὐλὰς ἀποκαθάρας ἐν τῷ βαπτίσματι. Εἰ δὲ καὶ τὸ μοναχικὸν ἄμφιον καὶ τῶν τριχῶν ἡ ἀποβολὴ τοιαῦτα ποιεῖν δύνανται, λεγέτωσαν οἱ τῶν τοιούτων ἀκριβεῖς ἐπιστήμονες. Ἡμεῖς γὰρ ἐπὶ τούτοις διαμφιβάλλομεν· εἶγε καὶ μάλιστα τὸν ἐν θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον ἔχομεν, τὸ τῆς μετανοίας ἐπίπονον ὑπεμφαίνοντα, καὶ οὕτω λέγοντα· Πόσον εἰσοίσομεν δάκρυον, ἵν' ἀντισωθῇ τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος; Καὶ γὰρ εἰ μὴ τοσοῦτον εἴη τὸ δάκρυον, ὥστε δι' αὐτοῦ κατακλύζεσθαι τὰς ἀνομίας ἡμῶν, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀνώτεροι εὑρεθείημεν. Καὶ τοῦτο Δαυὶδ ὁ θεῖος ὑπεμφαίνων ἔλεγε· *Πλὴν ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγιοῦσιν.* Εὔδηλον οὖν ὅτι τὸ σχῆμα τὸ μοναχικὸν αὐτὸ καθ' αὑτὸ λύσιν ἁμαρτημάτων οὐ δίδωσιν, εἰ μὴ καὶ πόνοι τούτῳ συνέψονται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὗτος ὁ θεῖος ἀνὴρ ἐπίπονον βάπτισμα τὸ διὰ δακρύων ἐκάλεσεν. Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν; Ἡ τῶν ἐνδυμάτων διαφορὰ τῶν ἑκατέρων ὁποία τίς ἐστι παρίστησι δύναμιν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐπιβλήματα καθαρὰ τῆς μυστικῆς καθαρότητος, ἣν ὁ φωτιζόμενος δέχεται

virum illum affirmasse, quam in baptismo viderat virtutem, eamdem se vidisse, dum habitus monachicus assumeretur; et hoc idem sanctos Patres secundum nuncupasse baptismum; novimus nos etiam, et si non usque adeo in divinis Scripturis simus exerciti. Quæ enim hodie fiunt immutantibus habituin sacræ ceremoniæ ad sacri baptismatis imitationem, in abrenuntiationibus et consensionibus, etsi ipse id non aseram, multo laboriosioribus et horribilioribus fieri sueverunt. Ibi siquidem: Abrenuntio Satanæ, et, Credo in unum Deum, etc. Hic vero præ aliis et hæc adduntur: Abrenuntio parentibus, et meis omnibus, inani ac vanæ delectationi, et gloriæ; abnegoque non ea solum, sed et meam animam, asservoque memetipsum in castitato et paupertate, propter regnum cœlorum. Et divino quidem lumine illustratus vir ille hæc de monachico habitu affirmabat. Me autem fugit, an eadem in omnibus ejusdem et baptismatis sit facultas, aut illico veniam peccatorum illum acceptantibus impertiatur. Nam divinum lavacrum, et sine lacrymis et absque alio vitæ instituto laborioso, peccata dimittere valet; neque hoc solum, sed et Spiritus sancti participes eos, qui illuminantur, statim efficit. Etenim si id non esset, baptizati non subito linguarum donum habuissent. Hujusce itaque divini lavacri Probatica piscina cum esset symbolum, missos in ipsam infirmos statim sanos reddebat. Propterea que, qui multis peccatis obnoxius est, si illuminari contigerit, ad sacerdotalem illico gradum ascendere non prohibetur, tanquam qui et ipsas animæ ulcerum cicatrices in baptismate expurgavit. An vero monachicus habitus, et comarum dimissio, similia peragere possint, dicant qui ad cognitionem harum rerum omni cura studioque rapiuntur: nobis enim cum hisce contentio est; eoque magis, cum in rebus theologicis pertractandis magnum Gregorium habeamus, pœnitentiæ operosum et molestum commonstrantem, aientemque: Quantum inferamus lacrymarum, ut fontem baptismatis exæquet? Etenim si eæ non fuerint lacrymæ, ut peccata nostra circumluant, nunquam nos illis superiores evademus. Idque divinus David ostendens, dicebat: *Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum non approximabunt* [1]. Manifestum itaque est, habitum monachicum ipsum per se solutionem delictorum non exhibere, nisi eum labores consequantur. Nam si id non esset, divinus iste homo, nunquam, quod per lacrymas consequimur baptisma, laboriosum vocasset. Quid multis opus est? Vestimentorum ipsa diversitas, utriusque quænam fuerit vis facultasque, ostendit. Ibi enim vestimenta pura, mysticæ puritatis, quam illuminatus accipit, indicium sunt: hic nigrum amiculum tan-

[1] Psal. xxxi, 6.

Εἰ χρὴ προσέχειν τοῖς λέγουσιν, ὅτι τὸ μοναχικὸν ἀμφιεννύμενος καὶ ἅγιον σχῆμα, τηνικαῦτα τῶν πλημμελειῶν αὐτῷ τέλεον ἀπαλλάττεται, κἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοιοῦτον φθάσῃ λαβεῖν.

Digitized by Google

lumnodo mœrorem ac lacrymas notat ; omnes siquidem, qui suos mortuos deplorant, nigris vestimentis amiciuntur. Quare nigris induuntur vestibus, qui ad pœnitentiam veniunt, quod, semetipsos deplorare, in animo posuerunt, jam delictis demortuos. Non itaque aliud quam mœrores nigrum. ut jam diximus, significat. Quod si hoc peccatorum exhiberet veniam, ut et sacrum lavacrum. nunquam id vocasset laboriosum baptisma; verumtamen laboriosum vocans, manifesto ostendit, illud sine laboribus et lacrymis peccata dimittere non posse. Nam sanctorum Patrum decreto unum baptisma veniam iniquitatum laboriosam et non laboriosam exhibet. De hoc os aureum, Joannes, in expositione Evangelii secundum Matthæum, ad verbum hæc ait : Mœrbathus est aliquis post baptismum? consolatio nulla peccato relinquitur.

A τυγχάνοντα γνώρισμα· ἐνταῦθα δὲ μέλαν ὑπάρχον τὸ ἀμφιον πένθους ἂν εἴη καὶ δακρύων μόνον σημαντικόν. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ πάντες οἱ τοὺς ἑαυτῶν πενθοῦντες νεκροὺς ἐπιβλήματα μέλανα περιβάλλονται. Μελανδυτοῦσι λοιπὸν οἱ τῇ μετανοίᾳ προστρέχομενοι, ἐπειδὴ πενθεῖν ἑαυτοὺς ἠρετίσαντο, νεκρὼ θέντας ἤδη τοῖς παραπτώμασιν. Οὐκ ἄλλου τοίνυν τὸ μέλαν ἢ πένθους, ὡς εἴρηται, καὶ δακρύων σημαντικόν. Εἰ γὰρ πταισμάτων καὶ τοῦτο παρεῖχε συγχώρησιν, ὥσπερ δὴ τὸ θεῖον λουτρόν, οὐκ ἂν ἐκάλεσε τὸ τοιοῦτον ἐπίπονον βάπτισμα. Ἐπίπονον δὲ καλέσας αὐτό, σαφῶς ἔδειξεν, ὅτι μόχθου καὶ δακρύων χωρὶς ἁμαρτίας ἀφίεναι οὐ δύναται. Κατὰ γὰρ τοὺς θείους Πατέρας ἓν ὁμολογητὸν βάπτισμα λύσιν ἀμπλακημάτων ἐπίπονον καὶ ἄπονον χαριζόμενον. Ἐπὶ τοῦτο καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείᾳ κατὰ ῥῆμα διέξειB

Ne itaque hebetiores nos hujusce monachici habitus sacræ ceremoniæ demulceant : easdem nihilominus detonsum divinæ prudentiæ participem facere, audaciaque nimia adversus intellectuales hostes replerë, ipse quoque non inficior; at eas posse illi, qui initiatur, peccata dimittere, nondum capio. Namque si id ita esset, multo foret convenientius, eum, qui quacunque ratione ad ordines promovetur, propter eas quæ supra ipsum fiunt sacras supplicationes, et Spiritus sancti adventum, a suis iniquitatibus absolute liberari ; et nihilominus ille C rursum, tanquam funem oblongum, suas iniquitates attrahit, licet omnium sanctissimus pontifex super eum excantet, ut ita dicam, verba et incantamenta carminum, et sanctissimi Spiritus gratiam advocet. Imo verò divinus Nyssæ Gregorius, nonnullis scelestibus immanibus obnoxiis in exitu vitæ sacramentorum communionem concedens, eos, ubi insperato convaluerint, ab eorumdem communione arcens, manifeste ostendit, accessionem ad pœnitentiam veniam delictorum absque labore non tribuere. Etenim si statim ea ratione, qua et sacrum lavacrum, tribueret, non arceret ille a sacris Christi mysteriis eos qui rursus sanitati restituti sunt. Animæ horrò errores, quemadmodum et corporis vulnera, multa indigent diligentia, etiam postquam vulgata D sunt ; neque enim, statim atque apparuerint, cicatrix coit, videturque ex iis, quæ postea consequuntur. Et Davidica historia hoc idem apertissime confirmat. Neque enim illi citra laborem, ut plerique opinantur, delictorum venia concessa est, cum Nathan propheta eum reprehendit, ipseque assensum præbuit, sed multo labore, et innumerorum infortuniorum exaggerationibus ; et nihilominus consideratione erat non indignum, regem, ab homine vulgari reprehensum, iracundiam repressisse, indignationem reclusisse ; imo vero, animo demisso iniquitatem fassum fuisse. Sed nec ista ratione facilis illi sceleris solutio data est. Quando enim, quæ a Nathan exprobrabantur, audiens David dixit : *Vivit*

σιν οὕτωσί· Ἐπόρνευσε τις μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐδὲ παραμυθία λοιπὸν ἐνταῦθα τῷ ἁμαρτήματι λείπεται.

Μὴ οὖν θελγέτω τοὺς νωθεστέρους ἡμᾶς ἡ τοῦ μοναχικοῦ τοῦδε σχήματος ἱερὰ τελετή. Ὅτι μὲν γὰρ αὕτη θείας ἀξιοῖ συνέσεως τὸν κειρόμενον, θάρσους τε πολλοῦ κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν ἐμπλήσῃ, καὶ αὐτὸς ἤδη συντίθεμαι. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτίας ἀφιέναι τῷ τελουμένῳ δύναται, συνιδεῖν ὅλως οὐκ ἔχω. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο ἦν, πολλῷ πλέον ἔπρεπε τὸν ὁπωστοῦν χειροτονούμενον, διά γε τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερολογίαν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, τῶν αὐτοῦ πλημμελειῶν τέλεον ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ μὴν ὡς σχοινίον αὖθις μακρὸν τὰς ἀνομίας αὐτοῦ ἐπισύρεται, κἂν ὁ πάντων ἁγιώτατος ἀρχιερεὺς ἐπᾴων αὐτῷ τὰ θεῖα εἴη ἐπᾴσματα, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐπικαλούμενος. Ἀλλὰ καί πινας ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἐγκλήμασι περιπεσόντας δεινοῖς, ἐν τῷ τῆς ἐξόδου καιρῷ τῶν ἁγιασμάτων συγχωρῶν μετασχεῖν, ἀναῤῥωσθέντας δὲ παρ' ἐλπίδα, ἀκοινωνήτους εἶναι λέγων αὐτοὺς, δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τὸ προσελθεῖν τῇ μετανοίᾳ λύσιν ἀμόχθως τῶν ἐσφαλμένων οὐ δίδωσιν. Εἰ γὰρ εὐθέως οὕτως ἐδίδου, καθὰ δὴ τὸ θεῖον λουτρὸν, οὐκ ἂν ἐκείνους τοὺς ἀναῤῥωσθέντας τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μετέχειν ἐκώλυεν. Ὅτι δὲ τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καθὰ δήπου καὶ τὰ σωματικὰ τραύματα, πολλῆς ἐπιμελείας καὶ μετὰ τὸ θριαμβευθῆναι χρῄζουσιν, οὐδὲ γὰρ φανέντα μόνον αὐτίκα πρὸς ὑγίωσιν ἔρχονται, καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων αὐτοῖς ὕστερον· ἡ κατὰ τὸν προφήτην Δαυὶδ ἱστορία παρίστησι τοῦτο τρανότατα. Οὐδὲ γὰρ ἀμόχθως αὐτῷ, καθάπερ οἱ πλείους νομίζουσι, συγγνώμη τῶν ἐπταισμένων ἐδίδοτο, ἡνίκα Νάθαν ὁ προφήτης αὐτὸν ἤλεγξε, κἀκεῖνος ἁμαρτῆσαι κατέθετο, ἀλλ' ἐν μόχθῳ πολλῷ, καὶ μυρίων ἐπαγωγαῖς συμφορῶν. Καίτοι γε μέγα ἦν τὸ, βασιλέα παρ' ἰδιώτου ἀνδρὸς ἐλεγχθέντα, μὴ ὀργισθῆναι μηδ' ἀγανακτῆσαι, ταπεινωθῆναι δὲ μᾶλλον καὶ ὁμολογῆσαι τὴν ἁμαρτίαν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως αὐτῷ ῥᾳδία ἡ λύσις ἐβραβεύθη τοῦ ἁμαρτήματος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ διεγκαλούμενα τάχα παρὰ τοῦ Νάθαν ἀκούσας ὁ Δαυὶδ, εἶπεν, ὅτι Ζῇ

Digitized by Google

Κύριος· υἱὸς θανάτου ἐστὶν ὁ ἀνὴρ ὁ τοῦτο ποιήσας, τοιαύτην αὖθις αὐτὸς ἀπόφασιν ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἐδέχετο· *Σὺ εἶ ὁ ποιήσας τοῦτο. Καὶ νῦν οὐκ ἀποστήσεται ῥομφαία ἐκ τοῦ οἴκου σου ἕως αἰῶνος. Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγερῶ κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου σου, καὶ λήψομαι τὰς γυναῖκάς σου κατ' ὀφθαλμῶν σου, καὶ δώσω τῷ πλησίον σου, καὶ κοιμηθήσονται μετ' αὐτῶν ἔναντι τοῦ ἡλίου· ὅτι σὺ ἐποίησας κρυφῇ, κἀγὼ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο ἔναντίον παντὸς Ἰσραήλ.* Ἐπὶ τούτοις οὖν εἶπε Δαυὶδ τῷ Νάθαν· *Ἡμάρτηκα τῷ Κυρίῳ.* Καὶ ὁ Νάθαν· *Καὶ ὁ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἁμάρτημά σου· οὐ μὴ ἀποθάνῃς.* Σὺ μὲν γὰρ, φησὶ, θάνατον κατεψηφίσω τοῦ ὑποβληθέντος προσώπου, καὶ θάνατος ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐπιτίμιον. Ἀλλ' οὐ μὴ ἀποθάνῃς. Παρεβίβασε γὰρ Κύριος τὸ ἁμάρτημά σου, τουτέστιν ὑπερέθετο τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ταπείνωσίν σου, καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ἁμαρτήματος. Ὅτι δὲ οὐκ ἀμνηστεία τῶν σφαλμάτων αὐτῷ διὰ τοῦ προφήτου ἐδίδοτο, καὶ τελεία συγχώρησις, ἐντεῦθεν καταλαμβάνεται τοῖς προσέχουσι. Τὰ γὰρ ἀπειληθέντα αὐτῷ πρὸ τῆς ἐξαγορεύσεως; διὰ τοῦ προφήτου πάντα παθεῖν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἡ ἱστορία φησίν. Εἰ δὲ τῷ Δαυὶδ ἐπιεικῶς οὕτω, καὶ ταῦτα ἐν βασιλικῇ δυναστείᾳ δεξαμένῳ τὸν ἔλεγχον, ἡ τῶν ἁμαρτημάτων λύσις οὐκ ἀμόχθως ἐδίδοτο, μυρίαις καὶ γὰρ συμφοραῖς χάριν αὐτῶν περιέπεσε, περὶ τῶν ἑτέρων λοιπὸν τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἔγωγε τέως οὐκ εὐχερῶς ἔχω καὶ φρονῆσαί τι περὶ τούτου, καὶ ἀποφήνασθαι, εἴγε καὶ μᾶλλον ἡ τοῦ μοναχικοῦ τοῦδε καὶ ἱεροῦ σχήματος προσηγορία δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τῶν ἡμαρτημένων λύσιν οὐ δύναται αὐτὸ καθ' αὑτὸ παρασχεῖν. Μετανοίας γὰρ ἐπάγγελμα λέγεται. Καὶ γὰρ ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος ἐπαγγέλλεται τῶν ἤδη πλημμεληθέντων μετάνοιαν. Ὁ δὲ ἐπεγγειλάμενος οὐκ ἤδη καὶ ὡς πράξας λογίζεται. Ὁ δὲ μὴ πράξας, ὃ ἐπηγγείλατο, ἀλλ' ἔτι μέλλων, πῶς μισθὸν ὡς ἐργασάμενος λήψεται; Κατ' οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἐπάγγελμα λυσιτελήσειεν ἄν, εἰ μὴ καὶ εἰς ἔργον τὰ ἐπαγγέλματα προβήσεται. Εἰ γὰρ νεανίαν ἴδῃς τινὰ περιβολὴν ἐνδυόμενον παρὰ τοῦ κρατοῦντος ὁπλιτικὴν, κἀντεῦθεν ἐπαγγελλόμενον χωρῆσαί τε κατ' ἐχθρῶν καὶ πόλεμον συγκροτῆσαι, πληγάς τε ὑπομεῖναι καὶ τραύματα, ζωῆς αὐτῆς καταφρονῆσαι, καὶ θάνατον ἐνεγκεῖν, μὴ φθάσαντα δὲ ὅμως καὶ πέρατι δοῦναι τὰ τῆς ὑποστέσεως, πῶς οἴῃ τὸν ἀγωνοθέτην ἐπὶ τούτῳ διατεθῆναι; Ἆρα φιλοτίμως αὐτὸν δεξιώσεται, καὶ μείζονος ἀξιώσει τάξεως, καὶ βασιλικαῖς ἀμείψεται δωρεαῖς; Οὔμενουν πάντως, οὔμενουν· ἀλλ' ἐκείνῳ τὰ τοιαῦτα χαρίσεται τῷ καὶ περᾶναι παντοίως τὰ ἐπηγγελμένα φθάσαντι.

Dominus; filius mortis est homo, qui hoc patravit; similem rursum ipse a Nathan sententiam audiit: *Tu es, qui hoc fecisti; quamobrem non recedet gladius de domo tua usque in sempiternum. Hæc dicit Dominus: Ecce ego suscitabo mala de domo tua, et tollam uxores tuas ante oculos tuos, et dabo proximo tuo, et dormient cum illis in conspectu solis; tu enim fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel.* Pro his dixit David ad Nathan: *Peccavi Domino.* Et Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum; non morieris* [1]. Tu enim, inquit, mortis sententiam in suppositam personam tulisti, pœnaque illi decreta fuerat mors: sed non morieris; namque Dominus transtulit peccatum tuum, distulit nempe vindictam propter humilitatem tuam et sceleris confessionem. Eorum vero, quæ patraverat, oblivionem per prophetam datam non esse, et perfectam veniam, hinc percipitur ab iis, qui attento animo rebus advertunt. Namque, quæ illi minatus fuerat ante confessionem propheta, omnia ipsum subiisse, etiam post confessionem, historia tradit. Si vero Davidi adeo moderate, et potissimum in majestate regia, reprehensionem accipienti, facinorum solutio non citra laborem tribuebatur; innumeris quippe calamitatibus, eorum gratia, divexatus fuit; de aliis quid dicendum fuerit? Ego equidem hactenus maximopere hæreo, nec ita facile possum decernere, eoque potissimum cum monachici hujusce et sacri habitus appellatio aperte ostendat, delictorum solutionem non posse ipsam per se impertiri. Pœnitentiæ enim professio nuncupatur; et, qui eo circumvestitur, patratorum ac commissorum scelerum pœnitentiam profitetur; et, qui profitetur, non eo loci reputatur, ac si fecisset. Qui autem, quod promisit, non efficit, sed adhuc moratur, quomodo mercedem, ac si fecisset, accipiet? Nihil itaque commodi consequetur qui promisit, nisi opere ipso promissionem præstiterit. Si quem enim adolescentem conspexeris a principe circumvestiri amictu militari, indeque eumdem promittere, hostes se petiturum, belloque cum eis conflicturum, verberaque et vulnera passurum, vitam ipsam projecturum, mortemque oppetiturum; hæc si opere ipso non præstiterit, quonam putas erga eum animo agonothetam futurum? num magnifice ipsum excipiet, majori dignitate cohonestabit, et regiis largitionibus compensabit? Neutiquam, inquam, omnino, neutiquam; sed illi similia largietur, qui promissa in exitum perduxerit ac perfecerit.

Μὴ οὖν θελγέτω τοὺς νωθροτέρους ἡμᾶς ἡ περιβολὴ μόνη τοῦ σχήματος, ἅτε δεύτερον ὑπάρχουσα βάπτισμα. Ὅτι μὲν γὰρ μόνον τὸ τῆς παλιγγενεσίας θεῖον λουτρὸν ἀναπλάττειν τε καὶ ἀναγεννᾷν δύναται, καὶ καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν τοὺς αὐτῷ προσερχομένους ἀποκαθιστᾷν, οὐχὶ δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο

Ne itaque nos desidiores velamen habitus, ac si esset secundum baptisma, demulceat. Tantummodo vero regenerationis divinum lavacrum refingere et regenerare valet, et novos pro veteribus, qui in ipsum accedunt, conficere; non autem hunc habitum monachicum Theologus Gregorius prodit, hæc

[1] II Reg. XII, 5 seqq.

Digitized by Google

ad verbum edisserens : Et hæc cum non sit secunda regeneratio, neque figuratio, neque in pristinum statum restitutio, licet illam perquiramus, in multis suspiriis et lacrymis, ex quibus cicatrix fit, difficulter tamen secundum meum præscriptum et dictum. Fit enim, et credimus. Quod si cicatrices deleverimus, vellem equidem, quando et ipse humanitatis indigeo, Hinc omnino videtur, amictum hunc non exhibere sine labore plagarum et vulnerum, quæ ex peccato adveniunt, sanitatem. Admodum ipse sacrum simile vestimentum existimo, quod via est ad salutem, et pœnitentiæ professio, et mortificationis symbolum; at ipsum per se veniam impertiri non posse, nisi illud labores, et fontes consequantur lacrymarum, et virtutum opera. Etenim si his vix cicatrix ducitur, ut prædictus dixit divinus vir, quid dicendum est, si eisdem utendi, propter incommoditates et angustias temporis, facultas non est? Misericors itaque Dominus; verumtamen labore immodico invocantibus illius misericordiam opus est. Et hoc est, quod divinus prædixerat David, molestias notans pœnitentiæ : *Humiliatam in jejunio animam meam, et caro mea immutata est propter oleum*[1]. Et rursum : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die*[2]. Hinc recte sanctissimus Ephræm enuntiavit : Monachum non tonsura et habitus, sed modus cœlestis et divinæ vitæ institutum constituit. Quibus nos admonet, propter nostram naturam lubricam, similem habitum satis admirabiliter magno Pachomio, per angelum, ostensum fuisse. Quare ? Ut ad pœnitentiam venientes freni instar retineat, nec permittat omnino, ut concessiones ad pristinum statum comminiscantur. Hocque manifestius verbis illis expressit : Monache, considera habitum, quo circumvestitus es, et cognosce, quod ex hoc mundo decedis, et ad spirituale opus modis omnibus trahebris. Hoc et Scalæ auctor sanctissimus Joannes confirmabat : Excitet te, dicens, ad opus motoris et ipse tuus habitus. Namque omnes, qui demortuos lugent, nigris amiciuntur vestibus. Itaque propter nostræ humanitatis lubricum, sacrum habitus mysterium exhibebatur. Nam si illud non esset, qui monachatum ambiunt, illius non indiguissent. Et videsis magnum Antonium, divinissimum Paulum Thebanum, et reliquos omnes, qui eo ævi monachum induerant, etiam absque hoc habitu, cum fortem gererent animum, ad sanctitatis absolutam perfectionem et culmen pervenisse.

Quare vera pœnitentia erit, non nigrum pallium, non pilorum demissio, sed conversio ad Dominum, vitæ non rectæ despectus, priorum malorum abstinentia, postea propter ea amaræ lacrymæ. « Fili enim, inquit, peccasti ; ne addas ultra, sed et de prioribus tuis deprecare; » neque enim sat est ad pœni-

[1] Psal. cviii, 24. [2] Psal. xxxi, 3.

A τὸ μοναχικὸν ὁ Θεολόγος καὶ τοῦτο Γρηγόριος δείκνυσι κατὰ ῥῆμα διεξιὼν οὕτωσί · Καὶ ταῦτα οὐκ οὔσης δευτέρας ἀναγεννήσεως, οὐδ' ἀναπλάσεως, οὐδ' εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἂν ὅτι μάλιστα ζητῶμεν αὐτὴν ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς τε καὶ δάκρυσιν, ἐξ ὧν συνοῦλωσις μὲν ἔρχεται, μόγις δὲ κατά γε τὸν ἐμὸν ὅρον καὶ λόγον. Ἔρχεται γάρ, καὶ πιστεύομεν. Εἰ δὲ καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφομεν, ἀγαπῴην ἄν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς χρῄζω φιλανθρωπίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἔνδυμα τοῦτο οὐ δίδωσιν ἀμόχθως τῶν ἐκ κακίας πληγῶν τε καὶ μωλώπων ὑγίωσιν. Ἱερὸν μὲν οὖν καὶ πάνυ τὸ τοιοῦτον ἔνδυμα ἤγημαι, ὅτι τε πρὸς σωτηρίαν ὁδὸς καὶ ὅτι μετανοίας ἐπάγγελμα, καὶ ὅτι νεκρώτεως σύμβολόν · αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ μὴ δύνασθαι παρέχειν συγχώρησιν, εἰ μὴ καὶ
B πόνοι τούτῳ συνέψονται, καὶ δακρύων πηγαί, καὶ ἀρετῶν ἐργασίαι. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα μόγις παρέχει συνοῦλωσιν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνήρ, τί χρὴ καὶ λέγειν, εἴγε καὶ τούτοις οὐκ ἔχομεν χρήσασθαι διὰ τὸ κατεπεῖγον τοῦ καιροῦ καὶ στενόν; Ἐλεήμων μὲν οὖν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ μόχθου χρεία πολλοῦ τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐκεῖθεν τὸν ἔλεον. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ θεῖος ἔφη Δαυὶδ τὸ τῆς μετανοίας ὑπεμφαίνων ἐπίπονον · *Ἐταπείνουν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχήν μου, καὶ ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλεον* · καὶ αὖθις · *Ὅτι ταῦτα ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστᾶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν*
C *ἡμέραν*. Καλῶς οὖν ὁ ὁσιώτατος Ἐφραὶμ ἔλεγεν, ὅτι τὸν μοναχὸν οὐχ ἡ κουρὰ καὶ ἡ περιβολὴ συνίστησιν, ἀλλ' ὁ οὐράνιος τρόπος, καὶ ἡ ἔνθεος πολιτεία. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν, ὅτι διὰ τὴν εὐόλισθον ἡμῶν ἡ τοιαύτη περιβολὴ καὶ πάνυ θαυμασίως τῷ μεγάλῳ Παχωμίῳ δι' ἀγγέλου ἐδείκνυτο. Τίνος ἕνεκεν; Ἵστα τοὺς προσερχομένους τῇ μετανοίᾳ χαλινοῦ δίκην ἀναχαιτίζειν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ὅλως ἐπιμεμνῆσθαι παλινῳδίας αὐτούς· καὶ τοῦτο πάντως ἀριδηλότερον, ὧδέ πως ἐκείνος εἰπών · Μοναχέ, ἴδε τὸ σχῆμα, ὃ ἠμφίεσαι, καὶ ἐπίγνωθι ὡς ἐξίστᾳ μὲν τούτου τοῦ κόσμου, ἐπὶ δὲ τὴν
D πνευματικὴν ἐργασίαν ὅλως ἀνθέλκεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς Κλίμακος ἀγιώτατος Ἰωάννης ἔλεγε, Πεισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους καὶ αὐτό σου τὸ ἔνδυμα. Πάντες γὰρ οἱ νεκροὺς πενθοῦντες μέλανα ἐνδύματα περιβάλλονται. Διὰ τὸ εὐόλισθον τοίνυν ἡμῶν ἱερὰ τοῦ ἐνδύματος ἐδίδοτο τελετή. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ μονάσαι θέλοντες τοῦ τοιούτου προσεδεήθησαν. Καὶ ὅρα τὸν μέγαν Ἀντώνιον, τὸν θειότατον Παῦλον τὸν Θηβαῖον, καὶ τοὺς ὅσοι κατ' ἐκεῖνον καιρὸν μονάζοντες ἦσαν, ὅτι καὶ ἄνευ τοῦδε τοῦ σχήματος, ἅτε στερρᾶς ὄντες ψυχῆς, εἰς τὴν ἀνωτάτω πεφθάκασι τῆς ὁσιότητος κορυφήν.

Μετάνοια λοιπὸν ἀληθὴς οὐ μέλαν ἄμφιον καὶ τριχῶν ἀποβολή, ἀλλ' ἐπιστροφὴ πρὸς Κύριον, καὶ βίου κατάγνωσις οὐκ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ τῶν πρότερον κακῶν ἀποχή, καὶ δάκρυα μετὰ ταῦτα ὑπὲρ ἐκείνων θερμά. « Τέκνον γάρ, φησίν, ἥμαρτες. Μὴ προσθῇς ἔτι, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων σου δεήθητι. » Οὐδὲ

Digitized by Google

γὰρ ἀρκεῖ πρὸς μετάνοιαν, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησὶ, τὸ στῆναι μόνον τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὸ καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας ποιεῖν. Ἐπεὶ καὶ τοῖς τραύμασιν οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ βέλος ἐξελεῖν, εἰ μή γε καὶ κατάλληλα φάρμακα τῷ τραύματι ἐπιβήσουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν μετάνοιαν καὶ ὁ τῆς Κλίμακος παριστῶν ἔλεγε· Μετάνοιά ἐστι διαλλαγὴ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν ἐναντίων τοῖς πταίσμασιν ἀγαθοεργίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο μόνον ἄνευ μόχθου πολλοῦ, καὶ ἀρετῶν, ἐργασίας λύσιν ἀμπλακημάτων οὐ δίδωσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ τοῖς ἑκουσίως προσερχομένοις λύσιν εὐθέως τῶν ἐπταισμένων οὐ δίδωσι, πῶς καὶ γὰρ εἶγε δακρύων μετὰ ταῦτα τοσούτων χρῄζομεν, ὥστε τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος ἐξισωθῆναι κατὰ τὸν ἐν Θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον, πῶς ἂν τοῖς ἀθελήτως, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ἐκ βίας εἰς αὐτὸ καταφεύγουσιν ἀπαλλαγὴν σφαλμάτων δωρήσαιτο; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ πανταπασιν ἀνοίκειός ἐστι τούτοις ἡ ἱερὰ τοῦ σχήματος τελετή. Οὐκ οἶδα γὰρ ὅ τι καὶ πράξειεν ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος, ἤδη πνέων τὰ ἔσχατα. Ἑτοιμάζεται μὲν εἰς παράταξιν, ἀλλὰ τὰς χεῖρας κεκώλυται. Τὴν πανοπλίαν ἐνδύεται, καὶ οὐκέτι πολέμου καιρός. Προσμένειν τῇ μονῇ ἐπαγγέλλεται, καὶ τῶν ὧδε βιαίως ἁρπάζεται. Ὑπείκειν τῷ προεστῶτι καθυπισχνεῖται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου τυραννὶς οὐκ ἐᾷ. Γυναῖκας καὶ παῖδας ἀποβάλλειν ὁμολογεῖ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παραχρῆμα ψυχὴν ἀποτίθεται. Μαρτύρεται μὴ κατὰ βίαν τῷ σχήματι προσελθεῖν, ἀλλ' ἡ πλευρῖτις ἐπικειμένη, καὶ μὴ βουλόμενον ἐκδιάζει τὰς τρίχας τεμεῖν. Ἐκεῖνα τοῖς δεομένοις χαρίζεται, ὅσα καὶ ὄχων ἀφίησιν ἐνταυθοῖ. Ἄλλα τε πολλὰ ἐπαγγέλλεται, οἷον ὀνειδισθῆναι, ὑβρισθῆναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ποιεῖ δὲ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, ὅτι στενὸς αὐτῷ καὶ λίαν ἐστὶ τῆς ζωῆς ὁ καιρὸς, ἐφ' ᾧ τὰ μὲν βραβεῖα ἡτοίμασται, λαμβάνει δὲ οὐδὲν ὁ τοιοῦτος, ὡς οἶμαι. Τῷ γὰρ ἐπαγγελλομένῳ μὲν, ὡς προείρηται, μὴ ποιήσαντι δὲ, κατ' οὐδὲν αἱ βασιλικαὶ πάντως προσήκουσι δωρεαί. Οὐκ ἀσφαλῶς μὲν λοιπὸν ἐπὶ τούτοις παράγομεν τὴν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κληθέντων παραβολήν. Οὐδὲ γὰρ εἰκόνα φέρει τῶν εὐσεβῶν μὲν εἶναι ὁμολογουμένων, τῇ μετανοίᾳ δὲ δῆθεν προσερχομένων ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν τοῖς προκοπιάσασι μισθὸν οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην εἰλήφασιν, ἀλλὰ τὸ περὶ τὴν ἐργασίαν ἕτοιμον ἰσότιμον αὐτοῖς προὔξένησε τὸν μισθόν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἑαυτῶν ἀργίας ὑπεραπελογοῦμενοι ἔλεγον, ὡς *Οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο*, σαφῶς ἔδειξαν, ὡς εἴγε καὶ προλαβόντες ἐκλήθησαν, εὐθέως ἂν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐξῆλθοσαν. Ὅμως μὲν οὖν καὶ περὶ τὴν ἑνδεκάτην κληθέντας, ἑτοίμως οὕτω τῷ κελεύοντι, καὶ χωρὶς ἐνδοιασμῶν ἠκολούθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ τῶν προκληθέντων οὐκ ἔλασσον ἔλαβον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ποίαν ἡμεῖς ἕξομεν ἀπολογίαν; Μὴ κατ' ἐκείνους εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο; Καὶ οὐ μὴν οὐ διαλείπει καθ' ἑκάστην

A tentiam, ut aurea lingua Chrysostomus ait, a peccato tantum desistere, sed necesse est, ut fructus digni pœnitentiæ producantur, quando et vulneratis haud sat est sagittam exserere, sed emplastris vulnerariis vulnus fovere. Hanc pœnitentiam Scalæ quoque auctor stabiliens, dicebat : Pœnitentia est reconciliatio cum Deo per bonorum operum, peccatis contrariorum, exercitationem. Hinc apparet, hunc habitum solum, absque ingenti labore et virtutum exercitio, solutionem peccatorum minime tribuere. Hæc si ita se habent, et sponte ad eam advenientibus illico veniam iniquitatum non exhibet (quomodo enim, cum tot postmodum indigeamus lacrymis?) quanam ratione fonti baptismatis exæquabitur secundum magnum in rebus theologicis
B pertractandis Gregorium? quo item modo illis, qui vi et nolentes, ut ita dicam, ad illum confugiunt, remissionem errorum largietur? Ego sane dubius hæreo, ne illis hujusce habitus traditio penitus incommoda et inconveniens sit. Neque enim capio, quid agere possit, qui illo amicitur, dum extremum spiritum ducit. Præparatur enim ad conflictum, sed præceditur manibus; integra armatura munitur, sed belli tempus præteriit; promittit se in solitudine permanere, sed a rebus hisce humanis vi rapitur; obedientiam spondet superiori, sed mortis non concedit tyrannis; uxorem et filios repudiare se fatetur, et statim animam suam ponit; obtestatur, se non vi adactum ad habitum accedere, sed
C lateralis dolor opprimens vel invitum comam deponere cogit; illa indigentibus donat, quæ nolens hic deserit; multaque alia profitetur, opprobrio nempe affici, injuriis peti, et similia, nihil vero ex his perficit, cum angustus illi, et ultra quam par est, vitæ terminus, designatur, in quo præmia præparata sunt; sed nihil ille, ita affectus, ut ipse existimo, suscipit; namque ea promittenti, ut dictum est, si ea, quæ promiserit, effectu non præstitit, regiæ largitiones nullo modo dantur. Non ergo sine periculo ad hos deferimus, quæ in Evangeliis est, vineæ et in eam accersitorum parabolam : neque enim imaginem præ se fert eorum qui fatentur se pios esse, et in mortis articulo ad pœnitentiam, ut
D ipsis videtur, procurrunt. Licet enim eamdem atque illi, qui antea laborem insumpserunt, mercedem susceperunt, qui hora undecima accessere, parata tamen promptaque operatio æqualem illis mercedem subministravit. Cum enim de suo se excusarent otio, dicerentque : *Nemo nos conduxit*[1], manifeste ostenderunt, quod si prius etiam vocati fuissent, subito in vineam avolassent. Nihilominus et circa horam undecimam vocati, prompte admodum et sine ulla hæsitatione vocantem secuti sunt, propterea et iis qui antea vocati fuerant, non minorem mercedem habuerunt. Hæc si ita se habent, quam ipsi responsionem habebimus? An, ut et illis dicere possumus : Nemo nos ad opus vocavit, nemo

[1] Matth. xx, 7.

Digitized by Google

hos conduxit? Et tamen continuo et singulis horis per prophetas, evangelistas, apostolos, et reliquam Scripturam, quæ ad salutem nostram conducunt, curator noster et Salvator suggerit. Optime itaque Theologi os illi, qui baptisma differebat, verumtamen postulanti, similem parabolam applicabat. Age, et parabolam addisce, ne scriptis detrimentum capias ob imperitiam; ab eo siquidem die et hora, qua quis accesserit, opus exigitur. Hoc porro dicimus, non ut impediamus eam, quæ in fine vitæ fit, divinam immutationem, divinasque, quæ super ea aguntur, cæremonias: quomodo enim, cum et pusillæ suspiria non condemnentur, et eorum potissimum, quorum vita probata est? sed ut nobis ipsis suadeamus, divina prorsus præscripta non contemnere, spem nostram scilicet in extremo illo auxilio collocantes, si modo iis, qui adeo segnem vitam traduxerunt, auxilio esse poterit extrema illa vestimentorum commutatio.

Divinum itaque lavacrum, ut supra diximus, etiam sine lacrymis veniam peccatorum impertitur. Quam ob causam? Quod ea vis lavacro inest, et quod, quæ ante baptismum patrata sunt, tanquam quæ ex ignorantia proficiscuntur, facile veniam consequuntur, quæ vero post illuminationem acta sunt, plurimis lacrymis indigent. Et hoc est quod propheta David deplorans dicebat: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei; quia non custodierunt legem tuam* [1]. Non condonantur quidem, ut dictum est, quæ post baptismum fiunt, quod scientes prudentesque peccamus; quapropter multis hujus gratia cædemur. Etenim si, qui paradiso potiebatur, tot post illum honorem subiit mala, unius tantum inobedientiæ causa, nos qui cœlum recepimus, Unigeniti cohæredes facti, quid agemus, cum quotidie inobedientes deprehendamur? adeo non merentur veniam iniquitates nostræ. Excusatione rursus carent, quod valida gratiæ armatura circumsepti, et adversarium imbellem habentes. *Hostis* enim, ait, *defecerunt frameæ in finem* [2], instar inermium et nudorum, lethale vulnus ab eodem suscipimus. Hæc si ita se habent, si consolatione privantur, ut divinissimus Joannes dicit, quæ a nobis post baptismum committuntur scelera, quamnam veniam consequemur, et potissimum si usque ad finem inemendabiles perseverabimus? Ego sane dubito, ne tum adversus nos prophetica illa vox intonet: *Si extenderitis manus ad me, avertam oculos meos a vobis* [3]. Cupio equidem, et valde cupio, ut, qui sacrum hunc habitum amplectuntur, in extremo vitæ spiritu veniam delictorum adipiscerentur; sed tenet me, hæreque facit Dominus dicens per Prophetam: *Dic tu primus peccata tua, ut justificeris* [4]. Terret, inquam, me propheticum hoc verbum, quod mortis tempore per vim aliquem accedere, coactumque similiter abscondita revelare, non est primum dicere, et primum non dicere, justifi-

A διά γε προφητῶν, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ πάσης ἄλλης Γραφῆς τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν διαλεγόμενος ὁ κηδεμὼν ἡμῶν καὶ Σωτήρ. Καλῶς οὖν ἡ Θεολόγος φωνὴ, τῷ βαπτισθῆναι μὲν ἀναβυομένῳ, προβαλλομένῳ δὲ τὴν τοιαύτην παραβολὴν, ἔλεγε· Δεῦρο καὶ τὴν παραβολὴν ἑρμηνεύθητι, ὡς ἂν μὴ βλάπτῃ τοῖς γεγραμμένοις ἐξ ἀπειρίας. Ἀφ' ἧς γὰρ ἡμέρας καὶ ὥρας προσέλθῃ τις, ἀπ' ἐκείνης ἀπαιτεῖται καὶ τὴν ἐργασίαν. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐχ ἵνα κωλύσωμεν τὸν ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ βίου γεγενημένον θεῖον μετασχηματισμὸν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερὰν τελετήν· πῶς γὰρ, εἴγε καὶ τὰ τῶν μικρῶν στεναγμῶν οὐκ ἀπόβλητα, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ὁ βίος οὐκ ἀδόκιμος ἦν; ἀλλ' ἵνα πείσωμεν ἑαυτοὺς, μὴ τῶν θείων τέλεον καταφρονεῖν ἐντολῶν, Β τῇ τελευταίᾳ ὄῆθεν ἐπικουρίᾳ θαῤῥοῦντας, εἴγε καὶ δύναται τοῖς οὕτω ῥᾳθύμως διηνυκόσι τὸν βίον ἐπικουρεῖν ἡ ἐπιτελεύταιος αὕτη μετένδυσις.

Τὸ μὲν οὖν θεῖον λουτρὸν, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, καὶ ἄνευ δακρύων ἄφεσιν ἁμαρτημάτων χαρίζεται· τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τε τοιαύτη δύναμις πρόσεστι τῷ λουτρῷ, καὶ ὅτι εὐσύγγνωστά εἰσι τὰ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ὡς ἐξ ἀγνοίας τολμώμενα· τὰ δὲ μετὰ τὸ φώτισμα καὶ λίαν δακρύων δεόμενα. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ προφήτης Δαυὶδ ὀδυρόμενος ἔλεγε, *Διεξόδους ὑδάτων κατέβυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ὅτι οὐκ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου.* Καὶ ἀσύγγνωστα μὲν, ὡς εἴρηται, τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅτιπερ ἐν γνώσει ἁμαρτάνομεν. ἐφ' ᾧ καὶ πολλοὶς C τούτου ἕνεκεν δαρησόμεθα. Εἰ γὰρ ὁ παράδεισον λαχὼν τοσαῦτα καὶ μετὰ τὴν τιμὴν ἐκείνην ὑπέστη δεινὰ, μιᾶς χάριν παρακοῆς, οἱ τὸν οὐρανὸν ἁπολαβόντες ἡμεῖς, οἱ τοῦ Μονογενοῦς συγκληρονόμοι γενόμενοι, τί ποιήσομεν εὑρισκόμενοι καθ' ἑκάστην παρήκοοι; Οὕτω; ἀσύγγνωστά εἰσι τὰ τῶν πταισμάτων ἡμῖν. Ἀπροφάσιστα δὲ πάλιν, ὅτι καὶ στερρᾶς ὅπλοις περιφραχθέντες τῆς χάριτος, ἀσθενῆ τε τὸν ἀντίδικον ἔχοντες, Τοῦ ἐχθροῦ γὰρ, φησὶν, *ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος*, δίκην ἀόπλων τε καὶ γυμνῶν καιρίαν δεχόμεθα παρ' αὐτοῦ τὴν πληγήν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ παραμυθίας ἐστέρηνται κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα παρ' ἡμῶν πλημμελούμενα, ποίας συγγνώμης τευ- D ξόμεθα, εἴγε καὶ μέχρι τέλους ἀδιόρθωτοι μείνωμεν; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθείη τηνικαῦτα λόγος ὁ λέγων· *Ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν.* Θέλω μὲν οὖν καὶ σφόδρα θέλω τὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς λύσιν ἁμαρτημάτων εὑρίσκειν τοὺς τῷ ἱερῷ προσεργομένους ἐνδύματι· ἀλλ' ἐκφοβεῖ με διὰ τοῦ προφήτου, καὶ ἀμφιβάλλειν ποιεῖ λέγων ὁ Κύριος· *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Ἐκφοβεῖ με δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ προφητικὸν, ὅτι τὸ κατὰ βίαν ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ τινα προσελθεῖν, καὶ κατ' ἀνάγκην ὡσαύτως ἀποκαλύψαι τὰ

[1] Psal. cxviii, 136. [2] Psal. xix, 7. [3] Isa. i, 15. [4] Isa. xlii, 26.

Digitized by Google

κεκρυμμένα, οὐκ ἔστι πρῶτος εἰπεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρῶτος εἰπεῖν, οὐδὲ δικαιοῦν πάντως δύναται κατὰ τὴν θείαν φωνήν. Καὶ ὅρα τὸν Κάϊν ἐκεῖνον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρῶτος, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι παρὰ Κυρίου, *Μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με*, ἔλεγεν, συγγνώμης οὐκ ἔτυχεν, ὅτι μηδὲ ἐξομολόγησιν εἶναι τὸ τοιοῦτον ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Ἐπὶ τούτοις ἐκφοβεῖ με ὁ μέγας Βασίλειος, Χάριτι, λέγων, ὦ ἄνθρωπε, τῷ θανάτῳ καὶ οὐ σοί· εἴπερ ἦς ἀθάνατος, οὐκ ἂν ἐμνήσθης τῶν ἐντολῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς μετανοίας ὁ κῆρυξ ἐκφοβεῖ με τοῦτο λέγων, Οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνη τὸν τελευτῶντα ἢ οὐκ ὄντα κύριον τότε παρέχειν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν σῶν δίδως, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Τῷ θανάτῳ χάριτι καὶ οὐ σοί. Ἔνθέν τοι καὶ τὸν λῃστὴν οὐκ ἀσφαλῶς ἐνταῦθα παράγομεν, *Μνήσθητι*, μόνον εἰπόντα, καὶ τοῦ παραδείσου εὐθέως; ἀξιωθέντα. Τοὺς καιροὺς γὰρ καὶ τὰ πρόσωπα πρὸ τῶν ἄλλων ἀναγκαῖον ὁρᾶν. Πολλὴ τοῦ λῃστοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη· πολλὴ ἡ ἐπίγνωσις. Ἡνίκα γὰρ Πέτρος μὲν ἠρνεῖτο, κόρης οὐκ ἐνεγκὼν ἀπειλήν, οἱ λοιποὶ δὲ μαθηταὶ φεύγοντες ἦσαν, τότε δὴ τόν τε Θεὸν ἐκεῖνος ὡμολόγει, τὸν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθέντα Χριστόν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συσταυρωθέντι αὐτῷ λῃστῇ, βλασφημοῦντι κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, σφοδρῶς ἐπετίμα λέγων, *Ἡμεῖς ἄξια πεπόνθαμεν, ὧν ἐπράξαμεν.* Ἐφ' ᾧ καὶ τοῦ παραδείσου τηνικαῦτα ἠξίωτο, *Μνήσθητί μου, Κύριε, εἰπών, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.* Θαῤῥεῖν οὖν ἐντεῦθεν οὐκ εὔλογον· οὐδὲ γὰρ ἑτοίμως ἐδίδοτο κἀκείνῳ παρὰ Χριστοῦ ὁ παράδεισος. Εἰ δὲ καὶ, *Μνήσθητί μου, Κύριε*, μόνον εἰπών, φωνῆς ἐκεῖθεν εὐθέως ἠκούσε, θαυμάζειν οὐκ ἄξιον. Εἰ γὰρ ὁ ἐπίγειος οὑτοσὶ βασιλεὺς τοὺς ὁθενδήποτε προσπεφευγότας ἀλλοεθνεῖς αὐτῷ περιχαρῶς ὑποδέχεται, μεγίστων τε δωρεῶν εὐθὺς ἀξιοῖ, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς, πολλῷ μᾶλλον ὁ μεγαλόδωρος, καὶ τὸν λῃστὴν ἐκεῖνον ἰδὼν, ἐν τοιούτῳ καὶ ταῦτα καιρῷ, μετὰ τοσαύτης αὐτῷ προσεληλυθότα πίστεως, οὐκ ἂν ἐδέξατο περιχαρῶς, οὐκ ἂν εὐθέως οἰκήτορα τοῦ παραδείσου ἐποίησε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· ἐμὲ δὲ καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἐκφοβεῖ τὸ ἐν τοῖς βίοις τῶν Πατέρων διήγημα. Γέγραπται γὰρ, ὅτι γέρων τις ἀπῆλθεν εἴς τινα πόλιν πωλῆσαι τὰ σκεύη αὐτοῦ, καὶ τάχιως ἐκαθέσθη εἰς πυλῶνά τινος πλουσίου, μέλλοντος τελευτᾷν. Καθήμενος οὖν προσέσχε, καὶ ὁρᾷ τινας ἄνδρας μελανούς, ἐπιβεβηκότας ἵππων καὶ αὐτῶν μελανῶν, καὶ ἔχοντας βάκλα πύρινα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Καὶ φοβηθέντες εἰς τὸν πυλῶνα, ἔστησαν τοὺς ἵππους ἔξω. Αὐτοὶ δὲ εἰσῆλθον· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἄῤῥωστος ἐκραύγαζε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ βοήθησόν μοι. Λέγουσιν αὐτῷ ἐκεῖνοι· Ἄρτι ὅτε ὁ ἥλιος ἔδυ, ἐμνήσθης τοῦ Θεοῦ Διατί αὐγαζούσης τῆς ἡμέρας οὐκ ἐζήτησας αὐτόν; Νῦν οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ οὕτω βιαίως ἀνασπάσαντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί ποιήσωμεν ἡμεῖς, οἱ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς θαῤῥοῦντες τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι;

A care penitus non valet, ut divina vox ait. Et considera Cainum illum : namque cum ille non primus, sed postquam a Domino reprehensus fuerat, diceret : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear* [1], veniam non est consecutus, quod neque confessio illa fuerit, ut aurea lingua Joannes ait. Præterea terret me magnus Basilius : Gratia, dicens, o homo, morti, non tibi ; namque si immortalis esses, nunquam præceptorum recordatus fuisses. Ipsius etiam pœnitentiæ præco perterret me, cum dicit : Non est eleemosyna, dum quis obiens et cum dominus non est, aliis præstat ; non enim ex tuis das, sed ex ipsa necessitate. Morti gratia, et non tibi. Hinc etiam latronem non tuto hic adducimus, B qui solum dixit : *Recordare* ; statimque paradiso dignatur. Tempora enim et personæ ante alia examinanda sunt. Ingens latronis benevolentia, ingens agnitio. Quando enim Petrus negabat, puellæ minas non sustinens, reliqui apostoli fugæ se dederant, tunc ille Deum, ab omnibus Christum derelictum, confitebatur ; neque id solum, sed et cum, qui una cum eo fuerat cruci affixus, Christumque ipsum blasphemabat, vehementer reprehendebat : *Nos*, inquiens, *digna factis recipimus*, propterea que eodem tempore paradiso donatur, *Recordare, Domine, mei*, dicens, *cum adveneris in regno tuo* [2]. Non videtur itaque rationi consonum, inde nos animos sumere : neque enim ita prompte fuisset illi a Christo paradisus concessus. Quod si, *Recordare* tantummodo dicens, vocem inde subito audiit, non est C cur miremur. Etenim, si terrenus hic rex alienigenas omnes ex quacunque illi regione ad ipsum confugerent, læto animo excipit, maximis muneribus statim cohonestat, et honoribus summis condecorat, multo aptius ac convenientius munificus Rex ille, latronem illum conspiciens, et præcipue eo tempore ad illum cum tanta fide advenientem, an non lætus excepisset ? nonne statim paradisi accolam effecisset ? Et de his quidem ita sit. Me vero præ aliis exterret narratio, quæ in Vitis Patrum habetur ; scribitur enim : Senex quidam abiit in civitatem, ut vasa sua venderet, statimque assedit in vestibulo cujusdam divitis, morti propinqui. Sedens itaque attenteque animum intendens, intuetur homines nigros, super equos etiam nigros, habentes D præ manibus igneos baculos. Ubi ad vestibulum pervenere, relictis equis domum introeunt : quos ubi vidisset ægrotus, clamabat voce magna : Domine, miserere et auxiliare mihi. Dicunt illi ægroto : Nunc, cum sol occidit, Dei recordaris ? quare, cum dies illucesceret, illum non quæsiisti ? nunc nulla spes est salutis. Et sic, violenter anima illius avulsa, abiere. Hæc si ita se habent, quid nos agemus, qui in extremo spiritu spem habemus, pœnitentiam ostendendi ?

[1] Gen. iv, 13. [2] Luc. xxiii, 40-42.

Digitized by Google

Secundus igitur vere pœnitentia baptismus est, A et primum renovat, ut diximus ; sed lacrymarum multarum opus est, ut supra oratio nostra demonstravit. Id enim si non esset, nunquam sancti Patres nostri eam laboriosum vocassent baptismum. Ipsæ eædem vestes præ aliis hoc idem clamant testanturque. Adde, nigrum, mœrorem inducere. Ubi vero neque mens bene disposita ac præparata, neque sufficiens lacrymarum fluxus, ut pœnitentia ductum abluere possint, mortis vero tyrannis suffocans ; quæ salutis spes, aut quæ hujuscemodi pœnitentia ? Si heri, parum memores, divina præcepta despiciebamus, hodie mortis forfice dum vita amputatur, debili et male articulata voce, numinis misericordiam deprecamur ; et hæc major iniquitas est, quam ut veniam mereantur ; eoque magis, quod B non ignoscibilis est, ipsaque mors urgeat et cogat. Ergo, si tempus non præripiamus, nisi divinam in confessione personam prævertamus, non consulto pœnitentia utemur, misericors tantummodo Deus novit, quomodo nobis peccatorum venia erit. Quis enim tantumdem viribus suis confidit, ut in adeo incertis, et Deo cognoscibilibus, audenter decernere, atque potissimum non audiat singulis diebus Prophetam dicentem : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris ?* Licet enim prodigum conversum non est aversatus facilis reconciliatu Deus, imo eum amplexatus pressis excepit osculis, ingentique cum honore cumulavit ; sed proba hujusce dispositio, et vera conversio et pœnitentia, causa fuit. Neque enim mortem, ut hi faciunt, exspectavit, neque vi adactus conversioni se dedit ; sed ex errore solus respirans, et, quis antea fuerat, animo versans, et, quonam postmodum pervenisset, gressu celerato ad humanissimum Patrem revertitur, non ut filius fidens ; filium enim, peccatis inquinatus atque obnoxius, amiserat ; sed in habitu humili, et demissis oculis, ut cum Patris mercenariis adnumeraretur, deprecatus est. Quapropter eum recipit Deus miserator omnium, omniaque pro eo efficit, quæ in Evangelio narrantur. Et hæc quidem a nobis, rerum divinarum imperitis, de monachico divinoque habitu relata sunt : tuæ vero sanctitatis omnino interfuerit, dicta discutere, et dubium e medio amovere, nudamque pro more veritatem repræsentare.

Δεύτερον μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ μετάνοια βάπτισμα, καὶ ἀνακαινιστικὸν τοῦ πρώτου, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ δακρύων χρεία πολλῶν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐπίπονον αὐτὴν ἔλεγον βάπτισμα. Καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τὰ ἄμφια τοῦτο βοᾷ καὶ διαμαρτύρεται· ὅτι καὶ πένθους τὸ μέλαν σημαντικόν. Ἔνθα δὲ μὴ γνώμη εὐπροαίρετος, μηδὲ δακρύων ῥοῦς ἱκανὸς, ὡς ἐκπλύνειν τὸν μετανοοῦντα δύνασθαι, θανάτου δὲ τυραννὶς ἀποπνίγουσα· ποία σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ ποία τούτου μετάνοια ; εἴπερ χθὲς μὲν ἀμεριμνοῦμεν τῶν θείων κατεφρονοῦμεν τέλεον ἐντολῶν, σήμερον δὲ τῇ τοῦ θανάτου τομίδι τὴν ζωὴν ἐκκοπτόμενοι, ἰσχνῇ τε καὶ ἀνάρθρῳ φωνῇ τὸν θεῖον ἐπικαλούμεθα ἔλεον, καὶ ταῦτα τῆς ἁμαρτίας μείζονος οὔσης τοῦ ἀφεθῆναι ἡμῖν διά γε καὶ μᾶλλον τὸ ταύτης ἀσύγγνωστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ θανάτου κατέπειξιν. Εἰ μή γε λοιπὸν τὸν καιρὸν προαρπάσωμεν, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἐν ἐξομολογήσει προφθάσωμεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν ἀπροαιρέτως τῇ μετανοίᾳ χρησόμεθα, ὁ ἐλεήμων οἶδε μόνος Θεὸς, ὅπως ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἔσται συγχώρησις. Ποῖος γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς ἐν ἀδήλοις οὕτω καὶ τῷ Θεῷ γνωστοῖς τολμηρῶς ἀποφαίνεσθαι ; καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου καθεκάστην ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Εἰ γὰρ καὶ τὸν ἄσωτον ἐπιστρέφοντα οὐκ ἀπεστράφη ὁ εὐδιάλλακτος Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀγκαλισάμενος μᾶλλον θερμῶς κατεφίλησε, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς αὐτὸν κατηξίωσεν, ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο πεποίηκεν, καὶ ἡ ἀληθὴς ἐπιστροφὴ καὶ μετάνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐκαρτέρησε θάνατον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἄκων ἐπιστροφῆς ἅψασθαι, ἀλλὰ τῆς πλάνης ἐκείνης μόνος ἀνενεγκών, τίς τε πρότερον ἦν, λαβὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὅπου κατήντησεν ὕστερον, δρομαίως πρὸς τὸν φιλόστοργον ἐπανακάμπτει πατέρα· πλὴν οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ υἱοῦ· ταύτην καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτήσας πάῤῥω που θέμενος ἐν σχήματι ταπεινῷ καὶ δόμασι κατηφεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς μισθίοις καταλεγῆναι ἐκέτευσεν. Ἐφ' ᾧ καὶ προδέχεται αὐτὸν ὁ πανοικτίρμων Θεὸς, καὶ πάντα ποιεῖ ἐπ' αὐτῷ, ὅσαπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν. Τοῦτα μὲν οὖν ἡμῖν τοῖς ἀπαιδεύτοις τὰ θεῖα περὶ τοῦ μοναχικοῦ καὶ θείου διείληπται σχήματος· τῇ σῇ δὲ πάντως ἐξέστιν ὁσιότητι καὶ διασκέψασθαι τὰ λεγόμενα, τὴν ἀμφιβολίαν τε ἐκ μέσου ποιήσασθαι, καὶ γυμνὴν ὡς ἔθος ὑποτυπώσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

EPISTOLA XXVI (1).

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — De jejunio ante Natalem Domini celebrando.

Multi itaque et sæpenumero, o divinum sacrumque caput, de jejunio, ante Natalem Domini celebrari solito, dubitarunt, a quonam institutum sit, et unde cœperit, cum de eo Christi discipuli

Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν διηπορήκασι τεσσαρακοστῆς, πόθεν τε παρεδόθη, λέγοντες, καὶ ὅπως αὕτη συνέστηκεν, εἴγε

(1) Allat. *De consensu*, col. 1457.

Digitized by Google

περὶ ταύτης οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι μηδὲ τὸ τυχὸν διειλήφασι; Καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ χρή. Τάχα γὰρ ἠγνοήκασιν ὅτι τὰ πλείω τῶν καθ' ἡμᾶς κανόνων τε καὶ δογμάτων παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ παραδόσει, καὶ νενομοθέτηται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τίνος ἕνεκεν οἱ ἀπειροπλήθεις ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι Πατέρες ἐν ταυτῷ καὶ πολλάκις ἠθροίζοντο; Καθόσον γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπλατύνετο Εὐαγγέλιον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐκανονίζετο παρ' αὐτῶν ἀκριβέστερον. Τὰ μὲν γὰρ τέλεον ἡμείψαν, τὰ δὲ καὶ ἐπηύξησαν· ὁποῖόν ἐστι πρὸ τῶν ἄλλων ἡ τοῦ θείου λουτροῦ μυστικωτέρα παράδοσις, ἡ τῆς ἱερᾶς εὐκοσμία σεμνότητος, καὶ ἡ λοιπὴ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια. Ταῦτα οὖν οἱ πλείονες ἠγνοηκότες, ὡς εἴπομεν, ἀπορίᾳ, κἂν τῷ τυχόντι συνέχωνται. Ὃ δὴ καὶ σὲ πονθέναι οἶμαι.

et apostoli nihil præcepisse comperiantur. Hoc mirum videri non debet Forte enim ipsi ignorarunt, potiorem partem canonum nostrorum et dogmatum ab ipsis sanctis Patribus traditam esse et sancitam. Si enim id non esset, quam ob causam innumeri illi divinique Patres in eumdem locum et sæpius congregati sunt? Quo etenim secundum Christum Evangelium magis ac magis dilatabatur, eo et vitæ ducendæ rationes ab illis accuratius præfiniebantur, ideoque quædam prorsus immutarunt, quædam auctiora reddiderunt. Qualis est, præ cæteris, divini lavacri magis arcana traditio, sacræ reverentiæ ordo, et reliquus universalis Ecclesiæ ornatus. Hæc itaque plerique cum non calleant, ut diximus, in præsenti quoque quæstione hærent; quod et tibi molestiam præbuisse existimo.

EPISTOLA XXVII.

(Fragm.)

Ad Alypium inclitum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitæ (1).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι νηστεύειν ἡμῖν ἐπάναγκες ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ταύταις ἡμέραις, καὶ αὐτή σε διδάξει σαφέστατα ἡ τῆς ἑνώσεως σύνοδος. Τὴν γὰρ τριγαμίαν ἐκείνη συγχωρήσασα, καὶ διαστίξεις τινὰς ἔθετο, ἅτε δὴ μὴ κατὰ νόμους τῶν ἀποστόλων ἐγχωρηθείσης αὐτῆς. Ἐκεῖσε οὖν ἀορίστως ἡ νηστεία αὕτη ἐμφέρεται, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλως, ἄλλοι δὲ ἑτέρως, καὶ ἕτεροι ἐν ὅλαις ἡμέραις τεσσαράκοντα. « Ὁ δυνάμενος γάρ, φησί, χωρεῖν χωρείτω, » τὴν τοιαύτην νηστείαν διέρχονται. Διετάξατο οὖν ἡ διαληφθεῖσα σύνοδος μὴ πάντη καὶ πάντοτε τοὺς τριγάμους ἀγεύστους εἶναι τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μεταλαμβάνειν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἀπειρισκέπτως δέ· τετραετίαν μὲν ἡσυχάζειν καθ' ἑαυτούς, ὡς μὴ κατὰ νόμον γαμήσαντας· ἔκτοτε δὲ τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις προσέρχεσθαι, κατ' αὐτήν τε τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ νηστείαν τῶν τοιούτων ἑορτῶν προηγεῖσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τρίτῳ καὶ παρανόμῳ γάμῳ καλῶς διατέτακται. Καὶ πῶς γὰρ οὐ παράνομος οὗτος ὁ γάμος, εἴγε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ καὶ μέλις ὁ δεύτερος γάμος διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν συγκεχώρηται; Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας Γρηγόριος καὶ τάδε περὶ τούτου γράφων ἐφαίνετο· Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος· οὐκ ἂν ὁ μέγας ἔλεγε Βασίλειος, ὅτι τῷ τρίτῳ γάμῳ νόμος οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Νεαρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν τριγαμίαν ἐνδίδωσιν, ἀλλ' οἱ θεῖοι Πατέρες πολυγαμίαν αὐτὴν καὶ πορνείαν κεχολασμένην ἐκάλεσαν. Ὅτι δὲ τῷ Παύλῳ συγκαταβαί-

Hæc vero ita se habere, nobisque necessario jejunandum esse diebus hisce solemnibus, ipsa te unionis synodus edocebit manifestissime. Namque illa cum tertias nuptias indulsisset, interpunctiones quasdam apposuit, æque ac si illæ non secundum leges fuerint ab apostolis permissæ. Ibi itaque indeterminate hoc jejunium imponitur, in quo alii aliter, et alii alio modo, et alii quadraginta integros dies jejunant. « Qui enim, ait, capere potest, capiat. » Præcipit itaque jam dicta synodus, non prorsus et semper, qui tertiis se nuptiis constrinxerunt, privandos esse immaculatis Christi mysteriis, sed eorum participes fieri; non inconsiderate tamen; et per quatuor annos secum ipsos vivere quiete, tanquam qui non secundum leges nuptias contraxerint; deinceps vero ter singulis annis ad ipsa immaculata mysteria accedere, ipso scilicet Nativitatis Christi die; Dormitioni sanctissimæ Deiparæ, et Christi Resurrectioni sacro; quod jejunium solemnitates hasce præcedat. Et hæc quidem per sanctam synodum super tertiis et præter legem nuptiis sancita sunt. Et quamam ratione hæ nuptiæ iniquæ non fuerint, si beato Paulo vix secundæ propter infirmitatem nostram permittuntur? Etenim, si id non esset, nunquam, in rebus theologicis pertractandis eximius, Gregorius hæc de illis scripsisset: Prima lex, secundæ permissio, tertiæ iniquitas; quæ super his sunt, vita suilla. Nunquam magnus Basilius pronuntiasset, in tertiis nuptiis nullam legem esse. Licet enim novella imperatoris, Domini Constantini Porphyrogennetæ, tertias nuptias concedat, verumtamen eas sancti Patres polygamiam, et fornicationem castigatam nuncuparunt. A Paulo porro, nostris

(1) Allat., ubi supra, col. 1561. Hoc fragmentum fortasse ejusdem ac præcedens epistolæ pars est.

Digitized by Google

infirmitatibus compatiente, et non ex lege, tanquam opportuna, præcipiente, secundas nuptias concedi, manifestum ex his, quæ maximus ille dicit : *Volo omnes esse, quemadmodum et ipse sum, in continentia.* Ideoque et de secundis verba faciens, dicebat : *Ipse dico, et non Dominus*[1]. Hinc itaque aperte primæ nuptiæ legitimæ ostenduntur, quando et Ecclesia unum virum assumpsit Christum, et non duos, etc.

A νοντι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, οὐ μήν γε νομοθετοῦντι τὰ καίρια, δεύτερος γάμος ἐνδέδοται, δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ πάμμεγας ἔλεγε· *Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτὸν ἐν ἐγκρατείᾳ.* Ταύτῃ τοι καὶ περὶ τοῦ δευτέρου διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἐγὼ λέγω καὶ οὐχ ὁ Κύριος.* Ἐντεῦθεν οὖν φανερῶς ὁ πρῶτος γάμος ἔννομος ἀποδέδεικται. Ἐπεὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἕνα ἄνδρα ἔλαβε τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δύο, καὶ τὰ ἑξῆς.

EPISTOLA XXVIII.

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus utentes excusat (1).

Ea autem, quæ dicturi sumus, attento et valde sobrie audi. Tres, easque amplissimas solemnitates genus Hebræorum celebrabat; idque suadeat nobis divina Scriptura, cum dicit : *Tribus vicibus anni comparebit omne masculum ante Deum tuum*[2], cum ovis immolabatur, cum Pentecoste succederet, et cum Scenopegiæ dies festus esset. Ter jam nos quoque singulis annis eorum more festos dies agimus. Namque, cum Dominus ad Judæos dixisset : *Tolletur a vobis regnum, et dabitur gentibus*[3], tum Hebræorum læta eversa ad nos gradum faciebant. Sed illi quidem solemnitates celebrabant in memoriam eorum quæ tum in Ægypto tum in deserto acciderant, nos in memoriam ipsius Christi, quemadmodum ipse Dominus, cum novi Testamenti mysteria instituebat, præceperat : *Hoc facite in meam commemorationem*[4]. Illi enim agnum celebrantes manducabant; nos ipsum Christum, vere Agnum qui tollit peccatum mundi. Nostra vero non aliena esse a Judaicis consuetudinibus, licet modo differant, tradit Paulus : *Vetera præterierunt, ecce facta sunt omnia nova*[5]. Et ex his etiam magis patet. Bis hebdomade Judæi jejunabant; bis et nos jejunamus secundum apostolicam traditionem. Verumtamen illi feria II et V, nos IV et VI, etsi multo plura, quam illi, debeamus. *Nisi*, enim, ait, *superabundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum et Scribarum, non intrabitis in regnum cælorum*[6]. Quid refert plura dicere, singulaque numerare? Apud illos erat Circumcisio, apud nos divinum lavacrum : apud illos Arca, apud nos Virgo : apud illos baculus Aaron, apud nos floret lignum Cruceum : apud illos erat agnus, apud nos ipse Christus. Et hoc est, quod in rebus theologicis pertractandis celeberrimus dicebat Gregorius : Littera secedit, spiritus augmentum accipit; umbræ prætervolant, veritas advenit. Hinc itaque disce, tres quoque apud nos esse, quemadmodum et apud illos, maximas solemnitates, revera solemnitates. Namque apud illos boves et oves in

B Τῶν δὲ λεχθησομένων ἤδη μετὰ λογισμοῦ καὶ πάνυ νήφοντος ἄκουε. Μεγίστους τρισὶ πανηγύρεσιν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἑόρταζε. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σου·* καθ' ὃν τε καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον, ἡνίκα ἡ Πεντηκοστὴ παρ' ἐκείνοις παρέπιπτε, καὶ ὅτε ἡ τῆς Σκηνοπηγίας ἐπεφθάκει πανήγυρις. Τρὶς ἤδη καὶ ἡμεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ κατ' ἐκείνους πανηγυρίζομεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους εἰπόντος, *Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται τρίς ἔθνεσι*, τηνικαῦτα τὰ τῶν Ἑβραίων φαιδρὰ μετέπιπτε πρὸς ἡμᾶς, καὶ μετέβαινεν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπανηγύριζον, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐπισυμβεβηκότων αὐτοῖς κατά γε τὴν C Αἴγυπτον καὶ τὴν ἔρημον· ἡμεῖς δὲ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἡνίκα τὰ τῆς καινῆς Διαθήκης ὑπετίθη μυστήρια, διετάξατο εἰπὼν, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀμνὸν ἑορτάζοντες ἤθυον, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν ὄντως ἀμνὸν, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὅτι δὲ τὰ ἡμέτερα τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι συνεμπίπτουσιν, εἰ καὶ τῷ τρόπῳ διαφέρομεν, *Τὰ ἀρχαῖα γὰρ*, φησὶ Παῦλος, *παρῆλθεν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Δῆλον κἀντεῦθεν. Διὰ τῆς ἑβδομάδος οἱ Ἰουδαῖοι ἐνήστευον. Διὰ ἤδη νηστεύομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων παράδοσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐν ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ καὶ Πέμπτῃ· ἡμεῖς δὲ κατά γε Τετράδα D καὶ Παρασκευὴν, εἰ καὶ πολὺ πλέον ἐκείνων ὀφείλομεν. *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ γὰρ*, φησὶν, *ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ἐπέκεινα τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Παρ' ἐκείνοις μὲν ἦν ἡ περιτομὴ, παρ' ἡμῖν δὲ τὸ θεῖον λουτρόν. Παρ' ἐκείνοις ἡ κιβωτὸς, παρ' ἡμῖν ἡ Παρθένος. Παρ' ἐκείνοις ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν, παρ' ἡμῖν ἀνθεῖ τὸ ξύλον τὸ σταυρικόν. Παρ' ἐκείνοις ἦν ὁ ἀμνὸς, παρ' ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ πολὺς ἐν Θεολογίᾳ

[1] I Cor. VII, 7, 12. [2] Exod. XXXIII, 14. [3] Matth. XXI, 43. [4] Luc. XXII, 19. [5] II Cor. V, 17. [6] Matth. V, 20.

(1) Allat. ibid., col. 1179.

Digitized by Google

Γρηγόριος ἔλεγε· Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Αἱ σκιαὶ παρατρέχουσιν, ἡ ἀλήθεια ἐπεισέρχεται. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τρεῖς ἤδη παρ' ἡμῖν, καθάπερ ἐκείνοις, μέγισται πανηγύρεις εἰσὶ, καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς ἑορταί. Βόες μὲν γὰρ παρ' ἐκείνοις καὶ πρόβατα εἰς θυσίαν παρελαμβάνοντο, παρ' ἡμῖν δὲ τῇ ἀληθῶς ἑορτάζουσιν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν σφαγιάζεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, *Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς*, καὶ τὰ ἑξῆς.

A sacrificium offerebantur; apud nos vero, qui vere celebramus, Christus ipse sua sponte mactatur. Etenim, secundum beatum Paulum, *Pascha nostrum nobis immolatus est Christus* [1], etc.

EPISTOLA XXIX.

(Fragm.)

Ad..... — De processione Spiritus sancti (1).

Εἰ γὰρ εὐπαραδέκτους καὶ οὗτοι τῷ δοκεῖν παράγουσι μάρτυρας τῆς τοιαύτης αὐτῶν καινοφανείας ὑπερηγοροῦντας, Αὐγουστῖνον, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱερώνυμον, κἂν τούτῳ θρασύνονται, καὶ μέγα καταχαυχῶνται ἡμῶν· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο δεδοικέναι σε ἄξιον. Ἔχεις ἀντιπαραγαγεῖν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ σὺ πολλῷ τούτων, εἰ θέλεις, πλείονας μάρτυρας. Λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰς ἁγίας πάσας συνόδους. Ἀναλόγισαι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέψαντας ὁσίους Πατέρας, ὅσοι τε τὸν ἀριθμὸν ἦσαν, καὶ οἷον τὸ δόκιμον κατά τε βίον καὶ λόγον δεδώκασι. Πάντας ἐκείνους ἀντιπαράστησον, ἐκ Πατρὸς μόνου τὸ Πνεῦμα λέγοντας ἐκπορεύεσθαι· καὶ οἶμαι ὅτι οὐδεὶς ἀντιφθέγξαιτο τοιούτῳ καὶ τοσούτῳ πλήθει ποτέ. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ συμφωνούντων αὐτῶν αἰδέσεται Αὐγουστῖνος, σιωπήσει Ἀμβρόσιος, οὐκ ἀντισταθήσεται Ἱερώνυμος. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν πλειόνων ἡ ψῆφος κρατεῖν εἴωθεν, ἵνα μὴ τἄλλα λέγω, πολλῷ μᾶλλον ἡ μυριάνδρος αὕτη τῶν Πατέρων πληθὺς τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὑπερκείσεται, περὶ αὐτοῦ ψηφιζομένη τοῦ Πνεύματος. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἁγία καὶ δευτέρα σύνοδος τοῦ παναγίου ἕνεκεν συγκεκρότηται Πνεύματος, καθ' ἣν ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡμολόγηται, καθ' ἣν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς προερχόμενον οὐσιωδῶς παραδέδοται. Εἰ δὲ προβολεύς, καὶ τὰ ἑξῆς.

Quod si non aspernandos et hi, ut videtur, testes adducunt, qui novam eorumdem additionem (2) propugnant, Augustinum, Ambrosium, et Hieronymum, inque eo se jactant, indecoreque nobis insultant; non propterea timore perterreri te addecet. Habes tu quoque pro veritate contra opponere, dummodo libeat, testes multo plures. Complectitor mente sanctas omnes synodos: considerato omnes, qui illis sancti Patres illustres fuere, et quot numero, et quodnam suæ vitæ, tum verbo tum rebus gestis, specimen dederunt: omnes illos ex adverso ordine, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, affirmantes. Et, ut æstimo, nemo simili testium copiæ contra hiscere audebit unquam. Cum enim illi cum veritate consentiant, reverebitur Augustinus, tacebit Ambrosius, non repugnabit Hieronymus. Etenim si in omnibus plerorumque sententia prævalet, ut reliqua sileam, multo magis innumera hæc Patrum multitudo tribus hisce potior fuerit, de eodem Spiritu sententiam ferens. Statim enim sancta secunda synodus pro sanctissimo Spiritu coacta, in qua consubstantialis ille Deo et Patri affirmatus, et ex solo Patre procedere essentialiter, traditus est. Quod si productor, etc.

[1] I Cor. v, 7.

(1) Allat. ibid., col. 917.

(2) *Filioque.*

Digitized by Google

JOANNIS DIACONI

HADRIANOPOLEOS

IN LAUDEM JOANNIS PALÆOLOGI

CARMEN POLITICUM.

(Edidit Aug Mar. Bandinius Florentiæ 1765, 4°, cum aliis opusculis Græcis.)

ARGUMENTUM.

Codicem XXIII, plutei VIII, bibliothecæ Mediceæ-Laurentianæ, varii generis opuscula, ac præsertim theologica continentem, claudit poema satis longum, versibus politicis expressum, in laudem, uti videtur, imper. Joannis Palæologi, illius nimirum qui, Eugenio IV Pont. Max. hortante, ut, Orientalis et Occidentalis Ecclesiæ dissidiis tandem sublatis, utraque uno veluti dilectionis vinculo colligata, eadem sentiret ac coleret, in Italiam ad concilium profectus est (an. 1439). Auctor poematis, ut ex titulo ejusdem item metrico eruitur, est Joannes quidam œconomus et diaconus ecclesiæ Hadrianopolitanæ (ita enim Ὑρσταιάδος vocem interpretamur). Hic igitur, ut Polycarpo ejusdem ecclesiæ antistiti morem gereret, a quo id sibi munus demandatum fuerat, imperatoris laudes ita carmine prosequitur, ut omnes ingenii vires industriæque suæ nervos in hac provincia naviter obeunda intenderit. A generis namque nobilitate majorumque regali splendore poematis initium auspicatus, ad ipsius proprias dotes, tum corporis, tum animi, celebrandas progreditur; quem propterea ab oris forma ac decore, incessu, motu et alloquio commendat, Josepho illi, cujus in sacris Litteris pulchritudo memoratur, similimum prædicans. Animi vero ejus præstantiam iis effert laudibus, ut fortitudine Sampsonem, morum suavitate Davidem, sapientia Salomonem ab ipso referri pronuntiet. In ejusdem postea munificentia erga subditos ac profusa liberalitate decantanda multus immoratur, quem Tito Romanorum principi, ac poetico more, Pactolo Niloque, auro manantibus fluviis, comparare minime dubitat. Magnam quoque poematis partem complectuntur ea quæ ipse pro salute et incolumitate populorum suscepit itinera ac navigationes, pericula quæ adiit, labores quos exantlavit, bella quæ gessit; quo quidem in loco sub oculos ponit quomodo exteræ nationes, ejus humanitate devinctæ, sponte sese illi dediderint, regesque ipsi, novam tanti imperatoris virtutem, sapientiam moderationemque admirantes, ejus non modo consiliis conatibusque non obstiterint, sed libenti animo operam suam præstare, obsequium exhibere studuerint. Ad hæc, rerum quoque ratione carentium propensum quodammodo studium erga ipsum, et quamdam benevolentiæ speciem adjungit, ita ut, quemadmodum de magno Pompeio affirmat Cicero, ejus ut ita dicam cursibus venti obsecundarint, fluctus obedierint, maria obtemperarint. Quibus expositis Davidem ab inferis excitat, et ad concinenda præclara regis facinora invitat poeta, unaque Romam ipsam (Constantinopolim intellige), ut ipsum veluti suum libertatis vindicem ac liberatorem plausibus excipiat, cohortatur. Tandem ad Deum optimum maximum preces effundit, et ipsum incolumem multos in annos ac sospitem tueri, ejusque imperium contra omnes inimicorum conatus firmum ac tutum præstare velit, ubi fere omnia ex divinis Litteris hausit, ac præcipue ex regii vatis Psalterio, ex quo, præter alia multa, totum psalmum cvm fere ad verbum in suum poema derivavit: cujus in fine nonnulla etiam in Polycarpi laudem attingens, singularem ejus pietatem in Deum, mirumque pro secundis imperatoris rebus studium ita effert, ut illum, novum veluti Moysen extensis manibus pro Israelitico populo vota facientem, nobis exhibeat, ac graphice quodammodo depingat. Hæc totius operis summa est atque compendium.

Nunc sermonis ratio postularet, ut aliquid de ipsius auctore diceremus: sed cum nulla ipsius mentio apud scriptores, Caveum, Oudinum ac Fabricium occurrat (quo libentius auctoris antea ignoti opus in medium proferre animum induximus), pauca quædam de dignitate qua in Ecclesia Hadrianopolitana fulgebat, delibabimus. Œconomi igitur seu dispensatoris Ecclesiæ munus erat, ecclesiasticarum rerum ac pecuniarum sacrarum administrationem habere, easque secundum proprii episcopi sententiam in singulos Christi fideles distribuere atque erogare, eaque omnia peragere quæ Isidorus in quadam epistola ad

Digitized by Google

Leudefredum episcopum Cordubensem fusius persequitur. Hæc dignitas prioribus Ecclesiæ sæculis ad presbyteros tantum pertinebat, ut ex diversis conciliis manifestum fit. In Ephesino enim act. VI occurrit Charisius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος γεγονὼς τῆς Φιλαδελφέων πόλεως ἁγίας ἐκκλησίας. In Chalcedonensi item, act. III, Proterius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. Senescente vero Græcia ad diaconos etiam delata est, eaque prima erat dignitas ex illis quinque quibus qui fulgebant ἐξ ὀκτάκοιλοι nuncupabantur, erantque *magnus œconomus*, *magnus sacellarius*, *magnus chartophylax*, *chartophylax et sacellarius* : quorum jura ac privilegia recenset Du-Cangius Glossar. med. et infim. Græcit., tom. I, pag. 409 seqq., qui etiam varias scriptorum de hujusce nominis etymo sententias refert ibid. p. 411.

Polycarpi quoque nomen, ecclesiæ Hadrianopolitanæ antistitis, cujus jussu poema conditum fuit, æque ac Joannis Diaconi, scriptoribus ignotum omnino est, et in Michaelis Lequienii *Oriente Christiano* tom. I, pag. 1171 seqq., ubi Hadrianopolitanos episcopos enumerat, prætermissum. Fortasse tamen vicesimus secundus est illius ecclesiæ episcopus, et ille ipse pro quo Georgius, Synadorum episcopus, in synodo Constantinopolitana in templo S. Sophiæ circa annum 1440 habita, in qua Græci sanciam Florentiæ cum Latinis unionem ejurarunt, subscripsisse legitur. Allatius enim in Addend. ad lib. III *De consensu*, col. 1387, ubi singulorum patriarcharum, metropolitarum, et aliorum qui synodo illi interfuerant, ὑπογραφὰς refert, hæc ad rem nostram habet : Γεώργιος Συνάδων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην μακαρίου ἐπισκόπου Ῥόδου, καὶ Ἀδριανουπόλεως, καὶ Μηνᾶ Μιτυλήνης. Quæ quidem conjectura non omnino ratione aliena videri cuiquam possit, si tempus prædictæ Græcorum ejurationis cum illo confecti poematis, in quo poeta reditum Joannis Palæologi in Orientem indigitat, conferatur.

Ad urbem tandem Hadrianopolim quod attinet, notandum plures hoc nomine civitates appellari, ut apud geographos videre est, qui aliam in Paphlagonia diœcesis Ponticæ, aliam in Caria diœcesis Asianæ, tertiam in Pamphylia, quartam in Pisidia ejusdem diœcesis collocant. Ab hisce tamen diversa nostra est, quippe quæ ad Thracicam pertinet diœcesim, et provinciæ Hæmimonti caput est. Hæc olim Orestias ab Oreste, ut ferunt, conditore dicta, Hadrianopolis deinde ab instauratore suo Hadriano Augusto nomen habuit. Ad Hebrum fluvium jacet longitud. 53, 30, latitud. 43, 20, et ante captam Constantinopolim, a qua CXXX mill. pass. distat, regia Turcarum, teste Leunclavio. De hac Phil. Cluverius *Introduct. geograph.* lib. IV, cap. 15, p. 459 edit. Amstelod. hæc habet : *Secundum a Cpoli locum inter Thracicas urbes obtinet Hadrianopolis, Turcis* Endrem *dicta ; magna quidem atque ingens, at mœnibus haud cincta, ædificiisque vilibus exstructa.* Vid. Mich. Ant. Baudrand in *Lexic geograph.*, Christoph. Cellarii *Notitiam orbis antiqui* pag. 1080, et Crusium in *Turco-Græcia*, pag. 336. His prænotatis, ad poema ipsum progrediamur.

JOANNIS DIACONI

CARMEN POLITICUM.

Ὀρεστιάδος (1) εὐτελοῦς ἀξίαν οἰκονόμου,
Καὶ διακόνου τῆς αὐτῆς ὁλβίας ἐκκλησίας,
Τοὐπώνυμον καταχαλοῦν τὴν κλῆσιν Ἰωάννου,
Πόθου κρατίστου πόνημα τῷ θείῳ στεφηφόρῳ
Παλαιολόγῳ τῷ στερρῷ καὶ τῷ χαριτωνύμῳ,
Τῷ χάρισι κινήσαντι τῶν θαλασσῶν πελάγη,
Τοῦ ποιμενάρχου προσταγαῖς τοῦ θείου τετυγμένον
Ὀρεστιάδος τοῦ λαμπροῦ καὶ ξένου Πολυκάρπου.

A Ejus, qui Orestiados humilis œconomus,
Et ejusdem beatæ ecclesiæ diaconus est,
Cognomento autem Joannes vocatus,
Optimæ voluntatis opus, pro divo, coronato
Palæologo, forti et pulchrinomini,
Dei gratia maris pelagum late victori,
Compositum, jussu sancti et inclyti,
Nec non mirabilis Polycarpi, Orestiados antistitis.

Ἂν εἶχον στέρνα στεγανὰ, κατάχαλκα τὴν φύσιν,
Καὶ στόματα πολύγλωττα, καὶ διατόρους ὀπάς,
Μᾶλλον δ' ἂν ἐν ὡς ἀληθῶς εὑρέθη πάντα στόμα,

B Οὗτος ὁ πόλος ὁ πολὺς, ἡ χθὼν ὑγρὰ, καὶ τἆλλα,
Ὅσα τῶν ὄντων ἔσχηκε τὴν σύστασιν τῷ κτίστῃ,
Καί σοι προσπλέκειν ἤθελον ὑμνητηρίους αἴνους,

(1) Hanc vocem videtur pro auctoris nomine accepisse Montfauconius, cum in ejus Catalogo legatur : *Orestiadis diaconi Constantinopolitani non-nulli versus politici in laudem imp. Joannis Palæologi.*

Digitized by Google

Ὑψόθεν δὴ ποιούμενα τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς κρό-
[τους,
Καὶ τὰς κραυγάς τε καὶ φωνὰς ἐκπέμποντα τοῖς
[κάτω,
Ἂν πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ἔπλησαν ἐγκωμίων
Τῶν σῶν, αὐτάναξ εὐτυχῆς, καὶ τῶν κατορθωμά-
[των,
Οὐδ' οὕτω πέρας ἔμελλον θεῖναί σου τοῖς ἐπαίνοις,
Ὁπόσοι προσπεφύκασι τῇ φύσει σου θεόθεν,
Οὐ κορωνίδα τουτωνὶ τοῖς κατὰ σὲ πρακτέοις.
Ὑπὲρ γὰρ νοῦν καὶ τὰ διττὰ ξένως συνέδραμέ σοι,
Τὸ μὲν οὖν φέρειν σε λαμπρὰν καὶ θαυμασίαν φύσιν,
Γένος φημὶ τὸ πάντιμον, τὴν ἐξ ἀνάκτων βλάστην,
Ἀνδρῶν ἡρώων, εὐγενῶν, εὐψυχῶν, μεγαθύμων,
Ἐκπαλαι σχόντων τὸ λαμπρὸν αἵμασι βασιλείοις,
Ἀρειϊκῶν, καρτερικῶν, λεοντοθύμων, δίων,
Ὧν σκύμνος ἦσθα καθαρὸς, ὡς τούτοις εἰκασμένος
Ὡς σφῶν ἀναλαβόμενος ἐκ τῆς γονῆς τὴν φύσιν,
Καὶ τῶνδε περικείμενος τὸ κράτος καὶ τὸ στέφος,
Καὶ τούτων ἀμπεχόμενος τὴν ξένην ἀλουργίδα.
Πρὸς οἷς τὴν ἐπανθοῦσάν σοι τῶν ὄψεων αἰθρίαν,
Ἣν ὁ Θεὸς κατηύγασε κάλλει φυῆς ὀλβίῳ,
Καὶ τοῦ χρωτὸς τῷ φερανγεῖ, καὶ τῆς φυῆς τῷ ξένῳ,
Ὡς εἶναι πάμπαν κρείττονα τοῦ τῶν ἀνθρώπων κάλ-
[λους,
Ὡς Ἰωσὴφ ταῖς καλλοναῖς στίλβειν ταῖς τοῦ παγ-
[κάλου,
Ὃν ἐν βροτοῖς ἐπίσημον ὠργάνωσεν ἡ φύσις.
Ἐπείπερ ἔνοικ ν αὐχεῖς τὸν κατὰ σὲ δεσπότην,
Ὡς τούτου φέρων μίμησιν ἐξ ἄλλων εἰκασμάτων,
Καὶ ζῇς ἐν τούτῳ μυστικῶς κατὰ τοὺς Παύλου λό-
[γους,
Καὶ μένεις ὅλως ἐν αὐτῷ τοῦτον ἡμφιεσμένος.
Ἔχεις τινὰ τὴν σύγκρισιν, Αὐσονοκράτορ θεῖε·
Ἐπεὶ καὶ σὺ γνωρίσματα τὰ τῶν ἀνθρώπων φέρεις,
Καὶ τούτων ἰδιώματα τῆς φύσεως ἀπίσχῃ.
Ὅταν σου δέ τις τὸ στερρὸν πρὸς τὸν Θεὸν κατίδῃ,
Ὃπερ πιστεύεις ἀκλινῶς, καὶ πέποιθας ὡς πάνυ,
Καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκίβδηλον φυλάττεις σου τὸ σέβας,
Ὦ κατορθωτὶς ὁλοσχερῶς τὰ κατὰ σὲ πρακτέα·
Εἶτα πρὸς τούτοις τῆς ψυχῆς τὸν πλατυσμὸν ἀρθήσῃ,
Τὸν γλυκασμὸν τὸν φύσιμον αὐτῇ προσπεφυκότα,
Ἔνδον σου μᾶλλον ἐμβαλὼν τὰς ὄψεις τῆς καρδίας,
Καὶ τῇσδε τὸ παράστημα τοῖς τρόποις σου γνωρίσῃ,
Καὶ τῇσδε τὸ στερέμνιον ἀπὸ τῶν ἔργων μάθῃ,
Τῶν τε φρενῶν τὸ σταθηρὸν καὶ βεβηκὸς ἐκτόπως,
Τὸ στερρὸν καὶ κραταιὸν κατὰ τὰς περιστάσεις,
Τὸ νουνεχὲς, καὶ δόκιμον, καὶ ξένον, καὶ γενναῖον,
Ἡνίκα ταύτας ὁ καιρὸς ἀλλεπαλλήλους φέρῃ,
Τὸ τακτικὸν ἐν ταῖς βουλαῖς, τὸ πόριμον εἰς εὕρος,
Τὸ πεπηγμένον ἐν αὐταῖς, τὸ γνωστικὸν εἰς κράτος,
Τὴν ἄλλην πᾶσαν τῶν ἠθῶν κρατίστην εὐταξίαν,
Ἰλιγγιῶν ἐξαπορεῖ ζάλης ἐξ ἀποκρύφου,
Καὶ τέθηπεν ὁλοσχερῶς θάμβει ληφθεὶς ἀπλέτῳ.
Πῶς γὰρ οὐ φρίξει, βασιλεῦ, πῶς ὄντως οὐ θαυμάσει;
Πῶς; νουνεχῶς τε καὶ σοφῶς; οὐ βλέπων ἀπορήσει,
Οἷαν σε φύσιν ὁ Θεὸς ἐβράβευσε τῷ γένει,
Οἵοις σε προτερήμασιν ἐκόσμησεν ὀλβίοις,
Ὡς τοῖσδε πάντας ἐκνικᾷν τοὺς βασιλεῖς τοὺς πάλαι,

A Ὅσοι φυλῆς ἐκράτησαν καὶ γῆς τῆς Λύσονίδος;
Ἄλλος ἐδείχθης μυστικὸς κῆπος ἐξ εὐανθίας.
Ἡ πάντερπνος παράδεισος Θεοῦ τῶν χαρισμάτων,
Φέρων ὡς δένδρα κάλλιστα, τὸ τῶν χαρίτων σμῆνος,
Καὶ τέτταρα πανθαύμαστα μέγιστα ῥεῖθρα χέων,
Δικαιοσύνην, φρόνησιν, ἀνδρείαν, σωφροσύνην.
Σαμψὼν ὑπῆρξε θαυμαστὸς ἐξ εὐανδρίας ὅσης,
Οὗπερ λαμπρὰ μιμήματα τὰ τῆς ἰσχύος φέρεις,
Καὶ μένεις ὅλως ἀκλινὴς κατὰ τῶν ἀντιπάλων,
Ὅλος στερρὸς, καρτερικὸς, γεννάδας, βριαρόχειρ.
Ὁ προφητάναξ ὁ Δαβὶδ πρᾶος ἐκλήθη μέγας,
Τὸ πρᾶον γὰρ ἐκτήσατο τοῖς ἔργοις πάντων πλέον,
Ἐξ ἀνεικάστων τῷ Θεῷ μαρτυρηθεὶς τῶν κρότων.
Τί; δή σου, θεῖε βασιλεῦ, τὸ πρᾶον ἔσχε πλέον,
Ὅς τοῖς ἐχθροῖς οὐχ ἥκιστα τὸ δύσνουν ἀπολύεις;
B Ἐπείπερ εὐμενέστατος καὶ συμπαθὴς τυγχάνεις,
Καὶ τούτους βλέπεις εὐμενῶς ὄμμασιν εὐσπλαγ-
[χνίας,
Καὶ τούτοις σπένδεις καθαρῶς νόμοις φιλανθρω-
[πίας.
Οὐκ ἔστι δεσμωτήριον τούτοις ἐν σοὶ τῷ πράῳ,
Οὐ χειροπέδης τὸ πικρὸν, οὐ ποδοκκάκης ἄχθος,
Οὐδὲ περιαυχένιος κλοιὸς ἐκ δυσμενείας.
Τίς δ' εὐεργέτης ἄφθονος ἐφάνη σου βελτίων;
Ἄλλος γὰρ ὥφθης Πακτωλὸς, ἢ Νεῖλος χρυσορρόας,
Ῥέων ὡς ῥεῖθρον ποταμὸς χρυσᾶς εὐεργεσίας,
Ὃς Τίτον δὴ μιμούμενος τὸν ἄρξαντα Ῥωμαίων,
Ἐκεῖνον τὸν φιλότιμον τὴν εὐεργέτιν φύσιν,
Τὸν δωρεαῖς πλουτίζοντα πυκναῖς τοὺς ὑπὸ χεῖρα,
C Τὸν λάμψεσι φαιδρύνοντα χρυσοῦ τοὺς ὑπηκόους,
Πᾶσι παρέχεις ἀφειδῶς τὸν τῶν χρημάτων πλοῦτον,
Καὶ δίδως τούτοις ἀκρατῶς συχνὰς εὐεργεσίας,
Καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰς χάριτας χύδην ἐκτόπως νέ-
[μεις,
Φίλους, ἐχθρούς τε, προσηνεῖς, δυστρόπους, κακο-
[τρόπους.
Ὁ Σολομὼν εἰς φρόνησιν μέγας βροτῶν ἐκρίθη
Τῶν, ὅσοι μᾶλλον τὸ φρονεῖν ἐσχήκασιν, ἀνθρώπων,
Ὁ γνῶσιν ὁπαράμιλλος, ὁ σύνεσιν βελτίων,
Οὗπερ εἰς δύστροπόν τινα τῆς γνώσεως τὸ βάθος.
Καὶ τούτου τὰ μιμήματα φέρων ἐν τῇ καρδίᾳ,
Ὡς τούτων ἀνιμώμενος τῆς γνώσεως τὸ κράτος,
Καὶ τῶν φρενῶν τὸ γνώρισμα τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο,
Εὑρέθης φυσικώτατος ὡς ἀληθῶς περίφρων·
D Ὡς τεθηπέναι πρὸς αὐτὰ πάντας σχεδὸν Ῥωμαίους,
Καὶ τοὺς ἐν λόγοις κραταιοὺς, καὶ τοὺς κομψοὺς ἐν
[γνώσει,
Καὶ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ὅσην ὁ μέροψ ἔχει.
Λέων τυγχάνεις μετ' αὐτοὺς, ἀλλὰ τοῦ γένους Λέων,
Ὡς καὶ τοῦ γένους ἔξαρχος, καὶ τοῦ παντίμου στέ-
[φους.
Τὰ πάντα σου λεόντεια, βασίλεια, τὸ κράτος,
Βλέμματος ἅλμου θαυμαστὸν ἀπὸ τῶν ἔνδον ἔργων,
Δι' ὧν χαρακτηρίζεται τὸ τῆς ψυχῆς ἀνδρεῖον,
Καὶ βάδισμα, καὶ κίνημα, καὶ φυσικὴ στερρότης,
Καὶ φρόνημα, καὶ φώνημα, καὶ πνεῦμα θάρσους
[γέμον,
Πλὴν εὐμενῆ, καὶ προσηνῆ τὰ πάντα, καὶ θυμήρη,
Καὶ φύσεως ἐκπέμποντα τῆς θαυμαστῆς τὸ κράτος.

Digitized by Google

Πνεύσας ὁ λέων ἐρυγὴν ὁ θὴρ ὁ βρυχητίας
Φιλεῖ φοβεῖν, ὡς φοβερὸς, ζώων τῶν πάντων γένη.
Λέων, φησὶν, ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐχ ὑποτρέσῃ;
Ποῖον γὰρ τούτων συσταλὲν ταύτην οὐ πτήξει τρέ-
[μον,
Ἢ πρὸς φυγὴν καὶ χηραμοὺς καὶ καταδύσεις τρέ-
[χει;
Ἐπεὶπερ οὐδὲ δύναται στέγειν αὐτῆς τὸν φθόγγον,
Οὐδ' ἐνεγκεῖν τοσύνολον τὸν ἐξ ἐκείνης τρόμον.
Σὺ δ' ἐρυγὴν ἐκ στόματος τοῦ γαληνοῦ σου χέων,
Τὴν φύσιν ὁ πραότατος, ὁ κατηυμενισμένος,
Ταύτῃ τοῖς πᾶσι προσλαλεῖς, καὶ προσφωνεῖς ἡπίως,
Καὶ πᾶσαν πτοίαν ἐξ αὐτῶν μακρὰν ἀπορριπίζεις.
Οἱ πρὸς σὲ στρεφόμενοι τὸν πρᾶον σφῶν δεσπότην
Μυρίων ἀπολαύουσι τῶν εὐεργετημάτων.
Τὴν καλιὰν τὴν κατ' αὐτὸν ὁ πτηνοκράτωρ πήξας
Εἰς δένδρον εὐσκιόφυλλον, συνηρεφὲς τοῖς πρέμνοις,
Ἀθροίζειν οἶδε φορυτὸν ἐνταῦθα τῶν στρουθίων
Ὑπὸ τὴν τοῦδε καλιὰν τὰς νοσσιὰς πηγνύντα·
Ὡς ἔξω βλάβης συντηρεῖ ταῦτα τῇ τούτου σκέπῃ,
Καὶ τῷ πρὸς τοῦτον φυσικῷ πασῶν ὀρνίθων τρόμῳ·
Καὶ γὰρ οὐκ ὄφις δυσμενὴς, οὐ κρεωβόρος ὄρνις,
Οὐκ ἄλλο πᾶν ἐκ τῶν βορῶν καὶ δραστικῶν ὀρνέων,
Τῶν ἐκ τοῦ ῥάμφους τρωκτικῶν, τῶν ἐκ χηλῶν ἁρ-
[πάγων
Ἐκείνοις ὅλως ἤγγισεν, ἔθλιψε τυπαράπαν.
Τοῦ κράτους δὲ τοῦ κατὰ σὲ τὰς πτέρυγας ἐκτείνας,
Ὥσπερ ἀπτῆνας νεοττοὺς τὴν Ῥωμαΐδα θάλπεις,
Σκέπων αὐτὴν τὸ κατὰ σὲ, καὶ τοὺς φθορεῖς ἐντρέ-
[πων,
Ὡς φωλεοὺς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὁ μέγας πτηνοκράτωρ.
Ὁ μὲν Φωσφόρος ὁ λαμπρὸς ἀπὸ θαιμὰν (2) ἀνί-
[σχων,
Καθώσπερ ἐπετέτακτο τῷ λόγῳ τοῦ δεσπότου,
Καὶ τὴν ἡμέραν ὁδοὺχῶν ἄχρις αὐτῆς ἑσπέρας,
Μέχρι δυσμῶν τῶν ἁλαμπῶν λήγει τὸν τούτου δρό-
[μον,
Καὶ πάλιν ἐξ ἀνατολῶν ἀπάρχεται τοῦ δρόμου,
Καὶ πάλιν μέχρι τῶν αὐτῶν λήγει δυσμῶν τὸν δρό-
[μον·
Καὶ τοῦτο δρῶν διαπαντὸς ὅρον Θεοῦ δεικνύει,
Πληρῶν δεσπότου πρόσταξιν, ὥσπερ οἰκέτης εὔνους.
Σὺ δ' ἁλαμπὴς, ἀφώτιστος ἐκ Βυζαντίδος τρέχων,
Καὶ πρὸς ἑσπέραν τὰς ὁρμὰς ποιούμενος τοῦ δρόμου
(Οὕτω σε γάρ τοι τέθεικεν ὁ γνόφος τῶν πραγμάτων,
Ζόφον ἐχχέας καθ' ἡμῶν ἐξ ἀποκρύφου ζάλης,
Καὶ κρύψας σου τὸ φεραυγὲς καὶ σελαυγὲς τοῦ κρά-
[τους,
Ὥσπερ ἡλίου τὸ φαιδρὸν ἡ τῶν νεφῶν πυκνότης)
Φωσφόρου δίκην λάμποντος εἰς χθόνα τῶν Αὐσόνων,
Ἥλιος ὅτι χαροπὸς δυσμόθεν ἀντανίσχεις
Ὁλολαμπὴς αὐγάσμασιν ἀστράπτων τῶν πραγμά-
[των,
Ἄλλος ὡς γίγας ἀντικρυς τὴν τρίβον γαιοδρόμος·
Εἰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν καὶ χαλεπῶν σφαλ-
[μάτων

A Σοῦ τὸ φαιδρὸν μετήμειψε, παπαὶ τῆς δυστυχίας!
Ἔβλεψεν Ἴστρος ὁ πολὺς αὐτόν σε πεπλευκότα,
Ἤπλωσε νῶτα γαληνὰ, κλύδωνος οὐκ ἐμνήσθη,
Οὐ ταραχώδους δυσαχθοῦς ἐκ τρικυμίας σάλου,
Ῥοαῖς ἐδεξιώσατό σε τὸν πραῢν ἡπίαις,
Καὶ κόλποις ὑπεδέξατο τούτους τιθεὶς ἡμέρους,
Καὶ τὰς ὁλκάδας νήνεμος ὑπέφερε τοῦ κράτους,
Ὥσπερ ἐμφρόνων μιμηθεὶς γνωρίσματα καὶ φρένας,
Ἄλλος ὡς εὔνους καὶ καλὸς οἰκέτης ταῦτα πράττων,
Καὶ νουνεχῶς εὐλαβηθεὶς, ὡς οἶμαί σου τοὺς μό-
[χθους,
Καὶ τῶν ἀγώνων τῶν μακρῶν τοὺς δρόμους καὶ
[τοὺς κόπους,
Οὓς στέγεις μάλα καρτερῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Εἰπεῖν δὲ μᾶλλον ἀληθῶς, ὑπὲρ τῶν Χριστωνύμων,
B Θέρει, καὶ ψύχει, καὶ σφοδραῖς ἀντιπαλαίων βίαις,
Οὐ σώματος φειδόμενος, αὐτάναξ, οὐ σαρκίου,
Ζωῆς αὐτῆς ὡς ἀληθῶς καταφρονῶν ἐκτόπως,
Καὶ σπεύδων ὅτι κραταιῶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν,
Τὴν Ῥωμαΐδα τὴν λαμπρὰν θηρὸς τοῦ παρανόμου
Ῥύσασθαι πάντη χαλεποῖς περιπεσοῦσαν βρόχοις.
Οὐχ εἵλκυσεν, οὐκ ἔθελξεν, οὐ κατελέανέ σε
Πᾶσα τρυφὴ σωματικὴ, καὶ χάρις, καὶ ῥᾳστώνη.
Τὸ γὰρ ἀνθίστασθαι λαμπρῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Τὸ φέρειν ὅπλα κραταιὰ, τὸ κινδυνεύειν ὅλως
Κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ κατὰ πᾶσαν χθόνα,
Τρυφὴν ἠγῇ, καὶ καύχημα, καὶ χάριν ἐξαίσιαν.
Τάπης ἐστί σοι θυρεὸς, ὅτε πρὸς ὕπνον βλέπεις,
Καὶ θώραξ περιβόλαιον ἀντὶ τῆς πορφυρίδος,
C Ἀντὶ καλύπτρας εὐαγοῦς κόρυς ἀπὸ σιδήρου,
Ἀντὶ πεδίλων σῆρικῶν περικνημίδες πάλιν·
Καὶ ταῦτα φέρεις δι' ἡμᾶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν.
Ἔβλεψαν Ἰστρογείτονες τὰ κατὰ σὲ πρακτέα,
Σκύθαι, Μυσοὶ, καὶ Τριβαλοὶ σὺν τοῖς ἐκ Ῥὼς ἀθρόοι,
Μίγιστοι, ξένοι, στρατηγοὶ, σατράπαι, ταγματάρχαι
Προσέπεσον τῷ κράτει σου, καὶ δουλικῶς προσῆλθον,
Ἔκαμψαν γόνυ σοι, πιστὸν ὑπέσχον δούλων σέβας,
Παιδσιν ἐπεκρότησαν, ἠλάλαξαν ἐκθύμως,
Καὶ τἆλλα σφῶν δεδράκασιν εἰς σὲ τὸν Αὐσονάρχην,
Ὅσαπερ νόμος ἐκτελεῖν οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην.
Οἶδεν ὁ κράτωρ τῶν Μυσῶν, τῶν σῶν φρενῶν τὸ
[κράτος,
Καὶ σφῶν βουλὰς τὰς ἐμβριθεῖς τὰς ὑπὲρ νοῦν καὶ
[φρένας,
D Καὶ τέθηπε τὸ κράτιστον αὐτῶν τῆς ἀγχινοίας.
Οἶδεν ὁ θεῖος ὁ κλεινὸς ὁ ῥῆξ ὁ τῶν Παιόνων,
Ἠγάσθη σου τῆς καλοκἀγαθίας τὸ πάντερπνον καὶ ξένον,
Ἠγάσθη σου τῆς φύσεως τὸ πανεκλελεγμένον,
Ἠγάσθη σου τῆς γνώσεως τὸ πανεξηρημένον,
Ὑπτίαις ὑπεδέξατο χερσί σε τὸ τοῦ λόγου,
Εἰ καί τι πάλιν εἰσρυὲν ἐξ ἁμαρτάδων νέφος
Ὁρμήματά σου τὰ λαμπρὰ μετήμειψεν ἀθρόον.
Πρόσελθε τάφων ὁ Δαβὶδ μυστικωτέρως τρέχων,
Καὶ δεῦρο φῶς πρὸς δεύτερον ταφῆς φυγὼν ἐσπέ-
[ραν.
Νῦν σόβει τὸ ψαλτήριον αὖθις καὶ τὴν κινύραν,

(2) Ita in codice; sed quid sit θαιμὰν (*a*) ignoramus: legi fortasse posset θαιρῶν, vel θαιμῶν, nisi dicamus alicujus loci ad orientem siti nomen esse.

(*a*) Est θαιμὰν, interprete Hesychio, ἄνεμος νότος, ἡ ἀνατολική. Etymolog. Gudian.: θαιμὰν, ἡ ἀνατολή· τὸ θαι διφθόγγῳ. Quo cavetur ne θεμὰν scribatur. Boissonade in *Anecdot.* tom. II, p. 208.

Digitized by Google

Αἶνεσον ὕμνοις ἀγαθοῖς τὸν κράτορα Ῥωμαίων,
Κροῦσον τὴν λύραν ἐμμελῶς, εὐρύθμως τὴν κιθάραν.
Πάρεστι γὰρ ὁ κράτιστος ὃν εἶπας βασιλέα,
Ἐν τοῖς ψαλμοῖς τοῖς κατὰ σὲ ψάλλων πρεπόντως
[τάδε·
Χρηστὸς τὴν φύσιν, ἀγαθὸς, ἀληθινὸς καὶ πρᾶος,
Ῥομφαίαν ὅτι στίλβουσαν ἄνωθεν ἔζωσμένος,
Καὶ μυστικὴν ἀντίληψιν ἐκεῖθεν δεδεγμένος,
Καὶ σμύρναν αὖθις καὶ στακτὴν ἐκχέων σὺν κασίᾳ
Ἐξ ἱματίων τῶν αὐτοῦ τῆς ξένης ἁλουργίδος
Εἰς τὴν καλὴν καὶ θαυμαστὴν τήνδε τὴν Ῥωμαΐδα,
Ἣν ἄλλην, οἶμαι, νοητὴν εἶπε Σιὼν ὁ λόγος,
Ζόφον ἐκ ταύτης ἐξελοῦν τὸν ἐκ τῆς τυραννίδος,
Ἣ κρεῖττον φάναι, θλίψεως ἀναγαγὼν τοῦ τάφου,
Ὅσον, αὐτάναξ, τὸ σαυτοῦ καὶ τῶν ἐν σοὶ πρακτέων.
Νεκρὰν γὰρ ταύτην τέθεικε φθορεὺς ὁ τῶν πραγμά-
[των,
Καθάπερ πρώην ὁ Χριστὸς εἰς τὴν Σιὼν ἰγμένος,
Ὡς δεδεγμένος δι' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
Καθεῖλέ μου τὸν τύραννον τὸν τῆς φθορᾶς προστάτην.
Ἡ Ῥωμαῖ; ἡ δυστυχὴς σκίρτησον κατὰ κράτος,
Ἆσον ᾠδὴν ἀπὸ ψυχῆς, μέλψον ἀπὸ καρδίας,
Ἔπαρον τοῦτον ὑψηλοῖς ἐν ᾄσμασι καὶ κρότοις,
Ἀνύψωσον, μεγάλυνον, εὐφήμισον ἐκτόπως·
Τὸν λυτρωτὴν μετὰ Θεὸν, καὶ ῥύστην τῶν Αὐσόνων,
Τὴν τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν, τὴν τῶν θλιβόντων λύ-
[σιν,
Τὴν χαρμονὴν τὴν πάντερπνον τῆς γῆς τῆς Αὐσο-
[νίδος,
Τὸν πᾶσαν τὴν ὑφήλιον πληρώσαντα χαρίτων,
Τὸν πᾶσαν τὴν περίγειον εὐφράναντα τοῖς ἔργοις.
Ἀλλ', ὢ τὴν φύσιν ἄναρχε, παντάναξ, παντοκράτωρ,
Καὶ γόνε τούτῳ συμφυὴς, καὶ πνεύματος τὸ κράτος,
Θεία Τριὰς πανσθενουργὸς, αἰτία τῶν κτισμάτων,
Παρεκτικὴ καὶ δότειρα τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων,
Ἣ τοῦτον δῶσα πρὸς ἡμᾶς τὸν θεῖον, στεφηφόρον,
Παλαιολόγον τὸν στερρὸν, τὸ θαῦμα γῆς ἁπάσης,
Τὸν κλῆσιν χαριτώνυμον, τὴν βρύσιν τῶν χαρίτων,
Οὗ χάρισι παντοδαπαῖς ἐκόσμησας τὸ κράτος,
Ὁ βασιλεὺς (3) τερφθήσεται τῇ κατὰ σὲ δυνάμει,
Ἐν δὲ τῷ σωτηρίῳ σου χαρήσεται μεγάλως.
Ἐπιθυμίαν τῆς αὐτοῦ δὸς πρὸς αὐτὸν καρδίας,
Καὶ τῶν χειλέων θέλησιν μηδόλως ὑστερήσῃς.
Πάσαις χρηστότητος αὐτὸν τέρψον ἐν εὐλογίαις,
Περὶ τὴν τούτου κεφαλὴν πάντιμον θεῖα στέφος
Κεκοσμημένον τιμαλφῶς ἐξ ἀνεικάστων λίθων.
Μεθ' ὧν ζωὴν αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ πίον γῆρας,
Μακρότητα τῶν ἡμερῶν μέχρι πολλῶν τῶν χρόνων.
Ἡ δόξα τούτου γένοιτο τῷ κράτει σοῦ μεγίστη,
Καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν θείης αὐτῷ κρατίστην.
Εὔφρανον τοῦτον ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ σου προσώπου·
Ἐν σοὶ γὰρ οὗτος ἤλπικε τῇ χορηγῷ τοῦ κράτους.
Τὴν χάριν σου τὴν πρὸς αὐτὸν ἀκήρατον παράσχου,
Ὅπως αὐτὸς μὴ σαλευθῇ τῶν ἐκ τοῦ κράτους βά-
[θρων.
Ἡ χείρ σου πᾶσι τοῖς αὐτὸν μισοῦσιν εὑρεθείη,
Καὶ τούτους φθάσαι κραταιῶς θᾶττον ἡ δεξιά σου,

(3) Ex psalmo xx.
(4) Ex psalmo lxxxii.

Οὓς προφανῶς συντάραξον τῷ τῆς ὀργῆς σου τρόμῳ,
Οὓς λάβρον καταφάγεται πῦρ δραστικὸν ἐκ ῥύμης,
Καὶ γῆς τῆς τούτων τὸν καρπὸν ἀφάνιστον εἰς τέλος.
Ἐκ δὲ μερόπων τῶν υἱῶν πάλιν αὐτῶν τὸ σπέρμα,
Ὅτι πρὸς τοῦτον ἔκλιναν πλεῖστα δεινὰ καὶ φαῦλα,
Διελογίσαντο βουλὰς αὐτοῖς οὐχ ἱσταμένας.
Θοῦ τολοιπὸν τοὺς ἄφρονας στρεφόμενον ὡς νῶτον,
Καὶ τὴν μορφὴν ἑτοίμασον αὐτῶν τοῖς περιλοίποις.
Μὴ, μὴ σιγήσῃς (4) ὁ Θεὸς, μηδὲ καταπραΰνῃς.
Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ κράτορος ἦχησαν κατὰ τούτου,
Ἤράν γε μὴν τὰς κεφαλὰς πρὸς τοῦτον οἱ μισοῦντες,
Καὶ πανουργίας ἔῤῥαψαν οἱ δυσμενεῖς καὶ δόλους.
Δρᾶσον αὐτοὺς ὡς Μαδιὰμ ἐκείνῳ καὶ Σεισάρᾳ,
Καὶ τούτους ἐξολόθρευσον ἐν Ἀενδὼρ ἀθρόους
Τόπῳ τῷ σῷ τῷ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς πανωλεθρίας,
Καὶ τούτους θεοῦ περιφανῶς, ὥσπερ τοὺς πρώτην ἔθου
Ὠρὴβ, καὶ Ζὴβ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανᾶ δευτέρους.
Ποίησον τούτους ὡς τροχὸν κινούμενον ἀνέμῳ,
Καὶ πάλιν ὥσπερ κάλαμον σοβούμενον ταῖς αὔραις,
Ὥσπερ δρυμὸν νεμόμενον ὑπὸ πυρὸς βρομαίου,
Καὶ τούτους καταδίωξον λαίλαπι τῆς ὀργῆς σου.
Πλήρωσον τούτων τὰς μορφὰς αἰσχίστης ἀτιμίας.
Καὶ πάντες ἐντραπήτωσαν μέχρι πολλῶν τῶν χρόνων.
Δὸς πρὸς αὐτὸν τὸ κριμά σου καὶ τὴν δικαιοσύνην,
Ὡς αὐτανάκτων ἀγαθῶν εὐλογημένον γόνον,
Ὡς βασιλέων εὐσεβῶν ἐκλελεγμένον τέκος·
Δὸς πρὸς αὐτὸν ὡς ἀγαθὴ πρὸς τὴν αὐτοῦ καρδίαν·
Οἶδας γὰρ τοῦτον ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν ἔνδον ἔργων·
Καὶ τούτου πᾶσαν βούλησιν πλήρωσον τῆς καρδίας,
Πέμψον πρὸς τοῦτον ἀσφαλῶς ῥάβδον δυνάμεώς σου,
Ὅπως ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν τῶν τούτου κυριεύσῃ·
Ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς αὐτοῦ φῶς θέμιδος ἀστράψαι,
Καὶ πλῆθος αὖθις ἀγαθῶν τῆς εὐμενοῦς εἰρήνης·
Οὗ πρὸ προσώπου δυσμενεῖς πεσέτωσαν ἀθρόοι,
Λείξαντες χοῦν ὡς δύστροποι καὶ φαῦλοι τὰς καρδίας,
Καὶ προσκομίσειαν αὐτῷ πάντες σκηπτοῦχοι δῶρα,
Καὶ προσκυνήσειαν αὐτῷ πάντες οἱ γῆς κρατοῦντες.
Ἔθνος δὲ πᾶν δουλεύσειε κάμψαν αὐτῷ τὸ γόνυ,
Τοὔνομα δὲ τὸ κατ' αὐτὸν ἔντιμον τούτοις εἴη·
Καὶ τοῦτον εὐλογήσειαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν,
Καὶ τοῦτον μακαρίσειεν ἐθνῶν ἡ πανσπερμία.
Αὐτοῦ Τριὰς τὴν αἴνεσιν μὴ πᾶσα σιωπήσῃς.
Ἐπείπερ στόμα (5) πονηρῶν ἀνέῳκτο πρὸς τόνδε,
Καὶ γλώσσῃ καταλέγουσι δολίᾳ πάλιν τοῦδε,
Καὶ λόγοις ὀνειδίζουσι περικυκλοῦντες μίσους,
Καὶ πολεμοῦσιν ἀφειδῶς οἱ δυσμενεῖς ἐκ φθόνου,
Ἀντὶ τοῦ τοῦτον ἀγαπᾷν διέβαλλον ἀθέσμως.
Αὐτὸς δὲ προσευχόμενος θλίψεις τας ἔνθεν φέρει.
Ἀντ' ἀγαθῶν τὰ χείριστα δρῶσι τὰ κατὰ τούτου,
Καὶ μῖσος κραταιότατον ἀντὶ σφοδρᾶς ἀγάπης.
Ἀμαρτωλὸν κατάστησον εἰς τούτους ἀδικοῦντας,
Καὶ τούτων ὁ διάβολος ἐκ δεξιῶν σταθήτω.
Ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τῆς σφῶν κατακριθείεν,
Καὶ τῶνδε πᾶσα προσευχὴ πρὸς ἁμαρτίαν εἴη.
Οἱ παῖδες γενηθήτωσαν σφῶν ἀπωρφανισμένοι.
Ἡμέραι πάλιν δυστυχῶς αἱ κατ' αὐτοὺς ὀλίγαι,
Καὶ γαμετὰς τὰς ἑαυτῶν χήρας ὁ χρόνος θήσει.

(5) Ex psalmo cviii.

Digitized by Google

Μεταναστήτωσαν πικρῶς οἱ γόνοι σαλευθέντες,
Καὶ βρῶσιν αἰτησάσθωσαν ἀπὸ ῥαγδαίας πείνης,
Ἐξ οἰκοπέδων τῶν αὐτῶν ῥιφείησαν ἀθλίως.
Ἐρευνησάτω δανειστὴς ὕπαρξιν τῶνδε πᾶσαν,
Καὶ πάντας πόνους τοὺς αὐτῶν ἀλλότριος λαβέτω.
Μή τις ἀντίληψις αὐτοῖς πρός τινος γενηθήτω,
Μηδὲ τοῖς τούτων ὀρφανοῖς οἰκτίρμων εὑρεθήτω.
Εἰς ἐξολόθρευσιν οἰκτρὰν ἔστω τὰ τῶνδε τέκνα,
Ἡ κλῆσις τούτων ἐν μιᾷ τῇ γενεᾷ λυθείη.
Ἀναμνησθείη πρὸ Θεοῦ τὰ σφῶν πατέρων φαῦλα,
Ἡ δ' ἁμαρτία τῆς μητρὸς τούτων φθορὰν μὴ λάβοι.
Ἔστωσαν ταῦτα πρὸ Θεοῦ διαπαντὸς ἐνδίκως,
Καὶ τούτων τὸ μνημόσυνον κατὰ τὴν γῆν μὴ μείναι·
Ἀνθ' ὧνπερ οὐκ ἐμνήσθησαν ἔλεος οὗτοι δρᾶσαι,
Ἀλλὰ καταδιώκουσι τὸν θεῖον βασιλέα,
Ὄντα πτωχὸν τῷ πνεύματι καὶ κατανενυγμένον,
Τοῦ θανατῶσαι δυσμενῶς, καὶ κρύψαι πρὸς τὴν [χθόνα.
Φιλοῦσιν οὗτοι τὴν ἀρὰν, καὶ τούτοις θᾶττον ἥξει,
Οὐδ' εὐλογίαν θέλουσι, καὶ τῶνδε μακρυνθείη.
Κατάραν ὡς ἱμάτιον ποθοῦσιν ἐνδυθῆναι,
Καὶ πρὸς τὰ σφῶν ἐγκάρδια καθάπερ ὕδωρ δράμοι;
Κἂν τοῖς ὀστέοις τοῖς αὐτῶν ὥσπερ ἐλαίου χύσις.
Ὡς περιβόλαιον αὐτοῖς, ὃ φέρουσιν, ὑπάρξαι,
Ὡς ζώνη δὲ διαπαντὸς, ἣν περιζώννυνταί που.
Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκ Θεοῦ τῶν τοῦτον δὴ μισούντων,
Καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τοῦ βασιλέως.
Σὺ τοίνυν ὁ πανάγαθος Θεὸς καὶ παντοκράτωρ,
Ποίησον οἶκτον μετ' αὐτοῦ χάριν τῆς κλήσεώς σου,
Ὅτι χρηστὸς, ὡς ἀληθῶς, οἰκτὸς ὁ σὸς, παντάναξ.
Καὶ ῥῦσαι τοῦτον ὡς πτωχὸν καὶ πένητα καρδίᾳ·
Τὸ πνεῦμα γὰρ τὸ κατ' αὐτὸν τετάραχται καὶ τρέμει.
Ἀντανῃρέθη κραταιῶς, καθὰ σκιᾶς ἡ κλίσις,
Ὥσπερ ἀκρίδες ἐν ἀγρῷ πικρῶς διετεινάχθη.
Ἠσθένησαν τὰ γόνατα τούτου ταῖς δυστυχίαις,
Ἡ δέ γε σὰρξ δι' ἔλαιον ἠλοίωτο παγκάκως.
Καὶ γείτοσι τοῖς καθ' ἡμᾶς τιτρώσκεται τοῖς ψόγοις·
Βλέπουσι τοῦτον, κεφαλὰς κραδαίνουσιν ἀθρόοι.
Τούτῳ βοήθησον αὐτὸς ὁ κατ' αὐτὸν δεσπότης,
Καὶ σῶσον ὡς φιλάνθρωπος κατὰ τοὺς οἰκτιρμούς [σου.
Καὶ πάντες δὴ μαθέτωσαν, ὅτι σὸν ταῦτα κράτος,
Ὅτι σὺ τοῦτον ἔδρασας τὸν θεῖον βασιλέα.
Καταρωμένων τῶν ἐχθρῶν σὺ τοῦτον εὐλογήσαις,
Καὶ πάντες αἰσχυνθήτωσαν οἱ τοῦτον ἀθετοῦντες·
Αὐτός γε μὴν τερφθήσεται δοῦλος τυγχάνων σέθεν.
Ἃ σχύνην ἐνδυσάσθωσαν οἱ τὸν Χριστὸν μισοῦντες,
Οὗπερ αὐτὸς ἐντέθεικας τῇ κεφαλῇ τὸ στέφος,
Εἶτα περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοΐδα ψόγον.
Αὐτὸς δ' ἐξομολόγησιν προσοίσει σοι προσφόρως,
Κἂν μέσῳ πλείστων δὴ λαῶν ὑμνήσει σου τὸ κράτος,

A Ὅτι τοῦ πένητος αὐτοῦ τοῖς δεξιοῖς παρέστης,
Τοῦ σῶσαι τοῦτον ἐκ φθορᾶς τῶν καταδιωκόντων.
Ταῦτά σοι δεῖγμα, βασιλεῦ, μέγιστον ξένου πόθου,
(Καὶ γὰρ πρὸς σὲ τὸν κράτιστον αὖθις τὸν λόγον [στρέφω),
Τοῦ ποιμενάρχου τοῦ κλεινοῦ τοῦ παρ' ἡμῖν φωστῆρος
Τοῦ Πολυκάρπου, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ θαυμαστοῦ, τοῦ [πάνυ,
Τούτου τοῖς θείαις προσταγαῖς ἐκθύμως τετυγμένα,
Ὅνπερ ἡμῖν μετὰ Θεὸν ἐβράβευσας προσφόρως
Θείᾳ προκρίσει τοῦ σοφοῦ καὶ ξένου πατριάρχου.
Ὅστις πρὸς σὲ τὸν κραταιὸν φέριστον πόθον τρέφει,
Καὶ σχέσιν ὅτι θαυμαστὴν ἀπὸ ψυχῆς ὁλβίας,
Καὶ πίστιν ὄντως ἀκραιφνῆ, καὶ καθαρὰν, καὶ ξένην,
B Καὶ φέρει δὴ τὸ κράτος σου ψυχῇ τε καὶ καρδίᾳ
Καὶ δι' ἐπαίνων τίθησι τὰ κατ' αὐτὸ καὶ κρίτων.
Ὡς ἀληθῶς εὐχέτης σου διάπυρος τυγχάνων,
Ὅλος ἐκκρέμαται τῆς σῆς ἀγάπης ἐξαισίως,
Ὅλος τῶν σῶν ἐξήρτηται καὶ λόγων καὶ πρακτέων,
Καὶ τῆς δεσποίνης τῆς κλεινῆς τῆς καθηγιασμένης
Τῆς ἐκλαμπούσης χάρισιν ἁπλέτοις καὶ παγκάλοις.
Εἰ γάρ τις ἄλλος πέφυκεν ἀρχιθυτῶν τῶν πάνυ
Ὁ σὲ φιλῶν τὸν κράτιστον ἐξ ἀνεικάστου πόθου,
Καὶ σὲ πνοὴν ἡγούμενος, καὶ τέρψιν, καὶ καρδίαν,
Καὶ φάος πανυπέρλαμπρον τῶν κατ' αὐτὸν ὀμμάτων,
Πρῶτος αὐτὸς καθέστηκε τούτων, ὡς οἶμαι, πάντων.
Ποθεῖ γὰρ ὑπὲρ ἄνθρωπον κράτος ὑμῶν τὸ μέγα.
Ἃς δὲ διὰ τὸ κράτος σου τὰς προσευχὰς προσφέρει
Τῷ πανοικτίρμονι Θεῷ τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων,
C Καὶ θείους χέει ποταμοὺς ἐκτόπως τῶν δακρύων,
Ἐνασμενίζων ταῖς εὐχαῖς, καὶ φιληδῶν τῇ στάσει,
Ἐξότου δὴ τῆς πόλεως τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπέβη,
Καὶ θείως ἐπελάβετο τῶν κατ' αὐτὴν οἰάκων.
Ἴσασι πάντες ἐναργῶς οἱ τῆς Ὀρεστιάδος,
Ἡμέρας ὅτι καὶ νυκτὸς τὰς προσευχὰς ἐκτείνων,
Καὶ τὸν δεσπότην δι' αὐτῶν σοφῶς ἐξευμενίζων
Ὑπὲρ τοῦ κράτους, βασιλεῦ, τοῦ κατὰ σὲ τοῦ ξένου,
Οὗ τινος ἔργον ἀληθῶς, καὶ τῶν εὐχῶν τῶν τούτου
Ὁ τῶν βαρβάρων ὄλεθρος ὁ γεγονὼς θεόθεν.
Οὐ Σκύθης γὰρ, οὐδὲ Μυσὸς, οὐ Τριβαλὸς, οὐ Παίων
Ἐτρέψαντο τοὺς δυσσεβεῖς, οὐδὲ Λατίνων σμῆνος,
Οὐδέ γε πάλιν κραταιὸν ἄλλο τῶν Βλάχων γένος.
Ἀλλὰ δακρύων οἱ κρουνοὶ, καὶ τῶν εὐχῶν τὸ πλῆθος,
D Δι' ὧν ὁ νέος Μωϋσῆς χερσὶν ἐκτεταμέναις
Τὸν Ἀμαλὴκ, τὸν Ἰσμαὴλ συνέτριψεν εἰς κράτος,
Ἃς καθ' ἑκάστην ὁ χρηστὸς δεικνύει ποιμενάρχης
Λαμπρῶς, αὐτάναξ, πεποιθὼς τῇ πρὸς Θεόν σου [σχέσει·
Ἐπείπερ εὐσεβέστατος διατελεῖς ἐκτόπως,
Καὶ τὰς ἐλπίδας πρὸς αὐτὸν ἁπάσας ἀνατίθης,
Μέγιστε θεῖε βασιλεῦ, αὐτάναξ τῶν Αὐσόνων.

Habes, amice lector, poema, in quo si quid minus elegans, imo si barbarum quiddam animadverteris, meminisse volumus, Græcorum rebus jam dilabentibus fuisse conscriptum; eaque potissimum de causa, ut aliquod senescentis Græcitatis specimen haberes, illud prodere in animum induxisse. Codicis præterea, unde illud exscripsimus, ita male affecta conditio est, partim scribentis vitio, qui atramento usus est prorsus evanido, partim priorum possessorum incuria, quibus loci, in quo jacebat, humiditas minime fuerat animadversa, ut illud non sine magna cura ac diligentia ab imminenti interitu vindicasse videamur.

Digitized by Google

Secundus igitur vere pœnitentia baptismus est, A et primum renovat, ut diximus ; sed lacrymarum multarum opus est, ut supra oratio nostra demonstravit. Id enim si non esset, nunquam sancti Patres nostri eam laboriosum vocassent baptismum. Ipsæ eædem vestes præ aliis hoc idem clamant testanturque. Adde, nigrum, mœrorem inducere. Ubi vero neque mens bene disposita ac præparata, neque sufficiens lacrymarum fluxus, ut pœnitentia ductum abluere possint, mortis vero tyrannis suffocans ; quæ salutis spes, aut quæ hujuscemodi pœnitentia ? Si heri, parum memores, divina præcepta despiciebamus, hodie mortis forfice dum vita amputatur, debili et male articulata voce, numinis misericordiam deprecamur ; et hæc major iniquitas est, quam ut veniam mereatur ; eoque magis, quod B non ignoscibilis est, ipsaque mors urgeat et cogat. Ergo, si tempus non præripiamus, nisi divinam in confessione personam prævertamus, non consulto pœnitentia utemur, misericors tantummodo Deus novit, quomodo nobis peccatorum venia erit. Quis enim tantumdem viribus suis confidit, ut in adeo incertis, et Deo cognoscibilibus, audenter decernere, atque potissimum non audiat singulis diebus Prophetam dicentem : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris ?* Licet enim prodigum conversum non est aversatus facilis reconciliatu Deus, imo eum amplexatus pressis excepit osculis, ingentique cum honore cumulavit ; sed proba hujusce dispositio, et vera conversio et pœnitentia, causa fuit. Neque C enim mortem, ut hi faciunt, exspectavit, neque vi adactus conversioni se dedit ; sed ex errore solus respirans, et, quis antea fuerat, animo versans, et, quonam postmodum pervenisset, gressu celerato ad hominis simum Patrem revertitur, non ut filius fidens ; filium enim, peccatis inquinatus atque obnoxius, amiserat ; sed in habitu humili, et demissis oculis, ut cum Patris mercenariis adnumeraretur, deprecatus est. Quapropter eum recipit Deus miserator omnium, omniaque pro eo efficit, quæ in Evangelio narrantur. Et hæc quidem a nobis, rerum divinarum imperitis, de monachico divinoque habitu relata sunt : tuæ vero sanctitatis omnino interfuerit, dicta discutere, et dubium e medio D removere, nudamque pro more veritatem repræsentare.

Δεύτερον μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ μετάνοια βάπτισμα, καὶ ἀνακαινιστικὸν τοῦ πρώτου, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ δακρύων χρεία πολλῶν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐπίπονον αὐτὴν ἔλεγον βάπτισμα. Καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τὰ ἄμφια τοῦτο βοᾷ καὶ διαμαρτύρεται· ὅτι καὶ πένθους τὸ μέλαν σημαντικόν. Ἔνθα δὲ μὴ γνώμη εὐπροαίρετος, μηδὲ δακρύων ῥοῦς ἱκανὸς, ὡς ἐκπλύνειν τὸν μετανοοῦντα δύνασθαι, θανάτου δὲ τυραννὶς ἀποπνίγουσα· ποία σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ ποία τούτου μετάνοια ; εἴπερ χθὲς μὲν ἀμεριμνοῦντες τῶν θείων κατεφρονοῦμεν τέλειον ἐντολῶν, σήμερον δὲ τῇ τοῦ θανάτου τομίδι τὴν ζωὴν ἐκκοπτόμενοι, ἰσχνῇ τε καὶ ἀνάρθρῳ φωνῇ τὸν θεῖον ἐπικαλούμεθα ἔλεον, καὶ ταῦτα τῆς ἁμαρτίας μείζονος οὔσης τοῦ ἀφεθῆναι ἡμῖν διά γε καὶ μᾶλλον τὸ ταύτης ἀσύγγνωστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ θανάτου κατέπειξιν. Εἰ μή γε λοιπὸν τὸν καιρὸν προαρπάσωμεν, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἐν ἐξομολογήσει προφθάσωμεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν ἀπροαιρέτως τῇ μετανοίᾳ χρησόμεθα, ὁ ἐλεήμων οἶδε μόνος Θεὸς, ὅπως ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἔσται συγχώρησις. Πῶς γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς ἐν ἀΰλοις οὕτω καὶ τῷ Θεῷ γνωστοῖς τολμηρῶς ἀποφαίνεσθαι ; καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου καθεκάστην ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Εἰ γὰρ καὶ τὸν ἄσωτον ἐπιστρέφοντα οὐκ ἀπεστράφη ὁ εὐδιάλλακτος Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀγκαλισάμενος μᾶλλον θερμῶς κατεφίλησε, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς αὐτὸν κατηξίωσεν, ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο πεποίηκεν, καὶ ἡ ἀληθὴς ἐπιστροφὴ καὶ μετάνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐκαρτέρησε θάνατον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἄκων ἐπιστροφῆς ἅψασθαι, ἀλλὰ τῆς πλάνης ἐκείνης μόνος ἀνενεγκών, τίς τε πρότερον ἦν, λαβὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὅπου κατήντησεν ὕστερον, δρομαίως πρὸς τὸν φιλόστοργον ἐπανακάμπτει πατέρα· πλὴν οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ υἱοῦ· ταύτην καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτήσας πάῤῥω που θέμενος ἐν σχήματι ταπεινῷ καὶ ὄμματι κατηφεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς μισθίοις καταλεγῆναι ἐκέτευσεν. Ἐφ' ᾧ καὶ προδέχεται αὐτὸν ὁ πανοικτίρμων Θεὸς, καὶ πάντα ποιεῖ ἐπ' αὐτῷ, ὅσαπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν. Τοῦτα μὲν οὖν ἡμῖν τοῖς ἀπαιδεύτοις τὰ θεῖα περὶ τοῦ μοναχικοῦ καὶ θείου διείληπται σχήματος· τῇ σῇ δὲ πάντως ἐξέστιν ὁσιότητι καὶ διασκέψασθαι τὰ λεγόμενα, τὴν ἀμφιβολίαν τε ἐκ μέσου ποιήσασθαι, καὶ γυμνὴν ὡς ἔθος ὑποτυπώσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

EPISTOLA XXVI (1).

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — De jejunio ante Natalem Domini celebrando.

Multi itaque et sæpenumero, o divinum sacrumque caput, de jejunio, ante Natalem Domini celebrari solito, dubitarunt, a quonam institutum sit, et unde cœperit, cum de eo Christi discipuli

Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν διηπορήκασι τεσσαρακοστῆς, πόθεν τε παραδόθη, λέγοντες, καὶ ὅπως αὕτη συνέστηκεν, εἴτε

(1) Allat. *De consensu*, col. 1137.

Digitized by Google

περὶ ταύτης οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι μηδὲ τὸ τυχὸν διειλήφασι; Καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ χρή. Τάχα γὰρ ἠγνοήκασιν ὅτι τὰ πλείω τῶν καθ' ἡμᾶς κανόνων τε καὶ δογμάτων παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ παραδόσιμα, καὶ νενομοθέτηται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τίνος ἕνεκεν οἱ ἀπειροπληθεῖς ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι Πατέρες ἐν ταυτῷ καὶ πολλάκις ἠθροίζοντο; Καθόσον γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπλατύνετο Εὐαγγέλιον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐκανονίζετο παρ' αὐτῶν ἀκριβέστερον. Τὰ μὲν γὰρ τέλεον ἤμειψαν, τὰ δὲ καὶ ἐπηύξησαν· ὁποῖόν ἐστι πρὸ τῶν ἄλλων ἡ τοῦ θείου λουτροῦ μυστικωτέρα παράδοσις, ἡ τῆς ἱερᾶς εὐκοσμία σεμνότητος, καὶ ἡ λοιπὴ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια. Ταῦτα οὖν οἱ πλείονες ἠγνοηκότες, ὡς εἴπομεν, ἀπορίᾳ, κἂν τῷ τυχόντι συνέχωνται. Ὃ δὴ καὶ σὲ πεπονθέναι οἶομαι.

et apostoli nihil præcepisse comperiantur. Hoc mirum videri non debet. Forte enim ipsi ignorarunt, potiorem partem canonum nostrorum et dogmatum ab ipsis sanctis Patribus traditam esse et sancitam. Si enim id non esset, quam ob causam innumeri illi divinique Patres in eumdem locum et sæpius congregati sunt? Quo etenim secundum Christum Evangelium magis ac magis dilatabatur, eo et vitæ ducendæ rationes ab illis accuratius præfiniebantur, ideoque quædam prorsus immutarunt, quædam auctiora reddiderunt. Qualis est, præ cæteris, divini lavacri magis arcana traditio, sacræ reverentiæ ordo, et reliquus universalis Ecclesiæ ornatus. Hæc itaque plerique cum non calleant, ut diximus, in præsenti quoque quæstione hærent; quod et tibi molestiam præbuisse existimo.

EPISTOLA XXVII.

(Fragm.)

Ad Alypium inclitum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitæ (1).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι νηστεύειν ἡμῖν ἐπάναγκες ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ταύταις ἡμέραις, καὶ αὐτή σε διδάξει σαφέστατα ἡ τῆς ἑνώσεως σύνοδος. Τὴν γὰρ τριγαμίαν ἐκείνη συγχωρήσασα, καὶ διαστίξεις τινὰς ἔθετο, ἅτε δὴ μὴ κατὰ νόμους τῶν ἀποστόλων ἐγχωρηθείσης αὐτῆς. Ἐκεῖσε οὖν ἀορίστως ἡ νηστεία αὕτη ἐμφέρεται, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλως, ἄλλοι δὲ ἑτέρως, καὶ ἕτεροι ἐν ὅλαις ἡμέραις τεσσαράκοντα. « Ὁ δυνάμενος γάρ, φησί, χωρεῖν χωρείτω, » τὴν τοιαύτην νηστείαν διέρχονται. Διετάξατο οὖν ἡ διαληφθεῖσα σύνοδος μὴ πάντη καὶ πάντοτε τοὺς τριγάμους ἀγεύστους εἶναι τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μεταλαμβάνειν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἀπερισκέπτως δέ· τετραετίαν μὲν ἡσυχάζειν καθ' ἑαυτοὺς, ὡς μὴ κατὰ νόμον γαμήσαντας· ἔκτοτε δὲ τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις προσέρχεσθαι, κατ' αὐτήν τε τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ νηστείαν τῶν τοιούτων ἑορτῶν προηγεῖσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τρίτῳ καὶ παρανόμῳ γάμῳ καλῶς διατέτακται. Καὶ πῶς γὰρ οὐ παράνομος οὗτος ὁ γάμος, εἴγε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ καὶ μέλλει ὁ δεύτερος γάμος διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν συγκεχώρηται; Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας Γρηγόριος καὶ τάδε περὶ τούτου γράφων ἐφαίνετο· Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος· οὐκ ἂν ὁ μέγας ἔλεγε Βασίλειος, ὅτι τῷ τρίτῳ γάμῳ νόμος οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Νεαρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν τριγαμίαν ἐνδίδωσιν, ἀλλ' οἱ θεῖοι Πατέρες πολυγαμίαν αὐτὴν καὶ πορνείαν κεχολασμένην ἐκάλεσαν. Ὅτι δὲ τῷ Παύλῳ συγκαταβαί-

Hæc vero ita se habere, nobisque necessario jejunandum esse diebus hisce solemnibus, ipsa te unionis synodus edocebit manifestissime. Namque illa cum tertias nuptias indulsisset, interpunctiones quasdam apposuit, æque ac si illæ non secundum leges fuerint ab apostolis permissæ. Ibi itaque indeterminate hoc jejunium imponitur, in quo alii aliter, et alii alio modo, et alii quadraginta integros dies jejunant. « Qui enim, ait, capere potest, capiat. » Præcipit itaque jam dicta synodus, non prorsus et semper, qui tertiis se nuptiis constrinxerunt, privandos esse immaculatis Christi mysteriis, sed eorum participes fieri; non inconsiderate tamen; et per quatuor annos secum ipsos vivere quiete, tanquam qui non secundum leges nuptias contraxerint; deinceps vero ter singulis annis ad ipsa immaculata mysteria accedere, ipso scilicet Nativitatis Christi die; Dormitioni sanctissimæ Deiparæ, et Christi Resurrectioni sacro; quod jejunium solemnitates hasce præcedat. Et hæc quidem per sanctam synodum super tertiis et præter legem nuptiis sancita sunt. Et quamam ratione hæ nuptiæ iniquæ non fuerint, si beato Paulo vix secundæ propter infirmitatem nostram permittuntur? Etenim, si id non esset, nunquam, in rebus theologicis pertractandis eximius, Gregorius hæc de illis scripsisset: Prima lex, secundæ permissio, tertiæ iniquitas; quæ super his sunt, vita suilla. Nunquam magnus Basilius pronuntiasset, in tertiis nuptiis nullam legem esse. Licet enim novella imperatoris, Domini Constantini Porphyrogennetæ, tertias nuptias concedat, verumtamen eas sancti Patres polygamiam, et fornicationem castigatam nuncuparunt. A Paulo porro, nostris

(1) Allat., ubi supra, col. 1561. Hoc fragmentum fortasse ejusdem ac præcedens epistolæ pars est.

Digitized by Google

infirmitatibus compatiente, et non ex lege, tanquam opportuna, præcipiente, secundas nuptias concedi, manifestum ex his, quæ maximus ille dicit : *Volo omnes esse, quemadmodum et ipse sum, in continentia.* Ideoque et de secundis verba faciens, dicebat : *Ipse dico, et non Dominus*[1]. Hinc itaque aperte primæ nuptiæ legitimæ ostenduntur, quando et Ecclesia unum virum assumpsit Christum, et non duos, etc.

A νοντι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, οὐ μήν γε νομοθετοῦντι τὰ καίρια, δεύτερος γάμος ἐνδέδοται, δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ πάμμεγας ἔλεγε· *Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτὸν ἐν ἐγκρατείᾳ.* Ταύτῃ τοι καὶ περὶ τοῦ δευτέρου διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἐγὼ λέγω καὶ οὐχ ὁ Κύριος.* Ἐντεῦθεν οὖν φανερῶς ὁ πρῶτος γάμος ἔνομος ἀποδέδεικται. Ἐπεὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἕνα ἄνδρα ἔλαβε τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δύο, καὶ τὰ ἑξῆς.

EPISTOLA XXVIII.

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus utentes excusat (1).

Ea autem, quæ dicturi sumus, attento et valde sobrie audi. Tres, easque amplissimas solemnitates genus Hebræorum celebrabat; idque suadeat nobis divina Scriptura, cum dicit : *Tribus vicibus anni comparebit omne masculum ante Deum tuum*[2], cum ovis immolabatur, cum Pentecoste succederet, et cum Scenopegiæ dies festus esset. Ter jam nos quoque singulis annis eorum more festos dies agimus. Namque, cum Dominus ad Judæos dixisset : *Tolletur a vobis regnum, et dabitur gentibus*[3], tum Hebræorum læta eversa ad nos gradum faciebant. Sed illi quidem solemnitates celebrabant in memoriam eorum quæ tum in Ægypto tum in deserto acciderant, nos in memoriam ipsius Christi, quemadmodum ipse Dominus, cum novi Testamenti mysteria instituebat, præceperat : *Hoc facite in meam commemorationem*[4]. Illi enim agnum celebrantes manducabant; nos ipsum Christum, vere Agnum qui tollit peccatum mundi. Nostra vero non allena esse a Judaicis consuetudinibus, licet modo differant, tradit Paulus : *Vetera præterierunt, ecce facta sunt omnia nova*[5]. Et ex his etiam magis patet. Bis hebdomade Judæi jejunabant; bis et nos jejunamus secundum apostolicam traditionem. Verumtamen illi feria II et V, nos IV et VI, etsi multo plura, quam illi, debeamus. *Nisi*, enim, ait, *superabundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum et Scribarum, non intrabitis in regnum cælorum*[6]. Quid refert plura dicere, singulaque numerare? Apud illos erat Circumcisio, apud nos divinum lavacrum : apud illos Arca, apud nos Virgo : apud illos baculus Aaron, apud nos floret lignum Cruceum : apud illos erat agnus, apud nos ipse Christus. Et hoc est, quod in rebus theologicis pertractandis celeberrimus dicebat Gregorius : Littera secedit, spiritus augmentum accipit; umbræ prætervolant, veritas advenit. Hinc itaque disce, tres quoque apud nos esse, quemadmodum et apud illos, maximas solemnitates, revera solemnitates. Namque apud illos boves et oves in

B Τῶν δὲ λεχθησομένων ἤδη μετὰ λογισμοῦ καὶ πάνυ νήφοντος ἄκουε. Μεγίστους τρισὶ πανηγύρεσιν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἑόρταζε. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σου·* καθ' ὃν τε καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον, ἡνίκα ἡ Πεντηκοστὴ παρ' ἐκείνοις παρέπιπτε, καὶ ὅτε ἡ τῆς Σκηνοπηγίας ἐπεφθάκει πανήγυρις. Τρὶς ἤδη καὶ ἡμεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ κατ' ἐκείνους πανηγυρίζομεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους εἰπόντος, *Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται τρίς ἔθνεσι*, τηνικαῦτα τὰ τῶν Ἑβραίων φαιδρὰ μετέπιπτε πρὸς ἡμᾶς, καὶ μετέβαινεν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπανηγύριζον, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐπισυμβεβηκότων αὐτοῖς κατά γε τὴν C Αἴγυπτον καὶ τὴν ἔρημον· ἡμεῖς δὲ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἡνίκα τὰ τῆς καινῆς Διαθήκης ὑπετίθη μυστήρια, διετάξατο εἰπών, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀμνὸν ἑορτάζοντες ἤσθιον, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν ὄντως ἀμνὸν, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὅτι δὲ τὰ ἡμέτερα τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι συνεμπίπτουσιν, εἰ καὶ τῷ τρόπῳ διαφέρομεν, *Τὰ ἀρχαῖα* γὰρ, φησὶ Παῦλος, *παρῆλθεν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Δῆλον κἀντεῦθεν. Διὰ τῆς ἑβδομάδος οἱ Ἰουδαῖοι ἐνήστευον. Διὰ ἤδη νηστεύομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων παράδοσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐν ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ καὶ Πέμπτῃ· ἡμεῖς δὲ κατά γε Τετράδα D καὶ Παρασκευὴν, εἰ καὶ πολὺ πλέον ἐκείνων ὀφείλομεν. *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ* γὰρ, φησὶν, *ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ἐπέκεινα τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Παρ' ἐκείνοις μὲν ἦν ἡ περιτομὴ, παρ' ἡμῖν δὲ τὸ θεῖον λουτρόν. Παρ' ἐκείνοις ἡ κιβωτὸς, παρ' ἡμῖν ἡ Παρθένος. Παρ' ἐκείνοις ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν, παρ' ἡμῖν ἀνθεῖ τὸ ξύλον τὸ σταυρικόν. Παρ' ἐκείνοις ἦν ὁ ἀμνὸς, παρ' ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ

[1] I Cor. VII, 7, 12. [2] Exod. XXXIII, 14. [3] Matth. XXI, 43. [4] Luc. XXII, 19. [5] II Cor. V, 17. [6] Matth. V, 20.

(1) Allat. ibid., col. 1179.

Digitized by Google

Γρηγόριος ἔλεγε· Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Αἱ σκιαὶ παρατρέχουσιν, ἡ ἀλήθεια ἐπεισέρχεται. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τρεῖς ἤδη παρ' ἡμῖν, καθάπερ ἐκείνοις, μέγισται πανηγύρεις εἰσὶ, καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς ἑορταί. Βόες μὲν γὰρ παρ' ἐκείνοις καὶ πρόβατα εἰς θυσίαν παρελαμβάνοντο, παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς ἀληθῶς ἑορτάζουσιν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἑκὼν σφαγιάζεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, *Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς*, καὶ τὰ ἑξῆς.

A sacrificium offerebantur; apud nos vero, qui vere celebramus, Christus ipse sua sponte mactatur. Etenim, secundum beatum Paulum, *Pascha nostrum nobis immolatus est Christus* [1], etc.

EPISTOLA XXIX.

(Fragm.)

Ad..... — De processione Spiritus sancti (1).

Εἰ γὰρ εὐπαραδέκτους καὶ οὗτοι τῷ δοκεῖν παράγουσι μάρτυρας τῆς τοιαύτης αὐτῶν καινοφανείας ὑπερηγεροῦντας, Αὐγουστῖνον, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱερώνυμον, κἀν τούτῳ θρασύνονται, καὶ μέγα καταχαυχῶνται ἡμῶν· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο δεδοικέναι σε ἄξιον. Ἔχεις ἀντιπαραγαγεῖν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ σὺ πολλῷ τούτων, εἰ θέλεις, πλείονας μάρτυρας. Λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰς ἁγίας πάσας συνόδους. Ἀναλόγισαι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέψαντας ὁσίους Πατέρας, ὅσοι τε τὸν ἀριθμὸν ἦσαν, καὶ οἷον τὸ δόκιμον κατά τε βίον καὶ λόγον δεδώκασι. Πάντας ἐκείνους ἀντιπαράστησον, ἐκ Πατρὸς μόνου τὸ Πνεῦμα λέγοντας ἐκπορεύεσθαι· καὶ οἶμαι ὅτι οὐδεὶς ἀντιφθέγξαιτο τοιούτῳ καὶ τοσούτῳ πλήθει ποτέ. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ συμφωνούντων αὐτῶν αἰδέσεται Αὐγουστῖνος, σιωπήσει Ἀμβρόσιος, οὐκ ἀντιστήσεται Ἱερώνυμος. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν πλειόνων ἡ ψῆφος κρατεῖν εἴωθεν, ἵνα μὴ τἆλλα λέγω, πολλῷ μᾶλλον ἡ μυριανδρος αὕτη τῶν Πατέρων πληθὺς τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὑπερκείσεται, περὶ αὐτοῦ ψηφιζομένη τοῦ Πνεύματος. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἁγία καὶ δευτέρα σύνοδος τοῦ παναγίου ἕνεκεν συγκεκρότηται Πνεύματος, καθ' ἣν ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡμολόγηται, καθ' ἣν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς προερχόμενον οὐσιωδῶς παραδέδοται. Εἰ δὲ προβολεύς, καὶ τὰ ἑξῆς.

Quod si non aspernandos et hi, ut videtur, testes adducunt, qui novam eorumdem additionem (2) propugnant, Augustinum, Ambrosium, et Hieronymum, inque eo se jactant, indecoreque nobis insultant; non propterea timore perterreri te addecet. Habes tu quoque pro veritate contra opponere, dummodo libeat, testes multo plures. Complectitor mente sanctas omnes synodos: considerato omnes, qui illis sancti Patres illustres fuere, et quot numero, et quodnam suæ vitæ, tum verbo tum rebus gestis, specimen dederunt: omnes illos ex adverso ordine, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, affirmantes. Et, ut æstimo, nemo simili testium copiæ contra hiscere audebit unquam. Cum enim illi cum veritate consentiant, reverebitur Augustinus, tacebit Ambrosius, non repugnabit Hieronymus. Etenim si in omnibus plerorumque sententia prævalet, ut reliqua sileam, multo magis innumera hæc Patrum multitudo tribus hisce potior fuerit, de eodem Spiritu sententiam ferens. Statim enim sancta secunda synodus pro sanctissimo Spiritu coacta, in qua consubstantialis ille Deo et Patri affirmatus, et ex solo Patre procedere essentialiter, traditus est. Quod si productor, etc.

[1] I Cor. v, 7.

(1) Allat. ibid., col. 917.

(2) *Filioque*.

Digitized by Google

tummodo mœrorem ac lacrymas notat; omnes siquidem, qui suos mortuos deplorant, nigris vestimentis amiciuntur. Quare nigris induuntur vestibus, qui ad pœnitentiam veniunt, quod, semetipsos deplorare, in animo posuerunt, jam delictis demortuos. Non itaque aliud quam mœrores nigrum, ut jam diximus, significat. Quod si hoc peccatorum exhiberet veniam, ut et sacrum lavacrum, nunquam id vocasset laboriosum baptisma; verumtamen laboriosum vocans, manifesto ostendit, illud sine labore et lacrymis peccata dimittere non posse. Nam sanctorum Patrum decreto unum baptisma veniam iniquitatum laboriosam et non laboriosam exhibet. De hoc os aureum, Joannes, in expositione Evangelii secundum Matthæum, ad verbum hæc ait: Mœchatus est aliquis post baptismum? consolatio nulla peccato relinquitur.

A τυγχάνοντα γνώρισμα· ἐνταῦθα δὲ μέλαν ὑπάρχον τὸ ἄμφιον πένθους ἂν εἴη καὶ δακρύων μόνον σημαντικόν. Ὅρα γὰρ ὅτι καὶ πάντες οἱ τοὺς ἑαυτῶν πενθοῦντες νεκροὺς ἐπιβλήματα μέλανα περιβάλλονται. Μελενδυτοῦσι λοιπὸν οἱ τῇ μετανοίᾳ προσερχόμενοι, ἐπειδὴ πενθεῖν ἑαυτοὺς ᾑρετίσαντο, νεκρωθέντας ἤδη τοῖς παραπτώμασιν. Οὐκ ἄλλου τοίνυν τὸ μέλαν ἢ πένθους, ὡς εἴρηται, καὶ δακρύων σημαντικόν. Εἰ γὰρ πταισμάτων καὶ τοῦτο παρεῖχε συγχώρησιν, ὥσπερ δὴ τὸ θεῖον λουτρὸν, οὐκ ἂν ἐκάλεσε τὸ τοιοῦτον ἐπίπονον βάπτισμα. Ἐπίπονον δὲ καλέσας αὐτὸ, σαφῶς ἔδειξεν, ὅτι μόχθου καὶ δακρύων χωρὶς ἁμαρτίας ἀφιέναι οὐ δύναται. Κατὰ γὰρ τοὺς θείους Πατέρας ἓν ὡμολόγηται βάπτισμα λύσιν ἀμπλακημάτων ἐπίπονον καὶ ἄπονον χαριζόμενον. Ἐπὶ τοῦτο καὶ ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείᾳ κατὰ ῥῆμα διέξειται.

B

σιν οὑτωσί· Ἐπόρνευσέ τις μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐδὲ παραμυθία λοιπὸν ἐνταῦθα τῷ ἁμαρτήματι λείπεται.

Ne itaque hebetiores nos hujusce monachici habitus sacræ ceremoniæ demulceant: easdem nihilominus detonsum divinæ prudentiæ participem facere, audaciaque nimia adversus intellectuales hostes replere, ipse quoque non inficior; at eas posse illi, qui initiatur, peccata dimittere, nondum capio. Namque si id ita esset, multo foret convenientius, eum, qui quacunque ratione ad ordines promovetur, propter eas quæ supra ipsum fiunt sacras supplicationes, et Spiritus sancti adventum, a suis iniquitatibus absolute liberari; et nihilominus ille rursum, tanquam funem oblongum, suas iniquitates attrahit, licet omnium sanctissimus pontifex super eum excantet, ut ita dicam, verba et incantamenta carminum, et sanctissimi Spiritus gratiam advocet. Imo vero divinus Nyssæ Gregorius, nonnullis sceleribus immanibus obnoxiis in exitu vitæ sacramentorum communionem concedens, eos, ubi insperato convaluerint, ab eorumdem communione arcens, manifeste ostendit, accessionem ad pœnitentiam veniam delictorum absque labore non tribuere. Etenim si statim ea ratione, qua et sacrum lavacrum, tribueret, non arceret ille a sacris Christi mysteriis eos qui rursus sanitati restituti sunt. Animæ porro errores, quemadmodum et corporis vulnera, multa indigent diligentia, etiam postquam vulgata sunt; neque enim, statim atque apparuerint, cicatrix coit, videturque ex iis, quæ postea consequuntur. Et Davidica historia hoc idem apertissime confirmat. Neque enim illi citra laborem, ut plerique opinantur, delictorum venia concessa est, cum Nathan propheta eum reprehendit, ipseque assensum præbuit, sed multo labore, et innumerorum infortuniorum exaggerationibus; et nihilominus consideratione erat non indignum, regem, ab homine vulgari reprehensum, iracundiam repressisse, indignationem reclusisse; imo vero, animo demisso iniquitatem fassum fuisse. Sed nec ista ratione facilis illi sceleris solutio data est. Quando enim, quæ a Nathan exprobrabantur, audiens David dixit: *Vivit*

Μὴ οὖν θελγέτω τοὺς νωθεστέρους ἡμᾶς ἡ τοῦ μοναχικοῦ τοῦδε σχήματος ἱερὰ τελετή. Ὅτι μὲν γὰρ αὕτη θείας ἀξιοῖ συνέσεως τὸν κειρόμενον, θάρσους τε πολλοῦ κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν ἐμπιπλᾷ, καὶ αὐτὸς ἤδη συντίθεμαι. Εἰ δὲ καὶ ἁμαρτίας ἀφιέναι τῷ τελουμένῳ δύναται, συνιδεῖν ὅλως οὐκ ἔχω. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο ἦν, πολλῷ πλέον ἔπρεπε τὸν ὁπωσοῦν χειροτονούμενον, διά γε τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερολογίαν, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐπιφοίτησιν, τῶν αὐτοῦ πλημμελειῶν τέλεον ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ μὴν ὡς σχοινίον αὖθις μακρὸν τὰς ἀνομίας αὐτοῦ ἐπισύρεται, κἂν ὁ πάντων ἁγιώτατος ἀρχιερεὺς ἐπᾴδων αὐτῷ τὰ θεῖα εἴη ἐπᾴσματα, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριν ἐπικαλούμενος. Ἀλλὰ καί τινας ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἐγκλήμασι περιπεσόντας δεινοῖς, ἐν τῷ τῆς ἐξόδου καιρῷ τῶν ἁγιασμάτων συγχωρῶν μετασχεῖν, ἀναρρωσθέντας δὲ παρ' ἐλπίδα, ἀκοινωνήτους εἶναι λέγων αὐτοὺς, δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τὸ προσελθεῖν τῇ μετανοίᾳ λύσιν ἀμόχθως τῶν ἐσφαλμένων οὐ δίδωσιν. Εἰ γὰρ εὐθέως οὕτως ἐδίδου, καθὰ δὴ τὸ θεῖον λουτρὸν, οὐκ ἂν ἐκείνους τοὺς ἀναρρωσθέντας τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων μετέχειν ἐκώλυεν. Ὅτι δὲ τὰ ψυχικὰ σφάλματα, καθὰ δήπου καὶ τὰ σωματικὰ τραύματα, πολλῆς ἐπιμελείας καὶ μετὰ τὸ θριαμβευθῆναι χρῄζουσιν, οὐδὲ γὰρ φανέντα μόνον αὐτίκα πρὸς ὑγίωσιν ἔρχονται, καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἐπακολουθούντων αὐτοῖς ὕστερον· ἡ κατὰ τὸν προφήτην Δαυῒδ ἱστορία παρίστησι τοῦτο τρανότατα. Οὐδὲ γὰρ ἀμόχθως αὐτῷ, καθάπερ οἱ πλείους νομίζουσι, συγγνώμη τῶν ἐπταισμένων ἐδίδοτο, ἡνίκα Νάθαν ὁ προφήτης αὐτὸν ἤλεγξε, κἀκεῖνος ἁμαρτῆσαι κατέθετο, ἀλλ' ἐν μόχθῳ πολλῷ, καὶ μυρίων ἐπαγωγαῖς συμφορῶν. Καίτοι γε μέγα ἦν τὸ, βασιλέα παρ' ἰδιώτου ἀνδρὸς ἐλεγχθέντα, μὴ ὀργισθῆναι μηδ' ἀγανακτῆσαι, ταπεινωθῆναι δὲ μᾶλλον καὶ ὁμολογῆσαι τὴν ἁμαρτίαν. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως αὐτῷ ῥᾳδία ἡ λύσις ἐβραβεύθη τοῦ ἁμαρτήματος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ διεγκαλούμενα τάχα παρὰ τοῦ Νάθαν ἀκούσας ὁ Δαυῒδ, εἶπεν, ὅτι Ζῇ

C

D

Digitized by Google

Κύριος· υἱὸς θανάτου ἐστὶν ὁ ἀνὴρ ὁ τοῦτο ποιήσας, τοιαύτην αὖθις αὐτὸς ἀπόφασιν ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἐδέχετο· Σὺ εἶ ὁ ποιήσας τοῦτο. Καὶ νῦν οὐκ ἀποστήσεται ῥομφαία ἐκ τοῦ οἴκου σου ἕως αἰῶνος. Τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξεγερῶ κακὰ ἐκ τοῦ οἴκου σου, καὶ λήψομαι τὰς γυναῖκάς σου κατ' ὀφθαλμῶν σου, καὶ δώσω τῷ πλησίον σου, καὶ κοιμηθήσονται μετ' αὐτῶν ἐναντι τοῦ ἡλίου· ὅτι σὺ ἐποίησας κρυφῇ, κἀγὼ ποιήσω τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐναντίον παντὸς Ἰσραήλ. Ἐπὶ τούτοις οὖν εἶπε Δαυὶδ τῷ Νάθαν· Ἥμαρτηκα τῷ Κυρίῳ. Καὶ ὁ Νάθαν· Καὶ ὁ Κύριος παρεβίβασε τὸ ἁμάρτημά σου· οὐ μὴ ἀποθάνῃς. Σὺ μὲν γὰρ, φησὶ, θάνατον κατεψηφίσω τοῦ ὑποβληθέντος προσώπου, καὶ θάνατος ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐπιτίμιον. Ἀλλ' οὐ μὴ ἀποθάνῃς. Παρεβίβασε γὰρ Κύριος τὸ ἁμάρτημά σου, τουτέστιν ὑπερέθετο τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ταπείνωσίν σου, καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ ἁμαρτήματος. Ὅτι δὲ οὐκ ἀμνηστεία τῶν σφαλμάτων αὐτῷ διὰ τοῦ προφήτου ἐδίδοτο, καὶ τελεία συγχώρησις, ἐντεῦθεν καταλαμβάνεται τοῖς προσέχουσι. Τὰ γὰρ ἀπειληθέντα αὐτῷ πρὸ τῆς ἐξαγορεύσεως διὰ τοῦ προφήτου πάντα παθεῖν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἡ ἱστορία φησίν. Εἰ δὲ τῷ Δαυὶδ ἐπιεικῶς οὕτω, καὶ ταῦτα ἐν βασιλικῇ δυναστείᾳ δεξαμένῳ τὸν ἔλεγχον, ἡ τῶν ἁμαρτημάτων λύσις οὐκ ἀμόχθως ἐδίδοτο, μυρίαις καὶ γὰρ συμφοραῖς χάριν αὐτῶν περιέπεσε, περὶ τῶν ἑτέρων λοιπὸν τί χρὴ καὶ λέγειν; Ἔγωγε τέως οὐκ εὐχερῶς ἔχω καὶ φρονῆσαί τι περὶ τούτου, καὶ ἀποφήνασθαι, εἴγε καὶ μᾶλλον ἡ τοῦ μοναχικοῦ τοῦδε καὶ ἱεροῦ σχήματος προσηγορία δείκνυσι προφανῶς, ὅτι τῶν ἡμαρτημένων λύσιν οὐ δύναται αὐτὸ καθ' αὑτὸ παρασχεῖν. Μετανοίας γὰρ ἐπάγγελμα λέγεται. Καὶ γὰρ ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος ἐπαγγέλλεται τῶν ἤδη πλημμεληθέντων μετάνοιαν. Ὁ δὲ ἐπαγγειλάμενος οὐκ ἤδη καὶ ὡς πράξας λογίζεται. Ὁ δὲ μὴ πράξας, ὃ ἐπηγγείλατο, ἀλλ' ἔτι μέλλων, πῶς μισθὸν ὡς ἐργασάμενος λήψεται; Κατ' οὐδὲν λοιπὸν τὸ ἐπάγγελμα λυσιτελήσειεν ἄν, εἰ μὴ καὶ εἰς ἔργον τὰ ἐπαγγέλματα προβήσεται. Εἰ γὰρ νεανίαν ἴδῃς τινὰ περιβολὴν ἐνδυόμενον παρὰ τοῦ κρατοῦντος ὁπλιτικὴν, κἀντεῦθεν ἐπαγγελλόμενον χωρῆσαί τε κατ' ἐχθρῶν καὶ πόλεμον συγκροτῆσαι, πληγάς τε ὑπομεῖναι καὶ τραύματα, ζωῆς αὐτῆς καταφρονῆσαι, καὶ θάνατον ἐνεγκεῖν, μὴ φθάσαντα δὲ ὅμως καὶ πέρατι δοῦναι τὰ τῆς ὑποσχέσεως, πῶς οἴῃ τὸν ἀγωνοθέτην ἐπὶ τούτῳ διατεθῆναι; Ἆρα φιλοτίμως αὐτὸν δεξιώσεται, καὶ μείζονος ἀξιώσει τάξεως, καὶ βασιλικαῖς ἀμείψεται δωρεαῖς; Οὔμενουν πάντως, οὔμενουν· ἀλλ' ἐκείνῳ τὰ τοιαῦτα χαρίσεται τῷ καὶ περᾶναι παντοίως τὰ ἐπηγγελμένα φθάσαντι.

Μὴ οὖν θελγέτω τοὺς νωθροτέρους ἡμᾶς ἡ περιβολὴ μόνη τοῦ σχήματος, ἅτε δεύτερον ὑπάρχουσα βάπτισμα. Ὅτι μὲν γὰρ μόνον τὸ τῆς παλιγγενεσίας θεῖον λουτρὸν ἀναπλάττειν τε καὶ ἀναγεννᾷν δύναται, καὶ καινοὺς ἀντὶ παλαιῶν τοὺς αὐτῷ προσερχομένους ἀποκαθιστᾷν, οὐχὶ δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο

A *Dominus; filius mortis est homo, qui hoc patravit;* similem rursum ipse a Nathan sententiam audiit: *Tu es, qui hoc fecisti; quamobrem non recedet gladius de domo tua usque in sempiternum. Hæc dicit Dominus: Ecce ego suscitabo mala de domo tua, et tollam uxores tuas ante oculos tuos, et dabo proximo tuo, et dormient cum illis in conspectu solis; tu enim fecisti abscondite, ego autem faciam verbum istud in conspectu omnis Israel.* Pro his dixit David ad Nathan: *Peccavi Domino.* Et Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum; non morieris* [1]. Tu enim, inquit, mortis sententiam in suppositam personam tulisti, pœnaque illi decreta fuerat mors: sed non morieris; namque Dominus transtulit peccatum tuum, distulit nempe vindictam propter humi-
B litatem tuam et sceleris confessionem. Eorum vero, quæ patraverat, oblivionem per prophetam datam non esse, et perfectam veniam, hinc percipitur ab iis, qui attento animo rebus advertunt. Namque, quæ illi minatus fuerat ante confessionem propheta, omnia ipsum subiisse, etiam post confessionem, historia tradit. Si vero Davidi adeo moderate, et potissimum in majestate regia, reprehensionem accipienti, facinorum solutio non citra laborem tribuebatur; innumeris quippe calamitatibus, eorum gratia, divexatus fuit; de aliis quid dicendum fuerit? Ego equidem hactenus maximopere hæreo, nec ita facile possum decernere, eoque potissimum cum monachici hujusce et sacri habitus appellatio aperte
C ostendat, delictorum solutionem non posse ipsam per se impertiri. Pœnitentiæ enim professio nuncupatur; et, qui eo circumvestitur, patratorum ac commissorum scelerum pœnitentiam profitetur; et, qui profitetur, non eo loci reputatur, ac si fecisset. Qui autem, quod promisit, non efficit, sed adhuc moratur, quomodo mercedem, ac si fecisset, accipiet? Nihil itaque commodi consequetur qui promisit, nisi opere ipso promissionem præstiterit. Si quem enim adolescentem conspexeris a principe circumvestiri amictu militari, indeque eumdem promittere, hostes se petiturum, belloque cum eis confligturum, verberaque et vulnera passurum, vitam ipsam projecturum, mortemque oppetiturum; hæc si opere ipso non præstiterit, quonam putas erga
D eum animo agonothetam futurum? num magnifice ipsum excipiet, majori dignitate cohonestabit, et regiis largitionibus compensabit? Neutiquam, inquam, omnino, neutiquam; sed illi similia largietur, qui promissa in exitum perduxerit ac fecerit.

Ne itaque nos desidiores velamen habitus, ac si esset secundum baptisma, demulceat. Tantummodo vero regenerationis divinum lavacrum refingere et regenerare valet, et novos pro veteribus, qui in ipsum accedunt, conficere; non autem hunc habitum monachicum Theologus Gregorius prodit, hæc

[1] II Reg. XII, 5 seqq.

Digitized by Google

ad verbum edisserens : Et hæc cum non sit secunda regeneratio, neque figuratio, neque in pristinum statum restitutio, licet illam perquiramus, in multis suspiriis et lacrymis, ex quibus cicatrix fit, difficulter tamen secundum meum præscriptum et dictum. Fit enim, et credimus. Quod si cicatrices deleverimus, vellem equidem, quando et ipse humanitatis indigeo, Hinc omnino videtur, amictum hunc non exhibere sine labore plagarum et vulnerum, quæ ex peccato adveniunt, sanitatem. Admodum ipse sacrum simile vestimentum existimo, quod via est ad salutem, et pœnitentiæ professio, et mortificationis symbolum; at ipsum per se veniam impertiri non posse, nisi illud labores, et fontes consequantur lacrymarum, et virtutum opera. Etenim si his vix cicatrix ducitur, ut prædictus dixit divinus vir, quid dicendum est, si eisdem utendi, propter incommoditates et angustias temporis, facultas non est? Misericors itaque Dominus; verumtamen labore immodico invocantibus illius misericordiam opus est. Et hoc est, quod divinus prædixerat David, molestias notans pœnitentiæ : *Humiliabam in jejunio animam meam, et caro mea immutata est propter oleum*[1]. Et rursum : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die*[2]. Hinc recte sanctissimus Ephræm enuntiavit : Monachum non tonsura et habitus, sed modus cœlestis et divinæ vitæ institutum constituit. Quibus nos admonet, propter nostram naturam lubricam, similem habitum satis admirabiliter magno Pachomio, per angelum, ostensum fuisse. Quare ? Ut ad pœnitentiam venientes freni instar retineat, nec permittat omnino, ut concessiones ad pristinum statum comminiscantur. Hocque manifestius verbis illis expressit : Monache, considera habitum, quo circumvestitus es, et cognosce, quod ex hoc mundo decedis, et ad spirituale opus modis omnibus trahebris. Hoc et Scalæ auctor sanctissimus Joannes confirmabat : Excitet te, dicens, ad opus mœroris et ipse tuus habitus. Namque omnes, qui demortuos lugent, nigris amiciuntur vestibus. Itaque propter nostræ humanitatis lubricum, sacrum habitus mysterium exhibebatur. Nam si illud non esset, qui monachatum ambiunt, illius non indiguissent. Et videsis magnum Antonium, divinissimum Paulum Thebanum, et reliquos omnes, qui eo ævi monachum induerant, etiam absque hoc habitu, cum fortem gererent animum, ad sanctitatis absolutam perfectionem et culmen pervenisse.

Quare vera pœnitentia erit, non nigrum pallium, non pilorum demissio, sed conversio ad Dominum, vitæ non rectæ despectus, priorum malorum abstinentia, postea propter ea amaræ lacrymæ. « Fili enim, inquit, peccasti ; ne addas ultra, sed et de prioribus tuis deprecare; » neque enim sat est ad pœni-

[1] Psal. cviii, 24. [2] Psal. xxxi, 3.

A τὸ μοναχικὸν ὁ Θεολόγος καὶ τοῦτο Γρηγόριος δείκνυσι κατὰ ῥῆμα διεξιὼν οὑτωσί · Καὶ ταῦτα οὐκ οὖσης δευτέρας ἀναγεννήσεως, οὐδ' ἀναπλάσεως, οὐδ' εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκαταστάσεως, κἂν ὅτι μάλιστα ζητῶμεν αὐτὴν ἐν πολλοῖς στεναγμοῖς τε καὶ δάκρυσιν, ἐξ ὧν συνοὐλωσις μὲν ἔρχεται, μόγις δὲ κατά γε τὸν ἐμὸν ὅρον καὶ λόγον. Ἔρχεται γάρ, καὶ πιστεύομεν. Εἰ δὲ καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφομεν, ἀγαπῴην ἄν, ἐπειδὴ κἀὶ αὐτὸς χρῄζω φιλανθρωπίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἔνδυμα τοῦτο οὐ δίδωσιν ἀμόχθως τῶν ἐκ κακίας πληγῶν τε καὶ μωλώπων ὑγίωσιν. Ἱερὸν μὲν οὖν καὶ πάνυ τὸ τοιοῦτον ἔνδυμα ἤγημαι, ὅτι τε πρὸς σωτηρίαν ὁδὸς καὶ ὅτι μετανοίας ἐπάγγελμα, καὶ ὅτι νεκρώσεως σύμβολόν · αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ μὴ δύνασθαι παρέχειν συγχώρησιν, εἰ μὴ καὶ
B πόνοι τούτῳ συνέψονται, καὶ δακρύων πηγαὶ καὶ ἀρετῶν ἐργασίαι. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα μόγις παρέχει συνοὐλωσιν, ὡς ὁ διαληφθεὶς ἔφη θεῖος ἀνήρ, τί χρὴ καὶ λέγειν, εἴγε καὶ τούτοις οὐκ ἔχομεν χρήσασθαι διὰ τὸ κατεπεῖγον τοῦ καιροῦ καὶ στενόν; Ἐλεήμων μὲν οὖν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ μόχθου χρεία πολλοῦ τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐκεῖθεν τὸν ἔλεον. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ θεῖος ἔφη Δαυὶδ τὸ τῆς μετανοίας ὑπεμφαίνων ἐπίπονον · *Ἐταπείνουν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχήν μου, καὶ ἡ σάρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλεον* · καὶ αὖθις · *Ὅτι ταῦτα ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὀστᾶ μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν*. Καλῶς οὖν ὁ ὁσιώτατος Ἐφραὶμ ἔλεγεν,
C ὅτι τὸν μοναχὸν οὐχ ἡ κουρὰ καὶ ἡ περιβολὴ συνίστησιν, ἀλλ' ὁ οὐράνιος τρόπος, καὶ ἡ ἔνθεος πολιτεία. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδωσιν ἡμῖν ἐννοεῖν, ὅτι διὰ τὸ εὐόλισθον ἡμῶν ἡ τοιαύτη περιβολὴ καὶ πάνυ θαυμασίως τῷ μεγάλῳ Παχωμίῳ δι' ἀγγέλου ἐδείκνυτο. Τίνος ἕνεκεν ; Ὥστε τοὺς προσερχομένους τῇ μετανοίᾳ χαλινοῦ δίκην ἀναχαιτίζειν, καὶ μὴ συγχωρεῖν ὅλως ἐπιμεμνῆσθαι παλινῳδίας αὐτούς · καὶ τοῦτο πάντως ἀριστότερον, ὥδέ πως ἐκεῖνος εἰπών · Μοναχέ, ἴδε τὸ σχῆμα, ὃ ἠμφίεσαι, καὶ ἐπίγνωθι ὡς ἐξίστᾳ μὲν τούτου τοῦ κόσμου, ἐπὶ δὲ τὴν
D πνευματικὴν ἐργασίαν ὅλως ἀνθέλκεται. Κατὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς Κλίμακος ἁγιώτατος Ἰωάννης ἔλεγε, Πεισάτω σε πρὸς ἐργασίαν πένθους καὶ αὐτό σου τὸ ἔνδυμα. Πάντες γὰρ οἱ νεκροὺς πενθοῦντες μέλανα ἐνδύματα περιβάλλονται. Διὰ τὸ εὐόλισθον τοίνυν ἡμῶν ἱερὰ τοῦ ἐνδύματος ἐδίδοτο τελετή. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ μονάσαι θέλοντες τοῦ τοιούτου προσεδεήθησαν. Καὶ ὅρα τὸν μέγαν Ἀντώνιον, τὸν θειότατον Παῦλον τὸν Θηβαῖον, καὶ τοὺς ὅσοι κατ' ἐκεῖνον καιρὸν μονάζοντες ἦσαν, ὅτι καὶ ἄνευ τοῦδε τοῦ σχήματος, ἅτε στερρᾶς ὄντες ψυχῆς, εἰς τὴν ἀνωτάτω πεφθάκασι τῆς ὁσιότητος κορυφήν.

Μετάνοια λοιπὸν ἀληθὴς οὐ μέλαν ἄμφιον καὶ τριχῶν ἀποβολή, ἀλλ' ἐπιστροφὴ πρὸς Κύριον, καὶ βίου κατάγνωσις οὐκ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ τῶν προτέρων κακῶν ἀποχή, καὶ δάκρυα μετὰ ταῦτα ὑπὲρ ἐκείνων θερμά. « Τέκνον γάρ, φησὶν, ἥμαρτες. Μὴ προσθῇς ἔτι, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν προτέρων σου δεήθητι. » Οὐδὲ

γὰρ ἀρκεῖ πρὸς μετάνοιαν, ὡς ὁ Χρυσορρήμων φησὶ, τὸ στῆναι μόνον τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τὸ καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας ποιεῖν. Ἐπεὶ καὶ τοῖς τραύμασίν οὐκ ἀρκεῖ μόνον τὸ βέλος ἐξελεῖν, εἰ μή γε καὶ κατάλληλα φάρμακα τῷ τραύματι ἐπιβήσουσι. Ταύτην μὲν οὖν τὴν μετάνοιαν καὶ ὁ τῆς Κλίμακος παριστῶν ἔλεγε· Μετάνοιά ἐστι διαλλαγὴ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν ἐναντίων τοῖς πταίσμασιν ἀγαθοεργίας. Φαίνεται οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ σχῆμα τοῦτο μόνον ἄνευ μόχθου πολλοῦ, καὶ ἀρετῶν, ἐργασίας λύσιν ἀμπλακημάτων οὐ δίδωσιν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ τοῖς ἑκουσίως προσερχομένοις λύσιν εὐθέως τῶν ἐπταισμένων οὐ δίδωσι, πῶς καὶ γὰρ εἴγε δακρύων μετὰ ταῦτα τοσούτων χρῄζομεν, ὥστε τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος ἐξισωθῆναι κατὰ τὸν ἐν Θεολογίᾳ μέγαν Γρηγόριον, πῶς ἂν τοῖς ἀθελήτως, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ ἐκ βίας εἰς αὐτὸ καταφεύγουσιν ἀπαλλαγὴν σφαλμάτων δωρήσαιτο; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ παντάπασιν ἀνοίκειός ἐστι τούτοις ἡ ἱερὰ τοῦ σχήματος τελετή. Οὐκ οἶδα γὰρ ὅ τι καὶ πράξειεν ὁ τοῦτο περιβαλλόμενος, ἤδη πνέων τὰ ἔσχατα. Ἑτοιμάζεται μὲν εἰς παράταξιν, ἀλλὰ τὰς χεῖρας κεκώλυται. Τὴν πανοπλίαν ἐνδέδυται, καὶ οὐκέτι πολέμου καιρός. Προσμένειν τῇ μονῇ ἐπαγγέλλεται, καὶ τῶν ὧδε βιαίως ἁρπάζεται. Ὑπείκειν τῷ προεστῶτι καθυπισχνεῖται, καὶ ἡ τοῦ θανάτου τυραννὶς οὐκ ἐᾷ. Γυναῖκας καὶ παῖδας ἀποβάλλειν ὁμολογεῖ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ παραχρῆμα ψυχὴν ἀποτίθεται. Μαρτύρεται μὴ κατὰ βίαν τῷ σχήματι προσελθεῖν, ἀλλ' ἡ πλευρῖτις ἐπικειμένη, καὶ μὴ βουλόμενον ἐκβιάζει τὰς τρίχας τεμεῖν. Ἐκεῖνα τοῖς δεομένοις χαρίζεται, ὅσα καὶ ὄχων ἀρίησιν ἐνταυθοῖ. Ἄλλα τε πολλὰ ἐπαγγέλλεται, οἷον ὀνειδισθῆναι, ὑβρισθῆναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ποιεῖ δὲ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, ὅτι στενὸς αὐτῷ καὶ λίαν ἐστὶ τῆς ζωῆς ὁ καιρὸς, ἐφ' ᾧ τὰ μὲν βραβεῖα ἡτοίμασται, λαμβάνει δὲ οὐδὲν ὁ τοιοῦτος, ὡς οἶμαι. Τῷ γὰρ ἐπαγγελλομένῳ μὲν, ὡς προεῖρηται, μὴ ποιήσαντι δὲ, κατ' οὐδὲν αἱ βασιλικαὶ πάντως προσήκουσι δωρεαί. Οὐκ ἀσφαλῶς μὲν λοιπὸν ἐπὶ τούτοις παράγομεν τὴν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ ἀμπελῶνος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κληθέντων παραβολήν. Οὐδὲ γὰρ εἰκόνα φέρει τῶν εὐσεβῶν μὲν εἶναι ὁμολογουμένων, τῇ μετανοίᾳ δὲ δῆθεν προσερχομένων ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν τοῖς προκοπιάσασι μισθὸν οἱ περὶ τὴν ἑνδεκάτην εἰλήφασιν, ἀλλὰ τὸ περὶ τὴν ἐργασίαν ἕτοιμον ἰσότιμον αὐτοῖς προὔξένησε τὸν μισθόν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἑαυτῶν ἀργίας ὑπεραπελογούμενοι ἔλεγον, ὡς· *Οὐδείς ἡμᾶς ἐμισθώσατο*, σαφῶς ἔδειξαν, ὡς εἴγε καὶ προλαβόντες ἐκλήθησαν, εὐθέως ἂν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐξῆλθοσαν. Ὑμῶς μὲν οὖν καὶ περὶ τὴν ἑνδεκάτην κληθέντας, ἑτοίμως οὕτω τῷ καλοῦντι, καὶ χωρὶς ἐνδοιασμῶν ἠκολούθησαν, ἐφ' ᾧ καὶ τῶν προκληθέντων οὐκ ἔλασσον ἔλαβον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ποίαν ἡμεῖς ἕξομεν ἀπολογίαν; Μὴ κατ' ἐκείνους εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐδείς ἡμᾶς ἐμισθώσατο; Καὶ οὐ μὴν οὐ διαλείπει καθ' ἑκάστην

tentiam, ut aurea lingua Chrysostomus ait, a peccato tantum desistere, sed necesse est, ut fructus digni pœnitentiæ producantur, quando et vulneratis haud sat est sagittam exserere, sed emplastris vulnerariis vulnus fovere. Hanc pœnitentiam Scalæ quoque auctor stabiliens, dicebat : Pœnitentia est reconciliatio cum Deo per bonorum operum, peccatis contrariorum, exercitationem. Hinc apparet, hunc habitum solum, absque ingenti labore et virtutum exercitio, solutionem peccatorum minime tribuere. Hæc si ita se habent, et sponte ad eam advenientibus illico veniam iniquitatum non exhibet (quomodo enim, cum tot postmodum indigeamus lacrymis?) quanam ratione fonti baptismatis exæquabitur secundum magnum in rebus theologicis pertractandis Gregorium? quo item modo illis, qui vi et nolentes, ut ita dicam, ad illum confugiunt, remissionem errorum largietur? Ego sane dubius hæreo, ne illis hujusce habitus traditio penitus incommoda et inconveniens sit. Neque enim capio, quid agere possit, qui illo amicitur, dum extremum spiritum ducit. Præparatur enim ad conflictum, sed præceditur manibus; integra armatura munitur, sed belli tempus præteriit; promittit se in solitudine permanere, sed a rebus hisce humanis vi rapitur; obedientiam spondet superiori, sed mortis non concedit tyrannis; uxorem et filios repudiare se fatetur, et statim animam suam ponit; obtestatur, se non vi adactum ad habitum accedere, sed lateralis dolor opprimens vel invitum comam deponere cogit; illa indigentibus donat, quæ nolens hic descrit; multaque alia profitetur, opprobrio nempe affici, injuriis peti, et similia, nihil vero ex his perficit, cum angustus illi, et ultra quam par est, vitæ terminus, designatur, in quo præmia præparata sunt; sed nihil ille, ita affectus, ut ipse existimo, suscipit; namque ea promittenti, ut dictum est, si ea, quæ promiserit, effectu non præstitit, regiæ largitiones nullo modo dantur. Non ergo sine periculo ad hos deferimus, quæ in Evangeliis est, vineæ et in eam accersitorum parabolam : neque enim imaginem præ se fert eorum qui fatentur se pios esse, et in mortis articulo ad pœnitentiam, ut ipsis videtur, procurrunt. Licet enim eamdem atque illi, qui antea laborem insumpserunt, mercedem susceperunt, qui hora undecima accessere, parata tamen promptaque operatio æqualem illis mercedem subministravit. Cum enim de suo se excusarent otio, dicerentque : *Nemo nos conduxit*[1], manifeste ostenderunt, quod si prius etiam vocati fuissent, subito in vineam avolassent. Nihilominus et circa horam undecimam vocati, prompte admodum et sine ulla hæsitatione vocantem secuti sunt, propterea et iis qui antea vocati fuerant, non minorem mercedem habuerunt. Hæc si ita se habent, quam ipsi responsionem habebimus? An, ut et illis dicere possumus : Nemo nos ad opus vocavit, nemo

[1] Matth. xx, 7.

Digitized by Google

hos conduxit? Et tamen continuo et singulis horis per prophetas, evangelistas, apostolos, et reliquam Scripturam, quæ ad salutem nostram conducunt, curator noster et Salvator suggerit. Optime itaque Theologi os illi, qui baptisma differebat, verumtamen postulanti, similem parabolam applicabat. Age, et parabolam addisce, ne scriptis detrimentum capias ob imperitiam; ab eo siquidem die et hora, qua quis accesserit, opus exigitur. Hoc porro dicimus, non ut impediamus eam, quæ in fine vitæ fit, divinam immutationem, divinasque, quæ super ea aguntur, cæremonias: quomodo enim, cum et pusilla suspiria non condemnentur, et eorum potissimum, quorum vita probata est? sed ut nobis ipsis suadeamus, divina prorsus præscripta non contemnere, spem nostram scilicet in extremo illo auxilio collocantes, si modo iis, qui adeo segnem vitam traduxerunt, auxilio esse poterit extrema illa vestimentorum commutatio.

Divinum itaque lavacrum, ut supra diximus, etiam sine lacrymis veniam peccatorum impertitur. Quam ob causam? Quod ea vis lavacro inest, et quod, quæ ante baptismum patrata sunt, tanquam quæ ex ignorantia proficiscuntur, facile veniam consequuntur, quæ vero post illuminationem acta sunt, plurimis lacrymis indigent. Et hoc est quod propheta David deplorans dicebat: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei; quia non custodierunt legem tuam* [1]. Non condonantur quidem, ut dictum est, quæ post baptismum fiunt, quod scientes prudentesque peccamus; quapropter multis hujus gratia cædemur. Etenim si, qui paradiso potiebatur, tot post illum honorem subiit mala, unius tantum inobedientiæ causa, nos qui cœlum recepimus, Unigeniti cohæredes facti, quid agemus, cum quotidie inobedientes deprehendamur? adeo non merentur veniam iniquitates nostræ. Excusatione rursus carent, quod valida gratiæ armatura circumsepti, et adversarium imbellem habentes. *Hostis* enim, ait, *defecerunt framcæ in finem* [2], instar inermium et nudorum, lethale vulnus ab eodem suscipimus. Hæc si ita se habent, si consolatione privantur, ut divinissimus Joannes dicit, quæ a nobis post baptismum committuntur scelera, quamnam veniam consequemur, et potissimum si usque ad finem inemendabiles perseverabimus? Ego sane dubito, ne tum adversus nos prophetica illa vox intonet: *Si extenderitis manus ad me, avertam oculos meos a vobis* [3]. Cupio equidem, et valde cupio, ut, qui sacrum hunc habitum amplectuntur, in extremo vitæ spiritu veniam delictorum adipiscerentur; sed tenet me, hæreque facit Dominus dicens per Prophetam: *Dic tu primus peccata tua, ut justificeris* [4]. Terret, inquam, me propheticum hoc verbum, quod mortis tempore per vim aliquem accedere, coactumque similiter abscondita revelare, non est primum dicere, et primum non dicere, justifi-

διά γε προφητῶν, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ πάσης ἄλλης Γραφῆς τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν διαλεγόμενος ὁ κηδεμὼν ἡμῶν καὶ Σωτήρ. Καλῶς οὖν ἡ θεολόγος φωνὴ, τῷ βαπτισθῆναι μὲν ἀναβυομένῳ, προβαλλομένῳ δὲ τὴν τοιαύτην παραβολὴν, ἔλεγε· Δεῦρο καὶ τὴν παραβολὴν ἑρμηνεύθητι, ὡς ἂν μὴ βλάπτῃ τοῖς γεγραμμένοις ἐξ ἀπειρίας. Ἀφ' ἧς γὰρ ἡμέρας καὶ ὥρας προσέλθῃ τις, ἀπ' ἐκείνης ἀπαιτεῖται καὶ τὴν ἐργασίαν. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐχ ἵνα κωλύσωμεν τὸν ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ βίου γεγενημένον θεῖον μετασχηματισμὸν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερὰν τελετήν· πῶς γὰρ, εἴγε καὶ τὰ τῶν μικρῶν στεναγμῶν οὐκ ἀπόβλητα, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ὁ βίος οὐκ ἀδόκιμος ἦν; ἀλλ' ἵνα πείσωμεν ἑαυτοὺς, μὴ τῶν θείων τέλεον καταφρονεῖν ἐντολῶν, τῇ τελευταίᾳ δῆθεν ἐπικουρίᾳ θαῤῥοῦντας, εἴγε καὶ δύναται τοῖς οὕτω ῥᾳθύμως διηνυκόσι τὸν βίον ἐπικουρεῖν ἡ ἐπιτελεύταιος αὕτη μετένδυσις.

Τὸ μὲν οὖν θεῖον λουτρὸν, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, καὶ ἄνευ δακρύων ἄφεσιν ἁμαρτημάτων χαρίζεται· τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τε τοιαύτη δύναμις πρόσεστι τῷ λουτρῷ, καὶ ὅτι εὐσύγγνωστά εἰσι τὰ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ὡς ἐξ ἀγνοίας τολμώμενα· τὰ δὲ μετὰ τὸ φώτισμα καὶ λίαν δακρύων δεόμενα. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ προφήτης Δαυὶδ ὀδυρόμενος ἔλεγε, *Διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ὅτι οὐκ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου.* Καὶ εὐσύγγνωστα μὲν, ὡς εἴρηται, τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅτιπερ ἐν γνώσει ἁμαρτάνομεν. ἐφ' ᾧ καὶ πολλοῖς τούτου ἕνεκεν δαρησόμεθα. Εἰ γὰρ ὁ παράδεισον λαχὼν τοσαῦτα καὶ μετὰ τὴν τιμὴν ἐκείνην ὑπέστη δεινὰ, μιᾶς χάριν παρακοῆς, οἱ τὸν οὐρανὸν ἀπολαβόντες ἡμεῖς, οἱ τοῦ Μονογενοῦς συγκληρονόμοι γενόμενοι, τί ποιήσομεν εὑρισκόμενοι καθ' ἑκάστην παρήκοοι; Οὕτω; ἀσύγγνωστά εἰσι τὰ τῶν πταισμάτων ἡμῖν. Ἀπροφάσιστα δὲ πάλιν, ὅτι καὶ στερρᾶς ὅπλοις περιφραχθέντες τῆς χάριτος, ἀσθενῆ τε τὸν ἀντίδικον ἔχοντες, Τοῦ ἐχθροῦ γὰρ, φησὶν, *ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος*, δίκην ἀόπλων τε καὶ γυμνῶν καιρίαν δεχόμεθα παρ' αὐτοῦ τὴν πληγήν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ παραμυθίας ἐστέρηνται κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα παρ' ἡμῶν πλημμελούμενα, ποίας συγγνώμης τευξόμεθα, εἴγε καὶ μέχρι τέλους ἀδιόρθωτοι μείνωμεν; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθείη τηνικαῦτα λόγος ὁ λέγων· *Ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν.* Θέλω μὲν οὖν καὶ σφόδρα θέλω τὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς λύσιν ἁμαρτημάτων εὑρίσκειν τοὺς τῷ ἱερῷ προσερχομένους ἐνδύματι· ἀλλ' ἐκφοβεῖ με διὰ τοῦ προφήτου, καὶ ἀμφιβάλλειν ποιεῖ λέγων ὁ Κύριος· Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς. Ἐκφοβεῖ με δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ προφητικὸν, ὅτι τὸ κατὰ βίαν ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ τινα προσελθεῖν, καὶ κατ' ἀνάγκην ὡσαύτως ἀποκαλύπτειν τὰ

[1] Psal. cxvIII, 136. [2] Psal. LXIX, 7. [3] Isa. I, 15. [4] Isa. XLIII, 26.

Digitized by Google

κεκρυμμένα, οὐκ ἔστι πρῶτος εἰπεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρῶτος εἰπεῖν, οὐδὲ δίκαιοῦν πάντως δύναται κατὰ τὴν θείαν φωνήν. Καὶ ὅρα τὸν Κάϊν ἐκεῖνον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρῶτος, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι παρὰ Κυρίου, *Μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με*, ἔλεγεν, ὁμολογίας οὐκ ἔτυχεν, ὅτι μηδὲ ἐξομολόγησιν εἶναι τὸ τοιοῦτον ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Ἐπὶ τούτοις ἐκφοβεῖ με ὁ μέγας Βασίλειος, Χάριτι, λέγων, ὦ ἄνθρωπε, τῷ θανάτῳ καὶ οὐ σοί· εἰ γὰρ ἦς ἀθάνατος, οὐκ ἂν ἐμνήσθης τῶν ἐντολῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς μετανοίας ὁ κῆρυξ ἐκφοβεῖ με τοῦτο λέγων, Οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνη τὸν τελευτῶντα ἢ οὐκ ὄντα κύριον τότε παρέχειν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν σῶν δίδως, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Τῷ θανάτῳ χάριτι καὶ οὐ σοί. Ἔνθεν τοι καὶ τὸν λῃστὴν οὐκ ἀσφαλῶς ἐνταῦθα παράγομεν, *Μνήσθητι*, μόνον εἰπόντα, καὶ τοῦ παραδείσου εὐθέως ἀξιωθέντα. Τοὺς καιροὺς γὰρ καὶ τὰ πρόσωπα πρὸ τῶν ἄλλων ἀναγκαῖον ὁρᾶν. Πολλὴ τοῦ λῃστοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη· πολλὴ ἡ ἐπίγνωσις. Ἡνίκα γὰρ Πέτρος μὲν ἠρνεῖτο, κόρης οὐκ ἐνεγκὼν ἀπειλήν, οἱ λοιποὶ δὲ μαθηταὶ φεύγοντες ἦσαν, τότε δὴ τόν τε Θεὸν ἐκεῖνος ὡμολόγει, τὸν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθέντα Χριστόν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συσταυρωθέντι αὐτῷ λῃστῇ, βλασφημοῦντι κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, σφοδρῶς ἐπετίμα λέγων, *Ἡμεῖς ἄξια πεπόνθαμεν, ὧν ἐπράξαμεν*. Ἐφ' ᾧ καὶ τοῦ παραδείσου τηνικαῦτα ἠξίωτο, *Μνήσθητί μου, Κύριε, εἰπών, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Θαῤῥεῖν οὖν ἐντεῦθεν οὐκ εὔλογον· οὐδὲ γὰρ ἑτοίμως ἐδίδοτο κἀκείνῳ παρὰ Χριστοῦ ὁ παράδεισος. Εἰ δὲ καὶ, *Μνήσθητί μου, Κύριε*, μόνον εἰπὼν, φωνῆς ἐκεῖθεν εὐθέως ἠκούσθη, θαυμάζειν οὐκ ἄξιον. Εἰ γὰρ ὁ ἐπίγειος οὑτοσὶ βασιλεὺς τοὺς ὁθενδήποτε προσπεφευγότας ἀλλοεθνεῖς αὐτῷ περιχαρῶς ὑποδέχεται, μεγίστων τε δωρεῶν εὐθὺς ἀξιοῖ, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς, πολλῷ μᾶλλον ὁ μεγαλόδωρος, καὶ τὸν λῃστὴν ἐκεῖνον ἰδὼν, ἐν τοιούτῳ καὶ ταῦτα καιρῷ, μετὰ τοσαύτης αὐτῷ προσεληλυθότα πίστεως, οὐκ ἂν ἐδέξατο περιχαρῶς, οὐκ ἂν εὐθέως οἰκήτορα τοῦ παραδείσου ἐποίησε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· ἐμὲ δὲ καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἐκφοβεῖ τὸ ἐν τοῖς βίοις τῶν Πατέρων διήγημα. Γέγραπται γάρ, ὅτι γέρων τις ἀπῆλθεν εἴς τινα πόλιν πωλῆσαι τὰ σκεύη αὐτοῦ, καὶ τάχιος ἐκαθέσθη εἰς πυλῶνά τινος πλουσίου, μέλλοντος τελευτᾷν. Καθήμενος οὖν προσέσχε, καὶ ὁρᾷ τινας ἄνδρας μελανοὺς, ἐπιβεβηκότας ἵππων καὶ αὐτῶν μελανῶν, καὶ ἔχοντας βάκλα πύρινα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Καὶ φθάσαντες εἰς τὸν πυλῶνα, ἔστησαν τοὺς ἵππους ἔξω. Αὐτοὶ δὲ εἰσῆλθον· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἄῤῥωστος ἐκραύγαζε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ βοήθησόν μοι. Λέγουσιν αὐτῷ ἐκεῖνοι· Ἄρτι ὅτε ὁ ἥλιος ἔδυ, ἐμνήσθης τοῦ Θεοῦ Διατί αὐγαζούσης τῆς ἡμέρας οὐκ ἐζήτησας αὐτόν; Νῦν οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ οὕτω βιαίως ἀνασπάσαντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, οἱ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς θαῤῥοῦντες τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι;

A care penitus non valet, ut divina vox ait. Et considera Cainum illum : namque cum ille non primus, sed postquam a Domino reprehensus fuerat, diceret : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear* [1], veniam non est consecutus, quod neque confessio illa fuerit, ut aurea lingua Joannes ait. Præterea terret me magnus Basilius : Gratia, dicens, o homo, morti, non tibi ; namque si immortalis esses, nunquam præceptorum recordatus fuisses. Ipsius etiam pœnitentiæ præco perterret me, cum dicit : Non est eleemosyna, dum quis obiens et cum dominus non est, aliis præstat ; non enim ex tuis das, sed ex ipsa necessitate. Morti gratia, et non tibi. Hinc etiam latronem non tuto hic adducimus, qui solum dixit : *Recordare ;* statimque paradiso B dignatur. Tempora enim et personæ ante alia examinanda sunt. Ingens latronis benevolentia, ingens agnitio. Quando enim Petrus negabat, puellæ minas non sustinens, reliqui apostoli fugæ se dederant, tunc ille Deum, ab omnibus Christum derelictum, confitebatur ; neque id solum, sed et cum, qui una cum eo fuerat cruci affixus, Christumque ipsum blasphemabat, vehementer reprehendebat : *Nos,* inquiens, *digna factis recipimus*, propterea quidem eodem tempore paradiso donatur, *Recordare, Domine, mei*, dicens, *cum adveneris in regno tuo* [2] : Non videtur itaque rationi consonum, inde nos animos sumere : neque enim ita prompte fuisset illi a Christo paradisus concessus. Quod si, *Recordare* tantummodo dicens, vocem inde subito audiit, non est C cur miremur. Etenim, si terrenus hic rex alienigenas omnes ex quacunque illi regione ad ipsum confugerent, læto animo excipit, maximis muneribus statim cohonestat, et honoribus summis condecorat, multo aptius ac convenientius munificus Rex ille, latronem illum conspiciens, et præcipue eo tempore ad illum cum tanta fide advenientem, an non lætus excepisset ? nonne statim paradisi accolam effecisset ? Et de his quidem ita sit. Me vero præ aliis exterret narratio, quæ in Vitis Patrum habetur ; scribitur enim : Senex quidam abiit in civitatem, ut vasa sua venderet, statimque assedit in vestibulo cujusdam divitis, morti propinqui. Sedens itaque attenteque animum intendens, intuetur ho- D mines nigros, super equos etiam nigros, habentes præ manibus igneos baculos. Ubi ad vestibulum pervenere, relictis equis domum introeunt : quos ubi vidisset ægrotus, clamabat voce magna : Domine, miserere et auxiliare mihi. Dicunt illi ægroto : Nunc, cum sol occidit, Dei recordaris ? quare, cum dies illucesceret, illum non quæsisti ? nunc nulla spes est salutis. Et sic, violenter anima illius avulsa, abiere. Hæc si ita se habent, quid nos agemus, qui in extremo spiritu spem habemus, pœnitentiam ostendendi ?

[1] Gen. IV, 13. [2] Luc. XXIII, 40-42.

Digitized by Google

Secundus igitur vere pœnitentia baptismus est, A et primum renovat, ut diximus ; sed lacrymarum multarum opus est, ut supra oratio nostra demonstravit. Id enim si non esset, nunquam sancti Patres nostri eam laboriosum vocassent baptismum. Ipsæ eædem vestes præ aliis hoc idem clamant testanturque. Adde, nigrum, mœrorem inducere. Ubi vero neque mens bene disposita ac præparata, neque sufficiens lacrymarum fluxus, ut pœnitentia ductum abluere possint, mortis vero tyrannis suffocans ; quæ salutis spes, aut quæ hujuscemodi pœnitentia ? Si heri, parum memores, divina præcepta despiciebamus, hodie mortis forfice dum vita amputatur, debili et male articulata voce, numinis misericordiam deprecamur ; et hæc major iniquitas est, quam ut veniam mereatur ; eoque magis, quod B non ignoscibilis est, ipsaque mors urgeat et cogat. Ergo, si tempus non præripiamus, nisi divinam in confessione personam prævertamus, non consulto pœnitentia utemur, misericors tantummodo Deus novit, quomodo nobis peccatorum venia erit. Quis enim tantumdem viribus suis confidit, ut in adeo incertis, et Deo cognoscibilibus, audenter decernere, atque potissimum non audiat singulis diebus Prophetam dicentem : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris ?* Licet enim prodigum conversum non est aversatus facilis reconciliatu Deus, imo eum amplexatus pressis excepit osculis, ingentique cum honore cumulavit ; sed proba hujusce dispositio, et vera conversio et pœnitentia, causa fuit. Neque C talem mortem, ut hi faciunt, exspectavit, neque vi adactus conversioni se dedit ; sed ex errore solus respirans, et, quis antea fuerat, animo versans, et, quinam postmodum pervenisset, gressu celerato ad benignissimum Patrem revertitur, non ut filius fidens ; filium enim, peccatis inquinatus atque obnoxius, amiserat ; sed in habitu humili, et demissis oculis, ut cum Patris mercenariis adnumeraretur, deprecatus est. Quapropter eum recipit Deus miserator omnium, omniaque pro eo efficit, quæ in Evangelio narrantur. Et hæc quidem a nobis, rerum divinarum imperitis, de monachico divinoque habitu relata sunt : tuæ vero sanctitatis omnino interfuerit, dicta discutere, et dubium e medio amovere, nudamque pro more veritatem repræsentare.

Δεύτερον μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ μετάνοια βάπτισμα, καὶ ἀνακαινιστικὸν τοῦ πρώτου, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ δακρύων χρεία πολλῶν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐπίπονον αὐτὴν ἔλεγον βάπτισμα. Καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τὰ ἄμφια τοῦτο βοᾷ καὶ διαμαρτύρεται· ὅτι καὶ πένθους τὸ μέλαν σημαντικόν. Ἔνθα δὲ μὴ γνώμη εὐπροαίρετος, μηδὲ δακρύων ῥοῦς ἱκανὸς, ὡς ἐκπλύνειν τὸν μετανοοῦντα δύνασθαι, θανάτου δὲ τυραννὶς ἀποπνίγουσα· ποία σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ ποία τούτου μετάνοια ; εἴπερ χθὲς μὲν ἀμεριμνοῦντες τῶν θείων κατεφρονοῦμεν τέλεον ἐντολῶν, σήμερον δὲ τῇ τοῦ θανάτου τομίδι τὴν ζωὴν ἐκκοπτόμενοι, ἰσχνῇ τε καὶ ἀνάρθρῳ φωνῇ τὸν θεῖον ἐπικαλούμεθα ἔλεον, καὶ ταῦτα τῆς ἁμαρτίας μείζονος οὔσης τοῦ ἀφεθῆναι ἡμῖν διά γε καὶ μᾶλλον τὸ ταύτης ἀσύγγνωστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ θανάτου κατέπειξιν. Εἰ μή γε λοιπὸν τὸν καιρὸν προαρπάσωμεν, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἐν ἐξομολογήσει προφθάσωμεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν ἀπροαιρέτως τῇ μετανοίᾳ χρησόμεθα, ὁ ἐλεήμων οἶδε μόνος θεὸς, ὅπως ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἔσται συγχώρησις. Ποῖος γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς ἐν ἀδήλοις οὕτω καὶ τῷ Θεῷ γνωστοῖς τολμηρῶς ἀποφαίνεσθαι ; καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου καθεκάστην ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Εἰ γὰρ καὶ τὸν ἄστοχον ἐπιστρέφοντα οὐκ ἀπεστράφη ὁ εὐδιάλακτος Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀγκαλισάμενος μᾶλλον θερμῶς κατεφίλησε, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς αὐτὸν κατηξίωσεν, ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο πεποίηκεν, καὶ ἡ ἀληθὴς ἐπιστροφὴ καὶ μετάνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐκαρτέρησε θάνατον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἄκων ἐπιστροφῆς ἅψασθαι, ἀλλὰ τῆς πλάνης ἐκείνης μόνος ἀνενεγκών, τίς τε πρότερον ἦν, λαβὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὅπου κατήντησεν ὕστερον, δρομαίως πρὸς τὸν φιλόστοργον ἐπανακάμπτει πατέρα· πλὴν οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ υἱοῦ· ταύτην καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτήσας πόῤῥω που θέμενος ἐν σχήματι ταπεινῷ καὶ ὄμματι κατηφεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς μισθίοις καταλέγῃναι ἐκέτευσεν. Ἐφ' ᾧ καὶ προδέχεται αὐτὸν ὁ πανοικτίρμων Θεὸς, καὶ πάντα ποιεῖ ἐπ' αὐτῷ, ὅσαπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν. Τοῦτα μὲν οὖν ἡμῖν τοῖς ἀπαιδεύτοις τὰ θεῖα περὶ τοῦ μοναχικοῦ καὶ θείου δεδίληπται σχήματος· τῇ σῇ δὲ πάντως ἔξεστιν ὁσιότητι καὶ διασκέψασθαι τὰ λεγόμενα, τὴν ἀμφιβολίαν τε ἐκ μέσου ποιήσασθαι, καὶ γυμνὴν ὡς ἔθος ὑποτυπώσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

EPISTOLA XXVI (1).

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — De jejunio ante Natalem Domini celebrando.

Multi itaque et sæpenumero, o divinum sacrumque caput, de jejunio, ante Natalem Domini celebrari soliti, dubitarunt, a quonam institutum sit, et unde cœperit, cum de eo Christi discipuli

Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεῖα καὶ ἱερὰ κεφαλή, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν διηπορήκασι τεσσαρακοστῆς, πόθεν τε παρεδόθη, λέγοντες, καὶ ὅπως αὕτη συνέστηκεν, εἴτε

(1) Allat. *De consensu*, col. 1137.

Digitized by Google

περὶ ταύτης οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι μηδὲ τὸ τυχὸν διειλήφασι; Καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ χρή. Τάχα γὰρ ἠγνοήκασιν ὅτι τὰ πλείω τῶν καθ' ἡμᾶς κανόνων τε καὶ δογμάτων παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ παραδόσει, καὶ νενομοθέτηται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τίνος ἕνεκεν οἱ ἀπειροπλήθεῖς ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι Πατέρες ἐν ταυτῷ καὶ πολλάκις ἠθροίζοντο; Καθόσον γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπλατύνετο Εὐαγγέλιον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐκανονίζετο παρ' αὐτῶν ἀκριβέστερον. Τὰ μὲν γὰρ τέλεον ἡμείψαν, τὰ δὲ καὶ ἐπηύξησαν· ὁποῖόν ἐστι πρὸ τῶν ἄλλων ἡ τοῦ θείου λουτροῦ μυστικωτέρα παράδοσις, ἡ τῆς ἱερᾶς εὐκοσμία σεμνότητος, καὶ ἡ λοιπὴ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια. Ταῦτα οὖν οἱ πλείονες ἠγνοηκότες, ὡς εἴπομεν, ἀπορίᾳ, κἂν τῷ τυχόντι συνέχωνται. Ὅ δὴ καὶ σὲ πεπονθέναι οἰόμαι.

et apostoli nihil præcepisse compertiantur. Hoc mirum videri non debet Forte enim ipsi ignorarunt, potiorem partem canonum nostrorum et dogmatum ab ipsis sanctis Patribus traditam esse et sancitam. Si enim id non esset, quam ob causam innumeri illi divinique Patres in eumdem locum et sæpius congregati sunt? Quo etenim secundum Christum Evangelium magis ac magis dilatabatur, eo et vitæ ducendæ rationes ab illis accuratius præfiniebantur, ideoque quædam prorsus immutarunt, quædam auctiora reddiderunt. Qualis est, præ cæteris, divini lavacri magis arcana traditio, sacræ reverentiæ ordo, et reliquus universalis Ecclesiæ ornatus. Hæc itaque plerique cum non calleant, ut diximus, in præsenti quoque quæstione hærent; quod et tibi molestiam præbuisse existimo.

EPISTOLA XXVII.

(Fragm.)

Ad Alypium inclistum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitæ (1).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι νηστεύειν ἡμῖν ἐπάναγκες ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ταύταις ἡμέραις, καὶ αὐτή σε διδάξει σαφέστατα ἡ τῆς ἑνώσεως σύνοδος. Τὴν γὰρ τριγαμίαν ἐκείνη συγχωρήσασα, καὶ διαστίξεις τινὰς ἔθετο, ἅτε δὴ μὴ κατὰ νόμους τῶν ἀποστόλων ἐγχωρηθείσης αὐτῆς. Ἐκεῖσε οὖν ἀορίστως ἡ νηστεία αὕτη ἐμφέρεται, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλως, ἄλλοι δὲ ἑτέρως, καὶ ἕτεροι ἐν ὅλαις ἡμέραις τεσσαράκοντα. « Ὁ δυνάμενος γάρ, φησὶ, χωρεῖν χωρείτω, » τὴν τοιαύτην νηστείαν διέρχονται. Διετάξατο οὖν ἡ διαληφθεῖσα σύνοδος μὴ πάντη καὶ πάντοτε τοὺς τριγάμους ἀγεύστους εἶναι τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μεταλαμβάνειν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἀπερισκέπτως δέ· τετραετίαν μὲν ἡσυχάζειν καθ' ἑαυτοὺς, ὡς μὴ κατὰ νόμον γαμήσαντας· ἔκτοτε δὲ τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις προσέρχεσθαι, κατ' αὐτήν τε τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ νηστείαν τῶν τοιούτων ἑορτῶν προηγεῖσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τρίτῳ καὶ παρανόμῳ γάμῳ καλῶς διατέτακται. Καὶ πῶς γὰρ οὐ παράνομος οὗτος ὁ γάμος, εἴγε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ καὶ μέλις ὁ δεύτερος γάμος διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν συγκεχώρηται; Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας Γρηγόριος καὶ τάδε περὶ τούτου γράφων ἐφαίνετο· Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος· οὐκ ἂν ὁ μέγας ἔλεγε Βασίλειος, ὅτι τῷ τρίτῳ γάμῳ νόμος οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Νεαρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν τριγαμίαν ἐνδίδωσιν, ἀλλ' οἱ θεῖοι Πατέρες πολυγαμίαν αὐτὴν καὶ πορνείαν κεχολασμένην ἐκάλεσαν. Ὅτι δὲ τῷ Παύλῳ συγκαταβαί-

Hæc vero ita se habere, nobisque necessario jejunandum esse diebus hisce solemnibus, ipsa te unionis synodus edocebit manifestissime. Namque illa cum tertias nuptias indulsisset, interpunctiones quasdam apposuit, æque ac si illæ non secundum leges fuerint ab apostolis permissæ. Ibi itaque indeterminate hoc jejunium imponitur, in quo alii aliter, et alii alio modo, et alii quadraginta integros dies jejunant. « Qui enim, ait, capere potest, capiat. » Præcipit itaque jam dicta synodus, non prorsus et semper, qui tertiis se nuptiis constrinxerunt, privandos esse immaculatis Christi mysteriis, sed eorum participes fieri; non inconsiderate tamen; et per quatuor annos secum ipsos vivere quiete, tanquam qui non secundum leges nuptias contraxerint; deinceps vero ter singulis annis ad ipsa immaculata mysteria accedere, ipso scilicet Nativitatis Christi die; Dormitioni sanctissimæ Deiparæ, et Christi Resurrectioni sacro; quod jejunium solemnitates hasce præcedat. Et hæc quidem per sanctam synodum super tertiis et præter legem nuptiis sancita sunt. Et quamam ratione hæ nuptiæ iniquæ non fuerint, si beato Paulo vix secundæ propter infirmitatem nostram permittuntur? Etenim, si id non esset, nunquam, in rebus theologicis pertractandis eximius, Gregorius hæc de illis scripsisset: Prima lex, secundæ permissio, tertiæ iniquitas; quæ super his sunt, vita suilla. Nunquam magnus Basilius pronuntiasset, in tertiis nuptiis nullam legem esse. Licet enim novella imperatoris, Domini Constantini Porphyrogennetæ, tertias nuptias concedat, veruntamen eas sancti Patres polygamiam, et fornicationem castigatam nuncuparunt. A Paulo porro, nostris

(1) Allat., ubi supra, col. 1561. Hoc fragmentum fortasse ejusdem ac præcedens epistolæ pars est.

Digitized by Google

infirmitatibus compatiente, et non ex lege, tanquam opportuna, præcipiente, secundas nuptias concedi, manifestum ex his, quæ maximus ille dicit : *Volo omnes esse, quemadmodum et ipse sum, in continentia.* Ideoque et de secundis verba faciens, dicebat : *Ipse dico, et non Dominus*[1]. Hinc itaque aperte primæ nuptiæ legitimæ ostenduntur, quando et Ecclesia unum virum assumpsit Christum, et non duos, etc.

A νοντι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, οὐ μὴν γε νομοθετοῦντι τὰ καίρια, δεύτερος γάμος ἐνδέδοται, δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ πάμμεγας ἔλεγε· *Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτὸν ἐν ἐγκρατείᾳ.* Ταύτῃ τοι καὶ περὶ τοῦ δευτέρου διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἐγὼ λέγω καὶ οὐχ ὁ Κύριος.* Ἐντεῦθεν οὖν φανερῶς ὁ πρῶτος γάμος ἐννομος ἀποδέδεικται. Ἐπεὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἕνα ἄνδρα ἔλαβε τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δύο, καὶ τὰ ἑξῆς.

EPISTOLA XXVIII.

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus utentes excusat (1).

Ea autem, quæ dicturi sumus, attento et valde sobrie audi. Tres, easque amplissimas solemnitates genus Hebræorum celebrabat; idque suadeat nobis divina Scriptura, cum dicit : *Tribus vicibus anni comparebit omne masculum ante Deum tuum*[2], cum ovis immolabatur, cum Pentecoste succederet, et cum Scenopegiæ dies festus esset. Ter jam nos quoque singulis annis eorum more festos dies agimus. Namque, cum Dominus ad Judæos dixisset : *Tolletur a vobis regnum, et dabitur gentibus*[3], tum Hebræorum læta eversa ad nos gradum faciebant. Sed illi quidem solemnitates celebrabant in memoriam eorum quæ tum in Ægypto tum in deserto acciderant, nos in memoriam ipsius Christi, quemadmodum ipse Dominus, cum novi Testamenti mysteria instituebat, præceperat : *Hoc facite in meam commemorationem*[4]. Illi enim agnum celebrantes manducabant; nos ipsum Christum, vere Agnum qui tollit peccatum mundi. Nostra vero non allena esse a Judaicis consuetudinibus, licet modo differant, tradit Paulus : *Vetera præterierunt, ecce facta sunt omnia nova*[5]. Et ex his etiam magis patet. Bis hebdomade Judæi jejunabant; bis et nos jejunamus secundum apostolicam traditionem. Verumtamen illi feria II et V, nos IV et VI, etsi multo plura, quam illi, debeamus. *Nisi*, enim, ait, *superabundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum et Scribarum, non intrabitis in regnum cœlorum*[6]. Quid refert plura dicere, singulaque numerare? Apud illos erat Circumcisio, apud nos divinum lavacrum : apud illos Arca, apud nos Virgo : apud illos baculus Aaron, apud nos floret lignum Cruceum : apud illos erat agnus, apud nos ipse Christus. Et hoc est, quod in rebus theologicis pertractandis celeberrimus dicebat Gregorius : Littera secedit, spiritus augmentum accipit; umbræ prætervolant, veritas advenit. Hinc itaque disce, tres quoque apud nos esse, quemadmodum et apud illos, maximas solemnitates, revera solemnitates. Namque apud illos boves et oves in

B Τῶν δὲ λεχθησομένων ἤδη μετὰ λογισμοῦ καὶ πάνυ νήφοντος ἄκουε. Μεγίστους τρισὶ πανηγύρεσιν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἑόρταζε. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν ἐκώπιον τοῦ Θεοῦ σου·* καθ' ὅν τε καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον, ἡνίκα ἡ Πεντηκοστὴ παρ' ἐκείνοις παρέπιπτε, καὶ ὅτε ἡ τῆς Σκηνοπηγίας ἐπεφθάκει πανήγυρις. Τρὶς ἤδη καὶ ἡμεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ κατ' ἐκείνους πανηγυρίζομεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους εἰπόντος, *Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται τρίς ἔθνεσι*, τηνικαῦτα τὰ τῶν Ἑβραίων φαιδρὰ μετέπιπτε πρὸς ἡμᾶς, καὶ μετέβαινεν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπανηγύριζον, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐπισυμβεβηκότων αὐτοῖς κατά γε τὴν C Αἴγυπτον καὶ τὴν ἔρημον· ἡμεῖς δὲ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἡνίκα τὰ τῆς καινῆς Διαθήκης ὑπετίθη μυστήρια, διετάξατο εἰπών, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀμνὸν ἑορτάζοντες ἤσθιον, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν ὄντως ἀμνὸν, τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὅτι δὲ τὰ ἡμέτερα τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι συνεμπίπτουσιν, εἰ καὶ τῷ τρόπῳ διαφέρομεν, *Τὰ ἀρχαῖα* γὰρ, φησὶ Παῦλος, *παρῆλθεν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Δῆλον κἀντεῦθεν. Διὰ τῆς ἑβδομάδος οἱ Ἰουδαῖοι ἐνήστευον. Διὰ ἤδη νηστεύομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων παράδοσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐν ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ καὶ Πέμπτῃ· ἡμεῖς δὲ κατά γε Τετράδα καὶ Παρασκευὴν, εἰ καὶ πολὺ πλέον ἐκείνων ὀφείλομεν. *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ* γὰρ, φησὶν, *ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ἐπέκεινα τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Παρ' ἐκείνοις μὲν ἦν ἡ περιτομὴ, παρ' ἡμῖν δὲ τὸ θεῖον λουτρόν. Παρ' ἐκείνοις ἡ κιβωτὸς, παρ' ἡμῖν ἡ Παρθένος. Παρ' ἐκείνοις ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν, παρ' ἡμῖν ἀνθεῖ τὸ ξύλον τὸ σταυρικόν. Παρ' ἐκείνοις ἦν ὁ ἀμνὸς, παρ' ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ

[1] I Cor. VII, 7, 12. [2] Exod. XXXIII, 14. [3] Matth. XXI, 43. [4] Luc. XXII, 19. [5] II Cor. V, 17. [6] Matth. V, 20.

(1) Allat. ibid., col. 1179.

Digitized by Google

Γρηγόριος ἔλεγε· Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Αἱ σκιαὶ παρατρέχουσιν, ἡ ἀλήθεια ἐπεισέρχεται. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τρεῖς ἤδη παρ' ἡμῖν, καθάπερ ἐκείνοις, μέγισταί πανηγύρεις εἰσὶ, καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς ἑορταί. Βόες μὲν γὰρ παρ' ἐκείνοις καὶ πρόβατα εἰς θυσίαν παρελαμβάνοντο, παρ' ἡμῖν δὲ τῇ ἀληθῶς ἑορτάζουσιν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν σφαγιάζεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, *Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστὸς*, καὶ τὰ ἑξῆς.

A sacrificium offerebantur; apud nos vero, qui vere celebramus, Christus ipse sua sponte mactatur. Etenim, secundum beatum Paulum, *Pascha nostrum nobis immolatus est Christus* [1], etc.

EPISTOLA XXIX.

(Fragm.)

Ad..... — De processione Spiritus sancti (1).

Εἰ γὰρ εὐπαραδέκτους καὶ οὗτοι τῷ δοκεῖν παράγουσι μάρτυρας τῆς τοιαύτης αὐτῶν καινοφανείας ὑπερηγοροῦντας, Αὐγουστῖνον, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱερώνυμον, κἂν τούτῳ θρασύνονται, καὶ μέγα κατακαυχῶνται ἡμῶν· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο δεδοικέναι σε ἄξιον. Ἔχεις ἀντιπαραγαγεῖν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ σὺ πολλῷ τούτων, εἰ θέλεις, πλείονας μάρτυρας. Λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰς ἁγίας πάσας συνόδους. Ἀναλόγισαι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέψαντας ὁσίους Πατέρας, ὅσοι τε τὸν ἀριθμὸν ἦσαν, καὶ οἷον τὸ δόκιμον κατά τε βίον καὶ λόγον δεδώκασι. Πάντας ἐκείνους ἀντιπαράστησον, ἐκ Πατρὸς μόνου τὸ Πνεῦμα λέγοντας ἐκπορεύεσθαι· καὶ οἶμαι ὅτι οὐδεὶς ἀντιφθέγξαιτο τοιούτῳ καὶ τοσούτῳ πλήθει ποτέ. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ συμφωνούντων αὐτῶν αἰδέσεται Αὐγουστῖνος, σιωπήσει Ἀμβρόσιος, οὐκ ἀντιστήσεται Ἱερώνυμος. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν πλειόνων ἡ ψῆφος κρατεῖν εἴωθεν, ἵνα μὴ τἆλλα λέγω, πολλῷ μᾶλλον ἡ μυριανδρος αὕτη τῶν Πατέρων πληθὺς τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὑπερκείσεται, περὶ αὐτοῦ ψηφιζομένη τοῦ Πνεύματος. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἁγία καὶ δευτέρα σύνοδος τοῦ παναγίου ἕνεκεν συγκεκρότηται Πνεύματος, καθ' ἣν ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡμολόγηται, καθ' ἣν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς προερχόμενον οὐσιωδῶς παραδέδοται. Εἰ δὲ προβολεύς, καὶ τὰ ἑξῆς.

Quod si non aspernandos et hi, ut videtur, testes adducunt, qui novam eorumdem additionem (2) propugnant, Augustinum, Ambrosium, et Hieronymum, inque eo se jactant, indecoreque nobis insultant; non propterea timore perterreri te addecet. Habes tu quoque pro veritate contra opponere, dummodo libeat, testes multo plures. Complectitor mente sanctas omnes synodos: considerato omnes, qui illis sancti Patres illustres fuere, et quot numero, et quodnam suæ vitæ, tum verbo tum rebus gestis, specimen dederunt: omnes illos ex adverso ordine, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, affirmantes. Et, ut æstimo, nemo simili testium copiæ contra hiscere audebit unquam. Cum enim illi cum veritate consentiant, reverebitur Augustinus, tacebit Ambrosius, non repugnabit Hieronymus. Etenim si in omnibus plerorumque sententia prævalet, ut reliqua sileam, multo magis innumera hæc Patrum multitudo tribus hisce potior fuerit, de eodem Spiritu sententiam ferens. Statim enim sancta secunda synodus pro sanctissimo Spiritu coacta, in qua consubstantialis ille Deo et Patri affirmatus, et ex solo Patre procedere essentialiter, traditus est. Quod si productor, etc.

[1] I Cor. v, 7.

(1) Allat. ibid., col. 917.

(2) *Filioque*.

Digitized by Google

JOANNIS DIACONI

HADRIANOPOLEOS

IN LAUDEM JOANNIS PALÆOLOGI

CARMEN POLITICUM.

(Edidit Ang Mar. Bandinius Florentiæ 1765, 4°, cum aliis opusculis Græcis.)

ARGUMENTUM.

Codicem XXIII, plutei VIII, bibliothecæ Mediceæ-Laurentianæ, varii generis opuscula, ac præsertim theologica continentem, claudit poema satis longum, versibus politicis expressum, in laudem, uti videtur, imper. Joannis Palæologi, illius nimirum qui, Eugenio IV Pont. Max. hortante, ut, Orientalis et Occidentalis Ecclesiæ dissidiis tandem sublatis, utraque uno veluti dilectionis vinculo colligata, eadem sentiret ac coleret, in Italiam ad concilium profectus est (an. 1439). Auctor poematis, ut ex titulo ejusdem item metrico eruitur, est Joannes quidam œconomus et diaconus ecclesiæ Hadrianopolitanæ (ita enim Ὁρσοτιάδος vocem interpretamur). Hic igitur, ut Polycarpo ejusdem ecclesiæ antistiti morem gereret, a quo id sibi munus demandatum fuerat, imperatoris laudes ita carmine prosequitur, ut omnes ingenii vires industriæque suæ nervos in hac provincia naviter obeundæ intenderit. A generis namque nobilitate majorumque regali splendore poematis initium auspicatus, ad ipsius proprias dotes, tum corporis, tum animi, celebrandas progreditur; quem propterea ab oris forma ac decore, incessu, motu et alloquio commendat, Josepho illi, cujus in sacris Litteris pulchritudo memoratur, simillimum prædicans. Animi vero ejus præstantiam iis effert laudibus, ut fortitudine Sampsonem, morum suavitate Davidem, sapientia Salomonem ab ipso referri pronuntiet. In ejusdem postea munificentia erga subditos ac profusa liberalitate decantanda multus immoratur, quem Tito Romanorum principi, ac poetico more, Pactolo Niloque, auro manantibus fluviis, comparare minime dubitat. Magnam quoque poematis partem complectuntur ea quæ ipse pro salute et incolumitate populorum suscepit itinera ac navigationes, pericula quæ adiit, labores quos exantlavit, bella quæ gessit; quo quidem in loco sub oculos ponit quomodo exteræ nationes, ejus humanitate devinctæ, sponte sese illi dediderint, regesque ipsi, novam tanti imperatoris virtutem, sapientiam moderationemque admirantes, ejus non modo consiliis conatibusque non obstiterint, sed libenti animo operam suam præstare, obsequium exhibere studuerint. Ad hæc, rerum quoque ratione carentium propensum quodammodo studium erga ipsum, et quamdam benevolentiæ speciem adjungit, ita ut, quemadmodum de magno Pompeio affirmat Cicero, ejus ut ita dicam cursibus venti obsecundarint, fluctus obedierint, maria obtemperarint. Quibus expositis Davidem ab inferis excitat, et ad concinenda præclara regis facinora invitat poeta, unaque Romam ipsam (Constantinopolim intellige), ut ipsum veluti suum libertatis vindicem ac liberatorem plausibus excipiat, cohortatur. Tandem ad Deum optimum maximum preces effundit, et ipsum incolumem multos in annos ac sospitem tueri, ejusque imperium contra omnes inimicorum conatus firmum ac tutum præstare velit, ubi fere omnia ex divinis Litteris hausit, ac præcipue ex regii vatis Psalterio, ex quo, præter alia multa, totum psalmum CVIII fere ad verbum in suum poema derivavit: cujus in fine nonnulla etiam in Polycarpi laudem attingens, singularem ejus pietatem in Deum, mirumque pro secundis imperatoris rebus studium ita effert, ut illum, novum veluti Moysen extensis manibus pro Israelitico populo vota facientem, nobis exhibeat, ac graphice quodammodo depingat. Hæc totius operis summa est atque compendium.

Nunc sermonis ratio postularet, ut aliquid de ipsius auctore diceremus: sed cum nulla ipsius mentio apud scriptores, Caveum, Oudinum ac Fabricium occurrat (quo libentius auctoris antea ignoti opus in medium proferre animum induximus), pauca quædam de dignitate qua in Ecclesia Hadrianopolitana fulgebat, delibabimus. Œconomi igitur seu dispensatoris Ecclesiæ munus erat, ecclesiasticarum rerum ac pecuniarum sacrarum administrationem habere, easque secundum proprii episcopi sententiam in singulos Christi fideles distribuere atque erogare, eaque omnia peragere quæ Isidorus in quadam epistola ad

Digitized by Google

Leudefredum episcopum Cordubensem fusius persequitur. Hæc dignitas prioribus Ecclesiæ sæculis ad presbyteros tantum pertinebat, ut ex diversis conciliis manifestum fit. In Ephesino enim act. VI occurrit Charisius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος γεγονὼς τῆς Φιλαδελφέων πόλεως ἁγίας ἐκκλησίας. In Chalcedonensi item, act. III, Proterius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. Senescente vero Græcia ad diaconos etiam delata est, eaque prima erat dignitas ex illis quinque quibus qui fulgebant ἐξ ὀκτάκοιλοι nuncupabantur, erantque *magnus œconomus*, *magnus sacellarius*, *magnus chartophylax*, *chartophylax et sacellarius*: quorum jura ac privilegia recenset Du-Cangius Glossar. med. et infim. Græcit., tom. I, pag. 409 seqq., qui etiam varias scriptorum de hujusce nominis etymo sententias refert ibid. p. 411.

Polycarpi quoque nomen, ecclesiæ Hadrianopolitanæ antistitis, cujus jussu poema conditum fuit, æque ac Joannis Diaconi, scriptoribus ignotum omnino est, et in Michaelis Lequienii *Oriente Christiano* tom. I, pag. 1171 seqq., ubi Hadrianopolitanos episcopos enumerat, prætermissum. Fortasse tamen vicesimus secundus est illius ecclesiæ episcopus, et ille ipse pro quo Georgius, Synadorum episcopus, in synodo Constantinopolitana in templo S. Sophiæ circa annum 1440 habita, in qua Græci sancitam Florentiæ cum Latinis unionem ejurarunt, subscripsisse legitur. Allatius enim in Addend. ad lib. III *De consensu*, col. 1387, ubi singulorum patriarcharum, metropolitarum, et aliorum qui synodo illi interfuerant, ὑπογραφὰς refert, hæc ad rem nostram habet: Γεώργιος Συνάδων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην μακαρίου ἐπισκόπου Ῥόδου, καὶ Ἀδριανουπόλεως, καὶ Μηνᾶ Μιτυλήνης. Quæ quidem conjectura non omnino ratione aliena videri cuiquam possit, si tempus prædictæ Græcorum ejurationis cum illo confecti poematis, in quo poeta reditum Joannis Palæologi in Orientem indigitat, conferatur.

Ad urbem tandem Hadrianopolim quod attinet, notandum plures hoc nomine civitates appellari, ut apud geographos videre est, qui aliam in Paphlagoniæ diœcesis Ponticæ, aliam in Caria diœcesis Asianæ, tertiam in Pamphylia, quartam in Pisidia ejusdem diœcesis collocant. Ab hisce tamen diversa nostra est, quippe quæ ad Thracicam pertinet diœcesim, et provinciæ Hæmimonti caput est. Hæc olim Orestias ab Oreste, ut ferunt, conditore dicta, Hadrianopolis deinde ab instauratore suo Hadriano Augusto nomen habuit. Ad Hebrum fluvium jacet longitud. 53, 30, latitud. 43, 20, et ante captam Constantinopolim, a qua CXXX mill. pass. distat, regia Turcarum, teste Leunclavio. De hac Phil. Cluverius *Introduct. geograph.* lib. IV, cap. 15, p. 459 edit. Amstelod. hæc habet: *Secundum a Cpoli locum inter Thracicas urbes obtinet Hadrianopolis, Turcis* Endrem *dicta; magna quidem atque ingens, at mœnibus haud cincta, ædificiisque vilibus exstructa.* Vid. Mich. Ant. Baudrand in *Lexic geograph.*, Christoph. Cellarii *Notitiam orbis antiqui* pag. 1080, et Crusium in *Turco-Græcia*, pag. 336. His prænotatis, ad poema ipsum progrediamur.

JOANNIS DIACONI

CARMEN POLITICUM.

Ὀρεστιάδος (1) εὐτελοῦς ἀξίαν οἰκονόμου,
Καὶ διακόνου τῆς αὐτῆς ὁλβίας ἐκκλησίας,
Τοὐπώνυμον καταχαλοῦν τὴν κλῆσιν Ἰωάννου,
Πόθου κρατίστου πόνημα τῷ θείῳ στεφηφόρῳ
Παλαιολόγῳ τῷ στερρῷ καὶ τῷ χαριτωνύμῳ,
Τῷ χάρισι κινήσαντι τῶν θαλασσῶν πελάγη,
Τοῦ ποιμενάρχου προσταγαῖς τοῦ θείου τετυγμένον
Ὀρεστιάδος τοῦ λαμπροῦ καὶ ξένου Πολυχάρπου.

A Ejus, qui Orestiados humilis œconomus,
Et ejusdem beatæ ecclesiæ diaconus est,
Cognomento autem Joannes vocatus,
Optimæ voluntatis opus, pro divo, coronato
Palæologo, forti et pulchrinomini,
Dei gratia maris pelagum late victori,
Compositum, jussu sancti et inclyti,
Nec non mirabilis Polycarpi, Orestiados antistitis.

Ἂν εἶχον στέρνα στεγανά, κατάχαλκα τὴν φύσιν,
Καὶ στόματα πολύγλωττα, καὶ διατόρους ὀπάς,
Μᾶλλον δ' ἂν ἐν ὡς ἀληθῶς εὑρέθη πάντα στόμα,

B Οὗτος ὁ πόλος ὁ πολύς, ἡ χθὼν ὑγρὰ, καὶ τἆλλα,
Ὅσα τῶν ὄντων ἔσχηκε τὴν σύστασιν τῷ κτίστῃ,
Καί σοι προσπλέκειν ἤθελον ὑμνητηρίους αἴνους,

(1) Hanc vocem videtur pro auctoris nomine accepisse Montfauconius, cum in ejus Catalogo legatur: *Orestiadis diaconi Constantinopolitani non-nulli versus politici in laudem imp. Joannis Palæologi.*

Digitized by Google

Ὑψόθεν δὴ ποιούμενα τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς κρό-
[τους,
Καὶ τὰς κραυγάς τε καὶ φωνὰς ἐκπέμποντα τοῖ-
[κάτω,
Ἂν πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ἔπλησαν ἐγκωμίων
Τῶν σῶν, αὐτάναξ εὐτυχῆς, καὶ τῶν κατορθωμά-
[των,
Οὐδ' οὕτω πέρας ἔμελλον θεῖναί σου τοῖς ἐπαίνοις,
Ὀπίσοι προσπεφύκασι τῇ φύσει σου θεόθεν,
Οὐ κορωνίδα τουτωνὶ τοῖς κατὰ σὲ πρακτέοις.
Ὑπὲρ γὰρ νοῦν καὶ τὰ διττὰ ξένως συνέδραμέ σοι.
Τὸ μὲν οὖν φέρειν σε λαμπρὰν καὶ θαυμασίαν φύσιν,
Γένος φημὶ τὸ πάντιμον, τὴν ἐξ ἀνάκτων βλάστην,
Ἀνδρῶν ἡρώων, εὐγενῶν, εὐψυχῶν, μεγαθύμων,
Ἐκπαλαι σχόντων τὸ λαμπρὸν σῖμασι βασιλείοις,
Ἀρειϊκῶν, καρτερικῶν, λεοντοθύμων, δίων,
Ὧν σκύμνος ἦσθα καθαρός, ὡς τούτοις εἰκασμένος
Ὡς σφῶν ἀναλαβόμενος ἐκ τῆς γονῆς τὴν φύσιν,
Καὶ τῶνδε περικείμενος τὸ κράτος καὶ τὸ στέφος,
Καὶ τούτων ἀμπεχόμενος τὴν ξένην ἀλουργίδα.
Πρὸς οἷς τὴν ἐπανθοῦσάν σοι τῶν ὄψεων αἰθρίαν,
Ἣν ὁ Θεὸς κατηύγασε κάλλει φυῆς ὁλβίῳ,
Καὶ τοῦ χρωτὸς τῷ φεραυγεῖ, καὶ τῆς φυῆς τῷ ξένῳ,
Ὡς εἶναι πάμπαν κρείττονα τοῦ τῶν ἀνθρώπων κάλ-
[λους,
Ὡς Ἰωσὴφ ταῖς καλλοναῖς στίλβειν ταῖς τοῦ παγ-
[κάλου,
Ὃν ἐν βροτοῖς ἐπίσημον ὠργάνωσεν ἡ φύσις.
Ἐπείπερ ἔνοικ ν αὐχεῖς τὸν κατὰ σὲ δεσπότην,
Ὡς τούτου φέρων μίμησιν ἐξ ἄλλων εἰκασμάτων,
Καὶ ζῇς ἐν τούτῳ μυστικῶς κατὰ τοὺς Παύλου λό-
[γους,
Καὶ μένεις ὅλως ἐν αὐτῷ τοῦτον ἡμφιεσμένος.
Ἔχεις τινὰ τὴν σύγκρισιν, Αὐσονοκράτορ θεῖε·
Ἐπεὶ καὶ σὺ γνωρίσματα τὰ τῶν ἀνθρώπων φέρεις,
Καὶ τούτων ἰδιώματα τῆς φύσεως ἀπίσχῃ.
Ὅταν σου δέ τις τὸ στερρὸν πρὸς τὸν Θεὸν κατίδῃ,
Ὅπερ πιστεύεις ἀκλινῶς, καὶ πέποιθας ὡς πάνυ,
Καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκίβδηλον φυλάττεις σου τὸ σέβας,
Ὃ κατορθοῖς ὁλοσχερῶς τὰ κατὰ σὲ πρακτέα·
Εἶτα πρὸς τούτοις τῆς ψυχῆς τὸν πλατυσμὸν ἀρθήσῃ,
Τὸν γλυκασμὸν τὸν φύσιμον αὐτῇ προσπεφυκότα,
Ἔνδον σου μᾶλλον ἐμβαλὼν τὰς ὄψεις τῆς καρδίας,
Καὶ τῇσδε τὸ παράστημα τοῖς τρόποις σου γνωρίσῃ,
Καὶ τῇσδε τὸ στερέμνιον ἀπὸ τῶν ἔργων μάθῃ,
Τῶν τε φρενῶν τὸ σταθηρὸν καὶ βεβηκὸς ἐκτόπως,
Τὸ στερρέον καὶ κραταιὸν κατὰ τὰς περιστάσεις,
Τὸ νουνεχὲς, καὶ δόκιμον, καὶ ξένον, καὶ γενναῖον,
Ἡνίκα ταύτας ὁ καιρὸς ἀλλεπαλλήλους φέρῃ,
Τὸ τακτικὸν ἐν ταῖς βουλαῖς, τὸ πόριμον εἰς εὕρος,
Τὸ πεπηγμένον ἐν αὐταῖς, τὸ γνωστικὸν εἰς κράτος,
Τὴν ἄλλην πᾶσαν τῶν ἠθῶν κρατίστην εὐταξίαν,
Ἰλιγγιῶν ἐξαπορεῖ ζάλης ἐξ ἀποκρύφου,
Καὶ τέθηπεν ὁλοσχερῶς θάμβει ληφθεὶς ἀπλέτῳ.
Πῶς γὰρ οὐ φρίξει, βασιλεῦ, πῶς ὄντως οὐ θαυμάσει;
Πῶς νουνεχῶς τε καὶ σοφῶς οὐ βλέπων ἀπορήσει,
Οἷαν σε φύσιν ὁ Θεὸς ἐβράβευσε τῷ γένει,
Οἵοις σε προτερήμασιν ἐκόσμησεν ὀλβίοις,
Ὡς τοῖσδε πάντας ἐκνικᾷν τοὺς βασιλεῖς τοὺς πάλαι,
Ὅσοι φυλῆς ἐκράτησαν καὶ γῆς τῆς Λύσονίδος;
Ἄλλος ἐδείχθης μυστικὸς κῆπος ἐξ εὐανθίας.
Ἡ πάντερπνος παράδεισος Θεοῦ τῶν χαρισμάτων,
Φέρων ὡς δένδρα κάλλιστα, τὸ τῶν χαρίτων σμῆνος,
Καὶ τέτταρα πανθαύμαστα μέγιστα ῥεῖθρα χέων,
Δικαιοσύνην, φρόνησιν, ἀνδρείαν, σωφροσύνην.
Σαμψὼν ὑπῆρξε θαυμαστὸς ἐξ εὐανδρίας ὅσης,
Οὗπερ λαμπρὰ μιμήματα τὰ τῆς ἰσχύος φέρεις,
Καὶ μένεις ὅλως ἀκλινὴς κατὰ τῶν ἀντιπάλων,
Ὅλος στερρὸς, καρτερικὸς, γεννάδας, βριαρόχειρ.
Ὁ προφητάναξ ὁ Δαβὶδ πρᾶος ἐκλήθη μέγας,
Τὸ πρᾶον γὰρ ἐκτήσατο τοῖς ἔργοις πάντων πλέον,
Ἐξ ἀνεικάστων τῷ Θεῷ μαρτυρηθεὶς τῶν κρότων.
Τί; δή σου, θεῖε βασιλεῦ, τὸ πρᾶον ἔσχε πλέον,
Ὅς τοῖς ἐχθροῖς οὐχ ἧκιστα τὸ δύσνουν ἀπολύεις;
Ἐπείπερ εὐμενέστατος καὶ συμπαθὴς τυγχάνεις,
Καὶ τούτους βλέπεις εὐμενῶς ὄμμασιν εὐσπλαγ-
[χνίας,
Καὶ τούτοις σπένδεις καθαρῶς νόμοις φιλανθρω-
[πίας.
Οὐκ ἔστι δεσμωτήριον τούτοις ἐν σοὶ τῷ πράῳ,
Οὐ χειροπέδης τὸ πικρὸν, οὐ ποδοκκάκης ἄχθος,
Οὐδὲ περιαυχένιος κλοιὸς ἐκ δυσμενείας.
Τίς δ' εὐεργέτης ἄφθονος ἐφάνη σου βελτίων;
Ἄλλος γὰρ ὤφθης Πακτωλὸς, ἢ Νεῖλος χρυσορρόας,
Ῥέων ὡς ῥεῖθρον ποταμὸς χρυσᾶς εὐεργεσίας,
Ὃς Τίτον δὴ μιμούμενος τὸν ἄρξαντα Ῥωμαίων,
Ἐκεῖνον τὸν φιλότιμον τὴν εὐεργέτιν φύσιν,
Τὸν δωρεαῖς πλουτίζοντα πυκναῖς τοὺς ὑπὸ χεῖρα,
Τὸν λάμψεσι φαιδρύνοντα χρυσοῦ τοὺς ὑπηκόους,
Πᾶσι παρέχεις ἀφειδῶς τὸν τῶν χρημάτων πλοῦτον,
Καὶ δίδως τούτοις ἀκρατῶς συχνὰς εὐεργεσίας,
Καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰς χάριτας χύδην ἐκτόπως νέ-
[μεις,
Φίλους, ἐχθροὺς τε, προσηνεῖς, δυστρόπους, καλο-
[τρόπους.
Ὁ Σολομὼν εἰς φρόνησιν μέγας βροτῶν ἐκρίθη
Τῶν, ὅσοι μᾶλλον τὸ φρονεῖν ἐσχήκασιν, ἀνθρώπων,
Ὁ γνῶσιν ἀπαράμιλλος, ὁ σύνεσιν βελτίων,
Οὗπερ εἰς δύστροπόν τινα τῆς γνώσεως τὸ βάθος.
Καὶ τούτου τὰ μιμήματα φέρων ἐν τῇ καρδίᾳ,
Ὡς τούτων ἀνιμώμενος τῆς γνώσεως τὸ κράτος,
Καὶ τῶν φρενῶν τὸ γνώρισμα τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο,
Εὑρέθης φυσικώτατος ὡς ἀληθῶς περίφρων·
Ὡς τεθηπέναι πρὸς αὐτὰ πάντας σχεδὸν Ῥωμαίους,
Καὶ τοὺς ἐν λόγοις κραταιοὺς, καὶ τοὺς κομψοὺς ἐν
[γνώσει,
Καὶ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ὅσην ὁ μέροψ ἔχει.
Λέων τυγχάνεις μετ' αὐτοὺς, ἀλλὰ τοῦ γένους Δέων,
Ὡς καὶ τοῦ γένους ἔξαρχος, καὶ τοῦ παντίμου στέ-
[φους.
Τὰ πάντα σου λεόντεια, βασίλεια, τὸ κράτος,
Βλέμματος ἅλμου θαυμαστὸν ἀπὸ τῶν ἔνδον ἔργων,
Δι' ὧν χαρακτηρίζεται τὸ τῆς ψυχῆς ἀνδρεῖον,
Καὶ βάδισμα, καὶ κίνημα, καὶ φυσικὴ στερρότης,
Καὶ φρόνημα, καὶ φώνημα, καὶ πνεῦμα θάρσους
[γέμον,
Πλὴν εὐμενῆ, καὶ προσηνῆ τὰ πάντα, καὶ θυμήρη,
Καὶ φύσεως ἐκπέμποντα τῆς θαυμαστῆς τὸ κράτος.

Digitized by Google

Πνεύσας ὁ λέων ἐρυγὴν ὁ θὴρ ὁ βρυχητίας
Φιλεῖ φοβεῖν, ὡς φοβερὸς, ζώων τῶν πάντων γένη.
Λέων, φησὶν, ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐχ ὑποτρέσῃ;
Ποῖον γὰρ τούτων συσταλὲν ταύτην οὐ πτήξει τρέ-
[μον,
Ἢ πρὸς φυγὴν καὶ χηραμοὺς καὶ καταδύσεις τρέ-
[χει;
Ἐπείπερ οὐδὲ δύναται στέγειν αὐτῆς τὸν φθόγγον,
Οὐδ' ἐνεγκεῖν τοσύνολον τὸν ἐξ ἐκείνης τρόμον.
Σὺ δ' ἐρυγὴν ἐκ στόματος τοῦ γαληνοῦ σου χέων,
Τὴν φύσιν ὁ πραότατος, ὁ κατημυνεμισμένος,
Ταύτῃ τοῖς πᾶσι προσλαλεῖς, καὶ προσφωνεῖς ἡπίως,
Καὶ πᾶσαν πτοίαν ἐξ αὐτῶν μακρὰν ἀπορραπίζεις.
Οἱ πρὸς σὲ στρεφόμενοι τὸν πρᾶον σφῶν δεσπότην
Μυρίων ἀπολαύουσι τῶν εὐεργετημάτων.
Τὴν καλιὰν τὴν κατ' αὐτὸν ὁ πτηνοκράτωρ πήξας
Εἰς δένδρον εὐσκιόφυλλον, συνηρεφὲς τοῖς πρέμνοις,
Ἀθροίζειν οἶδε φορυτὸν ἐνταῦθα τῶν στρουθίων
Ὑπὸ τὴν τοῦδε καλιὰν τὰς νοσσιὰς πηγνύντα·
Ὡς ἔξω βλάβης συντηρεῖ ταῦτα τῇ τούτου σκέπῃ,
Καὶ τῷ πρὸς τοῦτον φυσικῷ πασῶν ὀρνίθων τρόμῳ·
Καὶ γὰρ οὐκ ὄφις δυσμενὴς, οὐ κρεωβόρος ὄρνις,
Οὐκ ἄλλο πᾶν ἐκ τῶν βορῶν καὶ δραστικῶν ὀρνέων,
Τῶν ἐκ τοῦ ῥάμφους τρωκτικῶν, τῶν ἐκ χηλῶν ἁρ-
[πάγων
Ἐκείνους ὅλως ἤγγισεν, ἔθλιψε τυποπαράπαν.
Τοῦ κράτους δὲ τοῦ κατὰ σὲ τὰς πτέρυγας ἐκτείνας,
Ὥσπερ ἀπτῆνας νεοττοὺς τὴν Ῥωμαΐδα θάλπεις,
Σκέπων αὐτὴν τὸ κατὰ σὲ, καὶ τοὺς φθορεῖς ἐντρέ-
[πων,
Ὡς φωλεοὺς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὁ μέγας πτηνοκράτωρ.
Ὁ μὲν Φωσφόρος ὁ λαμπρὸς ἀπὸ θαιμὰν (2) ἀνί-
[σχων,
Καθώσπερ ἐπετέτακτο τῷ λόγῳ τοῦ δεσπότου,
Καὶ τὴν ἡμέραν ὁδοῦχῶν ἄχρις αὐτῆς ἑσπέρας,
Μέχρι δυσμῶν τῶν ἀλαμπῶν λήγει τὸν τούτου δρό-
[μον,
Καὶ πάλιν ἐξ ἀνατολῶν ἀπάρχεται τοῦ δρόμου,
Καὶ πάλιν μέχρι τῶν αὐτῶν λήγει δυσμῶν τὸν δρό-
[μον·
Καὶ τοῦτο δρῶν διαπαντὸς ὅρον Θεοῦ δεικνύει,
Πληρῶν δεσπότου πρόσταξιν, ὥσπερ οἰκέτης εὔνους.
Σὺ δ' ἀλαμπὴς, ἀφώτιστος ἐκ Βυζαντίδος τρέχων,
Καὶ πρὸς ἑσπέραν τὰς ὁρμὰς ποιούμενος τοῦ δρόμου
(Οὕτω σε γάρ τοι τέθεικεν ὁ γνόφος τῶν πραγμάτων,
Ζόφον ἐχέας καθ' ἡμῶν ἐξ ἀποκρύφου ζάλης,
Καὶ κρύψας σου τὸ φεραυγὲς καὶ σελαυγὲς τοῦ κρά-
[τους,
Ὥσπερ ἡλίου τὸ φαιδρὸν ἡ τῶν νεφῶν πυκνότης)
Φωσφόρου δίκην λάμποντος εἰς χθόνα τῶν Αὐσόνων,
Ἥλιος ὅτι χαροπὸς δυσμόθεν ἀντανίσχεις
Ὁλολαμπὴς αὐγάσμασιν ἀστράπτων τῶν πραγμά-
[των,
Ἄλλος ὡς γίγας ἀντικρυς τὴν τρίβον γαιοδρόμος·
Εἰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν καὶ χαλεπῶν σφαλ-
[μάτων

A Σοῦ τὸ φαιδρὸν μετήμειψε, παπαὶ τῆς δυστυχίας!
Ἔβλεψεν Ἴστρος ὁ πολὺς αὐτόν σε πεπλευκότα,
Ἤπλωσε νῶτα γαληνὰ, κλύδωνος οὐκ ἐμνήσθη,
Οὐ ταραχώδους δυσαχθοῦς ἐκ τρικυμίας σάλου,
Ῥοαῖς ἐδεξιώσατό σε τὸν πραῢν ἠπίαις,
Καὶ κόλποις ὑπεδέξατο τούτους τιθεὶς ἡμέρους,
Καὶ τὰς ὁλκάδας νήνεμος ὑπέφερε τοῦ κράτους,
Ὥσπερ ἐμφρόνων μιμηθεὶς γνωρίσματα καὶ φρένας,
Ἄλλος ὡς εὔνους καὶ καλὸς οἰκέτης ταῦτα πράττων,
Καὶ νουνεχῶς εὐλαβηθεὶς, ὡς οἶμαί σου τοὺς μό-
[χθους,
Καὶ τῶν ἀγώνων τῶν μακρῶν τοὺς δρόμους καὶ
[τοὺς κόπους,
Οὓς στέγεις μάλα καρτερῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Εἰπεῖν δὲ μᾶλλον ἀληθῶς, ὑπὲρ τῶν Χριστωνύμων,
B Θέρει, καὶ ψύχει, καὶ σφοδραῖς ἀντιπαλαίων βίαις,
Οὐ σώματος φειδόμενος, αὐτάναξ, οὐ σαρκίου,
Ζωῆς αὐτῆς ὡς ἀληθῶς καταφρονῶν ἐκτόπως,
Καὶ σπεύδων ὅτι κραταιῶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν,
Τὴν Ῥωμαΐδα τὴν λαμπρὰν θηρὸς τοῦ παρανόμου
Ῥύσασθαι πάντη χαλεποῖς περιπεσοῦσαν βρόχοις.
Οὐχ εἵλκυσεν, οὐκ ἔθελξεν, οὐ κατελέανέ σε
Πᾶσα τρυφὴ σωματικὴ, καὶ χάρις, καὶ ῥᾳστώνη.
Τὸ γὰρ ἀνθίστασθαι λαμπρῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Τὸ φέρειν ὅπλα κραταιὰ, τὸ κινδυνεύειν ὅλως;
Κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ κατὰ πᾶσαν χθόνα,
Τρυφὴν ἠγῇ, καὶ καύχημα, καὶ χάριν ἐξαισίαν.
Τάπης ἐστί σοι θυρεὸς, ὅτε πρὸς ὕπνον βλέπεις,
Καὶ θώραξ περιβόλαιον ἀντὶ τῆς πορφυρίδος,
C Ἀντὶ καλύπτρας εὐαγοῦς κόρυς ἀπὸ σιδήρου,
Ἀντὶ πεδίλων σηρικῶν περικνημίδες πάλιν·
Καὶ ταῦτα φέρεις δι' ἡμᾶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν.
Ἔβλεψαν Ἱστρογείτονες τὰ κατὰ σὲ πρακτέα,
Σκύθαι, Μυσοὶ, καὶ Τριβαλοὶ σὺν τοῖς ἐκ Ῥὼς ἀθρόοι,
Μίγιστοι, ξένοι, στρατηγοὶ, σατράπαι, ταγματάρχαι
Προσέπεσον τῷ κράτει σου, καὶ δουλικῶς προσῆλθον,
Ἔκαμψαν γόνυ σοι, πιστὸν ὑπέσχον δούλων σέβας,
Παιδσιν ἐπεκρότησαν, ἠλάλαξαν ἐκθύμως,
Καὶ τἄλλα σφῶν δεδράκασιν εἰς σὲ τὸν Αὐσονάρχην,
Ὅσαπερ νόμος ἐκτελεῖν οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην.
Οἶδεν ὁ κράτωρ τῶν Μυσῶν, τῶν σῶν φρενῶν τὸ
[κράτος,
Καὶ σφῶν βουλὰς τὰς ἐμβριθεῖς τὰς ὑπὲρ νοῦν καὶ
[φρένας,
D Καὶ τέθηπε τὸ κράτιστον αὐτῶν τῆς ἀγχινοίας.
Οἶδεν ὁ θεῖος ὁ κλεινὸς ὁ ῥῆξ ὁ τῶν Παιόνων,
Ἡγάσθη σου τῆς καλλονῆς τὸ πάντερπνον καὶ ξένον,
Ἡγάσθη σου τῆς φύσεως τὸ πανεκλελεγμένον,
Ἡγάσθη σου τῆς γνώσεως τὸ πανεξῃρημένον,
Ὑπτίαις ὑπεδέξατο χερσί σε τὸ τοῦ λόγου,
Εἰ καί τι πάλιν εἰσρυὲν ἐξ ἁμαρτάδων νέφος
Ὁρμήματά σου τὰ λαμπρὰ μετήμειψεν ἀθρόον.
Πρόσελθε τάφων ὁ Δαβὶδ μυστικωτέρως τρέχων,
Καὶ δεῦρο φῶς πρὸς δεύτερον ταφῆς φυγὼν ἑσπέ-
[ραν.
Νῦν σόβει τὸ ψαλτήριον αὖθις καὶ τὴν κινύραν,

(2) Ita in codice; sed quid sit θαιμὰν (*a*) ignoramus: legi fortasse posset θαιρῶν, vel θαιμῶν, nisi dicamus alicujus loci ad orientem siti nomen esse.

(*a*) Est θαιμὰν, interprete Hesychio, ἄνεμος νότος, ἢ ἀνατολική. Etymolog. Gudian.: θαιμὰν, ἡ ἀνατολή· τὸ θαι διφθόγγῳ. Quo cavetur ne θεμὰν scribatur. Boissonade in *Anecdot.* tom. II, p. 208.

Digitized by Google

hos conduxit? Et tamen continuo et singulis horis per prophetas, evangelistas, apostolos, et reliquam Scripturam, quæ ad salutem nostram conducunt, curator noster et Salvator suggerit. Optime itaque Theologi os illi, qui baptisma differebat, verumtamen postulanti, similem parabolam applicabat. Age, et parabolam addisce, ne scriptis detrimentum capias ob imperitiam; ab eo siquidem die et hora, qua quis accesserit, opus exigitur. Hoc porro dicimus, non ut impediamus eam, quæ in fine vitæ fit, divinam immutationem, divinasque, quæ super ea aguntur, cæremonias: quomodo enim, cum et pusilla suspiria non condemnentur, et eorum potissimum, quorum vita probata est? sed ut nobis ipsis suadeamus, divina prorsus præscripta non contemnere, spem nostram scilicet in extremo illo auxilio collocantes, si modo iis, qui adeo segnem vitam traduxerunt, auxilio esse poterit extrema illa vestimentorum commutatio.

Divinum itaque lavacrum, ut supra diximus, etiam sine lacrymis veniam peccatorum impertitur. Quam ob causam? Quod ea vis lavacro inest, et quod, quæ ante baptismum patrata sunt, tanquam quæ ex ignorantia proficiscuntur, facile veniam consequuntur, quæ vero post illuminationem acta sunt, plurimis lacrymis indigent. Et hoc est quod propheta David deplorans dicebat: *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei; quia non custodierunt legem tuam* [1]. Non condonantur quidem, ut dictum est, quæ post baptismum fiunt, quod scientes prudentesque peccamus; quapropter multis hujus gratia cædemur. Etenim si, qui paradiso potiebatur, tot post illum honorem subiit mala, unius tantum inobedientiæ causa, nos qui cœlum recepimus, Unigeniti cohæredes facti, quid agemus, cum quotidie inobedientes deprehendamur? adeo non merentur veniam iniquitates nostræ. Excusatione rursus carent, quod valida gratiæ armatura circumsepti, et adversarium imbellem habentes. *Hostis* enim, ait, *defecerunt frameæ in finem* [2], instar inermium et nudorum, lethale vulnus ab eodem suscipimus. Hæc si ita se habent, si consolatione privantur, ut divinissimus Joannes dicit, quæ a nobis post baptismum committuntur scelera, quamnam veniam consequemur, et potissimum si usque ad finem inemendabiles perseverabimus? Ego sane dubito, ne tum adversus nos prophetica illa vox intonet: *Si extenderitis manus ad me, avertam oculos meos a vobis* [3]. Cupio equidem, et valde cupio, ut, qui sacrum hunc habitum amplectuntur, in extremo vitæ spiritu veniam delictorum adipiscerentur; sed tenet me, hærereque facit Dominus dicens per Prophetam: *Dic tu primus peccata tua, ut justificeris* [4]. Terret, inquam, me propheticum hoc verbum, quod mortis tempore per vim aliquem accedere, coactumque similiter abscondita revelare, non est primum dicere, et primum non dicere, justifi-

A διά γε προφητῶν, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ πάσης ἄλλης Γραφῆς τὰ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν διαλεγόμενος ὁ κηδεμὼν ἡμῶν καὶ Σωτήρ. Καλῶς οὖν ἡ Θεολόγος φωνὴ, τῷ βαπτισθῆναι μὲν ἀναδυομένῳ, προβαλλομένῳ δὲ τὴν τοιαύτην παραβολὴν, ἔλεγε· Δεῦρο καὶ τὴν παραβολὴν ἑρμηνεύθητι, ὡς ἂν μὴ βλάπτῃ τοῖς γεγραμμένοις ἐξ ἀπειρίας. Ἀφ' ἧς γὰρ ἡμέρας καὶ ὥρας προσέλθῃ τις, ἀπ' ἐκείνης ἀπαιτεῖται καὶ τὴν ἐργασίαν. Ταῦτα δὲ λέγομεν, οὐχ ἵνα κωλύσωμεν τὸν ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ βίου γεγενημένον θεῖον μετασχηματισμὸν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τελουμένην ἱερὰν τελετήν· πῶς γὰρ, εἴγε καὶ τὰ τῶν μικρῶν στεναγμῶν οὐκ ἀπόβλητα, καὶ μᾶλλον ἐν οἷς ὁ βίος οὐκ ἀδόκιμος ἦν; ἀλλ' ἵνα πείσωμεν ἑαυτοὺς, μὴ τῶν θείων τέλεον καταφρονεῖν ἐντολῶν, B τῇ τελευταίᾳ δῆθεν ἐπικουρίᾳ θαῤῥοῦντας, εἴγε καὶ δύναται τοῖς οὕτω ῥᾳθύμως διηνυκόσι τὸν βίον ἐπικουρεῖν ἡ ἐπιτελεύταιος αὕτη μετένδυσις.

Τὸ μὲν οὖν θεῖον λουτρὸν, καθάπερ ἄνωθεν εἴρηται, καὶ ἄνευ δακρύων ἄφεσιν ἁμαρτημάτων χαρίζεται· τίνος ἕνεκεν; Ὅτι τε τοιαύτη δύναμις πρόσεστι τῷ λουτρῷ, καὶ ὅτι εὐσύγγνωστά εἰσι τὰ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, ὡς ἐξ ἀγνοίας τολμώμενα· τὰ δὲ μετὰ τὸ φώτισμα καὶ λίαν δακρύων δεόμενα. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὅπερ ὁ προφήτης Δαυὶδ ὀδυρόμενος ἔλεγε, *Διεξόδους ὑδάτων κατέβυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, ὅτι οὐκ ἐφύλαξα τὸν νόμον σου.* Καὶ εὐσύγγνωστα μὲν, ὡς εἴρηται, τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα, ὅτιπερ ἐν γνώσει ἁμαρτάνομεν. ἐφ' ᾧ καὶ πολλοὶς C τούτου ἕνεκεν δαρησόμεθα. Εἰ γὰρ ὁ παράδεισον λαχὼν τοσαῦτα καὶ μετὰ τὴν τιμὴν ἐκείνην ὑπέστη δεινὰ, μιᾶς χάριν παρακοῆς, οἱ τὸν οὐρανὸν ἀπολαβόντες ἡμεῖς, οἱ τοῦ Μονογενοῦς συγκληρονόμοι γενόμενοι, τί ποιήσομεν εὑρισκόμενοι καθ' ἑκάστην παρήκοοι; Οὕτω; ἀσύγγνωστά εἰσι τὰ τῶν πταισμάτων ἡμῖν. Ἀπροφάσιστα δὲ πάλιν, ὅτι καὶ στερρὰ ὅπλοις περιφραχθέντες τῆς χάριτος, ἀσθενῆ τε τὸν ἀντίδικον ἔχοντες, Τοῦ ἐχθροῦ γὰρ, φησὶν, *ἐξέλιπον αἱ ῥομφαῖαι εἰς τέλος*, δίκην ἀόπλων τε καὶ γυμνῶν καιρίαν δεχόμεθα παρ' αὐτοῦ τὴν πληγήν. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, εἰ παραμυθίας ἐστέρηνται κατὰ τὸν θειότατον Ἰωάννην τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα παρ' ἡμῶν πλημμελούμενα, ποίας συγγνώμης τεD ξόμεθα, εἴγε καὶ μέχρι τέλους ἀδιόρθωτοι μείνωμεν; Ἐγὼ δέδοικα μήποτε καὶ καθ' ἡμῶν ὁ προφητικὸς ἐκεῖνος ἐξενεχθείη τηνικαῦτα λόγος ὁ λέγων· *Ἐὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας πρός με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν.* Θέλω μὲν οὖν καὶ σφόδρα θέλω τὸ καὶ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς λύσιν ἁμαρτημάτων εὑρίσκειν τοὺς τῷ ἱερῷ προσερχομένους ἐνδύματι· ἀλλ' ἐκφοβεῖ με διὰ τοῦ προφήτου, καὶ ἀμφιβάλλειν ποιεῖ λέγων ὁ Κύριος· *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Ἐκφοβεῖ με δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ προφητικὸν, ὅτι τὸ κατὰ βίαν ἐν τῷ τοῦ θανάτου καιρῷ τινα προσελθεῖν, καὶ κατ' ἀνάγκην ὡσαύτως ἀποκαλύψαι τὰ

[1] Psal. cxviii, 136. [2] Psal. lxix, 7. [3] Isa. i, 15. [4] Isa. xliii, 26.

Digitized by Google

κεκρυμμένα, οὐκ ἔστι πρῶτος εἰπεῖν. Τὸ δὲ μὴ πρῶτος εἰπεῖν, οὐδὲ δίκαιοῦν πάντως δύναται κατὰ τὴν θείαν φωνήν. Καὶ ὅρα τὸν Κάϊν ἐκεῖνον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρῶτος, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι παρὰ Κυρίου, *Μείζων ἡ ἁμαρτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με*, ἔλεγεν, συγγνώμης οὐκ ἔτυχεν, ὅτι μηδὲ ἐξομολόγησιν εἶναι τὸ τοιοῦτον ὁ χρυσορρήμων Ἰωάννης φησίν. Ἐπὶ τούτοις ἐκφοβεῖ με ὁ μέγας Βασίλειος, Χάρις, λέγων, ὦ ἄνθρωπε, τῷ θανάτῳ καὶ οὐ σοί· εἰ γὰρ ἦς ἀθάνατος, οὐκ ἂν ἐμνήσθης τῶν ἐντολῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς μετανοίας ὁ κῆρυξ ἐκφοβεῖ με τοῦτο λέγων, Οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνη τὸν τελευτῶντα ἢ οὐκ ὄντα κύριον τότε παρέχειν. Οὐ γὰρ ἐκ τῶν σῶν δίδως, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης. Τῷ θανάτῳ χάρις, καὶ οὐ σοί. Ἐνθέν τοι καὶ τὸν λῃστὴν οὐκ ἀσφαλῶς ἐνταῦθα παράγομεν, *Μνήσθητι*, μόνον εἰπόντα, καὶ τοῦ παραδείσου εὐθέως ἀξιωθέντα. Τοὺς καιροὺς γὰρ καὶ τὰ πρόσωπα πρὸ τῶν ἄλλων ἀναγκαῖον ὁρᾶν. Πολλὴ τοῦ λῃστοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη· πολλὴ ἡ ἐπίγνωσις. Ἡνίκα γὰρ Πέτρος μὲν ἠρνεῖτο, κόρης οὐκ ἐνεγκὼν ἀπειλήν, οἱ λοιποὶ δὲ μαθηταὶ φεύγοντες ἦσαν, τότε δὴ τόν τε Θεὸν ἐκεῖνος ὡμολόγει, τὸν ὑπὸ πάντων ἐγκαταλειφθέντα Χριστόν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ συσταυρωθέντι αὐτῷ λῃστῇ, βλασφημοῦντι κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, σφοδρῶς ἐπετίμα λέγων, *Ἡμεῖς ἄξια πεπόνθαμεν, ὧν ἐπράξαμεν.* Ἐφ' ᾧ καὶ τοῦ παραδείσου τηνικαῦτα ἠξίωτο. *Μνήσθητί μου, Κύριε*, εἰπών, *ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.* Θαῤῥεῖν οὖν ἐντεῦθεν οὐκ εὔλογον· οὐδὲ γὰρ ἑτοίμως ἐδίδοτο κἀκείνῳ παρὰ Χριστοῦ ὁ παράδεισος. Εἰ δὲ καὶ, *Μνήσθητί μου, Κύριε*, μόνον εἰπών, φωνῆς ἐκείθεν εὐθέως ἠκούσε, θαυμάζειν οὐκ ἄξιον. Εἰ γὰρ ὁ ἐπίγειος οὗτος βασιλεὺς τοὺς ἐθνοδήποτε πρὸς πεφευγότας ἀλλοεθνεῖς αὐτῷ περιχαρῶς ὑποδέχεται, μεγίστων τε δωρεῶν εὐθὺς ἀξιοῖ, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς, πολλῷ μᾶλλον ὁ μεγαλόδωρος, καὶ τὸν λῃστὴν ἐκεῖνον ἰδὼν, ἐν τοιούτῳ καὶ ταῦτα καιρῷ, μετὰ τοσαύτης αὐτῷ προσεληλυθότα πίστεως, οὐκ ἂν ἐδέξατο περιχαρῶς, οὐκ ἂν εὐθέως οἰκήτορα τοῦ παραδείσου ἐποίησε. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως· ἐμὲ δὲ καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἐκφοβεῖ τὸ ἐν τοῖς βίοις τῶν Πατέρων διήγημα. Γέγραπται γάρ, ὅτι γέρων τις ἀπῆλθεν εἴς τινα πόλιν πωλῆσαι τὰ σκεύη αὐτοῦ, καὶ ταχέως ἐκαθέσθη εἰς πυλῶνά τινος πλουσίου, μέλλοντος τελευτᾷν. Καθήμενος οὖν προσέσχε, καὶ ὁρᾷ τινας ἄνδρας μελανοὺς, ἐπιβεβηκότας ἵππων καὶ αὐτῶν μελανῶν, καὶ ἔχοντας βάκλα πύρινα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Καὶ φθάσαντες εἰς τὸν πυλῶνα, ἔστησαν τοὺς ἵππους ἔξω. Αὐτοὶ δὲ εἰσῆλθον· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς ὁ ἄῤῥωστος ἐκραύγαζε φωνῇ μεγάλῃ, Κύριε, ἐλέησόν με, καὶ βοήθησόν μοι. Λέγουσιν αὐτῷ ἐκεῖνοι· Ἄρτι ὅτε ὁ ἥλιος ἔδυ, ἐμνήσθης τοῦ Θεοῦ Διατί αὐγαζούσης τῆς ἡμέρας οὐκ ἐζήτησας αὐτόν; Νῦν οὐκ ἔστι σωτηρίας ἐλπίς. Καὶ οὕτω βιαίως ἀνασπάσαντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπῆλθον. Εἰ δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, οἱ ἐν ἐσχάταις ἀναπνοαῖς θαῤῥοῦντες τὴν μετάνοιαν ἐπιδείξασθαι;

care penitus non valet, ut divina vox ait. Et considera Cainum illum : namque cum ille non primus, sed postquam a Domino reprehensus fuerat, diceret : *Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear* [1], veniam non est consecutus, quod neque confessio illa fuerit, ut aurea lingua Joannes ait. Præterea terret me magnus Basilius : Gratia, dicens, o homo, morti, non tibi ; namque si immortalis esses, nunquam præceptorum recordatus fuisses. Ipsius etiam pœnitentiæ præco perterret me, cum dicit : Non est eleemosyna, dum quis obiens et cum dominus non est, aliis præstat ; non enim ex tuis das, sed ex ipsa necessitate. Morti gratia, et non tibi. Hinc etiam latronem non tuto hic adducimus, qui solum dixit : *Recordare ;* statimque paradiso dignatur. Tempora enim et personæ ante alia examinanda sunt. Ingens latronis benevolentia, ingens agnitio. Quando enim Petrus negabat, puellæ minas non sustinens, reliqui apostoli fugæ se dederant, tunc ille Deum, ab omnibus Christum derelictum, confitebatur ; neque id solum, sed et eum, qui una cum eo fuerat cruci affixus, Christumque ipsum blasphemabat, vehementer reprehendebat : *Nos,* inquiens, *digna factis recipimus*, propterea que eodem tempore paradiso donatur, *Recordare, Domine, mei,* dicens, *cum adveneris in regno tuo* [2] : Non videtur itaque rationi consonum, inde nos animos sumere : neque enim ita prompte fuisset illi a Christo paradisus concessus. Quod si, *Recordare* tantummodo dicens, vocem inde subito audiit, non est cur miremur. Etenim, si terrenus hic rex alienigenas omnes ex quacunque illi regione ad ipsum confugerent, læto animo excipit, maximis muneribus statim cohonestat, et honoribus summis condecorat, multo aptius ac convenientius munificus Rex ille, latronem illum conspiciens, et præcipue eo tempore ad illum cum tanta fide advenientem, an non lætus excepisset ? nonne statim paradisi accolam effecisset ? Et de his quidem ita sit. Me vero præ aliis exterret narratio, quæ in Vitis Patrum habetur ; scribitur enim : Senex quidam abiit in civitatem, ut vasa sua venderet, statimque assedit in vestibulo cujusdam divitis, morti propinqui. Sedens itaque attenteque animum intendens, intuetur homines nigros, super equos etiam nigros, habentes præ manibus igneos baculos. Ubi ad vestibulum pervenere, relictis equis domum introcunt : quos ubi vidisset ægrotus, clamabat voce magna : Domine, miserere et auxiliare mihi. Dicunt illi ægroto : Nunc, cum sol occidit, Dei recordaris ? quare, cum dies illucesceret, illum non quæsisti ? nunc nulla spes est salutis. Et sic, violenter anima illius avulsa, abiere. Hæc si ita se habent, quid nos agemus, qui in extremo spiritu spem habemus, pœnitentiam ostendendi ?

[1] Gen. IV, 13. [2] Luc. XXIII, 40-42.

Digitized by Google

Secundus igitur vere pœnitentia baptismus est, A et primum renovat, ut diximus ; sed lacrymarum multarum opus est, ut supra oratio nostra demonstravit. Id enim si non esset, nunquam sancti Patres nostri eam laboriosum vocassent baptismum. Ipsæ eædem vestes præ aliis hoc idem clamant testanturque. Adde, nigrum, mœrorem inducere. Ubi vero neque mens bene disposita ac præparata, neque sufficiens lacrymarum fluxus, ut pœnitentia ductum abluere possint, mortis vero tyrannis suffocans ; quæ salutis spes, aut quæ hujuscemodi pœnitentia ? Si heri, parum memores, divina præcepta despiciebamus, hodie mortis forfice dum vita amputatur, debili et male articulata voce, numinis misericordiam deprecamur ; et hæc major iniquitas B est, quam ut veniam mereantur ; eoque magis, quod non ignoscibilis est, ipsaque mors urgeat et cogat. Ergo, si tempus non præripiamus, nisi divinam in confessione personam prævertamus, non consulto pœnitentia utemur, misericors tantummodo Deus novit, quomodo nobis peccatorum venia erit. Quis enim tantumdem viribus suis confidit, ut in adeo incertis, et Deo cognoscibilibus, audenter decernere, atque potissimum non audiat singulis diebus Propheta dicentem : *Dic tu primus iniquitates tuas, ut justificeris ?* Licet enim prodigum conversum non est aversatus facilis reconciliatu Deus, imo eum amplexatus pressis excepit osculis, ingentique cum honore cumularit ; sed proba hujusce dispositio, et vera conversio et pœnitentia, causa fuit. Neque C enim mortem, ut hi faciunt, exspectavit, neque vi adactus conversioni se dedit ; sed ex errore solus respirans, et, quis antea fuerat, animo versans, et, quonam postmodum pervenisset, gressu celerato ad humanissimum Patrem revertitur, non ut filius fidens ; filium enim, peccatis inquinatus atque obnoxius, amiserat ; sed in habitu humili, et demissis oculis, ut cum Patris mercenariis adnumeraretur, deprecatus est. Quapropter eum recipit Deus miserator omnium, omniaque pro eo efficit, quæ in Evangelio narrantur. Et hæc quidem a nobis, rerum divinarum imperitis, de monachico divinoque habitu relata sunt : tuæ vero sanctitatis omnino interfuerit, dicta discutere, et dubium e medio amovere, nudamque pro more veritatem repræsentare.

Δεύτερον μὲν οὖν ἀληθῶς ἡ μετάνοια βάπτισμα, καὶ ἀνακαινιστικὸν τοῦ πρώτου, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ δακρύων χρεία πολλῶν, ὡς ὁ λόγος φθάσας ἐγνώρισεν. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οἱ θεῖοι Πατέρες ἐπίπονον αὐτὴν ἔλεγον βάπτισμα. Καὶ αὐτὰ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τὰ ἄμφια τοῦτο βοᾷ καὶ διαμαρτύρεται· ὅτι καὶ πένθους τὸ μέλαν σημαντικόν. Ἔνθα δὲ μὴ γνώμη εὐπροαίρετος, μηδὲ δακρύων ῥοῦς ἱκανὸς, ὡς ἐκπλύνειν τὸν μετανοοῦντα δύνασθαι, θανάτου δὲ τυραννὶς ἀποπνίγουσα· ποία σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ ποία τούτου μετάνοια ; εἴπερ χθὲς μὲν ἀμεριμνοῦμεν ; τῶν θείων κατεφρονοῦμεν τέλεον ἐντολῶν, σήμερον δὲ τῇ τοῦ θανάτου τομίδι τὴν ζωὴν ἐκκοπτόμενοι, ἰσχνῇ τε καὶ ἀνάρθρῳ φωνῇ τὸν θεῖον ἐπικαλούμεθα ἔλεον, καὶ ταῦτα τῆς ἁμαρτίας μείζονος οὔσης τοῦ ἀφεθῆναι ἡμῖν διά γε καὶ μᾶλλον τὸ ταύτης ἀσύγγνωστον, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ θανάτου κατέπειξιν. Εἰ μή γε λοιπὸν τὸν καιρὸν προαρπάσωμεν, εἰ μὴ τὸ θεῖον ἐν ἐξομολογήσει προφθάσωμεν πρόσωπον, κἀντεῦθεν ἀπροαιρέτως τῇ μετανοίᾳ χρησόμεθα, ὁ ἐλεήμων οἶδε μόνος θεὸς, ὅπως ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἡμῖν ἔσται συγχώρησις. Ποῖος γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἑαυτῷ τεθάρρηκεν, ὡς ἐν ἀδήλοις οὕτω καὶ τῷ Θεῷ γνωστοῖς τολμηρῶς ἀποφαίνεσθαι ; καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Προφήτου καθεκάστην ἀκούων αὐτοῦ λέγοντος, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῇς.* Εἰ γὰρ καὶ τὸν ἄσωτον ἐπιστρέφοντα οὐκ ἀπεστράφη ὁ εὐδιάλακτος Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἀγκαλισάμενος μᾶλλον θερμῶς κατεφίλησε, καὶ τιμῆς ὅτι πολλῆς αὐτὸν κατηξίωσεν, ἀλλ' ἡ ἀγαθὴ πρόθεσις αὐτὸ τοῦτο πεποίηκεν, καὶ ἡ ἀληθὴς ἐπιστροφὴ καὶ μετάνοια. Οὐδὲ γὰρ ἐκαρτέρησε θάνατον, ὡς ἐντεῦθεν καὶ ἄκων ἐπιστροφῆς ἅψασθαι, ἀλλὰ τῆς πλάνης ἐκείνης μόνος ἀνενεγκών, τίς τε πρότερον ἦν, λαβὼν κατὰ νοῦν, καὶ ὅπου κατήντησεν ὕστερον, ὁρμαίως πρὸς τὸν φιλόστοργον ἐπανακάμπτει πατέρα· πλὴν οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ υἱοῦ· ταύτην καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτήσας πάῤῥω που θέμενος ἐν σχήματι ταπεινῷ καὶ ὄμματι κατηφεῖ τοῖς τοῦ πατρὸς μισθίοις καταλεγῆναι ἐκέτευσεν. Ἐφ' ᾧ καὶ προδέχεται αὐτὸν ὁ πανοικτίρμων Θεὸς, καὶ πάντα ποιεῖ ἐπ' αὐτῷ, ὅσαπερ ἐν Εὐαγγελίοις ἠκούσαμεν. Τοῦτα μὲν οὖν ἡμῖν τοῖς ἀπαιδεύτοις τὰ θεῖα περὶ τοῦ μοναχικοῦ καὶ θείου διείληπται σχήματος· τῇ σῇ δὲ πάντως ἔξεστιν ὁσιότητι καὶ διασκέψασθαι τὰ λεγόμενα, τὴν ἀμφιβολίαν τε ἐκ μέσου ποιήσασθαι, καὶ γυμνὴν ὡς ἔθος ὑποστορέσασθαι τὴν ἀλήθειαν.

EPISTOLA XXVI (1).

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — De jejunio ante Natalem Domini celebrando.

Multi itaque et sæpenumero, o divinum sacrumque caput, de jejunio, ante Natalem Domini celebrari solito, dubitarunt, a quonam institutum sit, et unde cœperit, cum de eo Christi discipuli

Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ πολλάκις, ὦ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, περὶ τῆς κατὰ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν διηπορήκασι τεσσαρακοστῆς, πόθεν τε παρεδόθη, λέγοντες, καὶ ὅπως αὕτη συνέστηκεν, εἴγε

(1) Allat. *De consensu*, col. 1157.

Digitized by Google

περὶ ταύτης οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολοι μηδὲ τὸ τυχὸν διειλήφασι; Καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τούτοις οὐ χρή. Τάχα γὰρ ἠγνοήκασιν ὅτι τὰ πλείω τῶν καθ' ἡμᾶς κανόνων τε καὶ δογμάτων παρ' αὐτοῖς τοῖς ἁγίοις Πατράσι καὶ παραδόσει, καὶ νενομοθέτηται. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, τίνος ἕνεκεν οἱ ἀπειροπλήθεῖς ἐκεῖνοι καὶ θεῖοι Πατέρες ἐν ταυτῷ καὶ πολλάκις ἠθροίζοντο; Καθόσον γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν ἐπλατύνετο Εὐαγγέλιον, τοσοῦτον ἄρα καὶ τὰ τῆς πολιτείας ἐκανονίζετο παρ' αὐτῶν ἀκριβέστερον. Τὰ μὲν γὰρ τέλεον ἡμείψαν, τὰ δὲ καὶ ἐπηύξησαν· ὁποῖόν ἐστι πρὸ τῶν ἄλλων ἡ τοῦ θείου λουτροῦ μυστικωτέρα παράδοσις, ἡ τῆς ἱερᾶς εὐκοσμία σεμνότητος, καὶ ἡ λοιπὴ πᾶσα τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια. Ταῦτα οὖν οἱ πλείονες ἠγνοηκότες, ὡς εἴπομεν, ἀπορίᾳ, κἂν τῷ τυχόντι συνέχωνται. Ὁ δὴ καὶ σὲ πεπονθέναι οἴομαι.

A et apostoli nihil præcepisse comperiantur. Hoc mirum videri non debet Forte enim ipsi ignorarunt, potiorem partem canonum nostrorum et dogmatum ab ipsis sanctis Patribus traditam esse et sancitam. Si enim id non esset, quam ob causam innumeri illi divinique Patres in eumdem locum et sæpius congregati sunt? Quo etenim secundum Christum Evangelium magis ac magis dilatabatur, eo et vitæ ducendæ rationes ab illis accuratius præfiniebantur, ideoque quædam prorsus immutarunt, quædam auctiora reddiderunt. Qualis est, præ cæteris, divini lavacri magis arcana traditio, sacræ reverentiæ ordo, et reliquus universalis Ecclesiæ ornatus. Hæc itaque plerique cum non B calleant, ut diximus, in præsenti quoque quæstione hærent; quod et tibi molestiam præbuisse existimo.

EPISTOLA XXVII.

(Fragm.)

Ad Alypium inclistum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitæ (1).

Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ ὅτι νηστεύειν ἡμῖν ἐπάναγκες ἐν ταῖς ἑορτασίμοις ταύταις ἡμέραις, καὶ αὐτή σε διδάξει σαφέστατα ἡ τῆς ἑνώσεως σύνοδος. Τὴν γὰρ τριγαμίαν ἐκείνη συγχωρήσασα, καὶ διαστίξεις τινὰς ἔθετο, ἅτε δὴ μὴ κατὰ νόμους τῶν ἀποστόλων ἐγχωρηθείσης αὐτῆς. Ἐκεῖσε οὖν ἀορίστως ἡ νηστεία αὕτη ἐμφέρεται, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλως, ἄλλοι δὲ ἑτέρως, καὶ ἕτεροι ἐν ὅλαις ἡμέραις τεσσαράκοντα. « Ὁ δυνάμενος γάρ, φησὶ, χωρεῖν χωρείτω, » τὴν τοιαύτην νηστείαν διέρχονται. Διετάξατο οὖν ἡ διαληφθεῖσα σύνοδος μὴ πάντη καὶ πάντοτε τοὺς τριγάμους ἀγεύστους εἶναι τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἀλλὰ καὶ μεταλαμβάνειν μὲν αὐτῶν, οὐκ ἀπερισκέπτως δέ· τετραετίαν μὲν ἡσυχάζειν καθ' ἑαυτοὺς, ὡς μὴ κατὰ νόμον γαμήσαντας· ἔκτοτε δὲ τρὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις προσέρχεσθαι, κατ' αὐτήν τε τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν, κατὰ τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ νηστείαν τῶν τοιούτων ἑορτῶν προηγεῖσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τρίτῳ καὶ παρανόμῳ γάμῳ καλῶς διατέτακται. Καὶ πῶς γὰρ οὐ παράνομος οὗτος ὁ γάμος, εἴγε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ καὶ μόλις ὁ δεύτερος γάμος; διὰ τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν συγκεχώρηται; Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ὁ ἐν θεολογίᾳ διαπρέψας Γρηγόριος καὶ τάδε περὶ τούτου γράφων ἐφαίνετο· Τὸ πρῶτον νόμος, τὸ δεύτερον συγχώρησις, τὸ τρίτον παρανομία, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦτο χοιρώδης βίος· οὐκ ἂν ὁ μέγας ἔλεγε Βασίλειος, ὅτι τῷ τρίτῳ γάμῳ νόμος οὐκ ἔστιν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Νεαρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τὴν τριγαμίαν ἐνδίδωσιν, ἀλλ' οἱ θεῖοι Πατέρες πολυγαμίαν αὐτὴν καὶ πορνείαν κεκολασμένην ἐκάλεσαν. Ὅτι δὲ τῷ Παύλῳ συγκαταβαί-

Hæc vero ita se habere, nobisque necessario jejunandum esse diebus hisce solemnibus, ipsa te unionis synodus edocebit manifestissime. Namque illa cum tertias nuptias indulsisset, interpunctiones quasdam apposuit, æque ac si illæ non secundum C leges fuerint ab apostolis permissæ. Ibi itaque indeterminate hoc jejunium imponitur, in quo alii aliter, et alii alio modo, et alii quadraginta integros dies jejunant. « Qui enim, ait, capere potest, capiat. » Præcipit, itaque jam dicta synodus, non prorsus et semper, qui tertiis se nuptiis constrinxerunt, privandos esse immaculatis Christi mysteriis, sed eorum participes fieri; non inconsiderate tamen; et per quatuor annos secum ipsos vivere quiete, tanquam qui non secundum leges nuptias contraxerint; deinceps vero ter singulis annis ad ipsa immaculata mysteria accedere, ipso scilicet Nativitatis Christi die; Dormitioni sanctissimæ Deiparæ, et Christi Resurrectioni sacro; D quod jejunium solemnitates hasce præcedat. Et hæc quidem per sanctam synodum super tertiis et præter legem nuptiis sancita sunt. Et quanam ratione hæ nuptiæ iniquæ non fuerint, si beato Paulo vix secundæ propter infirmitatem nostram permittuntur? Etenim, si id non esset, nunquam, in rebus theologicis pertractandis eximius, Gregorius hæc de illis scripsisset: Prima lex, secundæ permissio, tertiæ iniquitas; quæ super his sunt, vita suilla. Nunquam magnus Basilius pronuntiasset, in tertiis nuptiis nullam legem esse. Licet enim novella imperatoris, Domini Constantini Porphyrogennetæ, tertias nuptias concedat, verumtamen eas sancti Patres polygamiam, et fornicationem castigatam nuncuparunt. A Paulo porro, nostris

(1) Allat., ubi supra, col. 1561. Hoc fragmentum fortasse ejusdem ac præcedens epistolæ pars est.

Digitized by Google

infirmitatibus compatiente, et non ex lege, tanquam opportuna, præcipiente, secundas nuptias concedi, manifestum ex his, quæ maximus ille dicit : *Volo omnes esse, quemadmodum et ipse sum, in continentia.* Ideoque et de secundis verba faciens, dicebat : *Ipse dico, et non Dominus*[1]. Hinc itaque aperte primæ nuptiæ legitimæ ostenduntur, quando et Ecclesia unum virum assumpsit Christum, et non duos, etc.

A νοντι ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, οὐ μὴν γε νομοθετοῦντι τὰ καίρια, δεύτερος γάμος ἐνδέδοται, δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ πάμμεγας ἔλεγε· *Θέλω πάντας εἶναι ὡς ἐμαυτὸν ἐν ἐγκρατείᾳ.* Ταύτῃ τοι καὶ περὶ τοῦ δευτέρου διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Ἐγὼ λέγω καὶ οὐχ ὁ Κύριος.* Ἐντεῦθεν οὖν φανερῶς ὁ πρῶτος γάμος ἔννομος ἀποδέδεικται. Ἐπεὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἕνα ἄνδρα ἔλαβε τὸν Χριστὸν, καὶ οὐ δύο, καὶ τὰ ἑξῆς.

EPISTOLA XXVIII.

(Fragm.)

Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus utentes excusat (1).

Ea autem, quæ dicturi sumus, attento et valde sobrie audi. Tres, easque amplissimas solemnitates gens Hebræorum celebrabat; idque suadeat nobis divina Scriptura, cum dicit : *Tribus vicibus anni comparebit omne masculum ante Deum tuum*[2], cum ovis immolabatur, cum Pentecoste succederet, et cum Scenopegiæ dies festus esset. Ter jam nos quoque singulis annis eorum more festos dies agimus. Namque, cum Dominus ad Judæos dixisset : *Tolletur a vobis regnum, et dabitur gentibus*[3], tum Hebræorum læta eversa ad nos gradum faciebant. Sed illi quidem solemnitates celebrabant in memoriam eorum quæ tum in Ægypto tum in deserto acciderant, nos in memoriam ipsius Christi, quemadmodum ipse Dominus, cum novi Testamenti mysteria instituebat, præceperat : *Hoc facite in meam commemorationem*[4]. Illi enim agnum celebrantes manducabant; nos ipsum Christum, vere Agnum qui tollit peccatum mundi. Nostra vero non allena esse a Judaicis consuetudinibus, licet modo differant, tradit Paulus : *Vetera præterierunt, ecce facta sunt omnia nova*[5]. Et ex his etiam magis patet. Bis hebdomade Judæi jejunabant; bis et nos jejunamus secundum apostolicam traditionem. Verumtamen illi feria II et V, nos IV et VI, etsi multo plura, quam illi, debeamus. *Nisi*, enim, ait, *superabundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum et Scribarum, non intrabitis in regnum cœlorum*[6]. Quid refert plura dicere, singulaque numerare? Apud illos erat Circumcisio, apud nos divinum lavacrum : apud illos Arca, apud nos Virgo : apud illos baculus Aaron, apud nos floret lignum Cruceum : apud illos erat agnus, apud nos ipse Christus. Et hoc est, quod in rebus theologicis pertractandis celeberrimus dicebat Gregorius : Littera secedit, spiritus augmentum accipit; umbræ prætervolant, veritas advenit. Hinc itaque disce, tres quoque apud nos esse, quemadmodum et apud illos, maximas solemnitates, revera solemnitates. Namque apud illos boves et oves in

B Τῶν δὲ λεχθησομένων ἤδη μετὰ λογισμοῦ καὶ πάνυ νήφοντος ἄκουε. Μεγίστως τρισὶ πανηγύρεσιν ἑκάστῳ ἐνιαυτῷ τὸ τῶν Ἑβραίων γένος ἑόρταζε. Καὶ πειθέτω ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ λέγουσα· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἀρσενικόν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σου·* καθ' ὃν τε καιρὸν ἐθύετο τὸ πρόβατον, ἡνίκα ἡ Πεντηκοστὴ παρ' ἐκείνοις παρέπιπτε, καὶ ὅτε ἡ τῆς Σκηνοπηγίας ἐπεφθάκει πανήγυρις. Τρὶς ἤδη καὶ ἡμεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ κατ' ἐκείνους πανηγυρίζομεν. Τοῦ γὰρ Κυρίου πρὸς Ἰουδαίους εἰπόντος, *Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία, καὶ δοθήσεται τρίς ἔθνεσι*, τηνικαῦτα τὰ τῶν Ἑβραίων φαιδρὰ μετέπιπτε πρὸς ἡμᾶς, καὶ μετέβαινεν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐπανηγύριζον, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐπισυμβεβηκότων αὐτοῖς κατά γε τὴν C Αἴγυπτον καὶ τὴν ἔρημον· ἡμεῖς δὲ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Καθάπερ αὐτὸς ὁ Κύριος, ἡνίκα τὰ τῆς καινῆς Διαθήκης ὑπετίθη μυστήρια, διετάξατο εἰπών, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἀμνὸν ἑορτάζοντες ἤσθιον, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τὸν ὄντως ἀμνὸν, τὴν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὅτι δὲ τὰ ἡμέτερα τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι συνεμπίπτουσιν, εἰ καὶ τῷ τρόπῳ διαφέρομεν, *Τὰ ἀρχαῖα* γὰρ, φησὶ Παῦλος, *παρῆλθεν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά.* Δῆλον κἀντεῦθεν. Διὰ τῆς ἑβδομάδος οἱ Ἰουδαῖοι ἐνήστευον. Διὰ ἤδη νηστεύομεν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων παράδοσιν. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐν ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ καὶ Πέμπτῃ· ἡμεῖς δὲ κατά γε Τετράδα D καὶ Παρασκευὴν, εἰ καὶ πολὺ πλέον ἐκείνων ὀφείλομεν. *Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ* γὰρ, φησὶν, *ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν ἐπέκεινα τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καὶ τί χρὴ πολλὰ λέγειν, καὶ ἀπαριθμεῖν τὰ καθ' ἕκαστον; Παρ' ἐκείνοις μὲν ἦν ἡ περιτομὴ, παρ' ἡμῖν δὲ τὸ θεῖον λουτρόν. Παρ' ἐκείνοις ἡ κιβωτὸς, παρ' ἡμῖν ἡ Παρθένος. Παρ' ἐκείνοις ἡ ῥάβδος τοῦ Ἀαρὼν, παρ' ἡμῖν ἀνθεῖ τὸ ξύλον τὸ σταυρικόν. Παρ' ἐκείνοις ἦν ὁ ἀμνὸς, παρ' ἡμῖν αὐτὸς ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὅπερ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ

[1] I Cor. VII, 7, 12. [2] Exod. XXXIII, 14. [3] Matth. XXI, 43. [4] Luc. XXII, 19. [5] II Cor. V, 17. [6] Matth. V, 20.

(1) Allat. ibid., col. 1179.

Digitized by Google

Γρηγόριος ἔλεγε· Τὸ γράμμα ὑποχωρεῖ, τὸ πνεῦμα πλεονεκτεῖ. Αἱ σκιαὶ παρατρέχουσιν, ἡ ἀλήθεια ἐπεισέρχεται. Μάνθανε οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ τρεῖς ἤδη παρ' ἡμῖν, καθάπερ ἐκείνοις, μέγισταί πανηγύρεις εἰσὶ, καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς ἑορταί. Βόες μὲν γὰρ παρ' ἐκείνοις καὶ πρόβατα εἰς θυσίαν παρελαμβάνοντο, παρ' ἡμῖν δὲ τῇ ἀληθῶς ἑορτάζουσιν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἑαυτὸν σφαγιάζεται. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Παῦλον, *Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός*, καὶ τὰ ἑξῆς.

A sacrificium offerebantur; apud nos vero, qui vere celebramus, Christus ipse sua sponte mactatur. Etenim, secundum beatum Paulum, *Pascha nostrum nobis immolatus est Christus* [1], etc.

EPISTOLA XXIX.

(Fragm.)

Ad..... — De processione Spiritus sancti (1).

Εἰ γὰρ εὐπαραδέκτους καὶ οὕτως τῷ δοκεῖν παρέγουσι μάρτυρας τῆς τοιαύτης αὐτῶν καινοφανείας ὑπερηγοροῦντας, Αὐγουστῖνον, Ἀμβρόσιον καὶ Ἱερώνυμον, κἀν τούτῳ θρασύνονται, καὶ μέγα κατακαυχῶνται ἡμῶν· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο δεδοικέναι σε ἄξιον. Ἔχεις ἀντιπαραγαγεῖν ὑπὲρ ἀληθείας καὶ σὺ πολλῷ τούτων, εἰ θέλεις, πλείονας μάρτυρας. Λάβε μοι κατὰ νοῦν τὰς ἁγίας πάσας συνόδους. Ἀναλόγισαι τοὺς ἐν αὐτοῖς διαπρέψαντας ὁσίους Πατέρας, ὅσοι τε τὸν ἀριθμὸν ἦσαν, καὶ οἷον τὸ δόκιμον κατά τε βίον καὶ λόγον δεδώκασι. Πάντας ἐκείνους ἀντιπαράστησον, ἐκ Πατρὸς μόνου τὸ Πνεῦμα λέγοντας ἐκπορεύεσθαι· καὶ οἶμαι ὅτι οὐδεὶς ἀντιφθέγξαιτο τοιούτῳ καὶ τοσούτῳ πλήθει ποτέ. Τῇ γὰρ ἀληθείᾳ συμφωνούντων αὐτῶν αἰδέσεται Αὐγουστῖνος, σιωπήσει Ἀμβρόσιος, οὐκ ἀντιστήσεται Ἱερώνυμος. Εἰ γὰρ ἐπὶ πᾶσι τῶν πλειόνων ἡ ψῆφος κρατεῖν εἴωθεν, ἵνα μὴ τἄλλα λέγω, πολλῷ μᾶλλον ἡ μυριανδρος αὕτη τῶν Πατέρων πληθὺς τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν ὑπερκείσεται, περὶ αὐτοῦ ψηφιζομένη τοῦ Πνεύματος. Αὐτίκα γὰρ ἡ ἁγία καὶ δευτέρα σύνοδος τοῦ παναγίου ἕνεκεν συγκεκρότηται Πνεύματος, καθ' ἣν ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡμολόγηται, καθ' ἣν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς προερχόμενον οὐσιωδῶς παραδέδοται. Εἰ δὲ προβολεύς, καὶ τὰ ἑξῆς.

Quod si non aspernandos et hi, ut videtur, testes adducunt, qui novam eorumdem additionem (2) propugnant, Augustinum, Ambrosium, et Hieronymum, inque eo se jactant, indecoreque nobis insultant; non propterea timore perterreri te addecet. Habes tu quoque pro veritate contra opponere, dummodo libeat, testes multo plures. Complectitor mente sanctas omnes synodos: considerato omnes, qui illis sancti Patres illustres fuere, et quot numero, et quodnam suæ vitæ, tum verbo tum rebus gestis, specimen dederunt: omnes illos ex adverso ordine, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, affirmantes. Et, ut æstimo, nemo simili testium copiæ contra hiscere audebit unquam. Cum enim illi cum veritate consentiant, reverebitur Augustinus, tacebit Ambrosius, non repugnabit Hieronymus. Etenim si in omnibus plerorumque sententia prævalet, ut reliqua sileam, multo magis innumera hæc Patrum multitudo tribus hisce potior fuerit, de eodem Spiritu sententiam ferens. Statim enim sancta secunda synodus pro sanctissimo Spiritu coacta, in qua consubstantialis ille Deo et Patri affirmatus, et ex solo Patre procedere essentialiter, traditus est. Quod si productor, etc.

[1] I Cor. v, 7.

(1) Allat. ibid., col. 917.

(2) *Filioque*.

Digitized by Google

JOANNIS DIACONI

HADRIANOPOLEOS

IN LAUDEM JOANNIS PALÆOLOGI

CARMEN POLITICUM.

(Edidit Ang Mar. Bandinius Florentiæ 1765, 4°, cum aliis opusculis Græcis.)

ARGUMENTUM.

Codicem XXIII, plutei VIII, bibliothecæ Mediceæ-Laurentianæ, varii generis opuscula, ac præsertim theologica continentem, claudit poema satis longum, versibus politicis expressum, in laudem, uti videtur, imper. Joannis Palæologi, illius nimirum qui, Eugenio IV Pont. Max. hortante, ut, Orientalis et Occidentalis Ecclesiæ dissidiis tandem sublatis, utraque uno veluti dilectionis vinculo colligata, eadem sentiret ac coleret, in Italiam ad concilium profectus est (an. 1439). Auctor poematis, ut ex titulo ejusdem item metrico eruitur, est Joannes quidam œconomus et diaconus ecclesiæ Hadrianopolitanæ (ita enim Ὁρσοπάδος vocem interpretamur). Hic igitur, ut Polycarpo ejusdem ecclesiæ antistiti morem gereret, a quo id sibi munus demandatum fuerat, imperatoris laudes ita carmine prosequitur, ut omnes ingenii vires industriæque suæ nervos in hac provincia naviter obeunda intenderit. A generis namque nobilitate majorumque regali splendore poematis initium auspicatus, ad ipsius proprias dotes, tum corporis, tum animi, celebrandas progreditur; quem propterea ab oris forma ac decore, incessu, motu et alloquio commendat, Josepho illi, cujus in sacris Litteris pulchritudo memoratur, similimum prædicans. Animi vero ejus præstantiam iis effert laudibus, ut fortitudine Sampsonem, morum suavitate Davidem, sapientia Salomonem ab ipso referri pronuntiet. In ejusdem postea munificentia erga subditos ac profusa liberalitate decantanda multus immoratur, quem Tito Romanorum principi, ac poetico more, Pactolo Niloque, auro manantibus fluviis, comparare minime dubitat. Magnam quoque poematis partem complectuntur ea quæ ipse pro salute et incolumitate populorum suscepit itinera ac navigationes, pericula quæ adiit, labores quos exantlavit, bella quæ gessit; quo quidem in loco sub oculos ponit quomodo exteræ nationes, ejus humanitate devinctæ, sponte sese illi dediderint, regesque ipsi, novam tanti imperatoris virtutem, sapientiam moderationemque admirantes, ejus non modo consiliis conatibusque non obstiterint, sed libenti animo operam suam præstare, obsequium exhibere studuerint. Ad hæc, rerum quoque ratione carentium propensum quodammodo studium erga ipsum, et quamdam benevolentiæ speciem adjungit, ita ut, quemadmodum de magno Pompeio affirmat Cicero, ejus ut ita dicam cursibus venti obsecundarint, fluctus obedierint, maria obtemperarint. Quibus expositis Davidem ab inferis excitat, et ad concinenda præclara regis facinora invitat poeta, unaque Romam ipsam (Constantinopolim intellige), ut ipsum veluti suum libertatis vindicem ac liberatorem plausibus excipiat, cohortatur. Tandem ad Deum optimum maximum preces effundit, et ipsum incolumem multos in annos ac sospitem tueri, ejusque imperium contra omnes inimicorum conatus firmum ac tutum præstare velit, ubi fere omnia ex divinis Litteris hausit, ac præcipue ex regii vatis Psalterio, ex quo, præter alia multa, totum psalmum CVIII fere ad verbum in suum poema derivavit: cujus in fine nonnulla etiam in Polycarpi laudem attingens, singularem ejus pietatem in Deum, mirumque pro secundis imperatoris rebus studium ita effert, ut illum, novum veluti Moysen extensis manibus pro Israelitico populo vota facientem, nobis exhibeat, ac graphice quodammodo depingat. Hæc totius operis summa est atque compendium.

Nunc sermonis ratio postularet, ut aliquid de ipsius auctore diceremus: sed cum nulla ipsius mentio apud scriptores, Caveum, Oudinum ac Fabricium occurrat (quo libentius auctoris antea ignoti opus in medium proferre animum induximus), pauca quædam de dignitate qua in Ecclesia Hadrianopolitana fulgebat, delibabimus. Œconomi igitur seu dispensatoris Ecclesiæ munus erat, ecclesiasticarum rerum ac pecuniarum sacrarum administrationem habere, easque secundum proprii episcopi sententiam in singulos Christi fideles distribuere atque erogare, eaque omnia peragere quæ Isidorus in quadam epistola ad

Digitized by Google

Leudefredum episcopum Cordubensem fusius persequitur. Hæc dignitas prioribus Ecclesiæ sæculis ad presbyteros tantum pertinebat, ut ex diversis conciliis manifestum fit. In Ephesino enim act. VI occurrit Charisius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος γεγονὼς τῆς Φιλαδελφέων πόλεως ἁγίας ἐκκλησίας. In Chalcedonensi item, act. III, Proterius πρεσβύτερος καὶ οἰκονόμος τῆς μεγαλοπόλεως Ἀλεξανδρείας. Senescente vero Græcia ad diaconos etiam delata est, eaque prima erat dignitas ex illis quinque quibus qui fulgebant ἑξοκατάκοιλοι nuncupabantur, erantque *magnus œconomus*, *magnus sacellarius*, *magnus chartophylax*, *chartophylax et sacellarius* : quorum jura ac privilegia recenset Du-Cangius Glossar. med. et infim. Græcit., tom. I, pag. 409 seqq., qui etiam varias scriptorum de hujusce nominis etymo sententias refert ibid. p. 411.

Polycarpi quoque nomen, ecclesiæ Hadrianopolitanæ antistitis, cujus jussu poema conditum fuit, æque ac Joannis Diaconi, scriptoribus ignotum omnino est, et in Michaelis Lequienii *Oriente Christiano* tom. I, pag. 1171 seqq., ubi Hadrianopolitanos episcopos enumerat, prætermissum. Fortasse tamen vicesimus secundus est illius ecclesiæ episcopus, et ille ipse pro quo Georgius, Synadorum episcopus, in synodo Constantinopolitana in templo S. Sophiæ circa annum 1440 habita, in qua Græci sanciam Florentiæ cum Latinis unionem ejurarunt, subscripsisse legitur. Allatius enim in Addend. ad lib. VI *De consensu*, col. 1387, ubi singulorum patriarcharum, metropolitarum, et aliorum qui synodo illi interfuerant, ὑπογραφὰς refert, hæc ad rem nostram habet : Γεώργιος Συνάδων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην μακαρίου ἐπισκόπου Ῥόδου, καὶ Ἀδριανουπόλεως, καὶ Μηνᾶ Μιτυλήνης. Quæ quidem conjectura non omnino ratione aliena videri cuiquam possit, si tempus prædictæ Græcorum ejurationis cum illo confecti poematis, in quo poeta reditum Joannis Palæologi in Orientem indigitat, conferatur.

Ad urbem tandem Hadrianopolim quod attinet, notandum plures hoc nomine civitates appellari, ut apud geographos videre est, qui aliam in Paphlagonia diœcesis Ponticæ, aliam in Caria diœcesis Asianæ, tertiam in Pamphylia, quartam in Pisidia ejusdem diœcesis collocant. Ab hisce tamen diversa nostra est, quippe quæ ad Thraciam pertinet diœcesim, et provinciæ Hæmimonti caput est. Hæc olim Orestias ab Oreste, ut ferunt, conditore dicta, Hadrianopolis deinde ab instauratore suo Hadriano Augusto nomen habuit. Ad Hebrum fluvium jacet longitud. §3, 30, latitud. 43, 20, et ante captam Constantinopolim, a qua CXXX mill. pass. distat, regia Turcarum, teste Leunclavio. De hac Phil. Cluverius *Introduct. geograph.* lib. IV, cap. 15, p. 459 edit. Amstelod. hæc habet : *Secundum a Cpoli locum inter Thracicas urbes obtinet Hadrianopolis, Turcis* Endrem *dicta ; magna quidem atque ingens, at mœnibus haud cincta, ædificiisque vilibus exstructa.* Vid. Mich. Ant. Baudrand in *Lexic geograph.*, Christoph. Cellarii *Notitiam orbis antiqui* pag. 1080, et Crusium in *Turco-Græcia*, pag. 336. His prænotatis, ad poema ipsum progrediamur.

JOANNIS DIACONI

CARMEN POLITICUM.

Ὀρεστιάδος (1) εὐτελοῦς ἀξίαν οἰκονόμου,
Καὶ διακόνου τῆς αὐτῆς ὁλβίας ἐκκλησίας,
Τοὐπώνυμον κατακαλοῦν τὴν κλῆσιν Ἰωάννου,
Ἥθου κρατίστου πόνημα τῷ θείῳ στεφηφόρῳ
Παλαιολόγῳ τῷ στερρῷ καὶ τῷ χαριτωνύμῳ,
Τῷ χάρισι κινήσαντι τῶν θαλασσῶν πελάγη,
Τοῦ ποιμενάρχου προσταγαῖς τοῦ θείου τετυγμένον
Ὀρεστιάδος τοῦ λαμπροῦ καὶ ξένου Πολυκάρπου.

A Ejus, qui Orestiados humilis œconomus,
Et ejusdem beatæ ecclesiæ diaconus est,
Cognomento autem Joannes vocatus,
Optimæ voluntatis opus, pro divo, coronato
Palæologo, forti et pulchrinomini,
Dei gratia maris pelagum late victori,
Compositum, jussu sancti et inclyti,
Nec non mirabilis Polycarpi, Orestiados antistitis.

Ἂν εἶχον στέρνα στεγανά, κατάχαλκα τὴν φύσιν,
Καὶ στόματα πολύγλωττα, καὶ διατόρους ὀπάς,
Μᾶλλον δ' ἂν ἐν ὡς ἀληθῶς εὑρέθη πάντα στόμα,

B Οὗτος ὁ πόλος ὁ πολύς, ἡ χθὼν ὑγρὰ, καὶ τἄλλα,
Ὅσα τῶν ὄντων ἔσχηκε τὴν σύστασιν τῷ κτίστῃ,
Καὶ σοι προσπλέκειν ἤθελον ὑμνητηρίους αἴνους,

(1) Hanc vocem videtur pro auctoris nomine accepisse Montfauconius, cum in ejus Catalogo legatur : *Orestiadis diaconi Constantinopolitani non-nulli versus politici in laudem imp. Joannis Palæologi.*

Digitized by Google

Ὑψόθεν δὴ ποιούμενα τοὺς φθόγγους καὶ τοὺς κρό-
[τους,
Καὶ τὰς κραυγάς τε καὶ φωνὰς ἐκπέμποντα τοῖς
[κάτω,
Ἂν πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ἔπλησαν ἐγκωμίων
Τῶν σῶν, αὐτάναξ εὐτυχῆς, καὶ τῶν κατορθωμά-
[των,
Οὐδ' οὕτω πέρας ἔμελλον θεῖναί σου τοῖς ἐπαίνοις,
Ὀπίσοι προσπεφύκασι τῇ φύσει σου θεόθεν,
Οὐ κορωνίδα τουτωνὶ τοῖς κατὰ σὲ πρακτέοις.
Ὑπὲρ γὰρ νοῦν καὶ τὰ διττὰ ξένως συνέδραμέ σοι.
Τὸ μὲν οὖν φέρειν σε λαμπρὰν καὶ θαυμασίαν φύσιν,
Γένος φημὶ τὸ πάντιμον, τὴν ἐξ ἀνάκτων βλάστην,
Ἀνδρῶν ἡρώων, εὐγενῶν, εὐψυχῶν, μεγαθύμων,
Ἐκπαλαι σχόντων τὸ λαμπρὸν αἷμασι βασιλείοις,
Ἀρειϊκῶν, καρτερικῶν, λεοντοθύμων, δίων,
Ὧν σκύμνος ἦσθα καθαρὸς, ὡς τούτοις εἰκασμένος
Ὡς σφῶν ἀναλαβόμενος ἐκ τῆς γονῆς τὴν φύσιν,
Καὶ τῶνδε περικείμενος τὸ κράτος καὶ τὸ στέφος,
Καὶ τούτων ἀμπεχόμενος τὴν ξένην ἀλουργίδα.
Πρὸς οἷς τὴν ἐπανθοῦσάν σοι τῶν ὄψεων αἰθρίαν,
Ἣν ὁ Θεὸς κατηύγασε κάλλει φυῆς ὁλβίῳ,
Καὶ τοῦ χρωτὸς τῷ φεραυγεῖ, καὶ τῆς φυῆς τῷ ξένῳ,
Ὡς εἶναι πάμπαν κρείττονα τοῦ τῶν ἀνθρώπων κάλ-
[λους,
Ὡς Ἰωσὴφ ταῖς καλλοναῖς στίλβειν ταῖς τοῦ παγ-
[κάλου,
Ὃν ἐν βροτοῖς ἐπίσημον ὠργάνωσεν ἡ φύσις.
Ἐπείπερ ἔνοικ ν αὐχεῖς τὸν κατὰ σὲ δεσπότην,
Ὡς τούτου φέρων μίμησιν ἐξ ἄλλων εἰκασμάτων,
Καὶ ζῇς ἐν τούτῳ μυστικῶς κατὰ τοὺς Παύλου λό-
[γους,
Καὶ μένεις ὅλως ἐν αὐτῷ τοῦτον ἠμφιεσμένος.
Ἔχεις τινὰ τὴν σύγκρισιν, Αὐσονοκράτορ θεῖε·
Ἐπεὶ καὶ σὺ γνωρίσματα τὰ τῶν ἀνθρώπων φέρεις,
Καὶ τούτων ἰδιώματα τῆς φύσεως ἀπίσχῃ.
Ὅταν σου δέ τις τὸ στερρὸν πρὸς τὸν Θεὸν κατίδῃ,
Ὅπερ πιστεύεις ἀκλινῶς, καὶ πέποιθας ὡς πάνυ,
Καὶ πρὸς αὐτὸν ἀκίβδηλον φυλάττεις σου τὸ σέβας,
Ὃ κατορθοῖς ὁλοσχερῶς τὰ κατὰ σὲ πρακτέα·
Εἶτα πρὸς τούτοις τῆς ψυχῆς τὸν πλατυσμὸν ἀρθήσῃ,
Τὸν γλυκασμὸν τὸν φύσιμον αὐτῇ προσπεφυκότα,
Ἔνδον σου μᾶλλον ἐμβαλὼν τὰς ὄψεις τῆς καρδίας,
Καὶ τῇσδε τὸ παράστημα τοῖς τρόποις σου γνωρίσῃ,
Καὶ τῇσδε τὸ στερέμνιον ἀπὸ τῶν ἔργων μάθῃ,
Τῶν τε φρενῶν τὸ σταθηρὸν καὶ βεβηκὸς ἐκτόπως,
Τὸ στερρεὸν καὶ κραταιὸν κατὰ τὰς περιστάσεις,
Τὸ νουνεχὲς, καὶ δόκιμον, καὶ ξένον, καὶ γενναῖον,
Ἡνίκα ταύτας ὁ καιρὸς ἀλλεπαλλήλους φέρῃ,
Τὸ τακτικὸν ἐν ταῖς βουλαῖς, τὸ πόριμον εἰς εὕρος,
Τὸ πεπηγμένον ἐν αὐταῖς, τὸ γνωστικὸν εἰς κράτος,
Τὴν ἄλλην πᾶσαν τῶν ἠθῶν κρατίστην εὐταξίαν,
Ἰλιγγιῶν ἐξαπορεῖ ζάλης ἐξ ἀποκρύφου,
Καὶ τέθηπεν ὁλοσχερῶς θάμβει ληφθεὶς ἀπλέτῳ.
Πῶς γὰρ οὐ φρίξει, βασιλεῦ, πῶς ὄντως οὐ θαμάσει;
Πῶς νουνεχῶς τε καὶ σοφῶς οὐ βλέπων ἀπορήσει,
Οἷαν σε φύσιν ὁ Θεὸς ἐβράβευσε τῷ γένει,
Οἵοις σε προτερήμασιν ἐκόσμησεν ὁλβίοις,
Ὡς τοῖσδε πάντας ἐκνικᾷν τοὺς βασιλεῖς τοὺς πάλαι,

A Ὅσοι φυλῆς ἐκράτησαν καὶ γῆς τῆς Αὐσονίδος;
Ἄλλος ἐδείχθης μυστικὸς κῆπος ἐξ εὐανθείας.
Ἡ πάντερπνος παράδεισος Θεοῦ τῶν χαρισμάτων,
Φέρων ὡς δένδρα κάλλιστα, τὸ τῶν χαρίτων σμῆνος,
Καὶ τέτταρα πανθαύμαστα μέγιστα ῥεῖθρα χέων,
Δικαιοσύνην, φρόνησιν, ἀνδρείαν, σωφροσύνην.
Σαμψὼν ὑπῆρξε θαυμαστὸς ἐξ εὐανδρίας ὅσης,
Οὗπερ λαμπρὰ μιμήματα τὰ τῆς ἰσχύος φέρεις,
Καὶ μένεις ὅλως ἀκλινὴς κατὰ τῶν ἀντιπάλων,
Ὅλος στερρὸς, καρτερικὸς, γεννάδας, βριαρόχειρ.
Ὁ προφητάναξ ὁ Δαβὶδ πρᾶος ἐκλήθη μέγας,
Τὸ πρᾶον γὰρ ἐκτήσατο τοῖς ἔργοις πάντων πλέον,
Ἐξ ἀνεικάστων τῷ Θεῷ μαρτυρηθεὶς τῶν κρότων.
Τί; δή σου, θεῖε βασιλεῦ, τὸ πρᾶον ἔσχε πλέον,
Ὅς τοῖς ἐχθροῖς οὐχ ἥκιστα τὸ δύσνουν ἀπολύεις;
B Ἐπείπερ εὐμενέστατος καὶ συμπαθὴς τυγχάνεις,
Καὶ τούτους βλέπεις εὐμενῶς ὄμμασιν εὐσπλαγ-
[χνίας,
Καὶ τούτοι; σπένδεις καθαρῶς νόμοις φιλανθρω-
[πίας.
Οὐκ ἔστι δεσμωτήριον τούτοις ἐν σοὶ τῷ πράῳ,
Οὐ χειροπέδης τὸ πικρὸν, οὐ ποδοκκάκης ἄχθος,
Οὐδὲ περιαυχένιος κλοιὸς ἐκ δυσμενείας.
Τίς δ' εὐεργέτης ἄφθονος ἐφάνη σου βελτίων;
Ἄλλος γὰρ ὤφθης Πακτωλὸς, ἢ Νεῖλος χρυσορρόας,
Ῥέων ὡς ῥεῖθρον ποταμὸς χρυσᾶς εὐεργεσίας,
Ὃς Τίτον δὴ μιμούμενος τὸν ἄρξαντα Ῥωμαίων,
Ἐκεῖνον τὸν φιλότιμον τὴν εὐεργέτιν φύσιν,
Τὸν δωρεαῖς πλουτίζοντα πυκναῖς τοὺς ὑπὸ χεῖρα,
C Τὸν λάμψεσι φαιδρύνοντα χρυσοῦ τοὺς ὑπηκόους,
Πᾶσι παρέχεις ἀφειδῶς τὸν τῶν χρημάτων πλοῦτον,
Καὶ δίδως τούτοις ἀκρατῶς συχνὰς εὐεργεσίας,
Καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰς χάριτας χύδην ἐκτόπως νέ-
[μεις,
Φίλους, ἐχθρούς τε, προσηνεῖς, δυστρόπους, κλο-
[τρόπους.
Ὁ Σολομὼν εἰς φρόνησιν μέγας βροτῶν ἐκρίθη
Τῶν, ὅσοι μᾶλλον τὸ φρονεῖν ἐσχήκασιν, ἀνθρώπων,
Ὁ γνῶσιν ὀπαράμιλλος, ὁ σύνεσιν βελτίων,
Οὗπερ εἰς δύστροπόν τινα τῆς γνώσεως τὸ βάθος.
Καὶ τούτου τὰ μιμήματα φέρων ἐν τῇ καρδίᾳ,
Ὡς τούτων ἀνιμώμενος τῆς γνώσεως τὸ κράτος,
Καὶ τῶν φρενῶν τὸ γνώρισμα τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο,
Εὑρέθης φυσικώτατος ὡς ἀληθῶς περίφρων·
D Ὡς τεθηπέναι πρὸς αὐτὰ πάντας σχεδὸν Ῥωμαίους,
Καὶ τοὺς ἐν λόγοις κραταιοὺς, καὶ τοὺς κομψοὺς ἐν
[γνώσει,
Καὶ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ὅσην ὁ μέροψ ἔχει.
Λέων τυγχάνεις μετ' αὐτοὺς, ἀλλὰ τοῦ γένους Δέων,
Ὡς καὶ τοῦ γένους ἔξαρχος, καὶ τοῦ παντίμου στέ-
[φους.
Τὰ πάντα σου λεόντεια, βασίλεια, τὸ κράτος,
Βλέμματος ἅλμου θαυμαστὸν ἀπὸ τῶν ἔνδον ἔργων,
Δι' ὧν χαρακτηρίζεται τὸ τῆς ψυχῆς ἀνδρεῖον,
Καὶ βάδισμα, καὶ κίνημα, καὶ φυσικὴ στερρότης,
Καὶ φρόνημα, καὶ φώνημα, καὶ πνεῦμα θάρσους
[γέμον,
Πλὴν εὐμενῆ, καὶ προσηνῆ τὰ πάντα, καὶ θυμήρη.
Καὶ φύσεως ἐκπέμποντα τῆς θαυμαστῆς τὸ κράτος.

Digitized by Google

Πνεύσας ὁ λέων ἐρυγὴν ὁ θὴρ ὁ βρυχητίας
Φιλεῖ φοβεῖν, ὡς φοβερὸς, ζώων τῶν πάντων γένη.
Λέων, φησὶν, ἐρεύξεται, καὶ τίς οὐχ ὑποτρέσῃ;
Ποῖον γὰρ τούτων συσταλὲν ταύτην οὐ πτήξει τρέ-
[μον,
Ἢ πρὸς φυγὴν καὶ χηραμοὺς καὶ καταδύσεις τρέ-
[χει;
Ἐπεὶπερ οὐδὲ δύναται στέγειν αὐτῆς τὸν φθόγγον,
Οὐδ' ἐνεγκεῖν τοσύνολον τὸν ἐξ ἐκείνης τρόμον.
Σὺ δ' ἐρυγὴν ἐκ στόματος τοῦ γαληνοῦ σου χέων,
Τὴν φύσιν ὁ πραότατος, ὁ κατημυενισμένος,
Ταύτῃ τοῖς πᾶσι προσλαλεῖς, καὶ προσφωνεῖς ἡπίως,
Καὶ πᾶσαν πτοίαν ἐξ αὐτῶν μακρὰν ἀπορράπίζεις.
Οἱ πρὸς σὲ στρεφόμενοι τὸν πρᾶον σφῶν δεσπότην
Μυρίων ἀπολαύουσι τῶν εὐεργετημάτων.
Τὴν καλιὰν τὴν κατ' αὐτὸν ὁ πτηνοκράτωρ πήξας
Εἰς δένδρον εὐσκιόφυλλον, συνηρεφὲς τοῖς πρέμνοις,
Ἀθροίζειν οἶδε φορυτὸν ἐνταῦθα τῶν στρουθίων
Ὑπὸ τὴν τοῦδε καλιὰν τὰς νοσσιὰς πηγνύντα·
Ὡς ἔξω βλάβης συντηρεῖ ταῦτα τῇ τούτου σκέπῃ,
Καὶ τῷ πρὸς τοῦτον φυσικῷ πασῶν ὀρνίθων τρόμῳ·
Καὶ γὰρ οὐκ ὄφις δυσμενὴς, οὐ κρεωβόρος ὄρνις,
Οὐκ ἄλλο πᾶν ἐκ τῶν βορῶν καὶ δραστικῶν ὀρνέων,
Τῶν ἐκ τοῦ ῥάμφους τρωκτικῶν, τῶν ἐκ χηλῶν ἁρ-
[πάγων
Ἐκείνοις ὅλως ἤγγισεν, ἔθλιψε τυπαράπαν.
Τοῦ κράτους δὲ τοῦ κατὰ σὲ τὰς πτέρυγας ἐκτείνας,
Ὥσπερ ἀπτῆνας νεοττοὺς τὴν Ῥωμαΐδα θάλπεις,
Σκέπων αὐτὴν τὸ κατὰ σὲ, καὶ τοὺς φθορεῖς ἐντρέ-
[πων,
Ὡς φωλεοὺς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὁ μέγας πτηνοκράτωρ.
Ὁ μὲν Φωσφόρος ὁ λαμπρὸς ἀπὸ θαιμὰν (2) ἀνί-
[σχων,
Καθώσπερ ἐπετέτακτο τῷ λόγῳ τοῦ δεσπότου,
Καὶ τὴν ἡμέραν ὁδοῦχῶν ἄχρις αὐτῆς ἑσπέρας,
Μίχρι δυσμῶν τῶν ἁλαμπῶν λήγει τὸν τούτου δρό-
[μον,
Καὶ πάλιν ἐξ ἀνατολῶν ἀπάρχεται τοῦ δρόμου,
Καὶ πάλιν μέχρι τῶν αὐτῶν λήγει δυσμῶν τὸν δρό-
[μον·
Καὶ τοῦτο δρῶν διαπαντὸς ὅρον Θεοῦ δεικνύει,
Πληρῶν δεσπότου πρόσταξιν, ὥσπερ οἰκέτης εὔνους.
Σὺ δ' ἁλαμπὴς, ἀφώτιστος ἐκ Βυζαντίδος τρέχων,
Καὶ πρὸς ἑσπέραν τὰς ὁρμὰς ποιούμενος τοῦ δρόμου
(Οὕτω σε γάρ τοι τέθεικεν ὁ γνόφος τῶν πραγμάτων,
Ζόφον ἐκχέας καθ' ἡμῶν ἐξ ἀποκρύφου ζάλης,
Καὶ κρύψας σου τὸ φεραυγὲς καὶ σελαυγὲς τοῦ κρά-
[τους,
Ὥσπερ ἡλίου τὸ φαιδρὸν ἡ τῶν νεφῶν πυκνότης)
Φωσφόρου δίκην λάμποντος εἰς χθόνα τῶν Αὐσόνων,
Ἥλιος ὅτι χαροπὸς δυσμόθεν ἀντανίσχεις
Ὁλολαμπὴς αὐγάσμασιν ἀστράπτων τῶν πραγμά-
[των,
Ἄλλος ὡς γίγας ἀντικρυς τὴν τρίβον γαιοδρόμος·
Εἰ καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολλῶν καὶ χαλεπῶν σφαλ-
[μάτων

A Σοῦ τὸ φαιδρὸν μετήμειψε, παπαὶ τῆς δυστυχίας!
Ἔβλεψεν Ἴστρος ὁ πολὺς αὐτόν σε πεπλευκότα,
Ἤπλωσε νῶτα γαληνὰ, κλύδωνος οὐκ ἐμνήσθη,
Οὐ ταραχώδους δυσαχθοῦς ἐκ τρικυμίας σάλου,
Ῥοαῖς ἐδεξιώσατό σε τὸν πραῦν ἠπίαις,
Καὶ κόλποις ὑπεδέξατο τούτους τιθεὶς ἡμέρους,
Καὶ τὰς ὁλκάδας νήνεμος ὑπέφερε τοῦ κράτους,
Ὥσπερ ἐμφρόνων μιμηθεὶς γνωρίσματα καὶ φρένας,
Ἄλλος ὡς εὔνους καὶ καλὸς οἰκέτης ταῦτα πράττων,
Καὶ νουνεχῶς εὐλαβηθεὶς, ὡς οἶμαί σου τοὺς μό-
[χθους,
Καὶ τῶν ἀγώνων τῶν μακρῶν τοὺς δρόμους καὶ
[τοὺς κόπους,
Οὓς στέγεις μάλα καρτερῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Εἰπεῖν δὲ μᾶλλον ἀληθῶς, ὑπὲρ τῶν Χριστωνύμων,
B Θέρει, καὶ ψύχει, καὶ σφοδραῖς ἀντιπαλαίων βίαις,
Οὐ σώματος φειδόμενος, αὐτάναξ, οὐ σαρκίου,
Ζωῆς αὐτῆς ὡς ἀληθῶς καταφρονῶν ἐκτόπως,
Καὶ σπεύδων ὅτι κραταιῶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν,
Τὴν Ῥωμαΐδα τὴν λαμπρὰν θηρὸς τοῦ παρανόμου
Ῥύσασθαι πάντη χαλεποῖς περιπεσοῦσαν βρόχοις.
Οὐχ εἵλκυσεν, οὐκ ἔθελξεν, οὐ κατελέανέ σε
Πᾶσα φρυφὴ σωματικὴ, καὶ χάρις, καὶ ῥαστώνη.
Τὸ γὰρ ἀνθίστασθαι λαμπρῶς ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων,
Τὸ φέρειν ὅπλα κραταιὰ, τὸ κινδυνεύειν ὅλως
Κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ κατὰ πᾶσαν χθόνα,
Τρυφὴν ἠγῇ, καὶ καύχημα, καὶ χάριν ἐξαισίαν.
Τάπης ἐστί σοι θυρεὸς, ὅτε πρὸς ὕπνον βλέπεις,
Καὶ θώραξ περιβόλαιον ἀντὶ τῆς πορφυρίδος,
C Ἀντὶ καλύπτρας εὐαγοῦς κόρυς ἀπὸ σιδήρου,
Ἀντὶ πεδίλων σηρικῶν περικνημίδες πάλιν·
Καὶ ταῦτα φέρεις δι' ἡμᾶς, ὡς συμπαθὴς τὴν φύσιν.
Ἔβλεψαν Ἱστρογείτονες τὰ κατὰ σὲ πραχθέα,
Σκύθαι, Μυσοὶ, καὶ Τριβαλοὶ σὺν τοῖς ἐκ Ῥὼς ἀθρόοι,
Μέγιστοι, ξένοι, στρατηγοὶ, σατράπαι, ταγματάρχαι
Προσέπεσον τῷ κράτει σου, καὶ δουλικῶς προσῆλθον,
Ἔκαμψαν γόνυ σοι, πιστὸν ὑπέσχον δούλων σέβας,
Παιᾶσιν ἐπεκρότησαν, ἠλάλαξαν ἐκθύμως,
Καὶ τἄλλα σφῶν δεδράκασιν εἰς σὲ τὸν Αὐσονάρχην,
Ὅσαπερ νόμος ἐκτελεῖν οἰκέτῃ πρὸς δεσπότην.
Οἶδεν ὁ κράτωρ τῶν Μυσῶν, τῶν σῶν φρενῶν τὸ
[κράτος,
Καὶ σφῶν βουλὰς τὰς ἐμβριθεῖς τὰς ὑπὲρ νοῦν καὶ
[φρένας,
D Καὶ τέθηπε τὸ κράτιστον αὐτῶν τῆς ἀγχινοίας.
Οἶδεν ὁ θεῖος ὁ κλεινὸς ὁ ῥῆξ ὁ τῶν Παιόνων,
Ἡγάσθη σου τῆς καλλονῆς τὸ πάντερπνον καὶ ξένον,
Ἡγάσθη σου τῆς φύσεως τὸ πανεκλελεγμένον,
Ἡγάσθη σου τῆς γνώσεως τὸ πανεξηρημένον,
Ὑπτίαις ὑπεδέξατο χερσί σε τὸ τοῦ λόγου,
Εἰ καί τι πάλιν εἰσρυὲν ἐξ ἁμαρτάδων νέφος
Ὁρμήματά σου τὰ λαμπρὰ μετήμειψεν ἀθρόον.
Πρόσελθε τάφων ὁ Δαβὶδ μυστικωτέρως τρέχων,
Καὶ δεῦρο φῶς πρὸς δεύτερον ταφῆς φυγὼν ἑσπέ-
[ραν.
Νῦν σόβει τὸ ψαλτήριον αὖθις καὶ τὴν κινύραν,

(2) Ita in codice; sed quid sit θαιμὰν (*a*) ignoramus: legi fortasse posset θαιρῶν, vel θαιμῶν, nisi dicamus alicujus loci ad orientem siti nomen esse.

(*a*) Est θαιμὰν, interprete Hesychio, ἄνεμος νότος, ἢ ἀνατολική. Etymolog. Gudian.: θαιμὰν, ἡ ἀνατολή· τὸ θαι διφθόγγῳ. Quo cavetur ne θεμὰν scribatur. Boissonade in *Anecdot.* tom. II, p. 208.

Digitized by Google

Αἴνεσον ὕμνοις ἀγαθοῖς τὸν κράτορα Ῥωμαίων,
Κροῦσον τὴν λύραν ἐμμελῶς, εὐρύθμως τὴν κιθάραν.
Πάρεστι γὰρ ὁ κράτιστος ὃν εἶπας βασιλέα,
Ἐν τοῖς ψαλμοῖς τοῖς κατὰ σὲ ψάλλων πρεπόντως·
[τάδε·
Χρηστὸς τὴν φύσιν, ἀγαθὸς, ἀληθινὸς καὶ πρᾶος,
Ῥομφαίαν ὅτι στίλβουσαν ἄνωθεν ἐζωσμένος,
Καὶ μυστικὴν ἀντίληψιν ἐκεῖθεν δεδεγμένος,
Καὶ σμύρναν αὖθις καὶ στακτὴν ἐκχέων σὺν κασίᾳ
Ἐξ ἱματίων τῶν αὐτοῦ τῆς ξένης ἁλουργίδος·
Εἰς τὴν καλὴν καὶ θαυμαστὴν τήνδε τὴν Ῥωμαΐδα,
Ἣν ἄλλην, οἶμαι, νοητὴν εἶπε Σιὼν ὁ λόγος,
Ζόφον ἐκ ταύτης ἐξελθὼν τὸν ἐκ τῆς τυραννίδος,
Ἢ κρεῖττον φάναι, θλίψεως ἀναγαγὼν τοῦ τάφου,
Ὅσον, αὐτάναξ, τὸ σαυτοῦ καὶ τῶν ἐν σοὶ πρακτέων.
Νεκρὰν γὰρ ταύτην τέθεικε φθορεὺς ὁ τῶν πραγμά-
[των,
Καθάπερ πρώην ὁ Χριστὸς εἰς τὴν Σιὼν ἰγμένος,
Ὡς δεδεγμένος δι' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμᾶς οὐσίαν,
Καθεῖλέ μου τὸν τύραννον τὸν τῆς φθορᾶς προστάτην.
Ἡ Ῥωμαῖ; ἡ δυστυχὴς σκίρτησον κατὰ κράτος,
Ἄρον ᾠδὴν ἀπὸ ψυχῆς, μέλψον ἀπὸ καρδίας,
Ἔπαρον τοῦτον ὑψηλοῖς ἐν ᾄσμασι καὶ κρότοις,
Ἀνύψωσον, μεγάλυνον, εὐφήμισον ἐκτόπως·
Τὸν λυτρωτὴν μετὰ Θεὸν, καὶ ῥύστην τῶν Αὐσόνων,
Τὴν τῶν δεινῶν ἀπαλλαγὴν, τὴν τῶν θλιβόντων λύ-
[σιν,
Τὴν χαρμονὴν τὴν πάντερπνον τῆς γῆς τῆς Αὐσο-
[νίδος,
Τὸν πᾶσαν τὴν ὑφήλιον πληρώσαντα χαρίτων,
Τὸν πᾶσαν τὴν περίγειον εὐφράναντα τοῖς ἔργοις.
Ἀλλ', ὦ τὴν φύσιν ἄναρχε, παντάναξ, παντοκράτορ,
Καὶ γόνε τούτῳ συμφυὴς, καὶ πνεύματος τὸ κράτος,
Θεία Τριὰς πανσθενουργὸς, αἰτία τῶν κτισμάτων,
Παρεκτικὴ καὶ δότειρα τῶν παρ' ἡμῖν πραγμάτων,
Ἣ τοῦτον δῶσα πρὸς ἡμᾶς τὸν θεῖον, στεφηφόρον,
Παλαιολόγον τὸν στερρὸν, τὸ θαῦμα γῆς ἁπάσης,
Τὸν κλῆσιν χαριτώνυμον, τὴν βρύσιν τῶν χαρίτων,
Οὗ χάρισι παντοδαπαῖς ἐκόσμησας τὸ κράτος,
Ὁ βασιλεὺς (3) τερφθήσεται τῇ κατὰ σὲ δυνάμει,
Ἐν δὲ τῷ σωτηρίῳ σου χαρήσεται μεγάλως.
Ἐπιθυμίαν τῆς αὐτοῦ δὸς πρὸς αὐτὸν καρδίας,
Καὶ τῶν χειλέων θέλησιν μηδόλως ὑστερήσῃς.
Πάσαις χρηστότητος σὸν τέρψον ἐν εὐλογίαις,
Περὶ τὴν τούτου κεφαλὴν πάντιμον θεῖσα στέφος
Κεκοσμημένον τιμαλφῶς ἐξ ἀνεικάστων λίθων.
Μεθ' ὧν ζωὴν αἰτοῦντί σε δίδου, καὶ πίον γῆρας,
Μακρότητα τῶν ἡμερῶν μέχρι πολλῶν τῶν χρόνων.
Ἡ δόξα τούτου γένοιτο τῷ κράτει σοῦ μεγίστη,
Καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν θείης αὐτῷ κρατίστην.
Εὔφρανον τοῦτον ἐν χαρᾷ μετὰ τοῦ σου προσώπου·
Ἐν σοὶ γὰρ οὗτος ἤλπικε τῇ χορηγῷ τοῦ κράτους.
Τὴν χάριν σου τὴν πρὸς αὐτὸν ἀκήρατον παράσχου,
Ὅπως αὐτὸς μὴ σαλευθῇ τῶν ἐκ τοῦ κράτους βά-
[θρων.
Ἡ χείρ σου πᾶσι τοῖς αὐτὸν μισοῦσιν εὑρεθείη,
Καὶ τούτους φθάσαι κραταιῶς θᾶττον ἡ δεξιά σου,

(3) Ex psalmo xx.
(4) Ex psalmo lxxxi.

A Οὓς προφανῶς συντάραξον τῷ τῆς ὀργῆς σου τρόμῳ,
Οὓς λάβρον καταφάγεται πῦρ δραστικὸν ἐκ ῥύμης,
Καὶ γῆς τῆς τούτων τὸν καρπὸν ἀφάνιστον εἰς τέλος.
Ἐκ δὲ μερόπων τῶν υἱῶν πάλιν αὐτῶν τὸ σπέρμα,
Ὅτι πρὸς τοῦτον ἔκλιναν πλεῖστα δεινὰ καὶ φαῦλα,
Διελογίσαντο βουλὰς αὐτοῖς οὐχ ἱσταμένας.
Θοῦ τολοιπὸν τοὺς ἄφρονας στρεφόμενον ὡς νῶτον,
Καὶ τὴν μορφὴν ἑτοίμασον αὐτῶν τοῖς περιλοίποις.
Μὴ, μὴ σιγήσῃς (4) ὁ Θεὸς, μηδὲ καταπραΰνῃς.
Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ κράτορος ἦχησαν κατὰ τούτου,
Ἤράν γε μὴν τὰς κεφαλὰς πρὸς τοῦτον οἱ μισοῦντες,
Καὶ πανουργίας ἔῤῥαψαν οἱ δυσμενεῖς καὶ δόλους.
Δρᾶσον αὐτοὺς ὡς Μαδιὰμ ἐκείνῳ καὶ Σεισάρᾳ,
Καὶ τούτους ἐξολόθρευσον ἐν Ἀενδὼρ ἀθρόους
Τόπῳ τῷ σῷ τῷ τῆς ὀργῆς καὶ τῆς πανωλεθρίας,
B Καὶ τούτους ὡς περιφανῶς, ὥσπερ τοὺς πρώην ἔθου
Ὠρὴβ, καὶ Ζὴβ, καὶ Ζεβεὲ, καὶ Σαλμανᾶ δευτέρους.
Πάλησον τούτους ὡς τροχὸν κινούμενον ἀνέμῳ,
Καὶ πάλιν ὥσπερ κάλαμον σοβούμενον ταῖς αὔραις,
Ὥσπερ δρυμὸν νεμόμενον ὑπὸ πυρὸς βρομαίου,
Καὶ τούτους καταδίωξον λαῖλαπι τῆς ὀργῆς σου.
Πλήρωσον τούτων τὰς μορφὰς αἰσχίστης ἀτιμίας.
Καὶ πάντες ἐντραπήτωσαν μέχρι πολλῶν τῶν χρόνων.
Δὸς πρὸς αὐτὸν τὸ κρῖμά σου καὶ τὴν δικαιοσύνην,
Ὡς αὐτανάκτων ἀγαθῶν εὐλογημένον γόνον,
Ὡς βασιλέων εὐσεβῶν ἐκλελεγμένον τέκος·
Δὸς πρὸς αὐτὸν ὡς ἀγαθὴ πρὸς τὴν αὐτοῦ καρδίαν·
Οἶδας γὰρ τοῦτον ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν ἔνδον ἔργων·
Καὶ τούτου πᾶσαν βούλησιν πλήρωσον τῆς καρδίας,
C Πέμψον πρὸς τοῦτον ἀσφαλῶς ῥάβδον δυνάμεώς σου,
Ὅπως ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν τῶν τούτου κυριεύσῃ·
Ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς αὐτοῦ φῶς Θέμιδος ἀστράψῃ,
Καὶ πλῆθος αὖθις ἀγαθῶν τῆς εὐμενοῦς εἰρήνης·
Οὗ πρὸ προσώπου δυσμενεῖς πεσέτωσαν ἀθρόοι,
Λείξαντες χοῦν ὡς δύστροποι καὶ φαῦλοι τὰς καρδίας.
Καὶ προσκομίσειαν αὐτῷ πάντες σκηπτοῦχοι δῶρα,
Καὶ προσκυνήσειαν αὐτῷ πάντες οἱ γῆς κρατοῦντες.
Ἔθνος δὲ πᾶν δουλεύσειε κάμψαν αὐτῷ τὸ γόνυ,
Τοὔνομα δὲ τὸ κατ' αὐτὸν ἔντιμον τούτοις εἴη·
Καὶ τοῦτον εὐλογήσειαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν,
Καὶ τοῦτον μακαρίσειεν ἐθνῶν ἡ πανσπερμία.
Αὐτοῦ Τριὰς τὴν αἴνεσιν μὴ πᾶσα σιωπήσῃς.
Ἐπείπερ στόμα (5) πονηρῶν ἀνέῳκτο πρὸς τόνδε,
Καὶ γλώσσῃ καταλέγουσι δολίᾳ πάλιν τοῦδε,
D Καὶ λόγοις ὀνειδίζουσι περικυκλοῦντες μίσους,
Καὶ πολεμοῦσιν ἀφειδῶς οἱ δυσμενεῖς ἐκ φθόνου.
Ἀντὶ τοῦ τοῦτον ἀγαπᾶν διέβαλλον ἀθέσμως.
Αὐτὸς δὲ προσευχόμενος θλίψεις τας ἔνθεν φέρει.
Ἀντ' ἀγαθῶν τὰ χείριστα δρῶσι τὰ κατὰ τούτου,
Καὶ μῖσος κραταιότατον ἀντὶ σφοδρᾶς ἀγάπης.
Ἁμαρτωλὸν κατάστησον εἰς τούτους ἀδικοῦντας,
Καὶ τούτων ὁ διάβολος ἐκ δεξιῶν σταθήτω.
Ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τῆς σφῶν κατακριθείεν,
Καὶ τῶνδε πᾶσα προσευχὴ πρὸς ἁμαρτίαν εἴη.
Οἱ παῖδες γενηθήτωσαν σφῶν ἀπορφανισμένοι.
Ἡμέραι πάλιν δυστυχῶς αἱ κατ' αὐτοὺς ὀλίγαι,
Καὶ γαμετὰς τὰς ἑαυτῶν χήρας; ὁ χρόνος θήσει.

(5) Ex psalmo cviii.

Digitized by Google

Μεταναστήτωσαν πικρῶς οἱ γόνοι σαλευθέντες,
Καὶ βρῶσιν αἰτησάσθωσαν ἀπὸ ῥαγδαίας πείνης,
Ἐξ οἰκοπέδων τῶν αὐτῶν ῥιφείησαν ἀθλίως.
Ἐρευνησάτω δανειστὴς ὕπαρξιν τῶνδε πᾶσαν,
Καὶ πάντας πόνους τοὺς αὐτῶν ἀλλότριος λαβέτω.
Μή τις ἀντίληψις αὐτοῖς πρός τινος γενηθήτω,
Μηδὲ τοῖς τούτων ὀρφανοῖς οἰκτίρμων εὑρεθήτω.
Εἰς ἐξολόθρευσιν οἰκτρὰν ἔστω τὰ τῶνδε τέκνα,
Ἡ κλῆσις τούτων ἐν μιᾷ τῇ γενεᾷ λυθείη.
Ἀναμνησθείη πρὸ Θεοῦ τὰ σφῶν πατέρων φαῦλα,
Ἡ δ' ἁμαρτία τῆς μητρὸς τούτων φθορὰν μὴ λάβοι.
Ἔστωσαν ταῦτα πρὸ Θεοῦ διαπαντὸς ἐνδίκως,
Καὶ τούτων τὸ μνημόσυνον κατὰ τὴν γῆν μὴ μείναι·
Ἀνθ' ὧνπερ οὐκ ἐμνήσθησαν ἔλεος οὗτοι δρᾶσαι,
Ἀλλὰ καταδιώκουσι τὸν θεῖον βασιλέα,
Ὄντα πτωχὸν τῷ πνεύματι καὶ κατανενυγμένον,
Τοῦ θανατῶσαι δυσμενῶς, καὶ κρύψαι πρὸς τὴν
[χθόνα.
Φιλοῦσιν οὗτοι τὴν ἀρὰν, καὶ τούτοις θᾶττον ἥξει,
Οὐδ' εὐλογίαν θέλουσι, καὶ τῶνδε μακρυνθείη.
Κατάραν ὡς ἱμάτιον ποθοῦσιν ἐνδυθῆναι,
Καὶ πρὸς τὰ σφῶν ἐγκάρδια καθάπερ ὕδωρ δράμοι·
Κἂν τοῖς ὀστέοις τοῖς αὐτῶν ὥσπερ ἔλαίου χύσις.
Ὡς περιβόλαιον αὐτοῖς, ὃ φέρουσιν, ὑπάρξαι,
Ὡς ζώνη δὲ διαπαντὸς, ἣν περιζώννυνταί που.
Τοῦτο τὸ ἔργον ἐκ Θεοῦ τῶν τοῦτον δὴ μισούντων,
Καὶ τῶν λαλούντων πονηρὰ κατὰ τοῦ βασιλέως.
Σὺ τοίνυν ὁ πανάγαθος, Θεὸς καὶ παντοκράτωρ,
Ποίησον οἶκτον μετ' αὐτοῦ χάριν τῆς κλήσεώς σου,
Ὅτι χρηστὸς, ὡς ἀληθῶς, οἰκτος ὁ σὸς, παντάναξ.
Καὶ ῥῦσαι τοῦτον ὡς πτωχὸν καὶ πένητα καρδίᾳ·
Τὸ πνεῦμα γὰρ τὸ κατ' αὐτὸν τετάρακται καὶ τρίμει.
Ἀντανηρέθη κραταιῶς, καθὰ σκιὰ, ἡ κλίσις,
Ὥσπερ ἀκρίδες ἐν ἀγρῷ πικρῶς διετεινάχθη.
Ἠσθένησαν τὰ γόνατα τούτου ταῖς δυστυχίαις,
Ἡ δέ γε σὰρξ δι' ἔλαιον ἠλοίωτο παγκάκως.
Καὶ γείτοσι τοῖς καθ' ἡμᾶς τιτρώσκεται τοῖς ψόγοις·
Βλέπουσι τοῦτον, κεφαλὰς κραδαίνουσιν ἀθρόοι.
Τούτῳ βοήθησον αὐτὸς ὁ κατ' αὐτὸν δεσπότης,
Καὶ σῶσον ὡς φιλάνθρωπος κατὰ τοὺς οἰκτιρμούς
[σου.
Καὶ πάντες δὴ μαθέτωσαν, ὅτι σὸν ταῦτα κράτος,
Ὅτι σὺ τοῦτον ἔδρασας τὸν θεῖον βασιλέα.
Καταρωμένων τῶν ἐχθρῶν σὺ τοῦτον εὐλογήσαις,
Καὶ πάντες αἰσχυνθήτωσαν οἱ τοῦτον ἀθετοῦντες·
Αὐτός γε μὴν τερφθήσεται δοῦλος τυγχάνων σέθεν.
Ἃ σχύνην ἐνδυσάσθωσαν οἱ τὸν Χριστὸν μισοῦντες,
Οὗπερ αὐτὸς ἐντέθεικας τῇ κεφαλῇ τὸ στέφος,
Εἶτα περιβαλέσθωσαν ὡς διπλοΐδα ψόγον.
Αὐτὸς δ' ἐξομολόγησιν προσοίσει σοι προσφόρως,
Κἂν μέσῳ πλείστων δὴ λαῶν ὑμνήσει σου τὸ κράτος,

A Ὅτι τοῦ πένητος αὐτοῦ τοῖς δεξιοῖς παρέστης,
Τοῦ σῶσαι τοῦτον ἐκ φθορᾶς τῶν καταδιωκόντων.
Ταῦτά σοι δεῖγμα, βασιλεῦ, μέγιστον ξένου πόθου,
(Καὶ γὰρ πρὸς σὲ τὸν κράτιστον αὖθις τὸν λόγον
[στρέφω),
Τοῦ ποιμενάρχου τοῦ κλεινοῦ τοῦ παρ' ἡμῖν φωσφόρου
Τοῦ Πολυκάρπου, τοῦ λαμπροῦ, τοῦ θαυμαστοῦ, τοῦ
[πάνυ,
Τούτου τοῖς θείαις πρωσταγαῖς ἐκθύμως τετυγμένα,
Ὅνπερ ἡμῖν μετὰ Θεὸν ἐβράβευσας προσφόρως
Θεία προκρίσει τοῦ σοφοῦ καὶ ξίνου πατριάρχου.
Ὅστις πρὸς σὲ τὸν κραταιὸν φέριστον πόθον τρέφει,
Καὶ σχέσιν ὅτι θαυμαστὴν ἀπὸ ψυχῆς ὁλβίας,
Καὶ πίστιν ὄντως ἀκραιφνῆ, καὶ καθαρὰν, καὶ ξίνην,
B Καὶ φέρει δὴ τὸ κράτος σου ψυχῇ τε καὶ καρδίᾳ
Καὶ δι' ἐπαίνων τίθησι τὰ κατ' αὐτὸ καὶ κρίτων.
Ὡς ἀληθῶς εὐχέτης σου διάπυρος τυγχάνων,
Ὅλος ἐκκρέμαται τῆς σῆς ἀγάπης ἐξαισίως,
Ὅλος τῶν σῶν ἐξήρτηται καὶ λόγων καὶ πρακτέων,
Καὶ τῆς δεσποίνης τῆς κλεινῆς τῆς καθηγιασμένης
Τῆς ἐκλαμπούσης χάρισιν ἀπλέτοις καὶ παγκάλοις.
Εἰ γάρ τις ἄλλος πέφυκεν ἀρχιθυτῶν τῶν πάνυ
Ὁ σὲ φιλῶν τὸν κράτιστον ἐξ ἀνεικάστου πόθου,
Καὶ σὲ πνοὴν ἡγούμενος, καὶ τέρψιν, καὶ καρδίαν,
Καὶ φάος πανυπέρλαμπρον τῶν κατ' αὐτὸν ὀμμάτων,
Πρῶτος αὐτὸς καθέστηκε τούτων, ὡς οἶμαι, πάντων.
Ποθεῖ γὰρ ὑπὲρ ἄνθρωπον κράτος ὑμῶν τὸ μέγα.
Ἃς δὲ διὰ τὸ κράτος σου τὰς προσευχὰς προσφέρει
Τῷ πανοικτίρμονι Θεῷ τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων,
C Καὶ θείους χέει ποταμοὺς ἐκτόπως τῶν δακρύων,
Ἐνασμενίζων ταῖς εὐχαῖς, καὶ φιλῶν τῇ στάσει,
Ἐξότου δὴ τῆς πόλεως τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπέβη,
Καὶ θείως ἐπελάβετο τῶν κατ' αὐτὴν οἰάκων,
Ἴσασι πάντες ἐναργῶς οἱ τῆς Ὀρεστιάδος,
Ἡμέρας ὅτι καὶ νυκτὸς τὰς προσευχὰς ἐκτείνων,
Καὶ τὸν δεσπότην δι' αὐτῶν σοφῶς ἐξευμενίζων
Ὑπὲρ τοῦ κράτους, βασιλεῦ, τοῦ κατὰ σὲ τοῦ ξένου,
Οὗ τινος ἔργον ἀληθῶς, καὶ τῶν εὐχῶν τῶν τούτου
Ὁ τῶν βαρβάρων ὄλεθρος ὁ γεγονὼς θεόθεν.
Οὐ Σκύθης γὰρ, οὐδὲ Μυσὸς, οὐ Τριβαλὸς, οὐ Παίων
Ἐτρέψαντο τοὺς δυσσεβεῖς, οὐδὲ Λατίνων σμῆνος,
Οὐδέ γε πάλιν κραταιὸν ἄλλο τῶν Βλάχων γένος,
Ἀλλὰ δακρύων οἱ κρουνοὶ, καὶ τῶν εὐχῶν τὸ πλῆθος,
D Δι' ὧν ὁ νέος Μωϋσῆς χερσὶν ἐκτεταμέναις
Τὸν Ἀμαλὴκ, τὸν Ἰσμαὴλ συνέτριψεν εἰς κράτος,
Ἃς καθ' ἑκάστην ὁ χρηστὸς δεικνύει ποιμενάρχης
Λαμπρῶς, αὐτάναξ, πεποιθὼς τῇ πρὸς Θεόν σου
[σχέσει·
Ἐπείπερ εὐσεβέστατος διατελεῖς ἐκτόπως,
Καὶ τὰς ἐλπίδας πρὸς αὐτὸν ἁπάσας ἀνατίθης,
Μέγιστε θεῖε βασιλεῦ, αὐτάναξ τῶν Αὐσόνων.

Habes, amice lector, poema, in quo si quid minus elegans, imo si barbarum quiddam animadverteris, meminisse volumus, Græcorum rebus jam dilabentibus fuisse conscriptum; eaque potissimum de causa, ut aliquod senescentis Græcitatis specimen haberes, illud prodere in animum induxisse. Codicis præterea, unde illud exscripsimus, ita male affecta conditio est, partim scribentis vitio, qui atramento usus est prorsus evanido, partim priorum possessorum incuria, quibus loci, in quo jacebat, humiditas minime fuerat animadversa, ut illud non sine magna cura ac diligentia ab imminenti interitu vindicasse videamur.

Digitized by Google

ESAIAS CYPRIUS.

NOTITIA

(Fabr. Bibl. Gr. ed. Harles. tom. XI, p. 395.)

Esaias Cyprius, cujus epistola adversus Nicolaum τὸν Σκλεγγίαν, pro probanda processione Spiritus sancti e Patre et Filio edita est Græce et Latine ab Allatio, tom. I *Græciæ orthodoxæ*, p. 396-399 (incipit : Καὶ ὁ γράψας καὶ ὁ διδάξας τὰ τεμάχη ἐκεῖνα, vixit temporibus Joannis Palæologi, circa a. 1430. (*Fabr.*) Infra p. 511 vet. ed. hæc addidit Fabric.: *Esaiæ Cyprii* orat. *de Lipsanomachis* ms. exstare Romæ in collegio S. J. inter codd. Andreæ Eudæmono Joannis testatur Nic. Comnenus, p. 242. — Lamius, in *Deliciis eruditor.*, a. 1739, p. 236 sqq. edidit Gr. ac Lat. binas Mich. Glycæ Epistolas ad Esaiam, et hunc in præfat. p. XXI opinatur esse Esaiam Cyprium, qui etiam nominatur Monachus et Domesticus. Conf. Wharton ad Cavei *Hist. litt. SS. eccl.* II, in Appendice, p. 131, de Nicolao Scelengia, ad a. 1430, contra quem scripsit Esaias.

ΗΣΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΟΥ

ΓΡΑΜΜΑ

ΠΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΝ ΤΟΝ ΣΚΛΕΓΓΙΑΝ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

ESAIÆ CYPRII

EPISTOLA

AD NICOLAUM SCLENGIAM,

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI.

Qui scripsit et qui docuit testimoniorum illorum frusta, imprudens harum rerum, penitusque litterarum omnium ignarus, et testimoniorum illorum sententiam omnino capere potis non est; ideoque propriis alis capitur, ensemque in propria viscera adigit. Videamus nihilominus quid ipsius verba tinniant : licet nulla responsione opus esse videatur, cum dicta illa non negent Spiritum sanctum neque ex Filio, neque per Filium procedere, quin imo hoc ipsum confirmant; et ante omnia dictum Evangelii nude consideremus : *Cum venerit*, ait, *Paracletus, quem ego mittam vobis a*

Καὶ ὁ γράψας καὶ ὁ διδάξας τὰ τεμάχη ἐκεῖνα τῶν ῥητῶν ἀμαθὴς καὶ πάντη γραμμάτων ἄπειρός ἐστι, καὶ οὐδαμῇ οὐδαμῶς συνιέναι δυνάμενος τῶν ῥητῶν ἐκείνων τὸν νοῦν. Διὸ καὶ ἰδίοις πτεροῖς ἁλίσκεται, καὶ τὸ ξίφος ὠθεῖ κατὰ τῶν σπλάγχνων αὐτοῦ. Ὅμως μέντοι ἴδωμεν, τί φασι τὰ ῥητά, καίτοιγε ἐχρῆν μηδόλως ἀποκρίνασθαι, ἐπεὶ τὰ ῥητὰ οὐκ ἀπαγορεύουσι τὸ μὴ καὶ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ συνιστῶσι τοῦτο. Ἐν πρώτοις ψιλῶς τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ὀψώμεθα· Ὅταν δὲ, φησὶν, ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς,

Digitized by Google

τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Ἐρωτῶ σε, καὶ ἀποκρίθητι, μὴ ἐριστικῶς τε καὶ ἀμαθῶς, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ συνέσεως. Ἄλλος ἀρά ἐστιν ὁ Παράκλητος, ὃν πέμπει ὁ Υἱὸς, καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα ὃ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἓν καὶ τὸ αὐτό ἐστιν; Ἔπειτα διατί λέγεται τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας Πνεῦμα; Παρίημι δὲ τὸ, *Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν*· καὶ, *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι. Διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.* Καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ ἕκτῳ φησίν· *Ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου.* Ἰδοὺ καὶ ὁ Πατὴρ πέμπει, οὐ τὴν χάριν, ἀλλὰ τὸν Παράκλητον, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὸ, *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα*· καὶ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει τὸ, *Ἔδειξέ μοι ποταμὸν καθαρὸν ὕδατος ζωῆς, λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Ἀρνίου*· καὶ πάλιν, *Εἶδον ῥομφαίαν δίστομον, ὀξεῖαν, ἐκπορευομένην ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Χριστοῦ.*

A *Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* [1]. Interrogo te, et responde, non contentiose et fatue, sed cum ratione et prudentia. Aliusne est Paracletus, quem mittit Filius, et alius Spiritus, qui a Patre procedit, aut unus et idem? Tum, quare dicitur Spiritus, veritatis Spiritus? Prætereo siquidem illud : *Ille me glorificabit, quod de meo accipiet, et annuntiabit vobis* [2]; et, *Quæcunque habet Pater, mea sunt* [3]. Propterea dixi : *Ex meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Et capite xvi, ait : *Paracletus vero Spiritus, quem mittet Pater in nomine meo.* Ecce Pater etiam mittit, non gratiam, sed Paracletum et Spiritum sanctum. Et illud : *Qui vidit me, vidit et Patrem* [4]. Et in Apocalypsi : *Ostendit mihi fluvium purum aquæ vitæ, splendidum ut crystallum, procedentem e sede Dei et Agni* [5]. Et rursus : *Vidi gladium ancipitem, acutum, procedentem ex ore Christi* [6].

B

Ταῦτα πάντα παρίημι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια διὰ τὸ πλῆθος. Λέγεις δὲ ὅτι μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ. Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν κάλλιόν σου καὶ θεολογικώτερον. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ, καὶ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, καὶ Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ ἑπόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας λόγῳ αὐτοῦ φησιν· *Οἶδε γὰρ παρὰ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν, τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.* Ὁ δὲ Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ, τὸν μὲν Πατέρα φησὶν ὀφθαλμὸν, πηγὴν δὲ τὸν Υἱὸν, ποταμὸν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ ὁ Χρυσοῦς Ἰωάννης ἐν τῷ εἰς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος λόγῳ, *Διὰ τοῦτο*, φησὶν, *ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν αὐτὸν πηγὴν ζωῆς, καὶ ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.* Πρὸς δὲ τὸ τέταρτόν σου γελᾷν ἔπεισί μοι. Λέγεις γὰρ, ὅτι *Ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸς οὐδέν.* Μὴ γὰρ ἀρνούμεθα, ὅτι οὐκ ἐκπορεύεται; Ἔτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται. Πρόσθες καὶ τὸ λοιπὸν, τὸ, *Καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται.* Οὐ γὰρ ὁ Δαμασκηνὸς, ἀλλ' ὁ Νύσσης Γρηγόριος τοῦτό φησιν ἐν τῇ εἰς τὸ, *Πάτερ ἡμῶν*, ἐξηγήσει, ὅπερ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μᾶλλόν ἐστι, καὶ κατὰ σοῦ, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. Διὸ καὶ περιττόν μοι δοκεῖ καθ' ἓν σοι ἀπολογεῖσθαι, καὶ μάταιον. Ταῦτα γὰρ πρὸς τοὺς χαλκέας, καὶ βουτικλαρίους, καὶ γουναρίους, καὶ βαναύσους ἀνθρώπους λέγε. Οὗτοι γὰρ καὶ θαυμάσουσί σε καὶ ἐπαινέσουσι, μὴ εἰδότες ὃ λέγεις. Βέλη δὲ νηπίων καὶ ψελλίσματα οἱ εἰδότες ἡγοῦνται ταῦτα. Ὅμως δέ μοι, ὦ λεπτὲ τὰς φρένας θεολόγε καὶ διδάσκαλε, τοῦτο εἰπέ· διὰ τί οἱ πάντες ἅγιοι λέγουσι, *Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς*, πλὴν τοῦ γεννᾷν, πλὴν τοῦ τεκεῖν, πλὴν τοῦ εἶναι Πατέρα· καὶ οὐδεὶς εἶπε, πλὴν τοῦ προβάλλειν· διατί οἱ ἅγιοι πάντες λέγουσιν, ὅτι ὁ Πατὴρ δίδωσι τῷ Υἱῷ πάντα ἐν τῷ γεν-

C

D

Hæc omnia, et his similia, propter multitudinem missa facio. Dicis porro solum fontem supersubstantialis Deitatis esse Patrem. Et nos id quoque fatemur, et te multo aptius, et ut magis theologos addecet : sed fatemur præterea Filium fontem Spiritus sancti, magnum Athanasium et Gregorium Theologum, et Joannem Chrysostomum sequentes. Is enim, *De Incarnat. Domini* orat., dicit : *Vidit enim apud Deum Patrem stantem Filium, fontem Spiritus sancti.* Gregorius, orat. *De Spiritu sancto*, Patrem quidem vocat oculum, fontem Filium, fluvium Spiritum sanctum. Et aureus Joannes, oratione in mysterium baptismatis : *Propterea*, inquit, *Salvator ostendit semetipsum fontem vitæ, et aquam vivam Spiritum sanctum.* Quod autem quarto loco ponis, risum movet. Quippe ais : *Procedit Spiritus sanctus, et nihil ultra.* An id nos negamus? An nos dicimus eum non procedere? Spiritus sanctus ex Patre procedere dicitur. Adde quod reliquum est : *Et ex Filio esse asseritur.* Neque enim Damascenus, sed Nyssenus Gregorius id habet in expositione, quam ille molitus est in Orationem Dominicam, quod a veritate magis stat, et adversum te pugnat, ut et reliqua omnia. Quapropter supervacaneum inaneque mihi videtur de singulis respondere. Hæc enim fabris ferrariis, buticlariis, gunariis, et aliis sordidis artificibus prædica. Hi scilicet et admirabuntur te, et laudabunt, cum quod ipse dicas, nesciant. At qui intelligunt, infantulorum jacula, et plane balbutiem hæc eadem esse existimant. Nihilominus, o acutule theologe et magister, dic mihi : Cur omnes sancti dicunt : *Quæcunque habet Pater, habet et Filius*; unum si excipias generare, et esse Patrem; et nullus dixit, excipi etiam, producere? Quare Patres dicunt, Patrem, dum Filium generat, omnia Filio exhibere? et vos dicitis non omnia? Si itaque

[1] Joan. xv, 26. [2] Joan. xvi, 14. [3] ibid. 15. [4] Joan. xiv, 9. [5] Apoc. xxii, 1. [6] Apoc. i, 16.

Digitized by Google

non omnia per vos, neque erit Patri consubstantialis; quod longe sit ab omni Christiano etiam vel mente concipere. Hæc ipse tibi e multis pauca dixi. At tu porro dicta Patrum percurrens, diligenter evolve, sententiamque eorum sedulo quærito, et disce ea a scientibus, ne risum tibi, sive scribens, sive alloquens, compares. Vide enim, quascunque scripto tradidisti auctoritates, omnes potius adversus te, quam pro te esse. Etsi, dictorum meorum veritatem manu prehendere aves, accedito ad me, et videbis : sin minus, ego ad te veniam, et ex tuis libris disputabo, et veritatem, auxiliante Deo, demonstrabo. Aperiet enim, nec fallor, ostiarius portam caulæ ovium, quod non aliunde nos ascendimus ut fures; et, quæ in ea abscondita sunt, revelabit nobis. Utinam et vobis!

A νῦν αὐτόν· ὑμεῖς λέγετε, οὐ πάντα; Εἰ οὖν οὐ πάντα καθ' ὑμᾶς, οὐδ' ὁμοούσιος τῷ Πατρί· ὅπερ ἀπείη παντὶ Χριστιανῷ τοῦτο εἰς νοῦν ἐμβαλεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν ἐγὼ ἐκ πολλῶν ὀλίγα σοι εἴρηκα· σὺ δὲ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων διερχόμενος, διέρχου ἐπιμελῶς, καὶ ἀνίχνευε τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ διδάσκου ταῦτα παρ' εἰδότων, ἵνα μὴ γέλωτα ὀφλήσῃς γράφων ἢ λέγων. Ὁρᾷς γὰρ ὅτι πάντα ἃ ἐνεχάραξας ῥητὰ κατὰ σοῦ μᾶλλον ἢ ὑπὲρ σοῦ ἐστι. Καὶ ἐὰν θέλῃς ἰδεῖν εἰ ἀληθῆ λέγω, ἐλθὲ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὄψει· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ἡμεῖς ὡς ὑμᾶς ἀφιξόμεθα, καὶ ἀπὸ τῶν βιβλίων τῶν σῶν ὁμιλήσομεν, καὶ τὴν ἀλήθειαν, Θεοῦ συναιρομένου, ἀποδείξομεν. Ἀνοίξει γὰρ, εὖ οἶδα, ὁ θυρωρὸς τὴν θύραν τῆς αὐλῆς τῶν προβάτων, διότι οὐκ ἀλλαχόθεν ἡμεῖς ἀναβαίνομεν, B ὡς οἱ κλέπται, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κεκρυμμένα ἀποκαλύψει ἡμῖν. Εἴθε δὲ καὶ ὑμῖν!

HILARIO MONACHUS

NOTITIA

(Fabric. Bibl. Græc. ed. Harles, tom. XI, p. 459.)

Hilario, monachus, post Florentinam synodum pro Latinis adversus Græcos suos scripsit Λόγον διαλεκτικὸν, *Dissertationem dialecticam de pane Græcorum mystico et azymo Latinorum*, adversus Niceetam. Incipit : Ἐν τῷ μὲν διαλέγεσθαί με. Hanc Græce primus edidit ex cod. bibl. Lugd. Bat. J. Meursius in variis divinis Lugd. Bat., 1619, 4. Deinde versionem addidit Allatius et utraque lingua vulgavit in *Græcia orthodoxa*, tom. I, p. 655-662. Ejusdem librum *De processione Spiritus sancti* laudat Nic. Comnenus, *Prænot. mystagog.* p. 361 (1). Alius Hilario monachus antiquior, de quo in Vita Nili Junioris, pag. 5 : Ἠγάπα γὰρ ἀεὶ τῶν Πατέρων τοὺς βίους ἐκ νεότητος αὐτοῦ, Ἀντωνίου δὴ, Σάββα τε καὶ Ἱλαρίωνος. Hic est, cujus Vitam a S. Hieronymo traditam habemus. De Q. Julii Hilarionis libello *De mundi duratione* scripto ann. C. 397, vide Usserii *Diss. de Cainane*, pag. 19, et Sandii *Animadvers. ad Vossium de historicis Latinis*. (*Fabr.*) De Hilarione Cicada v. paulo post, § 27. — Hilarion archimandrita : ad eum et alium Hilar. scripsit epistolas Theodor. Studita. V. Montfauc. *Bibl. Coislin.* p. 147, 245, 314 et 317; ac p. 100 laudatur. — S. Hilarionis, it. *Hilarionis Junioris* Vitæ. Vid. supra in vol. X, p. 235, et in multis aliis codd. qui indicantur a Montfauc. In *Bibl. biblioth. mss.* Hilarionis, et monachi et Arelatensis Vita enarratur. V. Indic. I ad illam sub voc. *Hilarion*. — Hilar. monachi Compendium librorum Aristotelis ad Sixtum IV, Romæ in bibl. Vatic. n. 5009. V. Montfauc. l. c. p. 107

(1) Conf. H. Wharton, ad Cavei *Hist. litt. SS. eccl.* tom. II. p. 167, ad ann. 1450, quo Hilar. claruit, ed. Basil.; in primis Oudin. in *Comm. de SS. eccl.* III, p. 2703, ad ann. 1460, quo et proximis temporibus floruisse eum et fuisse monachum SS. Nazarii et Celsi, Veronæ in Italia, congregationis S. Justinæ, tradit, provocatque ad Onuphrium Panvinium Veronensem, libro VI *Antiquitatum Veronensium*, Veronæ 1678, fol. p. 166. Transtulit Hilarion in linguam Lat. eod. Oudino ulterius probante, *Dialecticam S. Jo. Damasceni*, et doctrinas XXIV. *Dorothei archimandritæ*, (in *Bibl. S. Patrum*, Paris. 1579, tom. III, p. 158; et ibid. 1589, tom. II, col. 803); insuper *Compendium rhetoricæ Hermogenicæ*; tum primum edidit *Vitam S. Si-*

C *meonis*, monachi. Quando vero Oudin., Vossius aliique contendunt, illum Hilarionem *Vitis* SS. a Jac. de Voragine conscriptis, appendicem adjecisse, Mediolani 1494 et tam *de translatione S. Georgii*, (ms. Venetiis in monasterio S. Georgii majoris), quam *de translatione brachii ejusd. sancti* ad idem S. Georgii monasterium egisse, illos confudisse duo Hilariones et in unum miscuisse, docet Armellinus in sua *Biblioth. Benedicto-Cassinensi*, part. I, pag. 223, et utrumque distinguit; cujus judicio subscribit Mansius ad Fabric. *Bibl. mediæ et infim. Latinit.* tom. III, lib. VIII, p. 252. Qui enim Appendicem et de translatione, etc., scripsit, is fuit e domo Lauteria Mediolani natus, abbas deinceps factus, et obiit Mantuæ 1521. (*Harl.*)

Digitized by Google

C et 141 D. — Hilarion Cigala, primarius Ecclesiæ CPolit. magister, Cypri postea archiepiscopus. Ejus *Chronologia septem ætatum* exstat Paris. in bibl. publ. cod. 1631, n. 1. V. appendic. ad cat. mss. regg. Paris. vol. II, p. 622. (*Harl.*)

ΙΛΑΡΙΩΝΟΣ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΣ

ΠΕΡΙ ΑΡΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ, ΚΑΙ ΑΖΥΜΟΥ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ.

HILARIONIS MONACHI

ORATIO DIALECTICA

DE PANE GRÆCORUM MYSTICO, ET LATINORUM AZYMO.

Ἐν τῷ μὲν διαλέγεσθαί με περὶ τοῦ ἄρτου μυ- A στικοῦ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀζύμου τῶν Λατίνων, ἐδείχθη μοι λόγος, ἤτοι ἐξήγησις τινὸς Νικήτου, Πατρὸς ἐν τοῖς Ἕλλησι σοφωτάτου, ἐν ᾧ μὲν πολλὰ περὶ τῶν ἀζύμων ἐν τῷ δείπνῳ τοῦ Χριστοῦ, ταῦτα εἰς τοὺς Λατίνους ἀφήγηται· *Οὐκ ἦν Ἄζυμα κατὰ τὴν Πέμπτην ἐκείνην, τρισκαιδεκαταίας οὔσης τῆς σελήνης. Κατὰ γὰρ τὴν πεντεκαιδεκάτην αὐτῆς νενομισμένον ἦν τὰ Ἄζυμα γίνεσθαι. Καὶ διὰ τοῦτό φησιν ὁ θεῖος Λουκᾶς, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀποστόλων εὐαγγελισταί· Λαβὼν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασεν ἄρτον*, λιτὸν καὶ οὐκ ἄζυμον· οὐ γὰρ ἔτι ἦν. Ταῦτα ὁ Νικήτας. Καὶ ἀλλαχοῦ· *Εἰ δὲ Χριστὸς ἐτύθη καὶ ἐσταυρώθη τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τῆς σελήνης, κατὰ τὴν* B *ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς, τῷ δὲ Σαββάτῳ ἦν ἑορτὴ Ἀζύμων, πότε τὰ ἄζυμα ἔφαγε, καὶ πότε ταῦτα τοῖς ἀποστόλοις ποιεῖν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ παρέδωκεν;* καὶ ἕτερα. Ἐγὼ δ' ἂν εἴποιμι θαυμάζειν με ταῦτα τοῦ Νικήτου, ἀνδρὸς πεπαιδευμένου. Δύο γὰρ λέγει σαφῶς ἐναντία τοῖς Εὐαγγελίοις, καὶ τοῖς τοῦ Νόμου ῥήμασι, περὶ τῆς δηλονότι τοῦ ἀμνοῦ βρώσεως, καὶ καιροῦ Πασχικοῦ, ὅτι τῷ Σαββάτῳ ἦν, οὐ τῇ Παρασκευῇ. Ἔξεστι δὲ ῥᾳδίως ἀποφαίνειν ταῦτα ὅλα εἶναι ψευστὰ, καὶ οὐδὲν ἀλήθειάς. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν λέγειν, τὸν Χριστὸν ἐσθίοντα τὸν ἀμνὸν οὐ φαγεῖν τὰ ἄζυμα, ἀντιλογίαν ἔχει. Οὐ γάρ ποτε ἐν τῷ Νόμῳ ἐνετείλατο Θεὸς περὶ τοῦ ἀμνοῦ Πασχικοῦ χωρὶς τῶν Ἀζύμων· πρὸς γὰρ τοὺς Μωσῆ καὶ Ἀαρὼν οὕτως ἔφη· *Λαβέτωσαν* C *ἑαυτοῖς ἕκαστος πρόβατον κατ' οἰκίαν, πρόβατον τέλειον, ἄρσεν, ἐνιαυσιαῖον, ἀπὸ τῶν ἀρνῶν καὶ τῶν ἐρίφων, καὶ σφάξουσιν αὐτὸ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ φάγονται τὰ κρέα ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὀπτὰ πυρὶ, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται.* Καὶ

Cum de mystico Græcorum pane et Latinorum azymo dissererem, oratio mihi quædam, sive expositio Nicetæ cujusdam, Patris inter Græcos doctissimi, ostensa est, in qua ille pleraque de azymis in Cœna Domini, sed hæc adversus Latinos, excurrit : *Feria illa quinta non erant Azyma, cum tertia et decima luna mensuraretur : namque in decima quinta lege præscriptum erat, Azyma fieri. Propterea quæ divinus Lucas, et reliqui inter apostolos evangelistæ dicunt : « Accipiens panem, et benedicens, fregit, »* panem utique communem, et non azymum ; nondum enim erat. Hæc Nicetas. Et alio in loco : *Si vero Christus sacrificatus est, et crucifixus quarta et decima luna, die Parasceves ; Sabbato vero erat dies festus Azymorum, quando azyma comedit, et quando ea apostolis facere, in Novo tradidit Testamento ?* et reliqua. Ipse vero dixero, me ista summopere admirari, a Nicetæ, viro equidem erudito et docto, prolata. Duo namque adversus Evangelia legisque verba aperte enuntiat, de agni scilicet esu, et paschali tempore, quod esset Sabbato, et non Parasceve. Quæ omnia facili negotio falsa, et nihil veri in se continere demonstrare possumus. Et primum quidem dicere Christum edentem agnum, azyma non comedisse, contradictione involvitur. Nunquam enim in lege Deus de agno paschali, absque eo quod azymorum mentionem induceret, præcepit. Namque ad Moysen et Aaron ita effatur : *Tollat unusquisque ovem per familias et domos suas, ovem perfectam, masculam, anniculam, ex agnis et hædis, immolabitque eam universa multitudo, et edent carnes nocte illa assas igni, et azymos panes cum lactucis agrestibus* [1]. Et infra his multo dilucidius : *Quartadecima die mensis primi ad vesperam comedetis azyma usque ad*

[1] Exod. XII, 4-8.

Digitized by Google

diem vicesimam primam mensis ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus veris. Qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu filiorum Israel [1]. Hæc sunt verba legis divinæ ad legum latores. Si itaque Christus agnum ex præscripto legis comedit, quomodo dicetur azyma non comedisse? Et in Novo Testamento Matthæus evangelista: *Prima autem die Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes illi: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* [2]? Et Marcus: *Primo die Azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli illius: Quo vis eamus, et paremus tibi, ut manduces Pascha* [3]? Et Lucas: *Erat autem dies Azymorum, qua immolandum erat Pascha, et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus* [4]. Quæ Theophylactus archiepiscopus Bulgariæ, Græcus interpres hunc in modum exponit: *Nominat evangelista primum Azymorum, tanquam eum qui Parascevem præcederet, et qua ad vesperam edebant azyma.* Videte ergo, Græci dilectissimi, apertissime colligi tum ex veteri lege, tum ex Novo Testamento, Christum, cum ederet agnum, comedisse quoque azyma. Iis addere possumus et Judæorum consuetudinem, qui ad vesperam quartæ et decimæ lunæ azyma comedebant. Quod si Latinos ex panis appellatione redarguitis, *Christus* scilicet *panem accipiens, et benedicens, fregit*, dico omne fermentatum panem esse. Et cum quispiam panem pronuntiat, utrumque notari et azymum et fermentatum. Et quanam ratione quidam stolide atque insipienter asseverant, azymum non esse panem, ex novo quodam panis etymo argumenta sumentes? ἄρτον *panem* nempe dici, quod in se contineat ἄρσιν *elationem* fermenti, azymum vero, quod hanc elationem non habet, panem dici non posse. Nugacia sunt hæc etyma. Nos vero non absque ratione, et ut philosophos addecet, rem puram enuntiamus: Panem genus esse, et in species suas azymum et fermentatum, quemadmodum animal in hominem et equum, subdividi, et æquivoce genus de suis speciebus prædicari. Et veluti homo et equus nomen et definitionem animalis admittunt; nomen, quod utraque animalia, definitionem, quod utraque sunt essentia animata et sensilis: non alia ratione azymum et fermentatum panis. Namque idem nomen participant, quod utrumque panis est, et definitionem, quod essentia frumenti panisque utrumque dicitur esse. Ad hæc, quis recte fermentum panis perfectionem nuncupabit, quod eumdem panem corrumpit? Namque Paulus inquit, *Nonne scitis, fratres, modicum fermentum totam massam corrumpere* [5]? Ex Mosaica porro lege, in qua præscriptum est, *Decimo et quarto die primi mensis ad vesperam Pascha Domino, et decimo quinto die mensis, hic erit dies festus Azymorum Domino.* Loquor ex more eorum qui philosophiæ operam navant, semper nuncupa-

A κάτω τούτων ἐστὶ σαφέστερον· *Τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου ἀφ' ἑσπέρας, ἔδεσθε ἄζυμα ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας. Ἑπτὰ ἡμέρας ζύμη οὐχ εὑρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. Πᾶς ὃς ἂν φάγῃ τὸ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνου ἐκ συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραήλ.* Ταῦτά εἰσι ῥητὰ νομικὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς νομοθέτας. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς τὸν ἀμνὸν ἔφαγε μετὰ τὸν νόμον, πῶς ἂν λέγεται οὐ φαγεῖν τὰ ἄζυμα; Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ Ματθαῖος ὁ εὐαγγελιστής· *Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα;* Καὶ Μάρκος· *Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν, ἵνα φάγῃς τὸ Πάσχα;* Καὶ ὁ Λουκᾶς· *Ἦν δὲ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα, καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην, εἰπών, Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ Πάσχα, ἵνα φάγωμεν.* Καὶ ταῦτα Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, ἐκθέτης Ἕλλην, ἐξηγούμενός φησιν· *Ὀνομάζει ὁ εὐαγγελιστὴς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς Πρασκευῆς οὖσαν, καθ' ἣν τῇ ἑσπέρᾳ ἤσθιον τὰ ἄζυμα.* Ἴδετε οὖν, Ἕλληνες ἀγαπητοὶ, σαφέστατα ἔκ τε τοῦ νόμου παλαιοῦ, καὶ καινῆς Διαθήκης, πῶς ὁ Χριστὸς, φαγὼν τὸν ἀμνὸν, ἔφαγε καὶ τὰ ἄζυμα. Ἔξεστι δὲ προστιθέναι καὶ ἔθος τῶν Ἰουδαίων, ἐσθιόντων ἀεὶ τὰ ὄζυμα τῇ ἑσπέρᾳ τε-

B

C τάρτης καὶ δεκάτης σελήνης. Εἰ δὲ ἐλέγχετε τοὺς Λατίνους ἀπὸ τῆς τοῦ ἄρτου ὀνομασίας, ὅτι δηλονότι *λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε*, λέγω πᾶν ἄζυμον καὶ ἄρτον εἶναι. Καὶ ὅτε τις ἄρτον λέγει, ἀμφότερον δηλοῖ, καὶ ἄζυμον καὶ ἔνζυμον. Καὶ πῶς τινες μωρῶς καὶ ἀλόγως λέγουσι, τὸ ἄζυμον οὐκ εἶναι ἄρτον, συλλογιζόμενοι ἀπό τινος καινῆς ἐτυμολογίας τοῦ ἄρτου; ὅτι ἄρτος λέγεται, ἄρσιν ἔχων τῆς ζύμης· ἄζυμον δὲ, τήνδε τὴν ἄρσιν οὐκ ἔχον, ἄρτον μὴ δύνασθαι λέγεσθαι. Κενά ἐστι ταῦτα τὰ ἐτυμολογικά. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν λογικῶς καὶ φιλοσόφως αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, δηλονότι ἄρτον γένος εἶναι, καὶ διαιρεῖσθαι εἰς τὰ εἴδη ἄζυμον καὶ ἔνζυμον, ὥσπερ τὸ ζῶον διαιρεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον, καὶ συνωνύμως τὸ γένος κατη-

D γορεῖσθαι περὶ τῶν ἑαυτοῦ εἰδῶν. Καὶ ὥσπερ ἄνθρωπος καὶ ἵππος τὸ ὄνομα, καὶ ὁρισμὸν τοῦ ζώου δέχεται· ὄνομα μὲν, ὅτι ἑκάτερα ζῶα, ὁρισμὸν δὲ, ὅτι ἀμφότερα οὐσία ἔμψυχος καὶ αἰσθητική· ὁμοίως καὶ τὸ ἄζυμον καὶ ἔνζυμον τοῦ ἄρτου. Κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι, καθὸ ἄρτος ἑκάτερον, καὶ τῷ ὁρισμῷ, καθὸ οὐσία τοῦ σίτου καὶ ἄρτου ἀμφότερον λέγεται. Ἔτι τις ὀρθῶς καλέσει τὴν ζύμην τελείωσιν τοῦ ἄρτου, διαφθείρουσαν δηλονότι αὐτὸν τὸν ἄρτον. Ὁ Παῦλος γὰρ λέγει· *Οὐκ οἴδατε, ἀδελφοὶ, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα φθείρει;* Ἀπὸ δὲ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας, ὅπου γέγραπται, *Ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ πρώτου μηνὸς*

[1] Exod. xii, 18, 19. [2] Matth. xxvi, 17. [3] Marc. xiv, 12. [4] Luc. xxii, 7-9. [5] I Cor. v, 6.

Digitized by Google

ἀπὸ μέσου τῶν ἑσπερινῶν Πάσχα τῷ Κυρίῳ, καὶ, Ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, τοῦτο ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ. Λέγω κατὰ τοὺς φιλοσοφοῦντας, ἀεὶ ἀπὸ τῶν ἀξιωτέρων γίνεσθαι τὴν ἐπίκλησιν· ἀξιώτερον δὲ εἶναι ὑποδήλως τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμέρας, μᾶλλον ἢ τῆς ἑσπέρας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμέραν τὴν ἑξῆς, ὥσπερ ἀξιωτέραν, ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων ἐπικαλουμένην. Οὐκ ἔστι δὲ λογικὴ οὐδὲ ἀναγκαία ἀκολουθία αὕτη. Σήμερόν ἐστιν ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων. Οὐδεὶς τοίνυν ἐχθὲς ἔφαγε τὰ ἄζυμα, διότι κατὰ χθεσινὴν ἑσπέραν ἑξῆν τοῦτο. Ἐκ τῶν προειρημένων ἔχομεν, πῶς ὁ Χριστὸς τὸ μυστήριον τῶν ἀζύμων ἔδωκε τοῖς ἀποστόλοις, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἡμῖν παρέδωκαν· ὅτε ἡμᾶς παρακαλεῖ ὁ Παῦλος εἰς ἀποβολὴν τῆς τῶν παλαιῶν ζύμης, καὶ εὐωχίαν τῶν Χριστικῶν ἀζύμων, λέγων· *Ἐκκαθάρατε, ἀδελφοί, τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας.* Πόθεν δὲ ἐκεῖνα τὰ ἐνύπνια τῶν εἰπόντων, κατὰ τὴν ἕκτην σύνοδον ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως Ἀγάθωνα τὸν πάππαν, καὶ Γρηγόριον τὸν Ἀκραγαντίνων ἐπίσκοπον, κατὰ τῶν ἀζύμων νομοθετοῦντας, ταῦτα ὕστερον μὴ γίνεσθαι παρά τινος τῶν πιστῶν; Ἀφ' οὗ γὰρ καιροῦ ἤρξαντο οἱ Λατῖνοι τὴν τῶν ἀζύμων θυσίαν, ταύτης πώποτε οὐκ ἀφέστησαν. Καὶ μᾶλλον περὶ τῆς ἕκτης συνόδου ἀνέγνων τοὺς Πατέρας, μετὰ τὸ ἀποδοκιμάσαι τὴν τῶν Μονοθελητῶν αἵρεσιν, τῇ ὀγδοάδι τοῦ Πάσχα ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας, τῷ Θεῷ χάριτας χαριζομένους ἑορτάσαι Λατινικῶς, ἐπαινούντων ὅλων τῶν Ἑλλήνων τρόπον τῆς θυσίας Λατινικῆς. Διότι ἄρατε ἐκ μέσων ταῦτα τὰ ἄδοξα καὶ παράδοξα. Καὶ γὰρ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς Φλωρεντίας συνόδῳ ὡρισμένον ἐστὶ τοῦτο, κρινάντων τῶν Πατέρων ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ τοῖς ἀζύμοις Χριστὸν προσκυνεῖσθαι, καὶ ἀμφοτέρων τὴν Ἐκκλησίαν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν τὴν ἑαυτῆς συνήθειαν μέλλειν φυλάξαι. Ἐρχώμεθα δὲ ἤδη πρὸς τὸ δεύτερον ζητημάτιον περὶ καιροῦ καὶ ἡμέρας πασχικῆς. Οὗτος ὁ Νικήτας ὑμέτερός φησι, *Τὸ Σάββατον Πάσχα γενέσθαι, καὶ οὕτως φαίνεται ἐκ τῶν περὶ τὸν Χριστὸν γενομένων. Γράφει γὰρ ὁ Ἰωάννης, Ἐν τῇ Παρασκευῇ οὐκ εἰσῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσι, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα, δηλονότι τῷ Σαββάτῳ. Ἔτι τῇ Παρασκευῇ Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος ἠγόρασαν τὰ μίγματα καὶ ἀρώματα εἰς τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔξεστι τῷ Σαββάτῳ. Ἠρώτων δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Πιλᾶτον, τὰ σώματα τῶν σταυρουμένων μὴ ἐμμένειν ἐπὶ σταυρῶν διὰ τὸ Σάββατον. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου, ὡς λέγει Ἰωάννης. Κρίσις ἔτι τοῦ θανάτου οὐδέποτε γίνεται οὐδὲ καθ' ἡμᾶς ἐν τῷ Σαββάτῳ.* Ταῦτα δηλοῦσι σαφῶς τὸ Πάσχα

A tionem a dignioribus desumi : digniusque esse manifesto principium diei, quam vesperæ, propterea-que subsequentem diem tanquam digniorem diem festum Azymorum nuncupatum. Non est logica sive necessaria hæc sequela. Hodie est dies festus Azymorum ; nemo ergo die præcedenti comedit azyma : quod et externo vesperi id licebat. Ex dictis plane deprehendimus, Christum azymorum mysterium apostolis, et apostolos nobis tradidisse ; cum nos Paulus adhortatur, ut antiquorum fermentum ejiciamus, et Christi azyma epulemur : *Expurgate, fratres, vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicuti estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque solemnitatem celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ,* B *sed in azymis sinceritatis et veritatis*[7]. Undenam ergo nata sunt eorum somnia, qui asseruerunt in sexta synodo sub Constantino imperatore, Agathonem papam et Agrigentinum episcopum Gregorium adversus azyma legem tulisse, ne in posterum fierent a quoquam fidelium ? Ex quo enim Latini azymorum sacrificium cœpere, nunquam ab eo destiterunt. Imo Patres in sexta synodo comperi, postquam Monothelitarum hæresim reprobassent, octava Paschatis apud urbem Constantinopolitanam, in templo Sanctæ Sophiæ Deo gratias reddentes, ex præscripto Latinorum solemnitatem peregisse, Græcis omnibus modum sacrificii Latini collaudantibus. Quapropter e medio vestri absurda hæc, nova et nunquam audita ejicite. Namque in postre- C ma Florentina synodo hoc idem determinatum est, Patribus statuentibus, in pane et azymis Christum adorari, præscribentibusque utrique Ecclesiæ, tum Occidentali tum Orientali, propriam consuetudinem conservare. Sed jam ad secundam quæstiunculam de tempore et die Paschatis accedamus. Vester hic Niceta refert : *Sabbatum Pascha factum, idque apertum esse ex iis quæ de Christo acta sunt. Scribit etenim Joannes : Parasceve non introierunt Judæi in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha, Sabbato nempe. Præterea Parasceve Josephus et Nicodemus emerunt misturas et aromata in sepulturam Domini, quod die Sabbati fieri prohibebatur. Rogabant quoque Judæi Pilatum,* D *ne crucifixorum corpora manerent in crucibus ; erat enim magnus ille dies Sabbati, ut Joannes tradit. Sententia etiam apud nos de morte nunquam die Sabbati dicitur.* Hæc plane evincunt Pascha die Sabbati factum fuisse. Quodsi die Sabbati Pascha erat, quanam ratione discipulis Bethaniæ feria quarta dixit : *Scitis quia post biduum fiet Pascha, et Filius hominis tradetur ad crucifigendum*[8] ? Parasceve duntaxat. Et feria quinta ante Parascevem quam omnes Evangelistæ primum diem Azymorum appellant, vespere cum discipulis agnum comedit. Sacrificium vero agni ex lege quarta et decima luna et quinta et decima Pascha erat, et dies festus

[7] 1 Cor. v, 7, 8. [8] Matth. xxvi, 2.

Digitized by Google

diem vicesimam primam mensis ad vesperam. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris. Qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cœtu filiorum Israel [1]. Hæc sunt verba legis divinæ ad legum latores. Si itaque Christus agnum ex præscripto legis comedit, quomodo dicetur azyma non comedisse? Et in Novo Testamento Matthæus evangelista: *Prima autem die Azymorum accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes illi: Ubi vis paremus tibi comedere Pascha* [2]? Et Marcus: *Primo die Azymorum, quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli illius: Quo vis eamus, et paremus tibi, ut manduces Pascha* [3]? Et Lucas: *Erat autem dies Azymorum, qua immolandum erat Pascha, et misit Petrum et Joannem, dicens: Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus* [4]. Quæ Theophylactus archiepiscopus Bulgariæ, Græcus interpres hunc in modum exponit: *Nominat evangelista primum Azymorum, tanquam eum qui Parascevem præcederet, et qua ad vesperam edebant azyma.* Videte ergo, Græci dilectissimi, apertissime colligi tum ex veteri lege, tum ex Novo Testamento, Christum, cum ederet agnum, comedisse quoque azyma. Iis addere possumus et Judæorum consuetudinem, qui ad vesperam quartæ et decimæ lunæ azyma comedebant. Quod si Latinos ex panis appellatione redarguitis, *Christus* scilicet *panem accipiens, et benedicens, fregit*, dico omne fermentatum panem esse. Et cum quispiam panem pronuntiat, utrumque notari et azymum et fermentatum. Et quanam ratione quidam stolide atque insipienter asseverant, azymum non esse panem, ex novo quodam panis etymo argumenta sumentes? ἄρτον *panem* nempe dici, quod in se contineat ἄρσιν *elationem* fermenti, azymum vero, quod hanc elationem non habet, panem dici non posse. Nugacia sunt hæc etyma. Nos vero non absque ratione, et ut philosophos addecet, rem puram enuntiamus: Panem genus esse, et in species suas azymum et fermentatum, quemadmodum animal in hominem et equum, subdividi, et æquivoce genus de suis speciebus prædicari. Et veluti homo et equus nomen et definitionem animalis admittunt; nomen, quod utraque animalia, definitionem, quod utraque sunt essentia animata et sensilis: non alia ratione azymum et fermentatum panis. Namque idem nomen participant, quod utrumque panis est, et definitionem, quod essentia frumenti panisque utrumque dicitur esse. Ad hæc, quis recte fermentum panis perfectionem nuncupabit, quod eumdem panem corrumpit? Namque Paulus inquit, *Nonne scitis, fratres, modicum fermentum totam massam corrumpere* [5]? Ex Mosaica porro lege, in qua prascriptum est, *Decimo et quarto die primi mensis ad vesperam Pascha Domino, et decimo quinto die mensis, hic erit dies festus Azymorum Domino.* Loquor ex more eorum qui philosophiæ operam navant, semper nuncupa-

A κάτω τούτων ἐστὶ σαφέστερον· *Τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου ἀφ' ἑσπέρας, ἔδεσθε ἄζυμα ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας. Ἑπτὰ ἡμέρας ζύμη οὐχ εὑρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. Πᾶς ὃς ἂν φάγῃ τὸ ζυμωτὸν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνου ἐκ συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραήλ.* Ταῦτά εἰσι ῥητὰ νομικὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς νομοθέτας. Εἰ δὲ ὁ Χριστὸς τὸν ἀμνὸν ἔφαγε μετὰ τὸν νόμον, πῶς ἂν λέγεται οὐ φαγεῖν τὰ ἄζυμα; Καὶ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ Ματθαῖος ὁ εὐαγγελιστής· *Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν Ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ Ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ, Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα;* Καὶ Μάρκος· *Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῶν Ἀζύμων, ὅτε τὸ Πάσχα ἔθυον, λέγουσιν αὐτῷ* B *οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμεν, ἵνα φάγῃς τὸ Πάσχα;* Καὶ ὁ Λουκᾶς· *Ἦν δὲ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ Πάσχα, καὶ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην, εἰπών, Πορευθέντες ἑτοιμάσατε ἡμῖν τὸ Πάσχα, ἵνα φάγωμεν.* Καὶ ταῦτα Θεοφύλακτος, ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, ἐκθέτης Ἕλλην, ἐξηγούμενός φησιν· *Ὀνομάζει ὁ εὐαγγελιστὴς πρώτην τῶν Ἀζύμων, ὡς πρὸ τῆς Παρασκευῆς οὖσαν, καθ' ἣν τῇ ἑσπέρᾳ ἤσθιον τὰ ἄζυμα.* Ἴδετε οὖν, Ἕλληνες ἀγαπητοί, σαφέστατα ἔκ τε τοῦ νόμου παλαιοῦ, καὶ καινῆς Διαθήκης, πῶς ὁ Χριστὸς, φαγὼν τὸν ἀμνὸν, ἔφαγε καὶ τὰ ἄζυμα. Ἔξεστι δὲ προστιθέναι καὶ ἔθος τῶν Ἰουδαίων, ἐσθιόντων ἀεὶ τὰ ἄζυμα τῇ ἑσπέρᾳ τε- C τάρτης καὶ δεκάτης σελήνης. Εἰ δὲ ἐλέγχετε τοὺς Λατίνους ἀπὸ τῆς τοῦ ἄρτου ὀνομασίας, ὅτι δηλονότι *λαβὼν ὁ Χριστὸς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε*, λέγω πᾶν ἄζυμον καὶ ἄρτον εἶναι. Καὶ ὅτε τις ἄρτον λέγει, ἀμφότερον δηλοῖ, καὶ ἄζυμον καὶ ἔνζυμον. Καὶ πῶς τινες μωρῶς καὶ ἀλόγως λέγουσι, τὸ ἄζυμον οὐκ εἶναι ἄρτον, συλλογιζόμενοι ἀπό τινος καινῆς ἐτυμολογίας τοῦ ἄρτου; ὅτι *ἄρτος* λέγεται, *ἄρσιν* ἔχων τῆς ζύμης· ἄζυμον δὲ, τήνδε τὴν ἄρσιν οὐκ ἔχον, ἄρτον μὴ δύνασθαι λέγεσθαι. Κενά ἐστι ταῦτα τὰ ἐτυμολογικά. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν λογικῶς καὶ φιλοσόφως αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, δηλονότι ἄρτον γένος εἶναι, καὶ διαιρεῖσθαι εἰς τὰ εἴδη ἄζυμον καὶ ἔνζυμον, ὥσπερ τὸ ζῷον διαιρεῖται εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἵππον, καὶ συνωνύμως τὸ γένος κατη- D γορεῖσθαι περὶ τῶν ἐκατοῦ εἰδῶν. Καὶ ὥσπερ ἄνθρωπος καὶ ἵππος τὸ ὄνομα, καὶ ὁρισμὸν τοῦ ζῴου δέχεται· ὄνομα μὲν, ὅτι ἑκάτερα ζῶα, ὁρισμὸν δὲ, ὅτι ἀμφότερα οὐσία ἔμψυχος καὶ αἰσθητική· ὁμοίως καὶ τὸ ἄζυμον καὶ ἔνζυμον τοῦ ἄρτου. Κοινωνοῦσι γὰρ τῷ ὀνόματι, καθὸ ἄρτος ἑκάτερον, καὶ τῷ ὁρισμῷ, καθὸ οὐσία τοῦ σίτου καὶ ἄρτου ἀμφότερον λέγεται. Ἔτι τις ὀρθῶς καλέσει τὴν ζύμην τελείωσιν τοῦ ἄρτου, διαφθείρουσαν δηλονότι αὐτὸν τὸν ἄρτον. Ὁ Παῦλος γὰρ λέγει· *Οὐκ οἴδατε, ἀδελφοὶ, ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα φθείρει;* Ἀπὸ δὲ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας, ὅπου γέγραπται, *Ἐν τῇ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ πρώτου μηνὸς*

[1] Exod. XII, 18, 19. [2] Matth. XXVI, 17. [3] Marc. XIV, 12. [4] Luc. XXII, 7-9. [5] I Cor. V, 6.

Digitized by Google

ἀπὸ μέσου τῶν ἑσπερινῶν Πάσχα τῷ Κυρίῳ, καὶ, Ἐν τῇ πεντεκαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ τοῦ μηνὸς, τοῦτο ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων τῷ Κυρίῳ. Λέγω κατὰ τοὺς φιλοσοφοῦντας, ἀεὶ ἀπὸ τῶν ἀξιωτέρων γίνεσθαι τὴν ἐπίκλησιν· ἀξιώτερον δὲ εἶναι ὑποδήλως τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμέρας, μᾶλλον ἢ τῆς ἑσπέρας, καὶ διὰ τοῦτο ἡμέραν τὴν ἑξῆς, ὥσπερ ἀξιωτέραν, ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων ἐπικαλουμένην. Οὐκ ἔστι δὲ λογικὴ οὐδὲ ἀναγκαία ἀκολουθία αὕτη. Σήμερόν ἐστιν ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων. Οὐδεὶς τοίνυν ἐχθὲς ἔφαγε τὰ ἄζυμα, διότι κατὰ χθεσινὴν ἑσπέραν ἐξῆν τοῦτο. Ἐκ τῶν προειρημένων ἔχομεν, πῶς ὁ Χριστὸς τὸ μυστήριον τῶν ἀζύμων ἔδωκε τοῖς ἀποστόλοις, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἡμῖν παρέδωκαν· ὅτε ἡμᾶς παρακαλεῖ ὁ Παῦλος εἰς ἀποβολὴν τῆς τῶν παλαιῶν ζύμης, καὶ εὐωχίαν τῶν Χριστικῶν ἀζύμων, λέγων· Ἐκκαθάρατε, ἀδελφοὶ, τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. Ὥστε ἑορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας. Πόθεν δὲ ἐκεῖνα τὰ ἐνύπνια τῶν εἰπόντων, κατὰ τὴν ἕκτην σύνοδον ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως Ἀγάθωνα τὸν πάππαν, καὶ Γρηγόριον τὸν Ἀκραγαντίνων ἐπίσκοπον, κατὰ τῶν ἀζύμων νομοθετοῦντας, ταῦτα ὕστερον μὴ γίνεσθαι παρά τινος τῶν πιστῶν; Ἀφ' οὗ γὰρ καιροῦ ἤρξαντο οἱ Λατῖνοι τὴν τῶν ἀζύμων θυσίαν, ταύτης πώποτε οὐκ ἀφέστησαν. Καὶ μᾶλλον περὶ τῆς ἕκτης συνόδου ἀνέγνων τοὺς Πατέρας, μετὰ τὸ ἀποδοκιμάσαι τὴν τῶν Μονοθελητῶν αἵρεσιν, τῇ ὀγδοάδι τοῦ Πάσχα ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας, τῷ Θεῷ χάριτας χαριζομένους ἑορτάσαι Λατινικῶς, ἐπαινούντων ὅλων τῶν Ἑλλήνων τρόπον τῆς θυσίας Λατινικῆς. Διότι ἄρατε ἐκ μέσων ταῦτα τὰ ἄδοξα καὶ παράδοξα. Καὶ γὰρ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ τῆς Φλωρεντίας συνόδῳ ὡρισμένον ἐστὶ τοῦτο, κρινάντων τῶν Πατέρων ἐν τῷ ἄρτῳ καὶ τοῖς ἀζύμοις Χριστὸν προσκυνεῖσθαι, καὶ ἀμφοτέραν τὴν Ἐκκλησίαν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν τὴν ἑαυτῆς συνήθειαν μέλλειν φυλάξαι. Ἐρχώμεθα δὲ ἤδη πρὸς τὸ δεύτερον ζητημάτιον περὶ καιροῦ καὶ ἡμέρας πασχικῆς. Οὗτος ὁ Νικήτας ὑμέτερός φησι, Τὸ Σάββατον Πάσχα γενέσθαι, καὶ οὕτως φαίνεται ἐκ τῶν περὶ τὸν Χριστὸν γενομένων. Γράφει γὰρ ὁ Ἰωάννης, Ἐν τῇ Παρασκευῇ οὐκ εἰσῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσι, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα, δηλονότι τῷ Σαββάτῳ. Ἔτι τῇ Παρασκευῇ Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος ἠγόρασαν τὰ μίγματα καὶ ἀρώματα εἰς τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔξεστι τῷ Σαββάτῳ. Ἠρώτων δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Πιλᾶτον, τὰ σώματα τῶν σταυρουμένων μὴ ἐμμένειν ἐπὶ σταυρῶν διὰ τὸ Σάββατον. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τοῦ Σαββάτου, ὡς λέγει Ἰωάννης. Κρίσις ἔτι τοῦ θανάτου οὐδέποτε γίνεται οὐδὲ καθ' ἡμᾶς ἐν τῷ Σαββάτῳ. Ταῦτα δηλοῦσι σαφῶς τὸ Πάσχα

A tionem a dignioribus desumi: digniusque esse manifesto principium diei, quam vesperæ, propterea-que subsequentem diem tanquam digniorem diem festum Azymorum nuncupatum. Non est logica sive necessaria hæc sequela. Hodie est dies festus Azymorum; nemo ergo die præcedenti comedit azyma: quod et externo vesperi id licebat. Ex dictis plane deprehendimus, Christum azymorum mysterium apostolis, et apostolos nobis tradidisse; cum nos Paulus adhortatur, ut antiquorum fermentum ejiciamus, et Christi azyma epulemur: *Expurgate, fratres, vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicuti estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque solemnitatem celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiæ,* B *sed in azymis sinceritatis et veritatis*[7]. Undenam ergo nata sunt eorum somnia, qui asseruerunt in sexta synodo sub Constantino imperatore, Agathonem papam et Agrigentinum episcopum Gregorium adversus azyma legem tulisse, ne in posterum fierent a quoquam fidelium? Ex quo enim Latini azymorum sacrificium cœpere, nunquam ab eo destiterunt. Imo Patres in sexta synodo comperi, postquam Monothelitarum hæresim reprobassent, octava Paschatis apud urbem Constantinopolitanam, in templo Sanctæ Sophiæ Deo gratias reddentes, ex præscripto Latinorum solemnitatem peregisse, Græcis omnibus modum sacrificii Latini collaudantibus. Quapropter e medio vestri absurda hæc, nova et nunquam audita ejicite. Namque in postre- C ma Florentina synodo hoc idem determinatum est, Patribus statuentibus, in pane et azymis Christum adorari, præscribentibusque utrique Ecclesiæ, tum Occidentali tum Orientali, propriam consuetudinem conservare. Sed jam ad secundam quæstiunculam de tempore et die Paschatis accedamus. Vester hic Niceta refert: *Sabbatum Pascha factum, idque apertum esse ex iis quæ de Christo acta sunt. Scribit etenim Joannes: Parasceve non introierunt Judæi in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha, Sabbato nempe. Præterea Parasceve Josephus et Nicodemus emerunt misturas et aromata in sepulturam Domini, quod die Sabbati fieri prohibebatur. Rogabant quoque Judæi Pilatum,* D *ne crucifixorum corpora manerent in crucibus; erat enim magnus ille dies Sabbati, ut Joannes tradit. Sententia etiam apud nos de morte nunquam die Sabbati dicitur.* Hæc plane evincunt Pascha die Sabbati factum fuisse. Quodsi die Sabbati Pascha erat, quanam ratione discipulis Bethaniæ feria quarta dixit: *Scitis quia post biduum fiet Pascha, et Filius hominis tradetur ad crucifigendum*[8]? Parasceve duntaxat. Et feria quinta ante Parascevem quam omnes Evangelistæ primum diem Azymorum appellant, vespere cum discipulis agnum comedit. Sacrificium vero agni ex lege quarta et decima luna et quinta et decima Pascha erat, et dies festus

[7] 1 Cor. v, 7, 8. [8] Matth. xxvi, 2.

Digitized by Google

Azymorum. Et quid opus est dicere, Christum unum anticipasse propter crucifixionem die Parasceves futuram ; cum sanctus Lucas adversetur, ita de feria quinta scribens : *Erat dies Azymorum quo Pascha debebat immolari?* Dicens enim, *oportebat*, necessitatem legis, et non liberum Christi arbitrium manifestat. Concludamus igitur ex opinione et sententia doctorum theologorum Latinorum, Christum ipso die Paschatis cruci affixum, Parasceve scilicet, cum pati deliberasset, et semetipsum verum agnum tempore agni typici sacrificare, et secundum astronomos eadem Parasceve ex verno æquinoctio quintam et decimam lunam fuisse. Translationem vero Paschatis in Sabbatum ex vetusta Judæorum consuetudine factam, qui inter has duas solemnitates difficultatem deprehendunt, quo tempore cibi præparari non poterant, duos dies festos in unum Sabbatum contraxere ; ideoque Joannem scripsisse : *Erat enim magnus ille dies Sabbati*, quasi duplicem diem festum innueret. Et hoc item ex ipsis Judæis addiscere possumus, qui nunquam celebrant Pascha die Parasceves. Et de azymis, et sacrificio Paschali, ista satis sint. Et hæc scripsi vobis, Græci amicissimi, non panem vestrum, quem adoratis æque atque nostra azyma revereor, incusans, sed exponens, neque probe, neque ut Christianum addecet, vos gerere, dum Latinorum azyma dicto factoque læditis injuriaque afficitis. In utrisque siquidem, uti dictum est, verus Christus continetur. Amice itaque admoniti, abstinete vos in posterum a temeritate et maledicentia.

A γενέσθαι ἐν τῷ Σαββάτῳ. Εἰ δὲ ἦν τὸ Πάσχα τῷ Σαββάτῳ, πῶς ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε τῇ Τετράδι ἐν Βηθανίᾳ ὤν, *Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα γίνεται, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι*, δηλονότι τῇ Παρασκευῇ. Καὶ τῇ Πέμπτῃ, πρὸ τῆς Παρασκευῆς, ἣν πάντες εὐαγγελισταὶ ὀνομάζουσι πρώτην ἡμέραν τῶν Ἀζύμων, ἐν τῇ ἑσπέρᾳ, τὸν ἀμνὸν ἔφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν. Θυσία δὲ ἀμνοῦ ἦν κατὰ νόμον τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ σελήνῃ, καὶ τῇ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ τὸ Πάσχα, καὶ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων. Καὶ εἰς τί λέγῃ, ὅτι ὁ Χριστὸς προέφθασε μίαν ἡμέραν, διὰ τὴν σταύρωσιν, μέλλουσαν τῇ Παρασκευῇ; ἀντιλέγει ὁ θεῖος Λουκᾶς, γράφων οὕτως περὶ τῆς Πέμπτης· *Ἦν δὲ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει*

B *θύεσθαι τὸ Πάσχα.* Λέγων γὰρ, *ἔδει*, δηλοῖ ἀνάγκην τοῦ νόμου, καὶ οὐκ ἐλευθερίαν θελήματος τοῦ Χριστοῦ. Συμπεραίνωμεν οὖν ἐκ τῆς δόξης καὶ γνώμης τῶν παιδευτῶν θεολόγων Λατίνων, τὸν Χριστὸν σταυρωθῆναι τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, δηλονότι τῇ Παρασκευῇ ἡρημένον παθεῖν, καὶ θύεσθαι ἑαυτὸν ἀμνὸν τὸν ἀληθινὸν ἐν τῷ καιρῷ ἀμνοῦ τοῦ τυπικοῦ, καὶ κατὰ τοὺς ἀστρονόμους αὐτῇ τῇ Παρασκευῇ γενέσθαι σελήνην πέμπτην καὶ δεκάτην ἀπὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας. Μεταφορὰν δὲ τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Σάββατον ἀπὸ τῆς πάλαι τῶν Ἰουδαίων συνηθείας γεγενημένην, οἱ σκοποῦντες δυσχέρειαν ταῖν δυοῖν ἑορταῖν, ἐφ' ᾧ καιρῷ οὐκ ἔνι ἑτοιμάσαι τὰ βρώματα, ἑορτὰς δύο εἰς μίαν τοῦ Σαββάτου συνέθηκαν, καὶ διὰ τοῦτο γράψαι τὸν Ἰωάννην, *Ἦν γὰρ*

C *μεγάλη ἐκείνη ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου*, ὡς ἂν ἐρεῖν αὐτὸν διπλῆν ἑορτήν. Καὶ τοῦτο μὲν ἔστιν ἐκ τῶν Ἰουδαίων μαθεῖν, οὐχ ἑορταζόντων ποτὲ τὸ Πάσχα ἐν τῇ Παρασκευῇ. Καὶ ἄλλως περὶ ἀζύμων καὶ θυσίας Πασχικῆς. Ταῦτα δὲ ἔγραψα ὑμῖν, Ἕλληνες φίλτατοι, οὐ διαβάλλων ἄρτον τὸν ὑμέτερον· τοῦτον γὰρ προσκυνῶ, ὥσπερ καὶ τὰ ἡμῶν ἄζυμα, ἀλλὰ λέγων, ἡμᾶς οὐκ εὖ ποιεῖν, οὐδὲ Χριστιανῶς, ὑβρίζοντας καὶ ἀτιμάζοντας τὰ τῶν Λατίνων ἄζυμα. Ἐν ἀμφοτέροις γὰρ, ὡς εἴρηται, Χριστὸς ἀληθινὸς περιέχεται. Νενουθετημένοι οὖν ἀγαπητῶς ἐξ ἧς παύσασθε αὐθαδείας καὶ κακολογίας.

JOANNES ARGYROPULUS.

NOTITIA

(Boernerus, *De doctis hominibus Græcis, Græcarum litterarum in Italia instauratoribus.* Lipsiæ 1750)

Joannes Argyropulus, vulgo Argyropylus dictus, patria Constantinopolitanus, nobili genere natus (1), inter exsules Græcos qui Græcas litteras pariter atque philosophicas disciplinas in Italia tradiderunt præclarum adeptus est nomen. Quo primum is in Italiam venerit tempore, non convenit inter scriptores qui de illo memoriæ prodiderunt. Paulus Cortesius (2), bello Byzantino domo pulsum in Italiam eum

(1) Philanthropini nimirum ex sorore nepotem, et ex Argyrorum familia, qua privatas inter clarior in Græcia exstiterit nulla, Joannem Argyropulum fuisse, refert Nicolaus Commenus Papadopoli in *Historia gymnasii Patavini*, tom. II, pag. 179. De familia Argyrorum seu Argyropulorum, vid. Car. du Fresne *De familiis augustis Byzantinis*, pag. 154 seqq.

(2) *Dial. de hominibus doctis*, pag. 45.

Digitized by Google

sese contulisse ait : speciatimque, capta a Turcis, anno 1453, Constantinopoli, factum id fuisse, recentiores plerique dicunt (3). Paulus Jovius (4) autem, posteaquam Theodorum Gazam Amurathe Græciam omnem victoribus armis quatiente, in Italiam profugisse, scripserat, eodem Turcarum impetu Argyropulum Græcia ejectum fuisse refert, eoque ipso, ante captam Constantinopolim, in Italiam eumdem transiisse significare videtur (5). Nic. Comn. Papadopoli (6), iterata vice in Italiam eum venisse, ac, sub primum quidem adventum, a Bessarione Patavium missum, in gymnasio illius urbis et Latinas litteras didicisse, et in Aristotele versatum esse, tum vero Constantinopolim rediisse, ac per aliquot annos ibi moratum, antequam urbs a Turcis expugnaretur, in Italiam remigrasse, sedemque ibi fixisse, tradit (7)*.

Doctrinæ suæ copias explicandi amplissimus Argyropulo Florentiæ obtigit campus. Etenim Cosmas Medicès, qui cum et opibus et auctoritate ea in urbe unus omnium maxime floreret, ita ut pater patriæ publico renuntiaretur decreto, summo litteras virosque litteratos prosequebatur amore, et incomparabili munificentia fovebat, honorificentissime acceptum illum Petro filio et Laurentio nepoti præceptorem dedit, qui parentis loco eum habuerunt; tum vero Aristotelicam, cui addictus erat, philosophiam tradendi, Græcosque auctores studiosæ juventuti prælectionibus publicis enarrandi, eidem fecit potestatem (8). Magna cum laude mandato munere functus est Argyropulus et cum Laurentium Medicem, vix adhuc quidem puberem, dialecticis, eaque philosophiæ imbuit parte, qua de moribus præcipitur (9), tum Italos bene multos docuit, qui ut Cortesii (10) verbis utar, admirabili fama doctrinæ compulsi, se in ejus disciplinam tradiderant. Ex auditorum quos Florentiæ habuit, numero idem Cortesius producit Donatum Acciaiolum (11), et Matthæum Palmerium. Inter discipulos autem ejus primas facile tenet, qui in omni Græcæ Latinæque doctrinæ genere altius inde eminuit, Angelus Politianus. Is Argyropylum illum Byzantinum suum olim in philosophia præceptorem fuisse disertis profitetur verbis, eumque, cum litterarum Latinarum minime incuriosum, tum sapientiæ decretorum disciplinarumque adeo cunctarum quæ cyclicæ a Martiano dicuntur, eruditissimum habitum esse, addit (12). Exstant ejusdem Politiani in hujus præceptoris sui laudes duo epigrammata Græca, novo ac decimo ætatis suæ anno scripta (13). Quanti vero ille præstantissimi hujus discipuli sui Græcarum litterarum fecerit scientiam, vel ex eo intelligi potest, quod Scipio Carteromachus vidisse se testatur (14) Politianum Græce scribentem Joanni Argyropulo sæpe fuisse admirationi.

Posteaquam longo satis tempore philosophiæ et Græcarum litterarum doctoris munus Florentiæ obierat (15), et apud Medicem Cosmam, ac deinde filium Petrum nepotemque Laurentium, insignis fuerat et auctoritate et gratia, quibus etiam libros quosdam Aristotelis, Latine a se conversos dicavit (16), pestilentia gravi per urbem hanc incidente, et Etruriam pervastante, anno circiter 1473,

(3) Lud. Moreri in *Dictionario hist.*, tom. I, pag. 602 edit. Amst. an. 1740; Henr. Wharton, in append. ad Guill. Cave *Hist. litt.*, pag. 109; J. A. Fabricius, *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 425. Add. H. Hodius, *De linguæ Græcæ instauratoribus*, lib. II, cap. I, pag. 193.

(4) *Elog.* pag. 48, 50.

(5) Id ipsum etiam ex Jovii verbis colligit P. Bayle, in *Dictionar. hist. et crit.*, tom. I, pag. 308, de eo utique dubitans, num, capta Constantinopoli, in Italiam demum venerit Argyropulus. Jovio ille, hac occasione, nec immerito, succenset quod in elogiis suis ad pernoscendas temporis rationes scitu necessaria neglexerit.

(6) *Hist. gymnas. Patav.*, t. II, pag. 179. Inter Græcos qui cum Joanne Palæologo imp. ad concilium Florentinum profecti sunt, Ἀργυρόπουλος quidam memoratur a Duca *Hist. Byz.* c. 31, pag. 119 ed. Paris. a. 1689. Num is ipse noster fuerit Joannes, certo quidem dici nequit; verisimilem tamen conjecturam facit de processione Spiritus sancti et concilii Florentini decreto, ad Lucam Ducam ab hoc postea scriptus liber.

(7) In patria cum viveret, doctoris functus est officio. Testis est Mich. Apostolii προσφώνημα εἰς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον, Ἰωάννην τὸν Ἀργυρόπουλον, ὅτε ἤρξατο διδάσκειν ἐν τῇ ξενῶνος μουσείῳ· *Allocutio ad magistrum suum Joannem Argyropulum, cum docendi publice initium faceret* (Constantinopoli) *in auditorio xenodochi*; quæ calamo exarata, in bibliotheca Vindobonensi exstat, teste Lambecio, Commentar. l. VIII, pag. 116. Huc etiam pertinet Fr. Philelphi ad Petr. Perleonem, Constantinopoli agentem, anno 1441 data epistola, qua ipsum per litteras Joan. Argyropulo, presbytero erudito et diserto, moroso vero eidem homini, sese commendasse, ei significat. Epp. lib. V, ep. 3, pag. 30.

(8) Vid. Jovius l. c.

(9) Vid. Angelus Politianus, *Miscellaneor. centur.* cap. 1. Conf. Joan. Mich. Brutus, *Hist. Florent.* lib. V: *Thes. antiq.* et *Hist. Italiæ* tom. VIII, part. I, pag. 101, et Pap. Massonius, *Elog.* p. I, pag. 558.

(10) *Dial. de doctis hominibus*, pag. 43.

(11) Hunc etiam quamplurimis, quos Florentiæ Argyropulus docuit, annumerat Raph. Volaterranus *Comment. urban.* lib. XXI, pag. 766. Plagii in hunc præceptorem suum commissi eumdem perperam accusavit Gabr. Naudæus, *Bibliogr. polit.* pag. 23, ut post Conringium ostendit Jac. Thomasius, *De plagio lit.*, § 347. Conf. Bayle *Dict.* tom. I, pag. 41.

(12) *Miscellan.* cap. 1. Opp. edit. Par. a. 1512, tom. I, fol. 103.

(13) Opp. Politiani tom. II, fol. 119.

(14) *Orat. de laudibus litterarum Græc.*, quam Henr. Stephanus Thesauro Gr. linguæ præfixit pag. 7.

(15) Florentia iter in Galliam eum aliquando fecisse ex Philelphi ad Thomam, regis Galliarum medicum, litteris commendatitiis (epp. lib. XIII, ep. 23) apparet.

(16) Vid. Politianus, *Miscellan.*, l. c

* Propter opus quod pro synodo Florentina scripsit Argyropulus, ei locum dedimus inter scriptores qui circa synodi tempora floruerunt. EDIT.

Digitized by Google

Romam Argyropulus commigravit, ibidemque Græcas litteras, præsertim vero Aristotelis philosophiam docendi provinciam cepit (17).

Thucydidem, hac in urbe, et quidem in Vaticano, publice interpretantem Argyropulum audivit Joannes Reuchlinus nostras, litteris Græcis jam antea quidem Basileæ ab Andronico Contoblanca, indeque Parisiis ab Hieronymo Spartiata institutus (18). Ferunt, Argyropulum, cum Reuchlinus, concionis cujusdam Thucydideæ partem recitare atque interpretari ab ipso jussus, verba illius non solum commode pronuntiasset, sed etiam egregie prorsus explorasset, vehementer miratum esse, ac præsentibus summæ dignitatis auditoribus exclamasse : Eheu, nostro exsilio Græcia transvolavit Alpes (19); cum fere in modum, quo Apollonius orator olim, cum Ciceronem Rhodi declamantem audivisset, admiratione æque ac mœrore affectus, Græcas litteras et eloquentiam ad Romanos illum transtulisse dixit (20). Habuit etiam Argyropulus senex Romæ ex nostris auditorem, Jacobum Questebergium, Fribergensem, qui non linguam tantum Græcam ab eo didicit, sed etiam philosophiæ initia percepit (21).

Senectute confectus Argyropulus, cum, ut Jovius tradit, immodico melopeponum esu, in febrem incidisset, Romæ decessit, relicto filio Isacio, musico nobili claroque (22). De anno vero ipsius emortuali non consentiunt inter se scriptores, nec certo is definiri posse videtur (23).

Præstanti omnino ingenio et præclara Græcarum litterarum doctrina atque eruditione fuit Argyropulus, Aristotelicæ cum maxime peritissimus philosophiæ. Magnis eo nomine laudibus certatim illum extollunt, qui propius ipsum noverant iique maxime idonei arbitri atque existimatores. Ex his in primis Franciscus Philelphus, in litteris commendatitiis ad Th. Francum, Mediolano, anno 1461 scriptis (24), cla-

(17) Jovius, l. c.

(18) Id Reuchlinus ipse nos docet, *Rudiment. Hebraic.* l. I, pag. 20, ubi de suis, quos in addiscenda lingua Græca habuit, magistris ita exponit : « Non apud Ionas, neque ulla in Græcia, sed Basileæ primum ab Andronico Contoblaca, deinde Parisiis, a Georgio Hieronymo Spartiata, post Romæ ab Argyropulo Byzantio, publice in Vaticano Thucydidem legente, Xysto IV pontifice, ad extremum Florentiæ Mediolanique, a Demetrio Chalcocondyle, Græcam linguam frustillatim, et quasi micas de mensâ domini cadentes, accepi. »

(19) Narrat hoc Philippus Melanchthon in oratione de Joan. Capnione seu Reuchlino, *Declamat.* tom. I, pag. 625, edit. Richardinæ; a quo acceptum id complures referunt, in primis Mart. Crusius, *Turco-Græciæ* l. I, pag. 58, et *Germ.-Græciæ* l. I, pag. 7; l. V, pag. 233; Matth. Dresserus, *Orat.* tom. III, pag. 55 sq.; Joann. Conr. Dietericus, in Progr. de restauratione Gr. litt. per Germaniam, auspiciis Jo. Reuchlini cœpta, sub init.; Jo. Henr. Maius, in Vita Reuchlini, pag. 28, 213 et 216, etc. Ipsa Melanchthonis audire juvat verba, quæ ita habent : « Tunc etiam (Capnio, a Philippo, Pr. El. Palatino, legatus ad Alexandrum VI Pont. Max. missus) Romæ audivit Argyropulum, publice enarrantem Thucydidem, de quo sui congressus exordia hoc modo narravit ipse : *Cum in auditorium venisset ante lectionem, more legati, cum comitatu mediocri, et assiderent ibi multi homines nobiles, senes, cardinales etiam aliqui, salutat Argyropulum reverenter ac deplorat exsilium Græcorum et narrat, se cupidum esse doctrinæ ipsius. Argyropulus interrogat, cujas sit et an Græcam linguam intelligat. Hic narrat, se Germanum esse, et non omnino rudem Græcæ linguæ. Jubet igitur Argyropulus eum legere partem Thucydideæ concionis et reddere sententiam. Legit clara voce Capnio et addit interpretationem. Cumque et sonus pronuntiationis non esset agrestis, et sententia recte et vonis verbis reddita esset, animadvertit Argyropulus, non prorsus tironem esse in Græca lingua et gemens exclamat : Græcia nostro exsilio transvolavit Alpes.* Non leve autem hac in narratione dubium chronologicum occurrit. Nempe cum, anno supra millesimum et quadringentesimum octavo et nonagesimo, legatus Romam venerit Reuchlinus, ad Argyropulum tunc illum accessisse, communi fere de tempore mortis Argyropuli relationi, qua, annis minimum duodecim ante, diem obiisse dicitur supremum, manifeste adversatur. Itaque errorem, quoad temporis rationem, Melanchthonem commisisse, et id, quod narrat, eo tempore, quo Argyropulum, Thucydidem publice legentem, Romæ se audivisse, Reuchlinus ipse loco antea citato, refert, Sixto IV videlicet Pontifice, qui ab anno sæculi 71 usque ad annum 84 pontificatui præfuit, accidisse arbitramur.

(20) Apollonii vocem refert Plutarchus in *Vitis parallelis*, edit. Augustini Bryani Londinensis vol. IV, pag. 444 : Σὲ μὲν, ὦ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην, ὁρῶν ἃ μόνα τῶν καλῶν ἡμῖν ὑπελείπετο, καὶ ταῦτα Ῥωμαίοις διὰ σοῦ προσγενόμενα, παιδείαν τε καὶ λόγον · *Te quidem, Cicero, laudo et admiror : Græciæ vero miseret me conditionis, cum cernam, quæ reliqua nobis sola erant ornamenta, ea quoque tead Romanos transtulisse, litteras et eloquentiam.*

(21) Testis iterum est Ph. Melanchthon in præfat. in Procli metaphrasin quadripartitæ Ptolemæi, *Declam.* tom. I, pag. 500, ubi de Questebergii hujus vitæ studiorumque ratione exponit.

(22) Vid. Raph. Volaterranus, *Commentar. urban.* lib. XXI, pag. 776. Alterum quem habuit, filium, Bartholomæum, doctum juvenem, pertristi amisit casu, quippe qui cum Romæ apud Bessarionem versaretur, a grassatoribus interfectus est. Magno ob id mœrore affecti, Bessarionis rogatu, consolatoriam ad patrem epistolam scripsit Jac. Piccolomineus, cardinalis Papiensis, quæ inter epistolas ejus ducentesima, pag. 619 et sqq., habetur. Mitius vero filii interitum tulisse patrem, ex Papiensis, quæ pag. 621 exstat, ad Bessarionem epistola patet; fortemque Joan. Argyropuli animum eo nomine prædicat Petr. Alcyonius, in Medice legato priore, edit. Ald. fol. C, 11.

(23) Jovius quidem, quem cæteri sequuntur, cum septuaginta haberet annos, ereptum eum esse, ait; quo autem a C. N. mortuus fuerit anno, non addit. P. Lambecio, Comm. de B. Vindob. l. VI, pag. 278, inter Gazam et Trapezuntium, seu, inter annum C. 1478 et 1485, obiisse videtur. J. A. Fabricius, *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 426, circa a. 1480 defunctum illum esse scribit, notatque Nic. Reusnerum, in cujus iconibus perperam a. 1571 exspirasse, tradatur. Nicolaus autem Comnenus Papadopoli, qui ὡς ἐκ τρίποδος sæpenumero loqui solet, Decessit Argyropulus, inquit, septuagenarius, anno 1486.

(24) Epp. lib. XIII, ep. 23, pag. 94 edit. Ven. a. 1502.

Digitized by Google

rissimum eum vocat philosophum, et eumdem virum eloquentissimum, atque omni disciplinarum genere præstantiaque pollentem, et hoc uno neminem in universo Græcorum genere neque doctiorem, nec sapientiorem esse confirmat. Eamdem in sententiam de illo ad Donatum Acciaiolum scribit (25), hunc-que et reliquam juventutem Florentinam laudat, quod in talis tantique et oratoris et philosophi Græci sese tradiderint disciplinam. Is ipse autem Acciaiolus, præceptorem hunc suum collaudans (26), Plures jam, inquit, annos, doctrinam tradidit nob s, tanta copia, tam multiplicibus variisque sermonibus, ut visus sit, temporibus nostris, veterum philosophorum memoriam renovare. A Cortesio (27) prope perfectus dicitur peripateticus et sane tolerabilis scriptor; ab Alcyonio (28), philosophorum suæ memoriæ facile princeps. Quam bene de eodem, præceptore suo, existimaverit Ang. Politianus, supra exposuimus. Plura virorum doctorum taceo testimonia, quibus de insigni eximiaque illius eruditione prædicarunt.

Quod multis doctis hominibus commune est vitium, ut arrogantia scientiæ, qua pollent, socia sit comesque, et hac inflati solos sese sapere putent, aliosque præ se contemnant, ab hoc adeo non liber fuit Argyropulus, ut potius is videri voluerit, qui omnes inter in omni doctrinæ genere unus emineret, et insolentius summorum etiam virorum despexerit eruditionem. Totus adeo in eo diversus fuit a vetere sodali suo, Theodoro Gaza, qui modestiæ suæ erga illum ipsum singulare dedit documentum. Etenim, cum Aristotelis Naturalia atque Moralia Argyropulus Latine convertisset, Gaza quædam, a se pariter translata, combussit, ne, ut Jovius ait, amicissimi hominis crescenti famæ officerent, si ad æmulationem ódiosa comparatione certaretur. Latina enim, addit, ubertate facundior, et Græcorum modestissimus hoc facile dabat elate ambitioso et amplioris percupido fortunæ. Arrogantiæ ipsius luculentum exemplum memorat Politianus, ubi, præceptorem illum suum, Ciceronem philosophiæ pariter atque Græcarum litterarum imperitiæ arguisse, refert; et cum omnium acerrimus esset in disputando atque aurem (quod ait Persius), mordaci lotus aceto, facile id sibi cæterisque, tum quidem sectatoribus suis persuasisse ait ut, quod pene dictu quoque nefas sit, pro concesso inter ipsos haberetur, nec philosophum fuisse M. Tullium nec litteras Græcas calluisse (29).

Sed et ebriositate ac voracitate famæ suæ maculam aspersit Argyropulus, si quidem Jovio fides est habenda, qui, vini et cibi æque avidum et capacem, et multo abdomine ventricosum eum fuisse, tradit (30). Eodem auctore, Romæ ita opimis stipendiis vitam traduxit, ut tota substantia quotidianis sumptibus æquaretur, et in extremo vitæ actu jocatus, ditiores amicos, æris alieni, condito testamento, hæredes relinqueret.

Præcipua Argyropuli doctrinæ ingeniique monumenta sunt Latinæ complurium Aristotelis librorum interpretationes, quas Florentiæ confecit, gratique sui erga veræ virtutis altricem domum Mediceam, animi exstare voluit testes. Ex Græco nimirum Latine convertit Aristotelis *Prædicamenta; De interpretatione* librum; *Analyticorum posteriorum* libros; *Physicæ auscultationis* libros octo; *De cœlo* libros quatuor; *De anima* libros tres; *Metaphysicorum* libros duodecim; *Ethicorum ad Nicomachum* libros decem; et *Politicorum* libros octo. Versiones hæ antiquioribus Aristotelis operum editionibus Latinis ac nonnullæ etiam in Græco-Latinis quibusdam leguntur. Mss. in bibliotheca Laurentiana Medicea asservantur, hasque continentes in illa exstant codices aliquot membranacei, elegantissimis Cosmæ et Petri, Mediceorum, ipsiusque interpretis, iconibus exornati (31). Diversa et contraria inter se de Argyropuli versionibus virorum doctorum sunt judicia (32). R. Volaterranus (33), eleganter magis quam fideliter Aristotelis libros eum convertisse censet. Contra ea Joach. Perionius (34), fideliter magis quam ornate eleganterque illos ipsos translatos ab eo fuisse ait. Petrus Nannius (35) autem, ad verba magis quam ad sensum Argyropulum attendisse, ipsiusque adeo interpretationes nec fideles, nec elegantes esse, pro-

(25) Eodem Epp. libro, epistola 25; ex qua etiam discimus Mediolanum a. 1456 Argyropulum venisse, et a principe perhumaniter perbenigneque tractatum, ad Transalpinos transiisse, reditus ad constitutum tempus spe facta.

(26) Procem. in expositionem libr. *Ethicorum* Aristotelis, ad clariss. virum, Cosmam Medicem.

(27) *Dial. de doctis hominibus*, pag. 43.

(28) *L. s. c.*

(29) Vid. Politianus, *Miscell.* c. 1: quo ipso capite, Ciceronem ejusque expositionem vocabuli ἐντελέχεια, *Tuscul. Quæst.* I, 10, qua Tullianam Græcæ linguæ ignorantiam comprobare instituerat Argyropulus, a calumnia ejusdem, cujus quidem alias apud se non exigui ponderis auctoritatem esse profitetur, ex instituto defendit Commenus Papadopoli, *l. s. c.*, ubi Jovii repetit narrationem, quod Argyropulus, Ciceronem Græcas litteras ignorasse prædicaverit, addit: Qua in se non omnino Argyropulus delirabat. Perbelle! Nempe, ut Politianus de Græcis suæ ætatis hominibus testatur, Latinos in participatum suæ linguæ doctrinæque non libenter admittit ista natio.

(30) Conf. Bayle *l. c.* Argyropulo, quod Ciceronem non magni fecerit, subiratum Jovium hæc de illo scripsisse opinatur Hodius *l. c.*, p. 194.

(31) Vide Catal. Biblioth. Laurent.-Medic. a Bernard. de Montfaucon in *Biblioth. bibliothecarum mss. nova* vulgatus p. 379, 402, 342, 403 et 418.

(32) Pluribus illa enarrat P. Bayle, in *Diction. hist. et crit.*, tom. I, pag. 308.

(33) *Comm. urb.* lib. XXI, pag. 776.

(34) Teste Thuano, *Hist.* l. XXIII, p. m. 1057.

(35) Συμμίκτων lib. I, cap. 3, pag. 6. Conf. Baillet, *Jugem. des Sçavans*, tom. IV, pag. 355.

Digitized by Google

nuntiat. Attamen accurate interpretandi laudem illi haudquaquam denegandam esse, P. D. Huetius (36) arbitratur.

Joannem Argyropulum auctorem etiam habet *Expositio Ethicorum Aristotelis*, quam, ab ipso videlicet Florentiæ publice traditam (37), edidit Donatus Acciaiolus. In Latinum idem transtulit Basilii Magni *in Hexaemerum homilias novem;* eaque versio in Latinis et Græco-Latinis Basilii Magni operum editionibus exstat. *De processione Spiritus sancti*, ejusdem ad magnum ducem Lucam Ducaram (38), scriptum, in quo decreti, in synodo Florentina facti, explanatio habetur cum interpretatione sua Latina, Leo Allatius inseruit *Græciæ orthodoxæ* tomo I, Romæ a. 1652 edito, pag. 400 seqq.

Ἀνέκδοτα Argyropuli, quæ in celeberrimis Italiæ, Galliæ, Hispaniæ bibliothecis latent (39), potissimum hæc sunt : *Monodia et consolatio ad imp. Constantinum* (40) *in morte fratris Joannis*, qui anno 1448 decessit; *ad Constantinum Palæologum de regno liber; Comparatio inter principes antiquos et novi imperii*, Turcici videlicet. *Solutio difficultatum et quæstionum, a Cypriis quibusdam sapientibus et medicis sibi oblatarum* (41).

(36) *De claris interpretibus* ed. Stad., pag. 295.

(37) Profitetur id ipse Acciaiolus, in proœmio expositionis hujus, impr. Florentiæ apud S. Jacobum de Ripoli, an. 1487, fol., hisce verbis : « Expositionem (Argyropuli) accommodatam præcipue menti Philosophi, litteris mandare constitui, ut ii qui adesse non potuerunt, et harum rerum desiderio tenerentur, hæc, quæ nos ex ejus ore accepimus, percipere et ipsi pro arbitrio possent. Quare traductionem illius ac ordinem explicandi pluribus verbis secuti sumus, lata interdum et diffusa oratione utentes, ut explanatio aperta magis, magisque omnibus esset communis. »

(38) Vid. Papadopoli *l. c.*, pag. 180. Perperam adeo H. Wharton, in append. ad *Hist. litt.* Guill. Cave, pag. 109, et ab eo in eumdem, ut videtur, inducti errorem, J. A. Fabricius et Hodius, pag. 204, ex magno duce, qui in libri titulo tantum nominatur, Cosmam ducem effinxerunt, Medicem illum procul dubio intelligentes, quem vero neutiquam ducem fuisse, satis constat.

(39) Referuntur illa a Phil. Labbeo in *Nova Bibl. librorum mss.*, pag. 71, 113, 387 ; indeque, post alios, a Fabricio *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 426 ; qui etiam, orationem Argyropuli quartam pro synodo Florentina a Nic. Comneno, *Prænot. mystagog.* p. 361, citari, notat et inter scripta illius poemata Græca ecclesiastica Argyropuli, ὁμωνύμου forte, refert.

(40) Hujus mentionem facit Leo Allatius, *De synodo Photiana*, pag. 542.

(41) Ἀνέκδοτα hæc, quæ memoravimus, omnia in bibliotheca regia Parisiensi asservantur. Vid. Catal. codd. mss. tom. II, pag. 159, 196, 245. In codice Græco ms. bibliothecæ Bodleianæ, quo Porphyrii *Isagoge*, et Aristotelis *Organon*, cum scholiis marginalibus, continentur, Argyropulus Cpoli logicam docens repræsentatur forma quidem minus concinna ; quam ipsius effigiem, æri incisam H. Hodius suis de Græcis illustribus, linguæ Græcæ instauratoribus, libris addendam curavit. Καλλιγραφίας Argyropuli documentum est anonymi Compendium chronicon, quod, manu ejus scriptum, in Græca D. Marci exstat bibliotheca. Vide Catalog., pag. 192.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΩ ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΔΟΥΚΙ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΤΑΤΟΝ,

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ Ω ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ.

—

JOANNIS ARGYROPULI

AD ILLUSTRISSIMUM ET PRÆCLARISSIMUM MAGNUM DUCEM

SCRIPTUM BREVISSIMUM

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI,

IN QUO HABETUR EXPLANATIO DECRETI FACTI IN SYNODO FLORENTINA.

(L. Allatio interprete in Græc. orthodox., tom. I.)

—

1. Rebus aliis omnibus inter viros felices ac fortunatos te colloco, illustrissime ac præclarissime magne Dux, quas si recensere velucro,

α'. Πᾶσι μὲν ἄλλοις ἐγώ σε τῶν εὐδαιμόνων νενόμικα, λαμπρότατε καὶ περιφανέστατε μέγα Δοὺξ, ὧν ἕκαστον ἀμήχανον ἐξαριθμεῖν, οὐ μόνον κατὰ τὸν ἐνε-

Digitized by Google

στηκότα χρόνον, ὃς ἡμῖν ἄγαν βραχύτατος ξυγχεχώρηται, ἀλλ' οὐδ' ὅτε καιρὸς τῶν σῶν ἐγκωμίων, δθ' ὑπόθεσιν λαμπροτάτην οἶμαι τὰ σὰ ποιησόμεθα, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τῇ, ἣν ἔχεις περὶ τοὺς λόγους σπουδήν, οὓς τῶν ἐν ἡμῖν ἁπάντων νομίζων τὸ τιμιώτατον, νῦν μὲν ἱστορίαις χαίρεις καὶ ἅπερ ἐν ξυγγραφαῖς περιέχεται, νῦν δὲ φιλοσοφεῖς ἀκριβῶς, ὥσπερ τις ἐν Ἀκαδημίᾳ τραφείς, ἢ πλοκὰς εἰδὼς λόγων, οὓς αὐτὸς ἔπλεξεν ὁ Περίπατος. Μάλιστα δ' ὅτι μόνος σχεδὸν τὰ δημόσια πράττων, καὶ τοῦτ' ὑπάρχων ἐν πόλει, ὅπερ ἐν σώματι δήπου ψυχή, καὶ ὅπερ νοῦς ἐν παντὶ, οὐδὲ τῶν θεολογικῶν ἄμοιρος ἐγίνου δογμάτων. Ἀλλ' οὕτω τοι καλῶς καὶ τούτων τὸ πλεῖστον ἐξήσκησας, ὥστε μηδένα ῥᾳδίως πιστεύειν, ὅτι σοι καὶ περὶ ἄλλων γέγονε λόγος. Σημεῖον δὲ ὅτι πᾶς ὁστισοῦν θεολογίαν εὖ ἠσκηκὼς, πεῖραν διδοὺς καὶ λαμβάνων, ἀπεισι μᾶλλον θαυμάζων, ἢ θαυμαζόμενος. Οὕτω περίεστί σοι μελέτης, καὶ ταῦτα τῆς τῶν κοινῶν φροντίδος ἐχόμενος, καὶ ἃ σώζειν ἐθέλει τὴν ἡμετέραν ἄλλοτε ἄλλαις τύχαις οὐκ ἔξω πραγμάτων οὖσαν, ἀλλ' αἰεὶ θνήσκουσαν τῷ δέει τοὺς αὐτῇ πολεμίους. Χάριεν δέ σου κἀκεῖνο, ὅτι μόνος αὐτὸς οἷός τε ὢν τοῖς δόγμασιν ἐφιστάνειν, οὐδὲ τὴν σὴν ἡμῖν ἀπαξιοῖς θεωρίαν, ἀλλὰ λέγεις μὲν αὐτὸς, ἃ σοι περὶ ἑνίων δοκεῖ, ἀκούεις δὲ καὶ ἡμῶν, ὅ τι φρονοῦμεν περὶ αὐτῶν, ὡς οὐχ οἷόν τε ὂν τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐρρῶσθαι, ἂν μὴ καὶ τοῖς εἰδόσι ταυτὰ δοκῇ. Αὐτὸς μὲν οὖν μηδέποτε παύσαιο τοιούτοις συζῶν ἀγαθοῖς, ἃ τε οἰκεῖά φασιν ἀνθρώπῳ, καὶ οἷς ἐθέλει τὸ μακάρτον περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ διττὰς εἰδότες σοι διὰ ταῦτα τὰς χάριτας, ὧν τε ἡμᾶς ἀξιοῖς, καὶ ὧν ἐντεῦθεν κοινῇ χρηστῶν ἀπολαύομεν, περιεργότερον μὲν ἐν ἄλλοις, σοῦ ξυνεφαπτομένου, θεολογήσομεν πολλῶν τε ἄλλων πέρι καὶ δὴ περὶ οὗ λόγος ἡμῖν ἐγένετο πρότριτα· νυνὶ δὲ ὀλίγα ἅττα σὴν χάριν περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδου φιλοσοφήσομεν. Ἐκέλευσας γὰρ, καὶ οὐκ ἦν ἀπειθεῖν τοσαύτῃ δυνάμει.

A verba viresque deficient non tantum hoc præsenti tempore, quod nobis quam brevissimum conceditur, sed etiam cum tuas enarrandi laudes occasio sese tulerit, et nobilissimum argumentum orationi meæ facta tua constituam : non minus vero et eo quo ad sermones concitaris studio, quos inter res humanas pretiosissimos reputans, nunc in versandis historiis, et quæ in aliorum Commentariis continentur, nunc accurate philosophicis speculationibus, perinde ac si in Academia enutritus, et disputationibus difficiles explicatus habentibus, quas ipse Peripatus plexuit, exercitus esses, operam navas. Sed inter alia præcipue, quod solus fere res publicas administrans, et in civitate id operans, quod in corpore anima, et mens in uni-
B verso, a theologicis decretis, uti eorum expers, non abstines, sed in his etiam adeo prompte sedula exercitatione, ea incrementa cepisti, ut nemo facile crediderit, animum studiis aliis applicasse. Indicio est, quod quicunque, in speculationibus theologicis versatissimus, quid possit uterque vestrum vicissim experiens, abscedit admirans potius ipse, quam sui admirationem injiciens, sic tibi hujuscemodi exercitationis rerum publicarum curis licet implicito : et quæ patriæ nostræ, variis fortunæ casibus et calamitatibus nimium misere fractæ, et tantum non præ hostium imminentium sibi metu continuo exspiranti, opem ferre possent comminiscenti, abunde est. Litas quoque gratiis,
C quod cum solus ipse posses edicendis dogmatibus præesse, neque tuas nobis speculationes pernegas, sed edisseris tu quidem de iis quibus tibi videtur verba faciens, audis vero et nostram de iisdem sententiam, quasi opinionem de iis firmam esse non posse existimes, nisi et scitorum calculo corroboretur. Tu igitur nunquam cum bonis similibus vitam agendi finem ponas, quæ propria esse hominis traduntur, et quibus beatitas ipsa comparatur. Nos porro tibi duplices gratias agentes, tum ob ea quæ nobis impertis, tum ob ea quæ inde bona communiter possidemus, curiosius in aliis, te opem ferente, de rebus aliis multis divinis orationem instituemus, et de eo quoque, de quo ante triduum sermonem contulimus. Nunc vero pauca quædam in tui gratiam de Spiritus sancti processione philosophabimur. Imperasti siquidem, tantæque potestati morem non gerere, haud fas est.

β'. Τριῶν οὖν ὄντων ἐν τοῖς θείοις προσώπων κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις τε καὶ ἀρχὰς, Πατρὸς, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ἡνωμένων μὲν τῇ οὐσίᾳ, διακρινομένων δὲ ταῖς ἰδιότησι χρήματι, παράγει μὲν τὸ ἓν ὁ Πατὴρ, παράγεται δὲ τὰ δύο Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Οὔτε γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἔδει ταῦτ' εἶναι, ἵνα μὴ ἑτερότης γένοιτο φύσεως, οὔτε ἐξ ἀλλήλων παράγεσθαι, οἷς αὐτὸ ἑαυτό τε παράγειν ἀμήχανον. Ἓν οὖν διὰ τοῦτο τό γε παράγον, τὰ δὲ λοιπὰ παραγόμενα. Παράγων δὲ ὁ Πατὴρ πρακτικὰς δήπουθεν ἕξει δυνάμεις, διακρινομένας πως καὶ αὐτὰς, οἷς δι' αὐτῶν διακρινόμενα παράγεται πρόσωπα, τὴν μὲν ᾗ τὸν Υἱὸν, τὴν δ' αὖ πάλιν, ᾗ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀρχὰς οὔσας τε καὶ δυνάμεις, καὶ γονιμότητας, αἷς μήτε παρα-

D 2. Cum itaque in divinis sint tres personæ, secundum theologica placita et principia, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, essentia quidem unitæ, re vero distinctæ proprietatibus, una, Pater nempe producit, duæ vero, Filius et Spiritus producuntur. Neque enim has a semetipsis esse adecebat, ne naturæ diversitas introduceretur, neque una ex alia produci ; unum enim seipsum producere haud potis est. Quapropter unum est producens, cætera producta. Et Pater producens productivas equidem facultates habebit, et ipsas inter se quodammodo distinctas, quibus distinctæ personæ producuntur, alteram quidem, qua Filium, alteram rursum, qua Spiritum sanctum producit, quæ principia sunt, et facultates, et fecunditates, neque quippiam

Digitized by Google

nuntiat. Attamen accurate interpretandi laudem illi haudquaquam denegandam esse, P. D. Huetius (36) arbitratur.

Joannem Argyropulum auctorem etiam habet *Expositio Ethicorum Aristotelis*, quam, ab ipso videlicet Florentiæ publice traditam (37), edidit Donatus Acciaiolus. In Latinum idem transtulit Basilii Magni *in Hexaemerum homilias novem;* eaque versio in Latinis et Græco-Latinis Basilii Magni operum editionibus exstat. *De processione Spiritus sancti*, ejusdem ad magnum ducem Lucam Ducaram (38), scriptum, in quo decreti, in synodo Florentina facti, explanatio habetur cum interpretatione sua Latina, Leo Allatius inseruit *Græciæ orthodoxæ* tomo I, Romæ a. 1652 edito, pag. 400 seqq.

Ἀνέκδοτα Argyropuli, quæ in celeberrimis Italiæ, Galliæ, Hispaniæ bibliothecis latent (39), potissimum hæc sunt : *Monodia et consolatio ad imp. Constantinum* (40) *in morte fratris Joannis*, qui anno 1448 decessit ; *ad Constantinum Palæologum de regno liber; Comparatio inter principes antiquos et novi imperii*, Turcici videlicet. *Solutio difficultatum et quæstionum, a Cypriis quibusdam sapientibus et medicis sibi oblatarum* (41).

(36) *De claris interpretibus* ed. Stad., pag. 295.

(37) Profitetur id ipse Acciaiolus, in proœmio expositionis hujus, impr. Florentiæ apud S. Jacobum de Ripoli, an. 1487, fol., hisce verbis : « Expositionem (Argyropuli) accommodatam præcipue menti Philosophi, litteris mandare constitui, ut ii qui adesse non potuerunt, et harum rerum desiderio tenerentur, hæc, quæ nos ex ejus ore accepimus, percipere et ipsi pro arbitrio possent. Quare traductionem illius ac ordinem explicandi pluribus verbis secuti sumus, lata interdum et diffusa oratione utentes, ut explanatio aperta magis, magisque omnibus esset communis. »

(38) Vid. Papadopoli *l. c.*, pag. 180. Perperam adeo H. Wharton, in append. ad *Hist. litt.* Guill. Cave, pag. 109, et ab eo in eumdem, ut videtur, inducti errorem, J. A. Fabricius et Hodius, pag. 204, ex magno duce, qui in libri titulo tantum nominatur, Cosmam ducem effinxerunt, Medicem illum procul dubio intelligentes, quem vero neutiquam ducem fuisse, satis constat.

(39) Referuntur illa a Phil. Labbeo in *Nova Bibl. librorum mss.*, pag. 71, 115, 387 ; indeque, post alios, a Fabricio *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 426 ; qui etiam, orationem Argyropuli quartam pro synodo Florentina a Nic. Comneno, *Prænot. mystagog.* p. 561, citari, notat et inter scripta illius poemata Græca ecclesiastica Argyropuli, ὁμωνύμου forte, refert.

(40) Hujus mentionem facit Leo Allatius, *De synodo Photiana*, pag. 542.

(41) Ἀνέκδοτα hæc, quæ memoravimus, omnia in bibliotheca regia Parisiensi asservantur. Vid. Catal. codd. mss. tom. II, pag. 159, 196, 245. In codice Græco ms. bibliothecæ Bodleianæ, quo Porphyrii *Isagoge*, et Aristotelis *Organon*, cum scholiis marginalibus, continentur, Argyropulus Cpoli logicam docens repræsentatur forma quidem minus concinna ; quam ipsius effigiem, æri incisam H. Hodius suis de Græcis illustribus, linguæ Græcæ instauratoribus, libris addendam curavit. Καλλιγραφίας Argyropuli documentum est anonymi Compendium chronicon, quod, manu ejus scriptum, in Græca D. Marci exstat bibliotheca. Vide Catalog., pag. 192.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΩ ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΔΟΥΚΙ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΤΑΤΟΝ,

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ Ω ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ.

—

JOANNIS ARGYROPULI

AD ILLUSTRISSIMUM ET PRÆCLARISSIMUM MAGNUM DUCEM

SCRIPTUM BREVISSIMUM

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI,

IN QUO HABETUR EXPLANATIO DECRETI FACTI IN SYNODO FLORENTINA.

(L. Allatio interprete in Græc. orthodox., tom. I.)

—

1. Rebus aliis omnibus inter viros felices ac fortunatos te colloco, illustrissime ac præclarissime magne Dux, quas si recensere velnero,

α'. Πᾶσι μὲν ἄλλοις ἐγώ σε τῶν εὐδαιμόνων νενόμικα, λαμπρότατε καὶ περιφανέστατε μέγα Δοὺξ, ὧν ἕκαστον ἀμήχανον ἐξειπεῖν, οὐ μόνον κατὰ τὸν ἐνε-

Digitized by Google

στηκότα χρόνον, ὃς ἡμῖν ἄγαν βραχύτατος ξυγκεχώρηται, ἀλλ' οὐδ' ὅτε καιρὸς τῶν σῶν ἐγκωμίων, δθ' ὑπόθεσιν λαμπροτάτην οἶμαι τὰ σὰ ποιησόμεθα, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τῇ, ἣν ἔχεις περὶ τοὺς λόγους σπουδήν, οὓς τῶν ἐν ἡμῖν ἁπάντων νομίζων τὸ τιμιώτατον, νῦν μὲν ἱστορίαις χαίρεις καὶ ἅπερ ἐν ξυγγραφαῖς περιέχεται, νῦν δὲ φιλοσοφεῖς ἀκριβῶς, ὥσπερ τις ἐν Ἀκαδημίᾳ τραφείς, ἢ πλοκὰς εἰδὼς λόγων, οὓς αὐτὸς ἔπλεξεν ὁ Περίπατος. Μάλιστα δ' ὅτι μόνος σχεδὸν τὰ δημόσια πράττων, καὶ τοῦτ' ὑπάρχων ἐν πόλει, ὅπερ ἐν σώματι δήπου ψυχή, καὶ ὅπερ νοῦς ἐν παντὶ, οὐδὲ τῶν θεολογικῶν ἄμοιρος ἐγίνου δογμάτων. Ἀλλ' οὕτω τοι καλῶς καὶ τούτων τὸ πλεῖστον ἐξήσκησας, ὥστε μηδένα ῥᾳδίως πιστεύειν, ὅτι σοι καὶ περὶ ἄλλων γέγονε λόγος. Σημεῖον δὲ ὅτι πᾶς ὁστισοῦν θεολογίαν εὖ ἠσκηκὼς, πεῖραν διδοὺς καὶ λαμβάνων, ἅπεισι μᾶλλον θαυμάζων, ἢ θαυμαζόμενος. Οὕτω περίεστί σοι μελέτης, καὶ ταῦτα τῆς τῶν κοινῶν φροντίδος ἐχόμενος, καὶ ἃ σώζειν ἐθέλει τὴν ἡμετέραν ἄλλοτε ἄλλαις τύχαις οὐκ ἔξω πραγμάτων οὖσαν, ἀλλ' αἰεὶ θνήσκουσαν τῷ δέει τοὺς αὐτῇ πολεμίους. Χάριεν δέ σου κἀκεῖνο, ὅτι μόνος αὐτὸς οἷός τε ὢν τοῖς δόγμασιν ἐφιστάνειν, οὐδὲ τὴν σὴν ἡμῖν ἀπαξιοῖς θεωρίαν, ἀλλὰ λέγεις μὲν αὐτὸς, ἃ σοι περὶ ἑνίων δοκεῖ, ἀκούεις δὲ καὶ ἡμῶν, ὅ τι φρονοῦμεν περὶ αὐτῶν, ὡς οὐχ οἷόν τε ὂν τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐρρῶσθαι, ἂν μὴ καὶ τοῖς εἰδόσι ταυτὰ δοκῇ. Αὐτὸς μὲν οὖν μηδέποτε παύσαιο τοιούτοις συζῶν ἀγαθοῖς, ἃ τε οἰκεῖά φασιν ἀνθρώπῳ, καὶ οἷς ἐθέλει τὸ μακάριον περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ διττὰς εἰδότες σοι διὰ ταῦτα τὰς χάριτας, ὧν τε ἡμᾶς ἀξιοῖς, καὶ ὧν ἐντεῦθεν κοινῇ χρηστῶν ἀπολαύομεν, περιεργότερον μὲν ἐν ἄλλοις, σοῦ ξυνεφαπτομένου, θεολογήσομεν πολλῶν τε ἄλλων πέρι καὶ δὴ περὶ οὗ λόγος ἡμῖν ἐγένετο πρότριτα· νυνὶ δὲ ὀλίγα ἅττα σὴν χάριν περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδου φιλοσοφήσομεν. Ἐκέλευσας γὰρ, καὶ οὐκ ἦν ἀπειθεῖν τοσαύτῃ δυνάμει.

A verba viresque deficient non tantum hoc præsenti tempore, quod nobis quam brevissimum conceditur, sed etiam cum tuas enarrandi laudes occasio sese tulerit, et nobilissimum argumentum orationi meæ facta tua constituam : non minus vero et eo quo ad sermones concitaris studio, quos inter res humanas pretiosissimos reputans, nunc in versandis historiis, et quæ in aliorum Commentariis continentur, nunc accurate philosophicis speculationibus, perinde ac si in Academia enutritus, et disputationibus difficiles explicatus habentibus, quas ipse Peripatus plexuit, exercitus esses, operam navas. Sed inter alia præcipue, quod solus fere res publicas administrans, et in civitate id operans, quod in corpore anima, et mens in uni-
B verso, a theologicis decretis, uti eorum expers, non abstines, sed in his etiam adeo prompte sedula exercitatione, ea incrementa cepisti, ut nemo facile crediderit, animum studiis aliis applicasse. Indicio est, quod quicunque, in speculationibus theologicis versatissimus, quid possit uterque vestrum vicissim experiens, abscedit admirans potius ipse, quam sui admirationem injiciens, sic tibi hujuscemodi exercitationis rerum publicarum curis licet implicito : et quæ patriæ nostræ, variis fortunæ casibus et calamitatibus nimium misere fractæ, et tantum non præ hostium imminentium sibi metu continuo exspiranti, opem ferre possent comminiscenti, abunde est. Litas quoque gratiis,
C quod cum solus ipse posses edicendis dogmatibus præesse, neque tuas nobis speculationes pernegas, sed edisseris tu quidem de iis quibus tibi videtur verba faciens, audis vero et nostram de iisdem sententiam, quasi opinionem de iis firmam esse non posse existimes, nisi et scitorum calculo corroboretur. Tu igitur nunquam cum bonis similibus vitam agendi finem ponas, quæ propria esse hominis traduntur, et quibus beatitas ipsa comparatur. Nos porro tibi duplices gratias agentes, tum ob ea quæ nobis impertis, tum ob ea quæ inde bona communiter possidemus, curiosius in aliis, te opem ferente, de rebus aliis multis divinis orationem instituemus, et de eo quoque, de quo ante triduum sermonem contulimus. Nunc vero pauca quædam in tui gratiam de Spiritus sancti processione philosophabimur. Imperasti siquidem, tantæque potestati morem non gerere, haud fas est.

β'. Τριῶν οὖν ὄντων ἐν τοῖς θείοις προσώπων κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις τε καὶ ἀρχὰς, Πατρὸς, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ἡνωμένων μὲν τῇ οὐσίᾳ, διακρινομένων δὲ ταῖς ἰδιότησι χρήμασι, παράγει μὲν τὸ ἓν ὁ Πατὴρ, παράγεται δὲ τὰ δύο Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Οὔτε γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἔδει ταῦτ' εἶναι, ἵνα μὴ ἑτερότης γένοιτο φύσεως, οὔτε ἐξ ἀλλήλων παράγεσθαι, οἷς αὐτὸ ἑαυτό τε παράγειν ἀμήχανον. Ἓν οὖν διὰ τοῦτο τό γε παράγον, τὰ δὲ λοιπὰ παραγόμενα. Παράγων δὲ ὁ Πατὴρ πρακτικὰς δήπουθεν ἕξει δυνάμεις, διακρινομένας πως καὶ αὐτὰς, οἷς δι' αὐτῶν διακρινόμενα παράγεται πρόσωπα, τὴν μὲν ᾗ τὸν Υἱὸν, τὴν δ' αὖ πάλιν, ᾗ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀρχὰς οὔσας τε καὶ δυνάμεις, καὶ γονιμότητας, αἷς μήτε παρα-

D 2. Cum itaque in divinis sint tres personæ, secundum theologica placita et principia, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, essentia quidem unitæ, re vero distinctæ proprietatibus, una, Pater nempe producit, duæ vero, Filius et Spiritus producuntur. Neque enim has a semetipsis esse adiecebat, ne naturæ diversitas introduceretur, neque una ex alia produci ; unum enim seipsum producere haud potis est. Quapropter unum est producens, cætera producta. Et Pater producens productivas equidem facultates habebit, et ipsas inter se quodammodo distinctas, quibus distinctæ personæ producuntur, alteram quidem, qua Filium, alteram rursum, qua Spiritum sanctum producit, quæ principia sunt, et facultates, et fecunditates, neque quippiam

Digitized by Google

producentes, neque productæ : id enim est hypostasis proprium; non enim perfectionum, aut facultatum, namque hæc in hypostasi sunt et cum hypostasi, vocanturque a theologis, hæc generativa, illa productiva facultas, quapropter et productorum hic quidem fetus et Filius, ille productio et Spiritus nuncupatur. Oportet enim ea, quæ ex principiis sunt, in iis quæ ejusdem generis sunt, propriis suis principiis non dissimilia esse, et ex iis quoque sibi nomen asciscere.

γούσας, μήτε μὴν παραγομένας αὐτάς. Ἑκάτερον γὰρ ὑποστάσεως ἴδιον, οὐ τελειοτήτων, οὐδὲ δυνάμεων. Ἐν ὑποστάσει γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐνυπάστατα. Καλεῖται δὲ πρὸς τῶν θεολογούντων αὐτῶν ἡ μέν τις γεννητική, ἡ δ' ἦν προβλητικὴ δύναμις. Διὸ καὶ τῶν παραγομένων τὸ μὲν γέννημα καὶ Υἱὸς, τὸ δὲ πρόβλημα καὶ Πνεῦμα προσαγορεύεται. Δεῖ γὰρ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἐν τοῖς τοῦ αὐτοῦ εἴδους ταῖς σφῶν αὐτῶν πως ἀρχαῖς ἐοικέναι, καὶ ἐξ ἐκείνων ἔχειν καὶ τοὔνομα.

5. Cum vero productorum utrumque ex essentia dicatur Patris, ipsa autem neque generat, neque generatur, neque etiam producit, neque producitur, ut theologi tradunt, necesse est essentiam amborum principium esse tale, quo Pater utrumque producat, Filium et Spiritum sanctum, cum alias ejusdem essentiæ sint cum producente productæ, et inter se productæ non alio modo exsistant, quam ex Patris essentia veluti principio et facultate, quæ neque producit, neque producitur, neque in ea, quæ ex aliquo est, neque in ea quæ ad aliquid definitione est, cum in Patre scilicet exsistat, et in Filio, et in Spiritu, et veluti principium, et veluti species, in quantum exhibetur. Verumtamen Patris hypostasis una et eadem, cum personas producit, rursusque essentia unum et idem principium et facultas, ipsa producta modis omnibus eadem essent; imo unum equidem plane esset persona producta, nisi essentiæ et alia quædam inessent, per quæ quodammodo facultates diversæ fierent, quibus Filius et Spiritus producuntur. Et hæc fuerint intellectus et voluntas, illa quidem simul cum essentia principium et facultas exsistens, per actionem generationis productiva Filii, propterea que Verbum Dei Filius a theologico tonitru nuncupatur. Fetus enim intellectus est Verbum. Voluntas vero simul cum ipsa essentia principium et facultas exsistens per operationem productionis, sive spirationis productiva hypostasis Spiritus sancti, non ut principium liberum, sed ut necessarium et naturalis quædam facultas et principium, propterea que a theologis amor divinus Spiritus appellatur. Virtus enim amoris voluntas est. Et dicta hæc nostra et theologorum placita concorditer inter se congruunt. Neque his minus conveniunt sancti Augustini dicta in volumine *de Trinitate*, in quibus memoriam quidem generativam, voluntatem vero spirativam vocavit facultatem.

γ. Ἐπεὶ δὲ τοῖν παραγομένοιν ἑκάτερον ἐκ τῆς οὐσίας λέγεται τοῦ Πατρὸς, αὐτὴ δὲ οὔτε γεννᾷ, οὔτε γεννᾶται, οὔτε μὴν προβάλλει, οὔτε προβάλλεται, καθάπερ οἱ θεολογοῦντές φασιν, ἀνάγκη τὴν οὐσίαν ἀρχὴν ἑκατέρων εἶναι τοιαύτην, ᾗ παράγει Πατὴρ ἑκάτερον, Υἱόν τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἄλλως τε καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα, τά τε παραγόμενα τῷ παράγοντι, καὶ ἀλλήλοις τὰ παραγόμενα, οὐκ ἂν ἄλλως εἶεν ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὡς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, ἥ οὔτε παράγει, οὔτε παράγεται, οὔτ' ἐν τῷ ἐξ οὗ, οὔτ' ἐν τῷ πρὸς ὃν ὅρῳ, ἐν τῷ Πατρὶ ὑπολαβὴ οὖσα καὶ ἐν Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς εἶδος τό γε διδόμενον. Ἀλλὰ μὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τῆς αὐτῆς οὔσης, ὅτε παράγει τὰ πρόσωπα, καὶ τῆς οὐσίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αὖ πάλιν οὔσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, τὰ παραγόμενα τὰ αὐτὰ ἂν ἦν πάντη πάντως. Μᾶλλον δὲ ἓν ἂν ἦν τῷ ὄντι τὸ παραγόμενον πρόσωπον, εἰ μὴ τῇ οὐσίᾳ καὶ ἄλλ' ἄττα ξυνῆν, δι' ὧν διάφοροί πως γένοιντ' ἂν αἱ δυνάμεις, αἷς Υἱὸς καὶ Πνεῦμα παράγεται. Τὰ δὲ ἄρα νοῦς ἂν εἶεν καὶ βούλησις, ὁ μὲν ἅμα τῇ οὐσίᾳ ἀρχὴ καὶ δύναμις ὢν δι' ἐνεργείας τῆς γεννήσεως, παρακτικὴ τοῦ Υἱοῦ· διὸ καὶ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὑπὸ τῆς θεολόγου βροντῆς ὠνόμασται· νοῦ γὰρ γέννημα λόγος· ἡ δ' αὖ σύναμα τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἀρχὴ καὶ δύναμις οὖσα δι' ἐνεργείας τῆς προβολῆς, ἢ πνεύσεως παρακτική, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως, οὐχ ὡς ἀρχὴ αὐτεξούσιος, ἀλλ' ὡς ἀναγκαία καὶ φυσική τις δύναμις καὶ ἀρχή· διὸ πρὸς τῶν θεολογούντων ἀγάπη τὸ θεῖον κέκληται Πνεῦμα. Τῆς γὰρ ἀγάπης ἡ δύναμις βούλησις. Συνᾴδει δὲ τὰ λεγόμενα ταῖς τῶν θεολογούντων φωναῖς, οὐχ ἧττον δὲ τοῖς εἰρημένοις ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἐν τῷ *Περὶ Τριάδος* βιβλίῳ, ἐν οἷς καὶ μνήμην μὲν τὴν γεννητικὴν, βούλησιν δὲ τὴν πνευστικὴν ἐκάλεσε δύναμιν.

4. Manifestum itaque est ex dictis, Patrem fontem esse Deitatis, et solam causam, et solam originem supersubstantialis Divinitatis, et solum genitorem simul et productorem, et alia, quibus ipsum theologorum schola cohonestat; non solum quod jam dictas facultates atque fecunditates a nemine habeat, sed quod ipse solus sit solum in divinis producens. Ipse etenim solus est, qui jam dictis facultatibus veluti fons et principium, et

δ'. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ Πατὴρ πηγαία θεότης, καὶ μόνον αἴτιος, καὶ πηγὴ μόνη τῆς ὑπερουσίου θεότητος, καὶ μόνος γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεὺς, ὅσα τ' ἄλλα πρὸς τῶν θεολογούντων ὠνόμασται, οὐ μόνον τῷ παρὰ μηδενὸς ἔχειν τὰς εἰρημένας δυνάμεις καὶ γονιμότητας, ἀλλὰ καὶ τῷ μόνον αὐτῷ ἐν τοῖς θείοις εἶναι τὸν μόνον παράγοντα. Αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν ὁ παράγων ταῖς εἰρημέναις δυνάμεσιν, ὡς πηγὴ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ

Digitized by Google

ὅ τι ἂν εἴποι τις τῶν ὁμοίων. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι αἱ εἰρημέναι δύο δυνάμεις ἡ θεία οὐσία πάντως ἐστὶ, καὶ τὰ ἀποδιδόμενα τῷ Θεῷ, νοῦς τε καὶ βούλησις. Νοῦς δὲ ἄρα καὶ βούλησις τελειότητες. Δυοῖν δὲ ὄντοιν τοῖν παραγομένοιν προσώποιν, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ὁ μὲν πρόεισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ᾗ Πατὴρ, διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεται τῇ υἱότητι· Υἱὸς γὰρ Πατρὸς, ὥσπερ καὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ λέγεται· ὁ δ' αὖ πάλιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐχ ᾗ Πατὴρ, ἀλλ' ᾗ προβολεὺς δήπου, καὶ προβάλλων, καὶ πνέων, καὶ ὅσα τῆς ὁμοίας ὄντα τυγχάνει δυνάμεως. Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸ θεῖον ἀναφέρεται Πνεῦμα τῇ προβολῇ. Προβολέως γὰρ πρόβλημα λέγεται, καθάπερ καὶ προβολεὺς αὖ προβλήματος προβολεύς. Ὥσπερ οὖν τοῦ προβολέως ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται κατὰ μὲν τὸ ἀΐδιον οὗ, ἅμα γὰρ κατ' ἐκεῖνο Πατήρ τε καὶ προβολεὺς, συναϊδίως τοιοῦτος ὤν, κατὰ δὲ τὸ δύνασθαι καὶ προάγειν. Πρότερον γὰρ τὸν Υἱὸν παράγει τοῦ Πνεύματος, ἤδη νοούμενος ὑφεστηκέναι τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητι, τῇ πατρότητι· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς αὖ πάλιν προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὅτι οὐχ ἅμα ἀλλήλοις συναϊδίως ἐστίν· οὕτω γὰρ τὰ τρία πρόσωπα ἅμα πάντη καὶ ξυναΐδια, καὶ οὐδαμῶς ἄλλο ἄλλου γε πρότερον· καὶ ὅτι τὸ γεννᾶσθαι πρότερον ἐκ τῆς τοῦ χρήματος φύσεως τοῦ προβάλλεσθαι, καὶ τὸ γεννᾷν τοῦ προβάλλειν, οἷς προεπινοεῖται Πατὴρ τοῦ προβάλλοντος. Καὶ αὕτη πάντως ἐστὶν ἡ τῶν θείων ὑποστάσεων τάξις, ἐκ τῆς πηγαίας ἀρχῆς καὶ αὐτὴ ἀνίσχουσα τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν ὁ Πατὴρ μὲν τοῖν δυοῖν, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ θείου Πνεύματος πρότερος· καὶ ταῦτα κατὰ τὸ αὐτὸ νῦν τῆς ἀϊδιότητος ἅμα Πατρός τε ὄντος Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος.

A causa, et quidquid aliud in re tanta ac simili quispiam excogitaverit, producit. Clarum item est dictas duas facultates divinam essentiam plane esse, et quæ Deo attribuuntur intellectus et voluntas. Intellectus itaque et voluntas perfectiones sunt. Verumtamen cum personæ, quæ producuntur binæ sint, Filius et Spiritus sanctus, ille quidem prosilit ex Patre, qua Pater est, ideoque ad ipsum filiatione refertur : Filius enim Patris est, quemadmodum et Pater, Filii Pater dicitur. Hic vero rursus ex eodem Patre procedit, non qua Pater est, sed qua productor, et producens, et spirans, et quæcunque alia similem facultatem exprimunt. Propterea ad ipsum divinus refertur Spiritus productione. Productoris enim productio dicitur, sicuti et B productor vice versa producti est productor. Quemadmodum itaque Pater prius intelligitur quam productor, non secundum æternitatem; namque ea simul una sunt et Pater et Productor, ab omni æternitate talis exsistens, sed secundum facultatem et productionem ; prius enim Filium producit, quam Spiritum, cum jam intelligatur proprietate ad Filium, paternitate nempe subsistere : pari modo et Filius prius intelligitur, quam Spiritus, non quod una simul non sint eadem æternitate : sic enim tres personæ simul modis omnibus, et æviternæ, et nullatenus alia alia præcedit : sed quod generari prius sit ipsa natura, quam produci, et generare. quam producere, quibus prius intelligitur Pater, quam producens. Et hic est divina- C rum hypostaseon ordo ex primigenio principio Patre assurgens quo Pater utraque persona, Filius vero Spiritu sancto anterior est : licet secundum idem momentum æternitatis Pater, Filius et Spiritus sanctus una simul sint.

ε'. Ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνο τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι δίκαιον, θεολογικώτατον ὄν· ὅτι ὁ Πατὴρ ἑκάτερον τῶν θείων παράγει προσώπων, ἴσον ἑαυτῷ πάντη πάντως καὶ ὅμοιον ταῖς αὐταῖς τῷ ἀριθμῷ τελειότησι. Πάντα γὰρ ὅσα πρόσεστι τῷ Πατρὶ ἄνευ πατρότητος, καὶ ὅσαπερ ἐφαρμόττει τῇ θείᾳ πατρότητι, καὶ ἄνευ πατρότητος ἅμα καὶ πνεύσεως, καὶ ὅσαπερ αὐταῖς κοινῶς ἐφαρμόττει, κοινὰ καὶ τοῖς ἐκ Πατρὸς εἶναι ὁ θεολογικὸς παραδίδωσι λόγος. Αὐτὰ μὲν γὰρ, ἤτοι πατρότης, καὶ πατρότης ἅμα καὶ πνεῦσις, καὶ ὅσαπερ ἕπεται τῇ πατρότητι, καὶ αὖ πάλιν πατρότητί τε καὶ πνεύσει σχέσεις εἰσὶ μόνον, οὐ τελειότητες, ὥσπερ καὶ ἡ υἱότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Πνεύματι πνεῦσι,· διὸ καὶ ἰδιότητες ταῦτα, ἑνὶ μόνῳ τῶν προσώπων ἑκάστου προσόντος ἥκιστα κινουμένου καὶ μεταπίπτοντος. Τὰ δὲ παρὰ ταῦτα πάντα τὰ αὐτὰ τῷ ἀριθμῷ κοινὰ τοῖς τρισὶν, ἵν' εἴη τοῖς αὐτοῖς ἴσος καὶ ὅμοιος Θεὸς ὁ Υἱὸς Θεῷ τῷ Πατρὶ, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα Θεῷ Πατρί τε καὶ τῷ Υἱῷ· καὶ διὰ ταῦτα Θεὸς εἷς τὰ τρία, τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ταῖς αὐταῖς τελειότησι, τοῦ τρόπου μόνου πως ἐναλλάττοντος, οἷς ἐν Πατρὶ μὲν πηγαίως ταῦτα, καὶ ἀνάρχως, καὶ ἀναιτίως, καὶ μὴ παρ' ἄλλου του διδόμενα, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ καὶ Πνεύματι

5. Illud quoque jam dictis apponi non absonum fuerit, ex intimis theologiæ arcanis petitum : Pater ex divinis personis utramque sibimetipsi æqualem per omnia et similem iisdem numero perfectionibus producit. Quæcunque enim insunt Patri, excepta una paternitate, et iis quæ divinæ paternitati accommoda sunt, exceptaque paternitate et spiratione, et quæ illis adaptantur, communia iis quoque, qui ex Patre sunt, theologorum D sententia facit. Illa siquidem, paternitas nempe, et paternitas simul et spiratio, et quæ paternitatem consequuntur, itemque paternitatem et spirationem, relationes tantummodo sunt, non perfectiones, quemadmodum et filiatio, et, quæ in Spiritu est, spiratio : propterea proprietates, uni soli personæ singulatim inhærentes, nulloque modo sese moventes, aut in aliam recidentes. Præter hæc, universa reliqua eadem numero tribus juxta communia sunt, ut iisdem æqualis et similis Deus Filius sit Deo Patri, et Deus Spiritus Deo Patri, Deoque Filio ; propterea tria hæc Deus unus, una eademque essentia iisdemque perfectionibus modo tantummodo vario diversoque, quo in Patre quidem hæc tanquam in fonte, et absque principio et causa,

Digitized by Google

nec ab alio exhibita insunt, in Filio vero et Spiritu, ab alio exhibita, Patre duntaxat, non veluti in fonte, nec absque principio et causa. Solus siquidem fons supersubstantialis divinitatis Pater est, et solus ipse causa, et causator, quod et solus sine causa et sine principio est : neque enim ex aliquo ipse est, ut quodammodo et ipse productus sit, et quæ in ipso sunt ab alio quopiam, et non sine principio, et tanquam in fonte. Siquidem ipse solus est Filii et Spiritus principium absque principio, et absque causa, ut dicebamus.

παρ' ἄλλου του διδόμενα τοῦ Πατρὸς οὐκ ἀνάρχως, οὐ πηγαίως, οὐδ' ἀναιτίως. Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ, καὶ μόνος αὐτὸς αἰτία καὶ αἴτιος, ὅτι καὶ μόνος ἀναίτιός τε καὶ ἄναρχος. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τινος καὶ αὐτὸς, ἵν' εἴη καὶ αὐτός πως αἰτιατὸν, καὶ τὰ αὐτῷ προσόντα παρ' ἄλλου του καὶ μὴ ἀνάρχως, μηδὲ πηγαίως. Αὐτὸς γὰρ μόνος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀρχὴ ἄναρχος καὶ ἀναίτιος, ὡς ἐλέγομεν.

6. Producens igitur Pater Filium communicat ipsi divinam essentiam, reliquasque omnes illius perfectiones, uti et generativam et productivam simul facultatem. Cum enim ejusdem essentiæ personæ sint, easdem quoque possident perfectiones, ut demonstratum est, et intellectus quidem et voluntas perfectiones sunt. Cum alioquin quis non novit intellectum et voluntatem eadem prorsus omnique ex parte in Patre, et Filio, et Spiritu? Verumtamen cum Filius producebatur a Patre, ut Patre, non intelligitur Spiritus sanctus ex Patre ut producente produci. Præintelligitur enim Pater, qua Pater producenti, qua producens est, ut dicebatur. Aliter paternitate, quæ est una ex proprietatibus, sustinente paternam hypostasim, veluti et Filium filiatio, et Spiritum productio, non utique simul fuerit paternitas, et, quæ in Patre est, productio. Præintelligetur siquidem paternitas quæ in Patre est, et idem erit dicere, activæ productioni. Quare et Filius, cum Pater ut producens producit Spiritum sanctum, eamdem possidens a Patre per generationem facultatem, productivam nempe, una cum Patre intelligetur in Spiritus processione, quæ una fuerit ex Patre per Filium, una scilicet principio, et una facultate, quæ in Patre et Filio est, in illo veluti in fonte, et absque principio, nec ab alio tradita; in Filio vero tanquam ex principio sine principio, et fonte, et causa per generationem exhibita, ex qua ambo exsiliunt Filius et Spiritus sanctus. Quapropter Spiritus sanctus jure merito ex Patre per Filium procedere dicitur, indubitata ac clara theologorum sententia. Neque enim ex solo Patre, ne Filius illi reputaretur dissimilis, tanquam qui easdem atque Pater perfectiones non possideret, propterea neque consubstantialis, quod conformissimum est Arianæ hæresi, qui Filium divina natura Patris spoliabat. Quorum etenim facultates diversæ sunt, essent quoque eadem ipsa essentia diversa. Neque rursus ex Filio, ne iterum Filius principium existimaretur sine principio : indeque rursus a paterna essentia naturaque alienus. Ad hæc, ne et nepos Patris reputaretur Spiritus sanctus, et Filius item Filii Dei. Esset enim vicissim et Filius Pater. Item, ne quid Filio inesse, veluti productivam facultatem Spiritus sancti, opinaremur, quod non esset idem numero in Deo et Patre. Introducitur namque et

ς'. Παράγων τοίνυν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, δίδωσιν αὐτῷ τὴν θείαν οὐσίαν, καὶ ὅσαπερ αὐτῆς τελειότητες, ὥστε καὶ τὴν γεννητικὴν καὶ προβλητικὴν ἅμα δύναμιν. Τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας τὰ πρόσωπα καὶ τὰς αὐτὰς ἔχει δήπουθεν τελειότητας, ὡς ἐδέδεικτο· καὶ νοῦς δὲ καὶ βούλησις τελειότητες. Ἄλλως τε τίς οὐκ οἶδε νοῦν τε καὶ βούλησιν τὰ αὐτὰ πάντη πάντως ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι; Ἀλλὰ μὴν δθ' ὁ Υἱὸς παρήγετο ἐκ Πατρὸς ὡς Πατρὸς, οὐ νοεῖται τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως παράγεσθαι. Προεπινοεῖται γὰρ ὁ Πατὴρ ᾗ Πατὴρ, τοῦ προβολέως ᾗ προβολεὺς, ὡς ἐλέγετο. Ἄλλως τε καὶ τῆς πατρότητος ὑφεστώσης, μιᾶς ἰδιότητος οὔσης, τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν, καθάπερ καὶ τὸν Υἱὸν ἡ υἱότης, καὶ τὸ Πνεῦμα ἡ προβολή, οὐκ ἂν ἅμα εἴη πατρότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Πατρὶ προβολή. Προεπινοηθήσεται γὰρ πατρότης τῆς ἐν Πατρὶ, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς ἐνεργητικῆς προβολῆς. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς, δθ' ὁ Πατὴρ ὡς προβολεὺς παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν αὐτὴν ἔχων παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννήσεως δύναμιν, τὴν προβλητικὴν δηλαδὴ, ξυνεπινοηθήσεται τῷ Πατρὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πρόοδον, μίαν οὖσαν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, μιᾷ δηλαδὴ δυνάμει τε καὶ ἀρχῇ, τῇ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐν μὲν ἐκείνῳ πηγαίως οὔσης καὶ ἀνάρχως καὶ μὴ παρ' ἄλλου, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ διδομένη διὰ γεννήσεως ἐκ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἀνάρχου καὶ πηγῆς καὶ αἰτίας, ἐξ ἧς ἑκάτερα πρόεισιν Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ὥστε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται δι' Υἱοῦ, κατὰ τὴν ξυνεπιτυγμένην θεολογίαν. Οὐδὲ γὰρ ἐκ μόνου Πατρὸς, ἵνα μὴ νομίζοιτο ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἀνόμοιος, μὴ τὰς αὐτὰς ἔχων τελειότητας τῷ Πατρὶ, καὶ διὰ τοῦτο μηδ' ὁμοούσιος, ὅπερ οὐδαμῶς ἀπέοικε τῇ τοῦ Ἀρείου αἱρέσει, τὸν Υἱὸν ἀλλοτριούσῃ τῆς θείας φύσεως τοῦ Πατρός· ὧν γὰρ αἱ δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἶεν ταῖς οὐσίαις διάφορα· οὐδ' αὖ ἐξ Υἱοῦ ἵνα μὴ πάλιν ὁ Υἱὸς ἀρχὴ νομίζοιτο ἄναρχος, κἀντεῦθεν πάλιν ἀλλότριος τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ φύσεως· πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ υἱωνὸς νομίζοιτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς, καὶ υἱὸς αὖ πάλιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἦν γὰρ ἂν καὶ ὁ Υἱὸς αὖ πάλιν Πατήρ· πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ νομίζοιτό τι τῷ Υἱῷ προσεῖναι ὡς παρακτικὴ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὴ τῷ αὐτῷ ὂν τῷ ἀριθμῷ κἀν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἐπεισάγεται γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν αὖθις τὸ τῆς οὐσίας ἀνόμοιον, ἃ δὴ πάντα ἀνόσια καὶ ἀθέ-

Digitized by Google

μιτα, καὶ πόῤῥω τῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας καὶ πίστεως.

ζ'. Διὰ τοῦτο οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, καὶ ἡ καθολικὴ ἑβδόμη σύνοδος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπεφήναντο δι' Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, οὐχ ὡς αἰτίου τοῦ Υἱοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς ἀρχῆς ἁπλῶς καὶ προβολέως τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἀλλ' ὡς ξυναιτίου καὶ ἀρχῆς ἐξ ἀρχῆς, οὐδ' ὡς μὴ οἷόν τε ὄντος τοῦ Πατρὸς μόνου, μόνως τὸ Πνεῦμα παράγειν τὸ ἅγιον. Ἦ γὰρ ἂν οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἄνευ τινὸς ἑτέρου προσώπου γεννῆσαι μόνος Πατὴρ ἠδύνατο, οἷς τῆς αὐτῆς ἐστι τελειότητος τῶν παραγομένων ἑκάτερον καὶ δυνάμεως. Πατὴρ μὲν γὰρ αὐτὸς αὐτάρκως τὸν Υἱὸν γεννᾷ, καὶ τὸ Πνεῦμα προβάλλει τὸ ἅγιον, αὐτοῦ τε ὄντος ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, αὐτοῦ τε αὖ ἀπόντος τῇ ἐπινοίᾳ, οὐδ' Υἱὸς ὅλως ἔσται, οὐδὲ τὸ Πνεῦμά πως ἐξ Υἱοῦ, οὐδ' ὅλως ἐν οὐδὲν τῶν προσώπων, μὴ ὅτι γε πρόοδος, καὶ ἡ πρὸς ὕπαρξιν τῶν προσώπων ἐνέργεια. Υἱὸς δ' ὡς προβάλλων, παράγων πως καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς προϊὸν, αὐτό γε προβάλλει, καὶ τοῦ Πατρὸς προβάλλων ἐξήρτηται, μὴ ὅτι καθὸ γεννᾶται, ἀλλὰ καὶ ᾗ προβάλλων ἐστὶν, οἷς διὰ γεννήσεως τῆς αὐτῆς μεταλαβὼν δυνάμεως τοῦ Πατρὸς ὡς προβάλλοντος, προβάλλει καὶ αὐτὸς σύναμα τῷ Πατρὶ τὸ ἐκ Πατρὸς προβαλλόμενον. Ὡς γε καὶ εἰ κατ' ἐπίνοιαν ὁ προβολεὺς μὲν τοῦ Πατρὸς προηγεῖτο, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρότερόν πως ἐκ τοῦ προβολέως παρήγετο τοῦ Υἱοῦ, ὁ Υἱὸς ἂν ἦν ἐκ τοῦ προβολέως διὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δέ γε Πνεῦμα τῇ αὐτῇ δήπου δυνάμει τῇ ἐν Πατρὶ, τῇ γεννητικῇ δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ παρῆγεν ἂν καὶ αὐτὸ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προβολέως ὡς γε Πατρός· οὐχ ὅτι ὁ προβολεὺς ᾗ Πατὴρ οὐκ ἦν ἂν αὐτάρκης τὸν αὐτοῦ γεννῆσαι Υἱὸν, ὅπου νῦν αὐτὸν αὐτάρκως μόνος γεννᾷ, καθάπερ καὶ τότε μόνος αὐτάρκως ἂν τὸ Πνεῦμα παρῆγε τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἂν εἶχε γεννητικὴν δύναμιν τῷ Πατρὶ διὰ πνεύσεως αὐτῷ δοθεῖσαν, ὡς τελειότητα καὶ δύναμιν ἐκ Πατρὸς, μήπω τοῦ Υἱοῦ τῇ ἐπινοίᾳ παραγομένου. Τὴν δὲ ξυνεπτυγμένην ταύτην θεολογίαν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀναπτύξασα Ἐκκλησία *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα* ἐθεολόγησεν ἐκπορεύεσθαι, ταυτὸ βουλομένη νοεῖν διὰ τούτου τῷ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, ἵν' αἰτίαν μὲν διὰ τούτου καὶ πηγὴν καὶ ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς πηγαίαν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως τὸν Πατέρα κηρύξῃ, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνὴν, ξυναίτιον δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ πηγὴν ἐκ πηγῆς, καὶ ἀρχῆς τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, τῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἔχειν τὴν προβλητικὴν δύναμιν, ὡς ἐλέγομεν, ᾗ Πατὴρ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὸ καὶ ἀρχοειδῶς μὲν καὶ προηγουμένως, φαίην δ' ἄν, καὶ προκατηρτικῶς, καὶ ἀρχικῶς, καὶ κυρίως ἐκ τοῦ Πατρὸς προΐέναι φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐχ οὕτω, κἂν καὶ ἐξ αὐτοῦ τῇ αὐτῇ παράγηται δυνάμει καὶ προβολῇ. Οὐδὲ γὰρ αἴτιος ἀναίτιος ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἀρχὴ ἄναρχος τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως.

η'. Ταῦτά τοι καὶ ἐξ Υἱοῦ λέγειν ἐθέσπισε τὸ

hoc rursum, essentiæ nempe dissimilitudo, quæ omnia impia, nefaria, et a Christiana Ecclesia et fide quam disjunctissima sunt.

7. Hinc doctores Ecclesiæ et universalis septima synodus decreverunt, ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere, non quod sit causa Filius, et principium absolute, et productor hypostasis Spiritus; sed quod cum alio causa sit, et principium ex principio, neque quod non sit potis solus Pater singulariter Spiritum sanctum producere: tum enim neque Filium sine alterius personæ ope solus generare potuisset: cum ejusdem sit perfectionis facultatisque ex productis utrumque. Nam Pater ipse sufficienter Filium generat, et Spiritum sanctum producit, et cum ille est, erit plane et Filius, et Spiritus: et si is defecerit cogitatione nostra, prorsus neque Filius erit, neque etiam Spiritus ex Filio, et nulla penitus persona, tantum abest, ut processio sit, et in exsistentiam personarum motus. Filius vero veluti producens, suo modo producens, et ipse Spiritum sanctum, ex Patre emanantem producit, producensque Patri adhæret, non tantum ut generatur, sed etiam ut producit: namque per generationem facultatis paternæ, ut producentis particeps factus, producit et ipse una cum Patre, quod a Patre producitur. Adeo ut, si nostra imaginatione fingamus, a producente Patrem ipsum præcedi, et Spiritum sanctum ante ipsum Filium produci, Filius esset a productore per Spiritum, et Spiritus eadem, quæ in Patre est, facultate, generativa nempe Filii, produceret et ipse Filium ex productore tanquam Patre. Non quod producens, qua Pater est, non esset sufficiens suum generare Filium, cum nunc illum sufficienter solus generat, quemadmodum et tum solus sufficienter Spiritum sanctum produxisset: sed quod perinde atque Pater generativam facultatem sibi per spirationem communicatam, veluti perfectionem et facultatem possedisset, cum nondum Filius a Patre cogitatione nostra productus esset. Et hanc quidem theologiam implicitam Romana Ecclesia explicans, *et ex Filio Spiritum procedere* determinavit; id scilicet insinuans, per Filium ex Patre, ut hocce causam, et fontem, et principium primum sancti Spiritus hypostasis Patrem evulgaret, etiam secundum Dei Verbi vocem, et causam communiter Filium, et fontem ex fonte, et principium ex principio ejusdem hypostasis, quod a Patre ipse productivam facultatem, qua Pater Spiritum sanctum producit, ut dicebamus, habeat. Quapropter a primigenia causa et principali, adderem ipse, primaria et præcipua et propria a Patre procedere tradit Spiritum sanctum, ex Filio vero non æque, licet et ex ipso eadem facultate et productione producatur. Neque enim Filius est causa sine causa, neque principium sine principio hypostasis Spiritus.

8. Propterea*que et ex Filio* dici *Spiritum san-*

Digitized by Google

Azymorum. Et quid opus est dicere, Christum unum anticipasse propter crucifixionem die Parasceves futuram ; cum sanctus Lucas adversetur, ita de feria quinta scribens : *Erat dies Azymorum quo Pascha debebat immolari?* Dicens enim, *oportebat*, necessitatem legis, et non liberum Christi arbitrium manifestat. Concludamus igitur ex opinione et sententia doctorum theologorum Latinorum, Christum ipso die Paschatis cruci affixum, Parasceve scilicet, cum pati deliberasset, et semetipsum verum agnum tempore agni typici sacrificare, et secundum astronomos eadem Parasceve ex verno æquinoctio quintam et decimam lunam fuisse. Translationem vero Paschatis in Sabbatum ex vetusta Judæorum consuetudine factam, qui inter has duas solemnitates difficultatem deprehendunt, quo tempore cibi præparari non poterant, duos dies festos in unum Sabbatum contraxere ; ideoque Joannem scripsisse : *Erat enim magnus ille dies Sabbati*, quasi duplicem diem festum innueret. Et hoc item ex ipsis Judæis addiscere possumus, qui nunquam celebrant Pascha die Parasceves. Et de azymis, et sacrificio Paschali, ista satis sint. Et hæc scripsi vobis, Græci amicissimi, non panem vestrum, quem adorans æque atque nostra azyma revereor, incusans, sed exponens, neque probe, neque ut Christianum addecet, vos gerere, dum Latinorum azyma dicto factoque læditis injuriaque afficitis. In utrisque siquidem, uti dictum est, verus Christus continetur. Amice itaque admoniti, abstinete vos in posterum a temeritate et maledicentia.

A γενέσθαι ἐν τῷ Σαββάτῳ. Εἰ δὲ ἦν τὸ Πάσχα τῷ Σαββάτῳ, πῶς ὁ Χριστὸς πρὸς τοὺς μαθητὰς εἶπε τῇ Τετράδι ἐν Βηθανίᾳ ὤν, *Οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα γίνεται, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι*, δηλονότι τῇ Παρασκευῇ. Καὶ τῇ Πέμπτῃ, πρὸ τῆς Παρασκευῆς, ἣν πάντες εὐαγγελισταὶ ὀνομάζουσι πρώτην ἡμέραν τῶν Ἀζύμων, ἐν τῇ ἑσπέρᾳ, τὸν ἀμνὸν ἔφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν. Θυσία δὲ ἀμνοῦ ἦν κατὰ νόμον τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ σελήνῃ, καὶ τῇ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ τὸ Πάσχα, καὶ ἑορτὴ τῶν Ἀζύμων. Καὶ εἰς τί λέγῃ, ὅτι ὁ Χριστὸς προέφθασε μίαν ἡμέραν, διὰ τὴν σταύρωσιν, μέλλουσαν τῇ Παρασκευῇ; ἀντιλέγει ὁ θεῖος Λουκᾶς, γράφων οὕτως περὶ τῆς Πέμπτης· *Ἦν δὲ ἡμέρα τῶν Ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει* B *θύεσθαι τὸ Πάσχα*. Λέγων γάρ, *ἔδει*, δηλοῖ ἀνάγκην τοῦ νόμου, καὶ οὐκ ἐλευθερίαν θελήματος τοῦ Χριστοῦ. Συμπεραίνωμεν οὖν ἐκ τῆς δόξης καὶ γνώμης τῶν παιδευτῶν θεολόγων Λατίνων, τὸν Χριστὸν σταυρωθῆναι τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα, δηλονότι τῇ Παρασκευῇ ἡρημένον παθεῖν, καὶ θύεσθαι ἑαυτὸν ἀμνὸν τὸν ἀληθινὸν ἐν τῷ καιρῷ ἀμνοῦ τοῦ τυπικοῦ, καὶ κατὰ τοὺς ἀστρονόμους αὐτῇ τῇ Παρασκευῇ γενέσθαι σελήνην πέμπτην καὶ δεκάτην ἀπὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας. Μεταφορὰν δὲ τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Σάββατον ἀπὸ τῆς πάλαι τῶν Ἰουδαίων συνηθείας γεγενημένην, οἱ σκοποῦντες δυσχέρειαν ταῖν δυοῖν ἑορταῖν, ἐφ' ᾧ καιρῷ οὐκ ἔνι ἑτοιμάσαι τὰ βρώματα, ἑορτὰς δύο εἰς μίαν τοῦ Σαββάτου συνέθηκαν, καὶ διὰ τοῦτο γράψαι τὸν Ἰωάννην, *Ἦν γὰρ* C *μεγάλη ἐκείνη ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου*, ὡς ἂν ἐρεῖν αὐτὸν διπλῆν ἑορτήν. Καὶ τοῦτο μὲν ἔστιν ἐκ τῶν Ἰουδαίων μαθεῖν, οὐχ ἑορταζόντων ποτὲ τὸ Πάσχα ἐν τῇ Παρασκευῇ. Καὶ ἄλις περὶ ἀζύμων καὶ Θυσίας Πασχικῆς. Ταῦτα δὲ ἔγραψα ὑμῖν, Ἕλληνες φίλτατοι, οὐ διαβάλλων ἄρτον τὸν ὑμέτερον· τοῦτον γὰρ προσκυνῶ, ὥσπερ καὶ τὰ ἡμῶν ἄζυμα, ἀλλὰ λέγων, ἡμᾶς οὐκ εὖ ποιεῖν, οὐδὲ Χριστιανῶς, ὑβρίζοντας καὶ ἀτιμάζοντας τὰ τῶν Λατίνων ἄζυμα. Ἐν ἀμφοτέροις γὰρ, ὡς εἴρηται, Χριστὸς ἀληθινὸς περιέχεται. Νενουθετημένοι οὖν ἀγαπητῶς ἐξῆς παύσασθε αὐθαδείας καὶ κακολογίας.

JOANNES ARGYROPULUS.

NOTITIA

(Boernerus, *De doctis hominibus Græcis, Græcarum litterarum in Italia instauratoribus.* Lipsiæ 1750.)

Joannes Argyropulus, vulgo Argyropylus dictus, patria Constantinopolitanus, nobili genere natus (1), inter exsules Græcos qui Græcas litteras pariter atque philosophicas disciplinas in Italia tradiderunt præclarum adeptus est nomen. Quo primum is in Italiam venerit tempore, non convenit inter scriptores qui de illo memoriæ prodiderunt. Paulus Cortesius (2), bello Byzantino domo pulsum in Italiam eum

(1) Philanthropini nimirum ex sorore nepotem, et ex Argyrorum familia, qua privatas inter clarior in Græcia exstiterit nulla, Joannem Argyropulum fuisse, refert Nicolaus Commenus Papadopoli in *Historia gymnasii Patavini*, tom. II, pag. 179. De familia Argyrorum seu Argyropulorum, vid. Car. du Fresne *De familiis augustis Byzantinis*, pag. 154 seqq.

(2) *Dial. de hominibus doctis*, pag. 45.

Digitized by Google

sese contulisse ait : speciatimque, capta a Turcis, anno 1453, Constantinopoli, factum id fuisse, recentiores plerique dicunt (3). Paulus Jovius (4) autem, posteaquam Theodorum Gazam Amurathe Græciam omnem victoribus armis quatiente, in Italiam profugisse, scripserat, eodem Turcarum impetu Argyropulum Græcia ejectum fuisse refert, eoque ipso, ante captam Constantinopolim, in Italiam eumdem transiisse significare videtur (5). Nic. Comn. Papadopoli (6), iterata vice in Italiam eum venisse, ac, sub primum quidem adventum, a Bessarione Patavium missum, in gymnasio illius urbis et Latinas litteras didicisse, et in Aristotele versatum esse, tum vero Constantinopolim rediisse, ac per aliquot annos ibi moratum, antequam urbs a Turcis expugnaretur, in Italiam remigrasse, sedemque ibi fixisse, tradit (7)*.

Doctrinæ suæ copias explicandi amplissimus Argyropulo Florentiæ obtigit campus. Etenim Cosmas Medicès, qui cum et opibus et auctoritate ea in urbe unus omnium maxime floreret, ita ut pater patriæ publico renuntiaretur decreto, summo litteras virosque litteratos prosequebatur amore, et incomparabili munificentia fovebat, honorificentissime acceptum illum Petro filio et Laurentio nepoti præceptorem dedit, qui parentis loco eum habuerunt ; tum vero Aristotelicam, cui addictus erat, philosophiam tradendi, Græcosque auctores studiosæ juventuti prælectionibus publicis enarrandi, eidem fecit potestatem (8). Magna cum laude mandato munere functus est Argyropulus et cum Laurentium Medicem, vix adhuc quidem puberem, dialecticis, eaque philosophiæ imbuit parte, qua de moribus præcipitur (9), tum Italos bene multos docuit, qui ut Cortesii (10) verbis utar, admirabili fama doctrinæ compulsi, se in ejus disciplinam tradiderant. Ex auditorum quos Florentiæ habuit, numero idem Cortesius producit Donatum Acciaiolum (11), et Matthæum Palmerium. Inter discipulos autem ejus primas facile tenet, qui in omni Græcæ Latinæque doctrinæ genere altius inde eminuit, Angelus Politianus. Is Argyropylum illum Byzantinum suum olim in philosophia præceptorem fuisse disertis profitetur verbis, eumque, cum litterarum Latinarum minime incuriosum, tum sapientiæ decretorum disciplinarumque adeo cunctarum quæ cyclicæ a Martiano dicuntur, eruditissimum habitum esse, addit (12). Exstant ejusdem Politiani in hujus præceptoris sui laudes duo epigrammata Græca, novo ac decimo ætatis suæ anno scripta (13). Quanti vero ille præstantissimi hujus discipuli sui Græcarum litterarum fecerit scientiam, vel ex eo intelligi potest, quod Scipio Carteromachus vidisse se testatur (14) Politianum Græce scribentem Joanni Argyropulo sæpe fuisse admirationi.

Posteaquam longo satis tempore philosophiæ et Græcarum litterarum doctoris munus Florentiæ obierat (15), et apud Medicem Cosmam, ac deinde filium Petrum nepotemque Laurentium, insigni fuerat et auctoritate et gratia, quibus etiam libros quosdam Aristotelis, Latine a se conversos dicavit (16), pestilentia gravi per urbem hanc incidente, et Etruriam pervastante, anno circiter 1473,

(3) Lud. Moreri in *Dictionario hist.*, tom. I, pag. 602 edit. Amst. an. 1740 ; Henr. Wharton, in append. ad Guill. Cave *Hist. litt.*, pag. 109 ; J. A. Fabricius, *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 425. Add. H. Hodius, *De linguæ Græcæ instauratoribus*, lib. II, cap. I, pag. 193.

(4) *Elog.* pag. 48, 50.

(5) Id ipsum etiam ex Jovii verbis colligit P. Bayle, in *Dictionar. hist. et crit.*, tom. I, pag. 308, de eo utique dubitans, num, capta Constantinopoli, in Italiam demum venerit Argyropulus. Jovio ille, hac occasione, nec immerito, succenset quod in elogiis suis ad pernoscendas temporis rationes scitu necessaria neglexerit.

(6) *Hist. gymnas. Patav.*, t. II, pag. 179. Inter Græcos qui cum Joanne Palæologo imp. ad concilium Florentinum profecti sunt, Ἀργυρόπουλος quidam memoratur a Duca *Hist. Byz.* c. 31, pag. 119 ed. Paris. a. 1689. Num is ipse noster fuerit Joannes, certo quidem dici nequit ; verisimilem tamen conjecturam facit de processione Spiritus sancti et concilii Florentini decreto, ad Lucam Ducaram ab hoc postea scriptus liber.

(7) In patria cum viveret, doctoris functus est officio. Testis est Mich. Apostolii προσφώνημα εἰς τὸν ἑαυτοῦ διδάσκαλον, Ἰωάννην τὸν Ἀργυρόπουλον, ὅτε ἤρξατο διδάσκειν ἐν τῇ ξενῶνος μουσείῳ * *Allocutio ad magistrum suum Joannem Argyropulum, cum docendi publice initium faceret* (Constantinopoli) *in auditorio xenodochi* ; quæ calamo exarata, in bibliotheca Vindobonensi exstat, teste Lambecio, Commentar. l. VIII, pag. 116. Huc etiam pertinet Fr. Philelphi ad Petr. Perleonem, Constantinopoli agentem, anno 1441 data epistola, qua ipsum per litteras Joan. Argyropulo, presbytero erudito et diserto, moroso vero eidem homini, sese commendasse, ei significat. Epp. lib. V, ep. 3, pag. 30.

(8) Vid. Jovius l. c.

(9) Vid. Angelus Politianus, *Miscellaneor. centur.* cap. 1. Conf. Joan. Mich. Brutus, *Hist. Florent.* lib. V : *Thes. antiq.* et *Hist. Italiæ* tom. VIII, part. I, pag. 101, et Pap. Massonius, *Elog.* p. I, pag. 358.

(10) *Dial. de doctis hominibus*, pag. 43.

(11) Hunc etiam quamplurimis, quos Florentiæ Argyropulus docuit, annumerat Raph. Volaterranus *Comment. urban.* lib. XXI, pag. 766. Plagii in hunc præceptorem suum commissi eumdem perperam accusavit Gabr. Naudæus, *Bibliogr. polit.* pag. 23, ut post Conringium ostendit Jac. Thomasius, *De plagio lit.*, § 347. Conf. Bayle *Dict.* tom. I, pag. 41.

(12) *Miscellan.* cap. 1. Opp. edit. Par. a. 1512, tom. I, fol. 103.

(13) Opp. Politiani tom. II, fol. 119.

(14) *Orat. de laudibus litterarum Græc.*, quam Henr. Stephanus Thesauro Gr. linguæ præfixit pag. 7.

(15) Florentia iter in Galliam eum aliquando fecisse ex Philelphi ad Thomam, regis Galliarum medicum, litteris commendatitiis (epp. lib. XIII, ep. 23) apparet.

(16) Vid. Politianus, *Miscellan.*, l. c

* Propter opus quod pro synodo Florentina scripsit Argyropulus, ei locum dedimus inter scriptores qui circa synodi tempora floruerunt. Edit.

Digitized by Google

Romam Argyropulus commigravit, ibidemque Græcas litteras, præsertim vero Aristotelis philosophiam docendi provinciam cepit (17).

Thucydidem, hac in urbe, et quidem in Vaticano, publice interpretantem Argyropulum audivit Joannes Reuchlinus noster, litteris Græcis jam antea quidem Basileæ ab Andronico Contoblanca, indeque Parisiis ab Hieronymo Spartiata institutus (18). Ferunt, Argyropulum, cum Reuchlinus, concionis cujusdam Thucydideæ partem recitare atque interpretari ab ipso jussus, verba illius non solum commode pronuntiasset, sed etiam egregie prorsus explorasset, vehementer miratum esse, ac præsentibus summæ dignitatis auditoribus exclamasse : Eheu, nostro exsilio Græcia transvolavit Alpes (19); cum fere in modum, quo Apollonius orator olim, cum Ciceronem Rhodi declamantem audivisset, admiratione æque ac mœrore affectus, Græcas litteras et eloquentiam ad Romanos illum transtulisse dixit (20). Habuit etiam Argyropulus senex Romæ ex nostris auditorem, Jacobum Questebergium, Fribergensem, qui non linguam tantum Græcam ab eo didicit, sed etiam philosophiæ initia percepit (21).

Senectute confectus Argyropulus, cum, ut Jovius tradit, immodico melopeponum esu, in febrem incidisset, Romæ decessit, relicto filio Isacio, musico nobili claroque (22). De anno vero ipsius emortuali non consentiunt inter se scriptores, nec certo is definiri posse videtur (23).

Præstanti omnino ingenio et præclara Græcarum litterarum doctrina atque eruditione fuit Argyropulus, Aristotelicæ cum maxime peritissimus philosophiæ. Magnis eo nomine laudibus certatim illum extollunt, qui propius ipsum noverant iique maxime idonei arbitri atque existimatores. Ex his in primis Franciscus Philelphus, in litteris commendatitiis ad Th. Francum, Mediolano, anno 1461 scriptis (24), cla-

(17) Jovius, l. c.

(18) Id Reuchlinus ipse nos docet, *Rudiment. Hebraic.* l. I, pag. 20, ubi de suis, quos in addiscenda lingua Græca habuit, magistris ita exponit : « Non apud Ionas, neque ulla in Græcia, sed Basileæ primum ab Andronico Contoblaca, deinde Parisiis, a Georgio Hieronymo Spartiata, post Romæ ab Argyropulo Byzantio, publice in Vaticano Thucydidem legente, Xysto IV pontifice, ad extremum Florentiæ Mediolanique, a Demetrio Chalcocondyle, Græcam linguam frustillatim, et quasi micas de mensâ domini cadentes, accepi. »

(19) Narrat hoc Philippus Melanchthon in oratione de Joan. Capnione seu Reuchlino, *Declamat.* tom. I, pag. 625, edit. Richardinæ; a quo acceptum id complures referunt, in primis Mart. Crusius, *Turco-Græciæ* l. I, pag. 58, et *Germ.-Græciæ* l. I, pag. 7; l. V, pag. 235; Matth. Dresserus, *Orat.* tom. III, pag. 55 sq.; Joann. Conr. Dietericus, in Progr. de restauratione Gr. litt. per Germaniam, auspiciis Jo. Reuchlini cœpta, sub init.; Jo. Henr. Maius, in Vita Reuchlini, pag. 28, 213 et 216, etc. Ipsa Melanchthonis audire juvat verba, quæ ita habent : « Tunc etiam (Capnio, a Philippo, Pr. El. Palatino, legatus ad Alexandrum VI Pont. Max. missus) Romæ audivit Argyropulum, publice enarrantem Thucydidem, de quo sui congressus exordia hoc modo narravit ipse : *Cum in auditorium venisset ante lectionem, more legati, cum comitatu mediocri, et assiderent ibi multi homines nobiles, senes, cardinales etiam aliqui, salutat Argyropulum reverenter aeplorat exsilium Græcorum et narrat, se cupidum esse doctrinæ ipsius. Argyropulus interrogat, cujus sit et an Græcam linguam intelligat. Hic narrat, se Germanum esse, et non omnino rudem Græciæ linguæ. Jubet igitur Argyropulus eum legere partem Thucydideæ concionis et reddere sententiam. Legit clara voce Capnio et addit interpretationem. Cumque et sonus pronuntiationis non esset agrestis, et sententia recte et vonis verbis reddita esset, animadvertit Argyropulus, non prorsus tironem esse in Græca lingua et gemens exclamat : Græcia nostro exsilio transvolavit Alpes.* Non leve autem hac in narratione dubium chronologicum occurrit. Nempe cum, anno supra millesimum et quadringentesimum octavo et nonagesimo, legatus Romam venerit Reuchlinus, ad Argyropulum tunc illum accessisse, communi fere de tempore mortis Argyropuli relationi, qua, annis minimum duodecim ante, diem obiisse dicitur supremum, manifeste adversatur. Itaque errorem, quoad temporis rationem, Melanchthonem commisisse, et id, quod narrat, eo tempore, quo Argyropulum, Thucydidem publice legentem, Romæ se audivisse, Reuchlinus ipse loco antea citato, refert, Sixto IV videlicet Pontifice, qui ab anno sæculi 71 usque ad annum 84 pontificatui præfuit, accidisse arbitramur.

(20) Apollonii vocem refert Plutarchus in *Vitis parallelis*, edit. Augustini Bryani Londinensis vol. IV, pag. 444 : Σὲ μὲν, ὦ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην, ὁρῶν ἃ μόνα τῶν καλῶν ἡμῖν ὑπελείπετο, καὶ ταῦτα Ῥωμαίοις διὰ σοῦ προσγενόμενα, παιδείαν τε καὶ λόγον · *Te quidem, Cicero, laudo et admiror : Græciæ vero miseret me conditionis, cum cernam, quæ reliqua nobis sola erant ornamenta, ea quoque tead Romanos transtulisse, litteras et eloquentiam.*

(21) Testis iterum est Ph. Melanchthon in præfat. in Procli metaphrasin quadripartitæ Ptolemæi, *Declam.* tom. I, pag. 500, ubi de Questebergii hujus vitæ studiorumque ratione exponit.

(22) Vid. Raph. Volaterranus, *Commentar. urban.* lib. XXI, pag. 776. Alterum quem habuit, filium, Bartholomæum, doctum juvenem, pertristi amisit casu, quippe qui cum Romæ apud Bessarionem versaretur, a grassatoribus interfectus est. Magno ob id mœrore affecti, Bessarionis rogatu, consolatoriam ad patrem epistolam scripsit Jac. Piccolomineus, cardinalis Papiensis, quæ inter epistolas ejus ducentesima, pag. 619 et sqq., habetur. Mitius vero filii interitum tulisse patrem, ex Papiensis, quæ pag. 621 exstat, ad Bessarionem epistola patet; fortemque Joan. Argyropuli animum eo nomine prædicat Petr. Alcyonius, in Medice legato priore, edit. Ald. fol. C, 11.

(23) Jovius quidem, quem cæteri sequuntur, cum septuaginta haberet annos, ereptum eum esse, ait; quo autem a C. N. mortuus fuerit anno, non addit. P. Lambecio, Comm. de B. Vindob. l. VI, pag. 278, inter Gazam et Trapezuntium, seu, inter annum C. 1478 et 1485, obiisse videtur. J. A. Fabricius, *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 426, circa a. 1480 defunctum illum esse scribit, notatque Nic. Reusnerum, in cujus iconibus perperam a. 1571 exspirasse, tradatur. Nicolaus autem Comnenus Papadopoli, qui ὡς ἐκ τρίποδος sæpenumero loqui solet, Decessit Argyropulus, inquit, septuagenarius, anno 1486.

(24) Epp. lib. XIII, ep. 23, pag. 94 edit. Ven. a. 1502.

Digitized by Google

rissimum eum vocat philosophum, et eumdem virum eloquentissimum, atque omni disciplinarum genere præstantiaque pollentem, et hoc uno neminem in universo Græcorum genere neque doctiorem, nec sapientiorem esse confirmat. Eamdem in sententiam de illo ad Donatum Acciaiolum scribit (25), hunc-que et reliquam juventutem Florentinam laudat, quod in talis tantique et oratoris et philosophi Græci sese tradiderint disciplinam. Is ipse autem Acciaiolus, præceptorem hunc suum collaudans (26), Plures jam, inquit, annos, doctrinam tradidit nobis, tanta copia, tam multiplicibus variisque sermonibus, ut visus sit, temporibus nostris, veterum philosophorum memoriam renovare. A Cortesio (27) prope perfectus dicitur peripateticus et sane tolerabilis scriptor; ab Alcyonio (28), philosophorum suæ memoriæ facile princeps. Quam bene de eodem, præceptore suo, existimaverit Ang. Politianus, supra exposuimus. Plura virorum doctorum taceo testimonia, quibus de insigni eximiaque illius eruditione prædicarunt.

Quod multis doctis hominibus commune est vitium, ut arrogantia scientiæ, qua pollent, socia sit comesque, et hac inflati solos sese sapere putent, aliosque præ se contemnant, ab hoc adeo non liber fuit Argyropulus, ut potius is videri voluerit, qui omnes inter in omni doctrinæ genere unus emineret, et insolentius summorum etiam virorum despexerit eruditionem. Totus adeo in eo diversus fuit a vetere sodali suo, Theodoro Gaza, qui modestiæ suæ erga illum ipsum singulare dedit documentum. Etenim, cum Aristotelis Naturalia atque Moralia Argyropulus Latine convertisset, Gaza quædam, a se pariter translata, combussit, ne, ut Jovius ait, amicissimi hominis crescenti famæ officerent, si ad æmulationem ódiosa comparatione certaretur. Latina enim, addit, ubertate facundior, et Græcorum modestissimus hoc facile dabat elate ambitioso et amplioris percupido fortunæ. Arrogantiæ ipsius luculentum exemplum memorat Politianus, ubi, præceptorem illum suum, Ciceronem philosophiæ pariter atque Græcarum litterarum imperitiæ arguisse, refert; et cum omnium acerrimus esset in disputando atque aurem (quod ait Persius), mordaci lotus aceto, facile id sibi cæterisque, tum quidem sectatoribus suis persuasisse ait ut, quod pene dictu quoque nefas sit, pro concesso inter ipsos haberetur, nec philosophum fuisse M. Tullium nec litteras Græcas calluisse (29).

Sed et ebriositate ac voracitate famæ suæ maculam aspersit Argyropulus, si quidem Jovio fides est habenda, qui, vini et cibi æque avidum et capacem, et multo abdomine ventricosum eum fuisse, tradit (30). Eodem auctore, Romæ ita opimis stipendiis vitam traduxit, ut tota substantia quotidianis sumptibus æquaretur, et in extremo vitæ actu jocatus, ditiores amicos, æris alieni, condito testamento, hæredes relinqueret.

Præcipua Argyropuli doctrinæ ingeniique monumenta sunt Latinæ complurium Aristotelis librorum interpretationes, quas Florentiæ confecit, gratique sui erga veræ virtutis altricem domum Mediceam, animi exstare voluit testes. Ex Græco nimirum Latine convertit Aristotelis *Prædicamenta; De interpretatione* librum; *Analyticorum posteriorum* libros; *Physicæ auscultationis* libros octo; *De cœlo* libros quatuor; *De anima* libros tres; *Metaphysicorum* libros duodecim; *Ethicorum ad Nicomachum* libros decem; et *Politicorum* libros octo. Versiones hæ antiquioribus Aristotelis operum editionibus Latinis ac nonnullæ etiam in Græco-Latinis quibusdam leguntur. Mss. in bibliotheca Laurentiana Medicea asservantur, hasque continentes in illa exstant codices aliquot membranacei, elegantissimis Cosmæ et Petri, Mediceorum, ipsiusque interpretis, iconibus exornati (31). Diversa et contraria inter se de Argyropuli versionibus virorum doctorum sunt judicia (32). R. Volaterranus (33), eleganter magis quam fideliter Aristotelis libros eum convertisse censet. Contra ea Joach. Perionius (34), fideliter magis quam ornate eleganterque illos ipsos translatos ab eo fuisse ait. Petrus Nannius (35) autem, ad verba magis quam ad sensum Argyropulum attendisse, ipsiusque adeo interpretationes nec fideles, nec elegantes esse, pro-

(25) Eodem Epp. libro, epistola 25; ex qua etiam discimus Mediolanum a. 1456 Argyropulum venisse, et a principe perhumaniter perbenigneque tractatum, ad Transalpinos transiisse, reditus ad constitutum tempus spe facta.

(26) Procem. in expositionem libr. *Ethicorum* Aristotelis, ad clariss. virum, Cosmam Medicem.

(27) *Dial. de doctis hominibus*, pag. 43.

(28) *L. s. c.*

(29) Vid. Politianus, *Miscell.* c. 1: quo ipso capite, Ciceronem ejusque expositionem vocabuli ἐντελέχεια, *Tuscul. Quæst.* I, 10, qua Tullianam Græcæ linguæ ignorantiam comprobare instituerat Argyropulus, a calumnia ejusdem, cujus quidem alias apud se non exigui ponderis auctoritatem esse profitetur, ex instituto defendit Commenus Papadopoli, *l. s. c.*, ubi Jovii repetit narrationem, quod Argyropulus, Ciceronem Græcas litteras ignorasse prædicaverit, addit: Qua in se non omnino Argyropulus delirabat. Perbelle! Nempe, ut Politianus de Græcis suæ ætatis hominibus testatur, Latinos in participatum suæ linguæ doctrinæque non libenter admittit ista natio.

(30) Conf. Bayle *l. c.* Argyropulo, quod Ciceronem non magni fecerit, subiratum Jovium hæc de illo scripsisse opinatur Hodius *l. c.*, p. 194.

(31) Vide Catal. Biblioth. Laurent.-Medic. a Bernard. de Montfaucon in *Biblioth. bibliothecarum mss. nova* vulgatus p. 379, 402, 342, 403 et 418.

(32) Pluribus illa enarrat P. Bayle, in *Diction. hist. et crit.*, tom. I, pag. 308.

(33) *Comm. urb.* lib. XXI, pag. 776.

(34) Teste Thuano, *Hist.* l. XXIII, p. m. 1057.

(35) Συμμίκτων lib. I, cap. 3, pag. 6. Conf. Baillet, *Jugem. des Sçavans*, tom. IV, pag. 355.

Digitized by Google

nuntiat. Attamen accurate interpretandi laudem illi haudquaquam denegandam esse, P. D. Huetius (36) arbitratur.

Joannem Argyropulum auctorem etiam habet *Expositio Ethicorum Aristotelis*, quam, ab ipso videlicet Florentiæ publice traditam (37), edidit Donatus Acciaiolus. In Latinum idem transtulit Basilii Magni *in Hexaemerum homilias novem;* eaque versio in Latinis et Græco-Latinis Basilii Magni operum editionibus exstat. *De processione Spiritus sancti*, ejusdem ad magnum ducem Lucam Ducaram (38), scriptum, in quo decreti, in synodo Florentina facti, explanatio habetur cum interpretatione sua Latina, Leo Allatius inseruit *Græciæ orthodoxæ* tomo I, Romæ a. 1652 edito, pag. 400 seqq.

Ἀνέκδοτα Argyropuli, quæ in celeberrimis Italiæ, Galliæ, Hispaniæ bibliothecis latent (39), potissimum hæc sunt : *Monodia et consolatio ad imp. Constantinum* (40) *in morte fratris Joannis*, qui anno 1448 decessit; *ad Constantinum Palæologum de regno liber; Comparatio inter principes antiquos et novi imperii*, Turcici videlicet. *Solutio difficultatum et quæstionum, a Cypriis quibusdam sapientibus et medicis sibi oblatarum* (41).

(36) *De claris interpretibus* ed. Stad., pag. 295.

(37) Profitetur id ipse Acciaiolus, in proœmio expositionis hujus, impr. Florentiæ apud S. Jacobum de Ripoli, an. 1487, fol., hisce verbis : « Expositionem (Argyropuli) accommodatam præcipue menti Philosophi, litteris mandare constitui, ut ii qui adesse non potuerunt, et harum rerum desiderio tenerentur, hæc, quæ nos ex ejus ore accepimus, percipere et ipsi pro arbitrio possent. Quare traductionem illius ac ordinem explicandi pluribus verbis secuti sumus, lata interdum et diffusa oratione utentes, ut explanatio aperta magis, magisque omnibus esset communis. »

(38) Vid. Papadopoli *l. c.*, pag. 180. Perperam adeo H. Wharton, in append. ad *Hist. litt.* Guill. Cave, pag. 109, et ab eo in eumdem, ut videtur, inducti errorem, J. A. Fabricius et Hodius, pag. 204, ex magno duce, qui in libri titulo tantum nominatur, Cosmum ducem effinxerunt, Medicem illum procul dubio intelligentes, quem vero neutiquam ducem fuisse, satis constat.

(39) Referuntur illa a Phil. Labbeo in *Nova Bibl. librorum mss.*, pag. 71, 115, 387 ; indeque, post alios, a Fabricio *Biblioth. Gr.* vol. X, pag. 426; qui etiam, orationem Argyropuli pro synodo Florentina a Nic. Comneno, *Prænot. mystagog.* p. 561, citari, notat et inter scripta illius poemata Græca ecclesiastica Argyropuli, ὁμωνύμου forte, refert.

(40) Hujus mentionem facit Leo Allatius, *De synodo Photiana*, pag. 542.

(41) Ἀνέκδοτα hæc, quæ memoravimus, omnia in bibliotheca regia Parisiensi asservantur. Vid. Catal. codd. mss. tom. II, pag. 159, 196, 245. In codice Græco ms. bibliothecæ Bodleianæ, quo Porphyrii *Isagoge*, et Aristotelis *Organon*, cum scholiis marginalibus, continentur, Argyropulus Cpoli logicam docens repræsentatur forma quidem minus concinna ; quam ipsius effigiem, ære incisam H. Hodius suis de Græcis illustribus, linguæ Græcæ instauratoribus, libris addendam curavit. Καλλιγραφίας Argyropuli documentum est anonymi Compendium chronicon, quod, manu ejus scriptum, in Græca D. Marci exstat bibliotheca. Vide Catalog., pag. 192.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΩ ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ ΜΕΓΑΛΩ ΔΟΥΚΙ

ΣΥΝΟΠΤΙΚΩΤΑΤΟΝ,

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ

ΕΝ Ω ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΟΡΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ.

—

JOANNIS ARGYROPULI

AD ILLUSTRISSIMUM ET PRÆCLARISSIMUM MAGNUM DUCEM

SCRIPTUM BREVISSIMUM

DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI,

IN QUO HABETUR EXPLANATIO DECRETI FACTI IN SYNODO FLORENTINA.

(L. Allatio interprete in Græc. orthodox., tom. I.)

—

1. Rebus aliis omnibus inter viros felices ac fortunatos te colloco, illustrissime ac præclarissime magne Dux, quas si recensere velucro,

α'. Πᾶσι μὲν ἄλλοις ἐγώ σε τῶν εὐδαιμόνων νενόμικα, λαμπρότατε καὶ περιφανέστατε μέγα Δοῦξ, ὧν ἕκαστον ἀμήχανον ἐξειπεῖν, οὐ μόνον κατὰ τὸν ἐνε-

Digitized by Google

στηκότα χρόνον, ὃς ἡμῖν ἄγαν βραχύτατος ξυγκεχώρηται, ἀλλ' οὐδ' ὅτε καιρὸς τῶν σῶν ἐγκωμίων, δθ' ὑπόθεσιν λαμπροτάτην οἶμαι τὰ σὰ ποιησόμεθα, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τῇ, ἣν ἔχεις περὶ τοὺς λόγους σπουδὴν, οὓς τῶν ἐν ἡμῖν ἁπάντων νομίζων τὸ τιμιώτατον, νῦν μὲν ἱστορίαις χαίρεις καὶ ἅπερ ἐν ξυγγραφαῖς περιέχεται, νῦν δὲ φιλοσοφεῖς ἀκριβῶς, ὥσπερ τις ἐν Ἀκαδημίᾳ τραφεὶς, ἢ πλοκὰς εἰδὼς λόγων, οὓς αὐτὸς ἔπλεξεν ὁ Περίπατος. Μάλιστα δ' ὅτι μόνος σχεδὸν τὰ δημόσια πράττων, καὶ τοῦτ' ὑπάρχων ἐν πόλει, ὅπερ ἐν σώματι δήπου ψυχὴ, καὶ ὅπερ νοῦς ἐν παντὶ, οὐδὲ τῶν θεολογικῶν ἄμοιρος ἐγίνου δογμάτων. Ἀλλ' οὕτω τοι καλῶς καὶ τούτων τὸ πλεῖστον ἐξήσκησας, ὥστε μηδένα ῥᾳδίως πιστεύειν, ὅτι σοι καὶ περὶ ἄλλων γέγονε λόγος. Σημεῖον δὲ ὅτι πᾶς ὁστισοῦν θεολογίαν εὖ ἠσκηκώς, πεῖραν διδοὺς καὶ λαμβάνων, ἅπεισι μᾶλλον θαυμάζων, ἢ θαυμαζόμενος. Οὕτω περίεστί σοι μελέτης, καὶ ταῦτα τῆς τῶν κοινῶν φροντίδος ἐχόμενος, καὶ ἃ σώζειν ἐθέλει τὴν ἡμετέραν ἄλλοτε ἄλλαις τύχαις οὐκ ἔξω πραγμάτων οὖσαν, ἀλλ' αἰεὶ θνήσκουσαν τῷ δέει τοὺς αὐτῇ πολεμίους. Χάριεν δέ σου κἀκεῖνο, ὅτι μόνος αὐτὸς οἷός τε ὢν τοῖς δόγμασιν ἐφιστάνειν, οὐδὲ τὴν σὴν ἡμῖν ἀπαξιοῖς θεωρίαν, ἀλλὰ λέγεις μὲν αὐτὸς, ἃ σοι περὶ ἑνίων δοκεῖ, ἀκούεις δὲ καὶ ἡμῶν, ὅ τι φρονοῦμεν περὶ αὐτῶν, ὡς οὐχ οἷόν τε ὂν τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐρρῶσθαι, ἂν μὴ καὶ τοῖς εἰδόσι ταυτὰ δοκῇ. Αὐτὸς μὲν οὖν μηδέποτε παύσαιο τοιούτοις συζῶν ἀγαθοῖς, ἃ τε οἰκεῖά φασιν ἀνθρώπῳ, καὶ οἷς ἐθέλει τὸ μακάριον περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ διττὰς εἰδότες σοι διὰ ταῦτα τὰς χάριτας, ὧν τε ἡμᾶς ἀξιοῖς, καὶ ὧν ἐντεῦθεν κοινῇ χρηστῶν ἀπολαύομεν, περιεργότερον μὲν ἐν ἄλλοις, σοῦ ξυνεφαπτομένου, θεολογήσομεν πολλῶν τε ἄλλων πέρι καὶ δὴ περὶ οὗ λόγος ἡμῖν ἐγένετο πρότριτα· νυνὶ δὲ ὀλίγα ἅττα σὴν χάριν περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος προόδου φιλοσοφήσομεν. Ἐκέλευσας γὰρ, καὶ οὐκ ἦν ἀπειθεῖν τοσαύτῃ δυνάμει.

A verba viresque deficient non tantum hoc præsenti tempore, quod nobis quam brevissimum conceditur, sed etiam cum tuas enarrandi laudes occasio sese tulerit, et nobilissimum argumentum orationi meæ facta tua constituam : non minus vero et eo quo ad sermones concitaris studio, quos inter res humanas pretiosissimos reputans, nunc in versandis historiis, et quæ in aliorum Commentariis continentur, nunc accurate philosophicis speculationibus, perinde ac si in Academia enutritus, et disputationibus difficiles explicatus habentibus, quas ipse Peripatus plexuit, exercitus esses, operam navas. Sed inter alia præcipue, quod solus fere res publicas administrans, et in civitate id operans, quod in corpore anima, et mens in uni-
B verso, a theologicis decretis, uti eorum expers, non abstines, sed in his etiam adeo prompte sedula exercitatione, ea incrementa cepisti, ut nemo facile crediderit, animum studiis aliis applicasse. Indicio est, quod quicunque, in speculationibus theologicis versatissimus, quid possit uterque vestrum vicissim experiens, abscedit admirans potius ipse, quam sui admirationem injiciens, sic tibi hujuscemodi exercitationis rerum publicarum curis licet implicito : et quæ patriæ nostræ, variis fortunæ casibus et calamitatibus nimium misere fractæ, et tantum non præ hostium imminentium sibi metu continuo exspiranti, opem ferre possent comminiscenti, abunde est. Litas quoque gratiis,
C quod cum solus ipse posses edicendis dogmatibus præesse, neque tuas nobis speculationes pernegas, sed edisseris tu quidem de iis quibus tibi videtur verba faciens, audis vero et nostram de iisdem sententiam, quasi opinionem de iis firmam esse non posse existimes, nisi et scitorum calculo corroboretur. Tu igitur nunquam cum bonis similibus vitam agendi finem ponas, quæ propria esse hominis traduntur, et quibus beatitas ipsa comparatur. Nos porro tibi duplices gratias agentes, tum ob ea quæ nobis impertis, tum ob ea quæ inde bona communiter possidemus, curiosius in aliis, te opem ferente, de rebus aliis multis divinis orationem instituemus, et de eo quoque, de quo ante triduum sermonem contulimus. Nunc vero pauca quædam in tui gratiam de Spiritus sancti processione philosophabimur. Imperasti siquidem, tantæque potestati morem non gerere, haud fas est.

β'. Τριῶν οὖν ὄντων ἐν τοῖς θείοις προσώπων κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις τε καὶ ἀρχὰς, Πατρὸς, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ἡνωμένων μὲν τῇ οὐσίᾳ, διακρινομένων δὲ ταῖς ἰδιότησι χρήμασι, παράγει μὲν τὸ ἓν ὁ Πατὴρ, παράγεται δὲ τὰ δύο Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Οὔτε γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἔδει ταῦτ' εἶναι, ἵνα μὴ ἑτερότης γένοιτο φύσεως, οὔτε ἐξ ἀλλήλων παράγεσθαι, οἷς αὐτὸ ἑαυτό τι παράγειν ἀμήχανον. Ἓν οὖν διὰ τοῦτο τό γε παράγον, τὰ δὲ λοιπὰ παραγόμενα. Παράγων δὲ ὁ Πατὴρ πρακτικὰς δήπουθεν ἕξει δυνάμεις, διακρινομένας πως καὶ αὐτὰς, οἷς δι' αὐτῶν διακρινόμενα παράγεται πρόσωπα, τὴν μὲν ᾗ τὸν Υἱὸν, τὴν δ' αὖ πάλιν, ᾗ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀρχὰς οὔσας τε καὶ δυνάμεις, καὶ γονιμότητας, αἷς μήτε παρα-

D 2. Cum itaque in divinis sint tres personæ, secundum theologica placita et principia, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, essentia quidem unitæ, re vero distinctæ proprietatibus, una, Pater nempe producit, duæ vero, Filius et Spiritus producuntur. Neque enim has a semetipsis esse adlecebat, ne naturæ diversitas introduceretur, neque una ex alia produci ; unum enim seipsum producere haud potis est. Quapropter unum est producens, cætera producta. Et Pater producens productivas equidem facultates habebit, et ipsas inter se quodammodo distinctas, quibus distinctæ personæ producuntur, alteram quidem, qua Filium, alteram rursum, qua Spiritum sanctum producit, quæ principia sunt, et facultates, et fecunditates, neque quippiam

Digitized by Google

producentes, neque productæ : id enim est hypostasis proprium; non enim perfectionum, aut facultatum, namque hæc in hypostasi sunt et cum hypostasi, vocanturque a theologis, hæc generativa, illa productiva facultas, quapropter et productorum hic quidem fetus et Filius, ille productio et Spiritus nuncupatur. Oportet enim ea, quæ ex principiis sunt, in iis quæ ejusdem generis sunt, propriis suis principiis non dissimilia esse, et ex iis quoque sibi nomen asciscere.

γούσας, μήτε μὴν παραγομέναςαὐτάς. Ἑκάτερον γὰρ ὑποστάσεως ἴδιον, οὐ τελειοτήτων, οὐδὲ δυνάμεων. Ἐν ὑποστάσει γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐνυπάστατα. Καλεῖται δὲ πρὸς τῶν θεολογούντων αὐτῶν ἡ μέν τις γεννητικὴ, ἡ δ' ἦν προβλητικὴ δύναμις. Διὸ καὶ τῶν παραγομένων τὸ μὲν γέννημα καὶ Υἱὸς, τὸ δὲ πρόβλημα καὶ Πνεῦμα προσαγορεύεται. Δεῖ γὰρ τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν ἐν τοῖς τοῦ αὐτοῦ εἴδους ταῖς σφῶν αὐτῶν πως ἀρχαῖς ἐοικέναι, καὶ ἐξ ἐκείνων ἔχειν καὶ τοὔνομα.

3. Cum vero productorum utrumque ex essentia dicatur Patris, ipsa autem neque generat, neque generatur, neque etiam producit, neque producitur, ut theologi tradunt, necesse est essentiam amborum principium esse tale, quo Pater utrumque producat, Filium et Spiritum sanctum, cum alias ejusdem essentiæ sint cum producente producta, et inter se producta non alio modo exsistant, quam ex Patris essentia veluti principio et facultate, quæ neque producit, neque producitur, neque in ea, quæ ex aliquo est, neque in ea quæ ad aliquid definitione est, cum in Patre scilicet exsistat, et in Filio, et in Spiritu, et veluti principium, et veluti species, in quantum exhibetur. Verumtamen Patris hypostasis una et eadem, cum personas producit, rursusque essentia unum et idem principium et facultas, ipsa producta modis omnibus eadem essent; imo unum equidem plane esset persona producta, nisi essentiæ et alia quædam inessent, per quæ quodammodo facultates diversæ fierent, quibus Filius et Spiritus producuntur. Et hæc fuerint intellectus et voluntas, illa quidem simul cum essentia principium et facultas exsistens, per actionem generationis productiva Filii, propterea que Verbum Dei Filius a theologico tonitru nuncupatur. Fetus enim intellectus est Verbum. Voluntas vero simul cum ipsa essentia principium et facultas exsistens per operationem productionis, sive spirationis productiva hypostasis Spiritus sancti, non ut principium liberum, sed ut necessarium et naturalis quædam facultas et principium, propterea que a theologis amor divinus Spiritus appellatur. Virtus enim amoris voluntas est. Et dicta hæc nostra et theologorum placita concorditer inter se congruunt. Neque his minus conveniunt sancti Augustini dicta in volumine *de Trinitate*, in quibus memoriam quidem generativam, voluntatem vero spirativam vocavit facultatem.

γ. Ἐπεὶ δὲ τοῖν παραγομένοιν ἑκάτερον ἐκ τῆς οὐσίας λέγεται τοῦ Πατρὸς, αὐτὴ δὲ οὔτε γεννᾷ, οὔτε γεννᾶται, οὔτε μὴν προβάλλει, οὔτε προβάλλεται, καθάπερ οἱ θεολογοῦντές φασιν, ἀνάγκη τὴν οὐσίαν ἀρχὴν ἑκατέρων εἶναι τοιαύτην, ᾗ παράγει Πατὴρ ἑκάτερον, Υἱόν τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ἄλλως τε καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα, τά τε παραγόμενα τῷ παράγοντι, καὶ ἀλλήλοις τὰ παραγόμενα, οὐκ ἂν ἄλλως εἶεν ἢ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὡς ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, ἥ οὔτε παράγει, οὔτε παράγεται, οὔτ' ἐν τῷ ἐξ οὗ, οὔτ' ἐν τῷ πρὸς ὄν ὄρῳ, ἐν τῷ Πατρὶ δηλαδὴ οὖσα καὶ ἐν Υἱῷ, καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς εἶδος τό γε διδόμενον. Ἀλλὰ μὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τῆς αὐτῆς οὔσης, ὅτε παράγει τὰ πρόσωπα, καὶ τῆς οὐσίας μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς αὖ πάλιν οὔσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, τὰ παραγόμενα τὰ αὐτὰ ἂν ἦν πάντη πάντως. Μᾶλλον δὲ ἓν ἂν ἦν τῷ ὄντι τὸ παραγόμενον πρόσωπον, εἰ μὴ τῇ οὐσίᾳ καὶ ἄλλ' ἄττα ξυνῆν, δι' ὧν διάφοροί πως γένοιντ' ἂν αἱ δυνάμεις, αἷς Υἱὸς καὶ Πνεῦμα παράγεται. Τὰ δὲ ἄρα νοῦς ἂν εἶεν καὶ βούλησις, ὁ μὲν ἅμα τῇ οὐσίᾳ ἀρχὴ καὶ δύναμις ὢν δι' ἐνεργείας τῆς γεννήσεως, παρακτικὴ τοῦ Υἱοῦ· διὸ καὶ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὑπὸ τῆς θεολόγου βροντῆς ὠνόμασται· νοῦ γὰρ γέννημα λόγος· ἡ δ' αὖ σύναμα τῇ αὐτῇ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἀρχὴ καὶ δύναμις οὖσα δι' ἐνεργείας τῆς προβολῆς, ἢ πνεύσεως παρακτική, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως, οὐχ ὡς ἀρχὴ αὐτεξούσιος, ἀλλ' ὡς ἀναγκαία καὶ φυσική τις δύναμις καὶ ἀρχή· διὸ πρὸς τῶν θεολογούντων ἀγάπη τὸ θεῖον κέκληται Πνεῦμα. Τῆς γὰρ ἀγάπης ἡ δύναμις βούλησις. Ξυνάδει δὲ τὰ λεγόμενα ταῖς τῶν θεολογούντων φωναῖς, οὐχ ἧττον δὲ τοῖς εἰρημένοις ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἐν τῷ *Περὶ Τριάδος* βιβλίῳ, ἐν οἷς καὶ μνήμην μὲν τὴν γεννητικὴν, βούλησιν δὲ τὴν πνευστικὴν ἐκάλεσε δύναμιν.

4. Manifestum itaque est ex dictis, Patrem fontem esse Deitatis, et solam causam, et solam originem supersubstantialis Divinitatis, et solum genitorem simul et productorem, et alia, quibus ipsum theologorum schola cohonestat; non solum quod jam dictas facultates atque fecunditates a nemine habeat, sed quod ipse solus sit solum in divinis producens. Ipse etenim solus est, qui jam dictis facultatibus veluti fons et principium, et

δ'. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ Πατὴρ πηγαία θεότης, καὶ μόνον αἴτιος, καὶ πηγὴ μόνη τῆς ὑπερουσίου θεότητος, καὶ μόνος γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεὺς, ὅσα τ' ἄλλα πρὸς τῶν θεολογούντων ὠνόμασται, οὐ μόνον τῷ παρὰ μηδενὸς ἔχειν τὰς εἰρημένας δυνάμεις καὶ γονιμότητας, ἀλλὰ καὶ τῷ μόνον αὐτῷ ἐν τοῖς θείοις εἶναι τὸν μόνον παράγοντα. Αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν ὁ παράγων ταῖς εἰρημέναις δυνάμεσιν, ὡς πηγὴ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ

Digitized by Google

δ τι ἂν εἴποι τις τῶν ὁμοίων. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι αἱ εἰρημέναι δύο δυνάμεις ἡ θεία οὐσία πάντως ἐστὶ, καὶ τὰ ἀποδιδόμενα τῷ Θεῷ, νοῦς τε καὶ βούλησις. Νοῦς δὲ ἄρα καὶ βούλησις τελειότητες. Δυοῖν δὲ ὄντοιν τοῖν παραγομένοιν προσώποιν, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ὁ μὲν πρόεισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἤ Πατὴρ, διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεται τῇ υἱότητι· Υἱὸς γὰρ Πατρὸς, ὥσπερ καὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ λέγεται· ὁ δ' αὖ πάλιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐχ ἧ Πατὴρ, ἀλλ' ἧ προβολεὺς δήπου, καὶ προβάλλων, καὶ πνέων, καὶ ὅσα τῆς ὁμοίας ὄντα τυγχάνει δυνάμεως. Διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸ θεῖον ἀναφέρεται Πνεῦμα τῇ προβολῇ. Προβολέως γὰρ πρόβλημα λέγεται, καθάπερ καὶ προβολεὺς αὖ προβλήματος προβολεύς. Ὥσπερ οὖν τοῦ προβολέως ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται κατὰ μὲν τὸ ἀΐδιον οὗ, ἅμα γὰρ κατ' ἐκεῖνο Πατήρ τε καὶ προβολεὺς, συναϊδίως τοιοῦτος ὤν, κατὰ δὲ τὸ δύνασθαι καὶ προάγειν. Πρότερον γὰρ τὸν Υἱὸν παράγει τοῦ Πνεύματος, ἤδη νοούμενος ὑφεστηκέναι τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητι, τῇ πατρότητι· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς αὖ πάλιν προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὅτι οὐχ ἅμα ἀλλήλοις συναϊδίως ἐστίν· οὕτω γὰρ τὰ τρία πρόσωπα ἅμα πάντη καὶ ξυναΐδια, καὶ οὐδαμῶς ἄλλο ἄλλου γε πρότερον· καὶ ὅτι τὸ γεννᾶσθαι πρότερον ἐκ τῆς τοῦ χρήματος φύσεως τοῦ προβάλλεσθαι, καὶ τὸ γεννᾷν τοῦ προβάλλειν, οἷς προεπινοεῖται Πατὴρ τοῦ προβάλλοντος. Καὶ αὕτη πάντως ἐστὶν ἡ τῶν θείων ὑποστάσεων τάξις, ἐκ τῆς πηγαίας ἀρχῆς καὶ αὐτὴ ἀνίσχουσα τοῦ Πατρὸς, καθ' ἣν ὁ Πατὴρ μὲν τοῖν δυοῖν, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ θείου Πνεύματος πρότερος· καὶ ταῦτα κατὰ τὸ αὐτὸ νῦν τῆς ἀϊδιότητος ἅμα Πατρός τε ὄντος Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος.

ε'. Ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνο τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι δίκαιον, θεολογικώτατον ὄν· ὅτι ὁ Πατὴρ ἑκάτερον τῶν θείων παράγει προσώπων, ἴσον ἑαυτῷ πάντη πάντως καὶ ὅμοιον ταῖς αὐταῖς τῷ ἀριθμῷ τελειότησι. Πάντα γὰρ ὅσα πρόσεστι τῷ Πατρὶ ἄνευ πατρότητος, καὶ ὅσαπερ ἐφαρμόττει τῇ θείᾳ πατρότητι, καὶ ἄνευ πατρότητος ἅμα καὶ πνεύσεως, καὶ ὅσαπερ αὐταῖς κοινῶς ἐφαρμόττει, κοινὰ καὶ τοῖς ἐκ Πατρὸς εἶναι ὁ θεολογικὸς παραδίδωσι λόγος. Αὐτὰ μὲν γὰρ, ἤτοι πατρότης, καὶ πατρότης ἅμα καὶ πνεῦσις, καὶ ὅσαπερ ἕπεται τῇ πατρότητι, καὶ αὖ πάλιν πατρότητί τε καὶ πνεύσει σχέσεις εἰσὶ μόνον, οὐ τελειότητες, ὥσπερ καὶ ἡ υἱότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Πνεύματι πνεῦσι,· διὸ καὶ ἰδιότητες ταῦτα, ἑνὶ μόνῳ τῶν προσώπων ἑκάστου προσόντος ἥκιστα κινουμένου καὶ μεταπίπτοντος. Τὰ δὲ παρὰ ταῦτα πάντα τὰ αὐτὰ τῷ ἀριθμῷ κοινὰ τοῖς τρισὶν, ἵν' εἴη τοῖς αὐτοῖς ἴσος καὶ ὅμοιος Θεὸς ὁ Υἱὸς Θεῷ τῷ Πατρὶ, καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα Θεῷ Πατρί τε καὶ τῷ Υἱῷ· καὶ διὰ ταῦτα Θεὸς εἷς τὰ τρία, τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ οὐσίᾳ, καὶ ταῖς αὐταῖς τελειότησι, τοῦ τρόπου μόνου πως ἐναλλάττοντος, οἷς ἐν Πατρὶ μὲν πηγαίως ταῦτα, καὶ ἀνάρχως, καὶ ἀναιτίως, καὶ μὴ παρ' ἄλλου του διδόμενα, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ καὶ Πνεύματι

A causa, et quidquid aliud in re tanta ac simili quispiam excogitaverit, producit. Clarum item est dictas duas facultates divinam essentiam plane esse, et quæ Deo attribuuntur intellectus et voluntas. Intellectus itaque et voluntas perfectiones sunt. Verumtamen cum personæ, quæ producuntur binæ sint, Filius et Spiritus sanctus, ille quidem prosilit ex Patre, qua Pater est, ideoque ad ipsum filiatione refertur : Filius enim Patris est, quemadmodum et Pater, Filii Pater dicitur. Ille vero rursus ex eodem Patre procedit, non qua Pater est, sed qua productor, et producens, et spirans, et quæcunque alia similem facultatem exprimunt. Propterea ad ipsum divinus refertur Spiritus productione. Productoris enim productio dicitur, sicuti et B productor vice versa producti est productor. Quemadmodum itaque Pater prius intelligitur quam productor, non secundum æternitatem; namque ea simul una sunt et Pater et Productor, ab omni æternitate talis exsistens, sed secundum facultatem et productionem ; prius enim Filium producit, quam Spiritum, cum jam intelligatur proprietate ad Filium, paternitate nempe subsistere : pari modo et Filius prius intelligitur, quam Spiritus, non quod una simul non sint eadem æternitate : sic enim tres personæ simul modis omnibus, et æviternæ, et nullatenus alia alia præcedit : sed quod generari prius sit ipsa natura, quam produci, et generare, quam producere, quibus prius intelligitur Pater, quam producens. Et hic est divina- C rum hypostaseon ordo ex primigenio principio Patre assurgens quo Pater utraque persona, Filius vero Spiritu sancto anterior est : licet secundum idem momentum æternitatis Pater, Filius et Spiritus sanctus una simul sint.

5. Illud quoque jam dictis apponi non absonum fuerit, ex intimis theologiæ arcanis petitum : Pater ex divinis personis utramque sibimetipsi æqualem per omnia et similem iisdem numero perfectionibus producit. Quæcunque enim insunt Patri, excepta una paternitate, et iis quæ divinæ paternitati accommoda sunt, exceptaque paternitate et spiratione, et quæ illis adaptantur, communia iis quoque, qui ex Patre sunt, theologorum D sententia facit. Illa siquidem, paternitas nempe, et paternitas simul et spiratio, et quæ paternitatem consequuntur, itemque paternitatem et spirationem, relationes tantummodo sunt, non perfectiones, quemadmodum et filiatio, et, quæ in Spiritu est, spiratio : propterea proprietates, uni soli personæ singulatim inhærentes, nulloque modo sese moventes, aut in aliam recidentes. Præter hæc, universa reliqua eadem numero tribus juxta communia sunt, ut iisdem æqualis et similis Deus Filius sit Deo Patri, et Deus Spiritus Deo Patri, Deoque Filio ; propterea tria hæc Deus unus, una eademque essentia iisdemque perfectionibus modo tantummodo vario diversoque, quo in Patre quidem hæc tanquam in fonte, et absque principio et causa,

Digitized by Google

nec ab alio exhibita insunt, in Filio vero et Spiritu, ab alio exhibita, Patre duntaxat, non veluti in fonte, nec absque principio et causa. Solus siquidem fons supersubstantialis divinitatis Pater est, et solus ipse causa, et causator, quod et solus sine causa et sine principio est : neque enim ex aliquo ipse est, ut quodammodo et ipse productus sit, et quæ in ipso sunt ab alio quopiam, et non sine principio, et tanquam in fonte. Siquidem ipse solus est Filii et Spiritus principium absque principio, et absque causa, ut dicebamus.

παρ' ἄλλου του διδόμενα τοῦ Πατρὸς οὐκ ἀνάρχως, οὐ πηγαίως, οὐδ' ἀναιτίως. Μόνη γὰρ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ, καὶ μόνος αὐτὸς αἰτία καὶ αἴτιος, ὅτι καὶ μόνος ἀναίτιός τε καὶ ἄναρχος. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τινος καὶ αὐτὸς, ἵν' εἴη καὶ αὐτός πως αἰτιατὸν, καὶ τὰ αὐτῷ προσόντα παρ' ἄλλου του καὶ μὴ ἀνάρχως, μηδὲ πηγαίως. Αὐτὸς γὰρ μόνος Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀρχὴ ἄναρχος καὶ ἀναίτιος, ὡς ἐλέγομεν.

6. Producens igitur Pater Filium communicat ipsi divinam essentiam, reliquasque omnes illius perfectiones, uti et generativam et productivam simul facultatem. Cum enim ejusdem essentiæ personæ sint, easdem quoque possident perfectiones, ut demonstratum est, et intellectus quidem et voluntas perfectiones sunt. Cum alioquin quis non novit intellectum et voluntatem eadem prorsus omnique ex parte in Patre, et Filio, et Spiritu? Verumtamen cum Filius producebatur a Patre, ut Patre, non intelligitur Spiritus sanctus ex Patre ut producente produci. Præintelligitur enim Pater, qua Pater producenti, qua producens est, ut dicebatur. Aliter paternitate, quæ est una ex proprietatibus, sustinente paternam hypostasim, veluti et Filium filiatio, et Spiritum productio, non utique simul fuerit paternitas, et, quæ in Patre est, productio. Præintelligetur siquidem paternitas quæ in Patre est, et idem erit dicere, activæ productioni. Quare et Filius, cum Pater ut producens producit Spiritum sanctum, eamdem possidens a Patre per generationem facultatem, productivam nempe, una cum Patre intelligetur in Spiritus processione, quæ una fuerit ex Patre per Filium, una scilicet principio, et una facultate, quæ in Patre et Filio est, in illo veluti in fonte, et absque principio, nec ab alio tradita; in Filio vero tanquam ex principio sine principio, et fonte, et causa per generationem exhibita, ex qua ambo exsiliunt Filius et Spiritus sanctus. Quapropter Spiritus sanctus jure merito ex Patre per Filium procedere dicitur, indubitata ac clara theologorum sententia. Neque enim ex solo Patre, ne Filius illi reputaretur dissimilis, tanquam qui easdem atque Pater perfectiones non possideret, propterea neque consubstantialis, quod conformissimum est Arianæ hæresi, qui Filium divina natura Patris spoliabat. Quorum etenim facultates diversæ sunt, essent quoque eadem ipsa essentia diversa. Neque rursus ex Filio, ne iterum Filius principium existimaretur sine principio : indeque rursus a paterna essentia naturaque alienus. Ad hæc, ne et nepos Patris reputaretur Spiritus sanctus, et Filius item Filii Dei. Esset enim vicissim et Filius Pater. Item, ne quid Filio inesse, veluti productivam facultatem Spiritus sancti, opinaremur, quod non esset idem numero in Deo et Patre. Introducitur namque et

ς'. Παράγων τοίνυν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν, δίδωσιν αὐτῷ τὴν θείαν οὐσίαν, καὶ ὅσαπερ αὐτῆς τελειότητες, ὥστε καὶ τὴν γεννητικὴν καὶ προβλητικὴν ἅμα δύναμιν. Τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας τὰ πρόσωπα καὶ τὰς αὐτὰς ἔχει δήπουθεν τελειότητας, ὡς ἐδέδεικτο· καὶ νοῦς δὲ καὶ βούλησις τελειότητες. Ἄλλως τε τίς οὐκ οἶδε νοῦν τε καὶ βούλησιν τὰ αὐτὰ πάντη πάντως ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι; Ἀλλὰ μὴν δθ' ὁ Υἱὸς παρήγετο ἐκ Πατρὸς ὡς Πατρὸς, οὐ νοεῖται τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως παράγεσθαι. Προεπινοεῖται γὰρ ὁ Πατὴρ ᾗ Πατὴρ, τοῦ προβολέως ᾗ προβολεὺς, ὡς ἐλέγετο. Ἄλλως τε καὶ τῆς πατρότητος ὑφεστώσης, μιᾶς ἰδιότητος οὔσης, τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν, καθάπερ καὶ τὸν Υἱὸν ἡ υἱότης, καὶ τὸ Πνεῦμα ἡ προβολὴ, οὐκ ἂν ἅμα εἴη πατρότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Πατρὶ προβολή. Προεπινοηθήσεται γὰρ πατρότης τῆς ἐν Πατρὶ, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς ἐνεργητικῆς προβολῆς. Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς, δθ' ὁ Πατὴρ ὡς προβολεὺς παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν αὐτὴν ἔχων παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ γεννήσεως δύναμιν, τὴν προβλητικὴν δηλαδὴ, ξυνεπινοηθήσεται τῷ Πατρὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πρόοδον, μίαν οὖσαν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, μᾶ δηλαδὴ δυνάμει τε καὶ ἀρχῇ, τῇ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐν μὲν ἐκείνῳ πηγαίως οὔσης καὶ ἀνάρχως καὶ μὴ παρ' ἄλλου, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ διδομένη διὰ γεννήσεως ἐκ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἀνάρχου καὶ πηγῆς καὶ αἰτίας, ἐξ ἧς ἑκάτερα πρόεισιν Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Ὥστε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται δι' Υἱοῦ, κατὰ τὴν ξυνεπτυγμένην θεολογίαν. Οὐδὲ γὰρ ἐκ μόνου Πατρὸς, ἵνα μὴ νομίζοιτο ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἀνόμοιος, μὴ τὰς αὐτὰς ἔχων τελειότητας τῷ Πατρὶ, καὶ διὰ τοῦτο μηδ' ὁμοούσιος, ὅπερ οὐδαμῶς ἁρμόσει τῇ τοῦ Ἀρείου αἱρέσει, τὸν Υἱὸν ἀλλοτριοῦσῃ τῆς θείας φύσεως τοῦ Πατρός· ὧν γὰρ αἱ δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἶεν ταῖς οὐσίαις διάφορα· οὐδ' αὖ ἐξ Υἱοῦ ἵνα μὴ πάλιν ὁ Υἱὸς ἀρχὴ νομίζοιτο ἄναρχος, κἀντεῦθεν πάλιν ἀλλότριος τῆς πατρικῆς οὐσίας καὶ φύσεως· πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ υἱωνὸς νομίζοιτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς, καὶ υἱὸς αὖ πάλιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ἦν γὰρ ἂν καὶ ὁ Υἱὸς αὖ πάλιν Πατὴρ· πρὸς δὲ καὶ ἵνα μὴ νομίζοιτό τι τῷ Υἱῷ προσεῖναι ὡς παρακτικὴ δύναμις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὴ τῷ αὐτῷ ὂν τῷ ἀριθμῷ κἀν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἐπεισάγεται γὰρ καὶ τοῦτο πάλιν αὖθις τὸ τῆς οὐσίας ἀνόμοιον, ἃ δὴ πάντα ἀνόσια καὶ ἀθέ-

Digitized by Google

μιτα, καὶ πόρρω τῆς τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίας καὶ πίστεως.

ζ'. Διὰ τοῦτο οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, καὶ ἡ καθολικὴ ἑβδόμη σύνοδος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπεφήναντο δι' Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, οὐχ ὡς αἰτίου τοῦ Υἱοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς ἀρχῆς ἁπλῶς καὶ προβολέως τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἀλλ' ὡς ξυναιτίου καὶ ἀρχῆς ἐξ ἀρχῆς, οὐδ' ὡς μὴ οἷόν τε ὄντος τοῦ Πατρὸς μόνου, μόνως τὸ Πνεῦμα παράγειν τὸ ἅγιον. Ἦ γὰρ ἂν οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἄνευ τινὸς ἑτέρου προσώπου γεννῆσαι μόνος Πατὴρ ἠδύνατο, οἷς τῆς αὐτῆς ἐστι τελειότητος τῶν παραγομένων ἑκάτερον καὶ δυνάμεως. Πατὴρ μὲν γὰρ αὐτὸς αὐτάρκως τὸν Υἱὸν γεννᾷ, καὶ τὸ Πνεῦμα προβάλλει τὸ ἅγιον, αὐτοῦ τε ὄντος ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, αὐτοῦ τε αὖ ἀπόντος τῇ ἐπινοίᾳ, οὐδ' Υἱὸς ὅλως ἔσται, οὐδὲ τὸ Πνεῦμά πως ἐξ Υἱοῦ, οὐδ' ὅλως ἐν οὐδὲν τῶν προσώπων, μὴ ὅτι γε πρόοδος, καὶ ἡ πρὸς ὕπαρξιν τῶν προσώπων ἐνέργεια. Υἱὸς δ' ὡς προβάλλων, παράγων πως καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς προϊὸν, αὐτό γε προβάλλει, καὶ τοῦ Πατρὸς προβάλλων ἐξήρτηται, μὴ ὅτι καθὸ γεννᾶται, ἀλλὰ καὶ ᾗ προβάλλων ἐστὶν, οἷς διὰ γεννήσεως τῆς αὐτῆς μεταλαβὼν δυνάμεως τοῦ Πατρὸς ὡς προβάλλοντος, προβάλλει καὶ αὐτὸς σύναμα τῷ Πατρὶ τὸ ἐκ Πατρὸς προβαλλόμενον. Ὥς γε καὶ εἰ κατ' ἐπίνοιαν ὁ προβολεὺς μὲν τοῦ Πατρὸς προηγεῖτο, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρότερόν πως ἐκ τοῦ προβολέως παρήγετο τοῦ Υἱοῦ, ὁ Υἱὸς ἂν ἦν ἐκ τοῦ προβολέως διὰ τοῦ Πνεύματος, τὸ δέ γε Πνεῦμα τῇ αὐτῇ δήπου δυνάμει τῇ ἐν Πατρὶ, τῇ γεννητικῇ δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ παρῆγεν ἂν καὶ αὐτὸ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ προβολέως ὥς γε Πατρός· οὐχ ὅτι ὁ προβολεὺς ᾗ Πατὴρ οὐκ ἦν ἂν αὐτάρκης τὸν αὐτοῦ γεννῆσαι Υἱὸν, ὅπου νῦν αὐτὸν αὐτάρκως μόνος γεννᾷ, καθάπερ καὶ τότε μόνος αὐτάρκως ἂν τὸ Πνεῦμα παρῆγε τὸ ἅγιον· ἀλλ' ὅτι τὴν αὐτὴν ἂν εἶχε γεννητικὴν δύναμιν τῷ Πατρὶ διὰ πνεύσεως αὐτῷ δοθεῖσαν, ὡς τελειότητα καὶ δύναμιν ἐκ Πατρὸς, μήπω τοῦ Υἱοῦ τῇ ἐπινοίᾳ παραγομένου. Τὴν δὲ ξυνεπτυγμένην ταύτην θεολογίαν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀναπτύξασα Ἐκκλησία *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα* ἐθεολόγησεν ἐκπορεύεσθαι, ταυτὸ βουλομένη νοεῖν διὰ τούτου τῷ δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς, ἵν' αἰτίαν μὲν διὰ τούτου καὶ πηγὴν καὶ ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς πηγαίαν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως τὸν Πατέρα κηρύξῃ, καὶ κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου φωνὴν, ξυναίτιον δὲ τὸν Υἱὸν, καὶ πηγὴν ἐκ πηγῆς, καὶ ἀρχῆς τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως, τῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν ἔχειν τὴν προβλητικὴν δύναμιν, ὡς ἐλέγομεν, ᾗ Πατὴρ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὸ καὶ ἀρχοειδῶς μὲν καὶ προηγουμένως, φαίην δ' ἄν, καὶ προκατηρτικῶς, καὶ ἀρχικῶς, καὶ κυρίως ἐκ τοῦ Πατρὸς προΐεναι φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐχ οὕτω, κἂν καὶ ἐξ αὐτοῦ τῇ αὐτῇ παράγηται δυνάμει καὶ προβολῇ. Οὐδὲ γὰρ αἴτιος· ἀναίτιος ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ἀρχὴ ἄναρχος τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως.

η'. Ταῦτά τοι *καὶ ἐξ Υἱοῦ* λέγειν ἐθέσπισε. τὸ

A hoc rursum, essentiæ nempe dissimilitudo, quæ omnia impia, nefaria, et a Christiana Ecclesia et fide quam disjunctissima sunt.

7. Hinc doctores Ecclesiæ et universalis septima synodus decreverunt, ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere, non quod sit causa Filius, et principium absolute, et productor hypostasis Spiritus; sed quod cum alio causa sit, et principium ex principio, neque quod non sit potis solus Pater singulariter Spiritum sanctum producere: tum enim neque Filium sine alterius personæ ope solus generare potuisset: cum ejusdem sit perfectionis facultatisque ex productis utrumque. Nam Pater ipse sufficienter Filium generat, et Spiritum sanctum producit, et cum ille est, erit B plane et Filius, et Spiritus: et si is defecerit cogitatione nostra, prorsus neque Filius erit, neque etiam Spiritus ex Filio, et nulla penitus persona, tantum abest, ut processio sit, et in exsistentiam personarum motus. Filius vero veluti producens, suo modo producens, et ipse Spiritum sanctum, ex Patre emanantem producit, producensque Patri adhæret, non tantum ut generatur, sed etiam ut producit: namque per generationem facultatis paternæ, ut producentis particeps factus, producit et ipse una cum Patre, quod a Patre producitur. Adeo ut, si nostra imaginatione fingamus, a producente Patrem ipsum præcedi, et Spiritum sanctum ante ipsum Filium produci, Filius esset a pro- C ductore per Spiritum, et Spiritus eadem, quæ in Patre est, facultate, generativa nempe Filii, produceret et ipse Filium ex productore tanquam Patre. Non quod producens, qua Pater est, non esset sufficiens suum generare Filium, cum nunc illum sufficienter solus generat, quemadmodum et tum solus sufficienter Spiritum sanctum produxisset: sed quod perinde atque Pater generativam facultatem sibi per spirationem communicatam, veluti perfectionem et facultatem possedisset, cum nondum Filius a Patre cogitatione nostra productus esset. Et hanc quidem theologiam implicitam Romana Ecclesia explicans, *et ex Filio Spiritum procedere* determinavit; id scilicet insinuans, per Filium ex Patre, ut hocce causam, et fontem, et D principium primum sancti Spiritus hypostasis Patrem evulgaret, etiam secundum Dei Verbi vocem, et causam communiter Filium, et fontem ex fonte, et principium ex principio ejusdem hypostasis, quod a Patre ipse productivam facultatem, qua Pater Spiritum sanctum producit, ut dicebamus, habeat. Quapropter a primigenia causa et principali, adderem ipse, primaria et præcipua et propria a Patre procedere tradit Spiritum sanctum, ex Filio vero non æque, licet et ex ipso eadem facultate et productione producatur. Neque enim Filius est causa sine causa, neque principium sine principio hypostasis Spiritus.

8. Propterea*que et ex Filio* dici *Spiritum san-*

Digitized by Google

ctum decrevit, per hoc illud innuens, *per Filium ex Patre*. Sicut enim illud, *per Filium* Patrem præponit, eumque ejusdem actionis primariam causam et fontem, et absque principio præintelligit, ita et illud, *ex Filio*, Filium una cum eo causam et principium ex principio, Patrem vero simpliciter causam et principium absque principio Spiritus demonstrat. Hincque si aliquo in loco Filium principium et causam vocat, sive permittit dicere, Spiritus hypostasis, quemadmodum in definitione sacræ universalis octavæ synodi, Florentiæ coactæ scriptum est, non absolute principium, neque causam eum prætendit esse, sed principium ex principio, et causam, causam scilicet cum alio. Sicuti et illud rursus, quod in eadem definitione continetur, *eo modo Spiritum et ex Filio produci, quo ex ipso Patre producitur*, non secundum modum processionis intelligit, ut æqua ratione, veluti ex fonte, et sine principio et causa, et quasi ex ipso Filio Spiritus producatur, quemadmodum et ex ipso Patre : sibi enim ipsa contradiceret, si hoc pacto verba illa intelligeret, *et ex Filio* Spiritum determinans, sed secundum unum ac idem facultatis, quæ una numero est in Patre et Filio, per generationem, ut diximus, ex Patre Filio exhibitæ, sicuti et essentia ipsa exhibita est. Ideoque et Filium ex Patre producere Spiritum definit, et producentem ipsum esse ex Patre, et quæcumque alia eadem pollent facultate.

9. His a nobis hunc in modum expositis, si quis addubitat, primum quidem : Quomodo Filius non generat, quemadmodum et producit, cum ejusdem facultatis generativæ perinde atque Pater particeps sit? vel quomodo Spiritus sanctus neque producit, neque generat, cum ipsi ambæ insint hæ facultates eodem, quo et in Patre et Filio modo? secundum : Quomodo non erunt duo principia, cum producentia duo sint? aut quomodo non erit contractio, dum duo in unum principium concurrunt? primo loco de primo discat, Patre Filium generante facultate generativa, ut diximus, generationem suæ facultati adhærescere, qua Filius generatur a Patre : pari ratione et Patre per Filium Spiritum producente, productionem et ipsam propriæ suæ facultati adhærescere, qua ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit. Neque itaque Filius ob hæc generat; neque Spiritus sanctus aliquid generat, aut emittit. Namque Pater dictas facultates, generativam Filio, generativam et productivam Spiritui sancto, suis operationibus conjunctas, ut perfectiones tantum, non ut facultates communicat. Estque præterea utraque facultas infinita, iisque, quæ ex Patre sunt, commensurata, infinitis et ipsis, una eademque infinitione, et quæ semper producuntur, ut theologorum dicta tinniunt. Ideoque et Pater una facultate generativa, non plures una filiali hypostasi generat, nec una productiva facultate plures producit Spiritus. Hinc neque tribus plures in divinis hypostases numerantur, nec

A *Πνεῦμα τὸ ἅγιον*, ἐκεῖνο δήπου διὰ τούτου δηλοῦσα, τὸ *δι' Υἱοῦ ἐκ Πατρός*. Ὡς γὰρ *δι' Υἱοῦ* τὸν Πατέρα προτίθησι, καὶ τοῦτον τῆς αὐτῆς ἐνεργείας προκαταρκτικὸν αἴτιον καὶ πηγαῖον καὶ ἀνάρχον προεπινοεῖ, οὕτω καὶ τὸ, *καὶ ἐξ Υἱοῦ*, τὸν μὲν Υἱὸν ξυναίτιον καὶ ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, τὸν δὲ Πατέρα ἁπλῶς αἴτιον καὶ ἀρχὴν ἄναρχον ἀποφαίνει τοῦ Πνεύματος. Ὅθεν καὶ εἴ που τὸν Υἱὸν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν φησὶν, ἢ ξυγχωρεῖ λέγειν, τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, καθάπερ ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἱερᾶς καθολικῆς ὀγδόης συνόδου τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ γέγραπται, οὐχ ἁπλῶς ἀρχὴν οὐδ' αἰτίαν αὐτὸν βούλεται εἶναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, καὶ αἰτίαν, ἢ αἴτιον, ὡς ξυναίτιον. Ὥσπερ αὖ πάλιν κἀκεῖνο ἐν τῷ αὐτῷ περιεχόμενον ὅρῳ τὸ, *οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προβάλλεσθαι καθάπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς*, οὐ κατὰ τὸν τρόπον νοεῖ τῆς προόδου, ὥστε ὡσαύτως, ἤτοι πηγαίως καὶ ἀνάρχως καὶ ἀναιτίως, καὶ οἷον ἐξ ἑαυτοῦ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προάγεσθαι, καθάπερ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρός· ἀντιφάσει γὰρ περιέπιπτεν, εἰ οὕτως ἐνόει ταυτί, *καὶ ἐξ Υἱοῦ* τὸ Πνεῦμα κηρύττουσα, ἀλλὰ κατὰ τὸ ταυτὸν τῆς δυνάμεως, μιᾶς οὔσης τῷ ἀριθμῷ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, διὰ γεννήσεως, ὡς ἐλέγομεν, ἐκ Πατρὸς τῷ Υἱῷ διδομένης, καθάπερ καὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. Διὸ καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ Πατρὸς παράγειν κηρύττει τὸ Πνεῦμα, καὶ προβάλλοντα αὐτὸν εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ὅσα τῆς ὁμοίας ἐστὶ δυνάμεως.

B

C

Θ'. Εἰ δὲ τούτων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένων τις ἀπορεῖ, πρῶτον μὲν, Πῶς οὖν ὁ Υἱὸς οὐ γεννᾷ καθάπερ δὴ καὶ προβάλλει, τῆς αὐτῆς μεταλαγχάνων γεννητικῆς δυνάμεως τῷ Πατρί; ἢ πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε προβάλλει, οὔτε γεννᾷ, τῶν δυνάμεων ἑκατέρων οὐσῶν ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ; δεύτερον δὲ, Πῶς οὖν οὐ δύο ἀρχαὶ δυοῖν ὄντων τῶν προβαλλόντων, ἢ πῶς οὐ ξυναλοιφὴ, εἰ δύο μία ἀρχή; ἔστω πρῶτον μὲν πρὸς τὸ πρότερον, ὅτι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεννῶντος τῇ γεννητικῇ δυνάμει, καθάπερ ἐλέγομεν, ἡ γέννησις ξυνῆπται τῇ ἑαυτῆς δυνάμει, ᾗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρός. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προβάλλοντος, ἡ προβολὴ ξυνῆπται τῇ ἑαυτῆς καὶ αὐτὴ δυνάμει, ᾗ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Οὔτε τοίνυν ὁ Υἱὸς γεννᾷ διὰ ταῦτα, οὔτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα γεννᾷ τι, ἢ ἐκπορεύει. Μεταδίδωσι γὰρ ὁ Πατὴρ τῶν εἰρημένων δυνάμεων, τῆς μὲν γεννητικῆς τῷ Υἱῷ, τῆς δὲ γεννητικῆς καὶ προβλητικῆς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ξυνημμένων ἤδη ταῖς σφῶν αὐτῶν ἐνεργείαις, ὡς τελειοτήτων μόνον, οὐχ ὡς δυνάμεων. Πρόσεστι δὲ καὶ ὁ τὴν δύναμιν ἑκατέραν ἄπειρον εἶναι καὶ ξυμμετρουμένην τοῖς ἐκ Πατρὸς καὶ αὐτοῖς ἀπείροις οὖσι μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἀπειρίᾳ, καὶ ἀεὶ παραγομένοις κατὰ τὴν τῶν θεολόγων φωνήν. Διὸ καὶ ὁ Πατὴρ μιᾷ δυνάμει γεννητικῇ οὐ πλείους μιᾶς υἱικῆς ὑποστάσεως γεννᾷ, οὐδ' ἑνὸς αὖ μιᾷ δυνάμει προβλητικῇ πλείω παράγει τὰ Πνεύματα. Ταῦτά τοι καὶ οὐ πλείω τριῶν ἐν τοῖς

D

Digitized by Google

θείοις ἐντεῦθεν αἱ ὑποστάσεις, καθάπερ τοῖς θεολογικωτέροις ἐξήτασται. Οὐχ οὕτω δὲ ξυμβαίνει περὶ τὴν ἐν τῷ Υἱῷ προβλητικὴν δύναμιν, τὴν ἐκ Πατρὸς αὐτῷ διδομένην διὰ γεννήσεως. Αὐτὴ γὰρ, ὅθ' ὁ Υἱὸς παρῆκται, μήπω νοουμένου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύεσθαι, καθάπερ πρόσθεν ἐλέγομεν, ἐκ Πατρὸς δέδοται τῷ Υἱῷ μήπω τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως αὐτῇ τὸ Πνεῦμα προάγοντος. Διὸ καὶ τῇ αὐτῇ δυνάμει καὶ ὁ Υἱὸς, ᾗ προβάλλων ἐκ τοῦ Πατρὸς, σύναμα Πατρὶ μιᾷ προόδῳ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύει τὸ ἅγιον, ὅθ' ὁ Πατὴρ ᾗ προβολεὺς αὐτὸ ἐκπορεύει.

ι'. Ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς τὸ δεύτερον ἴστω, ὅτι τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα διττῶς οὐ μόνον τοῖς φιλοσόφοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς θεολογοῦσι λαμβάνεται, ἕνα μὲν τρόπον ὡς δύναμις, ἄλλον δ' αὖ ὡς πρόσωπον, ἢ ἄτομον, ἢ ὑπόστασις. Καλεῖται δὲ ἡ μὲν ἀρχὴ ἡ ὡς δύναμις, ᾗ, τουτέστιν, ᾗ δυνάμει καὶ ἀρχῇ προάγει τό γε προάγον, αὐτῆς μὲν οὐ προαγούσης· ἡ γὰρ ἂν καὶ αὐτὴ ἄλλῃ τινὶ δυνάμει παρῆγε τῇ ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτὴ πάλιν αὖ ἑτέρᾳ δυνάμει, κἀντεῦθεν ἐν τοῖς καθ' αὑτὸ ἡ ἐπ' ἄπειρον ἦν προχώρησις, ὅπερ ἄτοπον· ἀρχῆς δὲ οὔσης αὐτῆς καὶ δυνάμεως, ᾗ προάγει τὸ αὐτὴν ἔχον, ὡς ἀρχὴ κατὰ τὸ δεύτερον τῆς ἀρχῆς σημαινόμενον. Ἡ δὲ ἀρχὴ ἡ ὡς πρόσωπον, ἢ ἄτομον, ἢ ὑπόστασις, ἥτις καλεῖται, τουτέστιν ἥτις παράγει τῇ ᾗ δυνάμει τῇ ἐν αὐτῇ δηλαδή. Τοσαυταχῶς οὖν τοῦ τῆς ἀρχῆς ὀνόματος ἐκλαμβανομένου, εἰ μὲν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ δύο τὰς ἀρχὰς θείη τις ὡς δυνάμεις προβλητικὰς, αἷς Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα παράγουσι, μάλα ἄτοπον, καὶ ψευδὲς, καὶ τῆς εὐσεβείας ἀλλότριον. Ἦ γὰρ ἂν οὐδ' ἡ αὐτὴ οὐσία τῷ ἀριθμῷ Πατρὶ προσῆν καὶ Υἱῷ, οἷς τῇ τῆς αὐτῆς δυνάμεως διακρίσει καὶ ἡ διάκρισις εὐθὺς ἕπεται τῆς οὐσίας, ἔστι μὲν ὅτε καὶ εἴδει, ἔστι δ' ὅτε καὶ τῷ ἀτόμῳ. Ἀλλ' οὕτω δύο ἀρχὰς ἐν τοῖν δυοῖν ὡς δυνάμεις οὐδαμῶς ἡ ἱερὰ τῶν Ῥωμαίων ἐδόξασεν Ἐκκλησία. Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ὅπουγε, καθάπερ ἐλέγομεν, πάντη τὴν αὐτῆς ἐν Πατρὶ προβλητικὴν δύναμιν ταριθμῷ προσεῖναι δοξάζει καὶ τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτῷ διδομένην διὰ γεννήσεως, καθάπερ καὶ τὴν οὐσίαν αὐτὴν, ὅσα τε ἄλλα φαμὲν τοῖς προσώποις ἐκ τῆς πηγαίας ἀρχῆς δίδοσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κἀντεῦθεν καὶ μίαν ταριθμῷ πρόοδον, καὶ ἓν δήπου Πνεῦμα τὸ παραγόμενον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, τῇ μιᾷ ταριθμῷ δυνάμει τῇ ἐν ἀμφοῖν. Εἰ δὲ δύο ἀρχὰς οὕτω τις ἐκλαμβάνειν ἐθέλει, καθάπερ ὑποστάσεις δύο καὶ πρόσωπα, τί τὸ ἄτοπον πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς; ἢ ποῖον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐντεῦθεν γένοιτ' ἂν δόγμα τῷ τοῦ Ἀρείου προσεοικός; Καὶ πειθέτω σε τὸ μιᾷ δυνάμει τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τὴν κτίσιν παράγειν, τρεῖς ἀρχὰς οὕτως ὡς ὑποστάσεις, οὐχ ὡς δυνάμεις. Ὅ τε γὰρ Πατὴρ παράγει τὴν κτίσιν, ὅ θ' Υἱὸς παράγει τὴν κτίσιν, τό τε Πνεῦμα τὸ ἅγιον παράγει τὴν κτίσιν· καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἕπεται ἄτοπον, οὐδ' ἀσεβὲς δόγμα, οὐδὲ τῷ τοῦ Ἀρείου προσεοικός. Ἕως γὰρ ἂν μιᾷ θεότητι αἱ ὑποστάσεις πληθύνονται, οὐδέποτε ἄτοπον νομισθείη τὸ ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ δυνάμει πλείους τὰς ἀρχὰς ὑπάρχειν ὡς ὑποστάσεις.

A sunt, uti accuratiorum theologorum examine constitutum est. Aliter vero se habet in facultate productiva, quæ in Filio est, ex Patre ipsi per generationem exhibita. Illa enim, cum Filius productus est, nondum intellecto, Spiritum procedere, ut antea dictum est, ex Patre traditur Filio, nondum Patre, veluti productore, ea Spiritum producente. Propterea que eadem facultate et Filius, qua productor est ex Patre, simul cum Patre una processione Spiritum sanctum producit, cum Pater, qua productor est, illum producit.

10. De secundo postmodum sciat, principii nomen, non tantum a philosophis sed a theologis quoque bipartito accipi, et uno quidem modo, uti facultas, alio uti persona, aut individuum, aut B hypostasis : vocatur vero principium, ut facultas, qua nempe facultate et principio producens producit, ipsa quidem nullo modo producente; namque tum et ipsa alia quapiam facultate, quæ in ea esset, produceret, et ipsa rursus alia facultate, hincque in rebus similibus processio daretur in infinitum, quod plane absurdum est. Sed cum ea est principium et facultas, qua producit eamdem possidens, uti principium, secundo principii significatu, principii scilicet quod est ut persona, aut individuum, aut hypostasis, sic vocati, qui producit facultate quam in se habet. Tot itaque modis nomine principii accepto, si in Patre et Filio duo principia quis constituerit, veluti facultates productivas, quibus Pater et Filius Spiritum producunt, C absurdum id maximopere, et falsum, et a veritate alienum asseveraverit. Tum siquidem neque eadem numero essentia Patri inesset et Filio, quos ejusdem facultatis distinctione statim et naturæ distinctio subsequeretur, aliquando specie, aliquando individuo diversa. Et hac ratione duo principia in duabus personis ut facultates nunquam sacra Romanorum Ecclesia tenuit. Nil minus; cum, ut jam diximus, modis omnibus eamdem producentem facultatem, quæ in Patre est numero, in Filio quoque esse censet, ex Patre ipsi per generationem communicatam, uti et essentiam ipsam, et quotquot alia personis ex primigenio principio Deo et Patre tribuuntur : indeque unam numero progressionem, et unum numero Spiritum productum a Patre D per Filium, unica numero facultate, quæ in ambobus est. Quod si quis duo principia ita acceperit, quasi duas hypostases et personas, quodnam absurdum, per Trinitatem ipsam, vel quodnam inde adversus Ecclesiam dogma, Ario concordans, assurget? Et suadeat te, quod una facultate tres hypostases creaturam producunt, tria principia æque atque hypostases, et non facultates. Tum enim Pater creaturam producit, tum Filius creaturam producit, tum Spiritus sanctus creaturam producit; et nihil inde absurdi consequitur, neque dogma impium, neque quod Arianam hæresim referat. Donec enim in una Deitate hypostases multiplicantur, nullum absurdum reputabitur, in una eademque facultate plura principia veluti hypostases existere-

Digitized by Google

11. Ilis itaque manifestum remanet, nullam inde divisionem aut contractionem sequi, neque aliquod absurdum, neque quod fieri non possit, in una siquidem facultate productiva, uti personæ, hypostases dividuntur Pater et Filius, quemadmodum et in una essentia Pater et Filius et Spiritus sanctus, non duo productores exsistentes, sed unus. Duo utique producentes modo solummodo differentes. Illud etenim facultatem respiciut, quæ una est, non plures in utroque. Propterea unus omnino producens: hoc uno hypostases re quasi separantes. Propterea duos dicimus producentes, ex penitissima ipsa theologiæ doctrina. Hæc est Romanæ Ecclesiæ, quod idem erit dicere, universalis fidei de processione Spiritus sancti pietas. Ilis nos educati sumus instructique dogmatibus: non sophismos, ut quidam obloquuntur, aut persuasibilia sapientiæ verba, aut humana excogitata temere sequimur, sed Ecclesiæ doctores, sententiasque eorum, singulas divinitus pronuntiatas. Hinc etiam colligi potest existimarique sibi ipsis concordia Patres enuntiasse, neque de iisdem diversa atque contraria, sibi ipsis adversantes, concinnasse, in quam sententiam, qui res theologicas ignorant, abeunt, cum vel sanctorum pronuntiata obelo transfigunt, vel spuriis injectis adulterant, vel pernegant, vel male et inscite, et, ut ipsis allubescit, interpretantur.

ια'. Ἐκ τούτων δὴ φανερὸν, ὅτι οὐδεμία τις ἐντεῦθεν διαίρεσις ἢ συναίρεσις ἕπεται, ἕπεται οὐδ' ἄλλο τι ἄτοπον καὶ ἀδύνατον. Ἐν γὰρ μιᾷ δυνάμει προβλητικῇ προσωπικῶς αἱ ὑποστάσεις διῄρηνται Πατὴρ καὶ Υἱὸς, καθάπερ καὶ ἐν μιᾷ οὐσίᾳ Πατὴρ Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον, οὐ δύο μὲν προβολεῖς ὄντες, ἀλλ' εἷς· δύο γε μὴν προβάλλοντες, τῷ τρόπῳ μόνῳ γε διαφέροντες. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὴν δύναμιν ἀφορᾷ, μίαν οὖσαν, οὐ πλείους ἐν ἑκατέρῳ, καὶ διὰ τοῦτο εἷς πάντως ὁ προβολεύς· τοῦτο δὲ ἅρα τὰς ὑποστάσεις ὡς διακρινομένας τῷ χρήματι. Καὶ διὰ τοῦτο δύο φαμὲν θεολογικώτατα τοὺς προβάλλοντας. Αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς καθολικῆς πίστεως περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡ εὐσέβεια. Τοιούτοις ἡμεῖς ἐτράφημέν τε καὶ ἐπαιδεύθημεν δόγμασιν, οὐ σοφίσμασιν, ὡς ἔνιοί φασιν, ἢ πειθοῖ σοφίας, ἢ ἀνθρωπίναις ἐννοίαις γυμναῖς ἑπόμενοι, ἀλλὰ τοῖς θεολόγοις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅσαπερ θεόθεν ἐφθέγξαντο. Ἐντεῦθεν ἔστι διὰ τούτων καὶ τοὺς ἁγίους νομίζειν ξυνῳδὰ σφίσιν αὐτοῖς φθέγγεσθαι, καὶ οὐ περὶ τῶν αὐτῶν διαφέρεσθαι, ὅπερ οἱ τῆς θεολογικῆς σοφίας ἀνεπιστήμονες πάσχουσιν, ἤτοι τὰ τῶν ἁγίων ὀβελίζοντες ἀξιώματα, ἢ νοθεύοντες, ἢ ἀρνούμενοι, ἢ κακῶς καὶ ἀνεπιστημόνως, καὶ ὡς αὐτοῖς ἔφετὸν, ἐξηγούμενοι.

12. Verum tu nihil tale patiaris, quem ego et omnibus aliis, sed potissimum exquisito circa pietatem studio, et rectorum dogmatum integritate vere fortunatum reputo. Et diligenter animo, quæ ab utrisque producuntur perpensis, sequere potius eos qui ratione res theologicas pertractant, quam imperitos improbe, qui nullam sui dicti rationem, quæ rationi ipsi consonans sit, adducunt, et judicium potius vitant, et veritatem occulunt, et nationem Græcorum tum factis, tum dictis misere perdunt. Erat animus hanc orationem prolixiorem edere, et de iisdem multo plura concinnare, sed hæc in præsentia satis esse duxi tuæ examinatrici animæ, quæ ex paucissimis multo plura conjicere atque apprehendere valet. Secuturo postmodum tempore, si annueris, latiorem de rebus divinis sermonem habebimus, accuratius theologicas sententias recensentes. Mos siquidem prorsus tibi, veluti patriæ et nationis curatori gerendus est.

ιβ'. Ἀλλὰ μὴ τοιοῦτόν τι πάθοις αὐτὸς, ὃν ἐγὼ πᾶσιν ἄλλοις εὐδαίμονα τῷ ὄντι νομίζω, καὶ δὴ καὶ τῇ περὶ τὴν εὐσέβειαν ἀκριβείᾳ καὶ τῇ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ὀρθότητι. Ἀλλ' ἐπιστήσας σὺν ἀκριβείᾳ τοῖς λεγομένοις ἐξ ἑκατέρων, ἔπου τοῖς θεολογικωτέροις μᾶλλον σὺν λόγῳ ἢ τοῖς ἀμαθέσι σὺν ἀμαθείᾳ, λόγον μὲν οὐδένα ἀποδιδοῦσιν, ὃς ἂν καὶ εὔλογος νομισθείη, φυγοδικοῦσι δὲ μᾶλλον, καὶ τὴν ἀλήθειαν ξυγκαλύπτουσι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος οἷς πράττουσί τε καὶ λέγουσι διαφθείρουσιν. Ἐβουλόμην τὸν παρόντα λόγον ἐκτείνειν, καὶ πλείω σοι γράφειν τῶν αὐτῶν περὶ λαμπρότατα· ἀλλ' ἀρκεῖν ἐνόμισα ταῦτα νυνὶ τῇ ἐξεταστικῇ σου ψυχῇ, ἐξ ὀλίγων ἄγαν τὰ πλείω ξυνιδεῖν δυναμένῃ. Ἐν δὲ τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ διεξοδικώτερον, εἰ σὺ κελεύοις, θεολογήσομεν, ἀκριβέστερον τὰ τῆς θεολογίας διεξερχόμενοι δόγματα. Δεῖ γάρ σοι πείθεσθαι πάντως, καθάπερ πατρὶ καὶ κηδεμόνι τοῦ γένους.

JOANNIS ARGYROPULI EPISTOLA AD DOMINICUM ROBOREUM, CARDINALEM TAURINENSEM.

In codice Taurinensi 433 (Pasini *Cod. Taurin.* p. 102) habetur *Aristotelis opus de anima a Joanne Argyropylo emendatione ultima elegantius causa Dominici Roborei cardinalis Taurinensis traductum.*

In fronte totius operis elegantissima habetur Argyropyli epistola ad cardinalem Roboreum, cujus gratia interpretationem hanc accuratiorem susceperat. Integram hic subjicere non inutile fuerit, utpote quæ cardinalis mirabilem erga litteras et scientias propensionem commendet.

Joannes Argyropylus Dominico Roboreo cardinali Taurinensi salutem perpetuamque felicitatem.

Meus erga te amor summaque benevolentia, Sapientissime Pater, id agere me optimo suo jure compellit: quod ni facerem, nemo homo nimirum esset, qui non meum me munus officiumque aut ignorare aut negligere posthabereque putaret, quorum utrumque turpitudinem non mediocrem præ se

Digitized by Google

ferre nemo est qui ignoret. Nam quid amor affectat, quid benevolentia flagitat, ignorare nimium hebetis sane, nimium vecordis hominis esse constat. Et id quod benevolentiæ ratio postulat, quod e præcordiis amoris emergit negligere posthabereque ejus est profecto, cui res eadem placet atque non placet, quique maximis in rebus honestissimisque suapte sponte delinquit. Omitto mutuæ benevolentiæ mutuique amoris merita juraque referre : quibus si quispiam quoad vires suppetunt haud respondeat, ingratitudinis obnoxius iniquitatisve crimini non injuria fuerit : a quibus humana probitas ingenuique mores potissimum abhorrere videntur. Tu vitæ talem tenere pulcherrime cursum instituisti, ut domesticis rebus familiaribusve bene lauteque dispositis partim amplissimi magistratus officio munereque cæteris hominibus vivas : partim in litterarum tibi studiis doctrinisque nobilissimis satisfacias, utramque summam vivendi rationem complexus. In qua tibi me quoque comitem atque socium ascivisti : non inscius studia quibus incumbimus expeditius, exactius hoc pacto meliusve fieri posse. Ego qui res omnes humanas, optimo fine sublato, vanas esse nihili pendendasque semper putavi : cujus illa sententia perpetua fuit : hominem utriusque vitæ rationem complexum : oculis utrisque, prædito corpori : carentem altera lusco, præstantiore dextro aspectu : inferiore sinistro : expertem utriusque cæco penitus persimilem esse. Cui religio sanctissima nostra, nobis oblata divinitus, hac quoque ratione quod perornatos perfectosque homines utroque vivendi modo suis pulcherrimis legibus institutisque reddere tam naturæ quam Opifici suo conatur, vehementer placet : quem denique præter honestatem omnino sapientiæque studia nihil delectat : quid erga te faciam quæso quid agam : quod ad utrosque nos accommodatissimum fuerit : tum instante, urgente compellenteque amore : tum instituto vitæ perinde atque natura movente, et veluti recta ratione jubente. Nonne id omne quod affectas modo nobis facultas adsit : ut non inepti videamur, non ignari penitus rationis, alia quævis offerentes non ea quibus est opus. Nonne id omne quod ad exoptatum hominis finem facile consequendum tibi conducere potest : ad quem jam ipse toto studio conatuque pergis. Succurrere porro quoad vires mihi suppeditant : præclarissimis ac honestissimis tuis studiis : operamque tibi dare frequentem : cæteris rebus neglectis atque posthabitis : operæ pretium esse duxi : atque tibi vias itineraque quibus ad felicitatem humanam beatitudinemque recta pergitur, demonstranda esse putavi. Tecum una mihi legendos esse scriptores et auctores bonarum artium pervolutandosque censui. Evocandam in lucem esse veritatem in illis inclusam omnem existimavi. Disserendi denique facultatis formulas ac rationes degustandas, haud posthabendas esse dijudicavi : sine quibus investigatio veritatis perceptioque recta minime fieri potest. Quocirca nec id sane negligendum esse censui : quod quidem haud mediocriter sine dubio nobis conferet ad id ad quod tendere maximopere cupimus. Aristotelis, inquam, illius nostri præstantissimi philosophi summique artificis opera nonnulla bonorum omnium sola meo judicio fontes, unde finis humanus emanat, elegantius nunc traducere tibique offerre : ab eo potissimum initio sumpto, quo scientia de anima traditur. Qua plane non modo cæterorum omnium animantium, sed nostrum etiam exactissime naturam, humanæque felicitatis originem, causas, principia fontesque percipere possumus. Nam ut te non præterit, utrumque curæ non injuria nobis esse : nos jam diu statuimus : rerum inquam notitiam : tam earum quæ nullius egent operæ nostræ : quam earum quarum nos auctores sumus : quæque sub potestate nostra sunt collocatæ : et elegantiam linguæ : dicendi rationem : delectum verborum : ornatum, venustatem ac copiam : quo res sententiæque dictioni : et rebus sententiisque dictio sit conveniens atque accommodata, si sensis orationes : sensa rebus accommodanda sint, ut tum ipsorum ratio naturaque, tum institutio sapientum hominum expetit, efflagitat atque exposcit. Non enim ii nobis ut exemplaria sint proponendi : qui vel ornatu verborum utuntur sine notitia rerum : vel scientia præditi sunt, sine perítia rationis dicendi. Insignis profecto turpitudinis est utrumque, tam vane quam prave loqui, quanquam alterum, vel impotentiæ forte fortuna, vel segnitiei ratione : secundum potius est expetendum. Conjungamus nos ea quæ conjungenda omnino sunt, non ea quæ sine dedecore suo potest unquam conjungere nemo, ac sapientiam ab elegantia, lepore venustateque verborum orationisque non separemus. Hanc igitur operam ipse mea sententia non inhonestam, non inutilem, non injucundam, non a communi nostro proposito : non a mutua nostra benevolentia dissidentem ac abhorrentem : dandam esse quasi lege quadam assiduam a me tibi frequentemque censui, statui definivi, atque adeo, ut nisi naturæ necessitudo, nulla vis eam nobis adimere possit. Quæ cum ita sint, opus Aristotelis de anima, veluti nostræ quamdam operæ partem, elegantius ultima nunc emendatione limatiusve causa tui traductum, uti materies fert, ratioque præscribit interpretandi (non enim in talibus amplus campus conceditur) tibique a nobis oblatum, legere aggrediare bona fortuna. Habebis et nos in hoc etiam legendo percipiendoque, quoniam ita voluimus ac instituimus, comites, adjutores ac duces, non pigros quidem, non inertes, non segnes, sed ad omnem promptissimos subeundum laborem, fructus cujus is consequendus est tibi finis, ob quem natura te procreavit, opifexque rerum Deus tot tantisque viribus facultatibusque condecoravit. Vale plusquam dimidium animi mei, et tibi persuade mihi te chariorem neminem esse.

Digitized by Google

THEODORUS AGALLIANUS

CONTRA

JOANNEM ARGYROPULUM

—

EXCERPTUM EX PRÆFATIONE DOSITHEI PATRIARCHÆ HIEROSOL.

Præfixa ΤΟΜΩ ΑΓΑΠΗΣ typis edito ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβλαχίας, 1698 fol.)

—

ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΣΤΙ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΔΙΚΑΙΟΦΥΛΑΚΟΣ ΤΟΥ ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΥ, ΟΣΤΙΣ ΕΝ ΤΗ ΚΑΤΑΛΛΑΓΗ ΛΕΓΕΤΑΙ ΙΕΡΟΜΝΗΜΩΝ, ΕΠΕΙΔΗ ΤΟΤΕ ΑΛΛΟ ΟΦΦΙΚΙΟΝ ΕΙΧΕΝ ΟΤΕ ΕΓΡΑΨΕ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΕΚΕΙΝΟ, ΚΑΙ ΑΛΛΟ ΟΦΦΙΚΙΟΝ ΕΙΧΕΝ ΟΤΕ ΕΓΡΑΨΕ ΤΟ ΠΑΡΟΝ. ΕΓΡΑΨΕ ΔΕ ΟΥΤΩΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΑ ΤΙΝΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΑΤΙΝΑ ΤΥΠΩΣΟΜΕΝ ΣΥΝ ΘΕΩ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΝ ΑΛΛΩ ΤΟΜΩ. ΙΣΤΕΟΝ ΔΕ ΟΤΙ Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΟΥΤΟΣ Ο ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΓΡΑΨΕ ΛΟΓΟΥΣ ΤΙΝΑΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ, ΟΣ ΕΓΡΑΨΕ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ ΤΙΝΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΔΟΥΚΑΝ, ΗΝΤΙΝΑ ΑΝΑΣΚΕΥΑΖΕΙ Ο ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ, ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΝ ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΕΙ ΒΛΑΣΦΗΜΟΝ ΚΑΙ ΤΟΛΜΗΤΗΝ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΑΓΡΑΜΜΑΤΟΝ. ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΥΤΟΥ ΓΙΝΕΤΑΙ ΦΑΝΕΡΟΝ ΟΤΙ ΚΑΙ ΤΑ ΟΣΑ ΕΝ ΑΛΛΟΙΣ ΕΓΡΑΨΕ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ Ο ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΙΣΙ ΨΕΥΔΕΠΙΠΛΑΣΤΑ ΚΑΙ ΠΟΡΡΩ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ. ΑΛΛΑ ΔΗ ΚΑΙ ΕΝ ΤΗ ΕΙΡΗΜΕΝΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΓΡΑΨΕΝ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΣΥΝΟΔΟΥ ΠΑΝΥ ΒΛΑΣΦΗΜΩΣ ΒΕΒΑΙΩΝ ΤΟΝ ΠΑΝΤΟΔΑΜΟΝ ΟΡΟΝ ΑΥΤΗΣ Ο ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΙΔΕ ΠΩΣ ΕΞΕΛΕΓΧΕΙ ΑΥΤΟΝ Ο ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

ΤΟΥ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΦΥΛΑΚΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΚΥΡΙΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΥ

ΑΝΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΔΟΞΗΣ ΛΑΤΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΥ.

—

Χάρις πολλὴ τῷ πάντα ἀρίστῳ καὶ σοφῷ Ἀργυροπούλῳ, ὅτι καὶ τοῦ δέους ἡμᾶς ἀπήλλαξεν, ἐμφανίσας, ἐν οἷς πρὸς τὸν θαυμάσιον μέγαν Δούκαν γράφει τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας φρόνημα, ὅπως τε συμβήσεται τῷ νῷ, καὶ τίνι τρόπῳ συνάσεται τῇ τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησίᾳ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζητήματι, ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν φρονεῖσθαι καὶ κηρύττεσθαι ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς αὐτὴ διδάσκει, ἐκ τούτου μόνου λαμβάνων ὡς ὁμολογούμενον αὐτὸ, καίτοι πολλοῖς καὶ γενναίοις ἀντιλεγόμενον καὶ ἐλεγχόμενον λόγοις ὑπὸ πολλῶν τῶν ἐν ταῖς τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησίαις, οὐχ ἧττον ἐν σοφίᾳ ἢ ἀγιωσύνῃ διαλαμψάντων · τὰ δὲ τῶν ἁγίων ἕλκων, καὶ πρὸς τὸν τοιοῦτον νοῦν μεταῤῥυθμίζων, καὶ ταῦτα πρὸς τοιοῦτον καὶ τηλικοῦτον αὐτὰ γράφων ἄνδρα, ᾧ πολὺ μέτεστι τῆς ἐν τοῖς τοιούτοις γνώσεως, ὡς καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, κατα-γνοὺς, ὡς οἶμαι, οὐχ ὅτι γε αὐτοῦ καὶ ἡμῶν πάντων τῶν τοὺς τοιούτους διδασκάλους μετιόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν σοφῶν τε καὶ ἁγίων ἀνδρῶν ἀγροικίαν, ὧν ἑνίους τοῖς παλαιοῖς ἐκείνοις φωστῆρσιν, ἴσους ἐγώ τε καὶ πᾶς τις εὖ φρονῶν θείη δικαίως · εἰ μήτε τῆς φωνῆς ἢ τῆς θεολογίας, μήτε τοῦ σκοποῦ ἐπαΐειν οἷοί τε ἐγένοντο, ἢ οὐκ ἠθέλησαν, ὃ καὶ χεῖρον, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἀπωλείας αἴτιοι ψυχικῆς καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἐφεξῆς εἴλοντο γεγονέναι, ὅ τις ἀλάστωρ καὶ βάσκανος, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν φρενῶν ἐκπεπτωκέναι νεανιεύσαιτο.

Ὡς ἐμοί γε τοῦτο τὸ δέος ἠνώχλει τὰ μάλιστα καὶ ἠνία τὴν ψυχὴν, δύνασθαί τινας λέγοντας ἀποδεῖξαι τὴν Λατινικὴν δόξαν ἐν ταῖς ἁγίοις πυθομένῳ, μᾶλλον δὲ διατεινομένους καὶ οὕτως ἔχει φάσκοντας · ἀλη-θές · ἡμᾶς δὲ μὴ ἐπαΐειν ἀλογίᾳ τε φερομένους, καὶ ἄλλοις πάθεσιν, ὥστε καὶ τῇ μὲν ἐμαυτοῦ περὶ τῶν τοιούτων εἰδήσει, ἥνπερ ἐκ πολλοῦ τοῖς τοιούτοις ἐκμελετῶν, συνειλόχειν μὴ πιστεύειν, τὰς δὲ τῶν ἄλλων, ὅσοι περὶ τῶν τοιούτων διαλέγονται ὑποτοπάζειν καὶ ὡς εἰπεῖν δέος ἐδεδίειν οὐ μικρὸν, εἰ οὕτω μὲν ὡς αὐτοὶ λέγουσιν ἔχει, τῷ δὲ μὴ δύνασθαι μὴν αὐτὸς οἰκοθεν νοῆσαι, ἑτέροις δ' ἕπεσθαι οὐκ ὀρθῶς

Digitized by Google

ὑφηγουμένοις ἔξω τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος εὑρεθείην, καὶ ἐν τῷ μεγίστῳ πλανώμενος. Ἀλλὰ νῦν ἐν τούτοις πᾶσαν τὴν τοῦ λόγου ἰσχὺν θεασάμενος, καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν ἑνώσεως ἐπὶ τούτων σαλεύειν κατανοήσας, ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο ἠγοῦνταί τινες τοὺς σοφωτέρους ἐπισπάσεσθαι· τοὺς γὰρ μὴ τοιούτους καὶ εὐληπτοτέρους ἴσως εἶναι πιστεύουσιν, ἐθαυμάσαμεν ὅπως σοφοὶ ἄνδρες, νοῦ τε καὶ παιδείας εὖ ἔχοντες, καὶ πείρᾳ θεολογίας προσεδεηκέναι δοκοῦντες, τοιούτοις τισὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν τῶν Πατέρων θεολογίαν κρίνειν καὶ ταλαντεύειν πειρῶνται, ἢ αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀπατῶντες, ἢ ἄλλους ῥᾳδίως ὑπ' αὐτῶν τοῦτο πείσεσθαι νομίζοντες. Ἀπήλλαγμαι δ' ὡς ἔφην καὶ τοῦ δέους, βέλτιον τῇ πατρίῳ δόξῃ στηριχθείς. Πέφυκε γάρ πως τὰ τῶν ἐναντίων ἐλεγχόμενα τοὺς τούτοις διαφερομένους βεβαιοτέρους ἢ καὶ γενναιοτέρους ποιεῖν.

Καὶ ὁ μὲν οἰουδήτινος ἁπτόμενος ἐλέγχου δόξειεν ἂν ἴσως ἐνισχημένος τινὶ πάθει τοῦτο ποιεῖν, ἐφ' ᾧ τὰ μὲν καλῶς ἔχοντα διαστρέφειν καὶ παρερμηνεύειν, τοῖς δὲ σαθροτέροις ἐπιφύεσθαι, καὶ πρὸς τοῦτο μόνον τείνειν τὸν σκοπὸν, ὅπως ἱκανῶς δόξειε τὸ ἀνταγωνιστὸν ἑλών, ἐγὼ δὲ τοῦτο ἐν οἰῳδήτινι πράγματι ἀπεικὸς εἶναι νομίζων καὶ ἄδικον. Τῆς γὰρ ἀληθείας ἐστὶ κατάγνωσις καὶ τῆς συνειδήσεως φθορὰ, οὐχ ἥκιστά γ' ἐν οἷς περὶ πίστεως γίγνονται λόγοι καινοῦ τινος πράγματος καὶ μεγίστου καὶ κεφαλαίου τῶν πάντων, ἀνόσιον ἡγοῦμαι τοῦτο καὶ ἀσεβὲς, μὴ ἀπαθεῖ καὶ καθαρῷ νοῒ τὰ περὶ τούτων καταστοχάζεσθαι, ἀλλὰ πρὸς ἔριν, ἢ φιλονεικίαν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀνθρωπίνων τοὺς λόγους ποιεῖσθαι. Τῷ τοι καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἐν τούτοις μαρτύρομαι, ὡς ὅσα μοι καθαρῶς ὑπαγορεύει τὸ συνειδὸς, ἀφ' ὧν ἔχω μαθὼν πρὸς τῶν προηγησαμένων σοφῶν καὶ ἁγίων ἀνδρῶν, καὶ τῶν κοινῶν τῆς εὐσεβείας διδασκάλων, καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς πίστεως· λέξων ἔρχομαι· ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, οὐδ' ἐξ οἰκείου δικαστηρίου τὴν ψῆφον αὐτὸς οἴσω. Παραθεὶς δὲ μόνον ταῦτα ταῖς τῶν ἁγίων γραφαῖς, τόν τε νοῦν τούτων τῷ ἐκείνων παρεξετάσας, δικαστὰς τοὺς εὐγνώμονας καὶ ἀπαθῶς τὰ παρόντα διελευσομένους προστήσομαι· οὓς καὶ ἀξιῶ μὴ τῇ λέξει προσέχειν ἀφελῶς ἔχουσαν, τὸν δὲ νοῦν ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπιζητεῖν.

Τῶν μὲν εἰς τὸν ἐνδοξότατον μέγαν Δούκαν ἐγκωμίων κἀγὼ χάριν ὁμολογῶ σὺν πᾶσι τοῖς ἄλλοις αὐτῷ· κοινῇ τε γὰρ ἅπαντες ὀφείλομεν τὰς χάριτας τῷ τοιούτῳ ἀνδρὶ, προθύμῳ τε ὄντι περὶ τὰ κοινὰ καὶ ἐπωφελεῖ, καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος διὰ τὴν πρὸς ἕκαστον εὔνοιαν αὐτοῦ, κοινὸν πρυτανεῖον ἑαυτὸν ἀγαθοῦ καὶ πάσης χρείας καὶ βοηθείας ἑκάστου παρασχομένῳ· τὰ δὲ κατ' αὐτοῦ ταῦτα ἐγκώμια ἀντὶ πολλῶν καὶ μεγάλων τῶν προσηκόντων αὐτῷ βραχέα καὶ αὐτὸς εἶναι ὁμολογῶ, καὶ ἀνθρώπου πεφεισμένως ἄγαν, καὶ ἄκροις ὡς εἰπεῖν δακτύλοις τούτων ἁψαμένου, τῷ βραχυτάτῳ τὸν ἐνεστηκότα ξυγχωρῆσθαι χρόνον, καὶ τῷ μήπω τὸν καιρὸν ἥκειν τῶν ἐγκωμίων τῶν τελεωτέρων ἴσως· τοῖς γὰρ ἀγαθοῖς ἅπας ἀνεῖται καιρὸς εἰς ἔπαινον. Τὸ δὲ χάριεν τῶν αὐτοῦ καλῶν, τὸ μὴ μόνον ἐφιστάνειν τοῖς δόγμασιν οἷόν τε ὄντα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνακοινοῦσθαι περὶ τούτων, οὐ μόνον οἷς σύνοιδεν ὑγιῶς φρονεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μὴ οὕτως ἔχουσιν, ἵν' ἐκ πάντων τὸ καλὸν κατὰ τὴν σοφὴν μέλιτταν ἀναλέγοιτο, οὐ χάριεν αὐτὸς ἂν φαίην, ὡς ἄν τις εἴποι, ἀλλὰ γενναῖον καὶ θαυμαστὸν, καὶ λογίας ὄντως ἴδιον ψυχῆς, ὅθεν καὶ τὰ περὶ τούτων ἀφειμένῳ ἰτέον ἤδη μοί ἐστι πρὸς τὰ θεολογικώτερα, οὐ περιέργως τοῦτο ποιοῦντι οὔτε νῦν, οὔτ' ἄλλοτε, προὔργου γὰρ τοῦτό γε τυγχάνον πάντως, οὔτ' ἀμελῶς, εἴπερ γάρ ἄλλο τι τοῦτο προσοχῆς τελείας ἄξιον, εἰ μή που περιέργως θεολογεῖν, καὶ περιεργότερον ἔτι θεολογήσειν, εἴποι τις τὸν μηδὲν ἀναγκαῖον λέγοντα, ἢ ἐροῦντα, καὶ τῆς ἱερᾶς θεολογίας ἄξιον. Τί οὖν φησι τὰ τῆς θεολογίας;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Τριῶν ὄντων ἐν τοῖς θείοις προσώπων κατὰ τὰς θεολογικὰς ὑποτυπώσεις καὶ ἀρχὰς, Πατρὸς, Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ἡνωμένων μὲν τῇ οὐσίᾳ, διακρινομένων δὲ ταῖς ἰδιότησι χρήματι.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ὁ μὲν θεμέλιος ὡς εὐσεβὴς καὶ ἀληθὴς καὶ θεολογικώτατος ἀρχή τε καὶ ὑπόθεσις τῆς πίστεως ἀληθεστάτη, εἰ καὶ τὰ ἐποικοδομούμενα αὐτῷ σύμφωνα τοῖς τῶν ἀρχιτεκτόνων, καὶ οἷς ἕπεσθαι προστετάγμεθα ἐπιτεθείη. Διακρίνεσθαι γάρ φησι τὰ θεῖα πρόσωπα ταῖς ἰδιότησι. Καλὸν οὖν πυθέσθαι πρὸς τῶν θεολόγων Πατέρων, τίσιν εἰσὶν αἱ τῶν προσώπων ἰδιότητες, αἳ καὶ διακρίνουσι τὰ πρόσωπα καὶ οὐδὲ μεταπίπτειν πεφύκασιν, ἀμιγεῖς τε καὶ ἀκοινώνητοι κατονομάζονται. Λυδία γάρ τις ἂν εἴη πρὸς τὰ ἑξῆς τό τε κίβδηλον ἐμφαίνουσα καὶ τὸ εἰλικρινές. Εἰ γὰρ τηρήσει τὴν θέσιν, τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον ἔνδον ἐν τῇ θεότητι ὡς ἰδιάζητα τοῦ Πατρὸς αὐτῷ μόνῳ φυλάξει· εἰ δὲ κοινὰ νομοθετήσει Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πάντως τὰς θεολογικὰς ὑποπτυπώσεις παρασαλεύσει.

Αὐτίκα γὰρ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, « Αἱ ἰδιότητες, φησὶ, Πατρὸς μὲν καὶ ἀνάρχου καὶ ἀρχῆς ἐπινουμένου καὶ λεγομένου. » Καὶ ὁ ἱερὸς Διονύσιος, « Μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ. » Καὶ Κύριλλος, « Εἰ γνώρισμα τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ἡ καρποφορία, εἴτουν θεογονία, φυσικὴ τίς ἐστι πάντως ἰδιότης αὐτοῦ. » Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, « Ἴδιον τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγεννησία καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατήρ. » Ὅπερ ἀναπτύσσων ὁ Γρηγόριος, « Τοῦτό ἐστι, φησὶν, ὁ Πατὴρ, γεννήτωρ καὶ προβολεύς. Ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ καλεῖσθαι Υἱὸν, καὶ τὸ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρός. Ἴδιον δὲ τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς ἔφην, κείσθωσαν ὡσανεί τις γνώμων καὶ κανὼν, παρ' οὗ τῶν ἐφεξῆς αὐτοῦ συμπερανόντων κατάδηλον ἔσται τὸ ἐφαρμόζον· τί δὲ τὰ ἐφεξῆς;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Παράγει μὲν τὸ ἓν ὁ Πατὴρ, παράγεται δὲ τὸ δύο, Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Τίνος τῶν θεολόγων ἀκήκοας, ἄνθρωπε, ταύτῃ τῇ

Digitized by Google

λέξει χρησαμένου, τῷ *παράγει*; Ταύτῃ γὰρ οὐ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ τὸν Μονογενῆ κτίσμα φρονεῖν δοκεῖς. Ἡ ἀγνοεῖς ὅτι τὸ παράγειν ἐν τοῖς τοιούτοις λεγόμενον, τὸ ἔξω ἑαυτοῦ καὶ τῆς φύσεώς τι ποιεῖν ἐστι τὸν Θεόν, ὡς ἡ λέξις ἐμφαίνει; Παράγει γὰρ, φησὶ, τὰ σύμπαντα· καὶ, Παρήγαγε τὸν κόσμον ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος. Διὸ καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας τῷ *προάγει* καὶ τῷ *πρόεισι* μᾶλλον ἐχρήσαντο ἐπὶ τῆς ἔνδον θεολογίας. Τῇ γὰρ τοιαύτῃ προθέσει μᾶλλον ἔγνωσαν τὴν τῶν ἐνδοτέρων γίνεσθαι προόδων ἔμφασιν. Ἠκριβωμένας δὲ δήπου καὶ τὰς λέξεις εἶναι δεῖ τῶν θεολογούντων, ἵνα μήθ' ἑκόντες μήτ' ἄκοντες κακὴν δόξαν περὶ σφῶν αὐτῶν παράσχωσι, καὶ ὧν προὔθεντο.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Οὔτε γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἔδει ταῦτα εἶναι, ἵνα μὴ ἑτερότης γένηται φύσεως οὔτ' ἐξ ἀλλήλων παράγεσθαι οἷς αὐτό τι ἑαυτὸ παράγειν ἀμήχανον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἀτέχνως ἅμα καὶ περιττῶς εἴρηται. Ἔδει γὰρ μᾶλλον εἰπεῖν, ὡς οὔτ' ἀφ' ἑαυτῶν ἔδει ταῦτα εἶναι, οἷς αὐτό τι ἑαυτὸ προάγειν ἀμήχανον, καὶ ἅμα ἵνα μὴ ἑτερότης γένοιτο φύσεως, οὔτ' ἐξ ἀλλήλων προΐέναι, ἵνα μὴ ἐξ ἀλλήλων αἱ ἀρχαὶ εἶεν, καὶ οὕτως οὐδεμία εἴη ἀρχὴ, μηδενὸς ὄντος ἀγεννήτως καὶ ἀναιτίως, ἢ καὶ οὕτω Χριστιανικώτατον ὄν, καὶ οὔτ' ἐξ ἀλλήλων, οὔτ' ἐξ ἑαυτῶν εἶναι ταῦτά φαμεν, οὕτω τῆς Γραφῆς διδασκούσης· καὶ γὰρ Γρηγόριος ὁ θεῖος, πολὺ βελτίων ὢν θεολόγος, Διὰ τοῦτο, ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, φησὶ, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς πού φησιν αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος. Τῷ γὰρ τῆς Γραφῆς ἐρεῖδεται ἀξιώματι καὶ τοῖς ἐκεῖθεν πεπηγόσιν ὅροις ἐμμένειν φησὶν, οὗ δὴ καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον προστεθεικὼς, πᾶσαν κακοφωνίαν τῶν τοὺς ὅρους τούτους παρεξιόντων ἀνεῖλεν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἓν οὖν φησι δι' αὐτὸ τό γε παράγον, τὰ δὲ λοιπὰ παραγόμενα.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καλῶς ἔχει τοῦτο, πλὴν τῆς λέξεως, εἰ μέχρι τούτου σταίης· εἰ γὰρ ἓν ἐστι τὸ προάγον ἐν τοῖς τρισὶ, τοῦτο δ' ἔστιν ὁ Πατὴρ, καὶ μόνος εἶπερ ἓν, οὐκ ἄρα ὁ Υἱὸς, οὐδὲ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν προϊόντων· δύο εἰσὶ τὰ προϊόντα, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· οὐκ ἄρα ὁ Υἱὸς προάγει. Τοῦτο καὶ Γρηγορίῳ δοκεῖ τῷ Θεολόγῳ ἐν τοῖς πρὸς Ἥρωνα λέγοντι· Ἀληθῶς Πατέρα τὸν Πατέρα, ὅτι μόνως, ἰδιοτρόπως γὰρ, καὶ μόνος, οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας, καὶ μόνου, μονογενοῦς γάρ· καὶ μόνον ἀληθῶς Υἱὸν τὸν Υἱόν· ὅτι μόνος καὶ μόνου, καὶ μόνως καὶ μόνον· εἰ γὰρ Πατὴρ, καὶ ὅλον Υἱός. Εἰ οὖν μόνως Πατὴρ ὁ Πατὴρ, καὶ οὐ μετὰ συζυγίας . . τοῦτο δέ ἐστιν ὁ Πατὴρ, γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, καλῶς ἂν εἶχέ σοι μέχρι τούτου στῆναι, καὶ τοῖς ὅροις τούτοις ἐμμένειν. Σὺ δὲ προϊὼν τὴν καινὴν μίξιν ἐπινοήσεις τὸ γεννητοαγέννητον, καὶ αἰτιατοαίτιον· ἢ κατὰ σὲ φάναι, παραγομενοπαράγων· ὅταν δὲ φῇς παράγεσθαι, συμπαράγειν νουθετήσεις τὸ συμπαραγόμενον πρόσωπον, τέρατά τινα παραδιδοὺς, καὶ θεολογίαν ἀνήκουστον· ἀλλ' ἀποτρέπει σε Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῷ περὶ ἀϊδίου ὑπάρξεως λέγων· « Ἔσται τὸ αὐτὸ αἴτιόν καὶ αἰτιατὸν, γεννῶν καὶ γεννώμενον, ὅπερ ἄτοπον, » καὶ ὁ Θεολόγος καινὴν μίξιν ὀνομάζων τὸ γεννητοαγέννητον. Τί γὰρ ἐν τῷ μέλιτι κρύπτεις τὸ δηλητήριον, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς ἀνακαλύπτεις; Ἔδει γάρ σε λέγειν μᾶλλον εὐθὺς, ἓν μὲν εἶναι τὸ παράγον, ἓν δὲ τὸ παράγον καὶ παραγόμενον, ἓν δὲ τὸ παραγόμενον μόνον, ὡς ἐκ τῶν λόγων σου φανήσει φρονῶν. Ἀλλ' ὡς ἔοικε τὸ μὲν ἀληθῆ τοῦ τιθέναι θεμέλιον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀληθείας ἐστὶ, τὸ δὲ σύμφωνα, ἢ μὴ τοιαῦτα, ἐποικοδομεῖν τῆς ἡμετέρας ἐν τοῖς τοιούτοις πείρας ἢ προαιρέσεως. Τί τὸ ἐντεῦθεν;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Παράγων δὲ ὁ Πατὴρ, παρακτικὰς δήπουθεν ἕξει δυνάμεις, διακρινομένας πως καὶ αὐτὰς, οἷς δι' αὐτῶν διακρινόμενα παράγεται πρόσωπα, τὴν μὲν ἧ τὸν Υἱὸν, τὴν δ' αὖ πάλιν ἧ παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Τοῦτό ἐστιν ὁ θεμέλιος τῆς καινοτομίας τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας. Τίς γάρ ποτε τῶν θεολόγων εἴρηκε προσεῖναι τῷ Πατρὶ δυνάμεις παρακτικὰς ἐν αὐτῷ διακρινομένας, δι' ὧν προάγει τὰ θεῖα πρόσωπα; Οὐδεὶς δήπου. Τῆς δὲ καινοτέρας ταύτης θεολογίας ἐστὶν εὕρημα, καὶ ὡσανεὶ θεμέλιος τοῦ δόγματος τούτου τοῦ καινοῦ, προϋποτιθέντων τῶν τοῦτο κατασκευαζόντων ἐν τῷ Πατρὶ ταύτας ἃς αὐτοὶ λέγουσι δυνάμεις παρακτικὰς, τάξει τινὶ προσούσας αὐτῷ, ὥστε τὴν μὲν εἶναι προτέραν δεῖν, τὴν δὲ δευτέραν, ἵν' οὕτω προάγοιντο καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα· προλαμβανούσης δηλαδὴ τῆς γεννητικῆς δυνάμεως καὶ ὑφεστώσης τὸν Υἱὸν, ἵνα φθάσῃ συμπροάγειν τῷ Πατρὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, κοινοποιουμένης τῆς ἑτέρας παρακτικῆς δυνάμεως, τῆς λεγομένης προβλητικῆς τῷ Υἱῷ, τῷ φθάσαι ταύτην λαβεῖν ἐν τῷ γεννᾶσθαι. Τοῦ δὲ Πνεύματος ἀποκλειομένου, τῷ λαχεῖν ὑστεραγενεστέρας δυνάμεως τῆς παραγούσης αὐτῷ, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντος δύναμιν παρακτικὴν κατὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ κατ' αὐτὸ τοῦτο ἐλλιποῦς ὄντος. Ἃ πόσης ἔχονται βλασφημίας, πάντες ἂν εἰδεῖεν οἱ καὶ μετρίαν ἐν τοῖς τοιούτοις εἴδησιν ἔχοντες. Ἀλλ' ἔδει δήπου ταῦτα; τὰς δυνάμεις καὶ προσειπεῖν ἢ οὐσιώδεις καὶ φυσικὰς, ἢ ὑποστατικάς. Οὕτω γὰρ μεμαθήκαμεν πρὸς τῆς ἱερᾶς θεολογίας πάντων τῶν ἐπιθεωρουμένων ἢ λεγομένων ἐν τῇ ὑπερουσίῳ Τριάδι, τὰ μὲν οὐσιώδη εἶναι, τὰ δὲ ὑποστατικά· καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς οὐσίας ἀνίσχοντα κατηγορεῖσθαι καὶ τῶν τριῶν προσώπων. Ὅσα γάρ φησιν ὁ ἱερὸς Διονύσιος ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ αὐτοῦ ἤτοι τοῦ Υἱοῦ, τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κοινωνικῶς καὶ ἡνωμένως ἀνατίθησι τὰς θεουργίας, τὸ σέβας, τὴν πηγαίαν καὶ ἀνέκληπτον αἰτίαν, καὶ διανομὴν τῶν ἀγαθῶν δώρων. Καὶ οὐδένα τῶν τοῖς θείοις λόγοις

Digitized by Google

ἀδιαστρόφοις ἐννοίαις ἐντεθραμμένων οἶμαι πρὸς τοῦτο ἀντερεῖν, ὅτι τὰ θεοπρεπῆ πάντα τῇ ὅλῃ θεαρχίᾳ πρόσεστι κατὰ τὸν θεοτελῆ λόγον. Ὅσα δὲ ταῖς ὑποστάσεσι προσήκει, ἢ τοιαῖσδε ὑποστάσεσιν, ἀκινώνητα παντάπασιν εἶναι καὶ ἀμιγῆ, ὡς ἰδιότητας, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς, ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης, φησὶν ὁ αὐτὸς Διονύσιος. Πῶς γὰρ ἂν καὶ μείνῃ ἰδιότης κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Μέσον δέ τι τούτων ἡμῖν οἱ θεολόγοι τῆς Ἐκκλησίας οὐ παρέδωκαν, ἀλλ' ἡ καινὴ αὕτη θεολογία ἐκατέρωθεν ὁρῶσα ᾧ περιπίπτει, εἰ καὶ μὴ ὁμολογεῖ, ἢ μὴ νοεῖ, ἵνα μὴ ἑτεροούσιον ἀποφήνῃ τὸ Πνεῦμα, εἰ οὐσιώδεις εἶποι τὰς δυνάμεις ταύτας, μὴ μετέχον καὶ αὐτὸ τοιαύτης τινὸς παρακτικῆς δυνάμεως, μήτε τῇ δυαρχίᾳ περιπέσῃ τῷ ὑποστατικὰς αὖ προσειπεῖν, ὥσπερ ἐν μεταιχμίῳ ἱστησιν ταύτας, ἀλλ' οὐδέτερον αὐταῖς προσμαρτυρεῖ, ἕως ἂν ἀρχὰς ὀνομάσῃ καὶ γονιμότητας κοινὰς Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐ μὴν καὶ τῷ Πνεύματι, ἐναντίως καὶ τούτῳ τοῖς διδασκάλοις, τὰ κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι λέγουσιν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἡ κοινὰς μὲν καὶ τῷ Πνεύματι, ἀλλ' ἐν ἐκείνοις μὲν μετὰ τῆς ἐνεργείας, ἐν τούτῳ δὲ δίχα ἐνεργείας.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Τί τούτου τερατωδέστερον ἤκουσεν ἄνθρωπος;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἀρχὰς δέ φησι καὶ γονιμότητας μήτε παραγούσας, μήτε παραγομένας· ἑκάτερον γὰρ ὑποστάσεως ἴδιον

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ τίς ἡ πολλὴ σπουδὴ δυνάμεις ἐπινοεῖν, καὶ ἀρχὰς αὐτὰς ὀνομάζειν καὶ γονιμότητας, καὶ ὅσα μηδεὶς τῶν θεολόγων ἐτόλμησεν, εἴπερ ἴδιον ὑποστάσεως τὸ προάγειν ἢ προΐεναι; Καὶ πῶς οὐ τοσαῦται ἀρχαί, ὅσαι καὶ ὑποστάσεις αἱ προάγουσαι; Ἢ τίνα δύναμιν ἔχουσαι αἱ ἐξευρημέναι αὗται δυνάμεις, τὰς ὑποστάσεις ἀμέμπτως συναλείφειν, ἣν οὐ Σαβέλλιος ἐξευρεῖν δεδύνηται, ἐφ' ᾧ καὶ ἀθῶος γενέσθαι τοῦ κατακρίματος; Τρόπον οὖν ἄλλον ἡμῖν παραδίδωσιν ἡ τοιαύτη τῶν δυνάμεων ἐπίνοια καινότερον καὶ ἀνήκουστον τοῖς ἁγίοις, ὡς ἂν εἴποι τις γεννηθέντα τὸν Υἱὸν, διὰ τῆς μιᾶς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, εἶτα δραξάμενον καὶ τῆς ἑτέρας αὐτοῦ, δι' αὐτῆς μετὰ τοῦ Πατρὸς προάγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὑστερίζον κατὰ γένεσιν, μηδὲ μετέχον τινὸς τῶν δυνάμεων, ὥσπερ λόγῳ μόνῳ ἀρκοῦν τὸ συναΐδιον καὶ τὸ ἄχρονον καὶ τὸ οὐδέτερον ἑτέρου λέγεσθαι. Μὴ σκοπῶν δὲ ὅπως καὶ ἀπὸ τῶν θέσεων ταῦτα ἐμφαίνοιντο συμφωνουσῶν τοῖς λόγοις, ἀλλὰ τοὐναντίον μᾶλλον αὐταῖς συμπεραίνεσθαι.

Δυνάμεις δὲ διακρινομένας εἰπόντα, καὶ τὸν τρόπον ἔδει προσθεῖναι τῆς διακρίσεως. Εἴχομεν γὰρ ἂν ἐπιγινώσκειν αὐτὸν ἐν τίνι γένει διακρίσεως τὴν τῶν δυνάμεων διάκρισιν τίθησιν, ὡς ἔκ γε τοῦ λόγου πραγματικῶς αὐτὰς διακρίνειν. Δι' αὐτῶν γάρ, φησὶ, διακρινόμενα πρόσωπα παράγεται. Ἴσως οὖν ἐοικέναι βούλοιτ' ἄν, ὡς τῷ διακεκρίσθαι, οὕτω καὶ τῷ τρόπῳ τῆς διακρίσεως, ἐπεὶ καὶ προεπινοεῖ τὴν γεννητικὴν τῆς προβλητικῆς, ὡς καὶ ἐκεῖ προτέραν οὖσαν δήπου, ὡς τὸ γεννητὸν τοῦ ἐκπορευτοῦ λέγει πρότερον. Εἰ δ' ἄλλο τι βούλοιτο λέγειν, ὀλίγον τῷ λόγῳ βοηθήσει. Ἀρχὰς δέ φησιν οὔσας τε καὶ δυνάμεις καὶ γονιμότητας.

Παραχθήτω τις τῶν ἁγίων ταῦτα λέγων καὶ ἀρχὰς καὶ γονιμότητας. Ἀλλ' οὐκ ἔστιν· αὐτὸς δὲ προϊὼν ὥσπερ ἐκ μεταμέλου τὴν τοῦ Πατρὸς οὐσίαν εἶναι φήσει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς παραγωγῆς τῶν θείων προσώπων. Εἶθ' ὥσπερ τοὺς θεολόγους δεδιὼς, μήτε προάγειν, μήτε προΐεναι τὴν οὐσίαν φάσκοντας, ξυνεῖναι φήσει τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἄλλ' ἄττα τὴν διαφορὰν ποιοῦντα τῶν δυνάμεων.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ταῦτα δὲ νοῦς ἂν εἶεν καὶ βούλησις.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Οὐκ οἶδ' ἐξότου τοῦτο λαβών· εἰ μὲν γὰρ ταυτὸν βούλεται τὴν δύναμιν εἶναι καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ οὐσίαν ἐρεῖ τὴν μίαν οὐσίαν, ὥσπερ καὶ ἀρχὰς καὶ δυνάμεις οὔσας καλεῖ· εἰ δὲ οὐ βούλεται τοῦτο, τὴν μὲν τῷ Πατρὶ ὁριζομένην οὐσίαν εἶναι τὴν ἀρχὴν τῶν ἐξ αὐτοῦ προϊόντων προσώπων. Ταύτας δὲ τὰς δυνάμεις καὶ γονιμότητας ἀ; ξυνεῖναι τῇ οὐσίᾳ λέγει, καὶ νοῦν τε καὶ βούλησιν ὀνομάζει καινοτρόπως ὡς ἰδιότητας ἐπιθεωρεῖσθαι τῇ οὐσίᾳ, ἵν' αὖτη μετὰ τῆς ἰδιότητος εἴη ὑπόστασις ἀρχὴ προακτικὴ, ἀπὸ ποίας ἀνάγκης ἀποδείξει ταύτας τὰς ἰδιότητας κοινοῦσθαι καὶ τῷ Υἱῷ, τῷ Πνεύματι δὲ μή; Οἶμαι πολλὰ καμὼν οὐ δείξει, θήσει δὲ μόνον πολλὰ σαθρὰ καὶ ἐπικίνδυνα, καὶ τῇ συνηθείᾳ τῶν θεολόγων ἄγνωστα.

Γονιμότητας δὲ τίς ποτε τῶν ἁγίων εἶπε; Πηγαίαν μὲν οὖν ἴσως θεότητα, καὶ μόνον πηγὴν, καὶ ῥίζαν, καὶ αἰτίαν, καὶ θεογόνον τὸν Πατέρα μεμαθήκαμεν, ἐνικῶς προφερόντων ταῦτα τῶν θεολόγων, τῷ μίαν γονιμότητα πάντας εὐσεβῶς τιθέναι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ μίαν προακτικὴν δύναμιν τῷ τῆς ἕξεως τρόπῳ, τῇ πρὸς τὰ προαγόμενα παραθέσει μόνον κατὰ τὸν τῆς ἐνεργείας λόγον διχαζομένην. Αὐτίκα γὰρ ὁ Ἀρεοπαγίτης λέγει, ὡς Τριάδα δὲ διὰ τὴν τρισυπόστατον τῆς ὑπερουσίου γονιμωτάτην ἔκφανσιν, ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται, ὃν φησιν ὁ Μάξιμος ἐξηγούμενος, γονιμότητά φησι τὴν πατρικὴν ὑπὲρ ἔννοιαν πρόοδον, εἰς ἔκφανσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ αὖθις ὁ Διονύσιος· Ὅτι δὲ καὶ τὴν κυρίαν ἔχει τῶν ὅλων ἡ ὅλη θεότης περὶ τῆς θεογόνου θεότητος, ἢ τῆς υἱικῆς, οὐδὲ εἰπεῖν ἔστιν, οἶμαι. Ὅπου καὶ τῷ διαζευκτικῷ δείκνυσιν, ὅτι οὐ βούλεται τῷ Υἱῷ προσεῖναι ὅλως τὸ θεογόνον. Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος· Μόνος ἀγέννητος καὶ μόνος πηγὴ θεότητος ὁ Πατήρ. Καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· Εἷς ἐν αἴτιον τὸν Πατέρα Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων. Καὶ ὁ Κύριλλος· Πῶς οὐ ζωὴ τὸ ῥίζαν ἔχον τὴν ζωὴν καὶ πηγὴν ὥσπερ τινὰ τὴν ἀκήρατον καὶ παντὸς ἐπέκεινα γεννητοῦ τοῦ Θεοῦ φύσεως; Καὶ αὖθις· Εἰ γνώρισμα τῆς τοῦ Πατρὸς

Digitized by Google

ὑποστάσεως ἡ καρπογονία εἴτουν θεογονία, φυσική τις πάντως ἐστὶν ἰδιότης αὐτοῦ. Ὅθεν δῆλον ὡς οὐ βούλονται οἱ διδάσκαλοι δύο γονιμότητας, καὶ δύο δυνάμεις διακεκριμένας καὶ ἀρχὰς τεταγμένας εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς ἀνάξιον τῆς θεολογίας καὶ ἐπικίνδυνον· οὐδὲ τὴν γεννητικὴν δύναμιν καὶ ταῦτα προσεπινοουμένην, καὶ τὴν προβλητικὴν μαθόντες πρότερον, οὕτω καὶ τὰ κατ' αὐτὰς προαγόμενα προσηγορεύκασιν, ἀλλὰ μᾶλλον Υἱὸν Θεοῦ μαθόντες εἶναι τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἄῤῥητόν τινα τρόπον, καὶ αὐτὸ τὴν ὕπαρξιν ἔχον, ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, εἰκότως καὶ δύναμίν τινα διὰ τὴν τοῦ λόγου σαφήνειαν ἐνόησαν τῷ Πατρὶ καρποτόκον. Καὶ γονιμότητα τῇ πρὸς τοὺς καρποὺς ἀποβλέψει διχαζομένην δύο ὄντας, ἐν δὲ τῷ Πατρὶ τῷ τῆς ἕξεως; τρόπῳ συνειλημμένως τε καὶ ἐνοειδῶς νοουμένην. Καὶ πολλῷ μᾶλλον ᾗ φησι περὶ τῆς τῶν ὄντων δημιουργίας ὁ ἱερὸς Διονύσιος, ὅτι τὰς πάντων αἰτίας ἐν ἑαυτῷ μονοειδῶς ὁ θεῖος λόγος προείληφεν.

Καὶ ὁ Κύριλλός φησι, διὰ μιᾶς δυνάμεως τὸν Θεὸν τὰς ποικίλας τῶν ὄντων φύσεις δημιουργεῖν, διὸ καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ προϊόντα φυσικῶς οὐ τάξει τινὶ τοιαύτῃ προϊέναι ἐθέσπισαν, οἷα ἂν εἴη τῶν ἄλλων τῶν ἀφ' ἑνὸς προϊόντων, ἐν οἷς τὸ τῷ πρώτῳ πλησιέστερον αἰτιόν ἐστι τρόπον τινὰ τῶν πορρωτέρω, οὐδὲ προεπινοεῖσθαι τὸν γεννήτορα τοῦ προβολέως ἐν αὐτῷ τῷ Πατρί· οὐδὲ τὴν γεννητικὴν τῆς προβλητικῆς δυνάμεως, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τοιούτων παρέδωκαν ἡμῖν, πᾶσαν τὴν θεολογίαν ἠκριβωκότες. Πῶς γὰρ οἱ ἅμα τε καὶ ἀμέσως προϊέναι καὶ ἄμφω καὶ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρὸς διδάξαντες, τό γε εἰς τὴν γόνιμον καὶ προακτικὴν ἦκον δύναμιν τοῦ Πατρός; Ὁ γὰρ Διονύσιος οὐ ῥίζαν καὶ στέλεχος καὶ ἄνθος εἶπεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα βλαστοὶ θεόφυτοι, ἐκ μιᾶς δηλονότι ἀνισχόντες ῥίζης ὅμα καὶ ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἄμφω· ἢ δύο ἄνθη, ἐν ἑνὶ βλαστῷ δηλαδὴ, ὅτε βλαστὸν τὸν Πατέρα δεῖ νοεῖν, ἅμα δύο ἄνθη προάγοντα, μηδέτερον θατέρου πρότερον ἢ προσεχέστερον ἢ ὑπερούσια φῶτα ἐκ μιᾶς λαμπάδος ἀναλάμποντα. Καὶ ταῦτά φησι πρὸς τῶν ἱερῶν λογίων παρειλῆφέναι, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ νομοθετεῖν. Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος; πρὸς Εὐάγριον γράφων φησὶν, Οἱονεί τινες τοῦ Πατρὸς ἀκτῖνες ἀπεστάλησαν εἰς ἡμᾶς ὅ τε φεγγώδης Ἰησοῦς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ μετ' ὀλίγον· Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ δίδυμος τοῦ Πατρὸς ἀκτὶς, τῷ ὡς ἐξ ἑνὸς δηλαδὴ ἡλίου τοῦ Πατρὸς ἅμα ἀπαστράπτειν ἄμφω. Ἀλλὰ καὶ δίῤῥυτον ποταμὸν ὠνομάζει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐκ μιᾶς πηγῆς τοῦ Πατρὸς δηλαδὴ προϊόντα. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ πάντες τοῖς τοιούτοις χρῶνται ὁμοίως, οἷς ἂν ἐμφήνειαν ἅμα τὴν προαγωγὴν εἶναι Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, καὶ ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς, καὶ ἄμφω τὰ δεύτερα φέροντα τῇ ἀποβλέψει τῆς κοινῆς σφῶν αὐτῶν αἰτίας, ἐξ ὧν συμπροῆσιν ὡς αἰτιατὰ μόνον, κατ' ἄλλο δ' οὐδέν.

Ἀλλ' ἡ ἄῤῥητος τοῦ Θεοῦ σοφία τὴν ἀσθένειαν τῆς ἡμετέρας εἰδυῖα φύσεως; καὶ ὅτι οὐχ οἷά τε ἔσται ἡ ἡμετέρα νόησις, καὶ ὁ λόγος σύναμα ἐκεῖνα νοεῖν τε καὶ λέγειν, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐν αὐτῷ τῷ νοεῖν καὶ λέγειν ὅτι σύναμα τοδὶ ἐστὶ, καὶ τοδὶ δυνάμεθα, μὴ καὶ θάτερον θατέρου προνοεῖν καὶ προεκφέρειν δυοῖν ὄντων κατὰ τὰς ὑποστάσεις, διὰ τοῦτο τὴν τάξιν ταύτην παρέδωκεν ἐν τῷ περὶ οὗ βαπτίσματος λόγῳ, λόγοις ἴσως καὶ ἄλλοις τισὶν ἀναγκαίοις καὶ εὐσεβέσι προταχθέντος τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον ἐν τῇ πρὸς τὰς κανονικὰς φάσκοντα· Γέγραπται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς πρεσβύτερόν ἐστι τὸ ἐξ οὗ ἐστι; Τίς δὲ καὶ ἡ παράνοια ἑνὸς ὄντος τοῦ ἀγεννήτου, ἀλλ' ὅτι λέγειν τοῦ ἀγεννήτου ἀνώτερον, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον; οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρός.

Ἔνθα καὶ ἄλλην ἀποδίδωσι αἰτίαν τοῦ μὴ λέγειν πρότερον τὸ Πνεῦμα τοῦ Μονογενοῦς, καὶ οὐ τὴν αὐτὴν ἣν εἰρηκεν ἐπὶ τοῦ Πατρός. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησὶν, ἡ αἰτία κωλύει, οὐ γάρ τι ἂν εἴη πρότερον τὸ ἐξ οὗ ἐστιν· ἐνταῦθα δὲ οὐ τοιοῦτόν τί ἐστι, φησὶν, ἀλλ' ἡ ἄμεσος σχέσις τοῦ Πατρὸς ὀνόματος πρὸς τὸν Υἱόν. Εἶτα ἐπάγει· Ὥστε ἡ περὶ τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἄρνησιν. Τὴν δὲ τοιαύτην τάξιν ἔλαβεν ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς. Προλαβὼν γὰρ ἔφη, « Τέτακται δὲ ὡς ἐν Εὐαγγελίοις ὁδιδάγμεθα παρὰ τοῦ Κυρίου εἰπόντος, *Πορευθέντες βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Ταύτην οὖν τὴν τάξιν τὴν διὰ τὰ εἰρημένα τοῖς θείοις ὀνόμασι γινομένην δεῖν φασιν ἀκαινοτόμητον εἶναι, καὶ μήτε ἐν τῷ βαπτίσματι μήτε ἀλλαχοῦ μεταποιεῖσθαι.

Οὐ μὲν οὖν τάξιν εἰρηκεν ὁ διδάσκαλος, ἢ ἄλλος τι τῶν θεολόγων, ἣν ἐξεῦρεν ἡ καινὴ αὕτη θεολογία βάθμοίς τισι καὶ προηγήσεσι συντεθειμένην, τῷ προτέραν εἶναι δηλαδὴ τὴν παραγωγὴν, ὡς αὐτός φησι, τοῦ Υἱοῦ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, τῷ προηγεῖσθαι τὴν γεννητικὴν δύναμιν ἐν τῷ Πατρὶ, ἀρχὴν οὖσαν τοῦ Υἱοῦ, τῆς προβλητικῆς ἀρχῆς οὔσης τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ τῷ πρότερον εἶναι τὸν γεννήτορα τοῦ προβολέως, τῷ προηγεῖσθαι τὸν νοῦν ἤτοι τὴν μνήμην, ὡς ὁ πρὸ; ὃν ὁ λόγος ἔφη τῆς βουλήσεως.

Ταῦτα γὰρ οὐδὲ εἰς νοῦν τοῖς θεολόγοις ἀνέβη· πῶς γὰρ ἂν εἰς μυρίας ἀτοπίας ἐνέφεροντα; καίτοι τὰς ἀτοπίας καὶ αὐτὸς φεύγειν μεγαλαυχῶν, ἔστιν οὗ τὴν προεπίνοιαν ἐπιχρώννυσι. Λέγουσι μὲν οὖν οἱ ἅγιοι προεπινοεῖσθαι τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ ὡς αἴτιον, ἵνα τὴν τοῦ χρόνου προήγησιν ἀνέλωσιν· ἀλλ' οὐ διὰ τὸ προεπινοεῖσθαι καὶ αἰτιόν φασι τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλ' αἴτιον μὲν εἶναι ὑπόκειται καὶ τὸ προτετίχθαι ὡς αἴτιον ὡσαύτως· τὸ δὲ πρότερον τὸν χρόνον τῷ πρότερῳ τῆς ἐπινοίας; διακρούονται. Ἐφ' ὧν δὲ ἡ κατὰ τὴν αἰτίαν τάξις ἀμφισβητεῖται, ἡ προεπίνοια πρὸς τὸ δεῖξαι ταύτην οὐκ ἐξαρκεῖ. Ἐπὶ δὲ τῶν δυνάμεων ἃς φησιν, ἡ προεπίνοια δὲ πολλῷ μᾶλλον ἀλυσιτελὴς πρὸς τὴν χρείαν αὐτῷ, εἰ καὶ δοίη τις εἶναι δύο δυνάμεις ταύτας ἐν τῷ Πατρί.

Digitized by Google

Ἀλλ' αὐτὸς ὡς διὰ τὰς δυνάμεις, ἴσως γνωριμωτέρας οὔσας ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τὰς ὑποστάσεις, καὶ τὰς τούτων προόδους, ἐπιγινωσκόντων ἡμῶν, ἀπὸ τῶν δυνάμεων ἐνσπείρειν ἄρχεται τὸ ψεῦδος, ὡς ἂν ἐπὶ τῶν προσώπων ἀναφανῇ, καὶ τὸν ὅλον καὶ μόνον Υἱὸν κατὰ τὸν Θεολόγον, ὃν καὶ αὐτὸς πρότερον ἀληθεύων εἵρηκε μόνον παραγόμενον, ὅσον οὐκ ἤδη ἀπεναντίας ἑαυτοῦ, καὶ τῆς ἀληθείας, προβολέα καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν ἀπεργάσεται, καὶ ἀπὸ τῆς τάξεως κατασκευάσει ταῦτα, ὅτι τοῦ Πατρὸς δεύτερος ὁ Υἱός, πρῶτος δὲ τοῦ Πνεύματος, τρίτον δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὰς δυνάμεις τὰς προαγούσας, ἢ τὰς αἰτίας, ὅτι ἡ μὲν προηγεῖται, ἡ δὲ ὑστερίζει. Καὶ εἰ μὲν προσεχέστερος τοῦ Πατρὸς τῇ δυνάμει, ἦν φησιν εἶναι τὴν οὐσίαν, οὐκοῦν καὶ οὐσία· τὸ δὲ πορρώτερον, καὶ ἄλλα πλείω βλάσφημα καὶ χείρονα τούτων πᾶς τις ὀρθῶς τε καὶ ἀπαθῶς σκοπῶν ἐνυπάρχοντα τῷ λόγῳ φωράσει. Καὶ παρακατιὼν λέγει.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἀλλὰ μὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τῆς αὐτῆς οὔσης ὅτε παράγει τὰ πρόσωπα, καὶ τῆς οὐσίας μιᾶς οὔσης αὖ πάλιν ἀρχῆς καὶ δυνάμεως, τὰ παραγόμενα τὰ αὐτὰ ἂν ἦν πάντη πάντως, μᾶλλον δὲ ἓν ἂν ἦν τῷ ὄντι τὸ παραγόμενον πρόσωπον, εἰ μὴ τῇ οὐσίᾳ, καὶ ἄλλ' ἄττα συνῆν δι' ὧν διάφοροί πως γένοιντο αἱ δυνάμεις αἷς Υἱὸν καὶ Πνεῦμα παράγεται· τὰ δὲ ἄρα νοῦς ἂν εἴη καὶ βούλησις.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀνάγκη ταῖς ἀρχαῖς συμφωνεῖν καὶ τὰ τέλη. Καὶ παρὼν οὐκοῦν λόγος ἐκ ψευδῶν κεκινημένος ἀρχῶν, τοιοῦτον ἕξει καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Προῦποτίθησι γὰρ τὰ χρόνον εἰσάγοντα εἰς τὴν τοῦ ἀΐδίου ἀπόδειξιν. Ὅτε γάρ, φησί, παράγει τὰ πρόσωπα, οὐκ ἔστι χρόνος ἐν τούτοις. Ἀεὶ γὰρ ἦν προηγμένα καὶ ἀεὶ πρόεισι, φθάλλον δὲ ἦν ἀπαρχῆς προηγμένα. Τοῦτο γὰρ ἔχομεν μαθόντες πρὸς τοῦ θεολογικωτάτου Γρηγορίου, πρός τινα τῶν αἱρετικῶν ἀπαντήσαντος πειραστικῶς ἐρωτῶντα περὶ τῆς θείας γεννήσεως καὶ εἰπόντος, Ἀλλ' ἦν ἀπαρχῆς γεγεννημένος ὁ Υἱὸς δηλονότι, ἵνα σου ῥᾳδίως φύγωμεν τὰς περιέργους ἐνστάσεις καὶ φιλοχρόνους, καίτοι γε καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ συναισθανόμενος, τὸ ἀΐδιον πανταχοῦ προσδιορίζεται, ὡς εἴ τις λέγοι χρονικῶς πλὴν ἀϊδίως τῷ μὲν ἀϊδίως τιθέμενος ἀληθεῖ ὄντι, περὶ δὲ θατέρου μὴ φροντίζων εἰ τοῖς λόγοις ἀκολουθεῖ, τῷ σφόδρα βούλεσθαι τὴν οἰκείαν συστήσασθαι δόξαν. Καὶ ἃς προλαβὼν ἔλεγε δυνάμεις διακεκριμένας, ὡς αὐτῷ τῷ διακεκρίσθαι ταύτας, διακεκριμένα καὶ τὰ θεῖα προϊέναι πρόσωπα, ἰδοὺ νῦν ταυτίζει, ἢ ἐνοποιεῖ, ἵν' ὡς ἔοικε τῇ ἐπεισαγωγῇ τῶν ἄλλων τῶν συνόντων τῇ οὐσίᾳ, τὰ δέ ἐστι νοῦς καὶ βούλησις, διχάσῃ ταύτην, τὸ μὲν αὐτῆς προεπινοεῖσθαι, τὸ δὲ ὑστερίζειν νομοθετήσῃ.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Καὶ ὁ νοῦς ἀρχὴ καὶ δύναμις ὤν, ὡς αὐτὸς ἀξιοῖ διὰ γεννήσεως ἐνεργῶν, ἅμα τῇ οὐσίᾳ παράγει τὸν Υἱὸν πρότερον· εἶθ' ἡ βούλησις σύναμα τῇ οὐσίᾳ διὰ προβολῆς παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Οὕτω γάρ φησιν αὐταῖς λέξεσιν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ὁ μὲν ἅμα τῇ οὐσίᾳ ἀρχὴ καὶ δύναμις ὤν, δι' ἐνεργείας τῆς γεννήσεως παρακτικὴ τοῦ Υἱοῦ, διὸ καὶ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ὑπὸ τῆς Θεολόγου βροντῆς ὠνόμασται. Νοῦ γὰρ γέννημα λόγος, ἡ δ' αὖ σύναμα τῇ οὐσίᾳ ἡ βούλησις, ἀρχὴ, καὶ δύναμις οὖσα δι' ἐνεργείας τῆς προβολῆς, ἢ πνεύσεως παρακτικὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀλλὰ καὶ ἐσμὸς ἡμῖν ἀρχῶν ἐκ τῶν λόγων τούτων ἀναφαίνεται· καὶ ἡ ὑπόστασις γὰρ καὶ αἱ δυνάμεις καὶ ἡ οὐσία καὶ νῦν ἔτι ὁ νοῦς. Ἦ γοῦν πολύαρχόν τι χρῆμα ὁ Πατὴρ ὅσον ἐκ τῶν λόγων τούτων ὥσπερ καὶ πολυδύναμον πρότερον, ἢ εἰ τῷ τί ἦν εἶναι διακρινόμενα τῆς οὐσίας, ἓν εἶσι πάντως τῷ πράγματι, Λατίνων φαΐέν τινες. Τίς ἡ χρεία τοῦ συνάπτειν ταῦτα καὶ διαιρεῖν καὶ ἄνω καὶ κάτω στρέφειν; Ἥρκει γὰρ εἰπεῖν ὅτι ὁ Πατὴρ τῇ οὐσίᾳ προάγει τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ δὴ φυλάττοντες ἡμεῖς, τὸ συμβαῖνον προϊόντες σκοπήσωμεν· τὰ γὰρ ἄλλα παρέλκει. Ἤδη δὲ καὶ δύναμιν τὸν νοῦν καλεῖ καὶ ἄλλην ἀρχὴν, παρὰ τὴν γεννητικὴν δήπου δύναμιν. Ἐπεὶ διά γε τὸν νοῦν καὶ τὴν βούλησιν διαφόρους γίνεσθαί φησι τὰς δυνάμεις, ταύτας δὲ αὖθις τὴν οὐσίαν ἐρεῖ προϊὼν, οἷς ἕπεται μεμερίσθαι τὴν οὐσίαν.

Εἶτα δύναμιν μὲν ἐν Θεῷ Πατρὶ λέγει τὸν νοῦν, νοῦ δὲ γέννημα τὸν λόγον. Ὅθεν ἄρα γέννημα τῆς δυνάμεως ὁ λόγος, ὅπερ οὐδείς ποτε εἴρηκεν, ἀνθρώπινον γὰρ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν β' τῶν περὶ Υἱοῦ, Ὀνομάζεται, φησὶν, ὁ Υἱὸς Λόγος, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ὡς πρὸς νοῦν λόγος. Ἔτι τὴν μὲν δύναμιν τὴν οὐσίαν εἶναί φησι, τὴν δὲ οὐσίαν ἔλεγε μήτε γεννᾷν μήτε γεννᾶσθαι, λέγων καλῶς.

Βούλησιν δὲ εἰπὼν τὴν ἐν τῷ Πατρὶ παρακτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν καὶ ἀρχὴν, οὐ δοκεῖ τὸν ἕνα τῆς Τριάδος, τὸν Ηαράκλητον λέγω, τοῖς κτίσμασι συναριθμεῖν; Ταύτῃ γὰρ διακρίνουσι τὰ θεῖα πρόσωπα τῶν κτισμάτων, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῆς φύσεως, τὰ δὲ ἐκ τῆς βουλήσεώς εἰσι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ μὲν προάγει τῷ πεφυκέναι ὁ Θεὸς, τὰ δὲ προάγει τῷ βούλεσθαι. Παράξομεν δὲ καὶ τοὺς διδασκάλους τοῦτο μαρτυρήσοντας. Ἰουστῖνος ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς τῆς ἀληθείας οὕτω φησί· « Τοῦ Θεοῦ ἔχοντος οὐσίαν μὲν πρὸς ὕπαρξιν, βούλησιν δὲ πρὸς ποίησιν, ὁ ἀπορρίπτων οὐσίας καὶ βουλῆς τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ὕπαρξιν ἀπορρίπτει τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ποίησιν, ὕπαρξιν μὲν τὴν αὐτοῦ, ποίησιν δὲ τῶν οὐκ ὄντων. » Καὶ ὁ θεῖος Μάξιμος ἐν ταῖς εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον ἐξηγήσεσί φησι· « Κυρίως τοῦ ἀκινήτου καὶ ὡσαύτως ἔχοντος λέγεται ἡ εἰς τὰ ὄντα βούλησις αὐτοῦ

Digitized by Google

καὶ αἱ πρόοδοι τῆς εἰς πάντα προνοίας αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Δαμασκηνός· « Ἔργον μὲν θείας φύσεως ἡ προαιώνιος καὶ ἀΐδιος γέννησις καὶ ἐκπόρευσις, ἔργον δὲ θείας θελήσεως ἡ κτίσις. » Καὶ ἡ ε' σύνοδος τῶν οἰκουμενικῶν οὕτω λέγει· « Ὁ Θεὸς, φησὶν ὁ Ὠριγένης, ἀπὸ τοῦ μὴ κτίζειν ἐλθὼν εἰς τὸ κτίζειν, πάντως ἐτράπη ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον, ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι οὐ κατὰ τὴν φύσιν ἐτράπη, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ κατ' αὐτήν· εἶχε γὰρ ἀεὶ τὴν δύναμιν τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν· ἐνηργήθη γὰρ ἡ τοιαύτη δύναμις, ὅτε ἠβουλήθη. »

Οὐ συνᾴδει τοῖς Πατράσι τούτοις καὶ οὗτος οἱσπερ αὐτοὶ περὶ τῶν κτισμάτων ἀποφαίνονται, ταῦτα καὶ αὐτὸς περὶ τῆς πρόοδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγων. Ὅτε γὰρ, φησὶ, παράγει τὸ Πνεῦμα ὁ Πατὴρ, ἡ συνοῦσα τῇ οὐσίᾳ βούλησις, ἀρχὴ καὶ δύναμις δι' ἐνεργείας τῆς προβολῆς, ἢ πνεύσεως, γίνεται παρακτικὴ αἰτία τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποστάσεως. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐντεῦθεν ἄτοπα, μᾶλλον δὲ βλάσφημα πᾶσι δῆλα, καὶ οὐ δεῖ πολυλογεῖν· διχάζει δὲ καὶ τὴν βούλησιν καθό ἐστι ἀρχή τινων, εἰς αὐτεξούσιον αὐτὴν διελὼν καὶ ἠναγκασμένην τινὰ, οὐκ οἶδα ποίαν τινὰ λέγων ἑκατέραν· προῖὼν γάρ φησιν, Οὐχ ὡς ἀρχὴ αὐτεξούσιος, ἀλλ' ὡς ἀναγκαία καὶ φυσικὴ τις δύναμις καὶ ἀρχὴ, εἶτ' ἐπάγει.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Διὸ πρὸς τῶν θεολογούντων ἀγάπη τὸ θεῖον κέκληται Πνεῦμα· τῆς γὰρ ἀγάπης ἡ δύναμις βούλησις.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καλῶς ἄρα ἐλέγομεν, μᾶλλον δὲ οἱ θεολόγοι, Ἡ πρὸς τὴν δημιουργίαν κτίσις τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ τοῦ ἀκινήτου ἐστὶν ἡ βούλησις αὐτοῦ, ἥτις οὐ μιᾷ τῶν θείων ὑποστάσεων ἀφώρισται· κοινὴ γάρ ἐστιν ἐνέργεια καὶ μία δύναμις· ἡ δημιουργική. Ἰδοὺ γὰρ τὸ θεῖον Πνεῦμα κεκλημένον ἀγάπην, δύναμιν ἔχει παρακτικὴν ἑαυτοῦ τὴν βούλησιν· καὶ οὐδέποτε τὸν ῥύπον τοῦτον ἀπονίψονται Λατῖνοι τοῦ λέγειν κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ δοξάζουσι παράγεσθαι.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ξυνᾴδει δὲ, φησὶ, τὰ λεγόμενα ταῖς τῶν θεολογούντων φωναῖς, οὐχ ἧττον δὲ τοῖς εἰρημένοις ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου ἐν τῷ περὶ Τριάδος βιβλίῳ, ἐν οἷς καὶ μνήμην μὲν τὴν γεννητικὴν, βούλησιν δὲ τὴν πνευστικὴν ἐκάλεσε δύναμιν.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Φεῦ τῆς συκοφαντίας! Καὶ τίνες τῶν Θεολόγων τὰς φωνὰς ταύτας παρέδωκαν αἷς συνᾴδει τὰ λεγόμενα; Οὐδεὶς δήπου. Διαβάλλει γὰρ καὶ τὸν μακαριώτατον Αὐγουστῖνον, ὡς δυνάμεις καλοῦντα τοῦ Πατρὸς τὴν μνήμην καὶ τὴν βούλησιν, τὴν μὲν γεννητικὴν, τὴν βούλησιν δὲ πνευστικήν. Οὐ γὰρ εὑρηταί που τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, οὕτω ταῦτα λεγόμενα, μᾶλλον δὲ τοὐναντίον ἅπαν. Συνᾴδει γὰρ κἀκεῖνος τοῖς λοιποῖς ἁγίοις τῆς βουλήσεως τοῦ Θεοῦ λέγων τὰ κτίσματα. Ἐν γὰρ κεφ. τοῦ *Περὶ τριάδος* βιβλίου, Καταγέλαστος, φησὶν, ἡ Εὐνομίου διαλεκτικὴ ἐξ οὗ οἱ Εὐνομιανοὶ αἱρετικοὶ ἀνεφύησαν. Ὅς μὴ δυνηθεὶς νοῆσαι, ἢ μὴ βουληθεὶς πιστεῦσαι, τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ Υἱὸν εἶναι φύσει, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, οὐ τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας εἶπεν εἶναι Υἱὸν, ἀλλὰ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ· συμβεβηκυῖαν δηλονότι τῷ Θεῷ βουλόμενος μαρτυρῆσαι θέλησιν καθ' ἣν ἐγέννησε τὸν Υἱόν.

Πῶς οὖν αὐτὸς τῶν αἱρετικῶν καταγελῶν ταῦτα λεγόντων, τοῖς ὁμοίοις ἂν περιέπεσεν; ἦν γὰρ ἂν δήπου καταγελαστότερος. Ὅ δὲ λέγει περὶ τε μνήμης καὶ θελήσεως οὐκ ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἔχειν διατείνεται, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ συνάγειν ἐπιβάλῳ τινὶ λογισμῷ ἀπὸ τῆς κτιστῆς εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, ἣ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, εἰκασίαν τινὰ παραδιδοὺς τοῦ ἀκτίστου Θεοῦ παρακατιών. Ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ οὗπερ ἐναγχος ἐμνήσθημεν, οὕτω φησίν· « Ἀλλὰ περὶ τῆς κτίσεως ἣν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ὁπόσον οἷοί τε γενόμεθα, ἐδιδάξαμεν τοὺς λόγον περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων ἀπαιτοῦντας, ὡς τὰ ἀόρατα αὐτοῦ διὰ τῶν γεγονότων καθόσον δύνανται νοούμενα καθορᾶν, καὶ μάλιστα διὰ τῆς λογικῆς ἢ νοερᾶς κτίσεως, τῆς γενομένης κατ' εἰκόνα Θεοῦ, δι' οὗ ὥσπερ δι' ἐσόπτρου ὁπόσον δύνανται, εἴγε δύνανται βλέπειν τὸν Θεὸν τὴν Τριάδα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μνήμῃ, καὶ τῇ νοήσει καὶ τῇ θελήσει. Ταῦτα δὲ τὰ τρία ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ φυσικῶς θεόθεν καθεστηκότα, ἕκαστος ζωηρῶς θεωρεῖ, καὶ πόσον μέγα ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ἔνθα πέφυκε καὶ ἡ ἀΐδιος καὶ ἀμετάβλητος οὐσία μνημονεύεσθαι, καὶ βλέπεσθαι, καὶ ἐπιθυμεῖσθαι. Ἀναμιμνήσκεται γὰρ διὰ τῆς μνήμης, βλέπεται διὰ τῆς νοήσεως, περιβάλλεται διὰ τῆς ἀγάπης, καὶ παντάπασιν εὑρίσκει τῆς ἄκρας Τριάδος τὴν εἰκόνα. » Καὶ αὖθις ἐν τῷ κγ' κεφ. « Καὶ γὰρ καὶ μνήμη τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα ἣν οὐκ ἔχει τὰ κτήνη, τουτέστιν καθ' ἣν τὰ νοητὰ πράγματα οὕτω περιέχεται, ὡς μὴ πρὸς αὐτὴν διὰ τῶν τοῦ σώματος αἰσθήσεων ἔρχεσθαι, κατὰ τὸ μέτρον ἑαυτῆς ἔχει ἐν τῇδε τῇ τῆς Τριάδος εἰκόνι, ἀσυγκρίτως μὲν ἀνόμοιον, ὅμως δὲ ὁποιανδήτινα τοῦ Πατρὸς ὁμοιότητα. Ἔτι δὲ καὶ ἡ νόησις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ διὰ τῆς τοῦ λογισμοῦ προθέσεως ἐκεῖθεν μορφουμένη, ἐπειδὰν ὃ γινώσκεται λέγηται, καὶ μηδὲ μιᾶ γλώττης, ἀλλὰ καρδίας ᾖ λόγος, ἔχει ἐν τῇ οἰκείᾳ μεγάλῃ ἀνομοιότητι καί τινα ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ. Καὶ δὴ καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπη ἐκ τῆς γνώσεως προϊοῦσα καὶ τὴν μνήμην συνάπτουσα καὶ τὴν νόησιν, ὡς ἂν κοινῇ τῷ Πατρί τε καὶ τῷ γεννήματι, ὅθεν οὔτε Πατὴρ, οὔτε γέννημα εἶναι νοεῖται, ἔχει ἐν τῇδε τῇ εἰκόνι εἰ καὶ λίαν ἀνόμοιον ὁμοιότητά τινα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Καὶ αὖθις· « Περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν ἐν τῷδε τῷ αἰνίγματι, ὅπερ ὅμοιον ἂν αὐτῷ δοκοίη, ἀπέδειξα, ὅτι μὴ τὴν θέλησιν ἡμῶν, ἢ τὸν ἔρωτα, ἢ τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐρρωμενεστέρα ἐστὶ θέλησις. » Καὶ ἐν τῷ κε' πάλιν· « Τοῦτο τὸ ὄνομα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἁρμόζει, ὥσπερ καὶ ἡ ἀγάπη· τί δέ ἐστιν ἕτερον ἀγάπη, ἢ

Digitized by Google

θέλησις. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κεφ·. « Ὅσάκις ἂν ἐν αὐτῇ τῇ κτίσει, ἤτις ἐσμὲν ἡμεῖς, ὁμοιόν τι ἐκείνῳ τῷ πράγματι ἀποδεῖξαι ἠθέλησα, τῇ ὁποιαδήτινι ἐννοίᾳ ἡμῶν, οὐκ ἀποχρῶσα φράσις ἐπηκολούθησεν, εἰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ ἐπιχειρήσαντος ἐμαυτοῦ μᾶλλον ἢ σθόμην ἢ τελειώσαντος, καὶ ἐν ἑνὶ μὲν προσώπῳ ὅπερ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος εὑρηκέναι τὴν εἰκόνα τῆς ἄκρας Τριάδος, καὶ ἐν τρεπτῷ πράγματι, ὡς τὰ τρία ἐκεῖνα ῥᾷον νοεῖσθαι δύναται. »

Οὕτω μὲν ὁ διδάσκαλος ἐπεὶ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον τῆς Γραφῆς ἤκουσε λεγούσης, ἀπὸ τῆς τοιαύτης εἰκόνος εἰκασίαν τινὰ παραδίδωσιν ὅσον οἷόν τε δι' αὐτῆς τὸ ἀρχέτυπον ἐννοεῖν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐγκαθεστηκότων τῷ τοῦ ἀνθρώπου νοῒ θεόθεν φυσικῶς, τὰ δὲ ἐστὶ μνήμη καὶ νόησις καὶ θέλησις, ἃ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τρεπτῷ ὄντι καὶ ὑπὸ χρόνον, οὕτω καὶ αὐτὰ θεωρεῖται, ὡς δι' ἐσόπτρου τινός, φησὶ, τὸν δυνάμενον εἶγε δύναται τὰ ἐν τῇ ἀϊδίῳ καὶ ἀμεταβλήτῳ οὐσίᾳ ἀναγωγικῶς τρία πρόσωπα θεωρεῖν τε καὶ νοεῖν, εἰ καὶ μεγάλη ἀνομοιότης ἐστὶ τούτων πρὸς ἐκεῖνα, ὅσον μόνον τὸν ἐξεταστικὸν τοῦ ἀνθρώπου νοῦν ἔχειν τινὰ ἴδρυσιν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ἐννοίαις, καὶ ἐφησθῆναι κατάληψίν τινα, εἰ καὶ λίαν ἀμυδράν, ἢ καὶ πάντα ἀνόμοιον, ἀπὸ τῶν καθ' αὐτὸ περὶ ἐκείνου πορισάμενον. Οὐ μέντοι γε ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἔχειν ταῦτα προστίθησιν, ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ μᾶλλον διδάσκειν τοὺς καὶ λόγον περὶ τῶν τοιούτων πραγμάτων ἀνθρώπειον ἀπαιτοῦντάς φησι· καὶ οὐδὲ τελείως τὸ μὴ ἐπακολουθεῖν ἀποχρῶσαν τὴν φράσιν, μόνον δὲ ἐπιχειρεῖν τῇ ἐννοίᾳ.

Ὅθεν δῆλον ὡς ὁ παρὼν διδάσκαλος ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νοῒ τὴν μνήμην καὶ τὴν νόησιν καὶ τὴν θέλησιν, ἣν καὶ ἔρωτα καὶ ἀγάπην προσονομάζει, ὡς δυνάμεις οἶδε καὶ ἐνεργείας· ἐν δὲ τῇ μακαρίᾳ Τριάδι οὐχ ὡς δυνάμεις νοεῖ, ἀλλ' αὐτὰς τὰς ὑποστάσεις οὕτως ὀνομάζει. Ἡ γὰρ μνήμη τοῦ ἀνθρώπου, φησὶν, μήτε σύγκρισιν ἔχουσα, μήτε ὁμοιότητα, ἔχει ὅμως ὁποιανδήτινα ὁμοιότητα τοῦ Πατρὸς, καὶ ἡ ἐν ἡμῖν νόησις, ἤτοι τὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς μνήμης ἀποτέλεσμα, ὁ ἐνδιάθετος δηλαδὴ λόγος, οὐχ ὁ προφορικὸς τῆς γλώττης, εἰ καὶ ἀνόμοιον ἔχει τινὰ ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀγάπη καὶ ἡ θέλησις ἔχει ὁμοιότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τοῦτο, φησὶ, τὸ ὄνομα τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἁρμόζει, ὥσπερ καὶ ἡ ἀγάπη· τί γάρ ἐστιν ἕτερον, φησὶν, ἀγάπη ἢ θέλησις; Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τῶν λοιπῶν διδασκάλων, καὶ μάλιστα τῶν ἀνατολικῶν φιλοσοφεῖ. Εἰσὶ γὰρ οἱ τὸν Πατέρα νοῦν προσηγορεύκασι, καὶ τὸν Υἱὸν Λόγον ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς, καὶ ἀγάπην τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὴν ἀγάπην γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ἐῤῥωμενεστέραν φησὶ θέλησιν Αὐγουστῖνος, ἀλλ' οὐ τὴν θέλησιν, ἤτοι τὴν βούλησιν δύναμιν παρακτικὴν τῆς ἀγάπης εἴρηκεν, ἤτοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁ γὰρ τοῦτο φάσκων Μακεδόνιος ἄντικρυς.

Ὥστε ὃ βούλεται ταυτὶ τὰ ὀνόματα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ νοῦς, τοῦτο καὶ ἡ μνήμη παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ· καὶ ὃ βούλεται ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Λόγος, τοῦτο καὶ ἡ νόησις παρὰ τῷ αὐτῷ· καὶ ὃ βούλεται τὸ Πνεῦμα καὶ ἡ ἀγάπη, τοῦτο καὶ ἡ θέλησις ὁμοίως. Ταῦτα δὲ τὰ ὀνόματα ἰδιότητάς φασιν οἱ θεολόγοι παραδηλοῦν τὰς ἐν τῇ οὐσίᾳ τὰ πρόσωπα διακρινούσας ἐκεῖνα, καὶ τὰς πρὸς ἄλληλα σχέσεις καὶ ἀναφορὰς ἐμφαίνειν αὐτῶν. Αἱ γὰρ ἰδιότητες, φησὶ Βασίλειος ἐν δευτέρῳ τῶν Πρὸς Εὐνόμιον, οἱονεί τινες μορφαὶ καὶ χαρακτῆρες ἐπιθεωρούμεναι τῇ οὐσίᾳ, διαιροῦσι μὲν τὸ κοινὸν τοῖς ἰδιάζουσι χαρακτῆρσι, τὸ δὲ ὁμοφυὲς τῆς οὐσίας οὐ διακόπτουσιν· οἷον κοινὸν μὲν ἡ θεότης, ἰδιώματα δέ τινα πατρότης καὶ υἱότης. Ἐκ δὲ τῆς ἑκατέρου συμπλοκῆς τοῦ τε κοινοῦ καὶ τοῦ ἰδίου ἡ κατάληψις ἡμῖν τῆς ἀληθείας ἐγγίνεται. Καὶ ὁ Ἀρεοπαγίτης, Διακεκριμένα, φησὶ, τὸ τοῦ Πατρὸς ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς, ἢ ὅλως κοινότητος ἐπαγομένης. Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Αὐτὸ, φησὶ, τὸ μὴ γεγεννῆσθαι, καὶ τὸ γεγεννῆσθαι, καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸν μὲν Πατέρα, τὸν δὲ Υἱὸν, τὸ δὲ τοῦθ' ὅπερ λέγεται Πνεῦμα ἅγιον προσηγόρευσεν, ἵνα τὸ ἀσύγχυτον σώζηται τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Καὶ ὁ Νύσσης, Ἡ ἐπιθεωρουμένη ἑκάστη τῶν ὑποστάσεων ἰδιότης τρανῶς καὶ καθαρῶς τὸ ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου διίστησι.

Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ τῶν ὀνομάτων τούτων πρὸς τὸ διαστῆσαι καὶ διακρῖναι τὰς ὑποστάσεις ἤτοι τὰ πρόσωπα ἐν τῇ τῆς οὐσίας ἑνότητι πρὸς τῶν θεολόγων ἐξευρημένων· ἄν τε γὰρ τὸ Πατὴρ εἴπῃς, ἢ τὸν νοῦν, ἢ τὴν μνήμην, ἄν τε ἀγάπην, ἢ τὴν θέλησιν, οὐχ ὡς δυνάμεις ἐνούσας ἢ συνούσας, καὶ ὅλως τῇ οὐσίᾳ ἀποδιδομένας νοοῦμεν· οὕτω γὰρ ὥσπερ μία οὐσία καὶ ἓν πρόσωπον διὰ τὰς δυνάμεις, ὁτὲ μὲν Πατὴρ, ὁτὲ δὲ Υἱὸς, ὁτὲ δὲ Πνεῦμα λεγόμενον, ὡς ὁ Σαβέλλιος ἐφυλάρει, ἀλλ' ὡς ἰδιότητας διακρινούσας μόνον τὰ πρόσωπα, ὡς τῶν ἁγίων ἀκήκοας αὐτὸς, ὦ βέλτιστε καὶ καινὲ θεολογεῖων δ' ἄλλων θεολόγων φωναῖς ξυνᾴδειν φῂς τὰ σοὶ εἰρημένα;

Τίς γὰρ οὕτω πως ἐθεολόγησε τὸν Πατέρα φήσας δύναμιν ἔχοντα τὸν νοῦν; ἢ τὴν μνήμην γεννητικὴν, δι' αὐτῆς παράγειν τὸν Υἱόν; εἶτα τὴν θέλησιν καὶ δι' αὐτῆς αὖ παράγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς αὐτὸς ἠξίωσας θεολογῆσαι, μὴ συνιεὶς ὅτι αἱρετικῶν εἰσι ταῦτα φωναὶ, εἰ μή που καὶ αὐτὸς ταύταις τίθῃ, καὶ ἄλλους συναρπάσαι ἐπιχειρεῖς;

Καὶ τὸν μακάριον δὲ συκοφαντεῖς Αὐγουστῖνον, τὰ ἐκείνῳ καλῶς καὶ ὀρθῇ διανοίᾳ λελεγμένα διαστρέφων καὶ παρερμηνεύων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πλάττων αὐτὸς, τὰ μηδόλως εἰρημένα ἢ ἐκείνῳ, ἢ τοῖς ἄλλοις θεολόγοις, ὃ δὴ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς φανήσεται. Ἀλλ' ὅ γε μακάριος Κύριλλος καὶ τὴν βούλησιν τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναί φησιν ἕτερόν τινα τρόπον. Ἐν γὰρ ζ' τῶν *Θησαυρῶν*, Ἀλλὰ τὰ μὲν ὡς ποιήματα, φησὶν, ἐκ βουλήσεως γεγονέναι, ὁ δὲ Υἱὸς ὡς αὐτὸς ὢν ἡ βούλησις ἦν ἀϊδίως ἐν τῷ Πατρί. Τοσοῦτον ἀπεῖχε δύναμίν τινα πνευστικὴν τὴν βούλησιν ἐννοεῖν αὐτὸς ὁ τὸν Υἱὸν βούλησιν τοῦ Πατρὸς λέγων; ὡς Αὐγουστῖνος ἄλλον τρόπον τὸ Πνεῦμα, ἄλλον δὲ τὸν Πατέρα, ὡς ὁ αὐτός φησι. Τινὲς δὲ ἵνα μὴ Υἱὸν τῆς βουλῆς ἢ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ λέγοιεν

Digitized by Google

τὸν μονογενῆ Λόγον, αὐτὸν τὸν Πατέρα τὴν βουλὴν ἢ τὴν θέλησιν εἰρήκασιν εἶναι. Εἰ δ' ἄρα δύναμίν τινα τὴν βούλησιν θείη τις ἐν Πατρὶ καὶ ἐνέργειαν, ἡ αὐτή ἐστι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος βούλησις. Καὶ ἀρχὴ τῆς τῶν κτισμάτων προόδου νοουμένη οὕτως ἐστί.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Φανερὸν οὖν, φησὶν, ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ὁ Πατὴρ πηγαία θεότης, καὶ μόνον αἰτία, καὶ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος, καὶ μόνος γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεύς.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Φεῦ τῆς κακουργίας! Καὶ ποῦ τῶν θεολογικῶν βιβλίων ταῦθ' οὕτω κείμενα εὗρηκας, ἄνθρωπε; Ἢ ποῦ σοι ταῦτα ἔξεστι μεταπλάττειν προσθήκαις τε καὶ ὑφαιρέσεσιν; Οὕτω γὰρ ἂν οὐ μόνον τὰ τῆς παρούσης θεολογίας, ἀλλὰ καὶ πᾶσα γραφὴ καὶ πᾶν πρόβλημα εἰς τοὐναντίον ἂν μετασταίη ὅρου τινὸς ἔξωθεν μεσεμβολήσαντος. Δύναται γὰρ οὐ μόνον λέξις, ἀλλὰ συλλαβὴ καὶ προσῳδία τοὐλάχιστον εἰς ἐναντίαν ἔννοιαν μεθαρμόσαι τὸν λόγον. Ἴσμεν ἴσως καὶ ἡμεῖς τὸν ἱερὸν Διονύσιον λέγοντα, ὅτι πηγαία θεότης ὁ Πατὴρ καὶ μόνη πηγή, ἵνα καθάπερ εἷς ἐστιν ὁ Πατὴρ, οὕτω καὶ ἑνὶ αὐτῷ δείξει προσήκουσαν τὴν τῶν συμφυῶν προσώπων ἀνάδοσιν, καὶ μηδενὶ ἑτέρῳ τῶν θείων προσώπων ἐφαρμόσῃ τὸ τῆς αἰτίας, ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὸ τῆς πατρότητος ὄνομα. Σὺ δὲ μεταξὺ τοῖν δυοῖν τούτοιν ῥητοῖν κακούργως τὸ μόνον αἴτιον προσέθηκας, πρός του τῶν θεολόγων τοῦτο λαβών. Οἴδαμεν τὸν ἐκ Δαμασκοῦ τρανῶς οὕτως εἰπόντα, Μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ. Ἀλλ' οὐκ ἀρέσκει σοι τοῦτο, οὐδὲ συμβαίνει σου τῷ σκοπῷ. Ἔνθεν τοι καὶ κακουργήσας αὐτὸ ἑκατέρωθεν τὰ τοῦ Διονυσίου τέταχας, ἵνα κἀκεῖνα τῆς κακουργίας μετάσχοιεν, καὶ πρὸς ἄλλον τινὰ μεταπέσοιεν νοῦν, ὡς μὴ τοῦ οἰκείου, ὡς ἴσως αὐτὸς ἀξιοῖς, ὑγιαίνοντος. Τί δέ σοι καὶ βούλεται τὸ, Μόνον αἴτιος ὁ Πατήρ, ἵν' ἴσως νοηθείη; Ὁ γὰρ Υἱὸς αἴτιος καὶ αἰτιατός.

Εἶτ' οὐκ εὐλαβῇ τὸν ἐν θεολόγοις γρηγοροῦντα καινὴν μίξιν λέγοντα τὸ αἰτιατοαίτιον, ἀλλὰ καὶ μόνως γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεύς; Ἴσως ὅπερ ὠφέλου ἀπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐδωρήσω τοῖς τοῦ Γρηγορίου, λέγω τὸ *μόνος*. Καὶ τὸ *ἅμα* δὲ προσέθηκας συκοφαντῶν τὸν Θεολόγον, καὶ κατὰ τὴν σπύαν τὸ μέλαν ἐμῶν, τὸ καθαρὸν τῆς θεολογίας συνθολοῖς, ἵνα λάθῃς διαδράς. Ἀλλὰ φωράσομεν ἡμεῖς σου τὸ σόφισμα.

Γρηγόριος γὰρ ὁ μακάριος, ὥσπερ ὁριζόμενος τὰ θεῖα πρόσωπα τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κατ' αὐτὸν ἃ ἡ θεότης, Τοῦτό ἐστι, φησὶν, ἡμῖν ὁ Πατὴρ, ὁ Υἱὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, τῶν δὲ, τὸ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα. Ὁ δὴ καὶ ἀλλαχοῦ σαφέστερον εἰρήκει λέγων, Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ἀλλ' αὐτὸς τῶν τοιούτων ὅρων ὥσπερ καταγνοὺς θεολογικώτερος ὢν τυχών, ἕτερον ἀντεισῆξας ὅρον εἰπών, Ὁ Πατὴρ μόνος γεννήτωρ ἅμα καὶ προβολεύς, ἵν' εἴη ἴσως νοούμενον· ὁ γὰρ Υἱὸς προβολεύς ἐστι, καὶ μὴ γεννήτωρ.

Ἀλλ' εὐσεβοῦς ἐστι διανοίας τὰ ἀποσιωπηθέντα ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς εὐλαβεῖσθαι ἐπιφημίζειν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Οὐκ ἀκούεις δὲ καὶ τοῦ Κυρίλλου λέγοντος, « Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου· » οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ σὺ τοὺς ἐκ τῶν Πατέρων πεπηγότας ὅρους κινεῖς, καὶ ἄλλα παρὰ τὸν σκοπὸν ἐκείνων νομοθετεῖς, οὐκ εὔδηλον ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαλεῖ;;

Ἡμεῖς τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκείνου τεθέντα ὅρον οὐ μετακινοῦμεν, ἀλλὰ τὸν Πατέρα γεννητὸν ὄντα πιστεύομεν, γεννήτορα τοῦ Υἱοῦ καὶ προβολέα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν δὲ Υἱὸν γεννητὸν ἐκ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν καὶ αὐτὸ ἐκ Πατρὸς, ὡς ἐκεῖνος ὡρίσατο, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ λόγου διδαχθείς· ἐπίγει γὰρ ὥς πού φησιν αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος. Τούτοις συνᾴδει καὶ ὁ τῶν Νυσσαέων λέγων, Ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται· διὸ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα Θεὸν φαμεν τεθαῤῥηκότως. Καὶ οὐκ εἶπε μετὰ τοῦ συναιτίου καὶ τοῦ αἰτιατοῦ, οὐδ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων.

Προβολέα γὰρ τὸν Υἱὸν οὐδενὸς τῶν ἁγίων ἠκούσαμεν λέγοντος, οὐδὲ συναίτιον οὐδὲ αἰτιατοαίτιον, οὐδ' ἀρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐδέ τι τῶν ὁμοίως. Ἀποφάσκουσι δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα ἀπ' αὐτοῦ, λέγοντες, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν· καὶ τὸν Υἱὸν οὐ λέγομεν αἴτιον· καὶ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας. Σὺ δὲ ταῦτα προῒὼν ἀναιρήσεις δι' ὧν προσθήσεις. Οὐ γὰρ δύναται ταῦτα σὺν ἐκείνοις σώζεσθαι.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Τῷ μόνον αὐτῶν ἐν τοῖς θείοις εἶναι τὸν μόνον παράγοντα· αὐτὸς γὰρ μόνος· ἐστὶν ὁ παράγων ταῖς εἰρημέναις δυνάμεσιν ὡς πηγὴ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία, καὶ ὅ τι ἂν εἴποι τις τῶν ὁμοίων.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ὁ δὲ Υἱὸς, ὦ βέλτιστε, ποίαις ἄλλαις δυνάμεσι παράγων τὸ Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς φῂς; Εἰ μὲν γὰρ ἄλλαις δυνάμεσι, καὶ ἄλλως ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία ὁ Υἱὸς, πρὸς τῷ καὶ ἑτέρας οὐσίας μετεσχηκέναι κατὰ τὴν σὴν θέσιν, ὥστε καὶ τυφλῷ δήλη ἡ δυαρχία· εἰ δὲ τῆς αὐτῆς ἐστιν οὐσίας, ὡς καὶ σὺ προῒὼν ἐρεῖς, ὥσπερ ἐν συναισθήσει τῆς βλασφημίας γεγονὼς, καὶ τὰς δυνάμεις ταύτας κοινὰς ἀπεργάσῃ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὥσπερ ἐξόν σοι πάντα ποιεῖν καὶ μετασκευάζειν· τί καταψεύδῃ σαυτοῦ καὶ τῶν ἁγίων νῶν; Ἢ δοκεῖς λήσων ἡμᾶς τὸν κτύπον μόνον πραγματευόμενος; τὸ δοκεῖν τοῖς ἁπλουστέροις σωφρονεῖν καὶ τῶν ἁγίων ἐξέχεσθαι, μηδὲν δὲ ὑγιὲς φρονῶν.

Πῶς; γὰρ ἔσται μόνος εἰ μετὰ τοῦ Υἱοῦ; Εἰ δὲ ταῖς δυνάμεσι, πῶς οἷόν τε; Ἡ γὰρ αἱ ὑποστάσεις συνειλημμένως διὰ τῶν δυνάμεων προάξουσι τὸ Πνεῦμα,

Digitized by Google

καὶ οὕτως ἀναζῇ Σαβέλλιος, ἢ αἱ δυνάμεις ἔσονται ἡ αἰτία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ καὶ χεῖρον.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μηχανὴ τοῦ σοφίσματος καταγέλαστος. Μόνος γὰρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ ἐστιν ἐν τοῖς θείοις ὁ μόνον παράγων, ἅτε τοῦ Υἱοῦ κατ' αὐτὸν καὶ παράγοντος καὶ παραγομένου, ἵνα δείξῃ τοὺς Πατέρας τοῦτο σκοποῦντας, ἐπειδὰν λέγωσι, ὡς ὁ Πατὴρ μόνως αἰτία καὶ μόνη πηγή. Καὶ τίς οὕτως ἁπλοῦς, ὥστε ἢ τοσαύτην ἀπλότητα τῶν Πατέρων κατεγνῶναι, ἢ ἐκείνων οὕτω διοριζομένων σαφῶς θέλειν ἀμφισβητεῖν;

Εἰ γὰρ αὐτὸς οἶδεν ὅτι τὸ Λατινικὸν ἐκλείψει συμπέρασμα, ἂν μὴ προστεθῇ τῷ, Μόνος αἴτιος, καὶ μόνος αἰτία, οὐκοῦν, ἢ ἀγνοοῦντες οἱ ἅγιοι λέγειν καλῶς, λέγουσιν αἴτιον μόνον τὸν Πατέρα, ὄντος πως αἰτίου καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ θεότητι ἔνδον, ἢ εἰ μὴ ἠγνόουν, ὅπερ οἶδεν αὐτὸς, σιγῶντες ὅπερ αὐτὸς προστίθησι, τῷ Λατινικῷ συμπεράσματι καὶ κατ' αὐτὸν μάχεται.

Εἶτα καὶ λόγον ἂν εἶχεν ἡ προσθήκη τοῦ μόνου τινά, εἴ τις ἦν ὁ λέγων τὸν Υἱὸν παράγοντα εἶναι, καὶ παραγόμενον, καὶ αἰτίαν καὶ αἰτιατὸν, ἢ τι τοιοῦτον. Νῦν δὲ μηδενὸς τοῦτο λέγοντος, πῶς τολμᾷ προσθήκαις ἀῤῥήτοις τὸν φανερὸν νοῦν μεταπλάττειν τῶν πατρικῶν ῥήσεων;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Φανερὸν δέ φησι ὅτι αἱ εἰρημέναι δύο δυνάμεις ἡ θεία οὐσία πάντως ἐστὶ, καὶ τὰ ἀποδιδόμενα τῷ Θεῷ, νοῦς τε καὶ βούλησις. Νοῦς δὲ ἄρα καὶ βούλησις τελειότητες.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ πόθεν ἐστὶ φανερὸν, καὶ τίς τῶν θεολόγων ταῦτα ἐτύπωσεν; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἐλέγχειν, ἐπειδὴ καὶ ἄλλης ἅπτεται πραγματείας, ἐάσθω τό γε νῦν· τὰ δ' ἐντεῦθεν θεωρήσωμεν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Δυοῖν δὲ ὄντοιν τοῖν παραγομένοιν προσώποιν Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ὁ μὲν πρόεισιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ᾗ Πατὴρ, διὸ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναφέρεται τῇ υἱότητι· Υἱὸς γὰρ Πατρὸς, ὥσπερ καὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ Υἱοῦ λέγεται. Τὸ δ' αὖ πάλιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὐχ ᾗ Πατὴρ, ἀλλ' ᾗ προβολεὺς δήπου καὶ προβάλλων καὶ πνέων, καὶ ὅσα τῆς ὁμοίας ὄντα τυγχάνει δυνάμεως.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἐπειδὴ ὡς ἐν πορίσματος τάξει, καίτοι μηδαμοῦ πρότερον συμπερανάμενος τὰς τῶν Χριστιανῶν ἀρχὰς τέθεικε, καὶ ταύτας μεθ' ὑπαλλαγῆς καὶ προσθήκης κατὰ τὸ συμφέρον αὐτὸ, ᾗ τό γε ἀληθέστερον φάναι, ἐπὶ βλάβῃ τῇ σφετέρᾳ προσλαμβάνει, ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς πρόεισιν ἐκ Πατρὸς, ᾗ Πατὴρ ἐκεῖνος, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς ᾗ προβολεὺς ἐκεῖνος, εἰ καὶ αὐτὸς ἀφελῶς, ἀλλ' ὅτι τῇ λέξει δηλοῖ, πάσχει δὲ τοιαῦτα μυρία ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.

Εἶτα ἐπάγει ὅτι ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται τοῦ προβολέως, ἵνα καὶ τὸν Υἱὸν προεπινοησόμενον δείξῃ τοῦ Πνεύματος, κἀκ τούτου καὶ προβολέα. Ἀλλ' οὐκ εἰ προεπινοεῖται ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἐξ ἀνάγκης καὶ αἴτιος· εἰη γὰρ ἂν οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ προβολέως αἴτιος προεπινοούμενος. Εἰ δὲ καὶ ἀμυδρότερον ταῦτα διενήνοχεν ἐν Πατρὶ, ᾗ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα τὰ προαγόμενα οὐδὲν διαφέρει. Ἐν ὁποίῳ γὰρ γένει τιθεῖντο τῆς διακρίσεως, ὁ Πατὴρ ἔσται αἴτιος τοῦ προβολέως; ἐν τῷ Πατρί. Ἀλλὰ τοῦτο ἀδύνατον· οὐκοῦν οὐδὲ ἐκεῖνο ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται τοῦ Υἱοῦ ὡς αἰτία αὐτοῦ, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν προεπινοεῖσθαι διὰ τὴν αἰτίαν· οὐ γάρ ἐστι τις ἀνάγκη ἡ τοῦτο ποιοῦσα· εἰ γὰρ ἦν, ἔγνωσαν ἂν αὐτὴν οἱ πάλαι θεολόγοι.

Καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου λέγοντος περὶ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, Πῶς ἂν προεπινοηθείη ὁ Υἱὸς τῆς ἰδίας αἰτίας; περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν, οὐ τὸν αὐτὸν ἀποδιδόντος λόγον. Εἰ γὰρ ἐφρόνει τοῦτο, κἂν ἔλεγεν. Ἀλλὰ τί φησι; Πῶς ἂν διατμηθείη ἡ ἄμεσος σχέσις τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Καὶ αὖθις ἐν τῇ Πρὸς τὰς κανονικάς· Ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς πρότερον τὸ Πνεῦμα δηλονότι τὸ ἅγιον· οὐδὲν γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρός. Καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος, δεδοικὼς τὸν Πατέρα προτιμῆσαι τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀρχὴν αὐτὸν ἐλαττόνων ἀποφήνῃ, ἐπάγει· « Θέλω, φησὶ, τὸν Υἱὸν προτιμῆσαι τοῦ Πνεύματος· ὡς Υἱὸν, οὐ μὲν οὖν ὡς ἀρχὴν καὶ αὐτόν. Τί γὰρ ἐκώλυεν εἰ ἐφρόνει τοῦτο εἰπεῖν, ὡς ἀρχὴν καὶ αὐτὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐκ ἐδιδάχθη τοῦτο παρὰ τοῦ Πατρός; Ὅθεν δῆλον ὅτι οὔτε αἴτιον ἐφρόνουν οἱ θεολόγοι τὸν Υἱὸν, οὐδὲ διὰ τοῦτο ἐδόξαζον προεκφωνεῖσθαι αὐτὸν τοῦ Πνεύματος.

Ἐπεὶ δ' ἀμωσγέπως τάξιν ἔδει τινὰ ἐν τῇ ἐκφωνήσει τῶν θείων ὀνομάτων εἶναι, μᾶλλον εἰκὸς ἦν τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος προτετάχθαι, δι' ἄλλα τε πολλὰ, καὶ διὰ τὸ τὴν κοινὴν ἀρχὴν αὐτῶν τῷ πρὸς τὸν Υἱὸν ἀνταναφερομένῳ προσηγορεῦσθαι ὀνόματι, τῷ πατρικῷ δηλονότι. Καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἁγίων, ὡς Υἱὸν λεγόντων, καὶ οὐδὲν μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς αἴτιον δὲ οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἐδόκει τοῖς ἁγίοις τοῦτο, πάντες δὲ τῷ Πατρὶ μόνῳ τοῦτ' μαρτυροῦσιν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ὡς γοῦν τοῦ προβολέως ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται, κατὰ μὲν τὸ ἀΐδιον οὔ, ἅμα γὰρ κατ' ἐκεῖνο Πατήρ τε καὶ προβολεὺς συναΐδιος· τοιοῦτος ὤν, κατὰ δὲ τὸ δύνασθαι καὶ προάγειν, πρότερον γὰρ τὸν Υἱὸν παράγει τοῦ Πνεύματος ἤδη νοούμενος ὑφεστηκέναι τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητι τῇ πατρότητι· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς αὖ πάλιν προεπινοεῖται τοῦ Πνεύματος.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ ἀπὸ ποίας ἀνάγκης ἐφάνη, ᾗ διά τινος τῶν θεολόγων ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται τοῦ προβολέως; Εἰ δὲ διότι ὁ Υἱὸς τοῦ προβλήματος προεπινοεῖται, εἰ μηδὲ ὁ Υἱὸς προεπινοεῖται ἐξ ἀνάγκης ὡς αἴτιος, πῶς ἐκ τοῦ τὸν γεννήτορα προεπινοεῖσθαι τοῦ προβολέως ἐξ ἀνάγκης; τοῦ γεννήματος ὁ Υἱὸς ἔσται αἴτιος; Τούτου γὰρ ἕνεκα τὴν

Digitized by Google

τοῦ γεννήτορος πρὸς τὸν προβολέα τάξιν προϋποτίθησιν, καὶ εἰ μὴ οἷόν τέ ἐστιν, ἢ μίαν εἶναι τὴν προακτικὴν δύναμιν ἐν Πατρὶ, ἢ ἓν εἶναι τὸν γεννήτορα καὶ προβολέα διὰ τὸ προεπινοεῖσθαι τὴν δύναμιν τῆς δυνάμεως, ἵν' ἐντεῦθεν καὶ ἡ προεπίνοια τῶν προϊόντων προσώπων ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ τάξις ἡ ἐν αὐτοῖς, πῶς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς μία ἔσται ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος, ἐν οἷς τὸ προβάλλειν καὶ ἡ ἀρχὴ καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ μὲν τοῦ προεπινοεῖσθαί ἐστιν; Οὐ γὰρ ἀρνήσαιντο προεπινοεῖσθαι τὴν ἐν Πατρὶ δύναμιν τῆς ἐν ἀμφοῖν, εἴγε μηδὲ τὸν Πατέρα ὅλως ἀρνήσαιντο τοῦ Υἱοῦ προεπινοεῖσθαι.

Εἶτα εἰ μὲν τὸ Πατὴρ ὡς τὸν αἴτιον νοεῖ, προεπινοεῖται μὲν τότε τοῦ προβολέως, προεπινοεῖται δὲ ἄρα καὶ τοῦ γεννήτορος, ὃν τρόπον τὰ κοινότερα τῶν ἧττον κοινῶν προεπινοοῦνται ἐν τῇ τελεωτέρᾳ ἐνεργείᾳ τοῦ νοῦ. Ἐναντίως ἢ ἐν τῇ ἀτελεστέρᾳ συμπίπτει, καὶ ἐντεῦθεν οὐκ ἂν εἴη τις ἀνάγκη ὥστε καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον εἶναι τοῦ Πνεύματος· ἅμα τε γὰρ ἔσται γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, ὡς τὰ ἀντιδιῃρημένα, καὶ ἅμα Υἱὸς καὶ Πνεῦμα οὐ διὰ τὴν τῆς αἰτίας τάξιν τοῦ Υἱοῦ προθεωρουμένου τῇ ἐπινοίᾳ, ὡς ἔφημεν. Εἰ δὲ τὸ Πατὴρ ὡς τὸν γεννῶντα νοεῖ, πῶς ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται τοῦ προβολέως; Εἰ μὲν γὰρ ᾗ ὁ Πατὴρ πρὸς τὸν Υἱὸν λέγεται, ταύτῃ γε καὶ ὁ προβολεὺς προεπινοεῖται τοῦ γεννήτορος, ᾗ πρὸς τὸ πρόβλημα καὶ αὐτὸς λέγεται. Κἀντεῦθεν οὐδεμία ἀνάγκη πρὸς τὸ τὸν Υἱὸν πρότερον εἶναι, ὡς αὐτὸς ἀξιοῖ. Εἰ δὲ καὶ ὡς ἕξεις τινὲς ἢ ἐνέργειαι νοούμεναι ταῦτα ἐν Πατρὶ τὴν τάξιν ἔξουσι ταύτην, προεπινοοῦνται γάρ που ὧς εἰσιν ἐν τῷ Πατρὶ, τῶν ὡς πρὸς τὰ προϊόντα ἐχουσιν ἢ λέγεται, τί τούτου γένοιτ' ἂν ἀτοπώτερον; Ἄνευ γὰρ πολλῶν ἄλλων τῶν συμβαινόντων ὥσπερ ἡ διαφορὰ τοῦ γεννᾶν καὶ προβάλλειν ἐν τῷ Πατρὶ, ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ γένει τῶν διακρίσεων οὖσα, καὶ κατὰ τοὺς Λατίνους ἐν τοῖς προαγομένοις ἰσχυρότερον διαλάμπει πραγματικῶς διακρινομένοις· οὕτω καὶ ἡ προεπίνοια οὐκ ἔτ' ἂν ἡ αὐτὴ εἴη ἔν τε γεννήτορι καὶ προβολεῖ καὶ Υἱῷ καὶ προβλήματι, ἀλλὰ πολλῷ ἔσται αὕτη ἐκείνης ἰσχυροτέρα, καὶ οὐκ ἔτ' ἂν εἴη προεπίνοια μᾶλλον ἢ ἄλλη τις προήγησις τῶν ἀπηγορευμένων, ἣν καὶ αὐτὸς ἔοικε βούλεσθαι. Ἢ τί βούλεται αὐτῷ, ὅτι ὁ Πατὴρ πρότερον παράγει τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅτι ὑφέστηκεν τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν ἰδιότητι, πρὶν ἂν προβάλλῃ τὸ Πνεῦμα; Οὕτω γὰρ ἐναργῶς ἀξιοῖ. Ταῦτα δὲ τίς ἀκούσας, οὐκ εὐθὺς ἂν πάντας Ἀρειανοὺς ἐννοήσειε; Τί γὰρ ἄλλο ἐκεῖνοι ἔλεγον, ἢ ὅτι ὁ Θεὸς πρότερον μὲν τὸν Υἱὸν, εἶτα τὸ Πνεῦμα παρήγαγεν, ἔνιοι δὲ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦτο παρήγαγεν; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι χρόνῳ τὴν διαφορὰν ἐτίθουν ἁπλῶς· ἐξ ἀϊδίου γὰρ ἔλεγον γεγεννῆσθαι τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα προελθεῖν οὐκ ἐν τῷ παντὶ τῷδε. Ἀλλὰ τοιαύτας τινὰς προεπινοίας τιθέντες οὐκ εὐσεβῶς, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὴν κατ' οὐσίαν εἰσῆγον διαφοράν. Ἀλλ' εἴπερ ᾔδεισαν πῶς δεῖ τὴν προθεωρίαν καὶ τὴν προεπίνοιαν λέγειν, καὶ πῶς τὸ προτετάχθαι, καὶ ὅπως τὸ πρότερον οὐδενὶ τρόπῳ ἐστὶν ἀληθῶς οὔτε νοεῖν, οὔτε λέγειν ἐπὶ τῶν θείων, οὐκ ἂν εἰς τοιαύτας

A φλυαρίας ἐξῴκειλαν. Πῶς δὲ καὶ οὐκ ἄνοια πολλή τι τῶν ἐν τῷ ἀγεννήτῳ, οἷον τῷ προβάλλειν ὕστερον εἶναι λέγειν τῶν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου τινός; ἔστω γὰρ ὅτι ὁ γεννήτωρ τοῦ προβολέως προεπινοεῖται· ἀλλ' οὐχ ὅ γε Υἱὸς διὰ τοῦτο τοῦ προβολέως, ἵν' ᾖ ὁ προβολεὺς ἢ τὸ προβάλλειν κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἀλλὰ μᾶλλον ἄμφω τὰς αἰτίας, εἰ καὶ δοίημεν ἐν ἑαυτοῖς ἔχειν τάξιν τινὰ, ἣ τοιάσδε αἰτίας μόνον προεπινοεῖσθαι τῶν αἰτιατῶν, εὔλογον ἂν εἴη μᾶλλον, ἀπὸ τῆς τῶν κατ' αὐτὰς προαγομένων προσώπων τάξεως λαμβανόντων ἡμῶν τὴν περὶ αὐτῶν ἐπίνοιαν ὅσον τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἐκεῖ δὲ μηδεμίαν ἀνάγκην εἶναι πιστεύειν τοῦ ἔχειν οὕτως, ὡς ἡ ἡμετέρα προϋποτίθησι ἐπίνοια· ἄῤῥητος γὰρ καὶ ἀνενόητος ὁ τρόπος καὶ ἡ τάξις τῶν θείων ἐκείνων προόδων τῶν θεολόγων λεγόντων

B ἀκούομεν, καὶ τὸ περὶ τούτων ζητεῖν αἱρετικὸν εἶναι ἡ ς' τῶν οἰκουμενικῶν ἀπεφήνατο. Τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ τῆς Ἀρείου καὶ Εὐνομίου φρενοβλαβείας οὐ μετασχήσομεν. Καὶ γὰρ αὐτὸς Εὐνόμιος ἐκ τοιούτων τινῶν προεπινοιῶν κακῶς τιθεμένων ὥσπερ ἀφορμῶν ὁρμώμενος, τὴν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον, καὶ τρόπον τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν ἑνότητι φύσεως διάκρισιν εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει διαφορὰν μετέφερε καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς αἰτίας προθεωρίας καὶ προαριθμήσεις, αἳ τὸ ἀσύγχυτον ἐργάζονται τῶν ὑποστάσεων ὑπερθέσεις καὶ ὑφέσεις ἀξιωμάτων καὶ φύσεων, ἐπισφαλῶς ἔλεγε, βαθμούς τινας φύσεων συνετίθει ὡς ἀξιωμάτων ἢ προόδων ἕτεροι, ὃν ἀποῤῥαπίζων ὁ Νύσσης Γρηγόριος φησίν· « Εἰ μέν τινα

C χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερετίθει τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ὀϊδιότητος ἡμῖν περὶ Υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. » Εἶτα ἐπάγει· « Ὁ δὲ αὐτὸς ἡμῖν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγος, ἐν μόνῃ τῇ τάξει τὴν διαφορὰν ἔχων· ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὕπαρξιν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοίᾳ μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξῃρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσύμφωνον ἔχειν. Τὰ γοῦν τὸν ἐν ἑκάστῳ τῶν προσώπων λόγον τῆς αἰτίας μόνον προθεωροῦνται τῇ ἐπινοίᾳ, καὶ προλέγεται τὰ θεῖα

D πρόσωπα, αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ διδοὺς τὰς ἰδιότητας, αἷς διακρίνονται, ἢ τοῦτ' αὐτὸ τὸ λαμβάνειν ἐκ τοῦ Πατρὸς πάντα μετὰ τῆς φύσεως, τουτέστιν ἡ πρὸς αὐτὸν ἰδιότης αὐτοῖς, τῆς ἀῤῥήτου τῶν τρόπων διαφορᾶς, καὶ αὐτὰ διακρινούσης ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Πατὴρ τῶν ἐξ αὐτοῦ διακρίνεται κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν, ὡς ὁ αὐτὸς ἁγιος Γρηγόριος λέγων· Τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνειν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ αἰτίου ἄλλῃ τινὶ διαφορᾷ, καὶ οὐ τῇ αὐτῇ διακρίνεται. Ἄλλην γάρ, φησὶ, διαφορὰν ἐννοοῦμεν, ἣν ἐνταῦθα λόγον φησὶ τῆς αἰτίας. ὯΙ συμφώνως φθάσας ἔφη καὶ ὁ Ἰουστῖνος, Ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς, πλὴν γε διὰ τοῦ τρόπου

Digitized by Google

τῆς ὑπάρξεως ἐγγίνεται τῷ ἡμετέρῳ νοΐ ἡ προεπίνοια ἢ προθεωρεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος. Ἐν δὲ ταῖς ἀῤῥήτοις ἐκείναις καὶ ἀϊδίοις προόδοις οὐκ εὐσεβές ἐστι μὴ ὅτι γε εἰπεῖν, ἀλλ' οὐδ' ἐπινοῆσαί τι πρότερον ἢ ὕστερον, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἐπινοῆσαι οἷός τε γένοιτο οὐδεὶς τὸν τρόπον νοῦς τῶν προόδων ἐκείνων· ὅπου γὰρ οὐ χρόνος οὐκ αἰὼν ἐμεσίτευσεν; οὐ θεατὴς παρῆν, οὐχ ὁ διηγούμενός ἐστιν, πῶς φαντασθῇ ὁ νοῦς, πῶς δὲ ὑπηρετήσῃ ταῖς διανοίαις ὁ λόγος; Διὰ τοῦτο σιωπῇ τιμᾷν ἐκελεύσθημεν τὰς θείας ἐκείνας προόδους· προϊέναι δὲ μόνον ἅμα ἀϊδίως καὶ συναϊδίως ἀῤῥήτως καὶ ὑπὲρ λόγον πιστεύειν τὰ θεῖα πρόσωπα. Καὶ γὰρ ἔχομεν μαθόντες πρὸς τῶν διδασκάλων ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦρτηται τοῦ Υἱοῦ. Ὃ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ πρίν τι καινόν τι καὶ ἀνυπόστατον διὰ μέσου παρεμπεσεῖν νόημα, εὐθὺς καὶ συνημμένως καταλαμβάνεται, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὕπαρξιν μετὰ τὸν Υἱόν, ὥς ποτε τὸν Μονογενῆ δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι. Ἡ γὰρ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεία ἑαυτῷ μὲν τὸ μονογενὲς φυλάττει, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως οὐκ ἀπείργει. Ὥσπερ γὰρ ὁ Υἱὸς ὡς γέννημα ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐκ Πατρὸς ὡς Πατρός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ὡς πρόβλημα ἀμέσως καὶ προσεχῶς ἐστιν ἐκ Πατρὸς ὡς προβολέως. Ὡς ὁ Υἱὸς γάρ, φησί, ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρός, πλήν γε δὴ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ὁ Γρηγόριος· « Φύσις δὲ τοῖς τρισὶ μία, ἕνωσις δὲ ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ καὶ πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς, οὐχ ὡς συναλοίφεσθαι, ἀλλ' ὡς ἔχεσθαι. » Καὶ ὁ Νύσσης ἐν ς' τῶν Πρὸς Εὐνόμιον· « Τοῦ Υἱοῦ, καθὼς εἴρηται, μεθ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς τε καὶ ἀληθείας ἐνδεικνυμένου. » Καὶ ὁ Κύριλλος, « Συνῆπται, φησί, πρὸς ἕνωσιν τῷ Υἱῷ τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ, κἂν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύηται. » Καὶ ὁ Διονύσιος ῥίζαν μὲν ἀποκαλεῖ τὸν Πατέρα, βλαστοὺς δὲ ἤ ἄνθη τὰ ἐξ αὐτοῦ, οὐ τάξει τοιαύτῃ τινὶ καὶ ἐκ διαδοχῆς προϊόντα, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀμέσως, ἄμφω ἀλλήλων τι ἐχόμενα καὶ τῆς ῥίζης ὑπερφυῶς διὰ τὸ πάντη ἄῦλον καὶ τὸ ἄπειρον. »

Τούτων οὕτως ὑποκειμένων, ὡς τῆς εὐσεβείας ἀρχῶν καὶ τῆς θεολογίας θεμελίων, οἷς ὁ λόγος τῆς ἀληθείας ἐποικοδομεῖται, καὶ τὸ ὑγιὲς δόγμα ἀναφαίνεται, ὅτι ὁ Πατὴρ μόνος αἰτία καὶ πηγὴ καὶ ῥίζα καὶ ἀρχή. Τούτῳ γὰρ μόνῳ προσαρμόζονται τὰ τοιαῦτα κατὰ τὸν ἐκ Δαμασκοῦ θεορῥήμονα ὡς ἰδιότης αὐτοῦ. Καὶ κατ' οὐδένα τρόπον μεταπίπτουσιν οὐδὲ κοινοποιοῦνταί τινι τῶν ἐξ αὐτοῦ· ταῦτα γὰρ μόνον αἰτιατὰ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐδέτερον τούτων συναίτιον τοῦ λοιποῦ τῷ Πατρὶ, καὶ οὐδαμῶς θάτερον θατέρου, πρότερον οὐδὲ ὕστερον, ἅμα προϊόντα καὶ ἀμέσως ἄμφω, ἐχομένως καὶ συνημμένως· ὥστε ἐφηρμόσθαι μέν πως τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τῶν ὁμοίων τάξιν μόνον, ἐφηρμόσθαι δὲ τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὴν αἰτίαν, ὡς ἐφήρμοσται καὶ ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, τοῦ Κυρίλλου τοῦτο βοῶντος ἐν τοῖς Πρὸς Ἑρμείαν.

Αἱ θέσεις ἐκεῖναι καὶ αἱ προηγήσεις τῶν δυνάμεων, καὶ τῶν ὑποστάσεων δι' αὐτὰς καὶ τῶν αἰτιῶν, καὶ αἱ προεπίνοιαι καὶ αἱ τάξεις τῶν προόδων, καὶ τὸ πρότερον προάγεσθαι τὸν Υἱόν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τὰ μὲν βλάσφημα πάντως καὶ ἀπάδοντα τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας τῶν ἁγίων, καὶ ἔξω τοῦ φρονήματος τοῦ ὀρθοῦ, τὰ δὲ καὶ ὑπ' αὐτοῦ δήπου τίθενται, καὶ ἐφ' οἷς τίθενται συνοῦσαν τὴν βλασφημίαν ἔχει.

Πολλά γ' οὖν ἄτοπα εἰπὼν ἐν τούτῳ τῷ λήμματι, καὶ τῇ ὡς αὐτῷ δοκεῖ τούτῳ ἐπεξεργασίᾳ, ἓν εἶπε φρονίμως δι' οὗ πάντα ἀνέτρεψεν, ὅτι οὐδαμῶς ἄλλο ἄλλου πρότερον ἐν τοῖς θείοις. Ὃ καὶ ἡμῖν ἔναγχος εἴρηται, ὅτι καὶ ἀϊδιότητι καὶ φύσει καὶ νῷ αἱ θεῖαι ὑποστάσεις ἅμα εἰσὶ, καὶ οὐκ ἔχει χώραν ἐν αὐταῖς οὐδενὶ τρόπῳ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον. Εἰ καὶ πάλιν ταύτην ἀνέλε τὴν ἀλήθειαν, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθών, καὶ τὸν μὲν Πατέρα πρότερον τοῖν δυοῖν, τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ θείου Πνεύματος πρότερον εἴρηκε, τὸν αὐτὸν δὲ ἅμα πρότερον καὶ ὕστερον ἀκολούθως.

Εἰ γὰρ τοῦ Πνεύματος πρότερον ὁ Υἱὸς, τί ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς, λεγέτω, καὶ τὸ Πνεῦμα ὕστερον ὂν τοῦ Υἱοῦ, τί ἂν εἴη ἀπὸ τοῦ Πατρός· εὐλαβούμενος γὰρ ἴσως διὰ τὸ ἀπηχὲς τῆς φωνῆς, πρῶτον εἰπεῖν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, ἄλλοις ὀνόμασιν εἰς τὴν αὐτὴν ἀτοπίαν ἐξέπεσεν. Ἀλλ' ἡμεῖς κατὰ τὸν Νύσσης Γρηγόριον ἐν τοῖς Κατ' Εὐνομίου οὐδέπω καὶ νῦν ταύτης ἠκούσαμεν τῆς σοφίας ἢ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον ἔκ τινος ἀκολουθίας λεγόμενον εἰς τὴν τῶν ὑποχειρίων καὶ ὑποτεταγμένων ἀπωθεῖται τάξιν.

Διχῶς γὰρ λέγεται, φησὶν, ὁ Υἱὸς, τουτέστιν ἐπιλέγεται τῷ Πατρὶ, καὶ τρίτον λέγεται τὸ Πνεῦμα, τουτέστιν ἐπιλέγεται τῷ Υἱῷ ἔκ τινος ἀκολουθίας· ἀκολουθεῖ γὰρ Πατρὶ Υἱὸς, ὥστε καὶ Πνεῦμα Υἱῷ, καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, ἀλλ' οὐ λέγομεν ἢ τὸν Υἱὸν εἶναι δεύτερον, ἢ τὸ Πνεῦμα τρίτον, οἷς ἕπεται τὸν Υἱὸν μὲν ὕστερον εἶναι τοῦ Πατρὸς, πρότερον δὲ τοῦ Πνεύματος· καὶ ὅσα ἄλλα τὴν τῶν φύσεων εἰσάγει κατ' Εὐνόμιον διαφοράν.

Πολὺ δὲ διαφέρει τὸ, λέγοντά τινα πλείω τινὰ, τὸ μὲν λέγειν δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον, καὶ τὸ λέγειν ὅτι τοῦτό ἐστι γ'· ὥσπερ οὐδὲ ταυτόν ἐστι τότε, ἐν οἷς ἡ τῆς αἰτίας τάξις ὁμολογουμένως ἐστὶ, τὸ αἴτιον τοῦ ἐξ αὐτοῦ προεπινοεῖν, κἂν ἅμα τῇ τε φύσει ὦσιν ὡς μίαν ἔχοντα φύσιν, καὶ τῷ νῷ διὰ τὴν ἀναφοράν, καὶ τὸ ἐν οἷς ἡ τῆς αἰτίας τάξις ἀμφισβητεῖται, θάτερον θατέρου πρότερον ἀποφαίνειν πειρᾶσθαι, ἵνα καὶ ἡ τῆς αἰτίας ἐν αὐτοῖς τάξις ἀποδειχθῇ.

Δεῖ γὰρ καὶ πρότερον ἐκεῖ καὶ τὸ ὕστερον ἐνὶ τῷ τῶν ἄλλων τρόπων εὑρίσκεσθαι, χρόνῳ δηλονότι ἢ φύσει. Εἰ δὲ καὶ νῷ, οὕτως ἂν καὶ ἡ κατὰ τὴν αἰτίαν τάξις οὐκ ἂν ἐμφαίνοιτο ἐν αὐτοῖς. Αὐτὸς οὖν εἰπὼν, Οὐδαμῶς ἄλλο ἄλλου πρότερον, ἴσως εἴποι τις ἂν τῷ χρόνῳ, εὐθὺς αἰτίαν προστίθησι, δι' ἣν ὁ Πατὴρ πρότερον τοῖν δυοῖν, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ὅτι τάξις ἐστὶ, φησὶ, τῶν ὑποστάσεων διὰ τὰς προόδους, ὅτι τὸ γεννᾷν τοῦ προβάλλειν, καὶ τὸ γεννᾶσθαι τοῦ προβάλλεσθαι πρότερον, καὶ διὰ τοῦθ' οὕτω τετάχαται καὶ τὰ θεῖα πρόσωπα, καὶ

Digitized by Google

ταῦτα κατὰ τὸ αὐτὸ νῦν τῆς ἀϊδιότητος ἅμα Πατρὸς ὄντος Υἱοῦ τε καὶ θείου Πνεύματος, ταύτας καὶ δήπου τὰς προηγήσεις καὶ θέσεις οἱ ἐξ Ἀρείου καὶ Εὐνομίου ὑποτιθέμενοι τὰς ἐξῆς φλυαρίας συνέβραπτον, ὡς δεδήλωται. Ἃς οὗτος ἀνανεοῦν οὐκ ἀπαξιοῖ δήπου, τοιαῦτα τὴν Ἐκκλησίαν ἀξιῶν δέχεσθαι δόγματα. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὸ ἑξῆς.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνο τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι δίκαιον θεολογικώτατον ὄν, ὅτι ὁ Πατὴρ ἑκάτερον τῶν θείων παράγει προσώπων, ἴσον ἑαυτῷ πάντη πάντως καὶ ὅμοιον, ταῖς αὐταῖς τῷ ἀριθμῷ τελειότησι. Πάντα γὰρ ὅσα πρόσεστι τῷ Πατρὶ ἄνευ πατρότητος, καὶ ὅσαπερ ἐφαρμόττει τῇ θείᾳ πατρότητι, καὶ ἄνευ πατρότητος ἅμα καὶ πνεύσεως, καὶ ὅσαπερ αὐταῖς κοινῶς ἐφαρμόττει, κοινὰ καὶ τοῖς ἐκ Πατρὸς εἶναι ὁ θεολογικὸς παραδίδωσι λόγος.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἰδοὺ κατ' ὀλίγον ἐκρήγνυσι τὸν καρπὸν τοῦ λήμματος ἐκείνου, ὅτι ὁ γεννήτωρ προεπινοεῖται τοῦ προβολέως. Οὐκ ἀφίσταται δὲ καὶ τῆς κακουργίας, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διακρίσει χωρίζει τὴν πατρότητα τῆς πνεύσεως, ἐν δὲ τῇ Πατρὸς καὶ Πνεύματος συνάπτει πατρότητα καὶ πνεῦσιν· χωρίζει γὰρ ὡς πρότερον, ὅτε βούλεται τὴν πατρότητα, καὶ πάλιν συνάπτει κατ' ἐξουσίαν, ὡς ἂν ἐπ' αὐτῷ κείμενον, τὸν μὲν Υἱὸν προβολέα ποιεῖν, οὐ γεννήτορα δὲ, τὸ Πνεῦμα μήτε προβολέα μήτε γεννήτορα, οὐκ εἰδὼς ὅτι ἡ καὶ ἅμφω δεῖ μὴ μετέχειν τῶν ἐν τῷ Πατρὶ προσόντων ὑποστατικῶν ὁπωσοῦν, εἴπερ ἐξαρκεῖ τῷ Πνεύματι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἑνότητα ἡ τῶν θεοπρεπῶν κοινωνία· τὰ γὰρ θεοπρεπῆ πάντα τῇ ὅλῃ θεαρχίᾳ πρόσεστι κατὰ τὸν θεοτελῆ λόγον, ὁ ἱερὸς φησι Διονύσιος, καίτοι μήτε γεννῶντι μήτε προβάλλοντι· ἢ εἶγε δεῖ διὰ τὴν ἀναγκαίαν κοινωνίαν τῆς φύσεως καί τινος μετέχειν τῶν μὴ κοινῶν ὅ πότερον οὐκ ἀντίκειται, δείσει καθάπερ τῷ Υἱῷ τῆς πνεύσεως μέτεστιν, ὡς μὴ ἀντικειμένης αὐτῷ, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς γεννήσεως, ὡς μὴ ἀντικειμένης αὐτῷ μετέχειν. Ἄλλως γὰρ ἔν γε ταῖς κοινότησι θάτερον τῶν προαγομένων προσώπων ὑπερέξει θατέρου, καὶ ὁ τῆς ἰσότητος αὐτῆς οἰχήσεται λόγος.

Εἰ δὲ ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς τάξεως ἐπάξει τις τὸν λόγον τῷ προηγεῖσθαι λέγων τὴν γέννησιν τῆς προβολῆς, καὶ διὰ τοῦτο προϋφίστασθαι τὸν Υἱὸν, εἶτα τὸ Πνεῦμα, κἀντεῦθεν ἀδυνάτως ἔχειν τὸ Πνεῦμα κοινωνεῖν τῆς γεννητικῆς δυνάμεως· ἀλλὰ ταῦτα βλάσφημα ἀπεδείχθησαν, καὶ αἱρετικῶν φρονήματα. Τοὐναντίον δὲ μᾶλλον ἀπέδειξαν οἱ θεολόγοι ταῖς σφῶν αὐτῶν χρήσεσιν, ἃς φθάσαντες ἐξεθήκαμεν, ὅτι συνημμένως καὶ ἐχομένως, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὑστερίζον κατὰ τὴν ὕπαρξιν, ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχουσι δηλονότι, ὡς ποτὲ τὸν Υἱὸν δίχα τοῦ Πνεύματος νοηθῆναι· κἀντεῦθεν ἀνάγκη ἦν, εἴπερ ἐκοινώνει τῆς πνεύσεως ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, τῷ μὴ ἀντικεῖσθαι τῇ γεννήσει, κοινωνεῖν καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς γεννήσεως τῷ μὴ ἀντικεῖσθαι τῇ πνεύσει, ἵν' εἴη Θεὸς ἴσος τὸ Πνεῦμα Θεῷ τῷ Υἱῷ καὶ Πατρὶ, καὶ ὁ Υἱὸς ἴσος Θεὸς Θεῷ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ὡς προῖών καὶ αὐτὸς ἀξιοῖ, εἰ καὶ μὴ πρὸς τοῦτο συντείνει αὐτῷ τὰ λεγόμενα.

Εἰ δὲ συναίτιον τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ ἐν τῇ τοῦ Υἱοῦ γεννήσει, ἀσεβὲς ἂν εἴη λέγειν, καὶ τὸ συναίτιον λέγειν τὸν Υἱὸν ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος προβολῇ τοιοῦτον δήπου.

Ὁ δὲ θεολογικὸς λόγος οὐ πατρότητα καὶ πνεῦσιν παραδίδωσι τὰ διακρίνοντα τὰς θείας ὑποστάσεις, ὥστε τῇ πατρότητι διακρίνεσθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, εἶτα τῇ πατρότητι καὶ πνεύσει τοῦ Πνεύματος· οὐ γὰρ εὐσεβὲς ἔδοξε τοῖς θεολόγοις διακεκριμένα ταῦτα νοεῖν ἐν τῷ Πατρί. Μᾶλλον μὲν οὖν ἔδοξεν εὐσεβὲς, ἵνα τὸν μοναδικὸν τῆς αἰτίας εἰλικρινῶς κηρύττηται, καὶ μίαν γονιμότητα δεῖν νοεῖν ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς μίαν ἀρχὴν αὐτὸν ὄντα, τῇ πρὸς τὰ προϊόντα παραθέσει διχαζομένων, ὡς δεδήλωται.

Δεῖ γὰρ πάντοθεν τὴν δυαρχίαν ἐκκλίνειν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος Διονύσιος ὑπερούσιον γονιμότητα εἴρηκε τὸν Πατέρα, ὅπερ ἐξηγούμενος ὁ σοφὸς Μάξιμος λέγει, Γονιμότητα, φησὶ, τὴν πατρικὴν ὑπὲρ ἔννοιαν πρόοδον εἰς ἔκφανσιν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τῶν ἄλλων διδασκάλων ὁ μὲν πηγαίαν θεότητα καὶ θεογόνον, ὁ δὲ καρπογόνον, ὁ δὲ αἰτίαν, ὁ δὲ ῥίζαν, ὁ δὲ ἀρχὴν, ὁ δὲ ἄλλο τι τῶν ἰσοδυνάμων λέγει τὸν Πατέρα.

Διακρίνεσθαι δέ φασι τὰ θεῖα πρόσωπα, τὸν Πατέρα μὲν τῶν ἐξ αὐτοῦ τῇ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορᾷ, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἀλλήλων τῷ τρόπῳ τῆς σφῶν αὐτῶν ὑπάρξεως, ἤτοι τῷ λόγῳ τῆς ἑκατέρου αἰτίας, τῷ γεννητῷ δηλονότι καὶ τῷ ἐκπορευτῷ. Ἐπὶ τῶν ἡμετέρων γὰρ ὅρων, φησὶν, ἱστάμενοι τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὥς που φησιν αὐτὸς ὁ θεολόγος. Ταῦτ' οὖν εἰσιν ἃ παραδίδωσιν ὁ θεολογικὸς λόγος· ἃ δέ φησιν οὕτως οὐδαμῶς, ὅτι δ' ἄνευ τῶν ἰδιοτήτων, πάντα τὰ ἄλλα κοινὰ τοῖς τρισὶ καὶ λίαν ἀληθὲς, καὶ παραδεδομένον κοινῇ, καὶ παρὰ πάντων ὁμολογούμενον. Ἐξῆς δέ φησι

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Αὐτὰ μὲν γὰρ ἤτοι πατρότης, καὶ πατρότης ἅμα καὶ πνεῦσις καὶ ὅσα παρέπεται τῇ πατρότητι, καὶ αὖ πάλιν πατρότης τε καὶ πνεῦσις σχέσεις εἰσὶ μόνον, οὐ τελειότητες, ὥσπερ καὶ ἡ υἱότης, καὶ ἡ ἐν τῷ Πνεύματι πνεῦσις.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Πρὸς ὃ φαμεν ὅτι πατρότης καὶ πνεῦσις ἐν τῷ Πατρὶ, ἐατέον γὰρ τὴν πατρότητος ἄλογον ἐπανεδίπλωσιν, οὐ σχέσεις μόνον εἰσὶν, ἀλλὰ καὶ τινα τελειοτάτων ἔχουσι τάξιν. Σχέσεις γάρ εἰσιν ὡς ἀναφοραί. Ὡς δὲ προσώπου συστατικαὶ καὶ τελειότητές πώς εἰσιν οὐ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τοῦ κατ' αὐτὰς ὑφισταμένου προσώπου, καὶ ὥσπερ εἴδος ἀτομικόν. Εἰ δὲ ἐξ ἀμφοῖν τὸ πατρικὸν ὑφίσταται πρόσωπον, ἑκάτερον δὲ τῶν προαγομένων ἐκ μιᾶς τῆς ἀντικειμένης, θαυμαστὸν μὲν ὑπερφυῶς, ἀλλὰ τῆς πίστεώς

Digitized by Google

ἐστιν ὑπόθεσις, ἣν μετ' εὐλαβείας ἀποδέχεσθαι χρὴ, οὐ λόγῳ ταύτην ἀνθρωπίνῳ διορθουμένους παρανομεῖν εἰς τὰ μέγιστα, καὶ ἵνα μόνον ἓν εἴπωμεν μόνον ὑποστατικὸν τοῦ Πατρὸς τὴν πατρότητα, καὶ οὕτω τὴν προβολὴν ἢ τὴν πνεῦσιν κοινοποιήσωμεν τῷ Υἱῷ, ἐπεισοδιῶδές τι καὶ παρέλκον αὐτὴν ἀποφαίνειν· ὅπου γε οὐδὲ τοὺς διδασκάλους εὑρίσκομεν διακεκριμένως, καὶ ὡς δύο ταῦτα νοοῦντας ἐν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς μίαν ὑποστατικὴν ἰδιότητα, ἢ προσωπικὴν τελειότητα, ἀποδιδόντας αὐτῷ τὴν πατρότητα, ἢ τὴν καρπογονίαν, ἢ τὴν θεογονίαν, ἢ τὴν αἰτίαν, ἤ τι τῶν λοιπῶν. Οὐδὲ γὰρ εἰκῇ Γρηγόριος τὸ Πατὴρ ὄνομα εἰς γεννήτορα ἀντέπτυξε καὶ προβολέα. Ἐν μὲν γὰρ τῇ πρὸς τὸν Υἱὸν παραθέσει δηλοῖ τὸν γεννῶντα· ὅταν δὲ ἁπλῶς λέγηται Πατὴρ, ὡς αἴτιον, φησὶ, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης θεότητος ἐκλαμβάνεται· διὰ τοῦτο καὶ μόνος Πατὴρ, ἤτοι μόνος αἴτιος καὶ οὐ μετὰ συζυγίας. Ὡς τοίνυν ὑφιστῶσαι τὸ πατρικὸν πρόσωπον, πατρότης καὶ προβολὴ, ἃ δὴ κοινῶς αὖθις ὑπὸ τῷ τῆς πατρότητος, ἢ καὶ βούλει γε, τῷ τῆς ἀγεννησίας ὀνόματι τὸ πατρικὸν χαρακτηρίζουσι πρόσωπον καὶ τελειότητές εἰσι τοῦ πατρικοῦ τρόπον τινὰ, οὐ γὰρ μόνον τῆς φύσεως τελειότης ᾖ ἐστιν ἁπλῶς ὁτιοῦν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποστάσεως ᾖ ἐστι τόδε τι· διὸ καὶ ἰδιότητας οἱ διδάσκαλοι τὰς μὲν τῆς θείας καλοῦσι φύσεως, τὰς δὲ ἑκάστης τῶν ὑποστάσεων. Ὡς γοῦν τελειότητές τινες οὖσαι αἱ ὑποστατικαὶ ἰδιότητες, ᾗ εἰσι συστατικαὶ προσώπων, καὶ ἀρχαὶ τῶν ἐνεργειῶν, εἰσὶ καὶ τῶν δυνάμεων καὶ προόδων ἔτι, εἴτε τῶν ἐνεργετικῶς, εἴτε τῶν παθητικῶς νοουμένων, καὶ οὕτως εἰ τὸ πατρικὸν ὑφίστησι πρόσωπον ἐν τῷ ἀκοινωνήτῳ εἶναι ἡ θεογονία καὶ ἡ πατρότης, καὶ ἡ τῆς θεότητος ἀρχὴ καὶ τὸ αἴτιον, καὶ ὅ τι βούλοιτό τις τῶν τοιουτοτρόπων, ὧν ἕκαστον σαφηνείας ἕνεκα εἰς πατρότητα καὶ πνεῦσιν διαιροῦμεν, τὰς εἰδικῶς λεγομένας διὰ τὰ προαγόμενα. Ἡ δὲ ὑποστατικὴ ἰδιότης ἀρχὴ τῶν τοῦ προσώπου ἐνεργειῶν ἐστι καὶ δυνάμεων, ᾗ τοιάδε πρόσωπόν ἐστι, ἐκείνης οὔσης ἀκοινωνήτου, καὶ ταῦτα πάντα ἀκοινώνητα εἶναι χρή.

Καὶ τῶν μὲν ἰδιοτήτων τῆς φύσεως κοινωνουμένων τοῖς ἐκ Πατρὸς, ἀληθές ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι τῷ τρόπῳ διενήνοχε μόνον· καὶ τῷ μὲν Πατρὶ πηγαίως καὶ ἀναιτίως καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀγαθότης γὰρ καὶ σοφία καὶ δημιουργικὴ δύναμις καὶ τὰ τοιαῦτα ἓν εἰσιν ἀριθμῷ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, μετὰ ταύτης μέντοι τῆς εἰρημένης διαφορᾶς, ὅτι ἐκεῖθέν εἰσιν αὐτοῖς συμφυῶς· τῶν δὲ τῆς ὑποστάσεως ἰδίων ἀκοινωνήτως ὄντων ἐν τῷ Πατρὶ κόμπος ἄλλος καὶ κτύπος μόνον ἐκεῖνα πάντα τὰ ῥήματα, ὅσα συμφορήσας ἐκτέθεικεν. Ἔνθεν τοι καὶ ὡς ἐληλεγμένα καὶ τοῖς πρόσθεν εἰρημένοις, ἐατέον ἡμῖν ἐστιν αὐτὰ συντομίας φροντίζουσιν.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Παράγων τοίνυν ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν δίδωσιν αὐτῷ τὴν θείαν οὐσίαν, καὶ ὅσαι πως αὐτῆς τελειότητες, ὥστε καὶ τὴν γεννητικὴν καὶ τὴν προβλητικὴν ἅμα δύναμιν· τῆς γὰρ αὐτῆς οὐσίας τὰ πρόσωπα, καὶ τὰς αὐτὰς ἔχει δήπουθεν τελειότητας.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ὑπέρευγε. Καὶ πῶς, ὦ θαυμάσιε, γεννητικὸν ἄρα καὶ προβλητικὸν τὸ πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ἢ ἔσται τι γεννητικὴν δύναμιν ἔχον, οὐ γεννητικὸν, ἢ γεννητικόν τι ἔσται, ἐν τοῖς θείοις γεννῶν δὲ οὐδέποτε, ἀλλὰ ψεῦδός ἐστι τὸ καθόλου. Δίδωσι μέντοι τὴν θείαν οὐσίαν αὐτοῖς ὁ Πατὴρ, καὶ ὅσαι τῆς φύσεως τελειότητες, οὐ μὴν τὴν γεννητικὴν ἢ προβλητικὴν δύναμιν· οὐ γάρ τε φύσεως ἁπλῶς εἰσι τελειότητες, ἀλλὰ τοῦ πατρικοῦ προσώπου ὡς ἰδιότης αὐτοῦ· διὸ καὶ ἀκοινωνήτως εἰσὶν ἐν τῷ Πατρὶ, ὡς δέδεικται. Τὰ γὰρ θεοπρεπῆ μόνον ὅλῃ τῇ θεαρχίᾳ πρόσεστι, καὶ τὰ ὅλῃ τῇ θεαρχίᾳ πρέποντα ταῦτ' ἂν εἶεν αἱ θεοπρεπεῖς τελειότητες. Ὅσα δὲ αὖ μὴ ὅλῃ θεαρχίᾳ πρόσεστι, προσωπικαί εἰσιν ἰδιότητες· καὶ ἅπερ ἰδίως ἑνὶ πρέπει προσώπῳ, οὐκ ἂν τῆς φύσεως λέγοιντο τελειότητες, ἐπεὶ τὰ θεῖα πρόσωπα πάντα αὕτη διαλαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἐν τῷ προσώπῳ εἰσὶν ἐκείνῳ, καὶ οὕτως ἂν εἶεν μᾶλλον προσωπικαί.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἀλλὰ μὴν ὅθ' Υἱὸς παρήγετο ἐκ Πατρὸς, οὐ νοεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως παράγεσθαι· προεπινοεῖται γὰρ ὁ Πατὴρ ᾗ Πατὴρ, τοῦ προβολέως ᾗ προβολεὺς, ὡς ἐλέγετο.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀλλὰ τοὐναντίον ἀπέδειξεν ὁ λόγος, ὅτι τοῦ Υἱοῦ προϊόντος ἐκ τοῦ Πατρὸς ᾗ γεννήτωρ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ἅμα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως πρόεισι. Καὶ ἐν τῷ Πατρὶ μὲν ὁ γεννήτωρ οὐ προεπινοεῖται ᾗ ἐν Πατρὶ, ἀλλὰ διότι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος προεπινοοῦμεν ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων ἀκολουθίας τοῦ πατρικοῦ τε καὶ υἱικοῦ συνελκομένης τῆς γενικῆς τοῦ Πατρὸς σημασίας, ἢ σημαίνει τὸν αἴτιον, εἰς τὴν εἰδικὴν ᾗ βούλεται τὸν γεννῶντα. Ἐντεῦθεν καὶ τὸν γεννήτορα τοῦ προβολέως προεπινοοῦμεν. Δεῖ γὰρ ᾧ πρὸς τὸ ἐπινοούμενον ὁ Πατὴρ πρόσωπον ἀναφέρεται, τοῦτο καὶ ἐν τῷ Πατρὶ προεπινοεῖν ἡμᾶς τοῦ ᾧ πρὸς τὸ λοιπὸν ἀναφέρεται, ὡς ἂν οἰκείως πάντα ἀποδιδοῖτο, κἀν ταῖς προεπινοίαις αὐταῖς. Καὶ μηδὲν ἀπᾷδον ταῖς ἰδιότησι τῶν προσώπων συμβαίνει διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ ἅμα ὄντα καὶ προϊόντα νοεῖν ἅμα καὶ λέγειν, ἀλλ' ἐφεξῆς, ὅς ἐστιν ὁ τρόπος τῆς ἡμετέρας νοήσεως, οὐ διὰ τὸ τὴν γεννητικὴν δύναμιν φθάνειν ἐν τῷ Πατρὶ τελειουμένην τῷ ἔργῳ πρὶν ἂν ἐν αὐτῷ, καὶ ἡ προβλητικὴ ἔργῳ τελειωθῇ. Ὁ δὲ πέπονθε θαυμάσιον οἷον· προεπινοεῖ γὰρ ἐν Πατρὶ τὴν πατρότητα τῆς προβολῆς, ὡς καὶ ἐν Πατρὶ τῷ προτέρῳ καὶ ὑστέρῳ διακρινομένας δήπου, καὶ τάξει τὴν μὲν προηγεῖσθαι, τὴν δ' ἐπιγίνεσθαι πιστεύει ἀκολούθως τῇ τάξει τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἐνεργειῶν κατ' αὐτὸν, ὅπερ ἐξέβαλλεν αὐτὸν εἰς τὸ μηδὲ ἅμα εἶναι πατρότητα καὶ προβολὴν ἀποφαίνεσθαι, διὰ τὸ μὴ εὐσεβῶς ἐκεῖνο τιθέναι· οὗ

Digitized by Google

τί γενοιτ' ἂν χεῖρον; ᾧ δὴ σύμφωνα καὶ τὸ ὅτε παρήγετο ὁ Υἱὸς, καὶ τὰ τοιαῦτα εὐσεβέσιν ἀκοαῖς οὐ φορητά. Καὶ γὰρ καὶ ὁ θεῖος ἐν θεολόγοις Γρηγόριος βιασθεὶς ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰς τῶν αἱρετικῶν ἐρωτήσεις ὡς ἐν τῷ α' διέξεισι τῶν περὶ Υἱοῦ, Πότε γεγένηται ὁ Υἱὸς, καὶ πότε τὸ Πνεῦμα ἐκπεπόρευται, πυνθανομένων, ὑπὲρ τὸ πότε, ἀπεκρίνατο· Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ νεανικῶς εἰπεῖν, ἔφη, ὅτε ὁ Πατὴρ οὐ γεγένηται, καὶ ὅτε ὁ Πατὴρ οὐκ ἐκπεπόρευται, ἀλλὰ γεγένηται ὑπὲρ χρόνον καὶ ὑπὲρ λόγον. Εἶθ' ὥσπερ τὸν λόγον ἀποδιορθούμενος ὁμολογεῖ βεβιᾶσθαι. Τὸ γὰρ ὅτε φησὶ καὶ πρὸ τοῦδε καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ἀπαρχῆς οὐκ ἄχρονα κἂν ὅτι μάλιστα βιαζώμεθα.

Εἰ οὖν ἐκεῖνος ὁ τοιαῦτος καὶ τηλικοῦτος θεολόγος τῷ ὅτε χρησάμενος καὶ ταῦτα μεθ' ἑτέρων, μεθ' ὧν ἐπιπλέον ἀναίρεσιν δηλοῖ ἢ θέσιν, οὐδ' οὕτω θαῤῥεῖ πόῤῥω τυγχάνειν αἰτίας ἐν τῇ τοῦ ὑπὲρ χρόνον παραστάσει χρονικὴν ἔμφασιν εἰσαγαγὼν, ὁ παρὼν οὗτος θεολόγος, τίνι θαῤῥῶν, τῷ, Ὅτε παρήγετο ὁ Υἱὸς, καὶ τῷ, Ὅτε ὁ Πατὴρ παράγει τὸ Πνεῦμα, καὶ τῷ πρότερον, Ὁ Πατὴρ παράγει τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος, ἐχρήσατο, ἃ σαφέστατα τὰς ἀϊδίους καὶ ὑπερχρόνους ἐκείνας προόδους ἐν χρόνῳ γίνεσθαι παριστάνουσιν; Ἤ τίς αὐτὸν ἐξαιρήσεται λόγος τοῦ δεινοῦ τούτου ἀσεβήματος, χρονικὰς τὰς θείας προόδους, τὴν γέννησιν δηλαδὴ καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, οἷς λέγει τιθέμενος;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Οὐκοῦν καὶ ὁ Υἱὸς δθ' ὁ Πατὴρ ὡς προβολεὺς παράγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν αὐτὴν σχέσιν παρὰ Πατρὸς διὰ γεννήσεως δύναμιν τὴν προβλητικὴν δηλαδὴ συνεπινοηθήσεται τῷ Πατρὶ πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πρόοδον μίαν οὖσαν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ δηλαδὴ μιᾷ δυνάμει τε καὶ ἀρχῇ τῇ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ τίς ἀνάγκη τοῦτο ποιεῖ; Οὔτε γὰρ χρόνος ἐκεῖ μεσιτεύει, οὔτε ἣν φησι προβλητικὴν δύναμιν κοινοποιεῖσθαι τῷ Υἱῷ δυνατόν ἐστι τῆς ἰδιότητος οὖσαν τοῦ Πατρὸς, ἤδη διὰ τῶν ἁγίων ἀποδέδεικται. Ὅθεν καὶ τὸ δι' Υἱοῦ διαπέπτωκεν αὐτῷ. Οὐ γὰρ δύναται δηλοῦν τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ μίαν ἀρχὴν, αἰτίαν τῆς προόδου τοῦ Πνεύματος.

Πῶς γὰρ ἐπειδὴ οὔτε συναίτιος ὁ Υἱὸς εὑρίσκεται καὶ συμπροβολεὺς, ἢ προβουλεύς τε καὶ αἴτιος, οὔτ' ἀνάγκη τις ἀνωτέρα συναλοιφῆς ἢ δυαρχίας, καὶ τῶν ἄλλων δεινῶν τῶν συνεζευγμένων τῷ δόγματι, ὥστε ἄλλο τι βούλεται τὸ δι' Υἱοῦ οὐ τὴν αἰτίαν δηλοῦν; Τί ἔτι;

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Μιᾷ δηλαδὴ δυνάμει τε καὶ ἀρχῇ τῇ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐν μὲν ἐκείνῳ πηγαίως οὔσῃ, καὶ ἀνάρχως, καὶ μὴ παρ' ἄλλου, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ διδομένῃ διὰ γεννήσεως ἐκ Πατρὸς, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἀνάρχου καὶ πηγῆς καὶ αἰτίας, ἐξ ἧς ἑκάτερα πρόεισιν Υἱός τε καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Πάντα μὲν οὖν τὰ κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ κοινὸν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ μὴ γεγονέναι καὶ ἡ θεότης, Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι· ἦν δ' ἂν κοινὸν τῷ Υἱῷ τὸ προβάλλειν, εἰ ἦν καὶ τῷ Πνεύματι. Οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἴδιον τῷ Πατρί· τὰ δὲ ἴδια ἀκοινώνητα. Ὥστε οὐδὲν αὐτῷ λυσιτελεῖ ὁ διορισμὸς οὗτος τῶν κοινῶν, πλὴν κόμπου μόνον πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἁπλουστέρων.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ὥστε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκότως ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται δι' Υἱοῦ κατὰ τὴν ξυνεπτυγμένην θεολογίαν.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ πῶς συνεπτυγμένη θεολογία τῷ δι' Υἱοῦ; Ἀνεπτύχθη γὰρ ὑπὸ Λατίνων, τῷ ἐξ Υἱοῦ, εἴπερ οἱ Λατῖνοι εὐθυνόμενοι ἐν τῷ καὶ ἐξ Υἱοῦ, ἐπὶ τὸ δι' Υἱοῦ καταφεύγουσι, καὶ τοῦτο ἀπολογίαν ποιοῦνται τοῦ δόγματος.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ποίαν μέν τινα καὶ ταύτην καὶ πῶς ἔχουσαν, οὐ χρεία λέγειν ἐν τῷ παρόντι, καὶ ὅπως παρεξηγοῦνται τὸ δι' Υἱοῦ. Ἀλλ' ἀρκεῖ τοσοῦτον ἐνταῦθα λέγειν, ὅτι ὡς ἐπισαφέστερον τὸ δι' Υἱοῦ καὶ γνωριμώτερον καταφεύγουσι, καὶ μᾶλλον ἀνεπτυγμένον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἤ ἔξεστί σοι λέγειν ἃ βούλει, καὶ τὰ ἀνεπτυγμένα συνεπτυγμένα καλεῖν, ἐπειδὰν βουληθῇς, καὶ τοὐναντίον αὖ. Ἀλλ' ἀρκεῖ ἡμῖν ὁ Κύριλλος δεῖξαι, ποῦ τὸ συνεπτυγμένον μᾶλλόν ἐστιν, ἔνθα λέγει τὸ οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν, ἢ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προχεόμενον Πνεῦμα. Ἤ ὁ Κύριλλος ἠγνόησεν ἀντὶ τοῦ ἀναπτύσσειν, μᾶλλον συμπτύσσων, ἢ ἄλλως δεῖ ἔχειν τὸ δι' Υἱοῦ πρὸς τὸ ἐξ ἀμφοῖν, ἢ τὸ καὶ ἐξ Υἱοῦ ἐν τῷ λόγῳ περὶ τῆς ἀϊδίου προόδου τοῦ Πνεύματος καθ' ὑμᾶς, καὶ ἄλλως ἓν τε περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος μεθέξεως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ γινομένης, περὶ ἧς καὶ ἐκεῖ Κύριλλος πραγματεύεται, τόγε εἰς τὸν τοῦ σαφεστέρου καὶ ἀσαφεστέρου λόγον. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσοῦτον.

Πῶς δὲ καὶ οὐ λέγεται ποτε δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἁπλῶς, ὥσπερ καὶ δι' Υἱοῦ γεγεννῆσθαι τὰ ὄντα λέγεται; Ἤ δῆλον ὅτι ἐκεῖ μὲν εὐσεβές ἐστι λέγειν μίαν εἶναι δύναμιν δημιουργικὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ χώραν ἔχει ὁ διορισμὸς ἐκεῖνος, καὶ κοινοποιεῖται μὲν ἡ δύναμις τῷ Υἱῷ, κοινοποιεῖται δὲ δι' αὐτὸ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ Πατρὸς δημιουργηθῆναι λέγεται ἡ κτίσις καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων δημιουργὸς καὶ ἅμα εἷς πάντα δημιουργὸς, καὶ οὐδὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἔχει χώραν λέγειν εἶναι τὴν κτίσιν, διὰ τὸ τὴν δύναμιν τοῦ δημιουργεῖν, οὐχ ἧ Πατρὶ προσήκειν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἧ Θεῷ, εἷς δὲ Θεὸς ἡ Τριάς· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οἷόν τε λέγεσθαι μίαν δύναμιν προβλητικὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ μὴ κοινὴν οὖσαν καὶ τῷ Πνεύματι· εἰ γὰρ ὧν

Digitized by Google

αὐτὸ ἑτέρας οὐσίας, λειπόμενον τῆς κοινῆς δυνάμεως. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν δεινὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ τὸ προβάλλειν, ὥσπερ καὶ τὸ γεννᾷν τῷ Πατρὶ μόνῳ προσήκει ἢ ἀγεννήτῳ καὶ θεογόνῳ καὶ ἀρχῇ καὶ εἴ τι τοιοῦτον· οὐ γὰρ εἷς; αἴτιος ἡ Τριάς, ἔνδον ἐν τῇ θεότητι δηλαδὴ ὡς εἷς δημιουργὸς τῆς κτίσεως, διὰ τοῦτο εἷς αἴτιος ὁ Πατὴρ μόνος; · οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἀλλ' οὗτος τὴν ἐναντίαν δήπου τοῖς ἁγίοις φερόμενος.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Οὐδὲ γὰρ ἐκ μόνου Πατρὸς, ἵνα μὴ νομίζοιτο ὁ Υἱὸς αὐτῷ ἀνόμοιος, μὴ τὰς αὐτὰς ἔχων τελειότητας τῷ Πατρὶ. Καὶ διὰ τοῦτο μηδ' ὁμοούσιος, ὅπερ οὐδαμῶς ἀπέοικε τῇ τοῦ Ἀρείου αἱρέσει τὸν Υἱὸν ἀλλοτριούσῃ τῆς θείας φύσεως τοῦ Πατρός.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀλλ', ὦ 'τὰν, οὐ τὸν Υἱὸν ἠλλοτρίου μόνον τῆς θείας ὁ Ἄρειος φύσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Μακεδόνιος δὲ οὐδὲν ἧττον αἱρετικὸς ἢ ὁ Ἄρειος περὶ τοῦ Πνεύματος μόνου τοῦτο νοσῶν. Εἴπερ οὖν ἡμεῖς Ἀρειανοὶ καὶ συγχωροῦντες τῷ Υἱῷ τὰς τοῦ Πατρὸς τελειότητας, ἃς ἴσως καὶ φυσικὰς εἶναι πιστεύεις, σοὶ πάντως οὐχ ὑπολείπεται λόγος ᾧ διαδράσεις τὴν Μακεδονίου μανίαν. Ἀλλ' ἡμῖν εὐλόγους ἀποδιδοῦσι τοὺς περὶ τούτου λόγους, κἀκ τῶν ἁγίων κυρουμένους, ἔνεστι ῥᾳδίως τὸ ἔγκλημα διαλύσασθαι. Σὺ δὲ τοιαύτῃ θέσει ἐνισχημένος καὶ οὕτως ἔχειν οἰόμενος ὡς ὑποτίθης τοὺς λόγους, οὐχ οἷός τε ἔσῃ ποτὲ τὸν Μακεδονισμὸν ἐκφυγεῖν.

Αὐτὸς γὰρ ἀπεφήνατο πρότερον, ὡς ὧν αἱ δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἶεν ταῖς οὐσίαις διάφορα. Εἰ οὖν ὄντως οἴει δεῖν προσεῖναι τῷ Υἱῷ τὰς δυνάμεις καὶ τελειότητας τοῦ Πατρὸς, πᾶσα ἀνάγκη προσεῖναι καὶ τῷ Πνεύματι. Εἶτα ἔσται ὁ Υἱὸς γεννητικὸς καὶ προβλητικός. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα γεννητικὸν καὶ προβλητικὸν, κἂν εἰ μὴ εἰκῇ γεννῶν ἑκάτερον καὶ προβάλλον.

Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐνεργήσει κατὰ τὴν ἑκατέραν, τὸ δὲ Πνεῦμα κατ' οὐδετέραν, ὁ δὲ Πατὴρ κατ' ἄμφω, ὧν δὲ αἱ ἐνέργειαι διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἴη ταῖς οὐσίαις διάφορα, καὶ πολλῷ μᾶλλον ὡς καὶ τῶν δυνάμεων, ἕνεκά γε τῶν ἐνεργειῶν οὐσῶν· σκόπει, πόῃ τὸ πρᾶγμα ἥξει. Ὥστε οὐ μόνον Μακεδόνιος, ἀλλὰ καὶ Ἄρειος αὐτὸς ἀναπέφηνας, καὶ οὐδεὶς ἐξαιρήσεταί σε λόγος τοῦ δεινοῦ τούτου.

Ἡμεῖς δὲ τό τε γεννᾷν καὶ τὸ προβάλλειν τελειότητας ὑποστατικὰς φαμεν τοῦ πατρικοῦ προσώπου, ὡς τῇ οὐσίᾳ μὴ συνούσας τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἧ ἐστιν ἐν Πατρὶ αὕτη, ἰδιότητα αὐτοῦ πρὸς τῶν θεολόγων ἀκούοντες τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸ θεογόνον, καὶ τὴν καρποτογονίαν, ἐν οἷς γεννᾷν καὶ προβάλλειν ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη μηδέτερον τούτων, ἢ γοῦν τὸ γεννᾷν ἢ τὸ προβάλλειν, μηδ' ἑτέρῳ κοινοποιεῖσθαι τῶν ἐξ αὐτοῦ προσώπων, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ προσεῖναι. Τὰ γὰρ θεοπρεπῆ πάντα τῇ ὅλῃ θεαρχίᾳ πρόσεστιν, οἷς σύμφωνος Γρηγόριος κοινὸν λέγων Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι τὸ μὴ γεγονέναι καὶ ἡ θεότης. Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ Κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ, « Φέρε τοίνυν ἴδωμεν, φησὶ, τὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα καὶ τὴν εἰκόνα ἐπιγνῶμεν εἰ αὐτοῦ ἐστιν. Ἀΐδιός ἐστιν ὁ Πατὴρ; ἀθάνατος, βασιλεὺς, δυνατὸς, φῶς, παντοκράτωρ, Θεὸς, Κύριος, κτίστης καὶ ποιητής. Ταῦτα δεῖ εἶναι ἐν τῇ εἰκόνι, ἵνα ἀληθῶς ὁ τὸν Υἱὸν ἑωρακὼς ἴδῃ τὸν Πατέρα.

Εἰ οὖν ἤδεισαν οἱ ἅγιοι ἀκινδύνως ἔχειν τὸ αἴτιον ἢ συναίτιον τῷ Πατρὶ πιστεύειν τὸν Υἱὸν, καὶ ἐκ τούτου περιγίνεσθαι αὐτῷ τὴν ἰσότητα καὶ ὁμοουσιότητα πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν τίσιν ἄλλοις ἁγῶσι τούτῳ ἂν ἐχρήσαντο; ἢ πόθεν ἀλλοθεν ἐν τοῖς κατὰ Νεστορίου λόγοις ἐπεχείρουν ἂν πρότερόν τε καὶ γενναιότερον ἢ ἐκ τούτου', Ἀλλ' οὐδαμοῦ τῶν τοιούτων λόγων πολλῶν ὄντων τοιοῦτόν τι εὑρίσκεται, ὃ οὐχ ὡς ἀνισχυρὸν παρώφθη, οὐδ' ὡς ἐν παρέργῳ τῆς χρείας ὄν. Εἰ γὰρ ἦν ἀληθὲς, πάντων ἂν ἦν ἰσχυρότερόν τε καὶ προὐργιαίτερον. Ἄλλα δὲ μυρία τις εὑρήσει ἐν ταῖς τῶν ἁγίων γραφαῖς, ἃ τὸ ὁμοούσιον τῇ ὑπερουσίῳ Τριάδι κατασκευάζουσιν ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν ἀξιωμάτων κοινῶν ὄντων, οὐδαμοῦ δὲ ἀπὸ τῶν ὑποστατικῶν τελειοτήτων καὶ τῶν ἰδιοτήτων· οὐ γὰρ πεφύκασι κοινοποιεῖσθαι· μᾶλλον μὲν οὖν αἱρέσεων καὶ βλασφημίας ἔδοξεν ἀρχὴ τοῦτο τοῖς ἁγίοις, ὅθεν καὶ πάντες ἀπεπήδησαν τούτου ὡς ἀπὸ πυρός.

Εἰ τοίνυν μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητός ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ ἰδιότης αὐτοῦ ἐστι τὸ εἶναι ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης θεότητος, καὶ μόνος αἴτιος κηρύττεται, ἐξ αὐτοῦ δέ ἐστι τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχ ἑτέρωθεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ γὰρ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν· δέον οὐδέν ἐστιν εὔλογον μὴ νομισθείη τις Ἀρειανὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου λέγων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πῶς γὰρ εἰ καὶ λίαν εὐσεβὲς καὶ τῇ τῶν διδασκάλων θεολογίᾳ σύμφωνον τὸ λεγόμενον; Αὐτὸς δὲ ἆρα ὁ λίαν δεδιὼς καὶ ἐκκλίνων τὸ τῆς οὐσίας ἀνόμοιον, καὶ λίαν τῷ τοιούτῳ κρημνῷ δι' ὧν ἐπινενόηκας περιπέπτωκας.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Διὰ τοῦτο οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, καὶ ἡ καθολικὴ ζ' σύνοδος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπεφήνατο δι' Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, οὐχ ὡς αἰτίου τοῦ Υἱοῦ ὄντος, οὐδ' ὡς ἀρχῆς ἁπλῶς καὶ προβολέως τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ἀλλ' ὡς συναιτίου καὶ ἀρχῆς καὶ ἐξ ἀρχῆς.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ ταῦτα ἐπὶ συκοφαντίᾳ τῶν διδασκάλων εἴρηται καὶ τῆς ζ' συνόδου· ἐπεὶ γὰρ οὔτ' ἀρχὴν, οὔτε συναίτιον τὸν Υἱὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφρόνησαν ἢ εἶπέ τις τῶν ἁγίων, ὡς ἔκ γε τῶν εἰρημένων ἀποδέδεικται, πῶς οἷόν τ' ἂν ἦν ἐν τῷ δι' Υἱοῦ συναίτιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν νοεῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ἀλλ' ὅτι μέν τινες τῶν διδασκάλων περὶ τῆς ἀϊδίου ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος θεολογοῦντες τῷ δι' Υἱοῦ ἐχρήσαντο, καὶ τίς ἦν ὁ εὐσεβὴς τούτων νοῦς, ἄλλοι πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο· χαρίεν δ' ἂν ἦν, εἰ Λατῖνοι αἴτιον ἁπλῶς καὶ ἀρχὴν ἔλεγον τὸν Υἱὸν, ἵνα καὶ χεῖρον πάντων αἱρετικῶν ἐδυσσέβουν. Τοῦτο γὰρ

Digitized by Google

οὐδὲ πλάσις ἐστὶν, ἀλλὰ συναίτιον καὶ ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς φρονοῦντες τὸν Υἱὸν ἐλέγχονται κακῶς καὶ τοῦτο φρονοῦντες. Ἡ γὰρ τοῦ Γρηγορίου ῥῆσις, Ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχὴ, οὐδὲν αὐτοῖς βοηθεῖ, αὐτοῦ τούτου ἐξηγουμένου καὶ λέγοντος, Ἀρχὴν δὲ τῶν ὅλων, ὃ καὶ κυροῦται ἑτέρᾳ τούτου ῥήσει τῇ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας. Ἀρχὴν δὲ ἐξ ἀρχῆς τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος; οὔτ' αὐτὸς, οὔτ' ἄλλος τις τῶν θεολόγων εἴρηκεν.

Εἰ μὲν γὰρ ὡμολογεῖτο ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς, ἦν ἂν καὶ ἀρχὴ, ἐξ ἀρχῆς καὶ συναίτιος· ἐπεὶ δὲ οὔτε ἀρχὴ, οὔτε αἴτιος, οὔτε ἄλλο τι τῶν τοιούτων λέγεται, πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέον, ὁ δὲ Υἱὸς μόνος Υἱός ἐστι, καὶ μόνος καὶ ὅλον Υἱὸς, οὔμενοῦν οὐδὲ συναίτιος οὐδὲ ἀρχὴ ἐξ ἀρχῆς ἔνδον ἐν τῇ θεότητι. Μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατὴρ, ἀρχὴ δὲ τῆς κτίσεως ὁ Υἱὸς κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Οὐδὲ ὡς μὴ οἷόν τε ὄντος μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως παράγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ γὰρ ἂν οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἄνευ τινὸς ἑτέρου προσώπου γεννῆσαι μόνος ὁ Πατὴρ ἠδύνατο, οἷς τῆς αὐτῆς ἐστι τελειότητος τῶν παραγομένων ἑκάτερον καὶ δυνάμεως. Πατὴρ γὰρ αὐτάρκως γεννᾷ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα προβάλλει τὸ ἅγιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀπήλλαξας ἡμᾶς πραγμάτων ταῦτα εἰπὼν, ἄνθρωπε· εἰ γὰρ αὐτάρκως ὁ Πατὴρ γεννᾷ καὶ προβάλλει, οὐκοῦν παρέλκει τὸ καὶ τὸν Υἱὸν λέγειν προβάλλειν. Περιττὸν δὲ ἐν τοῖς θείοις οὐδὲν, ὅπου γε οὐδὲ ἐν τοῖς φυσικοῖς εἰκῇ τι τιθέναι δεῖ. Εἰ δὲ ἀπὸ τοῦ τῆς δημιουργίας παραδείγματος τὸν λόγον ἀποδώσεις λέγων, ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτάρκως δημιουργεῖ, λέγεται δὲ ὅμως καὶ ἐφ' ἑκατέρῳ τῶν λοιπῶν προσώπων τὸ δημιουργεῖν, ἀλλὰ ἀκούσῃς, Ὁ Πατὴρ, καθό ἐστι Θεὸς, ἔχει ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὥσπερ μόνος εἷς καὶ τέλειός ἐστι Θεὸς, οὕτω καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἷς καὶ τέλειός ἐστι Θεός. Ταυτὸ δὲ τοῦτο πιστεύεται ἀπαραλλάκτως καὶ ἐφ' ἑκατέρου τῶν λοιπῶν. Ταῖς γοῦν ἰδιότησι διακρίνονται, τῇ δὲ θεότητι ἓν εἰσιν.

Ἕκαστον οὖν τῶν τριῶν προσώπων ἦ Θεός ἐστι δημιουργὸς ἡνωμένως καὶ ἀχωρίστως τῶν ἄλλων, καὶ διὰ τοῦτο αὐτάρκως· διότι ὅλη ἡ θεότης ἐστὶν ἡ δημιουργοῦσα ἢ τελείως ἐστὶν ἐν ἑκάστῳ. Προβάλλει δὲ ὁ Πατὴρ, οὐχ ἦ Θεὸς, οὐ γὰρ ὅλη ἡ Τριὰς, ἀλλ' ἦ πρόσωπόν ἐστιν ἀρχικόν τε καὶ θεογόνον. Εἰ γοῦν μὴ αὐτὸς μόνος προβάλλει, ἀλλὰ μετά τινος ἑτέρου προσώπου, οὐκ αὐτάρκως μόνος· ἢ εἰ αὐτάρκως, παρέλκει τὸ λοιπόν· καὶ δῆλον ὅτι μόνος αὐτάρκως γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ κατὰ σέ.

Τίς γοῦν ἡ ἀποπλήρωσις ὅτι τὸ Πνεῦμα οὐ μόνος προβάλλει; Εἰ δὲ φὰς ἄλλας ὑποθέσεις λέγεις, ἤγουν τας προηγήσεις καὶ πρωεπινοίας, ἴωλοι ἐκεῖναι ἀνάπλασμά τε καινὸν, καὶ αἱρέσεων ἀρχαὶ ἀπεδείχθησαν. Μᾶλλον μὲν οὖν ἐγὼ φημι ὡς εἴ γ' ἐγχωρεῖ καὶ ὡς ἐγχωρεῖ προεπινοίας ἐν τοῖς τοιούτοις εἶναι· καὶ ὥσπερ ὅταν εἴπω γεννήτορα, προεπινεῶ τὸν γεννῶντα τοῦ προβολέως, οὕτω καὶ ὅταν εἴπω προβολέα, προεπινοῶ τὸν προβάλλοντα τοῦ γεννῶντος. Ἅμα δέ ἐστιν ὁ Πατὴρ γεννήτωρ καὶ προβολεύς, ὡς ἤδη φθάσαντες διὰ τῶν ἁγίων ἀπεδείξαμεν.

Καὶ ἐπεὶ ὁ Πατὴρ οὐχ ἦ Πατὴρ, ἀλλ' ἦ προβολεὺς προβάλλων, ὥσπερ ἐπειδὰν λέγηται, Ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεται, προεπινοῶ τὸν προβολέα, οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἀναγκάζομαι καὶ τὸ Πνεῦμα Πατέρα τοῦ Υἱοῦ τιθέναι, κοινοποιουμένης τῆς γεννητικῆς αὐτῷ δυνάμεως τοῦ Πατρός· οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα πρόσεστιν ἀνάγκη τις διὰ τὴν προεπίνοιαν τοῦ Υἱοῦ προβολέα καὶ αὐτὸν νομίζειν ἢ συναίτιον.

Εἰ μὲν γὰρ ὡς αἴτιος προεπινοεῖται, τοῦτο δεικτέον τῶν ἁγίων λεγόντων, καὶ αὐτίκα ἡ τῆς δυνάμεως κοινωνία ἕψεται. Κοινὴν εἶναι τὴν δύναμιν τοῦ προβάλλειν λεγόντων τινῶν ἁγίων, καὶ αὐτίκα φανεῖται καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος αἴτιος, ἢ συναίτιος τῷ Πατρί. Τὸ δὲ προεπινοεῖσθαι οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τοῦτο· οὐ γὰρ εἰ καὶ ὁ Πατὴρ προεπινοεῖται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τῇ τῆς αἰτίας τάξει, ἀνάγκη καὶ τὸν Υἱὸν οὕτω προεπινοεῖσθαι Πνεύματος, ἕως ἂν μήτε τις τῶν θεολόγων τοῦτο λέγῃ σαφῶς, καὶ λόγος τῆς τοιαύτης προεπιοίας ἀποδιδῶται παρ' ἡμῶν, κεχωρισμένος τῆς κατ' αἰτίαν ἀναφορᾶς. Ἕως γὰρ ἂν ἡμεῖς μὲν μὴ ἀδυνατῶμεν λόγον διδόναι, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἀναγκαίως δεικνύητε, ἀκῶμεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο μὲν οὐκ ἀνάγκη, τοῦτο δὲ ἐγχωρεῖ, αἱ δὲ ὑποθέσεις τῆς πίστεως πᾶσαι καὶ αἱ Γραφαὶ τῶν ἁγίων καὶ αἱ σύνδοι τῷ ἡμετέρῳ συναγωνίζονται λόγῳ, τοῦτο δὴ καὶ ἔστιν ἀληθές.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Διὸ καὶ ἀρχοειδῶς μὲν καὶ προηγουμένως, φαίην δ' ἂν καὶ προκαταρκτικῶς καὶ κυρίως ἐκ τοῦ Πατρὸς προΐέναι φησὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐχ οὕτω, κἂν ἐξ αὐτοῦ τῇ αὐτῇ παράγηται δυνάμει καὶ προβολῇ.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον λάκκον ὤρυξε καὶ ἐνέπεσεν εἰς αὐτὸν, τὸ ψαλμικὸν, ἀνακεκαλυμμένῃ κεφαλῇ, τὸ διττὸν τῆς ἀρχῆς παραδοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν ὅπως ἑνίων ἀκοὰς ὑποφθείρῃ τὰς τινων ἁγίων φωνὰς συμφορήσας, προέταξεν κυρίως, καὶ ἀρχικῶς, καὶ προκαταρκτικῶς, καὶ ἀρχοειδῶς εἰπὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς προΐέναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἶτ' ἐπήγαγεν, ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐχ οὕτως.

Ἀλλ' οἱ ταῦτα εἰπόντες, ὦ βέλτιστε, οὔτε αἴτιον, οὔτε ἀρχὴν, οὔτε συναίτιον, οὔτε προβολέα, τὸν Υἱὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδογμάτισαν. Ὥστε ταῦτα τὰ ἐπιῤῥήματα διαφόρως τισὶ τῶν ἁγίων εἰρημένα, ἀνθ' ἑνός ἐστι τοῦ μόνως. Καὶ ταυτὸν ἂν δόναιτο τὸ κυρίως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τῷ μόνως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὕπαρξιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ γοῦν τῶν τοιούτων ἐπιῤῥημάτων ἀπρκληροῦσι τὸν Υἱὸν τῆς τοιαύτης αἰτίας, μόνον τὴν πρὸς τὴν κτίσιν πρόοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐξ αὐτοῦ δοξάζοντες, ἣν χρονικὴν ἀποστολὴν εἴποιτε ἂν ὑμεῖς μετὰ τοῦ

Digitized by Google

θωμᾶ. Σὺ δὲ τὴν ξυνεπτυγμένην ἐκείνων θεολογίαν κατὰ τὸ σοὶ δοκοῦν ἀνέπτυξας δόγμα κυρῶν, κἀκείνοις ἄγνωστον, καὶ τοῖς λόγοις τῆς ὀρθοδοξίας ἀντίπαλον. Πῶς γὰρ ἂν καὶ ἐφρόνουν τοῦτο οἱ θειότατοι ἐκεῖνοι, μήτ' ἐκ τῆς θείας παραδόσεως τοῦτ' εἰληφότες, μήτ' ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, μήτε παρὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς, τούναντίον μὲν οὖν ὅρον εἰληφότες μυρίοις δεσμοῖς καὶ ἐπιτιμίοις κατωχυρωμένον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι, Πατρὶ δὲ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνεῖσθαι καὶ συνδοξάζεσθαι καὶ φρονεῖν καὶ κηρύττειν;

Λίαν δὲ καὶ τολμηρά μοι δοκεῖ ἡ ἐπαγωγὴ ἣν ἐπήγαγες, ἐξ Υἱοῦ δὲ οὐχ οὕτως, εἰπών. Ἐκ τούτου γὰρ τὸ διττὸν τῆς αἰτίας πρόδηλον. Εἰ γὰρ ἄλλως μὲν ἔστιν ὁ Πατὴρ ἀρχὴ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἄλλως δὲ ὁ Υἱὸς, τὸ δ' ἄλλως καὶ ἄλλως διαφορὰν εἰσάγει, σὺ δὲ τοῦθ' οὕτω πιστεύεις, περιπέπτωκας τῇ δυαρχίᾳ δήπου. Πῶς γὰρ ἡ αὐτὴ καὶ μία εἴη ἂν ἀρχὴ, διακεχριμμένων ὄντων τῶν προσώπων, προαγόντων δὲ οὐ καθό εἰσιν ἐν τῇ οὐσίᾳ, καὶ διαφόρων ὄντων τῶν τρόπων τῆς προαγωγῆς; Τὸ δὲ τῇ αὐτῇ δυνάμει καὶ προβολῇ ταυτό μοι δοκεῖ δύνασθαι τῷ φάναι τινὰ, δύο τέκτονας συνελθόντας τῇ ἐν σφίσιν αὐτοῖς μιᾷ δυνάμει τῆς αὐτῆς τέχνης μίαν κλίνην συνθεῖναι, ὁ πόσης βλασφημίας, οὐ χαλεπὸν συνιέναι τοὺς σώφρονας.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ὅθεν δὲ εἴ που τὸν Υἱὸν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν φησὶν, ἢ ξυγχωρεῖ λέγων τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, καθάπερ ἐν τῷ ὅρῳ τῆς ἱερᾶς καθολικῆς ἡ' συνόδου τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ γέγραπται, οὐχ ἁπλῶς ἀρχὴν οὐδ' αἰτίαν βούλεται εἶναι αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς καὶ αἰτίας, ἢ αἴτιον ὡς συναίτιον.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ὡς χάριεν ἂν ἦν τῆς συνόδου ταύτης τοῦτο, εἴ γε δεῖ ταύτην οὕτω καλεῖσθαι, καὶ ὅσα προσέθηκεν οὗτος ἀκούειν, ἀλλὰ μὴ τούναντίον ἅπαν, εἰ σὺν τοῖς ἄλλοις; καὶ ταύτην τὴν βλασφημίαν ἐξενηνόχει.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἁπλῶς ἀρχὴν καὶ αἰτιατὸν Υἱὸν δογματίσασα· οὕτω γὰρ ἂν καὶ πᾶσαν αἵρεσιν τῇ δυσσεβείᾳ ὑπερηκόντισεν.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Εἰ γὰρ καὶ δύο αἰτίους ποιεῖ τὸν αἴτιον καὶ συναίτιον, καὶ διὰ μέσης αὖ ὑποστάσεως θείας ὑφίσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐθέσπισεν τὸ δι' Υἱοῦ προϊέναι οὕτως ἐκλαμβανομένη, καὶ συντάττει τὸ Πνεῦμα τοῖς ὅλοις, ὧν ἐστιν ἀρχὴ ἐξ ἀρχῆς ὁ Υἱός. Ἀλλ' ἴσως ταῦτα εἰς ἀτοπίαν ἐκείνων ἐλάττω. Εἰ δέ γε δύο βλασφημίαι προκείοιντο, μείζων τε καὶ ἐλάττων, οὐ διὰ τοῦτο ἡ ἐλάττων αἱρετέα, ὅτι ἡ ἑτέρα σφοδρῶς ἀπείρηται, εἴπερ ὅλως κάν τῇ ἱερᾷ θεολογίᾳ βαθμοὺς εἶναι δεῖ τῶν τοιούτων. Ἐπὶ τῇ γε δυνάμει ἐπίσης πάντα τὸ κεφάλαιον ἀπόλλυσι κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Εἰρηνικῶν* φάσκοντα· Καὶ τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν, ἢ ἀποξενῶσαι, ἴσον ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης χωρίσαι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τῆς θεότητος. Ἀλλὰ καὶ ὁ πολιτικός φησι νόμος, Αἱρετικός ἐστι καὶ τοῖς αἱρετικῶν ὑπόκειται νόμοις, ὁ μικρὸν γοῦν τι τῆς ὀρθῆς πίστεως παρεκκλίνων.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ἀντιφάσει γὰρ ἂν περιέπιπτεν, εἰ οὕτως ἐνόει ταυτὶ, καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα κηρύττουσα.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Καὶ πάνυ μὲν οὖν τῇ αὐτῇ ἀντιφάσει περιπίπτει καὶ νῦν, Θεὸν ὁμολογοῦσα τὸ Πνεῦμα, καὶ κτίσμα αὖ ποιοῦσα, ὅτι στερεῖ τοῦτο οὐσιώδους καὶ φυσικῆς δυνάμεως, καὶ διὰ τοῦτο κοινῆς Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῆς προβλητικῆς· καὶ ἔτι διαφορὰν ἀρχῶν παραδιδοῦσα, τὸν μὲν Πατέρα λέγουσα ἄναρχον ἀρχὴν, τὸν δὲ Υἱὸν ἀρχὴν ἐξ ἀρχῆς, ἥτις διαφορὰ τὴν δυαρχίαν εἰσάγει προδήλως.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Μίαν αὐτὴ φησι ἀρχὴν πρεσβεύειν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἀλλ' ὁ Θεολόγος Γρηγόριος οὐχ οὕτω παραδίδωσιν, οὐδὲ ἄναρχον ἀρχὴν φησι τὸν Πατέρα, ἵνα χώραν ἔχῃ ἡ καινὴ αὕτη θεολογία, καὶ ὁ Υἱὸς ἀρχὴ ἐξ ἀνάρχου εἴη ἔνδον ἐν τῇ θεότητι, ἀλλ' ἰδιότητα τοῦ πατρικοῦ προσώπου τὸ ἄναρχον καὶ τὴν ἀρχὴν νοεῖ, λέγων, « Αἱ δὲ ἰδιότητες Πατρὸς μὲν καὶ ἀνάρχου καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου, Υἱοῦ καὶ λεγομένου, Υἱοῦ δὲ ἀνάρχου μὲν οὐδαμοῦ, ἀρχῆς δὲ τῶν ὅλων. » Εἶτα πῶς οὐ δύο ἀρχὰς ποιεῖ, ἓν πρόσωπον τὸ Πνεῦμα πρὸς δύο ἀναφέρουσα πρόσωπα ὑποστατικῶς καὶ προσωπικῶς; Αἱ γὰρ ἔνδον ἀναφοραὶ προσώπων εἰσὶν, οὐκ οὐσίας τε καὶ δυνάμεως.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Εἰ δὲ τούτων ὑφ' ἡμῶν εἰρημένων τις ἀποροῖ, πρῶτον μὲν πῶς οὖν ὁ Υἱὸς οὐ γεννᾷ, καθάπερ ἔδη καὶ προβάλλει, τῆς αὐτῆς μεταλαγχάνων γεννητικῆς δυνάμεως τῷ Πατρί; ἢ πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε προβάλλει οὔτε γεννᾷ τῶν δυνάμεων ἑτέρων οὐσῶν ἐν αὐτῷ καθάπερ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ;

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Ἤδη νῦν ἀνακεκαλυμμένῃ τῇ κεφαλῇ τὸ ἀτόπημα ἐξέρρηξεν ὅτι ὁ Υἱὸς ἔχει τὴν γεννητικὴν δύναμιν τοῦ Πατρὸς μετὰ τῆς προβλητικῆς, ὡσαύτως καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ σκόπει τὸ καταναγκάσαν αὐτόν. Συναισθόμενος ὅτι, εἰ ὁ Υἱὸς ἔχει τὴν προβλητικὴν, δεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα τὴν γεννητικὴν ἔχειν, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν προβλητικὴν, ὡς καὶ ὑφ' ἡμῶν ἀεὶ λέγεται δεῖν ἀκολουθεῖν ὡς ἄτοπα. Εἰ ὁ Υἱὸς εἴη προβολεὺς καὶ οὐκ ἔχων ἀποφυγεῖν, οὐ συγχωρεῖ τούτοις ὡς μὴ ἀτόποις· καὶ ἵνα δείξῃ ταῦτα μὴ ὄντα ἄτοπα, ἀδυναμίας μᾶλλον ἢ δυνάμεις ἀποδίδωσι τοῖς θείοις προσώποις καὶ στερήσεις καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἀπορίας γοῦν δῆθεν ἐκθέμενος δύο, ἵνα ταῖς λύσεσι κυρώσῃ τὰ ἀτοπήματα, οἷς ἂν τις ἐπαπορήσειε δικαίως, θεραπείας καὶ λύσεις ἐπιφέρει, δοκούσας

Digitized by Google

μὲν, οὐκ οὖσας δὲ, ὥστ' οὐδὲν μᾶλλον λύεσθαι τὰς ὁ πορίας, ἢ συνδεῖσθαι καρτερώτερον. Καὶ πρὸς μὲν τὴν πρώτην τῶν ἀποριῶν, ἣν καὶ φθάσαντες νῦν ἐξεθέμεθα, λύσιν ἀποδίδωσι ταύτην.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεννῶντος, τῇ γεννητικῇ δυνάμει, καθάπερ ἐλέγομεν, ἡ γέννησις συνῆπται τῇ ἑαυτῆς δυνάμει ἢ ὁ Υἱὸς, καὶ τὰ ἑξῆς.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Πρὸς ἃ δὴ καὶ ἡμεῖς ἀνταποκρινόμεθα λέγοντες οὕτως· Μίαν γέννησιν οἶδεν ὁ λόγος καλεῖν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, οὐχ ὡσαύτως ἐν ἀμφοῖν θεωρουμένην. Ἡ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ γεννᾶν εἰλημμένη ἐνεργητική ἐστι καὶ συνάδουσα τῷ συμπεπλεγμένῳ γνωριστικῷ τῷ Πατὴρ ὀνόματι, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ γεννᾶσθαι καὶ συμφωνοῦσα τῷ Υἱὸς ὀνόματι γεννητὴν ὑπόστασιν σημαίνοντι, οὐ γεννητικήν.

Ὡσαύτως οὖν καὶ ἡ δύναμις ἡ πρὸς τὸ γεννᾶν διαφέρει τῆς πρὸς τὸ γεννᾶσθαι δυνάμεως. Ὧν ἡ μὲν ἔστιν ἐν τῷ Πατρὶ, ἡ δὲ ἐν τῷ Υἱῷ. Καὶ καθάπερ τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ ἓν ἐστι καὶ ταυτὸ, ἀλλ' οὐ προσήκει τῷ Υἱῷ εἶναι Πατρὶ, οὐδὲ τὸ ἀνάπαλιν· οὕτως εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι θήσομεν εἶναι τὴν γεννητικὴν δύναμιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ τὴν γέννησιν, ἀλλὰ τοῖς ὅροις διαφέρουσιν ἀναφορικῶς διακρινομένοις, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἓν ἐστιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, πλὴν τῷ μὲν κατὰ τὴν τοῦ διδόντος ἀναφορὰν, τῷ δὲ κατὰ τὴν τοῦ λαμβάνοντος· καὶ οὕτως οὔτε τὴν ἐν τῷ Πατρὶ γέννησιν ἢ ἐν Πατρὶ δεῖ εἶναι ἐν τῷ Υἱῷ, ἵνα μὴ Πατὴρ ὁ Υἱὸς εἴη, οὔτε τὴν ἐν τῷ Υἱῷ ἣ ἐστιν ἐν Υἱῷ δεῖ εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, ἵνα μὴ Υἱὸς ὁ Πατὴρ γένηται.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Ὡς δὲ καὶ τὴν δύναμιν τὴν γεννητικήν.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Εἰ μὲν οὖν ὁ Πατὴρ ἐδίδου τῷ Υἱῷ τὴν γέννησιν, ᾗ γεννᾷ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν δύναμιν, ἔδει ἂν καὶ τὸν Υἱὸν γεννᾷν· εἰ δὲ μὴ γεννᾷ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τοιαύτην αὐτῷ δίδωσι δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἀλλ' ἢ ἄρα τῶν ἀντικειμένων πως, ἤγουν τὴν τοῦ γεννᾶσθαι δύναμιν, καὶ τὴν παθητικὴν γέννησιν. Τούτου οὖν λέγοντος ὅτι ἡ γέννησις συνῆπται τῇ ἑαυτῆς δυνάμει ᾗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ποτέραν γέννησιν καὶ ποτέραν δύναμιν δεῖ νοεῖν τὴν ἐνεργητικῶς λαμβανομένην, ἢ τὴν παθητικῶς; Μὴ διορισαμένου γὰρ τούτου, ἄπορος πάντως ὁ λόγος ἐστίν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς θεμελίους τῆς πίστεως, καὶ ὡς ὑπαγορεύει τὸ ἀληθὲς, εὐσεβὲς ἂν εἴη λέγειν ὡς ὅταν ὁ λόγος πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἀπόβλεψιν ἔχῃ, ἐκλαμβάνειν δεῖ τὴν δύναμιν καὶ τὴν γέννησιν ἐνεργητικῶς· ἴδιον γάρ ἐστι τοῦ Πατρὸς τὸ γεννᾷν· ὅταν δὲ πρὸς τὸν Υἱὸν, καὶ δύναμιν καὶ γέννησιν παθητικὴν δεῖ νοεῖν· ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ γεννᾶσθαι κατὰ τοὺς θεολόγους· γεννώμενος γὰρ, τὸ εἶναι λαμβάνει διὰ γεννήσεως, καὶ διὰ τοῦτο Υἱός.

Οὐκ εὐσεβὲς δ' ἂν εἴη λέγειν, ὅτι τὸ γεννᾷν λαμβάνει διὰ γεννήσεως, οὐ γὰρ καὶ Πατήρ. Ὃ δὴ καὶ οὗτος ἀναγκαζόμενος ὁμολογεῖν, λέγει τὴν γεννητικὴν δύναμιν δίδοσθαι τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς δύναμιν, ἀλλ' ὡς τελειότητα. Ἀρκεῖ μὲν οὖν ἴσως ὅτι καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ μὴ ὡς δύναμιν τὴν γεννητικὴν δίδοσθαι τῷ Υἱῷ, ἀλλ' ὡς τελειότητα· ἔλεγε δ' ὅμως ἐς δεῦρο, ὅτι τὴν γεννητικὴν δύναμιν ἔχει ὁ Υἱὸς, ἤτοι τὴν τοῦ γεννᾷν, ἀντιφάσκων ἑαυτῷ· καὶ οὐ μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τῷ Πνεύματι μεταδίδοσθαί φησι τῆς γεννητικῆς τε καὶ προβλητικῆς, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθὼν καὶ πόθεν κινηθεὶς εἰς τοσαύτην ἀτοπίαν ἐμπεσεῖν, καὶ τὰς θείας ὑποστάσεις οὕτως ἀτιμάσαι δυνάμεων ἀνενεργήτων κοινωνοὺς ἀξιώσας αὐτὰς εἰπεῖν, ὃν τρόπον καὶ τὸ βρέφος λέγομεν δυνάμει γραμματικὸν, ὡς τὸ Πνεῦμα αὖ ἐκ δυνάμεως προελθεῖν, ᾗ δυνάμει ὅτε ἐγεννᾶτο ὁ Υἱὸς, οὔπω τὴν ἐνέργειαν ἐχούσῃ συνημμένην αὐτῇ, ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ γεννηθέντος ταύτην λαβούσῃ, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἑτερατεύετο.

Νομίσειε δ' ἄν τις ἴσως ὅτι, ἵνα μὴ ἡ τῆς οὐσίας ἑνότης διασπασθεῖη δεδιὼς τὸν λόγον οὕτω διέθετο, καὶ τὰς δυνάμεις ταύτας τελειότητας τῆς φύσεως ἡγούμενος, ἐπίσης τῇ θείᾳ τῶν προσώπων Τριάδι διενείματο· ἀλλ' οὐκ ἐπίσης, εἴπερ τῷ Πατρὶ μὲν μόνῳ μετὰ τῆς ἐνεργείας, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀπράκτους καὶ κοινὰς δίδωσι· διὸ καὶ σφόδρα περιπέπτωκεν, ὅθεν λίαν ἐξέφευγε. Πῶς γὰρ ἂν τῆς αὐτῆς εἴη οὐσίας, τὰ μὴ τῇ αὐτῇ τελειότητι ἐπίσης ἐνεργοῦντα; Εἰ δὲ ἀρκεῖ πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς οὐσίας τὸ ἔχειν τὸν Υἱὸν τὴν γεννητικὴν ἄνευ ἐνεργείας, διότι συνέζευκται τῇ γεννήσει, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχει καὶ ἀμφοτέρας δίχα καὶ αὐτὸ τῶν ἐνεργειῶν, τίς ἡ ἀνάγκη τοῦ ἔχειν τὸν Υἱὸν τὴν προβλητικὴν μετὰ τῆς ἐνεργείας, πολλῶν ἐντεῦθεν ἀτόπων φυομένων; Ἐσώζετο γὰρ ἂν καὶ οὕτως ἡ τῆς οὐσίας ἑνότης ᾗ συναγωνίζεσθαι δοκεῖ, πρὸς τῷ καὶ τὰ ἄτοπα σιωπᾶσθαι. Ἀλλὰ μᾶλλον εἰ σύνεστιν ἡ γέννησις τῇ ἑαυτῆς δυνάμει, ἡ δὲ γέννησις κατ' ἐνέργειαν οὐ δίδοται τῷ Υἱῷ οὐδὲ τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἡ δύναμις αὐτῆς, οὐδὲ τῷ Υἱῷ ἄρα ἅμα τῷ προϊόντι, ὡς ὁ λόγος διὰ τῶν ἁγίων ἀπεδόθη.

Εἶθ' ὥσπερ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπων, Ὧς μεταδίδωσι, φησὶν, ὁ Πατὴρ τοῖς ἐξ αὐτοῦ τῶν δυνάμεων, ὡς τελειοτήτων μόνον, οὐχ ὡς δυνάμεων. Καὶ τίς ἂν εἴη τελειότης ἐν τῷ Θεῷ, μὴ καὶ ἔργῳ τελειουμένη, ἣ καθ' ἣν οὐδέποτε ἐνεργεῖ, ἢ ἐνέργειά ἐστι; Πότερον οὖν ἦν βέλτιον τὰς προακτικὰς δυνάμεις τῶν θείων προσώπων ἑνὶ προσώπῳ τῷ πατρικῷ ἀφορίζειν, ἵν' ἐκεῖνο μόνον ᾖ προάγον, τὰ δὲ λοιπὰ προαγόμενα καὶ ἐν ἀρχῇ ἔλεγε καλῶς τοῦτο λέγων, τὰς δ' ἀνταποκρινομένας παθητικὰς ἀποδιδόναι τούτοις, οὐχ ἧττον δυναμένας εἰς τὸν τῆς ἰσότητος λόγον, οὐδὲν γὰρ εἰς τιμὴν τοῦ γεννῆσαι Θεὸν τὸ ἐκ Θεοῦ γεννηθῆναι, ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· ἢ ἵνα μόνον καὶ τὸν Υἱὸν προβολέα κατασκευάσῃ τὰς προακτικὰς δυνάμεις, αἳ ὡς ἰδιότητες ὑποστατικαὶ, καὶ τοῦ πατρικοῦ προσώπου συστατικαὶ, καὶ τῷ Πατρὶ μόνῳ λογίζονται, δοῦναι τοῖς ἐξ αὐτοῦ προϊοῦσι, καὶ μετὰ τὸ τὸν Πατέρα στερῆσαι τῶν ἑαυτοῦ; Τότε καὶ τὰς ἐξ αὐ-

Digitized by Google

τοῦ προϊούσας ὑποστάσεις καθυβρίζει, δυνάμεων αὐτὰς ἀνενεργήτων μετόχους εἰπών, καὶ μυρίων δεινῶν καὶ βλασφημιῶν ἀναπλῆ τὸ σύγγραμμα. Ἀλλὰ πάλιν ὥσπερ ὑπὸ τῆς ἀληθείας συνελαυνόμενος αὖθις ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἃ δέδωκεν. Ἤ τί ἄλλο βούλεται λέγων ὅτι ὁ Υἱὸς διὰ τοῦτο οὐ γεννᾷ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα ἢ γεννᾷ, ἢ προβάλλει, διότι σύνεισιν αἱ τῶν προόδων ἐνέργειαι ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεσιν; Εἰσὶ δὲ ἄρα ἐν τῷ Πατρὶ, ὥσπερ αἱ ἐνεργητικαὶ πρόοδοι αἱ οὐ μεταδίδονται, οὐδὲ αἱ σύστοιχοι τούτων δυνάμεις, ἵνα μὴ ἄπρακτοι καὶ κεναὶ ὦσιν ἐν αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὔτε τὸ Πνεῦμα σύδετέραν ἔχει δύναμιν, οὔτε γὰρ γεννᾷ, οὔτε προβάλλει, οὔτε τὸν Υἱὸν δεῖ ἔχειν οὐδετέραν, ἐπεὶ μηδὲ τὴν ἑτέραν. Ἢ γὰρ ἄμφω, ἢ μηδ' ἑτέραν, ὥσπερ οὖν καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἀλλ' ἐπενόησεν αὐτὸς ἀνάγκην, ἥ παρ- B ίστησι τὸν Υἱὸν ἔχειν τὴν προβλητικὴν δύναμιν τὴν ἐν Πατρὶ αὐτῷ διδομένην διὰ γεννήσεως.

ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Αὐτὴ γὰρ ὅθ' Υἱὸς παρῆκται, μήπω νοουμένου τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύεσθαι, καθάπερ πρόσθεν ἐλέγομεν, ἐκ Πατρὸς δίδοται τῷ Υἱῷ μήπω τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως αὐτῇ τὸ Πνεῦμα προάγοντος.

ΑΓΑΛΛΙΑΝΟΣ.

Τί φῂς, ἄνθρωπε; ξυμβαίνουσιν ἄρα τῇ ἡμετέρᾳ νοήσει αἱ θεῖαι καὶ ἀκατανόητοι πρόοδοι τῶν ὑποστάσεων ἐκείνων τῶν θείων, καὶ χρόνος ἐνταῦθα θεωρεῖται καὶ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον. Τί γὰρ ἄλλο βούλεται τὸ, Δέδοται τῷ Υἱῷ, μήπω τοῦ Πατρὸς ὡς προβολέως τὸ Πνεῦμα προάγοντος; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν C ὡς προειλεγμένα καὶ αὐτεξέλεγκτα, καὶ προδήλως βλάσφημα, οὐδὲ πολλῶν δέονται λόγων· πρὸς δὲ τὴν δευτέραν τῶν ἀποριῶν καὶ τὴν λύσιν αὐτῆς ἴωμεν.

Πῶς οὖν οὐ δύο ἀρχαὶ δυοῖν ὄντων τῶν προβαλλόντων, ἢ πῶς οὐ ξυναλοιφῇ, εἰ δύο μία ἀρχή; Πρὸς δὴ τὴν τοιαύτην ἀπορίαν ἐπάγει μὲν πολλὰ, δοκῶν λύειν αὐτὴν, οὐδὲν δὲ ὑγιές ἐστιν αὐτῶν. Διαιρεῖ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν εἰς δύναμιν, ᾗ προάγει τὸ προαγόμενον πρόσωπον, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον αὐτὸ ὃ προάγει, καὶ συμπεραίνων οἴεται, μηδὲν εἶναι ἄτοπον, μηδὲ παραβλάπτεσθαι τὸ μοναδικὸν τῆς ἀρχῆς, εἰ δύο λέγοιντο πρόσωπα προβάλλοντα καὶ δύο ἀρχαὶ ὡς πρόσωπα, ἐπεὶ μιᾷ δυνάμει καὶ τῇ αὐτῇ τῷ ἀριθμῷ D προβάλλουσιν.

Ἐρείδει δὲ τὸν λόγον καὶ πῶς; Τρεῖς ἀρχὰς εἶναι λέγων τῆς κτίσεως, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μιᾷ δὲ ὅμως δυνάμει δημιουργεῖν, διὸ καὶ ἕνα εἶναι δημιουργὸν καὶ καθ' ὁμοιότητα τούτου φησὶ, μηδὲν κωλύειν καὶ δύο ἀρχὰς τὸν Πατέρα λέγειν καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ δύο προβάλλοντα· ἕνα δὲ ὅμως προβολέα, τῷ μίαν ἐν ἀμφοῖν προβλητικὴν εἶναι δύναμιν· ὡσανεὶ ἔλεγεν ὅτι τρεῖς ἂν λέγοιντο θεοὶ ὡς τρία πρόσωπα, μία ὅμως θεότης.

Ἀλλὰ τούναντίον ἅπαντες ἅγιοι λέγουσιν εὐσεβῶς, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις εἰσὶ μία τῆς κτίσεως ἀρχὴ, ὅτι κατὰ τὴν ἑνότητα τῆς οὐσίας αὐτῶν ἡ δημιουργικὴ πρόσεστιν αὐτοῖς δύναμις, καὶ ἐνέργεια, εἰ καὶ A μὴ τῇ οὐσίᾳ παράγουσι τὴν κτίσιν εἰδικῶς· ὥστε ἐνταῦθα πρόδηλος ἡ τῆς ἀρχῆς ἑνότης ἐν τοῖς τρισὶν, ὅτι καὶ πρόδηλος ἡ τῆς δυνάμεως κοινωνία, ὅτι οὐ κατὰ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ καθὸ ἓν εἰσι τῇ οὐσίᾳ τὴν κτίσιν παράγουσιν, ὥστε καθὸ ἓν εἰσι τῇ δυνάμει, ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὴν προβλητικὴν ταύτην δύναμιν οὐσιώδη φάναι ἐφόσον οὐ πρόσεστι καὶ τῷ Πνεύματι, προσωπικὸν δέ ἐστιν, ὃ μή ἐστιν οὐσιῶδες, καὶ ὅλῃ τῇ θείᾳ φύσει προσῆκον· προσωπικὴν δὲ δύναμιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ μίαν εἶναι ἀδύνατον, οὐσιώδη δὲ καὶ ὅλῃ τῇ θείᾳ φύσει προσήκουσαν ἔτι ἀδυνατώτερον. Μέλλοι γὰρ ἂν οὕτως, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα προβάλλειν, ἢ ἔρημον οὐσιώδους δυνάμεως ὄν, μὴ ἐν τῇ θεότητι τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας εἶναι.

Εἰ μὲν οὖν οἷόν τε ἦν τὴν προβλητικὴν δύναμιν ὑπάρχειν καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ μήτε ἡ τοῦ Πνεύματος θεότης ἐκινδυνεύετο, μήτε ἡ τῶν προσώπων διάκρισις· οὐδὲν ἂν ἦν χαλεπὸν διὰ τὴν διαίρεσιν ἣν τίθησι τῆς ἀρχῆς, τρόπον τινὰ μίαν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος εἰπὼν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ὅτι τῇ κοινῇ καὶ μιᾷ οὐσίᾳ τοῦτο προῆγεν ἄν· ἐπεὶ δὲ ἀδύνατον ὑπάρχειν τῷ Υἱῷ τὴν τοιαύτην δύναμιν διά τε τὰ νῦν εἰρημένα, καὶ ἄλλων πολλῶν ἕνεκα ἃ παραλέλειπται χάριν συντομίας, οὐ διότι ἠδύνατο ἂν τρόπῳ μία εἶναι ἐν ἀμφοῖν, εἴ γε καὶ ἀμφοῖν παρῆν· διὰ τοῦτο πιστεύσωμεν καὶ τῷ Υἱῷ ταῦτα προσεῖναι, παρὰ φαῦλον θέμενοι ἐκεῖνα, δι' ὅσα ἀδύνατόν ἐστι προσεῖναι καὶ τῷ Υἱῷ ταύτην μέγιστα ὄντα, καὶ οὐχ οἷα παρῶφθαι, ὧν ἕνια καὶ ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ καὶ διὰ τῶν ἁγίων ἀποδέδεικται· οἷον τὸ ἰδιότητα τοῦ Πατρὸς εἶναι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ αἴτιον, καὶ τὸ γόνιμον, καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ τοὺς θεολόγους· οἷς οὐ συνάδει τὸ καὶ τὸν Υἱὸν προβολέα εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ αἴτιον, ἢ ὅσα τοιαῦτα οἱ τὴν θεολογίαν τῶν ἁγίων παραφθείροντες ἐπισφαλῶς λέγουσιν. Ὥσπερ οὖν εἰ διὰ τὰ πρόσωπα τρία ὄντα τρεῖς ἐλέγομεν θεοὺς, τὴν πολυθεΐαν οὐκ ἂν ἐξεφύγομεν, κἂν ὁπόσον τῇ μιᾷ θεότητι καταφεύγωμεν· οὕτως οὐδὲ Λατῖνοι τὴν θεαρχίαν ἐκφευξοῦνται, ἕως δύο πρόσωπα δύο προβάλλοντας λέγοντες, κἂν διαῤῥαγῶσι, μίαν ἐν ἀμφοῖν δύναμιν προβλητικὴν εἶναι βοῶντες. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνο πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀσεβὲς ἔδοξεν εἶναι, οὕτω καὶ τοῦτο πᾶσι σεσιώπηται.

Οὐκοῦν ἐπεὶ τοῖς τοιούτοις οὐχ ἱκανῶς λύεται ἡ ἀπορία καὶ τὸ δύο ἀρχὰς λέγειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, φαῦλόν ἐστιν καὶ αἱρετικὸν καὶ τὸ μίαν ἀρχὴν τὰς δύο λέγειν ὑποστάσεις, καὶ τὴν συναλοιφὴν οὐ διαπέφευγεν. Οἷς ἄρα περιπίπτει ὁ ταῦτα ἀξιῶν.

Καὶ δὴ τὸν λόγον τελειῶν πολλὰ μὲν περὶ ἑαυτοῦ μεγαλορῥημονεῖ, ἐνίων τε κατεπαίρεται τὴν ἐναντίαν δήπου τούτῳ φερομένων, κομπηροῖς τισι ῥήμασι λεληθότως τούτων καθαπτόμενος, ὧν ἡμῖν λόγος οὐδεὶς· τοῖς γε σώφροσιν ἀφιεῖσι τὴν κρίσιν τούτων, ἐφ' ᾧ πότερα ποτέροις προσήκει διαγνῶναι· ἡμεῖς δὲ οὐ πρὸς τὴν καθόλου ὕλην τῆς μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ Λατίνων διαφορᾶς τὸν παρόντα λόγον ἐνεστησάμεθα, ἵνα κατασκευάσωμεν τὸ ἑαυτῶν συμπέρασμα,

Digitized by Google

ἢ τὸ ἐκείνων ἀνέλωμεν λόγοις καὶ ἐπιχειρήμασι καὶ ἀπαγωγαῖς, ἃ δὴ καὶ πρὸς τὰς λύσεις ἥρμοττεν ἂν τῶν ἀποριῶν, ἃς ὡς ἐξ ἡμῶν εἴθησιν· ἀλλὰ πρὸς τὰς ὑποθέσεις δι' ὧν οὗτος ἥλπισε κατασκευάσειν ὁδῷ προβαίνων, τὴν δόξαν Λατίνων τὰ δοκοῦντα μετὰ τῆς ἀληθείας προϋθέμεθα πρὸς τὴν τῶν ἁγίων θεολογίαν ταύτας προβαλλόμενοι. Σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσθω. Ἐθείξαμεν αὐτὰς διὰ τῶν διδασκάλων ἀπαδούσας καὶ ἀνενδέκτους, καὶ ἄτοπά τινα συμπεραινούσας καὶ βλάσφημα· συνῳδοὺς δὲ μᾶλλον πολλαῖς τῶν αἱρέσεων, ἢ καὶ αἱρέσεων ἀρχάς. Ἀρκεῖ γοῦν ἐν τῷ παρόντι μηδὲν ἀναγκαῖον δεικνύναι ὑποτιθέμενον. Τὸ δὲ ἐπαπορεῖν τῇ Λατινικῇ δόξῃ, καὶ αὐτοὶ λύσεις μεμηχάνηνται σκοπεῖν, πολλοῖς τε ἄλλοις γεγονέναι ἔργον, καὶ ἡμῖν ἴσως ποτὲ γενήσεται.

JOSEPHI
CPOLITANI PATRIARCHÆ
CONFESSIO FIDEI.

(Conc. Florent. sess. xxv.— Mansi, tom. XXXI, col. 1007.)

—

EXTREMA SENTENTIA PATRIARCHÆ.

Joseph, miseratione divina archiepiscopus Constantinopolis novæ Romæ et œcumenicus patriarcha.

Quoniam ad finem vitæ meæ perveni, soluturus jam commune debitum, Dei gratia scribo et subscribo sententiam meam aperte universitati meorum filiorum. Omnia igitur, quæ sentit et quæ dogmatizat catholica et apostolica Ecclesia Domini nostri Jesu Christi senioris Romæ, ipse quoque sentio et iis me acquiescentem do ac dico. Profiteor quoque beatissimum Patrem patrum, et maximum pontificem, et vicarium Domini nostri Jesu Christi, antiquæ Romæ papam ad certam omnium fidem : necnon purgatorium animarum. In horum quippe confirmationem scriptum est, die mensis Junii nono, anno millesimo quadringentesimo tricesimo nono, indictione secunda

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ.

Ἰωσὴφ, ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ἐπειδὴ (1) πρὸς τὸ τέλος ἔφθασα τῆς ζωῆς, βουλόμενος τελειῶσαι τὸ κοινὸν ὀφείλημα ἤδη, χάριτι Θεοῦ γράφω καὶ ὑπογράφω τὴν ἐμὴν δόξαν φανερῶς τῇ ἐμῇ υἱάτητι. Πάντα οὖν ἅτινα νοεῖ καὶ ἅτινα δογματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ αὐτὸς ἐγὼ νοῶ, καὶ ἐπὶ τούτοις ἐμὲ συμπειθόμενον ἀφιερόνω. Ἔτι τὸν μακαριώτατον Πατέρα πατέρων, καὶ μέγιστον ἀρχιερέα, καὶ τοποτηρητὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸν πάπαν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ὁμολογῶ εἰς πάντων ἀσφαλότητα· ἔτι τῶν ψυχῶν τὸ καθαρτήριον. Εἰς γὰρ τὴν περὶ τούτων ἀσφάλειαν ὑπεγράφη, κατὰ ἐννάτην τοῦ Ἰουνίου μηνὸς, χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ τριακοστῷ ἐννάτῳ, ἰνδικτιῶνος δευτέρας.

(1) Apud Yriarte, *Codd. Gr. Matrit.*, p. 421, sic legitur patriarchæ Ὁμολογία :

Ἰωσὴφ, ἐλέῳ Θεοῦ, etc.

Ἐπεὶ ἔφθασα εἰς τὸ ἀπαραίτητον πέρας τοῦ βίου μου, γράφω καὶ ὑπογράφω βεβαιῶν πάντα ὅσα στέργει καὶ δοξάζει ἡ καθολικὴ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία· καὶ τὸν ἁγιώτατον πάπαν στέργω ὡς Πατέρα πατέρων καὶ τοποτηρητὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔτει ,αυλθ'.

Ὁ μέγας σακελάριος. Ὁ μέγας σκευοφύλαξ διάκονος ὁ Ξανθοπόλεως. Ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Μιχαὴλ ὁ Βαλσαμών. Ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης ὁ Συροπόλεως. Ἰωάννης ὁ Καππάδοξ ὁ πρωτέκδικος. Γερόντιος..... ἡγούμενος τοῦ Παντοκράτορος. Ἀθανάσιος ἡγούμενος τοῦ Καλέως. Ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Παχώμιος ἡγούμενος τοῦ Ἁγίου Παύλου τοῦ Λάτρου. Μωϋσῆς ἱερομόναχος τοποτηρητὴς τῆς Ἀαύρας. Δωρόθεος τοποτηρητὴς τοῦ Βατοπεδίου. Κωνσταντῖνος τοποτηρητὴς τῆς Βλαχίας. Ὁ τοποτηρητὴς τῆς Τραπεζούντος. Ὁ τοποτηρητὴς τῆς Ἰβηρίας.

—

Digitized by Google

JOSEPHI PATRIARCHÆ

EPITAPHIUM.

(Acta conc. Florent. ab Horatio Justiniano collecta. Romæ 1638, fol., p. 284.)

Ecclesiæ antistes fueram qui magnus Eoæ,
Hic jaceo magnus religione Joseph.
Hoc unum optaram, miro inflammatus amore,
Unus ut Europæ cultus, et una fides.
Italiam petii, fœdus percussimus unum;
Junctaque Romanæ est me duce Graia fides.
Nec mora; decubui, nunc me Florentia servat,
Qua nunc concilium floruit urbe sacrum.
Felix, qui tanto donarer munere vivens,
Qui morerer voti compos et ipse mei.

JOB MONACHUS

MONITUM.

Codex Taurinensis CLXXVIII *b*, II, 32, chartaceus, constans foliis 70, sæculi XVI. Ἰὼβ ἁμαρτωλοῦ ἠθικὴ θεωρία εἰς τὰς ἁγίας φωνὰς τοῦ προφήτου Δαβίδ. *Jobi peccatoris theoria moralis in sanctas voces prophetæ Davidis.* Est nimirum commentarius *in Psalmos*, non quidem omnes, sed quindecim duntaxat priores. Ejus auctor dicitur *Jobus peccator*. Quis autem fuerit hic *Jobus peccator*, magna licet adhibita diligentia, apud neminem eorum reperire potuimus qui de Scripturæ interpretibus, vel Græcis vel Latinis, verba fecerunt. Præmittitur initio procemium, quod hujusmodi est.

JOBI PECCATORIS

PROŒMIUM

COMMENTARII IN PSALMOS.

Σκοπός ἐστιν ἡμῖν αὐτοσχεδιάζουσιν ἐν τῷ τὰς A ἱερὰς Δαυϊτικὰς φωνὰς ἀναξαίνειν, ὡς ἀρωματικήν τινα θυμιαμάτων εὐωδίαν ἀνασκάλλουσι, καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν καὶ πᾶσαν εὐφραινομένοις αἴσθησιν, οὐχ ὅτι οἱ πάλαι θεῖοι τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνες καὶ θεολόγοι ἢ ἐλλιπῶς καὶ ταύτας μετὰ τῶν ἄλλων ἐξηγούμενοι, ἢ ὁπωσοῦν ἡμελημένως ἐπεσκέψαντό τε καὶ τεθεωρήκασι, καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς ἡμῖν παραδεδώκασιν, οὐμενοῦν· πόῤῥω τοῦτο τῆς ἐκείνων σοφίας ἅμα καὶ χάριτος. Μεστῶς γὰρ καὶ τελείως, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄμεινον, πάντα ἐκείνοις εἴρηται καὶ ἀναγέγραπται· καὶ τὰ ἐλλείποντα κατὰ τήνδε τὴν Δεσποτικὴν ἐπαγγελίαν ὑπ' αὐτῶν τῇ δυνάμει καὶ χάριτι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναπεπλήρωται· ἀλλὰ μηδὲν ἄλλο μετὰ τὰς κανονικὰς Γραφὰς ἢ ταύτας ἐξαιρέτως πνεῖν καὶ λαλεῖν καὶ τῷ νῷ στρέφειν, καὶ διὰ βίου παντὸς ἐνδιαιτᾶσθαι ταύταις προῤῥημένος καὶ μηδὲν ἔχειν ἄλλο

Scopus est nobis sponte hic Davidicas voces rursum aperire, tanquam aromaticam quamdam thymiamatum fragrantiam investigantibus, unde animus, mens, omnisque sensus exhilaretur: non utique, quod antiqui Ecclesiæ magistri, atque theologi imperfecte illas post alios exposuerint, aut quomodocunque negligenter consideraverint, atque inspexerint, nobisque dilucidandos post se reliquerint. Non sane: absit hoc eorum sapientiæ simul et gratiæ prorsus injurium: plene enim, absoluteque, et apto modo, quo non melior alter, omnia ab ipsis dicuntur describunturque. Et imperfecta, secundum permissionem a Domino factam, ab ipsis virtute, ac dono sancti Spiritus completa sunt. Sed cum nihil sit aliud præter canonicas Scripturas, quod vehementi desiderio persequi, nec non eloqui, ac mente volvere, omnique vitæ cursu investigare constituerim, nihilque utilius

Digitized by Google

existimem in hoc vitæ statu, quam tempus partim in hisce investigandis, atque in orando terere (quod utinam et cæteri Christiani præstarent) reliquum duxi ex beatorum Patrum atque doctorum sententiis plusquam sufficientibus post primum verumque lumen illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, illius verba æternæ vitæ, ac præcepta illustrare, et quomodocunque ego quoque illorum precibus fidens, pytre parvumque mentis navigium in pelagus spiritualis eorum scientiæ impuli: quocirca illorum utilibus et prægrandibus oicis (1) ac oneribus tutus jam excurro rapideque feror. Dicat autem quis: elegantior forsitan nonnullis videbitur recentior hic noster tractandi modus. Sapientissimo igitur rectori Dominoque universorum Deo confisus sum, ejusque Verbo, et ipsis administris, quibus tanquam instrumentis utitur, et rationis animique nostri duces atque custodes sunt, atque secundis ventis, nec non auxilio et gratia sancti Spiritus, cujus virtute illorumque precibus in portum devectus fui tam opere quam sermone divinæ voluntatis. Unde non tam facile quis nos damnabit, si quid tanta fiducia protulimus, et longis, multiplicibus utilibusque sanctorum Patrum sermonibus post multos et optimos, qui adhuc illos subsecuti sunt, et nos aliquid suffecimus.

A προύργου νῦν ἐν τοιῷδε καιρῷ καὶ σχήματι, εἰ μὴ τάσδε μόνον ἐν εὐχῆς μέρει ποιούμενος. Γένοιτο δὲ καὶ πᾶσιν ὁμοίως τοῖς ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένοις, λοιπὸν ἐπὶ ταῖς τῶν μακαρίων Πατέρων καὶ διδασκάλων φωναῖς ἀποχρώσαις μετὰ τὸ πρῶτον καὶ ἀληθινὸν φῶς τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὰ ἐκείνου ζωῆς αἰωνίου ῥήματα καὶ ἐντάλματα φωτίσαι καὶ ὀντινοῦν, κἀγὼ ταῖς εὐχαῖς ἐκείνων τεθαῤῥηκὼς τὸ σαθρὸν καὶ μικρὸν διανοίας ἀκάτιον πρὸς τὸ πέλαγος καθῆκα τῆς αὐτῶν πνευματικῆς γνώσεως, ἐφ' ᾧ ταῖς τούτων χρησταῖς καὶ μυριοφόροις ὁλκάσι καὶ φορτίσιν, ἀσφαλῶς συμπαραθέειν τε καὶ συμπέτεσθαι. Εἶποι δ' ἄν τις, ὡς ἐνίοις δόξει τάχα δὴ κομψότερον τὸ ἡμέτερον, ὅτι που καὶ τρόπον καινότερον. Τῷ αὐτῷ B σοφῷ κυβερνήτῃ καὶ πάντων Δεσπότῃ θαῤῥήσας τῷ Θεῷ καὶ Λόγῳ, καὶ τοῖς αὐτοῖς συνεργοῖς καὶ ὅπλοις καὶ σκεύεσι τοῖς τοῦ λόγου προστάταις καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν φύλαξι καὶ τῇ αὐτῇ τῶν ἐξ οὐρίας ἀνέμων ἐπικουρίᾳ, τῇ βοηθείᾳ καὶ χάριτι τοῦ παναγίου Πνεύματος, οὗ τῇ δυνάμει καὶ ταῖς λιταῖς ἐκείνων εἰς λιμένα κατήχθην καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις τοῦ θείου θελήματος. Ὅθεν οὐκ ἄν τις ἴσως ῥᾳδίως ἡμῶν καταγνοίη, εἰ πρὸς τόσον τε τάλμης ἐξηνέχθημεν, καὶ μὴ ταῖς μακραῖς καὶ πολυειδέσι καὶ χρησταῖς ὁμιλίαις τῶν θείων Πατέρων μετὰ πολλῶν καὶ καλῶν τῶν μετ' ἐκείνους καὶ ἡμεῖς ἠρκέσθημεν.

(1) Instrumenta quibus naves subducuntur.

BARTHOLOMÆI DE JANO

ORDINIS MINORUM

EPISTOLA DE CRUDELITATE TURCARUM

(Ex cod. 1130 bibliothecæ S. Michaelis Venetæ.)

Venerabili Religioso ac Prædicatori eximio fratri Alberto de Sartiano ordinis Minorum Venetiis prædicanti, patri suo in Christo Jesu plurimum peramando.

Jamdiu, venerande mi pater, videre, alloqui pariter, et amplexari desideraveram personam tuam, sed nondum hæc mihi concessa est gratia. Nam dum ego in Occidentis partibus versor, vos ad Orientem pergitis; in Oriente vos quærens, ad Occidentis patriam remeatis. Sed hoc totum Dei consilio factum putem, cum, ut auditu percepi, non parum, ut solet, utilis fuit Venetiis hoc anno C prædicatio tua. Nunc autem vehementi cuperem desiderio, dum tamen favente Domino utriusque Ecclesiæ unio celebretur, vos istas et ulteriores visitare partes, solito prædicationis tuæ atque scientiæ pariter et vitæ magisterio, quoniam permaximum animarum fructum ibi cernimus fieri posse per fratres. Omissa enim Græcia, tota insuper et Turchia, quæ alias Asia vocabatur, ubi sunt illæ septem ecclesiæ, quæ in Apocalypsi leguntur, ubique inimicus Christi Teucer principatur, ad præsens innumerabiles adhuc restant populi Christiani ultra Maurum mare, se sub Græcorum ritu usque

Digitized by Google

hodie gubernantes. Georgianorum primo, id est Georgiæ regnum non parvum est, ubi Alexander rex hodie principatur, ultra Trapesundam. Russianorum patriam et Ruthenorum sub axe quis perambulare potest usque ad paludes Meotides, quod mare Abbachuc dicitur, explicatam? Omitto Circassiam ac Vogariam, Mingrilliam, Walachiam, Patras juxta mare, attamen sub ritu Græcorum. De Armenis taceo, quos ad præsens spero ad Italiam venire videbitis simul cum nostro patre fratre Jacobo ad fidem Catholicam reducendos, longe facilioris conversionis et veritatis capiendæ avidiores aliis nationibus, atque benevolentissimos Latinorum. Christianos insuper innumeros in montibus Cæsiis, atque in Persia et Scythia hinc inde dispersos, ubi nostrorum fratrum loca fratribus vacuata consistunt, adhuc hodie cognoveritis inter ipsos Tartaros habitantes. Qua de re non inutilem, imo opportunissimam reputo et vestram, et vestri similium personas in partibus illis, sacra tamen unione, si Deus permiserit, primitus celebrata. Sed, heu! heu! quid ista commemoro, cum longe potius flere libeat, quam aliquid boni per supradicta sperare? Flere, inquam, ex intimis cordis mei, et ad sidera usque clamare, ut istis partibus liberandis, in quarum medio quasi sumus, quandoque miseratus superintendat Altissimus, nec tandiu peccata respiciat populorum, quousque Christianitatis nomen in Orientis et Septentrionis partibus exstinguatur. Deficiunt, heu! quotidie Christiani, et augentur diaboli sectatores, et numero et virtute armorum. Nam vix est civitas, castrum vel villa, et vix est dies, in qua et in Turchia, et in Græcia, non modo timore vel minis, verum multo magis deliciis et honore Christi nomen sanctissimum non negetur, et Mahumet diaboli filius portetur ad summa; et quod forte miraberis, ab his quandoque, qui divitiis, et honore, et prudentia sæculi fungebantur. Sed ut præterita sileam mala, ad quæ narranda nullam puto linguam sufficere posse, tangam breviter, quod nuper oculis meis ipse inspexi, ut et tu scias et mecum plangas, et si quos inveneris omni non pietate nudatos, ipsos etiam flere compellas.

Memor esse potes, ut credo, dilecte Pater, quando a Domino nostro papa sanctissimo destinati ad partes istas, a Venetiis discessimus, ubi et tu subito ab Hierusalem rediens applicuisti, quomodo vulgabatur ibidem diebus proximis, Hungaros aliqua Teucrorum navigia combussisse, nec non etiam plurimos occidisse illorum. Hæc, inquam, omnia vera fuerunt. Sed, si postmodum audistis ignoro, quod ex hoc Teucer ipse iratus, illuc cum magno exercitu personaliter accedens, plusquam sexaginta millia, ut dicitur, animarum asportavit de regno Rasiæ, Hungariæ convicino; quarum, si quæ ad præsens etiam Christi recordentur, incertum est. Miraris hoc? Sed multo magis mireris et doleas, quod a viginti quinque ac triginta annis citra, quam non parvo damno sibi et verecundiæ computat, quoniam anno quolibet non minus quam decem vel quindecim millia, pauciora dico, ut credas, animarum rapiat? Dicerem quinquaginta millia, si crederes, atque Christum Jesum et minis et blanditiis negare compellat? Verum non parva mihi consurgit admiratio, si etiam unus Christianus amplius in illis partibus reperitur. Nam Corinthus sola pedagium captivorum de Gallipoli in Turchiam transeuntium quolibet anno emittit millia et millia ducatorum. Oh igitur peccata Christianorum quo tenditis? quo vos conducitis, qua servitute, quo opprobrio vos subjacere compellitis? Sed quid moror amplius, humanissime Pater, quid differo novam, non novam, sed sæpius usitatam Christianorum calamitosam stragem flebilemque narrare, quam vidimus his diebus? Tremit manus, plorant oculi, horret charta et calamus ista notare. Ubi est ille Hieremias propheta, qui non unam solam defleat civitatem, sed tres, sed quatuor, sed castra atque villas innumeras, magnam dico ac notabilem patriam, habitatoribus et divitiis opulentissimam, jam destructam in cineremque redactam, de mense videlicet Augusti præsentis anni; patriam dico fidelium populorum, qui Saxones nuncupantur in patria Transylvana, quæ, ut frater mihi narrat ex præda redemptus, octo dierum longitudine et trium latitudine tendebatur, quæ prius Septemsolia dicebatur, nunc vero quid nominetur ignoro, nisi forte locus lamentationis et planctus. Quis ergo dabit capiti meo aquam, ut plorem die ac nocte, non muros et parietes destructos, sed innumeras animas exportatas, et jam diabolo traditas ad vorandum, quæ, ut dicitur, ad triginta, et forte quadraginta millium numerum extenduntur? Oh! quis mihi det, non Maronis, non Tullii eloquentiam ad scribendum, quæ in his profecto succumberet, sed potius tonitrui vocem et pennas ventorum ascendere, ac super Christianorum patriam volitare, non ut modo corda lapidea, verum ipsi montes et valles a vocis magnitudine terreantur? Non audiunt ista miseri Christiani, et fortassis audita non credent. Audierunt, credo, et libentius crediderunt, Teucrum esse conflictum; quod non sit verum, hoc manifeste demonstrat, quod jam bis vel ter usque modo post reditum ad illas partes exercitum destinavit. Quod si et verum est multos ex suis non esse defunctos, potius labore, peste, fame, quam gladio, quid, quæso, mirum est in exercitu tercentorum millium hominum aliquos mori, quos etiam pro majori parte noveris Christianos? Qua de re, quocunque te verteris, habes materiam deflendi copiosam. Ubi nunc igitur amplius ecclesiæ in patria illa, cruces, calices, missalia, paramenta? ubi sanctorum reliquiæ? et quod majus est omnibus, in locis pluribus corpus Domini consecratum? Heu! quo opprobrio, quo derisu, quanta sunt illusione dejecta, ac pedibus conculcata? Ubi est nunc ille Deus omnipotens, qui regi Balthassar irascatur vasis templi Domini turpiter abutenti? Certe, ut manifeste appareat, si-

Digitized by Google

gna nostra non vidimus, jam non est propheta, et nos non cognoscit amplius Deus; et merito, cum et nos ipsum nec amplius cognoscimus. Sed prosequamur inceptum. Tres magni montes capitum occisorum hominum facti sunt ibi, qui se pacifice eorum manibus tradere noluerunt, corporibus per convexa montium rotulatis, lupis et canibus atque avibus horrenda cibatio; sacerdotes, religiosi, juvenes et antiqui, dum tamen ambulare possent, in catenis ferreis perducti sunt ad caudas equorum; reliquum vero vulgus cum pueris et mulieribus ut pecora a canibus impulsa sunt, absque ulla misericordia vel pietate; quorum si quis labore, siti vel dolore potius inambulando tardaverit, o bone Jesu! protinus in duas divisus partes ibi vitam cum labore finivit. Quorum tanta est multitudo, ut, teste conscientia, prædicto fratre narrante percepi, deliberans in se pro quolibet defuncto dicere *De profundis*, et non valens præ multitudine occisorum, tandem orationem illam *Inclina* lacrymando dicebat. Nec in hoc uno forte loco, ut aliquis existimaret, sed per viginti diætarum spatium, unde prædicti transierant captivati, et quam maxime in Hadrianopoli, ubi extra habitacula tanta corporum multitudo consumpta jacet, tum partim corrupta, partim vero a canibus devorata, ut incredibile cuiquam foret, nisi propriis oculis aspexisset. Projiciuntur interdum aliqui morientes in mercatorum Latinorum conspectu, quos si quis vel sepelire, vel inde amovere, solum fœtore potius quam pietate, tentaverit, nec hoc, nisi prius pretio dato, liceat ullo pacto. Oh! beatos illos appello, nisi forte desperati dormierint. Nam alta voce, flebilique luctu clamabant, dum capiebantur, impellebantur, occidebantur et pueri et lactentes, juvenes et virgines, viri et mulieres. O tu, qui in cœlis habitas, numquid ista consideras? num vel modicum pietate moveris? O Virgo beata, o sancti sanctæque Dei, ubi spes, ubi confidentia nostra in vobis? An forte potius decepti sumus, quia nostra fides inanis et falsa est? Beatos, inquam, dixerim illos, si patienter sustulerint famem, sitim, laborem, dolorem, servitudinem atque mortem. Sed qua ratione beatos illos dicam, cum continuo abnegent Christi fidem, maxime utriusque sexus juvenes, qui tanta facilitate pervertuntur a fide, et ad Christianorum inimicitiam convertuntur, quia credere quasi incipiant, si fieri potest, ut in errorem inducantur et electi. O altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus! O quot et quantos esse credo in mundo, qui videntur et re et nomine Christiani, quos si vel modicum hæc persecutionis pruina decoxerit vel potius demulserit carnis blanda dulcedo, facile negent Christum, et dicant cum Petro: Non novi eum. O utinam talis probatio, talis experientia, talis forcas non veniat super nos, si consumptura foret, non probatura, neque in temporibus nostris, salva Domini voluntate; quoniam multi, qui columnas immobiles futuras fore se credunt, atque creduntur ab aliis, videremus, vel forte videremur miserabiliter ruinatos. Mentior, si non plures novi ex diversis ordinibus religiosos hodie Christum ferventissime prædicantes, cras vero ipsum turpiter abnegarent. Quare nulli in se fidendum est, omnibus vero timendum utilius puto. Sed redeamus ad prima.

Nos igitur, qui in istis partibus habitamus, et supradicta omnia vera esse et scimus et tangimus, et æque majora et pejora, quam narremus, qualia esse existimas corda nostra? Fateor, tantus dolor, tanta mentis angustia, tanta super nos amaritudo convaluit, ut longo jam tempore nec cibus ori, nec somnus oculis nisi tristis appareat. Ipse quoque solis aspectus, atque viridantium regionum et maris et terræ, planctum potius excitant, quam solamen, nec ex quo in istis partibus fuimus, vel unius saltem horæ potuimus habere quietem ex his, quæ continue audimus, et non minus, quæ oculis cernimus. Sumus enim in Constantinopoli, eminentissimo loco, in Capella videlicet Constantini juxta palatium ejus, quam sancti Hieronymus et Augustinus et Nicolaus cum reliquis tercentis octodecim Patribus Chalcedonensis concilii consecrarunt, unde supra speculam ascendentes facile possumus totam prospicere civitatem, olim totius orbis excellentissimam, nunc vero tanta calamitate dejectam, ut flere potius libeat, quam mirari, cum tam ex situ, quam ex ædificiis et cæteris opportunis alter deliciarum fuisse paradisus appareat, torque ecclesias et monasteria stupendissima ruina collapsa intus et extra quam maxime, ut monasteriorum sylvam potius primitus existimasses, in quorum quolibet et ducenti et tercenti, et mille monachi residebant, laudes Altissimo decantantes in tam dulcissima melodia, quod ipse aer in noctis medio circumquaque resonabat quasi angelicam harmoniam. Nunc vero, proh dolor! et spinæ et vepres super muros ascendunt, et ibi resonant ululæ et bubones. Verum si quis civitates destructas, olim mirabiles, ut Chalcedo et Nicæa, quasi contiguas isti urbi, ac alias plurimas, quarum nec modo signa apparent, aspiceret, non puto posset continere se a fletu, quæ per infidelium manus omnia destructa sunt. Hæc sæpius loquimur, hæc plangimus, in his et similibus lamentandis temporis non parvam partem consumimus, potius optantes mori, quam ultima videre mala, quotidie augmentum sumentia nostræ gentis. Et quod plus dolorem exaggerat atque confirmat, cum quibus hæc communicare et pœnam alleviare possimus, penitus non habemus. Nam si qui in his partibus vel morantur, vel adveniunt Christiani, tanta temporalis lucri cupiditate exardescunt, ut vel non ista considerent, vel, quod horrendum est dicere, latenter exoptent. Ecce ex Teucrorum lucris bursas implent, et seipsos ex Christianorum sanguine locupletant; sed pro tanti doloris levamine subjunctum est, quod nuperrime verissimum audivimus; post reditum namque ma-

Digitized by Google

gni exercitus Teucrorum subito ex eis viginti millia vel circa retroversi, Hungaros quasi jam securos repentissime invaserunt in quadam provincia, quæ dicitur Siculorum, quasi in medio Hungariæ; ex quibus, ut fertur, triginta mille animas portaverunt. Testes sunt, qui viderunt non modo captivos duci, verum plurium nobilium et principum capita abscissa projici ante pedes imperatoris eorum per Capitaneum illum, qui ista peregit, et hoc de mense Septembris. Iterumque alium direxit in ipso Octobrio exercitum; si quid mali fecerit, non narratur, et sic terque, quaterque, deciesque in anno, nunc huc, nunc illuc, formicarum more euntes et redeuntes, semperque lucra portantes, ac si omnem Christianorum terram Deus eis tradiderit possidendam. Tantaque sunt securitate firmati et roborati victoriis, tantaque lucrandi cupiditate accensi omnes pariter, quod indubitanter se credant totam Christianitatem in parvo tempore destructuros. Et quis, quæso, ista non crederet, si quæ videmus, et ipse videret? Videmus namque in exercitu transire non solum rusticos et pastores inermes, solo arcu vel ense munitos, sed passim senes et curvos præ nimia antiquitate asella devectos, post dies paucos redeuntes tres vel quatuor juvenes collo et manibus post terga ligatos secum ducere per mediam Constantinopolim, et transire in conspectu Venetorum et Januensium mercatorum. Ibi in conspectu omnium interdum sistere faciunt, ut omnes videant, eosque injuriis et verberibus colaphizant, ita ut nemo audeat contradicere; si pensare velit, ut veritas se habet? quia qui anno præterito ducti sunt captivi, hoc anno Teucri, Teucrorumque omnium crudeliores effecti, in exercitu primi, audacia et fortitudine promptiores, quasi religionis pietate moti, ut credunt, Fidei veritate reperta, propriam patriam tradere festinant; hoc quoque potissimum inter omnia optent, patrem, matrem, fratres et sorores, cæterosque consanguineos capere, et ad lumen ducere veritatis. O stupendum, o profundum judicium Dei, sed nonnisi justum, quandiu ira sua super nos desæviet? quandiu nostri obliviscetur Altissimus? Utinam non in finem! Vere, vere, pater amantissime, timendum est, ne peccatis nostris exigentibus, quæ crescere quotidie cernimus, potius quam minui, tantum ira divinæ justitiæ exardescat, ut ad fines usque terrarum occupet ignis iste, qui in dies extendi cernitur, et spatia latiora complecti. Ecce ducenti vel circa anni sunt, quando tota Asia usque ad Antiochiam et ultra, Christianorum erat populis habitata; nunc vero paulatim tali igne combusta est, ut paucos ibi reperias Christianos, nisi forte Sclavos obsequio Teucrorum deputatos. Omitto Syriam, Terram sanctam, Armeniam, Arabiam, et usque ad Alexandriam patrias circumstantes, quas omnes Christianorum fuisse pro majori parte non longo jam tempore manifestum est. Taceo de Ægypto, Æthiopia, Persia, et quod majus est omnibus, tota Africa, ubi nisi forte aliquos mercatores, vix unum reperies Christianum. Et tamen constat prædictos omnes fuisse patrias Christianorum. Sed hæc jam sopita sunt longitudine temporis. Redeo ad dies nostros. Octuaginta vel paulo plures anni sunt, quod nec unus Teucer reperiebatur in Græcia. Transierunt etiam ab ipsis Christianis advecti, totamque illam patriam implevere, quæ nisi de celeri provideatur remedio, efficietur cito sicut Arabia vel Ægyptus. Patriam dico latam, populosam, gloriosissimis civitatibus decoratam, quæ omnes ad præsens, ut sic dicam, ad nihilum redactæ sunt, habitatoribus vacuatæ; ubi Alexander Magnus imperavit; ubi Athenæ, Corinthi, Spartanorum, Thessalonicensium, Philippensium civitates, quas modo aspicere luctus est. Parum est, quod dixi, respectu sequentium et factorum et flendorum, nisi respiciat et succurrat. Ubi nunc, quæso, est patria Dalmatiæ, Croatiæ, Bosniæ, Rasciæ, Bulgariæ, Albaniæ, Walachiæ, regna non parva, in paucis annis habitatoribus spoliata? Ad Hungariam venio, de qua, ut dicitur, a diebus non multis plusquam tercenta millia, verius dixissem sexcenta millia animarum portata sunt. Credisne ergo possibile fore, quod timeo, ne scilicet justo Dei judicio, tantum ignis iste procedat, ut occupare possit terminos Christianos? Quid igitur nunc faciunt miseri Christiani? quid eorum principes? quid pastores Ecclesiæ? Dormiuntne, an lethargum potius patiuntur, ut paulatim exspectent Christianitatem consumi? Ludunt in hastis et choreis, vel potius lacerant semetipsos. Interim Teucer Christi nomen exstinguit, jam juravit, jam se Deo suo devovit nullo pacto quiescere, nisi quam citius in tota Hungarita cantari faciat laudes Mahumetis. Heu heu, non multi anni sunt, quod nec Teucres nominabatur in mundo, nisi pastores juxta Damascum in quibusnam nescio montibus habitantes, rustici, indocti, silvestres, sine litteris, sine scientia ulla, ut sunt etiam usque modo. Nunc vero auro vestiti et gemmis, regibus et imperatoribus principantur, nec suis laborant manibus, sed tanquam domini in ipsis tapetis aureis et mollibus pulvinaribus accubant, eorumque luxuriis turpibus et immundis, olim nobiles, nunc Sclavi famulantur miseri Christiani. Nam pauci ipsorum sunt, qui octo vel decem, magni vero triginta et centum; minimi vero duos vel tres ad minus Sclavos non habeant Christianos. Quibus eos opprobriis, quo derisu, quibus injuriis et verberibus tyrannizent, narrent hi, qui sentiunt, dicant Christiani. Utinam talia probarent, qui tanti sunt causa mali, neque cum possent subvenire, procurant.

Deficeret mihi tempus, humanissime Pater, si cuncta vellem Christianorum damna et opprobria pertractare, quæ cernimus in partibus istis, nec millesimam eorum partem sufficienter exprimere me posse confido. Exsurgat potius Josephus ille rhetor excellens, exsurgat Homerus, et unius non urbis solum, ut illi, sed decem et centum, sed

Digitized by Google

mille, sed trium et quatuor millium, imo triginta et quadraginta regnorum, si possunt, ruinas et calamitates enarrent. Exsurgat cum eis simul Hieremias, et flendo suspiret, et dicat : Quomodo sedet sola Christianitas plena populis, facta est quasi vidua domina gentium, princeps provinciarum facta est sub tributo? Plorans ploravit in nocte, et lacrymæ in maxillis ejus; non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus. Omnes amici ejus spreverunt eam, et quod pejus est, facti sunt ei inimici? Viæ Sion vere modo lugent, eo quod non sit, qui veniat ad solemnitatem, etc. Miraris, frater, quia dixi triginta vel quadraginta regnorum ; obsecro, ne mireris, quoniam hæc et eadem mala et æque his majora, quæ Teucri fecerunt in partibus istis, Tartari et operati sunt, et continue operantur in partibus ultra remotis, et ut cæteras omittam patrias, quæ dinumerari vix possent, tanta quotidie mala inferunt in Russia, quod nullus est annus, quin triginta et plures naves Sclavis plenæ Constantinopolim non veniant, qui a Tartaris venundatur ut pecora in Moncastro, in Tana et in civitate Cafæ, nec hi sunt decima vel centesima pars, qui capiuntur ab eis. Singulariter isto anno in Tana, in quo tanta Sclavorum multitudo vendenda perducta est, ut ego ipse ab illo, qui vidit, accepi, quod pro quatuor, et sex, et decem ad plus florenis etiam millia juvenum emere potuisset. Sed pro multitudine et fame rejecti sunt, et ut magis de Christianorum gloria gaudeas et exsultes, noveris, quod de Cayro, de Alexandria, et ex aliis partibus Orientis Saraceni mercatores adveniunt quolibet anno, quandoque a Sultano directi, ad Cafam, ad Tanam et Moncastrum, et ad alias Christianorum terras, et ibi a Christianis Christianos emunt pretio magno, superque Christianorum naves portant, quia ipsi non habent, ad patriam suam, ut non modo Sclavos habeant, sed ut libentius faciant Saracenos, Christianorum postmodum inimicos. Oh divina justitia, certe mirum est, quare tantum sustinet Christianos! sed quotidie mysterium operatur. Exspecta parumper, venerabilis pater, aliud audire mirabile, delectabileque non parum. Teucri non habent arma, ut dicitur; si tu credis hoc impossibile fore, cum tantas Christianorum patrias exspoliaverint; ecce veniunt de Italia mercatores Latini, et Veneti, et Januenses, et cæteri, et ex magna ipsorum pietate et gratia contra fas et nefas, galeas et naves plenas, non ferro, sed chalybe, portant in abundantia tanta, ut vix credam in aliqua civitate Italiæ in tam bono foro et in tanta copia reperiri, quanta in Gallipoli, Pera et Hadrianopoli reperitur; mentior, si non vidi oculis meis; et in galeis, quibus venimus. Sed audi, quomodo excusantur? non Teucris vendunt, sed Judæis et Græcis, et illi postmodum illis propriis manibus largiuntur. Et hoc, ut acutiores gladios faciant ad Christianorum viscera effundenda. O Dei pietas, quanta sustinet! quanto differs tempore vindicare! mira- A ris forte, quomodo et Venetiæ et Janua et cæteræ civitates Italiæ quatiuntur! Certe magis mirandum est, quare non penitus sint deletæ. Vidimus his diebus quadraginta mutos chalybe oneratos ab hac civitate ad Hadrianopolim duci, quo et ipsi Teucri derident turpiter Christianos aperte dicentes : Videte, miseri, cæcitatem vestram; ecce vos nobis arma porrigitis, ut vos penitus occidamus. Qualia ista tibi videntur, dilecte frater? quare non ex hac etiam sola causa in civitate, in qua prædicas, pronuntias eis manifeste ruinam? Sed indubitanter scio, quod facis. Clamas, et non audiris. Sed adest flagellum Dei, quod juste verberat delinquentes. Sed vis parumper revertamur ad Tartaros.

Anno isto de mense Augusti, quando Teucer B destruebat Hungariam, novus imperator electus, ut hic a pluribus fertur, non affirmo, quia non vidi; tu melius ista cognosces, cum Polonis pugnans pro regno Hungariæ, ipsos debellavit, innumerosque occidit, intellige Christianos. Tunc Tartari convicini Polonis videntes Christianos populos occupatos in bellis, Poloniam invasere. Quid ibi fecerint, enarrare non sufficio. Ipsos interroga, si qui inde venerunt. Talia sunt munimina principum, talia consilia, talis est militia contra populos infideles. Heu miseris, qui et debent et possunt subvenire et non faciunt. Nec ipsis defuit advisatio ante tempus. Nam et ego ex parte majorum et fratres direxi, et litteras plusquam triginta conscripsi diu ante de mense Decembri, quando ille C parabat exercitum contra ipsos; et has ad imperatorem et duces misi, quas et habuerunt et legerunt, nec curaverunt, prout exitus ipse demonstrat. Clamabat etiam in conspectu regis et principum tuba illa Dei frater Jacobus noster, eisque in faciem in- D jurias irrogabat : Ecce, dicens, miseri, patriam vestram alieni spoliant, uxores vestras in conspectu vestro vituperant, et ducunt et fratres et filios in catenis, nec curatis. Ipsi vero hæc et similia audientes et ridentes, insensibiles videbantur. Et quod plus est, dominus noster papa sanctissimus munera eis misit æterna, indulgentiam scilicet peccatorum, si qui contra infideles arma sumpsissent. Quando igitur, quando excitabantur miseri Christiani? O quando erit tempus illud? si videro oculis meis, antequam moriar. Hæc mihi spes, sed valde debilis, sed valde remota est, et pene desperationi jam proxima. Ubi nunc est regnum Franciæ gloriosum, quod jam antiquo tempore Saracenos ex Hispania depulit? ubi Anglorum potentia magna? Hæc duo ad invicem consumpta sunt. Ubi nunc Aragonum rex, infidelium pavor? ubi reliquæ potentiæ et cæteri principes Christiani? Alamani odiosi sunt Hungaris et Bohemis. Hungari cum Polonis pugnant. Ecclesiæ pastores cum pastoribus sunt divisi, barones cum baronibus, civitates cum civitatibus invicem se consumunt, ita ut, si nulla ab extrinseco altera persecutio inferatur, sibimet sufficiant ad ruinam. Et ut silenter insinuem, timeo,

Digitized by Google

frater, timeo ne jam tempus ultimæ tribulationis advenerit. Vehementer angustior, dilecte mi, ista revolvere, cum et plurima restent æque majora prædictis, quæ ex ipso narrationis tædio prætermitto.

Hæc autem pauca, quæ de multis quasi prælibando, non explicando perstrinxi, pro tanto tibi significare curavi, ut primo hæc tanquam a fideli narrante esse vera cognoscas, cognoscendo condoleas, et aliis prædicando denunties, qui ista non credunt, atque fideles animas, si quæ reperiuntur, in mundo gestantes viscera pietatis, orare, clamare, et flere ante pedes divinæ Majestatis inducas, ut in tanto periculo suis fidelibus, vel saltem suo nomini subvenire dignetur. Nam si ab ipso adjutorium nostrum non veniat, frustra exspectatur ab homine, in quo est vana salus, et qui sperat in eo, potius maledictus. Sed et hæc potissima causa est, quæ me tibi ad ista scribenda commovit, ut tu videlicet, qui Christi pietate et animarum zelo succensus es, quique scientia et eloquentia flores, litteram istam quam tibi conficio, dirigas et exornes, ac debita pietate et gravitate componas, quatenus digna fiat in conspectu regum et principum apparere, si forte audiant et convertantur quandoque ad Christi Jesu injuriam vindicandam. Nisi potius e contrario judicaveris, tanto ad sibi fidem præbendam aptiorem esse, quanto non composito, non ornato eloquio, sed stylo simplici conscriptam quisque cognoverit; quod totum vestro judicio derelinquo. Facio fidem verbis, non lacrymis, non dolori, quæ potius quotidie renovantur, orans, et protestans te per viscera Jesu Christi, ut hæc scribas, hæc dicas, hæc prædices toti mundo, et parvis et magnis dominis et prælatis, ut qui possunt pugnando, qui non possunt, saltem orando subveniant. Quod si vellent, Domino permittente, tam facile foret succurrere tanto morbo, quantum ei qui præfata perlegerit, incredibile, imo impossibile videretur.

De cætero, frater, compatere nobis, qui supradicta quotidie videmus et tangimus; compatere magis miseris captivatis, quorum multo gravius est periculum animarum, quam ipsa corporis servitudo. Sed maxime compassionis pietate liquescat supra reliquos Christianos, quos tanta cernimus miseranda perditos cæcitate. Postremo fratres, qui mecum sunt novem numero inter novitios et professos, tuis et aliorum patrum orationibus se commendant. Quam maxime autem orare complaceat, ac aliis commendare civitatem istam, quæ Teucrum pro anno sequenti vehementissime timet, judicioque omnium valde timendum est, quoniam tria millia et eo amplius juvenum Christianorum ad mare conduxit, eosque instruere fecit optime remigare, galeasque continue parat ad pugnam. Quod si istam civitatem ceperit, quod Deus avertat, heu! heu! cæteris Christianis, quos de facili postmodum oppugnare poterit, et per mare et per terram, cum ad præsens alteram solam manum possit extendere ad nocendum. Quare cordialissime exorandum est, ut si obsidionis casus acciderit, ipse adjuvet Deus, quoniam de Italia, unde illi civitati succurri forsitan timuisset, maxime a Venetis, penitus est securus; ex quo non creditur toto suæ tempore vitæ hunc fuisse tam fortiter animatum, tamque dispositum ad hoc, quomodo nunc est; quod et alia jam dictis indicia manifesta demonstrant. Nam triginta millia piconum, totidemque malleorum atque palarum de ferro magnarum modo parari fecit. Tu autem, ad quid ista? considera. Insuper nunquam manducat, et raro cum suis loquitur, quando civitas Constantinopolitana cum suspirio proferatur in medium. Et non immerito; cum per ipsam etiam maris potentiam facile posset acquirere. Adde, si quid ponderis est, quod de omnibus villis, civitatibus et castellis suo subjectis imperio, quæ forte centum millia sunt, decimam puerorum partem de Christianis, quod prius nunquam fecerat, nuper accepit a decem usque ad viginti ætatis annos, quos suos speciales Sclavos et Armigeros, et quod pejus est, Saracenos effecit. Unde manifeste apparet, ut summam omnium breviverbo concludam, nunc infallibiliter instare tempora, ut aut ipse destruat Christianos, aut a Christianis penitus deleatur, quorum primum vehementer expaveo, alterum potius Deus ipse concedat. Quod tamen nec desperandum est. Nam publica inter Saracenos et Teucros fama divulgata defertur, instare tempus destructionis eorum, et jam prætertisse, ut eorum quædam prophetiæ declarant. Sed ex eorum eleemosynis et pietate in pauperes, quod verum est, et ex nostrorum castigatione, quod verius est, usque in præsens esse dilatum, et adhuc et diutius differendum.

O! ubi nunc est dux ille Christianissimus, fortis, pius Gottofredus, Boxon (*sic*), Balduinus et reliqui principes per infinita sæcula gloriosi? qui Christi Jesu sepulcrum de infidelium manibus liberarunt? et ut paulo altius repetam, ubi Carolus ille nobilis Francorum rex, cujus cœlestem et æternam gloriam nulla delebit ætas, nullaque oblivio? qui non modo fortitudine et armis, verum multo magis prudentia et pietate Christi Jesu injuriam vindicatus est, cujusque fidem et cultum in Occidentis et Orientis partibus ampliavit, tantaque et sui et suorum adhuc est gloria, ut ipsum Francorum nomen etiam Barbaris terribile videatur, omnesque Christiani Occidentalium regionum per totum Orientem Francorum nomine appellentur. O igitur reges et principes Christiani, surgite jam, quia tempus est. Adest exemplum, adest honor, adest necessitas, hortatur justitia, religio, fides; ecce communis hostis in conspectu est, qui contra Christum caput erexit, fortis in timidos, in audaces pavidus, quid agitis? Vires, quæ non modo ad resistendum paganis, verum ad Christi nomen ampliandum sufficerent, in vos consumitis, bellaque geri placuit, nullos habitura triumphos. Unde, quæso, Alexandra

Digitized by Google

illi Magno tanta gloria? unde Hannibali Afro, Scipioni, Cæsarique? Profecto, non quia bella clarissima gesserunt, sed quia externis ea gentibus intulere; sed, heu! prob dolor! tanta principibus nostris ad præsens dominandi libido est, ut neque illei damna neque propria pericula sentiant. Tument in se ipsos; sed exeant parumper in campum, et quæ sit eorum virtus, doceant barbaras nationes; quod si nec altera causa invitaret ad arma sumenda, utpote fidei, libertatis et gloriæ, mirum certe si ipsum temporale lucrum corda non raptitet, cum hæ gentes, de quibus agitur, auro et argento plenæ sunt et lapidibus pretiosis; ipsi, ipsorumque quam maxime mulieres nonnisi sericis induantur, et usque ad pedes oneratis incedant margaritis et gemmis; atque non solum scyphis et paropsidibus, verum tabulis argenteis et scriniis, frenisque et sellis aureis abutantur, et, quod audire horrendum est, eorum innumeri nonnisi aureatis calicibus bibunt a templis Christianorum acceptis, in vituperium Christi, et in eorum exaltatione. Quid igitur amplius demoramur? Ecce quod quæritis. Sed quid in talibus et tempus et verba consumo? Cum nisi ipse Deus eorum oculos illuminet, et corda commoveat, cassa omnis exhortatio hominis est. Qua de re, o patres et fratres mei, cum ad aures vestras ista pervenerint, pulsate, quæso, Deum clamoribus, A pulsate suspiriis, sanctos sanctasque precibus interpellate, discurrite per civitates et castra, vocate populum, adunate cœtum, parvorum atque magnorum super his corda compungite, ut a peccatis aliquando abstineant, orationibus sedulis insistant, et intendant pro posse operibus pietatis, quatenus ipse pius et misericors Deus propter hominum peccata commotus ad iram, ipsis e contra bonis operibus mitigetur, et oculo pietatis atque clementiæ Christianum populum parumper aspiciat, caritatem infundat cordibus, prælatis atque principibus sanctam donet unionem et pacem, ut malorum omnium inventor atque inceptor diabolus, qui tot in Christi Ecclesia usque modo scandala seminavit, confusus retrudatur in tartara, exsultent fideles B Ecclesiæ, erubescant et confundantur et pereant infideles, qui usque hodie Christum et Christianos deridenl et subsannant. Quod, si, favente Domino, hæc sacra unio celebretur, secure fratres, (dicaptis et voluntariis) mare transite, quoniam in conspectu vestro multa est terra, exuberans fructibus sempiternis. Te autem, dilecte frater, invito tanto fidentius, quanto cordis tui secreta dignosco. Amen.

Ex Constantinopoli XII dec. M. CCCCXXXVIII.

Tuus siquidem totus frater Bartholomæus de Jano, ordinis Minorum, licet indignus.

NICOLAI BARBARI

PATRICII VENETI

EPHEMERIDES DE CONSTANTINOPOLI ANNO 1453 OBSESSA ATQUE EXPUGNATA (1).

Est ista narratio opus viri qui, quæ ipse vidit eo tempore quo Byzantium a Turcis obsidebatur, summa cura referre videtur. Quæcunque enim inde a 5 Aprilis usque ad 29 Maii evenerunt, ab auctore per dierum notatorum ordinem tam exacte memoriæ prodita sunt, ut nesciam an ab alio exactius. Hinc visum est narrationem Barbari ordine chronologico in medium proferre, ita tamen, ut in quo a cæteris rerum Turcicarum scriptoribus differt, lectoribus in mentem revocemus. Id obiter dicamus quod *Ephemerides* Barbari, antiqua Venetorum dialecto scriptæ, a lingua bene Italiana multum discrepant. Quare traductio accurata eaque Italica hujus documenti inter res maxime optandas ponenda nobis videtur. Id quoque non silentio præteribo quod præter dialecti differentiam, auctor patricius, Venetiis ipsis oriundus, sæpissime contra quidquid ad Genuam (*Zenovexe*, ut ipse loquitur) attinet, manifesta ira invehitur, in quo nec Justiniano ipsi parcit; quare auctor noster caute legendus erit, ubi de Genuensibus sermo est. Ephemerides causam et præludium belli pro auctoris arbitrio particulari referunt.

1452. Martio. Mahometes sultan (*Machomet bej*) cum 40 navium classe Callipoli relicta in Bosporum (*boca de mar mazor*) se confert, castellum Bogasum Kes., 6 mill. Ital. a Constantinopoli distans constructurus.

Medio dein Augusto sultan in castello ad finem C perducto duorum ab imperatore Græco legatorum capita præcidit et sic bellum inchoavit. Hinc cum 50000 mil. exercitu per tres dies urbem cingit. Mari quoque eodem tempore classis Callipolim repetit, ineunte Septembre.

Nov. 26. Navis Antonii Rizii, a Ponto Euxino re-

(1) *Giornale dell' assedio di Costantinopoli 1453 di Nicolo Barbaro, cura Henrici Cornet, ex ms. codice qui in bibliotheca S. Marci Veneta asservatur. Viennæ* 1856 *editus.* — Epitomen damus, Latine conversam, quam vernaculo sermone germanico confecit Dr A. Ellissen in *Anecdotis* (Lipsiæ 1857).

Digitized by Google

versa, quia salutationem militarem omisit, bombardæ A grandioris ictu mergitur; nauclerus post 14 dierum captivitatem sultani jussu ad palum adigitur, accito inter palatinos scriba, Dominici Maistri filio; nautis, paucis exceptis, qui Constantinopolin missi sunt, serra per medium corpus divisis. Sunt qui dicant causam fuisse belli contra Venetos Fabr. Cornerum infecta re Constantinopoli reversum.

1453. Hinc inde Barbarus res quasdam extra temporis rationem narrat. Mense Jan. 1453 sult. vim pedestrem ac navalem maximam urbi admovet. Mense Februario tormenta, decem millium cohorte stipante, prope urbem adducit. Eodem mense Græci cum tribus navigiis Turciam intrant, ac captivos Constantinopoli vendunt, sultani iram accendentes.

1452. Mentio duarum triremium Venetarum duce B Gabriele Trevisano Cpolin appulsarum, quæ jussu senatus Veneti tria navigia oneraria a mari Azovico profecta comitabantur. Navis item Genuensis a papa missa memoratur Isidorum cardinalem (*el gardenal de Rosia*) gestans ut utramque Ecclesiam conciliaret, 200 sagittariis stipantibus, qui urbem male habitam defenderent; octo item naves cum commeatu e Creta aderant.

Nov. 10. Duo magna navigia e Chersoneso Taurica venientia duce Hieronymo Morosino (*Jeroluemo Morexini*) Turcis e castello clamantibus ut anchoras jacerent, ægerrime obedientes mortem tamen effugerunt. Hæc ubi Barbarus retulit, ordine protinus chronologico ut antea progreditur.

Dec. 2. Castelli Turcici milites præsidiarii trire- C mem Venetam Jac. Coco duce Trapezunte (*Trabezonda*) venientem male tractant; quæ tamen incolumis Cpolin pervenit.

1452. Dec. 12 et 13. Ecclesiæ utriusque unio in S. Sophiæ ecclesia solemniter confirmata. Impera tor, cardinalis Russorum, episcopus Mitylenes (Leonardus Chiensis) et Græcorum barones in eadem ecclesia de necessitate deliberant naves Venetas in auxilium urbis retinendi.

Dec. 14. Sequitur quidquid viva voce ac scripto inter cardinalem, episcopum Mitylenensem, magistratus Græcos, prætorem Venetum, naucleros ac 21 spectatissimos in urbe Cpoli Venetos deliberatum fuit, additumque decretum ut memoratæ triremes D Byzantium ne relinquerent. (Conf. Phrantz. 238.)

Dec. 17-20. Duodecim viri nobilium Venetorum post maturam deliberationem decernunt qua ratione ac modo recens decreta senatui Veneto deferenda sint.

1453. Jan. 26. Veneti cum imperatore paciscuntur, ea lege ut ipsorum naves sine hujus permissu urbem ne deserant, et ut onerandi eas atque exonerandi facultas eis semper præsto sit.

Eodem die Justinianus, Genua profectus cum duobus navigiis et 700 militibus auxiliariis, venit Cpolin, et ab imperatore dux copiarum pedestrium et præfectus urbis occidentalis ab exercitu sultanico oppugnatæ declaratur.

Febr. 26. Una navium Venetarum quæ vi pacti abire non debebant, ducta a P. Davanzo cum 6 navibus emporeticis vento secundo adjuta e portu evasit.

Mart. 14. Imperatori hoc sollicitanti dux triremium Tanensium remiges suos ad locorum munitionem et ad palatium prope portam cynegeticam circumvallandum adhibendos tradit.

Mart. 31. Eodem porro sancti Sabbati die, qui quidem cum 29 Maii, qui Martis dies erat, congruit, remiges, jubente Diedo, navis patrono, coram imperatore et magnatibus fossas faciunt.

Aprilis 2. Barthol. Soligus, imperatore ita jubente, portus ostium Cpolin inter ac Peram famosa ista catena ferrea (quæ exacte describitur) occludit.

Imperator, quatuor Venetorum nobilibus hoc rogantibus, quatuor præcipuarum urbis portarum versus continentem custodiam tradit, portam Crescam (χρυσῆν?) Catarino Contarino; secundam Fabr. Cornaro; tertium quæ τῆς Πηγῆς nominatur, Nic. Mozenigo, Blachernarum denique portam Dolphino.

Sequuntur nomina 68 nobilium Venetorum qui urbi obsessæ aderant, inter quos auctor Ephemeridum nominatur medicus navium Tanensium.

April. 5. Sultanus Mahometes cum 160 militibus 2 1/2 mill. Ital. ab urbe castra metatur.

April. 6. Hinc ad milliare unum ad muros mari objectos procedit et paulo abhinc in regione urbis occidentali inde a porta Aurea usque ad Cynegeticam per 6 mill. Ital. castra ponit.

Sub eodem die imperator cum multis nobilibus equitibusque ad portam Auream; prætor autem Minottus cum plurimis Venetis mercatoribus in palatio imperatorio loca sua occupasse traduntur. Legimus insuper quod magnus Dux, primum secundum imperatorem locum tenens portui præfuit, ubi 100 ei equi parati stabant; quod muri maritimi custodia monachis duce Manuele Giagaro (Ἰαγρον Græci appellant) ac Neophyto Rhodensi commissa fuit; quod denique alia quædam urbis regio Dorgano (qui procul dubio idem est cum principe Orchano) et mercenariorum cohorti Turcarum qui a sultano defecerant, custodienda fuit tradita: quæ omnia sicut alia quæ modo retulimus, cum Phrantzæ relatione comparare ac discutere supersedemus.

Eodem die imperator classiarios qui tres supra dictas Venetorum triremes Tanenses, ut et duas alias, quibus Trevisanus præerat, agmine facto procedere jussit, ut et urbis incolis animum adderet et hostibus metum injiceret.

Apr. 9. Concione convocata de classe bene atque utiliter adhibenda deliberant. Inde novem aut decem naves grandiores una cum ducibus nominantur: (5 Genuenses, 3 Cretenses, 1 Anconensis, 1 imperatoria); quæ omnes certamini futuro destinatæ magnam portus catenam cingunt, dum in superiori portus regione 17 aliæ reservantur; inter eas 3 triremes Tanenses cum duabus aliis Venetorum communi securitati consecratæ, et 5 imperatoriæ malo armisque denudatæ recensentur.

Digitized by Google

April. 11. Sultanus tormenta ante muros mari oppositos quadripartita ponit (cf. Phrantzes, qui scribit : Ἐν τόποις τέσσαρσι καὶ δέκα τὰ τείχη τῆς Πόλεως ἔτυπτον). Tres deinde bombardæ ad imperatoris palatium Blachernense; item tres contra portam τῆς Ηγγῆς; duæ in portam Auream, et quatuor in S. Romani portam directæ sunt; e quibus ingens illa 1200 librarum et alia 800 librarum memorantur.

April. 12-17. Duodecimo die Apr. (sec. Phrantzen quinto decimo) classis Turcarum e regione portus Cpolitani anchoras jacit; cujus, Barbaro auctore, numerus fuit 145, e quibus 12 triremes plane armatæ, 70-80 liburnæ majores, 20-25 parandariæ (onerariæ in belli usum), cæteræ actuariæ traduntur. Huc adde navigium onerarium æneis globis (verisimilius autem lapidibus projectilibus), materie bellica onustum Sinopense. Classis Turcica longe ab urbe littus Anatolicum tenet. Qui in urbe obsidentur aggressionem hostium in armis assiduo exspectant. Intus præter tormenta indesinenter explosa et leves contra Janissarios pugnas nihil memoratu fit dignum.

April. 18. Ea quæ diem Aprilis decimum octavum præcessit nocte aggressio Turcarum primo a Græcis paululum tremefactis repellitur; occidere Turcæ plusquam ducenti.

April. 20. Vicesimo obsidionis die quatuor Genuensium naves auxiliares Hellespontum intrant, quæ post 2 aut 3 horarum pugnam Turcarum aggressionem fortuna adjuti repellunt; sole dein occidente obsessorum triremes Genuensibus obviæ hos cum jubilo ac musices concentu in portum intromittunt.

Aprilis 21. Mahumetes cum 10000 equitibus ad classem procedit, in copiarum navalium præfectum acerbe invehitur et vita incolumi munus abdicare jubet; cui Petri Lauredani filius jactabundæ memoriæ (fortasse rei Venetæ desertor aliquis) classi præficitur.

Ad eumdem diem dira vastatio ab hostium projectilibus in regione occidentali facta, turris ad S. Romani portam sitæ ruina; conamina obsessorum ad reficiendum damnum referuntur.

Aprilis 22. Die Dom. Turcarum hoc die naves 3 mill. Ital. itinere terrestri a Bosporo in portum Cpolitanum transportantur. Auctor noster non sine animi ægritudine refert, 72 naves armatas cylindris impositas per montem cui Pera ad septentrionem insidet, a lixis et plebecula Turcica manibus tractas fuisse. Cpolitani in urbe inclusi, quorum paucis navibus utrinque periculum ab hostium classe imminet, triremem unam præsidii loco ad fretum quod Peræ adjacet ponunt, navali præfecto signum daturam, ubi hostes forte aggressionem conarentur.

Aprilis 23. In æde S. Mariæ (Hodegetriæ, ut videtur) viri ad hoc convocati deliberant quomodo hostium naves e portu ejiciendæ forent.

Aprilis 24. Domnus Jac. Cocus, triremis illius Trapezuntinæ patronus, duas naves onerarias, comitantibus duabus triremibus armat. Sed Genuensium Peram habitantium præfectus ea de re sultanum certiorem facit; ac Genuenses ipsi, homines perfidissimi, cum ducibus Venetis hosce permovent ut propositum conamen alii nocti reservarent, auxilium suum pollicendo, re vera autem Turcis omnibus viribus auxilium laturi.

April. 25-27. Hoc temporis intervallo quo nil memoratu dignum accidit, Barbarus infortunia ulteriora Numinis divini ultionem esse opinatur ob peccata quorum ætas ista rea esset.

April. 28. Ea nocte duæ triremes Gabr. Trevisano et Hier. Morosino equite atque Jac. Coco ducibus, Turcarum naves in portu igne cremandi spe destituuntur. Fusius id conamen Barbarus quam cæteri omnes narrat.

April. 29. Navarchus Diedus ducem triremis Trapezuntinæ in Coci destituti locum Dolphinum nominat; cui in custodienda Blachernarum porta Jo. Lauredanus substituitur. Quæ damna obsidentes obsessis inferunt, ab hisce illico reparantur. Nihil præterea quod memoria dignum sit, actum in mense aprili.

Mali. 1, 2. Idem de duobus hisce diebus dicendum. Alimentorum in urbe penuria.

Maii 3, 4. Cpolitani hostibus in portu duas bombardas opponunt; Turcæ duas ejusdem generis machinas ponunt. Per decem dein dies ac totidem noctes utrinque tormenta sudant sine effectu memorabili. Imperatoris jussu navis actuaria versus Negroponti insulam mittitur, Venetorum classem exquisitura et a J. Lauredano postulatura ut urbi in extremis agenti sine mora succurreret. Et hæc quidem sub vexillo Turcico et simulato Turcarum vestimento Archipelagum pervadit, sed re infecta Cpolin revertitur.

Maii 5. Turcæ plures bombardas in monte Peræ imminente sistunt, atque inde hostium naves in portu per totam catenæ magnæ longitudinem tormentis petunt. Et tertius quidem æneus globus projectus Genuensem navem mercibus ac commeatu plenam in maris ima detrudit. Christianorum inde naves Peræ mœnia non sine damno repetunt. Turcæ postquam eadem tormenta Kynegion versus sine effectu direxissent, postremo iis quæ mœnia interiora tegebant, addidere.

Maii 6. Hac quoque Dominica die tormenta perpetuo fulminant.

Maii 7. Aggressio nocturna a 30000 Turcis facta fortiter repellitur; in qua clamores stupendi ad Anatolicum usque mare pervadentes fecerunt ut urbis defensores terra marique ad pugnam se accingerent. Nil tamen a Turcis ultra tentatum, nisi quod abiturientes ignem portæ Palatinæ subdunt; quam deinde Græci muro obstruunt. Naves priori circa catenam statione potitæ sunt.

Maii 8. Decretum a Duodecimviris est ut triremes Tanenses exoneratæ in armamentarium transportarentur. Navibus sic exonerandis armata manu

Digitized by Google

obsistunt, ne sub arbitrium Græcorum caderent, triremes dicentes sibi pro domibus esse ; mari, neque vero in continenti sibi vivendum aut moriendum esse. Hæc sententia vicit ; et ipsi et navarchus in littore Peratico remanent. Tormenta circa portam S. Romani perpetuo globos projiciunt.

Maii 9. Dom. Gabr. Trevisanus ex voluntate Duodecimvirorum sic jubentium 400 milites e duabus triremibus arcessitos muro terrestri custodiendo impendit.

Maii 10. In concione habita a duodecim viris in æde S. Mariæ Dom. Diedus navarchus classis ea lege designatur, ut portus totiusque rei maritimæ curam pro libito gerat.

Maii 11. Idem tormentorum funestus labor.

Maii 12. Turcæ 50000 cum solitis clamoribus et strepitu tympanorum tibiarumque dissono clangore murum circa palatium situm adoriuntur ; sed misericordia Jesu Christi perniciem extremam ab urbe hac vice avertit, quia, ut Barbarus opinatur, Cpolis excidium secundum S. imper. Constantini prophetiam non præsenti, sed ulteriori lunæ phasi reservatum esset.

Maii 13. Dom. Trevisanus classis præfectus cum militibus suis ad terram mœnia defensurus læsa appellit. Eo loco ad expugnatam usque urbem non recedit. Secundum Phrantzem inter Kynegion et palatium Cæsareum pastorem se, non mercenarium gessit.

Tormentorum per id tempus non interruptus ignis contra murum occidentalem.

Maii 14. Turcæ, ut jam vidimus, tormenta a monte Ἁγίου Θεοδώρου per Peram versum Κυνηγίου portam e regione portus trahunt et postmodum pone portam S. Romani ponunt, ubi murus pessime laborabat, quamvis obsessi damnis illatis pro viribus mederi studerent. Trecenti viri maximam partem pyrotechnitæ et sagittarii istam portam occupant, omnes peregrini, exceptis Græcis, quorum pusillanimitatem auctor noster severe castigat.

Maii 15. Tormentorum irrequieta explosio et partium inde læsarum sedula reparatio ; cæterum induciæ.

Maii 16. Turcarum aliquot naves actuariæ catenæ circa portum appropinquant et obsessorum naves adoriuntur ; subito autem metu ne repellantur inviti, retro abeunt. Cuniculi a Turcis effossi circa portam Kaligariam a Magno duce detecti frustratique.

Maii 17. Quinque Turcarum naves explorandi ergo ad catenam usque portus procedunt, sed 70 ictibus iisque irritis excepti qua maxima poterant celeritate aufugiunt. At omnes metuunt ne hostis totis viribus urbem adoriatur, cui resisti posse omnes desperabant.

Maii 18. Turcæ per noctis spatium machinas illas turritas, a Barbaro quoque nostro cum admiratione memoratas, conficiunt ; nec satis mirari potuit Turcas id quatuor horis confecisse quod omnes Christiani Cpolin habitantes totius mensis spatio facere nequivissent. De summa hac arce Turcæ immane quantam sagittarum molem in urbem projecerunt, ut qui intus essent extremo timore afficerentur.

Maii 19. Hoc demum tempore pons conjunctis navibus confectus a Galata ad Kynegion exsistere cœpit, ut Barbarus dicit ; secundum Phrantzem vero post naves transportatas locum habuerit, ut taceamus chronologiam confusiorem Leonardi, qui eum ante pugnam navalem factum esse cum totius mensis differentia censet. Certe Ducas hac in re cum Barbaro nostro propius consentit. Turcæ globos æreos in hostes torquere et aerem clamoribus replere non desistunt ; obsessi damna illata reparant.

Maii 20. Barbarus inclusorum conatus ut muros hiantes reficerent refert, cui operi mulieres, pueri, senes, ecclesiastici vires suas impendebant. Mentionem præterea ingentis illius machinæ facit 1200 libr. lapides emittentis, et qua inflammata non mœnia tantum, sed urbis pavimentum ac naves in portu vehementissime concutiebantur.

Maii 21. Tota classis hostium diu ante solis ortum aggressionem minatur ; postquam autem obsessorum navigia ad pugnandum parata circa magnam catenam vidissent, nihil tentarunt, imo recesserunt.

Iidem cuniculum a Turcis suffossum ubi detexissent prope portam Caligariam, obstruxerunt, fossoresque trucidarunt. Nihilo secius hocce die murus et turris ipsi propinquus admodum læsa sunt, et qui intra urbem erant, indefesso labore atque ærumnis membra ægra habebant.

Maii 22. Cuniculus prope portam Caligariam denuo obstructus spem fossorum fefellit. Miro autem cœlesti spectaculo conspecto (Barbarus communem lunæ ellipsim nuncupat), Cpolitani, prophetiæ Constantini imp. memores, signum ruinæ imminentis, Turcæ victoriæ pignus viderunt.

Maii 23. Tertius porro cuniculus prope Caligariæ portam et palatium imperatoris inventus causa fuit cur machinarum bellicarum artifices aliquot manu caperentur ; qui postquam jussi dixissent ubi locorum alii cuniculi structi essent, abscissis capitibus per muros in Turcarum castra dejecti sunt. — Hoc eodem die navis actuaria, quarto ejus mensis die, ad quærendam Venetorum classem in Archipelagum missa, Turcicarum navium insidias elapsa in portum revertitur. — Urbs continuo tormentorum labore infestatur.

Maii 24. Quartus quem denuo prope Caligariæ detexerunt portam cuniculus murum haud parum læsit. Ferox inde a Turcarum castris clamor ac jubilatio propter pugnam aleatoriam jamjam instantem. Ultimus cuniculus prope supra dictam portam repertus in urbe inclusos maxime terrefecit. — Machinæ bellicæ ignem ac lapides in urbem emittere non cessant.

Maii 26. Ignes festi late patentes et jubilatio in Turcarum castris propter urbem proximo die vi adoriendam. Cpolitani Deiparam precibus ac supplicis

Digitized by Google

adeunt ut a gentilium furore liberarentur. — Ominosa trepidatio in navibus Turcicis.

27 Maii. Domin. Postera quoque nox festis Turcarum illustratur ignibus. Clamores sublati obsessorum aures obstrepunt, ad Asiæ usque littora profusi. Ingentia muri labentis rudera cum fragore procidunt, cui rei mederi Cpolitani in vanum conantur.

Maii 28. Sultanus ad tympani sonum per castra edici jubet ut suo quisque loco maneret, mortem minatus ei qui aliter fecerit, ob urbem postero mane omnibus viribus premendam. Jam igitur 2000 scalæ admoventur. In Turcarum castris alii alios prælæ exspectatione inflammant : quippe qui tot Christiana mancipia prehensuri sint ut uno aureo duo sint habituri. Græcorum barbas laqueis torquendis se adhibituros esse jocabantur, unde canes suos alligarent. — Machinæ extremo ardore lapides evomunt. Barbarus Græcorum avaritiam ac perversitatem strenuo vituperat. Non enim nisi data pecunia auxilium vendiderunt eaque re urbi immane quantum damni intulerunt. — Jubente dein præfecto, Veneti ad murum interiorem consistunt ut (sic enim præfectus eorum monebat) per Deum immortalem, terræ salutem et omnium Christianorum honorem vivant et moriantur. — Nec minus classiarii circa magnam portus catenam ad pugnam se accingunt. — Interim sultanus cum 10000 militibus ad classem provehitur et postquam cum navarcho et cæteris polemarchis Baccho largissime ad ebrietatem usque indulsisset, in castra revertitur. — Per totum istum diem grave Turcicum tympanum resonat et nox insequens festis ignibus maxime conspicua est et clamoribus qui auctori nostro ex imo inferno venire videntur, resonat ; et dum Turcæ diu noctuque Mohamedem precibus pro obtinenda victoria prædaque fatigant, Christiani ante Delparam et omnes sanctos provoluti cum gemitu ac lacrymis liberationem e manibus gentilium impense efflagitant. Atat Deus Dominus noster pro voluntate sua inexorabili decrevit ut eo ipso die caput Græcorum in manus Mohametis veniret (*el nostro Signor Dio de la aspra sententia contra Griexi, che el volse che questa zittà andasse in questo zorno in man de Macomet*).

Maii 29. Barbarus antiquas de excidio regni Græci prophetias rememorat, quarum adimpletio secundum plurima indicia huic ipsi dici reservata fuerit. Tertia ante solis ortum hora sultanus trinos exercitus, quorum unusquisque 50000 armatos haberet, urbem versus procedere jubet. Prima quidem cohors Christianis constabat quos Turcæ ad pugnæ societatem coegerant ; secunda turba imbelli (*zente menuda, zoè vilanie tal zentaia*) ; tertia autem janissariis et exercitus robore composita erat ; post quos tandem sultanus locum suum occupabat. Ac primi illi scalas muris admovere conantes, ingenti cum damno repelluntur, sed ab insequentibus tanta violentia ad muros adiguntur, ut uno vel altero modo pereundum ipsis esset. Ut Barbarus monet, sultanus Christianos istos propterea in prima acie constituerat ut certissimæ morti exponerentur, Turcarum autem vitæ parceret, et ut per eorum vel irritam aggressionem defensores urbis fatigaret ; id quod re ipsa evenit secundæ aciei processione licet a sagittariis et bombardariis urbis multo cum sanguine repellatur. Deinde tertia sultani acies novis viribus et cum clamore longe lateque audito, janissarii et robur exercitus leonum instar prorumpunt. Non obstantibus multitudinis urbanæ, præsertim mulierum, precibus ac lamentationibus, et quamvis propugnatores in muros fortissime certarent, oriente sole Turcæ pulvere e tormento illo maximo efflata obtecti trecenti primo muros transgressi sunt. Sed postquam et hi ipsi audaciam morte expiassent, idemque stratagema renovatum fuisset, postremo ad 30000 milites per disjectas circa S. Romani portam muri partes cum impetu, qualis ferarum esse solet, in urbem irruperunt. Tot vero in ea strage Turcæ ceciderunt, ut, si Barbaro fides, 40 naves onerariæ cadaveribus transportandis vix sufficerint. Idem refert præterea Justinianum vulneratum et, Turcas jam urbe potiri clamantem, fugæ omnibus causam exstitisse. In urbe vi capta Turcæ nulla ætatis sexusque ratione habita sanguinem fundunt, donec inermes, inter quos mercatores Venetos qui in cellis se abdiderant, pretio vendere satius esse judicarint. Sancti Marci et imperatoris vexillis e torribus direptis imperatoris, substituitur *canis* Turcici ut nuncupant. Urbis itaque expugnatione cognita quicunque 70 naves in portu tenebant et magna classis per Hellespontum adfuit, ne præda ingenti frustrarentur, quæ eo ipso momento temporis navigiis imponi cœpta erat. Refert Barbarus quod Turcæ omni domui, monasterio, ecclesiæve quam ingressi erant, vexillolum præfixerunt quod eos qui prædandi causa subsequebantur ab ulterius procedendo avocabat. Plus 200000 ejusmodi signaculis per totam urbem affixa fuisse videntur, siquidem magna pars domuum decem ejusmodi signis decorata erat. Christianorum deinde strages tanta fuit ut viæ publicæ vel post imbrem aquis, sic sanguine inundarentur, et cadavera in Propontidem projecta pomorum instar in æquore natarent. Auctor noster de vita et morte imperatoris nihil certi compertum esse dicit, nisi quod, ut aliqui memorant, corpus ejus inter eos inventum est qui a Turcis portam S. Romani intrantibus oppressi fuere (1). Id quoque refert Barbarus quod Venetiani superstites id egerunt ut res suas, præsertim naves, in tuto collocarent. Inter eos qui salva vita evaserunt, præ-

(1) « De l'imperador mai non se potè saver novela di fatti soi, nì vivo, nì morto ; ma alguni dixe che el fo visto in nel numero di corpi morti ; el qual fo dito, che el se sofega al intrà che fexe i Turchi a la porta de san Romano. » In margine ms. Veneti legitur : « L'imperator, pregava che li suoi l'amazasse, et si messe nella furia con la spada, et casco, et rilevo, poì recasco ; et così morì. »

Digitized by Google

fectus triremium Tanensium, Diedo, quem æque ac auctorem Ephemeridum harumce et navarchum Fiurianum præfectus Genuensis Peræ captum postea libertate donavit, et qui cum trireme rupta portus catena in mare pervenit. Hieronymi quoque Morosini triremis, et Trapezuntina duce Dolphino, qui loco successerat, et quæ die 28 Apr. 164 de suis perdiderat, evaserunt. Incolumes porro aufugerunt triremis Gab. Trevisani a Turcis capti, et tres naves Cretenses quæ propter absentiam Turcarum per superiores urbis regiones despersorum aufugerunt. Minus constat quoad naves Genuensium servatas et 5 navigia imperatoria denudata quæ hosti in prædam cesserunt. Brevis fit præfecti Veneti supplicio traditi mentio. Numerus captivorum ut Barbarus scribit, est 60000; præda a Turcis facta 200000 A aureorum; alii minorem numerum tradunt. In fine Ephemeridum auctor nomina dat 1) primatum Venetorum qui in pugna contra Turcas ceciderunt; 2) eorum qui cum navibus incolumes evaserunt (33); 3) eorum qui in captivitate remanserunt, quorum quidem 800 infra annum 2000 aureorum pretio redempti sunt; 4) omnium nobilium Venetorum qui Constantinopoli degebant ipso invasionis die (68); 5) eorum qui per totum obsidionis tempus perierunt (60-68). Obvia habes illustrissima reipublicæ Venetæ nomina, Bembo, Contarini, Mocenighi, Cornaro, Nani, Gritti, Loredano, Pisani etc., salvis tamen erroribus forte a librariis commissis. Quæ de magistratuum ibidem Græcorum occisione feruntur inter versiones apocryphas amandanda videntur.

ANONYMI

NARRATIO DE VITA MOHAMMEDIS.

(Ex codice Rehdigerano ed. Dr W. Gass in App. ad *Gennadium und Pletho*.)

Ὁ τρισκατάρατος καὶ ἀθεώτατος Μωάμεδ, ὃς καὶ παρὰ τοῖς Ἀγαρηνοῖς τοῖς αὐτῷ ὑπηκόοις Μαχούμετ ἐπονομάζεται καὶ προφήτης μέγας παρ' αὐτοῖς καὶ ἴσα Θεῷ τιμώμενος, ἐφάνη μὲν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως ἔν τινι μέρει τῆς Αἰθιοπίας γεννηθεὶς ἐξ Αἰθιόπων γονέων, ἐμεγαλύνθη δὲ καὶ ἐς τόδε ἦλθε φθάσας, ἐπὶ τὸ χεῖρον προκόψας τῇ ἀληθείᾳ, τρόπῳ τοιῷδε. Μοναχός τις Γεράσιμος ἐπονομαζόμενος, ἄκρος Ἀρειανὸς ὢν καὶ Πνευματομάχος, ὥς φασιν, ἐξ Ἰσαυρίας ὁρμώμενος, ἀνατραφεὶς ἔν τε τῇ Κωνσταντίνου καὶ ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει καὶ πολλὰ βιασθεὶς ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν, ἀρνήσασθαι τὸν Ἀρειανισμὸν καὶ τὰς λοιπὰς αἱρέσεις, ὑφ' ὧν κατείχετο, οὐκ ἐπείσθη. Τοίνυν ἵνα μὴ πολλοῖς σκάνδαλον ἀπωλείας εἴη σοφὸς ὢν ἄλλως, ἐξωρίσθη ἐν τοῖς μέρεσι τῆς κοίλης Συρίας ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων. Ἔν τινι οὖν ἐκεῖσε σπηλαίῳ οἰκῶν παρὰ βασιλικὴν ὁδὸν, ἵνα προσαιτῇ εἰς τὸ ἀποζῆν, ἐπεὶ μεμισημένος ἦν μετερχόμενος ἐς τὰ μάλιστα ἀστρονομίας καὶ ἀποτελεσματικῆς μεθόδου, καὶ τοὺς παριόντας ὁρῶν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶδε μετὰ τῶν ἄλλων ὁδοιπόρων καί τινα νέον, τὸν ῥηθέντα δηλαδὴ Μαχούμετ, ἐλαύνοντα καμήλους ὀλίγους καὶ εἰς ἐμπορίαν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ Μεσοποταμίας κατερχόμενον. Οὗτος γὰρ ὁ ῥηθεὶς Μωάμεδ ἀπορφανισθεὶς καὶ κομιδῇ νέος περιερχόμενος ἑκάστου θύραν καὶ ὑπὸ τῶν περιττευμάτων τρεφόμενος, ἰδοῦσα τοῦτον γυνή τις χήρα πλουσία πάνυ, Φατουμὰ τὸ ὄνομα, καὶ ἀραμένη ἐν τῷ αὐτῆς οἴκῳ καὶ ἀνατρέφουσα ἔπεμπε τοῦτον B καθ' ἡμέραν, τὰς ἰδίας αὐτῆς βόσκειν καμήλους. Ἀνδρισθέντος δὲ τούτου ἐρασθεῖσα αὐτοῦ ἡ γυνὴ, συνεγένετο αὐτῇ πορνικῶς· φωραθεῖσα δὲ καὶ τὸ ὄνειδος ἐκφυγεῖν ἐθέλουσα τῶν πολλῶν φανερῶς τοῦτον ἄνδρα πεποίηται· δοῦσα δὲ αὐτῷ μέρος τι τῶν αὐτῆς ὑπαρχόντων εἰς ἐμπορίαν ἐξέπεμψε· ἠνιᾶτο δὲ ἄλλως, ὅτι σεληνιαζόμενος συνεχῶς οὐκ ὀλίγον αὐτῇ ὄνειδος ἐνεποίει, ὅθεν παρήγγειλεν αὐτῷ ζητεῖν καὶ ἐρωτᾷν, ὅπου ἂν παρεγένοιτο, εἰ ἄρα δυνηθείη εὑρεῖν τινα θεραπευτὴν ἰατρὸν τοῦ ἐλευθερῶσαι αὐτὸν τοῦ πάθους. Τοιγαροῦν καθήμενος ὁ ῥηθεὶς μοναχὸς ἐν τῇ ὁδῷ καὶ ἰδὼν τὸν Μωάμεδ πορευόμενον, ἐπυνθάνετο αὐτοῦ ἐκ ποίας ἔρχοιτο πόλεως· μετὰ πολλὰ δὲ αὐτὸς τοῦτον ἐρωτήσας, ὅτου χάριν προσμένει παρὰ τὴν ὁδὸν· ἀλλ' ἁπλῶς ἕτερος; Θατέρου πυνθανόμενος, ὡς ἤκουσε μετὰ τῶν ἄλλων ὁ C Μωάμεδ, ὅτι μετέρχεται καὶ ἰατρικὴν ἐπιστήμην, περιχαρὴς ὥσπερ γενόμενος καὶ τὸν αὐτοῦ σεληνιασμὸν ἀπαγγείλας, ὡς ἤκουσεν ὅτι δύναται τοῦ τοιούτου πάθους αὐτὸν ὁ μοναχὸς ἐλευθερῶσαι, δοὺς αὐτῷ μέρος τι δαπάνης ἀφῆκεν εἰπὼν, Ἐν τῷ ἐπαναστρέφειν με ἐξ Ἱερουσαλὴμ ἀναβιβάσω σε μετ' ἐμαυτοῦ ἐν τῷ ἐμῷ οἴκῳ ἐς Μεσοποταμίαν ἕνεκεν ἐμοῦ τε καὶ ἄλλων ἰατρείας πολλῶν, ἐπεὶ ἡ χώρα ἄπορεῖ κομιδῇ ἰατροῦ, εἰς τὸ συλλέξαι χρήματα καὶ ἀνειμένην καὶ ἀνώδυνον διαβιβάζειν ζωήν. Εἰς Ἱερουσαλὴμ τοίνυν κατελθὼν καὶ ὁμιλήσας τισὶ τῶν αἱρετικῶν, καὶ μάλιστα Ἰουδαίοις καὶ Νεστοριανοῖς, ὡς λίαν ὢν φιλόλογος, ἀλλὰ δὴ καὶ Ἰουδαίοις σοφοῖς

Digitized by Google

περιτυχὼν, καὶ διδαχθεὶς ἐξ Ἰουδαίων μὲν μοναρχίαν καὶ περιτομὴν καὶ ὄνομα προφητῶν καὶ τὴν εὐγένειαν Ἀβραὰμ, ἐκ τῶν Πνευματομάχων δὲ πνευματομαχίαν, ἐξ Ἡμεροβαπτιστῶν δὲ τὸ καθ' ἑκάστην λούεσθαι, ἐπὶ ἀφέσει δῆθεν τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, κακῶς ἐξηγουμένων τὴν τοῦ Ἡσαΐου φωνὴν, τὸ, *Λούσασθε καὶ καθαροὶ γίνεσθε*, ἐκ δὲ Νεστοριανῶν αὖ καὶ Ἀρειανῶν τὸ μὴ εἶναι ἀληθῆ Θεὸν τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ προφήτην μέγαν ἐλθόντα ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου, ταύτας καὶ ἄλλας τῶν ἀσεβῶν σπορὰς συλλεξάμενος ἐκεῖθεν νέος ὢν καὶ πυρσολάτρης ἔτι ἐν τῷ ἐπαναχάμπτειν αὐτὸν δυσὶ περιτυχὼν Ἰουδαίοις μετερχομένοις τὴν ἰατρικὴν συνοδοιπόρις τούτῳ ἐς Μεσοποταμίαν εἶναι προσεποῦσι καὶ περιχαρὴς γεγονὼς, ὡς μέλλων καὶ ὑπ' αὐτῶν ἰατρευθῆναι, ὡς ἐκεῖνοι διισχυρίσαντο, ἦνυε τὴν ὁδὸν μετὰ αὐτῶν. Ἐν δὲ τῷ τόπῳ γενόμενοι, ἔνθα τὸν ῥηθέντα μοναχὸν εὗρεν οἰκοῦντα παρὰ τὴν ὁδὸν, ἀνελόμενος αὐτὸν κατὰ τὸ πρὸς αὐτὸν σύνθημα καὶ ἐπὶ τῆς καμήλου τοῦτον ἀναβιβάσας ἦνυον τὴν ὁδοιπορίαν· κατὰ τὴν ὁδὸν ἀναδιδάξαντες αὐτὸν ὁ μὲν μοναχὸς τελείως τὸν Ἀρειανισμὸν, οἱ δὲ Ἑβραῖοι τὴν περιτομὴν ὡς σύνθημα ποιησάμενοι μετ' αὐτοῦ, ἐλέσθαι τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν τὸν Μωάμεδ, μόνον εἰ ὑπ' αὐτῶν ἰατρευθείη. Ἐν τῇ ἰδίᾳ τοίνυν τούτου πατρίδι τῇ Μεσοποταμίᾳ ἀνασωθέντες λαβὼν τὸν μοναχὸν καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐξένισεν αὐτοὺς παρὰ τὸν ἴδιον οἶκον, δοὺς τῷ μοναχῷ ἰδίως οἶκον σμικρότατον ἐγγὺς τοῦ αὐτοῦ οἴκου εἰς τὸ καταμένειν. Πολλῶν δὲ φιλονεικιῶν γεγονυιῶν μετ' ἀλλήλων, τοῦ τε μοναχοῦ μετὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ αὖ ἐκείνων πρὸς αὐτὸν διισχυριζομένων καὶ ἀμφοτέρων, ὡς ἄρα ὁ Μωάμεδ ἐδιδάχθη τὴν σφετέραν θρησκείαν, ὁ μοναχὸς ἠθέλησε τοῦ Μωάμεδ χωρισθῆναι. Ὡς δὲ παρεκλήθη προσμεῖναι καὶ ὃ ἂν αὐτὸς εἴπῃ πρᾶξαι, θεμάτιον ὁ μοναχὸς ποιησάμενος περὶ τοῦ Μωάμεδ, καὶ εὑρὼν ἐν αὐτῷ ὡς μέγας γενήσεται Μωάμεδ καὶ αὐξήσει, εἰ αἱρεσίν τινα καὶ θρησκείαν ἐπαναλάβηται, προσκαλεσάμενος τὸν Μωάμεδ, ἔφη πρὸς αὐτόν· Εἰ ἀκούσεις μου τῆς συμβουλῆς, ὅσον οὔπω μέγας γενήσῃ. Τοῦ δὲ ὑπακούειν συνθεμένου ἔφη αὐτῷ· Ὅτε πίπτων εἰς τὴν γῆν σεληνιάζῃ, ἀνιστάμενος λέγε, ὅτι Τὸν ἄγγελον Γαβριὴλ ὁρῶν πρὸς ἐμὲ ἐρχόμενον καὶ ὁμιλοῦντα, μὴ δυνάμενος ἀντοφθαλμῆσαι τῇ λαμπρότητι τοῦ προσώπου αὐτοῦ πίπτω, ὡς ὁρᾶτε, ἐς γῆν.— Καὶ ὁ μοναχὸς, ἰδὼν τοὺς, ἐγχωρίους τελείως βαρβάρους καὶ δεισιδαίμονας καὶ ἑτοίμους δέξασθαι, ἃς πρὸς αὐτοὺς ἐρεῖν φλυαρίας ἐσκαιωρήσατο, ἔλεγε τοῖς παροῦσι καὶ ὁρῶσι τὸν δαιμονιζόμενον· Θεωρεῖτε ἃ γίνεται, βλέπων τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀγγέλους ὁ Μωάμεδ ἔνθους γίνεται. Ὡς δὲ ἀνίστατο οὗτος, καὶ κατὰ τὴν ὑποθήκην τοῦ μοναχοῦ ἔλεγεν, ὡς ἄγγελον θεωρῶν πίπτει· ὁ δὲ μοναχὸς προφήτην τοῦτον ἐκάλει πλανῶν τοὺς ἀκούοντας. Ὡς δὲ καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Μωάμεδ ἤχθετο, ὡς καταφάγοι τὸν αὐτῆς ἅπαντα πλοῦτον, ὁ μοναχὸς ἀπελογούμενος αὐτῇ ἔλεγε· Μὴ δυσχέραινε, καθότι ὁ Μαχούμετ μέγας προφήτης ἐστί. Ἀκούουσα δὲ ταῦτα καὶ πιστεύουσα, οἷα γυνὴ, ταῖς ἄλλαις τῶν γυναικῶν ἐνουθέτει καὶ ἐκήρυσσεν, ὡς ὅτι μέγας προφήτης ἐστὶν ὁ Μωάμεδ· ἐκ δὲ τῶν γυναικῶν εἰς ἄνδρας διελθοῦσα ἡ πλάνη βαρβάρους ὄντας καὶ λίαν ἀμαθεῖς, ἐπιστεύετο εἶναι ὁ ῥηθεὶς προφήτης Θεοῦ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ μοναχὸς προκόπτον τὸ αὐτοῦ βούλημα, ᾠήθη δεῖν καὶ πίστιν καὶ νόμον ἐκείνοις δοῦναι ἐπὶ συστάσει δῆθεν τοῦ Ἀρειανισμοῦ καὶ τῶν λοιπῶν αἱρέσεων, ὧν εἵνεκα ἐξόριστος ἦν· καὶ καθίσας ἔγραψε βιβλίον, τὸ λεγόμενον *Κορὰν*, ὅ ἐστι Θεοῦ νόμος, ἐγκατασπείρας ἐν αὐτῷ ἅπασαν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν, διδάσκων μὴ ἔχειν τὸν Θεὸν μήτε Λόγον μήτε Πνεῦμα, καὶ τὸν Χριστὸν οὐ Θεὸν εἶναι, ἀλλὰ μέγαν προφήτην, καὶ ἄλλας πλείστας φλυαρίας συνεγράψατο· δοὺς δὲ τῷ ἰδίῳ μαθητῇ Μωάμεδ ἐξεφώνησε τοῖς ἀνοήτοις ἐκείνοις, κατεληλυθέναι τῷ Μαχούμετ ἐξ οὐρανοῦ τὸ βιβλίον τοῦτο παρὰ τοῦ ἀγγέλου Γαβριὴλ κοιμωμένῳ· οἱ δὲ ἐπίστευον οὕτως ἔχειν, ὡς ὁ μοναχὸς ἠσφαλίσατο περὶ τοῦ νέου νόμου. Οἱ δὲ προῤῥηθέντες Ἰουδαῖοι δυσχεράναντες τῷ Μωάμεδ καὶ μὴ θέλοντες αὐτὸν ἰατρεύειν ὡς μὴ ἐξακολουθήσαντα τῇ αὐτῶν θρησκείᾳ μᾶλλον ἢ ταῖς ὑποῤῥήσεις τοῦ μοναχοῦ, θέλων καὶ αὐτοὺς ἱκανοποιῆσαι, παρεδέξατο ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἠθῶν τήν τε περιτομὴν καὶ τὸ ὑπονομάζειν μόνον τοὺς προφήτας· τὰ δὲ γεγραμμένα ὑπό τε Μωσέως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν, ὡς τῷ μοναχῷ ἔδοξε, πέπραχε περὶ τούτων. Τούτων οὕτως γενομένων καὶ τῶν ἐγχωρίων πιστευσάντων τῷ νέῳ νόμῳ τοῦ Μωάμεδ ἀποροῦντες ἀρχῆς ἐξ ὑποθήκης τοῦ μοναχοῦ, καὶ ἄρχοντα τοῦτον ἑαυτοῖς ἐποιήσαντο, ὡς εἶναι ὁμοῦ καὶ νομοθέτην καὶ προφήτην καὶ βασιλέα· τότε καὶ στρατιωτικὸν σύστημα ποιησάμενος ἐλῃζετο τὰς πέριξ κωμοπόλεις. Ἀκουσθεὶς δὲ τῷ βασιλεῖ Ἡρακλείῳ ἀπέστειλε στρατὸν πρὸς αὐτὸν, καὶ παραγενόμενοι οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖσε ἄρδην τοὺς ὑπουργοὺς Μωάμεδ ἀποκτείνουσιν· αὐτὸς δὲ φυγὼν μετ' ὀλίγων τινῶν στέλλει πρὸς βασιλέα πρεσβείαν καλῶν ἑαυτὸν δοῦλον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀξιῶν, ἵνα ἐάσῃ τοῦτον ἀναπαύεσθαι ἐν ἑνὶ μέρει τῆς Αἰθιοπίας, διδόναι τῷ βασιλεῖ φόρον· ὁ δὲ πεισθεὶς εἴασε τοῦτον.

Μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Ἡρακλείου συγχύσεων οὐκ ὀλίγων παρὰ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν γεγονυιῶν εὑρὼν ὁ Μωάμεδ ἄδειαν ἐλῃζετο τὴν Συρίαν· εἶτα ἐξ ὀλίγου ἢ ἐκ μηδενὸς εἰς πολὺ ἀποκαταστὰς διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας, διέφθειρε τὸ πολὺ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς. Μετὰ δὲ τοῦτον οἱ διάδοχοι αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπόλοιπον τελείως ἀπώλεσαν καὶ διέφθειραν καὶ ἠφάνισαν.

Τοῦτο μὲν ἐν συνόψει εἴρηται περὶ τούτου ἅπαν τὸ ἀληθές. Τέλος.

Digitized by Google

INDICES

SYLLABUS

AUCTORUM SIVE EDITORUM, SIVE NONDUM EDITORUM, IN ANNALIBUS GLYCÆ LAUDATORUM.

Revocatur Lector ad numeros crassiores textui Latino insertos.

A

Alexander monachus in Historia de inventione sanctæ Crucis, Constantinum in fine vitæ baptizatum scripsit, refutaturque a Glyca, 251.
Ambrosius (S.) Mediolanensis archiepiscopus, 257.
Amphilochius Iconiensis archiepiscopus. Ejus opinio de angelorum creatione, 80, 233.
Anabatianus Cainitarum hæreticorum liber, quo ea continebantur quæ sanctus Paulus in cœlo vidit, 180.
Anastasius Sinaita, patriarcha Antiochenus, pleraque in Vetere Testamento est allegorice interpretatus, 10, 15, 17, 24, 33, 38, 46, 74, 80, 86, 89, 93, 94, 99, 102, 105, 166, 182, 197. Ejus Commentarius in Hexaemeron, seu de sex primorum dierum operibus Oratio ejusdem de Resurrectione.
Anaxagoras Philosophus cum *Anaximandro* et *Anaximene*, 20, 21, 202.
Andreas Hierosolymitanus, Cretensis archiepiscopus, in Oratione de iis qui obdormierunt, 86, 231, 233.
Andromachus medicus, Theriacæ repertor, 59.
Antoninus Philosophus imperator, 241.
Apollinarius, Laodicenus episcopus, 70, 244, 271.
Apollonius, Tyaneus magus, 239.
Aquila Ponticus, ex Christiano Judæus, 241.
Arcadii imperatoris responsum ad litteras Innocentii papæ, 259.
Aristoteles Stagirita, 5, 7, 29, 51, 53, 62, 116, 202.
Athanasius, (S.) patriarcha Alexandrinus, in Oratione de Assumptione, 89, 122. Ad principem Antiochenum disserens, 91, 97. Passim ex aliis operibus, 28, 89, 91, 97, 119, 122, 132, 207, 208, 209, 224, 241, 250, 251.
Athenodorus Philosophus præcepta dat Augusto, 206.

B

Babylonii. *Vide* Zoroaster.
Barlaamus ad Joasaphum scripsit; ejus verba, 88.
S. Basilius, Cæsareæ in Cappadocia archiepiscopus, passim in Asceticis, in Hexaemeron, et aliis citatur, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 18, 19, 21, 25, 27, 29, 32, 34, 39, 42, 51, 58, 67, 70, 71, 74, 79, 80, 81, 83, 84, 88, 93, 94, 101, 105. In enarratione in prophetam Isaiam, 108, 112, 114, 120, 131, 135, 157, 168, 193, 207, 222, 231, 234.
Basilius medicus, auctor hæresis Bogomilorum 334.

C

Cæsarius (S.) frater S. Gregorii Nazianzeni, 80, 143.
Caius antiquus theologus Petrum et Paulum simul mortuos scribit, 235.
Chrysostomus, (S.) *Vide* Joannes.
Claudius Ælianus, 54, 62.
Claudius Galenus, Pergamenus medicus, 56, 58, 59, 96; 111, 131, 133, 231.
Clemens Alexandrinus, Stromateus dictus, 228, 242.
Cosmas Magnus, auctor Tetraodii, 298, *in Notis*.
Cyrillus (S.) Alexandrinus patriarcha, in libro Thesaurorum, 78. In Oratione de hominis creatione, 88. De adoratione in spiritu, 159. In Glaphyris seu Varietatibus, 119. In libro adversus Julianum imp 124, 129, 130, 199. Passim locis non ascriptis, 24, 69, 71, 82, 110, 116, 118, 119, 123, 124, 126, 127, 130, 132, 137, 146, 184, 185, 193, 210, 211, 218, 253, 261, 271.
Cyrillus, Hierosolymitanus antistes, in Litteris de Crucis signo visibili ad Constantinum imperatorem, 253, 271

D

Damascenus (S.) *Vide* Joannes.
Damasus papa, 271.
Daniel propheta, 101, 142.
Democritus philosophus, 20.
Diodorus Tarsensis, ut opinor, episcopus, 80.
Diogenes Cynicus quid de sideribus senserit, 20, 112, 202.
Dionysius (S.) Areopagita, ὁ θεοφάντωρ καὶ μέγας, 76, 182, 195, 208, 219, 232.
Dionysius (S.) Corinthiorum episcopus, 235, 241.
Dioscorides Anazarbeus, ut puto, medicus de Stratonico Siciliæ duce, 56.

E

Empedocles philosophus, 282.
Ephræmius, (S.) diaconus Edessenus. 124, 125, et forte 59. Σύρος τις θαυμαστὸς ἀνήρ.
Epiphanius (S.) Constantiæ Cypri episcopus in Panariis passim. 46, 120, 123, 146, 158, 198, 203, 224, 259.
Epiphanius Presbyter, non episcopus, in oratione de impollutæ Dei Matris Nativitate, 213, 290. De Joanne Theologo aliter sentit ac Chrysostomus, 215.
Esdras libros sacros servat, 182, 198, 199.
Eustathius Antiochenus patriarcha de die sub Ezechia, 194.
Eusebius Pamphili, Cæsariensis metropolitanus, ὁ πολυμαθὴς καὶ πολύστωρ, 182, 227, 235.
Ezechias, rex Judæ, 183, 194.
Eutyches hæreticus, 265.
Eutychius patriarcha Cp., 272.

G

Galenus. *Vide* Claudius.
De Gemmis *Vide* Salomon.
Genesis parva, ἡ λεπτὴ Γένεσις, liber apocryphus his terve citatur, 104, 108, 211.
De Geniis, seu de angelis ac dæmonibus. *Vide* Salomon.
Gennadius patriarcha CP., de Angelorum creatione, 79, 80.
Georgius, Tarasii patriarchæ CP. syncellus, seu synegelus, ac chronographus, 117, 118, 121, 122, 131, 139, 140, 156, 197, 198, 245, 246.
Germanus (S.), patriarcha CP., 79, 280, 281 In oratione de Obdormitione Dei Genitricis Mariæ, 253.
Gregorius (S.), Nazianzenus episcopus, 3, 68, 80, 83 Ex poemate de Anima, 93, 94, 95, 99, 107, 110, 112, 120, 129, 208, 221, 254, 256, 271, 282
Gregorius (S.), Nyssenus episcopus, Basilii frater, 2, 11, 28, 82, 83, 89, 92, 98, 100, 108, 109, 150, 161, 222.
Gregorius (S.), Romanus papa, 240, 282.
Gregorius II, papa, 281.

H

Hadrianus imp. 240.
Heraclitus philosophus, 74, 116, 202.
Hermes Trismegistus, 28, 114. In epistola ad Ammonem Sapientem.
Herodotus historicus, 202.
Hippocrates medicorum princeps, 59, 202.
Hippolytus, forte martyr, de die sub Ezechia. 194. De S. Joanne apostolo, 239.

Digitized by Google

Hippolytus Thebanus, historicus, diversus a martyre, de S. Stephani mortis tempore, 227.
Homerus, poetarum princeps, 7, 184, 195.

I

Innocentii I. papæ ad Arcadium litteræ, 259, 260.
Isidorus Pelusiota, S. Chrysostomi discipulus, 98, 223, 258.

J

Jamblichus philosophus, de genüis sive angelis, 107.
Jeremias propheta, 257.
Jesus Siracides, 203.
Joannes (S.) apostolus et evangelista, *passim*.
Joannes astronomus, 300.
Joannes (S.) Chrysostomus, archiep. CP., *passim*, 2, 4, 8, 9, 12, 18, 27, 59, 66, 67, 68, 69, 72, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 91. In oratione de Adami exsilio, 92, 93, 94, 102, 104, 109, 115, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 131, 132, 133, 157, 189, 209, 210, 212, 214, 215, 218, 219, 220, 223, 225, 226, 229, 236, 258, 259, 283. De vinculo excommunicationis ecclesiasticæ.
Joannes (S.) Climacus, sive auctor *Scalæ*, 112.
Joannes (S.) Damascenus, monachus, passim, 8, 15, 16, 17, 24, 52, 65, 66, 71, 78, 80, 81, 82, 93, 98, 99, 100, 103, 105, 107, 111, 208, 209, 221.
Joannes Scylitzes, seu Curopalates, historicus, 245, 246, 286, 293, 294, 297.
Joannes Zonaras, historicus, 140, 286, 294, 297.
Joannes Xiphilinus, patriarcha Constantinopolitanus, 325, 326.
Jobus patriarcha, 116, 147.
Josephi patriarchæ precatio, liber apocryphus, 259.
Josephus Judæus, historicus, 4, 12, 40, 102, 119, 121, 123, 126, 127, 130, 135, 139, 143, 145, 148, 150, 155, 158, 163, 164, 174, 175, 176, 177, 179, 185, 184, 185, 187, 188, 192, 198, 228, 234, 238.
Julianus Halicarnasseus hæreticus, 245.
Julianus imperator, apostata dictus ὁ παράφρων, 117, 128, 185, 199, 251, 253, 254.
Julius Cæsar, dictator, 201.
Justinianus Magnus, imperator, 266, 272.
Justinus, philosophus et martyr, 4, 15, 19, 241.
Juvenalis, Hierosolymorum antistes, de sepultura B. Virginis, 252, 270.

L

Leo (S.) Romanus pontifex, 271.
Leo Sapiens seu Philosophus, imperator, 296, 297, 298, 299, 300.
Leo, vir doctus, archiepiscopus Thessalonicensis, 291, 292.
Libanius, sophista Antiochenus, 258.
Libri sacri, Salomonis, apocrypbi. *Vide* Esdras, Genesis, Josephus, Salomon.
Liber de S. Basilii miraculis Amphilochio tribui solitus, 255.
Lucas (S.) evangelista, 236, 237, 281.

M

Macarius (S.) abbas in suis epistolis, 105, 255.
Manes hæreticus, 82, 111, 244.
Marcus Antoninus imperator, 241.
Marcus (S.) evangelista, 216.
Marcus Œconomus et monachus, qui perfecit Tetraodion Cosmæ, 298, *in Notis*.
Matthæus, (S.) apostolus et evangelista, 284.
Maximus, (S.) monachus et confessor, 3, 5, 6, 25, 70, 71, 95, 110, 194. In iis quæ ad Thalassium perscripsit.
Metaphrastes. *Vide* Simeon.
Methodius, patriarcha Constantinopolitanus, 289.
Michaelus Parapinacius imp. poeta ineptus, 330.
Michael Psellus ὁ σοφὸς τῷ ὄντι, 171, 187, 528 330.
Michael Cerularius, patriarcha Constantinopolitanus, 319.
Moses, Hebræorum legislator, passim usque ad pagg. 157, 160, 211.

N

Nazianzenus. *Vide* Gregorius.
Nectarius, patriarcha CP., 256.
Nestorius, e Germanicea Syriæ patriarcha, CP. hæreticus, 245, 260, 271.
Nemesius, Emesenus antistes, philosophus, de ligno scientiæ boni et mali, allisque, 64, 102, 105.
Nicander Colophonius, poeta Græcus, de serpentibus, 98.
Nicephorus, patriarcha Constantinopolitanus, ὁ ἐν πατριάρχαις ἀοίδιμος, de angelis preces nostras offerentibus, 137, 244, 287.
Nyssenus. *Vide* Gregorius.

O

Origenes Adamantius, presbyter Alexandrinus, quem κατάρατον, καὶ ματαιόφρονα appellat, 109, 162, 241, 242, 243, 271.

P

Parva Genesis. *Vide* Genesis.
Patricius Prusensis antistes, ex oratione de S. Pionio, 17. Quid referat de Thermis
Paulus (S). Apostolus sæpe citatur, 136, 213, 214, 227, 228, 229, 235, 236, 257, 259.
Paulus, Samosatensis hæreticus, 244, 278.
Paulus Sinopensis, de canum rabie, 63.
Petrus (S.) apostolorum princeps, 124, 235, 236
Petrus ad Faustum scribens de sidere natalitio, 26, 113.
Philo, Judæus, 234.
Philonis philosophi ecclesiastica Historia de vi anathematum, 282, 283.
Philolaus, philosophus Pythagoricus, 20.
Photius, patriarcha Constantinopolitanus, 293, 297, 298.
Plato, philosophus, 5, 202.
Plotinus, Platonis sectator, 70.
Plutarchus, Chæronensis philosophus, 58, 131.
Porphyrius, philosophus Platonicus, 107.
Precatio Josephi, προσευχὴ τοῦ Ἰωσὴφ, liber apocryphus, 259.
Proclus, patriarcha Constantinopolitanus, 260.
Procopius, Cæsariensis historicus, 270.
Psellus. *Vide* Michael.
Ptolemæus, Alexandrinus astrologus, 134.
Pyron, seu Pyrrhon, scriptor Annalium, scripsit Adamum post XL dies paradisum ingressum, 82.
Pythagoras, philosophus, 202.

R

Rufus, medicus scriptor de hydrophobiæ causa, 63.

S

Sabellius, hæreticus, 245.
Salomonis regis Judæorum libri de angelis et dæmonibus, de gemmis, etc. 182, 185, 184, 185.
Scylitzes. *Vide* Joannes Scylitzes.
Serapio seu Sarapion, mathematicus, 245.
Sethus, conversionis anni et rerum aliarum inventor, 121.
Severianus, Gabalorum episcopus, 67.
Severus, an Acephalus hæreticus? 80, 271.
Simeon, seu Symeon, Metaphrastes, 245, 252.
Sophocles, poeta, 202.
Symmachus, 242.

T

Tertullianus, scriptor Latinus, ἀνὴρ ὁ ἐπὶ Ῥώμῃ λαμπρὸν, 235.
Theodoretus, Cyrensis episcopus, 14, 19, 55, 65, 79. In Therapeutica, 80, 106, 132, 176, 179, 181, 187, 189, 192, 198, 211, 230, 261, 263, 270.
Theodorus, Mopsuestenus episcopus, 245.
Theophanes confessor, chronographus, Georgii Syncelli continuator, 246, 287.
Theophilus, Alexandrinus patriarcha, 257, 258, 279
Theophylactus, Bulgarorum archiepiscopus, 210.
Thucydides historicus, 202.
Timotheus, patriarcha Alexandrinus, 271.

V

Valens astronomus, ἀκριβέστατος ἀστρονόμων, 249.
Valentinus hæresiarcha, 111, 142.

X

Xenophanes philosophus, 20.
Xiphilinus. *Vide* Joannes.

Z

Zonaras. *Vide* Joannes.
Zoroastres, Persarum rex seu astrologus, 139.

Digitized by Google

INDEX RERUM ET VERBORUM

IN

MICHAELIS GLYCÆ ANNALIBUS PRÆCIPUE MEMORABILIUM.

A

Aaro in Oro monte mortuus, 159.

Abaris mons, qui et Nabo, 157, 159; in eo mortuus Moses, 160.

Abacuc, seu Abacumus pascit Danielum in leonum fovea, 202.

Abelus et Cainus quorum figura, 119. Abelus vox quid significet, 235. Abeli sacrificia cur Deus respexerit, 117. Abelo Cainus cur inviderit 117.

Abessalomi, seu Absalomi interitus, 178. Absalomo ad parricidium molliendum quid causæ fuerit, *ibid.*

Abisæo (Ab) seu Abisago David servatus, 279.

Abrahamus astronomus, 131. Quomodo fidelis, cum dixerit : *Unde cognoscam futurum, ut terram hanc possideam?* 134; quomodo Melchisedeco minor, 136.

Abrahami constantia, 133. Historia, 131 *et seq.* Hospitalitas, 132. Mansuetudo, 131. Obedientia, *ibid.*

Abrahami nomen unde, 134.

Accipiter quomodo alliipsi medeatur, 50.

Accone, quæ prius Ioppe dicta, 340.

Accaabi interitus, 189.

Achar Charmæ F. quare cum omni domo lapidibus obrutus, 162.

Achazos Iosathami F. impiissimus, 192.

Achior Ammanites, 169.

Achis rex, 176.

Achitopheli consilium, 178; ejusdem interitus, *ibid.*

Acontias serpens, 58.

Ada et Sela uxores Lamechi, 122.

Adamus an mortalis simul et immortalis conditus, 87. Cujusmodi a Deo fuerit conditus, 85. Cum antea fuerit immortalis, quomodo deinceps factus sit interitui obnoxius, 90 *et seq.* Cur mortalis post lapsum factus, 92. Ex alia terra conditus, in paradisum collocatus, 67. Adamus ne de ligno scientiæ comederet, cur non impediverit Deus, 101. Post lapsum cognovit Evam, Cainumque procreat, 110. Quando e paradiso ejectus, 120. Quatenus mortalis a Deo conditus, 93, 94. Ubi exsul vixerit, et mortuus sit, 120. Adami appellatio unde, 75. De Adami conditione, concilii Carthaginiensis verba, 95. Adami corpus incorruptibile a Deo conditum, 90. De Adami exsilio oratio Chrysostomi, 91. Adami liberi, 117. Adamum ante lapsum fuisse affectionum expertem, 93. 94. Ad Adamum cur animalia cuncta a Deo deducta, 81.

Adonibezeci ducis Chananæorum pœna, 162.

Adrianopolis Turcici regni sedes in Europa, 346.

Adrianus imp. 240. Ejusdem interitus, *ibid.* Sub Adriano clades Judæorum, *ibid.*

Ægyptus, Alexandro defuncto, cui obvenerit, 202. Hiemem cur nullam habeat. 153. Ægypti plagæ, 151. *et seq.* In Ægypto annonæ charitatis causa quæ, 148.

Ægyptii geometriæ inventores, 128. Pediculorum multitudine percussi, 151. Ægyptiorum summa superstitio, 50.

Ælia dicta Hierosolyma, 240. Qua ratione, *ibid.*

Æmilianus imp., 244.

Ærarii inopia sub Basilio Macedone, 294.

Æsculapius quando vixerit, 163. Ejusdem in arte medica peritia, *ibid.*

Æstate cur Nilus exundet, 10, 16.

Æthiopum regina Sibylla, 183. Quomodo Salomonem cognoverit, *ibid.* Quid Salomoni donarit, 184.

Aerem facile affici, 56. In litteris sacris etiam cœlum appellari, 8.

Affectionum naturalium origo, 93, 94.

Agagum (propter) conservatum irascitur Deus Sauli, 175.

Agilæi feminis subjecti, 143.

Agnus Paschalis quando mactari solitus, 228.

Agrippina mater Neronis a filio tyranno interfecta, 237.

Alagabalus, *V.* Heliogabalus.

Alemana Manuelo Comneno nupta, 336. Ejusdem virtus excedens, *ibid.*

Alexander Magnus a Candace circumventus, 141. Alexander cur a Danielo pardalidi comparatus, *ibid.* Judæorum pontificem veneratur, 142. Alexander quo ætatis anno mortuus, 141. Regni Persici eversor, 202. Alexandri animus magnus, 142. Castitas, *ibid.* Eruditio, *ibid.* Alexandri columna in insula Brachmanum, *ibid.* Monarchiæ divisio, 202. Alexandri oculus alter cæruleus, alter niger, 141. Alexandri regnum, *ibid.* Alexandri regnum post ejus obitum divisum, 142. Alexandrum rem sacram Hierosolymis Deo fecisse, 141.

Alexander antistes Alexandriæ, 244.

Alexander Mameæ F. imp., 243.

Alexander monachus de Constantini baptismo, 251. Ejusdem refutatio, *ibid.*

Alexandria a quo condita, *ibid.* Alexandriæ divulsio a Constantinopoli. 263.

Alexius Branas, 310

Alexius Comnenus imp., 332 *et seq.* Contra Bryennium mittitur, 331. Hostiles Turcarum copias dissipat, 335. Cauterio utitur, *ibid.* Moritur, *ibid.* Manichæos in vitam revocat, 335. De Alexii Comneni matre et conjuge, 334. Alexii Comneni morbus et curatio, 335. Ab Alexio Comneno quomodo deceptus Rupertus Francus, 333.

Alexius Ducas Murzuflus imp., 342. Ejusdem pœnæ, *ibid.*

Alexius Isaaci imp. F. 342. Ab Alexio Ducas captus, *ibid.* Ejusdem interitus, *ibid.*

Alexius patriarcha donis corruptus, 314.

Allelengyum ab Argyropulo sublatum, 312. Allelengyum exactio qualis, 310. Unde dicta, *ibid.*

Amalthea capra, 147. Amalthææ cornu quid, *ibid.* Amaltheæ cornu, filia Jobi, *ibid.* Unde sic dicta, *ibidem.*

Amasias rex, 192. Ejusdem interitus, *ibid.*

Amazones ἄγαμοι, 143.

Ambitu (de) lex Marciani, 263.

Ambrosius discipulus Origenis, 242. Ambrosii libertas, 257.

Ammerigus Alemanorum rex, 341. Ejusdem perfidia, 337.

Amici fidelitas, 278.

Amnonis cum sorore incestus, 178.

Amor mutuus conjugum, 82.

Amosus rex, 197.

Amphilochii de angelorum creatione opinio, 80.

Amurates Machometi F., 346. Ejusdem interitus, 348, 348.

Anabatianus, liber Cainitarum, 120.

Anacharsis castitatis et virtutis exercitiorum amore flagrans, 234.

Anastasii Sinaitæ allegoria, 10, 53. De angelorum creatione opinio, 80. locus, 15, 24, 38, 49, 74, 86, 89, 93, 94, 99, 102, 105, 166, 182, 197.

Anastasius Dicorus imp. 264 Ejus Somnium, 263. factiones præclarum, 265. Ejusdem exitus, 265.

Anatolii consilium, 263.

Anatomia (ab) illustre simile, 154.

Anaxagoras quando vixerit, 202. Ejusdem de sideribus deliria, 20. De sole opinio, 21.

Anaximandri de natura siderum deliria, 20. De sole opinio, 21.

Anaximenis de sole opinio, *ibid.*

Andreæ Cretensis locus, 86.

Andromachus theriacæ inventor, 59.

Andronicus Comnenus e carcere primum elabitur, 338. Quomodo Galizam pervenerit, *ibid.* Andronici Comneni tyranni imperium et flagitia, 338. Incestus cum Theodora, 339. Supplicia, 340.

Andronicus Joannis F. Palæologus imp. 343, 345.

Andronicus minor, avo detruso, imp. 344.

Digitized by Google

Angelus præses vitæ cujusque hominis, 337.
Angeli jusjurandum, 268. Angeli nominis in Comenum mutatio, 341.
Ab Angelo centum et octoginta quinque millia una nocte interempta, 193. Angeli, 76, 78. Administri spiritus, 137. Ascendentes et descendentes in scala Jacobi quid significent, *ibid.* Num ante cœli et terræ creationem, an vero post sint conditi, 110. Quomodo in litteris sacris comedisse dicantur, 132. Angelorum appellatio unde, 76, 77. Castra conspecta Jacobo, 138. Creationis cur non expressa fiat mentio, 75, 76. De angelorum creatione opiniones diversæ, 79. 80. Angelorum prædictiones de futuris unde, 107. Vox quid significet, 78. Per Angelos ex ipsa nobis data, 77. In angelis alæ quid significent, *ibid.* De angelis Nicephori patriarchæ locus, 137. Ab angelis sepultus Moses, 138. De angelis singulorum, Basilii locus, 79. Item Theodoriti, 80.
Angli et Franci in Palæstinam expeditio, 341.
Anguillarum ortus, 44.
Anima an divinæ particeps essentiæ, 68. In homine una, diversis facultatibus prædita 69. Quo siccior, eo sapientior, 74, 116. Quomodo in corpore exsistat, 71. Animæ essentia incomprehensibilis, 72. Animæ et corporis subitus in alvo materna concursus, subitaque ab invicem tempore mortis diremptio, 73. Animæ expers, omnino mortuum, 72. Animæ facultates, 70. Incrementum quomodo consequamur, 83 Partes tres, *et* 111 *seq.* De animæ sede, Aristotelis, aliorumque opiniones, 71. 72. De anima brutorum, Manichæorum error, 104. Anima meticulosa, 37.
Animalcula ephemera, 38. Unde sic dicta, *ibid.*
Animalia cor amplum habentia, cur timida : et contra, 54. Libyca cur per æstatem bibant, 66. Quædam cur adhuc hodie immunda, 168. Quomodo quædam immunda, cum initio rerum communem cum cæteris benedictionem acceperint, 168. Animalium terrestrium sensus acres 49. Animalibus a pedibus destitutis testes nulli, 38. Brutis naturalis appetitus ab opifice inditus, 65. Singulis prudentia quædam naturalis a Deo indita, *ibid.* Animalia bruta non laborare invidia, 44. Animalia munda ab immundis unde Noa discernere potuerit, 126. In animalibus vis sensuum, 50. In Animantibus brutis cur fetus magis quam in hominibus parentum similitudinem referant, 56.
Annæ muliéris liberalitas, 267.
Annales Joannis Scylitzæ, 286.
Annonæ charitas sub Constant. Copronymo, 284.
Annus quid, 25.
Annorum in numeris diversitas apud Hebræos et Græcos, 121.
Annorum prædicationis Pauli supputatio, 227. De annorum septimanis apud Danielem, 205.
Anomœos hæresis suæ occasionem ab Origene sumpsisse, 242.
Anseres pervigiles, 44. Ab anseribus Roma servata, *ibid.*
Anthropophori apud Indos, 143.
Antichristi prodigia, 156.
Antigonus, Alexandro defuncto. Asia potitus, 202.
Antiochia a quo condita, *ibid.* Antiochiæ clades, 269. Ab Antiochia cur abstinuerit Phocas, 307. Ab Antiochenis imperatricis statua dejecta, 257.
Antiochus Epiphanes, 202. Antiochi Epiphanis interitus, 202, 203.
Antiochus Eupator, 203.
Antiochus Ostiarius quo pacto circumventus, 267.
Ἀντιπελάργωσις, 41.
Antonius Caracallus imp., 243.
Antonius Philosophus imp, 241. Mundum imperatorium vendit, *ibid* Antonini Philosophi imp. doctrina *ibid.*
Antoninus Pius, 241.
Antonius ab Augusto navali pugna victus, 205.
Appellianorum error, 270.
Apis Ægyptiis cultus, 130.
Apes cur oleo exstinguantur, 47. Quomodo puniant fucos, 45. Apum respub., 40, 45.
Aprorum spumæ causa, 63.
Apochaudas a Nicephoro devictus, 304.
Apolinarius in concilio ii damnatus, 271. Quando vixerit, 244. Ejusdem dogma hæreticum, *ibid.* Apolinarii dogma, 70.
Apollonii præstigiæ, 239.
Apostoli cur patriarchis majores, 230. Dona linguarum quot acceperint, 226. Primi cur tantum duodecim, 229. Apostolorum nullus supra Paulum collocandus, 214. Apostolis cæteris cur pares Paulus et Jacobus, 229. In apostolis cur linguæ conspectæ, 225. Cur dispertitæ, *ibid. et* 226.
Aspidochelone, ceti species, 36. Imago diaboli, *ibid.*
Aqua adversationis, fons unde dictus, 102. Aqua cur a Deo supra firmamentum collocata, 8. Cur item infra, *ibid.* Aqua et ignis in Lyciis montibus conjunctim cujus nos admoneant, 17. Aqua fluviatilis cur non salsa, 61. Pluvia cur cito putrescat, 30. Aqua quomodo fuerit collecta, 18. Quomodo mel alicubi in Scripturis dicatur, 191. Quomodo nunc in unam collectionem, nunc collectiones coacta esse dicatur, 14 Aquam diluvii ad xv cubitos supra ipsos montes excrevisse, 126, 127. Marinam crassiorem esse fluviatilibus aquis unde constet, 16. De aqua marina, quod potabilis sit, quomodo eliciatur, 9. 10. Aquæ puteales cur per hyemem calidæ, 60. Aquarum aeriarum fons et principium, mare, 9. Calidarum fervor unde, 6. Fluxus et refluxus in Euripis unde fiat, 22. Illuvies et hiatus, 255. Aquarum in sanguinem commutatio, plaga Ægypti prima, 151, et quare, *ibid* Aquas omnes e mari oriri, 16.
Aquila factus Christianus, 141. Astrologiam non deserit, *ibid.* Circumciditur, et scripta sacra vitat, *ibid.*
Aquila Marciano præbet umbram, 262. Aquilæ augurium, 294. Aquilæ in sobolem iniquitas, 41. Aquilarum augurium, 300. Ejusdem interpretatio, *ibid.* Pennæ, 43.
Aquilæ et Manis blasphemia, 82.
Arabiæ fertilitas, 77.
Arbaces Medus Sardanapali interfector, 139.
Arbor cognitionis cur in paradiso condita, 100. Arboris et fœtis miracula, 277, 278. De arboris scientiæ natura et fruitione, magna inter omnes dissensio, 85. De arbore cognitionis variæ sententiæ, 98, 99.
Arbores ἀείφυλλοι, et tamen φυλλοβόλοι. 14. Arbores anreæ cum aviculis, 289. Arborum folia cur diversa, 12, 13. In arboribus sexus discrimen, 12.
Arbylus Assyriorum rex, 130.
Arca Domini cur capta, 172. Propter arcam Palestinæ male multati, 172.
Arcæ Noæ mensura, 126, 127. In arcam an corvus a Noa dimissus redierit, *ibid.* Cur tam septena quam bina animalia recepta, 126, 127.
Arcadius imp., 238. Arcadius et Honorius filii Theodosii ex Placilla, 256. Arcadius per litteras Innocentii Papæ excommunicatus, 249. Ad easdem responsum Arcadii, *ibid.* 260. Absolutio, *ibid.*
Archangeli, 76, 77. Archangelorum vox quid significet, 78
Ardeola, sive erodius, avis cujusmodi, 44.
Argyropuli uxoris virtus, 312.
Asterisci quid designent, 1.
Arius in primo Concilio damnatus, 270, 271. *Ejusdem* mors, 252.
Arianos hæresis suæ occasionem ab Origene sumpsisse. 244.
Aristoteles quando vixerit, 202. Aristotelis de cœli essentia opinio, 5. Locus, 29, 51, 53, 62, 116.
Arithmeticæ inventores, 227.
Armatius, *V.* Harmatius.
Armemunnes, 291.
Arsenius Arcadii castigati metu profugit, 256. Revocatur cum veniæ petitione, *ibid.* Theodosio missus, *ibid.*
Artabanes rex, 202.
Artabasdus imperatorem se facit, 283. Ejusdem exitus, 280. Leonis gener, 202.
Artaxerxes rex, Darii successor, 140.
Artemius imp., 280.
Artoclines ab uxore necatur, 318.
Asa rex in quibus peccarit, 187. Ejusdem pietas, *ibid.* Ascetica Basilii, 94, 168.
Asinus cur timidus, 54. Asini auditus acer, 49.
Astarte, idolum Sidoniorum, 189. Eadem cum Venere, 184.
Asmodæus genius nequam, 170. Amator Sarræ, *ibid.*
Aspidum species tres, 58.
Assyrii unde Persæ dicti, 140.
Astrologi cujusdam prædictio, 264, 299.
Astrologi 279. Ex Italia proscripti, 238. Refutati, 26, 27 *et seq.*
Astronomiæ inventores, 127
Asua Adami F. Setho nupta, 117.
Athanasius ab Arianis solio deturbatus, 250. Ejusdem exsilia, *ibid.* Locus, 89, 91, 97, 119, 122, 207, 208, *ibid.* 209. De Athanasio præsagium, 244.
Athenais, post Eudocia dicta, abit Constantinopolim, 261. Nubit Theodosio Calligrapho imp. *ibid.*
Athenis et Thebis potiti Catelani, 344.
Atheniensium ducis clades, *ibid.*
Athenodorus libidinum Augustini coercitor, 206.

Digitized by Google

Ejusdem præceptum ultimum Augusto datum, 206.
Atlas mons, 14.
Atlanticum mare unde dictum, *ibid.*
Atramentum qui pisces habent, 37.
Augustus Cæs. victor Cleopatræ, 58. Augusti anno quadragesimo secundo Christus natus, 207. Imperii duratio, 205. Iracundia castigata, 206. Libidines coercitæ, *ibid.* Morituri verba, *ibid.* Nomen unde, 205. In Augustum amor subditorum, 206. Ab Augusto exstructa Nicopolis, 205. Sub Augusto pax, *ibid.*
Augustus mensis unde dictus, *ibid.*
Aves aureæ canentes, 192. Aves currentibus et vesica careant, 48. Avium ortus, 44 In avibus quid admirandum, 196.
Aurelianus imp., 244. Sub eo pluit argento, 245.
Aurium meatus cur instar cochleæ tortuosus conditus, 31.
Auses prius dictus Josua, 159.
Azura Adami F. Caino nupta, 117.

B

Baal, idolum Assyriorum, 189.
Baalim, sacellum Baal, *ibid.*
Babylonii primi astronomiæ per Zoroastrum inventores, 129.
Bajazetus Turcarum imp., 345, 1, 2.
Baimundi, qui et Raimundus, versutia, 334.
Balbinus et Maximus imp., 243.
Balænæ, ceti species, 36. Quomodo in Scriptura magnæ dicantur, 22.
Balduinus Flander imp., 342, Ab Vlachis captus, *ibid.* 2. Ejusdem interitus, *ibid.*
Baltasarus rex, 200.
Banas et Richabus, Memphiboseti interfectores, morte a Davide plectuntur, 177.
Barachus, judex Israelicus, 165.
Barbaris (in) etiam ipsis virtus, 234.
Barbarossa. *Vide* Frideric. Barbarossa.
Bardanes imperii affectator, 286.
Bardas a sobrino casu interfectus, 205. Frater Xiphelini patriarchæ, 326.
Bardæ cædes, 293. Facinora, 292. Somnium, 293.
Bardæ et Photii exitus, 293.
Barlaami locus, 88.
Basilacis seditio, 331.
Basileæ Concilium a Germanis contra Eugenium pontificem celebratum, 346, 2.
Basilius a Michaelo Temulento adoptatus, 293. Basilius Macedo imp., 294. In venatione prope perit, 297. Basilii Macedonis ingratitudo, 294. Justitia, 297. Liberalitas, 298 Mors, 306. Tenuitas, 294. Basilio Macedoni quomodo significatum regnum, 294. A Basilio Macedone cisternæ repurgatæ, 296. A Basilio Macedone templa condita, *ibid.*
Basilius Romani F. imp., 109. Basilii cum Bulgaris bella, 310. Triumphus, 311.
Basilius, Cæsareæ pontifex, 303, De echino aquatili, 303, 34. Basilii de angelorum creatione opinio, 80. Basilii locus, 18, 19, 21, 25, 34, 39, 42, 51, 58, 70, 71, 74, 79, 80, 81, 83, 84, 88, 93, 94, 101, 105, 108, 112, 114, 120, 134, 135, 157, 168, 195, 207, 222, 251.
Basilius et Constantinus, Romani FF. impp., 305.
Basilis Amasiæ antistes a Licinio interfectus, 250.
Basiliscus imp., 264. Ejusdem mors, *ibid.*
Basiliscus cujusmodi sit animal, 57, 58. Basiliscum sibilo etiam aures lædere audientium. 58. Solo fatuitu necare, 57. A basilisco nihil differre invidum oculum, *ibid.*
Bataritis radix, 278. Ejus usus, *ibid.*
Batatatzæ oculi eruti, 320.
Becus quomodo patriarcha factus, 345.
Belisarius adversus Vandalos proficiscitur, 266. Cunctis amabilis, *ibid.* Carceribus includitur, 267. Belisarii res gestæ, 266.
Bellum cum Gennensibus. 346.
Belli diaboli cum hominibus causa, 106.
Belum quando aboleverit Danielus, 202.
Bene precari, quid, 188.
Beneficentiæ commendatio, 171.
Benignitatis in egentes præmium, 137.
Bersabea (Ex) Davidis filius primus cur mortuus, 179.
Bessarion et Isidorus, cardinales Græci, 347, 1. Bessarionis encomium, *ibid.*
Bestiæ cicures ἥμερα ζῶα, 19, 20.
Bodena castellum, 309.
Bogomilorum hæresis, 334.
Boilus Romanus ad dignitatis gradum sublimem evectus, 320.
Bonitas Domini unde manifesta, 96.
Botaniates, *Vide* Niceph. Botaniates.
Bovini capitis effossio infausta, 304.
Boum pestis craba, 304.
Brachmanes virtutis cultores, 234. Brachmanum abstinentia, 142. Insula, *ibid.* In eadem Alexandria columnæ, *ibid.* Apud Brachmanas dracones, scorpii, formicæque maximæ, 143.
Branchiis qui pisces careant, 38.
Bregma quid, 115.
Britannorum confusa libido, 143.
Bruchus quid, 133.
Bruta quædam variis modis sibi consulere, 34.
Brutorum solertiæ et humanæ prudentiæ discrimen, 65.
Bryennius excæcatur, 331. Bryennii motus, 330, In Bryennium æquitas Botaniatæ, *ibid.*
Bulgarorum defectio, 309. Quindecim millia excæcata, 310. Bulgarorum regni exitus, 311.
Byzantium sive Constantinopolis quando et a quo condita, 198. Byzantii obsessio, 342. Obsidio triennalis, 249. Decennalis, 345. Quomodo tandem relicta, 235. Renovalia quo anno celebrata, 249. Byzantio prælata Heraclea, 249.

C

Caballa regio, 284.
Cadus olei in Heliæ historia quid, 191.
Cædes civium Thessalonicæ, 257.
Cædes quædam justæ, 178.
Cæsarius Gr. Nazianzeni frater, 80. Cæsarii de angelorum creatione opinio, *ibid.* Cæsarii locus, 143.
Caganus. *V.* Chaganus.
Caianitarum secta quæ, 120.
Cainæ ætas, 121.
Cainanem primum astronomiam libris complexum, 129.
Cainus Abelo cur inviderit, 117. Cur non mox punitus, 122. Cur non statim mortuus, 118. Cainus et Abelus quorum figura, 119. Cainus unde intellexerit, Deum munera sua non respicere, 118, Unde modum occidendi fratris acceperit, 119. Cainus, vox quid significet, 235. Caini confessio qualis fuerit, 123. Cum Lamecho comparatio. 122. Caini posteritas, *ibid.* Posterorum anni cur non recenseantur, 119. Caino nupta Azura, 117, Quæ nota addita, 119. Cainum gravius quam Adamum deliquisse, 119. Cainum quid induxerit, ut sacrificium Deo offerret, 118.
Caius Caligula Cæsar. 254. Ejusdem imperii duratio, *ibid.* Tyranni interitus, *ibid.* Prodigalitas et rapacitas, *ibid.*
Caius scriptor ecclesiasticus, 255.
Caligo quid, 106.
Καλλιγραφία Theodosii, 262.
Callinicus patriarcha proscriptus, 279.
Caloris inopia causa metus, 62.
Calvariæ locus quis, 121, 1.
Cambyses cognomento Nabuchodonosoris, Cyri F., 202. Ejusdem regnum, *ibid.*
Camelus qui seipsam curet, 49. Cameli vindictæ cupiditas, *ibid.* Camelo cur collum longum, 52.
Canaan. *Vide* Chanaan.
Camelopardalis, 61.
Cancro (De) et ostreo, 35. Cancri antidotum cervis contra venenum, 55.
Candace Alexandro nupta, 141. A Candace circumventus Alexander, *ibid.*
Caniculæ proprietas, 56.
Canis animal gratum et fidum, 50. Quomodo bilem nigram expurget, *ibid.* Canis Simonis Magi, 235. Canis fidelitas, 285. Marini natura, 35, Ex canis rabiosi morsu hydrophobium, 63. De cane exemplum memorabile, 51. Canes soli æstivo tempore rabiosi, 65. Canes medicamenti causa sæpe gramine vesci, 84.
Capitis suturas cur plures vir habeat, 115.
Capitolium unde dictum, 141.
Capræ silvestris natura, 64.
Captivitatis Ægyptiacæ causa quæ, 145.
Carceres mutati, 252.
Cardinales Græci, 347, 1.
Caro quid scripturæ, 124. Carnium esus post diluvium concessus, 85. Usus ante diluvium si nullus; ad quid igitur fuit Abel opilio? *ibid.* Carnes ad ficum ligatas mollescere, 13.
Carolus rex Neapolitanus, 343. Quomodo a Palæologo repressus, *ibid.* 343.

Digitized by Google

Carus et Carinus impp., 245.
Cassia filia Jobi, 147. Unde dicta, *ibid.*
Cassiæ ad Theophilum imp. responsum, 288.
Castitate (Sine) nemo Deum visurus, 324.
Cateleni Thebis et Athenis politi, 344. Catelanorum in Asia et Græcia res gestæ, 343, 1. Strategema, *ibid.*
Catherina uxor Isaaci Comneni, 324, 1.
Caucasus mons, 16.
Caucus quid, 275.
Cephali piscis salacitas, 35.
Cephissus flumen, 344.
Ceratium quot nummulos contineat, 286.
Cercopis natura, 46.
Cerebrum, mentis instrumentum, 114. Quibus pravis humoribus repletum esse dicatur, *ibid.* Cerebri amplitudo in homine quo serviat, 115. Ventriculi, 116. Cerebra sicca cur præstent, *ibid.*
Cervæ fetus quomodo cursu non lædantur, 55. De cerva imago elegans, *ibid.*
Cervus cur cornua abjiciat, 54. Cur timidus, 55. Imago viri boni 54. Qui vulnera sua sanet, 49. Cervum cornibus amissis se occulere, et quare, *ibid.* A cervis devorari serpentes, 55.
Cetus captus, qui Porphyrius dicebatur, 270. Ceti species Prion, 36. Item Aspidochelone, *ibid.* Item Phocæ, Balænæ, etc, *ibid.* Ceti cur ingentes dicantur, *ibid.* Maximi, quomodo in Scriptura dicantur, 22. Cetorum habitatio, 35.
Ceycem avem unicum modo fetum edere, ob frigiditatem, 46.
Chaganus Chazarorum princeps, 279.
Chaldæorum incestus, 143.
Chalebo (A) excisi gigantes, 162.
Chamæleon imago diaboli, 62. De chamæleonte, *ibid.*
Chanaanis tyrannica terræ alienæ invasio, 129.
Charadrius cur oculos claudat, conspecto quopiam morbo regio laborante, 43.
Charmione, 59.
Chelidonium, 41.
Chersonitas (In) crudelitas Justiniani Rhinotmeti, 391.
Cherubi, 76, 77. Cheruborum nomen quid significet, *ibid.*
Chordæ lupinæ, 62.
Chosroes Persarum rex, 275. Chosrois bella Persica, 276.
Christus Dei potentia, 207. Potentia Patris, 221. Cur animam suam in Patris manum deposuerit, *ibid.* Cur dies quadraginta, non plures vel pauciores post resurrectionem in terris egerit, 224. Cur discipulos elegerit inopes et indoctos, 213. Cur intra diem tertium resurrexerit, 223. Cur non mox post resurrectionem in cœlos ascenderit, 224. Omnia nostra expertus, solo excepto peccato, 208. Quando primum innotuerit, 212. Quare ad inferos descenderit, 221. Quo mundi anno natus, *ibid.* De Christi ad inferos descensu, 221. Christi ad pelecanum comparatio præclara, 45. Christi Christoque fidentium figura Abelus, 119. Christi corpus ante passionem corruptibile; post, incorruptibile, 90. Cur nudum e sepulcro exsilierit, *ibid.* Christi effigies per Thaddæum Abgaro missa, 281. Imago sol, 24. Nativitas quo Augusti anno contigerit, 207. Christi pascha novum, 213. Passio quando contigerit, 227. Post resurrectionem apparitiones, 224. Christi resurrectionis hora incerta, 225. Sepultura cur triduum complexa, *ibid.* Statua Cæsareæ Philippi collocata, 253. De Christi transformatione, 214. Christo festa sacra sex, 269. Christi agni mactandi diem anticipasse, 217. In Christum cur descenderit Spiritus sanctus, 212. Christum eodem tempore duobus in locis ante passionem non fuisse, 215. In cœna fermentato usum pane, 217, 219. Seipsum participasse, 215. Unguento quæ perfuderunt mulieres tres, 214. De Christo apocryphæ narrationes rejiciendæ, 212. Christo moriente cur mortui revixerint, 220.
Christianorum persecutor primus Nero, 235. Christianos a Judæis falso immundos appellari, 167, 168.
Chronographiæ initium unde sumendum, 120.
Chronographi qui fuerint, 245, 246.
Chrysostomus patriarcha, 258. A quibusdam calumniis petitus, 68. Chrysostomi cum Eudoxia contentiones, 258. De Adami exsilio oratio, 91. De Magis sententia, 209. Chrysostomi et Epiphanii presbyteri de Joanne theologo discrepantes sententiæ, 212, 213. Chrysostomi exsilia, 258. Obitus *ibid.* Locus, 18, 27, 39, 66, 67, 68, 69, 72, 77, 79, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 102, 109, 115, 117, 118, 120, 121, 123, 124, 131, 135, 157, 189, 209, 210, 212, 214, 219, 220, 223, 225, 226, 229, 256, 283. Chrysostomo quid objectum, 258. Defensio Isidori, *ibid.* A Chrysostomo alienatus Epiphanius, 258.
Cibus hominis ante lapsum qualis fuerit, 99. Cibus paradisi quis, 98.
Cicadæ ἄτροφοι, 38. Frigidæ, 43. Cur æstate media primum cantum suum incipiant, *ibid.*
Ciconiarum pietas, 41.
Cicutæ usus, 12. Cicuta sturnos vesci, *ibid.*
Circus equestris cœptus ædificari a Severo imp., 241. Exornatus a Constantino Magno, 252.
Cisternæ a Basilio repurgatæ, 296.
Civium clades, 267.
Clades Romana, et Serviana seditio, 319.
Claudius Cæsar, 235, 244. Ejusdem formidolositas, *ibid.* Imperii duratio, *ibid.* Proavus Constantini Magni, *ibid.*
Κληδονίζεσθαι quid, 195.
Κληδών quid, *ibid.*
Clemens Stromateus quando vixerit, 241. Ejusdem locus, 228.
Cleopatræ (De), morte 38.
Clerici cur dicti sacerdotes novi fœderis, 159.
Clopias piscis, 46.
Coagulo dolores acres et vehementes sopiri, 12.
Cœlum proprie quid, 8. Cœli appellationes quæ veniant, *ibid.* De cœli essentia, opiniones variæ, 5. Cœli imago, vetus templum, 181, 182. Cœli nomen etiam firmamenta ex aquis condito attribui, 8. Cœlo cur terra posterius a Deo creata, 25. Cœli tres, 8.
Cœnam ad consolandos discipulos Christum instituisse 215. In cœna fermentato pane usum esse Christum, 217, 219.
Cognitionis (De), arbore variæ sententiæ, 98, 99.
Colossenses unde dicti, 202.
Colossus statua, *ibid.*
Cometes, 251. Unde dictus, 30. Cometes sub Constante, 277. Quid portenderit, *ibid.* Sub Constantino Duce, 325. Sub Justiniano, 270. Sub Justino 266. Sub Monomacho, 318. Sub Zimische, 308. Cometæ an sidera, 29. Quid portendant, *ibid.* Cometarum ortus, *ibid.*
Commodus imp., 241. Quomodo effeminatior factus, *ibid.*
Concilium Basiliense, 347. Nicænum, 250. Sub Justiniano celebratum, 270. Sardicense, 350. Concilii Carthaginensis de Adami conditione verba, 95. Concilia quibus temporibus et locis celebrata, 270, 271.
Confessio qualis a nobis requiratur, 122.
Confirmatione (In) mos veterum, 225.
Conjugium pietatis et virtutis cultui non officere, 168.
Conjugum mutuus amor, 82.
Conradinus Suevus trucidatus, 343.
Conradus Montisferratensis marchio, vir *egregius*, 340. Ejusdem interitus, *ibid.*
Conradi Cæsaris in Palæstinam expeditio, 337. Ejusdem de Turcis victoria, *ibid.*
Constans imp., 276. Suis invisus, 277.
Constans Constantini Magni pater, princeps religiosus, 245. In Britannia moritur, *ibid.*
Constans et Galerius impp., 245.
Constans et Licinius Cæsares, 250.
Constantis mors, 278. Pietas, *ibid.* Somnium, 250.
Constantinus Barbatus imp., 278. Unde sic dictus, *ibid.* Ejusdem interitus, *ibid.*
Constantinus Copronymus imp., 283. De sanctis, eorumque invocatione quid senserit, *ibid.* Ejusdem crudelitas et tyrannis, *ibid.* Constantini Copronymi mors, 284. Sub Constantino Copronymo quæ contigerint, *ibid.*
Constantinus Dux, imp., 324. Constantini Ducis liberi, 326. Studia ejusdem parum utilia, 325. Avaritia, *ibid.* Pium factum, *ibid.*
Constantinus et Basilius, Romani, FF, impp., 305, 311
Constantinus Heraclii, imp., 277.
Constantinus Leonis F. imp., 285. Ejusdem quædam vitia, *ibid.* Imperium recuperat, 302. Litteras instaurat, *ibid.*
Constantinus Palæologus, ultimus Byzantii imp., 348. In Constantino Palæologo finis imperii Constantinopolitani, 348.
Constantinus patriarcha præclarus, 323.
Constantinus Silvanus hæreticus, 278.
Constantini columna fulmine tacta, 332.
Constantinus Magnus a Silvestro baptizatus, 251. Idque Romæ, *ibid.* Baptizatur, 248. Arianorum partes secutus, 250. De Constantin Magni baptismo Alexander Monachus, 251. Ejusdem refutatio, *ibid.* Constantini Magni bellum cum Maxentio, 247. Imperium, *ibid.* Lapsus, *ibid.* Liberi, 248. Mors, 251. Moderatio, 251. Somnium, 248. In Constantinum insidiæ detectæ 324.

Digitized by Google

Constantinopolis sive Byzantium quando et a quo condita, 198. Quo anno et die a Machometo secundo capta, 343. Constantinopolis amplitudo, *ibid.* Exitium miserabile omnia excidia superasse, 348. Initium, 248. Recuperatio, 343. Constantinopolim quomodo ornaverit Constantinus, 252. Constantinopolim traducti patricii Romani, 249. Qua id arte factum, *ibid.* A Constantinopoli divulsio Alexandriæ, 263.

Constantinopolitani imperii initium et finis, 348.
Constantius imp., 252.
Consuendi artem unde homo repererit, 109.
Consuetudine (Ex) natura, 66.
Consulum administratio, 204.
Conversionis anni inventor Sethus, 121.
Convicium in Deum, cuncta natalitio sideri esse subjecta dicere, 26, 27.

Copronymi nomen unde, 284.
Cor amplum habentia animalia, cur timida: et econtra, 57. Cordium agnitio soli Deo peculiaris, 114.
Cornix sobolis amans, 42. Cornices eleoniarum sociæ, *ibid.* De Cornicibus Basilii locus, *ibid.*
Cornu Amaltheæ quid, 147.
Cornua cervina fugere serpentes, 47.
Corpus et anima ut subito in alvo materna concurrunt, sic et subito a se dirimuntur, 73. Corporis incrementum quod, 83. Corporis proceritatem, non virtutem admirari homines, 177. In corpore quomodo existat anima, 71. Corpora sanctorum multa cur resurrexerint, 230, 231. In corporibus temperamentorum diversitatis ratio, 73, 74.
Corvus a Noa dimissus an redierit in arcam, 127. Corvorum ἀστοργία, 45. Morbus, 45.
Cosmas patriarcha sese abdicat, 332.
Cosroes Persa. *Vide* Chosroes.
Craba boum pestis, 304.
Crales a suis necatus, 314.
Creatoris majestas et amplitudo nullis descripta terminis, 5.
Cretæ defectio, 333.
Crocodilus quid, 273. Crocodili hostis hidrys, *ibid.* Quomodo eum necet, 274. A crocodilis accepta clades, 273.
Crœsi amnem Halym transjicientis clades, 140.
Cronus, sive Saturnus, unde oriundus, 129.
Crux sub Constantino in terris reperta, 253. Sub Constantio patefacta, *ibid.* Crucis adoratio in concilio VII confirmata, 272.
Cubitus quid, 127.
Cucusum exsulandi causa deportatus Chrysostomus, 259.
Culex cur animal molestissimum, 151. Culicum e pulvere natorum productio, tertia Ægypti plaga, 152. Ægyptiorum excantoribus impossibilis *ibid.*
Cuzina mons, 312.
Cygnus quomodo sibi prospiciat, 50.
Cyprus ab Anglo occupata, alterique donata, 341. Cypri defectio, 333.

Cyrillus damnatur, 261. Cyrilli ad Constantium litteræ, 253. Ad Juliani imp., calumniam responsio, 185. De cultu spirituali liber, 159 De hominis creatione oratio, 88. De Jobo ratiocinatio, 146 De puerperarum pollutionis tempore locus, 211. Cyrilli Γλαφυρά, 119. Cyrilli locus, 24, 69, 78, 87, 88, 110, 116, 118, 119, 123, 124, 126, 130, 132, 137, 146, 184, 199, 210, 218, 253. Cyrilli *Thesaurorum* liber, 78.
Cyri regnum, 201. Victoria de Crœso, 140.

D

Dagon terræ allisus, et coram arca prostratus, 172.
Dalilæ Palæstinæ amore captus Samson, 164.
Damasceni de angelorum creatione opinio, 111. Damasceni locus, 15, 16, 24, 65, 66, 71, 78, 80, 81, 82, 93, 98, 99, 100, 103, 105, 107, 221.
Damatyri montes, 280.
Dandulus Venetorum dux, 342.
Danielus e leonum fovea incolumis evadit, 201. Magno apud Darium in pretio, *ibid.* Quando Belum aboleverit, 202. Quando item draconem, *ibid.*
Danielus Stylites, 264.
Danieli vatis in vaticinando vis et solertia, 201. Visio, *ibid.* A Danielo comparatus Alexander pardalidi, 142.
Daphne, suburbium Antiochiæ, 253.
Darius Hystaspis F. rex, 202.
Medus, Astyagis F. 201.
Darius successor Cyri, 140.
Darius ultimus rex, 201.
Davides ab Abisæo servatus, 179. Armiger Sauli creatus, 173. Goliathum fundæ jactu prosternit, *ibid.* In regem unctus, 178. Davidis adulterium et homicidium, 279. Ætas, regni duratio, *ibid.* Davidis ex Bersabea filius primus cur mortuus, 279. Davidis milites eximii quinque, 177. Regnum, 180. Davidis propter Absalomi rebellionem fuga, 177, 178. Davidem Salomoni exemplar templi exstruendi tradidisse, 179. De Davide narrationes peculiares, 180.
De Davidici generis continuatione, Cyrilli locus, 199.
Deboræ virtus, 163.
Decius imp. 244.
Delphines, ceti species, 36.
Demetrius frater Constantini Palæologi, 346.
Democriti de natura siderum deliria, 20.
Denarius numerus perfectus, 150. 156.
Denderis fatuus, 289.
Deus cur Abeli sacrificia respexerit, Caini sit aversatus, 117. Cur hominem statim ab initio regem terrestrium, et immortalem condiderit, 89. Cur Judæos Romanis subjecerit, 222. Cur Manassis pœnitentiam exspectarit, non autem Amosi, ejusdem filii, 197. Cur non et terrestria animalia, sicuti pisces, imprecatione fausta dignatus fuerit, 48. Cur non impediverit, ne homo comederet de ligno scientiæ, 101. Cur per Josephum historiam excidii Hierosolymi scribi voluerit, 238. Deus non est conditor mortis, 85, 86. Deus petitione Hebræorum de rege dando, graviter offensus, 173. Unde id patuerit, *ibid.* Deus ubi, ibi quo pacto non habere locum, 91. Ubi velit, naturæ ordinem vinci, 3. Deus ultor Gabaonitarum, 179. Dei cura et providentia, 51, 52. Imago et similitudo in homine quid, 81. Manus quid, 221. Est ubique, *ibid.* Dei notionem quamdam ex operibus ipsis percipi, 131. Opera omnia naturæ leges, et omnem artis seriem excedere, 3. Dei providentia in hominis formatione, 114, 115, Tolerantia, 125. In Dei viventis manus incidere formidabile, 190. Deo quid gratum, 174. Deo soli peculiaris futurorum notitia cum cordium agnitione, 107. Deum ad captum nostrum se dimittere, 68. Injuriis affectos non negligere, 165. Judicio suo juste affectos injuria vindicare, 179. Licet longanimem, tandem tamen aliquando punire, *ibid.* Non esse auctorem mali, 106. Nonnunquam nobis non respicientibus vitam promissam præcidere: et vice versa, 126. Nulla vel deliberatione vel consideratione indigere, 68. Per potestates angelicas cuncta gubernare, 137.
Diabolus. *Vide* Genius. Diabolus ab initio bonus, 106. Diaboli imago Aspidochelone, 36. Item chamæleon, 62. Etiam myrmeco leon, 53. Diaboli insidiæ, 39, 108, 196. Diaboli invidia mors mundum ingressa, 96. Hominem circumscripsit, *ibid.* Diaboli lapsus, 106. De diaboli pœnis locus Basilii, 105. Diaboli præstigiæ, 60. Diabolo cur Deus concesserit generis humani oppugnationem, 103. Pœnitentia nulla concessa, *ibid.* et quare, *ibid. et* 106. Diabolum novisse extenuare delicta exigua, 53. Diabolorum cum hominibus belli causa, 107.
Diattontes unde oriantur, 30.
Dies filia Jobi, 147. Unde sic dicta, *ibid.*
Dies quid, 19. Dies et nox ad quid hominibus utiles, 20. Dies septimanæ sextus cur Paschæ præparatio ab Evangelista dicatur, 217. Dies sub Jezechia quot horas habuerit, 194. Sub Josue XXIV horarum, *ibid.* Dies unus, pro primo, 4. Diei imperium quomodo habeat sol, 19. Diem in creatione nox secuta, 32. Die cur non uno cuncta condita, 1, 2. Dies et noctes Britannicæ, 32. Dierum et noctium vicissitudines in hac vita cujus nos admoneant, 20. Dierum sepulturæ Christi computatio, 123 *et seq.*
Diluvium sub Argyropulo, 312. Diluvii aquam ad XV cubitos supra ipsos montes excrevisse, 126, 127. Diluvii causæ, 124. Post diluvium concessus carnium esus, 85. Per diluvium cujus admoneamur, 125. De diluvio locus Josephi, 123.
Dinæ stuprum, 145.
Diocletianus et Maximianus impp., 245. Cur imperio se abdicarint, *ibid.*
Diodori de angelorum creatione opinio, 80.
Diogenes Cynicus, 112. Quando vixerit, 202. Ejusdem de natura siderum deliria, 20.
Diogenes imp. egregie pugnando captus, 328. Oculis effossis, misere in Prote insula vitam finit, *ibid.* Diogenis bella contra Turcos, 327. Diogenis et Sultani colloquium, 328. Diogenis mortem ulciscuntur Turci, 329. In Diogenem suorum crudelitas, 328.
Dionysius Areopagita, 195. De tenebris, Christo patiente, exsistentibus, 219. Dionysii Areopagitæ locus, 208. Dionysii de Mariæ Virginis obitu locus, 232. Dogma de novem ordinibus, 76 *et seq.*

Digitized by Google

Dionysius Corinthi episcopus, 233. Sub Antonino Pio martyr, 241.
Dioscoridis de Stratonico narratio, 56.
Dioscorus et Eutyches hæretici, 263.
Dipsas serpens, 58.
Disciplinæ militaris neglectio, 525.
Discipulos cur Christus elegerit inopes et indoctos, 212.
Divinationes (Contra), 195. De divinationibus variis Basilii locus, *ibid.*
Divinitatis natura indivisa, 225.
Divite (De) quodam scortatore, 281.
Docea castellum, 328.
Doegi Syri opera sacerdotes interfecti, 177.
Dolores acres et vehementes qua re sopiantur, 12.
Dominatus, 76, 78. Dominatuum appellatio quid denotet, 78.
Domini bonitas in quo conspicua, 89.
Domitianus imp., 259. Astrologum jubet exuri, *ibid.* Domitiani et Titi fratrum dissimilitudo, 239. Domitiani exitus, *ibid.* A Domitiano Joannes in Pathmum relegatus, *ibid.*
Donec (De) vocabulo, Basilii locus, 207.
Dracones apud Brachmanas maximi, 145. Fabulosi, 60, Draconum natura, *ibid.* De draconibus, *ibid.*

E

Ece esiæ imago luna, 24.
Echeneis piscis, 56. Echinus aquatilis, tempestatis indicium, 34. Echini terrestris solertia 50, 65. De echino aquatili, Basilii locus, 34.
Eclipsis solis. *Vide* Solis Eclipsis.
Ecnephias ventus, 7.
Ἐκπυρηνισμὸς quid? 31.
Edem vocabulum quid significet, 67, 98.
Electrum quid, 13. Ejusdem origo, *ibid.*
Elementa quando condita, 5.
Elephanti fetus tantum unicus, 53. Pedes cur articulis careant, 52. Proboscis, *ibid.* Vita, *ibid.* Elephanto terrori esse murem, 52. Elephantum ilapsum resurgere non posse, 53. Umbram suam metuere, 52. In elephanto ira diuturna, 49. Quid venerem excitet, 52, 53. Elephanti cur biennio gerant uterum, 51. Quomodo trajiciant flumina, 52.
Eleutheropoli maxillæ fons, 164
Elias vates, 188 *et seq.* Vatum princeps, 190.
Elias et Samson cur violatores legis, 167, 191. Eliæ oris libertas, 191. Persecutiones, *ibid.*
Elii pontificis historia, 172. Interitus, *ibid.* Filiorum delicta, *ibid.*
Ellebori usus, 12. Elleboro vesci turtures, *ibid.*
Empedocles quando vixerit, 202.
Enaqui filii, 162.
Enaquiorum familia, 159.
Encænia Constantinopolis, 249.
Ἐγγαστρίμυθοι quæ dicantur, 176.
Enochus annos natus CLXV a Deo sublatus, 121. Et quare, *ibid.*, 122. Mathusalæ parens, 121. Enochi translatio quid nos doceat, 89. De Enocho. Athanasii locus 122.
Enosi ætas, 121.
Eperastus a Paulo conversus, 236. Neroni a poculis et concubinus, *ibid.*, 237.
Ephræmus quid significet, 145. Ephræmi locus, 124, 125.
Ephræma oppidum, 214.
Epiphanius alienatus a Chrysostomo, 258. Presbyter, non episcopus, 213. Epiphanii ad Eudoxiæ calumniam responsio, 158. De magis opinio, 209. Epiphanii locus, 120, 128, 146, 158, 198, 200, 221. Epiphanii presbyteri et Chrysostomi de Joanne Theologo discrepantes sententiæ, 213.
Episcopus factus ex imperatore, 331.
Equorum spumæ causa, 63.
Erinaceorum coitus, 59.
Erodius, sive ardeola, avis cujusmodi, 44. Ejusdem verecundia, *ibid.*
Erotici seditio, 319.
Esaias serra lignea dissectus, 197.
Esdras, 182. Librorum sacrorum conservator, 199. Libris scriptis Judæorum e Perside reditum complexus, 198. Esdræ res gestæ, 199.
Estheræ historia, 169, 170.
Etesii venti, 7. Quando exsistant et unde exoriantur, *ibid.*
Eva cur adjutrix Adami dicta, 82.
Evangelistarum de galli cantu loci discrepantes conciliati, 216.
Eudocia imperatrix prius Athenais dicta, 161. Cum filiis imperat, 326. Cur Paulinum magni fecerit, 261. Eudociæ consilium callidum, 326. Inter Eudociam et Theodosium dissidii occasio, 261.
Eudoxiæ calumnia, 258. Ad eamdem responsum Epiphanii, *ibid.* Cum Eudoxia contentiones Chrysostomi, 258.
Eugenium IV (Ad), Romanum pontificem legatio Joannis imp., 346.
Eulogius victus a Spiridone, 250.
Euripides quando vixerit, 202.
Euripis (In) fluxus et refluxus aquarum unde fiat, 22.
Eusebii Pamphili historia, 227. Locus, 182.
Eustathius Camytzes captus, 335.
Eustathii Antiocheni de die sub Jezechia horis sententia, 194.
Eutelida (De) Plutarchi locus, 58.
Euthymius patriarcha, 299.
Eutocius lapis cujusmodi, 43.
Eutyches et Dioscorus hæretici, 263. Eorumdem hæresis, 251. Damnata in IV concilio, *ibid.*
Eutychii patriarchæ relegatio, 272.
Euxinum cur pisces agminatim petant, 34.
Exactiones novæ, 333.
Excommunicatus fit martyr, 283.
Exemplum illustre, 100.
Ezechias. *V.* Jezechias.
Ezecias Psalmorum Davidis repurgator, 183. Ezecia pietas, *ibid.*
Ezechiel. *V.* Jezechiel.

F

Fames sub Valeriano maxima, 244. Hanc secuta ingens pestis, *ibid.*
Fasciarum linearum alligandarum mos unde, 290.
Fatum quid, 114. Refutatum, 27 *et seq.*
Faustæ, uxoris Constantini, mors, 248.
Faustulus Romuli educator, 140.
Feles cur noctu acrius videant, 61.
Felix, Sabaudiæ dux, a Germanis pontifex maximus creatus, 346.
Femellam parientibus quantum pollutionis tempus in lege præscriptum, 211. Et ratio, *ibid.*
Femina (Pro) sterili remedium, 55. Feminis subjecti Agilæi, 143.
Feræ in Libya monstrosæ unde, 61. Feras agrestes quod metuimus, cujus nos admoneat, 80.
Festa Christo sacra sex, 269.
Fibri natura, 55.
Ficus arbor succi plenissimæ, 13. Ad ficum ligatas carnes mollescere, *ibid.* Tauros domari, *ibid.* Fici quomodo dulcescant, 13.
Filius vitæ patris insidiatus, 303. Filii contra patrem expeditio, 345. Filii pro nepotibus, 195. Filiorum rebellium supplicia, 345.
Firmamento ex aquis condito etiam cœli nomen attribui, 8. Supra firmamentum cur aqua a Deo collocata, 8. Cur item infra, *ibid.*
Flagelli significatum, 216.
Flavianus Constantinopolis antistes, 263. In synodo λῃστρικῇ verberibus multatus, mortem obit, *ibid.*
Fluvius de paradiso promanans, in quatuor fontes divisus, 75. Fluviorum quatuor de uno fonte paradisi promanantium, cur non una aqua et qualitas, *ibid.*
Folia arborum cur diversa, 12. Folia ficulnea cur sibi consuerint primi parentes, 109.
Fontis et arboris miracula, 278. Fontium perennitas unde, 16. Unde diversus sapor, 16.
Formicam ab hordeo sibi cavere, 62. Formicæ apud Brachmanas maximæ, 143. Cur oleo exstinguantur, 47.
Formidinis causa frigiditas, 46. De formidine facultatis vitalis exsistere contractionem, 162.
Fortunæ casus improvisos qui secum non expendit et reveretur, stultus est, 328.
Fragrantia quomodo augeatur, 13.
Franci et Angli in Palæstinam expeditio, 341. Francorum sive Teutonum in Palæstinam expeditio, 335.
Friderici Barbarossæ in Palæstinam expeditio, 341. Mors, ejusque elogium, *ibid.* Contra Fridericum Barbarossam molitiones Manuelis Comneni, 337, 338. A Friderico Barbarossa cæsi Turci, 340.
Fucos quomodo puniant apes, 45.
Fulgur cur non urat, 30. Cur prius tonitru percipiatur, 31.
Fulmen duplex, 31.

Digitized by Google

Furni, ab imp. sic per ironiam appellati, patriarchæ superbia et improbitas, 325. Ejusdem pœna, *ibid.*
Futurorum notitia soli Deo peculiaris, 107.

G

Gabaonitas ulciscitur Deus, 139.
Galata, Genuensium oppidum, a Turcis occupata, 348.
Galba imp., 238. Ejus imperii duratio, *ibid.*
Galenus de Tityo, 111. Galeni locus, 56, 57, 59, 133.
Galeni et Magdalenæ colloquium fabulosum, 131.
Galerius et Constans impp., 245. Galerii imp. mors, *ibid.*
Gallus et Volusianus impp., 244.
Gallus gallinaceus cur noctu certis horis cantet, 47. Cujus nos cantu suo admoneat, *ibid.* De galli cantu, Evangelistarum loci discrepantes conciliati, 216.
Ganges fluvius, 142.
Gedeonis res gestæ, 165, 194. Gedeoni quot fuerint filii, 164.
Gelimer Vandalorum rex, 166.
Gemmis (de) libri Solomonis, 183.
Genesis parva, 104. Genesis parvæ prava narratio, 108. Refutatio, 211.
Genius ex præscripto Solomonis expulsus, 185. Monachi precibus impeditus, 287. Genii mali vaticinium, 287. Genii castellum infestantes crucis signo pelluntur, mali reapse insidiatores, 196. Geniis quo pacto imperaverit Solomo, 183. De Geniis liber Solomonis, *ibid.* Porphyrii et Jamblichi opinio, 107.
Gennadii et Theodoriti de angelorum creatione opinio peculiaris, 80.
Genuensibus (cum) bellum, 346.
Geometriæ inventores, 127.
Georgius Syngellus seu Syncellus de Adami liberis, 117.
Georgii Chronographi mendacium, 118.
Georgii Syngelli locus, 156.
Germanicopolis frustra a Basilio Macedone oppugnata, 295, 296.
Germanus patriarcha quibus argumentis contra Leonem usus, 79. De Mariæ Virginis obdormitione testimonium, 233.
Gesema, habitatio Israelitarum, semper a plagis Ægypti immunis, 133.
Gigantes, 71. A Chalebo excisi, 162. Gigantum ossa sub Anastasio inventa, 265.
Gilimer. *Vide* Gelimer.
Gizerichus Libyæ princeps, 262. Marciano parcit, *ibid.*
Goetia unde dicta, 129. Goetiæ et magiæ discrimen, 130.
Goliathus a Davide fundæ jactu prostratus, 175. Goliathi magnitudo, *ibid.*
Gotholia Achabi filia nupta filio Josaphati, 187.
Gordianus imp., 243.
Græci astronomiæ inventores, 127. Quomodo seipsos perdiderint, 346. Ungarorum partes secuti, 347. Græcorum et Romanorum concordia, *ibid.* Contra eamdem tumultus, *ibid.* Apud Græcos et Hebræos diversitas in annorum numeris, 121.
Grando sub Monomacho, 315. Grandinis et ignis immissio, septima Ægypti plaga, 133. Grandinum ortus, 9.
Gratianus imp., 255. Sagittandi peritissimus, *ibid.* Gratiani moderatio, *ibid.*
Greg. Nazianzenus. *Vide* Nazianzenus.
Greg. Nyssenus. *Vide* Nyssenus.
Gregorii Nysseni encomium, 2.
Gregorius papa, 239. Gregorius papa Leoni imperatori vectigalia pendi vetat, Italiamque avertit, 281. Mortuum absolvit, 282.
Grossi, 13.
Gruum excubiæ, 40.
Guilelmus Siciliæ rex, 340.

H

Habacuc, 202.
Hadrianus, et Hadrianopolis. *Vide* Adrianus.
Hæcaterina uxor Isaaci Comneni, 324. Ubi sepulta, *ibid.*
Hæmorrhois serpens, 58.
Halcedo avis, 41.
Halcedonia unde dicta, *ibid.*
Halo circa solem, 25. Lunæ quid, 30.
Halys amnis, 140.
Harmatius proditor occiditur, 264.
Heberum solum linguam in linguarum confusione retinuisse, 128.
Hebræi regem poscunt, 173. Hebræorum resp. in regni formam commutata, *ibid.* Hebræis quid frequens, 9. Apud Hebræos et Græcos diversitas in numeris annorum, 121.
Helena Constantini Magni mater, 218.
Heliogabalus imp., 243. Prodigiose lascivus, *ibid.*
Henricus Alemanorum rex, 341.
Heraclea prælata Byzantio, 249. Olim dicta Perinthus, *ibid.*
Heracletus quando vixerit, 202.
Heracleti dictum, 74, 116.
Heraclius imp., 276. Heraclii de Persis victoria, *ibid.* Mors, *ibid.*
Heracleones imp., 276.
Heracleonæ et Martinæ pœnæ, *ibid.*
Herba nulla venenata sine fructu quodam facta, 12.
Herbæ cur non omnes esculentæ, 11. Cur quædam venenatæ, 12.
Hercules et Samson coætanei, 164.
Hercules Tyrius philosoph. inventor purpuræ, 140.
Hermaphroditi qui, 113.
Hermes, 28.
Hermes Trismegistus, 114.
Herodes regnum quomodo consecutus, 199.
Herodotus quando vixerit, 202.
Herricus imp., 342. Vlachos fugat, *ibid.*
Hidrys crocodili hostis, 274. Quomodo eum necet, *ibid.*
Hiems gravis sub Phoca, 275. Sub Constantino Copronymo sæva, 284.
Hierichuntis (in) obsidione violatio Sabbati prima, 162.
Hierosolyma a Nabuchodonosore ter spoliata, 198. Abrahami ætate Solyma dicta, 135, 177. Hierosolyma dicta Ælia, 240. Qua ratione, *ibid.* Hierosolyma nunquam instauranda, 238. Sub Antiocho Epiphane secunda vice capta, 202. Ibi aliquot hominum millia trucidata, *ibid.* Hierosolymorum episcopus primus Jacobus, 228. Cur justus dictus, *ibid.* Ejusdem cædes, *ibid.* Episcopus Juvenalis, 232. Ejusdem de Mariæ virginis sepultura narratio, *ibid.* Hierosolymorum excidium, 237, 238. Quæ illud prodigia præcesserint, 237. Excidium quando factum, 238. Hierosolymorum excidii historiam cur Deus per Josephum scribi voluerit, 238. De Hierosolymorum excidio Jeremiæ vaticinium, 237. Hierosolymorum obsessio imputata cædi Jacobi justi, 228.
Hieus vates, 188.
Hildericus seu Hinderichus Vandalorum rex, 266. Ejus causa bellum movet Justinianus, *ibid.*
Hippocrates quando vixerit, 202. Hippocratis dictum, 10.
Hippolytus Thebanus historicus, 227.
Hippolyti de diei sub Jezechia horis sententia, 194.
Hircus quomodo seipsum curet, 51.
Hirsuti lævioribus venere et seminis copia superiores, 53.
Hirundinis solertia, 41.
Hispaniam (in) profectio Pauli, 236.
Holophernes copiarum imperator Cambysis, 202. Ejus et Judithæ historia, 169.
Homerus Solomoni coætaneus, 184.
Homicidam, licet ad templum fugerit, interfici jubet lex divina, 180.
Homo ab igne appellatus, 75. Cur duplex, anima et mente præditus, initio creatus, *ibid.* Cur extra paradisum creatus, 67. Cur non de gleba, sed pulvere creatus, 74, 75. Cur non ita conditus, ut peccare non posset, 101. Nudus in vitam productus, rationis excellentia præcellens, 51. Homo quod feras metuit agrestes, cujus rei indicium, 80. Si vita angelica non excidisset, sexuum nullum factum fuisse discrimen, 103. Hominis cibus ante lapsum qualis fuerit, 97. De hominis creatione, 66. Hominis cujusque vitæ præses angelus, 157. De hominis formatione Nazianzeni locus, 68. In hominis formatione providentia, 114, 115. Hominis incrementum duplex, 83. Lapsus, 100. Hominem constitutum esse a Deo principem omnium, quid arguat, 80. Hominem cur Deus statim ab initio regem terrestrium et immortalem condiderit, 88. In hominem diaboli petulantia, 196. Homines prisci cur diu vixerint, 146. Cur plures habuerint uxores, *ibid.* Homines unde Meropes dicti, 128. Hominum annis cur aliquid decesserit, 146. Mentes an regant sidera, 113. Hominum soboles cur partim referat, partim non, parentum similitudinem, 56. Homines ex incorruptibili natura factos corruptibiles, et ex corruptibili incorruptibiles resurrecturos, similitudine declaratur, 91.
Honorius et Arcadius filii Theodosii ex Placilla, 256.
Hostias oblatas cur initio ignis depastus, cum id modo non fiat, 118.
Hostium incursus ignibus proditi, 292.

Digitized by Google

Humilitas vera quæ, 131.
Hungari. *Vide* Ungari.
Hunnicum bellum, 336. De Hunnis victoria, 337.
Hyæna cur timida, 54.
Hydrophobium ex canis morsu, 65. De hydrophobii causa, Rufi locus, *ibid.*
Hypapantæ festi initium, 269.
Hypatii seditio, 267.
Hyperborei justitiæ et temperantiæ studiosi, 234.
Hyrcanus pontifex ultimus, ab Herode interemptus, 205.

I

Ibis infesta serpentibus, 249. Interlunii tempore cæca, 46.
Iconium unde dictum, 140.
Ignatius, ante Nicetas dictus, patriarcha, 287. Pellitur, 293. Ejusdem obitus, 297.
Ignis de cœlo delapsus cur initio hostias Deo oblatas sit depastus, cum id modo non fiat, 118. Ignis et aqua in Lyciis montibus conjunctim, cujus nos admoneant, 17. Ignis in apostolis conspectus quid fuerit, 225. Ignis cultus unde exstiterit, 140. Ignis et grandinis immissio, septima Ægypti plaga, 153. Ignis proprietas, 75. Ab igne appellatus homo, *ibid.* De igne cœlesti Cyrilli locus, 118. Ignibus proditi hostium incursus, 292.
Imago elegans, 55. Pulcherrima, 53. Imago et similitudo Dei in homine quid, 81.
Imbres impetuosi sub Alexio Comneno, 335. Imbrium ortus, 9.
Imperatore (Ex) factus episcopus, 331. Imperatores Romani unde Augusti dicti, 205. De imperatoribus Constantinop. postremis vaticinium, 268.
Imperii infelicis omen, 341. Imperii Romæ finis, 264. Imperia, *ibid.* Imperiorum origo, 129. Series, 202. Vox quid significet, 77.
Impietas pro lasciviâ, 124.
Impii quid Scripturæ, *ibid.*
Impudici puniti, 270.
Incendia sub Alexio Comneno, 335.
Incestus Chaldæorum, 143.
Incrementum in homine duplex, 83.
Indos (apud) Macrobiorum insula, 142.
Infantes, nullo sacerdote præsente, et pater, et quivis alius potest baptizare, 244.
Inferos (ad) cur Christus descenderit, 221.
Innocentii (per) papæ litteras excommunicatus Arcadius, 259. Ad easdem responsum Arcadii, *ibid.* Absolutio ab excommunicatione, 260.
Insidiæ diabolicæ, 39.
Invidia in Caino causa cædis Abeli, 119. Virtutis et gloriæ comes, 267. Invidia non laborare animalia bruta, 43. Invidia revocatus Nicephorus Phocas, 304.
Iræ divinæ argumenta, 315.
Irene Isaacii imp. filia capta, cui desponsa, 342. Irene facinus immanissimum, 285. Largitiones vafræ, *ibid.*
Iris quid, 30. Iridis prognostica, *ibid.*
Isaaci historia, 136. Quid nos doceat, *ibid.* Isaacum totos xx annos Deum pro sua conjugisque sterilitate orasse, *ibid.*
Isaacius Angelus imp., 340. Ejusdem interitus, 341.
Isaacius Comnenus, 322. Imperator, *ibid.* Capitur, 330. Ab Angelo captus, 341. Imperio sponte se abdicat, 322. In monasterio recte se gerit, 323, 324. Isaaci Comneni castitas, *ibid.* Liberi, *ibid.* Molitiones, 342. Mores indigni principe, 337.
Isaacius monachus, 255.
Isidorus et Bessarion, cardinales Græci, 347. Isidori encomium, *ibid.*
Isidori Pelusiensis locus, 98. Computatio dierum sepulturæ Christi, 223. Isidori pro Christo apologia, 258.
Israelici quare totos annos quadraginta in solitudine oberraverint, 159. Israelicorum in Ægypto captivitatis causa quæ, 145. Israelicos post Samsonis obitum totis annis quadraginta nullius paruisse imperio, 171.
Isthmus muro cinctus, 345.

J

Jacobus cum LXXV capitibus in Ægyptum profectus, 145. Cur post luctam altero crure claudicaverit, 138. Quando Israeli nomen acceperit, *ibid.* Jacobi historia, 137. Lucta cum angelo, 138. In Jacobi scala quid angeli ascendentes et descendentes significent, 137. Jacobi somnium, *ibid.* Jacobo angelorum castra conspecta, 139.
Jacobus et Paulus cur cæteris apostolis pares, 229.
Jacobus primus Hierosolymorum episcopus, 228. Quare Justus dictus, *ibid.* Ejusdem cædes, *ibid.* Quando necatus, 229. Jacobi justi vita et pietas, 228. Jacobum Justum non fuisse unum duodecim discipulorum, 229.
Jaela Sisaræ interfectrix, 163.
Jamblichi de geniis opinio, 107.
Jannes, 156.
Jaredi ætas, 121.
Jeptha judex Israelicus, 166. Jephthæ votum stultum, *ibid.*
Jeremiæ de excidio Jerosolymitano vaticinium, 257.
Jeroboami regnum, 186.
Jerosolyma et Jerusalem, *Vide* Hierosolyma.
Jesus Navæ. F. *Vide* Josua.
Jezechias rex, 193. Jezechiæ lethalis morbus, *ibid.* Ex eodem miraculosa liberatio, *ibid.* Sub Jezechia quot horæ dies habuerit, 194.
Jezecielus vates, 188. Jezecieli visio de campo ossibus cadaverum pleno quid docuerit, 199.
Joabus ad aram Dei perfugiens, a Salomone occisus, 180.
Joann. Cantacuzenus imp., 344.
Joann. Comnenus imp., 329. Capitur, 335. Ejusdem filii, 336. Eorumdem mors, *ibid.*, 336. Joann. Comneni mors, *ibid.* Somnium, *ibid.*
Joannes Ducas imp., 343.
Joannes Manuelis filius uxorem male tractat, 345. Ejusdem mala consilia, 346.
Joann. Palæologus imp., 344. In Italiam et Galliam profectus, 345. Ejusdem profectio in Italiam, 347.
Joannes Theologus in Pathmum relegatus, 239. Scripsit ibi Evangelium et Apocalypsin, *ibid.* Sub Nerva ab exsilio revocatus, *ibid.*
Joannes Xiphilinus patriarcha, 325. Fallitur, 326.
Joannes Zimisces. *Vide* Zimisches.
Joannis astronomi consilium, 300.
Joannis, auctoris Scalæ, locus, 112.
Joan. imp. et Theodori fratrum discordia, 347. Legatio ad Eugenium IV Romanum pontificem, 346.
Joannis fratres, 314.
Joan. Scylitzæ annales, 286. Locus, 297.
Joas rex, 191. Ejusdem interitus, *ibid.*
Joathamus Oziæ regis F. regnum administrat, 192.
Jobus ab Abrahamo quintus, 146. Totos septem annos sub ærumna pressus, *ibid.* Jobi anni quot, *ibid.* Filiarum nomina; eorumdemque rationes, 147. Historia, 146. Quomodo filii duplicati, 147. Jobo cur filiæ *pulcherrimæ* post afflictionem natæ, *ibid.*
Joelus vates Jeroboamum impietatis redarguit, 186
A leone in itinere peremptus, *ibid.*
Joiadas Pontifex maximus, 192.
Jonathan populi commiseratione de Sauli manu liberatus, 174.
Joppe, post Accone dicta, 340.
Joramus rex, 190.
Josaphatus rex, 187, 188. In Josaphato rege quid culpabile, *ibid.*
Josephus a Pharaone Psomptophanicus dictus, quid ea vox significet, *ibid.* Anno ætatis tricesimo Pharaonis somnia interpretatur, *ibid.* Annos totos tredecim in vinculis detentus, 144. Cur Jacobo dilectus, 143. Viginti minis venditus, *ibid.* Josephi castitas, 144. Filii duo, 145 Historia, 144 *et seq.* Mater, dudum ante defuncta, quo modo ipsum, juxta somnium, sit venerata, 143. Josephi precatio, liber apocryphus, 239. Somnia, 143. Josepho cur inviderint fratres, *ibid.*
Josephus Bringas a Phoca deceptus, 303. Ejusdem litteræ ad Zimischem, *ibid.*
Josephus quando vixerit, 234. Veritatis amans historicus, *ibid.*, 238. Josephi a Mose dissensio, 123, 139. De diluvio locus, 125. De Jacobo testimonium, 228. De Mose narrationes, 148 *et seq.* Josephi error. 40. Locus, 126, 130, 143, 145, 150, 155, 158, 164, 174, 175, 177, 183, 184, 185, 187, 188, 192, 198. Per Josephum cur Deus historiam excidii Hierosolymitani scribi voluerit, 238.
Josias rex, 197.
Josue duo nomine, 159. A Josua Navæ filio res gestæ, 161, 162. Sub Josue dies viginti quatuor horarum, 191.
Jothorus cognomentum Ragueli, 150.
Jovianus imp., 254.
Judææ solum pingue, 120.
Judæi ab exstructione templi sub Juliano impediti, 253. Judæorum de Leone vaticinia, 281. Excidium, 257, 258. Judæorum pontificem veneratur Alexander, 141. Judæorum primigenorum figura Cainus, 119. Pro vili pretio venditio, 340. Servitutes tres, 238. Judæorum sub Adriano clades, 240. Contra Judæos, 167. Judæos cur

Digitized by Google

Deus Romanis subjecerit, 222. A Judæis falso immundos appellari. 167, 168.
Judas, judicum primus, 162.
Judas Machabæus, 203. Quo tempore vixerit, *ibid.* Ejusdem strenue facta, *ibid.*
Juditha Holopherneum prudenter necat, 202. Judithæ ætas, *ibid.* Judithæ et Holophernis historia, 169.
Julianus Halicarnassensis quando vixerit, 244. Ejusdem dogma hæreticum, *ibid.*
Julianus imp., 253. Deserit religionem Christianam, *ibid.* A quo sit trajectus, etiamnum hodie ignorari, *ibid.* Pro animalium mactatione quid adducat, 117. Juliani imp. calumnia, 128. Ad eamdem Cyrilli responsio, *ibid.* Alia refutata, 199. De Juliani mortui cadavere Nazianzeni locus, 254. De Juliano oraculum, 251.
Julius Cæsar dictator, 204. Unde Cæsar dictus, *ibid.* Julium Cæsarem annis duodecim solum rempub. Romanam administrasse, 204.
Julius mensis unde dictus, *ibid.*
Jumentorum et pecorum omnium lues, quinta Ægypti plaga, 152.
Justitiæ exemplum, 289.
Justinianus Magnus imp., 266. Justiniani error, 272. Justiniani status, *ibid.*
Justinianus Rhinotmetus imp., 278. Unde sic dictus, *ibid.* Iterum imp., 279. Justiniani Rhinotmeti crudelitas, *ibid.* In Chersonitas, *ibid.* Ejusdem exitus, *ibid.*
Justinus imp., 266.
Justinus II imp., 272.
Justinus Philosophus sub Antonio Pio martyr, 241. Justini Martyris locus, 19.
Justorum libertas quid operetur, 134.
Juvenalis episcopus Hierosolymitanus, 232. Ejusdem de Mariæ Virginis sepultura narratio, *ibid.*

L

Laban Jacobi socer, 138.
Lætitia (De) sanguinis oriri diffusionem, 162.
Laicis non esse fas baptizare, 243.
Lamechi cum Caino comparatio, 169. Uxores duæ, *ibid.*
Lanis (De) ovium cur vestes primis hominibus fieri voluerit Deus, 85.
Laodicea a quo condita, 202.
Laodicensium hospitalitas, 340.
Lapis Herculeus, 37. Lapides in aqua natantes cujus nos admoneant, 17. Lapides tres e cœlo cadunt sub Marciano, 263.
Lapidipavium, 217, 218.
Lapsus hominis, 100.
Latona Tityo adamata, 111.
Lazarus Triballorum princeps, 345.
Lazari pater Simon, 214.
Lectionis diversitas adnotanda, 220.
Legatorum Mustaphis astutia, 346.
Leo carnivorus, 84. Formicarius, sive myrmecoleon, animal cujusmodi, 53. Imago diaboli, *ibid.* Leonis natura, 49. Leonem, persequentibus ipsum quibusdam, vestigia contrahere, 61. Leones aurei rugientes, 292. Leones cur noctu acrius videant, 61. Quomodo nascantur, *ibid.*
Leo Armenius imp., 287. Imaginum oppugnator, *ibid.* Leonis Armenii exitus, 288. Vaticinium, 297.
Leo imp., 285. Ejusdem exitus, *ibid.*
Leo Magnus imp., 265. Ejusdem interitus, *ibid.*
Leo Philosophus imp., 298. Exstruit templum, *ibid.* Fere interficitur, *ibid.* Famem suorum sublevat, 29. Quam legem ferre fuerit vetitus, 299. Constantinum Andronici filium monet, ne regnum affectet, *ibid.* Quomodo clarus factus, 291. Leoni Philosopho ex Zoe Carbonopsia filius natus, 299. De Leone dissensio scriptorum, 297. Sub Leone Philosopho prodigia, 298. De Leone vaticinia Judæorum, 284.
Leo, qui et Cono imp., 280. Unde sic dictus, *ibid.* Leonis imp. crudele facinus, 281.
Leo II imp., 264. Leo vinculis liberatus, 297.
Leonis Phocæ facinora, 304.
Leonis Tornicii seditio, 319.
Leoni imp. Gregorius papa vectigalia pendi vetat, Italiamque avertit, 281.
Leontius imp., 279.
Leontius pater Origenis, 242. Martyr, *ibid.*
Lepus cur formidolosus, 54. Cur pedes habeat hirsutos, 53. Leporis marini esu a Domitiano fratre Titus necatus, 238. Leporem marinum homini celerem et inevitabilem afferre interitum, 55. De lepore mirum quiddam, 54. Leporum fetura, 53, 54.
Levitæ uxor stupro necata, 166. Levitæ cur dicti sacerdotes prisci fœderis, 139. Ut operas subsidiarias præstarent sacerdotibus, instituit Jezechias, 193.
Lex ipsa per angelos nobis data, 77. Legis violatores Elias et Samson, 167, 191. Lege Mosaica divinationes complures, ceu malorum geniorum inventa, prohibitæ, 196.
Libanii de Chrysostomo testimonium, 258.
Libellæ ceti species, 36.
Liber Solomonis. *Vide* Solomonis liber. Libro viventium non contineri annos peccatorum, vitamque totam, 119. Libri Solomonis quidam exusti, 182. Librorum sacrorum conservator Esdras, 199.
Liberorum (De) educatione cur matres patribus magis solliciti, 109. Liberos per ignem trajicere, quid, 192.
Libya (In) feræ monstrosæ, unde, 61.
Lichne lapis, suavis soni, 46.
Licinius et Constans Cæsares, 250.
Licinius Christianos affligit, *ibid.*
Lignum scientiæ. *Vide* Arbor. Lignum scientiæ unde sic dictum, 102. De ligno scientiæ, Josephi et Nemesii sententia, *ibid.*
Lingua Hebræa unde dicta, 128. Lingua una omnes ante turris Babyl. destructionem esse usos, *ibid.* Linguæ in apostolis cur conspectæ, 223. Cur dispertitæ, *ibid.* Linguæ mundi septuaginta duæ, 128. Linguarum donum etiam cæteris credentibus præter apostolos datum, 226. Linguarum princeps Hebræa, 128. Linguarum quindecim dona accepisse apostolos, 226. In linguis distribuendis Dei consilium, *ibid.*
Litteræ S. *Vide* Scriptura S. Litterarum Hebraicarum inventor Sethus, 121. Litteris sacris quid frequens, 102. Usitata prolepsis, *ibid.* Litteras sacras imbecillitati nostræ semet accommodare, 97.
Locustarum immissio, plaga Ægypti octava, 153.
Loligo, tempestatis indicium, 55. Piscis cujusmodi, *ibid.* Etiam malacium dictus, *ibid.*
Lotus herba solaris, 47.
Lucas evangelista in olea suspensus, 237. Cur inter alia pauli acta, ejus martyrium non descripserit, 236.
Luminaria quid, 18. Luminarium observationes ad quid necessariæ, 23.
Luna cujus nos admoneat, 22. Cur non in principio statim lucem propriam sit consecuta, 24. Deficiens cujus nos admoneat, *ibid.* Ecclesiæ imago, *ibid.* Luna et sol quomodo luminaria dicantur magna, 22. Luna peculiari luce destituta, 23. Quomodo nunc in cornua falcata, jam pleno resplendens lumine, modo utrinque gibbosa conspiciatur, *ibid.* Luna secundum solem lucidissima, 22. Lunæ currus quare a tauris trahatur, *ibid.* Defectus quomodo fiat, 23. Cur non in qualibet ad rectam lineam oppositione, *ibid.* Lunæ halo quid, 30. Cum lunæ incrementis et deminutionibus aera et animalia nonnulla mutari, 46. De lunæ magnitudine discrepantes sententiæ, 21. Lunam et solem cur deficere velit Deus, 24, 25. Lunam proprie deficere, 24. De luna augescente vel decrescente aeris mutationis indicia quædam colligi, 25. In luna lucis mutationes, 22. Utiles tam animantibus, quam cæteris e terra nascentibus, *ibid.*
Lupi cum ove inimicitiæ, 62. Lupo scylla planta invisa, 61.
Luscinia indefessa, 43.
Lux primigenia toto triduo diffusa, cur quarto die sit divisa in luminaria, 33. Lucis sensibilis ab intellectili creatio, 3.
Luxus veneris præposteræ causa, 133.
Lycii montes, 17.
Lycurgus quando vixerit, 163.

M

Macarii locus, 105. Miraculum, 255.
Macedonius exsecrationis sententiæ subjectus, 257. In Concilio II damnatus, 271.
Machometus Turcorum imp., 346.
Machometus II Turcorum imp., 348. A Machometo II quo anno et die capta Constantinopolis, *ibid.*
Macrinus imp., 243.
Macrobiorum apud Indos insana, 142.
Magdalenæ et Galeni colloquium fabulosum, 251.
Magia quorum inventum, 129. Unde dicta, 130.
Magiæ et goetiæ discrimen, *ibid.*
Magicis (De) Solomonis, Josephi locus, 183.
Magistrianus, 274.
Magnes, qui et lapis Herculeus, 37. Magnetis natura, *ibid.*
Magi quando Christum adoraturi venerint, 209. De Magorum adoratione contentio non exigua inter Patres, *ibid.*

Digitized by Google

Mahometh. *Vide* Machomethus.
Μαλάχια quæ, 58.
Μαλακόστρακα quæ, 58. Cur chelas dextras habeant majores, *ibid.*
Maleleeli ætas, 121.
Malum quid, 106. ἀνυπόστατον, *ibid.*
Mala unde proveniant, 101.
Mamæa Alexandri imp. mater, 245. Origenem ad se accersit, *ibid.*
Manasses, dictio quid significet, 145.
Manasses rex, 195 *et seq.* Manassis pœnitentiam cur exspectarit Deus, non vero Amosi, 297. Manassis supplicia, 197. Ejusdem pœnitentia, *ibid.* A Manasse serra lignea dissectus Esaias, 197.
Mandragora veneris conciliatrix in elephanto, 52, 55. Mandragora somnum conciliari, 12.
Mane, Thecel, Phares, 200. Verborum expositio, 201.
Manes quando vixerit, 244. Manis et Aquilæ blasphemia, 82. Manis et Valentini error, 111. Manis hæredes Pauliciani, 204.
Manganorum structura, 252.
Maniacis tumultus, 319.
Manichæi ab Alexio Comneno in viam revocati, 336. Manichæorum de brutorum anima error, 104. De terræ anima error refutatus, 48.
Manna (de), 160, 161. Intellectili, *ibid.* Spirituali, *ibid.*
Manuelus Comnenus imper., 336. Quomodo monachos habuerit, 338. Ejusdem captivitas et restitutio, 327. Molitiones contra Fridericum Barbarossam, 338. Nequitia, 337. Nuptiæ alteræ, 337.
Manuelus Joannis filius Palæologus imp, 345. Manuelî imp. in Italiam et Galliam profectio, *ibid.* Socordia 346. In patrem pietas, 345.
Manus (in) Dei viventis incidere, formidabile, 190. Manus imponendi delectis ad aliquod munus per suffragia, mos unde, 158.
Marcianus imp. opera Pulcheriæ, 262. Marciani de ambitu lex, 263. Marciano aquila præbet umbram, 262.
Marcus evangelista Petri sectator et discipulus, 216.
Mare cur intra suos limites maneat circumscriptum, 14. Salsum, 15. Fons et principium aquarum aeriarum, 9. Atlanticum unde dictum, 14. Maris aquam esse crassiorem aquis fluviatilibus, unde constet, 15. De maris aqua quomodo, quod potabile fit eliciatur, 9. Maris illuvies sub Justiniano, 269. Maris profunditatem linea nautica dejecta explorari posse, 21. Reciprocatio unde fiat, 22. E mari omnes aquas oriri, 16.
Mare vidua, 252.
Mariæ in obsidione Hierosolymitana atrox facinus, 237.
Mariæ virginis nativitas, educatio, *etc.*, 207. De Mariæ virginis morte cur nihil proditum, 231. De ejusdem obitu Dionysii locus, *ibid.* Mariam virginem state provectam decessisse, 231. E sepulcro resurrexisse, 252.
Mariam Magdalenam post Christi assumptionem Romam perveuisse, quorumdam opinio, 234. Quid ibi egerit, *ibid.*
Marodachus, rex Babyloniorum, cur legatos ad Ezechiam miserit, 195. A Marodacho captus et abductus Manasses, 276.
Martinæ et Heracleonæ pœnæ, 276.
Masculum parientibus quantum pollutionis tempus in lege præscriptum, 211. Et ratio, *ibid.*
Mater Domini. *V.* Maria virgo.
Matres cur patribus magis sollicitæ de liberorum educatione, 109.
Mathusalas Enochi filius, 122.
Matthias in Judæ locum suffectus, 214.
Matula et poculum ex eodem vitro, proverbium, 259.
Mauricii cædes Alexandriæ uno momento cognita, 275. Mauricii mors, *ibid.* Mortem pœnæ secutæ, *ibid.*
Mauricii pœnitentia, 274. Præclarum dictum, *ibid.* Somnium, *ibid.*
Mauricius imperator, 28, 273.
Maxentio (Cum) bellum Constantini, 147.
Maxillæ fons Eleutheropoli, 164.
Maximianus et Diocletianus impp., 245. Cur imperio se abdicarint, *ibid.*
Maximina (Ex) qui filii Constantino procreati, 218.
Maximinus imp. 243.
Maximus et Balbinus impp., *ibid.*
Maximi quæstio, 5. Maximi locus, 5, 6, 70, 93, 110, 194.
Medi inventores magiæ, 129.
Medici quorum corpora viva secuerint, 154.
Medicorum appellatione qui veniant, 155. Medicos a Solomone multa didicisse, 182.
Melancholicorum (De) dementia, 64.
Melchisedecus quomodo imago et similitudo Christi, 135. Quomodo nec principium nec finem habuisse dicatur, *ibid.* Melchisedeci genus, 135. Cur in litteris sacris non recenseatur, *ibid.* Melchisedeco quomodo Abrahamus minor, 135.
Meles dux Basilii, 310.
Mellis appellatione in Scripturis aqua alicubi dignata, 191.
Memphibosetus Sauli filius regnum apud Israelicos occupat, 177. Interficitur, *ibid.*
Mens id est animæ, quod oculus corpori, 70. Mentes hominum an regant sidera, 113.
Mensium inventor Sethus, 121.
Μέροπες unde dicti, 128.
Meropem avem retrorsum volare, 47.
Methodius patriarcha, 290. Male vexatus, 289. Quomodo ex specu liberatus, 290.
Motus unde exsistat, 62.
Michaelus archangelus pro populo circumciso excubitor, 79.
Michaelus Balbus ad ignem damnatur, 287. Imp., 288.
Michaelus Calaphates imper., 317. Ejusdem consilia mala, 317. Ipsimet exitiosa, *ibid.* Michaeli Calaphatæ exitium, 318.
Michaeli pœnitentia, 315.
Michaelus Cerularius Alexio patriarchæ substitutus, 319.
Michaelus cognomento Temulentus imp., 291. Ejusdem insolentia, *ibid.* Impietas, *ibid.* Prodigalitas, levitas, vecordia, *ibid.*
Michaeli Temulenti imp. exitus, 294.
Michaelus Palæologus imper., 343, 2. *V.* Palæologus.
Michaelus Paphlago imp., 314.
Michaelus Parapinaces imper., 329. Poeta ineptus, 330. Unde Parapinaces cognominatus, *ibid.*
Michaelus Rangabes imp., 286.
Michaelus Stratioticus imper., 322. Sordibus suos offendit, *ibid.* In Michaelum Stratioticum conspiratio, 321.
Michaeli Anemæ seditio, 334.
Michæas vates, 189.
Michol filia Sauli, Davidi nupta, 175.
Miles quidam mortuus revixit, 276. Milites Davidis quinque eximii, 180. Milites hosti dediti, 274.
Miraculum, 263.
Moamethi deliria, 277. Doctrina unde corrogata, *ibid.* Origo, 277.
Monachi cujusdam confidentia, 261. De monachis lex Phocæ imper., 338.
Monarchiarum series, 202.
Monasteriis adempti reditus, 325.
Monomachus imp., 318. Ejusdem ad avaritiam exorbitatio, 321. Mors, *ibid.*
Monotheletarum secta in concilio VI damnata, 272.
Monstrum ab urbe imperatoria depulsum, 301. Monstra sub Michaelo Parapinace, 330.
Morborum origo unde, 94. Morbis variis aquas calidas multiplices de terra scaturire, 17. Morbi de siccitate orti per humiditatem curandi, 116.
Mori pie satius, quam impie regnare, 256.
Mors cur interdum subita lætitia aut formidine affectos occupet, 162. Lucro ponenda, et habenda beneficii loco, 95, 96. Invidia diaboli mundum ingressa, 86. Hominem circumscripsit, *ibid.* Vitæ consentanea, 303. Mortis imminentis indicium, *ibid.* Mortis non conditor Deus, 85, 86. Origo unde, 94. Mortem invidia diaboli intrasse mundum, 86.
Mortui cur Christo moriente revixerint, 220. Mortuorum resuscitationes octo, 230.
Moses ab Abrahamo sextus, 146. A Tharbide Æthiopum regina adamatus, 149. Cur non palam mortuus, 157. Num octoginta, an vero quadraginta dies jejunaverit, 158. Mosis contra Æthiopes strategema, 149. Encomium ex Basilio, 155. Mosis historia, 147 *et seq.* Inde nominis origo, 148. Progenies, 146. De Mosis sepultura diversæ opiniones, 158. Mosis supra vates cæteros præstantia, 155. Mosi cur denegatum, in terram promissam populum introducere, 160 A Mose dissensio Josepi, 139. De Mose narrationes Josepi, 148 *et seq.*
Motus italici, 310.
Mulier cur adjutrix viri dicta, 82. Mulieris cujusdam in

Digitized by Google

pudicitia sua tuenda strenuitas, 315. Mulieres tres, quæ Christum unguento perfuderunt, 214.
Mulus sub Constant. Copronymo loquitur, 284. Muli cur non gignant, 61. Mulorum procreatio humana solertia inventa, *ibid.*
Mundus hic sex dierum spatio a Deo conditus, 1. Igni periturus, 8. Mundi hujus opificium cur non uno, sed sex diebus conditum, 1, 2. Linguæ septuaginta duæ, 128.
Muræna et serpentis coitus, 58.
Mus cur timidus, 54. Murem terrori esse elephanto, 52. Murium ortus, 44.
Musca, deus Accaronitarum, 190. Muscæ caninæ, quarta Ægypti plaga, 152. Cur sic dictæ, *ibid.* Muscæ cur mel Atticum fugiant, 47. Cur oleo exstinguantur, *ibid.*
Muscus odoramentum unde oriatur, 55. Quid sit, *ibid.*
Mustella cur timida, 54. Mustellæ natura, 46.
Myrmecoleon, sive leo formicarius, animal cujusmodi, 55. Imago diaboli, *ibid.*

N

Nabo mons, qui et Abaris, 157, 159. In eo mortuus Moses, *ibid.*
Nabuchodonosoris pœna, 200. Ejusdem causæ, *ibid.* A Nabuchodonosore ter spoliata Hierosolyma, 198.
Naira, 59.
Narium usus, 115.
Narrationes de Christo apocryphæ reficiendæ, 212.
Natura ex consuetudine, 66. Supra naturæ leges etiam hodie non pauca accidere, 3. Naturæ ordinem, ubi Deus velit, vinci, *ibid.* Naturæ providentia, 31. Naturæ repugnare, grave, 112.
Nautis respectus siderum necessarius, 26.
Nazianzenus fit patriarcha, 256. Sponte sua solio cedit, *ibid.* Nazianzeni de angelorum creatione opinio, 80. Nazianzeni dictum, 282, Locus, 68, 83, 95, 94, 95, 99, 107, 110, 112, 120, 129, 208, 221, 254.
Nectarius Nazianzeni successor, 256.
Nectenabo rex Ægyptius, 141.
Nemesii de ligno scientiæ, sententia, 102. Locus, 64, 105.
Nero Cæsar, 233. Ejusdem imperii duratio, *ibid.* Parricida, 237. Primus Christianorum persecutor, 235. Seipsum interficit, 237. Neronis persecutio, 235. Neronis quoto anno Paulus interfectus, 128. Neronis vitia, 237.
Nerva imp., 259. Sub Nerva ab exsilio revocatus Joannes Theologus, *ibid.*
Nestorius quando vixerit, 244. Nestorii hæresis, 271. Contra eam in concilio in conventum, *ibid.* Secta, 260.
Nicæa collapsa, 255. Nicææ obsidio, 534.
Nicænum concilium. *V.* Concilium Nicænum.
Nicephoritzæ facinora, 329.
Nicephorus Botaniates imper., 330. Ejusdem in Bryennium æquitas, 331. Cur imperio dejectus, 332.
Nicephorus Heracleæ præses, 305.
Nicephorus imp., 285. Ejusdem avaritia, *ibid. et* 286. Mors, *ibid.*
Nicephorus Phocas. *Vide* Phocas. Nicephorus Phocas Imp. 305. In Apochaudam pergit, 304. Invidia revocatus, 304. Nicephori Phocæ res gestæ, 304. Nicephori Phocæ et Polyeucti patriarchæ lites, 305, 306.
Nicephori canon, 244.
Nicephori patriarchæ de angelis locus, 137. Exsilium, 287.
Nicetas Rangabis filius castratus, deinceps patriarcha, 287. Post dictus Ignatius, *ibid.* Nicetæ patriarchæ inscitia, 284.
Nicopolis a quo exstructa, 205.
Nilus cur per æstatem exundet, 10, 16. Nili prodigium cujus nos admoneat, 17. A Nilo cur aurum nullum proveniant, 17.
Nineve seu Ninive a Nabuchodonosore capta, 171. Urbs unde dicta, 130.
Ninus Semiramidem matrem duxit uxorem, 129.
Nix quid, 65. Nivium ortus, 9.
Noa cur post diluvium Deo sacrificium obtulerit, 126. Unde animalia munda ab immundis discernere potuerit, 126. Noæ continentia, 125. Filii tres, 123, 125. Pater quis, 123. A Noa dimissus corvus an in arcam redierit, 127.
Nodi ecliptici, 23.
Nominis mutatio, 341. Nomina de rerum eventis indere, Scripturæ frequens, 102.
Nova Roma, 249.
Nox quid, 19, 32. Nox et dies ad quid hominibus utiles, 20. Nox in creatione diem secuta, 4. A Nocte mensura temporis, 20. Noctes et dies Britannicæ, 32. Noctium et dierum vicissitudines in hac vita cujus nos admoneant, 20.
Numerus denarius perfectus, 150, 156, 225. Numerus septenarius in Scripturis sacris quid denotet, 125.
Nysseni locus, 28, 82, 85, 89, 92, 98, 108, 109, 150, 161, 222.
Νῦξ unde dicta, 19.

O

Obedus Davidis avus, 169
Obliviones vehementes unde, 116.
Ochozias rex, 190. Ex filiis Jorami regis solus superstes, *ibid.*
Ochus Artaxerxis filius, 141.
Octavius Augustus, 205. Unde sic dictus, *ibid.*
Oculus quod corpori, hoc mens est animæ, 70. Oculi effectio celerior quam auris, 31. Oculum invidum a basilisco nihil differre, 57. Oculorum natura, 58.
Odontotyrannus animal cujusmodi, 142.
Oleam et pinum abjicere folia, 14.
Olei cadus in Eliæ historia quid, 191. Oleo cur muscæ, apes, formicæ exstinguantur, 47.
Olophernis et Judithæ historia, 169.
Omen de Leone Armenio, 287. Infelicis imperii, 341.
Onagrorum natura, 64.
Operarii quomodo alacres effecti, 268.
Opera Dei omnia naturæ leges, et omnem artis seriem excedere, 2. Ex operibus Dei quamdam notionem percipi, 85.
Opobalsamum, 278.
Oratione (In) instandum, 136. Orationes prolixæ tædiosæ, 1.
Ordinum novem tres gradus, 76. De ordinibus novem, Dionysii dogma, 76.
Organum musicum a Theophilo imp. repertum, 289.
Origenes qua ratione a fide desciverit, 242. Hierosolymam se confert, *ibid.* Exsecrationi ecclesiasticæ obnoxius, 243. Quando vixerit, 241. Quomodo libidines exstinxerit, 242. Quomodo simulacrum accipiat, 162. Quot annis Scripturam enarrationibus illustrarit, 242. Quot libros scripserit, *ibid.* Quoto ætatis anno mortuus, *ibid.* Origenis delictum ob verecundiam, 242. Discipulus Ambrosius, 242. Error, 109. Errores, 271. In concilio v damnati, *ibid.* Pater Leontius, 242. Temperantia, *ibid.* Vita, 242. Vitia et errores, *ibid.* In Origenem patris amor, 242.
Orniam fratrem interficit Solomo, 180.
Oro (In) monte mortuus Aaro, 159.
Orphanotrophium instauratum, 334.
Orpheus quando vixerit, 165.
Ossa gigantum sub Anastasio inventa, 265.
Ossifragæ pietas, 41.
Ostenta sub Leone Magno, 263, 264.
Ostreo (De) et cancro, 35.
Otho imp., 238.
Ovis cur pecus simplex, nec subdolum in Scripturis vocetur, 65. Ovis prudentia, 50. De ovium lanis vestes cur hominibus fieri voluerit Deus, 85.
Ozias rex, 192. Lepra cur percussus, *ibid.*

P

Palæstina, oculus orbis terrarum, 278. In Palæstinam Franci et Angli expeditio, 341. Francorum sive Teutonum, 333 Item Friderici Barbarossæ, 340. Contra Palæstinos prælium ultimum, 180.
Palæologus quomodo Carolum regem Neapol. represserit, 313. Ejusdem cum papa concordia, *ibid.* Palæologorum fratrum discordiæ, 348.
Palas exstructor palatii, 140.
Palatinus mons, *ibid.*
Palatium unde dictum, *ibid.*
Palma, arbor amatoria, 37. Palmam semper florere, iisdem retentis foliis, 14. Palmarum natura et proprietas, 13. Palmis (In) sexus discrimen, *ibid.*
Paradisus cur ad Orientem constitutus, 75. Quando conditus, 66. Paradisi cibus quis, 98. Extra paradisum cur homo creatus, 67. In paradiso cur arbor cognitionis consita, 100. De paradiso promanans fluvius, in quatuor principia divisus, 75. E paradiso quando ejectus Adamus, 120.
Pardalis cur timida, 54. Quomodo seipsam curet, 50. Pardalidis in homines odium maximum, 40. Pardalidis cur comparatus Alexander, 142.

Digitized by Google

Parentum similitudinem cur in brutis magis quam in hominibus fœtus referant, 56.
Parnassus mons, 16.
Partus monstrosi num ab astris efficiantur, 28.
Pascha Christi novum, 218. Pascha, vox quid significet, 155 De Paschatis celebratione in concilio Nicæno actum, 250.
Pathmum (In) relegatus Joannes, 239.
Patris vitæ insidiatus filius, 303. Patres prisci cur diu vixerint, 146. Cur plures habuerint uxores, *ibid.*
Patriarcham quis confirmet, 249. Patriarchæ unde dicti, 146. Patriarchis cur apostoli majores, 250.
Patricius ex Pionio de thermis, 17. Patricii Romani Constantinopolim traducti, 249. Qua id arte factum, *ibid.*
Patzinacæ repressi, 333. Victi, 336. A Patzinacis clades accepta, 321.
Paulicani hæretici, 209.
Paulinum cur magnifecerit Eudocia, 261.
Paulus biennio toto Romæ prædicationis munere functus, 236. Christi præco, 237. Cur a Nerone occisus, 236. Paulus et Jacobus cur cæteris apostolis pares, 229. Paulus fueritne in numero duodecim discipulorum, 215. Quando interfectus, 226. Quando vocatus, 227. Quoto Neronis anno interfectus, 228. De Pauli et Petri cæde, 235. Pauli prædicationis annorum supputatio, 227. Profectio in Hispaniam, 239. Supra Paulum nullus apostolorum collocandus, 214.
Paulus Samosatensis quando vixerit, 244.
Paulus Sinopensis, 63.
Pauperes (In) benignitatis præmium, 137.
Paupertatem (Ob) nemini de vita desperandum, 41.
Pax sub Augusto, 205.
Peccatorum annos, vitamque totam, libro viventium non contineri, 219. Peccato quopiam utilitatis alicujus causa se polluens, nihilominus reus, 137.
Pecudes tondendæ, non deglubendæ, 233. Pecudum cura ante diluvium cur inventa, 85.
Pediculorum multitudine percussi Ægyptii, 150.
Pelecanus avis, 44. Ejusdem in sobolem pietas, 45. Cujus nos admoneat, *ibid.* Pelecano serpens infestus, 44. Ad pelecanum comparatio Christi præclara, 45.
Pentapolis barbarica, 17.
Pera a Turcis occupata, 318.
Perinthus eadem quæ Heraclea, 219.
Persarmenii victi, 336.
Persei regnum, 140.
Personarum fictiones in Scriptura, 187.
Pertinax imp., 241.
Pestis sub Constantino Copronymo sæva, 284. Sub Justiniano, 269. Sub Michaelo Parapinace, 330. Sub Monomacho, 321. Sub Valeriano ingens, 241. Secuta maximam famem, *ibid.*
Petrus cur interfectus, 235. Et quando, 236. Petri cum Simone mago disputatio, 233. De Petri et Pauli cæde, 235, 236. Petri sectator et discipulus evangelista Marcus, 216. Petri ad Faustum locus, 115. De natalitio sidere locus, 26.
Pharaonis (De) induratione, 154. Pharaonis nomen commune regibus Ægyptiis, 156. Pharaonis somnia, 145.
Phascusa avis, 46.
Phene, quæ et Ossifraga, avis, 41.
Philippæ amor, 339.
Philippicus Bardanes imp., 280. Restitutus Mauricio in gratiam, 274. Philippici metus, *ibid.*
Philippus imp, 243.
Philippus Macedo, 141.
Philo quando vixerit, 234. Ex Philonis Ecclesiastica Historia exemplum, 283.
Philolai de natura siderum deliria, 20.
Philoræi agilitas, 304.
Phocas imp., 275. Cur ab Antiochia abstinuerit, 307. In bello occumbentes vult facere martyres, *ibid.* Occiditur, 308. Temulentes irrisus, se ulciscitur, 275. Phocæ avaritia, 306. Exitus tragicus, 275. Phocæ interfectorum pœna, 308. Lex de monachis, 338. In Phocam subditorum odium, 306. A Phoca munitiones aliquot receptæ, *ibid.*
Phocæ, ceti species, 36.
Phœnix avis quæ, 46. Resurrectionis nostræ imago, *ibid.*
Phœnicis regnum, 140. Phœnices inventores arithmeticæ, 128.
Photii et Bardæ exitus, 293.
Pilatus cur condemnatus, 216. Eilati mors, 234.
Pinum et oleam abjicere folia, 14.
Pisces cetacei modo quodam bestiæ terrestres et aquatiles, 38. Cur Euxinum agminatim petant, 34. Cur extra suum elementum moriantur, *ibid.* Cur infiniti, 39. Qui atramentum habeant, 37. Quod branchiis careant, 38. Qui pedes octo habeant, 38. Piscium dentes, 34. Gravis et difficilis auditio, 48. Piscibus testes nulli, 38. Pisces non coire, *ibid.* Inter pisces solum ruminare scarum, 34. In piscibus oris diversitas, 38. A piscibus quo differant volucres, 40. Cum piscibus volucrum cognatio, *ibid.*
Placilla uxor Theodosii, 236.
Plagæ Ægyptiacæ, 151 *et seq.*
Planetis nomina indidisse Sethum, 121.
Plato quando vixerit, 202. Platonis de cœli essentia opinio, 5.
Plebeia filio imperatoris nupta, 302.
Plotini dogma, 70.
Pluit argento sub Aureliano imp, 245. Cinere, sub Leone Magno, 264. Pulvere, sub Heraclio, 276. Tritico, ub Probo et Floriano impp., 245.
Plutarchi locus, 151. De Putelida locus, 58.
Poculum et matula ex eodem vitro, proverbium, 239.
Pœnitentia nulla concessa diabolo, 105. Et quare, *ibid.*, 106.
Polyeuctus patriarcha, 303. A quo consecratus, *ibid.* Polyeucti patriarchæ et Nicephori Phocæ lites, 305, 306.
Polypus a saxo quomodo avellatur, 37. Cur a Ponto abstineat, *ibid.* De ventorum motu præsagium, 33. Polypi natura, 37.
Populi seditio, 320.
Porphyrius cetus captus, 270. Porphyrii de geniis opinio, 107.
Portentum sub Alexio Comneno, 333. Sub Argyropulo, 312. Sub Constantino, 248. Portenta, 293. Sub Botaniate, 330. Sub Comneno, 323. Sub Heraclio, 276. Sub Mauricio, 273. Complura sub Diogene, 327. Varia sub Michaelo, 316.
Potestates, 76, 78. Potestatum vox quid significet, 78.
Prædici quædam posse, 29.
Præfecti non facile mutandi, 233.
Precari bene, quid, 188.
Presterem corpora attacta adurere, 50. Et quare, *ibid.*
Primigenorum cædes, decima Ægypti plaga, 153.
Principatus, 76, 78. Principatuum vox quid denotet, 78.
Prion, ceti species, 36.
Proboscis elephanti, 52.
Probus et Florianus impp., 245. Sub his pluit *tritico*, 215.
Proclus patriarcha, 260.
Procopia Nicephori filia nupta Michaelo Rangabo, 286.
Procopii locus, 170.
Prodigium, 287. Prodigium et calamitas ingens sub Gratiano, 255. Prodigium sub Argyropulo, 168. Sub Justiniano, 312. Sub Leone philosopho, 298. Prodigia cur modo nulla fiant, 118. Quæ Hierosolymorum excidium præcesserint, 237. Prodigiorum magicorum et verorum discrimina, 155. Per prodigia divinitus profecta, præsentia et futura declarari et prædici, 325. Prodigia infidelibus, non fidem habentibus servire, 118.
Prolepsis usitata litteris sacris, 102.
Prometheus quando vixerit, 163.
Propheta. *Vide* Vates. Supra prophetas cæteros præstantia Mosis, 155.
Prote insula, 329.
Proverbium, 64, 239.
Providentia in hominis formatione, 114, 115. A hsque Providentia in rebus humanis nihil fortuito geri, 137. A Providentia, non a natalitio sidere, res humanas gubernari, 27.
Prudentiæ humanæ et brutorum solertiæ discrimen, 65.
Pruinarum ortus, 9.
Psalmi an omnes Davidis, 179. Psalmorum concentus a quo institutus, 232. Psalmorum Davidis repurgatio, 183. Psalmos pangendi occasio, 180.
Pselli locus, 171, 183.
Psittacus Leonem deplorat, 297.
Psomtophanicus dictus a Pharaone Josephus, 145. Quod ea vox significet, *ibid.*
Ptolemæus refutatus, 134.
Ptolemæus Lagi filius Alexandro defuncto, Ægyptum sortitus, 202. Ptol emæi tredecim, *ibid.*
Ptyadis serpentis natura, 58.
Publio monachus, 254.
Pudicitiam suam mulier quædam egregie tuetur, 315.
Pueri servati miraculum, 272.
Puerperarum (De) pollutionis tempore, Theodoriti locus, 211, Item Cyrilli, *ibid.* Puerperarum purificationis ex, 211. Ejusdem ratio, *ibid.*

Digitized by Google

Pulcheria virgo, 261. Soror Theodosii, 262. Fratrem corrigit, *ibid.*
Purpuræ inventor quis, 140.
Pustularum exulceratio, sexta Ægypti plaga, 152.
Pyronis chonographi error, 82.
Pythagoras quando vixerit, 202.

Q

Quercinus serpens, 58.
Quid cani cum balneo, proverbium unde, 64.
Quinctilis mensis, qui postea dictus Julius, 204.
Quintilius imp., 244. Ejusdem interitus, *ibid.*
Quo pacto, non habere locum, ubi Deus est, 91. Quo pacto, vox in rebus divinis missa facienda, 91.

R

Ragueius cognomento Jothorus, 208.
Ranarum ortus, 44. Ex aquis scaturientium illuvies, plaga Ægypti secunda, 151. Ranas a reptilibus venenosis nihil differre, *ibid.*
Raphaeli appellationem ex Tobiæ narratione esse cognitam, 171.
Rapsacis blasphemiæ, 193.
Ratio in homine quantum operetur, 51.
Recab. *Vide* Richabus.
Regnum sepultura præclara, 267. Regni Ægyptiaci duratio, 205. Finis, *ibid.* Regnorum Judaici et Israelitici duratio, 198.
Remora piscis, 56.
Renovalia Byzantii, melius Encænia, Constantinopoleos, quo anno celebrata, 249.
Reprehensorum magna ubertas, 263.
Rerum humanarum vices, 295.
Resurrectionis beneficium quale, 99. Resurrectionis Christi hora incerta, 223. Post resurrectionem apparitiones Christi, 224. Christus cur non mox ad cœlos ascenderit, 224. Resuscitationes mortuorum octo, 230. 4
Richabus et Baneas, Memphiboseti interfectores, a Davide morte plectuntur, 177.
Robertus imp., 343.
Roboami regnum, 186.
Rogerius Siciliæ ex, 337.
Roma ab anseribus servata, 44. Roma nova. *Vide* Nova Roma. Romæ impuritas, 134. Origo, 141. Imperii finis, 264.
Romanus Argyropulus. *Vide* Argyropulus. Romanus Argyropulus imper. 311. Initio se recte gessit, 312.
Romanus Boilus ad dignitatis gradum sublimem evectus, 320.
Romanus Constantini filius imp., 303.
Romanus Diogenes imp., 326, *Vide* Diogenes.
Romanus Lacapenus imp., 300. Fit Constantini imp. pater, *ibid.* Romanus imperio spoliatur, 302. Romani arrogantia, 313. Fraus, 301. Mors, *ibid.* Perfidia, 301.
Romani Lacapeni et Symeonis Bulgari congressus de pace, 300.
Romanorum cædes, 337. Clades, 313. Romanorum et Græcorum concordia, 317. Contra eamdem tumultus, *ibid.* Romanis cur Deus Judæos subjecerit, 222. Tributarii Saraceni, 313. A Romanis defectio urbium Syriæ, 312.
Romulus a quo educatus, 141. Romæ exstructor, *ibid* Romulus et Remus fratres, *ibid.*
Ronzerius Catelanorum dux, 344.
Rores unde oriantur, 9.
Rosarum odor invisus vulturibus et scarabæis, 50. Rosis cur additæ spinæ, 11.
Rossi religionem Christianam amplexi, 298. Rossorum motus, 319.
Rotæ curruum, imago instabilitatis rerum humanarum 295.
Rupertus Francus quomodo ab Alexio deceptus, 333. Ejusdem in Græciam trajectio, *ibid.*
Rupicapræ natura, 64.
Russi et Rutheni. *Vide* Rossi.
Ruta quomodo fiat acrior, 13. Serpenti Libyco invisa, 50.

S

Sabbatius monachus, 287.
Sabbati violatio prima in Hierichuntis obsidione, 162. Sabbato nihil faciendum operis, 161.
Sabellius in Concilio ii damnatus, 271. Quando vixerit 243.
Sacerdotes prisci fœderis cur Levitæ; novi, clerici appellentur, 139.
Sacerdotium vetus quantum a novo superetur, 156.
Sadducæorum sectæ origo, 198.
Saites dux Chosrois, 276. Quomodo ab ipso punitus *ibid.*
Salema, quæ et Jerusalem, 133.
Salomon. *Vide* Solomon.
Salse dictum, 306.
Samaritanorum sectæ origo, 198.
Samonas patricius, 299. Ejusdem ruina, 300.
Samson cur a ventre matris robustissimus, 166. Dalilæ Palæstinæ, amore captus, 164. Samsoni et Elias cur violatores legis, 167, 191. Samson et Hercules coætanei, 164. Ultimus Hebræorum judex, 166. Vox quid significet, 165. Samsonis animus virilis, 164. Post Samsonis obitum Israelicos totis annis quadraginta nullius paruisse imperio, 171. Samsonis problema, 167. Res gestæ 164 et *seq.* Samsoni unde sitis maxima, 164.
Samueli anima an excitata, 176.
Samuelli Bulgari mors, 310.
Sanctorum corpora multa cur resurrexerint, 230, 231.
Santabarenus a Leone offensus, 296. Ejusdem præstigiæ, 296.
Saporis Persarum regis proceritas, 243.
Saraceni Romanis tributarii, 313. Contra Saracenos expeditio, 313.
Sarapis. *Vide* Serapis.
Sarbarus Persarum rex, 249.
Sardanapali mollities, 139. Ejusdem interitus, *ibid.*
Sardica eadem cum Triaditza, 250.
Sardicense concilium. *Vide* Concilium Sardicense.
Sara conjux et soror Abrahami, 133.
Saturnus, sive Cronus, unde oriundus, 129.
Saulus rex, 173. Quandiu regnum obtinuerit, 177. Quantum supereminuerit omnes Israelitas, *ibid.* Unde oriundus, 173. Forma præditus longe præstantissima, *ibid.* Sauli exitus, 177. Historia, 173 *seq.* Saulum malus invasit spiritus, 175.
Scarabæis rosarum odor invisus, 50.
Scarum inter pisces solum ruminare, 34.
Schimas gigas, 162, 163.
Scientiæ lignum, arbor. *Vide* Lignum, Arbor scientiæ. Scientiæ lignum unde sic dictum, 102.
Scorpii stimulus, 52. Scorpii apud Brachmanas maximi, 143.
Scriptura S. V. Litteræ sacræ. Scripturam sacram quot annis illustrarit enarrationibus Origenes, 242.
Scriptorum diversitas, 265.
Scylitzes, *Vide.* Joan. Scylitzes.
Scylla planta invisa lupo, 61. Σεβάζεσθαι quid, 205.
Seculum (*sive* sæculum) eruditum, 202.
Sedecias in Babylone annos XXVI. captivus detentus, 198.
Seditio contra Alexium Comnenum, 334. Contra Joannem Comnenum, 336. Seditio Erotici, etc. *Vide.* Erotici, etc. Seditio. Seditio populi, 320. Seditio Serviana, et Romana clades, 319. Seditionis auctor quomodo punitus, 341.
Sela et Ada uxores Lamechi, 122.
Seleucea aquo condita, 202. Unde dicta, *ibid.*
Seleucus Nicanor, Alexandro defuncto, Syria et Palæstina potitus, 202. Seleuci posteri, *ibid.*
Semeius homo plane seditiosus, 180.
Semiramis nupta Ninofilio, 129. Semiramidem mœnibus cinxisse Niniven, 129.
Senacheribus a propriis filiis interfectus, 186. Senacheribi per Rapsacen blasphemiæ, 193.
Sensuum vis in animalibus, 50.
Senuphius vir sanctus, 257. Ejusdem baculo et pallio vincuntur hostes, 258.
Sepiæ obscurandi semet artificium, 54.
Septimanæ dies sextus cur Paschæ præparatio ab evangelista dicatur, 217. Septimanarum inventor Sethus, 121. De septimanis annorum apud Danielum, 205.
Sepultura Christi cur triduum complexa, 224. Sepulturæ Christi dierum computatio, 223 *et seq.*
Seraphi, 76, 77. Seraphorum nomen quid significet 78.
Serapidis fanum, 251. Eversum, 257.
Serapio mathematicus, 243.
Sericum apud Romanos fieri cœptum, 270.
Serpens infestus pelecano, 44. Quomodo juvenescat, 57. Quomodo ad fontem accedat, *ibid.* Qui vulnera sua sanet, 50. Serpentis astutia quæ imitabilis, 57. Serpentis et murænæ coitus, 38, 39. Serpentis irati effigies, 104. Natura qualis, 60. Serpenti Libyco invisa ruta, 46. Serpentes cur gravi odore exstinguantur, 50 Cur hieme

Digitized by Google

terram subeant, 60. Serpentum coitus, 59. Genera varia, 57. *et seq.* Pugna, 250. Serpentibus infesta ibis, 149. Serpentes a cervis devorari, 55. Cornu cervino exanimari, 47. De serpentibus, 56.
Seruchus a Noa octavus, 130. Simulacrorum formandorum inventor, *ibid.*
Sethus pro Deo habitus, 121. Quid invenerit, *ibid.* Quo ætatis anno mortuus, *ibid.*
Setho nupta Asua, 117.
Severiani locus, 67.
Severus Acephalus, 271.
Severus imp., 241. Zeuxippum balneum exstruit, *ibid.*
Severi de angelorum creatione opinio, 80.
Sextilis mensis, post Augustus dictus, 205.
Sexum femineum dimidia parte virorum indoli cedere, 116. Sexuum nullum futurum fuisse discrimen, si homo vita angelica non excidisset, 103.
Sibylla Æthiopum regina, 183. Quomodo Solomonem tentarit, *ibid.* Quid Solomoni donarit, *ibid.*
Siccitas magna sub Michaelo, 316.
Sichemus Emoris filius Dinam Jacobi filiam stuprat, 145.
Siculorum clades, 340.
Sidon a quo condita, 135.
Sideri natalitio cuncta esse subjecta dicere, convicium in Deum, 26, 27. Sidera num hominum mentes regant, 113. Per siderum commistionem et distantiam an res humanæ omnes administrentur et regantur, 26, 27. De siderum magnitudine variæ philosophorum opiniones, 21. De siderum motu cognosci, terram in medio universi esse sitam, 6. Siderum motus cur cognoscendi, 25. De siderum natura, Anaxagoræ, Diogenis, Anaximandri, Xenophanis, Philolai deliria, 26. Observationibus, Basilius, 25. Siderum respectus nautis necessarius, 26. Sideribus nomina indidisse Sethum, 121. Ad sidera referendane sit causa illorum, quæ pueris præter naturam accidunt, 114.
Signorum cœlestium inventor Sethus, 121.
Silvester, 248.
Simile, 14, 57, 61, 83.
Simile ab anatomia illustre, 154.
Simeon. *Vide* Symeon.
Simon Lazari pater, 214.
Simo Magus in aera subvolat, 235. Petri precibus dejicitur, 236. Quando vixerit, 235. Simonis Magi canis, *ibid.* Præstigiæ, 156. Cum Simone Mago disputatio Petri, 235.
Simulacrum quod Origeni, 162. Simulacra, piaculum et offendiculum in Scripturis appellata, 184. Simulacrorum cultus origo, 150.
Sinæus mons, 156. Bis a Mose ascensus, 157.
Siphon ventus unde dictus, 7.
Sirachides quando vixerit, 203.
Sirenes sub Mauricio conspectæ, 273.
Sirido (in) monte post diluvium columna lapidea reperta, 129.
Sisaræ interitus, 163.
Smerdis magus rex, 202.
Sodoma ubi sita, 153. Per Sodomorum incendium cujus admoneamur, 125. Sodomitarum consuetudo vivendi flagitiosissima, 133.
Sol absque radiis sub Justiniano, 376. An terram subtercurrat, 32 *et seq.* Christi imago, 24. Cur die quarto conditus, 18. Cur substiterit, 194. Sol et luna quomodo luminaria dicantur magna, 21. Sol, omnium quæ motus et causas naturales habent, auctor, 16. Quomodo diei et noctis causa, 19. Quomodo diei habeat imperium, 19. Solis eclipsis sub Basilio, 309. Sub Michaelo Palæologo, 343. Sub Phoca, 307. De solis magnitudine discrepantes sententiæ, 21. Solis miraculum Josuæ præstitum, 162. Soli obscurationem, non defectum accidere, 23. Solem et lunam cur deficere velit Deus, 24, 25. Solem pari intervallo ad quasvis terræ partes inhabitantes accedere, 6. Quomodo Scripturæ magnum appellent, 22.
Solomon an in senecta pœnitentia sit ductus, 186. Interfector fratris Oniæ, 180. Quid a Deo postularit, *ibid.* Quo pacto geniis imperaverit, 183. Solomonis ad simulacra deflexio, 184. Liber de geniis, 183. Libri de gemmis, *ibid.* Libri quidam exusti, 182. De Solomonis magicis Josephi locus, 183. Solomonis pietas et religio initio summa, 181. Ex Solomonis præscripto expulsus genius, 183. Solomonis regnum, 180. Regni duratio, 185. Solomonis sententiarum tria, odarum quinque millia, 182. Solium, 185. Statua a Justiniano in templo a se exstructo collocata, 268. Uxores et concubinæ quot, 185. Solomoni cœtaneus Homerus, 184. Nationes omnes ab Euphrate ad Nilum usque quandiu tributariæ, 184. Solomonem omnes omnibus rebus superasse, 182. A Solomone multa didicisse medicos, *ibid.*
Somnium quid conciliet, 12.
Sophiæ virtus, 272.
Sophocles quando vixerit, 202.
Spectrum sub Comneno, 324.
Spinæ cur rosis additæ, 11. Quando natæ, *ibid.*
Spiritus sanctus cur decimo die post assumptionem Christi datus, 225. Cur quinquagesimo die missus, *ibid.* Cur descenderit in Christum, 212. Cur in apostolis consedisse dicatur, 226.
Spyridone (A) victus Eulogius, 250.
Statua imperatricis ab Antiochenis dejecta, 257. Ob magnetem pensilis, *ibid.*
Stauracius imp., 286. Ejusdem exitus, *ibid.*
Stella, productis Magis ad Christum, cur deinceps conspici desierit, 210. Stellam, Magis quæ apparuit, fuisse angelum, *ibid.* Stellis erraticis nomina indidisse Sethum, 121.
Stephanus quando martyrium subierit, 227.
Stratonico (De) narratio Dioscoridis, 56.
Strutocamelus cur non volet, 46.
Sturnos cicuta vesci, 12.
Subditorum in Augustum amor, 206. In Phocam odium, 306.
Substantiæ identitas in Trinitate individua, 207.
Sues silvestres in anno semel, cicures bis parere, 62.
Sultanus a Francis captus, 295. Ejusdem sapiens dictum, *ibid.* Sultani dictum præclarum, 328 *et* 295. Sultani et Diogenis colloquium, 328 Modestia, *ibid.* Victoria, 328.
Supplicationes a Mauricio institutæ, 274.
Suses gigas, 162, 163.
Suturas capitis cur plures vir habeat, 115.
Symeon Metaphrastes, 245. Stylites, 263.
Symeoni Bulgaro vita magice adimitur, 301.
Symon Magus. *Vide* Simon.
Symmachus quando vixerit, 241.
Synodus. *Vide* Concilium.
Synodus Chalcedonensis quarta, 263. Τοπική, *ibid.* Δηστρική, *ibid.*
Syria, 202. Syriæ urbes a Romanis deficiunt, 312.

T

Tabanus avis, 146.
Tacitus imp., 245.
Talentum quid, 184.
Talionis pœna, 163, 188, 278, 279.
Tamberlanes Scytha, 345.
Tarsus unde dicta, 140.
Tatianorum error, 121.
Tauros ad ficum domari, 13. A tauris cur luna curtus trahatur, 22.
Tempe, 344.
Temperamentorum in corporibus diversitatis ratio, 73, 74.
Temperantia quid, 74.
Tempestatis indicia, 35.
Templum secundum sub Dario Hystaspis filio perfectum, 202. Templum vetus, imago cœli, 181, 182. Templi Solomonici exstructio, 181. Quo tempore facta, *ibid.* Quot annis absoluta, 199. Secundi quot, *ibid.* Et per quos, *ibid.* Templi structura magnificentissima per Justinianum, 267. Perfecta, 268.
Temporis mensura a nocte, 20.
Tenebræ tactiles, nona Ægypti plaga, 153. De tenebris, terram universam occupantibus, Christo patiente, 219.
Terra cur particulatim ornata, 35. Cur posterius a Deo creata, 21. In universi loco medio quasi suspensa, 6. Parens et altrix hominum, 15. Quomodo a nobis compleatur, 83. Quomodo de fundamento suo non fuerit mota, cœlo non agitato, 3.
Terræ motus causæ, 6. Terræmotus sub Alexio Comneno, 333. Sub Basilio, 309, 310. Sub Constantino Duce, 325. Sub Justiniano, 269. Sub Justino, 266. Sub Michaele Paphlagone, 315. Sub Theodosio Calligrapho, 260. Sub Tiberio, 253.
Terræ mugitus sub Arcadio, 258.
Tertullianus, 235.
Testibus quæ animalia careant, 58.
Testudo quomodo seipsam curet, 49.
Teuthis, tempestatis indicium, 35. Piscis cujusmodi, *ibid.* Etiam malacium dictus, *ibid.*
Thabor mons ubi situs, 215.
Tharbide (a) Æthiopum regina Moses adamatus, 149.
Thebis et Athenis potiti Catelani, 344.
Theodora imperatrix, 321. Ejus dem interitus, 322. A filio Michaelo rejecta, 292.

Digitized by Google

Theodora Paphlagonia nupta Theophilo imper., 288.
Theodora Justiniani conjux, 269. Theodoræ animus magnus, 267. Imperatricis navis cremata, 289. Ejusdem dolus, *ibid.* Theodoræ structura, 249. Cum Theodora incestus Andronici, 339.
Theodoriti et Gennadii de angelorum creatione opinio peculiaris, 79. Theodoriti locus, 19, 33, 80, 106, 132, 176, 179, 187, 189, 192, 198, 230. Locus de puerperarum pollutionis tempore, 211. Theodoriti Therapeutice, 79.
Theodorus in exsilium actus, 286. Revocatur, 312. Lascaris imp., 288. Junior imp., 345.
Theodorus quando vixerit, 214. Ejusdem dogma hæreticum, *ibid.*
Theodori et Joan. imp. fratrum discordia, 347.
Theodosius Calligraphus imp., 260. Ejusdem interitus, *ibid.*
Theodosius Magnus imp., 255.
Theodosii de liberorum educatione cura, 256. Factum egregium, *ibid.* Indoles fraudis expers, 262. Liberi, 356. Proceritas, 255. Virtutes occultæ, et privata exercitia, 261. Inter Theodosium et Eudociam dissidii occasio, 261.
Theodosius III, imp., 280.
Theophanes pontifex Nicænus, 290.
Theophanis versus, 301.
Theophanonis et reliquorum parricidarum pœna, 308. Perfidia, 307. Virtus, 299.
Theophilitzes herus Basilii Macedonis, 294.
Theophilus imp., 288. Imagines aversatus, 289. Theophili imp. fides, 289. Mors, 291. A Theophilo imper. organum musicum repertum, 289.
Theophobi cædes, 291.
Theophylactus Romani F., 301. Theophylacti locus explicatus, 210. Patriarchæ studia profana, 302.
Theriaca ad serpentum morsus sanandos imprimis conducibilis, 54. Theriacæ confectio, 59. Inventor quis, *ibid.* Ad theriacas usus viperarum unde cognitus, 59.
Thermarum discrimina, 17. De Thermis, Patricii ex Plonio locus, *ibid.*
Thermutis Pharaonis filia, 149.
Thessalonica a quo condita, 141. Thessalonicæ civium cædes, 257.
Thobias. *Vide.* Tobias.
Tholmeus gigas, 162.
Thomas imperii affectator, 288. Ejusdem vires, *ibid.* Interitus, *ibid.*
Throni, 78. Thronorum vox quid significet, 78.
Thucydides quando vixerit, 202.
Thyella ventus, 7. Ejusdem causa, *ibid.*
Tiberias a quo condita, 233.
Tiberius Apsimarus imp., 279.
Tiberius Cæsar, 253. Ejusdem regni duratio, *ibid.* Tiberius quot annos imperaverit, 227.
Tiberius Thrax imp., 275.
Titus imp., 238. Leporis marini esu a Domitiano fratre necatus, *ibid.* Titi beneficentia, *ibid.* Erga hostes Judæos commiseratio, *ibid.* Titi et Domitiani fratrum dissimilitudo, 339. Sub Tito Judæorum natio in potestatem redacta, 238.
Tityi fabula, 111.
Tobiæ ætas, 171. Historia, 170 *et seq.*
Tonitru quomodo fiat, 31. Tonitru cur prius fulgur percipiatur, 31. Tonitrua horrenda sub Justiniano, 269.
Torpedinis natura, 42. Torpedinem piscatores lædere, *ibid.*
Trajanus imp., 239. Justitiæ amans, *ibid.* Trajani humanitas, 240.
Trajectionum ortus, 30.
Transformatio Christi in monte Thabore quando facta, 214.
Triaditza eadem cum Sardica, 250.
Tributum injustissimum ab Anastasio sublatum, 265.
Trinitatis indicatio, 69. In Trinitate identitas substantiæ individua, 207.
Trullæ ruina, 273.
Trypho patriarchatu dejectus, 301.
Tunicis pelliceis a Deo indutî Adam et Eva, 109.
Turbo ventus, ejusdem causa, *ibid.*
Turci a Frider. Barbarossa cæsi, 340. Necem Diogenis ulciscuntur, 329. Sub Joanne Comneno victi, 336. Turcorum clades, 337. Excursiones sub Alexio Comneno, 338. Incursio, 333. Prædationes, 320.
Turris Babylonica quo tempore exstructa, 128. Quot annis in eadem laboratum, *ibid.*
Turturis natura, 41. Turtures elleboro vesci, 12.
Typhon ventus, 7. Ejusdem causa, *ibid*
Tzimisches imperator. *Vide* Zemisches.

U

Ungarorum partes secuti Græci, 347.
Unicorno (de), 62.
Universi (in) medio quasi suspensa terra, 6.
Uriæ interfecti ultor Deus, 179.
Urieli angelistatio inter astra, 121. Appellationem nec prisci nec novi fœderis libris contineri, 171.
Ursus qui vulnera sua sanet, 49. Ursorum natura, 74. Ursæ partus, *ibid.*
Uzica natio versus Occidentem, 325.

V

Valens astronomus, 249. Valentis crudelitas, 254. Ejusdem interitus, *ibid.*
Valentinianus imp., *ibid.* Valentiniani ad Valentem fratrem pium responsum, 255. Aquæ ductus, *ibid.*
Valentini et Manis error, 111.
Valerianus imp., 244.
Vates non omnia scivisse, 278.
Vaticinatio per pelvim, 141.
Vaticinium, 296, 298, 299.
Ventriculi cerebri, 116.
Veneris præposteræ causa luxus, 133.
Ventus quid, 6. Venti anniversarii, 7. Principales quatuor, 6. Qui vehementissimi, *ibid.* Vehementes sub Alexio Comneno, 335.
Veritas vino, rege, femina fortior, 198, 199.
Vespasianus imp., 238.
Vespertilio quadrupes et volucris, 43. Sola avium habet dentes, *ibid.* Vespertiliones cur noctu acrius videant, 61.
Vestimentorum amictus cujus nos admoneat, 85.
Vestes de lanis ovium cur primis hominibus fieri voluerit Deus, *ibid.*
Victoriæ omen, 205.
Viperarum natura, 56. Ad theriacas usus unde cognitus, 59.
Viragines in expeditione Conradi Cæsaris, 337.
Vir cur plures habeat capitis suturas, 116. Viri boni imago cervus, 54. Virorum indoli cedere dimidia parte sexum femineum, 116.
Virtus res præclara, 126. In ipsis etiam Barbaris, 234. Virtutis et gloriæ comes invidia, 267. Non virtutem animi, sed corporis procoritatem admirari homines, 177. Virtutum loco non esse habitam patribus naturalem mansuetudinem, prudentiam, etc., sed naturalis cujusdam beneficii, 74.
Visum solitario oblatum, 282.
Vitæ consentanea mors, 303. Vitæ cujusque duratio unde, 110.
Vitellius imp., 238.
Vitis folium cur sectum, 12.
Vlachorum irruptio, 341.
Volucres cur aquis gaudeant, 40. Quo differant a piscibus, *ibid.* Volucrum aliæ liberæ, aliæ duci subjectæ, *ibid.* Cum natatilibus cognatio, *ibid.* Quæ κακόποδες, *ibid.* Volucres non esse ἄκοδας, *ibid.*
Voluptas ad quid naturæ indita, 110.
Volusianus et Gallus imperat., 244.
Vulpes quomodo sese curet, 49. Vulpeculæ astutia, 64.
Vultur triennium prægnans, 42. Vultures tantum feminæ, *ibid.* Vulturum procreatio, *ibid.* Senecta, *ibid.* Vulturibus rosarum odor invisus, 50. Vultures e vento concipere, 42. Exercitus comitari, 44. Unguento rosaceo necari, 43.

X

Xenophanis de natura siderum deliria, 20.
Xiphias cometes, 300.

Z

Zacharias Barachiæ F., 192. Joiadæ pontificis F. lapidibus obrutus, 192.
Zambres, 156.
Zebedæi filiorumque ejus inopia, 213. De Zebedæo ejusque filiis discrepantes sententiæ, *ibid.*
Zeno Isaurus imp., 264. Zenone (de) exemplum, 282.
Zeuxippum balneum a quo exstructum, 241.
Zimisches imperator, 308. A Polyeucto patriarcha ab ingressu ecclesiæ prohibitus, *ibid.* In Orientem pergit, 309. In palatium per corbem attractus, 308. Zimischis

Digitized by Google

imperat. mortis occasio, 309. Ejusdem interitus, *ibid.* Ad Zimischem Josephi litteræ, 305.
Zoe Argyropulo nupta, 312. Mulier salax marito insidiatur, 314. Ex Zoe Carbonopsia Leoni philosopho filius natus, 299.
Zonaræ locus, 140, 286, 294, 297.
Zoroaster Persarum astronomus, 129.
Zorobabelus Salathieli F. ex Judaica tribu regnum occupat, 199. Zorobabeli historia, 198.
Zonaitas Smyrnæ princeps, 346.
Zygenæ, ceti species, 36.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

MICHAEL GLYCAS.
Notitia ex Fabricio ed. Harles. I
Joannis Lamii de Michaele Glyca ejusque scriptis Dissertatio prior, in qua inseritur index auctorum et librorum tam editorum quam ineditorum ex quibus Michael Glycas sua collegit. VII
Ejusdem Dissertatio altera. XIX
Casimiri Oudini Dissertatio de ætate et scriptis Michaelis Glycæ. XXIII
Michaelis Glycæ epistolarum recensio ex cod. ms. theologico Græco 160 bibliothecæ Vindobon. XXXVI
Earumdem epistolarum recensio juxta cod. 193 bibliothecæ regiæ Taurinensis. XXXIX
MICHAELIS GLYCÆ ANNALES A MUNDI EXORDIO AD OBITUM ALEXII COMNENI IMP. AN. 1118.
Philippi Labbei, S. J., Epistola nuncupatoria, ad cardinalem Mazarinum. 1
Ejusdem ad Lectorem Præfatio. 5
Joannis Leunclavii Præfatio. 5
Michaelis Glycæ Tabula, ex cod. ms. Fontisebraldensi, exscriptore et interprete Philippo Labbeo. 9
PARS I, Universitatis rerum historiam complectens. 27
PARS II, ab Adamo usque ad Cæsaris imperium. 231
PARS III, ab imperio Cæsaris ad Constantinum Magnum. 385
PARS IV, de Cpp. imp., qui deinceps regnarunt. 465
Glycanorum Annalium continuatio a Joanne Commeno usque ad Cpolim a Turcis captam, auctore J. Leunclavio. 625
MICHAELIS GLYCÆ EPISTOLÆ.
EPISTOLA I. — Ad dominum Joannem Sinaitam monachum et Stylitam maxime venerandum. — Utrum in peccatum lapsis condescendendum sit, an, prout ratio postulat, increpandi sint. 647
EPIST. II. — Ad venerabilem in primis monachum dominum Joannem Smeniotam. — Utrum audiendi sint dicentes, hominem a principio caducum corpus habuisse: et passionibus, sive incommodis naturalibus, etiam ante transgressionem obnoxium fuisse: cibumque sensibilem in paradiso adhibuisse, et lignum scientiæ ficum exstitisse. 659
EPIST. III. — Ad eumdem. — De gloria, et claritate, qua a principio Adamus coruscavit. 715
EPIST. IV. — Ad eumdem. — Qua de causa diabolus per serpentem, et non per aliud animal Adamum incesserit, et ex quo tandem constet Adamum ab eo per serpentem oppugnatum fuisse, cum Scriptura id manifeste non dicat: et an aliqua vere de causa Scriptura isthuc ipsum omnino celaverit. 721
EPIST. V. — Ad honorabilem monachum domnum Joannem Aspioten. — Quali natura hominum corpora a mortuis resurrectura sint, et an sensilem cibum tunc manducatura, ut quidam perhibent. 727
EPIST. VI. — Ad eumdem. — An cum maris et feminæ discrimine hominum corpora resurrectura sint. 753
EPIST. VII. — Eidem. — An oporteat attendere dicentibus, eos, qui resurrecturi sunt, homines tunc se invicem non cognituros; si vero cognoscent, an justi a peccatoribus cognoscentur, non vero peccatores a justis. 782
EPIST. VIII. — Admodum venerando monacho domno Esaiæ. — Utrum justi proficere debeant scientia et gloria, vel non, post eam, quæ ibi erit, restitutionem. 795
EPIST. IX. — Eidem. — Utrum oporteat attendere dicentibus, corruptibilem esse paradisum et post crucem non statim in eum introisse latronem. 799
EPIST. X. — Cur in ultimis temporibus Dominus incarnatus sit, et non multo prius in mundum venerit; si enim prius fecisset hoc, non utique ex ignorantia immensus ille populus in impietate vitam finiisset. 811.
EPIST. XI. — Admodum honorando Patri domino Gregorio Acropolitæ. — Utrum cœlum rotundum sit et immobile, necne, juxta D. Chrysostomum. 817
EPIST. XII. — Adhuc et hoc quæritur, cum Deus prima die lucem creaverit, qua de causa quarta luminaria condiderit. 831
EPIST. XIII. — Admodum venerando monacho domno Esaiæ. — Si secundum Dei imaginem mens nostra creata sit, quomodo eadem in altero quidem intelligens est, in altero vero non intelligens; et qua de causa forma, ætate cæterisque rebus omnes differunt inter se. 838
EPIST. XIV. — Ad eumdem. — De ratione qua oportet contra Judæos respondere, cum magis ii distorquere conentur Dei mysterium. 845
EPIST. XV. — Venerandissimo in Domino fratri domno Joanni Trichæ. — Quonam modo sit intelligendum illud quod in Apocalypsi divini evangelistæ Joannis invenimus: « Vidi cœlum novum et terram novam, et mare jam non est. » 897
EPIST. XVI. — Venerandissimo monacho domno Charitoni — Utrum beatus Joannes evangelista morti concesserit, sive non. 899
EPIST. XVII. — Venerandissimo monacho domno Nectario. — De Juda, utrum laqueo se suspenderit juxta evangelicam historiam, sive post hæc superstes, ut dicunt aliqui, aqua intercuti laboraverit, et ita mortuus sit. 903
EPIST. XVIII. — Maxime venerando et domestico domno Esaiæ. — Num adhibenda fides sit dicentibus, quod hinc profectæ sanctorum animæ in aliquem quietis locum, non jam pro nobis preces faciunt, ac in conspectu Christi astantes nullo modo de terra curant: item de anima. — Præcedit incerti cujusdam de eodem argumento. 913
EPIST. XIX. — Ad Nilum monachum. — Preces pro mortuis et eleemosynas non frustra fieri. 921
EPIST. XX. — (Fragm.) Ad..... — Preces justorum etiam impiis demortuis proficuas esse. 927
EPIST. XXI. — (Fragm.) Ad..... — Virginis animam post mortem ad inferos descendisse tradit. 929
EPIST. XXII. — (Fragm.) Nec Virginis tantum, sed et reliquorum hominum animas post mortem in infernum descendere enuntiat et probat, ea tamen differentia quod justis ad contemplanda Christi mysteria etiam in illa regione patrata, loco transitus ad cœlestia concedatur; impiis tanquam sedes, in qua remanent æternis supplicis cruciandi. 929
EPIST. XXIII. — Ad Constantinum Palæologum. — Non esse audiendos qui temere opinati sunt, Paulum esse unum ex duodecim Christi discipulis. 931
EPIST. XXIV. — Ad Andronicum Palæologum. — De die Luminum. An solemnitate Nativitatis *Christi dignior* sit. 937
EPIST. XXV. — Ad Esaiam monachum. — De monachatu baptismati non assimilando. 939
EPIST. XXVI. — (Fragm.) Ad Alypium monachum. — De jejunio ante Natalem Domini celebrando. 951
EPIST. XXVII. — (Fragm.) Ad Alypium inclusum. — An secundæ nuptiæ apud Græcos prohibitæ. 953
EPIST. XXVIII. — (Fragm.) Ad Alypium monachum. — Græcos suos Judæorum ritibus utentes excusat. 955
EPIST. XXIX. — De processione Spiritus sancti. 957
JOANNES DIACONUS HADRIANOPOLEOS.
Carmen politicum in laudem Joannis Palæologi, cui præfatur Ang. Maria Bandinius. 959
ESAIAS CYPRIUS.
De processione S. Spiritus ad Nicolaum Scengiam. 971
HILARIO MONACHUS.
De pane Græcorum mystico et Latinorum azymo. 977
JOANNES ARGYROPULUS.
Notitia ex Boerneri de doctis hominibus Græcis. 985
DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI AD MAGNUM DUCEM CUM EXPLANATIONE DECRETI FACTI IN SYNODO FLORENTINA. 991
EPISTOLA AD DOMINICUM ROBOREUM (*de la Rovere*), cardinalem Taurinensem, cujus gratia interpretationem Aristotelis De anima susceperat. 1007
THEODORUS AGALLIANUS.
Refutatio libri J. Argyropuli De Spiritu sancto. 1011
JOSEPHUS CPOLITANUS PATRIARCHA.
Confessio fidei cum in extremis esset. 1051
Ejus epitaphium. 1055
JOB MONACHUS.
Prooemium commentarii in Psalmos. 1055
BARTHOLOMÆUS DE JANO.
EPISTOLA CONTRA TURCAS, ad Albertum de Sarthiano. 1055
NICOLAUS BARBARUS, PATRICIUS VENETUS.
Ephemerides de obsidione et expugnatione Cpolis inde a mense Martio usque ad 29 diem Maii 1453. 1067
ANONYMUS.
NARRATIO de vita Mohammedis. 1077

6079 FINIS TOMI CENTESIMI QUINQUAGESIMI OCTAVI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.

Digitized by Google

Digitized by Google

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

Digitized by Google